IN OMNES DIVI PAVLI APOSTOLI, ET ALIAS SEPTEM CANONICAS EPISTOLAS R. P. FRATRIS AMBROSII CATHARINI Politi Senenſis, Epiſcopi Minorienſis, commentaria:

Cum indice totius operis, ordine alphabetico compendiosè verborum ac rerum præcipuarum ſummam complectente.

Visto 1707:

PARISIIS,

Apud Claudium Fremy, via Iacobæa, ad inſigne diui Martini.

M. D. LXVI.

don andres manrique

AD SANCTISSIMVM D. N. IVLIVM TERTIVM PONT. MAX. COMMENTARIORVM IN OMNES epistolas B. Pauli Apostoli, & septem canonicas, R. P. F. Ambrosij Catharini Politi Episcopi Minorien.

PRAEFATIO.

VOD tam multa cùm veterum, tum recentiorum in Epistolas B. Pauli commentaria, quæ prostant, non me deterruerint quin ego nostra quoque illis adiũgerem: siquis mihi ob hoc duntaxat, vitio aut vituperio verterit, videat ne mecum simul innumerabiles, & quidem grauissimos authores vituperet. Nam quot fuerunt qui in omni genere disciplinarum non contenti priorum studiis, etiam ab illis tractata retractauerunt? Qui si eam ob causam deterriti fuissent, nihil haberemus siue artium, siue scientiarum perfectum. Siquidem longitudine temporum, & plurimorum opera ac labore omnes artes atque scientiæ incremẽtum, perfectionémq; suam paulatim suscepêre. Nulli enim authorum vnquam adeò fœlices extiterunt, vt in quauis subiecta materia ita cũcta tractauerint, ita singula idoneè, perspicuè, exactè, ac sine vllo penitus errore expẽderint atque explicuerint, vt venientibus meditãdi noua, & interdum etiam meliora inueniendi atque cudẽdi locum omnem præcluserint. Quocirca, cùm (vt habent vera Philosophorum prouerbia) facile sit inuentis addere, & circa difficilia versari sæpius ac speculari nõ sit inutile, & in aliorum erratis deprehẽdendis multò quàm in nostris omnes simus oculatiores: tantò minus hæc posteriorum diligẽtia in sanctarum scripturarum interpretatione iure potest reprehendi, quantò hæ propter magnam sui obscuritatem, & sensuum sublimitatem atque fœcunditatem, & malè illas tractantium peruersitatem, multò maiore indigent animaduersione. Quam ob rem si dixerim multitudinem scribentium non modo me à scribendo non deterruisse, verùm etiam plurimum incitasse, minimè à veritate discesserim. Nam si nostræ ętatis tractatores spectemus (qui numerus hodie multus est) eorum longè maior pars hæretici sunt, qui illud Principis Apostolorum oraculum suo facto verum fecere, dicentis, Esse in his epistolis quædam difficilia intellectu, quæ indocti atque instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad sui ipsorum perditionem. Hoc autem si vnquam, nunc potissimum apparet. Quis igitur neget operæpretium fuisse has hæreticorum redargui deprauationes, cùm iam & uulgatæ sint, & à multis passim legantur? Hoc verò à me magna ex parte effectum esse, non somniculosus lector facilè potest animaduertere, & (quod pulchrum est) sanè perspicere, vel ex ipsis iisdem locis eos iugulari atque prosterni, quibus illi maximè contra nos & impudentissimè innituntur. At istud qui scripsere priores, indicare non valuerũt, cùm nec hæ quæstiones olim mouerentur, nec omnes istorum fallaciæ atque argutiæ obiectarentur. Nõ enim negamus si aut illi maiores in hæc nostra tempora incidissent, aut suis ipsorum temporibus agitatæ hæ controuersiæ fuissent, quin valuissent ꝓculdubio & luculẽtius, & absolutiꝰ id præstare, quod nos elaborauimus.

B. ille Augustinus tametsi in variis suis opusculis cũcta ferè illarum Epistolarum loca tractauerit, non tamen perpetua edidit cõmentaria: neque contra hos qui nũc nati sunt, sed contra Pelagianos hæreticos, quibus isti maximè aduersantur, & in aliud extremum sese præcipitant, potißimũ disseruit: quanquam etiam hos sæpenumero, sed variis in locis sparsim, suis sententiis perstringit. Quæ autẽ in tomis D. Hieronymi adiecta sunt ad ipsas Epistolas commentaria, non esse Hieronymi, Pelagiana hæresis, quæ ibi astruitur, satis declarat. Vnde quidam nõ iniuria Pelagium eius operis authorem credidêre. B. autem Ambrosius, vtpote cõcisus & breuis nec disputator, locum reliquit aliis. B. Chrysostomus, vt solet, nõ tam commentator ad studiosos, quàm concionator ad plebem: nec tam dogmatum, quàm morum doctor apparet. Denique res ipsa palàm attestatur, nũquam quicquam tam enucleatè patefactum fuisse in Ecclesia, sicut ea quæ in cõtrouersiam adducta, doctorum disputationibus hinc inde sæpius versata sunt, & ad minutum expẽsa, præsertim si cum hæreticis actum sit. Nam eò vsque profuit cõtentio, vt pleraque in Catholicorum libris obiter offenderẽtur, quę doctos pariter ac pios offenderẽt, nisi posteriorũ disputationibus veritas illuxisset. Quam ob rem hoc pacto illos interdum D. Augustinus excusare solet, quòd non exactè tunc rem tractauerint, cùm de ea nulla esset in Ecclesia exorta cõtentio. Et re vera hæreticorum disceptationes semper acuerunt nostrorum ingenia: & argumenta mouẽtes dederunt locum inquisitioni atque inuẽtioni veritatis, incẽderúntq; multos ad studia & scrutationẽ scripturarum. Nam ob hoc ipsum (vt elegãter idem Augustinus admonet) permittit Deus venire hæreticos, vt per illos exerceantur Catholici, euadántque multò peritiores, & aduersarios gloriosè prosternant. Hoc à nonnullis nostra ætate fœliciter esse præstitum, liuidus sit qui neget. Extant enim præclaræ D. Ioannis Episcopi Roffensis & Martyris disputationes, quibus Lutheranas & Oecolampadianas blasphemias ita doctè atque eleganter excußit, vt nemo prudens non illas dignas anathemate sanè perspiciat. Ioannes item Cochleus Germanus, qui iam perpetuos triginta annos fortis in acie stetit aduersus istos Ecclesiæ hostes, ita illos perstrinxit, eorúmque insaniam, & venenosam doctrinam, spurcámque vitam, ac mores sacrilegos ita traduxit, vt æqui & candidi animi lector pleniſſimè persuasus euadat. Verùm non erat hic locus vt omnes qui cum laude aduersus hæreticos sctipsere, recenserem: hoc solummodo ad rem attinebat. Quia hæretici in commentariis suis ad scripturas, & præsertim ad Paulum, suos illos disseminarũt errores, iccirco hoc à plerisque desyderabatur, vt & nostri quoque haberent in commentariis, quò ex ipsa scriptura responderetur illis, & confutarentur, dum verior Apostoli sensus commodius declaratur. Nam (quod silentio præterire non valeo) etiam ex nostris, qui post subortas hæreses sua edidere commentaria, non defuerunt qui in plerisque à catholica veritate recesserunt, hæreticis in quibusdam fauentes: & nonnulli qui dum Lutheranos scopulos deuitant, in Pelagianos & alios peregrinos errores incurrunt. Quam ob rem cum ad confutandum aliena, tum ad confirmandum nostra, denique ad aperiẽdum

in plerisque locis verum ac germanum sensum Apostoli, qui multos latebat, id oneris mihi sumere non inutile sum arbitratus, nihil eorum quæ ad hanc rem pertinerent, pro viribus prætermittens. Legi enim veterum pariter & nouorum expositiones. Cõsului vt veram lectionem deprehẽderem, & Græcos codices, & eruditorum annotationes, qui circa veritatem literæ laborarunt. Et licet ego veterem ac vulgatã editionem omnino magis probem, atque illam interpreter: nõ tamen adeò durus esse volui, vt siquid fortè emendatius in antiquis, aut Græcis codicibus viderim, illud despexerim, cùm planè nouerim hac in re à plerisque in vtranque partem peccari. Caietanus nusquam, ne latum quidem vnguem, à codicibus Græcis, qui nunc extant, recedit: tametsi nonnunquam & in hoc fallatur, putans ita haberi in Græcis, cùm ita non habeatur. Erasmus etiam in multis iure fuit reprehensus, quod nec ille valuit inficiari. Vnde & quintam fabricauit editionem, necdum tamen omnino fidelem. Et iam illud extra controuersiam est, Græcos codices & olim & hodie in multis inter se non conuenire, sicut nec etiam Latini conueniunt: quod diligentia multorum tandem compertum est. Illud ergo pręcipuè mihi curæ fuit, verum Apostoli sensum pro viribus explorare, assequi, proferre, ac simul ostendere nullum magis cum nostræ ætatis hæreticis pugnare, quàm Paulum ipsum. Nec fuit in animo semper varias textus lectiones adducere, nisi vbi opus esse perspicerẽ. Nec cunctorum libuit expositiones recitare, aut expẽdere: sed ex pluribus illam vbique deligere quæ syncera, & ex mente authoris, dignáque Apostolico spiritu videretur: denique talis, quæ sua luce non socordi lectori facilè posset ita se commendare, vt si fortè aliæ occurrant, sola collatione meritò despiciendas atque explodendas esse pernoscat. De stylo autẽ ac dictione, selectísque verbis, fateor me non admodum fuisse solicitum, tenens illud Apostoli: Non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctis Spiritus. Abundè enim omnibus me satisfacturum putaui, si ita sermonem temperarem, vt neque eruditi meritò fastidire, nec alij de cultu nimio conqueri valerent, quo minus res ipsa intelligi ac spectari queat. Cæterùm, maleuolos & vitilitigatores, qui quæ non intelligũt, vituperant, & occasiones quærunt garrientes in angulis, ac detrahentes fratri suo gratis, iam nihil moror: iamdiu enim in his obcallui, & causam meam, id est, veritatem commendaui Deo. Non enim propter hoc oportet quenquam absterreri ab opera vtili ac studiosa, cùm sit scriptum: Qui ventos obseruat, nunquam seret. Nam quæ Magister quidam nostri nominis detractor in sua quadam apologia, & suis ad Romanos commentariis, parum religiosè ac minus doctè aduersum nos & scripta nostra effutiuit, non sunt mihi visa digna quæ in nostris rememorarentur. Etenim iam in Expurgatione nostra, & in Disceptationibus ad illum, arbitror esse ita discussa & confutata, vt sese ac sua tuendi nullus sit penitus ei locus relictus. Quod cùm ille iam sanè (vt opinor) perspexerit, significauit mihi per literas, constitutissimum sibi esse ne verbum vllum quãdiu vixerit, eorum quæ in illum rescripserim se lecturum. Quinetiam ne vllum quidem verbum expurgationis nostræ quam misi ad illum,

aduerſus ea quæ in me, & doctrinam noſtram ille olim calumniosè inſcitè ac ſophiſticè diſſeruerat,ſe legiſſe aſſerit. Quòd ſi res ita verè ſe habet(quãquam quis hoc credat?) & ſtat ſententia, ne vllam lineam(vt eius verbis vtar) ſcriptorum meorũ ſe velle legere, & hoc pacto ipſe ſibi & aliis coram Deo ſatisfacere arbitratur:mihi quoque ſatisfactum eſſe confiteor. Bene valeat ergo,& nos ad rem noſtram,vnde digreſsi ſumus, redeamus. Quòd ſi quid aliud fortè per humanã incuriam,aut ignorantiã, ſiue imperitiam mihi exciderit, quod ſit vlla in parte à veritate alienũ, ſyncerè & coram Deo, proteſtor nolle me illud quouis modo aſſerere,vel defendere: ſed cùm primùm mihi idoneè oſtenſum fuerit, ingenuè reſpuere ac damnare, ſicut in cunctis, quæ iam ſunt edita, ſcriptis meis ſemper animo candido ſum proteſtatus, vt & ego,& libri etiam noſtri ſemper catholici ſint. Nam vt apud beatum Auguſtinum legitur,Romanus Pontifex librum Cœleſtij, vbi Pelagiana hæreſis commẽdabatur, catholicum ob hoc tantùm pronunciauit, quòd vir ille eam hæreſim inter illa poſuit, de quibus ſe dubitare & inſtrui velle, & literis Pontificis conſentire profitebatur. Si igitur ea proteſtatio hæretici libellum vbi error manifeſtè inerat,& pernicioſus,& Pontifici notus,in foro tamen Eccleſiæ catholicum fecit,donec ille ſeipſum hęreticum prodidit:quid de noſtris pronunciare debeat æquus cenſor,in quibus(Deo gratia eſt) nihil poſſe arbitror à quoquam quantumuis maligno reperiri, quod vel ſcripturis,vel eccleſiaſticis diffinitionibus, vel communi Catholicorum doctorum conſenſui aduerſetur?Si quid autem aliud fortè aut ineptum,aut ſuperuacaneum imprudentius exciderit, meritò ſe inhumanum prodet qui humanæ conditionis immemor, & ſeipſum ignorans, non ducat dignum venia eum,qui cùm plurima non ineptè tractauerit, aliquo fortè in loco humani quidpiam perpeſſus ſit. Quis enim etiam nobilium tractatorum non errauit aliquando? Quis omnibus, ac per omnia ſatisfecit? Detritum eſt iam in ore vulgi,ſed verum prouerbium:Quandoque bonus dormitat Homerus. Satis mihi ſit, & animum ſemper habuiſſe candidum, & de vigiliis noſtris aliorum potius profectũ, quàm meam gloriam in hoc mundo pro ſcopo mihi, teſte Deo, propoſuiſſe. Reliquum ergo erat vt id operis alicui dicarem. At cui,rogo, niſi cui potiſsimum debetur? Quis autem cui magis debeatur, quoquò verſum ſpectemus, fingi aut excogitari poteſt,niſi tu vnus,Iuli Pontifex maxime? Si enim ad me reſpicio, quid eſt ex me quod tibi non debeam? Nam cùm tu omnium Dominus ſis & Pater,mihi tamen præ multis etiam peculiarius & Pater,& Dominus es. Non igitur hæc tibi quaſi diſcipulo donari dixerim, etſi aliquando hoc fueris, dum adoleſcens iuris ciuilis ſapientiæ operam dares. Nam poſtquam penè à teneris ad rerum adminiſtrationem euocatus, & præclariſsimis dignitatibus decoratus,longè me anteuertiſti, & nunc in eum aſcendiſti gradum, quo nihil excelſius ſpectatur in terris, par eſt vt hæc tibi tanquam Domino,ac Patri, & Magiſtro dicentur: qua dicatione, te illam dignè probante atque acceptãte,quodammodo ſacra fiant,& metum irreligioſis buccis incutiant,ne auſint tanto in terris numini oblata & ſanctificata violare.

Præterea res ipſæ quæ ibi tractantur, religioſæ, difficiles, arduæ: De Angelis: De peccato originali: De lege: De fide: De operibus: De cæremoniis: De Euãgelio: De iuſtificatione: De prædeſtinatione: De Eccleſia: De ſacrificio: De ſacramẽtis: De ordinibus: De pſeudoprophetis, & pſeudoapoſtolis: De aduentu Antichriſti, & gloriæ magni Dei, & domini noſtri Ieſu Chriſti: De reſurrectione mortuorum, & iudicio æterno: Denique de præceptis, & virtutibus, & vitiis: Res, inquam, ipſæ, & quæ de his diſputationes occurrunt, neminem alium in terris reuiſorem ac probatorem ſibi poſcebant, quàm te qui Petri fidem & cathedram tenes, & hac in re nec falli quidem potes, nec fallere. Nõ eſt hæc adulatio, ſed ſimplex noſtræ fidei profeſsio. Quod enim orauit pro Petro Dominus, ne illius fides deficeret, ſed aliquando conuerſus confirmaret fratres ſuos, hoc ad tuam iſtam excelſam ſedem extendi, nemini vnquam qui à Spiritu Dei ſapientiam hauſerit, dubium fuit. Hoc diuturnus in orbe Chriſtiano vſus ab ipſius Eccleſiæ exordiis, cũ maiores cauſæ (& potiſſimùm quæ ſunt fidei) & cognoſcendæ & decidendæ ad tribunal tuum ſemper delatæ ſint, validiſſimè cõprobauit. Quam ob rem rogo te beatiſsime Pater, quod & te, me tacẽte, facturum ſpero, quia & me amas, & noſtras vigilias non contemnis, ſi quando ab vrgentioribus vacaueris negotiis, & firmiore fueris valetudine, ne graueris hæc noſtra percurrere. Non enim dubito per egregiam ingenij tui perſpicaciam. & iudicij præſtantiam, & eam quam tibi Dei Spiritus intelligentiam ſuggeret, ſicut ipſe Apoſtolicam ſedem tenes, ita etiam Apoſtolicas, vt decet, ſententias plenas ſapientia ac vita penetrabis, planéque agnoſces ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum, vt perfectus ſit homo Dei in iuſtitia, & ad omne opus bonum inſtructus, nihil excogitari poſsit aptius, nihil viuum magis & efficax, quàm tanti Apoſtoli cœleſtis doctrina: vt meritò vel ipſi eius æmuli faterentur Epiſtolas quidem eſſe fortes & graues: & ipſe de ſe illud prædicare non timuit: etſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia.

Quod autem de Epiſtolis diui Pauli dico, etiam de ſeptem quatuor Apoſtolorum canonicis aſſero, quarum etiam enarrationes iis beati Pauli commentariis adiunxi, vt iuſtus tomus compleretur. Vna enim ibi fides agnoſcitur, vnus ſpiritus, vna doctrina, quam dominus ipſe Ieſus Chriſtus dignetur inſerere in cordibus noſtris, vt quæ nunc per ſpeculum in ænigmate cernimus, reuelata eius gloria in cœlis, & in ſempiternis illis ſæculis contemplemur. Amen.

Vale ſemper fœlix, beatiſſime Pater.

INDEX TOTIVS OPERIS ORDINE ALPHABETICO COMPENDIOSE

compendiosè verborum ac rerum præcipuarum summam complectens, quæ passim suis locis declarantur. Primus numerus, paginam: Secundus, columnam indicat. Columnæ autem ob summam sententiarum & ferè perpetuam colligationem in breuiores partes, citra intelligentiæ & integri sensus iacturam, distribui non potuerunt. Aequus Lector boni consulat.

A

Caro.

Catholicum.

Character.

Charitas.

Christus.

Diga-

Liber.

Liberatio & libertas.

Liberum arbitrium.

Limbus.

Lingua.

Lis.

Locus.

Lutherus & Lutherani.

Lux & lumen.

M.

Magistratus.

Magnanimus.

Maledictum & malum.

Mandatum.

Maria Dei mater.

Myste-

FINIS.

COMMENTARIA EIUSDEM IN EPISTOLAM BEATI PAULI AD ROMANOS.

*

AVLVS seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri, per quē accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi: omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis & pax à Deo Patre, & domino nostro Iesu Christo.

Ntequàm ad horum verborum interpretationem accedamus, nō infructuosè quæritur ratio, cur hæc epistola cæteris omnibus anteponatur, cum constet eam nonnullis aliis eiusdem autoris posteriorem fuisse, nec tamē sine Spiritus sancti suggestione sic esse ordinatas credibile est. Dicimus ergo quòd ordo temporis, quo scriptæ sunt, non erat idonea ratio ad constituendum epistolarum ordinem, vt iuxta illius temporis ordinem aptarentur. Nihil enim inde scientiæ, nihil doctrinæ hauriretur: sed magis dignitatis ordo, ordo doctrinæ, ordo denique congruētiæ, quæ ex alia maiori causa oriatur, attendi debuit. Diximus igitur primum, dignitatis ordinem hoc postulare. Ecclesia enim sancta Spiritu sancto edocta atque instructa, postquā iam erant Iudæi reprobati, & primogenituram amiserant, & ad Gentes verbum Dei iam erat translatum, inter epistolas, quas ad septem Gentium ecclesias scribit Apostolus, illam meritò censuit præponendam, quæ ad Romanam ecclesiam dirigebatur, propter summam dignitatem illius Vrbis & autoritatem, vt quæ diuina prouidentia decreta erat caput omnium ecclesiarum; ac totius orbis, vbi sedem suam Dominus, & doctrinæ cathedram iam collocarat, vnde haurire omnes atque excipere deberent à Petri ore rectam fidei confessionem. Quemadmodum igitur hæc propter dignitatem omnibus præfertur, ita illa quæ ad Hebræos propter indignitatem vltimum sibi locum vendicat: quoniam interim spreti sunt Iudæi atque neglecti, donec Gentium intret plenitudo. Nam tum demum & ipsi reuertentur, & veritatem agnoscent. Vnde iure à septem ecclesiis præceduntur, in quibus septem ecclesiis significatur Gentium plenitudo, quæ Spiritum sanctum primò debuit accipere, & exinde saluum fieri Israelem, qui Spiritus hoc septenario numero, propter illius septem distincta dona, significatur. Quapropter & Beatus Ioannes suam Apocalypsim ad septem ecclesias Asiæ mittit, vt Iudæi intelligantur exclusi, quos ita in hoc epistolarum ordine negligit Spiritussanctus, vt etiam præcedant illorum epistolam, personarum epistolæ, etiam quæ ad Philemonem priuatum hominem scribitur: quoniam ipsi Spiritumsanctum contristarunt, seseque indignos constituerunt salutis æternæ vsque ad vltimum temporis. Itaque dignitatis ordo & autoritatis primùm poposcit, vt hæc epistola alias omnes anteiret.

Cur epistola ad Rom. cæteris in ordine anteponatur.

Pro dignitate Rom. ecclesiæ.

Cur epistola ad Hebræos cæteris postponatur.

Fauit & ordo doctrinæ, vtpote quæ prima fidei nostræ tradat fundamenta, statum videlicet hominis in natura, lege, & gratia: in qua quidem diuersorum statuum notitia ferè vniuersa theologia consistit, & Dei notitia simul & nostri: quod est vnicum ac certum salutis nostræ principium & radix. Vnde præclara illa & nunquam satis laudata Beati Augustini sententia. Nouerim me, inquit, nouerim te, oratum est.

Quod epistola ad Rōma. tractet fidei fundamenta, & quæ sint illa.

Ordo denique congruentiæ idem requirebat. Erat enim primùm ipse Beatus Paulus ciuis Romanus, ex Tharso Ciliciæ oriundus, cuius loci ciues, ipsorum Romanorum beneficio, Romani quoque ciues effecti erant. Nihil ergo mirum si hoc Spiritus intendit, vt homo Romanus doctrina sua primum Romanos curet instituendos, quibus & proprium dedit sanguinem, quo in ea Vrbe fuso compleuit suum testimonium. Adde quòd ipse idem Apostolus doctor Gentium fuit à Spiritu sancto ordinatus. Gentium ergo caput, quod erat Roma, præhonorari debuit. Quamobrem congruum fuit, vt & Romani primi de verbo salutis, & de præceptoris sui doctrina gauderent.

Quomodo Paulus erat ciuis Romanus.

Neque verò existimandum est parū referre in scripturarum collocatione, quem quæque locum obtineat. Id enim D. Hieronymus intelligens, vehementer in eos indignatur, qui B. Petri epistolas, epistolæ B. Iacobi præponere de proprio sensu, & contra ordinem ab ecclesia Dei præstitutum, tentarunt. Quocirca non immeritò quidam Erasmum notarunt, qui & hunc ordinem peruertere molitus est, præferens Beati Petri epistolam illi, quæ est B. Iacobi, licet ipse more suo, tanquàm calumniam, hanc accusationem reiiciat. Cum autem omnis epistola de more præferre titulum soleat ante tractatum, hæc autem præcipuè titulum habeat plenum, & ex omni parte perfectum, libuit super eo paulò accuratius contemplari. Lector attende.

P*Aulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus. &c.* Tria sunt, quibus titulus perficitur. Notificatio personæ scribentis. Notificatio eorum ad quos scribitur: & Salutatio. Quoniam verò personæ notificatio à tribus principaliter fit, videlicet à nomine proprio: deinde à statu: tertio ab officio, hæc tria pulchrè in hoc titulo licet inspicere, ait

*

ergo: *Paulus*. Ecce nomen. deinde addit: *seruus Iesu Christi*. Ecce status. adiungit: *vocatus Apostolus*. Ecce officium. Sed de ipso quidem nomine duo non frustra, neque infructuosè quęruntur, tametsi quidam morosi, parúmque in sacra lectione versati, hæc tanquàm superflua fastidiant. Primum est, quo tempore nomen hoc fuerit illi impositum, vt Paulus vocaretur, cum scripturæ illum, antequàm eius narretur conuersio, Saulum nominent. Non desunt plerique, qui asseuerant illum ab initio fuisse binomium, vt tanquàm Hebræus Hebræo nomine; Saulus; vocaretur: Latino autem & Romano; Paulus; cum esset ipse ciuis Romanus. Posset quidem hæc opinio facilè admitti, nisi scriptura illum à certo quodam tempore Paulum vocare inciperet; anteà verò semper Saulum. Sicut enim Abraham, qui primò Abrām dictus est, ex eo quòd & nomen mutatum fuit, vocatus est Abraham, & non antè: ita videtur de ipso Paulo conueniens, vt ex eo tempore nomen illud acceperit, ex quo cœpit eo nomine vocari non antè. Non igitur ab initio fuit illi nomen; Paulus. Quamobrem summus pontifex Damasus, qui & versibus eius honorauit sepulchrum, vt Romæ legebatur, putauit à die sui baptismatis sic illum fuisse nominatum. Verùm huic opinioni similiter obstat, quòd multo tempore post baptismum semper Saulus, nunquā Paulus vocatus est. Itaque D. Hieronymus in ea fuit sententia, vt existimaret ab illius Pauli Sergij proconsulis insigni conuersione nomē illud fuisse comparatum: quod & B. Augustinus probauit aliquando, tametsi non in hoc acquieuerit, sed alibi aliter scripserit.

Quādo, & quare mutatum fuerit nomen Apostolo, vt Paulus vocaretur.

Verùm si in gratiam veritatis disserere conceditur, præposterum omninò videtur, eum qui excellat, à minore nomen honoris accipere. Nam vter (quæso) maior, Paulus Apostolus Iesu Christi, an verò Paulus proconsul? Quis præstantior, qui conuertit, an qui conuertitur? Nomina enim & insignia homines obscuri à claris nobilibúsque viris sibi quærere solent, non è diuerso. Prætereà & illud valde refragatur, quòd & scriptura ante conuersionem illius Proconsulis, Paulum appellauerit. Quare perspicuum est, priusquàm ad fidem venisset Paulus Sergius, Apostolum nostrum Pauli nomine appellatum fuisse. Ait enim scriptura de illo Sergio, quòd iussit accersiri Paulum, & Barnabam. Quamobrem ego existimo tunc illi mutatum fuisse nomen, quando ille in Apostolatum fuit solemniter per orationes, & ieiunia, & manuum impositiones assumptus cum Barnaba, & segregatus ad Gentes. Non enim fuit à principio in facie ecclesiæ missus à Christo, sed postmodo Spiritussancti iussu declaratus fuit, & segregatus in Gentes. Et meritò quidem tunc accepit nominis mutationem: nam factus est quodam modo alius, & mutatus de terra in cœlum. Ob eam causam non audet Propheta vocare Apostolos terræ nomine, sed cœlorum, aiens. Cœli enarrant gloriam Dei. Quare & Petro dedit hoc nomen Dominus, vt Petrus vocaretur, nimirum cum in apostolicum gradum euexit illum, vt est apud Marc. 3. c. etsi aliter B. Chrysostomus, & Augustinus aliquando existimauerint, quorum prior dixit hoc illi nomen impositum fuisse à Domino; cum dixit ei: Tu vocaberis Cephas; alter vero tūc, cum fuit illi dictum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Sed B. Marcus euangelista dirimit quæstionem, & id quod dicimus probat. Similiter enim & filios Zebbedæi tunc alio nomine honorauit, quando designauit Apostolos. Hinc mos inualuit, vt culmen Apostolicum conscendentes, videlicet Beatissimi Papæ, vrbis Romæ Episcopi, nomen mutent, cum (vt ipsi loquuntur) intronizantur. Verum in B. Paulo mutandi nominis etiam alia fuit ratio. Vocabatur enim anteà Saulus, quòd est nomen Hebræū, Gentibus ipsis parum admodum plausibile. Nam Gentes vetere odio Hebræos, quasi prorsus superstitiosos ac superbos, prosequebantur, vt qui à ritibus cultúque, quem suis idolis exhibebant, longissimè recederent. Debuit igitur nomen Gentibus non odiosum, sed iucundum, sibi asciscere, quùm ipse doctor Gentium à Deo eligeretur. Fuit porrò in promptu, vt illi Romanum nomen imponeretur, cum (vt diximus) ciuis Romanus esset, & Roma caput Gentium: ex quo nomine facilem sibi aditum ad maiorem gratiam conciliaret. Siquidem Paulus propriè Romanum nomen est ac celebre, propter insignes viros, qui eo nomine sunt vocati.

Actuū 13.

Cur mutatum fuerit nomē Apostolo.

Cur & quādo mutatum fuit nomen Petro.

De mira conuenientia nominis Pauli.

Quòd verò hoc nomine; *Paulus*; vocaretur, valdè insuper & per omnia congruit primi status sui mutationi, ob singularem, excellentem, & mirificam conuersionem suam. Conuersio enim quæ vera est & solida, animi disiectionē summissionémque requirere consueuit, vt is qui conuertitur, paruulus fiat, & modicus in oculis suis, dicente Domino: Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum. Debent enim quicunque Christum Dominum profitentur, paruuli simplicitatem induere, sicut ipsemet Paulus ait. Malitia paruuli estote. Et Beatus Petrus: Quasi modo geniti infantes lac rationale & sine dolo concupiscite. Et quid (obsecro) discriminis statueretur, si loco eius quod dixit Dominus; paruulus, substitueretur, Paulus, & diceremus: Nisi efficiamini sicut Paulus iste? Qui certè typus fuit, & verum exemplum omnium, qui syncerè ad Deum conuertuntur. Vera enim conuersio in illo verbo inspicitur, quod prostratus ipse ex toto corde protulit. Quid me vis facere? Et vide quàm congruè (vt perfectam omninò conuersionem agnoscas) de Saulo factus est Paulus, id est, de lupo ouis, de inquieto quietus. Nam Paulus, si græcum ethymon respiciamus, quietum significat, ἀπὸ τῆς παύλης, quod est quies. Saulus verò inquietum, ἀπὸ τοῦ σαλεύειν, quod est quatere, commouere, coagitare, fluctuare. Factus est item de dissipatore, & destructore, ædificator & operator ecclesiæ, qui vt sapiens archytectus fundamentum posuit, & plus cæteris omnibus laborauit: cui rei conuenit similiter hoc nomen, Paulus, si ethymologia ab hebraico verbo, Paal, quod est operor, recipiatur. Aliqui aiunt Paulum hebraicè significare, os tubæ. Quæ res etiam illi vehementer quadrat. Nam per illius os, quasi per Spiritussancti tubā, Dominus vbique terrarum euangeliū personuit.

De eximia ac mirifica Apostoli cōuersione.

Matth. 18.

2. Cor. 14.

1. Pet. 2.

Hæc de nomine Pauli.

Seruus Iesu Christi. Hîc à statu se notum facit, quoniam seruum se profitetur, sed Iesu Christi. *In audaciā nouorū magistrorum.* Miror autem hoc in loco Caluini hæretici temeritatem, qui solus audet mutare hanc vocem, *seruus Iesu Christi*; Et eius loco supponit, minister Christi. Quid hîc prudens vir sentiat de eiusmodi hominibus, nisi eos esse amantes nouitatum absque vllo fructu? Certè græcè legitur δοῦλος, id est, seruus, & Iesu Christi, nō Christi. Sed mittamus rem *De dignitate Christiani status, & nobili seruitute.* non dignam vel cogitatione, & sensum Apostolicum inuestigemus. Dixit quidam ex Iurisconsultis. Deterrima est conditio seruitutis, quæ est maxima capitis diminutio apud Iurisperitos. Vnde & in Esau status inferior designatꝰ est per hoc, quod *Gene.25.* dictum est. Maior seruiet minori: Tamen vt plenius hæc intelligat is qui ignorat. Sciendum est, quòd ille propriè dicitur seruus, quicunque non sui, sed alterius gratia est, vt ait Philosophus. Naturaliter ergo quicunque alio indiget, eius quodā modo seruus est. Cum autem nulla creatura sit sibiipsi sufficiens, sed alia indigeat, maxime autem Dei beneficiis foueri (solus enim Deus nullius eget) relinquitur, nihil præter Deum, qui summè liber est, vera & summa libertate potiri posse, vt nulli seruiat. Ait creatura de Deo. Bonorū meorū non indiges. &: Omnia seruiūt tibi. Porrò creaturarum quæ Deo seruiunt, aliæ quidem naturali instinctu ei seruiunt: aliæ verò etiam voluntate. De *De diuersis generibus seruitutis.* prioribus tractare non est præsentis instituti. Earum ergo quæ voluntate seruiunt, quædam quidē liberè: quædam verò coactè seruiunt. Quoniā verò coactè seruire, pœnam habet: quia quod nobis charissimum est opprimitur, nempè ipsa libertas, quam mirum in modum diligimus, ideò huiusmodi coacta libertas, quæ in seruitutem redacta est (vt sic) miseriam habet. Paulus verò noster non coactè, sed liberè seruus erat.

Amplius, Earum quæ seruiunt voluntate non coactè, quædam quidem seruiunt superiori, cui parêre debent, vt natura poscit & ratio: Quædam verò inferiori, & innaturaliter, & propter culpā. Et prima quidem seruitus nihil miseri habet: at secūda prorsus est miserrima. Verbi gratia. Si peccato seruias, si Diabolo, si contra Deum facis, & contra rationem: quoniam subdis te inferiori atque indigniori te, & à debita erga superiorem seruitute te subtrahis, miserrima hæc prorsus seruitus est, eòque futura miserior, quò magis spontanea fuerit. Seruire igitur Iesu Christo sponte quia nō innaturale est, sed secundum Deum & rationem, non solùm non est miserum, sed valdè beatum, & eò beatius, quò magis spontaneum. Ipse enim nos iure possidet, qui nos pretio magno (vt ait Paulus) *1.Cor.6.* redemit. Empti estis, inquit, pretio magno, & non estis vestri. Imò per hanc seruitutem in illum, liberati sumus ab illa miserrima atque indignissima seruitute, quę erat peccati, & Diaboli, sicut ius erat *2.Pet.2.* ob culpam nostram. Vnde scriptum est. A quo *Ioan.8.* quis superatus est, eius & seruus est. &: Qui facit peccatum, seruus est peccati. & rursum ibidem. Si *Christiana seruitus, vera est libertas.* Filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Ergo in conditione, in qua est creatura, cum nequeat summa esse libertas, tunc non esse seruitus dicitur, sed libertas, quum nulli rei quæ sit infra nos, aut etiā æqualis nobis, subiicitur. Talis autem est qui Christi seruus est, qui vincit mundum, & nulli subiectus est, nisi Deo, & hoc libenter. Nam sicuiquam alij subditus est, propter Deum subditus est, ideo reuera potius ipsi Deo. Vnde duo, quæ onerosam admodum miserámque faciunt seruitutem, & illā in primis cuius deterrima est conditio, in hoc seruitutis genere locum minime habent, coactio, videlicet, & innaturalitas, vt quùm quis seruit inferiori, aut pari: nam hoc innaturale est.

Accedunt ad hanc nobilem seruitutem etiam dignitates. Nam qui sic seruiunt, non solùm liberi (vt dictū est) facti sunt ab inferioribus, & æqualibus, sed etiam domini inferiorum: vt propterea illud verū esse experiantur. Seruire Deo, regnare *Ioan.15.* est: & amplius, efficiuntur amici Dei, & filii. Vnde dixit Dominus. Iam non dicam vos seruos, sed amicos. Et cum simus per eius spiritum adoptati in filios Dei viui, rectè filij Dei & nominamur, & sumus. Sic ergo & ipsemet Christus vocatus est seruus de quo scriptum est. Ecce seruus meus quem *Isa.42.* elegi: qui tamen omnium erat liberrimus, vtpote dilectionis Filius. Per hanc ergo non deterrimam sed optimam pulcherrimæ, fœlicissimæ, ingenuissimaque seruitutis conditionem, seipsum facit nobis notum Apostolus, & insinuat: qui & alibi de seipso testatur his verbis. Vos scitis à prima die, *Act.20.* qualiter fuerim vobiscum per omne tempus, seruiēs Domino cum omni humilitate, & lachrimis, & tentationibus &c.

Dignitas ergo huius seruitutis elicitur à persona cui seruitur, nimirum Iesu Christi, cuius se seruum profitetur, & ex quo talis seruitus magno honore digna habetur quæ his nominibus accipienda est, Iesus; &, Christus: quæ sunt nomina magni ponderis. Nam Iesus, id est, Saluator, cœleste nomen *De nomine Iesu.* est, ab Angelo prius vocatum, quàm conciperetur, conuenientissimum quidem operi quod perfecit: quia operatus est nobis salutem in medio terræ. Et quidem hoc congruentissime, vt per quem factus erat mundus in prima conditione per sapientiam atque omnipotentiam, per eūdemmet repararetur per insipientiam & infirmitatem, quæ à summo erga nos amore processit. Illa nanque sua insipientia atque infirmitate, delicta à nobis nostra abstulit, & in se transtulit punienda. Vnde & ipsemet ait: Deus tu scis *Psal.68.* insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Non erubescant in me, qui expectant te Domine, Domine virtutum. Non confundantur super me, qui quærunt te Deus Israel. Quod est dicere. Nemo scandalum patiatur à stultitia Crucis & infirmitate: qui salutem expectant à Domino, requirant illam; quoniam hæc insipientia in illo summam habet sapientiam. Eius enim erat reparare, cuius fuit condere, & non alterius. Cum ergo per ipsum, & in *De decentia Redemptoris.* ipso, & propter ipsum, condita essent à Patre vniuersa, decuit vt & per ipsum, & in ipso, & propter ipsum instaurarentur dilapsa. Quo factum est vt hoc nomen Iesus, meritò sit super omne nomen, summaque veneratione dignū, vt in illo omne genu flectatur. Extat & iustissimū Pontificis decre- *Quod nomen Iesu sit verandum etiā* tū quo mandatur, vt ad hoc nomen, Iesus, omnes inclinarent caput. Verum quàm multi sunt, qui ir-

canonis praecepto. reuerenter & audiunt hoc sanctissimum nomen, & pronunciant? Nonnulli etiam non sine frequẽti blasphemia. Neque illud minus Deo displicet, quòd plerique hoc sanctissimo nomine abutũtur ad suam hypocrisim contegendam, *Hypocrisis hæreticorũ* quales sunt hæretici, qui cum nudis verbis eum sexcenties ferè in vna & eadem pagina confiteantur, impietate tamen sua, & professione falsorum dogmatum sunt Antichristi.

De hoc nomine; Christus; et eius significatione. Christus, aut cognomen est, aut agnomen nomini proprio adiunctum, quo declaratur eius excellens gratia, cui non ad mensuram datus est spiritus. Christus enim grecè, idem est quòd; vnctus latinè; Hebraicè dicebatur Messiach. Vnde & scriptum est: *Isa.61.* Spiritus Domini super me, eo quòd vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. & alibi: *Cant.1.* Vnguentum effusum nomen tuum. & : *Ioan.1.* De cuius plenitudine omnes accepimus. & : *Psal.44.* Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis, hoc est, præ his, qui ipsius gratiæ participes fiunt. Hoc enim vnguentum, & oleum, significant gratiam & dilectionem spiritus. *Christus Sacerdos, Rex, & Propheta.* Consueuerunt autem vngi Pontifices, Sacerdotes, Reges, ac Prophetæ, quemadmodum ex sacra scriptura traditur, vt de Aaron, & filiis, de Dauid, & Salomone, denique de Elisæo: quia specialiter in hoc Christum significarunt. Nam huiusmodi genus hominum pollere gratia super alios decet, cum per illos in alios deriuet. Pontificis enim & sacerdotis est, mediatoris officium facere inter Deum offensum, & homines qui offenderunt. Regis est pascere; & prophetæ est docere. Vt autem ad hæc officia sit quis idoneus, necesse est vt supra modum communem abundet gratia. Quis enim idoneus mediator ad conciliandum inimicos principi, nisi qui plurimum gratia valeat apud principem? Et quis est rex idoneus, nisi cui adfuerit multa sapientia ad regendum? quæ sapientia est à gratia, & Dei dono. Similiter quisnam alios probè valeat perdocere, nisi cui adsit scientia exundanter ac sapientia? Sed & hæc sunt dona Dei. Itaque vnctione opus est his, ad quos hæc munera pertinẽt. Quę tria fuerunt eximiè ac eminenter ipsius Christi. Alij post illum huiusmodi donorum participes fiunt: vnde & qui prope ipsum fuerunt excellentiores aliis, excellentius & ipsi quoque Christi præ aliis appellati sunt, non tam quia typus fuerunt veri Christi, quàm quia participarunt de eius oleo abundius. Vnde & scriptum est. *Psal.104.* Nolite tangere Christos meos. Et Dauid pepercit Sauli, eò quòd esset Christus Domini. Christus igitur noster fuit eminenter Christus: quia Pontifex, Rex & Propheta summus, cuius se Paulus seruum profitetur, vt hinc statum suæ seruitutis esse optimum declararet: sicut de huiusmodi seruis Regina Sabba Salomoni dixit. *3.Reg.10.* Beati serui tui qui stant coram te, & audiunt sapientiam tuam. &c. Hactenus de statu.

Vocatus Apostolus. Postquàm & à nomine, & à statu se iam insinuauit, modo (quod minime prætermittendum erat) ab officio declarat, quòd erat Apostolus. Ait enim, *Vocatus*, id est, vocatione Apostolus. Non enim sua sponte ausus est hanc rapinam facere, sicut nunc multi faciunt, rapientes ea quæ ad illos minime pertinent. Et quod intolerabilius est, ipsimet hoc detestantur, cum ad hæc scripturarũ loca descendunt, cum tamen in hæc arrogantissime, & impudentissime committant, vt agnoscere valeas in eis frontem meretricis: & hoc sanè iustè, vt damnationẽ ore proprio consequantur. *De vocatione B. Pauli ad Apostolatum contra nouos hæreticos.* Sciebat B. Paulus, quòd nemo accipere quicquàm à seipso potest, nisi fuerit illi datũ de cœlo, *Ioan.3.* vt B. Ioãnes Baptista prædixerat. Nam & ipsemet dixit. Nec quisquã assumit sibi honorẽ, nisi is qui *Heb.5.* vocatus est vt Aaron. Oportebat ergo ad hoc officium per vocationẽ ascendere. Vnde ait de Apostolis B. Marcus. Vocauit quos voluit. *Marc.3.* Vt intelligeres, quòd hæc vocatio non ex meritis, aut dignitate illorũ fuit, sed ex mera voluntate ac dignatione: Et fecit vt essent duodecim. Quo in loco, vt intelligas officij excellentiam, id sonat hæc vox, Apostolus; quod missus. Missio autem dignitatem habet, tum à mittente, tum à re ac negotio, ad quod quisque mittitur. Quare quæ à Deo missio est, illa est digna præ cæteris, quæ non sunt à Deo.

De dignitate Apostolatus, et varia missione. Verum eorum qui missi sunt à Deo, vnus excellenter missus fuit à Deo Patre immediatissime, & ille quidem non ad quodlibet ministerium, sed ad summa munera & præstantissima, nempe ad redimendum genus hominum, & legem illi dandam. Hic fuit Christus filius eius. Iccircò vocatur eminentissime Apostolus ab ipso B. Paulo. *Heb.3.* Considerate, inquit, Apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum.

Post hunc B. Ioannes Baptista de hominibus insigniter missus est. De quo dicitur. Fuit homo missus à Deo. Sed tamen non sicut Christus, audiens ipsissimam Patris vocem. Vnde ipse Baptista dixit. *Ioan.1.* Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Dei filius, qui est in sinu Dei Patris, ipse enarrauit. Et ille quidem missus fuit, vt Christum indicaret, eiúsque viam præpararet, quod fuit magnum & egregium munus, illi datum soli. Vnde & Angelus vocatus est. *Marc.1.* Post Christum verò & B. Ioannem, præ cæteris omnibus electi sunt duodecim principales, Apostoli verbo Christi, ad euangelium propagandum. Hoc enim nomine ipse vocauit illos, vt B. Lucas testatur, *Luc.6.* licet vnus eorum ab hoc munere sua perfidia exciderit Iudas, in cuius locum Matthias subrogatus est: & tunc fuerunt Apostoli verè, ex quo dictum eis fuit. Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos. *Ioan.20.* & iterum. Euntes in mundum vniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ. *Marci vlti.* Nam anteà non habuerunt potestatem prædicandi, nisi in Iudæa: & nec ibi voluit ab eis predicari se esse Christum. Itaque verus eorum apostolatus post resurrectionem incœpit, quando in vniuersum orbem missi sunt. Post hanc verò missionem, fuit illa insignis B. Pauli in apostolatum electio per Christum, qui dixit. Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coràm gentibus, & regibus, & filiis Israel. *Actuũ 9.* Cui postmodo & Barnabas adiunctus est per Spiritumsanctum, *De nobili Apostolatu B. Pauli* vt non fuerint ij gradu inferiore, quàm cæteri per Christum vocati: quia & ij simpliciter Apostoli instituti sunt, de quibus manifestè iussit Spiritussanctus. *Act.13.* Segregate mihi Saulum, & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos. Et cum sacratus esset numerus duodecim, qui vo-

vocatus fuit, prius etiam sacratus est numerus quatuordecim postmodo. Nā ille ter quatuor: hic decem & quatuor complectitur, vt significetur in vtroque numero perfecta euangelij lex & stabilis, tribus finiri virtutibus, fide, spe, & charitate: & in illa contineri decē pręcepta legis, atque perfici.

Tertius ordo est eorum, qui licet ad idem opus missi fuerint à Deo, non immediatè tamen, neque absolutè in omnem terram, sed per ipsos Apostolos, eorúmque successores ideò non vendicarunt sibi hoc nomen absolutè, sed cum adiuncto. Vocati sunt enim quidā à B. Paulo, Apostoli ecclesiarū, videlicet certarum ecclesiarum, ad quas mittebātur. Vt B. Dionysius, Apostolus Galliarum dicitur: & ita de aliis dicendum. Vnde vt ab iis B. Paulus segregaret Christi Apostolos, id est, illos qui à voce Christi erant electi, supra modum, id est, eminenter, Apostolos appellauit. Nam horū erat præ cæteris, & principaliter signa facere: quia eorum erat statuere fidem. Vnde B. Paulus qui par illis erat, negat se superatum ab eis in omni patientia, in signis, prodigiis, & virtutibus. *2. Cor. 12.*

Extremus ordo (quod pertinet ad missionem) eorum est, quicunque post promulgatum euangelium mittūtur à prælatis suis ad exponendū ipsum euangelium, & ad prædicandum, non promulgandum, quales sunt Episcopi, & qui in ecclesiis christianis à prępositis, missi concionantur, & agūt Ecclesiasten. Verum hoc nomen nemo, præter primos, potest iure sibi tribuere absolutè, vt vocetur Apostolus, etsi missi fuerint omnes à Deo. Sicut nec omnes qui nunciant, dicuntur Angeli, sed qui à Deo, & qui de cœlo nunciant, dicuntur Angeli: licet vox ipsa non aliud, quàm simpliciter nunciū significet. Scriptura tamen hac voce, sacerdotes, & insignes aliquos viros, & præpositos honorat, vocans Angelos, vt apud Malachiam de B. Ioanne Baptista legitur: & de Episcopis septem ecclesiarum, ad quos loquitur Dominus per dilectum discipulum in Apocalipsi. Et idem sentiendum est de hac voce; Euangelista; quæ peculiariter ad eos, qui euangelia scripserunt, accommodatur: cum tamen & Euangelistæ dici possent plerique alij: & vtrunque testatur B. Paulus ad Eph. & ad Timoth. Hîc velim cogitare hæreticos (si fieri potest) quisnam sit qui eos mittat: & cogitare, quòd indoctū vulgus possunt quidē fallere, sed non ipsum Deū, nec eos quos edocuerunt scripturæ sanctæ. *Angelus quid significet.* *Quid euangelista.* *Arrogantia hæreticorum.*

Segregatus in euangeliū Dei. Qui segregatur, ab aliquo segregatur, cui prius hærebat. A tribus ergo segregatus fuit B. Paulus, vt totus euangelio incūberet. Primùm à synagoga Iudæorū; cui prius nimiū pernitiosè iungebatur. Vnde ipse aiebat. Cū autē placuit ei qui me segregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiā suā, vt reuelaret Filium suum in me, vt euangelizarē illū in gentibus &c. Secundò segregatus fuit à cæteris Apostolis, vt cū Barnaba iret ad Gentes. Sic enim dixit Spiritussanctus: Segregate mihi Saulū, & Barnabam. Tertiò segregatus fuit ab omni alio negotio, vt expeditissimè legatione euangelica fungeretur: quod ipsemet affirmat his verbis. Non. n. misit me Dominus baptizare, sed euangelizare. *De segregatione Beati Pauli.* *Gal. 1.* *1. Cor. 1.*

In euangelium Dei. Euangelium est bonū nunciū, quod venit à Deo benedicto. Et verè bonum nūcium, à quo tria bona nobis summatim afferūtur. Primum est, summi mali depulsio: Alterum, summi boni adeptio: Tertium, modus, quo hæc obtinuimus, summè amabilis atque acceptabilis. Et hinc quàm longa tela extendi posset, ô bone Iesu, ad vulnerandam tui amore animam piam. *Euangeliū quid, & eius summa vtilitas.*

Quod ante promiserat. Ne quid nouum & suspectum videretur afferre, id primum commemorat, fuisse, scilicet, multo tempore anteà promissum. Nam hæc series diuinæ erga ecclesiam prouidentiæ confestim ab ipsa conditione mundi ad hæc vsque tempora, continuis traditionibus, nobis per Patres innotuit. Optimus enim & clemētissimus Pater nullum reliquit fluere temporis spacium in orbe terrarū notitia euangelij vacuum. Vnde mysterium ab initio Adæ commendatum est de Christo, & Ecclesia, sicut docet Apostolus ad Ephesios scribens: quanquam reuera antequā veniret, ac seipsū manifestaret & explicaret, plurimis fuit absconditum, sicut in eadem epistola testatur. Et hoc est quod tenacissimè nos in fide debet retinere constantes, videlicet ista admirabilis catena temporum, vnde & Christus ab origine mundi, & in quauis ætate notus fuit. Quare Moses. Memento, inquit, dierum antiquorum, cogita generationes singulas. Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi maiores tuos, & dicent tibi. Hæc si considerassent, non fuissent scandalum passi illi, qui in Christum obiiciebant. Quæ est hæc doctrina noua? Non enim quodcunque est nouum cuipiam, nouum est absolutè. Hîc verò nota astum hæreticorum, qui cum noua quædam obtrudant, non tamen tanquam noua commendant, ne inuidiam ineant, & suspitionem, quòd sint nouatores. Aiunt enim sæpenumero: Olim sic erat, mendaciter tamen, & calumniosè, atque cauillosè. Hîc obiter admoneo: alibi etiam probo, præcipuè in lib. de consideratione temporum. *De promissione Euangelij antiquißima.* *Deute. 32.* *Marc. 1.* *Astus hæreticorum.*

Per prophetas suos. Prophetæ olim dicebantur Videntes, & secundum scripturas intelligitur, non de visione quæ est à virtute hominis, & est eorum quæ potest ipse homo, vel sensu, vel intellectu perspicere, sed eorum quæ vim sensus excedunt, & sunt omnino supra captū hominis: quia videntur lumine superiore. Vnde legimus: Plurima supra sensum ostensa sunt tibi. Ideò hæc vox; propheta; sic accipitur propter subiectam scripturæ materiam, quæ est de his quæ supra sensum sunt. Porrò varij sunt prophetarum gradus, quemadmodū item sunt diuersi videndi modi, alius alio dignior ac nobilior. Christus solus est summus Propheta qui in Deo limpidissime vidit semper, & quæ vidit annunciauit, in quo prophetæ significatio completur. Vnde eminenter in scripturis Propheta dicitur, qualem se esse negauit B. Ioannes Baptista, qui tamen plusquam propheta vocatus est. Sciendum tamen est, quòd ij propriè ac peculiariter prophetæ dicuntur, qui de Christo pronunciarunt, & ita hoc in loco intelligit Apostolus. Vnde Dominus. Lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Dicitur nihilominus propheta, qui interpretandi scripturas habet facultatem: quia eodem, quo factæ sunt, spiritu exponi debent. Quam obrem Beatus Petrus ait. Hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia scripturæ pro- *1. Reg. 9.* *Propheta quid.* *Eccle. 3.* *Solus Christus summus Propheta.* *Qui propriè in scripturis dicātur prophetæ.* *Matth. 11.* *Episto. 2. cap. 4.*

pria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, &c. Et de huiusmodi prophetia dicitur. Cùm defecerit prophetia, dissipabitur populus. Et iuxta hunc in-
1. Cor. 14. tellectum hortatur nos B. Paulus ad æmulationem, vt expetamus hoc prophetiæ donum, potius quàm loqui linguis, idque propter ædificationem ecclesiæ. Dixit autem hîc, *per prophetas suos*, ne arbitrarentur aliquid illum confictì in iis allaturum, quæ erat eis annunciaturus, cum in prophetis, qui multò antè scripserant hæc eadẽ haberen-
Ioan. 5. tur. Vnde & Dominus Iudæos hortabatur, vt scrutarētur scripturas: quoniam illæ de ipso loquebantur. Quare rectè B. Hieronymus: Ignorantia scripturarum est ignorantia Christi. Et bene ait *pro-*
3. Reg. 22. *phetas suos*: quia & Diabolus etiam suos habet pro
In pseudoprophetas. phetas, sicut quidam dixit. Ero spiritus mendax in ore prophetarum. Et Dominus aduersus istos Diaboli prophetas conqueritur. Ipsi currebant, & ego non mittebam eos.

Proprietates sanctarum scripturarum, quibus ab aliis distinguuntur. *In scripturis sanctis.* Ne quis diceret: Et vnde habemus hoc esse Dei prophetas? Ecce, commẽdata sunt eorũ oracula scripturis, & his quidẽ sanctis, idest, mundis, firmis, & ab aliis segregati, vtpote purissimæ, atq; irrefragabilis autoritatis, & veritatis, & super quas diuinæ prouidentiæ oculus semper fuit intẽtus, vt illibatissimæ persisterent: & iã tunc promulgatæ erant in Gentes, apud quas etiã autoritas illarũ præualebat. Quòd si quis quærat. Et vnde habemus, quod scripturæ sint sanctæ? Respondetur, eas esse sanctas, quas summus Põtifex esse sanctas decernit, & ecclesia in hoc ordine recipit. Necessaria autem fuit scriptura sancta in ecclesia Dei, vt in his quæ supra captum nostrum erãt, fideliter humana regeretur infirmitas, & certò sciretur quid credendum, quid faciendum, quid denique à nobis sperãdum. Nunc verò multi sunt, qui nobis suas prophetias obtrudunt, quæ à scriptura nullam prorsus accipiunt commendationem, & tamen volunt nos ij cogere vt credamus. Sed non habent certam verarum prophetiarum notam, quæ est materia eius. Non enim loquuntur de Christo, nec eas probauit ecclesia, ideò sequitur.

De filio suo. Hæc est materia, & principale subiectum omnis prophetiæ, & totius scripturæ. Nam de Christo loquitur vniuersa, & ad ipsum cuncta rediguntur, & ipsi prophetæ specialiter, &
Nota. non de regnis hominum atque imperiis vaticinantur, nisi quòd his olim vtebantur tanquam inuolucris quibusdam & figuris, & illi populo carnali, qui sic primò erat alliciendus. Et nota, quòd certus filius per articulum designatur, vt scias eum esse quem Pater sanctificauit, vt in eo cæteri quodam modo insererẽtur. Nam & singularis hæc appellatio, quòd singulariter filius Dei dicatur, non competit in vllum alium, quàm in ipsum Christum, teste Apostolo ad Heb. capitu. 1. Et cum ita sit, Iudei tamen adhuc velamen habent, & non-
Nota discretionis, prophetarum. nulli Christianorum, qui ita nudam sæpe sequuntur literam, vt spiritus oculum amittant. Hinc signum habes ad discernendos prophetas, vt omnis qui non conducat & promoueat ad Christum, & eius fidem, vanus, & suspectus tibi sit. Ego enim Dominus, (ait Spiritussanctus) docens te vtilia.
Isa. 48. Sed mundus tales facit, qui ad illos ait. Loquimini nobis placentia. Et Dominus ob hoc permittit: *Cur permittatur à Deo pseudoprophetæ.* quia sunt homines curiosi, maximéque de rebus fluxis & temporalibus solliciti, & facile sustinent deceptionem. Quare spiritui nequam dicenti: Egrediar, & ero spiritus mendax in ore prophetarum, Respondit: Decipies, & præualebis. Egredere, & fac ita.

Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Manifestè per hoc adiectũ, *secundum carnem*, resoluit quod obiici poterat. Quomodo factus est, qui non habet causam? Et de quo habemus in symbolo: Genitũ non factũ? Respondebitur id in symbolo negari secundum naturam diuinam: quoniam verbum non est factum. Hoc verò quòd sit factus secundum carnem, id est, secundum humanam naturam, admittimus: Nam ex tempore prodiit homo. Quare nihil est absurdi de eadẽ persona prædicari opposita, ob diuersas naturas in eodem supposito consistentes. Carnis autem appellatione hîc totus homo significatur. Vnde dicitur: Verbũ *Luc 3.* caro factum est. &: Videbit omnis caro, salutare *Christi diuinitas.* Dei. Et hîc est locus vbi satis palàm ostenditur Christus non purus homo, sed etiam Deus. Cur verò dixit, *ei*? B. Ambrosius interpretatur de Patre, quòd factus est ei filius. Hoc B. Thomas non satis probat, videlicet modum hunc dicendi: Christus factus est Patri filius. Neque hunc admittit. Homo factus est Deus, quem tamen nonnulli recipiunt, & probant. Ego verò non operæpretium duco de verbis hîc esse contendendum. Qui rem capiunt, facile sensum intelligunt, possũntque eũ separare, qui admitti valeat, ab iis qui absurdi sunt. Si enim hoc dicto. Homo factus est Deus; intellexerimus hoc factum esse per illam, scilicet carnis assumptionem, & vnionem naturarum in vno supposito, vt homo sit filius Dei, & Deus, verus est sensus. Sin autem intelligimus, quòd homo aliquis iam existens homo, sit factus Deus, videlicet postquam est homo, non est veritas in hoc dicto. Quòd verò illa oratio non possit sensum priorem recipere, ego quidem asserere non ausim. Et ipse B. Thomas concedit hanc: Filius hominis prædestinatus est filius Dei. Qui tamen sermo eandem pati videtur difficultatem, si paulò subtilius dispiciatur. Sed hęc sunt scholasticorum.

Alia expositio est. *qui factus est ei*, id est, in eius *Christus est gloria Patris.* gloriam: quia caput Christi Deus. Nam in eo omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Patris sunt absconditi. Nullum enim aliud opus Dei magis *Col. 2.* ostendit omnipotentiam, sapientiam, & bonitatem eius. Et nulla creatura suo quouis opere, ita glorificauit Deum, sicut Christus Patrem per obedientiam. Quamobrem nunquam Pater carere voluisset tali filio, etiam si Adam non peccasset, quemadmodũ peculiari tractatu exposuimus. In græcis tamen exemplaribus, que circunferuntur, nõ legitur, *ei*; Quæ lectio si vera sit, quod quidem ad hanc literam attinet, superiores expositiones superuacaneas reddit.

Quod verò dicitur, *factus ex semine, Dauid*; habet quæstionem. Nam si ex semine Dauid, quomodo ex Spiritusancto? & quomodo nõ in peccato? Omnis enim qui ex semine viri prodit, peccat or cõstituitur, sicut habet doctrina sanctorũ. Non sum nescius quid ab aliis responderetur, nempe, quòd

non immediatè venit Christus ex semine Dauid. Vera quidem est hæc expositio. Mihi tamē magis placet, vt ipsam immaculatissimam Virginem intelligamus semē Dauid, ex qua natus est Christus, cum & ipse Christus dicatur semen Abrahæ, & semen Virginis. Et bene dixit; *Ex semine Dauid secundum carnem*: quia beatissima Virgo solam carnem ministrauit. Ipse autem Spiritussanctus suppleuit virtutem formatiuam, quę est in semine viri. Sicut enim prima mulier fuit ex primo viro Adā secundum carnem, quia de carne viri eam Deus eduxit: ita secundus Adam fuit ex Virgine secundum carnem. Meminit autem non ab re Apostolus ipsius Dauid ob factam illi promissionē: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.

Quid sit semē Dauid.

Qui prædestinatus est filius Dei. Primùm, quod latinè legitur, *prædestinatus*, Græcè absque præpositione legitur, ὁρισθέντος, id est, definiti, aut destinati, vel (vt scholia græca habent) declarati. Quo in loco cum multi multa dicant & varia, ego breui quod sentio, exponam. Non est dubium quòd Christus ab initio fuit prędestinatus, aut destinatus, seu definitus à Deo filius suus, non secundum diuinam naturam, quæ prædestinationem non recipit, aut destinationem vllam. Quæ enim æterna sunt, prædestinari, aut destinari non possunt, ergo (vt verè ait B. Thomas) secundum naturam humanam prædestinatus fuit. Quid igitur hactenus prohibet suscipere Christum fuisse destinatum aut determinatū, seu etiam prædestinatum filium Dei, cum verè sic fuerit, inspecta humana natura, quam decreuit Dominus sibi vnire? Sed addit, *in virtute*. Nam in hoc fuit prædestinatio, vt esset filius Dei in virtute. Vbi prudēs lector debet aduertere, de scripturis sanctis non vnam elici Christi sanctificationem, sed duas: sicut & nos qui sanctificati iam, aliam expectamus. Ipse ergo secundum primam sanctificationem, quùm venit in mundum, venit in forma serui, in infirmitate, exinanitus, humiliatus, Deus absconditus, vir dolorum, & experiens omne tentationum genus, & mortem tandem, ipsamque acerbissimam; non clamans, non contendens, sed mutus, & non aperiens os suum, & sicut agnus coram tondente se obmutuit. Quare secundum hunc sanctificationis spiritum non potest dici prædestinatus in virtute. Sed venit posterior sanctificatio, quā respexit prima prædestinatio Dei Patris. Nō enim ab initio voluit Deus vt sic adueniret nobis Christus infirmus, sed in suo decore & potentia: & ad hoc fuit principaliter prædestinatus à Deo. Quòd autem aliter factum est, propter peccatum fuit: quod peccatum prædestinationem quidem hanc non sustulit, sed in aliud tempus reiecit, quod Dei consilium ab initio fuit, si tamen interueniret peccatum. Vnde vt & hoc declararet, adiecit.

De prædestinatione Christi. Nota.

Duo spiritus sanctificationis.

Secundum spiritū sanctificationis ex resurrectione mortuorum, id est, eo spiritu, quo ipse à mortuis resurrexit. Ex tunc enim verificatur hic sermo perfectè, quòd fuerit filius Dei in virtute, videlicet, à die resurrectionis eius, quando accepit gloriam suam. Prius enim fuit filius hominis in infirmitate. Nam duplex fuit Christi generatio passiua, etiam secundum carnem considerati. Vna quidem cùm de Virgine natus est, de qua generatione scriptum est. Christi autē generatio sic erat: Cum esset desponsata mater eius, &c. Secunda verò cum à mortuis resurrexit, de qua scriptum est, teste B. Paulo ad Hebr. 1. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Vtraque igitur generatio suam habuit sanctificationem. Prima enim generatione sanctificatus fuit per vnionem naturarū, & secundum animam per gratiam Spiritus sancti, non autem secundum corpus, quod fuit passibile & mortale, infirmum & in glorium, peccatum factum & maledictum propter nos, teste Apostolo ad Gal. 3. & de hac ipsa prima sanctificatione Dominus aiebat. Quem Pater sanctificauit, vos dicitis quia dæmonium habet? Secunda autem, quæ plena fuit sanctificatio, fuit ex resurrectione mortuorū, quando accepit gloriam suam, & factus est forma perfectionis nostræ. Nam illi sumus conformandi in gloria, vt ait inferius Apostolus de prædestinatis. Quos, inquit, prædestinauit cōformes fieri imagini filij eius. Et hanc ipse sanctificationem intelligi voluit, cùm dixit: Ego pro eis sanctifico meipsum, vt & ipsi sancti sint in veritate. Quia omnis nostra sanctitas in eius sanctitate fundata est, & ab ea venit. Dixit autem se id facere, quod paulò post erat facturus, tradendo videlicet se morti, vt sic istam vltimam sanctificationē mereretur, quam tamen à Patre petebat, tametsi ita esset prædestinatum, dicens. Pater glorifica Filium apud temetipsum gloria, quam apud te habui antequam mundus fieret, id est, quod initio de me erat apud te, videlicet, de mea gloria; quo modo gloria filij est gloria patris. Vnde etiam ipse pro nobis orauit Patrem. Sanctifica, ait, eos in veritate: sermo tuus, id est, verbum tuum, veritas est, sanctificans in tui gloriam ecclesiam tuam, vt reddas eam gloriosam, hoc est, illo posteriore simili sanctificationis spiritu ita glorifices eam, vt non habeat maculam, aut rugam, aut quicquam huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. Nam & nos ipsi configurati illi, duplicem habemus generationem secūdum spiritum. Prior est spiritualis communiter in baptismo propter quod scriptum est. Nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, &c. & B. Petrus: Regenerauit nos in spem viuā. Posterior est in resurrectione, sicut scriptum est. In regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ. Vnde etiam duplex est sanctificatio nostri. Prima, qua sanctificamur in prima generatione nostra, & resurgimus spiritualiter à peccato. Et de hac scriptum est. Sed abluti estis, sed sanctificati estis. Et ad Col. Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite: quæ sursum sunt sapite, non quę super terram. Secunda erit in communi resurrectione corporum, quando assimilabimur perfectæ resurrectioni ipsius Christi: quando præcipitata erit mors in sempiternum, & implebitur illud quod ait Apostolus, videlicet, quòd Christus tradidit semetipsum pro ecclesia, vt illam sanctificaret, videlicet primò sanctificans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt demum fieret perfecta sanctificatio. Quapropter addidit: vt exhiberet ipse sibi gloriosam, non habentem, rugam, aut maculam, vel quid tale, sed vt sit sancta, & immaculata. Sic ergo destinatus, aut prędestinatus est Dominus sanctificari, vt esset filius Dei tādem in virtute, sicut scriptum est. Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis. Quod factum est

Duplex Christi generatio.

Matth. 1.

Rom. 8.

Ioan. 17.

Ioan. 17.

Duplex generatio spiritualis Christiani, & sanctificatio.

Matt. 25.

1. Cor. 6.

Col. 6.

Eph. 5.

in resurrectione sua. Tunc enim, quia secundò (vt diximus) genitus est perfectè, accepit fortitudinē, & decorem, & gloriam, & honorem, & sapientiā: addam, non ego, sed Dilectus discipulus, etiam diuinitatem. Hoc verò regius Psaltes in spiritu præuidens, etiam præcinebat in psalmo illo: Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinē, & præcinxit se virtute. Et denuò: Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ. Et rursum: Dominus regnauit, irascātur populi. Vide igitur vt procedit rectè & sine scrupulo, iuxta hunc sensum, sermo Apostoli, quòd Iesus à Deo Patre destinatus, seu prædestinatus est, videlicet secundum eam partem, quę subiiciebatur prædestinationi; & prædestinatus quidem vt esset Filius Dei in virtute: quāquàm ad tempus sit passus, interim in infirmitate existens, absconditus in forma serui, exinanitus, humiliatus, vir dolorum, vermis denique, & non homo, opprobrium hominū, & abiectio plebis. Id verò dispensatiuè propter necessarium nostræ redemptionis opus. Quod verò adiecit, Iesu Christi: doctè adiectum est: Quamuis non me lateat D. Augustinum annotare hunc sermonem, quasi durum, & excusare eo quòd hic sit mos scripturę, singulari plurale adiungere. Sunt & qui admonent ex græca litera posse legi Iesu Christo Domino nostro, vt cùm superioribus hoc pacto iungantur, de filio suo Iesu Christo, &c. Mihi tamen videtur Apostolus longè illustriorem sensum porrigere. Quia enim in Iesu Christo, omniū mortuorum resurrectio continetur (Nam eo resurgente, & nos resurrectionem in illo certissimè adepturi sumus sua die) nihil duri habet hic sermo, sed id exprimit, quod verissimum est, nempe Iesu Christi resurrectionem, esse mortuorum resurrectionē: quia eius resurrectio causa est resurrectionis omnium. Hinc enim doctè ipse B. Paulus alibi euincit vniuersalem resurrectionem, videlicet à capite Christo, qui resurrexit. Ergo & membra resurgent, ne caput sine membris existeret: quod haberet nescio quid mōstri simile. Non me etiam latet diuersis modis hunc locum ab aliis exponi, quos non libet insectari. Ego eam intelligētiam attuli, quæ & planior videtur, & totā mysterij rationem, videlicet, incarnationis, & crucis manifestat.

Apoc. 5. — *Quæ sit resurrectio mortuorū Iesu Christi.* — *1. Cor. 15.*

Per quem accepimus gratiam, & apostolatum. Christus. n. est velut caput, vnde mēbra vigorem accipiunt. Propterea est scriptum: Ascendens Christus in altum captiuam duxit captiuitatem, accepit dona in hominibus. Hoc est, quæcūque dona nos habemus, illi data sunt pro nobis accipienti, vt ex illo in nos fluant; quomodo & nos in ipso, & ipse in nobis est. Vnde & apostolatum Pauli ipse dominus accepit, sed in Paulo. Ipse enim est in omnib⁹, qui sunt eius. Dicit autem, *accepimus*, non; accepi; ne se singulariter prædicaret in eo, quod erat pariter aliis commune. Per gratiam intellige cœlitus demissum & infusum nobis inhærens donum, quo gratiosi coram Deo statuimur, statūque Christianitatis ingredimur, & candidamur ad gloriam æternā. De quo dono Dominus Samaritanæ dixit. O si scires donum Dei. Et paulopost: Aqua, quam dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Hoc est donum quod contemnunt hæretici, quia illud amiserunt: & ideò exponentes hunc locum, alio hanc vocem torquent. Per apostolatū verò officium intellige, quod iam superius declarauimus. Nec oportuit mutari hanc vocem iam receptissimam, & eius loco reddi, legationem, sicut quidam ex nouitiis fecerunt. Licet enim sit eadem significatio ex ipsa prima impositione, tamen non sic est ex vsu. Nam apostolatus maxime hoc apostolicum officium significat. Legatio verò etiam ad prophana extenditur. Sunt autem quædam voces, siue grecæ, siue hebreæ, quæ ad peculiarem significationem restringuntur, & ideò propter receptum diuturnúmque vsum seruari debent: vt est hoc nomen, Christus. Quod si latinè reddi oporteret, diceremus, Vnctus: quod nullus doctor vnquam ausus est.

Quid est Gratia. — *In eos qui vt loquantur latine, non exprimunt quod erat exprimendum.*

Ad obediendum fidei. Hic finis Apostolatus, vt obediatur fidei. Licet autem quidam, fidei obediētiam ad assensum solum his quæ de fide prædicantur, restringant: mihi tamen magis placet vt dicamus, tunc demum obedire hominem fidei, quùm facto complet ea, que mandantur in lege fidei. Nā qui Christum ore confitentur, factis autem negāt, assimilantur homini insipienti, iuxta parabolam Domini, qui ædificat domum suam super arenam. Finis igitur prędicationis non est credere tantum, sed etiam operari secundum fidem: id quod sæpius Doctor noster inculcat. Hic. n. finis vniuersæ scripturæ est, vt sit perfectus homo Dei in iustitia, ad omne opus bonum instructus, ne simus in eodem gradu cum dæmonibus, qui credunt, imo deteriore: nam illi cum hoc quod credunt (quod ad pudorem multorum Christianorum dici posset) etiam contremiscunt.

Quid sit obedire fidei. — *In hæreticos.*

In omnibus gentibus, hoc est, inter omnes gentes, *in*, pro; inter, plerúmque vsurpatum in scripturis inuenitur. Et videtur esse tropus Hebræorum proprius. Nec ab re dixit, *inter gentes*. Primò quidem vt hæresim agnoscerent Iudæi, qui arbitrabantur se solos esse populum Dei, tāquam cui soli esset data lex Dei, & prophetæ. Deinde vt animaret nostros, idest, gentes & intelligerent, quòd in Christo Iesu non esset Iudæus, neque Gręcus, sed noua creatura: ideóque sine lege manifestari illis Christum. Vnde & scriptum erat, tāquam dictum Christo à Patre: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremū terrę. Hoc ergo quod annunciare deberet omnibus gentibus, peculiare fuit B. Pauli prę aliis. Vnde ipse in fine istius epistolę, se ibi prędicasse, vbi anteà nullus predicauerat, gloriatur: & quòd ab Ierusalem vsque ad illiricum repleuerit euangelium Christi, & alibi: Qui operatus est, inquit, Petro in apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes. Denique de semetipso ait: Dominus mihi astitit, & cōfortauit me, vt per me prędicatio euangelij impleatur, & audiant omnes gētes, scilicet Romani, ad quos etiam mei apostolatus amplitudo extenditur.

Contra Iudæorū persuasionē extensum est euāgelium in gentes. — *Isa. 49.* — *Gal. 2.* — *2. Tim. 4.*

Pro nomine eius, idest, ad glorificationem nominis eius, nempe, Iesu Christi. Ad hoc enim electus fuit, vt portaret nomen eius inter gentes, dicente Domino: Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus, &c. Et cū audis nomen; Iesus; non ad nudum vocis sonū, sed

Act. 9.

ad cuius iucundissimam significationem debes attendere, quod ipse verè est salus nostra. Quidam legunt, de nomine eius, vt significetur de quo esset fides, & in quo nomine salui simus. Non est enim aliud nomē datum sub cœlo, in quo nos oporteat saluos fieri. *Act.11.*

In quibus estis & vos, id est, inter quos estis & vos scilicet serui, tanquàm ab eo redempti, & è manu Diaboli liberati: Aut, Iesu Christi discipuli, vnde seipsum exponens subdit. *Vocati Iesu Christi*. Innuit nomen, quo primum cœperunt Antiochiæ vocari fideles, nempe, Christiani, iuxta Isaiæ vaticinium: Et seruos suos vocabit nomine alio. Idem est enim Christianus, quod Christi seruus atque discipulus. *Quid est esse Christianum.* *Isa.65.*

Omnibus qui sunt Romæ (longé melius, qui Romę estis) *dilectis Dei, vocatis sanctis*. Hic explicato officio suo, & eius dignitate, atque prestantia, incipit notificare personas ad quas scribit, videlicet, ad eos qui erant Romę, non omnibus tamen, sed dilectis Dei, ea scilicet dilectione, qua ille prior dilexit nos, vnde venit vocatio: quia quos diligit, etiam ad sanctitatem vocat. Non enim ideò vocat quia sancti sumus, sed cōtrà, vt sancti fiamus, id est, mundi corde à labe peccati. Sanctitas enim id est quod munditia. Nam horum est videre Deum, vt ipse dixit. Beati mūdo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. Id autem fit primum fide, quemadmodum legitur. Fide purificans corda. *Sanctitas quid.* *Matth.5.*

Gratia vobis & pax. Ecce nūc postremo loco genus salutationis. Gratia primum, id est, illud donū, quo grati sumus, & à Deo venit ad nos gratis, ideò ait: *à Deo Patre*. Illi enim primùm ratione principij, aut etiam ratione paternitatis, tribuitur omniū donorum & bonorum largitio. Vnde B. Iacobus. Omne donum perfectum, & omne datum optimum desursum est, descendens à Patre luminum. Nisi per; Patrem; velis totam Trinitatem intelligere. Nam & ipsa Trinitas pater noster est: vtrúnque enim conuenit. Gratiam igitur præcatur illam, de qua audierat: Sufficit tibi gratia mea. addit, *& pax*, quod est vltimum post cōsequutam fœlicitatem, sicut legimus. Qui posuit fines tuos pacem. Plena est ergo salutatio, quæ & fœlicitatem, & medium ad illam conducens habet. Latini dicebant; salutem; & quæ esset vera salus, & quo pacto acquireretur, ignorabant. Græci dicebant, εὐπράττειν, quod est, bene agere. Sed nec viam ad hoc, nec modum habebāt. Pax autem de qua loquimur, duplex est. Prima in via, & hæc in spe: secunda in patria, & illa in re. Vnde legimus dictum fuisse discipulis à Christo iterum. Pax vobis, id est, post dies octo, quæ dies octauam significat, per quam absoluta beatitudinis perfectio designatur. Pax autem non potest esse malis, peccatoribus, & impiis. scriptum est enim: Non est pax impiis. & iterum: Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Imò nec ab huiusmodi potest agnosci vera pax: quia pax Christi exuperat omnem sensum. At isti (vt exprobrat in eos Sapiens) in magno viuentes inscitiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant. Sed in pace Christi non est turbatio, non est scandalum. Propheta nanque ait: Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Et ipse Dominus: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis. Iustum, ait alius, non conturbabit quicquid ei acciderit. Hæc igitur est pax Dei, quæ exuperat omnem sensum. Excludendus est tamen nouus Lutheranorum error, qui pacem, quæ est viæ, ita perfectam prædicant, vt in sola fide innitentes, securitatem ei de futura beatitudine adiungant, quod certè nimium est, & nimia seductio. *Salutatio B. Pauli & Christiana.* *Iac.1.* *2.Cor.12.* *Ps.147.* *Pax Christi duplex.* *Isa.57.* *Psal.73.* *Sap.14.* *Pax falsa mundi.* *Nota.* *Error Lutheranus de pace.*

Et domino nostro Iesu Christo. Frequens hæc appellatio, & quæ Christo propriè conueniat, vt dominus vocetur. Nam licet communi dominatione, vt Deus verus, potiatur, & gaudeat cum Patre, & Spiritu sancto: attamen & ipse Christus, vt homo, dominus peculiariter dicitur. Vnde idem B. Paulus ait, quòd eum Pater constituit hæredem, id est, dominum, vniuersorum: & per illum voluit ad nos effluere, tanquam à capite, magna & pretiosa dona. Ipse enim sic dicitur pax nostra & iustitia nostra, quia per illum accepimus & promerentem nobis ac dantem. vnde illi dictū est: Sede à dextris meis, vt dominus fieret. Non est autem dubium, Patri quoque hoc tribui, & Spiritui sancto, vt vterq; vocetur dominus. Sicut .n. scriptum est de Patre & Filio: Dixit dominus domino meo, ita & de Spiritu sancto: Diuisiones ministrationū sunt, vnus autem dominus, id est, Spiritus, de quo dixerat. Et cum ita sit, vt & Pater & Filius & Spiritus sanctus domini sint, non tamē tres domini, sed vnus. Christus autem, vt homo, vnus dominus omnium: quia omnia acquisiuit suo pretiosissimo sanguine, ac meruit. *Christus peculiariter Dominus, & quare.* *1.Cor.12.*

ARGVMENTVM EPISTOLAE.

CVM Romæ iā plures cùm ex ipsis Gentibus, tum ex Iudæis fidē Christi suscepissent, magnum inter eos erat ortum dissidiū, ab eo verò concitatū, qui seminare discordias non cessat, Satanā dico. Excitauerat enim Malignus ille vtriusque gētis arrogantiam, atque superbiā. Nam hûc ferè tendit semper: tum quia videt hoc vitiū letale esse, & capitale, ac summū: tū quia probè meminit se per hoc olim collapsum, & per illud primos nostros parētes magno malo nostro supplantasse: & denique, quia in hoc natura omnes sumus mirum in modum propēsi labascere, tanquam hęredes patris nostri Adę. Extimulauit ergo Iudęos primum, quòd ipsis data esset lex, & iam dudum essent populus Dei electus: Vnde & volebant cęrimonias legis ab omnibus obseruari, vt gloriarentur in carne. Animo enim ægro ferebant, Gentes sibi exæquari, & in statu gratię pares esse. Econtrariò autem excitabatur superbia Gentium, quę despiciebant istorum insipientiam, vt potè tum edoctæ, quòd in Christo iam cessauerant illę cęrimonię, & data erat omnibus libertas atque liberatio ab illa seruitute. Sed in hoc non parum errabant, quòd non miserebantur infirmis, & imperitis Iudęis: neque longissimam eorum in illis ritibus assuetudinem considerabant, à qua tam facilè non poterant auelli. *Superbia & arrogātia mater discordiæ, & schismatum.* *Error Iudæorum.* *Error gentium.*

Apostolus igitur sese medium, vt eos inuicē conciliaret, ponēs, pulchram hinc occasionem nactus fidei nostrę fundamenta tradēdi, Primum illud statuere satagit, omnes tam Iudęos quam Gręcos, seu Gentes (nam per Gentes & Gręcos, intelligit om-

Nota.

nes qui non essent Hebræi) inueniri peccatores coram Deo, & sub lege, & sub peccato, & indigere gloria & iustificatione Dei, tum propter antiquũ peccatum, quo pariter inuoluti sumus omnes tam Iudæi, quàm Græci, tum ob delicti ipsius potentiã; quo factum est, vt nec Græci legem naturalem seruarint, nec Iudæi legem Moseos: propter quod deterioris conditionis ipsi constituti sunt, tanquam qui certius didicissent, & sciuissent, quæ seruanda essent, cum per legem haberent boni ac mali declaratam rationem, & infœlices peccati effectus. Admonet igitur Iudæos primùm de remedio vero, quòd non sit illis alius ad saluté aditus, aut ingressus, quàm per fidem Iesu Christi: & quòd nõ erat illis confidédum in operibus legis, aut vlla legis vi absque fide: quia non ex lege poterat esse iustificatio coram Deo, sed ira potius (quod plus satis probat) atque hîc simul insinuat, quòd dura illa legis onera cessauerant. Adiecit & in illos, quòd proptereà multi illorum offenderant, & excœcati erant: quia volebant suam statuere iustitiam, id est, iustificari ex operibus legis, non credentes in Christum. Vnde ipse pro illis venerat in tantum charitatis affectum, vt optaret fieri anathema pro eis. Porrò ne aliqua fortè desperatione frangerentur, mox reuelat, quòd cœcitas cõtigit in Israel non in totum, sed ex parte. Ideo multi poterant subleuari, si veritatem agnoscerent atque amplexarentur, ac simul intelligerent quinam essent verè filij Abrahæ, & veri Israelitæ. Anunciat insuper aliquando electionem forè saluam.

In Adam non minus peccatores Iudæi quã Gentes.

Lex Moseos non extinxit peccatum, sed auxit.

Ingressum primum in Christum non opera legis dant sed fides.

Quantum autem ad Gentes attinet, ostendit atque extollit eorum vocationem, honorans ministerium suum, vt ipsos Hebræos ad salutarem æmulationem prouocaret. Hîc prædestinationis admiscuit mysterium, & in eius profunda descendens, rapitur in exclamationem illam. O altitudo diuitiarum, & cæt. Obiter tamen Gentiles admonet, ne sese aduersus Hebræos extollerent, sed fidem cautè & cum timore teneant, misereãtur infirmis, & à casu illorum discant, ne quando similiter irascatur Dominus in ipsos, & ipsi quoque, sicut & illi, cadant. Prætereà hortatur promiscuè omnes, vt idem (si fieri possit) sentiant. Sin autem, retineant charitatem semper & concordiam, & Iudæus non iudicet fratrem suum: & Gentilis non spernat infirmum in fide, pro quo Christus mortuus est. Denique ad alias communes exhortationes, & charitatis officia inuicem debita, & inuicem impendenda descendit, sicut & in cæteris diuinis suis epistolis facere consueuit. Tum claudit epistolam, indicans se plenum desideriorum in commendationibus, & salutationibus vltrò citroque datis. Igitur vniuersa epistola referta est summa doctrina, sententiis profundissimis, cum ad dogmatum fidei, tum ad bonorum morum salutarem reformationem. At cum hîc, vt in aliis diuini huius Doctoris epistolis, pleraque insint intellectu (vel ipso B. Petro teste) difficilia, Lector diligenter attende.

PRimùm quidẽ gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in euangelio Filij eius, quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperũ iter habeam in voluntate Dei veniẽdi ad vos. Desydero enim videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos, id est, simul cõsolari in vobis per eã, quæ inuicem est, fidem vestram atque meam. Nolo enim vos ignorare, fratres, quia sæpè proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc, vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Græcis & barbaris, sapiẽtibus & insipientibus debitor sum: ita quod in me promptum est & vobis, qui Romæ estis, euangelizare. Non enim erubesco euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. *Abac.2.*

SApientissimus Apostolus non antè ingreditur tractatum, nec erũpit in verba doctrinæ, quàm præmisso quodam prooemiolo disponat lectores, beneuolos eos, dociles, atque attentos reddens, præsertim qui nondum eos de facie nouerat, & si de illis quædam iam orta esset à fama celebris notitia. Ait ergo.

Primum quidem gratias ago. Gratiarum actio, est collati beneficij confessio cum benefacientis laude. Sic enim plerumque confessio capitur in scripturis, vt ibi. Cõfiteor tibi Pater cœli & terræ, &c. Est autem gratiarum actio in Deum actus religionis, & pars orationis, & quidem præcipua. Impudenter enim denuò petit, qui de acceptis iam beneficiis non agit prius gratias. Et tamen quis hac in parte coram Deo non peccat? Historia de decem leprosis mundatis id nos apprimè docet, quorum vnus tãtum rediit, vt gratias ageret, & ille quidem erat alienigena. Et hæc causa est, teste B. Bernardo, cur sępenumerò quod petimus, non impetramus. Ingratitudo enim animum benefacientis restringuit, ne effluat vlterius sicut scriptum est; Ingrati spes sicut glacies hibernalis tabescet.

Proœmiũ Epistolæ.

Matt.11.

De actione gratiarum quàm sit necessaria.

Sap.16.

Deo meo. Quanquam Deus, omnium est Deus, qui creauit, gubernat, & possidet vniuersa (nam Deum esse, eius prouidentiam includit) quorundã tamen peculialiter dicitur Deus; proptereà quod speciali in eos prouidentia feratur, dum eos præ aliis curat, vt versa vice nihil magis illi curent, quàm ipsum: quia sicut ipse est verè summum omniũ bonum, ita super omnia ab eis accipitur, honoratur, colitur, & glorificatur. Proptereà Dominus frequẽter ingeminat: Deus meus, Deus meus Et scriptura Deum Abrahę, Deum Isaac, Deum Iacob vocat. Sic Deus Danielis dictus est. Et Elisæus dixit: Vbi est Deus Eliæ etiam nũc? Iuxta ergo hanc considerationem vocat Apostolus Deum suum, tum quia Deus magnis, & specialibus donis illum honestauerat, tum verò quia ille ex eo tempore nihil

Cur suum Deum vocat Paulus.

duxit Deo, illiusque obedientia dignius: Imò cætera omnia vt stercora reputauit, vt verè, & ex toto spiritu diceret: Mihi viuere Christus est, & mori lucrum. *Philip.1.* Item gloriabatur in tribulationibus, & cruce propter illum: & eius stigmata in corpore suo portabat. Ecce igitur quomodo cóuenienter eum vocat Deum suum, propter mutuam charitatem.

Per Iesum Christum. Aut hoc referas ad id quod dictũ est; *Deo meo*; vt intelligas quòd per Iesum Christum hoc factum est, vt esset Deus illius: quia ipse fuit propitiatio, & pax nostra cum Deo: Vel referas ad id quod dicit; *Gratias ago.* Nam per eum habemus accessum ad Deum, & per eum recipimus dona, & denique per eum dignè pro donis illis acceptis gratias agimus. Vnde sancta mater Ecclesia ferè omnem orationem suam sic terminat: Per Dominum nostrum Iesum Christum. Et hîc nota, vt captat beneuolentiam, exponens de quibus, & de quare gratias agat, nempe, *pro omnibus vobis*, vt charitatem suam in illos insinuet. Et expone, *pro omnibus vobis*, id est, aut loco vostri: aut potius, super omnes vos, sed de omnibus vobis: vt ipsi intelligantur esse quasi materia, pro qua gratias ageret, in eo quòd donum fidei acceperant à Deo. Vnde addit.

Quia fides vestra annũciatur in vniuerso mundo. Hoc igitur eorum donũ erat fides, de quo dono est gratiarum actio, & presertim quia id spargebatur in alios in vniuerso mundo, ob famam tantæ Vrbis. Sic enim videbat impleri verbũ Domini per omnes prophetas: & quod prędixerat Christus ipse in parabola de grano synapis, & de fermento farinæ in satis tribus. Magnũ enim donum est fides, cum sit omnium virtutum radix & fundamentum: sed maius est charitas. Quod verò ait: *In vniuerso mundo.* Per hyperbolem hoc dictum quidã aiunt, à qua figura non abhorrẽt sacræ litteræ, vt cum legimus: Si scribantur per singula quæ fecit Iesus, arbitror nec ipsum mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros. Ego verò potius dixerim, quòd hic sermo suam idoneè habet veritatẽ per hoc, quòd annunciari, connotat tractum temporis, & illius actionis. Non.n. dixit, quòd annunciata esset, sed quòd annunciabatur. Quod quidem satis verum erat, cum occiperet annunciari in nonnullis orbis partibus, quod erat decretum annũciari in vniuerso orbe. Nam & Precone inchoante denunciare quicquam in Vrbe, non falsò dicitur: Præco per totam vrbem denunciat. Potest & aliquo modo dici satis annunciari in vniuerso mundo, cum in ea Vrbe, quę mundi caput erat, & ad quam confluebant omnium nationum plurimi, annunciabatur.

Admittit Scriptura figuras & tropos dicendi.

Testis enim mihi est Deus. Iusiurandum est hoc, licet quidam negent, & dicant. B. Paulum asserere, non autem iurare. Habent enim quidam hæreticorum pro re absurda, quòd B. Paulus iurauerit, cum Dominus dixerit: Ego autem dico vobis, non iurare omninò. At verò alibi manifestè iurat Apostolus, testemque Deum inuocat in animam suam. Quod autem afferunt, Deum præcipere non iurare omninò, ostendunt se non intelligere Dominicum sensum. Ipse enim eo dicto: Non iurare omninò; Hebræorũ inscitiam notare voluit, qui non habebant pro iureiurando, quod seruari deberet quãcunque attestationem, sed eam tãtum, qua Deum attestarentur, afferentes ex lege: Reddes Deo iuramenta tua: quare passim iurabãt per creaturas. Dominus autem ibi hoc detestatur, & prohibet: vt intelligas ibi prohibitum potius omne iurisiurandi genus, cum temerè fieret, quàm quòd omninò nõ iuraretur, cum opus esset, maxime cum iusiurandũ sit actus religionis, & possit etiam cum merito fieri, quando vallatur circunstantiis suis, id est, veritate, & charitate, cum tamen res ipsa talis sit ponderis & momenti, quæ postulet, aut suadeat iusiurandum, vt persuasio fiat rei, præsertim ad vitam spiritus conducentis. Sic enim iuramentum est res religiosa. Irreligiosum autem est, si vel falsum, vel temerè iuratur, vbi necessitas nulla, nulla vtilitas, timor nullus. Propter quod scriptum est: Nominatio Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus Sãctorum ne admiscearis, & paulopost: Vir multum iurans implebitur iniquitate, & non discedet à domo illius plaga. Vide ibi in iuramento quid prohibeatur. Apostolus autem in causis maximis, & ita postulãte necessitate, & cum religione magna, Dominũ inuocabat testem, & sic iurabat etiam cum merito ac virtute. Superstitiosè igitur quidam hæreticorum omninò iusiurandum detestãtur, vt prohibitum à Christo quasi malum, cum non dixerit malum esse Dominus, sed à malo. Verùm hac de re proprio loco fusius.

B. Paulus iurat religiose.

Matth. 5.

2. Cor. 1.

Iuramentũ res religiosa, quod necessitas, siue vtilitas, & veritas, & charitas etiam meritoriũ faciunt.

Cui seruio in spiritu meo, &c. Græcè λατρεύω, vnde latria, quæ soli Deo debetur: quanquam Grammaticulus quidam obstet, & velit λατρεύειν, ἀ, δουλεία nõ differre, sed non audimus illũ. Placet magis hoc verbum dici à τρεῖν, quod est tremere, &, λα, particula, quæ vehementiam significat: vt hinc maxime illę cultus, qui Deo debetur, accipiatur. Vnde scriptũ est: αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Quod verò addit, *in spiritu meo*, hoc est, in donis meis, quæ à Deo per Spiritũ eius accepi. Nam quilibet spiritũ suum, id est, propria dona spiritus habet. Vnde dicitur spiritus lenitatis, spiritus mãsuetudinis: de quo spiritu dictum est filiis Zebedæi. Nescitis cuius spiritus filij estis. Et idẽ dicitur spiritus zeli & iustitiæ, quo Phinees, & Helias, & B. Ioannes Baptista agebantur. Nam de Ioanne dicitur, quòd venturus erat in spiritu, & virtute Heliæ. Helias autem spiritum zeli habuit, quo occidit pseudoprophetas, continuit cœlum à pluuia, & restitit Achab. B. Ioannes eodem zelo testificatus est Christo, exterruit Pharisęos, & corripuit Herodem. Est & spiritus timoris, reuerentiæ, humilitatis, quo B. Petrus, & Centurio euãgelicus agebãtur, cum ille dixit: Recede à me, quia homo peccator sum. & alter: Non sum arbitratus me dignum, qui venirem ad te. Et B. Ioseph isto spiritũ actus cogitat relinquere Mariam sanctissimã coniugem suam. Est etiam econtrariò, spiritus confidẽtiæ, quo Cananæa, & Zachæus prędit fuerunt. Est rursum spiritus sapientiæ: est & spiritus doctæ insipiẽtiæ, & sanctę cuiusdam ebrietatis amore Christi, quem Dominus aliquando ostendit, dum ea ageret, quę quasi furentis videri poterãt mundi hominibus. Vnde & sui volebant eum comprehẽdere, vt apud B. Marcum legitur. Eo spiritu efferbuit B. Franciscus, & quidam alij, qui velut ebrij (diuina tamen dilectione) quædam moliebantur, quæ sapientia huius mũdi, & prudentia carnis minus probaret. Hunc verò spiritũ quidam nostræ ætatis homines voluerunt imitari, idque ineptè admodum,

Erasmus notatur.

Deut. 6.

Spiritus Pauli.

De varis spiritibus sanctorum.

Nota.

Marc. 3.

Cōtra quosdam infœliciter agentes se suo spiritu vt appareant, non aguntur.

nescientes quòd non imitatione quæritur, sed infusione superna accipitur. Spiritus autem B.Pauli multiplex erat, ob multa & excellentia dona, videlicet humilitatis, charitatis, zeli, misericordiæ, patientiæ, tolerātiæ, veritatis, sapientiæ, scientiæ, consilij, fortitudinis, reliquorúmque donorum, quibus fuit abundantissime refertus. Sic nimirum exigebat egregium illius apostolatus officiū, in quo maxime seruiebat Domino. Vnde ipsemet ait: *In euangelio Filij eius*. Hoc enim suo spiritu agebatur, & impellebatur ad euangelizandum. Vnde cum esset Athenis, & videret tantam ciuitatem idololatriæ deditam, ait de illo scriptura: Incitabatur spiritus eius in ipso, &c.

Act.17.

Quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. Nō pertinere ad istum locum videtur illa quæstio, quam hùc afferunt aliqui: vtrum sine intermissione orandum sit. Non enim ipse hîc dixit, se sine intermissione orare, sed quòd cum orabat, sine intermissione memoriam illorū faciebat. Græca tamen vox, qua vsus est Apostolus; προσευχῆ; attentionem & assiduitatem quādam significat. Nam hoc exigit vera oratio, quæ est per fectorum, vt sit attenta & assidua, quantum fieri potest. Proditū est litteris, crebras olim fuisse sed breues, & quodam modo iaculatas monachorum orationes. Qui verò perfectiores erāt, diuturnius eis orare licebat. Et hoc est quod nunc meritò desideratur apud Christianos, cum vix vllum tempus vnquam magis orationes ab Ecclesia sic fluctuante ac periclitante exegerit.

De assiduitate ac prolixitate orationis.

Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Legitur græcè, δεόμενος, quod est deprecans, & non obsecrans, ne fiat vis in ratione illius vocis; obsecrare; quasi per sacra obtestari, vt quidam faciunt. Perpende autem vt plenè explicat desiderij sui vehementiam, dum ait, *si quo modo tandem aliquando.* Qui enim vehemēter aliquid cupit, primùm illud vellet omni modo assequi, ideo ait; *si quo modo.* Deinde impatiens est moræ, vnde addit: *Tandem.* Tertiò nihilominus longanimis est in expectando, vnde adiecit: *Aliquando,* ac si dixerit. Modo id mihi detur aliquando consequi, contentus ero. Nec tamen præcipitanter illud optabat, & inconsideratè, vt plerique faciūt, sed iter prosperum expectabat. Verùm cum nihil sit prosperum, quod non sit in voluntate Dei, illam Dei voluntatem non (vt insipientes quidam) horoscopo venabatur, neque stellis captabat opportunum tempus proficiscendi, vt stulti & à spiritibus erroris decepti faciunt, ignorantes quàm sit hoc vanū, & quàm displiceat summo Deo. B. autem Paulus orationibus opportunum, circa hoc, Dei beneplacitū vestigabat, & obseruabat, vt iret in voluntate Dei. Vnde & exauditus est tandem. Nam data fuit illi fœlicissima Romam proficiscendi occasio, cum esset vinctus catenis propter Christum. Prouocauit enim ad Cæsarem, vt impleretur verbum Dei dicentis: Vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israel. &: Ostēdam illi, quanta oporteat illum pro nomine meo pati. Et ecce nunc in eius gloriam veneramur catenas illas, vnde & magna signa ac prodigia olim (teste B.Gregorio) fiebant, quæ ob infidelitatem nostram cessarunt.

Contra obseruantes tempora & momenta à stellis.

Actuū 9.

Desydero enim videre vos. Græca vox, ἐπιποθῶ, vehemens quoddam & ardens desyderium significat. Hactenus eos beneuolos studuit reddere. Et nota (quæso) desyderij causam, ait: *vt aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis.* Nam græcè, χάρισμα, legitur, id est, donum. Eccè omne viri desyderium ad spiritualia tendentis, & ad communicandum illa. Tenebat enim Domini sentētiam verissimam, quam ipse nobis manifestauit. Beatius est dare, quàm accipere. Nam bonum (vt B.Dionysius testatur) sui ipsius est effusiuum. Volebat. n. impartiri eos de spiritu suo: quia sic instituit Dominus, vt essent Apostoli, & doctores, p quos alij inferiores instruerētur. Sic inter nos initur amicitia, & alitur, & crescit, cum inuicē beneficiis astringimur. Sic & charitas, quæ non nisi quædam amicitia est, dum mutuis fouetur & exercetur officiis atque obsequiis, illustrior redditur atque feruentior. Vehementius autē cupiebat eos præsenti sermone docere, quàm per epistolam: cum propter illam viuæ vocis energiam (Nam viua & vera vox, vultus, gestus docentis spiritum quendam habent, & quoddam viuum valens plurimum ad suadendum, & mouendum) Tum quòd multa plerūque existunt, quæ literis tutò committi nec possunt, nec debent. Adde quòd occurrunt conferenti sæpe dubia, & difficultates, quæ non ita scribenti occurrunt, vt præoccupet, & declaret. Item multa sunt, quæ non nisi à præsente magistro commodè explicātur. Denique epistolę, præsertim inter eos qui longo locorum spacio seiunguntur, antequàm reddantur, plerunque voluitur annus, nec est semper accinctus ad iter Tabellarius, & non rarò etiam intercipiuntur. Sequitur.

Nota quid præcipuum ac fermè solum cogitant viri spirituales & desiderant.

Act.20.

Ad confirmandos vos, hoc est, simul consolari in vobis, per eam, quæ inuicem est, fidem vestram atque meam. Modestè loquitur. Non. n. spondet fidei doctrinā, sed confirmationem in ea. Siquidem ea prędit superbia sumus omnes natura, vt vix vel quæ ignoramus, doceri patiamur. Vnde rectè quidā: Cur nesci re pudens prauè, quàm discere malo? Rem igitur odiosam molliore sermone temperauit, aiens; *hoc est, consolari in vobis.* Nam in cōfirmatione eiusdem sententiæ & veritatis, eorum potissimum quę ad fidem attineant, plurima est consolatio, cum plurimi in eandem concurrunt sententiam: quoniā charitas congaudet veritati, & ei veritati, quę tam salutaris est, nimirum ęternorum. Hoc persentire illi discipuli cœperunt, qui dicebant. Nonne cor nostrum ardēs erat in nobis, dum aperiret nobis scripturas? Hinc tantus in primitiua ecclesia feruor: quoniam erant perseuerantes in doctrina Apostolorū, & scrutabantur scripturas, & probabant rem ita se habere, sicut audiuerant. Tales quęrit, & diligit, & promouet Spiritussanctus. Sic. n. ait scriptura. Ego diligentes me diligo, & qui mane vigilauerint ad me, inuenient me. Qui malunt hoc in loco legere; cohortationem; potius quàm; consolationem, non intelligunt in voce ista; consolationis; cohortationem quoque intelligi, quam ad Heb. ipse Apostolus appellat verbum solatij.

Horatius.

Nota gaudium quod ex fide & collationibus spiritualibus venit.

Luc.vlt.

Prou.8.

Nolo autem vos ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, &c. Occurrit hîc tacitę obiectioni, quę huiusmodi erat. Si tātopere, Paule, desiderabas ad nos venire, quid ergo obstitit? Respondet, Id quidem se proposuisse in animo, sed prohibitum fuisse

se vsque ad illum diem. Non tamen affert causam prohibentem, quæ facile subintelligi potest, videlicet, ipse Spiritus, qui aliarum ecclesiarum ædificationem, & confirmationem per illum prius exigebat. Nam aliquando Phrigiæ & Galatiæ regiones pertransiens, admonitus fuit à Spiritu, ne ibi euangelizaret. Et tendens aliquando in Bithiniam, prohibitus est à Spiritu, & diuertere coactus est in Macedoniam. Ad Thessalonicenses tamen scribit, cũ desiderio simili teneretur, & semel & iterum impeditum se fuisse à Satana. Sed illud etiam permisit Deus ad aliquod bonũ, quod sæpenumerò non cogitamus.

Act.16. *Nota quomodo particulari prouidentia Dei dirigebatur prædicatio Apostolica.*

Vt aliquem fructum habeam in vobis. Fructus doctoris nõ est propria gloria, sed est profectus discipuli. Nam doctor est velut quidam agricola spargens semen, quod est verbum: discipulus verò est velut terra, quæ recipit semen: & tũc fructus est, cum de semine illo accepto egreditur vbertas bonorũ operum, quæ sunt in verbo tanquam in semine, non actu, sed potentia. Prius tamẽ præparat terrã, vertẽs illã vomere, quod est corda scindere, & eorũ duritiã, vt capiant verbũ salutis: puta. ꝙ homo repletur multis miseriis, & quòd moriendũ est omninò, & omniũ quæcunq; gesserimus, reddenda stricta ratio, etiã verbi otiosi. His & similibus incipit terra cordis nostri quodã modo scindi & cõteri. Et cum sic euersa est, tũc apposito stercore. i. propriæ vtilitatis notitia, potest facile iaci semẽ, quod est verbũ Dei, ipse videlicet Christus pro nobis crucifixus, qui & deprecatur pro salute nostra, & interpellat apud Deum Patrẽ: quod & custodiri debet ac seruari sarculo exhortationũ & collationum ne crescentibus herbis noxiis, spinis, ac tribulis, id est, voluptatibus, & erroribus, & necessitatibus huius seculi, suffocetur. Sic ergo fit fructus per præceptorem, quod illi est summè gratũ, vt dixerit dilectus: Maiorem hac nõ habeo gratiam, quàm vt videam filios meos id veritate ambulare. Et Apostolus de talibus ait: Vos estis corona mea, & gaudiũ meum in Domino.

Quis sit verus fructus doctoris.

Philip.2.

Sicut & in cæteris Gẽtibus, Græcis ac Barbaris. Latenter prouocat ad æmulationem Romanos, proponens quòd & alibi apud alias nationes fructum verbi retulerit. Hoc in loco per Græcos intelligit eos, qui literis & moribus cultiores erant, apud quos vigebant gymnasia philosophorum. Quod sanè mirum videri poterat, superbam illam Græcorum sapientiam euangelicæ prædicationi collum submisisse. Opposuit autem Græcis Barbaros, id est, populos ferociores & immites quod erat longè difficilius eos edomuisse. Verùm hoc effecit B. Paulus, imò Deus per B. Paulum, qui apud Arabes fuit prædicãs, & apud Græcos, & proficiens in verbo Dei, vt verum fieret illud Isaiæ vaticinium: Lupus habitabit cum agno, & pardus accubabit cum hœdo.

Doctrina christiana quomodo omnes alias superauit.

Isa.11.

Sapientibus & insipientibus debitor sum. Vocat sapiẽtes, qui ingenio pollebant, & studiis literarum profecerant: qui tamen indigebant magistro, vt fidem edisceret, & per eam verè saperent, sicut scriptum est. Prou.1. Audiens sapiens sapientior erit. Nam hæc propriè dicuntur auditi, quæ non nisi auditu disci, & capi possunt: vt sunt ea quæ sunt fidei, quæ verè sapiẽtem reddunt. Vnde B. Paulus: Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Et Isaias: Quis credidit auditui nostro? Et Dominus per Mosen: Audi Israel, Deus Deus tuus ego sum. Ergo econtrariò, insipientes vocat, qui nullis honestis literarum studiis & disciplinis imbuti erant. Nam & Christus in suam doctrinam hos recipit, qui fecit omnes dociles Deo, vt præscriptum erat. Nam in Christo non est Iudæus, aut Græcus, Barbarus, aut Scytha, sed noua creatura.

Nota pro sapientia Christiana

Rom.10.

Ita quod in me promptum est & vobis qui Romæ estis euangelizare. Emphasim habet ista nominatio tantæ ac tam superbæ Vrbis. Nam Roma idem est quod excelsa. Ponit ergo tacitè illos, ad quos scribebat, inter sapientes, gratiam captans & beneuolentiam, sed non inter veros sapientes, sed mundi tantũ: vt ostendat eos etiam indigere doctrina per auditum. Promptum autem sibi esse ait (quod ad se pertinet) illis etiam euangelizare, cum id in mandatis haberet: Væ mihi, inquit, si non euangelizauero. Est autem euangelizare, ea quæ de Christo sunt, annunciare: quare addit:

Notã de excellentia vrbis Romæ, ab ipsõ nomine.

1.Cor.9.

Non enim erubesco euangelium. Quod tamen multi tunc erubescebant, propter opprobrium crucis Et nunc non desunt partim irridentes, partim erubescentes. At B. Paulus idipsum gloriam reputabat, sicut est reuera: sciebat enim dictum: Qui me erubuerit, & sermones meos erubescere illum faciam coram Patre meo. Quare nunc multò magis quosdam miramur, qui cognita euãgelij dignitate, malunt nihilosecius doctores esse scholasticæ disciplinæ, & logicæ ac philosophiæ, quàm verbi Dei prædicatores, & tamen prædicatorũ nomine glorian tur. Adiecit ergo rationem, cur nullum ex euangelio pudorem contraheret.

Prædicatiõ crucis non erubescẽda. Nota.

Virtus enim Dei est in salutem, omni credenti. In salutem, inquit, non quamlibet, sed verã, & eximiam salutem. Non cuilibet tamen, sed credẽti, id est, recipienti euangeliũ per fidem, & dilectionem. Sicut medicina virtutem habet ad sanãdum, si tamen recipiatur. Neque verò sic in salutem, vt continuò salus ei sit re ipsa, vt ait hæreticus. Spe enim salui facti sumus. Propter quod scriptum est: Qui crediderit, non festinet ac si dixerit: Adhuc grandis illi restat via. Hæc autẽ dicimus aduersus perniciosam Lutheranorũ sectam, qui vnà cum fidei apprehensione, simul & salutem apprehendi inexterminabiliter docent, stulte quidem ac perniciosè. Hîc verò incipit Apostolus latenter, miróque artificio, de prooemio in tractatum descendere, & explanare prouidentiam Dei erga omnes homines, non tamen sine ordine, vnde ait:

Contra Lutheranam doctrinam.

Iudæo primum & Græco. Græci appellatione hîc quemlibet alium cõprehendit, qui non est Iudęus. Vnde & Romani eo vocabulo cõprehendebãtur, propterea quod (vt existimo) eo tempore maxime cõmunis erat Græca lingua. Ait autem, *primùm Iudæo*, ne in eorum odium videretur loqui, tacens veritatem quæ erat pro eis, vt sic eos sibi conciliaret, quos præcipuè habebat infestos. Nã verè hîc erat ordo. Ipsi enim Iudæi prius vocandi erant: quia salus. i. Christus, ex Iudæis erat, sicut dixit Dominus Samaritanæ: & ipsis primum promissus fuit, vnde scriptũ erat: Exibit lex ex Sion, & verbum Domini de Ierusalẽ. Sed quia illi repulerũt, ideò primogenituram amiserunt. Et hîc est finis prooemij, & initium

Iudæorum vocatio prior.

Mich.4.

tractatus epistolæ, vbi incipit virtutem euangelij vniuersalem in Iudæos & Græcos enarrare.

Hic incipit tractatus epistolæ.

Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Primùm tacitè innuit differentiam quæ est inter legem, & euangelium: quoniã iustitia Dei, non qua iustus ipse Deus est, & reddet vnicuiq; iuxta opera sua, sed qua nos (vt rectè ait B. Augustinus) iustos facit, hæc est iustitia quæ in euangelio reuelatur. In lege autẽ non erat reuelata, sed claudebatur in ea tanquam in velamine. Vt autẽ probet quòd virtus in salutem cõtineatur in euangelio, non autem in lege, hoc primũ sumit, quòd hæc iustitia Dei reuelatur in euangelio, tanquam sic arguẽs. Virtus in salutem est iustitia Dei, quæ apprehenditur per fidẽ: non apprehenditur autem nisi fuerit reuelata. (Fides.n. reuelationi innititur) reuelatur autem maxime in euangelio: Ergo ibi talis est virtus in salutem. Hæc verò iustitia donum Dei est inhærens cordi nostro, infusum desuper per spiritum Christi, cui Dæmones inuident: & ideò instruunt suos, vt illud negẽt, aut floccifaciant. Est igitur hoc donũ iustitiæ quodam modo ipse Christus, qui (vt Apostolus ait) factus est nobis sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, si tamen fide recipiatur. Sic enim quodã modo Christum nobis concipimus per fidem viuam, vt illum demum nobis per charitatis opera, & passiones, parturiam⁹, ac pariamus. Quid enim est fides, nisi susceptio eorum quæ sperantur? Æterna autem hæc sunt, quæ interim non videmus, sed ex reuelatione habemus, & spe. Quid autem speratur nisi Christus vita nostra? Nam ipse est qui reuelatus est in euangelio: qui à seculis fuit abscondit9, & sub velaminibus contectus, & à prophetis plerunque sub figuris, & enigmatibus prænunciatus. Ipse est qui manet in ęternum iustus noster, & iustitia sempiterna. Ipse charitate concipitur, quæ ex fide accipitur, ideò ait:

Quid sit iustitia Dei.

Nota propter hæreticos.

Prima expositio.

Nota de fide implicita & explicita.

Duo fidei articuli primi ac præcipui, & omni tempore necessarij, vt explicitè credantur.

Ex fide in fidem. Quod multipliciter exponi potest. Et primo, ex fide, videlicet, implicita, quę erat Gentium, & Iudæorum, in fidem explicitam, quæ est Christianorum. Neque.n. fuit Gentibus clausa vnquam ad salutem via, quam cõsequi prorsus absque fide est impossibile. Gentium ergo fides erat duorum duntaxat articulorũ, videlicet, quòd Deus sit, & habens prouidentiam: Et quòd inquirẽtium illum sit remunerator. In quo articulo cæteri continentur implicitè, vt B. Thomas elegãter docuit. Hebræorum verò fides aliquanto plenior erat, sed nec ipsa omnino explicita. Ipsi.n. ex fide de Christo venturo, prouecti sunt in fidem de illo exhibito. Non enim erãt olim sine fide Iudæi veri, etiam de Christo, quem venturum credebant, & in illo sperabãt, iuxta factas Patribus promissiones. Sed quæuis harum fides, præ illa quæ nobis est reuelata, vix dicitur fides in scripturis. Nam ipsimet Iudæi sua improbitate verificantes scripturas, illam fidem nobis explicarunt, cum in cruce mactarunt Agnum nostrum, verum sacrificium. Vnde cessit prior eorum fides tanquam imperfecta, sequenti perfectæ. Sic hæc perfecta nostra fides cedet tandem visioni: quando videbimus illum in gloria facie ad faciem.

Secunda expositio.

Secũdo potest intelligi, *Ex fide in fidem*, hoc est, ex fide prædicantis, in fidem recipientis. Hic est enim ordo diuinæ prouidentiæ, vt primoribus Ecclesiæ, scilicet, Prophetis, & Apostolis primò reuelet quæ fidei sunt, vt sic deinde in alios reuelatio propagetur. Quare Isaias dixit: Quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatũ est? & Apostolus noster Paulus ait: Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur. Nam quibus prius reuelatum est, non ob hoc tantum illis reuelatum est, vt ipsi crederẽt soli, verùm etiam vt in alios fidem suam extenderent. *2. Cor. 4.*

Tertia expositio.

Hic nota fidem Iudæorum.

Tertio potest intelligi, *Ex fide in fidem*, id est, ex fide terrenorum bonorum per Mosen promissorũ in antiquo pacto, & testamento in Agno veteri consecrato, in fidem cœlestium, quæ in nouo & æterno testamento consecrato in Christi sanguine comprehensa sunt, & promissa in vero Agno. Vnde rectè ait: Ex fide in fidem: quoniam vetus illa fides, de qua scriptum est. Crediderunt Deo & Moysi seruo eius, quæ erat terrenorum bonorum, cessit huic nouę de Christo, qua in eũ creditur, qui promittit ęterna. De qua fide ipse dixit: Nisi credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. *Exod. 14.* *Ioan. 8.*

Quarta expositio.

Possemus etiam quarto modo intelligere, *Ex fide in fidem*, id est, ex fide eorum quę contigerunt Christo, in fidem eorum quę contingent nobis. Ipse enim typus est nostri: quoniam & nos resurgemus, sicut & ille resurrexit: & coronabimur, sicut & ille coronatus est. Nã & ob hoc pręcessit fides terrenorum bonorum, vt sicut viderunt Iudęi tum demum eos obtinuisse promissionẽ terrenorum, qui crediderunt, & non tentauerunt Deum, sed eius pręcepta seruarunt: sic & qui crediderint euangelio, & qui fuerint obedientes in spiritualibus, ij demum requiem sempiternam obtinebunt.

Quinta expositio.

Quinto, potest intelligi, *Ex fide* Dei, qua ipse quod promisit, effecit, mittẽdo Filiũ suum, *in fidem* Iudęorum, & eorũ qui sicut crediderũt promissionibus, ita ipsam exhibitionem fide acceperunt.

Sexta expositio.

Occurrit sexta & nouissima expositio, quæ hũc habet sensum: Homo.n. impius & iniustus, cum se disponit vt fiat iustus, primũ credit adhuc in præputio existens, fide sua, id est, actu credulitatis, qui procedit ab ipso adhuc longè existente, licet excitetur ea fides in illo à Deo miris modis. Et ex hac fide sua homo accipit hoc donum iustitiæ, & charitatis, & gratiæ, quod non aduenit sine dono fidei infusæ. Hæc enim fides est donũ Dei: & sic procedit ex fide in fidẽ, id est, ex fide sua, id est, actu priore informi: nec ex habitu procedente, in fidẽ, quæ Dei donum est formatum charitate. Quod totum ego aliàs figuratũ esse in Simone Petro & agnoui, & latiùs declaraui. Simon enim, quod est paternũ nomen, significat consensum, qui ex nobis venit, fauẽte Deo, quem præbemus auditui fidei. Petrus verò, quod est nomen à Deo & Christo, significat superius donum fidei, & lumen, vnde homo cõfirmatur: & sic ex fide in fidẽ proceditur, sicut ex Simone in Petrum. Cum autem omnes hę expositiones in seueræ sint, & verba ipsa Apostoli illas minime respuãt, non video cur vlla sit respuẽda, cum scriptura sancta plures simul, etiam literales sensus recipiat, & intentos à Spiritusancto autore. Nam si veri sunt, & nihil veri potest Spiritum veritatis *Nota hæc.* *Nota.*

præterire, cur (quęso) non eos intendat spiritus? Sequitur ergo:

Sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Locus in Abacuch, vbi hebraicè (vt quidā volunt) legitur: Iustus autem ex sua fide viuet. Etsi quidam legant: Iustus meus. i. Iustus coram me Deo, non corā hominibus. Nam hic tantum qui coram Deo est iustus, simpliciter iustus est. Et ideò B. Paulus nō curauit adiicere, ly, meus, sed simpliciter dixit, iustus; quanquàm reuera in codicibus hebraicis, qui nūc legūtur, nōn est, ly, meus, sed legitur: Iustus ex sua fide viuet: quia impij hominis fides est principium pietatis, disponens ad recipiendam gratiæ vitam, quæ est à Deo, nec datur hęc vita absq; fide nostra; ideò dixit: Ex sua fide viuet. Gratia. n. & veritas est qua viuimus, & interim vitam gratiæ habentes, expectamus beatam spem. i. gloriæ vitam. Quoniam verò gratia ex fide nostra venit, ideò ex fide nostra dicimur viuere: quanquam & in fide, quam cum spe, & charitate infundit nobis Deus, dicimus viuere, sicut dixit Apostolus. Quod autē in carne nunc viuo, in fide viuo Filij Dei. Sed non propter ipsam fidem tantū, sed multo fortius propter charitatē, quæ surgit ex fide, viuimus. Et hæc in hæreticos dicimus, qui perspicuè contra ipsum B. Paulum (in quo tamen fidere ac niti se fingunt) primas deferunt fidei, charitate posthabita: cū & fides, & omnis virtus, si quàm habeant vitam, à charitate (ipso Apostolo teste) mutuentur. Sed hæc latius & passim suis locis declarabuntur. Annotādum interim, quòd Septuaginta hunc locū sic interpretati sunt: Iustus autem meus ex fide mea viuet, decepti (vt B. Hieronymus existimat) elementorum similitudine. Porrò mirum videtur, quòd idē B. Hieronymus dicat hunc locum à B. Paulo iuxta Septuaginta citatum. Quod tamē nec in græcis, nec in latinis codicibus nunc inuenitur.

Gal. 2.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus. n. illis manifestauit. Inuisibilia. n. ipsius, à creatura mūdi, per ea quæ facta sunt intellecta, cōspiciūtur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita vt sint ïexcusabiles. Quia cum cognouissent Deum, non sicut Deū glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapiētes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.

Officia legis duo, præmiare & punire.

Sicut legis est præmium proponere facienti bonum, ita eiusdem legis est, etiam pœnas, & supplicium indicere præuaricanti. Vt noscas igitur, saltē à posteriori, iustitiam Dei in euangelio esse reuelatam, qua iusti efficimur ad acquirendam vitam æternam, adiecit, quòd in eodem euangelio reuelatur, ira, id est, vindicta Dei, cōtra eos qui nolunt iustificari, aut qui in accepta iam iustitia non steterunt. Hinc enim elicitur validissimum argumentum, quòd in eo manifestè perfecta ira Dei reuelatur: quoniam in hoc est iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucē, hoc est, æterno ac perfecto supplicio, æquissima Dei sententia, digni sunt: quia tantū donum sibi oblatum vel recusarūt, vel in illo non profecerūt. Quare vt hanc Dei iram summam, & non quamlibet iram intelligeres, addit: *de cælo*, quæ apparebit in die nouissimo. Multę nanque sunt & variæ Dei irę, & furores, quos licet in veteri lege cernere, quibus tamen tunc homines temporaliter feriebantur. Talis fuit cataclismus ab initio, & terribilis illa quinque ciuitatum cōflagratio. Tales fuerunt plagę Pharaonis, & Ægyptiorum. Tales & in lege Moseos fulminabantur. Quare clades filiorū Israel, quibus in deserto ira Dei sæuiente sæpenumero sunt affecti, ac deinde captiuitates multę, nō veniebant ab ira Dei perfecta illa, quæ de cœlo veniebat. Nam nulla earum de cœlo talis patuit, qualis est illa futura, quando audient: Ite maledicti in ignem æternum. Hæc ira non est reuelata in lege, sed in euāgelio Dei. Quòd si prophetę hanc iram pręnunciarunt (vt certe pręnunciarunt) non ita tamen apertè sicut in euangelio, neque quasi esset ira hęc ex lege. Est enim non ex lege ira hęc de cœlo, sed ex euangelio. Nam multa, quę ad euangeliū pertinent, prius fuerūt per prophetas prędicta tanquam euangelica, & à Domino ipso profecta, non ex Mose.

Quæ sit ira Dei de cœlo.

Nota.

Hęc autem ira Dei reuelatur *super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent.* Per impietatem intellige id, quod est contra Deum; vt infidelitas, idolatria, blasphemia, & omne sacrilegium. Per iniustitiam verò etiam omne quod in proximū infertur iniustè. Et in his duabus concluditur omne peccatū, quod tamen est imputabile illis tantum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, id est, qui contra cōscientiam agūt, & contra id quod sentiunt, & sciūt, aut scire debent de Deo, operātur: à qua impietate, & iniustitia possunt (Deo fauente) se auertere. Scitur enim, & sciri debet de Deo ab omnibus, illum esse omnium Deum & Dominum, & qui ea requirat à nobis quę recta sunt, & quę sibi debentur, & proximo: que si negligamus, non sumus excusabiles. Quoniam verò Gentes non sunt derelictę absque hac de Deo cognitione, pręcipuè autem eorū maiores, qui ingenio pollebant, & sapientiam profitebantur (nō enim omittebat Deus eos per suos Angelos illuminare) ideò hos primùm taxat Apostolus, vt inde possit confidentius ad Iudęos se cōuertere, & sic ostendere quòd omnes fuerant sub peccato, & indignissimi gratia Dei, ita vt nullus haberet causam sese extollendi aduersus alterū, nec Gentilis aduersus Iudęum, nec Iudęus aduersus Gentilem. Ait ergo de Gentibus:

Accusatio aduersus Gentes.

Quid ab omnibus sciri debeat de Deo.

Quia quod notum est Dei manifestum est in illis. Hoc notum est Dei, seu noscibile de Deo, quòd ipse est prima causa, principium omnium, summè potens, summè sapiens, summè bonus, summè iustus, summè perfectus, non mutabilis, sed absque vlla mutabilitate sempitern⁹: & alia quę huiusmodi sunt, de

Quod philosophi etiā habuere cognitionem de Deo sufficiētem ad quærēdum illum

quibus facilè elicitur, quòd ipse solus erat dignus summo cultu ac veneratione. Ne autẽ hanc manifestam de Deo notitiã arbitraretur quisquã venire à lumine tantũ naturali, sine aliquo diuino afflatu, & auxilio superaddito, statim adiecit: *Deus enim illis manifestauit*. Licet.n. ex his quæ poterant ex hoc creaturarum libro videre, potuissent (qui ingenio perspicaces erant) ea coniectare de Deo quæ diximus, non tamen firmiter his hærere tanquam rei manifestæ, nisi intus per Angelos adiuti fuissent. Nam omnis nostra cognitio, circa eius in nos prouidentiã ex his quæ videntur, non est eo vsque firma, quin posset nonnullis apparentibus ècontrario rationibus, & Dæmone adiuuante labefactari, si Deus omnino relinqueret nosmetipsos nobisipsis. Apostolus ergo declarans modum, quo nouerunt: & vt hinc etiam acciperes quid de illo potuerunt nosse, ait, quòd Deus lucis suæ beneficio ac participatione, qua participatur omnis intellectus naturaliter, & per media obiecta, quæ sunt ipsius creaturæ, illis manifestauit ea, quæ de ipso naturaliter noscibilia erant, adiuuãdo naturę lumen intrinsecus eo modo, quem ipse nouit. Alioquin si sibiipsis, & suæ tantum solertiæ dimissi fuissent seculi sapientes, nec sic Deum cognouissent. Nam de cunctis filiis Adæ si sibiipsis relicti fuerint, meritò dicitur: Non est intelligens, non est requirẽs Deum. Homo enim si in veteri peccato relinquitur, nec speciali auxilio adiuuetur à Deo, etiam ex his creaturis, & cunctis quę videntur, non poterit constanter colligere, quæ sunt debita erga Deum pietatis officia: cui sententiæ ex doctrina B. Augustini consentit D. Anselmus hoc in loco, cuius verba sunt hæc: Deus, inquit, illis manifestauit, id est, non solùm naturalis ratio profuit, sed Deus quotidie adiuuit, ne sola natura sufficere videretur. Iudæis autem multa etiam supra sensus captum ostẽdit Deus, in quo exultare poterant præ Gentibus, & cantare: Notus in Iudæa Deus, &c.

Etiam philosophos nõ reliquit Deus in puris naturalibus sine auxilio speciali.

Psal. 13.

Inuisibilia enim Dei per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur. Vocat inuisibilia Dei, quęcũque sunt illi intima. Nam quodcũque Dei est, Deus est. Vnde sicut ipse est inuisibilis, ita & inuisibilia sunt, quæ sunt eius. Inuisibilia autẽ dico nobis: alioquin suapte natura ipse Deus, qui summa lux est, summè est visibilis. Et ideò quę sunt illi intima, summè sũt visibilia: sed propter imbecillitatem visus nostri, ipse, & quæ sunt eius, vt sapientia, bonitas, potentia, & reliqua omnia, nobis inuisibilia sunt. Habitat.n. ipse lucẽ inaccessibilẽ. Nam cum ipse sit lux, & summa lux, cõsequentissimè visibilis est, & summè visibilis. In eo verò q; nostri intellectus acies est tenuissima ac debilissima, & infirmissima ad sustinendã tantam lucem, inaccessibilis, & inuisibilis nobis est, & in luce sua quodã modo, quasi in tenebris obuolutus, nobis delitescit. Sapiẽter autem plurali numero dicit Apostolus: *Inuisibilia Dei*. Quãquam enim omnia quę Dei sunt, sunt ipse Deus, & consequẽter res vna sunt, eáq; simplicissima: quia tamen hęc vna res ęquipollet multis, & eminentissimè, Deus est omnia: ideò rectè Apostolus plurali numero dixit: *Inuisibilia*. Quod verò addit: *à creatura mundi*, vel expone, ab ipsa creatione (nam hãc expositionem etiã fert græca litera) vel melius, ab ipso homine, qui mũdi creatura dicitur: quoniam ipse est finis omnium creaturæ, & in eo etiam quodã modo omnis creatura continetur. Hic est enim, nẽ pe solus homo, qui p ea quę facta sunt intellecta, intelligere potuit quæ Dei sunt, & non alia creatura. Licet enim inuisibilis sit Deus ipse in se, non tamen vt in creaturis relucet, aut resplendet aliquo modo: sicut Sol qui directò non potest à nobis his oculis cerni, sed ex resplendentia cernitur, tametsi hæc comparatio sit debilissima. Et bene dicit:

Creatura mũdi quid est potissimũ in scripturis.

Per ea quæ facta sunt intellecta. Quoniã si bene intelliguntur quę facta sunt, quod tunc est, quando causę cognoscũtur, non dico tantum materiam & formam, sed efficiẽtem quoque & finem, tunc venitur in aliquam Dei cognitionem: & inuisibilia Dei, non quid sint, sed quòd sunt, conspiciuntur in ipsis creaturis quasi in speculo, & in ænigmate: neque quòd sint eo modo quo appręhendimus, sed quòd sunt quodam modo eminentissimè. Siquidẽ nihil eorũ quę nouimus, & per quæ Deum noscimus, repręsentare potest illum nobis vti est, cum quicquid est extra illum, in immensum excedatur ab illo. Non est verò nouum in scripturis, creaturę appellatione hominem intelligi, sicut dixit Dominus: Prædicate euãgelium omni creaturę. Nam & homo quodam modo omnis creatura est, qui de omni creatura aliquid participat, & (vt diximus) propter illum sunt omnia mundi huius.

Marc. vlt.

Sempiterna quoque eius virtus, id est, ipsa omnipotẽtia sempiterna, quę de cœlis maxime agnoscitur, qui infatigabiliter mouẽtur: vt hinc infinitum Dei vigorem Philosophus collegerit, *& diuinitas*, hoc est, superexcellẽtia. Vnde & cœlum dicitur diuum & diuinum, & heroes multi diui & diuini: quoniã longè alios superexcellunt virtute.

Ita vt sint inexcusabiles: quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt. Hîc ostendit Apostolus mundum miserum & infœlicem: primùm per hoc, quòd Gentiles non profecerunt in suo naturę libro, etiã Dei auxilio confirmati in notitia veritatis: quoniam magni philosophi defecerũt, qui minime probarũt ipso opere, quod probabant intelligentia, ac sermone. Si igitur illi magis illustrati à Deo, & electi vt illustrarẽt alios, prolapsi sunt, quid putandũ est de imperita multitudine, & vulgo reliquorũ hominum, qui per illos ducebantur? Nam vt ex illis coniicias reliquos: Cũ enim ipsi nouissent Deum, id est, eum in se summè pulchrum & excellentem, cuius prouidentia, ac sapientia cuncta sunt condita, & gubernãtur (hoc est enim verè nosse Deũ, nam scripturę, vt alibi sępius declaro, in hac notitia, quòd est Deus, concludi volũt & notitiã prouidẽtię eius.) Cum ipsi, inquam, hanc Dei haberent notitiã, ac propterea intelligerent illum esse colendum, & glorificandũ cum omni laude, sancto timore, debita quoque gratiarum actione, nec tamen id præstiterunt, redditi sunt inexcusabiles, & meritò. Qui enim cognouerunt ab eo esse omnia bona, & dona, quæ hominibus euenire possunt, & quę ipsimet acceperant, ac de iis insuper longè meliora atque fœliciora sperare poterant, non egerunt tamen gratias, vt debuerant, profectò sese inexcusabiles prorsus constituerũt. Neque.n. pari pœna plectuntur minores, qui non ita cognoscũt, sicut maiores. Nemo igitur dicat: Satis est nosse, vt operemur. Ecce philosophi nouerunt,

Quare philosophi inexcusabiles

Sola notitia verita-

tis non satis est ad bene agendum.

& non fecerunt quod bonũ erat. Nihil enim prohibet intellectum capere quidem veritaté, voluntatem verò ob arbitrij libertatem, quæ in ea est, & propter imperium, quo cæteris imperat animę potétiis, non sequi agnitam veritatem. Potest etenim non probare vt finé, quod ei vt finis ab intellectu proponitur. Potest item non probare vt bonũ ad finem, id quod sit tamé verè bonum ad finé: quanquam ipsum finem iam notum, & adeptũ non possit spernere, aut reiicere. Volũtas autem hominis, quæ naturaliter erga carnem afficitur, etiam naturaliter ipsius petulantiis succumbit domináte peccato, donec homo Dei gratia non illustratur. Accedente autem gratia peccatum non dominatur, nisi illi nosmetipsos subiiciamus.

Qua via poterant philosophi æternam salutem consequi.

Sed hoc in loco dubium oritur. Si enim homo sine gratia Dei nihil boni agere ex vi liberi arbitrij potest, & philosophi gratiam non habuerunt, nec illam vllo suo facto promereri poterant: quomodo sunt ex hoc solo inexcusabiles, quòd non ignorauerunt veritatem, cum etsi illam scirent, facere tamen non potuissent? Licebit ne dicere, quòd ex vi lib. arbitrij poterant facere, id est, glorificare Deum, & gratias illi agere, ac propterea implere legem naturæ? Hoc non videtur catholicum. Dicere autem, potuisse eos vitare singula, licet non collectim; nihil est. Ecce quæro de hoc: Aut poterant sine gratia glorificare Deum, & dignas ei gratias agere (quæ res continet totam iustitiam) aut non. Si annuas, in eum incidis errorem, qui creditur ab ecclesia reprobatus: quoniam hoc per solam naturę vim, absque gratia Dei, fieri nequaquam potest. Si neges: Quomodo ergo redditi sunt inexcusabiles? An fortè verũ erit, quod isti noui hæretici blasphemátes asseuerant, videlicet, Deum à nobis exigere impossibilia, vt si non fecerimus, puniat nos æternis suppliciis? At hoc non est diuinæ clementiæ & æquitatis. Credimus ergo nec philosophos fuisse Dei auxilio destituendos, si agnoscentes debilitatem suam, petiissent à Deo fortitudinem operandi per gratiam suam, quam vt supplices postularent, ipsa ratio, & angelicæ inspirationes proculdubiò (vt par est credere) deposcebant. Sicut enim Deus illuminauit eos, vt intelligerét quid esset eis faciendum ad salutem, ita non defuisset in præbendo opportunum (quo ea facere poterant) auxiliũ, si poposcissent. Quapropter id quod insequutum est explicat, aiens.

Sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiẽs cor eorum. Vanitas est, quod non est finis, neque conducit ad finem. Eorum igitur cogitationes, tanquam hominum cogitationes quæ vanæ sunt, in hominum gloria suam ipsorum fœlicitaté constituerunt. Ideò vani redditi sunt à fine, id est, ab ea gloria, quæ à solo Deo est, exciderunt: vnde meruit insipiens cor eorum obscurari. Obscuratur autem cor prauo & indebito affectu, quo prohibetur, ne ad verum finem possit aspicere. Et quia obtinuerunt gloriam ab hominibus, etiam sapiẽtiam sibi falsa persuasione arrogarũt, in quo pariter turpissimè desipuerũt. Nam honor propter virtutem esse debet. Neque enim verus reputatur honor, nisi ipsa virtus, cui iure debetur, præsens adsit. Sed ipsi honorem propter se appetentes, non curarũt de vera virtute ac sapiẽtia: Imò quòd ab aliis honore afficiebantur, ex eo se sapientes esse arbitrati sunt, non perspicientes verum sapientię probatoré non esse hominem, qui falli potest, sed Deum, qui neque falli, neque fallere nouit: Vnde addit.

Summum stultitiæ.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Nam hoc summum est stultitiæ, putare te, cum vehemẽter desipias, plurimùm sapere: & contrà, initium sapientiæ est agnitio propriæ inscitiæ, & insipientię. Non est autem remedium ei qui se putat sapere, nisi primùm discat se desipere, vt ait Apostolus: Si quis, ait, videtur sibi esse sapiens, stultus fiat, id est, stultum in primis se agnoscat, vt sit sapiens. Hoc peccatum fuit Angeli, præsumere se sapere supra Deum suum, vnde stultissimum se reddidit, & obscuratum est aurum, & color optimus immutatus. Hic ergo philosophorum summus error, de sapiẽtiæ, scilicet, ac scientiæ persuasione gloriari. Licet enim quidam illorum essent ironici & dissimulatores, & contra humanam gloriam disputantes, tamen (vt verè quodam in loco Cicero ait) vel eo ipso eam quærebant, quòd illius contemptores videri studebant: cuius rei perspicuum ostendebant indeargumentum, quùm de industria suis in libris etiam nomen proprium inscribebant, vt vel sic clari & illustres redderentur.

1. Cor. 3.

Peccatum Angeli.

Facilis & frequens error hominis in æstimatione suiipsius.

Et quàm facilè, & miserè (bone Deus) in hoc genere insipientiæ peccat homo, & non vno modo. Nam quidã sibi arrogant quod non habẽt, & plus quam habeant ostendunt, & semper augent. Quidé verò & si quid habeát, ipsi tamen quid, & quantum eis desit, nec agnoscunt, nec cogitant: & non metiuntur seipsos ex re ipsa & veritate, sed cõparatione sola imperitiorũ. Non secus atque illi solent facere, qui in aliqua turri excelsa collocati, si deorsum deiiciant oculos, celsi admodum, præ his qui repunt in terra, esse sibi vidẽtur. Qui si sursum versa vice spectarent, & cum iis se cõferrent qui sunt longe superiores, quique cogitatione atque auiditate in supernis habitát, profectò nanos sese & pigmæos, quin & formicarum simillimos magnitudine ipsa æstimarent. In vtroque ergo errarunt philosophi. Primò enim sibi, quod non habebát, arrogarunt: deinde seipsos in eo quod habebát, non vera regula metiẽtes, vt dictum est. Et ideo suo meritò nescierunt, quid sibi ad veram sapientiam deesset, quam à re ipsa debebant metiri in seipsis, non in comparatione ad vulgus, & inde seriò de vero fine suo cogitare, & de his quæ ad illum ducunt, quem cum per se non potuissent cognoscere, petiissent à Deo, & ipse ostendisset eis. Sunt auté qui verè accipiunt, sed perinde ac si non acceperint, gloriantur, nullas Deo gratias agẽtes, sicut Diabolus: quo errore etiam philosophi lapsi sunt. Hæc auté licet proculdubio ita se habeant, sicut testatur Apostolus, non eò tamen vsque seuerè mihi intelligenda videntur, quæ penitus omnes philosophos concludant ita succubuisse, vt nullus eorum sit adeptus salutem, sintque facti prorsus omnes rei secundę atque æternę mortis. Durum nimis hoc, atque acerbum videtur. Quare ob istam causam hic locus fortè intelligendus est de maiori illorum parte, quemadmodum ea quæ in sequ. cap. cum aduersus Iudæos inuehitur. Nam de Socrate & Platone meliora fortassis dignum est opinari, quàm quæ Apostolus generaliter hîc in philosophos obiicit.

Verùm cum venitur ad hęc particularia, solius Dei esto iudicium, vel eorum qui à Deo certam reuelationem habuerint.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedum, & serpentium. Voluit Apostolus hîc à scelere stultissimo, eorum probare insipientiam, tanquam à fructu ipsius: Omnis enim arbor à fructu cognoscitur. Scelus autem fuit mutare gloriã Dei. i. gloriam quæ Deo debetur, aut, quæ in ipso Deo est, qui solus est incorruptibilis ex se ipso, & eam ponere in similitudine imaginis. i. in simulacro, vbi erat similitudo, vel imago corruptibilis hominis, & nedum hominis, sed & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Nam horum omnium imagines colebant etiam diuinis honoribus: quo facto nihil certè poterat excogitari stultius. Et de huiusmodi imaginibus certum est: quoniam & adhuc Iouis, Saturni, Iunonis, Veneris, & aliorum idola extant. Nec tamen id satis erat eorum stultitiæ, nisi & bestiarum adderẽt adorationem, & eorum imaginum, vt de Æsculapij serpente tradunt historiæ. Babylonij serpentem draconem adorabant: Ægyptij appem bestiam vaccæ similẽ, & columbam, & turturem. Alij idola coracina, alij ouẽ, nonnulli hircum, quidam arietem. Romani idola omnium gentium, quas bello superabant, recipiebant in cultum. Et hæc erat illa Græcorum magna sapientia, pariter & Romanorum, quæ nihilominus tantis præconiis celebratur, qua nihil stultius (vt iã dixi) poterat excogitari. Quęritur enim Dñs aduersus hanc gentem adeò insipientẽ per Isaiam dicẽns: Cui assimilastis me? Et alibi: Incommunicabile nomen, lignis & lapidibus imposuerunt.

Miranda cœcitas, atque insania philosophorum, & Gentium.

Isa. 40. Sap. 4.

Sed nostra ætate è sepulcris redierunt hypocritæ quidam, & falsi magistri, qui hoc sacrilegiũ idololatriæ Christianis impingunt, quasi illi adorent & venerentur imagines, & ligna, & opera tandem manuum hominum. Qua in parte egregios se sycophantas produnt. Etenim Christiani vtuntur imaginibus & figuris non vt eas colãt, aut vllo modo venerentur sistentes in eis, sed vt quod verè colendum est & adorãdum, per illas recolatur, & ad illas adoratio eiusmodi fiat. Hoc autem non est colere simulachra, sicut illi faciebant, quorum error in duobus consistebat, videlicet, & in colendo ipsas imagines, & similiter quòd putarent Deos esse, qui illis imaginibus repræsentabantur. Nam & in eis esse vim diuinam putabant, fallentibus ita Dęmoniis, dum responsa per eas redderent: quamuis non dubitem, idolorum sacerdotes multoties in reddendis oraculis fefellisse miserũ vulgus. Quare & ipsas imagines verè colebãt, & in ipsis vim esse diuinam existimabãt, quorum neutrum vllus verè Catholicus facit. Obiiciunt, prohibitũ esse omnino, ne qua sculperetur, aut pingeretur imago. Sed hæc prohibitio finẽ habet adiunctum, videlicet, ad colendum illam & adorandũ. Non enim ex se peccatum erat fingere quicquam, aut sculpere simulachrũ: alioqui cur erant sculti Cherub super propitiatorio? Et cur alias imagines licebat iussu legis effingere? Adde, tunc ista fuisse prohibita, quãdo merito poterat de idololatria oriri facilis suspitio in illa cœcitate mundi, quùm falsorum Deorum vbiq; cultus vigebat. At nunc iam mundi oculos aperuit Christi lux, nisi excœcauerimus nosmetipsos. Nec est contumeliosum Deo, si illum colamus in imagine, vt falsò nos arguit Caluinus quidã, qui se in hæresiarcam huiusmodi maledicentiis extulit, eò quòd per eam crassè (inquit) maiestatem imaginamur. Nam verè ipse crassè imaginatur, & calũniosè obiectat. Non enim adeò crassi sumus, vt putat, sed ex imagine qualis qualis est, venimus in cognitionem seu recordationem Dei, & operum suorũ, quæ frequenter ostẽdunt picturæ, vt glorificemus eũ, & agamus, & habeamus illi gratias pro modulo nostro. Neque verò putamus talem esse Deũ secundum diuinitatem, qualis in imagine apparet. Et tamen si crassè imaginari Deum piaculum est: quæro ego ab hoc sapienti viro, ac cẽsore, An non & ipse crassè Deum imaginatur, si quando de illo cogitat? Imò in scripturis ipsis, nonne assimilatur multoties Deus creaturis sensibilibus? Recolat infœlix homo, quomodo apud Danielẽ describatur Pater, & apud Ezechielẽ, & alios prophetas, & dicat nobis homo blasphemus, vtrũ illi Angeli crassè Dei maiestatem reuelabãt? O verè miseros, qui Ecclesiam matrem suam docere præsumunt. Prætereà, Christus secundum humanitatẽ talis pingitur, qualis erat, nimirũ verus homo: quamobrem omni ex parte peccat calũniator iste & reprehensor. Sed ad rem nostram, vt videas tanto sacrilegio dignos fructus, quos philosophi illi, & mundi sapientes ex cœcitate mentis reportarunt:

Calumniosa reprehensio hæreticorum circa venerationem imaginum.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immũditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. Qui commutauerũt veritatem Dei in mendaciũ: & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula, Amen. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipientes.

Propter quòd, &c. Tradidit autem illos in immũditiam, dimittendo eos in suis immundis cogitationibus, & concupiscẽtiis, propter flagitium tam infandæ abominationis, id est, idololatriæ. Scriptum est enim: Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium, & finis. Sic Deus dicitur facere malum & peccatũ, cum dimittit hominem suomet se regendum arbitrio, qui non potest ex se solo vllum bonũ patrare. Deus enim qui potest prohibere peccatũ, ne fiat, & adiuuare hominẽ vt caueat, & nõ prohibet, nec adiuuat ad cauẽdum: imò permittit, imò & interdũ ponit (vt sancti doctores dicũt) offendicula, occasiones peccatorum, incitationesque per angelos malos ad scelera, vt admittant ea, nonnullo modo videtur posse dici causa peccati, sed nõ vt est peccatum, sed vt est pœna peccati. Hoc. n. pacto peccatum à Deo est, &

Quam pœnam secum ferat contemptus Dei, & idolatria.

bonum est: quia vt pœna consideratur, quæ à iustitia est. Cum ergo peccatum pariat peccatū, facilè conficitur restis, & funis fortissimus, quo homo strāgulatur, & in barathrum inferni præcipitatur. Vocat autem immunditiā, fortè specialem lapsum carnis, quem mollitiem vocant. Vnde ait.

Vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. Verè enim afficitur contumelia corpus nostrum in nobis ipsis, cum illud per hæc feculenta ita fœdamus, vt dedignetur illic habitare Spiritussanctus. Hoc enim vno peccato corpus coinquinatur quia quod est membrum Christi, obligatur meretrici, vt alio in loco Apostolus nobis manifestè declarat. *1. Cor. 6.*

Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium. Rectè legitur græcè; in mendacio; non in mendacium. Quomodo enim veritas Dei verti potest in mendacium? Commutatur autem veritas Dei in mendacio, quando quod propriè Deo debetur, transfertur arrogando illud creaturæ, quæ coram Deo mendaciū est, vt legitur: Omnis homo mendax: & iterum. Vt quid diligitis vanitatē, & quæritis mendacium? *Psal. 115. & 4.* Sic ergo fecerunt illi, quia *coluerunt, & seruierunt creaturæ, potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. Amen.* Et vide dignā peccato pœnam, vt qui spreuerunt Deum, etiam seipsos spernerent, & insuper afficerent contumelia, belluarum vitam agentes immundam. *Nota conuenientiā pœnæ cum peccato.* Exprimit autem contemptum Dei in hoc, quòd cultum & latriam, ab ipsa creatura Creatori debitam, qui solus est. & ideò benedictus in sæcula, ipsi creaturæ reddiderunt, quæ nihil est ex seipsa. Benedictum Deum vocat in sæcula, id est, gloriosum in æternū quod omne sæculum ambit, cui omnis creatura dat gloriam. Et si enim multi, dum in via sunt, blasphement illum, certè de hoc sumitur glorificatio Dei: qui longanimis, & bonus in sustinendo illos, per hoc interim agnoscitur. Qui autem iam damnati sunt in inferno, dum illum blasphemant, laudem illi suo modo dicunt: quia iustitiam ipsius cōmendant. *Damnati blasphemātes Deum laudant illum, & seipsos macerant.* Credendum verò, non esse exiguam eis tormentorum partem, dum rabiem suam ne quicquam sic exercent, Deo interim ridente, & irridēte illos ineffabiliter. *Sæculum* autem significat certam durationis periodū, & maxime illā quæ summa est, siue huius, siue alterius vitæ. *Sæculum quid.* Itaque sæculū, vitæ duratione significat. Et quia duratio vitæ huius finita est, etiam sæculum finitum est. Alterius autem vitæ sæculum, infinitum est: quia & vita sine fine. Hoc igitur modo sæculum intelligitur, vbi Dominus dixit: Non dimittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro. *Matth. 12.* Dicitur & sæculum sæculi, & sæcula sæculorū, quæ sunt prestantiora, vt æuū respectu temporis, & æternitas etiam respectu eui sicut dicitur cœlum cœli, cœli cœlorū, Deus deorum, canticum canticorum, tropo hebraico. Nonnulli sæculum mille annis finiunt: alij centum annis, quæ presumitur vita hominis longeua. Vnde dictum est carmen seculare, quod canebatur in sacrificiis centesimo quoque anno. Astrologi, qui multa suo ingenio fingunt, scilicet hoc illis dante suo Mercurio, aut stella fixa, triginta annis seculum clauserunt.

Amen, vox hebraica, significans confirmationem: que & optantis est, vt hîc apud Apostolum. Est item promissionis, & veritatis nota, & attestātis illam summam & primam Veritatem. *Amen quid.* Et sic vsus est frequenter Christus, qui & ea voce significatus est, Dilecto dicente: Hoc dicit Amen, qui est testis fidelis. *Apoc. 3.* Et in eius honorem mansit hec vox in sua lingua.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ &c. Specialiter nunc declarat, quod in genere dixerat de immunditia. Et primò ponit ignominiosissimū scelus, & infandum contra naturam, id est, non modo contra rationem hominis naturalem, sed contra vniuersalis instinctum nature: *Peccatum contra naturam.* Alioquin si ratio attenditur, omne peccatum est contra naturam. Et bene vocat passiones ignominie: quia per has etiam infra bruta animantia sese deiicit miser homo. Et vide iustitiam congruam dignāque peccato. Tu homo infœlix, qui Deo pretulisti creaturam, nonne congruè fit, si etiā infra bruta te ipsum in tantam ignominiam precipites? *Notā hæc omnino.* Et hinc patere potest, quibus tenebris obuoluantur Turce, qui sub lege illa Mahumetis spurcissima viuunt, & hoc insigne flagitium (vt fertur) non habent pro scelere, vt sint inexcusabiles: quos etiam vel animalia bruta damnabunt. Illud porrò ad commendationem diuine iustitie, notandum, quòd plerumque homines qui sunt elati & superbi, & impij, & secularibus imbuti disciplinis, hoc spurcissimo & immanissimo scelere tenentur captiui, atque fœdantur. Verum quidem est, fœminas primum (vt aiunt quidam) dedisse huic nephande operationi initium: postmodum creuit audacia, & mares similiter fecerunt, vt Apostolus huic videtur innuere. Et vt declararet hoc peccatum esse pœnam suiipsius congruam, adiecit.

Et mercedem, quam oportuit &c. hec est merces, vt inhonorantes proprium corpus, exturbent Spiritum sanctum inhabitantem in seipsis. Congruentia verò talis pœne magis exprimitur, per id quod subsequitur.

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus nō obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cùm iustitiā Dei cognouissent, non intellexerunt: quoniam qui talia agunt digni sunt morte, non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Et sicut non, &c. Dictio, *&*, frequenter in scriptura tropo hebraico capitur pro, quia, & ita puto hoc in loco accipiendam, vt sit sensus. *Et, pro quia sæpenumero in scripturis.* Quia non probauerunt, scilicet facto ipso, se nosse Deum, quem tamen intellectu conceperant & nouerant, ob eam causam sunt dimisi & traditi in reprobū sensum. Sic enim græcè legitur, vt propterea Deus

similiter dicatur non probare se nosse illos, & dignitatem illorum quam fecit ipse, excellentius eis ingenium, & animam meliorem donãs, dum post modo propter eorum tanta scelera permitit tale eorum ingenium & intellectum, tenebris adeò densis, per subtractionem lucis, & auxilij sui, obscurari, vt perpetrarent tanta ac tam vehementer absurda. Et propriè reproba mens est, quæ tantos fecit in malo progressus, vt mala velut bona probet vnde omnis conflatur iniquitas: quia si lux, quæ in te est, tenebræ sint, ipsæ tenebræ quante?

Iniquitas, & iniusti tia idem. *Repletos omni iniquitate.* Græcè iniustitia, quæ est omne peccatum sicut econtrariò iustitia est omnis virtus.

Fornicatio. *Fornicatione.* Hæc omnem venerei delicti speciem complectitur. Thobias enim Dixit filio suo: Attende tibi ab omni fornicatione. Et hoc vitium primò nominat, vel quia commune pluribus, vel quia indignum sapiente.

Malitia. *Malitia,* πονηρίας; Quę est inueteratum vitium, & connaturale factum, cum quis de industria exquirit etiam laborans, male agere, ita delectatur in malo. Et est propriũ Diaboli epitheton, à quo in oratione Dominica petimus liberari, dicentes: Sed libera nos à malo, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Auaritia. *Auaritia,* Vitium est, quo quis sibi de bonis terrę plus ęquo concupiscit: magnum sanè vitium & capitale. Nam omnium malorum radix est, teste
Eccle. 10. B. Paulo. Et scriptura ait: Auaro nihil scelectius. Est. n. quoddam idololatrię genus ipsa auaritia, quę se homo indignissime subiicit vili metallo. Vnde rectè post malitiam sequitur auaritia: quia tota malitia auaritia est. Eleganter enim dixit quidam: Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames?

Nequitia. *Nequitia.* Grecè, κακία, idest ignauia, aut desidia, ab ἐκκακεῖν, quod est deficere, & lassari, videlicet, à bono: huius oppositum, ἀρετὴ, idest, virtus, quæ fortiter & cum delectatione operatur honestum. Conclusit autem perfectam iniustitiam in his, videlicet in malitia, & nequitia: sicut contrà, omnis bonitas in faciendo bonum, & declinando à malo consistit. Per nequitiam enim declinamus à bono: per malitiam verò etiam operamur malum. Sed hę indiuiduę sorores sunt. Omnis enim nequam & ociosus, malus est.

Inuidia. *Plenos inuidia.* Rectè sequitur ad nequitiam inuidia: vnde oculus, nequam. Ei qui frugi, est inuidet ignauus, cum se illi comparat, quasi bono illius opprimatur. Est enim inuidia vitium angusti animi, vnde scriptum est: Paruulum occidit inuidia. Magnanimus autem, vt ait Philosophus, non inuidet, quia parui ęstimat ea, quę multi magni faciunt, & ipse sibi sufficiens est. Hęc à Philosopho dicuntur quidem, & ex partè verè, si modo magnanimum dare posset humana philosophia: sed illum non dat nisi sola gratia. Qui autem ex philosophia magnanimus est, inflatus est, & intumescit. Præterea, homo nũquam sufficiẽs erit sibi sine gratia Dei: quia ea sunt verè bona, quæ sunt spiritualia, & sola hæc magni sunt æstimanda. At verè spiritualis non inuidebit illa alteri, cum sciat se participare de illis: potius congaudebit sicut membrum eiusdem corporis alteri membro. Si igitur fueris spiritualis, ô pie lector, non habebis vllam inuidendi causam. Aut enim non erunt verè bona, & hoc nosces, nec erit cur inuideas; Aut verè bona, & erunt similiter tua: quia charitas facit omnia cõmunia. Et ideò nec sic poteris inuidere.

Homicidio, Quod ex inuidia sæpè sequitur. Tale fuit homicidium primum Dæmonis. Tale & illud Caim. Tale quo in Ioseph fratres eius flagrabant. Tale quod principes Iudæorum in Christo admiserunt. Sciebat enim Pilatus (ait Euãgelista) quòd per inuidiam tradidissent eũ. Magnum itáque peccatum inuidia, & diabolicum, vnde odia non rarò & homicidia nascuntur. *Homicidiũ sæpe ab inuidia.*

Contentione, Hæc fit verbis inuicem altercando, dum quísque pertinaciter vult & mordicus suas partes defendere. Est tamen quædam studiosa contentio, quæ si moderata fuerit, potest esse sine culpa, cum vtilitas scilicet, aut necessitas id exigit: & dum quilibet putat se, quod verum est, tueri. Sic contendebat B. Paulus reuincens Iudæos, vt in Act. legitur. At vbi nulla necessitas, vtilitas nulla, & præsertim cum non adest veritas, omnis contentio vitiosa est, qualis est illa Sophistarum, qui comparandæ inanis gloriolæ gratia contendunt: aut etiam perfidorum, qua veritatem conantur opprimere. Et ab hac nos, qui verè Christiani & haberi & esse volumus, debemus omni studio cauere. Nam in magnam Domini laudem scriptũ est: Non clamabit, néque contendet. Quoniam verò hæ contentiones maximè ab eodem inuidiæ fonte descendunt, post inuidiæ commemorationem sunt positæ. Nam ob hoc de fratribus Ioseph scriptum est, quòd non poterant ei quicquam pacificè loqui. *Contentio.* *Isa. 42.*

Dolo. Dolus est, cum aliud agitur, & aliud agi simulatur: quod est eorũ, qui apertè nocere aut non audent, aut non valent. *Dolus.*

Malignitate, Grecè, κακοηθεία, quæ est quędam morum peruersitas: quia non possunt, quia ea tenentur, pacificè & mansuetè cum proximis loqui, agere, & conuersari. Et quia horum varia sunt & pessima officia, declarans ea, subdit. *Malignitas.*

Susurrones. Hi sunt qui maledictis, & tacitis accusationibus separant amicos, dum ea de vno deferunt ad alterum, quæ nata sunt inuicem parere diffidia, addit. *Susurratio*

Detractores. Hi sunt qui improbè de absente loquuntur, vt eius famam obscurent, aut etiam infamem illum reddant: quales sunt qui in silentio mordent vt serpentes. Vt autẽ detestetur eiusmodi peccata, quæ societatem lędunt humanam, & contra amicitiam & charitatem militant, addit. *Detractio.*

Deo odibiles. Grecè tamen legitur, θεοστυγεῖς, Quod significat etiam Dei osores: & hoc magis placet. Faciebat enim catalogum delictorũ, inter quę hoc insigne flagitium collocat, videlicet, odisse Deum, quod non potest esse, nisi à mente corruptissima. Qui enim malè agit, idest, malitia & electione cõstãti probat malum quasi bonum, hic est qui odit lucem: quia ab illa arguuntur mala eius opera, vnde Dominus: Me odit mundus: quia testimonium illi perhibeo, quòd eius opera mala sunt. Nemo enim qui peccatum diligit, facile patitur lumen, à quo manifestatur atque arguitur. *Odiũ Dei.* *Ioan. 7.*

Contumeliosos. Grecè, ὑβριστὰς, idest, iniuriosos. Nam *Cõtumelia*

cõtumelia propriè, est iniuria quæ fit verbis, à contemnendo dicta, vt volunt Iurisconsulti.

Superbia. *Superbos.* Hi sunt superbi, qui appetunt ex scelere aliis supereminere quouis modo. Græca vox: ὑπερηφάνους; iactantiam quandam significat, & ostentationem, quæ propriè superborum est, vnde sequitur.

Elatio. *Elatos.* Hi sunt qui sese efferunt, efferríque ab alijs gaudẽt, & in cœlum laudibus extolli: quod à superbia deriuat.

Inuentio. scelerum. *Inuentores malorum.* Fuerũt qui nouos cruciatus, & horribilia omnium crudelitatum genera adinuenerunt. Alij inauditas blasphemiarum species protulerunt. Nonnulli etiam in tantam fœdarum cogitationum lapsi sunt turpitudinem, vt nouos libidinem exercendi modos, libris etiam editis, excogitauerint. Quos qui imitantur, Dei benignitatem, qui ad pœnitentiam expectat, sibi in iracundiam vertunt. At ipsi hanc dissimulationem arbitrantur infirmitatem, perinde ac si nesciat Deus, vel nequeat vindicare. Et ignorant infœlicissimi, quòd si ad inuenienda noua scelera fuerunt ipsi ingeniosi, multò minus sit Deo defuturũ ingenium ad exquirenda noua & spectatu digna supplicia.

Inobedientia erga maiores. *Parentibus non obedientes.* Quod est graue crimẽ, contra primũ secundæ tabulæ præceptum, quod habet promissionem vitæ non solùm præsentis, sed & futuræ, vt scriptura testatur. Huic delicto capitalis pœna, idest, præcisio vitæ adiicitur; vt quale est præmium seruanti hoc mandatum, par sit econuersò & æqualis pœna non seruanti. Qui enim eũ à quo vitam accepit, spernit: vitam iure amittere debet.

Insipientia *Insipientes.* Qui nesciũt quò tendãt, nec prouidẽt nouissima: contra quos Propheta: Vtinam, inquit, saperent, & intelligerẽt, ac nouissima prouiderẽt.

Incompositio. *Incompositos,* mente videlicet, & corpore: qui temerè, & inordinatè, prætermissa omni rationis lege, beluarũ more atque impetu feruntur. Hoc vitium ei opponitur virtuti, quam Græci, εὐταξίαν eleganter vocant, nostri modestiam ac tẽperantiam, à qua & habitus, & status, & incessus, & denique omnes corporis gestus & actus (vt D. Ambrosio placet) moderationem accipiunt.

Crudelitas *Sine affectione.* Hinc omne malum, omnis impietas, & crudelitas. Sunt enim tales, qui solùm seipsos amant, vnde ait:

Fœdifragium. *Sine fœdere.* Aut quia nolunt cuiquam illo fœdere iungi: aut quia fœdera vel pacto inita, vel natura insita, frangunt.

Sæuitas. *Sine misericordia.* Quod est innaturale. Nam homo ex alterius miseria & calamitate naturaliter mouetur ad misericordiam: quanquam Tetrici, & Stoici, vitio potius dent hanc affectionem, quasi sit mollities quædam animi. Verùm hæc non humana est hæresis, sed ferarum atrocitas. Nam qui se hominem agnoscit, nihil à se humani alienum putat, & non potest hunc recipere spiritũ. Est ergo eorum qui cum nolint esse homines (quorum est his affectionibus permoueri) feras hac parte (si nõ quid peius) se constituunt. Porrò duplex est miseria, vel pœne, vel culpæ: & vtrique debetur misericordia in hoc mundo, vt qui eam, dum viuit, non fecerit proximo, non sit illam post obitum consequuturus à Deo. Sicut enim misericordes à Deo

Cõtra stoicos.

dicuntur beati: quoniam misericordiam cõsequentur. Ita infœlices, qui nõ fecerint misericordiam: quoniam nec ipsi eã, qua summopere indigebunt, consequentur. Denique ait:

Qui cum iustitiam Dei cognouissent &c. Vulgata lectio habet quæstionem, quia supponit quòd cognouerint Dei iustitiam, & tamen non intellexerint, eos, qui talia agunt, dignos esse morte. At hæc pugnare inuicem videntur, nisi exponas: *Non intellexerunt,* idest, voluntate ac facto ipso non probauerunt se intelligere, quòd tamen intellectũ conceperant. Dicitur enim rectè is non nouisse, qui quod nouit, non probat. Hoc in loco iustitia Dei non intelligitur, vt supra, pro dono quo iustificamur, sed pro illa Dei voluntate, qua vnicuique ius suum tribuit. Ne quid autem dissimulem, longè magis mihi placet græca lectio, quæ sic habet: *Qui cũ iustitiam Dei cognouissent, quòd qui talia agunt, digni sunt morte, non solùm ea faciunt, sed etiam consentiunt facientibus.* Facilè autem procedit sic litera, & sine vllo scrupulo: vt rectè conclusum esse probet, quòd sint inexcusabiles, qui Dei iustitia cognita, & ipsi malum perpetrant, & facientibus etiã consentiunt, quos tamen ipsi vt maiores, & consilio, & exemplo debebant erudire. Vbi notandum. Quod cum maiores consentiunt peccatoribus, videntur quodam modo probare peccatum, & ita dicere malum bonum, quod Væ æternum meretur.

CAP. II.

PRopter quod, inexcusabilis es, ô homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. Iis quidem qui secũdum patiẽtiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam. Iis autem qui sunt ex cõtentione, qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Tribulatio, & angustia in omnẽ animam hominis operantis malum, Iudæi primùm & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonũ, Iudæo primùm & Græco. Non enim est acceptio personarũ apud Deum, quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege &

peribũt:& quicũque in lege peccauerũt, per legem iudicabuntur. Non enim audi tores legis iusti sunt, apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.

Accusatio in Iudæos. Propter quod, &c. Hic proculdubiò nacta occasione ab increpatione, qua superius vsus est in Gentes, conuertitur nunc ad Iudæos Apostolus, quorum proprium erat hoc nimirum Gentes iudicare ob earum impietatem, & iniustitiam, volens, ostendere illos minime esse idoneos, qui possent iudicare & damnare Gentes ob earum impietatem (vt dixi) & se illis ea ratione præferre, quod ipsi acceperint à Deo legem. Eò quippe damnabiliores se, quàm illas ostendebant, quòd cum legem bonam, & sanctam recepissent, eius tamen legis erant præuaricatores, ait ergo: *O homo*, id est, ô Iudæe, qui te hominem putas, & præ cæteris tete effers, tanquam Gentes sint belluæ extra Dei prouidẽtiam reiectæ. Vocabantur.n. Gẽtes in scripturis, bestiarum nominibus quæ erãt immundæ: & his notis solebant nos Iudæi designare. Vnde & ipsemet Dominus nos canes vocauit, dicens: Nõ *Matth. 15.* est bonum sumere panem filiorum, & dare cani- *Act. 10.* bus. Ostendit etiam B. Petro linteum bestiis immundis plenum, per quas voluit Gentes significare. Iudæi verò in lege frequenter hoc nomine; homo; designabantur, vt passim in Leuitico patet. Ergo in Iudęos sermonem suum conuertens Apostolus, sicut superius Gentes arguendo, maiores eorum, id est, philosophos increpauit: sic nunc aduersus maiores Iudæorum dirigit hanc reprehensionem, vt ex illis coniectaremus quales erãt reliqui. In hos igitur tanquam in vnum inuehitur, cum omnes, aut ferè omnes, iisdem vitiis rei tenerentur. Tu (ait) homo, id est, ô tu, qui saltem homo ob legis doctrinam esse debueras, & ab aliis tanquam a belluis differre: Tu, inquam, alios iudicans, condemnandus ipse es, nec vllam honestam potes prętendere legitimæ excusationis rationem: quia multò clarius quàm illi, nouisti veritatem Dei, & nihilominus eam in iniustitia detines. Quare tantò *Attendãt doctores et prædicatores, qui dicunt & non faciũt.* etiam magis inexcusabilis es, quòd cum in eodem crimine verseris, alios tamen non vereris iudicare. At reuera eo ipso quòd alterum iudicas, temetipsum condemnas: cuius subdit rationem, aiens: *Eadem enim agis quæ iudicas*, vel potius, *qui iudicas*. Sic enim rectè habet, vt *qui*, non *quæ*, legamus: quod perspicuè in græca lectione patet. Non enim peccata tãtum, quæ (cum nota sunt) iudicare licet, sed etiã ipsos homines iudicabãt Iudæi, quod nõ licet. Hoc enim solius Dei iudicio est reseruandum. Vnde optimè sequitur:

Scimus enim, quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Videlicet nos Iudęi, qui ex lege sapimus, per ipsam nimirum legem instructi, scimus, quòd Deus iudicat secundum veritatem in eos qui talia agunt, personas in iudicio non accipiens, sed vt res ipsa, & factum cuiusque postulat, sicut scriptum est: Reddet vnicuique secũdum opera sua. Gentes autem hoc non ita dilucidè norant. Vnde amplius vrgens in Iudæos, adiecit:

Existimas autem, ô homo, qui iudicas, &c. Rursus hominem appellat. Efficacissima sanè confutatio aduersus impudentiam, & iniquitatem huiusmodi hominum, qui alios eorundem criminum reos agunt, quibus ipsi implicantur, atque tenentur: ac si dixerit: Quod tu in aliis tam acutum cernens perspicis, & iudicas: cum idem in te sit, id non videbit Deus? Quòd si videbit, non etiam iudicabit? An fortè tu Deo perspicacior, aut tu illo iustior? Ergo qui plantauit aurem non audiet? aut qui finxit oculũ non considerat? Dices: Quur ergo patitur Deus? *Patientia & longanimitas Dei, non est contemnẽda, quia irritatur & exasperatur nimis.* cur non confestim vindicat? Audi:

An diuitias bonitatis eius, &c. In illos vim ista habent, qui ab impunitate animantur ad peccandum & aiunt: Peccaui, & quid mihi accidit triste? Et nõ consyderãt diuinæ bonitatis diuitias, nec id quod sequitur, quod tamen maximo cum tremore esset ponderandum, ait:

Secundum autem duritiam tuam, &c. id est, Quemadmodum auarus, qui paulatim thesaurum cõgregat, vt tandem multis congestis ad summum diuitiarum perueniat: Ita tu paulatim tibi ab assiduitate peccandi per duritiam, congregas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei: quia tunc omnibus apparebit in maiestate. Interim tamen erit particulare, de singulis iudicium in animam cuiusque, qui ex hac vita excedat. Iustum verò vocat *Vita æterna quæritur & redditur bonis operibus. Audiant Lutherani.* iudicium ex eo quod sequitur:

Qui reddet vnicuique secundum opera eius. Declarat autem quomodo secundum opera cuiusque futurum sit iudicium, eò quòd his qui in patientia boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionẽ quærunt, id reddetur quod quæsierunt, id est, vita æterna, quæ his tribus concluditur, videlicet, gloria primùm, quæ est animæ & corporis claritas ab ipsa Dei visione procedens, in cuius lumine videbimus lumen: Fulgebunt enim iusti sicut Sol. Deinde honor aderit: quia ab impiis segregati, cõputabimur inter filios Dei viui: & sicut angelis Dei, ita erit nobis honor coram discumbentibus angelis. Aderit & incorruptio, id est, impassibilitas, & omninò immortalitas ab omni noxio. Et hæc erit bonorum operum retributio. Et contrà in prauos, id est, in eos qui sunt ex contentione, nec acquiescunt veritati, vel non recipientes illam, aut illa recepta præuaricantes. Vnde additur: *& credunt*, seu potius obediũt, *iniquitati*: redditur similiter iusta retributio, quæ est indignatio, & ira Dei. Hæc prima biga diuinæ iustitiæ. Primùm enim Deus quasi secum fremens animo, indignatur in hominem qui illum contemnit: tum irascitur, id est, animo meditatur vindictã. Et quia non in vanum cogitat quicquam Deus, ecce exequutio præsto adest, tanquam secunda biga, quæ primam sequitur, videlicet tribulatio & angustia. De tribulatione quidem Sophonias propheta ait: Vox Dei domini amara: tribulabitur ibi fortis. De *Soph. 1.* angustia autem loquitur, quæ significat nullum fugæ relinquendum locũ ab ipsa pressura, nec vllam euasionem. Apud B. Iacobum legitur: Nũquid clamorem illius audiet Dominus, cum venerit super eum angustia? Adiecit autem:

In omnem animam operantis malũ, Iudæi primùm & Græci. Ne sibi blandirentur Iudæi, primos illos nominat. Sicut.n. primi vocandi erant ad præmium, si fideles fuissent, propter gratiam Dei olim in illos profusiorem: ita contrà, abundantiore supplicio afficiendi quàm Gentes, si tantam gratiam re-

cusarent. Et sic nō est personarum acceptio apud Deum. Nam quod illi nobis in præmio prælati erant, ex iustitia erat, iā posita illorum prærogatiua ex Dei gratia. Et similiter quòd in pœnis primi sint, ex iustitia est: quia magis ingrati sunt inuenti, cum magis fuissent honorati. Quòd autem à principio priores electi fuerunt, nō facit acceptionem personarum: quia acceptio personarum in iudicio reprehenditur; & vbi iustitię debitum reddendum est, vituperatur, non autem in donis: quia principi licet præponere quem voluerit, aut cui voluerit honorem exhibere. Ideò scriptum est: In iudicio non accipies personam: vnde sequitur:

Deut. 10.

Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Gentes istæ erant sine lege, quæ sine lege dicuntur peccasse, & sine lege perire: & hoc intelligi tur de lege scripta. Perierunt autem sine lege, quoniam nec lex scripta, nec Moses accusauit, aut damnauit eas, sicut Iudæos qui per ipsam legem iudicabuntur, quoniam legem Dei per Mosen audierunt. Vnde Dominus dixit: Nolite putare quòd ego vos accusaturus sim apud Patrē: est qui vos accuset: Moses, in quo vos speratis. Moses enī remittebat eos ad Christum, vt audirent eum, quod ipsi nō fecerunt. Sunt verò quidam, qui ex hoc Apostoli dicto putant mitius esse agendum cum Iudæis, quia iudicandi dicuntur, quàm cum Gentibus, quæ perire dicuntur. Sed hoc primùm contra Apostolum videtur, qui primos constituit Iudęos in iudicio, siue ad præmia, siue ad supplicia. Deinde pro hoc facit ratio: quia idem peccatum propter maiorem notitiam, magis erit imputabile Iudæo, quàm Græco. Et ridiculum est ex eis verbis, videlicet, perire, &, iudicari, capere illam differentiam, quia idem est hîc iudicari quòd condemnari, & sic perire. Quare & B. Augustinus meritò reprobat illam opinionem, & expositionem.

Ioan. 5.

Hac verò declaratione illius tritæ sententiæ: Quòd redditurus est Dominus vnicuique iuxta opera sua, inuictissimè expugnantur ab Apostolo hæretici, qui negant bonis operibus, aut bonorum operum meritis, reddi vitam æternam. Nam contra hoc manifesta est ipsius Apostoli expositio huius sentētiæ, qui per patientiam boni operis quæri vitam æternam declarat. Aiunt, non dicere Apostolum quòd eam vitam opera mereantur. Sed nō animaduertunt vim illam verbi, quod est, reddere, in qua includitur vis meriti. Id enim propriè redditur, quod debetur: tametsi non desint alia loca, vbi merces exprimitur operum. Quòd si merces, ergo debitum, ac meritum. Quæ cum ita sint & adeò clara, miror hominum impudentiam & arrogantiam, qui hæc volunt suis fucis obtegere. Adde, quòd etiam in alio dogmate retūduntur, quo negant hominem posse intendere ad præmium operando, cum hîc dicat Apostolus de iustis, eos per patientiam boni operis quærere vitam æternam. Nemo enim quicquam quærit, ad quod non intendit. Dominus item dixit: Primùm quærite regnum Dei. Quod si dicant (vt quidam eorum à veritate coacti tandem dicunt) principaliter quærendam esse Dei gloriam, non bonum nostrum, nihil aduersus nos dicunt. Sed cum bonum nostrum coniunctum sit cum gloria Dei, cuius voluntas est vt sancti & beati simus, nō est inhonestum id quærere, id sperare, & ad illud anhelare, quod nobis proposuit pro præmio Deus ad gloriam suam.

Cauillus hæreticorum.

Error hæreticorū confutatur.

Occurrunt tamen plura contra istam veritatem: Quòd Dominus reddet vnicuique secundum opera sua. Primo enim videtur contra illam Isaiæ sententiam: Vniuersæ iustitiæ nostrę tāquam pannus menstruatæ. Secundo quod idem Apostolus ait: Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Tertio. Pueris non redditur secundum eorum opera. His enim datur vita æterna, qui cum sacro decesserunt: aliis verò qui sine sacramēto supplicium æternum, qui tamen nihil mali egerunt. Quarto, Accidit esse nonnullos, qui plurima bona egerunt, & quia in vltimo vitæ spiritu lapsi sunt, condemnantur. Contra verò alij, qui semper mala perpetrarūt in vita, & in vltimo vitæ spiritu conuersi, recipiunt vitam æternam, vt de latrone legitur: quorum si computarentur bona opera, inuenirentur plura esse eius qui damnatur, quàm qui fit saluus. Quinto, Si proponatur aliquis multo tempore in bonis operibus insudasse, & alius pauciore, pares tamen fiunt in præmio & mercede, vt probatur ex parabola operariorum apud B. Matthæum. Quinimò qui breuiore tempore laborarunt, nec tantos sustulerunt agones, nonnunquam maiore præmio donantur. Sexto, Videtur quibusdam incōgruum, vt qui momento temporis transgressi fuerint, puniantur æterno supplicio. Non enim hoc videtur fieri secundum opera, eò quod momentanea ferè sunt. Quæ autem comparatio æterni cum momentaneo? Tu verò, syncere lector, vt hæc profundius intelligas, audi primò veritatem: quia ea intellecta videbis omnia hæc argumenta per se facilè solui, atque euanescere.

Argumēta quòd nō reddat Deus vnicuique secundum opera sua.

Sciendum est ergo valorem operum æstimari vel ab ea vtilitate, quam ipsa opera afferunt ei cui operamur, vel alioqui à sui (vt ita dicam) pretiositate, vel à pacto, quia sic est constitutum & placitum, vel à gratia personæ, vel à principio vnde fiūt & propter quod fiunt. Si igitur operum pensemus vtilitatem, certè opera nostra coram Deo, nullius sunt valoris. Quid enim dedimus illi, & retribuetur? vt ait scriptura. Et iterum: Cum feceritis hæc omnia, dicite serui inutiles sumus. Si verò pensentur opera vt pretiosa de se, & secundum sui substātiam, certè nec possunt sic ęquare æternum glorię pondus, à quo in immensum exceduntur. Et secundum hanc considerationem ait Apostolus: Non sunt condignę passiones huius temporis ad futuram gloriam, quę reuelabitur in nobis. Et iuxta hanc inspectionem, dicimus beatitudinem non esse purè mercedem operum, sed etiam donum. Si verò consideretur pactum, quo ęstimātur ipsa opera à Deo, rectè dicitur merces ipsa beatitudo, & reddita operi, quod opus ęquiualens illi est, nō quidem ex se, suique substantia, sed ex pacto (gratioso tamen & liberali) quo tanti est ęstimatum. Vnde quòd tale pactum fecerit nobiscum Deus, gratię fuit & munificētię. Quòd autem post pactum retribuat secundum illud ipsis operibus, iustitię est. Et secundum hanc considerationem habes parabolam de operariis, qui conducuntur in vineam vt operentur. Neque enim aliud ibi consideratur, quod faciat mercedis debitū, nisi pactum ipsum.

Resolutio argumento rum, & doctrina de meritis, & valore operum.

Rom. 8.

Matt. 20.

Vnde dicitur:Nonne ex diurno denario conuenisti mecum?

Hoc tamen insuper aduertendum est circa vtilitatem:quia Dominus accepta habet ea, quæ inuicem exhibemus,misericordiæ & charitatis officia,perinde acsi essent sibi facta,iuxta pollicitationem eius:Quod vni ex minimis meis fecistis,mihi fecistis.Possumus etiam audacter dicere, quòd nostra opera ex charitate facta proximo propter Deum,etiam æstimantur tanquam vtilia Domino & sic meritoria mercedis,& retributionis magnæ, & Deo dignæ,propter quem illa fecimus, & cui primùm facimus, cum in alios propter illum aliquid impendimus.Nam magni est & excellentis Domini, pro paruis magna retribuere. Et apud hunc ipsum nostrum Apostolum, qui seruit Deo, & abstinet se ab omni immunditia, vocatur vas vtile ipsi Domino.

Matth.25.

2.Tim.2.

Si autem consideretur gratia personæ,& vis spiritus mouentis ac perficientis opera,etiam ipsa opera æquant beatitudinem:quia filij Dei sumus in Christo,& vt filij Dei agimur à Spiritusancto,Æquant autem non æstimatione, quasi tantum valeant,sed virtute:quemadmodum est vis in semine ad producendum arborem. Et secundum hoc dicit Apostolus:Si filij,ergo hæredes. Nam filiis ipso iure debetur hæreditas; si modo compatimur vt & conglorificemur.Considerātur ergo sic opera à sacris doctoribus,ex principio vnde fiunt, & propter quod fiūt:quia principium est charitas & gratia,qua Deo iungimur.Deus enim est charitas & qui manet in charitate,in Deo manet, & Deus in eo.Et ob eam potissimum causam dicimus, bona opera esse æquiualētia præmio, & æternæ mercedi:quoniam habent quodammodo principium Deū ipsum:quia donum gratiæ participatio quædam est Spiritus.Hoc non agnoscunt hæretici:vnde illis dona Dei in nobis inhærentia nihil sunt. In qua re plurimum aberrant.Ex his tamen facilè licet soluere omnia, quæ superius contrà producta sunt.

2.Tim.4.

1.Ioan.4.

Nam ad primum,Quòd omnes iustitiæ nostræ sint tanquam pannus menstruatæ, Respondetur paucis(licet variis modis possemus aliter respondere,attamen solutionē non legi promptiorem) locum Isaiæ loqui de operibus iniusti hominis,& adhuc in natura lapsa existentis.Si quis minus hoc mihi credat,repetat superiora non ita remota prophetæ verba,quæ clarè hoc innunt. Ecce,inquit, tu iratus es Domine,& peccauimus, in ipsis fuimus semper,& saluabimur.Et facti sumus vt immundus omnes nos,& quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ.Et cecidimus quasi foliū vniuersi,& iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.Non est qui inuocet nomē tuum, qui consurgat & teneat te. Hæc profectò non nisi de hominibus extra gratiam(nisi magna vis adferatur literæ)possunt intelligi.

Isa.64.

Ad secundum verò:Non sunt condignæ passiones,&c.Dicimus verum esse,etiam de filiis Dei,secundum tamen operum ipsorum vtilitatem, & substantiam;non autem secundum pacti tenorem &(quod magis est considerādum)secundum Dei gratiam,qua sunt informata ipsa opera.

Et ad tertium,Quòd pueri nihil sint operati, fatemur; sed de his non loquitur Apostolus (quia isti non veniunt ad iudicium discussionis) verùm de his tantùm,qui operari potuerunt. Et tamen Christus pro illis supplet opera,vt nec illi sine operibus vitam æternam obtineant.Præterea, si verū amamus,nec illi sine suis passionibus consummātur.De quo alibi locutus sum fusius.Nec putamus æterno igni tradendos pueros,qui sine sacramento discesserint:quod est impium, & crudele dogma,licet hoc inueniatur à quibusdam doctoribus dictum,coactis tamen sic dicere, magis in obsequium scripturarum,quæ id porrigere videbātur, quàm ex propriis,& vlla vrgenti ratione.Scripturæ autem si non exactè considerentur, frequenter porrigere quædam videntur,à quibus spiritus veritatis longè abest. Et ideò non ab re dixit Dominus:Scrutamini scripturas.De qua re etiam particularem tractatum edidimus.

Pro pueris absque baptismo decedentibus.

Ioan.5.

Ad quartum dicimus, Ex pacto sic iustè fieri cōtra illum qui destitit operari:quia dixit Dominus: Qui perseuerauerit vsque in finem,hic saluus erit. Et per Ezec. Si iustus auersus fuerit à iustitia sua, omnium iustitiarum eius nō recordabor.Et similiter de impio,& iniquo dicitur. Quòd si auersus fuerit ab impietate & iniquitate, omnium impietatum & iniquitatum nō recordabitur Dominus. Ecce igitur quomodo iuxta pactum suū facit Dominus in proposito casu.Perseuerantia coronatur & finis agonis consideratur, vt reddatur corona: non.n. sufficit bene incipere.Nam & sic est in cursu ad metam:sic est & in certamine campestri,qui tandem superauerit,in fine ille coronatur. Vnde per Ezech.conqueritur Dominus, quòd hæc via non diceretur æqua,cum sit æquissima, cui & iustitia,& misericordia admiscetur.Adde similiter pro illo qui ceperit in fine vitæ:quia est illi animus bene operandi etiam perpetuò, imputatur hoc illi quasi factum.Neque ille latro sine operibus excessit, Non.n.sine opere fuisse dicendus est, qui in cruce confessus est Christum, tam ignominioso mortis genere à principibus condemnatum.Item adde,quod tātò magis ingratus ille inuenitur, qui diu bene operatus est,si non perstitit:quia ex gratia Dei bene antea operatus est,& ex propria malitia recessit à bono,& à Deo.

Matth.24.

Ezech.18.

Ezech.18.

Ad quintum dicimus:Si qui minus laborant,& tantundem accipiunt,quantum multū laborantes id ex gratia Dei est & bonitate,qui potest alij,quē magis diligat,supererogare,modò alius non fraudetur de pacto.Vnde ait:An oculus tuus nequam, quia ego bonus sum?Et dicitur ei facere secūdum opera:quia eadem prorsus opera, facta ab eo qui gratiosior fuerit, fiunt ponderosiora ad præmiū, Sic.n.dabit vnicuique secundum suum laborem, vt cæteris paribus ratio de labore habeatur. Quanquam in euangelio illo potius illud est positum, vt intelligantur omnes pares,quantum attinet ad beatitudinem.Omnes.n.beati aliquo modo pares sunt:quia omnes similiter Deum vident, licet alij intensius,alij remissius videant. Vnde cæteris paribus,qui plus laborauit,plus accipiet, vt ait Apostolus.

Matt.20.

1.Cor.3.

Ad sextum dicitur,quod pœna non debet commensurari secūdum durationem actus delicti, sed cum persona offensi & cum voluntate ipsius qui offen-

offendit. Deus ergo cum sit immensus, & infinitæ bonitatis, offensus est: & qui offendit (quod ex se fuit) per suam impotentiam in illud se coniecit, vt perpetuam haberet voluntatem auersam à Deo, meritò ad ęternam duratione pœnam iustè se trusit, vtpotè æterni reus delicti. Denique qui spreuerunt æternum bonum, nonne etiam æterno digni sunt malo? Siquidem prætulerũt momentanea æternis, & caduca immortalibus.

Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabũtur. Cum enim Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendẽtibus, in die cum iudicabit Deus occulta hominum, secundum euangelium meum, per Iesum Christum.

Magna illa Iudæorum præsumptio, quam de lege conceperant, primùm frangitur hac sententia: *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum.* Gloriabantur enim mirum in modũ Iudæi ob datam sibi à Deo legem, qui & in populũ peculiarem eos adoptauerat, magnísque prærogatiuis, & donis ornauerat: nihili aut parũ cogitantes, an grati legem implendo fuissent, perinde ac si audire legem satis esset. Tales existunt hac nostra ætate Lutherani, qui totam suam gloriam in Christo reponunt (ad subterfugiendos operum labores) cuius se dicunt apprehendisse iustitiã sola fide, & vt filij iam suæ salutis & hæreditatis certi, habere pacem, nec vlterius esse sub illa lege. Apostolus ergo & Iudæos tunc, & Lutheranos nunc, simul redarguens, ait:

Hic dãnantur Iudæi manifestè, & Lutherani opera bona spernentes.

Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum. hoc est, Non in eo quòd auditur lex, ac fide recipitur, cõtinuo est inde apud Deum iustificatio: sed in eo quòd opere cõpletur lex, inde venit vera iustificatio: quod verbis ita claris exprimit, vt clarioribus explicari non potuerit, subiungens: *Sed factores legis iustificabuntur.* Et tamen insurgunt in nos Lutherani, & dicunt: Si factores legis iustificabuntur, quid est ergo quòd ipsemet Apostolus ecõuersò, ac tantopere contendit, omnem carnem non iustificari coram illo? Vnde & omninò legem operum despicit. Itaque (aiunt) quòd hîc ait, *iustificabuntur:* non de vera iustificatione intelligi necesse est, sed de apparenti .i. iusti reputabũtur apud homines. At hoc non est exponere, sed destruere. Dicitur enim hîc apertissimè, habentibus aures, quòd iustificabũtur apud Deum. Hoc autem quo pacto, si non in veritate? Alij ergo dicũt; *Iustificabuntur*, id est, iustitiam aliquam exercebũt, non tamen per quam sint grati coram Deo. Et ad eum sensum parabolã de Publicano intelligũt, qui præ Pharisæo legitur reuersus in domum suam iustificatus. Quę expositio mihi minime placet: quia etiam vim affert literæ. Et primò quidem, quia in scripturis nusquam legitur, quenquam pronunciari iustum absolutè, quin de vera

Legẽ solùm audire non iustificat, sed facere.

coram Deo iustitia intelligatur: si secus, aliquid additur. Secundo, quia hoc in loco ex vi ipsa sermonis, vera, & quę apud Deum est, exprimitur iustificatio, dum dicitur:

Non enim auditores legis iustificabuntur apud Deum, sed factores legis iustificabũtur. Quòd .n. ait, sed factores legis, &c. cum, ly, sed, sit aduersatiua particula, vt officium suum faciat, & aduersetur dicto superiori, necesse est retineat omnem ipsius dicti conditionem. Quia ergo superius habetur: Auditores legis non iustificabuntur apud Deum, oportet sequens dictum aduersatiuum, quod est: Sed factores legis iustificabuntur, similiter intelligere, apud Deum. Etenim hũc sermonem, Non .n. auditores legis iusti sũnt apud Deum, sed factores legis iusti sunt apud homines, quis probaret vt congruum? Id enim non aduersatur superiori dicto, contra quod est vis aduersantis particulæ. Porrò iustificari apud Deum, quid est aliud quàm haberi & pronunciari iustum ab eo, qui iudicat secundum veritatem? Non leges in vniuersa scriptura, aliquem dici iustum apud Deum, & non intelligi hoc de vera iustitia, cui redditur æterna vita. Tertio, ipse Dominus hoc expressè videtur probare, videlicet, quòd factores legis iustificabũtur apud Deum, & ad vitam ęternam, quia dixit: Si vis ad vitam ingredi, serua mãdata. Et cum diceretur ei, Quæ? respondens, tantum ea quæ in lege scripta erant, commemorauit. Et alibi, homini scribæ roganti eum: Magister quid faciendo vitam æternam possidebo? respõdit: In lege quid scriptum est? quomodo legis? & cum respõdisset, Diliges Dominum Deũ tuum, &c. dixit ei Dominus, Hoc fac, & viues. Atqui ridiculum esset dicere, vt aiunt hæretici, quòd nemo possit seruare mãdata legis cum gratia Dei. Nam si hoc esset, decepisset ergo Christus homines rogantes, quid faciemus, & vitam æternam possidebimus? eo modo respondens, vt scilicet facerent, quæ scripta essent in lege, si ea facere non possent. Quod absit, vt de tanto Magistro suspicemur. Non me latent hæreticorum ad hæc loca cauillationes, & fugæ ridiculæ, indignæ equidem quæ in disceptationem venire debeant: præsertim verò hoc in loco, postquam alibi de his copiosissimè scripsimus. Ergo factores legis verè iustificabuntur, & apud Deum, & ad vitam æternam promerendam.

Matt. 19.

Luc. 18.

Quomodo autem respondeatur ad ea quæ ex opposito adducuntur, quòd ex operibus nemo iustificatur, audi: Si rem subtiliter (vt oportet) consyderes, longè aliud est dicere: Factores legis iustificabuntur apud Deum, & aliud: Ex ipsius legis operibus, aut, ex ipsa lege, & vi legis iustificari sine fide. Illud enim prius ait Apostolus, & verum est. Posterius verò falsum est, quod & ipsemet Apostolus reprobat. Non .n. erat illis antiquis præcisa via salutis, quæ veniebat primum ex fide Christi venturi, in quo, & per quem iustificabantur (sicut & nos) coram Deo. Deinde ex operatione eorum, quæ in lege scripta erant. Quæ quidem opera qui verè erant iusti, non ex vi legis faciebant: quia vis ipsa legis timor erat, nõ amor: sed ex ipsa fide, quæ per dilectionẽ operabatur, ipsa videlicet dilectione faciente opera, & sic ipsis etiam data erat perfecta iustificatio. Nam si pueri circũcisi saluabantur

Resolutio quæstionis.

ſine operibus vllis propriis, quomodo non etiam multò magis maiores, adiungentes opera legis, id eſt, opera in lege ſcripta, quæ ex fide, & per dilectionem facta ſalutem afferebãt, & iam non legis opera, ſed fidei dici poterant? Sed hæc latius ſunt explicanda ſuo loco inferius.

Verùm aliud eſt quod mouere poteſt, & vrget acrius. Si enim nõ poteſt facere legem homo, niſi iam iuſtificatus fuerit apud Deum, cur (quæſo) dicit Apoſtolus: Factores legis iuſtificabuntur, cum iam fuerint iuſtificati? Quòd ſi de illa iuſtificatione, quæ fit per opera, intelligitur, de qua ſcriptum eſt: Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc, cur ſaltẽ non dixit: Factores legis iuſtificantur, & non; iuſtificabuntur; reſeruando hoc in futurum? *Apoc. 22.*

Reſpondeo. Tripliciter accipitur iuſtificatio in ſacris ſcripturis. Vno modo pro illa, qua quis ex non iuſto fit iuſtus. Alio modo pro illa, qua quis ex iuſto fit magis iuſtus. Et neutro iſtorum modorum hîc, meo iudicio, accipitur. Eſt ergo tertius modus, cum quis ſententia iudicis abſoluitur ab obiectis, & pronunciatur iuſtus. Et quia hoc fiet aliquando à ſummo Deo, & domino noſtro Ieſu Chriſto, de hac proculdubiò iuſtificatione intelligendum eſt, quod ait hîc Doctor noſter: Factores legis iuſtificabuntur, hoc eſt, qui iuſtificati ſunt, & aſsiduè operantur bene, tandem aliquando, poſtquam perſeuerauerint vſque in finem, pronunciabuntur iuſti, & tales apud Deum coram omnibus Gentibus magna cum eorum gloria apparebũt in veritate: quia ſententia Dei erit in veritate. *Iuſtificatio tribus modis accipitur in ſcripturis.*

Non præteribo hoc in loco aduerſus hæreticos, qui deſpiciunt legem & opera, qui ex hoc Apoſtoli loco conuincuntur irrefragabiliter: ait enim exertè Apoſtolus: Factores legis iuſtificabũtur apud Deum. Quid ad hoc reſpondeant? Audi (rogo te) bone lector, vnum ex illis Caluinum, vt rhetoricè agit nobiſcum. Habent. n. huiuſmodi regulas, vt cum ſe premi veritate perſenſerint, tunc maxime oſtentent ſe bene valere, & nos deſipere. Audi, inquam, hominẽ ſua verba reſonantem. Qui hoc loco (inquit) abutuntur ad erigendam operũ iuſtificationem, etiam puerorum cachinnis ſunt digniſſimi. Proinde ineptum eſt, & extra locũ, hûc longas de iuſtificatione quęſtiones ingerere ad ſoluẽdum tam futile cauillum. Tantum enim vrget apud Iudæos Apoſtolus illud, de quo meminerat, legis iudicium, quòd nõ poſſent per legem iuſtificari, niſi legem impleãt: ſi tranſgrediantur, paratã mox eſſe in illos maledictionẽ. Nos verò non negamus pręſcribi in lege abſolutam iuſtitiam, ſed quia omnes tranſgreſsionis conuincuntur, quærendã eſſe dicimus aliam iuſtitiã. Quin ex hoc loco argumentari licet, neminem operibus iuſtificari. Si. n. ſoli ij qui legem implent, per legem iuſtificãtur, ſequitur nullum iuſtificari, quia nullus reperitur, qui iactare queat legis cõplementum: hæc ille. Tu autem vide vt conatus eſt illudere, & vim noſtri argumenti, quam verã ſentiebat, vafrè præterire. B. Paulus, ait: Factores legis iuſtificabuntur. Hæc autẽ eſt aſſertiua oratio, non habens cõditionem: & cõtinet duo, inueniri nimirũ qui fecerint legem, & hos eſſe iuſtificãdos. Si enim nulli poſſent facere legem, nunquam dixiſſet: Factores legis iuſtificabuntur. Imò verò ne illum ſenſum à veritate alieniſsimum quis *Caluini cauillus.*

acciperet, ſtatim probat dari factores legis, aiens:

Cum enim Gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis ſunt, faciunt, &c. Hîc. n. vult manifeſtè oſtendere, quòd Gentes poterãt adhuc iuſtificari coram Deo, & facere quę legis erant, ne quis diceret, quòd ſolùm perire poterant, ſi naturæ legem tranſgrediebãtur, non autem ſaluari, ſi facerent legem. Incongruum omnino id eſſet, nec ſecundum eam æquitatem, qua clemẽtiſsimus Deus & Pater miſericordiarum vti & abundare prædicatur. Ait ergo, quòd & ipſe Gentes non erant penitus ſine lege, quam faciẽdo merebantur ſalutem. Probat autem hoc dicens: Quod cum illa Gentes operabãtur naturaliter quæ legis erãt. i. quæ ſcripta erant in lege, ipſi profectò ſibiipſis erant lex: quia oſtendebant opus legis ſcriptum in cordibus ſuis. Id enim opus eſt legis, pręcipere bonum vt fiat, & vetare malum ne fiat, & hoc propter Deũ. Loquitur ergo de moralibus legis. i. de decalogo, & iis quæ ad illud explendũ pertinent. Hoc verò legis opus impreſſum erat, & eſt, in cordibus omniũ, quod tunc non obſcurè legitur, & tunc oſtenditur, quum fit per ipſa opera. Qui. n. ex Gentibus iuſta facit & recta, confidens quòd Deus benefacientes afficiet præmio, indicat ſe habere hãc notitiam, & legem cordi impreſſam naturaliter. Legẽ dico iuſti & iniuſti, boni & mali. Non placet autem quòd dicamus (vt ait B. Ambroſius) opus legis, id eſt, ipſam fidem: quoniam fides non eſt opus legis, ſed opus Dei, vt ait Dominus. Hoc eſt opus Dei, vt credatis. Alioqui rectè diceretur, quòd ex operibus legis homo iuſtificatur, ſi inter legis opera admiſceretur fides. Quòd ſi quæras: Vnde probas, in Gentibus hoc opus legis, quod eſt pręcipere bona, & vetare mala, eſſe ſcriptum natura in cordibus earum? Nam quidam putarũt bonos mores non tam à natura eſſe, quàm ex hominum placitis, & cõſuetudine, vt Pro tagoras, & alij ex contentioſis quidam, in quos & alij philoſophi diſputarũt, & Cicero ipſe in lib. offic. B. autem Paulus vt hoc probet, vnum & maximum argumentum profert, aiens: *Quomodo Gentes iuſtificari poterãt apud Deum.* *Ioan. 6.* *Quomodo in cordibus Gentiũ fuerit ſcriptũ legis opus.*

Teſtimonium reddente illis cõſcientia ipſorum. Verum eſt. n. tritum illud prouerbium: Conſcientia mille teſtes. Eſt. n. cõſcientia cognata quædam ſcientia, cuique aſsiſtens de operibus propriis, ob inditum naturale lumẽ, à quo vel probatur, vel reprobatur quodcũque agimus. Vnde Apoſtolus noſter in ea confidens, aiebat: Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium cõſcientiæ noſtræ. Et Iob ait: Non reprehendit me cor meum in omni vita mea. & Dilectus: Si reprehenderit nos cor noſtrũ, maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia. Si non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Quia tamen in hoc mũdo poteſt offuſcari conſcientia noſtra paſſionibus, ſed aliquando clara fiet, addidit: *& inter ſe inuicẽ cogitationibus accuſantibus, aut etiam defendentibus.* Hîc vim ſyndereſis oſtendit & conſciẽtiæ ex naturali lumine, quo velimus nolimus, accuſamus mala, defendimus bona: quæ vis conſcientiæ (quæ perturbata eſt dum peccatum admittitur) poſt modo illa paſsione ſemota, conſurgit, accuſat, & damnat factũ. Hac primus homo reprehenſus, cognouit ſe nudũ. Hac Iudas correptus dixit: Peccaui tradẽs ſanguinem iuſtum. Et Caim: Maior eſt iniquitas mea, quàm vt veniam merear, Sequitur: *2. Cor. 1.* *Iob 27.* *1. Ioan. 3.*

In die cùm iudicabit Deus occulta hominum. Videtur hoc totum referri ad diem iudicij. Tunc enim accusabit, vel defendet hominem sua conscientia. Quamuis Origenes id ad præsens hoc tempus trahat: & verum est. Nec.n. si diligenter homo sua interiora scrutetur, poterit seipsum latere.

Secundum euangelium meum. Euágelium suum vocat, tanquam sibi creditum ad dispensandū, idque per Iesum Christum: quia non ab homine, neque per hominem accepit sed per Iesum Christū. Aut si mauis, referas ad id quod scriptum erat. Cùm iudicabit Deus occulta hominum, scilicet, per Iesum Christum, cui omne iudicium datum est.

Galat. 3.

Sed nunc quæstio adhuc viget: Quonam modo Gentes potuerunt naturaliter non solùm bonum nosse & malum, verum etiam ipsam legem facere, & ita saluari, vt hîc textus satis clarè videtur innuere, vbi ait: Cū.n. Gentes naturaliter quæ legis sunt, faciunt: &c. At hoc Pelagianum est, qui statuebat naturam, & Christi gratiam destruebat, quam etsi prodesse diceret, negabat tamen esse necessariam. Contra quem arguit B. Augustinus quàm fœlicissimè illum expugnans. Nam primò: Si lex Moseos non adducebat quenquam ad perfectum, vt ait Apostolus, multò minus lex naturæ. Secundo scriptum est: Non est aliud nomen datum sub cœlo, in quo nos oporteat saluos fieri. Et Apostolus: Sine fide impossibile est placere Deo. Respōdemus primùm, quòd Gentes, etsi naturaliter haberēt notitiam Dei, & boni & mali, concurrente tamen auxilio Dei, qui per Angelos cōfirmat prædicationem naturæ in nobis, attamen non poterāt legem naturæ implere naturaliter. i. in sua natura corrupta per vim naturæ: quia licet naturę lex ostenderet quid esset bonum, & quid esset malum, & ipsi apprehēderent fauente Deo, hoc tamen non satis erat, cum vis liberi arbitrij non posset ad bonum etiam ostensum, nisi informatū esset gratia. In quo errarunt Pelagiani, & ex scholasticis nonnulli, qui non animaduerterūt, quòd homo interior in natura lapsa & corrupta, carni subditus est, & concupiscētiæ, quæ dominatur (vt Paulus testatur) & à qua opprimitur, eiúsque dominationi seruit, & mundi illecebris & blandimentis obsequitur, à quibus distrahitur, & Dæmonis tyrannidi subiicitur, à quo ducitur quò ille vult: & consequenter non potest velle operari bonum, dum vult potius gratificari carni & mundo, totus auiditate & affectione ipse caro existens, quo fit vt nolit intelligere vt bene agat. Neque.n. vis illa naturæ potest vestigando reperire, & quiescere in discretione boni & mali. Et de concupiscentia, quæ nobis innata est, non poterat homo, nisi prius edoctus à Deo, certò statuere, an esset peccatū. quemadmodum ca. 7. vberius suo loco dicturi sumus. Falsa est ergo, & admodum detestanda hæresis pelagiana, & perniciosa opinio, confidere scilicet in naturæ viribus, iisque sperare etiam legem naturalem seruari posse sine alia superinfusa gratia, & ita consequi regnum ęternū, vt inueniatur Christus gratis crucifixus.

Heb. 7.
Actuū 4.
Heb. 11.

Quare ob istam obiectionem variè exponitur istud quod ait hîc Apostolus, quòd Gentes facerent naturaliter quæ legis erant. Nam hoc supponere videtur. Itaque aliqui intelligunt, Gentes aliqua legis præscripta fecisse, sed non omnia, cū lex nequaquam possit impleri naturaliter, hoc est, ex naturalibus viribus. Sed hoc minime placet: quia qui tales existunt, nulla sunt vera laude digni, nec verè dici possunt facere quæ sunt legis. Qui enim vnius præuaricator est mandati, vniuersæ legis (teste B. Iacobo) pręuaricator censetur. Quamobrem B. Augustinus & Ambrosius aiunt, hîc Apostolum de Gentibus loqui, quæ ad fidem Christi peruenerūt. Verùm, quomodo de his rectè dici potest, eas naturaliter quæ sunt legis, facere, cū ex fide & gratia faciant, euangelio nimirum ipso monstrante quæ sunt legis? Scio ab eis exponi; naturaliter; id est, ex vi liberi arbitrij, sanati tamen gratia Christi. His ego tantis viris non libenter contradico. Potest fortasis, & congruētius intelligi; Apostolum de iis Gētibus habere sermonem, de quibus cœperat ab initio loqui, quibus nondum erat euangeliū promulgatum. Nam eas demum cum Iudæis comparabat: & de his verum esse poterat, quòd naturaliter quæ legis erant, faciebant, id est, natura ipsa dictante atque monstrante loco legis scriptæ, non tamē sine lumine diuino internè infuso, & doctrina per Angelos ministrata, & cōfirmata, cui si credatur, fides insuper & gratia licet occulta desuper infunditur. Et propterea de huiusmodi dicitur, quòd faciebant quæ legis erant. Faciebant autem ex fide & charitate superueniente, cum obtemperabant (Deo semper iuuante) iis, quę vice legis scriptæ natura monstrabat.

Quòd si dicat quis, quomodo erat fides in Gentibus, cum scriptum sit: Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, videlicet reuelatum & prædicatum? Tu ergo qui id rescire cupis, audi. Dominus Deus, qui cogitat cogitationes pacis, & non afflictionis, prouidit de remedio ab initio, quo mundus saluus fieri posset. Hoc autem remedium fuit in Christo benedicto: vnde verissimum est, non esse vllum aliud sub cœlo nomen, in quo nos oporteat saluos fieri. Nec verò putandum est, in eorum tantum gratiam, qui post Christi aduentum extiterunt, paratum fuisse & propositum remedium, cum scriptum sit: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire. Et quòd Deus, est omnium Deus, non Iudæorum tātum (vt falsò illi sibi persuaserant) sed & Gentium. Neque etiam dicendum, quòd huius nominis, in quo est salus, notitia explicita exhiberetur omnibus, cum non esset adhuc reuelatum. Duo tamen tenenda sunt catholicè. Primùm est, quòd Deus vult omnē hominem saluum fieri, cum nulli vnquam præclūserit viam salutis. Præclusisset autem, si non proposuisset remedium omnibus applicabile. Illud ergo proposuit. Secundum, quòd remedium est fides æternorum, & charitas Dei, vt ex charitate fiant opera bona. Et de fide quidē clara est Apostoli sententia. Sine fide impossibile est placere Deo: qui prius dixerat, Fide aptata esse secula verbo Dei. Dixit secula, vt non vnum, aut alterum tantum intelligeres, sed omnia huius tēporis secula. Vnde cœpit ab initio mundi enumerare sanctos, dicens: Fide, plurimā hostiam præ Cain obtulit Abel Deo, per quam testimonium consequutus est esse iustus. Fide Enoch translatus est. Ante trāslationem enim testimonium habuit placuisse Deo. Postmodo descendit ad Noe, deinde ad Abrahā, & Saram,

Gentes potuisse salutē adipisci, non tamen sine fide.

2. Timit.

& alios vſque ad Dauid,& Samuel.Ergo & Gentibus Deus quæ credenda neceſſariò illis erant,prędicauit.Quomodo autem?Audi. Oportet.n.accipi,quòd non omnia quæ ſunt modo fidei,tenebatur olim omnis ætas credere: quia quæ fidei ſunt, paulatim ſunt reuelata. Sunt quidam certi articuli principales,qui fidei ſummam cõtinent,& in quibus cæteri omnes continentur implicitè.Et ij duo ſunt,qui olim Gentibus ſatis erant,à quibus Deus non aliud exigebat:quia non aliud reuelabat.Hos autem duos fidei articulos vigilãter Apoſtolus explicat dicens: Credere enim oportet accedentem ad Deum, quòd eſt, & quòd inquirentibus ſe remunerator ſit, id eſt, quòd habet & ſeruat in alia vita remunerationem,& talem,vt remuneret eos qui inquirunt eum,videlicet optimis ſtudiis, & operibus bonis charitatis. Hi autem articuli prædicantur intus à natura , per hæc quæ viſibilia ſunt. Nam ex hoc creaturarum libro elicitur,nõnullam Dei de nobis eſſe curam,& prouidentiam.Confirmatur autem ſic à natura prædicata,intus ab Angelis.Vnde & B.Dionyſius ait:Quòd plurimi Gentilium per Angelorũ illuminationes ſalui facti ſunt: quoniam illam naturæ prædicationem ſecreto & interno lumine comprobando confirmarunt. Vnde recipientes illi à Deo fidem,quæ certos illis eos articulos reddidit,& conſequenter ſpem,& charitatem(quantum poterant)legis mandata etiam ex charitate ſeruarunt.Quæ certè ſententia & pietate innititur,& ratione:quam multi capientes,à multa animi anxietate liberantur,in quem profectò ſe alij coniiciunt,qui mordicus tenent,explicitam de Chriſto fidem ab omnibus exigi,omníque tempore exactam eſſe.Verum hac de re proprio tractatu fuſius egimus.

*Heb.*11.

Nota, fidẽ variè apud Paulum accipi.

Quod verò ab initio obiiciebatur: Fides ex auditu,auditus autem per verbũ Dei.Et iterum:Quomodo audient ſine prædicante?Intelligendum eſt de fide explicita de Chriſto,& pro eo tẽpore quo eam euigere volebat à nobis Deus.Tunc enim oportuit eam prædicari, & prædicatam recipi. Sed antequam prædicaretur,non exigebatur.Vnde & Cornelius ante agnitionem & confeſsionẽ Chriſti,pronũciatur à ſcriptura iuſtus ac timens Deum cum omni domo ſua , faciens eleemoſynas multas plebi,& deprecans Deum ſemper,cui & Angelus tam præclarum præbet teſtimonium , vt ei dicat:Orationes tuæ,& eleemoſynæ tuæ aſcenderũt in memoriam in cõſpectu Dei.Quomodo autem hoc,niſi & ipſa perſona fuiſſet Deo grata? Et quomodo potuiſſet eſſe grata,niſi fidelis fuiſſet coram illo ? Quoniam ſine fide impoſsibile eſt placere Deo. Vnde B.Petrus eo in loco ait:In veritate cõperio , quòd non eſt acceptor perſonarum Deus: ſed in omni gẽte qui timet eum, & facit iuſtitiam, acceptus eſt illi. Et iis omnibus etiam illud adiicimus, quòd qui fidem habet illorum duorũ articulorum explicitam,etiam de cęteris omnibus habet implicitam fidem,vt docet B.Thomas: quia in eo quòd quis credit remunerationem bonorum operum apud Deum, implicitè etiam credit mediatorem,per quem Deus remunerat.Vide acute & pie lector,quo pactò quæ videri poterant ob quãdam falſam perſuaſionem difficilia,& obſcura,illa perſuaſione poſtpoſita,reddita ſunt adeò facilia & clara,vt ſit euidens ſignum compertæ veritatis , quæ facit hominem quieſcere.

*Act.*10.

SI autem tu Iudæus cognominaris,& requieſcis in lege, & gloriaris in Deo , & noſti voluntatem eius,& probas vtiliora inſtructus per legem,confidis teipſum eſſe ducem cæcorum,lumen eorum qui in tenebris ſunt,eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium,habentẽ formam ſcientiæ & veritatis in lege:qui ergo aliũ doces,teipſum non doces? qui prædicas non furãdum,furaris?qui dicis non mœchandum,mœcharis?qui abominaris idola,ſacrilegium facis?qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras ? Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptũ eſt: Circuncifio quidem prodeſt,ſi legem obſerues:ſi autem præuaricator legis ſis,circuncifio tua præputium facta eſt . Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat: nonne præputiũ illius in circunciſionem reputabitur? & iudicabit id quod ex natura eſt præputium, legem cõſummans, te qui per literam & circunciſionem præuaricator legis es? Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt,neque quæ in manifeſto in carne eſt circunciſio,ſed qui in abſcondito Iudæus eſt,& circunciſio cordis in ſpiritu,non litera, cui laus non ex hominibus,ſed ex Deo eſt.

Perſtat in Iudæum,qui iudicabat Gentes,& potentius illum reuincit,dicens:*Ecce*,vox eſt demonſtrantis rem præſentem. Vulgata æditio habet loco; *Ecce*; illam coniunctionem; *ſi*; facilis lapſus in græca ſcriptione.Ego amplector hanc lectionem, quam græci codices habent,vt commodiorem.*Ecce tu Iudæus cognominaris.* Erat honorabile tunc hoc nomen;Iudæus;quo nomine omnis Iſraelita vocabatur,à Iuda illo filio Iacob. Non quòd omnes ex eo deſcendiſſent, ſed quòd electus fuit præ cæteris,de cuius germine naſceretur Chriſtus : quo factum eſt,vt omnes ab eo cognominarentur Iudęi, ſicut erat in prophetia : Iuda te laudabunt fratres tui. Vnde & omnis terra Iſrael , vocata eſt Iudæa: quãquam ſpiritualiter Iudas, ipſe Chriſtus fuerit, quem verè fratres Apoſtoli collaudarunt.Vnde & verè Iudæi ſunt, qui cum Chriſto cœleſtem Patrẽ confitentur,& ipſius & noſtrum,ſicut ille aiebat: Aſcendo ad Patrem meum , & Patrem veſtrum: Deum meum,& Deum veſtrũ. Vnde & qui Chriſtiani dicũtur,hoc nomine eum laudant , ſi tamen cum nomine rem ipſam teneant.Nonnulla tamen (etiam ſecũdum carnem)ea cognominis gloriatio fuiſſet,ſi non tantùm gloriati eſſent in carne, nec ſecluſiſſent ſpiritum,& verum Iudam,vt verè concinerẽt:Notus in Iudæa Deus:in Iſrael magnũ nomen eius. Ioſephus ait à Iuda Machabæo primum habuiſſe initium , vt tota illa gens denominarétur

Iudæi vocabulum vnde,& cur honorificũ.

*Gen.*49.

*Ioan.*20.

Iudæi, sed non placet: Nam multò antea eo cognomine denominati sunt, vt patet 4.Reg.c.25. & 1. Esd.5.& Nem.4.& Hester.3.8.9.16. Item Ierem. 10.& Dan.13. Dicendum est ergo, vt mihi videtur, quòd à tempore captiuitatis Babylonicæ cœpit esse ista cognominatio, vt staret gloria Iudæ, & firmaretur prophetia illa: Nō auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius. Stabat ergo regnum Iuda etiam in captiuitatibus illis prioribus, & honor illius, vsque ad Herodem Ascalonitam: cuius rei signum est, quòd ab eo sunt denominati, qui erant ex aliis tribubus. Addit: *Gen.49.*

Et requiescis in lege. Quia lex à Deo est, & explicat tibi finem tuum, qui est Christus. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Non enim quiescit homo, donec inueniat suiipsius finem, quem lex naturæ non certò monstrabat, sicut illa Moseos, vt dixerit Dominus: Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. Illa enim verè est finis. *Rom.10.* *Ioan.5.*

Et gloriaris in Deo, tanquam tibi peculiariter fauente, & tecum loquēte, vt posses dicere: Non est alia tam grandis natio, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Et iterū: Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. *Psal.147.*

Et nosti voluntatem eius, scilicet quoad mores, & ad ea quæ facienda sunt, vtpotè magis ad finē conferentia.

Et probas vtiliora instructus per legem. Legis enim in prophetis: Ego Dominus docens te vtilia. Hæc igitur non ita scire poterant, qui in solo lumine naturali ambulabant. Quare circa mores tanta erat inter eos controuersia, vt penè in principiis ipsis dissentirent. Nam eximij morum magistri Socrates & Plato, etiam in nonnullis turpiter errarunt. Volebat enim hic communes esse vxores: & de incestis non bene docebant. Vsuras verò communiter concedebant. Et diuortium improba licentia laxatum, non coercebatur: Quanquam & hoc quoque permitteret lex Moseos, sed ad eorum duritiam. Debes & inter hæc reponere, quæ ad cultum diuinum pertinebant, in qua te Gētes superstitiosissimè agebant. *Iudæi propter legem & prophetas multò præstabant Gentibus.*

Confidis te esse ducem cæcorum. Distinctè loquitur. Quia enim sunt quos oportet magis ducere, quàm docere, vt ipsi per se ambulent: quoniā naturæ praue ad hoc dispositi sunt, & ideo sunt indociles, propterea de iis ait: Confidis te esse ducem cœcorum. Et sunt qui possunt videre ad ambulandum, modo admoueatur lucerna, vt recedant tenebræ, & videant. Et ex his quidam sunt insipientes, qui & finem ignorant, & viam qua tenditur ad illum, quos oportet erudiri. Quidam verò debiles, & non apti continuò ad solidum cibum. Et hi veluti infantes lacte primùm alendi sunt, vt quasi per elementorū traditionem inducantur in arcana sapientię. Erant ergo illi Rabbini, qui tales se esse præsumebant, vt cœcos ducere possent, & tenebrosos illuminare, & insipientes erudire, & infantes docere, vtpotè habētes formam in lege. i. rationem, siue modum ad formandum alios in scientia ac veritate legis. His igitur Rabbinis dicitur sub numero singulari, vt intelligantur omnes, quasi vnus.

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Pronuncianda sunt hæc omnia cū assertione, ac despectu. *Qui prædicas non furandum, furaris?* Furti appellatio in scripturis omnē fraudem significat, qua quis cum aliena iactura fit iniustè locupletior. Et mœchia similiter ad omne fornicationis genus extenditur. Sacrilegium verò propriè cōpilationem rei sacræ significat: quod græca vox manifestius indicat, ἱεροσυλεῖς. Extendunt tamen scholastici hoc vocabulum ad significandū quoties quid iniuriarum in sacrum & dicatum Deo infertur, siue in personā, siue in rem, siue in locum: vnde affinitatē quandam habet cum peccato idololatriæ. Vtrobique enim contemnitur Deus, & Dei cultus: quanquā & auaritia, qua hæc sacrilegia admittebant, quædam erat idolorum seruitus. Concludit ergo Apostolus tandē id quod volebat, scilicet, quòd vana erat Iudæorum gloriatio ex lege, cum legis essent præuaricatores, & consequenter magis Dei contemptores, quem talibus pręuaricationibus inhonorabant. Et addit (vt grauaret illos acerbius) quòd propterea apud Gentes blasphemabatur nomen Domini, vt ait scriptura apud Ezech. Et verè sic accidit, vt vulgus peccata hominum etiam in leges ipsas transferat. Sic enim nunc per monachos, & sacerdotes, & Christianos malos, qui suo exemplo cæteros deprauant, blasphemātur religiosorum ordinum patriarchæ, & institutiones ipsorum Patrum: & similiter sacerdotium, & ipsemet Christus. Quod licet iniquè fiat, tamen graue est peccatum eorum, qui præbent occasionem, sicut hîc Apostolus cum tanta detestatione exprimit. *Nota peccatum & errorem vulgi.* *Audiant mali Christiani & sacerdotes.*

Circuncisio quidem prodest, si legem obserues. Quia poterant se iactare de circuncisione, quæ olim fuit data Abrahæ, per quam segregabantur à cæteris, vt essent populus Dei peculiaris, etiam secundum spiritum, eò quod haberēt promissionem vitæ factam Abrahæ, qui credidit Deo dicenti: Noli timere, ego protector tuus, & merces tua multa nimis: ita vt viderentur omnes incircuncisi, à gratia & salute exclusi, etiam ad hoc respondet Apostolus duabus rationibus. Prima quòd nec propterea poterāt gloriari, cum essent præuaricatores legis. Quia circuncisio illa tum demū proderat, cum seruabatur lex, cum lex solùm ad circūcisos pertineret, tametsi veniret circūcisio ex Patribus, vt ait Dominus, apud Ioan. Altera, quòd neque hoc valebat ad excludendos omnes alios à salute, seu à potentia adipiscendæ salutis, ob id quòd non essent filij circuncisionis. Quo in loco primùm aduerte, Apostolū loqui secundùm priorem statum, quando vigebat lex, & circuncisio. Quicunque enim circuncidebantur, statim vniuersæ legis faciendæ debitores cōstituebantur, alias subdebantur maledicto legis, vt testatur ad Galatas Apostolus noster. Et credibile est in ipsis conceptis verbis, & in solemnitate circuncisionis hoc ipsum exprimi consueuisse: sicut & nos in baptismo nomen damus, & fidem profitemur, & renuntiamus satanæ, & omnibus pompis eius, & accipimus donū iustitiæ (quod in veste candida significatur) ad quod conseruandum obligamur. Quicunq; igitur soluebat legem, quo modo poterat in circūcisione confidere, in qua inibatur pactū seruandæ legis? Vnde rectè ait, quòd circuncisio illa non seruanti legem, in præputium conuertitur. *De vi circūcisionis. Gen.15.* *Galat.5.*

Præputium verò significat obtusionẽ auris,& obturationem.Græce ἀκροβυστία,ἀ,βύω.i.sepio & obturo aures, vnde contumacia & inobedientia significatur,& ignoratio diuine legis ac præcepti: in quo statu erant Gentes naturaliter ob antiquum peccatum.Vnde & ipse præputium vocabantur, vt sic à circuncisione (qua voce Iudæi appellabantur) distinguerentur:Addit:

Quòd si præputium iustitias legis custodiat,&c. Vide vt in manu nostra est immutare id, quod natura sumus.Ecce ergo,sicut circũcisio in præputium euadit,si circuncisus legem non seruet;ita quod est natura præputium in circuncisionem computatur,si legis iustitias faciat. Appellatur natura præputium,qui non erat Iudæus.Nam qui ex illo populo erant,natura Iudæi dicebantur.Sic dixit Apostolus:Nos natura Iudæi,& non ex Gentibus peccatores.Et hinc adipiscitur etiam quandam iudicij autoritatem,si id quod est natura præputium legis iustitias obseruet,qua potest Iudæum præuaricatorem legis condemnare . Est enim quoddam iudicium non quidem potestatis(nam hoc solius Dei est & Christi)sed,vt vocant,iudicium comparationis.Hoc autem tunc locum habet, cum ij qui minus tenentur aliquid facere,eò quòd minus donorum acceperint,nihilominus tamen faciunt.Tales enim quodam modo suo facto, & sua adepta gloria, iudicabunt eos , qui magis tenebantur facere, cum plus donorũ accepissent,nec fecerunt tamen. Hoc iudicij genere regina Austri,& Niniuitæ condemnabunt Iudæos,vt ait Dominus.Vocat autem præuaricatores illos legis per literam & circuncisionem,quia litera legis eos obligabat ad sui obseruantiam,qui sponte ipsimet, Mose pronunciante,se subdiderunt legi, eaque omnia se facturos astrinxerunt,quæ legis erant,& dixerunt, Amen,super benedictionibus, & maledictionibus . Vnde non facientes quæ legis erant, ex ipsa vi legis præuaricatores constituebantur,& proinde sub maledicto.Et similiter per circuncisionem , in qua (vt diximus)legis ipsius obseruantiam promittebant.
Gal.5. Vnde idem Apostolus ait:Testificor omni circuncidenti se, quòd debitor est vniuersæ legis faciendæ.Nam inde accipiebant à Deo,vnde possent custodire.Verum quoniam multi crassi erant,& manebant in carne,solùm quæ carnis erãt considerantes,quę autem spiritus non videbãt,nec adhuc hodie vident, idcirco eos docet Apostolus (si velint capere) quinam essent verè Iudæi,& quæ vera circuncisio,& ait:

*Non enim qui in manifesto Iudæus est,&c.*Quod sic interpretari oportet.Cum enim dupliciter intelligatur Iudæus, & secundum carnem in manifesto, id est, descendens ex illo Iuda, vel fratribus eius, qui fuit filius Iacob : etiam secundum spiritum in occulto,id est,descendens ex vero Iuda,id est,confessore Christo,qui bonam & confessionem fecit coram Pilato,& Anna,& Caipha,vt patiens se innocentem ab iniquis iudicari,mereretur accipere iudicium:propter quod dixit:Ex hoc autem erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.Cum(inquam)hoc pacto dupliciter Iudæi intelligãtur, qui secundum carnem sunt,ij sunt qui ex Abraham venerunt per carnem.Qui autem secundum spiritũ, hi sunt qui verè credunt sicut Abraham fidelis, & ipso opere obedientes,sicut ille, confitentur Domino quoniam bonus,quoniam in seculum misericordia eius.Confiteri enim solum verbo,non autem etiam opere & facto,non est confiteri verè & acceptabiliter coram Deo.Modo si quæramus quinam verè, id est,coram Deo, Iudæus reputabitur, an qui in manifesto tantum Iudæus fuerit,hoc est, secundum carnem tãtum:An qui in occulto secundum spiritum? Audacter Apostolus docet (si vellent capere)non eum, qui carne tãtum Iudæus est, Iudæum esse, scilicet, verè & coram Deo : neque eam quæ tantum in carne est,vel in litera(quod idem est)circuncisio,circuncisionem esse,vt similiter intelligas coram Deo : Sed qui in occulto , id est,in spiritu,in interiori homine Iudæus est,quicquid ille sit secundum carnem,hic verè Iudæus est coram Deo.Et quæ in spiritu est,scilicet,ipsius cordis,non præputij carnalis,circuncisio:hæc circuncisio vera est , quoniam habet laudem à Domino, illa verò ab hominibus:quia homines vident quæ foris sunt & apparent , Dominus autem intuetur cor.Et ipse quidem Deus spiritus est, & ideò quæ sunt spiritus diligit, & coli vult & adorari in spiritu & veritate . Caro autem nõ prodest quicquam, nec apud Deum cõsideratur,nec regnum Dei possidere potest,nec subiici legi Dei. Sed ô miseri Iudæi,qui adhuc hæc in tot annorum curriculis non percipiunt,sed gloriãtur in carne,circuncisionem suam efferentes , cum secundum spiritum ipsi sit merum præputium,habentes clausas aures ad verbum fidei,quod est spiritus initium . Sed quoties, obsecro,exprobratum est in eos hoc vitium,quòd essent incircuncisi corde,& auribus?Vnde Moses, Circuncidite(inquit) præputium cordis vestri . Et Ieremias similiter ait:Circuncidimini Domino,& auferte præputia cordium vestrorum , viri Iuda. Quocirca conqueritur Dominus apud eũdem prophetam,omnem domum Israel incircuncisam esse corde.Et alibi idem:Incircuncisæ sunt aures eorum,& audire non possunt. Sed & Ezechiel hanc duplicem circuncisionem notat , videlicet cordis, & carnis. Vnde & B.Stephanus hoc in illos obiectat,aiens:Dura ceruice & incircũcisi corde & auribus,semper Spiritui sancto restitistis . Sed vtinã hic esset Iudæorum error tantum , & non etiam Christianorum , cum plerique baptismum solùm secundum literam gerant,& in eo confidant,contemnẽtes verum baptismum cordis. Vnde nescio an verendum sit , ne multi paganorum magis tali baptismo baptizati sint , quàm multi Christianorum , eò quòd illi magis euangelica præcepta custodiant,& euangelij iustitias , ita vt eos sint iudicaturi,cum patebit veritas.De qua re ego alibi proprio tractatu. Neque tamen putandum est , propterea antiquam illam carnis circuncisionem inanem fuisse atq; superfluam,sicut nec est superfluus baptismus secundum literam . Homines. n. quia carnales sunt,indiguerunt etiam sacramentis,quæ secundum literam & carnem aptata , declararent nobis ea quæ Dominus spiritualiter operari dignatur id cordibus nostris.Et vt ait B.Augustinus,necessaria sunt ad vnum religionis cultum ab omnibus obseruandum.

Nota qui vere Iudæi erant,& quæ vera circuncisio.
Marc.14.
In Iudæorũ duritiã.
Deut.10.
Ier.4.6.9.
Act.7.

CAP. III.

QVID ergo amplius Iudęo est? aut quæ vtilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primùm quidē: quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commēdat, quid dicemus? Nunquid iniquus est Deus qui infert iram? (Secūdum hominem dico) Absit: Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius: quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non (sicut blasphemamur: & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, vt veniāt bona? quorum damnatio iusta est.

QVoniam ex dictis videbatur (male tamē colligentibus) sequi, nullam esse præcellentiā Iudæi respectu Gentilis, si solùm obseruatio mandatorum beatum faciebat, & ita Gentilis sicut Iudæus poterat illa seruare natura dictante, ostendit id perperam colligi: quoniam multa erat vtilitas & circuncisionis, & à lege, per omnem modū, id est, omnino multò præcellebat Iudæus. Et id quod erat præcipuum declarat, dicens:

Quæ sint eloquia Dei, & quomodo differāt a verbis & litera Moseos. Nota

Primùm, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quæ sunt autē eloquia Dei, nisi beneplaciti sui de Christo venturo cœlestis reuelatio? in quo benedicendi essent omnes, & instaurandi in amicitiam Dei. Vbi nota, quòd eloquia Dei vocat ea, quæ promissionem habebant vitæ æternæ. Vnde scriptum est: Eloquia Domini eloquia casta, argētum igne examinatum, purgatum terræ, probatum septuplum. Dixerunt Israelitæ ad Mosen: Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur: loquere tu nobis, & audiemus. Et Dominus iterum dixit Mosi: hæc dices filiis Israel. Vos vidistis quòd de cœlo locutus sum vobis. Non facietis Deo argenteos, nec Deos aureos facietis, &c. Et sequitur: In omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi. Hæc igitur erant de cœlo eloquia secundum sapientiam spiritus intellecta. Non aliud. n. annunciabant quàm Christum, & verùm Dei cultum, non in Iudæa solùm, sed in omni loco, in quo esset sacrificium, & holocaustū, & pacificum acceptabile, Christus etiam aliquando dixit: Si literis Moseos non creditis, quomodo verbis meis credetis? Et alibi ipsemet declarat, quod verba sua erant spiritus & vita, & non promissiones carnales. Et discipulis ait: Vos mundi estis propter sermonem meum. Hoc igitur est summum, quod habuerunt Iudæi ex eis eloquiis præ Gentibus, videlicet, promissionem Christi, & dona consequentia Spiritus sancti: propter quod & filij vocati sunt, si modo crederent, vt scriptum fuit. Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: Et ad incredulos: Vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Vnde Apostolus inferius: Quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequiū, quorum patres, ex quibus est Christus, &c. Gentes ergo cum in suo naturæ libro essent relictæ, vt per visibilia vestigarent inuisibilia, & inde Christum quærerent (si fortè valerent attrectare) multò inferioris erant conditionis quàm Iudæi, qui ex Dei eloquiis proficere & facilius & validius poterant quod tamen multi eorum non faciebant. Sequitur:

Ioan. 5.

Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Commendat Apostolus diuinam tanti beneplaciti firmitatem, quæ non retraxit manum gratiæ suæ propter quorundam infidelitatem, in quos conqueritur Dominus per prophetas, vt in incredulos & subuersores, vnde scriptum est: Non crediderunt verbis eius, & pro nihilo habuerunt terram disiderabilem. Propriè enim verba Dei (vt diximus) sunt quæ de Christo loquebantur, & salutem veram ostendebant. His verbis non crediderunt, sed Dominum ad iracundiam prouocauerunt, & occiderunt prophetas, & omnes qui annunciabant de aduentu Iusti. Nec tamē Deus est ita irritatus, vt desineret esse fidelis in verbis suis sed misit Filiū suum sicut promiserat: quia ipse est verax, omnis autem homo mendax, scilicet vt homo est. Si autem verax est, hominis id excedit conditionem, & tunc ex gratia habet. Græcè legitur sic: *Psal. 105.* *Deus fidelis.*

Est autem Deus verax, ac si dixerit, Id sentiamus & statuamus de Deo, & de nobis, nēpè quòd nos mendaces sumus, & ipse fidelis est, vt iustificetur ipse in sermonibus suis, quos implet ex parte sua: & vt vincat cum iudicatur, aut cum iudicat, sicut aiunt haberi in hebræo. Sed B. Paulus sequutus Septuaginta, dicit: Cum iudicatur, ipse nimirū Deus Erasmus tamen hebraicam vocem ait esse ambiguam ad passiuam, & actiuam significationē: quod verius esse existimo. Iudicatur autem à perfidis, qui à propria iniquitate metiūtur illius immēsam bonitatem, dicentes: Non faciet: Non parce: Non curat. Tunc ergo vincit, cum ostendit diuitias bonitatis suæ, pluens dona abundè, & seruans promissa fideliter. Et hæc victoria patebit in iudicio æterno, quod faciet in nouissimo die. Sequitur: *Homo mendax.*

Si autem iniquitas nostra iustitiā Dei cōmendat, &c. Erant qui ex B. Pauli prædicatione magnificantis bonitatem Dei, qui ex peccatis hominum nactus erat occasionem suæ gloriæ, falsam conclusionem eliciebant, videlicet, esse peccandum, vt inde maior Dei gloria sequeretur, qui non contineret vel offensus misericordias suas: & ipsa Dei iustitia, qua videlicet ipse iustus erat, commendabatur, eò quòd appareret mundo. Ex quo etiam videbatur sequi, quòd esset iniquus iram, idest, vindictam inferens in perfidos & malos, quorum perfidia resultabat in gloriam eius. Protestatur tamen Apostolus hæc se dicere secundum hominem, id est, secundum cogitationem mendacis & corrupti hominis, & rem iudicantis secundum carnem materialiter, non formaliter, & nescientis separare quod est per se, ab eo quod est per accidēs. *Calumnia in Apostolum.*

Vnde primò tanquam exhorrescens dictum nephandissimum, ait: *Absit.* Et interimens illam ipsorum conclusionem, addit:

Deus iudex non potest esse iniquus quia summus.

Alioqui quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Vis argumenti est in hoc, Mundi iudicium extremum, summum esse iudicium. Ergo est summi iudicis. Ergo est eius, in quem cadere iniquitas non potest: Alioqui quis emandaret? Non potest enim error in summa veritate inueniri, sicut nec in Ente summo quicquam passiuæ potentiæ, aut accidentis, ita nec in summo iudice iniustitia. Porrò quia ex interempta eorum conclusione, nondum data erat ad eorum argumentum responsio, iterum recolligit argumentum, vt planius soluat, & ait:

Si autem veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, &c. id est, si fidelitas Dei, qua se veracem ostendit seruando promissa, *in meo mendacio,* id est, per meum mendacium, id est, infidelitatem. Induit enim hîc Apostolus personam peccantis, & infidelis Deo. Si ergo, ait, ipsa Dei fidelitas *abundauit,* id est, excelluit, ob id quòd poterat sine iniquitate non seruare infideli datam fidem, iuxta cõmune dictum. Frangenti fidem, fides frangatur eidem: & si hæc abundantia bonitatis eius, qui reddidit non promerentibus quod promisit, resultauit in gloriam eius, *Quid adhuc & ego tanquam peccator, iudicor,* supple tu, & non potius verum sit illud, quod quidam aiunt (blasphemantes tamen) nos dicere: Faciamus mala, vt veniãt bona? Et subdit: *Quorum damnatio iusta est,* id est, damnatio eorum qui faciunt mala, vt eueniant bona, non solùm si hac mente non facerent, sed etiam si illa mẽte facerent, id est, vt bona inde peruenirent, iusta tamen esset. Vbi nota quòd licet non videatur Apostolus adhuc resoluere argumentum. in ipsa tamen vi verborum implicitè continetur resolutio: quoniam vt manifestè falsum dimittit id, in quo sustentabatur cõclusio hęc, nẽpe faciẽda esse mala, vt eueniãt bona. Sustentabatur enĩ in hoc quasi ex malo posit procedere bonũ: quod est impossibile, nisi per accidẽs. Ex malo enim per se, nõ nisi malũ procedit. Quod autẽ per accidẽs est, nõ consideratur à legislatore, sed id quod per se est. Non intelligas ergo hanc sententiam: *Quorum damnatio iusta est,* in eos dictam esse, qui blasphemabant Apostolum, calumniam in eum iacientes. Disputabat enim Apostolus de veritate morum, non de meritis calumniantium, ideò potius paralogizantes redarguit, quàm minetur calũniantibus. Adde quòd blasphemia in scripturis propriè est, quæ à creatura in Deum est; & ab inferiore in superiorẽ, cum derogatur illius gloriæ, & maiestati. Quoniam verò Apostoli fungebantur legatione pro Deo (vt B. Paulus ait) omnis contẽptus, & iniuria in eos, tã quam in Deum facta computabatur: & ideò erat penè blasphemia.

Non sunt faciẽda mala vt eueniant bona.

2. Cor. 5.

De mendacio officioso.

Nec illud omninò prætereundum est, Si non sunt facienda mala, vt eueniant bona, nec officiosum mendacium dicendum esse ob quodcunque bonum. Vnde non excusarentur à peccato, nec Iacob, neque obstetrices illæ ægyptiæ, nec Iudith, & alij, qui cum sancti essent, & commẽdationem habeant à scripturis, in hæc tamen mendacia & prudenter, & consultò venerunt. Sed hæc quæstio alium sibi proprium locum postulat. Fuerunt enim qui officiosum mendacium non esse peccatum existimarunt ex doctrina Platonis, in quam sententiam B. Hieronymus inclinare videtur & B. Chrysostomus in illo pulcherrimo libr. de sacerdotio. Interim ad solatium piorum illud animaduertendum est, non defuisse calumniatores tanto Apostolo etiam in doctrina: vt discamus & nos pati, si quando etiam cum calumnia obtrectatores nostri nos de doctrina reprehenderint, ne hac in parte simus Apostolis fœliciores.

Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudæos & Gręcos, omnes sub peccato esse, sicut scriptũ est: Quia non est iustus quisquã: non est intelligẽs: nõ est requirens Deũ. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nõ est qui faciat bonũ, nõ est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorũ os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundẽdum sanguinem. Contritio & infœlicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt: non est timor Dei ante oculos eorum.

Ostensa prærogatiua Iudæorum per legem, & eloquia Dei olim illis credita, & circuncisionem mandatam, vt esset populus Dei peculiaris, nunc vult ostendere, quòd in Christo & in euangelio non præcellunt, scilicet, vt illi putabant, qui iudicabant Gentes, putantes non posse illas salutem assequi, nisi & ipsæ fierent sub Mose & lege, & transirent in eorum coloniam, non cogitantes quòd in Christo non est Iudæus, neque Græcus, sed noua creatura. Incipit ergo post quæstionem positam, cùm ait: *Quid ergo? præcellimus eos?* Et postquam respondit, *nequaquam,* probare respõsum ratione: quoniam respectu Christi, omnes inueniuntur sub peccato, tã Iudæi quàm Græci, & aliquo modo etiam magis Iudæi. Esse autem sub peccato, idem est quòd habere peccatum, id est, concupiscentiam dominantem, à qua indigebant liberari per Christum omnes, & sic pares erant. Quòd autem omnes essent sub peccato, inde accipit, videlicet, ab effectu: quia maiores tam in lege naturæ, quàm Moseos, non restiterunt illi peccato, sed in profundũ malorum venerunt, sicut superius primo & secundo cap. præcausatus est Apostolus vtrunque populum, videlicet, Iudæos & Græcos in maioribus eorum, vt inde minores colligere liceat. Nam accusando maiores, & minores simul accusantur. Si enim lex naturæ, aut Moseos, fuisset satis ad tollendum peccatum, profectò non inuenta fuisset (saltem in maioribus eorum) tanta transgressio & cõtumacia, vt supponit Apostolus. Supponit autem, illos qui seruarunt legem naturæ & Moseos (quales fuerunt quos commendat scriptura) nec ad naturam attinuisse, nec ad Mosen, sed ad Christum & gratiam: non enim erant sub lege, sed sub gratia. Neque verò in hoc erant inexcusabiles, quòd peccauerint sub eis legibus existentes, sed in hoc,

In Christo, non præcellunt Iudæi, vt minus egeant saluari per fidem quàm Gentes.

quòd cum illis via esset ad sanitatem per Christū, viam tamen illam non curarunt:ideò inexcusabiles redditi sunt.Non enim iniustus est Deus, qui exigat impossibilia ab homine. Nam quod erat impossibile homini per legem,reddebatur illi possibile per Christum, quem lex ipsa & prophetæ Iudæis ostendebant.A gentibus autem non exigebatur explicita fides de Christo,sed satis erat implicita, ad quam poterant peruenire natura intus prædicante & Angelis bonis confirmantibus Dei prouidentiam,quòd inquirentibus se remunerator esset futurus,sicut superius diximus. Post hoc autem subiicit probationem à scriptura sumptam, & subdit:

Vis peccati orig. *Non est iustus quisquam,&c.* In psalmo autem, ad quem respicere videtur Apostolus, non sunt hæc verba in litera,sed in sententia,legitur enim: Dixit insipiens in corde suo,non est Deus, id est, Adam pater noster,in corde suo,id est, in voluntate sua contumaci,& operante malum,dixit: Non est Deus.Est enim idololatria quodam modo non obedire facto siquidem ipso negatur Deus & bonus,& iustus: dicit enim qui peccat: Non puniet Deus,non vindicabit:quod est quodam modo negare Deum,cui iustitia negatur, & veritas. Ex eo autem Adæ insipientis peccato declarat Psalmista quid insequutum sit,nimirum quod sequitur:

Corrupti sunt,& abominabiles facti sunt in studiis suis, id est,ex eo peccato id consequutum est, vt omnes homines corrupti, & abominabiles facti sint in studiis suis.Et inducitur Deus tāquam prospiciens de cœlo,vt videret,esset ne aliquis intelligens,aut requirens Deum:& respondetur:

Omnes declinauerunt, &c. Et hoc non est aliud, quàm non esse iustum quenquam,nec intelligentem,aut requirentem Deum. Quanquam & hoc

Isa.46. ab Isaia,prædictum fuit:Non est,inquit,qui inuocet nomen tuum,qui consurgat & teneat te.Nam cum duo essent dona,quibus honorauit nos Deus in patre nostro Adam.Primum, iustitia illa originalis qua & inferiores animæ vires reprimebantur à parte superiori,id est,à ratione, ne contumaciter rebellarent & ipsa ratio Deo subdebatur.Alterum verò Gratia,qua ad cœlestia promouebatur vt filius,& spem hæreditatis habebat:nato peccato,& subtractis illis donis,factum est vt omnis iniustitia vigeret in nobis:quoniam & mens alienata est à Deo,& à mētis imperio inferior sensitiua pars rebellauit,vt ad se illā attraheret,idque meritissimè.Qui enim superiori non paret, dignum se constituit vt inferiori subdatur: quod est sanè innaturale, si naturam rectam consideremus. Hoc enim nunquam fecit Deus,cuius opera sunt perfecta.Ergo hoc tam peruersum atque præposterū, à peccato venit.Vnde benè sequitur:

De impotētia naturæ. *Non est intelligens,aut requirens Deum,* id est, ex eo quòd corrupti inuenti sunt omnes homines propter peccatum,ipso iustitiæ dono amisso, & abominabiles redditi amissa gratia,hinc est quòd nō poterat inueniri faciens bonum, nec vnus quidē. Quod autem dicit,non esse qui Deum intelligeret; sic oportet accipi: quia ex puris naturalibus (Deo non auxiliante) non poterat homo assequi talem de prouidentia Dei cognitionem, videlicet ipsum Deum esse finem hominis, & fœlicitatem eius,sicut reuera est.Et ideo nullus poterat Deum inquirere vt eo potiretur: quia non erat pactum Dei vllum tale manifestum cum hominibus.Quis enim vnquam inquisiuisset,quod ignoraret? Sola autem fide hanc de Deo notitiam consequimur, videlicet & Deum esse,& remuneratorem inquirentium se,vt docet Apostolus:Et hinc sequitur:

Omnes declinauerunt,simul inutiles facti sunt. Fieri.n.non potest,quin homo amet aliquid. Extincta autem fide & spe cœlestium,oportuit terrenum esse quod amaret,& sic declinare oculos, & statuere in terram propter concupiscentiæ pondus,quo trahitur anima ad inferiora, & crescit pondus indies, etiam hoc pacto inutiles omnes constituti sunt:quia nec sibi,nec proximo vtilitatem afferre valebant vllam veram,quæ ad veram salutem faceret.Nec item Deo:quanquam Deus in se nihil vtilitatis ab homine consequi potest,qui nullius boni indiget.Et sic iterum rectè concluditur: *Non est qui faciat bonum,non est vsque ad vnum.* Et quoniam non operantes bonum,necesse est corruere in barathrum iniquitatis,idcirco additur:

Sepulchrum patens est guttur eorum. Hoc autem ad intemperantiam pertinet. Per guttur enim omnē carnis libidinem intelligimus,quæ appositè comparatur patenti sepulchro, quod feculentam carnem quodam modo concupiscat,& voret. Vnde & græcè sarcophagon dicitur.Sunt qui per guttur intelligūt internas cogitationes prauas, quæ si proferantur,quasi sepulchrum patens, fœtorem emittunt foras intolerabilem:quæ intelligentia nō mihi videtur esse reprobanda.Quod verò ait:

Linguis suis dolosè agebant: Ad iniustitiam eleganter refertur,per quam nocemus proximo, & tum maxime id lingua agimus,dum promittimus fraudulenter,aut promissa negamus,aut falsò accusamus,testificamur,iudicamus, & aliis multis modis decipimus in cōmerciis, & distributionibus.

Venenum aspidum sub labiis eorum. Hoc ad malam doctrinam pertinere videtur.Nam aspidum venenum est insanabile, cuius contactu tabescit caro, & obstupescens homo in stuporem lætiferū conii-citur.Hoc diligenter attendant,qui cum hæreticis conuersantur:tales enim fiunt. Remedium est ergo præsentaneum,vt protinus fugiant. Vel potest hoc aptari ad odium,quo alter alterum plusquam hostiliter insectatur & diabolicè ad perniciem:vnde sequitur: *Cōsortium cū hæreticis fugiēdum.*

Quorum os maledictione plenum est. Est enim ira quędam potens,omniumque irarum pessima,qua maledici fiunt & amari,qui ea inuaduntur. Quæ autem hactenus citauit Apostolus, ex.5. &.9.&. 13. Psalmo accepta sunt.

Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Ex Isaia citatum est. Et euidēter homicidij peccatum exprimitur.Et quod ait:pedes ad effundēdum, nō solùm corporis,sed etiam animæ pedes intelligas, id est,affectus cordis, quibus etiam homicidium completur coram Deo, licet non sequatur factū, si modo perfectus consensus adsit: & pulchrè sequitur: *Anima suos pedes habet.*

Contritio & infœlicitas in viis eorum. Quicunque.n.finem quemlibet sibi præstituunt in rebus humanis,antequam illum assequantur, sæpius in medio cursu conteruntur,& deficiunt.Vnde conque

ri tandem coguntur, & cum gemitu dicere: Ambulauimus vias difficiles. Quod si etiam assequantur, etiam infœlices sunt: quia falso bono delectãtur, quo velociter priuantur, & miserè. Opponit autẽ viis eorum, quas ambulabant, & in quibus erat cõtritio & infœlicitas, viam pacis, quam non cognouerunt. Pax enim sequitur fœlicitatem. Non cognouerunt autem (inquit) quia nec ex se ipsis poterant cognoscere. Via enim ad pacem & fœlicitatem, erat Christus & ipse pax nostra, à cuius notitia longè aberant, in eiusmodi & delictis & miseriis persistentes, tanquã sedentes in tenebris & vmbra mortis.

Sap.5.

Non est timor Dei ante oculos eorum. Hoc ex nono psalmo acceptum est: quod ad omnem Dei timorem aptari potest, scilicet, quo timetur vt potens inferre malum, aut auferre bonum. Sed hi timores ex proprio procedunt amore, quo homo malum suum exhorret, & bonum suum concupiscit. Nam homo in puris naturalibus non potest inferni pœnas metuere, quas ignorat: aut amisionem paradisi, de quo non cogitat. Nec potest timere aliquam pœnam temporalem à Deo, quem nõ curare nostra existimat. Non est autem dubiũ, quòd timorem illum sanctum, qui permanet in sæculum sæculi, qui ex amore Dei oritur, quo timore timetur Deus vt pater, vt bonus, vt iustus, vt dignus omni cultu, & obsequio, & reuerentia, nullus poterat tunc habere, cum nullus illum vt patrem nosceret, & adhuc nullus esset bonus & sapiens, vt quæ Dei sunt, non quæ hominum, diligeret: & de hoc timore præcipuè verum est hoc. *Non est timor Dei ante oculos eorum:* Hic timor consummatio est sapientiæ, vt inquit scriptura, & in hoc est verus Dei cultus, quo meretur homo exaudiri: vt ait Apostolus de Christo, quòd exauditus est pro sua reuerentia, id est, quia timore Domini repletus est, & reueritus est Deum.

De timore Dei.

Eccl.21.

Heb.5.

Quæstio quo pacto sit verum neminem esse iustum.

Verùm circa prædicta incidit quæstio, videlicet, quonam modo verum sit nullum esse iustum, cum multi in scripturis de iustitia commendentur? Ad hoc facile respõdetur: quoniam scripturæ illæ manifestè loquuntur de filiis hominum, id est, de natura hominis, qualis esset, si sibi relinqueretur, quę satis apparet in his, qui adhuc homines manent, id est, in statu naturæ amissa iustitia, & non recuperata gratia per Christum. Quod vt intelligeremus, introducitur Deus respexisse super filios hominum, vt videret num vllus esset eorum qui intelligeret, aut requireret Deum: & nullus prorsus inuentus est. Qui autem tales non fuere (fuerunt enim multi non tales) vel ex Iudæis vel ex Gẽtibus, ex gratia Dei assequuti sunt vt tales non essent, non ex seipsis: & ideo computandi sunt cum aliis secundum naturam, vt filij hominum. Itaque secundum gratiam non iam filij hominum, sed filij Dei censendi sunt. Nam omnes homines proculdubiò tales fuissent, quales describuntur à scriptura visi ab ipso Deo, qui videt omnia futura vt sunt in causis, quùm certæ & determinatæ sunt causæ ipsæ ad futurum certum. Iudicium enim datur secundum naturam rei: sicut medicus rectè dicit ægrotum sanandum, si hoc videt in causis: licet fortè ex alio accidente non sanetur. Sic omnes homines dicuntur fuisse iniusti, ex eo quod tales ex sui natura fuissent nisi gratia peruenisset. Nec aliter intelligi potest hęc scriptura, & multæ similes, quas (quia non intelligunt hæretici) longè aberrãt à veritate: & similiter nonnulli ex nostris, qui hoc in loco etiam hærent: ideo variè exponitur, & nõ aptè. Verùm tribus verbis cuncta dissoluit. B. Augustinus dicens: Hic verus est intellectus: quia nemo intelligitur bonum fecisse, nisi ille monstrauerit. Ideoque rectè dicitur, nullum fecisse bonum: quia quod fecit quisque bonum, non ipse, sed gratia Dei secum fecit. Ipse autem ex se, non nisi malum fecisset.

Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem.n. cognitio peccati. Nũc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes, & super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorẽ per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remisionem pręcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non: sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? Nónne & Gentium? Immò & Gentium. Quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidẽ. Legem ergo destruimus per fidẽ? Absit: sed legem statuimus.

Scimus, &c. Occurit Iudæo, qui fortè diceret hãc scripturam, quæ omnes sub peccato ponit, non attinere ad Iudæos, sed ad Gentes tantum. Vt autem contra hoc probet, sumit: Quòd quæcunque scriptura loquitur, nõ ad Gẽtes, sed ad Iudæos loquitur, qui sunt in lege. Cui propositioni si & hoc adiunxeris, quòd scriptura eos, ad quos loquitur, constituit sub peccato (quod Apostolus qui alloquebatur Iudæos instructos in lege, vt per se manifestũ tacet) planisimè sequitur, & ipsos sub peccato existere. Nam illis promissus fuit Redemptor, & Saluator à seruitute Diaboli & peccati, vt omnes prophetæ, & præsertim Isaias, testificantur. Hîc tamẽ nota, legis appellationem ad totam veterem scripturam significandam extendi. Nam quandoque pro sola scriptura Moseos accipitur, & quandó-

que pro ea sola parte, quæ legem continet, vt prudens lector ex varijs scripturæ locis potest addiscere: quod & diligenter in loco est obseruandum. Sequitur:

Vt omne os obstruatur, id est, ex hoc consequitur, neminem posse mutire coram Deo, & de sua iustitia se iactare. *Et subditus fiat*, græcè ὑπόδικος, id est, obnoxius, aut reus, *omnis mundus*, seu potius, totus mundus: (Nō enim sunt plures mundi) *Deo*, idest, non solùm Gentes, sed etiam Iudæi: quia omnes caro facti sumus, absque verbo Dei & spiritu: Vnde ait:

Quia ex operibus legis, non solùm cæremonialibus, verum etiam quibuscunque operibus (tametsi quidam ex nostris aliter exponant, sed non exactè considerantes, sicut fecit postmodo B. Augustinus) *non iustificabitur omnis coram illo*, id est, nulla caro iustificabitur, id est, nullus homo vt est in puris naturalibus, ex operibus legis. Caro enim appellatur homo natura: quoniam natura quæ sunt carnis diligit. Hic igitur existens iniustus, nullo erga Deum tenetur affectu propter carnem, vnde legimus: Qui in carne sunt, Deo placere nō possunt. Spiritus enim est qui viuificat. Et ideo per spiritum viuificatur homo, id est, per gratiam & charitatem, quæ dicitur lex spiritus, non per opera quæcunque, quasi meritoria primæ iustificationis quæ fit in baptismo: quia primam gratiam nullus potest mereri. Alioqui si per opera acciperetur spiritus, gloriari posset homo in semetipso, & non inueniretur reus & subditus Deo, & misericordiæ illius non indigeret: contra quod Apostolus vehementer disputat, & inuehitur. Et doctè ea loquitur, quæ caro non potest intelligere, quia caro est. Intelligat ergo spiritualis homo, quòd non iustificatur caro per legem, sed per fidem: quia spiritus est qui iustificat. Spiritus autem ex fide, est, non ex lege: quia nec lex est ex fide, vt ait Apostol⁹. Quid est non esse ex fide, nisi quod non sequitur, sed præcedit fidem? Ab ipso tamen spiritu caro mortificatur, vt qui accipit spiritum, non sit iam vlterius caro, sed sit spiritus coram Deo, vt docet ipse: Qui adhæret Deo, vnus spiritus est. Et Dominus: Qui natus est ex carne, caro est. Et qui natus est ex spiritu, spiritus est. Qui ergo manet in carne, non est iustitia Dei in illo, vt coram Deo iustificetur, nec facultas vlla ad promerendum spiritum. Vnde Dominus ait: Nō permanebit, seu non iudicabit, aut non rixabitur spiritus meus in homine in æternum, quia caro est. Homo igitur qui non est iustificatus spiritu, caro est. Quamobrem vt ista caro iustificetur, & in spiritum euadat, Deo superno adiutore eget. Deus autem non mouetur carnis operibus: quamuis opera illa carnis essent etiam opera legis. Vocat autem legis opera non ex eo tantùm quod in lege præciperentur, sed potius quòd fierent virtute legis, animo scilicet mercenario, & timore seruili, non ingenuo liberaliter, & ex amore diuino. Nam hæc demum sunt opera quæ Deo grata sunt, vt hic sit in opere iustificationis rectus ordo. Primùm audit homo quæ proponit Deus de Christo suo: tum de nostro statu & cōditione. Cui auditui si credit, gratis Dei iustitiam, hoc est, charitatem ex fide adipiscitur, per quam charitatē, siue iustitiam, ipsa fides postmodo amanter operatur ac liberaliter (sicut oportet) ad perfectam & absolutam iustificationem. Vt intelligas, quòd illa solummodo opera, quæ post acceptam fidem facta fuerint, iustificans amplius iam iustificatum ex fide. Qui enim iustificatus est, ad cursum iustificatus est: vt sicut iustificatur ex fide ad cursum, sic ex ipso cursu iustificetur ad coronā, hoc est, ex operibus bonis perueniat ad requiē. Nō igitur excludūtur hoc in loco bona iustificati hominis opera quæ ex spiritu procedunt & ex fide, ad augendam iustificationem, & tandem promerendam vitam æternam, quæ opera Deo summoperè placent: sed excluduntur opera hominis adhuc in carne existē tis, & in propriis viribus confidentis. Dānat enim Apostolus apertè vanitatem illam Iudæorum, & perniciosam eorum præsumptionem, qui confidūt in operibus legis abiecta fide: ac simul docet veram hominis conditionem quòd suapte natura caro sit. Et hoc est quod primùm agnoscere debemus & fateri, videlicet, nos esse reos, & sub peccato & morbo indigentes misericordia Dei, & sanitate: vt sic deinde nobis cōmodè medicus, & medela monstretur, ac propinetur. Hęc est Iesus Christus, in quem credentes iustificamur primùm ex fide, quia ex hac fidei nostræ professione inclinatur ille ad sanandum nos per Spiritumsanctum, in fundens in corda nostra in lauacro vitæ, gratiam & charitatem suam, qua à macula & contagione peccati mundamur, grati facti Deo, vt sic deinde inuocantes eum per bona opera, perfectè iustificemur ad meritum vitæ æternæ, & sic tandem obtineamus salutem. Hæc sunt quæ nolunt capere hæretici, ad quæ tamen si non perturbato animo attenderent, & diligerēt magis veritatem, quàm gloriam sophisticam proculdubio nobiscum sentirēt quia res iam patefacta est, & iungeremus dexteras. Sequitur:

Per legem enim cognitio peccati, aut potius (vt Græca vox significat) *agnitio peccati*. Arguit potenter Apostolus, quòd lex non induceret iustificationem, quia non tollebat peccatum, sed magis hoc faciebat, vt agnosceretur. Et dixit; agnitio; Quia quod ab initio cognoscebatur, recognoscitur; & quòd ex tot & tantis miseriis nostris poterat quodammodo coniectari, aut suaderi, per ipsam legem à Mose traditam clarè agnoscitur. Neque verò erat possibile hominem habentem peccatum, & consequenter odium Dei super se, sic odiosum Deo existentem, posse se iustificare. Et peccatum voco concupiscentiam carnis dominantem, quæ ex peccato naturaliter inest homini, & ad peccatum trahit illum. Dico naturaliter, significans non bonam & integram, quæ fuit à Deo ab initio, sed malam & corruptam naturam, quæ à peccato nostro consecuta est. Lex autem solum hoc efficiebat, vt peccatum agnosceretur, id est, vitium nobis inhærens & dominans. Agnoscebatur autem hoc ipso, quòd prohibebat lex homines concupiscere. Prohibebat enim hoc tanquam malum & peccatum ex se, & consequenter tāquam innaturale. Et cum homo sentiat vim concupiscendi in semetipso insitam atque innatam, ita vt non valeat non concupiscere, manifestè comprehendit, hoc vitium natura in se inesse, vnde hæc necessitas venit. Quoniam verò Deus & natura, quæ à Deo est, non po

B. Aug. de sp. lit.

Rom. 8.

Nota, & cape hæc, acute, lector, & à multis quæstionibus expli caberis.

1. Cor. 6.

Ioan. 3.

Nota quænam sint opera quæ iustificant, & quæ nō.

De vtilitate legis Moseos, & fine.

test esse autor vitij, cognoscit hoc vitium esse naturale, non quidem secundum naturam à Deo constitutam, sed ad quam per peccatum decidimus. Deus enim neminem coniecit vnquam in necessitatem peccati. Ipse.n. condidit hominem rectũ, sed is qui plus voluit sapere, quàm oporteret, immiscuit se infinitis quæstionibus, vt testatur scriptura sancta. Videns igitur hanc malam naturam homo in seipso, ex vi legis cogitur confiteri eam venisse à peccato, non à Deo. Et iccircò ipsa vocatur peccatum: quia defectus est, & à peccato est, & ad peccatum cogit. Et adhuc habere illam, non renatis peccatum est: quia tenentur non habere ex primo pacto in Adam, quo tenebantur retinere iustitiam illam primæuam. Quicunque igitur fomitem habet (quilibet autem naturaliter habet) in peccato est assiduè. Vnde scriptum est: Si dixerimus quòd peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Verùm quia ab hoc debito liberamur per gratiam Dei, iam non imputatur ad peccatum homini in gratia existenti: quia illi non est peccatum, sed conuertitur Christiano in exercitium ad meritum, vt pugnet & superet. Quòd autem ipsa caro concupiscat, si eius concupiscentias nõ sequimur, nihil habet damnationis, propter Agnum Dei Christum, qui assiduè mundat sanctificatos aqua sua per iuge sacrificium in sanguine, quo tollit assiduè peccatum mundi.

Quare vocetur peccatũ concupiscentia.

1.Ioan.1.

Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, idest, nunc autem iustitia Dei, id est, Christus, qui est iustitia nostra: Aut iustitia Dei, id est, ipsum iustitiæ donum, quod nobis obtinuit Christus, & nobis offertur sine lege, hoc est, absque Mosaicæ legis obseruantia. Hæc inquam iustitia, manifestata est, videlicet, à seipsa, & à prædicatione Apostolica, sine lege, id est, vt non conferat quicquam lex, id est, legis obseruatio, ad hanc iustitiam agnoscẽdam, & accipiendam. Non enim dicebant Apostoli, neque Christus prædicantes. Facite legem, & iustificabimini: sed dicebant. Credite euangelio, & induemini iustitia ex alto, & sic intrabitis sub lege, non Moseos, sed Christi: & tunc facietis legem & ampliorem facietis iustificationem vestram. Quòd ergo ait: Iustitia Dei sine lege manifestata est, quantum attinet ad Gentes, haud dubium est, quòd sine lege hæc iustitia illis est manifestata, cũ legem non haberent. Quoad Iudæos autem etiam verum est: quia lex iam cessauerat, legitimè functa officio suo: quod fuit ostendere morbum, & medicum, & medicinam, quæ erat hæc ipsa Dei iustitia. Manifestata autem fuit miraculis, & prodigiis, & admirabili ac subita conuersione Gentium.

Error hæreticorum.

Hæretici per Dei iustitiam intelligunt Christi iustitiam, id est, qua ipse Christus iustus fuit, & quam se apprehendere putant fide, & aiunt vocari iustitiam Dei, vel quia sola illa placet Deo: vel quia Deus illam ipsis largitur credentibus. Sed mirum quòd hæc iustitia nunquam dicatur iustitia Christi, sicut dici debuisset in eum sensum, sed solummodo dicitur iustitia Dei. Insuper nouum est atque inauditum à sæculo, quòd homo alterius iustitia, non sua sibi inhærente, denominetur iustus.

Hæc igitur via iustificationis aperta est omni carni sine ope legis, vt lege postposita, quæ nõ medebatur, sed potius extimulabat vulnus & irritabat, fide primùm inniteremur, quæ iam apertè nobis & morbum, & medicinam insinuat, vnde sanemur, iudicans nobis totum mysterium in homine, qui descendens de Ierusalem in Ierico, incidit in latrones: & cum exspoliatus, ac penè confectus esset, ab omnibus præteritur, præterquam a Samaritano nostro, cuius vnguento fouetur, & cuius humeris portatur ad hospitium, vt ibi perfectè curetur. In eo homine nos omnes contineri, & significari perspicuum est, qui in primo parente Adam prostrati, spoliati, & vulnerati sumus. Qui nos præterierunt, fuerunt patriarchæ & prophetæ, & Moses & Aaron, qui non poterant nos sanare. Nã & ipsimet nobiscum pariter fuerunt vulnerati, & sanari indigebant. Samaritanus autem Christus est, qui solus misericordia motus, factus est nobis proximus. Hic vinum infundit, & oleum, id est, charitatem & fidem: & alligat vulnera nostra suis sacramentis, & imponit super se in humeros suos, portans & delens in carne sua peccata & onera nostra, & debita, & facit nos quiescere in diuersorio. Hæc est ecclesia, in quam velut viatores diuertimus. Ibi est stabularius, cui cura de nobis committitur, in quo ecclesiæ significantur prælati. Si igitur tales nos esse, nobis ipsa fides mõstret, videlicet ægrotos, & sanari indigentes, & per illam nõ ignoremus proximum nostrum Samaritanum, id confitentes obtinemus proculdubiò vinum, & oleum quo sanamur absque ipsa lege, illa nimirum iam cessante, accedente vero medico, qui etiam dixit: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Nam hic est Christus noster, & vsque ad illum duratura erat lex illa: non dico lex absolutè, sed lex illa Moseos. Et bene dixit Apostolus, *manifestata*: quia licet prius etiam esset talis iustitia, occulta tamen erat, & paucis agnita: Nõdum enim erant dociles Deo *testificata à lege, & prophetis*, in figuris tamen & ænigmatibus: & multis item locis satis apertè, nisi oculos clauserimus.

Expositio parabolæ Samaritani.

Matth. 11.

Iustitia autem per Dei fidem Iesu Christi. Nam hoc solum nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo nobis est salus constituta. Et bene dicit; per fidem Iesu Christi; videlicet, qua illi creditur. Non est enim satis ad hanc iustitiam assequendam, credere Deo, & Mosi seruo eius, nisi credatur Deo, & Christo filio eius. Aut per fidem Iesu Christi, idest de Iesu Christo, vt sit ipse materia quæ proponitur credenda, videlicet ipsum esse Redemptorem, Mediatorem, & Saluatorem nostrum. Nam in illo est summa & vera benedictio, quam speramus: vnde sequitur,

In omnes, & super omnes qui credunt in eum. In omnes, inquit, id est, erga omnes, non Iudæos tantũ, sed etiã Gentes. Nam omnibus offertur Christus, Et super omnes, ac si dixerit: Etsi in omnes hæc Dei iustitia sit manifestata, qui vult omnes homines saluos fieri (quia prompta est ex parte sua omnibus exhiberi) his tamen solis cum efficacia obuenit, qui credunt in eum: vnde sequitur,

Non enim est distinctio, videlicet Iudæi & Græci, sicut olim erat quantum ad legem, quæ erat sola Iudæorum. Et reddit causam. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei*, videlicet, quantum est

ex

ex seipsis,& eorum natura: Alioquin multi iam erant in gloria, nec ea indigebant. Peccauerunt autem omnes in Adam peccante: quod & apparuit ex propriis cuiuslibet peccatis, quæ ex illo primo exoriebantur, vt radice omnium.

Iustificati gratis. Si iustificati gratis, quomodo indigent gloria Dei, quam (in spe saltem) sunt assequuti iam iustificati? Respondebit aliquis: In spe sunt assequuti, nō in re, vt etiam indigere dicatur, quicunq; nondum sit eam re ipsa assequutus. Nos autem potius per eam vocem græcam. δικαιούμενοι, quæ est participium præsentis temporis, interprætamur dispositos ad iustificationem, vt dicamus quòd acceperunt eam facultatem posse iustificari gratis absque vllis prorsus operibus. Ne etiam dicas: quomodo verum est, quòd omnes qui peccauerunt, & egent gloria Dei gratis iustificati sint de facto, cum multi non iustificētur? Poterat ergo sic verti: *Qui gratis iustificantur*, hoc est, illi indigentes gloria Dei, id quod habent capacitatis ad iustificationem, gratis habent. Et intellige gratis respectu ipsorum: quia cum adhuc impij essent, in hanc gratiam venerunt per fidem absque operibus. Non tamen omnino gratis respectu Christi, qui meruit pro illis, vt eos redimeret, & conciliaret Deo sua gratia, & operibus, & condignis meritis: vnde ait,

Quomodo gratis iustificamur.

Per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, &c. Aptentur singula propriè. Primò enim redemit nos à seruitute Diaboli, & peccati, & mortis. Secundò propitiauit nos (vt ita dixerim) Deo, & hoc in sanguine suo, seu per sanguinē suum, modò credamus: quia solùm credentibus applicatur hoc beneficium, nobis sanguinis sui pretio comparatum. Ille enim sanguis satisfecit Diabolo sitienti illū iniustè, vt iustè prædam suam amitteret. Satisfecit & peccato: quoniā à peccatoribus, qui erat sine peccato, iniustissimè punitus est: vt sicut ipsum peccatum ausum est ius accipere in innocentē, ita meritò ius quod habebat super nocentes, hoc ipsa iustitia poscēte amitteret. Satisfecit & morti, cum per eius sanguinis effusionem, innocenter defecit ipsa vita, & mortua est pro nobis, vt hunc tantum mortis ausum iure vindicaret: vt quia ausa est in illum, in quem nō habebat ius, irruere, meritò illud amitteret imperium, quod iure in alios habebat. Denique satisfecit & Patri, cuius etiā nos serui eramus, vt est apud Ieremiam: Quia fecerunt (ait) irritum pactum meum, ego dominatus sum eorū. Et iam dictū est, quòd subditus factus est totus mundus Deo. Satisfecit autem Filius Patri pro nobis, quùm obedienter in eius gloriam effudit sanguinē suum, vt sic sua obediētia inobedientiæ nostrę reatum, quem in patre nostro Adam contraxeramus, dimitteret. Meritò ergo sanguinis efficacia ostensa est, cum simul cum ipso sanguine, aqua mūda effluxit à latere. Vnde sanctificata est Ecclesia, quam redemit: vt sic dignè exhiberetur Deo immaculata, non habens rugam, aut quid tale.

Nota congruentiam redēptoris ac redēptionis nostræ.

Ierem. 31.

Hæc autem sic ordinata sunt, *ad ostensionem iustitiæ suæ*. i. ipsius Dei, qua ipse iustus est. Sic enim exigebat iustitia nato peccato, vt esset qui pro peccato satisfaceret Deo volenti facere misericordiam. Et hoc voluit nobis Deus ostendere, vt appareret iustus, simul & bonus. Tunc enim verum factum est, quod ait Psalmista: Misericordia & veritas obuiauerunt sibi: iustitiā & pax osculatæ sunt.

Propter remissionem præcedentium delictorum. Nota hoc prudens lector. Vocat præcedētia delicta, quę præcedunt fidem, & hanc Dei iustitiam, quæ donatur nobis: & præcedunt propitiationē, & primam conciliationem. Nam peccata quæ hanc iustificationem sequuntur, non eodem modo purgantur. Semel enim habemus crucifixum Christum ad delendum penitus cuncta, sicut ipse semel est mortuus. Postmodum verò, hoc est, pro delictis factis iam suscepta iustificatione, habemus eundem aduocatum apud Patrem, vt remittantur illa nobis, non sine supplicio tamen aliquo nostro. Nō enim voluntariè peccantibus relinquitur vlterius talis hostia pro peccato, sicut à principio. Qua de re tamen fusius suo loco dicemus. Et aduerte, quòd simili modo potest intelligi de delictis præcedentibus aduentum Christi. Et ne quis conturbaretur quærens, quomodo Christus fuerit propitiatio pro iis, qui præcesserunt aduentum eius, cum videantur mortui in peccatis, nec potuisse participare de pretio sanguinis nondum effusi. Respondet Apostolus:

Nota hæc.

Quomodò purgantur peccata post primā iustificationem.

In sustentatione Dei, vt ostenderet iustitiam suam in hoc tempore. Et sensus est, quòd Deus sustentauit delicta priora, & præcedentia propitiationis effectum, in hoc quòd in iudicium illa non adduxit. Sustentauit autem illa, donec venit plenitudo temporis, & fieret propitiatio extendens se ad anteriora quoque tēpora: quia Christi merita à Deo prædestinata ac præuisa, quadam (vt ita dicam) retrotractione etiam antiquioribus profuerunt. Propterea scriptū est, quòd Agnus patitur ab origine mundi: & non sicut habet quędam phanatica illusio, qua nescio qui dæmones docēt, quòd Christus realiter existens, non secūdum carnem tamen, sed secundum animam, siue mentem passus est: quæ hæresis magis est contemnenda & obuoluenda silentio, quàm argumentis refellenda. Ostensa est autem iustitia Dei in eo tempore, quando venit & verè passus est: quia tunc apparuit deletum peccatum, & sic satisfactum fuit Deo, vt & iusti qui præcesserunt, interim donec pro illis, & omnibus cum effectu pretium solueretur, detinerentur extra paradisum, ne possent videre gloriam & regnū Dei, antequam ipsius glorię Autor intraret in suam. Seruabantur enim in limbo, nullis tamen doloribus afflicti, sed in maxima spe venturi ad eos Redemptoris. Sequitur,

Apoc. 31.

Vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi. Tropus est, ac si diceret planius. Hæc sic ordinata sunt, vt sit ipse iustus, id est, vt talis cūctis appareat, qualis reuera est, videlicet, ipse Deus iustus: quoniam ex iustitia puniuit peccatum in carne Christi, quæ data est pro mundi vita. *Et iustificans.* Deus enim est qui iustificat, sed nō absque iustitia: quia enim puniuit delictum in Filio, ideo iustè voluit iustificare credentem, vnde ait: *Eum qui est ex fide Iesu Christi.* Et hic est tropus. Dicitur enim ille esse ex fide, qui quodam modo sic renatus, nouam essentiā nactus est: & nouus homo effectus, iam peccato mortuus est, & viuit Deo, siue Iudæus fuerit, siue Græcus: vnde subdit,

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Concludit ergo in Iudæū id quod volebat, & iā dixerat, videlicet,

in Christo Iudæũ non præcellere, vt excludat eum, qui tamen in lege & Mose præcellebat: quoniam illi soli populo lata erat. Quia igitur fide aduentante cessauit lex, exclusa est gloriatio Iudæi: quoniã successit lex fidei, quæ ad omnes pertinet: ideo ait,

Per quam legem? exclusa est gloriatio tua, ô Iudæe? *Factorum?* siue operum, & respondet, *Non, sed per legem fidei.* Opponit (ne erres ô lector) legem operũ, legi fidei in hoc, quòd lex operum (quæ erat Moseos) solùm opera iubebat, sed nõ adiuuabat vt fierent; & tamen nisi fierent, constituebat homines sub maledicto. Lex aut fidei ea est, quæ licet ipsa etiam exigat opera, attamen illa ipsa opera per dilectionẽ operatur, & facit ea. Nam per legem fidei datũ est homini, vt valeat iustè operari. Sensus ergo Apostolicus est, Iudæi gloriationem exclusam esse, non propter legem, quæ edicebat opera nihil mandans de fide, tanquam illam perfecisset gentilis absque gratia, & non Iudæus, cum æquè essent & Iudęi sub peccato, nec possent facere legem: sed gloriatio Iudæi exclusa iam erat per ipsam legem fidei, quæ non ad eos tantùm pertinebat, verumetiam ad gentiles, & potens erat ipsa facere vt perficeretur, vt propterea dixerit Apostolus: In Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium: sed fides quæ per dilectionem operatur. Et alibi aliis verbis idem Apostolus dixit: Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mãdatorum Dei. Hæc ergo perfectior de Christo fides, quæ communiter ab Iudæo & à Græco exigitur ad iustificationem, fecit excludi gloriationem Iudæi, qui omnem (quam habebat) gloriam ex lege habebat, ignorans quòd neminem vnquam ad perfectionem adduxit lex illa, cum non daret spiritum in corde. Spiritus autem est qui viuificat, qui non datur nisi ex fide. Ergo lex fidei, quæ etiã lex spiritus, & lex charitatis, & perfectæ libertatis dicitur, quæ complectitur eloquia Dei salutaria, & nõ lex operum (tametsi etiam essent eius legis præuaricatores Iudęi) excludit gloriationem Iudæorum: quia lex fidei infunditur, & sculpitur in corde: lex operum manet in tabulis lapideis. Ideo lex fidei facit opera per dilectionẽ, quæ res implet iustitiam, & facit hominem Deo gratum, & dignum vita æterna. Hoc autẽ impossibile fuit legi operũ. Non enim spiritus viuificans, & potentiam donans ad operandum, ex lege Moseos accipiebatur, quæ solùm carnali populo præcipiebat opera, sed ex lege fidei, vt meritò dicatur lex spiritus vitæ: quia per eum spiritũ oritur virtus ad operandum. Lex enim operum, quę in tabulis lapideis extrinsecus scripta est, non immutabat hominem natura corruptũ, & ideo non operabatur quicquã boni in eo, sed magis exulcerabat vulnus: & eatenus operabãtur qui sub lege erant, quatenus habebant virgã incutientem timorem: & quatenus continebat promissiones bonorum temporalium, aut minas pœnarum. Vnde quæcunque opera ex lege proficiscebantur, inueniebãtur vestita dilectione propria, & sine dilectione Dei. Quamobrem habebãt fortè aliquid gloriæ, sed coram hominibus. At coram Deo, erãt velut pannus menstruatæ: quia debita pietate carebant, & debita iustitia, quæ ex charitate sola est, vt sit meritò acceptabilis coram Deo. Hoc igitur in loco impegerunt Iudæi, quia viribus propriis quæsierunt iustitiam, & non inuenerũt portam iustitiæ, quæ est fides, per quam ingredimur in Christũ omnes. Ideo exclusa est maxima eorum gloriatio: imò maxima confusione aspersi sunt. Superati enim sunt à Gentibus hac parte: quia promptiores fuerunt ad fidem, quòd tamen minus debuit esse. Vnde Dominus Cẽturionem illum admiratus, dixit: Non inueni tãtam fidem in Israel. Et ad Cananæam: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Concludit ergo Apostolus, & ait:

Arbitramur enim hominem iustificari per fidem sine operibus legis. De primo ingressu in Christum manifestè loquitur, qui est per primã gratiam, qua conciliamur Deo, & renascimur. Hæc gratia, quæ donum Dei eximium est & supernaturale, nõ potest quouis modo operibus vllis tribui, non solùm illis quæ lux naturæ indicabat, sed neque illis, quæ iussit Deus per Mosen. Nec distinguendum est, vt dicamus hîc solùm de cęrimonialibus loqui Apostolum, vt quidam volunt. Loquitur enim & de moralibus, imò de illis maximè, vt rectè docet B. Augustinus: quoniã opera legis etiam moralia, non sunt via ad iustificationem primam, sed humilitas fidei. Per hãc enim intramus in portam iustitiæ, quæ est Christus, vt insiti in eo per spiritum, operari possimus, & operemur. Non ergo ait, quòd iam fide suscepta, & per fidem accepto dono spiritus, hoc est, gratia & iustitia, non sit postmodo operandum, & non sint facienda opera, quæ lex mandabat, vt impleatur fides ad iustificationem perfectam (vt ait Frater Domini) cui debetur salus & vita æterna. Hoc, inquam, nullibi dixit Apostolus, aut vlla scriptura; quod tamen nunc hæretici blatterant. Est enim falsum, erroneũ, & improbabilissimum dogma, cui refragatur vniuersa scriptura. Nam lex fidei iubet opera, sed opera fidei, non opera legis, id est, iubet opera iustitiæ Dei, non opera humanæ iustitiæ. Hæc enim opera (vt sæpe dictum est, & necessariò sæpius adhuc repetendum) fiunt vel timore illius pœnæ, quam lex minatur, vel amore temporalis præmii, quod illa pollicebatur, seu mũdanæ gloriæ. At fidei opera à charitate veniunt, quæ est Spiritussancti quædam participatio, & fiunt amore Dei Patris, & Christi Redemptoris nostri, in spe cœlestium bonorum, non autem temporalium. Hæc sępissimè inculcanda veniunt propter hæreticos. Siquidem & ipsemet Apostolus crebrò repetit, animaduertẽs magnam in his (cum rectè intelliguntur) & fructuosam doctrinam consistere. Ob eam ergo rationem distinxit B. Paulus legem fidei à lege operum, per has notas, *fidei*, &; *operum*, non quia in vtraque lege non similiter edicantur opera, sed quia per vtranque legem non similiter fiebant opera. Nam lex operum, vt Beatus Augustinus declarat, dictabat tantùm, & mandabat ea fieri. Lex autem fidei etiam impetrabat vt fierent. Lex operum præmissa erat, vt indicaretur homini morbus suus, & experto cognosceret quòd non poterat ea facere (vt oportebat) dignè Deo, quia infirmus. Lex fidei venit, vt agnita infirmitate, homo conuerteret se ad medicũ & medelam, & sic sanaretur per fidem: quia per eam venit charitas desuper (vt diximus) sanans, & robur habens ad operandum, sicut oportet, amore Dei, vt sit verum Domini dictum. Credẽti, omnia sunt

Nota verã intelligentiam legis operũ, & legis fidei.

Gal. 5.

1. Cor. 7.

Gẽtes promptitudine fidei Iudæos anteuerterunt.

Nota.

Quæ differentia inter opera fidei, & opera legis: & legem operum, & legem fidei.

possibilia. Quòd verò dixerat, *arbitramur*, notandũ est, quòd eo verbo autoritatẽ apostolicam indicabat, & in ea sententiam suam statuebat. Erat enim Apostolus Christi, cui tenebãtur credere propter ingẽtia signa ac testimonia Apostolatus sui in virtutibus, & prodigiis. Nec enim se solũ adducit, sed etiam coapostolos, qui erant eius sententiæ, dicẽs: Arbitramur, ac si expresśius dixerit: Non ego arbitror, vt priuatus homo, sed vt Apostolus edoctus à Deo. Non sum enim solus, sed alij idem docẽt. Noluit tamen propter duriores, hoc dictum carere rationibus, & argumentis: adiunxit ergo,

Nunquid Iudæorum Deus tantùm? Nonne & Gentiũ? Imò & Gentium: quoniam quidem vnus est Deus qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Probat quòd non est iustificatio ex lege, sed ex fide: quia lex ad solos Iudæos pertinebat, & sic illis solis Dominus Deus salutem procurasset. Et sic Iudæorũ tantùm esset Deus, & non Gentium: quod est manifestè falsum, cum æquè crearit omnes, & misit redẽptionem pro omnibus. Nec hîc dicat aliquis, Gentes potuisse iustificari per legem naturæ inditam menti. Nam hoc Iudæi non admittebant, contra quos disputabat B. Paulus: imò volebãt sola illa lege, quæ cõplectebatur etiam cærimonias, fieri iustificationem & sine obseruatione cærimoniarum non esse iustificationem, & ideo excludi Gentes ab illa. At quænam, rogo, fuisset Dei prouidentia tam coangustata in vnam Gentem solùmodo? cuius tota terra in longitudinem vix ad cẽtum sexaginta miliaria extẽdebatur: in latitudinem autem ab Ioppe ad Beth-leem vsque, ad quadraginta sex, cui & eremus eorum barbarorum, qui Barcæi dicebantur, vastiśsima iũgebatur, vt testatur B. Hieronymus. Cum igitur Deus non Iudæorum tãtum esset Deus, sed etiam Gentiũ: Gentibus quoque ad salutẽ prouidere debuit, & sic prouidit: vt sicut est Deus, omnium prorsus ipse cõditor, ita esset similiter omnium absq; exceptione Redemptor. Vnus igitur existens Iudæorũ Deus pariter & Gentium, & nõ plures dij ac diuersi, vnus nimirũ Iudæorum, & alter Gentiũ, sed vnus omnium, ipse idem volẽs salutem omnium (quemadmodum par & æqualis omnium conditio deposcebat) *iustificat circuncisionem*. i. circuncisos, ex fide, nempe explicita de Christo. Quædam enim de Christo fides circuncisionẽ pręcedebat, cum illa esset fidei signaculum. Addit, *& præputium per fidem*, quæ similiter erat de Christo. Itaque cum primùm quis credit, circunciditur spiritu, & desinit esse præputium: & sic præputium præcedit fidem, & iustificatur ex fide solùm, seu per fidem aduenientem. Circuncisio autem fidem aliquam sequebatur: vnde Dominus de illa dixit, quòd non erat ex Mose, sed ex patribus: quia Abrahæ data fuit, qui multos ante Mosen annos fuerat, ac si expresśè dixerit, quòd ex fide erat, nimirũ data Abrahæ iam fideli, & de fide commendato. Lex autem Moseos non erat ex fide. Nõ enim habebat æternorum bonorum promiśsionem. Fides verò est sperandarum substantia rerum. At quæ sperantur, æterna sunt. Cum igitur lex non esset ex fide, videlicet Christi, quę habet promiśsiones ęternas, ideo non poterat coram Deo iustificare. Abraham autem ex fide æternorum iustificatus est, cum illi sit dictum. Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. Hoc argumento vtitur Apostolus ad Gal. vbi ait, Legem non esse ex fide. Non sum nescius alibi Apostolum (vt rectè notat B. Augustinus) vti huiusmodi particulis; ex fide; &; per fidem; in eum sensum, vt dixerit Gentes ex fide, & Iudęos per fidem iustificari. Sequitur:

Magna ratio pro misericordia Dei in omnem hominem.

Ioan. 7.

B. Aug. de spi. & lit. cap. 29.

Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus. Poterat videri indoctis, & malè Apostolica verba interpretãtibus (vt hæretici faciunt) quòd per eius doctrinam, quæ adeo fidem commendabat, & legem operũ deprimebat, destrueretur lex Dei, quæ iubebat ea quæ erant sancta, & secũdum spiritum Dei: ita vt si hęc non fierẽt, sed solummodo crederetur Deo, saluus fieret homo. Sed non ita est. Tantum enim abest (ait) vt destruamus diuinam legem per fidem, vt etiã statuamus eam. Dominus quoque eandem sententiam dixit, cum ait: Non veni soluere legem, sed adimplere: quoniam zelus Iudæorum erat pro lege. Et viri inuidiosi & maligni captabãt hinc ex industria occasionem ad mouendum in Christũ rudis plebis animos & furorem. Nam & hoc mouerunt in B. Stephanum: idem in B. Paulum. Verùm quoniam hoc longiore indiget declaratione, & in hoc articulo magna cõtinetur doctrina, diligenter animaduertere debet prudens lector. Primùm circa ipsam legem de tenore eius, vt videamus vtrum destruatur, an verò potius statuatur, ac impleatur per Christum, & euangelium, & fidem eius.

Matth. 5.

Tota ergo lex illa duo faciebat, nempè, prophetabat, & imperabat. Vnde Domin⁹ de lege inquit: Prophetę & lex vsque ad Ioannẽ prophetauerunt. Sũma autem totius legis hæc erat. Audi Israel: Dominus Deus noster. Deus vnus est. &: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente, & fortitudine tua; & proximum tuum sicut teipsum. Nam ad hoc mandatum perficiẽdum, tendit quodcunque scriptum fuit in lege, & à prophetis. Quapropter Dominus hoc nos docens, ait: In his duobus mãdatis vniuersa lex pendet, & prophetæ. Et apud B. Marcum legimus, ipsum Dominum post præmissam doctrinam vnius Dei & sanctæ Trinitatis, hæc duo præcepta commẽdasse. Primum videlicet, quod est dilectio Dei: & huic proximũ, quod est dilectio proximi. Scriba quidem probans doctrinam hanc, respondit: Magister, bene in veritate dixisti: quia vnus est Deus, & non est aliud præter eum, & vt diligatur ex toto corde, ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximũ suum, sicut seipsum, magis est omnibus holocaustomatibus, & sacrificiis: hæc Scriba. Et subdit euangelista: Iesus autem videns quòd bene respõdisset, dixit: Non longe es à regno Dei. Et nemo audebat eum amplius interrogare: hæc B. Marcus. Quare autem non audebãt eum amplius interrogare? nisi quia videbãt, quòd manifestè probabat legem, & non destruebat, sed sua etiam doctrina statuebat eam, vt non possent quicquam aduersus eum causari.

Attende lector hanc doctrinam, quomodo lex non destruitur sed statuitur per fidem.

Officia legis tria.

Marc. 12.

Summa autẽ eius quod prophetabat lex, erat ipse Christus, cui prophetiæ erat adiunctũ mandatũ, vt ipsum audiret. Sic enim legimus dictum illi populo à Mose. Prophetam de Gente tua, & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, vt petisti à Domino Deo tuo

Prophetia legis.

in Oreb, quando concio congregata est, & dixisti. Vltrà non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximũ non amplius videbo, ne moriar. Et ait Domin⁹: Bene omnia loquuti sunt. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tibi, & ponã verba mea in ore eius, loquetúrque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existã. Hæc est summa prophetici sermonis ipsius legis: quam vtinam miseri Iudæi vellent capere, aut possent.

Discutiamus ergo nunc singula: & videamus primùm, nunquid Christus destruxerit legem, quoad doctrinam propheticã de vnitate & trinitate Dei, quæ illis verbis probabatur, vt alibi latius declaratum est, & nunc sumo pro explorato atque cõperto. Et certè Dominus hanc ipsam doctrinam stabiliuit, ostendens se esse Deum cum Patre & Spiritu sancto, & Deum esse vnum, habẽtem de omnibus curam: & ideo non esse tantum Iudęorũ, sed etiam Gentium. Vnde declarauit, se non missum pro salute illius populi tantum, sed pro salute omnium: primò tamen pro salute illius populi. Quare hæc doctrina legis non destruebatur per Christũ, sed confirmabatur, declarabatur, & opere complebatur. Quocirca cùm putabant Iudæi ad se tantùm pertinere salutem, & non extendi ad omnes Gẽtes, error erat, inuidia erat, contra doctrinam legis erat. Quapropter in Isaia Pater introducitur sic ad Filium loquens. Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas: dedi te in lucem Gẽtium, vt sis salus mea vsque ad fines terræ. Non tunc ergo destruitur lex, sed statuitur, cum salus (iuxta legis doctrinam) extẽditur ad omnes fines terræ. Et cũ per prophetas prænunciasset etiam legem ipsam cessaturam, & nouo testamẽto per Christum subintrãti locum daturam, non hoc fuit destruere legem, sed veracem illã reddere, & implere. Sic enim per Ieremiam scriptum erat. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, &c.

Isa.49.

Ierem.31.

Iussiones legis.

Sed nunc de summa eius, quod imperabat lex, videamus, Nunquid Dominus destruxerit, an verò potius eam statuerit, atque impleuerit. Legislator enim duobus modis statuit legẽ: Primùm quidem facto & exẽplo: Secundo autem dicto ac iussu. Et circa primum haud dubium, quòd Dominus factus sub lege, per omnia legem seruauit: quia nõ est inuentus dolus in ore eius. Vnde ipse aiebat: Quis ex vobis arguet me de peccato? Et iterum: Quia quæ Dei placita sunt facio semper. De secundo autem etiam patet: quoniam ipse interrogatus: Quid faciendo, vitam ęternam possidebo? in hunc modum respondit: In lege quid scriptum est? quomodo legis? Et cum ille respondisset: Diliges Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex tota mẽte tua, & proximũ tuum sicut teipsum, dixit ei Dominus: Hoc fac, & viues. Ecce quomodo non destruit, sed confirmat legem & statuit. Primùm quidem exemplo, deinde verbo: propterea, quia quòd dictum erat prius per famulum Mosen, nunc dicitur per ipsum Dominum ore suo proprio. Moses enim famulus erat, tametsi fidelis in domo. Iesus autem filius patrisfamilias, & Dominus domus:

Ioan.8.

quia & ipse cum Patre suo fabricauit eam. Quare firmius oportet esse verbum per os Filij & Domini annunciatum, quam per os famuli. Et ideo lex non destruitur, sed statuitur Christi verbo.

Quoad summam verò legis, quæ est mandatum dilectionis, tãtùm abest vt destruatur lex, vt etiam omni ex parte maximè roboretur, ac stabiliatur. Et primò quidem circa mãdatum dilectionis Dei considerandum est, per Christum nos ad hoc perficiendum latius atque intensius obligari. Cum enim charitatis nostræ ratio sit charitas Dei, vt ait Dilectus: In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quia ipse prior dilexit nos: charitas autem Dei erga nos à beneficiis eius metienda sit, & in ipso Christo iam nobis explicato atq; extenso in cruce, comperta sit illa charitas omnino immensa, & nulli comparãda dilectioni: quia misit Filium suum propitiatorẽ pro peccatis nostris. Cum hæc inquã, ita sese habeant, roboratur profecto maxime & perficitur hoc charitatis præceptũ, quoad ipsum Christum, in quo exercuit Pater summũ charitatis suæ, qui dedit nobis Filium dilectionis suæ, vt suis vulneribus nostra vulnera sanarentur, sua morte restitueremur in vitam: & (vt ait Dilectus) in hoc apparuit charitas Dei in nobis. Ob eam causam tantò nunc amplius charitatis erga se à nobis exigit: & sic perficitur lex quantum ad hoc primum & maximum mandatum pertinet. Perficitur autem ad summum per ipsum Christum, qui mandatum Patris expleuit in cruce, animam reddens pro nobis.

1.Ioan.4.

Adhæc lex ista, quoad mandatum de proximi dilectione, perfectionẽ accepit. Nam & illud etiam magis confirmatum est, & declaratum, & impletum: quoniam Iudęi ex lege Moseos, vt Moseos erat, non cognoscebant vllum sibi proximum, nisi esset illius gentis Iudaicę. Vnde Dominus hoc præceptum quatenus à Deo datum est, & facit ad regnum cœleste, volẽs extẽdere, dixit: Audistis quod dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, &c. Hoc enim per Iesu Christi mortem & passionem factum est, vt inimici nostri in illo constituti sint proximi nostri: quoniam pro illis passus est Christus. Passus est enim pro omnibus, cum omnes inimici essemus. Præterea illum scribam, qui volens iustificare se ipsum rogauit: Quis est meus proximus? eleganti & admirabili quadam parabola docuit ipsemet Christus, se esse omnium hominum proximum, & consequẽter omnes nos inuicem proximos, in quibus ipse est aliquo modo, siue per dilectionẽ, siue per fidem. Denique per hoc quòd est paratus omnibus in salutem, facti sunt nobis proximi omnes homines: & hoc fuit legem statuere, & legem implere suo exemplo & facto. Siquidem in ipso lex ipsa perfecta conspicitur: & secũdum quod ipse fecit nobis, etiam vt nos inuicem faciamus, mandat, quod est, vt (si sit opus) ponamus animam nostram pro mutua salute. Hoc est, inquit, mandatum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.

Ioan.15.

Ad hæc. Quicquid aliud erat mandatum in lege, erat quodammodo accessoriũ ad eorum duorum mandatorum principalium obseruantiam. Vnde patet in huiusmodi, à Domini decretis superari

decreta legis: quoniam Dominus ea præcipit, quæ maxime faciunt ad perfectam Dei & proximi dilectionem. Scimus enim, nos à Deo tantò magis disiungi charitate, quantò arctius cum istis inferioribus coniungimur. Sunt autem tria natura, quæ nos à Deo vehementer seiungunt, quia non sunt à Patre, sed à mundo, & à peccato, nimirum concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Ad tria autem hæc mitigãda & restinguenda multò magis incomparabiliter cõducunt noua Christi siue concilia, siue præcepta, quàm illa vetera Moseos. Ecce quantum attinet ad concupiscentiam carnis, audiuimus ab eo vocem nunquam in ea veteri lege expressam. Beati qui lugẽt: quoniam ipsi consolabuntur. Luctus enim concupiscentiæ carnis aduersus est. Et alibi: Sunt eunuchi, qui se castrauerunt propter regnum Dei. In ea verò lege dictum erat. Non erit infœcunda & sterilis in terra tua: & quòd in gaudio & lætitia, & in rerum tẽporalium abundantia seruirent Domino Deo ipsorum. Et circa concupiscẽtiam oculorum Dominus intonuit: Beati pauperes, siue mendici, spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum. &: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me. Illis autem dictum fuit. Omnino mẽdicus & indigens non erit inter vos. Et circa superbiã vitæ, inimicorum persequutio & vindicta mãdabatur. Oculum pro oculo, dentem pro dente. Dominus autem ait nobis: Si quis te percusserit in vnam maxillã, porrige ei & alteram. &: Quicunque te angariauerit mille passus, vade cum eo duo millia. Mittimus autem nonnulla, quę licenter Iudæi sibi vendicabant in illa lege: vt erat vxorum pluralitas, & diuortia, & cõcubinatus, & alia multa, quæ in lege perfecta debuerunt vetari, nec vllo modo permitti.

Matth.5. *Ibid.c.19.* *Exod.23.* *Matth.5.* *Ibid.c.19.* *Deut.15.* *Exod.21.* *Matth.5.*

Verùm illud potissimum considerandum, quomodo lex maximè per Christum impleta fuit. Ecce cum lex illa esset spiritualis, & præciperet carni, id est, homini (in quo erat dominatus peccati & carnis) ea quæ sunt spiritualia, impossibile homini reddebatur implere illã: quia illa lex non imprimebatur in cordibus. At lex fidei, quæ est charitas, infusa est cordibus per Spiritum sanctũ, & ideo reddit mandatum non solùm possibile homini, sed etiam facile: quicquid dicãt hæretici, qui fingunt laborem in præcepto, & crudelitatem atque iniustitiam ponunt in Deo, quasi in lege gratiæ præceperit impossibilia, vt misericorditer condonaret peccata. At nos id, quod maximè pertinet ad laudem diuinæ gratiæ, & ad gloriam Dei, asserimus, quòd ille regenerauit nos in spe viua, & sic fortes reddidit vt possemus nobis comparare salutem: in quo magna est medici gloria. Finis enim legis erat charitas, quam ipsa lex præstare non poterat.

Quomodo lex potest impleri, cuius mãdata Christiana nõ sunt grauia.

Cum ergo data sit nobis charitas, necesse est credere non frustra datam esse: esset autem frustra, si legem non posset implere, ac per hoc odium Dei potius parere, & Christus hoc pacto sic peccati minister, sicut erat lex, vt oporteat quæ destruximus, iterum ædificare: quod vt est absurdũ dictu, ita & summopere detestandum. Hoc enim vehementer detestatur Apostolus ad Gal. Igitur cum verè lex fidei præstet, quod lex illa nõ poterat, hoc non est aliud, quàm stabilire atque implere legem: quia illud maximum, quod illi legi deerat, supplet, videlicet, vt posset impleri, quemadmodũ iam superius dictum est, & sæpius dicetur inferius propter hæreticos. Nam lex illa morbum tantum ostendebat, & indicabat medelam. Fidei autẽ lex etiam sanat à morbo, afferens secum medicinam.

Verùm dicet quis: Et si videam legem (quantum attinet ad moralia præcepta) non solùm non destrui, sed statui atque impleri: quantum tamen attinet ad cærimonias & iudicia, solui videtur atq; destrui. Nec tamen est verum. Nam quum quid decretum est ad tempus & cautũ, post illud tempus magis cessare dicẽdum est, quàm destrui. Et quum loco eius quod cessat, aliquid melius substituitur, non tam dicitur solui, quàm impleri. Quam rem vt exemplis ostendamus, illud sciendum, cærimonialia præcepta esse propter obseruantiam moralium cõdita, & propter illa prima dilectionis mandata: nam fundamẽtum in eis habent. Quia enim diligendus est Deus, ideo & colẽdus debito cultu. Exigit autem ratio, vt in colendo obseruentur modi peculiares, quales sunt personæ, loca, & tẽpora, & res siue instrumenta ad cultum apta: quę omnia debent à prophanis esse remota. Quamobrem, cærimoniæ semper, ratione ipsa docente, multis de causis existimatę sunt ab omnibus sapientibus necessariæ. Nunc autem si quæramus: Sit ne lex soluta circa cærimonias? possumus respõdere: Si consideremus cærimonias in genere & non in particulari aut has, aut illas, manifestũ est, legem Moseos non esse solutam per legem fidei: quoniã lex fidei non respuit cærimonias, imò admittit, imò etiam præcipit per euangelium, partim per id quod cum esset iam adulta ecclesia, Christus hoc negocium tradẽdi cærimonias commisit summo Præsuli. Vnde multa de his ab Apostolis per traditiones accepimus, & postmodo à successoribus proditæ sunt. Patefactis enim misteriis, & instructa melius ecclesia, facilius fuit inuenire aptas cultui diuino cærimonias secundum tempus. Nam & Spiritus sanctus iuxta promissa Christi, illuminat, & assiduè suggerit ecclesiæ suæ, quæ conueniant, & necessaria sint. Quare non soluitur lex circa cęrimonias, si cærimoniæ in genere considerentur.

De cærimoniis legis quomodo non destruantur.

Si verò considerentur cærimoniæ, & earum rationes in illis certis & particularibus cærimoniis, neque sic (si propriè loqui volumus) destructã esse legem dicemus, sed impletam potius. Nam multas & duras admodum fuisse cærimonias illas, quibus ille populus grauabatur, illud erat in causa, vt per eas, cum adhuc puer esset, quasi quibusdã vinculis contineretur, ne se ad lasciuos, & nefandos Gentium ritus cõuerteret, & ad idolorum culturã. Quæ ratio cùm cessauerit adueniente illo, qui disrupit imperium Diaboli, & ad eius lucem tenebrę euanuerunt, non mirum si cessauit etiam illa tanta cærimoniarũ multitudo, tanquam reddita inutilis illi populo eo tempore, qui iam creuerat, & à pueritia excesserat, nec indigebat vinculis illis & pedagogo, vt contineretur in officio, cũ apparuit benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei. Nã & vsque ad tẽpus illud datæ sunt, vt B. Paulus ad Gal. eleganter declarat. Itaque cùm venit signatum, cessasse poti⁹ illas, quàm destructas esse, dicendũ est. Quinimo paulò adhuc subtilius cõsiderantes, etiã

Galat.4.

impletam fuisse legem, quoad hæc, asserimus: quoniam loco seruitutis, libertas accesit: & loco duritiæ, lenitas. Sicut adueniente perfecto doctore, & facto docili discipulo, qui iam adoleuit, cessare debet duritia pedagogi, & virga eius. Legis enim perfectio in libertate est, non in seruitute, scilicet cum nostra sponte aptamur disciplinæ, non auté quum potius metu & formidine. Adde quòd spiritus à multitudine cærimoniarũ obruitur potius, quàm iuuatur.

Adhæc, illæ cærimoniæ (inquantum tales erant) significationem quandam habebát ad doctrinam spiritualem de Christo. Nam hæc est principalissima cærimoniarum vtilitas, videlicet significatio. Significatio autem illa erat futurorũ, quæ de Christo promissa erant, ita vt omnes illæ cærimoniæ figuræ essent Christi venturi. Veritate igitur adueniente, quæ erat Christus, debuerunt omnino cessare. Nam figura debet cedere veritati: ac per hoc non destruitur lex, sed impletur ipsa quidem. Et quod in ea reperitur vacare, non destruitur, sed cessat. Adde, si quæ significabant, vẽturum Christum cærimoniæ, adhuc mansissent in obseruantia, manifestum mendacium (quod præsertim in cultu Dei abominandum est) continerent. Et ideo cessauerunt suapte sponte, & non sunt solutæ, aut destructę: imò per hoc lex impleta rectè dicitur, cum quòd promissum fuit à Deo, exhibitum est. Qui enim fidei legem habet impressam in corde: iam Christũ ipsum venisse, & vigere in semetipso sentit, & dicere potest cum Apostolo: Viuo ego, iam non ego; viuit autem in me Christus. Non igitur oportet eum, qui iam rem tenet, respicere ad figuram, quæ enunciat quod promissum est: neque vmbram sequi, qui tenet corpus. Et hæc quoad cærimonias attinet.

De iudiciis legis quomodo non destruantur.

De iudiciis autem, quoniam illa iudicia magis respiciebant negocia secularia, & vnum illum Iudęorum populum, vt metu iudiciorum, & promissione terrenorum bonorum abstinerent ab iniuria in proximum, & seruarent pacta inuicem, vt & illa eorum respub. saluaretur, cum dominante peccato nulla congregatio possit diutius stare absque iudiciis, Ratio manifesta est, cur debuerũt cessare iudicia. Lex enim perfecta amoris non indiget iudiciis, si modo seruetur. Quod autem seruari valeat, iam datum est ipsa vi legis, quæ est ipsamet charitas. Si verò dixeris: Inueniuntur non pauci, qui excidunt à charitate. Verum est hoc quidem: sed hîc prouisum est per charitatem, & correctionem fraternam vsq; ad iudicium excõmunicationis. Hoc non satis esse asseuerabis: quia adhuc debacchãtur homines, si eis impunè liceat peccare. Respondetur, à lege ista charitati dimitti eos, qui huiusmodi sunt, ad iudicia secularia. Nam indignum erat, legem Dei, quæ habebat suum finem vitã æternam, & quæ non vni populo, sed orbi dabatur vniuerso, tractare de secularibus, & vniformiter sub vnius Gentis legibus astringere omnes Gẽtes. Hoc certè neque ex dignitate legis erat, neque ex prudentia legislatoris. Deus igitur qui dedit per Mosen iudicia illi genti, succurrit eo tempore eorũ imperitiæ & ignorãtiæ, qui nesciuissent se regere, neque valuissent sine iudiciis durare. At cum mũdus cœpit magis sapere, & per Christi lucem facti sunt homines longe prudentiores, hoc negotium statuendi moderãdiue iudicia terrena reiecit in illos, & illa etiã sua doctrina probauit. Vnde dixit: Quæ sunt Cæsaris Cæsari. Et cuidam dicenti: Magister dic fratri, vt mecum diuidat hæreditatem, respondit: O homo quis me constituit arbitrum inter vos? Et adulteram nõ liberauit, nisi per æquitatem legis. Non enim dixit, lapidibus illam non esse obruendam, sed confirmauit hoc quidem illam mereri, quod erat legis, iniquum tamen esse, vt peccatrix à peccatoribus lapidaretur, & ab iis qui longè magis erant legis præuaricatores. Absonum enim erat, vt tales in alios legis seueritatem exercerent.

Luc. 12.

Ioan. 8.

Lex ergo Dei viuentis, & fidei, non habet iudicia in hoc tẽpore, sed seruantur in futuro, quando veniet cõsummatio seculi: licet quilibet cum ex hoc seculo eripitur, sentiat particulare iudicium ex parte, & iam noscat certò futurum. Et in hac lege, eiusque iudiciis verè implentur iudicia huius seculi, quæ sunt sæpenumero falsa, certè semper imperfecta. Falsa, inquam, quia sæpe homines falluntur in iudicando, qui ea tantum respiciunt quæ apparent: non autem respiciunt neque intueri valent secreta cordis. Et sæpè insuper fallunt: quia etiã non nunquam se corrumpi sinunt vel muneribus, vel gratia, vel acceptione personarum, vel odio, aut quauis alia de causa. Ideò lex fidei suo iudicio emẽdabat cuncta falsa iudicia. Dixi item imperfecta illa iudicia, etiam si vera fuerint: quoniã nec est punitio, nec remuneratio pro meritis. Nam peccatũ quod est contra Dei maiestatem, & ipsius charitatis pręceptum, non satis punitur ab homine in hac vita, cum sit dignum æterno ignis supplicio. Ideo suppletur iudicium per legem fidei, & sic perficitur lex, quod attinet etiam ad iudicia. Mitto, fuisse in illis iudiciis similiter significationẽ futuri, quæ adueniente veritate cessare debuit. Sed hęc de figuris cõsideratio, ad illud legis officium pertinebat, quod debuit prophetare de Christo. Nam tota lex & in doctrina, & pręceptis, & in rerum gestis, erat prophetia futuri status, qui erat creandus per Christum, & sub illo. Nam omnia in figuris contingebant illis, vt ait Apostolus.

Summa doctrinæ, quòd lex non destruitur, sed perficitur per fidem.

Quocirca (vt in vniuersum colligamus) concludimus, quòd ex omni parte per Christum lex illa Dei statuebatur, & implebatur, cum quæ lex in obscuro docebat, patefacta sunt in cõspicuo. Et cum illud quod à patrefam. edicebatur per famulum, edictum est postmodo per filium & dominum domus. Et cum quod edictum fuit vni populo, edicitur vniuerso mundo. Et cum ipsa lex, quę scripta erat in tabulis, non dans efficaciam qua perfici posset, scribitur in cordibus, vt valeat impleri: vt quod timore fortasse (& vix) fiebat, posit amore fieri. Et quod amore terrenorum, amore cœlestiũ. Et cum multa imperfecta quæ tolerabantur, & conniuentia quadam Dei licebant, nec imputabãtur, emendata sunt. Et cum quę ad perfectionem dilectionis faciunt, sunt introducta, & cum quæ erant seruilis status sublata sunt, & quæ libertati conueniunt, restituta. Denique cum quæ promissa erant, exhibita sunt: & quæ significata figuris, ipsa præsente veritate conspicua facta sunt. Vt sic famulus cedat filio & Domino, & orbis particula vniuerso, & impotentia potẽtiæ, & perfecto imperfectum, timor

amori, terrena cœlestibus, seruitus liberati, figura denique veritati, & vmbra corpori. Quid amplius obsecro te acute lector, desideras? Error autem hæreticorum vbique in hoc deprehenditur, qui nunquam discernunt legem à lege, opera ab operibus, iustificationem à iustificatione: quam tamen discretionem necessariò varij status admittũt: de quibus etiam passim dicetur.

Hæreticorũ propriũ nihil distinguere, sed permiscere omnia.

CAP. IIII.

QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrẽ nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ Dei: sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus: Beati, quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc in circuncisione tantùm manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? In circuncisione, an in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio. Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam: & sit pater circuncisionis, non iis tantùm qui sunt ex circuncisione, sed & iis qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.

QVID *ergo dicemus, &c.* Exclusa gloriatione Iudæorum, quam à lege & Mose sibi arrogabant, qua sibi solis viam iustificationis vendicabant, nunc eam quoque molitur Apostolus excludere, quæ ab Abraham veniebat, qui eorum pater dicebatur, & meruit accipere circuncisionem ac benedictionem sibi, ac semini suo. Ait igitur: Si exclusa est gloriatio Iudæorum, vt non præcedant Gentes, quid ergo inuenit pater noster Abram secundum carnem, id est, qui fuit pater noster secundum carnem: Aut, Quid inuenit secundum carnẽ: id est, peculiariter pro suis filiis, sua iustitia & circuncisione & obedientia? Respondet ergo Apostolus, eo supposito, quòd Abraham propositus fuit quasi typus & exemplum iustificationis, vt inde in cæteris ratio iustificationis acciperetur. Ait ergo subtilissimè respondens: *Si enim ex operibus, &c.* Manifestè loquitur de initio iustificationis Abrahæ, & primùm excludit viam, quam humana superbia sibi præsumit, vnde putabatur venire prima iustificatio, qua ex iniusto fit quis iustus, nimirum ab operibus, negans Abraham ab operibus iustificatum fuisse coram Deo, licet coram hominibus fortè propter aliqua speciosa opera iustus fuerit habitus.

Est igitur iustitia humana, & iustitia Dei. Illa ex humanis viribus est, & est tanquam pannus menstruatæ: hæc ex Dei dono desuper, quæ infunditur & donatur gratis, quam nemo potest sibi vllis operibus ac meritis comparare. Quòd igitur nõ fuerit Abrahã ex operibus iustificatus, probat à scriptura, quæ ait? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Sensus scripturæ est, quòd illa fides, qua credidit Abraham Deo dicenti sibi: Egredere de terra tua, &c. &: Ego protector tuus, & merces multa nimis. Illa inquam, fides, non autem præcedentia vlla bona opera, fecit vt Abrahã acciperet donum iustitiæ à Deo, quo esset verè iustus coram eo, & operari posset iustitiam. Nec illud fecit fides, quasi illud ipsa mereretur: sed reputata est ei illa fides, id est, acceptata à Deo gratiosè ad iustitiam, hoc est, ad hunc effectum, vt iustitiæ donum consequeretur. Vis autem argumenti in hoc est: Homo qui suis operibus meretur, non indiget vt reputetur ei quicquam gratiosè, ad id consequẽdum quod meruit. Abræ autem illa fides ex gratia reputata est in hunc finem. Ergo non ex operibus meritoriè iustificatus, sed ex fide gratiosè: & hoc est quod ait: *Ei autem qui operatur, &c.* ac si dixerit. Hęc est rei natura, vt homini operanti, ex debito reddatur merces, non autẽ imputetur ex gratia. At illa Abræ fides imputata est ei ex gratia: non ergo ex debito, & consequenter non ex operibus. Vnde ait:

Iustitia duplex humana, & diuina.

Gen. 15.

Nota vim argumẽti, pro imputatione iustitiæ.

Ei autem qui non operatur, id est, qui nõ habet opera meritoria: aut cuius opera non considerantur ad meritum, *credenti autem in eum qui iustificat impium*, hic est Deus, qui iustificat impiũ, & hoc absque meritis: quia impius non habet merita, *imputatur fides eius ad iustitiam*, id est, illa ipsius impij fides acceptatur à Deo quasi opus iusti, & promerẽtis illam verã iustitiam, qua verè iustificetur: cum reuera fides illa nõ sit iusti opus, ac propterea nec promerentis quicquam. Ideo dicit; imputari, quasi sit iusti, *secundum propositum gratiæ Dei*, seu beneplacitum, hoc est, ex gratia, quæ ex beneplacito Dei venit, non ex merito: quoniam illa fides non est opus meritorium, cum sit adhuc hominis impij. Si autem iam iustificatus quis fuerit, etiã actus fidei, qui ex iustitia & charitate postmodo procedunt, sunt meritorij, vt propter eos augeatur iustitia: quemadmodum Beatus Augustinus, & omnes theologi docent. Quod ergo dicit hîc, *credenti in eum*, non sic accipitur, tanquam ille actus fidei ex charitate infusa descenderit. Non enim sic semper intelligimus in scripturis, vt patet de principibus qui dicuntur & ipsi credidisse in Christum: & tamen non cõfitebantur, diligentes magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei. Quod autem dicit de imputatione ex gratia, & non ex debito, probat ex psalmo Dauidis beatificantis hominem, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus, id

Ioan. 12.

Nota.

est,à quo posset Dominus exigere iustitiã, quam tenebatur habere,& tamen non exigit, sed accepto fert,dimittens illi peccatum, & ideo perinde ac si non peccasset, non imputat ei quòd non habeat illam iustitiam, cuius erat debitor (sicut & omnes debitores eramus) & propterea iustificat eum gratis superna iustitia indignum,quasi dignũ. Et hæc est vna hominis beatitudo.id est, vnus modus,quo beatur homo in spe tamen,non in re .Et ponit verba psalmi:

Nota pro intelligentia verborum psalmi. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates,&c.* Beatitudinum duo genera inducit ex Propheta Apostolus vt diuersa.Et primum est, quum remittuntur iniquitates:quo dicto videtur significari gratia, quæ ex pœnitentia & confessione venit ad remissionem peccatorum:quæ peccata sunt præuaricationes,quæ hominem extra Dei gratiam mittunt, vnde iniquitates vocauit Propheta. Propterea Dominus apud Beat.Matth.Vt sciatis,inquit,quia filius hominis habet potestatem remittendi peccata, &cæt.Et apud Ioann. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Et accedit etiam huic beatitudini,quum reguntur peccata, quæ sunt errata minora,per opera charitatis asiduè. Aut etiã (si magis placet) quia in remissione peccatorum, vbi semper culpa remittitur,non remittitur tamen semper pœna,sed manet,nisi per opera satisfactionis,quæ sunt opera charitatis,operiantur, iuxta illud: Charitas operit multitudinem peccatorum. Ideo adiecit:*& quorum tecta sunt peccata.* Hactenus ergo de actualibus peccatis loquutus est, & non ad rem nostram.

Matth.5.

Ioan.20.

Verùm alia est beatitudo, qua homo beatur in hoc,quòd non imputatur ei peccatum.Et hoc procul dubiò de originali intelligitur, quod simpliciter in scripturis vocatur peccatum: quia vnum est, quo omnes tenemur. Et hanc beatitudinem ex Propheta affert Apostolus, vt doceat, hominem ab imputatione illius peccati tum liberari atque absolui, cum incipit credere per Christum deletum esse,& hoc acceptat,sibique applicat. Vnde mirificè loquitur ibi Psalmista dicẽs. Beat⁹ homo, siue Adam,id est,qui adhuc in Adam est peccator, beatus si fide sua hoc sibi compararet, vt nascatur Deo.Quod ipse idem apostolus declarans ait:

Beatitudo ergo hæc in circuncisione tantum manet, an etiam in præputio? hoc est,Beatitudo ista, qua fides ad iustitiam imputatur,vtrum ad existentes in præputio spectat,an verò ad circuncisos?Et vt determinaret quæstionem & solueret, conuertit se ad typum & exemplum Abrahæ & subdit:

Dicimus enim quia reputata est Abrææ fides ad iustitiam,Quomodo ergo reputata est? id est, in quo statu erat Abraham,quùm illi imputata est fides ad iustitiam?*in circuncisione?* id est,nunquid tunc demum quando fuit circuncisus,vt sic possis aliquid prætendere ob circuncisionem tu,qui ex circuncisione es?*an in præputio?* id est,an tunc, quum existeret adhuc in carne & præputio, nondum factus pater circuncisorum,cum ipsemet non esset circuncisus,vt relinquatur spes iustificationis etiam incircuncisis?Et respondet,negans in circuncisione fidem illi imputatam fuisse ad iustitiam: affirmat autem in præputio. Qui locus maximè iugulat hæreticos,eorumque dictum, quo nolunt imputari

In hæreticos.

peccata post baptismum propter fidem; non aduertentes quòd hæc beatitudo, qua non imputatur peccatum, est propriè de peccato originis, & iis quæ primam iustificationem præcedunt: quæ beatitudo accipitur in præputio,& non post iustificationem, ad quã postmodo pertinet alia beatitudo,qua remittantur iis peccata per claues,& per opera charitatis,qui post primam iustificationem, & acceptam gratiam præuaricati sunt.

Præterea notandum, quòd non sufficit impio, vt sic iustificetur per primam iustificationem,nuda fides,sed oportet insuper non esse dolum in spiritu eius,si velit non imputari sibi,id est, oportet vt ingrediatur in pactum bona fide, cum pœnitentia anteactæ vitæ,& animo obtemperandi Deo,& ita permanere,quò sit perpetuò beatus. Ille enim verus est Israelita,in quo dolus non est. Et Dauid dixit:Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Hic est Christus,tabernaculum Dei verum & viuum. Et respondet: Qui ingreditur sine macula, id est, qui fide pura in Christum ingreditur,non habens dolum.Et qui(postquam scilicet ingressus est)operatur iustitiam:quia nihil est damnationis iis, qui sunt in Christo Iesu,qui non secũdum carnem ambulant,sed secundum spiritum. In iis enim dolus non est,& iis prodest hæc beatitudo.Et hoc in hæreticos, qui docent etiam beatos esse qui sunt in peccato,modo credant,cum habeant in seipsis dolum,& non donum Dei.Probat autem eo tempore quo adhuc erat incircuncisus Abram, iustificatum illum fuisse dicens:

Et signum accepit circuncisionis, id est, quia accepit circuncisionem in signum.Frequẽter (vt superius iã monuimus) in scripturis, *&*, capitur pro quia, *signaculum iustitiæ fidei,quæ est in præputio.* Græcè, σφραγῖδα,hoc est,vt ipsa circuncisio esset nota quædam illius iustitiæ,quam ex fide acceperat. Sicut enim in circuncisione illa amputabatur petrino cultro,quod in illo membro videbatur esse superfluum in carne:ita illa iustitia, quæ venit ex fide, est veluti quoddam Christi cultrum, per quam decidit ille fomitis fluxus, qui est in præputio, id est,in homine carnali.Quod verò ait: Quæ est in præputio,refertur ad fidem,id est,ad illum fidei actum,siue illam credulitatem, quæ fuerat in præputio.Sic enim græca vox sonat. Illum enim actũ fidei nondum circuncisi, hoc est, nondum iusti, Deus imputat ad iustitiam.Quod ergo ait:*Et signũ accepit,&c.* manifestè sic exponendum est: quia accepit;&;pro quia:vt palàm fiat, eum ante circuncisionem iam fuisse iustificatum per fidem, quam postmodo circuncisio significauit.Sequitur:

Vt sit pater omnium credentium per præputium, id est,ex hoc quòd ipse credidit in præputio, & iustificatus est in illo,insequutum est,vt sit præpositus pater omnium credentium per præputium, id est,credentium in statu præputij, vt norint qui in tali existunt statu, se illuminari atque adiuuari à Deo posse sine lege,vt credant:& hanc suam ipsorum fidem etiam illis imputatam iri ad iustitiam, sicut Abrahæ. Sic enim ostendere voluit Deus, quòd ex lapidibus poterat facere filios Abrahæ. Credere autem illi dicuntur per præputium, qui non adiuti lege & circuncisione, sola persuasione

prædicationis euangelij Christi adducuntur ad fidem: quoniam (vt eleganter hic ait B. Anselmus) fides præcedit isto casu iustitiam, non iustitia fidem: ita vt ex hac fide donetur iustitia, & non ex iustitia fides.

Et sit pater circuncisionis, &c. id est, circuncisorum non tamen omnium, id est, non eorum qui circuncisi tantum fuerint carne, quos vocat Apostolus suo tropo; ex circūcisione; dicens iuxta veritatem græcæ lectionis, quæ longè melius sic se habet: *His qui non sunt ex circuncisione tantum, sed qui etiam incedunt per vestigia fidei,* hoc est, non iis qui solùm sunt circuncisi carne, sed qui, cum sint circuncisi carne, incedunt etiam per vestigia fidei, idest, sic ambulant vt fides monstrat, & iubet. Et hæc est obedientia fidei, abundare scilicet in operibus bonis. Siquidem hæc iam iustificati hominis opera, perficiunt iustificationem ad æternam salutem. Et de hac secunda iustificatione, qua homo perficitur ad meritum vitæ æternæ, loquutus est B. Iacobus dicens: Quòd Abraham iustificatus est ex operibus offerens Isaac filium suum super altare. Tunc enim manifestè iam iustificatus erat Abraham ex fide, & signaculum fidei circuncisionem acceperat: & tamen non profuisset illi sua fides, nisi ipso opere obediens Deo, suam fidem perfecisset. Quare non nobis est typus tantum Abrahā in eo, quòd credidit à principio, vt ex iniusto fieret iustus, sed multò magis in eo quòd operatus est post adeptā iustitiam, vt ex iam iusto fieret amplius iustus: vt similiter & nos simus perfectè filij eius non solùm credentes, verum etiam post fidem ac per fidem operantes, sicut dixit Dominus: Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Qui enim dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare. Non enim satis est hoc in se recipere, & dicere: Ego vado, nisi quod promissum fuerit, reipsa fiat: sicut docet Dominus in parabola. Talis fuit Abraham qui opere impleuit fidem: & non quia credidit solùm accepit repromissionem hæreditatis, sed quia cum fide, ea quæ lex & verbum fidei imperauit, est exequutus, ideo repromissione potitus est. Vnde ipsemet Apostolus de Abraham ait: Quòd longanimiter ferens adeptus est repromissionem. Quapropter hortatur Hebræos vt ad eius, & aliorum imitationem seipsos cōpararent, qui fide & patientia, non fide tantum, sed fide & patientia, hæreditarunt promissiones. Vbi (quæso te bone lector) vide quàm perpetuo, vel hoc in loco, iugulentur hæretici, in quo tamen ipsi maximè innituntur. Et idem est de cæteris scripturæ testimoniis iudicium, quæ sibi fauere arbitrantur. Ipsismet enim præcipuè refelluntur, quæ tamen illi ad stabiliendam suæ opinionis rationē afferre solent. Est autem operæpretium insanas eorum & positiones & expositiones ad hunc locum adiungere, vt dispiceat pius lector & iudicet.

Iac. 3.

Ioan. 8.

1. Ioan. 2.

Heb. 2.

Lutheranorum errores circa iustificationem detegūtur, & refelluntur.

Primùm, dicunt nullum hominem verè iustificari, & istum esse apud Deum, dici tamen in scripturis nos iustificari in hunc sensum, hoc est, nos reputari iustos, non autem verè esse, reputari autem solùm per Christi iustitiam nobis imputatam ac donatam, modo credamus: quia fides illam iustitiam apprehendit, & facit nobis eam imputari. Negant ergo iustitiam inhærentem, qua verè iustificamur coram Deo: qua valeamus etiam promereri ampliorem iustitiam, & tandem salutem. Et hunc sensum hauriunt ex hoc Apostoli, loco vbi ait, quòd fides reputata est Abrahæ ad iustitiam, id est, fides apprehēdit iustitiam Christi, qua vna reputamur iusti coram Deo. At huic tam absurdę expositioni plurima repugnant. Primùm hic Apostoli verba, quę manifestè torquentur in eum sensum accepta. Non enim idem est, fidem reputari ad iustitiam, quod est, fide apprehendere iustitiam, qua reputeris iustus, licet iustus non existas. Deinde repugnat proprietas vocum. Iustificari enim propriè, est fieri iustum, non reputari. Et similiter esse iustum, non significat reputari, & tamen non esse. Tertiò repugnant scripturæ, quæ nulla tergiuersatione eludi possunt, quæ & bona opera, & merita operum, iustificationem & salutē testātur operari, vt planè pateat doctrina hæreticorum plena (vt antea diximus) confusione, non distinguentium statū impij à statu iusti: nec legem Moseos, quæ erat iniusto tradita, à lege Christi, quæ data est iusto. Et consequenter confundunt opera iustificati cum operibus impij. In his eorum omnis fallacia. Impius. n. nullis suis operibus iustificari potest, sed mera gratia: vt de Abraham ab initio dicitur, Quòd credidit, & imputata est ei fides ad iustitiam. Iusto autem dicitur, vt iustificetur adhuc sicut dictum est Abrahæ. Ambula mecum, & esto perfectus. Vnde & iustificatus est ex illo insigni opere: quia postquam est iustus factus, obtulit filium suum in altari. Fuit. n. opus illud iam iusti opus. Tunc. n. acceperat iustitiā Dei in corde, vt posset operari fortia ac mereri. Sic dictū fuit Apostolis, nimirum iam iustis: Nisi abūdauerit iustitia vestra plusquam scribarum, & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Gen. 17.

Mitto quòd hæc eorum doctrina repugnat spiritui ecclesiæ, & sanctorum sententiis, & pręcipuè B. augustini, quod nec ipsi inficiantur. Illud maximum est, quod eiusmodi doctrina perspicuè extenuat bonitatem, & gratiam Christi, quam tamen ipsi fingunt se amplificare. Si quidem longè maius est, eius beneficio obtinere & esse iustum, & posse operari iusta ac mereri, quàm id solummodò, videlicet, reputari iustum, & non esse, sed solùm alienis inniti meritis. Verùm de his in opusculis nostris latius egimus. Diximus enim hic habendam esse commentariorum rationem, quæ fusiorem interpretationem non ferunt.

Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mundi: sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege, hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum, sicut scriptum est: Quia patrē multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti: qui viuificat mortuos, & vo-

cat ea quæ non ſunt, tanquã ea quæ ſunt. Qui contra ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium, ſecundum quod dictum eſt ei: Sic erit ſemen tuum, ſicut ſtellæ cœli, & arena maris. Et non eſt infirmatus in fide: nec conſiderauit corpus ſuum emortuum (cum iam ferè centum eſſet annorũ) & emortuam vuluam Saræ. In repromiſsione etiam Dei non hæſitauit diffidentia: ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo, pleniſsimè ſciens, quia quæcunque promiſit Deus, potens eſt & facere. Ideo & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam. Non eſt autem ſcriptum tantùm propter ipſum, quia reputatum eſt illi ad iuſtitiam: ſed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum dominum noſtrum à mortuis, qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.

Non enim per legem, &c. Poſt iuſtificationem facta eſt promiſsio Abrahæ terræ peregrinationis ſuæ, vt haberet eam in ſempiternum, dicente illi Domino: Dabo tibi, & ſemini tuo terram peregrinationis tuæ, & omnem terram Chanaam in poſſeſsionem æternam, eroque Deus eorum. Hæc terræ promiſsio, niſi ſpiritualiter intelligatur (vt Iudæis declarauit B. Stephanus) vana inuenietur. *Act.7.* Vnde & Apoſtolus ad Hebr. de Abraham, & aliis *Heb.11.* prophetis ait: Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti non acceptis repromiſsionibus, ſed alongè eas aſpicientes, & confitentes: quia peregrini ſunt & hoſpites ſuper terram. Qui enim hæc dicũt: ſignificant ſe patriam inquirere. Ergo ne vana ſit illi promiſsio facta Abrahæ, ac propterea ne mendax ſit ſcriptura, cum ipſe nihil bonorum carnalium obtinuerit in vita, cogimur intelligere per illam terrã Chriſtum noſtrum cum toto ſuo corpore, quòd eſt eccleſia, quæ & mundi nomine vocatur, cuius hæres deſignatus fuit Abraham, & ſemen eius, id eſt, Chriſtus, & qui ſunt in Chriſto. Et hæc terra eſt, quæ meritò terra peregrinationis noſtræ dicitur: quia in eo viatores cenſemur, tanquam in typo & exemplo, quod reliquit nobis imitandum, & in quo debemus ambulare. In illo.n. ambulauit Abraham ſecundum veſtigia, quæ fide accepit, ideſt, veſtigia bonorũ operum, & patientiæ Chriſti. Vidit enim paſſionem eius in ſpiritu, & confor matus eſt illi. Rectè ergo dicitur promiſſam illi fuiſſe hanc hæreditatem, non ex lege, id eſt, ſi faceret legem (quoniam non fuit data lex Abrahæ) ſed per iuſtitiam fidei. Audi hæretice, per iuſtitiã fidei, hoc eſt, ſi faceret verè opera bona, quæ fiunt ſolummodo per iuſtitiam, quæ dicitur fidei: quia obuenit nobis ex fide. Fuit.n. illi dictum: Ambula coram me, & eſto perfectus. Hæc nimirum ſunt edicta fidei, ambulare coram Deo & Chriſto per bona opera ſicut ille ambulauit, & nobis ſequendi ſe reliquit exemplum. & adiecit: Cuſtodi pactum meum: quod erat acceptæ circunciſionis. Et ſignificabat debitum conſeruandæ atque augendæ iuſtitiæ quam fide acceperat, & circunciſione ſignificata fuit: quod fit ambulando coram illo bonis operibus obediẽtię, quibus creſcit iuſtitia Dei in nobis, & fit meritoria ſalutis. Vnde dixit Dominus: Niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquam Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum, vt paulo ante citauimus. Hæc hæreticus cautè præterit, gaudens de ſua ſemel apprehenſa per fidem iuſtitia, quæ illi non inhæret tamen. Sequitur:

Si enim qui ex lege hæredes ſunt, exinanita eſt fides, &c. Eſſe aliquem ex lege (ex tropo dicendi) eſt eſſe in ſtatu, in quem lex poteſt aliquem collocare. Qui autem tales ſunt, non poſſunt eſſe hæredes promiſsionis factę Abrahæ: quoniã lex habuit ſuas promiſsiones carnales. Quòd ſi ij qui ſunt ex lege, venirent ad hæreditatem Abrahæ promiſſam, exinanita eſſet fides. Nam ſi lex ſatis erat ad hoc, quid faceret fides? At fide iuſtificatus eſt Abraham: & fide poſtmodo perfecit opera, & placuit & ambulauit corã Deo. Vnde Apoſtolus de illo: Fide ait, *Heb.11.* qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem, & exiit neſciens quò iret. Fide demoratus eſt in terra promiſsionis, tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac, & Iacob cohæredibus repromiſsionis eiuſdem. Expectabat.n. fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus. Ecce quo modo fide ipſe tanquam pater eccleſiæ, cognouit futura ciuitatis Dei bona, cuius artificem & conditorem Deum ipſum per Ieſum Chriſtum oculis fidei videbat. Vnde & per obedientiam fidei meruit eius obtinere poſſeſsionem. Probatum eſt igitur ſatis, ſemini Abrahæ, cui fuit facta repromiſsio hæreditatis vnà cum ipſo Abraham ſub eadem cõditione, vox, *ex fide*, non potuiſſe contingere hæreditatem ex lege, quæ non erat ex fide, eo quod ſi ex lege (quæ ex fide non erat) fides exinanita intelligeretur, & conſequenter etiam fuiſſet abolita illa promiſſio facta Abrahæ, & ſemini eius, ſi ex lege tantum penderet: quoniam nulli poſſet obuenire, cum nullus facere legem, nec poſſet facere abſque fide: et hoc nolunt capere hæretici. Ipſi.n. intelligunt abſolutè, neminem poſſe facere legẽ. Et nos dicimus, neminem poſſe facere legem abſque fide iuſtificante. Sic B. Auguſtinus & vniuerſa eccleſia ſemper ſenſit.

Lex enim iram operatur, eo quòd operatur præuaricationem perfectam, quæ præſupponit expreſſum mandatum, & eius notitiam, quapropter ſubdit: *Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio.* Si.n. lex non fuiſſet, peccatum internæ concupiſcentię non fuiſſet conſideratum tanquam tranſgreſsio imputabilis, ac propterea non conſtituiſſet hominem coram Deo præuaricatorem: quoniam lex naturalis, quæ cum hominis natura corrupta oritur, non poteſt docere concupiſcentiam eſſe peccatum, cum illam videat eſſe naturalem, vt potè ex ipſius carnis natura venientem. Et nemo potuiſſet diuinare hoc naturæ vitium veniſſe ex peccato antiquo, ac propterea habere imputationem. Lege autem adueniente, & edicente: Non concupiſces, & non obtemperante per vllam vim legis homine, lex quidem ipſa conſtituebatur operatrix iræ propter mã

datum, & propter doctrinam peccati: quoniam in ueniens hominem non obtemperantē, conuincebat eum preuaricatorem, cum ei per legem innotuisset esse malum concupiscere, sicut latius declarabitur. Et propterea concludit:

Ideo ex fide, vt subaudias, non ex lege, venit hæreditas. Et adiicitur: *vt secundum gratiam*, id est, vt ex gratia fieret hominis instauratio ad merita comparanda, non ex meritis. Quoniam iustificatio ex mera gratia promissa erat, & non ex operibus, fidem aut ipsam iustificationem præcedentibus, *firma sit promissio*. Nō.n. firma fuisset promissio, si premium hæreditatis veniret à lege sine fide prius iustificante: quia (vt dictū est) sine fide lex non poterat impleri. Lex autem vt iustificet, sui implementum deposcit. Cape ista, pie lector; & cognosces hęreticos in his locis mirificè allucinari: *omni semini*, melius, toti semini, ne contra Apostoli doctrinam plura semina intelligamus. Vnum est.n. semē Christus, in quo omnes concluduntur, qui sunt ex fide, siue sint ex gentibus, siue ex Iudæis, in Christo enim neque circuncisio consideratur, neque præputium sed noua creatura. Vnde bene sequitur: Galat.3.

Non ei qui ex lege est solùm. Quod ait; *ei*; noli referre ad semen: quia non sunt plura semina (vt dixi) sed ad hominem, vt sit sensus: Non tamen homini Iudæo, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, id est etiam illi qui licet non sit Iudæus, sit tamen fidelis, sicut fuit Abraham: vt sic benedictio respiciat totum semen, & non partem seminis tantùm, quæ pars erant Iudæi: quoniam Abraham constitutus fuit omnium gentium pater, nōn solummodo Iudæorum, quare addit:

Qui est pater omnium nostrum, &c. Inde enim probatur pater omnium tam Iudæorum, quàm Gentium, quia scriptura dicit: *Quia patrem multarum Gētium posui te*. Si pater multarum Gentium, non ergo tantùm Iudæorum, qui erant tātùm vna gens. Quod autem sequitur: *ante Deum*, sine coram Deo *cui credidisti*, adiunctum est ab Apostolo illi antiquæ scripturæ, ita suggerente illi Spiritusancto. Est autem sensus, quòd hæc paternitas Abrahæ erat decreta ab ipso Patre æterno coram Filio suo, cui ipse credidit, id est, coram Domino Iesu Christo. Nam verba illa, Noli timere Abraham: ego protector tuus, & merces tua magna nimis? verba filij Dei sunt. Et secundum hāc literam probatur Christus esse Deus. Græcè legitur; *cui credidit*, & tunc sunt verba ipsius Apostoli, quæ interposuit quasi sua. Sed vereor ne corrupti sint codices græci ab hæreticis: quoniam secundum aliam literam Christus probatur Deus. Quia verò dicit constitutum esse Abraham patrem multarum gentium ante Deum, cui ipse credidit, ne quis miraretur, quoniam eo tempore (quo ad vixit Abraham) hoc nō videbatur, & durū videri poterat, quòd sobolem generaret extraneam iam defunctus: ad hoc resoluendum tendunt ea verba, quòd hæc coram Deo facta sunt, id est, in mente Dei ac prædestinatione & eius virtute, *qui viuificat mortuos*, vt possit illos excitare filios ipsi Abrahæ, faciendo imitatores eius, ac per hoc imitatione filios. Quod ergo ait: *Qui viuificat mortuos*, intelligit ipsas Gētes, quæ erant mortuæ Deo, sine illius prouidentiæ notitia erga seipsas. Eos enim viuificauit Dominus per fidem, & fecit Abrahæ filios, qui imitati sunt illum in fide, & in operibus fidei. *& vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*. Et hoc item ad ipsas Gentes pertinet, quæ Dei vocatione excitātur, vt sint quæ non erant prius. Dicebantur autem non esse, quia non respiciebantur à Deo sicut Iudæi, qui dicebantur esse, eo quòd sub peculiari Dei prouidentia detinebantur. Sed Deus Pater per Christum facit omnes dociles Deo; & ita vocauit ea quæ non erant, id est, Gentes, potens illas statuere, sicut ea quæ erant id est, Iudæos, quorum bonam partem eorum perfidia fecit vt non essent. Vnde Apostolus ad Corinth. Deus, inquit, elegit infirma, stulta, & ignobilia mundi, & ea quæ non sunt, id est, ipsas Gētes, vt quæ erant fortia, & nobilia, & habentia sapientiam mundi, denique illa quæ erant, id est, ipsos Iudæos perfidos, confunderet, atque fermè ad nihilum redigeret. Sequitur: 1.Cor.1.

Qui contra spem in spem credidit, id est, illud credidit, & sperauit posse fieri à Deo, quod erat extra omnem spem ex vi naturæ. Et hic laudatur Abrahæ fides, per quam dignus factus est apud Deum fieri pater multarum Gētium. Dixerat enim illi iā cētenario Deus: *Sic erit semen tuū sicut stellæ cœli, & harena maris; & non est infirmatus in fide, &c*. Nota historiam, cum illi dictum esset, ex Sara futurum illi semen, non debilitatus est fide, nec à spe ista deiectus est, tametsi ad centum fermè annorum ætatem peruenisset, & Sara vxor duplici de causa infœcunda esset: quoniam & natura sterilis erat, & insuper ætate confecta. Desierant enim in ea fieri muliebria; & nonagenaria erat, & quando concepit, erat propemodum centenaria. Et vide (quæso) miram congruentiam. Nam meritò, & iure optimo factum est, vt sicut ille credidit, sperans quod per naturam sperari non licebat circa filios carnis, quos acquisiuit, non ex vi carnis, sed diuina, propter fidem: ita etiam contra rei naturam haberet eos filios secundum spiritum, qui secundum spiritum mortui, nihil erant coram Deo.

In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, &c. Hæc promissio illa est, qua dixit explicitè: In Isaac erit tibi semen. Et commendatur, quòd non hæsitauerit diffidentia, vel (vt græcè legitur) non disquisiuit perfidia & incredulitate, cum fuit illi postmodo mandatum, vt immolaret filium. Non enim ratiocinatus est secum dicens: Quomodo hoc fieri potest, vt de Isaac, quem modo immolare iubeor, veniat populus Dei? Sed dans gloriam Deo, confitendo in animo omnipotentiam eius, obediuit illi, in tam grandi præcepto, *plenissimè sciens*, hoc est, certa fidei persuasione, quod Deus esset summè potens, qui faceret quæcunque promisit. *Vnde & reputatuus est illi ad iustitiam*, hoc est, isto facto corroborauit, & confirmauit primam iustificationem, qua fides reputata est ei ad iustitiā. Per opera enim impletur fides: & fide implentur opera, vt & ipsa aliquo modo imputentur ad iustitiam: quoniam propter gratiam valent, & meritoria sunt. Quæ tamen gratia aduenit nobis propter fidem, quæ est imputata ad iustitiam: ita vt propter radicem gratię, quę est ex fide, cuncta dici possint aduenire nobis gratiosè & imputatiuè.

quia à principio fides imputata est ad iustitiam. Hanc confessionem si facerent heretici, non esset (hac parte duntaxat) vlla cum eis contentionis ratio.

Non autem scriptum est propter ipsum, &c. Hîc apparet quod diximus, videlicet, propositum nobis fuisse Abraham exemplum, vt modum inde iustificationis nostrę intelligeremus: quia scriptura non propter ipsum solùm eã narrauit de illo, *sed etiam propter nos*, vt simili modo intelligamus, reputatum nobis iri ad iustitiam, si crediderimus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis: *Qui traditus est propter delicta nostra*, id est, ex eius morte consequuti sumus extinctioné peccatorũ nostrorũ: nã & ille obhoc mortuus est: *& resurrexit propter iustificationẽ nostram.* Sicut enim mors eius fuit mors peccati, quo grauabamur, ita resurrectio eius & vita noua, fuit resurrectio nostra, & noua vita nostra: vt quodã modo resurgẽtes à peccato & iustificati per ipsum, viuamus Deo in operibus bonis. Est enim iustificatio in nobis, quædam resurrectio secũdum spiritũ, & pręcedit eã, quę (etiã secũdum carnẽ) erit gloriosa in cœlis: sed hæc interim per gratiã est. Vnde bene canit ecclesia sancta: Qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit.

CAP. V.

IVstificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per dominum nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istã, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Non solùm autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem. Spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Vt quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: Nam pro bono forsitã quis audeat mori. Commendat autẽ charitatem suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secũdum tempus Christus pro nobis mortuus est. Multò igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius: multò magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. Non solùm autem, sed & gloriamur in Deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

REpetens iterum de modo iustificationis, incipit manifestare statum iustificati. Modus enim iustificationis fuit gratis, ex fide tamen. Status autem iustificati, est status pacis cum Deo. Ex iustitia enim pax venit, quę est fructus spiritus: propter quod ait:

Iustificati ergo ex fide pacem habemus ad Deum. Sic enim græcè legitur, *habemus*, & non, *habeamus*, vt habent plerique codices quod mihi magis placuit quanquam audio esse & antiquos codices græcos vbi legitur, habeamus. Hic non pugnabo: vtraque enim lectio potest sustineri. Hæc autem omnino mihi magis probatur. Primùm quidem, quia vera vera est sententia, iustificatos pacem habere ad Deum. Nec ab hæreticis est nobis metuendum, qui hoc in loco quasi victores gestiunt, ob eam, quam sibi falsò fingunt, salutis à pace sua certitudinem, non considerãtes miseri aliam esse atque aliam in scripturis pacẽ, perfectam, scilicet, & imperfectã. Perfecta est, quam res ipsa largitur. Imperfecta verò, quam res pollicetur, quemadmodum mox declarabitur. Secundò placet græca lectio, cum hoc in loco Apostolus adhuc suo more doceat, nec dum ad hortationes descenderit: quod tamen postea facturus est. Et docet quidem à iustificatione venire pacem: quia homo ingressus in Christũ, nouit Deum sibi ob remissionem peccatorum esse placatum, & pacatum: cum etiam dona ab eo perceperit, quibus gratiosus effectus, potest in via mandatorum incedere, ad perfectum tendere, ac tandem perfecta pace potiri sua die. Est enim pax viæ, & est quoque pax patriæ. Hæc firma, secura, atque perfecta est. At illa eiusmodi est, quæ possit excidere, imò verò quæ non rarò excidat: nec securitatem habet de futuro, nec in se perfectionem hoc tempore, quo viuimus. Contra quam veritatem pessimè docent hæretici. Addit autem Mediatorem pacis huius, dominum nostrum Iesum Christum, per quem habuimus accessum per fidem in gratiam istam, in qua fide, siue gratia, stamus. Fides enim est radix gratię, per quam erecti, stamus coram Deo. Iccirco rectè dicimur & verè, stare in fide, sicut alibi B. Paulus: Tu fide, inquit, stas, vide ne cadas. Neque minus verè dicitur, nos etiam gratia stare. Hoc & B. Petrus contestatur, dicẽs hanc esse verè Dei gratiam: in qua & statis, inquit. Itaque volens Apostolus huius celsitudinem status ostendere subiunxit:

Quam pacem afferat prima iustificatio, cõtra hæreticos.

Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Ecce quid ex iustificatione actum, quamue inde vtilitatem consequuti sumus & honorem, nempe vt valeamus tã quam filij Dei gloriari, ius habentes in hæreditate ipsius Christi. Magna profectò hæc & singularis gloriatio, quòd simus filij Dei, & ob id sperare possimus hæreditatem filiorum vna cum ipso Filio suo vnigenito. Magna, inquam, hæc gloriatio, modo sit sobria, modo eas conditiones habeat, quas ipsa requirit: non autem sit nuda & destituta & talis, qualem porrigunt noui hæretici (quos lubet fiduciarios appellare) qui solam extollunt fidẽ, quam & fiduciam vocant, qua vna & sola putant se Dei gloriam apprehendere: qui quidem aduertere nolunt, nos per fidem saluos esse interim in spe, & nondum in re. Grandis enim nobis adhuc & laboriosa via superest, multis exposita periculis, in quæ facile incidimus, si cum timore magno & tremore salutem nostram negligimus operari, inuo-

cato semper Dei auxilio. vnde subdit:

Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, &c. Et hic pergit iis obuiam, qui stultè in sua fide & fiducia gloriantur, non intelligentes quid sit illa spes, per quam inceditur vsque ad interiora velaminis; & quonã modo oriatur in cordibus nostris, & coalescat: ac si dixerit manifestius, Nemo existimet nostram hãc de spe gloriæ filiorum Dei inanem esse & vanam gloriationem, quia filij eius facti sumus. Siquidem & Angeli, qui corruerunt, aliquando filij Dei fuerunt, & item plerique alij, qui tamen præuaricati sunt, & à spe sua exciderunt: quoniam nos nõ in hac vna re gloriam nostram collocamus, quòd ad sublimem illum filiorum Dei honorem & gradum conscẽderimus, verùm in hoc potius gloriamur, quòd hanc nostram spem firmam tenemus & solidam, & per opera bona in perseuerantia vsque in finem, facimus illam nobis certam. Vnde ait:

In tribulationibus. Tribulatio est velut materia, super qua homo patiens exercetur. Porrò si nulla extaret tribulatio, quænam relucere posset patientię virtus? Patiẽtia verò probationem per modum meriti operatur. Nam is qui patitur, meretur probari à Domino, qui cum sit iustissimus, non potest id, quod verè probãdum est, non probare, præsertim quia ipse sic ordinauit, vt probaretur. Est enim tentatio, & quasi quædam militia, vita hominis super terram. Vnde & Frater Domini, Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Oportet ergo (vt B. Petrus cõfirmat) contristari in hoc mundo variis tentationibus, vt probatio fidei nostræ multò sit pretiosior auro, quod per ignem probatur. Sic sic, inquam, probatur fides, & illa est quæ verè exit in fiduciam, nimirum quæ ex patientia cõsequuta est probationem: hæc est enim non vulgaris, sed apostolica prædicatio. Oportet per multas tribulationes intrare in regnum Dei.

1. Pet. 1.

Actu. 14.

Verùm hîc occurrit scrupulus: quoniam B. Iacobus videtur dicere oppositum, videlicet, quòd probatio fidei patientiã operetur, non patiẽtia probationem. Sed ibi manifestè probatio fidei pro ea tribulatione capitur, qua probatur fides. Quanquam & illud dici possit, quòd etiam probatio patientiã operatur. Nam homo patiens, qui se videt probari à Deo, magis ad patientiam animatur. Nec est nouum, idem esse alterius & causam & effectum, secũdum aliud atque aliud genus vel modum causæ, vt dilucidè philosophi declarant. Probatio autem hæc diuina, operatur spẽ: quia Dominus in eo quẽ probat, ex patiẽtia creat spem viuam. Vt hîc planè videas qualis sit, & vnde oriatur spes nostra, scilicet, non ex sola fide, sed quæ ex patiẽtia in tribulationibus, & persequutionibus, & perseuerãtia boni operis venit. Et hæc est vera spes & viua, quam cõmendant scripturæ. Vbi ergo sunt isti fiduciarij, qui in sola fide nitũtur? & nihilominus contra veram fidem docent, nihil minus habentes quàm fidem, qui à doctrina ecclesiæ recedũt, volẽtes suam statuere, quæ etiam ratione, & iudicio prorsus cassa est. Quis enim nec arãs, nec serens, nec triturãs, poterit ex terra fructum cum ratione & prudentia sperare? Quid enĩ est quod legimus. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent? Eũtes ibant, & flebant mittentes semina sua. Venientes autem venient cũ exultatione portantes manipulos suos. Hæc est igitur viua spes, quę non confundit. i. non suffundit hominem pudore: sicut accidit ei, qui frustratur de concepta spe, cũ id quod sperat, non venit. At nostra spes non est talis: & ratio est,

De verá ac viua spe.

Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Charitatem Dei intelligit B. Augustinus, qua nos Deum ipsum diligimus, & rectè: quanquam aliter hæretici (vt Caluinus) qui aiunt B. Augustinum in hac expositione esse allucinatum. Et non videt miser & infœlix Caluinus, in hac expositione B. Augustini etiam illorum expositionem, qua intelligunt de dilectione Dei erga nos, eleganter comprehendi. Nam ipsa Dei charitas, nimirũ qua illum diligimus, quia fundata est in charitate sua, qua ipse diligit nos, certa fidei luce perspicit immẽsam illam Dei benignitatem, qua adeò dilexit nos, vt etiam cum inimici essemus, dederit pro illo tempore Filium suum noxæ pro nobis. Arguit ergo homo dilector Dei in hac luce fidei, & dicit: Si hoc fecit mihi Deus cum non essem filius, sed inimicus illi, quid mihi faciat modò, cum sim iam filius dilectionis, & dilector? Quam vim argumenti ipse Apostolus declarans, adiecit:

Vt quid enim cum adhuc infirmi essemus, &c. pro eo quod nos legimus, vt quid enim, græcè legitur, Adhuc enim, nec redditur alius sensus. Significat namque Apostolus, quòd si Christus mortuus est pro nobis cũ essemus infirmi, hoc est, ægroti, & impii, quales sumus natura omnes propter antiquũ peccatum, licet ad tempus (propterea quòd hoc malũ decreto Dei futurum erat tẽporale, donec veniret medicina) multò meliora de salute nũc sperare possimus, quum sumus sanati, & reconciliati, & facti pij. Quod vt magis declaret, adiungit:

Vix enim pro iusto quis moritur, &c. Non me latet quosdam aliter exponere, quos non reprehendo: sed non visi mihi sunt in mentẽ Apostoli penetrasse. In hoc est vis argumenti ad cognoscendam immẽsam & incomparabilem Dei bonitatem, quòd ipse mortuus est pro inimicis & impiis, cum vix reperiatur qui vel pro iusto velit mori, id est, pro homine innocente, & reddente ius suum vnicuique. Hic est enim iustus secundũ iustitiam, quæ est virtus quædam particularis, & in commerciis requiritur. Vix ergo quisquam moritur pro huiusmodi iusto, licet inueniatur, qui pro bono forsan velit mori. i. pro eo, à quo beneficium acceperit. Bonum enim hîc pro liberali accipitur. Vnde dixit Domin⁹: Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis. Consideretur ergo Christi erga nos charitas: quoniam ille nõ pro bonis mortuus est, à quibus beneficium receperit, quod aliquis fortè ausit: nec pro iustis, quod vix vllus: sed pro iniustis (quod certè superat omnẽ creatam bonitatem) non dubitauit mortem oppetere. Si hoc igitur iam fecit, vt mortuis vitam sua morte daret, & eos saluaret ab ira iam concepta, quomodo non multò facilius superaddet nobis vitam sua vita, ipse in æternum viuẽs, vt salui simus ab ira futura? Nam quid est facilius? Non enim oportet eum assiduè mori. Vna siquidem morte sanctificat

Inter iustũ & bonum quid intersit.

Ioan. 15.

nos in æternum, nisi denuò spontè ac voluntariè prolabamur. Sequitur:

Nota de vera gloriatione.

Non solum autē, sed gloriamur in Deo, &c. Ne quis autem insipienter, & vanè gloriaretur in spe glorię filiorum, & similiter in tribulationibus suis, vnde spes illa coalescit, addit: *Non solum autem, &c.* Nam origo bonorum, de quibus possimus gloriari, Deus est, qui per Mediatorē Filium recepit nos in sinum gratiæ suæ, sibi per eum reconciliatos: vt sic, quicunque gloriatur, in Domino glorietur, vt sit illi laus & gloria. Vbi est aduertēdum, quòd etsi quæcunque sunt bona siue naturalia, siue supernaturalia, ea cuncta acceperimus à Deo, non tamen æquè omnia quæ habemus, dona dicuntur, & æquè nostra. Nam quæ naturaliter nobis insunt, vix dicemus dona. Non enim sic loquuntur scripturę, & hæc magis nostra dici possunt, tanquam quodam modo naturæ nostræ debita. Et iccircò si iis benè vteremur, non male gloriari possemus in nobis, quòd bene illo, quod erat nostrū, vsi essemus. At quæ superuenerunt, & accesserunt nobis supra naturam gratiosè & ex dono ab ipso Deo, hæc minus nostra dicuntur, & verius dona sunt. Et ideo si iis bene vtimur, & per illa quædam meliora meremur, non debemus gloriari ex nobis, quasi à nobis hæc venerint. In qua re multum aberrarunt Pharisæi & Pelagiani, qui gloriabantur, quasi ex viribus naturæ potentes. Vnde suum arbitrabantur opus, si quod facerent bonum. Illis igitur dicitur, Quid gloriaris, quasi non gratiosè acceperis? Lutheranis autem, qui nihil omnino nobis tribuunt, nisi malum, dicitur: Cur non permittis, Lutherane, me in Domino gloriari? Ego enim non mihi ascribo, quod non est meum. Scio quòd nō ego ex me, sed gratia, quę est in me, operatur: quæ tamen mihi dono data, effecta est mea, & per illam operans ego operor, & opus meum est: quāquam ex gratia sentio auxilium Dei assiduum & externū. Quare cum ex gratia mihi inhærente, & ipso Deo adiuuante, bonum aliquod operor, gaudeo, & cōgratulor mihi: quia verè illud ego operor ex meo libero arbitrio, gratia tamen informato. At quia gratiā, & insuper adiutorium habui à Deo, sine quo nihil potuissem operari boni, cōfiteor ingenuè, & glorior, non in me tātùm, sed in Deo, qui hæc omnia operatus est in me: & qui velle bonū, & perficere pro bona volūtate dedit mihi per donum gratię & auxilium, quod ipsa gratia suo iure deposcit. Qui enim diligitur, dignus est fauore ab eo qui diligit, ad finem ad quem diligit. Quapropter dictum est B. Paulo, Sufficit tibi gratia mea. Hæc est catholica doctrina de libero arbitrio, & operibus bonis: vt gratia liberum arbitriū non auferat, sed statuat, & perficiat, & ad omne opus bonum promptum, ac paratum reddat.

Nota propter Pelagianos. *In Lutheranos.* *De gratia & libero arbitrio breuis doctrina.* *2. Cor. 12.*

Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatū mors: & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatū erat in mūdo. Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adā vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudine præuaricationis Adę, qui est forma futuri. Sed non sicut delictum ita & donū. Si enim vnius delicto multi mortui sunt: multò magis gratia Dei & donū, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Nam iudiciū quidem ex vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationē. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multò magis abundātiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipiētes, in vita regnabūt per vnum Iesum Christum. Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius iustitiam, in omnes homines in iustificationem vitę. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obeditionem, iusti constituētur multi. Lex autem subintrauit vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia: vt sicut regnauit peccatum in mortē, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum dominum nostrum.

Quoniam verò dixerat recōciliationem factam cum Deo, & per Iesum Christū, quod supponebat iram, & indignationem Dei aduersum nos, nec irę causam satis declarauerat, hîc ostendit peccatum omnium nostrum, & modum liberationis ab eo peccato congruentissimum. Ait ergo:

Propterea sicut per vnum hominem, &c. Dura quidē constructio literæ, & quiddam necessariò supplendum esse videtur. At sensus ipse non ita obscurus est. Ego enim sic ordinarem. Propterea, vt hîc sistatur, & fiat punctus (vt græci codices habent) & referatur ad superiora, ac si dixerit, Propterea reconciliationem accepimus per Iesum Christum, quia (supple tu) erat cōueniens per vnum hominem instaurari eos, qui per vnum hominem perditi sunt: vnde vt id exprimeret, subdidit:

Sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt, &c. Ita econuersò debuit intrare iustitia per vnum, & per iustitiam vita, & ita intrare vita in omnes homines, in quo omnes iusti & obedientes fuisse intelligimur, qui fide in illum ingredimur. Sed expēdantur singula diligenter.

Per vnum hominem, id est, Adam, *peccatum intrauit in mundum.* Quodnam peccatum fuit hoc, quod intrauit in mūdum? Certè illud quod admisit ipse Adam: quoniam in ipso quodam modo continebatur vniuersus mundus, & ab ipso pendebat. Cum enim posteri omnes naturam ab eo essent accepturi, cōgruum erat, vt & quæ naturæ quodam modo debebātur, per illum acciperent. Illo igitur peccante intrauit peccatū, & per peccatū mors, videlicet,

debita illi delicto: quæ mors pertinet ad mortem tum corporis (cuius debitum tūc incurrimus) tum etiam animæ, quæ fuit priuatio gratiæ & iustitiæ. Intrauit autem & peccatum & mors in mundum, quasi in vnam massam, vt sic in singulos homines, qui ex illa educerentur, ipsum peccatum penetraret. Nam (vt rectè Theologi docent) in Adam primùm intelligitur corrupta natura: ita vt particulares homines eam naturam participātes, inueniantur peccatores, eò quòd in mūdum, id est, in illam massam intrauit peccatum, & inquinata est vniuersa. Quicunque ergo de illa accipit, etiam inquinatus inuenitur.

Nunquid autem de hoc contaminato mundo esset speciali quadā gratia subducta beatissima Virgo, vt mundi appellatio (ob singularem præseruationem) minime illam cōtingat, ac propterea non inuoluatur cum cæteris in peccato antiquo, nequaquam erat in primis fidei nostrę cunabulis tractandum. Ideo sermonem suum ita tēperauit Apostolus, vt nihil prorsus afferat præiudicij aduersus veritatē illam, quam de immaculata eius conceptione vna cū ecclesia sancta tenemus: nec verbis quidem eius (si rectè intelligātur) valeamus argui. Dicit enim B. Paulus, intrasse peccatum in mundum. Nos autem dicimus, hac mundi appellatione non comprehēdi illam B. Virginem, iuxta intellectum scripturarum, in quibus frequentissimè vox ista, mundus, significat gratia Dei vacuos. Vnde Dominus de discipulis suis ait: Mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut ego & non sum de mundo. Quod ergo dedit discipulis Dominus ex tempore, vt eos de mūdo subduceret, hoc non dederit dilectissimæ Matri suæ, ac Sponsæ, vt nunquam cum iis, ab initio creationis illius, qui essent de mundo computaretur? Nec illud obstat, quod addunt, Peccatum & mors pari passu incedunt, vt quem apprehendit mors, etiam peccatum apprehendit: quia per peccatum mors, & ita mors intrauit in omnes, in quo omnes peccauerunt. Respondetur enim non esse huiusmodi ordinem in ipso Apostolo, videlicet: In quē mors intrauit, in eum quoque intrauisse peccatum, sed econuersò: In quem peccatum, in eum & mors. Alioqui & Christus mortuus est, & tamē non intrauit in eum peccatum. Et qui liberantur ab eo peccato, nihilominus moriuntur. Quid ergo mirum si & illam mori oportuit, quæ præseruata fuit à peccato? Non enim placuit Deo (sicut nec erat decens) illam præseruari à morte, quā præseruauit à peccato: quemadmodum nec vllum eorum quos liberauit à peccato, voluit liberare à morte. Præseruatio autē quędam liberatio est. Si enim mortuum est caput, etiam mori membra decentissimum fuit. Verùm quoniam quæstionem hanc copiosè in nostris opusculis & accuratè tractauimus, ad ea remittendum lectorem noscendæ veritatis cupidum, duximus: quam certe veritatem illìc (solutis in contrarium argumentis) sentētiis, & rationibus, atque autoritate ecclesiæ ita corroborauimus, vt ij soli minimè persuadeantur, qui persuaderi dedita opera nolunt. Hîc habenda fuit instituti nostri ratio, vt ipsa breuitate, quoad fieri posset, lectorem ab omni fastidio liberaremus.

Ioan. 7.

De immaculata conceptione B. Virginis.

Sed quæstio est, quonam pacto illud peccatum intrasse dicatur in mundum, cum fuerit actus quidam, qui statim transiit? Respondemus, quòd licet peccatum illud trāsierit actu, manebat tamen semper reatu ante oculos Dei respiciētis Adam vt peccati autorem & reum, in quo continebatur mundus. Ipse enim Adam qui peccauit (quantum in eo fuit) non destitit à peccato: & ita mundus, qui fuit in illo, sub eo peccato inuoluitur. Vnde & peccatum illud Adæ, peccatum mundi dicitur. Sicut B. Ioannes Baptista dixit, Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi.

Peccatum Adæ trāsiit actu, remansit reatu.

Verùm aliter hunc locum interpretati sunt Pelagiani, qui negarūt originale peccatum, non valentes penetrare sapientiam Dei, nec acquiescere diuinis sententiis, & communi ecclesiæ sensui à maiorum traditionibus accepto. Aiebāt enim: Quo pacto fieri potest, vt illud peccatum in posteros transeat, aut posteris noceat? Nam anima quæ venit à Deo, & ab illo in corpora nostra infunditur, quomodo non innocēs venit? Cum igitur non peccet qui generatur, nec qui generat, nec Deus qui generationi dat incremētum, vnde, & per quas (aiebāt) rimulas potest intrare istud peccatum inter tot innocentiæ præsidia? Illud insuper vehementer obiiciebant de paruulis, tāquam vehementer absurdū, ipsos innocentes non debere ob patris peccatum æternæ flammæ plecti suppliciis. Addebant, hunc locum de peccato illo originali non posse intelligi: quoniam non per vnum, sed per duos potius, & primò quidem per mulierem exordium habuit peccatum. Quapropter ita hunc textum intellexerunt, vt diceret, per vnum hominem peccatum intrasse in mundum, non contagione & natura, sed exemplo & imitatione: quoniam omnes ferè homines imitati sunt illum, actualiter peccādo. Sicut & diabolus dicitur pater præuaricantium eorum, qui imitati sunt illum: & Abrahā pater credētium. Vnde Dominus: Vos ex patre diabolo estis. Et qđ sequitur, *Et per peccatum, mors*, de morte gratiæ tantùm interpretati sunt, non de morte corporis. *Ioan. 8.*

Error Pelagianorum.

At quoniam hæc hæresis meritò iam damnata est atque explosa, non esset ad disceptationem iterum reuocanda, nisi Erasmus eam (sicut & pleraque alia) subdolè suscitasset. Et nihilominus vtile est semper scire solutionem eorum, quæ illi obiiciebant: quoniam & in aliorum mentē cadere possunt quàm facillimè, quæ huiusmodi sunt. Nā quædam ab illis in nos obiecta & magni ponderis & momenti visa sunt B. Augustino, vt penè sit fassus nescire se illa resoluere. Nos igitur hîc strictim nō nulla attingemus.

Et primum quantum ad illud attinet, quod ipsi aiunt circa sensum Apostoli, illum sensisse non de peccato quod contagione contrahimus, sed quod imitatione voluntate nostra committimus: vtrunque irrationabiliter asserūt. Quod enim aduersus nos primum pro ratione afferunt, illud est, quòd si de transfusione peccati per contagionem sensisset Apostolus, non dixisset: Per vnum hominem, sed per duos homines. Nā prior fuit mulier in peccando. Sed id commenti ipsos prius iugulat. Etenim si de peccati transfusione per imitationem loquebatur, pari (imo maiori ratiōe) de peccato mulieris loqui debebat, quę prior, & grauius peccauit, & fuit occasio peccati Adæ, qui illam est imitatus. Vnde

Resolutio argumentorum Pelagij.

Eccles.17. rectè scriptura ait: A muliere initium peccati, & per illum omnes morimur. Cum igitur hoc eorũ argumentum retorqueatur in illos, vt non possint hiscere: nostrum nunc est per illud ipsum confirmare nostra.

Dicimus ergo peccatum illud, quod est transfusum & nocuit mũdo, fuisse ipsius Adæ peccatum, & non Heuæ. Si enim peccasset tãtum Heua, non corruisset vniuersa posteritas, nec ipsa quidem Heua amisisset illam originalẽ iustitiam. Eatenus autem nocuit nobis, vt naturæ & gratiæ dona amitteremus, quatenus illa suo peccato adduxit virum ad peccatum: imò ipsamet Heua in Adam peccante inuenta est peccatrix. Quare rectè dicitur, per vnum hominem peccatũ intrasse in mundum, sub quo mundo & Heua conclusa est, cum & ipsum viri peccatum illi nocuerit, vt ipsa quoque amitteret iustitiã illam, qua nostra natura rectè constabat & integrè: licet antea proprio peccato personalẽ gratiam amisisset. Hoc autem erat ratione pacti, quod in solo Adã positum erat, nec absque ratione: sicut ego latius in opusculis declaraui. Quare euanescit hæc aduersum nos argutatio, vt patet in eiusdem B. Augustini epistola ad B. Hieronymum.

Nota hæc acute lector

Verùm argumentum de pueris quod obiectabant, quo etiam multis & magnis angustiis angebatur B. Augustinus, & fatebatur se non habere quicquam certi in promptu, quod responderet, maioris esset ponderis, si nos etiam admitteremus (quod nimis facile aliquando ipse B. Augustinus sibi persuasit) videlicet, à solo Adæ peccato deberi filiis supplicium secundæ atque æternæ mortis. Quod vt est horribilissimum dictu, si ad immensam Dei bonitatem respiciamus & summam æquitatem, ita certè falsissimum. Nos ergo cum omni schola respondemus, summum æternæ & secundæ mortis supplicium, quod est sulphur & ignis, non manere eos, qui solùm cum originali peccato decedunt: quorum pœnam tantummodo esse carentiam diuinæ visionis Innocentius tertius doctè, & eleganter declarauit. De qua re & nos particulari tractatu disseruimus. Nunc satis sit hoc inde sumpsisse, quòd pueri non plectantur illa crudelissima pœna, imò ab omni pœna sensus immunes sunt. Hoc tantũ ferent (sed æquo animo) quòd non videbunt gloriam Dei: nec tamen carebũt sua fœlicitate, quæ deceat hanc nostram naturam, qua homines sumus, pollentes ingenio, & ratione. Et hæc satis quantum ad argumẽtum de pueris. Nam & hoc ipsum de pueris reiectatur in illos. Certum est enim quòd pueri baptizantur in remissionem peccatorũ: & hoc ex apostolica traditione est compertissimum, quod & vsus perpetuus ecclesiæ semper habuit, cui qui resistit, semetipsum cõdemnat. Cum igitur imitatione non habeat peccatum pueri vllum, hoc necessariò superest, vt illud habeant ex contagione.

De pœna originalis peccati.

De statu puerorum qui absque gratia & sacramento decedunt.

Quod verò cum tanta derisione proferebant, inquirentes per quas rimulas hoc peccatum ingrederetur cum tot innocentiæ presidiis, facile resolutum patet habenti aures. Scimus enim, & constanter credimus, animarum creatorem esse Deũ, qui animas creãdo non peccat. Et scimus illum etiam qui generatur, non peccare dũ generatur, aut quia generatur. Et concedimus, patrem cum generauit, concumbẽdo fortè non peccasse: quia rem non illicitam, imò etiam à Deo imperatam fecit, & cum omni debita circunstantia. Et mater similiter non peccauit concipiens puerum, & pariens: quanquã etiam si peccarẽt, non noceret animæ filiorum ad mortem: quia proximorum peccata parentum in sobolem non transeunt, sed illud primi patris nostri peccatum duntaxat. Et cum his omnibus, quæ facile fatemur, nihilominus dicimus, quòd qui cõcipitur & nascitur, peccator concipitur & nascitur coram Deo: non propter nouum aliquod peccatum, sed propter illud antiquum, quod quilibet nostrum peccauit in patre Adam, existens in illo peccante, & comedente. Vnde & creditur cum illo comedisse, & peccasse quilibet nostrum, secundum pactum, & intellectum Dei. Neque verò id mirum est (si hæc sanè capiantur, & considerentur) ita euenire, propter rationabile pactum quod iniit nobiscum Deus, ipso Adam pro nobis paciscente ac recipiente: vt simul accipiamus, eatenus in illo nos dici peccasse, quatenus filij peccatoris per naturam, quam ab eo accepimus, cõstituimur, vt tantùm modo ea per illud peccatũ amiserimus, quæ conueniebant naturæ integræ, quam ab eo (si stetisset) eramus accepturi. Illo igitur non stante, sed preuaricãte & cadente, non possumus iure conqueri, si & nos tanquam filij inobedientis patris, ac per hoc inobedientes, in illo & cum illo cecidimus, & eo caremus, quod per illum & propter illum, si fuisset obediẽs, erat nobis obuenturum. Eo igitur ipso quòd sumus filij preuaricatoris, qui promisit retinere accepta dona pro se, & filiis suis, nec retinuit tamen peccatores & odio digni constituimur coram Deo. Sed iis donis dũtaxat fraudamur excisi à pacto, quæ dona nobis per illum obueniebant. Sicut econuersò, si ipse obediens fuisset, constituti fuissemus iusti coram Deo per illum, & dilecti ad accipiẽdum omne donum in ipso nobis decretum. Quid igitur habet incõgrui, si nos qui eius obedientia obediẽtes & iusti censiti fuissemus ad acquisitionem donorum, per hoc solum quòd patris iusti & obedientis fuissemus inuẽti filij, modo nunc conuerso, inobedientes & iniusti censeamur ad ea dona amittenda, cum nascamur & concipiamur patris iniusti & inobedientis filij?

Quid sit vere peccatũ originale.

Sed dicet aliquis: Ego generor à patre Christiano, qui liberatus est ab ipso peccato, & inuenitur in Christo filius Dei, & non amplius filius Adæ, ac propterea nec iræ filius: Quomodo ergo ex eo nasci potest filius iræ, & filius Adæ? Respõdemus, quòd qui est Christianus, vt homo generat, & non vt Christianus: & secũdum illam partem generat, quæ venit ab Adam, & adhuc vitium habet, & est quodam modo odiosa Deo: quia in illa est malũ, sicut ait Apostolus inferius. Scio enim (inquit) non habitare in me, hoc est, in carne mea bonum. Et ipse Dominus hoc ipsum docens, dixit: Filij huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias: vt intelligamus homines secundum illam partem generare, secundum quam sunt filij huius seculi, id est, secundum carnem. Et ideo tãquam filij Adæ, & non tanquam filij Dei generant. Et sic tanquam iræ filij, & non filij reconciliationis habentur. Donec enim viuimus, filij Adę sumus secundum istum hominem, qui foris est, donec corrũpatur, & penitus

Quomodo pater Christian⁹ trãsfundit peccatum originale in sobolem.

moriatur:& sic efferbuerit atq; exarserit ira Dei.

Nota, Quomodo dicamur omnes in Adam peccasse.

Sed aiunt: Quomodo peccasse in Adam intelligimur, cum non essemus tūc, quum ipse peccauit? Et nos dicimus: Quomodo decimatus fuit Leui in lumbis Abrahę, qui pro illo dedit decimas Melchisedech, cum Leui tunc nōdum esset? Eramus ergo in lumbis Adæ cum illud peccatū peccauit, & peccante illo etiam nos peccasse censiti sumus, quatenus in ipso, & in pacto donorum, continebamur. Et hæc satis nunc ad ea, quæ Pelagiani mouebant contra peccatum originale. Non possunt item ipsi se defendere in eo, quod aiunt hîc loqui Apostolum de peccato imitationis, etiā alia ratione. Non enim dixisset: Per vnum hominem peccatū intrasse in mundum, & in omnes homines: quoniam (vt ipsimet fatentur) multi vixerunt absque peccato, quos de iustitia cōmendat scriptura. Et de pueris, citra controuersiam eos imitatione non peccasse, conceditur. Quomodo igitur ipsi inueniūtur peccatores? Nam B. Paulus (vt mox videbimus) asseuerat & peccatū & mortem regnasse etiam in eos qui non peccauerunt (quales sunt ipsi pueri) in similitudine præuaricationis Adæ. Insuper cum dicat pertrāsiisse peccatum & mortem, de certo quodam peccato, & certa morte loquitur, vt & ipsi articuli græci indicant. Non ergo potest de imitationis peccato intelligi. Non enim propriè peccatum illud & mors à primo parente pertransiit, si nos imitatione peccaremus: sed nouum est nostrū peccatum, & mors, quæ singulis peccatoribus ob propria delicta aduenit.

Præterea, dicet inferius Apostolus, iudiciū fuisse ex vno peccato in condemnationem. & iterum: Quòd vnius delicto mors regnauit per vnum. At si imitatione multi peccarent, non veniret iudiciū ex vno peccato, sed ex multis: neq; regnaret mors delicto vnius, sed multorum. Addo, multos fuisse qui peccando nec de Adæ peccato quicquā intellexerunt, neq; de ipso quidem Adam cogitauerunt, qui minime dici potest suggerere peccatum, sicut de diabolo dicitur. Quamobrē non propriè dicuntur imitatione peccasse, aut suggestione. Non deessent pleraque alia argumēta aduersus hunc dicendi modum efficacissima, sed cum per se sit ineptissimus, satis superque ex superioribus confutatur:

Pelagiani ab ecclesia damnati.

præsertim cum vigeat in Pelagianos ecclesiæ sanctę definitio, quę confitetur originale peccatū propagatione transfundi, & negat imitatione contrahi: & ex hoc potissimum loco damnat aliter opinātes, quemadmodum in concilio Mileuitano constat, à sum. Pontificibus hac in parte comprobato. Quare nos iā superius dictis contenti simus. Quosdam tamen esse non ignoramus, qui ista floccifaciunt, & qui mendaciis adinuentis etiam defendere hæreticorum partes conantur, vt & ipsi aliquid esse videātur. Erasmus enim huic temeritati dedit initiū, contra quē satis in nostro tractatu diximus.

Locus difficilis, & attentione dignus.

Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo: sed peccatum non imputabatur, cum lex non esset. Locum hūc variè interpretantur tractatores, & reuera difficultatibus non videtur carere. Nam si de actuali peccato est sermo, & Apostolus dicat illud fuisse in mundo vsque ad legem datam, primò non est admodum peruiū, quid ad rem propositam hoc attineat: neq; satis est aperta nō imputationis ratio ex eo tantum, quòd nondum extaret lex illa Moseos. Erat quippe naturæ lex, ex qua poterat & agnoscere peccatū, & quod improbè agentibus imputabatur peccatū. An non docuit ipsemet Apostolus superius, eos qui sine lege peccauerūt, sine lege perire? Sed aiūt quidam, quòd non imputabatur ab iis qui erant insipientes: quanuis Deus ipse, quē nihil latere potest, imputaret. Verùm nec hoc quidē satisfacere debet: quia etiam post promulgatam Moseos legem non defuerunt insipientes, qui non imputabāt peccatum. Præterea, non propter paucos, eosque insipientes, dixisset Apostolus absolutè, quod peccatū non imputabatur. Adde quòd gręcè legitur absolutè, tanquam regula. *Sed peccatum non imputatur, cum lex non est:* quę lectio (vt ita dixerim) magistralior est, vt sic indicet rei naturam & cōuenientiam, quæ est, non debere imputari peccatum non existēte lege, quæ illud prohibeat: quod & superius dixerat: Vbi non est lex, nec præuaricatio.

De originali ergo peccato loquitur hîc B. Paulus, in quo totus mundus ignarus inuoluebatur. Et de hoc planius dicitur, quòd erat vsque ad legem. Non enim ex illa lege venit, cum ex Adam processerit, sed potius ex illa lege manifestatum est. Erat autē, & debacchabatur per varias concupiscentias ante legem, absq; imputatione tamen. Nam quodcūque veniebat ex eo peccato ex necessitate fomitis impellētis, non erat æquum vt imputaretur tanquam nouum peccatum, quod parit secundam & æternam mortē. Erat tamen illa prima mors super homines ex veteri peccato. vnde ait:

Sed regnabat mors ab Adam vsque ad Mosen, etiam in eos qui non peccauerunt, &c. Ne autē putares peccatum illud penitus nō fuisse imputatum, adiecit, quòd regnabat illa mors (de qua iā dixerat) quę ab illo peccato venerat. Regnauit autē vsq; ad Mosen, ex eo quòd tunc apparuit peccatū, & significata est medela peccati: vt inciperet illa mors amittere regnū. Nam tunc populus ille accepit legem, qua dictum est: Non concupisces. Non enim poterat homo ex lumine quod habebat à natura, satis cōiectare concupiscentiā esse peccatū, vt inferius docet ipse Apostolus, dicens: Nam concupiscētiam nesciebam, nisi lex diceret, Non cōcupisces. Quid est dicere, nesciebam concupiscentiam, nisi, nesciebam eius rei malitiam? Cum enim concupiscere carni, sit ei naturale, nec possit homo frænare illā ne concupiscat: imò nec possit absque gratia, & gratiæ auxilio non consentire illi concupiscenti, proculdubiò non poterat diuinare hoc esse malū, quod sibi à natura inesse perspiciebat. Quod enim naturale est, neque laude, neque vituperio dignum esse Philosophus docuit, & ratio videbatur cōfirmare. Tametsi alia parte, cum ad superiorem hominis partem respiciebat, rei indignitatem cogebatur agnoscere: sic tamē poterat in his tenebris cernere concupiscentiæ legem esse improbam, & indecoram tantæ creaturæ, quanta est homo. Sed qui poterat scire vnde venisset? Et ideo miser homo non valebat agnoscere peccatum, nisi doceretur per legem, & à Deo desuper. Et cum nō posset agnoscere esse peccatum, non poterat nec quidem cogitare (nedum optare) remediū. Et sic regnabat in eum peccatum, & eius mors vsque ad Mosen: quo tempore & nosci, & simul cœptum est illi obuiari.

Nota.

Nota de prouidentia Dei.

Verùm hîc magnum exoritur dubium: dicet enim mihi quis. Ergo Deus vsque ad Mosen dimisit in eo peccato mundũ absque remedio, vt propterea nullus potuerit habere salutem, & liberationẽ ab ea morte? Absit. Sed dicimus, quòd quæ erant remedia, non veniebant ex lege naturæ, nisi in eis qui per eam legem ita proficerent, vt per Angelos internam huius rei illuminationem mererẽtur, & venirẽt vsque ad eam, quã lex Moseos dabat, notitiam. Nam tũc sibiipsis erant lex: quanquam vix etiam poterãt venire ad limpidam originẽ cognoscẽdæ mortis & vitij naturæ, nisi vel traditione maiorum, vel certa reuelatio illius peccati venisset à Deo, quæ per paucorum erat. Cum igitur nõ esset publicè datum remediũ, neque publicè illius peccati retecta notitia, rectè dictũ est, quòd mors regnabat etiam in eos qui non peccauerunt, *in similitudine præuaricationis Adæ*.i. in eos qui nõ peccauerunt actualiter per seipsos, sicut fecit Adam, quales sunt habẽdi ipsi pueri. Itaque mundus vsq; ad legẽ passus est grassationem illius peccati: quãuis multi ab illo fuerint liberati, qui pertinuerunt potius ad legem gratiæ, quàm ad legem corruptæ naturæ.

Sunt tamen qui sic exponunt. *Regnauit peccatum in eos qui non peccauerunt*, nimirum peccatum Adæ. Redditur autẽ ratio, quare in eos regnauerit, cum ipsi non peccauerint: quoniam *in similitudine præuaricationis Adæ*.i. in ea præuaricationes similes inuenti sunt ipsi Adæ, tanquam in quo omnes continebamur, & similes illi facti sumus, eius præuaricationis participes. Hæc expositio vera est in se. An verò eam ferat litera, ipse lector iudicet. Siue autẽ hæc, siue superior expositio eligatur (nam vtraq; in idem recidit) notabis hîc differentiam temporum: hanc etenim Apostolus indicare volebat. Ante legem derelictus est mũdus sine doctrina illius peccati, ne fieret imputabile, cum nõ esset tempus adhuc indicãdi remedium. Postmodo per legem indicatum est peccatum, simul & remedium. Deniq; verò per euãgelium omnibus vltrò propinatũ est. Non me latet B. Ambrosium legere hunc locũ absque negatione, & hoc magis probare. Dicit enim regnasse mortem etiam in eos qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ. Sed quis dubitare poterat, quòd in illos qui actualiter peccarũt, sicut Adam, regnauerit mors? Cur autem dixisset Apostolus etiam in eos qui peccauerunt? cur dixisset; etiam; tãquam esset magis dubitabile, & minor ratio, vt debuerit mors regnare ĩ illos? Quare prior lectio melior veriorque videtur, nisi fortè illud; *etiam*; abundet, & non sit in textu.

Quod autem dicitur Adam esse forma futuri, sic intelligitur, vel quòd in illo figurati sunt posteri, qui censentur cum illo peccasse: Vel (quod magis placet) quia ille fuit quodã modo typus, ad quem Deus futurũ Adam, id est, ipsum Christum redemptorem nostrum aptauit, sed cõuerso modo, nempe: Vt sicut ille perdidit, Ita Christus saluos faceret. Ille inobedientia & peccato: Christus obediẽtia & iustitia. Ille gustando dulcem fructiferi ligni cibum: Christus gustãdo ligni sterilis amarum. Et sic facile est inuenire alias huius antidoti admirabiles congruentias. Addit tamen:

Sed non sicut delictum, ita & donum, &c. ne putaremus per omnia cõuenire typum: ideo hîc declarat excludi Adam priorem à secũdo Adam: quoniam non tantum nocuit ille, quantum profuit iste. Vnde ait:

Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Græcè verius legitur, in multos, non in plures. Est ergo dictum Apostoli, quòd licet vnius delicto multi mortui, tamẽ gratia Dei, id est, donum illud iustitiæ, propter gratiam vnius hominis Iesu Christi, abundauit in illos multos, hoc est, vis gratiæ in bonum excessit vim delicti, quod erat in malum. Hîc verò nota quòd non audet asserere omnes mortuos per Adam, sed dixit, multos: fortè volens seruare se ab immaculatissima Virgine Dei Matre. Nec alienum videri debet, si ita (Spiritusancto autore) prospectum esse futuris quæstionibus existimaremus. Porrò declarans in quo excesserit gratia, ait:

Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Credo hoc in loco; &; (sicut solet) accipi pro; quia; vt declarentur dicta superius, & sit hic sensus. Quòd enim gratia & donum multò magis abundauerit, hinc probatur: Quia nõ sicut per vnum peccatum (supple tu) meritò veniebat iudicium in omnes, ita per Christum ab eo tantum peccato venit meritum iustificationis in omnes. Nos.n.a multis delictis illi peccato superadditis meruit Christus iustificare. De merito enim hîc loqui videtur Apostolus, & nõ de facto, cum seipsum declarãs dicat:

Nota de gratia Christi, si confratur cum peccato Adæ.

Nam iudicium quidem ex vno in condẽnationem. Non audet dicere fuisse pronunciatam damnationẽ, sed quòd secundum meritum iudicium erat sic dispositum ad condemnationem, propter illud vnum tantum delictum. Donũ autem ex multis delictis ad iustificationem, hoc est, donum Dei per Christum dispositum fuit vt daretur, non ad iustificationem tantum ab illo delicto, sed à multis delictis. Et sic patet quomodo meritum Christi ad bonũ, extendat se ad plura peccata, cum demeritum fuerit tantum ex vno peccato. Non me latuit græcè hunc locum aliter legi, videlicet: Et non sicut per vnũ peccatorem. Sed nostra lectio mihi videtur verior, vt sit sensus, Magis etiam de facto profuisse, quod habuit Christus in meritis pro nobis, quàm obfuerit quod ex demeritis Adæ de facto contigit aduersum nos. Quod & probat subdens:

Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum, &c. Ecce quomodo obfuit peccatum illud: quia mors regnauit per illud peccatum in multos. Sed ecõuersò, vide quomodo qui acceperunt abundantiã gratiæ & iustitiæ, habeant vitam, in qua multò magis regnant per vnum. Ecce, expendamus conditionẽ mortis illi⁹, & regni eius, quæ mors accidit ob peccatum: & conferamus cum illius vitæ conditionibus, & regni eius vitæ, quæ nobis confertur per Christum. Mors enim illa non erat perfecta mors, nimirum secunda illa, quæ aufert omnem vitam.i. vitam gratiæ beatam, & vitam hominis fœlicem, vt homo est. Illa enim mors quę ex illo peccato nobis accidit, & si amputat vitam gratiæ, non tamen vitæ humanæ suam aufert fœlicitatem. Ideo pueri (vt iam diximus) etiam si in eo peccato moriãtur, ac propterea non sit illis aditus ad vitam ęternam, tamen non carebũt humana fœlicitate, sicut credibile est. At vita beatorum perfectissima erit, omnẽ

concludens felicitatem. Ad hæc regnũ illius mortis fuit temporale regnum. Regnauit.n. vsque ad Mosen (sicut declaratum est) & cœpit destrui ostẽso morbo, & indicato remedio, & hoc magis in aduentu Christi. Quòd si etiam regnauit in multis, in eos, in quos regnauit, habuit temporale regnum, scilicet, vsque ad iudicium. Nam tunc mors ex illo peccato veniens eliminabitur in sempiternum: nec erunt tunc vlli filij iræ, nisi qui ex nouo & proprio peccato rei inuenientur æterni delicti. Nam pueri qui decesserint absque gratia Dei, & ipsi quoque instaurabuntur: & si non ad gloriam in cœlis, ad suam tamen fœlicitatẽ in terris vt non nulli Theologorum non temerè crediderunt, & sic non penitus filij iræ inuenientur. Possumus autem hoc in loco (cum de accipientibus abundantiam gratiæ, & donationis iustitiæ sermo est) intelligere de his, qui præcipui sunt acceptores donorum secundum Spiritus abundantiam, qui & prædestinati sunt coram Deo: quibus ita dispositum est regnum, vt nullo modo ab eo diuelli posint ob eximiam gratiam, quam decreuit eis impartiri Deus per Iesum Christum. Sequitur:

Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condamnationem. Postquam declarauit in quo typus excedatur, nunc in quo conueniat exponitur. Et primò quoad meritum: Secundò quoad effectũ. Et de merito quidem ait: Quòd sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem. Eccè hîc manifestè deest verbum (quia de merito loquebatur, non de facto) quia condemnatio illius peccati suspensa est propter decretam reparationẽ. Erat autem huius delicti meritum, vt sententia in omnes homines procederet ad condemnationem: nec propterea sequitur, quòd ita de facto fuerit. Vnde quidam ex hoc loco ineptè inferunt. Beatisimam Virginem subiacuisse illi peccato. Ineptè inquam, siquidem non aliud hîc probatur, nisi quòd meruit subiacere, vt Adæ filia: quod nemo negat. Sicut econuersò, cum dicitur:

Sic per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem. Apparet enim de facto per Christi iustitiã non omnes fuisse iustificatos. Ergo de merito loquitur Apostolus, vt sit verus sermo ipsius. Nam si quod dicitur, in omnes homines, cum de Adæ peccato est sermo, simpliciter (vt vis verborum significat) intelligitur: sic profectò debet pariter intelligi, cum est sermo de Christi iustitia, illud idẽ quod dicitur, *In omnes homines.* Nam hoc restringere ad regeneratos tantum, siue ad prædestinatos, apertè violat literam, & destruit conuenientiam typi. Apostolus enim æqua lance ista disponit, videlicet delictum Adæ cum iustitia Christi, quòd sicut illud delictum in omnes homines, ita hæc iustitia in omnes homines. Sed iustitia non de facto in omnes homines, sed de merito: ergo & delictũ de merito, vt similiter de vtraque dictum verificetur. Quia sicut meritum Adæ per delictum extendebatur in omnes, ita Christi meritum per iustitiã extendebatur in omnes, modo in omnes applicaretur. Quòd si non applicetur omnibus, per ipsum non stetit: sicut nec per Adam stetit, quo minus applicaretur sui delicti meritum in omnes. At nos cum omnibus piis credimus, sanctisimam Dei Matrem per eximiam Christi filij eius Domini no-

Nota hæc, quomodo Apostolus non de facto loquatur, sed de merito.

stri gratiam fuisse exemptam. Per gratiam, inquã, non per naturam: ne quis calumnietur, nos illam facere Christo filio parem, qui ex suiipsius natura hoc habuit, ne vlli prorsus peccato posset subiacere: Mater verò ex gratiæ dono in gratiam Filij, vt decentisimum erat. Sed nos de hac re alibi. Nam cùm de efficacia peccati Adæ, & iustitia Christi loqui voluit Apostolus addiecit:

Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, &c. Ecce hîc, quomodo multos opponit multis. Non enim dixit, omnes constitutos peccatores per Adam, sed multos. Et similiter per Christum, nõ omnes constitutos iustos, sed multos. Loquitur enim manifestè de iis, qui effectu ipso constituti sunt tales, hoc est, vel peccatores per Adam, vel iusti per Christum. Nam de Christo Isaias palam ait: Iustificabit ipse iustus seruos meos multos. Sequitur: *Isa. 53.*

Lex autem subintrauit vt abundaret delictum. Quoniam dixerat, legem non solùm non iustificare coram Deo, sed iram etiam operari: & hoc videbatur pertinere ad sugillationem Dei, qui rem nedũ inutilem, sed insuper noxiam per seruum suũ Mosen introduxerit: hîc aperiens Dei prouidentiam, diuinum cogitatum plenum misericordiæ & æquitatis detexit. Ait ergo: *lex autem subintrauit*, id est, quasi latenter & obiter irrepsit, tanquam non ad rem faciens, hoc est, ad ipsam iustificationem, quod tamen erat intentum Dei principale, sed hoc fuit, vt abundaret delictum. Ad talem.n. finẽ valuit illa, & hoc Dei ordinatione factum est, nõ vt huiusmodi esset finis legis, videlicet, peccatum, sed abundantia gratiæ, quæ superabundaret, vbi abundasset delictum: quod accidit Iudæis, quibus data est lex. Ipsi enim supra modum ob acceptam legem constituti sunt peccatores: ideo abundauit in eis delictum.

Nota ad quid data fuerit lex.

Nec metuendum est confiteri Deum velle peccatum, vt & B. Augustinus ait. Non quia ipse velit peccatum, vt est peccatum & malum, sed vt bonũ est, putà, vt est vel pœna peccati, & vindicta in reprobos (sic enim intenditur à Deo, & bonum est, non malum) aut vt ipsum peccatum est occasio ad bonum in dilectis & electis suis, vt cedat in gloriam suam. Et sic Deus vult interdum, atque intendit peccatũ hoc pacto, dum id præcipit, quod videt hominem non facturum, qui tamen putat sua superbia se posse facere, vt agnoscat miseriam suam, & certò compertum habeat se non posse facere, & sic humilietur, & confiteatur, & deprecetur, vt consequatur misericordiam, & facultatem faciendi. Sic non solùm permisit negare Petrum, sed etiam voluit, & hoc intendit, derelinquẽs eum propriæ fortitudini & viribus ob præsumptionẽ eius, idque meritisimè. Sed factum fuit misericorditer, quo illi sese, & infirmitatem suam agnosceret, & humiliaretur, & confiteretur & conuerteretur, & sanaretur, & disceret erga alios esse misericors. Et hac prouidentia vsus est Dominus erga mundum ad domandam eius superbiam. Dimisit enim illum ingredi vias suas, vt reipsa videret, se nihil boni posse facere fine illo, sed plurimum mali. Et Iudæorum populo, quem peculiariter dilexit etiam vt magis abundaret delictum, per legẽ prouidit, vt peccatum concupiscentiæ agnosceret, id est, morbum suum: vt miser homo nolens trans-

Quomodò Deus velit peccatum.

gredi, & nihilominus transgrediens, verè recognosceret suam infœlicitatem, & curreret ad medicum & medelam: & tunc abundaret misericordia Dei.

Attamen sunt qui exhorrent confiteri, Deum quouis modo intendere peccatum, & volunt ly; vt, consecutiuè, non causaliter accipi. Et non vident quòd si Deus præcipiat alicui quicquã quod ille non potest efficere, ex ipso præcepto consequenter peccatum vult, & intendit. Non dico quòd ipsa lex intendat hoc: quia non est legis intendere malum, sed bonum: quanquam lex ipsa non intendat quicquam, sed legis autor. Non autem poterat lex impleri, sine gratia Christi: gratia autem non veniebat sine confessione peccati. Cõfessio autem non exculpebatur absque cognitione ipsius peccati. Cognitio autem propter superbiam hominis, non poterat prouenire absque præuaricatione & transgressione. Præuaricatio autem & transgressio non erat absque lege. Ergo de industria data est lex, vt peccatum inualesceret, & hoc homo agnosceret, & humiliaretur. Ergo non intẽdit peccatum Deus vt peccatum, & vt deordinatio est, sed in remedium propter conditionem hominis malam & proteruam, vt constitueretur in dispositione ad accipiendam misericordiam: quod sola facit agnitio, & confessio peccati, & humilis prostratio suiipsius coram Deo. Tunc enim accurrit, & effundit ille misericordiam suam, vt est in parabola de filio prodigo. Neque tamen sic vsus esset peccato nostro Deus ad bonum, nisi in eum statum homo semetipsum coniecisset, vt iam esset necessarium ad salutem apparere peccatum, & consequenter peccare, vt per hoc magis pateret infirmitas: & nos aliquando agnosceremus nosipsos infirmos, & (sicut diximus) curreremus ad medicum & medelam. Nam (vt rectè inquit B. Thomas) etsi morbus corporalis medelam possit suscipere etiam ipso ægroto nesciente, aut etiam inuitò, non sic tamen est de morbo animæ spirituali, qui venit ex culpa propria contra Deum. Nisi enim homo infirmus morbum animæ suæ agnoscat, & pœniteat, & oblatam recipiat: imò etiam petat medelam, honorans medicum, non saluabitur. Sic ergo necessarium fuit vt abundaret delictum, & sic legem dari, qua lata fierent transgressiones, & agnosceretur status morbi: & ita desideraretur medicus & medela, & consequenter sic legitimè obueniret ægrotantibus salus. At ab initio, cum esset homo in statu integro, nequaquam necessariũ erat peccatum, nec à Deo fuit vlla de causa intentum, vt rectè docet B. Augustinus. Vnde quod canitur in ecclesia: O verè necessarium Adæ peccatum, non est absolutè intelligendum, sed ex suppositione, id est necessarium ad ostensionem diuini illius excellentis erga nos amoris, quæ ostensio non fuisset, nisi Adam peccasset. Sed ostensio illa non erat conueniens nisi peccato posito, & peccatum illud nullo modo tunc erat desiderabile, nec dignum vt à Deo quouis modo intenderetur, ad ostensionem illam suæ misericordiæ. Quis enim sapiens pater intendat filij existentis in iustitia, & non proterui, contumaciam, vt ostendat suam erga illum misericordiam? Aut quis intendat periculum vllum eius qui bene habeat, vt liberet eum ab illo? Proculdubio inconuenienter talia & cogitantur, & dicuntur. At iam facto filio rebelli, & contumace & proteruo, & hoc non ex patris prouidentia & deliberatione, sed mala illius voluntate, potest quidem pater consultò, & de industria, nec sine prudentia, talem filium dimittere vt incidat in pericula, & miserias: imò & occasiones honestas ea ratione præbere, vt sese tandem cognoscat, & reuertatur, & resipiscat, & imploret veniam & indulgentiam paternam, & obtineat. Hoc igitur fuit consilium diuinum (exorto iam à culpa nostra peccato) vt per legem cresceret, vt sic agnosceretur, & veniam mereretur, & gratiæ abundantiam. Vnde ait:

Nota hæc diligenter.

Differentia inter morbum corporis & animæ, & hominem medicum, & Deum medicum.

Adæ peccatum quomodo necessarium.

Vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia, &c. Non est dicẽdum, *in mortem*, sed, *in morte*: quia peccatum & infirmitas illa non erat ad mortem iam parato Redemptore: sed dicit, *in morte*, id est, in illa priore morte, quæ non erat perfecta, sicut declarauimus. Regnum enim illius peccati erat in ipsa morte gratiæ, vsque ad aduentum medici. Moses enim non fuit medicus, sed fecit potius vt per legem inualesceret peccatum, & morbus peccati. Solùm in lege prophetauit de illo, per quem mactandum erat peccatum, & ipsa mors, & loco peccati & mortis, restituenda iustitia, & vita gratiæ, quæ regnaret ad vitam æternam per ipsam iustitiam, & per Iesum Christum Dominum nostrum. Quo in loco consydera statum, in quo positi sumus per Christum: quia prius regnabat peccatum in morte, vt non possemus non peccare. Nunc regnat gratia per iustitiam, vt non cogamur peccare nisi dederimus nostra sponte manum peccato. Et quidam etiam propter eximiam gratiam Dei, peccare non possint ad mortem.

Nota statũ in quem peruenimus per Christum.

CAP. VI.

QVID ergo dicemus? Manebimus in peccato vt gratia abũdet? Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? An ignoratis fratres quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est iustificatus est à peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam viuemus cum illo: scientes quòd Christus resurgens ex mortuis iã non moritur: mors illi vltrà non dominabitur. Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quòd autem viuit,

vivit Deo. Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autē Deo in Christo Iesu.

QVoniam ex Apostoli doctrina malè accepta, quidam prauas consequentias colligebāt, & aiebant: Si commendatur gratia Dei ex abundantia peccati, ergo peccandum est, & non est suscipienda medicina, sed manendum est in peccato, vt abundet gratia. Respondens B. Paulus, primùm abominans talem conclusionem, ait: *Absit*. Tum affert rationem, vt inualidum argumentum ostendat, dicens:

Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? vt sit sensus, Qui in bono statu existūt, non debent intendere in malum, sed quiescere à malo: nec debent sperare vitam in eo, vnde est per se mors. Prius enim quàm reciperet homo gratiā Dei, cum esset in ægritudine, & viueret peccato (quod super eum iustè dominabatur) Dei benignitas interim procurabat illi vitam licet persisteret in illo peccato, quin & peccatum peccato adderet, nec aliter facere posset. Substentabat autem illud peccatum Deus, ne in suum effectū (qui est mors secunda) erumperet, vsque ad exhibitionem medicinæ in mente diuina iam præparatę, & vsque ad recuperationem sanitatis, tanquam conniuens interim, & dissimulans delicta. Nam corā Deo quodam modo viuebat adhuc homo (quanquam infirmus) quia positus erat in eo statu, vt acciperet medelam sua die, paratam sibi ab ipso Deo. Ergo vbi iam venit gratia, & reddita est sanitas per medicum & medicina, minimè peccandum est, vt gratia abundet: sicut nec ab initio, cum esset natura integra intendit Deus peccatum hominis, vt ostenderet abundantiam gratię. An vllus vnquam peritus & fidelis medicus consulet homini prospera corporis valetudine vtenti, sese vt crapulæ det, ægritudinemque incurrat, quò suæ in eum artis exercendæ postmodo habeat occasionem? Hoc sane vir prudens nunquam committet. At postquam is qui sanus erat in grauem aliquem morbū propria culpa inciderit, quædam ei de industria indulget, imò etiam præbet (quæ aliàs per seipsa essent noxia) eo quòd nouit per medicinam, quam parauit, illa omnino vomitanda, seu eiicienda quocunque alio modo: nec posse aliter euacuari, nisi plura sic fuissent simul congesta. Recepta verò iā sanitate per medelam sapiens medicus non iā permittit ægroto vt quicquam tentet, quod ad distemperantiam humorum faciat, ac denuò ægritudinē inducat: imò hoc ipsum instantissimè prohibet, ne fortè etiam in peiorem conditionem recidat. Et hanc prudentiam Christus nobis ad huius rei doctrinam manifestauit, quùm hominem illum, quē sanauerat ab infirmitate, offendens in templo, dixit: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi contingat: quoniam recidiui grauius ac periculosius postmodo laborant. Hanc doctrinam noui hæretici omnino ignorant: sed perinde docent, ac si semper homo in priori statu maneret, nihil sanitatis in baptismo recipiens, nec vllum Spiritus donum. Sequitur:

An ignoratis fratres, quia quicunque baptizati sumus, &c. Mirabili doctrina hoc ipsum nobis Apostolus ex typo ostendit, in quo vt id cernas, aduerte diligenter, eos qui baptizantur Christi Baptismo, in Christū Iesū baptizari, id est, quodā modo induere illum, vt in eo maneant, sicut de illo nobis mystica significatione declarat scriptura. Cùm igitur baptizamur in illum, non nisi in illum cruci fixum, & mortuum baptizamur: quoniam in mortem ipsius baptizamur, hoc est, ipsam eius mortē, ac sepulturam illa immersione commemorātes & significantes. Hoc autem non aliud est, nisi profiteri effectū suæ mortis in nobis, qui est mors peccati. Ergo quicunque baptizamur sic in Christum intrantes, ita morimur peccato, sicut ille mortuus est, ad delendum illud. Et sicut à corruptibili vita illa, quæ erat quædam mors, liberatus fuit moriendo: sic & qui in illum ingreditur, debet effici liber à priore conuersatione, qua satisfaciebat peccato. Et sicut sepultus est ille post mortem, & tres dies mansit vsque ad resurrectionem: sic & sepultum oportet manere corpus peccati, quod est caro hæc nostra putida, condita tamen aromantibus, id est, odore bonorum operum, & spe resurrectionis futuræ, donec appareat illa perfecta resurrectio: & interim reliquum temporis, abiectis prioribus desideriis, viuamus Deo. Vnde declarans hæc, ipseipsemet ait:

Nota pulcherrimum typū in baptismo conditionis Christianæ

Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt sicut idem Christus resurrexit per gloriam Patris, non ad veterem vitam, vt vlterius satisfaciat peccato (quod fecit semel) sed in vitam nouā, incorruptibilem, gloriosam, vt viuat Deo in sempiternum, nunquam moriturus. Sic & nos post extinctionem peccati, debemus in vitam nouam resurgere, sine corruptione peccati ambulātes cum illo inculpabiliter & innocēter, quadraginta dies, id est, perpetuum vitæ nostræ tempus vsque ad ascensionem cum illo, sicut post resurrectionem ille fecit cum discipulis suis. Tantundem enim temporis nobiscum manet Dominus, vt nobis illuceat. *Quoniam si complantati* (melius coinsititij, vt habet græca vox) *facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus*. Nam perinde ac si insereremur in corpore Christi ad nouam vitam, in ipso baptismo commorimur præteritæ vitæ, quæ fuit in peccato: vt sicut ille resurrexit in gloria, sic & nos aliquando cum illo. Nam quod insitum est, & manet in eo in quo est insitum, ab eo accipit vigorem vitæ, & eius vitam meritò consequitur. Et amplius declarans, addit:

Hoc scientes, id est, hoc scire debentes, *quòd vetus homo noster*, ipse Adam, in quo eramus omnes, *crucifixus est* nimirum cum Christo in eo corpore. Et propterea nos extincti sumus, quatenus peccatores eramus cum illo, & in illo: quia Christus illum hominem, & nos omnes posuit in carne sua, vt sic cum illa destrueretur totum corpus peccati, & omnis eius vis, ita vt non sit nobis necesse vlterius seruire peccato: quoniam regnum suum perdidit.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato, id est, Christus qui se peccatorem constituit pro nobis, & reum, soluto debito per mortem, & vnam suiipsius hostiam, iustificatus est à peccato, scilicet, vt non teneatur amplius ad soluendum, & sic moriēdum pro illo quod semel fecit. Vnde iustus est factus, vt viuat Deo. Sic & omnis qui in illo est ba-

ptizatus, inuenitur mortuus cum illo, & sic iustificatus est à peccato: quoniam peccatum nullum ius in eo habet, vt iure valeat dominari, cum sit solutum illud debitum.

Quodnam ius habuit peccatũ in homines. Vbi nota, peccatum habuisse ius in ipsum Christum, & in nos, sed vario modo. In Christum quidem volente illo habuit ius afficiendi eum morte vt pro peccatis nostris satisfaceret. Hoc enim ille in se recepit voluntariè mandante Patre. In nos autem velimus nolimus, habuit ius vt teneret obnoxios sibi ad fructificandum, donec sibi satisfieret. Et sicut Christus moriens semel, iustificatus est à peccato: quia satisfecit illi, neque rediit rursus in priorem conditionem, vt amplius esset moriturus sed excitatus est vt viuat Deo: sic qui in illo semel iustificatus est, in eandem conditionem transfertur, tanquam iustificatus à peccato, vt non debeat vlterius seruire peccato, sed Deo, & in gloriã eius: cum in eius gloriam excitatus fuerit. Sicut Christus, qui vt resurrexit ex mortuis, iam non fuit amplius morti obnoxius: quia semel soluit (vt diximus) quod peccato quodammodo debebatur, Ergo in hoc typo similiter considerandi sumus, vt tales inueniamur, quales esse debemus, videlicet, in Christo propter peccatum moriente, mortui peccato: & in Christo resurgente & viuente propter Deum, similiter & nos ex resurrectione à peccati, mortisque dominio liberati, viuamus seruientes Deo, & viuentes illi.

Si autem mortui sumus cum Christo credimus, id est fide tenemus, *quòd simul viuemus cum illo*. Hîc vita gratiæ: in cœlis vita gloriæ, de qua vita hîc intelligit. *Scientes quòd Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, &c.* Ostendit typum commutationis nostri status ipsum Dominum, vt in qua conditione simus, intelligamus. Ille enim semel mortuus est pro peccato. Sic & nos debemus semel mori pro peccato in baptismo: & ita non amplius peccare, sed Deo viuere, sicut ille. Quod ipsemet apertè declarat, subdens:

Sic & vos existimate, &c. Clara est litera. Illud solum notandum, quòd vbi nos legimus: Quod mortuus est peccato, mortuus est semel. Græcè melius legitur. Quod mortuum est peccato: & intelligitur de corpore Christi. Nam illud verè mortuum est peccato, ad extinguendum illud. Sed sensus idem est. Hanc eandem doctrinam nobis tradit B. Petrus Christo igitur, inquit, passo in carne pro nobis, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis, vt iam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est viuat temporis. Ecce vt Christũ proponit nobis tanquam peccatorem, & peccatorum typum gerentem: qui postquam passus est in carne pro peccatis, desiit à peccatis, id est, desiit esse mortalis & passibilis, seruiens illo modo peccato, quò satisfaceret ei. Factus est autem postquam peccato satisfecit, impassibilis, & immortalis vt Deo seruiat, non vlterius peccato, propter quod semel est mortuus. Eadem igitur cogitatione armandi sunt omnes qui baptizantur, videlicet, vt intelligant se fuisse peccato obnoxios: qui & seruiebant concupiscentiis eius, vsque ad mortem illam, quã profitentur in baptismo cum Christo. Postquam verò iam satisfecerunt debito, quo seruire peccato cogebantur, & ad nouam vitam promoti sunt, permanere debent in ea, & non implicari denuo sub eadem miserrima seruitute: sed diligentissimè præstantiam noui status considerare, & in eo permanere. Vnde Magnus ille & sanctissimus Pontifex Leo, Agnosce ô homo dignitatem tuam & diuinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conuersatione redire,

1. Pet. 4.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes: & membra vestra, arma iustitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis, quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? Gratias autem Deo quòd fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Humanum dico, propter infirmitatẽ carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Cùm enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nũc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam. Stipendia enim peccati, mors: gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Iesu domino nostro.

Non ergo regnet peccatum, &c. Hactenus hic locus confundit aduersarios, qui negant sublatum baptismo originale peccatum: & aiunt nobis adhuc dominari, vt non valeamus non peccare damnabiliter, sed solùm non imputari nobis peccatum. At ex Apostolica istius loci doctrina nouus colligitur Christiani hominis status, à quo vita pura & immaculata in Christo exigitur: quam si renatus homo præstare minime posset, longè fit status iste deterior priore, in quo peccati abundantia super abundantiam gratiæ inuenit. Hæc autem gratiæ abundantia nedum præuaricanti in hoc nouo statu non promittitur, sed contrà, pœnarum potius abũdantia. Non eousque stupidi sunt hæretici, vt hæc absurdissima non videant. Itaque nescio qua fronte, eandem cum nostra interpretationem ad hunc locum afferunt (nec enim tergiuersatione vlla po

Exhortatio ad perseuerantiam in noua vita.

Hæreticorum dolus, cum premũtur claris scripturæ testimoniis.

test hic locus in alium sensum torqueri) sed quasi non inde iugulentur, callidè dissimulanto Sed iis missis, rem nostram prosequamur.

Postquam nos de statu, in quo per gratiam sumus, erudiuit Apostolus, videlicet, insiti in Christo, in morte & sepultura peccati, & in resurrectione nouæ vitæ: vnde sequitur quod iam excitati à mortuis, & secundum vitam gratiæ facti sani, non debemus vlterius relabantes sperare abundãtiam gratiæ, ad hoc ita nos hortatur:

Non ergo regnet peccatum, &c. id est, fomes & concupiscentia, quam vocat peccatum: quia ex peccato descendit, & in ea peccatum agnoscitur. Non enim omnino extinguitur per baptismum, & communem gratiam: nec tamen verè est peccatum, nec vllam peccati rationem habet cum adest gratia, quæ non potest esse simul cum peccato, licet peccati nomen hæc concupiscentia retineat: quia ex peccato venit, & ad peccatum vrget, & omnino morbus est & vitium, in quo antiquum peccatum conspicitur. Non autem verè est peccatum, quia est in carne, non in mente: nec imputabile est iis qui sunt sub gratia, qui illi non consentiunt voluntate. Sublatum est enim debitum habẽdi primam iustitiam: sublatum, inquam, per Christum.

Quòd concupiscentia quæ est in carne naturalis, verè non est peccatum.

Lutherana hæresis.

Hæc diligenter animaduertere debet prudens lector, propter nouam & insanam hæresim, quæ docet per baptismũ non esse sublatum peccatum. Prudentissimè igitur hortatur Apostolus dicens: *Non ergo regnet peccatum*: & non dixit, Non habeatis illud, id est, talem fomitem & concupiscẽtiam, vt noui fatui dogmatizant, qui ponunt in baptizato hoc peccatum etiam imputabile, quanquam non imputetur. At B. Paulus ait: *Non regnet*, id est, & si pugnet, & valeat, non tamen præualeat aduersus spiritum. Nam ne sit, & ne pugnet (secundum communem gratiæ statum) impossibile est. Vnde dixit Dilectus: Si dixerimus quòd peccatũ nõ habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis nõ est: proculdubio de hoc fomite & concupiscentia intelligens, vt planè procedat illa sententia. Non ergo in voluntate nostra est ne sit, aut ne pugnet, sed ne superet: hoc in nostra est potestate, per gratiã Christi tamẽ, quã Dominus nulli negat, nisi iis qui proprio delicto illa sese indignos constituerũt, & excisi sunt à Christo. Sed qui manet in Deo, nõ peccat, licet habeat peccatum, vt ait idem Dilectus. Aliud est enim peccare, aliud peccatum habere: & aliud reum peccati teneri. Habere enim potest quis peccatum, & non peccare, nec peccati reũ teneri: quoniam habere peccatum, est esse in ea cõditione concupiscendi: cui si non consentimus, nõ peccamus, nec vlli damnationi subiicimur. Vnde Apostolus declarat vbi non debeat regnare peccatum, nimirum,

Nota.

In vestro mortali corpore: quia in corpore, & in carne propriè hoc malum est, quod repugnat menti: vt apertè ipsemet docet seq. c. vbi ait habitare hoc malum in carne. Et declarat quomodo regnet peccatum hoc, scilicet concupiscentiis eius obediendo per consensum mentis. Vnde B. Iacobus, Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum verò cum consummatum fuerit, generat mortem. Vnde B. Paulus cauens ne concipiat concupiscentia hæc, & tandem pariat, ait:

Iac. 1.

Neque exhibeatis membra vestra arma, id est, instrumenta *iniquitatis peccato*, id est, ipsi concupiscentię. Et per membra intelligit omnia organa siue animæ, siue corporis, quibus vtitur anima ad aliquid agendum, aut faciendũ: *Sed exhibeatis vos*, id est, voluntatem vestram, *Deo tanquam ex mortuis viuentes*, id est, sicut dignum est eos facere, qui ex mortuis surrexerunt, ne vlterius moriantur. Hoc enim facere summa diligentia debent, nimirum, cauere postmodo periculum mortis, à quo semel euasere cùm, ne in illud iterum incidant, potestatem acceperint, imò & obligationem contraxerint. Quo in loco nota, quod voluntas censetur totus homo: quia est regina & domina. Et qualis illa est, talis homo censetur, siue bonus siue malus. Ideo primũ dicit, *exhibete vos*, id est (sicut diximus) voluntatem vestram. Nam cæteræ potentiæ & vires hominis obsequuntur illi: ideo addit: *Et mẽbra vestra arma iustitiæ Deo*. Eleganter arma iustitiæ armis iniquitatis opposuit. Nam per iustitiam, omnem virtutem intelligit, qua Deo, & proximo suum ius tribuitur, videlicet, pietas & æquitas. Et contra, per iniquitatem, intelligit omne vitium. Sic & Deum, cui seruiendum est, opponit peccato, id est, concupiscentiæ, cui seruiunt inimici Dei: quia sapientia carnis est inimicitia in Deum. Ne quis verò pugnandi laborem frustra suscipi ob victoriæ adipiscendæ difficultatem, obiicere posset, hoc remouet Apostolus, & militis Christiani animum certa superandi pollicitatione erigit, dicens:

Peccatum enim vobis non dominabitur. Loquitur autem hic de isto malo & peccato, tanquam sit aliquid extra nos, & aduersarium nobis: quoniã est in carne, non in mente. Caro autem (quę homo exterior dicitur) alter quidam homo censetur à mente, quæ dicitur homo interior apud Beatum Paulum: qui renouatur de die in diem. Exterior autem homo de die in diem corrumpitur: quia secum vitium habet, quo semper pugnat aduersus interiorem hominem. Non enim quandiu istius vitæ mortalis cursum tenemus, etiam in baptizatis, extinguitur. Quamobrem non dixit, non erit, quia in baptismo non tollitur, nec dixit, *non imputabitur* tanquam sit imputabile post adeptam gratiam homini humiliato, & confitenti miseriam suam: sed dixit, *non dominabitur*: quia per gratiam & auxilium Dei poteritis ei resistere ne præualeat, quod satis est militanti sub Christo, vnde adiecit:

Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Est homo sub lege, cùm ita ei peccatum dominatur, vt nequeat resistere concupiscentiis eius: & nisi minis, ac terroribus legis terreretur, omnino etiam in exteriora facta erumperet. Sub gratia verò est, qui spiritu Dei actus, eius amore frangit has improbæ concupiscentię vires, ne in actum prodeant: quia charitas Dei foras mittit timorem. Rursum. Apostolus ne quis ignauus audiens se esse sub gratia, hinc ad peccandum caperet occasionem, tanquam indulgentiam facile consecuturus, hoc argumentum adducit quo excitari poterant ignaui ad nequitiam, aiens:

Quid ergo? peccabimus quoniam non sumus sub lege sed sub gratia? quod abominans respondet: *absit.*

Nota contra nouum hæreticorũ dogma.

An nescitis, quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, &c. Directò hæc Apostoli doctrina confundit nouorum hæreticorum dogma, qui Dei gratiam cum peccato posse constare prædicãt: quoniam, secundum Apostolicam doctrinam, qui peccant in gratia Dei existentes, amittunt eam, & rursus fiunt serui peccati. Quisquis enim se exhibet ad obediendum alicui, eius seruus fit, siue peccati, id est, ipsius concupiscentiæ, per quam peccauit, cuius finis est mors siue obeditionis, id est, præcepti diuini, cui obediuit, cuius finis est iustitia: quoniam in ea obedientia iustificatio perficitur. Nam in hoc apparuit gratia Dei (vt idem ait) omnibus hominibus erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & sæcularia desideria sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo. Quæ si non facimus, in deteriorem nos statum conijcimus, sicut B. Petrus testatur. Melius erat illis, inquit, non cognoscere viã iustitiæ, quam post agnitam retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Sequitur:

Ad Tit. 2.

2. Pet. 2.

Gratia autem Deo, supple tu, *est,* aut debetur, *quòd fuistis serui peccati: obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis.* Clarus est sensus. Nõ enim agit gratias Deo, quòd fuerint serui peccati, sed quòd cum prius essent serui peccati, illa turpissima seruitute repudiata, obediuerunt ex corde in eam formam, siue in eum typum doctrinæ, qui fuerat illis ostensus, & is accipitur in Christo. Ipse enim exemplum dedit nobis, vt quemadmodum fecit, ita & nos faciamus. In quem typum tradití iã erant Romani per B. Petri prædicationẽ & Barnabæ, qui ante B. Paulum Romam iam peruenerant: etsi impudẽtissimi quidam hæretici negẽt hoc tam constans, totque sæculis iam receptum, totque ac tantis veterum autorum testimoniis cõfirmatum, atque eorum reliquiis, quę perpetua obseruantia custoditæ sunt, cunctis hominibus persuasum. Sed audi eorum rationem: quia hoc inquiunt, non habetur in scripturis: quasi scripturis debuerint omnia committi. Quo argumẽto quid frigidius? Probatur enim illo argumento, nullibi mortuum esse B. Petrum: quoniam scripturæ non dicunt nobis quo sit in loco mortuus licet dicant illum moriturum. O ceruices malleo dignas. Sed redeundo ad rem: Dicit obediuisse eos in eam formam doctrinæ, in quam erant traditi: quia syncera fide illam susceperant & moribus post inceperunt profiteri. Gratias autem agit Deo de tãto accepto beneficio: quia à Deo venit salutaris hæc status mutatio: vnde ait,

Ioan. 13.

Nota confidẽtiam impudentissimam hæreticorum.

Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Ac si dixerit, Non vobis hoc accidit ex vobis. Nõ enim liberastis vosmetipsos à peccato, sed liberati estis per Christum ab hac indigna seruitute peccati (propter quod gratias agimus) & intrastis in statũ ingenuæ libertatis, vt seruiatis iustitiæ longe maiori alacritate, quàm hactenus peccato seruieritis. Sequitur:

Humanum dico propter infirmitatem, seu, propter ægritudinem *carnis vestræ.* Potest hoc referri simul & ad superiora, & ad inferiora. Ne enim videretur B. Paulus in eorum proprium vituperium hæc obiectare, rem humanam vocat: non quin sit in se turpis, sed quòd communis ex naturæ vitio, & contigit omni homini. Nam cui non contigit, supra hominem & ex gratia fuit. Quod autem hominis est, non videtur ferè culpabile, nisi in parente nostro, ideo excusationẽ habet: quia hæc seruitus accidit propter infirmitatem, id est, ægrotationem carnis vestræ, quæ trahit voluntatem in obsequium sui. Vnde ait:

Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire, &c. Instrumenta voluntatis, quibus illa operatur malum vel bonum, vocat mancipia: sed cum ad malũ exercentur, sunt mancipia peccati, siue iniquitatis: & hoc prohibet fieri Apostolus. Contra autem iubet vt exhibeant ea mancipia iustitiæ ad sanctificationem. Et per iustitiam intelligit infusum desuper Dei donum, per cuius exercitium adiicitur cordi sanctificatio, id est, mundificatio, qua dignus homo constituitur visionis diuinæ.

Cùm enim serui eratis peccati, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructum, &c. Exponit eorum priorem statum, qui erat seruitus peccati: & consequenter libertas ab imperio iustitiæ. Et fœditatem illius status indicat à fructu: quia arbor à fructu cognoscitur. Et fructum quidem tacet propter honorem aurium: signo tamen satis ostendit turpitudinem eius, subiungens:

In quibus nunc erubescitis. Erubescimus enim de turpitudine. Et dicit, *nunc,* id est, in statu resipiscentiæ & gratiæ: vt indicaret quanta olim licentia, & sine vllo pudore peccabant, vt qui indignitatem peccati non agnoscerent: & hoc miserrimum erat. Sequitur:

Nam finis illorum mors est. Nunc verò liberati à peccato &c. Mortem dicit finem eorum, qui immunditiæ & iniquitati seruiunt, quod de secunda morte intelligitur: & fructus peccati est ipsa iniquitas completa. Et eorum contra qui seruiunt iustitiæ, fructũ ait esse sanctificationem: quia assiduè per bona opera mundantur, vt fiant digni cõspectu Dei, sicut ille dixit: Beati mundo corde: quoniam ipsi Deũ videbunt. Propter quod ait Apostolus: *Finem verò vitam æternam,* hæc est autem vita æterna, videre Deum patrem, & quem misit Iesum Christum.

Matth. 5.

Stipendia enim peccati mors. Gratia autem Dei vita æterna. Differentia est inter præmium peccati, & præmium virtutis. Nam peccato aliud præmium non est, nisi stipendium: virtuti verò etiam donũ: quia virtutis donum est. Stipendium autem hic vocat, græcè obsonium, quod est vilissima merces. Nam olim solis obsoniis contenti erant milites, quæ pro victu dabantur, & stipendia dicebantur. Eleganter autem dixit peccati obsonium esse mortem. Nam cum obsonium paratum sit ad vitam hic sustinendam: econtrario illic pro merito peccati mors obsonium erit. Hoc in lenticula Esau significatum est, propter quam ipse irreuocabiliter statum & prærogatiuam dignitatis amisit: sic est mors in olla. Sed econuersò, donũ Dei, quod manet seruientes iustitiæ, est vita æterna, quæ est in Christo Iesu, domino nostro, vt sit, α, &, ω, principium & finis, via & vita, gratia & gloria.

Porro hic est locus, in quo nituntur hæretici, & dicunt, quòd gratia Dei est vita æterna, id est, per gratiam habemus vitam æternam. Aut ipsa vita æterna, gratia est. Quod si est gratia, ergo non ex operibus, alioqui gratia iam non est gratia, iuxta doctrinã

Argumentum hæreticorũ, quod

Soluit B. Augustinus in libr. de lib. arb. & gratia. ctrinam Apostoli. Sed ad hoc respondet B. Augustinus, quòd verè bonis operibus redditur vita æterna, sicut euidentissimè dicunt scripturæ. Et tamen quia & ipsa bona opera pertinet ad gratiam, rectè dicitur & ipsa vita ęterna esse gratia: quod est verissimum. Sed hoc in loco legitur, donum Dei, & declaratur, donum illud quod iis datur qui iustitiæ seruiunt, esse ipsam vitam æternam, vt per antithesin respōdeat stipēdio peccati, quod est mors æterna. Nec prohibet vitam æternam, & donum esse simul & stipendium, & mercedem, cum & redd datur operibus, & nihilominus in immensum excedat valorem operū, si secundum sui substantiam consideretur. Nam tanti opera nostra æstimari, ex gratia est. Quare idem gloriosus doctor Augustinus doctè concedit, quòd si Apostolus vitam æternam vocasset stipendium, non errasset: tametsi donum vocans, lectorem admoneat, omnia tandem ad gratiam Dei debere referri.

CAP. VII.

AN ignoratis fratres (sciētibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi. Si autē mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera si fuerit cum alio viro. Si autē mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt nō sit adultera si fuerit cum alio viro. Itaq; fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo. Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quę per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti. Nūc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam sine lege aliquādo. Sed cùm venisset mādatum, peccatū reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitā, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mādatum seduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta: & mandatum sanctū, & iustum, & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factū est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex spiritualis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonū. Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum, nō inuenio. Nō enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malū adiacet. Condelector enim legi Dei secūdum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuātem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo? quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur, ego ipse mente seruio legi Dei: carne autem legi peccati.

AN *ignoratis, &c.* Etsi locus hîc difficilis videatur, sicut reuera est. Neq; enim vllius interpretis expositio ad satisfactionem quadrare videtur. Attamen cum Dei gratia explicare illum tētabimus. Putamus enim (si liceat aliquādo insipienter loqui) nos, per Dei gratiā, sensum Apostoli penetrasse. Primùm autem vt explicemus, statuere oportet, quid hîc probare intēdat Apostolus. Et certè non aliud, quàm statum eius, qui est sub gratia, esse nouum, & longè diuersum ab illo statu, qui dicitur sub lege, & alia huic statui conuenire: vt non miremur, si qua alteratio conspiciatur facta de lege. Supponit autem primùm, esse tunc quempiam sub dominatu legis, quando ille pręuaricator eius est. Et hoc erat necesse obseruare, dū homo inueniebatur sub dominatu peccati. Oportebat enim vel erūpere contra legem, vel solis minis & terroribus legis in officio contineri: quod non erat implere legem, quæ ex Dei amore dilectionē præcipiebat. Quapropter qui à malo abstinet solo pœnæ metu, seruiliter operatur, non secundum virtutem: quia reuera malus est adhuc, & ideo sub lege. Nam (vt rectè ait Philosophus, & experientia probat) qui iam prauus est ac turpis, nō bonis ac placidis sermonibus facile amouetur à prosequutione mali & turpitudinis, sed verberibus magis, tanquā iam brutum animal effectum: seruit ergo legi. Sub gratia verò esse, non est aliud, quàm liberatum esse à peccato per legem charitatis internam, & sic ha- *Quid sit esse sub lege, & sub gratia.*

bere facultatem seruiendi Deo de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. In primum statum ventum est per legem, qua cognoscitur peccatum, nec sanatur voluntas, quæ ob peccatum Adæ carens fræno iustitię, non potest liberaliter seruire Deo. In secundum verò statum redacti sumus per Christum, in quo sanata volũtas libenter se exercet in operibus iustitiæ. Et præterea, iuxta primum statum dicimur esse in Adam, qui dicitur vetus homo. Et iuxta secũdum statum dicimur esse in Christo, vtpote exspoliati veteri homine Adam, & induti hominem nouum, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis. Ex his fiebat, vt quandiu peccatũ in homine dominabatur, lex etiam (quæ data erat homini talem peccati dominatũ patienti) dominaretur illi. Tunc.n. lex dicitur dominari homini, cum illũ deprehendit transgressorem: aut saltem cum illum violẽter cogit ad officia legis. Et hoc non est verè facere legem. Nemo.n. potest duobus dominis seruire seruitute liberali. Nã oportet aut vnum diligere, & alterum odio habere: aut vni hærere, & alterum contemnere, quemadmodũ in euangelio testatur summa Veritas. Postmodo verò cum per nouum hominem liberatur seruus peccati à peccati seruitute, consequenter à seruitute talis legis eripitur, ita vt lex illi vlterius (nisi propria & noua culpa) nõ dominetur. Nam quodcunq; erat legis ad seruitutem pertinẽs & ad dominatũ, extinctum est & euanuit, scilicet, impotẽtia illa seruandi legẽ, & ipsius legis odium.

Quòd autem hoc sit conueniens, & adhuc probetur ex doctrina ipsius legis, Apostolus doctè & subtiliter incipit manifestare. Et primùm quidem sumit hoc tanquã per se notum ex lege. Quòd lex in homine dominatur, quanto tempore viuit ipse homo, cui datur lex. Nulla siquidem est in mortuũ dominatio. Vt autem ad rem nostram aptè accommodetur eiusmodi sententia, aduertendum est, hominis appellatione in scripturis, plerunq; eum hominem intelligi, qui seruus est peccati, & sua spõte succumbit libidini, talem agens vitam, qua libẽter viuit peccato: quia citra vllam repugnantiam mouetur ad omnem nutum concupiscentiæ, cum sit carnalis & caro. Huic ergo meritò est data lex iubens illi contraria, id est, quæ sunt sancta, & spiritualia, quæ ille non potest perficere, vt sic meritò dominetur ei lex: quæ tunc dominari (vt diximus) censetur, quum inuenit hominem peccatorem. At postquam talis homo legis præuaricator, aut saltẽ ingratus & seruiliter operans, mortuus fuerit, non amplius viuẽs peccato, sed liberatus fuerit ab illo: continuò etiam liberatur à legis iugo & dominatu. Moritur autem homo, & extinguitur vita hominis (vita nimirum peccato libenter seruiens) cum quis renascitur in Christo, vetere homine crucifixo in illo: quia per Spiritumsanctum innouatur, vt iam ei placeãt quæ sunt legis bona, & sancta, & spiritualia. Et ob id liberatur, vt ea libenter ac liberaliter facere valeat. Hæc præmisit Apostolus, quæ & cupit non nesciri, maximè ab iis qui cognitionem legis profitebantur. Vnde ait:

An ignoratis fratres, Scientibus enim legẽ loquor, &c. Fratres eos appellat, ad parandos sibi in re difficili animos beniuolos. Iudæi enim vix vllis rationibus adduci poterant, vt crederent Mosaicam legem, in qua maximam suam præ cæteris nationibus gloriam reposuerant, locum aliquando alteri legi, id est, euangelicæ, daturam. Quod Apostolus exemplo ab ipsa lege petito nunc illis persuadere conatur, aiens:

Nam quæ alligata est viro mulier, &c. Oportet autẽ sic aptare hæc ad propositum, vt agnoscamus & virum & mulierẽ, & viri legem. Attende, lector, quia hæc subtilia sunt. Vir est interior homo, superior pars: mulier est caro, & dicitur apud B. Paulum homo exterior. Lex viri super illa, est quæ cõuenit ei, vt scilicet, honestè se habeat, & operetur quę bona sunt, & iusta, & multa quidem alia, quæ ad affligendam carnem dura sunt nimis & onerosa. Hæc erat lex Moseos in primo statu peccati; quæ lex imperabat contraria carni, & consequenter contraria homini, qui afficiebatur carni, cum esset adhuc in Adam, imponẽs multa onera seruilia, & insupportabilia. Venit ergo vir iste ad Christũ, & per baptismum mortuus est ille homo interior, crucifixus in carne Christi & euasit in nouam creaturã: viua tamen remãsit mulier, id est, homo ille exterior. Sic vocemus eam carnem, quæ non inuenitur mortua cum viro in baptismo: quia non aufertur ab illa fomes, qui vita quædam est ad peccatum. Inuenitur ergo mulier libera à primo viro defuncto, & consequenter ab illa lege illius viri: & inuenitur copulata alteri viro, qui est ille homo interior, cuius vita est Christus, & ita inuenitur subiecta legi noui viri, cui nõ dominetur lex, sicut dominabatur priori viro. Hoc autem, videlicet, quòd mulier liberetur à lege primi viri, non potest dici factum cum adulterio, cum sit mortuus vir ille prior. Et ideo suscipit legem alterius viri, id est, alteri viro conuenientem: ita vt inueniatur nouus homo mortificatus legi, & eius dominationi, quemadmodum superius erat sumptũ. Licet autem non videatur conuenire hęc aptatio superiori dicto: siquidem in eo, à morte eius cui dominetur lex, arguitur & cõcluditur extinctio dominationis. Hoc autem exẽplo contrà: Nam à morte viri, qui dominatur mulieri, concluditur liberatio mulieris à lege eius. Si hoc tamen rectè intelligatur, in idem recidit: solum aliud quiddam nunc adiungitur, quod minus erat superiore dicto declaratum. Erat enim ibi consyderatus homo cui dominabatur lex, secũdum partem tantùm superiorem, quę moritur. Et nunc hîc additur mulier, id est, caro, quę non moritur, vt seruiat Deo per baptismũ, sed viuit. Vnde videbatur (saltem quantum ad illam) legem illam antiquam debere adhuc viuere. Sed non ita se veritas habet: quoniam mulier per ipsum virum recipit eius medio illam legem. Itaque si vir mortuus est, & consequenter mortuus legi, ita vt dominatum lex non habeat in virum mortuum, nec habebit etiam in mulierem eius: quia illa mulier mediante viro legem accepit, quo mortuo, libera facta est à lege illa viri. Et quoniam legitimè coniuncta est alteri viro sine vllo prorsus adulterio, illius quoque alterius viri, cui iungitur, legem recipere debet: quæ quidem lex nouo viro minime dominatur, qui volens ipsi legi se subiicit. Est enim lex spiritus vitæ, lex amoris ac libertatis. Vnde ipse potius per illam legem dominatur mulieri, id est, carni suæ, vt æquum est. Hoc enim totum declarans doctor

Nota totã expositionem pro intelligentia scripturarum.

noster in ipsis Christianis; tanquam in exemplo & figura, adiecit:

Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, &c. Homo erat in carne, quando mens & ratio superior erat addicta carni, subtracta illa iustitia originali & gratia, tanquã vir qui malesuadæ, ac blãdidicæ mulieri auscultat. Hoc. n. meritò fuit ob illud peccatum, quo cecidit primus homo, voci vxoris obediẽs magis quàm voci Dei. In membris igitur talis hominis per carnẽ corrupti. i. in omnibus instrumẽtis eius, quibus ipse operatur: passiones ipsę peccatorum. i. passiones concupiscentiarum, quas lex ipsa excitabat, inueniens carnem cõtumacem, operabantur omnem efficaciã, ita vt homo ea instrumenta haberet promptissima in omnem lapsum concupiscentiæ, vnde fructificabant morti, & propterea lex mortis nuncupabatur. Quanquam græcè legitur, morientes, aut mortui, non mortis: vt sit sensus. Quòd morientes, siue mortui, videlicet, in Christi morte, soluti sumus à lege. At nunc (inquit) id est, postquã homo vetus in Christi corpore extincto, simul etiam extinctus est: soluti sumus à lege illa dominante, sub qua detinebamur: quia lex dominatur homini donec viuit. Et in hũc finẽ soluti sumus ab ea lege, vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. Audiát hæretici, minime nos absolutè liberos à legis seruitute, sed à modo seruiẽdi. Sub lege enim euãgelica constituti, etiam seruire tenemur, sed in nouitate spiritus. Vocat autem vetustatem literæ, quæ iam inde debuit interire. Nam quod veterascit, prope interitum est. Et dicimus debuisse interire, quoad ea scilicet quæ sunt pœnarum, & præmiorum carnaliũ in lege veteri, & cęrimoniarum, & figurarum, quę iam adueniente charitate spiritus, qui aspicit æterna: & veritate Christi, qui apparuit mundo, cessare debuerunt atq; euanescere. Nam perfecta charitas expellit timorem: & veniens veritas iam nõ admittit figuras: Item libertas spiritus soluit illiberalia vincula. Et hoc est seruire in nouitate spiritus.

Christianos non esse à lege liberos, sed à modo seruiendi, in hæreticos.

Nunc esset videndum, quomodo verũ sit, quòd mulier sit alligata viro secundum legem, quandiu viuit vir. Quid enim si tempore legis factum esset diuortium? Et præterea: Nonne liberatur à lege viri mulier, si vir commiserit adulterium, saltem ne teneatur viro circa debitum coniugij? Sed Apostolus hîc quid esset ex regula considerauit (vt rectè ait Caietanus) non exceptiones: quanquàm sunt quidam exactores nimis duri, ita vt ex pumice succum velint exprimere. Certè hic locus nihil stringit contra diuortium, & præsertim quia Apostolus loquebatur secundum legem, quando etiam quoad vinculum permittebatur diuortium. Sequitur:

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Mouet sibi quæstionem Apostolus: An lex sit peccatum. Appellauerat enim illam legem Moseos, legẽ mortis: quoniam operabatur trãsgressiones, quę fructificabãt morti. Quare videbatur, legem esse peccatum, & ipsum legislatorem Deum peccasse dando illam. Quoniam verò blasphemũ hoc erat, mox cũ horrore respondit: Absit. Et vt ostẽderet ꝙ Deus, & lex non intendebant vltima intentione trãsgressiones illas, quæ occasionaliter proueniebãt à lege Iudæo carnali data, sed illud potius, vt ex transgressionibus illis homo peccatũ suum. i. naturę vitium agnosceret, vt cognito morbo, de medico Christo, & de medicina (quæ erat eius gratia) cogitaret, quæ per fidem accipiebatur, adiecit:

De effectu legis Mosaicæ.

Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, &c. Hîc primùm absq; controuersia apparet, Apostolum Iudæi carnalis sub lege, & nondum in gratia existentis, personã induere: cui data fuit lex ad agnoscendum naturæ morbum, qui apud Apostolum, concupiscẽtia & peccatum vocatur. Ait ergo: *Concupiscentiam nesciebam,* id est, non cognoscebam istam vim, quæ est in carne rationi contrariam, venisse ex peccato, & ita esse rem vitiosam: neque id vnquam potuissem existimare, cum sentirem esse naturalem, & de vẽtre matris exire, & comitari vsque ad mortẽ. Hanc igitur concupiscentiam vitium esse nunquam coniectassem, nisi lex diceret: Non concupisces. Hoc enim illa dicẽte, ego qui videbam me non posse nõ cõcupiscere, & interim doctus ex lege, qua noueram Deum fidelem esse, & absq; vlla iniquitate, iustum & rectũ, coactus sum intra me dicere: cur ergo hæc lex mihi illud imperat, quod non possum efficere? Hem, deprehẽsa causa est. Malum ergo in me est, non in lege, nec in Deo. Lex enim iusta, & sancta, quæ prohibet quod est malũ, videlicet, concupiscere. Cõsentire enim necessariò per ipsam legem hoc ipsum me docentẽ compellebar, malum scilicet & turpe esse, & aduersarium Deo, concupiscere. Et expertus in me hanc inesse malitiam, quia caro dominabatur menti cogens illam ad concupiscendum, confestim deprehendi vitium in natura mea, & rem indignam, & innaturalem, & præter diuinæ prouidentiæ ordinem, vt quod natura superius est atque longè nobilius, ordine immutato subdatur inferiori. Cernimus. n. (vt quidam eleganter dixit) cuiq; optimo dominatum ab ipsa natura cum vtilitate infimorum datum.

Cicero.

Hactenus Apostolus, vt doceret quid conferret illa lex Iudæis, nimirum, cognitionẽ peccati. Qua in parte melioris erat conditionis Iudæus, quàm paganus, qui cum non esset de primo peccato (vnde manat ista inordinatio) à lege instructus, cogebatur vel ignorare turpitudinem concupiscentiæ suæ, & fateri non esse indecoram homini: Vel si meliore rationis luce illustraretur, incusare naturam. In quam audaciam nonnulli venire ausi sunt. Quidam verò naturam incusare veriti, somniarũt in homine sanitatem, & ipsius nostræ naturæ potentiam ita extulerunt, vt ea ab homine in hoc statu corrupto effici posse defenderent, quæ ad dignitatem tantæ creaturæ iudicarunt pertinere. At Iudæus instructus à lege, veniens in hanc meditationem, ab ipso Deo vetari hanc concupiscentiam, & vetari eam tanquam malum & peccatum, & cum videret (si seipsum decipere nollet) quòd non poterat, propter innatã carnis malitiam, non concupiscere, subitò cognouit peccatum. i. vitium in natura. Dicere enim homini fomitem dominantem habẽti, Non cõcupisces, perinde est ac dicere: Noli habere istum fomitẽ ad concupiscẽdum cogentẽ, videlicet, ipsam radicẽ peccati, & perfectæ concupiscentiæ: quoniã malum est. Ecce quomodo illa, quę ab historia, & prophetis habebat Iudęus de peccato originis, & de isto morbo naturæ lapsæ,

Nota diuersos status hominis existentis sine lege, in lege Moseos, & in lege Christi.

poterat accipere melius in ſemetipſo per experientiam: & agnoſcere, ſi ſe ad hoc præceptum, Non cõcupiſces, aptaſſet. Apoſtolus enim quia rei naturam docebat, indutus Iudæi perſonam, dixit ſe per hoc præceptum legis cognouiſſe peccatum, & per illud præuaricatorem ſe eſſe conſtitutum. Quo in loco (vt penetres mẽtem Apoſtoli) non intelligas illum narrare de ſe hiſtoriam, & hæc dicere de ſeipſo, quaſi ita fuerit, ſed propter id quod ex natura rei debebat eſſe ex rerum cauſis. Ecce igitur quomodo lex non erat peccatum. Non enim ipſa faciebat, ſed inueniebat peccatum in homine. Et ad hoc data erat, vt vel ſic homo ſuperbus id agnoſceret experiendo, quod nunquam audiendo recepiſſet. Itaq; non erat is legis finis, vt hominem ad ea facienda, quæ minime poterat, aſtringeret: ſed vt ſuperbus tandem agnoſceret rectum illud & integrum, quod naturæ optimè à Deo ab initio conditæ conueniebat. Et ſic certa & (vt ita dicam) palpabili experientia, hanc in ſua natura lapſa impotentiam perſentiret, & cõfiteretur tantum vitium nequaquam ex Deo eſſe, cuius omnia ſunt opera perfecta, ſed ab aliquo nouo peccato noſtro. Hoc autem nunquam ſuperbus homo audiẽdo ſolùm, & non etiam in ſe experiundo, credidiſſet. Quare de ipſo ſecundum carnem Iudæo loquens, & eo qui Iudæus manere vellet, oſtendit Apoſtolus legis effectum ex ſe, cuius erat iram inducere atque mortem: quia lex dedit vitã peccato, vt ex peccato poſſet mortem immittere. Vita peccati ad inducẽdam mortem, eſt peccati per legem Dei cognitio. Quicunque enim voluntatis domini ſui ignarus, contra illam quippiam admittit, nõ perficit peccatum dignum quo vapulare debeat multis. Cum ergo ea lege promulgata, veniſſet iam peccati agnitio, qui legis non parebat præceptis, præuaricator proculdubio conuincebatur, & ita coram Deo moriebatur: quia peccatum illud (quod dum ignoraretur, mortuum erat) exuſcitauit & reuiuiſcere fecit. Et ob eam cauſam lex illa homini in ea perſiſtere volenti, iram operabatur & mortem. Et hoc eſt quod ipſemet Apoſtolus ſubiecit, aiens:

Nota huius capitis vniuerſam expoſitionẽ, ex qua magna doctrina.

Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam ſine lege aliquãdo. Ecce vides quomodo Apoſtolus induit nunc perſonam Gentilis, & in natura lapſa exiſtentis, cum tamen illud ipſi Apoſtolo minime conueniret, qui nunquam fuit ſine lege: ſed ſeipſum more ſuo, modo in Iudæum, modo in Gẽtilem doctrinæ gratia transferens, dixit, Quòd in ſe ſine lege exiſtente, peccatum erat mortuum: quia non habebat homo ſine lege exiſtens, huius vitij notitiam. Non enim excitabatur ad concupiſcendum per legem prohibentem, quę illi diceret: Non cõcupiſces. Et ideo hoc peccatum non habebat in eo, qui ſine lege erat, ſuam ad pariendã mortem efficaciam, & iram Dei perfectam. Non enim imputabatur, cum nulla eſſet lata lex, quæ illud indicaret. Et ideo homo viuere dicebatur, qui nõ incurrebat quaſi nouus præuaricator ſecũdam mortem, propter ignorantiam. Ideo ſuperius dixit: Lex iram operatur. Vbi autem non eſt lex, nec præuaricatio, ſcilicet perfecta. Et poſt modo: Vſque ad legem peccatum erat in mundo. Peccatum autẽ non imputabatur, cum lex non eſſet, videlicet iſta: Nõ cõcupiſces. Ecce ergo quomodo in perſona Gẽtilis ait Apoſtolus. Ego viuebã ſine lege aliquando: & (vt ſæpe dixi) vita hæc erat reſpectu ſecũdæ mortis, quæ venit à peccato actuali, quæ mors adueniẽte lege & mãdato accidit: quia & ipſum peccatum reuixit. Quàm doctè dixit, *reuixit*; Reſpectu enim initij eius in Adam, cum ipſum peccatũ natum eſt, & quandiu eius notitia manſit, peccatum viuebat. Sed cum videret ipſemet Dominus Deus Gentes omnes ingredi vias peſſimas, & eas de ſuo malo deſideraret erudire, huius peccati tantis per paſſus eſt ſubintrare ignorantiã: & ſic mortuum videbatur peccatum, in ipſa ignorantia tanquam tumulo quodam vſque ad legem ſepultum. Lege autem adueniente & illud patefaciente, reuixit. Vnde ait:

Ego autem mortuus ſum (ſcilicet ego Iudæus) *& inuentum eſt mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem.* Mihi, ait, nempe Iudæo carnali & volenti manere in meo iudaiſmo, & ſub ipſa lege, inuentum eſt (tanquã de improuiſo) inferens mihi mortem, non ex ipſius mandati natura quod erat bonum, & intẽdebat vitam. Quamobrem igitur? Audi Apoſtolũ. *Nam peccatum occaſione accepta per mandatum, &c.* hæc verba facile ex ſuperioribus dictis poſſunt intelligi, vt concludatur, vitium non fuiſſe in lege, ſed in homine: & quòd lex ipſa præcipiendo extimulans vitium, & mẽti dans ipſius vitij intellectum, hæc in Iudæo operabatur, iram videlicet, & mortem ſecundam. Nec tamen hoc intendebat lex, cuius finis bonus erat: quoniam lex Moſeos præcipiens ex intẽtione Dei, erat data, vt hac experientia (ſicut ſæpiſſime dictum eſt) patefaceret vitium Iudęi carnalis, vt cognoſceret per carnis vim erumpentem contra mandatum, animæ morbum, quo reddebatur inualida ad perficiendam legem. Hac autem notitia accepta, iret ad medicum & medicinam, quæ illi oſtendebatur, vt ex carnali Iudæo, Iudæus efficeretur ſpiritualis per verum Iudam. Poſtquam verò hoc edocuiſſet lex ipſa, videlicet, morbum & medicum, functa erat abũdè ſuo officio, vt quod illa (vtpotè in tabulis ſcripta) præſtare non poterat, illamet ipſa Chriſti lex, lex, inquam, ſpiritus vitæ ſuperueniẽs in corde impreſſa efficeret. Itaque lex ipſa quidem ſancta erat, id eſt, illibata, & munda, vt ab eius mandatis conſpicere licet. Ipſa enim primùm prohibebat concupiſcentiam: deinde habebat mandatum dilectionis Dei, quod ſanctũ eſt. Purificat enim cor hominis cum ibi imprimitur: & in ea dilectione conſiſtit omnis iuſtitia. Qui enim diligit, implet legem. Et ideo mandatum iuſtum: quia iuſta præcipit, vt exſoluantur quæ alteri debentur. Et ideo bonum: quia non vult quæri quæ ſua cuiuſque ſunt, ſed quæ alterius. Bonum enim eſt diffuſiuum ſuiipſius. Quare lex præcipiens dilectionem (nam ad hoc referũtur omnia in lege ſcripta) non eſt ex prudentia carnis, ſed ſpiritus. Et hoc eſt quod ait:

Scimus enim quia lex ſpiritualis eſt: ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. Quod enim operor nõ intelligo. Non enim quod volo, &c. Hæc ſi cum ſuperioribus coniungantur, manifeſtè indicant hactenus Apoſtolum Iudæi perſonam retinuiſſe, cum nihil appareat, quo videri poſſit, eam mutaſſe. Cui veritati etiam fauet quod nunc addit: *Scimus quia lex ſpiritualis eſt.* Hoc enim dixit plurali numero, tanquã Iudæus ſciens hæc ex lege, modeſtè deferens aliis,

quidem ex lege poterant scire,& inde probare vtiliora,vtpote instructi per legem.Instruebatur ergo per legem Iudæus,primò ipsam legem esse spiritualem.Erat enim scriptum:Lex Domini immaculata, conuertens animas. Deinde instruebatur, quòd ipse esset carnalis, venundatus sub peccato. Hoc Isaias dicit: Gratis venundati estis,& sine argento redimemini.Et iterū: Omnis caro fœnum. verè fœnum est populus.Quis iste populus,nisi Iudęus ille populus sub lege & Mose carnalis,donec perueniret ad Christum: Hoc & Ieremias confirmat:Omnes Gentes (inquit) habent præputium. Omnis autem domus Israel incircuncisi sunt corde. Et illi miseri gloriabantur in circuncisione carnali. Et ideo scrutatores legis poterant illud rescire,quòd lex ipsa quidem erat spiritualis,spiritualia præcipiens, & contra carnem dicens: Non concupisces. Et quòd ipse Iudæus necessario concupisceret,etiam nolens.Et cùm ad summum efficaciæ legis peruenisset,inueniebatur adhuc carnalis: quia volūtatem habebat subiectam magis carni, quàm Deo, nondum redemptus, sed in promissione redemptionis existens: quia charitas nondum ei diffusa erat in corde.Vnde respectu Gentilis,erat tanquam incontinens respectu intemperati,vt declarat Philosophus in ethicis.Et ideo dixit.

Psal.18. Isa.52. Ierem.9.

Quod enim operor non intelligo. Talis est incontinens,qui noscit in genere,& in vniuersali quod decet,& tanquā bonum vellet ipsum decens.At postmodum in particulari à concupiscentia seductus, non applicat vniuersale, vt intelligat id quod agit non esse bonum.Si enim attenderet,nunquā illud operaretur, sicut rectè dicitur: Nemo attēdens ad malū,operatur.Ideo non intelligit quod operatur. quia in ipsa praxi decipitur, obnubilatus mente à concupiscentia quasi blādidica pellice,& succumbit.Et hoc pacto non intelligens operatur.Aliqui exponunt: Non agnosco.i.non probo secundum rationem:& ferè in idem recidit.Vnde subdit:

Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum,illud facio, Absque dubio consentiēs etiam abstractus(vt dictū est)à concupiscentia & deceptus, cum sim carnalis,& carni subiectus,tanquam non intelligens: quia quod odi in vniuersali per intellectum,perpetro seductus in particulari per affectū: quia caro non permittit me rectè syllogizare practicè.Et bene adiecit:

Si autem quod nolo,illud facio:consentio legi, quoniam bona est.Ecce quousque tenditur Iudaica perfectione,quæ ex lege,nimirum,quòd homo carnalis secundum intellectum illustratus,& eruditus per legem,noscat quæ bona sunt,& ad verum bonū conferentia (Verum autē bonum est adhærere Deo) & tamen illa bona, & conferentia non faciat, vt possit quidē docere,non tamen facere,& ideo inconuenienter imò impudenter docere.Et propterea superius dixerat Iudæo etiam erudito & docto. Ecce tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege,& gloriaris in Deo,probans vtiliora instructus per legem,&c. Hactenus non puto quenquā posse dubitare circa hanc expositionem,qua & Gentilis, & Iudæi status diligentissimè simul ac doctissimè ab Apostolo (paucis tamen) declaratur.

Sed quia restabat vt declararet statum gratiæ, ad hoc descendit sumēs Christiani personam, quam ipse verè per baptismū induerat:non tamen voluit de se ipso loqui,sed de statu ipso Christiani hominis.Hoc non animaduerterūt pleriq;,& tamen ex eius verbis poterat facillimè colligi,Dixit enim:

Nunc autem non adhuc ego operor illud, Nunc,id est, in tempore gratiæ, quādo statum gratiæ sum assequutus. Hoc importat illud aduerbium temporis; *Nunc*,sicut egregiè quodam in loco animaduertit, & notauit B.Augustinus.Est autem apud B.Paulū; *Nunc*;nota certa temporis,& status gratiæ:vnde ipse idem superius: Nunc sine lege iustitia Dei manifestata est.Et iterum:Multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius,&c.Et iterum: Nunc exhibete membra vestra.Et iterum:Nunc soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur. Et sequenti cap. Nihil nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu.Et iterum:Nunc autem misericordiam consequuti estis.Sunt & alia plurima loca in aliis eiusdē epistolis, quibus hoc quod dixi facile comprobatur.Et vide consequētiam textus.Prius dixerat indutus Iudæi personam. Sed cum venisset mandatum,scilicet,legis,quod olim venerat per Mosen, peccatum,id est,vis illa concupiscentiæ reuixit.Et hîc ait,Nūc ego non iam operor, id est cum venit tempus gratiæ,etsi concupiscentia carnis suum officium faciat, ego tamē non vlterius operor illud, id est cum sim spiritualis, mente non consentio. Et sic si quid caro ipsa operatur,ego nō adhuc,seu non amplius,operor illud sicut prius,cum carnalis eram dilector carnis plusquā Dei Ideo autem non operor:quia non volo,non consentio.Spiritualis. n.homo non solum non consentit, sed nec potest consentire peccato,vt spiritualis. Qui enim huiusmodi est,ex Deo genitus est,& nō peccat,nec potest peccare,vt ait Dilectus.Est enim arbor bona, 1.Ioan.3. quæ non potest facere fructus malos.Potest bene fructificādo frigescere,& non reddere bonos fructus,si minus curetur,ac nutriatur.Sed malum inde venire,est impossibile:quia ibi nec quicquā est vitij,nec eius est susceptibile.Quod enim supra naturam est,ex Deo est, & quædā eius participatio. Et ideo si fiat malum,non facit ipse,quia nūquam concordat. Qui autem carnalis est, consentit ille quidē in particulari(vt iam dixi) sed spiritualis nequaquam.Et ideo hanc differentiam primùm constituit inter Iudęum & Christianum,illum qui est sub lege,& illū qui est sub gratia. Carnalis faciens quæ sunt carnis,ipse facit ea:quia carnalis consentit.Spiritualis verò dum spiritualis est,non cōsentit:& ideo non facit ea.Vnde & totus homo censetur secundum eam partem,quæ superat.Quo fit vt spiritualis non dicatur esse in carne,sed in spiritu.Vnde Apostolus dixit: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

Quod si roges,Vnde ergo venit peccatū & malū,quod ex me progreditur,si spiritualis sum? Respondeo.Ex peccato quod habitat in te,hoc est,ex fomite in carne tua,& concupiscentia carnis.Hāc voco peccatum: quia vitium est à peccato originē trahens & ad peccatum extimulans. Hoc igitur vitium, est id quod in homine spiritui operatur malum,cum operatur.Spiritus.n.ipse nunquam consentit,sed mens, quæ deprauari se sinit à concupiscentia mala,quæ est in carne,vt ait Apostolus.

Scio enim quod non habitat in me,hoc est,in carne mea,

bonum. Quid est bonũ? Ipse Deus, & quicquid participat de Deo. Et ipse Spiritus est Deus. Ergo quodcunq; participat de Spiritu Dei, bonũ est. Et spiritus Dei est amor, & appetitus Dei. Qui ergo huius appetitus particeps est, habet bonũ habitans in se: sed in carne hominis etiã spiritualis, in hac vita, nõ est talis appetitus. Nõ est enim illa adhuc spiritualis, vt velle possit quæ sunt Dei, sed vult quæ sua sunt, & quæ sunt mũdi huius, quæ nec placet Deo. Vnde ipse dicet seq. c. Istam carnis prudẽtiam esse inimicitiam quandam inter nos & Deum: quoniã ipsa inimicitiæ radix est. Et hîc dicit; *scio*; superius autem dixerat; *scimus*; more suo, cũ de carnali seipso, tanquã personam Iudæi sustinente, loqueretur: & non dixit; *scio*; quia quod sciebat, ex lege in chartis scripta (quę & aliis cõmunis erat) sciebat. Nunc verò, quia quod sciebat, ex lege Dei scripta in corde suo sciebat, & in seipso experiebatur, dixit; *scio*; quia homo spiritualis, cuius personã sustinebat, habet in se statim istam cognitionem, quòd in carne sua non habitat bonum. i. participatio Spiritus sancti, vt illa etiam bonũ appetat: quia statim vt mẽs est imbuta Spiritu & iustitia, sentit in semetipsa discordiam inter spiritum & carnem: ideo Apostolus in persona talis ait:

Velle quidem mihi adiacet, perficere autem bonum non inuenio, hoc est: Cũ sim spiritualis, video quòd velle bonum, quod mihi non est innatum natura, sed est à superueniẽte Spiritu superadiectum in voluntate mea, adiacet quidẽ mihi: quod tamen dum volo perficere externis bonis operibus (sic enim perficitur charitas quæ vult bonũ) non inuenio. Nam cum venitur ad particularẽ operationem, ad quam requiruntur organa & instrumenta corporis, quibus bonum quod volo possit perfici, experientia cõprobo nullo pacto me esse idoneũ ad perficiendum. Nam tũc perficitur bonũ, cum quod vult voluntas, & ipsa mẽbra pari alacritate vt id exequantur, concurrunt. In hac autẽ exequutione experior quidem spiritum promptum, carnem autem infirmã. Et hoc est quod aliàs ipse dixit. Spiritus & caro sibi inuicẽ aduersantur, vt non quæcunq; vultis illa faciatis. Multũ enim per hoc certamẽ de bono (quod alioqui fieret) minuitur, si hoc bellum non intercederet. Vult enim plerunq; orare spiritus, & caro vult dormire, aut quiescere, aut comedere & bibere. Vult ille feriari à carne, & excedere Deo: At illa tristatur, quę vellet ludere, & spectaculis ad sensum paratis oblectari. Indicit spiritus silentium carni, ieiunium, luctũ; & illa protinus murmurat, quæ in risum, & voluptates varias magis erumpere gestit, & in defensionẽ & vindictã salit. Quòd si verberes & castiges, ex alia parte fit infirma ad bonũ, vt nec sic perficere queas illud κατόρθωμα, id est, rectum illud ac decorũ, quod homini in illo statu integro, in quo eum Deus collocarat, conueniebat. Et hoc propter hanc inter spiritum & carnem inextinguibilem (nisi morte) pugnam. Neq; verò sic erat à principio: quoniã in carne erat bonum, quæ nullo modo rebellasset spiritui, sed fuisset tũc illa metaphorica iustitia, quã viderunt quidem philosophi, sed ad eã non attigerunt, qua vires animæ ita componebantur, vt inferiores essent expeditæ & aptatæ obtemperare superiori patri. i. menti & rationi. Sed hac iustitiam & tranquillitatẽ, in qua

Nota dissidium etiã in homine qui est sub gratia.

primus noster parens Adam fuit cõditus, cuius & nos heredes ordinati eramus, illo suo antiquo peccato irrecuperabiliter amisimus. Nec enim in baptismo nobis restituitur, solùm renouamur in parte superiore mentis: quia ibi Spiritus adueniens recipitur. Mẽs autem ipsa purificatur, quia Deo coniungitur: & consequenter à carne abstrahitur, vt semper meminerimus peccati antiqui, & humiliemur corã Deo, & in hac infirmitate proficiamus, qui in multitudine fortitudinis non profecimus, sed defecimus ac cecidimus. Nam & per hanc infirmitatem & pugnam coacti sumus ad Deum suspirare, poscentes eius auxilium in tanto dissidio, & intestino malo, & prælio, ne succũbamus, vt ipse Apostolus desuper admonitus faciebat.

Hanc verò pugnam inter spiritũ & carnem, non possunt nosse, nisi qui spirituales sunt; quia ĩ eis est Spiritus qui penetrat sensum Apostoli: quoniã in se ipsis experiuntur, quæ ille docet. Carnalis quidẽ aliquid fortè suspicari potest, sed vix sentire atque probare: quia & facile carni consentit, & dat manus. Vnde & qui magis spirituales sunt (quia vnaquæq; pars magis conatur propter antiperistasin) magis etiam cognoscũt: Et cum perficere summoperè appetãt illud, ἀγαθόν, id est, bonum egregium, & absolutum, non autem perficiunt: quia diligunt maximè, etiam plurimũ dolent. Non autem dico, nullũ eos opus bonum facere (vt hæretici aiũt) sed non illud bonum absolutũ, sicut vellet Spiritus, vt etiam sępe quod nolunt malum, illud faciant, non tamẽ lętale, si sancti fuerint & cõfirmati. Ideo non dicit Apostolus, πονηρόν, sed, κακόν, volens magis defectum, ac vitiositatẽ, quàm malitiam, aut malignitatem denotare. Nam illud propriè sonat vox, sicut clarissimus oratorũ aduertit. Spiritualis ergo etiã malũ, quod non vult, facit sicut & carnalis. Sed in hoc à carnali differt, primùm circa latitudinẽ. Carnalis enim complebit homicidium, adulterium, & huiusmodi, saltem corde. At hæc facere non est viri spiritualis. Nam cum primùm hæc agit homo spiritualis, desinit esse spiritualis. Fit enim seruus peccati, & diaboli. Porrò quæ coniunctio Christo cum Belial? & quæ societas lucis ad tenebras? Itaq; anathematizandũ est dogma illud, quod noui hæretici suscitarũt, esse in homine peccatore & criminoso gratiam Dei: cõtra quos Dilectus clarissimè ait, Si quis diligit mũdum, non est charitas Dei in eo: quia nec diligit Deum, nec diligitur à Deo. Iniquos enim odio habet Deus. Spiritualis ergo manẽs spiritualis, nõ facit hæc: quia concupiscẽtię malæ non cõsentit: ideo peccatũ non perficit. Facit autem aliquod malũ: quia deficit à perfecto, & offendit in multis, nisi extrĩsecus adiuuetur à Deo. Quin & vlterius dico, si dimittatur tẽtationi, non erit potens resistere, quominus & ipse quoq; grandia admittat crimina. Ideo dulcissimus, & nostræ salutis cupidissimus Magister prouidit, vt quamlibet oraret, & diceret: Et ne nos inducas in tentationẽ. Nã satis inducit in tentationẽ, quum permittit hostes inuadere, & suas oẽs artes intendere, nec adiuuat.

In hæreti[...] cos qui gr[...] tiam cum crimine p[...] nunt.

Spiritualis ergo sic deficiẽs in bono propter certamen carnis & contumaciam, si ad malũ, quod caro facit, non consentiat, ipse illud nõ operatur qui resistit, & nõ exhibet ad iniquitatem arma iniquitati. Ideo hæc petulãtia carnis, & hoc eius malum

non imputatur ei in culpam:quia illud facit caro mulier,non vir:nisi fortè quid negligentiæ ei poterit imputari, quòd minus prouiderit.Potest enim in homine sua socordia hoc donum Spiritus esse segne,& frigescere.Vnde cuidam dictum est,Sua deo tibi emere aurum ignitum. At homini carnali bene imputatur:quia non potest excusare se, & dicere:Ego non operor illud.Si.n.carnalis est,succumbit carni.Et iccircò cum illa concordans, & instrumenta permittens ad malum atque exhibẽs, operatur illud.Spiritualis autem non:quia nõ consentit,sed cohibet arma corporis, ne perficiat caro quod vult.Non est tamen sine culpa homo,qui suo libero arbitrio gratia Dei adiuto, facere quæ sunt suæ partis negligit.Est enim in homine spirituali mens informata spiritu,sed nõ perfectè contenta ab illo.Inuenitur quippe in voluntate & amor Dei,quo homo spiritualis est: & adhuc nonnullus amor naturalis carnis,quo voluntas æquè prona inuenietur in illam,si parum, per auertatur à spiritu.Nec solùm carnis inuenitur amor, sed amor suiipsius etiam naturalis,qui si in officio non continetur per charitatem Dei, reddit hominem fermè dæmonem & Satanam. Nam & si spolietur anima carne,adhuc tamen amabit seipsam : sicut & dæmones sine carnis appetentia peccauerunt:quia seipsos dilexerunt magis quam Deum. Et licet amor Dei in homine qui est sub gratia, sit potentior (quanuis imperfectus) quàm carnis amor,& quã ille amor sui proprius, si charitas suas vires exerceat:attamen si per carnem excitetur voluntas ad malum,& à propria superbia diabolo iustigãte & vrgente,& ille amor Dei non excitetur, & currat ad arma sua, quæ sunt humilis ac deuota oratio ac deprecatio assidua,proculdubiò succũbet homo sub carne cõsentiẽs illi:&tunc operabitur illud malũ,qua parte spiritualis est & mente,& volũtate.Non tamen hoc faciet ipse spiritus,& sic non ille homo spiritualis,vt est spiritualis,qui sic persistens,aut potius qui sic consideratus,peccare non potest.Mens igitur posita quodam modo inter spiritum & carnem,si carni consentiat in crimen moritur,& Spiritus Dei recedit ab illa:quia Deus indignatur,& subtrahit ab illo gratiam & dotũ Spiritus,per quod est vita,& vera vita.Si verò cõsenserit non in crimen,sed in aliud leue peccatum,patietur detrimentum aliquod: & licet non moriatur,indignabitur tamen ex parte Deus:quia nõ sic adiuuabit negligentem,& socordem voluntatem non sic protegit: & fortè etiam mittet in tentationem, & derelinquet,& erit casus. Tunc ergo non immunis erit homo Christianus à peccato concupiscentiæ carnis,vel quùm consenserit, vel quùm plus æquo illi indulserit, vel non vigilans fuerit super illam castigando & cohibendo,& aduertendo ne vires accipiat fortiores, & intumescat. Et hic vide quomodo bene de homine carnali, Iudæo tamen, non dicit Apostolus,quòd ipse non operaretur illud malum, quod oderat etiam faciens:sed dicit,quòd non intelligebat quod operabatur. Operabatur enim,sed non intelligens.Non intelligere autem quod operaris non est non operari sed est operari: non tamen ex malitia,sed ex errore & infirmitate.Spiritualis autem dum in hoc statu persistit, talis est vt non operetur ipse malũ. Dilectio enim malum nõ operatur.Et sic verum est, quòd qui diligit seruat mandata. Quamobrem concludens tandem Apostolus dixit:

Apoc.3.

Amor Dei in homine, & item amor sui.

Rom.13.

*Inuenio igitur legem mihi volenti facere bonum,quod malum mihi adiacet.*Etsi enim spiritualis ego sum, informatus gratia in parte meliore, quæ est superior hominis:habeo tamen inferiorem,in qua malum inest,quod illi quidem innatum est.Mihi verò,licet iã spirituali adiacet,& obturbat me, quò minus valeam intendere iis quæ Dei sunt,vt oportet,ac totis viribus illi inseruire.

*Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem,*qui est mens.Cum autem eram olim in carne non poteram condelectari legi Dei, licet eam accepissem,& cognouissem bonam. Eram inquam in carne:quia non liberatus ab eius dominatu, & illecebris,cui magis seruire libebat:quoniam non dum mihi aderat spiritus vitæ. Nunc autem quando mens mea aspersa est charitate Dei,cõdelector cum ipso Spiritu sancto in hac lege sua,quę est lex amoris & charitatis.Congaudet enim charitas veritati.Charitas ergo quæ in me infusa est,facit me amantem suæ legis,& desiderantem eius implemẽtum:quia sic video me lucrari perfectionem meã, quæ est adhærere Deo meo. Vnde surgit delectatio de ipsa lege,quæ est medium ad perfectionem obtinendam.Et quamuis ita sit: I.Cor.13.

*Video tamen aliam legẽ in membris meis,&c.*Haud dubium talé esse legem in mẽbris id est,in instrumentis carnis, quæ data sunt vt obediant menti. Omnis homo spiritualis hæc in seipso sentit, & assiduè experientia probat.

Et captiuantem me in lege peccati. Hæc verba magnum habent dubium, vnde pauci sese ab eo explicarunt.Dubium autem est, quomodo conueniant huic homini spirituali, cui (Apostolo teste) non dominatur peccatum.Et nunc videtur de seipso dicere,qui erat vas electionis, quòd captiuabatur à lege carnis in legem peccati:quod non est aliud quàm dominari peccatum,& hoc contingere etiam tanto Apostolo.

An Christianus dici possit captiuus peccati in lege noua.

Hic locus hæreticis videtur in speciem quidem valdè fauere,vt adhuc in gratia existentes, captiui teneantur à peccato.Tu verò benigne lector audi. Primùm reuera nihil loquębatur de se ipso Apostolus,nisi quatenus sub illa spiritualis hominis cõmuni persona comprehendebatur: & quod erat proprium status illius, tanquam doctor ac magister,non quid in se,aut in quouis particulari homine esset,enunciauit.Non enim historiam (vt diximus)tradebat,sed doctrinam.Et ideo non quid de facto efficeret lex membrorum in quolibet,manifestabat,sed quid esset innata efficere,nisi obuiam iretur Nec superius dicitur, non dominari peccatum,quasi non valeat vincere,& sic dominari: sed dixit exhortans iam Christi Spiritum adeptos.Exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes; & membra vestra arma iustitię Deo.Peccatum enim vobis non dominabitur.Vide quomodo non dixerit :Non est tale,vt non valeat dominari. Nam per Christum reuera non sic liberati sumus à potentia carnis, quin possimus denuò captiui fieri, sed dixit:Non dominabitur, retinens cõditionem prædictam,videlicet,si exhibueritis vos Deo tan-

quam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo: quod possunt, qui sub gratia sunt constituti. Alioqui periculum est, ne denuo eis dominetur peccatum. Et similiter non dixit, quòd ista caro haberet subiectam mentem, quod esset non solùm repugnare illi, sed dominari. Sed dixit, non habere legem membrorum, atque carnis repugnantem legi mẽtis: vt sint quasi duo hostes inuicem ad certamen instructi, nondum tamen alter sub altero. Adhuc enim istam legem carnis sentimus (quia bellua est) esse tantæ temeritatis vt velit: & tantæ fortitudinis, vt etiam valeat captiuare non spiritum quidem ipsum, sed mentem, & hominem etiam aflatum spiritu, in lege peccati & mortis. Et enim denuo dominaretur, nisi legitimè certet homo in illam, & opponat sese illi per arma spiritus. Et ideo admonebat Apostolus: Exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes. Quid est dicere, tanquam ex mortuis viuentes? nisi tãquam illi, qui semel à morte liberati, debent fieri cautiores, & diligentiores, ne iterum incidant in eãdem mortem: cum sit nunc in nostra potestate non succumbere, si tamen caueamus. Caue mus autem timore, & præparatione, & medelis conseruatiuis sanitatis, & à morbo præseruatiuis. Et ideo addidit:

Et membra vestra arma iustitiæ Deo. Membra nostra sunt, quæcunque sunt instrumenta in corpore vt sensus interni, & externi, oculi aures, &c. Sunt igitur hæc omnia arma iustitiæ legendo, audiendo loquendo, meditando, orando, & reliqua denique faciendo, quæ imperat charitas. Sic enim faciendo, peccatum, id est, concupiscentia, quæ alioqui captiuum redderet, non dominabitur. Et ideo hic dicit; *captiuantem*; quia (quod in se est) hoc facit: & potens est etiam efficere, eo quòd semper est in pugnam parata, & semper stimulat, semper excitat, nisi magna cum attentione & violentia opprimatur, retundatur, castigetur. Et idèo dicit veritatis saluberrimæ Magister: Oportet semper orare, & nunquam deficere, & iterum: Orate ne intretis in tentationem. Similiter & aliis rem ediis estẽdum. Vnde & ipse Apostolus in exemplum no-
1.Cor.9. strum aiebat: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: ne fortè cùm aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Et B. Petrus cum ad iustitiæ opera cohortaretur: hæc, ait, facientes, non peccabitis aliquando: aut, non labascetis. Verè magna est hęc miseria, esse in hoc statu bellum tã assiduum, tamque intestinum: vt non frustra dixerit sæpe Dominus, Vigilate. Propterea adiecit Apostolus:

Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? infœlix, aut potius, miser ego homo, qui nõ possum perficere in hac vita bonum illud perfectum & absolutum, quod in alio statu naturæ integræ potuissemus. Nunc verò nos impedit ipsa conditio status nostri: quia habemus hostes admodũ fortes, mundum, carnem, Diabolum, qui conualuerunt supra modum in nos. Et ideo dixit; *Ego*; scilicet spiritualis. Et adiecit; *homo*; vt significaret quòd ita est homo spiritualis, vt in hac nostra vita etiam adhuc sit homo, id est, in carne existens, & in iugi cum illa dissidio, eiusque ferens pondus. Quamobrem adest periculum, ne denuo in captiuitatem adducatur, vt etiam sanctorum sit in bello superari metuentium vox ista: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Omnia membra carnis conficiunt corpus mortis: quoniam si quodlibet consideremus, vndique intrant per ea in animum quæ inferunt mortẽ. Ecce scriptum est: Ascendit mors Ier.9. per fenestras vestras. Videt homo mulierem, & subrepit concupiscentia: cui si cõsentitur, gignitur mors. Audit auris verbum susurij, & detractionis: & hinc etiam conflatur mors. Gustat homo, & bibit in vino luxuriam; & hoc est mors. Denique quoduis obiectum mundi huius secum mortis habet fomenta. Et ideo periculum est vndique, & vbique: quia semper inimici sunt præsto: semper sunt parati & accincti domi, non tantum foris. Et inimici hominis domestici eius, ait Dominus noster. Apostolus igitur talis hominis personam adhuc retinens, & tot periculorum occasiones vitare cupiens, quibus mortem incurri intelligebat, in illam exclamationem erupit, tanquam qui in hac vita nullum à quouis homine posset expectare alicuius remedij solatium. Infœlix (inquit) ego homo, quis me liberare poterit de isto corpore mortis? Et mox declarat quis sit verus & solus tantarũ ærumnarum liberator: non naturæ lex, non ipsius Moseos. Quid igitur?

Gratia Dei per Iesum Christum. Dices: An non recepisti iam gratiam? Recepi: Cur igitur non es liberatus à principio? Quia nondum (inquam) est tempus perfectæ liberationis. Non.n. est hoc pręsentaneum remedium, licet sit certum. Hæc enim gratia medicina morbi, quasi fermentum est in massa positum, & indiget tempore ad fermentandum totam massam. Oportet ergo vt fermentetur & ipsa caro: sed non potest hoc fieri, nisi & ipsa prius corrumpatur, vt sic totus homo liberetur. Et ideo verè ipsa gratia liberabit nos perfectè, quæ iam incepit: quoniam gratia est quod sumus in Deo. Gratia quoque est quòd maneamus in illo. Et ipsa denique est, in qua Spiritus deprecatur pro nobis gemitibus inenarrabilibus: & orat redemptionẽ corporis nostri, vt perficiatur inchoatum erga nos suũ opus in Christo. Neque verò potest non exaudiri Spiritus Christi bonus in bonis, ac trementibus eum, & expectantibus aduentum eius, & regnum Patris.

Scio quòd & aliter legitur locus iste in græcis, videlicet: Gratias ago Deo meo per Iesum Christum. Nec inde alienus sensus colligitur. Nam verè ita conueniebat Apostolo, vt ageret gratias peculiaris gratiæ suæ memor, qua certus erat futuræ liberationis, nullo modo dubitans se esse charissimum Deo per Christum, & quòd mundus erat sibi crucifixus, & ipse mundo. Gratias igitur agebat in spiritu, tanquam qui iam illud recepisset, quod spe certissima se recepturum sperabat. Et in ea gratiarum actione voluit subintelligi responsum tanquam in actu exercito (vt dicunt logici) iuxta illũ sensum quem porrigit latina lectio, id est, quòd omnis homo qui est in Christo, debet agere gratias per Christum: quia hoc malum ad tempus est, & interim Spiritum habet suæ spei arrabonẽ: quoniam liberabitur tandem aliquando ab isto corpore mortis, si modo sentiat gratiã eius inse, quam verè ille sentit, quem Deus dignum fecit aliquid pati pro Christo iniustè, vt habeat fortiorẽ illam

ſpem quæ non confundit, quam ſentiebat in ſemetipſo tantus Apoſtolus: vnde & aſsiduas agebat gratias. Sed ad rem rediens, concluſit ille tandem ſtatum ſpiritualis hominis manentis in gratia, his paucis.

Igitur ego ipſe mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati. Homo materialis, qui non intelligit modum doctrinæ, dicet: Qui fieri poteſt vt idem homo ſeruiat legi Dei, & legi peccati? cum veritatis Magiſter dixerit, Nemo poteſt duobus dominis ſeruire, &: Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur. Sed non attendit illis verbis (vt iam dixi, & ſæpius inculcandum eſt) cõditionem hominis ſignificare voluiſſe Apoſtolum, vt intelligeret prudens lector, quòd homo etiam ſpiritualis in Chriſto, ſecundum inchoatam iuſtitiam ita ſe habet, vt ſecundum mentem ſit paratus ac diſpoſitus ſeruire legi Dei, id eſt, Spiritui, & imperio charitatis. Secundũ carnem verò ſit diſpoſitus ad ſeruiendum legi peccati. Non autem quòd ita ei de facto contingat. Non eſt enim poſsibile eũdem de facto poſſe hęc officia partiri, vt ex parte ſeruiat legi Dei, & ex parte legi peccati: ſtultiſsimum eſt hæc putare. Homo enim in Chriſto exiſtens, nulli peccato debet ſeruire, cum hæc ſibi inuicem aduerſentur, ſicut ſuperiori capite declaratum eſt. Nam qui mortuus eſt, peccato mortuus eſt; & ita iuſtificatus à peccato, vt non ſit vlterius ſub illo. Deſtrui enim debet corpus peccati, vt non vltra ſeruiatur illi.

Hæc Apoſtolus, quantum ad hoc caput pertinet, cuius egregiam doctrinam, ſi (vt mihi viſus ſum) apprehendi, benedictus Deus: ſin autem cogitent alij meliora, paratus ſum libenter audire.

Summa doctrinæ valde pulchræ & neceſſaria ex hoc capite. Interim ſummabo varias conditiones, & proprietates variorum ſtatuum, quas Doctor noſter Apoſtolus gentium doctè, ac paucis perſtrinxit, in quibus poſt peccatum inuentus eſt homo miſer, & infœlix. Verùm hoc non ſatis ſciri poteſt, niſi primi quoque ſtatus conditio ſciatur, in qua erat homo ante peccatum. Nam hinc melius cognoſcetur illius ſtatus conditio, ad quem redactus eſt homo poſt peccatum, ſequeſtrata omnino lege, & ſpeciali auxilio Dei, quem dicimus ſtatum naturæ lapſæ. In ſtatu igitur primæuo ante peccatum inueniebatur homo in magna diuinorum notitia, & indutus veſte gratiæ, & veſte iuſtitiæ, qua mens erat ſub Deo compoſita, caro ſub mente, corpus ſub anima; & conſequenter exigebatur ab eo perfectio iuſtitiæ, quam proculdubiò potuiſſet facile præſtare in eo ſtatu exiſtens. Nihil enim erat ei repugnans, quo minus hoc poſſet, propter eminentem ſcientiam, & claram diuinorum notitiam, & expeditam membrorum facultatem, quæ erant arma ad perficiendam omnem iuſtitiam promptiſsima. Neque enim in mentem hominis rectè de ſummo & optimo opifice Deo ſentientis venire debet tam iniqua cogitatio, vt ab initio creaturam ad imaginem & ſimilitudinem ſuam conditam reliquerit in tanta ad virtutes comparandas difficultate, quantam nunc vel Chriſtiani experimur. Et vtinam omnes verã illius ſtatus cognitionem haberemus, & eius qui poſt eſt inſequutus per peccatum. Illa enim nihil efficacius puto ad efficiẽdum nos verè erga Deum gratos, & humiles, & ad confitendum illum ſummè bonum in omnibus viis ſuis, & ſanctum in omnibus operibus ſuis. Neque enim pereuntium delectatur multitudine, qui cogitat cogitationes pacis, & non afflictionis. At nos ſumus admodum ad ſubmurmurandum propenſi, qui natura fugimus laborẽ, & delitias ſectamur, quæ fuiſſent in hoc primo ſtatu.

Verùm cecidit miſer homo, & amiſit ſcientiæ dona, & iuſtitiam illam & gratiam: & redditus eſt non iam carnalis, ſed omnino caro ipſa, ſicut vocant eum ſcripturæ. Comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. Nonintelligẽs, non requirens Deum: ita vt poſsit comparari homini intemperato, qui malum omnino ignorans faciat quaſi bonum, corrupta mente. Porrò hoc iã non imputetur ei: quia beſtia eſt: ita vt viuat non reſpectu primæ, ſed ſecundæ mortis, quæ ſolum à proprio actuali peccato procedit. Vnde exiſtimo propter hoc dixiſſe Apoſtolum de his, qui dimiſsi ſunt à Deo huic ſtatui tanquam ſine vlla ſua ſpeciali prouidentia. Qui, inquit, in præteritis generationibus dimiſit gentes ingredi vias ſuas, videlicet, vt pateret ſtatus ille, in quem poſt peccatum redacti ſumus. Nam illæ merito dictæ ſunt Gentium viæ, quæ peſsimæ erant, & ducentes in baratrum profundum malorum, propter naturalem omnium pronitatem ad malum, iuxta cuiuſlibet deſideria. Et ideo dictum eſt, Non permanebit: aut potius, non iudicabit, vel (vt quidam non irrationabiliter volunt) nõ irritabitur Spiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt. Quod idem videtur eſſe, ac ſi dixiſſet: Non imputabo eis peccatum, nec in æternum illos propter hoc puniã, quia caro ſunt: quod eſt dicere, ſunt pluſquam carnales. Ideo maluit punire temporaliter, vt vel ſic aliquam exculperet ab iis pœnitentiam, qui non abſque aliqua ſua culpa dimiſſi ſunt: & hoc ex magna miſericordia, ne eos in æternum damnaret. Et ſic exponit eum locum eleganter Beatus Hieronymus in heb. quæſti. *Pſal. 48. Act. 14. Gen. 7.*

Alius autem legis ſtatus, qui poſt ſtatum naturæ corruptæ eſt inſequutus, fuit ille, in quem euectus eſt populus hæbreus, in quo longè clariorem de prouidentia Dei acceperunt notitiam, ita vt magna cum gloriatione canerent: Notus in Iudæa Deus: in Iſrael magnum nomen eius, & iterũ: Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. Erat enim ſtatus notitiæ, reſpectu tamen Gẽtium: quoniam Iudæi erant illuminati de bono & malo, & de prouidentia & voluntate Dei ſicut dixit Apoſtolus de Iudæo. Et noſti voluntatem eius, probans vtiliora inſtructus per legem. Ex qua notitia inuitabatur ad faciendum bonum, & ad fugiendum malum. In eo ergo ſtatu exiſtens homo, factus eſt melioris conditionis, quàm ſi fuiſſet dimiſſus ſibiipſi: & hoc propter notitiam à lege acceptam. Ignorantia enim pars erat peccati nõ minima, ita vt homo lapſus diceretur caro & bellua: quia id faciebat, & id probabat, quod placeret carni. Iudæus autem iam non caro (carnalis homo tamen) quia ſecundum rationem & legem inſtructus, id probabat quod erat bonum, licet non faceret, cum eſſet voluntate carnalis, propter inhabitans in eius carne peccatum, & dominans menti nondum compoſitæ per iuſtitiam, & gratiam. Peccare enim cogebatur obnubilato per carnem in- *Rom. 2.*

tellectu,cum ad obiectum particulare,quod placeret carni,descenderetur:& sic etiam ipse perfacile intemperatus efficiebatur.

Erat ergo Iudæus in deteriore statu ex parte, quàm esset homo in natura lapsa:quia accepto mãdato ne concupisceret, magis irritabatur caro ad concupiscendum:& concupiscens actu, grauius efficiebatur peccator.Quod sanè factũ est à Deo non in eius malum,sed bonum,videlicet,vt per legem noscens se carnalem,& natura iniustum, & incontinentem,non maneret in lege,ne præuaricaritor fieret,sed curreret ad Christum, quē ipsa lex indicabat,vt spiritu viuificaretur,& lex illa imprimeretur in corde,quæ erat scripta in tabulis,cum
Sap.8. sciret ex ipsa lege(sicut scriptum reliquit Sapiens) Quòd nemo potest esse continens,nisi Deus det, & hoc per Christum. Testificatur enim lex iustitiæ Dei,quæ scribitur in cordibus nostris per Christum:sicut idem Apostolus dixit. In hunc autem statum poterãt venire etiam Gẽtes,quibus ipsa natura prædicabat bonum,& malum: Deum prouisorem, & remuneratorem mortalium, si prædicationem naturæ recepissent,sicut & nonnulli receperunt. Verùm Gẽtes non tam facile accessum habebant ad Christi notitiam,sicut Iudæi legis beneficio instructi. Non ergo datus est Iudæis ille status,vt in illo manerent: sed vt cognito morbo ad medicũ currerent,& venirent in statum gratiæ qui est nouissimus status ab omnib[9] aliis differẽs.

A statu autem primæuo hic noster status differt quia in illo erat clarior diuinorum notitia.Nos autem ambulamus videntes quasi per speculum in ænygmate.Amplius in illo statu fuissemus in ea iustitia, quo continebatur pars inferior sub superiore,& superior sub Deo. Nunc verò habemus eam contumacem,vt sæpius declaratum est.Et ob eam causam non tenemur ad illud omnino rectũ ac perfectum,ad quod eramus obligati in primo pacto,cum eramus innocẽtes:modo confiteamur obligationem:non enim exigit à nobis Deus impossibilia.

Differt & hic status à statu Iudæi, sicut differt status continentis à statu incontinentis.Est quidẽ & in nobis peccatum,sicut in Iudæo,id est,concupiscentia in carne: sed non dominatur menti nisi velimus,& demus vltrò manus, non repugnantes cum armis gratiæ,quæ sunt,vigilantia,oratio,sacramenta,castigatio corporis, & alia huiusmodi. Si autem resistamus legitimè,non dominatur.Præualet enim quæ est in mente lex charitatis,ita vt possimus continere.Non autem in eam venimus temperantiam & moderationem, vt æquemur statui illi,qui fuisset ante peccatum. Nam tunc non solùm erat in mente gratia iungẽs Deo superiorem partem: verùm & adfuisset illa iustitia,qua iungebatur pars inferior superiori, ne esset contumax, sed quadam impressione sileret obtemperando edicenti.

Et ideo quod ad hoc pertinet,videlicet,quantũ ad consummationem iustitiæ, in deteriore statu modo sumus,quàm fuissemus ante peccatum.Sumus enim in difficiliori propter peccatum menti repugnãs in bono & optimo,vt periculum etiam sit expugnationis non negligendum. Multi enim expugnantur &pereunt,eundo post cõcupiscẽtias suas.Deinde vix est in hoc mundo, propter tam grauem carnis sarcinam,mundi & diaboli pugnã, qui perfectè(vt par esset)insistat in bono,& perficiat illud,& auertatur à necessitatibus, & irrumpẽtibus cogitationibus,& malis,& morbis,& innumerabilibus vitæ huius incommodis. Maiorẽ præterea habet potestatem in nos Diabolus,quàm in primæuo statu habuisset. Itaque peccatum reddidit difficiliorem virtutis viam, & minus certam quàm antea fuisset.

Attamen in hoc melioris sumus conditionis, quòd hunc magis arduũ agonem magisque acrem superantes,etiã maiora promeremur in cœlis gaudia,sicut promptum est credere. Nam & ipsemet Dominus noster & caput Iesus Christus,propter mortis acerbissimæ cruciatum gloria maiore, & corona potitus est. Maior ergo victoria, & illustrioris triumphi dignior est futura ratio, si frangántur ac superentur vnà cum suo rabido exercitu numerosiores hostium copiæ, quàm si pauciores ac infirmiores leniori pugna fugarentur & prosternerentur.Hoc non ignorãt ipsi dæmones,quibus maximum est studium, vt suadeant nos semper esse infirmos,& ea fortitudine per nouum statum minime esse roboratos,qua possimus tantis (quantæ nos circunstant) tentationum fluctibus resistere.Et ad huius rei fidem faciendam armarũt suos milites nouos nostrę ætatis hęreticos,qui prędicant hominem etiam in Christo existentẽ,peccatorem adhuc inueniri,& non qualicunque peccato,sed lætali, & ad mortem imputabili. Quod iniquissimum,& contra Christi gratiam excogitatum dogma,Apostolus seq. cap. initio clarissima sententia damnabit.

CAP. VIII.

NIHIL ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu,qui non secundum carnem ambulãt.Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu,liberauit me à lege peccati & mortis.Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittẽs in similitudinem carnis peccati, & de peccato dãnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secũdum carnem ambulamus,sed secundum spiritum.Qui enim secundum carnem sunt,quæ carnis sunt,sapiũt:qui verò secũdum spiritum sunt,quę sunt spiritus sentiunt.Nam prudẽtia carnis mors est:prudentia autem spiritus,vita,&pax. Quoniã sapiẽtia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta: nec enim potest.Qui autẽ in carne sunt, Deo placere non possunt.

N*ihil ergo,&c.*Quod primum ait: *Nihil*,hoc vno verbo iugulauit hæreticos: quod vt planè perspicias,attende. Stet igitur B. Pauli hæc inuicta sententia,quæ velut sagitta coniecta, oculos istorum excœcet. Loquens de iis qui sunt in *Hæretici noui boni loco proster nuntur.*

Christo per fidem, ait: *Nihil ergo*, Quid est quod ait *Ergo*? Vnde (quæso) educitur ista conclusio, nisi ex proxima sententia, quam dixerat describens spiritualem virum in Christo, quem figurauit in semet ipso dicens: Igitur mēte seruio legi Dei, carne au tē legi peccati? Ac si diceret, vt verè dicit: Quia mē te seruio legi Dei, id est, quia sic sum per gratiā dispositus ad seruiēdū legi Dei, nihil nunc dānationis habeo, id est, nullā dānationē: quia peccatū nō est in meullū, id est, mēte mea, vbi iā nulla est macula: quia ex fide mihi cor est purificatum, & gratis iustificatus sum dono Dei. Itaque satis est mente purificatum esse ad iustificationē meam coram Deo, qui mentem respicit, & dicit: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Non enim obstat si in hoc statu seruiā legi peccati, id est, ita sim dispositus secundum carnem ad peccandum: quia dispositio hæc mala iam purgata est, & non est ipsa peccatum, cum peccatum sit actus. Item non ex carne procedit peccatum, sed ex voluntate. Modo ergo voluntas per spiritum resistat carni, & nō sequatur concupiscentias eius, nihil mihi erit damnationis. Et ideo bene sequitur:

Matt. 5.

Iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secūdum carnem ambulant, sed secundum spiritum, id est, qui incedendo in hac vita mortali, affectibus & operibus non obtemperāt appetitui carnis, sed ambulant vt boni æmulatores Abrahæ per vestigia fidei obedien do legi vt filij Dei, qui Spiritu Dei aguntur, & mouentur ad fructus ipsius Spiritus perficiendos, qui sunt charitas, gaudiū, pax, &c. quæ qui agunt, non habent legem aduersam & minitātem, vt ipsemet B. Paulus testatur. Nam qui sunt Christi, carnem suam crucifigunt cum vitiis & concupiscētiis suis. Et ideo nihil dānationis est iis qui eiusmodi sunt. Nam vnde potest prouenire in eos tali dispositione præditos damnatio? Non equidem ex antiquo delicto, quod damnatum est, & interemptum in carne in Christi data pro noxa. Nec ex vi legis: quia aduersus huiusmodi qui faciunt legem, & non ambulant in concupiscentiis carnis facientes eius desideria, non est (inquit Apostolus) lex, scilicet, damnans eos, sed potius commendans: quia inuenit illos facientes quæ sunt legis. Et hoc est quod ait:

Gal. 5.

Lex enim Spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Lex Spiritus, est lex charitatis, quæ est infusa per Spiritum sanctum in cordibus nostris, vnde anima nostra viuit coram Deo: quia vitam accepit, vt seruire posit Deo: hæc ergo lex Spiritus, vnde est vita, liberauit me (ait Apostolus in persona Christiani) à lege peccati & mortis, id est, ab antiqua lege, quæ cum esset in tabulis, & iuberet mihi existeuti carnali spiritualia, non valenti ea perficere propter carnis imperium, erat isto modo mihi ministra peccati, & mortis. Itaque ab ea liberati sumus per hanc legem Spiritus vitæ nobis infusam, modo maneat hæc lex in nobis: quod erit si nos maneamus in Christo Iesu. Manebimus autem in illo, si dilexerimus illum, in quo sumus omnes: & iccirco debemus nosipsos in illo inuicem diligere. Ipse enim est vitis nostra, de qua hic Spiritus vitæ tanquam de radice dimanat in nos: de cuius vitali humore tanquam palmites haurimus, si modo in ea vite permaneamus. Permanebimus autem, si non consenserimus carni, sed fecerimus mandata Dei. Vt ostendat autē quomodo per hāc legem Spiritus vitæ liberemur à lege peccati & mortis, adiecit:

Nā quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem. Sensus est, quòd lex quæ posita erat homini animali & carnali, & contumaci, & iniusto, cum ipsa iuberet spiritualia, & ea quæ carni molesta sunt, non poterat efficere per seipsam quod suę intentionis erat, videlicet, vt homo perficeretur in actibus iustitiæ. Homo enim malus, & sentiens legis vim & iussum, & non valens obedire, imò per legem tanto magis excitatus ad resistendum (quoniam semper ob innatam malitiam & superbiam nitimur in vetitum) transgrediēs legem, supra modum fiebat peccator & præuaricator: quoniā etsi lex ipsa ex se esset fortis, & fortia iubens, infirmabatur tamen per carnem. Nam caro quæ legem recipiebat non tamen in seipsa scriptam, sed in tabulis lapideis, inueniebatur ipsa mente fortior: ita vt lex suo fine frustraretur, qui erat, vt homo esset perfectus in iustitia, faciens iusta coram Deo. Hoc est ergo quod dicit legi fuisse impossibile, nimirum, vt faceret hominem iustum coram Deo & operantem bona, scilicet, obstāte peccato, quod erat in carne, & dominabatur homini ne posset etiā volens, iussa legis perficere, quæ reddebatur infirma hac parte propter carnem, id est, propter illum dominatum carnis. Quomodo ergo quod erat impossibile legi, perfectum sit, explicat, & ait:

Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, supple tu, hoc effecit. Frequens enim est Apostolo omittere verba, quæ possunt facile subaudiri. Et vide (quæso) Dei consilium, in quo maxima misericordia & iustitia illius elucet. Ipse enim perspiciens non esse legis defectum, si ei non obtemperaretur, sed hominis, idque propter ius quod habebat peccatum in hominem cui dominabatur, secundum illam diuinæ legis regulam: Qui facit peccatum, seruus est peccati: voluit homini succurrere, & illum liberare ab hoc peccati dominatu. Noluit autem hoc facere cum aliqua ipsius legis iniuria, id est, noluit à sua possessione peccatum expellere, nisi rursum aliquod ius nasceretur aduersus ipsum. Ergo ad hoc misit Filium suum, scilicet ad tollenda peccati iura: quoniam misit illum in similitudine carnis peccati. Misisse autem tunc dicitur Pater Filium, quando decreto illius ipse Filius assumpsit humanam carnem, infirmam, corruptibilem, caducam. Nam sic dicitur ipse exiisse à Patre: quoniam sic exinanitus, gloriam, quæ decebat illum (vt pote Filium Dei vnigenitum) abiecit à se. Vnde & rediisse ad Patrem postmodo dictus est, cùm gloriam suam accepit, & indutus est virtute, vt sedere dicatur ad dexteram Patris.

Ioan. 16.

Venit ergo in similitudine carnis peccati: non quia non venerit in vera carnis nostræ substātia, sed quia cum carnē acciperet, noluit accipere insitum in carne nostra peccatum, & in vniuersa massa naturæ. Accipiens tamen conditiones pœnales in carne sua, quæ nobis à peccato venerunt, vt erat corruptibilitas, & passibilitas, & mortalitas, verè habuisse dicitur & assumpsisse carnē similem carni peccati. Sic dicitur venisse in similitudine hominum, & habitu inuentus vt homo. Quo genere di

Quid est venisse Christū in similitudine carnis peccati.

Philip. 2.

cendi non negatur vera in eo hominis substãtia, quæ ex tali forma & materia resultat, id est, anima & corpore tali: sed declaratur illum non fuisse hominem secundum conditiones illas, quæ humanæ naturæ propter peccatum debebantur, inter quas erat dominatus peccati.

Fuit autem similis aliis hominibus: quia miserias & pœnas peccati (sine peccato tamen) in se assumpsit, & ideo habitu inuentus est vt homo. Et sic in seipso cœpit dissoluere iura peccati, cũ ipse iniuria, quod ad se attinebat, in sua carne pœnas antiquo peccato debitas cœpit luere, & Deo restituere suam gloriam, quam nos rapuimus. Nos enim diuinum illud nescio quid rapuimus, quùm parentes nostri ab initio appetiuerunt diis esse similes. At Iesus tum hoc debitum Patri restituit, quum diuinas conditiones sibi conuenientes, id est, illam gloriam quasi Vnigeniti à Patre, à seipso abiecit, & se exinaniuit, atque formam serui immerito substinuit, vt hoc efficeret, quod lex non poterat, videlicet, iustificationem nostram. Nam & hoc pacto effectum est quod sequitur:

Et de peccato dãnauit peccatum in carne. Veniens Iesus in hũc mundũ absque peccato (vt dictũ est) sed assumptis pœnis peccato debitis, cœpit habere hostem ipsum peccatum cum quo & conflixit, & de quo triumphauit. Mundus enim ab eo peccato impulsus restitit euangelio & veritati, quam Christus prædicabat: & sic ab illo ipso peccato fuit indignissimè summaque iniuria crucifixus. Peccatũ igitur (à quo iste tantus ausus fuit) quia extendit iura sua in eum, in quem nullum prorsus ius habebat, merito perdidit sua iura, quę in vniuersum mũdum merito habebat. Nam illud Christi opprobrium, quod passus est à peccato, longè præponderauit illi debito, quod ipse mundus peccato debebat. Sic igitur Deus benedictus, & per omnia iustus, hanc iniuriam à peccato venientem cernens in Filio suo, & in illa benedicta suæ carnis hostia, quam ipse obtulit pro peccato in ipsa carne Filij sui summa iniuria damnata, summo iure damnauit peccatum, vt hoc pacto, de ipso peccato damnatio ipsius peccati mirifica æquitate processerit.

Quicunque igitur inuenitur in Christum regeneratus, & per baptismum in illo cõfiguratus morti eius, gerit quidem in se, hoc est, in carne sua peccatum, sed damnatum: quoniam non dominatur vlterius. Non enim inuenit vlterius hominem peccatorem, in quem ius habeat: quia mortuus est homo vetus in carne Christi, & nouus excitatus est, qui non agnouit peccatum, sed est conditus in iustitia & sanctificatione ad seruiẽdum Deo, & gloriæ eius. Tales sunt qui renati sunt, effecti noui & in spiritu & in carne: quoniam membra sumus corporis Christi de carne eius, & ossibus eius. Nõ quod in carne nostra non sit malum adhuc, cum & in carne Christi fuerit malum, licet non peccatum: sed quòd hoc malum non est nobis vlterius in pœnam & peccatum, sed in exercitium ac meritum. Sicut fuit Christo suum malum carnis, factum propter nos maledictum, quem oportuit pati, & ita intrare in gloriam suam. Tales & nos, qui hãc carnem in hoc penè similem suæ carni habemus, quã oportet à nobis castigari, tanquam inimicam, donec perfectè moriatur, vt fiat quasi semen futuræ incorruptionis & gloriæ.

Hactenus pro huius loci explanatione: Etsi me non lateat alios aliter exponere, sed ego illud protuli, quod magis placuit. Videat lector alios si libeat, & semotis (quæ rectum iudicium impediũt) prauis affectionibus diiudicet. Non est enim mihi in animo cuncta quæ ab aliis dicuntur vel improbare, vel saltem recensere. Quod & si facere cuperem, citra magnum animi tædium fieri non posset qui à contentionibus libenter abhorreo.

Ad rem igitur nostram redeundo, Dicimus hoc Dei consilium fuisse, vt isto pacto iustificatio legis impleretur, videlicet, damnato peccato, & omni eius iure ab illo sublato, & consequenter illius tyrannide. Dicit autem legis iustificationem, id est, illam quam imperabat, & intendebat lex cum diceret homini: Non concupisces. Et hic vides, acute lector, satis redargui nouos hæreticos, qui nolunt posse impleri à nobis iustificationem. Et attende in quibus dicat impleri, & quomodo, ait:

In nobis, hoc est in Christianis iustificatis spiritu & fide. Sed quia hoc non satis erat aduersus hæreticos, adiecit: *Qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Hi enim demum sunt, in quibus impletur desiderata legis iustificatio, videlicet, qui ambulant secundum spiritum, non secundum carnem, id est, qui non quæ carni placent, cuius opera manifesta sunt, vt immunditia, auaritia, libido, superbia, & huiusmodi alia, sed quæ sunt spiritualia agunt, faciẽtes fructus spiritus, qui sunt opera charitatis, & patientiæ, & reliquarum virtutum, quæ inde, hoc est, à Spiritu sancto proficiscuntur, per media tamen ipsius Spiritus dona. Sequitur: *In hæreticos, quomodo potest impleri lex.*

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Ostendit hoc in loco Apostolus, Christum ambulantibus secundum carnem nihil prodesse. Ratio verò est: quia ij, scilicet, sunt secundum carnem. Hoc enim supponit: quia esse secundum carnem est esse carnalem, id est, habere in se principium ducens volentem ad ea quæ sunt carnis. Vnde vsitato in scripturis more loquendi, dicuntur esse carnales, vel ex carne, vel secundum carnem. Et qui tales sunt, sapiunt quæ sunt carnis, id est, ea iudicant bona, & his afficiuntur, & hæc eligunt, quę sunt carnis, id est, quę carni placent, vt obiecta propria. Hæc autem sunt carnis, quæ temporalia sunt, & morti subiecta, vt sic mortem afferant, merito digna morte in illo, qui illa elegit, & contẽpsit immortalia & cœlestia. Vnde subdit:

Nam prudentia, carnis mors est. id est, mortem affert. Vt hic sit absolutus Apostoli sensus: Qui secundum carnem ambulant, non iustificantur per Christum. Probatur: Quia si secundum carnẽ ambulant, secundum carnem sunt. Et qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Et cum cuique merito id reddendũ sit, quod sapit, id est, quod elegit (quę autem sunt carnis, sunt mortalia.) Concludendum igitur est, huius prudentiæ meritum esse ipsam mortem: vt illi amittant cœlestia, & simul priuentur terrenis, qui ita sapiunt. Et hoc inde est: Quia prudentia ista carnis est inimicitia aduersus Deum, id est, causa, qua nos illam sequentes, inimici constituimur, eo quòd ista caro non est subiecta

legi

legi Dei,sed odit illam. Nec enim potest subiecta esse:quia huius naturæ est caro. Caro enim, vt caro est,ex seipsa semper cōcupiscet quę sunt carnis, nisi reprimatur à spiritu. Vt ergo non concupiscat, mortificare illam oportet. E diuerso autem cuncta contingunt secundum Spiritum ambulantibus: quia isti ex Spiritu sunt,& ex Deo: & ita sapiunt quæ sunt Spiritus, & quæ sunt Dei. Spiritus enim est Deus, & charitas, quæ non potest amare quæ sunt mundi:quorum qui vult amicus fieri,Dei inimicus(vt testatur Dilectus)constituitur.

Prudentia autem Spiritus, vita & pax, &c. In his qui non sequuntur voluntatem carnis, prudentia Spiritus est vita, quæ est gratia Dei, à qua gloria est,& perfecta vita & ęterna. Inde enim venit pax, quæ superat omnem sensum.

Qui autem in carne sunt,Deo placere non possunt. Esse in carne(vt iam dictum est)non est aliud, quàm ipsi carni ita affici, vt homo in omnibus ei consentiat,& finem suum in ea ponat. Et idem videtur esse secundum carnem. Talis ergo existens in carne, siue secundū carnem,cum illi cōsentit,& iam non molestè tolerat eius petulantiam,imò ea libenter delectatur,Deo placere non potest: quia caro inimicitia est in Deum. Nec potest subiici legi Dei, ea quæ carnis naturæ repugnant,præcipienti.

Vos autē in carne non estis,sed in spiritu:si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet,hic non est eius. Si autem Christus in vobis est,corpus quidem mortuū est propter peccatum: spiritus verò viuit propter iustificationem. Quòd si Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritū eius in vobis. Ergo fratres, debitores sumus, non carni, vt secūdum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis,moriemini:si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quicunque Spiritu Dei aguntur, ij filij Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus:Abba Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes:hæredes quidē Dei,cohæredes autem Christi:Si tamen compatimur,vt & conglorificemur.

Vos autem,&c. Ostēdit Apostolus,quòd qui erāt iā candidati in Christo per fidē,non erant amplius in carne.i. subiecti & addicti carni, sed in Spiritu hærentes illi,si modo Spiritus habitaret in eis. i.si non fuisset exturbatus è tēplo suo, propter obediētiam carni rursus datam. Quod & notandū est aduersus eos qui aiunt stare gratiā Dei etiam in criminosis:sed B.Paulus opposita in tales sententia ait:

Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius, videlicet Christi, seu ipsius Spiritus, qui non possidetur ab eo,nec regitur. Possent fortè se excusare, & dicere se intelligere de gratia prædestinationis,quæ quouis prædestinati peccato non tollitur. Sed quia isti aliam gratiam non agnoscūt,imò etiam floccifaciunt:ideo meritò reprehenduntur, nec se defendere vlla excusatione possunt.

Si autem Christus in vobis est,corpus quidem, scilicet ipsius Christi, *mortuum est.* i.est res mortua: νεκρὸν græcè,id est,cadauer, *propter peccatum,*id est,ad destructionem peccati. Et ideo per hoc simul caro nostra mortificata est peccato. *Spiritus autem viuit propter iustificationem.* Spiritus enim noster iustificatur propter adhærentiam ipsi Spiritui Dei,& Christi. Quid autem est hic Spiritus Dei,& Christi, nisi Dei charitas, & amor,qui nostro spiritui iungitur nexu indissolubili, nisi per nosmetipsos illum à nobis dissoluerimus?

*Si ergo Spiritus eius,*id est,Dei Patris,*qui* Pater, *suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis.* Ipse enim Deus & Pater qui à mortuis suscitauit Iesum dilectum suum & vnctum oleo,de cuius plenitudine & nos oportet accipere. Suscitauit autem respectu corporis ipsius,secundum quod erat ipse mortuus:Ipse, inquam,idem Deus Pater *viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.* Spiritus enim Dei ille bonus qui habitat in corpore illo Christi mortuo, & non dereliquit illud in infernis,sed suscitauit,si in nobis habitet, viuificabit etiam mortalia corpora nostra aliquando. Corpus enim nostrum nunc quasi cadauer ad tempus relinquitur,suo die suscitandum à Spiritu,sicut accidit corpori Christi: eius enim membra sumus. Faciet igitur hoc Deus Pater per Spiritum suum, cum apparuerit Christus vita nostra. Tunc enim & nos integri apparebimus cū illo in gloria. Hoc verò in loco agnosce eundem Spiritum dici Spiritum Dei,& Christi,vt Christum agnoscas Deum. Et similiter Patris & Filij Spiritum, vt ab vtroque processionem eius intelligas.

Ergo fratres debitores sumus non carni,&c. Concludit Apostolus id quod volebat, post ortam nobis & datam Christi gratiam, per quam mortuum est peccati regnū,debitores nos esse non carni,vbi est regnum peccati & mortis, sed Spiritui, per quem liberati sumus à lege carnis,& redempti à captiuitate peccati,& erepti à seruitute diaboli. Nam qui redemptus est, eius qui redemit seruus est. Christus autem & Spiritus eius nos redemit à dominatu carnis. Illius igitur serui sumus,& illi seruire debemus in spiritu nostro. Vnde meritò nos si rursum seruierimus carni, & dereliquerimus fontem vitæ,moriemur,scilicet secunda,& æterna morte. Sicut econtrariò,retinētes Spiritum,per quem facta carnis mortificantur(quia fortis est vt mors dilectio)viuemus,scilicet æterna & perfecta vita. Ipse enim Spiritus,cui hæremus amore,vita est. Ecce rursum vt probatur, quòd per peccatum exturbatur & eliminatur à nobis Spiritus & gratia Dei. Simul quippe peccatum, & gratia stare nequeunt: quemadmodū nec simul stant mors,& vita. Et ideo non sola fides potest saluum reddere,nisi per dilectionem operetur quæ pręcepit Dominus Deus in sua noua lege. Nam cum fide stat vt seruiamus

Per peccatū Spiritus Dei expellitur,& gratia aufertur à nobis.

carni:licet hoc aduersarij vel negent, vel cauillis & tergiuersationibus suis excusent, dum fidem aliam secundũ substantiam asserunt esse iusti, aliam cum à iustitia recedit. Sed nec sic sibi constant, sed nec constare possunt, qui sunt veritate vacui. Ideo difficile est valdè illos modo hâc, modo illâc elabentes, neque curantes an secum pugnent, apud vulgus ostendere redargutos. Et tamen continuò hoc idem Apostolus docet, aiens:

Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ij filij Dei sunt. Probat iis tantùm fore vitam, qui Spiritu Dei facta carnis mortificauerint: quoniam tales Spiritu Dei ad hoc faciendum aguntur. Illi autem qui Spiritu Dei aguntur, filij Dei sunt: qui præceptis paternis libentissimè obtemperant, liberati à terrore legis, & minis assiduis. Et hoc declarat, subdens:

Non enim accepistis iterum spiritum seruitutis in timore. Spiritus seruitutis erat in lege antiqua, quo pœnæ formidine inducebatur odium peccati. Eleganter enim dixit quidã, Oderunt peccare mali formidine pœnæ. Sed alio spiritu nos afflati sumus, qui est spiritus adoptionis filiorũ Dei, spiritus libertatis filiis cõueniens, qui efficit vt amore, nõ timore obsequamur: & ob pietatem, non proprij cõmodi gratia. Hoc verò patet, quoniam hoc spiritu acti, *Horatius.*

Clamamus Abba, Pater. Tres linguas duobus his vocabulis complexus est. Nam Abba, Hebræum: Pater, Græcum atque Latinum. Vt ostendat hanc adoptionem non ad Hebræos tantùm pertinere, sed ad omnes Gentes. Nam & Christus sic orauit ad Patrem: Abba Pater, vt ostẽderet illũ omnium esse Patrem: & seipsum pro omnibus constitutum à Deo patre clemẽtissimo omnium Mediatorem. Pro omnibus, inquam, non pro solis tantùm Iudæis, sed etiam pro Gentibus. Ob hoc mysterium his tribus linguis conscriptus fuit titulus crucifixi. Iesus Nazarenus, Rex Iudæorum, id est, eorum qui secũdum spiritum sunt Iudæi. Et ne quis vanum putaret somnium, quod simus Filij Dei, adiecit:

Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. i. contestatur spiritui nostro, & confirmat hanc persuasionem spiritui nostro.

Ex hoc loco ortæ sunt etiã inter Catholicos nouæ disputationes. Nam si contestatur Spiritussanctus spiritui nostro, quòd sumus filij Dei (quod proculdubio est per acceptam & inhærentem gratiam & charitatem) consequẽter testatur, quia per charitatem filij Dei sumus, vt ait Dilectus: Videte, inquit, qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur & simus. Testatur hoc ergo nobis Spiritussanctus. Quòd si attestationi eius habemus fidem, certi ergo erimus de accepta gratia, & hoc certitudine fidei. Quod tamen dum nõnulli verbo, inficiantur, multa hoc disputatione discutientes, vi tamẽ veritatis (vt mihi quidem videtur) coacti, re ipsa confitentur. Fatentur Spiritum sanctum attestari filiis, quòd sunt filij: & necesse est fateri illos, quòd qui sunt filij, hanc attestationem, ne sit frustrà, recipiant.

Verũtamen hîc est quæstio, vtrum qui eam Spiritus attestationem recipiunt, fidéne an verò opinione recipiant, vel etiam euidentia. Euidentiã autem nullus ponit. Præter fidem verò, & opinionẽ, & euidentiã, non video quicquã aliud fingi posse. Et quidem non arbitror vllos qui seriò cogitauerint, dicturos opinionem ex attestatione Spiritus gigni, sed fidem: vt non ineleganter ibi docet Caietanus. Quid prohibet ergo dici hanc certitudinem fidei, quæ à testimonio Spiritus conflatur?

Respondent quidã, Primùm non posse dici certitudinem: quia etsi certum sit per scripturã, quòd ipse Spiritus sanctus id testatur filiis suis, attamen non est certum illis quibus testatur, quòd ipse sit Spiritus qui testetur. Nõ enim se illis insinuat esse testem. Quod certè dictum suam secum fert absurditatem. Cur enim testetur, nisi vt testimonio suo fides habeatur? Et quomodo habetur testimonio fides, nisi declaretur simul persona testificãtis fide digna, cum veritas testimonij ab ipsa testis conditione accipiatur? Itaq; Spiritus sanctus contestificans, nisi se testãtem insinuet, iam non testatur. Insinuat ergo, & in ipso testimonio semetipsum ostẽdit loquentem: quod totum fide capi oportet, non opinione: Alioqui iniuria testimonio fieret ac testi. Inauditum quippe est, quæ diuino testimonio suggeruntur, ea non esse accipiẽda fide, sed opinione, vt super his dubitare oporteat, ac formidare.

Dicunt: Insinuat se quidẽ Spiritus, sed per coniecturas, in quibus potest esse fallacia. At nunquid (rogo) est hoc se insinuare, ac verè testificari? Certe miror posse hoc viros doctos admittere: nisi quòd sustinere iam coguntur quod excidit semel.

Sed vt hanc nimis ineptam tergiuersationem & fugã prorsus excludamus, oppono illis B. Ambrosium, qui tanquam illam præuidisset, docuit Spiritum sanctum non solùm testari quòd sumus filij Dei, verumetiam quòd ipse idem Spiritus sanctus est qui hoc testatur. Eius verba hæc sunt. Qui spiritu, inquit, facta carnis mortificat, viuet. Nec mirũ si viuat, cũ filius Dei fiat, qui habet Spiritum Dei. Adeò filius Dei, vt non accipiat spiritũ seruitutis, sed spiritũ adoptionis filiorũ, eo vsque vt testimonium spiritui nostro sanctus Spiritus reddat, quòd sumus filij Dei. Testimoniũ autẽ hoc, est Spiritus sancti, quòd ipse est qui clamat in cordibus nostris Abba Pater, sicut ad Galatas scriptum est. Sed & illud grande testimonium ꝙ filij sumus Dei: quia sumus heredes Dei, cohæredes autẽ Christi. hęc ille. *B. Ambr. epist. 22. lib. 5.* *Nota.* *Gal. 4.*

Possem & plerasque alias sanctorum Doctorum sententias ad hoc corroborandum proferre, quas prudens in re clara prætermitto. Ecce idem prorsus docet gloriosus Doctor Augustinus in ser. de verb. Apostoli. Non spiritus noster, inquit, reddit testimonium spiritui nostro, quia sumus filij Dei: sed Spiritus Dei, arra, reddit testimonium pro ea re quæ nobis promissa est, &c. *B. Aug. in ser. 13. de verb. Apostoli.*

Quare nullius est momenti quorundam euasio dicentium: Admittimus esse fidem huic testimonio, sed dicimus humanã fidem, non diuinam. Hîc quæso, quamobrem? Date nobis distinctionis huius notitiam. Aiunt: Fides humana est eorum, quæ constãt humana autoritate. Et fides diuina est eorum, quæ cõstant autoritate diuina. Si ergo ita est, & volunt ij sibiipsis constare, nec loqui pugnãtia, hac sua ipsorum doctrina conuincuntur. Impossibile est enim vlla humana autoritate cuiquam esse persuasum, & constare se esse filium Dei: quoniam hoc obiectum est eorum, quæ humanam excedũt cognitionem: & sine fidei lumine certa esse nequaquam possunt.

Præterea, hoc in loco Apostolus ipse manifestè dicit, nos Spiritus sancti testimonio initi in huiusmodi cognitione. Credo autem in Spiritus sancti testimonio inesse non humanam, sed diuinam authoritatem. Itaque profectò non video quomodo aut qua via elabi possunt, qui secus docent. Caietanus hanc notitiam, fidei esse notitiam elegãter docet. Puto autem de fide diuina illũ intellexisse, non de humana. Sic enim Theologi intelligunt, cùm simpliciter & absolutè loquũtur de fide. Quin etiam alibi idem Caietanus declarat expressè, se de notitia fidei infusæ intellexisse in re proposita. B. Bernardus hoc idem multis in locis docet. Verùm hanc totam materiam alibi tractauimus vberioribus verbis.

Vnum hîc addam, quòd cùm iubeatur filij Dei dicere Abba, Pater, & ita quilibet in oratione profiteatur. In oratione autem (vt aiunt sancti Doctores) contineatur fidei nostræ protestatio: & (vt quidam summus Pontifex eleganter dixit) legem credendi lex statuit supplicandi, durissimum esset Christianos omnes iussos orare, & dicere: Pater noster, & hoc, quòd sit eorum pater, neminem penitus ex fide nosse, sed opinione. Erit ergo protestatio, & professio in oratione omnium Christianorum, & non ex fide, sed opinione. Quod est absurdissimum, & contra ipsum verum ecclesiæ spiritum. Redeamus ad Apostolum nostrum, qui colligit ex testimonio Spiritus nos esse filios Dei Patris & hęredes, & Christi cohæredes. Sed illius verba audiamus, ait:

Si autem filij & hæredes, scilicet vitæ æternæ. Hæc est enim hæreditas, quam Christus moriens nobis reliquit vt Deus: & ipse eam primus accepit post mortem suscitatus vt verus hæres, cui suo iure debebatur. Nos verò adoptione hæredes, & ita cohæredes Christi: Si tamen simul patimur, vt & simul regnemus. Hoc dicit propter multos, & ferè omnes, qui libenter volunt regnare cum Christo: pati autem cum illo minime Gentium. Et hic etiam locus in hæreticos, qui sola fide apprehendi regnum cœlorum prædicant: & nihil tribuunt hac in parte patientiæ propter Christum, & bonis operibus, argumentantes ex B. Paulo: Si filij, ergo hæredes. Et quod subiecit, de industria omittẽtes. Si modo, ait Apostolus, compatimur, vt & cõglorificemur. Nota modum loquendi, quo omnes eorum glossæ franguntur. Ipsi aiunt: Nos non negamus oportere sequi fidem bona opera, & crucem. Verum neque operibus, neq; cruci reddi gloriam vitæ æternę. At hoc profectò à verbis ipsis Apostoli confutatur. Non enim dixit tantũ: Si modo compatimur, sed adiecit, Vt conglorificemur: manifestè volens compassioni reddi cõglorificationem. Quare cum ad hæc loca veniunt hæretici, aut dissimulãt, aut suis quibusdam strophis ac præstigiis, quæ illos Diabolus docet, lectorem non vigilantem abducunt. Sciunt enim quòd hæc adiectio B. Pauli, Si modo compatimur, cõturbat carnem, cui ipsi eius iam mancipia facti, placere, & morem gerere student. Etenim omnes sumus natura tales, vt velit quilibet sedere in regno Dei, & hoc fœminea auiditate flagitat à Christo. Sed quid ait ille, Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Hic est locus suspirij, quem hæretici fugiunt.

Nota in hæreticos.

Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius tẽporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorũ Dei. Scimus enim, quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Non solùm autẽ illa: sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redẽptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod nõ videmus, speramus, per patientiam expectamus. Similiter autem & Spiritus adiuuat infirmitatem nostrã. Nam quid oremus (sicut oportet) nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus: quia secũdum Deum postulat pro sanctis.

Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis. Probat quod dixerat, videlicet, quòd vt filij accipimus hæreditatẽ Dei: ne quis putaret per suam passionum tolerantiam, se illam lucrari condignè, ex illa conditione posita: Si tamen compatimur, vt & cõglorificemur: quasi passionibus nostris tãta gloria debeatur. ait ergo: *Existimo*. Est sermo fiduciæ, id est, confidenter asserentis ob patentem veritatem, vt vltra hanc existimationem non sit aliud exquirendum probationis testimonium. Dicitur enim quodam tropo, Existimo Deum homine esse maiorẽ: Aut cœlum maius terra, & quæ huiusmodi sunt. Cum igitur non sint condignæ passiones nostræ ad futuram gloriam per se quibus hæreditatem obtineamus, iam sequitur quòd illam vt filij accipimus, adoptati per gratiam Christi, vt hac tanquam forma tales passiones formatę (quoniam à filiis proficiscũtur & ex amore Christi) iam efficiantur condignæ gloria illa cœlesti.

Ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis, aut in nos, vt legitur græcè: Quoniam nunc tecta manet, sicut mansit in Christo quoad carnem, cum esset in hoc mortali corpore. Accipimus enim eam nũc fide: tunc videbimus facie ad faciem. Interim hoc momentaneum & leue tribulationis nostræ operatur nobis immensum æternæ gloriæ pondus, vt testatur alibi Apostolus. Et quòd omninò hoc futurum sit, ostendit dicens: *2. Cor. 5.*

Nam expectatio creaturæ, &c. Græca vox anxiam quandam expectationem significat, vt ingens desiderium, & appetitus creaturæ significaretur. Vnde colligitur, talem expectationem, cum sit ex desiderio cœlitus indito, frustra nõ futuram. Profundè verò loquitur Apostolus, & proponit de crea-

tura id, quod absque dubio cerni potest, eam videlicet vehementi cœlestis gloriæ desiderio angi. Et nunc se habet tanquam parturiẽs mulier, quæ cum acerbis partus doloribus auidissimè expectat futuram prolem, tantisper se macerans & affligens, donec nato puero masculo possit lætari. Declaremus hæc omnia.

Appellatione creaturæ hîc intelligo hominem, nec hominem nudum gratia, sicut vox quãdoque significat, vt quùm dixit Dominus; Prędicate euangelium omni creaturæ, sed hoc in loco hominem significat in Christo regeneratum, qui dicitur noua creatura. Quare & græca lectio ipso articulo certam creaturam notare videtur, & certam quandam anxiam expectationem: sic enim legitur. ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως, ac si dixerit. Illa anxia expectatio illius creaturæ, quam scilicet genuit Christus Dominus creans illam, & ipse in sua dolorosa parturitione & nimia anxietate Crucis parturiuit, nõ aliud expectat, quàm illam futuram gloriam, quæ est filiorum. Expectat autem eam quasi sibi, qui filius effectus est, debitam.

Quæ sit expectatio nouæ creaturæ. Sensus ergo est (vt etiã latius manifestetur) quod noua creatura per Christum, quia facta est Dei filius renatus in Christo, cum non sit liberata à passionibus in hoc mũdo, sed subiecta illis: in spe est, & viuit. Non absque expectatione, inquam, sicut reliqui qui patiuntur, sed non expectant, vtpote non existẽtes in Christo: In illis enim nõ est spes. Et ideo anxietas eorum non includit expectationem futurorũ bonorum, sed desperationẽ magis. Habẽt enim pœnas quasi arram inferni, vt possint etiam sperare deteriora. Sed creatura Dei in Christo non sic. Quas enim patitur pœnas velut expectans, patitur propter futurum fructum. Hoc ergo creaturæ nomine hîc Apostolus vtitur ad significandam nouam creaturam, quæ per Christum generata est. Nam & alibi hoc declarãs, ait: Si qua ergo noua creatura, Vt sit sensus, quòd quicunq; inuenitur in Christo, noua est creatura: quia genitus est per resurrectionem in eo. Et alibi ait: In Christo Iesu neque circuncisio, neque præputiũ, sed noua creatura. B. Iacobus etiam amplius audet, dicẽs: Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt simus initium (aut significantius) primitiæ quædam creaturæ ipsius. Et in Apocal. de Christo dicitur, Quòd ipse principium est creaturæ Dei. *Gal.6.* *Iac.1.*

Et licet omnis creatura, Dei creatura sit (quia à Deo creata & condita) tamen magis propriè Dei creaturam dicimus hominẽ, qui creatus est ad Deum, vt Deo vacare possit & debeat. Tales sumus nos (Deo gratia sit) qui creati sumus ad imaginem & similitudinem Dei Christi in operibus bonis, vt & nos similiter ambulantes in illis, reddamur conformes illi, qui creauit nos in semetipso. Hæc. n. creatura vocatur homo nouus, qui creatus est in iustitia & sanctitate. Et hic demũ est in quo reponitur spes, & expectatio reuelationis gloriæ filiorum Dei. Quod & magis probare intendens, ait:

Vanitati enim creatura subiecta est non volens. Ex hoc enim, quòd ista creatura. i. hic nouus homo, subiectus est vanitati non volens, probatur quòd expectat reuelationem filiorum Dei. Etsi enim liberatus sit per Christi gratiã à seruitute peccati & Diaboli, non tamen à seruitute corruptionis, & mutabilitatis. Quãdiu enim in ista fragili carne sumus, multis indignis, quæ ad rem non pertinent, subdimur: imò quæ nos à veri contemplatione plurimũ auocant, & in seipsis nihil præter vanitatẽ habent. Vnde magnus Ecclesiastes meritò conqueritur, & aperiens os congeminat: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Cuius pater dixerat: Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Veruntamen in imagine pertrãsiuit homo, seu, vir: sed & frustrà conturbatur. Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea. Et nunc quæ est mea expectatio? nonne Dominus? Ac si dixerit: Hæc mutabilitas & corruptibilitas circa hominem dum in hac vita est, facit ipsum vniuersam esse vanitatem. Sed vir qui in Christo est, ambulans in his vanitatibus, pertrãsit: quia in vmbra & imagine, & in multis tumultuatur frustrà, & congregat ignorans cui congreget. Et quia ab ista vanitate liber nullus est, nec ille quidẽ qui est in Christo (quia non in re consequutus est salutem dum hîc agit, sed in spe) ideo creatura Dei subiicitur huic vanitati non volens, in ipsa tamen spe, quæ habet expectationem certam bonorum. Quapropter Psaltes aiebat: Et nunc quæ est expectatio mea? nonne Dominus? Et substantia mea apud te est, id est, quod expectabile est & sperandum, in te est: quia tu vita es incommutabilis & æterna. *Eccl.1.* *Psal.38.*

Nota hæc subtilia. Itaque rem ita se habere, id est, esse istam creaturam cum tali expectatione, quæ non frustrabitur eã, probat Apostolus mirè subtiliter ex hoc, quòd homo in Christo subditur huic vanitati non volens. Cur enim non volens? nisi quia hæc vanitas non est ei conueniens, vtpote iam facto filio Dei? Si non illi conueniens, sed est quodammodo violenta, non poterit ergo durare: quia nullum violentum perpetuum. Quòd autem non volens creatura Dei subdatur corruptioni huic & mutabilitati, potest ostendi in B. Petro in transfiguratione Domini. Ipse enim quasi ex hoc mundo & eius vanitatibus liber, ait: Bonum est nos hîc esse. Tales omnes sumus, qui volentes patriam, nollemus viam: Nec hoc pacto peregrinati, id est, tam durè tantisque sudoribus, placet. Vnde & idẽ Psaltes ibi hoc recognoscens, dixit. Exaudi Domine orationem meam, auribus percipe lachrimas meas: quoniam aduena ego sum apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei. Itaque peregrini est durare donec viam consummet, & expectare vt perueniat ad metam: & interim sufferre multa, quæ inferuntur aduenis. Creatura. n. Dei viator est in terra, & peregrinus. Hoc significauit illud dictũ Heliæ à Domino: Surge, comede: grandis enim adhuc tibi restat via. Vnde & Dominus vigilantiam suadens, dixit: Et vos similes hominibus expectantibus Dominũ suum, quando reuertatur à nuptiis. Verùm quia videri poterat perperam factum, talem ac tantã Dei creaturã vanitati esse subiectam, cum iam confessi simus & docuerimus, id eius non conuenire dignitati, & esse rem quodam modo violentam, quam & ipsa recusat non volens; Respondet huic tacitæ obiectioni Apostolus dicens: *Matth.17.* *Luc.12.*

Sed propter eum qui subiecit eam in spe, hoc est, Licet hoc simpliciter æquum non sit, videlicet, vt tot vanitatibus subiiciatur creatura Dei non volens, tamen rem totam considerãti, non est iniquum, sed rationabile. Hoc enim sic ordinatum est propter

eum qui subiecit eam, id est, propter Christum, qui subiecit eam in spe: quoniam nos etiam ipsum adegimus ad humanas miserias, vt quod suum erat in re, fieret in spe. Gloriam enim suam per passiones obtinuit, & lucratus est: sic illi statuente Patre propter nos, vt nos eximeret à peccato. Itaq; non est mirum, nec inconueniens, si nos propter Christum hæc ad tempus patimur, vt conformemur illi, qui propter nos etiam decidit ipse à sua gloria ad tempus, vt conformaretur nobis. Nec est nouum, vt ex vno inconuenienti dato plura sequantur. Nam ille fuit in causa horum inconuenientiũ, qui primò inconuenienter agens, primum inconueniens introduxit. Hic autem non fuit Dominus, sed Diabolus instigator, & homo illi obtemperãs. Igitur Christus, siue Deus Pater per ipsum, subiecit nos isti vanitati, in spe tamen: vt sicut corruptioni & mutabilitati subiectus ipse Dominus obtinuit gloriã suam, sic & nos obtineremus nostram. Nulla enim ratione decebat, seruum & famulũ melioris esse conditionis, quàm fuerat Magister & Dominus. Fuit ergo conueniens ista subiectio, sed ad tempus, non autem in perpetuũm. Et ob eam causam certa est hęc nostra expectatio. Cur autem certa est? Audi plenam solatij rationem:

Quia & ipsa liberabitur à seruitute corruptionis. Nota copulam, &; ac si dixerit. Sicut ipsius creaturæ Creator Christus liberatus est ab ea seruitute corruptionis, cui subiecerat illum Deus Pater propter ipsam creaturã: Ita & ipsa creatura, quæ ad similitudinem eius ab eo subiecta est vanitati, etiã ad similitudinẽ ei⁹ liberabitur ab ista seruitute corruptionis, & ascendet in libertatem glorię filiorum Dei. Quod vt facilius crederemus, protinus adiunxit:

Scimus enim quòd omnis (melius, tota, vel vniuersa) *creatura ingemiscit & parturit, &c.* Melius (vt græcè legitur) congemiscit & cõparturit, videlicet simul cum creatura Dei, qui est homo genitus in Christo, effundit gemitus suos in hac vanitate, & necessitate corruptionis. Et reuera nihil vanius esset visibili creatura, si cœli, & qui cœlos mouent, essent solũmodo propter ista inferiora, vt nascantur & moriantur, sicque voluãtur res in æternum. Etenim hoc quasi ludus quidam esset pueriliũ exercitiorum simillimus. Quare statuẽdum est, à Dei sapientia esse alienissimũ tale factum. Nam & homo, cuius gratia sunt cuncta quæ videntur, cui omnia seruiunt, miserrima esset creaturarum: & illi ante omnes qui sunt in ipso Christo, & Christum arctiori vitæ coniũctione sequuntur. Vnde ipsemet
1. Cor. 15. Apostolus dicebat: Si in hac vita tantum in Christo sperantes essemus, sumus miserabiliores omnibus hominibus.

Hæc ergo vanitas & corruptio (qualis est modo in vniuersa creatura) accidit propter peccatum hominis, Dignus enim fuit vt omnis creatura post illum, multò magis quàm prius in vanitatẽ & corruptionẽ veniret. Est enim omnino probabile, quòd lõgè compositius se habuisset in alio statu reliqua creatura, si homo in sua innocẽtia, in qua conditus fuit, permansisset: licet ignoremus quo modo. Porrò, scimus quòd hanc vanitatem & corruptionem excutiet tandem à se cuncta visibilis creatura: ita vt futuri sint cœli noui, & terra noua, & nihil vlterius nec orietur, nec occidet: sed omnis creatura seruiet Deo perpetuo, & quælibet suo modo. Nam impij atq; iniusti habebũt suas parturiones, non à gemitibus tamen, sed à risibus quos elegerunt. Vnde & ipsi liberabuntur ab ista corruptione, & quodam modo innouabũtur, sed in deterius: & quod partu fierunt suo risu, parient sibi, videlicet extremũ fletum perpetuo duraturum, iuxta verbum Veritatis, Vę vobis qui ridetis, quoniam flebitis. Ignorarunt enim aliud illud verbũ: Beati qui lugent, quoniam & ipsi consolabuntur. Et item illud: Qui seminant in lachrimis, in exultatione metent. Et nota acutè lector, quàm pulchrè in gemitu afflictiones minime de se diligibiles, & in parturitione effectũ partus desideratum significauit. Quo exemplo etiam Dominus vsus est ad discipulos suos, aiens: Mulier cum parit tristitiam habet: cum autem pepererit, Ioan. 16.
iam non meminit præssuræ propter gaudiũ, quia natus est homo in mundo. Sequitur:

Non solùm autem illa: sed nos ipsi primitias Spiritus habentes, &c. Ne quis putaret Apostolum, & alios eius ordinis viros, qui erant maiores in Christo, minime sub hac vanitate comprehendi, tanquam excedentes conditionem creaturæ Dei, ait: *Non solùm autem*, sic Græcè legitur: & deest, *illa*, vt sit sensus: Non solùm autem hoc dico de creatura Dei, quæ est in Christo secundum quandam communẽ gratiam & effusionem Spiritus, quę est super omnem carnẽ: sed & de nobisipsis idem assero, qui habuimus primitias Spiritus, vt scilicet per nos in alios effunderetur. Nos inquam, etiam interius sumus gemẽtes & flentes in valle hac lachrymarũ, & miseriarum. Gemimus enim quasi parturientes adoptionem filiorum Dei, quę nõdum cõsummata est, nec cõsummari potest in hoc tempore. Vnde illa Philip.
vox, Non quòd iam acceperim, aut perfectus sim, ego me nondum arbitror comprehẽdisse. Sequor autem si quo modo cõprehendam. Et interim alia eius vox quasi partus & gemitus: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Et alibi: Non cupimus exspo- 2. Cor. 5.
liari, sed superuestiri. Et hoc est habere redemptionem corporis, quod erit in extrema die. Interim autem ea ratione expectare oportet: quoniam non adhuc re salui facti sumus, sed spe, quæ solicitam expectationẽ secum habet. Huius autem tantę anxietatis causa & ratio inde accipitur, quia in rẽ magnoperè arduam tendit. Vera nanque & theologica spes, de qua loquimur, non est eorũ quæ videntur. Porrò omnis creatura eleuatur in finẽ sibi destinatum à Deo iuxta modum suum, id est, secundum quod extendi potest. Intellectualis autẽ creatura inuenitur eleuabilis in altissimum finem, qui est supra fines naturę suæ. At cum talis finis iã non sit aliquod debitum, tãquam natura exigẽte illum, sed sit donũ: conueniens fuit vt hoc sapientissimo ordine res componeretur. Primùm quidem vt crederet, licet nõ videret. Si enim videret, iam esset finem suũ consequutus: quia in visione consistit gloria, quæ expectatur. Sed quia non erat conueniens haberi sine aliquo merito: ideo interim debuit credi vt absconditũ. Debuit etiam desiderari vt desiderabile, ac sperari vt tale arduum, ad quod tamen liceat pertingere expectando in desiderio multo ac gemitu. Non enim danda erant hæc tam sublimia dona non credẽti, aut non sperãti. i. vehemẽter ac magnopere desideranti, & in multa patiẽtia expe-

ctanti. Propter quod ipsemet Apostolus in epistola ad Heb. dixit: Cupimus autem vnumquemq; vestrum eandem ostentare solicitudinē ad expletionem spei vsq; in finem, vt non segnes efficiamini: sed imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditant promissiones. Talis enim est qui sperat: siquidem spes non est absq; desiderio, cū id quod speratur, magnum quiddam est & summè optandum. Nec est sine expectatione ac gemitu cum patiētia, vt iam diximus. Quod etiam probat dicens:

Heb. 6.

Quæ sit spes vera, & quorū.

Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? Spem hîc accipit pro obiecto sperato, sicut & aliàs dixit, Expectātes beatam spem. & sensus est: Cum vera spes sit inuisibiliū, & consequenter eorum quę maximè bona sunt, & ita verè ardua, dignum est vt per gemitum ea & per patientiā expectemus: quia quæ huiusmodi sunt, sub spe includūtur. Nam quæ videntur, quomodo sperari possunt, cum nō sint ardua sed temporalia (vt ipsemet Apostolus declarat) quæ autem nō videntur sint æterna? Vnde dixit: Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: Quæ autem non videntur, sunt æterna. Propterea in hæc propriè cadit spes propter sui magnitudinem: quia excedunt mensuram naturæ nostræ, vt sic verè sint ardua, & ipsius propria spei: quam Apostolus alibi hortatur retinendam quasi anchoram animæ tutam ac firmam, & incedētem vsque ad interiora velaminis. Vnde nō dicitur anima, quæ iam est beata, sperare sui corporis coniunctionem (teste B. Thoma.) Iam enim videt hoc non vt arduū, sed vt sibi debitum apprehendit: nec potest ingemiscere & parturire. Spes igitur exigitur à nobis, vt obtineamus. Nam cum excedant nostram infirmitatem, exigunt à nobis desiderium, suspirium, expectationem, orationem, obsecrationē, patientiam, vt vel sic etiam digni aliquo modo efficiamur potiri. Hæc enim docemur orādo postulare, Sanctificetur nomen tuū: adueniat regnum tuum. Et ad nostrā singularem aduocatam profitemur hāc expectationem & desiderium plenum gemitu, & clamore, & suspiriis, dicētes: Ad te clamamus exules filij Hæuæ. De hac spe non possunt habere sermonem hæretici, quia scilicet iam certò possident, & sola illis fides satis est. Dedignantur autē operari in spe præmij, quod non agnoscunt, imò etiam vilipendunt.

2. Cor. 5.

Heb. 6.

Similiter autem, & Spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Vidimus quòd ad rationem spei exigebatur, rem quæ speratur, esse arduam nobis, & cōsequenter inuisibilem & æternam. Hæc enim sunt nobis ardua, non quæ videntur, & temporalia sunt. Et vidimus quòd & Deus, vt aliquo hæc merito obtineremus, exigit à nobis horum bonorū desiderium, quæ supra nos sunt. Sed in hoc est defectus ex parte nostra: quoniam non possumus desiderare bona illa (vt dignum esset) secundum sui ipsorum excellētiam, nec etiam rectè & congruè orare. Nam congruè oramus & petimus, quę nobis sunt nota. Tantum enim appetimus, quantū verè noscimus. Nam appetitus sequitur cognitionē. Cum igitur ignoremus quod oramus & petimus, videlicet cœlestem patriam, quam tamen scire conueniret, ad hoc vt congruo desiderio in tantū ferreremur bonum. Ideo adiecit Apostolus, quòd huic defectui subuenit supplens pro nobis Spiritus bonus, qui adiuuat infirmitatem nostram, vt postulet pro nobis gemitibus inenarrabilibus, & ait:

Quomodo Spiritus postulet pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Similiter & spiritus, id est, sicut Spiritus sanctus cōtestatur spiritui nostro, quòd sumus filij Dei, similiter etiam vt (ita dicam) orat nobiscum, vt obtineamus plenā adoptionem filiorū Dei. Nos enim non sumus fortes cum Deo, vt possimus expugnare illum, & de sua manu tanquam eripere hęc adeò grandia, scilicet, per conueniens rei desiderium, & cōgruum: ideo succurrit ille Spiritus benignus & misericors, qui fertur super aquas benignitate, & charitate immensa, satagens consummare & perficere opera, ad quæ creatura per semetipsam eleuari non potest. Ideo & adiuuat supplēs per gemitus suos inenarrabiles, & inuisibiles pro nobis, id quod nobis deest, ad obtinendū illa bona inenarrabilia & inuisibilia, quę sunt filiorū Dei. Neque turbetur quisquam (obsecro) cum audit Spiritum sanctū gemere. Nam ad hoc excludendū adiecit Apostolus, quòd ij gemitus erant inenarrabiles. Gemit enim suo modo, non nostro. Sic & dicitur contristari, Nolite, inquit, contristare Spiritū sanctum. Sic dicitur quòd est tactus dolore cordis intrinsecus Deus: quæ omnia castè & sanctè interpretāda sunt, & non vt hæretici negātes Spiritum sanctum Deum, aut asserentes Deum veteris testamenti malū esse.

Eph. 4.

Gen. 6.

Non me latet aliter ab aliis communiter totum hunc locum exponi, sed parum (vt mihi videtur) illustri sensu: imò & cui litera ipsa minime congruit. Volunt enim significare Apostolum, quòd homo orās nesciat quid debeat petere: sed ipse Spiritus adiuuat infirmitatem nostram, intus docens quid petere debeamus, & faciēs etiam vt nos petamus illud gemitibus inenarrabilibus. Primùm hic sensus parum videtur aptari ad id quod ait Apostolus: imò cum de spe & expectatione creaturæ, quæ est in Christo sermonē habeat, & ita de filiis Dei, qui eius Spiritu agūtur, manifestè de iis qui id nouerunt quod est petendū, loquitur. Istos enim proponit in vehementi regni cœlestis desiderio. At hoc est quod petendum est, & quod ipsum desiderium docet eos cum gemitu & feruore petere.

Præterea, nimium esset etiā sic in genere de omnibus, qui huiusmodi sunt, dicere, eos nescire quid orādum sit. Nonne ipsi sancti admoniti à Christo, sciunt quid debeant petere, & quomodo, cum & ipsi alios modum orandi doceant?

2. Cor. 12.

At ipse Apostolus (aiunt) errauit, petens amoueri à se stimulum carnis, qui tamen illi datus erat ad virtutum custodiam, ne se extolleret. Sed nūquid & Dominus ipse errauit, qui petiit vt à se transiret calix ille, quem tamē illi propinabat Pater ad eius maiorem gloriam? Absit. Dices: At Christus reposuit illud in Patris volūtate. Rectè id quidem: Sed putamus Doctorem Gentium non omnia similiter reposuisse in voluntatem Dei?

Adde non fuisse dicēdum, quòd Spiritus coadiuuat infirmitatibus nostris (sic enim græcè legitur) sed dicere potius debuisset, spiritus nostri ab eo corrigi in orādo errorem. Neque diceret simpliciter, Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: sed addidisset, quidnā illud sit aliud quod postulat, vnde nostri erroris appareat correctio. Itaq; non placuit hæc intelligentia, quam tamen si quis

velit defendere,non ero contentiosus. Planior autem mihi est sensus,quem iam exposui,& ad id de quo agebatur,longè accommodatior.

Cùm enim cerneret Apostolus in spe,& expectatione filiorum Dei,contineri debitum orandi, vt necessarium(quoniam non est conueniens obtineri tam excellens donum, si non fuerit summè desideratum,& orationibus feruientissimis postulatum.)Et quia planè cognoscebat,qui viderat arcana Dei,quantum ad desiderij vehementiam, & consequenter ad intentionem orationis faciat, scire quid sit,& quantum donũ illud in cœlis repositum:quoniam nemo alacriter currit propter brauium,quod ignorat, & nemo fortiter certat pro corona quam non vidit.Cum enim vidit,& considerat donum propositum esse pretiosissimũ, tunc proculdubio vehementer agitur, & impellit seipsum in cursum & in agonem. Quia ergo sciebat Doctor noster quòd illud pro quo certamus, nemo scit donec accipiat, quia ambulamus in fide, non in specie,& abstracti sumus à cogitatione cœlestium propter multas carnis infirmitates, ideo propter hanc rei ignorantiam,&miserias atque infirmitates corporis(corpus enim corrumpitur, & aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem) minus ardenter, quám oporteret,aduentũ regni Dei desideramus & sic minus quoque frequenter oramus, vt adueniat:Ideo ait, quòd ipse Spiritus diuinus supplet, coadiuuans infirmitatibus istis, postulans (vt dictum est)gemitibus inenarrabilibus pro nobis. Græcè legitur, ὑπερεντυγχάνει quod significat quandam superintendentiam & principalitatem in oratione,vt oratio nostra per illum perfecta,exaudiatur à Patræ,qui scrutatur corda,& nouit quid Spiritus in eis existens pro eis desideret.Ipse enim Spiritus est quasi mater apud illum poscens pro filiis, qui potest omnia superabundanter facere,& amplius etiam(vt alibi docet Apostolus)quàm petimus,aut intelligimus,secundumvirtutem quę operatur in nobis.Hęc est Spiritus sancti virtus,quę tacitè operatur in nobis supra id quod petimus, & quod intelligimus.Qui ergo scrutatur corda De⁹, scit quid desideret Spiritus pro nobis, qui nimirũ Spirit⁹ latet in corde nostro,& iũgitur media charitate Deo.Scit autem desiderium Spiritus: quia vnũ est cũ illo.Aut(quod magisplacet)scit quid desideret Spiritus,hoc est, noscit approbans & exaudiens eius petitionem: quoniam ipsa eius petitio est secundum Deum pro sanctis,vt sit exaudibilis. Nam tunc exaudimur, cum secundum Deum postulamus,vt fiat illa eius bona voluntas,bene placens & perfecta, de nominis eius sanctificatione in nobis, quo nos inuocato quotidie sanctificamur orantes.

Eph.3.

Nec turbetur quis, cum audit Spiritum sanctũ postulare & intercedere, aut interpellare pro nobis,cum & hoc habeamus de ipso Christo: quanquam dici potest quòd hoc facit Christus secundum quod homo est.Nec tamen absurdum est dicere,quòd illa bona & optima voluntas Dei quodam ineffabili modo interpellet se ipsam pro sua creatura,velut mater. Sicut & antequam essent res eductæ in suas naturas,dicitur Spiritus sanctus circunlatus super aquas ad modum gallinæ cubātis:quia volebat(vt diximus) participẽ facere creaturam suæ bonitatis,quod erat quodam ineffabili modo tanquam eniti & parere,aut orare seipsam, & exorare à sua bonitate,vt rerũ fines & perfectiones produceret.Sed ista capere non est omnium. Gen.1.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum,omnia cooperātur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti.Nam quos præsciuit,& prædestinauit cōformes fieri imaginis Filij sui,vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit,hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit. Quos autem iustificauit, illos & magnificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis,quis contra nos?Qui etiam proprio Filio non pepercit:sed pro nobis omnibus tradidit illum.Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat?Quis est qui cōdemnet? Christus Iesus,qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexterā Dei,qui etiā interpellat pro nobis?Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio,an angustia,an fames,an nuditas,an periculũ,an persecutio,an gladius? sicut scriptũ est:Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sum⁹ sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita,neque angeli,neque principatus,neque virtutes,neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei,quę est in Christo Iesu domino nostro.

Scimus enim,&c. Vult Apostolus ostendere hoc in loco Electorum prærogatiuam, quæ est, nihil mali eis nocere posse: sed omnia cooperantur eis in bonum.Quid est quod ait;*omnia*;nisi etiam istā corruptibilitatem & infirmitates?Ita vt & ipse B. Paulus libenter gloriaretur in eis,& in tribulationibus,& persecutionibus.Vt sit sensus, Quòd filiis Dei relictæ sunt huiusmodi infirmitates:nō tamen relictæ sunt ab re, sed ad consummationem spei,vt sit expectatio eorum probata coram Deo, & sic omnia cooperentur eis ad bonum,id est, ad salutem,sicut triticum à zizaniis adiuuatur. *Quibus, & quomodo, omnia cooperantur in bonum.*

Veniunt hæretici,& impugnant fideles:& hoc facit ad manifestationem probatorum. Veniunt pseudoprophetæ: & hi eos qui sunt veraces commendant Tyrannorum persecutio quid aliud fuit, quam Martyrum probatio,& exaltatio? Philosophorum argumentationes fuerunt ad gloriam doctrinæ Piscatorum. Magorum ars diuinam probauit virtutem in sanctis Dei,& eorum miraculis, vt

fateri cogantur, Digitus Dei est hic. Sic illustratur fides nostra in persequutionibus & angustiis. Et hoc pacto omnia cooperantur in bonum, etiam quæ aduersa videntur: non omnibus tamen, sed iis tantum qui diligunt. Néque tamen adeo omnibus qui diligunt Deum, cum hæc multis officiant, & cedant in malum: quoniam non persistunt in dilectione. Sed iis proculdubiò qui per Dei propositum vocati sunt sancti, id est, quos Deus propria deliberatione, & speciali quadam vacatione vocauit ad hoc, vt sint sancti, id est, firmi & perfecti. Quodcunque enim vocat Deus huiusmodi proposito, illud fit quod vocatione vult fieri. Vocat autem non sanctos, sanctos. Ecce ergo sanctos illos esse oportet, quia vocauit. Ipse est enim de quo dicitur: Dixit & facta sunt. Qui ergo ex proposito vocati sunt sancti à Deo, erunt absque vlla dubitatione sancti: quoniam Dei propositum inefficax esse non potest. Et hos certè non conturbabit quicquid eis acciderit: sed omnia cooperantur eis in bonum, id est, ipsæ etiam persecutiones, & tentationes. Quidam dicunt, etiam peccata. Sed non inueni in scripturis sanctis hac nota; *omnia*; comprehendi peccatum, quod nihil est. Apostolus dixit, Omnia mihi licent, & non existimo sub eo quod ait; *omnia*; voluisse peccatum includere. Peccatum enim propriè & per se non operatur ad bonũ, sed ad malum. Ex malo enim per se, nõ potest nisi malum procedere.

Electorum prærogatiua.

1. Cor. 9.

Non inficior tamen Deum ipsum hoc operari in Electis suis, vt illi etiam ex peccatis proficiant, id est, occasione accepta à peccatis reddantur humiliores, prudentiores, cautiores. Exemplum possemus assignare aptissimum in B. Petro, qui ante lapsum longè erat ad magnifica quędam de suis viribus sibi promittendum ardentior, quàm facto periculo postea fuerit. Ita vt non solùm peccatum illud ei profuerit, sed & multis quoque aliis, qui eo admoniti summissius de se senserunt, quàm sensissent nullo tali casu proposito. Et ille insuper didicit (iuxta verbum Christi) confirmatus, etiã fratrum corda nutantia confirmare. Idem accidit B. Thomæ, cuius in credendo duritia de pectoribus nostris duritiam sustulit. Quare rectè B. Gregorius aiebat, sibi plus Thomam qui tardè credidit, profuisse, quam Magdalenam, quæ facile & cito credidit.

Quod verò prædicarunt quidam nostri sæculi pseudoprophetæ, prædestinatorum peccata esse virtutes, & præscitorum virtutes vitia esse, nescio an sit magis pernitiosum, quàm stultum: cùm pernitiosum esse non possit tale dogma, nisi apud stultissimos, quibus hoc placeret. Et est indignũ prorsus confutatione.

Hic tamen annotandum, in græcis qui nunc circunferuntur codicibus, desiderati vocabulum istud: *sancti*; in quibus simpliciter legitur: *Qui secundum propositum vocati sunt.* sed parum aut nihil interest. Hoc admiscet Apostolus, vt differentes esse vocationes cognoscas, videlicet, prędestinatorum quæ vocatio secundum propositum dicitur, quia firma & sine pœnitentia, vt inferius declaraturus est: sine pœnitentia enim sunt dona Dei & vocatio. Est verò alia communis vocatio, & hęc nõ talis est. Vt autem latè pateat hęc differentia, pergit.

De vocatione speciali electorũ & prædestinatorum.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui. Probat omnia cooperari in bonum huiusmodi vocatis sanctis ex proposito, ex eo quòd tales Deus præsciuerit. Quid est præsciuerit, nisi prædilexerit? Hoc enim sæpe est in scripturis, præscire Dei, seu prænoscere. Ita B. Petrus vocat Electos secundum præscientiam, seu præcognitionem Dei Patris: quoniam quos eligit, diligit, & ante alios diligit. Vnde & præscitum, seu pręcognitum vocat Dei Filium ante mundi constitutionem: quoniam eximia dilectione Deus illum prætulit omni creaturæ. Quod ergo scire & nosse, significet diligere, & probare: sicut nescire, & non nosse, ècontrario significat reprobare, & odio habere, frequẽs est in scripturis. Legimus.n. in psalmis. Nouit Dominus viam iustorum. Et iterum: Nouit Dominus dies immaculatorũ. Et de Electis Apostolus ait: Nouit Dominus qui sunt sui. Et ipse Dominus in die iræ dicturus est quibusdam: Nescio vos. Discedite à me operarij iniquitatis.

1. Petr. 1.

Quid sit scire Dei in scripturis.

Luc. 13.

Probatum est ergo satis superius dictũ. Ex proposito vocatis sanctis omnia cooperari in bonũ, quandoquidem isti tales præsciti sunt, id est, prędilecti videlicet ante alios, & ante quælibet eorum opera: quia in hoc prædilecti, vt faciant opera, & omnia eis cooperẽtur in bonum. Nam eorum prædilectio non est ad tempus, nec ad certum, quodlibet bonum, sed vsque in finem, sicut Dilectus testatur de Christo Iesu, qui cum dilexisset suos, id est, eos quos elegerat cum Patre ante mundi constitutionem in semetipso, vsque in finem dilexit eos, id est, perpetua dilectione ad beatitudinẽ perfectam. Vnde & hic ait Apostolus:

Ioan. 13.

Quos prædilexit, eos & prædestinauit, id est, ad hoc prædilexit vt prædestinaret eos, firma scilicet & immobili prædeterminatione, *vt essent conformes imaginis Filij sui*, hoc est, ipsi Filio similes, qui est perfecta Dei Patris imago. Hæc vero Electorum ad hanc cum illo conformitatem prædestinatio, complectitur non solùm conformitatem, quę erit in patria, verum etiam illam quæ præuia debet esse in via (quod nolunt hæretici intelligere) vt qui primo secundum finem destinantur ad gloriam, etiam primo secundum tempus destinentur ad laborum tolerantiam & mundi ignominiam: vt qui magis configuratus illi in angustiis, etiam magis configuretur illi in delitiis & gaudiis, vt alibi idẽ Apostolus declarat, vbi ait: Si fuerimus socij tribulationum, erimus & consolationum. Si sustinebimus & conregnabimus. Et passim in euãgelio cõmendatur ista cum capite nostro conformitas in via, si velimus cum illo afflui delitiis in patria. Hęc sunt crebro ob Hæreticorum versutiam, & temporum præsentium nequitiam inculcanda. Clara est n. Redemptoris nostri sententia: Quicunque vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Addit euangelista Lucas: *quotidie*; & hanc viam sequendi caput, optimè Apostoli intellexerunt, qui apertissimis verbis, & nulla interpretatione egentibus prædicabant, Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Fratres primùm vocat hos immobiliter prædestinatos, sicut dicit Dominus, Nũciabo nomen tuũ fratribus

meis. Et Magdalenæ dixit: Vade ad fratres meos. Et ipse est primogenitus secundum spiritum sanctitatis, qui est ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, sicut scriptũ est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sicut etiam hunc locum nobis exposuit Apostolus dicens: Et nos vobis annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est. Ipsam hanc Deus adimplebit filiis vestris, resuscitãs Iesum, sicut & in psalmo 2. scriptum est: Filius meus es tu: ego autem genui te. Sic ergo secundum hunc spiritũ est primogenitus: propter quem etiam nos similiter generabimur in illo: alioqui vnigenitus est secundum diuinam naturam.

Quomodo Christus sit primogenitus in multis fratribus.

Non me latet apud scholasticos aliter & contraria prorsus significatione accipi, *præsciri*, ita vt præscitum eum vocent, qui sit reprobus propter mala opera. Sed hoc impropriè valde, & præter scripturarum sensum. Nec etiam me fugit aliquos sic hunc locum exponere, vt faueant Pelagianis, qui à præscientia bonorum operum diuinam dixerunt oriri prædestinationem, vt illos prædestinauerit Deus, quos præsciuerit bona opera facturos, accepturos scilicet gratiã, & bene illa vsuros: ita vt & gratiam secundum bona opera dispensari prædicarent. Quod est absurdum, & contra Apostolum passim, & contra ipsam rei euidentiã: quia multis dari videmus gratiam, qui tamen non bene ea vtuntur. Et contrà multis negari, qui fortè bene vsi essent: vt sunt pueri qui absque baptismo decedunt. Quis enim nouit vtrum illi bene essent acturi? Et quis præsumeret dicere, quòd nulli eorum accepissent gratiam, nec bene illa vsuri fuissent si vixissent, & oblata illis fuisset gratia, & facultas eam retinendi? Commenta sunt profectò ista phantastica, & cerebrosorum hominum.

Pelagianorum error refellitur.

Addo, quòd nec ipsa Apostoli oratio hanc intelligentiam patitur. Non enim per id quod ait; *Quos præsciuit*; possumus hoc accipere, id est, quorum opera fore bona præsciuit: non magis quàm si alius, ecõuerso exponeret: *Quos præsciuit*, id est, quorum opera præsciuit fore mala. Nam pręscire aliquem, non significat præsciri eius opera: imò (vt iam dixi) esse à Deo præscitum, scholastici potius in malam partem accipiunt. Itaque nullo pacto est ferẽda hæc opinio, quæ iam non est opinio, sed hæresis: quam in proprio tractatu fusius sum prosecutus. Nam B. Paulus abhorret vbique ab hoc dicto, gratiam videlicet ex meritis dari, aut propter opera quamuis præuisa. At collatio gratiæ sub ipsius prædestinationis proposito continetur. Itaq; vniuersaliter dicendum est, gratiam siue prædestinati, siue non prædestinati, nulli ex operibus, aut meritis etiam præuisis cõferri: Alioqui gratia iam non erit gratia. Ratio igitur prædestinationis est prædilectio. Et prædilectionis ratio est beneplacitum Dei: quia sibi in eis complacuit. Quia igitur prædilexit hos Deus, ideo prædestinauit. Et quia prædestinauit, ideo & vocauit. Disponit enim sua sapientia suauiter omnia. Liberè quippe trahendi sunt homines ad cœlestia, & modo illorum naturæ conuenienti, qui libero potiuntur arbitrio. Et iccircò vocandi prius erant proposita eis fide, vt per eam ingrederentur in militiam, & opera charitatis exercentes, contendant ad brauium fœlicitatis æternæ. Et hęc est vocatio, de qua hîc loquitur.

Prædestinationis ratio & ordo.

Sunt tamen aliæ vocationes ad officia & ministeria, vt ad apostolatum, ad sacerdotiũ, ad episcopatum, & huiusmodi. Vocationẽ autem istam (de qua est sermo) sequitur iustificatio: quia prædestinatorum vocatio certa est, & efficax: & huic generi vocationis nullus resistit. Apostolus de illa tali vocatione tanquam experientia edoctus, alibi dixit: Qui vocatione sancta vocauit nos: ita vt iustificatio necessariò consequatur vocationem. Iustificationem verò sequitur magnificatio, quæ est eorum maximè, qui ex proposito vocati sunt sancti. iuxta quod dixit Dominus, Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Sic & magnus vocatus est B. Ioannes ab angelo priusquam nasceretur. Græca tamen vox habet, *glorificauit*.

Ephes. 1.

Matth. 5.

Sed sunt qui cum talem vocationẽ audiunt huiusmodi esse, cui non possit resisti: & talem iustificationem, à qua tandem non valeant excidere qui prædestinati sunt, putant per hoc liberum auferri arbitriũ, cum potius statuatur, & validius fiat per certitudinem luminis, & per adiectum robur fortitudinis. Etenim certius, ac longè libentius (qui electi sunt) respondent vocationi, & accipiunt gratiam: & potentius iustificati, liberrima & firmissima atque constantissima volũtate absque vlla penitus coactione tẽdunt in gloriam. Falsa est enim quorundam persuasio, putantium liberi arbitrij essentiam in hoc cõsistere, videlicet, vt possit quodlibet bonum refutare, quantumuis bonum appareat: & eligere ac prosequi malum. Sed non ita se res habet. Non enim liberum arbitrium est posse tendere in malum. Siquidem istud est creaturæ defectus. Nullus enim malum vnquam eligeret, nisi haberet speciem boni. Deus ergo eorũ quos prædiligit, mentem sic illuminat, eorumque voluntatem ita sanat, vt rectè iudicent quod est bonum, bonum: & quod malum, malum. Igitur ante oculos posito illis aliquo obiecto ad salutem, quantò vehementius mouentur, tantò etiam liberius: quoniam promptissima voluntate bonum suum quisque prosequitur. Deus est enim qui hoc in illis magna prouidentia, & cura effecit. Vnde concludens nihil posse obsistere his prædilectis, quò minus assequantur, quod pro illis intendit Deus, ait:

De natura liberi arbitrij.

Quid ergo dicemus? id est, quid proferemus, quod obstare possit huic validæ prædestinationi? Et vt ostendat cunctas vires humanas minimè posse, adiicit: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et vt etiam probet ipsum Deum hoc facere, & esse pro illis, addit signum & argumentum grande: quoniam prædestinatio istorũ fundatur in prædestinatione Christi, & meritis eius. Nam (vt alibi dixit) in Christo prædestinati sunt. Et licet obstare videretur prędestinationi peccatũ, proponit mortem Filij ad hoc expiandum, & restituendam omnem gratiam, & omne donum perditum. Vnde ait:

Persuasio prædestinationis.

Qui proprio Filio suo non pepercit, Dicit, *proprio Filio suo*, id est, vero & naturali. Nos. n. non sumus veri filij præ illo: quia adoptio est imitatio quædam veritatis. Ideo fictionem eam vocant Legulei. Quapropter & B. Ioannes verum Filium vocat Iesum. Declarat autem quomodo nõ pepercerit proprio Filio suo Deus, vtpote quem tradidit pro nobis omnibus. Hic ait, pro nobis omnibus indifferen-

ter:sed & multò magis pro talibus electis:Et ideo sequitur:

Quomodo non etiã cum illo nobis omnia donauit? Sensus est:Si tradidit illum pro nobis, nulla est ratio, vt putemus aliquod doni genus excogitabile (decens tamen) non esse donatum nobis cum illo. Quamobrem hoc quod ait, *omnia,* comprehendit proculdubio hunc Spiritum sanctitatis præcipuũ, vnde certa salus contingit,qui erat eximiè in Christo,vt ex illo plenè multi acciperent,id est, secundum illam immutabilem prędestinationem,iuxta Christum,sicut scriptũ erat?Stemus simul,& quis est aduersarius meus?Si enim hoc non fecisset,certè non donasset nobis omnia, id est, omne genus donorum,quæ donare poterat,& erant decẽtia in veritate, iuxta Dei summam bonitatem. Arguit ergo Apostolus à re difficiliori, quam pro nobis fecit Deus etiam inimicis, vt quod est facilius credamus. Nam cum tradiderit Filium in necem, & eum dimiserit cruce necandũ,in quo erant omnia, & hoc fecit pro toto mundo:quomodo non libentius etiam donorum omnium illius participauerit ipsum mundum, in Electis saltem? Siquidem Deo molestius esse debuit (vt ita loquamur)tradere Filium pro nobis,quàm,cum illo donare nobis omnia quæ filij sunt, cum ex dono nihil sibi depereat.Intelligo autem omnia,quorum tamen capaces essemus ex decentia. Ne quis dicat,Cur ergo non fecit quemlibet esse verè Deũ, sicut fecit illum? Respondetur, quoniam hoc indecens erat.Vnum enim oportuit esse Solem,nõ plures: nos autem ex eo Sole participare, secundum mensuram in illo vnicuique nostrum destinatam,vt sit corpus suis membris rectè dispositũ & proportionatum, ne sint plura capita, & plura colla,aut nimis multæ manus,& ita de cæteris. Et sic respondetur dicenti,Cur nõ prędestinauit omnes? Non enim decebat,& satis est, quòd omnes gaudent prædestinatione: quoniam prædestinati prosunt aliis. Maiorum nanque gloria redundat etiam in minores: quia vnum corpus omnes sumus in Christo.sequitur:

Esa.50.

Quis accusabit aduersus electos Dei? Possunt hæc omnia legi interrogatiuè, vt probet istos electos & immobiliter prædestinatos, non posse à gloria excidere. Sumit enim quodcunque posit in eos torqueri,siue peccata eorum, siue accusatores,aut iudexcondemnans. Vnde supponẽs peccata,rogat: Sed quis erit acccusator? *Deus qui iustificat?* ac si dixerit,minimè credendum est, vt qui iustificet, accusare velit. Rursum interrogat:

Quis est qui condemnet? Nunquid Christus,&c. ac si item dixerit.Nequaquàm ille condemnaturus est, qui mortuus est ob peccatum nostrum, vt ipsum extingueret ne comdemnaremur: & qui resurrexit propter iustificationem nostram, & qui sedet ad dexteram Dei, vt posit aliis dare vitam,& facere illos secum cõsedere in cœlestibus. Denique & qui interpellat pro nobis,sicut & alibi Apostolus dicit.Introiuit in ipsum cœlũ,vt appareat nunc vultui Dei pro nobis,id est,maximè pro prædestinatis.Vnde primò pro illis(vt testatur B.Ioãnes) rogauit,sed non pro illis tantùm,sed & pro iis qui credituri erant per illos.

Heb.9.

Ioan.16.

Potest & alio modo legi, vt quasi per ironiam respondeatur. Et primò interrogans: Quis est accusator aduersus Electos Dei? Respondeat ironicè, Deus qui iustificat?ac si dixerit.Ille,scilicet,accusabit (si credere dignum est) qui confert iustificationem,vt idem,qui iustificat,accuset? Et ita interroganti:Quis est qui condemnet? Respondeat, Christus qui mortuus est? similiter per ironiam, videlicet,condemnabit? Sed hic modus mihi non placet.

Est & tertius modus intelligendi, & hic magis placet,vt non sint interrogationes,neque responsiones interrogationum, id quod sequitur. *Deus qui iustificat*. Et item illud: Christus Iesus, sed sint positiones, vnde colligatur imposibilitas damnationis hoc pacto:Deus est qui iustificat Electos suos,quis ergo accusabit,Deo videlicet iustificante?Item:Christus Iesus est qui mortuus est pro nobis &c. quis ergo condemnabit?Ipse enim est iudex.Quòd si quis dixerit: Nonne possunt ij excidere à gratia,& charitate Dei,vt per hoc condemnentur? Respondet: Nequaquàm. Et ostendit inefficaciam omnium causarum, quæ possent putari idoneæ, quibus homo à gratia separari posset. Et ait:

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio,an angustia &c. Quia multi ab alienantur à charitate Christi propter tribulationes, id est, pressuras & puncturas quaslibet, siue in animam, siue in corpus, siue etiam in bona externa: & præsertim cum non videtur esse inde exitus,aut effugiũ, quin incurratur malum aliquod, vt sic tribulationem sequatur angustia: quemadmodum illa sancta mulier dicebat: Angustiæ mihi sunt vndique: & elegit potius turpiter mori, quàm incidere in manus Dei viuentis. Sic Elias, & Apostolus noster in tales venerunt angustias,vt eos vitæ suæ tęderet.Et vnicuique responsum est à Deo verbum consolationis plenum.Ideò non proficiunt angustiæ, nec tribulationes aduersus Electos Dei, & qui eò adducuntur, vt cupiant anathemata esse à Christo propter fratres.

Dan.13.

Adiecit & particulares ex omni parte tribulationes. Et primò famem, deinde nuditatem, quæ sunt miseriæ in corpus à paupertate. Deinde quæ ab inimicis inferuntur,vt persecutio, gladius, periculum: quanquam & periculum aliunde veniat, vt à mari,à tempestate, & aliis casibus. Profert & de scriptura pro his testimonium.

Quoniam propter te mortificamur tota die, id est,assiduè acerbos mortis dolores perpetimur, idque propter te,id est,propter iustitiam, & eius amore.Iustitia autem Christus est. *Aestimati sumus sicut oues occisionis.* Bene dixit,*oues occisionis*,vt & ipsorum mansuetudinem declararet.(Nam ouis est animal mansuetum, & mansueta ad victimam ducitur) & aliorum simul opinionem de illis,quàm vili eos facerent, qui putarent aræ destinãdos veluti nocentes, & quos Deus abominaretur viuos. Verùm ait B.Paulus,

Sed in his omnibus superamus. Ecce certitudo victoriæ: quoniam qui tales sunt à Deo prædilecti, nulli succumbunt periculo, sed lucrum & victoriam reportant illustriorem ex pressuris, & persecutionibus, quas libentissimè tolerant. Sed cuius amore hoc faciunt? *Propter eum qui dilexit nos*, id est,

propter Dei charitatẽ. Poteſt enim intelligi Deus diligens,vt cauſa huius victoriæ:ſicut aliâs Apoſtolus gratias agit Deo, qui dedit victoriã per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.Poteſt etiam Deus ipſe & diligens & dilectus, ſignificari vt cauſa finis agonis & victoriæ.Et poſt hæc in ſpiritu exultans procedit.

Certus ſum quòd neque mors,neque vita,&c. Grecè, confido,aut,perſuaſus ſum.Et ponit mortem vt omnium terribilium vltimum: & vitam, vt præcipuum appetibilium,quæ maximè poſſunt hûc atque illûc mentem mouere.Quid ènim non faciũt homines timore mortis,& amore huius vitæ?Adiecit & Angelos, qui ſunt chorus vltimus vltimæ hierarchiæ, qui mittuntur: & fortè complectitur Archangelos, chorum proximè ſuperiorem eiuſdem hierarchiæ,iuxta B.Dionyſij doctrinam. Nõ tamen aſcendit ſuperius: quia ij ſunt maximè qui intendunt ſuper nos,particulariter exequentes ſuperiorum ſcita atque decreta.

Hîc poſſet rogare aliquis,Quomodo verò poſſunt ij beati Angeli ſtudere, vt ſeparent electos à Chriſto?Reſpondetur,non perinde loqui Apoſtolum quaſi ita verè ſit,vt id curẽt,ſed ad exprimendam rem illis,etiam ſi conarentur, impoſsibilem. Quanquam nihil abſurdi,ſi fortè Angelus curans alterius ſalutem,per accidens aduerſus alterum ex nobis militet. Quilibet enim dum ſuum ex Domini mandato curat, poteſt per accidẽs & per occaſionẽ,eſſe detrimento ſaluti alterius. Inueniuntur enim apud Danielem ob iſtam gratiam certaſſe inuicem.Quid (quæſo) mirum,ſi quidam Angelorum quãdo B. Paulus perſequebatur eccleſiam, vt tuerentur ſuos,conſequenter in ipſum B. Paulum militarent?ſed quia ipſe erat de electis,tãdem emerſit,Adiecit:

Neque inſtantia,neque futura,videlicet, vel aduerſa,vel proſpera. Inſtans enim quod imminet ſi ſit aduerſum,poteſt abundantiore triſtitia hominem ſuperare. Inſtans verò proſperum, in ſocordiam & ſuperbiam adducere. Futurum aduerſum, metu afficere & deterrere. Futurum autem proſperum ad ſe allicere,& ita dimouere à charitate Dei. Aut fortè (vt exiſtimo) per inſtantia intelligit quæ accidunt in hoc ſæculo, ſiue ſecunda ſint ſeu aduerſa. Per futura autem, ea quæ prædicantur de alio ſæculo, quæ aut ſperantur,aut metuuntur. adiecit: *Neque fortitudo*, ſed hoc deeſt in Græcis codicibus.

Neque altitudo,neque profundum. Per altitudinem ſpirituales creaturas intelligit Deo propinquiores. Et per profundum, illas de paradiſo Dei eiectas,id eſt,dæmones.Nulla igitur tandem creatura (inquit) poterit nos ſeparare à charitate Dei, qua ſcilicet ipſe dilexit nos, vt nos verſa vice eum perſeuerando diligeremus.Hæc enim eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro:quia,vt alibi de huiuſmodi electis ait: Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. Eſt enim optimè collocatus ordo in hoc ædificio, vt qui propinquiores ſunt Deo in Chriſto Ieſu, conſtituti ſint immediatè tanquam in proximo fundamẽto,vt & ipſi ſint fundamenta aliorum,in quibus alij ſuperædificentur. Vnde ipſemet de nobis aiebat,Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu. Et apud B. Petrum,Et ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini, &c. Hi enim in tunica Chriſti quæ non ſcinditur,mihi videntur ſignificari.Vnde Dilectus de iis, qui abſcindebatur, ait, Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis.Si enim fuiſſent ex nobis, vtique mãſiſſent nobiſcum. Sed vt manifeſti ſint, quòd non ſunt omnes ex nobis,vt ſit ſenſus:Quidam qui conuerſi erant, & ſpirituales videbantur & doctores in eccleſia, & defecerunt apoſtatantes à Chriſto (nam de iis loquebatur) prodierunt ex nobis:quanquam Græcè legamus,ἐξῆλθον,id eſt, exierunt,quod poteſt dupliciter intelligi,vel vt ſignificet, prodierũt: quia à doctrina Apoſtolorum venerant in fidem: vel vt ſignificet quòd ab ipſa doctrina,quam ſemel imbiberant, & conſequenter à Chriſtianorum conſortio exierunt, cuius rei cauſam manifeſtat, dicens: Sed non erant ex nobis, hoc eſt, non erant immobiliter prædeſtinati, ſicut nos.Si enim tales fuiſſent, vtique nobiſcum manſiſſent. Quare Deus voluit, perpetrato prius peccato, eorum caſum permittere,vt cognoſceretur, quòd non omnes ſunt electi: vt diſcamus & nos cauere,& non omnibus credere,ſed probare, diligenter ſpiritus,vtrum ex Deo ſint.Nam à fructibus ſæpe cognoſcuntur.

Ephe.1. & 2. | 1.Petr.2. | 1.Ioan.2.

CAP. IX.

Veritatem dico in Chriſto Ieſu,non mẽtior,teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto, quoniã triſtitia mihi magna eſt, & cõtinuus dolor cordi meo. Optabã enim egoipſe anathema eſſe à Chriſto, pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecũdum carnem,qui ſunt Iſraelitæ,quorum adoptio eſt filiorum,& gloria, & teſtamentum,& legiſlatio,& obſequium,& promiſſa,quorum patres,ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula.Amen.

Intentio Apoſtoli,vt mihi videtur,eſt declarare ſtatum Iudæorum & Gentium ex meritis peccatorum,& gratiæ Chriſti, hoc eſt, reprobationem & excæcationem Iudæorum ex parte iam factam à Deo ob eorum incredulitatem, & ob iſtud tantò magis electas eſſe Gentes per gratiam Dei, ne ipſi vltra vanè gloriarentur aduerſus illas. Neque ob hoc Deum fuiſſe reprehendendum, tanquam non fidelem in promiſsis, aut quaſi acceptorem perſonarum,& quicquam agentem iniquè.Et incipit (vt rem molliat) à dolore proprio ſuo ex hac re accepto.Id verò teſtificatur proteſtando ſe veritatem dicere in Chriſto, & non mentiri: quia conteſtificatur illi etiã conſcientia in Spirituſancto. Dicere autem veritatem in Chriſto Ieſu, eſt dicere ſecundum ſapientiam & in charitate, ſecundum circunſtantias debitas. Non enim ſemper neceſſarium eſt & bonum vera loqui. Vnde plerique loquuntur veritatem, ſed non in Chriſto, vt cum proximi ſcelus reuelant propter odium,ad infamiam,ad ſeditionem, & huiuſmodi,

Conteſtificatur etiam tunc conſcientia in Spiritu ſancto, quando non obſcurata prauis affectionibus, ſed in lumine Spiritus, verum oſtendit. Quòd certè norunt, qui habent animam deputatam, & ab huiuſmodi prauis affectionibus liberam.

Maxima charitas B. Pauli erga Iudæos. Proteſtatur autem non ſolùm triſtitiam & dolorem, verum etiam triſtitiæ doloriſque magnitudinem & aſſiduitatem: ita vt optaret eſſe anathema à Chriſto. Et dicit, *cordi meo*. Quia triſtitia & dolor eſt à conſtrictione cordis: ſicut econtrario, lætitia & delectatio cor dilatare ſolent. Sileant ergo Stoici, qui in hominem perfectum non cadere triſtitiam ſomniabant. Non viderunt iſtud vnquam, néque in hoc ſtatu habere poteſt veritatem quia quantò quis perfectior & ſcientia & charitate, tantò eſt ob ea mala & flagitia triſtior, quę videt in mundo contra honorem Dei à peruerſis admitti. Tali triſtitia penè abſorbebatur Apoſtolus, niſi quieuiſſet tandem in prouidentia Dei, eius bonitatem conſiderans, qui de maximis malis ſumma bona nouit elicere. Talis triſtitia erat illa Ieremiæ, qui optat dari capiti ſuo aquã, vt fleat die ac nocte interfectos populi ſui. Non enim eſt triſtitia hæc deſiccans oſſa: quia venit à charitate.

Neque verò per hoc quod optat ſe anathema à Chriſto pro fratribus, putare debes id fuiſſe contra charitatem, tanquam optauerit ſeparari à gratia Chriſti propter aliquod peccatum. Abſit hoc omnino: ſed ſolummodo renunciabat bono proprio, quod conſiſtit in viſione Dei ac fruitione, vt ſic complures animæ fratrum ſaluæ fierent, & illud ad maiorem Dei honorem pertinere exiſtimabat, iuxta illud: In multitudine populi dignitas regis. Neque eſt contra charitatem, quæ non (vt vulgus temerè ait) incipit à ſeipſo. Non enim à ſeipſo incipit vera charitas, ſed à Deo, qui præferendus eſt omnibus. In Deo igitur Apoſtolus putabat hoc eſſe multò dignius, vt multos lucrifaceret Deo, etiam cum ſui abiectione, qui non faciebat animam ſuam ſibi præ Deo pretioſam. Et in hoc erat pretioſior, qui tãto feruore ſtudebat gloriæ Dei. Sic & Moſes optabat, imò & hoc petebat, ſe deleri de libro viuentium propter illum populum niſi ei remitteretur peccatum: qua de cauſa indulſit ei Dominus. Sed non auditus eſt B. Paulus, & exauditus eſt Moſes: non quia Moſes maior B. Paulo, ſed quia grauius facinus admiſerunt negantes Chriſtum ſub B. Paulo, quàm qui in idololatriæ crimen incurrerunt ſub Moſe. O miſeri & infœlices Iudæi, qui ſpreuerunt, & adhuc hodie ſpernunt ſanguinem teſtamenti.

Prou. 14.

Anathema quid propriè ſignificet. Hîc annotandum apud Hebræos (B. Hieronymo teſte) anathema ſignificari extremam deteſtationem, propriè tamen ſuſpenſionem ac ſeparationem quandam. Et in malam partem hæc vox plerunque accipitur, quanquam & in bonã: vt per anathema ſignificentur ſuſpenſa templis & ſacellis donaria, aut quæuis dicata & ſacrata Deo. Sic & ſacer & ſacrum in malam partem interdum accipiuntur pro execrando & deteſtabili, iuxta quam ſignificationem dixit quidam, Auri ſacra fames. Et alius, Inteſtabilis & ſacer eſto. Idem huiusvocis vſus apud Hebræos, quæ maledictionem & benedictionẽ ſonat. Ideo Latinus interpres honeſti ſermonis cauſa, ſic vertit verba vxoris Iob execrabilia. Benedic Deo & morere, pro maledic. Similiter & in 3. Reg. in literis Iezabel inuenitur, Benedixit Deo & Regi, pro maledixit.

Vergilius.
Iuuenalis.

Non ſum neſcius à quibuſdam locum hunc minimè ſic exponi, qui negant ſe induci poſſe vt credant, in eam veniſſe cogitationem Apoſtolum, cui vnicum erat illud deſiderium: Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Et non conſiderant, quòd Moſes etiam in eam cogitationem manifeſtè venit, qui tamen maximo deſiderio petebat oſtendi ſibi gloriam Dei. Etenim non erat contra charitatem iſta cogitatio, ſed ex ſumma charitate, ſi fieri potuiſſet. Et licet eſſet deſiderium cõtra bonum proprium, tamen non contra charitatem, quæ non quærit quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti, à quo videbat infinitam gentem ſegregari. Sed intellexit quòd Deus in locum ſegregatorum Iudæorum in zelo ſuo vocabat alias Gentes multas, & quieuit. Nam & ad hoc miniſterium ipſe vocatus fuit, vt eſſet Apoſtolus ad Gentes.

Pro fratribus meis, vt Iudæus loquitur ſecundum carnem, vocans fratres more ſcripturæ, in qua peculiariter Iudæi inuicem fratres vocabantur: Sicut & poſt Chriſtum, fratres dicuntur inuicem Chriſtiani. Vocat & cognatos ſecundũ carnem, vt magis declaret: quia ex Abraham omnes. Item Iſraelitas: quia ex Iacob, qui & Iſrael appellatus eſt. Addit:

Quorum adoptio eſt filiorum. Non dicit, eſt filiorum ex parte ipſorum, quum exciderint ab ea propter perfidiam: quoniam qui crediderũt, ij ſoli nacti ſunt poteſtatem filios Dei fieri. Erat ergo adoptio eorum præcipua ex parte Dei in deſtinatione quadam eius, ſi videlicet crederent, & inde vera illius adoptionis ſequebatur gloria. *Prærogatiua Iudæorum.*

Et teſtamentum. Græcè legitur teſtamenta, vt intelligamus duo teſtamenta. Primum erat carnale teſtamentum bonorum præſentium in terra carnali: Alterum ſpirituale futurum in Chriſto, qui eſt terra viuẽtium. Et de hoc ſcriptum erat: Feriam Iſrael pactum nouum. addit, *Ierem. 31.*

Et legiſlatio. Legem Moſeos intelligit, ob quam non parum gloriari ſolebant Iudæi. Et reuera iure ac meritò præ cæteris populis gloriari poterant, ſi tamẽ eam perficere voluiſſent, aut potuiſſent. vnde exprobrans in eos Dominus, aiebat, Nonne Moſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? *Ioan. 7.*

Et obſequium, aut cultus potius, quod ad diuinum cultum pertinet in omnibus cærimoniis, quæ datę illis fuerũt, non autem Gentibus, vt verum Deum vero cultu & religione cognoſcerent.

Et promiſſa. Multa erant promiſſa particularia, ſi legem ſeruarent, ſi obedirent parentibus, & huiuſmodi. Et erant promiſſa carnalia ſub eis tamen etiam ſpiritualia intelligebãtur dona, vt idem Apoſtolus declarat, promiſſionem vtriuſque vitæ intelligens iis eſſe factam, qui ſuos parentes honorarent. Demum ponit honorabiliſſimum Iudæorũ, propter quod fuerũt electi primi ad hæc tanta bona, videlicet, quòd ex eorum patribus deſcendit Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt Deus benedictus in ſæcula: dixit,

Quorum patres ex quibus eſt Chriſtus. Quia principaliter patribus fuit hoc datum, Abrahæ maximè & Da-

& Dauidi, ob singulares illis factas promissiones. Et in hoc fuit magna eorum prærogatiua, qua tamen ipsi abusi sunt, vt per Malachiam conqueratur Dominus, Dilexi vos dicit Dominus, & dicitis: In quo dilexisti nos? Nonne Esau frater erat Iacob, & cæt. Et in Deuteronomio ait, Dilexi Patres tuos, inquit, & elegi eorũ semen, qui est Christus. Et per Oseam, Quasi poma ficulneæ eius vidi patres eorum. Quantum autem hoc fuerit, quòd Christus ex eis descenderit, continenter declarat, dicens:

Malac.1. *Deut.4.* *Oseæ 9.*

Qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen. Quid clarius vt audias Christum Deum? Et tamẽ venerunt diabolici viri qui interpretati sunt, hîc esse doxologiam, & peruertunt hunc locum mutatis pũctis, in suam ipsorum perniciem. De qua re, quia latius particulari libello scripsi, & hic locus adeò clarus est, vt nequeat obscurari, non libet disserere. Si de quo loquor nescit lector, palam omnino, Erasmus est, diuinitatis Christi non obscurus, iis qui puros oculos habent, hostis: licet subdolè suo more studeat perfidiam contegere.

Non autem quòd exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ: neq; qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non qui filij carnis, ij filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimãtur in semine. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam, & erit Sarę filius. Non solùm autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret: nõ ex operibus, sed ex vocante dictũ est ei: Quia maior seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Ex dictis poterat ab imperitis colligi, excidisse verbum Dei, hoc est, veritate caruisse eas promissiones salutis, & iustificationes à peccato, quæ ore prophetarum certò erant pronũciatæ Iudæis. Hoc enim fuit promissum filiis Abrahæ, & Israelitis quasi electis Dei. Nam de Israel scriptum fuit per Mosen hoc egregium benedictionis genus. Beatus es tu Israel. Quis similis tui popule, qui saluaris in Domino? scutũ auxilij tui, & gladius gloriæ tuę. Negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis. Et per Ieremiam Dominus ait ad Israel: In charitate perpetua dilexi te. Igitur ex pluribus scripturarum locis habebant Iudæi laudes filiorum Abrahæ & Israelitarum, vt canerent, Semen Abrahæ serui eius: filij Iacob electi eius. Ita quòd Abrahæ semen (qui fuit seruus, id est, cultor Dei) videbatur esse solum, cui promissum erat. Et filij Iacob, qui fuit electus eius, videbantur soli ad electorum numerum pertinere. Sed errauerunt miseri Iudæi, oculo carnis cogitantes, quotquot nascerentur ex Abraham secundum carnem, eos omnes in semine computandos, & sic fore amicos Dei, non intelligentes qua in re vera cum Deo amicitia conciliaretur: quod postmodo Christus declarauit aiens. Ioan. 15. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Rursum etiam sibi persuaserant esse omnes Israelitas secundum spiritum scripturarum, qui venirent ab Israel secundũ carnem: similiter non intelligentes notam à Christo datam vero Israelitæ, cum dixit de Nathanaele: Eccè verè Israelita, in quo dolus non est. Oportet enim hoc ex dono Dei venire, nõ ex carne. Electio enim meræ est gratię, non ex acceptione personarum. Hunc ergo locum volens Iudęis declarare B. Paulus, in quem etiam vsque in hodiernum diem impingunt, postquam negauit excidisse verbum Dei, cum hoc sit impossibile, quia Deus ipse est verax: omnis autem homo mendax, doctè ac sapienter (quod etiam multum facit ad intelligendas scripturas) adiecit:

Ierem.31. *Docet Apostolus in quo fallantur Iudæi.* *non intelligentes scripturas.*

Non enim omnes qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ, siue Israel, vt Græcè legitur. *neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen, &c.* Cum enim audimus, *sed in Isaac vocabitur tibi semẽ,* debemus intelligere exclusum esse Ismaelem cum filiis suis, vt non intelligatur filius Abrahę, nec pertinere ad promissiones, cum tamen filius esset secũdum carnem. Hoc autem fuit vt agnosceremus istam filiationem non debere secundum carnem, sed secundum Dei voluntatem intelligi, qui non cõplacet sibi in carne, sed in spiritu. Spiritus enim est Deus, & tales adoratores quærit, qui Spiritus sint: quoniam ij filij eius sunt. In Ismaele igitur & filiis designati fuerunt omnes ex Abraham descendentes etiam per Isaac, qui tamen secundum carnem fuerunt filij, non secundũ spiritum. Hi autem non inueniuntur filij Dei: quia filij Dei non sunt ex voluntate carnis, sed ex Deo per fidem. Quotquot enim Christum recipiunt per fidem, ij filij Dei efficiuntur: & ij solùm computantur in semine, hoc est, in Isaac, in quo Christus verum Dei semen significatus est: quia in eo continentur omnes qui sunt eius. Et ij sunt qui nascuntur ex libera. Qui autem ex Ismaele sunt, ex ancilla dũcunt originem, id est, ex synagoga, quæ generat in seruitutem, quibus nõ debetur hæreditas. Cum enim sint filij carnis, carnalibus sunt donis contenti. Sed hæreditas debetur Isaac & filiis eius, qui ex libera veniũt, id est, ex Ecclesia, quæ in libertatem filiorum generat nos per legem spiritus, fidei, & gratiæ, siue charitatis & iustitiæ Dei. Quæ lex Spiritus (vt iam dictum est) liberat nos à lege peccati, & mortis. Et quàm pulchrè hoc misterium significatur in litera, vt filij Dei significentur in Isaac: vt & eorum origo originem imitetur ipsius Isaac, qui nõ venit ex volũtate carnis, sed ex promissione, & voluntate Dei. Sara enim sterilis erat nonagenaria, imò penè centenaria (vt volunt quidam) cum peperit, & desierant ei fieri muliebria. Vnde & risit occultè, cum audiuit promissionem, dicens: Postquã consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operã dabo. Quare non carnis filius Isaac, sed promissionis cẽsetur: ac per hoc datus fuit fidei. Credidit enĩ Abraham Deo promittenti illum. Sed & Sara, in qua in primis significata est beatissima Virgo, & ecclesia, credidit. Vnde & idẽ Apostolus: Fide Sara sterilis virtutem in cõceptione seminis accepit,

Nota p vera intelligẽtiã scripturarum. *Gen.18.* *Hebr.11.*

etiam præter tempus ætatis: quia fidelem credidit eum qui repromiserat. Et hîc ait,

Promißionis enim verbum est hoc. Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Agnosce (quæso te, acute lector) totum typum: quoniā Isaac significat omnes qui in Christo, aut in quibus Christus fuerit per gratiam. Hi autem nascuntur ex Sara, id est, domina, seu principe ac matre multarū Gentium. Hęc est enim Maria verè mater nostra benedicta. Venit.n. Deus, id est, Spiritus sanctus super eam secundum tempus illud. Rectè Græca lectione tempus aptum notatur, κατὰ τὸν καῖρον τουτὸν, id est, vt locus citatus habet, in fauore diei inualescente Sole, nimirū in Spiritus sancti feruore, quo & illa correpta est, & consepultus est Isaac, Christus mysticus, risus Patris: & nō ita dudū parturiuit, & pòst enixa est eum sub cruce: & ibi facta est verè mater multarum Gentium, quæ sub ligno inuenientur fideles. Sed specialiter assignatus est ei filius Ioannes dilectus, qui est typus Electorum. Tunc fuit illud tempus, quando Dei benignitas in feruorem venit, quo feruore & incaluit Domina nostra, & princeps nostra Virgo mater, & concepit & peperit verum Isaac Iesum Christum, risum nostrum. Et hæc est etiam Ecclesia Gentium illorum, qui ex fide sunt Iesu Christi. Et hæc eligitur tandem vt libera, eiecta Agar ancilla cum filio suo. Agar enim est illa ancilla synagoga, quæ habet virum Mosen & legem, & seruit in carne, & carni: quæ cum videt partum suum, intumescit, & gloriatur, & superbit aduersus sterilem, eamque cōtemnit. Ob eam causam meruit expelli cum filio suo, vt sit peregrina & aduena, sicut nomen, Agar, hebraicè sonat. Dico autem aduenam, seu peregrinā à domo Domini, ab ecclesia separatam, sicut scriptum est. Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis: quia multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum. Hoc autē meruit: quia gloriosa nimis & superba in plenitudine vteri sui, id est, in patribus, patriarchis, & prophetis, quos conceperat & pepererat, facta est insolēs aduersus Dominam suam, id est, Virginem benedictam Ecclesiam, spernens etiam partum eius benedictum, id est, Christum, & eos qui in illo. Quocirca eius filius Ismael ferus homo, intractabilis, duræ ceruicis, eiicitur foras cū ancilla vt peregrinetur, id est, ille populus Iudęorum alienatus est interim à conuersatione Israel, & factus est hospes testamentorum, vt ait Apostolus: pro quo tamen orans Abraham tandem exauditur. Nam & ipsi aliquādo charissimi futuri sunt propter patres. Ecce igitur vt ex primo typo probati sunt veri filij Abrahæ, non qui secundū carnem, sed qui ex promissione. Promissio autem est duntaxat credentibus: vt sic videas eos demum veros Abrahæ filios, qui ex fide fuerint, & non solùm iuxta carnem. Nunc superest vt declaret verè Israelitas (id est, electos, qui in Israel significati sunt) similiter non esse attendendos secundum opera, aut secūdum quanuis aliam causam, sed secundum merum Dei beneplacitum per alium typum: ait ergo,

Ephe. 2.

Non solùm autem, sed & Rebecca, &c. id est, Non solùm autem in Sara nascuntur filij Dei, quia ex ea demum nascentes computantur in semine: verum etiam in Rebecca possunt intelligi, qui sunt electi. Et declarat typum: Quia cùm Rebecca in vtero ex vno patre Isaac haberet binos Esau & Iacob, cum nondum nati essent, aut aliquid boni egissent aut mali, dictum est: Maior seruiet minori. Quod certè iuxta literā significat (vt ipsamet docet) quòd in vtero Rebeccæ inueniebantur duo filij, vnde duo populi erāt oriundi, quorum maior, qui Esau Idumæus, seruiturus erat minori, id est, populo Israeli, ad certum tempus. Quod verificatū est tempore Dauid. Hoc autem in mysterio fuit, vt agnosceretur propositum excellētis gratiæ non ex operibus cuiusquam, sed ex electione Dei & vocatione procedere. Siquidem nullus eorum operatus erat quicquam boni aut mali, vt per hoc posset vel eligi, vel reprobari. Electus est autem Iacob, vt ex eo Christus prodiret Deus noster: vnde populus eius maioribus debuit gaudere prærogatiuis, cum ipse tamen non esset maior, sed Esau. Vnde si carni dandum erat illud, non minus, imò magis ad Esau pertinebat ius illud, quod erat primogenituræ, si caro fuisset consulenda. Ergo Israelitæ, siue, Electi illi verè sunt, qui intelliguntur in Iacob, qui fuit Israel secundum electionem Dei, non secundum carnem. Iacob.n. ex illa electione nactus est illud, vt sit Electorū typus. Nec tamen antea Israel vocatꝰ est, quàm emarcuerit illi neruus. Et hoc significauit propriarum virium mortificationem & ipsius carnis, in qua fidebāt Hebræi, vt ex tunc fieret fortis cum Deo. Vnde veri Israel filij de neruo noncomedunt: quoniam qui verè sunt Israelitæ non fidunt in semetipsis, id est, in neruo & robore proprio, sed in virtute Dei: & tunc vincunt Deum, & sunt fortes luctando cum illo.

Hic resi- re incipit Autor o- nionem Massæ per- ditionis.

Acceperūt autem quidam ex hoc loco occasionem ad cogitandum valdè iniqua. Putarunt enim hinc educi, sic se habere prædestinationis causam ac reprobationis, vt dicerent, Deum ab initio in mente sua quosdam elegisse, vt potirētur tandem aliquando secum regno suo, idq; nullis bonis eorū operibus consideratis aut meritis. Non quòd non sint futura eorū bona opera, sed quòd nō propter illa prædestinauit: imò quia prædestinauit, & opera consequuntur & merita, tanquā prædestinationis effectus. Alios verò .i. reliquos non sic electos, Deum ab eo regno reprobasse, similiter absq; consideratione ac merito operum ipsorū. Hanc verò hæresim ex hoc præcipuè loco accipiūt: quoniam sicut hîc dicitur de Iacob, qui est electorū typus, quòd ex Dei proposito & mera gratia fuit dilectus ex mero beneplacito, non ex operibus, sed ex vocāte: sic oportet statuere de Esau, fuisse illum odio habitum & reprobatum à Deo, destinatumque ad æternam mortem, antequam quicquam mali ageret: ideóq; similiter non ex operibus, sed ex mero Dei beneplacito. Nam pariter de vtroque dicitur: Antequā quicquā boni egissent, aut mali: vt intelligeremus ita reprobatum Esau, sicut electū Iacob. At Iacob electus fuit absq; vlla operum cōsideratione: ergo similiter & de Esau dicēdum: Quod adiuuatur ex eo, quoniā ipsemet Apostolus volēs in hoc facto iustificare Deū ab iniquitate, & defendere, producit omnipotētiam, & superexcellentissimā dominationē Dei dicens. O homo, Tu quis es, qui respondeas Deo? An nō habet figulus potestatē facere aliud quidem vas in honorē, aliud verò in

contumeliam? Sicut inferius explicabimus.

Verùm quoniam hæc opinio, quam excitarunt Lutherani, & prædicant, dira est supra modum, & manifestè impia, quæ Deum constituit punientem antequam appareat quouis modo vllũ coram eo peccatum: vt eam tuerentur illi, retulerunt hoc totum in originale peccatum, per quod omnes constituti sumus peccatores. Nam cùm omnes inueniamur in Adam tanquam vna massa perditionis, & iniquitatis, nulla est apud Deum iniquitas, si ex illa massa quosdam eripit & euehit in salutem, reliquos autẽ dimittit. Non enim punit quenq̃ sine peccato, saltẽ illo antiquo. Verùm hanc opinionẽ ꝓprio tractatu ita idoneè à me esse cõfutatam existimo, vt nihil ex aduerso, quod appareat alicuius momẽti, respõderi possit. Hîc solũ capita colligã.

Primũ argumẽtum disputationis contra opinionẽ de Massa pditionis. Primum est, illud peccatum (nisi velimus nos nobisipsis crudelitatem vltro accersere) erat dignum miseratione in omnibus, ac præsertim in potestate: quoniam non propria voluntate peccauimus nos, sed voluntate parentum: quod peccatum illi instigatione Diaboli patrauerunt. Si autem (vt Dominus dixit) omne peccatum & blasphemia remittetur, cur non multò magis peccatũ hoc, quod vix habet rationem in nobis peccati?

Argu. 2. Secundo, Si Deus voluit & in iustitia laudari & in misericordia, cur non magis in parte misericordiæ? Ac præterea, cur tam paucos eripuit ab ea perditione, & non longè plures iis quos dimisit? Ipsimet enim fatentur, quòd reprobi sunt multò innumerabiliter plures, quàm electi. Nunquid igitur Deus voluit magis laudari in parte iustitiæ, quàm in parte misericordiæ? Sed vbi erit illa eius tãtoperè decãtata in scripturis misericordia? Et miserationes eius (aiunt scripturæ) super omnia opera eius.

Argu. 3. Tertio, Quas pœnas (rogo) dabimus pro illo peccato? Si ignẽ perpetuum, qui paratus est Diabolo & angelis eius, vt isti noui dogmatistæ aiunt, nõne hoc durum valdè & impium, & contra scripturã, quæ ait: Filius non portabit iniquitatem patris? Anima quæ peccauerit ipsa morietur. Sin autem pœna peccati originalis in nobis, est carentia visionis diuinæ, & ab hac pœna non vult Deus plures eripere: cur ergo sinit eos venire in hanc vitam? Nunquid solùm vt peccent, & habeat vnde puniat eos acerbius, videlicet, illa ignis gehenna? Si enim non sunt eruti ab eo peccato, profectò veniunt in hunc mundum non nisi ad peccãdum finaliter, certi de ampliore damnatione sua, & sine vlla spe melioris conditionis. Hoc autem quàm sit ęquum, qui non fuerit prorsus amens, facilè discernet.

Argu. 4. Quarto, Natura illius peccati repugnat isti diuisioni massæ. Est enim vnum illud peccatum, & est naturæ potius quàm personarũ. Non ergo debuit eius peccati redemptio diuidi in personas.

Argu. 5. Quinto, Etsi nos iure per illud peccatum eramus sub potestate Diaboli, tamen nos ille non iure ex parte sua possidebat. Vnde dignus erat, à quo auferretur omnino quoad omnes dominatio, & non quo ad paucos tantum.

Argu. 6. Sexto, Quod vehementer considerandũ est, nos à corpore cantrahimus hoc peccatũ, vt etiam propterea coinquinetur anima: quia secũdum corpus descendimus ab Adam, vnde venit ipsum corpus. At cur respectus animæ, quæ venit à Deo, non magis valeat ad deprecandum Deum pro liberatione corporis? An magis valebit pars indignior carnis, quæ venit ab Adam, ad coinquinandum totum hominem, quàm pars illa animæ superior, quæ venit à Deo, vt non respiciatur saltem ad redemptionem, ne intereat opus Dei propter opus hominis, sed potius opus hominis propter opus Dei? At non hoc sibi Dabit Deus? Hem sentis ne lector argumentũ? Si sentis, bene est.

Septimo, Si Adam radix peccati, qui fuit causa ruinæ omnium, reparatus est, & ab eo peccato saluus factus, & à cæteris etiam, si quæ postmodo ipse contraxit, vt dicit scriptura: Nonne multò magis debuerunt ab ipso peccato liberari, qui fuerunt in ipso peccato propter ipsum? Si enim radix peccati accepit redemptionem, cur non & rami, qui à radice sunt peccatores? *Argu. 7.*

Octauo, Respiciamus ad summũ Patrem Deũ, patrem misericordiarum, & Deum totius consolationis, & quæ de illius misericordia in scripturis sanctis dicuntur. An non de illo dicitur, quòd omnium miseretur? Et quòd nihil odit eorum quæ fecit? Et non vult aliquẽ perire? Et patiens est, longanimis, expectans ad pœnitentiam, & innumeris in gratissimis, sceleratissimis, & immanissimis tribuit misericordiã & vitam, & iussit parci indistinctè omnibus, non solùm septies, sed etiam septuagesies septies, hoc est, toties quoties? Et nunc dicemus illũ multis & innumerabilibus non remittere vnum peccatum, quod tamen nullus posterorũ sua volũtate admisit? Quis hoc ferat dici de Patre, supra quàm possit quisquam cogitare, clementissimo? Et cum hoc ita sit, isti tamen sunt qui se iactãt prædicare misericordiam Dei, & gratiam. Saltem facerent in hac Dei prouidentia, vt essent numero vasa misericordiæ plura. At ipsi econtrariò, multò plura faciunt vasa iræ, quæ absq; proprio ipsorum peccato sed solùm alieno, dãnationi subiecta sint. *Argu. 8.*

Nono, Respiciamus ad Filium Dominum nostrum Iesum Christum, & cõsideremus quòd verbum caro factum est. Si caro factum est, & de carne nostra & ossibus nostris, profecto cõsanguinitas cõtracta est cum carne nostra tota, non cum illo, aut cum illo. Id autẽ quare? nisi vt tota caro sanctificaretur? Elegãter enim dixit sanctissimus Leo Papa: Cõmunem naturam assumpsit, vt communẽ omniũ causam susciperet & adiuuaret. Et hoc est certè quod tàm luculenter dixit Apostolus, vnum esse Deum, & vnum mediatorẽ Dei & hominum hominem Christum Iesum, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. Dixit mediatorem Dei & hominum, non illorum aut illorum, sed hominum: vt per hoc quòd homo erat, communem hominum causam ab illo susceptã declararet. Vnde & adiunxit de illo Apostolus: Qui, ait, dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. *Argu. 9.* *1. Tim. 2.*

Decimo, Cõsideremus eius merita. Aut enim in meritis habuit satis ad omnium redemptionẽ, autem non. Si quis dicat: Non satis habuisse, blasphemat. Sin ergo habuit satis, cur igitur noluit ea merita expendi in omnes, & cunctis applicari? Nunquid inuidit sibiipsi, ne benignitate vteretur erga omnes, vt impẽsum pretium sanguinis, quod satis erat ad soluendum pro omnibus, noluerit, nisi pro paucis esse impẽsum? Nũquid hoc faceremus nos *Arg. 10.*

qui ſumus mali? Equidem non puto. Quantò igitur minus ille qui eſt optimus, & ipſamet bonitas? Sed dicet quis. Voluit laudari Deus ĩ iuſtitia: Qua ſi verò non hoc iuſtè deberetur ipſi Chriſto, quod merita eius etiam ſuperabundanter, & in immenſum promeruerant. Satis ergo hac parte de iuſtitia laudatur Deus, quòd miſeretur nobis ꝑpter Chriſtum. Quanquam friuolum eſt omnino quod affertur, nimirum voluiſſe Deum in oſtẽſione iuſtitiæ ſuæ laudem ſibi tribui: quaſi hac poſita ſententia, Ab ipſo Chriſto omnes redemptos eſſe, defuturus eſſet omnipotenti Deo modus exercendi iſtam iuſtitiam, cum non omnes credant euãgelio; & eorum qui credunt, multi (non ſicut credunt) operantur, ſed contra Dei voluntatem, vt dignos ſeſe cõſtituant æterna morte. Itaque non defuiſſet laus iuſtitiæ Dei, ſi tamen illam Deus concupiſceret. Sed verè non vult Deus vindicatiuam iuſtitiã, niſi præcedant digna merita: Neque attinet ad gloriã eius, velle habere quos puniat. Sed hoc ad laudem eius attinet, vt tunc demũ puniat, cum homo ſeſe punibilem reddiderit. Nec ſic tamẽ adhuc punit, vt non multa vtatur miſericordia in ſubſtinendo, in parcendo, donec inueniat in homine pertinaciam, & fixam mũdi dilectionem, & cœleſtium bonorum cõtemptum. In hoc eſt enim iudicium, ait, quia venit lux in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. *Ioan.3.*

Arg.11. Vndecimo, Si ille Adam eſt forma futuri, id eſt, Chriſti: & ille Adam (quantum ex ſe fuit) perdidit omnes: cur non etiam Chriſtus (quantũ ex ſe fuit) non dederit ſemetipſum pro omnibus? Apoſtolus enim eſt qui dixit, Sicut per vnius delictum in omnes homines in cõdemnationem: ſic & per vnius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem. Et hoc diceremus, ſi non expreſſum fuiſſet clarius in ſcripturis. Sed quid latius, quàm quòd ipſe eſt pro pitiator (vt ait Dilectus) pro peccatis noſtris, non ſolùm pro noſtris, verum etiam pro totius mundi? *1.Ioan.2.* Ipſe.n. eſt Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitũ daret, & per eum reſtitueret vitam mundo. Alioqui quomodo dicitur abſtuliſſe peccatum mundi, ſi tam paucis vitam reſtituit, & tam multos reliquit in ea maſſa perditionis? Et quomodo dicitur quòd deleuit chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & affixit cruci (vt ait Apoſtolus) ſi tãtum de chirographo illo deleuit aliqua nomina relictis aliis innumerabilibus?

Arg.12. Duodecimo, Si Chriſtus nõ pro omnibus mortuus eſt, ergo non erit omniũ reſurrectio. Si enim peccatum illud manet adhuc in multis, etiã mors eis dominabitur. Sed hoc repugnat Apoſtoli doctrinæ, qui dixit: Sicut in Adam omnes moriũtur, ſic in Chriſto omnes viuificabuntur.

Arg.13. Decimotertio, Reſpiciamus ad dona Spiritus. Primo enim non eſt dubiũ, quòd Dominus vocat paſſim omnes. Et certum eſt, quòd quos vocat, nõ ſunt oẽs prædeſtinati, cũ ſint pauci electi, & multi vocati. Ad quid ergo vocat illos nõ prędeſtinatos? Certè ad nuptias vocat, vt veniant, & fruantur nuptiis, ſicut eſt in parabola. Et tamẽ (vt habet hęc opinio) reliquit eos in maſſa ꝑditionis: & ſic nõ vult vt nuptiis potiãtur, ad quas tamen vocauit eos. Deceptor igitur eſſet De⁹, quod horreo vel cogitare.

Arg.14. Quartodecimo, Queritur etiam Deus aduerſus illos, qui vocati non reſpõderunt, iuxta quod ſcriptum eſt, Quia vocaui, & renuiſtis: extẽdi manum meam, & non fuit qui aſpiceret: deſpexiſtis omne conſiliũ meum, & increpationes meas neglexiſtis: ego quoque in interitu veſtro ridebo. *Prou.1.* Quomodo autẽ hoc faciat Deus aduerſus eos, quos ipſe prius relinquendo in maſſa perditionis, neglexit?

Arg.15. Quintodecimo, Quomodo poteſt Deus eis nolle ſalutem, quorum tamen ſalutem magno deſiderio ſitire deſcribitur? Vtinam, inquit, ſaperent, & intelligerent, & nouiſsima prouiderent. *Deut 32.* Et Dominus ad Iſrael, Vtinam attendiſſetis mandata mea, facta fuiſſet ſicut flumen pax tua, & iuſtitia tua ſicut gurgites maris. *Iſa.48.*

Arg.16. Decimoſexto, Veniunt & multi vocati, & ſuſcipiunt baptiſmum, & confertur in eo gratia, & intrant in Chriſtum. Si hoc eſt verum, ergo liberati ſunt ab originali peccato. Quomodo ergo derelicti in maſſa perditionis?

Arg.17. Decimoſeptimo, Si confert gratiã Deus iis non prædeſtinatis: aut confert eam ita vt velit eos poſſe in ea manere ſi velint, aut non. Si primum, non ſunt ergo relicti in maſſa perditionis. Si alterũ, An non eſt hęc mera deriſio, & eluſio ſine cauſa, quòd Deus quibuſdã conferat gratiam, & nolit eos permanere in illa?

Addam & hîc liberè, gratia veritatis, & ad inſtruendum lectorem, non ad eleuandam autoritatẽ ſanctiſsimi & doctiſsimi viri B. Auguſtini, quẽ multum veneror, & cui tantum tribuo, quantum vlli ex doctoribus, & tractatoribus ſcripturarum auſim concedere: qui tamen primus & vnus iſtud de maſſa perditionis commentum induxit, & ſuadere conatus eſt. Ipſe enim ſentiens ſe dicere dura nimis, inducens contra ſe argumentum quod modo diximus: fatetur ſe ſolutionem neſcire. Hæc enim eius ſunt verba. Hîc autem, ſi à me quæritur, *In libr. de cor. & gr.* cur eius Deus perſeuerantiã non dederit, qui eam, qua Chriſtianè viuerent, dilectionẽ dedit, me ignorare reſpondeo. Sed cur ignorabat tantus vir cauſam? niſi quia eſſe effectum ſupponebat, qui verè non erat: & conſequẽter habere cauſam non poterat, quam tamen ille quærebat. Supponebat enim quòd Deus nollet hominem non prædeſtinatum, cui dederat gratiam, poſſe perſeuerare: quod eſt incredibiliſsimum. Et ideo ipſemet ſibi ipſi minime conſtans, in eodem libro, de eo loquens qui accepit gratiam, quòd in ea non perſeuerauit, illi imputat, & non Deo: quia potuiſſet (inquit) perſeuerare ſi voluiſſet. Ergo non fuiſſet relictus in maſſa perditionis: hæc eius verba ſunt. Iuſtior videtur excuſatio dicentium, Non accepimus audientiã, quàm dicentium, non accepimus perſeuerantiam: quoniam dici poteſt homini, In eo quòd audieras & tenueras, in eo perſeuerares, ſi velles: hæc ille. Agnoſce bone lector, quanta ſit vis veritatis.

Cæterum, ſi ea ſit quæſtio: Quare nõ omni homini dedit Deus perſeuerantiam; videlicet, illam, qua omnino ſint perſeueraturi, ita vt excidere nõ valeant? In promptu eſt ratio: quia non eſt debitũ, imò etiam nec eſſet pulchrum, ſi omnibus ęqualis daretur gratia. Quiſque tollat quod ſuũ eſt, & vadat, Satis eſt hoc, quòd nemini Deus deeſt ad ſalutẽ, vt eam valeat aſſequi. An oculus noſter nequã,

quoniam ille est in alios valde bonus, modo sit etiam nobis bonus est? Quòd enim ad maiores gratiæ gradus & summos non omnes perueniát, non est absurdum. Imò absurdũ, si omnes essemus pares in tanto corpore, quod est ecclesia. Vnde quidam rectè: Æqualitate nihil inæqualius. Et ipse Apostolus hâc litem dirimit, aiens: In magna domo sunt nõ solùm vasa aurea & argẽtea: sed & lignea, & fictilia. Itaque quisque timeat, & seruet seipsum in sua sorte cum potest, & audiat dictum à Domino: Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Et dum hoc audit, certò sciat quòd potest tenere, cui iubetur vt teneat. Nam gratia & charitas infusa, est arra & pignus vitæ æternæ, vt ait Apostolus. Dabit ergo Deus arram & pignus, & non quod sub arra & pignore repromittitur? Absit.

Plinius iunior. *2. Tim. 2.* *Apoc. 3.*

Arg. 18. Decimooctauo, Habemus & à Spiritu sancto Eucharistię sacramẽtum, quod mihi accipiunt, & promittitur eis indistinctè per illud vita æterna, Qui mãducat me, & ipse viuet propter me, & non morietur in æternũ. Hoc autem quomodo verũ esset in iis, qui sunt relicti in massa perditionis? Adhæc, & de sacramẽto pœnitentiæ nõne habemus, quòd absoluuntur indistinctè quicũque confitentur peccata sua, & non ponunt obicẽ absolutioni? At quomodo possunt absolui, qui in illa massa perditionis permanerẽt, non absoluti à peccato originali?

Ioan. 6.

Arg. 19. Decimonono, Nonne Angeli singulis hominibus (vt habet catholica veritas, & pietas) assignantur? Et hoc quamobrem, nisi vt sint ministri salutis, sicut scriptum est: Nonne sunt omnes administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? At hoc minime cõgruit cum massa perditionis, si Deus scilicet nollet salutem his, quos inde noluit liberare.

Arg. 20. Vigesimo, Pugnat hæc opinio cum aliis multis diuinis beneficiis, & prouidentiis, quas Dominus pro omniũ salute indistinctè prouidit. Cur enim proponuntur pastores indifferenter omnibus? Et cur requirit Deus sanguinem perditorũ de manu ipsorum? Si enim Deus vult illos perdi, imò iam illos esse perditos, quid amplius curari etiam vult ne perdantur? Quòd si Dei deliberatione perdantur, quomodo exigit eorum sanguinẽ ab aliis, qua si illorum culpa perditi fuerint, qui tamẽ salui esse illorum cura non poterant? Inconstantissima sunt hæc, & apud rectè cogitãtem absurdissima. Adde, quòd pastores, qui proponuntur ouibus, possunt esse de non prædestinatis, & sic non attinere ad regnum Dei. Et quàm (obsecro) prouidè factũ esset, vt per hos curarentur oues, qui in scientia & prouidentia Dei ipsi sint extra gregem? Et hinc venit quorundam meritò damnata opinio, qui dixerũt, non esse verè pastores & prælatos, qui nõ fuerũt in numero prædestinatorum.

Arg. 21. Vigesimoprimo, Dominus omnes astrinxit ad præceptum dilectionis & charitatis, quod est (vt rectissimè B. Thomas exponit) teneri nos atq; obligari diligere Deum vt datorem gratiæ, & beatificatorem. At nõ prędestinati ad hoc minime obligati essent, ad quos pertinere non posset gloriæ promissio.

Arg. 22. Vigesimosecundo, Si tam multi sunt relicti in massa illa perditionis, profectò non possunt dici viatores. Non est enim viator, qui non est destinatus ad patriam, & ad terram promissionis? Quod nescio an quisquam concedere ausit.

Arg. 23. Vigesimotertio, Si consideremus rationem iudicij futuri: in omni loco scripturarum inuenimus quemlibet, qui damnatur, non propter originale peccatum damnari, sed propter actualia peccata: quoniam ab originali omnes (si voluerint) liberati sunt per Christum. Quòd si noluerint, ipsorum peccatum fit actuale, propter quod pereunt.

Mitto hîc pueros, qui non concluduntur in futuro iudicio. Nam iam factũ est de his iudicium, quemadmodum alibi copiosè probaui.

Adhæc, Nulli qui essent in inferno, essent ibi reuera ob proprium actuale peccatum, sed propter originale, à quo non fuerunt liberati, vtpote relicti in massa perditionis. Sed originale nõ satis est ad æternæ gehẽnæ cruciatus infligẽdos: quoniam igne inferni & verme non possunt torqueri, qui videbunt se non ob suam malitiam perdidisse regnũ Dei, quod adipisci nunquam valuerunt, cum ad illud nunquam aptati fuerint.

Arg. 24. Vigesimoquarto, Magna consequuntur hanc opinionem absurda. Et primum, quia angustat nimium gratiam Dei, & misericordiam efficacẽ ex parte ipsius: & rem ita constituit, vt vnus gradus eorum qui possunt cogitari, desit in prouidentia Dei. Cum enim ponant primum gradum prædestinatorum, id est, eorum qui per prouidentiam Dei non poterunt non saluari: Et deinde eorum qui reprobati sunt, & saluari non possunt. Ille modo gradus deest, nimirum eorũ qui & saluari simul ac damnari possunt, quorum aliqui saluentur, aliqui damnentur. Sed non est bonũ vt iste gradus desit, quem in Angelis fuisse B. Augustinus ponit.

Aliud est absurdum, & quidem magnum, quod dum omnes bonę mentes audiũt, rem iam actam esse vident, & exitum iam determinatum vnicuique, videlicet, Quosdam prædestinatos ad vitã, reliquos autem relictos in massa perditionis. Si. n. res se ita haberet, iam nec salus nec perditio pẽdet ex futuro, & ex nobis, sed ex decreta olim apud Deum sententia. Dicet enim quis non imprudens ratiocinator: Aut ego inter prędestinatos sum: Aut inter eos qui nõ sunt prędestinati. Si inter primos, iam non possum deficere, saluus ero omnino. Sin autem non in eo numero sum, actum est de me. Et cùm sit in promptu prudẽti viro, non se temerè in eo numero ponere: quantam hęc cogitatio afferat bonis mentibus anxietatem & amaritudinem, ij queunt nosse, qui veniũt in hanc cogitationẽ, quæ profectò (cũ sic prædicatur prædestinatio) confestim exoritur, & conturbat multorum animos, ac præsertim piorum. Quamobrem B. Prosper & Hilarius non ab re datis epistolis admonuerũt B. Augustinum de hac opinione, quæ iudicabatur scandalosa: & quæ pdicata, perturbauerat omnes Galliæ præsules, cum propter crudelitatem, quæ mox continere videbatur, tum etiam quod noua esset, & nunquam à sanctis Patribus antea cogitata.

Prædicatione Massæ conturbatas quondã omnes Galliarum ecclesias.

Neque obstat quod à quibusdam respondetur, & (ne quid dissimulẽ) etiam ab ipsomet B. Augustino, idem videlicet absurdum sequi ex Dei præscientia, quam tamen nemo negat. Si enim præsciuit Deus (aiunt) aliquem damnãdum, & alium saluãdum: ergo aliter non potest euenire, quàm præ-

Differẽtia inter præſcientiã & prædeſtinationem.

ſciuit. Sed multũ profectò intereſt inter præſcientiã, & prædeſtinationẽ, & ſimiliter reprobationẽ. Nã preſcientia nihil ponit in rebus: ſed videt Deus vt ſeſe res habet, & eo modo quo ſeſe res habet. Id eo.n. videt Deus, quia ita res eſt: nõ autem ita eſt, quia Deus videt, vt Origenes inquit: ita quòd non ſequatur ita eſſe ad videre Dei, ſed ita ipſum videre ſequitur ad ita eſſe. Vnde illius preſcientia nullam ponit in rebus neceſsitatem. Contrà autem eſt de prædeſtinatione, & reprobatione. Nã quia prædeſtinatus ponitur quiſquã, ideo ſaluabitur. Et quia immobiliter prædeſtinatus, ideo etiam & immobiliter ſaluabitur. Similiter de reprobato: quia enim reprobatus, ideo non ſaluabitur, nec poterit ſaluari. Itaque facile retunditur hęc iſtantia de præſciẽtia, ſi quis rectè capiat, & illud bene intelligat quod ait B. Thomas, videlicet, Ea quæ præſciũtur à Deo contingentia futura, non preſciuntur in cauſis, ac propterea non præſciuntur vt futura. Sed de his in noſtris opuſculis fuſius diſputauimus.

Tertium ex tali opinione ſequitur abſurdũ hoc. Nam malæ mẽtis homines, & qui ſunt ad malum diſpoſiti, vehementer ac incredibiliter gaudent de hac hęreſi: & ita facillimè argumẽtantur. Si ad hũc modũ ſe habet prædeſtinationis ratio, bonum eſt pro nobis, præclarè nobiſcũ agitur. Nam ſi ſumus ex illis qui ſunt prædeſtinati, quicquid egerimus, ſalui erimus: quia Deus id iam decreuit. Voluntati autem eius quid eſt quod reſiſtat? Poſſumus ergo interim gaudere & lætari. Lætari ſimiliter & gaudere oportet, etiam ſi in aliorũ numero ſumus relicti in maſſa: quoniam non eſt bonum, ſi reprobati ſumus, vt in hac vita inſuper maceremur. Satis ſuperque macerandi ſumus in alia vita ſempiterna. Vnde concludunt, Comedamus ergo & bibamus interim, & fruamur bonis quæ videmus, nec nos prætereat flos temporis: coronemus nos roſis, antequam marceſcant, &c. Eiuſmodi nos hiſce auribus audiuimus ex ore perditorum, cum tales prædicationes ſpargerentur in vulgus. Illam ergo opinionem quæ pios quidem conturbat, impios autẽ exhilarat, poterit quiſpiam pius probare? Abſit.

Argu. 25. Verba Apoſtoli clara, quibus tamẽ vim aliqui inferunt. 1. Timo. 2.

Vigeſimoquinto, Si nihil aliud eſſet quàm quod B. Paulus tam expreſſè dixit, & ratione eouſq; potenti vallauit, opinor poſſet ſatis eſſe iis, qui non affectatè iurarint in verba magiſtri. Ait enim B. Paulus: Obſecro igitur primùm omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt cõſtituti, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni caſtitate & pietate. Hoc enim bonum eſt, & acceptum coram Saluatore noſtro Deo, qui vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Vnus enim Deus, vnus & Mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, qui dedit redemptionẽ ſemetipſum pro omnibus: hæc Apoſtolus. Quid (quæſo te veritatis amator) quid inquam dici poterat clarius ac manifeſtius? Non hoc in loco dicit, ſufficere meritum Chriſti pro omnibus, ſed de facto traditum illum pro omnibus. Et vide vt bene congruit ratio ipſi præcepto. Præcipit vt fiant orationes pro omnibus. Et ſubditur ratio: Quoniam Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Et huius voluntatis ſubdit rationem validiſsimam dicens: Et vnus Mediator Dei & hominum, id eſt, inter Deum & homines, homo Chriſtus Ieſus, qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus. Verè neſcio ſi quid plenius dici poterat, ad id quod defendimus comprobandum. Cum enim audis Mediatorem, debes meminiſſe inimicitiæ, quæ erat inter Deum & inter homines, non illos aut illos, ſed inter omnes homines, quaſi vnum: quoniam contra vniuerſam naturam noſtram iratus erat Deus: & ideo non erat facienda diuiſio perſonarum. Vnus autem dicitur fuiſſe Mediator, vt ab eo cauſa omnium ſuſcepta declararetur. Et adiicitur, hũc Mediatorem hominem eſſe, vt intelligeres quòd ſtabat pro tota natura, & ſic pro omnibus hominibus, & non pro parte hominum. Quod vt amplius etiam declararet, adiũxit: Qui dedit ſemetipſum pro omnibus. Nũc tædetque pigetq; commemorare ad hunc locum agglutinatas gloſſas, quibus profectò nedum exponitur, ſed laceratur, ſed deſtruitur. Si cui fortè videre libeat, requirat in Opuſculis noſtris.

Hactenus autẽ arbitror ſatis dictum ad euertendam hanc opinionem ſatis quidem duram & dirã. Sed nunc reſpondendũ his Apoſtolicis ſententiis. Sunt enim qui rectè quidem ſentiunt de re ipſa, & facile cõfitentur prędeſtinationẽ non eſſe ex meritis bonis, ſed à gratia. Reprobationem autem non poſſe eſſe niſi ex meritis malis. Sed ipſi interim ad hunc locum non reſpondent, vbi ſicut de Iacob dicitur, illum non quia fecerit aliquid boni, electum fuiſſe: Ita de Eſau, non quia fecerit ipſe aliquid mali, eſſe odio habitum, ac per hoc reprobatum.

Nota quòd nã odium ac reprobatio fuerit Eſau.

Nos ergo pro explanatione loci huius, cum iis agentes, qui ita hunc textum exponunt, vt reprobationem probent venire non ex propriis demeritis (& ſi primo auditu ita eſt abſurdũ, vt etiam quolibet proferente, & quanuis magnæ autoritatis, nõ reddatur credibile.) Quærimus tamẽ ab eis primùm, vtrum ſcripturã iſtam proferãt ad hoc propoſitum iuxta ſenſum literæ, an iuxta allegoriam. Si enim hunc ſenſum ex litera accipiũt, vt plurimi non aduertentes ad ſcripturam faciunt, & volunt quòd Eſau ex illis verbis iuxta literam fuerit reprobatus à Deo reprobatione æterna, antequam quicquam mali feciſſe intelligeretur, vt notitia peccati ſequatur huiuſmodi reprobationẽ, propterea quia ſcriptum eſt: Eſau odio habui, & Apoſtolus adiungit: Antequam quicquã boni aut mali egiſſent. Fallũtur ij proculdubio & aberrãt quàm longiſsimè, & contra id quod habẽt expoſitũ apertũque in locis propriis. Etenim in hoc fuit odium Dei aduerſus Eſau, quòd licet ipſe eſſet primogenitus, debereturq; illi ſecundum carnem ius primogenituræ, etiam videri poterat, quòd & hoc ei magis debere tur, videlicet, vt ex eo Chriſtus naſceretur, & conſequenter ex eo prodire deberet populus dignior, qui potius imperaret, quàm ſeruiret. Mero tamen Dei beneplacito, & iuxta propoſitum electionis ſuæ, electus eſt Iacob, & alter ab hoc dono reprobatus. Et ſic veriſſimũ fuit quòd iſta electio Iacob nõ ex meritis ſuis, nec reprobatio Eſau ex demeritis eius proceſsit, ſed ex mero Dei beneplacito, qui nõ aſtringebatur carnali iuri in huiuſmodi: imò ne ſideremus in carne, plerumque id egit Dñs, vt minor eligeretur. Sic placuit Abel præ Cain, vt loco

Abel sufficeret Seth, ex quo Christus. Sic Ismael eiectus est, & electus Isaac. Sic Iacob electus repulso Esau. Nam & Iudas filius Iacob nō fuit maior inter fratres. Et nihilominus de illo prophetatum est: Iuda te laudabunt fratres tui. Sic & Ephraim benedicitur à Iacob benedictione dexteræ. Vide igitur dictum illud: Maior seruiet minori, non esse dictum propriè de persona ipsius Esau qui certè nūquam seruiuit Iacob in mundo iuxta literam. Sed sicut respondit Dominus consulenti Rebeccæ matri, quòd duæ Gentes erant in vtero eius, & duo populi ex eius ventre diuidendi, & populus alter alterum superaturus erat, ita quòd maior seruiturus erat minori. Quod certè fuit, quia populus Idumæus, qui de Esau venit, seruiuit Israelitis, sicut scriptum fuit: In Idumeā extendam calciamentum meum. Et hoc est quod propheta Malachias dixit: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod manifestissimè his verbis exprimit: Onus verbi Domini ad Israel in manu Malachiæ prophetę: Dilexi vos, dixit Dominus: & dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne frater Esau erat Iacob, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui? Vide igitur quòd non loquitur de dilectione, aut odio personarum æterno, sed de illa electione Iacob, qua significati sunt Israelitæ secundum carnem, & facti sunt Domini alterius Gentis. Vnde sequitur: Et posui Seir montes eius in solitudinem, & hęreditatem eius in dracones deserti. Itaque in huiusmodi, quia sunt gratiosa, & nullum præsupponunt debitum, non expenduntur merita vel demerita. Potuit enim Deus absque iniuria Esau, nolle prodire ex eius semine, tametsi maior esset. Hoc enim ius carnale non erat in consideratione apud Deum quoad gratias spirituales, sed apud homines. Erat enim spirituale donum hoc, videlicet quòd Christus ex illo descenderet, nequaquam debitum carni, sed super omne debitum. Etsi enim primogenitus esset Esau respectu Isaac, qui carnalis erat pater, non tamen respectu Dei, qui quos prædiligit, etiam eligit in filios: & ij sunt illius primogeniti. Vnde legimus: Primogenitus meus Israel dicit Dominus. Sensus igitur literalis minime fauet iis, qui hanc tam sæuam reprobationem inde commenti sunt.

Gen. 48.
Ibid. 48.
Malach. 1.

Hîc dicent fortè, quòd mysticè, & secundum typum hoc accipitur, videlicet, quòd sicut in Iacob intelliguntur vocati secundum propositum ipsius gratiæ ad vitam, ita quidem vt non ex meritis eius hoc factum intelligatur: sic & similiter in Esau intelligantur destituti à vocatione ipsius gratiæ ad vitam, ac per hoc odio habiti in finem vsque, non consideratis eorum demeritis. Sed non ad hoc extenditur hic typus iuxta sensum Apostoli & scripturæ, sed duntaxat circa ea, quæ sunt amplioris gratiæ: quia non omnes similiter vocati sunt & electi, sicut ij, qui intelliguntur sub Iacob. v.g. (vt planè hæc accipiātur) Dominus per Christum subuenit omnibus, sed iis quidem magis, iis autē minus: vt quosdam reliquerit in talento vno, aliis dederit duo, aliis quinque, vt vnusquisque potuerit operari per hæc ad vitam æternam. Absit enim vt quenquam sine demeritis in hoc reprobet, vt omnino illi præcludatur aditus ad vitam.

Quomodo Deus talentorum similitudine omnibus prouiderit ad salutem.

Sed accidit, vt qui vnum duntaxat talentum habuit, id est, qui non est seminatus verbi semine, sed relictus est tantùm in lumine naturali, cōqueri valeat, & dicat se esse habitum odio à Domino, tanquam seuero & austero, qui velit etiam metere vbi non seminauit: atque addat, Cur seminasti illic, videlicet, in his qui acceperunt duo taléta, & quinque; in me autem non iecisti semen, quod est seruum me facere quodam modo aliorum, qui plura acceperunt, à quibus ego mendicare cogor. Nam qui minus sapiunt, naturaliter sapientiorum serui sunt, vt rectè ait Philosophus.

Sed Dominus ei respondebit dicens: Non quia tu quicquam mali merueris: & similiter non quia ille quicquam boni egerit, ideo tu dignus es habitus hoc odio præ illo (si tamen est odium verè) sed quia mihi ita placuit, videlicet, illi dare amplius supra merita sua, & tibi nō dare. Neque te tamen omnino deserui, cui talentum dedi, vt poneres illud ad mensam sub vsuris, vt ego veniés exigerem illud & vsuras, & tu saluus quoque fieres.

Vide vt rectè respondet typus: neque tamen cogimur intelligere æternam reprobationem. Consideramus solùm varietatem eorū qui saluari possunt. Nam cum omnes aliquo modo vocentur ad vitam: Alij quidem sunt quibus natura prædicat quædam, vnde valeant ad ea quæ sunt gratiæ (Deo illustrante ac fauente) peruenire: Alij verò prædicante illis lege Moseos: Alii verò euangelio Christi. Sicut à lege Moseos multi prohibiti sunt, ita à lege Christi, vt maneant in pura lege naturæ, & absque iacto semine. Et tamen ab eis exigitur vt producant fructum, hoc est, vt & semen ipsum sibi quęrant, quod possent (vt diximus) iuuāte Deo. Adiuuaret autem & illos Deus, qui nulli deest ad salutem, cum velit omnes homines saluos fieri: licet non æquè prouiderit, omnibus, vt dictum est. Non enim omnes stigmata Iesu in corpore suo portant, mortui & crucifixi penitus mundo, vt clauis charitatis habeant confixos omnes humanos affectus.

Et hæc dicta sunt ab Apostolo, vt doceret, non esse propterea increpādum Spiritum Dei bonum, nonnullos elegerit hac summa dilectione, vt nihil posset eos separare à charitate Dei, quæ est in Christo: vt præ iis cæteri videantur (quadā loquendi consuetudine) derelicti; & tanquam odio habiti. Solemus enim si quem ab amico nobis præferri conspicimus, tacitè subindignari, & quasi inde nos odio haberi colligere: præsertim vbi illius amoris peculiaris nulla nobis causa apparet. Sic & eiusdem patris filii dicere solent, Pater me odit, cum erga minimum natu ostendit maiora amoris indicia. Sic conquestus est seruus ille nequam in euangelio, quòd Dominus fuisset austerus in illum. Nec est nouum etiam in euangelio sic accipi odio haberi. Dominus enim dixit: Si quis venit ad me, & non odit Patrem suum, & matrem suā, non potest meus essé discipulus. Hîc certè odium non accipitur pro odio vero, nisi vt postponatur pater & mater Deo. Sic & alibi, vbi ait: Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim vnum odio habebit. Non est enim necesse si alterum diligat, vt alterum cōtemnet, & odio habeat: nisi hoc pacto, quòd promptitudine & amore in seruiendo præfert eum, quem plus diligit.

Odium varié accipi in scripturis.

Non me latet alia de causa Esau tenuisse repro-

Quomodo Esau sit reprobatorũ typus.

batorum typum: non quidem ex natiuitate, sed ex improbitate sua, & prauitate eo quòd ius primogenituræ commutauit, quam pro lenticula, & rufa offa repudiauit, vt meritò dictus sit Edon, conuersus in terrenum Adam. Nam qualis terrenus, tales & terreni. Itaque reprobatio simpliciter cuicunque contingit ex proprio peccato: sicut & primogenituræ amissio contigit Esau ob impatientiã suam, & contemptum. Dixit enim: En morior, quid mihi proderunt primogenita? Sic procedunt qui peccant contra Deum, spem cœlestis hæreditatis recusantes pro terrenorum possessione. Et tamen secundum carnem semper Iacob detulit illi, & adorauit eum, & vocauit Dominum suum. Et ideo oportet spiritualiter ea verba, & prophetiam interpretari. Verùm prosequamur rem nostram.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cuius misereor: & misericordiã præstabo cuius miserebor. Igitur nõ volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam: & vt annuntietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo cui vult miseretur: & quẽ vult indurat. Dicis itaq; mihi: Quid adhuc quæritur? voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es qui respõdeas Deo? Nũ
c quid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ aptata in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam: quos & vocauit, non solùm ex Iudæis, sed etiã ex Gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & nõ dilectam, dilectam: & nõ misericordiam consecutam, misericordiam cõsecutam. Et erit, in loco vbi dictum est eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei viui. Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquię saluę fient. Verbum enim consummans, & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram. Et sicut prædixit Isaias, nisi Dominus Sabbaoth reliquisset nobis semen: sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.

Quia videbat Apostolus humanam sapientiam non quiescere, sed inquissimè iudicare Deũ quasi iniquum, proponit hoc, & exhorret more suo. Et scripturam profert vindicantem illum ab iniquitate, ostendentemque primò quòd Deus hoc facit: quia quorundam misereretur, & quorundam non. Secũdo, quod hoc habet in sua potestate, scilicet, gratiam absque vlla iniquitate facerę cui voluerit. Ait ergo primo, dixisse Dominum Mosi:

Miserebor, cuius misereor; Græcè sic legitur, Miserebor; cui misereor: & commiserabor cui commisereor, vt sit sensus: Cuius animo proposuero misereri ac benefacere, illius de facto miserebor, & illi benefaciam. Hoc est enim misereri, animo affici erga indigentem ad conferendum beneficia & dona. Et cui proposuero commiserari, videlicet dimittendo peccata, illi commiserabor.

Vide hic ergo, quã suam vult esse Deus electionem misericordiæ & miserationis, tam in conferendo dona, quàm in dimittendo peccata. Nam & hoc, id est, peccata dimittere, est conferre donum. Quamobrem in veteri scriptura dicitur: Miserebor cui voluero, & clemens ero in quem placuerit: Quanquam & alij aliter trãsferant ex hebręo, vt tamen sit idem sensus. Et loquebatur de magna Dei misericordia, quæ est Electorum perfecta vsque in finem, quando noscit eos Dominus ex nomine, sicut ibi dicitur Mosi eam precanti. Et hanc poscebat Dauid, vez, remissionem peccati, ac perfectam perseuerantiæ gratiam. Non quòd Deus vllum sine culpa sua derelinquat: sed quòd nõ omnes æquali, & illa potenti manu sua ducat in finẽ, vt nequeant excidere. Et hic rectè sequitur:

Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. De gratia igitur hac excellentis electionis, loquitur quam nullus mereri potest, neque volendo, neque currendo, id est, neque voluntati, neque operibus nostris debetur: quia Deus nemini obligatur. Obligatio enim supponit iustum, aut distributiuum, aut commutatiuum. Verùm quæ iustitia cogit Deum dare nobis seruis & miseris, & nihili in conspectu suo? Nunquid in seruum & hostem, cadit obligatio distributiuæ iustitiæ? Et quid cõmercij inter nos & illum? Ergo eligere ad hanc sublimem gratiam, neque volentis neque currentis, sed miserẽtis est Dei. Brauiũ tamen quod promittitur currenti & superanti: & donũ quod similiter agonizanti proponitur, dici potest etiam volentis & currentis, aut superantis: quia in potestate sua est, si vicerit, postquam sic est in pactis transactum. At inter Deum & hominem pactum nullum est, antequam ingrediatur homo per fidem, & fiat candidatus miles. Hoc autem ex mera gratia est, & Dei proposito: & hoc nulli prorsus negatur, modo exerceat quod dabitur illi talentum, aut talenta. Non enim per hoc negatur, non esse hominis sese disponere & præparare ad gratiam, vt prouocet eam sibi, & misericordiam, non tamẽ vt debitam cuius præparationi ac dispositioni: quãquam & in hac dispositione adiuuatur à Deo, sine quo nec id posset.

Est hominis præparare se ad gratiã, sed non absque auxilio & motione Dei.

Amplius non est absurdum (nam & hoc esse verum non dubito) quòd nonnulli bene vtentes Dei donis, etsi non sint de illis certa & firma electione ac vocatione electis & vocatis, possunt ta-

Nota. men sibi suam electionem facere certam ac firmã bonis operibus, sicut testatur Princeps Apostolorũ, vbi dicit: Quapropter fratres magis satagite, vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Hæc enim facientes, non peccabitis aliquando. Sic enim abundanter administrabitur vobis introitus in æternum regnũ Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi. 2.Pet.1.

Sunt qui exponunt, Non est volẽtis, scilicet velle, neque currentis, scilicet, currere: quæ expositio mihi quidem nimis torta videtur, nec satis attinere ad quæstionem hic propositam, vbi non agitur quatenus homo valeat suis viribus, sed quòd quicquid valet (si etiam faciat) non promeretur cum Deo, priusquam sit pactũ initum & statutum. Certum est autem quod alibi dicitur: Deus operatur in nobis velle ac perficere pro bona voluntate. & iterum: Non sumus sufficiẽtes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est. Et Christus: Sine me nihil potestis facere. Et alibi: Nec viri est vt ambulet & dirigat gressus suos. Quæ omnia intelligenda sunt secundum efficaciam, & circa particularia, quæ nos mouent ac promouent in ipsum Deum: & sunt opera quæ à nobis fieri vult Deus. Philip.2. 2.Cor.3. Ioan.15. Iere.10.

Hæc certè nos sine illo non possumus operari. Et certissimum in huiusmodi esse debet, quòd nisi intellectus illustretur desuper, lippus erit in hoc per se, nesciens finem quò sit eundum, nec viam quà. Et similiter, nisi voluntas, quæ trahitur atque premitur ab obiectis præsentibus, quæ sunt temporalia, fortior fiat per gratiam & charitatem, & alia adminicula: nihil poterimus à nobisipsis vel mouere, vel promouere ad salutem. Et nihilominus cum iis omnibus est in nobis principium volendi bonum, sed in vniuersali & cõfusè: ad quod semper spiritus deprecatur, & tenderet, si particulariter nosceret, atque probaret, & fortior factus esset per fidem & virtutem gratiæ Dei, quæ purificat corda. Sed ad rem propositam redeundo. Nota.

Cùm ostenderit Apostolus Deum impẽdere misericordiam illam electionis insignem cui voluerit: aut aliud similiter ostendat, videlicet, Quòd Deus etiam non vult interdum quibusdam peccatoribus parcere, inducit scripturam dicentem Pharaoni.

In hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, &c. Quo in loco nota, nõ absque causa hoc exemplum positũ in eum, qui ob duritiam suam promeruerit quoque eam à Domino obdurationem, quæ fuit in negando illi lumen, & fortitudinem gratiæ, qua poterat sine dubio cor illius immutari & frangi, & de lapideo carneum reddi: & amplius in excitando per occasiones oblatas ad sæua & impia. Sunt verò quidam scioli, qui hunc modum loquendi non capientes, non sine tacito reprehensionis aculeo, vt incongruum annotant, quòd scriptura dicat Pharaoni, cum illud non scriptura, sed Deus dixerit antequã scriberetur, ignorantes elegantiam, vt per scripturam intelligamus Dei vocem scripturis cõmendatam, per quas etiam assiduè loquitur Deus. Non enim vnus est tantùm Pharao: sed omnes qui illum imitantur, adeo vt Dominus contemnat eos atque induret, Pharaones sunt; quibus loquitur Deus talia per scripturam. Sed qui virtutem scripturarum ac mysteria ignorant, quæ non intelligunt, sæpe damnant. Verùm audiamus terribilia Dei verba in Pharaonem: ait,

In hoc ipsum excitaui te, vt intelligamus quòd non solùm dimisit illum sibi, verùm etiam ea proponebat, quæ illum ad peiora prouocabant: idque præuidebat Deus & volebat: imò & hoc intendebat, videlicet, vt magis obduraretur. Qua de re sequebatur ostensio potentiæ & virtutis Dei in illum vt sic glorificaretur ipse Deus in vniuersa terra. Neque hoc iniquum, cum tot peccatis, tantáque contumacia præcedente, hoc ipsum abundè promeruisset. Ingrauauerat enim semetipsum prius Pharao multa inobedientia & contumacia, antequam Dominus id proponeret firmiter aduersus illum. Lege scripturam, & cognosces quòd vsque ad plagam vlcerum non est dictum: Indurauit Dominus cor Pharaonis. Verum id tunc demum fecit, postquam iam multoties erat spretus ab illo. Poterat enim non facere, sed conuertere illum si voluisset; Noluit autem: quia iam plus nimium meritus erat ille, cui non esset parcendum: & ideo elegit potius in illum ostendere magnificẽtiam maiestatis suæ, & regio iure vti. Quare bene sequitur: *De induratione Pharaonis.*

Ergo cuius vult miseretur, videlicet, summa miseratione: *& quem vult indurat*, scilicet extrema reprobatione. Hoc autem non nisi præcedentibus demeritis. Sic & pro Iudæis reprobatis Isaias: Quare, ait: errare nos fecisti Domine de viis tuis? Indurasti cor nostrum ne timeremus te. Vnde orauit ad Deum tanquam ab ipsis auersum: Conuertere propter seruos tuos, & iterum: Conuertere Domine, & conuertemur. Iis autem à quibus non est adhuc auersus Deus, ipse potius dulce verbum profert, dicens: Conuertimini ad me, & salui eritis. Rursum etiam hos inuitat: Quærite Dominum, & salui eritis. Quærite faciem eius semper. Quærite eum dum propè est. In alios verò: Quæretis me, & non inuenietis. Et alibi ad priores: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Vnde & conquerebatur: Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? In alios verò; Excœca cor populi huius, & aures eius aggraua, &c. Et de quibusdam legimus, quòd non poterãt credere, quia scriptum est per Isaiam, hoc est, ita à Domino destinatum, ob eorum peccata & duritiam. De quibusdam vero aliis scriptum est: Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Hęc verò diximus, vt diuersos diuersorum hominum status agnosceremus eorum qui adhuc videntur esse in via, sed ex parte non sunt: quia iam sunt in Dei discretione iudicati, siue misericorditer & benignè vt viuant, siue iustè ac seuerè præcedentibus delictis, vt in æternum moriantur & pereãt: Licet possit Deus non obstantibus illis demeritis, eos conuertere. Nam & misericordiam facit aliquando etiam persequentibus se, & in ipso persequutionis articulo, vt contigit B. Paulo. Sed quia carnales homines indignè de Deo cogitantes atque censentes, putant absurda: ideo introducit hominem tanquam aduersus hæc garrientem, & ait: *Isaiæ 63.* *Ioan. 8.* *Isaiæ 6.* *Act. 13.*

Dicis itaque mihi, Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit? Et sensus est, Si Deus obdurat, quid adhuc conqueritur in eos qui prauè agunt,

quos ipse volens obdurauit,& nemo est qui possit eius voluntati resistere? Videtur scriptura frequenter admirari huiusmodi obduratos, nec id sine querela, vt est illud: Tota die expādi manus meas ad populum incredulum, & contradicentem mihi. Verùm ad hoc respondet Apostolus, & primo quidem non resoluendo, sed interimendo quæstionem ob altitudinem ac maiestatem Dei, aiēs:

Pro vera intelligētia apostolicæ disputationis.

O homo. Tu quis es vt respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum, &c. Pulchra similitudine primùm obstruit os audentis in Deum, eundem figulo assimilans: nos autem luto, iuxta Isaiæ conceptum, qui ait. c. 64. Et nūc Domine pater noster es: nos verò lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. Iterum alibi idem dicit, quod hîc Apostolus: Væ qui contradicit factori suo, testa de samiis terræ. Nunquid dicet lutum figulo suo: Quid facis? & opus tuum sine manibus est? Et appositè subiunxit:

Isaiæ 45.

Ex eadem massa, ostendens non omnes, qui ex Adam descēdimus, vnam esse peccati & iræ massam, atque ideo lutum: vt figulus ex eo posit facere quodcunque velit. Propter quod & apud Ieremiā Dominus. Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel. Neque tamen hæc assimilatio attingit veritatem. Si quidem Deus magis est dominus figmenti, quàm figulus luti incomparabiliter. Non enim figulus facit lutum, sed ex luto tantùm figurat, vtens materia creata. At quicquid est in nobis, à Deo est, & Dei verè. Sensus ergo Apostoli est, non quòd Deus ita faciat, sicut figulus facit nemine reprehendente, qui aliud quidem vas facit in honorem, & aliud in contumeliā ex mera eius volūtate, ac beneplacito. Absit vt ita de Deo existimemus, sicut plerique hunc locū acceperunt: quoniam nullum contumeliæ vas ipse facit, sed nosmetipsi nos facimus.

Hic igitur verior est sensus, vt B. Chrysostomus latè declarat, & nonnulli doctorum græcorum, voluisse Apostolum hoc exemplo hominis temeritatem compescere, supponēdo quòd si etiam Deus ita faceret, qui est dominus omnium, non habens supra se dominum, aut legem vllam, nullus posset iure contradicere, cum nullum ius sit inter figulū & lutum. Quia verò non ita facit Deus, sed voluit nobiscum agere, tanquam ille cum quo posit contendi iudicio: postquam Apostolus ostendit quòd Dominus non teneretur respondere nobis interrogantibus, sed nos teneremur silere, dignatur respondere pro Deo, vt ipsum vindicet ab omni vel apparenti iniquitate, & subdit:

Quòd si Deus volens ostendere iram, &c. Ne quis ergo putaret ipsum Dominum facere, sicut facit figulus, vasa contumeliæ, seu iræ, vt sic velit ostendere iram aduersus illa, hoc in loco vult indicare, quēlibet peccando facere se vas iræ: & cum adhuc nō est plenum, id est, perfectum, & ita perfectè aptatum in interitum, Dominus sustinet ipsum in multa patientia, id est, longanimitate. Græcè legitur, μακροθυμία, vt tandem in eum qui spernit illius benignitatem, iram ostendat: & sic tanquam iustus glorificetur, cum tandem punit hominem, qui tā diu expectatus noluit se auertere ab iniustitia & impietate. Illud etiam alia ratione facit, nimirum vt ostendat diuitias gloriæ suæ ac magnificentiæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Nam ex opposito melius oppositum agnoscitur. Gaudebunt. n. valdè vasa misericordiæ, quum videbunt quod poterat illis contingere, imò quòd debebat ex peccato suo: & simul considerantes iram Dei in eos, quibus noluit parcere, sed obdurauit potius, ex meritis tamen eorum propriis. Collige igitur ex verbis sensum, quo Deus ab omni iniquitate meritò vindicatur. Ait enim:

Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, supple tu, quæ mira benignitate expectabat ad pœnitentiam, iuxta illud, An ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Et addit, *aptata in interitum*. B. Augustinus legit perfecta in interitum: non quia ipse Deus aptauerit, seu perfecerit: neque quòd in Adam fuerint sic aptata & perfecta, quoniā nec de eo peccato loquitur, nec illud peccatum aptauit nos, nec perfecit ad interitum secundæ mortis; de qua est hic sermo. Nec enim de talibus dicitur, quòd sustentati sint in multa patientia: sed ipsamet vasa ad hunc interitum se se aptauerunt, & perfecerūt. Si ergo (inquit) Deus illa sustinuit in multa patientia, volens (supple tu, si non conuerterentur) ostendere in illa irā suam: & in vasa misericordię diuitias gloriæ suæ, quę pręparauit ad gloriam. Et est supplendum quippiam, ab ipso Apostolo quadam indignatione sancta ob zelum Dei prætermissum. v. g. Quid potes respondere, ô homo, vt arguas Deum?

Quomodo iustificatur Deus in omni opere suo.

Et nota quàm congruè de vasis misericordiæ, & quàm sapienter dixit; Quæ pręparauit in gloriā. De vasis autem iræ, non dixit; Quæ præparauit in interitum, sed dicit; aptata in interitum & quod Dominus ea sustinuit in multa patientia: non ergo ipse aptauit. Græcè legitur, κατηρτισμένα, id est, quæ adduxit seu attulit, vt legit B. Augustinus, vt sit sensus pro iustificatione Dei super his, Quòd Dominus sustinendo patienter, protulit illi tanquam ad ostensionem atque exemplum: quoniam sua malitia obduruerunt. At ipse tandem obduratos ostentauit in gloriam suam, & in aliorum doctrinam, vt perditio sua ipsorum sit ex illis ipsis: auxilium vero à Deo, quemadmodum scriptum est. Superat autem misericordia semper iram Dei; vt ob hoc legamus puniri peccata parentum in tertiam & quartam generationem, misericordiam autem extendi in multa milia. Vasa autem misericordiæ electa dicit, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus, ne putarent Iudæi se solos habere Deum.

Et pro Gentibus affert prophetiam Oseæ. Desunt tamen in græcis verba illa: *Et non misericordiā consequutam, misericordiam consequutam.* Ego vero puto sic omnia rectè habere, quemadmodum habēt latini codices: quia ex propheta cap. 2. & 3. hæc omnia eliciuntur. Nam. c. 2, post multa pulchra ad Gentium vocationem attinentia, ita legitur: Et miserebor eius, quæ fuit absque misericordia. Et dicā non populo meo: Populus meus es tu. Et. c. 3. Et dixit Dominus ad me, Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico, & adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel. Ecce vt eleganter & misericordia Dei, & dilectio in Gentes ab eodem propheta exprimitur. Apostolus autem rectè præmit

tit dilectionem ante misericordiam: quia natura præcedit dilectio misericordiam. Eorum enim miseremur, quos dilectione prosequimur. Quod autem addit:

Et erit in loco vbi dictū est eis: Non plebs mea vos, &c. accipitur ex eodem Propheta, c.1. Et post testimonium redditum de vocatione Gētium, redditur etiam de Iudæis per Isaiam, qui ait:

Si fuerit numerus filiorum, &c. Sed hic dubiū. Nam Isaias videtur afferre numerum grandem filiorū Israel, tanquam per hoc faciens difficultatem salutis, in paucis, qui reliquiæ dicti sunt: fortè quia fuerunt iuxta oculos humanæ sapientię ignobiliores, & infirmiores aliis. Maiores.n.id est, principes sacerdotum, & scribæ, & pharisæi, penè omnes in perfidia permanserunt. Sed hoc, videlicet, numerum esse magnum, magis videbatur inducere misericordiam Dei, saltem erga quosdam, ne tota gēs pereat. Sed hic mihi videtur sensus: tametsi numerus esset grādis, tamen solas reliquias esse saluandas, id est, paucos de innumerabilibus. Quod vix credibile videri poterat, vt tam multi relinquerentur: sed reddit causam paucitatis, dicens:

Verbum enim consummans & abbreuians in iustitia, &c. id est, Deus consummans verbum, id est, perficiens illud per Spiritum suum per fidem, ac spem & charitatem perfectam, ac veritatem, etiam abbreuiauit ipsum, vt pauciores contineret, cum requireret iustitiam hanc perfectam: quia pauci sunt qui perfectionem iustitiæ velint assequi. Ideo breuiauit Deus verbum, quod est Christus: quia in eo pauci remanserunt ex illis Iudæis tantisper reliquiæ, vt prædictum erat, ita vt puer paruulus posset numerare.

Contra Iudæos, q. noluerunt intrare p angustam portam.

Quoniam faciet Dominus verbum abbreuiatū super terram, illam videlicet terram Iudæam. Nec me latet euangelium dici verbum abbreuiatum etiam respectu legis: quia in eo amputata sunt multa superflua, quæ data erant illi populo velut puero, & elementis indigenti, quibus ad Christum venire posset. Nam & consummata iustitia consistit in paucis. Et hoc etiam fuit in causa, quòd pauci remanserunt in verbo. In omnibus enim passi sunt scandalum. Et primo, in cærimoniis & decretis, quæ erant sine numero, à quibus non poterant desuescere, vt à sabbato, à circuncisione, à baptismatibus abstinantiis & aliis multis. Secundo à fide, & auditu Christi. Abhorruerunt enim à Crucifixo. Tertio à spe æternorum: Ipsi enim magis ad carnalia, & temporalia aspirabant. Quartò à charitate: Non enim potuerunt suscipere dilectionem inimicorum in Christo, & Christianam mansuetudinem, & veram cordis humilitatem, ac patientiam. Quia ergo verbum istud tātæ erat perfectionis vt paucos admitteret, ideo adiectum est:

Quæ causæ perditionis Iudæorū.

Nisi Dominus Sabaoth, id est, exercituū, vel virtutum, *reliquisset nobis semen,* videlicet, ex abundanti misericordia sua, *sicut Sodoma facti essemus, &c.* quæ penitus absumptæ sunt igni. Semen autem de quo ait Isaias, quod relictum est à Deo, fuit Senatus Apostolicus, de quo apud eundem dicitur: Semen sanctum erit, quod steterit in ea. Eam verò vocem *Sabaoth,* noluit transferre Apostolus. Fortasse quia quiddā habebat in propria lingua natiuum quod non facile in aliam transferri poterat. Verba autem Isaiæ aliquantò habent aliter, cum apud nostram vulgatam æditionem, tum verò apud alios, qui (vt aiunt) iuxta veritatem hebraicam interpretati sunt. Veruntamen sensum accepit Apostolus, quem egregiè in verbis illis planè ij cernunt, qui beatos habent oculos.

Quid ergo dicemus? Quòd Gētes quę non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est: Israel verò sectādo legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion Lapidem offensionis, & Petram scādali: & omnis qui credit in eum, non confundetur.

Concludit ex supradictis Iudæorum errorem, quos ipse lugebat, & pro quibus optabat fieri anathema: ac simul prudentiam Gentium, quæ vbi ostensam sibi veritatis viam viderunt, in viam salutis intrarunt. Ait enim de illis quòd non sectabantur iustitiam, videlicet, illam quæ erat ex fide, eo quod non esset eis data lex quasi pedagogus ad sectandum illam: & item lege naturali, in qua erant, abusi erant. Ideo in eos apparuit Dei misericordia vocantis illos, vt & Iudæos: Sed illi apprehenderunt iustitiam: Israel verò non apprehendit eam, tametsi illam sectaretur. Et ratio fuit: quia iam sectabantur iustitiam, quam lex non dabat, sed tamen iudicabat. Nam lex, cui studebant, erat vt pedagogus ducens ad Christum, & ita ad legem iustitiæ. Ipsi autem volentes semper manere sub pedagogo, non peruenerunt ad ipsam veram libertatem: *quia non ex fide,* id est, non contenderunt apprehendere hanc iustitiam ex fide, sed contempserunt Redemptorem ac Mediatorem, per quem eruebantur à peccato, & conciliabantur Deo, vt ita liberati possent ei inseruire. Innitebantur autem in meris operibus, & propria iustitia, id est, quam ex viribus propriis assequebātur. Non hic enim damnantur opera & fiducia in operibus, nisi in iis operibus quæ absque fide sunt. Ideo rectè subsequitur:

Offenderunt enim in lapidem offensionis, nō recipiendo illum, sed negando: cum tamen vnicum esset fundamentum, in quo omnia aptari debuerunt vt peruenirent ad iustificationem. Aptamur enim per fidem, & consummamur per eam, quæ per dilectionem operatur. De hoc lapide Isaias clamat: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. Qui crediderit non festinet. Apostolus dicit: *& omnis qui credit in eo,* siue super eo (vt græcè legitur) fundatus & manens, non confundetur. Sic.n. Septuaginta interpretati sunt. Sed hebraica veritas habet: Non festinet, & est idem sensus: ac si dixerit, Non prætereat hunc lapidem sine honore, nequando incidat in illum, & offendatur, & confundantur: sed expectet per spem quę (vt diximus) habet patientiam operum.

Isaiæ 28.

At Iudæi festinabant volentes subitam redemptionem suam: & de Cruce non poterant suspica-

ri bonum, sed dicebant, Quis ostendit nobis bona? Hoc euenit duobus illis in Emaus euntibus discipulis, festinantibus in hac redemptione. Putabamus, aientes, quòd esset redempturus Israel. Nonne hic agnoscis Iudaicam festinationem? Ergo cõsilium prophetæ est ibi, illos qui credunt, non debere festinare, sed in spe patienter expectare: quoniam spes non cõfundit. Ideo hunc egregium sensum acceperunt. Septuaginta ex eo dicto: Non festinet, id est, credens permaneat perseuerando in spe, quę intrat in interiora velaminis, & ita nõ confundetur: spes enim expectantium non confundit. Quidam verò aliunde sumptam hanc Apostoli sententiam arbitrantur, ex eodem tamen propheta, qui alibi ait, Dominum exercituum ipsum sanctificate: & ipse pauor vester, & erit vobis in sanctificationem: ac si dixerit: Qui crediderit, nõ confundetur. In lapidem autem offensionis, & petrã scandali duabus domibus Israel: in laqueum & in ruinam habitãtibus Ierusalem, vt offendent ex eis plurimi, & conterentur, & irretientur, & capientur. Hæc ex illo Propheta, quæ sunt verba terribilia, & æternæ confusionis plena, quam à nobis auertat Dominus Deus per Iesum Christũ in fide, & spe, & dilectione, Amen. *Isa.8.*

CAP. X.

FRATRES, voluntas quidẽ cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem Dei habẽt, sed non secũdum scientiam. c Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærẽtes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis, Christus, ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scripsit: Quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cœlum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei quod prędicamus. Quia si cõfitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris quòd Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutẽ. Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum, non cõfundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci: nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit.

F*Ratres, &c.* Apostolus volens hoc in loco monere Hebręos qua in parte peccarent, videlicet in Iesum Saluatorem, præmissa bona sua erga illos voluntate (quoniam orabat pro eorum salute) incipit lenius radicem peccati manifestare, quæ erat error, verùm pernitiosus, nisi homo ab eo deflecteret. Ait ergo:

Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem, (siue zelum) *Dei habent, sed nõn secundum scientiam,* sicut & ipse Apostolus olim habuerat. Vnde & id poterat de illis testari, quòd hac in re sibi similes essent. Quòd verò ostendit se existimare, & benignius de fratribus cogitare (vt solent amici Dei misericordes in fratres) ad eorum conuersionem procurandam valebat plurimum. Tribuit ergo Apostolus hoc peccatum huic illorum radici, videlicet, zelo Dei, sed non recto: quia vera scientia defuit. Non enim ibi timere debuerunt, vbi non erat timor: nec illud damnare, quod erat ad salutẽ. Hanc illorum ignorantiam expressit Dominus dicens: Putabunt se obsequium præstare Deo. Apostolus igitur hoc illis testatur, vt verus testis, qui fuit in eodem errore. Vnde ab illo ereptus poterat efficacissimè testari, sicut est in prouerbio vulgi: Erutus è sepulchro nouit quid sit esse mortuũ. *Ioan.16.*

Pandit ergo errorem illorum hunc fuisse, nimirum ignorare iustitiam Dei, id est, veram illã iustitiam, qua corã Deo iustificamur. Hæc est Christus iustus noster, receptus per fidem, & dilectionem. Ipsa dilectio & charitas diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum, est donum illud iustitiæ, per quod formaliter iustificamur liberati à peccato. Ignorantes igitur hanc iustitiam conati sunt statuere propriam, id est, à propriis viribus prodeuntem. Nam suis factis, & operibus à lege mandatis putauerunt se posse placere Deo, & ita quasi ex debito mercedem reposcere absque fide Mediatoris. Hic fuit error, & in hunc impegerunt confidentes in propria iustitia, quam & Pelagius voluit reuocare iam mortuam, & in inferis cõditam, & destruere gratiam Christi: quæ tamen iustitia si fiat, nihil habet præmij apud Deum. Quoniam tales in hac sua iustitia confidentes, id est, in vi operum ex nudo libero arbitrio factorum, non sunt subiecti iustitiæ Dei, id est, illi iustitiæ quæ venit à Deo per Christum, per quem tantùm iustificamur coram illo: & non ex operibus legis Mosaicæ, sed ex fide & ex operibus fidei. Sed dicunt, Si parebo Moysi satis erit mihi, putantes continuò se Moysi paruisse, si fortè facerent opera quæ ille iussit: non aduertentes legem & Mosen fuisse pedagogum ad Christum, & ad iustitiam perfectam, vt Christus finis sit legis, qui à lege indicatus est, & à prophetis testificatus. Vnde est iustitia vera, credenti tamen in illum, per quem vera est illa iustificatio.

Probat autem hanc duplicem iustitiam à mercede valdè diuersam: Nam quid mercedis acciperent à lege, si fortè facerent opera legis, Moses ipse dixit. Erat enim duplex merces facienti legem, Vna quæ per Mosen & ex vi legis, & ex ipsa vi operum proueniebat. Et hæc erat vita temporalis, & prosperitas in illa, & gloria ex hominibus, quæ competit in eos qui apparent iusti, & sine querela in tribunalibus. Et hanc expressit Moses dicens:

Iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. Ac si dixerit, eam vitam habebit, quam lex continet in ipsa litera. Hæc autem temporalis est. Aut iuxta græcam veritatem & hebraicam: *Faciens ea, &c.*

viuet in illis, vt ſit ſenſus, quòd viuet ea vita, quā debent ipſa mandata dare, ſi fuerint obſeruata. Hæc autem vita nō aliud eſt quàm vita temporalis cum proſperitate, & gloria, quæ in quauis repub. debetur bono ciui, & de illa benemerito. Sed altera erat vita, quæ non ex potentia legis ſcriptæ, ſed ex gratia per ipſum Chriſtum venit: & ideo hæc non ſine fide Chriſti cōtingebat. Erat enim à Deo qui iuſtificabat, & gloriam, & vitā reddebat æternam operanti in ſpe futurorum bonorū, propter Chriſtum. Hoc erat præmium ſeruantium legem in fide. Et huiuſmodi mercedem lex ipſa quodammodo continebat intus per ſpiritum latentem ſub litera, non autem dabat vi ſua. Verba autem Moſeos de mercede iuſtitiæ, quam dabat lex, ſumuntur ex Leuit. vbi legitur: Cuſtodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo, viuet in eis. Similis ſententia eſt apud Ezech. 20. cap.

Præmium iuſtitiæ fidei eſt lucrari Chriſtum.

Leuit. 18.

At iuſtitia quæ eſt ex fide, aliter loquitur, id eſt, aliter admonet. Sic enim dicit: *Ne dixeris ī corde tuo, quis aſcendet in cœlum?* id eſt, ad deducendum Chriſtum inde nobis, qui ſaluet nos? *Aut quis deſcendet in abyſſum*, id eſt, ad deducendum illum ab inferis? Quod vt planius intelligamus, duo ſunt articuli præcipui. Primus ſcilicet & vltimus, in quibus cæteri continentur. Primus eſt incarnationis Chriſti, quòd Verbum deſcēderit ad nos, & factum fuerit homo. Et circa hunc increduli homines, qui ignorant immenſam Dei bonitatem, & benignitatem, metiētes eam ex ſemetipſis, qui habent viſcera ferrea & ſine amore, imò plena amore ſuiipſorum, in deriſionem hanc incidentes, & blaſphemantes dicunt: Quis aſcendit in cœlum, vt rogaret & excitaret Deum, & inde nobis deduceret Chriſtum? Ac ſi opus fuiſſet aliquem noſtrum illûc acceſſiſſe, qui Deum de noſtra miſeria certiorē faceret, vt ſic adduceretur ad mittendum Filium ſuum. Sic enim irridebant ſapiētes, qui & corde impio ſiniſtra quædam de Deo, meditabātur, quaſi circa cardines cœli tantum ambularet, nihil noſtra conſiderans.

Eſt & vltimus articulus reſurrectionis Chriſti, in quo omnes etiā ſubintelligūtur reſurrecturi. Nam ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. Hunc autem articulū ſic irrident irriſores, qui & irridebātur, & cum quadam ironia & incredulitate rogabant: *Quis deſcendit in infernum*, id eſt, vt ad hoc illū inde reuocauerit? Tales enim non credunt reſurrectionem, qui dicunt. Nō eſt agnitus, qui ſit reuerſus ab inferis. Propterea admonet iuſtitia Dei, quæ eſt ex fide, hominem fidelem, & de Deo rectè ſentientem, aiens:

Sap. 2.

Ne dixeris in corde tuo, &c. hoc eſt, Eſto fidelis, & viues vera vita Verbi æterni: *quoniam prope te eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc eſt verbum fidei*. i. ipſe Chriſtus prope te eſt: quia appropinquauit tibi vt agnoſcas, & credas in corde tuo, & lucreris illū. Appropinquauit autem oſtendens quanta fecerit eius & Patris amor, cum oblatus fuerit ab eo, & ipſe vltrò ac lubens ſeſe obtulerit ad crucem pro tua ſalute. Appropinquauit, inquam, ipſe docēs veritatem euangelicam, & cōfirmans non ſolùm ſermonis efficacia, verùm etiā ſignis maximis, & prodigiis atq; portentis. Appropinquauit autē cordi tuo per lumen fidei, per gratiam & charitatem, vt inde poſſet exprimi ipſius oris confeſsio, videlicet, per opera: quia ipſe ſua gratia, animæ vires non ſolùm ad intelligendum, verùm etiam ad faciendum & operandum ſecundum iuſtitiam fidei, reddidit fortiores, vt omnes eſſent dociles Deo, & mererentur æternum præmium. Dixit autem primo, *in ore tuo*, quanquam ſecundum ordinem naturæ, primò debuerit dicere, *in corde*, quia ex corde procedunt quę ex ore emittuntur. Hoc autē fecit, vt intelligamus quid ipſe præcipuè velit ex nobis, nimirum vt inuocemus eum bene operātes: cui rei ipſe adeſt adiuuans nos Spiritu ſuo. In his duobus eſt tota lex, credere, videlicet, & confiteri. Vnde & ſequitur:

Hoc eſt verbum fidei quod prædicamus (videlicet nos Apoſtoli) *quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum*, ſcilicet inuocans illum, & faciens opera. Nam hoc eſt plenè confiteri in ore quòd Ieſus eſt Dominus, vt mox oſtendemus. Alioqui ſi intelligas in ore, videlicet lingua tantum, habes contrariam Dilecti diſcipuli pręceptionem dicētis, Filioli, non diligamus verbo, neque lingua: ſed opere, & veritate.

Quid eſt in ſcriptura confiteri in ore.

Et ſi corde credideris, quòd Deus ſuſcitauit illum à mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſtitiam, &c. Hic locus maximè pertinet ad expugnationem hęreticorum, vbi clarè probatur, iuſtitiam fidei, qua coram Deo iuſtificamur, eſſe illam quæ implet legē charitatis, quæ eſt inſcripta in cordibus noſtris. Et hoc eſt dicere, *Prope eſt verbum in ore tuo, &c.* Moſes apertè hoc explicat, cuius verba hæc ſunt. Mandatū hoc quod ego tibi præcipio hodie, non ſupra te eſt, neq; procul poſitū, nec in cœlo ſitum, vt poſſis dicere. Quis noſtrûm valet in cœlum aſcendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, & opere compleamus? Neque trans mare poſitum, vt cauſeris & dicas. Quis ex nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos vſq; deferre, vt poſsimus audire, & facere quod præceptū eſt? Sed iuxta te eſt ſermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum. Hæc Moſes aduerſus iſtam hæreſim, quę dicit mandatū ſupra nos eſſę, vt nequeamus illud cōplere. At Moſes ait, Non ſupra te eſt, neque procul poſitum: ita vt non poſsint cauſari, & dicere, Non audiuimus, nō valemus complere: Sed verbum & ſermo Dei, id eſt, ſermo & pręceptum dilectionis, eſt prope in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illud. Nota verbū hæretice, Eſt prope in ore tuo, & in corde tuo (inquit Apoſtolus) vt facias illud, id eſt, vt operibus exequaris, quæ cōplent iuſtitiam coram Deo. Vnde bene ſequitur:

Deut. 30.

Contra hæreticos.

Corde enim creditur ad iuſtitiam, &c. Duo ergo manifeſtè exigit Apoſtolus, vt quis ſaluus fiat. Primū, cordis fidem: Alterum, oris cōfeſsionem. Cuiuſuis autem horum effectum declarat: quia cordis fides ad iuſtitiam, id eſt, vt quis primum iuſtificetur coram Deo, requiritur. Non enim eſſet iuſtus ex operibus, ſi nō eſſent facta ex fide. Oris verò confeſſio ad ſalutem conducit: quia iuſtificatus & operās, & in iuſtitia exiſtens, ſalutem ſibi tandem parat. Alioqui ſi ſola cordis fides ſatis ſit homini etiam operari valenti, ad plenam iuſtificationem cui debeatur ſalus, vt iſti blatterant. Quid igitur oris cōfeſſio inſuper exigitur ad conſequendā ſalutem? Et ſi intelligas oris tantum confeſſionē quæ exigitur ad ſalutem, vt verba ſonant, quod quis debeat ore exprimere, quod corde credit: hoc verè parum eſt, imò nihil. Nam ſcriptum eſt: Nō omnis qui dicit mihi

Matt.7. Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum. Neque adhuc talis confeſsio ſemper exigitur, ſed (vt ait B.Thomas) pro loco, & tempore. Operari autem quę iuſta ſunt, omni tēpore exigitur. Et hoc eſt quod ait:

Ore autem confeßio fit ad ſalutem. Quia ore confitetur homo quod credit, quando exterius per opera fidem implet. Ideo B.Iacobus in eum qui gloriabatur de ſola fide ſine operibus, volens oſtendere neceſsitatem huius confeſsionis, quæ eſt per opera quæ apparent, aiebat: Tu fidē habes: ego opera habeo. Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam. Ex fructu enim arbor cognoſcitur. Fidei autem fructus ſunt opera, quæ dicuntur confeſsiones oris. Sic enim ſcriptum eſt, Credidi, propter quod loquutus ſum. Si enim in lege fidei conſtituta atque indicta ſunt charitatis opera, quomodo poterit homo oſtendere ſe credidiſſe, qui contempſit ſecūdum fidem operari? At contra, Qui fecerit opera fidei, id eſt, ea quæ fides iubet, hoc ipſo, id eſt, ex his operibus oſtendet fidem ſuam.

Iac.2.

Pſal.115.

Nota. Et quam pulchrè (obſecro) per oris cōfeſsionem ſignificata ſunt charitatis opera, quæ manāt extrinſecus. Quoniam enim os vultus naturaliter datum eſt ad exprimendos cōceptus, qui intus latent, quo ore maximè vtimur ad manifeſtādū homini quod ſentimus in corde circa veritatem & falſitatem: etiam debuit dari ſuum os voluntati, & amori interius latenti, vt ſeſe per opera ipſa ipſi amori atteſtantia, manifeſtare poſſet: & hæc ſunt opera charitatis. Ideo & hæc voluntas & amor habet os ſuū, vnde exprimatur, videlicet, ipſa opera, quæ fiunt apertè per arma corporis: quia lingua non ſatis exprimit, neque ſatis oſtendit affectus, qui ſunt intus (cum ſimus ſæpe mendaces) niſi comitentur opera in neceſsitatibus, vt optimè B.Iacobus declarauit, dicens: Si frater, aut ſoror, nudi ſint, & indigeāt victu cotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini, & ſaturemini: non dederitis autem eis quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit? Ac ſi dixerit, Non eſt hæc illa oris confeſsio, quæ requiritur ad ſalutem. Vnde & dixit: Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, vt neceſsitatem operum requirat: quoniam ex illis venit ſalus. Et in hunc ſenſum dixit Dominus, Quæ ex ore procedunt, de corde exeunt. i. cordis affectu, vt ſunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, &c. Vide ergo vt ea planè, quæ aliis mēbris exercentur, quàm ore & lingua, vt ſunt furta, & fornicationes, & adulteria, dixit tamen ex ore prodire. In hunc ſenſum (vt opinor) intelligenda eſt illa ſentētia, Ex ore tuo iuſtificaberis, & ex ore tuo condemnaberis. Et item illud: Hic populus labiis me honorat, cor autē eorum longè eſt à me. Etenim per labia intelliguntur opera quælibet exteriora: quæ quia non habebant charitatis influxum (non enim fiebant amore Dei, ſed ex propriæ gloriæ & commoditatis affectu) ideo non placebant Deo: quoniam cor eorum longè erat per abſentiam charitatis.

Pro confirmatione ſuperiorum.

Marc.7.

Matt.12.

Ibid.c.15.

Nec quenquam conturbare debet, quòd verba Moſeos videntur diſcrepare ab Apoſtoli verbis ſecundum literam: idem prorſus eſt vtriuſq; ſenſus. Commendans enim Iudæis Moſes, vt declarat Apoſtolus noſter, hanc fidei iuſtitiam, dicit: Mandatum quòd ego tibi præcipio hodie, nō ſupra te eſt: aut (vt quidam volūt) non occultum eſt à te, neque procul poſitū, &c. Hic annotare debes quod mandatum illud de quo ait, & ſermo fidei de quo dicit, B.Paulo explicante, non eſt aliud niſi Dominus Ieſus, qui eſt noſtra iuſtitia. Et ipſe dicitur ſermo, & mandatum, & lex, & pactum in cordibus noſtris ſcriptum digito Dei, quod ſeruare & implere debemus faciēdo, quod in illo clauditur, charitatis pręceptum. Hoc eſt quod dicit conformiter ad ea quę iam expoſita ſunt, quòd ille ſermo eſt valdè in ore, & in corde noſtro, vt faciamus illum, id eſt, vt opere compleamus, & ex fide. Nam ſic in nobis naſcitur & formatur Chriſtus. Item annotandum quòd more hebraico, dicitur illud eſſe trans mare, quod eſt apud inferos. Cætera expoſita ſunt. Quòd autē fides iuncta confeſsioni oris, ſalutem pariat, affert ſcripturam dicentem:

Omnis qui credit in eum, non confundetur. Propheta dixit, Non feſtinet, quod (vt diximus) idem eſt, ac ſi dixiſſet: Perſeueret in opere iuſtitiæ, ſperans quòd Dominus implebit illud, & ita non confundetur: quia fidei iuncta confeſsio inuenietur ad ſalutem. Et cum dicat ſcriptura: Omnis qui credit in eum, &c. patet neminem à ſalute excludi. Vnde ait:

Non enim eſt diſtinctio: quod & ratione potentiſsima probat, *Nam idem Dominus omniū*. Hic eſt Chriſtus, qui pro omnibus venit, & pro omnibus paſſus, factus eſt omniū Dominus. Et ne diceres, non poſſe, aut nolle eum tandem omnibus dare ſalutem, etiam qui inuocant illum, præoccupat, dicēs: *Diues in omnes qui inuocāt illum*, vt intelligas per merita ſua ita illum abundaſſe, vt poſſet omnibus ſalutem præbere: & per voluntatem ſuam id potius velle. Vnde ait, *Diues in omnes*, ſuperius dixerat. Nūquid Iudæorum Deus tantum? Imò & Gentium, vt ſummi Patris prouidentiā quoad ſalutem non defuiſſe etiam Gentibus intelligeres. Nunc Ieſum dicit ſimiliter omnium Dominum: quia ſanguinis ſui pretio redemit omnes, exequutus ſcilicet Dei Patris prouidentiam, quæ reſpiciebat omnes. Hoc enim erat opus Patris, quod Filius venit perficere, videlicet, ſalus omnium: ſi modo voluerimus per inuocationem ipſius eam obtinere. Vnde & ſcripturam adiecit:

Pro benigna Dei prouidentia erga vniuerſos.

Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Nomen enim Domini, Ieſus eſt: Ieſus autē ſalus eſt. Si ergo Ieſum inuocas ſalutem tuam, ſaluus eris. Non enim datum eſt aliud nomen ſub cœlo hominibus, ī quo nos oporteat ſaluos fieri. Sed non inuocatur (vt ſæpe propter hæreticos dicendū eſt) dicendo tantum Domine, Domine, vt ſtulti putant, ſed operando, ſuſtinendo in patientia multa, & vſque in finem perſeuerando, ſicut ſcriptum eſt: Expecta Dominum viriliter age, & cōfortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum.

Quomodo reuera inuocetur Dominus.

Pſal.26.

Quomodo ergo inuocabunt eum, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quē non audierunt? Quomodo autem audiēt ſine prædicante? Quomodo verò prędicabunt, niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt: Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantiū

bona. Sed non omnes obediunt Euangelio. Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi. Sed dico: Nunquid non audierũt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico: Nũquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non Gentẽ, in Gentem insipientem: in iram vos mittã. Isaias autem audet & dicit: Inuentus sum à non quærentibus me: palã apparui iis qui me non interrogabãt. Ad Israel autem dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

Quomodo ergo, &c. Apostolus hoc in loco persuadere vult, Dominũ non defuisse ex parte sua, quominus inuocari posset hoc nomen Domini Iesu explicitè, vt per hoc constituat cõtumaces Iudæos, qui non inuocarunt, ait ergo. *Quomodò inuocabunt, in quem non crediderunt?* Impossibile est enim inuocare vt Iesum, id est, vt Saluatorem, quem non credas afferre salutem. Fides ergo præcedit inuocationem, vt inuocatio pòst possit inuenire salutem. Quia verò fides ex auditu est, subdit:

Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? In græcis non legitur, ei, sed subintelligitur: quia fides innititur verbo Christi, sicut mox dicet. Fides ex auditu: auditus per verbum Dei. Nam satis dicitur audiri Christus, cum auditur prædicator Christi nomine euãgelium explicans. Etenim Christus in eo loqui censetur, vt qui prędicatorem illius audierit, & Christum audisse dicatur. Qui vos audit (ait) me audit. Et B. Paulus ait, An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Quia ergo auditus est à Christo, vel ab eo qui Christi nomine annunciat, ideo adiicitur:

1. Cor. 13. Luc. 10.

Quomodo autem audient sine prædicante? Sed videtur quòd sine prędicante posset quis credere. Nã quomodo crediderunt patriarchæ & prophetæ? Item de Petro dictum est, Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nõ reuelauit tibi. Adhæc multi Gentilium salui facti sunt per reuelationes Angelorũ, vt ait B. Dionysius. Et præter hoc, potest quis audire quæ sunt fidei sermone priuato absque prædicante, & ita credere.

De necessitate prædicationis.

Respondeo (attende lector) Dominus Deus omnipotens licet idem multis modis operari valeat per omnipotentiam suam, pro sapientia tamen sua operatur in creaturis suauiter, id est, iuxta ipsarum naturam: neque hunc ordinem vult prętermittere, nisi ex magna necessitate. Vidit igitur naturale homini esse per auditum doceri. Auditum autem dico, qui est à voce hominis: quia hic est sensus disciplinæ, vt rectè ait Philosophus. Ideo ea quæ sunt fidei voluit hoc modo accipi Dominus, videlicet, per auditum, & ab homine. Id verò quod deest ad formandã interius lucem, qua quis assentiat auditis, quia hoc ab homine fieri non potest, ipse Deus tacitis Angelorum inspirationibus, & illuminationibus supplet: aut si sit opus per Spiritum suum, & ita formatur fides in homine. Sicut enim vult hominem plantare, & rigare terram, si inde fructum capere velit, ipse autem per solis radium & syderũ calores cum cæteris influxibus facit coalescere: sic & in fructu fidei, vult quòd homo vel plantet docendo, vel riget exhortando, & vtrumque pertinet ad docentis officium. Lux autem veri solis, qui est Spiritus sanctus, cum astrorum, id est, Angelorum ministeriis internis influẽtibus, faciunt incrementum, vt & inde proueniat dignus fructus. Fuit autem necesse patriarchis olim, & prophetis per Angelos hæc, quæ sunt fidei, manifestari, vt ipsi cæteris pro ratione temporis reuelarent: sicut & postea reuelatum fuit Apostolis per ipsum Deum in carne, vt & ipsi cæteris prædicarent. Sic enim necessarium fuit: quia quæ sunt fidei homo ex se ipso nosse non poterat.

Hæc sunt diligenter notanda.

Ergo hic ordo debuit esse egregius & mirabilis, vt ante Christi aduẽtum Deus loqueretur per Angelos in aures patriarcharum & prophetarum, vt ipsi sibiipsis tenerent, & literis commendarent posteris. Non enim adhuc erat capax mũdus integræ fidei, de qua hîc Apostolus: ideo nondum instituta fuit vera & clara fidei prædicatio. Adueniente verò Christo, decuit ipsum per semetipsum explicare legem, & euangelium Apostolis & discipulis, vt & post modo discipuli prædicarent iactis iam ecclesiæ fundamentis. Vnde B. Petrus licet à Patre reuelationem accepisset, hoc tamen fuit media Christi prædicatione: quoniam Pater luminum ea, quæ à Christo audiuit Petrus, lumine superinfuso in eius corde stabiliuit: & hoc fuit reuelare. Quod & fecit cæteris omnibus, qui Christum suscepêre per fidem: quanquam non æquè lucidè & perspicuè.

Quòd verò olim multi salutem consequerentur etiam ex Gentibus absque prædicante, & ideo non sine fide, non mirũ est: quia fides illa erat duorum articulorum tãtum, quos explicat Apostolus, & natura ipsa quasi intus clamans prædicat omnibus, videlicet, quòd Deus est, habens prouidentiam creaturarum: Et quòd inquirẽtibus se remunerator sit. Illa ergo fides horum articulorũ, quæ etiam intus confirmatur per Angelos, pro eo tẽpore satis erat: quia non vltra reuelatum erat. Quare neq; necessaria fuit prædicatio. At vbi veniente temporis maturitate placuit Deo multa de Christo iustitia nostra, & pace manifestare, redditis nobis docilibus diuinorum, reuelata illa sunt ad omnium salutẽ, vt propterea fides horum plenior meritò requiratur. Et quia naturaliter homo ad horum notitiam peruenire non poterat, oportuit esse huiuscemodi prædicationem, vt iuxta suæ modum naturæ disceret, & ad Deum accederet, id est, per fidem, quę ex auditu est à voce hominum: vt & ob hoc ipse homo primùm illam prædicauerit.

Quòd si quidam quasi priuatim absq; prædicatione publica audierunt, & crediderunt, non hic tamen communis modus esse debuit: sed decuit rem tantę veritatis & dignitatis publicè, & publico modo, id est, solẽniter per prædicationem manifestari. Quoniam Christus hæc loqui debet in cathedra sua, & ibi annuntiare, & docere, & exhortari. Loco enim Christi (vt iam diximus) est prædicator. Quapropter statuta est eousq; horrẽda pœna non

audientis præconem Christi, vt tolerabilius futurum testetur Dominus Sodomæ peccatum in die iudicij: quia Christus ipse spernitur in prædicante, qui Christi verbis annũtiat veritatem, & vice eius legatione fungitur, vt ait Apostolus. Ideo quod annuntiat, debet esse in publico, & certo atque eximio modo (vt est dictum) videlicet per prædicationem. Sed quis adeò temerarius, qui nomine Christi annuntiare ausit, nisi Christus miserit illum? Ideo rectè sequitur:

Luc.10.

2.Cor.5.

Quomodo autem prædicabũt, nisi mittantur? videlicet à Domino, aut qui eius loco fungitur in terris. Vide igitur vt hæc sese ordine subsequuntur. Primò enim exigitur fides. Et quia hæc ex auditu est, prædicatore opus est sedẽte in Christi cathedra. Et quia nemo potest se cõstituere prædicatorem, & nomine ac vice Christi prædicãtem, nisi ab eo mittatur, ideo necessaria ostenditur esse missio. Quod certè nouos istius seculi blatteratores percutit, & prosternit. Ostendant (quæso) quisnã miserit eos? Nemo enim à se ipso mittitur. Quòd si Deus inuisibiliter illos mittit, ostẽdant nobis signum: quãquam etsi darent signũ, nulla fides est habenda signo. Etenim certi iam sumus illos à spiritu contentionis prodiisse, qui se ab ecclesia segregarunt, & vias Domini rectas non cessant peruertere, atque euangeliũ Dei: quanuis impudenter se iactent euãgelicos. Sic enim oportuit, vt qui sese ipsos mittunt, etiam sese efferant in cœlum, vt in profundum lapsu grauiore ruant. Sed quia pudebat eos, & videbant se committere in scripturas, quæ perspicuè prohibẽt sine missione neminem legitimè prædicare posse, docuerunt, ad plebes & magistratus seculares pertinere ius mittendi. Quam potestatem illi libenter vsurparunt: quo factum est, vt sic falsi prędicatores securè seminarint scelus, & sacra prophanis commiscuerint. Ostẽdit autem Apostolus necessariam missionem à sequenti dicto prophetæ:

Contra hoc ausi sunt, & audent omnes hæretici.

Nemo à se mittitur.

Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Isaiæ sunt hæc verba. Quàm pulchri super montes pedes euangelizantis pacem, euangelizantis bona. Et Naum primo cap. Ecce super montes euangelizantis & annũciantis pacẽ. Hæc loca ad Christum primò & præcipuè spectare nõ est dubium, cui speciosissimi fuêre pedes in montibus, videlicet Thabor, & Sion, & Oliueti. Quare speciosi eius pedes? quia scilicet non propriam gloriam prædicabat: neque quod suum erat, sed quod erat Patris quærebat. Non enim sponte sua, sed à Patre missus venit, vt operaretur salutem nostram per purissimam nouam legem, quam tradidit in monte Thabor ipse purissimus, & summa puritas. Item per veritatẽ doctrinæ, quam videbat in monte Sion, vt speculator summus. Denique per misericordiam, quam meditabatur in monte Olиueti. Tales ergo sunt pedes eius, qui excellenter missus, & solùm quæ à Patre audit, hæc profert. Apostolus ergo ea quæ primò & maximè de Christo dicuntur, etiam secundum spiritum ad eos pertinere perspexit, qui missi à Christo, & purgati affectibus, solùm quæ audiunt Iesu Christi, ea proferunt: & tales sunt in quibus ipse Christus loquitur. Nam de Apostolis dixit, Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos. Hi sunt qui in monte Thabor ascẽderunt cum illo, vt purgarentur: & in montem Sion, vt specularentur super Ierusalem sanctam: & in montem Oliueti, quia fuerunt viri misericordiæ. Nam ipse Iesus summa dignatione lauit eorum pedes, & abstersit linteo suo, vt pulchri essent, & speciosi in præparatione euangelij pacis, non quærentes quæ sua sunt, hoc est, mundanum honorem, gloriam, & stipendia pinguiora, & honoratiores cathedras, sed solùm Dei & Christi gloriam, & animarum salutem. At horum nouorum magistrorum qui non sunt missi à Deo: imò qui sunt missi ab ipso Diabolo, & quæ ab eo audiunt illa proferunt, quàm lutei pedes, quàm feculenti, quàm putidi sunt, qui sola inanis gloriosæ cupiditate allecti, vt videantur esse aliquid, currũt non missi: & quò tandem currunt non vident, videlicet, in barathrum confusionis æternæ, quò & vnà secum multos pertrahunt.

Notẽt prædicatores qui volunt esse verè euangelici.

Ioan.vlt.

Sed non omnes obediunt euangelio. Isaias enim dicit, &c. Sensus est, quòd iustificatus est Deus ex parte sua: quia prouidit prædicatores Iudæis, signis, prodigiis, & virtutibus magnis. Quòd si eorum plurimi non crediderunt, nec obedierunt euangelio, ipsis imputandum est, non Deo: sicut conqueritur Isaias dicens in persona Apostolorum contra Gentem illam plenam perfidiæ:

Quis credidit auditui nostro? tanquam diceret, ferè nemo, & (vt quidã dixit) Vel duo vel nemo, id est, paucissimi comparatione tantæ multitudinis. Et dicit, *auditui nostro*, id est, iis scilicet quę audiuimus, nimirum à Deo.

Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi. Ex dictis hoc sequitur, quòd fides exigit auditũ, & auditus verbum Dei expressum. Hic est Christus Iesus, qui per se & suos Apostolos prædicauit euangelium. Quare vt omnem illis excusationem auferret, subdidit:

Sed dico. Nunquid non audierunt? Et quidẽ in omnem terram, &c. Declarat Apostolus contumaciam Iudæorum qui audierunt, & noluerunt obedire: quia iam apparebat impleri prophetia illa. In omnẽ terram exiuit sonus eorum. Cuius intellectus procul-dubio (ni fallor) hic est. Quia enim Dominus ita ordinauerat, vt prius prædicaretur verbum in Iudæa, & deinde in Gentibus, & ita factũ fuit: ostendit iam prædicatum fuisse in Iudæa, cum iam in fines terræ protenderetur, vt quod prius dicitur: *In omnem terram exiuit sonus eorum,* pertineat ad Iudæã terram tantum. Ideo græcè, vt hæc certa terra significaretur, legitur, τὴν γῆν, quòd si de tota terra loquutus fuisset, quòd sonus eorum exiuit in omnem terram, quid oportebat etiam addere: *Et in fines orbis terræ verba eorum?* Sed hoc satis fuit Apostolo, obstruere Iudæorum os: & ostendere verificatum vtriusque prophetę verbũ, & Dauid in primis dicentis: In omnẽ terram exiuit sonus eorum, videlicet, in Iudæam sonum eorum exiuisse, prædicante B. Petro, & aliis (vt testatur Lucas in Act.) per totam Iudæam & Gallileam, & Samariam. Et deinde Isaiæ, qui declarauit non fore fidẽ auditui, vt sic tandem excœcari mererentur.

Pro intelligentia, In omnem terram exiuit sonus eorum.

Superflua igitur est ea quæstio ex illis verbis: Vtrum per vniuersum terrarum orbem extensa tunc fuerit euangelica prædicatio. Hic enim nõ de tota terra (vt diximus) sermo est, sed de Iudæa, in prioribus verbis. Post hæc verò non aliud dicitur, nisi quod

Apostolorum verba protensa erãt vsq; ad fines orbis terræ: quod & verum erat vel tunc. Neq; enim dixit, ad omnes fines, vel in quẽuis terrarum locũ: quod tamen aliquãdo completum iri tandem speramus. Sed sunt quidã qui penè ausi sunt Apostolum hîc reprehendere, quod scripturam de cœlis loquentem, & de eorum cursu & linea, ad apostolicã prædicationem detorserit. Dixi, penè: quoniã subtacitè ipso facto id possumus interpretari. Sed ij non habuerunt Spiritum Dei, qui non valuerunt intelligere, non esse prophetarum, aut spiritus prophetici proprium, docere nos cœlorum itinera, ac non potius ipsius salutis vias, quas mõstrat apostolica doctrina. Nam verè ipsi Apostoli fuêre cœli, qui enarrarũt gloriam Dei. Nam quantò ipsi maiorem gloriam Dei annũciando enarrarunt, tantò & conuenientius dicti sunt cœli: ac de illis magis loqui voluit Spiritus per ea verba prophetæ, quàm de istis cœlis, quos oculis corporis cernimus assiduè suos motus & circulos perficere. Sequitur:

Contra proteruiam Iudaeorum.

Sed dico, Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses, &c. Hîc proponit quæstionem Apostolus pro Israelitis, quòd fortasse non cognouerunt veritatem euangelij, & propterea non crediderunt, vt sic reddantur excusabiles. Et loquitur de principibus ac maioribus, quos nomine Israel vult intelligi. Sed ad hoc contra obiicit testimonium prophetarum, primò Moseos, deinde Isaiæ, & ait:

Primus Moyses, videlicet respectu Isaiæ qui fuit posterior, *dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non Gentem.* Hic locus ex Deut. c. 32. accipitur, vbi legitur: Ipsi me prouocauerũt in eo qui nõ erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis. Et ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos. Quod ergo Apostolus dicit: Ego vos ad æmulationem adducam, Moses dixit eo verbo, Ego prouocabo illos. Nam hic est mos amantium proprius, prouocare in zelũ, & sic irritare: vt quando is qui se deseri animaduertit, ipse quoque ab amato ad alium transferat amorẽ suum, & seipsum ab illo primo amore explicet. Et tum demum magna fit & acris irritatio, quando ij qui antea amabantur, in rerum inopia constituti non vulgaribus ab amore beneficiis afficiebantur, quæ cum amittunt, ad vehementem ęmulationem prouocantur. Et in hoc magnus exoritur cruciatus, quùm vident ad alios transferri bonum, quod ipsorum erat: pręsertim si non sit recuperandi locus. Hinc ille eiulatus Esau, cum amisit primogenita: neq; post valuit consolari, quia erant absque reuocatione amissa.

Cant. 8.

Et ideo scriptura ait: Dura sicut infernus æmulatio. Hic est verus malorum spirituum infernus, qui vident summum ipsorum cœlum vbi erant creati, translatum in possessionem nostram. Item quod Moses dixit, In eo qui non est populus. B. Paulus dicit, In non Gentem, Vide vt non dignatur populi & Gentis nomine eos, qui videbantur à Domino derelicti sicut feræ bestiæ.

Benigna etiam irati Dei consilia.

Et licet ita fuerint irritatores Dei, vt Deus ad aliam Gentem, quę non erat Gens, sese transtulerit, tamen clemẽtissimus Pater hoc fecit ad prouocandum eos ad æmulationem, si quo modo saltem ita irritati ad pristinũ amorem reuerterẽtur, & supplices ab eo aliquam saltem benedictionẽ, vel secundo post alios loco, acciperent: sicut Esau qui tandẽ impetrauit illã a Patre. Adiecerunt: *In Gentẽ insipientem*, quales erant Gẽtiles, qui nec suum finem, nec viam ad illum cognoscebãt. Hæc autem æmulationis & zeli pœna verè congrua est, & digna peccato dimittentis amantem. Vnde quidam secundum carnis prudentiam consulens misero, aiebat: Si illa Phedriam, & tu Pamphilam cõtinuo. Ex hac ergo prima autoritate probatur, quòd Israel cognouit Dominum, & stultissimè irritauit spernẽdo illum, & prouocando in Diis falsis, vt ob istam causam etiam & sperni mereretur, quemadmodũ scriptum est. Væ qui spernis: nonne & tu spernêris? *Isa.* 33.

Verùm quæstio esse potest, quoniam Moses hæc videtur dixisse de peccato idololatriæ quod admiserunt, non autẽ de peccato quo reprobarunt Christum. Sed & ibi fuit idololatriæ peccatum: quia reprobato Christo dixerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem. Hũc sibi optarunt pro Deo, & consequenter omnes Romanorum Deos. Tales hodie multi non desunt, etiam in mundo præstantes, qui hæc Idola sibi præstituerũt, vt habeãt pro verò Domino reges terræ, & pręponant eos Christo: quod vehemẽter Deo displicet. Quid est enim aliud hoc quàm idololatria vera? Vnde additur: Et irritauerũt eum in vanitatibus suis, pręferentes scilicet temporalia æternis. Quanquã nihil prohibet etiam illud (tametsi præteritum) idololatrię peccatum venisse in recordationem tunc: quoniam Deus admonuerat aduersus relabentem, dicens: Omnium peccatorum eius recordabor. Vt sic & peccatũ idololatriæ illius populi, & omnia alia peccata rememorata sint coram Deo. Attulit & secundò Isaiam, qui Gentium vocationem prædixerat ob zelum illum, & efficaciam vocationis: quoniam inuentus est ab iis qui non quęrebant illum, & palam apparuit his qui non interrogabant. Hoc autem non potuit esse, nisi quia reprobatus fuit à suis: quod & ostendit per eundem Isaiam, qui ait:

Tota die expandi manus meas ad populum, &c. Expansio hæc manuum licet intelligatur ad literãm de ea quæ facta est in Cruce, vbi summa perfidia cõtradictum est ei, & amaritudine fellis potauerũt eum blasphemantes crudeliter, & horribiliter in eum dicentes: Si filius Dei es, descende de cruce, significat tamen principaliter beneficentiam Dei, quam per signa & miracula, & virtutes, quas operabatur, ostendit sanando omnes non solùm corpore, sed anima, si apprehendissent eum fide. Et hoc prædicauit B. Petrus dicens: Deus Pater vnxit Iesum Spiritu sancto, qui pertransiit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à Diabolo. *Act.* 10.

Patet autem ex historia euangelica, quòd cognouerũt principes resurrectionem Christi à militum testimonio, quos subornarunt, & multa pecunia corruperunt, ne veritatem manifestarent. Et à signo quod fecit B. Petrus, quando sanauit claudum in porta templi in nomine Iesu Christi, vt ipse in eos constanter obiecit, aiens: Et in fide nominis Iesu, hunc quem videtis & nostis, confirmauit nomen eius, & fides quæ per eum est. Vnde dicebãt inuicem: Quid faciemus hominibus istis? quoniam notum factum est signum omnibus habitantibus Ierusalem: manifestum est, & non possumus negare. Verùm audi, quæso, consilium quod capiunt. Sed (aiũt) ne amplius diuulgetur in populũ, *Act.* 4.

cōminemur eis ne vltra loquantur in nomine hoc vlli hominum: Ecce consilium. O cœcam perfidiā, quæ in tantam demētiam inducit homines, vt prudenter constituant se θεομάχους. Sed ad rem. Per has igitur manus suas ita extensas, quibus & potētiam diuinam ostendit, & benignitatem immensam, demonstrauit illos hæc nouisse, & spreuisse.

CAP. XI.

DICO ergo: Nunquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Beniamin. Nō repulit Deus plebē suam quam præsciuit. An nescitis in Elia quid dicit scriptura? quemadmodum interpellat Deum aduersum Israel? Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderūt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem milia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secūdum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iā non est gratia. Quid ergo? Quod quærebat Israel hoc non est consecutus, electio autem consecuta est: cæteri verò excœcati sunt, sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vsque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scādalum & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videāt, & dorsum eorum semper incurua.

Dico ergo, &c. Hoc in loco Apostolus, ne quis putaret ob illud insigne nefas, prorsus abiectum à Deo totum illum populum Israeliticum, quod videbatur contra scripturas, quæ certam illi populo salutem promittere videntur, manifestat benignam Dei prouidentiam: & docet primum non fuisse repulsos à Deo illos, qui præsciti erant, id est, præcogniti dilectione ac prædestinatione. Hoc enim est quod ait:

Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit, hoc est, prædilexit, ac propterea prædestinauit. Et hoc etiā in seipso ostendit, dicens. *Nam & ego Israelita sum ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin.* Ac si dixerit: Etiam ego inter alios multos nō sum repulsus, qui tamen sum Israelita, & filius Abrahæ, & ex tribu Beniamin, quæ post Iudam erat nobilis. Et verè quòd & seipsum dederit in exemplū, valdè quadrat: Quoniam illius vocatio manifestum fuit argumentum, ipsum de electis fuisse, qui in ipso persequutionis feruore prostratus est, & vocatus.

An nescitis in Elia quid dicit scriptura? quemadmodū interpellat, &c. Hîc primò nota dicendi modum: In Elia quid dicit scriptura. Nā scriptura non est istud loquuta in Elia, seu per Eliā, sed poti⁹ de Elia. Quare quidam exponūt, In Elia. i. de Elia. Alij: In Elia, id est, in libro de Elia scripto, qui est liber regum, præcipuè de rebus Eliæ gestis & prophetarum tractās. Potest dici, & fortè melius (vt mihi quidē videtur) quòd scriptura illa, quæ narrat illam Elię cogitationem, in ipso Elia tanquam in exēplo loquebatur nobis, ostenditq; quā sæpè fallātur quicunq; tales sūnt, qualis tunc erat ille, putātes Dominum reliquisse totum Israel. Sed Elias à scelerū magnitudine persuadebatur. Nam magnum fuit Domini prophetas occidisse, de quibus tamen ipse dixerat: Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Psal. 104. Et iterum: Qui vos tangit, tangit pupillā oculi mei. Zach. 2. Maius etiam scelus commemorat, videlicet, *Altaria tua suffoderunt*, quorū loco suffecerunt aras idolorū. Sic & Iudæi qui reprobarunt Christum verum altare, & sacrificium, & Sacerdotē, & Prophetam summum. Vnde credi satis facile poterat, Dominum Deum totum illum populum reprobasse. Audentius autem paulò verbum illud loquutus est Elias:

Et ego relictus sum solus. Excusatur tamē inde, quia cæteri non apparebant. Non enim omnium idem erat spiritus, vt sese in zelo manifestarent, veritatemq; palam defenderent. Quare hinc inde in huiusmodi iudiciis erratur: Primū ab iis qui sese præ cæteris suo zelo ostentant. Iudicāt enim alios, qui taciturnitate & patientia quasi probare sceleratorum flagitiosa facta videntur: quia non simili zelo rapiuntur, vt opponant sese tyrannis, & viris magnis, contra iustitiam, & Dei honorem agentibus, vt vel in faciem resistant eis. Et non considerant, non esse omnium ardorem illum, vt valeant dicere: Zelus domus tuæ comedit me. Tum verò econuersò erratur ab iis, qui in hunc zelum non rapiuntur à Spiritu. Nam & hi eos qui rapiuntur, iudicant fortè temeritatis nomine. Sed priores excusabilius errant. Illud hîc nota, quòd Apostolus ipse ait, Eliam interpellasse Dominum aduersum Israel. At hæc verba in loco citato non legūtur. Sed id satis dici videtur, quod ex verbis facile elici potest. Sancti enim viri cum in zelum & ardorem rapiuntur propter iustitiam, scelera & flagitia mundi cōmemorantes, vindictam tacitè satis flagitant. Cum igitur in hoc suo iudicio deciperetur Elias: audiuit à Deo responsum hoc ad mitigandum talem querimoniam.

Magni prophetæ in suis cogitationibus decipiuntur aliquando.

Reliqui mihi septem millia virorum, &c. Reliqui, ait: Vnde & reliquiæ dictæ sunt. Nam relinquere sibi, idem est quod non permittere quosdam perire, & à sua protectione & gratia exire in peccatū & scelus, sicut alios: & sic excipere de multis paucos propria suiipsius cōtemplatione. Quod verò quidam dicunt, per septem millia virorum intelligi numerum indeterminatum: quia septenarius hic numerus perfectionis est, non improbo. Non tamen puto maiorem populi partem seruatam exceptámq; à Deo, sed paucos de innumerabilibus.

Ante Baal. Erat autem Baal idolū, quod sibi proponebant colēdum, seducti prædicatione pseudoprophetarum, à quibus cōmendabatur. Hîc notandum tibi scriptura dicit; relinquā; futurum tempus significans: Apostolus in præteritum vertit: aiens,

Reliqui mihi, vt imobilitas propositi Dei gratiosi declaretur: quod eo tempore apparebat iam factum verum. Concludit ergo, Quemadmodum scriptura tempore Eliæ declarauit seruatos fuisse multos præter ipsius existimationem: sic & B. Pauli tempore similiter factum fuisse præter multorum opinionem. Vnde reliquias esse factas à Deo secundum electionem gratiosam, & iccircò non ex operibus, declarat aiens:

Si autem gratia iam non ex operibus, alioqui gratia, iam non est gratia. Vide igitur illam electionem gratiosam fuisse, non propter opera præcedentia.

Populũ Iudæũ in tres partes diuisum.

Quid ergo? Quod quærebat Israel, &c. Hic.n. videtur satis manifestè (quod & B. Ambrosius vidit) ab Apostolo distributum in tres partes illum populum imo à Deo: ita esse diuisum. Vna igitur illius pars dicatur, quæ non est assequuta quod quærebat, videlicet, iustificationem, eo quod suo eam ingenio quæreret & industria quasi per opera, non sese humilians Christo, nec volẽs agnoscere gratiam per illum necessariam. Hanc autem partem non eiectam omnino fuisse satis innuit Apostolus. Poterat.n. si vellet, respicere ad Deum, & ad Christum eius conuerti, & salutem consequi. Nam propter hoc erat etiam prædicatio, vt venirẽt saltem ad æmulationem Gentilium, quos videbant continuè in Christum intrare, ac tanta velocitate. Altera pars pertinuit ad reliquias, id est, ad eos quos præ nouit Dominus gratiosè in hoc, vt non permiserit eos excidere. Tertia verò pars eorum fuit qui manserunt in numero excœcatorũ, quibus dedit Deus spiritum compunctionis. Apud Isaiam legitur: Miscui vobis spiritum soporis. Alius autem videtur spiritus soporis, qui sepelit in quietem: & alius spiritus compunctionis, qui extimulat in dolorem quieti contrarium. Sed à compunctione vehementi fit torpor tandem: sicut quùm obstupescunt sensus à superexcellenti sensibili. Tales sunt excœcati & stupidi, qui iam non sentiunt. Ideo declarans hunc spiritum compunctionis, subdit:

Oculos vt non videant, & aures vt non audiant, oculos & aures cordis intelligit, *vsque in hodiernum diẽ.* Hoc amplius addit de suo, innuens esse aliquando ab hoc sopore liberandum illum populum: nõ tamen nunc aperit quando, sed mox dicet, videlicet postquam intrauerit plenitudo Gentium. Producit & Dauid testimonium dicentis:

Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum. Mensa eorum fuit Christus, Phase eorum, Agnus igne Spiritussancti torridus in ligno crucis. Fuit autem coram illis: quia ipsi viderunt in quem compunxerunt. Hæc illis parata mensa in salutem, conuersa est in laqueum: quia illa infirmitas decepit eos, & illaqueauit tanquam nodum faciens pedibus eorum, id est, malis affectibus, quibus astringerentur increduli.

Et in captionem, seu venationem. Hoc de suo addidit Apostolus. Nam apud Psal. nõ est vox ista, sed sensus erat, & rei veritas manifesta. Sic.n. Diabolus venatus est, & cœpit eos proponens indigna Crucis, vt non possent ea via agnoscere Saluatorem.

Et in scandalum, Christus etiam dixit discipulis, Vos omnes scandalum patiemini in me in ista nocte. Sed non fuit eorum scandalum ad casum perfectum, sicut Iudæis, quibus verè Petra hæc percussa & perforata, scandalo fuit perfectè.

Et in retributionem illis. Et hoc erit summum eorum supplicium, cum viderint omnium delitiarũ sibi primo paratam mensam ad alios translatam esse: atque seipsos, quos magis oportebat recipere & vesci, ab ea turpiter & suo merito reiectos, vt sic eis sit ignem perpetuum & vermem. Hæc est illa quæ vocata est cœna magna, & prandium magnum, quod primores eorum spreuere.

Obscurentur oculi eorum, &c. Non est hæc mula imprecatio & dira deuotio, sed enunciatio eius quod erat futurum. Propheta. n. Dauid, quod viderat in decretis Dei iam sancitum propter iustitiam: cui quasi præbens assensum in modum optãtis illud exprimit. Dorsum eorum semper incuruãdum prophetat: quia hoc futurum erat, vt ab oneribus legis ac terrenorum nõ essent in libertatem christianam subleuandi atque erigendi.

Dico ergo, Nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est Gentibus, vt illos æmulentur. Quòd si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitię Gentium: quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus, quãdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, siquo modo ad æmulãdum prouocẽ carnem meã, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, Fracti sunt rami, vt ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis nõ pepercit: ne fortè nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam & si tu ex naturali excisus es oleastro, & cõtra naturam insertus es in bonam oliuã: quanto magis ij qui secundum naturam, inserentur suæ oliuæ?

Dico ergo: Nunquid sic offenderũt, &c. Agnosce homo benignitatem Dei admirabilem. Multi ex Iudæorum populo offenderunt in hunc lapidem Ie-

ſum Chriſtum. Sed quidam imprudenter, vel per ignorantiam, ſectantes quidem legem iuſtitiæ. At cum in operibus propriis eam arbitrarentur conſiſtere, tamen in eis poſuerunt confidentiæ, vt nullam aliam legem expectarent ad ſalutem parãdam eſſe neceſſariam. Et ob eam cauſam non agnouerunt viam veræ iuſtitiæ, & ſic non intrauerunt in nouam ſub Chriſto legem euangelicam. Et hi quidem ſic offendentes, non meruerunt caſum perfectum, id eſt, vt perfectè exciderent ab hac gratia, videlicet, vt non poſſent intrare. Meruerunt autem vt eorum delicto, expeditior via fieret Gentibus ad intrandum: & ipſi interim ad æmulationem poſito ante oculos tali exemplo prouocarentur. Deus enim Opt. Max. per hanc eorum offenſionem, ſe ad Gẽtes vertendi occaſionem accepit, & vt conuerteretur ratio prouidẽtiæ ſuæ: ita quod qui maior erat, efficeretur minor, & haberet acriores ſtimulos ad æmulandum. Sequitur:

De prouidẽtia Dei. *Quòd ſi delictum eorũ delitiæ ſunt mundi, &c.* Hæc quæ dicebat in Iudæos, pertinebant ad gloriam Gentium non modicã. Ideo ipſis Gentibus proteſtatur ſe hoc dicere, & quidem conuenienter, cum eſſet conſtitutus Gentium Apoſtolus. Quare pertinebat & ad illum miniſterium ſuum honorare. Honorabat verò exaltationem Gentium prædicãdo, & ita proficiendo, vt interim hac opportunitate ad æmulationem poſſet prouocare carnem ſuã, videlicet, Iudæos, ac per hoc aliquos ex illis (& eos ſaltem, qui non omnino ceciderant) in ſalutem reducere. Et ad hoc inducit ſuaſionem, qua duo ſupponit. Primùm, quod delictum illorum factũ eſt diuitiæ mundi. Delictum autem illud eſt, quo crucifixerunt Chriſtum: vnde datus eſt ſanguis pro mundo in redemptionem. Hoc nanque pretio locupletatus eſt mundus pauper & debitor, qui non habebat vnde ſolueret. Secundo, Supponit ex diminutione eorum factas eſſe diuitias Gentium, ex eo quod Dominus irritatus ab eis minorauit eos, id eſt, minores fecit, vt eſſent ſub ipſis Gẽtibus, quibus propenſior magiſque beneuolus factus eſt. Hoc autem non fuiſſet, ſi Iudæi ſtetiſſent, qui primi ſemper fuiſſent in donis. His igitur ſuppoſitis, quod eorum minoratio facta eſt amplitudo ac diuitiæ Gentium. Quanto (inquit) magis eorum plenitudo, videlicet, ſi occaſione accepta æmulationis in Gentes, venirent & ipſi ad fidem? Nonne & hoc pertineret magis ad gloriam Gentium? Vnde ait:

Si enim amiſſio eorum reconciliatio eſt mundi, Quæ aſſumptio niſi vita ex mortuis? Si amiſſio eorum, vt dictum eſt, per occaſionem fuit reconciliatio mundi: quia Dominus irritatus conuertit ſe ad Gentes, quid erit aſſumptio, videlicet, eorum niſi vita ex mortuis? Multò minus eſt reconciliari, quàm reuiuiſcere. Mundus autem dicitur recõciliatus ab ira antiqua per Chriſtum, qui nõ offenderat ſicut Iudæi in Chriſtum, ſed viuebat adhuc aliquo modo: licet in Adam inueniretur ſub ira, id eſt, ſub inimicitia Dei. Iudæi autem qui inſigni ſcelere offenderunt, non iam ij reconciliari, ſed reuiuiſcere dicentur, ſi rurſum aſſumantur: quia peccatum illud tam grande meruit perfectam mortem.

Vide ergo vt egregiè loquitur. Si (inquit) perditio Iſrael facta eſt reconciliatio mundi, quid futurum putamus ex aſſumptione ipſius Iſrael? Certè non tam reconciliatio dicenda erit, quam vita ex mortuis. Hoc verum eſt gaudium illud magnum, & ſymphonia in domo patrisfam. quando dicet: Oportet dictũ feſtum agere, & gaudere: quia qui perierat, inuentus eſt: & qui mortuus erat, reſurrexit.

Quòd ſi delibatio ſancta eſt, &c. Nunc nacta occaſione admonere vult Gentes, ne iniquè glorientur aduerſus Iudæos. Et oſtendit magnum hac in parte inſtare periculum. Primo quidem non ita reprobatos eſſe Iudæos, vt nõ poſſent reaſſumi: quoniã ipſa maſſa, videlicet, totus ille populus Iudæorum, ſanctus adhuc erat. Et ſanctum vocat, nõ prophanum coram Deo, hoc eſt, non omnino reprobatum, niſi ex parte, vt dicet. Hoc autem ſic probat: Nam ſi quod à Domino delibatum fuit ex eo, id eſt, electum inde ſumma dilectione, & tãquam delibatum, id eſt, ſuo guſtu probatum, fuit ſanctũ, videlicet, ipſi Apoſtoli, & cæteri qui crediderunt Spirituſancto pleni, qui tamẽ ex ea maſſa excepti fuerunt ad certiſsimam gratiam: Ergo & ipſa maſſa erat ſancta, vnde delibatio hæc deprompta eſt. Alioqui non delibaſſet ipſe Deus de maſſa immunda. Secundò ad idem probandum, arguit quod radix ſancta, id eſt, Patriarchę, vnde iſte populus tanquam ex radice propagatus eſt. Sic igitur radix ſancta, Ergo & rami ſancti: quia continentur in radice, & adhuc a radice non ſunt exſecti, vt igni deſtinentur.

Tum oſtendit, quod ob fractionem aliquorum ramorum, qui deſecti ſunt ex Iudæis ab ipſa radice (& loquitur de omnino perditis, ac reprobatis) non debent vanam Gentes de hoc gloriationem captare, ſed doctrinam timoris potius: quia meminiſſe debent, ſe eſſe tanquam oleaſtrum inſertum ramis bonæ oliuæ, & ita ſocios factos radicis & pinguedinis ipſius oleæ, in qua ſunt inſerti. Itaque animaduertant diligenter non eſſe ſibi propterea gloriandum aduerſus ramos, qui adhuc ſuſtinentur in oliua naturales: quia ſi pergat quis gloriari, metuendum eſt illi ne radix amplius non influat in eum de pinguedine ſua. Non enim ramus radicem, ſed radix ramum portat. *Doctrina ad Gentes ab exemplo Iudæorum.*

Dicis ergo: Fracti ſunt rami, vt ego inſerar, &c. Occurrit tacitæ obiectioni quorundam inſolentium hominum, qui modum tenere neſciunt, cum illis aliquid melioris conditionis arriſerit: quod Agar ancillæ Abrahæ contigit, quæ ex nouo fructu cœpit aduerſus Dominam ſuam inflari. Potuiſſet enim facile in mentem venire huiuſmodi cogitatio, fractos ad eum finem Iudæos, vt in eorum locum Gẽtiles inſererẽtur, & propterea gloriari poſſe aduerſus Iudęos repudiatos. Hanc verò noxiam perſuaſionem excludit Apoſtolus: qui etſi nõ neget Gentes propter incredulitatem Hebræorum ad fidem fuiſſe vocatas, æquale tamen minatur imminere periculum, niſi cum magno metu conſideret Gentilis ſe ſimili à Deo ſententia fractum iri, ſi inſoleſcat in ſocios, vt vice verſa qui inſitus eſt, abrumpatur: & qui abſciſus, iterum inſeratur. Ac ſi dixerit: Quare fracti ſunt illi, niſi ob incredulitatem? Et tu quare inſertus es & manes, niſi fide, quæ fuit à Deo, & Dei donum eſt? Ergo noli altum ſapere, hoc eſt: Noli gloriari aduerſus illos,

tanquam ipse tua virtute stes.(Hoc est enim altum sapere) Sed time,ne & tu similiter excidaris: quia si naturalibus ramis non pepercit,multò minus tibi qui syluestris eras,parcet æquissimus Deus.

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei, &c. Apostolus ab eo quod Dominus cōsueuit facere, videlicet, & benignitatem, & seueritatem inferre in quos voluerit ex peccatoribus, solicitè curat continere Gentes in timore: quoniam Deus non solùm exercet benignitatem erga immerentes, verum etiam seueritatem in eos qui demerentur, si fortè in bonitate non permanserint. Considerandа est nanque simul Dei bonitas,& seueritas,non altera sine altera: quia periculosa est talis seiūctio, Vtramque autem hoc in loco ostendit. Primùm quidem in Iudæis,qui meritißimè experti sunt,seueritatem:Et in Gentibus,qui nullis meritis, benignitatem. Et subinde ipsius Dei potentiā insinuat qui non solùm poterit facere excisionem Gentiū: verùm etiam potens est efficere vt denuò inserantur rami fracti, si tamen non permanserint in incredulitate. Idque sic probat. Hoc iam fecit in Gētibus Deus, vt quæ non erat naturaliter de oliua, sed de oleastro, insererentur in bonam oliuam: Quantò igitur magis hoc facere poterit in ramis naturalibus,qui sunt Iudæi? quoniam vt & philosophi,& iurisconsulti inquiunt, Res de facili redit ad naturam suam. Comparat Gētes oleastro: quoniam non verus charitatis liquor ex eis procedebat,cum essent natura filij iræ. Qui autem natura Iudæi erant, mundificati erant ab eo contagio. Quamobrem quasi natura videbantur esse oliua bona,propterea quod Christus ex eis prodiit vera oliua secundum naturam. Vnde alibi Apostolus, Nos natura Iudæi,& non ex Gētibus peccatores.

Bonitatem Dei nunquam à seueritate seiugendam.

Gal.2.

Verùm hic ocurrere dubium potest: Quomodo rectè dicitur de his ramis,qui iam excisi sunt,illos iterum inserendos,cum impossibile hoc factu videatur? Facillimè hæc quæstio solui potest: imò iam est in euangelio soluta ab ipso Domino,cum mirarentur discipuli,putarentque ex verbis illius, diuitem in regnum cœlorum intrare non posse. Quibus hæsitantibus ipsemet satisfecit,aiēs:Quæ sunt hominibus impoßibilia,Deo sunt poßibilia: quemadmodum orans in horto vt transiret à se calix paßionis,testificatus est,Pater,inquit, omnia apud te sunt poßibilia. Et has solutiones facile de scripturis licet colligere.

Nolo enim vos ignorare fratres mysteriū hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes: quia cœcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gētium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret,sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum,cum abstulero peccata eorum. Secundum Euangelium quidem inimici propter vos: secundum electionem autem charißimi propter patres. Sine pœnitētia enim sunt dona Dei & vocatio. Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo,nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam cōsequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate,vt omnium misereatur. O altitudo diuitiarū sapientiæ & sciētiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? Aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi,& retribuetur ei? Quoniam ex ipso,& per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi honor & gloria in sæcula sæculorū, Amen.

Nolo enim vos,&c. Reuelat hic Apostolus mysterium,id est,diuini cōsilij arcana,ne sibiipsis sint sapientes,id est, ne sibiipsis temerè Magistri sint, putantes se penetrare Dei consilia & iudicia, quæ nemo potest intelligere,nisi ab eo instructus fuerit. Mysterium autem hoc fuit, quòd illa cœcitas, siue stupiditas,& quædam insensibilitas (græcè enim legitur πώρωσις) ex parte contigit in Israel, hoc est,non omnibus,neque perpetuò: sed donec intraret Gentium plenitudo,videlicet,in Christū. Vnde patet nondum intrasse omnes Gentes. Nam si iam intrassent, etiam Iudæi ad fidem venirent. Sic & ad Corinth. pronuntiat, tandem aliquando conuertendos esse Iudæos, & auferendum velamen. Affert autem ad hoc probandum scripturam Isaiæ:

Iudæi ad fidem Christi aliquando conuertendi.

Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. At nos in nostra æditione ita legimus. Et timebunt qui ab occidente nomen Domini: & qui ab ortu solis,gloriam eius, cum venerit quasi fluuius,quē Spiritus Domini cogit. Et venerit Sion Redemptor,& his qui redeunt ab iniquitate in Iacob,dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis. Spiritus meus qui est in te,& verba mea quæ posui in ore tuo,non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui,dicit Dominus, amodo vsque in sempiternum. Ex his autem ex verbis colligit eū sensum Apostolus. Porrò dubitatio est, quomodo dixerit:Et veniet ex Sion,cum scriptura dicat, illum potius ad Sion esse venturum. Et quomodo dixerit testamentum,cum ibi dicatur fœdus. Sed hoc vltimum nihil est:quoniam hebraica vox; Berith; communis est ad fœdus,& ad testamentum. Illud verò quod ait:Ex Sion,declaratio est (vt existimo) animi venientis:quoniam ex Sion, pro ipsa Sion venturus est,qui veniet. Et Eliam fortè innuit aut potius Dominum Iesum in Elia,& aliis:quia hoc testamentum est cum Iudæis. Spiritus meus qui est in te,videlicet,in ipso Domino Iesu, non recedet de ore tuo,& de ore seminis tui,&c. Hoc autem non verificaretur quoad Iudæos, si omnino fuissent à salute excisi. Receßisset enim penitus ab eis Spiritus Dei,& Iesu Christi: sed cōtra hoc prænunciat propheta. Et licet iuxta euangelium, cui non crediderunt, fieri debuerint omnes inimici Dei propter ipsas Gentes,vt locum primum Gentes acciperent:quia ipsæ Gentes fuerunt in credēdo promptiores, quæ minus promptæ esse debe-

bant. Iuxta electionem tamen, id est, iuxta prænotitiam Dei & gratiã, illa gens debet reuocari: quia sunt charissimi propter patres. Vt hic aliquam electionis rationem consideremus: quoniam patrũ merita filiis in hoc prosunt. Et ne quis dicat, quòd peccata eorum potuerunt hanc Dei benignitatem extinguere, postquam credere euangelio recusarunt, cuius talis lex est. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit condemnabitur: Respondet Apostolus dicens:

Sine pœnitentia enim sunt dona Dei, & vocatio, hoc est, Non pœnitet Deum circa ea quæ benignè disponit donare: nec in iis irritatur à peccatis nostris, sed irreuocabiliter obseruat. Semper autem pœnitet rigoris sui & seueritatis, si emendemur. Ideo dicit; *dona* (id est, quę merè dona sunt) *& vocatio*; sunt sine pœnitentia. Vocatio enim non potest esse nisi ex dono, non autem ex merito. Ergo sensus est, ac si dixerit: Non ita econuerso cogitationes vindictæ, vel cogitationes remunerationum sunt sine pœnitentia, donec viatores sumus: quoniam pœnitet Deum de malo quod cogitauit facere in peccatorem, si conuertatur peccator. Et similiter pœnitet de bono, quod cogitauit facere iusto remunerationis gratia, si iustus à iustitia (vt Ieremias & Ezechiel testantur) recesserit.

Ezech. 33. Quod autem Deus sic faciat in donis, quæ Iudæis ex proposito deliberauit conferre, & non ex merito (nam illa sunt magis propriè dona) ostendit ex ipso facto, quod erga Gentes fecit. Nam misericordiam illæ sunt consequutæ, non ex aliquo illarum proprio merito, sed ex mero Dei beneplacito: quanquam ad hoc beneplacitum etiam per occasionem inductus sit ab incredulitate Iudæorum, ob quam sunt repudiati. Vnde ait:

Ex malo bonum elicit clementia Dei.

Sicut enim & vos aliquando non credidistis Deo, &c. Et hîc agnosce (quæso) benignam Dei clemẽtiam, qui ex omni malo semper bonum aliquod solet elicere. Ex incredulitate enim Iudæorum electæ sunt Gentes olim incredulæ, vt fide statuerentur in Christo. A Iudæis autem tantisper recessit Dominus, dum æmulatione in Gẽtes prouocati, recognoscant quem deseruerunt, & supplices veniam postulent, misericordiamque sicut & illæ, tãdem aliquando consequantur. Et tunc fiet vnum ouile & vnus pastor. Quod clarissima sententia probat Apostolus, subiungens,

Quomodo Deus omnes sub incredulitate concluserit.

Cõclusit enim Deus omnia in incredulitate, vt omniũ misereatur. Omnes, inquit, conclusit, non singulos: sed omnes, id est, vtramque Gentem. Conclusit autem, non quia ipse ad incredulitatem induxerit, sed quia potens obuiare, nõ obuiauit, sed permisit. Vnde aliquo modo dicitur fecisse Dominus, sed ex merito nostro, & ad bonum, videlicet, vt ostenderet diuitias misericordiæ suæ in eos quos seruare voluit. Et quia super huiusmodi possent morosi facere numerosas quæstiones, sicut illi dicebãt de Lazaro, Non poterat qui aperuit oculos cœci nati, facere vt hic non moreretur? Respondet Apostolus, atque obstruit os hominis impudentis atque arrogantis, exclamans:

O altitudo diuitiarum, &c. Non hic agit Apostolus, vt ostendat nullas esse beneplacitorum Dei rationes, cum iam attulerit nonnullas (sed in hominem superfluè disquirẽtem, & de omnibus etiam particularibus sibi causam reddi exigentem, quasi destomachans prouocat ad abyssum diuinorum consiliorum. Si enim humana lex de humanis ita præscribit: Non omnium quę à maioribus nostris constituta sunt, ratio reddi potest: non quidẽ negans (vt quidam falsò putant) esse rationem, sed rationem non posse reddi: Quantò magis eorũ quæ Dominus ipse excelsus cogitat & statuit? Cum exaltatæ adeo sint viæ eius à viis nostris, & cogitationes eius à cogitationibus nostris: vt non tam distet cœlum à terra, quàm vię & cogitationes illius à nostris. Quapropter nihil mirum si non comprehendat mortalium quisquam vias eius & iudicia, quæ tamen sunt summæ æquitatis plenissima, quę & iucũda appellat Psalmista. Probat quæ dicit, ex eo quod videmus, aiens:

Quis enim cognouit sensum Domini? &c. Duo dicit. Primum, Dei consilia neminem nouisse. Alterum. Deum nulli esse obligatum, vt debeat quicquã retribuere: quia nullus prior dedit ei, vt possit quispiam prætendere, Deum cogi ad retribuendum, & nõ habere in manu liberrimè cui voluerit plus donare. Et concludit ex ratione:

Quoniam ex ipso, tanquam ex principio efficiente, veniunt omnia. *Et per ipsum*, vt substentante permanent. *Et in ipsum*, vt in finem vertuntur, id est, in eius gloriam. Ideo pro sua gloria potest ea tandem dispensare vt lubet. Neque vlli tamen facit iniuriam creaturæ, aut naturæ: quia non ex hoc gloriam suam quærit, qui est clementissimus & mitissimus erga nos: cum econtrario nos ingratissimi & sæuissimi simus in illum. Vt obstruatur omne os impium & blasphemum, & sit ei gloria, cuius iudicia sunt pij cordis exultatio & lætitia in sæcula, Amen.

CAP. XII.

OBSECRO itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic sæculo: sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.

Dico enim per gratiã quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: Non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: & vnicuique sicut Deus diuisit mẽsuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autẽ alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiã quæ data est nobis differentes: siue prophetiam, secũdum rationem fidei: siue ministerium, in ministrando: siue qui docet, in doctrina. Qui exhortatur, in exhortando. Qui tribuit, in sim-

plicitate. Qui præest, in solicitudine. Qui misieretur, in hilaritate.

OBsecro, &c. Postquam abundè satis de doctrina fidei, & mysteriis omnes instruxit Apostolus, nunc exhortationis negocium appositissimo loco sibi sumit: & non vt plerique faciunt, qui ante persuasionem, concitare animos student in affectus. Quod si fortaßis faciant, parum id tamen durat. Tale quid à comediis solet accidere, quarum personas dum audiunt spectatores, in varios mouentur affectus. At vbi dictum est, Valete, Plaudite: qualis quisque domo accesit, talis domum reuertitur. Itaque cum Dei iudicia ad misericordiam & gratiam tandem reduci prædicauerit, vt concluderet ideo permitti incredulitatem omnium ab ipso Deo, vt omnium misereatur. Nunc per hãc Dei misericordiã, imò per eius miserationes, quę sunt misericordiæ effectus, incipit exhortari tã Iudæos quàm Græcos, qui has miserationes iam acceperant, rogando.

Quid per, corpus, soleat Apostolus intelligere. *Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, &c.* Corporis voce, solet Apostolus nonnunquam intelligere totũ quod est hominis, quod est tanquam corpus quoddã habens multa organa quasi membra, quæ sunt animæ potentiæ exeuntes in actus varios: & inter ea est caput, videlicet, ipsa ratio, quæ debet mouere cætera. Cum igitur homo sit suiipsius Deo debitor, debet totum corpus suũ exhibere huiusmodi hostiã, sibi quidem mortuã, Deo autem viuentem, id est, sacrificare seipsum, suamque voluntatem, in qua ipse maxime est, & qua regitur: & holocaustum Domino reddere. Hoc autem tum demum pręstat, quando se totum Deo, & propter Deum, sincera, prompta, atque hilari voluntate deuouet. Et tunc est hostia viuens quando fides, & ipsa Dei charitas vitam dat illi voluntati. Nam tunc est sancta, id est, munda, & ideo

Leuit. 20. bene placens Deo. Sanctus enim ipse est eminentissimè, & sancta diligit, qui ait: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum.

Et vt declaret quid sit hostia hæc, exponatque quod dixit, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, addit appositiuè, *rationabile obsequium vestrum* seu rationale seruitium, siue latriam, vestrã. Est autem latria cultus, quo soli Deo seruimus, recipientes eum vt summum Dominum: cui soli excelsus honor, & filialis timor, & prompta debetur obediẽtia. Nam cæteris inferioribus personis post illum, & propter illum, hæc debentur.

Seculũ, pro vita carnali. *Et nolite conformari huic sæculo, &c.* Quia sapientia sæculi contraria est Deo. Et accipit sæculum, pro hominibus huius sæculi, qui manent in operi

2. Tim. 2. bus veteris hominis, diligentes hoc sæculum, sicut alibi dixit: Demas me reliquit, diligẽs hoc sæculũ, id est, vitam carnalem.

Sed reformamini in nouitate sensus vestri, &c. seu mẽtis vestræ. Homo enim omnis renatus in Christum, exuit veterem hominem, & indutus est nouum: ad cuius exemplum se debet reformare omni studio ac diligentia, & nõ abuti gratia Dei, quæ nunquam deest volenti illam, atque petenti. Oportet enim serio considerare, nouum hominem creatum esse in iustitia, & sanctitate, hoc est, ab hoc vt sit sanctus & iustus: sicut ille (ad cuius typum formatus est) sanctus est & iustus, qui & iustitias diligit, & cum puris & mundis est requies eius. Bene autem sequitur:

Vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona, beneplacẽs, & perfecta. Nõ potest probare homo bonam Dei voluntatem, id est, benignam & beneplacentem ac perfectam, quæ est iustificatio & sanctificatio nostra per fidem de Christo, & subsequentia fidem opera (quam voluntatem fieri petimus in oratione Dominica) nisi se totum deuouens Deo, spernat quę terrena sunt. Probat enim tunc homo hãc Dei voluntatem, quando consensu & iudicio approbat, gustum accipiendo & solatium suauissimum: quod norunt soli qui gustant, & illud ex spiritu possunt proferre. Quam bonus Israel Deus iis Psal. 72.
qui recto sunt corde. Adest enim talibus mirifica intus consolatio solidæ spei, & potissimum in tribulationibus & persequutionibus.

Non desunt aliqui, apud quos aliter legatur hic locus, nempe in hunc modum: *Vt probetis quæ sit voluntas Dei, quod bonum, quod beneplacens, quod perfectum.* Et reperiuntur qui interpretati sunt de bono & perfecto, quod bene placet Deo, referentes ad mandatum legis nouæ comparatũ ad veteris legis iudicia, & cærimonias, præcepta non bona, vt pote in quibus non erat vita. Qui sensus minime est reprehendẽdus: & ipsa græca litera (vt notant eruditi) porrigit hanc lectionem. Porro quacunque lectione vtaris, ipsa litera potest eundem sensum recipere.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: Non plus sapere quàm oportet sapere: aut præter quàm oportet. Sapit autem homo præter necessitatem, cum officiũ non suum, sed alterius audet exercere. Vt si quis est subditus, prælati autoritatem sibi vsurpet ac præripiat. Aut si doctoris, aut prophetæ munus, cum non sit iussus docere aut missus, velit obire: & ita de aliis. Sapiat ergo vnusquisque ad sobrietatem, id est, temperanter: vt quisque se contineat intra suos fines & terminos, quos sibi præstituit mensura fidei, suo modo. Nam fides est fundamentum & basis totius ædificij spiritualis, super quam fidem & alia dona Spiritus fundatur. Non autem effunditur Spiritus in singulos absque mensura. Solus Christus est, cui Fidei mensura in quo consistit.
non ad mensurã datus est spiritus. Mensura igitur fidei nihil aliud esse videtur, quàm quod cuique datum est charismatum diuinitus ad fidei complementum in vniuerso, vt consummetur totum corpus ecclesiæ. Hanc verò mensuram nemo debet sua autoritate supergredi. Et hoc est optimum pręceptum ad seruandam vnitatem, & pacem in ecclesia Dei.

Neque verò intelligas, dona vnicuique data esse secundum proportionem fidei suæ, id est, vt qui magis credat, etiam magis loquatur linguis, aut exhortetur, vel prophetet, vel tandem præcellat in quouis alio ministerio: sed sicut iam diximus.

Sunt enim qui multa fide pollent, quibus tamẽ non est data autoritas aliqua, aut potestas. Vt sic frustra videas inflari nouos hæreticos, qui sibi sumunt officia docendi & exhortandi: quia dicunt se præstare fide & spiritu, dantes testimonium sibimetipsis. Id autem vt verbis claris ac magnificis ita factis turpissimis atque nequissimis testantur:

Quasi verò hoc de semetipso testificari non sit in potestate cuiuslibet. Et item quasi non ipsi soli & elati atque inflati hoc sibi ausint vsurpare.

Et ne quis diceret ipsum Apostolum in primis hoc præceptũ non seruare, qui audeat alios vt superior monere, non existens superior, præoccupauit hoc ab initio & sui facti rationem reddit:

Dico autem per gratiam quæ data est mihi, ac si diceret: Ego fidei mensuram mihi tributam non excedo. Hoc enim talentum accepi verus Apostolus per gratiam Dei, vt docere possem omnes, & exhortari.

Sicut enim in vno corpore multa membra, &c. Pulchro & accommodatissimo exemplo tandẽ ostendit quod præmonuerat, proponẽs ecclesiam quasi quoddam humanum & organicũ corpus, in quo turpe esset, si pes vellet manus officium exercere, aut oculus aurium, aut naris os, & econuerso. Sic ergo existimare debet homo, ecclesiam Christi quasi vnum corpus: singulos autem quasi membrum membro iunctum, ita vt vnum iuuetur ab alio. Quandoquidem cum sint varij actus corporis, non omnes actus sunt vnius membri: sed quodlibet habet suum proprium ab aliis distinctum. Sic etiã est in membris ecclesiæ: donationes sunt differentes, vt est prophetia, quæ datur iuxta mensuram fidei, id est, secundum proportionem fidei, scilicet, vt id non excedat, quod attinet ad communem vtilitatem: quia debent omnes contineri in fide propter meritum. v. g.

Sunt quædam quæ Deus continet in pectore suo, ne pandat ea, quia non est vtile: vt futura restitutio Israel, dies iudicij, olim etiam incarnationis mysterium. Horum enim ignorantia conducit ad robur fidei, & fructum: quia in oratione robustior efficitur, vt Abrahæ fides, qui ignorauit consilium Dei, cum iussus esset immolare filium suum. Sicut ergo prophetiæ est non excedere proportionem fidei, id est, vt per eam innotescant quæ seruauit sibi Deus, nolens reuelare: ita nec in alienis à fide & ædificatione ecclesiæ vagari. Addit:

Siue ministerium in ministrando. Ministerium vocat, quod ex officio incumbit: vt cibum quis & victum siue corporalem, siue spiritualem egẽti subministret, in quod opus B. Stephanus, & alij sex diaconi electi sunt. Hoc autem opus exercere debet actu, vt qui ministerium habet, ministret: alioqui reprehensione dignus erit. Contra illos qui irrationabiliter putant sacerdotem non obligari ad sacrificandum: vt sic frustra ad hoc sacro sanctum ministerium se voluerint consecrari, quod euidẽs ipsa ratio minime patitur. Addit. *In sacerdotes non celebrantes.*

Siue qui docet in doctrina, id est, qui præfecti sunt ad docendum, in docendo. Et propterea Apostoli noluerunt ministrare mensis, vt ait scriptura. Non enim erat æquum propter cibum corporis deseri cibum mentis. *Act. 6.*

Qui exhortatur in exhortando, Similiter intelligit præpositos ad exhortandum. Docemur enim quę nescimus, vt ea sciamus. Exhortamur verò sciẽtes, vt quod iam scimus, opere compleamus.

Qui tribuit in simplicitate, Tribuit verò in simplicitate, qui quodcunque officium, dum commembro suo exhibet, gratis exhibet, & hilariter: ita vt oculus gratiam retributionis temporalem non respiciat, sed æternam.

Qui præest in solicitudine. Hoc proprium pastoris, vt summa cura de suis ouibus sit sollicitus ne quid illis desit: ne que vagentur, aut caulas exeant: ne lupus veniat & carpat ouem: aut aliqua intersit morbida, cuius contagione perdantur cæteræ, vt mox remedium adhibeat præsentaneum.

In hoc anxiè debet vigilare pastor: & non solùm de lana, lacte, corio, & carnibus, & sanguine vt faciunt hodie plurimi. At harum rerum prohibetur solicitudo, quæ tamen apud plerosque est potissima. Ait enim Apostolus, Nihil soliciti sitis. Et de seipso cum plurimis intenderet, & pressus esset, ait: Præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? &c.

Et hoc in loco debemus considerare nos pastores tales ne simus, an vero ab his conditionibus distemus quàm longissimè, neque expectare vt incidamus in manus Dei viuentis, qui sanguinem animarum de manu nostra, quibus commissę sunt seuerè requiret. *Admonitio ad prælatos.*

Qui miseretur in hilaritate. Homo per eleemosinã miseretur: quod nõ debet facere in tristitia, & animo ægro: sed cum dulci aliqua commiserationis significatione ipso vultu & verbis: sicut alias monet idem Apostolus. Hilarem enim datorem diligit Deus. Et cui multum fuerit, multum tribuat. Cui minus, hoc ipsum libenter impartiatur. Et ita instruebat Tobias filium suum.

Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes: honore inuicem præuenientes. Solicitudine nõ pigri, spiritu feruentes, Domino seruientes. Spe gaudentes, in tribulatione patiẽtes, orationi instãtes. Necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectãtes. Benedicite persequẽtibus vos: Benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Idipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes: sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nulli malũ pro malo reddentes. Prouidentes bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptũ est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potũ da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis cõgeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.

Dilectio sine simulatione, &c. Postquam instituere cœpit hominem Dei Apostolus secundum priuata officia, & peculiares actiones, ne quis proprios

prios fines transiens labefactare posset ordinem donorum particularium, quæ minime passim omnibus conferūtur: Nunc illum pariter vult instruere circa communia officia, quæ propter charitatis communicationem & nexum, quo in Christo colligati sumus, ad omnes pertinent. Dilectio enim seu charitas omnium virtutum regina est, & in omni nostra actione prima & potissima tāquam dux esse debet. Nam dilectione compaginamur, & efficimur vnius corporis membra, mēbrum de membro sub vno capite nostro Christo: & conseruamur impensis mutuò officiis. Et ob eam gratiam à dilectione primùm incipit B. Paulus, quàm nullo pacto vult esse simulatam aut fictam: sed synceram, integram, apertam de corde puro, & fide non ficta. Hæc enim dilectio in nobis efficit, vt malum odio prosequamur, id est, peccatum. Efficit autem vt hæreamus bono, id est, virtuti, quæ vnà nos bonos potest reddere, vt secūdum eam verè dicamur boni. Hæc efficit vt diligamus nos inuicē dilectione fraternitatis, id est, tanquam fratres non carne, sed in Christo. Omnes enim fratres sumus in illo, & sub illo capite nostro.

De præcepto dilectionis, & eius laudibus.

Neque desinit quis esse frater, si ad aliquem præ cæteris gradum sublimiorem conscenderit. Hoc nos docuit magnus ille patriarcha Ioseph, qui in amplissimo honorum fastigio collocatur, non est veritus fratres suos (alioqui de se pessimè meritos) hoc dulcissimo nomine ad amorem prouocare. Ego sum, inquit, Ioseph frater vester. An non & Dominus Iesus Deus verus dignatus est seruos suos, quos pretio sanguinis redemit, vocare fratres? Et non eo quidem tempore, quando variorum laborum & tentationum habebat socios, ipse in rerum omnium egestate constitutus. (Tunc enim leui pudore possum⁹ omnes appellare fratres & amicos) sed eo tempore, cum iam per crucis passionē gloria & honore erat à Patre coronatus, & omni in cœlo & in terra potestate donatus, tunc fratris nomen dedit. Vade (ait Magdalenæ) ad fratres meos, & dic eis, & cæt. Hoc in eos dictum sit, quibus si quid nouæ dignitatis siue ecclesiasticæ seu sæcularis accesserit, mox inflati cæteros spernunt, vel eos quibus cum tamen fuit illis aliquando non vulgaris necessitudo. Hoc facere nō nouit charitas, quæ suum possessorem ita instituit, vt sit sollicitus præuenire fratrem honorando, in quo recognoscit & reueretur Dominum nostrum & Redemptorem Iesum Christum, & Patrem omnium. Hæc solicitudinem parit, & pigritiam omnem expellit, vt omnibus prodesse valeat. Res est (ait quidam) solliciti plena timoris amor, vt sic pro dilecto impigrè operetur. Hæc facit hominem feruere spiritu, id est, charitate Dei. Hæc denique efficit vt amara sint dulcia, labor sit requies, tribulatio solatium, luctus gaudium: grauia omnia facit dilectio leuia & suauia. Quare Micheas propheta: Indicabo tibi (inquit) ô homo, quid sit bonum, & quid Deus quærat à te: Solicitè ambulare cum Deo tuo. Dilectio mundi habet quidem & suum feruorem, sed inuidiæ, iræ, ambitionis, auaritiæ, libidinis. At nostra ignem veri zeli secum portat propter honorē Dei accensum, & ad salutem proximi, vt possit fidenti animo dicere: Quis scādalizatur, & ego non vror? Hæc præterea facit nos verè seruire Domino, id

Gen. 45.

Ioan. 20.

Mich. 6.

est, non ad oculum & coactè, sed seruitio latriæ, vt intelligit B. Thomas, quod debemus ipsi Deo. Et tamen græcè legitur hîc, δουλεύοντες, vt potius δουλείαν, quàm λατρείαν significet.

Hîc notandum, etsi communiter latini codices habeant, *Domino seruientes*, quam lectionem sequitur B. Hieronymus: in græcis tamen legitur, Tempori seruientes. Et hanc lectionem amplectitur B. Ambrosius. Neque verò paruæ est virtutis, posse tempori se accommodare, & inde occasiones capere ad ea facienda, vel intermittenda quæ expediunt. Sic enim didicimus facto & verbo fuisse à Domino obseruatum, & Discipulis in exemplum relictum: nam secessit aliquādo, seque abdidit. Interdum verò cōtrà, apparuit coram & vltrò se obtulit. Quod cum mirarētur discipuli, rogarentque: Modo, inquiunt, quærebant te Iudæi lapidare, & tu iterum vadis illûc? Quibus ipse respondit: Nonne duodecim sunt horæ diei? Sic & aliàs dixit eis, Nunc qui habet sacculum tollat, & peram, &c. Varia enim tūc erant tempora, & ab anterioribus differentia, & aliud exigentia: iuxta illud. Hæc ætas aliam vitam, alios mores postulat. Vnde tempus nubendi, & tempus abstinendi ab amplexibus. Nec solùm differebant ab anterioribus, verùm etiam à futuris. Vnde in primitiua ecclesia quædam tolerabantur, vel obseruabantur, quæ minime nunc conuenirent. Quia verò tempus Dominici aduentus maiorem exigebat luctum, & tolerantiam tribulationum, ideo subdit:

B. Hier. ad Marcellā.

Ioan. 11.

Spe gaudentes. Non est enim bonū interim re gaudere: quia hæc præsentia bona non sunt verè bona, sed ad futura oportet se præparare: quod fit luctu & imitatione capitis nostri per viā crucis. Hoc nolunt intelligere hæretici, & homines mundi huius, qui volunt ducere in bono dies suos. Et ignorant miseri, quòd in puncto ad inferna descēdent, vt testatur B. Iob. Impossibile est (ait B. Hieronym.) hîc gaudere cum mundo, & postea in cœlis regnare cū Christo. Beati dicuntur qui lugent. Væ autē denunciatur iis qui habent suas in hac vita cōsolationes, & qui rident. At veri Christiani habent gaudium suum non in re, sed in spe propter certitudinem futurorum bonorum. Quò fit vt ęquo animo tolerēt præsentia incōmoda: nec perturbantur admodum ob persequutiones huius sæculi, quibus sciunt faciliorem sterni viam ad beatam requiem: propterea ad hoc eos exhortans, addit:

Iob. 21.

Matth. 5.
Luc. 6.

In tribulatione patientes. Quod facit & spes. Hæc autem sese (vt dictum est) consequuntur. Spes, probatio, patientia, tribulatio. Si enim non sit tribulatio, vbi patientia? Et si non sit patientia, vbi probatio? Et si non probatio, vbi spes? Et in his omnibus oratio semper instare debet: quoniam debet esse sine intermissione, quantum patitur humana fragilitas, & ideo adiecit:

Orationi instātes. Verùm quia tūc erant inter Christianos, qui omnibus renuntiauerant quę possidebant, & ideo indigebant humanis adminiculis ad hanc vitam mortalem sustinēdam, & hoc erat non exiguum pietatis opus, ideo & ad hoc hortatur.

Necessitatibus sanctorum communicantes. Non superfluitatibus, & ad voluptatem. Nescio verò vnde B. Ambrosius legat: Memoriis sanctorū, pro eo quod nos legimus, necessitatibus sanctorum.

Hospitalitatem sectantes. Hospitalitatis officium & in veteri & in nouo testamento fuit maximo in vsu, & commendatissimum. Nam Christus in se recipit collatum, quod hospitibus impenditur. Abraham meruit Angelos hospitio excipere.

Non tamen careret periculo si nullus adhiberetur delectus. Itaque erga fratres exerceri debet, & domesticos fidei potissimũ. Nam B. Hieronymus fidei defensor acerrimus, cauebat ne vllos exciperet hospitio, qui hæreticorum partes fouerent. Talibus. n. nec Aue, nec Vale dicendum est.

Benedicite persequentibus vos, benedicite, &c. Opportunè hortatur Apostolus quoniam iam atrocissimi erant, & futuros nouerat, aduersus ecclesiã per sequutores, ne quis maledicat, id est, mala imprecetur, sed bona etiam optet persequentibus, ac maledicentibus. Et vehementer hoc admonet iterando: quia videbat rem homini valdè difficilem, & propriè Christiana magnanimitate dignam, vt etiam quis benedicat persequutoribus, & maledicentibus. Et quod ad societatem retinendam valdè pertinet, commendat studium conformandi se se alteri perquam necessarium. Vnde ait:

Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus. Sũt enim qui in Christo gaudẽt: quia ipse adhuc sponsus cum eis est. Et sunt qui flẽt, vtpote à quibus est ablatus sponsus. Nos ergo docet vt iis conformemur in conuersatione, vt omnibus fiamus omnia, sicut Christus descendit ad infirmitates nostras. Hoc ergo quod dictum est, *Gaudere cum gaudentibus*, intelligitur per obsequiũ, & cessionem in mores aliorum, quantum fas est, vt non simus aliis austeri & tetrici, sicut nobis ipsis. Nam & Christus in hoc nostris se infirmitatibus accõmodans, manducauit & bibit cum peccatoribus, & publicanis. Hoc tamen fecit vt eos lucrifaceret, non ex voluptate, sed potius grauiter & molestè, quod ad se pertinebat. Sic & nos debemus facere, nostrũ scilicet rigorem aliquando in gratiam aliorum relaxantes. Quod autem sequitur:

Flere cum flentibus, non sociabiliter solùm, sed etiam promptè, & ex corde faciendum est. Sed qui nõ potest ex corde, faciat saltem societatis iure ob charitatem Subleuatur enim afflictus, si compatientem sibi amicum inuenerit. Hoc enim indicio, amicum quasi molestiæ partem in se suscipientem iudicat, & consolationem inde accipit. Quilibet enim gaudet amari, præsertim ab amico: quod tunc ostenditur maximè, cum afflictio vnius fit alteri
Iob. 30. communis. Iccirco B. Iob ait: Flebam quondam super eo, qui afflictus erat. Et quia super huiusmodi quæ ad vitam bene beatéque ducendã conducunt, idem sentire ad concordiæ stabilitatem valet plurimum, addit:

Hoc ipsum inuicem sentientes. Nimirum cum gustu & approbatione, quæ opere fit, cum inuicem impendimus, & inuicem adiuuamus, & subleuamur. Sed sunt plerique qui nolunt cum aliis conuenire in sententiis, vt aliquid esse videantur, & spernunt alios humiliores. Id vetat Apostolus dicens,

Non alta sapientes. Ille enim altum sapit, qui vult aliis supereminere & superexcellere, vel propter opes, aut potentiam, vel nobilitatem, aut sapiẽtiæ, vel scientiæ præsumptionem, ideo adiecit,

Sed humilibus consentientes, id est, infirmioris atque infimioris sortis hominibus sese accommodantes. Græcè enim, συναπαγόμενοι. Et hoc intellige, quãtum fas est, & circa ea quæ non concernunt pietatem. Non intelligo autem (vt nonnulli exponunt) de rebus vilibus, vt scilicet tunc intelligatur quis cõsentire humilibus, quando ad humilia opera se inclinat. Nam Græca vox, ταπεινὸσ, hominem abiectum & humilem significat, vel ob paupertatem, vel genus, vel conditionem quoquo modo. Sunt & qui altum sapiunt: quia sibiipsis videntur prudentes: & hoc prohibet, aiens:

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, & addit: *Nulli malum pro malo reddentes.* Quod est iniustum in lege Christi. *Prouidentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* In grecis desiderantur ea verba, Non tãtum coram Deo, attamen non malè supplentur. Sunt enim interdum simultates inter homines, qui vix ostendunt serenam faciem, sed quodam tumore animi seipsos decipientes, dicent in fratrem suum: Valeat. Ego quidem coram Deo illi parco: non autem libet eum alloqui, aut signa amicitię vlla ostẽdere. Verùm oportuit apud homines etiam prouideri bona, vt in exterioribus quoq; mutua nostra charitas appareat, ne qua detur occasio iudicij mali, & simultatibus. Vnde sequitur:

Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Ait ergo, si fieri potest: quoniam plerumq; homines ex malignitate id fieri non permittunt, eò quòd aduersus Dei gloriam, & ecclesię ædificationẽ pugnant: & peruersè conantur obscurare fidei veritatem, & probos mores corrũpere. Cum iis ergo non est habenda pax, quandiu tales esse perseuerant: sed illis resistendum est cõstantissimè, & vehementissimè. Cum cæteris verò quanuis iniuriosis & malis, quantum est ex nobis, quærenda est omni modo pax, non tamen amicitia & familiaritas: sed pax. i. concordia. Et quia vnus est modus magnus ineundi, aut seruandi hanc pacem, scilicet, quando ab iniuriis & probris minime nos ipsos defendimus, ideo subiungit:

Non vos defendẽtes charissimi, sed date locum iræ. Dat autem locum iræ homo, quando non resistit. Suo enim impetu ipsa ira nihil resistentiæ inueniens, euanescit. Sicut videmus fulgura & tormenta bellica, quùm nihil fortè offendunt, in quod valeant exercere vires, nullam faciunt impressionem. Et hîc nota prohiberi etiam defensionem (cuius est propellere quod ex aduerso intenditur malum) ab Apostolo: quãquam vltionem (cuius est malum pro illato malo inferre, & quod aiunt, retaliare) magis vox græca, quàm defensionem videtur sonare, cui consonat id quod sequitur.

Mihi vindictam & ego retribuam. Sed quia in defensione animus est plerunq; ad vindictam, eadẽ vox & ad defensionem extenditur, & ideo dixit: Sed date locum iræ, vt etiam ipsa defensio non consideretur. Est verò duplex defensionis genus.

Alterum mera cautio, & custodia sui absq; vllo proximi damno. Et hæc nunquã existimata est simpliciter illicita. Alterum verò cum ita te defendis, vt noceas: quod interdum ipso facto euitari non potest. Et tamẽ Christianus reuera omnem etiam propriam sui defensionem abiicere debet, si velit Christianè agere. Neque verò propterea improbatur defensio, quę vallatur debitis circunstantiis.

1.Cor.10. Sed, vt ait Apostolus, Cum liceant omnia, non tamen omnia expediūt. Quare illud coniectandum, quid magis conducat ad finē, qui est charitas, quæ ecclesiæ ædificationem deposcit, & illud eligatur & fiat. Qua de re vberius apud B. Matthæum proprio loco disserui.

Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum. Perpēde hîc quantam in homine verè Christiano vult Apostolus abūdare charitatem, vt non solùm vltionem & defensionem quæ vltionis habeat speciem, prohibeat: sed insuper erga inimicos beneficentiam impendendam præcipiat, qua mirabilem effectum ad ædificationē productum iri asseuerat, subiungens:

Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Caput enim hominis iniuria afficientis, est superba mēs, & iniuriosa: quæ si contrà beneficiis afficiatur, quasi carbonibus vastatoriis consumitur. Hæc sentētia est ad literam Salomonis Prouer. 25. Est enim ignis quidam charitas, omnē malum tumorem cōburens & vastans: & ita vincit, vt qui hostis erat & inimicus, in amicū euadat & fratrē, per charitatem cōparatum. Quē si resistendo voluisset alter prouocare, fratris animā amisisset. Inter superbos enim semper sunt iurgia. Vnde rectè sequitur,

Noli vinci à malo. Vincitur homo à malo, qui propter illud irritatus amittit patientiam charitatis, & benignitatem. Charitas enim patiens est, quæ nec agit perperam. Ergo concludit,

Sed vince in bono malum, id est, per bonum vince malum. Bonum enim est suiipsius diffusiuum. Sic vincitur malum frequenter. Nam & humilitas superbiam deprimit: & patientia iram frangit: & benignitas odium extinguit: & misericordia crudelitatē emollit. Et ita de reliquis, quæ sese ad alterum habent, virtutibus sentiendum.

CAP. XIII.

OMNIS anima potestatibus sublimiorib9 subdita sit. Nō est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac: & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladiū portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Ideóque necessitati subditi estote: non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruiētes. Reddite ergo omnibus debita: Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Nō occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

Et hoc, scientes tempus: quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honestè ambulemus: non in comessationibus, & ebrietatibus: non in cubilibus, & impudicitiis: non in contentione & æmulatione. Sed induimini Dominū Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis.

O*Mnis anima, &c.* Insani quidam hæreticorum putant, & docent repugnare euangelio, si vlla sit potestas quæ delinquentes puniat: propterea quòd Dominus Iesus vetuit eradicare zizania. Verùm callidè hoc quidem: cum tali dogmate sibi primùm consulere studeāt. Quid enim malam eorum causam efficacius iuuare potest, quàm scelerum prędicare impunitatem? Et quid aliud possunt flagitiosi, ac suppliciis omnibus digni, cōminisci, quàm ab se depellere quicquid aduersus insanum dogma, cui mordicus hærent facere videatur? Dicunt se esse in lege libertatis: & libertatem vocant peccandi licentiam, & liberam lasciuiendi potestatem, & quodcunque libet agendi, & viuendi impunè vt lubet. Dicūt, Non est iusto lex posita, non intelligētes quid dicant. An non Adæ posita fuit lex, quo tempore maximè erat in iustitia? Nunquid & Angeli Dei fuerunt sine lege, cum omnes ab initio essent iusti? Et nūquid B. Paulus erat sine lege, qui se profitetur esse in lege Christi, & nihilominus erat iustissimus? Ignorant miseri, vel verius ignorare volunt, quid est illud, quod ab Apostolo dicitur, Lex non est posita iusto. Non enim Apostolus ibi simpliciter legis naturam declarabat, tanquam ei repugnet poni iusto: cum reuera lex euangelica detur iustificato, ac per hoc iusto. Ad eum tamen finē datur, vt caueat ne fiat iniustus, sed poti9 vt fiat amplius iustus. Apostolus ergo illo in loco non absolutè de lege, sed de certa lege loquebatur, nimirū de lege illa Moseos: & narrabat factum, videlicet, quòd illa lex non fuit posita iusto, sicut lex fidei & gratiæ, quæ posita est iusto. Et ideo potest hæc impleri, non autem illa. Sed quid ad rem, quòd lex nō sit iusto posita? Nunquid propterea qui legis fuerint transgressores, puniri non debent?

In hæreticorū libertatem.

1.Cor.9.

Quid est, legem non esse positā iusto.

Aiunt: Præcepit Dominus ne auellerentur zizania, sed vt sinerēt ea crescere vsque ad messem. Sed nec locū illum intelligunt. Dominus enim ibi non alloquitur mundi principes, præcipiens eis vt non puniāt, & ita seruēt zizania: imò supponit illos qui punire poterāt & debebant, dormiuisse, eisque dormientibus, hoc est, mala & scelera permittētibus,

priuatos quoſdam in zelo non ſecūdum ſcientiam excitatos, qui optabant fieri ſibi poteſtatem huiuſmodi zizania euellendi: quibus Dominus reſpondet, zelum illum non eſſe ſecundum ſapientiā Dei: quoniam ſi illa zizania tollerentur, ſimul triticum auferri poſſet. Quo in loco non aliud notandum, quàm aliud eſſe forum iudicij hominū, qui ſtatim patrato ſcelere vindicant ſuis pœnis: Aliud verò forum Dei qui expectat ſua die ad iudicandum. Itaq; non vetantur huius ſæculi principes per euangeliū non vti gladio ſuo in tempore ſuo, ſed admonētur Dei zelatores, ne immodico & non ſecundū ſcientiam zelo, nimis præ properè diuinā expetant vindictam antè ſuum tempus: quoniam aliud eſt Dei iudicium, aliud hominū. Qua de re & alibi fuſius. Interim ſatis eſt, quòd hîc Apoſtoli gladio iugulantur hæretici, cum ait:

✝ *Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit.* Cum enim dicit, *omnis anima*, nullam excipit: ita vt velit etiam Chriſtianos ſubdi externis dominationibus, quando Dominus Deus tales poteſtates dederit. Nam per omnem animam, intelligimus omnem hominem. Scimus autem quòd quæcunque euangelium loquitur, iis qui ſub euangelio ſunt, loquitur. Dicit, *omnem animam:* potius quàm, omnem hominē, fortè quia in anima ſpiritus eſt ſuperbiæ, qui eleuatur aduerſus poteſtates. Et dicit, *animam:* quia homo ſubditus eſt poteſtati in eo quòd animalis. Spiritualis enim non eſt ſub hac lege, quæ eſt timoris, ſed ſub amore. Homo ergo ſpiritualis liber eſt, vt eiuſmodi eſt, & Spiritu Dei agitur. Et tamen quia poteſt effici carnalis & animalis, ideo nullus homo poteſt ſeipſum eximere à poteſtate, ſed ab executione poteſtatis.

Igitur ipſa anima comprimi debet ac ſubdi, vt bene agēs eximatur à vi & timore legis. Et hoc in loco agnoſce ordinem ab Apoſtolo ſeruatū. Primò enim eos docet qui maiora aut ſunt, aut eſſe videntur membra in eccleſia, videlicet, aliorū miniſtros, diſpenſatores verbi Dei, & ſacramentorū, vt ordinatè quiſque ſe habeat, non egrediēs fines ſuos, & nihil ſibiipſi arrogans non vocatus. Secundo ordinauit omnes iuxta communia charitatis præcepta. Hic ergo tertio ordinat ſubiectos erga ſuperiores in poteſtate, & de ſæculari poteſtate eſt ſermo.

Duo pernitioſi hæreticorum errores & auſus. Quare Principes noſtri temporis hæretici in duobus pernitioſiſſimè peccant: Tum quòd cauſas ſpirituales ſibi arrogant, quod eſt deteſtandum: Tum verò quòd ſibi viros in ſortem Domini aſcitos, id eſt, clericos, ſuæ ſubdunt iuriſdictioni: quia hîc legitur, Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit: & non vident ex his verbis nequaquam concludi, quod volunt. Oportebat enim prius eos probare, quòd reſpectu clericorum illi ſint poteſtates, & tunc eorum ſubiectionem concludere. Alioquin, Si omnis anima debeat ſubdi cuilibet poteſtatem habenti, cur ergo rex Angliæ non imperat Francis & Germanis? niſi quia non eſt poteſtas vniuerſalis, neque locorū, neque perſonarum. Ergo quod dicitur, Omnis anima ſubdatur poteſtatibus, hoc intelligendum eſt cum prudentia: vt quæuis anima illi obediat, quem ſibi agnoſcit, vel agnoſcere debeat, habere ſuper ſe legitimam poteſtatem. Quòd autem in clericos poteſtatē habeat ſæcularis princeps, hoc proculdubio negatur: neque ex hoc loco educitur quouis modo.

Illud item propter importunos conſiderandum eſt, An poſſint eccleſiaſtici viri, id eſt, qui altari ſeruiūt, huiuſmodi iuriſdictiones ſalua & ītegra Chriſtiana lege, habere, & exercere ſanguinis effuſionem. *An poſſint eccleſiaſtici gladio vti.* Qua in parte, etſi apoſtolicæ ſedis hoſtes pertinaciſſimè contendant, non poſſe concurrere in eundem hominem vtranque poteſtatem. Nos tamen ſi conſulimus, quod iam dudum factum videmus, & rectè factum cēſemus, certè plurimos ſanctos ſummos Pontifices dominatum hunc, & terrenam habuiſſe & exercuiſſe poteſtatem perſpicimus. Hoc autem contra euangelicam legem ab eis factū aſſeuerare, durum ſanè eſt vel cogitare, cum inter hos ſummos Pontifices numerentur qui honeſtè, & inculpabiliter ſanctam vitam duxerunt. Nō deſunt tamen pleriq; quibus non ſufficit quod ſatis eſt, ne dicam nimium. Sunt enim qui (vt dixi) magno in eccleſiam odio, vel Pontificum moribus irritati, hunc gladium omninò negant, & auferunt ab eccleſiaſticis. Et ſunt contrà, qui ſiue id per adulationem faciant, ſiue per nimiam ſimplicitatem, aiunt ad ſummum Pōtificem de iure pertinere omnem totius orbis terræ dominationem, etiam tēporalem: cum ſit ſummus Chriſti in terris Vicarius. Domini autē eſt terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & qui habitant in eo. Addunt Chriſtum dixiſſe: Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo.

Verùm ridicula hæc profectò, quæ neque ipſimet Pontifices auderent aſſerere. Si enim ita eſſet, nulli ergo verè terrarum Domini eſſent in temporalibus, ſed ſolus Pontifex dominus eſſet, & cæteri (etiam quoad temporalia) ſub illo. Et vbi verbum illud Chriſti: Regnum meum non eſt de hoc mundo? *Ioan. 18.* Et iterum: Filius hominis non habet vbi caput ſuum reclinet. *Luc. 9.* Quòd ſi regnum hoc terrenum ad ipſum attinebat vt homo erat, cur igitur fugit ne regem illum cōſtituerent? Et cur vni è duobus fratribus litigantibus petenti vt iuberet fratri, ſecum vellet diuidere hæreditatem, reſpōdit: Homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem inter vos? *Ibid. 12.* Hic enim locus maximè videtur cogere, vt fateamur non fuiſſe illi datam rerum humanarum & ſæcularium quæſtionum iuridicam cognitionem, & iuriſdictionem.

Quòd autem Papa ſit Vicarius Chriſti, quid habet momenti, vt credamus data eſt illi ad regēdum omnia regna mundi in temporalibus? Imò id potius efficit, vt perſuadeamur ei non data: quoniam Chriſtus abiecit ea, & vt homo erat, in mūdo non habuit. Poſt reſurrectionem enim dicitur, datam illi fuiſſe omnem poteſtatē. Ipſe autem in hoc mundo ſubiectus fuit ſæcularibus poteſtatibus. Sui ergo illius regni Vicarium reliquit Papam, quod ſibi à Patre datum fuit, cum in terris nobiſcum ageret, nempe, regnum ſpirituale ſuper oues, quæ illum ſe querentur, atque illi ſemetipſas propria voluntate ſubiicerent. Cuius regni finis eſt vita æterna. Alioqui ſi abſolutè ſit Vicarius Chriſti ſecundum omnem poteſtatem, quam Chriſtus habet, erit etiam poteſtatem habens in cœlis ſuper Angelos & Beatos: quod eſt ridiculum.

Ergo in paſtura ouium conſiſtit hic vicariatus Papæ, qui eccleſiaſticam iuriſdictionē ſuper oues habet, quæ tamen ſe illi ſubdiderunt baptiſmi pro-

fessione. Non est autem eius iudicare de iis quæ foris sunt, sicut ait Apostolus: quoniam de his quę foris sunt iudicare, Domini est. Hoc perpetui vsus ratio satis probat. Nunquam enim Papa possedit orbem terrarum. Nec propterea negatur quin summus Pontifex possit esse rerum temporalium Dominus: sed hoc tātum asseritur, hoc illi dominium minime datum quasi Pontifici immediate à Christo, sed illud habet quasi vnus quilibet hominum, ad quem humano aliquo iure obueniat talis potestas: nec alio iure ipse Pontifex prætendit. Nam cū rogatur quo iure possideat illam vel illam ciuitatem, aut prouinciam, ostendit iura, id est, titulos locorum legitimos quæ possidet, & quibus dominatur. Non ergo negamus has ambas potestates in vnum hominem posse concurrere.

1. Cor. 5.

At qui hoc in loco nobis obsistunt, obiiciunt. Christus noluit eam, sed sponte abiecit: imò etiam oblatam sibi ab hominibus, fugiendo recusauit. Igitur si quis debeat imitari Christum, quis magis quàm eius Vicarius? Respondemus, Christum hac parte (sicut nec in plerisque aliis) non fuisse omnibus exemplo. Alioqui non esset vllum iustum regnum, si ad sui exemplum cogere omnes voluisset abiicere dominationem.

Aiunt. Sed exemplum dedit saltem clericis, qui dicunt: Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. Mihi autem potius videtur dedisse exemplum illius status, quem ipse vita & moribus professus est, vt in paupertate & abiectione sui ipsius in hoc mundo, multi expeditius seruiant Deo.

Quamobrem quod obiicitur de B. Petro, penes illum neque aurum neq; argentum fuisse, perinde ac si ille præscripsisset successoribus, illis similiter non licere aurum & argentum possidere, nedum habere dominationē ac potestatem in populos: simili modo eliditur B. Petrus non ex eo quòd Christi Vicarius, fuit pauper in hoc mundo, sed ex eo ꝙ omnibus quę erant mundi huius, renūciaret prius, tāquam Christi peculiaris discipulus, quò propius Dominum sequeretur, idque propter regnum cœlorum, & meliorem resurrectionem.

Si quis autem dixerit (sicut sunt non pauci qui assiduè dicunt) tales debere esse summos Pontifices, Non inficior, saltem in voto. Et nihilominus interest ecclesiæ habere hæc dominia tēporalia propter maximas causas. Vna est, vt melius regantur populi, & iustius & tranquillius sub eis, quàm sub hominibus huius seculi. Verisimile est enim Vicarium Christi, vt ecclesiasticum virum, maiore sapientia & clementia recturum, quàm homines seculares. Et reuera magis credita est illi dispensatio, & requisita cura & gubernatio, quàm sit oblata dominatio: vt essent potius administratores, quàm Domini. Non quòd non habeant gladij potestatem, si opus fuerit, vt cæteri Domini: sed quoniam non animum dominādi gerere debent, sed seruiendi, sicut dictum est illis. Scitis quòd reges Gentium dominantur eorum, & qui exercent potestatem in eos, benefici vocantur. Vos autem non sic, sed qui maior est vestrum, fiat sicut minor: & qui præcessor, sicut ministrator. Quo in loco non regimen aut potestas, vel superioritas negatur, sed potestatis abusus: quoniam reuera qui ad regendum vocantur, vt patresfam. & vt pastores & ministri Dei esse deberent, non sicut Domini & Tiranni.

Ecclesia ob magnas causas habet temporalia dominia.

Luc. 22.

Alia causa (nec priore fortassis minor) cur Pontifices acceperunt huiusmodi regnum temporale, fuit particularis prouidentia Dei, cui placuit vt hic dominatus suffragaretur spirituali potestati, quæ illo maximè indiguit nostris sæculis, quando creuit insolentia Dominorum, ac Principum huius seculi: atque refriguit obedientia & reuerētia in Christum, quem principes seculi rarò recognoscunt in illo qui vices eius gerit in terris. Nisi enim fuisset hæc temporalis potestas, profecto & hoc spirituale regnum extinctum esset. Nisi verò Dominus cotidianis illud & nouis miraculis fulciri voluisset, sed non vult cogi Deus ad assidua miracula. Quanquam non me latet grādi illum miraculo & susten tasse: & nunc etiam in tanta hominum cœcitate, & prælatorum incuria, sustentare hoc spirituale regnum. Et speramus ab eo adhuc sustentatum iri vsque ad seculi consummationem.

Non me item latet, iis piè & catholicè positis, videlicet, in vnam & eandem personā posse vtramque potestatem concurrere, spiritualem & temporalem, hanc tamen superesse quæstionem: An scilicet hæ rectè valeant ab vno exerceri. Quo in loco (fateor) audire alios malim. Video enim pericula hîc esse magna & grauia: nec valdè decere Petrum educere alterum gladium è vagina. Ex altera parte incidunt sæpe tempora, quando & hoc fortè sit opportunum. Aberratum esse tamen in hanc partem plurimum à plerisque, inficiari non valeo. Sed non hîc locus tractandi quæ huiusmodi sunt. Illud tantum dicam, esse absque dubio prorsus pestiferum, intolerabile, atque omnino improbandum dogma, putare in homine sæculari esse ecclesiasticam spiritualem potestatem, idque posse legitimè defendi. Sunt enim hæ potestates inuicem separatæ: & nemo sibi quamlibet potest ad nutum vsurpare. Et aliud sentire ac docere, seditiosissimum est & horribilissimum. Quod tamen præsūmptū fuisse scelerosissimè nostro sæculo à crudelissimo rege his nostris oculis perspeximus. Deus & Dominus videbit: imò iam animaduertit in illum mortuum. Sequitur:

De vsu & potestate gladij.

Notatur Henricus 8 Rex Angliæ.

Quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Sic legitur in latinis. At melius in græcis sic habetur, Quæ autem sunt potestates à Deo, ordinatæ sunt. Duæ igitur sunt potestates, sicut & duo regna, quæ duos habent fines: & vnus inferior ad alterum superiorem est ordinatus. Est enim terrena potestas & animalis. Et est cœlestis ac spiritualis: quia & regnum terrenum est, ac cœleste. Finis cœlestis, est vita cœlestis ac æterna. Finis autem terreni, est vita terrena ac pacifica. Istę ergo potestates sunt à Deo hoc pacto ordinatæ, vt altera alteri deseruiat, & suam quęque originem habeat. Si enim terrena, sit de terra: si cœlestis, à cœlo. Ideo Papæ potestas de cœlo est à Spiritu Christi. At regum terrę potestas est ab hominibus, Domino tamen approbante quod homines rectè ac legitimè faciunt. Et sicut dignius est cœlum terra: ita cœlestis potestas dignior terrena. Cum igitur ita sit, omnem potestatem à Deo esse, non ex permissione tantum, sed ex eius ordinatione, rectè concluditur.

Pro germano sensu apostolicæ sententiæ circa quam vtranque potestatem.

Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt, &c.

nimirum æternam. Et vt intelligamus non esse eis resistendum, adiecit optimam rationem, cum scilicet hæc potestas sit rectè à Deo ordinata, nempe ad compescendum deterrendunque homines ab operibus malis, non autem à bonis. Et propterea nemo bonus (vt ipse egregiè declarat) & iustus potest conqueri: quia nullus iustus subditur potestati: quin laudem potius habet ex illa. Etenim leges flagitiosis hominibus pœnas solummodo constituunt, & operibus malis. Principes autem legum exequutores sunt, vt ipsarum ministri, vindices in male agentes. Ergo non sub lege erit, nec sub principe quidem homo iustus, sed laudem referet potius rectè operans, & præmium. Quòd si nullum aliud, certè illud non paruam homini probo comparat gloriã, quòd nulla in eum animaduersio, nulla ex lege sequit ira, vt sic probetur iustus. Et hoc est quod Apostolus viuis verbis explicat. Vnde iustificatur Deus in prouidentia sua, & corripiuntur impij, qui vt malè ac turpiter agãt, quæsitis coloribus subtrahere se student à potestate. Quamobrem rectè sequitur:

Ideóque necessitati subditi estote, non solùm propter irã, id est, vindictam ipsam, *sed etiam propter consciẽtiam,* hoc est, quia ita iustũ esse conscientia dictat, agnoscens in hoc Dei prouidentiam & ordinationem, contra quam agere scelus est, & quàm maximum. Adiecit etiam rationem, cur hoc faciendum sit, necessariò cogentem, aiens:

Ministri enim Dei sunt. Quoniã ipsis tributa præstantur, quasi honoraria ministrorum: aliâs iniustè illa exigerent, quod non est dicendum. Hoc enim Apostolus vt rem certam sumit. Et ne quis prauè hoc quod ait, ministros Dei, acciperet: quia verius Dei sunt ministri illi, qui dispensant verbum & sacramenta, adiecit:

In hoc ipsum seruientes, videlicet, vt sint timori malis, & laudi bonis. Vnde non sunt huius officij incapaces, etiam qui verò Deo non seruiunt. Si secus dicamus, Nulla esset igitur, aut fuisset vnquam potestas inter paganos legitima: quod quidem est absurdum fateri, imò & contra euãgelium, & Domini vocem probantis reddendum esse Cæsari censum. Nec illud aduersus regnũ Christi est & euangelium, videlicet, si regnent etiã pagani super nos, postquam ita Deo placuerit propter iram contra peccata nostra: aut secundum alia sua iudicia, quæ sunt abyssus multa.

Cõtra principes vsurpantes sibi ecclesiasticam potestatem. Ex hoc autem loco agnoscant schismatici, siue ij principes existant, siue reges, qui ipsi sint, & quatenus eorum potestas extendatur, vt non supra modum super filios Dei, & potestates cœlestes semet ipsos inflantes extollant, cognoscentes de vsuris & matrimoniis, & aliis causis: & insuper audentes dispensare verbum & sacramentum, & instituere sacerdotes & episcopos, & suis impiis, & execrandis decretis diuinas omnipotentis Dei leges peruertere: quoniam ipsi in hoc ipsum tantùm sunt Dei ministri (testimonium dante Apostolo, quem tamen ipsi proferunt pro se contra se) vt exerant gladium in subditos sibi male agentes, & laude præmióque bonos afficiant. Ergo si seipsos inter oues Christi eius sanguine redemptas computant, audiant sui pastoris vocem, cui commendati sunt verbo Dei. Nam ei soli indistinctè dicitur, Pasce oues meas: non has, aut illas, sed oues meas ait. Hoc nulli regum terræ dictum est vnquã, sed soli Petro, quem sui loco relicturus erat Dominus ad regendum populum, quem sanguinis sui pretio creaturus erat, & in illo regnaturus per vitæ & sanctitatis puritatẽ sub noua lege spiritus. Ergo & eis similiter qui in Petri locum & cathedram succederent, ne Dei necessaria erga ecclesiã prouidentia vnà cum moriente Petro interiret. Hoc tamen non verentur asserere hæretici, verè viri Belial, qui omne Christi iugum conantur à se excutere. At quid magis confusum dici aut fingi posset statu Christiano, si nullum visibilem haberet in terris supremũ iudicem, qui assiduè emergentes causas dirimeret, quique ea quæ credẽda sunt indubitata fide, & quæ ad probos mores spectant, determinaret? Vide qua excusatione obtegere errorem suum studuit Saul, causatus populum, absente Samuele, dilapsum, vt sic immolare coactus fuerit. Vt inde capiamus quàm necessario Vicarium sui loco Christus prouiderit, ne populus sine capite rueret in omnem errorum confusionem.

Verùm subdubitabit aliquis, Quo pacto sint omnes terrenæ potestates à Deo, & earum exercitium, cum de quibusdam dictum sit, Ipsi regnauerunt, sed non ex me: principes extiterũt, & non cognoui. *Oseæ 8.* Et Dominus in euangelio, Principes Gentium dominantur eorum, & qui potestatem exercent, benefici vocantur. *Luc. 22.* Nos autem diligenter debemus animaduertere, quòd terrena politia est de iure naturali: quia homo naturaliter est animal sociale. In omni autem societate requiritur vt sit lex, quæ ad conseruandam societatem disponat: & doceat quæ seruanda sint, & econuersò quæ vitanda. Et ad legis custodiam & exequutionem oportet etiam esse legem viuam, quæ est ipse princeps gladium portans, ac per ipsum gladium redigens cuncta (quãdo res ita postulat) per coactionem, & vindictam. Cum igitur à iure naturali sit regia potestas, consequens est vt & à Deo sit, à quo ius ipsum naturale egreditur, quod ratio naturalis docet, ac statuit.

Potestas à Deo, electio personæ ab hominibus. Igitur potestatem esse à Deo ordinatam, planè cernitur. Quòd autem ille vel ille sit in potestate, hoc ab hominibus est. Et iccircò potest in hoc esse error, & malum, videlicet, vt indignus, aut minus idoneus erigatur in regem. At ipsa quidẽ potestas bona est: quia ad bonũ est, & propterea est à Deo. Quòd si illa homò abutatur in malum, hoc non est à Deo, sed ab hominis malitia, quam improbat ipse Dominus.

Bene igitur Apostolus noster qui ait, Omnis potestas est ab ordinatione Dei. Et de his malis, qui indignè & non legitimè dominationem & potestatem sibi vsurparũt, verè ac meritò Dominus ait: Ipsi regnarunt, & non ex me. Principes extiterunt, & non cognoui, id est, non probaui. *Quas potestates neget Deus sensisse.*

De his autem qui potestatem habentes abutuntur potestate, & exercẽt illam veluti Domini, non vt reges, & non vt pastores, qui tãquam patres populi esse deberent, dixit Dominus, Principes Gentium dominãtur eorum: non quidem potestatem reprobans, sed abusum & exercitium malum, non cognoscentium ab ipso Domino ordinatas potestates, non ad dominium, sed ad ministerium.

Nam sicut parentes (vt diximus) deberent esse, & vt pastores. Vnde & olim reges pastores vocabãtur: & qui præcellebant, patres patriæ vocari gaudebant, probantes hoc nomine saltem id quod esse deberent, tametsi non essent.

At quoniam frequenter accidit, vt tyrannicè dominentur: ideo dixit Dominus, Principes Gẽtium dominantur eorum. Et Samuel Israelitico populo regiam legem, sæuitiæ ac tyrannidis fore plenam exposuit his verbis, Hoc erit ius regis qui imperaturus est vobis. Filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites, & præcursores quadrigarum suarum, & constituet sibi tribunos & centuriones, & aratores agrorum suorum, & messores segetum, & fabros armorum & curruũ suorum. Filias quoque vestras faciet sibi vnguentarias, & focarias, & panificas. Agros quoque vestros, & vineas, & olìueta optima tollet, & dabit seruis suis. Sed & segetes vestras & vinearum redditus addecimabit, vt det eunuchis & famulis suis. Seruos etiam vestros & ancillas & iuuenes optimos & asinos auferet, & ponet in opere suo. Greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei serui. Et clamabitis in die illa à facie regis vestri, quem elegistis vobis: & non exaudiet vos Dominus in die illa, quia petistis regem. 1. Reg. 8.

Verum hic subintrat quæstio: Nunquid Tyrannis huiusmodi, qui sibi iniustè vi, aut metu, vsurparunt imperium, parendum sit. Et itẽ possit ne quis detrectare edicta talium, aut interdicta?

Affirmationi videtur cõtradicere, quod in concilio Constañ. determinatum fuit, licet glossa defendatur, sed inepta. Et enim verba Concilij hæc sunt. Quilibet tyrannus potest & debet licitè & meritoriè occidi per quencunque vasallum suum, etiam per clanculares insidias, & subtiles blanditias, vel adulationes, &c. Hæc est positio quæ ibi damnatur. Nec in damnatione distinctio fit inter tyrannum & tyrannum, vt Caietanus commentus est: imo iuxta vim vocis, & communem eius atque vsitatam acceptionẽ, magis de tyranno vsurpatore regni deberet intelligi (quia hic verius est tyrannus) quàm de eo qui iustè obtinuit, licet iniustè se gerat. Certè si hæc distinctio fuisset digna quæ in considerationem venire deberet, non eam tacuissent Patres in eo Concilio. An possit tyrannus impune occidi.

Quare puto hanc opinionem esse noxiam, & seditionis parentem, & iam aliquando eiusmodi fructus quibusdam in locis peperisse.

In quæstione igitur proposita, cum non sit priuati iudicare de principibus, vtrum iure, an iniuria regnent: Et cum Dominus propter peccata populi faciat regnare hypocritam, vt ait scriptura, ita vt etsi ille non iustè imperet ex parte sua, iustè tamen sub eius tyrannide plectitur populus propter peccata propria: Et cum mandatum sit nobis indistinctè obedire principibus etiam dyscolis, id est, grauibus, & difficilibus, & hoc sancti viri fecerint & Dominus Iesus etiam in exemplum nostrum iis potestatibus humiliter sese subiecerit. Non dubito dicendum, etiam his parendum esse. Parendum, inquam, in iis tantum quæ non sunt contra Deum, id est, contra fidem, & fidei legem. Tunc enim illud B. Petri succurrat, Oportet obedire magis Deo, quam hominibus. Iob. 34. 1. Pet. 2. Act. 5.

Neque verò puto cuiquam priuato licere occidere tyrannum quemlibet, si in pacifica sit possessione sui dominatus, & sit armatus, & custodias habens regnet, ac metu gladij sit in pace, & populus ei honorem exhibeat. Nam cum Dominus tentaretur à Iudæis, liceret ne censum dare Cæsari, hoc argumento eorum malignitatem retudit Dixit enim: Ostendite numisma cẽsus. Et cum ostendissent: Cuius, inquit, hæc superscriptio? Et confitentibus illis esse Cæsaris, tanquam ex hoc illos conuicerit, dixit: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo, Ac si dixerit. Vos cõfitemini ĩ publica moneta, quę erat exhibẽda pro censu, Cęsarem esse vestrum in temporalibus principem, illi ergo date honorem & tributum, & cætera quæ illius sunt vestra confessione, Quòd si dixissent. Nos vi ac metu ista cogimur confiteri: respondisset Dominus. Agatis hoc cum illo, vt cũ iudice superiore. Non sum enim ego constitutus iudex super vos: quia regnum meũ non est de hoc mundo. Ad meas oues nunc est cura mea: de his quæ ad iura vestra spectant, aliud & alibi erit iudicium, & animaduersio. Et hæc satis nunc ad quæstionem propositam. Sequitur: Matth. 22.

Reddite ergo omnibus debitum, &c. Constituta ergo rationibus potestate terrena, & ostensa iusta ratione exigendi tributa vt iustè debita, & cætera quæ debentur maioribus, & iis qui sunt in potestate, incipit hortari ad hæc dicens, Reddite ergo omnibus debitum. Hoc enim datur ob ministerium: quia princeps est Dei minister, vt & pœnis malos, & præmiis ac laude bonos afficiat. Et ob hoc meminisse debent principes officij sui, & vt id agant ad quod instituti sunt, videlicet, vt bonos laudent, & malos corripiant: & vt ob hoc ipsum tributa capiant, & non ad gloriam, & luxuriam superexcedentem, vt etiam plusquam oporteat exigant, & onerent subditos importabiliter. Vectigal enim iustè exigitur: quia non absque impensis secura itinera, & transitus à latronibus possunt immunes haberi, & alia prouideri, quæ ad quietem reipub. attinent, & ad decorem faciunt.

Vnde & hic videndum ab optimo principe, ne sint immodica vectigalia, & tributa: & vt hoc fiat, propter quod sunt inducta. Qua in re peccare, valdè graue est, tum quia in multitudinem peccatur: tum verò quia in pauperes. Neque enim vno tantùm modo committitur latrociniũ: imo insignes latrones maximè & plerunque (de malis loquor, & bonos semper cum omni honore excipio) sunt principes, qui cum iudicent & mulctent alios minores qui talia agunt, serio cogitare debent, se iudicem habere in cœlis qui videt omnia, & idem erit testis & iudex, & potentes potenter puniet, ac torquebit, ait scriptura. Timor etiam debetur superioribus, vt anima timeat nec insolescat. Animam dixit, non spiritum. Debetur & superioribus honor: & hic non tam principibus, quàm parentibus & maioribus. Siquidem principes loco parentum esse deberent. Et ob eam causam olim in repub. Romana, qui rectè, & ex pietate administrabant, Patres patriæ dicebantur. Porrò vt rem omnem tãdem absolueret Apostolus pulchrè dixit: Sap. 16.

Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis, Quodcunque enim debitum soluendo extingui- Pro dilectione proximi.

tur,excepto charitatis debito, quod quantò plus ſoluitur, tanto etiam contrahitur arctius & augetur magis:vt cui multum amãdo benefeceris, etiã plurimum benefacere velit. Talis eſt amicitiæ cõditio & natura, vt cui magis debeas, etiam magis debere velis. Nam & dare & accipere beneficia, eſt amicitiæ conſeruatio & augmentum. Cõmendans autem dilectionem hanc, dicit:

Qui enim diligit proximum, legem impleuit. At quomodo, cùm etiam dilectio Dei, imò hæc potiſsimum exigatur, quandoquidem hoc eſt ſummum mandatum? Reſpondetur, Apoſtolum hic loqui de dilectione proximi ordinata, quæ eſt ad Deũ, & propter Deum, ſicut ſcriptum eſt. Ordinauit in me charitatem. (*Cant. 2.*) Vnde bene dicit, *Impleuit*, quia nõ ſatis eſt diligere Deum, niſi & diligas proximum propter ipſum. Conuincitur enim dilectio non plena, quæ ita terminatur in Deum, vt tantum in illo ſolo quieſcat. Sed illa eſt plena & impleta, quæ in ipſum proximum quoque extenditur propter Deum, quem verè ſe diligere multo magis oſtendit, vt debet. Nam ſi hoc propter illud, magis illud. Verùm quia erga Deum vix exercere poſſumus charitatis officia, cum longè abſit à viſu noſtro, & ipſe nullius indigeat: iccirco vt comprobaret dilectionem erga ſe noſtram, mandauit vnicuique de proximo ſuo, id eſt, vt proximo impendamus noſtri erga illum amoris debita officia. Vnde & B. Ioãnes optimè dixit. (*1. Ioan. 4.*) Si proximum quem videmus, non diligimus, quomodo Deum quem non videmus, diligemus? Ac ſi dixerit. Dilectio oſtenditur, imò & nutritur officiis. Officia autem illi nequeunt exhiberi, qui longè à nobis abeſt. Igitur ſi Deum quem videmus in proximo non diligimus, quomodo illum diligimus in ſeipſo, qui remotiſſimus eſt à conſpectu noſtro?

Quòd autem ſit implementum legis, dilectio proximi, probat: quia quæcunque lex mandat, vt; *Non adulterabis, Non occides, &c. In hoc verbo inſtaurãtur*, id eſt, tanquam ad ſummam reducuntur, *Diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Sed quæritur, Quã obrem ait Apoſtolus: Et ſi quod eſt aliud mandatum: quaſi neſciuerit, nunquid eſſet aliud.

Et cur omittit de parentum honoratione, quod erat primum ſecundæ tabulæ mandatum? Et cur non ordinatè enumerat, quæ enumerat, ponens primo? Non adulterabis, & deinde: Non occides?

Et cur de prima tabula verbum nullũ? An (quæſo) primæ tabulæ reſoluuntur in dilectionem proximi, ac non magis in dilectionem Dei?

Porro, cur tanquam vno præcepto concludit, quę videntur duo eſſe, videlicet, Non concupiſces rem, &: Non concupiſces mulierem. Apoſtolus verò ait: Non concupiſces?

Reſpondeo ad ſingula: & ad primum. Cum B. Paulus non hîc vellet adamuſſim docere legis pręcepta, ſed obiter tanquam aliud agenti occurreret de his loqui, non curauit vel numerum ponere, vel ordinem. Et oſtendit ſe quaſi neſcire, quod nõ erat opus docere: nos hic ſuo exemplo docẽs, non eſſe omnia omni loco & tempore adamuſſim exponenda, quæ obiter diſſerenti occurrunt: ſed ex his tantùm accipiendum, quantum ad rem propoſitam ſatis ſit. Et hoc contra illos qui in infinitum quæſtiones quæſtionibus annectere non ceſſant: & volunt ſingula minutatim expendere, vt lectorem confundant, quem per multas digreſſiones verè confundunt, & à re principaliter propoſita auertunt.

De parentum honoratione iam dixerat: Cui honorem, honorem. Quod verò cætera mandata recapitulari dixit in illud de dilectione proximi, ita accipiendum eſt, vt ſentiat de mandatis non primæ, ſed ſecundæ tabulæ. Vel etiam primæ tabulæ mandata quodam modo rediguntur ad dilectionem proximi, vt declarat B. Catharina Seneñ. (*B. Catharina Senen. in dialogo ſuo.*) Denique concupiſcentiæ peccatum rectè diſtinguitur in duo præcepta, propter diuerſa obiecta quę concupiſcuntur, & faciunt diuerſas ſpecies concupiſcentiæ. Nam altera carnis eſt concupiſcẽtia, altera oculorum.

Denique concludit Apoſtolus, dilectionem proximi, ſeu proximo, iuxta græcam literam, malum non operari. Et quòd plenitudo legis eſt dilectio, (*Quomodo plenitudo legis ſit dilectio.*) ſicut declaratum eſt. Cui autẽ dubiũ, quod qui diligit proximum, non operatur malum? quia quod cunque malum excogitari poteſt, aut contra proximum eſt, aut in ſeipſum. Qui autem diligit proximum ſicut ſeipſum vt oportet, diligit Deum ſuper ſeipſum, & ſuper proximum, & omnia illi ordinata ſunt, vt non valeat operari malum, intelligendo ſub opere malo etiam contineri non operari quod bonum eſt. Non enim poteſt diligere proximum, qui ſeipſum non diligit. Nec ſeipſum poteſt diligere, qui Deum non diligit. Hoc enim ipſo quòd Deum nõ diligit, veriſsimè ſeipſum odit, quem tenetur poſt Deum diligere, & in Deo. Vide ergo quomodo plenitudo legis eſt dilectio.

Hic annotandum, perſpicuè intentionem Apoſtoli eſſe, hoc mandatum: Non concupiſces, impleri poſſe, (*Præceptum illud: Non concupiſces, impleri poſſe.*) quanquam ſecus aliquando doceat B. Auguſtinus, locum iſtum aliter quam oporteat, intelligens. De quo tamen alibi latius. Si enim hoc præceptum non poſſit impleri, quomodo verificatur quod ſuperius dixit, Chriſtum veniſſe, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis?

Et hoc ſcientes tempus. Oportet hîc ſupplere, vt ſic intelligas. Et hoc, videlicet quod dixi: Nemini quicquam debeatis, niſi vt inuicem diligatis, debetis exequi & implere, non ſolùm propter ea quæ dicta ſunt, quæ vera ſunt: ſed etiam ſcientes tempus (καιρὸν græcè legitur) id eſt, temporis opportunitatem & occaſionem. Non enim omnia omni tempore æquè conueniunt. Tempus dormiendi noctè: tempus vigilandi, cum dies apparet. Vnde bene ſubditur:

Quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Hoc ergo ſcientes, id eſt, ſcire debentes ab ipſa nimirum lucis apparitione. Pro huius autem loci intelligentia ſciendum eſt, ſomnum metaphoricè ſæpe in ſcripturis intelligi, nec vno tantùm modo. (*Dormire quid ſit in ſcripturis.*) Nam qui mortui ſunt, dormire dicuntur, vt mors ſomni nomine intelligatur, ſicut dixit Dominus: Lazarus amicus noſter dormit: ſed vado vt à ſomno excitẽ eum. Mors enim hominum cum eiuſmodi non ſit, quæ totius hominis deſtruat compoſitũ, propter animam quæ immortalis eſt, & propter ſpem reſurrectionis corporis: & quia ſic dormientes operari vltrà non valent ad meritũ, rectè ſomno comparatur ſecundum fidem, quia veniet qui

ab hoc somno excitabit. Hic est qui & Lazarum excitauit, quinimo & semetipsum, qui & de se dixerat: Ego dormiui, & soporatus sum, & exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me. Et in hunc modum somnus accipitur in veteri scriptura, vt cum
Psal.126. dicitur: Cum dederit dilectis suis somnum.

Alio modo capitur somnus, & intelligitur respectu operarum, quæ à nobis in hac vita exiguntur ab ipso Domino, vt idem sit dormire, quòd nō operari. Et contra, vigilare, idem est quòd operari.
Matth.25. In quo sensu nobis dicitur, Vigilate: quia nescitis diem neque horā. Hoc enim verbo iubet vt operemur, sicut & alibi exprimit: Operamini dū dies
ioan.9. est. Veniet nox quando nemo poterit operari. Ergo dormire dicuntur, qui non operantur præcepta Dei. Et siquidem hoc noctu agunt, minus malum est, propterea quòd excusari possunt à defectu lucis. Sic enim fuisse in nocte dicūtur, qui præcesserunt aduentum Christi veri Solis, qui & de se
ibid.c.8. ait: Ego sum lux mundi. Et in Sapientia cap. 6. loquuntur tales, Sol intelligentiæ non est ortus nobis. Ergo cum iam Christus aduenit, non est horā noctis, sed diei & lucis, si cum elapso iam tempore conferatur. Olim erant figurarum & vmbrarū plena omnia: quibus obtecta veritas, in his non elucebat. At postquam Christus nobis ortus est, iā in resurrectione sua diluculum tempus venit, vt surgamus à somno pigritiæ & nequitiæ, & induamus vestes verarum virtutum honestas & nuptiales. Lucis enim splendor, qui per euangelium corda nostra illustrauit, vetat ne dormiamus vltra in operibus tenebrarum, sed epulemur manducantes sanctè cibum, qui roborat ad perfectam operationem. Manducātes inquàm dignè, ne infirmi efficiamur & imbecilles, ac dormiamus, sicut faciunt multi, teste Apostolo. Bene ergo sequitur:

De tempore gratiæ aliam vitā & alios mores postulante.

Nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus, &c. Nox præcessit, &c. Licet quidam legant; nox processit, sed rectè se habet; *præcessit.* Et pro intelligentia sciendum est, tria tempora esse distinguenda. Primum quod ante Christum præcessit. Secundum post Christi aduentum præsentis sæculi. Tertium est futuri sæculi. Primùm ergo tempus dicitur noctis: quia non clarebat tunc Sol veritatis & iustitiæ. Secundum verò duos habet respectus, alterum ad tempus quod præcessit, alterum ad id quod sequetur in futuro sæculo. Si igitur conferatur cum priore tēpore, respectu illius dicitur dies: & ita hîc accipit Apostolus. Si verò conferamus cū futuro sæculo, potest adhuc dici nox: quia lux ista gratiæ, quæ nobis interim effulget, est instar tenebrarum respectu futuræ lucis in gloria, & il-
Luc.2. lius luminis gratiosi & gloriosi. Vnde Dominus
1.Pet.1. hoc tempus per vigilias noctis distinguit. Et pastores dicuntur custodire vigilias noctis. Et B. Petrus sermonem propheticum quasi lucernę assimilat lucenti in caliginoso loco, hoc tempus huius noctis adhuc indicans. Quare & hoc tempus rectè diluculo comparatur, quasi de nocte aliquid,
1.Cor.13. & de die similiter participans. Videmus enim nūc
Iob.7. per fidem, & non per spem, sed per speculum in
Oseæ.6. enygmate aliquo. Vnde Iob ait: Visitas eum diluculo, & subitò probas illum. Et Oseas: Quasi diluculum præparatus est egressus eius: Ideo rectè ait, Apostolus:

Nunc, id est, quando apparuit gratia Dei in Filio suo, *propior est nostra salus, quàm cum credidimus.* Cœpit enim aliquo modo Iudæis appropinquari salus, cum cœperunt credere Messiæ venturo, & gloriabantur dicentes: Nulla est tam grandis natio, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis. At nondum erat tēpus veræ & perfectæ appropinquationis per fidem, & vberiorem gratiam, sed quando clamare cœpit magnus Præcursor: Appropinquauit regnum Dei. Matth.3.
Et ipse etiam Christus, & Apostoli ipsi idem prædicarunt: & sic expansum est illustrissimum in toto orbe euangelium. Tunc nox præcessit, id est, euanuit: tunc dies appropinquauit, quia (vt diximus) in diluculo erat. Nō igitur vera nox, sed nec adhuc perfectus dies: sed expectatur post hoc sæculum. Est nihilosecius tempus surgendi à somno & operandi appositum & commodum. Vnde cōgruè sequitur,

Abijciamus ergo opera tenebrarum. Opera tenebrarum sunt opera ignorantiæ, & peccati. Nam tenebræ dicuntur ignorantia, & peccatum. Opera tenebrarum sunt etiam opera malorum dæmoniorū, & peruersorum hominum, qui & ipsi vocantur tenebræ. Sicut dixit Dominus, Hæc est hora vestra, Luc.22.
& potestas tenebrarum.

Et induamini arma lucis. Arma lucis sunt fides, spes, charitas, vigilantia, perseuerantia, & huiusmodi. In his enim honestè ambulamus, *sicut in die*, id est, decenter, quemadmodum exigit ipsum diei & lucis tempus. Multa enim fiunt nocte licitè, quæ facilè condonantur propter temporis conditionem. Induetur homo nocte vestibus vilibus, fortassis & laceris, quibus illum puderet vti illucente die. Et ob eam causam cum dies succedit, sumit elegantiores, nitidiores, & pretiosiores. Sic enim seruatur honestas, & personæ decorum. Talis erit homo nouus in Christo, scilicet, indutus vestibus nuptiarum, id est, clarioribus virtutibus fide, spe, & iustitia perfecta: quia dies est. Et his vestibus honestè ambulabit: quoniam honorabilis est sponsus, & amat sponsam, in qua iam non sit macula neque ruga. Habet enim ille diuinus Sponsus elegantes secum formarum spectatores, nimirum Angelos, qui nesciunt noctem, & nocturnas abominantur inhonestates. Alibi etiam Apostolus dicit eleganter in hunc sensum: Qui dormiunt, nocte dor- 1.Thess.5.
miunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Perinde ac si dixisset, eos qui decenter & honestè dormiunt, nocte solitos esse dormire. Nox enim ad quietem & laboris remissionem ordinata est, Et similiter qui sunt, ebrij honesta ebrietate, sunt nocte ebrij, non die. Nos autem qui diei sumus, sobrij simus, induti loricam fidei, & galeam salutis. Hæc enim sunt arma lucis. Vnde prosequitur declarans opera tenebrarum:

Non in comessationibus. Græcè κώμοις, id est, superfluis conuiuiis. Comos enim deus erat temulentiæ. *Et ebrietatibus.* Hęc sunt opera noctis, quæ & in noctem peccatorum inducunt, videlicet, excessus in comestione & potu, cui rei multum seruiunt assiduè epulantes & ebrij, quos hic notat Apostolus. Et quia hinc sequuntur cæteræ libidines, bene sequitur: *Nō in cubilibus & impudicitijs.* Et quia opera tenebrarum & carnis sunt etiam ad contentio-

nes,& æmulationes, & ipsi in huiusmodi tũc passim peccabant,rectè & opportunè addit.*Non in cõtentione,& æmulatione*,vt hinc accipiat occasionem sequentis exhortationis.

Sed induimini dominum Iesum Christum.

Hîc opponit omnibus tenebrarum operibus indumentum domini Iesu. Qui enim induit illum, omnia quę sunt veteris hominis exuit,& quæ sunt noui induit.Hęc indumenta sunt heroicæ summę virtutes,lucidæ & conspicuæ, tum quia Dominũ ipsum respiciunt oculo altó ac sublimi:tum etiam quia & ipsum proximum.Qui enim Christum induunt,lucem induunt,& lux fiunt aliis ad rectum iter mandatorum Dei.

Et quia posset quis dicere:Ita ne debemus prorsus spernere corpus nostrum,nec illud tueri? Aut negligere pariter propagationem debemus: quia dicit non in cubilibus? Absit.Sed audi quid adiungit.*Et carnis curam ne feceritis in desideriis*, siue cõcupiscentiis,id est,nolite tueri ac curare carnem, ita vt erumpat illa contumax in concupiscentias improbas.Ac si dixerit,hactenus curandam esse,quatenus sobrietas patitur, & cuiusque status conditio, vt scilicet seruiat caro spiritui,spiritus autem Deo.

CAP. XIIII.

INfirmum autem in fide assumite,non in disceptationibus cogitationũ.Alius enim credit manducare se omnia. Qui autem infirmus est,olus manducet. Is qui manducat,non manducãtem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet.Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem:Potens est enim Deus statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem,alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet.Qui sapit diem,Domino sapit:& qui manducat,Domino manducat.Gratias enim agit Deo.Et qui non manducat:Domino non manducat,& gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur.Siue enim viuimus,Domino viuimus:siue morimur, Domino morimur.Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est,& resurrexit:vt & viuorum & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi:scriptum est enim, Viuo ego dicit Dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. Ita vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo.

INfirmum autem in fide,&c. B. Paulus hoc in loco ad eorum contentiones descendit,quę ab improbis & pestiferis procedebant æmulationibus,dum non rectè conuenirent Iudæi & Gentiles, sed alteri in alteros inflarentur aut spernendo immisericorditer,aut iudicando insipienter,super bè autem ex vtraque parte. Erant enim Gentiles qui credebant,id est, ex fide reputabant (Ideo est vox græca πιστεύει,id est,credit) manducare omnia, id est, credit non esse in fide Christi vllam ciborum discretionem,vt alius esset immundus, alius verò mundus.Et verè nulla est discretio: quia omnis creatura Dei munda.Nam munditia & immũditia à duobus esse potest,Aut natura, Aut prohibitione.Non quidem natura, cum omnis creatura Dei bona sit.Non vlterius prohibitione: quia iam lex in huiusmodi quæ erant elementa & vmbræ futurorum,cessauerat,& locum dederat Christo,qui potest mundare omnia, quod lex non poterat. Sed non omnes habebant hanc scientiam. Ideo & tunc erant infirmi in fide qui metuebant, vbi omnis timoris cessauerat ratio:& volebãt semper manere in legis lacte & elementis. Quare à multis ciborum generibus abstinebant,eos discernentes iuxta legis præscripta. Et ij manducabant olera,Vnde spernabantur à Gentibus tãquam insipientes,& qui nescirent fidei veritatem. Illi verò contra iudicabãt Gentes quasi legis temeratores, idque imperitè,cum lex suum vigorem iam amisisset.Quamobrem Apostolus occurrens huiusmodi disceptationibus,Primò satagit,vt succurrat infirmo in fide,ne contemnatur: quia Dominus nõ contemnebat illum.Ideo ait:

Infirmum autem in fide assumite,aut suscipite,vt legit B.Augustinus, siue sustentate misericorditer. Tales debemus esse in illos,qui infirmi sunt in fide.Non enim extra fidem sunt, qui licet veritates fidei non omnes habeant, tamen quæ sunt manifestè determinata recipiunt. Firmitas autem fidei intelligitur secundum intensionem in corde, qua suscipiuntur credenda.Talis fuit fides Abrahę,qui contra spem in spem credidit plenissimè persuasus de omnipotentia Dei. Vnde qui est infirmus in fide secundum intensionem, etiam plerunque est secundum extensionem, eorum videlicet quæ credenda sunt secundum veritatem. Nam fides parum intensa intus (quia caret luce monstrante limpidè veritatem) non facilè ac benignè admittit omnia quæ proponuntur, sed oportet captiuare intellectum:cuius rei non indigent qui fide pollent, & iam firmi sunt. Nam ij penè vident quæ credunt & facillimi sunt ad credendum omnia: quia in eis est dilectio Dei, quæ abiicit affectus inordinatos,vnde & clarius lumen habent interius. Propterea & de charitate dicitur, quòd credit omnia. *1.Cor.13.*

Pro pace ecclesiæ tolerandos esse infirmos.

At Iudæi illi suiipsorum & suæ Gentis amantes, aspergebantur tenebris huius affectus, & infirmi erant adhuc in fide,non tamen omnino reprobi, sed tolerati ad tempus in sua infirmitate, assumendi à Deo.Itaque suscipiendi erant ad tempus, & non spernendi,quoadusque securis ad radicem poneretur,id est,donec perfecta fieret determinatio ab Apostolis,& per illam abscisio illorum foliorum legis, quæ sine fructu erant & succo verita-

tis. Et ideo prohibet ne illi veniant in diiudicationes disceptationum. Quilibet enim diiudicabat veritatem esse in parte sua: vnde contętiones oriebantur, quæ Christianos minime, & potissimum initio nascentis ecclesiæ, dicebant. Quamobrem admonet Apostolus, vt Gentilis manducans non spernat Iudæum non manducantem. Et non manducans Iudæus Gentilem manducantem non iudicet: quia Deus assumpsit illum vt filium per euangelium in Christo. Assumpsit autem inserendo in oliuam bonam, & in radicem nō legis, sed patriarcharum & Abrahæ fidelis, in quo velut in typo fides incœpit. Fide enim ab initio iustificatus est, & non ex operibus legis. Vnde & in gratiam christianæ tranquillitatis & concordiæ, quæ inde perturbabatur, excandescens, rectè corripit temeritatem iudicantis, & ait:

Reprehenditur iudicium Iudæorum in Gẽtes.

Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Vt ostendat non solùm peccatum falsi, sed etiam illegitimi iudicij, vt pote ab eo, ad quem iudicare nō attineat. Ideo dicit: Tu quis es, qui iudicas alienum seruum cum non sis pastor, aut dominus eius: ac propterea non tibi stet aut cadat, sed domino suo? Græcè legitur proprio Domino. Hic est Christus Creator noster ac Redemptor, cui stamus, & cadimus. Potest autem, imo & præcepto euangelico obligatur, frater fratrem admonere & corripere, sed fraternè & modis debitis, & nō vt superior etiam iudicare. Sed ne videatur Apostolus concedere in ea libertate manducandi esse peccatum, addit:

Stabit autem: Potens est enim Deus statuere illum, siue stabilire. Nota vt à potentia concludit effectum. Et benè consequitur penes Deus tamen, vt quod potest facere, etiam faciat, quoad beneficentiam & misericordiam pertinet, quādo ex parte nostra non ponitur obex, aut res non sit per se indecens. Sic & superius argumentatus est de Iudæis, quòd si non permāserint in incredulitate, & ipsi inserentur. Id autem quamobrem? quia, inquit, potens est Deus inserere illos.

A legis veteris obligatione absoluuntur Christiani, non à luctu euangelico.

Annotandum est autem hoc in loco, ea quę dicit Apostolus hîc & alibi de cibis, malè seruire hęreticorum ventri & ingluuiei, qui abstinentiam & omnem ciborum delectum prætextu carnalis suæ libertatis improbant. Non enim Apostolus quenquam à Christiano luctu soluit, sub quo ieiunia continentur: sed solummodo ab obseruantia veteris legis, & ne dicatur vllus cibus immundus. Nam per Christum cuncta sunt munda, si modo qui manducat fuerit mundus. Verùm alia quæstio est de abstinentia & luctu, quem qui non probāt, statum veri Christiani improbant, & crucis Christi nolunt esse participes. Et qua tandem frōte sperabunt se posse æternæ consolationis esse participes? Ipsemet enim Dominus dixit: Beati qui lugēt, quoniam ipsi consolabuntur.

Nam alius iudicat diem inter diem, &c. Apostolus prosequitur eandem exhortationem, adiungens alium casum, quòd quidem iudicabant diem ad diem. Et quidam iudicabant omnem diem. Est enim propositio casus qui accidebat, & non redditio rationis superioris dicti. Vnde græcè non legitur. *Nam alius*, vt videatur cōnecti superiori dicto, tanquam redditio rationis, sed legitur. *Alius quidem iudicat, &c.* Iudicare diem ad diem erat censere aliquem diem alij diei præferendum suapte natur. v. g. Iudicabant sabbatum, & alias legum solennitates, & neomenias, & quæ legis erant onera etiam libertate Christi iam exorta, perpetuo seruāda esse & portanda, ac si serui perpetuò futuri essent, & nunquam liberandi per Christum. Hæc tamen eorum fides similiter & error, ad tempus fuerunt illis permissa, vt non præcipitarentur qui erāt infirmi in fide. De qua tamen re conqueritur Apostolus ad Galatas. Dies (inquit) obseruatis, & menses, & tempora, & annos, videlicet, in lege præscriptos. Sed hoc dicebat Gentibus: quoniam etsi ad tempus tolerati sunt Iudæi, qui hæc seruari debere putabant, excusante illos consuetudine ac lege: Ipsæ tamen Gentes non erant tolerandæ in eo, à quo paulò post erant ablactandi Iudæi, sed nondum tempus maturum aduenerat statuendi, & decidendi hanc veritatem, ne multi eorum adhuc infirmi in fide inciderent in scandalum, & perderentur.

Quid est diem inter diem iudicare.

Galat. 4.

Vnusquisque in suo sensu abundet. Hanc B. Pauli admonitionem ad sedanda vtriusque partis dissidia, quidam ineptè intelligentes, crediderunt factam vnicuique ab illo circa hoc liberam potestatē statuendi quod magis placeret, & sic in sua deliberatione permanendi: imo vt abundaret quilibet in suo sensu, id est, abundantius hæreret. Et hoc intelligendum esse in iis quæ ad fidem non spectāt, docuerunt. Sed hoc longè abest ab apostolico spiritu, vt talia scilicet moneat quæ duritiam pariunt, & sunt ad confirmationem falsitatis, & contentionum præbent fomenta: cum econtrariò præcipiatur. Ne innitaris prudentiæ tuæ. Et præterea, Ista quæstio in re proposita, erat de pertinentibus ad veritatem euangelij, & sic ad fidem per se: licet nōdum exigeretur à Iudæis vt res fidei propter infirmitatem eorum.

Prou. 3.

Igitur alia est expositio, nimirum debere vnunquenque in suo sensu abundare in gloriam Dei, videlicet, vt quod credit, ad Dei gloriam illud ordinet. Mihi aliquando, antequam græca consuluissem, non displicuit hic sensus, vt videatur Apostolus ita admonuisse, non quidem vt quisque retineret sensum suum, sed vt manens in suo sensu abundaret, videlicet, charitate in proximum ad ædificationem, non ad destructionem, ne per contentionem vinculum charitatis solueretur. Et hoc est abundare apud B. Baulum, vt vbi ait: Quoniā æmulatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite vt abundetis.

Quid sit in proprio sensu abundare.

1. Cor. 14.

Hic quidem sensus in se est vtilis in morum disciplina. Sed aliud profectò hoc in loco sensit B. Paulus: quia nullum hic verbū legitur, quo significetur abundare, sed positū est πληροφορείσθω, hoc est, satisfaciat, aut cōfidat, seu plenissimè persuasus sit. Nam & interpres supra, cum de Abrahæ firma fide loqueretur Apostolus, verbum πληροφορηθεὶς vertit, plenissimè sciens.

Hic ergo verissimus est huius loci sensus, quòd quilibet qui in sensu suo manet, ita debet manere, vt reuera sit persuasus, & satisfaciat saltem sibiipsi hoc est, vt videat ne zelo nimio, & contentionis studio velit custodire positionem ad victoriam: & ne coram aliis ferat confusionem ignorantiæ, ea pertinaciter defendat, in quibus tamen sibiipsi nō

satisfacit. Nam vt quidam rectè ait: Leuis est ei cõsolatio, qui in semetipso conscientia testè confusus est, licet ab aliis ignoretur. Nam & scietur aliquando cum maiore confusione, & fortasis iam scitur à plerisque. Oportet ergo vt qui vult custodire sententiam suam in suo sensu, verè sic se habeat intus in conscientia, vt sit certus se simpliciter ambulare. Cui si aliquando patuerit veritas, sit paratus decedere de sententia, & oblatam amplecti veritatem. Et in hoc interim satisfaciat sibiipsi id est, conscientiæ suæ, certò sciens id quod tenet, apparet sibi verum, etsi fortè sit falsum. Id enim interdum siue per humanam ignorantiam ac tenebras, siue propter rei difficultatem & obscuritatem non licet discernere. Qui igitur sic errat non affectatè nec pertinaciter, solummodo falsus colore veritatis (quia hoc humanæ conditionis est) dignus est venia. Quis enim tanta vnquam fœlicitate præditus nominari potuit, seu etiam potest, qui in nullũ sit lapsus errorem? Autores sacræ scripturæ semper excipio. Id ergo vigilanter quisque attendat, ne adsit malitia, aut studium conuentionis, & cupido gloriosæ: & se huius animi esse certitudinem habeat.

Quid obseruandum sit in disceptationibus circa theologicas quæstiones.

Et hic est elegãs & pulcherrimus Apostoli hoc in loco sensus, quem vtinam amplectaremur omnes. Non equidem essent tot opinionum turbæ, non tot contentiones, quæ christianam charitatem, si fortè non scindunt, certè non parum diminuunt. An non quod Patrum nostrorum multis lachrimis ac sudoribus ædificatum est, huius inobseruantia præcepti labascit, & in interitum tendit? Vtinam hoc verùm non esset plus satis. Nam quanta sunt dissidia nata in ecclesia ob istum zelum? Et quot sectæ propter varios à singulis ordinibus selectos doctores? Inde Thomistæ, & Scotistæ præcipui vigent, qui aluerunt acres inter se controuersias, dum plus valet Doctoris apud vnũquenque, quàm veritatis autoritas, & ecclesiæ sanctæ perseuerans diuturnus vsus. Nam de immaculata cõceptione immaculatæ Virginis Matris Dei & aliis huiusmodi, quot exorta sunt scandala in ecclesia Dei? Et vtinã finis aliquãdo. Ergo vt per omnia confirmetur hęc exhortatio, ne sensuum diuersitas dissidiũ pariat charitatis, addit suasionem ex dictis, & ait:

Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui manducat. Domino manducat. In græcis legitur etiam illud. Qui nõ sapit, Domino non sapit. Et commodè quidem. Similiter: Qui manducat, Domino manducat. Et sic econtrario: Qui non manducat, Domino non manducat. Nam quisque gratias agit Deo. Diximus diem ad diem iudicare, non esse aliud, quàm diem super aliam diem esse obseruabilem sua nobilitate ac dignitate. Idem est etiam sapere diem, id est, probare & præferre. Et manducare, nihil aliud est, quàm putare liberè posse sumi quemcunque cibum, etiam à lege antiqua vetitum. Sensus ergo est:

Qui sapit diem, id est, probat obseruantiam dierum, *Domino sapit*, hoc est, propter Dominum obseruat, tanquam seruiens Domino, putans in hoc se obsequium præstare Deo. Et similiter accidit in manducantibus: quia Domino, id est, propter Dominum quilibet id agebat, cum gratias ageret. Et hoc Apostolus ponit esse vniuersaliter apud illos, quid ex debito debere esse prædixerat, & quod inuicem quisque debebat esse persuasus de altero. Quo stante, meritò cessare deberent contentiones: quia vnusquisque in vnum tendebat, id est, in laudem Dei, & parũ interesset (donec fert Deus) an quis obsequatur illi vno modo, an verò alio, si tamen putat certo modo seruiens, gratiorem se illi fore. Omnia tamen absque proximi offendiculo agat.

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur, &c. Quia nullus est iam suæ potestatis suique iuris postquam redemptus est à Christo, vt testatur etiam alibi Apostolus: Empti enim estis pretio magno, & non estis vestri, &c. Vnde non sibi debet viuere, nec sibi mori, id est, suo arbitrio in cõmodum suum, & in gloriam suam. Loquitur enim de corporis vita & morte: quia Dominus, vitę nostræ & mortis nostræ est Dominus. Illius enim sumus siue viuentes, siue morientes. Nam in hoc Christ⁹ resurrexit, vt dominetur viuis & mortuis. Non est factus ille Dominus solummodo viuentium, sed mortuorum: quia regnum eius æternum est, & super omnes.

Sed quomodo dicetur Dominus mortuorum & viuorum, cum Christus ipsemet in euangelio dixerit: Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium? Respondetur, quòd Dominus Deus benedictus non potest esse Deus mortuorum, id est, eorum qui perfecta morte essent mortui, id est, secundum animam & secundum corpus, vt putabãt hæretici. Nam mortui vox in scripturis est valdè æquiuoca, iuxta variam hominum acceptionem. Vnde dicit Dominus, Sine mortuos sepelire mortuos suos. Non obsto etiam, si quis mortuos eos intelligat, qui cum Christo per baptismum mortui sunt: quia iam illi non viuunt, sed viuit in eis Christus. Alij autem dicuntur viuere, qui adhuc sunt in suæ carnis potestate, qui similiter & Christo viuunt, qui & viuis & mortuis dominatur. Et enim viuentes & moriẽtes acquisiuit: ita vt & qui viuunt, Domino viuant ad eius gloriam, sed alio modo quàm illi mortui, qui crucifixerunt carnem suam cum vitiis & concupiscentiis suis, vt ait ad Gal.

Luc. 20.

Mortui vox æqui uoca in scripturis.

Cum verò notum esset, quosdam eorum nõ ambulare secundum hanc doctrinæ formam, sed ex Iudæis erant, qui iudicabant arroganter & imperitè Gentiles: & ex Gentibus qui spernebant immisericorditer Iudæos infirmos, ideo aduersus omnes addit? *Tu autem quid iudicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus, &c.* Et pro hoc affert scripturam dicentem, *Viuo ego dicit Dominus, &c.* Verba autem scripturæ pulchra sunt admodum, & Apostolicam de Christo doctrinam confirmantia, apud Isaiam. In memetipso iuraui. Egredietur de ore meo iustitię verbum, & non reuertetur: quoniam mihi incuruabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Apostolus dixit: Viuo ego dicit Dominus in Isaia: In memetipso iuraui. Expressit enim Apostolus iurisiurandi modum, quo Deus vtitur in scripturis. Item quod Isaias dixit: Et iurabit omnis lingua per nomen meum. Apostolus dixit: Confitebitur Deo, nimirum ipsi Christo. Quia iuramentum est species

Isa. 45.

cies confeſsionis diuinæ,& ſub religione compre henditur. Cur igitur omnino prohibent iſti hæretici iuramentum,cum in prophetia ſit,quòd per illud confitemur ipſi Deo? Licet enim ipſe Pater loquatur dicens. Egredietur de ore meo Verbum iuſtitiæ,id eſt, Chriſtus iuſtitia noſtra, & non reuertetur, id eſt, non ceſſim ac retrorſum redibit abſque fructu: quoniam mihi incuruabitur omne genu. Id enim erit ante tribunal Chriſti : quia qui curuabũt ſe ante Chriſtũ,etiam ante Patrẽ ſe curuabũt.Quandoquidẽ tunc clarificabitur à Patre in cœlis,ſicut ipſe clarificauit Patrẽ in terris.Et vnuſquiſque,videlicet eorũ qui priuati ſunt, nec gerũt perſonam intendẽtis vel ſpeculatoris,vt ſunt prælati & magiſtri,reddet ante tantum tribunal de ſe rationem.Prælati autem & de ſe & de aliis,qui illorum regimini ſubiiciuntur. Quod ſi diligenter perpenderent hodie multi,non tanta facilitate(ne dicam ſimonia & ambitione, per fas & nefas) ad eccleſiaſtica ſacerdotia irruerent, nulla ratione habita ætatis,eruditionis,probitatis vitæ atque integritatis,quæ tamen ſumma in iis qui præſunt.pro dignitate gradus neceſſariò exigitur. Itaque cõpeſcit vnũquẽque Apoſtolus,ne propter conſeruum & confratrẽ nimiam curã ſuſcipiat,& ſupra quàm deceat.At quãtum,obſecro,hac in parte peccatur, cum reperiãtur non pauci qui ſolicitè curant aliena,& quæ ad ſe minime pertinent : propria verò miſerè negligunt. Porrigit ergo huic malo remedium Apoſtolus,& ſubiungit:

Non ergo amplius inuicẽ iudicemus. Sed hoc iudicate magis,ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum. Scio,& cõfido in Domino Ieſu,quia nihil cõmune per ipſum:niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi cõmune eſt. Si enim propter cibũ frater tuus cõtriſtatur : iam nõ ſecundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt.Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. Non eſt enim regnum Dei eſca & potus: ſed iuſtitia , & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto,placet Deo,& probatus eſt hominibus.Itaque quę pacis ſunt, ſectemur:& quæ ædificationis ſunt,inuicem cuſtodiamus. Noli propter eſcã deſtruere opus Dei. Omnia quidem ſunt munda : ſed malum eſt homini qui per offendiculum mãducat.Bonum eſt non manducare carnem , & non bibere vinum , neque in quo frater tuus offenditur , aut ſcandalizatur , aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipſum , habe coram Deo. Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat. Qui autem diſcernit, ſi manducauerit damnatus eſt : quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

Non ergo amplius,&c. Concludit ex dictis B. Paulus,non debere illos vlterius mutuis iudiciis rixari,quoniã hoc eſſet iudicare de ſecretis cordis: Sed vt illud potius iudicent,hoc eſt, rectum cenſentes probent,ſeu conſtituant, non eſſe ponendum fratri offendiculum,aut ſcãdalum.Offendiculum eſt, quo aliquis in via detinetur, ne vltrà progredi valeat.Et ſcandalum , quo offendentes ſæpe cadunt. Qui enim ſpernit,ponit offendiculũ:quoniam qui ſpernitur, triſtitia afficitur: vnde ſæpe retrahitur à ſeruitio Dei,ac per hoc ſæpe corruit.ita vt offendiculum vertatur ei in ſcandalum. *Contra Gẽtes quæ ſpernebant infirmos Iudæos.*

Verùm ne taceret quod erat ſecundũ veritatem: quò aliqui ex illius teſtimonio errorem recognoſcerent,& ita non paterentur offendiculũ,aut ſcandalum,dixit:

Scio & confido in Domino Ieſu,id eſt,perſuaſum,ita vt fidenter valeam dicere in Domino Ieſu: quia in eo certior factus ſum. Aut, quia hæc fuit virtus Ieſu. videlicet,mundificãdi omnia. Certus inquam ſum, *quòd nihil commune eſt per ipſum*,melius *per ſe*.i. ſuapte natura nihil eſt immũdum . Id enim eſt hîc commune quod immundũ,prophanum,non ſanctum. Quoniã omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.In latinis legitur,Nihil cõmune per ipſum, videlicet,Ieſum qui mundauit omnia. Sed priori ſenſui magis congruit quod ſequitur.

Niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Ac ſi dixerit,Per ſe quidem & ſuapte natura nihil eſt commune,ſed exiſtimatione fit commune: quia error conſcientiæ facit legem erranti. Quod enim putat quis eſſe contra Deum, & facit , peccat:quia quod ex ſe eſt, paratum ſe oſtendit facere cõtra Deum,quo animo iniquus conſtituitur. Addit etiam,vt ſuadeat non eſſe in huiuſmodi infirmitate ſpernendum fratrem: quoniam non is ambulat ſecundum charitatem, qui fratrem triſtitia afficit:quia firmum membrum infirmo membro triſtitiam inferre non ſolet, ſed blandè palpat & fouet . Adiecit potentiſsimam atque efficaciſſimam perſuaſionem inquiens: *Error conſcientiæ peccatũ parit.*

Noli cibo tuo perdere illum , pro quo Chriſtus mortuus eſt. Ac ſi dixerit:Non facis aliquid magnum , ſi per modicam abſtinentiam cuiuſpiam cibi curas obſequi fratri tuo,cum tanti fuerit ille apud Chriſtum, vt non dubitauerit ipſe pro eo mortem oppetere. Perdebatur autem Iudæus infirmus,ſi Gentilis coram Iudæo vſus eſſet ſua libertate comedendi ſine diſcretione.

Primò quia ob hanc iniuriã ſeparabat ſe Iudæus à communione fidelium , & blaſphemabat Chriſtum cum ſua eccleſia,& ita peribat . Tũ verò quia ex ipſa contentione naſcebatur apud eos,qui foris erant,occaſio deridẽdi eccleſiam,in qua eſſent huiuſmodi diſſidia,& ita blaſphemandi Chriſtianam doctrinam,ac legem:ideo adiecit,

Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum, præcipiẽs ne detur occaſio iis qui foris ſunt, blaſphemandi bonum noſtrum.i.bonum eccleſiæ commune, quod eſt Chriſtus,& per illum ineffabilia Spiritus ſancti dona. Vel bonum noſtrum.i.euangelicam doctrinam,quæ per contentiones Chriſtianorum , dum alius quidẽ vnum,alius itẽ aliud ſentit & prędicat, vituperatur nõ abſq; blaſphemia,cum ſit doctrina

Dei. Et ideo magnum est prælatorum peccatum, qui suo pessimo exemplo dant occasionem hæreticis & schismaticis contemnendi, & blasphemandi ecclesiam Dei. Et ne quis diceret quòd in abstinendo, vel non abstinendo consisteret salus & regnum Dei, respondet:

Non est enim regnum Dei esca & potus. Et hoc est quod aliâs aliis verbis declarauit, dicens: Esca autē non cōmendat nos Deo. Neque enim si non manducauerimus, videlicet, amittemus gratiā Dei. Neque si manducauerimus, abundabimus. Voluit ostendere quòd non in iis de se consistit regnū Dei, quæ sunt adminicula vel ad bonum, vel ad malum ob circunstantias, & finem ipsum: & ideo nisi sint præcepta ab ecclesia, manent inter indifferentia. Sunt enim hæc iudicanda secundum charitatem, quæ ædificat: & item secūdum ea quæ inde sequuntur, vt sic censeantur vel bona, vel mala. Nam hoc est regnum Dei, videlicet,

1.Cor.8.

Iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Per iustitiam intellige legē charitatis. Hæc est enim perfecta iustitia, vt rectè ait B. Augustinus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. Alibi Apostolus dixit, quòd fructus spiritus sunt charitas, gaudium, pax, &c. Hîc ergo dicit iustitiam pro charitate. Neque potest esse sine gaudio charitas: quia spem secum habet possidēdi dilectum, quem hîc videt oculo fidei, vnde pax in corde gignitur. Sic enim gauisi sunt discipuli viso Domino. Audierunt enim: Pax vobis. Diffusa est (vt diximus) diligenti Deum ipsa charitas per Spiritum sanctum inhabitantem in nobis. Porrò magna est differentia inter gaudium & gaudium, & inter pacem & pacem. Est gaudium & pax ex mundo, & est ex Deo, & Spiritu sancto. Ac tātò hæc pax & gaudium perfectius, quanto præstat carni Spiritus, & terrenis supereminēt cœlestia. Apostolus ergo vt idem suadeat, in esca & potu non consistere regnum Dei: quia iis vtimur ad charitatem Deo ostendendā tanquam instrumentis, adiecit commodissimè.

Gal.5.

Gaudij & pacis differentiæ.

Qui enim in hoc seruit Christo. In iis, inquit, quæ pertinent ad proximi ædificationem, vel confirmationem, obsequendo illi. Et dicitur seruire Christo: quia ecclesia tota Christus est. Et ob eam causam græcè prę ponitur articulus, Christo. Cum ergo seruiens & ministrans Christo, placeat Deo, iam optimè sequitur & ex ordine, quòd faciens in gratiam proximi (quod est infirmari cū illo obsequij gratia) *placet Deo*, Ipse enim Deus misericordiam vult, & non sacrificium. Et Christus dixit: Volo Pater, vt vbi ego sum, illic sit & minister meus. Et alibi: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Vnde concludit egregiè:

Matth.9.
Ioan.17.

Itaque quæ pacis sunt sectemur, &c. Vt non destruatur opus Dei, quod est ipsius ecclesiæ constructio, propter escam, id est, propter obseruationes illas, quæ circa escam sunt, vel edendo, vel abstinendo. Non enim propter escam ecclesia est, sed esca propter ecclesiam. Et ne quis obiiceret, An non mihi licet manducare? An non Christus mundauit omnia? Cur igitur libertas mea perire debeat propter stomachum fratris? Respondet, Verè omnia sunt munda. Et hac consideratione tibi manducare licet. Verùm quia manducando hæc munda, contingit fratrem tuum infirmum offendi, pro quo Christus mortuus est, malum tibi redditur manducare ista, tametsi mūda: quia tu non misereris fratri tuo infirmo. Quamobrem bonum redditur non manducare carnem, & non bibere vinum: neque quid aliud in quo frater offenditur, vt sic desistat ambulare in via Dei. Aut scandalizatur, vt sic cadat & ruat. Aut infirmatur, vt propterea tepidè prosequatur iter, quod cepit in Christo. Et ne quis veritatē rei opponeret, quæ videtur esse manifestanda, & errores minime esse fouendos, quod fieri hac simulatione videbatur, mirè respondet Apostolus iis præclarissimis verbis, consulēs mirabiliter vtrique patri, & ait:

Tu fidem habes, id est, Tu doctus es in re fidei, planè perspiciens tibi licitum esse comedere. Sed hāc fidem *penes temetipsum habe coram Deo*, ne noceas infirmo fratri. Et hoc semper est faciendum circa ea quę tolerat ecclesia: quoniam dissimulāda sunt, & cædendum est infirmitati vsque ad tempus, quo res patefiat. At tunc non est vltra dissimulandum, sed prædicandum liberè, & sequendum audacter quod sanxit ecclesia. Non enim omnia quæ sunt fidei semper, & ab omnibus exiguntur, sed tolerat ecclesia vsque ad tempus propter infirmos. Neque in eiusmodi obsequiis est vllum mendacium, aut vera simulatio, sed tectio magis & occultatio veritatis. Quod quidem est licitum: imò & tempore & loco exigitur. Agnosce verò sanctam sancti huius viri astutiam, qui dum pro infirmo videtur suadere compassionem, eadem opera veritatem aperiendo, hoc agit ne sit infirmus. Et simul eum qui spernit infirmum, corripit de immisericordia, & tenui charitatis affectu, ait:

Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Aliqui exponunt, à beato Paulo beatificari illum, qui non iudicat, id est, non damnat semetipsum in re quam probat, videlicet, esse bonam. Sed quā ridicula, obsecro, hæc beatificatio. Quis enim eò vsque stultus, vt semetipsum damnet, in eo quod probet non esse dānabile? Occurrerent multa contra hunc tam frigidum sensum, quæ non libet explicare. Sunt & alij sensus, quos (quia manifestè non quadrant) non censui operępretium esse prosequi vel recitare.

Hic enim (ni fallor) verus, & apostolico spiritu dignus est sensus, beatum esse non iudicare semetipsum etiam in bonis. Licet enim, & bonum est iudicare quæ bona sunt, bona esse, non tamen seipsum bonum est propterea iudicare: quod fit per elationem, aliis sese præferendo propter scientiam quæ inflat, quia iudicium Dei est: ac si dixerit, Beatum est se summissè gerere, & humiliter se habere, & non proprio iudicio se aduersus proximum extollere etiam in causa bona, sed misereri fratri, & relinquere iudicium Deo: quod pauci faciunt. Dicat ergo homo cum B. Paulo, si tamen potest: Nihil mihi conscius sum. Sed & hoc mox adiiciat ex illo: Sed non in hoc iustificatus sum: qui autem me iudicat, Dominus est. Vide igitur hoc in loco, iudicare seipsum significare cum autoritate, & tanquam secernere se ab aliis proprio iudicio, quod est superbum, tametsi probet quæ verè probanda sunt, nec erret. Nam id est probare, tanquam experimento rem certò ac planè nosse. Sed non in hoc quisq; probatus est, quòd seipsum cōmendet, sed si

Quid sit verè seipsum non iudicare in iis quæ probamus.

1.Cor.4.

commendetur à Deo. Multa enim sunt, in quibus offendimus omnes. Vnde bonum est semper sibi timere etiam in tutis, & cõsentire sine peccato fratri suo. Et qui id agit, beatus. Et hæc dixit Apostolus homini veritatem scienti, nec discernenti, videlicet cibũ à cibo. In eum verò qui discernebat, adiungit:

Omne q̃d non est ex fide peccatũ est, quomodo intelligatur.

Qui autem discernit, si manducauerit dãnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Hic locus difficilis est multis, propterea quòd non sanè capiant, quomodo manducans cum opinione peccati, dicatur id facere non ex fide, cum fidei veritas id permittat. Quare sunt qui hîc, fidẽ, exponant, consciẽtiam: quod verè nouum est ac inauditum. Damnat hunc intellectum B. Augustinus in Pelagianos disputans. Et simpliciter verum esse putat, peccatum esse quodcunque non est ex fide. Certissimum verò est non esse ex fide, quod facio contra conscientiam putans esse malum, tametsi non sit malum.

Quod vt apertius videas, bone lector, considerare debes, quòd fides edicit quædam principia, & ex his edicit multa particularia. Principia quæ edicit fides sunt, verbi gratia. Diliges Dominum Deũ tuum, &: Serua mandata eius. Qui autem putat se cum peccato manducare, si manducat, iam non facit ex hac fide: quia ostendit se non diligere, & non curare vt mandata seruet. Licet ergo respectu huius particularis, quod fuit manducare, non sit contra fidem, id est, cõtra legem fidei: quia lex fidei dicit esse licitum manducare: Tamen in eo quòd ipse putat prohibitũ, facit contra fidem in eo, quod fides dictat esse parendum Deo, & conscientia intus dicit illi se non parere. Ergo facit contra fidem, seu præceptũ illud, Deo esse parendum, Licet non contra illud de non manducãdo, quod iam non est vlterius, & cessauit.

Sed illud multis durum videtur, Omne quod nõ est ex fide, esse peccatum. Non enim dubitauit B. Augustinus sæpenumerò hanc Apostoli sentẽtiam vsurpare ad probãdum, omnem infidelium actum esse peccatum. Quod plerique non probant, & exponunt B. Augustini, & huius loci verba non ad mentem autorum, sed ad propriam voluntatem. Hactenus hoc in loco cum B. Augustino cõcludo, imò cum Apostolo indistinctè: Omne quod non est ex fide, peccatum est. Modo hoc intelligamus in homine qui tenetur habere fidem, & de actibus humanis, qui à ratione proficiscuntur. Nam fricãs barbam, aut quid aliud animale faciens, non oportet vt ex fide faciat: quoniam nec à cõsilio & ratione tale factum proficiscitur.

Illud verò non omittendum propter hęreticos, qui ex hoc loco, & aliis paucis ex Apostolo & ex euangelio, contra abstinẽtiam & Christianum luctum, & delectum ciborũ ac ieiuniorum mouẽtur: & prædicant ecclesiam contra Apostoli sentẽtias, & ipsius Christi, habere delectũ ciborum, & indicere ieiunia. Christus enim dixit. Non quod intrat in os coinquinat animam, sed quod exit ex ore. &: Mãducate quæ apponũtur vobis. Apostolus etiam hîc dicit, Non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia & pax, &c. &: Nihil est immundum per se. Item: Omnia munda mũdis. & alibi: Spiritus manifestè dicit, quòd in nouissimis diebus discedẽt quidam à fide, attendẽtes spiritibus erroris, prohibentes nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit, & cæt. Hæc enim & alia, sed iis similia, adducuntur vt decipiant parum in sacris literis instructos.

De cibis & delectũ ciborum cõtra hæreticos.

Quamobrem sciendum est primùm, Dominum in euangelio illo nihil prorsus contra abstinẽtiam esse loquutum, ac ciborum delectum: sed contra quãdam Pharisæorum stoliditatem, vanissimamque superstitionem de lotione manuum, quã præcipiebant fieri ante & post cibi sumptionem, perinde ac si ex manuum immunditia cibus ille manibus tractatus illotis contaminaretur, & ita manducatus ipse cibus coinquinaret animã: quod est insanum vel cogitare. Vnde ipse dixit discipulis: Adhuc & vos sine intellectu estis? Nõ intelligitis ꝙ omne quod intrat in os, in ventrẽ vadit, & in secessum emittitur, &c. Et concludit: Non lotis autẽ manibus manducare non coinquinat hominem. Alioqui si illo in loco prohibuisset ciborum delectum, soluisset legẽ ante tempus, quam tamen venerat adimplere. Et B. Petrus inobediens fuisset, si nõ comedisset quęcunque indifferenter iuxta Domini mandatũ: vel Deo mentitus esset, cum ab eo post resurrectionẽ inuitatus manducare quæ prohibita erant à lege, respondit. Absit Domine, quia nunquam manducaui omne cõmune & immundum. Quare Dominus in primo loco docuit non inquinari cibum, ita vt coinquinet animam à manuum immunditia. Et alio in loco non prohibet ciborum delectum, sed admonet discipulos vt sumant de omnibus eis appositis, quæ tamẽ non essent contra legis mandatum: hoc enim præsupponebat. Nam tũc nondum Gentibus prædicabant, sed Iudęis, qui non apponebãt in mensis, nisi quæ licita erant & munda secundum legem. *Marc. 7.* *Act. 10.*

Voluit autem Dominus, qui omnia disponit planè ac suauiter, illos ciborum nõ habere delectum per abstinentiam apud hospites, sicut habebãt domi ipso Domino docẽte. Et hoc ne morosi essent apud alios, & rem nouam, quæ facile posset offendere imperitos, ingererent. Satis erat hoc seruare, id est, habere luctum christianum apud semetipsos. Nam erant etiam prohibiti tunc ne prædicarent Dominum esse Christum. Quòd si hoc pacto non intelligatur ille locus, non succurrit alius, in quo possit homo quiescere, intellectus. Apud Apostolum autem hîc & alibi, nõ prohibetur ciborum delectus, qui propter Christũ ad edomandum corpus, vel cum illo lugendum assumitur, & inducitur ab ipsa ecclesia: Sed prohibetur tantum ille delectus qui erat ex lege, vt quidam cibi censerentur immundi. Nam cum aduentus Christi mundificasset omnia, non poterat vlterius (nisi superstitiosè) distingui cibus à cibo, quasi ille mundus, ille immundus: quoniã per se omnes cibi mundi sunt, nisi prohibitione Dei fiant immundi. Cum illa ergo Dei prohibitio cessasset per Christum, & omnia munda essent, factum est vt sit superstitio, aliquos cibos dicere communes, seu immundos.

Et verissimum est, in esca & potu non esse situm regnum Dei. Et quod esca non commendat nos Deo: quoniam in ipso vel mãducare, vel non manducare, non consistit principaliter vita nostra spiritualis, sed in obseruantia mandatorum Dei: hęc est iustitia. Itaque an manducare, vel non manducare

sit bonũ, debet censeri non per se, sed ab eo, nimirum si attineat ad iustitiam, & charitatẽ & pacem, & gaudium in Spiritusancto. Si enim cum proximi scãdalo manducas, non rectè facis: quia hoc nõ est ex iustitia & charitate, neque ad pacem attinet. Quantò ergo magis si manducas contra præceptũ ecclesiæ ad castigationem corporis ordinatum, & vt nos membra lugeamus cum capite nostro Christo? Nam dicere ieiunia esse prohibita in lege Christi, & consequenter delectum ciborum, qui comprehenditur in ieiuniis, quid est aliud quàm damnare ipsum in primis Christum, B. Ioannem Baptistam, Apostolos, omnes sanctos, omnes patriarcharum regulas, & verbum ipsius Domini, qui de Apostolis prædixit, quòd ablato ab eis sponso lugerent, & ieiunarent? Item dicere à Christo nõ fuisse indicta ieiunia indicto luctu, & ab ipso beatificato, quid est aliud quàm separare velle membra à capite, & non intelligere ecclesiam esse viduã? De qua re & proprium Tractatum feci.

Denique quod blasphemantes adiiciũt, à B. Paulo in ea prophetia sugillatam ecclesiã, cum ait: Spiritus manifestè dicit, &c. mendaciũ est impudens, & blasphemia. Non prohibet ecclesia nuptias, sed probat & honorat. Prohibet autem sacrilegas nuptias apostatarum monachorum, & ministrantium altari circa corpus Christi: & iubet Domino reddi vota, quæ vouistis, miseri, & perfidè postmodo perfregistis mentiti Spiritui sancto. Nec ecclesia iussit nos abstinere à cibis quos creauit Deus, quasi essent immundi, & non creatura Dei. Hoc enim, hoc inquam, detestatur Apostolus eo in loco, quod erat Manichæorum, & Tacianorum insanum dogma, qui abstinere iubebãt à certis cibis, quos negabant esse à verò Deo, sed ab autore Diabolo. Contra quos Apostolus ad literam disputat, vt nihil reiiciatur per se immundum, sed cum gratiarum actione percipiatur. Verùm non propterea luctum Christianum prohibet & ieiunia, qui & in
2.Cor.11. his valdè gloriatur, dicens. In ieiuniis multis, &c. & castigat corpus suum, & in seruitutem redigit, ne fortè ipse aliis prædicãs, reprobus efficiatur carne lasciuiente, ac spiritum superante. Et hæc satis ad explosionem nouæ doctrinæ eorum, qui audẽt contra matrem suam ecclesiam.

CAP. XV.

DEBEMVS autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit: sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Deus autem patiẽtiæ & solatij, det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum: vt vnanimes, vno ore honorificetis Deũ & Patrẽ domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicẽ, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei ad confirmãdas promissiones patrum: Gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum: Laudate omnes Gentes Dominũ, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait: Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabũt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo: vt abundetis in spe, & virtute Spiritussancti.

PRosequens Apostolus exhortationẽ suam, omnibus quæ obiici poterant, satisfacere curat. Poterat enim aliquis in fide iam firmior, & eius zelo (né suam integritatem propter infirmos minus retineret) succensus obiicere: Ergo ne relinquenda erit perpetuò fidei veritas in gratiam imbecilliorum? Huic ergo cogitationi tanquam mitissimus & sapientissimus magister occurrit Apostolus, & qua ratione faciendum sit, manifestius explicat, dicens:

Debemus autem nos firmiores, &c. Debemus, inquit, quia charitas id exigit tanquam debitũ. Et hîc nota, quòd inter firmos in fide se ponit beatus Paulus: quia sic verè erat, & sic debebat se ostendere, cum esset magister Gentium. Et verè hic est charitatis ordo, quæ compago quædam est mẽbrorum in vnum corpus, vt membrum nobilius ignobiliori consentiat, & quoad licet, compatiatur: & non sibiipsi quisque placeat, id est, non sibi placens homo satisfaciat, vt suis donis contentus contemnat cæteros tanquam sibi sufficiens, & quasi aliorum ad se non pertineat salus.

Sed vnusquisque vestrum, inquit, *proximo suo placeat in bonum ad ædificationem.* Dicit in bonum: quia in malum nõ licet neq; assentari, neque assentiri. Aut melius, In bonum (vt græca vox τὸ ἀγαθὸν innuere videtur) id est, ad perfectionem summam, quæ ex omni parte resultat. Non enim satis est cuique sibi iustum esse, nisi & miserendo proximi sui, impleat sic omnem iustitiam. Nam qui sibi est iustus, minus est iustus. Quare dictum fuit B. Ioan. Baptistæ: Sic nos decet implere omnem iustitiam. Et quia id maximè persuadetur exemplo ipsius Christi, qui est caput nostrum, ideo adiecit:

Etenim Christus non sibi placuit, &c. cum tamẽ sufficeret sibiipsi, noluit esse contentus proprio bono suo, sed vt perfectio operaretur, non solùm substinuit nostras infirmitates, verùm etiã assumpsit improperia aduersus Deum facta, vt illa in seipso puniret, sicut scriptum est. *Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.* Hæc est vox Christi ad Patrẽ in psalmis: vt ex hoc exemplo, qui sunt Christi meliora membra, discant quomodo & ad ipsos pertineat implere omnem iustitiam. Vnde sequitur: *Imitatio Christi erga infirmiores maioribus præcipitur.*

Quæcunque enim præscripta sunt, ad nostram doctri-

nam præscripta sunt. Nostram, ait, eorum præsertim qui sunt maiores in Christo, atque illi propinquiores. Et vocat quæcunque præscripta, scripturas solùm veteres sanctas. Nam alia scripta non accipit pro scriptis, cum non sint sancta, id est, inuiolabilia, neque sancta contineant. i. vitam æternam: sed mortalia, & ferè errorum plena omnia. Hæ igitur scripturæ maximè ad veram nostram doctrinã præcesserunt, videlicet, vt fiat homo per has perfectus in iustitia, ad omne opus bonum instructus.

De vtilitate scripturarum. Et nota in scripturis duo maximè simul iungi, à nobis capienda. Nam sese mutuò sustinent, & neutrum sine altero stare potest. Vnum est, patiẽtia in sustinẽdo promptè ac perfectè vsque in finem: Alterum consolatio propter spem æternorũ. Hæc est enim quæ maximè operatur in nobis patiẽtiam. Si ne vllo quippe solatio quis vnquam pateretur? Et quis in passionibus perdurare posset? Solatium autem est à spe futurorum bonorum. Et sine patiẽtia quî potest esse spes? Optat autẽ Apostolus vt hoc inuicem sapiant, id est, hoc se sentire facto ipso inuicem ostendant. Hoc sanè est verè sapere in agendis, videlicet, applicare scientiam facto, vt id agas, quod agendũ esse scientia seu prudentia monstrat. Et quia id sine Spiritu Dei esse non potest, bene precatur illis Apostolus, dicens:

Deus autem patientiæ, & solatij. Ipse nimirum clementissimus Pater, qui in afflictionibus patiẽtiam & solatiũ donat, infundendo suam in cordibus nostris charitatem, cum sit Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, *det vobis id ipsum sapere inuicem secundum Iesum Christũ.* i. sicut ipse Iesus exemplo monstrauit. Quod vt magis declaret, addit:

Propter quod & suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Suscepit nos Christus eò quod super se posuit iniquitates omniũ nostrum, & lauit, & tersit nos, & exhibuit nos Deo lotos in gloriam ipsius Dei. Et cum dicit, *inuicem*, hoc certè vult, vt Iudæus Gentilem, Gentilis autem Iudæum assumat, sustineat, erigat: quia Christus vtrunque suscepit in honorem Dei. Quod probat dicens:

Christus ad Iudæos venit propter promissionẽ, ad Gentes misericorditer. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis*, id est, populi circuncisi suscipiendo eius culpas, & detergẽdo, & hoc *propter veritatem Dei*, videlicet, vt ostenderetur Deus verax: quia id promiserat olim patribus, Abrahæ, & sequentibus ex illo. Gẽtibus verò apparuit ex mera misericordia: quia nihil illis fuit promissum. Non. n. per legẽ aut prophetas locutus est cum eis Deus. Neq; tamen putãdum est, non venisse ad Iudæos Christum ex misericordia, licet venerit ex veritate propter promissionẽ: quia & ipsa promissio ex misericordia fuit. Similiter non est putandum, ad Gentes illum non venisse ex veritate, propter promissionem: quia & ipsa promissio ex misericordia fuit. Nam etsi illis specialiter non promiserit, decreuit tamen in seipso, & quasi sibi promisit: quia non erat tantũ Deus Iudæorum, sed & Gentium. Et tamen eluxit copiosius misericordia eius in Gentes, quibus nihil promiserat, quàm veritas in Iudæos, quibus promiserat. Alioqui vniuersæ Domini viæ misericordia & veritas. Hoc autem quod ait de Gentibus, probat ex Psalmista, & primò ex eo loco vbi legitur:

Propterea confitebor tibi in Gẽtibus, &c. Hæc est vox Christi, qui pollicetur confessionem suam Patri in Gentibus. Confiteri autem Christum Patri in aliquo, est sua merita illi applicare. Est enim mos scripturarum ita loqui, vt manifestent mysteriũ: quoniam per Christũ omnia consequimur, & eius merita nobis applicata, faciunt nos mereri etiam de condigno. Nisi enim ipse confiteretur Patri in nobis, nihil nobis prodesset omnis nostra confessio. Sic dicitur & in nobis accepisse dona: quia se fecit vnumquenq; nostrum & cuiuslibet personam induit. Propterea & confessio nostra tantummodo est in eo valida, & sua in nobis: quia ipse pro salute propria cõfiteri non indigebat. Quod enim ei suo iure debitum erat, propter nos abiectum, iterum acquisiuit. Vnde & sic legitur in euangelio iuxta græcam veritatem, Qui in me confessus fuerit coram hominibus, cõfitebor & ego in eo coram Patre meo. Producit & alium scripturę locum manifestiorem ex cantico Deuter. vbi legitur: *Quid est Christum Patri confiteri.*

Lætamini Gentes cum plebe eius, siue cum populo eius, qui erat Iudæorum populus. Quanquam Beat. Thomas hunc locum citet ex Isaia cap. 35. nisi fortè corruptè legatur. Quidam putant desumptum testimonium ex Psalmo 67: vbi legitur. Exultent & lætentur Gentes: quoniam iudicabit populos in æquitate. Sed certè hic locus non cõuenit cum verbis quæ citat Apostolus: quoniam singulari numero ait populum, non populos. Manifestè autem vides ex loco illo Deuteron. applicatas fuisse Gentes populo Iudæo, id est, electis illis, qui non sunt repulsi, sed steterunt in Christo propter electionem: aut qui quauis alia gratia applicuerũt se Christo. Nos tamen legimus in eo loco, Laudate Gentes populum eius. Et noui interpretes aliter. Et tamen in eundem sensum recidit quæuis lectio. Nec enim populum Dei Gentes laudare poterant, nisi cum illo susceptæ essent à Christo. Adiecit & ex alio psalmo:

Laudate omnes Gẽtes Dominum, & magnificate eum omnes populi, seu potius collaudate, seu adlaudate, vt græca lectio habet, omnes populi, siue Gentes, siue Iudæi. Soli. n. Iudæi, non sunt omnes populi, sed vnus populus. Addit & Isaiæ testimonium:

Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes, in eo Gentes sperabunt. Sic ferè habet Septuaginta translatio. Et adiicitur, Et erit requies eius honor. Beatus Hieronymus ad veritatem hebraicam sic transtulit. In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum. Et quod Septuaginta dixerunt, Et requies eius honor, beatus Hieronymus dicit: Et erit sepulchrum eius gloriosum. Idem autem prorsus est sensus. Nã Septuaginta & Apostolus exposuerunt quod dicitur, Qui stat in signum populorum. Radix enim Iesse Christus ex purissima Virgine: quia erectus in crucem velut quondam æneus ille serpẽs, quem iussus est Moses erigere, qui stetit in signum omnium populorum, & Gentium, vt omnes Gentes ad eum aspicientes à morsibus serpentium saluarentur. Hoc ipsemet Dominus expressit, Sicut Moses, ait, exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, vt omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam ęternam. Quod verò Apostolus ait, *Ioan. 3.*

Et in eo Gentes sperabunt. Ibi habetur, Ipsum Gentes deprecabuntur, & meritò. Qui enim deprecatur eum, spem suam in eo constituit. Et quod dixe-

runt Septuaginta, Et erit requies eius honor, sepulchrum eius respicit, quod fuit honorificum, & est adhuc. Ideo dicit B. Hieronymus, Et erit sepulchrũ eius gloriosum: quia vacuum cadauere, propter excellẽs resurrectionis decus: & propter mysterium, quia corpus peccati ita extinctum est, vt iam nusquam appareat. Quod autem sequitur:

Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe, & in virtute Spiritussancti. Quidam putant hoc abundare, eo quòd in græcis nõ inueniatur hoc in loco, sed in fine epistolæ, nec hîc aptè cohærere aiunt eiusmodi deprecationem. Sed qui hoc existimãt, magno in errore versantur. Conuenit enim hęc deprecatio appositissimè, quę & in plerisq; græcis reperitur. Nam ad seruãda monita superiora, inuocat Deum spei, quem superius, patientiæ & solatij Deum vocauit. Spes enim hos habet assiduos secum comites, vt sit vera spes, videlicet, patiẽtiam expectationis ob solatium futurorum & cœlestium bonorum. Vnde homo repletur gaudio & pace credens Deo, vt sic abũdet erga proximum per officia charitatis in spe retributionis æternæ, quam reddet Deus superabundantem, coagitatam, supereffluentem in sinum eorum, qui eius amore inflammati, omnia sua studia, omnes labores, & cogitationes, exequendis diuinæ legis mandatis applicarunt per assistentiam virtutis Spiritussancti, quæ facit eos fortiter & libenter tolerare omnia, sicut alibi de seipso testatur aiens, Omnia possum in eo qui me confortat. *Philip. 4.*

Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis: quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrũ monere. Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & sanctificata in Spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentium, verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti. Ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim euangeliũ Christi. Sic autem prędicaui euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut scriptum est, Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent.

Certus sum, &c. Excusat prudenter exhortationis suæ fiduciam, & modestiam simul insinuat. Primùm quidẽ se non admonuisse eos, quasi non bonos, aut quasi boni ignaros, cum de ipsis certum se esse afferat, id est, persuasum, quòd essent repleti omni bonitate & sciẽtia, ita vt possent vel alios monere: sed se fuisse audacem non tam ad docendum quæ nescirent, quàm ad memorãdum quæ scirent: quia data erat illi gratia à Deo, vt esset minister Christi in Gentibus, sanctificans. i. sacrum faciens euangelium: vnde & se ministrum vocauit euangelij. Græcè enim legimus, ἱερεργοῦντα, sacræ rei ministratorem: & λειτουργόν, id est, sacrificum: quia ad hoc euangelium prædicauit, vt fieret oblatio Gentium accepta & sanctificata in illo. Est ergo res sacra euangelij prædicatio. Nam qui prædicatione apostolica instructi crediderant euangelio, erant tanquam oblatio, quę sanctificata est ab omni immũditia per ministros, ac per hoc Deo accepta: quoniam secundum Dei voluntatem & ordinem. Et hoc contra eos qui nullum ordinem cõsiderant in ecclesia: nec sciunt quòd quidam immediatè statuuntur per Christum, vt fuerunt maiores sancti, Patriarchæ & Apostoli. Et alij statuuntur per istos maiores: & non æqualiter omnes sunt in Christo. Et propterea etiã imploramus intercessiones sanctorum & suffragia: quod & ad maiorem Christi gratiam facit.

Admonitur prædicatores verbi Dei. Hoc in loco considerent attentiùs præcones verbi Dei, quales esse illos deceat, qui rem tam sacram administrant, & pro Christo legatione fungũtur. Hoc res ipsa monet, nimirũ vt & ipsi primùm puri sint, & sermo eorum purus & purè euangelicus. Dico ipsos puros ab omni peccato, & ab omni sorde, vt purè exhibeant quod est Dei, non turpis lucri gratia, aut inanis gloriæ cupiditate: sed solùm Dei voluntatem, & animarum salutem cogitantes & appetentes.

Et præterea immunes sint à peccato, ne sermo eorum condemnet eos: & vt fructuosus sit, ne quod oratio ædificauerit, turpe exemplum destruat, memores diuini verbi: Peccatori dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamẽtum meũ per os tuum? Tu verò odisti disciplinam: proiecisti me os retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abũdauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris: & aduersus filium matris tuę ponebas scandalum. Hæc fecisti, & tacui. Existimasti iniquè, quòd ero tui similis: Arguã te, & statuam contra faciẽ tuam. *Psal. 49.* Verba ĩtegra placuit hîc proferre terribilia, vt qui dicendi gratia valent, videant ne ea abutantur ad propriam sibi gloriam cõparandam: magis solicitè inquirẽtes an benè audiant apud vulgus, quàm studeant primi ipsi illud facere, ad quod faciẽdum alios exhortantur. Sunt enim pleriq; eiusmodi: & item non pauci cauponantes verbũ Dei. Indignum est enim valde ac præposterũ, nec (vt arbitror) absque crimine, si Ecclesiastes hoc officiũ cum crimine exerceat. Nõ enim ab re hoc ministerium sacrares, & sacrificium vocatur ab Apostolo: Ergo non nisi à mundis tractari debet. Sermo etiam concionatoris ecclesiastici debet esse purus ab omni fuco affectatæ eloquentiæ, & ab omni prorsus mendacio: denique ab omni doctrina quæ non sit verè vtilis, & ad rem non faciat. Sequitur:

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Quia dixit gratiam quam habuit à Deo in prædicatione euangelij, nunc dicit gloriam quam habebat in iis,

qui sua opera ac ministerio conducebantur ad Deum. Et ne quis putaret eum frustra atque arroganter iactare seipsum, addidit:

De seipso prædicat Apostolus propter ædificationem.

Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus, &c. Vt hic notes Christum in illo effecisse ac per illum, vt obedirent fidei Gentes: & quæcunque ipse operatus est, *verbo*, inquit, *& factis* prædicando, & sermonem cõfirmando signis & prodigiis, quæ facta sunt per illum, non in virtute dæmonum (vt calumniatores & impij obiectabant) sed Dei virtute ad confirmationem euangelicæ veritatis. Prodigia verò sunt quædam excellentia signa, & sua magnitudine & raritate admiranda.

Ita vt ab Ierusalem vsque ad Illiricum, id est, ab ipsa Ierusalem, & iis quæ ipsam circumadiacent, repleuerim euangelium Dei, vsque ad Illiricum mare, quod Adriaticum vocant. Euangelium autem Dei, quod sagenæ comparatur, & nihil aliud est quàm regnum Dei, tum repleri dicitur, quùm pisces huius mundi in illud per fidem ingrediuntur. Et vt in spiritu suo adhuc illud extolleret, & semet ipsum in illo, addit:

Matth. 13.

Sic autem prædicaui euangelium, &c. φιλοτιμούμενον ἐυαγγελίζεσθαι, vt sit sensus, quòd cum quadam animi celsitudine, & quadam sancta ambitione voluit ibi prædicare, vbi nullus semen iecisset, ne super alienum fundamentũ ædificaret, sed sicut erat præscriptum per Isaiam prophetam: *Quibus non est annũtiatum de eo videbunt, &c.* Hæc expectant cæci Iudæi verificanda. Nos autem ante oculos cognoscimus magna ex parte verificata per B. Paulum maximè, cui gratias agere debent omnes Gentes, & post Christum salutem illi suam referre acceptam. Gratias tibi sanctissimè doctor noster Paule, Amen.

Propter quod & impediebar plurimũ venire ad vos: & prohibitus sum vsque adhuc. Nunc verò vlterius locum nõ habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iã præcedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiscor in Ierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Ierusalem. Placuit enim eis: & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consummauero, & asignauero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam. Scio autem quoniam veniẽs ad vos, in abundantia benedictionis euangelij Christi veniam. Obsecro ergo vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Sancti spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deũ, vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis, vt veniã ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

Propter quod, &c. Textus hic facilis est intellectu. Solam habes historiam, quæ ex parte comprobatur ex Actis Apostolorum cap. 19. Nam B. Paulus postquam Corinthi ecclesiam statuit & Thessalonicæ, & Ephesi, & in iis quæ circuniacebant ciuitatibus, proposuit ire Ierosolymam, vt ministraret necessitatibus sanctorum de collectis, quæ congregauerat in Achaia, & Macedonia pro illis: & cogitabat ex Ierusalem se posse proficisci in Hispaniam, & obiter Romam petere, vt inde in Hispaniam iret: quod & illi contigit. Nam in Ierusalem captus, traditus est Gentibus. Ipsemet enim ad Cæsarem prouocauit: & Romæ mansit prima hac vice biennium, vt testatur B. Lucas in Actis. Sed & rursus reuersus est in Ierusalem, ac nouissimè iterum Romam, & capite truncatus ob egregiam fidei confessionem, meruit coronam iustitię à iusto iudice.

Itinerariũ Pauli.

Non est autem silentio prætereundum, non sine causa ab B. Paulo commemoratum, fuisse in ciuitate Ierusalem sanctos Christi pauperes, qui ex mendicata stipe viuebant, pro quibus etiam ipse laborabat, sicut promiserat Apostolis. Vnde & collectas fecit Corinthi, & Thessalonicæ (& fortè alibi) pro illis. Et ait, quòd ipsimet probauerunt hoc, id est, bene complacuit illis hoc facere. Ius enim erat vt qui largirentur spiritualia, retribueretur eis obsonium. Et hoc ad tollendum quorundam errorem, qui non arbitrantur debitum, propterea scilicet quòd apud homines ius, & exactionem non habet. Verum exiget aliquando Deus multa, quæ non putamus: & cum non erimus soluendo, recludemur in carcerem nunquam inde exituri. Spondet autem Apostolus, quòd postquam asignauerit fructum istum: aut si magis placet, obsignauerit, id est, fideliter reddiderit, & quasi sigillo cautelam accipiens rectè dati. Quo etiam in loco nos suo exemplo admonet, cautè procedendum esse in huiusmodi, vt possit reddi ratio semper bonæ dispensationis. Nam & multi Iudæ inueniuntur, qui non fideliter custodiunt & dispensant. Inueniuntur item calumniatores non pauci, qui etiã bene dispensantium arrodunt famam. Qui quidẽ si deessent, bonum est tamen fideli, & infideli dispensatori, vt rationes eius videantur. Fideli quidem vt probetur fides: infideli autem vt cogitans se rediturum rationem, metuat, & curet inueniri ac probari fidelis, si non ex virtute, saltem ex metu & pudore.

Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis euangelij Christi veniam. Obsecro ergo vos, &c. Hic etiam clarus est Pauli Apostoli sensus. Vocat autem abundantiam benedictionis euangelij, amplitudinem prædicationis ad persuasionem, ob eminentem scientiam. Petit autem & orationes eorum, vt liberari possit à quibusdam incredulis Iu-

dæis, excœcatis, & imperſuaſibilibus. Et hoc ob ingens periculum, quod ipſe ſpiritu præuidebat ibi fore ab illis in ſeipſum, propter conceptam rabiẽ diabolicam. Vt hinc colligamus efficaciſſimum in hæreticos argumentum, imploranda eſſe à nobis ſanctorum iam beatorum ſuffragia. Nam ſi Apoſtolus orationes viatorum requirit: quantò nos magis eorum qui iam extra omne peccandi periculum, aſsiſtunt Dei throno, & cum lõgè maiori erga nos charitate, quàm cum hic agerent in terris afficiantur? Etſi enim ſint extra omnem paſsionem (ait B. Bernardus) non exuerunt tamen erga nos compaſsionem.

Pro veneratione ſanctorum.

Duplex liberatio, à malo iam incurſo: & item alioquin incurrendo.

Notandum inſuper eſſe quandam à malo liberationem, in quod non incurrimus, ſed non ab re metuimus incurrere. Et hoc in eos dictum, qui falſò putant Beatiſsimam Redemptoris noſtri Matrem non potuiſſe à peccati originalis macula antè liberari, quàm eo peccato fuiſſet contaminata. Quaſi verò liberatio eſſe non poſſit, imò ſingularis liberatio in hoc, vt quæ debebat iure aliquo incurrere, ex gratia & priuilegio datum ſit ei ne incurreret. Sed hæc nimis nota ſunt, non protervis.

Claudit tãdem Apoſtolus epiſtolam per imprecationem pacis, ſicut incœpit per ſalutationem pacis: quia à Deo omnia, & in Deum omnia. Ipſe α, & ω, cui gloria in ſæcula, Amen. Cætera non videtur ad tractatum epiſtolæ attinere. Sunt enim ſalutationes & commendationes, quæ de more attexuntur in calce epiſtolarum. Verùm quia ego puto & has non vacare doctrina ac myſteriis propter eos qui huiuſmodi delectantur, quæ mihi occurrerunt meditanti, non grauabor annectere, rogans benignũ lectorem, vt æqui bonique conſultat, & omnia in meliorem partẽ ſemper accipiat.

CAP. XVI.

Commendo autẽ vobis Phœben ſororem noſtram, quę eſt in miniſterio eccleſiæ, quæ eſt in Cenchreis: vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis: & aſsiſtatis ei in quocunque negotio veſtri indiguerit. Etenim ipſa quoque aſtitit multis, & mihi ipſi. Salutate Priſcam & Aquilam adiutores meos in Chriſto Ieſu, qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt, quibus non ſolus ego gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ Gẽtium, & domeſticam eccleſiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi: qui eſt primitiuus eccleſiæ Aſiæ in Chriſto Ieſu. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in nobis. Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos & cõcaptiuos meos, qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto. Salutate Ampliatum dilectiſsimum mihi in Domino. Salutate Vrbanũ adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachin dilectum meum. Salutate Appellen probum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meũ. Salutate eos qui ſunt ex Narciſsi domo, qui ſunt in Domino. Salutate Tryphænem & Triphoſam, quæ laborant in Domino. Salutate Perſidem chariſsimam, quæ multum laborauit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam. Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermã, Patrobam, Hermen: & qui cum eis ſunt, fratres. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olympiadem: & omnes qui cum eis ſunt, ſanctos. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes eccleſię Chriſti.

Commendo autem vobis Phœben, &c. Hæc mulier, quam ſororem ſuam vocat Apoſtolus, fuit (vt aiunt) huius epiſtolæ tabellaria: vt videas quibus tabellariis & curſoribus vterentur ad fidei fundamenta deferenda. Et hanc Phœben putant quidam fuiſſe vxorem Pauli: Licet ex aduerſo alij pertinaciter nimium (vt mihi videtur) negent Paulo vxorem fuiſſe, contra nonnullorum grauiſsimorum autorum teſtimonia, non temerè renuenda. Hoc enim in epiſtola teſtatur B. Ignatius, & magnus doctor Clemens Alexandrinus. Quid autem præiudicij fit chriſtianæ fidei: aut quid fauere poteſt hæreticis, ſi ita fuerit? An non vxorem habuit B. Petrus antequàm Chriſtum ſequeretur?

Illud ſolum nequaquam concedendum, quod iſti carnales patroni extorquere volunt, eos poſt conuerſionem vſos re coniugij, ſed vixiſſe cœlibes. Quapropter ſororem vocat, & de illa dicit. An non habemus poteſtatem mulierem ſororem circũducẽdi, ſicut & cęteri Apoſtoli, & fratres Domini, & Cephas? Quòd autem ab vſu carnali coniugij abſtinuerit B. Paulus, ipſemet probat ad Corinthios cap. 7. Porrò ſi quis aliter exiſtimet de B. Paulo, & omnino agamon eum aſſeueret, obſecro vt quiſque in ſuo ſenſu (ſalua ſemper charitate) abundet. *1. Cor. 9.*

Myſticè Phœbes hæc ſignificare poteſt fidem, quæ eſt lux vitæ purificans corda. Nam Phœbes idem eſt quòd lux vitæ, lucida, pura, purgans. Et propterea Sol Phœbus dictus eſt, & Phœbe Luna, quæ noctis tenebras, in quibus nos verſamur, expellit. Hanc enim fidei virtutem Apoſtolus præcipuè in hac epiſtola commendat, & ſic poſtulabat neceſsitas in gratiam Iudæorum. Hæc eſt, ſine qua non poteſt eſſe cuiquam ſalus, cum ſit fundamentum cæterarum virtutum. Hęc aſtitit multis, & maxime B. Paulo, in quo humilitas ſignificatur. Eſt enim ſocia humilitatis, & ſoror indiuidua ipſa de Chriſto Saluatore noſtro fides.

Salutate Priſcam. Hæc Priſcilla dicta eſt. *Et Aquilam.* Hic vir eius fuit, & Iudæus genere. Quidam dubitant, quomodo potuerunt eſſe Romæ eo tẽpore iſti, quo Claudius regnabat, qui iuſſerat omnes Iudæos Roma ſecedere. Sed facilis eſt reſponſio. Siquidem tunc potuit eſſe reuocatum

mandatum. Vel potuit homo ille nummis redemiſſe domicilium illius Vrbis: aut fauore, ſeu aliqua iuſta de cauſa ibi eſſe ſecurè. *Adiutores meos in Chriſto Ieſu.* In his autem rectè poteſt intelligi lex ipſa priſca, & ſacerdotium antiquum. Nam duo hæc verè aſtiterunt adiuuantes humilitatem fidei, & ipſi B. Paulo cooperantes, ei teſtificando. Vnde & cunctæ eccleſiæ Gentium viris huiuſmodi multum debent. Et bene per Aquilam illud inutile teſtamentum intelligi poteſt, non dans panem verum. Nam, ἄκυλος, glandem ilicis ſignificat. Habebant & tunc domeſticam ſuam eccleſiam à Gentibus ſegregatam, ob cęrimoniales glandium obſeruantias. Nondum enim reciſa, ſed recidenda paulopoſt erant illa infructiferæ ficus & inanis folia.

Salutate Epænetum. In hoc laude dignos aſſerere voluit, qui citò primi ad lumen fidei veniunt, qualis fuit iſte, factus B. Pauli primitiuus in Achaia fructus. Nam & Dominus Centurionem mirificè laudat, quoniam citò & magna fide credit. Epęnetus autem laudabilem ſignificat.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit in nobis. In hac, compunctionis & amaritudinis lachrymas laudat, quæ à peccato veniunt, tanquam à ſalute non vacuas. Maria enim amarum mare, vel amaritudinem ſignificat.

Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, &c. Hi erant Gentis Iudaicæ, & fortaſſe de ſeptuaginta diſcipulis, quos etiam honorifico nomine Apoſtolorum dignatus eſt appellare B. Paulus. Ideo ante ſe fuiſſe illos in Chriſto cũ eorum non parua laude teſtificatur. Magnũ enim donum eſt, & plurimi faciendum, à principio ſeruire Deo, iuxta illud: Bonum eſt viro cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua. Fuerunt autem concaptiui in ſanctis ac fœlicibus vinculis aliquã do cum Apoſtolo. Et in his ſignificantur qui propter fidem viriliter ſuſtinent, & omnem in paſſionibus peccatorum deponunt eruginem. Nam Andronicus virilem: Iunias autem eruginantem animum (vt quidem volunt) ſignificant. Threni.3.

Salutate Ampliatum dilectum meum. Græcè Amplian. In hoc fidei profectum agnoſco in charitate, quæ ſe extendit vel ad inimicos. Et ad hoc hortabatur Corinthios Apoſtolus aiens: Os noſtrum patet ad vos (ait) ô Corinthij. Cor noſtrum dilatatum eſt. Eandem autem habentes remuneratione͂ dilatemini & vos, &c. 2.Cor.6.

Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu: & Stachin dilectum meum. In Vrbano lenitas quędam deſignatur, quæ mirum in modum adiuuat prædicantem & exhortantem. Et ob eam cauſam ſæpenumero eam commendat Apoſtolus, cui prę cæteris peculiariter aſtitit. Stachis autem ſpicam & fruticem quendam ſignificat Marrubio ſimilem. Græcè autem ſtachen legimus. Eſt gutta quędam odorifera: & in hoc nomine poſſumus ſanctarum exempla virtutum intelligere, quæ odorem ſuauem emittunt, & mirabili aſſenſu probantur ab omnibus bonis.

Salutate Appellen probum in Chriſto. Appelles ide͂ quòd abigens & expellens. In quo hominem abigentem immunda & peſtifera poſſumus intelligere, qui non ſolùm ab hæreſibus, verùm etiam ab hæreticis abhorret, non ducens dignos eſſe illos, Aue, ne ſit particeps eorum operum prauorũ: quoniam qui ſalutat, minus (quàm par eſſet) ab hoſtibus catholicæ fidei abhorret, & ſic quaſi conſentiens videri poteſt. Hunc ergo talem probum eſſe oportet, ſicut decet eum qui corripit alios improbos, atque abigit.

Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli domo. In his optimè conſulentes & prudẽtes intelligimus: ad quod rectè præſtandum multa exiguntur, prudentia in primis, ſolertia, meditatio, rerum multarum experientia, & huiuſmodi. Ideo dicit. In Ariſtoboli domo.

Salutate Herodionem cognatum meum. In hoc fortè iuxta etymon vocis, eminentia virtutum ſignificatur: aut canticum fortium, & viriliter ſe habẽtium. Nam & illi heroes dicuntur, qui ea gerere ſoliti ſunt, quæ fines communis naturæ & fortitudinis tranſeunt.

Salutate eos qui ſunt ex Narciſsi domo. Narciſſus florem ſignificat. In iis agnoſco illos qui perfectionem iuſtitiæ amplectuntur in paupertate, & obedientia, tanquam floridi Nazaræi, imitantes perfectè Chriſtum non in via tantum communium mandatorum, ſed ſtrictiorum conſiliorum, quæ ſunt veluti totius euãgelici ſtatus amœniſſimi coram Deo flores. Ideo adiecit, *Qui ſunt in Domino.* Quia qui deſerunt eum, contemptibiles ſunt & ignobiles, vt teſtatur ſcriptura. 1.Reg.3.

Salutate Tryphænen & Triphoſſam, quæ laborant in Domino. In iis (vt indicant ipſa nomina) innuit illos qui delicatè & delitioſè ſe habent in miniſterio pauperum Chriſti, & effundunt largiter vnguentum miſericordiæ verbis & factis.

Salutate Perſidem chariſsimam. In hac intelligo diſcretionem ſanctam, quæ diuidit & diſtribuit vnicuique iuxta debitum: quæ debet aſſociari Triphęnæ & Triphoſſæ. Nam Perſes ſi ad hebraiſmum reſpicimus, ſignificat frangentem ac diuidentem.

Salutate Rufum. Rufus ſorbentem græcè ſignificat. Et in eo ſacrificos intelligo, qui eliguntur ex plebe ad ſorbendum Chriſti ſanguinem apud matrem ſuam eccleſiam, gaudentes ſe eſſe participes calicis & paſſionis Domini.

Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Herman, Patrobã, Hermẽ, & qui cum eis ſunt fratres. In Aſyncrito quoſdam incomparabiles, & qui iudicari nequeunt, intellige. Per Plegontem ardẽtes zelo, & inflammatos charitate. In Herma, quod eſt ſubſtentaculum & ſupponitur naui ne mareſcat in terra, patiẽtiam aut ſubſtinentiam perfectorum, qui eos qui terrenis hærent, ſubſtentant. In Patroba paternale͂ patris affectum iis iunctum. In Herme interpretem ad pacificandum, ſi qua malè habeant. Et ij alios fratres ſecum habent, omnes boni operis in charitate coadiutores.

Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & ſororem eius, & Olimpiadem, & omnes qui cum eis ſunt ſanctos. In Philologo, ſermonis diuini & rationis amantem conſidero. In Iulia, eos qui lanuginoſi adhuc & primæ barbæ ſunt, ad quos attinet audire, nondum loqui, vt bene copulentur Philologo. Nereus magnum ſignificat: & hic eſt qui facit, & non docet ſolùm, cui ſoror applicatur notitia ſui, & humilitas, quæ dicit ei, Quid habes, quod non accepiſti? Adiicitur ei & Olimpias, quod viri eſt nomen,

& significat excelsa meditantem, vt possit dicere. Conuersatio nostra, seu politia, in cœlis est.

Salutate inuicem in osculo sancto. Osculũ, pacis est signum & charitatis. Sanctum dicit, id est, purum, non simulatum, quale fuit osculum Iudæ proditoris. Erat ergo mos inter fratres, id est, inter Christianos osculari se inuicem, & hoc osculi symbolo declarare pacem, quem reliquit nobis Dominus in testamento suo, cum dixit. Pacem meã do vobis, pacem relinquo vobis. Quanquam & qui hospitio excipiebant, prisco more osculabantur hospitem. Vnde Dominus conqueritur in Pharisæum, sibi ab illo osculum minimè datum. Erat & consuetudo in sacrificio osculum pacis cũctis porrigere, qui astabat sacrosancto Missæ sacrificio, cũ sacerdos precabatur pacem per Agnum Dei: qui mos etiam nunc ex parte apud quosdam, præsertim apud religiosos seruatur.

Ioan. 14.

Luc. 7.

Salutant vos omnes ecclesiæ Christi. In hac postrema illis oblata salutatione agnoscitur omniũ desiderium, qui sunt in ecclesia, qui per charitatem congaudent omnibus bene ambulantibus in via Dei. Quantam enim existimare debemus fuisse Christianis lętitiam, vbi primum significatum est, Romanos ipsos ad fidẽ repudiatis idolis, quibus Vrbs referta erat, concurrere? Magnum sanè gaudium exteris nationibus hæc fama detulit, præsertim cum & sperarent mitius futurum imperium, cui christiani principes progressu temporis tandem præficiendi erant.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt: & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentiũ. Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis: sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius qui scripsi epistolam in Domino. Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersa ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Ei autem qui potens est vos confirmare iuxta euãgelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti (quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni Dei ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cognitĩ, soli sapiẽti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Rogo autem vos fratres, &c. Optimus hic necessariæ exhortationis sermo, ad cauendum ab iis, qui zizania serunt per falsam doctrinam: quia qui eiusmodi sunt, non Deo seruiunt, sed proprio ventri. Hi enim dulcedine sermonis, & blandis quibusdam benedictionibus seducunt corda innocentium, id est, simplicium, qui facile credunt, & obediunt omnibus. Vnde laudat eos, quia obediebãt facile, vt erat notum. Attamen admonet ne ita sint in credendo faciles & benigni, vt non sint simul sapientes, id est, videant quibus obediant. Nam sapientia, & ea prudentia quæ habet cautelam, seruit in bono: neque oportet hominem in hoc esse simplicem, videlicet, ad recipiendum malum, sed tantùm in non inferendo, aut non referendo malum per iniuriam, aut (quod aiunt) retaliationem. Et hoc est quod dixit:

Sed volo vos sapiẽtes esse in bonum, & simplices in malum. Quod dominus Iesus aliis verbis explicuit, Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Quod si ita fiet, Deus (inquit) Satanam zizaniorum seminatorem conteret absque vlla mora sub pedibus vestris. Matth. 10.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Iterum salutat in fine vt plenus feruenti charitate erga eorum progressum in via Dei, ad quem augendum imploranda est semper Dei gratia, postquam vndique hostibus, mũdo, carne, diabolo, & falsis prophetis, ita sumus circundanti, vt magno sit opus timore, & auxilio Dei assiduo.

Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei, &c. In Timotheo honorem Dei intellige, qui fuit adiutor B. Pauli. Hũc enim semper præ oculis habuit. Lucius lucem: Iason, medicinam: Sosipater saluans patrem significat. Hi sunt cognati Apostoli, & cũ illo nati, quando induit Christum baptizatus, qui patri Adæ salutem obtulit. His applicatur Tertius, qui scripsit hanc epistolam, vt nullius officium sine munere esse apud Deum intelligas. Adiungitur Caius hospes B. Pauli. Caius Dominum prisca lingua significat. Hic est Christus hospes noster. Adiungitur & Erastus arcarius, siue iconomus ciuitatis. Hic est Spiritussanctus verè optimus, & verè dispensator in ecclesia. Quod iterum in salutatione manifestat, dicens:

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis Amen. Ei autem qui potens est, &c. Apostolus hîc claudit epistolam, sicut incœpit, per salutationem. Sed quæstio est de constructione huius loci, quomodo grammaticè dicatur. *Ei autem soli sapiẽti Deo, cui gloria, &c.* Non enim vllum videtur esse verbũ cui connectatur quod dicitur, *Ei autẽ, &c.* Nisi fortè intelligas hoc iũgi salutationi, vt sit sensus. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis Ei autem, &c. id est, in eum, aut in gloriã eius: quoniam in illum omnia recidere necesse est.

Et hîc nota, quòd Apostolus videtur loqui ad eos, tanquam non satis confirmatos in fide & gratia, iuxta suum euangelium, & prędicationem quã habebat de Iesu Christo, iuxta reuelationem my-

sterij, id est, verbi Dei incarnati & passi pro nobis qui & resurrexit. Hoc autem mysterium fuit tacitum temporibus æternis. At quæ vocat (quæso) æterna tempora? Melius interpretaretur, temporibus sæcularibus; id est, temporibus, quæ à sæculo cucurrerunt, sicut aliâs dicit, Ante tempora sæcularia non fuit tacitum, sed reuelatum in cœlis & promissum, videlicet ipsis Angelis, qui & iussi sunt adorare illum. Quod mysterium si cui placet videre vberius explicatum, & rationibus atque scripturis comprobatum, legat quæ peculiari tractatu in nostris opusculis continentur, & sui eum laboris minime pœnitebit.

Illud etiam hîc notandum, Deum præcepisse manifestari hoc mysterium iis diebus, quod & per prophetarum scripturas voluit agnosci, ita vt scripturæ propheticæ lucem habuerint magnam ad implementũ sui, quæ prius non intelligebantur: & nũc sunt ita claræ, vt nisi quis excœcauerit seipsum, aut dignum se constituerit excœcatione, de omnibus quæ ad Christum manifestãdum in carne venisse pertinent, non possit vllus dubitare.

Qua in re miseranda apparet Iudæorum hodie viuentium pertinacia, qui expectãt, quod nulla ratione expectari, nec vllis scripturis rectè intellectis, potest. Sed non est omnium fides, nec omnes obediunt euangelio, quod tamen omnibus exhibetur. Gratias Deo per Iesum Christum, Amen.

COMMENTARIA IN PRIOREM EPISTOLAM B. PAVLI AD CORINTHIOS.

*

PAVLVS vocatus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis: cũ omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi in omni loco ipsorum & nostro, Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

HACTENVS est salutatio, quam mos per epistolam scribendi solet exigere: & est christiana hæc & salutaris salutatio, B. Paulo admodũ familiaris. Porrò paulò vberior fuit illa, qua ad Rom. vsus est, quę ordine rectissimè collocato primum locum meruit & obtinuit. Cum enim minus esset Romanis notus, & gratia illa in signis ei data à Deo & doctrina non satis pro dignitate pateret, licuit in ipso titulo latius spaciari. Hîc tamen sui Apostolatus mentionem facere nõ prætermittit, vt ea quæ scripturus erat, acciperent Corinthij tanquam veram Christi Apostoli doctrinam. Addidit:

Per voluntatem Dei, Per hanc se vocatum, siue institutum Apostolum prædicat, vt non solùm Dei singularem erga se benignitatem declararet, verùm etiam vt innuat necessitatem docendi ac prædicandi: quia Deus illum ad tantum eligerat officium, & non ipse semetipsum temere, vt plerique faciunt, ingessit. Vnde dicturus est inferius: Vę mihi si non euangelizauero. Neque verò in donis alia est quærenda ratiò, quàm mera ipsius donantis voluntas.

Et Sosthenes frater. Sosthenen adiungit quasi cõscribentem epistolam hanc & consalutãtem, cum tamen minime sit dubium, eam B. Pauli spiritu dictatam fuisse: sed humilis Apostolus, & totus charitate plenus, quæ nihil reputat suum ab aliis seiunctum, sed facile communicat omnia, etiam Sostheni tribuit, quod à se erat. Quia tamen probabatur atque confirmabatur à Sosthene, etiam adiunxit illum, quo firmiora essent & acceptiora quæ docebat. Hic nempe Sosthenes Iudęus erat, & princeps synagogæ Corinthiorum, cooperator Apostolorum ad fidem, & euangelij complementum: qui quidem apprehensus est, & malè acceptus coram Gallione proconsule. Interpretatur autem Sosthenes, potenter saluans, aut robustè. Hoc enim habebat secum Apostolus, in quo erat ille potẽs, & propugnator ad saluandum.

Salutat autem ecclesiam Dei illam, quæ erat Corinthi. Licet enim vna sit omnium ecclesia catholica, plures sunt tamen sub illa, & omnes Dei ecclesiæ appellantur: quæ & vocatæ sunt collectæ in Christo. Nam ecclesia, à καλῶ dicitur, quod est voco: Synagoga verò congregatio est. Vnde congruè cognomen hoc in Iudæis remansit, quod solam collectionem notat, quasi spontaneam & naturalem: sicut populi sua sponte congregantur. At Ecclesia collectionem significat, quæ per vocationem supernam est: & ea ad Christianos pertinet, qui vocatione venientes significantur. Ideo adiecit: *Ecclesia & synagoga quid.*

Sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis. Nã hoc solius ecclesiæ Dei sponsæ est, non veteris synagogæ, vt sit illa sanctificata lauacro aquæ in verbo vitæ, vt testatur ad Ephesios.

Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, Vt non intelligas hanc epistolam mitti omnibus, qui inuocant nomen Domini: sed refertur ad illud, *vocatis sanctis*, vt indicet quod non soli erant in hac sorte vocationis, cum essent alij in orbe terrarum, qui inuocabant nomen Domini. Nam ij soli salui fiunt, cum non sit aliud nomẽ datũ sub cœlo, in quo nos oporteat saluos fieri, quẽadmodum testatur in Act. B. Petrus. *Act. 4.*

In omni loco ipsorum, & nostro. Non hic arbitror de diocœsi & iurisdictione loqui Apostolum, sed vt indicet charitatem nihil proprium habere, sed communia omnia. Et quòd non Iudæorum loca tantum erant, vbi inuocaretur nomen Domini, sicut illi putabant: sed omnis locus est sanctificatus per Iesum Christum, vt ibi possimus eleuare pu-

ras manus. Vnde ad hæc officia totus mundus san ctificatus est. Verba deinde salutationis adiecit, *Gratia vobis & pax, &c.* Quæ declaranda sunt, vt in superiori quæ ad Romanos.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu: quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo & in omni scientia (sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis) ita vt nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine, in die aduentus domini nostri Iesu Christi. Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatē filij eius Iesu Christi domini nostri.

Gratias ago, &c. Hîc incipit epistola, quæ & ipsa (vt decuit) non caret procemio, vt reddātur dociles & beneuoli ad suscipiendam doctrinam. Argumentum autem epistolæ perstringam commodius post procemium. Volens ergo primùm ostendere suam erga illos charitatem, vt sic animos eorum sibi amicos conciliaret, insinuat quomodo Deo gratias agat pro illis. Gratiam autē vocat donum illud excelsum, quo grati simus Deo, quod χάριν appellant scripturæ, eò quòd gratis absque vllo prorsus merito donatur.

Vide autem vt suo more à gratiarum actione incipit Apostolus, vt patet in omnibus epistolis, excepti illis quæ ad Galath. & ad Titum & ad Hebræos: quoniam illæ procemio carebant, cæteræ initium habent à gratiarum actione & benedictione, quæ nihil aliud est quam gratiarum actio. Ne autem in seipso quis glorietur, dicit gratiam illis datam, non autem eorum meritis acquisitam. Data autem fuit in Christo Iesu: quia ipse pro nobis meruit. Et secundum mensuram donationis Christi, quatenus quis inuenitur in illo, accipit ex illius donis. Et vt vehementius iterum sibi illos conciliet, commendatione vtitur, dicens eos esse diuites in omnibus. Græcè ἐν παντὶ. Hoc quidam exponunt, in vniuerso, vt sit sensus, quòd non singuli, sed omnes simul abundarent: quanquam quod vnus habet, etiam alius habet propter charitatem, quæ facit omnia communiā. Non tamen de tēporalibus bonis erat sermo, sed de spiritualibus his, quæ faciunt ad salutem. Nam cui ad hunc finē nihil deest, ille diues verè dici potest.

De effectu charitatis, omnia cōmunia facientis.

Ita vt vobis nihil desit in vlla gratia, siue dono. Nā græcè χαρίσματι legitur. Et dicit diuites illos factos in illo, nimirum in Christo B. Thomas exponit, id est, propter illum. Vera quidem expositio in se: At vis verborum significat, eos qui sunt Christi, esse in eo per Spiritum tanquam insiti, & de Spiritu eius assiduè attrahentes. Sic rami habent à radice, à qua fluit omnis in ramos humor: & à vite, à qua accipiunt palmites, & quod habent, ab illa habēt, alius quidem palmes plus, alius minus. Quidam verò huic verbo; *in illo*; adiungunt, si perseuerauerint. Verùm hoc est addere, non exponere. Declarat autem diuitias ipsorum esse in omni verbo & scientia. Diuitis est etiam posse aliorum succurrere indigentiæ, quod est illius tantummodo qui abundauerit.

In omni verbo, & in omni scientia. Parum est habere verba, id est, verborum facundiam nisi simul adsit scientia ad docēdum alios. Nec admodum proderit scientia, nisi adsit & facultas verbi scientiam exprimentis atque tradentis. Perficitur ergo doctor iis duobus: & qui ita perfectus erit, sibi simile poterit ex parte sua sine impedimento generare. Et propterea rectè subditur:

Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis. Hoc variè exponitur. Mihi autem hic sensus videtur & verus & planus, scilicet vt dixerit: Ita vos estis diuites, videlicet ad propinandum verbum euangelij, & testimonium hoc confirmandum in aliis de Christo, sicut est in vobis confirmatum: quod certè fuit in omni verbo, & in omni sciētia. His enim duobus, videlicet, verbo & scientia quæ perficiunt doctorem, valdè potens Apostolus genuit illos in Christo. Sed pro infirmioribus addita sunt signa & prodigia, vt qui ipso puro sermone euangelij veritatem capere non poterant: miraculis ante oculos editis fidem amplecti cogerentur. Sequitur:

Ita vt nihil vobis desit in vllo dono, quod scilicet ad ædificationem aliorum pertineat. Nec enim hoc dixit simpliciter illis nihil deesse, quippe cum deesset vita æterna, sed quod nihil deerat *expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi,* hoc est, existentibus in statu fidei & spei, siue in statu gratiæ, qui est status viatorum, qui adhuc laborant & gemunt expectantes beatam spem. Etenim similes sunt expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptiis: qui interim peruigilant, vt cum venerit & pulsauerit ianuam, confestim aperiant ei. Tunc enim erit reuelatio Iesu Christi Dei & Domini nostri, qui manifestè veniet, & non silebit. Quod vero sequitur,

Qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine, miram videtur continere promissionem. B. Thomas admittit, ab Apostolo indicari illos esse seruandos absque mortali peccato: tale nanque peccatum est crimen. Et hoc obiter contra hæreticos, qui negant posse hominem viuere absque crimine. Quidam alius, imò & B. Augustinus, intelligit confirmandos in fine, non qui interim nō peccarent, sed quòd in fine, id est, id aduentu Christi inueniendi essent absque peccato. At certè durum videri potest, admittere omnes Corinthios fuisse prædestinatos. Et hoc etiam durius, Apostolo id per reuelationem fuisse nulla necessitate postulante indicatum, quod potius impediuisset susceptam circa illos solicitudinē. Denique si & hoc daremus, adhuc illud planè maneret absurdum, quòd hoc eis Apostolus manifestaret. Ex hoc enim nihil aliud quàm securitatem socordiæ matrem, præsertim in imperfectis, creasset. Quare nihil contingit absurdi subintelligere hîc tacitā conditionē, videlicet. Confirmabit vos Deus: si & vos perseueraueritis, & nisi vos obicem ex aduerso posueritis gratiæ, sed ambulaueritis perseuerantes in præceptis eius. Sic exponit hunc locum B. Chrysostomus, & rectè. Hūc quoque sensum expressit B. Petrus, qui post tradita charitatis præcepta, hæc adiun-

1. Pet. 5. adiunxit: Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis: Sobrij estote & vigilate, &c. post subiunxit: Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit vos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos perficiet, fulciet, confirmabit, solidabitque. Vocat autem diem Domini, illum iudicij supremum diem, quando iam operari nō licet: Nam vsque in diem illum (quia nobis operari licet) dies nostri dicuntur, & tempus nostrum: quia illo vti possumus, vt rectè & solicitè operantes mereamur in illo. At in illa dei Deus dicitur accipere tempus, & iudicare iustitias. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo, ait Psalmista. Vndę & ipsemet dixit: Operamini dum dies est: veniet nox quando nemo poterit operari. Et Apostolus noster: Dum tempus habemus, operemur bonum. Heu quantum est iacturæ in tēporis amissione, quo vt nihil velocius, & eius naturæ, vt nunquam quod abiit, redire valeat: ita nihil perniciosius, si frustra fluere permittitur. At quis adeo sapiens, vt hoc consideret? Vt verò comprobaret Apostolus dictum, videlicet Deum eos confirmaturū, si sibiipsis non defuerint, addidit:

Pro benignitate Dei, qui cō firmat perseuerantes.

Ioan. 9.

Gal. 6.

Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem, &c. ac si manifestè dixerit: Vocauit Deus vos ad societatem Filij sui, id est, ad gloriam futuram, quam promisit vocatis. Sed primò vocati estis in societatem, vt patiamini cum illo: quoniam si compatiemur, & conregnabimus. Ipse enim Deus fidelis est, qui non deficit in promisis. Faciet ergo ex parte sua: & ideo confirmabit vos, si modo manseritis in Filio videlicet socij pasionum, vt possitis etiam esse socij resurrectionis & gloriæ. Illud hîc annotandum, quòd dixit eos vocatos per Deum, nimirum Patrem, vt hinc expugnentur hæretici illi, qui inde sumebant Filium esse Patre inferiorem, quia dicitur Pater per illum fecisse omnia. Et hîc dicit Apostolus per Patrem vocatos esse Corinthios. Quid ergo? An Pater Filio minor an verò seipso? O miseram cœcitatem. Væ iis qui non acquiescunt veritati. Notandum & illud aduersus nouos hæreticos, qui cum neminem velint esse absque crimine, habent hîc tamen Apostolum è diametro sibiipsis aduersantē: qui clarè ait Deū confirmaturum illos sine crimine vsque in finem. Quid ergo vociferātur, à nullo posse legē impleri? Et quid necesse est imputata illa iustitia, quā calidè excogitarūt, si noua peccata & crimina iustitiā nobis inhærentem, quæ est arra vitæ, non auferunt?

Nota superiora aduersus hæreticos.

Obsecro autem vos fratres, per nomē domini nostri Iesu Christi, vt idipsum dicatis omnes: & non sint in vobis schismata. Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sentētia. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quòd vnusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli: Ego autem Apollo: Ego verò Cephæ: Ego autem Christi. Diuisus est Christus? Nūquid Paulus crucifixus est pro vobis? Aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo meo, q; neminem vestrum baptizaui, nisi Chrispum & Caium: nē quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis. Baptizaui autem & Stephanæ domum: cæterùm, nescio si quem alium vestrum baptizauerim. Non enim misit me Christus baptizare, sed euāgelizare: non in sapiētia verbi, vt non euacuetur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autē qui salui fiūt, id est nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapiētium: & prudentiam prudentium reprobabo.

Obsecro autem vos, &c. Hîc incipit tractatus huius epistolæ mira doctrina refertæ: quam possumus summatim pro cōmodiore expositione, in decem particulas diuidere.

Diuisio totius epistolæ.

Prima cōtinet miserrimę ambitionis exprobrationem ac detestationem: Vnde schismata inter illos & sectæ oriebantur. Et propterea hortatur ad sanctam illam & amabilem vnionem, quam mysterium baptismatis continebat. Habet ergo & cōtrariam omnino ambitioni doctrinam Crucis, in qua est vera & diuina virtus ad veram & sempiternam gloriam.

Secunda habet inuectiuam in flagitium infandi concubitus, & detestationem omnis fornicationis: quo vitio nō obscurè plurimum laborasse Corinthij videntur.

Tertia controuersias, & lites forēses vituperat, & reprehendit, tanquàm Christi seruis indignas, ac præsertim quæ apud infideles agerentur: quod redundabat in opprobrium teneræ adhuc fidei. Nam inter illos charitatis iura, & non rerum fluxarum lucra vigere volebat.

Quarta tractat matrimonij iura, & conditiones tales, vt optaret omnes sibi (si fieri posset) in vita cœlibatus pares ob varias angustias, quas ille matrimonij status secum affert. Ex opposito charissimum Deo, & pretiosissimum castitis donum & virginitatis summis laudibus extollit, vt Christianus homo & corpore & animo sit Dei seruitio totus mancipatus.

Quinta libertatem quæ est in noua lege Christi declarat: verùm ob scandalum proximi non esse illa vtendum, sed abstinendum vel à licitis, ne infirmi, in fide, qui tā facile à priscis ritibus abduci non poterant, periclitarentur obiecto illo liberioris vitæ exemplo.

Sexta superstitionem in orando ac prophetando, quam in velando caput viri obseruabant: & contra, mulieres quæ non velando caput orabant. vituperat: atque ne in posterum fiat, prohibet. Et hîc incipit nonnulla adiicere ad præparationē Eucharistię, quo dignè ad salutem sumatur.

Septima de donis Spiritus tractat, ordinatè à Deo dispositis ad ecclesiæ ædificationē: & ad omnium vtilitatē ita ordinatè exercendis, vt mēbrum vnū alterius mēbri officium & peculiarē functionem non vsurpet, ne corpus optimè à Deo cōpactum, violato ordine, monstri simile reddatur.

m

Octaua æmulationem sanctam suadet, & meliorum charismatum desiderium. Et hîc ita extollit præstantiam charitatis, vt cæteras omnes virtutes & dona nihil iuuare ad æternam vitam asseueret, si non in primis ipsius charitatis societate fulciantur, quam vel in futura vita præcipuè regnaturam testatur: quia nonquam excidet.

Nona præfert donum prophetiæ dono linguarum à fructibus ipsius prophetiæ siue interpretationis, quæ plurimùm valet ad Ecclesiæ ædificationem, ad doctrinam, & afflictorum cōsolationem, quæ omnia præstare illi non poterant, qui lingua tantummodo loquebantur.

Decima suadet resurrectionem vniuersæ carnis futuram. Postremo adhortatur ad eleemosinas & collectas, sicut in pactis cum Apostolis continebatur, ad reuelandam Christi pauperum sanctorum inopiam.

Quantum ergo attinet ad primam particulam in prædictis verbis Apostolus primò hortatur obsecrando dulciter per nomen dulcissimū IesuChristi, ad vnionem & consensum in dogmatibus: quoniam ex dissensione schismata nascuntur & hæreses, pulcherrimam ecclesiæ vnitatem turpiter & perniciosissimè discerpentes: Vnde ait: *Vt idem dicatis omnes*. Græcè τὸ αὐτὸ, quòd certum quiddam, & iā determinatū significat, in quod vt concurrāt omnes admonet. Nam istud ne sint schismata, est necesse, videlicet idē dicere ac proferre. Sed quia nemo verè dicere aliquid censetur, nisi & ita esse in ipso animo sentiat: iccirco vt idem dicant, oportet vt pariter idem sentiant: quare adiecit.

Pro vnitate fidei.

Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. Græcè sic legitur, ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, id est, in eadem mente & eadem sententia. Et per mentem intelligo cogitationem, dum res inquiritur meditando, & iam noscitur ex principiis conclusio. Per sentētiam verò iudicium & confirmationem notitiæ: vt sic tria hæc perstringatur, videlicet diem nosse: & idem sapere, hoc est, sententia comprobare: ac demum idem dicere & proferre. Hoc si fiat, iam cessant omnes schismatum occasiones. Nō me latet alios aliter hoc pro suo quēque sensu exponere, nec inter se tamen constare. Ego verò quod verius mihi visum est, breuiter exposui. Ne autem fortè dicerent: Quorsum hæc ad nos B. Paule? subiecit, non ab re hæc se illis proposuisse, velut medelam malo quo laborabant: Ait ergo;

Quid mēs, quid sententia hîc significet.

Significatum est enim mihi de vobis fratres, &c. Fratres vocat, vt dulciter, & in spiritus lenitate admoniti, facilius correctionis medelam sumant. *Ab iis qui sunt Chloes.* Chloes autem aut locum, aut certè mulierem significat. Verùm, duo videtur hîc agere Apostolus, quæ non satis probari solent. Alterum quòd delatores manifestat: Alterum quòd fidem se habere ostendit talia asserentibus absque alia certiore notitia. Sed vtrūque excusatur, quùm crimen publicum est: Et quùm qui deferunt, non cauēt nomina propria (si opus fuerit) exprimi: quę duo hoc in loco deprehendebantur. Et tamen neminem proprio nomine designat.

Exponit autem schisma natum esse, quòd dicerent. *Ego quidē sum Pauli, &c.* At hoc nullo videtur vituperio dignum, si quisque afficiatur erga suum doctorem: cum & quilibet in religione & in doctrina, eligat sibi ducem quē sequatur, idque nemine vituperante. Imo & ecclesia ipsa probauit hos ordines & doctrinas. Sic enim alius B. Dominici ordinem, alius B. Francisci amplectitur. Et in doctrina, alius quidē B. Thomam sequitur: alius Scotum, vel alium quemlibet.

Præterea (& id est accuratius considerandum) eos etiam videtur reprehendere, qui dicebant se esse Christi. Nam & hos cum aliis, quos reprehēdit, enumerat. Qui tamen minime vituperandi erant, sed potius commendatione digni, vt qui primario capiti hærerent, & in eo gloriarētur: quod ab omnibus videtur esse faciendum.

Vt igitur primo scrupulo satisfaciam, primùm quoque lector nouerit, quosdam esse, qui negāt à Corinthiis ea dici de B. Paulo, & Cepha & Apollo: sed illud B. Paulum in se figurasse & Apollo, & Cepha, quod de quibusdam aliis audierat, qui sese constituerant sectarum variarū capita. Et hoc ex illius propriis verbis colligi posse videtur paulò inferius, scilicet cap. 4. Porrò hanc nominū cōmunicationē addunt, prudēter in se, & Apollo, & Cepham esse factam, ne si nominasset qui se faciebant capita illorum, magis eos irritaret: quin potius exemplo hoc, in quo B. Paulus etiā seipsum videtur contēnere (qui tamen erat omnium illorum Magister) deponerent ambitionem.

At mihi hæc expositio minime probatur: tum quia hîc simpliciter rem vt se habebat, describit, quòd aliqui scilicet ita dicerent: *Ego sum Pauli, &c.* Et constāter in hoc videtur persistere, semper per sonam propriam exinaniens, vt mox videbimus: Tum verò cum non sit putandum, si Corinthij vlla faciebant sibi sectarum capita, ab eis Apostolos omnino exclusos, & potissimum ipsum B. Paulū, vt nullus eorum diceret, Ego sum Pauli, quem tamen primum patrem habuerunt in Christo, vt ipsemet testatur: Per euangelium, ait, ego vos genui. Et si qua regnaret inter eos ambitio, quem poterant sibi caput seligere B. Paulo præstantius in signis, prodigiis & virtutibus, & in omni genere sanctitatis & doctrinæ: in quibus tamen maximè gloriari solent, qui sectas amant.

Quod autem inferius videatur aliter dicere, si rectè inspectum fuerit, iam non ita videbitur, vt eo in loco clarè ostendam. Vera ergo & iusta fuit illa reprehēsio. Neque ob id negamus licere cuilibet sequi ducē suum, siue ad imitādam vitam, siue ad doctrinam, modo sit ille probatus. Eatenus tamē hoc facere licet, quatenus fert & ipsa veritatis dignitas, cui semper primus deferendus est honor & ipsa vnio charitatis, id est, ne prætextu Ducis aut Magistri reliquatur fidei veritas: aut scindatur vnitas, quæ est ex charitate in capite ipso nostro summo & vero Christo. Quod vtinā illi obseruarent & facerent, qui dicūt. Ego sum Francisci: Ego verò Dominici. Et iterum: Ego sum Thomæ: Ego verò Scoti, &c. Magna profectò dissidia ob eiusmodi æmulationes seuit Diabolus in Ecclesia: quia vnusquisque nō tam veritatē, quàm gloriam propriam diligit. Quare copiosum hæc materia nobis subministraret sermonē, aduersus illos qui eiusmodi sunt, sed qui habent purgatas aures, sub paucis iis multa cōtineri intelligunt: satis sit admonuisse.

Notent fratres.

Quod verò secundo loco obiiciebatur, Apostolum reprehendere eos qui aiebant: Ego sum Christi, plerique reprehensos negant. Non enim quasi illi similiter non rectè dicerent, cōmemorati cum aliis sunt, qui non rectè dicebant: verum contra potius, quia rectè ij dicebant, tanquam ex opposito collocati sunt, vt præ istis alij iudicentur.

Cur reprehendantur Corinthij illi qui se esse Christi dicebant.

Tu verò acute lector diligentius considera. Nun verius, & ad literam & sensum Apostoli aptius dicatur, etiā istos fuisse suo modo notatos, tanquam nimis sapientes, & in aliam partem peccātes: quoniam Christi prętextu contemnebant ministros eius, vt ministros, quos nihili faciebāt. Quod peccatum nostris rediit temporibus, apud Lutheranos potissimum regnās, qui Christum solum spretis illius membris suscipiunt, si modo sic suscipiūt. Nam ita suscipiunt, vt qui sub Christo duces fuerint, sanctos Dei veros omnino floccifaciant: quorum exempla & traditiones (quas humanas constitutiones vocant) prorsus contemnunt. At hoc non erat suscipere Christum, qui dixerat: Qui vos accipit, me accipit: & qui vos spernit, me spernit. Tales erant fortassis ex Corinthiis quidam, qui & hoc factiosè dicebant: Ego sum Christi, nomen Christi quasi velamen malitię, & clypeum patrocinij suscipientes, vt ab aliis se segregarent, nolentes seruare traditiones Apostolorum. Sed nescit Rex pacificus patrocinium prębere contentiosis.

Luc. 10.

Nec quenquam mouere debet, si B. Paulus videatur se pręferre cęteris, dum prius se nominat, quàm Apollo & Cepham. Hìc enim à se incipit tanquam ab indigniore, ita vt velit gradatim ad sublimiores ascendere: quod plus satis vel ex eo patet, quia vltimo post Cepham loco nominat Christū principem tamen & caput omnium.

Diuisus est Christus? &c. Hìc B. Paulus vult ostendere horum schismatum inconuenientiam, idque à duobus. Et primùm quidem, quia sic diuiditur Christus: ideo cū detestatione ait, *Diuisus est Christus?* Scimus enim Christū in se scindi nō posse: sed tunc scindi dicitur, cum corpus eius, quod est Ecclesia, scinditur, siue ab eo corpore separetur caput, siue inter se membra disgregētur & discerpantur. Sicut autem illud corpus Christi non est passum scissuram, sed seruatum est integrum (iuxta vaticinium illud: Os non comminuetis ex eo) Sic & indignum censetur diuidi corpus eius mysticum, id est, ecclesiam. Nam corpus mysticum debet figurari vero corpori, quod est typus.

Exod. 12.

Secundò reprobat sectas huiusmodi, in quibus quilibet sibi caput constituit suo modo: quia per hoc negligitur verū caput, quod est Christ⁹. Verè enim tunc scinditur Christus corpus mysticum, quando non cōsideratur caput cum membris, vti faciebant illi qui aiebant: Ego verò Christi, quasi opponentes se illis qui dicebant: Ego sum Pauli. Ab vtrisque si quidem diuidebatur Christus. Primò ab iis, qui Christum solum considerabāt: quia à capite Christo segregabant membra. Alij vero, qui B. Paulum & alios efferebant, cōtrario modo diuidebant Christum: quia à membris segregabāt caput, & monstrosè plura capita construebant.

Esse autem verum & primarium caput ipsum Christum, probat: quia ipse solus pro cunctis est crucifixus, & resurrexit: quemadmodum absolutè & perfectè totum hoc in baptismo repręsentatur. Eius enim passione fluit omnis effectus in nos aduersus peccatum, vt peccato moriamur, & resurgamus viuentes in illo induti nouum hominē, qui per crucem illius & mortem creatus est, vt crescat in operibus iustitiæ, & sanctitatis: atque ideo caput nostrum ipse est, propter quod adhuc vehementius vrgens, ait:

Nunquid Paulus, pro vobis est crucifixus, vt scilicet illum vobis caput constituere debeatis? Et quod ita sit, etiam probat dicens: *Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Græcè tamen legitur, in nomine Pauli. Vis autem rationis hæc est. Cum in baptismo professio sit fidei nostræ, ideo eum nostræ salutis autorem debemus credere, cuius nomen explicatur in baptismo, in quod nomen baptizamur. In baptismo autem nullius hominis nomen exprimitur, nisi sanctæ Trinitatis, sicut erat forma tradita à Christo vera: quanquam eo tempore baptizarent etiam in nomine Christi, quò hoc sanctum nomen glorificaretur, vt patet in Act. Apost. Ideo caput salutis omnium Christum esse, fatendum est. Contra quod videbantur illi moliri, qui sibi diuersa capita statuebant.

Sed hinc aliquot exoriuntur non infructuosæ quæstiones. Prima, Videtur alibi B. Paulus dicere, se adimplere ea quæ deerant passionum Christi in carne sua, pro corpore eius quod est ecclesia. *Colossen. 1.* Et item stigmata Iesu se portare asserit: & mori cōtinuè, & tradi bestiis, & persecutionibus pro salute aliorum, & omnia sustinere propter electos, vt ipsi salutem consequātur. Quomodo ergo ita est pro nobis crucifixus Christus, vt excludantur B. Paulus & cæteri, qui posuerunt animam suā pro aliis? Secunda quæstio est: Quomodo baptizarent tunc in nomine Christi, cum data esset alia baptismi forma, videlicet. In nomine Patris & Filij & Spiritus sancti? Tertia est, quomodo B. Paulus verè dixerit se nomine suo non baptizare, sed Christi: cum baptismus conferatur à sacerdote dicēte, Ego te baptizo, &c.

Ad primam respondeo, Christum esse principalem Mediatorem & Redemptorem nostrum: vt quicunque post illum nobis operatur salutem, à meritis Christi habeat: atque ideo ille principaliter habendus est semper pro pastore, & magistro, & capite. At qui sub eo sunt mediatores, etiam sub eo considerandi sunt quasi vicarij magistri, & vicaria capita, cum & ipsi sint redempti ab illo. Et hoc modo nulla oriuntur schismata, vt ipsemet Apostolus paulò inferius docebit.

Non sum nescius quosdam scholasticos aliter hoc resoluere, si modo resoluūt. B. enim Thomas aliquando videtur dicere, passiones sanctorum & B. Pauli profuisse aliis per modum exempli, & nō per modum meriti. At nos putamus etiā per modum meriti: quia & hoc Christus meruit, vt quidā insignes viri, & nobiliora ipsius post se membra, mereri similiter possent pro aliis, vt sic adimpleātur passiones Christi mystici, in quo illi sunt præcipuè, qui proximiores illi fuerunt, & dicere potérant: Imitatores nostri estote, sicut & nos Christi. Verùm istud differamus in loco proprio tractandum vberius.

De forma baptismi. Ad secundam dicimus, Licuisse olim ad Christi gloriam manifestandam & diuinitatem, baptizari in nomine Christi, ita dispensante Deo. At nũc necessario est obseruanda forma à Christo data: quanquam nonnulli secus putant, qui vel nunc baptismũ conferri posse in nomine Christi sentiũt, aientes virtualiter in hoc nomine totam Trinitatem contineri. Sed periculosa est huiusmodi opinio: quia in his quæ pro forma requirũtur, in propria forma data complendus est actus, vt aiunt Iurisconsulti. Quare non arbitrarer excusari posse à magno præsumptionis peccato, qui sic auderent baptizare.

De ministro baptismi. Ad tertiam dicimus: Qui dicit, Ego te baptizo in nomine Patris, &c. non suo nomine baptizat, aut in suum nomen: sed planè exprimit quo nomine baptizet, nimirum, In nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. Et declarat se ministrum esse tantum eius actus, qui sensibiliter agitur, & eius mersionis sub aquis. Nam gratia, & cæteri spirituales effectus procedũt ab ipso Deo immediatè, qui ita promisit atque statuit, non autem à ministro, aut per ministrũ. Et iccirco in baptismo quilibet idoneus minister est: quia nudum factum ab eo exigitur absque iurisdictione, quod nõ est in absoluendo, aut retinendo peccata.

Græcorum error. Superstitiosè ergo mutarũt formæ verba Græci, nolentes dicere. Ego te baptizo, sed: Baptizetur seruus Christi, ne minister authoritatem profiteri videatur, quæ Christi est. Quasi verò B. Paulus hîc non testificetur se nonnullis baptismum contulisse. Si hoc verũ est quòd baptizauerit: cur non poterit dicere, Ego te baptizo? Nam & Euangelista ait: Quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius. *Ioan. 4.* Itaque superflui fuerunt in hoc Græci: licet verè etiam illo modo cõferrent baptismum. Attamen, in hac re (quẽadmodum in aliis multis) plus sapere voluerunt quàm oportebat: quos cũ noui hæretici imitentur, deberent simul ad infœlicem præsumptionis eorum exitum attendere. *Notent hæretici.*

Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrum baptizaui, &c. Gaudet Apostolus & gratias agit Deo, nullam à se occasionem huic errori oblatam, quam illi accipiebant à baptismo, vt quicunque ab aliquo baptizaretur, illi hæreret vt patri & magistro, quasi ille in proprio baptizantis nomine esse baptizatus. Quapropter profitetur à se neminem illorũ baptizatum, *nisi Chrispum.* Crispus hic erat Iudæus & archisynagogus, de quo in Actis Apostolorum, *Et Caium*, qui fuit eius hospes vt ipse testatur in epistola ad Romanos. *Baptizaui autem & Stephanæ domum.* Viri nomen est Stephanas, & probabile est etiam in illa domo fuisse pueros: & hoc contra Anabaptistas.

Ceterum nescio si quẽ alium baptizauerim. Cauta est hęc & prudens locutio, hominisque ad multa intẽti, qui facilè etiam posit aliquorum obliuisci, quę ad rem non pertineant. Homines enim erant adhuc Apostoli, nec in omnibus prorsus dirigebantur à Spiritu sancto: sed in his quæ ad fidem erant necessaria, & ad Deum attinebat.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare. Quidam hæc verba intelligunt, comparatione: quia etsi missus fuerit ad vtrunque sub illis verbis: Euntes ergo docete omnes Gentes, baptizantes *Matt. vlt.* eos, &c. principaliter tamen ad prædicandum. Mihi tamen expeditius ac verius illud videtur vt dicamus, non fuisse reuera proprium Apostolorum officium baptizare per semetipsos, sicut nec ministrare mensis. Et id præsertim non conueniebat B. Paulo, qui totus in euangelij prædicatione occupari debebat. Illud autem mandatum: Baptizantes eos, &c. intelligendum est commodè, videlicet per alios, sicut & Christus dictus est baptizare, qui per discipulos suos baptizabat, cum ipse non baptizaret, teste Dilecto.

Quid inter sit interofficium baptizandi, & euangelizandi. Quòd si quis dixerit: Quare non pari ratione intelligatur & aliud præceptum de euangelizãdo, videlicet vt per alios possent euangelizare? Nam apostolus inferius dicturus est. Væ mihi si non euangelizauero. Respondeo, quia rei natura non fert, vt per alium id fiat, quæ declarat hoc officiũ indelegabile fuisse in ipsis Apostolis, quorum electa erat persona propter autoritatem & notitiam. Istud autem locum non habet in baptismo, cuius quilibet (vt diximus) idoneus est minister. Quare Valentinianus Cæsar minus prudenter baptismum ea ratione distulit, vt à B. Ambrosio baptizaretur, qui interim sine baptismo defunctus est. Nec prudenter Constantinus magnus, qui in Iordano flumine baptizari volebat (si modo quod tradiderunt quidam verùm est) qui similiter morte præuentus non valuit. Vnde fertur in Bithinia baptizatus. Nec enim aqua illa Iordanis, potius quàm quæuis alia: aut minister ille potius quàm ille confert ad baptismum. Spiritus enim Christi est, qui verè baptizat.

Quòd si quis non fuerit ita perspicax, vt valeat hæc officia discernere, videlicet quænã sint in quibus electa sit industria personæ, acquiescat exemplis. De Christo enim legitur quòd destitus fuit à Deo ad baptizandum, vt B. Ioannes testatur, dicens, Ille baptizabit Spiritu sancto: & tamen non *Matth. 3.* baptizabat per se, sed per discipulos suos, vt testatur B. Ioannes. Missus item fuit ad prædicandum, sicut ipse dixit ex Isaia. Spiritus Domini super me, *Isa. 61.* eo quòd vnxerit me, ad prædicandum Gentibus misit me, &c. Et hoc per se ipsum voluit exequi in tota Iudæa, sicut ipsemet dixit. Oportet me & aliis ciuitatibus prædicare, quia & ad hoc missus *Luc. 4.* sum. Sed ad alias gentes Apostolos misit. Similiter & B. Petrus qui missus erat baptizare, non per se, sed per alios baptizabat. Ideò iubet baptizari Corneliũ, vt legitur in Act. Et iussit eos (ait scriptura) baptizari in nomine Domini Iesu Christi. *Act. 10.* Missus verò prædicare, hoc per seipsum fecit, & alios etiã misit ad prædicandũ: Quãobrem dicit se electũ à Deo, per cuius os audiant Gẽtes verbum euãgelij, & credant. Missi erant & Apostoli ad ministranda alia sacramenta, & hoc tamen per alios faciebant. Ideò crearunt septem illos primos diaconos, & postmodo etiã bresbyteros, vt ipsi liberius possent instare verbo doctrinæ, & orationi.

Pro virtute veritatis Crucis. *Non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi,* Quia contentiones & rixæ, & sectarũ conuenticula fiebant etiam propter sapientiã verbi, quoniam qui docebant vtebantur tali sapientia ad alliciendum homines dulcedine verbi, qualis erat apud Græcos, qui plurimum arte illa pollebant: ideò B. Paulus exemplo sui tacitè arguit illos: & nacta

hinc occasione exponit prouidentiam Dei, qui virtutem suã posuit in abiectis, & iis quò crucem saperent, hoc est, crucis virtutem intelligerent, ac præ se vita ac exemplo ferrent.

Hîc ergo incipit alia primæ diuisionis particula, vbi intendit Apostolus extollere humilia & infirma crucis, ad extinguendam ambitionem, quæ vnioni maximè est inimica. Inducens ergo semet ipsum (vt diximus) in exemplum, ait se ad prædicãdum euangelium fuisse missum, non quidem in sapientia verbi, id est, non pompolè ac rhetoricè cũ magno verborum apparatu atque elegãtia, & quę sitis coloribus, seu figuris, & iuxta præcepta sapiẽtum mundi, vt prædicaret semetipsum, & sermonis magis quam veritatis potentia homines attraheret. Non enim placuit Deo ea via, noui status veritatem aperire. Et huius diuinæ prouidentię rationem subdit:

Ambitio vnioni inimica.

Vt non euacuetur crux Christi, id est, vt suus honor daretur cruci, qua debet nostra fides, ob latentem eius virtutem, inniti. Quòd si in sapientia verbi prædicassent Apostoli, iam fidelium propagatio non ascriberetur Dei virtuti sub humilitate Crucis latenti, sed ipsi potius potentiæ verbi, humana sapientia atque facũdia compositi. Et ob eam causam prædicantis potius esset honor, quam Crucis prædicatæ: & gloria daretur linguæ, non ipsi Cruci. Et hoc illi pseudoapostoli vehementer affectabant, vnde conflabantur illæ sectæ. Quo artificio iam dudum multi hypocritæ vsi sunt, & fermè hæretici omnes, qui linguæ fidunt & astutiæ propriæ. Nam (vt verum fateamur) noui hęretici plurimum in dicendo pollent: & præterquã quòd dogmata prædicant per se satis grata carni, operã diligentissimã insuper nauant, vt ea plausibilibus verbis, ornatis & comptis porrigant, cum eleganter ferè omnes loquantur. Non sic tamen instructi pectore, sicut eruditi lingua. Contra verò de seipso testatur Apostolus, Si imperitus, inquit, sermone, sed non scientia.

Heretici elegantiæ sermonis, & floribus rhetoricis student.

2. Cor. 2.

Quamobrem consydera mecum prudẽs lector, prouidentiam Dei. Placuit.n. per Crucẽ, rem stultam, rem infirmã atque ignominiosam, saluos facere credentes. Et ob hoc etiam placuit inuenire stultos, infirmos atque abiectos corã oculis mundi homines, qui non solùm crucem subirent, sed etiam prædicarent stulta, & infirma crucis. Adiecit & prædicationis modum, vt esset similiter humilis & abiectus, & crucem redolens: vt sic tria hæc, quæ prædicationem explebant, conuenirent. Primum res prædicata, id est, Christus crucifixus. Tum & ipsi prædicantes, qui similiter erant crucifixi mundo. Et tertiò, prædicandi modus conformis, scilicet absque sapiẽtia mundi. Vt per hæc tria vilia & abiecta patêret virtus Christi & Dei, latens in omnibus abiectis & humilibus, per quæ excelsa ac fortia triumphauit.

Verbum enim crucis, &c. Rei prædicatæ virtutem ostendit, ne quis obiiceret hanc crucem verè stultitiam esse. Ait ergo crucem iis solùm qui pereũt, stultitiam esse, id est, iis qui diligunt pereuntia, & ita seipsos aptarunt ad interitum, vt in statu perditionis existant. Nonne qui amat mundum, & quæ in illo sunt, amat peritura? Ille ergo perit assiduè, cui assiduè perit tempus frustrà consumptũ, & absque resipiscentia. Nam quãtò magis appropinquat extremus dies, tantò celerior imminet ei interitus. His igitur verbum crucis est stultitia. At verò *iis qui salui fiunt, id est, nobis Dei virtus est*, id est, iis qui sperant futura & expectant (vt decet) crux est via ad salutem. Spe enim salui facti sumus: Verbum crucis virtus Dei est, id est, potentia Dei ad saluãdum. Et ij sunt qui salui fiũt: quos ipsos quasi digito demonstrat adiiciens, *nobis*, ipsum ecclesiæ corpus intelligens, vocatum atque mundatũ. Producit autem & ad hoc scripturam dicentem:

Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Et apud Abdiam. c. 1. Perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de mõte Esau. Isaias ait: Peribit enim sapiẽtia à sapientibus eius: & intellectus prudentium eius abscondetur. Sensum ergo ex prophetis Apostolus elicuit more suo, non verba. Dixerat enim per Isaiam dominus: Eò quòd appropinquat populus iste ore suo, & labiis glorificat me, cor autem eorũ longe est à me, & timuerunt me mandato hominũ & doctrinis. Ideo ecce ego addã vt admirationem faciam populo huic miraculo grãdi & stupendo. Peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentiũ eius abscõdetur. Horum verborũ hic est sensus, vt Dominus in euãgelio docet, & hoc in loco Apostolus. Quoniã ille Iudęorum populus abusus erat donis Dei magnis, quibus illum erexerat in virtute signorum, & in doctrina, & in miserationibus multis, & iã penitus cor auerterat ab illo, & solùm in exterioribus eũ cærimoniis colebat, addens prę terea superstitiones plurimas: ideo conueniẽs fuit mutare pactũ cum toto mundo. Nã cum minime profecisset primo modo in his quæ magna apud homines videri poterant & fortia, & iuxta humanam sæculi prudentiam admiranda, quæ ea solet quæ huiusmodi sunt magnificare: ideo magno & stupendo miraculo fecit mundum proficere sub stultitia Crucis, & per hanc stultitiam sapientiam mundi perdidit. Et quæ videri poterant lucra perspicacioribus oculis cognita sunt esse detrimenta. Et econuerso, Crucem Christi esse verum & sempiternum lucrum. Etenim hæc est lex crucis certissima. Per multas tribulationes oportet intrare in regnũ Dei. Hoc sæculi sapientia probare nõ potest. Ideo perit sapientia hæc, quæ vincitur à stultitia crucis. Dixit autem Isaias: Intellectus prudentiũ abscondetur: quia confundetur quùm viderit stultitiam Crucis adeò potenter loqui, vt nulla valeat sapientia mundi præualere. Et hoc est reprobari à Deo, sicut ait Apostol⁹ sensum ipsum eruẽs, & verba omittens.

Sapientia mundi prostrata est à sapientia Crucis.

Isa. 29.

Act. 14.

Vbi sapiens? Vbi scriba? Vbi inquisitor huius sæculi? Nõne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis, saluos facere credentes: Quoniam & Iudæi signa petunt: & Græci sapientiam quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum: Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiã: ipsis autem vocatis

Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapiētiam. Quia quod stultū est Dei, sapientius est hominibus: & ꝙ infirmum est Dei fortius est hominibus.

Vbi sapiens? vbi scriba, &c. Isaias pro sapiente, literarum dixit: sicut qui philosophiæ literis imbuti erant, literati dicebantur. Et pro scriba, ponderantem verba legis dixit: quod ad Iudæum pertinet legis peritum, qui verborum magis quàm spiritus ponderator erat & scrutator, qui quidem spiritus sub verborum cortice latebat. Sed ij omnes ad reuelationem stultitiæ crucis euanuere: quia sapientia Crucis ostēdit eos partim vanos, qui per illam suam sapientiam non parabant sibi aditum ad æterna bona, quæ prorsus ignorabant: partim verò falsos, cum in multis articulis primis, & in ipsis foribus turpiter aberrarent.

Quod verò Apostolus dixit, *Vbi inquisitor huius sæculi?* Isaias dixit: Vbi doctor paruulorū? Et vide sēsum quàm doctissime ab Apostolo erutū. Qui enim paruulos docet, ab elemētis incipit. Sic philosophi docebāt, diuinorū rudes & ignaros per elementa mūdi huius. Docebāt nimirum per ea quæ facta sunt, inuisibilia Dei speculātes. Et ij propriè vocantur inquisitores huius sæculi, id est, inuestigatores naturæ, vnde accipiunt elementa ad intelligentiā diuinorum. Sed hi omnes stulti facti sunt aduenieēte luce huius sapiētissimæ & saluberrimæ stultitię Dei crucifixi. Quamobrē rectè Apostolꝰ, *Quid inquisitor sæculi.*

Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Et verè stultā reddidit, cum per sapientiā illā non solùm finem nostrū non quærimus, sed ab eo longè recedimus. Sapientia enim huius mundi nō indicat nobis verum finē nostrum, qui est adhærere Deo, nec viam ad illum monstrat. Atqui sapientis est proprium, suas omnes actiones ad finem ordinare. Iustificat autē consilium Dei, qui sic statuit.

Nam quia in Dei sapientia non cognouit mūdus, &c. Attende ergo, ô homo, ad consilium Dei & vias eius. Est enim sapientia Dei, & est stultitia Dei apud B. Paulū: & hę ambę vtiles vię ad inquirēdum ipsum Deum. Sapiētia Dei est, qua is cognoscitur in rerum creatione & creaturis, quæ in numero, pondere, & mensura consistunt. Contemplamur enim cœlos, & cœlorū lumina, & cursus syderum: & sapienter cuncta ibi esse disposita probamus. Speculamur & quæ sub cœlo sunt elementa, maria & terram, terrenásque arcanas diuitias perscrutamur, & diuersa animalium corpora, & varias rerū naturas. Et in his omnibus Dei vestigia, & vmbrā quandā aspicimus. Et ipsum cōiectamus Deū, & eius admiramur, & veneramur sapiētiam. Sed in hac sapientia nihil profecerūt philosophi apud Deum: quandoquidem noscentes illum, non glorificauerunt, sicut decebat. Nec primus homo parens noster, qui valdè eadem Dei sapientia excelluit. Nam rectus est à principio constitutus, & magnis ac mirabilibus ornatus donis, qui & ipse euanuit cogitans, & appetens à seipso maiora. *Sap. 11.* *Eccl. 7. & 17.*

Videns igitur Deus nihil vtilitatis hominē per hanc sapientiam percepisse, mutauit rationem docendi, & stultus propter nos factus, nouum nobis discendi modū dedit, videlicet, vt per stultitiā suā, qua coniecit Filium suum in crucem, cognoscere mus immēsam eius virtutem, & sapientiam, & bonitatē: & ita proficeremus in via Dei noua. Quis enim non stultum putet, sinere Deum se tradi, & mori velle, iustum pro iniustis, & sic infirmari virtutem ipsam, & stultam effici sapientiam, & æternum Patris verbum, vnde omne eloquium venit, fieri infans & obmutescere (sicut scriptum est) tanquam esset agnus, & sicut ouis quæ ad victimam ducitur, aut tondetur? Et hæc omnia in medelam ægritudinum nostrarum conuertere, hoc est, insigne hominum peccatum in sanitatem & vitam.

Quis vnquam homo iuxta sapiētiam suam hæc faceret, aut facta probare posset, tanquam facta sapienter? Hæc tamen omnia tam stulta in oculis nostris, atque adeò infirma passus est Deus nostri gratia. Vnde pro huius stultæ rei, id est, crucis prædicationem bene complacuit Deo (grecè enim εὐδόκησεν legitur) saluos facere credentes, vt vel sic inueniretur ab iis, qui crederent tantam eius esse bonitatem, vt ad hanc tam insignē stultitiam adigeret semetipsum. Porrò stultitiam dico iuxta cor & iudicium sapientis mundi, & ignorantis elemēta constitutionis eius, & pacta. Nam iustum erat vt qui crederent, & fidem haberent huic stultitię (sicut sunt paruuli, & minimè sapientes excelsa) salutem inde soli illi caperent, id est, qui crederent bonitatem Dei. Nam propter eius bonitatē hęc facta sunt, quam nulla mundi sapientia poterat coniectare. Non enim tanta bonitas reperitur in nobis. Verùm sic Patrē misericordiarū agere decuit, vt prius amando nos tam miserè, & (vt ita dicam) tam perditè, amorem nostrū, qui durissimi sumus, conciliaret atque attraheret ad seipsum. Et tamen nec sic profuit multis vtriusque Gentis, quia increduli fuerunt bonitati Dei.

Quoniam & Iudæi signa petunt. Vide vt verè stulti ipsi qui tot signa habuerunt, & inde non profecerunt. *Et Græci sapientiam quærunt.* Et hic similiter vide quam stultè, qui de sapientia sua euanuerunt: & iccirco ex eorum meritis id euenit, vt prædicatio Christi crucifixi, in quo apparuit infirmitas & stultitia Dei, Iudæo quidē fuerit scandalo, qui petebat signa, & delectabitur in magnis mirabilibus, sicut assuetus erat videre fortia Dei. Vnde & aiebant: Magister volumus à te signum videre de cœlo: & in Suffixum cruci clamabāt, Si filius Dei es, descēde de cruce. Et iterum, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. In desiderio ergo rerum fortium miser Iudæus infirmus ipse factus est, qui offendit in petram. Græco autem fuit stultitia: quia Dei sapientiā quærebat in creaturarum specie, in qua tamen infeliciter profecerat, vt qui in maximos incurrerat errores. Igitur stultus meritò factus est sapiens Græcus in auditu stultitiæ Crucifixi, quam nolebat accipere: quia hanc eius virtutem non capiebant miseri Epicurei & Stoici, qui prædicante Apostolo dicebant: Quid vult seminiuerbius hic dicere? Nouorū dæmoniorum videtur annuntiator esse. Vide ergo vt digna meritis receperunt, vt quærentes fortia Dei, infirmarentur: & quærentes sapientiam Dei, stulti fierent. Quasi verò non maior Dei sapientia ac potētia apparuerit in hac sua stultitia atque infirmitate, per quæ tā admirabiliter ac potēter restituit mundū collapsum, quàm in omni reliqua sa *Matth. 12* *Quid proprium Iudæorum, & Græcorum quo minus dispositi erant ad euangeliū.* *Act. 17.*

pientia sua ac virtute, qua ab initio creauit omnia.

Ideo ait: Etsi Christus crucifixus Iudæis reprobis scandalum fuerit, & Græcis perditis stultitia: quia vocationem hanc noluerunt audire, iccircò manserunt Iudæi & Græci, id est, vnusquisque eorum in sua propria dementia, illi scandalum capientes, quia signa quærunt: isti dementationẽ, quia sapientiam volebant, quam non respiciebant in cruce. Attamen *Ipsis vocatis Iudæis atque Græcis, &c.* id est, ipsis qui vocationem Dei agnouerunt per fidem, & ideo exuerũt Iudaismum & Græcismum, id est, non quærentes vlterius signa, vel sapientiam sæculi à Deo, sed in hac Dei stultitia acquiescentes, & sibi bene complacentes, & iam non Iudæi neque Græci, sed vnum in Christo, videlicet, Christiani: Iis, inquam, Apostolus testatur factum esse Christum *Dei virtutem, & Dei sapientiam.* Quia cum infirmamur cum illo credentes, id est, dum compatimur, & secundum hanc fidem humiliamur, eligentes crucem similiter facti stulti in illo, & cum illo, nihil aliud nos scire iudicantes quàm Iesum, & hũc quidem crucifixum: tũc demum inuenimur & potentes, & sapientes in eo. Vnde Apostolus dixit, 2.Cor.12. Cum infirmor, tunc potens sum. Et iterum, Si quis inter vos sibi videtur sapiens, stultus fiat vt sit sapiens. Sed quis dabit mihi vt ista quæ dico & scribo, etiam perfectè probem? Illi enim perfectè probant, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Sentiunt nanque qui eiusmodi sunt, in seipsis fortitudinem Spiritus. Congruè autem sequitur:

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, &c. Dei enim stultum, & Dei infirmum Christus est crucifixus. Et hoc sapientius est & fortius, quã omnes homines, id est, quàm sit fortitudo & sapiẽtia omnium hominum, quæ ab ipso, & aliis per ipsum expugnata est. Ipse enim omnibus eum recipientibus factus est potentia & sapientia, vt potenter perducant seipsos in illo ad veram vitam, quæ ipse est, qui euacuauit omnem sapientiam: & de omni terrena & dæmoniaca potentia triumphauit in Cruce, in qua sub pedibus subiecit sibi omnia. Hoc autem fecit illi propterea Deus, quia seipsum subiecit omnibus infirmando se, ac stultum faciendo propter ipsum, id est, propter gloriam Patris, vt qui clarificauerat Deum Patrem, dignus fieret clarificari ab eo.

Pro stultitia crucis.

Hic autem Apostoli locus fuit scandalo quibusdam, qui perperam intelligentes, aut de industria sic intelligere volentes, vituperarunt artes & scientias naturales, volentes ostendere illas vanas & noxias, imò & falsas: quoniam Apostolus id videtur hoc in loco dixisse. Sed vani profectò illi & falsi, & noxiæ doctrinæ inuẽtores, mentem Apostoli non attigerunt, quę talis erat. Quòd cum Deus vno modo nosci posset in hoc mundo, non quidem per seipsum, sed solùm per effectus & opera ipsius, quæ duplicis sunt generis. Quædam secundum sapientiam facta, vt quæ pertinent ad creationem rerum, in quarum dispositione & ordine mirifica Dei appareat sapientia. Quædam verò quæ pertinent ad redemptionem, in quarum dispositione ac modo apparet potius huic mundo stultitia quædam Dei, cum per Filij infirmitatem & crucem operatus sit redemptionem nostram. Dicit ergo Apostolus homines ad suam salutem plus profecisse per hanc postremam notitiam, quæ est ex fide, de hoc quod stultè videtur Deus fecisse, quàm per notitiam eorum quæ sapienter ab ipso facta sunt, quæ ex naturali ratione conquiritur.

In vituperatores artium, & scientiarũ naturaliũ.

Hîc ergo nõ absolutè vituperatur notitia sapientiæ Dei quasi non sit bona, si quis ea bene vtatur, hoc est, notitia eorum quę sapienter fecit Deus, vnde nonnulla de Deo acquiritur notitia, esse illum scilicet, & esse principium omnium & finem, & reliqua quæ ex hoc creaturarum libro licet coniicere: sed vituperatur notitia hæc comparata cum notitia fidei, qua cognoscitur potentia crucis. Nam hæc crucis notitia multò efficacior fuit ad scientiã diuini erga nos amoris pariendam, vt & nos econuersò afficeremur Deo, & nosceremus immensam eius bonitatem, quàm omnis philosophorum sapientia, quæ ad viscera misericordiæ Dei nostri, & ad illam eius admirabilem φιλανθρωπίαν non attigit. Quia ergo in illa Dei sapiẽtia non profecerunt homines, nec glorificauerunt Deum, neque gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus, putantes se sapere, stulti facti sunt. Contrà verò accidit à notitia crucis. Ideo factum est vt per hanc stultitiã crucis, id est, per imitationem Christi in cruce, vituperata ac reprobata sit illa philosophorũ sapientia, quæ ad perfectum neminem adducebat, etiam si caruisset erroribus, & elationis vitio. Quantò igitur magis cum aberratũ sit grauiter & à plurimis, & in multis, & redditi sint potius elati per illã homines & inflati ac superbi, quàm verè sapiẽtes? At innumeri per hanc crucis stultitiam regnum cœlorum expugnarunt. Magnũ hoc profectò argumentum pro potentia fidei.

Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quę stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes. Et infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia. Et ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret: vt non glorietur omnis caro in cõspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redẽptio: vt (quemadmodum scriptum est) Qui gloriatur, in Domino glorietur.

Ecce alia probatio de Domini prouidentia qui cruci aptauit omnia, etiam ipsos crucis prædicatores. Nam qui primò vocati sunt, erant penè omnes illiterati, imbecilles, obscuri, idiotæ, ac piscatores, contra tria quæ sapit mundus, sapientiam, potentiam, nobilitatem. Vnde & mirabantur sacerdotes & scribæ (sicut ait scriptura) Petri & Ioannis constantiam, cum scirent eos esse homines idiotas & absque literis, ait ergo: *Act.4.*

Dei consilium ad exaltandum crucis gloriam.

Videte enim vocationem vestram, id est, videte vos ipsos qui vocati estis, & hinc Dei prouidentiã coniicite: *Quoniam non multi sapientes, &c.* Aliqui tamen etiã ex illis electi sunt, vt Dionysius, Sergius, Pau-

lus,& alij qui literarum peritia erant apud suos celebres. Sed stulta mundi elegit Dominus, & infirma,& contemptibilia,& ea quæ non sunt,vt confundat sapientia & fortia, & nobilia, & illa quæ sunt.

Sed hîc fortè dicet aliquis: Quare Deus voluit ista confundere? Nonne venit ad saluandum, non autem ad perdendum? Respondeo, ob hoc Deum voluisse hæc confundere, vt quia ex iis non poterat sperari salus, ad ea potius oculos conuerterent homines, vnde est vera salus. Est enim cõfusio quę ducit ad gloriam. Confundere ergo sapientes, & potentes,& nobiles,non erat aliud, quàm ipsam sapientiam,& potentiam,& nobilitatem stulta esse tandem,& infirma,& ignobilia ostentare, vt hoc agnoscẽs homo sapiens,& potens, & nobilis,stultus fieret, vt tandem illucesceret ei vera gloria. In hoc ergo clarissimus fuit & omni admiratione dignus Crucis triumphus,cum per hanc stultitiam sapientes in primis comprehẽsi sunt, & captiui facti suam ipsimet sponte sua contẽpserunt sapientiam. Tum & reges multi potentissimi,& principes prostrarunt pariter semetipsos ante crucem.

Eccles. 4.

Dicit *& ea quæ non sunt*, per quæ intellexit Gentes, quæ ideo inter ea computauit quæ non sunt, quia corã Deo non erant,vtpote sine fide,& consequenter (vt alibi inquit) sine Deo in hoc mũdo, hospites testamentorum. Iudæi autem inter ea quæ erant computabantur, cum essent populus Dei electus. Sed quia in hoc nimium gloriosus non dedit (vt par erat) gloriam Deo, ob eam causam per eos qui non erant destructus est,id est,per Gentiles, qui applicati sunt Deo Christo: & ita factum est vt qui non erant,essent, & qui erant, caderent, suamque amitterent gloriam,& meritò Deus hæc & iustissimè ita euenire permisit. Quare obstruitur os omni homini, ne possit vllus in seipso gloriari,sed in Domino & Redemptore suo. Et hoc subdidit Apostolus,aiens:

Ephe. 2.

Gloriari in carne quomodo quis dicatur.

Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius, id est, nulla caro siue Iudęus,siue Gręcus,siue Romanus. Gloriatur autem caro, quando ea quæ sunt carnis homo effert. Ipse enim tunc carnis personam induit,& dicitur esse in carne & carnalis. Esse autem Iudæum carnalem quid erat? Similiter,esse nobilẽ, potẽtem in hoc mundo,& eiusmodi, quid erat, nisi gloria carnis & superbia huius vitæ? Sed omnis caro fœnum,& omnis gloria eius tãquam flos fœni. Et ideo qui hæret carni,& vnum cum illa efficitur, peribit vt caro: quia in carne cõputabitur, tanquam factus & existẽs ex carne. Caro enim & sanguis non possidebunt regnum Dei. Qui verò hærebit Domino quid est, nisi vnus spiritus cum eo in Christo, qui est Verbum Dei? Verbum autem Domini manet in æternum: & ideo ipse quoque manebit. Vnde egregie sequitur:

1. Cor. 15.

Ex ipso autem vos estis, videlicet, ex Deo,& consequẽter non ex carne. Et medium illud per quod sumus ex Deo,& non vlterius ex carne, addit:

In Christo Iesu, tãquam palmites in vite: *qui factus est nobis sapientia*. Nam per illum noscimus finem nostrum esse vitam æternam: & diligimus ipsum, & viam scimus. Ipse enim via est, veritas, & vita. Factus est etiam iustitia nostra: quia per ipsum iustificamur coram Deo,& ex fide,& per opera quę facta sunt in ipso, videlicet in fide & dilectione eius. Factus item est sanctificatio nostra: quia per ipsum, & eius internum infusum donum iustitiæ in cordibus nostris, sanctificati ac mundi facti sumus coram Deo ab omni macula,& ita digni videre illum. Item factus est redemptio nostra, videlicet, à captiuitate Satanæ,& peccati. Et cum hæc omnia non sint à carne, sed à Deo per Christum,& in illo, pulchrè sequitur:

Vt quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, &c. In Domino, inquit, glorietur, non in carne, nec de iis quæ sunt carnis: nec in semetipso quasi non acceperit, sed in Domino qui est Christus, in quo sumus & stamus, per quem habemus dignè omnia, si tamen manserimus in illo. Locus tamen citatus apud Ieremiã aliter habere videtur, legitur enim: Qui gloriatur, in hoc glorietur, scire & nosse me. Sed est idem sensus, si bene percipitur. Præmissum enim erat: Non glorietur sapiens in sapientia sua: & non glorietur fortis in fortitudine sua: & non glorietur diues in diuitiis suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Quia ego sum Dominus faciens misericordiam & iudicium in terra,&c. Quid ergo aliud hæc verba significãt, quàm qui gloriatur, in Domino glorietur, non in carne? Qui enim de sapientia sua,& fortitudine sua,& diuitiis suis gloriatur, nonne in carne gloriatur? Sapientia enim hominis & fortitudo,& diuitiæ carnis sunt bona. Ideo dixit propheta, sua,&, suis. Qui rursum gloriatur se scire & nosse Deũ in hoc quod caro non cognouit, videlicet, quòd ipse est faciens misericordiam & iudicium, & iustitiam in terra, quę sunt dona Dei & ex Deo,& sunt ipse Christus nostra misericordia, & iudiciũ, & iustitia nostra, nonne in Domino gloriatur? Qui ergo dicit: Non gloriaris de his quæ ex teipso, sed de his quæ à me accepisti per Dominum tuum Iesum Christũ, nonne satis dicit: Gloriare in Domino tu qui gloriaris? Nam in illo habes omnia, non in te ipso: quia qui in illo sunt, ij soli à Deo respiciuntur, vt digni donis. Ergo hoc in primis tibi fatendum est. Vide igitur vt ea doctissimè Apostolus exprimit de scripturis scrutatus illas, quæ prima facie nemo perspiceret: & illud est propriè scrutari scripturas.

Quæ sit vera & rationabilis gloriatio.

CAP. II.

ET ego cum venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annũtians vobis testimoniũ Christi. Non enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos. Et sermo meus, & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapiẽtiæ verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis: vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

ET ego, &c. Hîc Apostolus in exemplo sui persistens, quo declararet virtutem Christianæ prædicationis & suæ, non sitam esse in verbis pomposis sapientiæ humanæ, dicit se ad illos non venisse

his armis instructum, videlicet, verbis sublimibus à præceptis rhetorum manantibus, aut à sapientia mundi profectis, quæ quidem ex elementis huius mundi deriuat in his, qui contemplantur creaturas. Siquidem, vt dictum est, in iis parum profecit mundus: sed ea simplicitate annunciauit testimonium, vt ostenderet se inter eos nihil scire, nisi Iesum Christum, & hunc quidem crucifixum, & bene ait:

Non enim iudicaui me, &c. Homo enim magister & doctor iudicat se ea scire, quæ est paratus alios docendo, proferre. Nam scientis est posse docere. Et ea nescire dicitur magister, quæ non vult alios docere, etsi ipse quidē sibi sciat. Sic enim & Christus dixit se nescire de illa die, quoniam non erat paratus illam aliis manifestare. Nesciuit ergo vt doctor, & vt magister. Sic & illud ītelligitur: Quæcunque audiui à Patre meo nota feci vobis, id est, quæcunque audiui ad manifestandum. Vnde illud apud Comicum: Nescias quod scis, si sapis, hoc est, ad modum nescientis te geras non prodendo aliis. Sic ergo cætera B. Paulus iudicauit, id est, constituit se nescire, quandoquidem ad modum nescientis decreuit se habere circa illa, quoad illos tamen, & propterea adiecit:

Marc. 13. Ioan. 15.

Inter vos. Nam quoad alios etiam ostendebat se multò plura scire. Contendit enim disputans cum Epicureis & Stoicis, idque non poterat nisi ex elementis mundi huius, ostendendo ea non satis esse ad notitiam veri boni, & finis nostri. Quod autem iudicauit inter illos se nihil aliud scire, quàm Iesum & hunc crucifixum, intellige non solùm de doctrina verbi, verùm etiam facti & exempli, conformando se illi in opprobriis crucis, humilians se coram illis, & gestās stigmata Iesu in corpore suo. Hoc fuit iudicare tantum scire Iesum Christum, & hunc crucifixum. Sciuit aliquando & B. Petrus Iesum, dum confitetur eum Dei viuentis filiū, & dum prohibet sibi ab eo lauari pedes, & dum vindicare gladio illum satagit à ministris tenebrarum, amputans auriculam Malcho. Sed nondum nouerat Iesum crucifixum, qui latētem crucis virtutem ignorabat. Vnde & exhorret eam, & fugit, & negat: Homo, inquit, non noui hominem. Et bene dicit ex parte, quia nōdum nouerat hominem, nondum cōtemplatus erat in ea crucis stultitia sapientiā. At B. Paulus iam edoctus quanta oporteret pati pro nomine eius, iam nouerat crucifixū, & cōstituerat se id solum nosse apud Corinthios.

Act. 17. Quid sit scire Iesum crucifixū. Matth. 16.

Et ego in infirmitate. Ecce, figuratum se Christo in cruce ostendit, tanquā nihil posset aduersus illos, cum tamen posset plurimum, vtpote Christi viuētis minister: sed maluit in infirmitate esse inter illos. Orat enim, obsecrat, tristatur, flet, vritur, & quæ timoris atque tremoris sunt paritur. Et hoc fuit venisse non in sublimitate, sed in infirmitate. Vnde ait,

Et timore, ac tremore, &c. Tremor est corporis, timor est animæ, propter maximas turbas Corinthi excitatas à Satana, & ministris eius, vt patet in Act. Vnde alibi: Foris pugnæ, intus timores, videlicet, propter falsos fratres, qui etiam magis officiebant ouibus Christi, quàm hostes qui aperta fronte veniunt.

Act. 18. 2. Cor. 7.

Et sermo meus, inquit, familiaris & priuatus: *& prædicatio mea*, scilicet publica, non fuit *in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus*, qui scilicet per me loquebatur, sicut promiserat Dominus. Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterūt resistere omnes aduersarij vestri. Luc. 21. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis: *& virtutis*, quoniam signa faciebant Apostoli & prodigia, quæ Marc. vlt. sermonem confirmabant iuxta promissa Domini. Et ita disposuit Dominus sapienter, vt apparerent principia fidei non esse ex mundo, sed ex Deo, quod probat.

Vt fides vestra non sit in sapiētia hominum, sed in virtute Dei, id est, vt non habeat fides humanum fundamentum, sapientiam hominum, sed diuinā. Spiritus enim erat qui per os loquebatur, & qui faciebat prodigia ad confirmationem eorum, quæ ab Apostolis de Christi mysteriis prædicabantur.

Sapiētiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam verò non huius sæculi, neque principum huius sæculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est: quā prędestinauit Deus ante sęcula in gloriā nostram: quam nemo principum huius sęculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam Dominū gloriæ crucifixissent. Sicut scriptum est: Quod oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum: nobis autem reuelauit Deus per Spiritū suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiā profunda Dei. Quis enim hominū scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quę Dei sunt nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.

Occurrens hîc Apostolus, ne quis fortè de prædictis malè colligeret, illum nihil aliud penitus scire, & de nulla re alia loqui posse, quàm de hac stultitia, quæ scilicet erat prædicare Christum crucifixum: & consequēter ne apostolica doctrina solùm videretur in hoc consistere, nec de summis causis posse differere, ac rationes in medium proferre, quod est tamen sapientiæ proprium. Ne quis, inquam, hoc sibi falsò atque imprudenter persuaderet, adiunxit:

Sapientiam autem loquimur inter perfectos, id est, inter eos qui in Christo non sunt paruuli, sed confirmati iam sunt in illo atque consummati: quibus mundus erat crucifixus, & ipsi vicissim mūdo. Vos autem paruuli adhuc estis, qui nondum potestis recipere altiora sapientiæ Dei sacramenta. Sapientiā autem hanc, quam loqui se ait inter perfectos, declarat non esse sapientiam huius sæculi, neq; principum eius, quæ colligitur ex his (vt diximus) quæ videntur: & per se nihil boni hominibus ostendit talis sapientiæ studium, nisi sæculare bonum. Quo fit vt huius sæculi principes & sapientes destruantur cum sua potentia & sapientia, sicut destruitur illis suus ipsorum finis, qui est mūdi gloria, aut potentia, aut voluptas, & alia huiusmodi falsa & ca-

duca bona, cum suis sectatoribus peritura.

Quæ sit sapiẽtia Dei in misterio. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio.* Mysterium vocat incarnationis Dei. Quod rectè mysterium dicitur, siue sacramentum: quoniam eiusmodi sacrum arcanum cõtinet, quod lumine naturali non valet apprehendi. At in eo est integra perfectaque Dei sapiẽtia. Vnde alibi ait: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi. Quia ergo abscõditi, ideo mysterium. Occultata est enim Dei sapiẽtia sub illa carne fragili & infirma dispensatiuè, & ad tempus: & facta est caro illa signum salutis nostræ. Sic enim ostensum est pastoribus. Et hoc vobis signum (dixit Angelus) Inuenietis Infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. Luc. 2. Quare enim Verbum æternum & sapientia Dei facta est infans? Et cur his pannis inuoluitur, & hac vili carne nostra? Et cur in præsepio sternitur, nec est ei locus in diuersorio, quem tamen cœlum cœlorum capere non potest? Hæc certè salutis nostræ sunt signa, quam venit operari in medio terræ. Iccircò sapientia Dei est in mysterio abscondita.

Sed nunquid solùm stulta sunt Dei in ea, & non magnalia quæ multò magis valeant prædicari? Nascitur Infans, sed ea die melliflui facti sunt cœli, & omne cor exhilaratum est. Solus infelix damnatorum in tanto Natali tremuit infernus. Vestitur Infans vilibus pannis in terris: & interim sua gloria vestiebat angelos in cœlis. Ponitur in præsepi sordido: sed illi canunt Angeli adorantes, Gloria in excelsis Deo. Nam quid (rogo) tam humile, tamq; abiectum in ipso Christo fuit, quod non haberet mirificum suæ sapientiæ ac virtutis, & celsitudinis testimonium? B. Ioannes Baptista typum gerens hominis captiui sub manu Herodis diaboli, & Herodiadis adulteræ carnis nostræ, quæ de peccato est orta, ad illum mittit duos ex discipulis, vt noscant eum veram esse Dei virtutem, & veram sapiẽtiam. Matt. 11. Mandat enim vt quęrant ab eo: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et ille respondit, Cœci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur. Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me. Quinam (rogo) ij duo discipuli, quos mittit Ioãnes vt discãt quæ sunt Christi, nisi duo sensus, per quos ratio maxime colligit scientiam, nimirum visus & auditus? Ideo dixit Dominus: Ite & renũciate Ioanni, id est, rationi & intellectui, in quo est lumen ad iudicandum, quæ audistis & vidistis. Cœci vident, &c. Hoc enim oculus poterat contestari de illis signis. Auris autem, quæ est sensus disciplinæ, etiam testari poterat: quia pauperes euangelizabantur, id est, capaces reddebantur euãgelij, qui erant pauperes, hoc est, non fidentes proprio spiritui, propriæque sapientiæ, sed emendicantes à Domino sapientiam. De iis ergo nonne ratio captiui hominis & in carcere detenti, colligere poterat, in eo qui talia faciebat esse virtutem Dei, qui tot signa operabatur? Et item in illo esse sapientiam Dei, quæ pauperes euangelizabat, hoc est, idiotas capaces consiliorum Dei faciebat, & æternæ vitæ?

Possemus discutere Christi gesta, & acta circa illum, ad comprobandum non fuisse talem in eo infirmitatem absque summa potentia. Si enim moritur, corruptionem tamen nullam nouit. Si sepelitur mortuus, resurgit in æternũ victurus. Si acerbè patitur, compatiuntur secum & terra, & cœlum, & omnium maximũ luminare, recognoscentes Creatorem suum, & suo modo condolentes. Quare eleganter dixit quidam ex nostris, Si credis vilia, crede & mirifica. B. Aug. Vocat tamen absconditam hanc sapiẽtiam Apostolus: quia non in se apparebat, cum esset cõtecta sub vase fictili. Vnde & Deus absconditus appellatus est, & quasi thesaurus abscõditus in agro, licet in effectibus magnis ac mirificis sese ostenderet. Isa. 45. Matth. 13.

Dicit præterea & hanc sapientiam, de qua tractabat inter perfectos, fuisse prædestinatam ante sæcula in gloriam nostram. Non enim prædestinata fuit vt esset quæ ab æterno fuit (æternorum enim nulla est prædestinatio) sed vt esset in carne, & ad gloriam nostrã. Et hoc ante sæcula: quia hoc est initiũ viarum Domini Dei excelsi, & primum atq; pręcipuum quod voluit Deus: & probauit inter omnia opera sua vt dignum se, & in quo sibi iure complacuit: quia in illo reliqua omnia prorsus sunt condita, & propter illum: in quo nos inuenimus fuisse perfectos, ingredientes & egredientes, id est contemplantes secreta diuinitatis: & ad humanitatem etiam respicientes: in quibus duobus est vitæ nostrę perfectio, & gloria nostra: quia hęc est nobis vita nostra Iesus Christus. Non ergo prędestinata fuit hæc sapiẽtia primùm in redemptionem nostram, sed in glorificationem. Quia verò intercessit peccatum, ideo dispensatiuè operata est modò admirabili etiam redemptionem. Sapientia Dei quomodo prædestinata. Prima Christi prædestinatio ad gloriam nostram, non ad redemptionem.

Quam nemo principum huius sæculi cognouit. Sed hìc primò, Quomodo verum istud est, neminem principum huius sæculi cognouisse Christũ, cum non obscurè contrarium in parabola vineæ videatur vbi dicitur. Agricolæ autem videntes filiũ dixerunt, Hic est hæres: venite, occidamus eum. Marc. 12. Ad hoc autem quidam respondet, per principes huius sæculi, dæmones hoc in loco esse intelligendos. Quasi verò non multò certius dæmones Christũ nouerint, & eundem Dei esse sapientiam, & illam etiam prædestinatam in gloriam nostrã. Ob hoc enim quia scierunt, conceperũt dolorem, & pepererũt iniquitatem suam. Quare melius diceretur, à mundi principibus, vt tales erant, id est, vt sapientes ac mundi principes, hanc sapientiam minime cognitam, vt sit formalis sermo: quoniam sapientia humana & sæculi potentia, non prouehit hominem ad hanc notitiam, sed fides quę est paruulorum: non autem eorum qui in oculis suis sunt sapientes. Vnde Dominus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ, quia abscõdisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Matth. 11. Potest etiã dici, quòd non de sapientia dicitur, sed de gloria, & nulli principum huius mũdi illam gloriam patefactam fuisse, ad quam nos eramus ab initio ordinati in Christo, vt bene subdatur: Qui principes mundi non cognouerunt gloriam Dei.

Si enim cognouissent, scilicet eam gloriam, *nunquam Dominum gloriæ crucifixissent,* id est, illum per quem omnes adepturi erant gloriam. Vnde & ipse Rex gloriæ dicitur. Et dicuntur multi principes apud Apostolum, homines sapientes ex mũdo, quorum est regere mundum. Quod autem non cognouerint illam gloriam principes mundi, probat per illam Isaiæ scripturam dicentem:

Quod oculus non vidit, nec auris audiuit. Vbi vide Isa. 64.

quàm sapienter loquatur Apostolus, & quàm doctè. Ex duobus enim præcipuè (vt iam superius diximus) sensibus, notitiam acquirimus & disciplinam, videlicet, ex visu & auditu. Sed nec oculus vidit, nec auris audiuit, videlicet ab homine doctore & magistro, gloriam hanc, vt intellectus eam capere possit. Et similiter doctè dicit,

Modus intelligendi naturaliter.

Nec in cor hominis ascenderunt. Nam quæ naturali modo intelliguntur, per ascensum veniunt, nimirum à sensibus inferioribus ad sensum cōmunem, inde ad phantasiam & cogitatiuam vsque ad mentem, per organa huiusmodi media ascendēdo semper, donec pura fiat intelligētia ab intellectu agente deputatis phantasmatibus. Iuxta hoc Dominus dixit: Cogitationes ascendunt in corda vestra. Et de gloria ista, quæ est Dei Patris notitia, dixit similiter, Neque speciem eius vidistis, neq; vocem audistis. Non est enim nobis visibilis, nec sensu auris perceptibilis: quia nullum edit sonum.

Luc. 24. Ioan. 5.

Sic ergo ait Apostolus Nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis, &c. etsi locus aliquantulum aliter videatur habere apud Isaiam, vbi sic legimus. A sæculo non audierūt, neque auribus perceperūt. Oculus non vidit Deus præter te, quæ faciet expectanti eum. Et alius item aliter. Nam & Rabbini secum dissident: & tamen in hunc vnum sensum vt omnes conueniant, est necesse, scilicet A sæculo, id est, ab hominibus sæculi per lumen naturale, non esse datum nobis vt cognoscere possemus autorem gloriç Iesum Christum, qui sit salus, & spes, & expectatio nostra, summaque & æterna fœlicitas. A Deo, id est, ab ipso Christo, talem notitiam accipimus.

Quamobrem iuxta communem literam inquit: Non vidit oculus absque te, id est, absque tui magisterio & reuelatione. Aut si dixeris, præter te, intellige illum solum sciuisse & vidisse, quæ præparauit expectantibus se. Et si legis, expectantibus eum, siue, expectanti eum (vt veritas Hebraica declarare videtur) manifesta est Patris & Filij personarū distinctio. Et sensus est, quòd nemo nouit præter ipsum Patrem, quæ præparauit Christus Iesus expectantibus se. Quidā verò interpretatus est in hunc sensum quòd nemo vidit alium Deum, præter illū qui est verus Deus, qui sic faciat expectanti se. Sed à sensu Apostoli valdè remotus est hic sensus, qui nec faceret quicquam ad rem propositam, cui hāc sententiam Apostolus accommodauit. At ne quis diceret: Si ergo nulla est huius gloriæ notitia, quid ergo frustrà laboramus, quò inquiramus eam? Respondet Apostolus & satisfacit, subiiciens:

Pro diuinitate Christi.

Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum, id est, nobis Apostolis præcipuè, & summis viris, p quos hoc ipsum alij docēdi erant. Reuelauit autē Deus, *per Spiritum suum*, qui scrutatur omnia etiā profunda Dei: ad tollendam dubitationem, quomodo hic spiritus noster scire posset. Et hinc manifestè probatur Spiritus sanctus esse Deus. Primò quia Spiritus Dei dicitur, vt sit quiddam Dei intimum. Spiritus enim ex intimis eius qui spirat, venit. Tū quia est persona, vt & alibi probatur, cum dicitur: Baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritussancti & alibi: Alium Paracletum dabit vobis, & iterum: Cum autem venerit Spiritus ille veritatis, qui à Patre procedit, ille vos docebit omnia. Si igitur

Pro diuinitate Spiritus sancti.

aliquid Dei intimum est, Deus profectò est: & iam recipitur quòd sit alius à Patre & Filio. Alius ergo erit secundum personam, non tamen alius Deus, cū plures esse Deos sit impossibile. Adhæc, de hoc Spiritu dicitur, scrutari illum omnia etiam profunda Dei. Quid est profunda Dei, nisi quæcunq; sunt Dei, quanuis altissima & nobis inaccessibilia? Non enim essent profunda Dei, si possent à nobis cerni, & perscrutatione comprehendi. Itaque si profunda Dei scrutatur Spiritus, ergo eius visiua potentia adæquat obiectum ipsum quod videt. At hic est Deus. Quis autem perfectè Deum videre potest, cuncta scrutans quæ sunt illius etiam profunda nisi sit pariter Deus? O Spiritus optime, sanctissime, clemētissime miserere mei, méque adiuua: & tunc cuiusuis manus pugnet contra me, Amen.

Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, &c. Probat autem iterum Apostolus exemplo, quod dixerat, Spiritum Dei solum scire quæ Dei sunt, vt nequaquam egeat ipse reuelatione, cui nihil est velatum, sed ipse potius aliis reuelet. Sicut enim eorū quæ sunt hominis, videlicet interioris (vt Græca litera ipso articulo satis innuit) id est, secretos hominis cōceptus nemo nouit, nisi spiritus hominis qui est in ipsomet homine: ita nemo nouit quæ sunt Dei, videlicet in ipso latentia, nisi ipsemet Spiritus Dei, qui similiter (supple tu) est in ipso. Et hinc rursus optima consequentia eruitur, ipsum Spiritum esse Deum, si in ipso Deo est intimè secundū suam substātiam. Sicut enim de spiritu hominis qui eius intima scrutatur, dicimus illum esse in ipsomet homine, & esse aliquid hominis, & non quicquā extrinsecū homini: Ita dicere oportet de Spiritu Dei, vt similitudo constare possit. Intellige autem hominem videre quæ occulta sunt in seipso, non quidem omnia, sed quæ sunt actu. Nam potentias & habitus non videt in seipsis, sed ab effectibus coniectat, & ab ipsis actibus. Deus autē ipse actus purus est, & non potest partim se comprehendere, partim non.

Sed circa dicta oritur difficilis ad soluendū quæstio. An solus homo videat proprios, quos ipse format, mentis suæ conceptus: An verò etiam Angeli, & Dæmones, quemadmodū quibusdam videtur. Qui Angelos videre negant, ex hoc Apostoli loco mouentur, qui dixit alium (homine ipso excepto) nouisse neminem. Sed nihil ad rem facit. Neque enim absolutè dicit: Nullus nouit, sed nullus hominum: hæc eius verba: *Quis enim hominum, &c.* Quare miranda est quorundam incircunspectio, qui ex hoc loco id capiunt, vnde tacitè potius cōtrarium innuatur. Cum enim dicat: Quis enim hominum? perinde fermè accipitur, ac si ab Angelis se præseruare voluisset, illísque hanc notitiam concedere. Quanquam si id concedatur, soli homini nota esse atque perspecta quæ sunt hominis, vt quicunque alij, præter ipsum hominem, nesciant: Deus etiam ipse (quod est dictu exhorrendum) nesciret. Non ergo sola est ratio, cur homines non videant quæ sunt alterius hominis intima, quia scilicet spiritus hominis non sit in altero, sed cum hoc adiuncto, nempe quòd homines sunt. Sin autem essent superioris gradus spiritus, non propterea iis negatur. Verum hæc quæstio scholastica est, & multas habet tricas. Contendunt enim inuicē illi longis am-

bagibus. B. Auguſtinus in li. Retract. ponit quæſtionem hanc ita difficilem, vt eius reſolutio ab hominibus aut omninò inueniri non poſſit, aut vix poſsit. Nunc autem nos eatenus loquimur, quatenus de ſcripturis elicitur.

Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed Spiritũ qui ex Deo eſt, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis: quę & loquimur, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis: ſed in doctrina Spiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei. Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere: quia ſpiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia: & ipſe à nemine iudicatur: ſicut ſcriptum eſt: Quis enim cognouit ſenſum Domini? aut quis inſtruxit eum? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

Nos autem non ſpiritum, &c. His verbis declarat Apoſtolus, eum qui Dei ſit Spiritu inſtructus, ea docere, & tradere aliis quæ Dei ſunt. Vnde hoc in loco Doctores animaduerterunt hunc Spiritum eſſe Deum, eo quòd dicitur ex Deo eſſe. Non enim poteſt intelligi hîc, eſſe ex Deo, quaſi creatura. Alioquin etiam ſpiritus mundi ex Deo eſt: quoniã quæcunque ſunt, ex Deo ſunt. At hîc ſimpliciter ſpiritus mũdi opponitur Spiritus Dei in hoc ipſo, quòd hic ſit ex Deo: quod non eſſet verum, niſi hîc, eſſe ex Deo, intelligas, id eſt, ex Dei ſubſtãtia. Poteſt nihiloſecius dici de ſpiritu mundi, illum non eſſe ex Deo: quia non ad cœleſtia, ſed terrena aſpirat. In

1. Ioan. 2. quo ſenſu dicitur, concupiſcentiam carnis, & oculorum, & ſuperbiam vitæ non eſſe ex Deo: quia ex peccato venerũt. At hic nouus ſpiritus ex Deo eſt. Ergo hunc ſpiritum ad hoc acceperunt mediis donis primum Apoſtoli, vt haberent ſcientiam cœleſtium, & conſequẽter vt inſtruere alios poſſent de hac ſpe & expectatione, quæ à Deo præparata eſt hominibus. Vnde appoſitè addidit:

Vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur. Quia ad hoc illa acceperunt, vt ea loquerẽtur & docerent. Et hæc erant quæ dicebat ſe loqui inter perfectos. Hæc enim pertinent ad ſapientiam Dei, non autem ad crucis ſtultitiam. Et de his poterat B. Paulus diſſerere, in quibus reſurrectionis myſteriũ, & ſupremi iudicij, & futuræ includitur gloriæ: quando erunt omnia inſtaurata, omnia ſolidata, quando peribit illud lamentabile verbum: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.

Non in doctis humanæ ſapientiæ verbis. Vide vt redit ad rem, cum addat. Licet hæc ſumma eſſent (videlicet de ſapientia Dei) myſteria: non tamen ea loquebatur verbis ſublimibus, exquiſitis, & doctis iuxta humanam ſapiẽtiam, *ſed doctis Spiritus,* id eſt, iuxta Spiritus ſapientiam. Quod vt rectè intelligatur, ſciendum eſt primùm eorum omnium de quibus haberi poteſt ſermo ſeu tractatus, quædam eſſe humana, quędam verò diuina. Et illa quidem humana, carnalia ſunt & temporalia. Hæc verò diuina, ſpiritualia ſunt & æterna. Sicut ergo re ipſa hęc inter ſe magnoperè diſtant: ita oportet vt & ſermo qui de illis habetur, & eloquentia, multò ſit diuerſa à verbis ad humanam perſuaſionem artifico rhetorico excogitatis. Attamen neceſſe eſt vtramque materiam explicari doctis verbis, ſed tractandæ ipſi materiæ propriis, vt quæ ſunt humana & carnalia habeant ſua docta verba, illa videlicet quæ à carne & ſanguine, & à ſpiritu hominis doceantur & probentur, vt placeant hominibus. Quæ verò diuina & ſpiritualia ſunt, ſimiliter habeãt ſua docta verba, ſed ipſo Spiritu doctore, qui eſt caſtus, ſanctus, ſimplex, venerandus ſine fuco vllo, & quæſito colore, aut humana & affectata induſtria. *Notent qui student ſæculari eloquentiæ.*

Non ergo negat Apoſtolus ſe habere doctrinam in verbis, cum eſſet prædicator eximius & dux verbi, vt ait ſcriptura: tantũ negat ſe habere talem doctrinam, qualis conficitur ab humana ſapientia & arte: quoniam non loquebatur humana & carnalia, ſed diuina & ſpiritualia. Ob eam cauſam opus erat illũ eiuſmodi habere verba quæ docebat Spiritus, vt eſſent conuenientia materię. Nam proportionabiliter ſe habere debebant res & verbum. Ideo de re ait, *Spiritualibus*, videlicet rebus, *ſpiritualia*, videlicet verba *comparantes*. Et hinc habes reſolutã quæſtionem illam, An B. Paulus valuerit dicendi ſcientia. Valuit enim ſcientia illa quæ eſt ſecũdum Spiritum, qui docet eloquia caſta, quæ ſunt argentum igne examinatum, ne quis error, ne qua vanitas, ne quod mẽdacium inſit, probatum terræ, purgatum ſeptuplum. Terrę autem probatur hæc eloquentia munda: quia in corde humano ſeritur, recipitur, & probatur, quando tenaciter cuſtoditur, & nulla tentatione excutitur. Et meritò probatur terræ: quia etiam ſeptempliciter probatum eſt, id eſt, à Spiritu ſancto, qui hoc numero ob ſeptẽ dona deſignatur. *Act. 14.* *An B. Paulus valuerit eloquentia.*

Redit verò ad rem Apoſtolus, oſtẽdens non ob id minus vera eſſe quæ loquitur, ſi ea multi nõ percipiant, cum ſint ſpiritualia. *Animalis autem homo* (inquit) *non percipit ea quæ ſunt Dei*. Animalem autem vocat eum, qui ſecũdum carnem ſapit ea quæ ſunt carnis, cui quæ ſunt in ſe vera & bona, ſtulta ſunt. *Et non poteſt intelligere:* quia non habet Spiritũ, qui eſt regula probandi quæcunque & iudicandi. Nam Spiritu examinantur omnia ſecundum veritatem, vt ſic rectè probentur quæ probari debẽnt. Animalis autem homo cum hoc Spiritu careat, & ita hac regula, qua examinantur omnia ſecundum veritatem, id eſt, iuxta id quod placet Spiritui, & probatur ab ipſo qui eſt Spiritus veritatis, non poteſt rectè intelligere, nec verè iudicare. Quæ vt exemplis vtcunq; illuſtremus. Dicet animalis homo: Quis deſcendit de cœlo, & annuntiauit nobis quę ibi aguntur? Aut quis rediit ab inferis, inde in cœlum iturus? Et ſic concludit, Comedamus & bibamus: cras enim moriemur. Sed longè aliter ſpiritualis viri ſententia, qui diiudicat omnia, videlicet quæ cadunt ſub iudicium Spiritus. Hîc enim nouit finem, & diſcernere poteſt quæ ad finem conducunt, & quæ abducunt ab illo: & quæ item ſunt ſpiritualis, & quæ ſunt animalis hominis. Ipſe enim ſtat in arce collocatus, vt poſsit & de inferioribus perſpicuè iudicare. Non autem contra iudicari poteſt ille ab animali: quoniam animalis inferior eſt, & non nouit ſenſum Dei, vt veriſsimè addide- *Quid ſit, Animalis homo.*

diderit, *Et ipse à nemine iudicatur.*

Non putes autem hoc contrarium illi præcepto Domini: Nolite iudicare, & nõ iudicabimini. Non enim hic est sermo de iudicio particulariũ, vel hominum, vel gestorum quæ ignorantur, nec attinẽt ad cognitionem nostram, sed solius Dei. Sed est sermo de diuinis placitis, quę tradita sunt nobis ne ignorarẽtur, sed vt omnino à nobis scirentur: quia eorum notitia necessaria est ad æternã nobis comparandam salutem. *Matt.7.*

Quis enim nouit sensum Domini, &c. ac si dixerit nullus, nisi ipse reuelauerit: *aut quis instruxit*, vel quis instruet *eum?* quasi consiliarius à latere, aut à secretis? Qui enim instruit, vt intelligat & magis sapiat quàm qui instruitur, est necesse. Tandem testatur B. Paulus de se & suisimilibus, illos habere sensum Christi, videlicet Spiritu sancto reuelante ad firmitatem euangelicæ doctrinæ.

Hîc autem pro veriore huius loci intelligentia, resoluenda est quæstio, cum ait Apostolus: *Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum.* & item. *Nos autem non spiritum huius mũdi accepimus, sed Spiritum Dei, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, &c.* Vtrum sic intelligẽda sint ista verba, vt pertineãt peculiariter ad Apostolos, vt ipsi soli possent dicere, Nobis reuelauit Deus. &: Nos Spiritũ qui ex Deo est, accepimus. Crediderim sanè ad eos peculiariter atq; eminenter sermonem illum pertinere: licet ad omnes Christianos extẽdi aliquo modo valeat. Nam & illis quoq; est reuelatum, & Spiritum Dei accipiunt. Sed vtrũ & quod sequitur: Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, sic intelligere singulariter oporteat, vt quisque Christianus sic accipiat spiritũ, vt intelligat quæ sibi donata sunt. Quod si verum est: Quicunque ergo habet charitatem, sciret se illam habere. i. donum illud cœleste. At hoc multis non dicendum esse, videtur. Et ideo nonnulli hunc locũ accipiunt de donis gloriæ, quę speramus in futura vita beata. Nã hæc cuncti Christiani sciũt per fidem. Alij verò hunc locum ad Apostolos tantum spectare putant, quos aiunt peculiariter fuisse per reuelationem instructos de sua gratia. Ego verò secundum ipsum literæ filium magis probo, B. Paulum tam loqui de donis gratiæ, q̃ de donis gloriæ. Et de se ac maioribus sibi similibus hoc dicit, quibus erat manifestissima Spiritus reuelatio: quanquã & ipsa notitia se contineret intra latitudinẽ fidei. Non enim erat conueniens, primos gratię prædicatores ignorare hoc donũ quod prædicabãt, & in semetipsis non certò illud experiri, & eius admirabiles effectus. Vnde non tam pro phetica reuelatione, quæ non est immanẽs, quàm assistenti lumine assiduo hoc sciebãt. Et aliud putare (vt ego quidẽ existimo) eorum est, qui & scripturas non sunt scrutati, & qui se Dei munificentiã extenuare non sentiunt. Non enim exiguum est donum, cum donaueris, etiam manifestum id facere cui dones: vt quem interim gaudere de dono, & agere debitas gratias ac referre commonefacias.

CAP. III.

ET ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquã paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis. Adhuc enim carnales estis. Cùm enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secũdum hominem ambulatis? Cùm enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli: alius autem, ego Apollo: nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid verò Paul⁹? Ministri eius cui credidistis: & vnicuique sicut Dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secũdum suum laborem. Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis: Dei ædificatio estis.

ET *Ego fratres, &c.* Occurrit conquerentibus & conquirentibus: Si sapientiam Dei noras, cur nobis eam non prædicasti? Respondet, se non potuisse id facere propter eorum tenuissimum captũ, vt qui adhuc essent paruuli in Christo, & carnales: quibus lacte primùm opus fuit, id est, qui indigebant erudiri primis fidei elementis, vt inde ad summa perducerentur, quæ appellat escam & solidum cibum, fortioribus fidei dentibus mandendum. Sic prius se gessit ipse Dominus erga Apostolos, quibus dixit: Multa habeo vobis dicere, sed nõ potestis portare modo. Et hoc diligenter considerare debent plerique magistri & prædicatores, qui vt videantur coram imperita plebe, sublimia sublimiter tractant, nullum habentes rerum & personarum, quibuscum loquuntur, delectum. Adiecit autẽ Apostolus: *Sed nec nunc quidem potestis.* Et causam exponit, *Cum enim sint inter vos Zelus & contentio*, siue lis. Græcè additur, & dissensiones, siue dissidia. *Nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Huiusmodi affectus, id est, zelus & contentio, ex carne sunt, non ex Spiritu, & impediũt hominem ab intelligentia spiritualium; quod & alibi declarat, dicens: Manifesta autem sunt opera carnis, inter quæ annumerantur æmulationes & contentiones, iræ, rixæ, dissensiones & schismata, & alia quæ ex carne oriũtur. Vnde qui hęc agunt, carnales esse dicuntur: quia homo qualis sit, ex operibus dignoscitur, veluti arbor ex ipsis fructibus. *Ioan.16.* *Gal.5.*

Duplex igitur viget appetitus in homine, carnis & spiritus. Si carnis desideria sequitur, & opera carnis procedunt, carnalis est. Et dicitur ambulare secundum hominem: quod perinde est atque secundum notitiam. id est, secundum appetitum carnis. Nam homo secũdum id quod est homo, cum primùm nascitur, sine gratia Dei est, & ideo suapte natura carnalis est: aut potius secundum scripturas, caro est, cuius affectibus ducitur, & nihil diuinũ sapit, nec est bellum inter carnem & spiritũ. Vbi primùm verò notitiã Dei assequitur, mox incipit velle ea quæ sunt spiritualia. Repugnat autem ei ipsa caro, à qua si superetur, tunc carnalis dicitur: quia *De statu & conditione hominis.*

ambulat secundum carnem. Si verò superet spiritus, tunc secundum Deum qui spiritus est, facit opera spiritus, & non carnis, Spiritu Dei actus tanquam filius Dei in secundo Adam genitus, qui est factus in spiritum viuificantem, non in primò, qui est factus in animam viuentem, ita vt homo duplicem vitam viuat. Nam secundum corpus quod animatur ab anima, homo est, & anima viuēs: quia per animā viuit corpus, vita tamen mortali & corruptibili. At secundum ipsam animam, quæ informatur à Deo per gratiam, & sic vnitur Deo qui est spiritus viuificās, non iam homo, sed Dei filius est, & vita viuit spirituali, & non morietur inæternum: quia verbū Domini, in quo hic homo est insitus, manet inæternum.

Ostendit autem propterea ortas æmulationes, & sectas inter eos, quia alius dicebat: Ego sum Pauli, alius: Ego sum Apollo, &c. Et sic diuidebāt Christum in corpore suo, quod est ecclesia, quos reprehendit, & arguit aiens: *Nonne homines estis?* Græcè legitur. Nonne carnales estis? Sed latina lectio (meo iudicio) est verior, & iuxta sensum Apostoli doctior, qui per hominem intelligit eum, qui secundum carnem ambulet. Et contrà, qui secūdum spiritum ambulat, iam non sit homo, sed supra hominem, tanquam in statu diuino & altiori constitutus: prosequitur.

Contra æmulationē sectarum.

Quid igitur est Apollo? quid verò Paulus? Quia illi euehebant homines propter gloriationem carnis, supra quàm ferret eorum gradus, ostendit quatenus ipsi essent amplectendi, nimirum quantum eorum indicabat officiū. Erant autem ministri Christi, cui crediderant: ideo tanquam ministri suscipiendi erant, & non altius opinione propria & fauore promouendis, quasi salutis autores. Si igitur considerandi erant vt ministri Dei, non erant discernendi ab illis, quis eorum esset maior vel inferior, si à donis erat faciēda discernendi distinctio: quia hoc Dei erat, qui solus verè sciebat quantum vnicuique eorum contulerat. Et similiter cui retributurus erat vnicuique secundum opera sua & laborem, si ab opere adhuc erant iudicandi. Non erat autem propterea putandus vllus eorum caput, cum ministrantes non opus ipsi quidem perficerent, sed Deus per Christum.

Verum rogabit aliquis, Nonne Paulus plantauit, id est, iecit sua prædicatione fidei fundamēta? Apollo autem rigauit, id est, super eo quod plātatum erat, scripturarum confirmationes & exhortationes ad vitam adiecit, ac per hoc quasi aquā viuam fundens, adiuuit plantata & promouit? Hæc vera esse non inficiamur. Sed quid prodessent, nisi lux solis intus & calor vim plantatis daret, rigataque coalescere & germinare, ac fructū reddere faceret? Qui ergo plātat & qui rigat, nihil est per se ad fructum, sed solus Deus, qui intus agēs per arcanum lumen facit semen iactum & rigatum affigi cordi, & vitam præbere. Quare qui plantat & qui rigat, vnum sunt: quia in vnū tendunt, videlicet operantes non sibi, sed Christo & Deo, & ob id nequaquā se scindi patiuntur. Itaque qui Paulum sequi optaret, si se ab Apollo secerneret, iam talis Paulum, qui cum Apollo vnum est, non sequitur, sed proprium sibi idolum cōstituit, quod sibi in Paulo fabricat. Hoc vtinam non facerēt hac tempestate multi, qui cum magno populorum scandalo idola sibi varia constituunt: Qui audit & legit, intelligat.

Illud verò interim hoc in loco audiant hæretici. Quomodo Apostolus dixerit claris verbis, & nullam tergiuersationem admittentibus, *Vnusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Quid igitur audent in tanta hypocrisi solam iactare fidem, & gratiam: & omninò tollere opera, & operum merita? Si enim merces est operi stabilita atque constituta: Ergo non pura gratia. Alioqui si pura est gratia, neque est merces operi, vt arguitur ex B. Paulo. Sed est merces operi, vt hîc patet ex Apostolo perspicuè. Ergo quæ ipsi in nos immeritò obiectant meritò retorquentur in illos.

Contra hæreticos pro mercede operum.

Neque tamen existimet quisquam, Deum plus laboranti & diuturnius operanti, iuxta nostram existimationem præmium reddere. Ipse enim æstimator est operum ac laborum æquissimus. Et certum est studiosos viros ac perfectos minus in opere aliquo bono laborare, quàm qui nondū solidos progressus fecerūt. Ideo labor perfectiorum non quidem maior, sed pretiosior apud Deū. Similiter gratioris atq; acceptioris personæ idē labor acceptior est, quàm minus gratæ. Et sic labores vniuscuiusq; æstimat non solùm secūdum ipsius laboris magnitudinem, sed secundum valorē operis. Nemini autem dubium esse debet quin (cæteris omnibus paribus) plus laborans, & vberiores Domino fructus reddēs, plus etiam sit remunerationis accepturus. Quod verò in parabola habetur, omnes operarios pares factos, intelligēdum est quoad præmium ipsum substantiale æternæ vitæ, quod dabitur omnibus: quanquā alij plus, alij minus eodem fruentur. Etenim apud Deum in cœlis diuersæ mansiones sunt vt, apud B. Ioan. testatur ipsemet Dominus. Ioan. 14.

Quo pacto retribuitur vnicuique secundum suum laborem.

Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis, &c. Declarat veluti quodam typo rem præsentē, nempe ipsos quidem Corinthios, nō secus ac reliquum ecclesiæ corpus, esse quasi agriculturam quandam siue agricolationem Domini, videlicet in quibus quasi in cāpum iaciebat semen suum Dominus ad culturam: Vel erāt quasi ædificatio quædam. Nam & ædificio comparatur ipsa ecclesia. Ipsi autem Apostoli ministri erāt, adiutores & operatores cum Deo. Neque eousque desipere nos putent Lutherani, vt credamus Deum cooperatoribus vllis egere, quem verè confitemur omnia sine vllo penitus alicuius adminiculo facere posse. Sed cum sit immensæ & propēsissimæ in creaturas suas bonitatis, ita fieri voluit, quò suam illam bonitatem communicaret, & aliquot sibi (quantum tamen fas erat) similes efficeret in opere diuiniore, quod est alios creare & seruare. Et hoc vehementissime ad gloriā illius, & ad nobilitandum genus nostrum pertinebat, propter caput ipsum Christum, cui mēbra connecti conueniebat tali capite digna.

Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamētum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Siquis

autem superædificat super fundamētum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superędificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Explicatur locus Apostoli difficilis.

Secundum gratiam quæ data est mihi, &c. Locus hic difficilis visus est multis, ita vt B. Augustinus magnopere in illo interpretãdo titubauerit. Attamen vt mihi videtur, hūc locum magis interpretes suis commentis obscurarunt, quàm ipsa litera ferebat. Dicam igitur liberè quod sentio. Quoniã iam fundata Corinthi ecclesia, ad eam conseruandam constituerat Apostolus prædicatores & doctores, qui continuè docendo ad eius corroborationem multa superædificarent, ostendit quomodo in hoc debeant se gerere, ne ipsi detrimentū patiantur. Proponit autem à se, vt à sapienti architecto, primum fundamētum positum, id est, fidei principia, super quibus alij valeant superædificare: Videre autem illos oportere, quomodo superædificēt. Et primùm intelligant, si velint superædificare, id est, super datum positumque iam fundamētum, quod est Christus, ædificare: illis non esse licitum aliud ponere fundamentum, cum nullum sit aliud. Quod si tentarent efficere, non tam id esset superædificare, quàm prorsus destruere, atque denuò illud ipsum construere, quod stare nulla ratione posset, dicente Domino: Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus cœlestis, eradicabitur.

Matt. 15.

Quid per aurum intelligat scriptura. Quid per argentum. Quid per lapides pretiosos.

Deinde debent animaduertere, super hoc fundamentum ædificari posse aliquid auri, aut argenti, seu lapidum pretiosorū. Per *aurum* aliquid sapienter dictū de diuinis possumus intelligere. Nam in auro sapiētia intelligitur. Per *argentum* aliquid eloquenter & ad hanc vitam traducendam spectans, quo sit modo viuēdum, quàm honestè ac candidè. Et per *lapides pretiosos* possunt singulę virtutes intelligi: præcipuè autē illæ quæ oculis Dei fuerint spectabiles, vt fides, spes, charitas, humilitas, obedientia, patientia, paupertas, misericordia, cordis mūditia, & huiusmodi quæ ꝑtiosæ sunt virtutes, & Deo gratissimæ, quibus cœlum nobis comparamus.

Quid per lignum.

Potest etiam contrà, super hoc fundamentū poni lignum, fœnum, stipula. Per *lignum* intelligi potest mundanum aliquod, spectabile illud quidem oculis mundi huius, quasi arbor venusta. Nam scriptura frequenter arborem appellatione ligni intelligit. Et ij sunt qui tanquam lucum plantant in domo Domini, vel philosophiæ mundanæ, vel humanæ eloquentiæ, quibus vti parcè debemus, quatenus sat est, & ad rem faciunt. Per *fœnum* intellige carnale aliquid. Omnis enim caro fœnum, vt erãt Iudæi, qui secundum carnem volebant placere, affectu carnis ducti sectam suam mordicus retinentes. Tales sunt hodierno die hæretici noui, re ipsa docentes carnalia, Comedamus & bibamus, quia in libertatem sumus vocati. Per *stipulam* intellige

Quid per fœnum.

Quid per stipulam.

omnem carnis huius gloriam, quę sicut stipula est, & flos fœni. Denique quæuis opinio falsa, potest fœni, vel stipulæ appellatione venire.

Ergo huiusmodi superædificationes *dies Domini declarabit*, illa proculdubio dies extremi iudicij, & dies Domini: quando desierimus esse viatores. Declarabuntur autem per ignem: *quia in igne reuelabitur.* Et vocat ignem, duram illam atq; exactam examinationem secundum veritatem, quam nullus effugiet: & quam nullus poterit vllo eludere dolo, aut vlla pollicitatione, vel pecunia corrūpere. Hic ergo ignis probabit opus vniuscuiusque. Et siquidem manserit opus illud ædificatum: quia erit aurum, argentum, aut lapis pretiosus, accipiet mercedem suam, quæ erit probatio & commendatio Dei, vnde ingens & summa lętitia ac gloria erit superædificanti. Sin autem arserit illud opus: quia lignum, fœnum, stipula apparebit, ipsum quidem opus detrimentum accipiet, quia explodetur & reprobabitur. Ipse autē qui fecerit illud, non ob hoc peribit (si fundamentum tenuerit) sed saluus erit. At non omnino absque vlla conditione saluus. Nã & ipse saluabitur, *quasi per ignem*, id est, ignis probatione: quoniam examinabitur quã id mēte egerit, an per ignorantiam, an verò malitiosè, aut per affectionē, vtpotè nimis addictus magistris, ac sectis: vel etiam sibiipsi studens, & gloriæ suæ. Si enim ab iis immunis inuenietur, saluus erit: quia igne probatus euadet.

Cui autem dubium, magnos & præclaros doctores scripsisse & sensisse pleraque, quæ non stabunt in illo examine, sed detrimentum aliquod patientur, ipsi tamen salui absque dubio? quia propter humanam conditionem lapsi sunt errore humano. Exempli causa: Beatus ille & insigniter vir doctus Thomas noster, sensit de conceptione beatissimæ Virginis secus quàm nunc celebrent Rom. ecclesia, & reliquæ prorsus omnes ecclesiæ Dei. Quia tamen illud ei visum est verum, & humanè, imò piè errorem incurrit, haud dubium quin non solùm non peccauerit, sed etiam in zelo suo meruerit. Quare non absque imperitia & iniuria à quibusdam fictum fuit, illum sanctissimum virum, simul & B. Bernardum, nescio qua propter id macula in iudicio fore notãdos. Absit. Non enim contra fundamentum sunt illi quicquam ausi: neque aliud quàm quod eis verum apparebat, mente bona docuerunt. Et non sicut nunc plerique facient sectatorum, qui erroribus huiusmodi ad sectas fouendas delectari videntur. Quot verò etiam malitiosè, quales sunt hæresiarchæ, qui in plerisque (vt ego quidem existimo) nec ea credunt, quæ conãtur defendere? Sed postquam semel errare cœperunt, vel ad comparãdam sibi gloriam nouas positiones induxerunt, mordicus volunt eas custodire, ne ipsi cum dedecore à sua gloria excidant: & non considerant se ob hoc ipsum verius & turpius cadere. Nec enim igni probationis, sed tandem igni damnationis & supplicij æterni subdētur miseri, in perpetuum cruciandi.

Notēt hæc cōtentiosi.

Hic mihi visus est planus sensus, nec libuit aliorum commenta refellere. Prudēti lectori relinquitur liberum ea amplexandi iudicium, quę ad mentem Apostoli vicinius accedere videntur. Manifestè enim hoc in loco de igne examinante atque

n ij

probante loquitur. Si nostra hæc expositio minus lectori placet, non cõtendo. Teneamus & nos fundamentum, & nihil contentiosè agentes, sed synceritati studentes, subdamus semper intellectum (per gratiam Dei) in obsequium Spiritus, qui declarat dubia in ecclesia. Quod si obseruauerimus, etiam si aberrauerimus in quibusdã (vt fert humana conditio) saluos nos tandem iri vel per ignẽ sperare poterimus.

Nescitis quia tẽplum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Siquis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se seducat. Siquis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterum: Deus nouit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt, siue Paul⁹, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura. Omnia enim vestra sunt: vos autem Christi: Christus autem Dei.

Vult hoc in loco Apostolus & ipsos qui se faciebant sectarum principes, & ea ratione multos à veritate seducebant: Et similiter qui sectabãtur illos, & in illis gloriabantur, deterrere. Primum igitur ostendit quantum illud contineat mali, auertere scilicet hominem à fidei fundamẽtis: quod est violare cor, & mentem hominis à Deo, auertere. Vnde præmittit dicens, *Nescitis quia templum Dei estis?* Templũ idem est quòd sacra Dei domus propter inhabitantem Deum, vt ipsemet explicat, *& Spiritus Dei habitat in vobis?* Ipse Spiritus sanctus inhabitator huius templi hoc in loco manifestè declaratur esse Deus.

Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Græcè legitur φθείρει, & φθερεῖ, id est, corrumpit, & corrumpet. Hæc enim tãto sacrilegio digna est pœna. Nam ipsum Dei sanctum templum est: violare autem sancta, hanc pœnam meritò (etiam penes paganorum leges) luere debet, vt violator ipse perdatur. Nam & si quis ciuitatis muros, quos sanctos faciũt, violauerit, ipse perditur, hoc est, capite plectitur. Quæ lex si seruatur in muris, & in tẽplis lapideis & manufactis, quantò id magis de viuis Dei templis, quæ manu & digitis suis fabricata sunt, quæ sumus nos, qui fide & dilectione suscipimus ipsum Christum? ideo ait,

Nemo se seducat. Alloquebatur maiores, qui alios seducere, atq; ad se, & suas partes trahere nitebantur, vt ex ipsis, quasi ex peculiaribus & sibi deditis sectatoribus, gloriam acquirerent. At hoc erat seipsum seducere: quia per illud Dei inimici constituebantur, tanquam violatores tẽpli sui. Vnde eos admonet, & salubre dat consilium, dicens:

Si quis videtur inter vos sapiens esse. Ille autem videtur sibi sapiens in hoc sæculo, qui ambitione & fastu quærit regere alios. In hoc enim apparet, talem existimare se sapientem, cum sit sapientis regere. Sed ex falsa hac de seipso persuasione venit seductio. Quamobrem huic malo hæc sola est medicina, videlicet, vt *stultus fiat*, id est, vt subdatur & permittat se regi, & sic sapiens fiat. Nemo verè sapiẽs *Qui verè*
esse potest, nisi qui prius stultus fuerit: quoniã sic *est sapiens.*
in lege Christi decreto Dei statutum est. Sic paupe res diuites fiunt: sic esurientes implentur: sic infirmi potentiam quærunt. Quo in loco considerent seipsos ambitiosi, qui quærunt prælationes, & præsertim regulares, qui magis profitentur contemptum mundi: & sapientissimę stultitiæ statum non deserant, si ab ipso sapientissimo iudice cupiũt haberi verè sapientes.

Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Adiuuat autem exhortationem, vt non pręsumant sapere iuxta sæculi sapientiam, secundũ quam quilibet vellet aliis esse maior, eisque dominari. Sed hæc sapientia stultitia est apud Deum, quia scriptũ est: *Comprehendam sapientes in astutia ipsorum.* Græcè legitur: Qui comprehendit sapientes in astutia ipsorum. Et sic legitur apud B. Iob. Et hîc nota, quòd dictum Eliphaz amici Iob, qui tamen non proba- *Iob 5.*
tur à Domino, in autoritatem affertur, non quia ab eo dictum, sed quia in se verum. Nam ex ore insipientis nihil prohibet, quin aliquod dictum sapiens proferri possit. Vnde & ex apocryphis quædam afferuntur, non quia probentur autores, sed quia probantur dicta. Neque enim omnia quæ in apocryphis leguntur, apocrypha protinus censeri debent. Qua de causa nullus conturbari debet, si in epistola B. Iudæ quædam legantur, quæ in apo- *Pro epistola B. Iudæ.*
cryphorum Autorũ libris reperiuntur. Sed ad rem nostram redeundo.

Comprehendit ergo Deus sapientes, videlicet, mundi, in sua astutia. Quomodo in sua astutia? hoc modo, Cum illud ipsum ad quod ipsi tendunt per astutiam (nam astutia malum finem coniectat) est causa suæ ipsorum perditionis, & est ipsorum malum. Hoc aliquo illustremus tali exemplo. Qui *Vtinã hæc intelligerent mundi sapientes, vt inciperent verè sapere.*
gloriam amat, & ad eam cõparandam omne suum studium intendit, ab ea gloria tandem perditur: quia dum falsam quærit gloriam, & vera gloria fraudatur, & quam quæsiuit, non habet. Quòd si quid gloriæ adipiscatur in mundo, illa sicut flos fœni est, qui hodierno die olet, & cras in clibanum mittitur. Sed hæc Aulici ignorant & derident, qui & deridebuntur, & serò sapient, quùm apertis oculis, quos nunc fumo vanitatis oppletos habent, cogentur vsurpare illam scripturæ sententiam, ad maximã eorum gloriam qui per Crucis stultitiam sapientes redditi sunt, expressam: Ecce, inquient, *Sap. 5.*
quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinẽ improperij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei: & inter sanctos sors illorum est. Hæc sunt Sapientiæ verba, quæ qui habet aures audiendi audire debet, ne tandem veniat in illam spiritus comminatam angustiam ad perpetuos ignis cruciatus perferendos.

Dominus nouit cogitationes sapientium, &c. In psal. legitur, cogitationes hominũ. Nam de hominum

sapiētia loquitur, qui (vt homines sunt) non sapiūt quæ Dei sunt: quia nec finem verum respiciūt, nec media, quæ probentur à Deo, aptant ad finem. Itaque vanę sunt: quia inanes & inutiles cogitationes eorum. Addit ob hāc rem, vt & eos admoneat qui tales sectabantur, aliud consilium.

Nemo itaque glorietur in hominibus, scilicet, vt homines sunt, in eis suum bonum reponēs. Nam vos ex Deo pendere debetis, postquam & ipse omnia subdidit vobis. Licebit autem gloriari in eis, vt in ministris Christi. Quādoquidem sic gloriari, non est in hominibus, sed est gloriari in Deo, qui tales tantæque dignitatis vobis ministros prouidit: & gloriari in Christo, qui tales elegit. Nam ea ratione qua ministri sunt, minores sunt vobis in hoc tēpore: quia maior est qui recumbit quàm qui ministrat, vt ipsemet summus Magister testatur. Vnde & egregiè subdit, — Luc. 22.

Quomodo omnia sūt fidelium. *Omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, &c.* id est, eorum quæ ad vestrā salutem sunt à Deo disposita, omnia vestra sunt. Et primò quidē ipsi Dei ministri, Paulus, Apollo, Cephas, ad spiritualia ministranda. Deinde mundus, ad suppeditandū carnalia, & quæcūque ad vitam corporis tuendam sunt necessaria. Deinde vita, ad laborādum, & regnum æternū bonis operibus promerēdum. Tum mors, ad finem laborū ac requiem, & vitam nouam eamque sempiterna felicitate stabilitam. Sic presentia, videlicet, dona, quibus ad illam beatitudinem asse quēdam vtimur. Sic futura, scilicet ipsa beatitudo, qua tandem iustè cursu vitæ transacto fruemur. Et cum hæc omnia eorum essent, ipsos tamen Christi esse dicit, non hominum, Christus enim redemit eos, qui & illis ministrans, tandem meruit recumbere, vt omnibus dominaretur, sicut scriptum est. Omnia subiecisti sub pedibus eius. *Christus autem Dei.* Quia & illi qui subiecit ei omnia, subiicietur, cui gloria in sæcula.

CAP. IIII.

SIC nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quęritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur. Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi cōscius sum: sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscōdita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc erit laus vnicuique à Deo.

BEatus Paulus ne omnino spernerētur ministri Dei, quia dixit Dominus: Qui vos spernit, me spernit: & cōtrà, ne supra quàm essent, ipsimet ministri extollerentur, ait. *Sic nos existimet homo vt ministros*, id est, tanquam iconomos seu dispensatores sacramentorum Dei. Qui enim verba dispensat, etiam sacramēta multa dispensat, quæ in verbo Dei continentur. Hæc sunt sacra arcana, quibus homo primò initiatur, & tum demū deificatur. Id autem ab iconomo requiritur quod reliquum, nempe vt det rationem residui. i. ne quid sibi quæsierit, aut retinuerit vel honoris, vel gloriæ, aut quid horum: sed vt omnia cedant in lucrum & gloriam Domini. Ipse autem stipendio suo sit contētus. Sic enim inuenietur fidelis dispensator in dispensatione dati sibi muneris, & administratæ prouinciæ.

Mihi autem pro minimo est, vt à vobis iudicer. Quoniam nonnulli eorum adhærētes nouis magistris, videbantur spernere Apostolum, & postponere ipsum aliis, & (quod erat nequius) obtrectare de illo calumniose, dixit hoc pro minimo se habere, & nihili facere, si ab illis, *vel ab humano die* iudicaretur. Et vocat humanum diem, cognitionem humanam, aut tempus in quo est hominis iudicium, & silet diuinum, quod tandem aliquando habebit suam diem, id est, diuinam lucem, quando reuelabuntur abscondita tenebrarum.

Sed neque, inquit, *meipsum iudico:* quia non est meū iudicare meipsum. *Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum.* Quia à sententia veri iudicis procedit vera iustificatio coram aliis, vt quis ab omnibus comprobetur iustus. Nō enim innocentia satis est ad hoc iustificationis genus. Et de hoc iustificationis genere quæ fit à iudice, clarè hîc (nisi velimus proteruire) loquitur Apostolus, propter illud quod consequenter adiungit: — Pro germana huius loci expositione.

Qui autem iudicat me, Dominus est. De illa autem diiudicatione quæ fit per discussionem & quæstionem (vt vocabulum indicat) hoc intelligēdum est. Cum verò ait, *Dominus est*, Excludit eorum iudiciū, sub quo ipse non erat constitutus, vt à quibus posset iudicari. Neq; tamen sibiipsi arrogare audet iudicium, quod est Domini. Animaduertat igitur lector non contentiosus, hunc locum nihil attinere ad comprobandum, Neminem scire posse sit ne in gratia Dei, ad quod tamen sępenumero adducitur. Sed ad hoc tantum valet, nemini licitum esse seipsum iudicare, vt coram aliis appareat iustus, etiam si fuerit re vera iustus, & hoc ipse certò nouerit: quia non potest aliis ostendere arcana sui cordis. Concludit ergo, admonens eos ne velint ante tempus iudicare quicquam. Et quodnam sit istud, *ante tempus*, declarat. *Quoadusque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum*, id est, ea quæ tenebris occultantur in cordibus hominū tenebrosis. Nam & plerunque quædam vel odiosè, vel ambitiosè aguntur, quæ tamen cum extrinsecus habeant faciē & colorem vel pietatis vel iustitiæ, ab hominibus (externa tantum, & quæ parent intuentibus) verè iudicari nō possunt. Sed omnia illa manifestabuntur illa die, ficta ne an vera fuerint. *Et tunc laus erit vnicuique à Deo.* Nisi laudem capias pro retributione digna, ita vt etiam in malam partem trahatur, oportebit illud quod ait, *vnicuique*, ad eos tantum aptare, qui promeruerint veram laudem. — Notādum.

Hæc autē fratres, transfiguraui in me, & Apollo, propter vos: vt in nobis discatis, ne supra quàm scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti,

quid gloriaris quasi non acceperis? Iam ſaturati eſtis: iam diuites facti eſtis: ſine nobis regnatis. Et vtinam regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus.

Hæc autem fratres transfiguraui, &c. Ex hoc loco (vt.1.cap. iam attigimus) quidam accipiunt, Corinthios non de Paulo & Apollo verè ea dixiſſe: Ego ſum Pauli: Ego verò Apollo: ſed ita in ſe Apoſtolus transfigurauit (aiunt) & Apollo, quę dicebant de aliis ſectarum capitibus, idque docendi gratia, ne ſi illos expreſsis nominibus corripuiſſet, potius exacerbaſſet. Sed hoc meo quidem iudicio vanum eſt. Poterat enim ſuppreſsis illorũ nominibus, abſque hac falſa perſonarũ ſuppoſitione, idem admonere, ſermonem in hũc modum tẽperans. Significatum eſt mihi vnumquenq; veſtrum inflari pro alio aduerſus alterum: quo dicendi genere mox vtetur: Et ſimiliter cætera eorum taxare crimina, citra cuiuſquam peculiaris perſonæ priuatã appellationem.

Neque præterea oportebat ſe excuſare, in ſuo illos nomine minime fuiſſe baptizatos, qui & neminem eorum baptizauerat, ſi de illo non dicebãtur talia. Mirum denique (vt iam arguimus) videri poteſt, cum tales inter eos & eo modo vigerẽt factiones, ita leuiorũ doctorum fuiſſe ſtudioſos & amantes omnes Corinthios, vt eorum nemo ad Paulum conuerteretur & Apollo, qui tamen re vera erant primi illorum magiſtri & patres.

Ergo quod dicit Apoſtolus ſe transfiguraſſe in ſe & Apollo, non de eo dicit, quod ipſi dicebant de aliis, quaſi illa transfiguraſſet de ſeipſis dicta, quæ de aliis dicta erant, ſed hoc ad ea refertur quæ de ſeipſo & Apollo ſuperius dixerat: Quid eſt Paulus? Quid eſt Apollo, niſi miniſtri per quos crediddiſtis, ſiue eius cui credidiſtis? Et in ſe & Apollo transfiguraſſe, nihil eſt aliud quàm ſe & Apollo (de quibus talia verè dixit) conſtituiſſe figuram & typum, vnde illi deberent diſcere, caperéque veritatis doctrinam. Vt ſicut ipſi non pluris ſe faciebant quàm æquum eſſet, ita & illi perinde facerent, ac per hoc ne inflaretur quiſquam exaltãdo ſuum doctorem aduerſus alium: ſed omni ſtudio darent operam, ne ob eiuſmodi diſſenſiones ſcinderẽt eccleſiam. Ideo ait:

Vt in nobis, videlicet, tanquam in exemplo & forma, *diſcatis ne ſupra id quod ſcriptum eſt*, nimirum in euangelio, vbi Chriſtus tales vocat diſpẽſatores & ſeruos, ſentiatis, videlicet de vobis ipſis. Aut ne ſupra quàm ſcripſi ego de me & Apollo, ſentiatis de vobis, ſed quod nos de nobis ſentimus, idẽ vos de vobis ſentiatis, qui non eſtis aliud quàm miniſtri Chriſti, ſicut & nos, & nihil eſſetis ex vobis. Et quatenus miniſtri eſtis, vnum eſtis: & illis quibus miniſtratis, hac parte minores eſtis, & pro aliorũ gloria, non pro veſtra. Reddituri quippe eſtis rationẽ de reſiduo corã Deo, ſi quid fortè pro vobis ſumpſeritis. Recepturi enim eſtis mercedem ſecũdum fidelitatem veſtram, & laborem. Hæc ſunt quæ in nos transfigurauimus, vt typus veſtrum ſimus. Si ergo tales vos eſſe reputaueretis, non illud efficietur, *vt vnus aduerſus alterum infletur pro alio*, id eſt, nõ erunt ſectæ inter vos & ſciſſurę, vt quis intumeſcat de ſuo doctore, & pro eo zelet aduerſus alterum, quod merum eſt ſchiſma. Vnde ſequitur:

Quis enim te diſcernit? Scio hunc locum variè exponi. Sed hic mihi proprius & germanus ſenſus videtur: *Quis te diſcernit?* id eſt, Quis ab alio te ſeiungit quo minus vnum ſitis, ſicut ſunt diſpenſatores Dei? Nõ enim opinione hominum id fieri poteſt, vt quis alium à ſe diſiungat, ſed autoritate maiorũ, & ante omnes ipſius Dei: ſicut diſcernuntur hæretici & ſchiſmatici à Deo per Pontificem in autoritate decernentem ac diſcernentem, ſegregando ab eccleſia inobedientes & contumaces. Quòd ſi aliquod donum habes, quo præcellis alterum, nunquid ob hoc diſcernere teipſum potes? Abſit: propter quod dicit, *Locus variè expoſitus.*

Quid enim habes quod non accepiſti? Quid enim aliud eſt teipſum diſcernere ab aliis, quàm inflari & gloriari in donis, quaſi ea non acceperis? Tu enim vis ea conuertere in tuam gloriam, quę tamen data tibi ſunt ad aliorum ædificationẽ, & ſalutem. Quare B. Paulus indignabundus meritò adiicit in eos faſtidioſos, qui ſic ſeipſos diſcernebant.

Iam ſaturati eſtis, &c. Saturatos vocat: quia putabant ſe vlterius nulla indigere diſciplina. *Iam diuites facti eſtis*, ſimul diuites appellat: quia præſumebant ſe tanquam abundantes, poſſe etiam aliis ſubuenire docendo. Et quoniam id faciebant cum æmulatione, ideo ait: *Sine nobis regnatis*, quia ſubiiciebant ſibi ſectatores. At cum illud non eſſet regnare, ſed ſchiſma & tyrannidem fouere, meliorem illis mentem precatur, quoddam permixtum metu deſiderium oſtendendo, & ait:

Et vtinam regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus. Nã in vero Chriſtiani ſtatus regno regnant omnes: quia amoris vinculo charitas ligat omnes, & neminem excludit, niſi qui non obtemperant eccleſiæ.

Puto enim quòd Deus nos Apoſtolos nouiſsimos oſtendit, tanquam morti deſtinatos: quia ſpectaculum facti ſumus mũdo, & angelis & hominibus. Nos ſtulti propter Chriſtum: vos autem prudẽtes in Chriſto. Nos infirmi: vos autem fortes. Vos nobiles: nos autẽ ignobiles. Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cędimur, & inſtabiles ſumus, & laboramus operantes manibus noſtris. Maledicimur, & benedicimus. Perſecutionem patimur, & ſuſtinemus. Blaſphemamur, & obſecramus. Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema vſque adhuc.

Puto enim, &c. Tametſi alij aliter hunc locum exponant, mihi tamen verior hic videtur Apoſtoli ſenſus, vt voluerit indicare Dei circa hoc in eccleſia prouidentiã, qui dedit illis Paulum, & (vt innuit pluralis numerus) etiam Barnabã ſimul. Vocat verò ſe & Barnabam nouiſsimos Apoſtolos: quia poſt alios fuerunt ſegregati à Spiritu ſancto, vt ſcriptum eſt: Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos, videlicet, vt eſſent miniſtri verbi, & myſteriorum Dei in Gentibus, quos præcipuè Ieſus voluit eſſe ſibi ſimiles in paſsionibus, & in abiectione: vt per illos & eorum merita *Act. 13.*

alij subleuarentur. Et hoc declarauit Corinthiis, ne abuterentur illa eorum abiectione & humilitate, quasi non essent summi, & pares cum aliis dispensatores.

Puto enim, &c. Non est opinantis aut dubitantis dictum, sed modestè loquentis, & ait: *Nos Apostolos nouißimos*, seipsum in primis commemorans cũ Barnaba, qui (vt diximus) fuerunt nouissimi in Apostolatu, *Deus ostendit tanquam morti destinatos*, vt publicè mactandos, velut sceleratos quosdã homines in ostensionem aliis: ideo ait, — De vita Apostolica.

Quia spectaculum facti sumus mũdo, &c. His enim duabus creaturis, id est, Angelis & hominibus finitur mundus: quia cætera propter homines sunt. Et hi hoc theatrum spectare valent, & eius summam considerare angustiam, ex qua tamen fœlicissimum tandem exitum consequuturi erant, qui patiebantur. Et vt hanc sui ipsorũ ostẽderet abiectionem, & destinationem ad aram velut ouium occisionis, addit particulariter:

Nos stulti propter Christum, quia scilicet ea facimus, quæ sapientia mundi arbitratur stulta esse, vt est spernere diuitias, abiicere voluptatem, mundi conculcare gloriam, & saturari opprobriis & contumeliis. A quibus virtutibus quantum sit aliena Prælatorum vita, ipsi viderint. Et tamen laudi nobis & autoritati vertimus, quòd in Apostolorum locum regẽdis ecclesiis successerimus. Ad lautas epulas, & palatiorum apparatum & ornamenta, virtutes prælatorum relegatæ nostris tẽporibus videntur. Et vtinam hîc saltem sisteretur, nec interuenirent opera tenebrarum. *Vos autem prudentes in Christo*, non ironicè (ni fallor) sed quia Christus factus est exemplum omnibus etiam infirmis qui subire altissima paupertatis, & extrema patientiæ nequeunt. Et iis interdum se conformauit portãs loculos, & puluinari vtens in naui: quæ vidẽtur humanæ prudentiæ, quam Christus in infirmis non improbauit. Ideo qui tales sunt, dici possunt prudentes in Christo: addit, — Discãt hinc Prelati.

Nos infirmi, vos autem fortes. Vocat seipsos infirmos, quasi absque autoritate & potestate vel subiiciendi sibi illos, vel ab eis accipiendi aliquid: quia non abutebantur ea potestate, sicut hodie faciunt multi episcoporum: & quidam ex Corinthiis olim faciebant, quemadmodum in altera epistola conqueritur aduersus eos, dicens illis minoribus ex Corinthiis: Sustinetis si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciẽ vos cedit, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte, &c. *Vos nobiles, nos autem ignobiles*, hoc est, sine honore. Et hoc in eundem sensum. *Vsque in hanc horam & esurimus, &c.* Ac si dixerit, Non semel quidem, aut bis hoc contigit, sed assiduè vsque in hãc ipsam horam. Et primò corporis passiones significat, quo ad necessaria victus, quod magnũ est: tum quoad vestitum. Adiungit & iniurias in corpus: vnde ait, *Et colaphis cedimur*. Addit & peregrinationis incommoda, qui non haberent sedes aliquas certas. *Et instabiles sumus*, hoc est, palantes & vagabundi incertis sedibus. Et quod maius est, in tot laboribus & incommodis, victum insuper manibus propriis quæritamus. Nam quidã in parte beatitudinis cõstituit rẽ labore non partam, sed absque sudore relictam — 2.Cor.11. — Pro paßionibus Apostolorum & Pauli.

Maledicimur, & benedicimus, &c. Hæc addit quæ perfectæ erant & christianæ mansuetudinis, videlicet reddere pro maledictis benedicta, & patientiam persequutionibus opponere, & obsecrationes blasphemiis. Blasphemia enim erat, quam admittebant in Dei Apostolos increduli, vituperantes quod erat Dei in illis.

Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus. Cõcludit postremo omnem ambitionem conculcandam, dum factos se ait tanquam purgamenta, siue excrementa totius mundi, quæ ad hoc tãtùm sunt, vt emittantur, & sint, *peripsema*, id est, quicquid est superfluum, abiectum, & nauseabundum, vt proiici debeat. Tales enim se esse in oculis mũdi huius præ se ferebant Apostoli, præsertim B. Paulus. Sequitur:

Non vt confundam vos hæc scribo: sed vt filios meos charissimos moneo. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu, per Euangelium ego vos genui. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheũ, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni ecclesia doceo. Tãquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit: & cognoscam nõ sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

Non vt confundam vos, &c. Nulla est maior humanæ sapientiæ confusio, quàm cum aduersus eã stultitia Crucis opponitur, in eos præcipuè qui etsi Christum profiteantur, non perfectè tamẽ ambulant secundum illam, quo fit vt huiusmodi exprobrationem ferre non possint. Vnde Apostolus sapienter ait, se non ob istam causam id agere, scilicet quò illos confunderet, hoc est, gratia excutiendi pudorem & verecundiam ab agnitione suæ ipsorum arrogantiæ, sed admonendi vt filios charissimos, videlicet, ne in sui detrimentum abuterentur ista abiectione & humilitate Apostoli præceptoris sui ac patris, quam oportebat eum præ se ferre. Probat autem eos esse filios aiens: *Nam si decem millia pædagogorum*, id est, multos pędagogos, *habeatis in Christo, tamen non multos patres*: quia ipse primus genuerat eos in Christo per euangelium. Vocat pædagogos præ se, illos quibus ipse curam plebis commiserat, quæ recens nata erat in Domino.

Rogo ergo fratres, &c. Cum igitur essent eius per euangelium filij, magna cum pietate rogans admonet, seu exhortans, vt tanquam veri & obedientes filij patrem velint seipsum imitari, quia & ipse erat Christi, vt veri omnium genitoris, imitator. Quod vt lubentius facerẽt, testatur se ad eos misis

se Timotheum, suum similiter charissimũ filium & fidelem in Domino, vt ipse qui iam imbiberat vias eius, commonefaceret illos de eis, quoniam erant in Christo. Sicut enim Christus ambulauit, & ipse ambulabat. Et sicut docebat in ecclesia, ita faciebat: vt non solùm sermone, sed & opere potens esset. Concordabat enim lingua cum corde, & opera cordi respondebant, & cor ipsum Deo.

Tanquam non venturus sim ad vos sic inflati sunt quidam.

Quia omnibus fiebat omnia Apostolus, in ædificationem tamen: Ideo ipse mutans nunc quodãmodo seipsum ab infirmitate, & in potentia se erigens aduersus quosdam qui se efferebant inflati, tanquam ipse Apostolus nũquam esset ad eos venturus, incipit comminari seuerioribus verbis, & ait: *Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit, &c.* Se ad eos venturum denunciat, si Deus permiserit. Hanc verò conditionem, etiam si tacitè subintelligi facillimè potuisset, non tamen frustra exprimitur, vt ostendat quæ cogitabat se cogitare secundũ Deum. Et comminatur se probaturum virtutem eorum qui inflantur, non sermonem: quandoquidem verba quæ rerum & virtutum põdere carent, inania sunt: quia regnum Dei, id est, ecclesia Christi, non est in sermone, id est, non consistit in meris verbis & diserto sermone, sicut nec vi sermonis conflata est: *sed in virtute*, videlicet Spiritussancti. Sic enim fundata est, & sic consistit. *Quid vultis? In virga, &c.* Hoc in loco significare vult Apostolus animum suum, qui vt est promptus vti virga in contumaces, si opus fuerit, ita etiam se futurum promptiorem ad mansuetudinem & indulgentiam erga obtemperantes. Optionem autem illis præbet, vt eligant vtrum velint, An spiritum potestatis, qui grauis est, & ita grauis vt nihil sit in terris grauius: an verò spiritum mansuetudinis & lenitatis, quo nihil bonæ mentis amabilius.

CAP. V.

Mnino auditur inter vos fornicatio: & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes: ita vt vxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis: & non magis luctũ habuistis, vt tollatur de medio vestrũ qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, pręsens autẽ spiritu, iã iudicaui vt pręsens, eũ qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute domini nostri Iesu, tradere huiusmodi hominem satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrũpit? Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrũ immolatus est Christus. Itaq; epulemur, non in fermẽto veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis.

HIc secũda incipit epistolæ particula, vbi primo inuehitur in vitium fornicationis incestuosæ, & obiter omnis fornicationis: vnde veluti exhorrescens ait: *Omninò auditur*, tãquam ex omnibus locis diuulgaretur fama illius flagitij, vt nõ temerè fides haberetur tantæ famæ. Et detestans illud atque exaggerans, ait: *Et talis fornicatio, qualis nec inter Gentes* nominabatur. Nam nephariæ olim atque incestæ hæ nuptiæ dicebantur propter honorem aurium, ne particularis turpitudo cogitaretur. Vxore enim patris quidã abutebatur, nec exprimitur id sceleris patre viuente perpetratum fuisse: licet quidam id ex eo arguant, quia vocat vxorem patris. Non vlterius enim esset (aiunt) eius vxor, qui non viueret. Quasi verò non eo modo loquendi vtãtur omnes, etiam scripturæ ipsæ, quæ illum vocant patrem, qui olim erat, & ita filium, & matrem & vxores. Nec enim verisimile est hoc à Corinthio, patre viuente, factum fuisse. Alioqui & hoc Apostolus expresisset ad maiorem criminis detestationem, & ad incutiendum horrorem. Quicquid tamen sit, res semper scelerosa fuit & abominabilis, etiam apud Gentes, cum patris vxore rem habere, vel ipso patre defuncto: quãuis Caietanus aliter, nimium certè licentiosè, doceat. *Contra incestuosum concubitũ.*

Et vos inflati estis, & non magis luctum, &c. Conqueritur Apostolus, quòd in tãto delicto inflarentur illi, qui sectas congregabant: & propterea huiusmodi homines non solùm non puniebant, verum etiam ad se alliciebant, quo ab illis fouerẽtur & prædicarẽtur, cum magis eos pellere atque abs se mari & terra abigere debuissent, & ita luctum assumere. Nam & si iustitia Propositum cogat aliquos à grege vt pestiferos abiicere, charitas tamẽ cogit lugere illos dum eiiciuntur, vt sic deplorati tollantur de medio: sicut & Dauid luxit filiũ, quo vsque de medio sublatus est.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, &c. Hic significat in quo illi defecerunt, se supplere: quia debebant hominem damnare, & non damnarunt. Ideo significat se nunc hoc ipsum facere cum illis. Per hanc igitur scripturam, quia in scripturis ferenda est damnationis sentẽtia, quùm iuridicè & ex more proceditur, dãnauit hominem hac pœna miraculosè, videlicet, vt sub tortore Satana affligeretur secundum carnem tantum. Cum autẽ præsens iudicantis persona requiratur dum sententiã profert, ideo excusat corpore quidem se absentem esse, spiritu tamen pręsentem protestãs, & sic tanquam præsentem in spiritu se proferre sentiam. Porrò cum Christianorum iudicium debeat habere assistentes, & comprobantes sententiam pronunciantis, subdidit: *Congregatis vobis, & meo spiritu.* Quoniam verò talem sententiam non poterant alij exequutioni mandare, nisi assisteret virtus Domini, subiunxit, *Cum virtute Domini.* Postremo cum pœnæ inflictę debeant esse medicina, potius quàm vindicta, ideò in quem finem hanc tulerit sententiam explicat, aiens à se traditum hominem Satanæ in interitum carnis, *vt spiritus saluus fiat, in die Domini Iesu Christi.* Et vocat interitum carnis illud Diaboli flagellum, in quo affligebat crudeliter illius carnem. Et pœna ipsa quidem fuit & peccato, & tẽpori congrua. Peccato primùm, quia *Autoritas Apostolica & potestas.*

æquum est vt per quæ quis peccat, per ea etiam plectatur. Peccauit caro per diabolum, & per diabolũ caro plectitur: quia illa pœna veniebat à potentia diuina latente, ad astruendam apostolicam autoritatem. Sic enim B. Petrus puniuit Ananiã & Sapphiram. Et ipse B. Paulus Elimam magum. Sic fieri oportebat in initio fidei (raro tamen) ad terrorem & exemplum malorum, donec statueretur fides & stabiliretur. Quod vero quidam comminiscuntur de excõmunicatione, longè ab est ab intellectu literæ, hoc est, à propria verborũ significatione, quam semper tueri debemus, nisi sensus resultet fortasis absurdus.

Act. 5. & 13.

Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Apostolus contra eos qui ob id gloriabantur, quòd plurimos haberent sectatores, parcentes ob eam gratiam virgæ iustitiæ, ne se redderent illis odiosos (sicut & nunc multi faciunt) ne minueretur discipulorum numerus, hoc ipso primò ostendit non esse bonã huiusmodi gloriationem, tacens rationem quæ erat in promptu: quia non est vera gloria quæ venit à malis hominibus. Et adiicit, cũ toleratur homo morbidus, eius contagione omnes contaminari: non secus ac fermentum totam massam fermentat, ad se trahens, & de suo impartiẽs toti massæ. Et sicut est istud in fermento malitiæ & nequitiæ, ita est in fermento fidei & charitatis, quando multa vis spiritus est in eo. Vnde eos admonet:

Expurgate vetus fermentum, hoc est, veteris hominis peccatum dominans in membris nostris, donec per Christi gratiam expurgetur. Nam adueniẽte nouo homine, veterem oportet expelli. Nouus autem homo venit, si illi præparentur viæ ipsius Domini, quæ sunt misericordia & veritas. Misericordia enim exigit confessionem propriæ miseriæ ac implorationem diuinæ pietatis ac clementiæ. Et veritas laudem requirit, vt laudetur qui verax est & fidelis in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Et sic fiet, *vt sitis noua conspersio*, videlicet, facta hac expurgatione, quã quisque tenetur facere, ex qua resultabit nouus homo. Vnde ait:

De statu Christiano.

Sicut estis azimi, Omnes facti sumus azymi in Christo, id est, venerunt dies azymorum, qui dies habent statum gratiæ & tempus, ad quod peruenimus, quando omne fermentum expurgandum est a nobis: *quoniam Pascha nostrum*, iam non est ille agnus carnalis, sed Christus *immolatus*. Iudæis quidem periit suum pascha, nec habẽt nouum, quod iugiter immolatur. Hæretici similiter non habent pascha, qui non sunt azymi, sed in omni immunditia accedunt ad agnum, noctu cum sacrilega concumbentes, & mane sacrificantes, si modo sacrificare dici valeant. Sunt & qui nihil penitus sacrificant, nec vllum omnino habent pascha: nec possunt audire quod sequitur, & quod ad fideles tantum pertinet.

Itaque epulemur, id est, festiuum agamus diẽ epulando, *non in fermento veteri*, id est, non secundum statum, in quo eramus in veteri homine existẽtes, quando peccatum regnabat in nobis: *neque in fermento malitiæ & nequitiæ*. Ego commutando dicerem, *nequitiæ & malitiæ*, sicut verius habet græca lectio. Sermo enim in significatione debet cresce re. Homine autẽ nequam, græcè κακὸν, diceremus, hominem remissum, & cessantem à bono. Malitiosum verò, hoc est, πονηρὸν, etiam industrium & laboriosum ad malum. Et hoc est Diaboli proprium. *Sed in azimis synceritatis, & veritatis*. Reprobatur ergo vetus fermentum, id est, vigor fomitis, & ignorantia, quæ à veteri peccato sunt, vnde oritur & nequitia & malitia. Et contra probantur azymi synceritatis & veritatis, contra ignorantiam & tenebras priores, & contra velamina figurarũ. Christus enim veritas est, id est, verum bonum nobis promissum à Deo, cui aduenienti vmbræ & figuræ cessarunt.

Scripsi vobis in epistola, Ne commisceamini fornicariis. Non vtique fornicaris huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debuetatis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis, non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicaer? Nonne de iis qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

Scripsi vobis in epistola, &c. Scripserat B. Paulus aliam ad Corinthios epistolam, quam non habemus. Et in illa significauerat, ne cum fornicariis cõmiscerentur: quod ipsi non satis intelligebant. Putabant enim Apostolum vetuisse de iis solùm, qui adhuc erant infideles non initiati baptismo. Vnde ipse hunc eorũ intellectum corrigens, quẽ suæ mẽtis fuisse negat, declarat hac epistola se nõ dixisse omnino de fornicariis huius mundi, aut auaris, aut huiusmodi. Nam & tales, id est, auari ac rapaces, fornicarij spiritualiter dici possunt. Auaritia enim est quædam idolorum seruitus: quia per eam præfertur creatura Creatori, & quodam modo colitur atque honoratur supra Deum. Non ergo de iis se loquutum dixit Apostolus, de quibus nullum esse oportuit cuiquam dubium. In professione enim euangelij clarũ erat, cum talibus nullũ posse haberi commercium, nec licere commisceri. Et hoc est quod ait:

Alioqui debueratis de hoc mundo exiisse. Et accipit exire de mundo in eum sensum, quo non esse in mundo dicuntur à Domino, quorum conuersatio non est cum hoc mundo, id est, cum mũdanis, sed omnis spes in Deo viuente, & in cœlis. Nõ ergo prohibuit illis Apostolus per literas, conuersationem & commixtionem cum his qui non essent Christiani. Nam hoc iam ipsa professio christianitatis effecerat. Declarans itaque se sensisse de Christianis, qui illis delictis erant implicati, ait: Ioan. 17.

Nunc autem scripsi vobis, id est, postquam iam estis in lege Christi, scripsi vobis ne commisceamini. *Si is qui frater nominatur inter vos*. Fratres propriè secundum spiritũ dicimur omnes, quotquot sumus baptizati, & Christum induimus. Si quis autem horum fornicator fuerit, & his vitiis infe-

ctus quæ hic narrantur, est vitandus (supple tu) si hæc constent in facie ecclesię vt iam nota, & quasi inueterata. Nam de occultis non est iudicium, nisi solius Dei: neque statim ex vno lapsu talis est homo censendus, nisi perseueret in delicto. Nam de illis alibi iubet, vt in spiritu lenitatis arguantur. *Gal.6.* Ergo famosos peccatores hîc notat, quos vult vitari. *Caietanus.* Quidam tamen hunc textum destruētes, quia non intellexerūt, ausi sunt etiam facere discrepantem Apostolū à sententia Christi, circa rationem & causam excommunicationis.

Quid enim mihi iis qui foris sunt iudicare? Adiungit autem Apostolus rationem, quare non dicat de aliis, *qui foris sunt*, id est, extra ecclesiam: & manifesta est videlicet, quoniam excommunicari legitimè ij non possunt, cum non attineant ad forum & iurisditionē ecclesiæ: neque in communione vnquam fuerunt, vt excommunicari, id est, a communione priuari valeant. Sunt enim ipso iure iudicati antiqua sententia. Qui non credit, iam iudicatus est, ait ipsemet Dominus: *Ioan.3.* & item iudicandi de nouo peccato à Deo, qui spreuerunt bonitatem eius communionem offerentis in salutem.

Auferte malum ex vobis ipsis. Concludit igitur, iubens vt auferant malum à semetipsis, eos excludēdo qui suo contagio possent alios perdere, & suauem christianę puritatis odorem apud infideles in fœtorem conuertere: cum debeat lux nostra corā illis apparere, vt vidētes opera nostra bona glorificent Deum Patrē qui in cœlis est, per Iesum Christum Redemptorem nostrum.

CAP. VI.

AVdet aliquis vestrum habēs negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sāctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabūt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia? Secularia igitur iudicia si habueritis: contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiēs quisquam, qui posit iudicare inter fratrem suū? Sed frater cū fratre iudicio contēdit, & hoc apud infideles? Iam quidem omnino delictū est in vobis, q, iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare nō magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non posidebunt? Nolite errare: neque fornicatij, neque idolis seruiētes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neq; ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei posidebūt. Et hæc aliquādo quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.

A*Vdet aliquis vestrū, &c.* Hîc incipit quarta præsentis epistolæ particula, vbi tangit in quibus peccabant, litigia nimirum & forenses controuersias inter se habentes. Vnde primo in ipsos actores indignatur, qui cōueniebāt fratres apud ethnicos iudices, & consequēter iniquos, ac propterea indignos qui iudicarent: quia æquitas in iudicante requiritur, quæ apud infideles, & christiani nominis inimicos inueniri non poterat. Non ergo Christiani est causam suam prosequi apud magistratus infidelium, cum proprios habeant iudices. Ideo ait, *Et non apud sanctos?* Et sanctos vocat Christianos, id est, mundos per aquam baptismatis. Quod verò legimus: Apud iniquos, græcè habetur ἐπὶ τῶν ἀδίκων, id est, sub iniustis. Et vt eos ab hac indignitate deterreret, & Christianorum dignitatem extolleret, addit:

An nescitis quòd sancti de hoc mundo iudicabant. Iudicabunt enim sancti nationes, siue mundum, assidentes cum Christo iudice. Neque verò intelligas iudicium comparationis tantum, sed etiam potestatis: *Pro iurisdictione ecclesia.* Alioqui nihil valeret hoc Apostoli argumentum. Non inquam valet, vt si comparatione meæ iustitiæ prospicitur ratio condemnationis in alium iniustè agentem (Hoc est enim comparationis iudicium) iccirco etiam habeam in sęcularibus iudicium autoritatis & iurisditionis, quod tamen vult probare B. Paulus. Ergo de iudicio potestatis loquitur, de quo etiam dixit Dominus: Sedebitis *Luc.18.* & vos iudicātes duodecim tribus Israel. Et hoc est quod hîc ait:

Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Si in vobis, id est, si per vos. Tropus est hebraicus: sicut dicitur, In manu potenti, id est, per manum potentem. Licet enim summus iudex sit solus Christus, per suos tamen qui eum sequuti fuerint, etiā iudicabit. Sed qua ratione valet argumentum, ex eo quod tunc iudicabunt sancti mundum de peccato, ideo & nunc iudicare valeant sæcularia? Nam Christus iudicum omnium summus dixit litigantibus, & eius iudicium poscētibus: Quis me constituit iudicem, seu diuisorem *Luc.12.* inter vos? Quare sciendum quòd Apostolus non arguit iudicium actuale sæcularium ex iudicio spiritualium, sed habilitatem huius iudicij.

Pro cuius rei intellectu sciendum est, Sicut duo sunt regna, & duæ respublicæ: ita duo esse iudicia. *Duplex iudicium spirituale, & temporale.* Alterum iudicium spirituale, & aduersos eos qui contra maiestatem diuinam, & regnū eius, & pacem spiritualem admittunt violāda charitatis pręcepta. Alterum est contra eos qui admittunt cōtra hominum scita & placita, quæ regni terreni stabilitatem ac pacem spectant: quanquam qui in hoc delinquunt, etiam in regnum Dei delinquunt. Per ipsum enim reges regnant, & legum conditores iusta decernūt, ait scriptura. *Prou.8.* Et ipse Dominus probat hæc regna, & vult eorum leges & iura obseruari. Et tamen hæc ipsa regna distinguuntur fine. Quodlibet enim suum finem habet. Et primum quidem regnum habet finē suum spiritualem, scili

cet vitam æternam, fœlicitatem in cœlis. Alterum verò carnalem & temporalem finem, videlicet vitam tranquillam & pacificam mundi huius. Ideo sunt etiam iudicia æternorum, & iudicia sæcularium. Et sic quodlibet debet habere suos proprios iudices. Atqui nunc constat sanctos iudicio illo grauiori, videlicet in regno Dei, iudicaturos nationes, vt quibus ipse Christus iudicium quasi assessoribus suis daturus est. Si ergo iudicabunt in iudicio summo de æternis pręfecti iudices, quo modo possunt indigni æstimari qui de sæcularibus, & multò vilioribus causis iudicare debeant? Si similiter (supple tu) præficiantur iudicio, ab his qui possunt præficere. Omnis nanque iusta collectio & resp. potest sibi præficere proprios iudices. Vnde non dixit Christus se incapacem & inhabilem ad iudicandum, sed tantum dixit, se non esse constitutum & electum ad illud iudicij genus sæculare, sicut oportebat ad hoc vt posset iudicare. Nec enim tum decebat de rebus hominum illum sibi sumere iudicium, ad quod exercendum secundum dispositionem paternam non venerat. Venerat quippe saluum facere mundum, non autem iudicare. Nec item venerat ciuiles innouare leges, & sæculares constitutiones, & iura, quæ prohibent priuatis iudicium, quantumuis sanctis & peritissimis. Regnum autem illius nō erat ex hoc mundo, videlicet, sæculare: & quātum ad illud pertinebat, perinde se gerebat ac quilibet alius priuatus. Ideo dixit: Quis me constituit iudicem, &c.

Et hoc aduersus illos miseros hæreticos, qui nō solùm hæc inuicem separant, videlicet, regna & iudicia spiritualia ex vna parte, & iudicia sæcularia ex altera parte (quod rectè quidem facerent) sed etiam faciunt ita opposita & incompatibilia, vt negent spiritualibus licere sæcularia discernere, & iudicare: quod est peruersum. Contra potius dicendum erat, sæculares spiritualium causarum nō esse legitimos cognitores & Iudices: quāuis hoc sibi cōtra fas & sacrilegè vsurpent. Præposterum enim est & indignum facinus, summo ipsi Iudici vehementer odiosum. Spiritualis autem iudicat omnia, & à nemine iudicatur. Debet autem sæcularis potestas subseruire spirituali potestati. Et hîc Apostolus dixit expresse, eum qui sit ad iudiciū æternum idoneus, multò magis ad sæculare esse idoneum. Quod tum rectè facturus est cum ad hoc legitimè præponetur. Et quæ *sæcularia* dixit interpres, græcè βιωτικὰ optimè dicuntur, id est, bona huius sæculi, quæ ad sustentandum ærumnosam hāc vitam sunt necessaria, pro quibus tamen miseri tāto studio contendimus.

Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? Nedum homines improbi à sanctis iudicabuntur, verū etiam ipsi Angeli mali, qui & ipsi in illa die referent iudicium suum perfectum & absolutum, cum eiicientur in tenebras extremas, sempiternum illorū, & prauorum hominum carcerem. Si ergo Angeli subiicientur sanctorum iudicio de rebus spiritualibus, quanto magis de sæcularibus congruit, vt in ecclesia possint esse iudicia, quibus dirimantur Christianorum controuersię & lites? Est autem argumentum à maiori ad minus. Itaque quid in posterum facto sit opus docet, & ait:

Locus variè expositus.

Sæcularia igitur iudicia si habueritis, &c. Etsi locus hic variè exponatur, mihi tamen hic sensus videtur proprius, vt Apostolus quasi cum stomacho, & ad pudorem eorum qui hæc ignorabant, loquutus, esse scilicet potestatem hanc in ecclesia iudicādi, quasi obiicientibus & interrogantibus: Quos igitur nobis præficiemus ad iudicandum? sic stomachosè respōdeat: Si habeatis talia negocia (quę minime tamen habere deberetis) *constituite contemptibiles*, hoc est, eos qui sunt infimi, *in ecclesia* (supple tu) potius quàm eatis ad iudicia infidelium. Vnde ait: *Ad verecundiam vestram dico*, non quod ita velim fieri.

Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare, &c. Vide vt indicat stomachum: neque à contemptilibus esse iudicandum se statuisse, sed illud ad confusionem eorum dixisse. Adiungit enim, sic quasi diceret. Sic manet pauper & exhausta vestra ecclesia, vt non sit prorsus sapiens vllus inter vos, qui possit iudicare inter fratrem, sed sit opus contemptibiles præficere? Græcè legitur ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. i. in medio fratris sui, vt singulare sit pro plurali positum, ac si dixerit, in medio fratrū. Obiurgatione igitur vtitur hîc Apostolus, & hic videtur mihi eius planus sensus: Malo vt contemptibiles qui sunt in ecclesia iudicent (si sit opus) inter vos, quàm eatis ad infideles eorum requisituri iudicia. Quòd si hoc vobis indignum videtur, non desunt tamen in ecclesia sapientes, qui possunt hoc munus obire, ne sit necesse apud infideles iudicari.

Qua in re duo reperiebantur non leuia mala. Et primum, adesse fratri cum fratre litigiū: quod non est proprium Christianorum, & verorum in Christo fratrum. Et alterum, hoc apud infideles agitari, qui scandalizabantur facilè videntes iudicia illa, & consequenter errata & delicta Christianorum, vt sic occasione oblata & capta, blasphemarent nomen Domini, in religionem obiectantes (vt faciūt crassi homines & incōsiderati) quod veniebat ex prauitate hominum, nō ex lege Christianorum. Imo verò tum potissimū legem commēdare deberemus: quoniam si obseruaretur, nulla penitus extarent eiusmodi iurgia. Oriuntur autem, quoniam legis bonæ præceptis non parent homines. Quanquam non solùm propter scandalum dixit hoc Apostolus, verùm etiam propter ipsum decorum, quasi in ecclesia Dei sancta deesset talis potestas, quæ tamen erat apud infideles & paganos, de vera religione & charitatis præstantia non ita instructos. Insuper annotandum, non reprobari hîc iudicia infidelium, cum & ipsi habeāt potestatem à Deo: nec vetat quominus obediant suis præsidibus, quando illi vocarent in ius, & essent sub eorū iurisditione. Sed hoc tantū prohibet ne ipsi sua sponte prouocent atque accedant ad eos, apud quos litigent, cum habeant ipsi meliorem à Deo in hoc ipsum potestatem. Non me præterit superiorem locum aliter à B. Bernardo exponi in libro ad Eug. de cons. At quod mihi magis placuit, enarraui.

Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. In Græcis legitur, ἥττημα, quod non videtur sonare delictū, vt Erasmus notat: sed reuera etiam delictum significat, & ita plerique eruditi asserunt: significat & diminutionem. Nam

ἡττάω significat vinco, & ἡττάομαι vincor. Quoniā enim in eo qui vincitur diminutio est, ideo & diminutionem significat, seu damnum & detrimentum, propterea quia maior est qui superat. Significauit ergo Apostolus aliū ab alio superari aliquo delicto inferendo damnum vel iniuriam, vt hinc inter eos lites excitarentur: quia qui vincebatur, pati non poterat. Quare corripit eos primùm, in quos damnum vel iniuria inferebatur, & salutare dans eis consilium, ait:

Quare non magis iniuriam accipitis? Scilicet sapienter & patienter sustinentes ad vitanda maiora pericula.

Notent litigatores Christiani.

Quare non potius fraudem patimini? id est, damnum ex fraude illatum, (supple tu, potius quàm vindicare velitis per litem. Et in alios qui damnum & iniuriam inferebant, obiicit. *Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.* Vt hinc sumere liceat, etsi omnem iuriam & omne damnum improbet Apostolus, quod in quemlibet inferatur, illud tamen maximè detestatur, quod in fratrē, hoc est in Christianum infertur.

Quid hac nostra corrupta ætate diceret Apostolus, cum vniuersa ecclesia fermè sit litibus, & multiplicibus obruta controuersiis, & causis ita implicatis, vt vix explicandæ vni aut alteri causæ aliquot anni satis esse videantur? Sunt aliqui qui non verentur defendere, hoc ad ecclesiæ gloriam facere. Qui parum certè cogitant quanta ex iudiciis & litibus mala, incommoda, & peccata denique nascantur. Quis etenim enumerare posset in quātis peccatur ab ipsis Iudicibus, Aduocatis, Procuratoribus, & ab iis quorum mutuæ lites vix vnquam exitum inuenire possunt: nisi fortè vel cum altera pars, vel vtraque non rarò ad inopiam redacta, cogitur experiri & probare, quàm vtile erat Apostoli præsens consilium. Quare, inquit, nō magis iniuriam ab initio aliquam & fraudem patimini, quàm ingredi dubium & periculosissimum litigandi campum? Et tamen (quod est omni detestatione prosequendum) apud Christianos præ cæteris nationibus, litigiis in vtrobique foro plena sunt omnia. O bone Deus, quis tandem aliquādo hæc perpendet, vt corrigat? Quæ subsequitur sententia, satis esse deberet ad deterrendos homines ab hac improbitate contentionum & litium, ait:

An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebūt? Et de iis loquitur qui perseuerant in iniquitate. Si enim se ab iniquitate auertant, perinde est coram Deo, ac si non fuissent iniqui. Omnium ait Dominus, iniquitatum eius non recordabor. Vel dicas potius ab Apostolo delicti meritū declarari, quod est, iniquos (eo quòd iniqui sint) priuari regno Dei. Et ideo si perstiterint in iniquitate, etiam de facto priuabuntur: quod ne illis contingat, seriò admonentur his verbis.

Nolite errare, ac si dixerit: Nolite putare, quoniā sitis Christiani, & sub gratiæ statu constituti, ideo vobis licitum esse male agere, & in sola fide præsumere. Hic enim est error ad perniciem ducens & interitum: *Neque fornicarij, neque idolis seruientes, &c.* Et hîc rursus omnis fornicatio reprobatur tāquam mortale peccatum: contra eos qui simplicē fornicationem nō esse peccatum docere ausi sunt. Adiungit & ebriosos, non eos quidem qui aliquā do forte inebriantur, sed qui student ebrietati & vinolentiæ. Tales sunt epulones, & qui ventri veluti Sardanapalistæ quidam seruiunt.

Et hæc quidam fuistis, scilicet aliqui vestrum, non omnes. Nam & inter Gentes inueniebantur homines iusti, & bene morati. Neque enim penitus ita erant à Deo derelictæ, vt nullus inter eos existeret, qui temperatè & honestè in suo statu viueret, & sic charus Deo, Deo tamen interius iuuante, & per Angelorum ministerium: quemadmodum in epistola ad Rom. iam declarauimus. *Sed abluti estis* à peccato per baptismum. *Sed sanctificati estis*, adiūcta munditia per donum Spiritus sancti, quod est donum iustitiæ, siue charitatis quo iustificamur. Vnde ait: *Sed iustificati estis*, propter sanctitatem ad iunctam. Et hoc non ex vobis, sed *in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri*, siue per Spiritum Dei nostri. Ipse Christus est Deus noster, per cuius Spiritum sumus iustificati, & sanctificati in nomine suo, id est, in laudem gratiæ suæ. Nam ex meritis suis data est ei redemptio nostra, & sanctificatio, & iustificatio, qui nos redemit sanguine suo pretioso. Gratias illi redamus, & gloriam in secula.

Omnia mihi licent: sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent: sed ego sub nullius redigar potestatem. Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hūc & has destruet. Corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus verò & Dominū suscitauit: & nos suscitabit per virtutē suam. Nescitis quoniam corpora vestra, membra sunt Christi? Tollēs ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne enim peccatum quodcūque fecerit homo, extra corpus est: qui autē fornicatur, in corpus suū peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est: quē habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno. Glorificate & portate Deum in corpore vestro.

Hoc in loco præoccupat Apostolus, si quis eum vellet arguere, minus rectè ab se reprehensos eos, qui in iudicio vindicant sibi illatas iniurias & fraudes, cum hoc minime sit in euāgelio prohibitū, ac propterea sit licitum, & ait. Quanuis omnia, videlicet, quę nō sunt peccatum, liceant: Attamen non omnia expediūt, id est, non omnia sunt vtilia, nec conducunt ad ædificationem, & iterum ait:

Non quæcunque licent facienda, cū non expediant.

Omni mihi licent: sed ego sub nullius redigar potestatē. O pulcherrimum & Christi seruis necessariū documentum. Verè is seruus est, qui non potest ferre iniuriam, quin eam non vindicet. Fit enim continuò seruus hominum, id est, aduocatorum & iudicum,

dicum,& multarum rerum, quarum ferre dominatum valdè est indignum. Qui autem fert iniurias & fraudes,fit dominus omniũ,etiam illorum qui iniuriam inferunt. Hoc non intelligit animalis homo.At qui verè spiritualis est,certò videt.

Sunt qui Gręcam literam sic potius interpretentur.Omnia mihi licent,sed ego non ab vllo fiam licentiosus. Et tamen Græca ipsa litera fert sensum priorem,qui longè est illustrior.

Esca ventri,& venter escis,&c. Vt rem corã Deo vilem exponeret,hoc addidit:& ideo non esse valdè in hæc incũbendum,nec in gratiam horum admodum laborandum,vt adigatur homo etiam ad litigia βιωτικῶν,id est,eorum quibus indigemus ad vitam. Ostendit verò finem horum non esse magnifaciendum ob sui vtilitatem : quandoquidem esca datur ventri ad saturitatem , & venter datur escis vt eas excipiat: & vtrunque tandem destruetur:quia in cœlis non indigebimus cibis istis. Quã obrem parum de illis (si verè saperemus) essemus solliciti : quoniam Dei prouidentia non deest iis qui obediunt & fidunt,ac primò quęrunt regnum Dei,& iustitiam eius. *Corpus autem non fornicationi, sed Domino,&c.* hoc est. Ne quis existimaret corpus esse destruẽdum,sicut venter,quoniam in alia vita non recipiet escas: ex ipso fine ad quem ordinatũ est corpus, indicat non sic futurũ,sed Deum habere rationem & curam corporis nostri,vt non oporteat hoc pacto illi prouidere, videlicet per litigia,quæ etsi licita sint cum verè fiunt,non expediunt tamen . Probat autem curam Dei erga nostrum corpus ex hoc, quòd corpus non est ordinatum fornicationi , *sed Domino,* id est, Iesu Christo. Cum autem illud non ordinetur fornicationi,constituitur innaturalis,& consequenter illicita fornicatio. Ex hoc verò quòd ordinatur Domino. i. vt Domino seruiat,nimirum Christo , cuius seruitio est mancipatum,tanquam ab eo redemptum,& eius effectum membrum:vice versa intelligitur ordinatus corpori Dominus,vt illud seruet & custodiat sibi in æternum.

Deus verò & Dominum suscitauit , &c. caput nostrum:*Et nos*.s.eius membra, *suscitabit per virtutem*, seu per potentiam suam,cui nihil resistit,nullaque repugnat difficultas,& prompta adest voluntas.

Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Et quia Christi membra , ideo ipse ea suscitabit. Sunt autem corpora nostra membra Christi:quoniam ipsi tãquam capiti adiuncti,& quæsita prius

Ioan. 12. ab illo, & ad se attracta, vt ipse dixit , Cùm exaltatus fuero à terra , omnia traham ad meipsum. Sunt ergo illius membra per acquisitionem , per renouationem, & annexionem vi Spiritus sancti cum illo. Sumus enim spirituali modo ex carne eius & ex ossibus eius:ita vt agnoscat ipse hoc corpus nostrum tanquam suum.Et sicut corpus illius fuit obnoxium persoluendo delicto nostro dum fuit in vita,ita & nostrum fit,aliter tamen atque aliter. Illius quidem propter passionem absque peccato,id est, absque vlla ex fomite rebellione: nostrum verum non ita . Sed sicut fuit liberatum illud facta solutione peccato per mortem:Ita & nostrum liberabitur aliquando , quando soluerimus & nos similiter debitum ipsi peccato, cum omnino corpus nostrum mortificabitur . Solutio enim debiti huius est propter acquisitionem gloriæ : vt sicut Christus innocens se debitorẽ constituit pro pter nos,vt sic hoc debito exsoluto intraret in gloriam:sic & nos soluti à peccato per ipsum, constituamur tamen debitores mortis ipsi peccato , vt hoc debito persoluto, intret prius quidem ipse spiritus in gloriam, & sua postea die cum redimetur, intret etiam corpus.

Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis? Manifesta Apostoli sentẽtia:Quòd homo fornicator ex ipso facto corpus facit obnoxiũ. Quoniam ex coniunctione illa naturaliter contrahitur hoc debitum,vt non sit corpus vlterius proprium: Ita vt in hanc perplexitatem se coniecerit fornicator,vt corpus quidem ex natura facti,ipsi meretrici obligatum inueniatur,& tamen peccet quoties reddit hoc debitum:quoniam non assistente , nec legitimè approbante , imo reprobante Deo illam copulam,factum est. *Huius loci expositionem attendat lector.*

An nescitis:quoniam qui adhæret meretrici vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carnem vnam. Sed nunquid in hoc citato loco est sermo de meretrice ? Non profecto.Sed quia illa copula ex sui natura illud habebat, ideo & in meretrice constituit illud debitum,quod potest constituere, videlicet,vt qui illi coniungitur, iam obligetur vt non possit esse alterius. Et rursum non possit etiam illius esse,quantum pertinet ad vsum, sine peccato: quia non probat illam copulam Deus . Hæc sunt notanda:quoniam æquissima sunt & verissima, licet non planè capiantur à multis. *Nota lector.*

Qui autem adhæret Domino,vnus spiritus est. Homo hæret Deo per charitatem,& sic efficitur vnus spiritus,vt obligatus ei sit in perpetuum. Si vnus spiritus,etiam vna caro cum illo:quæ si aufertur ab illo (quod fit per fornicationem,vnde illud contrahitur debitum) etiam ipsius spiritus colligatio dissoluitur.Indignatur quippe Spiritus habere societatem in aliqua re turpi & illicita cum mortali homine.Non enim decet idem membrum esse Christi & meretricis.Vnde iubet,

Fugite fornicationem. Indistinctè omnem fornicationem,id est, omnem copulam quæ non sit probata à Deo(quemadmodũ matrimonium est probatum)vetat. Nam quicunq; non solùm tetigerit, sed viderit mulierem ad concupiscẽdum, iam mœchatus est in corde suo,vt ait Dominus. Et hic locus iterum facit contra hæreticos, qui dixerũt simplicem fornicationem carere peccato. Et quod B. Paulus hîc sine distinctione protulit , & ipsemet Christus, illi suis distinctionibus & vanis cõmentis inficiunt & corrumpunt , sed magis seipsos in suam ipsorum perniciem. *Omnem copulam carnis legitimè nõ copulatorũ esse illicitam.*

Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo , extra corpus est . Hæc sententia valdè difficilis videri potest ignorantibus legem Dei , & naturæ in homine . Quomodo enim non peccat in suum corpus heluo & ebriosus , & qui alio quouis peccato destruunt membra sui corporis,sed is solũmodo qui fornicatur ? Hîc variè à variis dicitur . Sunt enim qui dicãt omne peccatum, præter fornicationem, esse extra corpus:quoniam completur absque corporis delectatione,vt est superbia, auaritia, ira inuidia, & cæt. Sed est instantia de peccato gulæ & ebrietatis , & odoratus , & auditus , & visus , nisi *Quõ solus fornicator peccet ĩ suũ corpus.*

velint & hæc ad fornicationem pertinere. Quare alij, inter quos & B. Augustinus (teste B. Thoma) dicunt actum fornicationis esse in corpus: quia anima in actu illo omnino subiicitur carni. Sed par est ratio in gulæ peccato, licet non tãta adsit vehementia. Alij dicunt in corpus: quia est contra vxorem fornicãtis, quæ est vnum corpus cum illo qui fornicatur. Quod non placet. Quid enim si quis vxorem non habeat, & fornicetur? Alij, vt B. Aug. rursum, intelligunt de fornicatione spirituali. Sed hoc longè abesse videtur ab Apostolico sensu, qui ex verbis accipiendus est iuxta communem ipsorum acceptionẽ. Alij dixerunt fornicatorem peccare in corpus, corrumpendo & coinquinando illud contra vsum rationis. Vnde dictum est: Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus. Sed qui id afferunt, non occurrũt instantiis, quæ possunt de aliis peccatis obiici. Nam & voraces corrumpunt corpus contra rationem.

Locus difficilis explanatur. Mihi igitur hoc singulare de fornicatione præ cæteris delictis videtur, quod & ipsemet Apostolus iam declarauit, videlicet: Cum sint corpora nostra tẽplum Spiritus sancti, confestim vt tradimus illa meretrici, efficiuntur vnum cum ipsa ex ipsius copulæ natura (vt diximus) & per hoc auferimus ius Spiritus sancti quod habet in corpus, & illud (quantum in nobis est) trãsferimus in meretricem ad eius vsum ex debito: & sic inhonoramus corpus nostrum, & afficimus iniuria per hãc indignissimam commutationem, vt quod est Spiritus, tradamus in potestatem inimici. Propterea vrget iterum Apostolus, & ait:

An nescitis quòd membra vestra templum sunt Spiritus sancti? Quem dixit Deum, modo dicit Spiritum sanctum, vt intelligamus Spiritum sanctum esse Deũ. *Hæc pauci considerãt, pauciores intelligũt.* Spiritus sanctus dicitur esse in nobis medio illo gratiæ dono. Nam & si Deus impleat omnia, & omnia Deo plena sint, vt quidam dixit, speciali tamen quodam modo per gratiam dicitur in nobis esse. Nam hoc dono multò magis ei assimilamur, per quod filij eius nominamur, & sumus. *Quẽ habetis à Deo, & non estis vestri.* Verè nullus est sui iuris: quia Redemptoris omnes sumus, cui nullus potest pretium restituere, vt se valeat in libertatem vindicare, adeo magnum illud est pretium, quo redempti omnes sumus. Concludit igitur:

Glorificate, & portate Deum in corpore vestro. Græcè deest illud, portate, solum dicitur, Glorificate Deum in corpore vestro. Verùm additur, Et in spiritu vestro quæ sunt Dei. Admonet nos ergo Apostolus, vt glorificemus Deum in corpore nostro, illud scilicet seruando templum dignum maiestate sua, vt non habeat sociũ in dominio, nisi quẽ probet. Sic & glorificanda sunt in spiritu nostro quæ sunt eiùs, nimirũ pretiosa illa dona quæ nobis donauit, vt seruemus ea illibata in aduentum Domini, vt tum agnoscat Spiritus sanctus quæ sua sunt, & non eiiciat nos foras, tanquã non habentes vestem nuptialem.

Sed ad superiora redeundo. Non quiescent aliqui, sed dicẽt: Quomodo corpus efficitur meretricis, cum ista copula sit à Deo prohibita? Primùm (vt meipsum ab illis expediam) dicam si volũt contradicere, & perpetuò contendere, Cum ipso Apostolo litigetis, qui hoc manifestè dicit, & hoc probat ex verbo Dei. Erunt duo in carne vna. Sin volunt discere, audiant & cognoscant rei ipsius æquitatem. Illa carnalis copula quæ inter virum est & mulierem, secũdum rationem naturalem debet esse duorum, & non plurium: Et in perpetuũ, non ad tempus. Dico in perpetuum non secundum actum, sed secundum debitum: quoniam vt nata est copula illa naturaliter, debet esse coniugium & indissolubile, nisi per mortem: ita vt quicunque alia mente copulẽtur, peccent: quia hanc prẹstare mentem debent. Quicunque ergo non hac mente copulantur, vt sit verum coniugium (sicut deberet esse illa viri & fœminæ copula) in eam cõditionem se ponunt vt habeatur cõtra illos, ac si verum coniugium esset, in hoc vt nascatur obligatio corporũ, non quoad hoc vt licitè possint cõiungi simul, sed quoad hoc, vt non possint esse alterius. Hoc enim omnes merentur ex ipso facto. Verùm quoniam periculum esset graue nimis, si isti arcerẽtur à matrimoniis, & cogerentur contrahere cum meretrice, ideo indulgentia factum est, vt possit quilibet fornicantium cõtrahere, non tamen cum consanguineis alterius: quoniã affinitas in eorum odium durat, quemadmodum iura canonica docent. Sicut enim qui importunè post solutam legem circũciditur, quod facere non deberet, constituit se nihilominus debitorem vniuersæ legis faciẽdæ, tanquam si legitimè circuncideretur, quia hoc secum ferebat illius sacramenti natura: Sic & qui copulam init cum muliere (licet illegitimè) quam debuit inire legitimè, in sui odiũ, & quatenus ad sui odium pertinet, obligauit se mulieri, & infecit corpus suum: & vice versa mulier viro. Sed non omnes capiunt hoc verbum: Et tamen æquissimum est, & ex apostolico sensu. *Ius Dei & naturæ circa carnalẽ copulam.*

CAP. VII.

DE quibus autẽ scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem nõ tangere. Propter fornicationẽ autem vnusquisq; suam vxorem habeat: & vnaquæq; suum virum habeat. Vxori vir debitũ reddat: similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir, sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, & non secundum imperium. Volo autem omnes vos homines esse sicut me ipsum: sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius verò sic.

CONsuluerant Corinthij Apostolum circa iura matrimonij, quomodo illis implicari deberent, aut ab eo abstinere. Ad quod respõdet, primò proponens fundamentum & radicẽ, vnde elicitur penè resolutio omnium quæstionum. Dicit ergo

indefinitè seu vniuersaliter. *Bonum est homini mulierem non tangere.* Pro cuius faciliori declaratione scire conuenit, *Bonum*, duobus modis considerari. Primo, vt finis: alio modo, vt aliquid conducens ad finem. Si igitur quæras, Vtrum mulierem non tãgere, sit illud bonũ quod est finis. Respondemus, Minimè: quia bonum quod finis est, illud est de quo Propheta testatur, Bonum mihi est adherere Deo. Quodcunque igitur facit ad hanc adhæsionem, vt fiat, aut quò facilius fiat, non est bonum quod est finis, sed est bonum ad finem, quod vtile dicitur.

Psal. 72.

Quia igitur inter cætera quæ plurimum conducunt homini ad hanc cum Domino adhæsionem, est non obligari coniugio, vt probatur: hoc ergo facere bonum est homini, hoc est vtile. Quod autem cœlebs hominum vita ad illud verè bonũ mirificè conferat, hac ratione probatur. Homo enim in hoc statu adhæret Deo per gratiam, seruiendo illi ex charitate, & internè & externè, id est, animo, & corpore, & actione. Animo autẽ primùm: deinde corpore: tum actione. Animus autem tantò liberius seruit Deo, quantò magis est alacer, vegetus, & explicatus ab iis carnalibus curis & desideriis, à quibus aliâs detineri posset. Sed nihil est quod magis deiiciat animum ab arce virtutis suæ, imò magis rationem ac mentis opus absorbeat, quàm illa res, id est, congressus ille carnalis coniugij. Vnde & naturaliter vnumquenque in eo opere pudet: Ergo, &c.

Pro cœlibatu, & vita casta.

Secundo, quo ad corpus seruus est quilibet addictus coniugi. Vnde corpore seruire non potest perfectè Deo. Ideo & Cicero pulchrè roganti, cur repudiata Terentia alteram non duceret, respondit se non posse simul vxori, & philosophiæ operam dare.

Tertio, quoad actiones & curas domesticas, ipsius vxoris, & domus, & filiorũ, tot sunt curæ quæ ipsum animum obruunt, vt impossibile sit his oneratum curis & pressum angustiis, sui ipsius meminisse, & diuinis toto corde incumbere.

Quarto, quia abstinentia hæc propter Deum assumpta, cum sit aduersus carnem, valdè est meritoria, tanquam sacrificium quoddam & liturgia: Ergo cõducit ad hæsionem maiorem & strictiorem. Propter quod scriptum est, Omnis põderatio non est digna animæ continentis. Probatum est ergo idoneè hoc esse bonum.

Eccl. 26.

Sed subinferet quis: Si hoc est bonum, videlicet mulierem non tangere: Ergo mulierẽ tangere, tanquam bono oppositum, est malum. Sic enim videtur argumentari B. Hieronymus, quem arguit Erasmus, immeritò tamen atque iniuria, licet fingat se velle eum tueri: quasi necessarium fuerit tanto Doctori talis viri patrociniũ, cum ipsemet B. Hieronymus & explicatissimè, & optimè, & verissimè sit loquutus. Sed dicet quis, Vera est ergo argumentatio hæc in re proposita. Si se abstinere ab vxore est bonum: ergo nõ abstinere, & ita vxorem accipere, est malum. Quòd si malum est: ergo est peccatum. Quòd si est peccatũ: ergo non licet coniungi cum vxore. Non enim licet facere quod est peccatũ. Igitur reprobauit nuptias Hieronymus, contra ipsum Apostolum statim, & per totum caput. Ad quod ipse respondens, ait Sycophantas esse, qui aiunt eum damnare nuptias, nec intellexisse quid scripserit: quoniam non continuè quod malum est, etiam peccatum est. Nam illud malum quod opponitur bono vtili, non est peccatum sed est malum, id est, non est vtile nec commodum, vt pote non ita conducens ad illud verum bonum, id est, ad finem, sicut conducit abstinere à nuptiis. Et tamen non est damnabile: quia licet non conducat ad illud, non ob id omnino contrarium est illi adhæsioni Dei, quę est per charitatem & gratiam. Potest enim & homo alligatus vxori etiam adhærere Deo. Sicut ergo bonũ accipitur pro commodo, & pro honesto: ita & malum huic bono contrarium, accipitur pro incommodo, & minus honesto. Sed non omne quod incõmodum est, peccatum mox dici potest: licet malum quoddam sit. Multa enim toleramus in hac vita incõmoda, gratia necessitatis, quæ non parum abducunt nos à bono illo perfecto, quò minus perfectè hæream[9] Deo, quæ tamen non sunt peccata: imò si patienter ferimus, conducunt etiam ad meritum.

Sed sunt nunc hæretici, qui ediuerso nobis obsistunt, obiicientes matrimonium esse pręceptum à Deo. Nihil autem præciperetur non solùm quod esset malum, sed quod non esset bonũ & sanctum.

Disputatio in hæreticos pro cælibatu & virginitate.

Respondetur, quærẽdo primùm. Vnde vos hoc præceptum educitis? Aiunt: Quia dixit Dominus ab initio, Crescite & multiplicamini, & replete terram. At idem dixit Deus etiam cæteris animantibus. Quemadmodũ igitur non fuit præceptum cæteris animantibus, cuius capacia non erant: ita dici forsan posset, non fuisse præceptum hominibus. Ita liceret eludere futile eorum argumentũ, si vellemus (vt ipsi non rarò faciunt) proteruire. Verùm quia veritatem amamus, & cognoscimus: fatemur ibi præceptum fuisse, nec tamẽ militare aduersum nos scripturam illam. Præcepit ergo vtrisque, & hominibus, & cæteris animalibus: sed ea ratione, qua eorum quodlibet erat capax præcepti. Sic dicitur & aquis præcepisse Dominus ne transgrederentur fines suos, hoc est, illam indidit aquis naturã. Hominibus autem qui natura alio modo erant præcepti capaces, illud præceptũ fuisse iuxta illorum naturam, non est negãdum. Et quidem ab initio illis primis parentibus præceptum erat ob necessitatem, quia oportuit esse hominum propagationem ad cultum Deo rerum omnium conditori persoluendum. Itaque non negatur fuisse bonum, imò melius tunc coniugium, propter publicam necessitatem, vt essent numerosiores Dei cultores, sicut hominum natura poscebat, qui ex propagatione multiplicãtur. Ergo hęc necessitas præbebat excusationem incõmoditatibus: illa cessante, res redit ad suam naturalem honestatem, & ad statum Deo vacandi liberiorem.

Declaro quod dixi: Propter illam necessitatem replẽdi terram, tolerabatur etiam inter fratres germanos ab initio cõiugium, qua necessitate cessante, & hoc simul cessare debuit: quoniã natura pudendum est, & rationis lege prohibetur. Nam & Philosophus ex ipso naturę instinctu, inter fratres turpe esse matrimonium cognouit. Attamen propter necessitatem multa tolerata sunt, quę alioqui turpia ex se erãt, & mala. Et ideo multi grauiter errarunt, non obseruantes tempora, & ipsum rerum decorũ, & quod Salomon sapientissimè scriptum

reliquit: Omnia tempus habent. Tempus amplexandi, & tempus abstinendi ab amplexibus.

Dicet autem quis: Nonne etiam nunc eadem est coniugij necessitas, si non ad propagãdum, tamen ad conseruandam propagationem? Fateor esse necesse. Subinferet protinus. Ergo oportet etiam aliquos nubere. Hoc pariter admitto. Bonum est igitur. Haud inficior: sed addo non esse bonum absolutè ei, qui sese in illam seruitutem conijcit. Cum enim satis sit quosdam & multos hoc facere, homini qui non fecerit, bonum erit, id est, melius illi erit & commodius, vt per alios satisfiat huic necessitati. Subdamus exemplum. Est bonum in ciuitate ædificare domos, afferre ligna, & alia ad comedendum & bibẽdum, ac cætera parare necessaria: quæ si deessent, nemo viuere posset. Sed bonũ est mihi & illi, ne id per nos ipsi faciamus, quin potius incumbamus studiis longè melioribus, quùm non desunt alij qui hoc faciant. Et ideo non dixit Apostolus in vniuersum: Bonum est neminem habere vxorem (hoc enim falsum: quia periret mundus) sed bonum est homini particulari. Sicut enim bonum est in corpore esse multa & varia mẽbra, oculos, aures, collum, brachia, manus, pedes, & alia vel ignobiliora. Sic bonum est in ecclesia inueniri membra diuersa, sicut & diuersi sunt status, & diuersæ actiones, & aliæ aliis nobiliores atque prę stantiores.

Nec est metuendũ ne periclitetur mundus. Hoc Iouinianus olim metuere videbatur, quem gloriosus ille Doctor Hieronymus ita egregiè confutauit, vt nihil amplius desiderari deberet. Sed ij libros sanctarum institutionum non legunt, & legi à suis reformidant, ne appareant eorum sordes in mentibus priscorum hæreticorum olim hęsisse, in quibus isti corpore & animo volutantur. Plures enim semper inuenientur, qui deteriorẽ partem (in tanta naturæ corruptione) eligẽt. Propterea dixit Dominus: Non omnes capiunt verbum istud. Vera igitur & declarata resultat hæc propositio & sententia: Bonum est homini mulierem non tangere. Quod B. Hieronymus ad tactum, quemlibet trahit, propter periculum. Quia qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Quod pariter reprehendit Erasmus & immeritò, cum & vox ipsa illud significet, & nihil absurdi sit in sensu. Nam si simplex tactus negatur bonum esse, etiam quòd vlterius est, multò magis negabitur, vt minus bonum.

Matt.19.

Ecclesi.13.

Propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suã habeat, & vnaquæque virum suum habeat. Hîc te conuenio pie lector: quia hæretici in his B. Pauli verbis præcipuè innituntur. Tu verò considera, matrimonium ante peccatum solummodo propter sobolem fuisse ordinatum, & cõstitutum sacramentum. Post peccatum autem adiectum est, vt sit in remedium peccati, propter vim fomitis in homine & impetum, qui non potest se cõtinere. Ex quo sumunt peruersi & spurci hæretici, etiã monachos & clericos in sacris constitutos, & altari addictos, habere hanc facultatem matrimonij contrahẽdi: quia vbi viget ratio & finis legislatoris, ipsa quoq; legis debet vigere dispositio. Si quis enim continere se non valeat (inquiunt) cur illi hæc licentia negabitur? Adde Apostolum vniuersaliter loquutum esse, cum dicat: Vnusquisq; propriam vxorem habeat: & vnaquæque proprium virum. Ecce, aiunt, nemo penitus excipitur. Et hic est eorum Achilles, quo freti, cum suis sacrilegis concubinis conquiescunt: & ad contrahendas nuptias se mutuò inuitant, quæ non matrimonij à Deo probati dignitate, sed sceleris grati dæmonibus sunt societate conciliatæ atque coniunctæ.

Nota Achillem hæreticorum & prætextum ad sacrilegas nuptias.

Vt ergo appareat hanc doctrinam esse sacrilegam & (bona omnium pace) porcorum, qui conculcare margaritas consueuerunt. Primò quæro ab eis: Si vnusquisque debet habere vxorem suam, & vnaquæque virum suum: Cur igitur multi excellentissimorum Sanctorum & Sanctarum non seruarunt hoc præceptum, cum sint tamen ipsi ad seruãda præcepta semper reliquis omnibus promptiores? Ecce maximus ille Dei præcursor & amicus B. Ioann. Baptista non habuit vxorem, & innumerabiles post illum Sancti, & Patriarchæ, & Episcopi, & Monachi. Nunquid inuenti sunt omnes hi tam celebres viri, apostolici istius præcepti violatores? Perpende, quæso, istorum lasciuorum astutiam: quoniam hoc expressè non audent præ pudore dicere, nouam commenti sunt distinctionem, & dixerunt tanquam ex Apostoli doctrina loquentes, in ecclesia inueniri qui habent hoc donum, vt valeant continere, ad quos hoc præceptum non pertinet: quoniam datum est ob periculum fornicationis, quo cessante periculo (quod cessat ex dono) ipsum etiam præceptum cessat. Esto. Nunc item vlterius ab eis peto: Quomodo poterit scire quis se habere hoc donum, aut non habere? Aiunt: Experientia ipsa. Qui enim continent, habent: qui autem non continent, non habent. Hîc quæro denuò. Nunquid ergo qui habent hoc donum, non possunt non continere? Si annuunt. Quicunque igitur continuit, non valuit non continere. Quòd si id concedunt, soli isti sunt qui paradoxum loquuntur, & omni explosione sunt dignissimi. Multi enim fuère qui continere potuerunt, & non continuerũt. Vnde & reprehenduntur à Sanctis viris, & ab ipso Apostolo, qui viduas illas damnationi subdit, quæ nupserunt, & primam fidem voto astrictam, irritam fecerunt. *1.Tim.5.*

Non ergo hinc educitur notitia doni huius, vtpote qui non continet, propriè dicatur non habere donum: sed satis est si possit continere volens, & ea faciens quæ ad continentiam seruandam desiderantur. Neque enim vult tentari Deus. Nec ad explorandum vtrum quis hoc donum habeat, oportet se exponere tentationi, vt habitare cum mulieribus: aut etiam (vt audio quosdam nostro sæculo fecisse) simul dormire, vt certò cognoscerent haberent ne membra mortificata. Hoc apertè est tentare Deum: Ille igitur donum habet, qui si vult, & operam dederit, vigilando & ieiunando, corpus castigando, humiliter orando, & in primis diligentissimè occasiones fugiendo, potest cum Dei auxilio cõtinere. Esse autem multos qui hæc seruando, contineant: proteruus, perfidiosus, & gratiæ Dei inimicus sit qui negauerit: quoniam experientia teste conuincitur. Datur enim hoc donum volentibus: & si non sit omniũ (vt ait Dominus) hoc tamen ob eam causam est, quia non omnes capere volunt. Cum enim natura carnales sint

Nota.

homines,& magis appetat quæ sunt carnis, quàm quæ sunt Spiritus,inde efficitur, vt non omnes illud capiant,ad quod Spiritus ipse inuitat.

Hanc doctrinam veram & sanam,omnes Sancti & gloriosi Doctores tam Græci,quàm Latini,semper tradiderũt,quorum sententiæ (si colligere fuisset operæpretium)iustum equidem volumen confecissent.Tãtùm vnam B.Chrysostomi,proferam exponentis verbum illud Christi, Non omnes capiunt verbum istud,&c. Ideo,inquit, non omnes capere possunt,quia non omnes volũt.Palma proposita est:qui concupiscit gloriam,non cogitet de labore.Nemo vinceret,si omnes periculum timerent. Ex eo ergo quòd quidam à proposito continentiæ cadunt,non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores. Sicut & qui in pugna cadunt, non exanimant cæteros.Quod ergo dicit:Quibus datum est,illud ostendit:quia nisi auxilium gratię acciperemus, nihil nobis valeret. Hoc autem gratiæ auxilium volẽtibus non denegatur.Dicit enim Dominus:Petite,& inuenietis,&c.

Sed vt de regularibus ipsis primũ dicamus:Certum est ipsos libera voluntate se voto astringere. Et hunc fuisse morem in ecclesia ab initio ad hũc vsque diem seruatum,nemo nisi impudentissimus potest inficiari. Quod cum ita sit, oportet duorum alterum fateri. Primum, A quocunque sic emittitur votum,ab eo posse illud seruari: quod est contra istos. Aut certè hunc vouendi morem esse à ratione alienum, admittere cogeremur, vtpote votum eius rei,quæ non sit in potestate nostra.Et hoc est ad quod tandem deuenerunt ij perfidi, & hostes ecclesiæ Dei, & omnis puritatis inimici. Et quidem ab initio, vt inuidiam à se depellerent, ne viderentur aduersus. S. Patres dogmatizare, spargebant in vulgus hæc nota esse recentia, abhinc quadringẽtis fermè annis excogitata, & nullo modo de scripturis sanctis elicita.Quod tam luculentum est mendacium,vt nemo homo qui oculos habeat, quique lubens ac prudens falli nolit, facile non cernat. *Hæreticorum callida inuẽtio.*

Matt.19. Ecce in primis Christus Dominus testimonium perhibet Eunuchis, qui se castrauerunt propter regnum Dei.Quid est autem se castrare propter regnum Dei,nisi amputasse sibi facultatem nuptiarum?Hoc autem quo pacto fit,nisi voto?Quod coactus est ibi fateri ipse Caietanus vi veritatis, tametsi cœpisset contra sanctam doctrinam, & ipsum B.Thomam, viuificare vota, & negare indictum esse à Christo eiusmodi continentiæ & virginitatis votum.

B.Aug.in Psal.75. Præterea,cum Dominus testetur iam eo tempore extitisse tales Eunuchos,quos putabimus fuisse de præcipuis,nisi ipsos Apostolos?B.enim Augustinus manifestè dixit de Apostolis,quòd illud votum potentissimè vouerunt.Sed iam nec B.Augustino credunt, qui eò cœcitatis atque arrogantiæ sunt redacti miseri,vt nulli credant,nisi sibiipsis solis. Non enim B.August.ea dicebat quasi de propria doctrina, sed quia erat cõmunis omnium persuasio,atq; traditio. In ea sentẽtia B.Hieronymus, Ambrosius,Chrysostomus,Basilius,Cirillus erãt. Sic omnes doctores senserunt, & sancti Põtifices Apostolicæ sedis probarunt: sic ipse denique vetustissimus ab ipsius ecclesiæ incunabulis mos perpetuò custoditus firmissimè declarauit.

Et vt radicem attingamus, Dominus ipse proculdubio fuit,qui non solùm exemplo, sed etiam verbo hũc statum, qui dicitur perfectionis status, instituit, cum vocauit peculiares discipulos, se vt sequerentur. At illa perfecta sequela, vt declarat Dominus, non poterat esse absque derelictione bonorum, & patris, & matris, & vxoris, & suæ propriæ voluntatis: idque non animi præparatione tantùm(vt volunt hæretici: quanquam hoc satis sit remanentibus in statu communi) verùm etiam re ipsa,& ipso facto amputando sibi potestatem per votum. Si ergo hunc statum Dominus introduxit, consequenter tribuit etiam facultatem, vt qui illum ritè professus fuerit, valeat in eo permanere. Est autem generale consilium illud Domini,Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes,& da pauperibus:& veni, sequere me. *Matt.19.* Non enim illi vni iuueni tantùm hoc dixit:sed (vt omnes interpretes vnanimiter,& magno consensu exposuerunt) generaliter, & simpliciter omnibus,quibus non repugnet hic status,dicitur,Si vis perfectus esse,&c.Vnde & de B.Antonio legitur, cum hoc verbum audisset, accepisse perinde ac si sibiipsi dictum fuisset.

Non est igitur bona nec legitima excusatio dicentium,Recedo:quia continere non possum.Respondebitur enim illi: Potuisses profectò si voluisses,non tamen ex tuis viribus,sed ex auxilio & fauore Dei,qui tibi nõ defuisset si implorasses,postquã te ad hoc vitæ genus adhortatus est.Et hoc B. August.creberrimè repetendo docuit aduersus falaces istos homines voluptatũ amatores,puritatis animi apertos hostes.Ipse enim tractans verba illa B.Pauli ad Timoth.Habẽtes damnationem, quia primam fidem irritam fecerũt.Hoc refert,inquit, de quibusdam qui vouerunt, & non reddiderunt. Et addit, Nemo frater in monasterio positus dicat: Recedo, cum non soli qui sunt in monasterio sint peruenturi ad regnum cœlorum,& illi qui ibi non sunt,ad Deum non pertinent. Respõdetur ei: Sed illi non vouerunt.Tu vouisti, tu retrò aspexisti.Meminisséque debent vxoris Loth,quę liberata à Sodomis, in via posita retrorsum aspexit, ibi remansit.Sed non est hîc locus recitandi innumerabiles doctorum veterum sentẽtias. Alibi hac de re proprio libello disserui. *B.Aug. pro Votis.*

Hîc & illud addendum de sacerdotibus, & seruientibus altari,cum iuge sit tam sacrum sacrificiũ ac venerandum, omníq; mentis & corporis reuerentia ac puritate suscipiendum,decentissimum esse & conuenientissimum,eos qui huic tanto ministerio in ipso altari deseruiunt, etiam perpetuam castimoniam profiteri.Qua de re elegãter, nec minus subtiliter considerauit Origenes,sic aiens: Vereor dicere aliquid quod ex sermonibus Apostolicis intelligi datur, ne fortè videar aliquos contristare.Nam si oratio iusti est sicut incensum in conspectu Dei, & eleuatio manuum eius sacrificium vespertinũ.Dicit autem Apostolus his qui in coniugio sunt:Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, certum est impediri sacrificium indesinens in his, qui necessitatibus coniugalibus deseruiunt, Vnde mihi videtur, quòd illius solius sit offerre sacrificium, *Origenes.*

qui indesinenti & perpetuæ se deuouerit castitati: hæc ille. Insuper annotandum contra Caietani doctrinã quod ait Apostolus. Vnusquisque suam uxorem habeat,& vnaquęque suum virum: vt intelligas nõ esse Christiani hominis simul pluribus vxoribus admisceri. Nam quælibet debet habere virum proprium. Sic enim Græcè legitur, τὸν ἴδιον, id est, propriũ. Et hîc nota etiam esse præceptum, cũ dicatur ἐχέτω, imperatiuo modo. Imperat enim Apostolus non valentibus continere, vt ducant vxorem, ne fornicentur. Quod preceptum vtinam seruaretur: non autem illud admitteretur, vt qui semel professi sunt, voto propter Christum castrati, rursum hęreticorum autoritate atque potestate detestanda aptarentur ad nuptias. Prosequitur Apostolus.

Caietanus notatur.

Pluralitas vxorum.

Vxori vir debitum reddat, &c. Debitum coniugij notum est, quòd citra peccatũ recusari nequit, nisi fortè adulterio ius illud exigendi vel reddendi fuerit amissum: aut spontanea & legitima relaxatione; religionis gratia, & aliis casibus, qui à Summistis latius notantur, suspensum.

Vxor sui corporis potestatem non habet, &c. Prius de vxore dixit, quia re vera natura ipsa docet corpus vxoris magis affici vt sit viri, quàm econuersò: quanquam re vera & corpus viri sit etiam vxoris. Et hoc quantum pertinet ad rem matrimonij: ita vt sæpe multum peccetur à viris, qui tam diuturno tempore à suis vxoribus absunt. Quare Apostolus non ab re causam interponit vnam iustam, qua (ex consensu tamen) licitum est cessare ab illa opera cõiugali, nimirum ieiunium & orationem. Vnde ait:

Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu, &c. Verùm aduerte etiam quid adiiciat propter periculum. *Et iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Dignus est omni circunspectione & ponderatione hic locus. Quia plerũque sub specie boni, coniuges aliquando sibi inuicem debitum remittunt, illorum imitari volentes exemplum, qui acti Spiritu Dei hoc fecerunt. Attamen in ea re sæpenumero est deceptio. Non enim hominis est seipsum ab eo statu abstrahere, quem semel elegit, nisi Spiritus Domini impulerit: quoniam Satan plerunque se admiscet. At postquam virtutis colore separauit, iterũ tentat, & inuenit incontinentes. Verùm quoniam & hoc bono spiritu fieri potest, ideo Apostolus cautissimè addidit:

Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secũdum imperium. ac si expressius dixisset: Non impero ne abstineatis, cum hoc esset melius: sed metuens vobis, indulgeo & vobis: quia si estis incontinentes, tentabit vos Satanas, nec resistetis. Vnde ait:

Volo autem, id est, volo omnes homines esse continentes, sicut ego sum. *Volo,* inquit, pro, *vellem, Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo: vnus quidem sic, &c.* id est, alius in coniugio, alius verò in viduitate, alius in cœlibatu dona propria habet, in quibus ambulet, & ita se gerat, vt salutem tandem consequatur æternam. Vbi satis ostendit Apostolus non continentiam tantùm, sed etiam coniugatorum castitatem esse Dei donum.

Dico autem non nuptis & viduis: Bonum est illis si sic permanserint sicut & ego. Quòd si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm vri. Iis autem qui matrimonio iuncti sunt præcipio, nõ ego, sed Dominus: Vxorem à viro non discedere. Quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo recõciliari. Et vir vxorem non dimittat. Nam cæteris ego dico, non Dominus: Siquis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, nõ dimittat illam. Et siqua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem: & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filij vestri immũdi essent: nunc autem sancti sunt. Quòd si infidelis discedit, discedat. Non enim seruituti subiectus est frater, aut soror in eiusmodi. In pace autem vocauit nos Deus. Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? Aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit Dominus. Vnumquenque sicut vocauit Deus, ita ambulet: & sicut in omnibus ecclesiis doceo. Circũcisus aliquis vocatus est? non adducat pręputium. In pręputio aliquis vocatus est? non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei. Vnusquisq; in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi curæ. Sed & si potes fieri liber, magis vtere. Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis: nolite fieri serui hominum. Vnusquisque ergo in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum.

Dico autem, &c. Superius scriptum est nuptis, nunc verò ad non nuptos, seu viduos, siue mares, siue fœminas: & ait innuptis & viduis: *Bonum est si sic permanserint, &c.* Hinc accipiunt B. Paulum fuisse inconiugatum. Quidam etiam virginem volũt: quod ex hoc, & superiore loco colligunt. Sed nullibi rectè colligitur illum virginem fuisse, nec inconiugatũ quidem, ita vt nunquam habuerit coniugem: quin potius contrà, cum hîc scribat viduis, quos vult manere sicut seipsum. Volebat enim eos manere castos in coniugio & viduitate. Nam superius vult omnes homines sicut seipsum: & alloquebatur matrimonio iunctos, innuens se abstinere etiam viuente vxore, ita vt viduus censeretur re ipsa: quia quantum ad opus coniugij pertinet, talis erat: quod mihi magis placet. Nam quòd

Vtrũ Paulus fuerit cõiugatus.

vxorem habuerit, cõpluribus testimoniis persuadetur, & argumentis, vt superius ad Romanos iam attigimus.

Quòd si se non continent, qui vidui sunt, aut viduæ, *nubant. Melius est enim nubere quàm vri.* Nubere pro miscua vox, etiam ad viros hoc in loco attinens. Vri est ardore concupiscentiæ cum damno virtutis superari, id est, cum peccato. Et melius, quod minus malum est, sermone consueto dici solet, innuendo malum esse digamiam: & licet in peccatũ non imputetur, malum est tamen, quæ nunquam probata est à sapientibus, nec à Gentibus quidem. Videtur enim nescio quid habere petulantiæ & procacitatis. B. Chrysostomus (& redactum est in Decret.) ita ait: Secundam accipere secundum apostolicum præceptum, licitum est: secundum autem veritatis rationem fornicatio est. Sed cũ permittente Deo publicè & licenter committitur, fit honesta fornicatio. Nam naturalis quædam ratio dictat, vt vna vnius sit & non plures: & ita ecõuerso vnus sit vna contentus.

His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, &c. Hîc nihil excipit nec fornicationis causam, nec vllam aliam. *Quòd si discesserit*, quacunque de causa, etiam fornicationis (vt volunt) cum Apostolus nihil distinguat, *manere innuptã.* Quomodo dicit manere innuptam, quæ adhuc habet virum? Sed innuptam vocat, quæ non fruitur nuptiis, sicut se suprà posuit inter innuptos & viduos, quia non vtebatur matrimonio: *aut viro suo reconciliari*, si nolit manere innupta. *Et vir vxorem non dimittat*, Neque hîc excipit causam fornicationis, quam tamẽ Dominus manifestè excipit. Quare factus est quęstionibus locus, ait enim: His qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere. Hoc enim est quod dixit Dominus apud B. Marcum. Et si vxor dimiserit virum & alij nupserit, mœchatur. Vnde non solùm videtur prohiberi ne alij nubat, verùm etiam ipse discessus.

Marc. 10.

Disputatio circa diuortium.

Sed nunquid hoc omnino vt non liceat ei ex causa fornicationis discedere, aut alia de causa, vt si maritus sit veneficus, & ab eo metuat vitæ suæ, aut aduersus fidem moliatur quicquam aut quouis alio modo sit intolerabilis? Qua in re non videtur aliquid expressum in scripturis in proprio casu. Et quidem quoad fornicationis scelus, de viro hoc habemus expressum in scripturis in proprio casu, licitum ei esse dimittere vxorem. De vxore verò econtrario non habemus. Sed si æqualis est & par viri & vxoris conditio, vt voluit B. Augustinus, & Pontifices suis decretis confirmarunt, profectò expedita res est, ita licere vxori, sicut & viro. Non defuere tamen viri grauissimi qui contrariũ sunt arbitrati, inter quos B. Ambrosius. Illud equidem certum est, olim in dimittendo se inuicẽ parem causam non fuisse. Nam à muliere posse dari libellum repudij viro, sicut vir vxori dare poterat, nusquam constat in scriptura sacra. Item quòd mulier pluribus viris copulari posset, nulla lex, vel cõsuetudo permisit, sicut de viris. Dominus etiam viro concessit apertè dimissionem fornicariæ: de vxore autem verbum nullum. Nec dicat quis: Voluit hoc intelligi in eo, quod de viro dictum est. Id enim est quod negatur. Neque conuenienter deducitur consequentia à viro ad vxorẽ in huiusmodi. Magis enim id exprimi debuit, de quo magis poterat dubitari, vt inde id concluderetur, de quo minus. Quinimo cum legem nouam traderet, qua declarabantur ea, in quibus antiqua illa lex deficiebat: In antiqua autem nunquam permissum esset repudium vxori, & ipse Dominus legislator circa hoc tacuerit, planè videtur nihil immutare in fœmina voluisse.

Quòd si hoc verum est, non licere vel propter fornicationem vxori à viro discedere, vel propter quamlibet aliam causam, durissimum valdè videri potest. Quid enim si tales sint simultates, quibus vitæ periculum immineat? Non dubitandum quin isto casu liceat secedere, & implorare præsidia, aut remedia ex publico. Et propter fornicationem viri, non dubium quin illa possit ei negare sui corporis copiam, qui se indignum coniugij iure constituit, cui contumeliam fecit. Quæritur ergo de sensu Apostoli hoc in loco: An liceat mulieri discedere à viro ex causa fornicationis.

Non de redditione solùm debiti ago, sed de discessione. Apostolus enim adhibito præcepto prohibet discessionem. Sed nunquid in omni casu? Non arbitror sanè. Nam si necis esset periculum, aut si eam vellet in adulterium cogere, & perfidiã, aut ad insigne aliquod turpe facinus adigere: non tenetur manere cum illo. Sed quid ob fornicationem viri? Licebit ne ei saltem discedere ab eo, tanquam qui per adulterium amiserit corporis eius facultatem? Hoc certè mihi videtur: Quod & fortassis dicere Apostolus iis verbis voluit. *Quòd si discesserit, &c.* Præcepit enim primò nõ discedere: & id vi præcepti intelligi debet, & subaudiri, absque causa legitima, Subdit: *Quòd si discesserit.* Cum simpliciter quauis ex causa, siue legitima & rationabili, siue non, *manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Non tamen per hæc verba intelligas, penes mulieris arbitrium & potestatem repositum, vtrum malit, sed quòd alterum horum faciendum est, iuxta exigentiam causæ. Si enim habet iustam discessionis causam, manere innuptam, si nolit reconciliari: aut reconcilietur, si nolit manere innupta. At si absque causa iusta recesserit, reconciliari omnino debet, præsertim ipso viro petente. Et hic videtur Apostoli sensus, si & eius verba, & simul id quod est æquum, consideremus.

Sed nunc sese offert quæstio de viro, de quo ait simpliciter Apostolus. *Et vir vxorem non dimittat*, nec adiecit: *Quod si dimiserit, &c.* Prima igitur occurrit quæstio, an hoc quod ait: Non dimittat, intelligendam omnino sit etiam in causa fornicationis. Certè Dominus contra dixit: & ipse B. Paulus contestatur se ex Domini sententia loqui, non ex sua ipsius propria. Sub intelligenda igitur est manifestè illa exceptio, quam fecit Dominus de fornicatione. Sed illud omnino magis torquet, quare de viro non adiecit: Quòd si dimiserit, maneat viduus, aut abstineat ab aliis nuptiis, aut reconcilietur, sicut hoc de muliere dixit. Mirabile istud est. Neque ad satisfactionem satis est dicere, data ista lege de vxore, contineri tacitè eandem de viro legem, eo quòd non ad imparia iudicentur. Nam hoc (vt diximus) inconuenienter dicitur: quoniam inconueniens est docere legem viri ex lege mulie-

ris etiam si non ad imparia iudicarētur, sed cōtrà potius: præsertim cum manifestè in lege antiqua ad imparia iudicarentur. Et enim mulier strictiori lege tenebatur ipsi viro, quam mulieri vir. Ideo tantò magis erat hoc de ipso viro aperiendum.

Quamobrem B. Ambrosius aliter hunc locum intellexit, viro concedens secundas nuptias vxore adultera viuente, sed non mulieri. Hanc opinionem B. Augustinus scripto reprehendit, cuius sententiam Canones pontificij post sunt sequuti. Pro ea verò B. Ambrosij sententia facit, quoniam Dominus de viro tantùm loquutus est, quando causam fornicationis excepit. Denique (vt tandem finiam) totus hic locus est admodum difficilis. Itaque libenter ego sententiā ecclesiæ absolutam intelligerem. Scripsi tamen de hac re alibi accuratius. Neque hîc tacebo, Erasmum parum sobriè, imò valdè petulanter de his in annotationibus suis scripsisse, quæ certè igni tradenda essent propter multorum scandalum.

Nam cæteris ego dico, non Dominus, &c. Qui sunt isti cæteri, quibus se dicere ait, & non Dominus? Oportet igitur vt à superioribus pendeat hæc declaratio. Dixerat enim: *Iis autem qui matrimonio, &c.* Nunc consequenter ait: *Cæteris autem*: proculdubio eos significari oportet, qui non sunt matrimonio iuncti. Porrò cum inchoatum prosequatur sermonem de matrimonio iunctis, ideo referri hoc ad superiora est necesse, vbi dixit. Dico autem non nuptis & viduis, vt nunc declaret se illis talia dixisse: non quasi expressè à Domino accepisset, sed illa suo spiritu admonuisse. Non ergo potest hoc inferioribus, quæ statim subnectit, aptari, licet id quidam velint: quoniam de iis qui matrimonio iuncti sunt agit, vt manifestè patet. Nisi fortè pro nō matrimonio accipit illud, quod erat apud infideles: sed non placet hæc euasio. Superioribus igitur dictis aptari debet.

Nota hæc prudens lector. Quid est autem quod ait se dicere, non Dominum, cum alibi dicat: An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? Et inferius: Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam. Sed animaduertendum est etsi B. Pauli iussa ac præcepta custodiri deberēt, iuxta verbum Domini: Qui vos audit, me audit (etenim credendum erat eos à Spiritu sancto inspirari ac regi) non nihil tamen interest inter ea quæ sic ab Apostolis, & illa quæ in euangelio à Domino sunt explicatè & expressè statuta: quoniam firmissimè seruanda sunt hęc, & non est hominis super eiusmodi definitis dispēsare. Non sic est autem de his, quæ postmodo per ipsos Apostolos tradita sunt. Non enim ea firmitate tenenda sunt, tametsi parendum sit illis omnino. Vnde apparet de digamis dispensare ecclesiā: quanquam Apostolus de his aliud sanxerit. Atqui non ita esset, si Dominus ipse sanxisset, vt egregiè notat B. Thomas, quod quidam non aduerterunt.

Si quis frater vxorem habet infidelē, &c. Hic B. Paulus incipit nouis casibus, qui tunc frequenter accidebant, occurrere. Et nonnulli putant consilium hoc esse, non præceptum, quod eo tempore magis valebat. *Et si qua mulier fidelis, &c.* similiter hoc est consilium. *Sanctificatur enim vir infidelis per mulierem fidelem.* Sed quomodo sanctificatur infidelis manens? Non hîc dicam aliorum commenta, cum (vt verum ingenuè fatear) nec vllum quidem legērim, in quo conquiescere possem. Illud ergo quod meditatione sum ex Dei gratia assequutus (si tamē verum est) proferam.

Sciendum est ergo, Omne matrimonium infidelium esse immundum: quoniam matrimonium est propter prolem Deo generādam. At matrimonium infidelium, quoad hoc, à Deo despicitur in pœnam parentum, qui non intendunt generationis fructum reddere Deo vero. Quare neque eorum prolem respicit Deus, vt à talibus procedit. Quapropter nec inuitis illis baptizanda est: quia dimittit illos in puris naturalibus, & ita in immunditia sua, & parentum. At si vnus ex coniugibus saltem fidelis fuerit, etiam alter coniux, quoad hoc, sanctificatur, vt qui nascuntur inde liberi, non sint coram Deo habendi vt immundi, id est, vt liberi infidelium, sed vt fidelium. Quo in casu partus sequitur parentem fidelem, & ita coram Deo habetur: & potest alter parens eum baptizare, & ratus est baptismus. Sic Timotheus fuit circuncisus propter matrem Iudæam, vt Iudæus. Titus autem minimè, quia Gentilis erat. Nemini enim dubium esse debet, respici à Deo filios fidelium oculo specialis prouidentiæ, propter patres fideles: ob quā causam etiam sancti dicuntur & mundi, id est, propter patres ipsos mundos. Sed non est hæc actualis mūditia, quæ aduenit adepta gratia, sed quædam potius ad gratiam præcedens (vt ita dicam) candidatio: sicut solent aptari sacrificia pręuiis quibusdam expiationibus, antequam vera fiant, vt de pane & vino patet in sacrosancto Missæ sacrificio, quæ canes mordaces noui hæretici, & rabidi per illos dæmones, suis morsibus lacerant, non intelligentes hæc genera sanctificationis. Sic aquæ sanctificatæ dicuntur contactu corporis Christi vt possint sordes peccatorum nostrorum abluere. *Gal. 2.*

Quòd si infidelis discedit, discedat. Non enim seruituti subiectus est frater, vel soror, in huiusmodi. Permittit ergo Apostolus diuortium inter hos disparis cultus, si infidelis velit recedere: ita quòd frater vel soror non sint alligati seruituti, scilicet coniugali, quę nimirum talis est, vt vir non habeat corporis sui potestatem, sed mulier, & contra. Et iterum, quanto tempore viuit vir, alligata est mulier legi viri, ita vt si alteri viro adhæreat, sit adultera: sed in huiusmodi non est talis seruitus. Quid est dicere, *in huiusmodi*, nisi in infidelitate manentibus, & nolentibus cohabitare? Quo in loco miror admirantem Caietanum hunc locum debere ad eiusmodi sensum intelligi, cum certè aliter commodè intelligi nō possit. Sed hic ipsummet audiamus.

Caietanus. Et non solùm miror (inquit) sed stupeo quòd Christo clarè excipiente causam fornicationis, torrens doctorum non admittit illam mariti libertatem: Paulo autem non clarè dicente interpretata sit solutio coniugij, ex causa alia explicata à Christo, & sola excepta. Quia tamen antiquo ecclesiæ vsu sensum communem textus huius firmatū credo, & textus capax est huius sensus communis, ideo dicendum est, quòd Dominus in euangelio non communem vtrique coniugi, sed marito propriam tradidit libertatis legem, vt textus ipse manifestè dicit. Paulus autem communem vtrique coniugi legē libertatis promulgat, autoritate pro-

culdubiò diuina, qua separari potest quod Deus coniunxit, iuxta verbum Domini de coniugio nō Christianorū, sed ab initio mundi instituto. Quod Deus coniunxit, homo non separet. Et propterea diuersæ libertatis causę assignantur: à Domino quidem causa propria marito: à Paulo autem causa vtrique cōiugi communis. Imparem enim Dominus iudicat maritum & vxorem quoad fornicationem: quia impar est secundum naturalem horrorem, & repugnantiam ad certitudinē patris prolis. Infidelitas autem, quæ ad animam spectat, paris censetur iuris in vtroque coniuge à Paulo. Et hæc dicta sint ad satisfaciendum quæstioni de contrarietate doctrinæ Pauli ad doctrinam Christi. Christus enim solam fornicationis causam excipit. Paulus autem alteram docens causam, docet nō esse solam fornicationis causam. Paulus dico, vt cōmuniter exponitur: quia vt dictum est (vt textus sonat) Paulus non sonat solutionem coniugij. Hæc ille.

Vbi manifestè licet videre plura digna annotatione. Primum quod ait Christum clarè excepisse causam fornicationis, & tamen torrens Doctorum non admittit istam mariti libertatem. Hoc in loco miranda est potius eius admiratio: quia ex illa Domini exceptione fornicationis, quę clara est, non clarè consequitur ista mariti libertas. Deinde & hoc etiam admiramur, quòd dixerit Paulum nō clarè esse loquutum, cum tam expressè dicat: Nō enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi. Si non est seruituti subiectus, ergo liber. Tertio etiam illud frustra miratur, Apostolum alium casum adiungere, quando liceat solui matrimonium, cum Dominus vnā tantùm causam fornicationis excipiat. Non enim vidit à Domino regulam dari de matrimoniis ratis, id est, fideliū, non autem infidelium, de quibus non est verum verbū illud. Quos Deus coniunxit: quoniam Deus illorum matrimoniis non assistit. Fideles autē & gratiosi coram Deo fuerunt primi illi coniuges, vt B. Thomas docet. Ego verò etiam Christianos fuisse existimo: quoniam mysterium Christi reuelatum fuit Adæ, quod & fide recepit: sicut nec idem. S. Doctor negat. Quarto & illud notandum in huius doctrina, iuxta Domini sententiam imparem esse causam mulieris circa diuortium: quasi ei non liceat ob fornicationem, id quod viro. Hoc dico, quoniam torrēs Doctorum ei mirum in modum aduersatur. At quoniam de his omnibus particulari tractatu abundè disseruimus, ad nostras in illum annotationes lectorem remittimus.

Nunc ad rem redeundo, Satis est modo declarasse, si infidelis manere velit cum fideli, sanctificatum esse coniugium per ipsum fidelem. Sin autē velit discedere, liber fidelis efficitur: ita vt possit ad alia vota transire, & nouas legitimè contrahere nuptias. Sed ponatur quòd infidelis coniux cohabitaret, sed nolit ipse frater, id est, fidelis: nunquid potest? Aiunt quod potest, sed melius si non faciat, quando est spes reducendi illum. Quod enim docuit B. Paulus, seruandum fuit fortassis in eo feruore Spiritus, quando fermentum bonum erat longè, quam nunc sit, potentius.

In pace autem vocauit nos Deus. Confirmat superius dictum, non discedendum à coniuge tametsi infideli, si velit cohabitare: quoniam in pace vocauit nos Deus, hoc est, vt sit pax (quantum fieri possit) ad omnes, etiam infideles: nisi fortè pręiudiciū per talem pacem immineat veritati: quod non erit, si infidelis velit cohabitare. Et addit etiam ad persuadendum rationem.

Vnde enim scis mulier si virum saluum facies, &c. Nam sanctificatus est vir propter coniugiū, quod habet cum fideli. Et ideo ad gratiam Dei magis (Deo fauente) dispositus est: & in hoc sanctificatus est. Hoc verò dixi, si econtrario quis fortè diceret. Vnde scis mulier, si te vir attrahet ad infidelitatem? Addo superiorem etiam rationem satis fuisse, videlicet: In pace vos Dominus. Notandum est enim vocationes eo tempore extitisse fortes, & efficaces, vt facilius traheretur infidelis ad fidē per fidelem, quàm fidelis ad infidelitatem per infidelem. Deus enim qui vocat in pace, ipse idem seruat in ea pace, & facit prouētum, ne obsit illa pax, sed magis fructificet Deo. Quare adiicit:

Nisi vnicuique sicut diuisit Dominus, &c. Sēsus est. In hoc deprehenditur rei possibilitas, si iuxta ordinationem, & diuinam donorum diuisionem quis agat, & ita in eo statu ambulet, in quo Dominus eum vocauit. Si cui non est datum virginitatis donum, sed matrimonio iunctus fuerit, eo statu contentus viuat, & in eo quiescat ac fructificet: nec sua sponte quærat statum, ad quem non est vocatus à Domino, vt ascendat in eum. Vberius enim fructificabit in eo, quàm in alio qui esset supra vires suas, ad quem non vocatur à Domino. Atque ideo multi fructuosius vixerunt in vita sæculari, quàm vixissent in vita regulari. Nam & hoc experientia certa notum est de multis, qui cum bene in sæculo viuerent, ad religionem tamen suo ipsorum proprio stimulo, & amore quodam spirituali inconsideratè, minusque prudenter adducti, potius retrocesserunt: & tepidiores in religione effecti sunt, quàm essent prius in sæculo: & nonnulli etiam miserè tandem exciderunt.

Circuncisus aliquis vocatus est. Vocat circūcisum qui in castitate vocatus est: & huic consulit. *Nō adducat præputium*, id est, non ineat coniugium. Nisi ita hunc locum intellexeris, vix puto declarari posse, quonam pacto posset circuncisus adducere pręputium. Mirum quòd Caietanus hîc velit Apostolum monere Iudæos, vt circuncidant filios suos: quod vel dictu est absurdissimum, nec iam disputatione, sed explosione dignum. *Loci huius notanda expositio.*

In præputio aliquis vocatus est, id est, in feruore aut exercitio carnis & libidinis, ita vt continere vel nolit, vel nō possit, *non circuncidatur*, id est, non castretur, quia ad continentiam non cogitur, sed ducat vxorem, ne vratur.

Circuncisio nihil est: & præputium nihil est, &c. ac si dicat. Neque hoc, neque illud saluum facit hominem, *sed obseruatio mādatorum Dei*, vel in hoc, vel in illo statu, id est, vel in circuncisione per continentiam, vel in præputio per indulgentiam coniugij.

Seruus vocatus es. Quicquid alij dicāt hic (vt breui absoluam mihi videtur proculdubio sensus, vt loquatur Apostolus de seruitute matrimonij, si quis in eo statu sit vocatus: *Non sit tibi curæ*, id est, noli perinde esse anxius ac solicitus, quasi nequeas

ineo statu proficere, & salutem tuam operari & consequi. *Sed & si potes fieri liber, magis vtere.* Si potes (inquit) fieri liber, hoc est, solui ab vxore, scilicet illa volente & cedente iuri suo quod habet super corpus tuum. Et tum demum in pace solutus viuas, non tamen vt & denuo alij alligeris, sed sis prorsus liber, quò melius Domino & expeditius seruias, *magis vtere*, id est, hoc potius elige.

Et vide differentiam inter vocatum in preputio, & vocatum in seruitute, vt intelligas neque obstare seruitutem illam, quo minus valeant salutem adipisci. Etsi, quia melius est liberum esse à seruitute coniugij, consultat vt (si fieri id possit) faciat, nē pe liberet se ab ea tam dura lege coniugij.

Esse seruum Domini & libertū quid significet.

Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini, id est, qui vocatus est in Domino existens seruus, id est, coniugio alligatus, est libertus Domini. Quomodo libertus, nisi quia à misera illa seruitutis conditione, qua antea tenebatur, per eam vocationem ereptus est? Nam qui liberatus est seruus existens, libertus est eius qui liberauit eum, & debet operas patrono suo. Sed magis placet alius sensus qui huiusmodi est: Homo qui vocatur à Domino, ita vocatur vt pretio redemptus: & ita ipso iure seruus est Christi & Domini redimentis tam secundum animam, quàm secundum corpus. Verùm quia non vult Christus cuiusquam seruum iniuria ab illo eripere: inuenit autem hominem quē vocat, iam alligatum coniugio, ita vt corpus sit cōiugis, contentus eo pacto est, vt sit sibi sicut libertus, quem alioqui verè seruum de iure habere posset, id est, ratas habet & gratas certas sibi exhibitas operas, vt salu⁹ sit. Et hic est verior intellectus.

Similiter qui liber vocatus est, à vinculo matrimonij, *seruus est Christi*. Non hîc vocat libertum, quasi certis operis tantummodo addictum, sed omninò seruum: quia holocaustum est, omnino illi se dedens toto animo, & toto corpore. Et ob eam causam consulit ne velit alligari, & seruitium Christo debitum minuere ac partiri, ideo ait: *Pretio empti estis: nolite fieri serui hominum*, cuius ratio est: quia indignum est pro seruitio Christi Redemptoris, cui nosmetipsos debemus totos, eligere seruitium hominum, carnale videlicet, & ob id longè indignius. Vnde concludit:

Vnusquisque ergo in quo vocatus est fratres, id est, in eo statu in quo vocatus est, vt sit frater, id est, Christianus, *in hoc permaneat*. Hæc est regula. Sed ad eorum pleniorem tractatum consideranda est diuersitas casuum. Si enim ambo permaneant infideles in matrimonio, ex doctrina Apostoli immundi sunt: quia etsi matrimonium validum sit secūdum leges hominum, non tamen coram Deo ratum, siue sanctum. Si verò contracto iam inter infideles matrimonio, alter eorum conuertatur ad fidem, tunc habet locum apostolica distinctio. Aut vult infidelis permanere: Aut non. Si prius, consulitur fideli, vt consentiat ob rationes iam datas: quia sanctificatur coniugium per alterum fidelem, & spes est conuersionis infidelis. Si autem nolit cū infideli permanere, non cogitur fidelis, multò minus si nolit infidelis. Et his casibus, fidelis solutus & liber efficitur.

Est alius casus, Quando inter fideles ab initio est contractum matrimonium, sed alter labitur in infidelitatem. Et eo casu, iura dicunt manere matrimonium quoad vinculum: quoniam hoc ab initio ratum fuit: Licet aliter cuidam summo Pontifici aliquando visum fuerit. Quare indoctè admodum Erasmus exploratum ait se habere, isto casu quoad vinculum matrimonium solui, è diametro pugnans contra manifestam veritatem, & pontificios Canones, vt patet de Diuort. c. vlt. Quare apud doctores exploratum est, in hoc casu coniugium ipsum minime solui.

Alius casus, Quando fidelis ab initio contrahit cum infideli. Hoc enim matrimonium nequaquā valet, vt inferius paulò post videbimus. Non autē hoc in loco appellatione infidelis, venit hæreticus. Nam catholicus cum hæretico cōiuge potest legitimè contrahære, vt constet quidem matrimonium, tametsi peccet catholicus qui id sciens, contrahit, cum omnis hæreticus sit excommunicatus. Volunt etiam Canones appellatione infidelis concludi catechumenum ante baptismum cum nullis adhuc fidei christianæ sacramētis sit initiatus, nec in consortium admissus.

De virginibus autem præceptum Domini non habeo: cōsilium autem do, tanquam misericordiam cōsecutus à Domino, vt sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantē necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori? noli quærere solutionē. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. Si autem acceperis vxorem, nō peccasti. Et si nupserit virgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico fratres: Tēpus breue est. Reliquum est, vt & qui habent vxores, tanquam non habētes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non possidētes: & qui vtūtur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi. Volo autē vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicitus est quę Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori: & diuisus est. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.

De virginibus. Ex hoc loco satis colligitur, hactenus Apostolum de virginibus non esse loquutum, sed vel de coniugatis, vel viduis: nisi velis illum superfluò verba iactasse. Nunc ergo de virginibus loquens, ait nullum se habere à Deo speciale præceptum, sed tantum consilium dare: *Consilium autem* (inquit) *do, tanquam misericordiam consequutus, &c.* Hoc enim quod misericordiam consequutus sit,

innuit, illum aliquando in miseria fuisse. Consiliũ autem dat, ne quis in eandem miseriam incidat, à qua ipse fuerat ex misericordia liberatus. Nam à coniugio, quo (vt quidam putant) fuit aliquando illaqueatus, liberatus est: nunc consulit virginibus ne se illaqueari permittant, si modo possint contineπdo permanere. Aliqui exponũt sic, Tanquam misericorditer hoc esset assequutus, scilicet vt esset fidelis. Minister enim erat & dispensator, à quo exigebatur vt bona fide consuleret. Aliqui eliciũt ex hoc loco Apostolum fuisse virginem. Sed id ex eius verbis nullo pacto queunt (meo quidem iudicio) conuincere.

Vnde prolent aliqui Apostolũ fuisse virginem.

Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem. Hæretici, & antesignanus eorum Erasmus, qui facto & doctrina virginitatem oderunt, excusant se ab hac Apostoli doctrina, quam ab illo traditam pro eo tempore asserunt, quo erat fundandum euangelium Christi, & tũc istud protulit consilium, nequaquam daturus illud hoc tẽpore, ideo ibi ait: *Propter instantem necessitatem*, id est, propter præsentem euangelij promulgandi necessitatem. Ita etiam exponit consilium Christi. Sunt eunuchi qui se castrauerunt propter regnum Dei, id est, propter prædicationem. Sic aiunt isti: & cum hoc tamen volunt iuuari à B. Petro, quem habuisse vxorem proferunt. Ab iis itaque querendum est: Cur ergo Petrus gratia prædicationis, eam in illa necessitate non dimisit?

Cõtra hæreticos.

Dicent fortè, Verum esse Petrum reliquisse eã gratia prædicationis, quod ad thorum attinet. Quod si fatentur: qua ergo fronte illi non habentes vxorem, ducunt, non obstante prædicationis suæ munere, ac instante necessitate fundandi euãgelium Christi, quod (vt volunt) erat iam abolitum? Siquidem prædicandi euangelij gratia Apostoli qui habebant vxores, eas reliquerunt: Isti autem non habentes, ducũt. Corrumpunt nihilominus planum Christi verborum sensum. Non enim regnum cœlorũ significat ibi prædicationem, sed præmium regni cœlorum. Nondum siquidem ab eis prædicabatur euangelium. Et quod hic dicit, *propter instantem necessitatem*, perperam, & extraneè exponunt, ac peregrinè. B. Thomas exponit necessitatem instãtem, id est, præsentem: quia matrimonium sequitur necessitas multarum rerum ad vitã traducendam necessariarum.

Mihi videtur hic esse sensus Apostoli, qui ab ipsemet explicatur inferius, vbi ait: Tẽpus breue est. Necessitas enim est id quod dixit Dominus Marthę: Vnum est necessarium, hoc est, seruitium Dei, intendere Deo: istud est necesse ad veram vitam. Hoc autem est necessarium, siue hæc instans necessitas, quæ tantò magis vrget, quantò est tempus ad operandum breuius. Quia ergo mundi ætas creuerat, & breue relinquebatur tempus ad operãdum, censet hoc esse bonum Apostolus, vt totus homo seruetur seruitio Dei (si fieri potest) non dimidius. Sic enim & nostra ætas diminuta est in hac mundi senectute, & breue tempus habemus, vt oporteat tantò attentius ac feruentius operari, quantò minus temporis superest. Nam hoc rerum naturæ est propriũ, vt in fine semper magis ferueat opus. *Quoniam bonum est homini sic esse.* Per quod minus sit distractus ab hoc Dei seruitio.

Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Hîc cõsilium iam dictum explicatur: & tamen si contingat, & sine periculo fornicationis liceat, posse solui hominem & liberari, hoc eligibilius esse & magis salutare Apostolus iam testatus est.

Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. Vide quàm explicatè consulit nobis Apostolus. Notent hæc Apostati vxorati, & pudeat eos tandem si fieri potest.

Si autem vxorem acceperis, non peccasti. Vndique cõtra hæreticos agit Apostolus, in illos qui prohibebant nuptias. *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* Quæ tribulationes sunt innumerę à coniugio venientes. *Ego autem vobis parco*, id est, non ea præcipio, quę nec Dominus ipse pręceperit: sed vobis in fide infirmis indulgeo.

Hoc itaque dico fratres, tẽpus breue est. Declarat more suo seipsum, nimirum quod dixit, propter instãtem necessitatem, quoniam à temporis breuitate venit, vt instare rebus ad sempiternam patriam facientibus oporteat. *Reliquum est, vt & qui habent vxores, tanquam non habẽtes sint.* Quod maximè erit, si valeant cõtinere: aut saltem ne propter eas auertantur à seruitio diuino, aut minus, quam fieri possit, auertantur. *Et qui flent*, propter temporales afflictiones & egestates, *tanquam non flentes*, propter tolerantiam & consolationem in Christo: alioquin erumperet desperatio. *Et qui gaudent*: quia habent abundè vnde viuant, *tanquam non gaudentes*: cũ non oporteat in his finem constituere non duraturis. Sepenumero enim secundæ res animum frangũt, & auertunt à cogitatione verorum bonorum, quę non hîc sunt, sed in sæculo futuro. *Et qui emunt tanquam non possidentes*: ne cum magno fletu tandem priuentur præsentibus, & futuris melioribus. *Et qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur.* Non vtitur autem, qui non figit in iis animum quibus vtitur sicut dixit quidam, Diuitiæ si afluant, nolite cor apponere. *Præterit enim figura*, id est, species & pulchritudo apparens, *huius mundi*, quæ assiduè fluit, & quasi flos agri decidit. Tempus enim conterit omnia, vt nimis apparet id considerate volentibus. Caietanus legit, tanquam non abutantur, vt abusus intelligatur prohibitus. Et non animaduertit in vi verborum potius esse permissus. Si enim debeo esse tanquam non abutens, permittor ergo esse abutens: sed edicitur mihi, vt me habeam ad modum non abutentis. Nec vidit quòd hoc in loco, abuti, significat vsu consumere, nec accipitur in malam partem.

Volo aut vos sine solicitudine esse. Explicat sui consilij (videlicet de abstinẽdo à coniugio) rationem, & ait: *Vollo*, pro vellem. *Qui sine vxore est, &c.* Clara est litera, solum id quod adiicitur, *Et diuisus est*, habet difficultatem, & græci codices variant. Nam ij noui omnes legunt, Diuisa est mulier & virgo, siue vxor & virgo. Crederem hanc veram esse B. Pauli lectionem, & nihilominus interpretem nõ aberrasse, sed sensum vno isto verbo reddidisse. Nã homo coniugatus verè diuisus est: quia multis externis actionibus distrahitur, & seruit mundo ex parte, ita vt non possit esse Deo totus deditus. Et hoc est quod ait: Diuisa est mulier, & virgo. Pro cuius dicti intelligentia sciendum est, hominem qui sic per coniugium diuisus est, habere carnem

Nota.

ex parte quasi vxorem ad malum allicientem, siue ad illecebras mundi. Ex parte verò habet eã quasi virginem: quia etiam à Deo redemptam, & Deo dicatam, & ad eius seruitium datam sociam: ideo diuisus est homo. Quo loquendi tropo existimo hîc vsum esse Apostolum.

Et hinc accipe pie lector, quàm conueniat sacer dotibus copula, quæ à Deo distrahit. Non me latet B. Hieronymum variè hũc locum & legisse, & interpretatum esse: Et similiter alios. Nec itẽ sum ita mei amans, vt non putem facile posse contingere alios hanc meam expositionem non probaturos, tametsi mihi placeat. Vnusquisque in huiusmodi fruatur suo sensu, modo absit proteruia & asserendi temeritas.

Et mulier innupta, & virgo, cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu. Sensus est facilis. Quod enim dixit de viro, etiã de fœmina probat. Et sanctam vocat corpore & spiritu. Audiant Lutheranæ mulieres sacrilegæ, quæ vtranque (si tamen eam vnquam habuere) mentis & corporis, amiserunt, sanctitatem, expositę excucullatorum libidini (repudiato cœlibatu) & carnis fæci.

Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimẽto Dominum obsecrãdi. Siquis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult, faciat. Non peccat, si nubat. Nã qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iũgit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit. Quòd si dormierit vir eius, liberata est à lege. Cui autem vult nubat, tantùm in Domino. Beatior autem erit si sic permanserit secundum meum cõsilium. Puto autem quòd & ego Spiritum Dei habeam.

Porrò hoc, &c. Laqueus est quando conscientia accipit quippiam pro malo & peccato, quod est de se licitum. *Sed ad id quod honestum est, &c.* id est, faciliorem doceo viam ad cursum, siue ad palmam vitæ beatæ ac sempiternæ obtinendam: quoniam quò honestius quis incedit, magis Deo placet. Grę cè significãtius res exprimitur paucis. Significatur enim quędam iugis assidentia, velut ea beatissimę Magdalenæ ad pedes Domini.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult faciat: non peccat, si nubat. Hic locus valdè, meo iudicio, difficilis est intellectu. Et tamen eius veriorẽ expositionem me docuit B. Hieronymus: nec aliũ sensum (ni vehementer fallor) videtur admittere. Alloquitur Doctor noster virum habentem carnẽ

Locus obscurus explicatur.

suam virginem, hoc est, non alligatam cõiugio; sed superadultam, id est, iam dudum potẽtem ad exercenda nuptiarum munera. Huic dat consilium, si existimat se turpem videri ob superadultam iam suam virginem, id est, si putat esse sibi opprobriũ, non coniunxisse carnem cum carne; id est, non dedisse operam generationi: *& ita oportet fieri*, quia continere non potest: *non peccat si nubat*, id est, si nuptias contrahat. Vtitur enim verbo, *nubere*, promiscuè etiam ad viros aptans. At Græcè legitur, γαμείτωσαν, id est, nubant, seu iungantur matrimonio. Et mirum quòd loquitur plurali numero: sed hoc propterea est, quia loquebatur de homine & de carne sua, quam virginis nomine appellauit, ac si dixerit: Ipsæ cum sua carne nubant.

Nam qui (græcè melius: Qui autem) *statuit in corde suo firmus, &c.* Hîc eregione contra eũ qui tale habet nubendi desiderium, opponit eum qui vult seruare carnem suam in virginitate. Et hoc statuit in corde suo, & firmus: quia firmum habet & immobile propositum hac de re per votum Deo, *non habens necessitatem*: quia nulla est ad illum purioris vitæ statũ necessitate adductus, sed mera volũtate. Item qui habeat potestatem suæ volũtatis: vt scilicet non sit alligatus alteri, & sit compos mẽtis, & sui circa hoc iuris: *bene facit*. Audiat osor virginitatis sacrilegus hæreticus, & quod inferius dicitur, *Melius facit*, quæ sententia corrũpi non potest; etsi in eiusmodi locis contaminandis sint à dæmonibus instructissimi hæretici.

Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, &c. quia non solum non peccat, sed etiã peccandi occasionem à se, cum non possit continere, per matrimonij vsum amouet. *Et qui non iungit, melius facit*: quia seruat suam virginitatem, & vt Angelus Dei in omni munditia seruit Deo. Hic mihi videtur verus sensus, quem & B. Hieronymus in lib. contra Iouinianum probat: licet communiter intelligatur de patre, aut aliquo alio custode, qui habet domi virginem, & ad eum pertinet eam locare nuptui. Sed durè nimis in hunc sensum procedit litera. Nam ad virginitatem puellæ non patris, sed proprium ipsius puellæ votum atque propositum desideratur, præsertim si fuerit superadulta. Neque nocet puellæ virginitati, si ex necessitate pater eam non locat, modò ipsa in corde suo voluntariè consentiat virginitati. Et tamen iuxta hũc sensum requiritur, patrem id non ex necessitate agere, sed ex spontanea voluntate. Quin etiam patre seu custode inuito ac nolente, si ipsa velit manere virgo, satis erit. Et mirabile esset profectò, ab Apostolo de voluntate ipsius puellæ in hoc negotio nullam prorsus factam mentionem, quæ tamẽ maxime requirebatur, & sola sufficiebat. Quamobrem nullo modo mihi fit verisimile hunc esse Apostoli sensum.

Verùm contendit ex hoc loco multis verbis Erasmus, non debere matrimonium consistere cum iis, qui in potestate parentum sint, illis inuitis. Mouetur præter hunc locum etiam ratione: quoniam apud Iudæos (inquit) nõ valebat, quod tamen nullo citato loco asserit. Et ego nescio an hoc habeatur expressum in vllis scripturis. Exaggerat quòd per temulentiam & lenocinia plerunque hæc matrimonia conciliẽtur. Nos hoc fieri posse fatemur, & cum

Erasmi audacia ...ditur.

& cum ita fiũt, etiam, detestamur: & insuper tales statutis pœnis debere puniri asseueramus. Nã clandestina coniugia, & iis modis cõciliata, certis pœnis in Canonibus puniuntur. Attamen si verè mas & fœmina cõsentiant, tunc legitimè contrahi coniugium sacri Doctores non dubitãt, quorum non erat temerè contemnenda autoritas.

Quæ autem præterea ipse Erasmus in B. Thomã arguit, nullius sunt ponderis. Posset tamen ecclesia proculdubio statuere, talia matrimonia inter tales non esse rata absq; consensu parentum, nisi plenæ pubertatis essent, id est, decem & octo, aut viginti annorum. Hoc mea sententia melius esset. Nam si per Põtificios canones irritatur matrimonium inter cõsanguineos in quarto gradu, quod alioqui honestè contraheretur, nisi esset canonica prohibitio: cur (quæso) per nouos Canones irritari non valeant eiusmodi matrimonia, quæ ex inhonestissimis causis contrahũtur, & inhonestè, & aduersus Canones? Equidẽ nullam video rationem, præter sophisticam aliquam & ineptam.

Mulier alligata est legi, &c. Hoc idem dictum est in epistola ad Rom. & expositum. Et vocat viri legem, qua illi subditur iure coniugij. Et, vt mihi quidem videtur, etiam illam Dei primæuã sententiam in Heuam, qua viro subiecit illam, eiusque dominatui ac potestati post peccatum, & iussit vt ad illum esset appetitus eius. Hæc ergo lex durat viuente viro. Vnde post mortem licet ei nubere, *sed in Domino:* hoc est, fratri, videlicet Christiano, & non infideli. Hìc notat Caietanus esse primum textum in nouo testamento, vbi prohibentur nuptię inter dispares cultu. Nescio verò cuius rei gratia id notarit, nisi velit (Apostolo non vetante) licita fuisse talia coniugia, quod est falsum: quia & iure naturali, & diuino prohibita fuerunt. Aduersatur enim hęc disparitas cultus quàm maximè tribus illis matrimonij bonis, videlicet, fidei, proli, & sacramento. Quamobrem & in veteri testamento scriptum Exod. 34. erat: Non accipias vxores de filiabus alienigenarũ filiis tuis. quod præceptum quia transgressus est Salomon, in idololatriam est impulsus. Esdras item separauit coniugia cum huiusmodi inita. Denique quæ dilectio, quæ conuentio fidelis cum infideli esse potest?

Beatior autem erit, si sic permanserit, &c. Hìc ostendit longè melius esse viduę continere, quàm ad nuptias iterum redire, quanuis ei liceat nubere: sed beatior erit, si manserit innupta. Et vide quam fuerit vehemens & perpetuus ad persuadendum virginitatis & continentiæ statum Apostolus. Et ne quis arbitraretur hæc ab eo dici humano quodam consilio, & non ipsomet Spiritu sancto instructore, sicque facilius ea spernerentur quę consulebat, præsertim cum & naturæ corruptioni, & ad libidinem promptitudini repugnarent, ait:

Puto autem quòd & ego Spiritum Dei habeam. Vt intelligamus etiam ipsa quæ non à Domino iubentur, sed à sanctis eius famulis vtiliter suadentur, eodem Domino inspirante suaderi. Neque est verbũ, *puto*, dubitationis (teste B. Augustino) qui hunc B. Aug. in Ioan. locum sic exponit. Homines de iis rebus, quas certas habent, aliquando increpatiuè dubitant (id est, verbum dubitationis ponunt) cum corde non dubitẽt. Velut si indigneris seruo tuo, & dicas: Contemnis me? Cõsidera, forsitan dominus tuus sum. Hinc & Apostolus ad quosdam cõtemptores suos loquens, ait: Puto autem quòd & ego Spiritũ Dei habeo. Qui dicit, puto, dubitare videtur: sed ille increpabat, non dubitabat.

CAP. VIII.

De iis autem quę idolis immolantur, scimus quòd omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat. Siquis autem se existimat scire aliquid, nõdum cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Siquis autẽ diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De escis autẽ quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo: & quòd nullus est Deus, nisi vnus. Nam etsi sunt qui dicantur dij, siue in cœlo, siue in terra (siquidem sunt dij multi, & domini multi) nobis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolotythum manducant: & conscientia ipsorum, cùm sit infirma, polluitur. Esca autẽ nos nõ commendat Deo. Neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non mãducauerimus, deficiemus.

De iis autem, &c. Hìc est sexta pars, quæ tractat de licentia edendi, & de idolothyto, & ait. *De iis autem quæ idolis immolantur.* Hìc figi debet punctus, vt subaudias quasi dictũ ab Apostolo, sic sentio: hæc est doctrina mea & (qua vobis tandem satisfaciam) sententia.

Scimus quòd omnes scientiam habemus. Scientia inflat. &c. Pro solutione quæstionum, & ad inquirẽdam prudentiã. Primùm præmittit, omnes fuisse scientia præditos circa ea quæ sacrificantur idolis, & testatur se scire vna cum aliis, ne ipsi solos se esse arbitrarentur qui illud scirẽt. Loquitur autem de Iudæis, qui erant instructi per legem, & de eorũ maioribus, sibique (quoad hoc) similibus: ideo illos sibi coniungit. Nam aliis ipsemet fatetur non adfuisse hanc scientiam, sicut paulò inferius videbimus. Secundo ait. *Scientia inflat: charitas autem ædificat.* Dicit sciẽtiam inflare, quod verum est quidem ex seipsa. Inflare autem propriè non significat superbire (hoc enim scientia ex se non facit) sed significat implere aliquem re tamen vana ex se; quoad Deum, sicut scriptum est: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quantò ergo plura scimus, tãtò pleniores sumus & inflatiores: cumq; noscimus nos scire, subitò inflamur. Ecce proprius scientiæ effectus, quo si abutamur, etiam superbimus, & insultamus in proximum nostrum. Charitas verò humilitatis custos, ędificat: quia est ad alterum iuuandum semper parata, non ad offendendum. Non enim quærit quæ sua sunt.

Quid est quod dicitur, sciẽtia inflat.

Si quis autem existimat se aliquid scire, &c. Infert ex præmissis primò circa scientiam, quòd si quis existimat se scire quicquam (quod est eorum proprium qui se habent ad modum scientum, qui videntes sese inflatos, magnifaciunt semetipsos, & alios despiciunt) de hoc tali nondum potest dici eum cognoscere quicquam, sicut oportet cognoscere: quia oportet eum scire, eam notitiam non esse sibi datam ad despiciendum alios, qui nesciunt. Omnia enim quæ sunt nobis data, sicut scientia, & huiusmodi, ad ædificationem data sunt, non ad destructionem. *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo, &c.* Deus illa dicitur cognoscere, quę ipse probat. Et sensus est, non qui scit, illum probari à Deo, sed qui diligit, ille probatur à Deo: vt sciẽtiæ vsum metiri à dilectione Dei debeamus, & sic erit bonus vsus, & scientia bona. Dilectio enim Dei, illam etiam includit quæ est, & quæ se extendere debet erga proximum.

His ergo præmissis venit ad quęstionem. *De escis autem quæ idolis, &c.* Ecce igitur scientia, quæ erat communis maiorum, & quæ inflat, videlicet de idolo, quod nihil erat. Dicitur autem nihil esse idolum: quia res quæ per illud repræsentatur, vana est, nusquam est, nihil est. Vnde Hebraicè idola significantur ea voce, quæ vanitatem significat. Nos enim pro re repræsentata, repræsentantem accipimus. Quod capere nolunt ij, qui negant esse adoranda Sanctorum simulachra, quasi & ipsa nihil sint. Quod falsum est, cum sint honorabilia Christi membra, & Spiritus sancti templa. Nam ideo prohibebantur adorari idola: quia quod ex illis repræsentabatur nihil erat, id est, nihil adorabile, sed potius abominabile, nec restabat nisi opus hominum. Ideo detestabilis erat talis adoratio.

Idolum quid sit.

De adoratione imaginum.

Tacet autem Apostolus quod hinc cõsequitur, videlicet, quòd si idolum nihil est, consequitur vt quod immolatum est, non sit aliquid affectum, id est, non contraxit aliquid, quo vel mundum fiat & sanctum, vel immundum ex se: ita vt non liceat omnibus edere ex iis vel illis, sicut nõ licebat de his quæ vero Deo offerebantur, vt erant panes propositionis, qui sanctificabantur oblati altari Deo vero: quia Deus verus est, id quod est: Idolum autem nihil est. Quòd si idolum nihil erat: ergo immolata idolo non afficiebantur, nec vt sancta fierent & a prophanis seclusa, nec vt cõstituerentur immunda. Non enim erat in potestate dæmonis, Dei insensibilem creaturam facere vel mundam vel immũdam, ex eo quòd sibi offerretur. *Nullus est enim alius Deus, nisi vnus.* Et ideo idolum, quod hunc Deum non repræsentat, nõ est aliquid, vt possit alterare creaturam à Deo nobis datam: Christus enim mundificauit omnia. *Nam si qui sunt qui dicantur Dij, siue in cœlo, siue in terra (sicut sunt Dij multi & Domini multi.) Nobis tamen vnus est Deus ille Pater, ex quo omnia, & nos in illum. & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per illum.*

Quia dixerat vnum solum esse Deum: & opponi etiam poterat, in scripturis multos Deos nominari, vt in psalmo, Ego dixi, Dij estis. Et ita multi dicuntur domini: Nam angeli vocati sunt Dij & Domini, etiã in scripturis sanctis: & alij magni viri. Licet ergo ita sit *nobis tamen,* inquit Apostolus, *vnus est Deus.* Quid est dicere, *nobis?* nisi verè scientibus, & veritatẽ ipsam considerantibus: quia verè ille est Deus, qui quod est, ex se est. Ipse autẽ verè est, qui & se est. Igitur soli Deo sacrificandum est, qui est ex se. Etenim sacrificiũ, latriæ cultus est. Igitur quantũ ad hanc religionis partem spectat (quia sacrificiũ soli Deo offertur) vnus est nobis Deus, & vnus Dominus. Offertur enim sacrificium Deo vt Creatori, & Redemptori, & Domino omnium maximo. Est enim in sacrificio confessio laudis, & gratiarum actio pro creatione & redemptione nostra: ideo soli Deo & Christo Iesu debetur.

Sed humiliores & ignari qui hæc non capiũt, habent Deos plures, & Dominos plures: quia pluris (quàm oporteat) faciũt creaturas prę ipso Deo. Vnus tamen est verus Deus iis, qui sanè apprehendũt. Hic autem Deus, est summus ille Pater, *ex quo omnia, & nos in illum,* quia ipse est principium omnium, vnde effluũt cuncta: & in quod nos tãquam in finem nostrum tendimus. *Et vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum* (supple) ex Patre sumus, & in ipsum Patrẽ tendimus. Hîc quidam curiosi notant, Christum non dici Deum, sed Dominũ. Et solus Pater dicitur Deus vnus. Qui si, quia Pater tantũ dicitur vnus Deus, volunt Filium excludere ne sit Deus, & idem Deus: eadem ratione & Patrem excludent, ne sit Dominus: quia dictum est, Vnus Dominus Iesus. Stulta igitur & inefficacia sunt hęc omnino. Significatur tamẽ Christus singularis Mediator iuxta expositionem dictam: quia per illum in Deum Patrem tendimus, cum ipse sit ostium, per quod intrandum est in vitam beatam & sempiternam.

Sed non in omnibus est scientia, vt sciant ista considerare, & deducere. Vnde aberratur ab iis qui etiam sciunt: quia non exercent in ipsa scientia charitatem. Nam etsi sciant, sciendi tamen modum nesciunt, qui scilicet est, vt scias (ait B. Thomas) quo ordine, quo studio, quo fine scire quæque oporteat. Quo ordine, vt id primum, quod maturius est ad salutem. Quo studio, vt id ardentius, quod efficacius est ad amorem. Quo fine, vt non ad inanem gloriam, vel curiositatem: sed ad ędificationem tui & proximi, & ante omnia ad laudem & gloriam Dei. Sunt nanque qui eo fine scire volunt, tantum vt sciãt: & curiositas est. Quidam vt sciantur: & vanitas est. Quidam vt scientiam vendant: & turpis quæstus est. Quidam vt ædificentur: & prudentia est. Quidam vt ædificent: & charitas est. Et hi verè dicuntur scire: & in rarissimis est huiusmodi, licet Deo gratissima, scientia.

Quis sit rectus scientiæ vsus.

Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, &c. sensus est: Quòd putabant quidam idolothytum affectum esse à malo idolo, & consequenter immũdum redditum: & nihilosecius comedebant tanquam idololatræ, qui putãt idolo sacrificatum esse affectum, & assequutum munditiam. Erat ergo ipsorum error, arbitrari sibi non licere quod licebat, quamuis noscerent idolum non esse Deum, cui cõueniret sacrificium: ex quo poterant potius colligere cibum non esse affectum: quia sacrificium nullum erat. Et ideo hæc eorum infirma conscientia propter errorem (nam error est animæ infirmitas) polluebatur. *Esca autem nos non commendat Deo.* Nunc concludit ex omnibus præmissis, in eos qui in scãdalum aliorum

comedebant, vtentes sua scientia, siue ostentantes se scire, ignorantes tamen quomodo oporrebat scire. Ait ergo, nos esca ipsa Deo non commendari, idque fusius explicat aiens: *Neque enim si manducauerimus*, videlicet idolothyta, confidentes in scientia nostra: quoniam nihil sunt idola, & ideo possumus manducare, *abundabimus*. Abundare est gratiam maiorem acquirere. *Neque si non manducauerimus, deficiemus*, minorati gratia. Quid ergo faciendum? manducandum, an non? Respondet, & suo more saluberrimum dat firmioribus documẽtum ad lucrifaciendas infirmiorum animas, ne libertate vnius, alter peccati reddatur seruus.

Videte autem ne forte hæc licẽtia vestra offendiculum fiat infirmis. Siquis enim viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbẽtem, nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad mãducãdum idolothita? Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scãdalizem.

Videte autem ne forte, &c. Ecce quomodo charitas vsum scientiæ moderatur. Infirmos vocat, in quibus non subest sciẽtia, & qui putant idolothytum esse aliquid: & modum quo offendi possunt, declarat. *Si quis enim viderit, &c.* id est, si quis infirmus viderit te hominem scientificum recumbere in idolio, id est, vbi idolothyta manducantur, recũbere, scilicet, manducantem, *Nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum?* ait, ædificabitur, scilicet, exemplo ante oculos posito. Exemplum est enim maximè quod ædificat, dum trahit alios ad idem faciendum. Et vocat idolothyta: quia illis infirmis idolothyta sunt, id est, affecta, propter errorem in conscientia propria contractum. *Et peribit infirmus.* Vocat infirmum, vt misericordia dignum, quem tamen tu sciẽtia tua abutens perdis. Fratrem etiam vocat, vt illud factum grauius exaggeret. Et vt etiam vehementius adhuc exaggeret, addit: *propter quem Christus mortuus est.* Si enim propter illum mortuus est ipse Christus, factus infirmus & frater noster, & seruus, cum esset Dominus fortis & sapiens, quantò magis tu frater cum fratre tuo debes etiam fieri infirmus, & ita sapere? Alioqui *sic peccantes in fratres, in Christum peccatis.* Hoc inde accipitur, quòd pro eis Christus est crucifixus, quorum vos saluti obstatis.

Contra scãdalizantes infirmos.

Quapropter si esca scãdalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum. Eas, scilicet, carnes nõ manducabo, quarum occasione ipse frater meus infirmus potest accipere scãdalum, putans esse malum manducare, & nihilominus ædificari per me ad manducandum cum conscientia mala, licet errante, quæ damnat. Ex hoc loco sumunt quidam ex hæreticis elegantiores hypocritæ, occasionem ostentandi suam charitatem, quia & angeli satanæ transfigurãt se in angelos lucis. Ipsi enim primùm se habere scientiam profitentur. Nos autem qui præcepta de delectu ciborum sequimur, esse infirmos, & qui facile valeamus scandalizari. Quapropter pleni mansuetudine & charitate admonent suos, qui nobiscum conuersantur, caueant ne nos scandalizent propter suam libertatem. Etsi enim inquiunt, ista secundum euangelium liceant, nullusque hominum possit hanc eis libertatem adimere: Attamen solum propter scãdalum abstinendum esse præcipiunt. Qui cum sibiipsis videantur esse sapientes, nesciunt (aut potius nescire volũt) multò esse diuersam rationem circa delectum ciborum, illam in qua infirmi in fide innitebantur, quæ erat superstitiosa, ab ea ratione quæ mouit ecclesiam ad præcipiendam à certis cibis abstinentiam. Non enim sicut superstitiosi faciebant, facimus nos, qui omnem creaturam Dei esse mundam, & propter Christum sanctificatam nouimus, modo cum gratiarũ actione percipiatur. Sed quæ potest esse gratiarum actio contra instituta ecclesiæ? Adest enim ratio huius macerationis carnis, à nobis susceptæ præcipiẽte ita Ecclesia propter Caput, cum quo possimus sua die lætari. Hoc omnes sancti Dei seruarunt, quorum vita quid aliud est, quàm viua scripturarum interpretatio?

Astutia hæreticorum.

CAP. IX.

NON sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Iesum dominum nostrũ vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et si aliis nõ sum Apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est: Nunquid non habemus potestatem manducãdi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatẽ hoc operandi? Quis militat suis stipẽdiis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis nõ manducat? Nunquid secũdum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptũ est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo? An propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos vtiq; scripta sunt: quoniam debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiẽdi. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Sed nõ vsi sumus hac potestate. Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euãgelio Christi.

Non sum liber, &c. Hîc B. Paulus exemplo suipsius confirmat superiorem doctrinam; & ait (vt habet Græca lectio) primò, *Non sum Apostolus?* Ex hoc enim sequebatur, quod vt Apostolus poterat de eorum obsoniis viuere, quibus verbum Dei ministrabat, iuxta datam Domini licentiam. *Non sum liber?* quia vocatus in libertatem, vt non teneretur sub pædagogo & legis illius vinculis. *Nonne Christum Iesum dominum nostrum vidi?* quod magnum fuit in carne immortali, à quo accepit apostolatum, Spiritusancto id postmodo aperiēte manifestè, cum dixit. Segregate mihi Paulum & Barnabam, &c. *Nōne opus meum vos estis in Domino?* Hoc est quod superius ait, se per euangeliū eos genuisse, vt se Apostolū probet. *Et si aliis non sum Apostolus.* Erat quidem & aliis Apostolus, verum quia insigniter illis, ita dixit: Licet aliis non essem, *sed tamen vobis sum*, quod ab effectu probans ait. *Nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino, &c.* Vide vt semper quum necessariū est illi semetipsum efferre, ac sua dona prædicare, cōsueuit dicere, in Domino. Ait ergo, Signum siue signaculum sui apostolatus fuisse ipsosmet Corinthios, vnde certò cognosci posset Apostolus.

Mea defensio apud eos, qui me interrogant, hæc est. Erāt qui dubitabāt an ipse B. Paulus Apostolus inde eū non esse existimātes: quia de duodecim non erat, nec illius missio erat omnibus manifesta. Ipse verò hoc ab effectu ostendebat, & eo præsertim quē fecit in Corinthiis. *Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi?* Videlicet apud eos, quibus ministramus verbū, & cætera spiritualia? Hîc incipit ad rem propositam sui specimen & exemplum inducere, qui cum multorum haberet potestatem atque licentiam, tamen propter euāgelij maiorem atque vberiorem prouentum abstinebat.

Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem, &c. Loquitur (vt nonnulli volunt) de sua vxore, quam vt expeditius discurreret prædicādo, non ducebat secū, sicut cæteri Apostoli, & fratres Domini. Et quod magis mirū videbatur, & iam Cephas ille princeps Apostolorum, qui illud sibi permittebat. Vocat autem sororem (vt existimo) quæ erat vxor: quia iam vt sorore, non vt coniuge vtebatur. Vel quia Hebræa, aut etiā forte soror, in eo tamen gradu, quo licebat per legem habere illam coniugem. Vtebātur autem alij Apostoli ministerio mulierū ad multas cōmoditates, quas generoso quodā animo B. Paulus prætermittebat. *Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatē non operandi*, id est, soli nos cogimur operari manibus nostris, vt nobis quæramus victum? Quasi dicat esse absurdum in eodem gradu & officio existentibus, illud aliis licere & non nobis, vt autem ratione à simili ducta probet illa omnibus esse licita, ait:

In superstitiosos, qui nolunt aliquid accipi pro seruitio spirituali.

Quis militat suis stipendiis vnquam? Stipendia sunt obsonia. Et Dei seruum, id est, prædicatorem militi cōparat. Est enim miles Christi, qui pugnat pro Domino, vt auferat prędam hosti dęmoni. Quam obrem non debet carere stipendio suo. *Quis plantat vineam, &c.* Agricola est prædicator, præsertim qui primus fidem plātat, & verbum Dei, vitem veram, in cordibus hominum, qualis fuit B. Paulus, qui fundamētum posuit & plantauit: licet primus & principalis sit Deus, qui dat incrementum. *Aut quis pascit gregem, &c.* Etiam se pastori assimilat: quia nos Domini grex sumus, illi autem etiam oues sub pastore magno Christo, nihilominus etiā pastores vicarij eius erant.

Nunquid secundum hominem hæc dico? id est, iis solum exemplis, & humanis persuasionibus? an non insuper ex propriis probare possum vt Theolog⁹? *An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti.* Volebat lex bouem comedere paleas, in quibus laborabat triturando: & ideo prohibet alligari os boui trituranti. Sed non propter boues facta est lex illa, qua prospiceretur bobus: sed propter ipsos homines, vt inde discerēt quid in seipsis esset rationabile, si qui ad modum bouis in ecclesia triturarent, vt erant Apostoli, qui frumentum ex paleis, id est, ex carnali litera pro aliis educebāt, vnde iustum erat eos etiam ex ipsis paleis, hoc est, bonis carnalibus pasci. Quod autem hic sit elegans, & proprius sensus Spiritussancti in eo legis antiquæ mandato, probat ex eo quòd sequitur.

Nunquid de bobus cura est Deo? id est, talis cura, vt propter boues condat Deus leges? Ridiculum. Curat enim Deus huiusmodi animalia per eos, quib⁹ seruiūt. Indignum quippe Deo esset statuere pro illis quicquā. Nam seruitium quod nos ex eis capimus, illud ipsum nos abundè docet, eis esse prouidendū, ne seruitio ipso priuemur. *An propter nos vtiq; hoc dicit:* Hic est sensus, Quòd verè propter Apostolos eorumq; successores facta est lex illa de bobus. Et assignat etiam rationē: quoniam est æquū & cōueniens, Dominum prouidisse seruis ac ministris suis ex labore ipsorum temporalia, quibus & promisit æterna. Alioqui qua in spe ambularent, qui viderent in minoribus & vitæ necessariis se destitutos? Tunc ergo laborant in spe cœlestiū, quando sibi à Domino prouideri de necessariis in hac vita cōsiderant: quod est iam participare quodammodo spem suam, hinc nacti occasionem sperandi fructum verum. Quoniā si Deus Dominus prouidet corpori, quod vilius est, quantò magis animæ, quæ longè est præstantior? Et si in via, quantò magis in patria? Adiicit & huius diuinæ prouidentiæ conuenientiam, dicens:

Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus. Hîc incipit noua ratione ostēdere, eos iure ac meritò accipere carnalia, qui in spiritualibus deseruiunt, ac si dixerit: Cum multò plus sit semen nostrum spiritualium, quàm sit vestra carnalium messis (Vocat carnalia, quæ vitam sustinent carnis) Quid magnum est si pro spiritualibus seminatis metamus carnalia?

Si alij potestatis vestræ, id est, facultatū vestrarum, *participant, cur non potius nos?* Supple, cum nos simus primi fundatores, & non illi? Quidam exponunt, Si alij participant potestate, quā habent in vos accipiēdi sumptus. Alij verò exponunt sic: Si alij qui sunt in potestate participant vestri, hoc est, bonorum vestrorum, quantò magis nos? Idem in re sensus, sed verba his expositionibus male aptantur. Melior ergo est prima. *Sed non vsi sumus hac potestate.* Ipse enim & Barnabas laborabant propriis manibus pro victu, & necessitatibus corporis. *Sed omnia sustinemus, &c.* vt & alios hoc nostro exemplo doceamus.

Nescitis, quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edũt? Et qui altario deseruiunt, cum altario participant? Ita & Dominus ordinauit iis qui euangelium annuntiant, de euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hęc, vt ita fiant in me. Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam & si euãgelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea? vt euãgelium prædicans, sine sumptu ponam euangelium, vt non abutar potestate mea in euangelio. Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, vt eos qui sub lege erant, lucrifacerem. Iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (cum sine lege Dei nõ essem, sed in lege essem Christi) vt lucrifacerẽ eos qui sine lege erant. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerẽ. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter euangelium, vt particeps eius efficiar. Nescitis quòd ij qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauiũ? Sic currite, vt cõprehendatis. Omnis autẽ qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: & illi quidem vt corruptibilẽ coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans. Sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: ne fortè cum aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, &c. Probat idem quod superius autoritate legis, quæ sacerdotibus sacra operantibus de sacrario prouidebat. Nec potest hic locus intelligi (vt quidam exposuere) de artificibus qui reparant templa, & manu laborant in templis construentes. Repugnat enim manifestè Græca lectio, quæ ait, ὀυχ ὄιδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι. Nescitis quòd qui sacra operãtur, & non dicit in sacrario operantur. Operari ergo sacra est proprium sacerdotũ, qui ob eam rem de sacrario viuebant. *Et qui altario deseruiunt.* De diaconis verificatur qui assistentes ad obsequium sacerdotis, etiam, cum sacerdote de sacris manducant. *Ita & Dominus ordinauit iis qui euangelium annunciant, de euangelio viuere,* id est, ex ipsa euãgelij operã victum accipere ex iustitia: quia æquum est seminãtes spiritualia, stipendiis non destitui temporalibus, vt in spe coronæ alacrius etiam laborent.

Sed hoc in loco exoritur quæstio, Quomodo liceat pro spiritualibus accipere carnalia, cum dixerit Dominus: Gratis accepistis, gratis date, Et B. Pe- *Matt. 10.*
trus Simonẽ durissimè obiurgauerit, quia voluit *Act. 8.*
pecuniam dare. Et habemus etiam exemplum Elisæi & Giezi. Sed aliud est vendere & emere spiri- *4. Reg. 5.*
tualia: aliud pro sustentatione vitæ aliquid accipere, idque à Deo ac Dei ordinatione: quam difficultatẽ explicaui plenius propria quæstione propter molestos. *Ego tamen nullo horum vsus sum.* Vt id persuaderet quod intendebat, videlicet propter offendiculum etiam à licitis abstinẽdum esse, & aliquid de suo iure remittendum.

Non autem scripsi hæc vt ita fiant in me. Hîc amplius declarat à nobis iam dictum, nempe Apostolum ista scripsisse ad confirmandam eam doctrinam quam tradiderat, propter fratres esse abstinẽdum ab omni licentia seu potestate ostẽsionẽ infirmis porrigente. Remouet enim hoc quod fortè poterant credere, ne hæc ipse sui gratia dixisset ad anticipandum eorum animum, & obsequium in his: ideo dixit se nõ propterea ita scripsisse in gratiam sui peculiarem: & adiungit, *Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam si euangelizauero, &c.* Mira loqui videtur Apostolus, quasi nulla debeatur gloria implentibus præcepta Domini. Ergo nihil acceperunt gloriæ Apostoli propter prædicationem? quia & illi pariter acceperunt de ea spargenda mandatum. Et quomodo ergo aliâs ipsemet dixit: Vnusquisque mercedem accipiet à Domino secundum suum laborem?

Respondetur. Homo electus à Deo, qui habet aliquid in præcepto, si id agat vt seruus, non sponte, facit quod debet. Dominus enim est qui iussit, & vt seruus inutilis censeri debet, vitans tãtùm pœnam præuaricationis. At is non habet gloriationem in opere quod fecit: quoniam mandato à Domino accepto tenebatur illud facere. Homo enim qui facit id quod tenetur, quid gloriationis habet? Væ illi si non fecisset: nam multis vapulasset. Propter quod dixit Apostolus: *Væ enim mihi est si non euangelizauero,* & subdit:

Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Quia verò paulò seuerius videbatur inficiari, nullam esse facienti mandata Dei gloriationem, respondet repo- *Nota locũ*
sitam illi esse mercedem, qui fecerit mandatum *vo* *difficilem.*
lens, id est, non tantùm seruiliter ad subterfugiendam pœnam (aliâs non facturus) sed pura obligatione extimulatus ad faciendum. Tales enim sunt mercenarij mali, & in timore seruili adhuc constituti. Sed non talis Apostolus noster qui volens omnia faciebat. Signum autẽ certissimum quòd volens faceret, ex eo capitur: quoniam prædicabat etiam sine sumptu, qui illi tamen debebatur, & quẽ potuisset honestè petere aut rogare. At cum illud minime fecerit: ideo mercedẽ huius rei se vberiorem habere sperat, vt qui syncerè ac libenter pręcipienti Domino sit obsequutus. *Si autem inuitus,* id est, ob eam tantùm causam agens, quia mãdatum est: & solummodo ne Dominũ offendam id facio, aliâs non facturus, tunc *dispensatio mihi credita est.* i.

perinde tractabor à Deo, atque seruus dispensator tractari solet: qui cum ratio solam hāc vim habet, & locum, vt si fideliter egerit non condemnetur: non tamen vt accipiat præmium, qui ea fecit, ad quæ facienda ipsa obligatione astringebatur.

Quæ est ergo merces mea? Respōdet istam nimirum esse, *vt euangelium prædicans, sine sumptu ponam euangelium.* Videri per hoc Apostolus ipse posset, huiusmodi mercedem aliis Apostolis detrahere, quos ea potestate vsos superius declarauit: ipse autē nullo pacto, de qua re insuper gloriatur. Sed absit vt alios iudicare voluerit. Neque hęc doctrina in eorum detractionem traditur, quasi illi non spōte euāgelizauerint, sed propterea inuiti, quòd vterētur ea potestate. Nam à B. Paulo id quodammodo exigebatur, vt fidem inueniret tāquam Apostolus, in euangelio: cum apud maleuolos non videretur esse ex magnis ecclesiæ columnis, & propter suscitatam à pseudoprophetis multam æmulationem, vt ipse declarat. Nō autem minus idem fecissent alij Apostoli, si ad maiorem euangelij fructum atque vtilitatem id fore vidissent. Abstinuissent etenim & ipsi libenter ob incrementum euangelij, scientes & ipsi optimè non quodcunque licet, etiam expedire. Alioqui abusi fuissent potestate illa, quæ non dabatur in euangelij demissionem, sed sustentationem, vt cui possent expeditius incumbere, ideo ait. *Vt non abutar potestate mea.* Fuisset enim illud abuti, si sumptum exigendo, suam euangelio autoritatem ademissent. Et in hoc erat gloriatio eius egregia, qui hoc signum dabat perspicuè de sua liberrima in euangelizādo voluntate citra vllam penitus coactionem. Scio Caietanum aliter exponere, quod tamen mihi magis placuit, protuli.

Nam cum liber essem ab omnibus. Probat se nulla in re abusum esse potestate, sed prouentum euangelij procurasse, vel omnem libertatem iustam sibi adimens. Libertatem vocat Christianæ legis à Iudaica seruitute: quoniam ipse inter omnes electus erat in libertatem propter scientiam de cessatione legis certissimam: quod quidem ab initio non ita erat omnibus cognitum. *Omnium me seruum feci,* videlicet, Gētilium & Iudæorum, indulgens eorum moribus quantum fas erat, & morem illis gerens: quoniam inde lucrum non paruum accedebat euangelio.

De charitate B. Pauli eximia.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, &c. Non negat se Iudęum esse secundum carnem, sed non iam secundum legem: quod vt magis explicet, addit. *Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem.* Qui enim se Iudæos dicebant, sub lege esse se profitebātur. Et his B. Paulus obsequebatur, quatenus licebat, ad eorū lucrum. *His qui sine lege erant, tanquam sine lege essem.* Gentes intelligit, quę legem Dei scriptā non habebant, sicut Iudæi. Et his se conformabat B. Paulus gentiliter viuens, vt illos ad Christum adduceret, cū ipse nō esset omnino sine lege, sed in lege Christi: quæ licet liberaret à vinculis legis Moseos: attamen exigebat dilectionem proximi ampliorem. Ipse tamē imperfectis multa propter infirmitatem remittebat, quò illos Deo lucrifaceret.

Factus sum infirmis infirmus, &c. id est, ignaris mysteriorum tanquam ignarus. Hi enim sunt infirmi in fide, qui ignari sunt legis, & trepidant: quia non sunt quasi possessores virtutis legis, cuius finem & rationem ignorant. *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos.* Græcè melius, vt omnino aliquos saluos facerem. Magnum sacrificium zelus animarum. Nam sui ad omne hominum genus accommodatio (quantum licet) mirè facit ad attractionem, & ad aliorum conciliandam beneuolentiam, vnde potissimum est veritatis persuasio ad finem subsequentem. *Omnia autem* (inquit) *facio propter euangelium,* quatenus sine impedimento impleri posset, vt particeps eius efficiar. Nam maxime eius particeps efficitur, qui pro illo solicitè curat, & totum se ei deuouet.

Nescitis, quòd qui in stadio currunt, &c. Admonet hîc eos vt expeditè se extendant ad palmā. Quemadmodum enim iis qui in stadio sunt, non satis est esse scriptos & paratos ad cursum, vt brauium capiant, sed datur in cursu superāti: ita & in cursu spirituali vnus accipit, in quo vno continētur omnes qui, vt primi sint, contēdunt. Nam qui in Christo sunt, omnes quasi vnus censentur. *Sic currite vt comprehendatis.* Etiam alia similitudine hortans, ait, *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet,* etiam licitis: imo verò & iis quæ prodessent corpori, vt voluptuosis: & hoc quidem ad coronam corruptibilem obtinēdam. At nos pro incorrupta certamus. Et ista eiusmodi sunt, quæ magis considerationem requirunt, quàm expositionem.

Hæc in hæreticorum dogma, de apprehensione Christi per fidē solam.

Ego quidem sic curro, non quasi in incertum: Ne quis diceret, Insanis Paule, qui nullo proposito tantorū laborum pręmio incertus curris & vagaris, sed ait: Imo certus sum de brauio legitimè currentibus à Domino reddendo. *Sic pugno non quasi aerem verberans,* sed magis aereas potestates, quibuscum erat illi colluctatio & acerrimum bellum, vt alibi testatur. *Sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.* A corpore enim, & per medium corporis, omnis est in nos conflictus. Corpore nostro ad nostram ruinam dæmones vtuntur tentantes, & ipse mundus. *Ne fortè cum aliis prædicauerim, &c.* Homo enim qui prædicat, si ea quæ prædicat nō facit, reprobus est vel suo testimonio, ipsa videlicet pr̨edicatione sua, quæ illum condemnat, dum aliter viuit ac docet: quod tamen multi non cogitant. Quin sæpius qui elegantius loqui ad plausum populorum vidētur, rarius domi cum corporis castigatione vitam degere solent, quibus satis est si concursum videant & turbam audientium. Sed ij maiorem damnationem sibi acquirunt, qui cum alios rectè doceant, eorum tamē cum vita propria pugnat sermo, quo sententiam referent ad supplicium æternum. Prima enim prædicatio in prædicantis vita relucere debet, vt maiores sint in regno cœlorum, quemadmodum ait ipse Dominus.

CAP. X.

OLO enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerūt: & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari. Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt: & omnes eundem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali, consequente eos, petra: Petra autē erat Chri

stus) Sed nõ in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierũt. Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptũ est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt: & ceciderunt vna die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis, sicut quidam eorũ murmurauerunt: & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.

N*olo enim, &c.* Prosequitur idem argumentum Apostolus, ne edantur idolothyta: nõ solum propter scandalum, sed etiã ad idololatriam vitandam. Iccirco cum idololatris omnem communicationem prohibet. Hinc autem commodè exorditur.

Nolo autem vos ignorare fratres. Docet eos ne confidant in solo baptismo, tanquam propter baptismum sint à Deo in peccatis tolerandi, ita vt eis impunè peccare liceat. Hoc autem monet maiorum exemplo, ne putarent Corinthij (sicut & hodierno die plerique falsò sibi persuadent) apprehendisse Christum per fidẽ, satis esse ad salutem. Id enim & B. Augustini tempore quidam arbitrabantur, falsi propter quasdam B. Pauli sententias male intellectas, quapropter scripsit ille librum de fide & operibus. Et hîc Apostolus ait:

Quoniam Patres nostri omnes. Vocat patres, maiores qui ex Aegypto ascenderant ad terram repromissionis. *Sub nube fuerunt.* Deus enim in egressu eorum parauit eis nubem, vt luceret per diem & viã ostenderet, & columnam ignis per noctem. *Et omnes mare transierunt.* Hęc patent in libro Exo. ca. 13. & 14. *Et omnes in Mosen baptizati sunt in nube & in mari.* Hoc intendit Apostolus, quòd isti mundificati & sanctificati sunt in Mosen: non dicit in Christum, quia rem exponit vt figuram. Nam literaliter sanctificati sunt in hoc, vt per Mosen ducem essent digni terra illa promissionis. In hoc enim quodammodo geniti fuerunt, & facti populus Dei: quia crediderunt Deo, & Mosi seruo eius. Sic & nos etiam qui spiritualiter in baptismo nostro generamur, & credimus Deo, & Christo filio eius.

Sed ne quis putaret eis defuisse cibum spiritualem, quo & nos vegetamur, subdit. *Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, &c.* Loquitur de mãna, quod significauit corpus Domini, & in eius significatione etiam illi sustinebantur nondum habentes veritatem: quia eam nondũ ferre poterant. Erant enim sub lacte adhuc: quo tempore nõ erat congruum coqui hœdum, sicut scriptum erat. Nõ coquas hœdum in lacte matris. Coquitur hœdus, quũm Christus in cruce assatus immolatur. Loquitur etiam de aqua Petræ, vbi fuit contradictio. *Bibebant autem de spirituali,* in velamine tamen & implicita fide in Mosen, *de Petra consequente eos,* id est, de Christo futuro, cuius præuisa merita etiam illis profuerunt. *Petra autem erat Christus.* Non dicit de Petra illa, quòd esset Christus, sed de eo quod intelligebatur in illa. Illa igitur petra erat Christus, non quæ significabat, sed quæ significabatur in illa materiali. Et verè dicit eandem escam spiritualem, qua nos pascimur: & eundem potum spiritualem, scilicet quo nos potamur. Licet illi in figura acciperent, & implicita fide: nos in veritate & fide explicita, velatum tamen adhuc, sicut erat manna illud. Itaque nõ placet quouis modo vt dicas. Ideo spiritualem escam & potum dici, quia autore Spiritu miraculosè descendebat. Sed ob hoc dicuntur esca & potus spiritualis: quia spiritualem alimoniam præbebant, non in seipsis, sed Dei virtute in illis existente: si tamen ex fide, & in spe æternorũ ipsi accepissent: propterea subiunxit: Eccl. 13.

Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Quãdoquidem & si ipsi ad illud iter baptizati fuerint, digni habiti qui viam ingrederentur: & adhuc prouisum illis fuerit de viatico in esu & potu, tamen Deus non sibi complacuit in maxima illorum parte: quoniam non elegit eos electione illa certa: Ita vt ex infinita propemodũ illa multitudine, quæ ex Aegypto liberata desertum intrauit, duo tantùm promissionis terram ingrederentur ac possiderent, Iosue scilicet & Caleph. Qua historia, velut ex figura, accipienda est doctrina de vera terra cœlestis promissionis, vt non quotquot baptizati fuerint aqua, & cibati fuerint & potati corpore & sanguine Iesu Christi, hi omnes sint illam ingressũri: sed similiter eueniet istis atque illis euenit.

Nam prostrati sunt in deserto, &c. Et hæ fuerunt figuræ ad doctrinam nostram, *ne simus concupiscentes malorum.* Hinc enim principium malorum, nimirum à concupiscentia, quæ est radix omnium peccatorum. *Neque idololatræ efficiamini, &c.* Notę sunt hæ historiæ. Illud tantum quæstionẽ mouet, quod hîc dicuntur cecidisse viginti tria millia, cum vetus scriptura habeat viginti quatuor millia. Vnde quidam putant hunc locum esse corruptum. At cũ omnes codices tam gręci, quàm latini concordẽt, melius est integram seruare literam, si fieri potest. Itaque alij dicunt, in maiore numero contineri & minorem. Sed hoc minime hic recipiendum est: quia quoties ad exprobrationem aliquid dicitur (quemadmodũ hoc in loco Apostolus faciebat) plenus atque integer numerus exprimendus est. Mihi igitur magis placet, vt teneamus ab Apostolo verè scriptum, vna die. 23. millia occisa fuisse. At vetus quidem scriptura (vt est etiam verisimile) non vna die dicit hoc factum, sed primò iussos suspẽdi principes, deinde iussos occidi, & tum numeratis omnibus extitisse viginti quatuor milia, sed vna die, quando magnus fuit furor. 23. millia tantum fuisse, facile sustineri potest, id quod ait Apostolus: non enim ab re addidit, vna die.

Neque tentemus Christum, sicut quidam ex eis tentauerunt, nimirum Christum. Ipse enim erat ille qui loquebatur ad eos. Vnde apud Isaiam. Ego, inquit,

qui loquebar, ecce adsum. Et quia Deus erat, qui loquebatur: Christus igitur Deus erat. *Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* Hic erat ignis, qui Domini iussu post interfectionem Core & Dathan & Abiron, sæuit in ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum. Hæc autem omnia figurarũ plena, contingebant illis: nõ tamen vt ad figuram tantum seruirent ea contingebant, sed ex certis causis & meritis, quibus ipse Deus est vsus pro nobis, & protulit in exemplum, vt in his quasi in figuris discamus, & teneamus veram viuendi normam: vnde ait,

In Arianos.

Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt. Hoc primũ aduersus eos militat, qui scripturas veteres reiiciunt, quasi minime necessarias: cum tamẽ maxime propter nos sint, *in quos fines sæculorum deuenerunt,* id est, in quos nouissima lex & ætas peruenit. Inuitat igitur vt inde capiant instructionem: & ne fidant eis, in quibus non impletur salus, vt sunt pura sacramenta: quia sine charitate, & bonis operibus, nihil prodest baptismus, nec fides. Vnde & concludit.

De fructu veterũ scripturarum.

Itaque qui se existimat stare, nimis fidens ac sine timore, & despiciens alios: *Videat ne cadat;* id est, caueat à casu, qui ei proximus impendet. Nihil enim est quod magis mereatur casum, quàm in seipso fidere, & alios spernere, nulloque timore teneri. Et hoc in loco non obscurè ad maiores illos inter Corinthios sermonem hunc dirigit, qui putabant se ob scientiam & libertatem nouam præ cæteris stare, quasi eis essent licita omnia, nulla ferè habita ratione offensionis infirmiorum in fide: qui tamen ab eis tanquam à perfectiotibus, sustẽtari ex charitatis lege debebant.

Tentatio vos non apprehẽdat, nisi humana. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tẽtari supra id quod potestis: sed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt possitis sustinere. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor: Vosipsi iudicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et panis quem frangimus, nónne participatio corporis Domini est? Quoniam vnus panis, & vnum corpus multi sumus, omnes qui de vno pane, & de vno calice participamus. Videte Israel secũdum carnem: Nónne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? Dico quòd idolis immolatũ, sit aliquid: aut quòd idolum sit aliquid? Sed quòd quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, & calicẽ dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorũ. An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licẽt sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est, quærat, sed quod alterius.

Prouidens Apostolus eorum saluti, quæ valdè in timore consistit, ne quis derelinquatur à Deo, qui tum maxime deserit, quùm ita postulantibus hominum peccatis, inducit in tentationem ad puniendam temeritatem, dixit. *Tentatio vos non apprehendit nisi humana.* Humana tentatio est, quæ ex humana fragilitate descendit. Et hac tentatione homines probari oportet, ad probationem quidem, non autem in pœnam. Hæc tentatio non solùm non est noxia, sed salutaris admodum, & vtilis. Et illa est de qua dicitur: Qui non est tentatus, quid sit? Est verò alia tentatio, quæ est in pœnam peccati: & hæc est quam fugere debemus. Nam de hac dicitur: Orate ne intretis in tentationem. Quapropter ab ipso veritatis Magistro relicta est nobis in oratione instructio illa cotidie repetãda. Et ne nos inducas in tentationem. Huic enim tentationi nullus resistit: quia Deus æquissima sententia eũ, qui ob duritiam & contemptum in illam incidit, derelinquit. Tẽtatus est & B. Petrus, qui de seipso præsumens sibi videbatur fortis, & nunquam negaturus. Non autem tentationi restitit, sed succubuit: quia præsumpsit in seipso, & propterea meruit à Deo destitui.

Differentia inter tentationes. *Eccle. 34.* *Luc. 22.*

Monet igitur Apostolus vt timeant ne in tentationem mittantur: vbi satis ostendere videtur, ad illam vsque diem eos non fuisse aliam tentationem expertos, quàm humanam, quæ dari solita est ad probationem, non autem ad casum, & ruinã: qualis est illa, quando homines traduntur ob scelera sua in reprobum sensum, & diabolicas cõtra Deũ cogitationes & blasphemias.

Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tẽtari supra, &c. Fidelem vocat Deum, quia quod incipit, etiã perficit: & ex parte sua nunquam deficit à promissis. Promisit autem, cum nomen dedimus, iuuare nos vsque in finem. *Sed faciet etiam cum tentatione prouentum, &c.* Sensus est: Quoniam tentatio exercet hominem ad patientiam, inde erit exitus bonus. Si quidem poteritis Deo adiutore sustinere: qui dat vim ac fortitudinem ne uincat inimicus. Qui dat gratiam, vt in certamine mereamur. Qui dat perseuerandi constantiam, vt victoriam tandem ex omnibus tẽtationibus & tribulationibus cum lætitia reportemus.

Propter quod charissimi mei, fugite ab idolorum cultura. Hoc potissimum in illis metuebat B. Paulus, vt satis innuit. Neque enim iam erat hęc humana tentatio. Vbi enim est tumor & arrogãtia, nec acquiescit homo sanis sermonibus, & maiorũ præceptis: hic certè non humanam patitur tentationem. Est enim superbia Satanæ hæc, qua Deus prouocatus sinit hominem in barathrum flagitiorum corruere. Nimis enim amando sententiam suam, aut inuidendo melioribus vsque ad præscindendæ communionis, & condendi schismatis, vel hæresis sacrilegium peruenire, diabolica est præsumptio, ait B. Augustinus.

Vt prudentibus loquor: Vos ipsi iudicate quod dico. Rẽ manifestat ipsos propter veritatẽ perspicuam con

ſtituẽs arbitros, vt prudentes. *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt?* Vocat calicem benedictionis: quia in eo, & per eũ benedicimur omnes, quicunque de eo participamus. Dicit, *cui benedicimus*, videlicet conſecrando. Dicit inſuper eſſe communicationem ſanguinis Chriſti, non in ſigno, ſed in efficacia: quia quicunque ſumit, communicat in Chriſti ſanguine, quo alitur participans ſalutem in membrum Chriſti viuum.

Et panis quem frangimus, nimirum panis ſpiritualis, cuius ſpecies franguntur poſt benedictionem, id eſt, conſecrationem, ſumentes ſiue dantes. Fractio ipſa eſt ſpecierum, non corporis Chriſti. Et tamen dicitur panis: quia ſub illis continetur Dominus & latet, & ſemper eſt poſt benedictionem. Hic ergo panis factus nobis cibus: *Nonne communicatio corporis Chriſti eſt?* videlicet accipiẽtibus illum. Operatur enim hoc in nobis dignè & cũ frequentatione ſumentibus, inuiſibiliter: vnde ſubdit,

Quoniam vnus panis, & vnum corpus multi ſumus. Nota quàm verè dixerit, *vnus panis*, & non plures. Ideo multi qui de illo edunt, in vnum iunguntur, & vnum corpus fiunt: quemadmodum ex multis granis vnus panis, & ex multis membris vnũ efficitur corpus. Magnum certè pietatis ſacramentum: magnum ſignum vnitatis: & arctiſsimum charitatis inter nos vinculum. Qui vult viuere (ait B. Auguſtinus) habet vnde viuat. Accedat, credat, incorporetur, viuificetur. Non abſcedat à compage membrorum: non ſit putre membrum, quod ſecari mereatur. Nõ ſit diſtortum, de quo erubeſcat. Sit pulchrum, ſit apertum, ſit ſanum, hæreat corpori. Viuat Deo de Deo. Nunc laboret in terra, vt poſtea viuat in cœlo. Hunc itaque cibum & potum, ſocietatem vult intelligi corporis & membrorum ſuorum, quod eſt ſancta eccleſia in prædeſtinatis, & vocatis, & iuſtificatis, & glorificatis ſanctis & fidelibus eius. Quorum primum iã factum eſt, id eſt, prædeſtinatio. Secundum & tertium, & factũ eſt, & fit, & fiet, id eſt, vocatio & iuſtificatio. Quartum verò nunc in ſpe eſt, in re autem futurum eſt, id eſt, glorificatio. Vnde bene ſubditur:

Omnes enim de vno pane, & de vno calice participamus. Patet igitur per panem non intelligi ſpecies, quæ multæ ſunt & variæ, ſed panẽ verũ & viuum, contentum tamen ſub illis ſpeciebus. Et ſimiliter calicem vocat ſanguinem, qui verè eſt in calice, nõ qui ſolùm ſignificatur, vt noui hęretici blaſphemantes aſſeuerant.

Quo in loco conſiderandum prudenti lectori (in re præſertim grauiſsima, & exploratiſsima atque compertiſsima in eccleſia) quàm ſit periculoſum velle diſquirere paulò curioſius de cauillis hęreticorum. Qui enim non accedunt ad ſcripturas cum plena fide eorum quæ docet, & ſemper docuit eccleſia Dei ſancta, facile hi mittuntur in tentationem, ac permittuntur decipi à Satana, & per ſophiſticas eius argutias deludi. Ecce venerũt noua viperarum genimina, qui negare auſi ſunt in ſacramento Altaris non eſſe verum corpus, & verum ſanguinem Domini. Alij verò eſſe quidem, ſed eſſe ſimul cum pane. Volunt enim manere panem, & ibi eſſe cum corpore: contra quos eccleſia ſancta Dei determinauit. Nunc rem vide mirabilem, vt intelligas quales ſunt ſcripturæ, & qualem requirunt lectorem, cum verba Chriſti & B. Pauli ita ſint poſita, vt quiſque exiſtimet ea ſtare pro ſua ſententia. Ecce qui dicunt non eſſe ibi corpus Chriſti, abutuntur hoc Apoſtoli loco: ait Apoſtolus. Panis quẽ frangimus. At corpus Chriſti non frangitur. Non ergo panis eſt corpus Chriſti. Eſt igitur ibi panis, & non corpus Chriſti. Similiter & Lutherani, qui volunt ibi cum corpore Chriſti ad eſſe & panem cõmunem: Ecce (inquiunt) quia de pane dicitur quòd frangitur. At ſpecies panis non ſunt panis, & ipſum Chriſti corpus non frangitur.

Pro veritate corporis & ſanguinis Chriſti in ſacramento.

Nota.

Tu autem lector Catholicæ, vide iniquitatem. Quæro enim ab illis. Quomodo de pane communi verificatur quòd eſt communicatio corporis Chriſti? Et quomodo multi ſumus vnus panis? Et quomodo participamus omnes de vno pane? cũ ſi de communi pane intelligant, plurimi ſint panes, non vnus. Cum igitur rigorem verborum ipſimet violent, & ad nouas gloſſas oporteat eos recurrere, cur non potius conſentiunt cum eccleſia, & cũ traditionibus Patrum, & Sanctorum doctrinis? præſertim cum à modo loquendi hominibus conſueto non abhorreat illorum expoſitio. Dicitur enim frangi, & manducari: quia & ſpecies frãguntur, & ipſummet corpus ſpiritualiter frangitur & manducatur, cum ſumitur fide, & de Spiritu eius ac plenitudine quiſque ſuam partem trahit. Nam & ipſe Dominus dixit: Hoc eſt corpus meũ, quod pro vobis frangitur. Illud omnino ſummæ impudentiæ fuit, quod enixus eſt Oecolampadius, veterum ſententias ad ſuam execrandam impietatem detorquere. Sed ab Epiſcopo Roffenſi glorioſiſsimo noſtræ ætatis Martyre verè & elegantiſsimè confutatus eſt.

Epiſcopus Roffenſis Martyr.

Videte Iſrael ſecundum carnem. Addit & aliud exẽplum, vt ex multis fortius & efficacius concludat. Vocat Iſraelem ſecundum carnem illum populũ, quatenus conſiderabatur iuxta carnale ſacrificiũ, non iuxta ſpirituale, & ait: *Nonne qui edunt hoſtias participes ſunt altaris?* Quid eſt dicere, participes ſũt altaris, niſi quòd quodammodo ſimul conſecrantur, & à prophanis diſtinguuntur, vt immunitates ab altari accipiant, tanquam ſignati Deo cum altari, vt quod offertur altari, eorum cedat ſubſtentationi? Hoc enim patebat in Iſraele adhuc carnali, qui hoſtias offerebat iam vanas & odioſas Deo, vt per Iſaiam teſtatur.

Quid ergo? Hîc à ſemetipſo inquirit, quid ex his velit concludere: quoniam malus quidam ſenſus poterat accipi facta cõcluſione ex præmiſsis: ideo illum excludit, & bonum deinde aperit. *Dico quòd idolis immolatum ſit aliquid?* quaſi dicat. Minime. Non eſt enim vlla poteſtas idolis data afficiendi ſacrificia, ac per hoc nec ſacrificantes, ſicut eſt penes Deum. Deus enim per Chriſtum ſanctificauit omnia. *Sed quòd duæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo*: ac ſi dicat. Hæc eſt mea tandẽ ſententia, ipſas Gentes ſemetipſas prophanare, dum immolant dæmoniis, & non Deo: quoniam ſe ipſas huiuſmodi immolatione à Deo ſeparant, qui meritò irritatur videns ſuum honorem idolo tribui, quod nihil eſt. Quare illæ elõgatę à vero Deo, tradũtur dæmoniis (quibus ſacrificãt) Dei iuſto iudicio, vt in ipſo ſuo peccato puniãtur, & pereant.

Maximũ & periculoſimum peccatũ eſt idololatria.

Nolo autem vos participes esse dæmoniorũ. Quod certè esset immolãdo illis: aut etiam de immolatis comedendo cum Gentibus. Nam in eo facto etiam professio erat participationis. *Non potestis calicem Domini bibere, &c.* Aduersãtur enim dęmones Deo. Et cũ ita sit, necessario euenit, vt qui vnius est particeps, ab altero sit alienus.

An æmulamur Dominum? id est irritamus ad æmulationem, illum perinde prouocãtes, atque in amore fieri solet? Amans enim tunc valdè prouocatur, quando ab amato, qui alteri se adiungit, deseritur. Cogit enim amantem vt & alium ipse quoque inueniat, cui se adiungat: vt similiter econtrario irritet eum qui prouocauit. Et in huiusmodi altercatione atque æmulationis pugna, semper vincit qui est fortior. Ille autem fortior, qui minus indiget amato: & potest absque illo non minus fœliciter viuere, ideo ait B. Paulus. *Nunquid fortiores illo sumus?* vt possimus audacter eum prouocare, quasi non indigeamus illo, & ipse potius nostri indigeat? Aut quasi nequeat sibi alios adoptare in odiũ nostri? Hoc tamen & ipse facere cõsueuit, sicut scriptum est. Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in Gente stulta irritabo illos. Hæc Dominus in Cant. Deut.

Omnia mihi licent. Quid est: Omnia mihi licent, nisi (vt iam dictum est) quæ non sunt mala ex se, vt comedere idolothyta? *Sed non omnia expediunt:* quia non conferunt ad ædificationem proximi, & maximè fratris infirmi: ideo apertius declarãs, ait: *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant,* quod tamẽ præcipuè intendere debemus: *Nemo quod suum est, quærat, sed quod alterius,* id est, non quærat libertatẽ, quæ sua est: quia in ea constituit nos Dominus. Nec quærat quod alioquin sibi deberetur, reuerẽtiam, honorem, vt sibi deferantur tanquã sciẽti & sapiẽti. Hæc non debet quærere qui rectè sapit in Christo: sed quisque quod alterius est, quęrat. Hęc autem à maioribus debentur inferioribus, doctrina, consilium, exemplum, compati, & infirmari, cũ simus membra vnius corporis, & sub illo capite Christo, qui non sibi placuit, sed propter nos factus est infirmus, egenus, & opprobriis expositus, & tandem acerbissimæ mortis cruciatibus interfectus.

Omne quod in macello vænit, mãducate: nihil interrogãtes propter cõscientiã. Domini est terra, & plenitudo eius. Siquis vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate: nihil interrogantes propter conscientiam. Siquis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis: nolite manducare propter illũ qui indicauit: & propter conscientiam, conscientiam autem dico nõ tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena cõscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Iudæis, & Gentibus, & ecclesiæ Dei: sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant.

Omne quod in macello, &c. propter conscientiam, scilicet alicuius infirmi assistentis ne lædatur, si appareat quid immolatum, vt inferius declaratur. Et ratio est, quia *Domini est terra, &c.* ac si dixerit. Nihil potest esse ob id affectum idolo, quia idolo sacrificatum sit: quoniam Dominus terræ iam non est Satan, sed Christus. *Si quis vocat vos infidelium, &c.* Nota, Non illis prohiberi ne valeant cum infidelibus commisceri in cœnis. At hoc fuit in primitiuo illo feruore, vt perspecta illi Christianorum honestissima vita in parsimonia, & sermone sancto, ad fidem traherentur: quanquam nec prohibeatur nunc, nisi cum Iudæis perfidis, propter eorum in cibis superstitionem. Vnde & propter hoc prohibebatur olim Iudæis inire amicitias & conuiuia cum idololatris. *Omne quod vobis apponitur manducate, &c.* expone vt supra. *Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis, &c.* Oportet duo iungi ne edat, videlicet esse hominem indicantem, propter quẽ debeat abstinere: & conscientiam alicuius, quę ex eo facto lædatur, dum ædificatur similiter ad comedendum quod esse malum putat. Alioqui non satis esset id scire, si alius non male edificaretur. Propter quod subdit, *conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius.* Tuam, id est, qui scis immolatum & idola nihil esse. *Alterius,* id est, infirmi in quo non est hæc scientia. 28.q.1.c. Omni.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Sensus est: Quòd non debet libertas mea ab aliena conscientia in se pati detrimentum, vt minus sim liber in veritate. Et hoc est quod ait: *iudicatur,* quoniam aliena conscientia non potest mutare de ipsa re iudicium. Et tamen cum hoc rectissimè stat vt charitate vrgente nõ debeam vti libertate mea, propter conscientiam alterius. *Si enim ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Ostendit manducare huiusmodi de se non esse peccatum, sed potius peccatum erat ignorare, & ex ignorantia blasphemare eum quasi male agentem, qui nõ male agit, cum gratias agat vero Deo, & ita decere bonum, malum: quod est blasphemia in Deum, saltem materialiter. Hæc autem adiecit vt infirmos doceret, & ab ea ignorantia ac superstitione amoueret. Nota etiam hoc in loco, gratiarum actionem in sumptione cibi fuisse de more, & ex debito. Quod à me ea ratione dicitur, vt vereantur Christiani omnes, sed in primis Prælati, cibum antè sumere, quàm benedictione aliqua sanctificauerint, & demum sumpto cibo, gratias Deo omnium largitori agant, ne cibus immundus remaneat. Scio enim à multis etiam qui maiores videntur, hac in parte peccari. Et tamen qui in mẽsa sunt digniores, ad consecrationem & gratiarũ actiones referendas iure ac merito debent esse primi, & non sinere per inferiores id fieri, si honoris diuini, & grati erga Deum animi esse velint. Dignior enim & maior debet in Deo laudando esse feruentior. Ad quod hortatur passim omnes Apostolus, & ait:

Omnis nostra actio in gloriam Dei dirigi debet.

Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite. Hoc est præceptum quod seruari debet ab omnibus & in omnibus, vt saltem virtualiter habeat quis in animo se velle in gloriam Dei facere quæcũque faciat: quia omnis nostra actio in illud disponi & tendere debet, vt glorificetur Deus, & non aduersariæ potestates. Nam ob hoc damnatur idolothytum esus, qui in gloriam dæmoniorum fieret. *Sine offensione estote Iudæis & Gentibus*. Hîc monet non vtendum libertate, quando posset ex ea porrigi scandalum, *Iudæis* quidem propter suas religiones ex lege, tametsi iã cessassent: *& Gentibus*, ne cogerentur ad iudaicos ritus: *Et ecclesiæ Dei*, ne cum idololatris videantur participare. *Sicut & ego per omnia omnibus placeo*. Quid est autem quod alibi ait: Si hominibus placerem, Christi seruus non essem? Sed ibi homines (vt homines sunt) accipiuntur. Hîc illis se placere ait, qui recti sunt sensus. Quanquam hic proculdubiò verior sensus est, Ea ratione Apostolus omnibus placebat: quia omnium se moribus accommodabat, & quantum in se erat, nihil præbebat occasionis, quominus placere deberet: quin econtrariò se potius inclinans (vt fas erat) in obsequium omnium. Vnde declarat quo animo ita erga omnes studiosè se gerebat, non quasi assentator aliquis, aut auaritiæ deditus, vel ad inanem gloriam aspirans, & ait:

Non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant, æterna & fœlicissima salute. Ecce quomodo placebat, nimirum ex charitate, & propter salutem aliorum. Talis est charitas, quæ nõ quærit quæ sua sunt: sed quę sunt Iesu Christi. Ne autẽ videretur leuioris alicuius magistri sectator, & nõ potius illius, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Patris absconditi (quoniam subditi prælatos non tenentur in omnibus sequi, sed in quibus illi Christum imitantur) ideo rectè concludit Apostolus, & vtrunque complectitur aiens. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi*, Et est exhortatio vt infirmentur cum infirmis, sicut ipse B. Paulus in hoc ipso imitans Christum, infirmabatur. Nam Christus hoc primum & maximè fecit. Pertinent ergo verba hæc ad superius caput, vt quod sequitur: Laudo autem vos, sit sequentis capitis initium.

CAP. XI.

LAVDO autem vos fratres, quòd per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire, quòd omnis viri caput, Christus est: caput autem mulieris, vir. Caput verò Christi, Deus. Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Vnum enim est, ac si decaluetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velle caput suum. Vir quidem non debet velare caput suũ: quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierẽ: sed mulier propter virũ. Ideo debet mulier velamẽ habere supra caput suum, & propter Angelos. Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem. Omnia autem ex Deo. Vosipsi iudicate. Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos, quòd vir quidem si comã nutriat, ignominia est illi: Mulier verò si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt. Si quis autem videtur cõtentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.

HIC incipit septima pars, vbi de cæremonia quadam superstitiosa tractat, qua vtebantur Corinthij in orando ac prophetando. Quo in loco nescio vtrum lector in aliorum expositionibus conquiescat. Ego quod mihi verius visum est, liberè proferam.

Admoniturus Corinthios hac de re Apostolus, cœpit eos laudare generaliter. Et secũdum codices Græcos ita legitur. *Laudo autem vos fratres, quòd omnia mea meministis. Et sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis*. Sensus est apertus. Laudat eos ob tenacem præceptorum eis ab Apostolo traditorum memoriam. *Volo autem vos scire*. In primis docet: quoniam admonitionem, veritatis doctrina debet semper præcedere in re non satis nota. *Quòd omnis viri caput, Christus: caput autem mulieris, vir: caput autem Christi, Deus*. Caput ratione dignitatis & gubernationis. Non enim dubium quin viri caput sit Christus, ex quo, & per quem omne donum & gratia effluit, quasi ex capite in membra. Ita & mulier subdita est viro, maximè post antiquũ illud suum peccatum, vt caput eius vir indicetur. Hinc verò sequitur.

Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Egregiè expressit latinus interpres sententiam dicens, *velato capite*. Græcè habetur κατὰ κεφαλῆς ἔχων, id est, super caput habens, videlicet ponens aliquid vt oret, seu prophetet solemniter. Quo in loco reprobatur quidam Iudæorũ & Gentilium ritus, quo vtebantur prophetantes seu orantes, id est, diuina proferentes: quoniam velabant capita sua: quo etiam nũc meritò iuxta suam fidem vtuntur, cùm illis nondum venerit caput eorum Christus. Contrà autem obseruabatur in mulieribus, quæ sparsis crinibus orabant: sicut etiam Plutarchus scribit hunc morem in funeribus obseruari solitum. Nam luctum suum viri agebant velato capite. Mulieres verò sparsis crinibus plorabant defunctos: qui mos adhuc etiam quibusdam in locis hodie seruatur.

Prisca cæremoniarũ in ecclesiis obseruantia.

Sed B. Paulus hanc superstitionem in orando & prophetãdo auferre satagit: quoniam in publi-

cis orationibus,& prophetiarum expositionibus, vtendum est cæremoniis conuenientibus propter significationem. Itaque primum de viro orante & prophetante admonet, non debere illum velare caput suum quia deturpat illud. Quomodo verò illud deturpat? quia scilicet in capite suo debet Dei gloriam significare. Significat autem gloriã Dei, dum illum suum esse cõditorem indicat, seque ad illius imaginem conditum. Et hoc maximè ostenditur in capite: quoniam ibi potissimum sensus vigent,& inde apparent quæ sunt ipsius mentis latẽtia. Si igitur velit vir velare caput suum, hoc facto quasi Dei imaginem deturpat:& suum mysticum caput, quod est Christus, non vult efferre & apertè confiteri. Vnde & Iudæi congruè ex antiquo more adhuc orant velato capite & prophetant, ostendentes hoc signo nondum esse reuelatam sibi gloriã Dei. Nã illis nondũ est reuelatus Christus.

At contra est omnino in muliere: Ipsa enim debet velare caput suũ orans & prophetãs. Quid ita? Et cur tanta inter virum & mulierem differentia? Respondetur: quia mulier non velans, turpat caput suum. Et enim non velando ostendit se sine potestate esse,& sine viro:& ita minimè sub ordine, quem illi præstituit Deus cum illam subiecit viro, & ideo deturpat caput suum. Sicut enim vir, quod est propriæ gloriæ sibi ab ipsa natura datum velando deturpat: quia in suæ glorię obnubilatione (quæ significatur in capite suo) etiã gloria Dei obnubilatur: Ita vice commutata mulier, quod est suæ gloriæ, non velãdo deturpat caput suum. Gloria autem mulieris est, eam subiectam esse viro: quod ostendit velando caput suum. Quare & natura ipsa videtur hoc docere. Masculo autem ipsi turpe est naturaliter nutrire comã. Nam si faciat, probro illi & vituperio vertitur: quoniã non oportet viris ad decorum sui capitis addere vllum velũ, si fortè cesaries deficiet. Faciunt enim vt dicantur effœminati, quia sic se faciunt fœminas,& ideo deturpant caput suum.

At mulieri non est turpe nutrire comam, quã dedit ei natura pro velamine & gloria. Cõsequẽs igitur est vt debeant fœminæ etiam isto signo cæremoniali consentiendo naturæ, velare caput suũ orando,& prophetando in hoc profitentes se habere virum & potestatem eius super seipsas. Vnde & olim cum dabantur nuptui, velabant caput: & ipsæ quoque nuptiæ ab obnubendo dictæ sunt, vnde & nubere. Est & in scriptura veteri de Rebecca quæ vbi primum agnouit virum suum Isaac, citò obuoluit pallio caput, profitens se esse sub viro,& non ostentans gloriam propriam in capite, assistẽte & præsente viro. Quæ innuptæ sunt, comam interim ostentant. Quæ verò virginitatem profitentur, etiam tondentur, abiicientes à se gloriam, quã natura eis indidit à viro. Et dum sacrum assumunt velamen, profitentur sacrum cum Christo coniugium, in quo est signum quòd spreto mortali coniuge & viro, nouum sibi sponsum Christum Dominum asciscunt.

Gen. 24.

Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, in quo est professio potestatis viri, *deturpat caput suum.* Quia nõ eum profitetur virum quẽ debet. *Vnum enim est* (hoc est) *Idem est ac si decaluetur*, aut ac si radatur. Mulier igitur non velata orãs ita deturpat caput suum, quod est vir, sicut propriũ caput deturpat & rasa: quo facto quid turpius quidue magis ridiculum videri posset, cum gloria mulieris sit coma? Ostentans autem gloriam propriam in capillis, deturparet caput suum, in quo iudicaret se non esse sub viri potestate. Et huic indignitati præbet remedium subiungens:

Nam & si non velatur mulier, tondeatur, hoc est, si mulier nolit velari, cum non debeat ostentare propriam gloriam in capillis, hoc saltem seruet vt tondeatur: quo casu non ostentabit propriam gloriã, sed alienam. Verùm quoniam turpe esset mulieri tonderi seu radi, illi quæ virum habeat, iccircò rectè sequitur: *Vir quidem non debet velare caput suum.* Et ratio est, quia velamen viro, pro gloria viri est: sicut contrà, capilli velantes sunt gloria mulieris natura. Vir ergo in velando caput suum, ostentat gloriam suam,& eam quę Dei est occultat:& qua ratione fieri non debeat, aperit. *Quoniam imago & gloria Dei est*, quam non debet abscondere velando caput suum. Cum enim creatus est vir, dictum est: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, id est, vt sit aliquo modo imago nostra. *Mulier autem gloria viri est*: quia immediatè ex viro est producta, dictumque fuit. Non est bonum esse virum solum: Faciamus adiutorium simile sibi. Neque per hoc negatur mulier esse ad imaginem Dei, cum sit simile viro: sed ostenditur subordinatio isti ac dignitas, vt & ipsa ad imaginem Dei sit: quoniam vir eius, cũ quo ipsa est quodammodo vnum, imago est Dei,& ipsius Christi.

Subtilis hæc pii... ... & prudentis quirend...

Nõ enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Quod est clarissimum in ipsa scriptura sancta. Quo in loco ea refelluntur, quæ de sopore Adam aliter docuit Caietanus, ipse proculdubio hac in parte magis in soporem coniectus. Et similiter refelluntur quę alius quidam Platonicas sequens fabulas scripsit, videlicet ab initio creatum virum simul cum muliere in vna massa, sed à Deo postmodo sectos fuisse: ita vt non fuerit successiua creatio Heuæ ex viro. Quæ omnia sunt contra hunc locum manifestè. *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Vt quoniam ex viro ipso sumpta est in principio, sit viri dignitas: & ipse sit etiã causa finalis mulieris. *Ideo debet mulier velamen habere.* Græcè ἐξουσίαν, id est, potestatem. quæ per illud velamen indicabat. *supra caput suum.*

Sed hîc restat scrupulus certè non prætereundus. Si enim (vt positum est) gloria viri mulier est, vir autem est gloria Dei: Cur mulier velare caput suum debet, vt sic viri in se potestatem ostentet, in se potestatem Christi? Si enim caput est mulieris vir,& ideo illa debet velare suũ caput: Cur vir non velabit caput suum, quò se sub potestate recognoscant cum Christus sit caput eius?

Respondetur ex ipso Apostolo, ipsam rei naturam hanc diuersitatem constituere. Quisque enim iuxta modum suum obseruat superiorem & honorat. Si ergo naturale esset viro nutrire comã, sicut est mulieri, pari modo glorificare deberet Christum suum caput, sicut mulier virum suum, videlicet velando proprium caput. At verò cum natura turpe sit viro velare caput: iccirco absque velamine coram Deo apparere debet vel orans, vel prophetans. Quòd autem viro turpe sit velare caput, proba-

probatur, quia turpe est illi naturaliter nutrire comam. Mulieri autem hoc nedum turpe, sed gloriæ illi est, & magno decori.

Subrepit & alia quæstio. Nam videtur vir adeptus potestatem in mulierem propter peccatum, & non natura. Sic enim habetur in sententia Domini: Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Respōdetur: Alius dominatus nunc est qui in pœnam ei datus est, quàm qui fuisset prior. Honorabilis enim ille tunc fuisset: nūc verò mulier quodam modo ancilla est. Sic etiam post peccatum, dominus est homo bestiarum, qui tamen antea alio dominatu fuisset eorum dominus. *Et propter Angelos:* Quidam intelligūt sacerdotes. Ego verò ipsos Dei Angelos, qui assistunt oranti, & instruunt, & perferunt orationes ante Deum, qui intelligunt has (vt ita dixerim) indecentias. Sed animalis homo hæc non percipit, neque credit.

Veruntamen neq; vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Remouet illud Apostolus, quod aliqui fortè potuissent ex hac eius doctrina cogitare, videlicet, Cū gloria viri sit mulier, & viri Christus, non pertinere ipsam mulierem ad Christum. Sed Absit. Etenim vt in Domino inuenitur vir nō sine muliere (quia non erat bonum virum esse solū) ita & mulier non sine viro. *Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem.* Mulier ab initio de viro fuit, & semper postmodo de viro: quia ex viri semine omnis mulier producta est. Et tamen vir ipse per mulierem, videlicet in posteritate: quia præter primū, nullus postea extitit vir, qui ex muliere non venerit. Mihi tamen lōgè magis placet, ita intelligi. Sic ut in primo Adam accidit, vt carnalis mulieris natiuitas fuerit per virū: ita in secundo Adam, carnalis eius natiuitas esset per mulierem. Quod ad mulierum gloriam plurimum facit, vt mereretur & iste sexus inueniri in Domino. *Omnia autem ex Deo,* Vir scilicet & mulier: ideo debent in illum tēdere, & decenti ordine adduci in Christo ad illum.

Vos ipsi iudicate. More suo admonet, vt consulant vel ipsam naturam in vnoquoque docentem. Græcè melius, In vobis ipsis iudicate, & sicut ipsa natura vos docet, *Decet mulierem non velatam orare Deum?* Nam hoc esset in superbia orare, & non profiteri ordinem Dei in se: cum se sub viro esse in ea actione minime profiteretur, sed quasi nulli subiectam. *Nec ipsa natura docet vos, Quòd vir quidem si comam nutriat,* vel si comatus fuerit: quod tunc est, quando comam nutrit, ignominia est illi & dedecus. *Mulier autem si comam nutriat:* aut, si sit comata, *gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.* Quo certè signo superior habetur doctrina, ne quisquam orās mutet quod à Deo institutum est, & insitum illi natura: sed suam eo modo profiteatur subiectionē, quo ipsa natura postulat. Vir quidem ostēdat se Christo subiectum, non deturpando caput suum: & iccirco non velando illud. Mulier autem similiter non deturpando caput suum, ac per hoc sicut natura postulat velando.

Et hæc notanda sunt in hæreticos, qui nihili faciunt cæremonias, sed fingunt se nobis neruū prædicare pietatis, quem ipsimet ignorāt. Nam perinde ac si desierint esse homines, & iam angeli Dei effecti, non curant hæc cōsilia, vtpote hærētes per Spiritū Deo, siue cum corpore, siue extra corpus, nesciunt. Illud tamen interim certum est, corpus eos deuouisse cōcubinæ, scilicet vt expeditius Deo absque cæremoniis seruire possint. Sed extra dignam in illos ironiam: Videant ergo si habēt oculos, quanti hæc faciat Apostolus, quæ tamen non nisi ad cæremonias attinent. Continent tamen seria, & omni obseruatione dignissima, quia & ab ipsis Angelis spectamur: & tanta vehementia hæc commendat Apostolus, vt etiam addat: *(In contemptores cæremoniarū.)*

Si quis autem videtur contētiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei, siue, ecclesiæ Dei, vt Græci codices habēt. Nota lector, & alliga verba hæc Apostoli cordi tuo, quò te ab infinitis importunarū quæstionum turbis tutò explices. Ecce in quo tandem argumento ipse residet contra contētiosos: certè non alio (quia nec aliud erat validius) q̄ in consuetudine ecclesiæ fundato. Quodq; est adhuc mirabilius, animaduertēdum, non ea solùm quæ obseruat ecclesia esse suscipienda, verùm etiam quę non obseruat, omnino esse fugienda. Et vocat hîc contentiosum (φιλόνεικος Græcè legitur) id est, amatorem & cupidum victoriæ. Tales sunt hæretici, qui gloriam suam pro fine statuunt suæ contentionis. Quo fit vt nihil à veritate moueantur, etiam si illam perspicuè nouerint: imò contra agnitam veritatem perpetuò contendunt sola ea ratione, qua apud ignaros vicisse videri possint. Nonne hæc B. Pauli sententia pro consuetudine eorū quæ obseruat & colit Ecclesia, satis esse deberet piis mētibus ad satisfactionem, & si scripturarum testimonia & sanctorum Patrum sententiæ non extarent. Quam multa sunt quæ perpetuo vsu vigent in ecclesia, potissimū circa sacramenta, delectum ciborum, cæremoniarum decorum, tam in vestimētis, quam vasis ad cultum diuinum idoneè persoluendum instituta? Hæc ab Apostolis instituta, à s. Pontificibus pro conditione temporum aucta, ab ipsis Catholicis religiosè seruata, qua possunt ratione defendi efficacius, quàm à consuetudine & perpetuo vsu ecclesiæ, quā regit Spiritus veritatis? Vim Apostolici argumenti sentiunt hęretici, qui nec de ea re disputare tandem voluit, sed conclusit dicēs: Nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei, vt scilicet non differentis solertia, sed præcipientis attendatur autoritas. Et hoc in contentiosos: quos gloriæ cupiditas cogit, vt victoriæ postponant veritatem. Ideo ij proprio vocabulo appellari debent contentiosi. *(Nota pro autoritate ecclesiæ.)*

Occurrit autem de superioribus nonnulla quæstio: Quoniam supponit B. Paulus mulierem nedum orātem, verùm etiam prophetantem, & hoc in ecclesia. Qui tamen inferius ait: Mulieres in ecclesiis taceāt. Quæstionis autem huius solutio seruabitur suo proprio loco paulò inferius.

Est verò & nata quæstio de barbis nostro tempore noua consuetudine gestari solitis. Ecquid sit decentius in clericis ac prælatis, vtrum gestare barbam, an verò radere. Quo casu si naturam primò consulimus, credo decētius esse vniuersaliter, viro gestare barbā: hoc enim virile signū est. Patet enī in viris barbā natura pullulare & crescere, non in fœminis. Si spectamus exēpla maiorum: haud dubium in primis de ipso Domino qui barbā gestauit. Idē creditur & de Apostolis. Nam vt Epiphanius testatur cōtra hæreses, hoc ipsi Apostoli inter *(Quæstio de rasura barbæ in clericis.)* *(Epiphani° li. 3. to. 2.)*

canones tradiderunt, ne raderemus barbam. Est in canone concilij Carthagin. Clerici neq; comã nutriant, neque barbam radãt, licet in libro Decretalium verbum illud, radant, rasum sit. Illud certum est, ecclesiam Orientalium & Græcorum & Afrorum, eam habuisse cõsuetudinem semper gestandi barbã. Sed pleriq; molestiæ gratia tonderi volunt.

Hoc autẽ pręcipio non laudans, quòd non in melius, sed in deterius conuenitis. Primùm quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Nam oportet hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare. Vnusquisque enim suam cœnam pręsumit ad manducandũ. Et alius quidẽ esurit: alius autẽ ebrius est. Nunquid domos non habetis ad mãducandum & bibendũ? Aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc nõ laudo. Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis: quoniã Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate: Hoc est corpus meũ quod pro vobis tradetur: Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens: Hic calix nouum testamẽtum est in meo sanguine. Hoc facite, quotiescũque biberitis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicẽ bibetis, mortem Domini annũtiabitis, donec veniat. Itaque quicunque manducauerit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autẽ seipsum homo: & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim mãducat & bibit indignè, iudiciũ sibi mãducat & bibit, non diiudicãs corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi & imbeciles, & dormiũt multi. Quòd si nosmetiipsos diiudicaremus, non vtiq; iudicaremur. Dũ iudicamur autẽ, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo dãnemur. Itaq; fratres mei, cùm cõuenitis ad mãducandum, inuicẽ expectate. Siquis esurit, domi mãducet, vt non in iudiciũ conueniatis. Cætera autẽ, cùm venero, disponam.

Hoc autem præcipio, &c. Hîc octaua pars de conuenientia ad sumẽdum Eucharistiam. At cum res esset grauissimi momẽti ac præiudicij, duo protestatur, quibus excitat legentiũ animos. Alterum se ea præcipere quæ deberẽt facere, & à quibus cauere. vnde ait, *Hoc autem præcipio.* Alterũ se nequaquam ea laudare, quę ea in re inordinatè obseruabant, cũ superius eos commẽdasset & laudasset. At non in hoc, vnde subdit: *Non laudans.* Quid autem sit hoc qđ non laudat, declarat. *Quod non in melius, sed in deterius conuenitis*, sensus est: Conuenire vos in vnum ad sumendã gratiam & panem cœli, non tendit in melius, nec prodest, sicut prodesse deberet. Conuẽtus enim ecclesiæ fit ad bonũ, vt per multos magis glorificetur Deus. Quod enim publicè fit & cõmuniter simul à multis, magis placet Deo, quàm si priuatim ac particulatim fieret. At vester conuentus magis nocet, & in deterius cedit. Causam autẽ huius rei cum ipso facto mox explicat.

Alij autem ita exponũt. Hoc autem præcipiens, videlicet de velamine (vt dictum est) Non laudo quòd non in melius, &c. vt per hoc velint esse præceptum ab Apostolo, licet παραγγέλλω, non solùm præcipere, sed etiam monere significet.

Primùm quidẽ conuenientibus vobis in ecclesiam audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Superius videtur omnino fuisse persuasus de scissuris, quæ erant inter eos concitatæ. Cur hîc ergo ait: *Et ex parte credo?* Nisi fortè, & si nosset esse scissuras, de quibus supradixerat: Ego sum Pauli, Ego Apollo, &c. nõ tamen poterat omninò credere tanta inter eos extare dissidia, vt vel in ipsis ecclesiis, & præcipuè in synaxi manifestarẽtur. Ideo vniuersam hanc eorum insolentiam hoc in loco complectitur, dum ait: *Conuenientibus ergo vobis in vnum, &c.* Et hoc ex parte credebat, sapienter id quidem. Plerunq; enim ij qui aliorum errata & peccata deferunt, ea exaggerare, & de suo aliquid addere solent, maliuolentia quidem non pauci: immodico etiam fortè zelo aliqui. Cur autem fuerit ad credendum adductus, ad Dei prouidentiam aspiciens, declarat.

Nam oportet hæreses esse. Græcè dicitur, in vobis. Ista autem necessitas, nõ est simpliciter & nudè intelligenda, sed supponenda est ex diuina permissione. Posita enim eorũ inclinatione, & deliberata voluntate, Deique obsistere nolẽtis permissione, iam huius effectus absoluta necessitas cõsequitur. Neque propterea qui iniquè agunt, quique tranquillum ecclesiæ statum labefactare non metuũt, excusantur: quia & sponte faciunt, & antea in eorum erat potestate positum, ne facerẽt. Nec est incusandus Deus qui permittit, cum illius non sit rerum ordinem & naturas violare. Et quodcunque ipse malum euenire sinit, ob aliquod bonum permittit quàm sapientissimè & clementisimè. Omnes enim (teste B. Augustino) inimici ecclesiæ, quocunq; excœcentur errore, vel malitia deprauẽtur, si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam. Si tantummodo male sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam. Vt autem etiam inimici diligantur, exercent eius charitatem, siue cum eis suadibili doctrina, siue terribili agatur disciplina. Multa quippe ad fidẽ catholicam pertinẽtia, dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, vt aduersus eos defendi possint, & considerantur diligentius, & intelliguntur clarius, & instantius prædicantur: & ab aduersario mota quæstio, discẽdi existit occasio. Quapropter multi vt veritatem Dei videant & gaudeant, per

hæreticos de somno excitantur. Vtendum ergo sapienter istius diuinæ prouidentiæ beneficio, non vt hæreticorum probentur errores, sed vt catholicam disciplinam aduersus illorum insidias asserentes, vigilantiores & cautiores simus, licet eos ad salutem reuocare nõ possimus. Multi enim qui optimè possunt scripturas dignoscere & pertractare, latebant in populo Dei, nec asserebant solutionem quæstionum, cum calumniator nullus obstaret. Ideo diuina prouidentia multos diuersi erroris hæreticos esse permittit, vt cum nobis insultant, & vel quæ ignoramus interrogant, excutiamus pigritiam, & diuinas scripturas nosse cupiamus. Et hæc diuinæ prouidentiæ tribuenda est dispositio: non quia ipsa peccatores facit, sed quia ita ordinat cum peccauerint. Vnde rectè subdit rationem Apostolus, aiens:

Vt & qui probati sunt manifesti fiant in vobis. In hæresibus enim qui probi sunt & à Deo probati, manifestantur cum se opponunt hæreticis, & semper præualent. Caietanus non intelligit hunc locum de hæresibus, vt sumitur à Theologis: quoniã non oportebat apud eos (inquit) esse tales hæreses. At hoc est cõtra communem aliorum expositionem, & sensum: imo contra ipsum Apostolum manifestè, vt apparebit inferius, cum essent inter eos, qui & resurrectionem mortuorum negarent. Et ridiculum est, quòd moueatur ex verbo Græco, cum, hæresis, significet propriè sectam: quasi verò hæreticorum non sint sectæ, & hæretici non sint (vt ita dicam) sectarij. Quem igitur significauit, quando dixit: Hæreticum hominem post primam & secundam correctionem deuita. Certè ex vocis proprietate, hæresis significat electionem, quà quis alicui opinioni hæret: quæ vox frequenter, & vsitato apud Catholicos loquendi more, fermè semper in malam partem sumitur. Et hoc in loco ita sumi debet, cum addat, *Vt qui probati sunt manifesti fiant,* contra ipsos scilicet hæreticos insurgendo. Et hoc est magnum bonum, quod prouidentia Dei nobis ab hæresibus procurat. Supposita enim hæreticorum malignitate, per quos sua venena propinat satan, & suã instruit aciem: Deus ex opposito viros ecclesiasticos & Catholicos pręparat, qui eos prodant, & ostentent, & ipsorum pernitiosam doctrinam gloriosè producant, & ostentui ponant. Melius est enim manifestari hæreticos quàm latere: quoniam magis dum latent, officiunt. Sed hæc omnia in hac nostra ætate mirificè licet agnoscere.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare, videlicet sectas habendo, ac ibi fouendo, contra Dominicæ cœnæ rationem, quæ præcipuè vnitatem exigit cordium in Christo. Declarat autem istas illorum diuisiones, quas credibile est venisse propter hęreses. *Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandũ,* id est, quilibet sine altero pręoccupans vult manducare, non idem sentiẽtes. Et quoniam etiam ditiores afferebant lautiores atque abundãtiores pro seipsis epulas, ideo ait. *Et alius quidem esurit: alius autem ebrius est.* Hinc accipitur, qui olim communicabãt, volentes cœnam Dominicam repræsentare ex illa deuotione, verè cœnabant & non sum ebant Eucharistiam ieiuni. Hinc efferuntur hæretici, & vituperãt traditiones ecclesiasticas quasi nouas, postquam nostro tempore minimè ita fiat. Quasi verò Apostolus laudet illum morem, quem acerrimè reprehendit, vt ex quo multa inconuenientia sequerentur. Vtinam æqui arbitri iudicent quid sit melius. Vtrũ miscere cœnam cum cœna: & prius corpori quàm animæ satisfacere: An verò prius sumere cibum animæ & salutis, & auferre istas occasiones ad confusionem & præsumptionem aptas. Nec enim omnium quæ fecit Dominus etiam nobis in exemplum exhibuit. Alioquin etiam circũcidi deberemus, & quadraginta dies absq; vllo penitus cibo trãsigere, & mortuos suscitare, & infinita miracula edere. Cœnã ergo illam fecit Dominus, vt impleret quæ legis erãt, & nunc antiquata sunt. Error igitur esset & peccatum, si nos vellemus simili modo ante sacrificium, & esum veri Agni cœlestis, agnum veterem carnis manducare, aut quicquam illius loco. Quin ea consuetudo parũ admodum durauit, & vt ex verbis B. Augustini colligere perspicuè licet, ab ipsismet Apostolis fuit emendata, cuius tempore nulla penitus ecclesia communicabat nõ ieiuna, sed eius verba audiamus, qui postquam liquido in euangelio patêre ait, Discipulos corpus & sanguinem Domini non accepisse ieiunos, subiũxit directo contra nouos istos sapientes. Nunquid tamen propterea (inquit) calũniandum est vniuersæ ecclesiæ, quod à ieiunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spirituisancto, vt in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius Dominicum corpus intraret, quàm cæteri cibi. Nam ideo per vniuersum orbem mos iste seruatur. Neque enim quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cœnati fratres ad illud sacramentum accipiendum accedere debent: aut sicut faciebant, quos Apostolus arguit, & emẽdat, mensis suis ista miscere. Nanque Saluator quo vehementius commendaret mysterij illius altitudinem, vltimum voluit hoc infigere cordibus & memorię Discipulorum, à quibus ad passionem digressurus erat. Et id eo nõ præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos ecclesias dispositurus erat, seruaret hunc locum. hæc ille. Ecce ipsemet Apostolus incipit illum morem reprehendere, aiens:

B. Aug. ad Ianu. lib. 1.

Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? scilicet, vt ibi possitis carnalibus epulis expleri? *Aut ecclesiam Dei contemnitis?* Ecclesia contemnitur, quando vnitas non diligitur: & cum alius alij sese præfert, & quasi se eo facto ab aliis segregat. *Et confunditis eos qui non habent?* Cõfunduntur enim ista comparatione obiecta. Nam pauper iuxta diuitem positus confunditur, id est, pudore magno ob penuriam afficitur.

Quid dicam vobis? Laudabo vos? &c. ac si dicat. Quãquam laudem vos in multis, in hoc tamen laudare non possum. *Ego enim accepi à Domino, &c.* ac si dixerit, Nõ fictum est hoc à me, sed Dominus mihi hoc reuelauit. *Quoniã Dominus Iesus in qua nocte,* vocat noctem, tẽpus illud quando Dominus egit mysterium: quoniam erat vespera, & dies inclinabat in noctem, *tradebatur:* quia tũc valdè meditatus est exequutioni mandãdam eius proditionem Iudas: & ab eo tunc re ipsa apostatauit. *Accepit panem,* scilicet cõmunem panem, & azymum, cum iam dies essent azymorum, contra Græcorum opinionem.

Antiquus mos conueniendi ad Eucharistiam.

Et gratias agens, id est, cum egisset gratias. Ita enim Græci sermonis vis exprimitur. Et ideo si nolimus proteruire, iam Dominus sacrificarat: hoc enim fuit gratias agere. Istud dico propter hæreticos, qui negant Christum sacrificasse in cœna, vt ex hoc periclitetur quod scriptum est: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. *Fregit, & dixit: Accipite & manducate.* Erat ergo iam consecratus panis, & de eo dixit: Accipite & comedite, & non de pane communi, qui iam vlterius non erat: & spiritualem acceptionē & comestionē potius (quæ fide fiebat) illis verbis significabat, quàm sensibilem. Neque est credibile quouis modo voluisse mutuò eos manibus suis cibum illum sanctū accipere, & sibi tradere illas species, sed propriis manibus ipsemet Iesus cōmunicauit eos: licet quidam aliter putent quàm ineptissimè.

Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur. Ita enim habetur in Græcis: & hac forma etiam nūc, id est, his verbis: Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, Græci vtuntur, & congruè quidem. Eleganter enim significatur, quòd assiduè sui corporis fractio est in ecclesia, sicut expositum est, scilicet in sacramēto. Imò tunc re ipsa, nempe in illa die cœnæ incœpit, cum desuper permissa est aduersariis omnis potestas in dominum sæuiendi. *Nota hæc.*

B. Lucas ait: Quod pro vobis datur, similiter in præsenti. Et de sanguine dixerunt B. Matthæus & Marcus similiter in præsenti. Qui pro vobis effunditur, vt hoc semp fieri in ecclesia intelligeremus commemorando, vnde & effectus eius continuus est. Erat ergo iam corpus Christi, quando dixit illa verba: Hoc est corpus meum. Et hoc posito & recepto, cessant infinitæ quæstionum ambages, & pleraque absurda.

Hoc facite in meam commemorationem. Hìc dedit eis potestatem conficiendi sacrificium, cum iussit hoc eos facere: & pręceptum est vt faciant, id est, vt sacrificent, idque faciāt in sui commemorationem, in commemorationem inquam suæ mortis, nimirum immensi sui erga nos amoris, quem ostendit in illa morte, ad quam pro nobis se obtulit: quæ res hoc mysterio commemoratur, vt eius sacrificij fructus in hoc nouo sacrificio capiatur. Quare grauiter (vt ad Rom. iam monuimus) peccant, & contra Domini pręceptum, sacerdotes & episcopi qui non celebrant, aut ferè nunquam celebrant, vt frustra tātum ministerium & potestatem acceperint. Quòd verò omnes qui sacris intersunt, teneantur sacramentum accipere (vt aiunt hæretici) nimium est. Nam & ecclesiæ Dei hunc morem iam à sæculis non habent: nec est præceptum Christi de hoc vllum expressum. Quod enim dixit: Manducate ex hoc omnes: &, bibite ex hoc omnes, etsi dici potest quòd ad Apostolos directus fuit hic sermo: attamen volumus etiam ad omnes pertinere, vt omnes teneantur aliquando manducare, & bibere sacramentaliter, & nōn quoties assistunt sacris. Vel si etiam fateamur, quoties asśistunt sacris omnes teneri ad manducandum ac bibendum, intelligendum est de manducatione & potu spirituali, non sacramentali. Etenim quilibet tenetur quùm asśistit, & celebrari videt hoc sacrificiū, & edi à sacerdote, fide ac desiderio, & auiditate accipere, & se membrum Christi profiteri. Quod est manducare & bibere spiritualiter. Idque satis est, donec loco, & tempore ab ecclesia pręstituto, etiam sacramentaliter manducet. *Notent sacerdotes qui nunquam, aut ferè nunquam, sacrificant.*

Similiter & calicem, videlicet accepit, *postquam cœnauit*, cœnam, scilicet, agni veteris, *dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine.* Calix est nouum testamētum: quia complectitur sanguinem, in quo est nouum testamentum. Vt qui crediderit & potauerit ex eo, filius Dei intelligatur, & hæres institutus in Christo. *Hoc facite quotiescunque biberitis in meam commemorationem.* Et quæ sit commemoratio declarat. *Quotiescūque enim manducabitis panem hunc*, Panem hunc dixit, vt significaret cœlestē panem vnum esse, de quo omnes participamus. *Et calicem bibetis*, id est, sanguinem qui continetur in calice. Non enim bibitur calix, sed quod est in calice bibitur: *mortem Domini annunciabitis*, illud scilicet maximum beneficium, quùm dedit semetipsum in mortem pro nobis: *donec veniat*, id est, donec in aperto se nobis ostendat in potestate ac maiestate, vt fruamur perfecto gaudio.

Itaque quicunque manducauerit panem hunc, & biberit calicē Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Hoc videlicet modo reus: quia nō acceptat pro se mortem, quam Dominus passus est pro illo: quo fit vt sit ei mortuus gratis. Et hoc est occidisse illum: vt rei constituantur eius mortis, quibus gratis mortuus inuenitur. Oēs enim occidimus eum, sed nō omnes rei sumus mortis: sed ij soli qui eius mortem non accipiunt in salutem, sed contēnunt. Hi, inquā, sunt rei corporis & sanguinis Iesu: quia mortuum frustra, & illum frustra fudisse sanguinē suum volunt: quem ipsi satis effuderunt, cum pro illis effusus fuerit. Iure igitur qui sic contēnit Christi mortem, eius mortis fit reus. Cōtemnit autem ille qui indignè sumit. Ideo ait:

Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Hinc accepit Caietanus, quòd non tenetur quis confiteri peccata sua ante Eucharistiæ susceptionē, etiam conscius sibi de peccato mortali. Satis est enim, inquit, probare seipsum, quod exigit Apostolus. Probat autem seipsum satis, quem peccati pœnitet, & cōteritur. Hoc dogma tāquam nouum, atq; admodum perniciosum multi meritò reiecerunt. Ego verò hac de re in Annotationibus ad hominem latius scripsi. Nunc ad rem, illud solū commemoro, id commēti vel ex hoc isto loco reprobari: Quoniam tunc verè probat seipsum homo, quando ea facit, ex quibus probatus redditur. Nemo autem in mortali peccato existēs potest iudicare seipsum, & esse mediator inter se & Deum: quæ res pertinet ad probationē. Et verè male contritus ostenditur, qui cum potest habere Dei iudicium per sacerdotem, suo seipsum iudicio probat, si hoc tamen sit probare. Nam quemadmodum si cui diceretur, vt omnia ea faceret quæ ad probandum aurum requirerentur, non satis ei esset si solo probaret aspectu, aut tactu, aut pondere, sed opus insuper esset incude & igne, & si quis alius probādi modus vel per se, vel per alium exigeretur: Ita in re proposita, vt sit quis probatus, requiritur & confesśio, & sacramentalis absolutio. *Caietanus.* *Quo pacto quis probat seipsum.* *Quinam indignè Eucharistiā sacramētaliter sumant.*

Et vana est illa distinctio, qua aiunt posse quidem hominem sumere dignè, & similit er indignè: & tertiò, nec dignè nec indignè. Et huiusmodi esse

illum qui se per seipsum sic probat suo iudicio? Nouitium est enim commẽtum hoc, inuenire scilicet medium in proposito inter dignum & indignum. Equidẽ dari medium non arbitror, sed eum dignum esse puto, quicunq; non sit indignus. Nec ab Apostolo expectare fas est, vt velit ad rem vanam inuitare hominem: ita vt legitimè probatus, & iuxta ipsius præceptum accedens, possit non recipere gratiam. Dominus enim dixit: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Modo B. Paulus exigit, vt probet se homo. Potest ergo probare ne indignè accipiat, ac propterea dignè.

Ioan. 6.

Sed extiterunt aliqui, quibus dum videretur posse hominẽ (si hic locus ad eum sensum intelligeretur) de sua præsenti gratia certiorem fieri, hunc sensum admittere recusarũt. Si enim potest quis probare seipsum, ita vt inueniat se dignum: poterit ergo scire in se Christum inhabitare per gratiã: quod tamen vt absurdum reiiciunt. Quasi verò id Apostolus non alibi prędicet, & ipse Dominus. Sed de hac re aliâs scripsi. Volo tamen vt lector nouerit, Caietanũ in eadem pagina hîc sibiipsi aduersantẽ, qui ad illa verba. Itaque quicunque manducauerit panem hunc, &c. in hunc modũ scripsit. Declarat aliam particulam verborum Domini, scilicet, manducate, & bibite. Declarat autem distinguendo duplicem manducandi & bibendi modum, videlicet dignè, vel indignè. Et hinc sumũt Theologi distinctionem illam de manducatione, seu bibitione sacramẽtali, vel spirituali. Et verè hinc habetur quòd aliqui manducant, & bibunt sacramentaliter tantùm, quos Paulus appellat manducare vel bibere indignè. Aliqui verò sumunt sacramẽtaliter & spiritualiter, qui hîc appellantur manducantes, seu bibentes dignè. Hæc ille. aduersus quem hoc inde dilemma colligitur. Quilibet qui sumit Eucharistiã, Aut sacramentaliter tantùm manducat: Aut etiam spiritualiter. Quæro igitur de isto qui nõ indignè. Si dicis. Sacramentaliter tantùm manducat: ergo indignè (vt ipsemet cõfiteris) quod est tamen contra positum. Aut etiam spiritualiter: ergo dignè, quod infringit tuammet doctrinam, quam paulò post tradis Caietane. Et reuera sic accidit iis qui per anfractus discurrentes, à recta decadunt.

In Caietanum.

Qui enim manducat & bibit indignè, iudiciũ sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus Domini. Quidnã est iudicium sibi manducare ac bibere, nisi damnationem æternam? Et hoc quamobrẽ, nisi quia qui ita manducat & bibit, non diiudicat corpus Domini? Et quid est non diiudicare corpus Domini, nisi nescire quid sit illud corpus, quod sumitur in sacramento, & quid significet? Significat autem vnionem per fidem & charitatem in illum, quam in illo mysterio protestamur. Quæ res cũ deprehendatur non esse in sumẽte, quid aliud est quàm mentiri Deo, & rem Dei, omni tamen veneratione dignam, contemnere?

Ideo inter vos multi infirmi, non acquirentes scientiam. *Et imbecilles*, non potentes resistere tentationibus: *Et dormiunt multi*, somno negligentiæ. Aut (quod peius est) somno mortali culpæ soporiferę. Quod est valdè notandum: quoniam accedentes, & tractantes hoc sacramẽtum indignè, tales fiunt. Sed econuerso accidit his qui dignè.

Vtinam hodie non hæc nimis vera essent. Non me latet hunc locum exponi ab aliis de infirmitatibus corporis, & de somno mortis: quibus non obsto. Nunc saltem spiritualiter verissimum est quod dico, & vehementer dolendum.

Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non vtiq; iudicarẽmur. Sed quis ad seipsum iudicandum idoneus? Est quoddam iudicium autoritatis, de quo mẽtionem superius fecit Apostolus. Qui me iudicat Dominus est, quod est solius Dei. Hic verò locus pertinet ad iudicium, quod discussionis vocant: quasi diceret, Si quis bene & diligenter conscientiam suã discuteret, & semetipsum verè accusando, iudicãdoque dignum morte confiteretur, & tamen imploraret misericordiam: hic certè nõ iudicaretur. Mihi non displicet ita exponere Apostolum, vt loquatur de iudicio quod est per mutuam confessionem inuicem: nõ vt quisquam semetipsum iudicet, sed alter ab altero. Et hoc est nosmetipsos iudicare. Alioqui quo pacto (quæso) Deus dignatur ignoscere, quod in seipso homo dedignatur agnoscere? Peccata siue parua, siue magna, impunita esse non possunt: quia aut homine pœnitẽte, aut Deo iudicante plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si conuersio præcurrat humana. Amat enim Deus pœnitẽtibus parcere, & eos qui semetipsos iudicant, non iudicare. Quod si faceremus, non vtiq; iudicaremur. Effugeremus enim diuinum iudiciũ, iudicati iam prius per nosmetipsos: quod declarat etiam amplius. *Dum diiudicamur enim*, scilicet inuicem, *à Domino corripimur*, cuius vicem tenet in ecclesia sacerdos, qui iudicat absoluẽs, atq; imponẽs satisfactionis pœnam: *Ne cum hoc mundo damnemur*. Mundum vocat mundanos homines, id est, mundi amantes, quos manet extremum iudicium, cui reseruantur. Sancti autem & probi viri hîc in mundo ferunt iudicium Domini. Et sic incipit (vt testatur Apostolorum Princeps) à domo Dei iudicium.

Itáque fratres mei cum cõuenitis ad manducandũ, &c. vt non in iudiciũ conueniatis, videlicet, manducantes indignè fracto inter vos charitatis vinculo.

Cætera autem cum venero disponam. Quænam sint hæc cætera, non aperit. Et hoc contra recentiores nostræ ætatis sapientes, qui volunt omnia quæ fecerunt Apostoli esse mãdata literis, & non potius multa absq; scripto, & quasi per manus nobis tradita, quæ etiam necesse est custodiri, & obseruari ab ecclesia, quùm longissima consuetudine firmata sunt.

CAP. XII.

De spiritualibus autem, nolo vos ignorare fratres. Scitis autem quoniam cum Gẽtes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini, euntes. Ideo notũ vobis facio, quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Diuisiones verò gratiarum sunt: idem autem Spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt: idem autem Dominus. Et diuisiones operationum sunt: idem

verò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alij sermo scientiæ, secundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu: alij gratia sanitatũ in vno Spiritu: alij operatio virtutum: alij prophetia: alij discretio spirituum: alij genera linguarum: alij interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis prout vult.

De *spiritualibus, &c.* Hîc nona pars, vbi loquitur quatenus vtendum sit spiritualibus donis, quæ tunc maxime apparebãt, vt linguis loqui, prophetare, & huiusmodi: quoniam circa hæc etiam plurimum errabant, sicut peruium est errare imperitis, & qui non sunt rectè ab iis instructi, qui Spiritus canones tenent, & qui non ad prudentiam carnalium hominum ducuntur. Ait ergo:

Nolo vos ignorare fratres, id est, non permittã hanc in vobis ignorantiam, vnde error pernitiosus contra vnitatem ecclesiæ manat, quæ cum maxima diligentia sarta tecta seruari debet. *Scitis autem, quoniam cum Gentes essetis, &c.* Latini codices non habent perfectam constructionem, sicut habet Græca lectio in hunc modũ. Scitis, quòd Gentes eratis ad simulachra muta, vt ducebamini, abducti. Non ab re verò primo loco eorum statum & viam commemorat, cum essent Gentes, quæ ibant ad simulachra muta non suo proprio spiritu impulsi, sed vt ducebãtur, videlicet, à sacerdotibus & maioribus, & ab impulsu diaboli interiore. Voluit autẽ significare, Quemadmodum olim erat eis spiritus malus in malum impellens: ita nunc datũ esse eis nouum & bonum Spiritum Dei impellentem in bonum. Quod vt cognoscerent, & valerent iudicare, primò statuit fundamentum solidum, & ait:

Ideo notũ vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquẽs, dicit anathema Iesum. Anathema autem significat quid sepositum & segregatum, tanquã execrabile. Frequentius enim in malam partẽ: & in hanc significationem hoc in loco sumitur. *Et nemo potest dicere dominum Iesum:* sic habet Græca lectio, melius q̃ Latina, quæ dicit. *Nemo potest dicere, Dominus Iesus.* Potest enim vel diabolus ipse dicere materialiter hæc verba: & possunt à quolibet proferri, & nunc etiam à multis inimicis crucis Christi proferũtur, idque crebrò repetita. Sed reuera non est aliquid enunciare, sic dicendo. Dicere enim Dominus Iesus, cuiuslibet est linguam habentis: quia neque affirmatio est, neque negatio. Sed dicere Dominum Iesum, id est, dicere quòd Iesus est Dominus (quoniam hoc verum est, nec sciri valet, nisi reuelatione) ideo non potest contingere, *nisi in Spiritusancto.*

Dicere, quid propriè significet. Et aduerte quod hîc, dicere, intelligitur, nõ cum quis solo verbo externo profert, sed interno, dum mente approbat quod dicit, tãquam verum. Nam hoc est propriè dicere, vt quidam Iurisconsultus eleganter docet. Non enim verè quis censetur illud dicere, quod mente prius non cogitauerit, & vt verum approbauerit. Naturaliter nanque interpres cordis est lingua. Ecce Spiritussanctus non potest male testari de Domino, quod sit Anathema, quippe qui est Spiritus veritatis: Et (quod maius est) nullus spiritus potest impellere ad hanc confessionẽ, quòd Dominus est Iesus, nisi Spiritussanctus, vt intelligas humanam intelligentiam, aut sapientiam ad hoc non se extendere.

Verùm occurrit hîc dubium, cum Diaboli confiteantur illum Dominum, vt nemo debet dubitare. Nunquid ergo in Spiritusancto etiam illi? Potest hoc quidem concedi: quoniam omnis veritas à quocunque dicatur, à Spiritusancto est. Et nihilosecius dici potest, quòd dicere Dominum Iesum etiam probando sic esse, dupliciter potest contingere. Vno modo sola probatione intellectus: quod faciunt dæmones. Altero verò modo etiam voluntate probante, id est, cum reuerentia & summissione: hoc autem ipsi facere non possunt. Et hoc tamen est planè & perfectè dicere Iesum Dominum. Et sic intelligi oportet (ni vehementer fallor) hoc in loco.

Diuisiones autem gratiarum sunt, sed idem Spiritus qui donat. Hanc doctrinam inducit Apostolus volens occasiones schismatum, & sectarum radices euellere, vt quilibet cõtentus sit dono & sorte sua. Ideo ait: *Diuisiones gratiarum,* siue donorum *sunt,* ac si dixerit, non omnia data sunt omnibus. Vnus enim solus fuit, cui non est datus Spiritus ad mensuram. Et vnus Spiritus inuenitur largitor gratiarum. Si enim diuersi essent donatores, posset iusta esse causa sectarum, vt quisque pro suo autore doni æmularetur. *Et diuisiones ministeriorum sunt.* Verè plura sunt ministeria in ecclesia, vt ministerium verbi, prædicationis, & variæ dispensationis sacramentorum. Et tamen idem est Dominus, cuius imperio hæc ministrantur. *Et diuisiones operationum sunt.* Vox Græca significat efficaciam quandam in operatione, quam Deus concedit nonnullis, qui incumbũt spiritualibus exercitiis, *Idem verò Deus.* Vide hîc quomodo quem appellauit Spiritum, eundem & Dominum vocat & Deum, *qui operatur omnia in omnibus,* non in singulis omnia, sed in omnibus: quia totum corpus ecclesiæ habet omnia: Membra autem pro suo captu atque officio. *Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem.* Sunt spiritualia dona, quę peculiariter serui & ancillæ Dei habent, vt sibi habeant, non vt manifestent, qui in corde dicunt: Secretum meum mihi. Et sunt alia quæ Deus vult etiam manifestari ad vtilitatem ecclesiæ: propter quod dixit:

Ioan. 8.

Vnicuique datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem. Et hoc exemplis ostendens, subdit: *Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, &c.* Differt à sapiẽtia, scientia: quia sapiẽtia versatur in notitia causarum, & diuinorum. Sciẽtia verò est eorum quæ educuntur ex illis. *Alteri fides in eodem Spiritu.* Non loquitur de fide, quæ est omnibus cõmunis, quæ habet obiectum quodcunque reuelatum est in ecclesia, sed loquitur de fide quadam practica, qualis fuit illa Petri, quãdo succinxit se, & ambulauit supra mare: quæ quidem fides est præcipuè sanctorum, & propter huiusmodi fiunt miracula.

Matth. 14.

Alij gratia sanitatum, siue dona sanationum: perius est sensus. *Alij operatio virtutum,* aut potius efficaces operationes potentiarum. *Alij discretiones*

spirituum. Hoc magnum est donum, quo inspirationes cœlestes ab infernis dignoscuntur. *Alij verò interpretatio sermonum*. Græcè linguarum, vt distinguatur donum loquendi à dono interpretandi. Loquebãtur enim etiam non intelligentes quæ loquerentur: & illud Angelorum ministerio fiebat. Nam & possessi à dæmonibus sæpè ita faciũt.

Hæc autem omnia operatur vnus & idem Spiritus, diuidens singulis prout vult. Ne putares Spiritum sanctum alligari meritis nostris ad hanc donorum & gratiarum distributionem, dixit, *Diuidens singulis*. Græcè priuatî aut particulariter, vnicuique prout vult: vt nulla alia exquirenda sit ratio, nisi benigna eius voluntas, cur illi donet illud, & non alij: quia ipse Dominus est. Satis esse nobis debet, quòd neminem (nisi qui nolit) excludit ab aliquo dono Deus ad salutem idoneo. Vnde in parabola: An non licet mihi quod volo facere? scilicet de meo. An oculus tuus est nequam, quia ego bonus sum? Quòd ergo non tibi, sed alij hoc donet: illius voluntas pro ratione est. Quòd verò non omnibus omnia? Ecce rationem efficacem affert à similitudine corporis humani, in quo inæqualitas pulchritudinem parit admirabilem.

Matth. 20.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa: omnia autem membra corporis, cùm sint multa, vnũ tamen corpus sunt: ita & Christus. Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno Spiritu potati sumus. Nam & corpus nõ est vnum mẽbrum sed multa. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Et si dixerit auris: Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nũc autem posuit Deus membra vnumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quòd si essent omnia vnum mẽbrum, vbi corpus? Nunc autẽ multa quidem membra, vnum autem corpus. Non potest autem dicere oculus manui: Opera tua non indigeo. Aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarij. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt. Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, iis honorem abundãtiorem circũdamus. Et quæ inhonesta sunt nostra, abũdantiorem honestatem habent. Honesta autẽ nostra nullius egent: sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abũdantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore: sed in idipsum pro inuicem solicita sint membra. Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia mẽbra. Siue gloriatur vnum mẽbrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & mẽbra de membro.

Sicut enim corpus vnum, &c. Hoc magis consideratione, quàm explanatione dignum est. Si enim consideraretur, non erraretur in multis: nec esset in ecclesia confusio, neque tanta facilitate nascerẽtur schismata. *Omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum tamen corpus sunt: ita & Christus*. id est, ita est Christus mysticus, scilicet vnum corpus, & multa membra. Quo in loco notandum diligenter, Si vniuersa ecclesia consideretur seorsum à Christo, & eius respectu, corpus eius dicitur, sicut corpus dicitur respectu capitis. Si autem cum ipso Christo capite cõsideratur ecclesia, illud totum corpus cum Christo, etiam dicitur Christus: quia Christus nobiliorem partem totius corporis tenet. Totum enim à nobiliore parte denominatur. Nam & qui Paulum dicit, omnes eius partes, ex quibus conficitur, dicit: quarum tamen nulla est Paulus. Ita est Christus mysticus, qui cõstat ex capite, qui est ipsemet Christus Dei Filius & virginis, & ex ipsius membris, qui sumus nos. At ne videretur aliquid fictum & nouum, declarat quo pacto hæc vnio fiat membrorum cum capite, & ait:

Nota de corpore Christi mystico & mẽbris eius.

Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus. Sicut enim vnum corpus vno spiritu vnum est, & viuit (quia spiritus vitæ colligat inuicem cuncta membra) ita & Christus hoc mysticum corpus per vnum spiritum conflatur, quod vnitur & viuit. Et hoc quia fit in baptismo, ideo sequitur: Baptizati sumus in vnum corpus, cum vnus sit Spiritus. Sic enim intramus omnes in Christũ, & nascimur. *Siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue liberi*. Ponit hæc duo diuersa genera, in quibus maxime discrepãtia videbatur, ne possent coire in vnum. Primùm propter legem Moseos, quæ diuidit Iudæos à Gentibus. Secundum propter legem mũdi, quæ separat à seruis liberos. Sed Christi lex quæ est charitas, coniungit omnia: & omnibus legibus superior existens, debet præhonorari. *Et omnes in vno Spiritu potati sumus*, id est, eandem doctrinam imbibimus, quæ est cibus & potus animæ.

Ex hoc loco graui exoritur quæstio. Videtur enim Apostolus nõ admittere inter Christi membra, nisi eos solos qui nati sunt per baptismum, accipientes ibi Spiritum regenerationis, si modo eodem Spiritu potentur. Qui igitur mortali delicto tenentur, non sunt membra Christi, nec pertinent ad corpus eius. Si autem non sunt membra Christi, non pertinent ergo ad illos hæc dona Spiritus, vt videtur sentire, imo & docere Apostolus, vt etiam Caietanus notat. Quòd si ita est: Pastor ergo malus, non erit pastor. Et ita dona alia, quę gratis data vocantur, non autem gratum facientia, nõ poterunt conuenire cum peccato: quod est contra theologiam scholasticorum, imo & sanctorũ Patrum.

Nos igitur hoc in loco breuitati (more nostro) studentes, Dicimus quencumque natum ex Spiritu, siue re ipsa baptizatus sit, siue ex voto baptisini quouis modo renatus ex Spiritu, membrum esse

Christi: quia per Spiritũ vnitus est illi. Si verò ad baptismum fictè accedat non habens fidem, tunc non potest dici Christi membrum propriè: quia spiritus fidei quo viuitur, non est in illo: solũmodo obtinet characterem. Non tamen propterea credibile est pertinere ad corpus Christi tãquam membrum, ita vt illi donet Deus aliquod spirituale bonum ad vtilitatem ecclesiæ. Si autem iam incorporatus Christo per fidem & Spiritum Dei, delinquat, & mortali peccato contaminetur, nondum tamen desinit esse Christi membrum, licet spiritus charitatis non sit in eo. Nec est incongruum si habeat ministerium aliquod in ecclesia, quamdiu fidem non negauerit: nec est incapax aliquorũ spiritualium donorum, etsi interim ipse non sit particeps potus spiritualis. Qui si omnino fidem amittat, non arbitror posse illum dici membrũ Christi, & consequenter nec censeri prælatus verè potest, nec pastor.

Sine fide nõ est vllus membrum Christi.

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. De corpore organico loquitur, quod propter diuersa, quorum indiget, officia, habet etiam membra plura & diuersa, quibus vtitur vt prospiciat sibi, & vnum membrum indiget alio. *Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, &c.* Solatur minores & infirmos, ne velint se extra corpus Christi ob id existimare, quòd eis non sit datum aliquid nobilioris muneris. *Si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, &c.* Per aurem auditores, per oculum doctores intellige. *Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus?* Cum sint hæc necessaria.

Nunc autem posuit Deus membra, &c. Ait, *Nunc autem,* id est, in tempore nouæ gratiæ: aut est tropus loquendi. Nunc autem, pro eo ac si dixerit, Hoc iam constituto, necessaria esse varia membra propter varios actus necessarios, non sit tibi quæstio, quare fecit hoc membrum aurem potius quàm oculum: quia hîc sola voluntas est pro ratione, alias nunquam quiesceres. Si enim & illud quod rogas, fecisset: eadem semper reuolueretur quæstio. Nec dicas, Melius esset omnia membra idem esse, & idem posse. Respondet enim: *Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi corpus?* videlicet, organicũ, quod ad rerum decorem, qui membrorum varietate resultat, desideratur. *Nunc autem,* videlicet, cõstituendum est iam hoc vt bonum. *Multa quidem membra, vnum autem corpus,* esse scilicet oportuit, vt sibi inuicem seruirent.

Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo. Mirabiliter loquitur Apostolus, & ad magnam persuasionem. Per oculum quidem, cõtemplatiuos: & per manum, actiuos describit, duo vitæ genera. Et per caput, Præsidentes: & per pedes, subditos & exequutores, duo alia genera. *Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora.* Vocat infirmiora minus actiua, quibus minus vtimur. & magis patiuntur recipiendo, vt venter & huiusmodi. Quidam Ethnicus apud Liuium comparauit ventri Patritios Romanos. *Et quæ putamus ignobiliora, &c.* quia ornatu illa putamus indigere, vt honorentur. *Et quæ inhonesta sunt nostri abundantiorem honestatem habent.* Quoniam operiuntur vt pudenda, & magna etiam diligentia: sed nunc turpissimè & inhonestissimè. Quæ enim occultauit natura vt turpia, homo infœlix arte ostentat ad impudicitiam, ita vt Pagani longè honestius vestiãt, quam nostri. Et nedum milites hac in parte peccant, & omnes promiscuè artifices, & ipsi pueri: sed (quod detestandum est) & qui ecclesiasticas dignitates vsurpant, & animarũ curam habent: quos non pudet vel caligis ita conscissis, ita minutis & tenuissimis vndique intextis partibus ad pudenda vti, vt vitiorum se illecebris, & cupiditatum lenociniis dedidisse iudicari possint. Sed me pudet horum meminisse: eos vtinam meretricitiam quasi disciplinam puderet profiteri. *Honesta autem nostra nullius egent,* Talia honoris ornamenta non requirunt: quin potius honorem natiuum, suamque dignitatem ingenuam amitterẽt. Satis enim ex se decora sunt. Et hæc ait, vt similiter fiat in corpore mystico optimè suis partibus cõstituto, ne vllum mẽbrum ab alio membro despiciatur.

Sed Deus temperauit corpus, ei cui de erat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore. Vide quo pacto euitetur schisma in corpore. Si membra inuicem se honorent: & quæ magis infirma sunt, etiam magis quodammodo honorentur, vt quæ sunt nobiliora, etiam pro illis solicitentur. Vnde ait, *Sed in idipsum,* id est, in vnum finem, in gloriam & honorem Dei in Christum, vt conseruetur vnio. *Pro se inuicem solicita sint membra,* ad conseruationem totius corporis, & singulorum membrorum. *Et si quid patitur vnum membrum, compatiũtur omnia membra, &c.* O sancta Charitas, quę id agit in corpore Christi mystico, quod videmus Deum in naturali corpore constituisse. In hoc enim cognoscimus, an verè bona membra simus, si miseremur compatientes de miseria fratrũ, si gaudeamus congaudentes de eorum bono, quasi nostro. Qui enim amat, nihil est in corpore quod nõ habeat. Tolle inuidiam, & tuum est quod habeo. Tollam & ego inuidiam, & meũ est quod habes. Liuor separat, charitas iungit. Nunquid sibi soli videt oculus? Et manui videt & pedi, & cęteris membris omnibus. Habemus Spiritum sanctum si amamus ecclesiam: quam amamus, si in eius compage & charitate consistimus: Ait ergo:

Attendãt hoc exemplaris in ... ctor.

Vos autem estis corpus Christi, & membra de mẽbro. Voluit hac exhortatione dicere, debere illos inter se sic statuere, quasi essent vnum corpus Christi, & multa membra: licet verè non essent totum corpus, & omnia membra, sed ex parte. Voluit enim instruere particulares ecclesias, quæ se debent habere ad modum vnius perfecti corporis, iuxta respectus ad inuicem. Si legatur, *& membra de membro,* intellige ex vno illo eximio membro, quod est ipse Christus, omnes nos alios, qui illi nomen dedimus, intelligi debere.

Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia: Primũ Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nũquid omnes Apostoli? nunquid omnes Prophetæ? nunquid omnes Doctores? nunquid omnes virtutes? nũquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes lin

guis loquuntur? nunquid omnes interpretantur? Aemulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorẽ viam vobis demonstro.

Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia, primùm Apostolos. Ideo ait, primùm Apostolos: quia ipsi fuerunt electi ad promulgandum euangelium, & plantandam fidem. *Deinde Prophetas,* quos puto esse interpretes scripturarum, & concionatores ecclesiasticos. *Tertiò Doctores,* qui in scholis docẽt. Vt agnoscamus lõgè nobilius esse prophetare, id est, ædificare populos interpretando scripturas, quam docere in scholis. Hoc quidam Magistri in quibusdam regionibus non obseruant, sed abundantiorem sibi honorem & gloriam obuenire putant, si doceant logicam, aut philosophiam, & totum ætatis cursum in huiusmodi disciplinarum inuolutis quæstionibus cõterant. *Deinde virtutes,* hi sunt qui faciunt signa & prodigia. *Exinde gratias curationũ:* quoniam curabant & sanabant infirmos. *Opitulationes.* Sunt & hæc dona, quibus cum quadam peculiari ostensione aliqui sunt prædìti, vt adiuuent & opitulentur cum magna promptitudine infirmis subuenientes multis modis. Sub inde *Gubernationes.* Hoc ad Præpositos videtur pertinere, qui præsunt aliis, & gubernant: tametsi Caietanus ad ministros trahat temporalium bonorum, & septẽ Diaconos primos ad hoc ordinatos fuisse existimet, vt non fuerint verè Diaconi ad altaris ministerium ordinati. Quod est cõtra sensum ecclesiæ, & traditiones maiorum. Licet nescio quid quod est apocryphum, quasi in sexta synodo tractatum, quidam accipiant, vt hoc inopinabile tueantur. *Genera linguarum.* Quibus loquebantur etiam ipsi Apostoli Dei, quæ fuerunt in prima euangelij prędicatione necessaria, ne ob sermonis imperitiã impediretur verbum Crucis. Hoc verò donum vltimo loco ponit, vt Corinthij illius auidi intelligerent non esse illud maximũ, quod tamen ipsi maximum putabant. Gloriabantur enim aliqui, delectati illa varietate linguarũ, quæ nescio quid plausibile, præsertim apud Græcos, habere videbatur. Sed absque charitate nihil proderat. In Gręcis desideratur quod adiectum est in latinis, *Interpretationes sermonum.* Quid autem sit interpretari, dicturus est paulò inferius.

Notãdum.

Nunquid omnes Apostoli? Nunquid omnes prophetæ? &c. Hîc manifestè concludit Apostolus ex dato exemplo congruentissimo, non omnia dona esse omnium. Neque (vt ait quidam) omnia possumus omnes. Et hoc totum diligenter considerare, ad sedandas dissensiones in ecclesia, & ad tollenda inter Christianos schismata plurimum cõfert. Nam si omnes haberent hæc omnia, iam non essent qui bus hæc officia seruirent. Ideo pulchrum & necessarium est vt habeant alij, quod non habent alij: & alij rursum alia. Quatenus vnusquisque quod ipse habet, cæteris non habentibus ministret, vt si longè arctius in corpore mystico charitatis vinculũ, dum vnumquodque membrum alterius membri necessariam sibi considerat amicitiam.

Aemulamini autem charismata meliora. Hîc decima pars sequitur, vbi exposita doctrina de dispositione Dei circa dona spiritualia, instruit quę dona quis, vt ea habeat, magis debeat æmulari, hoc est, æmulatione quadam conquirere vt possideat. Verùm hoc in loco sese ingerit quæstio. Si enim Deus ipse Spiritus distribuit prout vult dona hæc, quomodo ęmulatione possunt obtineri? Pręterea. Nunquid non est improbum ambire Apostolatum, aut prelaturam? Respondemus primum, non loqui Apostolum de ministeriis huiusmodi, sed de donis quæ possunt absque peccato sancta quadã æmulatione ambiri, vt gratia interpretandi scripturas, vel linguarum donum. Et licet Deus ipse partiatur dona quædam pro voluntate, nihil tamẽ obstat quin possint quædam oratione & piis studiis impetrari.

Sed audiamus ipsum Apostolum. Primò quidẽ in genere dicit æmulanda esse meliora. Secundo, quod optimum est ostendit, & illud sectandum esse. Non enim quia suo arbitratu Deus dona distribuit, iccircò prohibet ea experi, & quodã pio desiderio ambiri ac postulari. Nã & illis vult magis ea tribuere (licet non cogatur) qui maiori se affectu præparant, & petunt instantius. Hoc autem animaduertentes discipuli rogarunt: Adauge nobis fidem. Et Spiritus sanctus adueniens inuenit Apostolos congregatos, expectantes atque petentes superna & cœlestia dona. Non autem oportet turbari hominem si petat huiusmodi charismata, non tamen accipiat. Considerare potius debet nõ esse vtile vel sibi, vel ecclesiæ: & Deum in iis non cogi orationibus, sicut cogitur dare alia quæ sunt ad salutem necessaria: quia se daturum sua ipsius bonitate promisit, si petantur.

Luc.17.
Act.2.

Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro, id est, ad cœlum promerendum hæc via est omnibus excellentior: quam non solùm possumus, verùm etiã debemus (quoad fieri potest) per omnem expetendi & efflagitandi conatum æmulari. Nam vel hæc vna satis: sine hac autem nulla sufficit ad salutem. Et quænam sit hæc præstantior via mox ostendet, nempe charitas, quæ supereminentissimum locũ in omnibus scripturis obtinet. Non ad eam aspirant nisi boni, hanc nobiscum non communicant mali. Possunt communicare baptismum, cætera sacramenta, orationem, templorum parietes, publicos cõuentus: charitatem (dum mali sunt) communicare nobiscum non possunt. Nam qui operatur iniquitatem, an potest is habere charitatem? Quanta ergo sit charitas, ab ipsomet Apostolo audiamus, quæ si desit, frustrà habentur cætera: si adsit, rectè habentur omnia.

CAP. XIII.

SI linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniẽs. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem sciẽtiam: & si habuero omnem fidem, ita vt montes trãsferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperũ omnes facultates meas: & si tradidero corpus meum ita vt ar-

deam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est. Charitas nõ æmulatur:non agit perperam:non inflatur:non est ambitiosa:non quærit quæ sua sunt:non irritatur:non cogitat malum:non gaudet super iniquitate:congaudet autem veritati: omnia suffert:omnia credit: omnia sperat:omnia sustinet. Charitas nũquam excidit:siue prophetię euacuabuntur:siue linguæ cessabũt:siue scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus: & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectũ est, euacuabitur quod ex parte est. Cùm essem paruulus, loquebar vt paruulus: sapiebam vt paruulus: cogitabam vt paruulus. Quando autẽ factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli. Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nũc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Nunc autem manẽt fides, spes, charitas, tria hęc: maior autem horum est charitas.

Laus Charitatis tanquã præcipuæ virtutis.

SI *linguis hominum loquar & Angelorum*. Est modus quidam loquendi etiam Angelis, quo sibi inuicem suos manifestant conceptus. Hoc enim est eorum colloquium. Et cum ille sit modus loquendi dulcissimus & facundissimus, proponitur vt optabile quiddam. *Charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniẽs.* Quoniam reddit sonũ alieno impulsu, & sine mente & spiritu proprio, & non in sui, sed in aliorum solatium. Hoc dictum est propter eos qui æmulabantur loqui linguis, vt agnoscerent non esse quid magnum & expetendum, tanquam valdè sibi vtile, præ charitate.

Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam. Dicit, *scientiam*, non sapiẽtiam: quia non est sine charitate sapientia. *Et si habuero omnem fidem*. Dicit, *omnem fidem*, id est, perfectam fidem, totam, integram, & illam quæ est particulare donum, de quo superius actum est: ideo declarans ait, *ita vt montes transferam*. Audiant ergo qui sola nos fide iustificari docent, ita vt qui credant, apud Deum mox iusti pronuntientur. At Apostolus non ita docet, sed ait: *Charitatem autem non habuero, nihil sum*. Theologicè loquitur, iuxtam subiectam materiam. Nullus enim hominũ est aliquid coram Deo secundum esse spirituale, nisi habeat charitatem. Deus enim charitas est.

Occurrit autem hîc quæstio ex euangelio: quoniam B. Paulus, vt quis valeat montem virtute fidei transferre, prægrandem ad hoc fidem videtur requirere, cum sic loquatur. Etsi habuero omnem fidem, ita vt montes transferam. Dominus autem ad hanc rem præstandam videtur requirere modicam fidem, vt pote ad grani sinapis megnitudinem, quemadmodum apud B. Lucam legitur. Sed non est modica fides, quæ est velut sinapis granum, quin magna potius & perfecta. Vnde Dominus regnum cœlorum grano sinapis, ob insitã virtutem, appositissimè comparauit.

Et si distribuero in cibos pauperum, &c. Ecce quòd omne opus validum & acceptabile coram Deo, oportet esse charitate formatum. Quo fit vt non valeamus nos valorem operum ponderare: quandoquidem an fiant ex vera charitate plerũque nescimus. Quam tamen vt ab eius fructibus nosceremus, subdit. *Charitas patiens est*. Græcè longanimis est. Qui enim vehemẽter diligit, etiam in longum patitur fortiter, & æquo animo tolerat. Iacob propter dilectionem visi sunt anni, in seruitio tamen durissimo, pauci. *Benigna est*. Benignus est, qui bene agit, aliis bona prouidens. *Charitas non æmulatur*, mala æmulatione per inuidiam. *Charitas non agit perperam*, id est non inconsideratè, non incompositè, non inordinatè, ne displiceat dilecto. Sola charitas est, quam mala conscientia non pungit, quia non agit perperam. Inter opprobria secura est, inter odia beneficia. Inter iras placida est, inter insidias innocens, inter iniquitates gemens, in veritate respirans. *Non inflatur*. De scientia cuius proprium est inflare hominem. *Non est ambitiosa*. Græca vox id significat ac si dixisset, Non est impudenter procax: & ideo bene sensum vidit interpres. Nam ambitiosi procaces sunt, & sine modestia & verecundia insolenter petulantes.

Non quærit quæ sua sunt, sed quę Dei & proximi. Quærit autem quæ sua sunt, qui quæ sibi debẽtur, tantum prospicit & curat. Charitas primùm quæ Dei sunt, curat: certò sciens quòd quæ sibi debentur, curabit Dominus. Vnde ipsemet: Ego nõ quæro gloriam meam, id est, mihi debitam, est qui quęrat & iudicet. *Ioan. 8.* Magnum profectò & certissimũ charitatis signum, cum se neglecto aut post habito, vacat homo propter Deum syncerè proximo suo. *Non irritatur*, iniuriis, & contumeliis, & conuiciis. Sicut Christus cui in crucè pendenti insultabant & obiectabant: Si filius Dei est, descendat de cruce. Sed charitas illum cruci aptauit, & ideo nõ valuit verbis illis insigniter irritatoriis irritari. *Nõ cogitat malum.* Quid est non cogitat malum? Nisi quòd ibi malum non existimat, vbi illud non videt, ne homines, & incertam eorum mentem iudicet: sed omnia interpretatur ac vertit in bonum. Nam malum de alio cogitare, nisi certò videatur, aut probabili saltem & constanti coniectura, vel est quia non diligitur (vnde facile de eo quem nõ diligimus, mala cogitamus, quia etiã ea vellemus) vel est quia nos mali sumus, & quod nobis conscij in nobis deprehẽdimus, illud idem de aliis existimamus.

Non gaudet super iniquitate. Si quis patiatur iniustitiam, dolet: nec tam vicem illius qui patitur dolet, quàm in gratiam eius qui infert iniuriam: quia id longè est deterius. *Congaudet autem veritati*. Puto hîc per veritatem significari iustitiam, cui congaudet charitas, vt superiori dicto aduersetur. De iniquitate enim nõ gaudet: quia de illi opposito gaudet, hoc est, de iustitia, si quis nimirum puniatur de malo, aut præmietur de bono. Lætabitur enim iustus cum viderit vindictam. Potest etiam vniuersaliter intelligi de veritate, quæ charitate diligenda est. Dico autem de veritate eorũ quæ sunt Dei.

Nam hæ veritates maximè à charitate probantur. *Omnia suffert:* quia expectatione felicitatis æternæ, nihil duri ferre recusat. Quid enim charitate fortius? Non quidem ad vindicandas, sed ad non curandas iniurias. Nam omnia tolerat in præsenti vita: quia omnia credit de futura. Et *sustinet omnia* quæ hic immittuntur: quia sperat omnia quæ ibi promittuntur. Quod nos legimus, *suffert*, exprimitur verbo græco, στέγει, quod significat dura sufferre Et differt à, *sustinere*. Græcè, ὑπομένει, quo & quædã permanentia in ferendo subintelligitur. Dicit etiã *omnia credit*, videlicet possibilia, vt possibilia: & verisimilia vt talia. Credit autem, quia inducit intellectum ad credendum. Et ratione subiecta materiæ puto loqui Apostolũ de diuinis, & præsertim de diuina bonitate. Quæcunque enim in scripturis leguntur, ea omnia facile credit charitas.

Charitas nunquam excidit. Quomodo non excidit charitas, cum perdatur quolibet mortali peccato? Sed non est hic Apostoli sensus, qui naturam charitatis vult significare. Nã cum alia dona deficiant in patria, vbi non erit fides, nec spes, ipsa tamen charitas tantum abest vt excidat, vt etiam ibi crescat, augeatur, & omnino perficiatur.

Siue prophetiæ euacuabuntur. In cœlis nõ erit opus prophetia: quia reuelata facie contemplabimur maiestatem. Prophetia autem non dicit visionem facie ad faciem (etsi olim propheta diceretur videns) sed continetur intra terminos viatoris. *Siue linguæ cessabunt*. Non quòd non simus loquunturi in paradiso, sed absque linguarum dono: quia vna erit omnium lingua, quam tenebunt omnes. *Siue scientia destruetur*. Loquitur de scientia quæ ex principiis fidei habetur. Tunc enim principiis melioribus existentibus destruetur illa, & eius loco melior nascetur & clarior scientia. (1. Reg. 9.)

Ex parte enim cognoscimus, videlicet per fidẽ, quæ perfectam cognitionem non gignit: quia est argumentum nõ apparentium. *Et ex parte prophetamus*. Per spiritum prophetiæ, qui addit ad notitiam fidei, non dans tamen visionem perfectam. *Cùm autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est*. Vocat esse ex parte, non quod secundum sui substantiam imperfectum est, seu quod in sui substantia quidem perfectum est, non tamen est perfectum respectu alterius cognitionis, quæ est altetius speciei, aut ordinis. Et ideo scientia & fides, quam hic habemus de diuinis, non est futura in patria. Nam visio succedens non erit propriè scientia, nec fides, sed aliud à fide & scientia. Fides enim vt maneat fides, ne sit visio est necesse, sed modus noscendi præ visione imperfectus. Et ideo abiecta hac imperfectione, in qua saluatur substantia ipsius fidei, etiam ipsa fides tollitur. Idem est de sciẽtia. Charitas autem nunquam excidit, cuius substantia perficitur in patria, & nunc non est perfecta. Nec dicitur charitas non excidere, quòd semel accepta non possit amitti, sed eo modo, quo iam dictum est.

Cùm essem paruulus, loquebar vt paruulus, &c. Hoc exemplo docet superiorem conclusionem: & clarum est exemplum, vt ostendat quòd aliter loquitur paruulus, eo quòd aliter cogitat, & aliter sapit, quam vir maturus. Ille enim habet conceptus confusos & implicatos, miniméque distinctos. Non secus nobis hic accidit, qui nec cogitare, nec sapere, & ideo nec loqui possumus digna Deo, dum in hoc corporeo habitaculo sumus, velut in caliginoso loco, per lucernam in tenebris aliquid videtes. At cũ erimus perfecti & in conspectu veri Solis, alia erit notitia nostra, & alia loquela.

Videmus autem nunc per speculum in ænigmate, id est in obscuritate. Quid est id quod videmus nunc, nisi Deum, & quam speramus in eo fœlicitatẽ? Sed sub nube illam videmus, non facie ad faciem: & quasi per speculum, id est, per argumenta ex visibilibus & sensibilibus collecta, in quibus aliquo modo elucet Deus ipse velut in speculo, & illa nobis ostendunt illum esse, & habere prouidentiam hominum specialem. Hæc argumenta colligimus nõ solùm ex his quæ in mundo sunt naturaliter, sed multò magis ex his quæ acciderunt ex Dei prouidentia de Filio suo, & lumine fidei ad illa attingimus. *Tunc autem facie ad faciem*. Sed nunquid non videbat Moses Dominum facie ad faciem, & Iacob similiter, qui hoc ait: Vidi (inquit) Dominum facie ad faciem? Ego puto neminem eorum vidisse Deum, & Dei substantiam facie ad faciem, sed Angelos in quibus apparebat Dominus, sicut B. Dionysius testatur: De qua re alibi erit sermo. (Gen. 32.)

Nunc cognosco ex parte, id est, imperfectè, & valdè imperfectè: *Tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum*. Cogniti sumus nos à Deo in ipsis Dei lumine qui in se ipso videt cuncta. Nihil enim est extra illum, quod ex illo non prodierit, & quod non in illo manet excellentius: quoniam substentatur per eius voluntatem. Sic igitur & nos tunc cognoscemus Deum: quia participabimus lumine illo suo per lumen gloriæ, quo & roborabitur acies oculorum mentis nostræ, vt coniuncti Deo per illud lumen, videamus illud beatissimum lumen suum, non per alia media: & ideo facie ad faciem. *Sicut & cognitus sum*, ab eo: quanquam infinita erit differentia notitiæ suæ & nostræ etiam tunc. Ipse.n. cuius visio est ipsemet Deus, omnem suam immẽsitatem cõprehendit & videt. Hoc autem de vlla creatura nefas est dicere: quoniam nullius creaturæ visio (quantumuis beata) est ipse Deus. Sed hęc subtiliora, scholasticorum sunt. (*De vita æterna & cognitione Dei.*)

Nunc autem manent, fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas. Eant nunc hæretici prædicantes solam fidem. Et eius virtutem & efficaciã audeant præponere virtuti charitatis ad æternam salutem nobis cõparandam. Quod ait ergo, *Nũc*, significat statũ gratiæ in quo sumus. In hoc enim sunt tres istæ de cœlo virtutes, quarum duæ post hunc statum excident. Sed quæ maior est, nimirũ ipsa charitas, manebit & perficietur. Illa enim nõ nouit nisi crescere, magisque ac magis crescere. Si enim amamus quem nõ videmus, quomodo amaturi sumus cùm viderimus? Non satiat animã, cui vera & certa sedes est æternitas. Æternum autem ardentius diligitur adeptum, quam desideratum. Nullum aliud canticum docet nos Deus, nisi fidei, spei, & charitatis, vt fides nostra firma sit in ipso quandiu non illum videmus, credentes in eum, quem nõ videmus, vt gaudeamus cum viderimus, & fidei nostræ succedat species lucis eius. Vbi iam nobis non dicetur: Crede quod non vides, sed gaude & exulta quia vides. Itaque dilectione ad illud

est nobis aspirandum, illique inhærendum, vt præsente perfruamur à quo sumus, quo absente nec esse possemus.

CAP. XIIII.

SECTAMINI charitatem: æmulamini spiritualia: magis autẽ vt prophetetis. Qui.n. loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritus autẽ loquitur mysteria. Nã qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationẽ. Qui loquitur lingua, semetipsum ędificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autẽ prophetare. Nam maior est qui prophetat, quàm qui loquitur linguis: nisi fortè interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in ꝓphetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem soni tuũ dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & vos per linguã, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, vtputa, genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituũ, ad ædificationem Ecclesiæ, quærite vt abundetis. Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nã si orem lingua, spiritus meus orat: mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mẽte. Cæterùm si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotę, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionẽ? quoniam quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis: sed alter non ædificatur. Gratias ago Deo, quòd omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, vt & alios instruam, quàm decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensib⁹: sed malitia paruuli estote: sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus. Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrẽt autem idiotæ, aut infideles, nonne dicent, quòd insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, cõuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis eius manifesta fiunt: & ita cadens in faciem, adorabit Deũ, pronuntians quòd verè Deus in vobis sit.

S*Ectamini charitatem, &c.* Concludit ex superioribus Apostolus, charitatem esse sectandam. Sectamur autem illam rectè & iustè operando. Et illam tantò magis meremur apprehendere, quantò operibus bonis magis studemus. Et hoc si de dono ipso intelligamus, possumus etiam intelligere de operibus charitatis, quæ tunc sectamur, cũ & nos illa operamur, quæ Christus, & alij sancti & filij Dei prius operati sunt. *Aemulamini spiritualia,* videlicet dona, per desiderium, & parando vos vt illis vti possitis, sed ad ædificationem, non ad ostẽtationem. *Magis autem vt prophetetis.* Quod intelligitur de prophetia scripturæ, id est, de eius interpretatione & apertione. Ait, *magis,* respectu aliorum donorum, ac præsertim doni linguarũ. Vt igitur præstantiam prophetiæ commonstret, subdit: *De præstantia prophetiæ comparatione ad donum linguarum.*

Qui enim loquitur lingua, id est, per donum, *non hominibus loquitur, sed Deo.* Et enim scripturas in ecclesiis enunciabãt vt ministri, quas tamen eo solo dono non poterant interpretari: quia diuersum erat linguæ donum ab interpretationis dono. Et ob id loquebatur Deo, cum vulgus non intelligeret, sed ipse Deus. *Nemo enim audit,* id est, nemo est qui assistat & audiat vt discipulus. *Spiritus enim loquitur mysteria.* Sensus est, quòd in scripturis sanctis est latẽs Spiritus, qui loquitur mysteria & arcana, siue secreta quæ non intelliguntur, nisi sit Angelus Dei, vel propheta interpres. Vnde sapienter Eunuchus ille cum legisset Isaiam, & interrogaretur à Philippo, An quæ legebat intelligeret, respondit: Quomodo possum intelligere (inquit) si non aliquis ostenderit mihi. *Act. 8.*

Quo in loco eruditionem capere debet lector, sacras scripturas, vt penetrentur earum arcana, Spiritu sancto indigere instructore. Nec enim is credendus est intelligere, qui solam literæ superficiẽ intelligit, & quæ sub ea latent non introspicit. Quamobrem in omnem partem peccatum esse à nonnullis perspeximus. Fuerunt enim qui ita sensum de superficie literæ eruere voluerunt, vt quod ibi sub litera contineretur mysterii, contemplerint. Et hi quidem cum Iudæis consentiunt: vtrique enim arcanorum scientia defraudant semetipsos. Alij verò contrà, qui penè contempta litera & historia, solùm allegorias meditati sunt, quæ non plenam intelligentiã præstant. Notitia enim historiæ plurimum confert ad illustrandum allegori- *Duobus modis contrariis in interpretatione scripturarum aberratur.*

goricos & spirituales sensus. Verùm hæc exéplis magis possent & illustrius manifestari, nisi hoc alterius esset negotij.

Qui autem prophetat, hominibus loquitur, &c. Qui autem loquitur lingua, semetipsum ædificat. Sed quomodo si non intelligit? Respondeo. Non sine fructu charitatis illum relinquit Spiritus: & interdũ suggerit & reuelat mysteria etiã idiotis, si boni & humiles fuerint & simplices. *Qui autem prophetat, ecclesiam ædificat,* videlicet reserando mysteria.

Volo autem omnes vos loqui linguis, &c. Volo, pro vellem. Quod & probat. *Nam maior est qui prophetat, &c.* Et hoc propter suam intelligentiam & doctrinam in alios: *Nisi fortè interpretetur.* Tunc enim concurreret & prophetiæ donũ, *vt ecclesia ædificationem accipiat.* Quod maximè spectatur. *Nunc autẽ fratres, &c. aut in reuelatione,* Manifestans quæ accepi: *aut in scientia,* De acceptis etiã syllogizãs, & nouas conclusiones educens: *aut in prophetia.* Hæc est donum interpretationis scripturarum: *aut in doctrina,* circa mores. Sic enim puto hãc vocem hîc intelligi. *Tamẽ quæ sine anima sunt.* Quod ait, *tamen,* pro eo est quod diceremus, quin etiam, *Siue tibia, siue cithara, &c. Ita & vos per linguam, &c.* id est, Ita vos estis linguæ dono tantum vtentes, nisi manifestum dederitis sermonẽ interpretãdo, *eritis in aera loquentes,* hoc est, frustra: quia solus aer sentiet percussionẽ vocum, quãta vi aut quanto flatu emittantur. *Tam multa vtputa genera linguarum sunt in hoc mũdo, & nihil sine voce est,* id est, nihil eorum quibus datum est per vocem significare, vt sunt homines, est sine voce. Habet enim vnaquæque gens idioma suum.

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei qui mihi loquitur barbarus: & qui loquitur, erit mihi barbarus. Ita habetur in Græcis, & melius (vt videtur) & sensus est planus. Barbarus enim hoc in loco is dicitur, qui linguæ differt varietate, vt non intelligatur. Quilibet enim qui nõ intelligitur, barbarus est illi qui audit: vt & Poeta quidam dixit: Barbarus hîc ego sum: quia non intelligor vlli, cum tamen esset Romanus. *Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite vt abundetis.* Hortatur, ne ob vanitatem & curiositatem quærant hæc dona, sed ad ædificationem ecclesiæ, vt abundent. Nam is qui habet & bene vtitur, dabitur ei, & abũdabit, vt possit etiam in alios effundere. Hoc apud B. Paulum est abundare. Vult ergo vt quærant, & docet quomodo, oratione videlicet: vnde subdit, *Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.* Scriptum est enim: Petite & accipietis.

Ouidius.

Nam si orem lingua, non intelligens, *spiritus meus orat,* qui infirmus existẽs adiuuatur à Spiritu sancto, & in hoc ædificor: *Mẽs autem mea sine fructu est,* quæ non capit mysterium. *Quid ergo est? orabo spiritu, & cæt.* Præfert ergo orationem & psalmum vtroque modo prolatum, videlicet & spiritu & mente.

Cæterum, si benedixeris spiritu, id est, solùm lingua loquens in publicis orationibus & laudibus. *Qui supplet locũ idiotæ.* Hinc apparet in ecclesia, & olim institutos fuisse ministros altaris qui seruirent, & idiotarum locum supplerent non intelligentium, & responderent pro tota illiteratorum ecclesia.

In ministris ecclesiæ requiritur sciẽtia.

Vnde & eleganter sumitur, non conuenire, vt mysteria, & sacræ literæ communi idiomate in ecclesia recitentur. Ministri enim iam eo tempore pro aliis respondebãt. Ministri ergo deberent esse eruditi, & quæ agantur in tanto ministerio scire. Qua in re quantũ peccetur totus mundus clamat, & nemo audit. *Quomodo dicet, Amen, &c.* Considera vt olim cõueniebant in ecclesiis canẽdo & psallendo, & inuicem respondendo, vt nunc quoque fit. *Nam tu quidem bene gratias agis: sed alter non ædificatur.* Et hinc nota ędificationem esse in intelligendo, & in respondendo benedictionibus.

Gratias ago Deo: hîc se in exemplũ proponit, *quòd omnium vestrum linguis loquor.* Non enim vna tantum lingua erat in Corintho, cùm ibi esset numerus Episcoporum, vt patet in salutatione. Græcè legitur, *magis quàm vos omnes*, vt aduertas Apostolum hoc in loco gloriari de sua linguarum cognitione super alios. Et hoc contra Erasmum, qui conuincere insicitiã B. Pauli, quo ad linguam Græcam contendit, B. Hieronymo fretus, cuius tamen varium hac de re & inconstans iudicium asserit, & ab eius obiectis sæpenumerò defendit B. Paulum. Ego verò etiam ab obiectis Erasmi defendi posse Apostolum non dubito, sed non est operæpretium in his insistere. *Sed in ecclesia volo quinque verba, &c.* Eo quòd mens fructũ deberet recipere. Sunt qui illa quinque Apostoli verba dicunt esse Pẽtatheucum. Mihi magis placet, vt sit quidam loquendi tropus, quasi dicat pauca quæ ipse intelligam, & quæ ab aliis quoque cum opus fuerit, intelligi possint. *Fratres nolite pueri effici sensibus,* in delectu boni & mali. Nam pueri plerunque leuius bonum maiori anteponere solẽt. Hoc dicit Apostolos ne prophetiæ, ne ipsius charitatis donum, dono linguarum (quod est inferius) velint postponere. *Sed malitia paruuli estote.* Non inuidendo, non perperam agendo, aut eligendo deteriora. *Sensibus autem perfecti estote,* vt sciatis verè discernere.

In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis, &c. Primùmque quod ait esse scriptũ in lege, habetur apud Isaiam. Frequentissimè legis appellatio ad vniuersam scripturam veterem extenditur. Deinde considera, & si ibi alia sint verba, sensum tamen apostolicum (quem hîc legimus) verum esse Apostolica conuincit autoritas. Ibi legitur: In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populũ istum. Vbi Isaiæ verba, quæ in propria dicebat persona, ab Apostolo vertuntur, ac si Deus in persona sua dixisset, qui verè dixerat Isaiæ. Vocat ibi loquelã labij, quæ non intelligebatur, vt esset sola vox nõn cordis, sed labij, ita vt non intelligerent. Et quod ait, Altera lingua, significat variis linguis. Et quod hîc ait, Et nec sic exaudiẽt me, ibi statim legitur. Et noluerunt audire. Hac autẽ autoritate voluit Apostolus eos instruere, Quemadmodum Iudæi vocem quidem audiẽtes non profecerunt, quia medullas mysteriorum non nouerunt: Ita lingua loqui sine intellectu, tandem infructuosum & vanum est.

Sed dicet quis: Cur igitur est hoc linguarum donum à Deo, si non prodest? Respondet ipsemet Apostolus, & ait. *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus, &c.* Declarat consilium Domini in dono illo linguarum: quoniam minabatur Iudæis breui eos à seipso deserendos, seq; ad Gentes conuersurũ, cùm prædicaret eis Christũ quem occiderant, nisi conuerterentur: ac si diceret, sic non ignorare linguas, vt possit conuerti ad alloquendũ

Gentes. Sed nec hoc signo intellexerunt miseri & infideles Iudæi. Quare linguę donum, quatenus signum erat, & res admiratione digna, non erat nisi pro infidelibus, & non quibuscũque, sed Hebræis tãtum, sicut patet in ea scriptura. Prophetia autem pro fidelibus data est ad ædificationem. Quocirca tãtò magis, & cum æmulatione quadam sancta vacare debebant huic ministerio prophetandi.

Si ergo conueniat ecclesia, &c. facilis est sensus. *Si autem omnes prophetent, &c.* quoniam mirabilis est scriptura. Omnes enim arguit, omnes iudicat: Est enim sermo Dei viuus & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ & spiritus, compagum quoque & medullarũ, & nulla creatura est inuisibilis in conspectu eius. Hic proculdubio est Christus: & talis est ipsa scriptura. Vnde congruè sequitur: *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt, &c.* Ecce fructus prophetiæ cõparatione linguæ, nempe ædificatio mirifica, eo quòd verbum Dei cor recipere volentis penetrat, & immutat. *Hebr. 4.*

Quid ergo est fratres? Cùm conuenitis, vnusquisque vestrũ psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationẽ habet: omnia ad ædificationem fiant. Siue lingua quis loquitur, secũdum duos, aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia: sibi autem loquatur & Deo. Prophetæ autem duo, aut tres dicant: & cæteri diiudicent. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur. Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. Non enim est dissentionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo. Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse: sicut & lex dicit. Siquid autem volũt discere, domi viros suos interrogẽt. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An à vobis verbũ Dei processit? aut in vos solos peruenit? Siquis videtur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Siquis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres, æmulamini prophetare: & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honestè & secundum ordinem fiant in vobis.

Quid ergo est fratres, id est, quid concludendũ tandem ex hac de linguæ dono disputatione?

Cùm conuenitis vnusquisque vestrum psalmum habet, &c. Loquitur (vt opinor) de maioribus vt solet: & dicit eos psalmum habere ad psallendum, doctrinam ad docendum, & sic de reliquis. *Omnia ad ædificationem fiant.* Non frustra, & inordinatè, *Siue lingua quis loquitur, &c.* Sensus est, Qui pollebant dono linguarum, legebãt Hebraicè scripturam in diuinis: & Apostolus vult hoc fieri à duobus, aut ad summum à tribus, nec vno tempore, ne sit confusio: & vnum ex eis interpretari, quod perinde erat ac prophetare.

Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, ille videlicet qui habet donum linguarum: *sibi autem loquatur & Deo:* sibi inquit, id est priuatim, sicut dici solet. Mihi & musis: quia donum linguæ est inefficax in ecclesia ad ædificationem sine interprete.

Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod maxime vellem in ecclesiis seruari, vt essent docti iuxta Episcopum, qui possent diiudicare prophetantes, num rectè, & ad Spiritum veritatis interpretarentur. Profectò non tot scandala & hæreses pateretur ecclesia. Dicit, *duo aut tres:* Nõ enim bonum est esse multos Magistros, vt admonet B. Iacobus. Nolite plures Magistri fieri. *Iac. 3.* *Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.* Erant tunc repentinæ reuelationes, quibus illi prophetæ illustrabantur, & iis cedendum erat: quoniam Spiritus eo tempore occasionem nactus, suggerebat multa vtilia.

Et hîc nota, quòd prophetãtes stabant, vt & moris est. Audiẽtes autem sedebant: contra quem morem vidi ego adolescens quendã multæ famæ prædicatorem, dum concionaretur, sedentem.

Hoc autem ex loco fundant aliqui suam insignẽ arrogantiam, volentes prædicare etiam non missi à prælatis, eo prętextu quòd dicant habere se reuelationes à Deo. Sed nihil hoc eis fauet, tum quòd in illo primæuo ecclesiæ feruore (vt dixi) erant dona illa in ecclesia, & patebant: quę nunc cessarunt. Et ideo non extẽditur hoc olim permissum ad particulares casus, si qui modo accidãt. Nam quilibet pro arbitrio dicere posset sibi esse reuelatum: Et ita ordo ecclesiasticus facile contemneretur. Præterea, nullus eorũ pro libertate hæc præsumebat. Erant enim & illi sub censoribus, qui audiebant & diiudicabant: propter quod sequitur. *Contra imprudentes prædicare non missos.*

Potestis enim omnes per singulos, id est, sigillatim, *prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur.* Vide vt est larga manus in hoc B. Pauli. Et cõsidera duos prophetantium & prædicantium effectus. Primus est docere veritatem, Deinde exhortari ad exercitium virtutum. Quæ duo sunt semper coniungenda. Parum enim prodest optima quæque scire, nisi opere ipso efficiantur, quæ nouerimus. Alioqui bonum scienti (ait B. Iacobus) & non facienti, peccatum est illi. Et Apostolorũ Princeps, Melius, inquit, erat illis viam veritatis nõ nouisse, quàm post agnitam retro conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. At contra, ignorantia mandatorum est mater totius negligentiæ, & torporis in via Dei. Quam vt excuteret à nobis Deus permisit hæreses nouas, aut populi varietate opinionum excitati, doceantur tandem, quæ prius non ita clarè patebant in scripturis. Nam qui pietatem amant & veritatem, non solùm hęreticorũ erroribus non inoluuntur, sed constantiores in fide redduntur: neque se patiuntur à recta euangelij via, quæ per passiones & varios laborum sudores alacriter conficienda est, propositis voluptatum fallacium viis abduci, quæ in interitum sempiternum suos se- *Iac. 4.* *2. Pet. 2.*

quaces trahunt perpetuò cruciandos.

Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. Græcè, subiiciuntur. Sed credo melius haberi latinè, & falsatū esse in Græcis, vel ab iis qui nolebant Spiritumsanctum esse Deum: vel ab iis qui metuebant à tropo, si diceretur Spiritus, qui est Deus, subiici prophetis. Sed nihil erat metuendum. Ne quis enim obiiceret: Spiritus cogit me loqui, cum fortè ab ecclesia prohiberetur: aut cum non esset illi locus dicendi sine turbatione ecclesiæ. Respondet Apostolus, quòd Spiritussanctus in hoc subiicitur prophetis. Audiat hoc quicunque inuito, & prohibente Prælato, præsertim summo Pontifice, audet loqui. Neq; asserat se à Deo missum, nec posse continere Spiritum, quo agitur. Respondetur enim illi ex B. Paulo, Spiritum Dei turbas excitare nō posse, qui neminē prorsus à capite separat. Audi quid Apostolus addat:

Non enim est dissensionis Deus, sed pacis. Nec te hoc in loco moueat lector, si videatur Apostolus dicere Spiritum sanctum prophetis subiici: quia hoc nō ita simpliciter de persona illa diuina intelligendum est, sed in illo dono quoad vsum. Nam Deus ipse, scilicet Spiritussanctus, non est dissensionis Deus, sed pacis. *Sicut in omnibus ecclesiis doceo*. Græcè deest, doceo. Et tamen bene habet. Si tamen desit, sensus hic erit: Sicut in omnibus ecclesiis seruandum esse doceo.

Mulieres in ecclesiis taceant. Græcè legitur, Mulieres vestræ, vt intelligas de cōiugatis eum mulieribus loqui, quas iubet tacere. Vnde nō obstat quod superius dixerat, & nos in hac locū explicare quæstionem distulimus: Mulier orans aut prophetās. Non enim de nuptis ibi erat sermo, quę habent virum. Nam de ipsis lex loquitur, quòd debeant esse subditæ viris suis. Et inferiꝰ dicet: Domi viros suos interrogēt. Aliud ergo est de mulieribus, quę Deo in statu virginitatis vacant, aut castitate. Nec enim sexus ille priuatus est dono prophetiæ, etiam in lege Christi. Vnde scriptum est: Prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Et in Act. Apostolorum legitur de filiabus Philippi diaconi quæ prophetabāt: quæ non ab re expresso nomine sunt à sacra scriptura virgines appellatæ. Et in euangelio Anna prophetissa vidua multo tempore sine viro (quia continentiam prophetia quàm maxime requirit) hæc loquebatur omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Ex quo facile coniicere licet, quales prophetias hæretici nostro tempore accipiant, scilicet in carne immersi. Ipsi enim cum suis venerandis connubiis & copulis prophetant admirabiliter, inuita etiam ecclesia.

Nota. Ioel 2. Act. 21. Luc. 2.

Præterea, Dicimus mulieres non posse ex officio hoc facere, & ordinariè. At si cui esset reuelatum particulariter, & in loco: non esset prohibenda ne loqueretur saltem suis mulieribus, & inter pares sermonem habendo, vt fit in monasteriis sacrarum virginū. *Non enim permittitur eis loqui*, cum hoc sit Prælatorum, Doctorum, & Superiorū munus proprium & officium, *sed subditas esse* viris suis propter disciplinam, & verecundiam quæ illas ante omnia decet, sicut & lex dicit. Sub viri potestate eris. Nec solum excluduntur à publico docendi exercitio, sed insuper à potestate & actu quærendi per modum disputationis in conuentu virorum. Aliud est si cum patribus & viris spiritualibus in confessione, & de rebus ad spiritus fructum pertinentibus loquantur.

Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Et hoc etiam propter honestatem, cuius rationem subdit: *Turpe est enim mulieri loqui*, scilicet, docendo, aut interrogando, sicut consuetudo erat, *in ecclesia*, in conuentu publico. Turpe autem illud dicitur, quod dedecet: veluti si membrum aliquod in corpore vellet officium alterius membri vsurpare, vt ambulare manibus, vel scribere ore, vel pedibus, & huiusmodi.

An à vobis verbum Dei processit? Hîc videtur tacitè arguere alios, qui aliter introducta noua consuetudine obseruari volebāt. Primùm derogat eis autoritatem per hoc, quòd sermo Dei & promulgatio euangelij non cœpit ab illis, vt valeant noua introducere, atque decernere: quod eleganter & verè in hæreticos obiici potest. *Aut in vos solos peruenit?* Hîc secundus aduersus illos arguēdi locus, qui non solùm non valent dicere. Nos ita accepimus à Christo, & ipse constituit nos primos ministros verbi: Sed nec dicere possunt ad seipsos tantùm peruenisse apostolicā doctrinam, cum manifestè Apostoli aliis in ecclesiis iuberent aliter obseruari. Et ob eam causam neque vt primi autores, neq; vt soli acceptores verbi, valebant autoritatem vllam prætendere. Nota hæc diligenter pie lector: quoniam ex his confunduntur hæretici, eorumq; impudens audacia apertissimè retunditur, qui non secus noua seminant, ac si essent ipsi primi Euangelistæ, & Apostoli: aut quasi ad illos tantùm peruenerit apostolica doctrina.

Hæc possūt meritò in hæreticos obiectari.

Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat, &c. Facile enim erat cognoscere à Domino esse quæ prædicabat Apostolus: quādoquidem & lex, & ratio ipsa ea probabat. Et tamen penes duo hominum genera hanc notitiā certam residere posse declarat. Primò si fuerit aliquis propheta: quia hic à Deo spiritualiter docetur. Vel si fuerit homo spiritualis, qui facile diiudicat omnia: quia regulam habet in semetipso intus. Charitatis enim lumen præbet docens ordinem: & quæ decora sunt ab indecoris rectissimè distinguit.

Si quis autem ignoret, ignorabitur, cum sit crassa ignorantia, quæ minimè excusat. Verum Græcè legitur. Si quis autē ignorat, ignoret. Et melius meo quidem iudicio. Nam elegans hinc & illustris sensus habetur: Si quis ignorat, ignoret, id est, gerat se ad modum ignorantis, non se intromittat vbi non est necesse, iudicans quę ipse nescit: sed sequatur alios, qui sunt principes & duces taliū, & in sua simplicitate & debiliori captu saluet animam suam. Hoc autem consequetur, si cum humilitate adhæreat iis quæ ecclesiæ sanctæ consuetudo, & maiores in ea docent.

Itaque fratres, æmulamini prophetare, tanquam vtilius charisma & excellentius ad sui & proximi ædificationē. *Et loqui linguis nolite prohibere.* Non pariter dixit hoc æmulandum, quoniam non tanti faciendum erat: sed neque prohibendū, cum nequaquam esset superstitiosum, vtpote Dei donum: & ideo non omnino inutile, vel habenti propter seipsum, vel in signum propter alios. *Omnia autē honestè & secundū ordinē fiant in vobis.* Hic est finis totius

præsentis doctrinæ circa materiam spiritualiũ donorum, vt scirent quæ meliora, & quomodo illis vtẽdum, non ambitiosè scilicet, sed ordinatè, cum pace & tranquillitate ecclesiæ.

CAP. XV.

NOTVM autem vobis facio, fratres, Euangeliũ quod prędicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & saluamini, qua ratione prædicauerim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: Quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas: & quia sepultus est: & quia resurrexit tertia die, secũdum scripturas: & quia visus est Cephæ: & post hoc, vndecim. Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent vsque adhuc: quidam autem dormierũt. Deinde visus est Iacobo: deinde Apostolis omnibus. Nouissimè autem omnium tanq̃ abortiuo, visus est & mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus: quoniã persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autẽ Dei sum id quod sum: & gratia eius in me vacua non fuit: sed abũdantius illis omnibus laboraui: non ego autem, sed gratia Dei mecum. Siue enim ego, siue illi, sic prædicamus: & sic credidistis.

MOdo peruenimus ad partem præsentis epistolæ vndecimam, vbi perstringit Apostolus totius ferè euangelij, quod illis prædicauerat, summam, eiusque efficaciam. Hoc autem necessario coactus est repetere ob quosdam exortos hæreticos, qui mortuorum resurrectionẽ negare iam cœperant: ait, *Notum autem vobis facio, fratres, euangelium, &c.* Verè illud euãgelium est maximè, quod ad resurrectionem attinet: quia quicquid est euangelij in hoc articulo continetur: & hoc sciri à cunctis maximè necessarium. Ideo sequitur, *Quod prædicaui vobis*. Si enim hunc articulum resurrectionis non prædicasset tam necessarium, in quo salus, & integra ferè fides nostra consistit, quæ est sperandarum substantia rerum, quid (obsecro) prædicasset? *Quod accepistis*, scilicet fide: *in quo & statis.* Stare signum est sanitatis, & virium. Stamus autem spiritualiter per fidem viuam, iuxta illud: Nũc fide statis. Et iterum: Qui stat, videat ne cadat. *Per quod & saluamini*, id est, per quod euangelium receptum salutem æternam consequimini. *Qua ratione*, seu, quo sermone, *prædicauerim vobis*. Potest hoc referri vel ad superius. Notum vobis facio, quo sermone, id est, qua sermonis efficacia, aut qua ratione, aut qua de causa prędicauerim vobis: Vel ad id, *Si tenetis:* vt ita ordines. Si tenetis qua ratione, &c. Sed videtur frustra dici. Notum facio vobis, si tenetis. Si enim tenebant, id est, rememorabantur, quid oportebat rursum significare? Sed poterant

Articulus resurrectionis maxima pars euangelij.

tenere quidem fide in confuso, non tamen meminisse particularia: vel ad maiorem impressionem. Superior autem interpretatio videtur verior. *Nisi frustra credidistis:* quia frustra ille credidisse dicitur, qui non perseuerat, & non tenet quod credidit. Aut qui & si reliqua crediderit, hinc tamen articulum solum non tenet, sicut erant inter eos nonnulli qui de eo titubabant.

Tradidi enim vobis in primis quod & accepi. Ac si dixerit. Non mea somnia, sed quod accepi, nimirum ab ipso Domino. *Quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris*, id est, ad delenda peccata nostra, satisfaciens sua morte pro nobis ad destructionem peccati. Et quò id credibilius faceret, addidit. *Secũdum scripturas*, id est, secundum prædictionem scripturarum, quas oportebat impleri. Plenę enim sunt scripturæ ad hunc articulum comprobandum, quòd Christus semel oblatus est ad destructionem peccati. Secundò sine peccato apparebit in maiestate ad iudicandum. Etenim & ipsemet dixit, Nonne oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam? *Et quia sepultus est.* Et hoc ad mysterium attinet: quia etsi mortuum sit peccatum, adhuc manet tamen cadauer, nempe corpus peccati, & caro peccati, à qua se liberari Apostolus in persona Christiani hominis implorabat, aiens: Quis liberabit me de corpore mortis huius? Ecce in quo est spes. *Et quia resurrexit tertia die secũdum scripturas:* quia secũdum eas impossibile erat eum teneri doloribus mortis, vt in Act. testatur B. Petrus. *Luc. 24.* *Act. 2.*

Vide hîc acute lector, quàm diligenter morti & resurrectioni adiectum est scripturarum testimonium: quia in his totum est mysterium Christi, & certissimum signum, mortis in illum nõ fuisse imperium propter illius aliquod peccatum, sed propter nostrum. Vnde & eum oportuit mori, & resurgere, vt nos peccato moreremur, & viueremus postea Deo in illo. Quòd si quæras, vbi de morte & resurrectione in scripturis probetur. Ecce passim ostendi potest in Psal. & apud Isaiam, & cæteros prophetas, tum in figuris, tũ in prophetia manifesta, sicut in Act. docet B. Lucas per Apostolorum prædicationem, quæ recitare longum nimis esset, & superfluum.

Et quia visus est Cephæ. Pretermittuntur mulieres, quibus apparuit Dominus: quia testimonium legitimum & efficacius est virorũ. Apud B. Lucam legitur, quomodo apparuit Domin⁹ Simoni Petro. *Et post hoc, vndecim.* Gręcè legitur duodecim. Quòd si ita legendum est, non esset accipiẽdum dictum, eos fuisse duodecim cum iam esset abscisus Iudas, sed fuisse de duodecim, id est, de collegio eo numero præfinito. Sicut diceremus collectos Decemuiros, etiam si nouem tãtùm collecti essent eius magistratus, qui diceretur Decemuiri. *Luc. vlt.*

Deinde visus est plusquàm quingentis fratribus simul. Græcè legitur, semel. Nã duodecim illis sæpius visus est, vt apud B. Ioannẽ & alios Euãgelistas videre licet. Ego igitur existimo cũ assumpt⁹ fuit, istud fuisse. *Ex quibus multi manẽt vsq; adhuc.* Vt rẽ non esse fictã magis persuadeat, erãt enim testes multi de visu. Et quia res manifesta tunc erat, non fuerũt solliciti nostri Euangelistæ specialiter narrare nomina. *Quidam autem dormierunt*, fœlici somno concepta spe resurrectionis & sempiternæ beatitudinis.

Deinde visus est & Iacobo. Neque hoc habetur in vllo euangelio: sed nec in Apocriphis, vbi legitur, Quòd iurauit se non comesturum panem, donec eum videret. Id enim non videtur consonum, nec ipsi euãgelio. Iam enim ipse viderat prima die manifestè, cum esset ex duodecim. Nominauit autem Iacobum propter sanctitatis famam & autoritatem, vt qui Ierosolimitanã ecclesiam rexerat, & post Petrum secundus habebatur, vnde & ex Act. licet eius maximam dignitatem colligere, & ex ipso B. Paulo ad Gal.

Deinde Apostolis omnibus. Fortè voluit & B. Matthiam complecti, cum dicat, *Apostolis omnibus.* Si ordinatè recenset Apostolus has apparitiones, difficile est eas rectè colligere ex scripturis. Et fortè per id quod dixit, *Deinde*, non notat ordinem temporis, sed narrationis. Quicquid tamen sit, parum hoc admodum ad rem spectat.

Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi. Abortiuum se humillimus Apostolus vocat, quasi cum dolore expressum, & immaturum partum. Vnde sequitur: *Ego enim sum minimus Apostolorum, qui nõ sum dignus vocari Apostolus: quoniam persecutus sum ecclesiam Dei.* Ecce cur indignum se eo nomine vocet, propter maximum in persequendo Dei ecclesiam peccatum. Vbi notandum, cùm his qui reuertuntur ad gremium ecclesiæ, & reuera conuertuntur, non esse inconueniens ita agere, vt etiam valeant recuperare priores gradus.

Sed gratia Dei sum, id quod sum. Mera profectò gratia, quam non solùm nullum præcessit meritum, sed econuersò multa demerita. Iccircò factus est ille tantopere prædicator gratiæ. Nec minus etiam fuisset, si ab initio fuisset innocens: quoniam & hoc ad gratiam pertinuisset. *Et gratia eius in me vacua non fuit*, id est, inanis, & sine fructu. *Sed abundantius illis omnibus laboraui*, exercendo dona gratiæ. Nec intelligas eum solũ plus laborasse, quàm illi omnes simul, seu collectiuè. Hoc enim nimiũ esset. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Grecè ἡ σὺν ἐμοὶ, id est, quæ mecum, supple est, aut quæ mecum laborauit. Et ita intellexit interpres, & verum est: Ne sit locus hæreticis, qui bene acta soli tribuunt gratiæ Dei, & non simul libero arbitrio, quasi gratia sit aliquod separatum à libero arbitrio, & non inhærens forma. Nam reuera liberum arbitrium (quod est voluntas) informatum charitate & gratia, facit opera. Alioqui quæ maneret laus operanti? & quodnam iudicium expectaretur? Legi tamẽ in quibusdam Græcis codicibus, ἡ εἰς ἐμέ, id est, quæ in me, vel erga me, aut quæ perfecta est in me. Sed parum differt à priore: quanquã prior minus scrupuli habet. *Contra hæreticos.*

Siue enim ego, siue illi, sic prædicauimus: & sic credidistis, videlicet Christum resurrexisse, vt sic qui aliter dicũt, prædicationi apostolicæ contradicãt. Quòd autem aliqui contradicerent, enarrat.

Si autem Christus prędicatur quòd resurrexit à mortuis: quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum nõ est? Si autem resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit. Si autem Christus nõ resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra. Inuenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quòd suscitauit Christum: quem nõ suscitauit si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgũt: neque Christus resurrexit. Quòd si Christus non resurrexit: vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tãtùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Si autem, &c. Negabant quidam resurrectionem mortuorum; contra quos in hunc modum Apostolus argumentatur. Si autem Christus prædicatur, videlicet ab Apostolis, & in ecclesia Dei, nempe vt articulus fidei, quòd resurrexit à mortuis. *Quomodo quidam dicunt in vobis, &c.* ac si expressius dixisset: Quæ tanta arrogantia & præsumptio, contra Apostolorum prædicationem audere dogmatizare? Supponit enim apostolicam prædicationem falsam esse non posse. Et verè idipsum credendum est, ea quæ vniuersaliter in ecclesia magno consensu prædicantur, falsa esse non posse. Post hanc verò rationem ab autoritate, quæ in rebus fidei est fortissima: propter eos tamen qui malunt ratione persuaderi, insuper argumentatur Apostolus, & ait:

Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Derideret aliquis logiculus istud argumentum, & carperet, non intelligens theologicum esse argumentum, & in eos qui aliquid concedebant. Rectè enim sequitur: Quia Christus resurrexit, ergo & nos resurgemus: hoc posito, quòd ipse sit caput nostrum. Siquidem monstrosum omnino esset caput, si suis membris careret. *Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, &c.* quia tota spes illa resurrectionis nostræ vana est. Fundatur enim in resurrectione Christi. *Inuenimur autem & falsi testes Dei, &c.* Nam aduersus Deum testimonium dicunt, qui ex parte Dei quicquam testificantur, quod ipse Deus non dicit. Faciunt enim tales (quãtum ad illos pertinet) mendacem Deum, qui summa tamen est veritas, nec mentiri potest.

Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quia prędicabatur Christus primitię resurgentium, ideo valet argumẽtum. Si mortui non resurgunt: ergo neq; Christus. Sicut econtrario: Si Christus resurrexit, ergo & cæteri resurgent: quoniam vnum corpus censemur omnes cum illo. *Si autem Christus non resurrexit, vana, &c.* Etenim resurrectio illa Christi etiam nostram resurrectionem à peccatis, & nouam vitam significauit, ad comparandã illam æternam in cœlis.

Ergo & qui dormierunt in Christo. scilicet, credentes in illum (hoc est enim dormire in Christo) *perierunt:* quia non inueniri possunt resurgere, si Christus non resurrexit. Quo in loco nota apostolicæ sententiæ esse secundum veram & theologicam doctrinam, quam nec philosophi, nec proterui *Nota hoc.*

valent inficiari. Quicunq; ponit animam immortalem, necesse etiam illi est admittere resurrectionem. Et econuersò. Qui negat resurrectionem, etiam negare animæ immortalitatem, quales erant Sadducæi. Nam animas ponere à suo corpore, cui natura afficiuntur, separatas, ac propterea perpetuò viduas: talis non est ex philosophis bene institutis, qui naturalia desideria non possunt, nec debent, frustra esse concedere.

Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, &c. Aliud argumentũ pro resurrectione: Et sensus est. Si speramus in Christo solummodo quatenus vixit ille hanc vitam, & nos eius imitatores pariter viuimus, vt in illo simus illique cõformemur, certè *miserabiliores sumus omnibus hominibus*, cum ipse omnium nouissimus factus sit. Et sublata spe resurrectionis (quæ nobis aufertur, si ille nõ resurrexit) nihil nobis aliud restat, quàm fuisse miseros semper, & in peccatis etiam mansisse.

Et hîc conclude (quicquid aliter hoc in loco dicat Caietanus) B. Paulum rectè & secundum veritatem cõclusisse in aduersarios resurrectionem negantes: quia negabant etiam animam immortalẽ, vt erant Epicurei & Sadducæi. Quemadmodũ apparet in Act. Apostolorum. *Act. 12.*

Nunc autẽ Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominem mors: & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes viuificabuntur. Vnusquisque autem in suo ordine. Primitiæ, Christus: deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri: cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissimè autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cùm autem dicat: Omnia subiecta sunt ei: sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia. Cùm autem subiecta fuerint illi omnia: tunc & ipse Filius subiectus erit illi, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

Nunc autem, &c. id est, At hoc certum est, & nostrę fidei fundamentum iam constitutum: *Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientium*. Nota hîc neruũ rationis. Supponit enim Apostolus ipsum semper esse caput nostrum, & ideo factus est primitiæ dormientium: Vt si caput surrexit, membra sint surrectura die sua. Si enim illæ primitiæ: ergo & fructus qui secũdò post primitias veniunt, venturi sunt. Nec putandum est eos qui surrexerunt Domino moriente, resurrexisse perfecta resurrectione: ne tam magnum, tamq; singulare donum detur minoribus, quod non est datum Apostolis, nec illi magno præcursori, & amico Sponsi Ioanni Baptistæ.

Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Docet rei cõgruentiam: & est sensus. Cùm venerit mors per hominẽ, etiam per hominem decuit esse resurrectionem mortuorũ. Nam Christus quod per Adam corruerat, venit reparare. *Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes viuificabuntur*: scilicet per resurrectionem. Quare miror illos qui putãt non morituros quosdam, cum hîc in Adam mori omnes palam dicat, & verbis eousque claris Apostolus, & resurrecturos omnes.

Non me latet hunc locum variè, & (vt liberè loquar) meo iudicio satis malè exponi ac tractari cum violatione proprietatis verborum, & apostolici sensus. Est enim sermo hic de resurrectione mortuorum quoad corpus, & non de vita animæ: ne quis impingat propterea quòd non omnes verè viuificantur in Christo, vita scilicet animæ. Quod si verum est, quomodo simul verum erit omnes mori in Adam, cùm scriptura dicat de bene morientibus, eos mori in Christo? Si in Christo, quomodo ergo in Adam? Quãdoquidem more scripturę, mori in Christo, & mori in Adam opponuntur.

Respondeo, difficiles propterea esse interdum scripturas, quod idem dictum iuxta diuersos respectus diuersas patitur intelligentias. Quicunque enim moritur quoad corpus, in Adam moritur: quia quoad corpus, id est, quoad corporis afflictiones, inter quas maxima est & vltima mors, non sumus renouati. Vnde & qui de Christianis nascuntur, non continuò Christiani sunt, nisi baptizentur: quia secundum carnem nascuntur, quæ adhuc est caro peccati & mortis. Nec verò si iam Christiani sumus, morimur propterea in Adam, quasi adhuc inimico Deo, sed in Adam vt parente, à quo accepimus carnem. Nam & Christus, cuius membra sumus, dignatus est sub Adam esse hac parte quoad mortem: quia carnem in similitudine peccati ab illo accepit. Sed cum resurrexit, liberatus est ab ea conditione, vt nullo modo sit in Adã, sed primitiæ resurgentium. *Quomodo in Adam omnes moriuntur, & in Christo omnes viuificentur.*

Nos ergo interim donec adueniat plena resurrectio, quæ perfecta erit regeneratio, etiam si simus in Christo quoad corpus (quia de eius carne & ossibus constituti sumus) nihilominus sumus in illo secundum quod ipse erat mortalis, & consequenter etiam ipse in Adam, absque peccato tamen. Et ideo qui in Christo moriuntur, in Adam quoque moriuntur: & hoc ipso reddunt debitum, & liberantur, vt in Christo verè resurgãt ac perfectè. Qui autem in Christo non moriuntur, vt sunt infideles & peccatores, in illo tamen etiam ipsi viuificabuntur, scilicet vita corporis: quia peccatum Adæ recepit pœnas suas, & per Christum omnes debent recipere corpus proprium, & cum illo iudicari, vt quisque recipiat prout gessit in corpore, siue bonum, siuem alum.

Quòd ergo etiam damnati recipiunt corpus, beneficio Christi habent, & non in Adam: quia bonum est esse cum corpore, licet illis non sit futurũ bonum, qui acerbius tunc cruciabuntur. Sed hæc supplicia illi sibiipsis sua culpa procurarunt. Vera est ergo & indubitata sentẽtia, & sine vllo scrupulo procedens. Sicut in Adam omnes moriuntur:

ita & in Christo omnes viuificabuntur, vita scilicet corporis. Christus enim sua morte omnia traxit ad seipsum, & lucratus est: ita vt in illo, quantũ attinet ad hanc recuperandi corporis partem, omnes esse penitus censeantur. Attamen multi extra illum (quod pertinet ad gratiam & salutem) inueniuntur.

Vnusquisque in suo ordine. Erit nanque aliquis ordo in ipsa resurrectione: & hunc exponit, aiens, *Primitiæ Christus.* Quomodo, quæso, primitiæ Christus, qui iam dudum surrexit à mortuis, qui nec itẽ videtur ad eam pertinere resurrectionem, de qua hîc loquitur Apostolus? Respondeo, Christi nomine eos ab Apostolo intelligi, qui vnà cum Christo futuri sunt ad iudicandum, quasi Spõsus & Sponsæ vnum cum illo, pro quibus orauit, primùm, vt ipsi vnum essent in Patre, & in seipso, de quibus ad Thessa. ait: Qui in Christo sunt, resurgẽt primi. Deinde nos qui viuimus, &c. sicut suo loco exponetur. Primitiæ igitur resurgentium erunt illi præcipui, qui apparebunt cum ipso Domino in gloria eximia & claritate. Nam de iis potissimum dixit, Et claritatem quã dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnũ sumus. Post has igitur primitias resurgent alij, de quibus subiunxit Apostolus, vt habet græca lectio longè verior.

Locus diffi cilis.

Ioan. 17.

Deinde qui sunt Christi in aduentu eius. Pie lector attende, & si placet recipere, audi: Omnes iustos & pios reuera Christos esse, quatenus in iustitia permanent. At cum ante iudicium, minime sit certum generaliter quinam sint permansuri (exceptis solummodo electis, quos nouit Deus, & qui sunt ante aduentum illũ cogniti, & probati quòd sunt Christi) ideo hîc ait illos qui inuenientur esse Christi, non quidem simpliciter, sed in aduentu eius: quia tunc iudicis sententia manifestè cognoscentur iustificati, ij tales futuri sunt in secundo resurgentium ordine.

Deinde finis. Quidam de iniustis hoc exponunt qui postremo resurgent. Nisi fortè hîc agatur de resurrectione iustorum ad gloriam, & secundum hoc expone: *Deinde finis*, videlicet erit huius status & huius militiæ, vnde & bene connectitur. *Cum tradiderit regnum Deo & Patri.* Ad huius loci declarationem, qui est difficilis intellectu, sciendum est Christum posse considerari vt est Deus, & vt homo est. Et iuxta primam considerationem, semper habuit regnum cum Patre, nec vllo tempore illud ab eo accepit. Nam ab æterno quicquid habuit Pater, habuit & Filius. Igitur hac consideratione nõ potest dici Christus accepisse ex tempore, aut traditurus vnquam regnum Patri suo: sed huiusmodi omnia quæ sic dicuntur, aptantur illi quatenus homo fuit, subiectus Deo & Patri suo De quo primum dicitur, quòd recessit à Patre: quia venit in mundum in ista carne humilis, exinanitus, vt seruus, non vt Filius vnigenitus. Deinde dicitur quòd recedens à Patre dimisit gloriam suam, ac regnũ quod sibi debebatur: quia cum de iure esset super omnes, seipsum dimisit vt esset sub omnibus. Et hoc fuit verè dimittere regnum. Et tertio de illo dicitur, quòd recessit de mundo, & iuit ad Patrem vt acciperet regnum, quod acquisiuit per victoriam Crucis. Et ideo nunc regnare dicitur: quia ipse gubernat ecclesiam, imperando omnibus qui

Nota locũ difficilem.

Ioan. 16.

sunt in cœlo, & qui in terra. Quartò de eodem dicitur, quòd reuersurus est in mundum, non vt maneat, sed vt iudicet mundum: quia Pater omne iudicium dedit Filio. Tunc erit omnium resurrectio & tunc finis. Et tunc quinto loco erit quod B. Paulus dixit, Quòd reddet regnum, id est, ecclesiam, Deo & Patri suo, quam nõ solùm acquisiuerit sanguine, verùm etiam congregauerit, instruxerit, pauerit, direxerit, & euexerit vsque in cœlum ad fruẽdum Deo in æternum.

Et tunc finis erit regni sui, id est, huiusmodi regni sui, *Cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem.* Non enim erit vltra regimen vel malorum Angelorum, vel bonorum erga impios vel pios. Et nota per principatum & potestatem & virtutem (quam Græcè δύναμιν, id est, potẽtiam dixit) comprehendi omnia regẽtium, vel imperantium, vel exequentium munera.

Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Inimici ergo Christi, qui ponendi sunt sub pedibus eius, non deputabuntur omnes illi qui damnationem meruerint, sed illi specialiter & maxime qui impugnauerint eum & doctrinam eius, vt fuerunt perfidi & blasphemi. Cæteri ad sinistram statuentur, & iudicabũtur. Illi verò vt iam iudicati, solo situ & loco cognoscentur. Erunt enim sub pedibus Christi. Sicut & econuersò, qui erunt cum Christo iudicantes, non expectabunt iudicium: quia & ipsi iudicati inuenti sunt in hoc mundo. Non hîc agam aduersus eos, qui Christum venturum existimant, & regnaturũ mille annis: quorũ dogma iam olim explosum est & damnatum, licet nunc quidam deliri homines audeãt iterum excitare. Non enim oportet ob quemlibet proferentem solicitari, cum & hic locus ex Apostolo, & aliæ multæ scripturę, huic hęresi nimis apertè aduersentur.

Nouißimè autem inimica destruetur mors. Inimicam mortem appellat, quia destruit hominem: quæ & in ipsum Christum (ipso tamen volente) vim suã exercuit, tametsi nullum ius haberet in illum: sed ob hanc iniuriam tandem & illa destruetur. Vocat & nouissimam inimicam, quia vsque in mundi finem insultat: aut quia est pœna peccati, vt primus inimicus sit peccatum. *Omnia enim subiecit sub pedibus eius*, scilicet Christi. Si omnia, ergo & mortem ipsam, & ius & imperium mortis.

Cum autem dicat: Omnia subiecta sunt ei, &c. Ne quis stultè argumentaretur ex verbis, Patrem esse subiectum Filio. Nam qui subiecit ei omnia Pater, Dominus erat omnium, non potens se illi subiicere. *Cùm autem subiecta fuerint illi omnia, &c.* Tunc Christus filius subiectus erit Deo Patri: non quòd ea parte qua Deus, fuerit vnquam, aut futurus sit Patri subiectus, neque secundum quòd homo nõ fuerit semper subiectus postquam fuit: sed (sicut diximus) quia cessabit regnum militiæ, & illa administratio sibi data. *Vt sit Deus omnia in omnibus.* Quia ad ipsum maximè respiciet omnis creatura absque medio. Non enim tunc indigebimus mediatore, aut aduocato.

Alioquin quid facient qui baptizãtur pro mortuis, si omnino mortui non resurgũt? Vt quid & baptizãtur pro illis? Vt

quid & nos piclitamur omni hora? Quotidie morior propter vestram gloriã fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro. Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgũt? Manducemus & bibamus: cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iusti: & nolite peccare. Ignorãtiam enim Dei quidam habẽt. Ad reuerentiam vobis loquor.

Alioquin quid facient, &c. Miræ sunt circa hũc præsentem locum expositiones: quàm autem quadrent, viderint alij. Quidam enim horum occasione verborum etiam hæretica crediderũt, quod pro iis qui absque baptismo defuncti essent, possent viuẽtes baptizari, ita vt prosit illis defunctis: quod est falsissimum & absurdissimum. Hæc est igitur

Locus à nemine idonee expositus. expositio, quam & alibi scripsi, quæ mihi videtur verissima: Vt hinc intelligantur ij, qui faciunt opera satisfactoria, & ieiuniorum, disciplinarum, & aliarum afflictionũ circa corpus. Nam hic baptis-

Luc.11. mus dicitur ignis & spiritus, quo Dominus dixit se baptizandum, Crucem pro nobis accipiẽs: quo

Act.1. & prædixit baptizandos Apostolos, cum ait: Vos autem baptizabimini Spiritu sancto nõ post multos hos dies. Clarus igitur sic redditur sensus loci huius. Vnde rectissimè concludit, Si omnino mortui non resurgunt, vt quid baptizantur pro illis? Et ipse de seipso addit: quia & ipse maximè pro eis patiebatur, & pro salute propria.

Pro suffragiis pro defunctis. *Vt quid & nos periclitamur omni hora?* Hîc vide cõtra hæreticos etiam ipsis Manibus infestos, quomodo prosunt suffragia pro defunctis. *Quotidie morior propter vestram gloriam.* Græcè legitur, per nostram gloriationem, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Vt sermo sit iurantis, testãtisque gloriationem illam, quam habet in Iesu Christo, propter quam & moriebatur quotidie. Mihi tamẽ magis placet latina lectio, vt quæ ad rem propositam magis quadret. Nullo enim opus erat hic iuramento, cum illud palam appareret.

Si secundum hominem in bestias pugnaui Ephesi, &c. Clara sententia, ac si dixerit. Ego autem in spe resurrectionis feci, & non secundum hominem, id est, non pro gloria mundi huius, sed pro mea & aliorum salute, & gloria vera. De hac verò pugna mirum est quòd nihil meminerit B. Lucas in Act. cum tamen res videretur memoratu dignissima. Sed paucis ille verbis multa perstrinxit, cum di-

Act.19. xit: Non quaslibet virtutes faciebat Dominus per manus Pauli. *Manducemus & bibamus: cras enim moriemur*, ac si dixerit: Optimum esset & saluberrimum istud manducandi ac bibendi consilium, si mortui non resurgerent. Nam ita illi cõsulunt qui non credunt resurrectionem, sed animam hominis vnà cum corpore ipso interire docent, vt sunt Epicuræi. Est autem locus ex Isaia. 22. cap.

Nolite seduci: Corrumpunt bonos mores colloquia mala. Ex Menandro poeta sentẽtia, quę verissima est: vt & si quis ab initio non loquatur serio & ex corde, sed ludo & ioco contra ea quæ sunt fidei (vt fit à plerisque, qui volunt videri excellere sapientia) talibus tamen colloquiis ipse corrumpitur: quia non est ludendum de Sanctis. Et iccirco Erasmi Colloquia, quibus hæc sententia verissimè & ap- *De Erasmi colloquiis.* positissimè conuenit, vitanda sunt, & igne cremãda tanquam veneni plena, & instigatione Dæmonis ad perniciem iuuentutis edita. Tametsi ille vafer & callidus simulator, & sanctorum tam in terra adhuc viuentium, quàm in cœlis iam beatorum obtrectator, excusans sese dixerit. Ego iocobar: ludens feci. Sensit iam tandem (vt credo) & sentiet in perpetuum miser, quid momenti habuerit illa coram Deo excusatio. Neque ij excusabuntur, qui legunt huiusmodi pestifera colloquia vel eo prætextu, quòd sese oblectent in iocis & argutiolis illis, quæ proculdubio sensim pectus christianum labefactant, & vera pietate spoliant. Quapropter aduersus tales pestes sapientissimè, & admodum opportunè sequitur:

Euigilate iusti. Græcè, iustè, & melius. Est adhortatio ne socordia torpeãt: sed vt euigilent, & hoc iustè, id est, quẽadmodum exigit iustitia Dei, quæ est in corde piorum. *Et nolite peccare*, id est, habere odio peccatum. Quod si fieret, non tam facile peccaremus, quia id caueremus quàm diligentissimè. *Ignorantiam enim Dei quidam habent.* De maioribus cum loqui existimo, qui pre aliis sibi aliquid temerè esse videbantur, & regere alios volebant, vnde addit: *Ad reuerentiam vobis loquor*, siue ad erubescentiam, id est, vt eos pudeat ignorantię suæ. Nam ignorare quæ scire debet homo, pudorem incutit, cum obiicitur. Attendant Præpositi & Episcopi, qui nihil minus norunt, quàm disciplinam christianam.

Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore venient? Insipiens, tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quid seminas? non corpus quod futurum est, seminas: sed nudum granum, vtputa, tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult: & vnicuique seminum proprium corpus. Non omnis caro, eadem caro: sed alia hominũ, alia pecorum, alia volucrũ, alia piscium. Et corpora cœlestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorũ. Seminatur in corruptione: surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate: surget in gloria. Seminatur in infirmitate: surget in virtute. Seminatur corpus animale: surget corpus spiritale. Si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viuentem: nouissimus Adam in Spiritũ viuificantem. Sed nõ prius quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus

homo de terra, terrenus: secundus Homo de cœlo, cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neq; corruptio incorruptelam possidebit.

Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore venient? Duæ sunt quæstiones, quarum prima rem quasi impossibilem videtur supponere, sicut illi dicebãt. Quomodo potest hic dare nobis carnem suam ad manducandum? Ita isti dicũt: Quomodo resurgunt mortui? Ad hoc autem respondet Apostolus. Ioan. 6.

Insipiens tu: Quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Hac similitudine illud suadere vult quod videtur impossibile, vt res semel mortua iterum ad vitam redeat. Sed ita apparet in semine: quia vt ad vitam veniat, ipsum prius mori oportet. Vnde nos in hoc mundo sumus per verbum Dei, quod manet in æternum, & vitam habet in semetipso, vigorem habet ad viuificandum. *Et quod seminas,* hoc dicit respondens ad secundam quæstionem, quæ rogabat: Quali corpore venient? Indicat autẽ nouam futuram qualitatem resurgentium corporum: non autem aliam substantiam, contra antiquam hæresim. *Deus autem dat ei corpus sicut vult, &c.* Græcè, vt voluit, videlicet ab initio naturã rebus statuendo. Poterat enim ex semine grani facere oriri lactucam, & fuisset lactucæ semen: sed ipse naturæ Author cuilibit semini propriam naturam indidit.

Non omnis caro, eadem caro: sed alia hominum, alia pecorum: alia autem volucrum alia piscium. Hîc cauillosi dicere possent: quoniam pisces sunt caro, non licebit in quadragesima de his comedere. Sed alia est caro piscium, & ideo licet edere: quia non est eadem cum pecoribus & volucribus. Et ridicula argumenta sunt, quæ in legis voluntatem insiliunt, dum verbis superstitiosè innituntur. *Et corpora cœlestia & corpora terrestria,* supple sunt. *Sed alia quidem cœlestium gloria,* quæ est ex specie seu forma, vt patet. *Alia terrestrium.* Quæ est obscurior fermè incomparabiliter. *Alia gloria Solis, & alia gloria Lunæ, & alia est gloria stellarum.* Vt etiã inter cœlestia agnoscas differentiam. Per solem Christum, per lunam Mariam, per stellas Sanctos intellige. *Stella à stella differt in claritate,* seu in gloria, vt & inter Sãctos etiam gloriam non parem esse agnoscas. Vnde ait, *Sic & resurrectio mortuorum.* Erunt igitur illa corpora omnia gloriosa: sed aliqua differentia erit nihilominus in claritate. Sic & multæ mansiones, diuersas in vna vita æterna significant dignitates. Aliter enim ibi lucebit coniugalis castitas, aliter viduitas, aliter ibi lucebit sancta virginitas. Diuersæ lucebunt, sed omnes tamen ibi erunt. Splendor dispar: cœlum commune. Vt autem declararet quod erit omnium commune, subdit:

Legis intentio potius quam verborum seueritas consideranda.

Seminatur in corruptione, videlicet homo, aut corpus eius, dum seminatur corruptibilis est, & ita semen iacitur in re corruptibili. Surgit in incorruptionem. Et hæc est vna dos, videlicet corporis incorruptibilitas. *Seminatur in ignobilitate, resurgit in gloria* Corpus enim nostrum nũc est tenebrosum & obscurum: tunc lucidum erit, & gloriosum. Et hæc alia dos claritatis. *Seminatur in infirmitate, resurgit in virtute.* Hæc est dos agilitatis, vt vocant Scholastici. *Seminatur corpus animale, resurgit spiritale.* Theologi hanc dotem vocarunt subtilitatẽ: vnde habet potentiam admirandam ad penetranda cuncta corpora ista crassa. Verùm quia hæc longè absunt ab humana experientia, & vix credibile est homini, esse posse eiusmodi spiritualia corpora, subiecit Apostolus:

Dotes corporum beatorum.

Incorruptibilitas. Claritas. Agilitas. Subtilitas.

Si est corpus animale, est & spiritale. Bene sensum expressit latinus interpres: licet quodam tropo hebraico dicatur. Est corpus animale, est & spirituale, vt significetur quod dictum est: Si est illud, & hoc est. Theologicum est argumẽtum propter perfectionem vniuersi, ne quid cogitabile desit vniuersitati. Non enim esset (si quid cogitabile deesset) vniuersitas. Probat autem ita esse testimonio scripturæ dicentis in principio libr. Gen.

Factus est primus homo Adam in animam viuẽtem. Significatur hac sententia, primum illum hominẽ ex natura suæ creationis factum fuisse in animam, id est, vt anima sit sicut forma, cuius gratia est materia, vt sic inde vitam accipiat, & fiat corpus animale. Anima enim ipsi corpori dat vitam. Et B. Paulus citat sensum scripturæ Geneseos, quasi diceret, Hoc de primo homine legimus, quod & ad vniuersum genus ex eo futurum pertinet, videlicet, quòd *Factus est in animam viuentem,* vt sit animalis & terrenus: vt per hoc intelligamus alium de esse hominem spiritualem. *Qui factus est in Spiritum viuificantem,* id est, propter spiritum, vt ab ipso veram ipse homo accipiat vitam spiritualem: & sit spiritualis, & non carnalis vita: & sit sempiterna, & non temporalis. Vnde ad illud probandum addit egregiè:

Nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Hîc est Christus Saluator noster & Dominus. Non hoc dicit, quasi Adam caruerit gratia, & fuerit Spiritu sancto destitutus. Ipse enim gratiam & dona spiritualia accepit: non tamen habuit ea ex se, sed participauit ipse de secundo Adam Christo. Nam cũ cognouit mysterium, tum & Spiritum accepit, & grauisus est in Christo & ecclesia. Sed hoc capere non est omnium.

Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Mirè declarat Dei prouidẽtiam in effectu eius. *Primus homo de terra terrenus,* hoc est, de terra loquens, & de terra sapiens: *Secundus homo de cœlo cœlestis.* Græcè legitur, secundus homo ipse Dominus de cœlo. Tamen nostra lectio verior videtur: quanquam idem sensus ex vtraque resultat. Duplex autem oritur hîc difficultas. Prima, Si primus homo non intelligitur nisi secundum corpus & animam simul, & magis secundum animam, vt videtur conueniens: equidem nec de terra est, nec terrenus dici debet, sed cœlestis: quia animis (vt quidam dixit) est cœlestis origo. Secunda difficultas est: quia secundus homo Christus, quoad carnem, de terra fuit ex Virgine, sicut scriptum est, Veritas de terra orta est. Alioqui in errorem incideremus Valentini, qui dixit Christũ attulisse cor-

pus de cœlo, propter huiusmodi scripturas, quas noluit sanè intelligere.

Quamobrem sciẽdum est, hominem ex humo dictum. Nam & hebraicè, Adam, nihil aliud est, nisi terra rubra. Item sciendum quòd secundũ hanc maximè partem consideratur, & esse dicitur, quæ materia est, & quam nos maximè videmus & experimur, & scimus: quoniam ex terra & limo sumus. Propterea scriptura dicit: Formauitque Deus hominem de limo terræ. Audi hominem formatum de limo terræ, & statim subiecit: Et inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Et hinc hominem maximè consideratum ex principiis materiæ intellige. Et subditur: Factus est primus homo Adam in animam viuentem. Quia propter ipsam animã est corpus, & corpus propter eam viuit, vt quæ illud animat: vt sicut corpus terrenum est, ita anima terrena sit, veluti forma, quam conuenire decuit propriæ materiæ non origine, sed quia immersa corpori terreno, nec habens officium animæ nisi in corpore terreno; cui aptatã debeat æquari. Et hoc verissimum quidem est secundum statum naturalem & animalem. Et ita factus est homo terrenus, & persona ex ista coniũctione carnis & animæ: & sic non nisi de terra, quia non venit de cœlo. Nunquam enim fuit in cœlo ille primus homo Adam terrenus.

At secundus homo quid est Christus, de cœlo venit. Quomodo? quia Verbũ Dei erat. Hic enim semper erat, & quando venit, & quando iunctum est animæ & carni. Non hoc primò fuit intentũ, vt anima carnem viuificaret, sed vt anima & caro viuificaretur per spiritum, & spiritui ambo seruirent. Et ad hoc factus est homo: & ita factus est in spiritum viuificantem. Quanquam verissimũ est, quòd per animam eius viueret corpus eius: anima tamen magis propter spiritum, vt ad se corpus potius traheret, faciens illud spirituale, quam ecõuerso, vt solùm corpori daret esse viuens. Et tamẽ propter dispensationem redemptionis dimissa est caro Christi passionibus, minime illi naturalibus secundum modum naturæ spiritualis. Hoc sæpe voluit exprimere mirabiliter B. Hilarius, quem aliqui non intelligentes, hæreticum ex eius verbis & pessimum sensum acceperunt. Ostendit autem Dominus qualis esset iuxta propriam suam sibique debitam naturam, quando à mortuis resurrexit: cui de iure debebatur illa gloria. Et vide vt egregiè sequitur:

Spiritus ad vitam animæ & corporis datus.

B. Hilarius à quibusdã perperam intellectus.

Qualis terrenus, tales & terreni. Et qualis Cœlestis, tales & cœlestes. Ex illis enim duobus, duplicẽ quoque contrahimus natiuitatem. Ex primo, terrenã: ex secundo, cœlestem. *Igitur sicut portauimus imaginem terreni:* quia propter peccatum propriis naturalibus redditi sumus, & terrenis operã dedimus, sicut ille. *Portemus & imaginem Cœlestis,* scilicet nũc liberati à peccato. Græcè legimus, portabimus, vt sit sensus. Et sicut portauimus imaginem terreni, id est, sicut in hac vita propter necessitates & conditiones vitæ, & naturæ nostrę corruptibilis, & variis expositæ laboribus & doloribus, & tandem morti, portauimus imaginem terreni propter peccatum, cui satisfaciendum erat: sic post mortem portabimus imaginem Cœlestis, id est, ad imaginem & similitudinem eius erimus in gloria perfecta per redemptionem & glorificationem corporis nostri.

Hoc autem dico fratres: quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. Hinc alium errorem collegerunt quidam, volentes alia nos corpora accepturos, quàm hæc quæ nunc habemus. At hoc contra scripturas apertas, & euidentissimum Iob testimonium pugnat aientis: Et in carne mea videbo Deũ Saluatorem meum. Igitur dicendum, carnem & sanguinem ab Apostolo vocari hominem, quatenus est ex Adam terrenus: vt intelligamus oportere nos habere in hac vita imaginem Cœlestis. i. carnem seruientem Spiritui, vt filij Dei. Hęc enim caro merebitur immutari, & possidere regnum Dei. Et dicit, possidere, pro hæreditare, vt vox græca ostendit: quia hæreditate capiemus terram, vt fratres Christi, & filij Dei, illius hæredes, cohæredes autem Christi. *Neque corruptio incorruptelam possidebit.* Corruptionem appellat carnem nostrã peccato corruptam. Et per incorruptionem intellige resurrectionem & præseruationem perfectã, mortalitatis & omnis passibilitatis expertem. Impij enim & peccatores non pertinent ad hanc resurrectionem, licet non sint in perpetuum morituri & extinguendi penitus: sed non substentabuntur spiritu suo. Caro enim non prodest quicquã, sed Spiritus Dei est qui viuificat. Omnis autem caro fœnum. Sed ita Deus efficiet potentia sua, vt corpora eorum nunquam corrumpantur: sicut faciet & multis insensibilibus, quod declarans tanquam mysterium & arcanum ait:

Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus: sed non omnes immutabimur. In momẽto, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet eĩm tuba) & mortui resurgẽt incorrupti: & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc, induere immortalitatẽ. Cùm autẽ mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? Stimulus autẽ mortis peccatum est: virtus verò peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christũ. Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles: abũdantes in omni opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.

Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Duplex hîc lectio, imò triplex. Vna est præscripta, quã habent latini codices, & quam B. Ambrosius sequitur. Alia est: Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur, & parum hæc distat à priore, imò eundem porrigit sensum: quia si omnes dormient, etiã omnes resurgent. Tertia est. Omnes quidem non dormiemus: sed omnes immutabimur. Et hanc amplectuntur quidam noui, quæ tamen & falsa est & pe

Nota veram & germanam lectionem.

riculosa,nec potest(nisi proterue)sustineri. Sed videamus quibus ipsi argumẽtis adducantur,& quibus contra rationibus occurratur eis, & satisfiat: Deinde quibus etiam conuincãtur. Primò igitur pro hac lectione adducunt ita haberi in græcis codicibus.Et nos dicimus, aliter habere latinos omnes,qui ex Græcis fluxere. Quòd si Græci codices consulendi sunt dicimus quòd in Græcis vetustissimis codicibus etiam olim inueniebatur varia lectio.Nam tripliciter legitur Græcè, quemadmodum ex commentariis ad hanc epistolam patet, qui nomine B. Hieronymi inscribuntur: tametsi B.Hieronymus alibi duas tantũ lectiones in Græcis esse admoneat.Hoc autem ex B.Ambrosio reuincitur,qui proculdubio ex Græcis tertiam, quã habemus,sequitur lectionem:quanquam non admodum de ista contendimus. Quæro igitur cur hanc deteriorem eligant potius, corrigentes latinam,cum illa iam antiquata esset, & propemodũ eam nesciebamus?Si enim ex Græcis reparanda erat,hoc fortè excusare posset,si saltem Græci codices omnes in vnam illam consentirent.At hoc in primis falsum est.Dicent fortaßis, penes maiorẽ partem Græcorum codicum ita haberi.Sed reclamat B.Hieronymus,qui in epistola ad Minerium & Alexandrum contra prorsus testatur, videlicet communem lectionem hanc in Græcis fuisse.Omnes quidem moriemur,sed non omnes immutabimur.Reclamat & B.Augustinus, qui non nisi hãc vnam solam admonet haberi in Græcis.Quapropter & in libr.2.retractat cap.23.emendauit,quodam in loco à se dictum futuros aliquot qui minimè essent morituri.Origenes hanc nostram sequitur lectionẽ: Didimus similiter. Quòd si quidam Theodorus Heracliotes,& nescio quis Apollinarius aliam magis probabãt(vt B.Hieronymus docet)quid ad nos?quando etiam se excusat tales à se adductos velut autores,qui non erant vlla autoritate digni,quos etiam contemnere videtur B. Hieronymus. Neque tamen si in aliqua existimatione fuissent,tanti esse debent, vt faciant præiudiciũ aliorum autoritati,& communi lectioni.Sed quidam iis inauditis nominibus,propter antiquitatis honorẽ,nimis subterrentur.Nec me latet B.Chrysostomum istis fauere,qui falsa lectione deceptus est,& rem (vt sæpe fieri solet) non exactè ita considerauit.

Non ergo rectè temeritatem suam circa immutatam lectionem excusat Erasmus propter Gręcos codices,aiens(& non semel)agere se interpretem, & profiteri se ex fide vertere quod habetur in Gręcis.Nam cum latini,versi nimirum ex Græcis, reclament: & Græci item inter se non consentiant, & à probatis & fidelibus autoribus communis lectio in Græcis alia esse perhibeatur,profectò iam non est hoc vertere fideliter ex Gręcis,& interpretem agere(vt ait)sed iudicem,& aliorum sententiæ doctißimorum sine ratione detrahere: quod est illi in frequenti consuetudine.Et enim teste B. Hieronymo,Acatius quidam Cęsarien.Episcopus in quæstione hac,quam sibi proposuit,sic ait:Dicamus (inquit) primùm de eo quod magis in pluribus codicibus inuenitur.Ecce mysterium vobis dico:Omnes quidem dormiemus,sed nõ omnes immutabimur,&c.

Secundò,Dicturi forsitan sunt,nostram lectionem constare non posse,qua dicitur: Omnes quidem resurgemus, siue omnes dormiemus. Aiunt enim in aduentu Domini reperiendos viuos multos,quos continget non mori.At hoc illud ipsum *Omnes hòmines aliquãdo inueniẽtur mortui.* est,quod nos falsum esse confidenter asserimus,& contra scripturas satis manifestas,& omnino sine ratione: quin & contra rationes ad persuasionem validißimas non proteruis mentibus.Sed non hic hac de re disserendi locus:in ea quæ ad Thessa.(largiente Deo)dicemus.

Hîc tantum ex eis volo,prius vt ipsi lectionem suam statuant. Et quidem in suis codicibus Græcis(vt proferunt)ita legitur, πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα. Quod ita vertendum est ad verbum,sicut & quidam vertunt: Omnes quidem non dormiemus. Hoc verò iuxta proprietatem sermonis significat nullos dormituros: quod est, nullos morituros. Neque enim sic positum est in Græcis, Non omnes dormiemus:quod declararet, Aliquos quidẽ non morituros,sed est, Omnes non dormiemus: quod(vt dixi)significat.Nulli dormient. Manifestum est enim apud logicos inter hæc discrimen: & iuxta veram sermonis proprietatem, quam & ipsæ scripturæ semper seruarunt. Igitur iuxta eorũ lectionem,Nulli morituri sunt.Sic enim cum dicitur: Non est impoßibile apud Deum omne verbum,id significatur:Nullum verbum est impoßibile. Et non iustificabitur omnis caro coram illo id est,Nulla caro iustificabitur.Similiter multæ aliæ huiusmodi sententiæ explicantur.

Ad hæc, Quomodo dicere posset Apostolus: Non omnes dormiemus, cum Dominus ipse dicat,Dormitauerunt omnes,& dormierunt? Et infinitæ sunt scripturę de morte,quæ non parcet cuiquam.Adde quod si vniuersalis conflagratio mũdi ante iudiciũ futura est(vt omnes fatentur) quis *Matth.25.* (quæso) in tanto incendio viuus valeat superesse? Et quomodo verum est quod dicitur,Non omnes dormiemus,sed omnes immutabimur? cum non sit futura omnium immutatio, teste ipso Apostolo,qui ait:Mortui resurgent incorrupti,& nos immutabimur.Non dicit:Et immutabuntur, nec dicit,Omnes immutabimur:quoniam nec illud verum erat.

Ad hęc,Si de his qui non morientur dixit B.Paulus,Et nos immutabimur. Quomodo verũ est de ipso Apostolo,quòd non sit mortuus, cũ se inter illos annumeret qui immutabuntur,&nõ morientur?Et quomodo hanc ansam prudẽs dedisset existimandi vicinum iudicium,& imminere diẽ Domini,cum ipse resolutionem sui corporis sciret,& de illa sæpe loquutus fuisset?

Plura sunt alia præter hæc, quæ possunt obiici contra istam intelligentiam quibus non arbitror posse,nisi perperam,responderi:vel illud quod ipse Apostolus tam clarè ait, Sicut in Adam omnes moriuntur: ita in Christo omnes viuificabuntur, Et reuera qui non moritur,non resurgit.Et qui nõ moritur & non resurgit,non est membrum Christi.Denique quis ausit vllum ab isto communi debito excipere,si neque Christus, neque sanctißima Mater eius,neque B.Ioannes baptista, neque Apostoli & insignes Patriarchæ & Prophetæ excepti sunt?Sed obiiciunt de Henoc & Elia,& non

nulli de Dilecto discipulo. Nos autem hos fatemur (si non sunt mortui) morituros tamen omnino, & morte quidem illustri & pretiosa vt in Apocalypsi ipse Dilectus perspicuè testatur habentibus oculos.

In momento, in ictu, siue nictu *oculi*, celeritatem indicat resurrectionis. Sicut enim dicto creauit vt subitò essent cuncta: ita erit quodammodo in resurrectione, *in nouissima tuba, &c.* Hęc tuba Dei idem est (vt quidem exponit) quod vox Archangeli, de qua idem Apost. 1. ad Tess. 2. In voce Archangeli, &c. Ille enim erit tuba Dei, & putatur Michael. *Et mortui resurgent incorrupti,* id est, immortales nō amplius morituri. Et per hoc excluditur ordo temporis in resurrectione, non tamen ordo dignitatis. *Et nos immutabimur.* Nos scilicet pij & iusti immutabimur per dotes resurrectionis, de qua immutatione loquutus est superius: ne sine causa aliter atque aliter eadem dictio in eodem etiam contextu nullo cogente indicio, sed mero nostro arbitrio & voluntate accipiatur.

Quid est immutatio Beatorum.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionē, quod erit commune bonis & malis per communem resurrectionem. *Cùm autem mortale hoc induerit incorruptionem, tunc fiet sermo,* id est, apparebit verus & verificabitur, *qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua? &c.* Victrix mors facta est ex peccato: quia habuit imperium in omnes. Hæc autem victoria tunc auferetur: quia non erit vlterius neque lex, neque peccatum, neque mors. *Stimulus autem mortis peccatum est.* Quia mors per illud nos pūgit: vt sit sensus. Peccatum est causa mortis: quæ mors vrget nos tanquam stimulus quidam dicens: Meritò hæc pateris, quia peccasti. Peccato autem cessante, mors aculeum nō habet: quia qui in Domino moriuntur, non tam moriuntur, quàm dormiunt. *Virtus autem peccati lex.* Quòd peccatum habeat hanc potentiam, vt mors sit nobis stimulus, à lege est, quam peccator est præuaricatus. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio iustè ostendi potest.

Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Hîc Apostolus manifestè vult, quòd etiam in hoc mundo nonnulli potiuntur victoria aduersus mortem: quoniam legi parent, & euitant peccatum. Quo fit vt his nullus stimulus sit ipsa mors: sicut accidit B. Paulo, qui dissolui cupiebat, & esse cum Christo: quod & multis viris optimis contingit. Quare benè sequitur: *Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles,* videlicet in fide & charitate, vt euitetis stimulum mortis, *Abundantes in opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.* Opus Domini est opus quodcunque ipse precepit tendens in salutem. Et hoc opus & labor in eo non est frustra, cui datur pro mercede vita æterna. Hoc est opus Dei, quod dedit Pater Christo Filio vt faceret. Hoc opus est semper faciendum, sicut ille fecit, & dixit: Quæ placita sunt ei facio semper. Dicitur autem opus Domini, non solùm quia præcipitur à Domino, verùm etiam quia ipse Dominus illud nobiscum operatur per gratiam suam & auxilium: & quia etiam fit in eius gratiam, & hoc facit vt non sit labor inanis, & ideo ait: *Labor vester non est inanis in Domino.* Contra verò ipse male iis euenturum minatur qui fuerint auari, & non diuites in Deum. Sententia item clarissima pro retributione bonorum operum apud Deum, aduersus hæreticos.

Remedium vnicū contra stimulum mortis.

Contra hæreticos negantes mercedē & merita.

Ioan. 8.

CAP. XVI.

De collectis autem quæ fiunt in Sāctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. Per vnam sabbathi, vnusquisq; vestrū apud se seponat, recondēs quod ei bene placuerit, vt non cùm venero, tunc collectæ fiant. Cùm autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Ierusalem. Quòd si dignum fuerit vt ego eam, mecum ibūt. Veniam autem ad vos cùm Macedoniam pertrāsiero: nam Macedoniam pertrāsibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiā hyemabo, vt vos me deducatis quocunque iero. Nolo enim vos modo in trāsitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. Permanebo autē Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi. Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. Opus enim Domini operatur, sicut & ego. Nequis ergo illū spernat. Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre, vobis notum facio, quoniam multùm rogaui eum, vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius vt nunc veniret. Veniet autem cùm ei vacuum fuerit.

De *collectis autem, &c.* Erant autem hæ collectæ subsidia sanctorum pauperum qui erant Ierosolimis. Nam vt in Actis Apostolorum legitur, B. Paulus & Barnabas hoc sibi onus sumpserunt, ab ecclesiis Gentium impetrare aliquid elemosynarum ad sustentationem eorum qui erant Ierosolymis Christiani, vbi propter Iudæos, crucis Christi acerbos inimicos, non poterant mendicando victum quærere, & tamen pauperes erant. *Sicut ordinaui in ecclesiis Galatiæ.* Memor suæ obligationis & charitatis. Ecce quomodo B. Paulus pro aliis solicitè collectam faciebat, pro se autem nihil. Quo in loco non leuiter punguntur prædicatores verbi, qui pro se collectas diligentissimè faciūt, pro aliis autem parum, aut nihil. Vnde verendum est ne illis dicatur: Accepistis mercedem vestram. Quanquam non ignorem) vt superius meminimus) Deū ordinasse prædicantibus euangelium, de euāgelio viuere: sed omnis auaritia & procacia ac petulantia abiicienda erat.

In prædicatores auaros.

Per vnam sabbathorum, id est, primam, tropo hæbraico.

braico. Hæc erat dies Dominica. *Vnusquisque vestrum apud se seponat,&c.* Sensus est facilis. Et gratiam vocat beneficentiam & munus: quia liberaliter & gratis erat dandum, & cum omni puritate. *Quòd si dignum fuerit vt ego eam,&c.* Non enim omnia decent omnes. Vnde videbatur non esse Apostolicum talia exequi, propter dignitatem officij, quæ est seruanda, sed & in loco humilitatis gratia demittẽda: ideo præditus summa humilitate Apostolus & ardẽti charitate seipsum subiecit. *Veniam autem ad vos,cum Macedoniam pertransiero,&c.* Nihil hîc obscurum, nisi quòd nescimus plerunque tempora, quando hæc acta fuerunt. Quod verò ait: *Vsque ad Pentecosten.* Non dubito quin de festo dicatur, licet quibusdam sine causa, & absque vlla prorsus ratione (nisi studium fuerit contradicendi & abolendi festa) aliud videatur, & exponunt, quòd volebat ibi manere quinquaginta dies.

Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi. Et sanè cõuenit: Vbi enim Deus parat milites suos, etiam diabolus armat suos, & tunc tempus est militiæ ac prælij, non torporis ac desidiæ. *Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos.* Erat mirum in modum timidus ille dilectus Apostolo, sicut ipse ad illum scribens clarè innuit. *Opus enim Domini operatur, sicut & ego,* scilicet in salutem animarum. Hoc est opus Domini, vt credamus in Christum, & credendo vitam adipiscamur ęternam. *Ne quis ergo illum spernat.* Si opus Domini spernendum non est, nec ille qui illud operatur contemnendus est. *Deducite,* id est, dimittite *illum in pace, vt veniat ad me. De Apollo autem fratre,&c.* Hîc nota quòd etiam Apostolo non morigebantur interdum viri magni. *Veniet autem cùm ei vacuum fuerit.* Grecè ὅταν εὐκαιρήσῃ, id est, quando opportunum fuerit.

Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini. Omnia vestra in charitate fiant. Obsecro autem vos fratres, nostis domũ Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitię Achaiæ, & in ministerium Sanctorum ordinauerũt seipsos, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autẽ in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt. Refecerunt enim spiritũ meum & vestrum. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt. Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ. Salutãt vos in Domino multũ Aquila & Priscilla, cum domestica sua Ecclesia, apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio, mea manu Pauli. Siquis non amat dominum nostrũ Iesum Christum, sit anathema, maran atha. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, Amen.

Vigilate,&c. Domini est præceptum vigilantia sæpius (nec ab re) repetitum, quia sensus debemus habere assiduè experrectos ad vitandum malum, & operandum bonum, & obseruandum inimicorum insidias multiplices, & à dæmonibus, & ab hominibus structas. Fides verò est in qua stamus, & viriliter agimus. Hæc exhortatio ex Psalmo collecta est vigesimosexto: Expecta dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Expectamus Dominũ vigilando, & stando in fide. Viriliter agimus, pugnando & resistendo fortiter tentationibus. Cõfortatur autem cor, & sustinet Dominum expectans bene operando. *Omnia vestra in charitate fiant.* Nihil enim tunc fiet perperam, sed cuncta ordine, & ad honorem Dei, & ædificationem proximi.

Obsecro autem vos fratres nostis domum Stephanæ, & cæt. sunt primitiæ Achaiæ. Qui primi venerunt ad fidem in eo loco. Et quod ait, *ordinauerunt seipsos,* intellige quòd accinxerunt se ad illud opus, vt ministrarent de suis facultatibus temporalia sanctis. Ne quis fatuus hinc colligat, quòd in officiis & sacris ordinibus quilibet valeat ordinare seipsum: quòd esset rectissimum ecclesiæ ordinem confundere: imò & seipsum. Et verè magnam sibi comparat in die iudicij fiduciam, qui in hac breui vita solicitam erga pauperes curam gerit: quia Christiani nominis non facit sola dignitas Christianum: nihilque prodest quòd aliquis Christianus vocetur in nomine, si hoc non ostendit in opere. Scriptũ est enim: Fides sine operibus mortua est. Iudicium enim sine misericordia fiet ei, qui misericordiam proximo non impenderit. Nam quid aliud audituri sunt qui statuentur ad sinistram, nisi: Esuriui, & non dedistis mihi manducare? Sitiui, & non dedistis mihi potum? Nudus fui, & non cooperuistis me? Vbi nec illi qui ad dexteram erunt, ideo regnum accipient, quia nunquam peccauerunt: sed quia peccata sua mũdare eleemosynis studuerũt. Et illi qui ad sinistram erunt, non ideo mittuntur ad ignem, quia peccatores fuerunt: sed quia peccata sua eleemosynis redimere noluerunt. Ac sic & illos largitas sola glorificabit: & istos sola sterilitas condemnabit. Itaque huiusmodi sanctis exercitiis dediderant seipsos, & sua, generosi isti Christiani, quos ita Apostolus cõmendat, vt præcipiat eis esse parendum, & omnibus in vinea Domini laborantibus.

Quod vtinam seriò considerarent & Prælati, & alij potentes in sæculo, & diuites, qui tam profusè in conuiuiis (ad nauseam ferè ferculorum varietate & multiplicitate extructis) sumptus faciunt maximos, quibus possent ali innumeri pauperes fame & frigore pereuntes. Ait igitur de istis Apostolus:

Refecerunt enim spiritum meum & vestrum. Non aperit quibus in rebus refocillauerint illum, in spiritualib⁹, ne an in præsentia ipsa, seu potius de suis facultatibus: quod postremum videtur esse verisimilius, cum Apostolus ipse esset longè opulentior & paratior ad corroborandos illos circa ea quæ erant spiritus, & perseuerantiæ in illo sancto charitatis opere, vt pro temporalibus redderet spiritualia. Et vt prudenti quadam arte Corinthios ad æmulationem animaret, addidit:

Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt. Cognoscere

per gratitudinem, & vt eos honore prosequantur iubet, postquam loco vestri supplent, quæ vos ipsos, & præsenti seruitio, & opibus præstare æquũ erat. Sciendum hîc insuper haberi in Gręcis, hanc epistolam per illos fuisse missam.

Salutant vos omnes ecclesiæ Asiæ. Asiam vocat non eam quę maior appellatur, & quam diuidũt Geographi ab Europa & Africa, sed intelligit minorem illam Asiam, in qua erant septem illæ ecclesiæ, ad quas suam Apocalypsin scripsit Dilectus discipulus.

Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla. De his fit mentio in Act. cap. 18. qui meruerunt excipere tantum Apostolum in suis ædibus, & simul etiam manibus laborare. Fœlix sanè tali hospite domus, quæ in ecclesiam cõuersa est, & templum Spiritussancti. Verisimile enim est, omnes illius familiæ sanctis moribus fuisse ornatos, quorum etiam nomine salutem dicit Corinthiis Apostolus: *cum domestica* (inquit) *sua ecclesia*, per ecclesiam, totam familiam intelligens. Græcè tamen desideratur, quod additum est (nec quidem male) *Apud quos & hospitor*. Nam hoc verum est, & expressè habetur in Act. in eodem iam citato capite.

Salutatio: Mea manu Pauli. Salutationẽ manu propria scribebat, non solùm quę esset sui erga illos amoris indicium, verum etiam ad testificandã suam esse epistolam, ne falsi fratres possent ementiri ad fallendos simpliciorum animos. Hoc autem pro indicio obseruandum significabat, quemadmodum ipse ad Thess. testatur.

Siquis non amat Dominum nostrum Iesum Christum sit Anathema, Maran atha. B. Hieronymus duas dictiones esse docet, *maran*, id est, Dominus, *atha*, venit, temporis præteriti, vt quidam volunt. Redditur verò causa, quur anathema ei imprecetur qui non diligit: quia scilicet Dominus noster iam venit, nimirum in humilitate, & cum omni benignitate, non ad iudcandum, sed ad saluandum quod perierat: vt nulla sit penitus excusatio non diligenti. In tantis ærumnis & doloribus, & morte tandem per Crucẽ decreuit ad nos venire Dominus, vt si quos facilitas creationis ad amãdum non moueret, extrema illa nostræ redemptionis difficultas ad redamãdum prouocaret. Pretium nostrum sanguis Christi est, qui eos veritate summa iudicabit, quos tam immensa misericordia redemit: & sempiterno illos anathemate feriet, qui eruti de potestate tenebrarum, diabolicæ iterum seruituti se subiecerunt, & sanguinem testamenti spreuerunt. Quod à vobis auertere dignetur, qui cum Patre & Spiritu sancto regnat in sæcula sæculorum, Amen. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, &c.* Clara sunt verba, & iam sunt à nobis in prioribus epistolis exposita. Benedictus Deus.

COMMENTARIA IN POSTERIOREM EPISTOLAM B. PAVLI AD CORINTHIOS.

*

AVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei, & Timotheus frater, Ecclesię Dei quæ est Corinthi, cum omnibus Sãctis qui sunt in Achaia: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

HANC epistolam ferunt misisse B. Paulum ex Troade per Titum. Eius argumẽtum esset difficile breuibus perstringere, quoniam varia admodum continet. Summabitur autem (vt ita dicam) capitulatim. Porrò nihil hoc in loco videtur annotandum, nisi quòd vt in superiore epistola adiunxit sibi Sosthenem, tanquam coautorem epistolæ: ita in hac adiungit sibi Timotheum. Per illam potenter saluans (hoc enim significat Sosthenes) per hanc verò pro salute iam adepta honorificans Deum. Nam hoc significat Timotheus. Hoc dicimus, quoniam in priore in criminosos quosdam, obiurgationes & animaduersiones pręmisit ad pœnitentiam, tanquam pharmaca salutaria. In hac verò posteriore, de fructu pœnitentiæ gratulatur honorificãs Deum. Et quia multa etiam de se in sui commemorationem prędicat: intelligere lector debet, quòd illa non ex se proferebat, & in suã gloriam: sed Timotheus, id est, honor Dei, qui sibi erat charissimus, cogebat eum. Et enim proprium est sanctorum virorum, se interdũ extollere, non quidem libẽter, sed coactè: non sui gratia, sed ad ædificationem aliorum, & gloriam Dei & honorem: ideo Timotheum sibi socium asciscunt. Hæc autem in eorum gratiam dicta sint, quos mystici scripturarum sensus delectant, qui & si apud contentiosos facile spernuntur, qui plus quàm pietas postularet ad solam literam semper prouocant: valent tamen plurimum ad solatium animi, & ad morum probitatem formãdam. Imo verò sunt pleræque in veteri testamento historiæ, quæ si nullis condiantur huiusmodi mysticis sensibus, insipidæ & parum dignitatis habere æstimari possunt, & quæ ad nostram vtilitatem nihil cõducant: & tamen figuræ erant & propter nos scripta. Sed de his aliâs. Hîc quantum ad literam spectat, nihil noui non alibi iam expositum.

Benedictus Deus & Pater domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, vt posimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur & ipsi à Deo: quoniam sicut abundant pasiones Christi in nobis, ita

& per Christum abundat consolatio nostra. Siue autē tribulamur, pro vestra exhortatione & salute: siue cōsolamur, pro vestra consolatione & salute: quæ operatur tolerantiam earūdem passionum, quas & nos patimur, vt spes nostra firma sit pro vobis, scientes quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis.

Benedictus Deus, &c. A gratiarum actione incipit pro more suo. Id est enim benedicere Deū, quod est agere illi gratias. *Et pater Domini nostri Iesu Christi.* Frequenter in epistolis suis nominat B. Paulus Patrem & Filium, non vt excludatur, sed vt subintelligatur Spiritussanctus: quia Patris & Filij nexus est communis, & reciprocus amor. *Pater misericordiarum,* id est, fons & origo omnium misericordiarum, quæ à sæculo sunt. *Et Deus,* id est, autor *totius,* siue omnis *consolationis: qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* De seipso loquitur beatus Paulus. *Vt possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Nulla est tam grata tamque iucunda afflictorum consolatio, quàm illa quæ ab afflictis venit, vel qui iam pericula euaserunt: aut qui in tribulationibus constituti etiam gaudent. Nam & ij verius & magis compatiuntur. Vnde apud quendam: Non ignara mali miseris succurrere disco. *Per consolationem, qua & ipsi consolamur à Deo.* Deus amicis peculiaribus, quia grauissima patiuntur, non solùm vberiorem consolationem sub ministrat: verumetiam excellentiore modo, ac certiore, videlicet per ipsos Dei angelos internè miris modis quos nos ignoramus. Vnde & ipsi certissimi fiunt de dilectione Dei in se, & cum Psalmista aiunt: Secundum magnitudinem dolorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.

Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute: siue consolamur pro vestra consolatione & salute. Græca lectio clarior sic habet. *Siue autem tribulamur, pro vestra consolatione & salute: siue autem consolamur, pro vestra consolatione ac salute.* Ergo tribulationes & afflictiones B. Pauli cedebant in consolationem, ac salutem illorum. At quo pacto de afflictionibus Apostoli consequebantur illi consolationem, nisi quia hoc est corporis mystici, vt maiora ac potiora membra patiantur pro minoribus atque indignioribus membris, vt cum ipsis remissius agatur? & hæc est cōmunio sanctorum. Sic ait ille de Domino nostro Iesu Christo, quòd factus est egenus, vt illius inopia nos qui inopes & miseri eramus, diuites efficeremur. *Quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur.* Verè absque aliqua spirituali consolatione nullus quicquam posset libēter tolerare. Quinimò nisi superexcellat consolatio tribulationem, nemo diu patietur aduersa. Illa igitur consolatio, qua per B. Pauli tribulationem & consolationē consolabantur Corinthij, causa erat, vt & ipsi Corinthij tolerarēt easdem, siue eiusdē generis passiones. *Vt spes nostra firma sit pro vobis.* Ecce vnde alitur & roboratur spes, nimirum in tolerantia ac patientia, vt quantò quis duriora patitur, tantò eius spes fiat solidior.

De consolatione sanctorum in tribulationibus.

Scientes quòd quemadmodum socij passionum estis: sic eritis & consolationis. In hoc est enim Dei iustitia: vt pro modo non solùm gratiæ, verumetiam laboris, & patientiæ retribuat: contra hæreticos. *In hæreticos.*

Non enim volumus ignorare vos fratres, de tribulatiōe nostra quę facta est in Asia: quoniā supra modū grauati sumus supra virtutē, ita vt tæderet nos etiā viuere. Sed ipsi in nobismetipsis respōsum mortis habuimus, vt nō simus fidētes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tātis periculis nos eripuit & eruit: in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet, adiuuātibus & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarū personis facierū, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate cordis & synceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei cōuersati sumus in hoc mundo: abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis. Spero autem quòd vsq; in finem cognoscetis: sicut & cognouistis nos ex parte, quòd gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi.

Non enim volumus vos ignorare de tribulatione, &c. Tribulatio, quam se pertulisse in Asia significat, non satis nota est nobis. Quæcunque autem fuerit illa, cum tam insigniter citetur ab ipsomet B. Paulo, valdè magnam fuisse oportuit, qua supra modum se grauatum fuisse prædicat, ac supra virtutem, seu supra vires. *Ita vt tæderet nos etiam viuere.* Aliqui vertunt: *Ita vt desperaremus etiam de vita.* Primum dictum, scilicet supra modum & supra vires afflictum fuisse illum, videtur ab ipsomet Apostolo reprobari, cùm dixerit: Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. Nunc autem ponit tentationem supra modum, ac supra vires. Sed respondetur quòd amicos & electos suos supra eorum vires tentat Deus: non tamen simpliciter supra vires habita diuini auxilij ratione, quo considerato, non est supra vires tentatio. Hoc autem facit Deus, vt illi perfectè se agnoscant, qui non possent tanta perpeti, nisi Dei præsentaneum adesset auxilium.

De excessiuis tentationibus sanctorū.

Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, vt non simus fidētes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos. Responsum mortis est inualescentia illa, & tribulationis apprehēsio, quæ opprimit hominem ad necem vsque, nisi succurrat Dominus. Sentiebat enim B. Paulus sē non posse resistere per vigorem venientem à morte. Et in hoc responso per hanc cōcertationem venit prouentus, iuxta illud: Sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis substinere. Etenim didicit ipsa experientia teste, non esse fidendum in propriis viribus, sed in Deo,

qui mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. *Qui de tãtis periculis nos eripuit*. Grecè, de tanta morte, aut de tantis mortibus. *In quem speramus, quòd & adhuc eripiet*. Si iam eripuit, dedit spem futuri, quòd & eripiet: quoniam perfecta sunt Dei opera. Et hæc est confirmatio fidei, & spei sanctorum, considerare præteritas gratias, & euasiones. *Adiuuãtibus & vobis in oratione pro nobis*. sunt enim effectus plurimi venientes à Deo, qui exigunt orationes, & non priuatas tantùm, sed etiam Christianorum communes: qualis est liberatio eorum qui sunt Præpositi ecclesiis, sicut erant Apostoli. Vult enim sapientissimus Deus, vt quæ ad rem publicã & communionem pertinent, ea communiter ab omnibus adiuuentur. Sic est mos ecclesiæ sanctissimè institutus, vt oretur pro Papa, & Antistibus, & Imperatore, & Regibus: quoniam publicas illi personas sustinent, vnde multa & bona & mala possunt prouenire, vt hęc prohibeat Deus, illa promoueat. Neque enim frustra meminit scriptura factam sine intermissione orationem dum B. Petrus seruaretur in carcere. Quantum verò nostris temporibus refriguerit populorum erga suos pastores amor & reuerentia, vtinam non pateret plus satis: ita vt orationes subditorum versæ sint in detractiones & contemptum aduersus Prælatos. Vnde minime mirum si propter peccata vulgi permittat Deus regnare hypocritas. Pro qualitate enim subditorum disponuntur actus regentium, ait Magnus ille Gregorius.

Act. 12.

Nota.

Vt ex multarum personis, &c. Perturbata aliquantulum videtur huius loci sententia: quæ proculdubio hæc est. Reddit rationẽ quamobrem velit eos qui multi erãt, pro se orare vt eripiatur ab illis mortibus. Hæc autem est, vt à multis personis agerentur gratię, pro dono sibi per orationem collato, id est, liberationis suæ, & tolerãtiæ suæ. Sciebat enim gratas Deo esse gratiarum actiones: & tantò gratiores, quantò a pluribus redderentur, qui beneficia acceperint. Vnde vt rem valdè absurdam ostẽdit in euangelio Dominus de illis decem leprosis mundatis, quorum vnus tantum redierat, qui gratias egit. Et verè communis multorum est hæc erga Deum ingratitudo: vitium profectò pessimum, Deo & hominibus infestissimum. Sicut enim gratitudo & gratiarum actio, est quædam tacita supplicatio, vt quæ accepimus dona conseruentur, & augeantur: sic econuersò, ingratitudo causa est, vt nedũ quod oratur, impetretur, sed & quod est datum meritissimè auferatur.

Pro debitis gratiarum actionibus.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Non est difficile videre connexionem huius loci cum superiore, si retineatur quod diximus, B. Paulum hactenus dixisse causam suam esse causam communem, & propterea interesse omnium vt orarent, & obsecrarent, & gratias agerent pro sua ipsius salute. Nunc id probans ait: *Nam gloria nostra*, seu gloriatio nostra, *hæc est, testimonium conscientiæ nostræ quòd in simplicitate cordis, &c.* De testimonio conscientiæ, non solùm scripturæ sanctæ, & sacri doctores, verùm etiam Ethnici prædicarũt excellẽter, quanta in eo consistat mentis pacatio, & quanta trãquillitas, & quanta fortitudo, & gloria: vnde quidam dixit, Hic murus aeneus esto, nil cõscire sibi, nulla pallescere culpa. Est & cuiusdam sapientis celebris sententia, quam & plerique magni autores vsurparunt, eam vt verissimam comprobantes: dixit enim: Hæc est summa boni, mens quæ sibi conscia recti est. Vnde B. Augustinus, si quis Ethnicos repudiet (qui tamen in multis, quæ prudenter ac sapienter cogitarunt atque literis mandauerunt, temerè non sunt spernendi) in lib. contra Secundinum ait: Senti de Augustino quicquid libet: Sola me in oculis Dei conscientia non accuset. Ecce quomodo in hoc solùm quiescebat, si conscientia propria non accusabatur. Quî autem potuisset, nisi certitudinem serena conscientia afferret? Quin ille etiam Dilectus ait: Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Sed qualem fiduciã? Audi quod sequitur: Et quicquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Hæc ille, qui testimonium perhibet veritati. Vnde clarè accipitur, in conscientia (si tamen rectè discutiatur) non esse deceptionem. Verùm plurima sunt pro hac sententia de certitudine & pace, quam reddit homini iusto bene explorata, & ignara peccati cõscientia.

Pro securitate à conscientia bona.

1. Ioan. 3.

Sed turbantur quidam, cum aliâs dixerit B. Paulus: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui certè locus (si veritas præferenda sit humanis commẽtationibus) planum habet sensum, & longissimè ab eo remotum, qui dissideat à sententia nostra. Loquebatur enim (sicut eo in loco declarauimus) B. Paulus de iustificatione vera & perfecta, & cunctis perspicua, quando proferetur iudicium à iudice qui nõ decipitur: & iustificabuntur ab eo, hoc est, iusti pronunciabuntur, qui verè inuenti erunt iusti. Hæc iustificatio non contingit à sola ipsius priuati hominis conscientia: sed expectandus est verus & legitimus iudex, & tempus præfixum, quùm reuelabuntur abscondita tenebrarum, vt ibidem clarè explicat ipsemet Apostolus. Nam in conscientia nostra quid sit, quidue lateat, nemo alius videt. Et ideo nullus plenè iustificatur apud alios, etiam si sit ipse iustissimus, & se se iustissimum esse certissimè sciat. At quia homini satis est conscietia sua, & testimonium conscientiæ suæ legitimè exploratæ, atque probatæ: ideo & hoc satis est illi interim, vt glorietur in corde corã Deo: humiliter tamen & sobriè, in Domino scilicet, Spiritu etiam internè contestificante, sicut gloriabatur Apostolus. Quæ quidem gloriatio nondum est perfecta, quandiu potest excidere homo, & mentem in hac vita mutare.

Sed vide nunc qua de re testimoniũ fuerit conscientiæ, *Quòd in simplicitate cordis, & synceritate Dei conuersati sumus in hoc mundo*, hoc est, non duplici animo vt hypocritæ, sed syncerè. Nec cuiuscunque synceritatis, sed diuinæ, quæ ex Deo est: Adiecit. *Et in gratia Dei*: ac si dixerit, non sperans, aut confidens in hominibus, sed solùm in protectione diuina: & sic solebat antiquitus dici. Et hũc spectat quod legimus in Actis, quùm recedente Barnaba cum Marco, fratres dicuntur proficiscentem Paulum tradidisse gratię Dei, hoc est, votis & orationibus commendasse illum diuinę protectioni & gratię. Cúmque talem fuisse conuersationem suam in hoc mundo dixisset, addidit: *Abundantius autem*

Act. 14.

ad vos, seu erga vos. Apud eos enim ita se gessit, vt nullam dederit vel malignis occasionẽ detractionis, vt patet in superiore epistola: Et nunc ait,

Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis, & cognouistis: Græcè melius, legitis & cognoscitis. Legebant enim assiduè in scripturis: & cognoscebant de Domino Iesu Christo per lumen fidei, & vt B. Ambrosius ait, per miracula & signa, & prodigia, quæ faciebat Deus per manus B. Pauli. *Spero autem quòd vsque in finem cognoscetis, &c.* Sensus est, Quòd simus nos gloriatio vestra, & vos nostra (Nam gloria patris & magistri, est gloria filiorum & discipulorum, & econtrariò) spero vos cognituros perfectè in die Domini, sicut nunc ex parte iam cognouistis: quia præ illa cognitione quæ tunc erit, omnis hæc nostra in præsenti vita mortali cognitio ex parte est, hoc est, tenuis & imperfecta valdè.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos, vt secũdam gratiam haberetis: & per vos transirem in Macedoniam: & iterumà Macedonia venire ad vos: & à vobis deduci in Iudæam. Cùm ergo hoc voluissem, nunquid leuitate vsus sum? Aut quę cogito, secũdum carnẽ cogito, vt sit apud me Est, & Non? Fidelis autẽ Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, nõ est in illo Est, & Non: sed est in illo Est. Dei enim Filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanũ & Timotheum, nõ fuit in illo Est, & Non: sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est: ideo & per ipsum, Amen, Deo ad gloriam vestram. Qui autẽ confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Ego autẽ testem Deum inuoco in animã meam, quòd parcens vobis, non veni vltra Corinthum: Non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri: nam fide statis.

Et hac confidentia, &c. Hîc Apostolus significat, quòd in hac confidẽtia ac persuasione, vtpote qui apud illos cognitus esset vt pater, ac magister bonus, ac propterea cum honore ac reuerantia suscipiendus, volebat proficisci ad illos, vt secundã haberent gratiam. Vocat secundam gratiam, respectu prioris gratiæ, qua per euangelium eos genuerat, ac formarat tunc paruulos in Christo. Volebat enim operari in illis pro augmento gratiæ ac stabilimento. Et hoc vocat secundã gratiam. Narrat quomodo volebat per eos ire in Macedoniam: & rursum è Macedonia redire ad illos. In superiore tamen epistola dixit, quòd iturus Macedoniam nolebat per eos transire: ex quo videtur quòd hãc voluntatẽ transeundi per illos (de qua hic est mentio) habuerat B. Paulus antequam scriberet ad illos priorem, & mutauerat. Nec est mirandum esse in sanctis mutabilitatem consiliorum, ob multa improuisa quę illis occurrunt, præsertim apud eos qui peculiari Spiritussancti voluntate ad salutem variorum hominum diriguntur. Contingit enim sæpenumero multa tractantibus ac varia, vt iuxta opportunitates mutent sententias. Verum quia ignari negociorum hanc sentẽtiæ mutationem possent inconstantiæ & leuitati tribuere, idque præsertim in sanctis viris, adiecit:

Cùm ergo hoc voluissem, &c. Græcè significantius:

Cùm ergo hoc deliberassem, num leuitate vsus sum? Aut quæ delibero, secũdum carnem delibero, vt sit apud me, Est, & Non, ac propterea leuitas? Difficilis hic locus videtur, & obscurus. Mihi tamen eius verus sensus hic videtur. Cùm duo vitia in cõsilio de mutanda sententia possint interuenire: Alterum leuitas, quùm quis non ex graui causa recedit à priori sententia, sed leui vento hac illac circunfertur: Alterum verò pertinacia, quę est dementis & ambulantis secundum carnem, qui quod semel statuit, & libet, etiam ratione suadente atque vrgente vt mutet, non tamen vult mutare, sed, Est, semel prolatum, vult vt sit, Est: &, Non, semel prolatum, vult vt sit, Non. Sic enim habet Græca lectio: Est est, & Non non. Vtrunque autem vitium à se B. Paulus hoc sermone depellit, ac si clarius dixisset: Quòd non venerim, cum tamen me venturum deliberassem, non fuit leuitas in mutando cõsilium, sed ex causa graui illud mutaui. Et quod deliberaui me venturum, non deliberaui secundum carnem, id est, vt ex libitu meo venirem: sed deliberationes meas volui semper esse positas in voluntate Dei, non in mea: vt quod in lucrum spirituale magis cesserit, illud faciam tandem. Ipsemet enim in priore epistola hoc exprimit, vbi apertè consilium suum in Domini manum reiicit, aiens: Si Dominus permiserit.

Duplex in mutanda sententia peccatum.

Ne autem existimarent, quæ in Dei nomine prædicauerat, & promiserat in verbo Domini, ea esse similiter huius generis, nimirum mutationi subiecta, commodè addidit. *Fidelis autem Deus*. Scilicet in verbis & promissionibus suis. Illius enim deliberationes, quas prædicaui vobis, non sunt hominis deliberationes, sed Dei qui est fidelis, & nulli subiectus vanitati. Vnde & prædicatio diuinarum promissionum debet esse similiter cõstans, & nulla ex pte nutare. Quare ait: *Quia sermo noster qui fuit ad vos, non fuit, fuit, Est, & Non*, id est, varius & incõstãs. Nos enim constanter affirmauimus quod verum est, & immutabile de Iesu Christo Domino & Redemptore nostro. Vnde ait:

Prædicator euangelij debet esse constans & verax.

Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum, non fuit, Est, & Non, sed, Est, in illo fuit. Quotquot enim Dei promissiones in illo, Est, & in illo, Amen, Deo ad gloriam per nos. Sic habet Græca lectio: & sensus est, quòd omnes Dei promissiones sunt fundatæ in ipso, Est, quod est Deus. Ego sum qui sum, inquit, ille. Et non potest negare seipsum. Non est enim mutatio vlla in Deo, qui æternus est. Quid autem est promissio Dei, nisi Deus ipse promittens? Si igitur non mutabilis Deus, nec ipsa Dei promissio: adiecit. *Et in ipso, Amen.* Hîc nominaliter ponitur, Amen, & significat Christum, in quo omnes Dei erga nos promissiones fundãtur. Nam Amen

Amen est Christus.

& veritatem,& firmitatem significat. Ipse autem Veritas est,& Verbum Dei, quod manet in æternum:cui data sunt omnia à Patre.Nam & per illũ omnia condidit,& collapsa instaurauit:& confirmauit illi hoc fœdus in sempiternum.

Ne mireris,lector,cùm dico,Amẽ,poni hîc nominaliter,& significare Christum.Id enim apertè indicat Dilectus in Apocalypsi vbi ait: Et Angelo Laodicææ ecclesiæ scribe:Hęc dicit amẽ,testis fidelis & verus.Quod autẽ sequitur, *Deo ad gloriam per nos:* Clarè significat quòd illę promissiones omnes fundatæ in Christo resultant in Deum ad eius gloriam.*Per nos*(inquit) quia per Apostolos & prædicatores verbi ministros, efficaces fuerũt in iis qui crediderunt,& obtemperauerunt euangelio.

Apoc.3.

Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum. Dixerat B.Paulus Dei promissiones ad illos pertinere per ministerium suum, eo quòd ipso offerente Dei pollicitationes & dona, & ipsis acceptãtibus, vnde sermo fit admixtus fide,oritur efficacia promissionum,& conglutinatio fundamentorum, id est,ipsorum cum superædificatis lapidibus.Ne autem male intelligerẽt hæc fieri absque Deo,addit: *Qui & signauit nos.* Græcè σφραγισάμενος,hoc est, qui simul coniunxit nos,& quodammodo conclusit, ac sigillauit in illum: *Et qui vnxit nos Deus* (supple tu) is fuit qui hæc nobis effecit per vnctionem suam,id est,per donum Spiritus qui venit à Christo,qui dicitur Vnctus eximiè, vt de eius plenitudine omnes acceperimus:vnde Sponsa. Oleum effusum(inquit)nomen tuum.Per id ergo quod ait, *Nos*,includit & illos,seruato tamen cuique suo ordine.Vnde propheta:Ecce quàm bonum,& quàm iocũdum,habitare fratres in vnum.Sicut vnguentum in capite,quod descendit in barbam, barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti eius: sicut ros Hermon qui descendit in montem Sion. Quoniam illic mandauit Dominus benedictionẽ & vitam vsque in sæculum. Hoc psalmo egregiè ostenditur Dei sapientia & ordo, quomodo vnguentum, quod est in capite omnium Christo, id est,gratia Christi per illum veniens, prius descendit è capite in barbam, id est, in Apostolos & Euangelistas,in quibus Dei barba,id est, fortitudo cognoscitur, quæ per barbam Aaron designatur. E barba autem in oram vestimẽtorum descendit. Per oram autem vestimentorum Aaron,intelligit populos fide illi conglutinatos, & comparticipes vnguenti sancti. Est & alia pulcherrima similitudo de rore Hermon,qui est mons,& significat maledictum & anathema. Hic fuit Christus mons, maledictum & anathema pro nobis factũ ad tempus,& ex parte. Et hinc omnis ros benedictionis, qui effluit in montem Sion, quæ est ecclesia perfectorum:vt tota Hierusalem particeps fiat benedictionis. Quoniam illic mandauit benedictionem Dominus,& vitam æternam:quia extra ecclesiam non est salus.Hæc facit Deus per Christum in gloriam suam, qui fecit vt ex tanto maledicto, tanta exoriretur benedictio.

Cant.1.

Pro ordine in ecclesia Dei.

Et signauit nos. Signamur nos omnes in baptismo sancto, inuisibili quodam ac spirituali signo, quod characterem vocant Scholastici.Quod si hęretici derideant, quasi scholasticorum sit commentum,non est magnopere curãdum. Hoc enim hæreticorum semper fuit proprium, ea reiicere quæ quasi digito in scripturis non ostenduntur. Nam hęc de charactere doctrina non tantum est recentium Scholasticorum, sed & priscorum Patrum, cum id B.Augustinus expressè ponat in lib.contra Parmenianũ.2. Nec est verisimile illum de suo capite excogitasse,sed traditione accepisse, & à scripturis iuxta sensum ecclesiæ.Basilius magnus eius meminit in eo sermone quo exhortatur ad sanctũ baptisma.Hoc est ergo quod hîc ait:*Et signauit nos.* Quod & ratio comprobat manifesta. Si enim signantur serui hominum quibusdãm etiam iniustionibus:& legitimi milites habent certa suorum Ducum signa,vt cognoscatur cui militant: Quid miri est,aut cur non sit rationi consentaneum,vt & qui dant nomen in baptismo,& efficiũtur serui & milites Dei sub duce Christo, aliquo spirituali signo in perpetuum testimonium inurantur, vel ad gloriam suam, si permanserint fideles, vel si secus, in opprobrium sempiternum?Signati ergo erant Corinthij charactere baptismi.Apostolus autem etiã superaddito charactere sacerdotij,& magni atque apostolici episcopatus signatus est: qua gratia vnctus fuit à Deo.Sunt verò de charactere scholasticæ quæstiones, quas nunc dedita opera missas facimus,tanquã alienas ab hoc præsenti nostro commentariorum instituto.

Pro charactere in baptismo.

Et dedit pignus: aut melius iuxta Græcam lectionem,*arrabonem Spiritus*. Hoc est donum gratiæ, siue charitatis ac iustitiæ, quod à Spiritu sancto infunditur. Et est pignus, imò arrha, pars videlicet præmij futuræ vitæ perfectæ. Inchoatur enim hîc quasi in arrha præmiũ futuri sæculi: quod qui non statuunt, frigidè militabunt. Caietanus hanc vnctionem & arrham ad Apostolos contrahit,exponẽs hoc pacto:Ecce(inquit)quartum donum,quo profitentur se habere certitudinem futuræ fœlicitatis æternæ, habendo in propriis cordibus spiritualem arrham.Arrha enim tam sponsis,quàm negotiatoribus datur in securitatem contractus.Certitudo ergo spei tanta diffusa est in eorum cordibus,vt cognoscant se habere arrham Spiritus sancti de æterna fœlicitate.Cum his siquidem donis, non stat varia prædicatio, vt clarè patet. hæc ille. Quæ adieci,vt ea considerent,qui gratiæ certitudinem negant esse possibilem.

Caietanus pro certitudine gratiæ.

Ego autem testem inuoco Deum in animam meam. Hoc manifestum est iusiurandum:contra eos qui omnino prohibent iuramentum. Necessariò autem ab Apostolo adhibitum est ad faciendam fidem,propter obloquutores,& pseudoprophetas, qui vt seipsos extollerent, autoritate ipsius in primis B.Pauli depressa,sectatores sibi cõciliare moliebantur. Et rationem cur se ad eos non contulerit,tanto roboratam iureiurando reddit.*Quòd parcens vobis non veni vltrà*, siue hactenus, *Corinthum.* Significauerat eis in alia epistola, profecturum se in Macedoniam,non tamen per Corinthum.Hîc suæ moræ causam affert, nimirum vt illis parceret,id est,ne manum ad virgam cogeretur mittere. Sunt enim pleraque, quorum animaduersionem præsentes prætermittere non possumus: absentes autem prudẽter interdum longiorem moram trahimus,ne per nos ipsos animaduertere cogamur, cùm tamẽ spes est resipiscẽtiæ, sed alia leniore via.

Iusiurandum B. Pauli.

Instructio prælatorũ. Et hoc est notandum ad doctrinam prælatorum quorundam, inter quos etsi reperiantur non pauci, quos nullus domus Dei zelus tangit, existũt tamen aliqui plus æquo præcipites ad vltionem delinquentium.

Non quòd dominamur fidei vestræ, &c. Declarat Apostolus suam erga illos potestatem non esse despoticam, quam habent Domini in seruos & mancipia sua: sed politicam, quæ est Regum & Magistratuum in ciues. Non enim illi serui eius erant, nisi per charitatem, secundum quam oportet nos inuicem seruire. Vnde ait, *Nã fide statis:* Quia enim fide statis, ideo ingenui estis, & liberi coram Deo, adepti hanc conditionem per fidem, facti nimirũ filij Dei. Ergo Prælati, quibus in ædificationem Deus potestatem dedit, considerandi sunt tãquam adiutores ad perfectionem tabernaculi Dei viuentis: in quo commune est gaudium omnium: qui superædificantur. Ideo ait: *Sed adiutores sumus gaudij vestri:* Videlicet vt gaudium ipsum, quod cœptum est in via, perficiatur tandem: quod erit cum facie ad faciem videbimus in cœlesti patria.

CAP. II.

STATVI autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, & quis est qui lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, vt non cùm venero, tristitiam super tristitiã habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium vestrũ est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas: non vt contristemini, sed vt sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis. Siquis autem contristauit me, non me contristauit, sed ex parte, vt non onerem omnes vos. Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus: ita vt econtrario magis donetis, & consolemini, ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatẽ. Ideo. n. & scripsi vobis, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obediẽtes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, siquid donaui, propter vos in persona Christi, vt non circũueniamur à Satana. Nõ enim ignoramus cogitationes eius.

STatui autem hoc ipsum, &c.* Apud se inquit sic statuisse mutato consilio, nolle iterum in tristitia venire. Tristitiam verò intellige communem, tã suam, quam illorum. Vnde ait: *Si enim ego contristo vos, quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* Erant contristati Corinthij de terribili supplicio illo, quando Satanæ tradidit incestuosum. Apostolus autem ex ea re non minore tristitia se affectum testatur, & indigere consolatione. Sicut patri non rarò euenire solet, qui dum verberat filium peccãtem, nonnunquam grauiorem ipse dolorem sentit: nec alia potest ratione consolationem accipere, nisi seipsum filius corrigat. Sic B. Paulus non se lętificari posse significat, nisi ab eo quem ipse cõtristauerit, aut potius qui tristitiam acceperit. Vbi non obscurè ostendit, non esse Præposito finem suæ intentionis vltimum, scilicet contristare subditum suum, sed emendationem eius velle, vnde lætificaretur & ipse. *Pro prælatis qui cum austeritate & potentia imperant.*

Et hoc ipsum scripsi vobis. Quid istud est quod ait se illis scripsisse? nisi quòd non erat tunc venturus ad illos, quia nolebat contristari: sed expectabat emendationem cunctorum perfectam, qui erant in crimine, ne cogeretur venire in potestate & virga. Recole de superiore epistola minas illas. Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos citò si Dominus voluerit. Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Quid vultis? In virga veniam, an in charitate, & spiritu mansuetudinis? hęc ibi. Nunc se alium quodammodo insinuat. *Vt non cùm venero tristitiam habeam.* In latinis adiicitur, *super tristitiam.* B. Ambrosius legit: Ne cùm venissem, tristitiam haberem. Sensus est ergo planus: Ideo scripsi vobis me noluisse venire in tristitia, vt interim vos ita geratis, vt cùm venero inueniam vos emendatos: & ita cum lætitia, non cum tristitia, veniam.

Nam ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas, &c. Ostendere vult hoc in loco Apostolus se non delectari tristitia, & pœnis in eos ob crimina infligendis: tametsi in priore epistola paulò seuerior videri potuisset, tradendo illum hominem Satanæ: quo facto (vt est verisimile) contristauit nonnullos. Hîc omnem studet remouere sinistram opinionem, vbi maximam exprimit tristitiam suam, dum testificatur ex multa tribulatione, & contritionẽ cordis se ad eos scripsisse cum multis lachrymis. Non enim vt dominator se gerere cupiebat ad vindictam, sed vt adiutor fidei ad pœnitentiam salutarem: & vt pater misericors, qui non tam sacrificium, quàm misericordiam desiderat. Ideo illa scripsit ita durè antea, nõ vt contristarentur, sed vt noscerent suam erga illos charitatem ampliorem, tãquam pij patris, qui filiorum salutarem cupit emendationem.

Si quis autem contristauit me. In Græcis non legitur, me, rectius quidẽ. Simpliciter ergo ait: *Si quis autem contristauit,* id est, ea fecit, quæ tristitiam ingerunt & dolorem (satis innuit illum incestuosum) *Non me contristauit: Sed ex parte,* id est, Non me solum: quia ego sum pars eorum quos contristauit. Contristauit enim omnes bonos, & amantes honoris Christi. *Vt non onerem omnes vos:* Si enim me vnum solum (vobis omnibus exclusis) assererẽ ab eo contristatũ, hoc esset onerare vos omnes, quasi probantes tam enorme delictum, & nullam tristitiam de malo concipientes.

Sufficit ei qui huiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus, &c. Quia plerique & maiores (vt decebat) iam increpauerant eum, vult Apostolus hoc illi sufficere ad emendationem: ita vt deberẽt mi-

nores ei cōdonare & solari, ne plus nimiò vel spretus, vel conuiciis post mutatā vitam lacessitus, absorberetur abundantiore tristitia, quæ tandem trahit in desperationem. Vnde obsecrat confirmari in illo charitatem. Nihil enim tam validum ad cōfirmandam in alio charitatem, quàm mutuæ erga illum charitatis ostensio. Et hoc ait se scripsisse, vt experiretur an illi essent obedientes in omnibus. Adiecit quòd & si quid illi donauerunt, hoc est, si quid criminis remiserunt parcentes deliquētibus, etiam ipse donauit. Et quodcunque ipse donauit, si quid aliquando vlli donauit, propter eos fecit, id est, in eorum gratiam & vtilitatem, ad conseruandam concordiam & pacem.

In persona Christi, hoc est, substinens personam Christi. Et hoc contra illos, qui negant potestatē remittendi peccata in ecclesia in persona Christi. Quo in loco aduertat acutus lector, duplicem esse peccati remissionem in ecclesia, Prima est absque iurisdictione in baptismo: quia ibi homo mori dicitur in Christo, & sic satisfacere peccato. Secūda verò est de qua hîc B. Paulus, quę fit autoritate data nobis à Christo, quæ est iurisdictionalis in persona Christi: hoc contra hæreticos.

In hæreticos negātes iurisdictionem in ecclesia.

Vt non circumueniamur, siue occupemur, vt græca vox sonat, *à Satana*. Hæc enim est circunuentio Satanæ, vt possit mactare oues, primò illas dispergendo: quod fit si immodica duritia tractētur subditi, vnde apostasiam meditantur. Dum enim in ouili manent, id est, in communione, vix habet facultatem Satanas: quia propter orationes & solatia inuicem colligati retinentur. Et frater qui adiuuatur à fratre, est tanquam ciuitas firma, vt ait scriptura. Denique ait se non ignorare cogitationes Satanæ: donum profectò magnum est, vt possint euitari, atque eludi technæ eius multiplices. Hoc autē certum est, inter alia quæ in nos omni conatu molitur, illud esse primum, dispergere & segregare à cōgregatione ecclesię, & particularium ouilium. Tūc enim subito & ex improuiso irruit, mactat, & sanguine nostro, quem summopere sitit, impletur: nunquam tamen ad saturitatem. Et hæc notent regularium congregationes: quoniam maximè in his erratur.

Prou. 18.

Cùm venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino: non habui requiem spiritui meo, eo quòd non inuenerim Titum fratrem meum: sed valefaciēs eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triūphat nos in Christo Iesu, & odorē notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereūt. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autē odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Nō enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex syncerìtate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

Cùm venissem autem Troadem propter, &c. Narrat Apostolus aduentum suum ad Troadem, & ipsius profectionis causam, nimirum ad euangelium annunciandum: & viam sibi datam ad hoc efficiendum, scilicet ostium apertum in Domino. Et tamē (quod mirandum est) testatur se non inuenisse requiem spiritu suo, eo quòd non inuenisset ibi Titum fratrem suum: quod videtur non satis causæ fuisse ad discedendum inde, patefacto præsertim sibi ad prædicandum ostio. Quapropter subaudiendum est, hoc illum fecisse propter aliquam aliam vrgentem necessitatem, ad quam indigebat ipso Tito ad quoddam opus melius. Nam & quædam leuioris momenti bona plerunque relinquēda sunt ad promouenda meliora. Videtur autē hoc totum in eorum gratiam dicere, propterea quòd expectabat Titum à Corinthiis, quem ad inuisendos illos miserat, ex cuius præsenti sermone postea rescire fideliter posset, quomodo illi sese haberent. Ergo profectus in Macedoniam illum ibi recepit. Sed hoc Spiritu Dei actus fecit: quoniam in Troade habuit visionem illam pro Macedoniis vt illuc ad euangelizandum properaret. *Sed valefaciens eis profectus sum in Macedoniam.* Credo ad Philippenses, vnde hanc fertur scripsisse epistolam.

Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu. Triumphare est celebrare victoriam ducēdo captiuos ad ostentationem. Quia ergo Paulus fuit aduersarius Deo, & Christo, cum captiuus factus est (licet volens) & seruiret Deo militans illi: triumphari se assiduè dicit à Deo, dum fœlicissimam captiuitatem suam ostentabat. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos omni loco.* Quæ enim Dei sunt, videlicet quòd est misericors, quòd est verax, non conspiciuntur nisi in effectibus, quos fecit in Christo & per Christū in Apostolis suis: qui fuerunt quasi odor illarum virtutum Dei, & Christi: ad refocillandum genus humanum. Vnde ait:

Quia Christi bonus odor sumus Deo. Sicut odor emittitur ex agitatione, & confricatione rei, in qua insit virtus odoris: Item cum res ad ignem ponitur vt aduratur, velut thus, & quæ sunt huiusmodi, tūc odor excitatur. Ita ex tribulatione sanctorum, & ignita prædicatione, extra funditur odor virtutum per veritatem, per patientiam, per charitatis feruorem, in mansuetudine & benignitate, & reliquis effectibus charitatis admirādis, qui sunt bonus odor ipsi Deo, id est, ad eius gloriam: qui quidem odor diuersa & contraria operatur in diuersis, videlicet vt ipse declarat, *in his qui pereunt, & in his qui salui fiunt, &c.* id est, in his qui aptati sunt ad perditionem: & in his qui aptati sunt ad salutem: quæ quidem aptatio à nobis est. Si enim bonum odorem oblatum & inspiratum non admittimus, sed excludimus & reiicimus, aptamus nosmetipsos ad perditionem. Et tunc dicimur perire: quia hoc prudentes eligimus & volentes. Et fit nobis odor ille bonus in mortem gratiæ, in mortem nimirum illam secundam & sempiternam, & meritò: quia agnoscentes odorem bonum, aut valentes agnoscere, non tamen probauimus. Quòd si econuersò illum recipimus admittimus, ac probamus, fit *odor vitæ in vitam*, id est, vitę gratię in vitam gloriæ. Et hoc nobis concedat per suā misericordiam dominus Deus noster.

Qui proprie dicuntur perire.

Et ad hæc quis tam idoneus? Licet græcè non legā-

tur, *Tam*, verùm non malè suppletur. Proculdubiò autem B. Paulus se idoneum ad hæc voluit insinuare: quoniam ille fuit (sicut Dominus Deus suus Iesus) in signum cui contradiceretur, vt effunderet odorem veritatis euangelij in patientia sua, & ostẽsione spiritus, in signis, & prodigiis, & variis virtutibus: vnde ait, *Non enim sumus, sicut plurimi*. Græcè, *multi*: Et in quibusdam legitur, *cæteri*, quod non ita placet: nisi hîc intelligas commendari apostolicã tantùm prædicationem. Et per cæteros intelligas non Christi Apostolos, nec ab Apostolis missos: sed alios qui se suo arbitratu & electione cõstituebant tales. Illi enim erant *adulterantes*, siue cauponantes, *verbum Dei*: quoniam sicut caupones malum vinum apponunt pro bono, quod per admixtionem aliquam inficiunt, vt sic illud venditent peregrinis & hospitibus, non secus pseudoapostoli illi faciebant. Hos nunc egregiè imitantur hæretici noui, qui fidem solam prædicant carni: & loco durioris, sed salutaris pœnitentiæ & contritionis, Christi passiones gratis donatas omni tẽpore vulgo obtrudunt, nulla distinguentes tempora, quæ ante baptismum fluxerunt, & quæ & post baptismum receptum insequũtur. Hoc verò callidè quidem agunt, vt placeant carni: quia & ipsi gloriam in carne appetentes, à semetipsis loquuntur, & à spiritu erroris, non ex spiritu veritatis. Sed non sic noster Doctor, non sic: sed (vt ipse inquit) *ex syncere ritate sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur*. Cõtra illam infectionem, & contaminatam pseudoapostolorum doctrinam opposuit suam syncerita tem, quæ in hoc probatur, quùm quis non ex se loquitur, sed ex Deo, & Spiritu eius: vt prædictum fuit. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis: & addit.

Contra nouos prædicatores carni placentes.

Matth. 10.

Coram Deo: tanquam semper cernentes Dei præsentiã, qui videt omnia: id quod non faciunt pseudoprophetæ. *In Christo*: quoniam homo in ecclesia existens, in Christo quoque existit, qui in ecclesia est, & in medio nostrum, & cõtinens nos omnes, qui membra sumus corporis eius. Hoc autem non poterant dicere pseudoapostoli, qui iam ab ecclesia erant segregati: quoniam illis contradicebant ipsi Apostoli veri, & explodebant eos. Tales nostra ætate sunt noui magistri, qui sese in totius ecclesiæ censores propria autoritate, id est, temeritate erexerunt.

CAP. III.

INCIPIMVS iterum nosmetipsos commendare? Aut nunquid egemus, sicut quidam commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris: quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus, manifestati quoniam epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed Spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autẽ talem habemus per Christum ad Deum. Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros nõui testamẽti, non literę, sed Spiritus. Litera enim occidit: Spiritus autẽ viuificat.

BEatus Paulus volens à se depellere, quod apud omnes vitio datur, videlicet quòd *iterum*, id est hac secunda epistola inceperit ore proprio se laudare, & cõmendare insinuando se aliis per cõmemorationem propriarum virtutum, cùm scriptum sit, Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua: ostendit primum se non imprudenter facere, sed prudẽter, hoc est, sciens qua ratione sit adductus: non equidem inanis alicuius cupiditate gloriæ (quod est plerisque proprium) sed mera charitate coactus, & diuini honoris zelo inflammatus. Ait ergo: *Aut nunquid egemus, sicut quidam*. Innuit non defuisse qui tali artificio famã sibi & honorem mendicarent *cõmendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?* Quod perinde est ac si dixerit: Nunquid ego adeò sum ignobilis Christi Apostolus, & ea nominis penuria laborãs, vt egeam commendatitiis aliorum ad vos in gratiam mei literis, aut vestris ad alios, quibus ad aliquem fauorẽ mihi pateat aditus? quemadmodum facere illi solent, qui per huiusmodi literas commendationes conciliare sibi procurant? ac si dixerit manifestè. Ego non me commendo vobis, ea dicẽdo quæ vos ipsi nesciatis: aut etiam quæ nesciat mundus, vt sic indigeam ab aliis ad vos, & à vobis ad alios literis comendatitiis.

Prou. 27.

Quòd autem non indigeret istis cõmendationibus per epistolas atramento scriptas, quæ pereũt, & parum probãt, hoc per epistolam viuam & manentem suadet, aiens: *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris*. Quod vt subtilius intelligamus (quoniam metaphoricus sermo est) non est dubium, quin epistola ea sit, quæ scribitur, vt mittatur legenda. Dicit ergo primùm fuisse illos suam ipsius epistolam, scriptã in suo corde à Deo, quos ab eo acceperat tanquam signatos, atque scriptos in corde suo ad saluandum eos propter immẽsam charitatem, qua illos amplectebatur, ita Deo scribente. Et quia illam multis modis foris ostendebat, dicit: *quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus*. Et indicans quomodo esset missa ista epistola, vt posset legi ab omnibus, addit, *Manifestati*, hoc est, in eo quòd manifestemini, vt sermo Græcus potius sonat. *Quòd estis epistola Christi, ministrata à nobis*. Quoniam & in vobis, id est, in cordibus vestris scripsit Deus legem suam per ministerium nostrum.

Et scripta non atramento. Quandoquidem Dominus Iesus, qui per ministerium nostrum scripsit hanc suam epistolam, scripsit eam non atramento, id est, non liquore illo atro, & hominum manu composito, qui obliteratur, & corrumpitur: *sed spiritu Dei viui*, qui æternus est & efficax in nobis. Ideo dixit, *viui*, quia per vitam potẽtia eius summa significatur. Vnde sępius legimus iuramentum. Viuit Dominus: in quo potentiam testificatur. Spiritus enim est vitæ, & ipse totus vita est: & ita omnipotens. Et hoc etiam erat eius proprium iuramentum, Viuo ego. *Non in tabulis lapideis*, sicut illa vetus lex olim, quæ scripta fuit in tabulis lapideis:

ſed non proficiebat, quoniam infirmabatur per carnem rebellem. Oportebat ergo morificari carnem, & ita ſcribi in tabulis cordis carneis: quod fecit Spiritus ſanctus in illis, infundens eis charitatem, accepto per fidem Chriſti euangelio.

Fiduciam autem talem habemus, &c. Hîc incipit rationem reddere, cur tam liberè de ſe loqueretur & in ſui laudem, aiens quòd illam tantam fiduciam habuit per Chriſtum, ipſo nimirum miniſtro omnium donorum. Nam propter illum, & per illum, omnes participes ſumus gratiæ & virtutis ſuæ, ſecundum menſuram fidei. Et non ſolùm dicit per Chriſtum habere ſe talem fiduciam, verum etiam *ad Deum*, id eſt, in Dei gloriam, & non ſuam propriam: vnde & bene ſequitur:

Non enim ſumus ſufficientes, ſiue idonei, *cogitare aliquid ex nobis quaſi ex nobis: ſed ſufficientia*, ſiue idoneitas, *noſtra ex Deo eſt.* Multa habemus ex nobis quaſi ex nobis: quia naturalia eorum principia ſunt in nobis. Sed vt bonum faciamus coram Deo, & ſi ſit ex nobis, non tamen ex nobis: quia non ex natura aut inſitis natura viribus in nobis: ſed ex Dei gratia & fauore procedit, & conſequẽter à principio (licet intrinſeco) tamen informato gratia quæ eſt Dei donum, & deſuper venit.

Quo in loco iugulantur & qui liberum arbitriũ negant (vt Manichæi) quòd fatetur Apoſtolus ſufficientiam cogitandi ex nobis: Et ſimul proſternũtur qui tantum libero tribuunt arbitrio, vt abſque gratia & auxilio ſuperno velint ipſum poſſe rectè operari. Et ideo dixit, *quaſi ex nobis. Qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti, non literæ, ſed ſpiritus* id eſt, non ad docendum tantum quæ ſunt diuinæ veritatis per literam, ſed ad hoc vt accipiatis donum Spiritus, vt quam auditis legem, poſsitis perficere. *Litera enim*, id eſt, doctrina legis ſcripta alibi quàm in corde, *occidit*: quia nemo illam ſeruat, nec enim poteſt, vt alibi declarauimus. *Spiritus autem viuificat*: quia dat vires ad faciẽdum, vnde venit vita. Scio aliter exponi hunc locum à quibuſdã: ſed ſenſum germanum explicui, quem magis probauit B. Auguſtinus in libro de Spiritu & litera.

Quòd ſi miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, ita vt nõ poſſent intẽdere filij Iſrael in faciem Moyſi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: quomodo nõ magis miniſtratio Spiritus erit in gloria? Nã ſi miniſtratio damnationis in gloria eſt, multò magis abundat miniſterium iuſtitiæ in gloria. Nam nec glorificatum eſt quod claruit in hac parte, propter excellẽtem gloriã. Si enim quod euacuatur, per gloriam eſt: multò magis quod manet, in gloria eſt. Habentes igitur talem ſpem, multa fiducia vtimur. Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intenderent filij Iſrael in faciẽ eius, quod euacuatur: ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum. Vſq; in hodiernum enim diem, idipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatum: quod in Chriſto euacuatur. Sed vſque in hodiernũ diem, cùm legitur Moyſes, velamẽ poſitum eſt ſuper cor eorum. Cùm autẽ conuerſi fuerint ad Deum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus eſt. Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos verò omnes, reuelata facie, gloriam Domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tãquam à Domini Spiritu.

Quòd ſi miniſtratio mortis, &c. Nota eſt hiſtoria, quam hîc cõmemorat Apoſtolus. Nam cùm Moſes accepiſſet à Domino tabulas legis in monte, & deſcendiſſet vt eas legeret populo, viderunt filij Iſrael, & ipſe Aaron, cornutam faciem eius, id eſt, gloriæ radios, & claritatẽ prodire ex vultu illius, ita vt metuerent etiam accedere ad illum. Quo facto ſignificare voluit Spiritus ſanctus, adminiſtrationem diuinorum teſtimonium Dei requiri, vt ea quæ miniſtrabantur, diuina eſſe propter apparẽtem gloriam intelligerentur.

Si hoc igitur in miniſtratione illius legis, quæ ceſſare debuit (cùm non eſſet æterna) per aduentum legis æternæ: & ideo eius gloria erat euacuanda adueniente maiore gloria: Quantò ergo magis miniſtratio nouæ legis debuit eſſe in gloria, id eſt, in excellenti teſtimonio ſignorum, & prodigiorũ, & Spiritus ſancti illuminantis corda: imo etiã ſenſibiliter venientis, ſicut fuit in eccleſia primitiua? Et hoc dixit ad oſtendendum, non magnopere mirandum, ſi videri poterat Apoſtolus ſeipſum commendare. Non enim hoc erat ſe commendare, ſed ad id quod quàm latiſsimè patebat eorum oculos conuertere: ne in luce meridiana cœcutirent, aut lippirent.

Præſtantia legis nouæ præ illa veteri.

Nam ſi miniſtratio damnationis in gloria eſt: multò magis abũdat miniſterium iuſtitiæ in gloria. Ponit differentiam inter miniſtrationem legis, & miniſtrationem euangelij. Nam legis miniſtratio, erat miniſtratio damnationis: quia lex poſita iniuſto & contumaci, non poterat operari niſi damnationẽ, vt quæ operaretur præuaricationẽ in homine malo. Omnes autem erant mali. Miniſtratio autem euangelij, erat miniſtratio iuſtitiæ, quæ infundebatur credenti in Dominum Ieſum. Et ob eam cauſam decuit vt lex noua euangelicæ iuſtitiæ ſuperaret veterem in oſtenſione virtutis diuinæ, & gloriæ. *Nec enim glorificatum eſt quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.* Senſus eſt, illam legis gloriam, præ excellenti gloria euangelij, quodammodo non fuiſſe gloriam: quoniam à maiore ſydere obſcuratur minus, & meritò. Vnde ait: *Si enim quod euacuatur, per gloriam eſt: multò magis quod manet, in gloria eſt.* Ita enim debet excedere gloria noui teſtamenti gloriam veteris, quantò quod manet, id eſt, quod eſt perpetuum, illud excedit quod ceſſat & euaneſcit.

Diuerſitas legis & euangelij miniſtratio.

Habentes autem talem ſpem, multa fiducia vtimur, id eſt, habentes ſpem non temporalium, ſed æternorum per glorioſius & firmius Dei teſtamẽtum vtimur multa fiducia. Græcè, παῤῥησίᾳ, hoc eſt, libertate loquẽdi ampla pro gloria Dei & Chriſti, nũc

Loci diffici lis ac subtilis expositio.

ex magna parte manifestata. *Et non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur.* Rursum nota est historia, quomodo Moses ministrans illam legē, apparuit cornuta & radiante facie filiis Israel. Sed cùm loquebatur eis, ponebat velamen super faciē suam, significans illis, vt non intenderet in faciem eius quod euacuatur, id est, in illam priorem gloriam: sed expectarent aliam venientem, id est, vt non intenderent in literam, sed in spiritum: non in Moysem, sed in Christum: non in carnalia, sed in spiritualia: non in temporalia, sed in æterna. Nā hæc manent: illa euacuantur.

Græci quidam codices non dicūt, in faciem, sed, in finem: vt sit idem sensus. Nam finis obseruantię illius legis, erant bona terræ quæ promittebātur, ad quæ intendebat ille populus, & nunc etiam intendit, & totus inhiat: contra quam ipse Moses cupiditatem eo velamine admonebat, tanquam si diceret. Gloria mea nulla est: veniet fortior me, quem debetis audire, qui est ipse vera imago Dei, & gloria eius. Non ego sum illa imago Dei, sed ille: & ille est gloria Dei, quæ non habebit velamē. Assiduè quippe magis ac magis manifestabitur: & qui manifestabunt eam Apostoli sui, siue velamine manifestabunt. At illi miseri Iudæi nihil horū intelligebant. *Sed obcæcati sunt sensus eorum:* siue obcæcatæ sunt mentes eorū ab illa gloria carnis, cui nimium pertinaces studebant.

Nam vsque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet, non reuelatum. Sensus est, Ipsum velamen quo Moses operiebat faciem suam, ad quam intendebant, & propterea non poterat cerni gloria Dei, manere ipsis Iudæis adhuc non reuelatum: quia non intelligunt quid sibi velit impediente Moyse, ad quem respiciunt, cum ipse tamen aliter per velamen illud, admonuisset. Nam quia non effulsit illis euangelicū lumen, per quod euacuatur velamen, & tollitur velut figura per veritatem, manet velamen, quod in solo Christo euacuatur: quia per illum perit omnis gloria Moseos. Et ob eam causam ab eis obseruari in hodiernum diem puto, vt dum legunt Mosen, velentur Rabbini in synagogis eorum.

Sed quare (dicet aliquis) non effulsit eis euangelicum lumen? Respondetur, non hoc esse ab ipso euāgelio, quasi parum gloriæ haberet. Aut quia prædicatores eius ponant velamen in faciē suam: sed quia ipsi non intelligentes mysterium velaminis, velamen ipsum positum habent in cordibus suis. Hoc autem velamen affectio est carnis. Quapropter non possunt auertere oculos à Mose, & cōuertere ad Christum, quandiu terrenis lucris & cōmodis sunt intenti. Declarauit enim per Mosen Deus medio illo velamine, illam gloriam veteris testamenti, in quam miseri Iudæi intendunt, esse quasi velamen illis, ne queant intendere in euangelium, in quo est virtus Crucis. Non enim possunt simul concurrere duo fines, temporalium scilicet bonorum, & æternorum.

Cùm autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen. Hoc autem si prius cōuertatur Dominus ad illos (quòd aliquando tandem erit) & aliquo modo ostendat illis positum ob oculos illud velamen, quo impediuntur ne possint credere. *Dominus autem Spiritus est.* Vult probare sublatum iri ab eis velamen, quando conuersi fuerint ad Dominū. Ratio autem est: quia Dominus Spiritus est. Et qui cōuertitur ad Dominum, Spiritus fit, & filius Dei cui patent omnia. Et spiritus est qui reuelat diuina: eique reuelantur diuina, qui de illo participat. Non est enim seruus, sed filius: neque est vlterius ille puer, qui penè nihil distat à seruo, sed grandioris ætatis accessu liberatus à pedagogo (nempe à Mose & lege prisca, vnde clamare iam didicit Abba Pater) sentit, & in seipso tandem cum magna animi exultatione experitur veritatem illam, quam summæ veritatis Magister Christus protulit: Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Liberat autē per Spiritum suum sanctum. Ideo dicit, *Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas.* Etenim homo Spiritu Dei afflatus, non est vlterius homo sub lege dominante & pedagogo: sed sub Spiritu, sub gratia: amore, non timore faciens quæ sunt diuinæ legis. Ioan. 8.

Nos verò omnes, id est, nos siue Iudæi, siue Græci, qui interim credidimus in Iesum: *reuelata facie gloriam Domini speculantes*, siue contemplantes: quia non habemus velum carnis oppositum, *in eandem imaginem transformamur*: quoniam efficimur spiritus, sicut ille est Spiritus. Qui enim ex Deo natus est & adhæret Deo, spiritus est. Ideo subdit: *à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu*, vel à Domino Spiritu. Ipsa enim gloria Dei est quæ facit nos lucem de tenebris. A gloria ergo, & ex consortio gloriæ etiam nos gloriosi efficimur, & in hoc mundo illustrati gratia, quæ est arrha quædam gloriæ: & in alio mundo perfecta gloria, qua tūc illustrati, longè magis, similes ei erimus.

CAP. IIII.

IDEO habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiam cōsecuti sumus, nō deficimus: sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei: sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. Quòd si etiam opertum est Euangelium nostrum, in iis qui pereunt, est opertum: in quibus Deus huius sęculi excœcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei. Nō enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominū nostrum: nos autē seruos vestros per Iesum: quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu.

I*Deo habentes hanc ministrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus.* Græcè: sicut misericordiam consecuti sumus. Totum tribuit misericordiæ Dei B. Paulus, non solùm dimissa sibi peccata, verùm etiam quòd promotus fuerit ad tantam apostolatus sublimitatem, vt posset adeò gloriosè

fungi ministerio euangelij Dei: *Non deficimus:* vel non delassamur, non ignaui sumus, quicquã omittentes eorũ quæ sunt apostolici muneris. *Sed abdicamus (seu abdicauimus) occulta dedecoris.* Vide ne hic sit sensus, Quòd in prædicatione Christi crucifixi perfecta, quæ tunc est, quùm non solum sermone, sed facto & moribus prædicatur, multa sunt quæ occultè hominem tentant vt delassetur, & omittat prædicationem: quoniam quæ Crucis sunt, probro & dedecore videntur afficere hominem: quę certè homo secundum carnis prudentiam, non facile admittit. Nam quis lubenter patitur vnquam (nisi magno spiritu ferueat) seipsum cõtemni? Sed B. Paulus hæc occulta, quę intus animum pungũt, ait à se iam abdicata esse. Non enim erubescebat euangelium. Potest etiam sic intelligi, vt per occulta dedecoris, siue turpitudinis, accipiamus temporalia lucra, siue gloriæ, siue aliorum bonorum carnis ac mundi, ad quæ pseudoapostoli aspiciebant, & aspirabãt: quæ vt possent consequi, falsam ac fallacem doctrinam vulgo gratam prædicabãt. Et ideo subiunxit:

De pura B. Pauli prædicatione. *Non ambulantes in astutia, neque adulterantes,* siue dolo inficientes, *verbum Dei: sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscĩetiam hominum coram Deo.* Magnam de seipso prædicat vitæ innocentiam, & cordis rectitudinem in ministerio euangelij. Et nota quod ait, *coram Deo:* ac si dixerit, quòd nullus homo poterat ex vera cõscientia, quæ coram Deo patet, illum reprehendere in vlla re. Poterãt autem multi contra conscientiam incusare illum, & falsò calũniari: quod accidit omnibus piis, & piè in Christo viuentibus, & studentibus christianæ veritati.

Quòd si etiam opertum est Euangelium nostrum, in iis qui pereunt, est opertum. Dixerat manifestatam à se Christi gloriam, sicut & ab aliis Apostolis, nullo ad faciem obuoluendam velamine adhibito. Modo respondet obiectioni, quæ fortassis fieri à quibusdam poterat, videlicet: Si eousque est gloriosa prædicatio tua, Paule, quid est in causa cur nõ omnes vident hanc tam perspicuam gloriam, quam tu absque velamine ostendis? Constat enim multos esse qui non credunt euangelio. Respondet, Euangelium quidem opertum esse multis, non ex velamine vllo, quod afferrent euangelizãtes (sicut accidebat Moysi) sed ex prauitate, ac cœcitate quã habent illi, quibus velatum est: quoniã ij sunt qui pereunt, hoc est, qui sua sponte aptati sunt ad interitum & perditionem. Et propterea quem illi sequantur, & cui pareant, spretis Christi Apostolis, aperit inquiens:

In quibus Deus sæculi huius excœcauit mentes infidelium. Dura cõstructio, sed sensus clarus. Deus sæculi huius Satanas est, id est, eorum est Deus qui diligunt hoc seculum, etiam conspecta luce, sicut dixit Dominus. Venit lux in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. *Ioan. 3.* Verè enim Christus Dominus est omnium, qui redemit omnes de potestate diaboli. At si rursum homo non vult inde erui ac liberari, rursum fit Satanas illius occupator & dominus. Et qui eiusmodi sunt videre lucem, etiam si velint: propter quod ait: *Vt non fulgeat eis gloria Euangelij Christi,* id est, gloria prædicationis, vnde possent coniectare de veritate euangelij à claritate prædicationis, quam comitabãtur innumera signa & prodigia. *Qui est imago Dei.* Vnde decuit vt primùm, ac plurimum in illo, & per illum Dei gloria manifestaretur: quod fecit ipse innumerabilibus signis & miraculis, & doctrina, vt testatus est ipse, quùm dicto vertit aquam in vinũ. Et quùm illuminauit cœcum à natiuitate: & quùm excitauit mortuum Lazarum quatriduanũ: & quũ apparuit in gloria sua in monte sancto: & quũ vox Patris intonuit: & quùm multis aliis modis gloriosè manifestauit seipsum & ante & post resurrectionem: quæ gloria comitata est etiam apostolicam prædicationem.

Non enim nosmetipsos prædicamus sed Iesum Christũ, Dominum. Græcè sic legitur, & benè: & sensus est. Thema & tenor prædicationis nostræ non sumus nos, aut nostra gloria, sed Iesum Christum esse Dominum, quia creator ac Redemptor noster. Vide quàm frequenter Apostolus suam integritatem commemorare cogitur, propter eos qui se capita constituebant. Ipse verò nedum principatum sibi vsurpabat, sed se vel patrem, vel socium & etiam seruum ostendebat in Christo. Vnde ait, *Nos autem seruos vestros,* vt potè ministros ab eo electos, in salutem vestram. *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere,* hoc est, ille Deus qui dixit: Fiat lux, cùm tenebræ essent super faciem abyssi, & continuò fecit vt splendesceret lux: ille, inquam, Deus *illuxit in cordibus nostris.* Nostris, inquit, primùm qui electi sumus ad testificandum luci quasi rutilãtia sydera, ab ipso Sole & vera luce lumen recipiẽtia. Quæ corda nostra erant prius tenebrosa: sed Deus excitauit lucem, quæ fulgeret in illis, *ad illuminationem scientiæ claritatis,* siue gloriæ Dei, hoc est, ita illuxit, vt corda nostra per illud lumen informarẽtur scientia glorię Dei. illius, inquam, glorię quam accepit Christus qui Deus est, & illam nobis est pollicitus.

In facie Christi Iesu. Melius (vt mihi videtur & emendatius) in persona Christi Iesu. Nam in ipso Iesu resedit primùm omnis gloria, ad quem aspicientes, videmus & Patrem: vnde ille dixit, Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum. *Ioan. 14.* In illo enim sunt omnes diuitiæ, & omnes thesauri sciẽtiæ & sapientiæ Dei Patris absconditi.

Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed nõ angustiamur. Aporiamur, sed non destituimur. Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. Humiliamur, sed non cõfundimur. Deiicimur, sed nõ perimus. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circunferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur: vita autem in vobis.

Habemus autem thesaurum istum, &c. Thesaurum vocat

vocat Apoſtolus gratiam illuminationis ad euangelizandum. Vaſa item fictilia vocat corpora noſtra, quæ de terra ſunt, corruptioni obnoxia. Cum ergo theſaurus iſte in his fictilibus vaſis oſtẽdatur ab eius effectibus magnis: planè apparet excellentiam illius potentiæ, licet ſit in nobis, non tamen eſſe ex nobis, ſed ex Deo. Probat autem aſſiſtẽtem virtutẽ in ſe, non à ſignis ſolùm & prodigiis, quæ faciebat Deus per ipſum, ſed multò magis ab efficacia, & effectibus charitatis ſuæ & fidei, quæ erãt longè maiora miracula. Ait ergo:

In omnibus tribulationem patimur: ſed non anguſtiamur. Quod ait, *in omnibus*, poteſt accipi pro, *Vbique*, aut pro quouis tempore ac momento, aut in quauis re. Et quod dicit, *Non anguſtiamur*, ſignificat in preſſuris ac tribulationibus animũ & cor non potuiſſe conſtringi: contra quàm ipſius rei natura poſtulabat. Quis enim tã ſtupidus natura eſſe poteſt, vt in tribulationibus gaudeat? Et tamen ille dilatabatur amplius: veluti ignis quidã, qui dum extimulatur, & cõprimitur, excitatur potius, & ſcintillat ardẽtius, *Aporiamur, ſed non deſtituimur.* Etiam homo Dei magnis perturbationibus venit aliquãdo in quaſdam aporias, hoc eſt, anxias dubitationes & ſolicitas, quid nam agere debeat, animaduertẽs vndique mala impendere & pericula. *Sed non deſtituimur.* Græcè *non* ἐξαπορούμενοι, quod eſt ſuperari tædio: & nõ malè dixit interpres, Non deſtituimur. Propterea enim minimè ſuperabatur, quia non deſtituebatur, ſcilicet conſilio & fauore diuino, vt ſuperius primo capite dictum fuit. *Perſecutionem patimur: ſed non derelinquimur.* Adiuuamur nanq; à Deo vt poſſimus perferre. *Humiliamur, ſed non confundimur* In Græcis cõmuniter hoc non reperitur: licet ſit ſanctiſſimè dictũ, & rectè ſeſe habeat. Etenim vera & profunda humilitas nobilis eſt, & non fert ſecum confuſionem. Secus in humilitate parum ingenua accidit, quæ parit animi deiectionem & languorem: vnde & pudore cõfunditur homo, velut qui ſuccũbens in cauſa, perdit omnem reſpondendi, aut ſui defendendi fiduciam. *Deiicimur, ſed non perimus.* Deiicimur, inquit, ab hominum conſortio, vt nemo faueat nobis. Et tamen non perimus: quia Deus & angeli eius nos benignè excipiunt, & dulciter interius fouent.

Semper mortificationẽ Ieſu Chriſti in corpore noſtro circunferentes: vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris, ſiue in corpore noſtro. Hîc mortificationẽ pro morte accipit B. Ambroſius. Et ſenſus eſt, ab eis fuiſſe repræſentatam quodammodo in corpore ipſorum Chriſti mortem, & vitam. Sicut enim in illo Chriſti corpore, cum eſſet mortuum, vita erat, id eſt, illa diuinitas, vnde potuit ſemetipſum ſuſcitare: ita in corpore B. Pauli per multas paſsiones aderat vis mortis (etenim mortùus omnino fuiſſet, ſi ſuis tantum viribus voluiſſet inniti) ſed vita Chriſti manifeſtata eſt, quæ erat in eo, ſuperans omnem vim mortis. Quoniam ne ſuccubuerit morti, vita Chriſti, hoc eſt potentia, & vigor qui erat in eo, hoc effecit: vnde dixit, Viuo ego, iam non ego: viuit autem in me Chriſtus. *Semper enim nos qui viuimus, in mortẽ tradimur propter Ieſum.* Ait, nos qui viuimus: Quare dicit, nos qui viuimus? Quis enim dubitaturus erat de eius vita? Et quis item ignorabat, ſemel mortuos non poſſe denuo tradi in mortem? Exiſtimo illum ob id ſe viuentem appellare, propterea quòd natura animo præditus erat excelſo, & ferociter atque intrepidè quæcunque pericula ingrediebatur, qui debebat etiam comprimi per afflictiones & tribulationes, vt recognoſceret ſe talia ex ſua virtute tolerare nequaquam poſſe. Quòd autem talis fuerit B. Paulus, quæ ante fecerat aduerſus Chriſtum teſtantur, dum ſpiraret plenus minarum & cædis in diſcipulos Domini, vi & violentia trahens per domos, tanquam rapax quidam leo: quæ natura deprimenda erat, in exercitiis tamen Deo gratiſsimis. Ob hoc igitur tradebatur in mortem, & quidem frequẽter (ſicut poſtmodo dicet) vt & vita Ieſu, qui eripiebat eum de mortibus illis, manifeſtaretur in ſua fragili carne & mortali.

Ergo mors in nobis operatur, id eſt, Etſi morimur tã ſæpe, id effectus bonos in nobis operatur, humilitatem, & notitiam noſtri, & Dei omnipotentiam, per quam non ſuccũbimus mortibus. *Vita autem in vobis*, id eſt: Quòd verò viuimus, non ſuccũbentes tot & tãtis mortibus per Ieſum, & prædicamus eius gloriam, non tam ſermone, quàm tenore vitæ, operatur in vobis, ſcilicet fidem veritatis, vt credatis nos eius eſſe miniſtros, qui & Spiritu eius agimur, qui vera vita eſt: & ita credentes proferatis fructum imitationis ſalutarem.

Habentes autem eundem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt: Credidi, propter quod locutus ſum. Et nos credimus, propter quod & loquimur: ſciẽtes quoniam qui ſuſcitauit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum. Omnia enim propter vos, vt gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei. Propter quod nõ deficimus: ſed licet is qui foris eſt noſter homo corrumpatur, tamen is qui intus eſt renouatur de die in diẽ. Id eĩm quod in præſenti eſt momẽtaneum & leue tribulationis noſtrę, ſupra modũ in ſublimitate æternum glorię põdus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non vidẽtur. Quæ enim videntur, tẽporalia ſunt: quę autem non videntur, æterna ſunt.

Habentes autem eundem ſpiritum fidei, &c. Eſt ſpiritus fidei inter dona Dei: qui non ad hunc ſolum finem datur homini, vt ipſe ſibi tantum habeat, ſed ad vtilitatem & ædificationem eccleſiæ, ſicut ipſemet B. Paulus ſuperiori epiſtola docuit. Vnicuiq; datur manifeſtatio Spiritus ad vtilitatem. Et inter illa dona quę enumerauit, ponitur. Alij fides in eodem Spiritu. Et non loquitur ibi de communi dono fidei, ſed de particulari quodam & excellẽti, vt quicunq; illud habet, manifeſtet aliis. Ideo hoc in loco dicit, quòd habens eundẽ ſpiritum fidei, quẽ habuit ille qui dixit: Credidi propter quod locutus ſum, etiam ipſe credidit, propter quod & loquitur: quoniam ſpiritum illum fidei (vt diximus) non ad illius tantum vtilitatem, ſed ad eccleſiæ

quoque vtilitatem Deus illi donauerat.

Scientes, quòd qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum. Hinc apparet, quàm de morte sua certus fuerit, vtpotè qui suscitandum se ait. Quare defendere non possumus, Apostolum ea in existimatione de se fuisse, vt viuus expectaret tempus extremi iudicij: quod tamen opinantur aliqui. Et in hoc articulo resurrectionis, penè continentur cuncta quæ fidei sunt, si accuratè & verè intelligatur. Si enim Iesus Redemptor noster resurrexit, ergo mortuus erat. Si mortuus, ergo & natus, & indignè mortuus. Si enim dignè, non resurrexisset. Ergo mortuus propter peccata nostra. Ergo & nos resurgemus. Hæc & multa alia sub hoc articulo comprehenduntur, quæ prudentibus colligenda relinquimus. Et ob eam causam hunc articulum maximè prędicauerunt & efficacissimè Apostoli, in quo apparuit Christi gloria, vt quæ passus est ignobilia, gloriosa meritò reddita sint.

Omnia enim propter vos, &c. id est, gratiam hanc eximiam illuminationis & fidei quam habemus, propter vos habemus: vt ista gratia abundans in nobis, exundet in vos in gloriam Dei, per gratiarũ actionem, quæ fieri debet à multis.

Propter quod non deficimus, &c. Dicit se non deficere, id est, non delassari. Nec id tam de corpore intelligit, quàm de animi vigore, qui semper crescebat in dies. Vnde ait: *Sed licet is qui foris est homo noster,* id est, ille homo qui apparet exterius (& intelligit partem sensitiuam) *corrumpatur:* quia de die in diem tendit in interitum, *tamen is qui intus est,* ipse intellectus informatus Spiritu sancto, *renouatur de die in diem,* propter assiduam sanctificationem, quę ab operibus bonis procedit.

Porrò, ista renouatio non momento vno fit ipsius conuersionis (ait B. Augustinus) sicut momento vno fit illa in baptismo renouata remissione omnium peccatorum. Neque enim vel vnum quantulumcunque remanet, quod non remittatur. Sed quemadmodum est aliud carere febribus: aliud ab infirmitate, quæ febribus facta est, reualescere. Itémque aliud est infixum telum de corpore demere: aliud vulnus, quod eo factum est, secunda curatione sanare. Ita prima curatio est, causam remouere languoris: quod per omnium fit indulgētiam peccatorum. Secunda, ipsum sanare languorem, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. In hac quippe imagine tunc perfecta erit Dei similitudo, quando Dei perfecta erit visio. Ad quam peruenient qui renouari de die in diem per cordis munditiam, & pia charitatis opera sedulò student. Relictus est nobis excolendus animus, quasi ager spinis, & luxuriātibus ramis arbor, assiduè à summo Patre purganda, vt fructum plus afferat. Alioqui si manũ refugiat cœlestis Agricolę, non solùm non renouabitur de die in diē, sed arescet, & in ignem mittetur, quemadmodum Dominus testatur, & ardet. At cōtra, qui fructum cultoris sui labore dignum reddiderit, & talētum ad auctiorem negociationem diligenter dederit, merebitur maiora adhuc accipere & digniora, vt qui habet, etiam abundet, augente ipso Domino donum bene seruatum à nobis, & quo bene vsi sumus ad lucrum, ita vt veniat perfecta innouatio, ac perpetua, quæ nescit interitum. Vnde ait:

Id enim quod in præsenti est momentaneum ac leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vide contra hanc nouam Lutheranam hæresim, quòd per viam & merita passionum ingredimur & obtinemus cœlum: ita vt præmij magnitudo & amplitudo supra modum excellat, atque excedat huius temporis passiones, non tantum qua momentaneæ sunt, sed quòd etiam leues sint. Ipsum autem præmium gloriosum ponderis immensi est, & in æternum duraturum. Et illud iridem nota, ad obstruendum os aduersariorum potentissimum, quàm clare B. Paulus dicat, hoc momentaneum & leue tribulationis operari in nobis hoc tantum præmium. Quomodo autem operatur, nisi meritoriè? Ex vi tamen gratię & pacti: sed alibi separatim hanc materiam tractaui vberius. Hic est locus cui nequeunt hæretici respondere. Nobis ergo (inquit B. Paulus) operatur hoc immensum & æternum gloriæ pondus, leuis & mometanea tribulatio: *nobis,* inquam, *non contemplātibus quæ videtur,* & temporalia sunt, hoc est, qui non habemus in consideratione & pretio, aut pro scopo nostro, ea quæ ante oculos conspiciũtur: *sed quæ non videntur,* cùm hæc sint æterna. Ad hæc autem aspicimus vt ad scopum & verum finem nostrum, in quo est vera, ac sempiterna beatitudo, ad quam per tribulationes cōmemoratas forti & alacri animo contendimus, iuuante illo qui pugnantibus dat fortitudinem Iesus Christus dux noster, & magnificus triumphator.

Contra negantes merita.

CAP. V.

SCIMVS enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternã in cœlis. Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cœlo est, superindui cupientes: si tamen vestiti & nō nudi inueniamur. Nam & qui sum⁹ in hoc tabernaculo ingemiscimus, grauati, eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur quod mortale est à vita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus. Audētes igitur sempẽr, & scientes quoniã dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino (per fidē enim ambulamus, & non per speciem) Audemus autem, & bonam voluntatem habemus, magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum. Et ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisquè ꝓpria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum.

S*Cimus enim, &c. huius habitationis.* Lōgè melius: *huius tabernaculi,* iuxta Græca vocem σκήνους, qua

mox vtetur interpres, & eadem est vox Græca: vt declaremur adhuc nos esse peregrini à Domino, & viatores, & non habere hîc manētem domum, cum tabernaculum audimus. Et loquitur de carne nostra, quæ est quasi quoddã spiritus nostri tabernaculum, qui in eo ambulat cum Christo ad Deũ. ait ergo, Tametsi hoc tabernaculũ Sancti spiritus, quod est corp⁹ nostrum, dissoluatur: Scimus *quòd ædificationem ex Deo habemus*, videlicet in spe, licet nōdum in re. Habemus enim arrham in ipso Christo: quia ipse est verus Salomon, qui ędificauit sibi domum, *domum non manufactam*, sed verbo suo *æternam in cælis*. Reparabũtur enim corpora nostra, vt fiant domus nostræ indissolubiles, & æternæ: non in hoc mundo, sed in cœlis. *Etenim in hoc ingemiscimus*, id est, in hoc corporis tabernaculo existentes, crebros gemitus & suspiria trahimus. Aut dicam⁹: *Etenim in hoc*, id est, propter hoc gemimus nunc, *habitationem nostram*, vel domiciliũ nostrum, quod est de cœlo, id est, gemitu & expectatione sperantes, illud parturimus: sicut ad Romanos dixit, Ingemiscimus adoptionem filiorum Dei. *Cupientes superindui*, vt qui modo vestiti gratia sumus, superinduamur & gloria. *Si tamē vestiti, & nō nudi inueniamur*, hoc est, modo dum hinc excedimus, inueniamur non priuati gratia, quæ prima stola est & vestis nuptialis, vt simus digni apparere ante faciem Sponsi ad recipiendum secundam stolam gloriæ.

De nostro gemitu.

Sap. 9. *Etenim existentes in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati*, sicut scriptum est: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam: & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantē. Declarans autem in quo esset causa doloris & gemitus, adiungit: *Eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri*. Homo enim natura diligit carnem suam: & tantum abest vt vellet dissolui, vt etiã vellet superindui, hoc est, habere carnem vestimento nouo perennitatis, & gloriæ confutam. Videns autem necessariam esse dissolutionem, non potest non ingemiscere secundum amorem carni debitũ. Sed cum adsit spes futuri superindumenti, quiescit homo: quia videt se fore desiderij sui compotem, scilicet, quòd superinduetur, *vt absorbeatur quod mortale est à vita*. Verè cum apparuerit Christus vita nostra, & nos apparebimus cũ illo in gloria: & tunc induet hoc mortale immortalitatem, propter tam proximum consortium & contubernium, quod erit nobis cum ipsa vita, ante cuius conspectum non poterit stare mors, nec apparere quicquam mortale.

Qui autem effecit nos in hoc ipsum, Deus. Sensus est, nos in hac expectatione, & statu spei, à Deo cõstitutos esse propter Christũ. Nam si ille propter nos ingemuit, & mortem gustauit acerbissimam: quid magnum si & nos tantisper propter illum gemimus, imo propter gloriam nostram in illo? *Qui & dedit nobis pignus Spiritus*. Ipse Dominus, cuius prouidentia factũ est vt simus gementes, non reliquit nos sine intelligentia suæ bonæ & propensæ erga nos voluntatis, quæ fuit vt per hunc gemitum parturiremus, & pararemus nobis vitam ęternã. Nam & istud verbo suo promisit: & propterea dedit nobis pignus Spiritus, id est, arrham vitæ, quę est donum charitatis excidere nescientis. Ecce quàm passim probatur præsentis gratiæ certitudo.

Audentes igitur semper. Supplendum est, sumus, bona scilicet audacia, propter scientię certitudinē. Ausum autem suum vocat illum, quem habebat in prædicatione constanter asseuerans euangelium. A plenitudine enim sciētiæ veniebat: addit, *Et scientes, quòd dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem*. Hoc est, quia dum in carne sumus, Deum videre non possumus. Nemo (inquit ille) videbit me & viuet. In via enim sumus ambulantes per fidem quę est eorum quæ non vidētur: *& non per speciem*, quæ facie ad faciem intuetur. Itaque ob id rectè à Domino peregrinari dicimur, tanquam absentes ab illo: quamuis ad illum desiderio cordis tendentes. Hoc ergo B. Paulo confidentiam suppeditabat & ausum, vt nullas quãtumuis atroces pertimisceret mortis minas: qui, cum Christus ei esset vita, per mortem suam sciebat se illum lucrari. Itaq; constitutus inter vtranque varij desiderij cogitationem, aut peregrinari à Domino, & esse in carne: aut pręsentem esse ad Dominum, & peregrinari à corpore: proculdubio multo eligibilius illud statuit, videlicet peregrinari à corpore, & præsentem esse apud Deum. Et ob illud desiderium subdidit: Exo. 33. De statu hominum.

Audemus autem & bonam voluntatem habemus: Hoc est, magis placet, & vt charius probamus, *magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum*. Hic locus efficax ad probandum, animas vt statim soluuntur à corpore, Domini præsentia frui, neque vlterius ab eo peregrinari: modò hinc euaserint innocentes. Et ob eam gratiam B. Paulus magna industria ac sollicitudine operam dabat, gratum sese Deo reddere. *Et ideo* (inquit) *contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi*. Id est, Contendimus & in hac peregrinatione, & cùm peregrinationem hanc absoluerimus, placere illi: subtacitè insinuans, nos non posse illi placere post hanc peregrinationem, si prius peregrinantes non placuerimus. Ille enim est aduersarius noster in via, cum quo oportet consentire: alioqui ad iudicem nos trahet, sententiam nostram meritis nostris dignam laturos. Propter quod ait: De beat. animarum statim post mortem. Luc. 12.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. Hic locus valdè considerandus, vt intelligamus futurum iudicium non sese in pueros extēdere, qui nec boni quicquam, nec mali gesserunt in corpore: sed aliorum adultorum vitam discutier, qui facultatem sui liberi arbitrij habuerunt.

Quòd enim pueri qui absque lauacro decedunt, neque supplicio afficiãtur, sicut neque honore & gloria æternæ vitæ, post ea quæ ad Rom. adduximus, hoc in loco placuit elegans testimonium Magni Gregorij Nazianzeni, qui ob excellentem doctrinam, Theologi cognomētum promeruit, afferre: qui dũ de talibus pueris loqueretur, quos in tertio genere hominum non baptizatorum cõputarat, in hunc modum securè pronunciat. Tertios autem (inquit) neq; pœna, seu gloria à iusto Iudice arbitror affectum iri tãquam non signatos, noxa tamen carentes, magisq; damnum patientes, q̃ committentes. Non enim quicunq; suppliciũ haud meretur, ideo iam honore dignus est: quemadmodũ neq; qui non honorandus, ideo puniēdus erit. hæc ille. Vnde manifestè apparet hanc sentētiam non Greg. Nazian. in oratione de sancto lauacro.

solùm non repugnare scripturis, nec olim communi sensui ecclesiæ aduersari (cum tam insignis Theologus eam tam securè doceat) verumetiam optimis rationibus communiri, quas facile homo benigni iudicij & in prõptu habere potest; & comprobare. Ipsa equidem pietas per se ipsa omnibus persuadere deberet. Quid enim contra legem per corpus peccauerunt pueri?

B. Aug. in Ser. de omnibus sanctis. Addo & B. Augustinum qui & si aliter aliquando de pueris docuerit, vt ad Rom. monuimus, loquens tamen de generali omnium iudicio, manifestè ab eo excludit nedũ pueros, sed & paganos, & Iudæos, & hæreticos. Ait enim post quædam etiam contra massam facientia. Et hoc considerate, inquit, fratres pro qua re mittuntur in ignem æternum. Non enim illis dicẽdum est: quia homicidia fecistis, adulteria cõmisistis: quia alienam substantiam rapuistis. Sed hoc solum audituri sunt, Quia esuriui, & non dedistis mihi mãducare. Rogo vos fratres, Nolite hæc transitoriè cogitare: nec credatis quòd hoc de Iudæis tantùm, aut paganis, vel hæreticis fuerit dictũ. Sed definitissimè credite: quia hoc Christiani & Catholici, qui in malo opere perseuerare voluerint, audituri sunt. Ad iudicium enim non veniunt nec pagani, nec hæretici, nec Iudæi: quia de ipsis scriptum est, Qui non credit, iam iudicatus est, &c. hæc ille.

Et contra, Quàm æquum est, vt quod in corpore deliquimus, etiam luamus in corpore: & quod in corpore bene gessimus, etiam in corpore remuneremur: vt & corpus etiam particeps fiat vel pœnarum, vel præmij. Nam per corpus & mala patramus, & bona agimus: quoniam sine corpore nihil prorsus in hac mortali vita agere possumus. Siquidẽ & ipse intellectus indiget phantasmatibus, quę sunt à corpore.

Sciẽtes ergo timorem Domini, hominibus suademus: Deo autẽ manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse. Non iterũ commẽdamus nos vobis: sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, vt habeatis ad eos qui in facie gloriãtur, & non in corde. Siue enim mẽte excedimus, Deo: siue sobrij sumus, vobis. Charitas .n. Christi vrget nos, æstimantes hoc: quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: & ꝓ omnibus mortuus est Christus: vt & qui viuunt, iam non sibi viuãt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum: sed nunc iam non nouimus. Siqua ergo in Christo noua creatura: vetera transierũt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christũ: & dedit nobis ministerium recõciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum: & posuit in nobis verbum recõciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tãquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, recõciliamini Deo. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

Scientes ergo illum timorem Domini, id est, cum sciamus quæ contingent in illa die, die iræ, & calamitatis, & miseriæ sempiternæ malis, & eorum timorem habeamus: *hominibus suademus. Deo autem manifesti sumus*. Sensus est: Cum suaderet hominibus, habebat ante oculos illam diem, qua reddet vnusquisque pro se rationem: ita vt timeret Dominum, & non suaderet quicquã dolosè, & cum fraude: quod est ab omni vero prædicatore faciẽdum. *Nota quid est optimi prædicatoris.* Et ob eam mentis rectitudinem, Deo se manifestum esse ait. *Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.* Hoc sperabat, quia sic inter eos se gesserat, vt aliud existimare nec illi, nec ipsemet meritò possent. Et addit:

Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionẽ damus vobis gloriandi pro nobis, &c. Quod ego de me ista dico, non iactabundus commendationis meæ gratia facio: sed vt dem vobis occasionẽ gloriandi de nobis, qui pater sum & magister vester in Christo, Apostolus, & segregatus in euãgelium Dei ad Gentes, probatus tot signis & prodigiis, vt nec magnis Apostolis (qui videntur esse colũnæ ecclesiæ) cedere vlla in re debeamus. At hoc de seipsis prætendere nequeunt, qui tẽtant vos seducere. Quam obrem hoc nunc facio, vt habeatis hæc de me aduersus illos qui gloriantur *in facie*, hoc est, in apparentia verborum, *& non in corde*, qui apertè seipsos produnt: quia nullum ostendunt suæ missionis argumentum, sicut nos ostendimus iam, & cum opus est, semper parati sumus ostendere.

Siue enim mente excedimus, Deo: siue sobrij sumus, vobis. Hic mihi huius loci germanus videtur sensus, ac si apertius dixisset: In hoc sermone qui est de nobis, siue hoc dicamus rapti mente, Deo hoc, dicimus, id est, in gloriam eius qui nos mouet, & per nos loquitur. Siue sobrij sumus, id est, siue spiritu nostro loquimur ex prudentia propria: vobis tamen hoc facimus, nimirum ad vestram vtilitatem. Cur autem se ita gerat, optimè subiungit, aiens: *Charitas enim Christi vrget nos, &c.* Hoc est, Christus dedit pro omnibus vitam suam huius sæculi, vt inueniret aliam meliorem. Tales ergo omnes debent esse qui sunt in illo, & illius charitatis exemplo vrgeri, vt perdant in hoc mundo & ipsi vitam suam: & non sibi viuant vlterius, sed Deo & Christo, vt in futuro sæculo inueniant ipsam. Vnde bene sequitur: *Et pro omnibus mortuus est Christus*, ac si dixerit: Certè pro omnibus mortuus est Christus: *vt etiam qui viuunt* noua vita, propter eius resurrectionem: *iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit*. Videlicet vt ipsi mortui peccato in morte Christi, & resuscitati spiritu in eius resurrectione, viuant ipsi Domino, seruientes illi, & ad gloriam eius.

Itaque ex hoc, id est, posthac, siue postquã in Chri-

sto ego sum mortuus mihi,& reuixi Deo: *neminem nouimus secundum carnem*, quod est, carnali notitia, & affectione. *Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc non nouimus.*

Sensus est: Quãdo persequebatur Christum, carnaliter cognoscebat Christum affectu carnali: & ideo non cognoscebat verum Christum, qui cognoscendus erat spiritualiter, hoc est, non ex affectione terrena & carnali. Etenim Iudæi omnes profitentur se nosse Christum in scripturis,& sperant venturum, sed carnaliter noscunt: quia putant eum temporaliter regnaturum,& restituturum illam Gentem, id est, ipsos Iudæos sedibus suis,& in hoc solummodo omnis illorum spes reposita est. Istam igitur de Christo notitiam, quam prius habebat B.Paul⁹, dicit se abiecisse. Et quare, nisi quia istæ cogitationes sunt animales,& carnem sapiũt, & adhuc sunt veteris hominis?

Siquis ergo in Christo (subaudi), est, *noua creatura* (iterum subintellige) est, vt sit sensus: Quicunque est in Christo (quod esse per fidem & sacramentum acquiritur) est noua creatura. Et ideo ego Paulus, non sum ille qui olim eram Saulus, sed noua creatura: vt non iam sapiant mihi quæ tunc probabam, quæ nunc reputo esse velut stercora. *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua.* Qui ergo per Spiritum sanctum renouati sumus, secundum prudentiam Spiritus debemus sapere. Et hoc si verè sentimus in nobis, signum certum est renouationis nostræ.

Omnia autem ex Deo, id est, quæcunque obuenerunt nobis donorum,& gratiarum, vt tales simus, ex Deo profecta sunt. *Qui nos reconciliauit sibi per Christum.* Hoc primùm, quod magnum fuit. *Et posuit in nobis verbum reconciliationis*, id est, verbum euangelij, vt per me ministrum etiam reconcilientur sibi multi. *Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos*, siue (vt quidam volunt) obsecrante. Legati enim de sensu & nomine mittentis accepta mandata loquuntur. Et vt quid loqueretur declararet, ait:

Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Ista verba non tam mihi videntur exhortantis, quàm enunciantis, ac narrantis id quod erat suæ legationis, videlicet, obsecrare pro Christo, vt homines reconciliarẽtur Deo. Nam de Corinthiis iam certum erat, illos esse Deo reconciliatos: vnde suam illis exhortationem mox facturus reseruat. Pergit autem tenorem exprimens, & summam dignissimæ legationis suæ.

Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, &c. Christum non cognouisse peccatum ait Apostolus, hoc de notitia facti intelligẽs, non de notitia speculatiua. Nam quæ respuimus, non cognoscere dicimur, hoc est, non probare. Et Deum fecisse illum peccatum more scripturarum dicit, & tropo illarum proprio: quoniam in illo posuit peccata omnium nostrum,& illud præsertim originale, vnde reliqua tanquam ex radice oriuntur. Cum ergo sic factus fuerit peccatum in corpore suo, crucifixo & mortuo corpore, intellectum est crucifixum simul ac mortuum peccatum esse: & hoc, *vt nos efficeremur iustitia Dei.* Impediebat enim peccati lues ac reatus, ne possemus fieri iusti. Oportuit igitur tolli peccatum: quo sublato, nihil postea obstitit amplius, quod (ne iustificaremur) impediret, propter resurrectionẽ Domini. Nam quemadmodum ille resurrexit vitam accipiens nouam, postquam satisfecit peccato per mortẽ: sic & nos per acceptam iustitiam reuiuisceremus,& noua creatura efficeremur ad seruiendum Deo.

Dixit etiam iucunda figura, Christum factum fuisse peccatum, qui nec nouerat peccatum:& nos per illum factos esse iustitiam Dei, qui eramus peccatum. Et hoc in loco accipit Dei iustitiam pro populo iusto: sicut nonnunquam circuncisionem pro populo circunciso. Hic est mos scripturæ, & frequens est per nomina (quæ logicis vocantur abstracta) significari res ipsas illa qualitate affectas: sicut hîc iustitia significat iustos: & tenebræ alibi, tenebrosos: & lux, afflatos luce, vt cùm dicitur, Eratis aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino.

CAP. VI.

ADIVVANTES autem exhortamur, ne in vacuum gratiã Dei recipiatis. Ait enim: Tempore accepto exaudiui te: & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis. Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministeriũ nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei. Per arma iustitiæ à dextris & à sinistris. Per gloriam & ignobilitatem: per infamiam & bonam famam. Vt seductores,& veraces: sicut qui ignoti & cogniti. Quasi morientes,& ecce viuimus. Vt castigati, & non mortificati. Quasi tristes, semper autem gaudentes. Sicut egentes, multos autem locupletantes. Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

A*Diuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Lõge melius, *receperitis.* Nũc enim incipit instruere eos ad vitam rectã, & Christianis moribus dignam, quam illustrabat Apostolus charitate eximia: & promouebat publicis ad omnes prædicationibus suis, exhortationibus priuatis:& in primis vitæ probitate, & omnium virtutum exemplis, quas mox enumeraturus est. Et loquitur ad eos qui iam receperant gratiam, quos sedulò monet vt sic agant, ne in vanum eam receperint,& frustra. Et quod ait, *exhortamur*, optimè positum est: tametsi vox significet etiam obsecrationem,& consolationem. Vt intelligas exhortationes habere tanquam socias, obsecrationes & consolationes. Et ita est certè, quando sapienter

fiunt ac prudenter. Adiuuantes autem dixit, tanquam diceret: non dominãtes, sicut superius dixit. Non dominamur fidei vestrę, sed adiutores sumus gaudij vestri scilicet, & coronæ, quæ manet expectantes Christum.

Ait enim: Tempore accepto exaudiui te: & in die salutis adiuui te. Hic locus est apud Isaiam cap. 49. Vbi ille propheta de tempore aduentus Christi loquitur ad eos qui agnoscerẽt eum, quando in tempore placito & accepto ipsi Deo, per Christum exaudiuntur, & adiuuantur ad salutem. Vnde B. Paulus hoc tempus declarãs aduenisse, addit: *Ecce nunc tempus acceptabile: Ecce nunc dies salutis.* Quod ait, Nunc, more suo tẽpus euangelicæ gratiæ designat, quod quidem verè est tempus acceptabile coram Deo: quando lux est in mundo, & vbique illucet omnibus lucem amantibus veritatis.

Nemini dantes vllam offensionem. Sic est construendũ. Nos ita sumus adiutores vestri in exhortando, sicut decet eos qui hoc munus administrant, videlicet vt ipsi sint inculpati, & nullam dent in quauis re occasionem, per offensionẽ vllam cuiquam obtrectandi. *Vt non vituperetur ministeriũ nostrum.* Occasionem magnam ad vituperãda ministeria bona præbent male adminstrãtes. Nam cùm malus apparet minister: etiam ipsum ministerium & officiũ vituperant idiotę, & carnales. Et hoc est nunc scandalũ mundi. Heu, heu, væ nobis, qui non aperimus oculos. Non autẽ talis erat Apostolus noster: quẽ vtinam imitaremur seriò monentem, vt postulat nostri muneris obligatio, ait: *Sed in omnibus exhibeamus:* Lõgè melius, exhibemus, siue, cõmendamus, *nosmetipsos sicut Dei ministros.* Et ecce in quibus fit vera & laude digna commendatio, nimirum:

Attẽdant prælati Ecclesiarum.

In multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus: quæ multæ sunt huius vitæ. *In angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis.* Hîc B. Paulus, inter alia, quibus voluit commendare seipsum & ministerium suum, addidit, *in vigiliis, & ieiuniis.* Quid est ergo quod isti dicunt: Esca non commendat nos Deo, nisi vt destruant ieiunia? O caro, ô fœnum, ô gloria vestra tanquã flos fœni, qui cupitis placere carni, & commendare vos fœno, quod hodie est, & cras in clibanũ mittitur. *In castitate, in scientia.* Nam ministratorem euangelij oportet esse pudicum & scientẽ. *In longanimitate.* Hîc videtur significare longam expectationem, qua ad reuocandos à peccatis homines per pœnitẽtiam vtebatur, vt verus Clementis Patris imitator, cuius hoc est proprium, misereri semper & parcere: nisi nos nostra duritia obdurуerimus. *In suauitate,* seu benignitate suaui, & amabili morum facilium dulcedine. *In spiritu sancto,* quo erat plenus tãquam vas electionis. *In charitate non ficta:* qualis est multorũ, qui per dulces sermones & benedictiones fingunt se Antonios & Macharios, & spiritu lenitatis repletos: & his simulationum coloribus decipiunt imperitos. *In verbo veritatis,* non adulterantes illud. *In virtute,* seu potentia *Dei,* propter signa & prodigia quæ faciebat ad confirmandam prædicationem euangelij.

Contra nouos hæreticos, & carnales Christianos.

Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris. Arma iustitiæ sunt fides, & spes, id est, veritas sperãdarum rerum, & quod sub spe continetur, etiam studiũ bonorum operum: quod vilifaciũt miseri noui magistri, in quo tamen vera Christianorũ gloria, & Capitis imitatio consistit, & fiducia ad expectandam in cœlis fœlicitatẽ peracta viriliter hac militia. *A dextris & à sinistris:* quoniã tentationes Diaboli tales sunt, vt aliquãdo à dextris aggrediatur, aliquando à sinistris. Verbi gratia: Tẽtauit Christum Diabolus primò, ne se ipsum desereret esurientem, sed pararet sibi cibum, & viueret, ne alioqui tẽtaret, in prouidentia Dei nimium cõfidens Hoc fuit petere illum à sinistris: sed non præualuit. Cœpit ergo insidiosè illum econuersò tentare à dextris, vt nimium de diuina prouidentia confideret, quùm in pinnaculum templi sublato suadet, vt se mittat deorsum. Hoc autẽ quid erat aliud, quæso, nisi à dextris petere hominẽ? Sed armis veritatis superatus est ille Malignus & à dextris, & à sinistris.

Sunt enim virtutes ferè omnes in medio extremorum, quæ sunt vitia, positæ: atque illud vitium quod magis est finitimum virtuti magisq; simile, potest à dextris collocari, in quo longè decipimur facilius: vt eleganter & verè dixerit quidem: Decipimur specie recti. Respectu quippe liberalitatis, prodigalitas, quæ cum illa similitudinem habet aliquam, posset à quibusdam existimari virtus. Et similiter auaritia ad parsimoniã comparata: & ita de reliquis.

Per gloriam & ignobilitatem. Commendat prædicatorem & euangelistam, quùm miro ardore, & in spiritu prædicat verbum Dei, & signis cõfirmat atque prodigiis, & vita bona: vnde gloriam acquirit apud multos. (Talis erat interdũ Paulus) Commendat rursus eundem & ignobilitas, quùm forti & inuicto animo suffert opprobria indignè illata: vt quùm scioli aiebant, Quid vult seminiuerbius hic dicere? &: Nouorum dæmoniorum videtur annunciator. Et quùm loquutus esset Paulus ad eos, quidam (vt B. Lucas testatur) irridebãt, & quidam dixerunt: Audiemus te de hoc iterum. Vnde addit, *Per infamiam & bonam famam.* *Act. 17.*

Vt seductores, vel impostores, *& veraces.* Non est legendum coniunctim, vt sit sensus, A diuersis quidem hominibus existimatũ fuisse vt seductorem simul ac veracem: licet & hoc verissimũ esset, cum non deessent qui de illo talem cõceperant falsam opinionem, vt quandoque verax in quibusdam esset, in aliis autem sæpe impostor. Sed is est verus sensus, illum, cum tamen esset in vita & doctrina omnino verax, habitum tamen à malignis & iudicatum seductorẽ & impostorem, vel qui nouam aduersus Deorum cultum afferret prędicationem. Hoc autem cõuicij excipere eorum est proprium, qui veritatem ipsam apud impios prædicant, & intrepidè defendunt.

Sicut qui ignoti & cogniti. Ille non noscitur à Deo, qui minimè probatur ab eo. Sunt qui probantur quidem à Deo, sed non apparet illa probatio: quia in hoc mũdo abiecti sunt, sicut fuit Dominus. Vnde propheta: Nec reputauimus eum: sed reputauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, &c. Talis B. Paulus imitator Domini sui & capitis Iesu Christi. *Isa. 53.*

Vt castigati, & non mortificati, hoc est, Nos tanquam castigati propter peccata, quorum supplicia ferimus in hac vita, non tamen morte affecti sumus. *Quasi tristes: semper autem gaudẽtes.* Quoniam

nõ est in veris iustis pfecta tristitia & dolor: sicut nec perfectum gaudium. Ipsi interim velut dolentes sunt, & tristes: gaudent nihilominus in sua tristitia semper. Nam etsi de peccatis suis & aliorum tristentur & doleant, in Dei tamen misericordia pro se ipsis, & in eius iudiciis rectis atque iucũdis pacati conquiescunt.

Sicut egentes & multos locupletantes. Verè nõ sunt egentes, qui propter Christum egẽt: quoniam spiritualibus bonis abundant, vt alios locupletes faciant: & indigẽtiæ illorum opportunè semper succurrit Dominus. *Tanquam nihil habentes: & omnia possidentes.* Verè omnia possidet, qui Christum in corde suo habet: licet videatur egenus carnalibus oculis. Græcè tamen legitur, κατέχοντες, quod possemus etiam vertere, continentes, & quasi incumbẽtes. Vt sit sensus, quòd homo qui diuitias, & omnia mundi & fortunæ bona spernit propter Christum: ipse incumbit, & insidet omnibus vt dominus & verè possessor, qui ab eis non possidetur. Hæc experiuntur qui verè sapiẽs in Domino, quæ amatoribus sæculi videntur deliramenta.

Os nostrum patet ad vos, ô Corinthi: cor nostrum dilatatum est. Nõ angustiamini in nobis. Angustiamini autem in visceribus vestris. Eandem autem habẽtes remunerationem (tanquam filiis dico) dilatemini & vos. Nolite iugũ ducere cum infidelibus. Quę enim participatio iustitiæ cũ iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autẽ conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & immundum ne tetigeritis: & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem: & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

Os nostrum patet, &c. Os est cordis interpres. Dilatato autem corde ad effundendum, oportet & ipsum os simul patere. Ex cordis enim abundantia os (vt testatur Dominus) loquitur. Et significat amorem & gaudium intus conceptum, se non posse retinere, sed cogebatur vt illud effunderet. *Non angustiamini in nobis, &c.* Non est hoc verbum exhortationis: sed enunciat id quod est, videlicet, nullam illos habere causam cur sese angustent, id est, animo depressi sint in Paulo, id est, propter Paulum: sicut angustantur filij de patre ignobili: & discipuli ob magistrum imperitum, & indoctum. Ergo quòd angusti estis animi (si tamen estis) nõ ex Paulo est magistro & patre vestro: sed ex vobis, & visceribus vestris, qui tantum patrem & magistrũ non imitamini, & potius quæ sunt carnalia concupiscitis, quæ animum angustant, & efficiunt ne certò sperentur æterna. Vnde ait:

Eandem autem habentes retributionem. Grecè deest verbum, habentes, sed rectè suppletum est. Sensus est: Cùm sit vobis eadem retributio (*vt filiis dico*) Ibi enim necesse est esse filios, vbi pater, cum filij patrem imitantur: sicut filij Abrahæ, Abrahæ promissiones adipiscuntur: *dilatamini & vos*. Dilatatur autem homo tunc vero gaudio, quando verè concipit spem æternorum. Tunc enim liber efficitur, & nullas patitur angustias. Quod tum demũ euenit, quùm incipit spernere temporalia, & pati tribulationem pro Christo. Tunc spei certitudo dilatat cor, & stabile reddit.

Nolite iugum ducere cum infidelibus. Hîc prohibet consortia coniugij cum infidelibus, ne fidelis cum infideli coniungatur: & ratio redditur: *Quæ enim* (inquit) *participatio iustitiæ cum iniquitate?* Siue cum iniustitia? Vt fideles pro iustis habeat, propter fidẽ infideles pro iniustis, quia fide carent. *Aut quæ societas luci ad tenebras?* Infideles ergo tenebræ sunt: lux autem fidelis. *Quæ autem conuentio Christi ad Belial?* Græci Beliar legunt. Quidam rationem hanc asignant, quòd nullum Græcis vocabulum desinat in, l. Quæ ratio est admodum leuis. Non enim Græcum est hoc vocabulum: & poterat integrè recipi, & proferri in Græca lingua. Quicquid sit in causa: *Belial*, significat absque iugo, desertorem, & contumacem: quod fuit Luciferi propriũ, qui primus defecit à voluntate ac mandato Dei. Huic rectè opponitur Christus, qui quæ placita erãt Deo, semper fecit. Cum ergo fidelis membrum sit Christi: infidelis erit membrum Diaboli. Itaque sicut caput Christus non conuenit cum capite diabolo ita nec membrum Christi cum mẽbro Diaboli debet conuenire. *Matrimonium cũ infideli prohibetur.*

Aut quæ pars fideli cum infideli? Cõiugij enim fructus sunt filij, de quibus vterque coniugum debet participare. Sed non potest participare fidelis simul cum infideli, & eandem dulcedinem capere: quoniam ij fructus sunt, quatenus Deo generantur. Infidelis autem hoc gustare non potest.

Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui, &c. Hoc ipso probat tale genus coniugij esse detestabile, videlicet cum idololatris. Videtur enim fidelis quodammodo consentire cum Idolo, consentiens cum idololatra. Hoc autem nimis absurdum: quia fidelis est templum Dei. Idque probat per scripturam: quoniam Deus inhabitat in nobis, & nobiscũ ambulat, vt ipsemet pollicitus est dicẽs: Ego vobiscũ sum omnibus diebus vsque ad consumationem sæculi. *Et ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Hactenus ex leuitico. 26. acceptũ est. Quod sequitur, partim de Isaia, vt hoc: *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum nolite tangere.* Quia ego, qui sum Dominus vester, sum ipsa munditia: vos qui vultis sanctificari, exite de medio impiorũ & infidelium, & separamini: & immundum ne tetigeritis. Nos apud Isa. sic legimus, vbi postquam promisit aduentum Domini etiam ad Gentes, vt fiant populus eius, & ipse earum Deus, ait: Recedite, recedite, exite inde: pollutum nolite tangere, &c. Sequitur: *Et ego recipiam vos, & ero vobis in patrem: & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Hoc ex Ieremia cap. 31. licet verba non omninò sint eadem: sensus tamen idem. Vnde & *Matth. vlt*

à B. Paulo admonemur, licitum nobis esse varias congregare scripturarum sententias, modò in testimonium adducantur aptè, & ad sensum ipsius scripturæ aperiendum: non autem temerè & absque iudicio. In quo tamen à plerisque erratur, qui multitudine potius quàm pondere passim eas citant, quò eruditiores apud indoctum vulgus videantur.

CAP. VII.

HAS ergo habētes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circūuenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad conuiuendum. Multa mihi fiducia est apud vos: multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus sum consolatione: superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.

HAs ergo habentes promissiones, &c. Videlicet quia sumus populus Dei, templa Dei, filij Dei, manet nos æterna filiorum hæreditas: quę tamen datur mundis corde. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus.* Inquinamentum carnis est per fornicationem: & inquinamentum spiritus per omnia peccata, quibus adhibetur consensus. *Perficientes sanctificationem in timore Dei.* Dei est in nobis inchoare sanctificationem ex fide absque meritis vllis nostris: sed nostrum est, per gratiam Dei tamen, mereri per bona opera perfectionem sanctificationis, quæ perficitur ab ambulantibus in timore Dei, sicut alias dicit: Cum timore ac tremore salutem vestram operamini. Philip. 2.

Capite nos, id est, suscipite me in visceribus vestris vt patrem, & vt præceptorem ac doctorem, ac munificum erga vos in dilatatione cordis. Non enim causa vlla est vobis, cur id facere non debeatis: quoniam *neminē lesimus: neminem corrupimus: neminem circumuenimus.* Minus est lædere, quam corrumpere. Et quod adiicit, *circumuenimus*, significat non se iniustitiam fecisse vllam per dolum ac fraudem, vt de alterius iure quicquam surripuerit. *Non ad condemnationem vestram dico*, id est, nō hoc ex probro in vos, quasi horum nomine me accusetis, vt propterea condemnare vos velim velut calumniosos. *Prediximus enim vobis, quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum, & conuiuendum.* Per hoc ostendit se non habere amarum erga illos animum, quibuscum & vitam & mortem vult habere communē: sed hæc ait proferre se ex fiducia potius, vt ipsi recognoscerent qualis esset erga illos. Et item quò vehementius diligerent & obseruarent, addit. *Multa mihi gloriatio pro vobis*, melius, de vobis: *repletus sum consolatione, superabundo*, siue exeundo, *gaudio in omni tribulatione vestra.* Ostendens autem quam tribulationem passus fuerit, & in quantis versatus periculis, vt illi aliqua saltem commiseratione erga seipsum, mouerentur, qui de illis illorumque salute cogitandi finem nullum faciebat, subdidit:

Nam & cùm venissemus in Macedoniam, nullā requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: foris, pugnæ: intus, timores. Sed qui consolatur humiles, cōsolatus est nos, Deus, in aduentu Titi. Non solùm in aduentu eius, sed etiam in consolatione qua consolatus est in nobis, referēs nobis vestrū desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita vt magis gauderem. Quoniam etsi contristaui vos in epistola, non me pœnitet: etsi pœniteret, videns quòd epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit, nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, vt in nullo detrimentū patiamini ex nobis. Quę enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sęculi autem tristitia mortē operatur. Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quātam in vobis operatur solicitudinē? sed defensionem, sed indignationē, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam: in omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

Nam & cùm venissemus, &c. Non dicit de spiritu quòd non quieuerit, sed tantum de carne quæ patiebatur, & non quiescebat propter tribulationes, interim forti existente spiritu, qui promptus est semper in his qui verè amant: sed caro infirma tanta perferre sæpe non potest, quāta vellet spiritus. Declarat autem quales tribulationes *foris* (inquit) *pugnæ: intus, timores*, intelligit pugnas quæ inferebātur à paganis, qui erant foris, id est, extra ecclesiā: & intus timorem, propter suspitionem falsorum fratrum. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi.* Erga humiles Dei dignatio est vt eos consoletur. Et ne intelligant solùm accepisse se consolationem propter Titi præsentiam, addit: *Non solùm autem in aduentu eius*, siue præsentia: sed etiam in consolatione, *qua consolatus est in vobis*, id est, in ea consolatione, quam ipse accepit per vos, *referens vobis vestrum desiderium* proficiendi in melius: *vestrum fletum*, ob commissa in Deum peccata, & propter me inde à vobis contristatum: *vestram æmulationem pro me*, resistendo falsis prophetis, qui vobis illuserant, & à vera doctrina euangelica abducebant. Non loquitur autem vniuersaliter de omnibus (ne sit sibiipsi contrarius) sed de illorum plurimis. Nam in aliquos nonnulla scribit, quæ minus cum his conueniunt. *Ita vt magis gauderem.* Credo subaudiēdum, de eo quòd contristauerit eos per epistolam. quæ poterat iudicare aliquantò seuerior, ab iis scilicet qui non apprehendunt iustitiam illam, quæ necessariò in omnibus verarum & perfectiorum religionum initiis exercenda est. Quod ex facta in Ananiam & Saphi- Act. 5.

ram vltione latè patet:ne fundamenta iam corrue re incipiant,dum primùm iaciũtur. Fructus enim & timor inde oritur ad maiorem diuinorum præceptorum obseruantiam,vt eo in loco testatur scriptura.Vnde ait:

Quoniam etsi contristaui vos in epistola, non me pœnitet: quia vidi fructum tandem, & emendationem. Ex quo facile coniicio vos maiori odio peccatum habituros, & vigilantiores ne in posterum seducamini à Satana & eius ministris.*Etsi pœniteret*, melius,etsi pœnituerit. Significat enim quod iam cœperat pœnitere:& reddens rationem,adiicit.*Video enim quòd epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit.* Et in hoc valuit ad desideratum finem. *Nunc gaudeo:non quia contristati estis,sed quia contristati estis ad pœnitentiam.Contristati enim secundũ Deum,* Est enim tristitia quæ ducit ad Deũ: & est tristitia quæ parit mortem,vt mox ipse dicet. Quoniã ergo fuit vtilis illis hæc tristitia,iccircò ait:

Vt in nullo detrimentũ patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est pœnitentiam in salutem stabilem, Græcè,*impœnitendam,operatur.Sæculi autem tristitia mortem operatur:* quoniam caret spe diuinæ misericordiæ.Illud interim notandum in hæreticos, quòd tristitia quæ secundum Deum est,id est,quę ex odio vitij,& virtutis amore procedit,pœnitentiam parit in salutem,hoc est,pœnitentiam salutiferam,quam respicit Deus ad delenda peccata.Isti autem,Luthero doctore, eiusmodi pœnitentiam vituperant,& soli fidei imituntur.Sed audi efficaciam eiusmodi fructuosæ tristitiæ:

Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem, siue studium: *sed defensionem,* hoc aduerbium,*sed*,pro,quinetiam accipitur.Defensionem dixit interpres, quod græcè Apologiam dixit B.Paulus: vt posśimus etiam interpretari excusationem.Idque fortè ad hũc locum commodius:*sed indignationem,* videlicet bonorum contra peccata:*sed timorem*. Bonus est timor omnium filiorum, quum paterfa.iratus conspicitur,ne quid agat quis quo ille acerbius offendatur *sed desiderium,sed æmulationem,sed vindictam*.Desiderium ait emendationis (vt diximus) & boni operis in futurum,& ęmulationem itidem boni,sed cum oculo recti zeli,non præter scientiam accensi. Et vindictam,pro præteritis delictis. *In omnibus*, siue vbique,aut per omnia & omnino.*Exhibuistis*, siue commendastis, *vos incontaminatos esse in negotio*. Et hæc fuit excusatio siue defensio, de qua superius: & loquitur de iniuria illata à fratre in fratrem, quæcunque fuerit illa, in qua erant plurimi innocentes.

Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam,nec propter eum qui passus est:sed ad manifestandam solicitudinem nostram,quam habemus pro vobis coram Deo,ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra,abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi,quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis. Et siquid apud illum de vobis gloriatus sum,non sum confusus:sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titum,veritas facta est:& viscera eius abundantius in vobis sunt,reminiscentis omnium vestrum obedientiam,quomodo cum timore & tremore excepistis illum. Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

Igitur etsi scripsi vobis non propter eum,&c. Supplẽdum est,scripsi.Nec facile est(ni fallor) intelligere quidnam illud sit quod scripserit,& de qua iniuria sentiat,An de illius qui cum patris vxore se polluit,vt aliqui exponunt:an verò de alio quopiam, qui aliam iniuriã intulit.Quicquid sit, ea quæ scripserat,non propter illos(supple tu)tantum, id est, qui fecit & qui passus est iniuriam,ait se scripsisse: *sed ad manifestandam solicitudinem nostram quam habemus pro vobis coram Deo*.Græcè emendatius & verius.*Sed ad manifestandam solicitudinem vestram de nobis,ad vos coram Deo*.Vt sit sensus: Volui per illa excitare vos,vt manifestaretis vestrum studiũ quod habetis de nobis,in his quæ ad vos pertinent. *corã Deo*,id est,vt videret hoc Deus facto vestro. Nam in scripturis quasi nescire ea dicitur Deus, quæ nõ exeunt in effectum.Vnde & tẽtare dicitur sanctos vt videat an sint seipso digni. *Ideo consolati sumus*, id est,cõsolationem recepimus: quia probauimus vos,& vidimus studium erga nos vestrum mirum in modum propensum. *Quæ scire dicatur Deus.*

In consolatione autem nostra,&c. Plana sunt omnia.Et quod ait de gloriatione sua, quæ fuit ad Titum,sensum habet clarum.Ipse enim prędicauerat optima de Titio.Vnde illa prędicatio veritas facta dicitur:quia ita(vt prædixerat)euenit. Nam cum quippiam futurum prædicitur, tum demum dicti ipsius veritas fieri dicitur, quando res per dictum significata efficitur.*Et viscera eius*,viscera scilicet dilectionis,*abundantius in vobis:* melius in vos,id est, erga vos,*sunt,reminiscentis omnium vestrum obedientiam,quomodo cum timore,* non coacto & seruili, sed spontaneo, & qui filios decet patrem reuerentes: *& tremore*,etiam corporis gestu ostenso,admoniti ab illa illius quondam incestuosi correptione, ne pari vos vltio tangeret:*excepistis illum* à me missum ad vtilitatem vestram,& remissum cum omni de vobis satisfactione.

Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.Græcè, cõfidimus vobis:Et ideo gaudere se dicit: quia confidentia illa non frustrabatur. Et hinc sumit occasionem ad persuadendum alia & maiora,postquã intelligebat reuera & peccatores ad meliorẽ frugem se recepisse,& omnes tandem ad obsequendum salutaribus monitis paratos esse.

CAP. VIII.

NOTAM autem facimus vobis,fratres,gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniç,quòd in multo experimẽto tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit: & altisśima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorũ. Quia secundum virtutem(testimonium

illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos, gratiam & communicationẽ ministerij quod fit in Sanctos. Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederũt primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei: ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam. Sed sicut in omnibus abũdatis fide & sermone & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico: sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenuum bonum comprobans.

NOtam, &c. *In multo experimẽto tribulationis*: aut, in multa probatione. Qui enim tribulantur à mundo, probãtur à Deo. *Abundantia gaudij ipsorum fuit*. Nam maiore gaudio abundant sancti Dei homines, cum in variis tribulationibus versantur ac probantur (Deo in necessitatibus subministrante illis gaudium spei, quod est magnũ) quàm peccatores, qui omnia quæ volunt, obtinent in hac vita.

Et altißima paupertas, siue mendicitas (Grecè habetur πτωχεία) *abundauit in diuitias simplicitatis eorum*. Apud B. Paulum hoc in loco simplicitas, vt mihi videtur, significat animi virtutem, quæ est quùm quis non plus appetit in hoc mundo, quam necesse sit, & satis pro viatico, non se onerans duplicibus in peregrinatione: vt speret beatitudinẽ à Deo non in hoc mundo, sed in futuro sæculo, tanquam aduena & peregrinus. Et in hac simplicitate consistit virtus paupertatis. Et qui tales sunt, verè diuites sunt: quia æternorum spes (vt diximus) maior est lucro totius mundi.

Quid est simplicitas christiana.

Quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa obsecratione rogantes nos, gratiam & communicationem ministerij quod fit in sanctos, Græcè additur verbum, *suscipere*, Et est sensus, quòd ipsi adeò fuerunt promptæ voluntatis, vt multa obsecratione, siue obtestatione, obsecrarint Apostolum, vt vellet suscipere gratiã illorum, hoc est, beneficium eleemosynarũ, quod appellat communicationem ministrationis, quæ fiebat in sanctos, pro quibus curabat Apostolus. Et addit quòd hanc gratiam non solum secũdum potentiam, id est, secundum quod erat in facultatibus eorum ad exercendum opus misericordiæ, sed vltra hanc potentiam ita etiam dederunt, vt nihil penitus sibi asseruarent. Et ideo subdit:

Et non sicut sperauimus. Sperabamus enim de bonis suis eleemosynam, & illam quidem largam & pinguem eos esse facturos. Et ecce ipsi dederunt omnia, etiam semetipsos voluntariam paupertatẽ profitentes: *sed semetipsos* (inquit) *dederunt primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei*. Hîc manifestè (nisi quis velit proteruire) ad verborum proprietatem loquitur de vita perfecta, quam illi expetiuerunt relinquendo omnia propter Christũ, & dedendo manus suas in manus prælatorum. Vnde ait, dederunt semetipsos, sicut moris est in professionibus Regularium offerre semetipsos, id est, propriam voluntatem, & omne obsequium, primùm Domino: deinde nobis per voluntatem Dei. Nam vouens, & in manu prælati promittens, post Deũ illi seipsum promittit ex voluntate Dei: quia sic voluit, & sic instituit Dominus, & sic inspirat quos peculiariter diligit. Et hoc nota, tu pie lector aduersus impios istos & seductores, qui vota sanctissima, & statum iustitiæ perfectiorem improbant, pleni prudẽtia carnali, quæ est inimica Deo. Non me latet alios, quos legerim non peruenisse ad hunc sensum, cui tamen mirificè verba ipsa seruiunt, nec aliò (nisi fallor) sine violentia trahi queunt. Ideo dixi, nota vt pie lector, quia non omniũ est intelligentia. Impij enim derident, qui & ridebuntur.

Nota pro votis monasticis.

Ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat erga vos gratiam istam. Verè gratia est & misericordia, intrare statum hunc perfectionis, quem commendauerat etiam Titus Corinthiis, & iam inchoauerat in quibusdam. Vnde rogabatur à B. Paulo vt etiam perficeret quod cœperat. Vel fortè quidam se in eam vitam iam contulerant, vt probarentur, & viderent num possent perdurare: sicut & hodie obseruatur. Et nostri vbi ad ordinẽ recipiunt aliquem, hæc verba proferunt: Qui cœpit Dominus, ipse perficiat. Hoc ergo quod Apostolus hortatur, nimirum vt quod cœpit, perficiat, plenum scilicet votum ab eis, qui parati erant, recipiendo.

Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt in hac gratia abũdetis. Quod ait, *sed sicut* Illud, *sed*, abundare videtur. Sensus tamen planus est. Hortatur enim vt curent, quemadmodum in communibus gratiis abundant, ita & in hac gratia quoque studeant abundare. Et hoc *non imperans dico*, non ex imperio, sed ex consilio. Est enim consilium, non præceptum, illum statum profiteri. *Sed per aliorum solicitudinem etiam vestræ charitatis ingenuum bonum comprobans*. Quod nos legimus nunc mendosè, ingenium bonum, credo interpretem vertisse, ingenuum bonum. Græcè enim est γνήσιον, hoc est, verum, germanum, liberale, non fictum. Nam multi fictè profitentur: & quidam etiam rerum penuria domi oppressi. Et ad hoc prouocabat eos, ad æmulationem Macedonum. Et certè istud planè conuenit vouentibus, qui se totos liberaliter donant Deo, holocaustum facientes ad imitationem Domini, quem illis proponit velut istius status primarium professorem & ducem, & ait:

Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis. Et cõsilium in hoc do: hoc enim vobis vtile est, qui non solùm facere, sed & velle cœpistis ab anno priore: nunc verò & facto perficite: vt quemadmodum prõptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est,

non ſecundum id quod non habet. Non enim vt aliis ſit remiſsio, vobis autẽ tribulatio. Sed ex æqualitate, in præſenti tempore veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, vt & illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementum, vt fiat æqualitas, ſicut ſcriptũ eſt: Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit.

...d Chri ...ſe mẽ ...uerit. *Scitis enim gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti: quoniam propter vos egenus.* Græcè, ἐπτώχευσε, id eſt, mendicauit (contra eos qui Chriſtum mendicaſſe infitiantur) *cum diues eſſet; vt illius inopia vos diuites eſſetis. Et conſilium in hoc do. Hoc enim vtile eſt vobis.* Ecce

...th.19. quòd conſilium eſt, non præceptum. Sic enim dictum eſt illi: Si vis perfectus eſſe. Si vis, inquit: ac ſi dixerit, Non te cogo: non iubeo: nõ impero: ſed ſi vis. Quòd ſi ſemel volueris & voueris, non licebit tibi aſpicere retrò & reuerti. Quòd enim ſemel placuit, & voto nouiſti, non poteſt amplius diſplicere. Contra quod tamen & faciunt, & docent hęretici. *Qui non ſolum facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno priore.* Mirum quomodo dicat, non ſolum cœpiſtis facere, ſed & velle ab anno priore: quaſi minus ſit facere, quàm velle. Sed ſic intelligendum eſt: Non ſolùm cœpiſtis modo facere, ſed etiam velle ab anno priore: tanquam hoc factum modo, iam habuerit longo tempore voluntatem. Sic enim accidit multis, qui non temerè aggrediuntur hunc ſtatum vitæ perfectioris.

Nunc verò & facto perficite, videlicet quod nunc incœpiſtis facere, perficite, id eſt (vt expoſitum eſt ſuperius) ſolemniter & bene. *Vt quemadmodũ promptus animus voluntatis*, id eſt, volendo, *ita ſit & perficiendi*. Nam in hoc maximè declaratur voluntas prompta, ſcilicet ipſo facto. *Ex eo quod habetis.* Mihi videtur hîc B. Paulus dicere voluiſſe, quòd illi tantum debebant exhibere, quantum habebant vt poſſent exhibere & dare, & non ſupra vires. Qui enim non habet ſpiritum mancipandi ſe & tradendi religioni, & omnia relinquendi propter Chriſtum, non hoc ei ſuademus, nec dicimus quidem vt faciat. Vnde ait:

Si enim voluntas prompta eſt, ſecundum id quod habet accepta eſt, non ſecundum id quod non habet. Vt ſit ſenſus: Quòd etſi voluntas ſit prompta, & tamen non habet in facultate vt poſsit dimittere omnia, aut plura, non eſt accepta & grata Deo: ſed tantum ſecundum id quod habet: quoniam tunc eſt diſcreta oblatio. Et ob id legitur, quòd omnis oblatio veteri teſtamento ſale condiebatur.

Non enim vt aliis ſit remiſsio, vobis autem tribulatio: ſenſus eſt. Qui non videbantur ſibi eo ſpiritu accenſi ac ſtabiliti, vt profundam paupertatem ſufferre poſſent, ſicut illi qui donabant omnia, non debent ſe exponere illi periculo & tentationi, vt tribularentur ipſi aliis refectionem curantes: *ſed ex æqualitate*, hoc eſt, ita rem tẽperare, vt fieret æqualitas: quod declarans ait, *In præſenti tempore veſtra abundantia*, videlicet bonorum temporalium, *illorum ſuppleat inopiam*: quoniam inopes illi ſunt temporalium bonorum. *Vt & illorum abundantia*, videlicet ſpiritualium donorum, *ſuppleat veſtram inopiã*, eorundem: *vt fiat æqualitas, ſicut ſcriptum eſt. Qui multum non abundauit: & qui modicũ, non minorauit.* Hoc ex Exodo accipit, quùm Dominus pluit Manna. Dicitur enim hoc de filiis Iſrael, quòd dum colligerent Manna, alij quidem plus, alij minus: plus tamen colligentes, non inueniebant amplius: nec qui minus parauerant, recipiebant minus: ſed ſinguli quantum edere poterant. In illo Manna ſine vllo dubio intelligitur quidẽ panis corporis, ſicut reuera erat ille: animæ verò, ſicut erat ille quem ſignificabat: quia in illo Manna, benedictum Chriſti corpus animæ noſtræ cibus ſignificabatur. Sicut ergo tunc Dei mira volũtate fiebat, vt qui plus colligebant, non haberent plus, ſignificante Spiritu ſancto quòd illi debebant de ſua ſuperabũdantia ſupplere his qui minus colligebant, vt fieret æqualitas. Ita deberet intelligere omnis Chriſtianus, vt̃ ſuperabundantiam ſuam ſiue ſpiritualium, ſiue temporalium conſideret non ſuam eſſe, ſed aliorum egentium, propter debitum charitatis, quę facit cũcta communia. Sed ô ſurdas plurimorum circa hos aures. O quantum auaritiæ ſemper in terris. Et tamen hoc erit iudicium: Eſuriui, & non dediſtis mihi manducare, &c. Quis ſapiens & cogitabit nouiſsima?

Gratias autẽ ago Deo, qui dedit eandem ſolicitudinẽ pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem ſuſcepit: ſed cùm ſolicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos. Miſimus etiam cum illo fratrem noſtrum, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias. Non ſolùm autẽ, ſed & ordinatus eſt ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hãc gratiam quæ miniſtratur à nobis ad Domini gloriam, & deſtinatam volũtatem noſtram: deuitantes hoc, nequis nos vituperet in hac plenitudine, quæ miniſtrãtur à nobis in Domini gloriam. Prouidemus enim bona, non ſolùm coram Deo, ſed etiã coram hominibus. Miſimus autem cum illis & fratrem noſtrum, quem probauimus in multis ſępe ſolicitum eſſe: nunc autem multo ſolicitiorem, confidẽtia multa in vos: ſiue pro Tito, qui eſt ſocius meus, & in vobis adiutor: ſiue fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarum gloriæ Chriſti. Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis veſtræ, & noſtræ gloriæ pro vobis, in illos oſtendite in facie Eccleſiarum.

Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem ſolicitudinẽ, ſcilicet quam ego habeo erga vos, eam habet & Titus: *quoniam exhortationem quidem ſuſcepit*, qua illi perſuaſi vt veniret ad vos. *Sed cùm ſolicitior eſſet, ſua voluntate*, hoc eſt, vltrò & ſuamet ſponte perfectus eſt ad vos. *Miſimus etiam cum illo fratrem noſtrum, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias.* Lucam intelligit, vt alij interpretati ſunt, quibus valdè aſſentior: etſiquidam abſque ratione obſiſtant. Laus autem Lucæ fuit in enarratione euangelij perſpicua,

copiosa, & eleganti supra alios. *Non solum autem, sed etiam ordinatus est ab Ecclesiis comes, peregrinationis nostræ.* Et hoc nota, vt cognoscas quomodo omnia olim ordinatè fiebant,& cõmuni omnium consensu, vt comites & socios haberent etiã magni & diuini prædicatores, ordinatos & assignatos ab ecclesiis,id est,à prelatis ecclesiarum. Ordinatus autem fuit *cum hac gratia quæ ministratur à nobis ad ipsius Domini gloriam,& promptam voluntatem vestram.* Dicit (ni fallor) Lucam fuisse ordinatum cum illa gratia,videlicet,vt subiiceretur Deo pauper & nudus abiectis omnibus:de quo non est fas dubitare,cum ipsemet talem fuisse ecclesiæ primitiuæ communem vitam in Actis testetur. Nec est verisimile illum ea perfectione voluisse carere, quam laudat in aliis,& lugẽte B. Paulo non simul lugere voluisse. Dicit ergo Apostolus, quod hæc gratia ministrabatur ab eis ad Domini gloriam,& ad promptam voluntatem eorum,id est,vt ipsi cõpotes fierent desiderij sui:tanquam diceret,non esse facile recipiendum aliquem,nisi promptam, ex Spiritu Dei ostendat in hac re tam ardua & difficili voluntatem. Alioqui aliter facientes,rarò proficiunt. Et in hoc multum erratur à prælatis,qui nimis citò vestiunt: sicut & ab aliis qui nimis præcipitãter manus sine personarum delectu imponunt. Sed non sic B. Paulus, non solùm propter illos qui recipiuntur, sed propter scandalum aliorum publicum. Vnde ait:

Nota cõtra mores regularium qui citò recipiunt.

*Deuitantes hoc,ne quis nos vituperet in hac plenitudine,*siue abundantia ministrata à vobis. Est enim ea professio quasi gratiæ plenitudo. Certè abundantia grandis est,pauperem,& cælibem, & humilem seruire Deo. Et tamen hoc studemus sic agere, vt id fiat sine vllo vituperio nostro,scilicet, vt nõ passim & absque idonea probatione quoslibet recipiamus. Hoc enim non placet Deo: & prudentia prædíti homines non probant. Et cum multi non proficientes deficiunt, scandalum afferunt multis: & bonum nostrum propter eos blasphematur. Vnde ait:

*Prouidemus enim bona non solùm coram Deo,sed etiã coram hominibus,*ne ex malo quod accidit, vituperetur ministerium. Non me latet alios expositores referre hæc omnia ad collectas, quibuscum non contẽdo. Quod aptius mihi visum est ad literam, quodque multò est præstantius,& dignius intellectu,propono. Lector ipse quod malit,eligat. Equidẽ verba ipsa Apostoli nostro sensui mirificè conueniunt.

Misimus autem cum illis fratrem nostrum, quem probauimus in multis sapè solicitum esse:nunc autem multò solicitiorem. Hunc quem simul cum Tito & Luca missum ait(quia nõ nominatur ab Apostolo) ignoramus. Quidam Timotheũ arbitrantur. Alij,quod magis mihi placet, Apollo. Reddit autem rationem,quare & hunc alium specialiter miserit,nempe quia probatus & solicitus,siue diligens erat: & tunc etiam diligenter operatus est ad profectum eorum. Addit adhuc & rationem missionis dicẽs:

Confidentia multa in vos,&c. Hoc est,propter cõfidentiam multam,quam de vobis habeo, *siue pro Tito,&c. siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloria Christi.* Durior quidem literæ constructio,nisi addatur aliquid,puta siue pro his qui sunt *fratres nostri, apostoli* ecclesiarum,id est,ab ecclesiis ordinati & missi,& sunt gloria Christi. Reliquorum clarꝰ est sensus. Hortatur planè illos,vt erga eos quos misit,ita se summissè & honestè gerãt, vt præbeãt testimonium ecclesiis suæ ipsorum charitatis: & quod ipse B. Paulus non falsò gloriatur in illis, quos tanquam filios per euangelium genuerat,& in eo instruxerat.

CAP. IX.

NAM de ministerio quod fit in Sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vostrũ,pro quo de vobis glorior apud Macedones: quoniã & Achaia parata est ab anno præterito:& vestra æmulatio prouocauit plurimos. Misimus autẽ fratres, vt ne quod gloriamur de vobis,euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum dixi) parati sitis:ne cùm venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos,erubescamꝰ nos (vt nõ dicamus vos) in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres,vt præueniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse: sic quasi benedictionem,non quasi auaritiam.

N*AM de ministerio quod fit in sanctos,&c* Ex his verbis rectè consideratis satis patere potest, superioris capitis nõ habitum fuisse ab Apostolo de hac ministratione sermonẽ:sed de illa perfecta,quam explicauimus. *Scio enim promptũ animũ vestrum,&c. Et vestra æmulatio,* id est,æmulatiò quę ex vobis ad alios procedit, *prouocauit plurimos* ad imitandum vos,vt idem facerent, de suis facultatibus largientes in vsum pauperum. *Misimus autem fratres,&c. & non dicamus vos in hac substantia:* de est,gloriæ,siue gloriationis. Et est sensus facilis,& propterea in reclara non duximus esse laborandum ad scrutanda quælibet vocabula: quò verius augerentur commentaria, quam illustrarentur. Hortatur Apostolus,ne qui illos laudauerat in hac substantia, siue in hoc argumento gloriationis, quod essent liberales & benefici, erubescere postmodo cogeretur,si aliud facto ipso appareret. *Necessarium ergo existimaui rogare fratres,&c.* Vocat benedictionem illam eleemosynam, quam congregabant pro sanctis qui erant in Iudæa, modo esset largiore manu porrecta: alioqui auaritiam appellat,si tenuis sit & parca,& ob id parua mercede digna. Quod probat exemplo admodum claro,& vel ipsis agricolis perspecto.

Hoc autem dico: Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Vnusquisque prout destinauit in corde suo:nõ ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. Potẽs est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis,vt in omnibus semper

per omnem sufficientiam habētes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sæculum sæculi.

Pro eleemosynarum largitione.

Hoc autem dico, Qui parce, &c. Vide & nota cōtra nouos hæreticos, eleemosynam instar seminis esse ad fructificandum illam benedictionem, quam declarabit Dominus illa die dicēs: Venite benedicti Patris mei, percipite regnū paratum vobis à cōstitutione mūdi. Esuriui enim & dedistis mihi mãducare. *Vnusquisq;, &c. Hilarem enim datorē, &c.* Sensus est clarus. Pri⁹ respicit animū Deus, deinde munus, vt scriptura testatur de Abel. Respexit (inquit) Deus ad Abel, & ad munera eius. Sic animū viduæ mittentis in gazophilatiū intuitus est: & probauit plusquã alios, qui longè plus immiserūt, si non ipsum animū, sed datum spectes. Deus autē non cōsiderat quantū, sed ex quanto quisq; amore largitur.

Potens est autem Deus, omnem gratiã abundare facere, &c. Hîc B. Paulus ostēdit Dei erga illos prouidentiam, qui sunt affluēter propter Deum benefici. Et eo argumento vtitur tanquã valido, vt probet, Deum facturum eos abundare, vt etiam valeant plus erogare. Probat enim hoc medio: quia potens est Deus hoc facere. Vt si sit potens, etiã faciat. Valet certè argumentum, cum ratio vrgeat, qua cōsiderata, ita facere debeat. Nō enim potest esse ingratus Deus, qui nullis etiã nostris meritis præcedētibus dat omnibus abundanter, nec improperat. Valet ergo semper hoc argumentū. Potest Deus facere: ergo facit, cum se offert talis decentia, vt facere debeat. Si enim ipse dat affluenter, & non improperat, quomodo non multò magis etiã reddet? Siquidem de homine benefico scriptū est: *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculū sæculi.* Hoc est, iustitia talis respicitur à Deo in sæculum sæculi, in æterna retributione, tanquã semē vitæ æternæ. Vocat autem iustitiam, quæ ex misericordia fit: quia ad hanc misericordiam obligauit nos Christus, cui debitum reddimus. Quod multi non cogitant.

Qui autē administrat semen seminanti, & panem ad manducandum pręstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incremēta frugum iustitiæ vestræ, vt in omnibus locupletati, abūdetis in omnem simplicitatē, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium huius officij nō solùm supplet ea quæ desunt Sanctis: sed etiam abūdat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationē ministerij huius glorificantes Deum in obediētia confessionis vestrę in Euãgelio Christi, & simplicitate cōmunicationis vestræ in illos, & in omnes, & in ipsorū obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius.

Qui autem administrat semē, &c. Quia eleemosyna quæ est quædã iustitiæ exercitatio, & iustitia dicit, est (vt dixi) quasi semen mercedis æternæ, iuxta qđ scriptū est: Seminãti iustitiam merces fidelis. Hoc aūt semen administratur homini à Deo, à quo sunt omnia bona, & distribuūtur omnibus pro arbitrio & volūtate sua saltem permissiua. Vnde & ille qui administrat semē seminanti, nimirū ipse Deus, *etiã panem ad manducandū præstabit.* i. subministrabit vt valeat seminans seminare, sicut suppeditant homines seruis & colonis suis. Deus autem qui etiam superat in immensum beneficientiã hominum, quid acturus est? *Multiplicabit (inquit) semen vestrū.* i. bona temporalia, vt in dies possit homo abundantius seminare. Et cōsequenter *augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ:* quoniã copiosiorem dabit in alia vita mercedē, vt homo lucretur & in hoc, & in alio sæculo per opera iustitiæ. Sic habēti dabitur, & abundabit. Græcè hæc legūtur in modo precatiuo, vt B. Paulus sit qui precetur dicēs: Multiplicet semē vestrū: Augeat incrementa frugū iustitiæ vestræ. Sed idē ferè resultat sensus. Verior tamē videtur lectio nostra, & planior: quia Deus semp hoc facit aliquo modo in bonis vel tēporalibus, vel spiritualibus.

Et hîc habes non solùm bona opera valere ad augmentum mercedis, verùm etiam ad ipsam mercedem vitæ, cōtra steriles & miseros hæreticos. *Vt in omnibus locupletati.* i. in temporalibus & spiritualibus. Græcè tamen est ἐν παντὶ, hoc est, vbiq; in terra scilicet in cœlo: *Abundetis in omnē simplicitatem.* Iam dictum est, quid sit esse simplicē, quod est habere animum vacuū cupidine terrenorum, ne rerum fluxarum onere pressus minus sit dispositus ad conscendendū cœlum. Hunc verò animum habent, qui abūdant donis spiritualibus. *Quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Significat illa simplicitate acceptã fieri eleemosynam, vt dictū est. Qui tribuit in simplicitate. Et consequenter operatur etiam acceptationē placidam gratiarum actionis, quas Deo referunt serui Dei, qui huiusmodi eleemosynam receperunt, & corpore refocillati sunt ad seruiendum promptius ipsi Deo. Vnde & hoc magnū bonum cōsequitur ex eleemosyna. Addit:

Pro meritis operum.

Quoniam ministeriū huius officij. Græcè legitur, λειτουργίας, hoc est, sacrificij. Nã pro victima & sacrificio accipitur corã Deo, quod eius amore impenditur. Sed tū demum verū est sacrificiū, cum per sanctos offertur Deo. Vnde ait, *Quoniam ministerium oblationis huius,* siue *sacrificij,* non solùm supplet necessitates sanctorū, vt sic habeat eleemosynę rationē, sed etiam abūdat vt fiat etiam sacrificiū & oblatio deo. Nã quod seruis & sanctis Dei hoc nomine offertur, pro quo & ipsi gratias agūt, ipsi Deo offerri intelligitur, & acceptatur à Deo. Nã per gratiarum illarū actiones magis probatur à Deo huiusmodi ministeriū: quoniam Deus per eos glorificatur. *Glorificātes Deum in obedientia cōfessionis vestræ in Euãgelio Christi* in vobis. Ecce pro qua re agantur gratię Deo, nimirū pro obediētia siue subiectione eorū, quam facto ipso confitebãtur se debere in euangelio Christi. Nã persuasi à prędicatoribus euangelij hoc pręstabant. Et ideo maius erat eorū meritū ab ipsa obedientiæ prōptitudine commendatū. Glorificabatur ergo Deus per sanctos in illa obediētia istorū qui tribuebant, & in illa simplicitate, qua cōmunicabant sua bona sanctorū necessitati, & aliis etiam pauperibus. Glorificabatur autē in ipsorum (videlicet sanctorū) gratiarum actione & obsecra-

Nota hæc.

tione pro illis: quia sancti precabūtur, vt retribueretur illis vita æterna pro temporalibus, quæ ipsi largiebantur. Sic enim decebat Deum ex sua immensa bonitate facere, cuius amore dabantur, præsertim hoc desiderantibus sanctis suis: quoniā sancti Dei desiderabant societatem ipsorum in cœlis, qui illorum inopiæ succurrebant in terris. Et hoc deprecabantur, & accendebantur hoc desiderio: quia videbant excellentem gratiam, quam Deus effuderat super illos. Nam feruētius prouocamur orare pro eis, in quos videmus propēsam Dei charitatem & gratiā. Denique pro tantis bonis erumpit Apostolus in gratiarum actionem dicens, *Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius*: quia multæ proueniunt vtilitates & bona ex vno bono obedientiæ, scilicet confessionis euangelij, gratiarum actionis, glorificationis Dei, obsecrationis sanctorum, desiderij eorundem pro salute communi.

CAP. X.

IPSE autem ego Paulus obsecro vos per māsuetudinem & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne pręsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non secundum carnē militamus. Nam arma militiæ nostrę non carnalia sunt: sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei: & in captiuitatem redigētes omnem intellectū in obsequium Christi: & in prōptu habentes vlcisci omnem inobediētiam, cùm impleta fuerit vestra obedientia.

BEatus Paulus hîc videtur mutare vocem, propter quosdam contumeliosos & insolētes, qui de illo iniquissimè & odiosè sentiebant, putantes illum ambulare secundum carnem, non secūdum Deum. Spargebant autem in vulgus fortiorē longè illū esse in absentia & in epistolis quàm in præsentia, & in sermone. In hos ergo ipse incipit sancto quodam stomacho indignari.

Ipse autem ego Paulus. Perpende loquēdi modum ad exprobrationem, tanquam si diceret (imo seipsum declarat) egometipse, ego inquam Paulus, & non alius, qui (vt dicitis) in facie & in præsentia sum humilis, absens verò *confido in vos*, id est, aduersus vos per epistolas, tanquam meipsum magnificans supra modum. Ego rursum ille Paulus, de quo vos talia prædicatis quicunque estis, *obsecro vos per mansuetudinem & modestiam* (siue moderantiam) Christi. Et pulchra est hæc obsecratio: quoniā immodestè & inhumaniter atque arroganter illi de eo tale & tam iniquum ferebant iudicium, cum omnia haberent ad aliud sentiēdum opposita, tam in vita, quàm in doctrina. Quem vt ab eis errorem auferret, & ad rectum iudicium faciendum transferret, obsecrat eos contestans ipsam Christi mansuetudinem & modestiam. Græcè ἐπιείκειαν, id est, moderantiam, & æquitatem bonam, vt se aptent ad illam, & velint fieri ęqui censores. Et explicans obsecrationem suam, addit:

Rogo autem vos ne præsens audeam, id est, ne ita cogatis me, vt quam confidētiam ostendo in literis, etiam præsens exerceam, *per eam confidentiam* (siue illa confidentia) *qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos*, id est, ita iudicant nos, *tāquam secundum carnem ambulemus*, qui & perniciosè falluntur. *In carne enim ambulantes, non secundū carnem*, hoc est, secundū carnis libidinem ac petulantiā, *militamus*.

Nam arma militiæ nostra non carnalia, sed potentia, id est, valida *Deo*. Apostolus apertè voluit ostendere quomodo se gereret aduersus delinquentes, qui non vtebatur ad puniendū contumaces gladio sæculari, sed armis Spiritus Dei: quę sunt valida & potentia, non ad subdēdum hominem homini, vt fit armis hominū, sed ad subiiciendum Deo in gloriā eius. Vnde ait: *Ad destructionem munitionū*. Innuit sectas, quas mali & pseudoapostoli cogebāt ī Paulum, *consilia destruentes*, id est, quibus armis destruimus hominum cōsilia, & deliberationes nō secundum Deum meditatas, *& omnem altitudinem*. De superbis & ceruicosis loquitur. *Extollentem se aduersus scientiam Dei*. Vocat scientiam Dei, reuelatam scientiam, quæ ex Deo est: sicut iustitiam Dei, iustitiam infusam à Deo. *Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. Intellectus, siue cogitatio hominis captiua ducitur, quùm conuincitur. Conuincebat autem B. Paulus, & alij Apostoli post Christum, intellectum & cogitationes hominum, per euidentia signa & prodigia. Vnde ad obsequiū Christi redigebantur, qui tamen non pertinaciter repugnabant, ita vt mererentur obcæcationem. *Et in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam* suo tempore: nimirū, *cùm fuerit impleta vestra obedientia*. De obedientia quorū loquitur, quos superius huius virtutis nomine cōmendauit. Et vertens ad eos sermonē, qui aduersabantur veritati, & non sibi ab Apostolica potestate metuebāt, sed abutentes patiētia ipsius B. Pauli, qui potius charitatis studio cupiebat omnes ad salutis viam reducere, compulsus tandem insolentium hominum proteruia, monet eos, & tacitè minatur, & ait:

Quæ secundum faciem sunt, videte. Siquis cōfidit sibi, Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita & nos. Nā & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quā dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestrā, non erubescam. Vt autē non existimer tanquam terrere vos per epistolas (quoniam quidem epistolæ, inquiūt, graues sunt & fortes: præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis) hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo, per epistolas absentes, tales & præsentes in facto.

Quæ secundum faciem, &c. Ac si dixerit, Vos non

consideratis quæ sunt ex Deo nobis interna dona, sed solùm cernitis secundum faciem: quia vas ficti le accipitis, & non quod est intus ex Deo. Quamobrem non rectè iudicatis: quod probat, aiens: *Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum* (rectius rursum) *quòd sicut ipse Christi est, ita & nos.* Ac si dixerit: Cum nõ videatis interna cordis, nisi vestra tantũ: primùm ex vobis ipsis id cogitate, quòd si quis confidit sibi, & se existimat esse Christi, hoc rursum cogitare debet, sicut ipse est Christi, ita & nos: nisi exterius aliquid fortè eiusmodi videat; vnde aliud iure possit elicere.

Nam etsi amplius (supple de me dixerim) *non erubescam*, id est, non cõfundar: quia verum loquar. Neque quisquam poterit me redarguere mendacij, vel doli, & fraudis. Est igitur potestas ecclesiastica in ædificationem, nõ in destructionem. Nec est tamen priuati iudicij, vel subditorum, iudicare facta maiorum qui præsunt, nisi res ipsa per se pateat mala, & vel manifestè sit contra fidem. *Vt autẽ non existimer tanquam terrere vos per epistolas: quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graues sunt & fortes, &c.* Minatur se ostensurũ, quòd qui falsò prædicabant ea de illo, videlicet, quòd esset præsentia & sermone infirmus & contẽptibilis, longè fallantur, adiiciens se talem futurum cum aderit præsens in facto, sicut erat absens in minis. Et talis erit sermo præsens, qualis epistola: ne dũ nimia adest humilitas, frangatur Doctoris & Prælati autoritas.

Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis. Nos autem non in immẽsum gloriabimur: sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus mẽsuram pertingẽdi vsque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos. Vsque ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi: non in immensum gloriantes in alienis laboribus. Spem autem habẽtes crescentis fidei vestræ in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa quæ vltra vos sunt, euãgelizare, non in aliena regula, in iis quę pręparata sunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Nõ enim qui seipsum commẽdat, ille probatus est: sed quem Deus commendat.

Non enim audemus, &c. Non est hic sensus: Beato Paulo tãtam inesse timiditatẽ, vt non audeat comparare se cum talibus, quasi excederetur ab eis: sed potius illum pigebat ponere se in eorũ numero, qui sic erãt audaces, vt semetipsos absque vllo Dei testimonio, sed mera temeritate commendarent. Vnde vox Græca, quæ interpretata est, *Audemus*, etiam significat, sustinemus. Quidam ironicè Apostolum putant esse locutum. Clarum est hoc sensu intelligendum esse, vt voluerit declarare longè sibi diuersam ab illis esse mentem, qui seipsos alienis testimoniis egentes commendabant, eaque de seipsis promittebãt, quæ ex soluere non poterant. Hoc enim erat commendare.

Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis. Sic legimus latinè, qua stãte lectio ne fateor me non intelligere sensum. Græcè (ni fallor) rectius. *Sed ipsi in seipsis semetipsos metientes, & comparantes sibimetipsis semetipsos, non intelligunt.* Pro huius loci intelligentia, considera prudens lector, hominem, qui seipsum iudicat, habere duas regulas siue mensuras, ex quibus format iudicium. Vna est intrinseca, videlicet, affectus proprius. Et altera extrinseca, quæ accipitur ab effectibus. *Locus satis difficilis.*

Illi ergo semetipsos metiebãtur illa regula, quæ erat in semetipsis, quæ regula iniqua est: quia per ea comparabant semetipsos sibiipsis, id est, tales se reputabant, quales se esse affectabant: & ad illud se extendebant, ad quod non pertingebant secundum veram regulam. Iccircò turpiter aberrabant, non intelligentes vnde sit accipienda mẽsura. Prædicabant, & non mittebantur. Aut si mittebantur, in messem alienam extendebant falcem suam, id est, ad eos ibant vt euãgelizarent illos, quos B. Paulus & alij Apostoli iam conuerterant, & sub illis initiati fuerant. At B. Paulus non sic.

Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, &c. Hoc in loco significat Apostolus iustè se habere in eos authoritatem etiam super alios, cum per euangelium illos genuerit, ita vt non supra mensurã data sibi à Deo extẽdat limites potestatis suæ. Erat enim congruum, vt quæ per illum venerant ad fidẽ Gentes, sub eius cura & potestate essent. Et hoc iure Apostolatus, vnde in figura dictũ fuit. Omnis locus quem calcauerit pes vester, vester erit. Et sic ordinauit Dominus. Et ipsi Apostoli inter se consenserunt ex B. Petri autoritate. *Vsque ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Hîc obliquè taxat eos qui secus faciebant per arrogantiã suam: *spem autem habentes crescentis fidei vestræ, &c.* Sensus est, quòd B. Paulus sperabat per crescentem Corinthiorum fidem abundãter magnificari iuxta suam mẽsuram, non solùm in iis quæ iam fecerat inter illos, sed etiam in illis, quæ adhuc sperabat se facturũ in aliis populis euangelizando, propter odorem fructuũ, quos habuit in illis. Nec tamen volebat gloriam *in aliena regula*, id est, ibi prædicare, vbi alij iã parauerant labore proprio: sed (vt ipse ad Romanos dixit) vbi non erat auditum de Domino, illi quoque intelligerent. Quapropter concludit: *Pro iurisdictione apostolica.*

Qui autẽ gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum cõmendat, &c. Gloriari in Domino, est gloriari de vero bono, & de dono bono, non de falso & præsumpto. Nam omnes quicquid habemus, à Deo habemus, & in Christo: quia Christus accepit dona in nobis. i. secundum mẽsuram vnicuiq; congruam, vt vult Deus. Qui igitur humiliter cum hac notitia, & confessione, & gratiarum actione gloriatur, ille in Domino gloriatur, & probatus est, id est, bona est eius gloriatio. Alioqui semetipsum aliter commendare, vanissimum est, & reprehensione dignum. Et hic locus aduersus hæreticos simulatores, qui prætextu nescio cuius fictæ humilitatis negãt Christianum vlla in re gloriari posse,

perinde ac si essemus stupida membra, & quasi à capite in nos vlla vis recte operandi & facultas descenderet. Sed Apostolus soluit prudẽtissimè quicquid dubij esse poterat, aiens gloriandum esse, sed in Domino, nõ in nobis, quasi adhuc in veteri homine existentibus. Quo in statu nedum gloriari nõ possumus, sed maximo pudore suffundi. At in Christo non ita, qui suos milites tantis donis nobilitauit, vt gloriari in certamine possent.

CAP. XI.

VTINAM sustineretis modicum quid insipiẽtiæ meæ: sed & supportate me. Aemulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpẽs Heuam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ est in Christo. Nam si is qui venit, alium Christum prædicat quem non prędicauimus: aut alium spiritum accipitis quem nõ accepistis: aut aliud Euangelium quod non recepistis, rectè pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis. Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia: in omnibus autem manifestus sum vobis.

VTinam sustineretis, &c. vel sustinuissetis, me modicũ in hac mea propter vos ostensa insipientia. B. Paulus spiritu & charitate plenus, non potuit se continere, quin in eos effunderet, quæ potius erant ab ipsis per ipsos considerãda. Id autem propter malignitatem pseudoapostolorum, facere compulsus est, qui ignorabant, & opponebãt se euangelicæ puritati: & ita rudiores subuertebãt multos. Quare zelum suum charitate maxima excitatum erga illos ostendens, vt ingenue fateatur maiorem sibi quàm illis ad gloriandum adesse materiam, qui semetipsos temerè & vanè commendabant, primùm sic incipit.

Vtinam sustineretis: quanquam Græcè legitur (vt iam dixi) vtinam sustinuissetis me modicum in insipientia mea. Innuit de priore epistola, vbi etiam in contentione sese commendauit illis, vt apparet cap. 4. & 9. de quibus locis aliqui & minus rectè scandalizati sunt, & irritati à propria superbia, intumuerunt. Vocat autem insipiẽtiam se commendare: quoniam ita vulgo habetur, & sic reuera est, cum quis non obscura cupiditate effertur ad propriam gloriam. Apostolus autem volens ostendere, nulla hoc propter se facere necessitate, sed ad solam eorum vtilitatem, addit: *Sed & supportate me.* Et rationem adiicit, quare debeat supportare, iustissimam, & omni acceptione dignam.

Aemulor enim vos, hoc est, zelotypus sum de vobis sancta zelotypia & casta, quę non solum est excusabilis, sed etiam laudabilis. Non quia vos estis sponsa mea: sed quia estis sponsa Christi, & ego paranymphus, seu cõciliator nuptiarum. Et ideo bona æmulatio mea est. Dei enim est hoc, & propter Deum, non propter me. Et vt ostẽderet ad Deum pertinere hanc zelotypiam, dicit:

Despondi enim (aut potius coaptaui) *vos vni viro,* ipsi Christo, *exhibere,* id est, ad exhibendum, vel vt exhibeatis vosmet illi *Virginem castam,* & mente & corpore, qualis decet Christum Pontificem summum, vt non sit fidei violatrix, & rea factæ Christo promissionis.

Timeo autem ne sicut serpens, &c. Innuit seductores ministros Satanæ serpentis, à quibus metuit ne corrumpantur sensus, seu intelligentiæ eorum. Et iterum simplicitatem vocat mentis habitum, à superfluorum ac terrenorum affectibus liberum. Nõ est enim simplex, qui vult hîc & in cœlis gaudere. Serpens autem seduxit Heuam promittens ei supra suam mensuram, excutiens illam à sua sancta simplicitate. Et ita spiritualis adulter corrupit eam stupro pessimo & nephando ad perniciem viri, per quem in nos oborta est tempestas, & passi sumus miserandum naufragium.

Nam si is qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicauimus: aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud Euangelium, quod non accepistis, rectè pateremini. Græcè, rectè sustinuissetis. Prædicator aliquis nouus ad illos venerat seducens eos, & suadens ne Paulo afficerentur vt vero, & ex Dei voce electo Apostolo: licet fortè non diuersum prædicaret euangelium. De hoc autem dixit Apostolus, quòd rectè, & pro suo ipsorum peccato paterentur, si is qui venit vt æmularetur eos, id est, per æmulationem venaretur, prædicasset aliud euangelium, postquam ferè propter illum abiiciebãt B. Paulum. Quòd autem hoc ab illis imprudenter fieret, ostendit, aiens:

Existimo enim. De re clara & nimis euidenti sic consueuit loqui: *nihil me minus fecisse à magnis Apostolis,* circa conuersionem Gentium procurandam, & asseuerandam meam missionem in omni testimoniorum ostensione, & laborum tolerãtia. *Nam etsi imperitus sermone, sed non sciẽtia.* Non puto B. Paulum se fateri esse imperitũ sermone, cum esset prędicator eximius, sed ita illis videbatur, ad quorum opinionem loquitur: quia sermo eius habebat simplicitatem spiritualẽ, & non sæcularem illam affectatam redolebat eloquentiam. Sic enim accidit veris & puris prædicatoribus, qui syncerè student suadere veritatem, cuius simplex debet esse oratio. At quoniã scientia potius desideranda est ab euangelizante, quàm fucus sermonis: ideo addit: *sed non scientia. In omnibus autẽ manifestus sum vobis:* vel erga vos. Græcè legitur, Manifestati sumus, quia nõ sub dolè venimus ad vos, sicut alij impostores.

Aut nũquid peccatum feci meipsum humilians, vt vos exaltemini? Quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis? Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendia ad ministeriũ vestrum? Et cùm essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo. Est veritas Christi in me: quoniam hæc gloriatio non infrin-

getur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia nõ diligo vos? Deus ſcit. Quod autem facio, & faciam, vt amputem occaſionem eorum qui volũt occaſionem, vt in quo gloriantur, inueniantur ſicut & nos. Nam eiuſmodi pſeudoapoſtoli ſunt operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. Et nõ mirum: ipſe enim Satanas transfigurat ſe in Angelũ lucis. Non eſt ergo magnũ ſi miniſtri eius trãſfigurẽtur velut miniſtri iuſtitię: quorum finis erit ſecundum opera ipſorum.

Aut nunquid peccatum feci, &c. Senſus apertus eſt, & ferè ironicus, aut exprobratorius in faciem ingratitudinis eorum. Ait ergo, Nũquid in eo peccaui humilians meipſum, qui non ſum vſus iure meo accipiendo honorem mercedis euangelij? Et hoc vt *vos exaltemini*, id eſt, ſitis aliis ſuperiores, qui non ſine ſumptu euangelizantur, ſicut Dominus ordinauit. Et in hoc peccaui in vos, quòd expoliaui alias eccleſias, accipiens ab illis ſtipendia pro miniſterio veſtro? *Et cùm eſſem apud vos, &c.* Hîc accipiendũ eſt, Et, pro quia, quod & frequens eſt Hebræis. Ecce igitur peccatum meum in vos. *Eſt veritas Chriſti in me: quoniam hæc gloriatio, &c.* Significat ſe firmum in ea fore ſententia, vt nollit ab illis quicquã recipere. Non quòd ſpernat, aut non diligat eos: ſed vt omnem occaſionem detrectandi amputet iis, qui eam quærũt: vt quia gloriabantur de ſuo Apoſtolatu, etiam videant, nũquid poſſent ea ferre, quæ ipſe B. Paulus ferebat: & ita inculpatè ſeſe coram Deo habere, & honorare euangelicam prædicationem.

Nam eiuſmodi pſeudoapoſtoli, &c. Sunt viæ diaboli ad impugnandum diuerſę. Quandoque enim aperto Marte procedit furibundus, vt per Tyrannos. Et interdum ſubdolè, vt per pſeudoapoſtolos, qui fingunt ſe miſſos à Chriſto, qui ſunt longè perículoſiores. Nec id mirum: quoniam imitantur Patrem ſuum, qui & ipſe transfigurat ſe in Angelum lucis, id eſt, in Chriſtum ipſum. Inueniuntur veri miniſtri Chriſti & iuſtitiæ. Vtroſque autem cognoſcere vtiliſſimum eſſet, qui à fructibus cognoſcuntur. Opera miniſtrorum Diaboli damnant eos, quæ ſunt opera ſuperbiæ, ambitionis, procacitatis, contumacię, maledictorum, ſeditionum, ſciſsionum, ſacrilegiorum, libidinum, rapinarum, & aliorum huiuſmodi multorum malorum fructuum, qui ab ipſis, & eorum doctrina, & falſis dogmatibus procedunt. Inter quæ & illud eſt magnum, quòd negãt Dominum iudicaturum iuxta meritoria quorumcũque. Et tamen Apoſtolus hîc teſtatur de illis, talem eorum finem futurum, qualia opera ipſorum: quia ſecundum hæc vnicuique retribuit Deus iuſtus iudex, vt paſsim legitur in ſcripturis.

Contra falſos prædicatores huius ſæculi.

In hæreticos.

Iterum dico (ne quis me putet inſipientem eſſe, alioquin velut inſipientem accipite me, vt & ego modicũ quid glorier) quod loquor, non loquor ſecundum Deum, ſed quaſi in inſipiẽtia in hac ſubſtantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur ſecundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim ſuffertis inſipientes, cum ſitis ipſi ſapientes. Suſtinetis enim ſiquis vos in ſeruitutẽ redigit, ſiquis deuorat, ſiquis accipit, ſiquis extollitur, ſiquis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in inſipientia dico) audeo & ego. Hebræi ſunt: & ego. Iſraelitæ ſunt: & ego. Semen Abrahę ſũt: & ego. Miniſtri Chriſti ſunt: & ego. Vt minus ſapiens dico: plus ego. In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequẽter. A Iudæis quinquies quadragenas (vna minus) accepi. Ter virgis cæſus ſum. Semel lapidatus ſum. Ter naufragium feci. Nocte & die in profundum maris fui. In itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus, in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & ſiti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinſecus ſunt, inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor. Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſæcula, ſcit quòd non mentior. Damaſci prępoſitus gentis Arethæ regis cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorũ, vt me comprehenderet: & per feneſtrã in ſporta demiſſus ſum per murum: & ſic effugi manus eius.

Iterum dico ne quis me putet inſipientem eſſe, hoc eſt, Ne exiſtimet quis me gloriari quorũdam more inſipientium, qui non veram gloriam, quæ ex Deo eſt quærunt, ſed falſam & inanem, quæ eſt ex hominibus. *Alioqui velut inſipientem accipite me*, hoc eſt, Sin autem ita vultis exiſtimare, vt lubet: vel tolerate ſaltem me ad vtilitatem veſtram ita facient, *vt modicum glorier*, ſiuę pauliſper.

Quod loquor, non loquor ſecundum Dominum, ſed quaſi in inſipientia in hac ſubſtantia gloriæ. Iterum ſe excuſat in hac ſubſtantia, ſiue materia glorię, aiens ſe non loqui ſecundum Deum, ſeu Dominum (vt Græcè legitur) quoniam ſeipſum laudare non eſt ſecundum eum qui venit exinanitus, & vt magis exinaniretur: ſed ex neceſsitate, quaſi eſſet inſipiens. *Quoniam multi gloriantur, ſecundum carnem: Et ego gloriabor.* Hæc ergo illi neceſsitas fuit loquendi. Igitur non valens continere iuſtiſsimam indigna-

tionem, quam habebat in quosdam, qui (vt satis innuit) erãt scandalizati, quòd in altera epistola sese, vt illis videbatur, nimium cõmendasset, huiusmodi per ironiam corripiens, ait:

Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Et vt magis vellicet, addit: *Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit, &c.* Est videre quoddam genus hominum adeò seruile atque illiberale, vt sub datur procliuius iis à quibus verberatur, aut iniuria, aut damno afficitur, quàm beniuolis & beneficiis. Quis ergo stomachum contineret in istos? Tales erant contra quos hîc vehementer & meritò mouetur Apostolus, qui illis applaudebant, & illos recipiebant, à quibus eiusmodi patiebantur. Verba sunt clara, & illis pseudoapostolorum sectatoribus conuenientia.

In quoddã seruile genus hominum.

Secundum ignobilitatem dico, hoc est, meipsum inhonorans, qui cum istis in contentionem descendo: *quasi nos infirmi,* id est, quasi sine potestate, *fuerimus in hac parte.* Significat se talem fuisse, qui hoc multò magis quàm illi, poterat exercere. Si quid enim illis erat causæ ita audendi, non deerat sibi. Nam si Hebręi erant, quod sua laude non carebat: quia lex exiuit ex Sion, & verbum Domini de Ierusalem: etiam ipse Hebræus erat. Et si Israelitæ illi, quod nomen fauorem addebat: quoniã nescio quid electionis sapiebat. Et similiter si semen erãt Abrahæ: quod erat gloriatio Iudæis, Omnia hæc illi aderant carnis tamen bona, & eius generis, quæ poterant cum peccato consistere.

Ministri Christi sunt: & ego (vt minus sapiens dico) plus ego. Ecce in quo voluit se extollere, vt excitaret ruborem illis, qui alios iniquè sequebantur.

In laboribus plurimis, &c. Nota symbola ministrãtium pro Christo, & verorum prædicatorũ. In primis labores plurimos obiicit: tum frequentes carceres, & plagas supra modum, & mortes frequentes, quando scilicet vsque ad mortem periclitabatur. Hîc vides verbum Christi verum dicentis de Paulo: Ego ostendam illi, quanta eum oporteat pati pro nomine meo. Quinquies enim trigintanouem qualibet vice accepit plagas à Iudæis, iuxta legem Deut. 25. Non poterant excedere quadragenas: & vt etiam aliquantò mitiores præ lege viderentur, demebant vnam. Addit & ter virgis cæsum se fuisse, nimirum à Gentibus. Id B. Lucas commemorat semel factum Act. cap. 16. Ter lapidatus, à Iudęis. Et hoc semel factum idem testatur, cap. 14. Quod autẽ addit de mari, in cuius nocte & die fuerit profundo, non est mandatum literis. De itineribus nec omnia habemus. Et ita de singulis quę perpessus est B. Paulus, & quæ hîc enarrat, ferè nihil habemus. Pericula autem quę ait ex genere, voluit intelligi quæ ex Iudæis veniebant, quæ magna fuêre supra modum: sed (vt ait B. Thomas) ea fuerunt maiora, & ideo vltimo loco sunt enarrata, quæ à falsis fratribus processerunt. Hæc enim grauius animos solent exulcerare: addit,

Præter illa quæ extrinsecus sunt. i. non lædentia corpus, sed animã tamen ipsam. *Instantia mea cotidiana:* quę declaratur, *solicitudo omniũ Ecclesiarũ.* Verisimile est oẽs ecclesias, & præsertim quas ille lucratus fuerat & erexerat, ad illũ multa retulisse quæ patiebantur ab inimicis fidei. Et hoc notẽt Prelati, & an hunc Spiritum experiãtur (vt par esset) considerẽt.

Quis infirmatur, & ego non infirmor? Erat non parum tribulationis Apostolo infirmari cum infirmis, dum cogeretur ob charitatem, eorum infirmitati concedere. *Quis scandalizatur & ego non vror?* Adiecit quid maius, quùm infirmi scandalum paterentur. Se enim eo tẽpore vri testatur, igne quodam charitatis & misericordiæ. Vel fortè etiam igne indignationis in eos, qui scandalum præbebãt infirmioribus.

Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Ac si dixerit, non sicut nouitij isti Apostoli, qui gloriantur in magnis & mirabilibus super se, & præcipuè in suo Iudaismo.

Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, &c. In Gręcis hîc incipit caput. Mirari autẽ posset aliquis, cur post tot & tanta, quę se passum fuisse narrauit, istũ casum vltimo loco seruauerit, in quo non multum videtur passus, & præsertim cum hîc adhibeat iusiurandum. Dici fortasis potest, vt credibilia faceret superiora, & præsertim quę à Iudæis accepit: id eo commemorauit intestinum & perpetuum illorum aduersum se odium, vt Corinthij minus crederent illis, tanquam suspectis & indignis quibus haberetur fides, qui tantò in illum odio ferebantur. Multa ergo subtacitè, & nõ expressè Apostolus eis ensinuat, vt ipsi ex seipsis, quod non erat apertius ixprimendũ, intelligerent. Nam isto pressiore scribendi modo multa multò magis persuadentur.

CAP. XII.

SI gloriari oportet (non expedit quidẽ) veniam autem ad visiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum. Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit) quoniam raptus est in paradisum: & audiuit arcana verba, quę nõ licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor: ꝓ me autẽ nihil, nisi in infirmitatibꝰ meis. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiẽs. Veritatem enim dicã. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me: aut aliquid audit ex me. Et ne magnitudo reuelationũ extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanę, qui me colaphizet. Propter quod ter dominũ rogaui, vt discederet à me: & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis, pro Christo. Cùm enim infirmor, tunc potens sum.

Si gloriari oportet, non expedit quidem. Græcè legitur, Gloriari quidem non expedit mihi: sed vobis potius, si fueritis sapientes. Sed rectè habet latina lectio, vt sit sensus. Etsi in loco necesse sit aliquando gloriari, tamen non expedit ei qui gloriatur: *Veniam autem ad visiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit, &c.* Variæ sunt ad hunc locum expositiones de tertio cœlo. Mihi illa ad literam vera videtur, vt tertium cœlum intelligatur Empyreũ, quoniam omnes cœli nobis visibiles vsque ad firmamẽtum computãtur pro vno, supra quod est Aqueum cœlum, & supra hoc Empyreum, paradisus Domini. Vocat autem se hominem in Christo, vt pote qui iam erat baptizatus. Et quoniam excellentium de se rerum narrationem faciebat, quasi de tertia persona loquitur de seipso. Habet enim amabilem quandam modestiã eiusmodi sermo, vt tum maxime suas quis virtutes illustriores faciat, quum eas obtegere præ modestia studet.

Porrò hoc in loco quærunt aliqui de raptibus huiuscemodi multa, & varia: An verè B. Paulus raptus fuerit cũ corpore: an sine corpore. Quæ quæstio non parum reprehẽsionis habere iudicari potest, vt qui ea scire velint, quæ tamen se nescire ipsemet B. Paulus: qui talia passus est, confessus sit. Quærunt item, An Deum viderit facie ad faciem: sicut Beati. Et hoc ferè cõmuniter creditur: quod & de Mose confitentur. Mihi tamen adhuc non cõstat. Nam & ipse B. Paulus ait, Deum nullus hominum vnquam vidit, sed nec videre potest. Et Mosi quærenti videre faciem eius, respondit: Non videbit me homo & viuet. Scio quæ posset dari solutio ad vtrunque: sed non libet hîc disputare. Certè id quod respondent quidam, vim affert literæ. Ad hæc quæritur, Vtrum sit eadem visio illa, de qua mox ipsemet mentionem facturus est. Et à pluribus creditur alia: mihi tamen videtur prorsus eadẽ sed paulò latius explanata: ait ergo.

1. Tim. 6.

Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore siue extra corpus nescio, Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Quòd cœlum tertium primò dixit, nunc idem paradisum vocat. Et adiecit se ibi audiuisse arcana (græcè ineffabilia) quæ non liceat homini loqui: aut quia non sit fas (quoniam lingua humana prophanantur diuina) aut quia non sit in sermonis nostri vocabulis talis proprietas ac facultas. Verba enim nostra nõ seruiũt ad exprimẽda cœlestia mysteria. Quicquid sit, vterque sensus simul est verus.

Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil, nisi in infirmitatibus meis. Mirabile est quod ait se pro huiusmodi (nimirum homine) gloriari: non autem pro se, quasi ipse non fuerit ille homo, de qua talia prædicauerit (quod est valdè notandum) quasi homo mente excedens, & à propriis corporis sensibus abstractus, nõ sit illemet qui corporeis vtitur organis: & sic est in corpore, vt se in corpore esse non sentiat: Nam homo raptus nõ est sui iuris: & nihil agit ipse, sed patitur potius. Vnde omnis gloria quæ ex hoc ipso venit, non attinet ad hominẽ extra se positũ: sed ad Deum qui raptu ad se traxit. Itaq; de se non vult gloriari, nisi in infirmitatibus suis. Nã in infirmatibus aliquid nostrũ est. Quod

Expositionẽ hanc lector conside ret.

enim patimur amore Christi, hoc nostrum est, & laude dignum: quoniam ex principiis, quæ sunt in nobis, efficitur, vt est liberum arbitrium, & gratia. Licet enim gratia sit donum Dei, nostrum tamen iam est, & nobis adiacens, & per illud dicimur nos operari: quanquam & extrinsecus adiuuemur à Deo multis modis, & opportunis auxiliis.

Nam etsi voluero gloriari, non ero insipiẽs. Quisquis non sui gratia gloriatur, nec falsa profert, non insipienter gloriatur: propterea ait Apostolus, *Veritatem enim dicam.* Sed fortè dicet quis. Quare ergo non dicis apertè omnia quæ ad hanc sobriã tuam & veram gloriationem pertinent? Respondet: *Parco autem, ne quis me existimet* (Græcè, ne quis in me existimet) *supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.* Et est sensus: Dedita opera cauebat Apostolus ne ea loqueretur tam ardua & singularia: quoniam aliquis posset inde cogitare maiora de illo, quàm quæ ostendebat, vt videri possent, & quę ex ore multorum poterant audiri. Volebat ergo potius de se cogitari minora quàm essent in veritate, & non maiora.

Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carni. Non dicit, *carnis*, græca vox, sed, *carni*: Et quod dicit stimulus, non habetur græcè κέντρον, sed σκόλοψ: quod significat palum & lignum acutum: *Angelus Satan*, non Satanæ, *qui me colaphizet.* Et adiectum est in Græcis, *ne superefferar.* Quomodo autem ab isto Dæmone B. Paulus colaphizaretur, an per stimulum libidinis: an verò per verbera & dolores in corpore, non ausim decernere. Satis est nosse bonitatem & prouidentiam Dei singularem, qui ne per inanem gloriam amittamus virtutes, ad quam procliues admodum natura sumus, & excitamur adhuc à donis, prouidet quasi pondus contra pondus, vt æquabiliter se habeat plaustrum. Nam ne nimis deprimantur sancti viri tribulationibus: per spirituales consolationes prouidet. Iuxta quod scriptum est à Propheta: Secundum multitudinem dolorum meorũ in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Et ne exaltentur nimiũ per hæc spiritualia, adiungit plagas & infirmitates.

Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet à me. Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Non semel, sed ter se rogasse Dominum testatur, exemplo Christi qui tertio rogauit (vt si fieri posset) ille calix recederet à se, ne biberet illum. Non ergo fuit error in orando, modo hanc suam petitionem absolutè poneret in prouidentia Dei, sicut fecit Dominus relinquens nobis exemplũ: & sicut fecisse B. Paulum credibile est. Non est autem exauditus: quia Dominus illum stimulum ad conseruationem & augmentum charitatis ei, & humilitatis prouiderat. Omnis namque virtus, siue fortitudo hominis, quæ est illi à Deo, sine qua nullus posset rectè & cum probatione substinere, perficitur in ipsis infirmitatibus, id est, in tribulationibus, quæ ex se reddunt animum infirmum. Qui verò sentit se infirmari, sibique vires ad resistendum deesse, currit ad auxilium Dei, & ipse Deus consolatur, & fortem facit, & perficit illam potentiam ad substinendum, vt etiam robustius ac magis valeat substinere. Et hoc facit Deus habentibus gratiam suam: ideo respondit Apo

stolo verbum consolationis plenissimum.

De gratia communi, & auxilio speciali.

Sufficit tibi gratia mea. Est autem quæstio à B. Augustino & Scholasticis proposita: Vtrum sufficiat homini ad bene agendum, & perseuerandum in bonum, habitualis gratia, quæ est donum Dei, quo grati sumus illi, absque alio externo ipsius Dei auxilio. Et rectè cõcluditur non sufficere. Tũ quia nihil creatum se mouet ad agendum absque motione primi mouentis, qui est Deus: Tum verò quia in hoc statu, & in hac militia, homo propter hostes instantes assiduos, & magnos eos quidem atque feroces, nimirum mundum, carnẽ, & (qui vehementius impugnat) Diabolum, non posset absque auxilio speciali non succumbere. Dixit autem Dominus Deus. *Sufficit tibi gratia mea*: quia habenti gratiam non desunt hæc Dei auxilia, modo deuotè implorentur. Sed quis hæc probè intelligat, nisi in seipso experiatur?

Libenter itaque gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Græcè, Libentissime itaque gloriabor, &c. Hæc est optima gloriatio quùm gloriamur, in qua & habemus partem. Et hoc est gloriari non in meris Dei donis, sed in eo quòd etiam bene vtimur ipsis. Tunc autem istud verè est, quando patimur & infirmamur, hoc est, cum patientes aduersa: & expertò probantes atque confitentes, nos nihil posse ex nobis quasi ex nobis, suppetias petimus à Domino. Sic enim demum inhabitat in nobis virtus Christi, quæ est eius potentia. Vnde homo nedum aduersa subire reformidat, sed in his solis suam cõsolationem repositam esse presentit. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, &c.* Delectabatur ergo in his quæ sufferebat pro Christo: quia ex his cognoscebat charitatem Dei in se, & certus erat diuinæ assistentiæ. Ideo subdit, *Cùm enim infirmor, tunc potens sum.* Nimirum per charitatem, quæ fortis est vt mors. Non est enim sine fide & spe, quæ virtutes multum prosunt ad fortitudinem, sed nõ absque omnium regina charitate.

Factus sum insipiens: vos me coegistis. Ego enim à vobis debui cõmendari. Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli: tametsi nihil sum. Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patiẽtia, in signis & prodigiis, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cęteris Ecclesiis, nisi ꝙ ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam. Ecce, tertiò hoc paratus sum venire ad vos: & non ero grauis vobis. Non enim quæro quę vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filij parẽtibus thesaurizare, sed parentes filiis.

Factus sum insipiens, vos me cœgistis. Verè magna est coactio, ingratitudo & ignorantia beneficiorum, vt in ingratos huiusmodi exprobationes meritò fiant, etiam cum laude propria. Vnde ait, *Ego enim debui à vobis commendari, &c. tametsi nihil sum*, scilicet ex meipso: quod debet semper homo Dei recognoscere. *Signa tamẽ Apostolatus mei facta sunt super vos in omni potentia, in signis & prodigiis, & virtutibus*. Primò ponit patientiam inter signa Apostolatus, quæ certè maius est signum, quàm quodlibet aliud enarratum. Patientia enim opus perfectum habet, & hac suas animas possident, qui ea quæ ad Crucis prædicationem spectant, cupiunt vita & verbis imitari. Magnum Apostolo negocium, & Corinthiorum decipi sese permittentium instabilitas, & pseudoapostolorum fraude obrepentium perniciosa æmulatio facessebat. Tum rerum omniũ penuria, & (quod generosos animos, qualis erat B. Pauli) contemptus. Sed ipse patiẽtiæ clypeo sese protegebat, semper hũc finem proposi tum habens, ne euãgelio quauis occasione præberet offendiculum. Vocat autem virtutes, quę super naturali potentia operabatur.

Quid est enim quod minus habuistis (rectius) *quo inferiores fuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse nõ grauaui vos?* Ironia manifesta & pulchra in ingratos homines, tantorum beneficiorum iniquos æstimatores: quam & prosequitur subiungens, *Donate mihi hanc iniuriam. Ecce, tertiò hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis.* Viuere enim se de suo sudore pollicetur apud eos pro more suo, ne illum existimarent priora tempora velle nouo quæstu compensare. Vtinam qui vel prædicant, vel populis sacramenta Ecclesiastica ministrant, ex corde apprehenderent, quam exosam habuerit B. Paulus auaritiæ & cupiditatis omnis suspicionẽ: quæ summopere à sacramentorum ministris fugienda est. Hac siquidem vna efficitur, vt rudiores debitã reuerentiam non exhibeant, & minus etiam frequẽtes intersint, cùm perspiciunt tales ministros. Et hîc, & crebrò Apostolus omni studio conatur à seipso prędicatoris ad lucrum & commoda temporalia aspirantis nomen depellere. Quid autem quærendum sit reuera, tanquam Deo charissimũ, ostendit inquiens. *Nõ enim quæro quæ vestra sunt, sed vos*, id est, salutem vestram perfectam, & nõ facultates vestras terrenas. *Nec enim debent filij parentibus thesaurizare: sed parentes filiis.* Illud quod est naturale commemorat. Qui enim dat esse, etiam naturaliter tenetur nutrire: quod vel bruta animantia duce natura ostendunt.

Ego autem libentissimè impẽdam & superimpendar ipse pro animabus vestris licet plus vos diligens, minus diligar. Sed esto, ego vos non grauaui: sed cùm essem astutus, dolo vos cœpi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumueni vos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus? Nonne eisdem vestigiis? Olim putatis quòd excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur. Omnia enim charissimi propter ædificationem vestrã. Timeo enim ne fortè cum venero, non quales volo inueniam vos: & ego inueniar à vobis, qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes animositates, dissensiones, detractiones, susurratio

nes,inflationes,seditiones sint inter vos. Ne iterū cùm venero,humiliet me Deus apud vos:& lugeam multos ex iis qui ante peccauerunt,& non egerunt pœnitentiam super immunditia,& fornicatione, & impudicitia quam gesserunt.

Ego autem libentißimè impendam, & superimpēdar ipse pro animabus vestris.Græcè,expendar. Nam sic legit B.Ambrosius. At nunquid potest homo impendi pro anima alterius?Dictum est etenim à Do-
Matth.16. mino: Quam commutationem dabit homo pro anima sua? Virginibus item oleum mēdicantibus
Ibid.25. nonne responsum est: Ne fortè non sufficiat nobis,&c.Vt soluamus quæstionem breuiter:In die iudicij non erit vlterius communio, & bonorum inuicem communicatio: neque merita vlla poterunt conferri, quæ iam non fuerint collata. Iam enim inuenientur incapaces, qui rei mortis æternæ tenebuntur:nec poterit quis inuenire commutationem pro anima ipsorum,vt inde liberentur. Et de iis loquitur parabola. Verùm interim dum sumus adhuc in via, possumus inuicē & debemus mutuis auxiliis nos adiuuare. Sed quomodo, & quantum, & quo loco seu gradu, potest esse aliqua quæstio.

Quomodo sanctorum passiones prosint ecclesiæ.

Nam cum Christus ipse Redemptor noster ac Saluator sit pro nobis passus &crucifixus,quid nobis conferunt aliorū,& Pauli passiones? Sic enim arguunt hæretici.Dixerunt aliqui,solùm prodesse ad exemplum.At hoc non est quod B.Pauli verba hîc,& ad Collosenses sonant, vbi ait: Gaudeo in passionibus meis pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius,quod est ecclesia.Nec id præterea conuenit ecclesiæ sanctæ interpretationi, quæ ex meritis sanctorum etiam indulgentias confert. Neque exemplis ipsorum sanctorum Patrum, qui & pro viuis & pro defunctis se macerabant & affligebant.

Itaque absolutè dicēdum est, alio modo etiam prodesse, quàm per modum exempli ad salutem. Quid ergo(dicet quis)Nunquid non satis fuerunt merita Christi?Et nos respondemus:Si suis passionibus non prosunt sancti vt mereantur pro nobis (quia sunt merita passionumChristi)certè nec suis etiam orationibus quicquam merebuntur nobis: quia sunt item orationes Christi pro cūctis. Quòd si hoc falsum & absurdum est: cur non & illud? Quid enim vetat ne proderint sancti passionibus suis pro aliis assumptis,si non solùm illi, sed inuicem nos omnes prosimus nobis & eleemosinis & orationibus?Non est ergo vera illa expositio: Nō prodesse nobis passiones sanctorum, nisi per modum exempli.

Sed hoc videndum restat, quonam modo prosunt per modum meriti. Quo in loco illud in primis est considerandum attētius,passione sua Christum meruisse pro omnibus plura.Et primùm quidem,quia abstulit illud mundi peccatum,quod erat originale.Hoc ipse solus,& non cum illo alius meruit.Quemadmodum & solus ille primus Adā admisit illud. Cooperata est tamen mirifico modo secunda mulier secundo Adæ:sicut prima Mulier cooperata est Adæ priori. Sed quod ad hoc factum pertinet, inueniuntur cæteri omnes sancti & sanctæ Dei, non solùm expertes huius meriti, verum etiam necessariò indigentes,vt & ipsi Christi meritis subleuarentur à peccato illo,& ira Dei.

Passio Christi quibus in rebus profuerit.

Licet autem meruerit Christus hoc peccatū tolli de mundo,noluit tamen hoc cuiquam prodesse, nisi applicarentur de meritis suis.Et ita applicatio meritorū Christi necessaria fuit vnicuique. Applicatio autem hęc fit hominis consensu,cui sunt applicanda merita.Vnde necessaria est vnicuique notitia Saluatoris:At cum non rarò contingat,inueniri nonnullos qui seipsos reddunt hac notitia indignos,ne illis reueletur salutis mysterium,in hoc valent & proficiunt plurimum orationes,& passiones sanctorum,& bona merita amicorum Dei, vt dignetur Deus eos illuminare,pro quibus orāt sancti,& passiones pertulerunt, & duram eorum voluntatem flectere ad accipiendam gratiam,quę omnibus venit ex Christi meritis. Et cum ad hoc prosint merita sanctorum, & charitatis opera, & passiones,& eorum gratia etiam Deus moueatur ad iustificādum eos per Christum, prosunt etiam multò magis,vt & maiorem gratiam assequantur hoc pacto, quia prosunt vt Deus magis disponat eos,pro quibus oratur per sanctos,ad faciendum opera bona,vt propterea etiam magis mereantur, & amplius iustificentur.

Prosunt & tertiò sanctorum merita,in eo quod satisfaciunt pro peccatis,non quātum pertinet ad culpam,nisi obliquè: quia mereri possunt(vt diximus)vt in eorum gratiam Deus conuertat peccatorem, & conuersum & confitentem absoluat à culpa, per Christi tamen merita.Sed prosunt pro pœna peccato debita,vt qui reperiuntur rei vel subleuentur,vel omnino liberentur à debitis suppliciis(quoniam sancti sustinuerūt pro ipsis) vel quia ipsimet sancti applicarūt suas passiones,& orationes,& alia opera bona pro ipsis: vel quia ipsemet Christus,aut eius Vicarius sic ex misericordia applicauit.

Itaque iam vides quomodo sanctorum merita prosunt ecclesiæ,& membris eius: sicut & ipse vsus apertè probat.Vnde & de his peccatis relaxandis indulgentiæ per claues proponūtur.Nihil igitur momenti habet illud quod hęretici obiiciunt, scilicet: Nunquid non satis fuerunt merita Christi?Nam quod sanctorum merita prosint,ex meritis Christi esse fatemur,& catholica doctrina probamus,vt vel in hoc gloriosiora longè sint Christi merita,cū per illa & propter illa,etiam ista à summo Patre in gratia Filij respiciantur & valeant. Nunquid igitur Christi merita destruimus,asserētes sanctorum merita etiam pro aliis?Absit: Imo statuimus validius, & magnificentius amplificamus.

Sed ad rem.B. Paulus pro eorum animabus dixerat libentissimè seipsum impendere velle,& impendi,& subiunxit.*Licet plus vos diligens, minus diligar*. Magna profectò verba hæc aduersus non ferendam filiorum ingratitudinem. Nihil enim(ait quidam)minus hominis est, quàm in amore non respondere iis,à quibus prouoceris. Et quam (obsecro) maiorem in præceptore ac patre poterant desiderare erga se charitatem ingrati filij,quàm illum esse paratum fundere sanguinem pro eorum

salute? Et tamen potius hærebant quidam illis falsis prophetis, qui nedum quicquam sufferre pro illis volebant, quin ex eorum facultatibus otiosam vitam cum honore viuebant, & cum sectatorum multitudine. Miseranda hominum conditio, qui nec innumeris beneficiis prouocati redamare saltem volunt, & potius eos sequuntur, qui vel in faciem (vt paulò antè conquestus est) cædunt, & deuorant.

Sed esto: Ego vos non grauaui: sed cùm essem astutus, dolo vos cœpi. Iucunda ironia. Quod enim hominũ malitia poterat excogitare, preoccupans coniecturis probabilibus ipsemet reiecit, aiens:

Nunquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circunueni vos? Rogaui Titum, &c. Locus satis apertus ad persuasionem, quòd syncerè & nullo dolo conuersatus esset cum illis, nec in auaricia vlla. Nam verbum, *circumuenire*, quod latinè legimus, grecè significat fraude plus accipere quam conueniat. *Olim putatis* (græcè rursum) *putatis, quòd excusemus nos apud vos?* id est, putatis hæc à nobis excusando nos dici, perinde ac res se aliter habeat in veritate? Sed nõ est ita. *Coram Deo in Christo loquimur.* In Christo loquitur, qui non sui gratia loquitur, sed vt Christi membrum propter alia membra. Et coram Deo loquitur, qui vera loquitur.

Omnia autem charißimi propter ædificationem, videlicet vt agnoscẽtes doctorem syncerum, etiam doctrinam illius sectemini. *Timeo enim ne fortè cùm venero, non quales volo inueniam vos: & ego inueniar à vobis, qualem non vultis.* Optima oppositio: Iustum est enim, vt qui non se exhibent discipulos bonos, etiam inueniãt magistrum non bonum, iuxta quod scriptum est: Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. *Ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, &c.* Quod legimus, *ne fortè*, græcè legitur, *Ne quo pacto*, & rectius. Illud etiam notandum quod ait B. Paulus. *Ne iterum cùm venero humiliet me Deus.* Putabat enim esse humiliationem, dũ cogebatur illos ex peccato punire, nimirum ob eam causam, quia cũ gloriatio patris ac magistra sit ipsius filij ac discipuli profectus & probitas, sequitur, vt cùm punitur filius & discipulus (in quo minus profecisse arguitur) cogatur pater atque magister ab illa gloriatione excidere, ac per hoc humiliari: imò vt etiam addit, cogatur lugere. Et verè sic est: Probi enim patres non possunt citra magnum luctum punire filios, ac præsertim quum nõ prod est punitio.

In quo humiliatio Prælatorũ consistat.

De publicis pœnitẽtiis.

Et hinc accipimus ex eo tempore pœnitentias publicas in facie ecclesiæ peragi solitas: de quibus loquitur B. Paulus hoc in loco, quę magnum ad deterrendos à peccatis homines momentum habebant, & ad ipsorum præuaricatorum purgationem efficaciorem. Non enim sufficit mores in melius commutare, & à factis malis recedere, nisi etiã de his quæ facta sunt, satisfaciat homo per pœnitentię dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis. Circumstant nos & præcepta rectè faciendi, & exempla non tantum rectè facientium, sed etiã pœnitentium ad recipiendam salutem, quæ fuerat amissa peccando. Hunc enim Apostoli locum ad publicos pœnitẽtes pertinere testatur B. Augustinus. Agunt, inquit, homines pœnitẽtiam, si post baptismũ ita peccauerint, vt excõmunicari, & post reconciliari mereantur: sicut agunt in omnibus ecclesiis illi, qui propriè pœnitentes appellantur. De tali enim pœnitentia loquutus est Apostolus, vbi ait: Ne iterum cùm venero humiliet me Deus ad vos, & lugeam multos, &c. hæc ille. Nunc autem vix sciunt Christiana quæ sit vera & legitima pœnitentiam agendi ratio. Et ob id homines peccata peccatis addere non desistunt. Vt verissima sit illa sententia: Facilitas venię, facilitatem prębet culpę. Quòd si vigeret maior seueritas, multi etsi nõ virtutis amore, saltem pudoris metu minus scandalizarent ecclesiam Dei. At eousque sumus ad satisfaciendum peccatis delicati, vt & qui audiunt confessiones, vix audeant aliquid molestius iniungere. Qua in parte etiam ab iis peccatur, cum leuiores pœnitentiæ afflictiones imponunt. Omnia tamen cum omni circunspectione moderanda sunt pro conditione hominum diuersa, ne quid detrimenti in ipsum sacramentum redundet. Lutherani sunt iam extra omne periculum, qui hæc omnia conculcarunt sola sua fide contenti.

B. Augustinus in epistola ad Seleucianã.

CAP. XIII.

ECCE tertio hoc venio ad vos: vt in ore duorũ vel triũ testiũ stabit omne verbum. Prædixi enim, & prædico vt præsens vobis, & nunc absens, iis qui ante peccauerunt, & cęteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. An experimẽtum quęritis eius qui in me loquitur Christus: qui in vobis nõ infirmatur, sed potens est in vobis? Nam etsi crucifixus est ex infirmitate: sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo: sed viuimus cum eo ex virtute Dei in vobis. Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est? nisi fortè reprobi estis. Spero autẽ quòd cognoscetis quia nos nõ sumus reprobi. Oramus autẽ Deum, vt nihil mali faciatis: nõ vt nos probati appareamus: sed vt vos quod bonum est, faciatis: nos autem vt reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatẽ, sed pro veritate. Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus, vestram consummationem. Ideo hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

ECCE *tertio hoc venio ad vos, &c.* Insinuat se tertiò venturum ad illos: & persistẽs comminando ait: *In ore duorum vel trium, stabit omne verbum.* Hoc iuxta scripturæ legem. Et significat se ex ore trium, aut ad minimum duorum testium pronunciaturum sententiam in eum, quem deprehende-

rit criminis reum. At quòd hic sensus ex iis verbis colligatur, non satis patet, nisi ita proposueris: Stare verbum, significat efficaciam & vim persuasionis & probationis habere ad mouendum iudicē. Si enim verbum sit in ore vnius tantum, non stat, id est, non viget, non eam vim habet & efficaciā, vt cōuincat, & faciat fidem. Stabit autem, hoc est, persuadebit & obtinebit sententiam, quùm steterit in ore & testimonio duorum, aut trium. *Prædixi enim, & prædico, &c.* Græcè legitur, *prædixi & prædico vt præsens secundò, & nunc absens scribo*. Sēsus est, quòd quæ alias scripsit, & nunc absens prædixit, & prædicit tanquam præsens, eo quòd spiritu præsens esset, vt metuerent: quia hæc tanquam iudex proferebat, & quodammodo interloquebatur vt iudex.

An experimentum. Græcè legitur: *Quoniam experimentum, &c.* Et cum superioribus cohæret: quasi dicat Apostolus, Ego non parcam vobis: quia vos quæritis experimentum huius rei, an in me loquatur Christus. Postquam ergo (siue, Quoniam ergo) facere multis de me periculum, non dero vestrę expectationi. Et tacitè eorum socordiam arguit, & in credendo tarditatem, qui viderint iam hominem recenti supplicio punitum per dæmonem eius iussu per potestatem sibi à Christo traditam: cuius nomine minitatur, addens: *Qui in vos nō infirmatur, sed potens est in vobis.* Sensistis enim Christi potentiam, cùm misi in hominem illum dæmonem in virtute & nomine Christi. Et verisimile est pleraque alia B. Paulum fortiora apud illos ostendisse, & aliis in locis. Nam & Magum quendā excœcauit quærentem auertere à fide Proconsulem Sergium Paulum, vt habetur Act. 13.

Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtu Dei. Christus vnus erat, vna tantum persona, & idem erat infirmus: quia infirmam carnē suscepit. Et idem erat fortis spiritu, vt posset & semetipsum suscitare. Infirmitate opus fuit pro nobis, vt fieret hostia ad salutem: qui si à nobis sic obedienter recipitur, manet nobiscū infirmus. Sin autē respuitur infirmus, euadit idem fortis, & tūc efficit vt cognoscamus illum viuere, & regnare in Dei virtute. Tales sese componere debent prælati, qui sunt vicarij Christi. Et talis fuit B. Paulus. *Nam & nos* (inquit) *infirmi fuimus in illo*, videlicet, quotiens opus fuit, quia obedistis. *Sed viuimus cum eo*, hoc est, fortes sumus cum illo ad puniendum, & conculcandum contumaces, si opus fuerit. *Ex virtute Dei* tamen, nō nostra, *in vobis*: si tales eritis, qui nos habere velitis acres in vos & diligentes vitiorum animaduersores, & non potius blandos patres, & tāquam salutares medicos, & temperationibus curantes. Magnum sanè & periculosum suscipit negotium, qui cæteris præesse desiderat, si pro dignitate sese gerere velit. Nam si quorundam mores studeas ad rectam virtutum viam dirigere māsuetioribus hortationibus, non obtemperant. Si paulò seuerius agas vel coactus, reprehensiones non ferunt. Si sibi ipsis relinquatur, pereunt. Itaque Apostolus miro artificio vtitur, vt explorarent quo in statu sese deprehenderent constitutos, & ait:

Prelati, infirmi & fortes esse debent.

Vosmetipsos tentate, &c. Vide quomodo vrget, vt illi seipsos ad interna mentis reuocarent, & diligēter de seipsis inquirerent & cognoscerent. Quod quidem frequenter ab omnibus Christianis esset faciendum, pręsertim ab iis qui sapiunt. Admonet igitur vt internè tentent semetipsos, an agnoscant in seipsis fidem, & sic inhabitare Dominum Deū per fidem. Homo igitur poterit cognoscere se esse fidelem? Quid ni possit? An non spiritus hominis scit quid sit in homine, id est, quid intus sentiat de rebus fidei? Alioquin quomodo faceret professionem fidei vnusquisque de se rogatus. Credis? respōdens. Credo.

An possit quis scire de sua fide, & gratia.

Sed obiiciunt aliqui: Nescit homo vtrum illa fides sit ex Deo: an ex seipso tantùm, hoc est, vtrū sit ex habitu fidei infuso: an verò ex vi tantùm intellectus, qui interdum per signa conuincitur ad credendum ea quæ nō vult, sicut dicitur de dæmoniis, qui credunt & contremiscūt. Et Beatus Thomas non vult eos habere donum fidei, quod est lumen diuinum infusum. Dicendum est ergo posse hominem certò cognoscere vtrum credat: quia hic est primus actus intellectus. Et potest reflectēdo se ad suum actum, planè illum perspicere.

An verò ille actus credulitatis veniat à dono Dei supernaturali: an aliter, putà ex vi signorum, & testimoniis manifestis, non facile est dispicere. Legimus enim de quibusdam. Crediderunt in eū, sed non confitebantur: quia dilexerūt gloriam hominum magis quàm gloriam Dei. Hos enim verisimile est credidisse à persuasione signorum & miraculorum, & non ab interiore infuso lumine. Et tamen probabiliter potest aliquis cernere ab actu fidei, an procedat coactè (vt dictum est) an verò sponte, ita vt etiam sibi homo in ea fide complaceat. Si enim complacet sibi in ea, & libenter credit, proculdubiò habet signum euidens, ex Deo esse suam ipsius fidem. Sin autem credit, & contremiscit, signum est habere illum fidem illi fidei quę est dæmoniorum, similem: sed talis est, quæ non reputatur fides.

Ioan. 12.

Apostolus ergo volebat vt semetipsos explorarent, an essent in fide vera, & quæ Deo placeat. Quod non dixisset, si explorare se ac probare non possent. Ait ergo,

Vosmetipsos tentate si estis in fide. Ipsi vos probate. Beatus Chrysostomus putauit hîc de illa fide loqui Apostolum, quæ per miracula ostendebatur. Attamen verba ipsa B. Pauli minus commodè ad hunc intellectum aptantur. Non enim propterea digni, reprobatione fuissent, si fidem suam miraculis cōprobare non valuissent. Nam miraculorum faciendorum non omnibus datur gratia, qui fidem & baptismum suscipiunt. Alias vbi nunc versaremur, quorum ætate nulla apparet miraculorum ostensio? Præterea, nec ad hunc sensum bene accommodarentur verba quæ sequuntur. *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est? Nisi fortè* (aut nisi in aliquo) *reprobi estis. Iesus Christus* habitat in nobis per fidem, & præcipuè si ad est spes & simul ipsa charitas.

Sed & hîc quæritur: An scire valeat homo, nunquid diligat Deum & Christum? Sunt non pauci, qui negantem partem sustinent. Quod si ita est: Quomodo B. Petrus ter interrogatus, nunquid diligeret, etiam tertiò constanter respondit: Etiam Domine: Tu scis quia amo te?

Porrò afferunt illud tritū iam in ore omnium:

Nemo sit an amore vel odio, &c. discutitur.

Nemo scit vtrum odio, an amore sit dignus. Quæ quidem sententia, si diligenter attenditur, aut non est vera (quod asserere nefas est, cũ sit sacræ ipsius scripturæ) Aut nequaquam illud probat, quod isti inde accipiũt. Neque enim ibi simpliciter dicitur: Nemo scit vtrũ amore sit dignus: sed additur, vel odio. Quemadmodum enim tu inde sumis, neminem scire an diligat Deum, & sic an sit dignus dilectione Dei: quia qui diligit etiam diligitur. Pari & ego iure inde accipiam, quòd nemo scit vtrum nõ diligat, & sic an odio Dei sit dignus. Qui enim nõ diligit, manet in morte, & dignus est odio. Nã si tu illud accipis, æquè & hoc accipitur. Sed minimè est dubium multos esse sibi conscios & certos de odio diuino, quo digni sunt. Quòd si hoc in odio non est verum, vt scilicet quis nesciat vtrum sit eo dignus, ac per hoc à scriptura non potest dici: dicemus pariter de amore non dici cum æquali intelligentia de ambobus denegetur scientia.

Et ideo aliter oportet locum illum intelligi. Et reuera (vt B. Bernardus nonnullis in locis exponit) de firmo Dei amore, qui est per prędestinationem aut electionem, vel propositum confirmationis in gratia, loquitur ibi Salomon: & similiter de odio reprobationis. Nam nullus homo quantumuis sanctus, tametsi nihil sibi sit conscius, & magna habeat dilectionis suæ erga Deum indicia, testificante Spiritusancto in corde eius, ita vt valdè possit is quidem cõfidere se esse in dilectione Dei, nec dubitare: Scire tamen similiter non potest, vtrum sit dignus illo amore, id est, ita dignus, & ea stabilitate in Dei prouidentia dilectus, vt nũquam ab eo possit excidere, ac per hoc nec excidat. Quo amore digni facti sunt electi & prædestinati: quoniam non dilecti sunt tantum secundum præsens tempus, sed prædilecti vsque in finem. Et ediuersò, Nullus adeò scelerosus peccator qui meritò sit odiosus factus Deo, scire potest vtrum sit dignus perpetuò permanere in odio illo, ita vt Deus habeat illum tanquam iam reprobatum, cui adempta sit omnis resurgẽdi facultas: quod Deus in paucissimis facit, & nisi interueniat illud insigne peccatum, de quo ipse dixit: Non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro.

Loquitur ergo de amore perfecto, & odio Dei perfecto in hoc mundo: qui amor est, quùm Deus diligit vsque in finem. Et similiter de odio illo reprobationis sempiterno, quale fuit illud, in quod sua duritia incurrere meruit Pharao. Et hoc ipsemet Salomon claris eo in loco verbis declarat, qui statim subiungit. Sed omnia in futurum seruantur incerta. Vult enim videre Deus, an is qui diligit perseueret vsque in finem, vt sic amore sempiterno fiat dignus. Et econuersò, an qui in peccato est, conuertatur tandem & viuat.

Est & alia ad locum illum interpretatio, cui & mirificè verba ipsa fauẽt: & recẽtiores interpretes probant. Non ibi (aiunt) negatur simpliciter sciri posse, sed ab iis quæ accidunt, vel aduersis vel secũdis: quoniam hæc & bonis promiscuè & malis cõtingũt. Dicimus igitur posse hominem scire quòd diligit Deum pro eo tempore, quo verè diligit. Et potest errare, & videri hoc sibi scire, cum nesciat. Nec propterea quia potest in hoc decipi homo, sequitur vt non valeat aliquando ita scire vt minimè decipiatur. In eximio enim lumine gratiæ cur hoc non valeat sciri? Et si quis diligenter semetipsum exploret, cur nõ possit videre quæ in se intus sunt, & quæ illi loquitur Spiritus? Si enim contestatur illi Spiritussanctus quòd filius Dei est, nunquid hoc testimonium non satis est ad creandam idoneam notitiam? B. Paulus dilucidè ait, hoc Spiritũ filiis cõtestari. Beatus Ambrosius hoc in loco ait: Qui fidei suæ sensum in corde habet, hic scit Christum Iesum in se esse. Nequeverò intelligit de fide informi, quæ sit sine charitate. Nec enim erat mos sanctorum Patrum sic loqui.

Caietanus

Miror autem plurimum quendam de Scholasticis, qui fatetur posse hominem per pura naturalia diligere Deum super omnia, & hoc etiam posse scire: & tamen non posse scire vtrũ sit in gratia Dei. Ita vt velit posse cõtingere esse in homine dilectionem Dei super omnia, & tamen non adesse gratiã Dei in illo. Et vult me ex lumine naturali certum esse, quòd Deum diligo super omnia: & ex lumine supernaturali (si adsit in me) hoc non valeam scire. Quod ego dictum vehemẽter iterum admiror, cum facile possim scire quòd amo Deum vt beatificatorẽ meum per Christum, & quòd inuoco Christum Dominum in corde meo. At hoc nemo potest facere, nisi in Spiritusancto, teste B. Paulo.

Delicta quis intelligit? quomodo intelligit.

Obiiciunt ex psalmo: Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me. Hebraicè ille locus sic habet, vt B. Hieronymus & alij interpretati sunt. Errores quis intelligit? Ab occultis meis munda me. Quare posset primò responderi, non negare prophetam illud intelligi posse, sed non ita facile: quoniam pauci quidam, & non multi intelligunt, sicut est ibi in glossa. Posset & dicere quis, loqui prophetam ibi de minutioribus peccatis, & leuioribus quibusdam erroribus, qui humana fragilitate vix possunt intelligi. Nam & Septuaginta dixerunt παραπτώματα, quę vox (B. Hieronymo teste) minora peccata significat: quæ non auferunt gratiæ donum, vt Theologi docent.

Adde ab eodem B. Hieronymo & Augustino similiter, locum illum esse aliter expositum: dicit enim B. Hieronymus. Qui sunt in delictis, & in iis permanent, non intelligunt tales judicia Dei. Vnde Apostolus: An ignoras quòd benignitas Dei ad pœnitẽtiam te adducit? Et B. Augustinus ibi dicit: Si videntur tenebræ, intelliguntur delicta. Denique quando nos delicti pœnitet, in luce sumus. Nam quando quisque ipso delicto inuolutus est, quasi obtenebratis opertisque oculis non videt delictum: hæc ille. Igitur qui sine peccato est, potest scire se sine peccato esse: quia in luce est. Et nos intelligimus de peccato mortali. Alioqui quis Christianorum esset in luce, si peccata enim venialia essent tenebræ?

Si simplex fuero, &c. exponitur.

Verùm afferunt & illud ex B. Iob, vbi legimus: Etiam si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea. Sed neque ille locus sic habet in hebraicis, vt noui emendatores dicunt. Quidam enim sic transtulit. Integer licet sim, & nihil mibi conscius in anima mea: tamen despicio vitam meam. Vt sit sensus. Homo iustus & innocẽs, & hoc de se sciẽs: quia tamen videt se non posse cõplere multa quæ cuperet, vt illud rectum atque perfectum perficiat, tædio in hoc mũdo afficitur, & cupit dissolui, libera-

liberaríque penitus à corpore mortis huius. Obiter tamen addimus considerandum, quàm totus ille liber B.Iob obscurus sit, vt in contentionē vix queat adduci propter abstrusissimos sensus: nisi tū demum cum apertissimus fuerit locus aliquis; vt ad alium sensum trahi non posit. Alioqui si B.Iob nesciebat se innocentem, cur tam sæpe, & tantis verbis defendit & extollit innocentiam suam? Etenim cap.13.tam clarè dicit. Si fuero iudicatus, scio quòd iustus inueniar. Et cap.23. Proponat æquitatem cōtra me, & perueniet ad victoriam iudicium meum. Et cap.27: iterum ait. Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea. Iustificationē meam, quam cœpi tenere, non deseram. Neque enim reprehendit me cor meum in tota vita mea. Deniq;. 29.ca. multa de se audacter in laudem suam prædicans, fidelissimo testimonio ostendit se non ignorare innocentiam & salutem suam.

Quamobrem & quæ ex B. Paulo Apostolo similiter ad hoc probandam adducuntur, Omnem hominem esse de sua gratia incertum, vt cum ait: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: quasi & ipse ignoraret de gratia sua, de qua asiduè testimoniū habebat à Deo, nullo modo probant. Quem autem veriorem sensum locus ille Apostoli porrigat, in commentariis illius epistolæ tradidimus. Quamobrem non puto esse negandum, verè bonos viros & Spiritu plenos hoc scire posse: quoniam lumen Dei supernum habēt, quo audiunt illud fiduciæ verbum internum in anima. Salus tua ego sum.

Ioan.14. Vnde Dominus clarè ait, Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in ęternum Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere. Vos autem cognoscetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit. Nota verba. Vos autem cognoscetis eum, id est, non solùm habebitis, sed cognoscetis vos habere. Et B. Augustinus tractans hæc verba, & (sicut diximus) exponens, adiūxit & hoc pertinuisse ad maius donum Spiritussancti, vt eis innotesceret quod habebant. De quo munere loquens Apostolus ait, Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.

Illud autem constanter & mordicus tenendum est, hominem suam electionem ac prædestinationem certo scire non posse, aut coniicere, nisi specialiter ei fuerit reuelata à Deo, vt posit cū B.Paulo dicere: Certus sum quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtutes, neque instātia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quę est in Christo Iesu Domino nostro. Sed aliud est, si quæratur qualis sit ista sciētia & certitudo. Scimus enim scientiam quæ est à fide, licet vera & certa sit in se, nondum tamen esse apertam ac reuelatam, vt est illa Beatorum. Et latum est etiam inter viatores discrimen circa hanc certitudinem. Nam sunt quidam ita magno afflati lumine, ac tanto charitatis ardore succensi, vt arrham certam in se persentiant futuræ vitę. Vident hi se contemnere omnia, & (quod est longè excellētius magísque arduum) etiam seipsos despicere propter Christum. Qui sui ipsius propter Deum contemptus, vix homini est manifestus in communi gratia existenti, nisi multis tentationibus pressus senserit in se illud ab Apostolo superius dictum. Cum infirmor, tunc potens sum. Sequitur:

Nisi fortè reprobi estis. Homo qui iam venit ad fidem, & illam sibi adesse non sentit explorans in se metipso, clarū habet suæ reprobationis argumentum. Dixit enim Dominus, Qui subtraxerit se, nō placebit animæ meæ. Nō dico autem ita sublatam ei prorsus omnem spem, sicque viam ab omni parte præclusam, vt non valeat iterum instaurari in fidem: sed ostendo periculosissimum esse talem statum, & non habere ordinaria remedia, vt dicetur loco proprio epistolæ ad Hebr. *Hebr.10.*

Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. Vide quam habeat de seipso fiduciam B.Paulus, videlicet, vt & illi quoq; cognituri sint ipsum minime esse reprobum, idque propter excellentiā signa quæ fecerat, & adhuc mox (vt opinor) inter illos facturus erat: quia ibat promptus ad eos vt virga vteretur aduersus multos. Nam qui talis est, confidit in innocentia sua, sciens indecorum esse & turpe, & reprehensione dignum, si qui peccator est, potestatem exerceat in peccatorem, ne committat in sententiā Domini, Qui vestrum sine peccato est, primus in eam lapidem mittat. Hæc vox iustitiæ fuit: Puniendi sunt peccatores, sed non à præuaricatoribus legis. Neque enim bene manus faciem lauat, quæ lutum tenet. *Ioan.8.*

Oramus autem Deum vt nihil mali faciatis: non vt nos probati appareamus, sed vt vos quod bonum est faciatis: nos autem vt reprobi simus. Ecce vt prædictam intelligentiam comprobat. Quia enim Præpositus & Episcopus in puniendo probatus apparet (vt declaraui) dicit B.Paulus, quòd orabat potius pro innocentia eorum, quàm quòd vellet apparere probatus, dum puniret reos delicti. Qua in parte mallebat reprobus esse, hoc est, apparere reprobus: qđ accidit in præsidibus & potestatem habentibus. Tunc enim probantur vulgo & laudātur, dum puniunt. Sed bonus pręses mallet sibi deesse hanc puniendi causam.

Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate. Et hoc contra supercilium quorundā præsidentium, qui quasi Principes Gentium gloriantur in potestate, quùm illam exercent. At Christianus Prælatus quando cogitur exercere, tantùm ab est vt hoc libenter faciet & cum fastu, vt etiam lugeat & crucietur. Quare rectè sequitur, *Gaudemus autem quoniam.* Græcè longè melius, *quùm*, vel, *quando*, nō, *quoniam*, Sic ergo legas: *Gaudemus autē quùm nos infirmamur, vos autē potentes estis.* Infirmatur Prælatus, cum benè viuunt subditi: quandoquidē nulla apparet eiusmodi materia, in quam vires sui muneris posit iure exercere. Et illi tum demū potentes redduntur, qui conscientia rectè factorum erecti non solùm potestatem minitantem non metuunt, sed etiam laudem ex illa referunt, quemadmodum ad Rom. dictum est. Et hoc propriè infirmari est, nimirum potestatem non exercere, propterea quòd nihil tale à subditis cōmittitur, quod dignè ac meritò is qui preest punire posit.

Hoc & oramus, vestram consummationem, hoc est, perfectionem vestram in omni virtutum genere, vt nulla in vos vitiorum debeat vnquam vigere animaduersio. *Hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.* Nam potestas ad destructionem, non est potestas. Quod attentissimè deberet ab iis qui præsunt considerari. Nam hac in parte plurimum à non paucis aberratur, qui legitimum potestatis vsum vel ignorant, vel ea scientes abutuntur.

De cætero fratres, gaudete: perfecti estote: exhortamini: idipsum sapite: pacē habete: & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum. Salutate inuicē in osculo sancto. Salutant vos omnes Sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

De cætero. Pulcherrimus hic præsentis epistolæ finis, & multæ consolationis. Primùm ait, *Gaudete*, gaudio scilicet spirituali: quia vnus est ex præcipuis Spiritussancti fructibus. Et verè homo spiritualis non potest non gaudere, & potissimum (contra morem carnalium, & mundo deditorum hominum) quando inuenitur in variis tribulationibus constitutus: ita vt tentationis ventus ignem charitatis eius augeat, nedum extinguat. *Perfecti estote.* Tunc enim perfectio vera est, cum iustitia abundat erga alios, præsertim verò cum sese extendit etiam erga immeritos & inimicos. Nam qui sibi soli iustus est, minus iustus est.

Idipsum sapite, id est, idem sentite omnes, vt sitis vnanimes corde ad idem probandum, vt quod vni placet, alteri quoque placeat. Dum enim stomachus inuicem adest, & simultas animos mutuò occupat, quod ab vno probatur, mox ab alio improbatur. Et hoc accidere solet, non quòd res ipsa sit improbabilis: sed quia vnus illud probat, erga quod alter minime afficitur. Quemadmodum enim diuersæ opiniones non rarò amicitiæ iura frangunt: ita vbi deest voluntatum in vnam rem & sentētiarum concordia, protinus exoritur opinionum pernitiosa dissensio. Ergo vt idem probent, & ne discordes esse velint hortatur Apostolus. Nō desunt qui hæc ad dogmata referant. Vtraque accommodatio defendi potest. Nam & qui in dogmatibus consentiunt, aptiores sunt ad omnem rectam concordiam tuendam.

Pacem habete inter vos, pacem inquam, non quæ est mūdi huius: sed quam Christus nobis reliquit, quæ in vera dilectione cōsistit. Tum demum nanque tanti Præceptoris recognoscuntur veri discipuli, qui syncero pacis & charitatis vinculo apparent arctissimè colligati. Nihil enim potest iucundius excogitari ad absoluendam vitæ huius ærumnosæ viam, & cursum fœliciter peragendum. *Et Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.* Iuxta sententiā illam: Et factus est in pace locus eius. Abhorret enim Spiritus mansuetudinis ab omni contentionum, rixarum, & dissensionum studio. Inter superbos autem semper iurgia. At in thesauro Domini cælargitatis ad honorem Christianorum atque vtilitatem, quid potest tam congruū inueniri, quàm pacem, quæ in ipsa Natiuitate Domini prima est Angelico prædicata concentu? Ipsa enim est quæ parit filios Dei, nutrix dilectionis, genitrix vnitatis, requies beatorum, & æternitatis habitaculum, cuius hoc opus proprium, speciale beneficium, vt iungat Deo, quos secernit mundo. Nam vbi fuerit veritas pacis, nihil ibi potest deesse virtutis. Quid enim est pacem habere ad Deum, nisi velle quod iubet, & nolle quod prohibet? Itaq; sedulo monet Corinthios vt hanc præstantissimam virtutem æmulentur, eos reddens certos, Deum cum illis adfuturum, si inter se rectè conuenerint. Si enim humanæ amicitiæ pares animos, & similes expetunt voluntates: nec vnquam diuersitas morum ad firmam potest venire concordiam. Quomodo diuinæ particeps erit pacis, cui ea placent, quæ Deo displicent? quique iis rebus appetit delectari, quibus illum nouit offendi? Vt autem hæc omnia obtinere possint, vel impetrata iam firmiter custodiant, precatur illis auxilium per Christi fauorem Apostolus, aiens:

Ex Leone Pont.

Gratia Domini nostri Iesu Christi, qua gratiosi sumus apud Deum. *Et charitas Dei*, nimirum Patris. *Et communicatio Spiritussancti sit cum omnibus vobis.* De tribus personis fit hoc in loco distincta mentio. Et similiter de tribus, id est, gratia Dei: charitate Christi: & cōmunicatione Spiritussancti. Quibus ego tribus vocibus arbitror vnam atque eandem rem significari, quę quidem est eximium Dei donum. Sed gratia Christi dicitur: quia nobis gratiosè per illū donatur. Dicitur charitas Patris: quia à Patris dilectione procedit, qui est Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis. Dicitur & communicatio Sanctispiritus: quia vnit nos inuicem, & in Deo: sicut & ipse Spiritus vnio dicitur Patris & Filij, vt verè vnus sit Deus, & trinus: cui honor & gloria, & omnis gratiarum actio, per infinita sæcula, Amen.

*

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CVM Galatæ, Græci populi & Gentiles, ab initio recepiſſent puritatem Euangelij, abſque fermento obſeruantiarum legalium, quæ iam per Euangelium antiquatæ erant, vt Circunciſio, & ciborum delectus, & huiuſmodi. Et veniſſent poſtmodum pſeudoapoſtoli, qui rurſum in Iudaiſmum eos trahere niterentur, eſſentque fermè perſuaſi, B. Paulus eos Apoſtolica in primis autoritate, tum ſua mirifica ac profunda doctrina conatur reuocare ad purum Euangelium quod iam receperant. Et (vt conſueuit) primùm de dogmatibus diſputat: tum format ad mores. Docta ſanè epiſtola hæc: ſed difficilis, vt & hic, ſicut & in ea quæ ad Romanos, videamus verificari dictū beatiſsimi Apoſtolorum principis Petri, aientis inueniri quædam in epiſtolis Pauli difficilia intellectu, quæ indocti quidam & inſtabiles deprauant, ſicut & omnes ſcripturas, ad ſuam ipſorum perditionem. Quandoquidem per imperitiam nonnulli facile recipiunt: & ebibunt venena quaſi ſalutaria. Huius rei gratia, nos paulò accuratius atque diligentius in obſcura quæque intendentes, non ſolùm ipſam veritatem ante oculos acuti ac prudentis lectoris in perſpicuo ponemus: verùm etiam hæreticorum calumnias, argutias, & fallacias ita patefaciemus, vt intelligat omnis amator veritatis, ex ipſiſmet locis peruerſa eorum dogmata reprobari, ex quibus illi ea maximè confirmare nituntur.

*

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD GALATAS.

*

PAVLVS Apoſtolus, non ab hominibus, neque per hominē: ſed per Ieſum Chriſtū, & Deum Patrē, qui ſuſcitauit eū à mortuis, & qui mecū ſūt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ: Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, qui dedit ſemetipſum ꝑ peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam, ſecūdum voluntatem Dei & Patris noſtri, cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

PAVLVS Apoſtolus. Diuiditur hæc epiſtola, quemadmodum & aliæ, in ſalutationem & tractatum Et in ipſa quidem ſalutatione, Primùm ſeſe de more inſinuat ab officio. Deinde ad quos ſcribit, oſtēdit. Tertiò autem ſalutationis verba pronunciat. Quantum ad primum pertinet, ſuo more ex nomine Paulum, & ex officio ſe Apoſtolum declarat. At cum iam eius doctrina in contētionem propter falſos fratres veniſſet, vnde oportuit vt ſeſe vehementius præ aliis extolleret, & prædicaret Dei in ſe dona, non propter ſe, ſed propter imperitiores, qui facile decipi ab iis poterant, qui pleraque aliena docebant ab euangelica veritate, iccircò inſigniter hoc loco ſuam electionem commendat.

Non ab hominibus (inquit) *neque per hominē.* Vt per hoc teſtimonium notarent, & apertè intelligerēt ſuæ miſſionis excellentiam. Nam eorum qui mittuntur, id eſt, legatione funguntur, ſunt quidam qui ab hominibus mittuntur: & quidam qui mittuntur ab ipſo Deo. Qui mittūtur ab hominibus, legationem circa humana obeunt, id eſt, circa ea quæ pertinent ad ſæcularia negocia, & rerum adminiſtrationem publicarum & ciuilium. Qui verò mittuntur à Deo, tales in iis quæ ad diuina miniſteria pertinent, legatione funguntur. Verùm quia etiam eſſe poteſt, vt eorum qui mittuntur à Deo, aliqui immediatè mittantur, quales fuerunt ſummi illi primarij Apoſtoli: Aliqui verò mediatè per homines, quales ſunt inferioris gradus (inter quos etiam non modica eſt differentia) Iccirco vt ſeſe indicaret eſſe vnum primi illius ordinis, id eſt, eorum qui immediatè à Deo mittuntur, neceſſaria contentione ob exortos detractores pſeudoapoſtolos, & pſeudoprophetas, adiecit:

Sed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem. Ne minoris autoritatis eſſe videretur, quàm cæteri, qui ſupra modū à dignitate vocationis ac miſſionis, vocabantur Apoſtoli, incipit ſe ſtatim ab ipſo epiſtolæ exordio audacter declarare quiſnā eſſet, & quo in gradu Apoſtolus. Sic accidit & in hierarchia cœleſti, vt quidam Angelorum mittantur immediatè à Deo, vt ſummi Angeli, velut Gabriel, de quo dicitur quod miſſus fuit à Deo ad ſanctiſſimam Virginem. Quidam verò mittūtur à ſuperioribus Angelis, ſicut B. Dionyſius docet. Neq; me latet eos qui de ſcholis addiſcunt, Gabrielem in ſecundo vltimæ hierarchiæ choro collocare: quod minime mihi fit probabile. Sed præſens non videtur hac de re diſputandi locus: nullus autem contendēdi. Fruantur per me, qui ita exiſtimant, opinione ſua quantumuis (vt mihi ſanè videtur) inopinabili.

Cum verò ait Apoſtolus, *Per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem,* duo declarat à Deo ſcilicet miſſionem fuiſſe, illamque nullo medio factam eſſe. Per ſemetipſum enim fecit hoc Deus: quia per Ieſum Chriſtum qui erat Deus, & in quo erat Pater: vt

quæcunque faceret per Iesum Pater, & ipse Pater per se faceret: quia Pater in Filio est. Et sicut quæcunque operatur Pater, & Filius operari dicitur: ita econuersò. Vnde ipse dixit, Pater in me manens ipse facit opera. Non ignoramus tamen distinctas esse operationes in Christo diuinitatis, & humanitatis. *Ioan.14.*

Oritur tamen hinc quæstio, Quomodo non per hominem, si per Iesum Christum? quasi verò Christus non sit homo. Hinc hæreses ex apparētiis scripturarum conflatæ, quibus superbi homines, vt sapere supra cæteros videantur, pessimè abutuntur. Nam Manichæus negauit Christum hominem, quem asseruit assumpsisse corpus phātasticū: quia & alibi legitur, Qui factus est in similitudinem hominum, & habitu inuentus vt homo. Valentinus autem dixit, corpus ab eo allatum de cœlo alterius rationis: quia legerat, Primus homo de terra terrenus: Secundus homo de cœlo cœlestis. Sed contra Manichæum est clarissimum euangelij testimonium, vbi dicitur, quòd discipuli putabant se phantasma videre, quod improbat Euangelista. Et alibi vbi ait, Palpate & videte, quia spiritus carnē & ossa non habet, sicut me videtis habere. Contra vtrunque autem & Valentinum & Manichæum est, quod ad Rom. Apostolus ipse dicit illum factum secundum carnem ex semine Dauid: Sicut in euangelio dicitur, filius Dauid, & natus ex Virgine. Et ipsemet B. Paulus ad Timothæum: Mediator Dei (inquit) & hominum homo Christus Iesus. *Cōtra Manichæos.* *Contra Valentinum.*

Cum igitur hoc certissimum sit, Christum esse hominem: quid est, quod ait Apostolus. *Neque per hominem*, cum tamen dicat per Iesum Christum? Sunt qui exponunt. *Neque ab hominibus*, id est, ab Apostolis: *Neque per hominem*, id est, vnum ex illis Apostolis. Sed hæc expositio manifestè torquet literam. *Alij neque per hominem*, id est, purum hominem. Alij, per Iesum Christum in eo quòd erat Deus, & non in eo quòd erat homo. Quod minime placet: quia Christus quatenus homo accepit omnem potestatem à Patre, & in ea potestate qua glorificatus est per omnia, fecit illum Apostolum. B. Augustinus exponit quòd Christus iā propter gloriam adeptam, non computabatur inter homines.

Potest addi pro illustriori intelligentia (& istud sæpe in scripturis obseruaui) hanc vocem, Homo, variè accipi solere. Et vno quidē modo, vt certam significet naturam atque substantiam, quę constet ex duabus illis naturis, corpore scilicet & anima. Qua cōsideratione Christus erat homo, non secus quàm alius quilibet nostrum. Vnde dictus est Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. *Homo, quot modis dicitur in scriptura.*

Alio modo accipitur homo, quatenus redactus est in naturam corruptam, & perditam, & ipsi peccato subiectam, & aliis miseriis propter peccatū, vt sit inimicus Deo, & diuinorum ignarus. Et secundum hoc dicitur, Christum non fuisse hominem, sed in similitudinē hominum factum, & habitu inuentum, vt erant alij homines: quia non carnem peccati, sed in similitudinē carnis peccati carnem assumpsit, nimirum passibilē, & corruptibilē, atq; mortalem: ita vt non humanæ naturæ veritas per ea verba negetur, sed talis naturæ cōditio, qualis iam facta erat propter peccatum. Hæc est quæ negatur verissimè in ipso Christo.

Tertio modo dicitur homo vt sub corruptibili adhuc est substantia, & non perfectè sanctificatus ea sanctificatione, quæ est ex resurrectione mortuorū. Et hac ratione Iesus, cum esset in terris potuit dici homo, sicut & fuit. Postmodo verò gloriosus factus, dicitur accepisse diuinitatem, & perfectam generationem, vt esset filius Dei, sicut dixit discipulus Dilectus in Apoc. Et Dauid in Psalmo. Ego hodie genui te. Et his respectibus excluditur Iesus ab hominibus, vt non dicatur homo, id est, caro & sanguis, quæ possidere regnum Dei nō possunt, propter corruptionem peccati. Nec sit homo vlterius corruptioni mortalitatis obnoxius: sed diuinitatis gloria etiam in carne illustratus, verus iam appareat Vnigenitus Dei. Nam & nos quicunque in illum erimus à morte tandem liberati, non inter homines cōputabimur, sed retinebimus generationem diuinam, de qua scriptum est, Ego dixi Dij estis, & filij Excelsi omnes. Hi verò qui cadunt ab hac generatione, hominum appellatione concludūtur. Vnde sequitur in eo psalmo. Vos autē sicut homines moriemini: & sicut vnus de principibus cadetis. *Apoc.5.* *Psal.2.* *Psal.81.*

Non est ergo perfecta liberatio in hac vita ab humana conditione, sed inchoata est vt perficiatur in patria, quemadmodum fuit in Christo capite nostro. Vnde de nobis Dilectus: Charissimi nūc filij Dei nominamur, & sumus: nec dum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus. Nō ergo iam dicitur homo Christus postquam ascendit in cœlum, ex quo tempore fecit Apostolū nostrum & doctorem Paulum. Carnem enim habet non solùm à peccato immunem (quo caruit semper) verùm etiā ab omni fragilitate & corruptione, quam aliquando habuit. Nec id solum, verùm etiam mirificè deificatam, gloriosam, potentem virtute, & spiritualem, beatis Spiritibus admirandam. *2.Ioan.3.*

Hîc notādum, Non semper eum qui primò nominatur, digniorem propterea esse censendum. Alioqui Christus, iuxta Apostolum hoc in loco, maior esset Deo Patre: quia dixit, per Iesum Christū, & Deum Patrem. Nec quia dicit, per Deum Patrem, inhonoratur persona Patris, eo quòd præpositio ista, Per, adiungi soleat instrumento. Hæc erat Arianorum argutia, vt Christo diuinitatem auferrent, qui suo telo hîc retunduntur. Nam sicut dicitur, per Iesum Christum, ita dicitur, per Deum Patrem. *In Arianos.*

Sed obiiciunt: Perge vlterius, & vide quid loquatur Apostolus de Patre. *Qui suscitauit* (inquit) *eum à mortuis*. Video & fateor, qua parte suscitatus est à Patre, minorem fuisse Patre. Sed tu Ariane perpende si potes, quòd & ipse Christus dixit semetipsum se suscitaturum: quod cum ea parte qua erat suscitādus, non possit intelligi, ea parte necessariò intelligendū est, qua potuit se suscitare. Et hoc Dei est proprium: Deus ergo erat. Nam & Deus dicitur illum per Spiritum suscitasse, vt opera Trinitatis agnoscas esse indiuidua. Propterea ille de se ipso dixit. Ego sanctifico me ipsum. Et paulò inferius. Soluite tēplum hoc, & triduo excitabo illud. Et Apostol⁹ noster de Spiritu Dei ait, Quòd si Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat *Ioan.17.* *Rom.8.*

in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.

Hîc quęret aliquis. Qua de causa admiscetur hęc Christi suscitatio? Ego dixerim non ab re, sed magna de causa factum, non solùm vt ipsius Domini gloriam & potentiam consideraremus, quem suscitauit Deus vt sedeat ad dexteram suam constitutus iudex vniuersorum: verum etiam quia in hoc ipso resurrectionis articulo demonstratur, legem omnino cessasse, & noua facta esse in Christo omnia: vt per hoc vel in ipsa salutatione veritatē, quā probaturus erat contra illorum persuasionem, doctè inciperet subindicare. Aliqui dicunt, Ideo Dominicæ resurrectionis meminisse, quo demonstraret se esse cæteris Apostolis in hoc digniorem, qui missus sit à Christo postquam suscitatus & gloriosus factus est. Quod (vt liberè dicam) non placet. Nam nec verba ad hoc seruiunt, si rectè consideres: nec circa hoc B. Paulus excelluit alios Apostolos, qui & ipsi missi fuerunt ab ipso Domino postquam suscitatus est, vt Euágelium aperte testatur, vbi dixit Dominus. Ecce ego mitto vos. Hoc erat igitur intentum Apostoli, ostendere se fuisse missum à Deo Christi voce. Ioan. 20.

Cum hoc loco legerem hæreticorum plurium commentaria, Lutheri in primis, & aliorum vehementer à principio admiratus sum, quanta illi confidentia eos detestētur, qui sibiipsis deferunt prædicandi munus non vocati, neq; missi. Illos autem quis vocauit? quis misit? quis potestatē dedit? Aiūt. Magistratus: de sæculi magistratibus loquuntur. Sed quis ipsis Magistratibus hoc dedit? & quando vti ceperūt hac potestate, si res sic se habet? Sed nō est ita. Quin econuersò Magistratus potestatē mittendi ab hæreticis habuerunt: hæretici autem potestatem prædicandi à Magistratibus. O miseros, eorum certè impudentiam miror magis quam scelus ipsum. Audet enim Lutherus & de hoc ecclesiam nostram damnare, & Scholasticos qui hoc non docent, videlicet nemini licitum esse prædicare sua autoritate. Quasi verò id in ecclesia nostra lateat, & canones non prohibeant, & Scholastici hæc non doceant: sed ille primus hanc doctrinam ex Apostolo considerauerit ac tradiderit, cum ille primus omnium quàm maximè hac parte ad perturbationem ecclesiæ præuaricatus sit. O virum calumniosum & impudentem. Contra arrogātiam hæreticorū

Et qui mecum sunt omnes fratres. Vt autoritatem adderet epistolæ tanquam non à se tantum proficiscenti: sed ab omnibus fratribus qui secum erant, & consequēter in catholica fide & traditione ambulabant. Nam quæ probantur à multis, solent esse firmiora. Neminem tamen nominat, quia satis per se noti erant. *Ecclesiis Galatiæ.* Galatas prouintia erat, quæ plures diœceses cōtinebat, vt aliquot diuideretur ecclesiis.

Hoc item in loco insultat omni detestatione dignus hęreticus, id est, Lutherus, in eos qui propter errores fidei segregandos putant quospiam ab ecclesia. Ecce (inquit) Paulus vocat ecclesias, quæ tamen errore fidei tenebantur. Quod etiam vt rectè factum probat, aiens: Quia enim verbum & baptismum habebant, rectè ecclesiæ vocantur. Nam error in fide & verbo, infirmitas est, in qua charitas ecclesiæ exercetur. Quæ autem esset charitas, quæ malos neque ferre, neq; iuuare statuit? Furor est nomine charitatis ineptissimè se vestiens: hæc ille. Et cum iam sibi videretur conclusisse aduersus hunc morem, quo ab ecclesia præscinduntur hæretici, tanquam indissolubile attulisset argumētum, adiecit, Quid respōdebunt? O miserum prorsus hominem. Imo quid respondebit ipse ad B. Paulum qui præcipit hæreticum hominem post primam & secundam monitionem deuitari? Et rationem affert Apostolus cur ita sit faciendum: quia subuersus est qui eiusmodi est. Et quid dicet ad eundem Apostolum in hac ipsa epistola, Si Angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema sit? & iterum: Vtinam abscindantur qui vos conturbant. Et Dilectus dicit, Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert nolite eum recipere in domo: nec, Aue, ei dixeritis. Qui enim dixerit illi, Aue, cōmunicat operibus eius malignis. Deniq; quid respondebit ad ipsummet Christum dicētem, Si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Error Lutheri insignis. Ad Tit. 3. 2. Ioan. 1. Matt. 18.

Respondendū est igitur hæretico, ideo adhuc vocari ab Apostolo ecclesias: quia nondum conuicti erant de pertinacia, nondum iudicati & dānati: & erat tantū error ab initio. Nondū enim aperta erat contumacia, & perfecta hęresis eorum, qui talē doctrinā imbiberant. Tolerantur itaq; & admonentur, donec certū sit eos sic admonitos nolle resipiscere. At in illos qui docuerāt, cū essent pseudoapostoli, aliter loquitur B. Paulus. Nam sub anathemate subdit omnes, qui aliud euangeliū prædicarent.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Vsitata salutatio est, iam alibi exposita. Vbi vides & finem beatitudinis, qui est pax: & medium ipsum quoad finem hunc perducimur, quod est gratia. *Qui dedit semetipsum pro nobis,* id est, tam Iudæis quàm Græcis: ne quis super alios glorietur. Et item, ne quod erat Christi & eius gratiæ daretur Mosi, aut legi, aut vlli creaturę. Ipse est enim solus qui tollit peccatum mundi. *Vt eriperet nos de præsenti sæculo nequam.* Omnes qui non sunt in Christo Iesu, filii sæculi dicuntur. Et sæculi appellatione venit quodcunque est nequam, id est, malū & inutile: quādoquidem subiectum est huic tempori, sub quo quæcunque sunt, ingemiscunt. Nam mutātur assiduè, & corrumpuntur, & vanitati subiiciuntur. Non enim ad fructum immortalitatis operantur, sed ad interitū. Tales omnes nascimur, & tales manemus, donec baptismo filij lucis efficiamur: quo in statu collocati noua sumus creatura, nisi denuo peruertamur. Nam & peruersi homines nomine huius sæculi comprehenduntur in scripturis sanctis, qui sub principe Diabolo militāt. Sed ab omnibus iis sæculi filiis Christus nos eripuit per fidē æternorum, ad quæ suspiramus, & per opera bona contendimus.

Hunc locum, & alia huiusmodi, multa instantia hæretici obiectant in nos, qui opera ad salutē necessaria prædicamus, & postquam peccauimus iustificati, tenemur pro peccatis satisfacere, cum hîc B. Paulus dicat Christum semetipsum tradidisse pro peccatis nostris, & nos eripuisse de hoc sæculo nequam per fidem & sacramentum. Quasi verò hoc nos negemus, qui id maximè prædicamus. Sed cum hac prædicatione etiam adiūgimus, iuxta

Apostolicam & euangelicam doctrinam, non debere nos postquam semel iustificati sumus & adepti gratiam, iterum peccare: sed operari, & cognoscere Christum semel pro nobis esse mortuum satisfaciendo pro præcedentibus delictis: cuius merita per baptismum semel applicantur nobis ad iustificationem nostram. Et hoc est quod hîc docet Apostolus. Tunc enim eripimur de hoc sæculo nequam, quùm ipso fidei sacramento renouamur, & nouam profitemur militiam ad obtinendam coronam vitæ.

Si ergo semel iustificati, iterum prolabimur, nõ superest nobis vlterius baptismus ad crucifigendũ iterum Christum, & habendum ostentui (vt ad Hebr. testatur Apostolus) sed exigitur satisfactio pro pœna temporali, quę à nobis debetur delicto, tametsi Deo per Christum recõciliatis: quem Aduocatum habemus in hac causa, & non plenè satisfactorem, vt alibi clarius declarauimus. Cauere igitur debet, qui semel iustificatus est in baptismo, ne noua prępuaricatione rursum committat in mandatum Dei. Nam fient eius nouissima longè deteriora prioribus. Sed si velit perficere iustificationem suam ad salutẽ, omni conatu per bona opera contendat intrare in regnum, sicut Dominus & Saluator noster Christus & fecit, & docuit. Non enim est seruus supra Dominum suum: nec discipulus supra Magistrum. Hæc nos Catholici catholicè docemus. Hæc apertè memini blandientes prædicamus. Hæc vsu ipso perpetuo probat ecclesia sancta catholica à Spiritu veritatis edocta: contra quã portæ inferi, etsi insultare possunt, præualere tamen non possunt, quantumuis simulent ex B. Pauli doctrina, quò suis erroribus colorem aliquẽ callidè addant, se loqui.

Hebr. 6.

Ioan. 13.

Quis vnquam (rogo) hæreticus extitit, qui non præ se ferret inniti se scripturarum testimonio? Ecce Manichæi suæ dementissimæ hæresis ansam acceperunt ex hoc loco, vbi nequam hoc sæculum nominatur: & ideo eius autorem finxerunt non Deum bonum, sed malum Deum, scilicet tenebrarum Deum. Autorem verò lucis & futuri sæculi, alterum Deum. Quæ sunt dæmonum commenta vanissima ad ludificandos superbos & vanos homines. Malitia enim sęculi huius nõ est à Deo, qui est autor temporis, & omnium quæ sunt sub tempore: sed à nobis, & diabolo omnium prauorum operũ patre, fonte & origine. Non enim ipsa temporis hîc infamatur aut vituperatur duratio: sed id quod sub ipsa duratione excurrit & manet, ob ipsas vitæ necessitates, & errores, & peccata, quę sub tempore committuntur.

Hæretici suos errores prætextu scripturæ tegunt.

Secundum voluntatem Dei & Patris nostri, &c. Hęc est enim voluntas Dei Patris benigna, vt sancti simus per agnitionem veritatis, & imitationem syncerę fidei. Potest autem hoc quod ait: *secundum voluntatem Dei Patris*, ad ea referri quę fecit Iesus pro nobis: vt sit sensus, quòd Iesus dedit semetipsum pro nobis secundum voluntatem Dei Patris: quia sic voluit, & sic ei mandauit. Et hic fuit eius cibus, vt ipse dixit: Cibus meus est, vt faciam volũtatem Patris mei. Et alibi, Descendi de cœlo, non vt faciã voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Item potest referri ad id quod adiicitur, *vt eriperet*. Nam hæc fuit voluntas Patris, vt eriperemur ab hoc sæculo, & sanctificaremur per Christum. Nec est diuidenda hæc expositio, sed vtraq; simul accipienda est, sicut & verba vtrique seruiunt expositioni, & Spiritus sanctus vtranq; vidit: ac propterea nulla est ratio, cur non pariter vtrũque Spiritus intenderit.

Ioan. 4.

Ibid. 6.

Miror quòd tam citò trãsferimini ab eo qui vocauit vos in gratiam Christi, in aliud Euãgelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant: & volunt conuertere Euãgelium Christi. Sed licet nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Siquis vobis euãgelizauerit pręter id quod accepistis, anathema sit. Modò enim hominib⁹ suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominib⁹ placerem, Christi seruus non essem. Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominẽ: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: sed per reuelationem Iesu Christi.

Miror quòd sic tam citò, &c. Hîc incipit tenor totius epistolæ. Irruit autem primùm pręter morem absque vllo proœmio, zelo quodam sanctissimo percitus, & iusta indignatione ob rei indignitatem atque insolentiam concitata. Nam iustus dolor nonnunquam omnem artem ad componenda verba viua ac fortia superat. Proponit ergo primum admirationem suam erga illorum factum & errorem, in re præsertim omnium grauissima: nimirum recedere à vera salutis doctrina, ac eius loco recipere mortiferam falsitatis prædicationem. Id enim intolerabile est atque admirandum. Quocirca & factum ipsum, & ipsius facti autores detestatur, & anathematizat hoc primo capite vsque ad eum locũ. Modo enim hominibus suadeo, &c. Quo in loco rationes afferre incipit tãtæ fiduciæ, vsque ibi. Nos natura Iudæi, &c. In secũdo autem cap. incipit argumentari ab autoritate, ac rationibus pluribus de scripturis collectis, vsque ad quintum cap. Vbi protestatur circa illorum damna, si in errore persistant. Et adhortatur ad reuersionem in euangelicam veritatem, pseudoapostolos semper arguens. Vbi etiam (sicut semper facere consueuit) adiicit instructionem bonorum morum vsque in finem. Ait ergo:

Miror quòd sic tam citò transferimini, &c. Admirationem proponit, & ipsius admirationis causas simul connectit. Nam cum multæ rerũ mutationes sint admirandæ, ea videtur admiratione dignior, quæ est circa legem Dei & dogmata. Miramur enim si qui patrias leges commutent, & peregrina decreta sponte recipiant. Sed multò magis quùm, si quid semel receptum est tanquam melius, ab eo in aliud rursum leuiter & citò transferimur, quod nunquam aliâs suscepimus, & quod etiam aduersatur rei semel susceptæ, sicut erat in proposito.

Galatæ enim cùm essent Gentes, non Iudæi, susceperant iam euangelicam fidem ab omni superstitione purissimam, & amabili libertate commendabilem: ac deinde quàm citissime in Iudaismum labebantur, & seruitutem legis antiquæ, sub qua nunquam fuerant cōstituti. Vnde & mutatio ipsa mirum in modum miranda: & non minus quòd tam velox esset ac tam cita atque repentina mutatiò, quę signum porrigebat maximę leuitatis. Adiicitur, eiusmodi mutationem non solum fuisse mutationem & præproperam mutationem, sed de bono in malum, & de certo bono in certum malum: quo vehementius aucta est admirationis occasio. Vnde ait:

Miror quòd sic tam citò transferimini, id est, alienemini, *ab eo qui vos vocauit*, id est, à Deo Patre, qui per Apostolicam vocē vocauit vos, *in gratiam Christi*: in gratiam videlicet quæ Christo data est, & ab eo manat tanquam ex abundātissimo fonte in omnes. Iuxta quod scriptum est, De plenitudine eius omnes accepimus: & gratiam pro gratia, vt idem esse gratiam & euangelium intelligamus. *In aliud Euangelium*. Ecce indigna mutatio, & peruersa alienatio, nimirum à Deo Patre & gratia Christi, quę est euangelium verum, in aliud euangelium, quod verum esse non potest. Non est enim euangelium verum, nisi vnum solum: quia vna fides, vna spes, vnum baptisma, vnus Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Iccircò addit: *Quod non est aliud*, ac si dixerit: Euangelij nomine hæc vobis nouitas obtruditur. Istud semper fecerunt, & nunc etiam faciunt nouitij hæretici, qui se euāgelicos impudentissimè iactitant. Sed falsum est eorum euāgelium. Quamobrem tales talis euangelij autores perstringit, vt eos notos faciat, & omnibus prodat.

Ioan. 1.

Nisi sunt aliqui qui vos cōturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi. Hæc coniunctio, *Nisi*, ponitur aduersatiuè pro, sed, vt sit sensus. Sed sunt aliqui qui vos conturbant. Aut (quod magis placet) propter vim vocis exceptiuæ, referri ad ea potest quæ à principio ipso dicta sunt. Miror quòd sic tā citò transferimini: nisi sint aliqui qui vos conturbant, Vt admiratio sit ex ignota causa, quæ tum cessat, quùm causa ipsa cogitatur, ac si dixisset: Mirandum hoc esset, si ex vobis ipsis soli moueremini, & non aliquorum autoritate impulsi. Quo in loco & illos aliquo modo excusat à culpa, vt qui à maioribus, & iis quidem magno simulationis artificio instructis persuasi essent, & illam reiicit in ipsos tam inconsulti facti autóres. Ait ergo, *conturbant vos*. Nam quæ maior turbatio, quàm quæ accidit ex pessima commutatione, vt auertatur homo à matre sua ecclesia, & nascantur sectę & schismata, vt non vnanimes & vnius moris habitetur in domo Dei?

Et volunt conuertere, hoc est, transuertere Græcè enim rectè legitur, μεταστρέψαι. Et pulchrè hoc quidem dicitur: quia cum ex euangelio in iudaismum eos traherent, qui euangelium præcedebat: hoc non erat aliud, quàm transuertere euangelium, & constituere finem, quod erat ad finem: Iudaismus enim ad euangelium tendebat, vt adueniente euāgelio cessaret iudaismus, non ecōuersò. Ideo transuertebant euangelium, cuius dignitatem ac summam perfectionem ad legis (neminem ad perfectum adducentis) imperfectionē & infirmitatem reducebant. Hoc autem perinde erat, ac si à solido cibo iam ætate maturus reuocaretur ad lac: & à solida doctrina ad elementa. Quare in spiritum euectus audacter pronunciat:

Sed licet nos, aut Angelus de cœlo, &c. Hîc dubiū ab importunis mouetur, quanam potestate B. Paulus anathematizet Angelum Dei, id est, excommunicet, & ostensioni ponat, vt abiectum à consortio amicorum & familia Dei. Sed non sunt verba hæc B. Pauli exercentis potestatem, sed experimētis certam veritatis notitiam. Non enim ei data erat potestas in Angelos Dei, sicut nec aduersus seipsum. Et tamen etiam in seipsum anathema pronunciat, si aliter euangelizet. Enunciatiua ergo illa oratio erat & conditionalis, & vera: quoniā reposita impossibili, quòd Angelus Dei aliter euangelizasset, aut ipse: absque dubio anathema fuisset. Hoc & optare se B. Paulus sub indicat (si ita eueni re posset) & comprobare. Nam hæretici ipso iure excommunicati sunt: qui aduersarios Dei se statim constituunt. Vnde Papa hęreticus ipso iure nō est Papa, sed anathema. Quare nulla vrget, vt deponatur, necessitas: sed vt iā à Deo depositus, pronuncietur sic esse.

Hæreticus ipso iure excommunicatus est.

Et vt certitudinem & immobilitatem huius sciētiæ ipsemet amplius declararet, idem rursum repetit. Et nota id quod ait: *præterquam quòd euangelizauimus vobis*. Non enim dixit, *Præterquam euangelizaui*, sed, *euangelizauimus*: vt clarè illi intelligerēt, prædicatam ab eo doctrinā non esse doctrinam propriam, sed apostolicam & catholicam, vt confidentius posset anathema in aduersarios proferre. Quo stante intellectu, quem ego verissimum arbitror (quoniam illi ratio & verba ipsa valdè fauēt) non solùm ex hoc loco non adiuuantur hæretici, sed egregiè confutantur. Hi etenim sunt, qui contra Apostolicam & catholicam doctrinam perfidè peccant. Et ait: *Præterquam quòd accepistis*, id est, præter id quod me prædicante accepistis. Hoc sermone exaggeratur eorum culpa, & leuitas: quoniā non solùm prædicauerat B. Paulus, verùm etiā ipsi eam prædicationem, vt sanam acceperāt, & catholicam, signis, miraculis, ac virtutibus comprobatā ac stabilitam: à qua recedere, cū esset bona & sancta, longè fuisset deterius, quàm si nunquam recepissent, vt & in quosdam contestatur Princeps Apostolorum, Melius erat, inquit, viam veritatis nō nosse, quàm post agnitam retrò conuerti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato. 2. Petr. 2.

Sed qui prodierunt nostro tempore hæretici, hoc B. Pauli loco impudentissime abutuntur, vt illo se protegant, & insolentiam illam apud imperitam multitudinem excusent, cur pertinaciter hæreant fallacibus suis opinionibus, asseuerantes se fretos autoritate scripturæ Apostolicæ: sicut hîc B. Paulus faciebat. Vnde & ipsi excommunicant alios omnes qui, quod ipsi docent, non credunt. Quasi sit æqua & par illis cū Apostolo Paulo causa. Itane (quæso) profligarunt omnem perditi homines pudorem, vt sic de seipsis ausint proferre? quemadmodum de se B. Paulus verissimè testificatur: Ego Apostolus Dei sum, neque ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum. Ne

minem hactenus legi tanta adhuc impudẽtia prædictum, qui istud de se iactaret. An ergo ipsi signa sui Apostolatus ostenderunt in virtutibus, & prodigiis, & non quibuslibet virtutibus, sicut B. Paulus? His omnibus destituti contendere tamen nõ desinunt, etsi nullum signum fecerint. An igitur saltem contulerunt isti euangelium suum nouum cum iis qui videantur columnę ecclesiæ, ne (B. Paulum imitati) in vanum currerent, aut cucurrissent? Ne id quidem: imò verò fronte meretricia fatentur ipsimet se contra B. Augustinum, & insignes alios Doctores, & aduersus ipsum ecclesiæ sensum docere. Denique possunt ne isti reuera dicere, suadere se Deum, & non homines, adeo insanam libertatem pollicentes, & aliud euangelium, cum tamen nõ sit aliud? O miserum sæculum, & deplorãda ætas nostra, qua redigimur vt conferamus densas tenebras cum clarissima luce, & Spiritum Christi cum spiritu Belial.

Perfugium hæreticorum. Hoc lector prudens consideret, vnum commune omnium hæreticorum fuisse semper refugium in quod sese coniicere possint conuicti, vt dicant. Ita apertè scripturæ loquuntur, quarum nos autoritate anathematizamus aduersantes. Sed illud quod arrogantissimè sumunt, videlicet ita dicere scripturas, & adeò apertè, vnde nos docent? Semper enim à probatissimis ecclesiæ luminibus aliter edocti sumus, idque per scripturarum doctrinam? Quapropter & illi anathema in eos pronunciarunt, qui secus sentirent. Quid ergo hoc in loco aliud facturus est vir sapiens, nisi vt iubeat eos valere cum suo anathemate? quod meritò in ipsos conuertitur, postquam ita volunt miseri. Nihil enim ego amplius ab eis requiro, nihil aduersus eos efficacius, nisi quod ipsimet confitentur, videlicet hanc suam ipsorum doctrinam aduersari sententiis sanctorum, & ipsius ecclesiæ sanctæ. Nam hoc vnum aduersariorum testimonium viro prudenti ac pio plus satis est ad eligendum, cui potius hæreat, Lutherone infœlici apostatæ: an verò illis tot & tantis ecclesiæ luminibus. Animaduertit versutus ille præiudicium tantum (quod & facile videri poterat) & vehementer laborat quo sese illo miris fucis atque præstigiis explicare possit, quæ per me nolo ignorare lectorem, vt videat & iudicet.

Et enim in suis postremis ad hanc epistolam cõmentariis quod ad hoc pertinet, præter alia multa ita scribit. Valdè igitur speciosum & robustum hoc argumentum pseudoapostolorum fuit, quod & hodie plures commouet, scilicet, Apostoli, sancti Patres, & eorum successores sic docuerunt: ecclesia sic sentit & credit. Impossibile est autè quòd *Lutherani notent & videant quem sequãtur.* Christus tot sæculis ecclesiam suam errare sinat. Tu certè solus non sapis plus quàm tot sancti viri & tota ecclesia, &c. hoc modo Diabolus in Angelum lucis transfiguratus, per virulentos quosdã hypocritas hodie nos insidiosè adoritur, qui dicunt: Nihil moramur Papam, Episcopos, summos verbi contemptores & persequutores. Detestamur etiam hypocrisim & imposturam Monachorum, &c. Sed sacrosanctæ catholicæ ecclesiæ autoritatem cupimus illæsam. Ea tot sæculis sic sensit & docuit. Sic senserunt & docuerunt omnes primitiuæ ecclesiæ doctores viri sanctissimi, multò maiores ac doctiores te. Quis tu es, quòd ausis ab his omnibus dissentire, & nobis diuersum dogma obtrudere? Quando Satan hoc vrget, & conspirat cum carne & ratione, perterreht conscientia & desperat, nisi constanter ad te redeas, & dicas; Siue sanctus Cyprianus Ambrosius, Augustinus: siue sanctus Petrus, Paulus, Ioannes, imò Angelus è cœlo aliter doceat, tamen hoc certò scio quod humana non suadeo, sed diuina; hoc est, quòd Deo omnia tribuo, hominib⁹ nihil, &c. hæc ille. Vbi vides, piè lector, confiteri illum manifestè se aduersus ecclesiam docere, & sanctos Patres, addens paulò inferius hæc verba. At ais: Ecclesia est sancta, Patres sunt sancti. Bene. Sed ecclesia quamlibet sancta, tamen cogitur orare: Remitte nobis debita nostra. Sic Patres quamlibet sancti, tamen per remissionem peccatorum saluati sunt: Ergo neque mihi, neque ecclesię, neque Patribus, neque Apostolis, neque Angelo è cœlo credendum est, si quid contra verbum Dei docemus. Sed verbum Domini stet in æternum. Alioqui hoc argumentum pseudoapostolorum maximè valuisset contra Pauli doctrinam: quia profectò magna magna, inquã, res fuit opponere totã ecclesiã cum toto choro Apostolorum Galatis, contra Paulum vnicum, & eum recentiorem, ac minus autoritatis habentem. Firmissimum ergo hoc argumentum fuit, & potenter conclusit. Nemo enim libenter dicit ecclesiam errare: & tamen necesse est dicere iã errare, si extra vel contra verbum Dei aliquid docet. Petrus Apostolorum summus viuebat, & docebat extra verbum Dei: ergo errabat. Neque Paulus hunc errorem, licet in speciem leuis videbatur, dissimulauit. Quia videbat hoc cessurum in perniciem toti ecclesiæ: sed in faciem illi restitit, reprehendens in eo quòd secundum veritatem euangelij non ambularet, infra cap. 2. Igitur neque ecclesia, neque Petrus, neque Apostoli, neque Angeli audiendi sunt, nisi afferant & doceant purum Dei verbum: hæc ille.

Vbi vides (vt iterum dicam) piè lector, confiteri illum manifestè se aduersus ecclesiam docere. Et hoc, exemplo Apostoli Pauli: quasi & ille contra ecclesiam doceret, & contra B. Petrum, & reliquos Christi veros Apostolos. At hoc nõ est verbum Dei purum: sed purissimum mendacium à patre diabolo, qui habitabat in illo, per illum prolatum. Nullus fuit B. Petri, aut cæterorum Apostolorum error circa legalia: sed quædam fuit paulò laxior indulgentia B. Petri in gratiam Iudæorum. Itaque de dogmatis veritate nulla fuit vnquam inter Apostolos ambiguitas aut dissensio. Idem omnes sentiebant & probabant, vt suo loco dicemus.

Nunc illud prosequimur, ad quod ipse status cõtrouersiæ redit. Ipsi enim in hoc vno nituntur fundamento, à seipsis purum Dei verbum prædicari: & illud ipsum quod ipse scripturæ sanctæ & inuiolabiles pronunciant. At nos cõtrà, dicimus purum Dei verbum penes nos esse. Dent igitur certã puri verbi notam, quo infirmiores qui & nos & illos audiunt, vtri parti debeant adhærere, dignoscant. Hoc est argumentum, quo (vt nõ valuit, inficiari ipse Lutherus) suam causam vehementer prę- *Lutheri verba.* grauari sentiunt. Hoc argumentum (inquit) & hodie maximè prægrauat causam nostram. Nam si

neque Papæ, neque Patribus, neque Luthero credendum est, nisi doceant purum Dei verbum, cui tum credẽdum est? Quis interim certas faciet conscientias, vtri purum Dei verbum doceant, nos, an aduersarij nostri? Nam & ipsi iactant se purũ Dei verbũ habere, & docere: hæc ille. Et cùm sese hâc, illâc torquens ac distrahẽs, nullum videret subter fugiendi exitum, tandem rem ita concludit: Quisque igitur videat, vt certisimus sit de sua vocatione & doctrina, vt cum Paulo certissimè ac securissimè ausit dicere: Etiam si nos, aut Angelus de cœlo, &c. Itaque vide prudens lector, ad quem tandem locum se redigant isti, vt probẽt nobis suum purum Euangelium, nimirũ quòd certissimi sunt & securissimi, sicut Paulus, de sua vocatione ac doctrina. Nec tamen de sua reuelatione quicquã docent, sicut Apostolus noster, nec eam nobis obiectant: fortè ob humilitatem, vt hac parte etiam Apostolum superent, ne videantur iactabundi. O infœlix seculum, & miserãda illa regio, vbi reperiuntur qui talibus præceptoribus adhereścãt. Sed hoc Satanæ est, non humanum opus.

Modo hominibus suadeo an Deo? Græcè melius. Modo homines suadeo, an Deum? Hîc suæ fiduciæ rationem reddit. Ipse enim Deum respiciebat in sua prædicatione, non homines, vt quod ad gloriam Dei pertineret, nõ ad homines & eorum gloriam, suaderet. Vnde concludit veritatem à se prædicari. Et sustentatur hoc in ea Christi propositione: Qui gloriam Dei quærit, hic est verax: & econuerso: Qui quærit gloriam hominum, hic sit mendax. Et hoc pacto intelligendum est illud: Omnis homo mendax. Vt enim quis verax sit, illum ex habitu habere istud necesse est, vt sit dispositus ad veritatem dicendam. Nam is qui vtcunque dixerit veritatem, non propterea verax dicitur. Alioqui Diabolus etiam esset verax: qui & ipse aliquando confitetur Deum. Similiter autem vt sit quis mendax, oportet illum ita esse ad mendacium dispositum, vt est suapte natura omnis homo. Vnde qui ex errore dicit mendacium nesciens, non est propriè mendax: Fieri autem non potest vt non sit mendax homo, quatenus homo: quia dum (vt talis est) non amet, nec quærat gloriam Dei, sed propriam: vbicunque accidet suę gloriæ quicquam cõtrarium, quæ aduersatur gloriæ Dei, non erit paratus diligere ac pronunciare veritatem, & ita non erit verax.

Ioan. 7.

Quid requiratur vt quis sit verax, vel mẽdax.

At homo Dei iam supra hominis conditionem eleuatus, qui præ oculis Dei gloriam, non suam habet, verax erit: quia ad veritatem erit dispositus, & non curabit odium hominum, quod incurritur ex veritate, iuxta prouerbium: Obsequium amicos, veritas odium parit: & præsertim ex ea veritate, quæ displicet mundo & mundanis, vt est veritas crucis Christi. Sic enim Christus ex veritate odiũ in se contraxit: quia testimonium perhibuit veritati, quòd opera mundi erant mala. Similiter & sanctissimus Ioannes Baptista, & B. Paulus. Et ob hoc non poterant credere Iudæi, & assentiri veritati, quia gloriam quæ à solo Deo est non quærebant, sed quam ab inuicem accipiebant. Et ob eam caussam illi principes qui crediderunt in eum, non cõfitebantur: quia dilexerunt magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei. Non sic autem Apostolus Paulus: & à re ipsa ostendit, quam palam videbant.

Ioan. 2.

An quæro hominibus placere? vt possitis me arguere quasi mendacem, & inanis gloriæ studiosum sectatorem? Hæc nanque radix mendacij est, quærere placere mũdanis. Quo fit vt suadeãtur humana non diuina. At contra de se ipso prædicat Apostolus: vt illi agnoscerent id vitij esse in pseudoapostolis, id est, in Iudæis, qui oppugnabant veritatem vt placerent carni. Ideo legem iactabant, vt præ Gentibus sese erigerent, sicut inferius docet: Quicunque volunt placere in carne, hi coguntvos circuncidi, tantum vt crucis Christi persecutionẽ non patiantur. At B. Paulus, qui contra prædicabat, ostendit vel ob hoc ipsum se gloriam nõ quærere, qui Hebræorum in se odia concitabat, quos sibi conciliare potius studuisset, si placere eis voluisset. Vnde addit:

In eos qui studẽt hominibus placere.

Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Homines hoc in loco eos appellat, qui vt homines sese habent, id est, qui humana sapiũt, quosque regit & mouet prudentia carnis, quæ est inimica Deo. Vnde & Sapiens ait, Ego sum stultisimus virorum, & sapientia hominum non est mecum. Et Dominus noster, Quod hominibus altum est, abominatio est coram Deo. Cum igitur homo & Deus in sapientia & præceptis discordent, non potest homo esse Christi seruus, ac consequenter placere Deo, ac simul placere hominibus: quia non potest duobus Dominis seruire, opposita iubentibus, mundo & Deo. Quòd si quæras, vtrum sit melius Deo placere, an hominibus: audi quid Propheta de his qui placent hominibus dicat. Deus (inquit) disipat ossa eorum qui hominibus placent confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos. Audi rursum eundem pro his qui Deo placẽt, & seruiunt. Custodit Deus omnia ossa eorum, vnum ex his non conteretur. Quid autem quęso optabilius Disiparine ossa, quod seruatur his qui hominibus placent: an custodiri ossa à Deo, quod est eorum qui placere Deo student? Lector consideret, si tamen digna res est quæ debeat in considerationem venire.

Psal. 55.

Ibid. 33.

Huic autem Apostoli sententiæ: Si hominibus placerem, Christi seruus non essem, obstare videtur: quod ad Corinthios idem ait: Per omnia omnibus placeo. Sed aduertendum, non dixisse illum Hominibus placeo, ne quis intelligeret homines mundi huius. Nam iis nedum gratus erat, sed displicebat. Quod ergo ait, Per omnia omnibus placeo, non est aliter accipiẽdum, nisi ab eo omnem datam, operam, vt ex parte sua ea faceret, quæ placere omnibus rectè iudicantibus iure debebãt. Salua enim & integra fide & causa Dei, se omnibus accommodabat, vt ipsemet exprimit: Omnia omnibus factus sum, vt omnes lucrifaciam. Et ideo postquam dixit. Per omnia omnibus placeo, subdit. Non quærens quod mihi vtile est, sed quod pluribus, vt salui fiant.

Lutherus, & alij eiusdem farinæ viri, magna cũ impudentia hoc in loco seipsos efferunt, sibi vsurpantes mala fide, & hęretica licentia hanc Apostolicam gloriam, nempe qui sua prædicatione non studeant hominibus placere, cum ipsi ea prędicẽt, quæ minus placere mundo consueuerunt. Doce-

mus enim (ait Lutherus) omnes homines natura esse impios, & filios iræ. Liberum arbitrium, vires humanas, sapientiam, iustitiam, omnemque religionem voluntariam damnamus. Summa: Nihil in nobis esse dicimus, quod valeat ad promerendam gratiam ac remissionem peccatorum: sed sola vnica ac mera Dei misericordia propter Christum, eam nobis cõtingere prædicamus. Sic enim enarrare gloriam Dei, & opera eius, damnatis vniuersis hominibus ac operibus eorum, hoc certè non est prędicare in gratiam hominum & mundi. Mundus enim non potest grauius, aut acerbius irritari, quàm cum damnatur sapientia, iustitia, religio, potentia eius. Hæc optima & summa dona mundi damnare, profectò non est adulari mundo, sed potius odium & infortunium (vt aiunt) vltrò quærere, & in promptu etiam inuenire. Nam si homines, & omnia ipsorum in speciem optima studia damnamus, fieri aliter non potest, quin statim inueniamus eorũ acerbissima odia, persequutiones, excommunicationes, damnationes & cædes: hæc ille, Quæ aliquem præ se ferre veritatis colorem videntur.

Tu igitur, acute lector, attende, & prædicationem lutheranam à nostra catholica prædicatione sanis oculis discerne. Ait ille, Nos prędicamus omnes homines natura esse impios, & filios iræ. Hæc autem prima prædicationis pars, non est lutherana prædicatio, sed nostra. Et hanc discere potuit infœlix à sanctis doctoribus nostris, antequam ab ecclesia defecisset. Calumniosè igitur atque iniuria hanc sibi tanquam propriam vendicat.

Addit: Nos liberum arbitrium, vires humanas damnamus. His verbis si penitus ab homine vult liberum sufferre arbitriũ, vt habet eius peruersum dogma, iam se prodit non tam falsum esse ac mendacem, quàm insanum: quia eiusmodi doctrina leges omnes, tam diuinas, quàm humanas, omnem moralem virtutem, consultationes omnes, omne denique, siue præmij, siue supplicij meritum è vita hominum penitus tollit. Quo fit, vt etiam mundo tam absurda prædicatio displicere meritò debeat. Neque enim rectè semper sequitur, quicquid mũdo displicet, mox id bonum esse & verum. Quòd si nec humanas vires, nec liberũ aufert arbitrium, sed prædicat per se non sufficere ad rectè ac meritoriè coram Deo agẽdum, nisi informetur gratia, & ab ipso Deo adiuuetur, iam hæc non est Lutherana prędicatio, sed nostra, quam sibi falsò pariter arrogat. Subdit: Nos sapientiam, iustitiã, omnémque religionem voluntariam damnamus. Si de sapientia quæ carnis est & mundi loquitur, similiter eius non est hæc prædicatio, sed nostra. At si de sapientia intelligit quæ desursum est, pudica, pacifica, modesta, suasibilis, bonis consentiens, & hanc se damnare fatetur (vt certè damnat) agnoscimus hanc prędicationem verè Lutheranã esse, & mundo quidem non displicere. Nam hæc sapientia mater est contentionis, & hæresum, & schismatum. Hæc sapientia insanam carnis libertatem prædicat: opera quæcunque, & omnem iustitiam repudiat & damnat, non distinguens propriam quæ ex lege est Mosaica, & quæ suppliciorum metu, aut prẹmiorum terrenorum amore procedit, à iustitia quę est ex fide, & à Deo, cuius opera ex diuina charitate fluunt, quæ grata sunt & pretiosa in conspectu Dei, quibus vita æterna & debetur, & redditur. Nos ergo damnamus iustitiam quæ ex propriis viribus comparatur (nec est Lutherana prædicatio) At iustitiam, quæ ex Deo est, donum nobis infusum, quod non capit mundus, catholica prædicatione extollimus. Et hoc est quod Lutherus conculcat, & ideo placet mundo: quia salutem & regnũ Dei sine iustitia pollicetur. Contrà: quod dixit Dominus, Primùm quærite regnum Dei, & iustitiam eius. Passiones ac tribulationes omnes, *Matth. 6.* quas viri iusti propter Deum, & ad imitandum Christum patiuntur, suis meritis ac mercede fraudare diabolus per os istius viri Belial cõtendit. Sed nõ est hæc apostolica prædicatio, quæ clamat: Per *Act. 14.* multas tribulationes oportet nos intrare in regnũ Dei, &: Si sustinebimus, & conregnabimus. Et ipsemet Christus Saluator noster ac Redemptor, Si *2. Tim. 2.* quis (inquit) vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Et hoc non vno, aut altero die tantùm, sed quotidie, vt addit Euangelista. Non enim in eo statu sumus, in quo laxendæ sint ad libidinum fomenta habenæ. Vix qui carnem castigant vigiliis ac ieiuniis, & variis assumptis laboribus, in seruitutem spiritus redigere possunt. Quid igitur de illis cogitãdum est, qui eam delitiis nutriunt, & omni licentia donandam prædicãt? Quare huiusmodi hominibus, quorum Deus vẹnter est, nos Catholici audacter opponimus. Hæc est prædicatio quæ parum est grata mundo, O Lutherane. Tua verò admodum placet, quæ omnem laborem, & satisfactionem, & pœnitentiam pro peccatis, quæ post baptismum scelerate admittimus, in Christum reiicit, vultque sub spinoso capite (quod nulla ratione decet) mẽbra esse delicata. Quòd verò tu voluntariam religionem damnes: si intelligeres per voluntariã religionem Deorum cultum, Gentilium sapientia exquisitum atque adinuentum, nobis minime contradiceres. Sed cum clarum sit, illum quem Christus, & Apostoli docuerunt, & ecclesia sancta proponit & custodit, te reprobare, qui negas Spiritũ sanctum ecclesiæ instructorem: hoc ipso teipsum miser condemnas, ostendens sapientiam tuam cõtentiosam, ac propterea terrenam, animalem, diabolicam, qualem Frater Domini detestatur. Et hęc *Iac. 3.* satis ad huius contentiosi & diabolici hominis fucos refellendos.

Notum autem vobis facio fratres Euangelium, &c. Hîc probat quod dixit, se non posse seruum Christi esse, ac simul studere vt hominibus placeat, cũ esset positus euangelizare euangelium Dei, quod est Dei lex, & beneplacitum, *Quia non est secundum hominem*, id est, iuxta spiritum & sapientiam hominis: quod indicatur non solùm ex tenore & materia eius, quandoquidem in illo ea cõtinentur quæ sunt aduersantia hominibus vt homines sunt animalia terræ: Verum etiam ex autore illius qui illud immediatè à Deo accepit, cuius viæ & cogitationes ita distant & opponuntur viis & cogitationibus & studiis hominum, sicut cœli distãt & exaltantur à terra. Ait enim se non accepisse euangelium, nec didicisse ab homine. Quædam enim euangelij accipiuntur, vt sunt articuli primi, veluti principia. Et quædam discuntur, vt sunt quę ex iis con-

ſequuntur:exempli cauſa, Accepimus ab euangelio,quòd Beata virgo Chriſtum genuit. Hinc dicimus illam eſſe Dei Matrem: quia Chriſtus erat Deus. Item accipimus Petro promiſſas claues à Chriſto. Hinc diſcimus fuiſſe illum loco Chriſti poſitum in eccleſia caput eccleſiæ: & ſic de ſimilibus.

Sed per reuelationẽ Ieſu Chriſti. Quod probauit omnibus modis neceſſariis, vt ſacra probat hiſtoria. Alioqui quilibet poſſet pro arbitrio aſſerere. Ego habeo reuelationem, ſi in ſola reuelatione, nullis cœlitus adhibitis teſtimoniis & miraculis, talis facultas conſiſteret.

Audiſtis enim cõuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo, quoniam ſupra modũ perſequebar Eccleſiam Dei,& expugnabam illam:& proficiebã in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundãtius æmulator exiſtẽs paternarum mearum traditionum. Cùm autem placuit ei qui me ſegregauit ex vtero matris meæ,& vocauit per gratiam ſuam,vt reuelaret Filium ſuum in me,vt euangelizarem illum in Gentibus continuò, non acquieui carni & ſanguini, neque veni Ieroſolymam, ad anteceſſores meos Apoſtolos: ſed abij in Arabiam,& iterum reuerſus ſum Damaſcum. Deinde poſt annos tres veni Ieroſolymam,videre Petrum: & manſi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apoſtolorum vidi neminem,niſi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo,quia non mentior.Deinde veni in partes Syriç & Ciliciç.Eram autem ignotus facie Eccleſiis Iudææ,quæ erant in Chriſto,tantùm autem auditum habebant: Quoniam qui perſequebatur nos aliquando,nunc euãgelizat fidem,quam aliquando expugnabat.Et ſic in me glorificabant Deum.

Audiſtis enim conuerſationem meam,&c. Vult hîc oſtendere Apoſtolus,& ſuadere veritatem euangelij quod prædicabat.Et primò quidem à miraculo conuerſionis ſuæ,qua ab vno extremo in alterum extremum adductus eſt.Nã de Saule,Paulus:De lupo,ouis:De perſequutore & oſore chriſtiani nominis,amator & portator nominis Chriſti:Denique de impugnatore eccleſiarũ acerrimo atque infeſtiſſimo,propugnator ſtrenus, & indefeſſus earumdem ædificator.

Miraculũ ſummum, tam ſubita conuerſio Gentium.

Plerique miracula efflagitant: Sed quodnã maius miraculum dari poteſt, quod poſſit cum tanta mutatione atque conuerſione conferri? Accidit hoc etiam multis,qui per Chriſtum admirabili cõuerſione,à vitiis inſignibus ad contrarias derepentè virtutes tranſlati ſunt.

Et expugnabam illam. Sed quomodo expugnabat cum potius illis perſecutionibus eccleſia creſceret,ſicut & prædixit Dominus:Et portæ inferi nõ præualebunt aduerſus eam?Reſpondent quidam: Expugnabat ex parte,non omninò. Hæc expoſitio non placet. Valla pro expugnabam, legit oppugnabam.Nec id ſatisfacit: quoniam Græcè legitur,ἐπόρθουν,quæ vox expugnabã ſignificat. Hoc ergo magis placet,vt ſit more ſcripturę locutus,vt pote qui ea agebat & moliebatur,vnde reuera expugnatio ex natura rei ſequebatur, eo quòd eſſet per ſe potens ad expugnationem: & re ipſa expugnatio contigiſſet,niſi à Deo miraculoſè ſuſtentata fuiſſet.Vnde & legimus: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea,dicat nunc Iſrael.Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi.Quid eſt enim,Sæpe expugnauerũt, niſi ipſi quidem id egerunt &(quod in eis fuit)ad expugnationem?Quid eſt autem:Etenim non potuerunt mihi,niſi ipſius Dei virtute euaſi, & eorũ potentia refracta eſt? Quo magis perſpicitur digitus Dei,& laudatur,& glorificatur, qui deſtruit omnem potentiam,& omnem munitionem expugnãtium dilectiſsimam eccleſiam ſuam.

Matth.16.

Pro euangelio quod dũ expugnaretur,non eſt expugnatũ

Et proficiebam in Iudaiſmo. Vocat Iudaiſmum,carnalem illam eius Gẽtis collectionem.Et in eo proficiebat:quia pro tuẽdis paternis traditionibus militabat, nomen Chriſtianum in naſcente eccleſia ex hominũ memoria funditus delere ſtudens,quæ videbatur ſynagogam reprobare.Hic erat ferus ille Iſmael aduerſus placidũ Iſaac:ſed eiicitur ancilla ſimul cum filio ſuo.

Supra multos coætaneos meos, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. Phariſaicas traditiones illas intelligit, quas damnat ſcriptura quæ ait:Sine cauſa colunt me,docentes doctrinas & mandata hominum. Quidam de traditionibus Moſeos per legem interpretantur. Sed hoc mihi non ſatis probatur. Nam Moyſi legem in ſacris literis venire appellatione paternarum traditionũ, non memini me vllo in loco ipſius ſcripturæ legiſſe. Et B. Petrus vanam paternæ traditionis vocat conuerſationem.Lex igitur Moſeos antequam antiquaretur,minime vana erat dicenda:cum laudentur apud B.Lucam magni Baptiſtæ Ioannis parentes, qui ambulauerant in omnibus iuſtificationibus legis.Et propter illiuſmodi obſeruantias multi martyres facti ſunt:vt legimus de Machabæis & aliis.Itaque lex nedum non erat vituperanda, ſed commendatione digna,cum bona eſſet & vtilis, ſi quis ea tamen legitimè vteretur.Illas igitur traditiones,quas apud B. Matthæum & Marcum ſuis coloribus depingit Dominus, & ipſe Apoſtolus, vituperantur hîc ab illo,niſi fallor. Porrò ſi quis contendere pertinacius voluerit, de cæremonialibus legis eum loqui,non inuitus illi cedam.

Matth.15.

1.Pet.1.

Eſt & hic locus,quo pariter hæretici abutuntur, vt deſtruant leges omnes & canones: ſolúmque euangelium pro lege habendum eſſe dicant,& ſcripturas ſanctas.Quod vtinam ipſi ſaltem reuera facerent:profectò & ea reciperent quæ à ſcripturis apoſtolicis,& ore ipſo Chriſti commendata ſunt. Scriptum eſt enim de B.Paulo, quomodo præcipiebat cuſtodiri præcepta Apoſtolorum & ſeniorum. Et iterum dogmata quæ erant decreta ab Apoſtolis & ſenioribus.Et ad Theſſalo.Tenete(inquit)traditiones quas didiciſtis ſiue per ſermonẽ, ſiue per epiſtolam noſtram. Et vt videas quanti

Act.15.

2.Teſſ.2.

fecerit eas traditiones, recognosce ibidē illos, qui eas non seruabant, sed inordinatè ambulabant, à sodalitate cæterorum iussos excludi.

De traditionibus cũ iudicio loquẽdum. Ergo non omnes prorsus traditiones sunt respuendæ, sed cum iudicio & certo illo quidem: vt quæ militant aduersus pietatem & Dei legem: & quæ item sunt superuacaneæ & superstitiosæ, hæ respuantur. Alioqui de iis quæ tendunt in ædificationem, & à prælatis sanctis inuentæ sunt, (quos à Spiritusancto inspiratos fuisse quis nisi temerè ausit inficiari?) Christus ipse, vt seruarentur, mandauit amplissimis verbis dicens: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. *Luc. 10.* Et B. Petro ac cæteris dixit. *Matth. 16.* Quodcunque ligaueritis super terrã, erit ligatum & in cœlis. Id ergo primum, imò verò hoc vnum animaduertendum est in traditionibus, aduersentur ne diuinæ legi: an potius ad eius obseruantiam non parum conducant. Tũc etenim tenendæ atque seruandæ sunt: nec licet præterire, aut præuaricari impunè.

Turpiter autem peccant hæretici, qui nihil vnquam distinguere volunt: sed omnes Patrum traditiones æquè improbas iudicãt. Vnde & ordines religiosorum fratrum, & regulas cuiuscũque ordinis, seu etiam Canones sanctissimorum Pontificum, velut porci immundi suis lutulentis pedibus conculcant, hac tantùm freti scriptura, qua B. Paulus paternas traditiones vituperare superioribus verbis est visus. At venire illis in mentem oportebat, traditiones Apostolicas & seniorum omnino custodiri ab eo mandatas. Oportebat insuper detegi prius traditionum & canonũ Apostolicorum impietatem, aut superstitionem aliquam, vt illas possent meritò reprobare. Tantùm nuda pronunciatione aiunt: Vota Regularium sunt impia & superstitiosa. Aiunt hoc certè, sed friuolis rationibus moti mentiũtur in perfidum caput miseri. De qua re alibi, & proprio tractatu latius aduersus illos de scripturis sanctis disserui.

Cùm autẽ placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ. Nunc probare incipit Apostolus suum euangelium, quia à solo Deo accepit, ad hoc electus: & in hoc ab illo instructus, & non à quolibet Apostolorum. *Ex vtero.* Vocat vterum matris, synagogam, quæ mater & ancilla est: Ecclesia verò mater & libera. Segregauit autem electione voluntaria, non ex meritis eius. Sunt qui exponant de carnali matre: sed non est illustris sensus. *Et vocauit per gratiam suam.* *Peculiares sunt quorũdã vocationes.* Licet enim omnes gratiosè vocet, quosdam tamen peculiari gratia, qualis fuit Paulus, qui deprehensus in tam magno & flagrãti scelere, vocatus est. Excusabatur autem, vt ipsemet expressit, quia per ignorantiam faciebat.

Vt reuelaret Filium suum in me. Non dixit, mihi, sed, *in me*: quia Christus quũ reuelatur à Patre sanctis suis, miro modo internè sese insinuat, vt in illis existens, appareat etiam aliis tum innocẽtia vitæ, tum puritate doctrinę. *Nota quicũque Euãgelium prædicas.* Et sic euangelizãt illum opere & sermone. Primùm quidẽ opere: deinceps autẽ sermone. Hanc Dominus Iesus sanctissimam rectè viuendi normam tradidit, qui primùm cœpit facere, & tum docere. *Vt euangelizarem illum in Gentibus*, id est, inter Gentes. Nam specialiter ad illas missus est B. Paulus, vt prædicaret, quẽadmodum ipse sæpe testatur, vt verificaretur per eum quod scriptum est: Quibus non est annunciatum de eo, videbunt.

Continuò non acquieui carni & sanguini. Vel non contuli cum carne & sanguine. *Caro & sanguis in scripturis quid.* Vocat hîc carnem & sanguinem, vel homines mundi huius, qui secũdum carnem ambulant: vel Iudæos, quibus lege erat coniunctus ob carnis eiusdem coniunctionẽ: vel fortè cognatos & propinquos. Ideo autem nõ acquieuit, seu non contulit cum illis: quia doctore Spiritu iam veritatem illam nouerat: Inimici hominis domestici eius. *Matth. 10.*

Neque istud arbitror ad Apostolos referri posse: quanquam aliter dicat B. Hieronymus. Attamẽ non placet, nec videtur rectum vt caro & sanguis dicantur Apostoli, cũ hæc vox in scripturis in malam partem accipiatur. Caro enim & sanguis non possidebunt regnum Dei, ait B. Paulus. Apostoli autem iam erant cœlesti conuersationi integerrimè dediti, & iamdudum de mundo isto à Domino selecti, de quibus ad Patrem orans: Ego, inquit dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt de mũdo, sicut & ego non sum de mundo. *Ioan. 17.*

Præterea mox dicit, *Neque veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abij in Arabiam.* Hoc in Act. Apostolorum supprimitur: sed priusquam in Arabiam pergeret, ingressus est Damascum, & ibi mansit cum discipulis Christi dies aliquot & Christum magno feruore atque vehementia Spiritus prædicauit, sicut habetur in Act. ac deinde abiit in Arabiam, vt hîc exprimitur. *Et iterum reuersus sum Damascum.* Et tunc diuturniore tempore ibi mãsit, prædicans etiam vehementius, atque expugnans Iudæos, donec persequutione vrgente, & structis insidiis, oportuit illum inde clam recedere, qui & è mœniis ciuitatis per sportam vt saluaretur, demissus est.

Hoc item in loco (quem enim specie aliqua fauentem prætermittunt?) sibiipsis placẽt & applaudunt Lutherani. *In hæreticos.* Ecce (inquiunt) vbi primùm B. Paulus doctrinam à Christo hausit, prędicauit protinus: nec adiuit statim Apostolos, qui eam probarent. Quid igitur peccamus nos, si iam euangelij puritatem edocti prædicamus exemplo Pauli, nihil morati iussionem vestram Pontificiam? Vide vt perpetuò elati homines abutuntur scriptura, & B. Pauli exemplo: perinde ac si illos pari miraculo segregauerit Deus, quo & B. Paulum, vt similiter sint ipsi vasa electionis. Præterea si B. Paulus certa missione sua fretus, prædicauit Christum eo tempore, nunquid ita prædicauit, vt quicquam noui afferret, aut quippiam aduersus apostolicam doctrinam doceret? Hoc idem faciant, & eos nequaquã de dogmatibus dãnabimus. Deinde B. Paulus non multo tempore post, se ad B. Petrum recepit, vt cũ eius benedictione euangelicam prædicationẽ prosequeretur. Vnde ait:

Deinde post annos tres veni Ierosolymam videre Petrũ. *Primatus B. Petri.* At scriptura asserit illum ad Apostolos fuisse ductum à Barnaba. Rectè id quidem. Nam in B. Petro intelliguntur cæteri: & hoc velim maximè animaduerti. Etenim quando legitur: Dic ecclesiæ: *Matth. 18.* Ecclesiæ vocabulo (vt rectè B. Chrysostomus exponit) primùm Prælatus intelligitur, cui dicendum est: cui si dicatur toti ecclesię dictum videtur

tur. Et propter hoc suscitatus à mortuis Dominus dixit, Dicite discipulis meis, & Petro, id est, Petro maxime. *Et mansi apud eum diebus quindecim*. Iam enim euangelium prædicauerat: nec tamen quicquam à Principe Apostolorum Petro edoctus est, aut admonitus, tanquam ad veritatem euangelij non ambulasset: quin potius eius prædicationi ac doctrinæ consensit. Et hoc illi satis fuit vt liberius posset prædicare, cum esset B. Petrus totius ecclesię pastor. *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.* Quamuis se solùm vidisse dicat, non autem cum illo habuisse sermoné: non fit tamé verisimile non fuisse alloquutum tantum Apostolum. Fortassis nihil eo tempore cum illo contulit de doctrina, cui satis fuit cum ipso B. Petro contulisse. Non enim quindecim dies illos tantum gratia videndi B. Petrum assumpsit. Sed plusquam verisimile est de summa euangelij inter eos frequētissimum in illo temporis spacio, & longissimum fuisse sermonem.

Marc. vlt.

Hîc autem nascitur quęstio de Iacobo, cuius hîc meminit Apostolus, quisnā fuerit, & cuius filius. Certum est primò non fuisse illum Iacobum Ioannis fratrem, qui sub Herode decollatus est, quique Iacobus maior est appellatus. Fuit autem quorundam opinio negantiū hunc Iacobum fuisse vnum ex duodecim Apostolis. Crearunt enim hunc nouum quendam Iacobum Domini fratrem, præter illum qui Zebedæi, & alterum qui Alphæi filius fuit. Quod & Erasmus perpetuus nouitatum amator literis mádare ausus est: quin & B. Hieronymi authoritaté (quam in suum vsum vbi lubet, astutè vsurpat) citare non neglexit, cuius tamen sensum minime percepit: nec meminisse voluit, vbi oppositū B. Hieronymus manifestè asserit in libro suo aduersus Heluidium. Sed non hic locus hæc pertractandi subtilius. Nemini dubium esse debet, quin hic Iacobus sit ille filius Alphæi & Mariæ, frater & Apostolus Domini, vnus ex duodecim quos Euangelistæ enumerant.

Quis fuerit Iacobus frater Domini.

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo: quia non mentior, &c. Manifestum iusiurandum, quod & alibi manifestius elicitur à B. Paulo factum. Quare hæreticorum superstitio improbanda est, qui omnino tollunt iusiurandum quasi nunquam licitum: quod tamen si opportunum fuerit, ad religionem potius pertinet, & meritorium est. Elicitur enim ex charitate: sed vt sit iustum, quatuor concurrere debent. Primum, rei grauitas: ne ad quędam minima roboranda Deus in testem adhibeatur. Secundum, veritas: ne aduocetur ad mendacium quasi testis, ipsamet veritas Deus.

Iurisiurandi conditiones quatuor.

Tertium, necessitas: quæ à malo est, cum aliter quod verum est, non suadetur facile. Quartum, religio: vt solus Deus glorificetur, per quem iuratur. Ipse enim creditur adfuturus, & testaturus comprobandæ veritati.

Deinde veni in partes Syriæ, &c. Cæsaream & Damascū. *Eram autem ignotus facie, &c.* Facilis est contextus. Ex hoc cap. ad summam accepimus, B. Paulum verum fuisse Apostolum, & de illis insignibus vnum quibus erat habēda fides: quoniam non ab hominibus, nec per homines erat creatus Apostolus, sed à Deo Patre & Christo, immediatè per ipsum. Hæc persuasio tribuebat authoritatem doctrinæ ad eorum salutem. Et hoc ipse intendebat, non suam propriam gloriam.

CAP. II.

DEINDE post annos quatuordecim iterum ascēdi Iesolymā cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem: & contuli cum illis Euangelium quod prædico in Gentibus. Seorsum autē iis qui videbantur aliquid esse: ne fortè in vanum currerem, aut cucurrissem. Sed neq; Titus qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circuncidi: sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerēt. Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euāgelij permaneat apud vos. Ab iis autem qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest: Deus enim personam hominis non accipit) Mihi enim qui videbātur esse aliquid, nihil contulerūt. Sed contrà, cùm vidissent quòd creditum est mihi Euangelium præputij, sicut & Petro Circūcisionis (qui enim operatus est Petro in Apostolatū Circuncisionis, operatus est & mihi inter Gentes) & cùm cognouissent gratiam quę data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabę societatis, vt nos in Gentes, ipsi autem in Circuncisionem. Tantùm vt pauperum memores essemus: quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere.

D*Einde post annos quatuordecim, &c.* Postquam superius se insinuauit B. Paulus, & per apostolicam gratiam ostendit se dignū fide, si cum Pseudoapostolis conferretur. Nunc incipit etiam per comparationem & contētionem cum veris se conferens Apostolis id commédare, quod ipse in hac re & quæstione potissimum semper mouit & tutatus est. Ait ergo:

Deinde post annos quatuordecim, &c. Ab eo scilicet tempore, quo veni in partes Syriæ, vt plures ex interpretibus volunt. Caietanus à tempore conuersionis computat. Eruditus iudicet quid aptius quadret. *Ascendi Ierosolimam*. Hoc item narratur à B. Luca in Act. cap. 15. Quamuis aliqui dicant non esse eandem historiam quæ hîc describitur, cum illa quæ in Act. quam multò antea contigisse aiunt. Sed minime verum esse arbitror, cum multa conueniant, & nihil conturbet: imo si illa fuit multò prior (vt volunt) iam quæstio de legalibus, quo ad Gentes, fuisset decisa: nec vnquam B. Petrus commisisset aduersus concilij manifesta decreta.

Cum Barnaba, assumpto & Tito. Duos istos non sine causa præcipuè commemorat, cum & alij fuissent comites, veluti testes omni exceptione maiores, quorum alter erat Iudæus, alter Gentilis: vt ostenderet conuenisse ambos in veritatem euangelij, & non sequutos carnem, aut carnis honorem. *Secundum reuelationem*, ne hæc facta crederentur humano spiritu.

Et contuli cum illis Euangelium, &c. Nota hæretice, contulisse B. Paulum euangelium cum Apostolis, & iis qui maiores videbantur: & seorsum cum iis qui videbantur esse aliquid, videlicet Petro, Iacobo, & Ioanne. Nam hi maxime erant inter alios cōspicui, tanquam columnæ ecclesiæ. Tu verò cum quo confers ô superbe? Quod ergo ait, *Qui videbantur esse aliquid*, Non quasi cum despectu dictum accipiendum est, vt verba ipsa Latina sonare videtur. Græcè tamen legitur, τοῖς δοκοῦσιν, vt probatos & in pretio esse intelligas, & deest, esse aliquid, licet mox addatur: atque tropo quodam dictio, *aliquid*, magnum quid sonet in sacris literis. Sic enim legimus de Mago, qui aiebat se esse aliquem, id est, magnum & insignem.

In hæreticos.

Act. 8.

Ne forte in vanum currerem, aut cucurrissem, &c. Caue putes à B. Paulo hoc dictum propter seipsum quasi vacillaret, aut quasi testari voluerit se euangelij sui accepisse testimonium ab hominibus, tanquam minus fidei Dei reuelationibus habuisset: sed id quod dicit, *Ne forte*, seu, ne quouis modo, *in vacuum currerem*, propter alios dixit, qui illum audiebant. Minore enim fide prædicationem illius suscepissent, si visus fuisset ab aliis discrepare, aut cum illis non conuenire, qui habebantur in tanta existimatione, vt primæ ecclesiæ colūnæ vocarentur, penes quos residebat authoritas probādi doctrinas. Quo in loco diligentius attende, bone lector; multa declarari atque probari ab ecclesia, nō ea ratione quasi nō sint his certa qui eiusmodi poscunt declarationem: sed vt fiant aliis certa ad ædificationem ipsorum.

Nota.

Porrò Lutherani & hæretici respondent. Certò scimus (aiunt) nos bene loqui, nec vllam nobis aliam putamus necessariam probationem. Sed quis (obsecro) probat hanc nobis certitudinem? Cum quibus ecclesiæ columnis suum euangelium contulerunt? Aut quo illud signo probarunt, nisi signo contumaciæ & rebellionis? Hoc sanè omni viro prudenti ac pio ad censendum satis esse poterat. Quis enim tam stupidus dari potest, qui nequeat tali excusationis lenocinio vti, & asseuerate se rectè ac verè loqui? Equidem non est magnopere mirandum, si tot inter hæreticos capita ex talibus nascantur principiis. O miseri. Et hi sunt qui ab exemplo Pauli suam causam audent defendere, hominum arrogantissimi atque infœlicissimi. Et nota Apostoli verbum, *currerem*, quod propriè his conuenit qui mittuntur, & legatione funguntur: vt intelligas eos expeditos & promptos ad iter conficiendum, eáque exequenda, quæ in mandatis acceperunt. Talem suum Mercurium Poetæ cum talaribus componunt. Vnde & B. Paulus alibi ait, Nihil horū timeo, dum modo consummem cursum meum, & ministerium verbi. Hinc & pedes pulchri dicuntur ad currendū hoc pacto, euangelizantium pacem, euangelizantium bona, Sic & dicitur de iis qui sibi legationē arrogant. Ego non mittebam eos, & ipsi currebant. Et nunc quot currunt, bone Deus, qui non solùm non mittūtur, sed etiam prohibentur? aut verius si mittantur ab ipso diabolo mittūtur? O scelerosos, ô inquinatissimos pedes in sempiternum ignem præcipitandos. Hactenus ergo B. Paulus probare voluit euangelium suum & commendare, vel ab hoc ipso quòd collatum est cum Apostolis & comprobatum, & præcipuè circa hanc partem, de qua suscepta erat disputatio: Nam ob hoc maxime contulit, vt colligitur in Act. 15. vbi apparet hanc quæstionem fuisse causam huiusmodi collationis.

Act. 20.

Ier. 13.

Sed neque Titus qui mecum erat. Vt probaret non solo verbo comprobatum esse suum circa hoc euangelium, verùm etiam facti obseruantia, & in iudicio contentioso, subdit: Neque Titum, cum esset Gentilis, compulsum esse circuncidi. Et ipsum quidem ita componitur argumentum. Si necessaria fuisset circuncisio homini Christiano, non esset vllus incircuncisus acceptus ab Apostolis vt Christianus: sed compulsus esset & ipse circuncidi. Hoc autem non est in Tito seruatum, sed ab Apostolis sic receptus est vt Christianus: imo (quod maius est) vt Episcopus, nam talis erat. Id etiam in contentione statutum est, cum aliter in contentioso iudicio fieri postularent Pseudoapostoli. Igitur non necessaria erat homini Christiano ad salutem prisca illa circuncisio.

Illud hîc est etiam atque etiam aduertendum, quod ait: *Non est compulsus circuncidi, cum esset Gentilis*, Ac si dixerit, secus esset si Iudæus fuisset. Sed quis tuebitur etiā Iudæum ad circuncisionē compellendum fuisse, cum circuncisionis obseruantia iam debuisset cessare, postquam venerat vera circuncisio non manu facta, quæ per illam manufactam significabatur, & adueniente veritate cessare debeat figura? Respondemus, propterea dixisse B. Paulum, *Cum esset Gentilis*, non vt Iudæus deberet compelli si nollet, sed tolerari potius si vellet. Gentilis verò nō solùm nullo modo compelli si nolit, sed nec prorsus tolerari si velit. Et tamen etiam Iudæus aliquis propter alios infirmos, ne scandalum aliquod paterentur, aliquo modo compelli potuisset ad eam inutilem obseruantiam, quæ solùm ad remouendum scādalum tunc fuisset vtilis: & ideo maiorum præcepto facienda in loco & tempore. Sic & Gentiles compulsi sunt decreto synodi abstinere à sanguine & suffocato ad tempus.

Ad intelligendam circuncisionis quæstionē.

Vide igitur miram Dei suauémque cum in Iudæis, tum in Gentibus prouidentiam. In Gentibus quidem, ne introducerentur alienæ & inutiles cæremoniæ, quibus nunquam alligati fuerant, ne rursum captaretur negotium eas recidendi. Quis enim velit quenquam vlli obseruantiæ assuescere, cui si esset assuetus, desuescere tamen oporteret? In Iudæis verò ad tempus obseruantias illas tolerabat Deus, licet iam mortuas: quia olim his assueti erant, nec tam facilè poterant qui ab eis, veluti à lacte pueri, pendebant, amoueri. Erant enim obseruantiæ illæ tunc non aliud quàm cadauer quoddam dum effertur ad sepulchrum, à quo non possunt diuelli qui carnem sapiunt infirmi quidam ac stolidi, quales erant illi Iudæi. Vnde & carni aliquid condonabatur: sed diutius ferendum

non fuit, vbi primùm incœpit fœtere cadauer. Sepulchro itaque cōcludi oportuit: quemadmodum & postea sensim tandem factum fuit.

Qua in parte impiam obserua & manifestè falsam Lutheri, & aliorum hæreticorum doctrinam. Ex hoc loco facit ille liberam circuncisionem, ita vt etiam in lege Christi teneat posse hominem circuncidi: quia dicit B. Paulus titum non fuisse compulsum, ac si id permiserit, modo non coactus id fecisset, nec posuisset in ea re fiduciam. O egregiū magistrum, & nouum legislatorem, qui illud permittit quod prohibet Moses ipse, videlicet, Arare cum boue & asino: & indui vestimento lana simul ac lino contexto. Hoc tamen in primis ipsimet vituperant, legem admisceri euāgelio. Quæro enim ab eis, cur permittant circūcisionem? Vtrum quia ex lege Moseos? Si istud: Legem ergo volunt posse seruari, quam tamen fatētur abolitam. Sin autem, quia ex Patribus est circuncisio: profecto non data fuit Gentibus, sed iis solùm qui ex semine Abrahæ, ad quod Gentes non pertinent. Quanquam quatenus ex Patribus venit ipsa carnalis circuncisio, abolita est per circuncisionem spiritualem. Falsum est igitur & horrendum penitus dogma, liberam facere circūcisionem, quæ mortua nedum est, verùm etiam mortifera. Nec in cultu diuino & cæremoniis admittendum est quicquam vanum & inutile, & quod non sit vel præceptum à Deo, vel probatum ab Ecclesia, quæ regitur Spiritu sancto. Sed hac de re dabitur iterum inferius disceptandi locus.

Contra hæreticos.

Deut. 22.

Nunc illud satis, Non propterea eam elici debere permissionem, quia excludatur compulsio. Alioqui ex eius sermone qui rectè & verè diceret: Non est compellendus quis ad negandum Christum, elici posset permissio negationis Christi: qđ est absurdissimum. Ex hac Lutheri doctrina descenderunt Eleuthero baptistæ, qui liberum fecere vnicuiq; baptismum aquæ. Nam eadem est causa circuncisionis, quæ & baptismi. Si licet homini circuncidi, licet etiam non baptizari: quoniā præter fidem nihil est homini necessariū ad salutem, ait Lutherus.

Sed propter subintroductos falsos fratres. Durus est hic (si quis alius in B. Paulo) locus, quantum ad literæ structuram spectat. Potest autem dupliciter cum superioribus copulari. Vno modo vt sit hic sensus. Titus non est compulsus circuncidi propter subintroductos falsos fratres, id est, non tantum valuerunt illi efficere, vt Titus circuncideretur. Vnde videtur abundare coniunctio illa, *sed*, vt ait B. Hieronymus.

Abūdare sensibus no tet faculta ti verborū.

Verùm alia datur, quæ mihi potius placet, expositio, vt quiddam subaudiatur. Quod iis frequenter accidit, qui sensu & sententiis copiosius quàm verbis abundant: tanquam si quis admiraretur cur hoc factum sit, vt talis quæstio incideret, videlicet de circuncidendo Tito. Nam cum dixerit non esse Titum compulsum circuncidi, manifestè arguit aliquos fuisse, qui eum ad circuncisionem cogere vellent, vtpote sustinentes ad literam per omnia seruandam Moseos legem. Nunc Apostolus ait, *Sed propter subintroductos, &c.* ac si dixerit. Noli mirari hoc venisse in quæstionem. Id enim non fuit ob causam vllam iustam, qua postulante res deberet in istud adduci discrimen: sed sic euenit ob subintroductos falsos fratres, id est, propter Iudæos illos qui Christianitatem simulabant. Nam hi subintroierant, vt subdolè explorarent libertatē Christianam, quæ erat expedita ab illius legis oneribus & cæremoniis. *Quam habemus* (inquit) *in Christo Iesu.* Quia Christus liberauit Iudæos à iugo legis, quod erat certè in cæremoniarū innumerabilium obligatione. Illorum autem finis erat, vt redigerēt Galatas in seruitutem pristinam, sub qua erat populus ille, tanquam sub pedagogo existens: quia puer erat, & fermè nihil distabat à seruo, cum esset sub tutoribus & actoribus, vt inferius ipsemet Apostolus declarabit.

Attende & tu hoc in loco lector, qui fortè quæstiones quæ ab hæreticis motæ sunt, habere dubitationem putas: quia vides in eorum gratiam conuocatam synodum ad decidendum. Nam propter infirmos id actum est, & propter subintroductos falsos fratres, qui conturbarunt omnia: atque adeò nunc ita conturbant, vt & quæ clara sunt, obscurentur: propterea maiores ipsi meritas pœnas dabunt. Hoc dictum in falsos religiosos & mendicantes, quos tædet pigétque sanctæ conuersationis. Respexerunt enim retrò, & suam turpitudinem eo pacto tegere arbitrantur, dum non seipsos, sed vitæ genus à sanctis tamen patribus institutum, & ex euangelica doctrina desumptum vituperant & damnant infœlices apostatæ, ad multò maiorem in semetipsos damnationem. *Quibus neque ad horam cessimus subiectioni*. (Missam hîc faciens falsam lectionem, qua legerunt quidam affirmatiuè, Quibus ad horā cessimus) Sensus est Non erant iam in tam grauibus & noxiis consideranda scandala infirmiorū, vt propterea illis cederemus. Quòd enim Iudæi adhuc seruarent in recenti synagogæ casu & cadauere cæremonias suas, ferri poterat quousque fœterent grauius, & suo putore excluderentur. At Gentiles ipsos ad hoc adducere, intolerabile erat, nec vllo pacto ferendum, quantumuis scandalum quodlibet deuitaretur: quia per hoc obscurabatur veritas euangelij, quæ pura illis à principio tradenda erat. Ideo ait, Nec ad horam cessimus, videlicet sicut pro Iudæis concessimus (ad tempus tamen) & hoc vt veritas euangelij remaneat, scilicet pura & illibata apud vos, nimirū Gentiles. Sequitur:

Contra falsos religiosos.

Ab iis autem qui videbantur esse aliquid. Manifestè hic locus interruptum habet sermonem, & quippiam subaudiri oportet: fortè hoc, Ab iis autē qui videbantur esse aliquid (supple tu) nihil mihi collatum est, id est, nihil ab iis didici. Quod inferius exprimitur. Aut hoc potius: Ab iis autem qui videbantur aliquid (supple tu) occasionem acceperunt & fomitem hæ controuersiæ: quoniam nimis indulgenter se gerebant cum Iudæis, vt sic daretur locus falsis fratribus. Videtur autem tacitè subnotare B. Petrum & Iacobum, quorum peculiaris cura erat in circuncisione. & circa hoc velabant pro Iudæis, vt hîc patet, & in Act. cap. 21. Noluit autem fortè hoc exprimere: quia nimis propter autoritatem illorum tantorum Apostolorum inuidiosum videbatur.

Quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Potest hoc & in bonam & in malam partē capi, vt dicat

nihil ad se pertinere quales aliquando fuerint, id est, quàm magni fuerint Apostoli, & Domino cõiuncti, vt erat B. Iacobus. Aut quales fuerint aliquando, id est, aliquo tempore, dum scãdalum propter Iudæos præbebant Gentibus. Et quod ait: *Nihil mea interest:* significat hoc ad se non pertinuisse, quasi ipse in eodem errore fuerit, aut illis consenserit. Vel, *nihil mea interest*, hoc est, non ad me pertinet iudicare: quia iudicium Dei est. *Deus enim personam hominis non accipit*. Hoc dicit vel propter B. Petrum, qui erat super omnes: Vel propter B. Iacobum qui erat frater Domini: ac si dixerit. Non oportet arguere ab horum celsitudine contra veritatem: quia Deus personam nõ accipit, vt propter personam, quæ probanda non sunt, probet. Sic enim tanquã non accipiens hominis personam, dixit illis duobus. Sedere ad dexteram, aut ad sinistram non est meum dare vobis: quia carnaliter vt fratres Domini secundum carnem petebant. Deus autem non accipit personam, id est, in gratiam personæ non mouetur in iudicio, sed pro veritate pronunciat. Nec in donis distribuẽdis cogitur, sed cui vult sponte largitur.

Matt. 20.

Mihi enim qui videbantur esse aliquid, &c. Potest in eum sensum intelligi, vt nihil ab eis didicerit circa euangelij doctrinam. Et quod ait, *nihil contulerunt*, idem sit ac si dixerit: nihil addiderunt. Sed Græcus sermo potius hunc subministrat sensum, *nihil contulerunt*, id est, nihil cõmunicauerunt. Et ob eam gratiã nihil mea interest, seu nihil ad me pertinet quid ipsi egerint, rectene an secus: siquidem nihil mihi de suo euangelio communicauerũt, sicut ego illis de meo communicaui. *Sed contrà, cum vidissent gratiam quæ data est mihi, &c.* Quid est quod ait, *contrà*, nisi quòd nõ ipse illis assensus est qui nihil sibi cõtulerunt, sed contrà, illi sibi assenserunt cõferenti. Vnde ait, *cum vidissent*, scilicet ex collatione mea cum illis, *mihi creditum esse Euangelium præputij*, id est munus ad euangelizandũ Gentibus, *Iacobus*, frater Domini, *& Cephas*, id est, Petrus, *& Ioannes, qui videbantur*, id est, apparebant (sicut & reuera erant) columnæ ecclesiæ, *dederũt mihi dexteras societatis*, id est declarauerunt confirmantes Dei factum, vt ex æquo cum illis apostolico fungerer munere, agnoscentes hanc autoritatem esse mihi, sicut & illis, immediatè à Deo traditam: non autem ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum.

Quo in loco illud considera, maximè Paulo fuisse proprium, vt esset Apostolus Gentium: ne miremur si pro illis officium suum solicitus obibat, & honorificabat, sicut alias dixit. Neque mirum si abundantius ab ipso Deo in salutem ipsarum Gentium subministrata sit illi notitia euangelicæ puritatis. Nam alij potius Apostolatum suum exercebant in circuncisione. Quare & hoc habet parenthesis illa (*Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter Gentes*) Multa Deus operatus est B. Petro inter Iudęos, qui prima & secunda prædicatione conuertit ad Christum quinque millia hominum: & multa millia post adiecta sunt, vt habetur in Act. Apostolorum. Quomodo autem operatus sit Deus in Apostolatu Pauli inter Gẽtes, etiam hoc fusius commemoratur in Act. *Cum ergo* (inquit) *vidissent Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur* (vt certè erant) *columnæ esse*, nimirum ecclesiæ, *dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis*. Fuit autem societatis initum eiusmodi inter illos pactum, quo munus Apostolicum ita diuideretur, vt B. Paulus & Barnabas inter Gentes præcipuè laborarẽt: illi autem inter Iudæos. Ea tamen conditione addita, vt adiuuare teneretur B. Paulus pauperes fratres, qui erant Ierosolymis Deo seruientes Christiani, qui ob Gentis malitiam & irreligionem non poterant de victu sibi prospicere. Quod & lubens fecit B. Paulus & diligentissimè, vt apparet ad Cor. ad Thessal. & alibi in Act. Fuerunt olim qui dubitarent, num qui hîc à B. Paulo dictus est Cephas, esset reuera B. Petrus Apostolus. Quidam enim negarunt, & finxerunt alium quendam Cepham: quod nulla fidelis probat historia, nec vllo pacto verti debet in dubium, vel hac sola ratione, cum iste Cephas tam honorificè nominetur cum aliis ecclesię columnis. Nam quis alter Cephas cum illis pari societate valuisset coniungi? Quin Apostolus tollit omnem prorsus dubitandi occasionem, qui paulò superius asserit se Ierosolimam ob eam causam profectum, vt Petrum, quem nunc Cepham nominat, videret. Nec ob reprehensionem subsequentem metuendum est, ne quid propterea autoritati primariæ depereat, sicut declarabitur.

Cephas & Petrus idẽ.

Cùm venisset autem Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti: quia reprehensibilis erat. Prius enim quàm venirẽt quidam à Iacobo, cũ Gẽtibus edebat. Cùm autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex Circũcisione erant. Et simulationi eius cõsenserunt omnes Iudæi, ita vt Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cùm vidissem quòd non rectè ambularẽt ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus. Si tu cũ Iudęus sis, gentiliter viuis, & non iudaicè, quomodo Gentes cogis Iudaizare?

Cùm autem venisset, &c. Hîc latius ostendit quam frustra niterentur aduersarij autoritate maiorum, videlicet B. Petri & Iacobi, qui propter Iudęorum scandalum plus nimio fauebant illis cæremoniis. Ait ergo quòd in faciem ei restitit, Cephę scilicet, ob istam causam, quia reprehensibilis erat. Græcè melius, quia reprehensus erat, vt sit sensus: Meruit vt in faciẽ ei resisteretur, quia iam erat reprehẽsus. Verisimile est enim ꝙ nonnulli ex Gentibus quererentur, cur ita ageret fauens cæremoniis: cum certò sciret, & sic diceret coram Gentibus, eas non prodesse vlterius. Caietanus reprehẽsum à Iudæis intelligit. Sed quæ consequentia vt ideo illi fuerit resistendum in facie: quia illum reprehẽderant Iudæi iniuria? Cui placet capiat, nihil obsto.

Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo cum Gentibus edebat, &c. Demonstrat in quo reprehẽsibilis erat B. Petrus, qui falsis illis fratribus à Iacobo missis, propter bonũ pacis cesserit. Sed non erat attendenda, pax quæ contra euangelij veritatem pugnabat, & pax quę mox maiorẽ paritura erat dissensionem. Digno vocabulo ait, *Quidam*, quasi nõ digni

In quo erat reprehẽsibilis Petrus.

nomine. Erāt enim falsi fratres: & fortè ea de causa missi fuerant à B. Iacobo, vt Iudæorum vitaretur scandalum inde acceptum, quòd Gentes quæ veniebant ad fidem, non erudiebantur de lege: imo rumor sparsus erat, discessionem à Mose ab Apostolis doceri, & ita erudiri ipsos Iudæos, qui Gentibus permixti erant, vt in Act. Apostolorum patet, cap. 21. Quare B. Petrus nimis ab eis metuēs, cum prius cum Gentibus gentili more conuersatetur comedens omnia, & non discernēs iuxta legis decreta, illis aduētantibus cœpit se subtrahere à Gentibus, & ad morem iudaicū reuerti. Vnde scandalum, & maius quidem eo facto scandalum (quod maxime animaduertendum erat) oriebatur: quia Gentes propter B. Petri exemplum adducebantur ad illas obseruantias. Sic enim se ab illis subducēs (licet hoc faceret non ex animo tanquam probās Iudaica) cogebat illas iudaizare, non qui eis verbo præciperet, sed illo facto & exemplo, cum talis esset, ad quem quasi ad viuam legem, & rectè viuendi normam omnes aspicerent. Dicit & illi simulationi consensisse cæteros Iudæos, qui scilicet sciebant rei veritatē: & (quod eum vehementius permouit) etiam Barnabam: de quo minime hoc erat putandū, cum satis instructus esset ab ipso B. Paulo comite suo. Hîc vide, quas in vtranque partem vires habeat Principis autoritas, vt non solùm vitia in se aut virtutes concipiant, sed & in ciuitates quoq; & subiectos populos infundat. Quia enim B. Petrus primus erat & pastor omnium, meritò in illum cunctorum oculi coniiciebātur. Sed quid B. Paulus noster? Audi illum.

Quales principes, tales & subditi.

Sed cum vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus. Quid est quod ait, *non ambularent ad veritatem Euangelij*. Certè non existimandum est idem esse, quod nescire veritatem illam, aut errare circa illam mente & intellectu: sed potius non tendere opere ad illam. Hoc est enim ambulare, facto ipso & opere proueni. Potest autem esse, imo euenit sæpissimè, qui intelligunt veritatem in vniuersali, eos non ambulare secūdum illam in particulari, quam ipsi facto non applicant. Et illud animaduerte quomodo illi dixerit coram omnibus: quia peccatum publicū manifestè & palam arguēdum est, vt præcipit scriptura, & ipse B. Paulus: & hoc, vt amoueatur scandalum. Peccantes (inquit) coram omnibus argue. Et audi quid dixit:

De correctione publica.

Si tu cum Iudæus sis, gentiliter viuis, & non iudaicè: quomodo cogis Gentes iudaizare? Hîc primùm nota, Gētiliter viuere (vt hoc in loco propter subiectam materiam accipitur) significat liberè, & sine vlla legis alligatione ad cæremonias. Vnde ait, *Et non iudaicè*, vt pro eodem habeat, *gentiliter*, &, *non iudaicè*: similiter intelligendo, *iudaicè*, pro superstitiosè viuere, & non secundum legis obligationē. Alioqui, Gētiliter viuere, in malam partem sumitur passim in scripturis. Apostolus enim alibi ait: Sicut Gētes quæ ignorant Deum. Et perpende argumentum Apostoli contra B. Petrum, vt ostendat illum non ambulasse ad veritatem euāgelij. Si tu, inquit, non seruas legis cæremonias, quas certò scis secundum euangelium esse antiquatas: & hoc agis existēs Iudæus, quod longè est fortius, cum lex data sit Iudæis non Gentibus: neque potes id iure facere, nisi scires legem esse solutam, & in Christo Iesu non esse vlterius Iudæum, aut Græcum, sed nouā creaturam. Quomodo inquam tu qui hæc omnia nosti, cogis nunc ad Iudaismū Gentes, quibus nihil prorsus erat commune cum Mose, nec vnquam fuit? Hic est huius loci verissimus sensus.

1. Thess. 4.

Sed multa cum propter hæreticos, vt eorum vitētur errores, tum ipsius veritatis gratia, hoc in loco diligenter (presiore tamen sermone) tractanda sunt, quò ipsa euangelij pura veritas pateat. Primùm ergo statuēdum est, legem Moseos antiquatam fuisse per mortem ac resurrectionem Christi. Nūquid autem hoc omnino, vt etiam quæ ad moralia pertinebant, euacuata sint, & non solum cæremoniæ & iudicia? Respondeo: Si lex ipsa consideretur tanquam Moseos, quasi Moses ipsius sit promulgator & autor, omnino cessauit lex, & per omnia: quia nihil illius legis faciendum est nunc, quatenus Moses eam tradiderit, cum ipsemet Moses aduenienti Domino nostro & suo vero legislatori (qui est Christus legifer noster) cesserit. Qua in re primum ab hæreticis maximè distamus; qui impiè ac proteruè negant adesse nobis Christum legislatorem, contra manifesta scripturarum testimonia Isaiæ, & Fratris Domini, & alia plura, quemadmodum alibi diximus. Si autem de nudis præceptis legis per se fuerit consideratio, dicimus: Quæcunque moralia fuerunt à Mose præcepta, quæ includuntur in duobus illis præceptis charitatis, non cessasse, nec euacuata esse per mortem & resurrectionem Christi. In nouo enim statu positi maximè tenemur diligere Deum, & proximū nostrum: & cuncta item agere, quæ pertinent ad horum implementum præceptorum, quæ decalogo continentur. Quod dum hæretici pessimi ac perniciosissimi inficiantur, nonne contra vniuersam scripturam dogmatizant? Qui non diligit (ait Dilectus) manet in morte. Et quicunque non obedit præcepto charitatis, non possidebit regnum Dei. De cæremoniis autem & iudiciis, & nominatim de circuncisione, dicimus hæc omnino & per omnia euacuata: nec tenetur illis vinculis quisquam, nisi qui vult sponte astringi, ad propriam tamen damnationem. Illæ nanque cæremoniæ iam euaserunt mortiferæ: nec vllo pacto sunt cum puritate euangelij admiscendæ. Et quamuis ad tempus sint in Iudæis toleratæ propter infirmitatem eorum fidei, & lōgam assuetudinem: in Gentibus tamen nec ad horam. Tantummodo propter conuictum prohibitus est eis esus sanguinis & suffocati. Et in hoc etiam impingunt perniciosè hæretici, qui nunc liberas faciunt omnes cæremonias. Ideo aduertendum est magnopere, ne quis eorū dolis se decipi patiatur.

Quomodo lex dicatur cessasse.

Adhæc: Quoniam in causis iustificationis, imo & in ipsa ratione iustificationis plurimum atq; pestilenter aberrant: Iccircò & hîc breuiter admonendus est lector, primùm ab illis rationem vocis huius peruerti cum dicant, Iustificari non esse iustum fieri, sed pro iusto reputari, idque per iustitiā Christi. Itaq; volunt eos qui iustificātur, iustos esse (vt ita dicamus) imputatiuè tātum: quoniā fide apprehēdunt Christi iustitiam, qua fuit ille iustus, vt imputetur eis & per illam satisfaciant Deo pro omnibus peccatis quocūque tempore & statu ab

homine perpetratis. At catholica fides multò aliter hac in parte docet. Ait enim hominem infidelem & iniustum, qui nũquam fuit in Christo, per fidem gratis, non per opera legis quæcunque iustificari verè, non per imputationem: idque formaliter per donum iustitiæ quod infundit Deus, vt sit nobis inhęrens, & per illud verè simus & dicamur iusti, & nõ solùm reputemur. Et insuper possimus per illud donum iustitiæ amplius iustificari ad effectum salutis. Quoniam & iustificari dicitur iustus, quùm per opera bona maius iustitiæ põdus acquirit, vt dignus habeatur corona iustitiæ, sicut mandauit Dominus dicens: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Et dilectus dixit: Qui iustus est, iustificetur adhuc.

Matt. 5.

Apoc. 12.

Fatemur tamen hoc iustitiæ donum, quo verè iusti efficimur & grati Deo, obuenire nobis propter iustitiam & merita Christi, quæ nobis meruerunt hoc donum. Animaduertat igitur prudens lector & acutus, quantum attinet ad eam quæstionem, Vtrum ex sola fide, an ex operibus legis fiat iustificatio. Et primùm constituat hominem ex iniusto fieri iustum à Deo tantum, secundum causam effectricem. Quia ipse solus potest facere mundum de immundo cõceptum semine. Deinde consideret, dum hãc iustificationem Deus in nobis operatur, aliquid à nobis ab illo requiri. Et multum interest si quis ita quæstionẽ proponat. Quid requirat ab homine iniusto Deus, vt illum iustificet? An verò sic. Quid est illud quod in nobis operatur Deus, quo iusti sumus? Si quis enim ad primam quæstionem respondeat. Deus requirit ab homine iniusto (vt illum iustificet) fidem formatam, id est, fidem cum charitate: ineptè & falsò responderit. Qui enim charitatẽ habet, iam iustus est. Similiter si respõderit: Requirit opera legis vt iustificet, peruersè responderit. Ab iniusto quomodo opera legis bona fieri possunt? Rectè ergo respõderit, si dicat: Requirit Deus fidem synceram absque dolo, quæ continet ante actæ vitæ pœnitentiam, & votum sacramenti suscipiendi, & pactum Dei. Si enim sic dispositus homo fuerit, tũc à Deo iustificatur per infusionem iustitiæ.

Attende lector, quia in hoc consistit plurium fallacia.

Et tum succedit ista alia quæstio. Quidnam agit Deus in nobis? Et quid est illud quo formaliter iusti simus? Respondetur: Infundit Deus donũ illud charitatis & iustitiæ in corda nostra. Vnum est enim donum, & illud est quo propriè ac formaliter iusti sumus. Est autem qualitas cœlitus veniens informans animam, per quam tales efficimur, & nominamur. Et illa est per quã habiles reddimur ad faciendũ opera legis perfectæ. Dico legis charitatis, per quæ iustificati etiam amplius iustificamur. Prima namq; iustificatio est ad cursum & agonẽ: secunda ad brauium & coronam. Hæc est vera & catholica doctrina, quæ hæc signa gerit: Conciliat scripturas: conuenit cum sensu ecclesiæ: in prõptu habet vt resoluat omnes hæreticorum argutias: & fideliter suscepta facit animum quiescere.

Signa doctrinæ catholicæ de iustificatione.

Nunc redeamus ad propria loci huius. Difficultas in litera ea nascitur: quoniam Apostolus videtur iniquè B. Petrum reprehendisse de illo errore, de quo ipsemet poterat coargui, ac eò seuerius increpari, quãtò alios ipse tanta frõte, & ipsum principem Apostolorũ de eodem facto reprehẽdebat. Ecce enim in primis, Timothęum filiũ patris Gentilis, cùm primùm illum secum assumpsit, propter Iudęos circuncidit qui illis in locis reperiebantur. Et de ipsomet B. Paulo legitur, quomodo rasit sibi caput in Cenchreis: quia votum habuerat. Adhæc suasu B. Iacobi, cũ postmodo venisset Ierosolimã, purificauit se more Iudæorum cum his qui votum habebant super se: & cætera cum illis visus est confirmare, quæ lex de Nazaræis præceperat.

Huius igitur argumenti efficacia motus B. Hieronymus, atque ex veterum sententia scribens, negat veram fuisse & seriam Apostoli Pauli in B. Petrum reprehensionem, sed fictam atq; simulatam, & in speciem propter Gentes: vt hypocrisis illa B. Petri, quæ valebat ad retinẽdum Iudæos, cum non parum obesset Gentibus, moderaretur hypocrisi Pauli, quæ pro Gentibus faciebat, in & Iudæorum præiudicium instruebatur, vt sic amborum simul collecta simulatio retineret tã Iudæos quàm Gentes in Christo. Quòd enim liceat interdũ officiose simulare, sacræ literæ multis in locis permittere videntur.

Contra hæc B. Augustinus aliquot argumentis, & iis quidem validis insurgit. Primò: Quia si hoc admittamus, B. Paulum animo ficto & simulato in ea reprehensione vsum fuisse, duo sequuntur absurda. Alterum peccauisse illũ ita simulando: quoniam simulatio ista non poterat fieri sine culpa, cũ sub mendacio contineretur. Omne autem mendacium malũ est. Nec sunt facienda mala vt eueniãt bona, Apostolo ipso teste & iudice. Quomodo igitur tantus Apostolus fecisset contra doctrinam propriam? Alterum absurdũ istud est. Non solùm ipse B. Paulus illud agens cõuinceretur de mendacio, verùm etiã (quod est nephãdissimum asserere) scriptura ipsa similiter mendacij nomine argueretur. Ait enim quòd Petro restitit in faciẽ. Si autem non verè restitit illi, sed simulatè: falsa inuenitur scriptura quæ ait, quòd restitit illi. Resistere nanq; simulatè, non est resistere. Bis igitur mendax inueniretur B. Paulus, qui tamen superius protestatus erat: Ecce (ait) coram Deo quòd non mentior.

Adhæc, ipsa quæ subduntur verba: *Quia reprehensibilis erat*, si sic habet litera, faciunt contra illud quod asseritur, simulatè reprehensum esse. Si enim erat reprehensibilis, cur simulatè reprehenditur ac non verè? Alioqui reprehẽsibilis iudicabitur, qui reprehẽdendi onus suscipiens, non tamen seriò reprehendat verè reprehensibilem. Adhæc, & ibi subdit se vidisse quomodo non rectè illi ambularent ad veritatem euangelij. Hoc autem verúmne est, an falsum? Si falsum: mẽtitur (quod vel pronunciare horreo) scriptura: & ipse tantus Apostolus iterum periurus inuenitur, qui dato iureiurando contestatus est se non mentiri. Si autem verum, non ambulasse eos ad euãgelij veritatem: An (quæso) tali in errore versabantur qui deberent simulatoriè reprehendi? Hoc si dicitur, nec verè nec rectè dicitur.

Neque verò sum nescius ad id quod legitur, In faciem restiti, quid responderi potest, quemadmodum B. Hieronymus secundum veteres exponit, vt sit idem dicere, in faciem, quod in publico, siue in specie, id est, non verè, sed apparẽter. Quam

responsionem (ni fallor) B. Augustinus non percepit. Sed hæc interpretatio minimè recipienda est, quæ reuera militat contra totum B. Pauli conatū, qui maximè erat apud Gentes, vt persuaderet inutilitatem circuncisionis, & cæremoniarum legis. Qui si de ea re B. Petrum simulatè reprehendisset, nedum ea debere tolli, sed potius suo exemplo persuasisset seruari. Quamobrem (vt paucis concludam) hic intellectus omnē totius epistolę neruum infringit, si quis diligenter & rectè perpendat. Quænam præsentis (rogo) epistolę esset & tanti viri grauitas, in quo loquebatur Christus, & ipse coram Deo se loqui tam sæpe testatur, si confessus esset simulationibus esse fundata ac firmata? Præterea, Reliqua omnia quæ in epistola subduntur, huic interpretationi minimè quadrant. Denique res ipsa & ratio satis demonstrat, in B. Petro maiorem ac prudentiorem aliquanto circunspectionē desideratam, dum suo facto atque exemplo cogeret Gentes iudaizare, cum id esset admodum periculosum, neque vllo pacto ferendum.

Quamobrem respondendum est iam argumentis. Et primùm quidem, quantum ad illud votum attinet, quo obstrictus dicitur totondisse sibi in Cenchreis caput, male opinor ad B. Paulum referri posse. Longè melius etiam secundum literam applicatur ad Aquilam, si rectè animaduertas. Nec tam facilè persuadebor B. Paulum habuisse huiusmodi votum. Illud verò quod purificauit se B. Iacobi hortatione, cum quibusdam Iudæis, ad nullū pertinet scandalum Gentiū. Propter Iudæos enim fecit citra vllam Gentium offensionem: quin verius illud probatum est, quod ipse de se prędicauit. Omnibus omnia factus sum vt omnes lucrifacerem: his qui sub lege erant, quasi sub lege essem, non ignarus propter infirmos sic ad tempus gratū fuisse Domino.

Maioris est momenti argumentum de Timotheo, qui erat ex patre Gentili. Nam par videtur & eadem ratio, quæ erat in Tito, qui cum esset Gentilis, non debuit circuncidi. Verùm non ab re scriptum est, matrem ei fuisse hebræam. Quia enim religionis fauore proles religiosum sequitur parentem, vt rectè colligitur ex cap. 7. ad Corinthios, vbi siue vir siue mulier sit infidelis, sanctificare dicitur per fidelem, vt filij non dicantur immundi. Item quia tunc nondum erat reprobata synagoga, sed in Moyse sola reputabatur, & in Christo etiam tunc Gentilitatem præcedebat: ideo computatus est Timotheus, & habitus inter Iudæos. Vnde & ab infantia (vt de illo ipse B. Paulus testatur) erat instructus in lege & sacris literis: quem B. Paulus fuisse Gentilem nusquam docuit, sed tātum de patre hoc dixit. Titus verò qui merè Gentilis erat vtroque parente Gentili, ideo non compulsus est circuncidi. Quod vigilanter hoc in loco B. Paulus commemorans commonefacere nos voluit, non solùm dicens illum circuncidi non compulsum verùm etiam rationem adiiciens: Cum esset Gentilis: ac si dixerit manifestè. Si fuisset Hebræus, fuisset vtique circuncisus propter infirmos, vt cū honore ad tumulum deferretur synagoga. Et hoc satis quod ad literam pertinet.

Contra primatum circa literā ab hæreticis. Irruunt autem portæ inferi aduersus Petrū multis modis circa literam ex hoc huius epistolæ loco. Et quidam B. Petrum non habuisse primatum inter Apostolos nonnullis argumentis suadere nituntur. Nam, cum B. Paulus memoret columnas ecclesiæ, primò Iacobum, deinde Petrū nominat: quod non fecisset, si Petrus princeps Apostolorum fuisset. Et nunc haberetur pro re vehementer absurda, si quis Carnalis ante Papam nominaretur. Secundò patere aiunt, non fuisse B. Petrū vniuersalem Episcopum: quia illi credita fuit cura in circuncisionem, & Paulo in Gentes. Tertiò quia reprehenditur ab ipso B. Paulo. Non est autem minoris maiorem reprehendere, præsertim Papam.

Adhæc probare nituntur quidam nequiores ex hoc loco, B. Petrum errasse in fide, vt concludant multò magis & Papam errare in fide posse (contra quam tamen conclusionem asseritur vniuersaliter à Catholicis, & recta doctrina) & hinc volūt sequi, Concilium esse supra Papam. Vnde & adiiciunt primum Apostolorum & seniorum Concilium, vbi Iacobus confirmat sentētiam Petri: imò ipse dicit se iudicare. Et ipsa pronunciatio fit nomine totius Concilij, & non B. Petri solùm.

Pro cuius rei intellectu, vt ordine respōdeamus ad obiecta. Primùm si iccirco arguunt, B. Petrum nō habere primatum, quia illi antefertur Iacobus in litera, dum res exponitur: etiam dicerent Christum non fuisse primum respectu B. Pauli & Apollo: quia similiter postponitur, cū (vt vidimus) narratur quosdam dixisse: Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephas, ego Christi. Et quodā in loco beatissima Virgo post Apostolos memoratur. Sed dicet quis aduersum nos parum pius ac religiosus, qualis Erasmus, & Lutherus: Si hoc inualidum est argumentum, cur vos hoc vno maximè vtimini, quo statuatis primatum eius? Nam quia in cathalogo primus ponitur Petrus, illi ideo primatum asseritis. Sed ostendunt qui ita dicunt, se non percepisse vim argumēti. Non enim doctores nostri ob eam tantùm causam arguunt fuisse primum B. Petrum, quia primò enumeratur: sed quia cū primo loco enumeratus esset, & positus primus, etiā primus vocatur. Nō ex hoc quòd positus est primus sed ex hoc quòd iam positus primus, etiam hoc nomine nuncupatur & honoratur. Dicit enim Euangelista: Primus Simon Petrus, ex quo eius primatum non ab re colligimus. Aliud est enim primò poni in narratione: Aliud eundem etiam asseri primum in dignitate & iurisditione.

1. Cor. 1.

Act. 1.

Matth. 10.

Cur Petro præpositus Iacobus. Quòd si quis etiam quęrat. Quare hîc Petro pręponitur Iacobus in narratione, nec est ei seruata sua dignitas? Respondeo. Non est præpositus Iacobus Petro, sed Cephæ, id est, homini illi, non vt erat Petrus & Papa, sed adhuc vt Apostolus circū cisionis: quoniam Iacobus erat episcopus Ierosolymitanus, & in hoc maior Petro, non considerato primatu illius. Consideret lector & probet si placet. Non enim puto B. Paulum hoc in loco nomen sine causa mutasse, vt modo Gentiliter Petrū, modo syriacè Cepham nuncupauerit. Quod & dedit occasionem errori: quoniam inde putauerunt quidam (vt dixi) hunc fuisse alium quendam Cepham, non Petrum Apostolum: qui sic euadebant vt à blasphemiis potius, quàm ab argumentis Porphyrij sese vindicarent, B. Paulo arrogantiam obiectantis, qui ausus esset arguere superiorem. Sed

nihil necesse erat ad id comenti confugere, quod ex nullo scripturæ loco fulciri potest. Dicendum potius est, Nihil mirum si à principio in fauorem Iudæorum nondum reprobatorum, & nec dum statuta B. Petri cathedra firma, Iacobus eorum episcopus hac prærogatiua donatus est. Nam & ob istam causam non sine Dei nutu (vt existimo) Iacobi epistola inter septem canonicas primum sibi locum vendicauit. Vnde meritò B. Hieronymus (vt in epistola ad Rom. attigimus) in quosdam succensuit, qui inuertentes ordinem ab ecclesia antiquitus præstitutum, epistolas B. Petri præposuerunt epistolæ B. Iacobi, propter præexcellentiam Petri: non considerantes mysterium. Decebat enim prius doceri Iudęos ab episcopo suo: quoniam ipsi priores esse debebant in donis. B. verò Paulus doctor Gentium postposuit illos Gentibus, vt agnosceremus & hac in parte mysterium ab ipsomet explicatum, post intratam Gentium plenitudinem, tunc omni Israeli salutem quoque adfuturam.

Cur B. Iacobi epistola prima inter canonicas.

Ad secundum rectè dicimus, minime se cum B. Petro comparare B. Paulum in autoritate & iurisditione: sed tantum in Apostolatus officio, & prædicationis cura, per Dei prouidentiam illis ita diuisa, vt B. Paulus inter Gentes magna operaretur: Petrus verò inter Iudæos. Neque enim fieri poterat vt B. Petrus per se prædicaret vbique. Vnde necessarium fuit vt curam Apostolatus partirentur. Nec per eiusmodi distributionem, autoritatē primariam & iurisdictionem à se auocauit. Reprehendit ergo Paulus Cepham, non Petrum, id est, illum vt peculiariter Apostolum Iudęorum nimis pro Iudæis zelantem: non autem vt Papā & omnibus superiorem, & curam omnium sibi creditarū ouium administrantem.

Ad tertium, Nihil prohibet minorem autoritate interdum superare maiorem, sapientia & prudentia. Et hac circunspectione dari multi doctores & aduocati possunt, scientia superiores multis iudicibus & iuri dicundo præfectis, nec tamē priores illis potestate ac iurisditione. Sic ergo reprehendit Apostolus B. Petrum, non tanquam antecelleret scientia, sed vt circunspectior, & ad scientiæ legitimum vsum rectius ambulans. Quod si arguatur (vt Porphyrius perfidus arguere non est veritus) de arrogantia Apostolus Paulus, cum eius non videantur esse partes, qui minoris sit autoritatis, maiorem reprehendere, præsertim tanta asperitate, & cum resistentia illa in faciem. Respondetur. Imò verò & potest, & debet fieri: verumtamē à persona idonea, cum res in perspicuum fidei prę iudicium vergit. Eo nanque tempore & casu omnes reddimur pares.

Ob istam causam vult Deus summo Pontifici ad esse assistentes, & à consiliis graues scientia, omnique virtutum genere præditos viros (quos Cardinales vocamus) vt & eorum vtatur consilio si opus sit, & scientia, & admonitionibus: & dum res grauioris præiudicij occurrerit, etiam durius obsistant, eique in faciem zelo Spiritus accensi, si opus fuerit resistant. Nam Deus in egregium posteris exemplum permisit, vt id in tam magnis Apostolis accideret. Et Paulus quidem exemplum præberet zeli & fiduciæ, etiam ad corrigendum superiorem. Petrus verò humilitatis & resipiscentiæ ad recipiendum ab inferioribus factam correctionem, & ad mutandam sententiam.

De officio Cardinalium.

Quòd si quis obiiciat, Non omnes Pontifices sunt Petrus, qui mansuetè audiant bona consilia, quùm volunt carni complacere & sanguini. Illud cogitare debet, nulli ab officio suo esse licitum de sistere, propterea quòd alius non impleat suū. Videāt ergo ne illud, Væ, multos maneat quod Isaias aiebat. Væ mihi quia tacui. Quæ nō rarò excusatio est declinās in peccata. Multa enim à Pontificibus facta nouimus indigniora, quibus si ij qui vidētur columnæ esse, apertas suas sententias, & nasciturū inde scandalum opposuissent & erroris grauitatē, non lugeret pusillorum scandala pia mater ecclesia. Sed ferè omnia præpostero ordine conuersa sunt. Paucissimi sunt qui audeant: Plures qui veritatem Dei in iniustitia detinent: Assentatorum nō est numerus. Sed portabunt iudicium, quicunque sint illi.

Hoc vero in loco illud insuper notādum est, & ex ipsius Porphyrij annotatione corrigendum, notum fuisse, & sine vlla controuersia receptum, B. Petrum fuisse Principem Apostolorū. Hoc enim sumit in argumento suo Porphyrius tanquā principium & dignitatem apud Christianos: quod nemo Catholicorum illi negauit. Hoc aduersus eos sit dictum, qui audent dicere hunc primatum fuisse ab Imperatoribus Romanis constitutum. Certum est enim Porphyrium, antequam vllus esset Imperator Christianus, in philosophiæ professione claruisse. Erat igitur, & fuit, & erit semper (velint perfidi) hoc constantissimum in ecclesia, B. Petri & successorum primatum, illis fuisse à Christo constitutum. Et vix vllus est alius fidei nostræ articulus adeo firmus & stabilitus, qui tot habeat testimonia ex Patribus, & ipsa quidem robustissima consuetudine atque vsu perpetuo.

Porrò quod à quibusdam asseritur, B. Petrum in fide errauisse: & hinc educunt, Papam etiam in fide posse errare, Cogit nos hoc in loco plures cōditiones & B. Petri, & sedis eius, paucis perstringere ac reducere in conclusiones. Prima ergo sit. B. Petrus. id est, illa B. Petri persona ex illo tempore quo fuit Pontifex, non potuit amittere fidem. Rogauit enim pro eo peculiariter Dominus, ne deficeret fides eius. Et ne putaretur rogasse pro sede illa tantum, non autem pro persona, vocauit eum nomine suo illo antiquo Simon. Sic enim ait B. Lucas, Ait autem Dominus Simon, Simon, ecce Satanas expetiuit vos vt cribaret sicut triticum. Ego autem rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Pro te, videlicet Simone particulariter. Et certè hoc decens erat, vt qui primus eligebatur Christi Vicarius, super quem ædificanda erat ecclesia, nequaquam vllo modo à fide posset deficere.

Cōclusiones pro priuilegio Petri & primæ cathedra.

Luc. 22.

Secunda conclusio (quam ego veram credo) Sicut ille non solùm non potuit in fide deficere, ita nec errare in fide, id est, aliquam falsam conclusionem tenere, quæ pertineret ad fidem. Aliud est enim errare in fide: aliud est deficere in fide, vel à fide. Deficit homo à fide vel in fide, cum infidelis efficitur, & fidem ipsam negat & repudiat. Errare autem circa rem fidei etiam fidelis potest, dum tamen non sit in errore pertinax. Et licet ita res se habeat, non propterea existimo B. Petrum erra

re in fide potuisse, cum esset constitutus Domini electione magister fidei: & ab initio oportuerit sta tui perfectum pastorem ac magistrum, quæ essent fidei apprimè scientem: quia ex eius ore omnes oportebat illa accipere. Quin & de omnibus Apostolis hoc piè & cum magna ratione putãdum est, vt non solùm non possent deficere, sed nec errare in fide: quoniam promissus erat illis affuturus veritatis Spiritus, omnem eos veritatem edocturus.

Tertia conclusio. In actis & gestis B. Petri potuit esse aliquid (sicut verè fuit (quod non esset secundum scientiam suæ fidei, vnde posset aliquid scandali cõtrahi & erroris in aliis, circa ea quæ sunt fidei: quemadmodum in casu proposito accidit. Sciebat enim proculdubiò B. Petrus vniuersaliter legem iam esse per Christum impletam, & consequenter abolitas esse cæremonias. Nam hac de re plenissimè fuit à Christo instructus, vt constat ex visione lintei. Verum cum hac scientia illud quoque sciebat, ad tempus esse tolerandos Iudæos, ac velut pueros non de repentè ablactandos. Quin imò vt eleganti exemplo B. Augustinus illustrat, & iuxta scripturas (quanquam Erasmus hoc fatuè atque insipienter irrideat, vt multa solet) erat synagoga cum aliquo honore ad sepulcrum efferẽda, & cum fletu: sicut fleuerunt Mosen Iudæi in cãpestribus diebus triginta, & Dominus sepeliuit eũ vt eius memoria nusquam appareat. At Iosue non fleuerunt, sed ipsi sepelierunt eum. Quæ quidem historia inclusum gerebat hoc mysterium quod carnales Iudæi excœcati non vident.

Cum igitur ista optimè sciret B. Petrus, vt scandalum tamen vitaret, ferebat Iudęos suos in ea carnalitate manentes, ne infirmæ illorum fidei (quæ nondum solidas egerat radices) noceret, ob inueteratam ferè in illis cæremoniis assuetudinem, repentina mutatio. Itaque cum illis ostendebat se quodammodo legis esse obseruatorem. Sed tum in hoc versatus est errore, dum hanc pietatem atque indulgentiam, plus quàm ratio postularet, nimium produxit. Nõ enim ex altera parte animaduertebat, cum Iudæorum infirmitati prospectum vellet, scandalum perspicuum à se porrigi Gentibus, à quibus se coram Iudæis subtrahens (quantumuis simulatè) ostendebat facto ipso atque exẽplo, cum ipse talis esset (vt paulò ante diximus) ad quem omnes respicere, & à quo exemplum capere deberent, ostendebat, inquam, Gentibus verè legem retinere adhuc suam integritatem & vigorem, & seruandam ipsis Gentibus, cum viderent Principem fidei non communicare se illis ob istã solum gratiam, quòd nõ seruarent legem. Et hinc ob istam quandam incircunspectionem, nascebatur in aliis error fidei, licet non in B. Petro. Et cum non esset hoc tolerandum mox à Domino Deo prouisum fuit per B. Paulũ, qui huic malo occurreret, & resistendo mederetur.

In quo error Petri.

Error ergo in B. Petro fuit cuiusdam incircunspectionis, non fidei. Ex illa tamen incircunspectione sequebatur error magnus in fide, non in ipso, sed in Gentibus. Hunc autem eo tempore minus animaduertebant B. Petrus & Iacobus, qui toti intenti curare peculiariter Iudæos, proprium ministeriũ honorificare studebant. Sed zelus ille moderandus erat, qua aliis Christianis plurimum detrimenti afferebat. Animaduertit hoc beatus Paulus Gentium doctor, honorificãs & ipse erga suos ministerium proprium, sed prudenter & cum æquitate. Neque verò existimãdum, graue fuisse B. Petri peccatum: quia talis incircunspectio humana fuit, & ex bona charitatis radice profecta. Vitabat enim scandalum Iudęorum, ne periclitarentur immaturi adhuc, & in fide admodum teneri, qui Mosayci nominis eiusque legis tam citò obliuisci non poterãt. Atqui paulatim erant & cum magna moderatione ad integram euangelicæ veritatis puritatem suauiter pertrahendi. Quod siquis in bonam piæ interpretationis partem pendere voluerit, non magnopere mirabitur B. Petrum eò erga suos progressum fuisse. Euenire siquidem frequenter sapiẽtes homines considerarunt, dum quis diligentius atque perfectius vnum malum deuitare laborat, fieri vt in aliud nonnunquam improuidè impellatur: & talis ex rei angustia excusatur. Eò enim deducta iam res erat, vt alterum necessariò oporteret euenire ob quorũdam Iudæorum curiositatem & audaciam, qui clàm explorabãt & scrutabantur libertatem Apostolorum & Christianorum. Excusabilius itaque B. Petro fuit in eam partem pendere, ne illi scandalum pateretur, quorum curam gerebat. Quare vel nullum fuit B. Petri peccatum (quod rectius puto) vel admodum leue, & omni venia dignissimum. Imò quia ex mera charitate, & salutis eorum desiderio omnia illa faciebat, non dubito quin & ea parte quoque meruerit. Ne fuerit munificentior erga obstetrices Deus quæ ex officioso mendacio laudem ab illo & præmia retulerunt, non quidem de mẽdacio ipso, sed de officio, cui tamen coniunctum fuit mẽdacium. Pari pietate sentiendum est de B. Petro. Verùm quia illud factum afferebat magnum (vt diximus) præiudicium veritati fidei, quam ipse norat, & nõ magnoperè (cogitatione ad Iudæorum vtilitatem abstractus) aduertebat, ideo reprehensum illũ oportuit.

De quolibet autem alio Papa, præter B. Petrum, prima conclusio ista sit. Nihil prohibet Papam errare etiam in fide, ac deficere: Tametsi quidam nouitij scriptores ausi sint præter communem doctorum sensum, oppositum defendere. Quos ipsi libẽter sequeremur, si cum ratione possemus: nec vlla nos reprimęret antiquorum autoritas. Nec enim nostra sapientia fingenda sunt priuilegia, vbi nequaquam sunt necessaria. Isti autem periclitari fidem putant, si contingeret errare Papam in fide. Quod longè ab est à vero. Non enim quisquam tenetur credere, quæ ipse Papa credit: sed quod ipse Papa profitetur & docet, ac mandat legitimè esse credendum. Non autem permittit Deus Papam vllum, etsi in errorem perniciosum inciderit, illũ tamen de cathedra docentem confirmare, & mandare recipiendum tanquam rem fidei. Quinimò cum casus iste euenerit, Papam in hæresi lapsum fidem amittere, etiam ipsum simul cum fide amisisse papatum non est dubium, vt scriptura probat: quia infidelitas repugnat substantiæ tanti sacerdotij. Vnde dicimus, licet hæresis non palam appareat, ipso tamen iure eum desinere esse Papam. Gerere autem se pro Papa potest, & coram homini-

bus esse, donec manifestetur hæresis, vt deponatur. Et hic casus eiusmodi est, ob quem Papa potest deponi. Qua sententia non à Papatu excluditur (quo iam ipso iure ob perfidiam priuatus fuit) sed solùm ab administratione: quanquam Occhã, & Caietanus in libro de autoritate Papæ & concilij aliter docuerunt. Verùm Caietanus retractans hoc ipsum, aliter postmodo, & rectius scripsit, in opusculo de Primatu Petri ad Leonem Decimũ.

Secunda conclusio sit. Papa vt Papa, id est, sedẽdo, & legitimè (iuxta ritum vtendi claue scientiæ sibi singulariter commissa) determinando rem fidei, non potest errare, ita vt decidat aliquid contra fidem. Non autem datur iste casus ob singularem Dei prouidentiam, scilicet vt verus Papa, aut etiam qui per ignorantiam inuincibilem vniuersaliter putatur verus Papa, licet non sit, directè quicquam determinet, & proponat esse credendum ex fide, quod esset error. Quod priuilegium, sedis illius est, non personæ. Datum enim est illi, nõ quidem propter illum, sed propter ecclesiã. Sicut quilibet sacerdos sacrificans, si seruet ritum ab ecclesia præstitutum, intendens illud facere quod facit ecclesia, etiam si fuerit infidelis, sacrificabit. Nihil tamen prohibet (de Papa loquor) posse illum aliquid per modum statuti ac præcepti vel falsum, vel iniquum decernere, sicut nonnunquam accidit: ita vt inueniantur decreta Pontificum nonnulla & varia, & inuicem contraria. Sed quicquam ex fide credendum proponere, & asserere esse ex fide quod non sit ex fide, nec istud fecit vnquam, nec vllus Papa facere potest. Deus etenim hîc ne faciat assistit, non quidem propter illũ, sed (vt dixi) propter ecclesiam.

Duplex determinatio

Veruntamen seriò aduertẽdum est, duplici modo fieri posse determinationem. Et vno quidẽ modo, Verbo. Alio verò modo, Facto ipso & vsu. Sicut duplex est lex. Vna quæ consistit in dictando, & fit scripto, ita vt legi possit: Alia quæ consistit in moribus, quando quid consuetudine firmatũ est. Et quia nulla lex robur habet & vim præcepti, nisi iam firmata sit: Tunc dico non posse esse errorem in re determinata circa fidem, quando ita sit determinata, vel expressis verbis in modum sententiæ, vel consuetudine, vt vel clarè appareat, vel tacitè subaudiatur hoc præceptum, quod omnes ita credere & sentire debeant, sicut est determinatũ. Quare in proposito. Quia illud Petri factũ, si diutius fuisset toleratum, & sic versum in consuetudinem, tanquam vim legis obtinuisset (quandoquidem ab eo Pastore fiebat, cuius erat declarare, proponere, ac mandare cæteris, quæ sint credenda) Ideo non permisit Deus transire incorrectum, neinde sumeretur exemplum & efficax argumentũ pro re falsa in fide. Quanquam reuera illud non faciebat B. Petrus vt vniuersalis Pastor intendens obligare fideles, & illo suo facto determinare id esse verum, quod esse falsum sciebat. Sed quia ex facto illo colligi aliquo modo potuisset ille error ad fidem pertinens. Ideo Dominus citò (vt diximus) occurrit per Apostolum Paulum. Qua in re declaratur prouidentia Dei magna, ne vllus possit error in ecclesia circa fidem obrepere, tanquam à Papa determinatus.

Quamobrem hic locus non solùm non seruit aduersariis: sed contra, in nostrum potius fauorem totus conuertitur, qui falsam à Pontifice dari in fide determinationem inficiamur. Hæc igitur pauca si considerentur, etiam illud rectè intelligetur, quid sit: Papa errare non potest, id est, vt Papa vt doctor fidei, vt sedens in cathedra, & proponẽs aliquid, & præcipiens illud credendum esse, quod non sit secundum fidei veritatem. Ne autem illud faciat, aut potius ne illud efficiat, prohibet Deus, non propter ipsum (vt diximus) quem nihil vetat esse malum & errare, sed propter ecclesiam suam, in qua oportet esse illibatam fidei doctrinam, vt ipsa verè intelligat & quid credendum, & quid sperandum, & quid per dilectionem operandum sit: quæ si non credat sic edocta, & speret, & operetur nihil habeat excusationis apud Deum, sed illa exprobatione opprimatur illi os, quãm dixit Dominus. Quid debui facere vineæ meæ, & non feci?

Pro assistentia Spiritus sancti primæ cathedra.

Isa. 5.

Postremò, Quod producebatur de concilio antiquo, nihil prorsus facit in diminutionem cathedræ Petri. Neque ibi obstat B. Petri dictum à Iacobo confirmatum: quia illa confirmatio in disceptatione fuit, non autem post sententiam & definitionem datam. Nec obstat si ibi B. Iacobus dixerit: Propter hoc ego iudico, &c. quia est iudicium duplex, Vnum authoritatis & potestatis: Alterum verò certæ scientiæ. Hoc postremum scientiæ iudicium potest esse in multis, qui non sint Petrus, id est, Papa. Imò sæpe vsu euenit, dari posse aliquem Episcopo Romano longè doctiorem: qui talis habebit scientiam multò maiorem & clariorem, vt possit cognoscere & iudicare quod verum est, nec tamen propterea habebit scientiæ clauem, quæ secum fert decernendi potestatem. Alioqui considera (quæso) mecum stultorum insipiẽtiam. Si enim quia dicat B. Iacobus, Ego, iudico, intelligunt de iudicio iurisditionis & potestatis: profectò hoc suamet ipsi sententia deferunt Iacobo, quod negant esse dandum Petro. Quo quid absurdius, cũ istud sit inauditum? Nam vbi, & quando accepit hanc Iacobus potestatem, vt iudicaret super alios?

Adhæc, patet sententiam eo tempore fuisse nomine vniuersæ synodi latam. Nec id vlla in re authoritati B. Petri quicquam detrahit. Nos enim defendimus in legitima synodo esse omnem authoritatem: quia in ea Petrus est semper: & à Petro, tãquam à capite, proficiscitur. Et nihil virium illud habet, à quibusdã minus circunspectè adiectum: quoniam scriptũ est de Apostolorum collegio, qui miserunt in Samariam Petrum & Ioannem: vt sic eliciãt Apostolorũ collegium maioris fuisse quàm Petrum, qui ab illo mittitur, authoritatis. Mittere enim, authoritatem, & (vt ita dicam) maioritatem in mittente supponit: & econtrario in eo qui mittitur, inferioritatem. Nos verò respondemus, non quidem nonnullos imitati, qui negant hoc sumptum, cùm Spiritus sanctus mittatur à Filio, cui tamen est æqualis. Nam in his instantiis est saltem authoritatis maioritas. Maior est enim authoritate Pater quàm Filius: & Filius maior quàm Spiritus sanctus ratione originis. Sed responsio nostra hæc est, Petrum, siue Papam considerari multipliciter posse, videlicet, vt homo est, vt ouis Christi est, & vt quiddam pertinens ad ecclesiam, sicut vnumquodlibet aliud Christi membrum iuuando

Papa multipliciter consideratur.

corpori obligatum. Et iuxta hanc cõſiderationem haud dubium Papam ſynodo ſubiici, quia ſibiipſi: & ſic miſſus fuit à ſemetipſo aliter atque aliter cõſiderato, vt minor erat & maior. Nã & dũ peccata ſua confitetur, & poteſtatem dat audiẽti ſuper ſe, minor eſt ea in re ipſo ſacerdote audiente, ac ſeipſo vt Papa eſt. Denique verba quæ loquutus eſt in ea ſynodo B. Petrus, manifeſtũ eius primatum probant & magiſterium, cùm in hunc modũ ſit eloquutus: Viri fratres, Vos ſcitis quòd ab antiquis diebus Deus inter nos elegit per os meum audire Gentes verbum euangelij & credere. Quis hoc poterat dicere? Nam ſi poterat hoc alius, cur ille ſibi hoc vendicauit ſingulariter de ſe teſtatus, & aiens, per os meum, & non dixit, per os noſtrum? Cur Beatus Paulus hoc audiens tacuit, & honorare neglexit miniſterium ſuum, cum tamen eſſe Magiſter & Apoſtolus Gentium, & non reſtitit illi in faciem, qui falſò ſibi vni authoritatem decernendi abſolutam arrogabat? An credendum in eo concilio talem vel ignorantiam, vel metum, ſeu aſſentationem erga Petrum fuiſſe, vt nullus prorſus errorem illum Petri auderet corrigere? Quæ cum abſurdiſſima ſint, & hæreticorum veteri odio ſedẽ Apoſtolicam proſequentium commẽta, facile nos qui veritatem & amamus, & libenter defendimus, prorſus debemus contemnere.

Itaque dicendum, quæ B. Petrus proferebat, ea ad iuriſditionem ſui Papatus attinebant, quam illi ab ipſo Chriſto datam recenti memoria Apoſtoli ipſi, & tota plura illa eccleſia optimè nouerant: ideo aſſenſere omnes penitus, & Petri determinationẽ amplexi ſunt: quæ & ad Gentes tranſmiſſa, maximam eis lætitiam attulit, vt habetur in Act. Apoſto. licet quidam illum locum inepta interpretatione fruſtrà eneruare nitantur.

Denique multis modis comparari poteſt Petrus ad alios, & ad ipſummet concilium. Erat enim ouis Chriſti: erat diſcipulus: erat ſacerdos: erat epiſcopus: erat Apoſtolus: fuit etiam Papa, & Chriſti Vicarius: & in hoc cunctis eminuit. Circa alia verò vel æqualis fuit cæteris, vt in eo quòd ſacerdos & epiſcopus. Nam æqualem paremque cum cæteris ſortitus eſt poteſtatem. Porrò quis eorum maior fuerit in miniſtrando fortiter ac fideliter, non eſt noſtrum (nec ad rem præſentem ſpectat) iudicare. In ipſo quidem Apoſtolatu quoad dignitatem, par cæteris fuit B. Petrus: quoad fructũ verò & laborem, minor Apoſtolo Paulo, qui reliquos omnes laborum tolerantia & magnitudine vicit. At in Pontificatu vniuerſali ſolus ipſe cæteros præcedit: cui dictum eſt ſoli, Paſce oues meas. Et ideo ad ipſius tribunal deferuntur cauſæ maiores & vniuerſales, vt eas cognoſcat atque decernat. Ipſe concilia cõgregat, ipſe probat, ipſe reprobat. Ipſe canonizat ſcripturas, & reprobat. Canonizat veros ſanctos, & reprobat falſos. Apoſtatas diſcernit ac hæreticos, & anathemati ſubdit. Ipſe etiã doctrinas diſcernit, has cõmendans & recipiẽs, illas verò vel vt apocryphas repudiat, vel vt peſtiferas etiam dãnat. Interpretatur cum authoritate ſcripturas: vt omnibus neceſſe ſit eius interpretationem, quam facit determinando, recipere. Ipſe regulas ſtatuit Apoſtolicas. Ipſe regulares vitas approbat: conuenticula autem noxia diſſoluit. Ipſe creat epiſcopos, confirmat, & (vbi opus eſt) exautorat. Reges de ſede exturbat, cum eos rebelles & contumaces experitur, aut exurgentes aduerſus veritatem ſummi omnium regis Chriſti. Hæc autem omnia in ædificationem, non in deſtructionem, de quibus (vt dixi, alius eſt, & proprius diſſerendi locus.

Quæ ſunt ſummi Pontificis propria.

Nos natura Iudæi, & non ex Gẽtibus peccatores. Sciẽtes autem quòd non iuſtificatur homo ex operibꝰ legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti: & nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & nõ ex operibus legis: propterea quòd ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quòd ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inuẽti ſumus & ipſi peccatores: nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si enim quæ deſtruxi, iterum hæc ædifico, præuaricatorem me cõſtituo. Ego enim per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam: Chriſto confixus ſum cruci. Viuo autem, iam non ego: viuit verò in me Chriſtus. Quòd autem nunc viuo in carne, in fide viuo Filij Dei, qui dilexit me & tradidit ſemetipſum pro me. Non abiicio gratiã Dei. Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

Nos natura Iudæi, &c. Hoc in loco inſurgit B. Paulus egregiè aduerſus illam Galatarum perſuaſionem, qua erant à pſeudoapoſtolis imbuti, oportere per omnia ſeruari legem Moſeos. Arguit autem ſic ab vſu magnorum Apoſtolorum, & ab eorum fide qui erant columnæ. Et hoc primum ſumit tanquam certum, ipſos Apoſtolos ſummos & primarios legem non ſeruaſſe, cum tamen eſſent natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores, tametſi indigentes gratia Dei ſicut cæteri. Nos, inquam, videlicet Apoſtoli qui electi ſumus ad fundandam fidem, quos impoſſibile eſt aberrare propter verbũ Dñi, q̃ dixit de Spiritu, quia docturus eſſet eos oẽm veritatẽ. ſ. pertinẽtem ad fundamẽta eccleſiæ. Nam fundamenta Dei oportet omnino ſtabilia eſſe. Nos igitur tales licet Iudæi ſimus, & natura quidem Iudæi, ad quos maxime pertineret ſeruare legem, niſi eſſet abolita: credimus tamen, id eſt, confidentiam noſtram nacti ſumus in Chriſto Ieſu per fidem, non in obſeruationibus legis. Et quare per fidem: niſi quia reuelante Chriſto ſciuimus ex fide Chriſti nos iuſtificari, & non ex operibus legis? *Propterea quòd ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro*, id eſt, nulla caro. Caro enim non viuificatur, niſi per ſpiritum. Spiritus autem non venit niſi ex fide: iccirco ad iuſtificationem hanc noſtram, quæ eſt iuſtificatio vera coram illo, nã coram hominibus, elegimus viam per fidẽ. Cum igitur hoc ex certa ſcientia agimus: non quidem perinde atque hi qui ex fragilitate non ſeruant mandata, ſed ſcientes quòd non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti: profectò vos qui debetis nos ſequi, etiam abſque ſcrupulo hoc debetis recipere. Vide igitur

Doctrina de iuſtificatione.

Ioan. 16.

vt rectè ab ipso Apostolorum facto arguit, quod à certa sciētia veniebat. Nā ad eos pertinet quod ait: *Nos natura Iudæi.* Non enim vniuersaliter poterat attinere hic sermo ad Iudæos: quoniam ad hūc intellectum falsus esset, propterea quod magna Iudæorum pars aliter sentiebat & seruabat, eorum etiam qui venerant ad euangelicam fidem.

Locus dignus intellectu, cōtra lutheranos. *Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, &c.* Confirmat dictum, Christum reuera iustificare à peccato, & nullo modo Moseos legem, quæ potius operabatur iram. Pro cuius loci verissimo intellectu prænotandum est, quòd vera iustificatio quæ est per Christum in homine, operatur cum extinctionem peccatorū prę teritorum, tum etiam facultatē operandi iustitias legis, & implendi præcepta charitatis. Hos autem effectus si non præstaret iustificatio, quæ in nobis est in Christo, ita vt homo existens in Christo adhuc inueniretur non habere extinctum peccatum ac per hoc adhuc inueniretur peccator, hoc est, peccati seruus, sustinens dominatum peccati: profectò sequeretur fuisse Christum peccati ministrum. Sic probatur. Christus Legislator nouus, in sua noua euangelij lege non solùm non aufert prę ceptum charitatis, sed vt perfectius seruetur, mandat, quàm mandauerit lex: & ipse præcipuè dixit, Non concupisces: quin & quasdam legis subtraxit licentias, ligans nos adhuc arctius ad minus concupiscendum.

Si ergo eadem & maiora imperat nobis Christus, & non iustificat: & non etiā adiuuat, vt quod imperat, fieri possit, peccati profectò minister est. Quandoquidem præcipiendo peccatoribus, vires peccati (quod superari non vult) exuscitat. Cúmque dominetur peccatum in homine, id efficit, vt fiat supra modum peccans ipsum peccatum. Talis ergo esset Christ⁹, qualis lex vetus olim, quæ iram illo modo operabatur: quoniam suo imperio ministrabat peccatum, mandans seruari præceptum, & non dans tamen, quo seruari posset, auxilium. Hoc idem & Christus faceret: imò etiā magis efficeret, si non per gratiam iustificaret, & consequenter non abstulisset peccatum, & non extinxisset illius peccati dominationem subministrando facultatem implendi præcepta charitatis quæ longè constituit grauiora quàm essent antea. Hoc autem relinquit Apostolus velut absurdissimum, & contra innumeras scripturas: quia scriptum erat per Isaiam, Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Et per Ieremiam, Ecce dies veniunt dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum, non secūdum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cū domo Israel post dies illos, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribā eam, &c. Vbi perspicuè vides nouum promitti testamē tum, & legem datam iri in visceribus eorum, & in corde eorum superscribendā. Similiter & per Ezechielem, vbi legis, Effundam super vos aquam mū dam, & mundabimini ab inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris. Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri: & faciam vt in preceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis, & operemini, &c. hæc ibi. Vnde B. Paulus exclamans ait, *Absit*, scilicet vt non iustificet Christus, & ita nō auferat peccatum, gratiamque & facultatem bene operandi non donet: & ita ille fit peccati minister, sicut erat lex: quod est peruersissimum cogitatu. Probat autem, videlicet Christum si non iustificasset esse peccati ministrum. Et directè iugulat hîc lutheranam insanissimam positionem, quæ vult per Christum in baptismo non tolli peccatum, sed solùm nō imputari. Et ita, modo non imputetur, destructum esse peccatum volunt. Sed audi Apostolum.

Isa.59. *Iere.31.* *Ezech.11. & 36.* *Contra lutheri positionem, nō esse sublatū peccatum baptismo.*

Si enim quæ destruxi. Hunc locum sic exponunt alij. Si enim quæ destruxi, videlicet legalia, credendo in Christum: illa iterum ædifico seruando illa, præuaricatorem me constituo: quia hac ipsa mea obseruantia declaro me non credere in Christū, sed illum & gratiam eius abiicere. Aut præuaricatorem me constituo: quoniam ab initio abieci legalia, quæ abiicere non debui secundum conscientiam meam, cum illa nunc repetam. Hoc autem velut absurdissimam rem penes Apostolos relinquit, vt modo aliqua destruant, modo iterum ædificent.

Alius tamen sensus profundior, & vicinius ad mētem Apostoli accedere mihi videtur, qui & cōtinet omnes alios: nimirum, *Si enim quæ destruxi*, videlicet per fidem & sacramentum. Quæ autē sunt quæ destruxit, nisi pręcedentia peccata, quę destructa sunt in baptismo: & consequenter onera illa legis, quæ illi statui conueniebant? Si ergo ista *iterum ædifico*, id est, si iterum pecco: quod necesse mihi est, si non iustificor ex fide, & nō renouor mente. Peccato enim in me dominante cogor necessariò redigi sub illo captiuus, ac propterea in opera praua iterū atque iterum, & continuò relabi: propterea pręuaricatorem me constituo. Ille enim est præuaricator, qui committit in eam legem, quam sibi nouit esse præscriptam. Præuaricationem autem mors sequitur & dānatio. Ergo Christus qui venerat vitam daturus, inuenietur minister peccati: & propterea non ad vitam, sed ad mortē, & quidem maiorem mortem venit. Nam maioris præuaricationis reos nos constitueret: cùm longè sit iniquius & grauius post agnitam veritatē iterum sanctum transgredi mandatum. Alia igitur hostia desideraretur pro nouo peccato. Tacet autē quod alibi expressit, post primi status mutationem, si denuò voluntariè præuaricemur, non superesse amplius hostiam pro recidiuo. At cum hoc (vt manifestè absurdū & falsissimū) sit explodēdum, addit: *Heb.7.& 10.*

Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam. Hæretici hunc locum quo valdè premuntur, variè exponunt. Lutherus sic, quòd per legē, scilicet gratiæ & fidei, erat mortuus legi simpliciter, id est, omni legi: quia legem gratiæ non vult esse legem, sed nudam promissionem, & eius apprehensionem per fidem. Verùm quoniam hoc durum erat & satis perplexum, Burlingerus quidam, per legē intelligit eandē legem, vt sit sensus: Ego per legem illam,

illam, quæ mihi dicit se esse inutilem ad iustificandum, ipsi legi sum mortuus, vt Deo viuam.

Sed verus sensus est: *Ego per legem*, videlicet nouam gratiæ, qui est ipse Christus, *legi mortuus sum*, legi nimirum Moseos: quia iustificatus sum per Christum. Qui enim talis est, nouus homo est, nō sub lege, id est, sub legis imperio & subiectione: & ita mortuus illi. Lex enim in homine dominatur quandiu viuit. Mortuus ergo, non est sub lege illa: quia sic mortuus, iustificatus est à peccato, id est, à debito quo ipse obnoxius erat ipsi peccato, vt esset sub eo: cum sit scriptum. Qui facit peccatum seruus est peccati. Et cum iam sit iustificatus à peccato, etiam non inuenitur sub lege. Ille enim sub lege est, qui quæ iubet lex aut timore facit, aut etiam transgreditur: vt sic supplicio legis subiaceat & maledicto. Hic autem omnis maledictus & seruus, ad quem data est lex illa Moseos, quæ non est posita iusto, sed iniustis & contumacibus, vt testatur Apostolus. Christi autem lex econtrario, posita est iusto: imo ipsa facit iustum.

Ioan. 8.

1. Tim. 1.

Et propterea per hanc Christi legem homo Iudæus moriebatur legi Moseos, illi videlicet legi minitanti, atq; imperiosè iubenti ac seuerè, vt quæ peccatorum inuenerit, & rebellem, atque osorem boni; quæ alligabat illos miseros Iudæos, veluti pedagogo errones, & rectam disciplinam fugitantes pueros.

Ideo autem mortuum se legi ait & peccato, vt consequenter Deo viuat: quoniam conformatus erat Christo in cruce, qui mortuus est vt viueret Deo, id est, in gloriam eius, vt Vnigenitus. Viuere autem Deo (quod ad nos attinet) est per seruitium & obsequium charitatis ingenuum ac liberale, præcepta eius seruare, & illustria opera facere, vnde Deus glorificetur. Et qui eo spiritu agitur, verè Deo viuit. Quamobrem verissimum fit me præuaricatorem constitui, nisi quæ iubet lex gratiæ seruauero viuens Deo. Non enim quia non sub illa Mosaica lege viuimus, sed sub gratia, soluti propterea ab omni lege sumus, vt isti exleges blaterant: in quo est maximus & intolerabilis error. Superest enim nobis lex fidei, & gratiæ, & euangelij, sub qua sumus non vt peccatores, sed vt iusti: non vt inuiti, sed vt volentes quod ipsa lex vult: quæ similiter imperat charitatem, & illam edicit nobis, & similiter præcipit: Non concupisces. Sed hoc ipsum quod edicit, etiā ipsa efficit: quia in corde nostro spiritus est charitatis, qui deprecatur ad optima, & simul illa nobiscum operatur.

Maximus Lutheranorum error.

Cum ergo ait Apostolus: *Ego enim per legem legi mortuus sum*, Christiani personam induit, & Christi legem, quæ est charitas collaudat, quæ data est in cordibus nostris. Hæc facit hominem legi timoris mortuum. Neq; enim hæc duo simul stare possunt, timore incedere, & amore: minis, & blanditiis: spe terrenorum, & spe cœlestium: ligatum vinculis, & solutū: oppressum carne, & spiritu leuem esse atque expeditum. Lex Christi lex est amoris, quæ me legi timoris mortuū facit, vt non iam metu verberum vitem malum, & operer bonum: sed desiderio & amore iustitiæ. Oderunt enim peccare mali, formidine pœnæ. Oderunt peccare boni, virtutis amore. Vnde & B. Ioānes. Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem. Lex Christi, lex libertatis est, quā constituor pristinæ legis seruituti mortuus. Homo ipse donec peccator est, seruus peccati est, id est, concupiscētiæ suæ, cui obtemperauit. Sed qui per legem Christi liberatur ab isto peccato, seruus factus est iustitiæ, quæ seruitus est ingenua. Hæc necessario declaranda, & sæpius sunt inculcanda: quia vulgo non intelliguntur.

1. Ioan. 4.

Prædicatores hoc obseruent.

Lex ergo Christi quæ habet verba præmiorum æternæ vitæ (vt ait B. Petrus) constituit me mortuum veteri Mosaicæ legi, quæ temporalia promittebat, in quibus non consistit vera spes. Vera enim spes verè ardua respicit: & hæc sunt æterna reuera. Nihil temporale, præ iis quæ sunt æterna, excelsum atque arduum videri debet. Lex itaque Christi, quæ est lex veritatis, & veri corporis, legi mortuum me facit, quæ habet figuras & vmbras. Lex Christi, quæ est perfecta, & perfectam præcipit charitatem, euacuat quæ sunt imperfectionis & adhuc paruuli. Quo fit vt legis remissiones, & indulgentias circa carnem: vt in diuortiis: in pluralitate vxorum: in odio inimicorum: in vindicta huius mūdi, ferre non possit. Ob eam causam Dominus. Audistis (inquit) quia dictum est antiquis, &c. Lex Christi quæ spiritum habet & tendit in Deum, non indiget tot vinculis & oneribus cæremoniarum, quibus astringatur homo, aut opprimatur ne in deteriora labatur. Ideo mortuus est illi legi onerosæ, & ea alliganti, quę illorum patres portare non poterant, vt non detineatur sub illis, velut puer & seruus, sed expeditè ab his liber factus seruiat Deo. Denique lex Christi viuax est & potens ad operandum, vtpotè in corde expressa, non tam ad sciendum (Nam & hoc facit naturalis lex, habens suum dilectionis Dei & proximi præceptum) quàm etiam ad operandum. Dat enim vt illa perfici possint, quæ ipsa iubet: quicquid dicant stultissimi hæretici. Omnia enim possum (ait Apostolus) in eo qui me confortat. Hæc igitur lex interna eiicit legem quæ foris est, quæ solùm dictat quid est faciendum: & dictat homini in carne, non in spiritu existenti. Dictat tamen spiritualia, sed quæ operari non valet. Et per hoc verisimū vides, eum qui in Christo est, per Christi legem mortuum esse legi, cui vlterius non viuit, sed viuit Deo. Viueret autem legi, si illam adhuc comminantem haberet, & veluti inuito dominantem. Tunc lex vt bona laudaretur & sancta: & vituperaretur homo, vt malus, & legis bonæ ac sanctæ præuaricator.

Matt. 5.

Qui diligis veritatem, vide vt hæretici confutentur.

Christo confixus sum cruci. Ex crucis mysterio, quasi in quadam figura, rem totam exponit. Sic enim imaginari oportet, talem fuisse hominem ante acceptam iustitiam, quoad conditionem peccati & mortis, quæ venit ex peccato, qualis fuit ipse Christus antequam cruci affixus esset, respectu vitæ corruptibilis & mortalis. Gessit enim typum peccatoris, & peccati. Sicut ergo Christus dum ista vita viueret, expositus fuit passionibus carnis huius, & corruptioni vitæ mortalis, antequam cruci confixus esset & expirasset: Ita sese habet homo in statu naturæ suæ lapsæ respectu vitæ peccati: quia in eo peccatum viuit, & ipse viuit peccato fructificans illi ad mortis damnationem.

Figura Christi, & hominis peccatoris.

At si ingressus in Christum semel affigitur cruci

(quod fit per fidem & sacramentum) statim mortuus est peccato, postquam satisfecit illi Dominus per mortem cum non teneretur, & non vlterius viuit illi: quia vitæ huic terrenæ non vltra est addictus. Hoc est enim viuere Christum peccato, scilicet tandiu viuere donec sit peccato satisfactũ. Post vixit, & viuet in sempiternum Deo, qui gloriosus & gratiosus apparet in conspectu eius, non quasi inimicus sub ira, sed amicissimus sub gratia: nec amplius moriturus pro vllo peccato, sed regnaturus in eius gloriam sempiternam.

Talis ergo esse debet omnis qui Christum semel indutus est, & cum eo confixus cruci, vt mortuus inueniatur peccato, & legi peccati: & tollantur omnia quæ erant vetustatis (vt iam diximus) dominatus peccati, & legis timor, & cętera imperfectionis commemorata: & viuat homo Deo, seruiens illi in iustitia & lætitia, cum timore tamen illo sancto, qui cum amore coniungitur, & dicat cum B. Paulo. *Viuo ego, iam non ego: viuit verò in me Christus.* Quid est dicere, *Viuo ego, iam non ego*, nisi duos Adam esse considerãdos, veterem scilicet carnalem, & nouum spiritualem? Et quòd homo in natura sua positus, est in veteri homine, qui vetus homo de suo infundit in eum quæ sunt concupiscentiæ, & peccati, & mortis? Quamdiu enim sic se habet homo ipse, dicitur viuere per eam vitam quam habet ab veteri homine: quoniam sic operatur vt habet in iis principiis à vetere homine acceptis. At vbi semel Christum crucifixum induit, hic idem homo mortuus inuenitur secundum id quod erat prius, & fit noua creatura: quia resurgit in Christo, & nouæ atque alterius vitæ habet principia, quæ sunt infusa dona. Dilectio etenim ipsius Dei in illo est: & sic viuit, non iam ille prior quasi in veteri homine existens eiúsque influxus recipiẽs, sed quasi in nouo: vt ipse nouus homo dicatur viuere in eo per principia gratiæ & dilectionis, quam misit in illum Christus, sicut vitis in palmitem. Hoc est ergo quod ait. *Viuo ego, iam non ego*, id est, non talis qui eram prius, in quo operabatur vetus homo, sed vt nouus homo Christus. Qui enim in Christo est, aliquo modo & ipse Christus est: atque sic optima ratione appellatur ab Apostolo, cum sit Christus in eo per suum donum Spiritu suo in eum impressum, in quo dono expressus est Christus. De huiusmodi vita dixit Dominus aliquando: Adhuc modicum, & mundus iam me non videt. Vos autem me videtis: quia ego viuo, & vos viuetis. Ac si dixerit, per me viuetis: quia ego vita sum, qui & mittam de Spiritu meo in vobis, vt maneat, & sic vos inseret in me illa vera vite, per quam palmites, qui in ea manent, viuunt. *Ioan.14.*

Quòd autem nunc viuo in carne: in fide viuo Filij Dei, &c. Ad hunc sensum est hoc intelligendum. Videbatur non posse hominem, dum in his est corporis compagibus inclusus, vitam habere, vitam scilicet gratiæ: quia caro ista cum sola carnalia concupiscat, non est eiusmodi vitę susceptibilis. At homo qui adhæret Deo, vnus spiritus fit cum eo. Et sic licet in carne ista adhuc concupiscibili sit quodam modo positus: quia tamen spiritu mortificata est, non viuit in eius concupiscentia, sed in fide Filij Dei. Ex fide enim super quam ædificatur charitas, Deo iungitur qui est Spiritus, vt sit vnus spiritus cum illo: & ita non est vlterius in carne dicendus, sed in spiritu. Essentia nanque nostra ex ea parte iudicatur, quæ vincit. Si enim in homine caro vincat, dicitur ille homo esse in carne, vel esse caro. Sin autem spiritus superat, dicitur esse spiritus, & in spiritu. Propter quod scriptum est: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem iam in carne non estis, sed in spiritu: si modo Spiritus Dei habitet in vobis. Fides ergo quæ est æternorum, eximit nos à carne, ne eius concupiscentiis succumbamus ob spem meliorum, quę dantur nobis per Christum, cuius gratia exigitur fides in illum. Nam ipse est via & veritas, & vita nostra æterna. Porrò alienum omnino esset habere quenquam vitam, & nõ credere in eum qui est ipsamet vita, & vitæ illius author, quã speramus, & per quẽ illam obtinemus: præsertim qui tanto nos amore est prosequutus, vt tradiderit in mortem semetipsum pro nobis. Vnde ait: *Rom.8.*

Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me, id est, loco mei. Ego ipse meritò mortis suppliciis tradẽdus eram, non ille. Aut potius, *pro me*, vt mihi ad veram salutem prodesset: Vtrunque enim verum est. Nam loco nostri nostras suscepit pœnas: vt sic peccatum nostrum dilueret. Itaque tanti beneficij gratam se habere memoriam ostendens Apostolus, tandem concludit:

Non abiicio gratiam Dei. Si enim per legem iustitia: ergo gratis Christus mortuus est. Nihil locus hic continet difficultatis. *Non abiicio* (inquit) *gratiam Dei*: quod perinde est ac si dicat. Non confido in lege, nec in Mose, vt nãciscar iustitiam: quoniam sic abiicerẽ gratiam Dei, quæ obuenit nobis gratis per Christum. Hoc enim iustitiæ donum gratis nobis donatur: ideo & gratia Dei iure dicitur. Lex quidẽ per Mosen data est (vt testatur B. Ioannes) Gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Neminem verò lege Moseos iustificari, clarum ex eo est: quandoquidẽ si ita se res haberet, Christus gratis esset mortuus. Cur enim oportuisset eum mori, si iustitiã, id est, donum illud quo quis fit iustus, operata esset lex in ipso homine, vt coram Deo verè viuere posset? *Ioan.1.*

Hîc nota pie lector, quàm perpetuò & calumniosè nos accusent hæretici, qui contra Apostolum nos docere vociferantur, per obseruantiam legis obtineri donum iustitiæ: quod nullus vnquam Catholicorum vel somniauit. Etenim B. Augustinus, & doctores catholici omnes, & vniuersa Christi ecclesia semper docuit, Neminem posse suis viribus à peccato resurgere, nec quicquam agere quod mereatur tantum iustitiæ donum, cum excedat omnem humanam potentiam. Alioqui gratia, quam prędicat omnis ecclesia, non esset gratia. Non igitur in hoc est neruus disputationis, & controuersiæ status inter nos & illos: sed in aliis, quæ notata sunt. *Calumnia hæreticorũ in Catholicos.*

CAP. III.

O INSENSATI Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorũ oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus? Hoc solũ

à vobis volo discere: Ex operib⁹ legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis, vt cùm Spiritu cœperitis, nūc carne cōsummamini? Tanta passi estis sine causa? si tamē sine causa. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut scriptū est: Abrahā credidit Deo, & reputatū est illi ad iustitiam. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat Gētes Deus, prænuntiauit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes Gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicētur cū fideli Abraham. Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptū est enim: Maledictus omnis qui non permāserit in omnibus quę scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: quia iustus ex fide viuit. Lex autē nō est ex fide: sed qui fecerit ea homo, viuet in illis. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia scriptū est: Maledictus omnis qui pēdet in ligno) vt in Gētibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

O *Insensati Galatæ*. Iustæ reprehensionis verbum & correctionis, quasi Magistri & Præpositi. Alia enim ratione nemo potest hoc dicere fratri suo: cui iuxta sententiam Domini, si dixerit, Racha, reus erit concilij. Et si dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. Eo spiritu Dominus gratia correctionis dixit: O stulti & tardi corde. Et alibi: Adhuc & vos sine intellectu estis? Adiecit & hoc verbum, *Galatæ*, alludens ad ethymum vocis (B. Hieronymo teste) quasi essent negotiatione quadam transmutati. Deinde quærit: *Quis vos fascinauit?* Oculus debilior per potentiorem oculum, dum in eum attentius intenditur, fascinatur. Eiusmodi passio est puerorum propria, ab iis qui malos habent oculos. Mira enim quadam vi afficiuntur, vt fascinentur. Sic accidit & in his qui pueri sunt sensibus circa ea quæ fidei sunt. Fascinantur enim oculi horum puerorum ab oculis nequam hæreticorum, si sese inuicem offendant. Fortior nanque oculus est hæretici, qui præoccupat quodam modo, & depressum reddit infirmorum intuitum. Caue ergo ne oculum suum in oculum tuum ille figat, vt eum sua malitia informet. Si enim oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit. At si nequam fuerit, etiam corpus tuum fiet tenebrosum. Caue inquam, & diligentissimè: quia in eius oculo malum est, & præstigium.

Matt. 5. Luc. 24. Matth. 18. Qui fascinentur ab hæreticis. Luc. 11.

Ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est. Quidam legunt, *præscriptus*, Et sensus erit. Vsque adeò fascinati estis, vt præscriptum vobis ante oculos Christum non videatis? Hic sensus licet sustineri possit, non placet tamen: quia alius videtur illustrior. Alius ergo sensus est, eo fine fascinum factum esse, vt Christus sit illis proscriptus, id est, damnationi datus quasi ex demeritis, sicut facinorosus quidam: quales olim proscribebātur, qui rei deprehendebantur criminum. Hæc intelligentia à B. Ambrosio probatur & Augustino, vt rectè subdatur. *In vobis crucifixus.* i. ille qui in vobis crucifix⁹ est, vt perire faceret peccatū, iam proscriptus manet, ita vt nihil operetur in vobis, si re⁹ mortis suomet peccato punitus est, & nō ad iustificationem vestram. Aut sic potius, *In vobis crucifixus*, id est, nō solùm proscriptus est vt reus, verùm etiam in vobis crucifixus, vt non viuat & resurgat.

Hoc solum à vobis volò discere. Vult probare illorum amentiam. Probatio autem in hoc sustentatur: Amentis est tum putare aliquid esse necessariū consequendæ alicuius rei causa, quando appareat iam eam sine illo obtentam esse. Ipsi enim Galatæ præsupponuntur quærere salutem & vitam, quæ est à spiritu. Spiritus est enim qui viuificat, & iustum facit, & compotem salutis hominem. Supponit etiam ipsos accepisse Spiritum Dei, quemadmodū tunc patebat in donis eius: quia loquebantur linguis, & prophetabant. Quærit ergo B. Paulus: Hunc Spiritum quem iam accepistis, & cuius certa signa sensistis, nunquid accepistis ex operibus legis, an ex auditu fidei? vt subaudias: Non ex operibus legis, sed ex auditu fidei. Et hinc concludas insignem illorum stultitiā, quam honoris gratia suppressit, quæ erat: Stultè ergo & insipienter id quæritis habere per legē, quod iam habetis per fidem & gratiam.

Sic stulti estis. His verbis perficitur stultitiæ probatio à peruersitate ordinis. Hic nimirum rectus est ordo, vt à carne in spiritū transeatur: non econuersò, à spiritu ad carnem redeatur, vt alio in loco: Nō prius (ait) quod spirituale est, sed quod carnale. 1. Cor. 15.
Lex autem eo pacto data est carni, vt promoueret ac proficeret in spiritum: cum videret homo carnalis se eam legem implere non posse, quādiu in carne existeret. Nō autem data est spiritui: quia iusto non est posita lex, videlicet illa dominans & minitans. Cum igitur sic se ordo habeat: Videte, ait B. Paulus, quàm stulti sitis, vt cum cœperitis spiritu, velitis carne cōsummari, seu perfici. Quod sanè est peruersissimū: quoniam caro non potest possidere regnum Dei. Nam homo nedum carnis ipsius societate ad promouenda spiritus opera iuuatur, sed contra prorsus infirmatur per carnem, ne possit iustificationem, quam lex exigit, consequi.

Tanta passi estis sine causa? Additur illud ad exaggerandam stultitiam, cum labor aliquis magnus, qui ob fructum assumptus est, redditur frustra & inanis ex propria stultitia. An non insensati est, sine causa velle sustinuisse pericula & passiones, cum eas potuisset cum fructu subire? At qui carne consummaretur, amittit spiritum: & ideo sine causa passiones & persecutiones sustinuisset. Temperauit autem dictum Apostolus, ne in aliquam desperationem illos coniiceret, & ait. *Si tamen sine causa.* Ac si dixerit, potest esse non sine causa, si tamen resipiscatis, ac stabiles permanseritis in prædicata, & à vobis recepta euangelij veritate.

Qui ergo tribuit vobis ſpiritum, & operatur virtutes in vobis, &c. Arguit eadem argumenti vi paululum immutata. Nam ſuperius ab ipſiſmet qui ſpiritum acceperunt, deduxit argumentum. Nunc verò ab ipſo datore ſpiritus arguit. Licet enim ipſemet Spiritus ſit dator munerum: per homines tamen dat illa, velut per miniſtros & inſtrumenta quædam. Quærit ergo. Ille qui vobis tribuit Spiritum, & virtutes operatur. Verecundè ſemetipſum inſinuat tacens perſonam ſuam, qui operabatur magnas virtutes in Gentes, & illas quidem non ab obſeruantiā legis, ſed à Spiritu fidei. Nam Apoſtolus manifeſtè non ſeruabat Moſeos legem. Operabatur ergo illas virtutes non ex operibus legis, ſed ex auditu fidei: quia & ipſe audiuit & credidit, propter quod & loquutus eſt, vt ad Corinth. ſuperius (vt vidimus) teſtatus eſt. Vnde addit exemplum. *Abraham (inquit) credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Poſſumus aliter hunc locum intelligere: & hoc ad ipſum Deum referre, qui illa contulit Apoſtolis & Gentibus chariſmata, non ex operibus legis quæ fecerunt, ſed ex auditu fidei. Quoniam qui eā ſigna & virtutes faciebant, vel ex Gentibus erant, qui non habebāt Moſaicam legem: vel ex Iudæis, qui iam illam non ſeruabant.

Nota. Sed cū ex hoc loco hæretici moueantur ad contemnenda opera, & mercedem operum, nolentes ſano intellectu ſcripturas intelligere: conſiderandum eſt ſubtilius, & clarum fiet eos ex ipſo hoc loco egregiè confutari. Dictum eſt enim à Deo Abrahæ: Noli timere Abrahā: Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. Et poſt hæc ſcriptum eſt: Credidit Abrahā Deo, &c. Hîc primùm fidem agnoſce, quæ habet obiectū ſuum promiſſionem æternorum. Dixit enim Deus: Ego merces tua magna nimis. Ex illa igitur fide, agnoſce iuſtificationem primam ſine vllis præcedentibus operibus gratioſam. Sed nondum eſt merces illi fidei: quia merces ibi promittitur, non redditur. Cum autem merces promittitur, opus exigitur (vt Apoſtolus ad Rom. teſtatur) & ipſa vis vocis apertè declarat. Iuſtificatio ergo illa prior non fuit ex opere. Non ergo erat merces adhuc, quæ datur operibus. Sed quia promiſſa eſt ibi merces, etiā opera expectanda erant, quæ ſequuntur fidem, vt daretur mercedi locus. Iuſtificatio enim plena quæ ſecum habet mercedis debitum, ex operibus perficitur: & merces ipſa tunc poſt finem laborum redditur: quod nolunt hi perfidi.

Cognoſcite ergo quia qui ex fide, &c. Ratio hæc ſubſtentatur in hoc: quia filiis Abrahæ repromiſſus eſt ſpiritus & hæreditas, ſicut erat ſcriptum. Et ne deciperentur, credentes hanc filiationem eſſe ſecundum carnem intelligendam, ait: *Cognoſcite ergo*, ac ſi dixerit: Intellectu ſpirituali percipite, ipſum Abraham ex fide factum eſſe patrem eorum qui fide illum imitarentur. Et ſic illi qui ex fide ſunt, ij filij Abrahæ ſunt, & non Iudæi tantum. Eſt autem tropus Hebraicus, Eſſe ex fide. Sicut & dicitur, Eſſe ex veritate, Ex lege, Ex carne, Ex contentione, & huiuſmodi. Nam ex his quendā modum eſſendi varium declarat, coram Deo conſiderabilem. Ergo illi ſunt filij Abrahæ, qui ſunt ex fide, id eſt, natiuitatem ſuam obtinuerunt ex fide, vt ſint quodam modo noua creatura. Quod etiam authoritate è ſcripturis petita ſic probat.

Prouidens autem ſcriptura, &c. Argumentum ſic componitur. Hi ſunt filij Abrahæ, ad quos pertinet illa data Abrahæ benedictio. Illa autem data Abrahæ benedictio pertinet ad omnes omnium nationum Gentes, quæ cōſideratæ ſunt in ipſo Abraham, velut filij eius. Sed non erant omnes Gentes prodituræ ex Abraham ſecundum carnem, ſed vna Gens tantum, illa nimirum Iudæorum. Ideo oportet conſiderare Abrahæ filios alio modo, quā ſecundum carnem. Igitur ſecundum ſpiritum, qui datus eſt ipſi Abrahę, vt eſſet pater multarum Gentium, non vnius Gentis tātum. Datus eſt autem illi ſpiritus non ex operibus legis, cum lex nondum eſſet: nec ex operibus abſolutè quibuſcunque, ſed ex fide, vt ait ſcriptura Ergo & hoc ſimiliter de filiis eſt dicendum, vt in illa benedictione concludantur. Vnde bene & efficaci ratione cōcludit Apoſtolus noſter, & ait:

Igitur qui ex fide ſunt, id eſt, qui ex fide facti ſunt noua creatura: *benedicentur*, id eſt, ſpiritualibus donis ornabuntur, *cum fideli Abraham*. Et nota quod ait. Prouidens ſcriptura, &c. vt oſtendat hoc eſſe propheticum. Quia enim ſemel Deus ſtatuit iuſtificare impios ex ſola fide: & vidit venturas ad ſe per fidem Gentes, quo facto imitaturæ erant Abraham patriarcham illum. Ideo prænunciauit in eo eſſe benedicendas: quia vidit & Abraham ſimiliter crediturum, & propter eximiam eius fidem, veluti patrem fidei futurum, hoc ipſo quòd in ea ſuſcipiēda daret exemplum omnibus. Et poſtquam probauit dari ſpiritum filiis Abrahæ ex fide, ſicut prius datus eſt ipſi Abrahæ patri, etiā amplius probare contēdit, per legem econtrario non poſſe dari ſpiritum, ſed ex ea potius maledictum legis venire: quod ſic probat:

Quicunque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Dicitur ex operibus legis eſſe (iuxta tropum ſcripturæ) qui in ea ſubſtantia vel eſſentia eſt, qualem legis opera conſtituunt. Homo enim ſi legis opera feciſſet (quod tamen non poterat, niſi ex fide prius eſſet iuſtificatus) ex ſuis illis operibus habere gloriam poterat apud homines, non apud Deum: niſi quòd ipſius legis benedictionum carnalium creditor eſſet, quas enumerat Moſes. Sin autem econuerſò tranſgreſſor legis fuiſſet, ſicut proculdubio fuiſſet (nemo enim poterat ſeruare legem abſque gratia, quæ obtinetur per fidem) inueniretur maledicto legis ſubiectus. Quia igitur nemo faciebat opera legis tanquam ex lege exiſtens, & non ex fide: iccirco ait B. Paulus abſolutè, eos qui erant ex operibus legis & non ex fide, fuiſſe ſub maledicto. Nemo enim illorum prorſus faciebat legem, ſed nec facere quidem abſque gratiæ dono poterat.

Oportet mente hæc & cogitatione ſapienter diſtinguere: Alias nunquam intelliget quiſquam Apoſtolum. Et hoc hæreticis videmus cōtigiſſe, qui dum loca ſcripturarū diſtinguere & conciliare negligūt, in errores turpiſſimos & pernicioſiſſimos inciderūt. Sunt enim conſiderandi diligenter varij hominū ſtatus, quos Apoſtolus huiuſmodi dicendi modis ſignificare cōſueuit, nimirū. Eſſe ex lege, aut ex operibus legis: &, Eſſe ex fide. Et illud in primis mordicus tenere debemus, legis appellatione In confuſam hæreticorum doctrinam.

legem Moseos, quæ fidem præcedebat, esse intelligendam: cuius hæc erat intentio secundum Deum initiare hominem, & quodammodo candidare ad fidem, inducendo per viam mandati impossibilis miserum illum ad notitiam sui infœlicis status, vt eum suiipsius pœniteret, sibiq; displiceret: & quæreret suo insito morbo medicinā ab ipsamet lege propheticè ostensam. Hæc est Christus, & in eum fides, vnde venit iustitia: vt sic postea iustè posset ac legitimè certare ad acquisitionē coronę, & sempiternæ fœlicitatis, quæ ex lege expectāda nō erat.

Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Parum differt locus hic citatus ab ipso fonte Deuter. 27. Non legitur ibi, in omnibus, sed facilè subintelligitur: quoniam vnius transgressor, omnium reus est. Qui enim præcepit alia, præcepit & illud. Ideo is conuincitur non diligere, qui vel vnum prætermittit seruare diuinum mandatum.

Obsecro verò te, bone lector, attēde diuinæ prouidentiæ pro hominis peccatoris reparatione sapientissimum ordinem. Primùm animo contemplari debes, hominem promouendū in Christum sic debuisse disponi, vt agnosceret semetipsum peccatorem, infirmum ad omne bonum. Tum benignam Dei prouidentiam, qui dignatus est parare illi Redemptorem & medicum Iesum Christum, qui vnctione sua illum ab ea infirmitate sanaret: modo ille & Redemptorem, & medicum similiter agnosceret, eumque inuocaret. Secundò cogitare debes ipsum hominem esse natura superbum, & sibiipsi modo mirando (seu verius miserando) ignotum, vt de semetipso & suis viribus præsumat grandia, & magnifica: & ita putare se sanum, nec indigere vllo medico. Quamobrē Dominus Deus dedit ei legem: quia arbitrabatur homo se vires habere ad obseruandum, & implendum illam, vt probaret tandem experimento per transgressiones talem sibi potentiam deesse. Rogatus enim fuit data lege, vtrum vellet eam seruare & custodire. Et clamauerunt cuncti vna voce lecto & audito libro legis: Omnia quæ loquutus est Dominus, faciemus: & erimus obedientes. Et postquam exposita fuerunt eis maledicta legis non seruantibus illam, similiter clamarunt omnes, Amen. Sciebat Deus eos legem non seruaturos, & sub maledicto legis esse premendos. Quamobrem conclusit eos sub eo maledicto, vt misericorditer traheret ad Christum. Itaque sic sub legis maledicto constitutis, atque conclusis sub peccato, promisit & dedit illis locum pœnitentiæ, vt sic redimerentur ex maledicto per Christum. Qui si rursum auersi essent à nouo mandato & Christo: tunc Moyses inuocat testes cœlum & terrā, obnoxios fore maledicto, non iam legis illius, sed Christi, videlicet illi æterno cum audient: Ite maledicti in ignem æternum. Quapropter ait. Prædico tibi hodiè quòd pereas, & paruo tempore moreris in terram, ad quam Iordane transmisso ingredieris possidendam. Qui semel receptus Iordane transmisso, id est, per baptismum intrauit in terram, quæ est Christus, si illum respuat per mala opera, erit ei damnatio æterna, quod absit. Lege cap. 30. Deuter. Est enim clara ibi enunciatio & promissio euangelij.

Quòd autem in lege nemo iustificatur apud Deū, &c. A quibusdā fortassis dici poterat (licet non secundum veritatē, sed apparenter tantum) extitisse multos qui legem seruarunt absque adminiculo fidei, & sic non subiacuerūt maledicto. Quia tamē non per hoc verum fuisset, iustos coram Deo ex ipsa vi legis fuisse: ideo vt omnium os obstruatur adiungit. *Quòd autem in lege, &c.* id est, ex vi & authoritate legis, quę per Moysen venit. Alioqui in lege existentes multi saluati sunt: sed liberati & ipsi à Deo per Iesum Christum, non quasi minime tenerētur seruare legem: sed qui illam non seruarēt ex lege, id est, ex vi & potētia legis minantis, & promittentis, sed ex fide quæ per charitatem operatur. Ideo manifestum esse ait, in lege neminem iustificari. Primò: *Quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide*, quæ scilicet est æternorum, id est, lex præcedit legem fidei in homine. Nam post legē venit fides. Lex enim nō dicit: Qui fecerit legē, habebit vitam æternam. At hoc lex fidei dicit, quæ est sperandarū substantia rerum. Si enim lex proposuisset præmia æterna: quid opus fuisset Christo & fide in illum? Moses enim omnia præstitisset. Ergo subsequuta est hæc fides ipsam legem: vt quod lex Moseos nō potuit, perficiat euangelica fides.

Et ne dicas: Nullum ergo præmium statuebatur facienti? Respondet Apostolus, quòd nequaquam iustificationem coram Deo efficiebat: quia lex ipsa quæ promittit, nō aliam vitam promittit, quàm illam, quæ in ipsa cōtinebatur. Scriptum est enim. *Qui fecerit ea homo, viuet in illis.* Hoc iam expositum est in ea quæ ad Romanos. Viuere enim in mandatis legis nihil aliud est, quam eam vitam ex eis consequi, quę in eis iuxta literam promittitur, non iuxta spiritum. Nam talis est, qualis debetur mundanæ iustitiæ, vt quis scilicet sit lōgæuus super terram, & fruatur ipsius terræ diuitiis, & huiusmodi quæ legis litera spōdebat. At explens opera fidei, viuit in mandato fidei, quod est Christus, qui manet inæternum. Quamobrem? quia ipse Christus est mandatum nostrum, & lex nostra. Itaque in ipso inuenitur vita ipsa, cum idem sit via & vita: vt *Ioan. 14.*
qui operatur parendo præceptis & sequēdo illum in via, obtineat illum tandem in patria. Audi ergo quomodo lex non est ex fide: & ob eam caussam inutilis quantum pertinet ad cōsequutionem æternorū, ad quæ fides respicit. Nam apud B. Paulum. Omne quod non est ex fide, aut vanum, aut etiam peccatum est. Fideli enim omne quod non est ex fide, peccatum est, si sit actus humanus: quia Christianus omnia debet in Deum dirigere, saltē (vt Theologi aiunt) virtualiter intētione quadam primaria.

Quomodo lex dicatur non esse ex fide.

Non est hoc in loco omittendum, quod cuiuis non satis in scripturis exercitato potest occurrere dubitationis. Quomodo verum sit legem non esse ex fide: & nos iam exposuimus, quòd illa præcesserit fidem. An non igitur ante legem fuit fides, quę ab initio mundi fuit in Adam, & Abel ac cæteris patribus? Respondeo, fuisse quidem fidem semper post Adæ peccatū de Christo venturo: & sic antequam lex data esset Moysi. Verùm Apostolus voluit docere rei naturam, & ordinem eum Iudæis à Deo seruatum per mediatorem Mosen. Primò enim Dominus voluit congregare populū illum, & erudire ac præparare, vt illum redderet idoneum

ad fidem, vt sua die aduenientem Christum reciperet. Igitur coegit illum in angustiis sub rege Ægyptiorum Pharaone, ita vt magno clamore vociferarentur ad Dominum. Deinde nunciauit se velle per manum Moseos educere illos licet renitentis & dicentis. Mitte quem missurus est, intelligendo de Christo: de quo tamen Dominus nullum verbum adhuc. Solùm enim temporalia promittuntur, & terra illa Chanaam. In hoc constituitur Moses Deus Pharaonis, quem plagis decem afflixit, & fecit tãdem demergi in mare cum curribus & equitibus suis. Et post murmurationes multas, & tentationes ad aquas contradictionis, dedit eis legem, nihil mandans adhuc de fide, quæ propriè respicit æterna: sed solùm carnales promissiones & terrenam fœlicitatem proponens seruantibus eã. Et contrà, non seruantibus supplicia merè temporalia. Vnde euidenter apparet, legem non esse ex fide, sed præcessisse fidem. Nam post hæc omnia Moses vt propheta, non vt legislator, de Christo annunciat, & illum venturum prędicat audiendumque mãdat: quia lex gratiæ à Christo est, non à Mose. Et est postrema lex: quia carnalia priora sunt spiritualibus: figuræ priores sunt veritate: & pedagogus prior magistro. Sic lex illa non præcessit fidẽ: quia lex fuit pedagogi lex, nec valuit quenquam per se vnquam ad perfectũ adducere: quin potius operata est peccatum & maledictũ, à quo illos erui oportuit. Vnde ab ipso Apostolo opportunè adiungitur:

Christus nos redemit de maledicto legis. Qui redimit (vt ait B. Hieronymus) propriè quod suum erat, redimit. Eramus enim ante omne peccatum, Christi: sed postmodo traditi sumus Satanæ sub maledicto omnes. Maledictum fuit commune in Adam, in quo omnes peccauimus: & in quo omnes eramus natura filij iræ. Sed iis qui erant sub lege adiungebatur maledictum legis, non seruantibus illam. Ab vtroque autem maledicto liberat Christus cunctos. De maledicto enim Moseos hîc exprimitur, propter id quod dixerat. Quicunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt: vt intelligamus & Iudæos esse à speciali suo maledicto liberatos, licet in eis abũdauerit peccatum. Illis nanque prouisum est, vt vbi abundaret peccatum, superabundaret & gratia. Adducit scripturã ad istud fortius confirmandum.

Maledictus omnis qui pendet in ligno. Septuaginta interpretati sunt: Maledictus à Deo. Aquila & Theodotion: Maledictio Dei. Et sic habet Hebraica veritas, cuius est tropus. Sic Iudæi appellabantur circuncisio: quia circuncisi. Sic Christus, in quem cecidit omnis nostra maledictio, etiam maledictio vocatus est à Deo: sed ad horam & modicũ quid, vt statim in omnem benedictionem cõuerteretur maledictio illa in illum, & in omnes, qui eius charitatem eximiam deuotè amplectuntur. Symmachus interpretatus est: In blasphemiã Dei suspẽsus est. Alij: Iniuria, siue contumelia Dei. Alij: Conuicium Dei. B. Hieronymus à suo præceptore se didicisse ait, sic legi posse. Quia cõtumeliosè suspensus est. Et ad illius scripturę intellectum sciendum est, ibi caueri lege: Quandocunq; peccaret homo morte plectẽdus, & adiudicatus esset patibulo, nõ permittendum manere cadauer eius in ligno, sed eadẽ die sepeliri: Quia maledictus à Deo est, qui pendet in ligno. Et hoc, ne contaminetur terra, quę data erat illi Hebræo populo possidenda.

Hic locus, si ad nudam literam consideretur, nihil dignum intellectu continere videtur. Quid enim mali habet permittere manere suspensum in ligno? Et quænam eo cadauere euenit terræ contaminatio? Attamen quia iubebantur quædam in figuram futuri, iccirco ille locus specialiter de Christo (iuxta spiritũ) debet intelligi: in quo sensu hîc à B. Paulo allegatur quàm manifestissime. Nõ permissum manere in ligno, sed eadẽ die crucifixum sepultumque iuxta literam fuisse, hoc habet quidem ipsa historia.

At sensus allegoricus habet, quòd sicut corpus Christi illud factum peccatum & maledictum pro nobis (quod figurabat ipsum nostrum peccatum & maledictionem) cum est crucifixum, extinctum est & mortuum, & non potest vlterius manere super terram, sed debet sepeliri & à conspectu hominum auferri: ita significatur & nostrũ peccatum, & nostram maledictionem, seu corpus peccati, qđ eramus nos, debere cum Christo mori suspendio: & mortuum quidem peccato non sic manere, sed sepeliri vt non videatur cadauer, hoc est, ille fœtor corã cœlo. Quin nec in sepultura tale corpus diu manere potest. Ergo & nos sic sumus, qui mortui sumus cum illo in mysterio, & sepulti cum illo, vt itidem resurgamus cum illo, ad ostendendum omnem maledictionẽ, & blasphemiam, & iniuriam Dei, per crucifixionem Christi & sepulturam esse sublatam: vt & nouus homo inueniatur super terram, qui ambulet absque corruptione peccati, vetere prorsus extincto homine, & à conspectu Dei remoto cadauere per sepulturam. Si quis ergo crucifixus in Christo, adhuc manere velit in ligno suspensus, nec sepeliatur cadauer, & sic non resurgat in vitam nouam, esset contaminatio terræ, id est, Christi, qui vera est nostrę promissionis terra. Perinde enim esset, ac si vellemus Christum non desiisse à peccato, id est, peccato non satisfecisse semel patiendo: sed continuè vellemus eum ad passionẽ assiduè peccantes adigere, & ab eo satisfactionem illam petere, quam semel fecit, & quam in baptismo semel obtinere possumus. Et tamen istud volunt, & ita docent recentiores hæretici.

Allegoria de morte Christi & sepultura.

B. Hieronymus miratur cur hîc Apostolus, Dei, vocabulum reliquerit, & adiecerit, *Omnis*, cum nõ ita sit in Hebræo, nec apud Septuaginta. Et suspicatus est ab Hebræis in Christianorum inuidiam additũ illud, *à Deo*, vt putaretur prophetia de Christo qui esset maledictus ab ipso Deo. Nam (vt ait) nunquam legitur in scripturis à Deo quemquam esse maledictum. Sed nihil verendum est, hoc in scripturis fuisse peculiariter prædictũ de Christo, cum ipse sumeret personam omnium nostrum, & reatum omnium peccatorum, vt propterea dici rectè potuerit maledictum à Deo: quod ad maximã eius laudem pertinet. Et illud similiter in eius reuerentiam mandatum est, ne cadauer eius manere deberet, sed eadẽ die daretur ad sepulturam, id est, postquam satisfecit peccato honorandum fuit sepultura & contegendũ, ne velut maledictum vlterius putaretur, & contaminaretur terra. Nam ob hoc maximè benedictus est: quia in se peccatũ &

maledictum nostrum transtulit, & pœna illa affectus extinxit.

Adhæc miror B.Hieronymi dictum, non inueniri in scripturis quemquam maledictum à Deo. Nam Ecclesiastici.3.legitur:Maledictus à Deo qui exasperat matrem. Excusasset fortè, Ecclesiasticũ apud Hebræos inter scripturas non recipi.Legitur tamen apud Malach.cap.2.Ait Dominus: Maledicam benedictionibus vestris.Item Tren.2. Maledixit sanctificationi suæ.Quòd verò Apostolus omiserit,à Deo,& addit,*Omnis*,nihil sensum immutat:quoniam omnia hęc subintelliguntur.Nam in ipso Christo velut sub capite, & tanquam palmites in vite,omnes eramus. Et qui simpliciter dicitur maledictus,intelligitur maledictus à Deo.Hęc est enim vera & solida maledictio,& omniũ maledictionum consummatio.

Sed quid est quod ait:*Vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem?* An ideo redempti sunt Iudæi ex maledicto, vt Gentes benedicerentur? Certè hîc fuit in prouidentia diuina ordo,vt etsi omnes vellet redimere Deus,tamen prius Iudæis prospiceretur,deinde Gentibus. Vt enim nos Gentes à peccato redimeremur,prius illi debuerunt redimi etiam à suo maledicto:quò magis honoraretur populus ille à quo veniebat Christus,propter ipsum Christum.Et nota, dici pro illis maledictum factum esse Christum, pro nobis autem omnibus peccatum,vt iustitia Dei efficeremur in ipso.Benedictio verò Abrahæ fuit secundum Spiritum,& in omnes Gentes, non autem in solos restricta Iudæos: sed citra personarum acceptionem in omnes tam Iudæos quam Gentiles,modo illi benedictioni sese aptârent, eamque sibi per fidem applicarent, sicut Abraham pater fidei sibiipsi applicauit.

Fratres(secundum hominem dico)tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit:Et seminibus,quasi in multis: sed quasi in vno: Et semini tuo, qui est Christus.Hoc autem dico.Testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringẽtos & triginta annos facta est lex,non irritum facit ad euacuandã promissionẽ. Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione.Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus.Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est,donec veniret semen cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.Mediator autem vnius non est: Deus autem vnus est.Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare,verè ex lege esset iustitia. Sed cõclusit scriptura omnia sub peccato,vt ꝓmissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.Prius autẽ quàm veniret fides,sub lege custodiebamur cõclusi,in eam fidem quæ reuelanda erat.Itaque lex pędagogus noster fuit in Christo,vt ex fide iustificemur.At vbi venit fides,iam non sumus sub pædogogo. Omnes enim filij Dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu. Quicũque enim in Christo baptizati estis,Christũ induistis.Non est Iudæus neque Græcus,non est seruus neque liber, non est masculus neque fœmina.Omnes eĩm vos vnũ estis in Christo Iesu. Si autẽ vos Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes.

*Fratres(secundum hominem dico)&c.*id est, secundum hmanam traditionem,quæ rationabiliter facta creditur,& probatur ab omnibus.Inducit hoc in loco Apostolus rationem ad suadendum quod vult,& ait. *Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit,aut superordinat,&c.*Spernere hominis testamentum, est abiicere & floccifacere, vt non consequatur effectum.Superordinare autem, est aliquid addere,vel immutare.Hoc ergo vniuersaliter accepto, nemini concessum esse vt testamentum semel factum & constitutum (ipso testatore excepto)spernere possit,aut superordinare: sumit hoc. Deus disposuit testamentum suum Abrahæ & semini eius:quia illi promisit & semini eius dispositione testamentaria.Et vocat multitudinis numero,promissiones:quia plures fuerunt,& admixta est promissio spiritualium donorum carnalibus promissionibus: de quibus est aliquâtò latius considerandum.

Primò dictum est Abrahæ. cap.12. Gen. Egredere de terra tua. Et post hæc illi dicitur: Faciam te in Gentem magnam:& benedicam tibi,& magnificabo nomen tuum,erisque benedictus.Benedicam benedicentibus tibi:& maledicam maledicentibus tibi.Atque in te benedicentur omnes cognationes terrę.Hactenus solum Domini Dei pręceptũ,& pura futuræ prolis ac benedictionis enũciatio:non solùm ipsius,verùm etiam in ipso omnium Gentium.Et posthæc cum obtemperasset ei Abraham,& peregrinus inueniretur cum Loth in terra Haram:inde cum illo egressus est,veneruntque in terram Chanaam,vbi habet visionem,& ei terra illa promittitur.Quo in loco ædificauit altare Domino:& inde transgrediens montem,qui erat contra orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum,habens ab occidente Bethel & ab oriente Hai: & ibi quoque ædificauit altare Domino.Et cum interueniret Loth, propter pastorum iurgia,separatio: ipse Dominus promittit ei terrã Chanaam,& eius semini post eum in sempiternũ. Semen autem promittit se aucturum ad numerũ pulueris terræ.Et post hæc cap.15.cum iam certasset,& obtinuisset contra quatuor reges:cũque obuiasset Melchisedech sacerdoti panem & vinum sacrificanti,& benediceretur ab illo:factus est sermo Domini ad eum per visionem,& dictum est illi.Noli timere Abraham: Ego protector tuus, & merces tua magna nimis.Hic enim prius significa

tum est Christi sacrificium, & testamentum in illius sanguine. In hoc vera æternorum promissio, quæ exigebat fidem ex gratia Dei iustificãtem. Quo in loco Abraham rogat semen, cui & repromittitur. Ipse autem credidit Deo non de se tantum, in eo quòd illi promissa esset æterna vita: verum etiam de semine & hærede ex se futuro, in quo & ipse, & cæteri omnes essent benedicendi. Post hanc fidem promittitur ei terra: & super hoc nascitur pactum, & feritur in vacca trima, & capra trima, & ariete trimo, & in turture & columba: cuius sacrificij mysterium aliud & longiorem tractatum exigeret, & alium doctorem qui idoneè posset explicare. Post hanc item Abrahę fidem, & promissionem, & pactum de terra Chanaam, rursum cap. 17. apparet ei Deus, & ait. Ambula coram me, & esto perfectus: ponamque fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis. En quomodo post fidem requirit vt ambulet corã se, & perfectus sit? Sic & ait Christus discipulis. Estote vos perfecti. Et hîc promittitur ei pactum, & futura eius multarum Gentium paternitas. Vnde dilatatur ei nomen, vt iam non sit Abram pater vnius tantum Gentis, sed Abraham pater multarum Gentium. Et iterum promittitur ei terra: & accepit signum pacti & fidei, circuncisionem, quã vocat pactum & signum pacti inter se & illum, & eius semen custodiendum: quia in eo signo ipsum pactum Christus significatur. Sic enim scribitur. Circuncidetur ex vobis omne masculinum: & circuncidetis carnem præputij vestri, vt sit signum inter me & vos. Infans octo dierum circuncidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris, &c. His peractis nascitur ei Isaac: qui vbi adoleuisset, tentatur super illo pater, cui inuẽto promptissimè obedienti, confirmatur iureiurando testamentum, & promissio de Christo futuro per Isaac in quo benedicendæ essent omnes Gentes. Vt benedictio omnium Gentium in Abraham intelligatur, velut in exemplo ac typo per imitationem, vt qui credant cum fideli Abraham, adipiscantur benedictionem, sicut ille adeptus est. Benedictio autem omnium Gentium in semine intelligatur, tanquam ex vi illius seminis benedicti.

Matth. 5.

Et hunc literæ filum si subtiliter aduertas, potes hactenus in ipso Abraham perfectum Christianum hominem contemplari.

Quomodo Abraham typum nostrũ gessit.

Primò renunciat diabolo, & omnibus pompis eius, & veterem hominem carnalem exuit. Istud in eo accipitur, vbi iubetur de terra sua egredi, &c. Secundò, quùm ad tempus fidei ventum est, promittitur ei cœlestis hæreditas, & protectio: & mãdatur vt omnem expellat timorem: quia vera charitas mittit foras timorem. Et hîc est inchoatio vitæ in fide, quæ dicitur iustificatio à peccato vt possit homo iam receptus & signatus signaculo fidei, procedere in agonem siue in cursum, vt meritoriè coronam & brauium percipiat. Fides enim minimè ociosa esse debet. Et ideo accepit præceptum Abraham à Deo, vt ambularet coram illo, & esset perfectus. Quod præceptum vt implere posset, circunciditur: in qua re fuit opus fidei spiritualiter. Denique venit tentatio, quam viriliter superat: & ex hoc vocatur amicus Dei, & noua confirmatione stabilitur eius merces antea promissa.

Igitur in ipso Abraham (ad verum ex spiritu scripturarum sensum considerato) omnis doctrina fidei relucet. Nam in illo incœperunt promissiones & carnalium simul & spiritualium: quia illi sunt dictæ, & semini eius. Illi quidem de multiplicatione seminis secundum carnem, & secundum spiritum: quoniam verum Iudam, id est, Christum, & Iudæorum populum ex se erat propagaturus, & adhuc veros per fidem spirituales filios. Et de possessione terræ similiter secundum carnem, & secundum spiritum: quia terra videlicet Christus nostra cœlestis hæreditas, promissa est. Semini autem similiter iuxta intellectum carnalem, promissa est carnalis multiplicatio. In Isaac enim seminis constituitur fundamentum, ex quo ortus est ille populus. Et similiter spiritualis propagatio, quæ est per fidem in vero Isaac, qui est Christus. Et huic promissa est terra Gentium, & filij eius: quorum possessio est ipsemet Christus. Sic ergo huic semini, non pluribus seminibus repromissa est. Et enim & ipsi Christo repromissa est gloria sua. Nam exinanitus & humiliatus propter nos abiecit eam, & vt sibi illam & nobis simul per crucis obediẽtiam acquireret, qui inueniremur vnum cum illo.

Hoc eleganter, nec ab re, notat hîc B. Paulus: quoniam omnes in Christo vnus sumus. Ne quis diuersos, & ob eam causam diuersarum legum populos velit effingere. Nã ipse est qui omnes vnius moris facit habitare in vna & eadem domo. Ergo promissio, videlicet propagationis & terræ spiritualis, facta est Abrahæ, & semini eius Christo. Et hoc est testamentum, videlicet Patrem illum futurum, non quidem vnius populi solius, sed multarum Gentium (quemadmodum fuit) vt hæ omnes Gentes, ad quas pertineret hoc testamentum, comprehenderentur in semine vno, qui est Christus. In Christo autem benedicendos ipsum Abraham & illius posteros (hoc nimirum erat Abrahæ testamentum) fieri illud oportuit per fidem. Sic vnum semen omnes efficimur, quasi vno eodémque spiritu in vnum conflati. Hoc inquam est testamentum adhibito iureiurando confirmatum, propter insignem illam Abrahæ & rarissimam obedientiã tanquam non posset vlterius reuocari: sicut scriptum est, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eũ, ita vt ante illam Abrahæ obedientiam ostendatur quodam modo reuocabilis promissio.

Hoc autem dico: Testamentum, confirmatũ à Deo, &c.

Hoc igitur testamentum sic confirmatum, quod tamen factum fuit antequam lex esset per quadringentos & triginta annos, lex non potuit irritũ reddere ad tollendam promissionem. Huius conclusionis medium paulò ante perstrinxit, nempe: Testamentum hominis confirmatum nemini licitũ esse spernere, aut superordinare. Sed spretum fuisset hoc Dei mandatum, & super illud ordinatum fuisset ad irritandam promissionem eius, si ex lege veniret hæreditas: quia si ex lege iam non ex promissione. Atqui hoc firmatum est pacto & testamento huiusmodi, vt sit iureiurando vallatum, videlicet ex promissione obuenturam nobis cœlestem hæreditatem, non autem terrenam, quando veniret ille verus Isaac, paternus risus (in quo sibi benè complacuit) illud verum semen cui repromissum est. Et hoc postquam intercederet mors

testatoris: quia à morte perficitur testamenti confirmatio. Si igitur hoc euincitur: Ex testamento venire hæreditatem, rectè sequitur: Ergo non ex lege.

Quo in loco illud animaduertendũ est, diuersos esse hos duos authores, scilicet authorem legis veteris & authorem noui testamẽti, & promissionũ factarum Abrahæ & semini eius. Author siquidẽ legis est Moses: Author verò testamẽti, Deus Christus Saluator noster ac Redẽptor, qui dixit Abrahę, Noli timere: Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. Et quia credidit, hæres designatus est. Nec turbetur ex eo quispiam quòd lex videatur data à Deo: & sic etiam authorem habere ipsummet Deum. Etsi enim omnia sint à Deo tanquam à primaria omnium causa & origine, differunt tamen non parum inter se. Sunt nõnulla quæ Dei esse dicuntur, tanquam ab eo nullo medio venientia. Non sic autem alia: vt de baptismo B. Ioannis præcursoris, & de Christi ipsius baptismo. Nã illius autor Ioãnes dicitur: alterius, id est, nostri baptismi, Christus. Et tamen ille dicitur baptismus Ioãnis, licet veniret à Deo, sed alia ratione & fine. Et hic noster dicitur baptismus Christi. Sic & lex & gratia tanquam diuersorum authorum dicũtur propter diuersos, per quos illæ leges ministratæ sunt, legislatores. Moseos enim lex dicitur. Christi autem dicitur gratia. Vnde & ipse B. Ioannes dixit, Lex per Mosen data est: Gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Vt & hic annotes fuisse datam legem, non factam. Gratia autem ipsa facta dicitur. Non enim erat Moseos facere legem, sed solùm ennunciare. Christus autem etiam creat & facit legem in corde nostro, gratiam statuens & charitatem, quam nobis infundit, non iam in tabulis scriptam lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

Ioan. 1.

Sed hoc in loco oritur quædam dubitatio: Quoniam reuera aliud videtur esse pactum, & fœdus, & promissio: aliud verò testamentum. Et nihilo secius B. Paulus hæc videtur pro eodem accipere, & ista quodam modo confundere. Quamobrem B. Hieronymus ait, Manifestum est id fecisse Apostolum, quod promisit: nec reconditis ad Galatas vsum esse sensibus, sed quotidianis & vilibus, & quæ possint (nisi præmisisset: *secundum hominẽ dico*) prudentibus displicere.

Adhæc, Consideratio illa B. Pauli, singulari numero dictum, *semini*, & nõ, seminibus, videtur minus circunspectè facta. Qui enim sciret legem, id facile contemneret: quoniam in toto veteri instrumento (si quis diligenter reuoluerit) minime reperietur hęc vox, nisi in singulari tãtùm numero, nũquam in plurali. Itaque ad idem redit B. Hieronymus, Apostolum excusans tanquam qui ad crassos Galatas vsus sit argumẽtis leuioribus, & apud prudentes inualidis.

Quæ certè mihi nedum absurdè & falsò, sed etiam periculosè dicta videntur (salua tamen semper sit, quæ tanto Doctori debetur reuerentia) vt mox ostendemus. Neque hoc dicitur, vt minus habeatur fidei tanto ecclesiæ Lumini, quem certè ob singularem in hæreticos zelum, quo prędirus fuit, peculiari veneratione prosequimur, sed ne simpliciores decipiantur, maxime ad sentiendnm de Apostolo Paulo iniquius. An non graue absurdum iudicandum est, si admitteremus B. Paulum inualidis argumẽtis probare voluisse veritatem fidei, eo potissimum tempore cum haberet infestos aeres illos falsos fratres Iudęo Christianos, quorum perniciosam prædicationem potẽtissimis rationibus (nedum triuialibus argumentis) è mentibus Galatarum euelli oportuit, quos cupit tanto spiritu abscindi. Et nunquid Spiritussanctus & Christus qui per illum loquebatur, vellet eũ ea loqui quæ prudentibus displicere possent? Quasi verò apud Galatas deessent Iudæi legis doctores, qui hæc improbare nescirent: præsertim cum (vt diximus) in contentione aduersus illos adducerentur. Aut quasi non scriberẽtur hæc etiã posteris, ipso Spiritu sancto ne quid inepti adesset, præcurrente, & prouidente. Quare absit vt hæc fidelis quisquã recipiat. Nam illud eiusdem Doctoris commentum quis ferat? Apostolum ideo illud prẽmisisse: *Secundũ hominem dico*, vt ostenderet argumẽtum suum nequaquam valere. Itaque duo sunt hîc notanda, quę an tanto Apostolo digna sint, prudens lector consideret. Primùm: Argumenta, quibus vult Galatas coarguere, leuia esse, & ita inefficacia & crassa, vt vel quæ possint displicere viris prudentibus. Alterum verò, quòd ipsemet B. Paulus hoc profitetur, videlicet se secundum hominem loqui, id est, minus idoneè ad ea probanda ac persuadenda quę velit. Egregium sanè genus ad persuadendum. Certè non secundum hominem hoc fateretur, crassè scilicet se loqui non pro sapientibus, sed pro insipiẽtibus. Equidem hoc in loco satis mirari nequeo tãtum Doctorem: Nisi illud verissimum experirer & probarem, Neminem omnibus horis sapere. Et in eiusmodi monere lectorem operæpretium putaui, vt cùm in hæc scandala incidit, se prudẽter gerat, & media via incedat: ne vel in omnibus sanctorũ periclitetur authoritas, propter vnũ aut alterũ errorem: vel ne ita contẽnatur, vt nihil faciat præiudicij vel momenti ad persuasionẽ, & ne quid aduersus illam pertinaciter defendamus.

Adhæc illud: *Quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex*, scilicet ab ipsa promissione, non videtur iuxta veterem literam, quæ testatur Abrahæ dictum quadringentos annos seruituros, ac deinde eripiendos à seruitute alienarum Gentium. Et hîc B. Hieronymus fatetur se nescire quomodo satisfaciendum sit. Nec (inquit) parua hæc res: & à multis quæsita, nescio an ab aliquo sit inuenta. Mihi tamen præsens locus non admodum difficilis videtur, si exacta fiat & recta supputatio. Nam Apostolus incepit ab ipsa promissione & testamento, à Deo ante natiuitatem Isaac promissio, quod fuit semen, Gen. cap. 15. & non cap. 12. vt ait Caietanus, & male.

Quòd verò ei dicitur, annos quadringentos semen peregrinum futurum, necessariò oportet terminum, A quo, incepisse ab ipso ortu seminis, id est, ipsius Isaac. Quo obseruato nihil contrarij iã supererit, nec vlla literæ obscuritas.

Illa de semine obiectio & testamento, videtur plus habere difficultatis. Nam (vt dictum est) friuola videtur B. Pauli argumentatio ex eo colligentis Christum hæredem: quoniam non est dictum, *seminibus*, sed, *semini*, cum nunquam in scripturis id

Rom.3. ueniatur scriptum, seminibus. At mihi contra, admodum videtur inane in B. Paulum hoc argumētum, nisi & hoc quoque probetur simul, appellatione seminis in scripturis plura semina aliquo in loco intelligi. Quod non probabitur vnquā. Hoc audeo dicere authoritate B. Pauli fretus. Nec enim valet, si nullo in loco inueniatur in scripturis in plurali, idcirco non potuisse & in plurali dici, si illud vsu inualuisset. Valuisset autem, si plura fuissent semina, quibus esset promissum. Nam si Philosopho fingere nomina licet, quando ea omnino desunt, quibus exprimatur animi conceptio: cur Spiritui sancto non licuisset (etsi fortè præter consuetudinem) ista voce vti numero multitudinis? Quinimo, Nonne in hoc ipso loco vtitur B. Paulus illa voce plurali numero? Quis istud nō videat? Verè igitur inepta & nimis audax hęc contra Apostolum argumentatio. Illam tamen secutus est Erasmus, qui cum scandalo & contentione, B. Hieronymi authoritate (quam tamen eleuatam hoc in loco oportuit, se vestiens & muniens) similiter hāc Apostoli ratiocinationem, tanquam nihil momēti habentem, contempsit.

Fortius illud obstare videtur, quòd ad Romanos idem Apostolus significare videtur plura esse semina, vbi ait: Vt firma sit promissio omni semini. Sed nos hoc iam resoluimus: imò ostendimus confirmari ibi quod hîc docet rectè consideranti: quoniam illud, Omni semini, idē est ac si dixisset, toti ac integro semini. Redeat lector ad ea quę ibi scripsimus si placet. — Rom.4.

De testamento vero, etiam multò magis miror B. Hieronymum ita ausum, & contra Septuaginta imò & contra ipsummet Apostolum. Non enim valet ea excusatio, ad crassos Galatas fuisse hîc Apostolum loquutum. An, quæso, sunt dicenda crassa & inania, præsertim à tanto Apostolo, propter aliorum crassitiem? Sunt ne item vlli per inania argumenta ad fidei veritatem adducēdi? Si istud daremus, suspecta profecto fides potius redderetur, quàm confirmaretur apud credentes. Emendatius ergo & verius dicendum est, vt confitentur etiam doctissimi Rabbinorum, Berit, vtrumque significare, & pactum siue fœdus, ac simul testamentū. Vnde cum verè concurrat hæreditatem per pactū promitti, hoc idem simul erit & pactum, & testamentum: quod certè sic fuit, quia Christus testatus est. Ipse enim promisit Abrahæ & semini eius, id est, Christo sibiipsi (nam qui in eo sunt, vnum sunt) ipsam hæreditatem, paternam substantiam, vitam æternam. Et quemadmodum in aliis accidit ad constituendum verè testamentum, oportere vt effectum suum sortiatur post mortem testatoris: sic quoque in Christo fuit. Mortuus enim est Christus: & ita confirmatum est hoc testamentū morte testatoris, & ideo propriè testamētum. At cum in vita pacto fuerit promissa ista hæreditas, ea ratione pactum rectè dictum est.

Nam & olim hæreditates pacto acquirebantur emptione per æs & libram. Et nescio qua de causa ritus ille antiquus viguerit, vt nulla reconciliationū fœdera, nisi medio sanguine fierent. Sic cum ipso Abraham feriuit pactū Dominus per vaccam triennem, & capram trimam, & arietem trimum, & turturem, & columbam. Quanquam in hac re, sicut in cæteris omnibus, satis nobis esse debet B. Pauli authoritas & hîc, & ad Hebræos, vbi sic accipit hanc vocem, Berit, vt propriè etiam testamentum significet. — Gen.15.

Néque potest honestè obiici, illud ad Hebræos veluti ad crassos & ignaros legis esse loquutum. Propterea Caietanus eò se permisit adduci, vt vel huius argumenti gratia illam ad Hebræos epistolam vocauerit in dubium, an esset B. Pauli Apostoli. Et hoc & aliis argumentis probare nititur non esse B. Pauli. Quod vehementer displicuit, & hodie adhuc displicet cunctis piis, & catholicis viris. Alioqui si ob eam causam erat illa epistola reprobanda, aut in dubium reuocanda: poterat quoque pari scrupulo de illa dubitari quæ ad Rom: vbi similiter citatur ex Isaia iuxta translationem Septuaginta, locus quidam vbi testamentum vocatur, quod isti pactum vocari volunt. Quinetiam vterque Zacharias, & ille Ioannis baptistæ pater in cātico: & alter in libro suo prophetico, vocabulo, testamenti, vtuntur non, pacti. Ille enim Zacharias Pater Ioannis ait: Et memorari testamenti sui sancti. Alter verò, Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos de lacu. Denique ipsa summa Veritas hoc pactum nomine testamenti manifestè declarauit. Hoc (inquit) est testamētum meum in meo sanguine. Quis igitur contra verbum Domini ausit? — Luc.1. Zach.9. Luc.22.

Sed vnus adhuc scrupulus restat, quia testamētum hoc dicit confirmatum Apostolus, etiam ante legem datam. Id verò quo pacto, cum testamentum confirmetur morte (vt ait ad Hebræos) nondum autem intercesserat mors? Respondeo, Extiterunt qui minimè hunc locum intelligētes, etiam vim argumenti non apprehenderunt, quæ in hoc reposita est. Lex quæ iam inuenit confirmatum testamentum, non potest irritum illud facere. Erat ergo confirmatum ante legem, quando tamen nōdum erat mors, vnde venit confirmatio. Sed duplex est attendenda confirmatio, Prima vt immutabiliter firmum sit quod dispositum est, ne valeat irritari: & hæc fit iureiurando. Secunda confirmatio, vt iam adiri possit hæreditas: hæc autē fit morte. De prima autem confirmatione loquitur hîc Apostolus: Ad Hebræos autem de secunda. Prosequitur: — Heb.9. Duplici modo quādam confirmatur.

Quid igitur lex? Hac interrogatione vult arguere, ex superioribus legem videri superfluam. Nam si non viuificabat: ad quid igitur? Non enim dici potest temerè, & nullo fine esse datam. Respondet ergo Apostolus. *Propter transgreßiones adiecta est*, hoc est, ob hoc subordinarunt eam Angeli per mediatorem Mosen, vt apparerent transgresiones. Hoc idem explicauit ad Romanos. Sic enim disponebatur homo ad Christum per agnitionē peccati, & eius abundantiam: qui recognoscens in se morbum, impellebatur rogare medicum & medelam. Quis enim agnouisset peccatum, nisi lex diceret: Non concupisces? Vbi primùm autem illa concupiscere vetuit, persentiénsque infœlix homo se ex seipso non posse non concupiscere, veniebat in notitiam suę infirmitatis, & se ægrotum recognoscens, admonitus ab ipsa lege de medico illum cogebatur adire & implorare salutem. Non enim similiter liberatur animi morbus, id est, peccatum,

De sanatio animæ & corporis. sicut corporis: quia corpus interdum vel inuito homine sanari potest. Non sic autem morbus animi: sed vt voluntate contrahitur, sic & voluntate sanatur conuenienti antidoto pœnitentiæ, & doloris, ac resipiscentiæ. Lex igitur propter transgressiones adiecta est, vt hæ cognoscerétur: & cognosceret homo miser & infœlix se conclusum in obligatione peccati. Non autem eo fine vt in immensum, & in perpetuum peccaret: sed donec veniret semen cui repromissum erat, id est, ipse Christus, cui repromissum erat in ipso nos omnes benedicē dos. Et de eo scriptum erat, Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum. Isa. 59.

Ordinata per Angelos. Ne quis putaret æquali maiestate ambulare legem veterem cum gratia Christi & euāgelio, quod ipsemet Christus ore suo docuit & tradidit. Et addit,

In manu Mediatoris. Quidam hunc Mediatorem Christum intelligunt, in cuius manu fuit lex posita: quia ipse Dominus erat etiam sabbati, & verè Legislator. Mihi autem longè videretur congruentius, si Mediatoris, vocabulo hîc intelligatur Moses. Ipse enim instar Mediatoris fuit inter Deū & populum illum: propterea ipsemet Moses dixit, Ego sequester & medius fui inter Deum & vos in tempore illo. Itaque illius testamenti (quod vetus dicitur) quia inueterauit & interiit, mediator Moses fuit: Christus autem noui. Porrò qualis est differentia inter testamentum & testamentum: talis inter mediatorem & mediatorem. Vnde B. Paulus ad Hebr. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò & melioris testamenti Mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Iuda testamentum, non secundum testametum quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manū eorum, vt educerem illos de terra Aegypti. Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Domin⁹. Dabo leges meas in mentem eorum, &c. Deut. 5. Heb. 8.

Mediator autem vnius non est: Deus autem vnus est. Vt mihi quidem videtur huius loci (quem ferè omnes prætereunt: & quidam valdè alienum sensum comminiscuntur) hæc est vera interpretatio.

Erat intentio Apostoli probare verum Mediatorem esse Christum, non autem Mosen. Et primum hoc sibi sumit, Mediatorem vnius esse non posse: sed dari necesse est duos, inter quos (vt ita dicam) mediare debeat. Tum tacitè quodam modo supponit hanc mediationem debuisse inter Deum & omnes Gentes interuenire: quia omnes sub ira Dei tenebantur. Et non satis erat esse mediatorem Mosen inter Deum & vnum illum populum Iudæorum tantùm. Non enim ille tamē populus corruerat, & indigebat gratia Dei, sed vniuersum genus humanum. Hoc autem sic probat. Deus ipse vnus est, & consequenter omnium Deus est, non solius populi Iudæorum. Ergo quia omniū Deus est, omnibus voluit misereri, & per Mediatorem vnum omnibus prouidere. Quo fit vt verus Mediator, sit omnium Mediator, & non vnius populi tantùm. Is ergo fuit Christus, non Moses. Et hūc intellectum didici ex altero Apostoli loco ad Timotheum scribētis. Vbi ex eo quòd vnus est Deus probat illum velle omnes homines saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire: & consequenter per vnum Mediatorem ipsius Dei & hominum, hominem Christum Iesum. 1. Tim. 2.

Lex ergo aduersus promissa Dei? &c. Rursum arguit contra prædicta, ac si diceret. Si lex non viuificat, sed facit exundare peccata: & ad hoc est posita, scilicet propter transgresiones: Ergo esset aduersus Dei. Nam illa peccatorum abundantia & præuaricationum, videtur operari directo contra salutem quę promittebatur. Sed non videtur posse istud dici de lege, vt sit contrà Dei promissa. Ergo dicatur potius vim legi inesse ad viuificandum. Ad quam obiectionem respondet Apostolus. Primò reiicit & reprobat istud consequens, videlicet quòd lex viuificaret. Quandoquidem si lex potuisset viuificare, verè iustitia ex lege proficisceretur: & ita per Mosen, non per Christum. Christus autē ipse gratis venisset, & gratis mortuus fuisset. At hoc falsissimum est, & contra omnium prophetarum oracula dictum. Nam per Christum iustitia est, vt ait Daniel: Septuaginta hebdomades abbreuiatę sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur pręuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna: nimirum per Iesum Christum, vt statim aperit. Secundo, Nullam vim prorsus argumento reliquit, negans exundantiam peccati & infidelitatem promisionibus Dei obstitisse: imo bonitatem Dei eò magis ad misericordiā exercendam prouocarunt, quò attrocius inualescentem peccati morbum considerauit. Vbi enim abundauit dilectum, superabundauit & gratia. Nā prima iustificationis gratia nec dū impeditur peccato, quin potius prouocatur: quia priora peccata, quæ sub veteri testamento admittuntur, longè sunt excusabiliora, vt pote ab impotente, & ante acceptam gratiam admissa. Dan. 9.

Præterea, Aduentus medici à nulla pendebat cōditione: sed erat pura & libera promisio, ac deliberatio omnino à Deo mittendi Mediatorem, Vnde & B. Paulus ad Rom. inquit. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid infidelitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Est autē verax Deus, omnis autem homo mēdax, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Et perinde est istud quod hic subdit: Rom. 3.

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promißio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ac si dixerit, Necessarium fuit sinere peccatum in omnibus tā Iudæis, quàm Gentibus, ad noscendum morbum, & medici necessariā opem. Et hoc est scripturam siue Deum conclusisse homines sub peccato. Nā alibi dixit: Conclusit Deus, ac per hoc scriptura: cum in ipsa scriptura quæ id nobis pronunciauit, apparere fecerit. Scriptum est enim: Non est iustus quisquam, non est intelligens, &c. vel dicas: *Scriptura*, id est, scripta lex, *conclusit omnia sub peccato:* quia per legem præcipientem, Non cōcupisces, factum est, vt omnes possent sese cognoscere peccatores, & in vitio esse ac morbo conclusos om- Rom. 11. Psal. 13.

nes tam Iudæos, quàm Græcos. Verùm finis huius cõclusionis hominum sub peccato à scriptura seu lege, vel Deo, hic erat; Vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Hæc erat promissio redemptionis à peccatis per gratiam, & donum iustitiæ: quod & amplius adhuc declarat.

Prius autem quàm veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem quæ reuelanda erat. Ait ergo *priusquam veniret fides*, illa videlicet explicita de Iesu Christo. Nam prisca fides, vix fidei rationem habebat, cùm non contineret certam æternorum præmiorum mercedem, & Mediatorem Iesum explicitum, in cuius solo nomine statuta erat salus. Ait ergo custoditos esse sub lege interim Iudæos. Custodia autem in hoc fuit: quia Deus per Mosen ordinauit in omnem euentum siue maledictionis siue benedictionis (quas & præuaricatoribus, & factoribus legis pronuntiarat) futuram nouam benedictionem per Dominum Iesum, & mandatum nouum, vt apparet in Deut. Illud enim mãdatum pertinere ad fidem Christi declarauit ad Rõ. Sed reuelanda erat hæc fides, quę non nisi velatè continebatur in veteri lege.

De fide ante Christi aduentum. *Deut. 30.* *Rom. 10.*

Itaque lex pædagogus noster fuit in Christum, vt ex fide iustificemur. Lex siue in eo quod iubebat, siue in eo quod per figuras docebat & vmbras, siue in eo quod illum populum premebat cæremoniarum oneribus, adducebat quidem illum ad Christum, tum monstrando morbum & medelam (vt diximus) tum augendo ipsum morbum per transgressiones, ac propterea impellendo in agnitionem & implorationem medici, ac medelæ. Lex igitur quę vt pædagogus se habuit ad doctorem perfectum qui per fidẽ docet, adueniente doctore illo & fide, cessare debuit: ideo ait,

At vbi venit fides, iã nõ sumus sub pædagogo, quia venit perfectus Magister & doctor perfecti mãdati.

Omnes enim filij Dei estis per fidem: Quia ex fide viuimus, & filij Dei efficimur, sicut scriptũ est: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, &c. Ob hoc enim pręscriptum fuit: Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes. Et hoc ꝓbat: *Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudæus, &c.* Sicut Christus, cùm baptizatus est, induit omnes, vt totum illum veterem hominem aquis immergeret: ita & nos in baptismo nostro illum induimus, vt cum illo veteri homini moriamur: & vitam nouam similiter cum ipso adipiscamur. Et nulla est hac in re distinctio: quia non est acceptio personarũ, ita vt sit in Christo Iudęus, & non Gręcus: liber, & nõ seruus: mas, & non fœmina. Vigebant quondam in lege hæc populorum discrimina, quæ in Christo per euangelium penitus sublata sunt.

Ioan. 1. *Psal. 81.*

Omnes enim vos (inquit) *vnus estis in Christo*, videlicet tanquam vnum corpus: vt intelligamus ita sublatum esse discrimen, vt adsit tamen ordo in membris, veluti in corpore suis partibus rectè composito. Et hinc egregiè concludit: *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ, &c.* Si enim semen Abrahę Christus, quicunque in illo sunt, in semine illo, cui hæreditas repromissa est, inueniũtur. Illius nos ipsi hæreditas sumus: propterea illi à Patre dicitur: Postula à me, & dabo tibi Gentes hęreditatem tuam, & possessionẽ tuam terminos terræ. Ille autẽ nostra felicissima hæreditas est futurus: modo (quod Deus auertat) nostris eam flagitiis non profligauerimus.

CAP. IIII.

DICO autem, quanto tempore hæres paruulꝰ est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium: sed sub tutoribus, & actoribus est vsque ad præfinitũ tempus à patre. Ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientes. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factũ ex Muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret: vt adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamãtem Abba, Pater. Itaque iã non est seruus, sed filius. Quòd si filius, & hæres per Deum.

Dico autem, quanto tempore hæres, &c. Quia semel confessus erat B. Paulus Abrahæ & semini eius promissam fuisse hæreditatem: & semen (vt ipsemet interpretatus est) erat Christus: videri fortassis potuisset, populum illum fuisse absque prouidentia & fide derelictum, quantum ad salutem eorum pertinet, qui præcesserunt aduentum Domini: & consequenter aduentum fidei. Et cùm legem non esse ex fide inficiatus fuerit, eámque veniẽte fide cessasse docuerit, possumus sic argumentari: Aut ille populus erat sine fide: aut cum fide. Si sine fide asseruerimus eum fuisse, ergo damnatus. Si cum fide, debuit ergo habẽtibus fidem cessare lex, quibus iam aduenit Christus. Ad quæ respondẽs Apostolus, appositissimo exemplo ostendit qualis tunc esset mũdus, nimirum veluti puer, qui licet ea ætate institutus sit hæres à Patre, hæreditate tamen non potitur: *sed sub tutoribus atque curatoribus*, vel iconomis custoditur, donec legitimũ ætatis impleatur tempus ab ipso patre præfixum.

Ita & nos, cùm essemus paruuli, sub elementis, &c. Tales ergo erant Iudæi ante Christũ, cùm essent velut hæres paruulus: & sub lege & prophetis seruabantur ad tempus à Deo præstitutum. Enimuerò quantum ad hanc considerationem spectat, nihil distabant à seruo: quoniã perinde erant ac qui in seruitutem sunt redacti. Tales autem sunt omnes homines qui in peccato nascuntur, cuius serui sunt per elementa mundi, hoc est, per ea principia quæ de creaturis mũdi huius eruebãt, quibus quodam modo prælucentibus tendebant in Dei agnitionẽ. Neque enim clarior explicabatur eis fides, nisi implicitè tantũ sub ænigmatibus, & figuris variis, & multiplicibus vmbris.

B. Hieronymus vult per tutores, insuper Apostolos Dei intelligi, per quos etiam regebãtur antiquæ Gentes, & docebantur per elementa mundi, sic vt nonnullam veritatem Dei assequi possent: sicque multi salui facti sint, & de ipsis quidem Gentibus (Beato Dionysio teste) per Angelorum ministerium.

Nec

Nec hoc loco accipienda sunt ad eum sensum elementa, quo ad Coloss. accipi oportet. Nam ibi admonet illos ne decipiatur per philosophiam,& inanem fallaciam,iuxta traditiones hominum, & elementa mũdi.i. principia ab hominum sensibus ducta:quæ sunt ad ea coniectanda quæ existunt supra sensum, fallacia: qualia diceremus argumenta à Philosopho collecta,quibus se probare æternitatẽ mundi putauit. At hîc per elementa mundi,sunt ea capienda,per quæ ad aliquam Dei agnitionem venimus, & quæ aliquos nobis Dei effectus declarant,quò ad illius cognitionẽ tendamus. Vera autem doctrina desursum est,& inde descendit. Hæc quæ per elementa est,ascendit. Et cum sit ad tantã lucem debilissima,ad ea quæ Dei sunt, noscibilia solũmodo per fidem homo potest illûc peruenire.

Itaque mundus figurari potest in homine, qui suas habeat ætates, & per incrementa temporum accipiat doctrinam perfectã. Figuratur & pulchrè in Christo,qui proficiebat sapiẽtia & gratia apud Deum & homines:qui cum esset puer,subditus erat patri & matri,& ab Angelis regebatur:licet Angelos parte diuina regeret. At cum maiusculus, & in plenam ætatem euasit: perinde ac si non curet matrem,dicit. Quæ est mater mea?& qui sunt fratres mei?non quasi matrem, per contemptum negans,sed vt nos qui toti ferè pendemus à carne instrueret,dum cœlestis Patris agitur negociũ, tum carnis esse postponendos parentes. Quo sensu est intelligendum, Nolite vobis vocare patrem super terram. Sequitur:

Luc.2.

Matth.12.

At vbi venit plenitudo tẽporis,misit Deus,&c. Temporis plenitudinem intelligit ætatem mundi maturam atque perfectam. Et dicit, *Factum ex muliere.* Quemadmodum enim à muliere initium fuit peccati,quo omnes infecti sumus:ita per mulierẽ similiter venire debuit salutis initiũ. Hoc in loco blasphemus Lutherus, vt se clarè ostẽderet cuius esset seminis effectus,sic scripsit. Paulus quasi per cõtumeliam(vt apparet) Virginẽ matrem Filij Dei, mulierem tantùm appellat. Quod ex veteribus patribus quosdam malè habuit,&c. O verè inimicum Christi Filij,qui hęc de illius sanctissima & charissima matre valuit cogitare. Laus ista est Virginis summa,vt singulariter appellata sit mulier,in sensum illum illustrem expositum: & longè quidem maior laus, quàm si Virgo appellata fuisset. Ipsa nanq; est rara illa mulier,quam tanto desiderio in spiritu quærebat Salomon,dicens:Mulierem fortem quis inueniet?Christus etiam Filius nusquam vocauit eam nisi hoc nomine,Mulier,vt intelligeremus, Sicut ipse singulariter fuit vir inter viros, ita illa inter mulieres singularem fuisse mulierem. Sed hæc non sunt canum & porcorum: nec etiam superborum,& minus piorum hominum.

Impietas Lutheri in Virginem.

Factum sub lege. Deus obligauit illum peculiariter illi legi, cum ipse alioqui esset legis Dominus. Nam & particularis quædam pro Iudæis, qui erãt sub maledicto legis,requirebatur redemptio. Vnde ait, *Vt eos qui sub lege erant redimeret,* videlicet à maledicto illo peculiari legis. Ipse enim Christus pro illis impleuit legem, *Vt filiorum adoptionem reciperemus.* Admiscet & Gentes:& quasi vnum ex illis seipsum facit. Significat autem legitimum salutis adipiscẽdæ ordinem:quoniam prius quàm posset Gentibus venire salus, ante oportebat Iudæis prospectum esse.

Quoniam autem estis filij Dei, id est,vos omnes simul facti vnum,Iudæi & Gentes. *Misit Deus spiritum Filij sui,&c.* Hinc insurgit dubiũ. Potius quippe videtur esse dicendũ ex spiritu venire adoptionem,& sic filiationem Dei, quàm vt ecõtrario ex filiatione veniat Spiritus. Non enim ij censeri possunt filij,qui sunt sine Spiritu Dei.

Respondeo: Non vno tantùm modo dicuntur filij. Erant quidem Iudæi filij,sed paruuli qui nondum habebant Spiritus perfectionem. Et hîc loquitur de Spiritu perfectionis, quo clamatur Abba Pater. Est enim quodã modo, & non est filius, qui nescit adhuc vocare patrem.

Possumus & filios Dei duplici modo intelligere. Et primo quidem secundum potentiam:quia erant iam quasi candidati omnes ad recipiendã adoptionem. Alio modo secundũ actum,in quo consistit perfectio. Et nota hîc dici ab Apostolo ipsum Spiritum clamantem:qui ad Rom.dixit: Nos clamantes, vt idem dictum esse intelligas, & clamare Spiritum, & nos per Spiritum clamare. Sic enim & rectè de homine dicitur:Homo videt, & oculus videt. Videt tamen verè ipse homo,sed per oculum videt. Sic clamat homo Abba Pater,& per Spiritum datum nobis, & inhærentem nobis clamat. Et istud attentius est propter eos animaduertendum,qui volunt in nobis Deum facere & operari omnia sine nobis. Item nota, *Abba Pater,* duo esse posita vocabula idem prorsus significãtia,quibus declararetur in diuersis, videlicet Iudæis & Gentibus,idem Spiritus, idem clamans: vt iam omnis per Christi Spiritum ostendatur sublata distinctio.

Nota.

Itaque iam non est seruus,sed filius. Quòd si filius & hæres per Deum. Concludit effectum testamenti, (quod est hæreditatis apprehẽsio)venisse,sed nondum perfectè: quoniam ambulamus in spe,quandiu peregrinamur à Domino. Et ait, *per Deum,* id est,Christũ: quia in illo sita est omnis gratia, quæ in nos venit. Nota ergo duas Domini de Christo promissiones, quæ nomine hæreditatis significantur. Prima pertinet ad substantiam præsentis gratię. Et hanc iam obtinuimus in donis fidei,& spei, & charitatis.

Duplex facta de Christo promissio.

Secunda verò pertinet ad substantiã futuræ gloriæ. Et hanc expectamus,nobísque eam operamur per patientiam in tribulationibus, & passionibus carnis,& multiplicibus huius mundi miseriis. Nobis enim dicitur,Cum timore ac tremore vestram salutem operamini.

Phil.2.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis? Dies obseruatis,& mẽses,& tẽpora,& annos. Timeo vos,ne fortè sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut ego: quia & ego sicut vos. Fratres,obsecro vos. Nihil me lęsistis. Scitis autem, quòd per in-

firmitatem carnis euāgelizaui vobis iam pridem. Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis, neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt illos æmulemini. Bonum autē æmulamini in bono semper: & non tantùm cùm præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modò, & mutare vocem meam: quoniam confundor in vobis.

Sed tunc quidem, &c. Vult ostendere beneficium Dei magnum, qui ab infœlicissimo statu in optimum eos reduxerit. Et ea ratione stultitiā eorum insignem detegere, eamq; ante oculos illis opponere, qui reuerti ad statum pristinum, & quodam modo retrogredi non vererētur. Ait ergo: *Sed tunc quidem ignorātes Deum*, hoc est, antequam venissetis ad fidem, nedū eratis in statu cognitionis Dei veri: sed contra in cultu falsorum deorum qui natura non sunt dij, & ita non veri dij erant. Verus enim Deus est natura Deus ex se, & nō fit ex placito hominum Deus, vt fiebāt illi. Qui autem participant deitatem, vt & ipsi dici quodam modo dij possint, ab ipso Deo habēt, non ab hominibus. Cum ergo in eo statu essetis infœlicissimo illo quidem & periculosissimo, & ex illo erepti veneritis in Dei cognitionem, imo ipsi, *sitis cogniti à Deo*, hoc est, dilecti ab eo. Ob hoc enim cognoscitis illū: quia prius cognouit vos, qui oculum direxit in vos paternæ misericordiæ suæ ac prouidentiæ, donans vobis veritatis, & suæ erga vos charitatis notitiam.

Cum igitur hæc ita sese habeant, *Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, &c.* Hîc palam ostentat Galatarum dementiam. Nam cum ita se res haberet vt Deum iam nossent, vtpote ab eo cogniti, nihilosecius patiebantur per falsorum prædicationem Apostolorū sese iterum transferri ad elementa, quæ ordinabantur ad ipsam Dei cognitionē, vt sic ea inquirerent quæ iam erant consequuti: &(quod omnem superabat insipientiam) inquirerent per illa Iudæorum elementa, infirma & egena, quæ iam per euangelij lucem explosa erant: ideoq; superstitiosa, vtpote vel mendacia, vel inania: imò etiam contra spiritus libertatē. Ait autem, *Quibus denuo seruire vultis*. Vt notaret iudaicas obseruationes nulla in re iam à superstitionibus Gentium differre, quātum pertinebat ad infirmitatem, & quatenus egena, cum minime sint potētia ad cognitionem Dei inducendā: sed magis id promitterent, quam præstarent, cum iam mēdacia (vt diximus) reddita essent & inania. *Dies obseruatis, & menses, &c.* Dierum obseruatio erat in Sabbatis, & Neomeniis. Mensiū autem obseruatio erat primi, & septimi. Annus verò obseruabatur, septimus, & quinquagesimus Iubilei. Sed hęc omnia eo tempore mysteria habebant recōdita, quæ nunc sunt clara & aperta. Vnde nobis quidem prodest ea scire: Illis autem vti nedum vtilitatē adferret vllam, sed contra nunc non parum detrimenti: quod ipsi miseri Iudæi non intelligunt. Sequitur:

Timeo vos, ne sine causa laborauerim in vobis, &c. Charitatem suam ex timore ostendit. Non tamen adhuc animum de illis despondisse (cum præcipiat eis) simul innuit, qui non ita essent corrupti, vt ad veritatem reuerti non possent, ad quam eos mira suauitate inuitabat aiens, *Estote sicut ego, quia & ego sicut vos*. B. Hieronymus ait, illos ab Apostolo inuitari, vt ad sui imitationem sint in libertate: quia & ipse aliquando, quemadmodum & illi, fuerat in seruitute constitutus. Sensum non improbo. Mihi tamen placet potius sic debere intelligi, vt hortetur eos velint esse sicut ipse, videlicet nō obseruantes legalia. Ipse enim licet Iudæus esset, erat tamen velut ex illis Gentilibus vnus, nimirum liber ab iis elementis: quia in Christo Iesu omnes vnus erant effecti.

Fratres obsecro vos, id est, obsecrando magis quam imperando hæc à vobis obtinere percupio. Hîc exemplum Prælatis, vt leniter cum subditis agant, & non cum supercilio, austeritate, & potentia. *Nihil me læsistis*. Ex quo potestis coniicere me solius veritatis gratia loqui aduersum vos. *Scitis autē quòd per infirmitatem carnis, &c.* Euangelizare per infirmitatem carnis est hîc B. Hieronymo, euangelizare inefficaciter propter carnalitatē, non suam quidem, sed audientium. Verùm huic expositioni planè verba sequentia nequeunt aptè accommodari: nec eo sensu seruaretur digna ipsius sententiæ proprietas. Mox etenim ait, *Tentationem vestram in carne mea non spreuistis*. Euangelizasse ergo per infirmitatem carnis, se ob eam causam testatur Apostolus: quoniam non cum potestate & virga, sed leniter cum illis & omni māsuetudine ambulauit. Sic & eadem voce vtitur ad Corinth. Quasi infirmus (ait) fuerim hac parte.

Et tentationem vestram, &c. Illam infirmitatem suæ carnis, illorum tentationem appellat: quia per illam instigabantur ad ipsius contemptum, vtpotè qui ferè nihil in eos posse videretur. Et tamen eam illi infirmitatem non spreuerunt, neque contempserunt: sed contrà potius, *Sicut Angelum Dei* (inquit) *accepistis me: sicut Christum Iesum*. Et hac in parte eos plurimum cōmendat, cum sit iuxta verbum Domini dicētis: Qui vos accipit, me accipit: Luc. 10. & qui vos spernit, me spernit.

Vbi est ergo beatitudo vestra? Græcè melius sic: *Quæ erat igitur beatitudo vestra?* ac si dixisset. In quo tunc bonum vestrum ponebatis, quando tanto me affectu & honore tanquam Angelum Dei, aut ipsum Iesum recipiebatis? Vtrum in me qui eram infirmus: an verò potius in eo quod ex me audiebatis, scilicet veritatis verbo? Certè in verbo veritatis, nō in me, qui ex me nihil eram: & nihil esse etiam (quòd ad vos pertinet) me esse ostentabam, euangelizans vobis non in potentia, sed in infirmitate. Et vt hunc eorum erga se affectum vehementissime exaggeraret, addit:

Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset,

oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi, &c. Nihil poterat maius ac pretiosius afferri. Quid enim nobis charius ipsis oculis esse potest? Cum igitur hæc omnia tunc fuissent causa beneficij huius, id est, acceptæ ab eo salutiferæ veritatis, ex eo rectè ac potenter à rei indignitate concludit. *Ergo inimicus vobis factus sum verum vobis dicens?* Hoc certè nihil peruersius excogitari potest. Propterea & Dominus
Ioan.15. in Iudæos: Oderunt me gratis. Et: Si veritatem di-
Ibid.5. co vobis, quare nō creditis mihi? Quid enim amabilius debet esse veritate, & ea veritate quæ salutem afferat sempiternam? Quamobrem cum emphasi pronunciandum est, vt summa inde atq; admiranda ostendatur detestatio. *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicēs vobis?* Hoc est, quia veritatem salutarem attuli vobis? Et addit:

Aemulantur vos non bene, &c. Omnem huiusmodi tam admirandæ rei causam reiicit in pseudoapostolos, in quos: *Aemulantur* (inquit) *vos*, id est, per æmulationē, qua aduersum nos prouocantur, afficiuntur erga vos, vt in eorum vos detis disciplinam, eisque subiectos vos profiteamini: quatenus possint ipsi in vestra carne gloriari. Et ideo, *non benè*, quia non veritatem prædicant. Non salutem vestram tales, non gloriam Dei simul & vestrā quærūt: sed suam, & eam quæ ab hominibus est: quam Deus exosam habet. Videte quàm non bene: quia etiam, *excludere vos volunt*, id est, volūt vos ab ecclesiæ gremio, & sanctis Apostolis excludere, vt sic exclusi cogamini æmulari, id est, per æmulationē illis hęrere. O artem diabolicam. Sic enim faciunt hæresiarchæ, qui se cum suis segregant ab ecclesia. Postquam autem id obtinuerunt, ac subdolè suis sectatoribus ipsam ecclesiā odiosam reddiderunt, vtpote à qua sensim per eos sunt segregati, cogunt mox sic illusos econuersò vt se æmulentur, id est, vt cum præ pudore vereantur reuerti ad ecclesiæ (quam spreuerunt) græmium, æmulationem cogantur exercere pro illis, & controuersias alere, & factiones, & ipsa factionum capita mordicus tenere, & subdi illis. Istud nostris temporibus apud nouos hæresiarchas accidisse non sine gemitu videmus, quibus propterea adhærent non pauci ab eis seducti: quoniam vidēt se ab ecclesia alienatos, & instillante dęmone perniciosissimè sibi persuadēt, locum iam nullum apud illam relictum: aut etiam redire verecundia præoccupati reformidant. Vnde coguntur quodam modo æmulari Magistros suos, id est, pro Magistris illis falsis zelantes contendere: quod & faciunt quàm temulentissime. Quo fit vt magnificent sectas, & nomine nouo seipsos secernentes, vocant Euāgelicos: & nos ignominiæ causa Ecclesiasticos, aut Papistas: vt vel in hoc seipsos redarguant, qui euangelium ab ecclesia segregant quàm imperitissime.

Notet qui ab ecclesia ad seductores discedunt.

Bonum autem æmulamini, &c. Tria admonet consectanda. Primum, vt æmulētur: sed quod bonum
1.Cor.12. est, id est, vt æmulatione satagāt assequi bonum vt alibi: Æmulamini charismata meliora. Bonum autem veritas est, cui & charitas congaudet. Secundum est, vt bonum æmulentur, *in bono*, hoc est, via bona tendentes in illud, non improbè, sicut Lucifer qui æmulatus est charisma eximiū, sed non be-
Act.8. ne. Et sicut ille Simon Magus, qui Spiritus potestatem appetebat, sed non benè: quia illam volebat sibi comparare pecunia. Aut, *in bono*, id est, quatenus bonum, vt illam bonitatē respiciatis, non personam. Tertium est, *semper*, non ad oculum duntaxat, id est, solummodo quūm is qui potest redarguere, præsens adest, sed perseueranter.

Filioli mei quos iterum parturio, &c. Maternum hîc exprimit erga illos affectum. Christus dixit conuersus ad discipulos: Qui fecerit voluntatem Pa- Matt.12.
tris mei, hic mihi frater, & soror, & mater est. In eo frater, vt possit & pater esse: & in eo soror, vt valeat & mater esse. Christus omnium pater fuit, qui futuri sæculi futurus pater apud Isaiam prędicitur: Isa.9.
quoniam vt sacerdos & doctor genuit nos verbo veritatis. Sed vt pro nobis patiēs fuit in carne sua, matris vice nobis fuit. Itaq; mater fuit, qui suis doloribus & angustiis nos parturiuit ac peperit. Sic & B. Paulus ad Corinth. sese illis vt patrem osten- 1.Cor.4.
dit, quos ait se genuisse in Christo per verbum euangelij. Nunc verò ad Galatas vt matrē se ostendit: quia iterum eos per lachrymas, & orationes, & desideria parturiebat, *donec* (inquit) *formetur Christus in vobis*, videlicet ex fide & charitate. Hi affectus à Deo sunt: sed sancti illos per orationes impetrāt, & gemitus, & suspiria, & affectus vehementes, quod est spiritualiter parturire. Hunc eundem affectum sentiebat ille qui dolens aiebat. Nūquid Moses.
ego in vtero concepi omnem populum istum? Ob Num.11.
istam causam ecclesia sancta vocatur mater, quę assiduè lachrymis & gemitibus parturit vt pariat. Sed super omnes in Christo fuit Mater nostra secundum spiritum, illa quæ illius fuit secundum carnem. Hæc parturiuit omnes nos, & peperit sub amara ficu: quod plurimi mortalium non cogitāt, & ob id minus erga tantam redemptionis nostræ difficultatem commouentur.

Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam, &c. Mutare vocem ait, vt mihi videtur, non (vt exponit B. Hieronymus) quasi de scriptura in linguam, quasi viua vox maiorē habet energiam: sed quasi de blandiloquētia & infirmitate, in increpationes & obiurgationes potētiores. Nam & ipsa dilectio hos varios operatur affectus. Cū enim filij quos vehementer diligimus, non ambulant viam salutis rectam, eos vellemus quocunq; conatu ab errore viæ reuocare. At cum blāditiæ minus prosunt, mutare voces, & in duras increpationes erumpere cogit amor: præsertim cum illi nos spernere videntur veros patres, & illis indignè hęrere, qui non solum non diligunt, sed contra corrūpunt eos, & perdunt. Ostēdit autem eo se teneri desiderio: quoniam non poterat absens tam aptū increpationis genus eligere, quemadmodū præsens fecisset. Nec enim epistolæ omnia ferunt. *Quia cōfundor in vobis*. Græcè non est confundor in vobis, sed ἀποροῦμαι quod est hærere, dubium esse, & quasi indigentem consilij nescire quò sit erumpendum, nisi tādem in obiurgationes. Hoc idem alibi aiebat: Quis scādalizatur, & ego non vror? Hi omnes pa- 2.Cor.11.
terni sunt affectus, & amoris solicitudine pleni.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui

autem de libera, per repromiſsionẽ, quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta. Vnum quidem in monte Sina in ſeruitutem generans: quæ eſt Agar. (Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Ieruſalem) & ſeruit cum filiis ſuis. Illa autem quæ ſurſum eſt Ieruſalem, libera eſt: quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim: Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis: quia multi filij deſertæ, magis quàm eius quæ habet virũ. Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſsionis filij ſumus. Sed quẽadmodum tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundũ ſpiritum: ita & nunc. Sed quid dicit ſcriptura? Eiice ancillã & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres, nõ ſumus ancillæ filij, ſed liberæ.

Dicite mihi, &c. Mirè exprimit iuſtam indignationem, qua certam iuſtitiæ prætendit in eos cauſam: & quaſi argumẽtum proponens ad quod nequeat reſponderi, interrogat. *Dicite mihi.* Vbi diligenter notandum, illa argumenta quæ de allegoria ſumebantur, fuiſſe illis temporibus magna, & grauia & potentia: quæ tamen nunc paruifaciunt homines noui, à quibus vel hoc ſigno intelligitur abeſſe Spiritus ille, quo iudicamus ſpiritualiter, & in lumine certitudinis. At B. Paulus hæc potenter videns, etiam potẽter obiicit. *Qui ſub lege eſſe vultis.* Quod perinde eſt, ac ſub peccato eſſe & ſeruitute: *legem non legiſtis?* Græcè, non audiſtis? Legem vocat hoc in loco, ſcripturam Moſeos. Et hîc etiam diligenter aduerte, apud B. Paulũ non eſſe tum legere vel audire legem, cum nõ capitur ſenſus Spiritus: contra iſtos ſpirituales neotericos, qui nihil niſi literam tantum quærunt. *Scriptum eſt enim.* Nota eſt hiſtoria. Tu conuenientiam accipe iuxta expoſitionem Apoſtoli. In Agar agnoſce teſtamẽtum legis vetus, quod ab ipſo monte Sina generauit in ſeruitutem. Agar enim (ſic legitur in Græcis) eſt Sina mons in Arabia. Aiunt quidam illum montẽ arabica lingua vocari, Agar, & ibi data eſt lex. Et poſtquam data eſt, ſancita eſt fœdere ac teſtamento in ſanguine, & lecta audiẽte populo, & ab eo confirmata: qui omnes promiſerunt ſe eam legem facturos, & forè obedientes. Et ideo in ſeruitutem generauit & maledictum, cum illam non feciſſent.

Pro ſenſu myſtico ſcripturarum.

Sed illum dubium, Quonam modo coniunctus ſit iſte mons Sina Ieruſalẽ, cum tanto inter ſe ſpacio diſtent, quantum norunt Geographi. Miſſa omnia faci. ntes, quæ à pluribus non aptè hûc afferuntur. verius illud eſt (cum hîc Græcè, συστοιχεῖ, legatur) vt coordinationem quandam ſignificari intelligamus: vt facere doctores ſolent, qui quædam docendo coordinant, vt inſpiciantur rationes & proportiones. Ecce, vt capias quomodo iſta coordinentur. Debemus in Abraham primum vnum patrem multarũ Gentium, in quo erat Deus, contemplari. Huic duæ aptantur quodã modo ad generandum mulieres. Eſt Agar ancilla: eſt & Sara, libera. Agar ancilla primò vi & potentia carnis Iſmaelem concipit, & parit. Sara verò cum eſſet natura ſterilis, ex promiſſione cõcipit & parit Iſaac. Iſta ſunt duo teſtamenta. i. in his duo teſtamenta ſignificantur. Et in Agar quidem vetus legis teſtamentum: In Sara autem nouum gratiæ. Et quia vetus natum eſt in Sina monte qui dictus eſt Agar, appoſitè in Agar ancilla multis de cauſis deſignatum eſt: quia & ipſa ſeruit cum filiis. At mõs Sion & Ieruſalem, vnde exiuit lex & verbum Domini (vt ait Iſaias) dominabatur. Et ſic inuenitur iſta coordinatio, vt in ſigno ſubiecto apparet. *Iſa. 2.*

ABRAHAM
PATER.

AGAR, ancilla:	*SARA, libera.*
ISMAEL, ex carne:	*ISAAC, ex promiſsione.*
SINA, AGAR mõs:	*SION, vel IERVSALEM.*
LEX, teſtamentum vetus:	*EVANGELIVM, teſtamentum nouum.*
PECCATVM,	*GRATIA.*
SERVITVS,	*LIBERTAS.*
SYNAGOGA carnalis,	*ECCLESIA ſpiritualis.*

Ecce igitur quomodo mons ille Sina coordinatus eſt ad Sion & Ieruſalem, non reſpectu quidem loci, ſed myſterij. Et inde quòd per Ieruſalem intelligitur Eccleſia quæ deſurſum venit, cui aptatũ eſt euangelium & gratia: vnde libertas. Et hęc multò plures peperit, vt ſcriptum eſt, *Lætare ſterilis quæ non paris, &c.* Parum admodum differt hæc citatio à B. Hieronymi traductione, qui ait: Letare ſterilis, quæ non paris: laudẽ decanta & hymnum, &c. Declarat autem deinde Apoſtolus, ad quem ipſi ordinem attinerent, & ait:

Nos autem, fratres, ſecundũ Iſaac, &c. Et non ſecundum Iſmael derelicti in carne. *Sed quomodo tunc his qui ſecundum carnem, &c.* Aptat perfectè allegoriã: quòd ſicut carnalis filius erat perſecutor eius qui erat ex promiſſione, idq; ob ſuperbiam carnis & primogenituram (vt ait B. Hieronymus) ita & Iudaicus ille carnalis populus ſpiritualem deridebat, & perſequebatur. Verùm admonet eius quod ſcriptura tãdem dicit: *Eiice ancillam & filium eius, &c.* Quæ ad iota verificata ſunt ſecundum ſpiritum: quia inuentus eſt ille populus eiectus, & extra eccleſiam ſeruus, donec iterum ſua die recipiatur.

Illud verò notandum omnino, in tota ſcriptura antiqua nuſquam reperiri vbi Iſmael ſit perſequutus Iſaac: ſed tantum luſiſſe cum illo. Vt intelligas reuera omnem aduerſus Chriſtianos perſequutionem ludum eſſe quodam modo puerorum, qui citò tranſit: & nihil iis qui patienter amore iuſtitiæ ſuſtinent, nocet. Poteſt tamen intelligi verbum illud, ludere, pro illudere & ſubſannare, quod eſt proprium carnaliũ, qui illudere iis ſoliti ſunt, qui proficiunt ſpiritu. Sed qui ſic illudunt, nonne illudentur? Et qui ſpernunt, nonne ſpernentur? Vę (ait ſcriptura) qui ſpernis: nonne & ipſe ſperneris? Et meritò quidem. *Iſa. 33.*

Ex hoc loco noui hæretici etiam argumentum elicuerunt vt ſe, ſuamque cauſam tuerentur. Ne-

garit enim hæreticos esse gladio persequendos: sed debere potius doceri, & conuinci rationibus, & at trahi charitate. Non est (aiunt) ecclesiæ proprium suos persequi hostes: sed econuersò, potius persecutionem pati. Hoc apparet ab exemplo Ismaelis persequentis, & Isaac patientis.

De pœna in hæreticos.

Nos palam ac libenter confitemur, non esse ecclesiæ mouere persequutionem. Nec enim illa mouet in eos persequutionem vllam, sed attrahit dulciter quãtum potest, docetque rationibus suadens, & authoritate quam habet à Deo. Quos si pertinaces compererit, castigat ad disciplinam. Quòd si hoc non prodest, etiam eiicit foras à filiorum consortio, ne suo cõtagio reliquos inficiant. Et ita esse agẽdum hoc exemplo didicimus. Sicut enim legimus Ismaelem persequentem Isaac dum esset minor: sic etiam legimus imperãtem Saram vt foras eiiceretur, velut indignus spe filiorũ. Hucusque in hæreticos excandescit ecclesia. At si seculari curiæ & potestati tradantur, hoc non ex euangelio fit, sed ratione politiæ, vt noxij homines, & publicæ tranquillitatis perturbatores (quod se optare paulò inferius ostendet Apostolus) tollãtur è medio. Nam tantum abest vt euangelium potestatem regiam auferat, vt etiam vehementer confirmet, iubens reddi quæ sunt Cæsaris Cæsari. & illud: Reddite, omnibus debitum. Item nedum bonis & modestis, sed & discolis iubet Princeps Apostolorum esse parendum.

Rom. 13. 1. Petr. 2.

CAP. V.

QVA libertate Christus vos liberauit, state: & nolite iterũ iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paul⁹ dico vobis: quoniam si circũcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se: quoniam debitor est vniuersę legis faciẽdæ. Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini: à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spẽ iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium: sed fides quæ per charitatem operatur. Currebatis bene: quis vos impediuit veritati non obedire? Nemini cõsenseritis. Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos. Modicũ fermentum totam massam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicunque est ille. Ego autem fratres, si circũcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis. Vtinam & abscindantur qui vos conturbant.

Qva libertate, &c. In Christo liberi erant non solùm à seruitute peccati (quia ad peccatum non cogebantur, cum amplius non essent sub peccato) verùm etiam à seruitute cæremoniarum tam multarum, quæ sic premebant, vt nocerent spiritus efficaciæ. Multitudo enim cæremoniarum suffocat potius opera spiritus, & spiritum ipsum, quàm recreet & reficiat. Nam cæremoniæ ex eorum genere sunt, nõ quæ oporteat facere, sed quæ oporteat omittere: si tamen conuenientes fuerint. At cum longè immodico numero superant, & superfluæ sunt, seruitus mera est, & in spiritus libertate nequaquam ferendæ. Sunt nanque ipsæ cæremoniæ velut folia in arbore, quæ si nimis densa sunt, succum fructibus suffurãtur, vt nequeant maturare. Ideo cum ab his essent Galatæ per statum nouum gratię liberati, admonet B. Paulus vt in eo statu stabiles perseuerent, nec velint iterum iugo seruitutis detineri. Dicit, *iterum*, quia & Gentes habebant suas ineptas ac seruiles cęremonias. Et hîc attende, differre iugum istud & onus legis, à iugo & onere Christi. Nam Christi iugum suaue, & onus leue: & eiusmodi vt pacem afferat animabus nostris. Contra verò, iugum & onus legis (præsertim cum euaserit in superstitionem) spiritum premit & angit. Vnde addit:

De cæremoniis immodicis.

Ecce ego Paulus dico vobis, &c. Licet olim prodesset circuncisio quæ erat ex fide, si opera adiicerentur, & hoc antiquis Iudæis: Post Christum tamen mortuum & suscitatum, inutilis facta est. Gentibus autem semper noxia fuit: quanquam Iudæis ob fidei infirmitatem tolerata sit ad tempus. *Testificor autem rursus, &c.* Opera enim legis exigebantur à Iudæis: & qui circũcidebant se, ipso hoc factò in eo populo claudebantur eiusdem religionis professione, & ita tenebantur ad legem. Quod est maxime considerandum.

Hinc sese offert illa de Indis quæstio, qui cum Christum profiteantur, etiam circunciduntur: neque tamen putant se ad legis onera teneri obligatos. Verùm hic error potest quidem condonari, ne sit noxius ad mortem. Non enim ea se gratia circuncidunt, quasi ex lege teneantur. Nec circuncisione vtuntur, qua veluti sacramento quodam prænunciari Christum venturum profiteãtur. Ad solam Christi imitationem ex deuotione eam suscipiunt. In hoc tamen non leuiter errãt: quoniam non omnis actio Christi est à nobis exercitanda, nisi pares adsint circunstantiæ. Ipse enim circuncidit se, vt sua circuncisione circuncisio illius populi vigorem acciperet, & vetusti hominis vitium in sua illa innocẽtissima carne præcideret. Quæ profectò ratio in aliis cessat. Sic & agnum Phasæ manducauit, vt vetus testamẽtum expleret: non autem qui talia faciendi exemplum hac in re aliis relinqueret. *Euacuati estis à Christo qui in lege, &c.* id est, otiosè & frustra agitis, & absque Christo. Declarat legem & circuncisionem non posse concurrere cum euangelio & gratia in veritate, licet aliquo tempore tolerati sint Iudæi. Aliquando autem ad Rom. dicens, Iudæo prodesse quidem circuncisionem cum legis obseruantia, loquebatur secũdum illud tempus, quo verè proderat: necdum ibi erat locus pandendi omnino cessationem eius. Quanquam ex eius doctrina id optimè accipi potest in epistola illa, à nobis iam explicata.

De Indorum circuncisione.

Nos enim Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Sensus est: Ad salutem consequendam, quæ est spes iu

ſtitiæ,non valet circuncifio illa carnalis, ſed ſpiritualis, quæ à Spiritu venit. Et ſpiritum vocat ipſum donum Dei,quo illi iūgimur,iuxta illud: Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt cum illo. Hic autem ſpiritus charitas eſt:& dicitur gratia quę eſt ex fide, ita vt ex ipſa charitate formaliter iuſti ſimus.Nam per hanc erudimur de beata ſpe iuſtitię quam expectamus, & quam ſcimus iuſtis ſua die retribuendam:quia promiſit illis Deus. Hæc ſpes ipſe Chriſtus eſt,qui & propitiatio, & iuſtitia noſtra eſt, in quo pretioſi Deo nos ſumus, & opera noſtra digna præmio,quaſi ab illo facta, qui inuenitur in nobis per Spiritum ſuum, qui & pro nobis hoc poſtulat.

Nam in Chriſto Ieſu neque circunciſio aliquid valet, &c. Circūciſionem carnalem non valere in Chriſto,idem eſt quod euanuiſſe: quia Chriſtus attulit ſpiritualem quę in baptiſmo fit,vnde ceſſat illa carnis. Primus autem quàm veniret Chriſtus,& fides de illo explicita,valebat quidem circunciſio ex fide Chriſti vēturi.Sed iam non valet in eodem exhibito,id eſt, in explicita lege Chriſti, quæ eſt de eius morte & reſurrectione. Præputium autem non valere in Chriſto clarum erat. Ergo, *in Chriſto*,hoc eſt, cum quis Chriſtum baptiſmo indutus eſt & iam iuſtificatus, ſolùm valet fides ad expletionem ſpei,id eſt,ad ſalutem.Non tantum ſola & nuda fides,vt aiunt hæretici,à quibus quantumuis verſutis & callidis, & omnia ad peruerſum ſuum dogma referentibus,non poterit tamen hic locus vnquam contra opera deprauari.Valet(ait B.Paulus)fides in Chriſto.Sed quænam fides?quæ ocioſum hominem reddit? Nihil minus, *Sed fides* (inquit)*quæ per charitatem operatur.* Hæc eſt quæ abſolutam iuſtificationem efficit. Nam reuera antequā ſimus in Chriſto,fide iuſtificamur: quia Deus credentem tantum iuſtificat per infuſionem doni iuſtitiæ, quæ eſt charitas, qua iuſti ſumus coram illo. Per illam omnis virtus, & virtutis actus habet vitam & gratiam coram Deo. Non eſt enim ſine fide & ſpe infuſis donis, quæ ab ipſa charitate vitam accipiunt, vt grata ſint & placeant Deo. Itaque fides quæ non operatur per charitatem, otioſa eſt,nec placet Deo,in eo ſcilicet,qui ſemel induit Chriſtum.

Currebatis bene. Curſui vitam noſtram comparat, ſed reſpectu brauij & coronæ,vt ſignificet non debere impediri curſum hunc, quum recta tendit ad coronam.Et ideo conqueritur aiens:*Quis vos impediuit,&c.* Deeſt in Græcis id quod ſequitur. *Nemini conſenſeritis.* Addit,*Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocauit vos.* Deus enim erat qui vocauerat, & fidem exigebat,non antiquas legis obſeruātias. Spiritus enim & gratia, & Chriſtus ab iis prædicabatur, qui euangelium promulgabāt, non lex & Moſes, qui famulus erat in domo.

Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. Hoc ad doctrinam referri poteſt,vt parum quid contra veritatem Chriſti dictum, corrumpat totam fidei maſſam.Et verè ſic res habet:quia qui in vno quouis articulo pertinax eſt, nihil verè credit. Nam de cæteris quæ ſibi videtur credere,fidem non habet, ſed opinionem aut ſuſpitionem. Ratio eſt in promptu: quoniam in vno diſcrepans ab eccleſia, ſpernit eam quæ eſt columna & firmamentum veritatis,cui omnes inniti debemus.Poteſt id ad homines & ad magiſtros applicari, & melius. Etenim ij non ſecus ac peſtilens quoddam fermētum de maſſa plurimum corrumpūt.Quod autem fermentum malam doctrinam ſignificet, probat ipſe Dominus qui dixit: Cauete à fermento Phariſæorum. Et euangelium ſimiliter aſsimilauit fermento.Alibi,fermentum malitiæ, & nequitiæ dicitur.Et verè ſi vnum de attinentibus ad fidem corrumpitur,totum pariter ſuſpectum reddi,& negari poteſt. Quare nihil omnino eſt admittendum malæ doctrinæ in iis quæ fidei ſunt,ſed ſyncerè tradenda ſunt omnia.

Quare vnū articulum fidei negās, omnes negemus.

Luc.12.

1.Cor.5.

Ego confido in vobis in Domino. Græcè legitur, εἰς ὑμᾶς,id eſt,erga vos,non in vobis:vt confidentia ſit in prouidentia Dei erga illos. *Quòd nihil aliud ſapietis.* Quidam dictū hoc putant ab Apoſtolo propheticè, vt B.Hieronymus: ſed hoc durū videtur. Nam ſuperius vbi ait:Timeo vos, &c. oſtendit timorem in oppoſitum,quod non eſt habentis propheticam.Sed valere ad exhortationem ſolet iſtud, nunc timorem oſtendere, nunc confidentiam: vt & metu ſimul ac ſpe auertantur à verbo mendacij, quibus ſtudioſè timemus.

Qui autem conturbat vos,portabit iudicium,&c. Quidam impij hoc quaſi aduerſus Petrum dictum accipiunt:quod vel cogitare eſt horrendum. Innuit ergo aliquem inſignem pſeudoapoſtolum.Portat autem iudicium,quicunque dat ſuæ culpæ pœnas: quoniam etſi culpa tranſeat, reatus tamen manet.

Ego autem fratres, ſi circunciſionem adhuc prædico,&cæt. Hîc oportet ſubintelligere, à malignis illis qui circunciſionem & legis opera ſuadebant, etiam calumnioſè Apoſtolos huius eſſe ſententiæ additum fuiſſe.Vnde reſpōdet. Certa eſt perſecutionis meæ cauſa, nimirum ex eo quòd crucem prædico abſque Moſe,lege, & circunciſione.Iſtud ſcandalum eſt Iudæis,qui ſuam, non Chriſti iuſtitiam volunt ſtatuere.

Vtinam & abſcindantur qui vos conturbāt. Non ait, abſcindantur illis membra pudenda,vt quidam ſine ratione intelligunt:ſed optat vt ipſi abſcindantur ſimili modo à corpore,ſcilicet eccleſiæ. De ſpirituali itaque abſciſione eſt abſque dubio intelligendū.Sicut enim in circunciſione Chriſti illa pelliculæ abſciſio ſignificauit præcidendos à corpore illo ſuo benedicto:ita optabat Apoſtolus gladio anathematis id fieri in Magiſtros illos & ſatores errorum,qui circuncidi Gentes procurabant.Alludit enim ad abſciſionem illam quæ in circunciſione carnali fiebat:quaſi dicat:Vtinam & iſti qui diligunt abſciſionem, ſic ab eccleſia abſcindantur, ſicut eorum caro in ea iudaica obſeruantia abſcinditur.Quod deſideriū non niſi ex ſancta charitate veniebat,quo ſaluū corpus fieri poſſet. Nec opus eſt hoc in loco ea cōminiſci, quæ B.Hieronymus ad excuſandum Apoſtolum affert, qui tamen nec ſe excuſare illum omni nō à peccato fatetur:quod mihi nequaquam placet,nec poteſt placere.

Vos enim in libertatē vocati eſtis fratres:tātum ne libertatem in occaſionem detis carni, ſed per charitatem Spiritus ſeruite inuicem. Omnis enim lex in vno ſermone impletur: Diliges proximum

tuum ſicut teipſum. Quòd ſi inuicē mordetis & comeditis: videte ne ab inuicem conſumamini. Dico autē in Chriſto: Spiritu ambulate, & deſideria carnis nō perficietis. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum: ſpiritus autē aduerſus carnem. Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur: vt non quæcūque vultis, illa faciatis. Quòd ſi ſpiritu ducimini: non eſtis ſub lege. Manifeſta ſunt autem opera carnis, quę ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prędico vobis (ſicut prędixi) quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequētur. Fructus autem ſpiritus eſt, gaudium, pax, patientia, lōganimitas, bonitas, benignitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Aduerſus huiuſmodi non eſt lex. Qui autē ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Vos enim in libertatem, &c. De libertate non carnis, ſed ſpiritus intelligit, occurens hæreticis noſtri temporis, qui prætextu huius libertatis vniuerſam legem euertunt, & concupiſcentiæ laxiſſimas habenas tradunt. Grata quidem voluptuoſis hominibus prædicatio. Sed ne talem ab Apoſtolo libertatem doceri quiſquā arbitraretur, cautiſſimè protinus addidit: *Tantum ne libertatem in occaſionem detis carni*, id eſt, Modo ne, quæ libertas eſt ſpiritus, in libertatem carnis conuertatur ad libidinum voluptatem, quam vel Plato malorum eſcam appellabat, quòd ea videlicet homines capiantur vt hamo piſces. Qua quidem nulla capitalior peſtis in ſenſibus noſtris inſidere poteſt. Hoc idem B. Petrus vetabat. Quaſi liberi (inquit) & non quaſi velamen habentes malitię, libertatem. Per Chriſtum enim eò res erat deducta, vt qui prius ſerui erant peccato & legi: liberi autem, id eſt, ſoluti à lege iuſtitiæ: rurſum econtrario hi facti à peccato liberi, & à lege illa quæ congruebat peccatori, ſerui fierent iuſtitiæ. *1. Petr. 2.*

Contra libertatē hæreticorū. Pſal. 75. & 76.

Verùm caro quæ audit libertatem extolli, dat aures: & interpretatur eam eſſe libertatem quæ liberum hominem facit à iuſtitia, quam illa odit, vt ſi illi dixeris, Serua vota, quæ diſtinxerūt labia tua, cum ſcriptum ſit: Vouete & reddite Domino, continuò reſpōdeat. Nos in libertatem vocati ſumus. Illud enim: Vouete, & reddite Domino, olim erat, & eſt inter Iudaicas obſeruantias reponendum. Alij dictionem illam, Ne der. quam vbique ſancti interpretes noſtri verterunt, Votum, negant ſignificare propriè votum. Sic ait Suinglius, à quo & hoc didicit Ochinus quidam inſignis quōdam hypocrita (ſed inſigni apoſtaſia & turpiſsima fuga iam obſcuri & ſemiſepulti nominis) verum ſignificare munera & ſpōtaneam oblationem. Vt hic videre liceat triplicem carnis ſapiētiam: & male ſentire: & male facere: & inſipienter atque arroganter ſe excuſare aduerſus omnium veterum ſenſum tam de re, quàm de voce, quos aduerſum ſe habēt, qui & verbo & facto ipſo aliter ſcripturas ſunt interpretati. Hoc nos alibi proprio tractatu luce clarius oſtendimus.

Item ſi dixeris: Obedi Eccleſiæ, & Præpoſitis. Suſcipe deuotè indicta ab eccleſia ieiunia, & luctum Chriſti, vt in gaudium poſsis intrare cum illo: & alia huiuſmodi addas quæ ad carnis caſtigationem faciunt, & ſpiritum roborant, ſimiliter in ſua carnis ſapientia nobis obiiciunt. Nos in libertatem vocati ſumus, &c. Nec vult intelligere eorum caro, quod ſequitur: *Tantum ne libertatem in occaſionem detis carni*. Non eſt enim carnis, ſed ſpiritus diſtinguere, Longè aliud eſſe alligari oneribus legis & obſeruantiis, quæ minimam quidem caſtigandi corporis rationem habebant. Aliud verò edomare corpus, & in ſeruitutem talem redigere, ne obſiſtat ſpiritui: & vt interī lugeat anima quaſi vidua, vt pote Sponſo ſuo Chriſto à ſe ſublato. Quod & Chriſtus prædixit. Venient dies quando auferetur ab eis Sponſus, & tunc ieiunabunt. Origenes aliter hunc locum magno apparatu exponit, huc tandem reſpiciens, Ita eos debere libertatem profiteri, vt non propterea darent ſcandalum carni, id eſt, infirmis in fide. Sed hæc expoſitio nō attinebat ad propoſitum. Nam Apoſtolus apud illos voluit rem omnino præſcindere, cum maturum tempus iam poſceret ſecuris ad ſterilis ficulneæ radicem poneretur. Euangelium enim (quemadmodum & B. Ioannes de ſeipſo teſtatus eſt) creſcere debuit, & legem minui. Ne ſcilicet nimia indulgentia perpetuò penderent ab vberibus matris ſynagogæ Iudęi. Vbi autem pertinaciores ſunt animi, maior vis adhibēda eſt: vt qui ob dulcedinem à rebus gratis ablactari non poterant, vel cum aliqua amaritudine ad ſolidum cibum deducerētur. Quam ob cauſam arguit eoſdem Apoſtolus alibi, qui cum deberent iam temporis progreſſu magiſtri eſſe, rurſum indigebant inſtrui quænam eſſent elementa ſermonum Dei. *Luc. 5.* *Ioan. 3.* *Heb. 5.*

Sed per charitatem ſpiritus ſeruite inuicē. Ecce Chriſtiana ſeruitus, quæ cum charitate atque dilectione coniuncta, à libertate non ſeiungitur. Eſt enim ſpiritualis non carnalis dilectio, qua liberaliter ſeruitur. Seruitus quippe eatenus mala eſt, quæ opera facit non bona: aut ſi bona, ea tamen non lubēs operatur. Qui autem opera charitatis facit, & lubens facit & promptè: quoniam per charitatem & non inuitus, ſeruitute bona & beata ſeruit. *Omnis enim lex.* Melius, *vniuerſa lex*, vt Græca lectio habet. Non enim plures ſunt leges, ſed vna Chriſti, quæ eſt dilectio Dei & proximi, ad quam cuncta referenda ſunt. Hoc declaratum eſt in ea quæ ad Rom, c. 13. Nam in dilectione Dei tantùm, ſepoſita dilectione proximi (vt ibi, ſi fieri poſſet, ſiſteres) non eſſet implementum: ſed fundamentum, & pars potiſsima legis. Tum demum abſolutè impletur lex, vbi & propter Deum proximum quoque dilexeris: & ob dilectionem eius omnia fece-

ris, quæ summantur & recapitulantur in hoc vnũ breue præceptum. Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Quòd si inuicem mordetis, &c. Detractionis vitiũ, quod est directò contra charitatem, detestatur: quoniam illud bonũ à fratre suo intercipit, quod est inter humana maximum, idque est fama. Comparatur autem detractor cani mordaci, qui rabido ore lacerat hominem. Homo enim nõ solùm consideratur qua parte oculis carneis cernitur: sed ea maxime quæ minime videri potest. Considerari autem (vt christiana synceritas hortatur) debet, esse aliquid coram Deo, & hominibus per virtutes. Quæ si illi detrahantur, morsibus detractoris lædi tur eius existimatio, & sic proculdubio consumitur. Cum igitur mutuæ exardescunt detractiones, necessariò, vt inuicẽ absumantur, euenire oportet.

Nunquid autem erit detractio, si forsan verum dicatur? Est equidem, quùm illud verum est occultum. Et licet non detrahatur de virtute quam non habet, detrahitur tamen de existimatione & fama: quod est peccatum, cũ fit animo nocendi proximo suo. Quem enim fraterna correctione fortè poteras emẽdare, hostili illum odio antè fœdasti. Et quem debuisti (si vel malum pateret) contegere: contra, cum non pateret, prodidisti.

In vitium detractionis.

Graue peccatum detractio, quod è diametro præstantissimæ omnium virtuti, charitati scilicet, opponitur. Et apud Christianos tamen plurimum grassatur, vt detractorio sermone nullus ferè sit in ore multorum crebrior: Qua in parte quid de nouis hæreticis cogitandum? qui nedum venenosis verbis & libris, Pontificibus, Episcopis, religionibus non parcunt: sed & os blasphemũ in cœlum posuerunt, Sanctissimam Dei matrẽ, Sanctos omnes, iis honoribus, quibus à Christo capite tanquam charissima membra, sunt ornati, spoliare non perhorrescunt impij. Nam si verbi otiosi seuera est in die iudicij reddenda ratio, quid expectare debent detractores & blasphemi? Locus hic esset ad salutares monitiones appositissimus, quem cõcionatores verbi Dei tenentur attentius in suum vsum conuertere, quò detereantur à tam frequenti linguam in fratrum existimationem laxãdi consuetudine. Volat enim irreuocabile verbum, & læsę proximorũ famę fiet tandem terribilis exactio.

Dico autem in Christo. Ne putarent eos qui semel induunt Christum, necessariò mansuros semper in Christo, vt quidam hæreticorum arbitrati sunt, hortatur Apostolus aiens: *Spiritu ambulate*, id est, quò dictat Spiritus atque agit, ac suauiter impellit vos duci permittite. Possunt enim resistere Spiritui, & possunt sequi. Peccatum enim non iam dominatur nisi volenti, & vltrò manus porrigenti. Si Spiritum sequitur homo Dei, ambulans vt Spiritus docet & ducit, nihil erit damnationis: quia peccatum non poterit nobis inuitis ad damnationem consummari. Hoc dicere claris verbis voluit B. Paulus. *Et desideria* (inquit) *carnis non perficietis*. Non pollicetur extinctas iri omnes concupiscentias, & carnis petulantiam suas partes neglecturã, sed dixit, *non perficietis* consummantes consensu vestro, quò peccatum perficitur: quod abundè satis est. Impossibile est autem secundum communem charitatem, crucifixam esse omnino concupiscentiam, sed solùm non obtinere dominatum. In quibus autem ipsæ carnis concupiscentiæ crucifigun tur, ij perfecti sunt, & perpauci: & tales iã in Christo sunt consummati. In charitate communi locũ habet sequens conflictus.

Caro enim concupiscit aduersus spiritum, &c. Licet caro nequaquam dominetur, concupiscit interim tamen, vt non raro contingat vos non ea facere omnia quæ velletis. Hæc, inquam, inter carnem & spiritum cõcertatio sic vrget, vt homo facere quę cunque cuperet, minus possit: vt assiduè hæreat Deo, & semper vnum illud necessarium meditetur, quod verè bonum est, & illa pars optima, quæ nunquam aufertur. Itaque oportet propter humanas necessitates, & carnem assiduè repugnantem & remurmurantem, reuerti ad semetipsum. Et tamen ipse spiritus cõtrà, postulat quæ sua sunt propria. Quamobrem pro loco & tempore audiendus est spiritus, & carnis cura tantisper omittenda, in his videlicet quæ sunt præcepta: remurmuret licet, aut recalcitret quantum velit caro. Quod si fiat, rectum tenetur salutis iter, & bene sperandum est.

Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege. Ducit spiritus ad quædam præcipiendo, quæ si facit homo non est sub lege, vt pote qui spiritualiter faciat, id est, liberè & amanter obtemperet. Ducit prętereà Spiritus interdum ad alia quædam consulendo & exhortando, non præcipiendo: qui si ab homine cui hæc inspirat, etiam in his obtineat, remissius erit ille homo sub lege, qui paret spiritui. Illud itẽ hîc considerandum, Esse in statu aliquo, & secundum illum statum viuere, non parum habere discriminis. Verbi gratia: Sunt multi in statu gratiæ, quoniam baptizati induerunt Christum, qui tamen cum non viuant vt lex gratiæ dictat, nõ sunt sub gratia (à qua per peccatum exciderunt) sed sub lege: à qua si per pœnitentiam liberentur, rursum sub gratia constituuntur. Quicunque igitur sub gratia sunt, potestatem habent vel manẽdi sub illa, dum sequuntur spiritum: vel decedendi ab illa dum post carnis concupiscentias eunt, subditi legis imperio quæ iram & vindictam minitatur. Quam postremam partem numerosior Christianorum pars hodie eligit: inde omnis proborum morum propter imitationem corruptio, potissimum cum nulla iam adsit christiana disciplina in ecclesia: & omnes ordines à sancto illo rigore lõgè declinarunt. Quo circa facilius (irato in nos ac permittente Deo) multis imponunt noui hæretici, primi ipsi corruptissimi, dum effectum gratiæ Christi hac parte, qua fit vt peccatum non dominetur, negant. Non enim videtur esse plerisque verum, qui hoc in seipsis non experiuntur: sed contra sentiunt se abstinere à peccato non posse. Non autem aduertunt miseri sua culpa iterum illam infirmitatem esse contractam, vt in deteriorem statũ, quàm prius, præcipitati sint, B. Petro teste qui ait: Melius erat illis nõ cognoscere viam veritatis. Ad suæ verò damnationis cumulum addunt duritiam dum viam suæ reparationis ingredi nolunt per veram ac synceram pœnitentiam, per fructus ipsa pœnitentia dignos. Si enim semel & ex contrito corde supplices reuerterentur ad Deum, eiusque gratiam lacrymis implorarent, & eius misericor-

Vnde occasionem accipiunt hæretici ad errorem.

2. Pet. 2.

diẹ fiderent, haud dubium quin sentirent in seipsis nouum aduenientis Spiritus sancti auxilium, quo certò conspicerent factam sibi peccatorum suorum remissionem. Quoniam verò maxima pars non agit cum Deo serio, non tangitur dolore cordis intrinsecus, nec vt diuinæ Maiestatis offensa requireret, & nostræ salutis apprehensio, commouemur: ideò & pauci sunt verè Christiani, & multorum corda patent seductionibus nouorum nostri temporis magistrorum exposita.

Quare tam pauci vere christiani.

Manifesta sunt autem opera carnis, &c. Vt cognoscatur ergo quis sit verè sub gratia, & qui sub lege, ab operibus docet. Nam carnis opera, illa scilicet quæ auferunt spiritum & gratiam, *manifesta sunt: quæ sunt fornicatio, &c.* Omnia hæc vitia non ignota sunt. Porrò attende inter opera carnis, non ea solùm crimina collocari quæ ad sensuum voluptatẽ pertinent, qualia sunt crapulę, & ebrietates, & obscenæ voluptates. Verùm etiam quæ ex aliis affectionibus flagitia & scelera committuntur, vt idolatria, & sectarum æmulationes, & contentiones, & rixæ, & veneficia, & huiusmodi alia quæ ab Apostolo enumerantur. Quodcũque enim non est à Spiritusancto, sed prodit ex homine, ex carne venit. Nam & ipse hominis spiritus in carne computatur: & totus homo caro dicitur in scripturis, in quo non est Spiritus Dei. Cæterum eiusmodi criminum vocabula, cũ nota sint, consultò illa omittimus. Potius aduertendum quod ait: *Qui talia agunt regnum Dei non consequentur*, nisi scilicet illos pœniteat & resipiscant. Nam si pœnitentia ducti ad iustitiam reuertantur, videntur nunquam illa commisisse, iuxta legem à Deo datam: Si reuertatur impius à via sua, omnium iniquitatũ eius non recordabor, dicit Dominus.

Ezech. 18.

Fructus autem spiritus est, id est, illius doni, quo insigniuntur qui sunt in Christo. *Charitas, &c.* Sed videri posset, charitatem esse ipsummet spiritum: nisi capias hîc charitatem pro actu. Aut intellige Spiritum largius pro ipso largitore, qui cum sit in nobis per charitatẽ suam, quodam ineffabili modo parit nostram charitatem, & inde gaudium, & postmodo pacem. Vnde longanimitas, & patientia, & bonitas in affectu, & benignitas in effectu: tum fides, qua promissa seruantur: & debita ipsa citra vllam fraudem redduntur. Nam virtutum omnium fundamentum est fides. Deinde, πραότης, id est, mansuetudo. Denique ἐγκράτεια, id est temperantia, quam vocem tribus vocabulis reddidit nobis latinus interpres, quæ sunt, *modestia, continentia, castitas*. Est enim temperantia iuxta eruditiorum expositionem, cõmunis quædam virtus, quæ in omnibus modum quendam atque ordinem rectissimum constituit, siue in dictis, siue in factis.

Aduersus huiusmodi non est lex. Notent hæretici aduersus quos non est lex, nempe aduersus eos qui habent fructus spiritus, charitatem, gaudium, pacem, quorum est longanimitas, patientia, & cætera virtutum opera. Aduersus huiusmodi non est lex. Ergo aduersus illos est lex, qui à charitate exciderunt, & præuaricatores constituti sunt: nõ item aduersus eos qui secundum legem viuunt. Qui enim tales sunt, sponte & libenter cum gaudio quæ sunt legis operantur, & secundum virtutem: nec habent sibi legem aduersariam, cuius minas ac terrores & supplicia despiciunt, dum bene agunt. Et vide loquendi modum. Non negat his legem esse positam: sed dixit, cum sit & illis posita lex, quam debent custodire, non esse tamẽ his aduersam qui illam custodiunt, sed familiarem ac beniuolã eam sentiunt in corde suo, pollicẽtem bona, & afferentem gaudium & pacem, etsi nondum perfectam, vt sæpe dictũ est. *Qui autem sunt Christi, &c.* Apud B. Paulum dicuntur esse Christi, qui iam perfecti sunt & consummati, siue per abundãtiam gratiæ, qua impleti sunt ab initio: siue per eum vitæ cursum quem tenuerunt ambulantes in spiritu. Nam ij aliquando eò perueniũt, vt crucifixerint carnem suam cũ vitiis omnibus, & concupiscentiis: ita vt iam nec ipsæ concupiscentiæ excitentur, & vix sentiant primos motus. Sed isti rarissimi sunt: Esse tamen posse arbitror, cum hoc quàm manifestissimè ponat Apostolus: & vtinam sic crucifigeremur nos cum Christo aliquando.

Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus, &c. Hortatur ergo tandem pro more suo ad vitam christianam & spiritualem. Et sensus est, Si viuimus spiritu, hoc est, si à spiritu illa vita est, quæ vera est, spiritualiter viuamus. Tandiu enim penes nos ipsum spiritum retinemus, quandiu illi obediẽtes sumus. Si ergo ita est, *spiritu & ambulemus*, id est, deducamur in actionibns ipsis, quemadmodum Spiritus ipse verus imperat: non autem vt caro, vel spiritus erroris impellit. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, &c.* Ad Iudæos & Gentes simul hic sermo dirigitur, qui se inuicem prouocabant, præsertim per inuidiam & æmulationem. Iudęi liuore quodam tabescentes, molesti erãt & iniuriosi in Gentes, quæ tanta multitudine & promptitudine assumebantur, dolentes communicatum & illis Spiritum: quasi fieret eis à summo Patre iniuria qui bonus est. At illi nequam habebant oculum, vt exprobratur cuidam in euangelio.

CAP. VI.

RATRES, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate: & sic adimplebitis legẽ Christi. Nam siquis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque: & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero. Vnusquisque enim onus suũ portabit. Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare: Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Quoniã qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in Spiritu: de Spiritu metet vitam æternam. Bonum autem faciẽtes, non deficiamus. Tempore enim suo me

temus non deficientes. Ergo dum tẽpus habemus, operemur bonum ad omnes: maximè autem ad domesticos fidei.

PRosequitur doctrinam ad christianos mores pertinentem, vt in omnibus principatum semper teneat ipsa charitas, & mutuæ salutis desiderium. Ait ergo: *Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo, &c.* Significat delictum ex inconsideratione ac fragilitate commissum. Hoc innuit verbum *præoccupatus*, Et spirituales vocat eos, qui se tales præsumebant. Et propriissimè ait, *homo*, humanam infirmitatem designans. Ergo varia peccati ratio, varium quoque correctionis genus exigit. Si quis enim ex infirmitate, nulla data opera, sed præoccupatus peccat, dignus est misericordia, & leniter corripi debet, atque instaurari. *Instruite*(inquit) *eiusmodi*. Emendatius, instaurate, seu perficite, iuxta Græcam vocem. Aliud est si præmeditatus malitiosè peccauerit. Tunc enim non tanta lenitas est adhibenda. Item si peccatum sit grande & periculosum, noxiumque aliis, tunc durè ac seuerè corripiendus est homo.

Considerans teipsum, ne & tu tenteris. Mira conuersio de plurali ad singularem numerum: nõ quidem facta ex imperitia, vt B. Hieronymus opinatus est (Nimis enim crassus hic lapsus fuisset, potiusque incuria quàm imperitia commissus) sed quam reuera nec per imperitiam existimo accidisse B. Paulo, nec per incuriam, quin potius de industria sic esse ob eam causam dictum: quia quod singulariter dicitur, efficacius etiam ab vnoquoque singulariter tanquam sibi vni dictum accipitur. Ea nanque sermonis commutatio vnũquemque seorsum commonefacit viuacius, vt dum audit, seipsum interroget atque exploret, dicens: Nunquid me hic sermo pungit? Et proditum se esse intelligat, si quis sibiipsi cõscius sese talem inueniat, qualis nota illa singulari designatus est. Nam quæ cõmuniter in omnes iaciuntur, frigidiora sunt, nec eandem vim ad mouendum singulos habent. Videtur ergo B. Paulus duritiem & austeritatem fortè cuiuspiam tacitè subnotare, cui remedium præbet subiungens:

Alter alterius onera portate. Onera nostra, sunt peccata nostra: aut potius ipse reatus qui contrahitur à peccatis. Ergo portare alterius onera, est peccatorum alienorum reatum in se assumere, & pœnas pro eis luere: quemadmodum Christus satisfecit pro omnibus. Vnde & rectè dicitur, *Et sic adimplebitis legem Christi*, quæ est charitatis lex. Eo enim modo impletur, quo & ipse impleuit. Ille portauit iniquitates omnium nostrum, & sic adimpleuit omnem iustitiam, id est, integram & absolutã iustitiam, cum non solùm ipse pro se iustus fuerit, sed etiam ad nostram iustificationem in se transtulit supplicia peccatis nostris debita, adeo dilexit nos. Et hunc commendauit nobis dilectionis modum dicens: Hoc est mandatum meum vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. (Ioan. 15.) In quo postremo verbo explicatur dilectionis modus eximius: Sicut (inquit) dilexi vos, qui animam meam pro vobis posui. Verùm quotusquisque est qui hæc consideret, nedum qui persoluat? Audiamus reliqua.

Nam si quis existimat se aliquid esse, cũ nihil sit, &c. Quod ait, *Nam*, non obscurè innuit rationem, cur homo est in alios immisericors, durus, ac minus iustus, vt pote qui nolit alterius fratris onera portare. Est autem ratio, sui ipsius ignorãtia, ac præsumptio de seipso: quasi non sit ipse quoque peccator, nec vlla habeat onera, quæ debeant leuari per alios. Qui falsam hanc de seipso concipit existimationem, vel hoc ipso peccator est maior, qui non solum seipsum non nouit, sed & insuper alios spernit. Merito ergo in illum dicitur: *Qui se existimat aliquid esse*, quasi ex se sit id quod est. Hoc propriè significat, *Esse*, nimirum per se esse, quod est proprium Dei. Qui ergo se existimat aliquid esse, cum verè nihil sit (quoniam si quid habet, accepit) *ipse se seducit*. Græcè, mentem decipit. Sic mentitur iniquitas sibi, falsa de seipso credenti.

Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero: Sensus est, Vt possit verè gloriosus esse homo in opere suo, siue illud sit opus doctrinæ, siue aliud quoduis, bene probet ipse opus suum, & non de malo aliorum opere, tanquam comparatione quadam, exultet, quasi ea non admittat flagitia, quæ alij: Vel fortè sua bona opera anteponat, & pluris proprio iudicio æstimet. Nam & operatur forsan & illud: aut fortè aliud quiddam & peius. Quòd si ea sit fœlicitate præditus, vt nihil mali operetur: tunc etiam non minus clemens & mitis in alios esse debet, quibus non est collata tanta gratia. Verè homo Deo gratus debet (vt eleganter dixit B. Augustinus) deputare sibi dimissum, quod non fuerit à seipso, gratia Dei auxiliante, commissum. Qui hãc regulam non sequitur, sed se conferens cum aliis seipsum iudicat, est illi Pharisæo similis, qui in eo gloriam suam statuebat, quòd non esset velut publicanus & cæteri hominum.

Sunt & alij, qui in aliena gloria suam gloriam statuerunt, & propter illos putant se aliquid esse: quales illi qui dicebant, Ego sum Pauli, &c. Hos plerique imitamur gloriantes patres nostros sanctos fuisse, & hos quidem celebri sanctitate commendabiles: quorum & nomina atque numerum laudi nobis ad plausum vertimus. Hoc illi meruerunt, & fatemur omni veneratione & cultu dignissimos. Verùm sicut nec aliena me iniustitia vel cõdemnat vel commendat: ita nec iustitia, nec operis alterius probatio opus meum reddet bonũ, si malum fuerit ante oculos iusti Iudicis.

Potest & aliter locus hic intelligi, Non deesse quosdam qui non accuratè atque sedulo in opus suum inspiciunt, vt per se illud quale sit probent, sed quale aliis videatur expectant, vt sic se probét aliorum iudicio. At hæc non est legitima probatio. Non enim quem homo commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.

Vnusquisque enim onus suum portabit, id est, vnusquisque de proprio onere seu peccato iudicabitur. Neque verò per alterius opus, si alius benefecerit aut per alterius iudicium, si bene alius de illo senserit, exonerabitur, sed ipsius Dei sententia.

Hoc in loco quidam sciolus ex hæreticorũ grege, nititur probare inualida esse viuorum suffragia quæ pro defunctis fiunt. Et quò insignem videas eius arrogantiam, simul & impudentiam cum pari inscitia coniunctam producit ex Hieronymo te- (contrantgantes suffragia pro mortuis.)

ſtimonium his verbis. Annotauit autẽ in hũc Pauli locum B.Hieronymus,quod te latere nolui. Eſt enim vtile, imprimis, omnibuſque piis gratiſſimum,ſed Italicis cananæis proculdubiò ingratiſsimum. Obſcurè licet docemur,ait.per hanc ſententiolam nouum dogma quod latitat, dum in præſenti ſæculo ſumus ſiue orationibus, ſiue conſiliis poſſe nos inuicem coadiuuari. Cum autẽ ante tribunal Chriſti venerimus,nõ Iob,non Daniel, nec Noé rogare poſſe pro quoquam, ſed vnumquemque portare onus ſuum. Qua ergo fronte audent ſacrifici Rom.Pont.defunctorum neceſſariis polliceri Diuorum interceſsiones,& pro peccatorum expurgatione vendere Miſſas? Hæc profectò impoſtorum ars eſt,non ſacra ſacerdotum Dei fides. Hæc iſte neſcio quis Burlingerus, quaſi B.Hieronymus ibi loquatur de ſacrificiis pro his defunctis, qui iam dormitationem in Domino acceperint, cum eiuſmodi dogma minime latitaret,quod ſemper obſeruauit eccleſia. Ergo manifeſtè ipſe B. Hieronymus ſatis innuit dogma latitans,aduerſus quod illa diceret.Erat quippe ſerpens adhuc Origenis hæreſis, qui volebat omnes aliquãdo & homines,& Angelos malos adepturos ſalutem. Illã igitur hæreſim iugulat,quæ tunc latitabat. Supererant eo tẽpore aliquot Origenis defenſores qui clam illa ſecum muſsitabant,quos ille ſanctus zelo fidei flagrans vellicabat. Abſit autem vt rem in eccleſia nedum minime latitantem, ſed aſsiduo ſemper communi vſu patentem, voluerit vir Eccleſiaſticus(vt hic nebulo imponit)ſua ſolùm authoritate damnare, idque per eũ Apoſtoli locum, quo nequaquam poſsit euinci. Mens eſt iſta ergo B.Hieronymi aperta:Cum venerit illa dies, qua quiſque recepturus eſt prout geſsit in corpore, ad flectendam iudicis ſententiam nullæ præces tunc, nullæ obſecrationes valebunt, vt qui damnationẽ æternam meruerint,poſsint euadere aliquãdo cuius oppoſitum cogitabant Origeniani.

Communicet autem is qui catechizatur verbo, &c. Inſtitutum Domini hoc in loco B.Paulus commẽdat,vt doctores qui diuites in verbo ſunt, pauperes autem in bonis(nam etiam ſic dicebãtur)participarent bona eorum quos inſtruebant,vt quædam hinc æqualitas naſceretur: & per charitatem mutuam qui minus,& qui plus collegiſſent,æquarentur.Hoc ad Cor.explicatũ eſt.Et hic,Bona, vocat communi acceptione, quæ pertinent ad vitæ commoda & ſuſtentationem. *Euangelium annunciãs de euãgelio viuere debet.*

Nolite errare:Deus non irridetur. Erant in alia ſententia nonnulli,qui putabant ſe non obligatos ad communicandum de ſuis bonis ſuo doctori.A quibus cum non peteretur lite forenſi, ſe ſuos eluſiſſe doctores ridebant,meritis ſtipendiis fraudatos. In hoc ergo errabant,quod etſi deriderent homines,Deum tamen ipſum irridere nõ poſſent.Deus enim nulli ſubiacet irriſioni.Irridetur vel ignarus, qui decipitur:vel impotens, qui non valet irriſionem vindicare.Sed nõ decipitur Deus quaſi ignarus:nec impotens eſt ad vindicandum, qui irridentem poteſt adigere ſtatim in fletum ac luctum æternum:quod & facturus eſt,ſed ſua die.

Quæ enim ſeminauerit homo,hæc & metet. Seminat homo vel opera carnis,vel opera ſpiritus. Per opera carnis ſe egregiè paſcit,& voluptuoſè agit hanc vitam.Sed horum exitus eſt corruptio: quoniam caro quantũuis bene & diligenter curata,corrũpetur tamen & breui. Per opera verò charitatis paſcit ſpiritum,vt iuſtitiæ coronam metat. Sic eſt ſeminare in carnem,& ſeminare in ſpiritum, id eſt, vel carni in futurum proſpicere:vel ſpiritui. Et ſicut caro ſubiecta eſt corruptioni,ſic opera quæ in carnem facta ſunt,euaneſcunt. Similiter ſicut ſpiritus viuit in æternum, ita & opera quæ in ſpiritũ facta ſunt,æterno condonantur præmio. Creſcit enim aſsiduè ſpiritus,qui bonis operibus alitur,vt hinc metamus vitam æternam. Notet hæc Lutheranus, & agnoſcat peruerſitatem ſuæ doctrinę. Verùm Tacianus quidam hæreticus hunc locum turpiter intelligens,ſtultam hæreſim commentus eſt nuptias hîc prohibitas, aſſeuerans illa nuptiarum opera eſſe in carne ſeminare. Sed iam dudum exploſa eſt hæc inſana hæreſis.Nihil eſt ſecundũ carnem dicendum,quod volente fit & iubente Deo, & ſacramẽto ſanctificante. Nam quicunque legitimas nuptias contrahit,ad ſpiritum tendit vt prolem Deo generet.

Bonum autem facientes non deficiamus, &c. Negligentiam & torporem in operando bonum, optima ratione diſſuadet.Perſeuerantium enim vſque in finem corona eſt.Et ſicut aberit omnis laſsitudo,& labor,& faſtidium, & tædium in poſſeſsione coronæ:ita hic debemus non defficere tedio in operando,fingentes laborem in præcepto, habita præſertim breuitatis temporis ratione,quæ eſt(vt alibi ait)leuis,& momentanea.

Ergo dum tempus habemus, &c. Dicimur habere tempus,quando eſt ad vſum vt poſsimus mereri. Noſtrum enim eſt,quandiu ad beneficium noſtrũ cedit,hoc eſt, quandiu ſumus in hoc mundo, & poſſumus operari.Poſtmodo autem fit quod ſcriptum eſt,Cum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.Deus & Dominus noſter Ieſus dicitur accipere tempus vt iudex iudicaturus, quoniam poſtquam litigantes aſsignato certo tempore produxerunt pro ſua cauſa quod libuit,non habent vlterius facultatem producendi.Venerũt tunc dies iudicis,nec quicquam relinquitur homini, quo ſibi valeat & ſuæ cauſæ proſpicere. Hic locus proculdubio mirificè confutat & apertiſsimè hæreticos, qui tanta contentione æternã vitam operibus reddi inficiantur,& nullam ineſſe vim ad promerendum mercedem Apoſtolus autem bona opera reſpectu æternæ vitæ,comparat ſemini reſpectu fructus qui metitur. At in ſemine inſita vis eſt ad producendos fructus:vt qui ſeminat ſemen ſuum, iuſtè metat quod promanat ex ſemine. Cum hęc certò viderint hæretici,non mirum ſi dum ad hæc loca perueniunt, tanquam reformident & fugiant, magno ſilentio quieti prætereunt. Aliàs vbi minimam nanciſcuntur occaſionem dicendi contra opera,velut cicadæ ac ranæ nullum faciunt coaxandi finem,eadem ſexcenties inculcando. Nam Lutheri ad hanc epiſtolam commentaria, nihil aliud ad ſummam continent, quàm tres aut quatuor cõcluſiones,quas infinities infarciens, lectori tediũ affert recenſendi Hoc autem in loco de operibus ac merito operum bonorum ac malorum eſt ſermo.Et bona opera quaſi ſemina producere nobis vitam æternam,ſicut econuerſo,mala æternã mor

Habere tẽpus. *Pſal.74.* *Hæreticorum verſutia.*

Nota verba Lutheri. tem, ait B. Paulus. Quid autem Lutherus? Ecce in primis quasi aliud agens, sic excusat. Ego istiusmodi sententias non libenter interpretor. Videntur enim nos commendare, vt reuera commendant. O virum omnis aspernatorem gloriæ: imo verò ò insignem hypocritam. Sed ne omnino intactam rem derelinqueret, quã prorsus præterire sine sui præiudicio non poterat, adiecit. Hîc quæstio est, Vtrum per bona opera mereamur vitam æternã. Id enim Paulus videtur hoc loco asserere. De sententiis quæ de operibus & mercede loquuntur supra, cap. 5. satis diligẽter & copiosè disputauimus. Valdè autem opus est exhortari, exemplo Pauli, credẽtes ad bene operandum, hoc est, ad exercẽdã fidem bonis operibus. Ea enim nisi sequãtur fidẽ, certissimum signum est fidem non esse veram: hęc ille. Vbi vides quàm nutet, quàm nihil dicat, nec satisfaciat suis iis fucis prudenti lectori. In quinto autem cap. sic hanc questionem tractauit, vt passim aberret ac blasphemet: & ea profert de libertate christiana, de charitate, & charitatis operibus, quæ certè solùm recitare ad confutationem super sunt. Verùm quia longa hæc esset historia, & reuera maxima afficior molestia dum ista recolo, prudens missa facio. Nam & lectori pio & catholico nihil vtilitatis parerent. Satis est apprehẽdisse neruum argumenti, quo ita perturbantur hæretici, vt ipsam vocem amittant.

Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu. Quicunque enim volunt placere in carne, ij cogunt vos circuncidi. Tãtùm vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circunciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. In Christo enim Iesu, neque circuncisio aliquid valet, neque præputium: sed noua creatura. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. De cætero, nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cũ spiritu vestro, fratres. Amen.

Videte qualibus literis, &c. Hanc ergo epistolam sua propria manu, præter morem, scripsisse B. Paulum hæc verba testantur, quò rei grauitatem quæ id postulasset, ostenderet. B. Hieronymus tamen vult vt ex hoc loco ea tantummodo quæ sub sequuntur, esse scripta manu illius capiamus: non autem quod ante scriptum erat. Verùm aliud verba ipsa porrigere videntur, dum ait: *Scripsi vobis* & nõ ait, scribo vobis. *Quicunque enim volunt placere in carne, &c.* Homines quosdam notat de Gentibus, qui volebant seruire Iudæorum tumori, qui eo nomine inflabantur in carne, quòd essent Iudæi per circuncisionem, & cogebant alios etiam circuncidi, *Tantum vt crucis Christi persecutionem non patiantur.* Crucis enim Christi persecutio exercebatur verè in Christianos tum à Gentibus, tum à Iudæis. Gentes autem non sæuiebant in eos qui in Iudæorum populo computarentur. Quocirca & ex Gentilibus qui Christum confitebantur, circuncidebant se nonnulli, vt vitarent venientem à Gentibus persecutionem crucis. Nam dum se Iudæos cõfitebãtur, de patriis legibus ac religione non poterat quisquam illis facessere negocium. Hoc enim legibus primariis Caij Cæsaris, & Augusti, & Tiberij sancitum erat. At qui in præputio manebant, non poterant eo iure vti: & ideo vndique persecutionem crucis habebant, vt ait B. Hieronymus, & rectè. Quòd autem ob eam causam circuncidantur, quia volunt placere in carne, & nolũt pati persecutiones, vel ex eo facile patere ait Apostolus, quoniam etiam circuncisi, *Legem non custodiunt*, id est, non curant seruare illam. Solum ergo circuncisionis prætextu, velut quodam clypeo, protegi à persecutionibus volunt, & in carne vestra gloriari, quos habent discipulos.

Mihi autem absit, &c. Hinc vera gloria, videlicet in cruce Domini Iesu, dum cum illo compatimur, vt & tandem in solatio sempiterno conregnemus. *Per quem mihi mundus, &c.* aut potius, per quam crucem. Nam Christi crux id agit diligentibus affigi cum Christo, vt & mundus sit illis crucifixus: & illi viceuersa mundo, id est, Sit illis mundus miseria, & vituperium, & maledictum, non secus atque crucifixum quoddam & omnibus abominabile. Et ita econuersò, illi sint ipsi mũdo similiter velut crucifixus, id est, despicabiles, & abominabiles ac detestatione prosequendi.

Neque enim circuncisio aliquid valet, &c. Non est mundus ei crucifixus, qui fidet in carne, & gloriatur vel vt Iudæus, vel vt Gentilis: quia in Domino gloriandum est, in quo nec circuncisio iam inuenitur, nec præputium, *sed noua creatura.* Christus enim morte sua mortuus fuit peccato, & circuncisioni ac legi, & in nouam creaturam Deo viuens euasit. Talis iuxta proportionem efficitur, qui cum Christo moritur in baptismo. Immerso nanque aquis, seu crucifixo vetere Adam, resultat nouus, qui secundum Deum creatus est, omni terrena creatura altior. Et hæc est salutaris regula de qua testatur addens:

Et quicunque hanc regulam sequuti fuerint, &c Nõ potest esse vera pax quandiu sumus in hoc mundo & non auellimur prorsus ab eo: quoniam non est firma spes regni. Hi soli qui inde aulsi sunt, & semetipsos quantum possunt, (Deo iuuante) auellũt, certi sunt de misericordia Dei, & in pace sunt. Et isti dicuntur Israel Dei, qui est secundum electionem, non secundum carnem. Isti præ cæteris vident Deum, aut fortes sunt cum Deo, sicut vox ipsa, Israel, significat.

De cætero nemo mihi molestus sit, &c. id est, Nemo mihi laborem imponat, tãquam sim vnquam eos toleraturus qui aliter sapiant, aut daturus manus. Et signum cur non possit cum illis consentire: *Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*: quia iam signatus erat stigmatibus Christi in toto corpore: ac si dixerit. Non possum iam negare quin fuerim professus gloriam crucis in improperiis: neque commutare illam cum gloria huius mundi, cum

cum habeam semper contra me militantia signa illa in meo corpore, quæ vt turpissimum desertorem me semper accusarent. Erat Paulus (vt verisimile est) toto corpore signat⁹, vt qui à Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepisset, ac fuisset ter virgis cæsus, & semel lapidatus, & pro mortuo nonnunquam derelictus: quę omnia erant magna animi cõfirmatio. Etenim Christianus verus quanto pro Christo aliquid passus est acerbius, tanto etiam magis pati desiderat: idque pluribus de causis, quas pio lectori ad fructum spiritus relinquo meditandas.

Indignantur autem hoc in loco noui Apostatæ atque hæretici aduersus fratres Minores, qui ad regulam beatissimi Francisci & eius stigmata, hæc Apostoli verba applicant. Fremunt huius rei gratia, & hanc rem quasi piaculum magnum verbis atrocibus insectantur. Nam regulam illius gloriosi Sancti, quæ nihil præter egregiam Christi imitationem redolet, blasphemant: & stigmata illa negant, quæ vniuersa ecclesia semper credidit. Scelestus ille, facinorosus, atque impius Lutherus, primùm de ea regula quædam pronunciat, quæ vel recitare puto nefas. Deinde stigmata à Christo in eius corpore impressa ridet: & interim vera Christi stigmata ipse sibi cum Paulo arrogauit. O hominem audacissimum, & Satanæ organũ: O dementatos & excœcatos, qui has orbis vniuersi pestes & faces audent consectari. Domine Iesu ostende potentiam tuam & veni, & visita vineam tuam. Satis enim superque satis exterminauit eam Aper hic de sylua: & singularis ferus depastus est eam. Sed redeamus ad nosmetipsos, & ad percipiẽdam beatissimi Apostoli Pauli benedictionem, ait:

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres, Amen. More suo, loco, Vale, Gratiam in vltimo adiicit, quam in principio salutationis precatur. Hanc nobis largiri dignetur clementissimus Pater: cui cum Filio & Spiritu sancto honor & gloria, & gratiarum actio in sæcula. Amen.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

*

EPHESII, ad quos præsentem Epistolam B. Paulus Apostolus scripsit, ab Epheso cognominati vrbe Asiæ, quæ erat metropolis Ioniæ, per triennium habuerunt doctorem eundem B. Paulum. Et primò quidem in synagogis: deinde in schola cuiusdam Tyranni docentem: vbi virtutes multas operatus est, & fructum prædicationis retulit vberrimum. Et cùm denuò Ierusalem proficiscens ad eos diuerteret, prophetauit quæ essent sibi obuentura de vinculis suis & catenis. Concionem quoque ad illos habuit egregiam, plenam charitatis, protestans post discessum suũ exorituros magistros mendaces, subuersores, & discipulorum abductores. Post completam iam suorũ vinculorum prophetiam, scripsit ad eos è Roma, per Tychicum epistolam hanc, cuius argumentum facile est ac breue. Non enim aliud continere videtur, quàm puram ad perseuerandum hortationem: vt quæ ipsi de Euangelio Dei æterno audierant, inconcussè fideliterque retinerent. Quod vt persuadeat, aliquot rationes affert, quibus suo ordine & loco dilucide explicandis dabimus (largiente Deo) diligentem operam.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD EPHESIOS.

*

AVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatẽ Dei, omnibus Sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Dño Iesu Christo.

BReuiores hîc & in sequentibus epistolarum initiis erimus, ne eadẽ sæpius repetamus. Nam quæ ad explicationem nominis, *Pauli*, &, *Apostoli*, conditionisque ac status pertinebant, superius tradidimus. Salutationem de more præmittit expresso proprio nomine & officio, vt certius quæ scripturus erat, exciperentur. Possemus in eos obiter istud meritò obiicere, qui lucem exosi suppresso nomine libellos edunt, quo tutiores populis pestiferam suam doctrinam infundant. Quem nos dolum in opusculis nostris materno sermone, aperuimus. Porro quod nos legimus, *qui sunt Ephesi*, rectius dici poterat, *Qui estis Ephesi*. Et item quod ait, *Sanctis & fidelibus in Christo Iesu*, In eum sensum fortassis accipiendum est, vt consideremus ista separari propriè non posse. Qui enim sanctus est, etiam fidelis in Christo est, si eam fidẽ habeat quæ sola valet, id est, quæ per charitatem operatur. Et tamen suos gradus habet sanctitas, vt nec omnes fideles sanctos vocemus, secundum excellentiores sanctitatis modos. Est enim eximia sanctitas & ex seipsa, quæ est solius Dei propria. Vnde singulariter ad illum clamant in cœlis Seraphin, Sanctus, Sanctus, Sanctus. Et nos Christo dicimus: Tu solus Sanctus. Et tamen alia est eius sanctitas quatenus est Deus: & alia quatenus homo. Licet & hęc sit summa ad omnium sanctitatem creaturarum comparata. Sic enim sanctificatus est per gratiam, vt de illo homine verum sit, quòd est filius Dei naturalis propter vnionem naturarum in hypostasi diuina, quę est Verbum.

De variis gradibus sanctitatis.

Vnde cœlestis nũcius Gabriel fœlicissimæ illi Vir
Luc.1. gini dixit, Quod ex te nascetur Sanctum: vocabitur filius Dei: quod de nullo mortalium fas est dicere.
Psal.15. Et item alia scriptura, Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

Proximè sequitur Christi sanctitatẽ, etiam singularis quædam ipsius beatissimæ Virginis sancti-
Psal.45. tas: de qua etiam specialiter dicitur: Sanctificauit tabernaculũ suum Altissimus. Et ipsa vocatur Arca sanctificationis, quæ immediatè contingit Domini sui & nostri sanctitatem.

Post hanc, est & nobilis quorundam sanctitas, qui pleniore coram Deo gratia pollent: quia & ipsi magis appropinquarunt Christo, Apostolorum videlicet sanctitas, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, nobilium Confessorum, qui abundantiore gratia sanctificati, meruerunt propius accedere & assimilari Domino, configurati prius illi in hoc mũdo doloribus, & passionibus, vt & conformarentur in gloria.

Est & communis quidam sanctitatis modus, secundum quem quicunque fide & charitate coniunguntur Deo in Christo, sancti communiter dici possunt. Vnde & sanctificari dicimur in baptismo: & vnum quodam modo spiritualiter fieri. Et per hanc connexionem spiritus fit communicatio, & illa sanctorum communio, vnus ex primis fidei nostræ articulis. Sic enim verè sanctificatur, & sancta dicitur Dei ecclesia. Sed hæc sanctitas inchoata est, quam augeri oportet & crescere donec perficiatur. Id autem fit incumbendo bonis operibus factis ex fide & charitate, quæ sunt fructus spiritus, quos videns Deus dignatur ipse augmentum apponere donorum iustitiæ & gratiæ, vt fructus
Luc.19. etiam reddat vberiores. Siquidem habenti dabitur, & abundabit.

Sciendum tamen, Nullam sanctitatem, quæ sit in hoc mundo, esse summo fine perfectam tam in anima, quam in corpore. Et de corpore quidem manifestum est, propter naturæ peccatum & corruptionem. De anima verò etiam nobis certum: quoniam per fidem ambulamus, & non per speciem. Necdum perfecta est charitas nostra, quę non penitus excussit timorem. Vix enim potest id fieri, dum adhuc versamur in mediis tam vasti pelagi periculis. Et ob istam causam nõ audemus vocare sanctos quoscunque dum agunt in hoc sæculo, donec hinc cum pace exierint, & reliquerint testimonia ecclesiæ clara ante actæ vitæ inculpatæ & sanctæ. In paradiso igitur expectanda est omnium perfecta sanctitas. Nec erit tamen æqualis omnium: sed vt quis maiore abundauerit gloria, & propinquior fuerit Authori & Patri gloriæ. Hîc ergo Apostolus generaliter de sanctis, quales esse in hoc mundo possunt, loquitur: in quibus continentur fideles omnes in Christo, non propterea vllum præiudicium facere hac sententia intendens altioribus excellentioris sanctitatis gradibus.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti, & immaculati in cõspectu eius in charitate. Qui prędestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto Filio suo. In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia, vt notum faceret nobis sacramentum volũtatis suæ secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo, in dispẽsatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quę in terra sunt in ipso. In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius nos, qui antè sperauimus in Christo. In quo & vos, cùm audissetis Verbum veritatis, Euangelium salutis vestræ, in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ ipsius.

Benedictus Deus, &c. Pro more suo decenter incipit à gratiarum actione. Intendit autem (vt ipsemet declarat) confirmare Ephesios in fide iam accepta, ostendens disputationem mysterij Christi, id est, prędicationem incarnationis, & gratiosi aduentus eius prouidẽtia Dei ac præcepto tunc maxime vigere, & sibi esse creditam, sicut & aliis: sibi tamen specialiter apud Gentes. Vnde & cogitur ob tanti memoriam beneficij perpetuo in animo excitati, suam sibique similium electionem ac prædestinationem, & sic donorum abundantiam vberiorem prædicare, vt illi manerent in gratia euangelij: Nec scandalum paterentur vllum à vinculis & pressuris quibus angebatur, sed nullo modo succumbebat. Declarat item per euangelium euacuatam esse Iudęorum gloriationem. Nam & Gentes vocauit Deus vt essent quoq; euangelij participes, perseuerante tamen quadam Iudæorum prærogatiua: quoniam ab ipsis & eorum prædicatione & doctrina deriuare illud oportebat ad Gentes. Post hæc autem hortatur ad vnionem & pacem, secum simul & cum Iudæis, cum sint omnes vnũ, aut potius vnus, & noua creatura in Christo. Alia præcepta & instituta sancta commemorat plena gratiæ & veritatis, & mysteriorum. Denique animat eosdem & instruit aduersus diabolicas insidias, & satanicas pugnas, & pro se orationes fieri rogat. Et quomodo ipse agat, per epistolæ latorem Tychicum ait illos intellecturos. Hæc summa totius huius præsentis epistolæ.

Benedicit ergo primum Apostolus Deo, confitendo, & acceptum ferendo illi dona & munera sua. Quæ est prima pars & sola gratiarum actio-

nis,quam valemus erga Deum exercere. Ingratus est enim & dignus amittere,qui donatori non refert omnia accepta.Grati autem erga Deum aliter esse non possumus, cui nos pares referre gratias, nec quicquam possumus retribuere,cum ille bonorum nostrorum nec egeat,nec sit bonorum nostrorum (quæ propriè non sunt nostra, sed ab illo profecta omnia)capax.

Nota. *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali*. Istud est quod de Deo confitetur Apostolus. Et loquitur manifestè de seipso,& aliis Apostolis, quibus mandata erat euangelij prędicatio,quos ad eā functionē ornari decuit omni dono. Vocat enim benedictionem Dei, quoduis donū ab eo manās. Nam benedicere Dei,est benefacere: quoniā non Psal.148. potest ille quicquam dicere cum voluntate vt fiat, quin continuo illud factum sit. Vnde legimus,Ipse dixit & facta sunt:ipse mandauit & creata sunt. Et licet omnia bona dona ab ipso sint, & in nos descendant: Apostolus tamen hic non de quolibet dono loquitur,sed de spiritualibus. Sunt enim & carnalia bona, quæ nobis sunt cum bonis & malis,imo pecudibus & bestiis communia:quandoquidem plerumque his mali homines maiori copia abundant quàm boni.Ipse verò de quo genere bonorum intelligat,subiiciens aperit:

In omni benedictione spirituali.Vt nullum sit benedictionis genus,& doni ad ministerium illud tam magnum opportuni,illis denegatum.Et vt distinctius has declararet spirituales benedictiones, adiecit: *In cœlestibus*,ac si dixerit: Non consistunt hæ benedictiones in terrenis & perituris,sicut illæ benedictiones quas per Mosen distinxit Dominus illi Hebræo populo:sed in cœlestibus & æternis,ad Col.3. quę vir Dei aspirans habet conuersationem suam, non iam in terris,sed in cœlo. Vnde alibi monet: Si consurrexistis cū Christo,quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite,non quæ super terram.*In Christo:* In quo esse illos oportet & manere, qui potiri volūt his benedictionibus. Qui enim in illo sunt, iam resurrexerunt cum illo,vt mortui peccato deinceps viuant Deo.Tales erant insigniter Apostoli,& B.Paulus,videlicet sic Christo hærētes,& tanta in eo fide & dilectione coniuncti,vt essent velu ti in vitę palmites, vnde succum spiritualem (quo & se & alios alerēt)possent assiduè trahere, ad reddendum vberes ipsi Deo & suaues fructus. Porrò vnde venerit,& qua gratia,aut quo illorum merito,vt huiusmodi benedictionibus,quibus verè impleti sunt,donarentur:Audi confitentem Apostolum,qui omnia ascribit electioni diuinæ, & æternæ prædestinationi. Ait enim,

Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati(Græcè,irreprehensibiles)*in cōspectu eius in charitate*.Christus ipse electus proculdubio ante & super omnes.Sed in quo electus?Haud dubium quin fuerit electus in Deo Patre,id est,in gratiam & gloriam Patris.Non enim datur vllum medium inter Christum & Deum,Filium scilicet & Patrem. Deus, Christi caput est: Apostoli, & quicunque ei in hoc munere similes electi fuerunt in Christo, fuerūt electi in gratiam & gloriam eius:quia caput viri Christus,vt ex illo tanquam fonte inexhausto omnium donorum riuuli manarent in membra,& illuc ad eius gloriam redirent.

Ante mundi constitutionem. Hic locus difficultatibus est refertus. Quo nimirū modo ante constitutionem mundi electi sint isti: cum antequā mundus constitueretur non essent, imo ipsi de mundo dicantur electi?Ait enim Dominus: Ego vos elegi de mundo.Præterea,Qua ratione dicitur, *ante constitutionem mūdi*,cum non sit vllum,*ante*,nisi posita iam ipsa cōstitutione mundi?cum,*ante*,&,*post*,sint differentiæ tēporis. Quærunt enim homines quidam rudiores à propria phātasia decepti,quidnam erat ante quàm mūdus fieret? Et minus aduertunt quæstionis suæ ineptiam, qui fingunt tempus aliquod extitisse ante tempus, hoc est, ante mūdum, cum dicant,*ante*,quæ vox ad differentiam temporis spectat.At nullum tempus erat,sed vna tantum sola Dei æternitas,quæ non est cum tempore conferenda:nec de illa(si propriè loqui volumus) dicitur quòd sit ante tempus.Itaq; vt melius intelligamus:Quædam dicuntur & admittuntur de Deo & æternis,quę valdè dicuntur impropriè.Vnde nisi vtamur intellectu ad distinctionem, nouerimus que non accipiendas voces iuxta vsitatam intelligentiam, sed vt quoquo modo intelligamus, pro nostro captu de Deo,quæ aliter explicare non possumus, aberrabimus longissimè. Ergo ad intellectum loci huius præmittendæ sunt opiniones, vt quid sit verius apparere facilius possit.

Ante mūdi constitutionē, quid significet. *Ioan.15.*

Fuerunt qui docerēt electionem hanc non fuisse nisi iustam, & ex præcedentibus meritis, ante mūdi tamen constitutionem.Ponebant enim ante hunc visibilem mundum,cœlum,terram,mare, & cætera quæ in eis sunt,fuisse spirituales & inuisibiles creaturas:inter quas & animæ aderant,quarum quædam peccauerant, & quædam minimè. Vnde electio quædam facta est,& missæ sunt rursus in hunc mundum bonæ & malæ,vt acciperent corpora: & quæ malæ essent, per aliarum prædicationem, puta,per Paulum,& similes, erudirentur ad pœnitentiam,quò iterum ad priora loca redirent. Verùm hæc mera fictio est,& purum eorum mendacium, qui sibi temerè arrogant earum scientiam rerum quæ nec sunt,nec ipsi vllam possunt de eis reddere rationem. Ipsi tamen ad hoc fingendum adducti sunt declinandi illius absurdi gratia: quod multos malè habet & grauiter premit,si poneretur,Deum quosdā quidem per suum beneplacitum eligere: quosdam verò etiam citra vllam aliam causam reprobare ac damnare,quemadmodum porrigere ipsæ scripturæ videbantur.Isti ergo finxerunt creationem, & animarum peccata ante mundi creationem.Sed iam hoc cōmentum explosum est,& meritò condemnatum.

Hæresis antiqua Orig.

Fuerunt & alij qui & dicerent electionem hanc fieri in Deo, & sic in sua mēte æterna, quæ dicitur ante omne tempus,nō quasi propriè dicatur, *ante*, sed sic dici consuetum est,quo intelligamus tēpore etiam non existente,nec mūdo,nec vlla creatura,fuisse tamen Deum ipsum, quos volebat ex his qui erant creandi eligentem, & alios dimittētem. Electio igitur ista fuit in mente Dei æterna: quæ quidem æternitas ante omne tempus est, sicut est declaratum.Et ob id dicitur,*ante mundi constitutionem*,quia quæ agit Deus,agit in sua æternitate.

Verùm si sic intelligimus, offeruntur multa quę iure videntur absurda, videlicet quòd Deus odio habuerit Iudam, illumque damnauerit ante mundi constitutionem. Simili modo quotquot pereunt, æterno Dei in illos odio perire. Hæc sanè interpretatio parum illustrem sensum habet, & minime Apostolico spiritui consentaneum, si solùm nobis insinuare voluisset præcellentiam æternitatis Dei respectu temporis, in qua disposuit & condidit omnia quæ ipsis oculis cernuntur.

Adhæc, audi prudēs lector, & paulò accuratius attende, quid Dominus in iudicio (vt Euangelista testatur) dicturus est iustis: Accipite regnum paratum vobis à constitutione mundi: & non dicet, ante constitutionem mundi. Cur hoc rogo, tam variè? Hîc dicitur, *Ante constitutionem*, Ibi autē à constitutione. Equidem meritò hîc hæsitabunt, si qui priorem sensum velint defendere. Imo adde: Cur nō dicet reprobis: Ite in ignem æternum paratum vobis ante constitutionem mundi? Imo nec dicet, paratum vobis à constitutione mundi. Sed dicet: Paratum diabolo & Angelis eius.

Matt. 25.

Hæc notentur, & expendantur subtiliter.

Alia hæsitatio est, & quidem longè grauior, multumq; afferens molestiæ, Vt tam multos Deus absque vllis demeritis præcedētibus reprobet, & cruciandos destinet pœnis & suppliciis æternis.

Quod autem proferunt nonnulli: quia præsciuit Deus merita Pauli futura, ideo elegisse illum. Et econuersò, cum reliquorum demerita præuiderit, eosdem merito reprobasse, Iure optimo B. Augustinus improbat & reprehēdit. Attamen hæc videtur (si verum fateri volumus) fuisse omnium veterum Patrum opinio. Hoc expressis verbis dixit Origenes, quem sequuti sunt B. Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, quis non? Quātum ego quidem legerim, nullus antiquorum aliter in hac quæstione docuit: quemadmodum B. Prosper & Hylarius in epistolis ad B. Augustinum clarè testificantur. Si quis autem scripturas sacras paulo diligentius scrutatus fuerit, oppositū huius opinionis euinci deprehendet: quod & doctè in Pelagium ipsemet B. Augustinus declarat. Hic enim Pelagi⁹ idem asseuerabat: quem & nunc interim aliquot nouorum dogmatistarum audēt sequi, qui tamen vel ex hoc loco apertè redarguuntur. Ait enim Apostolus electos fuisse vt essent sancti & immaculati, non qui iam tales essent, aut præuisi tales futuri, sed vt tales efficerentur. Itaque non propter pręuisa bona opera quisquam eligitur aut sanctificatur: sed ipsa electio omnem anteit & præstat sanctificationem, vt & ipsa sanctificatio possit opera perficere tandem ad salutem.

Si igitur ita se habeat, vt non sit ex meritis vllis à Deo præuisis primaria illa electio. Relinquitur peracris quædam anxietas, qua vehementer multi conturbantur, Quomodo scilicet sine meritis stare posit electio, quaue illud æquitate faciat Deus, vt quosdam de multis eligat ad vitam: reliquos autem derelinquat. Vt desideremus adhuc illius dicti veritatem, Deus vult omnes homines saluos fieri. Et quidem circa Electos minus esset scrupuli: quoniam non est necesse electionem, quæ in sola innititur gratia, ex meritis venire. Posset quippe respondere Deus homini de bono alterius conquerenti: An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? An non licet mihi de meo quod volo facere? Enim verò istud (nisi velimus iniqui esse aduersus Deum arbitri) abundè satis esse debet respectu Electorum. At verò esse alios relictos, imo (vt aiunt) ad æternas flammas ac supplicia nullo eorum præcedente flagitio destinatos, & præsertim in tanta hominum multitudine, durum hoc prorsus, & minime æquum esse videtur. Quare tantam atrocitatem perpēdens B. Augustinus, mitigatam rem putauit, si huius iudicij causa in antiquam primorum parētum peccati vltionem reiiceretur, volens ex illo puniri multos ob id quòd dimittantur in massa perditionis: vt sic ab iniustitia vindicetur Deus, qui non dimittit suppliciis nisi promerentes.

Matt. 20.

Hæc opinio quantum habeat duritiæ (ne quid grauius dicam) iam in ea quæ ad Rom. satis est dictum: & quomodo nimis supra modum exaggeret ipsum originale peccatum, dignum illud æstimans æterna pœna, & igne illo Diabolo & Angelis eius parato. Ostendimus item quàm extenuet efficaciam crucis Christi omnium Redemptoris, qui non tulisset peccatū mundi, nec deleuisset chyrographum pacti, quod erat aduersus nos, id est, absolutam penitus illius peccati obligationē: contra vniuersam scripturam.

Nos igitur qui diu multumque, scripturarum diligenti perscrutatione habita, de electione ac prædestinatione cogitauimus, ita tandem sentiendum (quod multis qui se liberarunt à sectarum obligatione placuit) literis mandauimus, quodquidem & hoc in loco, quoad pressius fieri poterit, perstringemus.

Nemini prorsus dubium esse debet quin diuersæ sint electiones, quatenus ad varia ministeria respiciunt. Quidam sunt ad Apostolatum electi: quidam ad curam pastoralem: & sic alij ad alia. Iudas electus fuit in Apostolum, qui tamen non perstitit. Dixit enim Dominus: Nonne ego vos duodecim elegi? Sed de his & aliis electionibus, noster præsens sermo nō est institutus: sed de illa tantum quæ est ad gloriam. Et circa hanc quoque inuenio in scripturis varias & inter se differentes electiones. Certum est enim in regnum nullos, nisi qui electi fuerint, intraturos. Verum diuersum est & varium electionis genus. Est electio quædā præcedens merita omnia: & est electio quæ ea subsequitur. Et in vtroque genere sunt proprij gradus: quoniam non est æqualis (vt par est credere) omnium electio est.

Doctrina de varia electione.

Ioan. 6.

Prima quidem ac summa, in qua cæteræ omnes positæ sunt & consistunt, fuit electio Christi: de qua singulariter dictum est. Ecce puer meus quem elegi. Et in Cant. Electus ex millibus. B. Petrus vocauit eum præcognitum, id est, præ dilectū ac præ electum ante constitutionem mundi.

Isa. 42.
Cant. 5.

Hanc verò tantam electionem sequitur illa quæ fuit beatissimæ Virginis, de qua & illud singulariter dicitur. Vna est electa mea. Post hanc, nobilis fuit electio B. Ioannis Baptistæ, Apostolorum, & his similium: de qua electionis specie hîc loquitur Apostolus noster, cui & ob istam causam (vt ego existimo) peculiariter datum est, vt hoc electionis mysterium ipse præ cæteris reuelaret, de quo dixit Dominus. Vas electionis est mihi iste, & cæt.

Ibid. c. 6.

Quis enim dignius de hac electione poterat habere sermonem, quàm ille ipse qui vas erat electionis? B. tamen Ioannes Euangelista & in euangelio suo, & in epistola, quędam attigit, & seipsum inter electos collocauit, vt paulò post adducemus. Ergo vera huius electionis nota hęc est, quam ipse idem Apostolus indicat his verbis, aiens: *Ante mũdi constitutionem in Christo.*

Pro cuius loci intelligentia, considerare quædam diligenter conuenit. Primò quid sit, Mundus, deinde, quid ipsa mundi constitutio: vt facilius sciamus quid sibi illud velit, Esse electum ante mundi constitutionem. Et mundi quidem vox significare videtur vniuersum genus hominũ, quod Dominus Deus condere ac creare, vt haberet initium temporis, in sua prouidentia disposuit. Christus tamen dicitur non esse ex hoc mundo: non quia sit extra genus reliquorum hominum, sed quia persona ipsa æterna est: & quia etiam vt homo, è cœlis venit, vtpote Spiritus sancti virtute cõceptus. Quocirca fuit homo ille summo modo electus, vt esset talis, qualis est, nimirum verè Filius Dei, cui debeatur æterna ipso iure & cœlestis hæreditas.

Verùm cum non esset bonum eundem relinqui solum, electa est post illum mulier, quę posset esse adiutorium simile illi, Sponsa perpetua, & immaculata. Et hæc sola fuit digna, ex qua ipse carnem acciperet. Et quia nec sic erat bonum vt ij duo soli beatis nuptiis fruerentur, voluit Dominus eligere præcipuos quosdam, & eos tãquam de mundo euocare, qui essent amici Sponsi, & filij nuptiarum tantarum, quo modo loquitur scriptura. Tales fuerunt Apostoli, & qui pares illis in prædestinatione fuerunt. De his enim dicitur peculiariter. Marc. 2. Non possunt filij Sponsi, & filij nuptiarum lugere, donec cum eis est Sponsus. Hæc est Sponsa illa, quæ cum Sponso venire ad iudicandum socia describitur: cui & obuiam venient illæ parabolicæ virgines, id est, Christiani, quorum causa videbitur pendêre sub iudice.

Hi igitur qui Sponsi nomine peculiariter designantur, dicuntur electi in Christo, id est, in eius gratiam, vt amici præcipui atque assistentes ministri, quales in suis aulis & palatiis Principes viri ad illustriorem maiestatis suæ splẽdorem habere volunt. Et ij dicuntur electi ante mundi constitutionem. Non intelligas autem antequam mundus conditus esset. Alioqui falsum redderetur, ipsos de mundo fuisse electos, quod tamen contestatur Ioan. 15. Dominus: sed antequam ipse mundus esset constitutus. Placuit mihi hoc in loco B. Hieronymi consideratio, qui eleganter notauit Græcæ vocis significationem, quæ Latinè interpretata est, *constitutio*, nõ hac Latina voce satis exprimi. Græcè enim legitur, προκαταβολῆς, quod perinde significat, ac si dixeris, ante iacta fundamenta mundi, quod ego sic interpretor: Antequam mundus, id est, antequam cæteri qui manent in communi sorte, qui mundi appellatione veniunt, in mente Dei & prouidentia eius, haberent suæ salutis exordia: quia mundus non est capax talis ac tantæ electionis. Deus enim primò & maxime respicit Electos, quos aptat ipsi Christo primario fundamento: vt & ipsi post illum sint fundamenta, super quibus constituatur mundus, id est, cæteri de mundo. Vnde & habemus de Spiritu illo Paracleto nouo consolatore qui omnia perficit: Quem (ait) mundus non potest accipere. Ioan. 14. Nam ille Spiritus est propriè electorum, & horum qui ad illam sortem, quouismodo exeuntes de mundo perueniunt. Vnde Dominus non ab re dixit: Et alium Paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere. Dixit, alium Paracletum, ne intelligerent communem illum, qui iam eis datus fuerat, sed peculiarem perfectorum & electorum. Ideo mũdus illum non potest accipere, id est, qui in sorte communi relinquuntur.

Est igitur communis cæterorum electio ad gloriam, quæ non est quidem ante mundi constitutionem, sed post ipsam mundi constitutionem, id est, post iacta salutis suæ fundamenta. Imo post cursum consummatum in aduentu Domini electionem certam habent per bonorum operum merita comparatam. Vnde scriptum est de huiusmodi, in consummatione sæculi venturos Angelos, qui eligent bonos in vasa, &c. Eligent, inquit, Matt. 13. vt tunc eorum firma pateat electio. Horum igitur ad gloriam electio nõ præcedit opera, & operum merita: etsi gratia, eorumque iustificatio bona opera præcedat, nec ex præuisis bonis operibus eis conferatur. Paratur nanque & illis regnum, non ea tamen firmitate, qua Electis ante mundi constitutionem, sed à mundi constitutione. Nec ita paratur, vt non possint ab eo excidere: quoniam non certò prædestinati sunt, id est, determinati vt sint eius. Possunt quidem esse: quia Deus illis idoneè, & quantum satis est, offert gratiam. At illam possunt suo arbitrio respuere: aut acceptam sua propria culpa amittere, vt tandem mereantur damnationem. Istud verò non contingit insigniter Electis ac prædestinatis: qui tanta gratia & protectione reguntur à Deo, vt non permittantur ad postremum excidere: licet possent in semetipsis considerati.

Hanc prædestinationis vim Ioannes ille Dilectus, qui (ni fallor) est Electorum typus, planè declarans, dixit: Prodierunt ex nobis, hoc est, à do- 1. Ioan. 2. ctrina nostra, qui initiati sunt in Christum per mysteria eius, & ministerio nostro: sed non erant ex nobis, hoc est, ex numero Electorum & prædestinatorum. Si enim fuissent ex nobis, vtique mansissent nobiscum, nec potuissent excidere propter gratiam Dei summam, ac protectionem singularem, quæ non est omnium, sed paucorum. Pauci enim sunt Electi: pauci perfecti. Vnde & quidam dixit: Pauci quos æquus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus. Vergilius. Quæ cum ita sint, non propterea debemus vlla desperatione frangi, aut cessatione rectè factorum torpere nos, qui ex illis Electis non sumus: quia paucos amare Deus noster non nouit, quin plurimos potius: imo omnes, cum sit Creator omnium. Sic Deus (teste ipsa Veritate) dilexit mundum, vt Filium suum Vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non Ioan. 3. pereat, sed habeat vitam æternã. Ecce hoc fidelissimo testimonio salus mundo promittitur, & nõ solis de mũdo Electis. Et Christus Dominus noster Ibid. 17. ac Redẽptor orat non pro illis tantum, quos dedit sibi Pater, vt eos omnino saluaret, & nemo eorum

perderetur: sed pro illis quoque qui credituri erãt per ipsos, qui tanquam in secunda non ita dilecta classe sunt collocati, dilecti tamen & non reiecti. Non reprobati, inquam, sed inuitati ad salutem, & adiuti abundè vt possint eam, si velint, assequi, modo studeant & vigilent, nec filij sint diffidentiæ diligentes magis tenebras quàm lucem: alioqui possunt ab ea excidere si fuerint ignaui, & certa re recusauerint. Quemadmodũ autem ordinatum est vt in vtrunque possint, sic etiam re ipsa contingere existimo, vt horum aliqui tandem excidant, alii verò salui permaneant.

Quid (quæso) prohibet ita sentire atque asserere, nisi quòd (vt ait quidam) consueuimus aliter opinari? Addicuntur sectis plurimi, quibus eousque meticulosè adhærescunt, vt se merito multis veritatibus priuent. Imo verò audi rem sanè admirabilem: & quãtum potest antiqua consuetudo atque persuasio vide. Cum hæc sententia reddat materiã facilem, difficultatesque penitus omnes à piis mẽtibus remoueat, & suauiter atque æquissimè à Domino cuncta esse disposita demonstret: reperiuntur tamen nonnulli qui ob hanc ipsam causam, illam respuant: vtpote quos ea scire delectat quæ sciri non possunt, & ea dicere, deq; iis disserere, quæ obscuritatibus vndique obsita nec ipsimet intelligunt, nec qui talia audiunt.

Æquo igitur animo quæque per se singula consideret prudens ac pius lector à nobis posita. Ponimus enim primò veritatem hanc: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quid hoc habet incredulitatis? Nonne est Apostoli sententia? Nonne & omni plausu, & manibus expansis excipienda pro gloria Dei, cuius gratiam mirificè & bonitatem amplificat? Obiiciet (scio) aliquis. Verùm illa Apostoli sententia, interpretatione eget exactiore. Esto, sed non glossis quæ contextum inficiant, atq; peruertant. Nam vt simpliciter dictum est & absolutè, Deus vult omnes homines saluos fieri, ita si fieri potest, est simpliciter & absolutè intelligendũ. Imo cur non sic simpliciter intelligatur, cum (vt alias probauimus) sint tam multa quæ prohibent ne aliter intelligatur?

Secundò ponimus: Ex his omnibus, quos vult Deus saluos fieri, vult quosdam benigniore voluntate omnino fieri saluos, nec tamen sine mediis operibus: imo nec sine insignibus meritis, quę ampliora ab eis ac perfectiora requirit. Nam ipse est qui dat abundantiorem illis virtutem, vt pręstare valeant quæ ipse exigit, & faciet etiam vt præstent: quemadmodum apud Ezech. legitur cap. 11. & 36. Et hoc item quid habet absurdi? Si dare potest, quid causæ est cur nolit? An fortè non bonus est, sed ad largiendum cœlestia dona tenacior? imo ipse summa est bonitas. Quòd si quæritur decentia: Nonne decuit Christum habere iuxta se magnos, & tales qui maxime illi obligati essent, vt excellerent alios? Quòd si etiam exigitur meritum, an non hoc sibi meruit ipse Christus, non solùm propter dignitatẽ suam, verumetiam propter passionem? Aut nunquid inuidit eis tantum bonum, quasi metuens ne quid sibi propterea deperiret? Nonne potius ad maximã illius gloriam ista munificentia pertinet cum nos hæc omnia prædicemus disposita esse in illo, per illum, propter illum? De illo enim in hunc modũ scribit Dilectus: Cum dilexisset suos (suos inquit, id est, hos peculiares dilectos) vsque in finem dilexit eos, scilicet vsque ad perfectum, vt essent consummati in ipso. Ille eos vt oues proprias & peculiariter dilectas, vocat nominatim. Quod ait, Nominatim, tantundem est ac si dixisset, non cum cæteris in turba. Sic dixit Moysi: Noui te ex nomine. Et audet pro illis dicens: Ego cognosco meas, & cognoscunt me meę. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Ac si dixerit: Nõ sunt de illis, de quibus dico. Venit lupus, & rapit, & mactat, & dispergit oues. Nam nec confunditur tales specialiter vocare fratres. Hæc ex verbis Domini collecta. *Ioan. 13.* *Exod. 33.*

Ego autem dum cogito, profecto miror posse vllos existere, quibus non placeat hæc positio, quæ Dei gratiam & bonitatem verè magnificat. Vnde Apostolus non ab re pro istis, seipsum cum illis meritò statuens (cum esset vas electionis) dixit: Quid ergo dicemus adhæc? Si De⁹ pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quid est quod ait, *Omnia*, nisi omne doni genus quod decebat, & oportebat esse in ecclesia, quæ est illius sponsa dilecta? *Rom. 8.*

Dicet fortè aliquis: Bene equidem narras. Sed quis dignus? Quasi verò non illius sit eos facere dignos quos voluerit. Alioqui quis per se inueniri potest vlla gratia dignus? In Christo sitam esse omnem nostram dignitatem fatemur.

Verùm alia parte occurrendum est vtrinque argumentis. Sunt enim non pauci, quibus aliquando vel in luce meridiana cæcutire gratum est: nec finem vnquam interrogandi faciunt: sẽper discentes, & nũquam (vt ad Timotheum scribit Apostolus) ad veritatis scientiam peruenientes. Huiusmodi breuem omnibus in rebus controuersis darem regulam, vt semper eam partem amplexarentur, quæ meliora de bonitate Dei sentit & misericordia, potissimum cum de peccati originalis merito aduersus nos suscipitur disputatio. Et item cum de munificentia Dei erga quosdam nostri generis singulari agitur: imo erga ipsum Christum caput, cui talia mẽbra, vt eius summa dignitas exigebat, sunt à Deo Patre aptata. Hoc nostra positione defendi nullus inficiari potest. Instabit igitur aliquis, & dicet: Cur non similiter se erga omnes gessit, vt nullus perire posset? Insipiens tu quisquis sic interrogas. In magna domo nunquid sunt solummodo vasa aurea & argentea? nonne & lignea, & fictilia: & quædam in honorem, quædem in contumeliam? Quis in vno corpore plura membra recuset varia, & alia aliis honorabiliora, & digna quæ abundantiore honore ornentur & custodiantur? Nam quanta præsidia dedit oculis natura? Vnde sunt qui coram Deo tanquam pupilla oculi custodiuntur. *2. Tim. 2.*

Tertiò ponimus: Post istos electos, secundo genere vocationis vocat multis ac variis modis cæteros, & ne vnum quidem derelinquit in hoc mũdo, nisi ipsemet sibi deesse sua inertia velit. Hoc

autem quis adeò peruersæ mentis inueniri tamque sæuus potest,qui ausit iam improbare, cũ id magis ad laudem bonitatis Dei faciat, nec quicquam vrgeat aduersus hanc positionem? Quidam olim aduersus prædestinationem iactabant (teste B.Hieronymo) non posse verè dici beneplacitum Dei,nec verè cedere in laudem gloriæ gratiæ suæ, alios quidẽ sic elegisse,alios verò reprobasse. Nos enim minime volumus hoc sustinere,vt reprobet Deus vllum ex beneplacito: sed ex nouo & proprio tantùm delicto excludit à gratia & gloria,& tradit gehennæ. Alioqui non esset verè beneplacitum, vt illi dicebant: nec esset gratia digna laude,quæ cum malo multorum ac tristitia daretur. Quo fit vt facile credam, ipsos Dei filios & Electos ea humanitate erga sui eiusdem generis homines & pietate præditos,vt id probare non possint,velintque soli cœlo potiri. Nec enim in detrimentum laudis gratiæ Dei redundat,si gratiosè aliqui paulò sublimius præ cæteris euehantur: modo alij non sint à necessaria sibi gratia destituti. Non æqualiter donat omnibus Deus: & istud est in euangelio perspicuum. Ecce in parabola: Aliis vnum,aliis duo,aliis quinque talenta credita sunt ac tributa. Quiesce igitur inquietus,& noli gerere oculum nequã,quia Deus bonus est:sed tolle potius quod tuum est,& vade. An non licet Deo de re sua facere quod placet? Nam & lege humana citra reprehensionem dicitur: Quilibet suæ rei est moderator & arbiter. Matth.25.

Quartò tandem ponimus. Huius ordinis (hoc est, non sic electorum) cum sint omnes aptati ad vitam,& in eorum sit manu & velle trahi,& nolle:item perseuerare,& non perseuerare, multos esse quos à gloria contingit sua culpa excidere, dum vel oblatam sibi repudiant gratiam: vel post iam receptam,iterum eam per peccata amittentes, & in peccatis tandem morientes, æterna merentur supplicia. Et contrà,sint etiam multi qui non excidant:quia inuenientur tandem obedientes,& gratia sua bene vsi. Nam de tanto vocatorum numero(quanquam non electorum) inficiari,nullùm inueniri qui perueniat ad palmam,quibus tamẽ perueniendi non defuit facultas, nescio qua fiducia, quoue argumento,qua denique coniectura probari,aut honestè defendi possit. Deus ergo clementissimus constituisse vnum ordinem diceretur, in quo animarum myriades,& penè sine numero cõtinentur,& vnicuique idoneè prouidit ad salutem & tamen nullus consequetur salutem? Qui potest hoc credere,credat. Id certè non est tam hominẽ frustrari fine sibi præstituto, quàm & ipsum quodammodo Deum(quod vel cogitare est iniquissimum) frustrari fine quem in ordine illo intendit. Quòd si hoc de Angelis non dicitur, quorum, vt B.Augustinus docet, non fuit vlla prædestinatio & electio,licet B.Thomas contra dicat:sed admittamus interim hoc vt verum,& concedamus tanti viri authoritati. Si inquam, ipsorum Angelorum absque præuia huiuscemodi electione ac prædestinatione plures salui facti sunt,quàm damnati,cur non idem multò magis propter Christum in hominibus asseramus? Verùm hæc satis nunc sint, cũ rem totam fusiori disputatione alibi tractauerimus.

Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum. Hoc quod est,*prædestinare*,ipse alibi declarat, dicens esse diuinam deliberationem in prædilectos,conformes fieri imagini Filij sui. Decuit enim eum qui se nobis assimilauit in carne, vt & nos pariter sibi secundum carnem faceret assimiles, & pro carne quam de nostro accepit,redderet nobis de suo spiritu:sed illis præcipuè quos perpetua charitate decreuit prosequi,& sic prædestinauit. Additur,*In seipsum*,nimirum Deum,hoc est,in gloriã suam. Nã gloria Filij,Patris est gloria. Vnde Isaias: Omnem qui inuocat nomen meum,in gloriam meam creaui eum,formaui eum,& feci eum. Inuocat nomen Dei,qui didicit orationem à Christo nobis traditam,Pater noster qui es in cœlis,*&c.* Hoc enĩ est nomen quod manifestauit Filius hominibus:& in quo nemo verè potest inuocare, nisi per acceptũ illius spiritum sit filius. Rom.8. Isa.43. Ioan.17.

Secundum propositum. Græcè melius, εὐδοκίαν,id est,beneplacitum,*voluntatis suæ*. Vt si quæratur ratio,cur elegerit atque prædestinauerit illos Deus: Respondeatur,quia placuit:& nõ solùm quia placuit,sed quia beneplacuit. Quod includit rationẽ bonitatis suæ, & propensæ ad beneficentiam voluntatis,quasi explicitius diceret: quia bonus est. Boni autem maximè proprium est, sese diffundere & communicare. Sed adiecit:*In laudẽ gloriæ gratiæ suæ*,hoc est,vt gratia sua per mutuas nostras laudes redderetur inter nos gloriosa. Non quòd inde quicquã accrescat boni aut gaudij ipsi Deo, quasi ab extrinseco veniens, qui plenus est sua beatitudine in seipso,&omni gaudio:sed quò nos ipsi amplius perficeremur,dum gloriæ Dominum glorificamus. Illud autem proprium est eius,qui est causa efficiens & finis omnium,vt mera bonitate operetur in omnes,seipsumque diffundat: non autem vt quicquam recipiat. Aliàs non esset summum Ens,& summum Bonum,ac beatissimum: cum sit beatius dare quàm accipere. Act.20.

Hîc interim notandum in Pelagianos, electionem esse & prædestinationem meræ gratiæ,quatenus laudetur Deus de bonitate, & non ex operib⁹ quibusuis vel præuisis. Si enim opera præuisa essent quouis modo ratio prædestinationis aut causa,etiam illa causa quam vocant,sine qua non, profectò nõ meræ gratiæ esset prędestinatio. At istud est contra Apostolum manifestè. Pręscientia ergo siue pręuidentia bonorum operum consequitur prædestinationem:quoniam vocatio ipsa & iustificatio,vnde opera bona sunt,effectus sunt prædestinationis. Itaq; vniuersaliter operum bonorũ ratio, gratia est. Gratię autẽ ratio,beneplacitũ Dei. Beneplaciti autem Dei ratio,est laus gratię suæ: vt sit in hac bonitatis parte mirificè gloriosus. Hæc autem dona esse in quibusdam firmissima,ratio ipsa est alia nulla, quàm eorum prædestinatio & electio, quæ hæc prorsus omnia præcedit. Si quæras: Quare vult Deus gloriam illam de bonitate sua in Electos? Tibi respondebitur quærenti:quia bonus est & iustus. Ipse enim meretur glorificari ex benefactis,licet in eum(vt sæpius dicendũ est) nihil hinc redundet:in nosipsos tota redit hæc glorię accessio,quo efficitur vt illius magis expendatur bonitas & communicetur. Non est sanè paruum donũ glorificare Deum,cum hoc ad iustitiam pertineat

& veritatem. Hęc est tandem summi natura boni, vt cum nihil à quoquam accipiat, semper tamē in omnes inexaustum manēs effundat. Si quisquam improbus, aut stolidus insuper quærat: Quare Deus sit ita bonus erga nos & iustus? Huic imponendum est mox silentium. Nam primum Ens, & primum Verum, & primum Bonum, causam non habet, sed est omnis causa, & efficiens, & finalis per semetipsum.

In qua gratificauit nos in Dilecto. Ecce fundamentum omnis gratiæ & prærogatiuæ, nimirum ipse Dilectus. Græcè enim simpliciter legitur, *in Dilecto*, nec additur, *filio suo*, quod diligenter obseruauit B. Hieronymus. Sed trahit ad hunc sensum, vt dicatur Dilectus ab omnibus, qui cum sit iustitia & redemptio & sanctificatio nostra, hac saltem consideratione dignus est, quem omnes debeant iure diligere. Interpretationem hanc non reiicio. Mihi tamen magis placet, simpliciter & absolutè Iesum vocari Dilctū, vt per hoc vnicè eximia illius prædestinatio atque electio declaretur, tanquam nullus præter ipsum Dilectus: quia præ illo nullus. Et quicunque alius dilectus fuit aut est, per illū, & propter illum dilectus est. Vnde ipse summè, verè, ac simpliciter dicendus est Dilectus. Hic est filius meus dilectus (ait Patris æterni de cœlo vox) in quo mihi bene complacui: ipsum audite.

Matt. 17.

In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nos. Agnosce non modo Dilectum, sed etiam Diligentem: quia per illum redempti sunt præcipuè Electi in ipso, qui permissi fuerunt cadere in prima præuaricatione patris nostri: sic tamen vt iterum instaurarentur. Dilectus ergo ille Patris, cui sanguis acceptissimus fuit in pretium redemptionis nostræ: & ipse nos diligēs, & præsertim Electos suos pro quibus se dedit in mortem, & pro nobis etiam omnibus, totoque mundo. Dilectus eius discipulus in persona in prædestinatorum: Ipse est (inquit) propitiatio pro peccatis nostris: non solùm pro nostris, sed pro totius mundi. Vide vt hîc Doctor noster ingeminat beneficium gratiæ, vt plurimam gratiam intelligas, & illam in primis quæ Electorum est propria: ait enim,

1. Ioan. 2.

Secundum diuitias gratiæ. Et tanquam hoc non satis esset, adiunxit: *In omni sapientia & prudentia.* Certè hæc tanta dona non sunt omnium qui salutem adipiscuntur, sed propria prædestinatorum atque electorum, vt similes Christo fiant, qui prædestinatus fuit in gloriam ipsorum primò, vt & ipsi sint prædestinati in gloriam aliorum, tāquam coadiutores & cooperatores Dei, ministri euangelij pacis pro nobis: quoniam ita superabundant gratia, scientia, ac prudentia, vt possint aliis impertiri, & item possint dicere, Imitatores nostri estote, sicut & nos sumus Christi. Vbi pulcherrimum ordinem considerare licet. Ipse Dominus de suo sanguine morti vicinus dixit, Qui pro vobis, videlicet, quos elegi, intelligens in eis omnes electos: & pro multis effundetur, &c. Et hic nota dici sapiētiam quę versatur circa veritatem æternorum. Prudentia verò est recta ratio rerum agibilium, & in actibus omnium virtutum versatur, vt scilicet rectus ordo adsit, seruetur ratio, inspiciatur finis, considerentur quoque modus & tempus, & cęteræ circunstantiæ.

Luc. 22.

Vt notum faceret (Vel, qui notum fecit nobis) *sacramentum voluntatis suæ.* Græcè, *mysteriū*, quod nos sacramentum dicimus. Interpres tamen quandoque Græcam vocem relinquit, & quandoque vertit in latinam: quod factum nequaquam oportuit. Ecce proprium Apostolorum secundum eminentiam. Nam cum futuri essent euangelij buccinatores & testes, operæpretium fuit eos esse plenos sapientia, & prudentia, & quibus notum redderetur diuinæ voluntatis mysterium. Quocirca ad eosdē, Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à Patre meo nota feci vobis. Et hoc mysterium est incarnatio Christi & aduentus eius, non ad salutem vnius populi tantùm, sed omnium.

Ioan. 15.

Secūdum beneplacitum eius, quod proposuit in eo. Græcè legimus, *In seipso*, videlicet hoc beneplacitum huius notitiæ proposuit in seipso Deo, vt quando sibi aptum videretur tempus, tunc demum dispensaret: & tanti notitiam mysterij ipsi mundo per Electos daret. Si legas, *Proposuit in eo*, intellige in Christo, vt per illum primùm effunderetur in eos, & ab eis in mundum.

In dispensationem plenitudinis temporum: ac si dixerit, Non ad eum finem fecit notum Apostolis hoc mysterium, vt illi silerent: & (vt quidem) dicerent: Secretum meum mihi, sed vt dispensarent illud prædicatione vniuerso mundo: quoniam plenitudo temporis aduenerat. Græcè legitur. καιρῶν, quod significat non tam substātiam temporis, quàm occasionem in tempore ad aliquid faciendum oblatam. *Instaurare omnia in Christo.* Græcè, recapitulare & assummare. *Quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso.* Cauendum primò hac parte ab Origene, qui ex hoc loco volebat etiam Angelos malos esse instaurandos, ꝓpterea quod dixerit Apostol. instaurāda quæ sunt in cœlis. Instaurātur enī satis omnia, reparato humano genere: quoniā multi ad gloriā lapsorū Angelorū perueniūt. Aliqui referūt ad animas hominū in cœlis existentiū, quæ & instaurabūtur per Christum accepto corpore. B. Hieronymus non patitur vt legamus, *Instaurare*, sed recapitulare quo verus sit hic sensus: Quæcunque enarrata sunt in scripturis (quæ quidem omnia figuraliter significabant Christum) in ipso Christo fuisse, vt ita dicam, recapitulata siue assummata. Non secus ac si quis particulatim aliquas pecuniarum summas colligeret, & in vnam quæ alias omnes contineret, assummaret. Et hac ratione, historia de primo Parente Adamo & eius lapsu: de Noé & arca: de ædificatione turris, & varietate linguarum: de sacrificio Abrahæ, & cæteris multis, quibus referta est scriptura veteris testamenti, recapitulata intelliguntur in Christo: quoniam in illo ad veritatem impleta sunt.

Error Origenis.

Attamen cum huiusmodi expositio non planè exponat, quomodo quæ sunt in cœlis recapitulentur, adiecit (quod est ponderandum) B. Hieronymus diligenter attendendum esse, non eas solum omnes scripturarum historias, quas in hoc terrarum orbe gestas Spiritussanctus enumerat: sed & in cœlestibus omnia, quæ nobis occulta sunt my-

steria in Christi pasſione recapitulata esse intelliguntur. Mihi verò nō displicet primus sensus, nec similiter alius quem subiicio: quoniam per peccatum Adæ non solùm terrena, verùm etiam cœlestia sunt immutata. Nā Christus ipse mutatus est, vt qui aliàs venturus esset glorificator, venit & Redemptor, ideo infirmus. Ipse autem magna pars erat & dignior cœlestium omnium & terrenorū, ac per hoc omnia verè sunt mutata. Prius Angeli sub Christo erant: peccante autem Adam, paulò minus, id est, ad parum temporis minuitur ab eis Christus. Imò & per eos in hac vita regitur, qui rector aliquando fuisset omnium. Per passionem autem & resurrectionem acquisiuit postea, vt ipse esset ea maiestate caput omnium, qua fuisset ab initio, & sic fuit in Dei dispositione, nisi peccatum obstitisset. Itaque recapitulata sunt omnia & instaurata: quia in ipso & sub ipso capite nunc inueniuntur omnia cœlestia, vt destruatur omnis principatus & potestas, etiam in ipsis cœlis: vt per hoc instaurentur & recapitulentur in Christo omnia, sicut & in illo fuerunt condita. Vnde post resurre- *Matth. vltimo.* ctionem dixit, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Et hoc mihi videtur plenior expositio ac verior.

In quo & nos sorte vocati sumus, &c. Græcè non legitur, *nos*, & longè melius, ne sit nugatio aut battologia, vel sensum reddat obscuriorem. Nam paulò antè iam dictū erat, *nos*: Nec legitur, *vocati*, sed ἐκληρώθημεν, quæ est vox composita ancipitis significationis & ambiguæ, vt quæ modo sortem, modo hæreditatem significet, Sed hîc placet, vt à sorte dicatur, & significet: sortiti sumus, passiuè, aut sorte electi sumus. Quod ita accipiendum est: quoniam non ex vllis meritis, aut ratione vlla quæ in homine poſsit excogitari, descendit. Ideoque sorte illud fieri dicitur, quod ex Dei beneplacito venit: nec disquiritur ratio, quare hic potius quàm alius eligatur. Etenim quàm hoc non fuerit inspectum in B. Paulo, luce clarius patet, qui tunc eligitur, dum capitali odio ecclesiam persequeretur, eousque plenus minarum & cędis in discipulos Domini. Sorte ergo illi obtigit vt talis potius & ad tā- *Marc. 3.* tam rem vocaretur, quàm alij multi innocentes. Sic sorte fuerunt electi cæteri Apostoli. Scribitur enim de Domino: Elegit quos voluit. Nec eo tempore sanctiores illi erant ac meliores reliquis mundi huius hominibus. Vnde & Iudas dicitur excidisse à sorte sua, & in sortem Matthias vocatus. *De electione B. Matthiæ.* Adduci autem non poſsum vt credam illam B. Mathiæ electionem illo sortis genere factam, quam sibi vulgus persuadet. Sed sorte fieri dicitur apud scripturas, quod ex voluntate & electione quasi desuper ex patris f. dispositione venit. Quapropter & ipsa hæreditas, quæ dispositione & placito patris fa, aſsignari consueuit, Græcè eodem vocabulo, κληρονομία, significatur.

Non est autem probandum, imò non caret peccato, si quis vtatur sorte, vbi rationis discretio exigitur, ne tentetur Deus. Si quis alium sensum existimet veriorem, non obsto: scrupulum meum indico, quem mihi alius sensus iniicit.

Prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium volūtatis suæ. Ecce quomodo voluntas Dei est causa omnium quæ fiunt per ipsum: & ita est causa prædestinationis. Ne tamen putaremus voluntatem Dei temerè esse, nullóque ferri & moderari consilio, ait: *Secundum consilium voluntatis suæ.* Noli putare consilium Dei esse, quale est in nobis cum quadā disquisitione, quæ ignorantiam præsupponit: sed abiectis defectibus intellige, quod superest in ratione consilij, vt ex consilio recta ratio & iudicium eorum quæ decernit facere accipiatur: quod tamen consilium non ligat voluntatem eius, vt si aliter faceret, improbè faceret & iniquè, quemadmodum accidit in omni creatura, quæ habet legem superiorem cœlitus inditam, quam nec transgredi absque crimine, nec impunè licet: sed quod Dei voluntas probat illud esse bonum. Et tamen aliquæ rationes prædestinationum & electionum Dei aſsignari poſſunt. Nā electos fuisse aliquos eximia electione in Christo ratio est bonitas Dei, vt diximus. Quòd item præcipuè ij fuerint Apostoli, hoc exigebat officium. Eum qui alios docturus est, & ad æterna instituturus, esse scientem oportet, & longè eminere omni munere & dono. Præterea Apostolos ex Iudæis potius quàm ex Gentibus electos (nullus quippe legitur fuisse Gentilis, nisi fortè in apocryphis) cōtinuò in promptu est ratio, quam & B. Ambrosius ad hæc verba affert, *Vt simus in laudē gloriæ eius, nos qui antè sperauimus.* Iudæi enim fuerunt, qui ante alios sperarunt in Christo. Vnde congruum fuit, vt prædestinati & electi specialiter ad hoc munus Apostolatus, essent ex populo illo prædilecto in laudem gloriæ ipsius Dei Benedicti.

Ex eo populo Christus originem duxit: non ita fuit tamen ad Iudæos hæc gratia restricta, vt ex Gentibus quoque non fuerint prædestinati aliqui sed non quibus primùm hoc munus Apostolatus committeretur. Hactenus enim hæc omnia videntur pertinere ad Apostolos electos & prædestinatos. Nunc ad ipsas Gētes sermonem conuertit, ne sibi partem in regno Dei deesse arbitrarētur: quin vt intelligerent suum locum seruatum, quia ipsę erant superędificandę super fundamenta Apostolorum & Prophetarum, ait:

In quo & vos. Quod audis, *In quo*, subintellige, *Christo.* Quod autem sequitur, *& vos*, subaudi, aptati estis tanquam secundo loco post nos: imò & per nos, id est, per ministerium nostræ euangelicæ prædicationis. Non tamen quasi B. Paulus illis ab initio prædicauerit, licet in synagogis disputauerit: sed Apollo fuit, qui cœpit agere confidenter in illa metropoli, docens eos, & prædicans, & confirmans veritatem Christi diuinam. *Cùm audiſsetis verbum veritatis, euangelium salutis vestræ.* Nam fides ex auditu, & ex fide gratia & iustitia. *In quo & credentes signati estis Spiritu promiſsionis sancto, &c.* Spiritus sanctus credentem in Iesu signat intus per characterem & donum gratię, in quo est promiſsio cœlestis hęreditatis. Et ipsa eadem gratia & charitas, pignus est vel potius arrha, vt Gręca veritas habet: & (vt B. Hieronymus notat) quæ sit pars & quędam libatio ipsius hęreditatis: quoniam vt filij Dei per illud signati estis in hoc à Iudeis differentes, quòd illi signati in carne carnali gladio, aut carnali petra, & vos spiritualiter à Petra viua & spirituali, quę est Christus resecans fluxum sanguinis nostri.

In redemptionem acquisitionis, hoc est, vt perfecta redemptione potiamini perfectè redēpti vos, qui acquisiti estis per sanguinem filij Dei. Sicut enim circuncisio dicitur populus circuncisus: ita acquisitio dicitur populus acquisitus. Vnde B. Petrus vocat populum acquisitionis.

1.Pet.2. Animaduerte perpetuò, tu pie lector, aduersus hæreticos, illam nobis dari arrham Spiritus, & illam nos accipere, vt bene ea vtentes perficiamus redemptionem nostri, vel redemptionem ipsius hęreditatis. Nisi enim bonis operibus cooperemur, & pretium totum amittemus & arrham.

In laudem gloriæ eius, id est, vt perficiatur laus gloriæ suæ. Cum enim Deus velit laudari & glorificari ob veritatem à Iudæis: quia promissa seruauit de Christo, & de redemptione Israel in reliquiis. Vult insuper misericordia laudari à Gentibus, quibus nihil promiserat: vt laus duabus viis, per quas ipse venit ad nos, impleatur: sicut scriptum est, Vni-
Psal.24. uersæ viæ Domini misericordia & veritas, requirē tibus testamentum eius & testimonia eius. Nam in testamentis, quæ fuerunt Iudæorum, promissio fuit: & cum seruauit promissa Deus, apparuit veritas. In testimoniis autem Apostolorum, oblata est & apparuit misericordia in Gentibus, vt & ipsę intrarent in testamentum æternum.

Propterea & ego audiēs fidē vestram, quę est in Christo Iesu, & dilectionem in omnes Sanctos: non cesso, gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciēs in orationibus meis, vt Deus (Domini nostri Iesu Christi Pater) gloriæ det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius: & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in Sanctis: & quæ sit supereminēs magnitudo virtutis eius in nos qui credidimus, secundum operationē potentiæ virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituēs ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solùm in hoc sęculo, sed etiam in futuro: & omnia subiecit sub pedibus eius. Et ipsum dedit caput supra omnē ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Propterea & ego audiens fidem vestram: Aut potius, ego autem audita fide vestra. Et declarans illorum fidem, ait: *Quæ est in Christo Iesu.* Fides enī circūcisorum secundum carnem, fuit in Deo & Mose seruo eius: illa quidem erat habita ratione promissionis terrenarum rerum. Nostra verò est æternorum & cœlestium. *Et dilectionem in omnes sanctos, &c.* quorum prædicatione atque exemplis illi venerant in eam fidem: & meritò, quia ab illis per euangelium geniti erant. *Non cesso gratias agere pro vobis, memoriā vestri faciens in orationibus meis*. Et vt intelligāt quid oraret, adiecit, *Vt Deus Domini nostri Iesu Christi*. Deus Pater, meritò Deus Iesu Christi vocatur, vt in quem singulariter illius respicit prouidētia: & singulariter ab illo respectus est. Vt nulla pietas siue patris in filium, siue in patrem filij, possit omnino cum paternis Dei Patris erga Christum visceribus cōparari. Et pari vicissitudine, nulla filij reuerētia cū filiali reuerētia ipsius Christi erga Patrē cōferri valeat. Quare plerūq; ingeminat in psal. Fili⁹, Deū inuocās hoc pacto: De⁹ meus, Deus meus. Hic autē Deus Iesu dicitur, & *Pater gloriæ*, vel quia vniuersæ omnium gloriæ author est: vel quia Pater est Iesu Christi, qui est gloria ipsius Patris. Legimus enim: Gloria patris, filius sapiens. Nam per Filium Ioan.17. Pater glorificatus est, & per Patrem Filius. Vnde ipse ait, Manifestaui nomen tuum hominibus. Et: Pater, clarifica Filium tuum, vt Filius tuus clarificet te. Et ille: Clarificaui, & iterū clarificabo. Quod fuit cum resurrexit, & sedit in maiestate.

Det vobis spiritum sapientiæ, ad cognoscenda æterna quæ speranda sunt nobis: *Et reuelationis*. Hoc videtur adiungere: quia nemo potest superna sapere, nisi prius oculi mentis reuelentur ab effectu carnalium ac temporalium, quæ sunt tanquam velū, quo nobis occultantur cœlestia. Quare & Dauid Psal.117. orat, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua: *Vt sciatis quæ sit spes vocationis eius*. Quoniam non ad terrena respicit spes. Quæ iam videt quis, quid adhuc sperat? *Et quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis*. Et si enim omnes erimus gloriosi, tamen peculiariter Sancti Dei abundabūt & illi Electi diuites erunt & locupletes, quos iterum hic memorat. *Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis* (siue potentiæ) *eius in nos qui credidimus*. Innuit illam excellentem ac potentiam Dei efficacem, qua operatus est in electos suos, præsertim Apostolos, vocando ipsos cum essent admodum pauperes, & illuminando, & euangelizando illos, & igne Spiritus incendendo, & ineffabilia dona largiendo. Hæc Dei in istos potentia assimilatur illi potentię, quam exercuit in suscitando Filium à mortuis, restituens illum ad vitam, & donās ei stolam gloriæ in decore, & in incorruptione, & fortitudine sempiterna. Tales facti sunt spiritualiter quodam modo Apostoli, suscitati quidē primùm de morte ad vitam, & clarificati, & incorruptibiles à corruptione peccati, propter eximiam Spiritus protectionem & lumen, & gratiæ fortitudinem: quod totum mirificè in hoc ipso tāto electionis Vase apparuit. Vnde rectè addidit:

In nos qui credidimus secundum operationem potentiæ eius. Melius secundum efficaciam potentiæ virtutis suæ, siue roboris, aut fortitudinis suæ: *quam operatus es in Christo suscitans eum à mortuis, &c.* Considera excellentiam electorum, qui participes facti sunt illius summæ efficaciæ, quam in Christum suum ostendit & declarauit. Non enim postquam suscitatus est ille, vlterius mortuus est, sed vitæ restitutus sempiternæ. Sic illi spiritualiter ita vehementer per Spiritum Dei à mortuis tandem excitati sunt, id est, à peccatis in quibus mortui erant, vt non essent vlterius morituri.

Et constituit ad dexteram suam in cœlestibus. Esse ad dexteram Dei, est esse in robore ac potestate pater

Psal.109. ria, ne quis carnaliter cogitet de situ. Nam & Pater
ibid.15. dicitur à dextris Filij, in eodem Psal. Dominus à dextris tuis. Et ipse Filius alibi: A dextris est mihi ne commouear. Et significat potentiam Patris pro Filio: Et hîc potentiam Filij à Patre. *Super omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, &c.* Iuxta doctrinam B. Dionysii, Principatus est summus ordo, siue primus chorus vltimæ hierarchiæ. Potestates autem & Virtutes, & Dominationes mediam perficiunt hierarchiam. Etsi aliter circa hos ordines Beat. Gregorius docuerit quàm B. Dionysius, non tamen vt Pontifex, sed vt quilibet alius priuatus doctor ecclesiasticus. Beatus Hieronymus in ea videtur esse sententia, vt existimet Apostolū hos ordines Angelorum ex traditionibus Hebræorum, vel de scripturis subtilius intellectis, didicisse. At cur non potius ex reuelatione, cum & ipse in tertium cœlum raptus sit: nec tunc ibi fuerit absque Angelorum suauissimo, atque familiarissimo commercio?

Et omne nomen quod nominatur non solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Si ergo Apostoli secundum hanc tam excelsam potentiam vocati sunt, meritò penes illos residebit in spiritualibus, siue cœlestibus post Christum, summa potestas. Nam & illis fuit dictum, Hæc & iis maiora facietis. Et in hac potestate extinxit B. Petrus Ananiam & Saphyrā: Et Simonem Magum super aera volantem, & simplices rudésque homines ludificantem suo iussu fecit de cœlo ruere. Apostolus Paulus excœcat magum alium Barieu nomine: & Dæmoni imperat, vt arripiat hominem nefariè pios viros à fide auertentem. Verùm hæc in edificationem omnia, non in destructionem. Talis ergo & tanta fuit electio Apostolorum & vocatio, quibus & alios similes fecit Deus, vt in multis sanctorum rebus gestis latissimè patuit.

Ioan.14. Act.5.

Ergo nomen Christi est super omne nomē, hoc est Iesus: quia ipse est super omnes. Nomina enim quæ à Deo & scriptura ipsa imponuntur, sunt personis conuenientia. Et non sicut accidit nobis, qui sæpenumerò habemus nomina, quorum significationem vita & operibus nedum non implemus, sed contra diuersitate morum longè dissentimus. Interim cogitandum est futura nomina, quæ adhuc vocabuntur in alio sæculo, quāuis nobis hoc tempore sint ea ignota. Sed hoc satis nobis superque satis, quibus nosse datum est nomen, hoc Iesus, quod est super omnia: Et vtinam verè & bene nosceremus.

Et omnia subiecit sub pedibus eius. Credo itē poni *Et*, pro quia. Frequenter enim (vt sæpius diximus) in hebraismo idiomate reperitur.

1.Cor.15. Nunquid ergo & Angeli, & Cherubin, & Seraphin sub pedibus eius? At istud videtur de solis inimicis dictum: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Deinde ipse Apostolus videtur sibi contradicere, qui alibi dixit: Nondum videmus subiecta illi omnia. Primùm ergo hoc certò ponendum est, ab ipsomet Apostolo iam alibi declaratum, Patrem quidem subiecisse ille prorsus omnia, solo vno seipso qui subiecit omnia, excepto. Dicuntur autem sub pedibus eius, non qui omnia ipsius Maiestati subiecta conculcet, nisi inimicos solos: sed quia sub illo erunt omnia. Et verum illud est, nondum subiecta esse illi omnia. Nā & Diabolo aliquod etiam num relinquitur in malos imperium, quos eius potestati iusta sententiâ dimittit Deus: & ipsa mors vires suas exercet assiduè. Denique inimici eius nondum sunt ei subiecti, sed erunt paulò post. Experientur enim breui superstites hæresiarchæ, & impij ac flagitiosi homines, re ipsa quid sit illud: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nihil prohibet etiam per pedes intelligere humanitatē Christi, sicut per caput diuinitas ipsa in scripturis intelligitur.

Et ipsum dedit caput super omnia ipsi ecclesiæ. Et, pro quia. Quia enim ipse datus est caput ecclesiæ, ideo illi subiecta fuerunt omnia. Vt enim in toto corpore dignissimum membrum est caput: & quemadmodum sub illo compacta sunt reliqua membra, & ab illo accipiunt. Ita & Christus dignitate est super omnes & potestate, à quo excipiunt omnia reliqua subiecta membra quicquid habent spiritus & vigoris: ideo dicitur, *Quæ* (scilicet ecclesia) *est corpus ipsius, & plenitudo eius qui omnia in omnibus adimpletur.* Possemus pariter dicere iuxta Græcam distinctionem, *Qui omnia in omnibus adimplet*: Si enim legimus, *adimplet*, significat Christum tanquā omnium caput, existentem virtute sua omnibus, Spiritu suo adimplere omnia. Si verò legis, *adimpletur*, intelligas ipsam ecclesiam esse Christi plenitudinem. Nam Christus existens omnia, cum non sit tantùm Iudæus, sed Græcus, Barbarus, & Scyta, hoc modo adimpletur ipse in omnibus, vt sit perfectus per ecclesiam, quæ corpus eius est. Non enim totus esset Christus, si solummodo in Iudæis esset. Sic autem implens omnia, ipse per illa eadē quæ implet, impletur: vt sit ipse capūt perfectum, & perfecti corporis caput.

CAP. II.

ET vos cū essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum sęculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, spiritus qui nūc operatur in filios diffidentiæ: in quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus in desyderiis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum: & eramus natura filij iræ, sicut & cæteri: Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo (cuius gratia estis saluati) & conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo: vt ostenderet in sęculis superuenientibus abundātes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidem: & hoc non ex vobis: Dei enim donum est, non ex operibus, vt ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati

in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.

TRadidit distinctè Apostolus peculiarem Iudæorum gratiam, & vocationem primam electorum ex Iudæis, à secunda ipsarum Gentiũ vocatione (Nam & signa habuerunt prærogatiuæ suæ charissima, vel hoc vnũ excellentissimum, quoniam locutus est eis per Filium, & non aliis Gentibus, quibus solùm per Apostolos est loquutus) Nũc generaliter & promiscuè docet, & aperit gratiam omnibus fuisse communicatam, ipsis etiam Gentibus, quæ longissimè ab ea distabãt: vt & cognoscerent se mera Dei gratia cõsequutas veram æternæ salutis spem, ad quam retinẽdam firmam, oportebat eas operari bona perseuerando vsque in finem. Facit autem mirificè ad perseuerantiam memoria beneficiorum cum gratiarum actione, & ista necessaria de illo cogitatione, quoniam qui incepit, etiam perficiet. Nam si ab inimicitia reuocat, vt amicos sibi cõciliet & stabiliat, multò equidem magis amicis iam constitutis erit admodum beneuolus & beneficus. Ait ergo:

Et vos cum essetis mortui delictis, & peccatis vestris. Non eadem significatione hîc sumitur, mortuum esse peccatis, qua ipse aliàs quando dixit: Ita & vos existimate mortuos esse peccato. Nã peccato ibi est casus datiui, non ablatiui, sicut hic, *peccatis*, Ille enim mortuus est ipsi peccato, cui non dominatur peccatum. Ille autem mortuos est in peccatis, qui per peccata, quibus inuolutus tenetur, amisit vitam gratiæ & gloriæ. Et ita hîc intelligitur, mortuos esse peccatis, in illis scilicet, aut per illa mortuos esse, hoc est, priuatos vita gratiæ. Differentia autem inter delicta & peccata, secundum aliquos hęc esse videtur, Vt delicta quidem ipsa ad omissionem boni pertineant: peccata verò ad perpetrationem mali. Attamen B. Hieronymus, quia Gręcè legitur, τοῖς παραπτώμασι, καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, vult prima voce significari leues lapsus: posteriore autẽ, grauiores. *Cum essetis mortui delictis & peccatis.* Et deest verbum ad integritatem sententiæ reddendã. Quidam igitur aptant superioribus: & qui legunt, *adimplet*, sic iungunt, *Adimplet & vos*, Alij ad illud referunt quod superius dictum erat, *Et dedit caput super omnia*, & quod nunc sequitur intelligunt, etiam super vos, sed istud coactè. Mihi rectius videtur supplendum esse aliquod verbum. Nec aliud appositius occurrit, quam, *suscitauit*, vt post quàm dixit Apostolus de electis, viuificati sunt secundum illam efficacem operationem Dei, qua suscitauit Filium suum è mortuis, subiungat & de ipsis, qui & ipsi (secundo tamen loco) fuerunt eius suscitationis participes, cum essent mortui in delictis, & propriis peccatis.

Mortuum peccato, vel peccatis, quid.

In quibus aliquando ambulastis. Ambulare in peccatis, est in concupiscentias malas perseuerando progredi, quæ à frequentatione peccatorũ in dies crescunt, vt de malo in malum: de peccato, in supremam mortem præuaricãtes abducantur. *Secundum sæculum mundi huius*: quod vocatur nequam. Homines enim qui carnalibus vacant, filij huius sæculi dicuntur. Vnde alibi B. Paulus: Nolite conformari huic sæculo. Et de mundo hoc, quæ vox in malam partem frequentissimè accipitur, testimonium hoc protulit Christus, eius opera esse mala. Et Dilectus: Si quis diligit mundum, non est charitas Dei in eo. Insipiẽtes quidem homines ex hoc loco somniarunt esse plures mundos, & plura sæcula. Verè duo dicũtur sæcula: Seculum præsens huius vitæ: & sæculum futurum alterius vitæ. Nec sunt alia secula, neque plures mundi: nisi fortè dixeris, alium fore mundum post hunc præsentem: quia hic qui est nũc, innouabitur, & erit quodam modo alius. Verùm non propriè dicitur de iis, plures mundos esse. Sed ad rem. Malum est ergo ambulare secundum sæculum hoc nequam: quia ambulatur non in spe æternorum, quæ sola est vera spes: sed temporalium, quę nullam stabilitatem habent: sed fluunt & euanescunt.

Roma. 12. *Ioan. 7.* *1. Ioan. 2.*

Secundum principem potestatis aeris huius. Vnum insignem principem nominat Diabolum Satanã serpentem: Vocat autem principem potestatis aeris, vt pote qui omnium malorum angelorũ princeps est constitutus: quorum omnis potestas cum sit ad malum, quasi vna singulari numero significatur. Et dicitur potestas aeris: quoniam in hoc aere exercent potestatem hanc exules à summo cœlo, & expectantes residuum damnationis suæ, cum omnes in inferna in sempiternum trudentur. Vnde quidam illorum rogabant Dominum, ne præcipitarentur in abyssum. Et quidam: Venisti ante tẽpus perdere nos. Interim enim dum hunc aerem incolunt, ad perficienda suæ malitię opera seruantur, vt & propter hoc perferant duriores cruciatus in infernis.

Luc. 8. *Matth. 8.*

Quidam ex nostris volens reuocare commenta Platonica, ex his verbis nisus est probare spiritus esse animalia habentia corpora aerea, non tamen aeris huius. Cui opinioni non modo verba huius loci non seruiunt, sed potius aduersantur: nec argumenta quibus ille mouetur. De qua re mẽtionem in nostris Annot. fecimus.

Illud potest meritò dubitationem relinquere: Quomodo princeps adhuc dicatur, qui iam principatu ab eo spoliatus est qui dicit, Nũc princeps mundi huius eiicietur foras: Et: Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet. Si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa eius arma auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Cui dubitationi ita satisfacere conuenit, vt certò credamus per Christum, omnem Diabolo prorsus dominatum sublatum. Sed reperiuntur nonnulli, qui etsi per Christum à dominatu eius sunt liberati, rursum tamen ipsius insidiis succumbentes, & credere veritati recusantes illamque sectari, sub eius repertita potestate rediguntur & manent. Vnde Dominus: Cum immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca inaquosa, quærens requiem: Et non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam, vnde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mũdatam: quod perinde est ac si dixerit, considerans cor hominis, cuius ipse pacificam prius possessionem habebat, esse vacuum, quasi vacuam domum quæ non receperit Dominum suum, hoc est, Iesum, Tunc vadit iterum magna confidentia, & assumit secum septẽ spiritus nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus, id est, adducit secum, Domino iu-

Ioan. 12. *Luc. 11.* *Quomodo diabolus adhuc princeps.*

iustissima sententia permittente, vniuersam malitiam. Sic igitur fit denuo princeps eorum qui diligunt hoc sæculum nequam, nec recipiunt spem æternorũ in Christo. Et in eos qui huiusmodi sunt, exercet Satanas potestatem suam, quæ spiritus est. Vnde appositiuè sequitur: *Spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ*. Ecce in quos exercet potestatem, id est, illum suum malitiæ spiritum, nimirum in filios diffidentiæ. Sic Hæbraico more loquitur, illos vocans diffidentiæ filios, qui incredulitatis & diffidẽtiæ vitio velut forma quadam, certam generationem & modum essendi naneiscuntur. Sic dicuntur filij sæculi & tenebrarum: & econtrario, filij lucis & diei: qui ambo quodam habitu à moribus, vel sæculi & tenebrarum, vel veræ lucis contracto, generantur vel formantur. Illi quidem ad profundiores tenebras: Isti verò ad illustriorem lucem.

In quibus & nos aliquando conuersati sumus, id est, non vos solùm Gentes, sed & nos Iudæi. Voluit his verbis Apostolus docere Gentes, nullùm tale Iudæorum extitisse meritum, quo excitatus ad illos venisset Christus, cum essent & ipsi peccatores & serui peccati, ante cognitam Christi nouam legem, & gratiam perceptam, & propterea in delictis ac peccatis versati, sicut & Gentes. Vnde ait, *In desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis & cogitationum*, earum profecto quæ deorsum ponde re carnis & grauitate feruntur. Has scriptura com memorat, quæ ait: Dominus nouit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Rogabit aliquis: Ergo ne Iudæi omnes tales erant, vt nullus inter illos inueniretur iustus? Respondeo: Iudæus, id est, homo illius gentis quandiu in suo maneret Iudaismo, talis erat: nec alius quàm peccator esse poterat, quousque inueniretur in Christo collocatus, secundum doctrinam Apostoli. Qui autem ad Christum iam peruenerat, in illo insertus nõ iam amplius vt natura Iudæus, sed vt spiritualis: non à Iuda filio illo Iacob, sed à vero Iuda Christo Iesu censebatur. Psal.93.

Et eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Reddit rationem efficacem, cur & ipsi in suo Iudaismo in omnes libidines incitarentur & explerẽt, aiens: *Et eramus, &c.* id est, quia eramus, &, pro, quia accipit, vt sępissimè deprehendo: *natura filij iræ sicut & cæteri*, non Iudæi: quia omnes sub antiquo peccato æqualiter tenemur, & egemus gloria Dei. In hoc præcipuè erat ira Dei per illud peccatũ in omnes: quoniam carebamus spe gloriæ Dei. Non vna est eius ira tantum. Est quædam ira prior, quam nos propter Adæ peccatum incurrimus. Et hac ira exclusi sumus à gratia, & donis, & protectione Dei. Et hoc per naturam nostram, non quatenus sumus à Deo creatore bono in lucem editi. Qua consideratione nulla prorsus Dei creatura mala dicenda est. Nec qua parte sumus per Christum regenerati: nam tales iam non sumus sub ira, sed sub gratia Dei. Itaque dictum est nos natura iræ filios: quia tales nascimur quicunque descendimus à patre nostro Adam præuaricatore. Vnde tanquam filij præuaricatoris quantum ad hoc pertinet censemur, vt veniamus in hunc mundum donis omnibus spoliati, in puris naturalibus relicti, quibus propter carnem magis sumus animales & carnales, quam spirituales, non valentes perficere vllum bonum. In quo nos statu fuissemus semper omnes, nisi Deus clemẽtissimus Pater prouidisset nobis meliora per Vnigenitum suum: quod exprimit Apostolus:

Deus autem (inquit) *qui diues est in misericordia, &c.* Diligenter est attendẽdum, citra vllum discrimen spectare istud ad omnes tam Iudæos quàm Gentiles. Nam de vtroque populo prædixit in hoc capite, vt annotatum est. Sed cum vellet admonere Gentes, per parenthesin ad eos loquitur, dicens (*Gratis saluati estis*) & loquitur de salute in spe, non in re. Et sermonem prosequens omnibus communem, ait: *Et conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu*. Hic tria suo ordine distincta habes: conuiuificare: conresuscitare: & consedere facere in cœlestibus. Primum refertur ad gratiam, quam primò inimus in Christum: & est conuiuificatio à mortuis. Secundum, conresuscitare, ad illud refertur quod erit in carne post mortem in aduentu Domini. Tertium, consedere, ad ascensionẽ in cœlum, vt ibi semper maneamus. Et hæc perinde ac si iam facta essent, more scripturæ commemorat, vt quæ omnino scilicet sunt decreta fieri suo tempore. Non desunt ex Interpretibus nonnulli, qui & hæc velint spiritualiter etiam in hoc mundo suam veritatem assequi: quia horum omnium arrham quandam habemus. Hi autem potissimum qui sunt electi, quorũ conuersatio iam non terrenis, sed tota in cœlis est.

Vt ostenderet in sæculis superuenientibus. Sæcula intellige, quæ post hanc viam in patria regnabunt, quibus plene apparebunt hæc omnia. Potest tamen intelligi de sæculis superuenientibus in hoc mundo post Christi aduentum: nam senectus eius in misericordia vberi. *In bonitate*, aut potius, *benignitate super nos*, id est, Iudæos primùm, deinde Gẽtes, *in Christo Iesu*: in quo neque circuncisio valet, neque præputiũ, sed noua creatura. Et ad erudiendas in vera humilitate Gentes, sermonem conuertens, ait: Psal.91.

Gratiâ enim saluati estis. De ea salute loquitur quæ est (vt loco non ita remoto dixi) in spe quam & alibi ipsemet declarat: Spe salui facti estis, *per fidem*, quam Deus imputat ad iustitiam, vt superius ad Romanos declarauimus. *Et hoc non ex vobis*. Quid est, *non ex vobis?* nisi quòd saluati sitis per fidem, absque vllo vestrorum operum merito. Neque enim ille fidei actus computatur inter opera vt sit in meritis, vt propterea homo quasi ex merito iustificetur: sed acceptat illam fidem Deus gratiosè ad iustitiam. *Dei enim donum est*, videlicet quòd sitis salui: quia per gratiam & iustitiam, siue charitatem formaliter salui facti estis, quod est donum Dei. Igitur non ex meritis, alioqui non esset gratia siue donum. Multi ex hoc loco colligunt fidem esse donum Dei, qua iustificamur. Quibus etsi non repugnem, an tamen planè hinc probetur, alij considerent. Mihi non aliud colligi videtur quàm hoc totum, Quòd salui simus, est à gratia, & ita est donum Dei: quam tamen gratiam ex fide accipimus, id est, ex actu fidei. Primùm enim requirit à me Deus fidem meam, vt ipse donet donum iustitiæ suæ, & sim iustus verè, id est, iustus in conspectu eius. Non eo inficias, quòd ego actum fidei Rom.8.

elicuerim, venire ab ipso Deo illuminante intellectum, & mouendo, eo modo quem nouit ille, voluntatem meam, vt actus ille fidei eliceretur ab intellectu, & sic iustificaret iustitiæ Donum infundens, quo reddimur iusti non sine interno fidei dono ac spei. Non enim infundit Deus charitatem sine fide ac spe in eo, qui fidei donum non habet. Primus igitur actus fidei meæ à Deo gratiosè acceptatus ex quo iustificor, meus est: quia ex mea procedit libera voluntate & arbitrio, vt rectè B. Hieronymus in principio huius epistolæ docet: sed nō est eius æstimationis homo, qui adhuc gratia caret, vt gratiam mereatur. Est igitur illa mea fides dispositio quędam ad gratiam, sicut alibi abundè est declaratum. Vnde adiecit:

Non ex operibus, id est, non ex operum vllo valore, aut merito. *Nc quis glorietur.* Salutaris additio ad reprimēdum tumorem nostrum, ad quem sumus admodum, propensi natura omnes, vtpote superbi atq; elati. Sed non decebat, præsertim post peccatum, cuiquam relinqui istam gloriationem, vt posset quouis modo mereri instaurationem suam in Christo, cum esset omnino alienatus à Deo. Decuit igitur vt laudaretur Deus de pura misericordia. Sic ab initio Deus creauit hominem, & dedit illi dona ex mera gratia: nec expectauit vlla ipsius hominis opera, quibus ea sibi dona posset merito acquirere. Hoc prorsus non conueniebat, ne in semetipso gloriaretur. Si ante peccatum sapientissimè factum istud est (non enim aliter conueniens erat, ne gloriaretur in semetipso) An non multo magis cōueniens redditum est post peccatum, statuere ne vllis meritis eam gratiā homo peccator recuperaret? Id duabus de caussis præcipuè fieri oportuit. Prima, quoniam gratia quæ est donum excedens ordinem naturalium, sua præstanti dignitate nō patiebatur, vt humanis quibusuis operum meritis posset comparari. Tum etiam quia ipsum delictum, sub quo eramus inuoluti, obstabat omnino ne possemus facere opera digna homine, nedum digna Deo. Itaque longè aberat homo à meriti ratione, vt gloriari posset in semetipso. Vnde doctè prosequitur Apostolus:

Ipsius enim sumus factura. Loquitur de his qui erāt iam in Christo regenerati, & noua in illo creatura effecti. Et propterea non est intelligibile, posse aliquem semetipsum creare. Quemadmodum enim in statu naturæ nemo creare seipsum potuit, vt qui non existebat existeret: Sic nec in statu gratiæ, nullus iterum potest seipsum creare. Quicunque ergo in Christo sunt noua creatura, oportet esse creatos non à semetipsis, nec per operam ipsorum vllam, sed à Deo qui suscitat mortuos. Et hoc testatur Dauid in Psalmo: Ipse fecit nos, & nō ipsi nos. De hac locutus spirituali generatione manifestè: Alioqui si de prima & naturali generatione hominis loqueretur, quis erat vnquam dubitaturus neminem posse, antequam sit, seipsum condere? Ergo de noua creatura secundum spiritum loquitur: sicut & hoc præsenti loco Apostolus, dum ait:

Ipsius sumus factura, creati in operibus bonis. Sunt qui hunc locum, vbi dicitur, *in operibus bonis*, emendare conati, interpretantur ad opera bona. Quod si ferat Græca lectio, non reclamamus. Nam in hoc conditi sumus in Christo, vt operemur bona. Alij quidam exponunt (& horum iudicium plurimum sum admiratus) in operibus bonis quæ fecimus, aut facturi sumus: cum istud sit contra Apostolicum sensum, qui tam expressè ac lucidè hoc amouens dicit, *Non ex operibus*. Et tamen ista creatio non est sine operibus. Operatus est enim ille qui creauit. Vt intelligamus, *in operibus*, videlicet Christi, cuius meritis nos recreauit Deus, sicut & per ipsum prius nos condidit, & per ipsum grati sumus illi redditi. Christus autem hoc rarissimè egregio summę dilectionis modo nos creauit, qui dando vitam suam mortalem, vitam gratiæ cui eramus mortui, nobis recuperauit: & abiiciendo gloriam suam, amissam nobis gloriam excellentius restituit.

Hactenus nos talia cum Apostolo vituperamus opera, verè & libenter confitentes minime nos per illa instaurari, neque effici nouam in Christo creaturam. At postquam in Christo regenerati sumus, & in illo gratiosi facti, possumus, & necessario operari bona opera debemus, ad meritum & acquisitionem salutis. Id B. Paulus perspicuè docet, qui postquam dixit, creati in operibus bonis, adiunxit: *Quæ præparauit nobis Deus, vt in illis ambulemus.* Cuius sensus est: Opera Christi quæ meruerunt instaurationem nostram, fuerunt à Deo Patre pręparata, tanquam exemplaria nobis, vt in illis nos discipuli ambularemus imitando vestigia summi Magistri. Hanc passim doctrinā nobis scripturæ ipsæ commendant. Ecce in primis ipse Dominus: Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Si hæc scitis: beati estis si feceritis ea. Et Princeps Apostolorum: Christus (inquit) passus est pro nobis, vobis relinquens exemplū, vt sequamini vestigia eius. Et Dilectus: Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Et hæc sunt vestigia fidei quæ imitatus est Abraham obediendo: & hinc venit quies & gaudium, fructus bonorum operū. Vnde B. Ambrosius in expositione superioris cap. aduersus istos nouos sterilis fidei prædicatores, & bonorum operum osores, eleganter in hunc modum scribit: Redempti, hæredes designati sunt, si in regeneratione perdurant, vt fides prima, veniā: sancta verò conuersatio perdurans cum fide, mereatur coronā. Et in hoc ipso loco iterum sic ait: Ideo non est gloriandum in nobis ipsis, sed in Deo: quia nos regenerauit natiuitate cœlesti per fidem Christi, ad hoc vt bonis operibus exercitati, quę Deus nobis iam renatis decreuit, promissa mereamur accipere: hæc ille. Quid his poterat breuius magisq; perspicuè contra istos dici? qui nec distinguunt tempora, nec status, nec leges, nec opera, nec iustificationes, vt omnia callidè confundant, sicut & ipsi mente confusi sunt.

Pro meritis operū post adeptam gratiam.

Ioan. 13.

1. Petr. 2.

1. Ioan. 2.

B. Ambrosij sententia contra hæreticos.

Propter quod memores estote, quòd aliquādo vos eratis Gentes in carne, qui dicebamini Præputium ab ea quæ dicitur Circuncisio in carne manu facta: qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati à cōuersatione Israel, & hospites testamētorum, promissionis spem non ha-

bentes,& sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis lōgè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum: & medium parietem maceriæ soluēs, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos cōdat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt recōciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiēs inimicitias in semetipso. Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem iis qui propè: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno Spiritu ad Patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ: sed estis ciues Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu: in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. In quo & vos coędificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.

Propter quod, &c. Sensus est per se clarus, & admonitio vtilis. Nam beneficium Dei magnum recognoscitur, cum quis memor cōditionis suæ antiquæ malæ & infœlicis, videt se ad fœlicem ac beatum statum esse miseratione diuina translatum, vt hinc excitetur spiritus humilitatis, & gratiarum actionis. Ecce quæ volebat eos perpetua tenere memoria, *quòd aliquando vos* (ait) *eratis Gentes in carne*, id est, carnis cōcupiscentiis citra vllam spiritus repugnantiam deditæ: *qui dicebamini præputium*, quo significabatur rebellio & contumacia illa, quā naturaliter ex primo parente contrahimus. Eo nuncupabantur nomine Gentiles in contumeliam ab ipsis Iudæis.

Quidam exponunt. *Qui dicebamini præputium, ab ea quæ dicitur circuncisio, &c.* Mihi tamen magis placet vt dicamus, *Dicebamini præputium ab ea*, id est, præ ea, siue in respectu & comparatione illius populi qui dicitur circuncisio, propter circūcisionem in carne manu factam. Sicut aliàs dicit: Nihil minus feci à magnis Apostolis, id est, comparatus aliis magnis Apostolis, nihil minus operatus sum. Et de Publicano ait Euāgelista, quòd descendit in domum suam iustificatus ab illo, hoc est, præ illo. Quo in loco etsi præ Iudæis vilitate quadam Gentes ostendat inferiores, vocans illas præputiū propter obtusionem cordis simul & aurium, obliquè tamen pungit Iudæos, ne putarent se perfectos, nimisque Gentium comparatione sibi blandirētur: quoniam necdum ipsi erant perfectam circūcisionem adepti, quę est non circuncisio carnalis in carne, sed spiritualis in corde & auribus cordis, quæ per Christum veram & viuam petram, non autem gladio siue petra materiali, fieri debet. Reuocat insuper illis in memoriam, quomodo aliquando sine Christo vixerant, id est, absque salute: quoniam

1. Cor. 12.

Luc. 18.

non est aliud nomen datum sub cœlo, in quo nos oporteat saluos fieri. Act. 4.

Alienati à conuersatione Israel, Correctius, *alieni*, quàm, *alienati*, Et melius, *à ciuilitate*, siue, *politia*, quam, *à conuersatione*. Et loquitur de Israel non secundum carnem tantum, sed multò magis secundum spiritum, cuius ciuilitas non est huius mundi, sed cœlestis: quoniam ad cœlum suspirant in ea positi, & iam hunc mundum non aliud quàm viam deserti æstimant. Hoc figurarunt Israelitæ qui exierunt de Aegypto, id est, de conuersatione & politia carnali. Vnde & amplius declarans, ait. *Et hospites testamentorum*, id est, extranei & expertes testamentorum Dei: quoniam nec vetus illud Iudæorum, nec nouum testamentum ad eos pertinuit. Cum autem vtrumque testamentum reuera tenderet ad spiritualia bona, quorum est vna promissio: & per vetus testamentum intenderet Deus ducere in nouum, ideo adiecit: *Promißionis*, vt cum superioribus connectatur. Potest & construi cum sequentibus, vt dicas: *Promißionis spem non habentes*. Sed siue cum inferioribus, siue cum superioribus annectas, non variatur sensus. Spes propriè iuxta Theologum, ęternorum est, & sic apud B. Paulum declaratur. Rom. 8.

Et sine Deo in hoc mundo. Sed quomodo erant sine Deo, cum ipso Apostolo teste, non Iudæorum tantum esset Deus, sed & Gentium? Respōdemus. Sine Deo ob eam causam fuisse dicūtur: quoniam Deus nullum cum illis pacto aut testamento habebat commercium, nec colloquium vllum. Vnde erant in pura naturæ conditione relicti, habentes tantum hunc creaturarum librum ad cognoscendum Deum, si quo modo ex eo valerent coniectare, & attrectare, & inuenire illum, vt ipsemet Apostolus Atheniēses docuit. Non enim deerat Deus etiam vnicuiq; illarum. Quin etiam B. Dionysius testatur (vt sæpius adduximus) Deum ministeriis Angelorum visum fuisse pro illarum, & vniuscuiusque salute. Nam scriptura sancta memorat de quodam Archangelo Persis præfecto, quorum salutem procurabat. Act. 17.

Nunc autem in Christo Iesu, vos qui eratis longè facti estis propè. Ecce gratia Dei magna & misericordia erga Gentes, digna omni gratiarum actione, quæ cum lōgè essent à salute sua, factæ sunt propè: quia Christus illis per gratiam appropinquauit. Interim autem semotus est Israel secundum carnem, qui in propria innitebatur iustitia quæ est ex lege absque fide, per quam fidem (vt opus est inculcare) venit gratia & potentia operandi recta & placita, & ideo meritoria coram Deo. Loquitur ergo de appropinquatione Dei per gratiā. Alioqui potentia & virtute adest semper omnibus Deus, imò inest in omnibus. Et ad augendum amplificandumque tam inæstimabile beneficium, subiunxit: *In sanguine Christi*, id est, per sanguinem Christi facti estis propè. *Ipse enim est pax nostra*, id est, author & causa nostræ pacis, quā habemus & cum Deo, & inter nos. Sic est iustificatio nostra, & redemptio nostra, & glorificatio perfecta.

Qui fecit vtraque vnum, id est, duos dissidentes populos fecit vnum in Domino. Et modū vide quo hæc fecit. *Et medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua. Et*, pro, quia. Declarat enim quo pa-

cto fecit vnum: quia medium parietem, qui erat se pes quędã, seu maceria interposita inter hos duos populos quò minus inter se conuenirent, tulit de medio. Hic autem paries erat lex decretorum, quę particulariter data erat Iudæis, in quibus decretis maximè discrepabant à Gentibus. Et primùm quidem quantum ad Dei cultum pertinebat, vetabat lex: Nõ facies tibi sculptile, eo fine vt illos à Gentibus separaret, sibi innumera simulachra fabricãtibus, & rem eis facere sacram honoréſque exibere diuinos gestientibus. Adhæc: Lex ordinabat ad sacrificium plura animalium genera, quæ à Gentibus magna religione colebantur, & ingens piaculum erat illa sacrificare. Contra autem, alia sacrificabant Gentes, quæ erant apud populum Dei abominatio. Vnde Moses: Abominationes Ægyptiorum immolabimus Deo nostro? Erat & magna differentia in aliis rebus sacris & obseruantiis, ac propemodum in cunctis religionis decretis, in sanguine, & suffocato quæ vt recensere longum nimis esset, ita & minus hoc in loco necessarium. *Exod.8.*

Factum est igitur vt hac lege mandatorum siue decretorum euacuata per mortem Christi, Iudæi & Gentes facilius in vnum possent cõuenire. Hoc verò effici per ipsum Christum necesse omninò fuit: in quo posuit Deus reatum iniquitatum omnium in carne illius innocentissima luendum. Vnde destruxit in semetipso legem Moseos, scilicet illam mãdatorum, siue decretorum inutilem. Qua vna sola lege penè hoc fiebat, vt distingueretur ille populus ab illo Gentili in cæremoniis, quæ alia consideratione nullam in seipsis habebant vtilitatem, nisi quatenus iam dictum est, & in significatione aliqua, & ad cohibendum populũ illum quibusdam vinculis ad tempus tãquam lubricum puerum astrictum, cum esset ad lasciuiam & idololatriam admodũ pronus. Postquam idololatriæ scelus admiserunt, mãdatum fuit illis de cæremoniis per Mosen: legem autem Decalogi ore Dei antea, cuius voces tantum populus audiebat. Quamobrem Dominus per Ieremiã conqueritur: Non sum locutus cum patribus vestris: & non pręcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocaustomatum & victimarum, sed hoc verbum pręcepi eis: Audite vocem meam, &c. *Ierem.7.*

Deus ergo volens cum omnibus per Christum pacem facere, qui fuso sanguine pro omni populo & gente satisfecit, & consequentèr reconciliatas Patri suo Gẽtes omnes reddidit, tulit illam Moseos legem. Legem dico decretorum, non legem absolutè. Tulit, inquam, illam de medio, quæ erat causa odij inter illos & Gentes (vt diximus) quoniam varietas religionis magna, aut potius summa est dissensionum causa. Gentes autem cùm essent idololatræ, secundum legem erant velut quædam abominatio Domino. At Iudæi erãt Deo chari: iccirco lex illa erat quasi inimicitia inter Deum & Gentes: & inter populum & populum, quæ tandem pace facta cum Gentibus soluta est, pro quibus satisfecit Christus, quo eas à vinculis Dæmonum, quibus tenebantur, liberaret: & sic penitus à cultu falsorum Deorum cessarent, nulla eis facientes vlterius ad cultum reddendum simulachra, sed Christo Deo vero. Non enim facere simulachra est malum, sed adorare illa vt quid diuinum, vel repræsentare per illa falsos Deos: istud omnino est malum & vetitum. Sic ergo Gentes in Christo existentes, per illum debuerunt abiicere omnem falsum cultum: & vbi hoc præstarunt, gratæ Deo redditæ sunt. Sic & ipsi Iudæi debuerunt se agnoscere liberatos ab illa lege decretorum, quæ erat potissimum condita à Deo, vt per illam à Gentibus distinguerentur, sicut ex parte dictum est. Plenius autem in illa quæ ad Romanos. Sed hæc Iudæi quidam crassi, & nimium suæ carni amantes, capere detrectabant, veriti ne quid per eam doctrinam detrimenti gloriatio legis acciperet. Consideret lector, quæ subsequuntur, & erunt per se satis clara omnia.

Legem mandatorum in decretis euacuans, id est, illam legem quæ cõsistebat non in præceptis, quæ natura docet, sed in quibusdam alienis decretis, nẽpe illis: Ne tetigeris: Ne gustaueris. Quæ propriè decreta appellantur: quia ex deliberatione aliquo casu emergẽte facta, aut quauis ratione interponuntur, non quasi ex seipsis simpliciter pertineant ad aliquod honestũ, aut turpe. Et istud est valdè considerãdum pro veriore scripturarum intellectu. His autẽ euacuatis non dicitur lex euacuari, cuius principalis substantia ac neruus manet, præceptum. s. dilectionis Dei & proximi, & cætera omnia quæ ad hoc præceptum implendum tendunt. *Quæ dicuntur decreta.* *Col.2.*

Vt duos condat, id est, denuo creet. *In semetipso*. Iudaicus populus etiam indigebat iterum creari in Christo, cum esset totus in peccatis. *In vnum nouũ hominem*. Quicunque renascuntur in Christo propter vnum corpus & vnum spiritum (quia de vno pane & calice participant) vnus quodam modo sunt, & nouus homo creatus in iustitia & sanctitate veritatis, vt sit iustus & sanctus ad similitudinẽ Creatoris Iesu Christi Domini nostri. *Faciens pacem*, inter reconciliatos. Vniti semel in Christo nullam habẽt amplius discordiæ aut dissensionis causam. *Vt reconciliet ambos in vno corpore*, nimirũ Christi corpore exaltato, ad quod omnia attraxit, & secum conuinxit, vt essemus vnum & vnus in illo. De semetipso dixit: Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Et sic omnes reconciliauit Deo Patri per crucem, in qua fuit illa exaltatio, qua traxit ad seipsum omnia. *Interficiens inimicitias*. Iam hoc expositum est. *Ioan.12.*

Et veniens, scilicet in Spiritu suo sancto per Apostolos, *euangelizauit pacem vobis qui lõgè fuistis:* quoniam in præputio eratis immũdi, & fluxum carnis assiduè perpeti coacti. Mitto vestram summam à Deo auersionem, qui Dæmonibus vestris crudelissimis hostibus seruiebatis, & non Deo viuenti, & omnium parenti. Scriptum est: Longè à peccatoribus salus, id est, Iesus, qui interpretatur salus. *Et pacem iis qui propè*, id est, Iudęis, qui erant secundum legem propè. Nec hîc legis transgressiones commemoro, ob quas & vos longè elongati estis, sed expendo tantũ beneficia Dei maxima erga vtrumque populum. *Quoniam per ipsum*, nimirum Iesum, *habemus accessum ambo*, Iudæus & Gentilis, *in vno spiritu*, siue ad Patrem. Qui est principiũ omnium, & diuinarum personarum, & omnium creaturarum. Quocirca & ad illum omnia tandem reflectũtur, vt in illo consistere valeant, quæ in se non possent. *Ergo iam non estis hospites & aduenæ, &c.* Conclu- *Psal.118.*

dit, tales per nouum gratiæ statum euasisse, vt desierint esse prorsus hospites & extranei à domo Dei, quæ est ecclesia militans. Licet simus omnes peregrini respectu patriæ cœlestis: sumus tamen ciues sanctorum & domestici Dei secundum promissionem & spem. Porrò aduerte quid addat: *Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, &c.* vt intelligamus primum fundamentum esse Christum, in quo primi Apostoli sunt ædificati, & prophetæ electi à Deo. Fundamentum igitur sit ipse Christus, & ipsi sint ædificatio superposita. Deinde ipsi Apostoli & Prophetæ censeantur tanquam aliud fundamentum, in quo reliqua constructio innititur. Quo fit vt minime mirum sit, circa fundamenta fuisse maiorem Deo curam. Et propterea maior fuit & fauorabilior electio. *Ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* Vocat lapidem angularem Christum Iesum: quoniam sicut angulus pars illa est in quam duæ lineæ incidunt, vt Mathematici docent: Ita Christus, in quem duo populi conuenerunt. *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino.* In quo scilicet Christo. Cum per illum & in illo constructa sint omnia, ita & per illum crescunt, & in illo, vt fiant templum sanctum. Et quod ait, *in Domino*, ne quid redundans ponatur, credo de Spiritu sancto intelligendum: quod confestim declarat addens: *In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto*, tanquam lapides viui, & ad hoc templũ, quod inhabitare dignatur Deus, pertinẽtes. In Græcis desideratur, *sancto*, Nihil inde præiudicij. Siue enim exprimatur, seu supprimatur, nihil officit. Nã teste B. Hieronymo, cũ absolutè dicitur, Spiritus, in scripturis de Spiritu sancto semper intelligitur.

CAP. III.

HVIVS rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu, pro vobis Gentibus, si tamen audistis dispensationẽ gratiæ Dei quæ data est mihi in vobis: quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut suprà scripsi in breui, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod aliis generationibus nõ est agnitum filiis hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in Spiritu, Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis in Christo Iesu per Euangeliũ, cuius factus sum ego minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium Sãctorum minimo data est gratia hæc, in Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculis in Deo qui omnia creauit, vt innotescat principibus & potestatib⁹ in cœlestibus per Ecclesiã, multiformis sapientia Dei, secundũ præfinitionem sæculorũ, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro. In quo habem⁹ fiduciam & accessum in confidentia per fidem eius. Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis; quæ est gloria vestra.

IN hoc capite indicat Apostolus suam curam & solicitudinem, & ardens desiderium erga salutem eorum ac perfectionem: ait, *Huius rei gratia:* quoniam & vos superædificandi estis in nobis, qui longè eratis. Nam & ad vos ex mandato Domini pertingimus, qui iussit: Vade, quoniã in nationes longè mittam te. Huius, inquam, rei gratia, scilicet quia prædicaui Gentibus hanc salutem, & pro vobis labores varios subij, & pericula multa. *Ego Paulus vinctus Christi Iesu.* Supplendum mihi videtur verbum substantiuum, *sum*, quod frequentissimè in Hebraico idiomate, & sæpe in Græco omittitur: licet B. Hieronymus aliter reconcinnet, imperitiã sermonis Apostolo attribuens. Vocat autẽ se vinctum Iesu Christi, vt quem non alligassent homines, sed Iesus Christus, id est, amor in Iesum feruẽtissimus. Est autem, *Vinctus*, non participium, sed nomen, vt patet in Græco vocabulo, δέσμιος. Quo nomine, tanquam sit sibi proprium, vtitur, vt amplius quid significet, quasi factum sibi connaturale esse vinctum. *Pro vobis Gentibus.* Hoc fuit querela Iudæorum in illum acerba, quòd prædicaret nomen Christi in Gentes. Ob istam causam vinctus fuit in Ierusalẽ, & inde Romam deductus. Huius rei memoria maximam sibi beneuolentiam merito apud illos conciliare debuit. *Act. 22.*

Si tamen audistis. Ac si dixerit, Notam narro historiã: & quæ de me sæpius ac passim vulgata sunt. *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei.* i. ministrationem euangelij, in quo Dei gratia cõtinetur: *Quæ data est mihi in vobis*, qui Gentes estis. *Quoniã secundum reuelationem.* i. non per aliorum prædicationem: sed per immediatam reuelationẽ à Deo. *Notum mihi factum est sacramentum*, hoc est, mysterium incarnationis Christi. *Sicut supra scripsi in breui*, paucis verbis. Et hinc manifestè habes B. Paulũ inter eos electos numerari, quibus Deus abũdantiorem gratiam impartitus est ad aliorum instructionem. Vnde ore Christi vas electionis est dictus. *Prout potestis legẽtes intelligere prudẽtiam meam.* Siue, intellectum meum, *in mysterio Christi.* Ac si dixerit. Ex his omnibus quæ scripsi, optime potestis certiores fieri, me esse instructum de mysterio Dei, & ordine prouidentiæ suæ in electione ac prædestinatione suorũ, & quomodo non deseruerit mundum Deus, sed sapiẽter cuncta & suauiter ordinauerit ad procurandã omnium hominũ, qui illam non respuerint, salutem. *Pro excellẽtia Apostolatus Pauli.*

Quod (videlicet mysterium) *aliis sæculis non fuit notum, filiis hominum.* Non dicit simpliciter non fuisse notum: sed tantum filiis hominum negat fuisse notum. Appellatione autem filiorum hominũ veniũt in scripturis turbæ, & Gentes, siue vulgus promiscuum hominum eorum qui in peccatis ambulant, quales erant omnes Gẽtes. Sed mox post Domini mortem verum incœpit fieri quod vaticinatus est Dauid: Filij hominum in tegmine alarum *Psal. 35.*

suarum sperabunt, inebriabuntur ab vbertate domus tuæ. Fuit igitur antè Patriarchis & Prophetis notum: non autem filiis hominum. Nam de Abrahā testatur Dominus apud B. Ioannem: Abraham, inquit, exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est. Ad istud mysterium pertinebat morientis Iacob Patriarchæ prophetia: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium. Rarissimis verò insinuatū fuit: quoniam non dum capax erat mundus ad recipiēdas tam pretiosas margaritas, & ante immundos homines conculcandas proiici non oportuit. Quin & maiores inter Iudæos, & miraculorum magnitudine excitati non poterāt capere. Huius rei clarissimum habemus in Nicodemo testimonium, qui ipsius hominis per baptismum mirabatur renouationē posse fieri. Et Dominus ad eum: Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero vobis spiritualia, credetis?

Ioan. 8. Gen. 49. Ioan. 3.

Sicut nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis. Dici poterat, antea etiam fuisse reuelatum filiis hominum, saltem Iudæis. Adiicitur hæc conditio, eo tempore non fuisse reuelatum, sicut nunc Sanctis eius & Prophetis: quia non fuit ita explicitè reuelatum & particulariter, constitutas Gentes cohæredes in testamento Christi, sicut & Iudæos, id est, institutos esse omnes à Domino in testamento suo, in carne & sanguine Filij sui conscripto, & propterea *concorporales*, id est, facti sunt omnes vnum corpus in Christo: & ita *comparticipes promißionis eius in Christo Iesu per Euangelium*, vt qui interim partem suam habeant ex Spiritu sancto arrham quandam fœlicitatis æternæ, quæ erit tandem plena hæreditatis possessio.

Cuius factus sum ego minister. Cuius, euangelij scilicet, vel Christi. *Secundum donum gratiæ Dei.* Articuli Græci his vocabulis affixi vim habent quandam maiorem, ac si dixerit: secundum illud donum illius gratiæ Dei. *Quæ data est mihi.* Vt notetur insignis gratia huic tanto Apostolo ad fidem Christi efficacissime prædicandam tributa, quam apertius adhuc explicat aiens: *secundum operationem.* Græcè ἐνέργειαν, quæ vox significat operationem efficacem, vt illa magna electio significaretur, *Virtutis eius*, seu potentiæ eius. Et quasi vehementer hanc rem totam admiratus, emphasim addidit ingeminans dictum.

Mihi enim. Græcè non legitur, *enim*, & melius: vt vim sermo habeat quasi admirationis & stuporis. *Mihi* (inquit) *omnium sanctorum minimo data est gratia hæc.* Nunquid, quæso, re vera putabat Apostolus se omnium sanctorum esse minimum (præsertim si ea voce intelligas omnes sanctificatos) cum se sciret Electum, imò voce Domini vas electionis appellatum? Respōdemus, B. Paulum hoc ipsum de se in corde suo sensisse, quòd erat minimus omnium, non iudicans de Dei gratia in se, sed de suis meritis respectu adeptæ gratiæ: vt magis eā consideraret partem qua erat dignus, videlicet vt esset omnium minimus, cum esset persecutus ecclesiam Dei, quàm quod per superabundantem electionis gratiam acceperat, ob quam non poterat meritò gloriari. Sic mihi intelligendum videtur. Nam quilibet existimationem de seipso non à gratia, sed à meritis suis debet accipere. Ad quæ se ipsum attentè referens peccator quilibet, cui pepercerit Deus, statuet se semper cæteris inferiorem: quoniam de aliis nescit, nec illorum iudicare demerita, at de seipso potest. Sancta igitur ac prudens, synceráque erat existimatio ista Apostoli de se hoc modo intellecta. Et explicans hoc donum gratiæ suæ, ait:

Quomodo Apostolus se minimū sanctorum dicat.

Serui Dei notent & discant humilitatem veram.

In Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi. Magnum omnino donum legatione tanta fungi pro Christo, præsertim tot ac tantis adiectis signis & donis, quæ tanto ministerio erant opportuna & necessaria. Per Christi diuitias intelligit bona cœlestia, quæ summa sunt, & nunquam peritura. Dicit autem, *inuestigabiles*, quia nullus hominum poterat cogitatione sua eas inquirere ac deprehendere, sicut alibi scriptum est: A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligentibus te. Isa. 64.

Et illuminare omnes. Non contentus dixisse, euangelizare, quod significare poterat simplicem annūciationem, adiecit, *Et illuminare omnes*, quoniam per gratiam habebat doctrinam efficacem cum lumine, ad illuminandum omnes, etiam ipsas Gentes quæ nunquam audierant.

Quæ sit dispensatio sacramenti, id est, quò tēdat, quid sibi velit hæc generalis dispensatio mysterij Christi, & prudens prædicatio, qua dispensatur doctrina cœlestis quasi panis familiæ Dei. Deus enim certo & opportuno illo tempore, & cum ordine ac delectu voluit manifestare diuitias bonitatis suæ omnibus Gentibus. Manifestauit autem in humanitate Christi, in qua apparuit (vt Græcè exprimam efficacius) ipsius Dei, φιλανθρωπία.

Absconditi à sæculis in Deo. Repetit abscōsionem huius mysterij, quæ fuit à sæculis præcedentibus: sicut dicitur, Abscondisti hæc à sapientibus. Et sæculi nomine intellexit generationes sæculorum, quæ non fuerunt dignæ hæc intelligere. Licet possint intelligi per sæcula, priora tempora certis periodis distincta: magis tamen placet prior intelligentia data. Abscōdita autem fuerunt hæc in Deo, quia Deus ista sibi seruauit. Luc. 10.

Qui omnia creauit. Græcè additur, *Per Iesum Christum*, Videtur mihi hoc adiectum, pertinere ad probationem siue persuasionem dicti, videlicet illud fuisse Dei propositum, vt voluerit totum mūdum tandem aliquando bonitatis suæ per Iesum Christum participem facere: vt per quem omnia creauerat, per eundem congruentissima ratione recrearet. Non enim vlla alia creatura ad tantum opus erat digna. *Vt innotescat nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiā.* B. Ambrosius per principatus & potestates, intelligit homines huius mūdi, qui aliis præfecti erant, & in multis versabantur erroribus. Sed obstat huic sensui (ni fallor) quod additur, *in cœlestibus*, quidam alij de Dæmonibus intelligunt. Mihi rectius videtur, si etiam de cœlestibus Angelis dicatur, quibus Apostoli facti erāt spectaculum, vt ipse B. Paulus alibi dicit. 1. Cor. 1.

Quomodo Angeli no uerint incarnationis mysteriū.

Dices: Ergo hoc mysterium ignorarunt Angeli? Hoc autem quî fieri potuit, cum vel prophetæ innumeris scripturarum locis hoc prædixerint, & de vocatione Gentium expressam mentionem

fecerint? At prophetæ ipsi à quibus (rogo) nisi ab Angelis acceperunt? Dicendum est igitur, loquutum hîc Apostolum de notitia intuitiua, & ea quã experimentalem vocant. Multum enim interest, reuelatione accepisse futura: & oculis propriis ea spectare dum geruntur. Ostendi potest familiari exemplo eorum qui comœdias prius quàm recitẽtur, legerunt domi, ad quas tamen cum aguntur in scena, se conferunt audiendas, vt pronũciationem percipiant, gestúsque ipsos spectent: quoniam aliter vident cum geruntur, & maioribus permouentur atque afficiuntur affectibus. Atque ideo aiebat Dominus discipulis: Multi reges & principes voluerunt videre quæ vos videtis, & audire quæ vos auditis, & non audierunt. Multa relucent in ipsa actione, quæ non explicãtur puro sermone. Reuelationes quidem pertinebant ad summam rerum: sed pleraque circunstant particularia, quæ tũ propemodum sine numero esse, dum res ipsæ agũtur, perspiciuntur. Antea autem (neque enim id cõueniebat) clarius autem fuerant manifestata. Luc.10.

Verum itaque hac ratione fuit Apostoli dictũ, vt innotuerit etiam Angelis per ecclesiam, *multiformis* (seu multiuaria, vt ita dicam) *sapientia Dei*. Et re vera multiformis fuit illa sapientia, quæ tãdem fecit apparere sapientiam in stultitia. Postquam enim mundus per sapientiam Dei non cognouit Deum: placuit variare modum seipsum insinuandi, qui fuit per stultitiam, hoc est, per illud quod stultum omnibus hominibus videri potest, eum qui natura erat innocentissimus & ditissimus, in gratiam peccatorum hominum, & omnibus verè bonis destitutorum, tradere se opprobriis & exinanire, mortémque ipsam subire & illam acerbissimam. Quis ita vnquam iuxta sapientiam hominũ desipiat, id vt committere velit? Mirabile hoc sanè vt stultissimum Dei fieret nobis omni sapiẽtia hominum sapientius. Ad hanc tamen stultitiam non se adegerat prima cogitatione Deus. Non enim sapienter factum istud fuisset: sed postquã nos euanuimus in sapientia eius, hoc est, in his quæ sapientissime ordinauit, coegimus eum vt sapienter stultus fieret, ex qua stultitia maximam ipse sibi comparauit gloriam. Ab initio disposuit Deus mundũ & cuncta sapientissime. Mundus autem non profecit in illa Dei sapiẽtia, sed periclitatus est, & propter superbiam suam perditus, non intelligens honorem eximium, quo ornatus fuerat per summã illam Dei Patris sapientiam.

Destructo itaque per peccatum mundo, vt repararetur per iustitiam, cogitauit Deus cogitationes pacis & non afflictionis: & voluit stultus fieri adigens semetipsum ad formam serui, & (tanquam rapinam) fugiens ostentare se æqualem Deo. Abdidit enim sub ea serui forma quodam modo diuinitatem suam. At hoc profectò citra controuersiam stultum fuisset, sicut & prima facie apparet, nisi finis optimus propositus, & fructus adeo magnus insequutus & illi & nobis fuisset. Hac humilitate mundum ipse iacentem erexit: omnia quæ in cœlis sunt instaurauit: & seipsum reddidit gloriosiorem. Effecit insuper vt sua hac stulitia & infirmitate ad veram nos verè insipientes & stulti proficeremus sapientiam & virtutem.

In hac stultitia est varia & admirabilis multis rationibus sapientia Dei, qui per infirmitatem sanitates operatus est: & per lutum humanitatis suę, quo vnxit oculos cœci nati, lumen nobis oculorũ restituit. Quid his varium magis & admirandum? Sed relinquo ista iis cogitanda, qui mentes habẽt purius cœlesti lumine illustratas, quibus perspiciũt quàm in hoc mysterio innumerabilia sint mirabilia, omni gratiarum actione digna.

Secundum præfinitionem sæculorum, quã fecit in Christo Iesu Domino nostro. Quod nos legimus, *Secundum præfinitionem*, Græca vox idem quod, secũdum propositum, seu propositionem significat. Et egregiè & verè sensum attigit interpres. Nam Dominus Deus ita præfixerat certa tempora, vt fluere vellet aliquot sæcula ad manifestationem diuinorum arcanorum disponẽtia. *Quã fecit*, Rectius & commodius hoc relatiuum refert prẹfinitionem, quàm ecclesiam, aut sapientiam: tametsi & ad illa quoque referri valeat, at longè minus ad ecclesiam. Sensus est ergo: Eam sapiẽtiam variam fecit Deus in Christo Iesu Domino nostro: & verum est. Aptior tamen videtur sensus, Istam sæculorum præfinitionẽ fuisse à Deo in Christo Iesu hoc modo factã. Fuit in mundo secundum veritatem existentiæ varius ætate, vt proficeret sapientia & gratia. Prius in vtero latuit, postmodo inde exiuit, circunciditur, euadit in puerum, & latere pòst voluit, & manere in Aegypto. Tum subditur parentibus: parumper cœpit se ostendere cum duodecim esset annorum in templo, daturus aliquod specimen sapientiæ suæ diuinæ apud doctores. Ex quo tempore in silentio versatus legitur: donec tandem procedit ad maturam ætatem, & tum baptizatur in Iordane, & mittit manum ad fortia. *Pro sapientia Dei in ætatibus Christi.*

Ad eum tenorẽ sẹcula ipsa decreta sunt, vt quædam ex illis tanquam in vtero abditum continerent Christum: quædam haberent aliquid notitiæ eius quasi ex vtero progredientis. An nõ puer fuit Hebræis sub lege? Nonne in prophetis cœpit aliquantulum maiusculus apparere, & sui præbere lumen, atque expectationẽ semper propinquiorem? Tandem vidimus eum baptizatum baptismo crucis, de quo ipse ait: Baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiatur? Et hoc est tempus præfinitum in Iesu, in quo debuit ostendi mundo vexillũ Dei explicatum, & conscissum saccum, in quo nostræ redemptionis includebatur pretium: & circundaremur omnes lætitia tam Iudæi, quàm Græci. Ipse enim extra ciuitatem crucifixus est, vt se pro omniũ salute, & non Iudæorum tantùm, pendere ostenderet bonus & salutaris serpens deserti, vt quicunque fide in illum intuerentur, à morsibus sanarẽtur venenosorum serpẽtum. *Luc.12.*

In quo habemus fiduciam. Græca vox significat libertatem quandam loquendi, quæ ob certam rei ipsius notitiam & facultatem adest homini, vt alibi idem sibi quod & Propheta tribuerit: Credidi, propter quod loquutus sum. Vbi notandum, non esse bonum prædicatorem, nisi illum qui certò & verè possidet quę loquitur, vt possit persuadere, & contradicentes refellere. *Et accessum in confidentia:* De accessu quem ipse habebat ad Gentes per Iesum Christum existimo eum loqui, & hęc omnia à fide. Vnde ait: *Per fidem eius:* quoniam ipse credidit dicenti: Vade, ego mittam te lõgè in nationes. *Psal.115.* *Act.22.*

Non poterat enim frustra esse Dei verbum, quantum ad accessum ad eos. Sed quia non omnes erāt ita electi, vt non paterent casibus ad ruinam tendentibus, hoc metuens Apostolus more suo ad exhortationes recurrit, subdens:

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis. Tentari enim poterant, vt verissimile est, ab eo qui tentat circa B. Paulum tantis erumnis & periculis, & opprobriis assiduè circūdatum, vt scriptum fuit de capite: Percutiam pastorē, & dispergentur oues gregis. Sed ratio aliter docet, id est, ne in huiusmodi deficiamus, vt pote in quibus enitet veritatis gloria, cum fides nostra per patientiam & fortitudinem nostram probatur, & splēdidior redditur. *Quæ est gloria vestra*, si non deficiatis. Dū ego pro vobis patior ad brobandam illustrandamque veritatem fidei, est gloria vestra. Græca tamen lectio patitur vt pro seipso peteret, ne in illis angustiis deficeret: quem sensum notare voluit B. Hieronymus, & ad illum interpretatur. Vtrumque autem non dubito verum fuisse. Nam ad Corinth. testatur, se eo vsque fuisse angustiis pressum, vt iam tæderet illum amplius viuere.

Luc. 22.

Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrē Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias glorię suę virtutem corroborari per Spiritū eius in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quę sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum: scire etiam supereminētem scientię charitatem Christi, vt adimpleamini in omnem plenitudinē Dei. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quàm petimus aut intelligimus, secundum virtutem quę operatur in nobis, ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Iesu, in omnes generationes sęculi sæculorum. Amen.

Varius est mos orandi in Ecclesia, & à fidelibus secundum decentem compositionem corporis obseruandus. Qui enim orat, constituit se quodā modo ante faciem Dei. Quare debet & animo & corpore decenter compositus apparere, vt qui consistat ante conspectum summi omnium Principis, & optet gratiosè audiri: qua in re vulgò turpissimè peccatur. Quotos enim videre liceat, qui non exterius indecentibus corporis gestibus, animum indicent vbiuis potius esse, quam coram Deo? Christus legitur flexisse genua & cecidisse in faciē suā. B. Stephanus similiter genua posuit, dum orauit pro aliis. Qui modus orandi ostendit humilitatē, & humiliationem magnam ad Patrem: & quòd non confidit homo in meritis propriis. Nam genibus stamus, & per ea fortitudinem nostram asserimus, qui pugnando stare consueuimus: quæ dū curuamus & flectimus cōfitemur imbecillitatem nostram & recognoscimus. Flectere autem genua

Luc. 22.
Act. 7.

præcipuè tum obseruandum est, cum oratur pro aliis, & fiunt deprecationes pro peccatis, aut pro magnis rebus & arduis. Et verè ille flectit genua coram Deo, qui hoc primo secundum spiritum facit, infirmās (vt more B. Pauli loquar) semetipsum, & subiiciens se Deo sponte ac deuotè, non coactè. Nam hoc inferni Dæmones faciunt, qui genua curuant coram Domino cum tremore & horrore. *Ad patrem Domini nostri Iesu Christi.* Primam illam personam sanctæ Trinitatis proculdubio intelligit: licet B. Hieronymus admoneat hæc verba: *Domini nostri Iesu Christi*, adiecta esse in latinis, quę tamen etiam nunc & in Græcis leguntur. Est igitur prima illa persona; *Domini nostri Iesu Christi* vnico & singulari modo Pater.

Ex quo omnis paternitas. Græcè, familia, id est, congregatio quæ caput habeat, vt particularia omnia capita ab vno & sub vno sint summo omnium Patre. Intellexit ergo familiæ nomine B. Paulus, sodalitates & congregationes, & particulares, ecclesias, de quibus scriptum est: Et adorabunt in conspectu eius omnes familiæ Gētium. Et: Afferte Domino patriæ Gentium, afferte Domino filios arietum, id est, Apostolorum. *In cœlis & in terra nominatur.* Dicit, *nominatur*, pro, *est*, quoniam quod est, nominatur. Et existimo illam voluisse hoc loquendi genere notare distinctionem familiarum, quæ fit per aliquas differentias suis nominibus distinctas. Et tales sunt in cœlo, & futuræ sunt. Vnde alij sub aliis suberunt, & Archāgeli, & Principatus, & Potestates, & cætera nomina quæ innuunt esse familias etiam in cœlis. Ista sunt figurata in lib. Num. vbi describuntur familiæ cum signis & vexilis suis in quibus haud dubium est, quin ea significatione, variorum ducum qui sunt in ecclesia, & in cœlestibus, nomina & ordines varij intelligantur.

Psal. 22.
Ibid. 26.

Ecce autem orationis apostolicæ summa. *Vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ virtutem*, id est, potentiam illam abundantiorem, *iuxta diuitias gloriæ suæ*, id est, secūdum illam multam potestatē quam accepit Christus, qui est gloria Patris, *corroborari*, vt corroboremini *per spiritum eius*, qui est spiritus charitatis fortissimus. B. Ambr. legit, *confirmari*, qui enim corroboratur, etiam confirmatur. *In interiori homine.* Est homo interior, qui vita viuit longè superiore quàm sit vita sensuum. Exterior autem homo est ipsum animal, quod est in homine, quod sensu viuit, & quæ supra sensum sunt non curat: *habitare Christum per fidem in cordibus vestris*, ac si dixerit, Hoc votis omnibus opto & oro, vt corroboremini in interiori homine: quod fit per inhabitationem Christi per fidem viuam. Habitat enim in nobis Christus per fidem, cum in eum syncerè credimus. Non autem illam fidem intelligit quæ esse Dæmonum potest: sed quæ habet secum charitatem. Hæc fides est quę firmat & roborat: vnde ait:

In charitate radicati & fundati. Hæc est illa eximia virtus quæ vnit nos cum Deo per Christum, & facit nos radices agere in ipsa spirituali petra, in qua & fundamur. Hoc in loco B. Amb. pro ea sententia quam nos in secunda ad Corinth. in fine magis probauimus, in hunc modum scribit, Apostolus in eo petit eos magis firmari vt non ambigant sed magis credant Christum habitare in se, quem non vident his oculis, vt spiritus datus hoc eis per

Dei donũ infundat, vt certi sint de Christo quòd viuit, & filius Dei est, & habitat per fidem in cordibus nostris: vt cum fidem eius habemus in cordibus nostris, ipsum habere videamur: Quòd eo proficit, vt securi simus de auxiliis eius, quia non deserit nos, sed semper adest propter fidem suam quã videt in nobis. Quippe cũ ideo Spiritus eius, qui & Dei Patris est, detur nobis, vt vice eius tutos prę stet nos si ei assentiamur, vt occulta reuelet, per quem vtique ipsum in nobis habitare ambigere non debemus. Hæc B. Ambr. At nos particularem de hac re tractatum condidimus aduersus eos qui negabant esse cuiquam posse certam gratiæ suæ notitiam, quantumuis sancto, absque speciali reuelatione.

Vt poßitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, &c. Homo cum iam per charitatem radices egit in Christo, incipit scire latitudinem bonitatis & misericordię Dei, quę expanditur ad omnes. Item longitudinem, qua intelligit admirabilẽ Dei peccatorum tolerantiam, quam vocare solet Apostolus longanimitatem. Item sublimitatem, qui etsi ad nos venit per suas vias, ipse tamen semper in sua manet sublimitate. Denique profundũ, id est, abyssum consiliorum suorum, & prouidentiæ, quàm multis & quàm miris modis adducat ad se peccatorem. Non desunt qui hęc figurent in cruce Christi, & aliter exponant. Certè in cruce Christi cernitur latitudo, & longitudo, & profundum & sublimitas. Et latitudinem quidem agnoscere licet in Christi cruce, ea parte qua extẽsis brachiis omnia, vt sua, est amplexatus. Longitudinem verò ex alia parte: quia in sæculis æternis continuit dominatum. Eius enim regni non est finis. Et profundum: quia vsque ad inferos diuina potentia penetrauit, ad quos continuò post emissum spiritũ descendit. Et sublimitatem: quoniam ascendens tandem in altum captiuam duxit captiuitatem. Possunt hæc aliis ac variis modis ac piis exponi, sicut Spiritus donare atque docere potest & solet, quos vult amicos suos.

Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. Hic locus plures interpretationes recipere videtur, nec est alienum singulas discutere. Fit enim plerũque vt cum multiplex proponitur collatio & comparatio, quænam sit veritas magis appareat. Primùm B. Amb. hunc locum sic legit: Cognoscere quoque supereminentem scientiam charitatis Christi. Et sic interpretatur ac si dixerit: cognoscere charitatem Christi, quæ notitia est supereminẽtis scientiæ, id est, est super omnem humanum captum, & humanam excedit cognitionem. B. Aug. quodam in loco legit, *scientiæ*, datiui casus: vt cognoscenda sit Christi charitas, quæ supereminet ipsi scientiæ. Nam inter dona potior est charitas, quàm scientiæ donum. Verùm huic sensui Græca lectio planè repugnat, in qua, scientiæ, non datiui casus est, sed genitiui, τῆς γνώσεως. Est & alius B. Hieronymi sensus, docentis eam esse Apostoli mentem, vt velit nos habere notitiam charitatis Christi, quam ille habet in eos qui sciunt eum perfectè, hoc est, qui in illo & de illo cogitant, ac meditantur die ac nocte, & quæ meditantur ipso opere complent. Et hic certè est pulcher sensus. Mihi autem dudum videbatur nos à B. Paulo moneri, vt daremus operam, quò possemus scire supereminentem charitatem quæ aduenit hominibus ex scientia Christi. Qui enim verè scit Christum natum, & nobis datum, à nobis & pro nobis crucifixum, habet aditũ facillimum ac pulcherrimum ad supereminentem charitatem, ad quam Apostolus semper nos vehementissime cohortatur, & super omnia: quæ tamen non potest conflari nisi ex hac scientia, per multam fidem in nobis infixa & radicata. Nã hinc venit in nos omnis plenitudo Dei, vt noscat homo illud verbum: Qui diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Et iterum: Si quis diligit me sermonem meũ seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Eligat ergo lector quem sensum maluerit. Ioan. 14.

Ei autem qui potens est super omnia. Sic enim Græcè legitur: & hic Deus, qui est super omnia, Pater est. Ad patrem ergo dirigitur sermo, *facere super abũdanter*, id est, ad faciendum: vel vt faciat superabundanter propter suam eximiam potentiam: *supra quàm petimus aut intelligimus, secundum eam potẽtiam quæ operatur in nobis.* Apostolos intelligit, quos fecit mundi Magistros. *Ipsi gloria in Ecclesia in Christo Iesu, & in generationibus sæculi sæculorum, Amen,* id est, in capite & in membris, & in generatione sæculi sæculorum, quæ est generatio Beatorum, quæ fiet cum sederit in maiestate sua Deus, & nouam & electam generationem ducet in cœlos ad gaudia fœlicitatis æternæ perfruenda.

CAP. IIII.

OBSECRO itaque vos ego victus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia supportãtes inuicem in charitate, soliciti seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis. Vnum corpus, & vnus spiritus: sicut vocati estis in vna spe vocationis vestrę. Vnus Dominus, vna fides, vnũ baptisma. Vnus Deus & Pater omnium, qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Vnicuique autem nostrũ data est gratia secũdum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit: Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descẽdit primùm in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia.

GRaui semper & anxia cura tenebatur Apostolus, vt conuersæ ad fidem Gentes in ea stabiles persisterent: & quod pręsenti sermone pręstare non poterat, literis & nunciis efficere satagebat. Vide vt dulciter admonet, & cum quadam erga se commiseratione, aiens:

Obsecro itaque vos ego vinctus, scilicet vinculis ad corpus applicatis: *in Domino*. Hoc addidit, quoniã

inter eos erat qui persecutionem patiebantur propter iustitiam, nec à Domini confessione ob quæcunque inflicta supplicia recedebant, sed manentes in ipso per testimoniũ sanctum veritatis, quod placet Deo in Christo Iesu. Obiicit autem vincula sua propter Christum, quò eosdem ad imitandum excitet, vt solidi ac firmi maneant in ecclesia & vnusquisque iuxta vocationem suam ambulet exemplo suiipsius, qui à vocatione sua nullis vinculis poterat auelli.

Vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis: Erat illa vocatio ad vitam æternam. Dignè autem ambulare ista vocatione, est ambulare per opera bona & in illis proficere, vt dignè per acto peregrinationis cursu possimus assequi promissionem illã vitæ beatæ. Hoc apertè contra hæreticos facit, qui negãt nos ita posse institui & comparari, vt dignè ambulemus ad præmium. Potest ad quascunque particulares vocationis modos accommodari expositio, vt qui vocatus est in matrimonio, dignè ambulet illa sua sorte. Qui in cœlibatu similiter: & ita de cæteris statibus, qui minime christianæ vitæ opponuntur Ecce autem communis exhortatio declaratur, quomodo dignè, quantum ad omnes pertinet, debeant ambulare.

Aduersus hæreticos.

Cum omni humilitate & mansuetudine, supportantes inuicem in charitate. Hæc charitatis virtus à cunctis prorsus in omni statu exigitur, & omnes virtutes habet socias. *Soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Pax hoc in loco est voluntatum vnio, qua velut vinculo quodam arctissimè colligamur, vt seruetur vnio spiritus, quo ipse nostræ alioqui effrænes voluntates, fortius cum Deo coniungãtur. Nam & si qui iam sunt vnanimes, eosdem tamen vnit strictius charitas, quæ est spiritus. Si enim dissensiones intercedant & hęreses, vt aliud sapiat vnus, aliud alter: ab eis abhorret spiritus, tantum abest vt hos coniungat. Et Ephesios ad hanc vnitatem hortans, ne sint inter illos perniciosa schismata, addit familiari exemplo rationem corroboratam, aiens:

Vnum corpus, supple estis. Si vnum corpus, an nõ alienum prorsus si inuicem distrahantur membra? *Vnus spiritus*, quo ipsa mẽbra colligantur. Quo igitur animo potest quis ab eo spiritu seiungi, nisi qui nolit veræ fieri particeps vitæ, quæ in illo solo posita est? *sicut vocati estis*, vt vnum & eundem spiritum omnes accipiatis. Sunt autem diuersa eiusdẽ spiritus dona, quæ non solùm vnitatem non soluunt, imò magis eam conseruant & augent. Necessaria nanque sunt in vno corpore diuersa membra, quæ non eundem actum habeant, tametsi ad vnum omnia tendant, vnumque respiciant: vt sit saluum corpus atque integrum in omnibus membris suis. Vnum membrum subleuat alterum, adiuuat, congaudet, compatitur, vt ad vnum bonum tãdem perueniant. Hanc commendans vnionem siue vnitatem, ait: *In vna spe vocationis vestræ*: quando quidem ad idem brauium omnes vocamur, & cœlestem coronam.

Vnus Dominus, sub quo omnes sumus. Redemit enim nos omnes pretio sanguinis sui dato, quo à miserrima antiqua seruitute in veram sub illo libertatem assereremur. *Vna fides*: quoniã omnes vnum credimus, & per eam in vnum congregamur ad vnam & eandem æternorum spem. *Vnũ baptisma*, id est, vnum tãtùm signum professionis & protestationis fidei nostræ, quod est baptismus, quo signantur milites Dei sub duce Christo. Et non est vlterius prisca illa circuncisio, qua veluti signo populus à populo olim distinguebatur. *Vnus Deus & Pater omnium.* Omnia in vnum cohærere oportuit: quia vnus est Deus, & vnus omnium Pater, non tantùm Iudæorum, sed etiam Gentiũ, sub quo omnis familia congregari debet ad vnitatem seruandam, in qua fortitudo vera consistit. Diuisiones enim vires debilitant vnitatis quæ scinditur. *Qui est super omnes, & in omnibus nobis.* Super omnes est Deus Pater, qui omni creaturæ supereminet: & ipse est in diuinis aliarum personarum principium, vt in hoc præstet quodammodo cæteris personis, quæ ab eo procedunt. Est item super omnes, & in omnibus, velut principium quoddam fluens, & per omnes suas creaturas means, qui & ex alia in aliam virtutes suas influit. In omnibus insuper est virtute sua & assistentia, qua omnia, præsertim suos qui confitentur illum, regit: & occurrunt in vnitatem fidei, vt sint vnum, sicut ipse Pater & Filius eius vnum sunt, vno amoris Spiritu coniũcti: sed illi inter se ineffabiliter & summo nexu. Et si ergo aliquo modo sit omnium Deus, & Pater omnium, & per omnes meet (vt diximus) siue per omnia, vt quidã poeta dixit, Deum ire per omnes terrasque tractusque maris: tamen peculiariter Pater est & Deus eorum qui credunt & diligunt, & in hac vnitate permanent. Quòd si quis ab hac vnitate recedit, séque ab hoc pacis vinculo soluit, testimonium nobis clarum dat & sibiipsi (si non solui scripturam velit) se iam non nouisse Patrem, neque Filium, & in eum degenerasse, qui perfidia filius Dei esse desiit. Audiant hæc hæretici transfugæ, & versent seriò in corde suo: Considerent vbi sint miseri, vt reuertantur tandem antequam veniat dies Domini terribilis. Non miror ego illos qui ex confesso pugnãt contra ecclesiam Dei, qui recesserunt ab ea: sed eos mirum in modum admiror, qui cum videri velint ecclesiastici, ea sunt tamen in cognoscendo desertores tarditate, vt non statim iudicent istos esse aduersarios, quos nouerunt olim nobiscum fuisse in ecclesia, & sua sponte ab vnitate postmodo turpiter ac seditiose recessisse.

In eos qui semetipsos segregãt ab Ecclesia.

Vnicuique autem nostrum data est gratia. Hoc adiecit vt occurreret obiectioni, ne quis scilicet putaret donorum multiplicium in ecclesia, ac variarũ sanctionum distributionẽ cum vnitate pugnare: *secundum mensuram donationis Christi*, Hoc est, sicut donatum fuit Christo pro membris: *Propter quod dixit: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Sensus est: Quòd ascendens ad Patrem, postquam functus est munere suo mãdatum exequutus obedientiæ, quãdo duxit secum in cœlum eos quos ab antiqua captiuitate liberauit, scilicet antiquos Patres conseruatos in limbo: & alios quos ab inferis eruit & suppliciis, quicunque fuerint illi. Certò enim iam creditur, totum ab eo purgatorium in tam recenti gloria ac triumpho euacuatum, vt & in cœlum omnes animas secum, quæ illic erant addictæ purgationi, euexerit. Ascendens, inquam, ad Patrem, & veniens cum

Psal. 67.

triumpho & spoliis hostium, accepit ab eo dona non iam pro se, qui dudum illa acceperat plenus gratia ab initio: sed pro hominibus. Et dedit ea hominibus varia quidem, sicut ipse variè se habet in nobis: quia & membra oportet esse varia in corpore perfecto. Propheta dixit: Accepit dona in hominibus. Ipse in omnibus per gratiam suam existens, accepit à Patre pro eis dona. Quæ autẽ accepit, dedit: vt exponit hîc B. Paulus. Nam hoc est accipere in hominibus: quia Dominus induit personam omnium nostrum: & pro quolibet accepit, vt pro cuiusque captu distribueret singulis. Et nõ vnum donum accepit, sed plura & varia, pro ipsorum hominum varietate & ministeriorum, vt statim explicabit.

Quomodo dicatur Iesus descẽdisse de cœlo.

Quod autem ascendit, quid est nisi quòd & descendit primum in inferiores partes terræ. Ex ipso psal. vult probare, eum qui ascendit, prius descendisse: hoc velut principium sumens, quo probet neminé prorsus eorum qui sunt huius sæculi, & patriam suam habent naturaliter in his locis infimis huius esse virtutis vt possit in cœlum ascendere. Facilis quidem (vt ille ait) descensus Auerni: sed reuocare gradum, superásque euadere ad auras, hoc opus, hic labor est. Ille ergo potuit solus in cœlum ascendere, qui cum cœli prius esset incola, potuit de cœlo descendere. Hic est Christus Dominus noster, homo cœlestis, propter excellentiam personæ suæ singularem. Et hoc claris alibi verbis ipsemet expressit: Nemo ascendit (inquit) in cœlum, nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo. Ioan. 3. Ad istum sensum: Nemo ascendit, id est, nemo habet ascendendi facultatem in cœlum, nisi ille qui inde descendit: quo facto ostendit hominem se esse cœlestem, & in cœlis esse patriam suam, ad quã possit, cum placuerit, liberè reuerti: à qua ita recessit, vbi tamen semper pręsens adsit. Filius hominis qui (inquit) est in cœlo, vt intelligamus per descensum illum non perdidisse iura cœli. Idem nanque qui est Filius hominis, est pariter Filius Dei. Et quãuis ea parte qua Filius hominis est, descenderit: Ea tamen qua Filius Dei est, verus Deus & immutabilis semper mansit. Illius ergo fuit ascendere, qui potuit dicere: Reuertar ad patriam meam. Nã cuilibet alij ascendere volenti potest obiici. Vnde es tu? & cur tanta fronte audes tuos transgredi limites? Vade & incole terram in qua natus es. Quocircą oportet nos hærere Christo, vt possimus respõdere: Ecce frater noster, Deus & Dominus noster dixit & dedit vt possimus ascendere. Aut verius, non ascendimus nos, sed ille nos assumit & secum euehit. Ecquis potest ei dicere, cur ita facis? Ioan. 10.

Descendit in inferiores partes terræ, id est, in hunc mundum qui terra est, & hæc cæteris elementis inferior, & respectu cœli, vnde venit. Dicitur similiter & verè, Postquam de peccato victor triũphauit & diabolo, descendit in inferiores partes terræ. i. in inferna, vt inde captiuos educeret. Nam eorum quidam ibi tenebantur à primi parentis primo peccato. Et horum alij erãt amici, qui mortui in gratia solùm pœnas luere tenebantur ad integram peccatorum satisfactionem: & ij erant in loco Purgatorij.

De quibus licet variè doctores sint locuti, probabilius tamen videtur, omnes inde fuisseà Domino liberatos. In tanta victoria, in tam magno ac recenti gaudio, & triumpho, nõne alienum & minus decens videbatur, si quenquam amicorum dolere adhuc permisisset? Qui autem in purgatorio sunt, inter amicos sunt referendi. De his vniuersaliter scriptura testificatur, quæ ait: Deus Christum suscitauit, solutis inferni doloribus. Nam in inferorum parte ponitur esse Purgatorium. Alij verò in inferioribus locis tenebantur inimici, qui sunt in peccatis suis mortui. Et de his nullus Scholasticorum (quos legerim) ausus est probare, quenquam horum fuisse liberatum, cum ecclesia dicat, In inferno nulla est redemptio. Hæc lex Dei est & regula, quæ illud præscribit quod est secundum meritum, & præfixum ordinem. Verum quis ligauit manus Dei, vt his regulis vinctus constringatur? Ego quidem sicut non temerè quicquam horum quæ non sunt nota ecclesiæ asserẽdum censeo: ita nec præcipitanter damnanda, quæ contra scripturam & ecclesiam non pugnant. Multa nobis occulta esse existimo, quæ ipse Deus operatur & in hoc sæculo, & in alio ad beneficium nostrum. Legi de huiusmodi reuelationes sanctorum virorũ & mulierum, quæ minus cum Scholasticorum placitis conueniunt. Has quidem, vt non tenemur tanquã certò à Deo profectas admittere: ita nec tanta facilitate mox damnare debemus. Si quis diceret ab inferno aliquos per Christum liberatos tunc fuisse (vt habet quorundam reuelatio) rem fortasse non prorsus absurdam, & quæ omni careat ratione proponeret. Si enim oratione B. Gregorij liberatus est Traianus, vt viri pij credunt, cur non & Christus valuerit & voluerit sic extendere gratiã suam, vt sui ipsius contemplatione nonnulli à perpetuis ignibus eruerentur? Et sic verum fieret: Ero morsus tuus inferne. Leguntur quædam in vitiis S. Patrum de B. Machario, cuius orationibus releuabantur animę in inferno damnatæ. Legi & apud B. Augustinum in historia de B. Perpetua, quædã enarrari similia, quæ ille vir prudentissimus non est ausus damnare, tametsi non conuenirent cum regulis & communi existimatione doctorum, vt qui nosset apprimè consiliis Dei omnem scientiam nostram superari: cuius omnipotentia, & misericordia & miserationes habere non debẽt pręfixos à nobis & iudiciis nostris suos limites.

Act. 2.

Ose. 13.

Oramus & pro defunctis in Missis, vt animę defunctorum liberentur à pœnis inferni, & de profundo lacu, & ab ore leonis, ne absorbeat eas tertarus, ne cadant in obscura, &c. Quæ certè verba cum ab vniuersa ecclesia sint recepta, & iccircò maximæ authoritatis, quantum conueniant cum Scholasticorum dogmatibus ego quidem non video. Itaque tutum arbitror in huiusmodi non esse inuentorem nouorum dogmatum, nec tamen facilem eorum improbatorem, quæ non habeant expressam reprobationẽ vel in scripturis cõtentam, vel in conciliis determinatam.

Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos. Quidam ex his verbis opinãtur Dominum humanitatem suam extulisse supra conuexum vltimi cœli empyrei, rati hoc ad dignitatem Christi pertinere si sit super omnes corporeos cœlos: cum reuera non detur supra, nisi vbi est locus. Indignum esset, & nescio quid insolentiæ saperet, si quis do-

ceret illo cœlo minime contentum esse Christũ, vbi est Pater, qui dicitur esse in cœlis, & non super omnes cœlos. Quin etiam ibi Christus esse dicitur collocatus ad dexteram eius in cœlestibus: & non dicitur, supra cœlestia. Quare interdum facere non possum quin quorundam pertinaciam detegam, qui sectis sunt & Magistris addicti, vt nihil tam absurdum tradi possit, ad quod defendendum non sint mox parati. Christum igitur super omnes cœlos ascendisse ea sapientia intelligi debet, vt contineatur in supremo cœlo, sub eius conuexo tamen, & sit super eius (vt ita dixerim) contignationem excelsior omnibus factus: vt & cœlorum vocabulo intelligantur Sancti, & illi summi Archãgeli, quibus ipse longè supereminet verus illorum Deus & Dominus. Satis ergo sit illuc rediisse, vnde dicitur descendisse. Non enim dicitur descẽdisse nisi de cœlo, & non de loco super cœlum, vel de super cœlo (si liceat sic diceret) cum nec locus, nec super, vel supra, sit extra cœlum. In cœlum igitur ascendit, vnde venit, non supra cœlum, vnde non venit.

Quomodo Christus dicatur ascendisse super omnes cœlos.

Superest nunc vt discutiamus, quomodo Christus dicatur venisse de cœlo & descendisse. Nam secundum naturam diuinam nulla datur penitus mutatio. Secundum humanam verò non potuit descendere de cœlo, cum antea nunquam ibi fuerit. Dicunt aliqui descendisse illum non motu locali, sed assumptione humanæ naturæ. Hæc ratio min⁹ fortè satisfaceret ingenio acutiori. Sic enim nunquam ascendisse in cœlum secũdum hanc partem dici posset: qui nunquam dimisit istam naturam inferiorem, & non dimittens, assiduè videtur assumere, & ita sempiternus esset eius descensus. Si dicas: Ascendit, quia intulit illã naturam in cœlum: nondum comperisti eius descensus modum, qui debuit esse è regione huic ascensui oppositus. Vt enim videtur ascendisse, postquam hanc naturam intulit in cœlum: ita quoque dicatur descẽdisse, vbi naturam istam attulit è cœlo: quod videtur manifestè falsum.

Potius igitur dicendum est, ipsum ideo diei descendisse de cœlo: quia eam assumpsit naturam humanam, non quæ sibi debebatur ab initio ratione dignitatis personæ, scilicet immortalem, spiritualem, atque cœlestem, illoque dignam ipso iure (nã nisi peccatum interturbasset, talis erat decretus vẽturus, & hæc erat forma Dei) Sed assumpsit naturam corruptioni & mortalitati obnoxiam, quę est forma serui. Et in hoc maxime consideratur descẽsus ipsius Christi de cœlo propter nos. Ab illo loco rectè descendisse dicitur, cum locus ille deberetur naturæ humanæ, quam suo iure debuit assumere: sed propter peccatum nostrum eandem, quò nos ab illo liberaret, ad tempus dimisit.

Quare quicunque est in Christo in hoc sæculo, similis illi est. Incipit enim deberi illi cœlestis locus, tanquam Christi membro. Verùm sicut Christus Dominus inde descendit vt impleret voluntatem Patris: ita & nos expectare debemus, & ita quodam modo descendere, donec eius exemplo per expectationem ac patiẽtiam locum illum promereamur & possideamus. Quod si (ad rem redeundo) de Christo dixeris: Ergo cùm resurrexit, debuit dici ascendisse etiam antequam ascẽderet, non negauerim: si hoc modo intellexeris, quòd rẽcepit Dei formam, dignam cœlo, & iã terra indignam. Illud breue temporis interuallum quo mãsit in terris, fuit dispensatiuè ordinatum, quò solidius resurrectionem suam probaret. Debita iã inde illi fuit ab initio ascensio, postquam resurrexit in tali forma, licet de facto moram dispensatione (vt diximus) traxerit ad quadragesimum diẽ: qui dies ad vtilitatem nostram cõcessi, suis sunt etiam referti mysteriis. Sicut enim anima illius in inferno detineri non potuit, sed propter alios dispẽsatiuè eò accessit, vt inde illos educeret: sic nec corpus eius gloriosum poterat detineri in terris. Non erat hic mundus dignum illo corpore domicilium. Ideo pari modo dispensatiuè mãsit. 40. dies ob memoratam causam, & alias quas nouit Deus. Ascendit igitur super cœlos, *Vt impleret omnia*. Nam cœlum ipsum sine Christo carebat proprio Domino. Deus quatenus Deus non indiget cœlo: nõ ita se res habet de Christo, vt erat homo & creatura. Indiguit enim cœlo vt impleret illud gloria sua, & omnem creaturam ibi existentem, præsertim hominem, qui sine Christo non habuisset plenitudinem fœlicitatis suæ. Sic implet Christus omnia, & adimpletur ab omnibus.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos: quosdam autem Prophetas: alios verò Euangelistas: alios autem Pastores, & Doctores, ad consummationem Sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi: donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis filij Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circunferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circunuentionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum & cõnexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram vniuscuiusque mẽbri augmentum corporis facit in ædificationẽ sui in charitate.

Dominus Iesus vno eodémque spiritu implet ecclesiam quæ est corpus: sed non æqualiter omnes illius spiritus fiunt participes, neque eadem sunt omnium mẽbrorum functiones. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos.* Hîc euidentissimè probatur Christus Deus, qui eadem operatur quæ Pater, & per eundem Spiritum distribuit officia. Etenim quæcunque ad Corint. dicuntur facta à Patre, hîc ipse Christus dicitur facere: vt vnam amborum operationem intelligamus, & eundem Spiritũ ab ambobus procedentem.

Quosdam autem Prophetas, id est, qui spiritu Prophetiæ afflati reuelant scripturarum arcana. Vnde & interpretes scripturarũ, prophetæ apud B. Paulum dicuntur. Non me latet eos pariter prophetas dici posse, qui eodem spiritu instructi reuelant

lant alia ad hoc periturum sæculũ attinentia, quæ tamen ad spiritualia redigũtur: qualis fuit Agabus, & filiæ Philippi, vt habetur in Actis Apostolorũ. *Alios verò Euangelistas*, fortè scriptores euangeliorum: licet alibi in aliam significationem accipiat, quando ait, Opus fac Euangelistæ: Vbi clarè significatur annuntiator euangelij. B. Ambrosius diaconos fuisse euãgelistas ait, vt fuerunt B. Stephanus, & Philippus. Nam & diaconos posse euangelizare testatur, sed sine cathedra, id est, quasi delegatam habentes ab Episcopo curam. In ecclesia primitiua fuit seruatum in illis spiritus principiis, vt si cui reuelatum esset, alter taceret. Sed desuetudine hoc abolitum est, & meritò. Nam (vt verè hîc idem B. Ambrosius) nonnulla erant tunc opportuna, quæ fundata iam & instituta ecclesia obseruari non debuerunt. Hanc temporum discretionem variorum qui non habent, in multis necessario aberrant: *Alios autem Pastores & Doctores*. Rectè B. Hieronymus docet, non diuersas hîc personas explicari, qui non ita loquutus est, *alios quidem pastores: alios doctores*, vt intelligat qui pascẽdi curam habet, eundem habere docendi. Doctrina siquidem sub pastura comprehenditur. Hæc autem omnia munera distribuuntur, *Ad consummationem Sanctorum*, id est, vt perficiatur totum Christi corpus in sanctitate. *In opus ministerij, in ædificationem corporis Christi*. Hi veri sunt ministri, qui operando perficiunt ædificationem militantis ecclesiæ, quæ est corpus ipsius Christi.

Act. 21.
2. Tim. 4.
Quedam in ecclesia consuetudine mutata.

Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei. Hoc talis ministerij opus per hæc officia durabit, donec omnes qui sumus in ecclesia occurramus in vnitatem fidei, hoc est, donec omnes quasi vnus per fidei vnitatem viuentes, quem credimus, etiam agnoscamus filium Dei occurrentes illi ad iudicium veniẽti. Ipse autem veniet, cum hæc ecclesiæ suæ consummatio perficietur, vt sic euadamus, *In virum perfectum*. Nam totum corpus cum capite Christo, quasi vnus censendus est: qui assiduè crescit donec perficiatur. *In mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Christus cum desiit seruire terræ vt iret ad Patrẽ suum, erat in ętate perfecta. Iam enim triginta tres annos expleuerat: sic erit corpus eius ecclesia, quando veniet ad recipiẽdam illam. *Vt iam non simus paruuli*. Hoc debet continuatione annecti cum superiore dicto à principio, scilicet: *Obsecro vt dignè ambuletis, &c.* vt hîc consequentissimè post illud verbum, *In vinculo pacis*, sequatur, *vt iam non simus paruuli*. Cætera quæ interposita sunt, pertinuerunt ad commendãdam illam vnionem, siue vnitatem cõmunem, qua efficitur vt qui in ea maneat crescat assiduè, ne semper paruulus perseueret, fluctuans ad omnem doctrinæ ventum. Tales existunt multi qui non firmiter hærent capiti cum reliquis membris, sed permittunt se ab hominibus astutis errores docentibus abduci. *Fluctuantes omni vento doctrinæ*. Appellat congruè vẽtum doctrinæ, quæ sicut ventus quodam impetu venit exufflans, nec permanens. Ista fuit semper omnium hæreticorum doctrina hâc & illâc perflãs, & mox euanescẽs. Neque verò putes hoc in loco Apostolum se paruulum profiteri, & eum qui circunferatur omni vento doctrinæ. Non est asserentis dictum istud, sed est ostendẽtis desiderium non tam pro se, quàm pro aliis quos instruebat. Hic dulcis est Prælatorum exhortãdi & instruendi mos; cum ita sermonem charitate temperãt. Vellem iam tandem nos esse prudentes, vt non simus perpetuò velut paruuli. *In nequitia hominum*: κυβεία Græcè, quæ vox significat deceptionem, quę est lusorum & veteratorum in ludis. Tales sunt hæretici, sed in ludo pessimo; qui & delusores ab Apostolo vocantur. *In astutia ad circunuentionem erroris*, id est, vt suo congressu atque familiari commercio alios in pestiferum errorem pertrahant.

Veritatem autem sectantes, id est, Christum & verba eius, quę sunt veritas & vita. Latinè legimus. *Veritatem autem facientes*, quæ fit custodiẽdo legem & præcepta Dei: *In charitate*. Potest hoc cum superioribus construi, vt dicas, *Veritatem sectantes*, seu *facientes in charitate*: crescamus in illo. Potest & cum inferioribus non minus aptè, vt dicas. *In charitate crescamus*: quia sic crescimus in charitate, sectãdo veritatem per opera bona in fide facta. *Crescamus autem in illo per omnia*, id est, ex omni parte perfectè. In illo autem crescere nos vult, *qui est caput*. Ipse quidẽ in se perfectus: sed nõdum in ecclesia & membris suis. Ex illo tamen venit omnis opportunus influxus in corpus, quo reliqua membra perficiantur.

Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis, & cæt. Clarus est sensus: Dicit enim de capite Christo manare, vt totum corpus crescat: quoniam corpus quod ex plurimis membris constat, habet compacta membra & conglutinata, vt alterum alteri subministret, & de eo impartiat quod propinquius illi ministratur à capite. Sunt nanque iuncturæ subministrationis, quibus vnum membrum alteri nectitur, ex quo possit præsidium sui recipere. *Secundum operationem*, id est, iuxta id quod placet Deo operari & influere in quodlibet membrum, vt veniat ad certam mẽsuram suam. Omnia enim sapiẽter in pondere, numero, & mensura à Deo cõstituuntur. Sed per augmentum omnia hæc fiunt, donec appareat ædificatio corporis perfecta in veritate. Nam veritas doctrinæ, & veritas vitæ, est illa quæ perficit totum corpus hoc spirituale. Quæ quidem videntur cuncta pertinere ad homines qui crescunt, & non ad Angelos, qui in seipsis incrementum non suscipiunt.

Sap. 11.

Hoc igitur dico & testificor in Domino, vt iam non ambuletis sicut & Gẽtes ambulãt in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatẽ cordis ipsorum: qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis in auaritiam. Vos autem non ita didicistis Christum: si tamẽ illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu, deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desyderia erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum homi-

nem, qui secundum Deum creatus est iustitia & sanctitate veritatis.

Hîc summa totius apostolicæ exhortationis colligitur, cuius scopus erat vt confirmaret eos in fide fructum bonorum operum. Ex fide enim velut radice omnes virtutes exoriuntur. Ait ergo: *Hoc igitur dico, & testificor in Domino*, id est, quæ à me superius dicta & testificata sunt de Christo, de me ipso, de vobis, hûc tandem spectant. *Vt non ambuletis sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui*, hoc est, insipienter & vanè iuxta suas cogitationes, facientes sibi idola sua, quæ in scripturis vocãtur vanitas. Cum enim propositum sibi scopum verum & certum non habeant, in vanum laborãt & ambulant: & ita futurum est, vt tandem inueniantur iis rebus destituti, quas cœca mente perquirunt, hoc est, sine fœlicitate quam quisque tamen naturaliter appetit. Inuenire autem non potest, quandiu eam in re vbi non inuenitur, inuestigat. Tales sunt Gentes, *Tenebris obscuratum habentes intellectũ*, carnalibus scilicet affectionibus. Hæ sunt densæ mẽtis tenebræ, quæ intellectui oppositę, lucem ei veritatis adimũt. *Alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis*, qui ignorãt illam Dei bonitatem, qua vult omnes homines saluos fieri: à qua salute, & consequenter à vera vita, alienati sunt per suam ipsorum ignorantiam: *Propter cœcitatem cordis ipsorum*, eo quòd excœcati sunt mente cordis sui, quales sunt qui intellectum ad appetitũ prauæ voluntatis formãt. Et ne quis putet illud absque propria eorum culpa contigisse, addit:

Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis in auaritiam. Ecce causa cœcitatis eorum. Etenim cum ex hoc libro creaturarum, qui est omnibus in eo studere volentibus in promptu, videre possent prouidentiam Dei, & magnam sapientiam, qui in gratiam ipsius hominis tot & tanta facere dignatus est, quæ inseruirent solatio atque vtilitati hominum, debuerunt digniori conclusione inde coniectare, aliquid adhuc melius seruari sibi à Deo in alia vita. Hoc per Angelos illis, Deo ita volente, suggerebatur. Si tot ac tanta sunt propter corpus hominis parata, quomodo non multo excellentiora propter animam? Sed illi desperantes, repudiatas scilicet hac luce, ex qua spes æternorum cõcipiebatur, *tradiderunt semetipsos impudicitiæ*, fœdantes corpora sua, vt qui omnem operarentur immundiciam, id est, omne vitium carnis, & opus flagitiosum. In eos locum habet illa sententia: Manifesta sunt opera carnis, &c. quæ omnia homines in auaritiam impellunt: qua quisque habendi cupiditate exardescit, quatenus suas explere libidines ac desideria fœdarum voluptatum possit.

Culpa Gentium Deũ ignorantium.

Gal. 5.

Græcè non legimus, ἀπηλπικότες, quod est desperãtes: sed, ἀπηλγηκότες, quod significat homines sine sensu & dolore sui mali. Et iam hoc non est tam disperatorum, quàm eorum qui non amplius dolent ob ea facinora quę admittunt: sed econtrario iacturam boni quam turpiter viuendo amittunt, non apprehendunt, nec cogitant quidem. Sunt enim velut stupida membra vi sentiendi carentia, qui præcipites se dedunt in flagitia, & in mortem more freneticorum, qui furore perciti nihil prouidentes, in omne periculum ruunt. Vtraque lectio verũ continet sensum: Lectoris est eligere, quæ aptius quadrare ad mẽtem ipsius Apostoli videatur.

Vos autem non ita didicistis Christum, id est, Christi legem in eius vita vobis explicatam. Qui vult dicere Christi legem, eum pro libro habeat. *Si tamen illum audistis*, hoc est, si audistis verba de illo testificantia. Alioqui minimè erat dubium, quin illum docentem non audiissent. At cum illud, id est, audire de Christo, non satis esset, subdidit: *Et in ipso edocti estis*, hoc est in fide ipsius euangelicam doctrinam didicistis. Qui non credit, non est in ipso, nec edoceri potest. *Sicut est veritas in Iesu*. Sensus est: Si modo audistis ac didicistis, sicut se habet veritas quæ est in illo. Ipse enim est tanquam liber veridicus, in quo cuncta distinctè perspiciuntur, & legi possunt quæ faciunt ad æternam salutem. Sed quidnam illud est, quod Ephesi audierant, & edocti erant, quodque inuenitur in hoc libro Iesu mandatum eis vt faciant? nempe, *Deponentes vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, &c.* Vetus homo est Adam qui est in omnibus nobis, & conspicitur in exteriori homine nostro, qui & natura ad omne malum procliuis est: quia suam omnem conuersationem reflexit in hunc mundum, vbi suam fixit fœlicitatem. Est verbum Græcum, ἀναστροφὴν, quo licet significetur conuersatio, potest & inuersionem quandam significare, cum quid præpostero fit & perturbato ordine: vt conuersatio inuersa atque præpostera hominis veteris declaretur, tãquam qui sit abductus à bona conuersatione ad malam. Ad quem modum abducti fuimus omnes per Adã, cum prius rectissimè nos habituri essemus ex Dei sapientia, si se ille non inuertisset. Hoc autem totum discimus quasi in libro, in Christo infirmo propter nos, & crucifixo propter peccatum, vt illo de cruce deposito, & de medio sublato ac sepulto, intilligamus etiam nos oportere deponere veterem hominem, & consequenter veterem conuersationem. Non enim fas est vt ambulemus vlterius in corruptione, quæ fit à peccatis nos ad interitũ mortis sempiternæ præcipitãtibus: quia Christus non nisi semel moritur. Satis sit igitur, imò nimium omnino sit, antè actæ vitæ tẽpus datum corruptioni fuisse. Iam iam nos reuocari oportet, sicut Christus surrexit in nouam vitam factus homo nouus, non amplius moriturus. Hæc inculcanda sunt creberrimè propter hæreticorum dolos, qui non distinguunt status hominis varios: sed constituunt omnes, etiã in Christo existentes, peccatores & in statu peccati, non aptãtes seipsos in mysterio baptismi ipsi Christo, cuius repræsentatur historia mortis, sepulturæ, ac resurrectionis æternæ. Vt & mortuum similiter intelligatur peccatum ac sepultum, & nos renouatos ad viuendum Deo, id est, ad operandum quæ Deo placent, quando iam possumus & tempus est acceptabile. Verùm cum non sit omnino perfecta renouatio nostra in hoc tempore, appositè sequitur:

Propter hæreticos hæc ponderanda.

Renouamini, longè melius, *renouari autem spiritu mentis vestræ*, hoc est, Non in Christo solùm didicistis deponere veterẽ hominem secundũ pristinam conuersationem, sed simul renouari spiritu mentis vestræ. Etenim prima hæc renouatio in spiritu

est, & nondum in corpore velut cadauere tantisper relicto, dũ finiatur vestræ peregrinationis cursus, & tunc erunt perfecta omnia. Hæc autem renouatio fit per indumentum noui hominis Christi, quem fide suscipiendo induimus, superædificata spe & charitate. Hic est homo, *qui creatus est in iustitia, & sanctitate*, id est, per iustitiam & sanctitatem. In hoc est hæc creatio nostra noua, quà Deus sic vestit nos donis, vt simus per eà iusti, & ambulemus in iustitia & sanctitate coram illo, non coram hominibus, omnibus vitæ nostræ diebus. Et hoc est quod ait: *Et induere nouum hominẽ qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.* Nã fide purificantur corda: & sic fiunt munda per aduentum cœlestis gratiæ & charitatis.

Propter quod deponẽtes mẽdacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo: quoniam sumus inuicem membra. Irascimini, & nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operãdo manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed siquis bonus est ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei: in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo, & ira & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia. Estote autẽ inuicem benigni, misericordes, donãtes inuicem, sicut & Deus in Christo donauit vobis.

Propter quod deponentes mẽdacium, &c. Sensus est. Nemo mendacij fraude alterum decipiat, vel per malam doctrinam, vel in contrahẽdo & commerciis: quoniam non est rectum in eodem corpore membrum à membro iniuriam pati. In Christo autem sumus omnes & proximi & fratres effecti. *Irascimini, & nolite peccare, &c.* Ex Psal. quarto iuxta Septuaginta. Alij ad Hebraicam veritatem redigentes, interpretati sunt: Pauete & nolite peccare. Sed vt ait quidã eorum Rabbi, significat & quandam animi perturbationem, quæ non imperatur quidem, sed quasi in nostra hac humana & animali natura permittitur: ac si dixerit Propheta, Permitto aliquã iram, hoc est, animi perturbationem in fratres, sed citra peccatum. Hoc verò tunc seruatur, cum perturbatio non tendit in cogitationem, & consensum vindictæ & nocumenti. Vbi enim proxima ad inferẽdum damnum peruenit ira, iam progredi vlterius non licet. Est verò ira bona, cum in peccatorem emẽdationis eius gratia irascimur, & in quandam nemesin (vt Græci vocant) propter iustitiam venimus. Omnem tamen iræ nostræ sententiam reponentes semper in manu Domini, & volentes prius misericordiam de manu eius, quàm iudicium, donec est res integra.

Præceptum aduersus iram.

Sol non occidat super iracundiam vestram. Pulcher & verus sensus est, vt intelligamus de ratione & lumine iudicij, quod est veluti sol, qui non debet occidere super iracundiam nostram, id est, non debet esse tam acris & implacabilis ira, quæ constituat hominem absque misericordia & iudicio furiosum, & sæuam bestiam. Alioqui si de hoc sole corporeo dictum capiamus, Quid si quis ab ortu solis irasceretur, & antequam sol occideret per iram scelus quoduis perageret, nunquid hoc iniquum non esset? Et si noctu irasceretur, ferro hunc & illum percutiens aut fuste, an licitum esset, quia sol non occidit super eius iracundiam? Absit vt ista concedamus. Possemus etiam fortè intelligere his verbis, quasi ad modum cuiusdam prouerbij, quo Philosophi vti solent, affirmantes eam iram meliorem, aut minus vituperabilem esse, quæ citò frangitur & recedit. Prior tamen expositio verior, cui & fauere articulus videtur, vt de certo quodam sole dictum intelligas: præsertim cum hic sit mos loquendi apud scripturas. Vnde Amos propheta: Occidit sol in meridie, & Micheas: Occumbet sol super Prophetas. Amos 8. Mich. 3.

Nolite locum dare Diabolo. Datur locus Diabolo, quando vel tantillum ceditur illi mala suggerenti, vt quum in suspenso est animus hæsitando, aut disputando de pręcepto: aut quamuis occasionem præbendo carni: quo ardentius accendatur à Diabolo, quo pacto seducta est prima mulier. Audiendum est potius saluberrimum Sapientis cõsilium: Si spiritus (inquit) potestatem habentis ascenderit super te, ne dimittas locum tuum. Potest & hic locus aptari ad superius dictum spiritualiter: quia locus datur Diabolo, dum in cogitatione exercendę iræ persistitur, quatenus ira crescat in odium, & trabem insufflante Diabolo faciat de festuca, & sic animam cupiditate vltionis flagrantem, reddat homicidam. Eccle. 10.

Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, &c. Attende quomodo non satis est non facere malum Christiano, sed oportet etiam facere bonum. Vnde pręcipitur manibus laborare, vt valeat impartiri patienti, id est, habenti necessitatem. At quotusquisque hodie inter Christianos reperitur, qui huic apostolicæ sanctissimæ hortationi obsequatur? O quàm refriguit nostris miseris temporibus virtus istius charitatis. Vtinam saltem qui non tribuunt inopi, ab eo rapaces manus abstinerent, suis facultatibus satiati.

Omnis sermo malus. Græcè, obscœnus & vitiosus: *ex ore vestro non procedat. Sed si quis bonus est ad ædificationem fidei.* Loco fidei, Græcè legitur, χρείας, id est, vtilitatis, seu (vt legit B. Hieronymus) opportunitatis, ad eum sensum: Omnis sermo sit pro otioso accipiendus, & de quo reddemus rationem in die iudicij, nisi sit vtilis & opportunus ad ædificationem. *Vt det gratiam audientibus*, id est, vt sit gratiosus his qui audiunt. *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis.* Non contristatur Deus ipse: quia non potest contristari. Sic igitur exponendũ est: Nolite quicquam agere, quo si fieri posset, merito contristaretur Spiritus sanctus. Aut potius in hũc sensum: quia dum in corona vbi pij viri intersunt, sermo incidit obscenus, quo illorũ piorum virorum spiritus conturbatur & fit tristis, etiam ipse Spiritus sanctus cõturbari videtur. Nam

qui hæret Deo, vnus spiritus est cum illo.

In quo signati estis in die redemptionis. Deus ea die qua nobis applicatur redemptio per baptismum, signat nos Spiritu suo characterem imprimens, & gratiæ arrham infundens in corda nostra. *Omnis amaritudo, & ira, &c.* Loco eius quod legitur, *indignatio*, tumor potius dicitur, id est, inflatio: sed vicinæ significationis sunt. Nam quicunque indignatur, ex tumore indignatur, pati nesciens.

Estote autem inuicem benigni: potius, suaues (teste B. Hieronymo) cõtra amaritudinem, vt fert Græca vox: *misericordes*, contra tumorem & iram. *Donantes inuicem*, contra clamorem & blasphemiam. *Sicut Deus in Christo donauit vobis.* Vt obligationẽ agnoscamus: quoniam sicut ille misertus est nostri, condonãs nobis omnia, cum debitores illi in immensum essemus: sic & nos debemus misereri conserui nostri longè minus debentis nobis, in quo est Christus ipse creditor noster, cui, si ad rigorem exigere velit, satisfacere non valebimus.

CAP. V.

ESTOTE ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi: & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos: & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odorẽ suauitatis. Fornicatio autem, & omnis immũditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet Sanctos: aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quę ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (quod est idolorum seruitus) non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.

QVI perfectè Deum imitatur, hac in parte pręcipuè imitatur, scilicet in donando inimicis. Qui hoc arduum opus exercet, hic verè Dei Patris filius est, & illi charissimus, ait: *Estote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi.* Filius Dei ita prius fecit in vos, vt & vos ita in proximum faciatis, possitisque tanquam filij Dei hæreditatem accipere. Beati pacifici (inquit) quoniam filij Dei vocabuntur, & iterum: Diligite inimicos vestros: Benefacite iis qui oderunt vos, vt sitis filij Patris vestri, qui in cœlis est. *Et ambulate in dilectione, &c. Sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum Deo oblationem, &c.* Ipse ergo Christus fuit & oblatio & offerens, sacerdos & hostia siue sacrificium. Et eleganter dicit: *In odorem suauitatis:* quia odor illius sacrificij, cũ esset Agnus immaculatus, impollutus, innocens, & eximia charitate perfectus, per seipsum oblatus suauissimum odorem sparsit ad nares Patris æterni, qui & vtrumque probauit, videlicet sacerdotem & sacrificium, priusquã ac plusquam Abel & munera eius. Nam quæ Abel obtulit, iccirco probauit: quia ad hanc hostiam veri Agni in cruce immolandi ille aspexit.

Matt. 5.

Fornicatio autem. Vide quàm frequentem de fornicatione sermonem habeat, quò eam omnino vetet: ne simus in pari cum Ethnicis & Iudæis carnalibus turpitudine: qui hoc vitium videlicet simplicis fornicationis, non referendum inter ea credunt, quæ displicẽt Deo. Nam solum adulterium, vel incestus, aut raptus, & qui in alienam iniuriam fiebant concubitus, illicita habebantur. *Immunditia* verò generale nomen est ad omnẽ lasciuiæ carnalis lapsum spectans: licet quidam ad voluntariam illam pollutionem, qua seipsum aliquis fœdat, restringant: quæ res admodum turpis est, & prorsus detestanda. *Nec nominetur in vobis*, id est, inter vos. Quædam vitia non solùm continent in se turpem operationem, sed & insuper ipsorum nominatio turpis, & sæpenumero non param noxia. Excitatur enim voluptuosa memoria, ex qua oritur sensim periculosa titillatio. Quamobrem sanctorum sermo purissimus est, abhorrens ab huiusmodi turpium nominum mentione. *Aut turpitudo*, cuiuscunque generis illa sit.

Mirabitur autẽ aliquis, qua ratione inter turpia posuerit, Auaritiam, nisi per eam intelligat lucrum turpe, quale est quod vsura, aut quod arte meritricia, aut (vt ita dixerim) lenonia comparatur. *Aut stultiloquium.* Quod non solũ vanum est, sed etiam stultum: vt cum narrantur stultæ fabulæ, & quoduis nihil habens cordati hominis, aut salis. *Et scurrilitas*, Græcè, ἐυτραπελία, quæ tamen apud Aristotelem potius virtus æstimatur pertinens ad animi relaxationem. Et significat quippiam facetè & vrbanè & iucundè dictum: quod tamen Apostolus videtur hîc improbare. Et verè improbandum est, si adiungas quod sequitur: *Quæ ad rẽ non pertinet.* Vult enim Apostolus vt ea quæ à sanctis vel dicũtur vel fiunt, omnia cedere debeant ad ædificationẽ. Hic est scopus, quem semper ob oculos ponere sibi debent tanquam regulam omnium, qui à Deo suas omnes actiones probari student. Ne autem nimis tetricus esse Doctor noster videri posset, adiunxit: *Quæ ad rem non pertinet*, non ignorans aliquod facetè dictum & vrbanè, vnde oriretur honesta recreatio, propter nostram infirmitatem non esse improbandum. Nam sic ad rem pertinere putatur, vt fortiores ad seria reuertamur & lætiores. Sæpenumero tamen & hac parte contingit deceptio: quoniã modũ tenere difficile est, & ferè semper sumus nimij, nimisque nostris solatiis indulgentes, vt detur non raro ad aliquam ruinã Diabolo locus. Adhęc, distinguendæ sunt personæ. Nam quæ valeãt concedi laicis & sæcularibus, profecto non nisi turpia sunt in sacerdotibus & religiosis: quantò autẽ magis in Prælatis, quorum ludi debent, dum alij ludunt, esse lachrymæ, & cura, & solicitudo suarum plebium, laudes diuinæ & orationes & sacrificia? De facetiis & vrbanitatibus.

Sed magis gratiarum actio, id est, hoc potius, quam illud. Aut si fortè quadam indulgentia illud toleretur: istud tamẽ semper fit absque vlla dubitatione eligibilius & melius. Non loquitur autem de gratiarum actione quæ fit Deo, vt cum superioribus aptetur congruè (quod & acutè annotauit B. Hieronymus) sed de sermone gratiæ, & cuiusdam spiritualis iucunditatis. Nam huiusmodi sermones iucundi qui ex ore sanctorum veniunt, miram pariunt spiritus alacritatem. Testatur & in Hebraico quodam euangelio memoriæ proditum, Christum discipulis dixisse: Nunquã læti sitis, nisi cum videritis fratrem vestrum in charitate proficere.

Si enim oculis ipsis cernere nobis daretur, quàm acerba manent peccantes assiduè, in futuro sæculo supplicia, tenuissimam haberemus mundanarum consolationum occasionem. Contra verò, si firma fide apprehenderemus quanta seruantur à Deo in illa beata cœlesti patria omnium bonorum solatia in societate tot myriadum Angelorum, semper læti essemus, cogitantes hæc nobis, si charitatem coluerimus, reposita sine fine duratura.

Hoc enim scitote intelligentes, quòd omnis fornicator, aut immundus, &c. Hæc sententia etsi contra sensum carnis faciat, eam tamen intellectus, nisi desipiat, verissimam probat. Certè qui spiritualis est ita iudicat: quoniam quæ sunt carnis, aduersantur spiritui. Deus autem cum sit spiritus, facta carnis nulla ratione probare potest.

Aut auarus, qui est idolorum seruitus. Sic melius Græcè legitur: vt auarum intelligas esse idoli seruum. Nam sibi ipsi pecuniam Deum suum constituit, cui contra mandata Dei obtemperat. Merito ergo qui talis est, *non habet hæreditatem in regno Christi & Dei:* quod vnum & idem regnum est, sicut Christus & Deus, vnus Dominus sunt. Notat eleganter B. Hieronymus, hîc non coniunctum esse cum fornicatione & immũditia & auaritia: stultiloquium & scurrilitatem, quoniam non perpetuò hæc peccata à regno Dei excludunt, & si pœna nonnulla sint digna: Vt hinc Purgatorium elicere liceat. *Pro purgatorio, B. Hieronymus.*

Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hæc.n. venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorũ. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino. Vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate, probantes quid sit beneplacitũ Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum: magis autem redarguite. Quę enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.

Nemo vos, &c. Admonet Ephesios ne sese inanibus verbis seduci sinant. Verè enim inania verba effutiunt, qui contra veritates euangelicas obloquuntur, & argumentis vafris obstrepere non desistunt: vt magnum sit tædium vel audire illos propositiones ineptas & iniquas iactantes (putà qui defendunt immunditiam, & auaritiam) qui non sunt capaces spiritus sapientiæ.

Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Ira Dei illa magna venit propter istam præputij auersionem seu obtusionem, quæ nescit suaderi, sed habet contemptui euãgelicæ veritatis puritatem. Hinc verba blasphemię, quæ inaniter euomunt aut temerario & arroganti contra ea quæ reuelauit Deus. Tales vocantur Hebraico tropo, filij diffidentiæ. B. Hieronymus hîc eos particulariter taxat, qui negabant aliam esse peccati pœnam præter ipsummet peccatum, quo vno satis homo punitur.

Hoc quidam inanis philosophus nostro sæculo defendere molitus est, qui mortalitatem animæ ex doctrina Philosophi, & ex philosophiæ principiis certam se tenere putabat, & vt Sadducæus quidam, nullum credebat esse spiritum. Sed quàm hæc falsò atque inaniter dixerit, ipse nunc verè sentit infœlix. Nulla est enim alia conuenientior aut dignior aduersus istos ĩsuasibiles persuasio, quàm vt re ipsa id experiantur quod noluerunt credere. Nunc ipse planè nouit & spiritus esse, & pro peccatis merita inferri supplicia, quæ sunt aliud ab ipso peccato. Væ mundo, si nulla alia pœna peccatis præter ipsa peccata infligeretur. Quid enim in rerum natura consistere posset? Sed hoc nec ciuilis, nec naturalis ratio patitur, quo nihil perniciosius, & quod magis pariat peccandi licentiam. Nunquid igitur sapientior erit mundus Deo ipso, aut iustior? Nonne scriptum est: Deus vltionum Dominus, Deus vltionum liberè egit? &c. Et paulopost: Intelligite insipientes in populo: & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit Gentes, non arguet? &c. *Nolite ergo fieri participes eorum,* scilicet in dogmate, ne sitis vna suppliciorum & peccatorum illorum participes. Est enim Apostolica doctrina, quòd qui huiusmodi hominibus dixerit, Aue, communicat eorum operibus malignis. *Innuit Peretium.* *Psal. 93.*

Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Dõmino. More scripturæ vtitur vocibus significantibus formas & qualitates absque subiecto, accipiens tenebras, pro tenebrosis: & lucem, pro illuminatis: ac si dixerit, Quòd aliquando fuistis tenebræ, non ita erat vobis imputabile: quoniam nunquam in luce fueratis constituti. At nunc si reuerteremini ad tenebras, cum iam sitis lux, iudicium in vos pareret iustissimum tam insignis prauitas. Etenim in hoc erit iudicium (ait Dominus) quòd venerit lux in mũdum, & dilexerint homines magis tenebras quàm lucẽ. *Vt filij lucis ambulate.* Qui à luce sunt, debent secundum lucem ambulare, vt à luce digni proueniant fructus illi, quos ipsemet declarat, aiens: *Ioan. 12.*

Fructus enim lucis sunt in omni bonitate, iustitia, & veritate. Bonus est apud Apostolum (vt alibi declarauimus) qui effundit de suo. Iustus, qui reddit cuique quod suum est. Verax, qui seruat quod promisit. Hæc tamen omnia pertinent quoque ad iustitiam vt partes eius, quatenus iustitia generalis est & omnis virtus, id est, vniuersa virtus. *Probantes quid sit beneplacitum Deo,* id est, ita ambulate in luce, vt probetis quid sit beneplacitum Deo: quod quidem beneplacitum lux ipsa ostendit. Tum autem probat hoc homo, quando consentit interius iudicio suo cum veritate, hoc est, quando non est prauè affectus, vt quod est dulce accipiat pro amaro: vel econuerso.

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, laudando illa: aut quouis modo consentiendo illis, qui ea faciunt: quod maximè in dogmatibus animaduertitur. Nam hæretici propriè te- *2. Ioan. 1.*

nebræ sunt, quibus vel si dixerimus, Aue, teste Dilecto, cōmunicamus eorum operibus malis. Non enim esse possunt opera vllius hæretici bona, etsi interdum videantur in specie, cum sit maculata eorum mens & conscientia, & omnia in malum intendant. Sunt & eorum opera si quid boni præ se ferant, sterilia: quoniam non veniunt ex charitate. *Magis autem etiam arguite*. Vos scilicet qui ambulatis in luce potestis ac debetis eos arguere, ne hoc sibi vendicent peccatores cum sint tenebræ, vt velint fugare tenebras: & qui trabem habent in oculo, velint festucam de oculis aliorum, contra Domini præceptum, eiicere.

Sed dicet, aliquis: Quî fieri potest vt simul arguam, & eorum societatem fugiam? In arguendo enim conuersatione opus est, quæ vno die fieri nequit. At mihi periculum imminet, ne fortè dum immundum tango, ab eo polluar. Respondet B. Augustinus: Duobus modis (inquit) non te maculat malus, si ei non consentias, & si redarguas: Hoc est non communicare, non consentire. Quasi dicat Apostolus, Non sitis consentientes malis, vt ea probetis: neque negligētes, vt non arguatis: neque superbientes, vt insultanter arguatis. Ad prælatos autem potissimum hoc preceptum pertinet, qui errantes debent in viam veritatis reducere. Magna scio opus esse virtute atque anni magnitudine, si quis legitimè velit suas partes obire, præsertim cum subditi opibus & nobilitate pollēt, & tamen peccatis assiduè vacant. Verùm audiendus erat Sapiens antequam hanc prouinciam susciperes, Noli, inquit, quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. *Eccle.7.*

De moribus hæreticorum. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.* Loquitur non obscurè Apostolus de hæreticis qui erant hypocritæ, à quibus horribilia facinora in occulto admittebantur, quemadmodum de Manichæis legimus, & aliis huiusmodi, qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt, vt quidam dixit. Sed gratias nunc agimus Deo, qui nostra ætate neminem permittit hypocrisi hæreticorum seduci. Ita manifesto multi perfricte frontis homines primam fidem irritam faciunt: & eousque manifestis se sacrilegiis inquinant, auaritiæque scelera sectantur, vt possint per se omnem ratione præditum hominem à suo consortio deterrere. Quosdam verò adhuc latere scio, qui egregiè agunt hypocritas. Sed hos Deus (vt spero) etiam manifestabit, sicut & incœpit ex parte: saltem hoc implebitur sua die. *Contra latentes hæreticos.*

Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur, id est, omnia quæ digna sunt vt arguantur, à lumine fiunt manifesta. Non enim potest nisi lux veritatis arguere mendacia & falsitates. Qui ambulat in luce, is potest arguere ambulantem in tenebris, & iudicare eum; quia non possunt coram luce consistere, nec possunt ita latere vt non appareant esse tenebræ. *Omne enim quod manifestatur lumen est*, id est, oportet esse afflatum lumine, vt manifestetur. Lux enim est obiectum visus. Itaq; cum manifestantur tenebræ, lux fiunt, quæ in hoc lucent, vt semetipsas ostendant, & prodant quomodo tenebræ sint.

Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Non expressit quis hoc dicat. Restat ergo vt hoc Deum in aliqua scriptura dixisse suppleamus. At nulla inuenitur quæ hoc dicat, vt testatur Hieronymus. B. Thomas inducit illam Isaiæ: Surge illuminare Ierusalem, &c. *Isa.60.* Sed verba illa valdè differre ab his videntur. Hîc enim manifestè de dormientibus loquitur: & eo in loco Isaiæ manifestè Ierusalem iubetur surgere, & illuminari in aduentu Domini primo. Nisi fortè & ad vltimum aduentum verba illa extendantur: quod non negauerim rectè dici posse. Aut nisi fortè quod hîc dicitur: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, attineat ad eos qui in peccatis dormiūt, & sunt in eis mortui, quibus in aduentu Domini primo vt surgant iubetur: quoniam illuminandi à Christo, id est, à lumine Christi, agnoscēt sua ipsorum peccata & tenebras, à quibus deinde debeant abstinere. Cognoscent enim peccati fœditatem: & ita eos vitæ prioris pudebit, vt erubescāt ad eadem redire. Hoc ad Rom. scripsit: Quem fructum, inquit, habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? *Rom.6.*

Attamen cum verius verba hæc ad vltimū diem pertineant, dicendum est tunc verum similiter fore: quia reuelabitur dies ille in igne & lumine, vbi manifestabuntur abscondita tenebrarum, illucente Christo quasi die quodam bonis & malis, sed aliter atque aliter. Nam boni illuminabuntur, non solùm vt cognoscant se lucem esse in Domino, verùm etiam vt de fulgore gloriæ suæ in ipso corpore participent.

In libro Ecclesiastici de ipsa Sapientia, quæ est Christus, hæc verba, ad quæ forsitan aspexit Apostolus, habentur: Penetrabo (inquit) omnes partes terræ, & inspiciam omnes dormientes: & illuminabo omnes sperantes in Domino. Quod ergo ait, Inspiciam omnes dormientes, quid est, rogo, aliud quàm dicere, Surge qui dormis? Ab aspectu enim Christi veniet vita in nobis. Et quod ait, Illuminabo omnes sperantes in Domino, quid aliud est, quàm illuminabit te Christus? Ipse est vera sapientia illuminans omnes suos. Cæteri verò tunc quoque illuminabuntur ad cognoscendas proprias tenebras, quibus perpetuò inuoluentur. *Eccle.24.*

Et hæc satis vt probetur, quæ digna sunt argui, ea manifestari à lumine: & quod manifestatur hac parte, lumen est: non quasi ipsum quidem illuceat, sed quia participat luce aliena, qua sic illuminatur, vt cognoscatur. Nihil enim videri potest quod sit in tenebris, & per illas occultum: sed cum aduenit lux, & aliquo modo illustrantur à lumine tenebræ, tunc videntur & clarissimè cognoscitur quales sint. Sic fæx & lutum, dum sunt in obscuro, non videntur. Si autem lumine illustrentur, quodam modo lux erunt & cognoscentur, & tamen manebunt fæx & lutum. Lux enim nullo modo immiscebitur eis. Oportebit igitur omnes velint nolint, venire tandem ad lumen, vt manifestentur opera eorum, & referat vnusquisq; prout gessit in corpore.

Est & alia lectio à B. Hieronymo considerata, quam & si B. Augustinus citans hunc locum probare videatur, cōmuniter tamen alij doctores non sequuntur: nec enim quicquam faceret ad rem propositam. Nam loco, *Et illuminabit te Christus*, *B. Aug. in psal.3.*

ipsi legunt, & continget te Christus. Testatur ergo Beatus Hieronymus fuisse qui dicerent Christum esse illo in loco crucifixum, vbi fuit Adam sepultus, & ob eam causam ipsi Adæ dictum, quod verificabitur in postrema die, Surge qui dormis, ô Adam, & exurge à mortuis, & continget te Christus. Hoc autem velut commentitium quoddam, nec ad rem præsentem attinens (vt ipsemet attestari videtur) reiiciendum est prorsus.

Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis: nō quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes: sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed impleamini Spiritu sancto, loquentes nobismetipsis in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino: gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & Patri: subiecti inuicem in timore Christi.

Videte, &c. quia omnia manifestabuntur à lumine, nec poterunt latere abscondita tenebrarum ait Apostolus, *Videte*, hoc est, considerate attentius: *quomodo cautè ambuletis*, ne offendatis in via mandatorum Dei. *Non quasi insipientes*, qui nō considerant futura, sed solùm & vix quod est ante pedes. *Sed vt sapientes*, iuxta illud, Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. *Redimentes tempus quoniam dies mali sunt*. Redimitur tēpus multis modis. Postquam enim opportunitates benefaciēdi sciuimus nobis nullis rectè factis elabi, resarcire debemus in posterum. Hoc tum demum præstamus, quando ita deuotè, & ita strictè vtimur tēpore inseruientes Deo, vt nihil de eo nostris commodis indulgeamus: imò dementes etiam nobis aliquid de necessitatibus nostris. Aliter quoque redimimus tempus, dum quæ possemus impendere commoditatibus corporis, illis vtimur ad animæ lucrum. Est enim quasi redimere illud & commutare, vt demus pro ipso temporis pretio commoda nostra, vt fructus spirituales exigamus. (Deut. 28. — Quomodo redimatur tempus.)

Addit rationem huius redemptionis: *Quoniam dies mali sunt*, hoc est, quoniam dies nostri hanc habent malitiam, vt inferant multas vitæ necessitates. Vnde multum temporis amittitur, & sine vllo fructu effluit. Bene dixit Præceptor veritatis: Nolite cogitare de crastino. Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi: sufficit diei malitia sua. Hic ergo Apostolus idem aliis verbis admonens, ait: Redimite tempus, id est, auferte illud ab vsu vestri corporis, & necessitatum vitæ quantū potestis, quia dies habent hanc malitiam, vt semper vobis velint de tempore intercipere, retrahentes ab honestis actionibus, propter necessitates & commoda vitæ periturae, quibus potius studeatis. Sed sufficiat diei malitia sua. (Matth. 6.)

Propterea nolite fieri imprudentes. Imprudēs est qui non sibi prospicit ad fœlicitatem & verum bonū: *Sed intelligentes quæ sit voluntas Dei*. De qua voluntate alibi. Hæc est, ait, voluntas Dei sanctificatio nostra, vt sancti simus animo & corpore. Hic finis in quem debemus intendere. Sancti estote, quoniam ego sanctus sum ait Dominus: ac si dixerit, Si vultis iungi mecum, conueniamus. Ego enim sanctus sum, & non valeo non esse sanctus. Vos igitur efficiamini sancti, qui hoc potestis, sed per me. Alioqui imprudentes apparebitis, si putetis in vestris immunditiis placere Deo, & ita quod est sanctum conuenire cum pollutis, & mittendum canibus. (1. Thess. 4. — Leuit. 11.)

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria. De vino ad literam possumus intelligere, in quo est luxuria. Non tamen per luxuriam intelligas veneream solùm libidinem: Nam vox Græca ἀσωτία, luxum potius significat. Qui vino sunt dediti, ad omnia flagitia admittenda proni sunt. Possumus & vini appellatione intelligere voluptatem mundanorū, qua qui inebriantur, prodigi sunt, omnia diuina & spiritualia amittentes: nec istis quæ sunt carnalia & temporalia, saluātur. Filius ille prodigus est omnibus exemplo, qui dissipata tota paterna substantia, in tantam redactus est inopiam, vt pascere porcos in villa sit coactus, id est, Diabolos immundos qui hominibus porcorum in sordibus vitæ simillimis delectantur. (Luc. 15.)

Sed impleamini Spiritu, Qui est dilectio & amor Dei. Hoc vinum est spirituale, in quo nullus est luxus, & qui eo impletur & inebriatur, beatus. Nullum prodigalitatis potest esse periculum, quantūuis aliis impartiat. Quin potius quò effundit copiosius, eò magis ipse impletur. Ille verò prodigus est, qui spargens nihil sibi relinquit. (Pro dilectione Dei.)

Loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus. Homo loquitur sibiipsi in hymnis, psalmis, & canticis, cum per psalmos intelligit medium quo itur ad beatitudinem, & illud sibi applicat. Et per hymnos agnoscit mirabilia Dei omni digna laude. Et per cantica enūtiat summa Dei erga eos beneficia, qui Deum diligunt. Et notādum quod sequitur: *Cantantes & psallantes in cordibus vestris Domino*. O quanta huc meritò possemus cum indignatione congerere in præposterum multarū ecclesiarum morem, quæ non aliud curant quàm cantus, & vocum reboationes non Domino, sed hominibus, in sacellis principum, & ecclesiis cathedralibus, vt nullam ferè ipso auditu liceat percipere syllabam: sola voluptas aures demulcet, ad cor autem nihil attingit. Et hos magno pretio conducunt, quasi satis sit cecinisse absque mente & spiritu, & alios sui loco suffecisse. Iam enim magnos, qui in ecclesia sunt, prelatos pudet cantare, & malunt audire non Dei verba, sed vocum volubilitatem & symphoniam lasciuarum cantilenarū imitatricem. O cœcitatem maximè deplorandam.

Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & Patri. De omnibus rebus debemus gratias agere, & hoc, *semper*, id est, assiduè, siue bona sint, siue mala. Mala enim ipsa verti possent in bonum prouidentia Dei, quādo illa humiliter, & cum gratiarū actione suscipimus, sicut habemus exēplum in B. Iob, & aliis gloriosis sanctis qui virtute patientiæ claruerunt. *In nomine Domini, &c.* In hoc nomine gratiosè suscipitur à Deo Patre, quicquid suscipitur: quoniam primò Deus, est Deus Christi, & primò Pater, est ipsius Chri-

sti Pater: noster autem & Deus & Pater est, per ipsum & in eius gratiam.

Subiecti inuicem in timore Christi. B. Hieronymus hoc in loco sic ait: Audiant hæc episcopi, audiant presbyteri, & omnis ordo doctorũ, subiectis suis se esse subiectos. Et hoc facit vera charitas, vt alibi: Per charitatem seruite inuicem, quoniã ad hoc ipsum adegimus Christum, vt seruiret nobis. Non tamen hic locus eò torquendus est, vt faueat Lutheranis, qui ordinem & iurisdictionem destruunt in ecclesia & gradus. At quid est, rogo, aliud quàm destruere corpus Christi, & velle totum corpus vnum duntaxat esse membrum, & frustum carnis? Et iccirco declaratur ista subiectio qualis esse debeat, nimirum, *in timore* Christi, vt intelligamus in eo spiritu, quo Christus subiectum se præbuit omnibus propter Deũ, seruiens nobis in charitate. Vel vt intelligamus nihil fieri, debere timore hominum, sed timore Christi qui timor sit potius in Deum reuerẽtia, quàm timor ille quem foras mittit charitas. Nã in vno quoque debemus agnoscere inhabitantem Christum, & illum reuereri. Gal. 5.

Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: quoniã vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ: ipse Saluator corporis ei⁹. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquę in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata. Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suã vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnũ est. Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Veruntamen & vos singuli, vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat: vxor autem timeat virum suum.

Mulieres viris suis subditæ sint sicut Domino, ita vt loco Domini vxor virum suum habeat. Commendatur Sara, quæ vocabat Abraham Dominum suũ. Et ratio adiungitur cur hoc facere debeant. *Quoniam vir caput est mulieris*. A sententia Domini post peccatum, & adhuc ante peccatum, Adam censebatur vt caput Heuæ. *Sicut Christus caput est Ecclesiæ: & ipse est Saluator corporis eius*. Hoc ideo dicit, quia ad caput pertinet vt reliquum corpus saluet. *Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus*. Omnium appellatione in scripturis 1. Pet. 3.

nunquã venit quod malum est: quia malum vt malũ, defectio est & nihil. Sed arguet quis: Si ita subiecta esse debet vxor viro, quomodo ecclesia Christo non ergo in eis carnalis copula locum habebit. Et tamen ad Corinth. iubet vxori à viro debitum reddendum. Imò suadet, si orationum gratia ad tempus separentur, continuò tamen reuertãtur in illud opus. Quo argumento adeò motus est B. Hieronymus, vt (quod vehemẽter admiratus sum) dixerit, aliud dixisse Corinthiis qui erant imperfecti, aliud Ephesiis. Sed non oportebat, meo quidem iudicio, moueri eiusmodi argumento, quasi concludat: quia inter Christum & ecclesiam minime cogitetur talis secundum carnem copula, pari applicatione non debere inter virum & vxoré cogitari. Absit vt hanc doctrinam tradiderit Apostolus: sed voluit proportionaliter ista intelligi. Quemadmodum in coniunctione quæ est secundum spiritum, ecclesia subiicitur Christo in omnibus, ita debet esse in coniunctione quę est secundum carnem inter virum & mulierem, vt vxor in omnibus similiter obediat viro. Dico in omnibus quæ scilicet attinent ad curam domesticam, vt sunt officia mulieris & matrisfam. Sunt enim mulieres adiutorium quoddam viris in seruanda domo, & augendis opibus, sub viris suis tamen, vt dictũ est: *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, &c.* Seruat similitudinem, & ostendit qualem dilectionem habuerit ad ecclesiam Christus, nempe eam, qua maior cogitari non potest: qua *tradidit seipsum*, id est, proprium corpus & vitam *pro illa*, id est, pro sanctificatione ipsius, quæ fit in baptismo, ita vt dederit corpus, quò illi quæreret spiritum sanctificationis, *mũdans illã lauacro aquæ*. Hîc magna quęstio inter Scholasticos, quomodo aqua ista elemétaris possit attingere maculas & peccata, vt mũdet nos ab eis, & gratiam conferat, vt per aquam hæc fiant velut per instrumentum. Ingredi hunc labyrinthum nõ est animus. Fateor enim primùm, me non posse hæc capere (nisi me ecclesiæ id clarè difinientis compellat authoritas.) Quomodo possit hæc corporalis aqua ad sordes animæ pertingere. Sicut enim quod intrat in os corporeum non potest animã cõinquinare, vt ait Dominus. Ita quod cunque corporeum extrinsecus adhibeatur ad carnes, non videtur posse quouis modo ad sordes animæ extergendas pertingere. Omnia igitur, breui sententia, dicenda sunt consistere in pactis. Deus enim inuisibiliter facit in anima, quod fieri visibili signo, id est, lauacro aquæ significatur: vt quod in corpore natum est fieri per aquam, intelligas fieri intus per spiritum. Dicitur tamen per aquam hoc fieri, quoniam sine hac humiliatione hominis ad aquæ lauacrum, non faceret Deus. Et hanc virtutem intellige sic datam aquæ: quia Deus alio modo non operaretur in hominem regulariter. Matth. 15.

Illud pręterea dicitur, quandoquidem ipsa gratia qua sanctificamur, in scripturis aqua vocatur, & aqua viuens, quam Dominus Samaritanæ se daturum pollicebatur salientem in vitam æternam. Et propheta de illa prædixerat: Effundam super vos aquam mundam, &c. profectò non de elemétari aqua intelligebat, sed de illa spirituali quæ per elementarem significatur. Nec est nouum vt de Ioan. 4. Ezech. 36.

signo ea sæpe dicantur, quæ signato conueniunt. Et propterea dicitur aqua elementaris abluere corpus: quoniam aqua illa spiritualis, quam elementaris significat, hoc agit interius.

Hæc opinio mihi verior videtur: nec tamen libet contendere, nec placet quicquam tenere mordicus, si aliud ab ecclesia definiretur. Sed non constat hactenus esse definitum, & si quidam hoc obiectent ex concilio Florentino, vbi habetur quòd sacramenta nouæ legis continent gratiã, & conferunt eam. Illa enim verba multipliciter exponi possunt, imò & exponi debent, ne sensus nobis porrigant absurdissimos, & derideamur merito ab huius mundi sapientibus. Nam quomodo continent (quæso) gratiam sacramenta? Nunquid in aqua abluente est gratia, sicut est in corde hominis? De vno tamen sacramento potest sanè & verissime dici, quòd continet gratiam. Cõtinet enim corpus Christi, in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter, & illud verè Eucharistia est.

Quod sequitur est citra controuersiam, *In verbo vitæ*, Ecce quomodo reuera mundatur ecclesia per verbum vitæ. Hic est Christus sermone pronunciatus, & corde susceptus: hæc est fides quæ purificat corda. Quamobrem ipse aiebat, Vos mundi estis propter sermonem meum. Nam homo audiẽs sermonem vitæ, ac recipiens in corde per fidem, absque dubio dispositus est ad recipiendam gratiam & charitatem, donum iustitie, quo corda purificãtur, quod subitò vt synceram fidem videt, infundit Deus: & istud in lauacro isto non solùm significatur, sed etiam re ipsa exhibetur atque efficitur. Ioan. 15.

Vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam. Hæc perspicuè videntur pertinere ad diem postremum, quando erunt omnia perfectè purgata. Non est enim sine macula aut ruga, quæ interim est in via & militat, & sæpe maculatur in membris suis atque inficitur. Retinet item propter corpus aliquid rugarum veteris hominis. Gloriosam non esse in hoc mundo quis non videt? Nisi fortè velis satis esse, modo verificẽtur hæc verba in eximiis membris, quale fuit beatissima virgo semper immaculata, & ij qui proxime ad illam gratiam accesserunt. Sed nec sic, vt mihi videtur, completur prorsus ista significatio.

Non desunt qui contrahant verba hæc ad ecclesiam Romanam quantum ad dogmata fidei, quia semper permansit illibata sine vlla macula erroris, aut ruga falsi aut superstitiosi cultus. Verùm prior expositio verius quadrat, quam & B. Augustinus probauit, præsertim cum verba illi maxime faueant. Primò enim dixit, *mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet sibi gloriosam, &c.* vt per hoc intelligas finem ipsius fidei & baptismi, qui est exhibitio ecclesiæ ipsi Christo in gloria. Porrò tandiu minime fit exhibitio ista, quãdiu sumus in via: potissimum autem cum addatur, & declaretur fieri istam exhibitionem in gloria, vbi reuera nihil erit veteris hominis, sed perfectissima renouatio ac regeneratio sine vlla penitus macula, aut aliquo huiusmodi. *Sed vt sit sancta & immaculata*, quod tunc erit plenissimè, vt frequenter diximus.

Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Perstat in proposita similitudine. Quemadmodũ caput ecclesiæ Christus: ita caput mulieris vir, vnde vnde vnum corpus cum illa efficitur. Et ideo, *Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit:* cum sit pars corporis sui, & vna caro cum illo vinculo tanti matrimonij effecta.

Nemo enim carnem suam vnquàm odio habuit. Videtur tamen hoc posse refelli instantiis. Multi nanque sunt inuenti in corpus suum proprium odia exercentes. Imò Christus precipit vt odio habeamus nosmetipsos, & corpora nostra. B. Paulus corpus castigat, & in seruitutem redigit. Sed reuera vt quis oderit corpus suum non est ex natura, sed per accidens (vt ita loquar) quatenus vel per illud homo affligitur: per illud ab aliqua concupita fœlicitate prohibetur. Sententia ergo Apostoli est secũdum naturam nulla alia habita cõsideratione. Homini enim à natura cõparatum est vt diligat carnem suam: qui si aliter sine causa faciat, improbè agat, & peruersè, & innaturaliter. *Sed nutrit*, scilicet cibo & potu: *& fouet eam*, vestibus & vnguentis vbi opus est: *sicut & Christus Ecclesiam*. Dominus prospexit de cibo ecclesiæ suæ dando seipsum, & de fomentis per alia sacramenta, quæ sunt loco salutarium vnctionum misericorditer nobis relictarum. *Carnẽ amare vel odisse quomodo intelligendum.*

Quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Videndum in primis quomodo sumus membra eius, & de carne eius, & de ossibus eius. Hoc certè carnaliter non est intelligendum, sed spiritualiter. Ipse generauit nos in passione suę Crucis, & ad seipsum traxit, vt futurum ecclesiæ corpus exinde tanquam ex carne eius & ossibus eius procederet: quoniam caro ecclesiæ non est iã sub peccato, sicut nec Christus cum in terris ageret fuit sub peccato, licet in carne simili peccatrici carni, in qua tribulationes passus est à peccato, vt sic vinceret peccatum, & destrueret iura peccati, & sic gloriosam redderet carnem suam. Nos igitur regenerando voluit adhuc eam carnem habere, quæ post sublata prorsus peccati iura, esset tamen sub tribulationibus peccati ad imitationem sui & similitudinem, donec in resurrectione generali meritò redderet gloriosam, illam scilicet quę peccati stimulis nec acquieuerit nec succubuerit.

Et hæc in Lutheranos egregiè concludunt, qui contra Christi gratiam docẽt per baptismum non deleri peccatũ, sed adhuc manere in carne. At hoc in loco dicimur vna caro cum Christo, vt potè educti de carne eius, & ossibus eius. Nunquid igitur caro Christi erit caro peccati? aut potius in similitudinem carnis peccati? Nam & si B. Paulus fomitem, qui manet in nobis, peccatum vocauerit, non ob eam causam ita vocauit, quasi adhuc verè esset peccatum, sed quia venerat à peccato, & ad peccatum extimulat. Verùm supina iam est & crassa eorum inscitia, qui modos dicendi apud scripturam nolunt admittere. Dixit verò carnem ex carne eius, & os ex ossibus eius: quoniam Christus habuit carnem quidem infirmam, sed non sine ossibus, quæ significant fortitudinem spiritus perfectam, qua fortitudine seruos suos maiora ecclesiæ membra armauit. Christi enim fortitudo nunquã in eo fracta est. Et hoc Dei præcepto mysticè in illa sententia intellecto. Os non comminuetis ex eo: singulariter enim verũ fuisse in Chri- *Exod. 12.*

sto non est dubitandum. Nos alij Adæ latronis filij, qui in latronibus figuramur, habemus comminuta ossa, quia nullus vi suæ naturæ posset sustinere fortiter opprobria crucis, nisi ille iuuaret. Multos igitur fuisse firmissimos inde euenit, quoniam de ossibus Christi per gratiam ipsius participarũt.

Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. Verba hæc ex Genesi excerpta sunt, quæ maximum nexum, qui est inter virum, & vxorem, eleganter declarant. In Gen. legitur, Propter hoc, Sed hîc Græcè legitur, ἀντὶ τούτου, id est, pro hoc, seu vice huius, aut è regione huius proportionabiliter, vt ita dixerim: quasi clarius dixisset: Ille futurus est homini cum vxore nexus quo Dominus Iesus Christus cum ecclesia colligari debet, vt sit quasi loco Christi vir, & vxor loco ecclesiæ, videatque quid fecerit Christus propter ecclesiam. Illum enim maximum nexum esse oportet, qui ab alio magno nexu & vinculo separet. At certè inter patrem & filium, & inter matrem similiter & filiũ magni sunt nexus, vt deceat esse vnum & eundem conuictum, & domum vnam.

Et tamen ab hoc nexu, per hunc alium spiritualis matrimonij nexum, vtpote validiorem, distractus est homo Christus, qui tãto amore ecclesiam suam est prosequutus, vt se & à Patre quodam modo segregaret & à Matre, legibus istius sęculi & iuri se summittens. Segregauit enim se à Patre Christus quodam modo propter ecclesiam, quando apparuit in mundo in forma serui. Propterea dixit:
Ioan. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum. Segregauit se & à charissima matre, cùm propter eandem ecclesiam mortuus est in cruce, illa relicta sub discipuli cura. *Et erunt duo in carne vna*. id est, ex duobus fiet vna caro, quę nulla humana potestate separari possit. Sic caro Christi facta est vna cum ecclesiæ carne. Nam in passione & morte sua mirificè hæ nuptię sunt celebratę, & factum est atque expressum vinum bonum. *Sacramentum hoc magnum est*. Quid est, Sacramẽtum hoc magnum est, nisi coniugium inter virũ & vxorem? Illa videlicet carnalis copula magnũ est sacramẽtum. Nam in ea perficitur carnale matrimonium, vt sic fiat omnino indissolubile.

Est quæstio tamen exorta propter hæreticos, An matrimonium sit sacramentum. Cum enim hîc vocetur sacramentum, etiam esse reuera consequenter probari videtur. Respondent, Græcè legitur mysterium, & non sacramentum. Quasi verò Græcè dici potuerit sacramentum, cum sit vox latina recepta: & quasi quod Græcè dicitur mysterium, non dicatur latinè sacramentum. Dicent, At quædam mysteria vocantur in scripturis, quæ tamen non sunt sacramenta, quo sensu capiunt sacramenta Scholastici: qualia sunt illa septem quę ipsi enumerant, & nota sunt. Sed nihil prohibet quin possint vocari sacramenta quælibet mysteria, quãuis non sunt de illis septem. Nonne mysterium incarnationis Christi dicitur etiam sacramentum? Non probant ergo, matrimonium non esse vnũ, videlicet ex illis septem sacramentis, cum interim constet à B. Paulo dici sacramentum, & nihil vetet esse vnum ex septem. Imò ratio & magna doctorũ authoritas contra est: cui sese opponere semper fuit hæreticorum.

Sed videndum quomodo sacramentũ sit, quod docet Apostolus, aiens:

Dico autem in Christo & in Ecclesia. Et est sensus, carnale coniugium ea ratione esse sacramentum: quia signum est spiritualis coniugij inter Christũ & ecclesiam contracti: Conditiones nanque eædem sunt. Et hinc accipe nõ ad similitudinem carnalis coniugij creatum fuisse spirituale: sed contrà potius, ad similitudinem spiritualis decretum fuit carnale, tametsi prius tẽpore fuerit carnale quàm spirituale. Vt enim quò hæreret ecclesiæ sponsæ Christus, quodam modo reliquit Patrem, id est, Deum à quo exiuit exinaniendo seipsum: & Matrem suam Beatissimam virginem secundum carnem, quam permisit periclitari, & ab eius carnali consortio auulsus est, vt acquireret sibi Sponsam suam, & applicaret sibi, eique hæreret in sempiternum (quod perfectè verificatur in illa vnicè Electa & Dilecta, & post illam in cæteris vasibus electioni.) Ita facta est lex in nexu matrimonij carnalis, vt sic obseruet maritus propter vxorem suam, & nunquam eam dimittat. Et in hoc matrimonij vinculo significatur nexus Christi cum ecclesia. *Dimittet homo patrẽ & matrẽ quid.*

Alio modo reliquit Christus Patrẽ, & Matrem, idest, Patriarchas & Prophetas, & Synagogam suam, vt hæreret ecclesiæ suæ. Et tertio modo reliquit patrem Adam, & matrem Heuam, secũdum carnem, quos permisit in peccatum labi. At primariam sponsam suam ab æterno sibi decretam Mariam virginem semper immaculatam, cui & semper adherere voluit, non permisit nec dimisit in communi sorde hominum pollui, ne pro vllo vnquam quantumuis leui momento esset iræ filia, & diabolo & peccato subiecta, quod iam horrẽdum est vel cogitare nunc piis & deuotis animis.

Veruntamen & vos singuli vnusquisque vxorẽ suam sicut seipsum diligat. Veruntamen, id est, cæterum: & vos singuli, id est, vnusquisque vestrum vxorem suam diligat sicut proprium corpus, & eandẽ carnem, sicut est reuera. Alioqui tenetur homo communi præcepto proximum sicut semetipsum diligere. Sed non additur, sicut corpus suũ, & carnem suam, vt quandam insuper carnalem dilectionem, castam tamen & sanctam, declaret propter finem sanctum ad sobolem gignẽdam Deo. *Vxor autem*, supple ita diligat, vt *timeat*, reuerentiæ timore, *virum suum*, vt caput.

CAP. VI.

FILIOLI, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est. Honora patrem tuum & matrem tuam (quod est mãdatum primum in promissione) vt bene sit tibi, & sis longæuus super terrã. Et vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correctione Domini. Serui obedite dominis carnalibus, cũ timore & tremore, in simplicitate cordis vestri sicut Christo: non ad oculũ seruientes, quasi hominibus placẽtes: sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei

ex animo, cum bona voluntate seruientes sicut Domino, & nõ hominibus: sciẽtes quoniam vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber. Et vos domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia & illorum & vester Dominus est in cœlis: & personarum acceptio non est apud Deum.

APostolus pergit formare Ephesios circa mores. Post præceptum autem viro & mulieri de mutua eorum dilectione datum, sequitur præceptum honoris erga parentes. Porrò quæri potest, quare in lege præceptum de viro & vxore omissum fuerit: & de parentibus tantum traditur. Hoc fortè fuit in causa: quia non debuit sic sanctificari matrimonium ante Christi aduentum, quod fœdatum erat, & propter lasciuiam conculcatum per diuortia, & concubinatus, & per vxorum pluralitatem ad tempus toleratam. Nam hæc lex & dilectio quę hîc imperatur est ad exemplum Christi & ecclesiæ. At istud tam excellens sacramentum nondum patebat: & sic non poterant tunc esse verum signum tanti sacramenti, vt inde eliceretur præceptum istud. Ideoque peculiariter est præceptum primis patribus, & noui testamẽti. Et hãc rationem esse veram puto: quare meritò diminuta fuit illa lex, in qua hoc præceptum poterat desiderari. Sed impleta est lex vetus per legem nouam.

Filij obedite parentibus vestris in Domino. Possunt obedire parentibus multi, sed non in Domino: quia non propter Dominum: aut quia non existũt in Domino per fidem & charitatem. Eiusmodi autem obedientia vana est, & vacua merito: quam vel Ethnici exhibent. Potest fortè intelligi de parentibus qui sunt in Christo, vt iis obediatur, non autem infidelibus. *Hoc enim iustum est*, tanquam à lege imperatum, & naturaliter iustum. Et hoc probat ex veteri scriptura. *Honora patrem tuum, & matrem tuam*: quarum vocum significatio extenditur in scriptura sancta ad omnes parentes superiores, qui & patres similiter & matres dicuntur. *Quod est mandatum primum in promissione*. Non simpliciter primum, sed primum in promissione. Nulli enim priori mandato facta est specialiter repromissio. Illa superior, qua Deus retribuere posteris dicitur, & facturus misericordiam in millia, non est promissio, sed prophetia: nec est propter obseruantiã vnius cuiuslibet mandati, sed in genere: ait enim, His qui diligunt me, & custodiunt mandata mea.

Vt benè sit tibi, & sis longæuus super terram. Hæc intelligenda sunt non solùm carnaliter, sed multò magis spiritualiter, & de terra cœlesti, quę est Christus. Vnde alibi de hoc pietatis mandato testatur, repositam illi promissionem vitæ præsentis & futuræ, in qua impletur promissio. Hoc tamen interest. Nam vitæ pręsentis promissionem habebat ex Mose, futuræ autem ex Christo. Est autem notandum, hanc mercedem ac retributionem, quæ promittitur in lege morigeris filiis atque parẽtes suos honorantibus, persuasam quoque ipsis Ethnicis fuisse. Quidam enim præclari illorum authores & poetæ hoc docuerant, & fortè ipsi è sacris literis hauserant: aut rei conuenientiam sua ratione & iudicio inuestigati & comprobantes. Illud certum, ab omnibus philosophis naturali ratione edoctis, præcepta de honore parentibus post Deum debito, grauiter & concorditer esse literis mandata.

Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros. Sicut nimia parentum in filios indulgentia improbatur, ita & nimia seueritas ac duritia hic prohibetur. Nec enim Heli sacerdos indulgens filiis probatus est: nec Saulis in Ionatam tolerata fuit illa nimia asperitas. *Sed educate illos in disciplina & correptione Domini*. Non ergo sit sæcularis disciplina, quæ lædit sæpè pietatem: neque correptio sæcularis, quæ exasperat: sed sit Domini disciplina & correptio lenis & spiritualis (pro modo tamen erratorum) ad scientiam Dei & medicinam, & emendationem morum cum omni moderatione. O si seruaretur hoc præceptum: O patres patres, imò verò O crudeles filiorum & filiarum vestrarum parricidæ, quibus traditis doctrinas lasciuorum poetarum & procorum, verius porcorum. Væ inuolutis huiusmodi sordibus, nisi eos citò misericordia Dei eripiat. Hęc moneo toto corde. Irã enim Dei propter hęc magnam concitari qui non apprehendit, malo suo tandem aliquando miser per sentiet. De educatione liberorum.

Serui obedite dominis carnalibus cum timore ac tremore. Sed cum timor hic & tremor non tam debeatur homini, quàm Christo, ideo addit. *In simplicitate cordis vestri*, non nequiter, non simulatè: sed *sicut Christo. Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes*, quod plerique ferè omnes faciunt: *sed vt serui Christi*, quem debetis in illis considerare, & illi seruire. Tum proderit & ad luenda peccata si quę adfuerint: vel ad merita cõparãda si peccata defuerint. *Facientes voluntatem Dei ex animo*, non violenter: *cum bona voluntate* (Græcè, beneuolentia) *seruientes sicut Domino*, cui debemus beneuolentiam: *& non hominibus*. Non esset æquum aliquando vt quibusdam hominibus seruiretur ab iis, qui fortè sint multò meliores & sapientiores. Sed Dominus vult hæc tolerari ad vitanda maiora merita. Nihil enim absurdi est, si ex absurdis sequantur absurda. A Patrefam, cuncta ad integritatem redibunt sua die, & restituetur cuilibet suus gradus: vnde multi dominorum apparebunt serui: & multi seruorum liberi.

Scientes quòd vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet, &c. Et si sit in terris hac personarum acceptio, cessabit tamen in cœlis, vbi siue seruus, siue liber, hoc recipiet à Domino quod fecerit. Legant hoc & non fugiant hæretici, qui tanta fronte pro benefactis non reddi mercedem in cœlis audent asserere. Hîc manifestè ait B. Paulus, *Vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet*. At nunquid illud ipsummet bonum quod fecit, recipiet? minime, sed præmium eius. Dixit autem doctissimè, *hoc recipiet*, Est enim præmium quodam modo in merito ipso absconditum. Nota pro meritis.

Et vos domini eadem facite illis. Non intelligas, *eadem*, ita dici, vt etiam ipse dominus debeat seruire seruo suo in eisdem officiis, sed in quibus ille pro conditione status debet, vt in timore & tremore ea faciat erga illum, simpliciter & ex animo beneuolo quæ debet facere, & humanitas exigit, tan-

quã faciés ea Christo, cogitãdo sibi hæc à Christo in illo postulari. Et quænã sunt quę postulat à dño seruus? cib⁹ & disciplina, id est, vtilis castigatio vel instructio, vt possit operari nõ seruiliter, sed ex animo. Quare summopere cauere debet dominus ab opprobriis & cõtumeliis, à verberibus & minis. *Remittentes* (inquit Apostolus) *minas*. Quòd si ista seruis à dominis quibuscunque debentur: quid dicemus de liberis & ecclesiasticis viris, qui imperant, suis curialibus imperiosius & grauius, quàm si essent serui captiui, & pretio redempti? O miserum vtrunque genus, & eorum qui dominantur, & eorum qui tam superbam patiuntur dominationem. Sed non aliam ipsi merentur, qui contra Apostolum fecerunt se seruos hominum. Quanta ego vidi & audiui? Et quanta etiam toleraui compressio stomacho, non reprehendens vt debui? Audiant quomodo perterrefaciat Apostolus, *Scientes quòd & illorum & vester Dominus est in cœlis.*

Prælati & qui eis seruiunt, notent.

O verbum grauissimi, sed apud quosdam leuissimi ponderis, qui ignorant hoc tempore miseri. At paulo post derepentè experientur & imprudenter ac ne quicquam dicent: Ego non putaram. Quid est non putaram? Nonne iis turpe erit dicere: Non putaram? quorum præcipuè erat officium docere alios, cum essent pastores, & ad eos pertinebat tenere sacram scripturam, & B. Paulum, non autem dare operam delitiis, & ignauiis, ventri & carni, & aliis quæ honestè nominari non possunt. Hæc à me dicta sint, obsecro, cum fructu, si quado ad eorum manus ista peruenerint: & sibi certò persuadeant non de stomacho & animo inimico prodire, sed ex imis misericordiæ & charitatis visceribus. *Et non est acceptio personarum apud Deũ.* Ille personas ex propriis meritis iudicabit, & non erit apud eum seruus, aut liber: Prælatus, vel subditus.

De cætero fratres, cõfortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturã Dei, vt posſitis stare aduersus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinem: sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, vt posſitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lũbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparationem Euãgelij pacis: in omnibus sumẽtes scutum fidei, in quo posſitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei.

Hortatur modò vniuersaliter omnes, vt tanquam in militia existentes, vigiles, armísque spiritualibus accincti sint: tempus enim ita esse faciendum postulat. *De cætero fratres, &c.* Reliquum est, ô fratres, vt vires accipiatis in Domino: quoniam nullæ sunt in vobisipsis ex vobis. *Et in potentia virtutis eius*, siue fortitudinis. *Induite vos armaturã Dei.* Armatura Dei est, quam ipse Deus donat, & sunt virtutes cœlitus venientes, & ipsa veritas. Vel armaturam Dei vocat, qua ipse Dominus noster Iesus Christus vsus fuit in dæmonem, quæ fuit patientia & veritas, in qua immotus perstitit. *Vt posſitis stare aduersus insidias diaboli.* Nemo etenim suis armis dæmonũ callidissimis artibus, & incredibili fortitudine resistere longo interuallo posset.

Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem. Fortè de perfectioribus loquitur, quibus, cum iam carnem superauerint, superest vt Diabolicis insidiis resistãt. Aut intellige dictum, *Non est nobis colluctatio, &c.* tanquam hæc quæ cum Dæmonibus suscipitur, fit præcipua conflictatio, & periculis extremis exposita: vt iuxta modum loquendi, illud intelligatur quasi non esse, quod præ alio modicum habet esse, ita vt quodam modo nihil sit æstimandum. Aut supplendum est, *solummodo*, id est, *Non est nobis solummodo colluctatio aduersus carnem.* At iuxta hanc expositionem debuisset dicere cum copula, sed & aduersus principes, & tamen dicit, sed aduersus principes. Quare superiores expositiones magis placent. *Sed aduersus principes & potestates, &c.* Manifestè Angelos præuaricatores qui ceciderunt, his nominibus notat: qui & ipsi in sua militia ad diuersa facinora habent ordines & principatus. Et licet cuncti ad malum tendant diuersi tamen ad diuersa scelera & peccata incitant, quibus consentiunt multi. Et propterea principes dicuntur, quia regunt mundum istum, id est, homines mundanos, quos tenebras vocat Apostolus. *Aduersus spiritualia nequitiæ*, vel potius malitiæ, id est, aduersus quædam illorum arma quæ sunt spiritualia, procedentia ex eorum malitia. *In cœlestibus*, hoc est, in iis quæ pertinent ad cœlestia. Omnis nanque illorum conatus & rabies eò fertur ad decipiendum incautos, vt vnde illi ceciderũt, arceãt ne illuc nos ascendere valeamus. Non admodum curant an nos temporalia abundè possideamus (imo extimulant, vt iis incũbamus auidissimè) modo ab æternis nos abstrahant. Alius sensus est, *contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus*, hoc est, contra spirituales nequitias, quæ sunt, *in cœlestibus*, id est, in aeris regione, quæ cœli appellatione venit. Vnde & Dominus volucres cœli dixit Dæmones, in sua parabola seminis, qui verbum salutis auferunt. *Luc. 8.*

Propterea accipite armaturam Dei: qua necessariò indigetis contra tot & tam excercitatos atque infestos pugnatores. *Vt posſitis resistere in die malo.* Vocat diem malum (vt arbitror) iudicij diem, qui est dies vindictæ & iræ, cui tãtũ ij resistũt, in quibus nihil iuris habuerit ipse Diabolus. Hanc diem scripturæ vocant diem malam, diem iræ, & furoris, & tenebrarum, & turbinis, nebulæ, & caliginis: à qua die mala liberet nos Deus per Iesum Christum. *Et in omnibus perfecti stare.* Græcè in hunc modum habetur, Et omnibus perfectis, stare: vt sit talis sensus, Vt possitis resistere in die mala, scilicet calũniantibus Dæmoniis, & repetentibus animas vestras. Et possitis stare cum omnia perfeceritis, id est, cum impleueritis mandata, & fueritis pleni operibus bonis, quæ dant sobriam confidentiam in die illa. Qui enim benè agit, non odit lucem: sed venit confidenter ad lucem, vt manifestẽtur opera eius *Ioan. 3.*

eius: quoniam in Deo sunt facta. Et hoc cōtra eos qui volunt in tempore illo, neminem secundum iustitiam bonorum operum inueniri securum.

State ergo succincti lumbos in veritate. In lumbis sedes luxuriæ est. Succinguntur autem lumbi ab iis qui veritatem illam Domini capiunt, quùm dixit:
Matt. 19. Sunt Eunuchi qui se castrauerunt propter regnū Dei. *Et induti loricam iustitiæ.* Iustitia est donū Dei, quo si induti fuerimus, seruit nobis tanquàm lorica aduersus tela Diaboli. Per ipsam enim habemus in promptu mandata Dei saluberrima, à quibus nolumus recedere: quò fit vt omne telum & fallacia Diaboli retundatur. Hanc loricam habebat Dominus cum tela reiiciebat, dicens: Non tentabis Dominum Deum tuum. *Et calceati pedes in præparationem Euangelij pacis.* Homo calceatos habet pedes dum ambulat in diebus pœnitentiæ, vt peccata sua penitus deleantur: & sic præparetur vt, vt possit abiectis postmodo calceamentis euangelizare. Nam qui in terra sancta sunt, debent extrahere calceamenta, hoc est, iam opera pœnitentiæ perfecisse. Vbi vide quomodo fit præparatio eorum qui aliis prædicare præsumunt. Nam qui adhuc in peccatis est, & in ordine pœnitentium, nundum præparatus est, nisi expleuerit primùm legitimæ satisfactionis tempus.

In omnibus sumentes scutum fidei. Vt opponatis vos tentationibus & persecutionibus. *In quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Tela ignea esse puto cupiditates, & ardentia ambitionis desideria ad honores huius mundi, & appetitum gloriæ. Hæc tela iaculatur Diabolus, quæ vrunt homines miserabiliter, sed scuto fidei retunduntur. Qui enim oculo fidei intentè respicit ad cœlestia, terrenas omnes cogitationes retundit.

Et galeam salutis assumite. Per hanc galeam intelligo spem, quæ caput, idest, mentem nostram, à concussionibus tribulationum protegit. Spes intuetur bona æterna, quorum desiderio erecta,
Rom. 8. facile temporalia incommoda despicit, sciens optimè quàm non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. *Et gladium Spiritus, quod est verbum Dei.* Non solùm arma defensionis, sed offensionis quoque debemus assumere. Et hæc sunt verba Christi, qui-
Matt. 10. bus acerbissimè torquetur Diabolus: quale est il-
Ibid. 5. lud, Nolite timere eos qui occidunt corpus. & illud: Primùm quærite regnum Dei. item: Beati qui lugent.

Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tēpore in spiritu: & in ipso vigilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cū fiducia notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catena, ita vt ipse audeam (prout oportet me) loqui. Vt autē & vos sciatis quę circa me sunt, quid agā, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia cū omnibus qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione. Amen.

Per omnem orationem & deprecationem orantes. Verè sine oratione & deprecatione impossibile esset diabolis resistere. Deprecatio enim necessaria est, qua mala à nobis deprecamur: Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Oratio est qua petimus varia, vt occurrerit. Dicit autem, *omnem orationem*, nō ad diuersa orationum genera spectās, sed ad perfectionem orationis, quę habeat suas circunstantias, vt quod oportet oremus, & quomodo oportet, attētè, fideliter, humiliter. Græca enim vox sæpenumero totalitatem (vt ita dixerim) atq; integritatem sonat. Non est autem oratio integra, cui aliqua necessariarum circunstantiarum deest. Quotusquisque igitur est, qui ea perfectione oret? Et ideo non impetramus miseri. Vt verissima fiat B. Iacobi increpatio. Petitis (inquit) & non accipitis, eò quòd male petatis. Ante tempus orare prouidentia est. Tempore constituto, obedientia. Iaco. 4.
Tempus orandi prætetire, negligētia. Tantò quippe debet crebrior esse oratio, quantò vtilior. Tunc veraciter homo Christianus orat, quando in corde nihil aliud cogitat. Maxime verò tum iudex ad preces flectitur, si à sua prauitate peccator recedat. Nam oratio ipsa duobus præcipuè modis impeditur, ne quod postulat, à Deo impetret: cum scilicet peccata committere homo perseuerat: aut si peccanti in se ex toto corde non dimittit. Quemadmodum enim non prodest vulneri adhibitum medicamentum, in quo adhuc manet infixum ferrū: ita nihil eius proficit oratio, qui odium retinet in corde. Quot, rogo, vel ex ipsis religiosis viris existunt, qui ariditatem non sentiant, & stupiditatem mentis in orando, vt solis orantes labiis non attendant neque quid dicant, neque cui loquantur? In causa illud est:

Nos velut ex quadam consuetudine, nulla ferè reuerentia ad Deum accedimus, neque præparamus ante orationem animas nostras. Quid enim aliud cogitare debet homo Christianus dum ad orandum accedit, quàm propheticum illud: Ingrediar in locum tabernaculi admirabilis vsq; ad domum Dei, vbi Rex regum stellato sedet solio, innumerabili & ineffabili circundatus beatorum spirituum exercitu? Quanta ergo cum reuerentia, quanto timore, quanta illûc humilitate accedere debet (ait deuotus Bernardus) à palude sua procedens & repens vilis ranuncula? In cunctis igitur actionibus nostris etsi multa opus sit animi vigilantia, potissimum in oratione. Licet enim semper à Domino videamur, sed tunc etiam pręsentamus & ostendimus nos quasi facie ad faciem cum Deo loquentes. Obsecrare igitur verecundo debemus affectu: Orare puro affectu non dissimulantes peccata nostra, minimeq; nobis blandientes, scientes vnūquenq; citius gratiam apud Deū inuēturum, quò fuerit durior iudex in semetipsum. Postulem' insuper amplum ostendentes affectum & fiduciæ

latitudinē. Postulet (inquit B. Iacobus) in fide nihil hæsitans. Et tum ad gratiarum perueniamus actionē, quæ debet esse deuotione plenissima, & delitiis affluēs. Hos orationis modos nos Apostolus breui sententia ad Timotheū scribens docuit: 1.Ti.2. Obsecro primum omniū fieri, ait, obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus, &c. Verum, vt paulo antè dixi, quotum quenque reperias ex his qui in communi Christianorum sorte versatur, qui nouerit orandi modum, imò verò qui vel Missam cum aliqua corporis reuerentia nouerit audire? Itaque non mirum si tanta est vitæ spiritualis sterilitas, quam orationis (vt ita dicam) non impinguat debita assiduitas. Hanc tamen diligenter commendat Apostolus noster, subdens: *In omni tempore*, tam prosperitatis, quàm aduersitatis. Sunt enim qui facilius interdum in prosperitatibus corruunt. *In spiritu*, idest, in dilectione Dei existentes: Nam spiritus amor est. *Et in hoc ipsum* vigilātes, idest, in hoc spirituale certamen: *In omni instantia*, vt saltem propter importunitatem exaudiamini, & surgere faciatis Luc.11. Patrémfam. è lecto (vt est in euangelica parabola) pro instātia orationis, quò saltem propter improbitatem petentis, expugnetur quàmtumuis auarus. Non est reuera auarus ipse Dominus, sed dum nostra delectatur industria, ad modum auari se habet, exigēs instantiam & importunitatem nostrā: Matt.15. quod clarè apparet in exemplo Cananeæ. Hoc autē facit vt vehemētius cupiamus, & digni simus aliquo pacto accipere. *Et obsecratione pro omnibus sanctis*, non tantum pro vobis. Græcè tamen legitur deprecatione, quæ ad ea propriè mala accomodari solita est, quæ oratione petimus amouenda. *Et pro me, vt detur mihi sermo, &c.* Sēsus est clarus. Vbi obiter tamen notandum: Euāgelicum ipsum munus tale esse, vt indigeat ad cursum facilem orationibus ecclesiarum. Vnde & oramus pro Pontificibus. Acto.12. Et ecclesia sine intermissione orabat pro B. Petro dum esset in carcere. Et nos similiter debemus orare pro omnibus, & illis potissimum qui sunt in administratione, & de quorum actionibus ac deliberationibus pendet status, tranquilitas, & vera salus multorum.

Vt autem & vos sciatis, &c. Postremò, cum vnicuique magna sit & anxia cura atque sollicitudo, rescire de absentibus, & amicis, & necessariis & multò magis vbi intercedit nexus charitatis Christi, cogitans Apostolus illo erga seipsum desiderio Ephesios teneri, ait: *Vt autem & vos sciatis* (supple) sicut multi alij sciūt, *quæ circa me sunt*, idest, quæ ab aliis in me inferūtur. *Et quid agam: omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister in Domino.* Cōmendat hominem vt illi habeant fidē. Imò addit: *Quē misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.* Mirabile est: prius ait, *circa me*, & modo ait, *circa nos*, vt ostēdat quæ ad se pertinent, ad illos simul pertinere. Ostēdens autem ea quæ ad se pertinebāt bona esse, addit, *Et consoletur corda vestra*, Hæc autem bona erāt, ipsum videlicet esse in catenis pro Christo, & Christi euangelio ad salutem Gentium. Qua in re nomē Christi celebre reddebatur, & ipsius merita crescebant, & Christiani illi qui sapiebant, in fide fortius ex tanta Apostoli constantia confirmabantur.

Pax fratribus, & charitas cum fide, &c. Vbi pax est, etiam charitas est. Et si charitas adest, etiam fides adest. Et hæc omnia à Patre nostro Deo, & Filio eius Domino Iesu Christo. Potest & fides hoc in loco pro confidentia accipi, seu fiducia. *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrū Iesum Christū in incorruptione. Amen.* Perpende genus salutationis, quo nunc vtitur Apostolus. Optat omnibus iis gratiam, qui diligunt Iesum Christum Dominum nostrum: & non quouis modo, sed, *in incorruptione*, siue in incorruptibilitate. Multi quidē diligunt Christum quandiu est illis bonus in hoc mundo, iuxta illud: Confitebitur tibi, cum benefeceris ei: de cuius sanguine viuunt hîc & regnant. Psal.48. Non est hæc vera ac bona dilectio. Tales figurantur in illis, quibus obiiciebat Dominus. Amen Amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis Ioan. 6. signa: sed quia manducastis, & saturati estis. Potest & alius esse sensus, nimirum: Talis sit gratia vt nulla adsit corruptio, quæ accidere consueuit per trāsgressiones & peccata. Dicere insuper possumus ab Apostolo optari gratiam diligētibus Iesum Christum incorruptibiliter, hoc est, syncerè & simpliciter, non mente corrupta, sed vt perseuerēt vsque in finem sine peccato. *Amen.* Hæc vox desiderij est: cuius vtinam me & omnes impetret fieri verè participes gloriosus Apostolus noster, vt inter Ephesios (quæ vox desideratos significat) connumeremur per Iesum Christum Redemptorem, cui cum Pátre & Spiritusancto sit honor & gloria, & omnis gratiarum actio in generationes sæculi sæculorum.

Amen.

*

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

HANC epistolam nondum vinculis liberatus, e Roma misit B. Paulus per Epaphroditum anno Domini, vt quidam tradunt, quinquagesimo octauo. Argumētum (vt vno verbo absoluam) est adhortatio, vt confirmentur ac permaneant in Euangelio, quod recœperant. Mirificè verò cuncta diluit quæ illos ab Euangelica veritate possent abducere, aut abstrahere: Et illa affert quæ ad retinendam in ea soliditatem veram apprimè conducunt.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD PHILIPPENSES.

*

PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi omnibus Sāctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cū Episcopis & Diaconis: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

DE more primum salutationem ponit, *Paulus & Timotheus*. Quemadmodum iam aliâs scripsimus, nō dedignabatur B. Paulus admittere alios discipulos suos quasi coadiutores (vt ita dicam) epistolæ, ad exemplum humilitatis & charitatis præbendum, cuius est aliis propria cōmunicare. Ideo ait hic, *Paulus & Timotheus*. Mysticè autem, vt intelligamus per duo maximè nos confirmari in euangelio, quæ iis duobus nominibus significātur. *Paulus* videlicet, ac *Timotheus*, hoc est, humilitate, quę in Paulo significatur, & Dei honoratione & cultu, qui in Timotheo significatur. *Serui Iesu Christi*. Verè nullus superbus, & qui syncerè non colit Deum, potest esse seruus Iesu Christi. Et econuersò: Nullus humilis & colens Deum, potest non esse seruus Iesu Christi. Vnde ipse Dominus aiebat: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi & veni. Et alibi queritur: Ego honorifico Patrem meum: & vos inhonorastis me. Pater omne iudicium dedit Filio, vt omnes glorificent Filiū, sicut honorificant Patrē. Qui non honorificat Filium, nō honorificat Patrē qui misit illū. Omnes ergo humiliari oportet sub omnipotēti manu Filij, cui⁹ iudiciū est

Hîc mirum videri potest, cur (præter morem) facere mētionem de dignitate Apostolatus sui prętermiserit. Aliqui respondent, ita scripsisse: quoniam hac salutatione asciuit socium Timotheum non Apostolum. At hoc perimitur instātiis. Nam in prima ad Corinth. asciuit sibi Sosthenen fratrē, qui nō erat Apostolus, & tamen se vocat Apostolum. Et in secunda ad Corinth. similiter Timotheum sibi adiungit socium, nec pretermittit Apostolatum suum. Alia igitur erat reddenda melior ratio. Videtur itaque hoc omissum, quasi minimè hac in epistola necessarium, cum, vt in epistola apparet, Philippenses fuissent morigeri, nec vllo pacto consentientes Pseudoapostolis, nec scādalum passi propter vincula Pauli, imò & ipsi persecutionem sustinentes. Ideo nomine potestatis expresso non fuit opus. Solùm ergo Philippensibus scribens & Thessalonicensibus hoc nomen suppressit, eadē vt mihi videtur de causa. Etenim epistola tota placida est, & plena maternis affectibus & dulcedine. Nulla hîc interseritur querela, nulla obiurgatio: sed mera cū summa eorū laude adhortatio. Discant similiter Prælati vbi non est opus, non ostētare potestatē: sed quasi vnum ex multis se exhibere, amabili tamen grauitate semper seruata.

Omnibus sanctis in Christo Iesu, id est, omnibus verè sanctis. Qui enim in Christo Iesu non est, nec esse sanctus potest: & qui in illo est, non nisi sanctus esse potest, id est, mundus per fidē, quę purificat corda. Non intelligas fidē sine charitate, cū talem loquendi morē scripturæ nesciāt, vbi simpliciter & absolutè de fide loquūtur. *Qui sunt Philippis, cum Episcopis & Diaconibus*. Videretur absurdū plures in eadē ciuitate fuisse Episcopos. Sed hæc erat prima ciuitas partis Macedoniæ quæ coloniam, id est, habitatores seu colonos receperat exteros. Et propterea quid mali si quilibet suā, si quam nactus erat, curabat nationē? Addimus itē (& istud est diligēter aduertendū) cū olim Apost. insudarent in acquisitionē Gētium, ordinabant prius quos probabāt viros idoneos ad hoc munus obeundum, quos ad manū postmodo haberēt paratos, si quem in locū ad propagandā fidem mittere opportunū esset. Ita mihi intelligendum videtur: vnde & quos creabant sacerdotes, eosdē & ordinabant Episcopos. Nā Presbyteri nomē & ad ipsos Episcopos extendebatur, vt apparet in epistola ad Titum. Postmodo cum dilatata est ecclesia, segregati sunt qui munera episcopalia exercebant, ab iis qui solùm sacerdotis simplicis munere fungebantur: & pro numero ciuitatum constituti sunt episcopi. In hac quoque dignitate constituti sunt sui gradus, vt alij Archiepiscopi, alij Primates, alij Patriarchæ vocētur, qui omnes quomodo distinguātur inter se, & quę sint eorum propria munera, de Canonibus requirendum est. Vtinam verò vnusquisque (quēadmodum par esset) sese intra suos fines contineret, & obseruaretur hic pulcherrimè distinctus ordo in ecclesia. Et ipsa ante omnia probitas vitæ & integritas vigeret: vt quò sublimiore quis dignitate cōstitutus est in ecclesia, eò splendidius reluceret in omni virtutum opere. Sed omnia sunt immutata. Dominus videat, & remedium adhibeat.

Aliud hîc annotandū est, apud Caietanū diaconos, de quibus hîc loquitur B. Paulus, non altaris, sed solùm mensarū ministros fuisse, seruientes tātūmodo tēporalibus. Quæ opinio vt est singularis Caietani, ita nō digna quę recipiatur, sed magis explodatur. Hunc discutiendam differimus in

epiſtolam ad Timoth. Reliqua ſalutationis, cum abundè iam ſint alibi expoſita, ſuperuacaneum eſſet inculcare.

Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri ſemper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens ſuper communicatione veſtra in Euangelio Chriſti, à prima die vſque nunc, confidẽs hoc ipſum: quia qui cœpit in vobis opus bonũ, perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu: ſicut eſt mihi iuſtũ hoc ſentire pro omnibus vobis: eò quòd habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione, & confirmatione Euãgelij ſocios gaudij mei omnes vos eſſe. Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam vos in viſceribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro, vt charitas veſtra magis ac magis abundet in omni ſcientia, & in omni ſenſu, vt probetis potiora, vt ſitis ſynceri, & ſine offenſa in diem Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum in gloriam & laudem Dei.

Primùm incipit eos certiores facere ſuæ erga illos beneuolentiæ & charitatis: quod ad ſuadendum ſemper eſt potiſſimum. *Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri*, id eſt, quotiens occurrit veſtri memoria: occurrit autem ſemper in omni oratione mea, ſiue præcatione. Et vt oſtendat ipſum animi affectum, adiungit: *Cum gaudio*, Ad orationis autem tenorem indicandum, *deprecationem*, ſiue orationem, *faciens ſuper communicatione veſtra in Euangelio Chriſti*. Gratias igitur agebat, veniſſe illos in participationem euangelij: & inſuper orabat vt in eo dono confirmarentur, *A prima die*, qua ſcilicet vocati ſunt, & reſponderunt vocationi. Fuit enim talis apoſtolica ad illos prædicatio, non ex voluntate propria, ſed ex cœleſti reuelatione, vt patet in Act. Apoſtol. cap. 16. *Vſque nunc*, id eſt, ad hanc horam. Significat illos ſemper fuiſſe morigeros, obſequentes, & conſtantes in fide.

Confidens, ſeu perſuaſum habens, *hoc ipſum: quod is qui cœpit opus bonum in vobis, ipſe perficiet vſque ad diem Ieſu Chriſti*. Primùm hac parte nihil ſibi arrogat Apoſtolus, ſed cũcta penitus bona quæ illi obtinuerunt à notitia euangelij, refert accepta Deo. Certum autem ſe de illo ait qui incœpit, nempe de Deo: quoniam etiam perficiet. Non eſt enim Dei imperfecta relinquere opera ſua. Quòd autem Deus incœperit, præter quàm quòd nemo Chriſtianus homo negare poteſt. (Firma eſt etenim ſcripturarum & omnium S. Patrum hæc ſententia, Omnis boni initium eſſe à Deo docente, excitante, atque adiuuante donec perficiatur.) Illud tamen eſt peculiare de Philippenſibus teſtimonium, quomodo B. Paulo nocte apparuit vir quidam Macedo ſtans & orans eum, vt tranſiens per Macedoniam adiuuaret eos. Qua viſione tãquam diuino admonitus oraculo factus eſt certus B. Paulus à Deo ſibi mandari, vt apud illos euangelicam legem prædicaret, ſcilicet Philippis, quæ erat prima partis Macedoniæ ciuitas.

Et hîc cõſidera lector, quam tenue fuit initium, & quo pacto cœpit inde latius euangelium manifeſtari: ait ſcriptura, Eramus autem in hac vrbe diebus aliquot conferentes. Die autem ſabbatorum egreſſi ſumus foras iuxta flumen, vbi videbatur oratio eſſe. Et ſedẽtes loquebamur mulieribus, quę conuenerant. Et quædam mulier nomine Lydia purpuraria, ciuitatis Thyatirorum, colens Deum audiuit, cuius Dominus aperuit aures cordis intendere his quæ dicebantur à Paulo. Lege reliqua, & commentare per te ipſum prudens lector admirabilem & nobis inueſtigabilem Dei prouidẽtiam. Et quomodo ipſe eſt qui mouet euangelizantem, & audienti aperit aures: & ex modico fermento totam maſſam fermentat. Fruſtra enim laborat lingua exterius docentis (ait Magnus Gregorius) niſi Deus tetigerit cor interius audiẽtis. Ab ipſo enim eſt omnis noſtra ſufficientia. Act. 16.

Vſque in diem Ieſu Chriſti. Dies Ieſu Chriſti dies iudicij eſt, quo nullus relinquitur vlterius operandi locus. Omnis fiducia noſtra conſtituenda tunc, ex præcedente vita repeti debet. Miſericordiam ſiquidem tunc nequiquam poſtulauerit, qui ipſe nũc miſericordiam non præſtiterit. *Sicut eſt iuſtum mihi hoc ſentire de omnibus vobis, &c.* Senſus & ordo literæ hic eſt. Ea quæ de vobis ſentio, quos ad perfectũ venire faciet Dominus vſque in diem illum poſtremum, ſic ſentio, ſicut iuſtum eſt me ſentire, tum ex parte Dei, qui (vt dixi) non incipit vt opus imperfectum deſerat: tum verò quoniam ego *habeo vos in corde*. Non leue eſt diuini amoris ſignum, quando aliquis ſanctus & Deo charus, ſuſcipit alicuius protectionem, & ex corde pro illo ſupplicationes ad Deum porrigit. Hoc enim modo ſolet diuina prouidentia operari, quæ vult per aliquos aliquibus ſalutem dare. Inſpirat enim in corda amicorum ſuorum vt pro illis intercedant, & ſuſpiria atque orationes fundãt. *Et in vinculis meis*: ad corroborationem perſuaſionis adiecit ſe eos omnes habere in ſuis vinculis, & in defenſione & confirmatione ſocios: quoniam illi miſericordia erga eius vincula & tribulatione commoti ſunt, & participes facti paſſionum eius, manentes ſemper in fide & euangelio immobiles. Et licet tanta eis contradictione ab iniquis reſiſteretur, defenſionem tamen & confirmationem ipſius euangelij adiuuabant intrepidè. Vnde & participes meritò efficiebantur gratiæ, qua abundabat beatus Paulus.

Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti. Deeſt verbum in Græcis vt videtur, ideo interpres adiecit, *eſſe*, vt ſit ſenſus: Ad probãdum eſſe ſibi illos verè in corde, teſtem profert Deum, qui nouit abſcondita cordis ſui & affectus erga eos, & quomodo eoſdem cupiebat inueniri in viſceribus Ieſu Chriſti: quod eſt inueniri miſericordiis (vt ita dicam) & miſerationibus eius vallatos atque protectos. Quibuſdam magis irridet, ſi quod ait:

In viſceribus Ieſu Chriſti, referatur ad ſuum erga illos deſiderium, quaſi declarans non humanæ fuiſſe affectionis deſiderium, ſed in viſceribus Ieſu Chriſti. Prior tamẽ expoſitio mihi præ iſta probatur. Nam imperfectum quoddam redolet, dicere,

Cupio vos, Si cui tamen potior hic sensus videatur, non contendam cum illo: parui modum refert. *Et hoc oro*, videlicet cupiens vos in visceribus esse Iesu Christi, oro insuper: *Vt charitas vestra adhuc magis abundet, &c.* Ecce illius desiderij affectus, vt inuenirentur in visceribus Iesu Christi. Charitas enim inde contrahitur, vberius abundans in dies, magisque ac magis. Sic euenit in via Dei, & ita debet fieri vt crescat homo vsque ad perfectum. Alioquin in via Dei (teste B. Gregorio & verè) non progredi, est retrogradi. Porrò adhuc quiddam aliud desiderabat B. Paulus Philippensibus, qui benè currebant.

In omni scientia, Græcè legitur, *In agnitione*, Charitas nanque ex cognitione procedit: nec enim fertur amor in incognitum, *Et in omni sensu*, seu potius, intelligentia. *Vt probetis potiora.* Homo charitatem Dei habēs quæ non est absque lumine, etiam intelligentiam consequitur, vt possit probare quæ verius eligenda sunt. Quamobrem ab eodem Apostolo dictum est, spiritualis esse iudicare omnia: quoniam habet legem, & regulam rectam in corde. *Vt sitis synceri.* Ille syncerus est, in quo dolus nō est, nec hypocrisis, sed columbæ simplicitas. *Et sine offensa*, id est, Nullam dantes offendiculi occasionem quantum fieri potest, nisi fuerit Pharisæorum offensa. Cum infirmis autem circa hoc agendum est cautè admodum, ne contristetur Spiritus sanctus. *In diem Christi*, qui dixit, Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Væ mundo à scandalis, &c. Matth. 18.

Repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum in gloriam, & laudem Dei. Vide lector quam clarè B. Apostolus non solùm admittit posse impleri legem per Dei gratiā: verùm etiam hoc fieri debere indicat, vt inueniatur homo in illa die plenus fructibus iustitiæ, quæ sunt opera bona: ac propterea securus, vt possit comparare ante faciem Dei ac Domini nostri Iesu Christi sine querela. Quoniam verò hoc non potest contingere ex nobis, quasi ex nobis, cum ille dixerit: Sine me nihil potestis facere, ideo adiecit, *per Iesum Christum.* Et quia hæc omnia vertūtur in gloriam & laudem ipsius Dei, cum & gloria nostra, & glorię meritum à gratia Dei veniat, *in gloriam* (inquit) *& laudem Dei.* Ipse enim laudabitur & glorificabitur vsque in sempiternū ab omnibus Sanctis & Electis suis, fructu bonorum operum refertis.

Cum Dei gratia posse legem impleri.

Ioan. 15.

Scire autē volo vos, fratres, quia quæ circa me sunt magis ad profectum venerunt Euangelij, ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio, & in cæteris omnibus, vt plures è fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundātius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem. Quidam autē & propter bonam voluntatem Christum prædicant. Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Euangelij positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annunciant non syncerè, existimantes pressurā se suscitare vinculis meis. Quid enim? Dum omni modo, siue per occasionem, siue per veritatem Christus annūtietur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.

Scire autem vos volo, &c. Nulla esse videtur in litera difficultas. Illud in pectore conseruandum, res Christi & nostrę in illum fidei, eius generis esse, vt semper in contradictionibus & persecutionibus illustratæ sint & auctæ. Hoc B. Paulus ad Philippensium confirmationem, volebat eosdem scire, vt intelligerent quæcunque aduersus illum à persecutoribus Iudæis commota fuerant, copiosius ad profectum venisse euangelij, hoc est, conuersa esse in commodum euangelij: quoniam manifesta facta sunt vincula eius *in omni prætorio*, seu potius, *in toto prætorio.* Prætorium hoc in loco significat, quod Augustale Quintilianus vocat, vbi Cæsaris officiales ius dicebant. Nam ad Cæsarem B. Paulus appellauit. Fuit autem manifestatum illa vincula esse in Christo. Attende loquendi modum quo B. Paulus vtitur. Homo existens in Christo, non potest vincula & persecutiones pati, nisi propter iustitiam, & propter Christum ipsum: iccircò hoc totum fuisse manifestatum asseuerat, non solùm in toto prætorio, verùm *& in cæteris omnibus*, hoc est, vniuersa Vrbe Roma, quæ eo tempore erat veluti quidam paruus mundus, cum illûc ex omni genere homines & natione concurrerēt. Hæc autem tanta manifestatio pertinebat ad clarificationem Christi. Oportuit enim notam esse iudicibus causam, cur esset vinctus illis vinculis. Cumque nihil illum patrasse flagitij ac sceleris cognouissent, laxarunt vincula: cui & permiserūt domum habere conductā, vbi erudiebat annuntians & euangelizans mysteria de verbo Dei. Sed antequam ipse solueretur, quidam perspecta ipsius B. Pauli constantia, animati sunt & ipsi ad prædicandum euangelium.

Et plures è fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, id est, fiduciam capientes de mea patientia. Vocat fratres in Domino, & synceros, *abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.* Vide quomodo virtus Christi in homine qui confidit, fortior est omni tyrannorū potentia & persecutione. Verùm quoniam contingebat prædicari Christi verbum variis de causis, & à quibusdam non syncerè: ne existimarent Philippenses, omnes ambulare in veritate, & ne deciperentur, ait: *Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem: Quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant.* Sensus clarus est. Quæ autem subsequuntur inuersa sunt ac perturbata, & sic debent legi. *Qui quidem ex contentione Christum annūtiant non syncere, hi putant pressuram* (siue tribulationem) *suscitare vinculis meis.* Declarat eorum malignitatem qui Christū ex contentione prædicabant. Id enim faciebant putantes B. Paulum esse sibi ipsis similem, inuidum & æmulatorem, ac propterea vehementer angi ac torqueri, cum resciret ab eis euangelium prædicari, sibi verò vinculis impedito idem efficere non

liceret, quasi inde iactura aliqua illius existimationi inferretur, qui cessaret aliis laborantibus. Sed talis non est, qui gloriã Dei quærit, non suam propriam.

Qui autem ex charitate, sciunt quòd in defensionem, &c. Ac si expressius dixerit: Illi qui ex charitate annunciant, aliud de me existimãt. Nam ipsi optimè sciunt, quomodo ego non propriam gloriam quæro, sed euãgelium ipsum defendo, & sic innocens patior. Hac commiseratione permoti illi euangelij cursum adiuuare prædicãdo conantur, vt leuiora reddant mea vincula: quemadmodum & ego reuera leuius ea fero tali mihi nũciata pietate: vt consequenter & ipsi efficiãtur gloriæ meæ participes, illius quæ mihi paritur ex vinculis.

Quid enim? Dixerat illos contentiosos arbitrari sua prædicatione pressuram afferri vinculis, quibus ipse Apostolus tenebatur: volens igitur ostendere secus esse, ait: *Quid enim?* nunquid scilicet ob hoc tristor, quoniã illi Christum tametsi per inuidiam prædicant? & respondet: *Dum omni modo, siue per occasionem, siue per veritatem Christus annuncietur, & in hoc gaudeo.* Sensus est clarus: Tãtum abest (inquit) vt vllam huius rei gratia tristitiam sentiam, vt contra gaudeam: modo tamen annuncietur Christus, & ego sim huius boni vel causa vel occasio. Non autẽ me recreat, nisi ex veritate id agant. Magnum hîc exemplum ab Apostolo prędicatoribus datur, ne quid agant ex contentione & æmulatione, sicut accidit multis: vt raros videas ex veritate & charitate prædicare. Ait autem Apostolus non solùm se gaudere, sed in futurum etiam. *Sed & gaudebo* (inquit) cuius etiam futuri gaudij rationes annectit in his quæ subsequuntur:

Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem per vestram orationem & subministrationem Spiritus Iesu Christi, secundum expectationẽ & spem meam, quòd in nullo confundar: sed in omni fiducia, sicut semper, & nũc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Mihi enim viuere, Christus est: & mori, lucrũ. Quòd si viuere in carne, hic mihi fructus operis est: & quid eligam, ignoro. Coarctor autem è duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, multò magis melius: permanere autẽ in carne, necessariũ propter vos. Et hoc confidẽs scio, quia manebo & permanebo omnibus vobis ad profectũ vestrum, & gaudium fidei: vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentum iterum ad vos.

Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem. Redditur hîc ratio futuri gaudij, quæ est notitia, fore tandem vt illa omnia proueniant ei ad salutem: vt verum fiat in ipso, quod alibi dixit, Diligentibus Deum omnia cooperari in bonum, vel ea ipsa quæ videntur mala, præsertim cum adducitur orationes. *Per vestram orationem & subministrationem Spiritus Iesu Christi.* Nam per orationes moue-

Rom.8.

tur Christus ad subministrandum Spiritum abundantius, quo homo in omni pressura inueniatur fortis. Hoc enim pacto mẽbra membris inuicem adiuuantur.

Secundum expectationem & spem meam: quia in nullo confundar. Notat Apostolus hæc prouẽtura sibi ad salutem, quoniam id summè expectabat, & sperabat nullo euentu confundi. *Sed in omni fiducia,* seu libertate: *sicut semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo,* id est, p passiones corporis mei, quas illius amore iam multoties & variè perpessus sum, & adhuc perpetiar, *Siue per vitam, siue per mortem,* quoniam & vita mea seruitiũ est Christi, & mors mea erit pretiosa in conspectu eius. Ipse enim reddet mihi præmium summum, & superexcedens omne genus passionis & mortis.

Mihi quidem viuere, Christus est, id est, Vita mea est gloria Christi, quatenus ipse glorificetur in omni actione mea & tolerantia. *Et mori lucrum.* Si enim vitam meam illi totam deuoui, istud inde lucrum optatissimum capiam, quoniam ipse econuersò pro morte mea reddet mihi vitam, semetipsum. Ipse est vera vita nostra: & hoc pacto lucrabor illum, quo ille dixerat: Qui perdiderit animã suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Hic est locus, vnde satis probatur, dari statim post mortem præmiũ vitæ æternæ. Si mori est lucrum Christi, proculdubio beatitudinem consequitur qui lucratur illum, qui beatitudo nostra est. *Quòd si viuere in carne, hoc mihi fructus operis est.* Sunt qui exponant, Quòd si viuere in carne, subaudi contingat, hoc, id est, ipsum viuere in carne, fructus est operis, id est, operatur mihi fructum in vita futura. Aliqui exponunt. *Quòd si,* siue, *si autem,* pro quamuis, vel etsi. Sed hoc extorquere est. Equidẽ sermo iste mutilus est, & necessariò est aliquid subintelligẽdum. Hic fortassis sensus est. Dixerat, Mihi viuere, Christus est, cui ille viuebat: Mori autem erat lucrum ipsius Christi. Et cum vtrumque esset optabile, venit Apostolus in considerationem eo quod è duobus satius esset & optabilius. Ait ergo: *Quòd si viuere in carne,* supple tu, est bonum & eligibile, quia viuo Christo: hoc, id est, mori & ita lucrari Christum, est mihi fructus ipsius operis, ac propterea eligibilius videtur: nam propter fructum est opus. At dum in hac fluctuatione ancipitis electionis non conquiesceret Apostolus, adiunxit:

Luc.9.

Statim post mortem datur præmiũ vitæ æternæ.

Et quid eligam, ignoro. Et causam dubitationis exponit. *Coarctor enim è duobus, desiderium habens,* hoc est, Duo sunt quæ me suspensum tenent & ambiguum, cum vtrumque sit optabile. Primum, *In dissolui, & esse cum Christo* (sic habet Græca lectio) *multomagis melius,* hoc est, in hoc euentu dissolutionis meæ, quo fit vt sim cum Christo, absolutè est bonum, & multò magis bonum, quam permanere in carne. *Permanere autem in carne magis necessarium propter vos.* Ex superiore dicto clarè sumitur, post hanc vitam eos qui in Domino moriuntur, continuò beatitudine cœlesti donari. Tum quia hæc duo copulantur, videlicet dissolui, & esse cum Christo: Tum verò cum dicat hoc multò esse melius quam viuere in carne. Falsum autem esset, si beatitudinem non consequeremur statim post mortem.

Postremò huic dicto occurrit dubium. B. Paulus asserens esse pro illis optabile si adhuc permaneret in carne, videtur contradicere nõnullorum sanctorum dictis, qui cum hinc recederent, solari superstites fratres consueuerunt, pollicẽdo se plus illis profuturos orationibus ante Deum presentes quàm si manerent in vita eosdem curantes. Ad huiusmodi dubitationem responderi potest, illud esse verum, cum iam labor eorum in hac vita perfectus & excursus est, non antea: quæ res sub Dei cognitione posita latet nos. At B. Paulus cui Spiritus à quo dirigebatur, plurima reuelabat, ait:

Et hoc confidens, aut potius persuasus, *scio quòd manebo, & permanebo cum omnibus vobis*, id est, ego vobiscum manebo, *ad profectum vestrum & gaudium fidei, &c.* Manere Apostolum in vita operabatur profectum illorum & gaudium, quod ex fide concipitur, quod soli norunt qui exercentur meditationibus & contemplationibus in puritate vitæ. *Vt gratulatio.* Græca lectio habet, *Gloriatio vestra abundet in Christo Iesu in me per meum aduentum iterũ ad vos.* Gloriabantur Philippenses & meritò de tãto Doctore: quæ gloriatio reflorebat ipso Apostolo iterum redeunte ad illos, quod creditur factum. Nam post biennium quo Romæ egit, recessit inde, & multas visitauit ecclesias. Creditur etiam Hispaniam peragrasse. Certum esse per hæc verba debet, illum ecclesias Asiæ denuò repetiuisse. Quòd autem promittit se iterum illos inuisurum, continet illam tacitè coniunctam admonitionem, que sequitur:

Tantum dignè Euãgelio Christi conuersemini, vt siue cùm venero, & videro vos, siue absens audiã de vobis, quia statis in vno spiritu vnanimes, collaborantes fidei Euangelij. Et in nullo terreamini ab aduersariis, quę est illis causa perditionis, vobis autẽ salutis: & hoc à Deo, quia vobis donatũ est pro Christo, non solùm vt in eum credatis, sed vt etiã pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

In hæreticos posse implere mandata negãtes.

Tantum dignè Euãgelio Christi conuersamini. Hoc iugulat eos qui negant posse nos dignè conuersari, vt euãgelium requirit: sed satis esse credere. Sed hoc non satis est Apostolo qui ait: *Vt siue cum venero, & videro vos, siue absens, audiam de vobis, quia statis in vno spiritu vnanimes, collaborãtes fidei Euangelij.* Significantius Græcè legitur, *concertantes*, quia militia quædam est vita Christiani hominis super terram. Concertat autem fidei, id est, simul cum fide euangelij, qui fide munitus quasi cum illa certans, diabolo, carni, & mundo insultanti resistit. Aut qui pro ipsa euangelij fide sustinet omnia, si sit opus, etiam quæcunque extrema. *Et in nullo terreamini ab aduersariis.* Istud præstat fides, & spes æternorum cum charitate. Si enim nõ adsit charitas, quid faciet fides, aut spes, quæ vana esset? *Quæ illis est causa perditionis: vobis autẽ salutis.* Verissimum est hoc.

Contra negantes merita.

Nam vt aduersari euangelio est causa perditionis meritoriè: sic econuersò, est meritoriè causa salutis iis qui sustinent. Hæc ponderent hæretici, qui tanta contentione merita ad salutem auersantur. Græcè tamen legitur: *Quæ illis quidem est ostensio perditionis: vobis autem salutis.* Et hoc item verum est: quia ex causa ostenditur effectus. Valet enim argumentum. Ille fidem persequitur: ergo peribit. Sustinet ille pro fide: ergo regnabit. *Et hoc à Deo.* Quid est à Deo? Salus est à Deo. Item salutis meritum, quod est à cõstantia & patientia vestra, à Deo est. Cuius subdit rationem:

In Pelagianos.

Quia vobis donatum est pro Christo non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini. Audiant Pelagiani ac Pharisæi qui iactabant suas vires, & in semetipsis confidebant. Ecce totum ex dono est, & quòd credamus, & quòd sustineamus, & consequenter quòd præmia consequamur æterna. Qui ergo gloriatur, in Domino glorietur. Eleganter hoc in loco B. Ioan. Chrysostomus in hunc modũ scribit: Mentem ipsorum ad modestiam instruit, dum omnia Deo ascribens, gratiam & gratuitum donum esse dicit pati pro Christo, ac maioris admirationis quam sit mortuos suscitare, & signa miranda patrare. Nam illic quidem debitor sum: hic autem debitorem mihi acquiro. O rem admirandam, largitur ille, & debitor mihi obstringitur. Addit etiam idem Doctor egregiè: Hoc donum Dei quo efficitur vt pro illo patiar, non esse totũ Dei, sicut alia dona. Est enim in eo aliquid nostrũ, qui ex voluntate liberè patimur. Verùm totum illi ascribitur, cum potior pars eius sit, & vt nos ad modestiã instituat. *Idem certamen habẽtes quod vidistis in me, & nũc audistis*, siue auditis, *de me.* Verum est verbum illud, Omnes qui piè viuere volunt in Christo Iesu, persecutionem patientur. Viderant admirabile B. Pauli certamen Philippenses, quod describitur ex Act. cap. 16. Et tũc aliud iterum audiebant nouum, cum esset in vinculis, ex persecutione Iudæorum perpetuò illum & vbique infestantium. *2. Tim. 3.*

CAP. II.

SI QVA ergo consolatio in Christo, siquod solatium charitatis, siqua societas Spiritus, siqua viscera miserationis, implete gaudium meum, vt idem sapiatis, eandem charitatem habẽtes, vnanimes, idipsum sentientes. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam: sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes: non quæ sua sunt, singuli considerantes: sed & ea quæ aliorum. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem: mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum: & donauit illi nomen, quod est super om-

ne nomen, vt in nomine, Iesu, omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & inferorum, & omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.

SI *qua ergo consolatio, &c.* Magna profectò est obsecrationis huius Apostolicæ in his verbis vis & grauitas, & admirabilis iis qui diligunt, & quorum conuersatio seu patria in cœlis est. In Filium enim omnis paternus amor conuertitur, & nullus à summo Patre respicitur, nisi agnoscatur in illo membrum eius. Hæc consolatio est afflictorum maxima: nec vlla potest esse alia tam vera & efficax, quàm quæ est in Christo: quoniam est euidēs æterne salutis ostensio. Quicunque enim in hac vita compatitur, in futura cum illo glorificabitur. At hanc consolationem nullus potest habere, si nullus potest habere certitudinem suæ gratiæ. Cum verò Sancti omnes in hac vita illiusmodi consolationibus participentur, sequitur illos absque dubitatione habere signum diuinæ erga se dilectionis.

Si quod solatium charitatis. Interpres idem Græcum verbum, ἀγάπης, significans dilectionē, modo dilectionē, modo charitatē reddit. Ego verò maluissem, vnā eandémq; vocē nobis perpetuò reddidisset. Charitas qua nos inuicē in Christo diligimus identidem habet magnum solatium. *Si qua societas,* siue communio, *Spiritus.* Hic vnus ex articulis fidei, Sanctorum communio, quam exigit & facit charitas. Quod enim de amicis dici solet. Amicorum omnia communia, vt quæ vnus habet, singuli habeant: longè est in his verius, quos perfectum charitatis glutinū & spiritus copulauit, inter quos dum membrum vnum gaudet, etiam congaudet aliud membrum. Idem accidit si lugeat, aut tristetur: quia omnes propter eundem spiritum, vnum sumus, vel vnus, id est, vnum corpus, vna persona cuius caput est Christus.

Si qua viscera miserationis. Græcè, si quis viscera & miserationes, quæ sanè lectio duriuscula est. Significat autem: Si quis est qui tali ac tanto teneatur affectu, vt viscera & miserationes dici possit. Aut si quis est, in quo viscera & miserationes locū habeant. Per viscera teneritudinem illam charitatis significari non est dubium, vnde miserationes quę sunt effectus misericordiæ, quasi è visceribus effluunt.

Implete gaudium meum, quod de vestra conuersione concepi. Et modum explicat quo implebitur. *Vt idem sapiatis,* siue sentiatis, hoc est, In dogmatibus fidei non sit vlla inter vos dissensio. *Eandem charitatem habentes.* Vt in idem vestra feratur dilectio ne sit scissio inter eiusdem corporis membra. Nam si quis amauerit gloriam Dei, alius gloriam propriam, nō poterit coalescere in huiusmodi mutuus amor, vbi singuli discrepabunt. *Vnanimes, idipsum* (pro idem) *sentientes.* Exponit fundamētum, ex quo eadem conflatur charitas. Et hoc est vnanimiter idem sentire, quasi vno animo idem probare vt verum bonum. *Nihil per contentionem, aut per inanem gloriam,* subaudi facientes. Etenim contentiones ab appetitu inanis gloriæ promanant, qua quis videri vult superexcellere ingenio aut doctrina, cuius morbi antidotum subiungit. *Sed in humilitate,* id est, per humilitatem. *Superiores sibi inuicem arbitrantes.* Sensus est per se clarus, quem & Græca lectio lucidius adhuc exprimit, quæ sic habet:

Sed in humilitate alij alios sibi inuicem superiores existimantes. Mouebitur tamen aliquis, & dicet. Qui possum ego superiorem illum existimare, quem omnibus modis inferiorem me esse certò scio, tū eruditione & doctrina, qua citra vllam dubitationem illum supero: tum probis moribus, cum ipse flagitiosus sit & perditus omnium iudicio, & factis ipsis nimium patentibus? An Apostolus vult nos esse insensatos, vt quæ perspicuè noscimus, stupida simplicitate non noscamus?

Qua ratione debeat quis omnibus inferiorē se æstimare.

Respondeo, Non est istius modi B. Pauli mens: sed longè altius ista, quam tu ipse, considerat. Audi ergo ipsum B. Paulum, hoc ipsum continuò declarantem, ait enim:

Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed & quisque quæ aliorum. Subaudi sunt. Attende lector: Vult Apostolus manifestè nos non intellectu sic existimare, sed facto ipso & opere, vt quātò quis maior sit, tātò magis seipsum summissius gerat ac deprimat propter proximū, id est, ita se cōponat seruiendo ac ministrādo, vt minorē se esse ostēdat. Hāc cōpositionē perficit charitas atque humilitas simul, quæ nihil aduersus veritatē molitur. Sed audi modum: Nunquid rectè diceremus ipsum Christum ita verè de se sensisse, vt existimaret vllā sibi creaturam superiorem? Absit: Ipse verè sciebat quisnam esset. Et tamen hoc pacto, iuxta sensum quem ex B. Paulo volumus colligi, vt placeret Deo, se eousque demisit atque summisit, vt ea omnia faceret propter nos, quæ solent qui minores sunt maioribus exhibere. Ecce ipsemet prius hoc præceptum *Luc. 22.* tradens dixit: Qui maior est vestrum, fiat sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nōne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat. Ecce quomodo ipse Christus Dominus propter excellentissimam humilitatem suam & charitatem, superiores cæteros arbitratus est, nō intellectus assensu, sed ipso facto præcingens se, seruiens & ministrans illis.

Non ergo docet nos Apostolus vt ignoremus scientiam, aut virtutes si quæ fortè nobis, quibus aliis præcellimus, in sint; dicamusque alios nobis præcellere, quos verè constat & fideli testimonio non præcellere? Tantum vult vt cum omni præcellentia nostra (quam tamen à Deo habemus) perinde nos geramus per humilitatem & charitatem erga proximos, ac si verè illi superiores essent. Imò verò ea consideratione secundum regulam spiritus reuera superiores existunt: quia dum illis seruimus, non illis seruimus, qui proculdubiò maior est omnibus. Cur ille (quæso) ministrauit nobis, & illo se pacto reddidit in terris minorem, nisi quia respexit in nobis Patrem, quem agnouit maiorem se, qua parte homo erat, & seruus ipsius? *Isa. 42.* Ipse Pater de illo: Ecce, inquit, seruus meus suscipiam illum. Aut vt quidam significanter exprimunt, nitar in illo: Electus meus, in quo sibi complacuit anima mea.

Mitto hîc deceptiones quibus inuoluuntur multi, qui se præstantiores esse cæteris arbitrātur. Quidam enim in scientia innituntur quę inflat, & qua

non placemus Deo. Sola charitas est qua placemus illi. Quis autẽ metiri ausit vel suã, vel alterius charitatem? Præterea cum verè quis tantus sit, quantus est coram Deo, quis seipsum omninò nouit? Et quis etiam alterius causam, qualis sit corã Deo, diiudicare potest? Persequebatur Paulus ecclesiam qui vel eo tempore diligebatur hoc modo à Deo. Etenim Deus non tam respiciebat quæ ille admittebat, quàm quod eidem conseruabat propter prędestinationem. Quamobrem ab hoc iudicio debet homo abstinere, cum sit periculosissimum & solius Dei, cuius expectãda est aperta & firma sententia: tunc verè apparebit quis sit inferior, & quis superior. Hæc quæ prædiximus ipse B. Paulus in typo ipsius Christi quem mox subiunxit manifestissimè declarat.

Hoc tamen in loco monendus est lector, ne ob quorundam manifestè falsam & insanam doctrinam decipiatur, qui ad superandam omnino superbiam opus esse asserunt vt quisque credat, & vt certissimum sibi constituat, se non solùm esse reuera omnium scelestissimum, sed esse propriè causam omnium scelerum, quæ commissa sunt ab initio mundi etiam ab ipsis dæmonibus, & quæ pręterea committentur vsque ad extremum iudicij diem. Hoc verò tantum paradoxum, indignum est vt rationibus refellatur, cum seipsum sua absurditate, quam præ se fert, ostentet abundè atque damnet. Sed prosequamur typum nobis ab Apostolo in Christo propositum, ait:

Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu. Tãta est in his paucis verbis doctrina, vt ea satis sint ad perficiendum hominem, si in suum vsum & praxim redigeret. *Hoc enim sentite in vobis*. Græcè sentiat: & subintelligitur, quisque: eundem autem sensum porrigit, nimirùm, *Quisque in vobis*, id est, quisque vestrum, *sentiat*, id videlicet in semetipso, *quod in Christo Iesu*, subaudi fuit, aut sentit, siue sentire debet. Quidnam est autem istud quod sentire debet homo in Christo Iesu, aut de illo? nempe: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinaniuit, &c.* Quam huic sententiæ intelligentiam dederint alij communiter, cum sit iam vulgare, non commemorabo. Quę manifestè confundit Arrianos. Mihi tamen (vt verum ingenuè fatear) non facit satis: quoniam minus ad rem propositã facere videtur. Datur enim alius sensus qui itidem Arrianos iugulat, & mihi vehemẽter probatur, vt potè qui ad mẽtem ipsius Apostoli maximè quadret.

Pro cuius faciliori intelligentia cogitandum est Christi formam, quæ dicitur forma Dei, & forma serui, non accipi secundum eam partem qua erat Deus, sed secũdum humanitatem assumptam, quæ modo Dei formam modo serui exprimit. In Dei forma dicitur nũc esse Christus: quoniam vestem humanitatis quam induit, habet nunc sicut decet Deum gloriosam. Et in hoc habitu & hac forma viderunt eum tres illi præclari discipuli transfiguratum in mõte sancto. Propter quod ait Dilectus: Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi Vnigeniti. In forma autem serui fuit, cùm hãc nostram carnem assumpsit ab initio mortalem, corruptibilem & expositam cunctis huius vitæ necessitatibus ac miseriis. Hoc igitur sumpto, patere incipit Apostoli doctrina de Christo dicẽtis: Qui cùm in forma Dei esset, videlicet secũdum decretum Patris: quia in hoc erat prædestinatus, vt veniret gloriosus in gloriam nostram, secundum quam formam apparebat (sicut & erat) æqualis Patri, nisi peccatum intercessisset. Ipse tamen Christus nõ arbitratus est hanc rapinam, hoc est, summisit voluntatem suam Patris voluntati, qui voluit vt ad modicũ deponeret illas gloriæ suæ sibi debitæ vestes, & ita deponeret quodam modo illam æqualitatem, id est, habitum quo illa æqualitas indicabatur. Nam si aliter fecisset, non conuenienter exsoluisset quæ nos rapuimus. Et tamen ipse dixit: Quæ non rapui, tũc exsoluebam. Quid est quod rapuimus nos, nisi diuinitatem quam diabolo excitante patres nostri concupierunt? Et hanc ipse se exsoluisse ait Dominus, & non rapuisse. Verè non rapuit, qui habuit eam summo Dei dono & gratia. Et verè hanc persoluit, quando (vt iam diximus) illam quodam modo secũdum vestem deposuit, & indigno vestimẽto carnis nostræ contexit, cuncta extrema perpessus dum illum persequebantur eius inimici iniustè, & vsque ad infamiam crucis adegerunt. Hoc igitur pacto non rapuit, quin potius exsoluit eam pro nobis. Vt enim nos non habentes diuinitatẽ, & contra Dei voluntatem concupiscentes, illam rapuimus: sic ille cum haberet, & quodammodo deposuerit, non solùm eam non rapuit, sed eã propter nos impendit, quam tamen postmodo recuperauit: quia promeruit, vt eleganter Dilectus dixit: Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Nam hæc omnia propter nos dimisit ipse factus infirmus, & insipiens, & imbecillus & inhonoratus, & inglorius. Et hoc est, quod ait Apostolus: Non est arbitratus hanc rapinam se esse æqualẽ. Fuisset enim rapina, si sumet gratia se ostentasset Deum, & voluisset in illis vestibus sese manifestare, qui habuisset præceptum à Patre, in opus redẽptionis nostræ, quæ hanc illius humilitatem requirebat: vt sicut nos optantes quod non erat nostrũ, amisimus omne donum: ita ille quod erat suum quodammodo abiiciens, & pro nobis exsolueret, & seipsum clarificaret in summum. Quod amplius declarans Apostolus ait:

Sed exinaniuit semetipsum formam serui accipiens. Exutus enim est forma Dei: quod fuit seipsum exinanire propriè, vt est declaratum. *In similitudinem hominum factus*. Non qui verè non esset homo, si consideretur natura quæ à Deo fuit, & mansit in homine etiam peccatore: sed quod non erat homo secundum naturam, quam homo ex peccato contraxit, sed similis homini secundum infirmitatem, & corruptibilitatẽ, & passiones, quibus propter peccatum subiectus est homo. *Et habitu inuentus vt homo*, id est, vt peccator similis nobis. Sic enim debuit nobis assimilari, vt nos in statum nostrum hac sua deiectione restitueret, qui per superbiam volentes illi similes fieri, statum nostrũ perdidimus. Sic per ea quæ peccauimus, conuerso modo, saluati sumus. Nos existentes in honore, sed non contenti nostra sorte, similes Deo esse voluimus, & cecidimus, & facti sumus iumentis insipiẽtibus similes. Ille autem cum similis esset Altissi-

Matth. 6. Ioan. 1.

Psal. 68.

Apoc. 5.

mo,similem se nobis faciens diluit peccatum nostrum: & hac viã semetipsum extulit supra modũ, vt mox dicet:

Humiliauit semetipsum. Multi humiliãtur ab aliis, sed non humiliant semetipsos. Tales sunt Dæmones,& qui inuiti atque nolentes succumbunt potentioribus. Verum Dominus noster semetipsum humiliauit volens: imò etiam desiderãs facere voluntatem Patris: *Factus obediens vsque ad mortem,* inclusiue: quoniam ille nullo modo debebat mori, vt pote qui esset à peccato immunis. Accepit verò mandatum mortis,vt ipse dixit: Venit princeps mundi huius,& in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus,quia diligo Patrem,& sicut mandatum dedit mihi Pater,sic facio: surgite, eamus hinc. Ac si dixerit manifestius: Eamus ad mortem,& ego ero primus. *Mortem autem crucis*, Infamem,plenam doloribus,& latronibus ipsis conuenientem: quales eramus omnes nos qui rapuimus sed ipse pro nobis exsoluit.

Ioan.14.

Propter quod Deus exaltauit illum,& donauit illi nomen quod est super omne nomen. Hoc est illud nomen, Iesus,quod significat Saluatorem. Hoc nomen in absoluta significatione, in qua illud capere oportet,diuinum est, hoc est, nulli in veritate conueniẽs nisi Deo soli. Hoc tamen nomen lucratus est Christus per agonem suum, & mortis celeberrimum triumphum,ita *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur*,vel se flectat,*cœlestium,terrestrium,& infernorum.* Sed quinam sunt cœlestes isti,nisi spiritus illi Angeli beati,quorum patria cœlum est? Ipsi enim in cœlo & simul cum ipso cœlo sunt conditi ante omnem diem. Et ipsi in hoc nomine,Iesu, tenentur genu flectere: tum quia, vt communis sententia est,ipse Iesus est illorum Dominus: Tum verò quia etiam Angeli (vt ego credo) suam salutẽ Christo referunt acceptam. Ipsi nanque vt scripturę sanctæ videntur non obscurè porrigere, mandatum acceperunt ab initio de Christo vt susciperent illum,& adorarent. Quicunque igitur obedientes fuerunt,in hoc nomine etiam genu flectunt: quia Christus est Iesus eorum. Et quicunque respuerũt eum, itidem genu flectunt: quoniam (quod pertinet ad Deum) ipsi quoque in hoc nomine saluati fuissent,si non recusassent.

Angeli per Christũ salui facti.

Et omnis lingua confiteatur, tam angelica, quam humana: *quòd Dominus Iesus Christus* (subaudi) *est*,id est,ipse absolutè ac simpliciter est Domin⁹. Nec tamen propterea aufert suam Patri Dominationem sed magis statuit. Quod enim Iesus sit Dominus, à Patre habet. Vnde ait Apostolus: *In gloriam Dei patris*,sic habet Græca lectio. Vulgata autem editio habet: *In gloria est Dei Patris*. Et sensus est clarus & verus. Præferendam tamen arbitror Græcam lectionem, vt quæ sensum ministrat longè elegantiorem. Quod scilicet omnis lingua confiteri debet Iesum absolutè Dominum. Hoc autem in gloriam Dei Patris, vnde origo est & principium omnis principatus,& dominationis,& potestatis.

Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis,non vt in præsentia mea tãtùm, sed multò magis nunc in absentia mea, cum metu & tremore vestrã salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona voluntate. Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela,& simplices filij Dei,sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriã meam in diem Christi: quia nõ in vacuum cucurri,neque in vacuum laboraui. Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi.

Quod legimus, *Charissimi mei*, Græcè legitur, ἀγαπητοί μου, id est,dilecti mei. B.Hieronymus tamẽ plus aliquid significare ait vocem hanc Græcam, quàm, *dilecti*, & includere meritum dilectionis,eò quòd sint insuper diligibiles, non solùm dilecti. *Sicut semper obedistis nõ vt in præsentia mea tãtùm, sed multò magis nunc in absentia mea,cum timore ac tremore vestram salutem operamini.* Magna in præcepto hoc cõcluditur doctrina ad vitam rectè ac sanctè degendam. Inuitat illos primùm vt operentur sibi suam salutem. Quid hîc mutire illi possunt, qui negant liberum arbitrium,& opera bona esse nostra: aut nos posse bonum vllum operari, sed sine nobis omnia agere Deum in nobis? Si nihil operamur,sed solùm habemus nos pasiuè excipientes in nobis Dei operationem: aut si sumus velut insensata instrumẽta,cur præcipitur nobis vt operemur? Sed hæc hæresis amentium est penitus: & tanta, in qua defendenda nemo queat consistere, quando sibi etiam aduersetur, dicendo multa, & opere faciendo, quæ oppositam veritatem perspicuè supponunt.

Insana hæresis Luth. in liberũ arbitrium.

Secundo, modum operandi exponit Apostolus,nimirum, *cum timore ac tremore*, Timor est malorum futurorum,& ad animum pertinet: Tremor ad corpus. Porrò cum innumera sint mala quę possunt hominibus obuenire, videdum est de quibus malis hoc præceptum intelligatur. Primùm sunt mala quæ à mundo nobis inferri possunt,id est, à mundanis hominibus, qualis est mors,exiliũ,proscriptiones,bonorum direptiones, infamia,carceres, & alia huiusmodi. Verùm hæc timenda non sunt,nisi quatenus à Deo veniũt ob culpas & peccata nostra. Iussit enim Dominus in euangelio ne hæc timeremus. Est aliud malũ quod ab ipso Deo potest nobis inferri non tãtùm in hoc sæculo, verùm etiam in futuro: & hoc maximè timendũ est. Vnde Dominus de malis à mundo inquit: Nolite timere eos qui occidũt corpus: animã autem non possunt occidere. Et de malis pœnarum & supplicij cõfestim subditur: Timete eũ qui potest & animam & corpus perdere in gehennem. Vnum autem malum est,& omnium malorum pessimum, & illud est peccare, quia est contra Dei mandatum. Istud est verè summum malum, & summè timendum. Alia mala propter hoc timenda sunt, à quo trahunt originem. Hũc timorẽ exigit B.Paulus à nobis,quia virtute est & charitate. Alij om-

Matth.10.

De timore christiano.

nes timores natura proficiſcuntur,& poſſunt eſſe mali. Certè ſemper ſunt mali timores,ſi hũc timorem peccandi non habeant comitem,ſed excludant. Hic timor eſt qui ſeruat hominem à peccato immunem. Ideo B. Paulus alias monebat: Tu qui ſtas,vide ne cadas. Vbi deeſt hic timor, ceſſat oratio:ceſſante oratione homo mittitur in tentationem. Deus autem meritò deſerit non timẽtem, ſed ſuperbè in ſeipſo confidentem,aut ſtultè confidentem in ſola fide. At derelictus à Deo, non poteſt non ſuccumbere tentationi. Hac ſuccubuit Petrus incauta audacia,qui confiſus eſt in ſeipſo.

Rom.11.

Contra cõfidẽtem in ſeipſo.

Hoc igitur loco oppugnatur illa nimia hæreticorum confidentia, qua abiiciunt hunc ſanctum offenſæ Dei timorem. Illi enim in ſola fide innitẽtes, & in ea libertate qua confidunt ſe liberos ab omnibus præceptis legis, non poſſunt venire in hunc timorem. Vbi lex non eſt, nec præuaricatio eſt: quanquam nec in hac poſitione conſtantes ſunt,nec quidem eſſe poſſunt,tam eſt abſurda, & ita pugnat cũ ratione. Id vel ipſemet Lutherus ſæpenumero fatetur in ſuis commentariis ad Galatas. Hoc item in loco probatur contra negantes, nos eſſe noſtræ ſalutis operarios, ſicut alibi Dominus dixit:Operamini vobis cibum qui non perit. Hinc rectè elicitur meritorum ratio. Certum eſt enim opera noſtra non poſſe nobis,in vinea,ad laborandum conductis,parere ſalutem, quæ eſt in manu Dei,niſi per viam meriti.

Contra hæreticos:pro bonis operibus.

Ioan.16.

Sed reperiuntur qui ad hoc reſpondent, aiẽtes ab ipſomet Apoſtolo ſententiam declaratam, qui ſubdidit: *Deus eſt enim qui operatur in vobis & velle, & perficere,pro bona voluntate.* Ecce,inquiunt, quomodo mereris tu pro eo quod facit Dominus? Si enim Dominus operatur in me illud velle,& illud perficere,qua fronte tu & vnde merita tua fingis?

Audi & tu bone vir. Dic, rogo, nobis econtrariò:Si Deus ſolus operatur in nobis velle & perficere:quid eſt ergo quod B. Paulus iubet vt operemur? An fortè corrigit dictum ſuum per hoc quod ſubiunxit:Deus operatur? Abſit. Etenim nec verba fauent, nec vmbra veritatis vlla apparet.

Operamur ergo ſalutem noſtram nos, volendo & faciendo quæ ſunt nobis præcepta: quamquam Deus operetur in nobis & velle & perficere,hoc eſt, quanquam ipſe Deus operetur vt velimus illuminando, mouendo, trahendo ſuauiter. Nos tamẽ ſumus qui volumus,cum poſſemus plerunque non velle. Nam eſſe reuera multos qui nolint & recuſent,manifeſtum eſt. Vnde per Ezechielem ait Dominus:Facite vobis cor nouum,& ſpiritum nouum. Et nos ſumus qui facimus & perficimus,ſed Deo ipſo cooperante & adiuuante tũ per gratiam ipſam internam, quam donauit: tum etiam per externa multa auxilia. Et ſic ipſe operatur vt nos operemur. Hoc per eundem prophetã dixit:Et auferam cor lapideum de carne veſtra: & dabo vobis cor carneum, & ſpiritum meum ponam in medio veſtri, & faciã vt in præceptis meis ambuletis,& iudicia mea cuſtodiatis & operemini. Vide igitur quomodo Deus operetur in nobis, vt tamẽ & nos pariter operemur. Operatur enim aliquid ille in nobis ſine nobis,vt cum vocat, cum excitat. Nos autem ſine illo & gratia eius ſiue interna, ſiue externa nihil penitus. Oportet enim

Ezech. 18.

Ibid. 36.

eum concurrere ſaltem generali auxilio:ſed ad opus verè bonum etiam auxilio ſpeciali, de meritorio nemo dubitat. Apoſtolus, Deus (inquit) eſt qui operatur & velle & perficere pro bona voluntate. Ac ſi dixerit: Nemo extollatur, nemo infletur,ſed timeat: quoniam non eſt ipſe per ſe potens,ſed à Deo habet non ſolùm vt valeat operari,verùm etiam vt operetur præueniente gratia & concomitãte. Deus autem ſuperbis, & de ſe ſuperba præſumentibus reſiſtit,qui contrà humilibus dat gratiam.

Hìc tamen Bullingerus ait: Significatur ergo quòd velle & perficere nobis à Deo donẽtur pura Dei gratia, & nullo noſtro merito. Non enim nos illum dileximus, ſed ille nos dilexit prior, & tradidit Filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris:hæc ille. Tu verò acutè lector attẽde & diſtingue. Verum eſt enim nos primam gratiam nullo noſtro opere ꝓmereri poſſe. At poſtquam illam iam merè gratis obtinuimus, mereri poſſumus eius augmẽtum,& operum, quæ cum illa nobis donata gratia fecerimus,mercedem. Vide ergo ne decipiaris. Poſteriora enim illius verba inania prorſus ſunt aduerſum nos,qui inſolentiſſimè addit:Miror autem quid ad hæc reſpondere poſſint, qui ſua vẽdunt merita. Tametſi enim mercedis & meriti voces reperiantur in ſcriptoribus claſſicis, attamen ipſum meritum noſtrum gratia eſt. Quid enim habemus quod non acceperimus? Quòd ſi omnia à Deo bona accepimus,quid gloriamur de quibuſdam quaſi noſtris? Si à Deo illa non ſunt, ſed à nobis,certè bona non ſunt. Si mala ſunt,nullum ipſis debetur prẽmium,niſi execratio. Hęc verò eſt egregium illud meritum de quo gloriantur, qui ſine Deo vires humanas prædicant. Hæc iſtius verba quæ nihil contra nos. Non enim meritum noſtrum tollunt,imò ſtatuunt, cum dicant venire à Deo,& Dei gratia. Hoc & nos dicimus. Cur igitur nos tantopere auerſantur, qui merita ex gratia Dei facta, ad gratiæ commendationem prædicamus,niſi quòd ipſi inconſtanter & confuſè loquũtur?quaſi homo in Chriſto, adhuc peccator inueniatur. At hoc Apoſtolicæ aduerſatur doctrinæ, vt ſuperius ad Galatas copioſè annotauimus loco ſuo. Sed ad rem noſtram.

Pro bona voluntate. Senſus eſt, Deum pro ſua bona voluntate,id eſt,gratioſa voluntate, operari in nobis & velle & perficere. Ipſe enim nulli tenetur obligatus. Et dum meritum conſtituit,gratioſè illud conſtituit. Meritum enim noſtrum tale eſt, vt eius gratiæ non præiudicet, cum ipſius meriti radix ſit gratia. Nam ſua ſe ſponte debitorem gratioſè conſtituit,vt cũ meritò viuat gratia, & per gratiam viuat meritum ad gloriam.

Sine murmurationibus & hæſitationibus:melius, diſcrepationibus. Murmuratio in eam ſignificationem,quam accipiunt frequenter in ipſa ſcriptura, iniuſta,& priuatim hâc illâc effuſa querela contra ſuperiores,quæ non ſecus Deo diſplicet,ac ſi directè in ipſum fieret. Moſes increpabat populum. Quid obiurgamini,ait,contra me?Cur tẽtatis Dominum?Prohibet autem diſcrepationes, quia aduerſantur paci. *Vt ſitis ſine querela.* Ille enim ſine querela eſt,qui nihil mali agit,& mala ſuſtinet patienter, *Et ſimplices*,ſiue ſynçeri,non duplices animo: *Fi*

Exod.17.

lij Dei, hoc est, pacifici, & benefici erga omnes, sicut dixit Dominus: Beati pacifici, quoniã filij Dei vocabuntur. *Sine reprehensione*, siue irreprehensibiles, *in medio nationis prauæ, ac peruersæ*. Nã quatò hoc difficilius, tantò admirabilius & præclarius. Vnde ait: *Inter quos lucetis tãquam luminaria in mundo*, hoc est, in tenebris. Etenim mundus ipse nisi illustretur lumine, tenebris est per seipsum oppletus. *Verbum vitæ continẽtes*. Hic est Christus lux mũdi, quo authore & largitore prodeunt opera egregiè illustria. Qui verò in se lucem continet, opera ipsius lucis operatur tanquam filius lucis. *Ad gloriam meam in diem Christi*. Expectabam dictum iri ab Apostolo, eo modo quo Dominus dixit: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent (inquit) Patrem vestrum qui in cœlis est. Dicit autem, *ad gloriam meã*, Quærebat ergo gloriam suam B. Paulus? At hoc vituperat Dominus. Respõdeo: Iam de gloria Dei frequentissimè mentionem fecerat, quæ erat omnium finis: hîc tantum gloriam suam quærit non in hoc mundo, sed in die Christi. Hanc nobis omnes quærere ex benefactis deberemus. Nam ad Rom. de retributione in illa die, ait: Qui reddet vnicuique iuxta opera sua: iis quidem qui per patientiam boni operis gloriam, honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam. Notandum interim hoc in loco, quàm magni sunt coram Domino futuri, qui alios instruxerint. Hoc pollicitus est ipse Dominus: Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Et apud Danielem: Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates: quod post gloriam Dei valdè est in Domino concupiscendũ, atque persanctè æmulandum.

Matth. 5.

Ibid. 5.

Rom. 2.

Dan. 12.

Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui. Vbi etiam illud considerare debemus, quod licet omnino B. Paulus de suo cursu & labore esset, remunerandus, tametsi in vacuum quantũ ad duritiem audiẽtium attinet, cucurrisset ac laborasset, fit tamen aliqua gloriæ maioris accessio, cum effectum suum consequitur labor & cursus, qui in die Christi coram omnibus apparebit. Non enim vsque ad illum diem erit definitum, quot animabus ad salutem profuerit. Eadem ratione de flagitiosis hominibus, & hæreticis in primis statuendũ, qui ante illum diem non sunt habituri integrum suorum pestiferorum dogmatum supplicium æternum. Nam omnia damna ac detrimenta quæ propter illos patitur & patietur ecclesia, in eos reuoluentur, quorum luent pœnas in æternis vinculis ac cruciatibus. *Sed etsi æmulor*. Vitio sctiptorum, nõ ipsius interpretis, repositum est, *æmulor*, loco, *immolor*, *Super sacrificium & obsequium fidei vestræ*. Græcè, super hostia, siue oblatione fidei vestræ, *Gaudeo & gratulor omnibus vobis*, sensus est: Beatus Paulus hoc suum ministerium prędicationis per quam acquisiuit multas Gentes Christo, & inter illas præcipuè Philippenses qui crediderunt in eum, vocat liturgiam quandam, id est, oblationem & sacrificium. Sacrauit enim illos & obtulit Deo, & vocauit oblationem & sacrificium fidei: quia per fidem mũdificati sunt & sacrati Deo nostro. Et addit: Quòd si præter hoc, aut super hoc sacrificio etiam immolor, id est, mortem oppeto & occumbo, me ipsum Deo offerens & sacrificãs in martyrio, *Gaudeo & congratulor omnibus vobis*: quia propter vestram fidẽ immolabor. *Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi*. Vt gaudium plenum sit: quod tum perficitur, cum gratulatio mutua est, & causa lætitiæ & gratulationis digna adiungitur.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me citò mittere ad vos, vt & ego bono animo sim cognitis quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui syncera affectione pro vobis solicitus sit. Omnes. n. quæ sua sunt, quærunt: non quæ sunt Iesu Christi. Experimẽtum autem eius cognoscite: quia sicut patri filius mecum seruiuit in Euangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox vt videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò. Necessarium autem existimaui, Epaphroditum fratrem & cooperatorẽ & cõmilitonem meum, vestrum autem Apostolũ, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos: quoniam quidem omnes vos desiderabat, & mœstus erat, propterea quòd audieratis illum infirmatum. Nam & infirmatus est vsque ad mortem: sed Deus misertus est eius. Nõ solùm autem eius, verùm etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinãtius ergo misi illum, vt viso eo iterum gaudeatis, & ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & eiusmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Christi, vsque ad mortem accessit, tradẽs animã suam, vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

Facilis est textus. Hoc notandum, ad maximam Timothei laudem pertinere, cui reddit testimonium Apostolus, neminem se habuisse tam vnanimem ad opus euangelij exercendum, & ita erga Philippenses solicitum: & addit rationem,

Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi. Mirum tanti viri de his qui secum erãt testimonium. Id fortè eo tempore accidebat, quum viri strennui non essent cum illo. Testatur enim ipse in sua prima defensione neminem sibi affuisse. 2. Tim. 4.

Illud expositione dignum. Quidnam sit, *quærere quæ sua sunt*, Profectò non aliud quàm diligenter curare propria, & nihil eorum quæ sibi debentur prætermittere. Hoc autem nimium est & malum, cum propter propria, ea quæ sunt Iesu Christi relinquuntur. Erit, exempli causã, subditus qui spernit Principem, aut Præsidem suum. Malè facit, qui quod debet non impẽdit Principi, aut Pręsuli suo. Indignatur ergo Princeps, aut Præsul, & ea repetit quæ sibi debentur, honorem, reuerentiam, obedientiam: hactenus quærit quæ sua sunt. Id autem non est iniurium, nisi simul dimittat aut postponat

Quærere quæ sua sunt.

nat quæ sunt Christi:vt cum debetur Prælato, aut Principi honor,reuerentia, obedientia à subdito: Et ipse debet subdito clementiam, benignitatem, commiserationem.Hæc quæ debet subdito,debet Iesu Christo. Si igitur quærit quæ sua sunt, his omissis quæ sunt Iesu Christi, vitiosè agit. Et econuerso cum subditus à Prælato quærit commiserationem,clementiam, benignitatem, & huiusmodi, non paratus reddere quæ inuicem illi debet, quem loco Christi obseruare tenetur, pariter vitiosè agit quærés quæ sua sunt,non quæ Iesu Christi. Qua enim fronte exigit homo quæ sua sunt, non reddens ipse,aut reddi non curans, quæ sunt Iesu Christi?Quomodo verò istud obseruetur,meditentur quos hic sermo tangit. *Experimentum autem eius cognoscite:quia sicut patri filius*, aut vt in Græca lectione habetur, sicut cum patrefilius, *mecum seruiuit in euangelio*.Non dixit,mihi seruiuit,sed mecum: quia ambo serui Iesu Christi erant. Sed B. Paulus in eo negotio erat vt pater, instructor, atque admonitor illius.Cætera clara sunt. Vnũ tantum aduerte,vbi legimus, *Quoniam & ipse veniam ad vos citò*,Quidam legunt,veniet,sed male & corruptè.Nam Apostolus de seipso loquitur,qui sperat se aliquando, si Domino ita placuerit, rediturum ad illos.

Necessarium autem existimaui Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum,&c. Nulla apparet in littera difficultas,sed clara sunt omnia, vt expositione non egeant.Solùm ex hoc loco admonendi sunt populi & congregationes, vt spectatos viros Dei seruos, ministrosque verbi & sacramentorũ excipiant honorificè, & in pretio habeant,præsertim qui propter opus Christi vitæ dispendium minime curant,vt de hoc Epaphrodito testatur Apostolus noster.Taxat verò obiter quosdam qui negligentiores fuerunt in obsequio, seu officio pio erga seipsum:quorum negligẽtiam suppleuisse illum Epaphroditum testatur. Hoc vitio tenetur hodie totus ferrè populus christianus,qui non æstimat laborem eorum qui in prædicationibus & sacramentorum ministratione assiduè inseruiunt. Sed Deus ipse tandem aliquando seueriorem rationẽ istius ingrati animi exiget. Et eos qui laborauerint cumulatissimo præmio in futura sempiterna quietę cum beatis illis angelicis Spiritibus donabit.

CAP. III.

DE cętero fratres mei,gaudete in Domino.Eadem vobis scribere,mihi quidem nõ pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circũcisio,qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes, quanquam & ego habeam confidentiam in carne. Siquis alius videtur confidere in carne, ego magis, circuncisus octauo die, ex genere Israel,de tribu Beniamin,Hebræus ex Hebræis,secundum legem Pharisæus: secundum æmulationem, persequens Ecclesiam Dei: secundum iustitiam quæ in lege est,conuersatus sum sine querela.

BEatus Paulus hactenus hortationibus Philippenses in fide confirmauerat:quasi autem iam nihil scribẽdum superesset,ait.*De cætero fratres mei, gaudete in Domino*. Meo quidem iudicio hæc verba pertinent ad superius caput. Et hinc incipere debuit caput tertium. *Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum,vobis autem necessarium*. Græcè ἀσφαλὲς,id est,tutum & necessarium ad cauendum. Hic locus aduersus eos facit, qui ita delicatas habent aures,vt sit illis graue vel ea audire,vel ea repetere, quę semel aut etiam iterum dicta fuere.At cum necessitas & salutis lucrum compellit, opportunum est citra vllum tædium seu fastidium imò cum aliqua auiditate,capere vel loquendi,vel audiendi curam vel decies repetitam.

Videte canes.Quod ait,*Videte*,positum est pro cauete.Monet enim vt videant ad cauendum.Canes autem vocat hîc Iudæos pseudoapostolos, quos excitauit diabolus contra Christũ,sub eius tamen ficto pallio incedentes.

Quare autem canes, nisi quia quod in Christo erat sanctificatum,pollutum faciebant?Aut enim reuertebantur ad vomitum sicut canes, recedentes à sancto,quod semel receperant,mandato:Aut detrahebant veritati,& hominibus veritatem prædicantibus, vt erat B.Paulus, mordendo ac lacerando.*Videte malos operarios*.Mali operarij sunt,qui nedum ipsi non ædificant,sed etiam destruunt.*Videte concisionem*,id est,schisma & secessionem. Alludit ad veterem circũcisionem,quæ erat causa concisionis illius.

Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo. Diuersæ sunt ex Græcis codicibus lectiones. Aliqui legũt,*Spiritui seruimus Deo*,quod significat Spiritum sanctum esse Deum. Alij legunt, *Spiritu Dei*. Alij, *Spiritu Deo seruimus*, Quicquid sit, sensus est certus.Vera circuncisio, quæ est circuncisio spiritualis, seruit Spiritui sancto Deo, & ipso Spiritu mouente qui est Spiritus Dei,seruit ipsi Deo. Potes tamen si legas,*Spiritu Dei*, vel de Spiritu qui est illa tertia persona intelligere, vel simpliciter de Deo,qui spiritus est.Per circuncisionem verò non intelligit carnalem illam, sed spiritualem circuncisionẽ,quæ per Spiritum fit,id est, per infusionem gratiæ, qua aufertur peccatum, & redditur homo habilis & idoneus ad seruiendum Deo. Et quicunque tales sunt,vera circuncisio dicuntur,& semen Abrahæ.Scriptum est enim:Semen Abraham serui eius:*Et gloriamur in Christo Iesu*,non in Abraham & Mose. Nos enim per Christum accepimus spiritum,non autem per Abraham aut Mosen,qui & ipsi Christi gratia eguerunt.Hoc explicat subdens: *Non in carne fiduciam habentes*. Et vt fortius persuadeat, ostendit non se hæc repudiare tanquam ipse non posset confidere in carne, cum esset Iudæus. Verùm loquatur ipsemet potius.*Quãquam*,inquit, *& ego habeam confidentiam in carne*, hoc est, Habeo multa,vnde possem confidere in carne.

Psal.104.

Si quis alius videtur confidere in carne,ego magis,scili-

cet habeo ad cõfidendum. Et explicat rationes gloriationum, *Circuncisus octauo die*, iuxta præceptum Abrahæ datum, & secundum legem Moseos, *Ex genere Israel*, non proselytus. *De tribu Beniamin*, quæ nobilis erat & coniuncta Iudæ: & sancta ciuitas Ierusalem erat sub ea tribu. Nec solum *hebræus* ex patre, sed *ex hebræis*, id est, patre & matre. *Secundum legem Pharisæus*: vt indicaret sectam pharisaicam secũdum legem fuisse probatam. *Secundum æmulationem, persequens ecclesiam.* Vocat ęmulationem illum zelum excitatum in illa generatione ex affectu carnis contra Christum & eius ecclesiam, alludens ad Agar & Ismael, qui contemnebant Sara & Isaac. Figura enim erant illius persecutionis Iudæorum, quæ tunc vigebat aduersus ecclesiam: & hoc plurimum attinebat ad gloriationem carnis.

Secundũ iustitiam quæ in lege est, conuersatus sine querela. Caue, lector, putes (licet aliqui ita exposuerit) B. Paulum asseuerare se omnino secundum legem fuisse cõuersatum, qui contra legem persecutus erat Christum in ecclesia sua: sed hoc tantum voluit significare, se non fuisse vnquam sub vlla iudiciorũ legalium querela. Non enim fuit accusatus furti, aut adulterii, seu cæterorum criminum quæ lege puniebantur. Contra autem, caue existimes (vt quidam tamen dixerunt) similiter dictum fuisse de parentibus Ioannis Baptistæ, de quibus ait B. Lucas:
Luc. 1. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela. Nam B. Paulus hîc non testificatur se iustum ante Deum, vt qui ambulasset in omnibus mandatis & iustificationibus Domini: Imo de se palam oppositũ prædicauit. Et ad Ephesios se cum Gentibus componens, seruisse quoque cogitationibus carnis in suo Iudaismo confitetur.

Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verũtamen existimo omnia detrimẽtum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam: vt inueniar in illo non habens meã iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Iesu: quæ ex Deo est iustitia in fide, ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius configurati morti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis. Nõ quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim. Sequor autem si quo modo cõprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.

Sed quæ mihi fuerunt lucra, &c. Lucra vocat illas carnis glorias. Sic enim illi videbatur antequam lumen acciperet in baptismo. Nouit autem postmodo ea omnia esse detrimenta, & ita reuera iudicauit: quoniam illa erga carnem affectio aduersabatur Christo, qui præferendus erat omnibus huius sæculi diuitiis & honoribus. Hoc latius explicat, aiens: *Propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei.* Siue, propter eminẽtiam cognitionis Domini mei. Sẽsus est: In notitia quam de Christo habuit, cuncta illi apparuerunt esse damna: quoniam obstabant acquisitioni regni Dei, quod est Christus. *Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror esse stercora*, quæ putent naribus Angelorum & Sanctorum, *Vt Christum lucrifaciam.* Si enim fallacem propter Christum istam mundi gloriam conculcauerimus, manebit nos vera & sempiterna cœli gloria. *Vt inueniar in illo.* Quicunque lucratur Christũ, inuenitur in illo eius membrum, vt tádem regnet cum capite.

Non habens meam iustitiam quæ ex lege est, &c. Hoc in loco triumphat & exultat magno verborum apparatu hæreticorum oratio, vt quem iactitent aduersum nos ad stabiliendam illam, quam sibi finxerunt, Christianam iustitiam, non intelligentes, aut longè verius intelligere nolentes, se vel ex hoc loco propriè confutari. Attende pie lector, ne fortè videri possint aliquid ad suasionem dicere. Homo in primis qui inuenitur in Christo vt membrum eius, consideratur factus & insitus in illo per coniunctionem & nexum spiritus. Oportet enim ex eius plenitudine accipere, vt quis inueniatur consors diuinæ naturæ. Consideremus ergo quid sit illud quod accipimus, & per quod inuenimur in illo: profecto non est aliud quàm iustitia. Si enim iusti sumus coram Deo, filij Dei sumus, & hoc per ipsum. Verùm cum duplex sit iustitia, Quædam quę ex viribus nostris & lege monstrante & cogẽte comparatur: Quædam verò non ex lege, sed ex fide, operæpretium est discutere, quænam harum nos coram Deo iustificet, vt Christum lucrifaciamus. Certè illa iustitia quæ est ex propriis viribus & ex lege, non iustificat: nec potest quidem iustificare coram Deo. Quamobrem? Quia non est vera iustitia, sed apparens. Cur nõ vera? Quoniam non renouat intus hominem: sed eundem sinit esse qui prius erat, iniustum & peccatorem, hoc est, pronum ad omne malum. Et propterea non potest placere Deo, qui nõ videt in eo insignia imaginis suæ: aut si illa quidem videt, maculata ac fœdata videt. Ob eam causam si quid facit homo in hoc statu secundum mandatum legis, non facit illud ex fide & charitate: sed vel ex timore, aut ex pudore & amore gloriæ mundi huius. Itaque non est verè coram ipso Deo bonum, sed solùm coram hominibus, qui vident ea quæ apparent: que autem interna sunt, in ea penetrare non possunt. Igitur B. Paulus floccifaciebat hanc humanam iustitiam, & eam quæ erat ex lege. *Non habens meam iustitiam.* Egregiè dixit, *meam*, quæ ex viribus nostris venit. Et adiecit, *quæ est ex lege*, videlicet minitante, aut etiam temporalia præmia pollicente.

Locus in hæreticos quo tamen abutuntur in nos.

2. Petr. 1.

Est ergo alia iustitia quæ valet coram Deo: & hæc dicitur esse ex fide, vtpote quæ per fidẽ cõparetur. Hæc iustitia in corde nostro est illiq; inhæret, & mentem renouat: ad cuius aduẽtum recedit peccatum, id est, macula illa, quæ à peccato ex priuatione gratiæ ac iustitiæ resultat, & imaginẽ Dei viuam & pulchram restituit. Hæc iustitia desuper

descẽdit: nec est aliud quàm eximiũ illud donum, quod tantopere extollit Apostolus, & prædicat æmulandum, nempe charitas. Hæc est quæ facit hominem approbare legem Dei, & condelectari in illa secũdum interiorem hominem. Hæc facit hominem operari libenter, strenuè: non timore, non ad oculum, non ex pudore, aut gloriæ humanæ cupiditate more mercenariorum turpium, qui præferunt terrena cœlestibus. Hæc est illa iustitia quam B. Paulus habebat charissimam, & de qua gloriabatur in Domino. Vnde repudiata illa iustitia quã potest lex externa in nobis producere, quæ meritò stercori cõparatur & panno menstruatæ, addit:

Sed illam quæ ex fide est Iesu Christi. Non intelligas illam quæ est Christi Iesu, vt hæretici intelligunt, sed illam quæ est ex fide Christi Iesu, id est, ex fide qua creditur in Christum Iesum venit, & inseritur in corde nostro, reputante Domino Deo illam credentis fidem ad iustitiam. *Quæ ex Deo est,* non humanis viribus comparata, sed è cœlo veniens, iustitia infusa. In fabulis quõdam poetarum latebat nescio quid Theologicæ veritatis ex vetustis (vt facile crediderim) traditionibus profectũ. Dicebãt enim Astream, id est, iustitiam è terris exulasse, & in cœlos euolasse. Verè exulauit, sed ab initio: quam iterum oportuit redire in terras, sicut
Dan. 9. ex Prophetis apparet: Daniel dixit, Septuaginta hebdomadæ abbreuiatæ sunt super populũ tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consumetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna. *Iustitiã in fide,* id est, illam iustitiam, cuius fundamẽtum & radix est fides. Nam sine fide iustitia illa esse non potest. Quòd si quis dicat, quid hîc agit ipsa fides? Respondet Apostolus, & ait:

Ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius. Ecce quid operetur fides, quo incẽdatur charitas, nempe notitiam Christi. Quid est notitia Christi, nisi notitia dile-
Ioan. 3. ctionis diuinæ ac paternæ? Audi Dilecti testimonium: Sic Deus dilexit mundum, ait: vt Filiũ suum Vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. Quis tanta dilectione prouocatus non accẽdatur, si qua in eo fuerit charitatis scintilla? *Et virtutem resurrectionis eius:* quæ patet nunc in suis effectibus. Fecit nos resurgere à peccato, vt possimus persuasam habere virtutem eius perfectam. Nam & nos similiter resurgemus in corpore gloriosi, sicut iam resurreximus mente à morte peccati. *Et societatem passionum eius.* Notitia societatis passionũ, est notitia illa qua edocemur: Si compatiamur illi in hac vita, conglorificabimur in futura. Qui igitur habet hãc iustitiam
Luc. 24. in hac fide fundatam, iam cõformatur & configuratur ipsi Christo in morte, qui innocẽs passus est: & ita oportuit fieri decreto Dei Patris, vt sic intraret in gloriam suam. Ait ergo B. Paulus se habere illam iustitiam & notitiam fidei, *configuratus morti e-*
Ioan. 12. 2. Tim. 2. *ius.* O fœlicem configurationem, ex qua oritur illa perfecta resurrectio. Granum enim frumenti ante quam fructum faciat, oportet in terram cadere & mori. Hic est fidelis ille sermo: & minime fallax ad consequendam veram salutem doctrina, qua dilectum discipulũ Timotheum instruebat. Fidelis, ait, sermo. Nam si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus, & corregnabimus: si negauerimus & ille negabit nos. Non est enim dignus regnare cum capite, qui labores, afflictiones, opprobria, & mortem denique ipsam, si quãdo res fidei ita postularet, non vult perpeti cum capite. Hanc configurationem rectissimè omnes Sancti intellexerunt, & amauerunt, & ipso vitę tenore in seipsis exprimere studiosissime sunt conati. Hanc hæretici non solùm non æmulãtur, sed delere falsis dogmatibus assiduè nituntur: vt iã rarissima appareant inter Christianos Christi vera membra. Sumus natura ad delitias propensissimi & voluptates, quarũ impetus & veluti ignis dũ rigore vitæ & pœnitentiæ luctu deberet extingui, contrà Lutherani exuscitant, & oleum peccatoris addentes impinguant caput præuaricantium. Non est verorum Christianorum ista configuratio, sed eorũ qui volunt huic sæculo (quod vetat Apostolus) cõformari. Eleganstissime à B. Bernardo & verissime dictũ est: & hoc in cordibus nostris insculpi deberet, & omnibus locis ad pietatem promouẽtibus literis aureis scribi: ait Deuotissimus Abbas, NON DECET SVB CAPITE SPINOSO MEMBRVM FIERI DELICATVM. O fœlicem, inquam, cõfigurationem, nũquam gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Hæc est quæ præparat hominem ad illam fiduciam quam Apostolus subiungit: *B. Bernardi aurea sententia.*

Si quomodo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis. Vtitur proprio verbo, *occurram*, Illa siquidem die veniet Sponsus & Sponsa, & nos oportebit omnes prodire illi obuiam. Quod verò ait, Si quo modo occurram, non est dubitãtis verbũ, sed modestè de se loquentis. Nemini enim dubiũ esse debet, configuratum morti Christi, configuratum iri vitæ eius quæ est æterna. In eo esse dubitatio potest, quandoquidem illa configuratio Christi in hoc stadio & cursu potest cessare per negligẽtiam & ingratitudinem. Res est admodum ardua, vbi iam nõ suscipitur aduersus carnem & sanguinem colluctatio: sed aduersus principatus & potestates, &c. Loquitur ergo de re ardua. *Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim.* Ex verbis superioribus absq; dubio nõ poterat accipi illũ esse cõsummatũ, cũ diceret se expectare donec occurreret ad illã resurrectionẽ, quã futura est vltima cõsũmatio.

Sed aduertẽdum est, duplicem esse hominis consummationem. Prima est, quæ fit expleto huius vitæ cursu quando anima coronabitur. Altera verò, hîc tãtisper manet, dum liceat recipere cõsummationem perfectã in corpore. Quam nondum erat assequutus, & de qua non loquitur Apostolus. Apparebat enim satis illum tunc non hac consummatione fuisse perfectum, qui stigmata assiduè portabat pro Christo plenus doloribus & afflictionibus. Sed loquitur de priore cursus sui in hac vita cõsummatione, nequis crederet illum perinde esse perfectũ, acqui mortui sunt, qui certo certius nihil aliud expectant, quàm glorificationem corporis, secundum animã perfectè iam beati. Poterat enim hoc fortè suspicari quis de B. Paulo, qui tanta operabatur & sustinebat. Ille autẽ ne quis erraret, id prorsus negat. *Non quòd acceperim*, videlicet primã stolã secutus de altera, *aut iam perfectus sim*, sicut qui dormierunt. Ego enim sum adhuc in cursu positus, ad coronam per varios sudores & labores aspirans.

Sequor autem si etiam comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu. Sequor, inquit. Quem sequeris B. Paule? Illum qui dixit: Qui sequitur me non ambulat in tenebis. Quò autem vadit ille? Vadit Romam iterum pati. Ipse iamdudū præcessit, nobis relinquens exemplum. Sequor igitur & ego. Sed cur sequeris? Vt comprehendam. Quemnam comprehendas? Ipsum Christum. At quomodo comprehēditur Christus? Perseuerātia in cursu vsq; ad finem eius. Tùm demum ab his cōprehenditur qui fideliter eum sectati fuerint. Cursus autem eius finiuit in morte: tunc igitur comprehenditur. At quo pacto? eo scilicet quo ego comprehensus sum ab ipso. Comprehendit Dominus Iesus Paulum, cùm illum persequebatur. Christus sequebatur Paulum, vt eum comprehenderet, & ille fugiebat: cōprehendit tandē, & lucratus est eum. Quonam pacto? Patiendo, moriēdo in cruce. Tūc enim traxit ad se omnia, & cōprehendit Paulum Iesus Nazarenus, quem persequebatur Paulus. Sic igitur debuit comprehendere Christū Paulus quasi fugientem, & euntem ad mortem duram: & nos omnes similiter, vt cingamur & ducamur quo minimè vellemus. Multi fugiunt, & non comprehendunt: quia non imitantur Dominum nos eo pacto comprehendentem. Multi alij penitus non sunt idonei, qui nedum Christum non sequuntur, sed se se illi vocanti opponunt, quales erant illi Iudæi in quos Dominus: Ego vado, inquit, & quò ego vado, vos non potestis venire. Tales nunquam comprehendent. Alij verò aliquo tempore nō sunt adhuc ad tantā cōprehensionem idonei. Tales erant discipuli Domini, quibus non dixit simpliciter & absolutè: Quò ego vado nō potestis venire: sed dixit: Non potestis venire modò, innuēs eos postea venturos. Nam & clarè ipsi Petro declarauit: Sequeris autem postea. Beatus autem Paulus sentiēs in se diuinam virtutem dixit, *Sequor*, seu sector, *autem si comprehendam*, id est, vt comprehendam. Loquitur enim, vt dixi, tanquam de re ardua, cuius difficilis est comprehensio.

Ioan. 8. / Ioan. 8. / Ibid. 13.

Expositum hactenus habes locum hunc, pie lector, iuxta sensum catholicum alienum à fermento Lutheranorum. Nunc quid illi dicāt, & quibus argumentis expugnentur, videndum est. Primùm ipsi interdum nobiscum verbis conuenire videntur, sed non in veritate. Ecce B. Paulus abiicit iustitiam propriam quę ex lege est. Omnes igitur verè Catholici, & qui se Catholicos arbitrantur, nos conuenire in hoc oportet, vt iustitiam quæ ex lege Mosaica est abiiciamus, tanquam non vtilem ad iustificationem. Verùm quid per iustitiam quæ ex lege est, intelligatur, quæ vt stercus reputanda est, accuratius est considerandū. Nam hac in parte nequaquam nos cum Lutheranis consentimus. Illi absolutè intelligūt de lege & iustitia qualibet, per quam operamur opera bona, quoniam omnis nostra iustitia, aiunt, est veluti pannus menstruatæ coram Deo: ita vt & opera facta in fide, eorū iudicio & ęstimatione, talia sint. At huic intelligētiæ prorsus vniuersa scriptura repugnat, vbi opera quæ ex fide proficiscuntur & charitate, placere Deo, & iis salutem nobis cōparari passim legitur: & hanc sententiam passim testimonia S. Doctorū confirmant. Ergo B. Paulus non abiicit hanc iustitiam, neque huiusmodi bona opera, quæ non sunt opera veteris legis, sed fidei. Iustitiam enim legis, siue quæ ex lege est, planè opponit iustitiæ fidei, aut iustitiæ quæ ex fide est. Itaque iustitia legis non dicitur ex fide: & similiter opera legis non sunt opera fidei. Istud manifestè ad Gal. declarauit Apostol⁹, quòd lex non est ex fide, sed post legem fides. Iccirco dicimus nos, quicquid iustitiæ habere potest homo absque fide, non prodesse, nec habere vllam apud Deum gloriā: fortè apud homines, vt declaratum est. Ecce primum in quo discrepamus, nimirum dum ab vnaquaque parte accipitur variè, Iustitia quæ ex lege est. Similiter discrepamus accipiendo iustitiam, quæ dicitur esse ex fide. Illi dicunt iustitiam quæ ex fide est, esse Christi iustitiā nobis imputatam, & dono datam, quam apprehendit fides. Et per illam obtinemus, aiūt, iustificationem, qua nos non realiter sumus iusti, sed solùm per imputationem. Pronūciamur enim à Deo iusti coram se, quamuis non simus verè iusti.

Nos Catholici per iustitiam quæ ex fide est, intelligimus iuxta B. Augustini & aliorū sanctorum doctrinam, donum Dei quoddam inhærēs nobis, quo verè ac formaliter iusti sumus: & per hoc donū & fructus eius, quæ sunt opera bona inde proficiscentia, sumus filij eius, & ei placemus: quoniam per illud peccatum expellitur, & omnis macula criminis, qua contrahitur inimicitia cū Deo, abstergitur. Hanc omnium esse catholicorū sententiam & B. Augustini, non est dubiū: nec ipse Lutherus, nec Melanchton, neque Caluinus, neque Bucerus, Bullingerus & cæteræ eiusmodi bestiæ eunt inficias.

Modo autem vt paucis rem perstringam: Primò statuo contra istorum pertinaciam, concordem omnium doctorum sanctorum sensum. Deinde oppono absurda, quę sequuntur ex eorum positione. Quæro enim ab illis, An ipsi credentes, filij Dei efficiantur reuera? Non dico secundum naturam, sed secundum adoptionem, per aliquod donum mediū quod nobis inhæreat? Si negant, Protinus confutantur innumerabilium testimonio scripturarū. Beatus enim Petrus dixit nos, per dona quę nobis donauit Deus, effici consortes diuinæ naturæ, regeneratos in spem viuam. B. Ioannes tanta emphasi expressit. Videte, ait, qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & simus. Si fatentur (fateri autem eos oportet) quæro ab illis de hac inhærente iustitia quæ non est ex lege, & inhæret & non est floccifacienda, quid statuit Apostolus? Nunquid de ea non loquitur? Cur (rogo) non loquatur, præsertim cum veniat ex fide & sit à Deo? Inueniāt nobis locum vbi ista reiiciatur iustitia ex fide, & ex Deo veniens: quam vocare pannum menstruatæ, blasphemia est. Quomodo igitur exulabit de scripturis? Exulet potius ista istorum iustitia chimerica per diabolum conficta, qua nec verè iusti simus, vt fatentur, sed solùm reputamur. An non constituunt mendaces scripturas isti miseri, quæ pronunciant multos fuisse iustos, idq; coram Deo? Sed proprio tractatu hac de re vel ad saturitatem lectoris scripsimus, quæ commentaria non admittebant.

2. Pet. 1. / 1. Ioan. 3.

Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem, quæ quidem re-

trò sunt obliuiscens, ad ea verò quę sunt priora extẽdens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernę vocationis Dei in Christo Iesu. Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & siquid aliud sapitis, & hoc vobis Deus reuelauit. Veruntamen ad quod peruenimus vt idem sapiamus, & in eadẽ permaneamus regula. Imitatores mei estote fratres: & obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formã nostram. Multi enim ambulãt quos sæpè dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis, interitus: quorum deus, venter est: & gloria in cõfusione ipsorũ, qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cœlis est: vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrũ Iesum Christũ, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundũ operationem qua etiam posit subiicere sibi omnia.

Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Hoc ideo ait, quia nondum expleuerat cursum vitę huius, ac propterea cursum viæ merendi: contra illam hæresim, qua quidam aiebant ita veniri ad perfectum in via posse, vt addi quicquam suprà non posset. *Vnum autem*, subaudi intendo vt scopum, sciens vnum esse necessarium, seu opportunum. Ad plura enim in hoc mũdo distrahi remoratur currẽtem. *Quæ quidem retrò sunt obliuiscens*: id est, quæ antecesserunt. Hæc autem quænam sunt, nisi quæ iam respuimus velut stercora, bona videlicet mundi, & glorias terrenorum? Periculosissimum est enim retrò aspicere. Hoc vetuit Dominus noster aiens: Qui mittit manum suam ad aratrum, & respicit retrò, non est aptus regno Dei. Mementote vxoris Lot. Possumus etiam interpretari, quasi obliuisceretur ea quæ retrò erant & bona & mala quæ gesserat ad illum diem. Hoc enim viri est iam perfecti in via, primùm obliuisci mala & peccata quæ commisit, tãquam omnino verè per Christũ deleta ex misericordia eius, nec dubitare de hac remissione. Alioqui in ea dubitatione hærens, nũquam ad perfectũ veniet. Tum obliuisci etiam bona quę fecit, hoc est, nihili pendere tanquam nihil sint, & non condigna cœlesti præmio, neq; comparanda cũ obligatione, qua debet homo ipsi Deo inseruire, & propterea se ad ea extẽdere quæ sunt priora, hoc est, perfectiora crescẽdo de virtute in virtutẽ.

Luc. 9.

Ad ea verò quæ priora sunt extendens meipsum. Hic mos est cursorum, qui non metiuntur quantũ iam viæ confecerint, sed quantũ eis restat vt ad metam perueniant. Nã respicere ad ea quæ retrò sunt, siue mala quæ patrauimus nimis ea ponderando, & de remissione eorum dubitãdo: siue ad bona quæ gessimus plurimi faciendo, non est aliud quàm remorari profectum nostrum. *Ad destinatum persequor*. i. ad pręfixum scopũ, quem declarat esse *brauium supernæ vocationis Dei*. i. præmium certaminis, aut cursus. Hic erat scopus Apostoli. Vbi ergo sunt isti hypocritę, q respici ad præmiũ in operãdo vituperãt, sed purè & ex mera charitate oportere bene agere? Quasi verò sit impurũ opus, & nõ potius mera charitas, si supernæ mercedis ĩtuitu operemur. Verum quidẽ istud esset, si hîc sisteret homo, & non hanc suam spẽ in gloriam & laudem Dei tãdem referret: Alioqui (vt B. Ambrosius & Gregorius testãtur) bonus mercenarius est, qui & propter Dei gloriã & propter suam operatur. Nam veri Christiani gloria in Dei gloriã recidit, quæ est finis omnium.

Pro respẽctu ad præmium.

Quicunque ergo perfecti sumus, &c. Quid est in primis quòd B. Paulus se perfectũ vocat, nec se vnum solum, sed alios pariter secum adiungit, cum paulò ante negauerit se perfectum? Facilis est solutio, si (quod non faciunt hæretici) perfectionem distinxeris. Est perfectio quędam viæ. i. quę in via adhuc & in cursu cõsideratur. Et est perfectio exacta iam via secundum animam, non secũdum corpus. Erit autẽ postrema perfectio in patria, cum & carnem hanc nostram illûc detulerimus. At B. Paulus illa perfectione se perfectum ait modo, quæ poterat in via contingere, quæ perfectio ex fide est cõstanti, & charitate non ficta, sed illa quæ expellit timorẽ, quatenus fert hæc nostra, dum viatores sumus, conditio. *Hoc sentiamus*. Sentire apud B. Paulum est experimento probare intus in corde, & externè per opera. Quid est autem quod oportet sentire & probare, nisi veram circuncisionẽ esse spiritus non carnis, ex lege fidei & non ex lege Moseos, & in hanc esse proficiendum vsque ad perfectum? Omnis nanque nostra in hac vita perfectio recipit incrementũ: & qui verè sapit, non debet ea animaduertere quæ retrò sunt, & iam relicta. Hæc sentire, id est, probare in seipsis, perfectorum est.

Et si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Vertit sermonẽ ad imperfectos, & ait: *Et si quid aliter sapitis*, seu sentitis, cum non sitis perfecti, *etiã hoc vobis Deus reuelabit*, si profeceritis ambulantes obedienter, & sitis patiẽtes. O quanta sunt quæ ab initio cõuersionis nostræ probamus, quæ postmodo cognoscimus non prodesse. *Veruntamen ad quod peruenimus, eadẽ incedamus regula, idem sentiamus*. Hîc est sensus: Circa ea quæ in ecclesia iã clara & determinata sunt (ad hæc enim dicimur peruenisse) debemus eodem canone teneri, vt sciamus quæ credere, & quæ agere ad æternã salutem nos oporteat.

Regula seruandi sese in ecclesia.

Imitatores mei estote fratres, & obseruate eos, &c. Ad imperfectos sermonẽ dirigere perseuerat, quibus duo maximè illis necessaria præcipit. Primũ vt se imitentur: Alterum, vt illos diligenter obseruent, *qui ita ambulant sicut habetis formã nostram*. Græcè significantius, *sicut habetis formã nos*, vt non formam de scriptis aut literis mortuis accipiãt, sed literis viuis, quæ sunt mores & opera lucentia, quæ eos qui spectant, sua dignitate & pręstantia excitant ad æmulationẽ. *Multi enim ambulant quos sæpe dicebã, &c.* Sermo hic mutil⁹ est, tanquã illius qui præ rei indignatione cõtineat se, ne effluat quod concepit. Magnũ tamen est quod vocauit eos *inimicos crucis Christi*: quam rem etiã cum fletu expressit. Est autẽ considerãdum eos vocari inimicos crucis Christi, qui vt vitarẽt opprobria crucis, desertores efficiebãtur euangelij ac puritatis eius. Nam vt persecutionem fugerent, miscere volebant cum euangelio legem Mosaicam, & veteris synagogæ cæremonias.

Nunc autem noui hæretici mirifica techna iactátes se nolle cum lege euágelium iungere, euangelium ipsum mutilant, & optimam eius partem tollunt, ac totum eneruant. Attende lector: Ipsi puram omnino promissionem, euágelium esse docēt nulla conditione vallatum, nisi de fide, vt solū credenti promittatur nedum prima iustificatio, sed salus æterna: ita vt de cruce nullum verbū, obliti vocem Christi dicētis: Qui non baiulat crucē suam, & sequitur me, non potest meus esse discipulus. Ipsi autem ex fide sola & cōparant & retinent disci pulatum. Crucem verò aut aliud quoddā ab euangelio semotum, dissimulāt, & frigidissimè tractāt, si quando præ pudore coacti tractant.

In hæreticos euangelium mutilantes.

Luc.14.

Nos autem euangelium in duas secamus partes: Prima continet iustificationis promissionem credenti: quod & ipsi dicunt. Secunda verò habet promissionem regni cœlorum operanti per dilectionem iuxta legem fidei & charitatis. Hanc partem ipsi abiiciunt. Aiunt enim hoc non esse aliud, quàm miscere legem cum euangelio, tanquā euangelium totum non sit lex: & quasi B. Paulus cùm legem explodit, absolutè omnē legem explodat: quod est infandum dictu. Hoc ad Rom. detestatur aiēs: Legem ergo destruimus per fidem? Absit: imò & legē statuimus. Isti sunt qui destruūt legē per fidem. Non est ergo ea fides quā B. Paulus prædicabat: nam per eam lex non destruebatur, sed statuebatur. Lex quidem Moseos destruebatur, quatenus erat Moseos. Vnde omnino iudicialia & cæremonialia excludebantur per fidem: non autem ea quæ pertinent ad charitatem erga Deum & proximum: ad quæ duo præcepta omnia redigūtur prophetarum scripta, teste ipso Christo: In his duobus mādatis vniuersa lex pēdet, & proph. Et quicūque hæc impleuerint, iis æterna vita ex pacto & conuentione Domini redditur.

Rom.3.

Matt.22.

Quorum finis interitus. Audiāt illi si aures habēt, *Quorum Deus venter est*: qui propterea ieiuniorum præcepta non recipiunt, & delectus ciborum, vt ventri, quem pro Deo sibi elegerunt, inseruiant. Sed quis tandem finis? *Et gloria* (inquit Apostolus) *in confusione illorum qui terrena sapiunt.* O egregium pictorē, qui tam graphicè repræsentat nobis istos nouos carnis concionatores. Hi enim posuerunt gloriam suam in confusione illorum, quibus placent terrena. Credere autem istis, quid est aliud quàm in cōfusionem corruere, & in babylonicam captiuitatem? Verè babylonicā captiuitatem meditatus est ab initio Lutherus Spiritu veritatis cogente, quo nomine librum quendam inscripsit verè phialem iræ Dei, & babylonicam captiuitatem, qua irretiuntur qui spiritus puritatem exosi, carnis sordibus volutari delectantur. Apostolus autem quid de se & sui imitatoribus dicat, audiamus: *Nostra autem* (inquit) *conuersatio est in cœlis.* Qui terrena sapiunt, id est, gustant & gustando probant, de terra sunt & de terra loquuntur. At eorum qui verè sapiunt, conuersatio seu ciuilitas, non est in terra, sed in cœlis. Hîc est interim via: ibi erit fœlicissima patria. Via quidē per se non diligitur, nisi quatenus conducit ad patriam.

Vnde etiam Saluatorem nostrū expectamus Dominum nostrum Iesum Christum. Inde enim venturus est ad iudicandum. *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum*, siue conforme, *corpori claritatis suæ.* Membra enim debent cum capite suo conuenire. *Secundum operationem*, siue potius, vim & efficaciam, *qua etiam possit subiicere sibi omnia:* ac si dixerit. Nemo miretur hanc Christi potentiam: quoniam non erit Christi, vt absolutè est filius hominis, sed vt hic filius hominis est Dei filius, secundum quam efficaciam omnia potest sibi subiicere, cum sit ipse verus omnium cum Patre conditor creaturarum. Nam & semetipsum à mortuis tertia die sua vnius potentia suscitauit. Hoc apertissimè apud B. Ioannem testatus est, dicens: Sicut enim Pater viuificat mortuos, ita & ipse Filius viuificat.

CAP. IIII.

ITAQVE fratres mei charissimi, & desyderatissimi, gaudium meum, & corona mea: sic state in Domino charissimi. Euodiam rogo, & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino. Etiā rogo & te Germane compar, adiuua illas quæ mecum laborauerunt in Euangelio, cum Clemēte, & cæteris adiutoribus meis, quorū nomina sunt in libro vitæ. Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim propè est. Nihil soliciti sitis: sed in omni oratione & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu.

I*Taque fratres mei charißimi.* Hîc quodam modo videtur voluisse claudere epistolam. Admonitio primum est vniuersalis, vt sic persistant in Domino quales erant, videlicet, illibati à fermento malo pseudoapostolorum. Vocat eos gaudium suum & coronam in die Christi, vt in quibus tūc apparebit fructus laborū suorum. *Euchodiam*, Græcè *Euodiam rogo & Syntychen deprecor.* Idem verbum Græcū reddidit diuersis vocibus, modo, *rogo*, modo, *deprecor*, Poterat dicere: Euodiā obsecro: Et Syntychen obsecro, *idipsum sapere*, seu sentire, *in Domino.* Fortè erāt ex Iudæis istæ mulieres, tametsi nomina ipsa sint Græca & Gentilia. Paulatim enim solebant sibi assumere nomina, postquam commisceri cum Gentibus cœperūt. Mirum videri potest de iis duabus nominatim mentionem à B. Paulo factam, tanquā certò dubitaret de huiusmodi ne corrumperētur. Sæpe autem in scripturis à nominibus etiam mores cum probi, tum & improbi significati sunt. Verùm nunc aliud ago.

Etiam rogo te Germane compar. Hic locus, vbi nonnulli B. Paulum suam quōdam vxorem admonuisse crediderunt: & legunt, *Germana compar.* Alij contra, miris modis obsistunt, admittere prorsus recusantes B. Paulum habuisse vxorem. Hac ego de re nolim omnino contendere. Siquis à me quærat quid credam: huic respondeo: Constantissimè

credo,& nullo modo dubito,B.Paulum,si ante cõuersionem non habuit vxorem,nunquam habuisse.Nam habens demandatam euangelizandi per vniuersum orbem prouinciam,fuisset omnino insipientissimus,& contra suam & Christi doctrinam facto ipso militasset,si duxisset vxorem. Et quàm fœlix coniux tali marito fuisset, iniuriis, verberibus,plagis,stigmatibus,instabilitate, summa egestate circundato.Delitiosæ,inquam,eæ nuptiæ futuræ erant.Idem omni contentione defenderem, omninóque euincerem & persuaderem non proterуienti (nam esset admodum facile) neminem Apostolorum & discipulorum Christi qui eum secuti sunt,post conuersionem suam nuptias nedum contraxisse,sed iam contractis renunciasse.

Quod si quis rursum me roget. Quid absolutè putas?Habuit ne vxorem Paulus,an secus?Respondeo primùm,me non ignorare & B. Hieronymũ, & nonnullos ex nostris id negare. Contra autem, antiquos Græcorum nonnullos asserere.Sed cum ea quæ eiusmodi sunt vel de scripturis sanctis, vel de historiis ac traditionibus accipi debeant.Si quęratur,an in scripturis contineatur, Paulo vxorem nullam fuisse.Id non reperiri arbitror. Etsi quidã moueantur ex illa prima ad Corinth.epistola cap. 7.Sin autem econuersò rogent, vtrum existimẽ de scripturis probari posse oppositum. Respõdeo me ita existimare,modo non simus pertinaces, & duri nimis.Nam & in eo cap.7.& in hoc præsenti loco multò magis suaderi crediderim. Quẽ enim dicemus esse Germanum comparem?Græcè enim legimus,σύζυγε γνήσιε. Quod enim ait, σύζυγε, manifestè id Gręcè sonat quod coniux apud nos.Quod autem ista sit mulier,suaderi potest: quia rogat vt adiuuet eas quæ collaborarũt in euangelio.At hoc mandatum spectare videtur ad mulierem,non ad virum,vt se admisceat cum mulieribus in officiis fœminarum: quæ officia innuere videtur cum dicat,vt cum illis laboret. Sed sunt qui putant γνήσιος esse masculini generis,non communis. Nõ ita scribunt in lingua Græca periti:nec ipse B.Chrysostomus.Quare hoc puto verius de scripturis.

Præterea sunt traditiones veterum quæ hoc declarant.B.Ignatius in epistola sua: & (vt ad Rom. citaui.)In reuelationibus B.Brigidę viduæ de Suecia,huius rei apertum habetur testimonium, nec debet temerè sperni.Denique ego vehemẽter miror nonnullos,qui nimis tenaciter hac de re certãt ne si id concedamus,faueat nouis hæreticis, cum non solùm non faueat eis, verùm etiam illos acriter repercutiat: quoniàm manifestè patet ex proprio ipsius Apostoli testimonio, thorũ fuisse omninò inter eos separatum,& se viua vxore inter viduos computasse cap.7.ad Corinth.Et cap.9.testatur non circunduxisse illam secum comitem, quẽadmodum alij quidam Apostolorum ducebant. Vocauit autem eam mulierem sororem, vt thori intelligeremus separationem. Nam quas alias sorores circunducebant alij Apostoli, nisi coniuges suas?Et facile esse potest, vt nunquam illam tetigerit.Si quidem adolescens erat,& tunc fortè sponsus nondum maritus quoad thalamum, cum persequebatur ecclesiam.Quicquid sit,& quicquid hęretici de hoc sentiant, non magni faciendum existimo:modo illud nobis detur, nullo pacto in Apostolatu vsum esse matrimonio, sed ambos, ac si vterque viduus fuisset,seruisse euangelio, vt par erat. Dicit autem mulieres collaborasse, aut potius concertasse in euangelio, aut pro euangelio. *Cum Clemente*.Hic fuit postmodo Pontifex Romanus Christi Vicarius.*Et cæteris adiutoribus meis*.Qui libet enim suo fungebatur proprio officio ad promotionem euangelij.

Quorum nomina sunt in libro vitæ. Ac si dixisset, Etsi omnium nomina expressè non scribam, scripta tamen sunt in libro vitæ.Librum vitæ, librum prædestinatorum intelligunt Scholastici. Dictũ non improbamus, sed addimus in eo libro etiam nomina reliquorum omnium scribi qui ad Christum veniunt:quæ tamen nomina possunt deleri. Nonne oramus vt istorum nomina beatæ prædestinationis liber ascripta retineat? Alioquin orare de nominibus prædestinatorum, vt fixa ibi atque rata permaneant, superfluum videtur,cum oratio non fiat,nec fieri de iis debeat quæ iã decreta sunt, & mutari nõ possunt.Stultum enim esset orare sic simpliciter & in vniuersum pro prædestinatis.Particulariter autem,quia de iis certò nescimus, orare licet:& ea oratio ad nos reuertitur,& nobis prodest non illis, quantum ad hanc partem attinet, vt maneant scripti nec deleantur.Adhęc.De quibusdam est oratio,seu potius prophetia,quæ ait: Deleantur de libro viuentium,quæ non potest pertinere ad prædestinatos.Et in Apoc.dicitur:Qui vicerit,sic vestietur vestimentis albis,& non delebo nomen eius de libro vitæ. *Psal.68.* *Apoc.3.*

Quantum ergo de scripturis colligitur, liber vitæ continet omnes qui dederint nomen,& militiã professi sunt sub duce Christo vita nostra.In eo enim omnes viuemus, si in militia positi ad hostiũ castra non declinauerimus, sed fortiter insidiis eorum resistẽtes victoriam reportauerimus. De hoc libro multi deleri possunt: sed in finem seruabitur huiusmodi circunscriptio atque deletio: quoniam iuxta Danielem prophetam:Omnes salui fiẽt, qui in tempore illo extremo inuenti fuerint scripti in illo libro.Inuenientur autẽ omnes qui perseuerauerint.Orat autẽ interim ecclesia, & similiter ab omnibus fidelibus orandum est, vt liber ille ascripta retineat omnium fidelium nomina.Ait, omnium fidelium,non ait, omnium prædestinatorũ: quod manifestè superuacaneum esset.Quid, quæso,aliud esset quàm orare de eo qui iam prædestinatus est,vt prædestinaretur, & sic vt fieret quod iam præordinatum est? Nec est hîc locus argutiolis.Vbi rem planam in scripturis video,nõ me prę cipitem in inextricabiles quęstiones propter Scholasticos dedo, qui eò se in hoc articulo concluserunt ita laborantes, vt fateantur præclarissimi eorum,inter quos Caietanus,hæc se non capere. *Dan.12.*

Gaudete in Domino semper:iterum dico gaudete. Dũgeminat bonam imprecationem, ingentis desyderij sui ostensio est.Aut per duo,considerauit & bona præsentia in re,& bona futura in spe:de quibus cupiebat eos gaudere.Qui non sentit bona, quomodo gaudebit? Similiter qui non sperat, in qua spiritus iucunditate potest existere? Est autem modus gaudendi,videlicet in Domino, admixtus timore ac tremore sancto.Non autem more incõsideratorum & hæreticorum,quæ à Dæmonibus lũ

dificati iactitant se ita comprehendisse, vt iam excidere nequeant.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Modestia magna virtus est, quæ temperat hominem ne in prosperis nimirum exultet: neue in aduersis frangatur. Efficit enim vt sibi perpetuò constet homo moderans ratione & censura quadam quæcunque occurrunt agenda, vel sustinenda in hac vita. Et vix vlla alia est virtus, quæ perinde illuceat & appareat hominibus, quibus cum est conuersatio, atque hæc, *Modestia*, quę in moderatione actorum ac gestorum consistit, & cõspicitur. *Dominus prope est*. Vt contineantur homines in officio, séque modestè gerant, nihil est tam validum, vt est cogitatione vehementi apprehendere Dominum Iesum Christum esse prope & in ipsis foribus, cuncta exactissimè reuisurum. Quodnam aliud continetur præceptum in ea parabola, quæ est apud Beat. Matth. qua admonemur omnes diligenter vigilare, quam quod subintelligitur in his Apostoli verbis: *Dominus prope est*? & subditur: Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit Dominus meus venire, & cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis: veniet Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora quam ignorat, & diuidet eum, partémque eius ponet cum hypocritis. Illîc erit fletus & stridor dentium. Si hæc cogitaremus, essemus longè vigilantiores, & prudentius nos seruaremus in illum tremendum diem, quo audienda erit vltima sententia vel ad fœlicitatem, vel ad ignem sempiternum. Hûc rerũ omnium vertitur cardo. Ad hãc philosophiam hortatur Philippenses, & non omnes pariter, omnia remouens salutis impedimenta noxia, & ait: Matt. 24.

Nihil soliciti sitis, De temporalibus loquitur: Alioqui solicitudo de spiritualibus laudatur, & est necessaria. *Sed in omni oratione & obsecratione* melius *deprecatione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum*. In omni oratione aliqua petitio est. Ea autem quæ petuntur, bona esse oportet & salutaria. Et hæc sunt ipsius orationis materia. Porrò cum insuper bonum sit carere malis ac dãnis, ideo obsecratio vel deprecatio (quam, B. Ambrosio teste, ad deprecanda mala & amouẽda fundimus) est quoddam pertinens ad orationem, & eius quodam modo species. Sed quia nemo digné noua petit beneficia, qui de acceptis non est memor & gratus, iccircò adiungitur, *cum gratiarum actione*, Quod autem ait: *Innotescant apud Deum*, vel est admonitio, vt petãtur talia quæ sint digna exaudiri: Nam tunc innotescere dicuntur Deo, cum illas respicit & admittit exaudiendo: Vel est adhortatio ad petendum. Quamuis enim Deum nostra indigentia minime lateat, vult tamen (vt æquum est) à nobis rogari, vt nos ipsi nostras miserias recognoscamus, & confiteamur, & humiliemur, & ita impetremus. Alioqui se gerit ad modum nescientis. Quamobrem à Propheta scriptum est: Reuela Domino viam tuam, & ipse faciet, &c.

Psal. 36. *Et pax Dei*, id est, pax quæ à Deo est, & quæ non est peccatorum atque impiorum, sed eorũ qui innocenter viuunt, quos conscientia non reprehendit. *Quæ exuperat omnem sensum*: potius mentem & intellectum. Dicitur autem superare omnem sensum siue intellectum: quãdoquidem nemo potest illam scire, nisi qui accipit. Nec vllus potest eam in hoc mundo sibi vlla cogitatione fabricare: quoniam à Deo est. *Custodiat*, pro custodiet, *corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu*. Ecce effectus diuinæ pacis, quæ non est aliud nisi peccata quædam conscientia & animi tranquillitas, quæ resultat quoties cuncta suo ordine disposita sunt. Tum mens subiecta est Deo, & iam gustum quendam sentire incipit futurorum bonorum. Et ita hac pace ibi constituta seruatur & custoditur cor, id est, affectus & intellectus hominis, vt vix queat labi ac decidere: quoniam custoditur in Christo Iesu, in quo sita est omnis nostra spes. Ipse enim fecit promissa omnia, quæ sunt erga nos, mirè credibilia, quorum & arrham ad securitatem donat.

De cætero fratres, quęcunque sunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, siqua virtus, siqua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum. Gauisus sum autem in Domino vehemẽter, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis: occupati autẽ eratis. Non quasi propter penuriam dico. Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio & humiliari: scio & abũdare. Vbique & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat.

Verba Apostoli sunt vehementer efficacia: & sicut è flagranti corde manant, ita etiam suscipientium corda vehementer permouet: ait ergo: *De cætero fratres*, hoc est, quod reliquum est, *quæcunque sunt vera, &c.* Hic ordo est literæ, *Hæc cogitate quæcũque sunt vera*; id est, quæcunque sunt secundum veritatem Dei. *Quæcunque pudica*, siue honesta & casta. Considerant, hæretici, vtrum hæc ad se pertineant: Et an castè & pudicè viuant cum suis sacrilegis concubinis, qui omnem puritatis euangelicæ sanctimoniam profligarunt. *Quæcũque iusta*. Hactenus ad omnia virtutum genera respexisse videtur. Nam quoad intellectum dixit, *quæcunque vera*, quoad appetitum sensitiuum, *quæcunque pudica*, siue casta: quoad voluntatem, *quæcunque iusta*. Adiecit, *Quæcunque sancta*, Multi legunt, *pura*, quoniam Græcè legimus, ἁγνὰ, id est, casta pura. Interpres fortasse legit, ἅγια, id est, sancta, quod mihi verius videtur, vt addat superioribus sanctitatem, & cuncta referantur in Deum. *Quæcunque amabilia*: Per se amabile est honestum, *Quæcunque bonæ famæ*, id est, quæcunque bonam famam pariunt. Hæc enim cogitanda sunt propter proximum ad ædificationẽ, non ad studium propriæ gloriæ. Potissimum autem magnæ id erat curę Apostolis in ipsis ecclesię initiis, vt non solùm inter se, sed & iis qui foris erant, hoc est, infidelibus fideliũ vita & mores prælucerent. Vnam hanc inter alias requirebat Apostolus ad Timo. scribens, conditionem in eo qui 1. Tim. 3.

in episcopum eligendus erat, vt bonum testimonium apud eos etiam haberet qui foris erant. Princeps Apostolorum eodem modo hortabatur: Cõuersationem vestram inter Gentes habentes bonam, inquit, vt in eo quod detractant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis.

1.Petr.2.

Si qua virtus, si qua laus disciplinæ. Grecè, si qua virtus, & si qua laus. B. Paulus in hortatione sumit ea ad persuadendum principia, quæ à nemine prorsus negantur. Sunt enim in mentibus omnium hominum impressa, videlicet esse virtutem & virtutis præmium, quod est laus & honor. Ponit autem eiusmodi principia quadam arte, quæ mira dexteritate ad suasionem valet plurimum, cũ quid proponimus quasi dubium, quod est tamen per se euidens, veluti si quis ita proferat: Si qua est Dei iustitia, improbi homines & flagitiosi dabunt dignas suæ impietatis pœnas. Est ergo euidens esse virtutem, & virtutis laudem & præmium. Quamobrẽ hæc omnia superius exposita cogitare seriò debetis, quæ vera, quæ pudica, quæ iusta, quæ sancta vt ea amplexemini, &c.

Quæ & didicistis, & accepistis: didicistis auditu, accepistis imitatione videndo illa in me: propter quod ait: *Et audistis, & vidistis in me, hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum*. Audiant hæc non surda aure Lutherani, & recto iudicio statuant vnde venit pax. *Hæc agite*, inquit, *& Deus pacis erit vobiscũ*. Qui igitur hæc non egerint, quomodo habere pacem possunt miserrimi mortalium? Audiant & qui volunt iustum dubitare de iustitia sua semper, & impacatas tenere conscientias. Hi enim Deum pacis non noscunt ipsi, & alios nosse dum eam doctrinam tradunt, non sinunt.

Gauisus autem sum in Domino vehementer: quoniam tandem aliquando refloruistis, &c. Sucurrerant tãdẽ Philippenses Apostolo, ad quem per Epaphroditum miserunt quæ vitæ necessitas exigebat. Asserit ergo vehementer se hac de re grauisum fuisse, *sed in Domino*. Non est oscitanter prætereundum, cur tam frequenter vtatur hoc appendiculo ad sententias, dicens: Gaudere in Domino, Gloriari in Domino, Mori in Domino: & huiusmodi multis. Significat enim cum hæc in Domino fiunt, ea tum rectè fieri: quoniam à spiritu fiunt iuxta normam veritatis & charitatis sapienter ordinatæ. Deinde rationem huius gaudij sui adiicit: *quoniam refloruistis*, aut potius, *reuiguistis pro me sentire*. Sensus est: Reuiguistis, vigorem accepistis in sentiendo pro me, *sicut & sentiebatis*, Aut, in quo & sentiebatis. Est verbum φρονεῖν, quod significat cogitare ac sapere & affici, vt iam clara sit sentẽtia. Gauisum enim se propterea fuisse testatur: quòd re ipsa declarare cœperunt non sine affectu & efficacia se cogitare ac sapere in ea re pro Paulo, in qua & prius similiter cogitabant, sed non efficaciter: quia re ipsa non probabant se cogitare de illo. Excusat verò illos, vt viri pij facere solent, subdens:

Occupati enim eratis. Alij ex Græco interpretantur defuisse Philippensibus suppeditandi opportunitatem. Quod autem ait se fuisse subuentione illa recepta gauisum, declarat non accidisse quidẽ propter releuatam penuriam. Non negat tamen se penuria laborasse, sed non inde potissimum esse gauisum, quia subuentum fuerit tali penuriæ: & rationem ponit: *Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse*. Hoc non tam eget expositione, quàm imitatione. Quotumquenque reperias hodie ex Christianis qui sit contentus iis quæ habet, etiam si abundet? Sed reuera nunquam abundat. *Scio & humiliari*. Humiliatur homo tum maximè, cui vix ad sunt ad victum quotidianũ que necessitas ipsa naturæ postulat. *Scio & abundare*. Et hæc non est exigua virtus scire abundare. Plerique enim minime aduertunt illum verè abundare, qui ea quæ sibi superflua sunt, refundit in alios amore Christi. Hoc sensit Apostolus, & est certè scire abundare. Qui enim retinet & reponit, non dicitur is abundare.

Vbique & in omnibus institutus sum. Ait se institutum, hoc est, experiẽtia ipsa edoctum atque instructum in omni loco, & in omnibus. *Et satiari & esurire: & abundare, & penuriam pati*. Iam hęc exposita sunt. *Omnia possum in eo qui me confortat*. Græcè, in Christo *qui me roborat*. Omnia possum, inquit, B. Paulus, sed non ex me, aut in me, sed in eo qui me fortem efficit. Quomodo igitur, adiuuante Deo & confortante, ausint dicere hæretici, Dei præcepta esse impossibilia?

Veruntamen bene fecistis communicantes tribulationi meæ. Scitis autem & vos Philippẽses, quòd in principio Euangelij quãdo profectus sum à Macedonia nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli: quia & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis. Non quòd quæro datum: sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, & abundo. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placẽtem Deo. Deus autem meus impleat omne desyderium vestrum secũdum diuitias suas in gloria, in Christo Iesu. Deo autem & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem Sãctum in Christo Iesu. Salutãt vos qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes Sancti: maximè autem qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Veruntamen bene fecistis. Ac si dixerit, Et si ego rẽ ipsam non magnopere curẽ, qui ita sum compositus vt nouerim penuriam pati: vos tamen benefecistis, *communicantes tribulationi meæ*. Vocat tribulationem, vt solet, perpeti victus penuriam: & verè grauis est tribulatio. Ideo consulens Corinthiis cõmunicare pro ratione facultatum & substantiæ, instruit non ita effusè largiẽdum, vt aliis sit remissio, illis autem remaneat tribulatio: sed ex æqualitate, vt illorum abundantia afflictorum suppleat inopiam.

Scitis autẽ & vos Philippenses, quòd in principio Euã-

gelij quando profectus, &c. Memorat alias benedictiones, vt illius verbo vtar, seu subuentiones quas ab illis præ cæteris ecclesijs habuit: & tempus ipsum designat, nimirum quando è Macedonia profectus peruenit Thessalonicam, quo tempore semel & iterum se ab eis accepisse in vsum suum fatetur. Et ne ipse debitũ exigere videri posset, quasi quadam prescriptione adiungit: *Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra,* id est, Hoc vnum requiro vt ipsemet Deus pro me soluat, abundãtérque vobis & cumulatissima mercede retribuat. Nam eleemosynam dare est fœnerari Domino. Hæc erat ratio dati & accepti apud B. Paulum: non autem veluti negociatores qui tẽporalia pro temporalibus mutuò accipiunt. At ipse Apostolus accipiens, gaudio maiori afficiebatur ob creditum, eò quod in rationem eorum & præmium computabatur, quam de persoluto sibi debito. Frequẽtius cogimur, & ita facere obligamur vbi dignus incidit locus, suggerere iis qui aliis presunt vt cum maximo timore, imò verò cum tenerrimo amore & puro affectu suum munus obirè velint. Si enim semel misericordiæ viscera & desyderij erga salutem animarum indueremus, lucra temporalia nedum sectaremur, sed vel inuiti reciperemus vltrò oblata, quò omnis à nobis turpis lucri suspicio tolleretur. Et cum Apostolo quæreremus non quæ illorum sunt, sed illosmet, hoc est, veram illorum salutem, quorum curam suscepimus. At nunc tam ardens vbique flagrat & in omnibus auaritia, tanta ministrantium ecclesiastica sacramẽta cupiditas, vt ipsi populi non iam se ad salutem regi, sed ad quæstum possideri persuadeant. Vbi ad mirabilis animaduertitur Dei prouidentia. Nam & qui auidius ambiunt, vberioréśque ecclesiarum fructus colligunt, ære alieno sunt abundantius obstricti: & in eis maior in dies accenditur, quæ nunquàm expletur, cupiditatis sitis. Contra autem longa experientia obseruatum in iis qui ista lucra spernunt, vt non solùm sua sorte viuant in summa lætitia contentissimi, sed ita etiam abundant, vt aliis quoque possint esse auxilio. Apostolus hoc in loco, & ad Corin. istud testatur: Nihil habentes, & omnia possidentes. Semper egentes, multos autẽ locupletantes. Magnum est sanè deposuisse habendi affectum, quo exuto non potest homo Christianus non abundare, & pro suo gradu lætari cum B. Apostolo, qui ait:

Eccle. 41.

2. Cor. 6.

Habeo autem omnia, & abundo. Generosus animus, omnia, inquit, qui fortè pauca acceperat, & ita tamen iis abundabat, vt posset & aliis tribuere. *Acceptis ab Epaphrodito. &c.* Is fuit qui munus Philippẽsium detulit. Epaphroditus autem venustum significat & iucundum. Et reuera ita in largiendis & reddendis muneribus oportet esse hominem. Deus enim qui dat omnia abundanter & non improperat, tristi & quasi coacto animo dantem auersatur & munera eius: qui econuersò mox vbi animum pium videt & voluntarium, præcurrit odorem sacrificij: quemadmodum nobis scriptura de duobus Habel & Cain fratribus tradit. Ea enim quæ vel à ministris nostris præstantur officia, si ægro fiant animo, plus nobis molestiæ quàm solatij afferre solent, à quibus vultum cogimur plerunque auertere. Contra autem, vel solus lætior aspectus nos mirum in modum recreat ac reficit. Vnde addit Apostolus: *In odorem suauitatis, hostiam acceptam placentem Deo.* Quæcunque enim offeruntur ministris Dei, non tam illis offeruntur, quàm ipsimet Deo. Et ob eam gratiam digna sunt, quæ oblationes vocentur & hostiæ Deo gratissimæ, vt spirantes suauissimum coram illo bonæ voluntatis odorem, obsequij ac pietatis ad lucrum & acquisitionem vite beatæ cum sanctis omnibus.

Iac. 1.

Deus autem meus impleat. Tanquam illis, Vale, dicens, vt solet in omnibus epistolarum postremis partibus fieri, precatur illis Apostolus bona. Græcè tamen legitur in futurum, *implebit*, aut supplebit, *omne desyderium vestrum*, Aut potius omnem indigentiam vestram, seu necessitatem: *secundum diuitias suas.* Non parca illa quidem & auara manu, veluti homines, sed ad mensuram bonam, confertã, coagitatam, superfluentem: nec id terrenis ac perituris fortunæ & mundi huius bonis, sed in cœlestibus & sempiternis, *in gloria:* Et quia per Christum & propter Christum ab æterno Patre obtinemus omnia, addit Apostolus, In Christo Iesu, Cætera clara sunt: Hoc vnum tamen consideratione dignum, fuisse tunc in domo Cæsaris, qui fidẽ Christi colerent, dum ait: Salutant vos, maxime qui de Cæsaris domo sunt. Et de Seneca quidem Neronis ipsius præceptore scitum est & creditum. Nã & mutuæ circunferuntur vtriusque ad alterum epistolæ, videlicet B. Pauli ad Senecam, & Senecæ ad B. Paulum. Erasmus tamen, cui vix quicquam pium placuit, nothas putat. Ego verò Erasmi authoritate parum admodum moueor, quem si reciperemus legitimum censorem, nedum bonam B. Hieronymi, Augustini, Cypriani voluminum partem amitteremus, sed & quædam ex sacris libris dignissima & probatissima. Quis enim iam est nescius quàm fuerit in ferendis censuris præceps, & parum pius? Non sumus tamen ita simplices, vt que huiusmodi sunt nullo delectu suscipiamus, quę vt vera esse vehementer expetimus, ita idoneè esse probata desyderaremus. Et hoc de his epistolis optarim. Non possum autem aliquando existimare, tanta posse impudentia quenquam existere, vt talia effingere (nisi deprehendissem) non vereatur. At hi sunt digno habendi odio, qui fidem nostram probare mẽdaciis aut fulcire nituntur. Quasi verò fuerit fides nostra suspecta, nisi Senecam Christianum fuisse asseramus, quæ tot ac tantis ante & post Senecã testimoniis per miracula & sanguinem ostensis, est confirmata. Sed non est omnium huiusmodi meditatio. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu nostro.
Amen.

Luc. 6.

*

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

Colosse ciuitas Phrygiæ, finitima Laodiceæ, ad eius Ecclesiam scripsit B. Paulus hanc epistolam, postquam audisset eos Euangelium recepisse. Cuius rei gratia primùm illos commendat, & vt in eo perstare velint firmis argumentis vtitur, ne à pseudoapostolis sese patiantur decipi, qui de Angelis & quibusdam inanis philosophiæ principiis ea docebāt, quæ integram nostram salutem Christo redemptori acceptam referendam negabant. Hortatur igitur vt permaneant stabiles in ipsa Euangelij puritate. Tum pro consuetudine post traditam doctrinam, ad ea quæ ad probos mores pertinent, descendit, varias in fine ipsius epistolæ subiungens salutationes.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD COLOSSENSES.

*

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatē Dei, & Timotheus frater, iis qui sunt Colossis, Sāctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro.

HAEC præsentis epistolæ salutatio cum superioribus reliquarum epistolarum salutationibus conuenit. Hoc vnum solum annotandum esse videtur contra eorum expositionem, qui propterea ad Philippenses B. Paulū Apostolatus sui mentionem prætermisisse aiebant, quòd Timotheum non apostolum sibi socium adiunxerat. Hîc autem perspicuè & Timotheum fratrem nominat, & tamen sui Apostolatus mentionem facit. Item notandum, quòd in latinis codicibus desunt ea verba: *& domino nostro Iesu Christo*, quæ habentur in Græcis.

Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis orantes: audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in Sanctos omnes, propter spem quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mūdo est, & fructificat, & crescit sicut & in vobis, ex ea die qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate: sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis ꝓ vobis minister Christi Iesu: qui etiam manifestauit nobis dilectionē vestram in Spiritu.

Gratias agimus, &c. More suo Apostolus gratias assiduè se agere testatur, & orare pro illis. Gratiarum actionis materia erat in gratiam Colossensiū, vt qui iam fidem Christi viuam, haberent, & consequēter charitatem, *in sanctos omnes*, id est, in omnes Christianos, qui sanctificati erant lauacro sancto, idque, *propter spem*, id est, propter speratum bonum, quod illos manebat in cœlis. Hęc loca hæretici dissimulant, qui negant nos posse bene operādo habere intuitum ad mercedem. Finis enim dilectionis nostræ præmium est in Domino: nam propter coronam certatur. Vnde Dauid: Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas inæternū propter retributionem. *Psal. 118.* Non me latet quosdam illorum hunc locum aliò trahere. Sed non propterea elabuntur, qui comprehenduntur per alias innumeras scripturarum sentētias, vt passim licet colligere. Ait autem illos audisse hanc spem, *in verbo veritatis Euāgelij*, hoc est, per verbum veritatis. Hoc autem verbum, Dei est verbum. Quoniā promulgantes euangelium solùm quę à Deo audierant, & Spiritus sanctus suggerebat prædicabant: ita vt nō possent tradere, aut admiscere loco euāgelij vllum mendacium. *Quod peruenit ad vos sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, &c.* Mūdi vniuersi appellatione veniunt solummodo Gentes notæ in hemispherio nostro. Et est quidam modus loquendi. Sic exiisse dicitur iubente Cæsare Augusto, ædictum vt describeretur vniuersus orbis. *Ex ea die qua audistis, & cognouistis gratiā Dei in veritate.* Quo modo cognouerunt gratiam Dei in veritate, nisi experientia interna affectiua? Hęc scripturarum loca cogitent illi qui negant esse posse certitudinem præsentis gratiæ.

Sicut didicistis ab Epaphra, &c. Huius apostolici viri nulla alibi in scripturis mentio est, nisi in hac epistola. Quòd autem ait illum Epaphram manifestasse eorum dilectionem in spiritu, potest variū reddere sensum, vel quòd ipse manifestauerit in spiritu: vel quòd ipsa dilectio manifestata, erat dilectio spiritualis. Hactenus locutus est de materia gratiarum actionis: nūc de oratione ipsa loquitur, indicans quid oraret pro eis.

Ideo & nos ex qua die audiuimus, nō cessamus pro vobis orantes, & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spirituali: vt ambuletis dignè Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patiētia & longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis Sanctorum, in lumine: qui eripuit nos de potestate tenebrarum, &

trāstulit in regnum Filij dilectionis suæ, in quo habemus redēptionem, & remissionem peccatorum. Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia: siue troni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, vt sit in omnibus primatum tenēs: quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare: & per eum reconciliari omnia in ipso, pacificans per sanguinem crucis eius siue quę in terris, siue quæ in cœlis.

Ideò & nos ex qua die audiuimus, &c. Materia orationis erat vt implerentur agnitione diuinæ voluntatis. Si enim homo perfectè nosset tam benignam Dei erga se voluntatem, eámque in semetipso gustu illo persentiret, quem Sancti habent, id est, vt declarat ipsemet Apostolus, *in omni sapientia & intellectu spirituali*, profectò ita se componeret, vt expleret ipsam Dei voluntatem ad perfectionē spei, & futuræ sanctificationis. Hoc totum explicat B. Paulus subdens: *Vt ambuletis dignè Deo*, seu dignè Domino, *per omnia placentes*, Quid est autem quod isti dicunt non posse quenquam dignè Deo ambulare, nec illi per opera placere? Hæc Apostoli verba apertissimè oppositum docent, qui hoc pro illis orabat. Non oratur autem pro re impossibili. *In omni opere bono fructificantes.* Si quæras ab hæreticis fructus boni operis, nullos prorsus inuenies. Catholici autem operis fructum asserunt in præsenti vita esse incrementum iustitiæ, & in alio sæculo incrementum æternæ fœlicitatis & glorię. *Et crescentes in scientia Dei.* Vera est illa Beatissimi patris Francisci aurea sententia: Tantum quisque scit, quantum operatur. Scientia enim Dei illa qua Deum cognoscimus, fructus est boni operis. Quātò magis quis propter Deum operatur, tantò magis scientia de illo crescit, & benè intelligit quam vim habeat prophetica illa admiratio. Quàm bonus Israel Deus his qui rectò sunt corde.

In hæreticos.

B. Francisci dictum egregium.

In omni virtute confortati. Non accipitur hîc virtus, nisi pro potentia & robore. Scientia Dei & dilectio fortes & robustos ac strenuos facit homines, vt vel ipsa morte sint fortiores. *Secūdum potentiam gloriæ eius in omnem patientiam & longanimitatem.* Audiant hæretici quid illud sit, quo nos in substinendo patienter fortes efficiamur & robusti. B. Paulus declarat esse potentiam gloriæ eius. Gloria enim eius nobis proposita in præmium & coronam ita fortis est, vt spem in nobis excitet admirabilem ad patiendum alacriter, & substinendum cuncta extrema. Sic & fortes ac generosi milites accenduntur, & fortitudinem geminant, cum ad proposita sibi hostium pretiosa spolia respiciunt. Animaduerte autem quid addat Apostolus, *Cum gaudio gratias agentes Deo Patri*, ita vt patientia tribulationum sit cum gaudio coniuncta, nimirum spiritus interno, & cum gratiarum actione. Quod dū accidit, certò noscit homo & procul vllo dubio, Christum habitare in corde suo, vt cum propheta dicat: Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo. Hanc ad esse certitudinem omnes antiqui Patres vnanimi consensu ex sacra scriptura, quæ nimis clara est, testantur.

Gratiarum autem actio redditur Patri. *Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum.* Quænam est, obsecro, sanctorum sors, nisi pati cum gaudio pro Christo? Verùm quia & hæretici dicunt se pati pro Christo, & videntur cum gaudio pati, adiecit B. Apostolus doctrinam propriam dicens, *In lumine*, Hæretici præ superbia gaudent quidem in tenebris, si modo gaudent. Est quoddam gaudium phátasticum à falsa persuasione & animo obstinato: sed verum esse ac plenum non potest. Non enim adest verum lumen testificans illis. diabolus ipse qui instigat & suadet non venit in lumine. Alioqui nullus cognoscere posset differentiam spirituum: quod esset absurdissimum. Qui autem patiuntur in Christo, in lumine patiuntur, & veram habent certitudinem, dicente illis Christo in corde intus apertè: Salus tua ego sum, noli timere: viriliter age, confortetur cor tuum & sustine Dominum. Hęc alibi prosequutus sum exactius propter quorundam errorem, qui aliter falsò, & (meo iudicio) periculosè scripserunt: quemadmodum etiam viri docti ac pij censuerunt.

Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, id est, dæmonum, qui meræ sunt tenebræ, cum in illis non luceat Christus veritas: & ipsi sint dilectores & fabricatores mendaciorum, in quorum potestate eramus omnes. *Et transtulit in regnum Filij dilectionis suæ.* Regnum Filij regnum lucis est. Ego sum lux mundi, inquit, ille. Sic è tenebris in lucem nos trāstulit. Vocat autem Filium dilectionis suæ tropo hæbraico, hoc est, Filium singulariter dilectum. Et loquitur secundum illam partem qua homo erat. Nam de verbo illo æterno secundum æternam naturam fortè aliter diceretur, ne prauè quisquam intelligeret ipsum esse filium adoptiuum. Sed hæc scholastica ad pręsentem locum non pertinent. *In quo habemus redemptionem.* Græci codices habent: *per sanguinem ipsius*, Eramus nos captiui in manu Dei quē offenderamus: in manu peccati, & in manu diaboli, à quibus superati sumus. At Dominus Iesus exsoluit Patri pro nobis obedientiam illam, è regione ad inobedientiam primi hominis in sanguinis sui effusione: qua vna opera satisfactum est Deo recipienti pretium sanguinis, in quo efficacia obedientiæ inuenta est vsque ad inhonorationem suæ diuinitatis, quam quodammodo proiecit pro nobis ipse Dominus: quia nos illam rapueramus. Sic satisfactum est peccato, cui quasi pro premio ille sanguis est persolutus: & simili modo diabolo, qui eam sanguinis effusionem clāculum procurauit & expetiuit.

Ioan. 8.

Qui est imago Dei inuisibilis. De Christo dicitur singulariter atque eminenti modo, esse illum Dei inuisibilis imaginem. De nobis autem dicitur nos esse ad imaginem Dei conditos. Nec mihi excidit di-

dictum esse semel à B. Paulo, virum esse imaginem
1. Cor. 11. & gloriam Dei, atque ideo non debere velare caput suum. Sed hîc dicitur de Christo, *qui est imago Dei inuisibilis*, vt intelligeremus eundem Dei Patris qui est inuisibilis, perfectam gerere similitudinem, vt quodcunque est in Patre posset in Chri
Ioan. 14. sto videri. Ipsemet dixit: Qui videt me, videt & Patrem meum. Vir autem potest dici imago Dei visibilis, id est, Christi. Christus autem quatenus homo non est perfecta Dei inuisibilis imago. *Primogenitus omnis creaturæ.* Primogenitum vocat illum, vt communiter volunt sancti doctores, secundum æternam generationem, non respectu posteriorum, quasi alij post illum geniti fuerint. Attamen iuxta morem scripturæ, primogenitus is intelligitur, ante quem nullus sit procreatus, non autem post quem alius. Dum verò ait, *primogenitus omnis creaturæ*, non respicit ad creaturam secundum generationis modum, sed eo sensu quasi dixisset, Genitus ante omnem creaturã. Nam quod æternum est, præcedere dicitur quodcunque creatum.

Hæc posse dici, & vera esse non inficior. An verò ad mentem Apostoli hoc in loco aptè accommodetur, ego quidem ambigo. Cur enim dixisset primogenitum iuxta diuinam generationem, cum non solùm nullus genitus post eum sit, sed nec vllus gigni potuerit? Primogenitus autem, vt existimo, semper habet respectum ad posteriorem, saltem secundum possibilitatẽ quæ cogitatur in mente. Absurdum est autem omnino hoc cogitare de Deo: nec in hanc cogitationẽ voluit (mea quidem sententia) Apostolus quenquam adducere. Præterea non idem videtur significare, Primogenitus omnis creaturæ, quod significat, Genitus ante omnem creaturã, sed quòd inter creaturas ipse sit primogenitus. Nam & de creaturis dicitur eas esse genitas, non ea consideratione qua createæ sunt ab ini
Iac. 1. tio, sed qua sunt adoptatæ. Vnde frater Domini: Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius.

Quomodo Christus dicatur primogenitus omnis creaturæ. Quare existimo catholicè ac verè dici posse Christum, in eo quod homo est, aliquam genituram habere quæ possit cum aliis creaturis conferri, & aliquam prærogatiuã primatus obtinere. Ipse enim in eo quòd homo sanctificatus dicitur à Patre, sed eximiè præ cæteris creaturis. Illa autem sanctificatio quid aliud est, quam quædam spiritualis generatio per Spiritum sanctum facta? Nonne resurre-
Hebr. 1. ctio eius dicitur generatio? Ita exponit B. Paulus verbum Dei Patris: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sic ergo quatenus homo secundum hunc modum generationis, dicitur primogenitus omnis creaturæ. Hæc autem generatio fuit sanctificatio & collatio plenitudinis Spiritus respectu cæterarum, quæ & ipsæ per Spiritum adoptatæ sunt. Hæc tamen inter illum & creaturas constituitur differentia: Ille quidem sic sanctificatus non dicitur filius adoptiuus, sed naturalis: tametsi hoc habuerit ille homo gratiosè vt esset naturalis Filius propter vnam hypostasim, in qua sunt duæ illæ naturæ vnitæ. Filiatio enim conuenit hypostasi: quoniam de persona dicitur quòd est filius, non de natura. Non est igitur metuendum iuxta hunc intellectũ, quin ipse Dominus respectu nostri dici potuerit Primogenitus secundum omnem sanctificationem Primogenitus mortuorum indicitur Apocal. Et ad Rom. Vt sit ipse primogenitus inter Rom. 8.
multos fratres. Huius rei veritatem & rationem indicat hîc B. Paulus subdens:

Quia in ipso condita sunt vniuersa quæ in cœlis, & quæ in terra. Perpende rationem. Vnus est Christus, vna persona Deus & homo: & de illa persona verũ Quomodo sint in Christo condita vniuersa.
est in ipso condita esse vniuersa. Verùm quid hoc sibi vult. In ipso condita sunt vniuersa? Quidam exponũt, *In ipso*, id est, per ipsum. Sed istud refellitur: quoniam statim dicitur, *per ipsum, & in ipso.* Alij igitur dicunt, *In ipso*, velut in exemplari: quia in illo sunt omnium rerum formæ creabiliũ, ad quarum exemplar sunt condita quæcunque sunt. Si res ita se habet, non erat dicendum in ipso esse condita vniuersa. Nihil enim dicitur fieri in exemplari, potius quod fit, educitur. Placet igitur mihi vt dicamus, per ipsum facta esse omnia: quia cũ Patre Filius omnem cõdidit creaturam. In ipso autem sunt condita omnia tãquam decreto illo capite & fundamento, in quo cuncta collocarentur atque con
sisterent. Quamobrem & principium dicitur creaturæ Dei, in hac significatione: quoniam illi anne Apoc. 3.
ctitur Dei creatura per fidem, & tanquã palmes in vite manet in illo, ex quo omnem necessarium succum trahit. Nemo verò turbetur, si ipse venerit secundum tẽpus post multos sanctificatos. Nullus Omnes per Christum sanctificati.
enim sanctificatus est, qui non ex eius plenitudine acceperit. Ille nanq; secundum diuinam prædestinationem ante omnes fuit. Hoc optime sciẽs Magnus ille Baptista dixit: Qui post me venit, ante Ioan. 1.
me factus est, quia prior me erat: quæ certè verba nostram intelligentiam eleganter probant. Oportuit ergo ipsum esse Primogenitum, cum per eum condita sint omnia, & vt in ipso cõsistant decreta. Primò ante omnes creaturas decreta est illius creatio secundum humanam naturam. Et ante cuiuslibet creaturę sanctificationem decreta fuit eius sanctificatio. Et ita inuenitur Primogenitus etiã respectu Angelorum. Nam & ipsi in illo conditi sunt, & sanctificati, & glorificati. Audi Apostolum claris id verbis exprimentẽ, *Quæ in cœlis & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, siue Throni, &c.* Præfert hîc principatus potestatibus. At dignitate superiores esse potestates B. Dionysius testatur. Itaque non semper ab ordine nominationis valet argumẽtum pro dignitate excellentiori sumenda.

Et ipse est ante omnes: & omnia in ipso constant. Loqui videtur de Christo Apostolus secũdum quod idem erat Deus Dei patris Verbum. Consistere autem omnia non intelligo solummodo quoad eorum essentiam (quandoquidem nihil potest consistere per se ipsum in esse, nisi solus Deus) sed etiã quoad esse quodcunque superadditum, dico esse gratiæ ac beatitudinis. *Et ipse est caput corporis ecclesiæ.* Ideo caput, quia ex illo tãquam è capite fluunt gratiæ spirituales in nos eius membra, *Qui est principium*, videlicet vnde processimus, & in quo consistimus. Necesse est ergo vt sit & caput influens, vt possimus in eo consistere, *Primogenitus ex mortuis*, Vide vt semper primogenitus habet relationem ad alios. Sciendum tamen, esse primogenitum in Primogenitus in scripturis quid.
scripturis, plerumque significare nõ tam ordinem temporis quàm dignitatem. Christus enim qui resurrexit ex mortuis, non solùm primus fuit ordine

quantum adhoc, verùm etiam dignitate primus. Resurrexit enim vt caput totius corporis & primarium membrum, vt sit causa resurrectionis totius carnis. *Vt sit in omnibus primatum tenens*. Dicit, *in omnibus*, vt intelligamus in quouis ordine tam in ordine creationis ab initio quam recreationis: & in ordine naturæ, & in ordine gratiæ, & in ordine visibilium creaturarum, & inuisibilium. Vnde per hæc manifestatur, Christum etiam si Adam non peccasset, venturum. Est enim Primogenitus omnis creaturæ, & in omnibus primatum tenens. Et aliud docere omnino præter rationem est: & omnino destruit hoc apostolicum de Glorificatore encomium. Siquidem primatus iste non est ea parte considerandus qua erat Deus, sed qua erat homo: quanquam ratio & causa primatus huius hominis esset ipsa Deitas.

Pro Christi aduentu etiam Adã non peccante.

Quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare. Complacuit, beneplaciti verbum est excludẽs omne meritum respectu talis plenitudinis. Nam hac posita plenitudine, exorta sunt eius merita. Et cum dicit, *omnem plenitudinem*, intellige possibilem excogitari: quoniam gratiosè insita est illa humana natura in supposito, & repleta cunctis donis quæ possint excogitari, ita vt nihil addi possibile fuerit. Iccircò ipse est peculiare & dignum Deo templum, in quo inhabitat plenitudo diuinitatis corporaliter, in quo Deus Pater bene sibi complacuit. Dicitur autem diuinitatis plenitudo inhabitare: non quia diuinitas recipiat diuisionem, & possit ex parte inhabitare, & ex parte non: sed quia diuinitas nullum sibi donum seruauit quod non contulerit Christo, de cuius plenitudine nos omnes alij acciperemus. Nihil enim plenius potest excogitari quàm illa eximia vnionis gratia, cui cõsequentissimè omnia dona debebantur, cum per illam ille homo verè esset filius Dei.

Matt.17.

Et per eum reconciliari omnia in ipso. Eo enim modo quo condita sunt per ipsum efficaciter omnia, & in ipso: ita decuit & per ipsum instaurari & reconciliari omnia in ipso, quæ dissoluta erant, & sub ira Dei propter peccatum. Vbi etiam aduerte omnia condita esse per ipsum secũdum quod erat Deus & Verbum Patris. In ipso tamen condita sunt non solùm quatenus Deus, sed etiam secundum quòd homo. Nam designata sunt omnino, vt in eo Christo homine consisterent. Quoniam verò disiecta erant & perturbata omnia post peccatum, secundum esse gratiæ non amplius in ipso consistentia, reconciliari oportuit vt rursum in ipso consisterent. Quare addit: *Pacificans per sanguinem crucis eius*. Græcè additur, *per ipsum*, volens significare oblationem illius sanguinis per summum Sacerdotem factã. Vnde pacificata sunt omnia & quæ in cœlis & quæ in terra. De cœlis haud dubium. Factũ enim est prælium magnum in cœlo. Sciendũ tamen omnia pacificata fuisse in spe regni Christi futuri, per quod omnino reparari debebant Angelorum ruinæ. Hoc post enarratam illam eiectionem & ruinam Dilectus declarat, aiens: Et audiui vocem magnam in cœlo dicẽtem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnũ Dei nostri, & potestas Christi eius.

Apoc.12.

Attamen cum postmodo astu & inuidia diaboli labefactata esset à peccato terra, & corruissemus omnes: non modo turbatum est regnum Christi, quin etiam ita deperditum totum vt nullum iam maneret, nisi ipse denuò (quatenus fieri poterat) illud sibi acquireret & instauraret. Cœlum enim deplorabat suos ciues, dum nec Angelos suos qui ceciderant, videbat: & qui ad reparationem loco illorum instituti erant, exturbatos arte diaboli lugebat. Christus ergo rursum per sanguinem suum pacificauit omnia. Per illum viuificati sunt homines terreni: & multi eorum facti sunt & fiunt in noua pugna cũ illo, victores demonum. Dilectus superioribus verbis istud adiunxit: Quia proiectus est, inquit, accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte: & ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij sui: & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitabis in eis. Vide quàm appositè & concorditer ad hoc, quòd pacificata sunt omnia in cœlis.

Sed dubium est, quo pacto in terris sint pacificata omnia. Hoc nedum apparet verum, sed falsum omnino videretur, si quorundam opinionem sequuti, sustinere velimus fusum sanguinem pro solis prædestinatis atque electis ab initio: ita vt secundum diuinam dispositionem, de illa humani generis massa ante vlla preuisa noua merita aut demerita quidam, id est, plurimi relicti sint in sua illa perditiqne. At illud manifestè non fuit pacificare omnia: quoniam ita Dei æterna mansit super illos plurimos, quibuscum pacem minime fecit. Ideoque nulla ratione video posse illud asseri: Imò verò absque horrore audire non valeo. Pacificauit certè omnia omnium Saluator ac Redemptor. Et nisi quid noui accidat: aut nisi quis in nouum crimen sua sponte incidat, nullus non restituitur. Nullus inquam ob illud peccatum vetus æternas pœnas recipiet, Vt sæpius efficaciter & copiosè probauimus.

Et vos cùm essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso: si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles, & immobiles à spe Euangelij quod audistis, quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cœlo est. Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis: & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia. Cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, vt impleam verbũ Dei, mysterium quod absconditum fuit à sæculis & generationibus. Nunc autem manifestatum est Sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in Gẽtibus, quod est Christus, in vobis spes

gloriæ: quem nos annũtiamus corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni ſapientia, vt exhibeamus omnem hominẽm perfectum in Chriſto Ieſu: in quo & laboro certando ſecundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.

Et vos cum eſſetis aliquando alienati, &c. Hoc in loco commemorat fructum euangelij in illis ſecundum efficaciam: & quomodo de poteſtate tenebrarum tráſlati ſint in regnum Dei. Vocat illos olim alienatos à Deo: vocat etiam inimicos ſenſu, aut potius mente in operibus malis: quoniam probabant ea, & conſentiebant peccato ſecundum ſuperiorem hominis partem, quæ eſt mẽs & voluntas. Et ait eoſdem eſſe reconciliatos Deo, non ex operibus cum mala eſſent, nec operari bona poſſent. Reconciliationem ergo factam docet in corpore carnis Filij, in quo Deus poſuit peccata noſtra, & per eius mortem inueniuntur extincta omnia: modo applicetur nobis mors eius, quod fit per baptiſmum. Hactenus nobiſcum hęretici conueni re videntur. At in iis quæ ſequuntur, & in quibus eſt lucrum noſtræ ſalutis, maxime diſſentiunt. Apoſtolus enim quem recõciliationis finem ponat, attentè & non ſurda aure audiamus, ait:

Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo. Hic eſt ſenſus apertus: Sic reconciliauit vt exhiberet vos ſanctos non imputatione, ſed veritate, *& immaculatos,* id eſt, abſque macula criminis, *& irreprehenſibiles,* id eſt, nulla dignos reprehẽſione: non coram hominibus qui decipi poſſunt, & ſæpè decipiuntur, ſed, *coram ipſo,* Deo. Nec tamen ſic ad minutum exactio iſta irreprehenſibilitatis intelligenda eſt, vt omni penitus vacet culpa, cum id non permittat humana fragilitas: Sed ſatis eſt irreprehenſibilis habendus, qui abſtinet à crimine, nec eſt præuaricator vel tranſgreſſor præcepti: quibus vocibus peccatum mortale ſignificatur. Hoc igitur eſt quod à nobis exigit Dominus, & non fidem tantum otioſam ac mortuam. Hoc autem præſtamus, ſi amplexamur Mediatorẽ ſyncerè & abſque dolo: tum ipſe per gratiam adueniens purificat corda. Illud verò non ſatis eſt, ſed oportet permanere in fide ſtabiles. Hoc fatentur etiam hæretici, ſed ſatis eſſe aſſerunt. At longè falluntur ipſi, & alios inſuper fallunt. Vide quid addat B. Paulus:

Et immobiles à ſpe euangelij. Non eſt autem immobilis à ſpe euangelij, qui deſtitutus eſt gratia per culpas & peccata, & vacuus eſt bonorũ operum. Vera ſpes euangelij innititur in operibus bonis, vt ſit ea ſpes quæ non confundit, quæ & charitatem, teſte Apoſtolo, ſecum habet comitem. Hæc hæretici qui à ſola fide pendère volunt, non põderant: ideo ſemetipſos primùm, & deinde alios qui illis habent fidem, fide vera & viua ſpoliant, & miſerandis modis occidunt ac perdunt.

Proſequitur B. Paulus de euangelio quod illi audierunt, conteſtans vel eo tempore eſſe prædicatum *in vniuerſa creatura quæ ſub cœlo eſt.* Non tamen intelligas vbique locorum tum fuiſſe prędicatum, ſed quod illius fama ad omnes iam peruenerat nationes quæ ſub cœlo erant: & de notis Gentibus loquitur. Romæ enim, Ieroſolimis, & aliis multis celebris famæ locis, vbi iam prædicatum erat euangelium, habitabant cuiuſlibet nationi viri. Alioqui teſtatur B. Auguſtinus nec ſuo tempore ad omnes orbis partes perueniſſe euangelicam prædicationem. Cum autem ſe B. Paulus miniſtrum euangelij dicat, vt hoc probaret, adiecit: *Qui nunc gaudeo in paſsionibus pro vobis.* Hîc notanter dixit Caietanus animaduertendum eſſe, quòd manifeſtè per hoc gaudium in afflictionibus comprobatur verus euangelij miniſter: vt inde colligamus certitudinem gratiæ ex tribulationibus patienter toleratis ſentiri.

Et adimpleo ea quæ deſunt paſsionum Chriſti in carne mea pro corpore eius, quod eſt eccleſia. Hæc Apoſtoli ſententia hæreticos prorſus iugulat & confodit: nec habent quod reſpondeant, niſi fucos, & meros cauillos ſolitis blaſphemiis mixtos. Quocirca prius quàm id iſtius loci veram expoſitionem deſcendá, recitabo verba ex commẽtariis cuiuſdam illorum Burlingeri, vt prudẽs & ſuæ ſalutis cupidus lector dignoſcat, quàm ipſius vi veritatis premãtur, dum ſic ad excandeſcentiam ad pretexendum falſitatis aliquem colorem confugere compelluntur. Detorſerunt (ait) blaſphemi quidam homines hunc locum in cõtumeliam abſolutę ſatisfactionis Domini Ieſu, quaſi illius merito nonnihil deſit, quod per noſtras vires, per noſtras afflictiones, perque egregia noſtra opera meritoria ſuppleri poſsit. Verùm animus horret ad tantam blaſphemiam. Peccatur hac expoſitione in præcipuum dogma fidei Chriſtianæ. Omnis enim ſcriptura, & Sancti omnes ab exordio mundi teſtantur pretioſo Chriſti ſanguine dilui peccatum totius mũdi. Et idem hîc Paulus: alibi nõ reputat afflictiones præſentis temporis quicquam facere ad gloriam futuram, quæ erga nos reuelanda eſt. Et communis ſenſus ſuggerit nullam eſſe collationem rerum terrenarum & imbecillium ad cœleſtes ac perfectiſſimas. Pudeat ergo vos iſtius fœdi, blaſphemi, ſacrilegi atque abominandi commẽti. Veſtra ne imbecillitas expleret, quod abſolutiſſima filij Dei perfectio imperfectum reliquiſſet? O diabolicam præſumptionẽ. Hæc iſte infœlix calumniator, & ſui erroris frigidiſſimus defenſor. Audi, quæſo, quo pacto locum ipſum interpretetur, & qua de re nos, id eſt, Catholicos reprehendat: continenter etiam ſubdit: Audite Paulum Græcè planius loquentem, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ χριστοῦ, id eſt, & ſuppleo quæ ſuperãt (non quæ deſunt) afflictionibus Chriſti. Nam ὑστερήματα vocant Græci non modo ea quæ deſunt, ſed poſteritatem quoque & reliquias: quo verbo vſus eſt Ambroſius. Quæ ſuperſunt, & quæ poſterius relicta ſunt. Chriſtus autem afflictus eſt pro nobis, ait Petrus, nobis relinquens exemplum vt inſectamur veſtigia eius. Haſce ergo reliquias expleſſe ſe dicit Apoſtolus. Hæc iſtius iterum dicam, verè infœlicis hæretici verba. Lector attende. Pauca quædam de vocabulo ipſo præmittenda ſunt, poſtquam iſte homo nos ad ſignificationem Græcè vocis tanquam perperam tranſlatæ, prouocat. Et agnoſce magnam illius iniquitatem cum pari imperitia coniunctam. Fatetur ipſe vocabulum eam ſignificationẽ habere, in quam

illud vertit noster interpres, cum dicat non modo significare quæ desunt, sed etiam quæ supersunt, & quæ posterius relicta sunt. Qua ergo impudentia interpretem suggillas Burlingere, cum vox ipsa, te iudice, illud significet? imò verò cum omnes Græcæ linguæ peritissimi sic interpretati sint? imò cum nec aliter quisquam, nisi desipiat, interpretari possit? An non dicit Apostolus se supplere? Quid autem suppletur? quod superabundat, an quod deest? Itaque ob id etiam significat quod posterius relinquitur, quia hoc posterius deest priori. Nec tibi tanquam verum damus, vt significet ea quæ supersunt, nisi in hanc significationem, quòd ea quæ supersunt, nõdum sunt, sed posterius sunt ventura. Ipsa eadem prorsus voce vtitur ipse B. Paulus ad Thess. scribens, vbi ait se complere quæ desunt fidei eorum, in eandem significationem qua nunc vtitur. 1. Thess. 3.

Verum te rursum cõuenio homo miser, qui tanquam pro euangelio certans nos blasphemos appellas, qui, si tibi haberetur fides, detorserimus locum hunc in cõtumeliam absolutæ satisfactionis. Quid est ergo illud reliquiarum, quas se supplere hîc testificatur B. Paulus? Dic sodes, exue pudorẽ? Exemplum, ais, quod reliquit Dominus. Sed exemplum quod ille reliquit nõ suppletur: nec est quicquam posterius quod ipsum suppleat exemplum tam perfectũ, etsi relictum sit posteris sumendum. Oportet ergo fatearis imitationem supplesse Paulum, quæ superat. Nunc audi: Nõne B. Paulus aliâs dicit, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi? At cur non fit iniuria absolutissimo exẽplo? Si datus est nobis in exemplum, quid oportuit adiungi Paulũ? imò Paulum ipsum se ostẽtare exemplum? Nunquid fortè exemplum illius imminutum fuit? Absit. Quemadmodum igitur non obstitit perfectissimo Capitis exẽplo, si & alij eius excellentiores imitatores valerẽt aliis se præbere exemplum: ita perfectissimis eius meritis & satisfactioni non derogat quicquam, dum aliorum merita & satisfactiones pro aliis comparãtur & prosunt. Vt enim hoc illi possent, ipse Christus meruit: & vt efficerent ipse voluit, dedit, atque eosdem adiuuit. 1. Cor. 2.

Quod vt latius adhuc declaremus, Videamus primò veritatem iuxta sensum ecclesiæ, de satisfactione & meritis Christi, quæ suis afflictionibus pro nobis comparauit. Hæc solida ecclesiæ sanctæ Dei est doctrina. Christum Iesum Redemptorem nostrum sua passione & satisfactione, aut suæ passionis meritis operatũ esse omnibus remissionem peccatorum. Verùm hoc non absolutè, sed ordinatè iuxta debitas & opportunas conditiones, videlicet si merita illa applicentur, & gratia donetur, & statuatur homo vt decet in Christo Iesu. Applicatio autem illorum meritorum fit per fidem & sacramentum. Quòd verò quidam ad fidem veniant & suscipiant sacramenta, prodest oratio & merita sanctorum. Quòd autem recipientibus sacramentum primum baptismi tollantur prorsus peccata omnia, sola Christi passio & satisfactio operatur, idq; nemo negat Catholicorum. His autem qui sunt in Christo per fidem, & iam in corpore ecclesiæ membra Christi capitis facta, si iterum peccatis succumbant, sanctorum eis orationes & passiones prodesse vt reuertantur & viuant, & ad satisfactionem peccatorum si modo illi resipiscant, nulla fuit vnquam apud Catholicos dubitatio. Ecce Saluator noster ad orationem & fidem aliorum mouetur, vt paraliticũ sanet à morbis peccatorum. Hoc manifestè probat euangelica historia. Si oratio sanctorum ad hoc prodest, nunquid ergo Christi orationi infertur iniuria orantis pro omnibus, tanquam aliquid ei defuerit? Absit. Non valet ô hæretice, non valet inquam argumentum hoc tuum: quoniam per orationem Christi effectum est vt & orationes sanctorum valerent: vnde cuncta tandem concluduntur in meritis Christi. Et ob hanc gratiam in ecclesia Spiritu sancto rectore, omnis oratio in qua intercessiones Sanctorum implorantur, ita concluditur: per Dominum nostrum Iesum Christum. Haud aliter est in satisfactionibus à reatu pœnarum. Prosunt quidem nobis afflictiones Sanctorum, vt pœnæ nobis debitæ hoc modo per illos persoluantur. At quòd sic nobis prosint, de meritis ipsius Domini processit, vt & merita Sãctorum merita illius censeantur. Nam totum ecclesiæ corpus cum capite, vnus est Christus qui dicitur mysticus, quem totum oportet esse plagatum, vt à vertice capitis vsque ad plantam pedis non sit in eo sanitas, tum ad satisfaciendum, tum ad promerẽdum gloriam. Sic ipse & satisfecit pro nobis egenis, & sibiipsi gloriam maximam promeruit. Matt. 9.

Redeo nunc ad præsentis loci interpretationem. Primò dixerat eos reconciliatos fuisse Deo, idque per mortem & satisfactionem Domini. Nullus enim alius Sãctorum suis passionibus ad hoc opus concurrit, nisi solo prædicationis ministerio. *Cuius factus sum minister*, Deinde ait, *Nunc*, quando, *nunc*? nisi post eorum reconciliationem, postquam sunt facti membra Redemptoris, & capacia recipere salutiferos influxus per alia potiora membra? Nunc igitur gaudeo in passionibus meis. Quare gaudes Apostole sancte in passionibus tuis? Quid enim boni in his inesse potest? Certè passiones in seipsis nedum bonę non sunt, sed malæ. Ait ergo tãquam respondens, Gaudeo, *pro vobis*: ac si dixerit: Ego ob eam causam lætitia afficior, quoniam passiones istæ vobis prosunt. *Et adimpleo*. Et pro, quia, vsitatũ in scripturis: quia adimpleo, aut (vt volũt) quia suppleo quæ desunt, aut quæ addendę supersunt, sic enim desunt: *passionum Christi*, id est, earum passionum quæ ipse pertulit. Suppleo autem illas, *in carne mea*, id est, in exteriori homine: nam interior homo gaudebat. Patiebatur autem pro corpore eius quod est ecclesia. Hîc clamat hæreticus quasi zelãs contra nos, imò non contra nos, sed aduersus Apostolum, O blasphemi, ô sacrilegi, ô abominãdi. Non ergo satis passionum pertulit Christus ad absolutissimam satisfactionẽ, vt necesse fuerit etiam Paulum pati? Audite, quæso, & intelligite ne tanto zelo inflati ac distenti rumpamini.

Fuit quidem refertus passionibus Dominus pro vniuersa ecclesia redimẽda, ad quem finem ille venit, & nihil ei defuit passionum ad recõciliandam illam. At post recõciliationem cum membra sponte sua relabuntur in peccata, variasque infirmitates & reatus, vt iterum instaurentur non habent sicut à principio habuerunt, satisfactionem primariam à passionibus Domini integram. Non quasi

passiones illius & merita exhauriantur, quæ sunt immensa & infinita: sed quia non decet vt sic viliter & tãto contemptu expendantur, & ita non semel, sed bis, & ter, & decies, & centies, & millies, & denique assiduè atque iterũ crucifigatur. Quod esset, si postquã semel applicata est cuiquã mors, etiam rursum velit ille sibi applicare, & quodammodo iterum mori pro se, atque ipsum habere ostentui, vt ait B. Paulus. Ergo post reconciliationem nato nouo peccato, non vult Dominus ex integro pro his satisfieri ex suis passionibus, ita vt omnis pœnarum reatus tollatur: sed æquissimè voluit ipsum membrum quod peccauit, pro se satisfacere. Et cum ipsius ecclesiæ quæ est vnum corpus, multa sint membra, voluit pro decentia vt vnum membrum possit etiam pro alio pati ac satisfacere propter colligationem in vno spiritu: vt quod vnum membrum pro alio persoluit, ipsum persoluisse apud Deum censeatur. *Hebr.6.*

Cum autem maiora Christi & nobiliora membra post recõciliationem suam innocenter viuentes, vt magis conformes essent imagini Capitis, pertulerint passiones supra modum, voluit Deus (& hoc per merita ipsius Primogeniti) vt illæ passiones cederent in bonum & in satisfactionẽ aliorum membrorum: quod ad maiorem ipsius Ducis gloriam facit. Saluator enim primò solus suo sanguine redemit & acquisiuit ecclesiã. Acquisitam verò non solus vult conseruare & ei prodesse. Sed quò strictius nos amoris vinculo vniret, disposuit vt membrum à membro iuuaretur, & aliud pro alio egente satisfaceret. Non inquam (crebrius propter surdos hereticos dicendum est) quasi sint eius exhausta merita: imò quia eius meritis hic honor est comparatus, & hic datus membris spiritus, vt se inuicem iuuare possent. Et hæc est communio Sanctorum in Apostolico symbolo, quam hæretici non accipiunt: & quod est ad maximam Christi gloriam, calumniosissimè ad illius detrimentum conuertunt. Desunt ergo passiones Christi, nõn qui minime fit ad summum passus: Vel cuius meritis adsit aliquis defectus, quasi non abundauerit meritis supra omnem modum: sed quia non vult Dominus sic expẽdi merita illa sua nisi præscripto modo, vt detur locus Sanctis suis ad supplendum, quod etiam contrahitur de ipsius Christi meritis. Nam Sanctorum merita, Christi sunt merita. Ipse hoc meruit vt illa essent: & iam eiusmodi merita vnum sunt cum Christo. Vnde & ipsum persequitur, quicũque ecclesiam persequitur, vt Paulo fuit à Domino exprobratum.

Pro indulgentiis. Et hinc conflatur thesaurus ille meritorum capitis Christi, & sanctissimæ Virginis Matris, & Sanctorum Dei: cuius credita est dispensatio beatissimo Papæ summo eius in terris Vicario: inde effluunt indulgentiæ. Hunc thesaurum & hanc potestatẽ dispensandi rident irrisores hæretici, qui paulò pòst & ipsi miseri dabunt irrisionis pœnas, nec ridebunt vlterius, qui defraudant miseras & peccatrices plebes suas tantis bonis atque subsidiis, vt non cõmunicent cum Sanctis, nescientes vnguentum quod descendit in barbam prius, ac deinde in oram vestimentorum Aaron. Ne quis autem falsò putet hæc à nobis Pontificibus assentandi gratia dici, addimus nos minime negare fuisse in huiusmodi dispensationibus indignos abusus. Non negamus, non defendimus. Verùm quid hoc ad rei veritatem destruendam? Abusus ipsi corrigendi erant, non tollenda potestatis veritas. Sed hac de re satis. *Cuius factus sum ego minister.* Dicit se ministrũ ecclesiæ, qui antea dixit euangelij. Ibi de re quam ministrabat loquebatur: hîc de personis pro quibus, aut in quorum gratiam ministrabat, qui erant ecclesia. Potest etiã dici minister ecclesiæ, hoc est, ab ipsa ecclesia ordinatus, & ecclesiæ nomine id agens, id est, capitis ecclesiæ. Sic & nos omnes tales ministri sumus, vt ecclesiæ voce intelligas summũ & primarium Prelatum. Eo sensu intellexit Dominus, cum dixit: Dic ecclesiæ, vt sancti Doctores exponũt. Hoc autem ministerium se à Deo accepisse non ab ecclesia, quod subiicit declarat. *Secundum dispensationem Dei quæ data est mihi in vos*, id est, erga vos, quia peculiariter ad Gentes erat electus Apostolus. *Vt impleam verbum Dei*, quo pollicitus erat & ad Gentes peruenturum regnum Dei. Hoc Dominus sæpenumero incredulis comminatus est Iudæis, qui obiecerunt: Nunquid in dispersionẽ Gentium iturus est, & docturus Gentes? In parabola autem vineæ, quando conclusit. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius, cognouerunt principes, ait Euangelista, quòd de ipsis diceret. *Mysterium quod absconditum fuit à sæculis.* Iam expositum est ad Ephesios. Vocat mysterium arcanum illud ignoratum à sæculis, hoc est, à filiis sæculi huius. Vel *à sæculis*, id est, ab initio sæculorũ. Sed primũ verius, cum addat, *Et generationibus*, quæ in sæculis variæ extiterunt. Erat enim Iudæorum generatio: erat & Gentilium qui in plures distribuebantur, in Græcos & Barbaros, & tamen notum fuit multis vtriusque gentis prophetis. *Matt.18.* *Ioan.7.* *Matt.21.*

Nunc autem manifestatum est sanctis eius. Quamuis scripturæ id cõtinerent, non tamen cum esset contectum velis, intelligebatur. Ideo ait esse nunc manifestatum à Deo sanctis eius, per quos ipsis sæculis ac generationibus manifestaretur. *Quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ mysterij huius in Gentibus.* Significat apostolicam prædicationem à Deo mandatam, qua mysterium hoc Gentibus patefieret in signis, & prodigiis & portentis admirandis: sicut ex parte in Actis Apostolorum videre licet. *Quod est Christus in vobis spes gloriæ.* Sic Latinè legitur, & ad mysterium referri debet. Græca tamen lectio patitur vt ad diuitias illas gloriæ, quas ait esse Christum in illis, referatur: quoniam arrha Spiritus quæ datur Christianis, non aliud est quam Christus fide receptus ac dilectione, qui solus omnes superat mundi huius diuitias etiam cum persecutionibus. Sed huiusmodi fœlicissimas diuitias nemo probat, nisi prius à perituris liberet prorsus animum, & Christum absolutè sequatur. Tum inuenit pretiosam margaritã, & thesaurum in agro absconditum etiam in hac vita. Audi Euangelistæ testimonium. Respondens Iesus ait: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me & propter euangelium, qui non accipiat centies tantum, nunc, & in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros, cum persecutionibus: & in sæculo futuro vitã æternam. Videtur nũc quidem Christus per speculum *Marc.10.*

in ænigmate, & ipse est spes gloriæ nostræ perfecta, qui arrham donat quæ certos nos interim facit de futuro, modo maneamus in accepta gratia.

Quem nos annuntiamus, corripientes (aut potius admonentes) *omnem hominem, & docentes.* Et hîc additur apud Græcos codices, *omnem hominem*, Nam & doctrina omnibus est necessaria. Scriptũ erat: Omnes erũt docibiles Deo, id est, accipient quę necessaria sunt, vt homo dirigatur ad Deũ. *In omni sapientia*, quæ ad finem respicit, & ad illum conducit. *Vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu.* Audi tu quicunque ignoras diuina dona & virtutem Dei, vt dum negligenter operaris, promptissimè te excuses & dicas. Non possumus omnes esse perfecti. Non omnes possumus renunciare omnibus quæ possidemus. At hîc Apostolus omnẽ hominem docebat, vt exhiberet omnem hominem perfectum in Christo Iesu. Non dixit perfectũ absolutè, sed in Christo Iesu, in quo quilibet existens aliquo modo dicitur perfectus, si manet in charitate. In Christo enim Iesu omnis imperfectio per synceram confessionem absorbetur, vt perfectus dicatur qui imperfectionem suam & agnoscit & cõfitetur. Sunt tamen gradus siue status diuersi in ecclesia & regno Christi, quibus inuicem comparatis, alius perfectionis præ alio dicitur, vt Episcoporum status qui exigit charitatis opera summa & perfecta. Item status Regularium, qui ea profitentur quæ ad perfectionem strictiorem facilius conducunt. Cæterum illud non prætereundum est silentio, vt attentè lector consideret, quam crebro B. Paulus non ab re repetit omnem hominem, dicens, se admonere omnem hominem, docere omnem hominem, deniq; exhibere perfectũ omnem hominem in Christo Iesu. Hæc inquam omnino consideranda sunt aduersus dogma illud hac tempestate à quibusdam cum magno populorum scandalo prædicatum de electis & relictis in massa perditionis: quo nihil potest perniciosius in vulgus spargi, vt superius docuimus. *In quo & laboro certando secundum operationẽ eius, quam operatur in me in virtute.* Hic finis omnium laborum & certaminum Christi, & Apostolorum, vt per eos perfecti simus in Christo Iesu ad omne opus bonum instructi. Notabis autem illud, pie lector, quomodo semper Apostolus virtuti Dei in se operantis tribuit omnia, & præsertim opera illa quæ faciebat heroica, & diuinæ fortitudinis ac potentiæ plenissima.

Ierem. 31.

2. Tim. 3.

CAP. II.

VOLO enim vos scire qualẽ solicitudinem habeã pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & quicunque non viderunt faciem meam in carne, vt consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitione mysterij Dei & Patris, & Christi Iesu, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientię abscõditi. Hoc autẽ dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonum. Nam etsi corpore absens sum: sed spiritu vobiscum sum, gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum eius, quę in Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum nostum, in ipso ambulate, radicati & superædificati in ipso, & cõfirmati in fide (sicut & didicistis) abũdantes in illo in gratiarum actione.

Volo enim vos scire, &c. Facilis textus. Insinuat desyderium illud quo accendebatur, vt scirent suam sollicitudinem quasi maternam. Græcè legitur, *Agonem*, quem de illis, & iis qui erant Laodiceæ, sentiebat: tametsi de facie non esset illis notus. Laodicea de qua hîc loquitur, erat vrbs Asiæ. Idque vt consolationem caperent in cordibus suis, *Instructi in charitate.* Potius constructi, compacti, seu conglutinati in charitate. Etenim summa consolatio est fratrum in Christo compactorum, cum audiunt prouentum fidei, & Christi gloriam crescere. Hac experientia recreatus Propheta. Ecce quàm bonum, ait: & quàm iucundum habitare fratres in vnum. *Et in omnes diuitias plenitudinis intellectus*, Vox, πληροφορίας, quam interpres reddit, plenitudinis, significat certam notitiam ac persuasionem absque vlla dubitatione in intellectu. *In agnitionem mysterij Dei Patris, & Christi Iesu.* Græcè legitur, *& Patris, & Christi*, In his duabus personis procul dubio cõsistit notitia totius mysterij: quoniam consequenter vtriusque Spiritus subintelligitur. Imo vel in solo Christo, cum dicat ille. Qui videt me, videt & Patrem meum. Et hoc ipsum magis declarat Apostolus, dicens, *In quo*, nimirũ Christo, *sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.* Maxima certè est scientia nosse Christum, vtpote in quo abscondita sit tota Patris sapientia, omniumque notitia scitu desyderabilia ac periucunda: quæ enarrare lõga esset historia, nec nostræ facultatis.

Psal. 132.

Ioan. 14.

Hoc autem dico. Perpẽdens Apostolus humanam miseriam: & nisi verè ac perfectè radicatus sit in Christo, posse facile hominem per tentationes, & tedium aduersus exercitium bonæ vitæ, & per falsos suasores seduci ac decidere, solicitudinẽ suam, & solicitudinis quam de eis habebat, explicat rationem, dicens: *Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.* Græca vox, πιθανολογίᾳ, vna est quæ significat sermonis (vt ita dicam) persuasibilitatem. Sed regnũ Dei non est in sermone, sed in virtute & veritate quę penetrat cor, non quæ aures demulcet. Omnes fermè heresiarchæ diserto sermone & eloquẽtia valuerunt. Adiuuãtur enim (quod multi non credũt) à diabolo, qui rhetor est & sophista egregius. Tales ille nobis hac tẽpestate peperit. Ne autẽ videretur B. Paulus solicitari frustra, ait: *Nã etsi corpore absens sum: sed spiritu vobiscum sum, &c.* solicitudine & affectu dilectionis. Notẽt quibus cura animarum cõmissa est, & potissimum mercenarij qui corpore quidem præsentes plerunque sunt vt emungant crumenas, non vt emũdent conscientias. Charitate autẽ longissimè recedunt, non quidem mutando locum, sed substrahẽdo solatium. At non sic Apostolus, qui etsi spiritu cum gaudio videret ordinem & firmamentum fidei illorum, non tamen ita constabilitum, vt non prospiceret imminere à falsis doctoribus periculum,

Hortatur itaque vt firmi perstare velint.

Sicut ergo accepistis Christum Dominum, id est, quòd ipse est Dominus, qui proprio sanguine nos acquisiuit, & à dominatu Tyranni crudelissimi eripuit, *in hoc ambulate*, proficiendo assiduè per opera bona, *radicati & superædificati*. Melius Græcè, radicamini & superædificamini in ipso, & confirmamini in fide, *Sicut didicistis*, siue edocti estis. Opera bona sunt quæ hanc radicationem & superædificationẽ & confirmationem fidei operantur, sicut Apostolorum Princeps ait: Satagite vt per bona opera vestra certam, seu firmam, vocationem & electionẽ vestram faciatis. Est autem notandum cœlitus particulari dono Apostolum fuisse preditũ, quo propheticè preuidebat quo in statu ecclesiæ versarentur. Curam enim de illis habebat, nec vbique præsens corpore esse poterat. *Abundantes in illo*. Græcè, in illa, videlicet fide, & emendatius. Abundat autem in fide, qui per dilectionem operatur, *In gratiarum actione*. Hęc maximè necessaria est. Quid magis debitum quam grata memoria? Quid viuacius vt conseruentur & augeãtur dona? Alioqui & quę data sunt, meritò auferuntur.

Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mũdi, & non secũdum Christum. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis: in quo & circuncisi estis circuncisione non manu facta in expoliatione corporis carnis, sed in circũcisione Christi, consepulti ei in baptismo: in quo & resurrexistis per fidẽ operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis. Et vos cũ mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donãs vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat chirographũ decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci: & expolians principatus & potestates, traduxit confidenter palàm, triumphans illos in semetipso.

Videte ne quis vos decipiat, &c. Postquam monuit ne se per eloquentiam & persuasibiles sermones seduci paterentur: Nũc rursum monet caueant ne decipiãtur, aut ne captiui & præda fiãt per laqueos philosophiæ, & verba ad fallendum composita, *secundum traditionem hominum*. Erãt philosophorum traditiones, quæ in Græciæ gymnasiis regnabant, & obstabant fidei nostræ. Verbi gratia: Ex nihilo nihil: in nihilum nil posse reuerti. Aut: A priuatione ad habitum non est regressio. Aut: Accidentis esse est inesse, & alia huiusmodi. Ex quibus nisi sobriè intelligantur, fidei nostræ tolluntur fundamẽta. Ex prima enim tollitur mundi creatio: Ex secunda negantur miracula multa, & ipsa resurrectio mortuorum. Ex tertia, sacrosanctum Altaris sacramentum. Illæ igitur dignitates aut falsæ sunt, & nõ dignitates: aut sunt secundum causas naturales admittendæ. Nulla enim, præter Deum, effectrix causa potest quicquam generare aut creare ex nihilo, hoc est, non præsupposito subiecto, & per modũ generationis. Nec potest esse ex naturæ potentia resurrectio mortuorum, nec visus restitutio, nec accidens sine subiecto. At Omnipotenti Deo hæc esse impossibilia, nec vlla est ratio vel apparens. Quare ex qua die cœpi iis studiis vacare, non valui satis demirari nonnullos philosophos, qui ex philosophia se aliter esse persuasos confitebantur, non minus ignorantiam, quàm perfidiam præ se ferentes. Contra hos ergo Apostolus hoc in loco hortatur, & veram tangit eorum erroris causam, qui scilicet è traditione hominum sumunt falsa illa & inania principia.

In Philosophos malos & proteruos.

Quòd si quis obiiceret: Illæ hominum traditiones nonne à sapientibus ratione constitutæ sunt vt essent euidentes? Respondet Doctor noster, illas traditiones esse *secundum elementa mundi*, id est, acceptæ sunt ab elemẽtis mundi, ab ordine & causis quæ conspiciebantur in mundo. Cum enim viderent nihil produci in esse non prius existẽte materia, dixerunt absolutè mundum nõ potuisse produci, sed fuisse ab æterno. Cumque nullum pariter vidissent ad habitũ ab ipsa priuatione regressum, simpliciter id fieri posse inficiebãtur. Similiter dũ contemplati fuissent proprium esse accidentis inesse, crediderunt hoc venire in eius rationẽ, & de essentia eius esse. Sed nõ ita est. Aliud est enim accidens, & aliud substantia. Enimuero licet accidẽs ob imbecillitatem sui esse eius sit naturæ, vt non quæat naturaliter per se consistere: nonne qui dedit esse cunctis, sua virtute poterit etiam inualida substentare? Et qui est Dominus ordinis & causarum nunquid alligauit sibi manus, quo minus valeat præter illum ordinem, & preter illas causas operari? Itaque manifesta est philosophorum fallacia qui ex his elementis constituunt sibi principia quæ iuuant quidem ad intelligentiam virium naturæ, sed non aduersus omnipotentiam, quæ non inde accipienda est, sed ab altiori & longè perfectiori principio, nimirum à Christo. Vnde ait:

Sed secũdum Christum. Est autem istud secundum Christum: Non esse impossibile apud Deum omne verbum: Et illum esse fontem & initium omnium existentium, & vitam omnium viuentium, & resurrectionem cunctorum morientium. Nec tantùm Christo omnia esse possibilia, sed & omni in illum credenti. Hæc autem verissima esse non verbo nudo pronunciauit, sed experimento & re ipsa declarauit, cœcos illuminans, suscitans mortuos & seipsum: & alia innumera nedum faciens ipse, quin etiam dans aliis eadẽ & maiora faciendi potestatem.

Ex hoc loco insipienter intellecto acceperunt quidam stulti & insipientes homines ansam ad errorem. Damnarũt enim propterea scientias & artes quæ naturali lumine conflantur: quoniam hîc dãnata ab Apostolo philosophia videtur. Et non aduertunt imprudẽtes, quænam philosophia damnetur. Neque enim vera philosophia ab Apostolo damnatur: sed ea quæ per hominum placita & traditiones conflata est, quæ aduersatur Deo, nec vlla ratione naturali vera & efficaci cõsistit. Alioqui lu

Contra dãnantes sciẽtias sæculares.

men lumini non aduersatur: imò fauet, imò præsupponitur. Si careremus naturali lumine, quo pacto adiici posset supernaturale? Ipsemet Apostolus doctor noster plerunque naturalibus vtitur rationibus, quæ valent apud homines ad ea persuadenda, quæ sunt super ordinem ipsius naturæ.

Detorquent verò hæretici (quo genere hominum nihil captiosius magisque subdolum fingi potest) & hunc locum contra ecclesiastica instituta, quæ quasi traditiones hominum reiiciunt. Quidam ex illis hoc in loco, ita scribit: Hoc autem philosophiæ genus sequebantur Colossenses pseudoapostoli, partim circuncisionem, sacrificia, & legalia vrgentes, quasi ad iustificationem & veram sapientiam parandam Christus solus inefficax sit. Hodie quoque videre est quanta supellectile quidam doceant opus esse ad consequendam vitam beatã. Nec sine probitatis specie, sine rationibus: Adde & sine scripturarum locis, sed detortis, id faciunt. Alius enim vires liberi arbitrij prædicat, alius opera meritoria & satisfactoria iactat, alius monachatus regulas, easque varias & seueras laudat, alius Diuorum, Missarum, & indulgentiarum largissimas gratias amplexandas suadet. Perrarò fit mẽtio Christi & expiationis eius. Scriptæ sunt de his amplissimæ disputationes. Cæterum damnãtur hîc omnia à Paulo. Philosophica enim sunt, hoc est, inania ex hominum constitutione prolata, quæ & circa externa versantur, & à Christo abducunt: Hæc illius beluæ verba.

At quàm impiè, ne dicam solummodo falsò & fatuè, vel puero perfacile est videre. Quid enim stultius quàm dicere ex philosophia venisse Monachatum, & Missas, & indulgentias, & Diuorum inuocationes? Quid magis falsum, quàm esse traditiones humanas, cum ex ipso euangelij fonte hauriantur? Quid item magis impium, quàm asseuerare per hæc nos abduci à Christo, quibus efficitur vt illi arctissimè adhærescamus? Quid denique tã calumniosum quàm nullam in his Christi fieri mentionem obiicere, cum vbique & in omnibus ecclesiæ orationibus & cæremoniis nomen ipsius Christi passim (vt par est) honorificè exprimatur, & adoretur, & imploretur? O impudentiam singularem. Et quid est aliud Missa, quàm oblatio & sacrificium, & illius sacrificij Christi & expiationis memoria? Indulgentiæ ipsæ quid sunt, nisi dispensatio meritorum Christi, ac Sanctorum? Et quid Monachatus, nisi sequela Christi, & euangelicæ vitæ ac puritatis succus, & perfectionis iustitiæ ad imitandum Christum professio? Quid ergo garrit imò blasphemat hic infœlix hæreticus, aiens nullam in his fieri Christi mentionem? Et quod in hũc nebulonem dico, in alios eiusdem farinæ dico qui hæc audent vituperare, & tantis blasphemiis damnare. Sed ad rẽ nostram, ne longius digrediamur.

Quia ergo dixerat Apostolus non debere nos secundum elementa mundi inquirere scientiã, sed secundum Christum, addidit: *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Mirus & inauditus loquendi modus: quoniam & res ipsa, quæ explicanda erat, mira est super omne miraculum & inauditum. Primum, quod in Christo videlicet inhabitet diuinitas. Non enim consuetum est dici vlla in re secundũ naturam ipsius inhabitare Deũ, aut deitatem. Esse quidem per virtutem, aut potentiam in omni re dicimus. Inhabitare autem nõ est vsitatus scripturæ mos, nisi in his tantum qui templa Dei constituti sunt: vt in Apoc. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. *Apoc. 21.* Et ad Corinthios ex testimoniis scripturarum ait: *2. Cor. 6.* Dicit Deus: Quoniam inhabito in illis, & inambulabo inter illos, & ero illorum Deus, &c. At in nullo dicitur deitatis plenitudo inhabitare, nisi de vno Christo. Licet enim de quibusdam dicatur, ipsos esse Deo plenos, plenitudinem tamen Dei esse in illis non legimus. Et quod summum est, ait: *corporaliter*, hoc est, secundum carnem. Nam istud propter vnionem illam naturarum singularissimum Christi est: quia Verbum caro factum est, & ipse habitauit inter nos.

Ex hoc loco accipiebat Nestorius duas in Christo personas, ita formans argumentum: Si deitas inhabitat in Christo, iam aliam oportet esse hypostasim Dei inhabitantis: aliam eius quod inhabitatur, corporis. Sed longè fallebatur. Nam & anima nostra in corpore inhabitare dicitur, nec tamen propriam habet personam: sed vna est eadem persona corporis & animæ. Præterea quod ait Apostolus deitatem corporaliter inhabitare (vt S. Doctores animaduerterũt) satis innuit modum illius diuinitatis quæ est participata à corpore: hoc est enim quod ait, corporaliter. Non propterea desiit esse deitas, neque confusio vlla seu commixtio facta per hoc intelligi potest, quòd dixit inhabitare. Qui enim inhabitat, non confunditur, nec admiscetur rei quam habitat. Verùm tanta res nec sic idoneè explicatur. Nouum est quoddam quod fecit Dominus super terram, dignum potius veneratione atque admiratione, quàm anxia & curiosa conquisitione. *Contra Nestorium.*

Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis. Vos igitur qui estis repleti in illo qui est caput omnium, etiam Angelorum, quasi eius membra, per influxum Spiritus sancti, non oportet de recta via deflectere, & dare aures perfidis ac deceptoribus, & recedere à capite. Influxus vitæ confestim cessat, vbi membra non manent sub capite, sed abscinduntur, aut segregant semetipsa. Quoniã verò à pseudoapostolis prædicabatur circuncisio carnis, quæ prædicatio non leuem authoritatem propter Abraham & propter Mosen nanciscebatur: ideo B. Paulus rei veritatem declarans, ne tertio modo decipiantur, subdit: *In quo & circuncisi estis.* Tria tunc erant quæ Christianæ veritati aduersabãtur. Primum, sublimitas seu persuasibilitas sermonis. Secundum, pronunciata philosophorum. Tertium, lex illa Moseos, & illud peculiariter quod attinebat ad cæremonias, & ad illã primam circuncisionis cæremoniam, quæ non erat ex Mose, sed ex Patribus. Prioribus duobus explosis venit ad hoc tertium, & vt doctissimus Theologus tanquam præoccupans quod quidam obiiciebant, & simul respondens, videtur eos interrogare? Quid volunt isti à nobis, nonne vt circũcidamini? At iam circuncisi estis. Quòd si rogant, quo pacto? Respondet, in Christo. Nec adhuc intelligunt multi quid est esse circũcisum in Christo, imò nec quid sit esse circũcisum. Sed cum nihil aliud sit circuncisio, nisi præputij abiectio per cultrum petri- *Quæ obsistentio aduersabantur Christo.*

hum, quid sit præputium non intellexerimus, nec quid sit ipsa circuncisio intelligemus.

Est ergo præputium secundum carnem. Et est præputium secundum spiritum. Et secundum carnem præputium quid sit, notum est: sed parum curat hanc circuncisionē Deus. Est igitur pręputium secundum spiritualem intelligētiam obturatio aurium, quæ aures sunt & cordis & corporis. Qui ergo ad mandata Dei aures habent per affectum carnis obductas, obtusas, & obturatas, quales sumus natura omnes propter peccatum, & propter illam primæuæ iustitiæ carentiam, rectè in scripturis vocatur præputiati ac præputium. Quapropter carnales Iudæos obiurgabat Moses, & Prophetæ, & nouissimè B. Stephanus, qui incircuncisi erant corde & auribus. Ergo verè circūcisi spiritu ij sunt, quibus circuncisum est cor, id est, abiecta carnalis affectio: quæ non potest à nobis auferri aut pręscindi, nisi auferatur peccatum quod obstat nobis: & restituatur gratia & iustitia Dei, qua iustificemur coram ipso. Hoc autem opus auferendi peccatum iustitiamque restituendi, solius Dei est, qui per Christum Dominum in professione baptismi istud efficit, in quo morimur & nos cum illo ipsi peccato, & consepelimur cum illo, & resurgimus, & renouamur per iustitiam cœlitus nobis collatam vt viuamus Deo. Sic igitur circuncisi in Christo sumus & inuenimur abiecta carnali cordis concupiscentia grati Deo. Et licet fomes adhuc in carne remaneat, charitas tamen est infusa menti, per quā condelectamur in lege Dei, abiecto mentis per gladiū petrinum præputio. Hæc est prædicatio euangelica, quæ fide suscepta, & mox infusa charitate amputat carnis affectiones, & purificat corda. Vnde Dominus dixit: Vos mundi estis propter sermonem meum, videlicet fidè receptum atque admixtum. Hæc igitur erat circuncisio spiritus quæ placebat Deo, sine qua carnalis illa circuncisio nihil proderat. Hæc autem sine illa semper valuit. Hac circuncisione circuncisos fuisse Colossenses dixit Apostolus, quæ erat in Christo non in Mose. Nā quæ erat Moseos, vt Moseos, carnalis erat, & carnalium Iudæorum. Hæc autem Christi, spiritualis erat in corde, vt confestim amplius declarat, dicens:

De præputio & vera circuncisione in Iudeos.

Act. 7.

Ibid. 15. Ioan. 15.

Circuncisione non manufacta in expoliatione corporis, &c. id est, ad hunc effectum expoliādi corpus peccatorum carnis. Vocat Apostolus carnem ipsum hominem qui inuenitur filius veteris Adæ præuaricatoris, dicente Domino: Qui natus est ex carne caro est. Nec ab re est articulus Græcus, quo certa caro significatur, quæ quondam fructificabat morti. Vocat item corpus peccatorum, quod alibi corpus peccati, quo significantur vires humanæ, quæ simul collectæ ruunt concordes in varias concupiscētias. At huiusmodi viribus expoliatur homo per hanc circuncisionem recedente peccato, & adueniente iustitia: quoniam nec ea quæ relinquitur ad meritum in carne concupiscentia, dominatur menti, vt testatur Apostolus, si ambulemus secundum spiritum & legem mentis. *Sed in circuncisione Christi.* Græca lectio omninò germanior absque, *sed*, vt stet appositiuè, & declaretur circuncisio nō manufacta, quę est circuncisio Christi, hoc est, quā Christus operatus est. Nisi fortè velimus dicere

Ioan. 3.

Rom. 6.

Ibid. 8.

& melius, Christum ipsum fuisse aliquo modo sic circuncisum, cuius circuncisione nobis est hæc circuncisio comparata. Quid ni dicemus circūcisum fuisse in morte sua, cum & ipse dixerit se eo pacto baptizandum? Iam enim caro illius facta est quodam modo caro peccati, cum reatum peccatorum nostrorum in se transtulerit, quam oportuit excidi, vt veniret caro altera incorruptibilis & vitæ sempiternæ. In illa ergo circuncisione Christi, quādo mortua est caro illa, circuncidimur & nos cum baptizamur: quoniam morimur in baptismo cum illo, & sepelimur vt resurgamus ad veram vitam.

Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis. Vide totum mysterium, & admirandam circuncisionem. Vt enim illud Christi corpus mortuum fuit propter peccatum, sic & corpus peccati mori dicitur in nobis: quia secundum mentem vita eius interiit, solùm apparet in carne: quæ quasi cadauer ne graue corā Deo interi oleat, cōdiēda est aromatibus & sepelienda, vt iā non appareat fœtida ante illum ob peccatum quod in illa residet. Conditur verò deprecationibus & pœnitentia, cōfessione, cōtritione, lachrymis, & aliis macerationibus, quæ veluti atomata conseruant à putore. Operitur & sepelitur insuper charitatis in proximum operibus. Quemadmodum autem & Christus post mortem resurrexit, ita & nos in baptismo resurgimus, & renouamur, vt dictum est. Addit hoc totū fieri, *per fidem operationis Dei, qui suscitauit eum à mortuis.* Credimus Christum mortuum & sepultum, quod significatur illa sub aquis immersione quæ fit in baptismo. Resurrexisse item tertia die: quod etiam significatur per emersionem ex aquis. Debemus ergo credere illud idem spiritualiter in nobis fieri per baptismum. Peccato enim morimur, & carnis cadauer quod remanet, conditur & sepelitur, & nos resurgimus in nouam vitam, vt vltra non seruiamus peccato.

Et vos cū mortui essetis in delictis, & preputio carnis vestræ, conuiuificauit cum illo. Applicat doctrinā ipsi facto, ostendens totum quod prędixit, fuisse in eis completum. Ponit primùm quomodo erant in delictis mortui & in præputio carnis, qui nunquam fuerant spiritualiter circuncisi. Manebant ergo in morte carentes gratia Dei. Sed Deus conuiuificauit eos cum Christo per baptismum quasi per circuncisionem. *Donans vobis omnia delicta.* Græci codices habent, donās nobis, Sed minus apertè cum superioribus cohæreret. Nam sermo de illis & eorum circūcisione spirituali institutus erat, per quā volebat ostendere donata esse delicta. Dicendo autem, nobis, qui sermo pertinere ad Iudæos tantum videtur, non cōgrueret: Nisi fortè referatur ad omnes tam Gentiles, quàm Iudæos nullo facto discrimine, vt quę sequuntur ad Iudęos tantum restringantur, sicut expositores conuenire videntur, Donauit cuncta delicta nobis, id est, Iudęis & Gentibus.

Delens quod aduersus nos erat chirographum decreti. Specialiter aduersus Iudæos. Gręcè legitur, *decretis* Sed quodnam erat hoc chirographum illis aduersarium? Et quid sibi vult quod additur, decretis? Sēsus quidem videtur clarus. Loquitur enim de lege illa, quo ad illam partem quæ in decretis consistebat. Porrò decreta vocat propriè, quę ex placito de Nota

cernentis fiunt,& quorum transgressio peccatum sit,vt pote non quia alioqui de se illa sint peccata, sed quia decreto erant interdicta,quo sublato fiebant licita. Græcè enim vocantur dogmata eiusmodi scita aut placita,& interdicta per sapientes, à δοκεῖν,quod opinari Græcè& dogmatizare ac decernere est. Loquitur ergo de lege Moseos ea parte,qua diceretur lex positiua Scholasticis,circa quã plurimæ erant transgressiones Iudæorum,ac propterea chirographum stabat aduersus illos ratum & validum. Erat enim scriptura legis quasi chirographum:quandoquidem ambæ partes promiserant seruare cuncta in lege contenta. Audierunt enim Iudæi,& vltrò ac spontanei receperunt dicentes:Omnia faciemus. Et si quid omitterent, subdiderunt se maledicto legis miseri,quas haberent vires ad exequendum ignari. Hoc ergo chirographũ quod inueniebatur aduersum ipsos Iudæos,qui vt transgressores decretorum continebantur sub maledicto,& ipsa simul decreta deleuit Dominus, & ipsum chirographum, *tulit de medio affigens illud cruci,&c.*

Exod.24.

Ne quid autem dissimilem,licet hanc intelligentiam non improbem,tamen tanquam verius magis probo vt loquatur de chirographo & decretis seu placitis,quæ ab initio cum Adam patre nostro & consequenter nobiscum eius filiis decreuit. Decreuit enim Dominus: Ne comedes de fructibus illius arboris. Quandocũque enim comederis,morieris. Hæc erant decreta quæ chirographo illo cõprehensa sunt, quæ scripsit Deus in eorum conscientiis. Huiusmodi ergo chirographum erat aduersum nos & Gentiles & Iudæos:quia omnes comedimus in Adam patre nostro,& rei inueniebamur mortis. Et hoc ipse Dominus abscidit de medio & affixit cruci,qui in se solutionem eius debiti recepit,& cruce persoluit, vt cum sua carne crucifixum maneret & mortuum: & nos vitam resumeremus per illius resurrectionem. Hoc fecit Iesus,& consequenter expoliauit principatus, & ab eis prædam tulit,nimirum nos homines, qui sub eorum premebamur tyrannide, & *traduxit illos confidenter palàm*,hoc est,ostentauit eos palam superatos summa confidentia,eaque libertate qua victores facere solent hostibus deuictis, *Triumphans illos in semetipso*,id est, quia semel ipsum Malignum vicit & superauit,in semetipso triumphare eos. Nam dum instigante diabolo irritaretur: Si filius Dei es, descende de cruce. Salua teipsum,qui alios saluos facis. Noluit descendere, noluit saluare seipsum:sed expectauit salutem à Deo,& sic triumphauit de omnibus, & abstulit prædam ab inimicis. Hic sensus placere & recipi debet, quo non est opus restringere hæc Apostoli verba ad Iudæos tantum. Potius enim loquebatur ad Gentes B. Paulus,quarum erat præstitutus doctor: imò verò in quorum gratiam præsens epistola & quæcunque in ea continentur,scribuntur.

Quid Deus cum Adã pepigit.

Nemo ergo vos iudicet in cibo,aut in potu, aut in parte diei festi,aut neomeniæ, aut sabbatorum,quæ sunt vmbra futurorum,corpus autẽ Christi. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulãs, frustrà inflatus sensu carnis suæ: & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones subministratum & cõstructum crescit in augmẽtum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mũdi, quid adhuc tãquam viuentes in mundo decernitis? Ne tetigeris,neque gustaueris,neque contrectaueris:quæ sunt omnia in interitu ipso vsu secũdum pręcepta & doctrinas hominum:quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate: & non ad parcendum corpori,non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

Concludit,postquam sunt in Christo spiritualiter circuncisi,& in illo renouati ac perfecti sublato antiquo peccato & cæteris omnibus, eos non debere à Iudæis iudicari,id est,damnari si obseruãtias legales non receperint. *Nemo ergo*(inquit *vos iudicet in cibo,aut in potu.*Lex enim erat quæ prohibebat multos & varios cibos: Et potum qui ex vase carente operculo sumebatur. *Aut in parte diei festi*, id est,in ea parte quæ ad obseruantiam dierum festorum attinebat. *Aut neomeniæ*,id est,festum nouę lunę,in qua erat mensium eorum exordium. Iubebantur enim certa illis diebus sacrificia. *Aut sabbatorum*. Erant sabbata dierum,mensium,& annorum. Erant & festa alia,quæ sabbatorum appellatione veniebant: quia habebant septem dies feriatos. *Quæ sunt vmbra futurorum,corpus autem Christi.* Hîc redditur ratio quamobrem non sint hæc vlterius obseruanda,nimirum quia erant vmbra futurorum. Corpus autem erat Christi, subaudi corpus:vt sit sensus. Illæ obseruantiæ erant vmbra,cuius vmbræ corpus,erat corpus Christi quod est ecclesia. Qui ergo tenere potest corpus, nonne imprudenter vmbram & vanè sectaretur? In epistola ad Hebræos dixit vmbram futurorum bonorum, nempe cœlestium, quorum interim nos qui sumus in Christo habemus aliquem gustum atque imaginem,non vmbram,quę est remotissima à veritate perfecti corporis,cuius est vmbra. Sed hæc latiorem sermonem requirunt, vt ipsimet exemplis ob oculos ponerentur atque illustrarentur: quod in illa quæ ad Hebræos me facturũ, iuuante Deo,confido.

De sabbatis Iudæorũ.

Hebr.10.

Nemo vos seducat volens,&c. Vult nunc Apostolus remouere argumenta iudaica, quæ fieri poterant ab ipsius legis authoritate,quæ ministrata est per Angelos:ait ergo: Nemo vos seducat volens, &c. Græcè significantius, *Nemo vos brauio priuet*, Vide vt propriè cuncta & apposite. De facundia & persuasibilitate sermonis dixit: Videte ne quis vos seducat,scilicet paralogisinis, quibus Rhetores vtuntur. De philosophia verò dixit: Ne deprædentur. Est enim quodãmodo prędari fidei addictos, quùm nomine sapientiæ quasi per authoritatem trahebant homines ad suas sectas aientes:Hoc euicit Aristoteles argumentis:hoc Plato. Sed Dominus testatur, Quotquot ante se venerunt,fures fuisse & latrones. Nunc de his qui ad Mosen reducere tentabant,ait quòd à brauio abducebant, tan-

quam seducentes à cursu, *in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, &c.* Difficilis locus hic: Pro cuius intellectu exemplum tenere memoria debemus, quo Apostolus ad Gal. vsus est, Quanto tempore heres paruulus est, nihil illũ differre à seruo, sed oportere sub tutela & cura, & pædagogo humiliari. Et ideo datæ sunt priscæ obseruantiæ Angelorum ministerio illi populo, quibus supra modum premebatur. Erant enim onera seruilia imposita vsque ad tempus. Sensus ergo & ordo literæ hic videtur: Nemo igitur vos abducat à cursu & cursus præmio volens, ambulans in humilitate, &c. id est, volenter (vt ita dicam) & sponte sua nemine cogente, ambulans in humilitate, hoc est, non dignè Deo, non ingenuè in operibus viuis secundum legem perfectam libertatis: sed in illa depressione data illi populo puero, & in religione seu superstitione Angelorũ. Vox enim Græca vtranque significationem admittit. Erat enim legalium obseruantia iam olim pro tempore religio: deinde facta est superstitio. Nam vt religio esset, efficiebat Angelorum pro tempore authoritas. Per Angelos enim inuenta fuerũt & tradita Mosi illa legalia vsque ad tempus. Quòd verò post transierit in superstitionem, tẽporis progressus in causa fuit, quando iam puer adoleuerat, & factus vir aliam vitam, alios mores, ac propterea aliam legẽ perfectionis ac libertatis deposcebat. Ideo addit hunc, qui volens ambulabat in ea humilitate ac religione retinens antiquatos ritus, non ea vidisse. Quid est quod non videbat, nisi suam depressionẽ ac superstitionem? Et quare non videbat, nisi qua erat *frustrà inflatus sensu carnis suæ?* quoniam vt Iudæus tenebatur affectione carnis, sed frustra: quoniam absque vtilitate vlla & in vacuum, quin potius deprimebantur Iudæi. Sic accidit nonnullis, non dico omnibus, non dico multis (sunt enim multi qui persuasi sunt) sed nonnullis ex fratribus meis, quos diligo & obseruo in Domino, qui freti ordinis gloria propter Patres, mordicus volunt sustinere contra omnium ecclesiarum morem & sensum in ritu & cultu Dei declaratum, purissimã Dei Matrem de facto veteri subiacuisse delicto: & sub ira Dei, & dominatu diaboli (quod horreo vel cogitare) saltem aliquo temporis momento mancipatam fuisse. Vtinam non & de ipsis hac in parte verè dici posset frustrà eos inflatos sensu carnis suæ, & quod est longè deterius ac perniciosius, *Nõ tenentes caput, ex quo totum corpus per nexus, &c.*

Nõ me tamẽ latet quod hîc ait Apostolus, Non tenẽtes caput, posse duobus modis exponi. Et primò quidem ad rem præpositam, significat illos, quisquis is erat siue vnus, siue plures, nõ tenere verum caput. Ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones subministratũ & cõstructum, siue compactũ crescit in augmẽtum Dei. Illi enim à Christo redibant ad Mosen. Et Moses ipse mittebat ad Iesum. Qui ergo redibant ad illum post terram repromissionis adeptam, inueniebant Mosen mortuum: & ita vtroque & Iesu & Mose inueniebantur destituti. Quapropter non poterãt esse in corpore Christi. Qui enim non tenet caput, non est mẽbrum, nec illius particeps influxus, quo membra inuicem nectũtur & coalescunt, vt crescat corpus vsque in augmentum Dei, id est, argmentum perfectum conueniens corpori Dei, Christo mystico. Alia expositio est, quòd non tenebant caput ecclesiæ illi pseudoapostoli, cùm recederẽt ea parte ab Apostolica prædicatione: vnde quæ fidei erãt discernere, & obseruare necesse erat. Ipsi enim erant fundamenta, & in eis Petrus erat loco Christi: à quo qui recedit, sciat se cum Christo nõ esse. At hoc non placet hæreticis, quãobrem verò non placet, nisi quia hæretici sunt?

Si ergo mortui estis cũ Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis. Grecè, dogmatizamini, hoc est, decretis implicamini, nempe illis, *ne tetigeris, ne cõtrectaueris*: de quibus in lege moseos diffusè præcipitur in Exod. Leuiti. & Num. & Deut. quæ erant elementa mundi huius, id est, erant priora quibus instituẽdi erant qui adhuc manebant in mundo, vt adducerentur ad Christum, & tollerentur de mundo: quoniam erant conuenientia adhuc viuentibus in hoc mundo. At verò iis qui resurrexerunt cum Christo, qui mortui iam mundo inueniuntur non conueniunt. Nam decreta mundi non congruunt filiis Dei iam adultis.

Quæ sunt omnia in interitu ipso vsu. Rectius Græcè, ipso abusu, Dicit abusum tales obseruantias, propterea quia non substentabantur authoritate Dei. Iam enim lex cessauerat & ipse Moses. Sustentabantur autem tunc sola hominum præceptione ac doctrina, cum ita vellent principes Synagogarum. Pergit de his. Quæ sunt (inquit) *rationem*, aut sermonẽ, & speciẽ, *habentia sapientiæ in superstitione*; Græca vox non est eadem cum illa, quam paulo ante interpres transtulit religionem, tametsi Caietanus aliter dicat. Superius enim legitur, θρησκείας, hîc autem ἐθελοθρησκείᾳ, & significat voluntariam religionem seu cultum, quæ superstitio est. Aiunt B. Augustinus & Thomas omnem ritus colendi Deum, qui à Deo non est, nec à Spiritu sancto per ecclesiam traditus, sed arbitrio & voluntate hominum inuentus superstitionem esse. Qua in re profectò multum, vt mihi videtur, errarunt illi, ad quos hæc animaduersio attinebat permittentes serpere cultus in ecclesias citra cognitionẽ & probationem. Speciem igitur habebat sapientię quod voluntariè suscipiebatur vt cultus ac religio. Tales Essæorum erant) vt existimo) & fortè Brachmanarum, & Pythagoræorum, & huiusmodi hæreticorum sectæ, quæ asperum quendam vitæ ritum & religionis propria voluntate sibi præscripserunt propter humilitatem, aut animi deiectionem: quia seipsos deprimebant, & in seruitutem sine causa redigebant, vt aliquid præ aliis in communi vitæ cursu remanentibus admirandum facere viderentur. Hoc enim est, quod B. Paulus in hoc loco ait: *Et humilitate*: Adiecit,

Et non ad parcendum corpori: Difficile fuit latino reddere sensum Græcè vocis. Significat autem ad verbum in imparcentia corporis. Vulgus enim admirari eos solet, à quibus non parcitur corpori, sed seuera vita affligitur. Vnde & idolatræ sacerdotes cultris & lanceolis incidebant carnes suas, & perfundebantur sanguine, vt legitur in libro Regum. *3. Reg. 18.* *Non in honore aliquo ad saturitatem carnis*. Dicit religionem illam & cultum fuisse in non parcendo corpori, vt pote cui nihil honoris deferrent ad

saturitatem carnis, sed magis affigerent? & ea in re ostentabant se religiosos ac pios, qui se ad illa demittebant humiliantes. Verùm quia importunè propria voluntate faciebant, & vt pertinentia ad religionem, quæ vlterius pertinere non poterant, iccircò frustrà fiebant: imò in interitum adducebant obseruatores.

Hic vnus est excommunibus locis vbi hæretici turgidè spaciantur, & suo ore impio blasphemant Romanam ecclesiam, & instituta Monachorum, ieiunia, delectus ciborum, aliaque corporis incōmoda & salutares afflictiones quæ indicuntur ab ecclesia, aut sponte assumuntur, quæ à B. Paulo dānari in Christi lege eis vñr. Quidam illorum Gygas in hunc modum scripsit: Quid verò, amice lector? An non in mentem veniunt tibi leges Pontificiæ, nugæ Romanenses, & præscriptiones monachorum? Nec aqua aquæ, nec lacti lac, crede mihi, vsquā similius. Doctores, præceptiones, & præceptionum finis vtriusque partis congruunt per omnia. Sed audi nunc quomodo confutentur ab Apostolo. Principia illa, inquit, omnia ipso pereūt abusu. Agit autem de cibo & potu, quæ vsu consumuntur, & in latrinam excernuntur. Nam iis propriè dicimur abuti, quæ vsu absumuntur. Videtur autem allusisse ad illa Domini verba: Non quod ingreditur in os impurat hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc impurū reddit hominē. Nā quicquid ingreditur in os, in aluum abit & in secessum eiicitur. At ea quæ proficiscūtur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominē. Confutantur his non modo Iudæi epulas sacras iactantes, & lege Dei præscribente impura quędam in cibum non admittentes, sed titulo tenus etiam Christiani, qui & dierum & ciborum discrimine onerarunt colla fidelium. Deinde illa, inquit, aliud non sunt quàm præcepta & doctrinæ hominum. At de iis scribitur ex Isaia Matth. 15. Frustrà me colunt docentes doctrinas præcepta hominum. hæc iste versutus deceptor, & alia eiusmodi plura effutiens, quibus manifestè ieiunia, & macerationem carnis, vt rē superstitiosam impiè ac proteruè per hanc Apostolicam doctrinam vituperat homo inimicus crucis Christi, & cui Deus venter est, quasi falsam, fallacem, pestiferā, periculosam. Est enim plausibilis carni sermo, qui non dissimilius gratus est, ac manus & vngues qui scabiosorum hominū prurientem locum attingunt & scalpunt.

Pro delectu ciborum & ieiuniis, in hæreticos. Vt rem igitur luce reddamus clariorem, rogemus istos eousque acres carnis & ventris patronos. Si afflictio corporis & abstinentia, si luctus reprobatur in statu christiano: Quid iudicij, qua sapientia, imò qua aduersus Christi meritum contumelia Magnus ille Ioannes Baptista venit vestitus pilis camelorum, neque comedens neque bibens? Et non sola tantum voce, sed toto tenore vitæ in deserto agens & prædicans pœnitentiam? Quid est quòd ipse Christus ieiunauit quadraginta dies nihil comedens, & omnem vitam exegit luctuosam? Cur prędixit de discipulis suis, venturum tempus quùm auferretur ab eis Sponsus, & tunc, ait, ieiunabunt? *Marc. 2.* Cur non respondit calumniantibus illis, hunc in modum ieiunia discipulis meis non indico, propterea quòd ea obseruare, & ciborum habere delectū saperet superstitionē? Quid est quod ipse B. Paulus inter glorias suas, etiam hunc luctū ponit, qui in vigiliis & ieiuniis multis vitam ducebat? *2. Cor. 6. & 11.* Quum gratiæ de cœlo in nouo & veteri testamento implorabantur, indicebantur ieiunia, & orationibus iungebantur, vt in Act. Apostolorum patet. Quid est quod ait Dominus summa Veritas esse genus dæmoniorum quód non poterat eiici, nisi in ieiunio & oratione? *Marc. 9.* Nunquid hæc sunt cōmenta Romanensium, aut instituta Monachorū? Dicent fortasse nō se vituperare ieiunia: sed quòd indicantur, quòd præcipiantur, quòd pietati ac religioni admisceantur & preferātur, denique quòd illis præmia statuantur æterna. Verùm audiant, si possunt, Christi vocem. Ipse dixit: Beati qui lugēt: quoniam ipsi consolabuntur, & : Væ vobis qui ridetis: quoniam flebitis. *Matth. 5.* Ecce quomodo beatificat luctum, qui in ieiuniis & carnis maceratione præcipuè consistit.

Pro quadragesima. B. Ignatius B. Ioannis Euangelistæ discipulus, ab Apostolis indictam fuisse quadragesimam contestatur. Hanc antiqui omnes vt certam traditionem ab illis susceperunt & comprobarunt, clarissima inquā & doctissima ecclesiæ lumina (ne à simplicibus & idiotis receptā hæretici calumnientur) B. Amb. Hier. August. & alij non solùm Rom. ecclesiæ sacratissimi Antistites, quos isti dedecoris gratia Romanenses appellant, verùm etiam alij aliarum ecclesiarum Episcopi ac doctoris, quorum sempiterna laus fulget in ecclesia. Quòd si ad pietatem nulla ratione attinent ieiunia, cur tanto consensu indicuntur ac prædicantur, si nullum accipiunt à Deo præmium? Cur illa beatificat ipse Dominus? Cur Sancti omnes quò doctiores ac sanctiores, his affligere durius corpora sua studuerūt, si nihil inde expectabant pręmij? Et cur dixit summa Veritas: Quùm ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminát enim facies suas vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis receperunt mercedem suam. Tu autem quùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri qui est in abscondito: & Pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Ecce quomodo apertissimè ieiunium nedum non suffert, sed nondum instituti, iam ieiunij, quo obseruari debeat, docet. Et Pater, inquit, reddet tibi mercedem tuam in cœlis: quemadmodum hypocritę suam receperunt in terris.

Et cùm hæc eoúsque clara sint, non verentur tamen isti hominum impudentissimi ieiunia sancta improbare. At cur ita docuerint, in promptu est ratio, nimirum vt numerosiores ad se & promptiores discipulos attraherent, quibus grata erat futura huiusmodi prædicatio. Erant quidem illi iamdudum parati. Sed sese ad talis cantilenæ numeros, quum deesset qui lyram pulsaret, honestè mouere non audebant. Suscitauit, permittente Deo, diabolus istos tibicines, & ad primum sonum saltare apertè, qui intus gestiebant, & tripudiare ceperunt. Mihi venit in mentem quod sapiēs vir quidam dicere in istos hæresiarchas solebat, esse videlicet eos veluti porcarios, qui sub quercu animaduertētes porcorum famelicorum gregem, arborem conscenderunt, & glandes egregiè excusserunt. Cepit grex comedere & bibere, & sanctorum vitam per ieiunia actam pedibus conculcare. O cœcam ætatem,

tem,&Christiani luctus ignaram.Isti in perpetuis nuptiis ablato Spõso viuere volunt:nec ecclesiam esse interim viduam volunt recognoscere. Audi quid dicat in Apoc. Dilectus: Quantum glorificauit se,& in delitiis fuit,tantum date ei tormentum & luctum:quia in corde suo dicit:Sedeo regina,& vidua non sum,& luctum non videbo. Ideo in vna die veniet plagæ eius,mors & luctus,& fames, & igne comburetur:quia fortis est Deus qui iudicabit illam.

Apoc. 18.

Dicet verò aliquis: At quomodo soluis quæ ab Isaia,& Paulo, imo & ab ipso Christo afferuntur? Frustrà me colunt docentes doctrinas & mandata hominum, &: Non quod intrat in os coinquinat hominem,&:Spiritus manifestè dicit,&c. &: Omnia munda mundis. &:Nihil reiiciẽdum quod cum gratiarũ actione percipitur:& quæ huiusmodi sunt.Respondimus iam abundè alibi. Nunc igitur rem paucis perstringẽdo dicimus,verè in cibis quatenus ad pietatem spectat,nullam esse differentiam, quatenusue ad immunditiam atque munditiam:quoniam omnia munda mundis. Et omnis creatura Dei bona est: nec cibus ipse per se potest animam inquinare. Qui aliam tuetur sententiam, à B.Paulo & ecclesia,& ipso deniq; Domino damnatur. Neque verò Monachi ac pij viri hac superstitione irretiuntur.Ieiunia ipsa,nisi reprehendenda indiscretione,seu temerè fuerint assumpta,quis potest nisi impius improbare? Sola ipsius Saluatoris vita,Apostolorum,& Sanctorum prorsus omnium, an non pro legitima & viua scripturarum interpretatione suscipienda est?Quis vnquam Sanctus nominari potest,qui ieiunia nõ coluerit? Sed hæc,vt diximus,nimis clara sunt.Vbi deest voluntas,nulla facilitas.

Rom. 14.

Porrò quid Apostolus persuadere velit, minime est obscurum. Vituperat enim Iudaicas illas tam multiplices,quàm eo tempore inutiles obseruantias: quas suadebant subdoli Iudæi etiam tum necessarias, nec per legem euangelij antiquatas. Has,inquam,meritò vituperat atque damnat. At quæ ecclesia sancta Spiritu sancto instructa, & S. Patres in regulis,comprobante ecclesia, suis Monachis præscripserunt, non inter hæc computanda sunt,neque sunt(vt iste fascinator calumniatur) similia. Sed ipsemet vt aqua aquæ, & lacti lac: sic est cæterorum hæreticorũ atque schismaticorum simillimus,qui dimittunt legem Matris, ne addatur, sed contra vt auferatur à capite gratia, & torques à collo. Vt iam nihil restare videatur, quàm pro torque honorifico funem eis & laqueum nectat diabolus,quò strangulentur profligati homines, nisi mox (si fieri potest) resipiscant. Non me quidem latet quæ inconstanter postmodo, ne hac in parte priscis philosophis inferiores existimari possint,iactitent,dum ficto ac simulato animo addunt:Non damnamus moderata ieiunia, &c. Interim sermonem protinus corrigentes, hoc est, ea ad pietatem nihil promouere, nec ad auctiorem iustificationem,nec ad vlla apud Deum præmia: quin esse Deũ colere in doctrinis hominum. Nonne perspicis, lector, & dolum persentis? An non est apertè tollere ieiuniorum vim & obseruantiam, eo pacto dogmatizare? At scriptura sancta,& sancta mater ecclesia, & Sancti omnes longè aliter docent, qui ieiuniis sua præmia statuunt & laudem apud Deum. Nonne ecclesia canit in sacrosancto quadragesimæ tempore,& extollit tanto encomio ieiunij fructus, aiens: Qui corporali ieiunio vitia comprimis,mentem eleuas,virtutem largiris & præmia per Christum dominum nostrum. Hoc vnicum testimoniũ omnes pias mentes armare deberet ad execrandos istos epulones, qui verè caro & sanguis dici possunt, ventris patroni & serui carnis. At qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Nam pari semine surgit messis. Nec possunt aliter loqui, quam viuant qui hypocritæ videri nolunt. Et tamen non desunt inter eos vafri homines, qui simulant temperantiæ sibi placere(vt diximus)virtutem nullo præcepto astrictam. Sed hi pauci sunt, & quibus fortasse ad æquales haustus per corporis infirmiorem constitutionem respondere non licet. Non equidem mirum si loquantur tam vehementer pugnantia. Quis enim in tantis mendaciis valeat sibi constare?

Rom. 1.

CAP. III.

IGITVR si consurrexistis cũ Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis,& vita vestra abscondita est cũ Christo in Deo. Cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram,fornicationẽ,immunditiam, libidinem, concupiscẽtiam malam, & auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus: propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis: in quibus ambulastis aliquãdo cùm viueretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem,malitiam,blasphemiam,turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri inuicem, expoliantes vos veterem hominem, cum actibus suis: & induentes nouum eum qui renouatur in agnitionem, secundum imaginem eius qui creauit illum. Vbi non est masculus & fœmina, Gentilis & Iudæus, Circuncisio & Præputium, Barbarus & Scyta, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus.

VVlt tandem concludere rem totam Apostolus, & statum Christiani hominis ostendere: quod est resurrexisse cum Christo. Ex quo datur quadraginta, quibus ille suscitatus in terra mansit, dierum spatium, viuens vita immortali: eosque de regno Dei erudiendis discipulis transegit. Ita & nos qui per illius mortem vitam gratiæ recuperauimus, debemus Deo immortaliter viuere, quod est inculpatè & sine crimine, expectantes

pariter post actos quadraginta dies (hic est terminus vitæ huius) beatam perfectæ nostræ resurrectionis possessionem per conscensum cœlorum. Nihil nobis aliud requirendum superest, qui mortui sumus mundo, & resurreximus cum Domino, nisi vt in posterum Deo viuamus, & non mundo cui sumus mortui. Non enim fas est ad ea quæ retro sunt aspicere, sed ad ea quę antè, vt ad brauium perueniamus æternæ salutis, certantibus legitimè propositum.

Quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens. Sed quo modo quæruntur quæ sursum sunt? An sola fide vt hæretici docent, qui & decepti sunt, & alios quoque decipiunt? Nihil minus. Per opera hoc fieri, & per sanctam in illis perseuerātiam clamat vniuersa scriptura, quemadmodum toties declarauimus. Qui reddet vnicuique, ait Apostolus, secundum opera sua. His quidem qui per patientiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam. *Quæ sursum sunt sapite.* O magnum, salutiferum, & beatificans verbum, *sapite*, inquit, *quæ sursum sunt*. Ac si dixerit, gustando probate. Sed quomodo degustantur, cum sursum sint? Et qua ratione probari possunt, cum nec viderit oculus vnquā, nec auris audierit, nec in cor hominis ascenderint, quæ præparauit Deus diligentibus se? Audi modum: Degustatur interim in ipsa arrha, quàm bonus est Deus rectis corde. Non enim dimisit nos omnino pignoris expertes, imò arrha bonis ad stabiliendam promissionem. Et in hoc est prægustatio: Alioqui nullo cœlesti dulciario, vt ita dicam, allecti crustulo quis operaretur, cum simus natura mali & laborum fugitantes? Ecquis ærumnas huius erumnosæ vitæ posset non succumbens tolerare? *Non quæ super terram.* Hoc certissimum est nostræ gratiæ signum, dum in nobis amorem sentimus cœlestium, & terrenorum contemptum in veritate, vt non decipiat nos latens illa gloriæ cupido. Quòd si quis roget: Si non quæramus terrena nos, qui terreni sumus, quomodo possumus viuere? Respondit iamdudum humanæ huic timiditati Dominus: Primùm quærite regnum Dei, ait, & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur vobis. Quicunque enim verè regnum Dei quærit, consequenter & ista quæ sunt vitæ necessaria quærit, sine quorū adminiculis cōficere iter nostræ peregrinationis minime possemus.

Rom. 2.

1. Cor. 2.

Matt. 6.

Mortui enim estis. De morte non secundum carnalem intelligentiam loquitur, sed iuxta spiritualem: qua quidem morte mundo morimur, & his omnibus quæ sunt mundi huius, concupiscentiæ scilicet carnis, oculorum, & superbiæ vitæ, quæ non sunt ex Patre. *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*, id est, vita gloriæ quæ vestra est, sed tantisper vobis seruatur abscondita in Deo cum Filio, qui & ipse absconditus est vobis, qui ambulatis in ænigmate, vt post fruamini facie ad faciem. *Cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* Dicit absconditum nunc esse nobis Saluatorem nostrum secundum visionem perfectam & comprehensionem. Videtur tamen aliquatenus fidei oculo in lumine gratiæ. Cū ergo ille manifestatus fuerit, tunc & nos cum illo manifestabimur in gloria: siquidē lux erimus. Omne enim quod manifestatur, lux est. Et sicut cogniti sumus, cognoscemus.

1. Ioan. 2.

Ephe. 5.

Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, &c. Sunt intellectus & mentis organa, id est, partis animæ superioris, quam interiorem hominem vocat Apostolus. Et secundum hæc iam nos oportet esse mortuos, vt non sit opus illa mortificare. Sunt præterea alia nostra mēbra super terram, hoc est, organa corporis & exterioris hominis. Ista autem nec dum sunt mortua: sed necesse est ea mortificari assiduè ne reuiuiscant, & trahant in suas libidines partem superiorem, & fiant iuxta sententiam Domini, nouissima hominis prioribus deteriora. Quæstionem sibi proponit hoc in loco dulcissimus ille & christianæ eloquentiæ princeps B. Chrysostomus, quam pulcherrimo & accōmodatissimo exemplo diluit, cuius verba hæc sunt. Mortificate, inquit Apostolus, mēbra vestra terrestria. Quid dicis? Non dixisti: Quoniā sepulti estis: quoniam circuncisi estis, quoniam exuistis corpus peccatorum carnis? Quomodo ergo rursus dicis, Mortificate? Non ludis? non aliter loqueris quàm si adhuc ista in nobis essent? Non est sibiipsi contraria ista loquutio. Sed quemadmodum si quis statuam antea squalidam iam expurgatam: imò denuo quoque excussam splendidamque exhibens, dicat quidem extersam esse ac sublatam rubiginem: Admoneat verò rursus vt diligenter tollatur rubigo, non is sibiipsi contradicit. Neque enim abstersam iam rubiginem, sed eam quæ postea rursus accedit auferre hortatur. Ita & Paulus hîc non priorem mortificationem dicit, neq; priores fornicationes: sed eas quæ postea succedunt.

Matt. 12.

Non satis esse domum habere vacantem, scopis mundatam & ornatam testatur Dominus: sed castiganda est caro vigiliis, ieiuniis, orationibus, vt viuat Spiritus & negocietur donec redeat Rex, & ponat rationem cum seruis suis. Alioqui otio & torpore solius fidei stertere volentes, sinit Deus in potestatem carnis & membrorum iterum captiuos redire, vt dæmones ibi habitent ea instigantes quæ turpe est & dicere. Quicunque enim subterfugit in vinea Domini laborare, necessario incidit in manus satanæ, qui instruit vt in bonis ducat dies suos: & in puncto ad inferna descendit infœlix, ait scriptura. Ob eam causam hortatur Colossenses ne carnem caput erigere sinant, quæ operaretur flagitia more eorum qui minime curant mortificationem, & ait:

Luc. 19.

Iob 21.

Fornicationem, immunditiam, libidinem, &c. Hæc facinora vocat membra: quoniam per organa corporis in exteriori homine admittūtur. Quod nos legimus, *libidinem*, Græcè legitur, πάθος, dictio generica ad omnes animæ passiones, quas necesse est reprimere ac mortificare, ne prorūpant in concupiscentiam malam. Deinceps notandum, quomodo auaritiam vocat seruitutem, id est, cultum idolorum. Verè etenim qui auaritiæ & quæstui sunt toti dediti, constituerunt sibi pro Deo argentum & aurum, ita vt cœlestes diuitias nullas iam esse credant, quo efficitur vt vltrò vendant animas suas ad lucra per fas & nefas irruentes. Auaro, inquit Sapiens, nihil scelestius. At propter *hæc venit ira Dei super filios incredulitatis*. Loquitur hîc de ira Dei, quam sæpenumero ostendit in hac vita

& exercet. *In quibus ambulastis, &c.* Hæc illis in memoriam reuocat Apostolus, vt recognoscant prioris vitæ indignos errores, & grati sint ob acceptã euangelicæ puritatis lucem: & vt item omni vigilantia caueant redire ad volutabrum luti. *Nunc autem deponite & vos omnia, iram, &c.* Lectorem aliâs admonuimus, apud B. Paulum vsitatum esse aduerbium, *Nunc*, ad significandum gratiæ tempus & noui status, in quem euecti debent abs se ea omnia vitia abdicare quæ commemorat, iram, indignationem, & reliquas animi labes & peccata. *Nolite mentiri inuicem.* Mendacium omne, sed potissimum fraudulentum aduersus proximum vetat. *Expoliantes*, verius, *cùm exueritis*, nimirum in Baptismatis sacramento, *veterem hominem*, vt sit sensus: Hoc omnino à vobis fieri debere conuenit in hac noua professione, postquam exuistis veterem hominem mendacem illum quidem, & ad peccata & fraudes instigantem.

Et induentes nouum, &c. De interiori homine loquitur, qui per aduenientẽ Dei gratiam in nouum mutatur, & ad optima queque deprecatur. Totum hoc mysteriũ agnoscitur in baptismo, in quo Dei, vt par est, acquiritur cognitio. Nam cognoscere veluti cognouerunt philosophi, non est verè & absolutè cognoscere. Vnde appellat renouari hominẽ in agnitionem Dei secundum imaginem eius, à quo est conditus: quoniam homo in baptismo recuperat amissam per peccatum Dei imaginem, & assimilis Deo redditur, vt possit etiam illum tanquam Creatorem ac Glorificatorẽ agnoscere. Ab hac verò cognitione nullus penitus, nisi propria culpa, excluditur. Christus enim non intra ciuitatis muros pati voluit, sed extra: ad quem nullo discrimine facto possent accedere Gẽtilis & Iudæus, mas & fœmina, seruus & liber. Cum enim communi omnium carne vestiri dignatus sit, quis ausit communem omnium causam ab eo negare susceptam? Ipse est omnia in omnibus, vt in quo omnis creatura quodammodo consideretur.

Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem: & donantes vobismetipsis siquis aduersus aliquem habet querelam. Sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc, charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris: in qua & vocati estis in vno corpore: & grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundãter in omni sapientia docẽtes & commonentes vosmetipsos, in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi gratias agentes Deo & Patri per ipsum.

Induite ergo vos sicut electi Dei, &c. Præsentis contextus verba non tam expositionem, quàm seriam operationem requirunt, vt ita viuamus mutuas inuicem offensas condonantes: quia is qui nobis præcipit ita esse faciendum, longè grauiora nobis & prius relaxauit debita. In cuius gratiam postulãtis si dimittere fratribus nostris noluerimus: neque Pater cœlestis dimittet nobis.

Super omnia autem hæc charitatem habete. Græcè desideratur verbum, *habete*, Referunt fortassis sententiam aliâs mutilam ad superius verbum, induite. Nostræ ætatis hæretici fidem super omnia extollũt. At B. Paulus vt hîc perspicuè vides, & ad Cor. longè vberius, charitatem ipsam cæteras omnes virtutes anteire docet. Isti tamen se Paulinos suxisse sensus gloriantur scioli. *Quod est vinculum perfectionis.* Propriissime vocat charitatẽ vinculum perfectionis: quoniam illa est quæ nos colligat, vt vnum conficiat perfectum corpus sub primario Capite. Quemadmodum enim in naui etiam si magna sint instrumẽta & varia, nisi subligacula adfuerint, nihil prosunt: & pariter in domorũ edificiis, si desint colligationes ac contignationes: & vt in ipso corpore humano etiam si magna sint & durissima ossa, si vincula nequaquam adfuerint & compagines, nihil proderunt. Ita quæcũque rectè facta quis habuerit, inania erũt omnia nisi sit, qua colligantur, regina virtutum charitas. Peribunt omnia nisi fuerint cum charitate coniuncta. Si charitatem non habuero, inquit, nihil mihi prodest. 1. Cor. 13.
Charitas est quæ constringit & complectitur omnia. Mouet me verò aliquantulum, cur dixerit, *super omnia autem hæc.* Videtur enim comparare charitatem cũ magnis ipsius charitatis operibus, quæ sunt pati, compati, benignitate vti. Nonne & ipsamet charitas patiens est, benigna est, omnia sufferens, omnia condonans? Dicamus igitur per hæc verba intelligi proprium charitatis actum, quem Theologi actum à charitate ipsa elicitum nominarent: quod est verissimum.

Et pax Christi exultet: Græcè: *& pax Dei palmam obtineat in cordibus vestris.* Fructus spiritus ad Gal. Gal. 5.
ait esse charitatem, gaudium, pacem, &c. Ex charitate enim gignitur gaudium: quoniam dum quod amatur, possidetur, mox excitatur in corde gaudium. Hinc pax, id est, quies cordis & trãquillitas. Alia enim non quærũtur vlterius ab eo qui pacem habet: quoniam pax palmam tenet. Hãc rationem ponderent ij qui gratiæ negant possibilem certitudinem, an possint cum incertitudine pacem constituere, *In qua*, nimirum pace, *& vocati estis in vno corpore.* Non hoc vult tantum Deus, vt quilibet secum pacem habeat, sed & insuper in toto corpore ecclesiæ tranquillum esse statum præcipit, & mutuam animorum concordiam & morum. In hoc enim vocati sumus. In pace autem, ait alio in loco, vocauit nos Deus. *Et grati estote.* Quoniam eruti de potestate tenebrarum & fœditate vitiorum, estis in filios Dei translati, & ad possidendum vna cum ipso Vnigenito fœlicissimũ ac sempiternum regnum. O verbum opportunè dictum, & semper in corde ruminandum. Vnusquisque attendat diligenter & cogitet, quàm sit erga Deum ob accepta tanta beneficia gratus, Qui si verbotenus, consideret num imitator illius sit Pharisæi, qui gratias verbis agens arbitrabatur se omnem absol- Luc. 18.

1. Cor. 7. [beside "In hoc enim vocati sumus... alio in loco"]

uisse iustitiam: seq; præ cæteris hominibus pium, religiosum, innocentem iudicabat.

Verbum Christi habitet in vobis abundanter, id est, euangelium & doctrina Redemptoris radices agat in vestris cordibus cum omni plenitudine tam amabilis notitiæ, quæ viam ad fruitionem diuinæ visionis sternit, *in omni sapientia*, qua vestra omnia ad verum finem recto ordine dirigatis, hoc est, ad charitatem quæ est legis consummatio & præceptorum quorumcunq;, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. *Docentes & commonentes vosmetipsos in psalmis, hymnis, &c.* Antiquitus etiam canebant Christiani, & horas cultui diuino conuenientes obseruabant, & choros alternos in Dei Patris & Filij & vtriusque Spiritus laudem & gloriã. Et ea in psalmodia mirificas spiritus cõsolationes populus Christianus sentiebat. Suggerebantur enim tum interpretationes variorum in scriptura abditorum mysteriorũ, quibus & fides robustior, & charitas ardentior reddebatur, & spes inualesce bat modis incredibilibus. Valet item plurimum si quando ingruunt in ecclesiam tyrannorum, seu hæreticorum crudeles persequutiones. Quo vsus est remedio grauissimus ille & intrepidus Antistes Ambrosius, vt populum suum Arrianorum infestationibus pressum retineret in officio. Instituit enim, vt B. Augustinus in confess. lib. testatur, hymnos pio cantu in communi societate ecclesię decantãdos, quibus piorum afflictorum animi tantis molestiis mirum in modum releuabantur. At quanta cantus indignitas in quasdam ecclesias, & eas quidem primarias sensim inualuerit, dissimulare (fateor) non possum. Vbi multorum nedum gratæ Deo sunt voces, sed vehementer displicent. Labiis solis honoratur Deus: imò verò nec labiis quidem (quod vel in tanta re saltem obseruarent) quoniam quid canant, nequaquam exprimunt. Memini me iam hac de re antea scripsisse. At sæpius sunt ista inculcanda vt penetrent tandem aliquando eorum, ad quos eiusmodi animaduersio pertinet, aures: & zelum pro domo Dei, qui cum res agitur, concipiant.

1. Tim. 1.

Nota.

Ephe. 5.

Omne quodcunque facitis, seu feceritis, *in verbo, aut in opere: omnia in nomine Iesu Christi, &c.* Hoc præceptum datur omnibus fidem euãgelicam suscipientibus, vt cuncta dicta & facta ad Dei gloriam referant. Peccant igitur si secus fecerint: quoniam vita Christiani hominis iam non ea esse debet quæ ludicris, iocis, & otiosis verbis effluere debeat. Serui enim sumus pretio tanto redempti, vt promptissimè teneamur & exactissimè Redẽptoris voluntatem exequi. Portate Deum, inquit alibi, & glorificate in corpore vestro. Nam cũ assiduis illius augeamur muneribus & beneficiis, & sine quo esse non possumus, nunquid alienum videri potest, si assiduè gratias agere, & pro modulo nostro referre obligatos nos esse iudicemus? Attamẽ hæc non actualiter omnique momento ob imbecillitatem mentis ac naturæ nostræ requiruntur: sed habitualiter, & vt meliores Theologi docent, virtualiter, vt nulla sit actio nostra, quam non velimus tendere in gloriam Dei & Saluatoris nostri.

1. Cor. 6.

Habet tamen hæc doctrina aliquot ei repugnantes Scholasticos, inter quos extant non leues disputationes, quid statuendum tandem sit. Caietanus hîc negat esse peccatũ homini in mortali peccato existenti, si hoc non seruauerit: tantum carere illum merito operis cõcludit: Ne sit melioris conditionis infidelis qui aliqua faciens virtutum opera, qualia sunt reddere depositum, honorare parentes, non peccat. Ex quo sequi videtur, solos hoc præcepto concludi, qui in gratia existant, vt si non impleant, peccare censeantur. Ergo melioris conditionis erit infidelis, quàm in gratia constitutus: quod est absurdissimum. Quòd si nec peccatum est existenti in gratia, si secus ac monet Apostolus faciat, ruit B. Thomæ doctrina, qui nullum admittit medium in homine in ratione operis, inter meritorium & demeritorium. Quocirca nonnullos existimo minus theologicè hac de re, minusque ad canones scripturarum esse loquutos. Nam pro absurdo illud tenent, cuius oppositum verè, legem Dei meditãtibus, videbitur absurdum. Si enim grati esse iubemur: quonam pacto is verè gratus esse poterit, qui non omnes suas vires omni momento saltem virtualiter, vt diximus, intendat in Dei gloriam? Alioqui declaretur nobis præceptum illud: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota mente tua, ex tota anima tua, & fortitudine tua, & viribus tuis. Hæc omnia ab Euangelistis inculcantur. Sed hæc quæstio peculiarem tractatum postularet. Marc. 12.

Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. Viri, diligite vxores vestras: & nolite amari esse ad illas. Filij, obedite parẽtibus per omnia: hoc enim placitũ est in Domino. Patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant. Serui, obedite per omnia dominis carnalibus, nõ ad oculũ seruientes, quasi hominibus placentes: sed in simplicitate cordis timentes Deum. Quodcũque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus, scientes quòd à Domino accipietis retributionẽ hæreditatis. Domino Christo seruite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit: & non est personarum acceptio apud Deum.

Mulieres, subditæ estote viris, &c. Hæc fermè omnia ad Ephesios iã exposita sunt. Vbi legimus hoc in loco, *Patres, nolite ad iracũdiam*, Græca lectio non habet, *ad iracũdiam*, sed potius, ad indignationem. Et quod sequitur, *vt non pusillo animo fiant*. Græcè, ne tristitia animo concidant, aut, ne animũ despondeant. Interpres tamen à germano sensu non recedit. Quod itẽ legimus de seruis, *Domino Christo seruite*, longè melius Græcè, Domino enim Christo seruitis: & iungitur superiori præcepto. Vbi perpetuo contra hæreticos notãdum, mercedem hîc & retributionẽ hæreditatis seruis obedientibus promitti. Denique quod legimus, *Qui enim iniuriam facit, &c.* Verius Grecè: Qui autem iniustitiam facit, &c. Pleriq; illud ad dominos referunt. Mihi autem ad seruos verius referendum videtur. Est enim clarum quomodo post hæc verba, sermo de dominis

ſubſequitur: Vt ſit ſenſus, ſeruos dominis non obedientes iniuſtitiam facere. Et ob eam cauſam recepturi ſunt quæcunque egerint: nec ſeruitutis conditione, vel paupertatis prætextu, & fortè etiã dominorum tyrannide excuſabuntur. Nam Deus in iudicio perſonam non accipit.

CAP. IIII.

DOMINI, quod iuſtum eſt & æquũ, ſeruis preſtate, ſcientes quòd & vos Dominũ habetis in cœlo. Orationi inſtate, vigilantes in ea in gratiarum actione: orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtiũ ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti (propter quod etiam vinctus ſum) vt manifeſtem illud ita vt oportet me loqui. In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt, tempus redimentes. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere.

D*omini, quod iuſtum eſt & æquum ſeruis præſtate.* Hęc potius cum ſuperioribus iungi conueniret. Porrò æquum eſt, & ita diuina iuſtitia exigit, vt ſeruis ſuppeditentur quæ ſunt illorum conditioni neceſſaria, vt cibus & veſtimenta, quo poſſint ſua implere officia. Attentè enim debent, qui illorum ſunt domini, cogitare ſeſe non ita abſolutos eſſe Dominos, vt nullum recognoſcant longè excellentiorem & ſupremum Dominum qui eſt in cœlo. Sed pauci ſunt admodum qui hoc apprehendant: & propterea cum tanto faſtu plerique imperant, ac ſi homines à Deo eorum pedibus traderentur conculcandi. At hoc in ſeruos exercere eſt iniquitas. O quàm tremendam tales viſuri ſunt ſtatus atque conditionis, curſu vitæ peracto, commutationem, dum multi ſerui & abiecti homines computabuntur inter filios Dei, modo patienter tolerauerint & cum gratiarum actione temporariam ſeruitutem, vitiorum minime facti ſerui, ſed dominis cum omni fidelitate reddentes ſuas operas debitas. Propterea addidit ſapientiſſimè Apoſtolus, *Dominis carnalibus*, Quaſi diceret: In his quæ ad corporis officia pertinent. In his enim quæ ad Deum & Eccleſiam pertinent, liber eſt animus: nec ſunt tunc obedire obligati, quando aliquid contra Deum & Eccleſiam præciperetur. Contrà autem, qui generis ſplendore & opibus ac potentia excellunt, non raro (de malis loquor) ſunt vitiorum ſerui, qui tumidi atque inflati legem Dei & timorem obliuiſcũtur, & traduntur illi qui princeps eſt ſuper omnes filios ſuperbiæ, vt ſint eius, cui inſeruierunt, in æternis ſuppliciis ſocij. Quod ab omnibus in ſublimitate conſtitutis auertere dignetur Rex pacificus qui non venit miniſtrari, ſed miniſtrare. Matt. 10.

Orationi inſtate, vigilantes in ea in gratiarum actione. Hæc omnia iam ſunt à nobis in ſuperioribus epiſtolis explicata. Reſtaret vt quæ clarè patefacta ſunt, ea factis & operibus nos ſcire declararemus. Iaco. 4. Nam ſcienti bonum & non facienti, peccatum eſt illi. Vera enim proborum morum ſcientia ea eſt quæ in actione conſiſtit, non in nuda & mera cognitione. In his autē perſpicuè cernitur, quàm multi ſint qui deficiãt in multis, dum minime cõplent ipſo opere, quæ intellectu intelligunt. Illud præter ea rurſus animaduertendum, quòd etſi cum omnibus ſapiēter & ad proximi ædificationem ſit incedendum, potiſſimum tamen, *ad eos qui foris ſunt*, debet diffundi vitæ Chriſtianæ ſanctus odor, nimirũ ad eos qui ſunt extra fidem, vt noſtram cõſiderantes ſapientiam relicta illa, quam ſequũtur, inſipientia ad verum omnium Deum, & Redēptorem noſtrum Ieſum Chriſtum conuertantur & viuant. Qua in re oblatum tempus, id eſt, occaſionē atque opportunitatem vel pretio redimēdam hortatur, ne nobis elabatur è manibus. hoc eſt, aliquo diſpēdio captandum ſermonem etiam gratioſum & ſale conditum (quod indicat prudentem eſſe & diſcretum oportere) quo ſatisfacere vnicuique valeamus de fidei noſtræ profeſſione ſciſcitanti. Vult enim Apoſtolus ita eos inſtituere, vt per efficaciã actionum, & ſapientiam ſermonis ita ſe gerant, vt omnibus clarum dent teſtimonium ſeſe illius eſſe diſcipulos, qui cœpit facere & docere: & hoc exemplum omnibus ſequuturis reliquit. Act. 1.

Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus chariſsimus frater & fidelis miniſter, & conſeruus in Domino: quem miſi ad vos ad hoc ipſum, vt cognoſcat quæ circa vos ſunt, & cõſoletur corda veſtra, cũ Oneſimo chariſsimo & fideli fratre, qui ex vobis eſt: qui omnia quæ hîc aguntur nota facient vobis. Salutat vos Ariſtarchus cõcaptiuus meus, & Marcus conſobrinus Barnabę (de quo accepiſtis mãdata, ſi venerit ad vos, ſuſcipite illũ) & Ieſus qui dicitur Iuſtus: qui ſunt ex circunciſione: hi ſoli ſunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt ſolatio.

Quæ circa me ſunt, &c. Nihil eſt in his verbis difficultatis. Niſi ipſa fortè nomina contineãt aliquid arcani. Nam epiſtolam per Tychicum & Oneſimum fuiſſe miſſam manifeſtum eſt. Vtrunque autem illis commendat, oſtendens Tychicum corda illorum præſenti ſermone recreaturum, qui fidelis erat miniſter & conſeruus in promouendo euangelio. Eadem propemodum ad literam ſcribuntur in epiſtola ad Epheſios. Oneſimum inſuper addidit, & vnum ex illis, hoc eſt, Coloſſenſem indicat. Dignum autem conſideratione videtur, quanto affectu de eodem loquatur Apoſtolus, quem teſtificatur ſibi chariſſimũ, & fidelem fratrem. In cuius gratiam peculiarem ſcripſit ad Philemonē epiſtolam paterni amoris pleniſſimam, licet herum aliquando offendiſſet. Vt perpendamus quàm ſit ingens Dei erga lapſos homines beneficiũ, quùm ad pœnitentiam & meliorem frugem reuocandi, per ducuntur ad viros pietate ac diſcretione præditos. Hũc poſitus in vinculis lucratus eſt Apoſtolus, & ita conuertit vt de fugitiuo & fraudulēto ſeruo in ſequacē & fideliſſimum nõ iam hominis, ſed Chriſti vtilem ſeruum conuerterit. Et ob eam fortaſſis

causam efficaciori testimonio Colossensibus commendat, ne vlla prorsus prioris erroris suspitio in eorum mẽtibus de Onesimo resideret. Hæc enim est admirabilis euangelicæ virtutis præstantia, vt multi publicani & peccatores pręcedant in regno eos, qui ita peccatis non videntur onusti. Nam qui syncerè conuertuntur ad Dominum, vbi abundauit delictum, superabundat & gratia. *Rom. 5.*

Salutat vos Epaphras qui ex vobis est, seruus Christi Iesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti, & pleni in omni volũtate Dei. Testimoniũ enim illi perhibeo, quòd habet multum laborẽ pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam. Et cùm lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur: & ea quæ Laodicensium est, vt vobis legatur. Et dicite Archipo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas. Salutatio, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

Salutat vos Aristarchus, &c. Quemadmodum in omni fermè epistola, ita hîc quoque salutationes inseruntur. Primùm ipsius Aristarchi qui simul erat cum Apostolo cõcaptiuus, vir è Thessalonica, quem interpretari possumus, optimũ principem, Marcum adiungit expolitum ac tersum per tentationes à rubigine. Hic consobrinus est Barnabæ, qui filius consolationis dicitur: de quo ait eos accepisse mandata. Anceps verò sensus est, num de Barnaba hoc dicatur, an verò de ipso Marco potius. Sed nec magni refert hæc scire. Hunc Marcum expositores esse illum putant, cuius causa tam acris orta fuerat quondam inter B. Paulum & Barnabam contentio, vt separarentur inuicem. At postea reconciliatum cum Apostolo fuisse, hic locus perspicuè probat. Verissimile est enim eundẽ cum Barnaba maiorem animi fortitudinem cõparauisse, & fortiorem ad subeũda persecutionum pericula euasisse, qui aliquãdo formidolosior, teste B. Luca, extiterat & declinauerat. Quapropter Colossenses rogat, si quando veniret ad illos, velint illũ cum omni in charitate in Domino excipere.

Addit, & Iesus qui dicitur iustus, Non est vsquequaque certum an sit ille Ioseph, seu Ioses, qui ad sortiẽdum Iudæ proditoris locum fuit ab Apostolis cum Matthia compositus. Non defuerunt qui hunc fuisse Gentilem existimarũt. Verum nomen ipsum manifestè Hebraicũ reclamat. *Qui mihi fuerunt solatio.* Hos solos sibi solatio fuisse & secũ operatores significat. Mirabile est sanè, quomodo relinquit Deus interdũ suos omni ferè humano auxilio destitutos, vt discant veram humilitatẽ: & ne in tantis aliis heroicis operibus & miraculorũ virtutibus, eleuentur, sed humilientur, quando opus est, coram Deo & hominibus. Epaphram adiũgit consalutãtem, cuius & ab initio epistolæ meminerat, quem ait esse Colossensem & vt Onesimũ. Addit autẽ quàm solebat esse pro illis in orationibus & suspiriis solicitus. Nam & natura comparatum est, vt ipsius amor patriæ & ciuium ad maiorem curam vrgeat, vt (cæteris paribus) diligentius erga eorum salutem procurandã nos geramus, qui sunt nobis eiusmodi necessitudine coniuncti. Accedebat ad hunc Epaphræ affectum memoria prædicationis suæ, qua Colossenses instruxerat, ne à recta veritatis via per falsos prophetas, qui nusquam desunt, abducerentur, & sic in vanum cucurrisset. Vbi cõcionatoribus datur exemplum, non deserendos populos quibus verbum Dei ministrauerint, sed orationibus assiduis fouendos, etiam si sermonis cursus interim sit intermissus.

Qui sunt Laodiceæ & Hierapoli. Has ciuitates Colossæ fuisse finitimas ostendit. Salutem quoque illis nomine Lucæ medici charissimi dicit, qui fuit Euangelista, comes B. Pauli indiuiduus. Postremo loco ponit salutãtem Demam, qui postea diligens licentiosiorem sæculi vitam ab Apostolo defecit, quemadmodum ad Tim. conqueritur. Non est satis rectam semel viam ingressum esse, sed cogitandum quot structæ sint ab hostibus mundo, carne & dæmonibus insidiæ, quibus irretitur homo qui cum timore ac tremore salutem suam paulatim negligit operari. Certamus enim nõ pro leuibus quibusdam rebus, sed pro ea corona quam maligni vident, & tantopere inuident.

Salutate fratres qui sunt Laodiceæ: & Nympham, & quæ in domo eius est, ecclesiam. De hac Nympha nullam legimus alio scripturæ loco factam mentionem. Sed hæc tam honorifica salutatio illam satis superque celebrem reddit, quam religiosam fuisse & honestissimam aliquam matronã accipere debemus, cum & illius domum ac familiam nomine ecclesiæ donet B. Paulus, hoc est, Christianis operibus deditam. Nam & mulieres ipsæ Christum Dominum & Apostolos facultatibus suis plurimum iuuerunt. *Et cum lecta fuerit, &c.* Illud omnino non supprimendum silentio, epistolas B. Pauli non ad solas, quibus nominatim mittebãtur, ecclesias pertinere, sed passim ad omnes: quoniam mores similes vbique esse debent. Quocirca iubet mitti epistolam hanc & legi in ecclesia Laodicensi. Erat autem & alia ex Laodicea, quam vice versa legendam ecclesiæ Colossensiũ mandat. Quidam putarunt esse quoque ad Laodicenses epistolam, qua nos caremus. Vnam Iacobus Stapulensis curauit in lucem edi. Ego verò notham & suppositiciam arbitror. Neque enim reuera hîc citat Apostolus epistolam à se ad illos scriptam, sed, ex eo loco, vt Græca lectio porrigit. Vbi non legitur, *Et ea quæ Laodicensium est,* quin potius, *ea quæ Laodicea & vos quoque legite.* Quamobrem aliam epistolam insinuat. Fortè priorem (vt quibusdam placet) ad Timotheum. *Et dicite Archippo, &c.* Optima admonitio, vt scilicet ministeriũ (non mysterium) impleat. Crediderim de sacerdotio intelligẽdum, vel diaconatũ, seu etiam de prædicatione. Non enim patefecit quale ministerium illud esset. Sed ordinabãtur tunc magno cũ delectu in ecclesia, nemini citò manus imponentes. Inde turpem cernimus hodierno

die ecclesiæ faciẽ, maculis & rugis aspersam, post quam ad sacros ordines irruerunt numerosi & ignari homines citra delectum admissi, qui nedum ministerium per sacerdotij gradum quærunt: sed contrà, vt vitam otio & torpore & crapulis commodius transigere possint. Domine Iesu miserere nobis & illis.

Amen.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES.

APostolus hanc ad Thessalonicenses epistolam ex Athenis scripsit, quemadmodum patebit inferiùs, & longè antè (vt visum est multis) quàm superiorem ad Colossenses scripsisset, & per Tychicum diaconũ, & Onesimum acholytum misit. Thessalonica ciuitas erat Macedoniæ, ad quam reuelatione cœlitus facta, missus fuit Apostolus, vt Euangelium prædicaret. Magnum prædicationis fructum, sicut & vbique locorum & Gentium, apud eos fecit, ita vt fidei & probitatis soliditate cæteras superarent Ecclesias. Perseuerarunt enim in ipsa Euangelij recepta doctrina etiam acerbis persecutionibus afflicti: nec vllo pacto pseudoapostolos audire voluerũt. Hos igitur collaudat, & ad maiorem adhuc bonorum operum faciendum progressum cohortatur. Remouet insuper quorũdam immodicum erga suos mortuos luctum, ea tradens quæ ad resurrectionis spem exigunt. Tum post reprehensam hominum otiosorum & laborare recusantium vitam, subiungit egregias ac salutares sententias, quibus eos in via Dei cautos redat atque instructos.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD THESSALONICENSES.

*

AVLVS & Siluanus & Timothæus ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo gratia vobis & pax.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, & laboris, & charitatis, & sustinentiæ spei domini nostri Iesu Christi ante Deum & Patrem nostrum.

VAE ad salutationem pertinent, copiosè sunt iam aliis locis exposita. Suppressi autem apostolatus rationem esse existimo, quòd ad eos scriberet, qui promptissimè obsequerẽtur monitis, vt iam non tam opus esset authoritatem proponere, quàm humilitatẽ apponere. Vbi enim non delinquimus, pares omnes hac in parte sumus. Assumit socios Timotheum & Siluanũ quasi epistolæ coadiutores, ad magnam nostram eruditionem, qui si quid sapimus vel operemur, nedum socios admittimus gloriæ nostræ, sed imminui eam arbitramur, si extra nos solos deduceretur. Magna profectò & rara virtus est, vt magna licet opereris magnum te nescias: & manifestam omnibus, tuam te solum latere sanctitatem. Hoc præstat charitas quæ non quærit quæ sua sunt, sed facit omnia communia. Porrò sunt qui tradũt Siluanum hunc esse, qui Silas dictus est in Act. Apost. At cum de scripturis eundem fuisse non euincatur, non admodum refert. Quicunque is fuerit, magnus vir certè fuit, cum illum sibi scribenti adiũgat Apostolus. In latinis codicibus post illa verba. *Gratia vobis & pax*, desunt hæc subsequentia, *à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo*, quæ passim in Græcis exemplaribus habentur.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, &c. A gratiarum actione de more incipit. Homo verè Deo gratus, perpetuò beneficiorum memoriam acceptorum in animo versat. Discamus & nos in reddendis gratiis non esse tardos & segnes, non solùm pro beneficiis quæ nos ipsi accepimus, sed & quæ toti humano generi contulit Deus Pater, pro omnibus vobis, ait Apostolus. Hoc monebat sapiens: Diligenter, inquit: Considera quæ apponuntur tibi, vt nulla videlicet Dei dona debita gratiarum actione frustrentur non præterita, non prę sentia, non promissa, non grandia, non mediocria, non pusilla. Iubemur enim colligere fragmenta ne pereant, id est, nec minima beneficia obliuisci. *Luc. 17.* Ingratitudo, ait deuotus pater Bernardus, inimica est animæ, exinanio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. *B. Bernardus.* Ingratitudo ventus vrens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ. Multi quidem numerari possunt, qui vel importunissimè quæ sibi deesse sentiunt, postulant: sed rarissimi qui dignas de acceptis donis gratias agant. Clamabant illi decem leprosi, & omnes sani facti sunt. Vnus tamen solus rediit gloriam Deo daturus. Fœlix qui ad singula gratiæ dona ad eum redit, in quo omnis gratiarũ plenitudo consistit, cui dum nos pro acceptis non ingratos exhibemus, locum Largitori gratiæ damus, vt maiora adhuc mereamur accipere. Illi autem facillimè à Deo obtinent, qui non iam vtilitatem propriam sectantur: sed salutem aliorum, & euangelicæ veritatis incrementum solicitè studẽt promouere, præsertim apud eos qui persequutiones propter euangelium patiuntur, & sustinẽt immoti: quales erant strenui isti Thessalonicenses.

Memores, inquit, operis fidei vestræ & laboris & charitatis, & substinentiæ spei, &c. Considera vt distin-

ctè enumerat virtutes Thessalonicensium, ad magnam eorum consolationem & laudem. Tolerabant verò hæc omnia ob spem in Christo Iesu ante Patrem repositam, sperantes se sua ipsorum sub stinentia illum tandem lucraturos & comprehen suros, iuxta euangelium illis prædicatum, & rectissimè ab eis intellectum: quoniam per multas tribu lationes perueniendum est, non per otiosam fidē, in regnum cœlorum.

Scientes, fratres dilecti à Deo electio nem vestram, quia Euāgelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantùm, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti, ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solùm in Macedonia & in Achaia, sed in omni loco fides vestra quæ est ad Deum, profecta est: ita vt non sit nobis necesse quicquam loqui. Ipsi enim de nobis annunciant qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodo cōuersi estis ad Deum à simulachris, seruire Deo viuo & vero, & expectare Filium eius de cœlis (quem suscitauit ex mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

Scientes, fratres dilecti, à Deo electionem vestrā, &c. Primùm ait se scire eorum electionem. Non intelligas illam prædestinationis electionem: sed fuisse illos peculiariter ad hoc electos vt audirent verbum euangelij, sicut narrat historia Act. 16. Nam cum vellent Bithyniam proficisci, non permisit eos ire Spiritus. Vt autem visum vidit, statim (inquit B. Lucas) quęsiuimus proficisci in Macedoniā certi facti quòd vocasset nos Deus euangelizare eis. Affert autem pro illius electionis argumento efficaciam multam suæ prædicationis: quoniam euangelium illis non per sermonem solū persuasit sed etiam in virtute, seu potentia signorum, & in Spiritu sancto, qui mouebat linguam, & aperiebat aures audientium. Vnde plenitudo certitudinis multa. Id enim Græcè, πληροφορίᾳ πολλῇ, sonat. Possumus & illud, *in spiritu sancto*, ita intelligere, vt miraculosè Spiritus descenderet super eos, sicut à principio. Quod ergo ait: *in plenitudine multa*, significat plenitudinem certitudinis ad confirmandam omninò veram esse B. Pauli prędicationem, cui tot ac tanta testimonia attestabantur. Sed illud super omnia quod in corde proprio sentiebant: ait, *Act. 16.*

Sicut scitis quales fuerimus in vobis, id est, inter vos. Sed hoc non propter me, sed *propter vos*, in salutem vestram. Hic nempe erat totius prædicationis finis, non Pauli gloria, sed Dei honor & animarum salus. Et commemorans profectum ipsum statim: *Et vos* (inquit) *imitatores nostri facti estis, &c.* Mirabile est excipere hoc verbum, & cum verbo simul tribulationem: Cum tribulatione autem insuper & gaudium aduenire. Et ne fallatur hæreticus, qui deceptus putat se veritatem amplecti cum gaudio declarauit hîc Apostolus quale sit piorum gaudiū nimirum gaudium Spiritus sancti, quod procedit ex illa plenitudine certitudinis. *Ita vt forma facti sitis omnibus, &c.* Magnā eorum laudē his verbis perstringit, qui tam citò, & ferè eodem tempore discipuli extiterint ac simul magistri. Vnde clarè colligitur paratissimos eos antea fuisse ad recipiendam veritatem, si illis prædicaretur: de quibus testatur scriptura, suscepisse eos verbum cum omni auiditate, ita vt vicinas ciuitates & loca admirarētur tam repentinam mutationem, & æmularentur ad imitandum eorum prouocati exemplo, qui nullis persecutionibus à fidei constantia recederent. *Pati possunt hæretici sed nō in spiritu sancto.*

Ita vt non sit necesse nobis quicquam loqui. Et ideo non se vocauit Apostolum, sed quasi vnum ex illis parem: Vt intelligant Præpositi dari nonnunquam tempus & locum non ostentandi authoritatem. Caietanus docet in his tantū duabus ad Thessalonicenses epistolis omissam in salutatione mentionem apostolatus, idque fecisse propter socios quos sibi adiungit, Timotheum & Siluanum, ne videretur se illis præferre, Sed vtrunque meritò non placet. Nō enim primùm aduertit quòd & ad Philippenses scribens non se vocauit Apostolum. Et tamen scribens ad Corinthios & Colossenses adiungens sibi Sosthenem & Timotheum, vocat se Apostolum. Et similiter in ambabus quas ad ipsum Timotheum. Quare instantiis facile perimitur id commenti, vt antea indicauimus. Reliqua non egent expositione. Solum animaduertendum id quod postrema linea in latinis legitur, *Iesum, qui eripuit nos*, Græcè melius in præsenti scribitur, eripit, vt intelligamus effectum crucis ad redemptionem nostram esse assiduum, & semper fuisse ab initio mundi, & ad finem vsque futurum. Notandum item quod ait, eripit nos ab ira ventura, continere subintellectam conditionem, si perseuerauerimus ambulantes in luce, & secundū spiritū, non secundum carnem, in bonis operibus & via mandatorum Dei. Alioqui veniet tremenda ira, quando dicetur: Nescio vos, discedite à me operarij iniquitatis. *Luc. 13.*

CAP. II.

NAM & ipsi scitis, fratres, introitum nostrū ad vos, quia non inanis fuit: sed antè passi multa, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciā habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euāgelium Dei, in multa solicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, Deus testis est: nec quærentes ab hominibus gloriā,

neque à vobis, neque ab aliis: cùm possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli: sed facti sumus paruuli in medio vestrũ, tãquam si nutrix foueat filios suos: ita desyderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis non solùm Euãgeliũ Dei, sed etiam animas nostras: quoniam charissimi nobis facti estis.

N*Am & ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, &c.* Reuocat illis in memoriam hoc in loco historiam quæ Act. cap. 16. enarratur & 17. ne obliuiscantur mirabilium quæ acciderunt, & quo pacto è mediis passionibus erepti illicò se nouis certaminibus exposuerunt, vt prædicaret eis verbum. Nã quod legitur, *in multa solicitudine*, melius redditũ fuisset, in multo certamine. Inde probat prædicationem suam non de errore, nõ de immunditia, non in dolo factam. Hæc enim tria potissimum sunt, quę dedecent pręconem verbi Dei. Primum decipi intellectu, & non habere veritatis & eorum quæ sunt prædicanda certam plenitudinem. Alterum, etsi veritas adsit, eam tamen inquinare veritatem per affectum temporalium: vt cum prædicatur amore pecuniæ, aut inanis gloriæ. Hęc est enim immunditia & abominandum simoniacum scelus. Tertium est, quùm delectatur homo animas decipere & lucrari sibi: quod est immane & omnino diabolicum. Audi B. Paulum quàm ab iis vitiis abfuerit remotissimus.

Sed sicut probati sumus à Deo vt crederetur nobis Euãgelium ita loquimur. Mirum videri posset, quomodo dicat se à Deo probatum, antequam tamen prædicaret. Nam in scripturis tum demum probari aliquis à Deo dicitur, quum ipso opere se declarat. Verùm attende. Non se absolutè probatum fuisse ait, sed probatum hac in re, vt crederetur illi dispẽsatio & prædicatio euangelij. Vidit enim Dominus Deus synceram illam Pauli conuersionem, & cor purificatum & ardens amore Christi & zelo. Et in hoc ante Deum probatus fuit vt idoneus ad pręSdicandum: quod & pręstitit, & non fefellit hãc primam Dei (vt ita impropriè ac ineptè de diuinis loquamur) deprecationem, qui propriè aliter non possumus, ita loquimur. Modestiæ gratia, nec sine veritate Siluanum & Timotheum sibi adiungit in officio prædicationis socios. *Non quasi placentes hominibus, sed Deo qui probat corda nostra.* Probat autem Deus corda, cum per varias tentationes, quasi aurum per fornacem explorans, facit vt innotescant nobis qualia sint. Videãt, quæso, hunc & alios multos huiusmodi locos, qui dubitãt an B. Paulus certus esset innocentiæ & gratiæ suæ, hærentes soli vni loco vbi dixit: Nõ in hoc iustificatus sum. Probat autem superiora, Primùm quòd non dolo prędicauerit: quoniam non est adulatus illis. Tum quòd non immundè, id est, prætextu auaritiæ. Cui rei asserendæ Deum sibi testem adhibet. Nam vtrum abdita sit intus cupiditas, aliter probari non potest, cum hominibus non pateant cordis arcana, quæ solus Deus scrutatur. Tertio, quod non appetitu glorię euidẽs est: quia nec se gesserunt vt Apostoli Christi, qui iure potuissent exigere ad victum necessaria: sed nihil ab eis, neque ab aliis, ne eos grauarent, victus gratia quæsiuerunt: vt viderent omnes quàm purè annuntiarent euangeliũ. Cuius rei gratia peculiarem à Deo expectabant & auctiorem mercedem, vt ad Corinth. ipsemet explanat. 1. Cor. 9.

Sed facti sumus paruuli. Græcè ἤπιοι, id est, placidi, & lenes. Interpres verò fortè legit, νήπιοι id est, paruuli: quanquam & superior dictio significet etiam paruulos: sed aptior est illa prior significatio, & expressior ad mentem Apostoli. Quomodo ergo gloriæ popularis auram captare existimari poterant, qui se eousque contemptibiles abiecta grauitate præbebant? Ob eam causam epistolæ ipsius seueriores quibusdam post expertam tantam charitatis (vt ita dicam) demissionẽ videbãtur. Qua perspecta abutebantur subdoli fratres, vt inde authoritati & nomini illius detraherent, quemadmodum ad Cor. conquestus est. Tanta est enim humana imbecillitas, & ad capienda veræ charitatis præcepta tarditas, vt rudes homines facilius eos sequantur, admirentur, seque illis in prædam dedant, qui vel orationis fucato sermone, vel propositis rebus curiosis & ad salutem nihil iuuantibus prędicant, & cum graui apparatu incedunt. Vide autẽ quàm suaui & apposità vtatur similitudine Apostolus.

Tanquam si nutrix foueat filios. Quãta nutrices & matres tolerẽt interim dum incrementa expectãt puerorum, nemini est obscurum: vt nõ quoslibet cibos præbere, quin & teneriores adhuc præmansos inserere in os cogãtur, puerorum moribus inseruire, risum effingere & gemitum, & quæq; grauitatis spernere. Ita se gerebat Apostolus in cursu euangelico: Lac potum dedi vobis, ait quibusdam, non escam: nondum enim poteratis. Erant perfectè Thessalonicenses renati, sed teneri adhuc, non consummati. Amat mater paruulum nutrire: sed eum non amat paruulum remanere, ait B. Augustinus. In sinu tenet, manibus fouet, blanditiis consolatur, lacte nutrit. Omnia facit paruulo, sed optat vt crescat, ne semper talia faciat. Quid bone lector credis in istiusmodi locis dici à nostris nouis sapientibus, qui mox vbi aliquem nacti sunt discipulum, ei nullo præeunte magistro sacras literas obtrudũt: non iis solùm qui Latinam linguam tenent, sed passim toti imperitæ multitudini, vt neminem habeant paruulum. Nullus inter eos reperitur qui duros & prægrandes & peracutos non miserit dentes ad solidum cibum vorãdum. Pistores, caupones, lanij, cetarij, tonsores, fabri, publicani & meretrices ad tractandas sacras literas sunt per istos sapientes idonei. In hãc iustam querimoniam venit olim ardens ille defensor fidei sanctissimus Hieronymus. Quid si nunc reuiuisceret, & ita auctum numerum cerneret? Considerate, quæso, populi quem in corpore mystico locum tenetis, & vos more bene natorum puerorum à patribus institui sinatis. Nisi efficiamini (inquit summa Veritas) sicut paruuli, non intrabitis in regnũ cœlorum. Audite quid B. Augustinus de suis temporibus testetur, quomodo non sunt omnia populis referanda, sed tantum pro illorum captu & vtilitate ad salutem: ait. Hoc à magnis & spiritualibus viris ecclesiæ catholicæ alũnis video cautissimè prouideri, ne quid populariter agant, quod nondum esse temporis vt cum populo agatur, intelligunt.

Hæreticorũ erga populos licentia.

Matth. 18.

B. Aug. in lib. De vera religione.

Alimenta lactea largè auidis infirmioribus pluribus atque instanter infundunt: validioribus autẽ cibis cum sapientibus paucis vescuntur. Sapientiã enim loquuntur inter perfectos: carnalibus autem & animalibus, & quamuis nouis hominibus, adhuc tamen paruulis, nonnulla obtegunt, sed nulla mentiuntur. Non enim vanis honoribus suis consulunt & inanibus laudibus, sed vtilitati eorum cũ quibus societatem vitæ huius inire meruerũt, &c. At nunc sacri libri in popinis & officinis, hæreticorum licentia, manibus omnium teruntur, verius pedibus conculcantur. Hæc obiter dicta sint propter malitiam temporum, quando periit vera & christianis populis ac filiis ecclesiæ matris digna simplicitas, regnat vbique arrogantia.

Volebamus tradere vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam animas nostras. O charitas sancta, quantas vires in eorum cordibus, qui abs te possidẽtur, habes. Nullum potest maius vero euangelicæ gratiæ prædicatori adesse gaudium, & eis qui bene præsunt, quàm dum animaduertũt sibi commissas plebes rectam veritatis viam cum fructibus bonorũ operum, ac in Deum pietatis citra offendiculum tenere. Hoc & de se testabatur Dilectus. Maiorem horum, ait, non habeo gratiam, quam vt audiam filios meos in veritate ambulare. Contra autem, supra modum affliguntur Sancti, quum eorum ruinam vident & corruptionem cum fidei, tum proborum morum. Propterea Moses de libro viuentium deleri, & Apostolus anathema fieri optabãt. Quàm optarem & ego vt Antistites omnes, & verbi diuini cõcionatores hæc quotidiana ruminatione tererent, séque ipsos seriò probarent, num tales sibi videantur, qualem se eis Apostolus in exemplum proponit, vt non dubitent animam propriã pro animabus impendere. Si quis ita se paratum sentiat, gaudeat & exultet in Domino. Qui secus, saltem caueat ne errore feratur & ignorantia, ductus humanæ gloriæ cupiditate atque immũditia. Quibus vitiis si tenetur implicatus, maturè cogitet quo suffundendus est pudore, quando coram Deo & Angelis eius minimus censebitur in regno cœlorum.

Ioan. ep. 3.

Memores enim estis, fratres, laboris nostri & fatigationis, nocte & die operantes, ne quem vestrũ grauaremus, prędicauimus in vobis Euãgelium Dei. Vos testes estis & Deus, quàm sanctè, & iustè, & sine querela vobis qui credidistis, affuimus: sicut scitis qualiter vnumquenque vestrum, sicut pater filios suos, deprecantes vos, & consolantes, testificati sumus vt ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.

Memores enim estis, fratres, laboris, &c. Clarus textus: Solum vitium & mendum in scriptura notandum est. Vbi enim legimus, *Nocte & die*, scribendum est, *Nocte autem & die*, vt appareat superioris dicti ratio, videlicet quòd non fuerit illis sumptui nec oneri. Et præterea vbi legitur, *Qui credidistis*, scribendum est, *Qui creditis*, Similiter quod legitur, *Qui vocauit*, legendum est, *Qui vocat*, temporis præsentis, non elapsi. Nã vocatio Dei assidua est. Nec tamen prætereunda est admonitio illa aliis in epistolis inserta: Vt ambularent dignè Deo, aduersus eorum errorem qui falsò putant non posse hominem ea agere quę conueniunt statui nostro, digna Deo, & quę placeant illi vt respiciat & remuneret. Non quasi sint condignæ passiones comparatæ ad solam mercedem, cum merces sit æterna, passiones verò momentaneæ: sed quoniam sunt tales secundum vigorem & pactum Dei, vt queant maiestatem inclinare diuinam ad remunerandum dignè se & nobis, quos filios fecit: si modo vt eius filij obedierimus illi & Christo Filio eius, quẽ nobis Dominum & fratrem constituit, vt Dei simus hæredes, Christi autem cohæredes.

Ideo & nos gratias agimus Deo, sine intermissione: quoniam cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non vt verbum hominum: sed (sicut est verè) verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & Prophetas: & nos persequuti sunt, & Deo non placẽt, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos Gentibus loqui, vt salui fiant, vt impleant peccata sua semper. Peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem.

Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione, &c. Nec opus hîc est expositione. Solùm notetur, illos accepisse à B. Paulo euangelium vt Dei non vt hominis verbum, sicut verè erat. Et in hoc Deũ esse cooperatum, non solùm in Paulo dicente & prædicante, sed etiam in illis audientibus & accipientibus. Vnde ait, *Qui & operatur in vobis qui creditis*: sic enim Græca lectio habet, & hoc in Pelagianos. Aduertendum item peculiariter laudari Thessalonicensium ecclesiam, vt qui imitati essent ecclesias Dei in Iudæa. Quo in loco ego puto (licet id non clarè exprimat) multos Thessalonicensium semetipsos expoliauisse proprietate omnium bonorum, & vitam regularem propter Christum professos: quemadmodũ ab initio fecit ecclesia in Iudæa, vt in Act. Apostolorum legitur. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum. Vbi memorabile est iudicium in eos qui de pretio fraudare tentarunt, in quos repentina Dei vltio manifestata est. Decuit enim vt forma perfectę euangelicæ vitæ ibi primùm institueretur, vnde primò egressum est verbum, vt fuerat in prophetis prædictum: Ex Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem: quia salus ex Iudæis est.

Nota.

Act. 4.

Quo magis mirãdum, qua fronte hæretici, qui se inniti scripturarum testimoniis tanta ostentatione iactitant, hoc vitæ genus adeo impudenter audeant detestari. Comparat verò illos B. Paulus manifestè cum fidelibus veris Iudæis, quantum atti-

net ad persecutiones à contribulibus illatas. Vbi & notandũ quod ait peruenisse in Iudæos irã Dei vsque in finem, id est, vsque ad perfectum & consummationem, vt intelligantur illi persecutores reprobari omnino à Deo. Hoc est enim in eos peruenisse iram Dei vsque in finem. Intellige autem reprobationem non perinde esse atque prædestinationem. Hęc enim sine vllis prorsus meritis: illa verò non sine propriis demeritis. Manet autem similiter ira Dei in eorum filios vsque in finem, id est, vsque in vltima mundi sæcula, quando conuertentur ad Deum, & auferetur velamen, postquam efferbuerit ira eius: quæ eò debet esse diuturnior, quò criminis aduersus Redemptorem admissi culpa fuit grauior.

De reprobatione.

Nos autẽ, fratres, desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde: abundantius festinauimus faciem vestram videre cum multo desiderio: quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, & semel & iterum, sed impediuit nos satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrũ Iesum Christum estis in aduentu eius? Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

Nos autem fratres desolati. Interpres noster vertere elegantius potuisset, *orbati*. Vbi assiduum ostendit affectum quo erga illos totus accendebatur, ita vt cum maximo desiderio tentauerit iterum atque iterum ad illos redire, hoc est, quod latine dicitur, *festinauimus*. Sed aptius dicendum erat, studuimus, seu conati sumus. Cur autem proficisci non potuerit, causam assignat. *Sed impediuit nos satanas*. Vide admirabilem Dei prouidentiam, quomodo permittitur satanas interdum impedire cogitationes sanctorum, nec propterea impediri voluntatem Dei, nec profectum euangelij. Decipitur enim sæpe infœlix satanas dum & obtinet quod ipse vult: quoniam & totum in caput eius reuoluitur. Non sine causa quodam in loco aiebat, non esse sibi aduersus carnem & sanguinem colluctationem: sed aduersus principes tenebrarum & nequitiæ, cursum prædicationis euangelicæ toto furore percitos interturbare laborantes. Denique quod dixit, *Nonne vos*, Rectius, *nonne & vos?* Vt & alias simul ecclesias includeret, quas ipse Christo acquisiuit. Tunc enim in aduentu Domini apparebit: & magnum ex Thessalonicensium procurata salute & parta, gaudium, & corona, & gloria B. Paulo, quasi tunc triumphanti erit coram Angelis & hominibus. Nam & ipse triumphãs & triumphati, & spectatores triumphi gaudebunt, & gloriam Deo decantabũt in sempiterna fœlicitate collocati, vbi iã non erit amplius neque luctus, neque dolor, sed nec vllus æstus: quoniam priora transierunt, quorum memoria maximam iucunditatem afferet per tanta pericula euasisse ad portum tranquillitatis æternæ deuictis mundo, carne, & dæmonibus per gratiam Redemptoris.

CAP. III.

PROPTER quod non sustinẽtes amplius, placuit nobis remanere Athenis solis: & misimus Timotheũ fratrem nostrum, & ministrum Dei in Euangelio Christi ad confirmandos vos, & exhortandos pro fide vestra, vt nemo moueatur in tribulationibus istis. Ipsi enim scitis quòd in hoc positi sumus. Nã & cùm apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factũ est, & scitis. Propterea & ego amplius nõ sustinens, misi ad cognoscẽdam fidem vestram, ne fortè tentauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noster.

Propter quod non sustinentes amplius, &c. Ostendit crebrò Apostolus suum timore & amore (vt verè amantibus accidere solet) permistum desiderium, qui illis potius quàm sibiipsi consultũ volens, maluit consortio priuari clarissimi fratris, nempe Timothei, vt eius præsentia Thessalonicenses confirmarẽtur in fide, nullisque tentationum, seu persecutionum procellis ab eo qui tentat mouerentur. Nam & eosdem iam inde ab initio commonefecerat: & persequutiones futuras longè antè prædixerat, ne cum excitarentur, quicquam eis nouum appareret. Hac enim prima instructione muniendi sunt, quicunque dant christianæ militiæ nomen, Fili, ait Sapiens, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & in timore Dei, & præpara animam tuam ad tentationem. Data est regula neminem prorsus excludens: Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu persequutionem patientur. *Ne fortè tentauerit vos is qui tentat.* Satanam antiquũ serpentem intelligit humanum genus capitali & veteri odio prosequentem, ad fallendas nedum incautas animas ac præcipitandas instructum, quin & sanctos homines interdum: vt maximo sit timore opus ad eludendas eius astutias. Neque enim est potestas super terram quæ valeat ei comparari. Perambulat terram, & circuit quęrens quẽ deuoret. Sed fide illi resistitur: & per veram humilitatem prosternitur superbus ac vincitur. Perpende autem tropum dicendi, & quo appelletur nomine ab Apostolo, is qui tentat. Propria etenim diaboli est ars tentare, quam multis sæculis exercere non cessat, & semper ad ruinam nostram. Huius Maligni cogitationes minime ignorabat Apostolus, propterea tanta solicitudine tenebatur, ne aliquas oues fur raperet, & mactaret.

Eccl. 2.

2. Tim. 3.

Iob 1. & 41.

Verùm huiusmodi locis abuntuntur hæretici ad leniendas persequutiones, si quando in eas inciderint, quas & plerunque iri suscitatas (quod quidem videre est perfacile) prænuntiãt, mentitoque persequutionum verarum nomine vestiunt. At latissimè patet inter persequutiones, & animaduersiones discrimen. Illæ enim aduersus iustos homines ac pios Dei seruos iniustæ sunt, & crudelitatis plenissimæ per tyrannos contra veritatem. Insontes autem & gregem Domini contaminantes hæreticos, animaduersiones piæ sunt, iustæ & à sancto zelo veritatis, qui Deo est gratissimus, profe-

ctæ. Alioqui & grassatores viarum ac latrones, & quilibet flagitiosi homines, cum huiusmodi hereticis sese in persequutionibus, quas meritò patiuntur, solari possent, si causam pro arbitrio fingere licet. Patiuntur itaque ob apostasias hæretici, & velut perturbatores tranquillitatis catholicæ ecclesiæ, in qua viuere superbi nolunt. Placuit & verba deuoti & cœlitus docti patris Bernardi adiungere, quibus eleganter ostendit quam futilis sit ista tergiuersatio. Exorti sunt enim eo tempore quidã insani homines, in quos populus perspecta illorũ atque cognita impietate irruens truncauit: subsequuntur hæc verba Sancti Abbatis & ea (qui nõ credunt) notent: Mirabantur aliqui quòd non modo patienter, sed & læti, vt videbatur, ducerentur ad mortem. Sed qui minus aduertunt quanta sit potestas diaboli non modo in corpora hominum sed etiam in corda, quæ semel permissus possederit. Nonne plus est sibimet hominem iniicere manus, quàm id libenter ab alio sustinere? Hoc autẽ in multis potuisse diabolum frequenter experti sumus, qui seipsos aut submerserunt, aut suspenderunt. Nihil ergo simile habent constantia Martyrum, & pertinacia horum: quia mortis contẽptum in illis pietas, in istis cordis duritia operatur. hæc ille. Et verè mundus ignorat quanta Deus permittat ob peccata vulgi, vt quõdam filios & filias immolauerint aliqui dæmoniis.

De persecutionibus quas hæretici patiũtur.

B. Bern. in cãt. ser. 66.

Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem vestrã, & quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderãtes nos videre, sicut & nos quoque vos: ideo consolati sumus, fratres, in vobis in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem vestram: quoniam nunc viuimus, si vos statis in Domino. Quã enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, nocte ac die abundantius orantes, vt videamus faciem vestram, & cõpleamus ea quæ desunt fidei vestræ. Ipse autẽ Deus & Pater noster, & Dominus Iesus Christus dirigat viam nostrã ad vos. Vos autẽ Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestrã in inuicem & in omnes: quẽadmodum & nos in vobis ad confirmãda corda vestra sine querela in sanctitate ante Deum & Patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cũ omnibus Sanctis eius. Amen.

Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, &c. Singulares indicat Apostolus & admirabiles in illos charitatis affectus: qui digniores consideratione sunt & imitatione, quàm vlla alia expositione. Hos autem nemo antè capere rectè potest, nisi & ipse toto corde passus amando fuerit. Veram ille quidem experiretur sententiam, qua dicitur: Anima plus est vbi amat, quàm vbi animat. Languebat Apostolus, non viuebat, quandiu ignarus erat quo in statu res eorum essent. Ob eam causam adiunxit: *Quoniam nos viuimus, si vos statis in Domino.* quasi diceret: Siquis mihi nũtiaretur vester lapsus, & à sancto ædificio ruina, omni morte acerbius me cruciaret. Propterea nullum tempus intermitto neque diurnum neque nocturnum, quo de vobis non cogitem, quo vos suspiriis ad Deum & orationibus non iuuem, ne quãdo Malignus glorietur & dicat: Præualui aduersus vos.

Ipse autem Deus & Pater noster, & dominus Iesus Christus dirigat, &c. Erumpit tandem in optimas precationes quæ dilucidiatem per se, & efficacissimam insuper vim continent ad euertendam falsam illam, & Dei gratiæ inimicam eorum doctrinam, qui dum turpiter viuere volunt ipsi, & peccatorum sordibus sordescere perpetuis, negant quenquam posse inculpatè viuere. Vt frustra Apostolum velint monuisse, & orationibus apud Deum, postulauisse, vt Thessalonicensium charitas abundaret in dies, & corda illorum confirmarentur ante Deum sine querela, hoc est, vt nihil supersit dãnatione dignum, quando venturus est Dominus cum Sanctis suis ad iudicandum. Nam Sancti ipsi nedum iudicabuntur, sed cum summo Iudice ad iudicandos alios assidebunt. Sicut scriptum est: Iudicabunt sancti nationes. Hoc sequentibus se pollicitus est Dominus aiens: Amen dico vobis quòd vos qui reliquistis omnia, & sequuti estis me, sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.

Sap. 3.

Matth. 19.

CAP. IIII.

De cætero ergo fratres, rogamus vos, & obsecramus in Domino Iesu, vt quẽadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, vt abũdetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum. Hæc est autem voluntas Dei, sanctificatio vestra: vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore: nõ in passione desiderij, sicut & Gentes quæ ignorãt Deum. Et nequis supergrediatur, neque circũueniat in negocio fratrẽ suum: quoniam vindex est Dominus de iis omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. Non enim vocauit nos Deus in immũditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui hęc spernit, non hominẽ spernit, sed Deum: qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis.

De cætero ergo, fratres, rogamus vos, &c. Hìc incipit Beatus Paulus ea tractate quæ ad morum sanctorum instructionem spectant, rogans eos vt velint eam viuendi formam tenere, quam præsens illis tradiderat, nimirum vt in hac peregrinatione sedem stabilem perpetua memoria apprehenderent non esse figendam: sed eos ambulare

bulare alacriter oportere in via mandatorum Dei, vt meritorum magnitudine copiosius & numero abundarent. Idem præceptum dat in Apoc. Dilectus: Qui iustus est, iustificetur adhuc. Sic Deo grati sumus, præmiumque ac laudem ab eo pro bene factis cumulatissimè referimus. Apo.vlt.

Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per dominum Iesum. Aut potius, *dederimus*, ac si dixerit: Quæ vobis præcipimus, ea in authoritate quam dedit nobis Dominus, præcepimus, quū dixit: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Nec pro arbitratu hæc præcepta damus, quasi non sint cum diuina voluntate cohærentia. *Hæc est autem voluntas Dei sanctificatio vestra*, id est, munditia & puritas corporis & animi, quæ acquiritur & conseruatur obseruata hac conditione, *vt abstineatis vos à fornicatione.* Hoc in errore versabatur Gentiles, vt simplicem fornicationem sibi persuaderēt nullam habere peccati rationem, sed culpa vacare. Hunc perniciosum errorem voluit tollere Apostolus, quo Deus offenditur, cuius voluntas est, *Vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore.* Ecce quomodo corpus nostrum veluti vas quoddam considerādum est, in quo collocatur animus & includitur, cuius est cœlestis origo. Præsertim autem postquam in baptismo ab omnibus sordibus purgatus, est mūdus effectus, à nouo carnis inquinamento abhorrere tenetur. Dicere cum Sponsa in Cant. debet aduersus omnem immundam cogitationem. Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Inquinantur verò quando distrahitur homo, & alienum fit mācipium. At hoc potissimum per fornicationis vitium admittitur. At ne scitis (volens à tanta turpitudine auertere Corinthios Apostolus) nescitis, inquam, quoniā qui adhæret meretrici, vnū corpus efficitur? Fugite fornicationem, qua corpus redditur meretrici obnoxiū, & dedecore tanto afficitur: quod tamen possidendum est cum omni sanctificatione & honore propter ipsum animū, in quo inhabitare, si purus fuerit, Spiritus sanctus dignatur, & addit: Luc.10. Cant.5. 1.Cor.6.

Non in passione desiderij, seu concupiscentiæ, quæ si permittatur exire foras, operatur mortem sempiternam. Itaque possidetur vas animi, nempe ipsum corpus cum honore dum in libertate (sub imperio tamen rationis & spiritus) manet, nec sinitur obligari alteri non legitimo membro: quę quidem obligatio per fornicationem contraheretur. Hanc ad Corint. ca. 6, vberius explicauimus. *Sicut & Gentes, quæ ignorant Deū.* Hoc laborabant vitio passim Gentes, non existimantes illud peccatum esse, quod verè peccatum erat apud Deum. Sed in tenebris ambulantes, videre non poterant euāgelicæ puritatis splēdorem. Non enim considerabant nos esse Dei templum, & Spiritus sancti domiciliū. At ipse absolutissimæ mūditiæ Spiritus habitare non potest nisi templum sanctificatum ac mundum. Animus autem quomodo mūdus dici potest, si corpus immūdum habitet? Sermo præsens de spirituali non de corporali munditia institutus est. Nam corpus tersum atque nitidum, sordido existente animo atque vitioso, nihil penitus prodest.

Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum. Non desunt qui hoc præceptum ad solum restringant adulterium. At reuera omnē prorsus iniustitiam prohibet, quæ vel potentia exercetur, seu oppressione (hoc enim supergredi est) Aut etiam dolo, & tunc circumuenire dicitur is qui ita se gerit fraudulenter. *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus, Sicut prædiximus vobis, & testificati sumus.* Quoniam non facile superbi homines, & auari negociatores ab animi elatione, & quæstus auiditate auelluntur, nisi ostenso diuinæ vltionis flagello, quo veluti canes ad cadauera alligati ab huiusmodi ingluuie abigantur, tremendam expressit Apostolus sententiā, vt qui amore iustitiæ proximum iniuria afficere non oderunt, supplicij saltem metu deterreatur: quoniam vindicem Deum ostēdit, & illum quidem seuerum in eos futurum, qui antè moniti resipiscere tamen noluerint. Horrendum est enim incidere in manus Dei viuentis, ob summam eius & inflexibilem tunc æquitatem, qua de omnibus iudicaturus est, vt nedum fraudes & grauiora quæque peccata damnet, sed nec verbum otiosum impunitate donabit. Nec cuiquam patêre poterit euadendi locus, cum sit ille supremus Dominus & solus. Nec vllam afferre licebit honestam sese excusandi rationem. Ipsemet primùm commonefecit, & per Apostolos ac prædicatores prædictum nobis insuper fuit: qui hanc benignam Dei erga mentis nostræ integritatem ac sanctificationem esse testificati sunt, & non verbis nudis, sed signis atque virtutibus omnique necessaria miraculorum ostensione ita comprobarunt, vt nullus eis nisi impius refragari potuerit. Nam vel ipsa naturalis ratio, cessantibus miraculis, hanc prædicationem vltrò amplecti debuit: quantò magis confirmatam miraculis? Hebr.10. Matt.12.

Non enim, inquit, *vocauit nos Deus in immunditiam.* Quid hoc amabilius, & præstantiæ naturæ nostræ magis consentaneum, vt semper ad altiora aspiremus, & iam Dei ciues effecti incipiamus eā comparare & augere munditiam, quam pòst in cœlis adipiscemur ab omni parte perfectissimam? Ad hanc vocauit nos Deus, non in immunditiam: ad quam impellit Spiritus immundus, instigans homines vt passiones carnis & desideria sequantur, quæ animum & corpus impurum reddunt. Deus autem sanctus ipse vult vt nos quoque, si eius filij esse volumus, sancti simus? Sancti estote, ait, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. Sanctus ille quidē est in seipso & per seipsum, qui non habet quicquam aliunde purius, per quod possit sanctificari. Nos contra immundi per nos ipsos sumus, nec possumus aliter quàm per illū omnis sanctitatis fontem, & illius munere sanctificari: quod fit per amorem cœlestium nō terrenorum, quibus opprimitur potius spiritus quàm iuuetur. Nam cui promissa sunt diuina, eidem vilescere debēt quæcunque fluxa atque caduca. Cōcludit itaque Apostolus qua reuerentia excipienda sint hæc, & qua authoritate innitantur: quoniam Christi ipsius doctrinam referunt qui Deus est verus, & ita censuit. Qui si ita non expressis verbis docuisset, non minoris propterea essent authoritatis apostolica verba: & qui ea sperneret, non hominem sperneret, sed Deum. Cur ita? Audi perspicuam rationem: Leuit.19.

Qui dedit Spiritum suum sanctum in nobis, id est, authoritatem præcipiēdi ad ecclesiæ ædificationem,

Luc.10. Quocirca Dominus: Qui vos ſpernit, inquit, me ſpernit. Ego enim ipſe ſum qui miſi Spiritum ſanctum in vos. In hunc modum: Qui me ſpernit, non me ſpernit, ſed illum qui me miſit. Huius ſentētiæ pōdus aliquot ex Chriſtianis non pōderant, quan tum ſit fidei & reuerentiæ his tribuendum, quos Dominus in eccleſia ſuperiores conſtituit, & alio rum doctores. Hæretici autē omnes artificio ſatanę ſemper hoc primū in introducendis hæreſibus moliti ſunt, vt traditiones, & Prælatorū præcepta ſpernerent ipſi, tum populis tanquā doctrinas hominū & mandata ſpernenda pariter perſuaderent. Quo iacto fundamento turrim babylonicam altiſſimo & ſuperbiſſimo faſtigio erigere potuerunt. Nam ſublata traditionū authoritate quid certi inter Chriſtianos poteſt remanere? Nonne eccleſia ipſa diuturno tempore vixit ſolis traditionibus Apoſtolorum & Seniorum? Euangelia ſiquidem ali quot poſt Domini aſcenſionem annos conſcripta fuere, & variis temporibus, diuerſiſque locis. Nec vllam nos habemus ſcripturā niſi per traditiones, quas qui negat, omnes ſcripturas in dubiū vertit. Nolunt intelligere praui homines quam tradebāt conuerſis ad fidem populis regulā Apoſtoli. Num vt contemnerentur quæ à maioribus tradebantur, tāquam nullius eſſent authoritatis, ſed vt ad euangelia confugerent? At nondum ſcripta erant euangelia vt diximus, ab initio. Ad veterem ſcripturam iſti non remittunt ſuos diſcipulos, qui eam volunt ad ſolos Iudæos pertinere. Audi igitur pie lector, quid pro re ſolida tandem ciuitates luſtrantes ipſe B. Paulus & ſocij commendabant: ait ſcriptura,

Pro traditionibus maiorum.

Act.16. Cum autem pertranſirent ciuitates, tradebant eis cuſtodire dogmata quæ erant decreta ab Apoſtolis & ſenioribus, qui erāt Ieroſolimis. Ecce doctrina primitiuæ eccleſiæ, ad quam tamē iſti impuden tes non verentur nos aliquando prouocare contra traditiones eccleſiaſticas & decreta: quarum meliorem partem inde ad nos profectam defendimus. Eas autem omnes floccifaciunt, & mandata hominum vocant. Hanc tergiuerſationem præuidit Apoſtolus in ſpiritu, & hæretico reſpondet: Qui hæc ſpernis, non homines, ſed Deum, cuius Spiritus datus eſt Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus ad regendam eccleſiam in rectitudine veræ fidei, & ſanctorum morum vſque ad conſummatio nem ſæculi. Quorum vitam ſi contingat cum doctrina ſana aliquando pugnare, minime te, quò minus obedire tenearis, excuſat. Tibi ab ipſomet Domino occurſum eſt, omnia vitia proponente quæ

Matt.23. à reddenda Prælatis obedientia liberare videbantur. Addidit enim clariſſimis verbis: Quæcunque ergo dixerint vobis, ſeruate & facite. Scio enim eorum pleroſque docere, & non facere. Nota hæc hæretice, & bona confuſione, ne vlterius ſis hæreticus, confundere. Non me fugit in quibuſdam codicibus legi, *qui dedit Spiritum ſuum ſanctum in vos*, non, *in nobis*, & in eundem ſenſum exponi poteſt: ac ſi dixerit: Qui dedit ad hunc finem nobis ſpiritum, *in vos*, id eſt, erga vos vt veſtrum in fide progreſſum procuraremus, & in ſpe atque charitate ad acquiſitionem regni cœleſtis.

De charitate autem fraternitatis non neceſſe habuimus ſcribere vobis: ipſi enim vos à Deo didiciſtis, vt diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. Rogamus autē vos, fratres, vt abūdetis magis: & operam detis vt quieti ſitis, & vt veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris ſicut præcepimus vobis: & vt honeſtè ambuletis ad eos qui foris ſunt, & nullius aliquid deſideretis.

De charitate autem fraternitatis, non neceſſe habemus ſcribere vobis. Magna præceptoris fœlicitas, promptos habere, & obtemperantes diſcipulos. Cum eſſent ſponte ſua propenſi Theſſalonicēſes ad proximorum dilectionem fouendam, teſtatur ſuperuacaneum eſſe hac de re habere ſermonem, quoniam ipſi iam à Deo hoc didicerant tum verbo atque Chriſti exemplo, tum interna per Spiritum infuſa charitate, quam re ipſa declarabant in vniuerſa Macedonia. Pergit tamen Apoſtolus, nec hortari deſiſtit vt in dies fiat ſemper aliqua maioris lucri acceſſio, non ignorans eum qui incœperit & perſeuerauerit vſque in finem, non autem qui tantum incœperit, coronatum iri. *Matt.10.*

Adiungit & alia præcepta cum ſalutaria, tum etiam ad retinendam mutuam animorum concordiam & voluntatum apprimè neceſſaria, *Vt quieti ſitis*, nullas concitantes rixas inter fratres, nec quicquā mouentes, quo ſuſurrationes inter vos & murmurationes exoriantur. Ad quod præſtandum vtiliſſimum eſt documentum iſtud: *Et vt veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris*, hoc eſt, ne vos interſeratis alienis rebus, nec curioſè ea ſcrutemini quæ ad vos nihil pertinēt: ſed vnuſquiſq; ſibi attendat, ſolūmodo proximum iuuare conſilio & facultatibus ſit paratus, ſi quādo charitas poſtulauerit. Sunt enim plerique ita curioſi vt nihil à quoquā dici aut fieri poſſit, quod anxiè reſcire non ſtudeant, ſeipſos interim & ſua pernicioſè negligētes. *Nota.*

Quod verò ait, *operemini manibus veſtris*, ſanè intelligendum eſt ob inueteratum hæreticorū in eccleſiaſticos viros, & religioſos Patres odium. Neque enim hoc præceptum datur omnibus. Nam digniores qui curam multitudinis, & ſacramentorum miniſtrādorum habebant, ad hunc manuum laborem exercēdum minime erant obligati. Nam his fructuoſior laborandi ratio, & item nunc Religioſis viris, præſertim doctoribus & prædicatoribus relinquitur, in ſtudiis, orationibus, & aliis ſpiritus exercitiis, quæ corporalibus praeferēda ſunt.

Et vt honeſtè ambuletis ad eos qui foris ſunt. Non enim vno tantum modo fideles Gentibus prædicant: Compoſitio proborum morum, hoc eſt, honeſtas amabilis quæ lucem præfert hominibus, loco eſt viui & efficacis ſermonis ad alliciēdum ſpectantes ad piam æmulationē. Hac vna plus ab initio profecerunt Patres noſtri, & omnes nouæ vitę inſtitutores, quā ſermonis apparatu. Facilius ſiquidem legitur in ipſo vultu atque conſpectu hominum & vitæ integritate, quàm in ſolis libris mortuarum cartarum, & prædicationum. Illi poterant verè proferre, & populi ſentire: Chriſti bonus odor ſumus. At nunc vtinam multi non inficerent gratum odorem Patrum, turpioris vitæ odore: &

quæ Patres tanto labore construxerunt, malo exemplo degeneres filij non destruerent.

Et nullius aliquid desideretis. Vltimum præceptum ponit vt nihil concupiscant rerum alienarum, sed sit vnusquisque propriis contentus. Qui manibus laborare tenetur, & non laborat, mox incipit contemplari aliorum vitam & inuidere, & perpetuo submurmurare. In desideriis est omnis piger. Desideria autem ipsa, ait scriptura, occidũt pigrum: noluerunt enim manus eius quicquam operari. Tota die concupiscit & desiderat: qui autem iustus est tribuet & non cessabit. Omnium malorũ radicem esse cupiditatem alibi docet, quæ mergit homines in interitum. Et vtinam non regnaret hodie apud eos qui paupertatis statum profitentur, quod tantò vehementius est abominandum. Nam quam latè in reliquos vulgi homines serpat, nemini est obscurum: vt vel cuiusdã dictum sit verissimum: Fertilior seges est alieno semper in agro. Vicinumque pecus grandius vber habet. Vix vnum videas qui sit sua sorte contentus.

Prou. 21.

Nolumus autẽ vos ignorare, fratres, de dormientibus, vt non contristemini sicut & cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quòd Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini: quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non pręueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archãgeli, & in tuba Dei descendet de cœlo: & mortui qui in Christo sunt, resurgẽt primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera: & sic semper cum Domino erimus. Itaque cõsolamini inuicem in verbis istis.

Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormiẽtibus, &c. Aggreditur nunc Apostolus eum lenire dolorem qui ob amicorum mortem & necessariorum ita cõmunis esse solet, vt rarissime reperias, quem grauiter talis casus nõ angat. Testis esse potest vel vnus ille grauissimus Antistes Ambrosius, qui acerbo luctu prosequebatur sublatos de medio sanctos viros, non quidem de eorum fœlicitate dubitans, quibus congratulabatur, sed considerans quã sit difficile, qui dignè in defunctorum locum succedant, inuenire. Laboratum est autem ab initio non parum ab Apostolis, quò articulum resurrectionis futuræ per necessarium firmiter in cordibus Gentilium stabilirent, potissimum apud philosophos Græciæ, qui suis à natura ductis principiis id fieri non posse asserebant, non apprehendentes summam Omnipotentis Dei potentiam, qui naturæ legibus non est alligatus. Itaque agit de resurrectione futura, & ipsius resurrectionis ordine. Locus sanè subobscurus, & in quem nonnulli impegerunt. Pro cuius veriore intelligentia, videtur supponere Apostolus aliquot maiores in ecclesia desideratos, qui propter confessionem Christi vitam martyrio finiebant. Admonet ergo primùm mœstos Thessalonicenses, aiens:

Articulus resurrectionis admodum necessarius.

Vt non contristemini sicut & cæteri qui spem non habent. Quia non erant existimandi mortui, sed tantum dormientes. Eo enim vtitur scriptura vocabulo ad magnam nostram consolationem. Quasi nihil sit discriminis inter nostrã qui viuimus, & beatorum dormitionem, nisi quòd nostra breuior, & assiduè repetita familiarior: illa autem beatorum nulla interruptione diuturnior, qui tandem facilius excitabũtur à Christo de sepulchro quam nos expergiscamur à nostro quotidiano somno. Quare non est sapientis tristitia affici ex sana, quieta, & secura dormitione. *Sicut cæteri qui spem non habent.* Non prohibet absolutè omnem luctum, sed eorum qui spem non habent resurrectionis & incorruptionis perpetuæ. Non vetat humanam pietatem & aliquod carnis desiderium, quo antiqui Patriarchæ, & Sancti in noua lege prædit fuerũt. Nam B. Stephanum sepelientes viri timorati fecerunt magnum planctum super eum. Et ipse Dominus ad suscitandum Lazarum amicum inuitatus lachrymatus est. Non enim culpatur affectus, nisi cum excedit modum, sed causa. Ille nimirum est naturæ, hæc vanitas & peccatum, vbi plorantur damna rerum, carnis commoda, & gloriæ inanis iactura. Et verè plorandi sunt, qui ita plorant. At sanctis altera causa dissimilisque intentio. Ademptum siquidem dolent in iis quæ Dei sunt & ecclesiæ, fidele auxilium, & salutare consilium. Videat qui velit piissimã B. Bernardi querimoniam, fratris obitum lugentis in Cant. serm. 26. Nam & quidam dogmatizarunt non esse vllo pacto Christianis licitum, fletu mortuos prosequi.

Lugere mortuos licitum.

Act. 8.

Ioan. 11.

Notãdum autem ab Apostolo non esse dictum, *Sicut & cæteri qui fidem*, sed, *qui spem non habẽt*, Quoniam non satis est nudam habere fidem vt tollatur tristitia: sed spes ipsa est omnino necessaria, quæ perducit in interiora velaminis. Hęc est enim spes vera & perfecta quæ non confundit. Et cur non debeamus affligi probat exemplo Capitis proposito, & ait: *Si enim credimus quòd Iesus mortuus est & resurrexit, &c.* Sensus est & ratio manifesta, Quòd si Dominus noster mortuus est & resurrexit (quia scilicet Deus suscitauit eum à mortuis) ita & ipse Deus eos qui dormierũt *per Iesum*, hoc est, propter Iesum; aut cum Iesu & in illo, *adducet cum eo*, id est, proferet suscitatos similiter cum illo. Potest & quod ait, *per Iesum*, cum inferioribus coniungi, vt significet quòd per Iesum adducet eos cum ipso: quia Iesus erit causa & ratio suscitationis ipsorũ. Sed prior sensus germanior: & clarè videtur habere sermonem Apostolus de Martyribus, qui pro nomine Christi mortis suppliciis plectebãtur, qui bus orbati Thessalonicenses tristitia & dolore augebantur.

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini. Dominus enim istud reuelauit, vt nõ sit tam verbum hoc B. Pauli referentis, quàm ipsius Christi prædicentis, *Quòd nos qui viuimus: qui residui sumus in aduentu Domini, &c.* Crediderunt nonnulli vt Caietanus & Erasmus, Dominum, quum ad iudicium veniet, inuenturũ multos qui nullã mortẽ ante gustauerint, nec sint omnino gustaturi, sed mox immutandi:

qui sic rapientur obuiam Christo in aera. At eiusmodi cōmentum repugnat Dei statuto, Omnibus hominibus esse moriendum, & tum demum iudicium. Prostat & innumera alia scripturarum loca, quæ omnes penitus de facto morituros testantur. Occurrunt insuper magna inde absurda, quæ hanc opinionem efficaciter refellunt: de quibus latius in nostro quodam opusculo disputauimus.

Hebr.9.

Omnes homines morituros.

Nunc quantum ad præsentem locum spectat, satis mirari non possum, quomodo quidam sibi persuadere potuerunt, hæc verba *Nos qui viuimus, qui residui sumus, &c.* ad eos referenda, quos putant viuos in aduentu Domini reperiendos, cum citra vllam prorsus hæsitationem tenēdum sit B. Paulum vitam martyrio finiuisse: & similiter qui tum cum illo viuebant esse mortuos. Pronomen verò illud, *Nos*, cum sibi cohærente verbo, *qui viuimus*, ad ipsum tempus referri oportet, quo vitæ cursum tenebat Apostolus. Nam velle illud eousque contorquere, vt nec ipsum Apostolū, nec eorum qui tum vna viuebant, quenquam includat, non est exponere, sed expungere ac destruere literæ sensum, idque nulla prorsus ratione cogēte & exemplo. Neque habere potest quicquam momenti, si quis afferat ea in expectatione fuisse Apostolū, vt diem Domini vicinum & instare in ianuis arbitraretur: qualis erat quorundam tunc metus falsò id (teste ipsomet Apostolo) existimantium, qui huius erroris tollendi gratia alteram scripsit epistolam, hortatus ne quis cōmoueretur quasi immineret dies Domini. Præterea, Si de his loquebatur qui in aduentu Domini viuent, vt isti arbitrantur, Quomodo seipsum inter eos reponit qui tunc viui erunt, dicens, *Nos qui viuimus*, cum sui corporis solutionem propinquam esse non ignoraret? Hoc claris verbis ad Timot. expressit: Ego enim iam delibor, ait, & tēpus meæ resolutionis instat. Iudicij diem non fuisse tunc propinquum, dies qui post vsq; ad nostram ætatē fluxerunt, nimis apertè patefaciūt. Quæ rogo extitisset diuinæ prouidentiæ ratio post fusum Redēptoris sanguinem, ante destruere mundum, quam mūdo (pro quo tam pretiosus sanguis datus est) esset ferè inchoatum prædicari hoc nouum testamentum? At prophetæ aliter vaticinati sunt. Operatus est salutem in medio terræ. &: In medio annorum viuifica illud.

2.Tim.4.

Psal.73.

Abac.3.

Quocirca huius loci verior paulò diligentius est sensus perquirendus. De resurrectione enim piorum, & eius ordine tradenda erat doctrina & aperiēdum mysterium. Primò igitur testatur se in verbo Domini loqui. Quod autem loquutus est, erat istud, *Nos qui viuimus; qui residui sumus in aduentu Domini:* Quorum verborum sensum vt assequi valeamus, sciēdum est, resurrectionem omniū quantum ad carnem iterum assumendam, fore vniuersalem. Quantū autem ad plenitudinem gloriæ erit iustorum tantùm: & de hac nunc agitur. Seiūgitur enim in sacris literis iustorū, ab ea quæ impiorum erit, resurrectio. Hoc habetur disertè in psalmo: Non resurgunt impij in iudicio, neque peccatores in consilio iustorum. Porrò resurrectio iustorum suum obtinebit ordinē. Primi enim resurgent Sancti resurrectione perfecta ante inchoatum iudicium: & cum Christo summo Iudice, & beatissima virgine inuenientur in aere, vtpote qui dudum in hac mortali vita iudicium suum pertulerūt, quale & Christus, per fornacem tribulationum & persequutionum. Quapropter apparebūt cum illo in gloria ad iudicandum segregati ab aliis, qui relinquuntur sub iudicio viuentes, nimirum communi vita gratiæ. Hi sunt in quorum numero se Apostolus præ humilitate ac modestia constituit: & de eiusmodi ait non præuēturos Sanctos illos qui dormierunt. *Quoniam ipse Dominus in iussu & voce Archangeli*, qui futurus creditur Michael princeps cœlestis militiæ, *& in tuba Dei*. Ipse etenim tuba Dei erit, qui descendet de cœlo. *Et mortui qui in Christo sunt resurgent primi*, id est, qui peculiariter in Christo pro Christo mortui sunt. Illi Sancti qui non sunt in iudicio sistēdi, sed iudicaturi cum ipso Domino. Illi primi dignitate & meritis, primi resurgent, & habebunt stolam suam, inuenienturque cum illo in nubibus. Neq; enim de cœlo cum corpore, sed adueniente Christo confestim suum corpus assumentes, dote resurrectionis fulgebunt, & in aere assistent illi velut Sponsa Sponso. Hoc prædixit Apostolis suis apud B. Matth. in parabola virginum, quæ exeunt obuiam Sponso & Sponsæ. Prosequitur ipsum explicare ordinem, & ait:

Psal.1.

Notādum diligenter.

Pro ordine resurgentium.

Matth.25.

Deinde nos qui viuimus, id est, qui vita gratiæ sustētamur, relicti tamen in illum aduētum scilicet iudicandi ac discernendi ab iniustis, sicut oues ab hœdis: *Simul cum illis rapiemur in nubibus*. i. rapiemur obuiam Christo in nubibus simul cū illis insignibus Sanctis. *Et sic semper cum Domino erimus*, qui ascēdet finito iudicio in cœlum, & nos simul cum illo, vbi manebimus in perpetuum ad glorificandū Deum, laudandum, & gratias illi agendum in summa & inenarrabili lætitia & gaudio immenso cum omnibus beatorum Spirituum supernis choris.

Itaque consolamini inuicem in verbis istis. Verè nulla potest esse maior, Apostole sancte, consolatio hac in fragili ac miserabili vita, quàm quæ de resurrectionis futuræ spe percipitur. Hāc qui vel non credunt, vel non sentiūt, verè infœliciores sunt omnibus hominibus, & peioris quàm pecudes cōditionis. Qui verò credūt, & per exercitium bonorum operum certiorē adhuc sibi facere assiduè contendunt: quicquid diuitiarum, quicquid delitiarum, honoris, fauoris, eruditionis in hoc mūdo vel gratis, vel labore haberi potest, tanti ea omnia faciūt, quanti æquus æstimator Apostolus æstimāda censuit. Omnia, inquit, detrimentum feci, & arbitror vt stercora, quò Christum lucrifaciā. Ob eam causam vani filij hominum, & duri corde ac tardi ad credendum, resurrectionem non cōsiderantes, sed diligentes hæc stercora miseri, & tanto amore amplexantes, vt regnum cœlorum illis promissum vltrò vendant, & stercora pro pretio accipiant. Accidit hæc cœcitas iis qui de resurrectione non cogitant, ad quam per mortem itur: cuius nomen ita quibusdam est inuisum, vt eo vel memorato horreant. Viris autem Dei seruitio deditis lōgè secus, quibus nulla gratior lectio, nullum potest lætius nūtium quàm resurrectionis dari, quo se inuicem consolentur, quo leuius ferant multiplices huius vitæ ærumnas, expectantes beatā spem per aduentum Saluatoris Regis regum & Domini dominantium. Hæc mihi veriora ad huius loci intelligentiam visa sunt & planiora. Si quibus minus

Pro consolatione fidelium.

Phil.3.

forte placebunt, proferant meliora, & quæ saltem non inepte defendi possint. Tantū ab eis peto ne nostra velint, quia nostra sunt, repudiare: sed potius reminiscātur, si vera sunt, nostra non esse, sed spiritus Dei. Sin autem falsa deprehēsa fuerint, nec nostra esse volo, qui veritatem in omnibus valere & regnare semper desidero, cui cedat omnis perniciosa opinionum & propriæ laudis defensio.

CAP. V.

De temporibus autem & momentis, fratres, non indigetis, vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cùm enim dixerint, Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habentis, & non effugient. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, vt vos dies ille tanquam fur comprehendat. Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei: non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut & cæteri: sed vigilemus & sobrij simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrij simus, induti loricam fidei & charitatis, & galeam spem salutis: quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod cōsolamini inuicē, & ædificate alterutrum, sicut & facitis.

De *temporibus autem & momentis, fratres, non indigetis, &c.* Tempora & temporum momenta intelligit qualitates ipsas & occasiones, vel opportunitates, quando videt Deus bonum esse & aptum vt illud vel illud, illo potius tempore vel alio eueniat, aut fieri debeat. exēpli causa: Decreuit clemētissimus Pater mittere ad nos Filium suum Vnigenitum: sed distulit tandiu, donec multa fluerent sæcula, vtpote idonea obseruans tempora atq; momenta mittendi. Sic antiquitus statuerat dare terram Chanaam Iudæis: sed in certum quoddā tempus reiecit, quādo. s. (vt scriptura ipsa testatur) completæ essent iniquitates terram illam incolētium. Gen. 15. Et ita in reliquis sapientissimus rerum Moderator se gerit, quæ ad illius summam prouidentiam attinent, suo quæque tempori facienda asseruans.

Nunc ergo de tempore tractans Apostolus, & illa Dominici aduentus opportunitate, primùm fatetur eos tales esse sicq; edoctos, vt nullam hac in parte deberent aliunde instructionem efflagitare. *Ipsi enim diligenter*, inquit, seu potius, exactè, *scitis*, quia dies Domini comprehensurus est impios, *sicut fur in nocte*, quando solent profundiorem homines somnum capere, *ita veniet*, nimirum repentinus atque improuisus & præter expectationem: imò verò cum vlterius non venturus expectabitur, teste Apostolorum Principe. Sicut in diebus Noe 2. Petr. 3. quando fabricabatur arca, cum pacem putabunt vitiosi homines stabilitam ac securam, tum potissimum ruent in interitum, *sicut dolor in vtero habentis, & non effugiēt.* Mulier enim partus oppressa doloribus nullum potest eosdem vitandi locum reperire, quos secum quocūque se vertat vel fugiat, perpetuos fert & inseparabiles comites. Ecce quāta hinc doctrina capi potest & debet, vt cum maximo timore ac tremore enitamur nostram salutem in vigiliis bonorum operum perquirere, non autem in tenebris peccatorum & nocte dormire: ne mors quæ tanquam fur adoritur, incautos nos comprehendat cum lampadibus quidem, sed oleo misericordiæ & flamma charitatis vacuis. Et quoniam hic sermo ob imbecillitatem multorum nescio quid terroris porrigere videbatur, temperauit sapienter Apostolus, & protinus consolari Thessalonicenses studuit, subiungens:

Vos autem, fratres, non estis in tenebris, vt vos dies ille tanquam fur comprehendat, nimirum in nocte. Temperauit, inquam, sermonem alioqui per se tremoris plenum: & eos cōsolatur ne horreant mortem more eorum qui in tenebris peccatorum versantes lucem oderunt. *Omnes enim vos*, inquit, *filij lucis estis, & filij diei*, non noctis neque tenebrarū. Qui sunt sine Christo, ij verè & propriè sunt tenebrarum filij, qui nesciunt viam per quam ad beatam patriam sit ambulandum. Ipse enim est via, veritas, & vita, cuius lumine lumen videmus in via. *Igitur non dormiamus.* Concludit non esse dormiēdum negligentia & torpore bonorū operum, tanquam ij qui non considerant, nec expectant Domini aduentum. Et tales comprehendentur tanquam à fure de improuiso. *Sicut & cæteri*, quibus non illuxit sol iustitiæ Christus. *Sed vigilemus.* Ad hanc vigilantiam tantopere in euangelio hortatus est ipsemet Dominus, innuens cordis præparationem & considerationē in ambulando inoffenso pede ad normam mandatorum Dei, progredientes de virtute in virtutem. *Et sobrij simus*, Per sobrietatem intelligit temperantiam, ne occupemur in crapulis & ebrietate, quæ somnum inducunt, & mentem sanctis cogitationibus & exercitio orandi spoliant.

Qui enim dormiunt, nocte dormiunt. Ac si dicere velit expressius: Obseruari istud à filiis huius sæculi solitum est, vt ad eorum prudentiam tempus nocturnum eligāt crapulæ & ebrietati aptum & dormitioni. *Nos autē qui diei sumus, sobrij simus.* At nos, inquit, in luce clara positos opus est ab his omnibus ebrietatū, crapularum, & dormitionum tenebris ac sordibus esse remotissimos, ne quibus dies illuxit, stolidiores simus & imprudētiores filiis sæculi, qui saltem hoc obseruant, vt nocte dormiant, non autem interdiu. Alioqui tenebrarum filij erimus & noctis, peruertentes rectum ordinē, diem mutantes in noctem, tanto abusi lucis beneficio, quo nos Christus donauit. Possumus enim quantumuis filij lucis simus, per socordiam nostrā dormire in clara die. Modū igitur vigilantiæ & sobrietatis conseruandæ adiicit: *Induti loricam fidei & charitatis, & galeam spem salutis.* Sunt quædam ignea diaboli tela quæ ad cor perueniunt, vt tentationes de prouidentia Dei, quasi nostra non curet: qui-

bus patientiæ exẽplar Iob per amicos adoriri tentauit diabolus. Et his resistendum est & occurrendum lorica fidei, in eius obsequium captiuãdo intellectum. Sunt & aduersus charitatem fraternam multi impetus, qui hominem extimulant ad vlciscendum, ad maledicendum, ad detrahendum, ad contumelias & iniurias inferendas, & varia detrimenta. Et his occurrendum est lorica charitatis, quæ patiens est, benigna est, nec irritatur, nec perperam agit malum malo reddens.

Verùm cum multi ac repetiti crebrò veniant ictus, quibus animus hominis christiani vehementer opprimitur, & succumbit, nisi adsit præsto galea excipiens, quæ est spes salutis. Ideo hanc Apostolus assumendam hortatur, qua protegimur considerantes hæc temporaria esse quæ patimur: quæ autem expectamus æterna. Hæc verò seruãda sunt per vigilantiam & sobrietatem, quæ duo maxime illustrem reddũt militem gloriæ veræ apud Deum & præmij cupidum.

Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis. Optima ratione ostendit, cur debeamus in luce virtutum omniũ ambulare: quoniam nos ij non sumus, in quos velit Deus iræ suæ testimonium manifestare, quemadmodum in Pharaone & Ægyptiis quondam prouocatus declarauit. Post multam enim ac diuturnam tolerantiam ac
Psal.77. substinentiam Deus, tanquã crapulatus à vino obstinatorum hominum, solet euigilare, & eos euomere de ore suo, tanquam nauseam patiens, quo tropo scripturæ ipsæ loquuntur. Acquisitio autem salutis, in qua nos Deus per Saluatorẽ posuit, consistit vt siue vigilemus, siue dormiamus, viuamus sub Capite: & loquitur de vita gratiæ, quæ ducit ad vitam gloriæ. *Propter quod consolamini*, seu potius, *ex-*
Ecclesi.17. *hortamini inuicem, & ædificate alterutrum.* Quoniam mandauit Dominus vnicuique de proximo suo. Et qui turpiter viuit destruit malo suo exemplo rectè viuentium ædificium. Hoc etiam idiotis est inculcãdum, qui tanta audacia mala Prælatorum exempla reprehẽdunt. Quasi verò & ipsi non sint in suo gradu ad spargendum inuicem christianæ vitæ suauem odorem obligati. Equidem dum præsentem rerum statum considero, Deus iustissimè propter peccata populi regnare sinit hypocritas. Quem enim loqui audias ex plebeis nedum non exhortantem proximum & ædificantem, sed blasphemiis, maledicentiis, spurcis verbis ita conspurcantem, vt mirandum sit quomodo terra se non aperiat, & viuentes absorbeat. Sed quod differtur (nisi resipiscant) non aufertur. Non ita Thessalonicenses, de quibus ait Apostolus, *sicut & facitis*, Sed perseuerantia vsque in finem opus est.

Rogamus autem vos, fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos: vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum: & pacem habete cum eis. Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte nequis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est, sectamini in inuicem, & in omnes. Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in omnibus vobis. Spiritũ nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate: quod bonũ est, tenete. Ab omni specie mala abstinete vos.

Rogamus autem vos, fratres, vt noueritis, &c. Quoniam in ea congregatione suo ordine rectè disposita aderãt superiores atque subditi, subditos ipsos primùm monet & obsecrat aiens: *Vt noueritis eos, notitia videlicet dilectionis, reuerẽtiæ, & subsidij, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino.* Magnum est & arduum munus non simpliciter quidẽ præesse, sed præesse in Domino. Qui enim ita præest, seruit & ministrat: non torpet otio, non quęrit quæ sua sunt, sed quæ Domini sui ad salutem animarum per admonitiones, consolationes, & cætera eiusmodi opportuna officia. Et qui ita se gerunt vult Apostolus illis maiorem, vt dignum est & æquum, exhiberi honorem. *Vt habeatis illos*, inquit, *abundantius in charitate.* Aut ad veritatem Græcæ lectionis, *in magno pretio per charitatem:* quia charitas suum habet debitum pro varietate personarum ordinem. *Propter opus eorum.* Equidem dignum est omni laude & dilectione opus, quum vigilãter incumbunt in salutem vestram, dirigẽtes vos ad veras & nunquam perituras cœlestes diuitias. *Et pacem habete cum eis.* Alij, inter quos B. Ambrosius, legunt, pacem habete inter vos. Si primam sequeris lectionem, salubre capitur inde documẽtum. Non enim citra magnum discrimen subditus litem cum superiore suo intendit, cui durum est contra stimulum calcitrare. Longè prudentius esset, & hoc cõsilium omnibus semper darem fidele & securum, vt qui desiderat Prælato dominari, eidem obtemperet & pareat, & laudem consequetur ab illo. Neque verò mihi quisquam ita consulenti respondeat, arduum hoc esse & supra vires aliquãdo. Non est, inquam, difficile prudenti ac pio Christiano, qui in Pręlato Christum ipsum recognoscere nouit, & illum in Prælato colere & venerari.

Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos. Postquàm subditos est aloquutus, nunc ad Prælatos se conuertit, ne suo muneri deesse velint, quorum est diligentem dare operam vt omnia tranquillè inter infirmiores agantur. Græcè legitur, *Admonete inordinatos*, seu incõpositos ἀτάκτους. Et hi verè sunt inquieti, qui nec ipsi in suo ordine stabiles possunt persistere, nec alios quieto animo viuere patiuntur, semper aliquid exuscitantes ad pacem interturbandam. *Consolamini pusillanimes.* Hi sunt qui quasi desperant se posse proficere ob summam illam perfectionem, quæ in nouo statu à nobis requiritur: præsertim dum sæuirent persequutiones in ipsis iaciendis ecclesiæ fundamentis, vbi laboriosius fuit insudandum: nec sunt omnes ad quælibet toleranda accincti. Nam & Apostolus se solum fuisse quodam tempore relictum testatus est 2.Tim.4.
ad Timotheum scribens. *Suscipite*, seu subleuate, *infirmos*, qui tentationibus franguntur. *Patientes estote ad omnes.* Græcè, longanimes, hoc est, non

prompti ad extrudendos delinquētes, vbi non est euidens ad peccata cumulanda coniectura. Talis enim est erga vos Deus, patiens, lõganimis, & multum misericors. Hortationibus potius iuuate & orationibus vt conuertantur, & lucremini fratrũ vestrorum pereuntes animas.

Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, vt Christum imitemini qui, vt ait B. Petrus, cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Vult enim nos esse non amplius imperfectioris legis discipulos, quæ dentem pro dente, oculum pro oculo erui tolerabat. Vos autem non sic, sed semper quod perfectius est sectamini non inter vos solos in charitate recte ambulantes, sed & si inimici vestri esuriunt, præbete illis ad manducandum, & si sitiant, potum: vt voluntatem Patris vestri in primis exequamini, & vt vestros inimicos hac vestra pietate conuertatis infideliores amicos, quàm si nunquam fuissent à vobis alienati reddētes bonum pro malo. *In omnibus gratias agite.* In prosperis & aduersis, lætis & tristibus, penuria & abũdantia, sani & ægri, morientes & viuentes.

Spiritum nolite extinguere. Hoc accuratius est discutiendum. Plerique in hac sententia fidentes, sed perperam eam intelligentes, in grauissimos lapsi sunt errores, & in hodiernum etiam diem labuntur. Attende lector, & certò teneas non eadē omnibus à Spiritu sancto inspirari: sed (quemadmodum alibi docuit Apostolus) pro varietate membrorum mystici corporis sua munera partitur & donat. Hoc & in rerum natura videmus: Quidam ad medicinam, alij ad mathematicas disciplinas, alij ad poesin sunt dispositi, alij ad picturam, alij ad architecturam nati esse videntur: & ita in reliquis naturalibus dispositionibus, vt quidam dixerit. Tu nihil inuita facies dicesue Minerua. Hinc crebrò vsurpata ab illo Oratore sententia. Si naturam ducem sequeremur, nunquam aberraremus, sanè tamen intellecta. Sic accidit in spiritualibus: Reperiuntur enim quos tanto ardore ad abstinentiam accendit Spiritus, vt in ea virtute mirum & singularem in modum præ aliis excellant. Alij ad orationis assiduitatem: nonnulli sunt silentij tenacissimi obseruatores. Alij zelo charitatis erga proximum feruntur: & idem de aliis peculiaribus charitatis muneribus, ad arbitrium Spiritus sancti distributis, sentiendum.

Doctrina ad cognoscendos spiritus.

Notãdum diligenter.

Horum omnium spiritus primùm est diligenter examinãdus an sit verè bonus, miniméque fallax: quandoquidem simia illa satan transfigurat se in angelum lucis, & inter filios Dei adest, sed ad tētandum. Probatur verò spiritus maxime per humilitatem & charitatem, & promptam superioribus in ecclesia parendi summissionem. Si bonus deprehenditur spiritus, non debet à prælato extingui, sed liber relinquendus ad vocationem illam sequendam, si nihil appareat reprehendendæ nouitatis. Et hîc certè loquitur Apostolus ad congregationes Regularium, quæ iam Thessalonicæ erant institutæ, vt superius monuimus. Nam hæc præcepta viris consilia euangelica amplexantibus conuenire propriissimè videntur, quibus penè solis sunt accomodanda. Addit: *Prophetias nolite spernere.* Erant inter primos Christianos prophetæ, qui ad ædificationem ecclesiæ scripturas interpretabantur, & de scripturis arcana ad fidem corroborandam reserabant. At nostris sæculis immodica quorundam curiositas fenestram pseudoprophetis aperuit, qui euentus siue præliorum siue fortunarũ in gratiam principum, aut ad fouendas sectas prædicere tam imprudenter, quàm fallò non reformidantes, sese primùm, & qui illis præbuerunt aures, erroribus inuoluerunt. In his enim comperta sunt nostra ætate multa & perniciosa mendacia. Hoc præuidebat Apostolus, & ideò prouidebat, qui vt falsa à veris citra detrimentum vllum seiungerentur, prudentissimè addidit:

Omnia autem probate: quod bonum est tenete. Et istud Prælatis scribitur, ne extinguant bonos & probatos spiritus, nec respuant veras prophetias, sed suspectas tantùm & falsas deprehensas. Debēt enim maturè omnia, antequam radices agant, & exactè probare. Quapropter non est cur inflentur si qui sese tales arbitrantur. Sunt enim & ipsi sub legibus cõstituti, vt probari possint: quoniam spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. Modus autem probandi est, si non aduersentur scripturis primùm, si illis consentiant: si cum traditis per ecclesiam, & ritu perpetuo obseruatis consentanea sint si nihil scandali concitent, nec sectas nouas pariãt & schismata. Si curiosa non loquantur & vana, quę nullam ædificationem proximi promoueant. Si moniti, saltem primario Præsuli acquiescãt vel loquendo, vel silendo cum reuerentia & humilitate folia ineptarum excusationum minime proferentes. Veniunt enim considerandæ eorum personæ qui se huiusmodi spiritibus & prophetis afflatos profitentur. Tentendi cum magna dexteritate cuius deuotionis, humilitatis, obediētiæ, vtilitatis, intentionis existant. Nam hæc & quæ sunt ejus generis, non obscurè probare solent & prophetas, & prophetarum prophetias, & ipsos denique spiritus latentes.

Modus probandorum spirituum.

Verum non est omnium hæc probatio, sed Episcoporum, vel insignium Sanctorum, qui norunt artem capiēdi vulpeculas. Qua in parte hodie peccatur grauiter. Omnes enim volunt spiritus probare & iudicare, & qui plerunque proficiendi in viã spiritus strictiorem nondum miserunt pedem.

Ab omni specie mala abstinete vos, id est, ab omni opere mali alicuius colorem habente. Et hoc propter pusillorum scandalum, cuius remouendi causa Apostolus, & ipsemet Saluator grauibus verbis vsi sunt. Nunc autem verè possumus & iure toto corde exclamare. Væ mundo à scandalis. Væ nobis Prælatis, nisi citò resipiscamus. Potentes nonne potenter tormenta patientur? Qui enim obliquam tenemur planam populis, qui sunt veluti in corpore pedes, sternere viam, quodnam iudicium quam sentētiam laturi sumus, qui scrupulis & sentibus eam replemus malo deterioris vitæ exemplo? Væ iterum mundo & nobis à scandalis. Expediret suspendi molam asinariam, iuxta verbum Domini, & demergi in profundum maris, quàm scandalizare vnum de pusillis qui credunt in eum. Vbi diligenter notandum quam strictè restringat Apostolus hoc præceptum. Non enim ab ipsis patentibus flagitiis & peccatis iubet abstinendum, sed ab omni specie (inquit) mali, qua infirma proximi cõsciētia lædi potest. Et reuera hoc charitas postulat.

Sap. 6.

vt eiusdem corporis membrum cum membro nedum nocere, sed contrà solicitè, vt prosit, debeat studere. O quàm copiosam nobis hic locus materiam suppeditaret in omnes omnium ordinũ gradus exclamandi. Sed pręter institutum esset, & for tassis intempestiuum. Qui sapiũt, his pauca innuisse satis est. Qui in viam Gentium ambulare statuerũt, nulla eos mouet salutaris exhortatio: Nec sunt ante porcos mittendæ margaritæ.

Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia: vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. Fidelis est qui vocauit vos, qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus Sanctis fratribus. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

Ipse autem Deus pacis. Deum pacis vocat, vt dilectorem pacis & authorem. Per Christum enim pacificata sunt omnia, non leui aliquo pretio, sed fuso sanguine ipsius Agni immaculati, quo sedata est ira Patris antiqua aduersus nos. Nunc precatur authorem pacis, vt sanctificet illos per omnia, perfectè scilicet & ab omni parte, *Vt integer spiritus vester, & anima & corpus, &c.* Per spiritus integritatem, intellige eius perfectionem quæ est à gratia Domini, per quam perficitur. Doctè autem distinxit spiritum ab anima, tametsi vnicus sit in homine spiritus à Deo inspiratus, qui ad superiora respiciens, dicitur spiritus. Quatenus verò informat corpus & animat, dicitur anima. Precatur ergo seruari spiritus integritatem: & similiter vt anima & corpus ea puritate in aduentu Domini custodiantur, vt nihil prorsus querelæ ad condemnationem illis supersit.

Fidelis Deus qui vocauit vos, qui etiam faciet. Ne desponderent animum, apprehendentes tãtam ab homine, in corrupta hac carne posito, comparari perfectionem nequaquam posse: hũc anxium adimit illis metum à bonitate ipsius Dei in promissis fidelissimi. Non enim talis est clementissimus ille & optimus Pater, vt postquam vocauerit, desertũ hominem patiatur: sed quę inchoauit ad exitum vsque & consummationem perducit. Nam adiuuat ipse quæ nos facimus, sine cuius auxilio vt nulla, ita cum illo possumus omnia. Cætera clara per se sunt, & iam alias exposita. Notanda tantum hæc in hæreticos, sententia, qui in die iudicij posse inueniri mundũ quenquam inficiantur. *Adiuro vos per Dominum.* Vide quomodo adiurat eos, procul dubiò Maiores, vt legatur hæc epistola omnibus sanctis fratribus: & quomodo qui poterat præcipere potuit & adiurare, cum res possit cadere sub præcepto ad ædificationem. Alioqui non est temerè & promptè vsurpanda adiuratio. *Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.* A gratia incepit, & à gratia pro more desinit: quam & nobis donare dignetur per Spiritum suum sanctum dulcissimus Redemptor noster Iesus Christus, cui cum Patre & eodem Spiritu honor & gloria, & gratiarum actio semper.
Amen.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES.

Turbatos occasione superioris epistolæ Thessalonicenses intelligens Apostolus, qui illius verba minus rectè interpretati, crediderant postremum iudicij diem iãiam imminere, studuit mox altera epistola hunc eis errorem & metum inde conceptum adimere. Primùm fidem illorum & insignem charitatem commendat, qui nullis persequutionibus cederent. Tum suauiter hortatur vt metum illum deponant, insinuans quæ per ministerium Antichristi prius euenire debeant, quàm immineat dies Domini. Postremò obseruari traditiones, & quosdam otiosè viuentes & curiosè vitari mandat, sanctis precationibus claudens epistolam, ab Athenis per eosdem, quibus priorem, Tychicum & Onesimum, vt volunt, missam.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD THESSALONICENSES.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus, Ecclesię Thessalonicensium, in Deo patre nostro & domino Iesu Christo, gratia vobis & pax à Deo patre nostro & domino Iesu Christo.

EAdem cum superiore salutatio, nulla sui Apostolatus mentione facta. *Paulus & Syluanus, &c.* Siluanum Timotheo anteponit, vt maiorem natu, & qui prior fuerat ad Christi fidem conuersus, quique etiam apud Thessalonicenses verbum Dei prędicauerat. Ambos autem consalutantes adiungit, & epistolæ scriptæ socios, ad maiorem authoritatem & consolationem. Magnum enim congregationibus Sanctorum gaudium, potissimum afflictis, afferri solet, dum se à Maioribus amari, suique curam in Domino suscipi intelligunt. Reliqua salutationis sunt prorsus eadem cum superioribus. Hîc tantum expressè additur, *à Deo Patre no-*

ſtro, & domino Ieſu Chriſto, quod in prima apud latinos quoſdam codices ſupprimitur. Gratiam illis precatur & pacem. Nam abſque gratia nihil boni poſſemus. Pax autem ipſa eſt perneceſſaria ad cōſeruandam cum priuatam, tum publicam concordiam, & tranquillum rerum omnium ſtatum. Hāc diſcedens Dominus tanquam firmiſſimam charitatis cuſtodiam reliquit Diſcipulis. Pacem meam do vobis: pacem relinquo vobis. Et iam inde ab initio prædicationum eos beatificauit, qui ſtudioſè pacem amarent & colerent. Beati pacifici: quoniam filij Dei vocabūtur. Non enim poteſt Deus author eſſe diſſenſionis, ſed pacis, vt alibi Apoſtolus teſtatur. Et Propheta: Factus eſt in pace locus eius. Quandiu inter Chriſtianos regnauit & regnat gratia & pax, tādiu fidei integritas, & ſanctorum operum ſplendor apparuit. Vbi voluntatum ſoluitur colligatio, & gratia perit, & interturbantur omnia. Quanto ſtudio conantur fauores principum & gratiam ſibi conciliare multi, quæ tamē ſuborta aliqua ſubindignatiuncula amitti poteſt. Dei autem obtinere gratiam quis perquirit, quæ vna ſola cor hominis quietum reddere poteſt? Hāc itaque Apoſtolus tam ſedulò, quibus ſcribebat: optauit: non opes, nō honores, non delitias, & quæ huiuſmodi ſunt, ſed gratiam à Deo Patre & Filio per Spiritum donatam, qua efficitur vt omnia noſtra opera ſint grata & digna retributione inconſpectu illius, velint nolint bonorum operum oſores noui hæretici.

Ioan. 14.

Matth. 5.

1. Cor. 4.

Pſal. 75.

Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis, fratres, ita vt dignum eſt: quoniam ſupercreſcit fides veſtra, & abūdat charitas vniuſcuiuſque veſtrum in inuicem: ita vt & noſipſi in vobis gloriemur in Eccleſiis Dei pro patientia veſtra, & fide, in omnibus perſecutionibus veſtris, & tribulationibus, quas ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicij Dei, vt digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini. Si tamen iuſtū eſt apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulāt: & vobis qui tribulamini, requiē nobiſcum in reuelatione Domini Ieſu de cœlo cū Angelis virtutis eius in flāma ignis, dantis vindictam iis qui nō nouerūt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti: qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cū venerit glorificari in Sanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditū eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo. In quo etiam oramus ſemper pro vobis, vt dignetur vos vocatione ſua Deus & impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in virtute, vt clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in illo ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

Gratias agere debemus, &c. Alibi, Gratias agimus, inquit. Hīc etiam agnoſcit debitum agēdarum gratiarum propter magnum fidei illorum augmentū, & illam fraternæ charitatis abundantiam, quam inuicem omnes exhibebant: quæ ita redundabat in gloriam ipſius Apoſtoli, vt huius rei gratia gloriaretur apud eccleſias Dei de illorum patientia & fide, ob perſecutiones ac tribulationes, quas viriliter & inuictis animis ſuſtinebant: addit, *In exemplum iuſti iudicij Dei*. Græci codices non habent, in, ſed abſolute, exemplum. Videtur nanque appoſitiuè adiectum, & ſignificat oſtenſionem, tanquam ſi dixerit: In vobis tanquam in ſpeculo & exemplo apparebit clara Dei iuſtitia & manifeſtatio, quòd iuſtè habebimini digni regno Dei. Sic Græcè legitur, regno Dei. Et non, *in regno Dei: pro quo*, nimirū obtinendo, *patimini*. Ecce contra hæreticos, qui nolunt nos quicquam aut agere, aut pati pro regno Dei: ſed ſola ſua fide omnia ſibi vſurpant, nec per violentiam & crucem placet cœleſte regnum penetrare. At regnum cœlorum à diebus Ioannis Baptiſtæ (ait Dominus) vim patitur, & violēti rapiūt illud: Nam & qui non baiulat crucem, non dixit, meam, ſed ſuam: & iſtud quotidie, non poteſt eſſe meus diſcipulus: Pro quo & patimini, ait hic Apoſtolus. Non ſumus neſcij in quem ſenſum poſſent detorquere, quaſi per hoc ſignificetur non quidē cœleſte regnum Dei vt eſt præmium, ſed vt eſt res de qua diſceptetur aliis negantibus eſſe: illis verò concedentibus ad ſuſtinendum illud, id eſt, Chriſtum, vel ipſam eccleſiam, quæ dicitur regnū Dei. Verùm ex ea quæ ſequitur additione omninò confodiuntur ſcripturarum deprauatores: ait,

Matth. 11.

Luc. 9.

Si tamen, potius, *ſiquidem iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant: & vobis qui tribulamini, requiem nobiſcum*. Dicit nobiſcum Apoſtolos ipſos intelligēs, & Maiores in eccleſia: quia Apoſtoli ſicut primi fuerunt in paſſionibus, ſic & in beata requie. Nos verò alij cum illis in noſtro gradu & ordine. Ecce quomodo ſecundum iuſtitiam vult Deus eſſe huiuſmodi retributiones. Nā ſi iuſtè retribuat iis qui male, & contra præceptū ſuum faciunt: cur non etiam iuſtè iis qui ſeruauerint mandata, cum ſint eius filij, retribuat? Nonne diuina clementia longè eſt ad reddendum pro bono bonum, quàm pro malo malum propenſior? Quoniam verò hæc iuſtitia non exercetur in terris, addit: *In reuelatione Domini Ieſu de cœlo*, videlicet quando veniet de cœlo deſcendens, & reuelabitur omni carni, id eſt, iniquis & peccatoribus, *cū Angelis*, Omnes enim Angeli veniēt cum illo, *virtutis eius*, Vocat Angelos virtutis, ſiue potētię eius, propterea quòd ipſe per Angelos grandia & incredibilis potentię facta operatur, *In flamma ignis*, Grecè legitur, ἐν πυρὶ φλογὸς, In igne flammæ. Veniet enim primò ignis de cœlo, quo conflagrabunt vniuerſa. Hoc ſcriptū eſt in pſalmo: Ignis ante ipſum præcedet, & inflāmabit in circuitu inimicos eius, *dantis vindictam*. Aduertendum eſt hoc participiū, dantis, debere ad Ieſum neceſſariò referri, non ad flammam ignis. Ipſe enim Ieſus vindicabit in eos, *qui non nouerunt Deum*, quem noluerunt efficaciter prædicatum noſcere. Dilexerunt enim magis tenebras quàm lucem, vt licentioſius peccare poſſent.

Pſal. 69.

Et qui non obediunt euangelio domini nostri Iesu Christi: quia etsi nouerint quidam Deum, & confiteantur verbis: factis tamen negarunt. *Qui pœnas dabũt in interitum æternum.* Hæc est omnium summa pœnarum, mors æterna: que declaratur per id quod sequitur, *à facie Domini, & à gloria virtutis eius.* Ipsi in æternum priuati facie Dei, & gloria virtutis eius æternum consequenter ferent interitum. *Cum venerit glorificari in Sanctis suis,* id est, quando veniet & glorificabit Sanctos suos: quod erit glorificari illum in eis. *Et admirabilis fieri in eis qui crediderunt.* Non Iudæis tantùm, sed indistinctè his qui crediderũt. Quid mirabilius quàm pro fide, & tam momentaneo agone tantam gloriam & illam æternã ab ipso Domino referre?

Quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. Testimonium Apostolorum erat quidem rerum præteritarum, sed in quibus continebantur etiam futura. Testificabantur enim Christum venisse, & mortuum esse ad delenda peccata nostra, & resurrexisse ad iustificationem nostram, quam vult impleri: vt sic perfecta fiat per gloriam corporis & animæ resurrectio in die illa credentibus & obtemperantibus euangelio.

Quia igitur hoc primùm creditum est, & fidelis est Deus, quin illud sua die reddat, nullo pacto est dubitandum. *In quo.* Non refertur ad, *die,* Nam Grecè habetur, in quod, id est, in quem, siue in hũc euentum gloriæ sempiternæ, *etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vos vocatione sua Deus noster.* Abũdat in latinis, sua, & loquitur de vocatione ad gloriam. Est enim Dei duplex vocatio, ad meritum scilicet & ad præmium: sed primum ad agonem & brauium.

Vt impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, id est, illud beneplacitũm quod præcedit quum vocat ad gratiam, impleat vocando ad gloriam: *Et opus fidei in virtute:* Opus fidei est perfectio iustitiæ: quoniã per fidem (viuam tamẽ, nam de hac semper est sermo, cum tales effectus illi tribuuntur) per fidem, inquam, fortes sumus ad sustinenda omnia nobis intentata tormenta, & perseuerandum vsque in finem ad promerendam coronam.

Vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo. Audiat hoc hæreticus quomodo nomen Iesu clarificatur in nobis: & nos item clarificamur in illo. Clarificamus enim nos Christũ, dum sustinemus pro illo. Et ipse nos clarificat, cum præmio afficit. Nec id solùm, sed etiam cum & illud in nobis operatur per auxilium gratię suę, vt possimus sustinere. Hoc dedita opera prudens addo propter quosdam sapientiores, qui tanquam blasphemiam accipiunt, cum audiunt nos: dicentes clarificari Christum per nos: quasi hoc non apertissimè fateantur scripturæ. Quem si nos clarificamus, quid est miraculi si nos quoque ipse clarificet? Vtor verbo, clarificet, pro glorificet, cum eandem significationem habeat, & eo interpres sit vsus. Scimus autem & libẽter prædicamus omnia redire in gloriam Dei & Christi: quia istud etiam ipsum quod glorificamus Deum (sicut semper confitemur) per gratiam Dei & Christi contingit. Vnde adiecit B. Paulus *secundum gratiam Dei & Domini nostri Iesu Christi:* quæ est velut condimẽtum, quo grata sunt gustui Patris, quæ operamur. Sanat enim gratia voluntatem, vt sanata perficiat legem, & perfecta lex ducat ad requiem.

CAP. II.

ROGAMVS autẽ vos, fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, vt non citò moueamini à vestro sensu: neque terreamini neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquã per nos missam, quasi instet dies Domini. Nequis vos seducat vllo modo: quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in tẽplo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus.

Rogamus autem vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi. Dignus est hic locus qui abũdè tractari debeat, vt caueamus errores tam hæreticorũ, quàm aliorum. Nec enim possumus negare quin hac parte sit à multis erratum. Primò igitur sciendum est, iam tempore B. Pauli de aduentu Domini rumorem fuisse sparsum, quasi instaret essẽtque in ianuis. Et hoc asserebatur à nonnullis tanquam ab ipso Apostolo prænuntiatum. Illud porrigi in superiore epistola non sanè intellecta videbatur, cum scripsisset: Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur in aduentu Domini, nõ præueniemus eos qui dormierunt, sed simul rapiemur Christo in aera, &c. Verùm B. Paulus hoc in loco negat vtrumque, videlicet nec se illud significare voluisse, neque verum esse, quod instaret ille aduentus Domini. Quamobrem rogat illos per ipsummet Domini aduentum, & per ipsam eorum congregationẽ, in qua se collocare non dedignatur, quæ ordinata erat in ipsum scilicet aduẽtũ. Non enim est legendũ, *Et nostræ cõgregationis,* sicut habet vulgata editio sed sicut Greca fert lectio, *Et nostrã congregationem.* Rogat inquàm illos, ne tã citò moueãtur à suo sensu, id est, à sua ipsorũ priore deputatione & sententia, quæ erat nõ instare tunc tẽpora Antichristi & iudicij supremi: quoniam oportebat prius vocari & venire omnes Gentes ad euangelium, ac deinde Iudæos. Et tamen tunc initium erat euangelij Dei, & primus (vt ita dicam) vltimæ ætatis dies. Vix dũ enim erant tunc eiecti Iudæi & reprobati. *De tempore aduentus Domini.*

Itaque aliud est esse in vltima ætate, quæ aliquã do designatur per nouissimos dies, aliquando per fines sæculi, aliquando per nouissimam horam. Aliud autem instare diem illius magni aduentus. Scribebat Dilectus: Filioli nouissima hora est. Sed longa nobis hæc hora est: hora tamen est in conspectu Dei, apud quẽ omne tempus vnus est dies, imò vnum momentum. Quocirca ne decipiamur animaduertendum. Metiri siquidem necesse est lõgitudinem ac breuitatem temporis alia mensura quàm nostra. Dicitur iam olim de diabolo, superesse illi tempus perbreue, scilicet ad præliandum aduersus ecclesiam: & iccircò laborat assiduè vt emat tẽpus. Dixit & B. Paulus: Nos sumus in quos *1. Ioan. 2.* *Apoc. 12.* *1. Cor. 10*

fines sæculorum deuenerunt. Et tamen sunt elapsi iam mille & quingēti anni, ex quo ista (quibus poterat videri instare diem) dicta sunt. Nam & Dominus interdum ita loqui videtur, perinde ac si in illum diem mansuri essent Apostoli, vt cum dicebat: Attendite ne superueniat in vos repētina dies illa. Et iterum: Cū videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in hostiis. Hæc & alia quædam in parabolis ab ipso Domino dicta, videbantur indicare tempore Apostolorum venturam illam extremam diem. At hoc falsum esse manifestum est: & ideo procul abest à vero scripturarum sensu. Quo in loco etiam cautè plura obseruanda sunt: quoniam Dominus admirando quodammodo cōtexuit hanc de illa prophetiam die, admiscens excidium Ierusalem: & alia de industria ac summa sua sapientia ita inuoluens, vt sit maximè difficile rerum ordinem capere. *Luc. 21. Marc. 13.*

Illud ergo aduertendum est primò, quæ de aduentu illo generali dicuntur, habere analogiam quandam ad aduentum cuiusque particularem, ita vt ferè omni die ac tempore multa proportionabiliter verificentur in particulari aduentu, quæ de vniuersali principaliter dicuntur. Etenim præcepta illa, vt attenderent ne grauarentur crapula & ebrietate, ne superueniret in eos repētina illa dies etiam ad Apostolos pertinebant: quia illa extrema dies comprehendet omnes, qui non studuerint in hac vita ad illum aduentum inueniri parati. Dominus noster sapientissime ad maximā nostram vtilitatem voluit ob eam causam nobis ignotum esse certum aduētus illius diem, vt simus semper: non secus parati ac si quauis hora possit accidere: sicut verum est in particulari cuiusque iudicio. Nam qui in hoc particulari aduentu deprehēditur imparatus, etiā in illo generali offendet. Itaque hæc duo iudicia, videlicet particulare cuiusque, & vniuersale, cum misceantur aliquando in propheticis illis Domini dictis & scripturis, vt iuxta literam quædam de vno, quædam de altero, quędam verò de vtroque verificentur, non est facile nisi cœlesti reuelatione, istorum in volucris conrectam intelligentiam explicare. *Luc. 21.*

Præterea, sciendum, esse non pauca in Euangelistis, quæ Apostolis quidem seu discipulis videntur dicta, nec tamē in eis completur eorum dictorum veritas: sed in personis discipulorum intellecti sunt posteri, & posterorum filij. Quamobrem ipse apud B. Marcum ait, Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate. Nihil igitur est absurdi quędam dicta suam consequi in Apostolis veritatē: & quædam in cæteris, qui in illorum persona intelligebātur. Sic B. Paulus ad Cor. & ad Thessalon. & ad alias ecclesias scribens, indefinitè & absque alia nota ad eos sermonem dirigit, & multa aut laudans, vel accusans, aut præcipiens interponit, quæ non ad omnes pertinebant: sed modo ad maiores, modo ad minores, interdum etiam ad certos quosdā ac peculiares. Ecce etiam Dominus cum ad Scribas & Pharisæos sermonem verteret, qui tum præsentes aderant: Væ vobis, inquit, genimina viperarum. Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes & scribas, & ex illis occidetis, &c. vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, à sanguine Habel iusti vsque ad sanguinē Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Certè illi qui tunc viuebant, non occiderunt illum filium Barachiæ. Sed Dominus in illis intelligebat omnes similes, quos quasi vnā generationem designat. Quare confestim ait: Venient hæc omnia super generationem istam: Ierusalem, Ierusalem quæ occidis prophetas. *Mar. 13. Math. 23.*

Conclusio igitur prima secundum Apostolum est, Quòd nec ipse vnquam scripserat, neque vnquam dixerat instare tunc diem aduentus Domini: sed nec id verum esse. Manifestè enim ait, quòd non instabat, cum non venissent ea signa, quæ prę currere aduentum illum oportebat. Nam & Dominus in suis verbis ostendebat non instare illum diem rectè considerantibus, qui dum signa multa præcedentia aduentum describeret, dixit: Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondū est finis. Consurget enim gens in gētem: & regnū in regnum: & erunt pestilentiæ & fames & terremotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum, &c. Vide vt diligenter cauit ne erraremus, finem ad esse credentes quando nō esset finis: imò esset initium malorum. Bella, & pestilentiæ, & fames, & terremotus fuerunt assiduè præteritis sæculis, & nostra præsenti ætate etiam imminēt. Addo & de pseudoprophetis qui surrexerunt, & falsis fratribus alium Christum prædicantibus, qui & nunc videntur inualuisse. Nondum tamen patuerunt ea alia signa quæ oportet præcedere, vt cōiectemus in ianuis esse aduentum Christi. *Luc. 22.*

Quare non solùm falsi sunt tempore Apostolorum qui tum viuentes id putabant, verùm etiam qui postmodo successerunt. Multi enim & hi quidem magni viri cernentes prælia, pestilentias, fames, terremotus, excidia vrbium multa, multos itē pseudoprophetas, in eam opinionem venerunt, vt iminere aduentum Domini dicerent. Memini me legisse B. Cyprianum in epistola ad Demetrianū ita sentiētem: Nescio an & alibi hac de re scripserit. Est & Magni & sanctissimi Pontificis Gregorij homilia manifesta, qui diebus suis venturū postremum diem expectabat Legi & B. Bernardum hoc ipsum à signis eiusmodi existimantem. Venit denique B. Vincētius ordinis nostri, qui & prædicauit diem iudicij imminentem: & (vt fertur) epistolam circa hoc de Antichristo iam nato conscripsit Quem fuisse falsum B. Antoninus noster Archiepiscopus Florentinus non diffitetur. Ego autem vix possum persuaderi de viro Dei, vt ea scripserit quasi in verbo Domini. Attamen falsos fuisse ex nostris nonnullos perspectis iis sæculi flagellis & pressuris, haud dubium est. *Decepit multos iudicij dies.*

Venerunt tamen mulieres sanctæ, & nonnulli etiam viri sancti qui econuersò reformationem ecclesiæ, & conuersionem paganorum ad Christum futuram vaticinati sunt: quorum ego traditionem hac parte amplector non inuitus tanquam verisimiliorem, & scripturis sanctis magis quadrātem. Neque imminere nunc illum diem aduentus Domini puto: quoniam hactenus minime signa illa ostensa sunt, quæ illum esse in ianuis confirment, vt paulò post ex parte dicem⁹. Nec oportet nos esse anxios & solicitos quò præsciamus certum illū diem, quem scire nec datum esse Angelis dixit Dominus, nec Filio hominis: Non quòd Dominus *Marc. 13.*

illum nesciret, sed nesciebat ad reuelandum. Itaque non debemus esse ea de re curiosi, nec citò moueri ob cuiuscunque sermonem.

Redeo ad Apostolum, ait enim ipse: *Vt non citò moueamini à vestro sensu*, hoc est, à recta sententia quam à nobis accepistis: sed stabiles persistite, & non imitemini eos qui leuitate ad omnem doctrinæ nouæ ventum circunferuntur. *Nec terreamini*, siue turbemini, *neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam quasi per nos missam, quasi instet dies Domini*. Quod ait, neque per spiritum, videtur subnotare cuiuspiam spiritum, qui nō poterat esse spiritus verax, dicens falsa. Quod verò ait de sermone & epistola, pertinet ad sermonem suum priuatum. Verisimile enim fit, de huiusmodi Apostolū sæpius fuisse interrogatum, & ita responsa dedisse vt extenderentur eius verba, aut aliter acciperentur quàm ipse vellet, aut etiam expresserit verbis, sicut de epistola factum est. *Ne quis vos seducat vllo modo*. Grauis illa est seductio, quæ tantam vim obtinet, vt per illam fidei synceritati derogetur. Si de B. Paulo impressa fuisset in mentibus hominum constans opinio & vulgatus rumor, dixisse illum instare tempus aduentus Domini, cum postmodo id verum non appareret, nonne magnum præiudicium fiebat euangelicæ eius prædicationi? Iccircò diligenter cauit ne quid latius serperet. Nec enim parum obfuerunt multis nonnulli, qui quasi ex reuelatione acceptum prædicauerunt, alij etiam scripserunt instare reformationem ecclesiæ, & ipsum paratum esse Pontificem sanctum à Deo electum qui natus erat & grandiusculus. Et tamen sunt ab ea talis vaticinij pronunciatione exacti tot anni, vt facile possimus concludere, falsos illos fuisse. Ipsum certè vaticinium falsum, vnde multi scandalizantur, & pertinaciores ad credenda vera semel delusi redduntur, vt sit vndique metuendum periculum. Et ideo nolebat vt crederent eis, à quibus audiebāt instare diem Domini: ne fortè cum transiret tempus quo eum crediderant esse venturum, & venisse non cernerent, etiam cætera fallaciter sibi promitti arbitrantes, de ipsa mercede fidei desperarent. Non ergo ille diligit aduentum Domini qui eum asserit propinquare: nec ille qui asserit non propinquare. Sed ille qui eum siue propè siue lōgè sit, synceritate fidei, firmitate spei, ardore charitatis expectat. In quo enim quenque inuenerit suus nouissimus dies: in hoc eum comprehendet mūdi nouissimus dies: quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo iudicatur. Prosequens Apostolus vt ostenderet nondum instare tunc aduentum ipsum, ait:

De reuelationibus fallacibus.

B. Augu.

Quoniam nisi venerit discessio primum. Ecce notabile signum præcedens aduentum Christi, nimirū insignis quædam discessio. Græca vox est, *Apostasia*, quæ significat rebellionem ab obedientia, siue à statu & professione aliqua religionis & fidei. Non pauci locum hunc intellexerunt de rebellione Gentium à Romano imperio. Alij de rebellione multarum ecclesiarum ab Episcopo Romano. Nonnulli ad multitudinem populorum à fide recedentium applicarunt, rati à Domino istam significatam quando dixit: Putas quando venerit Filius hominis, inueniet fidē in terra? Ego verò etsi priorem expositionem non reprobem, potius tamen probo duas alias quæ se mutuò consequūtur. Quā uis autem non sine gemitu videamus multas ecclesias nostris temporibus ab obedientia sūmi Pontificis defecisse: non ita tamen desperanda res est, vt non sit spes aliqua futuræ resipiscentiæ breui conspiciendæ, si causæ erroris & occasiones tollerētur, hoc est, perniciosa dogmata in fide: & nos & illi prauos nostros mores in melius immutaremus: potissimum si qui debent lux esse mundi, mundo prælucerent. Et fortassis non est plena illa Apostasia de qua B. Paulus hoc in loco. Non enim solùm negabitur in terris Christi Vicarius, sed & ipsemet Christus apertè. Nā ideo reiicietur Vicarius: quia & ipse primarius Dominus, cuius ille vices gerit, non recipietur. Neque id satis illis erit, sed & insuper ita apostatabunt à Christo, vt recipiant aduersarium eius Antichristum Satanæ primogenitum. Et tunc erit perfecta Apostasia & illud signum, quod hîc Apostolus ostendit nobis. Vnde subdit:

Luc.18.

Et reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis. Vocat hominem peccati eum, qui totus peccatorum plenus futurus sit. Aut potius qui summo peccato insigniter tenebitur: quod est aduersari Christo ac Deo summa superbia. Vocat & filiū perditionis, sicut Dominus Iudam quodā singulari modo nuncupauit: eximio nanque modo talis erit, qui tantum audebit. Vide quàm egregiè describatur: *Qui aduersatur*, inquit. Exurget enim in Christum directo & palam, & non sicut alij qui saltem verbo Christum fatentur, & nomen illius creberrimè inculcant, séque illius prædicare doctrinā simulant. *Et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur*. Græcè habetur, *super omnem qui dicitur Deus*, Tres sunt solummodo personæ quæ dicūtur Deus & sunt verè Deus, quas ille negabit, & se constituet super illas: tantaque dementia homines deprauati existent, vt eum tanquam Deum colant, & habeant super omne quod verè dignum est cultu. Hoc apertè declarat Apostolus. *Ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus*. Græcè ostendens se, quòd sit Deus. Et est quidem loquēdi tropus, quem fugere studuit noster interpres. Non enim re vera ipse ostendet se Deum (quia quod verè non est, esse ostendi non potest) sed significatur quòd ille sibi vsurpabit cultum diuinum, iubens se adorari & coli tanquam sit Deus in templo Dei. Non exprimitur autem quodnam & vbi templū sit illud futurum, in quo cultum ipse sibi curabit exhiberi. Putant aliqui hoc in Ierusalem fore, postquam erit restituta illa ciuitas. Alij per templum Dei mētes hominum intelligunt. Alij simpliciter aut indefinitè, vt verificetur de quolibet templo. Hic breuiter totus sermo mutilus est & subobscurus, quo subintelligitur aduentus Domini non adfuturus, antequam præcurrerint signa in euangelio, & ab Apostolo indicata, & tandem exoriatur ista insignis apostasia, & manifestatio Antichristi.

Prodierunt è sepulchris nostro tempore hæresiarchæ, & veri Antichristi præcursores, qui cum non ausint palàm negare Christum (quod reseruatur tanquam proprium Antichristo eorum præceptori) ipsi tamen Vicarium eius negant: & ingenti blasphemia ac perfidia illum esse verum Antichristum, de quo hoc in loco narrat Apostolus, videlicet quòd sedeat in templo Dei, & velit coli vt Deus,

In hæreticorū blasphemiam contra Vicarium Christi.

Deus,non horrescunt dogmatizare:quod est tam apertè falsum, quàm apertissimè sunt isti Apostatæ ac præuaricatores. Perpetua enim & continua successione ab ipso Christo capite, à B.Petro eius Vicario primo hanc sedem obtinẽt. Hoc vniuersa semper ecclesia prædicauit, & defendit veros esse B.Petri successores. Et ipsimet nedum Christũ non negant,sed supplices adorant,& adorãdum confitentur & præcipiunt vt Deum verum. Et quicquid sibi exhibetur honoris, Christo exhiberi in suis personis recognoscũt. Neque nos Catholici honores eis exhibemus diuinos,sed eum cultum quo veneramur in quibus est aliquid diuinum,diuinitusque sanctificatum. Quid autem in ordinibus sacris sublimius ipso summo Sacerdote cogitari potest, q̃ sanctificatus loco Christi eminet in terris? Quòd si in huiusmodi venerationibus fortassis fines trãsierint aliqui,quid ad rem istud facit? An nõ exceditur in pane comedẽdo,bibendo vino,in coniugio, in videndo,in reliquis animi & corporis partibus? Nullus igitur conficiatur panis,vites euellantur,eruantur oculi,& reliqua omnia quibus adesse malus vsus potest. Puerilia sunt ista argumenta. Corrigãtur praua:seruetur illæsa iurisdictio. At isti nihil aliud moliuntur calũniando,quàm vt minus odio so prætextu potestatẽ summi Præsulis funditus euertãt. Vnus futurus est iuxta Apostoli doctrinam Antichristus. Hæretici innumeros pariunt. Nã exorto Luthero qui sedẽ apostolicam regũt, omnes sunt eius sentẽtia (quam discipuli sequuntur) Antichristi. Ars est Luciferi vt qui verè sunt, impudentius se esse negent,calũniosum nomen in alios reiiciẽtes. Itaq; tot Antichristi fuerunt quot põtifices: & ex istis Põtificibus(quos fuisse Antichristos volunt)pro Christo tamẽ, cui Antichristus aduersari debet,sanguinẽ multi funderũt,& iam regnũ Antichristi durauit per sæcula,& quidẽ in pace. Christi autem regnum interim nusquam apparuit, nisi q̃ modo tandem resurrexit in illis. O execrandã impietatẽ,& eorum qui hos nebulones sectantur,incredibilẽ vecordiam. Sed redeamus ad Apostolũ.

Num retinetis quòd cũ adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat, scitis: vt reueletur in suo tẽpore. Nam mysteriũ iam operatur iniquitatis: tãtùm vt qui tenet nũc, teneat donec de medio fiat. Et tũc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui:& destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secũdum operationem satanæ in omni virtute,& signis,& prodigiis mendacibus,& in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt,eò quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio: vt iudicentur omnes qui non crediderũt veritati,sed consenserunt iniquitati.

Quod ait Latinus interpres, *Num retinetis*, Græcè legitur, *num meministis*, & idem significatur. Porrò sensus est apertus. Nam ea de re iam sermonẽ cum illis præsens communicauerat Apostolus,& arcanum detexerat. *Et nunc quid detineat, scitis: vt reueletur in suo tempore.* Huius loci verba multis visa sunt obscuriora,ita vt B.Augustinus ingenuè quodam in loco fateatur se non intelligere. Quod fuit ingenui viri,inanem suam gloriã fallaci scientiæ ostensione non quærentis. Ego illũ imitatus,fateor quoque me nescire. Occurrit mihi aliquando quædam noua intelligentia,eius tamen generis quæ mihi ipsi non satisfaciat. Itaque cum in ea conquiescere non possim, nec in aliis aliorum expositionibus quas legi,non libet recitare. Satius longè existimo me nescire citra pudorem confiteri, quàm quicquam proferre audacius à synceritate & ipsa veritate sanctissima alienum. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis.* Durum videri potest istud,de eo qui non sit in rerum natura dici,quod mysterium iam operetur iniquitatis. Quapropter crediderim ista quæ de Antichristo prædicuntur,pertinere ad satanam: qui ita totum possidebit cor & corpus illius, vt quodam modo vnum cum Antichristo efficiatur: quemadmodum & qui adhęret Domino vnus spiritus est. Ipse ergo satanas iam tunc inceperat in multis Antichristis id operari,quod insigniter perficiet tandem in illo insigni Antichristo.

Tantum qui tenet, teneat. In Græcis non legitur, *teneat*, sed putauit interpres esse subaudiendum,nec immeritò, *donec de medio fiat*, siue tollatur. Exponat cui datum fuerit. Verè fateor esse profundum mysterium,in quod penetrare non possum. Et nisi reuelatione,non putarem cuique esse peruiũ. *Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.* Erit ergo interfectio Antichristi miraculosa, de qua Isaias & Daniel: ille dixit de Domino: Et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Daniel autẽ ita de illo impio vaticinatus est: *Isa. 11.*
Et post regnum eorum cum creuerint iniquitates, consurget rex impudẽs facie,& intelligens propositiones,& roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis:& suprà quã credi potest vniuersa vastabit,& prosperabitur & faciet. Et interficiet robustos, & populum sanctorum secundũ voluntatem suam: & dirigetur dolus in manu eius; & cor suum magnificabit, & in copia rerum omniũ occidet plurimos. Contra Principem principũ consurget,& sine manu conteretur. hæc ille propheta. *Dan. 8.*

Et destruet illustratione aduentus sui, &c. Hoc pertinere ad eius sectatores arbitror, in quibus illud regnum destruetur,cũ venerit postmodo Dominus. Non enim continuo post mortem Antichristi erit aduentus Domini:sed præcedent aliqui, aduẽtum illius iustis ac sanctis indicantes,& iis item qui ab Antichristo & mẽbris illius decepti fuerint,si fortè peccatum recognoscere,& per pœnitentiã redire ad salutis viam velint. *Cuius est aduentus secũdum operationem satanæ in omni virtute*, siue potẽtia,nimirum satanæ:cuius quidẽ magna est & tanta potentia,si permittatur à Deo,vt nulla alia(teste B.Iob) valeat ei comparari. Et Dilectus inter alia, de hac potestate ait. Et data est illi potestas in omnem tribum & populum,& linguam,& gentem:& adorauerunt eam omnes qui inhabitabant terrã. Et fecit signa magna,vt etiã faceret ignem de cœlo descendere in terrã in conspectu hominũ. Et seduxit ha- *Iob 41.* *Apo. 13.*

K

bitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ. Hoc idem Apostolus ait, licet compendiosius. *Et signis & prodigiis mendacibus*. De his, inquã, signis videtur loqui B. Ioannes. Vocat signa & prodigia mendacia, vel quia erunt præstigia, & apparebunt coram hominibus esse talia, qualia verè non erunt. Aut mendacia dicuntur: quoniam etsi ipsa vera futura sint, tamen falsum erit id quod persuadebunt, & ad quod persuadendum inducta fuerint. Sicut falsum conficitur argumentum, quod etsi constet ex veris, ex eo tamen falsum concluditur.

Erunt ergo illa signa & prodigia non excedentia virtutem creatam, ita vt operentur omnem seductionem iniquitatis, id est, ducentem ad iniquitatem, *Sed in iis qui pereunt*, B. Paulus alibi similiter dicit opertum esse euangeliũ, sed in his qui pereunt,
2 Cor. 4. id est, in iis qui ita se aptarunt, vt irritatus post longam sustinentiam Deus, tandem concurrat ad eorum interitum, vtpote qui volunt omnino perire. Hi sunt quos in reprobum sensum mittit, non solùm deserendo (quod satis esset ad interitum) sed etiam per oblatas occasiones excitando, ne rectè agant. Qui enim dum poterant, noluerunt, nonne æquum est vt nec possint etiã si quando velint, aut etiam velle vnquam non possint? In hunc modum diabolus homine consentiente operatur omnem seductionem, hoc est, perfectam seductionẽ, quæ tunc est, cum nullus relinquitur pœnitentiæ locus:
Ecclesi. 7. propter quod ait scriptura: Considera opera Dei, siue opus Dei, quòd nemo corrigere potest, siue emendare & recõcinnare, quem ille despexerit, seu (vt quidam Hebræam vocem interpretãtur) quem ille deprauauerit. Et huius despectionis datur ratio manifesta, quæ non est antiqua reprobatio in massa, sed ob nouum crimen: audi Apostolum,

Eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent. Grauis est hæc sententia, ac si dixerit: Non dilexerunt illi propriam salutem, recipientes cum dilectione veritatem, quæ ad æternã salutem conducebat. Quid ergo facias illi qui suam salutem non vult, nisi vt ne habeat etiam adiuues? Diligenter autem aduerte quod ait: Non receperunt dilectionem veritatis, ac si expressius dixerit, quòd ea dilectio illis à Deo oblata fuit. Nam quamuis natura impressum habeamus instinctum diligẽdi in vniuersum veritatẽ, non tamen illam vel illam veritatem in particulari, nisi obiiciatur nobis & suadeatur vt bonum nostrũ salutare. Quod cum fecerit Dominus per se ipsum, & per suos Apostolos prædicãdo euangelium per signa & prodigia vera: qui illud noluerũt recipere, nulla eis prorsus relinquitur iusta querimonia, si nõ solùm Deus permittat, sed insuper quibusdam occultis modis quos ignoramus, immittat vt facilius mendacium suscipiant. Hoc est enim quod subdit:

Et ideo mittet eis Deus operationẽm erroris. Græcè, ἐνέργειαν, id est, vim quandam efficacem ad errãdum, *vt credant mendacio*, quoniam nullo negotio persuadebuntur à diabolo fallaci & Antichristo, qui tamen ipsi certi erunt falsitatis. *Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*. Hic est finis quem peccatum eorum consequitur, nempe damnationis suppliciũ, quam sibi quæsiuerunt ipsi nolẽtes prædicatæ & probatæ credere veritati, sed potius consentire iniquitati, siue iniustitiæ: vnde gloriatio Dei in sua iustitia. Iniquitas enim siue iniustitia, quam ipsi vt potiorem spõte sua elegerunt complacentes sibi in illis, vt Græca vox sonat, fuit ratio ne crederent perspicuæ veritati. Alioqui veritas, vtpote per se amabilis, ab omnibus semper reciperetur, nisi prauitate affectus corrumperetur intellectus, cuius obiectum est verum ipsum, quemadmodum voluntas pro obiecto bonum habet. Quocirca instantissimè à Christianis orandus est Dominus, vt intellectum illustrare, & affectu prauo voluntatem purgare dignetur, ne verum nobis ostensum per præposteram volũtatis affectionem respuamus. Nam rectè apprehensa veritas mirabiles in nobis amores excitabit diuinæ sapientiæ ad mandata promptè exequenda.

Nos autẽ debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Deo, quòd elegerit nos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis. Ad quod & vocauit vos per Euangelium nostrum in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaq; fratres, state: & tenete traditiones quas didicistis siue per sermonem, siue per epistolã nostram. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus & Deus & Pater noster qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

Nos autem debemus gratias agere, &c. Concludit Apostolus educens ex superioribus debitum gratiarum actionis, pro illa electione de qua ab initio. Græcè legitur, *Quòd elegerit vos Deus ab initio in salutem*. Nam ferè primi fuerunt ex Gentibus quibus prædicatum est, reiectis aliis à manifesta reuelatione. Narrat autem effectum electionis: *In sanctificatione spiritus*, quia mẽs per infusam charitatem sanctificatur, *Et in fide veritatis*. Per fidem enim venit purificatio illa spiritus nostri: quia per illam venit charitas, quæ est integra iustitia. *In qua*, melius Græcè, *in quod*, vt vniuersum bonum cõplectatur, *vocauit vos Deus per euangelium nostrũ*, id est, per nostram euangelij Dei prædicationem. Vocat euangelium suum: quia sibi creditũ, vt promulgaret illud mundo. *In acquisitionẽ gloriæ domini nostri Iesu Christi*. Hic finis postremus, glorificatio nostra in cœlis, quæ consistet in reddẽda Redemptori nostro gloria & Patri clemẽtissimo in perpetuum, fruendo sanctæ Trinitatis visione lætitia inenarrabili.

Verùm postquam de temporibus & momentis aduentus Domini, & aduẽtus Antichristi nonnulla superius sunt disputata: pauca volo ad instructionem nostram breuiter perstringere ac cõcludere. Primum sit, Otiosum nobis esse ea velle scire tempora & momẽta quæ huiuscemodi sunt. Ratio autem clara est: quoniam hæc posuit Deus in sua potestate, nec voluit scire Angelos suos, nec ipsummet (vt testatur in euangelio) Filium, ad hunc videlicet effectum vt reuelet nobis: ita vt nec interrogantibus discipulis, qui communi hoc intelligẽdi Marc. 13.

desiderio tenebantur, voluerit hoc eis mysterium reserare. Qui ergo sumus nos qui id velimus scire velit nolit Dominus, qui iam per obturata Apostolorum hac in quæstione ora, nobis multo magis omne silentium imposuit? Tum verò quia nec prodest quicquam illud scire. Satis est enim scire omnino futurum. At quo vel tempore vel loco nihil ad nos (si seruemus præceptum B. Pauli & Domini) perterrefaciendos. Hoc enim pertinet ad nos, ne improuisi ab illo cōprehendamur. Nam si præceptum Domini seruauerimus, nō obruet nos improuisos. Hoc est autem præceptum vt vigilemus, & expectemus illum perinde obseruantes, ac si omni horarum momento esset adfuturus. Oportet enim manifestari omnes in eo magno aduentu etiā in corpore: quia omnes resurgemus. Sed alios offendet clam in nocte velut fur: alios in die. Eos qui dum fuerunt in hac vita, & non vigilarunt, offendet ex improuiso tanquam fur nocturno tempore veniens. Nam si primus aduentus fuit improuisus & in nocte, etiam secūdus qui veniet, erit improuisus & in nocte ac tenebris. Improuisum dico respectu temporis huius, quando præuisum oportuit & prouisum in die, & ita obseruare ne veluti fur comprehenderet nos in nocte. Quòd si vigilauerimus, & erimus filij lucis, quandocunque venerit aduentus ille, nunquam improuisus veniet: sed expectatus & desideratus, & non quasi fur in nocte. Et tunc bene nobis erit. Hoc est ergo & Domini, & B. Pauli in superiore epistola præceptum: quod si seruemus, nihil oberit illius certæ diei ignorasse momentum, quin proderit potius: quoniam fides de eo & expectatio reddet nos cautiores & vigilantiores: & ita non comprehendet nos vt fur dormientes solet.

Alterum est quod debemus prudentissimè considerare, ne ab iis seducamur, qui instare illam nouissimam diem falsò prædicāt: sicut nunc quidam hæreticorum faciunt (quod ex parte prediximus) non attendentes ad signa quæ præcurrere debent: imo illa peruertentes. Mihi ergo verius videtur, lōgè nos adhuc ab illa die abesse. Non enim completus apparet numerus Sanctorum, & tempus status gratiæ. Quod certè nimis breue & coarctatum esset præ eo tempore quod præcessit aduentum gratiæ primum. Secundò, Non videmus adhuc plenitudinem Gentium intrasse, & prædicatum esse euangelium in vniuerso mundo. Tertiò, Necdum videmus discessionem illam & insignem apostasiam, quam Apostolus hîc prædicit. Quartò, Nec videmus conuersionem Iudæorum, quæ debet omnino præcedere, & recuperationem ciuitatis sanctæ Ierusalem. Quintò, Nec dum videmus nostro tēpore illa signa quæ prædicta sunt, à pseudoprophetis patranda de cœlo, vt in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi. Hactenus Dei bonitas & clementia hoc nondum permisit. Nullus enim recentium hæreticorum miraculum vllum edidit. Nam violare fidem Deo datam, & sacrilegas inire nuptias, non sunt signa cœlestia, sed carnis opera, quæ vel canes patrare solent, & vorare & bibere. Nec vetustior ille Aper de sylua Mahumetes, vt ipsemet testatur, venit in signis & prodigiis. Sextò, Nec illud quod B. Petrus præmonuit apparet, ait enim: Venient in nouissimis diebus illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius? Ex quo enim Patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ, &c. Reperientur ergo tunc negātes hunc articulum fidei, videlicet Christi aduentum, & consequenter verba Christi, & Christum ipsum: & ita verè & apparenter erunt multi Antichristi. Hoc autem de his qui nunc sunt non videmus. Neque enim insusurrant isti in aures vulgi, Pax & securitas, tāquam qui negent venturum Christum. Impudēter quidem dicunt, Pax & securitas, postquam se ab ecclesia segregantes, vt filios Dei & prædestinatos sola fide aiunt Christi iustitiam, & merita eius se certò apprehendere, & irreuocabiliter obtinere: ita vt iam non pertineat ad eos cum timore ac tremore salutem suam operari, sed vehiculo fidei in cœlum ferri: vel in infernum potius præcipitari. Sed ad doctorem nostrum nunc redeuntes, rem nostram suo cursu prosequamur.

Signa propinqui aduentus Domini.

Marc. 13.

2. Petr. 3.

Itaque, fratres, state. Stare ergo illos iubet, videlicet in his quę didicerūt: & tenere traditiones quas receperunt, *siue per sermonem, siue per epistolam*: Hîc locus destruit manifestè hæreticorum dogma, qui negant aliquid esse seruandū, quod non præcipiatur in scripturis sanctis. Ac propterea derogant (vt sæpius dicendum est) traditionibus quorūcunque, non solùm contra communem sanctorum sententiam, & vniuersæ ecclesiæ sanctæ: verùm etiam passim contra doctrinam Apostolicam. Ecce Apostol⁹ nihil discriminis statuit inter traditiones verbo relictas, & literis mandatas. Nec enim dicendę sunt hæ traditiones hominum, & præcepta hominum, sed Dei & Spiritus sancti. Hoc autem quod à me hîc dicitur, intelligi de his traditionibus volo, quæ ad fidem & cultum Dei attinent: à quibus diuina prouidentia non permittit errorem in ecclesiam prouenire, cum ipsemet Dominus talia decernendi potestatem dederit.

Contra hæreticos.

Addo, ita necessarias esse traditiones, vt sine traditionibus inordinatè & incōpositè in multis ambularemus. Imo nec ipsimet hæretici qui nouas ecclesias erigunt, valent suos sine traditionibus continere. Vbi primùm enim (vide peruersitatem pie lector) ab ecclesia deficiunt, quò suam euangelij prædicandi doctrinā tueantur, mox aliquibus nouis traditionibus introductis, imperitam multitudinem vinciūt, ne illis elabatur è manibus: Vt iam sint apud illos numerosiores traditiones, quàm vbiuis Gentium. Ea siquidem docent principia, quę sine constitutionibus ac præceptis nequeunt consistere: sed à dæmone excogitata. At Redemptor noster ac Dominus dixit post resurrectionē multa se communicaturum Apostolis, quæ non poterāt tunc portare. Nec post vllo loco scripta sunt.

Porro illud omnino quàm ridiculum, dum sic argumentantur, & captiosè interrogant: Nonne in scripturis mādata sunt nobis omnia necessaria ad salutem? Si negauerimus: Ergo, inferunt, defectiuę sunt scripturę. Si abnuerimus: Superfluę ergo, aiūt, sunt traditiones, & alia hominum pręcepta. Et nos respondemus, Mandata esse nobis omnia necessaria ad salutem, nec tamen redundant traditiones Pontificum: quia & ipsæ mandantur in scripturis. Continetur nāque, teste Apostolo, in scripturis vt

In hæreticos solas scripturas admittentes.

Luc.10. seruemus traditiones. Et Christus dixit: Qui vos audit, me audit. Isti sunt propriè qui nolũt audire. Non erat dignum vt minutiora quæ cultum diuinum exornant, & quæ temporis progressu erant vel augenda, vel minuenda, & in melius immutanda, & quæ cotidiano etiam vsu obseruantur, in sacris literis scriberentur. Istud olim factum est per Mosen, quando necesse erat illum rudiorem populum quasi puerum regi ministerio pædagogi, & in elementis erudiri. At quando factus est vir populus Dei per sapientiam, non oportuit postmodo vt erudiretur à pædagogo. Ipse enim in huiusmodi, Spiritu sancto doctore, fuit sufficiens sibi, nec vinculis coercendus, sequitur:

Ipse autem dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster qui dilexit nos. Quod ait, *dilexit nos*, primum ad ipsos Apostolos pertinere arbitror. Vnde ait: *Et dedit consolationem æternam*, quæ nunquã deficiet, cuius certus erat. Certus sum (inquit alibi) quod Rom.8. neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, &c. poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu domino nostro. *Et spem bonam in gratia*, non in humanis nostris viribus. Spes enim innititur in operibus, non quasi ex solis viribus nostris procedentibus, sed ex gratia & auxilio Dei, quod nemini denegatur volẽti. *Exhortetur corda vestra*, siue cõsoletur. *Et confirmet in omni sermone & opere bono.* Ecce quomodo per orationes & opera bona potest Deus, & hoc facit seruis suis multis gratia sua bene vtentibus, confirmare illos ne tandem cadent: idque variis modis, tum auferendo tentationes, tum auxilia prestãdo vt eas superent, & faciant cum tentatione prouẽtum. Sermonem cum opere coniungit. Nam qualis quisque est in vita, talis & in sermone: & econtrario, nisi adsit illa hypocritarum ambitio, qui vt honorẽ sibi conquirant aliter loquũtur foris, quàm viuant domi: nisi fortè deprehensos se iri metuant.

CAP. III.

De cætero, fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei currat, & clarificetur, sicut & apud vos: & vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Non enim omnium est fides. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino, quoniam quæ præcipimus & facitis, & facietis. Dominus autẽ dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi.

De *cætero, fratres, orate pro nobis, &c.* Orari petit in sui gratiã Apostolus pro se, vt *sermo Dei currat*, hoc est, extẽdatur, & liberetur ipse cum suis ab importunis & malis hominibus. De Iudæis intelligendum puto, qui illum vbique acerbis odiis persequebantur. *Non enim omnium est fides.* Hìc videtur eorum opinioni attestari, qui aiunt Deũ non velle omnes homines saluos facere. Si enĩ sine fide hoc esse non potest: Fides autem est donum Dei, quod non datur omnibus. Nõ ergo vult omnes fieri saluos. Ita argumentum conficiunt. Et nos respondemus, Deum quidem velle omnibus salutem, qui illã tamen non respuerint, nec indignos se vllo modo constituerint. Quòd ergo non sit omniũ fides, id accidit propter præcedentia demerita. Quidam enim (vt iam diximus) ita elati sunt ac superbiunt, & fastidiunt dona cœlestia, vt quandoque nec dignetur Deus illis offerre. Ipsemet enim primus legem à se datam obseruat, vt non det sanctum canibus: nec mittat margaritas ante porcos, ne eas pedibus conculcent. Matt.7. Ad fidem enim recipiendam & conseruãdam maxima animi humilitate opus est, non disquisitione. Superbus autem animus nihil sapit, nec sese tanquam paruulum summittere, quatenus fiat sapiens, dignatur. Et tamen hæc est sola verè sapientiæ adipiscendæ regula.

Fidelis autem Deus est, qui cõfirmabit vos. Fides Dei est qua quod promisit facit, & quod cœpit perficit, nisi fortè nos ipsi obsistamus: idque in promissis cõsistit, ideo ait, *Confirmabit vos*, videlicet in bono aliquando, *& custodiet à malo*, Grecè ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: quod ad diabolum optari potest, quemadmodum & illud in oratione Dominica: Sed libera nos à malo. *Confidimus autem de vobis, &c.* confidimus ait, id est, persuasum habemus hoc de vobis, *in Domino*, ac si dixerit: Hæc persuasio mea de vobis fundata est in Domino, qui adiuuabit vos: *quod quæ præcipimus vobis & facitis, & facietis.* Ecce præcipiebat Apostolus quę non inueniebantur expressa in scripturis. Alioquin quid ea oporteret nouo præcepto præcipere, quæ Dominus ipse expressè mandasset? *Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi.* Melius Græcè *in charitatem Dei, & in expectationem Christi.* Expectare Christum est bene operari, vigilare secundum sensum spiritus, non corporis. Expecta Dominum (monebat Psal.26. Psalmista) viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Non enim descendendum est de cruce vsque ad finem.

Denũtiamus autẽ vobis, fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundũ traditionem quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis queãdmodum oporteat imitari nos: quoniam nõ inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo: sed in labore & in fatigatione nocte & die operãtes, ne quem vestrum grauaremus. Non quasi nõ habuerimus potestatem: sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cùm essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam siquis non vult operari, nec manducet.

Denũtiamus autẽ vobis, fratres, &c. Quod legimus, *denũtiamus*, melius legeretur, *præcipimus*, Et quoniã hãc potestatem habebat à Christo, adiecit, *In nomine Domini nostri Iesu Christi*, tanquam Christus ipse per illum præcipiat, ne cuiquam hoc præceptũ declinare licitum esset. *Vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulãte inordinatè, & non secundum ordinationem quam acceperũt à nobis.* Vide quãti faciat non seruare Pro traditionibus apostolicis.

traditiones apostolicas, & ordinem ab eis præscriptum. Interdicebatur enim conuersatio cum illo, & computabatur non iam inter fratres, sed inter eos qui foris sunt. *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos.* Locus hic, ad quem Prælati respicere debet, vt vereantur ea imperare quæ ipsi non faciant: sed primi faciant, vt cum fiducia valeãt docere ac imperare. Ita enim fiet vt ij quibus præcipiũt, libẽtius adducantur ad obtemperandũ, qui potius videbuntur imitari, quam parẽre. Aliâs verificabitur in eos dictum Domini: Dicunt & non faciunt. Alligant onera grauia & importabilia in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere. Matt.23.

Commendat ergo Apostolus seipsum huius rei nomine, & collaborantes secum, qui non inquieti inter eos nec apud quosquam, siue inordinati, vixerunt, *neque otiosi & gratis panem manducauimus ab aliquo: sed in labore & fatigatione, nocte ac die operãtes, &c.* Ex hoc loco quidam garruli & mundi cẽsores captant occasionem (vt iam attigimus) damnandi fratres mendicantes, & eorum statum, qui panem ab aliis petunt, & mendicãdo viuunt, cum iuxta regulam Apostoli deberent laborando sibi victum quærere, & alios non grauare. Mitto quàm conuitiosè agant & hostiliter, sed iniquè omnino dum statum vituperãt. Quem locum aduersus huiusmodi blaterones egregiè tractarũt duo viri magni, & sanctitate & doctrina cõspicui, B. Thomas noster Aquinas, & B. Bonauentura. Neque propterea defendimus auiditatẽ quæstus immodicam, & quandam procacitatem, non auaritiam, nõ otium, non superuacua ornamenta, & ædificia, quæ non iam pauperum videri possunt tabernacula, sed regum palatia. Fateor esse & in nostris abusus: sed status huius vitæ est propriè peculiariũ Domini discipulorum. Nunc ad Apostolum dicendum est, ab ipso non præcipi vt laborarent manibus omnes Christiani: nec se quidem ipsum ad hoc teneri fatetur. Contrarium potius ex sequentibus verbis clarissimè docet, cum dicat: Defenditur status mẽdicantium.

Non quasi non habuerimus potestatem, videlicet grauandi vos, & non laborãdi manibus. Nam certum est de B. Petro & aliis, quomodo sustentabantur de euangelio, vt Dominus ordinauerat. B. autem Paulus satius arbitratus est, tanquam supererogator magnificus, abstinere ab illa facultate ad vberiorem præmij rationem: tum quo auferret occasionem iis qui occasionem quæritabant, & vt æmulos & pseudoapostolos sic vrgeret. Neque propterea gratis comedit panem quicunque manibus non laborat. Vacat enim aliis operibus quibus indiget mundus, & quæ sunt etiam nobiliora, & ad salutem magis conducibilia. Ministrare enim verbum, & sacramenta, instare laudibus & orationibus, & sanctis studiis magnum est opus, & propemodum angelicum.

Nam & cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, præcipiebamus potius, vt superius, *Quòd si quis non vult operari, non manducet.* Hoc præceptũ ab initio datũ est à Domino generi nostro, vt in sudore vultus vesceretur homo pane suo. Iustũ præceptũ omnino, cui & beatitudo assignatur, iuxta illud: Labores manuũ tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. Quare & econtrario, otium peccatũ est, vtpote aduersus Dei legem præscriptam. Psal.127.

Sed non cõtinuo quis dicetur nõ operari, qui non ipsis manibus laboret, vt dixi. Est autem valdè credibile alloquutum eos fuisse Apostolũ, qui regularem vitã progressi erant, vt simul habitabant: quos oportebat manibus laborare, cum ob persecutiones & nouę religionis odium non facile aliter sibi possent prouidere. Notãdum tamen quàm circunspectè dixerit, *Siquis non vult operari*, non autem, *Siquis non operatur*, non omnino requirens factum ipsum, sed promptam, quando necesse esset, voluntatem. Quid enim siquis non valeat operari?

Audiuimus enim inter vos quosdam ambulãtes inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes. Iis autem qui eiusmodi sunt, denuntiamus, & obsecramus in Domino Iesu, vt cum silẽtio operãtes, suum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Quòd siquis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate: & ne commisceamini cum illo, vt confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare: sed corripite vt fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola: Ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Audiuimus enim inter vos quosdam ambulantes inquietè, siue inordinatè, non manentes sub ordine præstituto, *Nihil operantes*, Et tamen corpore ad operandum sunt robusti, nec melioribus studiis occupati. Et ideo omnino otiosi: quòd est prorsus vituperabile, *sed curiosè agentes.* Qui enim otiosi sunt, eosdem curiosos esse oportet, id est, ea curare quæ nullo pacto ad rem pertinent, & superfluo se ingerere atque inaniter in aliena negotia. Multam enim malitiam docuit otiositas, quæ non solùm à Sanctis vetita fuit, sed & philosophi eam & poetæ semper vituperarunt. Sãctissimè igitur hortabatur B. Hiero. Facito, inquit, semper aliquid, quo te diabolus inueniat occupatum. Singulare enim remediũ est aduersus suggestiones dæmonis, ita bonas horas sanctis operibus collocare, vt nedum redundet, sed desit tempus ad satisfactionem præscriptorum vel studiorũ, orationum, & aliorum tum corporis tum animi exercitiorũ. Quotus verò & quantus sit hodie eorum numerus qui otia sectantur, & laborare oderunt, vtinam non plus satis pateret. Nam & verterunt aliqui vituperio, si viderentur honestis alioqui studiis esse occupati. Mallunt, & honorificum falsa persuasione iudicant, perpetuo otio dies ad salutem concessos cõsumere, & rebus nouis audiendis & spargendis totos accommodare. Missos eos facio qui ludis, iocis scurrilibus, & crapulis vacant, & omni libidinum generi. Nam istorum peccata manifesta sunt præcedentia, vt ait Apostolus ad iudicium. Nec tolerandi essent histriones (si Christianè viuere vellemus) & mimi, atque circunforani nebulones, qui otia otiosorum Ecclesi.33. In otiosos & vagos homines. 1.Tim.5.

hominum in publicis plateis alunt mēdaciis & fouent: potissimum autem festis diebus. Sunt tales à dæmone missi, vt tempore vel sacrarum concionum, vel Missarum solemniū, suos quoq; habeat, qui dum seminatur veritatis verbum, spargat & ipse suum mēdaciorum omnium & otiosorum verborum. Nam lingua istorum nihil præter mendacia & scommata nouit. Nec mihi quisquam tanquam plus æquo seueriori in gratiam multitudinis repugnet. Illum enim ad Apostolum mox remitto, qui tam expressè, & adhibito Christi nomine otiosam vitam prohibet, subiungens:

His autē qui huiusmodi sunt, præcipimus, & obsecramus in Domino Iesu. Græcè per dominū Iesum Christum, *vt cum silentio*, siue quietè potius, *panem suum manducent*. Dicit, *suum*, id est, labore suo partū. Hic enim verè dicitur suus. i. ipsorum qui eum sibi labore compararunt. Cæteri non suum, sed alienum comedūt. *Vos autem, fratres, nolite deficere*, seu delassari, *benefacientes*. Haud dubium qui in conuersatione & familia accidat, vt quum vidēt alij alios otiosos, tædeat & ipsos (quod ad se spectat) proficere ac quodam modo benefacere. Nam ipsi prospecto aliorum ocio delassantur, & minus libēter cæptos labores sufferunt. Hoc prohibet Apostolus.

Quòd si quis non obedit verbo nostro per epistolā, hunc notate: sensus est: Si quis nō obedierit præceptis nostris, & quę per epistolā hanc conscripsimus, hunc notate, videlicet sententia Anathematis. *Et non commisceamini cum illo*. Hoc propriè in excōmunicatos seruatur, *Vt confundatur*, Hîc finis excōmunicationis, confusio salutaris, vt excutiatur inde ob peccatum pœnitentia. *Et nolite quasi inimicū existimare: sed corripite*, seu admonete, *vt fratrem*. Sic enim deberet per charitatē fieri, vt denuo in Christo lapsi instauraretur. Caietanus hoc in loco putat non fuisse veram excommunicationem, sed eam tantum qua vtuntur Regulares seu claustrales. Sed valido non vtitur argumento, vt alibi in Ann. scripsimus.

Deus autem pacis, videlicet author & amator, *det vobis pacem sempiternam in omni loco* (Græcè) *semper omni modo*, id est, sempiternam ac perfectam. Est enim inchoata pax quæ ex fide est, sed nondum perfecta pax. Erit autem pax in cœlis consummata ex visione. Et hanc & illam simul precatur illis Apostolus. Cætera clara sunt. Alibi notaui inefficax argumentum Caietani, qui ex eo quod in calce hîc ait Apostolus, *Quod est signū in omni epistola, ita scribo, &c.* colligit epistolam ad Colossenses esse mutilam, quasi careat isto signo: quod manifestissimè est falsum. Neque tamen hanc subscriptionem in omni epistola seruauit ad literam. Sed hæc & quæ eiusmodi sunt, indigna videntur de quibus scrupulosius disputetur.

BENEDICTVS DEVS.

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM.

Beatus Paulus Ecclesiarum omnium curam, vt ipsemet testatur, gerens, earúmque progressum solicitè procurans, Timotheum Lystrensem, patre Gentili, matre Hebræa natum, ob raras animi virtutes quibus præditus erat, vnicè dilexit. Hic ab adolescentia diligentem sacris literis operam dederat, & eruditionem cum vitæ probitate coniunxerat, ita vt omnium testimonio commendaretur. Quo factum est, vt Ephesiorum Episcopus ab Apostolo crearetur, & licet admodum ætate iuuenis, prudentia tamen & maturitate morū plurimos senes anteibat. Ad illum igitur Ephesi relictum, scripsit præsentē Epistolā B. Paulus. Vbi primùm iubet vt quosdam inanium quæstionū exuscitatores, & veteris legis noxios defensores audacter coarguat. Tum orationes pro omnibus siue disceptationibus fieri, verecundū mulieribus ornatū præscribens, hortatur. Quales esse Episcopi debeant, ac diaconi, cæteríque Ecclesiæ ministri docet. Peculiares quarundam hæresum futuros authores prædicit. Timotheo pietatis ante omnia studium cōmendat, ostendens qua æquitate erga singulos hominum status se gerere debeat. Iuniores viduas fugiendas: qui bene præsunt, cumulatiori honore prosequendos, monet: caueat autem ne quosuis ad sacros ordines facilè admittat. Postremò, seruos fideles infidelibus dominis debitas vult reddi cum omni honore operas. Auaritiam deinceps detestatus, & diuites ad cōparandas cœlestes diuitias hortatus, Timotheo præcipit sese vt diligenter custodiat, vocum nouitates & falsas scientias omnino declinet. Epistola profectò doctrinæ pernecessariæ plena, & quam Prælati (ad quos potißimum spectat) memoriæ mandare, & facto ipso implere deberent.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD TIMOTHEVM.

AVLVS Apostolus Iesu Christi, secūdū imperiū Dei saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ, Timotheo dilecto filio in fide, gratia, & misericordia, & pax à Deo patre, & Christo Iesu dn̄o nostro.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi secundum imperium Dei, &c. Hactenus seipsum de more notum reddit in titulo epistolæ, à nomine & officio apostolatus. *Et secūdum imperiū Dei* dicit hoc fuisse & domini Iesu Christi: quod alias per voluntatē dixit: quia ipse dn̄s Iesus verus Deus

Act. 26. & Dei filius hoc illi sub præcepto iniuxit, quemadmodum ipsemet in Act. Apostol. recitat, qui postquam prostrauisset illum, dixit ei: Ad hoc apparui tibi, vt te constituam ministrum & testem eorum quæ vidisti, & eorum in quibus apparebo tibi, eripiens te de populo & Gentibus, in quas nunc ego mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem, & de potestate satanæ ad Deũ, vt accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos per fidem quæ est in me: hæc ibi. Et
Ibid. 18. alio loco eandem historiam recitans præceptum sibi factum testatur. Vade, inquit, quoniam ego in
1. Cor. 9. nationes longè mittam te. Et Spiritus sanctus iussit vt ille & Barnabas segregarentur in opus, ad quod eos assumpserat. Non abs re igitur cum hoc esset ei mandatum quodam loco scripsit: Væ mihi si non euangelizauero: necessitas enim mihi incũbit. Quæ enim Christus pręcipit, eadem Pater prę
Ioan. 12. cipere dicitur. Audi proprium ipsius apud B. Ioannem testimonium: Quæ ego loquor, sicut mihi Pater dixit ego loquor. *Saluatoris nostri.* Vocat Deum saluatorem, siue ipsum Christum, vt frequentius legimus in scripturis: siue Patrem qui est author & fons omnis nostræ salutis. *Et Christi Iesu spei nostræ.* Vocat & Iesum Christum spem nostram, siue quia ipse est ipsamet res quam speramus, videlicet nostra æterna vita, vt alibi scriptum est: Christus in vobis spes gloriæ. Siue quod medium est, per
Col. 1. quod habemus accessum in spem istam, vt alibi idẽ testatur. Adde, quoniã ipsemet sese nobis reliquit veluti symbolum, & certum huius spei vobiscum manentis pignus, & in prouidentia sua & in sacro sancto Eucharistiæ sacramento, vsque ad consummationem sæculi.

Timotheo dilecto filio in fide. Hîc persona ad quem scribit nomine proprio expresso declaratur. Timotheus enim honorantem Deum, aut honoratum à Deo significat, aut pretiosum Deo.

Vocat & dilectum: Græcè, γνησίῳ, id est, minime fucato, non simulato seu adulterino, sed ingenuò ac germano. Vocat & filium, non qui genuerit illum per baptismum (Nam discipulus erat iam & fidelis priusquam B. Paulo notus esset) sed quia in disciplinam se Apostoli dedit, & illum præceptis alendum suscepit Apostolus, & roborandum in fide & sanctis moribus. Quod egregiè præstitit vterque, Apostolus erudiendo, ille excipiendo, ita vt testetur neminem sibi adfuisse ex omnibus tam vnanimem, qui syncera affectione adiuuandas ecclesias esset accensus. Hunc igitur crebrò corroborandis ad fidem recens conuersis mittebat, ad Corinthios: Ideo misi ad vos (inquit) Timotheũ, qui est filius meus charissimus & fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas. Ad Philippenses scribens plurimum illum commendat. Tanto denique honore dignum iudicauit, vt sibi epistolas mittenti adiungeret socium, ad Corinthios, ad Philippenses ad Colossenses ad vtranque Thessalo. ad Philemonem. Magnum certè amoris indicium, & singularis in Timotheo probitatis grauissimum testimonium, & ingens Apostolo gaudiũ talem nactum esse discipulum, cuius opera posset
Thren. 3. omnibus in rebus ad Dei laudem securè vti. Vide quàm verum illud: Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Fuit ergo filius in fide propter alimenta spiritus. Aut dilectus in fide, quia dilectionis fundamẽtum erat fides, id est, cõmunicatio æternorum, quæ ex fide per dilectionẽ operante firmiter sperantur.

Gratia, & misericordia, & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro. Verba salutationis consuetæ: tantummodo præter solitum hîc additur, misericordia, nimirum (vt mihi persuadeo) propter frequentes illius infirmitates, ieiuniis & laborum tolerantia contractas, quibus assiduè vexabatur. Vt gratia ad animam, misericordia ad corpus illud imbecillum, pax autem ad vtrumque apretur. Vocat autem Dominum Iesum & absolutè, secundum illud dominium quod habet cum Patre & Spiritu sancto in omnem creaturã, vt author omnium & concreator. Et item iuxta particulare dominium, quod per redemptionem omnium nostrum in nos homines vt homo acquisiuit, qui dedit in pretium sanguinẽ suum, vt empti simus pretio hoc magno, & non simus nostri, sed eius qui nos redemit.

Sicut rogaui te, vt remaneres Ephesi cùm irem in Macedoniam, vt denuntiares quibusdam ne aliter docerent: neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quàm ędificationem Dei quæ est in fide. Finis autem pręcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus quidam aberrãtes conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neq; quæ loquuntur, neq̃ue de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, siquis ea legitimè vtatur: scientes hoc quia lex iusto non est posita, sed iniustis & non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, patricidis & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorũ cõcubitoribus, plagiariis, mẽdacibus & periuris, & siquid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

Sicut rogaui te, vt remaneres Ephesi, &c. Non est absolutus sermo, sed opus est aliquo supplemẽto: ac si dixerit: Sicut rogaui te, sic exequere: aut sic, Sicut antea rogaui te, etiam nunc rogo: aut fortè verius, sic etiã præcipio. Nõ vtitur autẽ præcipiendi verbo expresso, volens vt magis ipsemet subintelligat, quàm expressum audiat. Poterat enim præcipere vt Apostolus. Inde sumant exemplum Pręlati, non tanta celeritate recurrendum esse ad præceptum, vbi paratum vident obsequium, & obedientiam subditorum. Græcè tamen quod ait, προσμεῖναι, imperatiuè potest intelligi, in quo sensu quidam illud capiunt, vt ista sit constructio. Sicut rogaui te, scilicet manere Ephesi, manero. Illi enim episcopatus & cura illius ecclesiæ commissa fuit. Credibile verò est Timotheum vt aliquo modo meticulosum (nam eo tempore adolescens erat) excusasse curam illam episcopatus, tanquam suis viribus

imparem,& sequi maluisse Apostolum vt discipulus magistrum:quod & cum lachrymis postulasse testatur,vbi scripsit:desiderás te videre,memor lachrymarum tuarũ. Apostolus ergo rogauit eum, & id vim pręcepti habuit,vt Ephesi remaneret,vbi iam lucratus erat bonam populi partem,& ecclesiã constituerat:quia par erat vt Episcopus cum suo grege maneret, & vnà propter regimen & pasturam gregis pręsens adesset.In hunc modum & Titum instruxit.

Vtinam ita & nũc seruaretur: sed illud primùm vt pastores, vt patres, quales prisci antistites crearentur:non mercenarij,non auari,non denique lupi rapaces mitterentur. Nam istiusmodi pręsentia nedum necessaria,sed necessaria absentia:qui oues malo exemplo,& plerunq; falsa doctrina inficiũt. Istud vidimus diebus nostris, vt vnicum sit repurgandæ ecclesiæ remedium,idoneos eligere & pręficere repurgatores,& non distendere plus nimio serpens malum.Sed de his alias.

De residentia Episcoporum.

Mouit autem Caietanus quæstioné, vtrum perpetua Espiscopi residentia sit de iure diuino. At quæstio huiusmodi facile meo iudicio potest explicari, quam hac occasione seorsum volui alibi tractare. Conclusit enim residentiam perpetuam omnino esse de iure diuino, arguens hoc pacto: Cura gregis de iure diuino est. Non potest autem curari grex absque Episcopi residentia & illa perpetua:ergo de iure diuino est residentia. Nos verò illi hanc assumptam minorem minime concedimus.Non enim habet veri euidentiam:imò non solùm non habet euidentiam,sed contra, euidentem habet falsitatem,etiam iuxta plurimorũ exempla qui non residét,sed per alios gregem suum curant:quos non est credibile contra diuinum ius cõmittere. Dicet fortè aliquis: Certè ipsi non rectè faciunt,nec ambulant secundum veritatem Euangelij,quam profitentur. Nam & si Caietanus qui ea scripsit,videlicet residentiam esse de iure diuino,facto ipso non probauit,qui cum esset Episcopus Caietanus,Romę tamen degebat:non propterea infringitur rei veritas,si quis suo muneri deest. Et nos dicimus,curari gregem omnino esse necessarium,& præceptum de iure diuino. Non tamen ita præceptum esse,vt exigatur continua & perpetua Episcopi residentia. Existunt enim plerunque varij casus, quibus non tenetur residere si millies velit Episcopus,vt dum generale celebratur concilium,quemadmodum omnes admittũt. Item cum eius cura alio loco impensa magis facit in rem & vtilitaté vniuersalis ecclesiæ. Denique plures possunt excogitari & dari casus,quibus legitimè excusaretur à residétia Episcopus,qui tamen in iure diuino non sunt expressi.Quapropter quæ huiusmodi sunt oportet à iure canonico determinari, cum non habeant euidentiam. Et ob eam causam modus residentiæ non potest dici esse de iure diuino sed canonico.Cuius moderationé ipsi summi Pontifices debẽt præscribere, quibus nõ liceret si assidua residétia omnino fuerit de iure diuino.Profectò B.Paulus & si constituerit Episcopum Ephesi Timotheum, plerunque tamen eum ad se accersiuit,& ad alias ecclesias misit.Videbat enim sic opus esse.Non tamen inficias ire possumus, multũ & grauiter hac in re à nobis peccari,qui nulla idonea & necessaria causa longè absumus à gregibus nostris,contra canonum expressa decreta. Quo fit vt euenire conspiciamus innumera mala:inde pernitiosæ licentiæ, & vigor hæresum pestilés,& cleri relaxatio,& ignorantia Christi vbique in plebibus.Non negamus,inquam,residentiæ obligationem,ne quis sinistrè nostra sententia abutatur.Nã sunt aliqua hominum ingenia ita plerunque callida,vt dum suos errores volunt & peccata defendere,nullum qui eis fauere videatur respuant scriptorem,quem iustis reprehensoribus possint obiicere. Clara voce testificamur Episcopos ad residentiam teneri,& grauissimè peccare qui aliter faciũt. Manus tantum summo Præsuli nõ ligamus, si quãdo ad maiorem totius ecclesiæ vtilitatem aliquibus viris insignibus vti opportunum iudicaret:qui tamen non sunt leui de causa à suis ouibus euocandi.Nam eos qui vel fauoribus,vel inanibus causis & leuibus dispensationes quasi extorquent,& moras non residendi nectunt,quis à peccato excusauerit?Nam & si millies probauerimus de iure diuino immediatè non esse, an propterea culpa qui non resident,vacare defenderemus? Ius ipsum & obligationis moderationem qui docemus,obligationi vim suam minime tollimus. Sed hæc quæstio latius patet, & fusioribus verbis esset tractanda.

Audi nunc ipsius rei grauitatem ob quam monuit Timotheum Apostolus:quia sicut à bona doctrina salus,ita à mala pernicies ac pestis proficiscitur.*Vt denuntiares quibusdam*,scilicet præcipiẽdo, *ne aliter docerent*,aut potius,ne aliud, seu diuersum docerent.Si tamen legas,ne aliter,nota illud, non solùm quę quis docet,ea debet animaduertere,sed quo insuper modo doceat. Non enim eius generis est Christi veritas,quæ persuaderi obliquis viis ferat.Nam si quis Vergilij carmina torqueat ad veritatem incarnationis: aut scripturam aliter clarè dicentem ad alium quiddam quantumuis sit verũ, hic profectò talis aliter docet quàm debet,& male facit. Vnde fabulas remouet primum Apostolus:& de iudaicis fabulis eum loqui puto,vt ad Titum Episcopum Cretensem,expressè scribit:quem similiter iccirco Cretæ reliquit,vt & hoc officium coarguendi corrigẽdique faceret,imo & durè eos increpandi,qui attenderent iudaicis fabulis,& inuentis hominum. Sũt qui Talmudicas fabulas hîc notatas esse arbitrentur.Porrò si legis,ne aliud docerent,dilucidus est sensus.Nam aliud docere, est docere omne quod non conuenit cum doctrina Domini nostri Iesu Christi.*Et genealogis interminatis*,Taxat & genealogias quas vocat interminatas. Neque est existimandum de vllis genealogiis illum loqui,quę in scripturis habentur:sed alias notat iudaicas quas interminatas vocat,hoc est,longas & sine fine,aut non certam & definitam à Spiritu sancto habentes significationem, qualem habent illæ omnes quæ in scripturis continentur, vt illa B.Matthæi de Christi generatione,nominum series,quæ siue personas,siue numerum, siue ipsa nomina spectes & diuisionem,pulchris sunt & admirandis referta mysteriis. Et similiter sentiẽdum de illa apud B.Lucam genealogia. Fecundæ enim sunt mysteriis,quæ sobriè quærere & inuestigare non est inutile,nec iniucundum.

Sed non defuerunt qui conceptionem beatissimæ Virginis immaculatam non sunt veriti huiusmodi genealogiis ab Apostolo reprehēsis assimilem facere. Et comperi tandem huius dicti primarium authorem Erasmum, erga Matrem & Filium parum pium. Non aliud detegam: Hoc satis esse apud Catholicos opinor, qui nouerunt hominem. Laudandus ille tamen in posteriore editione, qui tam curauit amputari blasphemiam suam in Ecclesiam Dei. Ob eam præcipuè causam hæc Iudaica volebat prorsus tolli Apostolus, quia talia sunt: *quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei.* Quidam *dispensationem* legunt, pro *ædificationem*, falsò οἰκονομίαν, pro οἰκοδομίαν, accipientes. Dei autem ædificatio est ecclesia, cuius ita sunt iacta fundamēta, vt ædificium surgere in cœlum vsque assiduè debeat. Sic ad Corinth. dixit: Dei agricolatio quia ipse est qui illam ædificat, iuxta illud, Nisi Dominus ædificauerit domum. Aut quia etiā ad illum ædificatur. Ecclesia enim templum Dei est: ideo per Isaiam prophetam aiebat: Quam domum ædificabitis mihi? Aut quia & ipse Deus ædificetur, ipse nimirum Christus in corpore suo, cum fideles in sanctitate vitæ illi cohærent: sicut & B. Paulus quibusdam dicebat: Iam non estis hospites & aduenę sed estis ciues sanctorum & domestici Dei, super ædificati super fundamētum Apostolorum & prophetarum ipso summo angulari lapide, &c. Quod si caperent Hebræi, iam intelligerent quòd non inconuenienter ipsa Ierusalem mater nostra etiam Tetragrammaton nomine honoratur. Et nomen ciuitatis (ait Ezechiel) ex die illa Tetragrammatō ibi. Et si cōsideratum fuisset, quæstio illa, an liceat dicere, Credo in sanctam ecclesiam. mox euanuisset. Et an liceret ad hoc nomen adorare. Quis enim nisi infidelis dubitaret, perspiciēs in illa Deū nostrum & Dominum Iesum Christum? Et attende ad metaphoras scripturarum. Edificatur enim interim ecclesia Dei per lapides viuos, qui sumus nos, quos oportet expolitos esse virtutum operibus, & mutuò coaptari fide & charitate. Ideo dicit, *Quæ est in fide*, vt consensum in vnum & idem intelligamus per Christum Deo inuicem, in vno corpore applicati.

1.Cor.3.

Psal.126.

Isa.66.

Eph.2.

Ezech.48.

Finis autem præcepti est charitas. Apostoli intentio hîc est Iudæorum amouere superstitionem, & retundere improbitatem. Quia enim gloriabantur in lege & mandatis per Mosen, vno verbo sapientissime eorum refellit inscitiam: quoniam lex ad charitatem præcessit tanquam ad verum suum finem, vt per legem ad ipsam charitatem perduceremur. Qua ratione & via inquies? Agnoscendo peccatum, agnoscendo nos sub peccato, vt sic Deum supplices imploraremus efflagitantes: Libera nos à corpore mortis huius Benigne Pater, Et ipse tandem moueretur ad sanandum per diffusionē charitatis in corda credentium. Vt ibi superabundaret gratia, vbi prius abundauit delictum: vt per auxilium gratiæ amatores iustitiæ effecti, operaremur non ex lege, sed ex fide, id est, non metu, sed amore: non terrenis præmiis, sed cœlestibus ducti: quia fides per dilectionem non per timorem serui lem operatur. Hæc autem dilectio quæ sic operatur, esse debet *de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.* Nulla dilectio preter illam quæ Dei est habet corporum. Omnis alia sequitur affectū terrenorum bonorū, & alicuius quod minus est corde nostro. Solus Deus maior est corde nostro. Dū ergo reprehendit nos conscientia, Deus in ea reprehensione, qui ibi latebat, apparet & conuincit nos quod maior est corde nostro. Qui enim reprehendit, maior est. Et quare reprehendit nisi ferens indignè nos minoribus mergi & longè vilioribus quam simus ipsi, & illum derelinquimus & mandata eius, querentes cisternas discipatas? *Et conscientia bona.* Hæc enim sequitur ad purum cor, que omni thesauro anteponanda est. Et vocat consciētiam notitiam quandam nostri cordis, qui sequitur inditam nobis synderesin, id est, iudicium rectū boni & mali, vnde prouenit nostrarum actionum conscientia. Est enim quoddam in nobis luminis, per quod vel probamus vel improbamus quę facimus. Quod lumen si tenebris offundatur à corde non puro, id est, à voluntate deprauata, & in tenebras euadat, ipsæ tenebræ quantæ erunt? *Et fide non ficta.* Hoc puto propter Iudæos maximè dictū, qui fidem simulabāt vt à fide multos ex suis infirmos abducerent.

1.Ioan.3.

Isa.49.

Matth.6.

A quibus quidam aberrantes, &c. scilicet commēdantes Mosen, & opponentes illum Christo, & non ad scopum ipsorum tendentes & finem. *Volentes esse legis doctores.* Contra Christi præceptum: Nolite vocari Rabbi. Velle enim vocari peccatū est, cum gloria & honor proprius pro fine queritur, & maximè cum idoneę partes tanto muneri non respōdent. Hoc declarat in proposito, addēs: *Non intelligentes quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Aiebant enim seruandam circuncisionem. Putasne intelligebant quę esset vera circuncisio? Nihil minus. Sic & nūc illis contingit miseris. Negant Trinitatem, & ad comprobandum proferūt. Audi Israel, &c. Putas ne intelligant hoc dictum, quo confodiuntur? Christum venisse negant, quia oportet primum venire Eliam. Putas ne intelligūt quid sit Elias, vnde illud afferunt: Putas item eos scire aduentum Christi?

Apostolus tamen hic eis qui commendabant legem Moseos, & eius legis authorem Deum, à quo non nisi quod bonum est procedete potest, respōdet: *Scimus autem quòd bona est lex, si quis ea legitimè vtatur*, Quemadmodum dicturus est inferius, Nō coronabitur nisi qui legitimè certauerit, id est, iuxta ipsius legis tenorem & finem. Ita hîc ait: Bona est lex, si quis ea legitimè vtatur. Consideret autē lector, & perpetua memoria teneat Apostolū de lege Moseos loqui, quę iustitiam indicabat tantū, non faciebat: non de euāgelica, quę illam implet. Nam quo in statu inuenirentur Iudæi (non in quo Christiani) quando profluuio ruentis in omnia scelera concupiscentiæ consultum oportuit, ostendit: quibus data est lex vt saltem timore tūc ab exteriori transgressione arcerentur, vt adueniente charitate etiam interius & exterius reformarentur. Neminem enim iustum prisca lex reperit. Noua nemini nisi iusto poni potest. Qui enim Christi fidem non suscipit, extra legem ipsius est. Legitimè itaque vti lege prisca est rationem & finem legis considerare, & sic de illa proficere. Non vtitur autem legitimè in primis lege quicunque gloriatur in ea sola, & præfert se aliis, tametsi minime

legem impleat. Sic Christianos quosdã videas gloriari ob baptismum, interim non considerantes quid fecerunt in baptismo, & quid promiserunt. Quis enim tenaciter meminit quomodo renuntiauerit satanæ, & omnibus pompis eius? Non ergo lege vtitur legitimè qui finem legislatoris non videt, qui fuit vt cognosceret homo peccatum, & se peccatorem esse, & impotentem ad legis obseruantiam: vt exinde ad fidem curreret, & gratiam imploraret: & sic per fidem & dilectionem facile ac benignè operaretur, & non per legem, aut per vim legis. Denique lege non vtitur legitimè, qui solum corticem obseruat, non quod est reconditũ intus. Veluti siquis in prælio vteretur pro gladio vagina: aut qui nucis testam pro nucleo ipso interiore comedere vellet.

Sciens hoc quòd lex iusto non est posita. Hoc ante omnia Iudæis notum esse oportuit, vt legitimè illa lege vti possent, id est, eius legis beneficio. Hoc inquam scire oportebat, quòd lex præcedit iustitiã. Et non fuit data lex iusto, vt sic operaretur ex lege secundam legem, quod erat illi impossibile facere, sed iniusto, vt sic per eã intelligeret se natura peccatorem, & sub peccato ita pressum, vt operari, quamuis lege cogente, non posset: quia erat lex in lapide scripta, sed indigebat necessario fide & charitate scripta in cordibus carneis. Vt iam non ex lege sit obseruatio eorum quæ sunt in lege, sed ex fide & dilectione. Hæc est maxima differentia inter legem veterem & nouã: quod plerique non animaduertunt, & tamen inde omnia reliqua colliguntur. Illa dicit iustitiam, hæc etiam facit. Lex Domini immaculata conuertens animas. (*Psal. 18.*) Verùm rogabit aliquis, & dicet: Nunquid modo quando iam fides aduenit, superflua est lex? Cui respondemus, Lex quidem ipsa certè est superflua: sed non scriptura legis, & prophetarum oracula, quæ testificãtur nobis de Christo, & in illis pariter Christum discimus, & inclusum ibi reseramus euangelium, & cum omni gratiarum actione laudamus clemẽtissimi summi Patris miram, quã ibi agnoscimus, prouidentiam. Perpende, quæso, qualem nobis populum illum describat tum, quoniam lex fuit illi per Mosen posita:

Sciens hoc quòd lex non est iusto posita, sed, inquit, *iniustis, & non subditis,* id est, contumacibus, & qui nolunt subdi. Item, *impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis,* seu prophanis, &c. Illud notandũ, ab Erasmo Carrensem, Liram, & B. Thomam reprehendi. Priores illos reprehendit, qui voce hac *Plagiaris*, perperam vtantur pro inferentibus plagas, & non rectè, B. Thomam verò quòd prudens pretermiserit ipsum verbum, nolens expressè fateri ignorantiam, quam tamen silentio innuit. Hæc censura hominis versuti & parum pij in eos qui adeo de sacris literis benemeriti sunt. O hominem (*In Erasmum.*) qui festucam videt in alieno oculo, trabem autẽ & eam lætalem in proprio non videt. Ipse enim statim etiam inter vaniloquia, imo inter impia reponit impius, multas iam olim decisas ab ecclesia sancta sententias, vt est illa: An Spiritus sanctus descẽdat à Patre & Filio tanquam ab vno principio. Quam sanè in dubium reuocare, quid est aliud quã dubitare an sint vnus Deus, Pater & filius? Et illud item vafrè inter quæstiones refert: An papa possit aliquid statuere, quod pugnet cum doctrina euangelica? Et an possit præcipere Angelis? Quasi verò de his sit apud Theologos disputatio. Hæc de industria profert, vt inuidiam excitet & tumultus. Nec subindignetur mihi quisquam ita de Erasmo loquendi. Multos enim ingenio illo versatili decipit, qui ita venenum infundit legentibus, vt maxima ad cauendum dexteritate sit opus. Nam multitudine librorum, & varietate sententiarum, & calliditate dicendi lectorem ita tenet ancipitem, vt si vnum locum velis coarguere, suppeditetur mox alter ad defendendum. Neminem hæreticorum inuenias perniciosiorem. Et hoc obiter notent quibus illius nomen gratum est. Nam apertum hoc do testimonium. Qui multum Erasmo delectatur, parum esse Catholicum oportere: & qui audet nisi ad detestandũ, in pulpitis nominare, grauiter sunt castigandi. Sed ad rem nostram.

Et si quid aliud sane doctrinæ aduersetur. Dicit conditionaliter, si quid, vt fieri ab his in sermonis excursu solet, qui rem ipsam nolunt exactè & ex proposito tractare, complectique omnia. Sanam autem vocat illam doctrinam, *Quæ est secundum euangelium gloriæ beati Dei,* id est, quæ est conueniens annuntiationi & promissioni futuræ gloriæ quãtum potest, cui non sunt condignæ passiones huius tẽporis. Et cum ita se veritas habeat, multi tamẽ sunt qui quæruntur, nobis à Deo data esse præcepta dura. At hi oculo fidei non respiciunt ad prẽmium ipsum, illam gloriam æternam, cuius si essemus veri amatores, præcepta ipsa quæcunque non solum nõ dura, sed facilia viderẽtur. Vocat autẽ Deũ beatũ, quoniã istud illi iuxta naturã suam cõuenit: nec põt cõgruere vlli creaturæ, nec ipsi Angelo. Nulla enim creatura suapte natura est, tãtum abest vt sit beata. Vel potius sic expone, *secundũ euangeliũ gloriæ beati Dei,* id est, Christi qui per passionem beatificatus est cum esset innocens, cui nos conformare debemus vt volumus in patria, ita in via: sicut in gloria, ita in ignominia: sicut in triumpho, ita in prælio & certamine. Illa ergo sana doctrina est quæ conuenit, & dicit vera de ipso fine, & mediis ad finem perducẽtibus. *Quod creditum est mihi.* Creditum seu concreditum euangelium sibi fuisse dicit, id est, eius dispensationem sibi commissam. Aliquid enim cuipiam credere, est fidei illius committere tanquam dispensatori.

Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimauit, ponẽs in ministerio, qui prius blasphemus fui, & persecutor, & cõtumeliosus: sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione quæ est in Christo Iesu. Fidelis sermo & omni acceptione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiã cõsequutus sum, vt in me primò ostenderet Christus Iesus omnem patientiã ad informationem

corum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Regi autem sæculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, filij Timothee, secundum præcedētes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem & bonam consciētiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerūt. Ex quibus est Hymenęus & Alexander, quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare.

Perpendens Apostolus magnum esse, & indigere auxilio Dei tantum ministerium, ait: *Et gratiam habeo ei qui me cōfortauit Christo Iesu*, videlicet vt possem tantum onus subire, & obire perfectè. Dicit autē se conformatū in Christo Iesu, vt habet vulgata lectio, id est, ad Christi gloriam. Vel melius, *Habeo gratiam ei*, scilicet Christo Iesu *qui me confortauit*: Nam Græci codices non habent, in, Verè cōfortauit Apostolum Dominus, & militem talem effecit, vt ea tolerauerit quæ per se natura longo interuallo non potuisset. Et subdit:

Qui me existimauit fidelem ponens in ministerio. Hoc enim ab iconomo seu dispensatore primùm quæritur, vt fidelis inueniatur. Fidelis seruus & prudēs quem cōstituit Dominus super familiam suam, vt det illis in tempore tritici mēsuram. Ab hoc enim exigetur, si quid reliquum habuerit, vt ait B. Paulus, si aliud pro alio impendit, si non tempore opportuno necessitati succurrerit, & sic perierit conseruus sua vnius socordia. Matth.14.

Illud verò considerandum, cur dixerit de Deo, *Qui fidelem me existimauit*, Cur non ait, sciuit, seu præsciuit fidelem fore, quem fecit fidelem? Nimirum vt noscamus aliquid esse nostrum, & aliquid Dei in omni opere bono. Et quod Dei est, certum esse: quod autem nostrum, incertum propter liberum arbitrium, quod potest contra auxilium Dei, nisi Deus ipse nos ita conuertat, vt nullam nobis renuendi causam, aut rationem, & consequenter potestatem relinquat. Quocirca dixit quòd Deus existimauit, & ob id credidit ei dispensationem. Nam si omne quod facimus ipse penitus faceret, vt nihil sit nostrum, non tam diceretur existimare & putare Deus de nobis bonum, quam certò scire. Quòd si pergas dicere, Nō igitur certò sciebat? Si potest cum existimatione concurrere certa sciētia, etiam certò sciebat. Si non potest, non certò sciebat. At certò sciebat, quia videbat quæ faciebat Paulus, quando faciebat. Ante autem quàm faceret, pro eo tempore non videbat nec eum facere, nec facturum. Ideo nec certò sciebat, sed tanquam qui probabiliter operatur se habebat respectu futuri. Nam quæ videt contingentia, non vt futura videt, sed vt præsentia secundum tempus quo sunt, non quo futura sunt, vt B. Thomas docet & rectè. O summe Deus quàm excellis captum nostrum, vt loqui te digna de te loquentes non valeamus. Addit autem quæ faciebant ad magnum cumulum gratiarum actionis.

Qui prius blasphemus fui, &c. Verbo quidem blaspemus erat Christi doctrinam detestans, facto autem persecutor Christi in corpore suo. Hæc est ingens persecutio & absoluta, quam Deus seuerissimè vindicat. Qui vos tangit (inquit ille) tangit pupillam oculi mei, id est, qui tangunt iustum in nomine Iusti, Christianū in nomine Christiani, Prophetam in nomine Prophetæ, prædicatorē in nomine prædicatoris, ista omnia in Dominū admittunt: etiam si in solius serui personam, quatenus tamen talis domini admittuntur. Et contumeliosus fuit siue violentus in exequutione persecutionis, vt sæpè idem fatetur, & ex historia beati Lucę propriis in locis in Actis Apostolorum accipitur. Zach.2.

Sed & misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Incredulitatem negatiuè intellige, ne perfidiam existimes. Nondum enim in conscientia exactus erat, & conuictus vt crederet, sicut illi in quos obiiciebat Dominus: Nunc viderunt, & oderunt me & Patrem meum. Vnde & in cruce orauit pro his qui nescirent quid facerent: non pro his qui dixerunt. Hîc est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Ignorantiā autem prætendit vt minuentem vim facinoris, nō vt tollentem omninò, sed vt misericordiam facilius promerentem. Quod tum verum est, quando non fuerit admodum crassa & affectata ignorantia. Alioqui ignorantia cum malitia coniuncta tantum abest vt excuset, vt etiam grauet peccatum. Vt autem rem totam intelligas, cogitare debes in peccato, an & quantum ignorantia tollat de voluntario. Nam & tantum de culpæ pondere auferet. At qui ignorans vult ignorare, aut de ignorantia intus reprehēsus negligit scire, iam qui eiusmodi est velut sciens peccat. Non ergo ex toto excusabatur B. Paulus, qui ignorantiam illam habebat non sine culpa ob affectum gentis inordinatum, non satiatus communi in discipulos Domini persecutione, sed abundantius æmulator existens paternarum traditionum. Vt autem laudaret superexcellentiam misericordiæ adiecit: *Superabundauit autem gratia Domini, &c.* Verè respectu peccati, & respectu aliorum qui idem peccatum peccauerunt, magna fuit superabundantia hæc misericordiæ erga Paulū: quoniā rarissimum est exemplum, mox de acerrimo hoste facere ministrum fidelissimum & sanctissimúm. Et fortè vocat gratiam excellens donum illud sapientiæ suæ, quæ vnà complectitur fidem & dilectionem quæ est in Christo Iesu. Ioan.15. Matt.21.

Fidelis sermo & omni acceptione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere. Hîc incipit, vt mihi videtur, instruere Timotheū in omni munere episcopali. Et cum id maxime ab Episcopo desideretur, vt doctrina pascat populum suum & prædicatione, dignatur primùm ostendere materiam prędicationis, quam debet prędicare Episcopus: & super ea omnem fundare sermonem tanquam fidelem, & omni acceptione dignum. Nam reprobata mala eorum doctrina qui legalia extollebant, conueniens erat vt eam quæ bona esset, introduceret ac monstraret. Vocat autem fidelem sermonem illum qui sit verax, & qui habeat secum multa suæ veritatis testimonia, vt sit fide & omni acceptione dignus. Et iste est, Quod Christus, id est, vnctus oleo cœlestis gratiæ, *& Iesus*, id est, Saluator, *venit in hunc modum*, nimirum

de cœlo. Et ob istam causam, *peccatores saluos facere*, id est, quos peccatores inuenit. Non dicit hos & illos, sed absolutè peccatores: omnes autem eramus tales. Non tamen dicit nouo peccato post acceptam gratiam relabentes: non quòd & hoc opus non fuerit Christi, sed primum venit ad illud præcedens peccatum, quo omnes inuoluebamur, & ad cætera illud consequentia tollenda morte sua: quod & facit medio baptismo. Quæ verò postmodo committimus iam sanati ab illo, viuens aufert. Non enim nisi semel moritur, nec relinquitur vlterius talis hostia pro peccato, vt ad Hebr. Deo iuuante explicabimus. Nam postquam mortem subiit, & Patris satisfecit pro nobis, iam constitutus est amicus Dei, & sedens ad dexteram eius. Iccircò aufert posteriora peccata, sed per sacramentum pœnitentiæ. Et hoc est Thema prædicationis. O quàm breuè in verbis, sed quàm longum in sensu & fœcundum. Eodē modo Dominus proposuit olim Apostolis Thema breue, vt populis prædicarent, Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cœlorum. Et postmodo in instructionibus cum surrexisset à mortuis, dixit: Prædicate euangelium omni creaturæ. Istud præceptum non seruāt, qui aliena & curiosa pro euangelio tradunt: quantò autem illi minus qui euangelium peruertunt, & tamen gloriantur hoc nomine, & se euangelicos impudentissimè vocant? Sed ad rem.

Heb. 11.

Luc. 24.

Marc. vlt.

Quorum primus ego sum. Vocat se peccatorē Apostolus (vt videtur) non ea tantum considerans tempora, quùm sub lege esset constitutus, cunque ecclesiam Dei zelo immodico percitus affligeret: sed pro eo item tempore quo iustus erat & gratiosus Deo, in memoriam reuocans qualis per se extitisset (vt omnes facere debent) imò quod etiam tunc erat ex se, non illud quod erat per gratiam ex Dei benignitate. Et primum peccatorem se vocat propter excellentiam proprij peccati: & quia certus erat de seipso, & computabat beneficia Dei erga se quibus erat abusus. Aliorū autē peccata (quod est sanctorum proprium) non pōderabat. Ideo inter peccatores se primum ponit, longè dissimilis à fastu illius Pharisæi qui ad peccatores homines respiciens, cunctis se præferebat, & ab aliorum sceleribus concludebat se iustum. Hunc penè imitantur omnes homines, & qui non facit, iam non est homo, id est, filius Adæ, sed filius Dei, qui veteri homine exuto verenda sua ineptis foliis tegere nequaquam studet. Rarissimum enim licet inuenire, qui si quid virtutis habeat, illam comparatione deteriorum non habeat. Nam si demas vitiosos, demis & qui permisti boni videntur, plurimos. Vera autem virtus à se vna pendet: & peccata sua palam prodere, hoc certè est humillimæ, id est, Paulinæ mentis: qui & aliam rationem finalem scilicet consequutionis misericordiæ declarat, subdens:

Luc. 18.

Vt in me primò ostenderet, &c. Nam illa ratio quam adfert de ignorantia, est quasi mouens Deum ad misericordiam, hæc autem quasi finis: quanquam finis etiam mouens est, & plures concurrūt fines ad eundem effectum. Vnus tamen est vltimùs & summus ipse Deus, & gloria illius, qui omnia propter seipsum operatur. Vnde illi gloria & honor reddendus est: quod semper facit beatus Paulus, vt & mox videbimus.

Potest & verius hic locus intelligi, non vt simpliceter testificetur B. Paulus se peccatorē, & pro eo tempore quo loquebatur: sed quòd inter peccatores qui erāt salutem cōsequuti, ipse erat primus, hoc est, præcipuus. Talem enim se existimabat & meritò, quia (vt ipse asseruit) super omnes coætaneos suos expugnauerat ecclesiam Dei, blasphemans, violentus, & spirans plenus minarum & cædis in discipulos Domini.

Gal. 1.

Non est autem alienum ab hoc loco illud considerare, an hoc attineat ad humilitatis virtutem, si quilibet, quanuis sanctus, existimet se esse deteriorem ac peiorem cunctis hominibus. Leguntur enim virorum Sanctorum testimonia, qui de vita spirituali scripserūt, qui ita faciēdum docent. Imò & cuiusdam libellus prostat scribentis, neminem posse eradicare penitus à se superbiæ vitium, nisi credat nō solùm se esse peccatorem super omnes homines, sed (sicut verū putat) se esse causam, non occasionem, sed causam omnium delictorū & scelerum quæ commissa sunt etiam à dæmonibus, & à primo homine, & denique ab omnibus hominibus. Nec eorum solùm quæ commissa sunt, verùm etiam quæ committentur vsque ad diem iudicij. Attamen cùm nemo (vt inquit) possit hanc de se existimationem habere, nisi speciali reuelatione Christi, oportet vt homo tantum proficiat, quatenus habere reuelationem mereatur. Hæc autē doctrina non solum per manus tradita est, sed etiam scripto credita & publicata, & suos habet defensores. Neque id solum, sed ne quis eam scriptis reprobet, quidam amici nostri miris modis obsistunt, quia author est eiusdem ordinis. Atsi verè saperemus, nos primi sordes & maculas eluere deberemus, ne quid scilicet in nostris ædibus quod oculos spectātiū posset offēdere, reperiretur. Quænā, rogo, potest esse cuiusuis ordinis gloria in tolerandis erroribs & vitiis? O tēpora, ô tenebras ægyptiacis dēsiores. Verùm ad quæstionē ipsa redeamus.

Quomodo Sancti dicant se primos peccatores.

Dixit B. August. egregiè, nullo pacto ponēdam esse humilitatem in falsitate ac mendacio. Quòd si quis teneatur credere, aut existimare se cæteris esse deteriorem, in plurimis continget opinari mendacium. Impossibile est enim de quolibet verum esse, quòd sit peior cunctis hominibus. Si enim vnus est peior, ceteris, impossibile est reliquos peiore illo esse peiores.

Sed ista positio cum nec habeat in se vllam apparentiam veritatis, eam tamen possent aliqui adductis exemplis, ne eousque absurda videatur, defendere. Primùm exemplo B. Pauli qui se primum ponit inter peccatores, quorū (inquit) primus ego sum, id est, præcipuus sum. Verùm ad hoc iam respondimus, qua consideratione id dixerit, cogitationem scilicet ad illud tempus referēs, quum Ecclesiam persequeretur, non secundum quod erat tunc. Id autem patet: quoniam apertè meminit sua peccata præterita, videlicet blasphemias, & persecutionem Ecclesiæ. Et addit se misericordiam consecutum propter ignorantiam, qua præceps ferebatur ad illa flagitia putans se obsequium præstare Deo: quemadmodum de huiusmodi prædixerat Dominus. Zelum enim habebat, sed non moderatum scientia. Et reuera se præcipuum peccatorem dicit non absolutè, sed inter eos qui erant miseri-

ſericordiam conſecuti. Non enim dubium quin ipſe B. Paulus ſciret multos perſecutionem in Chriſtum & non ex ignorantia ſuſcitaſſe, ſed conſcientia praua, ſicut teſtatur Dominus: Quoniam odio perſecuti ſunt me gratis, inquit. Nec ipſum Paulū latebat peccatum prudenter admiſſum eſſe omnino maius, & longe grauius peccato per ignorantia patrato, & ita maius vt non eſſet dignū miſericordia. Si autem miſericordiam cōſecutum dicit: quia ignorans fecit in illis incredulitatis tenebris. Non ergo poterat verè exiſtimare ſe abſolutè primum inter omnes peccatores pro tempore quo ſeruiebat Deo, cum nihil ſibi conſcius eſſet, ſed fidelis eſſet miniſter Ieſu Chriſti. Quo verò pacto poterat de ſe ipſo cōſtare ea prædicatio, cum illa exiſtimatione quòd eſſet inter peccatores præcipuus? Eſſe enim primum inter peccatores, & ita verè ſentire, non conuenit cum innocentia.

Ioan. 15.

Adducunt etiam alia exempla ſanctorum, vt B. Franciſci, & B. Catharinæ Senenſis, qui ſe prædicabant & aſſerebant deteriores cunctis hominibus. Quibus antequam reſpōdeam: Quæro ab his qui hæc nobis proponunt, vtrum quæ illi aſſerebant vera eſſent, an non? Si non vera: Nonne ergo aſſerere mēdacium peccatum eſt? Docet ergo nos ſcriptura, vt mentiamur? Si autem non erat mendaciū: ſed verè illi erant cæteris hominibus peiores, quo modo erant ſancti, & innocentes, & ſine mortali peccato? Ergo oportet ſi vera ſunt hæc exempla, aliquo intellectu ea prædicata ad veritatem reducere, vt non ita ſimpliciter intelligantur vt ſonant. Ipſi enim ſpirituales erāt, & ſpiritualiter loquebantur iuxta ſenſum aliquem ſpiritus, nobis fortè ignotum. Certè in ſcripturis Chriſtus nonnūquam pronuntiatur non ſolùm peccator, ſed ipſummet peccatum & maledictū. Quod rectè intellectum ad eius gloriam pertinebat, qui in ſe ſuſceperat omnium peccata luēda, id eſt, reatum omnium peccatorum. Quid ſi & hæ ſanctorum pronuntiationes hunc ſenſum, aut aliquem ſimilem recipiant, quorum interdum & dicta & facta ſunt potius admiranda quàm imitanda? Quod ſi huiuſmodi exiſtimationes & ſenſus, proprij ſunt ſanctorum, vt prædicant, quomodo qui in hunc ſenſum veniunt non reputabunt ſe ſanctos? & cum tales ſe reputabunt, quomodo reputabunt ſe ſimul eſſe eximios peccatores? Ego ingenuè fateor me hæc non capere. Non inficior omnem Chriſtianum ſolicitè debere conſcientiam ſuam explorare, ac ſimul Dei dona ac beneficia: & agnoſcere etiam ſi cuncta fecerit quæ debuit facere, ſe tamen ſeruum inutilem eſſe, quia quæ debuit fecit, & nihil inde accreuit Domino ſuo: & quod ex ſe eſt & natura ſua malus eſt, & quicquid boni habet ipſe à Deo habet, vt glorietur in Deo non in ſe ipſo, ſi tamē queat gloriari. Vel ſic, quoniam accidunt in vita communi multæ imperfectiones, multa ingratitudo, multa negligentia, magnus tepor etiam in his qui videntur ſpirituales. Eſt item cauendum occultiſſimum ſuperbiæ vitium, & cogitandum non eſſe Dei regnum in ſermone: quia multi prudenter loquuntur, ſed non vt loquuntur ſic agunt. Neque propterea de fratribus iudicandum eſt: ſuſpicari potius bona quàm mala in omni dubio. Prudentes tamen eſſe admonemur ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbę, id eſt, cauentes nobis à deceptoribus, & neminem ipſi decipientes.

2. Cor. 5.

Matth. 10.

Omnem patientiam, id eſt, totam ſiue integram patientiam. Nam omnium peccatorum illud maximum, quod in ipſum Deum directè tendit: vnde ait ſcriptura, Si peccauerit vir in virum, placari ei poteſt Deus: ſi autem peccauerit in Deum, quis orabit pro eo? Et hîc tamen dicit, *ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternā.* Exiſtimo peculiariter propter perfidos Iudæos hoc eſſe dictū, quò tacitè illos moneret, vt admirarentur patientiam Dei, & non deſperarent quantum ad miſericordiam. Facit enim Deus miſericordia, & multis facit, non tamen ita copioſè. Et B. Paulus certè rarum exemplum ob dona grandia, quæ per paucorum ſunt, non ob miſericordiā & indulgentiam ſolùm à peccato, quæ eſt multorum. Illud omni diligentia curandum, ne prætextu miſericordiæ quiſquam peccet. Maledictus eſt omnis qui peccat in ſpe. Quia verò omnium finis ipſe Deus eſt, in cuius gloriam & honorem omnia dirigi à nobis debent, & nos ita optare debemus, ſequitur:

1. Reg. 2.

Regi autem ſæculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo. Eſt quoddam ſæculum æui, & eſt ſæculum temporis. Et adhuc ſæculum hoc vnum diuiditur in plures periodos, quæ ſæcula multa conficiūt. Quidam enim metiuntur ſæculum cētum annorum ſpacio. Vnde & carmen ſæculare dictum, quo ſacrificia centeſimo quoque anno fieri ſolita deſcribebantur. Quidam ad mille annos extendunt: ad triginta alij. In quancunque accipias ſignificationem, ſæcula plura conſtituuntur, quorum omnium Rex eſt ipſe Deus. Nec tamen intelligas per ſæcula, nuda tempora: quin ea potius quæ ſæculorum clauduntur terminis, vt ſunt creaturæ, ſic ſcriptum eſt: Fide aptata ſunt ſæcula verbo Dei. *Immortali,* Deū immortalem vocat ſingulariter: quia ſolus per ſe habet immortalitatem, quam nulla creatura verè habet, nec Angeli. Propter quod introducitur Deus à Platone in Timæo (vt illius ſtudioſi volūt) ad eos loquens. Vos quidem opera mea natura diſſolubilia, &c. non illud quidem ob vllum principium, quod inſit intrinſecum, vt ſint contraria in eis, aut materia: ſed quia non ex ſe ſunt id quod ſunt: & niſi Deus aſſiduè teneret, redigerentur in nihilum, quamuis nō eſſet diſſolutio in materiam. *Inuiſibili,* Similiter & inuiſibilē Deum aſſerit, non ex ſe & ſuiipſius natura, cùm nihil ſit lucidius, & conſequenter nihil viſibilius, ſed nobis dicitur inuiſibilis, quorum acies oculorum eſt ad tantam lucem debiliſſima: ſicut ſenſibile excellens corrumpit infirmum ſenſum, Additur:

Hebr. 11.

Soli Deo, Et quidam codices habent, *Soli ſapienti Deo honor & gloria.* Vt ſit duplex ſenſus, Quòd ſoli Deo honor exhibendus, & gloria danda, qui eſt Rex ſæculorum, & immortalis, & inuiſibilis & ſapiens. Et poteſt de tota Trinitate intelligi hoc dictum, & verum eſt. Quæ intelligentia mox quæſtionem parit, quomodo ſoli Deo ſit honor & gloria, cum ſcriptum ſit: Gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius. & ex aliis eiuſmodi ſententiis? Reſpondeo breui, eſt ſumma illi gloria & primaria: cæteris autem propter illū & in illo, & ita illi in illis. Quando enim duo ſunt, & vnum propter aliud, verius vnum eſt, vt ait Philoſophus.

L

Est verò alius sensus, qui sic aptetur, vt Deum etiam solum immortalem, & inuisibilem, & sapientem intelligamus. Vt alibi dicitur: Qui solus habet immortalitatem. Et ad Rom. Soli sapienti Deo. Et tunc locus alteri datur quæstioni, si de Patre sit sermo, quomodo ipsi soli ista conueniant, & non similiter cęteris personis? Ad quod facilis est responsio. In diuinis enim si quid dicitur de vna quauis persona, quod & aliis conueniat personis, licet per particulam taxatiuam illud dicatur, non propterea tamen excludit cęteras eiusdem consortij. Sunt tamen & qui hæc Patri maximè tribuant propter originem: quia ipse solus à seipso, sed non propter ea minus cæteræ personæ Filius scilicet & Spiritus sanctus id habent in semetipsis. Addo rectè dici de quauis persona quòd solus sit Deus, vt sit sensus non excludens cæteras à cõsortio Deitatis, sed solummodo hoc innuẽs, quod solitariè etiam considerata quælibet persona Deus est: quod est verissimum. Vnde & de Christo dicitur: Tu solus sanctus, hoc est, tu etiam solitariè consideratus, Sanctus es. Honor igitur & gloria soli Deo (supple tu) de tanta misericordiæ abundantia sit, sicut & de quouis bono ad illum gloria referatur. Istud exprimere B. Paulus de sibi collata misericordia voluit, & Deo gratias agere immortales, licet in Deum nihil redundet, sed solum in nostrum lucrum omnia cedunt, scriptum est: Omnia flumina mare intrant, & mare non redundat.

1. Tim. 2. Rom. vlt. Eccles. 1.

Hoc præceptum tibi commendo fili Timothee, &c. Præceptum quod commendat filio Timotheo, est huius exhortationis munus, & prædicationis studiũ, videlicet quòd Iesus venit ad hoc vt saluaret omnes nos. Et ipse quidem id fecit quod in se fuit, si modo fecerimus nos quod est in nobis, addit: *Secundum præcedẽtes in te prophetias.* Innuit non obscurè fuisse aliquid boni propheticè dictũ de Timotheo, aut quãdo Christianam professus est fidem: aut quando ordinatus est presbiter & Episcopus, sicut inferius dicet. Noli negligere (inquit) gratiã quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiã cum impositione manuum presbiterij. Hortatur ergo & præcipit vt in illis prophetiis bonam militiam militet. Nam prophetiæ illæ commendantes ei curam atque militiam, exigebant vt re ipsa exerceret ministerium suum. Si enim est vita cuiusuis hominis super terram quædam militia & luctatio, quantò hoc magis locum habere debet in præsidẽtibus & ducibus? Nam si ignaui sint & animo viles, profligatur mox eorum exercitus. Hi ergo maxime tenentur militare in dæmones, à quibus ante omnes impugnãtur. Si enim lupi possunt pastores semel & canes strangulare, quid de ouibus sperandũ est? Hoc metuens Apostolus, aiebat: Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli, &c. Et quia arma maxime sunt fides, & quæ fidem ipsam consequuntur, ideo ait:

Infr. 4. Ephe. 6.

Habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt, &c. Bona conscientia est quæ pura est, & vt oportet, probata: sed tenebris persæpe respergitur, vt dixi, ob affectus prauos. Et tunc nonnunquam & ipsa fides periclitatur, & fit naufragium: quia fides est veluti nauis quæ omnes fert virtutes substans illis. Ad illam siquidem spes sequitur & dilectio, & virtutum omnium societas, quæ has consequuntur, non tamen necessario ad fidem hæc veniunt.

Videat ergo homo Dei ne conscientia ista labefactetur, quod fit quando malum defenditur, aut quod bonum est, quæsitis coloribus arguitur. Probat hoc exemplo duorum quibus id accidit, quia conscientiam non seruarunt bonam. Primus Hymenæus, alter Alexãder, quos tradidit satanæ. Nota modum magnum & admirabilem puniendi & terribilem, sed non sicut Corinthium, quem tradidit vt spiritus saluus fieret. Sic verò isti traduntur, vt discant non blasphemare, id est, in pœnam peccati, vt incipiant gustare arrham inferni.

Sed dicet quis, Quomodo sic discent non blasphemare? Nunquid traditi satanæ non multo magis blasphemabunt, quando fuerint in potestate eius, qui primus fuit blasphemus, & pater omniũ blasphemantium? Nam horum hæc ars erat. Respondetur, Apostolum vsum esse hîc quodam dicendi modo. Homo enim malus dum pœnã subit peccati, dicitur tunc discere non peccare. Quòd si dixeris & dæmones ipsos blasphemos esse & docere blasphemias. Respõdeo, Eorum blasphemiæ nõ verè blasphemiæ sunt, sed laus Dei. Non enim contra voluntatem Dei hoc agunt, quibus in pœnam hoc datur vt blasphement. Pœna autem à Deo est. Non vacat fortè à mysterio hos duos positos, naufragium à fide fecisse, in quibus significatur omnis modus naufragandi. Et primus quidem Hymenæus, in quo studium significatur concupiscentiæ carnis & mundi. Est enim carmen nuptiale, & Deus nuptiarũ Hymenæus. Et rectè conuenit illi homini qui dicebat resurrectionem iam esse factam. Comedamus ergo & bibamus (vt aliâs in persona talium obiiciebat B. Paulus) cras enim moriemur. Et vide quàm congruè alibi datus est ei, socius Philetus, id est, amabilis. Hîc est qui amat, vt vicissim ametur à mundo. Iste est qui resurrectionem ignorat cum ipso mundo: & illi arridet & applaudit Hymenæus veluti dulci & amabili. Alter est Alexander qui bellatorem significat, & virum ad contẽtiones & conflictus natum, quique studio aduersandi inflãmatur propter gloriam: quod & rectè illi congruit. Nam de illo sic ait B. Paulus: Quoniã valdè restitit verbis nostris, quem & tu deuita. Tales sunt hodie multi qui sese aliis opponunt & ecclesiæ sanctæ Dei, quò videantur esse aliquid, & ita miserandum patiuntur à fide naufragium præcipitati extra arcam, & præcisi à consortio Catholicorum.

Attende pie lector vt naufragium vites. 2. Tim. 4.

CAP. II.

OBSECRO igitur primùm omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarũ actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate cõstituti sunt, vt quietam & tranquillã vitam agamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum est & acceptum coram Saluatore nostro Deo: qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus

enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus: qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis confirmatum est. In quo positus sum ego prædicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide & veritate.

O*Bsecro igitur primùm omniũ fieri obsecrationes, &c.* Dum ait, *obsecro igitur*, ostendit hanc instructionem consequi ex dictis. Instruxerat enim de isto prædicationis themate, Quòd Christus Iesus venit peccatores saluos facere. At cum saluos minime faciat nos Deus per Christum sine nobis, quos ex mutuo pẽdere voluit auxilio, vt vehementius nos amaremus veluti eiusdem corporis membra, eo viuidiora, quo sunt inter se arctius coniuncta, cum nullum sit quod ab aliis præcisum viuere possit: hinc communem doctrinam tradit Apostolus, quomodo debeant orationes fieri. Est autem necessarium vt velimus, cupiamus, & oremus Luc.18. pro salute nostra: sicut scriptum est, Oportet sine intermissione orare. Et hoc primum & ante omnia reuoca, quæso, in memoriam quid B. Paulus statim ab initio suæ conuersionis egerit, vbi pri- Act.9. mum ecclesiam ingressus est. Orans certè ab Anania inuenitur, & rapitur: quia semetipsum totum deuouit Domino. Hîc ergo & rectè, ante omnia orandum esse docet tanquam fidei receptæ primum officium. Et ad ipsum præsertim Episcopum pertinet, vt primus purissimè in hoc exercitium incumbat, vt & aliis qui subduntur, ad idem pariter faciendum, confidentius valeat & efficacius indicere. Orationes enim publicæ quas plurimi in vera charitate vniti fundunt, quasi vnius sunt, & multum valent. Multi enim minimi dum congregantur vnanimes, sunt magni (ait B. Ambrosi⁹) & multorum preces impossibile est contemni. Si pro te rogas tantum, pro te solus rogabis. Si autem pro omnibus rogas, omnes pro te ipso vicissim pariter rogabunt. Vnde & protinus est de cathenis erutus Ibid.12. B. Petrus: quoniam oratio fiebat ab ecclesia ad Deum sine intermissione pro eo. Et Apostolus sperat multorum orationibus eripi de manibus aduersariorum. Est enim gratissimum Deo, qui humilitate nostra delectatur, si quãdo exoratur à multis, vt etiam à multis reddantur ei gratiæ. Et licet non videatur aliquando Deus exaudire ad volũtatem, exaudit tamen semper ad salutem. Ordinat ergo obsecrans & adhortans Apostolus, vt fiant orationes videlicet Episcopi prouisione: quoniã sic magis placent quæ Pontificum fiunt imperio, & celerius exaudit Dominus.

Vt autem huius instructionis sufficientiam capias: Omnis oratio præteritum respicit, aut futurum. Si præteritum, necessario requiritur vt gratiarum actiones, quæ iam facta beneficia respiciunt, contineat. Nam de omnibus Deo gratias agere debemus, etiam de his quæ nobis mala videntur, vt sunt tribulationes & huiusmodi. Nam hæc sæpenumero meliora sunt & vtiliora, quàm quæ videntur ad nutum nostrum fluere. Et nullũ est malum quod non vertat in bonum nostrũ Deus optimus, si patienter quæcunque accidant tolerare parati simus. Si autem respicit oratio futurum, tunc continebit aut depulsionem mali, quod hoc vocabulo, *deprecationis*, significat Apostolus (sic enim Græcè legitur, non obsecrationes, sed deprecationes) aut petitionem alicuius boni & gratię siue spiritualis, siue temporalis, ad spirituale tamen bonum ordinatæ: quod generali hoc vocabulo, *Orationes*, complectitur. Et quia omniũ est orare, non autem omnium intercedere, adiecit: *Et intercessiones*, quæ illorum sunt qui maiore gratia valent apud Deum, vt pro aliis non solùm orare, verùm etiam possint intercedere. Tales erãt Moses, & Samuel, Iob & Daniel, & alij gloriosi viri & insignes Sancti. Et nos habemus Apostolos, & alios sanctos in cœlis apud Deum solicitos pro salute nostra intercessores. Neque assiduè desunt in ecclesia Dei amici qui hoc præstare possunt. Sunt & qui hoc debeant ex officio, vt sacerdotes & Episcopi. Et qui etiam ex ipso statu, vt sunt religiosi qui familiarius domum Dei ingrediuntur, Christum ipsum sequentes vt discipuli propinqui & intimi. Nonne pro Chananea & aliis orabant Dominum illi familiares & domestici? Dimitte illam (inquiũt) quia clamat post nos. Matt.15. Sic instruimur & nos facere. O cum quãta sapientia & charitate ordinauit Deus ecclesiã. Hoc tantum superest vt agnoscamus, & obseruemus.

De intercessionibus Sanctorũ.

Additur, *pro omnibus hominibus* istas orationes & supplicationes esse faciendas. *Et pro regibus, & omnibus qui in sublimitate cõstituti sunt.* Hoc specialiter additur tanquam omnino pernecessarium & fructuosum. Nam innumera bona bonis principibus regnantibus proueniunt, & trãquillitas magna in populis, vt liberè possit seruari Dei cultus, & pietas exerceri, & honestè duci vita ab hominib⁹. Quòd si ipsi reges delirent, horum stoliditas redundat in populum, iuxta illud: Quicquid delirant reges plectuntur Achiui. Habemus & in scripturis exempla vel illud de Dauide, quando iussit numerari populũ. Et quotidianis abundamus. Cui, rogo, ignotum est, quot & quantas afflictiones, quot angustias, 2.Reg.24. quot cruciatus ob Regũ deliria passus est populus Christianus? Et vtinam ærumnarũ finis. Sed & hęc mala permittit Deus summa æquitate. Siquidem quid sit orare ignorat vulgus: & si quãdo ad publicas orationes & cõmunes conueniunt, non solum Deum sibi placabilẽ non reddunt, sed contra acerbius irritãt, tanta superbia & fastu itur, tanta cõfusione & strepitu, vt sint publicæ supplicationes iã ferè cõuersæ mulieribus ad ornatum meretricium ostentandum, & viris ad pascẽdos impudicos oculos & lubricos: vt nusquam maiorem videas superbiam, & frequentiorem mulorum & equorũ concursum, quàm dũ maiori deuotionis puritate orandus est Deus. Quare B. Paulus veræ pietatis finem prospiciens, ait: *Vt quietam & trãquillam vitam agamus in omni pietate & castitate*, siue *honestate*. Græcè enim legimus, σεμνότητι. Vide ergo quomodo sit faciẽda oratio pro omnibus: singulariter quidem & distinctè pro quolibet, si hoc fieri possit: tum potissimum pro rectoribus populi. Qui enim pro rege orat, etiã pro populo orat, qui aliquo modo in rege est, & cuius salus magna ex parte à regis salute pẽdet & religione. Videmus enim corruptis principibus populos labefactari quàm facillimè.

Sed contra hoc dictum, videlicet orandum esse pro omnibus, videtur sacra scriptura reclamare, quę nonnullos interdum propter insignia peccata ab orationum fructu excludit: imò ne pro eis fiat oratio prohibet. Nam & Dominus Ieremiæ dixit:
Ierem.7. Noli orare pro populo hoc, & ne obsistas mihi:
Ibid.15. quia non exaudiam te. Et iterum: Si steterint Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Et Dilectus: Est peccatũ ad mortem,
1.Ioan.5. nõ pro eo dico vt oret quis. Christus dixit esse peccatum quod non dimittitur neque in hoc sæculo,
Matt.12. neque in futuro. Frustra igitur pro tali peccatore oraretur. Et item ipse Dominus solummodo pro
Luc.23. iis qui nesciunt quid faciũt orauit. Apostolus non
2.Tim.4. orat pro Alexandro, sed in eum dicit: Reddat illi Dominus secundum opera eius. Pro quibusdam autem aliis, ait: Non illis imputetur. Est & regula
1.Reg.2. scripturæ: Si vir in virum peccauerit, placari ei potest Deus. Si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? B. Petrus nõ audet Simoni Mago certam vel pœnitenti & oranti promittere indulgentiã ob eximiam sceleris grauitatem, sed ait:
Act.8. Pœnitẽtiam age ab hac nequitia tua, & roga Deũ, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. Et pleraque alia adduci possunt.

Vt igitur huiusmodi sententiis idoneè possimus satisfacere: fateri debemus ad nos qui pondus peccatorum, & illud Dei iudiciũ ignoramus, quo iam despexisse quosdam dicitur, attinere vt omnium salutem optemus, & sic pro omnibus orare oportet vt ait Apostolus, quousque pateant nobis quæ in contrariũ sunt adducta. Pro omnibus ergo, etiam inimicis orandum est. Est nanque duplex considerãda inimicitia, aut qua parte nos tangit, & dimittere tenemur, quia dimisit nobis Deus cum inimici essemus. Et scriptum est: Dimittite & dimitte-
Luc.6. tur. Et orare iubemur: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Aut qua parte Deum tangit. Et cum sit Deus ipse generaliter paratus dimittere, nisi (vt dictum est) in quibusdam, quos ignoramus, ideo vult etiam generaliter pro cunctis orari, vt possit congruentius
Ibid. dimittere. Ipse enim sic iussit: Orate pro persequẽtibus & calumniantibus vos. Non enim volũtatis eius est mors impij, sed magis vt conuertatur & viuat. Non obstant autem quæcunque leguntur vel in psalmis, vel aliis scripturæ locis, vbi videtur sæpe fieri oratio terribilis aduersus inimicos. Intelligẽdum est enim ea prophetice dicta esse enuntiando quod vident fore ipsi prophetæ: vel ex zelo iustitiæ etiam hoc appetendo, quod iustum esse, & iam certo decreto conspiciunt in iudiciis Dei sancitum. Pro excõmunicatis autem priuatim, & priuata oratione licet orare.

Illud magis obstare videtur quo minus pro omnibus sit orandum: quoniam vt habet ratio prædestinationis, non sunt omnes homines ordinati ad salutem, sed plurimi (vt quidam volunt) reprobati. Vt quid igitur pro illis oretur, qui adipisci salutem non valeant, cum non sint ad illam ordinati? Mitto ridicula quorundam commenta dicentium reprobatos à Deo posse salutem adipisci: quia scilicet posset, aut potuisset Deus non reprobasse. At nos iam constituimus illum reprobasse: & de reprobato quærimus sic existente, an possit simpliciter saluus fieri. Alioqui & de iam damnatis & in inferno existentibus verum similiter esset, quòd posset, aut potius potuisset Deus non damnasse illos. Orandum ergo esset & pro illis: quod est dementis hominis fateri.

Alij ergo asseuerant ea ratione etiam pro non prædestinatis orandum esse, cum prorsus simus nescij quinam prædestinati sint, & qui reprobati. Nec vana futura est nostra oratio: quãdo quidem si illis non proderit, orãtibus tamen proderit: iuxta illud, In quamcunque domum intraueritis dicite, Pax huic domui, Et si quidem fuerit domus digna, pax vestra veniet super eam. Sin autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos. At hæc certè repugnant subsequentibus Apostoli verbis: *Matt.10.*
Hoc enim (ait Apostolus) *bonum est & acceptum coram Saluatore nostro Deo, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Ecce ergo ad quẽ finem Apostolus docet pro omnibus esse orandũ, nimirum: quia vult omnes homines saluos fieri, vt sic omnibus possit prodesse oratio. Non autem dicit: Si non omnes poterunt saluari, oratio vestra reuertetur ad vos. Quamobrẽ apertus est magnis & acribus disceptationibus, iis qui se extricare nolunt, locus.

Etenim reperiũtur nonnulli qui adduci non possunt, vt admittere velint hanc Apostoli sentẽtiam vniuersaliter esse veram ad ipsorum verborum integritatem. Obiiciunt quippe: Si Deus (inquiunt) ita simpliciter & absolutè vult omnes homines saluos fieri: Ergo omnes homines salui fiũt. Quid enim eius potẽtiæ resistere posset? Sed non omnes salui fiunt: Ergo non vult Deus simpliciter omnes homines saluos fieri. Hoc est argumentum quod tanti faciunt, vt sibi persuaserint insolubile: Quod vehemẽter admiratus sum. Itaque hunc locum sic exponũt: Velle Deum omnes homines saluos fieri, id est, Nemo assequitur salutem, nisi quem ipse velit. At hæc glossa violenta est prorsus, quæ nulla ratione aut exemplo fulcitur, si rectè cogitaueris, nec sit cum proteruis agendũ. Nec eos iuuat quod afferunt: Omnes in Christo viuificabuntur, intelligentes de vita animæ, ac propterea eo pacto exponentes, hoc est, Nemo viuificabitur nisi per Christum. Sed nec est bona intelligentia hæc, nec loci illius propria. Manifestè enĩ de resurrectione corporis erat sermo: & vniuersaliter erit verum quòd omnes resurgẽt. Et illam glossam nullo modo ferre potest litera, quæ similitudinem adhibet: Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. In Adam autem vniuersaliter omnes morti addicti sumus. Itaque vt stet æqua lanx ex parte Christi, oportet & in illo omnes ad vitam restitui. Æquantur enim in contrariis illis vitæ & mortis effectibus Christus & Adam.

Quomodo verum sit velle Deũ omnes homines saluos fieri.

Afferunt & alia quædam exempla, quibus istam glossam defendant, quæ sunt à nobis aliâs efficaciter confutata: nec est operæpretium denuo repetere. Aliam ergo glossam afferunt ad hunc textum, aiẽtes: Deus vult omnes homines saluos fieri, hoc est, de omni hominum genere, id est, Iudæis, Græcis, Barbaris, aut maribus, fœminis, adultis, pueris, liberis, seruis, & huiusmodi variis hominum generibus. Sicut dixit Dominus: Decimatis omne olus. *Luc.11.*
Aut sicut dicitur: Omne animal conclusum est in

arca, id est, omne genus siue species oleris, & omnis species animalis. Sed nec placet hęc expositio: quia in exemplis genericum nomen distribuitur per vniuersalem notam, & ideo non ineptè distribuitur in suas species. Genus enim primùm in species diuiditur. Atqui in proposito sermo est de hominibus, in quos nõ cadit huiusmodi distributio. Cũ enim dicimus, omnes homines, iuxta proprietatem & rigorem sermonis, nullum excludimus. Aut saltem si figurata fuerit locutio, maiorem hominum partem includimus. Quod profectò non esset verum iuxta hanc positionem, qui volunt Dominum Deum velle longè incõparabiliter plures homines in æternum dãnare, quàm saluos facere.

Est igitur & alia expositio: Deus vult omnes homines saluos fieri, id est, vult vt nos velimus quòd omnes homines salui fiant. Sic dicitur Spiritus postulare pro nobis, hoc est, postulare nos facit. At si verũ citra passiones amamus, sic exponere non est exponere, sed destruere. Nec est verũ quòd Deus velit nos velle omnes homines saluos fieri: si verũ hoc sit & nobis exploratum (vt volunt) quòd ipse non vult omnes fieri saluos. Non enim vult Deus nos velle quicquam contra voluntatem & determinationem suam nobis notam. Explodenda igitur hæc est, cum aliis eiusmodi, expositio. Rom. 8.

Vniuersaliter autem contra omnes istas glossas primò istud facit nimirum: Vbi tanta apparet opinionum varietas, potest facile coniectari falsitas. Nam nec ipsi qui has glossas commẽti sunt, in suis illis glossis possunt conquiescere. B. Augustinus in epistola ad Vitalem, postquam quasdam attulit ex supradictis, cum animaduertisset minus aptè congruere, adiecit: Vel si quo alio modo potest intelligi, dum modo non obstet scripturę veritati. Secundo: Quia vanissimo argumẽto ad has glossas agglutinandas mouentur. Ab eo enim quòd non saluantur omnes, deducunt esse falsum, velle Deum omnes homines saluari: quia Dei voluntas non potest frustrari. Et non considerant aliter atque aliter voluntatem Dei debere accipi. Nam qui peccatũ definit esse dictum, factum, cõcupitum contra legem Dei, oportet vt concedat, si sit peccatum, illud fieri contra voluntatem Dei. Nec enim essent peccata, nisi essent contra voluntatem Dei. Fit ergo aliquid, imò fiunt assiduè multa, cõtra ipsius Dei voluntatem, quibus prouocatus Deus vltionem exercet, & punit contra suam ipsius volũtatem agentes. Nam si ab initio creaturæ repetere scripturam voluerimus: Primus homo contra volũtatem Dei egit. Cain contra voluntatem Dei fratrem trucidauit. Et ita discurrere per scripturam nullo negotio possumus, vbi omnes qui peccauerunt, apertè contra Dei voluntatem egisse monstrantur. In hoc igitur est multorum deceptio, qui (vt dixi) non aduertunt Dei voluntatem aliter esse atque aliter intelligendam. Est enim voluntas Dei quædam deliberata, quam vocant beneplaciti: & contra hanc nulla vis & potentia quicquam potest, quominus fiat quod Deus fieri vult. Sed est alia Dei quædam voluntas, quæ vult nos non peccare: & ideo mandat ne peccemus. Et consequẽter vult nos saluos fieri: sed non immobili ac deliberata voluntate illa, cui resisti non potest. Sed quia ex se præparat omnia ad salutem necessaria, & vnicuique pro tempore opportuna, vt si velit quisque saluari possit, rectè dicitur, Deum velle nos saluari, si tamen & nos ipsi velimus. Et bonam hanc eius voluntatem agnoscimus, dum vocat ad salutem. Nunquid ergo vocat nolens eis conferre salutem? Absit. Conquerebatur ille aduersus Ierusalem quæ salutem vocata recusabat. Quoties volui (inquit) congregare filios tuos sicut gallina sub alis, & noluisti? Et iterum: Deus non vult mortẽ peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Et Apostolus: Ignoras quòd benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Audi verò in quem reiiciat dãnationis integram culpam. Tu autem secundũ duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, &c. *Matt. 23.* *Ezech. 16.* *Rom. 2.*

Adhæc: Quoniam multi authoritate B. Augustini nituntur, ipsemet non constãter illud perpetuo docet: sed longè rectius quibusdam locis scripsit, vt propria disputatione ostendimus. Et omnes alij qui ante B. Augustinum floruerunt in ecclesia, quique post venerunt, in illum benigniorem sensum intellexerunt. B. Ioannes Damascenus, Chrysostomus, Hieronymus, Thomas noster, Caietanus etiam, & multi alij graues doctores.

Denique illud me valdè mouet: quoniam hic locus si velimus præcedentia cum subsequentibus aptè cohærere, destruit prorsus hãc ipsorum opinionem & glossas. Monet etenim pro omnibus hominibus orandum esse: quia hoc est bonum & acceptum coram Deo. Et addit causam: *Quia vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, &c.* Expone modo vt isti volũt, & videbis tunc rationem hanc, cur pro omnibus orãdum sit, nihil prorsus habere virium ad hoc probandum. Quin obstabit potius ne pro omnibus oremus: quia nõ omnes possunt fieri salui. Similiter male conueniret quod sequitur, *Vnus enim Deus*, videlicet omnium, sicut alibi declarat: An Iudæorum tantum Deus? Nonne & Gentium? Imò & Gentium, &c. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Vnus enim Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Et B. Petrus. Non est acceptor personarum Deus, sed in quacunque gente qui timet Deũ, & facit iustitiam, acceptus est illi. Ab vnitate enim Dei colligitur æqua prouidentia super omnia, quę idem sibi postulant atque exigunt. Quod si hæc ratio non esset valida apud aliquem, cum sit tamen robustissima, adiicitur adhuc & alia. *Rom. 3. & 10.* *Act. 10.*

Quia (inquit) *Vnus & Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.* Nota verba, prudens lector, & quomodo admitti illa intelligentia possit, rogo, semota affectione diligenter pondera. *Vnus* (inquit) *Mediator Dei & hominum.* Non dicit horum hominum, aut illorum, sed hominũ: vt omnes hoc indefinito sermone intelligeres. Quod vt expressius adhuc testificaretur, adiecit, *homo Christus Iesus.* Ac si dixerit: quia homo fuit, ideo suscepit hominũ causam, vt quicunq; sub hac humana appellatione cõprehẽditur, vt sit homo salute indigens, etiam habeat sibi prouisum hominẽ Mediatorem & Saluatorem. Equidem dum hunc verborum cõtextum animaduerto, mihi videtur Apostolus perinde loqui studuisse, ac si tum negotiũ illi ad refellendas istas glossas iam exhibitũ fuisset. Vide iterũ quid addat, si ante dicta non sint satis ad suadendum. *Qui dedit*

redemptionem semetipsum pro omnibus, pro omnibus, inquit. Quid poterat dici amplius?

Cuius testimonium temporibus suis confirmatū est. Ne diceres, quomodo dedit se redemptionem pro his qui iam erāt defuncti? Ait fuisse testimonium huius rei quando dedit semetipsum temporibus suis: quia semel mortuus est ad exhaurienda omnium peccata, In Apoc. dicitur quod Agnus, id est, Iesus occisus est ab origine mundi, quod propter effectum intelligitur: quia sanguis Christi etiam pro illis valuit qui præcesserunt. Ideo hîc dicit temporibus suis datum hoc diuinæ voluntatis testimonium: quoniam & sanguis ille etiam pro damnatis in inferno effusus fuerat, quanquā illis ob propriam culpam non profuerit, qui sanguinem testamenti conculcauerunt & pollutum duxerunt, non sibi applicare volentes. Potuit enim & eis prodesse, si recipere voluissent hoc amantissimum & certissimum testimonium & pignus. *Apoc.13.* *Hebr.10.*

Quòd siquis pergat aduersus hanc diuinam bonitatem, & dicat: Cur ergo non omnes salui fiunt, si vult omnes homines saluos fieri? Responsio est in promptu: quia illud vult non absolutè, sed si & ipsi velint. Quòd si reiiciant oblatum lumen & gratiam, & hanc diuinam voluntatem frustrentur: nunquam hoc erit, quia Dominus quod decēs fuit suæ clementiæ ad eorum salutem non præstiterit, sed quia (vt sæpius inculcandum est) illi fenestram diuino lumini occluserunt. Confitendum tamen est illum non omnibus par auxilium præstare & æqualem gratiam: quia in vno corpore diuersa sunt membra, & diuersos habent actus. Ob eam causam summa Dei prouidentia statuit ab initio quos prædilexit & predestinauit, quorū nullus perire (vt qui essent Christi indiuidua membra decreta) debuit. De cæteris autem qui ad eum gradum non sunt euecti, possunt quidem perire ac pereunt multi: & ita persistere, vt persistant non pauci. Quid enim magis alienum, & cum immensa Dei benignitate sic pugnans, & ratione ipsa nobis à natura impressa, quàm ita de Deo sentire, vt velit tantam creaturarum ad imaginem & similitudinem suam creatarum multitudinem ob vnius primi parentis crimen in infernum obruere? Hoc ego horrore motus, rem totam particularibus libellis extimulatus sum efficacissimis rationibus pertractare. Et vehementer gauisus sum, cum resciui non paucos excellenti ingenio, ac probitate insigni præditos viros nostras rationes mirabili assensu complexos: qui & reuoluentes accuratius libros Antiquorum, suggesserunt inter alios, hanc nostram sententiam probari ab Antistite illo, cuius tanta fuit & est adhuc in ecclesia authoritas, vt non alio nomine quam Theologus vocaretur, nec illius sententias auderet quisquam reprehendere. Hic est ille magnus Gregorius Nazianzenus, qui Cæsarij fratris epitaphium scribens, indicat certò se existimare illum in Domino mortuum fuisse, tametsi non esset de præelectis ac prædestinatis. Istud tamen inde colligebat: quia vir sæculi fuerat & aulicus. Neque propterea esse desperandum tradit, neque illum reprehensione dignum, quòd excellentiorem vocationem non habuerit, quæ propria erat prædestinatorum. Eius verba in sua lingua hæc sunt:

οὐκ ἄξιος μέμψεως. φιλοσοφεῖν μὲν γὰρ ὅσῳ μέγιστον, τοσούτῳ καὶ χαλεπώτατον. καὶ οὐ πολλῶν τὸ ἐγχείρημα, οὐδὲ ἄλλων, ἢ τῶν ὑπὸ τῆς θείας προσκεκλημένων μεγαλονοίας, ἣ τοῖς προῃρημένοις καλῶς χεῖρα δίδωσιν. οὐ μικρὸν δέ, εἴ τις τὸν δεύτερον προστησάμενος βίον, καλοκαγαθίας μεταποιοῖτο. καὶ πλείω λόγον ἔχοι θεοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, ἢ τῆς κάτω λαμπρότητος. *Greg. Nazianzenus contra missam.*

Id est, non dignus est reprehensione. Sapientiæ enim diuinæ studere vt est maximum, ita & difficilimum. Neque multorum est hic conatus, neque aliorum, quàm qui à diuina illa magna mēte sunt præuocati, quæ pulchrè manum dat his qui præelecti sunt. Non parum autem est, siquis secundam vitam sibi proponēs, probitatis fit compos: & maiorem Dei & suę salutis habeat rationem, quàm terreni splendoris. Sentis bone lector, huius gloriosissimi doctoris claram pro nostra positione sententiam? Nempe verba clara sunt, vnde & alij interpretes illas voces, Præuocatorū & Præelectorum, ad prædestinationem referunt, explicatissimè ea voce vtētes. Et re vera erat mens veterū Patrum, cui ecclesiæ praxis semper est attestata: imò qui ecclesiam ipsam ita sentientem sequebātur. Sed sunt qui gratis pugnare & litigare delectantur, quos ego valere iubeo, & suā frui spinosa opinione.

In quo positus sum ego prædicator & Apostolus, doctor Gentium in fide & veritate. Auxit semper sermonem copiosius. Plus est enim esse Apostolū, quàm solùm prædicatorem. Et plus specialem doctorem Gentium, quàm Apostolum simpliciter: quia hoc aliquid speciale & insigne significat. Et hanc prærogatiuā sanctissimè & opportunè extulit ad Galatas, dum se cum B. Petro cōparans, ait ita sibi gratiam subministraram cœlitus inter Gētes ad signa & prodigia, sicut Petro in circuncisione. Interposuit autē ad huius rei maiorē confirmationem iusiurandum, *Veritatem dico in Christo non mētior:* quanquam in Latinis deest, *In Christo*, sed bene habet. *Gal.2.*

At hîc ex euangelio dubium occurrit, Nonne B. Paulus videtur contra præceptum Domini vocare se magistrum & doctorem? Ille enim dixit: Vos autem nolite vocari Rabbi. Sed hæc prohibitio in eos intelligi debet locum habere, qui nouam doctrinam introducentes, principaliter sibi magisterium arrogant. Apostolus autē omnino dissimilis, qui in fide & veritate prædicabat ea quę acceperat sub summo Magistro Christo, qui magis in eo docebat. Et ipse Christo gloriam dabat vt soli Magistro. Ob eam causam subiecit illa verba, *In fide & veritate*, Et non sicut illi qui ambiunt gloriā magisterij, & de suo capite loquūtur: quales semper fuerunt, & sunt hæretici nostri temporis. Hi enim sibi arrogant magisterium: quia & propria ingerūt, & à semetipsis, & spiritu mendacij loquuntur. *Nolite vocari Rabbi quem sensum habeat.*

Volo ergo viros orare in omni loco, leuātes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque domi-

nari in virum, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Heua. Et Adam nõ eſt ſeductus: mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerint in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.

De loco orationis. *Volo ergo viros orare, &c.* Volo, inquit, hoc eſt, iubeo vt ſic fiat, & in omni loco. At hoc videri poſſet minus cum verbis Domini conuenire aientis: Matth. 6. Domus mea domus orationis vocabitur. Imò & locum magis intimum docet alibi, nempe vt intretur in cubiculum, quo clauſo orandus ſit Pater cœleſtis. Quomodo igitur dicit Apoſtolus, in omni loco? Reſpondetur: Vbicunque Deus eſt, ibi locus aptus orationis eſt. At ille vbique eſt: ergo vbique orari poteſt. Et nihiloſecius decentiam ſeruãdam omnino quis negare poteſt? Sũt quædam prophana loca, quorum impuritas prohibet ibi orationẽ, præſertim publicam, fieri. Nã & ipſe locus etiam debet eſſe ſanctus & ſeparatus. Reddit autem locũ prophanum, ſi dicatus ſit Idolis & falſis diis: aut ſi eſſet caupona & proſtibulum: aut locus peccato dicatus & turpitudini, & ludis, ſcenis, nũdinis, &c. Etſi enim B. Agnes in lupanari poſita orauerit nõ obeſt. Nam ſua ſanctitate & martyrij iam cœpti merito ſanctificauit locum. Cui obſcurum eſt, quo modo Dominus ab initio certum elegerat locum ſanctum ad cultum, nempe Ieruſalem? quæ ob iſtã cauſam dicta eſt ciuitas ſancta. Eo nanque tempore totus mundus idolorum cultura prophanatus erat. Nec tamen ob id ſolùm: ſed inſuper ob futurorum ſignificationem: quia in eccleſia tantum futurus erat locus orationi, quæ per Ieruſalem ſignificabatur. At poſtquam venit Redemptor, & extra ciuitatem fudit ſanguinem, mundata ſunt penitus omnia. Et ob eam cauſam Samaritanam eru- Ioan. 4. diens: Veniet hora (inquit) & nunc eſt, quando veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate. Deus ſpiritus eſt, & qui adorat eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare. Quare adorare modo in Ieruſalem potius quàm alibi, cum ſint omnia per Chriſtum ſanctificata, ſuperſtitio eſt. Intrare autem in cubiculum non iubemur propter locũ, ſed vt fugiamus aſpectum vulgi & ſtrepitum, & attentæ orationis impedimenta, & item propter inanem gloriam: quæ omnia in priuatis orationibus locum habent. Alioqui templum Dei eſt publicus orationis locus. Dixit ergo Apoſtolus, *In omni loco*, ad Iudaicam ſuperſtitionem extirpandam, qui nullam vim orationi tribuebant, niſi ei ſoli quæ Ieroſolimis tantum funderetur. Neque tamen ſic laxat facultatem hanc B. Baulus, vt cum fieri poteſt, non ſit longè fructuoſius, & Deo gratius in tẽplis conſecratis orare, quam allis locis. Nam oratio ardentius excitatur, & facilius citiuſque à Domino exauditur. Quis enim vir pius non moueatur tenerius apud ſacroſanctum Euchariſtiæ ſacramẽtum ſupplex orans, quàm ſi domi reſideret à tanto Me- Act. 3. moriali remotior? Nonne & Apoſtoli peculiarem huius exercitij locum habebant? Petrus & Ioannes aſcendebant in templum vt orarent, ait ſcriptura. Et nedum loca, ſed & ipſas horas ſtatas obſerbant. Hæc omnia optimè ſunt ab ipſa Matre eccleſia ordinata: vtinam ita obſeruarent eccleſiæ filij. Melius ſanè nobiſcum ageretur, & ſanctius viueretur.

Leuantes puras manus, vt innocentiam intelligas eſſe comitem orationis. Nam oratio furis, & ſacrilegi, & adulteri, & talium, quantum valeat ſi non ſit cum pœnitentia, facile eſt intelligere conſiderãti an ſit iuſtum vt aliquid impetrare debeat offendens ab offenſo, quandiu in offenſione perſiſtit: niſi velit ab offenſa recedere, & veniam ſupplex implorare. Addit:

Sine ira & diſceptatione. Oratio enim pacatum animũ exigit erga proximum. Vnde exigit dimiſſionem: quia non eſt iuſtum dimitti velle, & dimittere nolle. In oratione Dominica continetur hac conditione petitio: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut dimittimus debitoribus noſtris. Ideo ait, ſine ira, id eſt, ſine appetitu vindictæ: & diſceptatione. Diſceptationem vocat illam in animo altercationem, quam facit qui iniuriam ponderat accuſans alterum, ſéque iuſtificat: vt accidit in his qui animi indignationem ferunt.

Similiter & mulieres in habitu ornato, &c. Apoſtolus vult ſimiliter mulieres in omni loco orare, congruo tamen (vt dictum eſt) ſed in habitu ornato. Græcè κοσμίῳ, id eſt, decenti & mundo. Et hoc pudicè & ſobriè, id eſt, tẽperatè, *non in tortis crinibus*, Falluntur qui hoc B. Pauli præceptum putant ad tempus fuiſſe in primitiua eccleſia: quia tunc mulieres quæ ſe Chriſtianas profitebantur, huiuſmodi lenocinia ad ſe abdicabant tanquam ſuperflua & vana. Non conſideratè dictum eſt: quia hoc ad exigẽtiam Chriſtiani ſtatus requirebat Apoſtolus qui exigitur omni tempore. Et hoc magis præcipi debuit iſto tẽpore, quando non fit, quàm illo quãdo (vt ille dicit) hoc ſua ſponte mulieres faciebãt. Imò aliquid quadam conniuẽtia relaxari debuit de eo quod fieri decebat, ne ſeueritate nimia minus allicerẽtur ad fidem & cultum Dei veri. Nam multa tunc condonabantur ob iſtam gratiam, vt patet circa matrimonia & cibos: quia adhuc multi erant infirmi in fide, ſuauiter ablactandi.

Sed inſtant aliqui, & B. Cæciliam proferunt in medium, quam aiunt aureas geſtaſſe veſtes. Sed quis iſtud tam facile crediderit? Quis vnquam veſtes aureas geſtaſſe legitur? Fortè aliquo modo auratas. Faciebat autem illud inuito animo & nolenti, vt credendum eſt, & ea adhuc ætate quum ſui iuris non eſſet, cúmque tantiſper adhuc erat diſſimulandum, ne fortè ſui vnius occaſione tota familia à perſequutoribus fidei detrimentum magnum pateretur. Cum dies aduenit martyrij, declarauit quãta delectatione ea omnia ferebat. Addo & illam ſanctiſſimam virginem potius ad primitiuam eccleſiam pertinuiſſe in recenti illa Gentilium ad fidem conuerſione, qui ea norma tractandi erant, qua & Chriſtus diſcipulos ſuauiſſime regebat, nõ imponens perfectiora ieiunia, ne aſſutus veteri pãno nouus rumperet indumentum. Multa tolerantur ab initio, quæ homines ſponte ſua reiiciũt, vel remiſſiore vſu diſſuũtur, vt in noxiis amicitiis & inanibus fieri vult prudentia. Et reuera Apoſtolus communem ponebat legem mulieribus, non reginis & ſublimioribus perſonis. Tametſi nec illas

ab hac lege (ne sibi falsò & perniciosè blandiātur) excipit, si rectè intelligatur. Præcipit enim mulieribus ea verecundia & honestate indumentorum esse vtendum semper: sed tum potissimum cùm ad ecclesias orandi causa se conferunt, quēadmodum B. Chrysostomus docet, qui egregiè reprehendit istam mulierum corruptionem. At hodie (proh dolor) nusquam se ad luxum ac superbiam maiori anxietate ornant, quàm dum se coram Deo offerre (si tamen sit offerre) præparant.

Sed ne videamur seueriores, placuit ipsius beati Ioā. Chrysostomi sanctā in hunc mulierum abusum increpationē afferre, ait: Quid dicis? Deum oratura pergis, & ornamenta aurea circunfers, flauosque crines, & ipsos auro compositos? An saltatura ad ecclesiam pergis? Nunquid hîc nuptias & lasciuiæ oblectamenta conquiris? Num vt spectaculum tui præbeas aduenisti? Num tibi nunc instruendus est thalamus? Illîc nempe monilia: illîc ornamenta aurea: illîc ornatus crinium: illîc pretiosa vestis locum aliquando fortassis habeat. At nunc nullo tibi huiusmodi ornatu atque apparatu opus est. Accessisti vt Deum pro peccatis tuis suppliciter depreceris, vt tuis in illū sceleribus veniam cum gemitu ac lachrymis petas. Accessisti vt Dominum tibi propitium facias: quid teipsam ornari improbo atque intempestiuo studio contendis? Nón est iste supplicis habitus. Quo enim pacto ingemiscere potes ac lachrymas fundere, atque intentissimè (vt decet) orare, quæ eiusmodi ornatu compta procedis? Nam etsi lachrymas fuderis, risum cernentibus huiusmodi lachrymæ mouebunt. Neque enim auro amicta debet incedere, quæ lachrymas pro peccatis profundere intendit. Est enim potius scena quædam atque simulatio, si ex eodem animo ex quo tanta sumptus magnificentia tantaque ambitio prodiit, inde etiam profundi lachrymas viderint. Amputa omnem huiusmodi simulationem: circuncide abs te omnem illum scenæ atque histrionum gestum. Deus profectò non irridetur. Ista mimis & saltatoribus relinquenda sunt. Sobriæ atque ornatæ mulieri nihil eiusmodi congruit, *Cum verecundia*, inquit, *& pudicitia*, Noli igitur eas imitari quæ meretricio feruntur incessu.

Et ita hác vanitatem persequitur dulcis ille Doctor, & meritò. Nonne prudētiores sunt in sua generatione mendici, inopes, & vulneribus, mēbrorúmque mutilationibus affecti homines calamitosi, qui adhibent ad commiserationem mouendam eiusmodi artem, vt nedum mala contegant, sed importuna voce explicent, quò transeuntium possint opibus iuuari. At nos corā summo Medico Deo ita nos gerim⁹, ac si nulla animæ vulnera, nullas peccatorū sordes haberemus, sed diuites sumus: & non videmus nuditatem nostram. Miror sanè prudentiam maritorum qui ab vxoribus sese, quò illis placeant, ornare fingentibus, tam facile seducuntur, non considerantes quod procorum oculi coniiciantur. Neque enim viris cedunt in concupiscendo mulieres. Nam si qui ieiuniis se affligunt & carnem castigant, & orationibus vacant, occasionesque fugiunt, non possunt tamē fugere quin sexus discretionem sentiant, quid de iis iudicandū quæ oleum igni addunt? Qui mihi non credunt, re- *Apoc. 3.*

currant ad Isaiam, & ponderāt quam seuerè Deus immodicum ornatum vlciscatur. Imò verò non erit alienum verba ipsa hûc afferre, vt & concionatores, & qui audiunt confessiones non tam facile istud peccatum dissimulent. Etenim si Deus naturalibus ramis filiabus Sion nō pepercit, nec ramis quondam oleastri ignoscet, ait Isaias. Et dicit Dominus: Pro eo quòd elatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo: & nutibus oculorum ibāt & plaudebant, ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebāt: Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion: & Dominus crinem earum nudabit. In die illa auferet Dominus ornamētum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures: Et anulos, & gemmas in fronte pendentes, & mutatoria, & palliola, & linteamina & acus: Et specula, & sindones, & vittas & teristra. Vide quàm diligenter dignatus est per illum prophetam Dominus exprimere omnem mundum muliebrem, quem ipse auersatur, & seuerè minatur sublatum iri: quod ad magnam ignominiam satis esse videri poterat. Et tamen non sedatur Deus his ablatis superbiæ spoliis, nisi & superbo ornatui succedat maxima turpitudo, addit igitur: Et erit pro suaui odore, fœtor: & pro zona, funiculus: & pro crispanti crine, caluitium: & pro fascia pectorali, cilicium. Pulcherrimi quoque viri tui in gladio cadent: & fortes tui in prælio. Et mœrebunt atque lugebunt eius portæ, & desolata in terra sedebit. Hæc Dominus per prophetam. *Isa. 3.*

Hæc lectio vanis mulierculis est cantanda, & ea omnia quæ veram humilitatem promouent: non autem tradendi sacri libri, non proponendæ de fide & iustificatione, libero arbitrio, prædestinatione quęstiones. Hæc à nobis scribi debent animose, qui tantam regnare videmus vestium pompam & oculorum lasciuiam, vt sint ecclesiæ theatra (bona pace honestarū matronarum sit dictum) procorum & luxuriantium. Nam quas preces fundere, quos gemitus potest, quæ ita pōposa pergit & ornata, vt non ad ecclesiam, sed ad nuptias & tripudia videatur inuitata? Longè aliter vixerunt sanctę mulieres etiam veteris testamenti, quarum exemplo Princeps Apostolorum vtitur, vt dulciter honestas mulieres ad sanctam æmulationem alliceret, cuius verba hęc sunt: Similiter & mulieres subditę sint viris suis: vt & si qui nō credunt verbo, per mulierum conuersationem, sine verbo lucrifiant, considerantes in timore castam conuersationem vestram. Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circūdatio auri, aut indumenti vestimētorum cultus: sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando & sanctę mulieres sperantes in Deo ornabant se, subditæ propriis viris, &c. Summus omnium parens Deus noster post lapsum primi parentis nos nostri status commonefecit: & quæ decerent vestes, quibus se exules tegi deberent, docuit: dum vestes pelliceas confecit primis parentibus, statum indicēs mortificationis & luctus à nobis assumēdum, non risus & delitiarum, tantarúmque vanitatum. Audiamus Apostolum quid requirat à sanctis mu-

lieribus post repudiata illa ornatus lenocinia: ait, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.* At quæ pietas potest esse absq; luctu? Quid autem sine pietate Deo placebit vnquam? Lugere igitur obligamur si Sponsum verè amamus, eique absenti & nobis sublato fidem seruare velimus illæsam. Stat post parietem volens interim probare Deus absconditus, quos habet veros amatores, & regio tandem thalamo dignas sponsas, & hoc per opera bona. Nam qui seruat mandata ille est qui diligit, non qui solùm credit. Et hic locus contra Lutheranos pietatis opera nihili pendentes, quibus sola fides ad iustificationem suppeditat omnia: ita vt eorum mulieres possint liberè se polire, & indui purpura & bysso. Hæc enim non nocebunt modo fidem teneant. At alia est Apostoli doctrina, Per opera bona, inquit, promittentes pietatem. Vt autem nihil relinquamus intacti, Scimus positum esse apud Scholasticos in controuersiam, Sit ne peccatum mortale mulieribus, quæ se plus quam par sit ornant? Quo vitio omnes fermè implicātur Christiani orbis mulieres. Et si quæ huic vanitati desunt, id non volūtas efficit, sed quia per facultates domesticas non licet. Qui hac de re dubitant, malæ causæ perniciosi mihi videntur patroni. Quotquot enim Sanctorū libros legerim, omnes magno consensu huiusmodi abusus vehementer insectantur, in quibus non vnum peccatum tātum viget, sed plurima: inest superfluitas, vanitas, impudicitia, inanis gloria, libidinis incentiuū, contemptus proximi, interitus pauperum, pessimum à matribus ad filias, & ad filiarum filias trāsfusum exemplum. Inde excrescunt in immensum dotes, vt multis parentibus repentè canos & rugas ante legitimam caniciem hęc cogitatio acceleret. Nam vicinorum æmulatione dum nullus ab alio patitur se superari, multas (alioqui mediocriter fundatas) familias vidimus corruisse.

Ioan. 14.

Mulier in silentio discat cum omni subiectione, &c. Lingua, & qui per linguam habetur sermo, præcipuum est doctrinæ instrumentum. Qui igitur preest, dicere debet, & docere. Qui verò subditus est, audire, discere, & silere. Mulier ipsa subdita est viro: discat ergo in silentio, nimirum in humilitate. Sic scripturæ hac voce vtuntur. Et in omni subiectione. Nulla enim ratione permittitur ei docere, *aut dominari*, siue authoritatem sibi præsumere, *in virum.* Hic locus manifestè de coniugata intelligitur. In eundem sensum quo aliàs legitur: Mulieres in ecclesiis taceāt: non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. Obiter tamen aduertēdum (ne cuiquam fiat iniuria) Et si nullo modo sit cuiusquam mulieris officium docere, si qua tamen mulier singulari Dei gratia esset dotata (Deus quippe est omni lege solutus) quæ hoc præstare, quando opportunum videretur, valeret, minime esset impedienda, præsertim prophetiæ donum habens, quin liberè loqui ei licitum esset sicut de Oldam legitur & Dabora quę iudicabat populum Israel, quemadmodum in libro Iudicum clarè habetur. Nonne & Apostolus ipse monet, si cui fuerit reuelatum, prior taceat?

1. Cor. 14.

Iud. 4.

De B. Catharina Senensi.

Scimus enim gloriosam illam, & vnam ex Christi sponsis charissimam sponsam B. Catharinā Senensem docuisse olim, & conciones magna cū laude in etiam publico summi Pontificis cōsistorio habuisse. Hæc tamen non sibi vsurpauit tanquam ex officio ad se pertinerent: sed cum bona venia ipsius Christi Vicarij, qui optimè in illa recognoscebat verum inesse Dei Spiritum, & charitatis ardorem ad ædificationem ecclesiæ datum in illis turbulentis temporibus, quando schisma vigebat. Et Deus optimus & sapientissimus eligere solet infirma, mundi, vt fortia quæque confundat. Ista tamen sunt rarissima, & quæ in exemplum trahi minime conuenit. Vnum illud immaculatæ Dei Matris exemplum plus quàm satis omnibus mulieribus esse debet, quæ cum omni sapientia, doctrina, prophetiarum donis cumulatissimè esset (vt pietas Filij erga Matrem postulabat) dotata, nusquam tamen in Euangelistis legitur in ecclesia docuisse, hoc tantum, Maria autem conseruabat omnia hæc conferens in corde suo. Non tamen est vllo modo dubitandum, quin & ipsi Apostoli & Euangelistæ multa didicerint ab ista primaria Sponsa, quæ eisdem reuelauit de toto incarnationis mysterio, quæ Deus per illam tanquam fidelissimam testem manifestari voluit. Quis enim Filij amator non fuisset delectatus omni hora pendere à Matris Dei vberibus, & audire illam quæ Angelos (vt sancti docent) vincit puritate & sapientia & gratia?

Adam enim primus formatus est, deinde Heua. Et Adam non est seductus. Hìc ab Apostolo adiungitur ratio, cur potius in silentio discere, quàm publicè docere teneatur, nimirum à primo antiquo peccato, quando se permisit à serpente seduci. Semel enim loqui voluit, & omnia peruertit. A muliere (inquit scriptura) initium peccati, & per illam omnes morimur. Vir quidem ipse non fuit seductus, cuius dignitatē inde probat, quia scilicet primus formatus est, deinceps mulier. Argumentatur autem merita pœna plecti mulierem, quæ tanta leuitate à dæmone victa est, cui nimium faciles præbuit aures. Virum autem non est ausus adoriri callidus, ne repulsam pateretur, & victoriam optatā amitteret. Itaque mulier quæ perniciosissimè docuit, debuit à viro discere, ne vlterius tanquam vna de stultis mulieribus, vt B. Iob vxori obiecit, loqueretur.

Eccl. 25.

Porrò contra vtramque rationem occurrere, potest huiusmodi quæstio: Colligere nanque aliquā inde dignitatem, quòd prius aliquid creatum sit, non videtur admodum efficax & vrgens argumētum. Nōne ipse homo formatus est post reliquas creaturas & omnia animātia, quibus tamen dignitate longè antecellit? Dicimus igitur aduertēdum esse, dici aliquid primum duplici consideratione, intentione scilicet & tempore. Quod intentione primum est, dignitate quoque primū est. At quod primum tempore, non semper: Sed ita demum, si clarè pateat non esse creatum propter illud quod subsequitur. Exēplo illustremus: Creata sunt prius elementa, & animātia rationis expertia, quàm homo. Clarissimum autem est propter hominem esse condita, vt inueniret homo ea parata, in quibus consisteret, & quibus præesset. Scriptum est enim Faciamus hominem vt præsit. Prius itaque oportebat esse & locum vbi conderetur, & terram ex qua & cætera quibus præesset. At in his quæ videri pos

Quomodo ab origine rei liceat dignitatem colligere.

ſent non habere hunc ordinem,quodcunque primò creatum fuit,dignius fuit. Primò enim creati ſunt Angeli quàm homines:& prius cœlum quàm terra:primùm ſol,quàm luminaria cætera: & primò vir quàm mulier. Quin & illud obſerua,mulierem ex viro tanquam ex principio productam. Quodcũque autem ex alio eſt,ſi vnius ſint ſpeciei, authoritate quadam & originis prerogatiua exceditur,præſertim ſi qua alia ratione differant. Hoc Apoſtolus alibi ponderauit:Non enim vir ex muliere,ait,ſed mulier ex viro. Neque vir propter mulierem creatus eſt,ſed econuerſò, mulier propter virum. Vnde conſentaneum optimo ordini, vt virum pro capite recognoſcat mulier, quemadmodum & vir pro capite Chriſtum venerari debet. 1.Cor.11.

Secundò, Mulierem fuiſſe ſeductam,non autem virum quomodo à ſcriptura probabimus? Apparet enim quòd vir comedit ſicut & mulier,licet illa prior. Satis eſſe hoc teſtimonium Apoſtoli debet:qui & alibi dixit:Timeo ne ſicut ſerpens Heuam ſeduxit aſtutia ſua,&c. quãquam de ſeductione mulieris conſtat in ſcriptura, quæ docet Heuã ad ſuaſionem ſerpentis quieuiſſe:& ipſamet ſe coram Deo excuſans fatetur ſe fuiſſe ſeductam, aiẽs: Serpens decepit me,& comedi. Adam verò non ita reſpondit,ſed in mulierem culpam reiecit,imò in ipſum Deum infœlix:Mulier,inquit, quam dediſti mihi ſociam,dedit mihi,& comedi. Satis ergo colligitur de ſcriptura ſeductio mulieris,& nõ viri. Verùm vlterius quæret aliquis:Nam hoc ipſo poſito, non patet adhuc iure propterea colligi debitam mulieris ad virum ſubiectionem. Seductio enim,quæ errorem parit & ignorantiam,peccatum ſolet nedum grauius exaggerare, ſed extenuare potius, & plurimum ad miſericordiam offenſi animum flectere. Nonne Apoſtolus fatetur ſibi ignotum fuiſſe propter ignorantiam? Itaque vir ipſe vel ex hoc potius ſub muliere conſtitui debebat, à qua erat ſuperatus: ſicut ambo ſunt ſub diabolo conſtituti: quoniam ab eo ſuperati ſunt. Reſpondemus,ſeductionem illam magis culpabilem in illius perfectione ſtatus extitiſſe, vt quæ à maiore concupiſcentiæ affectu, & ſuiipſius amore erupit. Vnde ortus eſt præcepti diuini contemptus:imò & verbo diuino perfidia derogatum eſt. Nam dicenti Domino: Quandocunque comederis,moriemini,non credidit ſummæ veritati. Credidit autem diabolo ſerpenti mendaciorum patri contra Dei ſententiam dicenti: Nequaquam moriemini. Vir autem velut qui febre æſtuat, amore vxoris pellicientis comedit penè inuitus. Certò enim ſciebat hanc præcepti præuaricationem diſplicere Deo:& culpæ huius ream ſtultiſſimè vxorem conſtituebat, vt poſtmodo expreſſit. Decuit igitur vt mulier ei ſubderetur, à quo ſe auertendo peccauit. Fateor quidem ſecundum peccati meritum debuiſſe virum ob inſignem ſtoliditatem ſub di mulieri,cui paruit. Sed hoc ſi non inſtauraſſet eos Deus,peccatum dimittens in Chriſto, & nouum ſtatum merẽdi non præparaſſet,in quo oportebat rem reducere ad conuenientem ordinẽ. Decet autem & bonum eſt, vt mulier ſubdatur viro. Propterea dum nouum pactũ ſtatuere voluit,hoc dictum eſt in illam:Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. Quod igitur prius in antiquo pacto ob viri dignitatem (licet longè fuiſſet minus: quia ſocia erat verius quàm ſubiecta viro mulier) auctum poſtea fuit ob ſuam ſpecialem culpam,& facta eſt ſubdita,non tamen admodũ ancillæ, quæ vt iumentum quodam modo ſeruit. At vxor ad opera carnis,& domus erectionem,& gubernationem domeſticorum ſeruire debet viro,& ad imperium eius miniſtrare illi & domui. Sic & in ſpiritualibus:vir ita in eccleſia debet à prædicatore addiſcere,vt potis ſit & mulierem docere domi. 2.Cor.11. Gen.3.

Nunc velim mihi reſpondeant qui volunt omnes poſſe ſcire & docere ſcripturas. Manifeſte excluſam hîc vides mulierem, quæ tenetur ſub viro diſcere. Dicet quiſpiam: At in Chriſto non eſt maſculus neque fœmina. Vnde videtur omnis differẽtia ſufferri. Reſpondetur paucis,iſtud nimirũ quantum ad finem verũ eſſe,quia neque maſculus fœminæ præponitur, quin poſſit & illa ad fœlicitatẽ in Chriſto contendere:interim tamen quilibet in ſuo ordine & ſtatu,donec illa veniat dies quando neque nubent neque nubentur. Et vt dixeris: Si Deus per Chriſtum illi peccato pepercit, cur adhuc ea pœna mulierem plectit ne ſubiaceat viro? Neque enim ita ſancitum eſt vt ſatisfaciat peccato,quod ſatisfactione Chriſti ſublatum eſt, ſed vt mereretur in ea ſubiectione per humilitatem & taciturnitatem,quæ per animi elationem, & lubricã linguam lapſa eſt:quia & in Chriſto non ſine merito quiſquam obtinere poteſt palmam: ideo ſequitur: *Quomodo mulieres diſcere debent.*

Saluabitur autem per filiorum generationem. Verùm mox oritur dubium:quoniam videtur hîc virgo & ſterilis mulier à ſalute præſcindi,cùm dicat mulierem fore ſaluam per filiorum generationem. Imo virgo potius ab hac ſentẽtia libera eſſe declaratur. Nam beatus Paulus manifeſtè de his quæ coniugio iunctæ ſunt,loquitur. Vnde non excludit alias à ſalute,quę meliorem vitam elegerunt,vt ſint ſanctæ mente & corpore,& totæ ſeruiant Deo. Sterilis autem quæ non parit, affectu ſaltem meretur: & quia ſe re ipſa ſubdit viro,vt generet Deo quantum in ſe eſt. Verum addit: *Si permanſerint in fide, & dilectione & ſanctificatione cum ſobrietate.* Quidam hoc referunt ad filios. Alij ad mulierem & virum. Sed nunquid pendet mulieris ſalus ex viri fide,aut filiorum? B. Auguſtinus myſticè exponit,per filiorum generationem,id eſt,per opera bona. Ego verò exiſtimo Apoſtolũ de ipſa muliere loqui, quæ ſaluabitur ſi tamen permãſerint,videlicet ipſæ mulieres. Nec eſt locutio incongrua:quia ibi vox illa, Mulier, vice collectiui nominis eſt, ſub quo plura indiuidua continentur. Sic enim dicitur, Turba ruunt. Nec eſt nouum Apoſtolo tranſire(non abſque cauſa tamen)de numero in numerum figuraliter. Sic & aliâs dixit,Inſtaurate huiuſmodi in ſpiritu lenitatis,conſiderans teipſum ne & tu tẽteris. Vt quilibet ſibi vni dictum acciperet. *Gal.6.*

Sed alia quæſtio eſt:Quomodo veniat illi ſalus per filiorum generationem,quod opus eſt naturale? Reſpondendum:quia in huiuſmodi multa patitur,in vtero,in pariendo,in educatione. Quæ omnia ad meritum & ad ſalutem illi proueniunt, ſi tamen in fide faciat: Alioqui quod non eſt fide, immundum eſt, *Et dilectione*, Fidei ſolet communiter adiungere dilectionem. Nã fides per dilectionem

operatur, *Et sanctificatione*, Addit & sanctificationem, id est, munditiam quandam quæ ex fide est, vt sint aptę ad producendum Dei seruitio liberos. Nā filij ex huiusmodi sanctificatione mundi sunt. Cōtrà autem infidelium filios ob paternas sordes esse immundos testatur ad Corinth. Addit, *Cum sobrietate*, id est, moderatione in ornatu & moribus, de quibus supra copiosè egimus. 1.Cor.7.

CAP. III.

FIDELIS sermo. Siquis episcopatū desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virū, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, nō percussorem: sed modestum, nō litigiosum, non cupidum: sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Siquis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonū ab iis qui foris sunt, vt non in opprobriū incidat & laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probētur primùm: & sic ministrent nullum crimen habentes.

F*idelis sermo*. Hoc deberet aptari superioribus, & ita aptēdum esse docet B. Chrysostomus. Hæc enim materia digna est quæ persuaderi omnibus tanquam verax & fidelis debeat. Quoniam verò ecclesia Episcopis indigebat, quos iam creati Episcopi eligebāt ipsi, vel si erant à plebe electi confirmabant, quales saltem deberent eligi nunc declarat aiens: *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Opus, inquit, bonum: quod est superintendendi & regendi alios. Ex hoc concludit quidam episcopatū desiderare ex proprio genere nullum esse peccatum: quia est desiderare præclarum opus. Hoc est enim superintendere. Sed aliud est (inquit) desiderare gradum, honorem, prouētum, & huiusmodi. Nihil siquidem horum est opus, nedum vt sit opus bonum. Sed mirandum est, si hæc debitè consequantur opus, & mihi liceat primùm desiderare, id est, opus, cur non & secundum, videlicet honorem, prouentum, & alia huiusmodi consequenter tamen? Nec verum est quod desiderare opus bonum ex officio, vt significat ista vox, episcopatus, sit licitum: quia aliud est esse desiderium boni, aliud est esse desiderium bonum. Nam desiderium bonum non potest esse peccatum. Desiderium autem boni sæpe est peccatum, cum bonum illud quod desideras, non bene desideras, non piè, non prudenter. Angelus ille, & primi parētes desiderarunt quidem bonum aliquod appetentes nescio quid diuinum, sed non bene. Considerandą est autem hoc in loco intentio Apostoli, vtrū ne hoc dixerit ad animandum homines ad hoc desideriū, quod quidam putant: quia tunc erant pauci Christiani qui vellent præesse. An potius ad deterrendum, vt pote qui ostendat episcopatum esse quidē præclarum opus, sed non leuiter à quouis expetendum, declarans munia eius: quod verius existimo. Voluit ergo docere eos qui hoc desiderio accenduntur, vt diligenter ponderent quāta ad hoc munus pro dignitate obeundum exigantur. Verùm multi nunc sunt, qui vt in prouerbium venit, iam non episcopatus desiderāt opus, sed opes. Et ideo quæ subdit Apostolus nihil curant. Sed curabit Deus ipse, & flagellis durissimis & sempiternis onerabit ambitiosos.

Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse. Dicit oportet, vt quæ valdè necessaria sunt tradat, sine quibus vix dici Episcopus valeat, & non ea quæ omnifariam eum ornarent. Ait, igitur, id est, ex eo quod habet Episcopus id curæ atque operis scilicet intendendi aliis, oportet eum esse primùm irreprehensibilem. Nam hoc maximè decet, vt qui prępositus est ad reprehendendū alios, ipse irreprehēsibilis sit. Dominus enim dixit: Eiice prius trabem de oculo tuo, &c. Quo in loco reprehēditur (vt alij intelligūt) qui in aliis minora reprehendit, cum ipse maioribus obnoxius teneatur. Aut fortè sic loquitur de eodem peccato Dominus, vt declaret idem peccatum quod est festuca subdito, esse trabem Prælato, in quem omnes omnium oculi cōiiciuntur, & quem pro speculo & exemplo suspicere debeat plebs. Et verè ita est: quia gradus altior & exempla mirum in modum peccatum exaggerant. Illud tamen notandum, satis irreprehensibilē eum dici qui non habeat crimina, & vitia notationi patentia. Nam humanis quibusdam imperfectionibus quis tam spiritualis inueniri possit, qui eis careat? Mat.7.

Vnius vxoris virum. Non iubet sic reipsa esse, ita vt non possit esse Episcopus, nisi habeat vnam vxorē, vel habuerit: sed hoc requirit, vt ille qui fuit maritus, non plurium, sed vnius fuerit. Neque de vxore quam tunc habeat, cùm sit Episcopus: sed quam habuit ante episcopatum loquitur, vt quidam volunt. Potest tamen etiam de habente vxore in episcopatu loqui. Nam B. Dionysius cū Damari vxore baptizatus est. Sed persuasissimum habeo nullam cum ea prorsus commixtionem post episcopatum habuisse. Nec in lege Christiana cuiquam licitum vnquàm fuit, duabus eodem tempore copulari: nisi fortè Iudæis ad cordis duritiam & ad tempus, vt ait B. Chrysostomus. Et propter Iudæos id fortè dictum est, quò saltem digami arcerentur ab episcopatu. Verùm hæc licentia statim sublata est, adulta ecclesia. Syricius Papa in Iouinianum in hunc modum interpretatus est hunc locum, vt digamia intelligatur prohibita esse Episcopis, non eodem tempore (quoniam hoc nulli licebat) sed successiuè. Sic & B. Hieronymus & alij multi existimarunt: & ipse visus huic interpretationi semper fauit, quemadmodum & ratio ipsa, & tanti muneris rectè obeundi decentia per se iure optimo vt dignè tractaretur postulabat.

Sed hîc quæritur ratio huiusmodi apostolici sta

tuti. Et quid si ante baptismũ habuerit quis duas vxores, an poterit Episcopus fieri? Hoc maximè defendit B. Hieronymus, & contrà dicentes tanquam hæreticos vehementer impugnat. Beat. Augustinus, cui consentit ecclesia per decreta, contra hanc sententiam concludit. Et ita ratio est: quia licet peccatum tollat baptisma, non tamen tollit factum, vnde habentur signa quæ obstant sacerdotio. Digamia enim non gratia peccati, sed signi potius impedit episcopatum & sacros ordines. Nam matrimonium significat copulam Christi, quæ est vnius cum vna. In eo vero qui fuit digamus, hoc signum propter incontinentiam contaminatũ est: quoniam duabus coniũctus fuit, aut vni quæ duobus: quemobrem irregularis factus est. Hanc ego rationem non improbo. Illa tamen longè fortior mihi videtur: quia non est habendus bonus spiritualis sponsus, qui non seruauit in carnali decentiam, & signum maculauit repetitis secundis nuptiis: quod vitium post baptismum etiam manet. Non enim tollitur talis indecentia, quæ sequitur personam ipso baptismo. Nã secundæ nuptiæ vel apud ipsas quoque Gentes odiosè fuerũt semper. Lege paganos authores, & B. Hieronymum in Iouinianum. Sed quidam irreligiosi irridẽt huiusmodi irregularitates, & nihil æstimant, ignorantes sacramenta & speciosam ecclesiæ faciem, quæ requiritur in oculis Dei & Angelorum: vt omnia inueniantur compositè & ornatè se habentia. Potest tamen in huiusmodi Pontifex dispensare, & facilius cum subdiaconis & diaconis. Non enim est ius diuinum quod Apostoli ordinatur, vt nequeat illud Pontifex ex magna causa mutare. Sed longè aliud est (meo iudicio) Pontificem dispensare posse: Aliud hoc totum tollere. Non enim posset hoc postremum. Dispensare autem & in quibusdã, quæ diuini iuris sunt, non putarem Pontificem prohiberi. Nam vt ait B. Thom. maximè interest etiam inter ea quæ sunt diuini iuris. Quædam sunt quæ tanquam principia oportet esse immutabilia, vt non recipiant vllam dispensationem: quoniam nõ possunt vlla de causa reddi bona & toleranda. At quæ à principiis distant, & ex circunstantiis possunt vel honestate permitti, vel tolerari: hæc sunt quæ recipiunt dispensationem. Proferamus exemplum istud: Non esse honorandos parentes, contra legem quasi cõtra principium pugnat. Et hinc venit vt inter parentes & liberos non valeat vllũ esse matrimonium. Hoc autem extenditur pariter ad alias personas consanguineas. Sed existere causæ possunt & circunstantiæ, quę reddent in his personis coniugij dispensationem rationabilem. At inter liberos & parentes, quæ causa aut quæ ratio potest esse satis, vt naturalis & abominabilis turpitudo honestè tegatur?

Sobrium. Græcè νηφάλιον, id est, vigilem, vt quidã volunt. Hæc affinia sunt. Ex sobrietate enim & abstinentia alitur vigilia, *Prudentem*, siue temperatũ, seu modestum, aut frugi, *Ornatum*, decẽti quadam morum munditia, non sericis aut pomposis vestibus & supellectilibus. B. Augustinus dicere solebat: Fateor de pretiosa veste erubesco, quæ cum datur, vendo eam: vt quoniam vestis communis esse non potest, pretiũ sit commune. *Hospitalem.* Hoc maxime Episcoporum esse debet, vt colligant peregrinos & pauperes sanctos Dei. Sic enim à principio faciebant: quod est eorum proprium qui excellentiorem profitentur charitatem. Est virtus tãta & eousque Deo grata, vt mereatur Angelorum commertium, teste ipso Apostolo ad Hebræos, *Doctorem*, qui sciat docere, non qui indigeat discere: sed qui actu doceat plebeculã suã, *Nõ vinolẽtum*; Quis autem nunc qui vino non studeat? *Non percussorem.* Hoc enim valdè indecens Episcopo, si corporalem percussorem intelligeres. At reuera, vt B. Hieronymus & Chrysostomus annotarunt, de lingua ci loquitur, qui lingua percutit: quo sensu Flaccus, Metuentis patruæ verbera linguæ. Eandẽ vim habet inferius posita instructionem, vbi ait: Seniorẽ ne increpaueris, id est, ne verborũ plagis percutias. *Non turpis lucri cupidum*, Turpe lucrum quod ex mercimoniis fit, quantò magis ex vsura? Nihil enim cupido Episcopo & negociatore turpius, *Sed mitem*, id est, æquum benignum, *non litigiosum*, ἄμαχον, id est, non pugnacem: idque similiter de verbis intelligo vt superius, per quæ pugnamus, *Non auarum*, quia auaritia ex opposito contradicit diuitiarum cœlestium desiderio. *Sed suæ domui bene præpositum*, aut rectius, præsidentem, *Filios habentem subditos cum omni castitate*, σεμνότητος, id est, verecundia, pudicitia, & ingenuis moribus.

Si quis autem domui suæ, &c. Solida ratio & familiaris, ducta à minori ad maius. Nam qui in modico fidelis non est, nec in magno erit. *Non Neophytum*, id est, nouam plantam recens baptizatam, vt aliqui volunt. Sed extẽdi meritò potest ad eos qui citò, & non per gradus euehuntur ad tantum fastigium. Et rationem profert imminentis ruinæ. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli*, id est, in illud iudicium in quod cecidit diabolus, vt sic meritò iudicaretur ad casum in profundum inferni: quia ascendere præsumpsit in excelsum, & super astra Dei. Hoc enim iudicium est in superbos, vt præcipitentur in profundum. *Oportet autem & illũ testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt.* Qui ad alios regendos præponitur, illum oportet esse bonæ existimationis, etiam apud infideles. Hi enim foris esse dicuntur: quia extra ecclesiam sunt. Qui non est in bona apud vulgus opinione, non potest reuerenter obseruari à sua plebe. Qui autem non videt plebis, cui præest, erga se obseruantiam, paterno affectu posito mouetur odio aduersus illam apud quã se conspicit opprobrium esse. Hinc nectitur laqueus à diabolo, quo strangulatur miser, non ferens in sua se dignitate contemni. Non enim potest facile charitatẽ exercere, nec spirituale in eos imperium, à quibus spernitur: qui tamen hunc sibi finem præstituerat ambitione irrepens ad episcopatum, vt à populo veneraretur, à quo fine excidens, in funem incidit suspendij nondum quidem corpore sed animo. O quanti hodie. Sed tempus me deficeret: & tales ipso silentio possunt facillimè intelligere, quænam iustissimo zelo in vtrosque scribi possent & qui ambiunt, & qui eligunt. Vix dum sunt nati, & iam sunt Episcopi. Proh pudor & dolor. Sed reprimamus iam nostrum sermonem.

Diaconos similiter pudicos. σεμνοὺς, id est, reuerentes & moribus ingenuis. Quidam verterunt, compositos. Quoniam autem penes Episcopos Diaconi esse

esse debebant, qui sic per gradus ascenderét ad ministerium Dei, vt ex diaconis fierét & ipsi aliquando presbyteri atque Episcopi, ideo de illis prosequitur, quos primùm vult esse bene moratos, *Non bilingues.* Quoniam inter Episcopum & ecclesiam medius interueniebat diaconus, ob id prohibet istam sermonis duplicitatem, ne scádalum pareret. Omnino autem, vt ignominiosum est esse bilinguem: ita pulchrum & amabile veracé esse atque constantem. *Non multo vino deditos: non turpe lucrum sectantes.* Vinum non prohibet nisi multum: & id quod semper est turpe id maximè prohibet, videlicet vino deditum esse. *Habétes mysterium fidei in conscientia pura.* Mysterium fidei est calix Domini, cuius erant dispésatores. Miror hactenus nullum aduertisse hunc sensum vt sic exponeret, cum tamen hęc verba habeamus in consecratione calicis: imò cum id nos quasi dictum à Domino enarremus, dicétes: Hic est calix sanguinis mei noui testamenti, mysterium fidei, &c. Innocentius Pontifex cum olim responderet hæreticis, qui oppugnabant ritum consecrationis, arguentes ecclesiam in eo vti verbis quasi à Domino dictis, quæ tamen dixisse illum nusquam legimus, vt sunt hæc, Mysterium fidei. Rectè dixit ea ex Apostolica traditione accepta esse. Quod verò adiecit, licet in sacris literis nõ legantur, non valdè mirum. Non enim meminit huius loci, vbi ea verba scripsit Apostolus, procul dubio de hoc mysterio loquens, cuius mãdabatur Diaconis dispensatio: quos persanctè instituit vt illud tam venerabile sacramentum cuius sunt dispensatores, habeant in conscientia pura non solum fide, sed etiam opere, & voluntate: quia ministrare cum peccato sacrilegium est. *Et ij quidem probentur primum,* id est, probati prius & inuenti nullius esse criminis accusabiles, ad ministerium ordinentur. Quod vtinam nostris temporibus seruaretur. In his profecto exigitur maxima & pernecessaria reformatio & cura, si ecclesiæ sanctæ restitutũ nitorem & decus videre cupimus. Non omittam hoc in loco Caietanum ita commentari, vt dicat Diaconos hos, de quibus Apostolus, nõ fuisse Diaconos ordinis ecclesiastici quales sunt hodie, sed ordinatos ad ministrandũ mensis conuenientium in ecclesia. Quod est absurdum dictu, & contra omnes interpretes, & nulla ratione cogente literis mandatũ. De qua re tamen in annotationibus nostris aduersus eius commentaria satis disseruimus, ad quæ lectorem remittendum esse, breuitati studentes, duximus.

Nota diligenter.

Mulieres similiter pudicas, non detrahétes, sobrias, fideles in omnibus. Diacones sint vnius vxoris viri, qui filiis suis bene præsint, & suis domibus. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirent, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu. Hęc tibi scribo fili Timothee, sperans me ad te venire citò. Si autem tardauero: vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. Et manifestè magnum est pietatis sacramétum, quod manifestatum est in carne, iustificatũ est in spiritu, apparuit Angelis, prędicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

Mulieres similiter pudicas, &c. seu verecundas, bonorum morũ plenas. Et loquitur de vxoribus Episcoporum & Diaconorum, quę & aliquid ministerij habebant in ecclesiis, non alieni ab illo sexu: & vocabantur presbyteræ & Diaconissæ: de quibus fit etiam in canonibus métio. Et has similiter vult esse, σεμνὰς, id est, moribus bene compositas. *Non detrahétes.* Proprium est mulierum, dum otiosæ sunt, detrahendi iis aut illis nullum finem facere: quod valdè displicet Deo. Quare nominatim & primò hoc prohibetur, *Sobrias,* seu vigilantes. *Fideles in omnibus,* id est, non deceptrices, sed veraces.

Diaconi sint vnius vxoris viri, &c. quéadmodum & de Episcopis dictum est. Ex Diaconis enim creabantur persæpe Episcopi & sacerdotes.

Qui enim bene ministrauerint, &c. Hic locus põderandus, vt sit loco stimuli ad recte ministrandũ nobis adhibiti, si velimus fructum talem non temerè sperare, magnæ scilicet fiduciæ apud Deum ex fide & in Christo Iesu. Nam sicut coram rege seruiens & bene ministrãs, quandam familiarem fiduciam nanciscitur etiam petẽdi pro aliis: sic & bene ministrans corã Domino sancta ministeria, non solùm pro se, sed & pro aliis quæ postulauerit facillime obtinebit. Qui auté male ministrauerint, quid nisi væ æternum expectare possunt? *Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans, &c.* Clara sunt verba. Illud diligenter notandum domum Dei viui, esse ecclesiam. Viuum ergo quoddam ecclesiam oportet esse. Viuitur autem ex fide & gratia. Et hæc est columna & basis veritatis. Vbi sunt modo hæretici & schismatici, qui tanta impudentia asseuerant penes seipsos esse veritatem? Nũquid ipsi sunt in ecclesia, aut incœpit verbum ab ipsis, vt sint ipsi fundamentũ ecclesię? Ergo antea nõ erat ecclesia Dei? Verùm quis credat istis impostoribus, nisi qui prouidentiã Dei perfidè neget, & simul credat ante eos derelictum fuisse mundum à Deo, & Deum illorum tantum fuisse, Deum atque eorum qui illos sectantur? An Deus tot Martyres, tot insignes Sãctos pietate & doctrina pari illustres, qui nulli rei nisi diuinæ voluntati implendæ studebãt, passus est obuolui tot tenebris, vt nescirent vbi esset fundamẽtum ecclesiæ: istis verò excucullatis reuelare voluerit? Sed nimis supina est hæc ignorantia, prosequamur.

Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatus est in mundo, assumptus est in gloria. Existimo hoc dixisse vt Episcoporum & Diaconorum officium, quod erat ministrandi verbum & sacramentum, honoraret propter mysterij, cui seruiebant, excellentiam, & iam patentem. Vnde ait: *Et manifestè* ὁμολογουμένως, id est, confessè: quia iam publica confessione credebant totũ hoc mysterium, videlicet, *Deus manifestatus est in carne, &c.* Et vocat mysteriũ: quia in hoc omnis noster cultus fundatur erga Deum & obsequiũ, propter immensam eius benignitatem, qua vsus est erga nos. Et primum (quod est maximum) Deum fuisse

manifestatum nobis in carne. Manifestatum autem fuit per admiranda signa, & verā doctrinam, & vitam innocentissimè actam. Quid potuit homini præstantius dari? Oportet enim hæc tria concurrere ad clarificandum prophetam, & ad ea probāda de quibus testetur, nempe signa, doctrinam & vitam. Sed videtur non aptè dictum, *manifestatus est in carne*, cum potius per carnem fuerit Deus absconditus. Fatemur de eodem vtrumque, diuer-
2.Cor.4. sis tamen respectibus. Apostolus dicit de euangelio: Quòd si opertum est, ait, euāgelium, in iis qui pereunt est opertum, in quibus Deus huius sæculi excœcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij, &c. Ergo per carnem occultabatur: per signa autem & doctrinā & vitam manifestata est in ipsa carne diuina virtus, ac propter ea Deus: sed iis qui oculum habebant. Iustificatum autem vocat illū: quia fidelis in omnibus viis suis. Aut iustificatum à peccato, *In spiritu:* quia Spiritus suscitans illum ostendit non fuisse propria sua culpa peccatorem, sed assumpsisse peccata nostra & diluisse, & ita nunc merito iustificatum in spiritu, qui fecit voluntatem Patris satisfaciens pro nobis in carne quam similem nostræ accepit, vt obedientia sua faceret illam gloriosam. Quamdudū enim in carne vixit, habitus est vt peccator & ab omnibus, & à Deo. Verùm aliter atque aliter. Sic & coram hominibus & Deo tandem iustificatus est in spiritu illius sanctificationis & virtutis, qua potuit seipsum excitare.

Apparuit Angelis, qui certè illum antea multo tēpore desiderarunt. Apparuit autem illis primùm in vtero, & quidem visione clarissima. Ideo dicitur Græcè, ὤφθη, id est, visus aut conspectus est. Et primò quidem in vtero Virginis. Nam hoc sanctissimum fœdus Gabriele nuntio & mediatore conciliatum est: & statim aduolarunt omnes illa beati Spiritus & adorarunt. Et postmodo comitati sunt semper à natiuitate vsq; ad mortem, quādo confortari dignatus est ab Angelo, tanquam afflictus & indigens. O Deus optime, quò in gratiā nostræ salutis teipsum deduxisti? Viderunt autē Angeli cuncta, imo & cooperati sunt in omnibus his. Gratias Deo & illis. *Creditus est mundo*, id est, fide susceptus ab hominibus huius mundi, & maiori parte. *Assumptus est in gloria*. Iā enim sedet à dextris Dei gloriosus. Hîc admonendum, antiquam lectionem diuersam esse, vt hæc omnia de mysterio dicta sint. Sed quomodo dixerit quis iustificatum mysteriū, nisi per mysterium illud intelligat, quod erat in ipso inclusum, videlicet Deus ipse in carne absconditus? Hæretici ergo vt est illis in consuetudine positum, deprauarūt hunc locum: quoniam manifestè Christus, Deus prædicabatur: quāquam sagacibus Erasmi naribus (vt ipse inquit) aliud suboluit, videlicet corruptū hunc locum à Catholicis fuisse aduersus hæreticos. Iam enim Arrianorū patronum se constituerat veterator.

CAP. IIII.

SPIRITVS autem manifestè dicit, quia in nouissimis tēporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dęmoniorum, in hypocrisi loquētium mēdatium, & cauteriatam habētium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiēdum cum gratiarū actione fidelibus, & iis qui cognouerūt veritatē. Quòd omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbū Dei & orationem.

SPiritus autem manifestè dicit, &c. Hoc in loco Apostolus prædixit apertè futuram hæresin Manichæorum & Tacianorū, quæ latè peruagata est, & qua multi sunt obuoluti, vt sic prouideret futuris temporibus. *Spiritus autem* (ait) *manifestè*, aut potius præscriptè ad verbum, Gręcè ῥητῶς. Hoc autem addidit: quia plerunque non est ita manifesta reuelatio, quæ fit sanctis. Et nouissima tempora vocat tempora gratiæ, & nostra hæc quando iam fides viget, & creditus est in mundo Christus. Græcè tamen posteriora, aut sequentia tempora significantur: ac si dixerit, In procedentibus, seu sequentibus temporibus, *discedent quidam à fide.* Certi hæretici designantur, qui nouam sectam condituri erant, elusi ac suasi à spiritibus erroris & seductoribus, id est, in errorem pellicientibus. Sunt enim dispertita aduersus ecclesiam spirituum immundorū officia, vt quidam omniū malignissimi & ad decipiendum selecti, omnem suam artem ac neruos intendant ad immittendos (Deo permittente) errores: ídque propter homines qui decipi amant & quærunt, vtpote rerum nouarum cupidi, studiosè perquirentes huiusmodi nebulones palpantes, ac pro sua libidine diuinantes: iuxta illud, Dicite nobis placentia. Isa.38. Quamobrem Deus soluit habenas spiritibus erroris: sicut docet historia de Achab, qui cū decerneret cum Iosaphat rege Iuda, & iret aduersus regem Syriæ ad recuperādam terram Ramoth 3.Reg.22. Galaad, & cum admoneretur cōsulere Dominum circa bellum, congregauit circiter quadringentos prophetas, qui omnes annuerunt ad mentem illius, Solus Micheas contra dicens, & veritatem ex oràculo prędicens percutitur. Vocat autem doctrinas dæmoniorū, id est, miserorum & infœlicium diuinorum & prophetarum, id est, eorum qui seipsos magnos iactitant, & Deo amicos simulant illius sciens volūtatem. Quid enim aliud fuit Manichæus quàm dęmonium, qui se sapientem & Christi Apostolum prædicabat? Talis Arius & cæteri hæresiarchæ. Potest dici doctrina dæmoniorum, quam ipsi dæmones occultè docent. Quantam enim verborum copiam, & facilitatem in scribendo subministret Spiritus nequam iis, quibus veluti instrumentis vtitur contra Christum & ecclesiam, si fusius persequeremur, vereor ne minus nobis fidei tribuerent sapiētes mundi: & istud tamen apud viros spirituales est persuasissimum. Vnde mox tantam librorum spargi farraginem cernas, & tam breui temporis spatio, vt celerius ferè scribantur, quàm vel legi possint. Et istud (quod mirandum est) inter pocula & amplexus sacrilegos & curam familiæ. De Luthero testificati sunt viri fide dignissimi, sæpius de lecto hominē surrexisse

à dæmone expergefactum, vt vel in summũ Pontificem inueheretur, vel doctrinã pestiferam euomeret. Quid viros graues profero? Imo dialogum conscripsit, vbi Cacodæmonem ipsemet sibi familiariter notum secum colloquutorẽ adhibet. Quis Erasmum credat tanta literis mãdare potuisse, nisi à subtilissimo quodã spiritu adiutus fuisset, qui delectatus est ingenium comperisse gloriæ auidum, per quod velut per fistulam quãdam instillaret lætale venenum, sed partim eruditione, partim facetiis, partim scommatibus ita cõtectum, vt catholicus, hæreticus: Christianus, Christi clãcularius hostis: pietatis studiosus, impius videri possit. Sed frustra iacitur rete ante oculos pennatorum. Vide q̃ graphicè hoc genus simiarũ depingat Apostolus, aiens: *In hypocrisi loquentium mendatium*, hoc est, simulatè, qui personam exterius induũt proborum virorum, & colentium Deum per quasdam abstinentias patentes, aut dulces sermones in facie pietatem ostendentes, quibus facile irretitur imperita multitudo. Abstinebant enim Manichæi à vino & carnibus. Sed admodum astutè & fictè: quia loco carnium cibaria delicata & pretiosa carpebant. Et ita loco vini, mulso & sicera, & careno passo, & expresso nonnullis pomis succo recreabantur. Dabat autẽ illa hypocrisis fidem verbo mendacij, qui videbãtur religione magna à communi hominum victu abhorrere. Quare additur:

Cauteriatam habentes suam conscientiã, id est, affectu gloriæ, siue cuiusuis alterius rei cupidine tanquam cauterio & stigmate quodam inustam atque notatam, vt per hoc cauteriũ imprimatur mortificatio illius luminis, quo ipsa cõscientia videbat: tãquam si oculum ferro candenti inureres. Potest simul intelligi cauteriatam cõscientiam esse illã quam diabolus possidet, & in signũ firmissimæ possessionis cauterio proteruiæ & obstinationis obsignat. *Prohibentes nubere*. Hoc primum stultitiæ commẽtum. Nam absolutè vituperabant matrimonium velut rem immundam, & à Deo non bono præceptam.

Et abstinere à cibis quos Deus creauit, &c. Nam ipsi quosdam cibos similiter vt rem immundam abominabantur, propter quasdam eorum confictas de membro Dei fabulas, quod per omnia ingrediebatur purgans omnia. Ego hoc de me vno fateor, qui cum horũ stultitias legerim pluries, nunquam tamen valui memoriæ commendare. Imò vix capere propter immanem eorum insaniam, & ambages, & longas fabulationes nullis humanis inuentis similes: vt sim admiratus quomodo potuerint ipsi vel ea cogitare, vel aliis persuadere. Sed vehementius adhuc & miror & stupeo, qui fieri potuerit vt B. Augustinus tam excellenti ingenio dotatus & claro, potuerit totos nouem annos (vt ipsemet testis est) illis tenebris detineri. O miserum, ô dementem & tenebrosum hominem, quem tu Domine Deus dereliqueris, nec illuminaueris tua luce veritatis.

Quos Deus creauit ad percipiendum fidelibus. Aduerte bone lector, quòd fidelibus creati sunt cibi. Nõ ergo infidelibus, quibus omnia sunt immunda, eo quòd ipsi immundi sunt & indigni hac vita, qua malè vtuntur aduersus Creatorem suum. Et tamen Deus summa sua bonitate permittit illis vt iis vescantur, qui pluit super bonos & malos, vt vel sic ostendat diuitias bonitatis suæ, & iustificetur ipse cum postmodo iudicabit. Immũditia autem ciborum nõ est à natura, sed à peccato vel libidine propter prohibitionem. Non enim (vt exemplo hæc fiant dilucidiora) immundus erat secundũ sui naturam ille cibus paradisi vetitus, ad inquinãdum animã: & tamen ex eius esu immundi facti sumus omnes. Nam ipse quidem per seipsum nõ inquinauit animam, sed homo à prauitate sua & præuaricatione edẽs inquinatus est. Igitur ex eo quòd exiuit de corde contumaci, & inobediente, non ex eo quod intrauit in ventrem inquinatus est. Ecce etiam Dominus prohibuit Iudæis multa ciborũ genera, quò eos tunc abstinentiam doceret ac temperãtiam, & inde tanquam in figura intelligerẽt vitia à quibus erat abstinẽdum: & vitiosos qui vitandi essent, tanquam corruptores aliorum. Nam sola ruminantia & fissas habentia vngulas de terrestribus animalibus erant in cibum permissa. Id autem quam ob rem, nisi vt vel ex ea obseruantia doctrinam fidei atque morum acquirerent? Ruminatio quippe meditationem doctrinæ significat. Fissæ verò vngulæ discretionem boni à malo in moribus. Item quod uis aliud genus ciborum prohibitum, significabat aliquod peccatorum genus vitandum. Nam per vetitos porcos quid aliud conuenientius quàm lutulentos quosdam fugiendos homines, qui vt sues male olente cœno, ita isti obscœnis voluptatibus carnis volutantur? Per pisces autem qui squamas & pennulas haberent, significatur corporis & animi puritas. Contra autem, si non haberent squamas & pennulas. Et similiter dicẽdum de auibus: sicut viderunt acuti diuinæ legis scrutatores. Verùm quoniam istæ figuræ & significationes atque doctrinæ cessarunt post aduentum Domini, quo tempore populus iam è pueritia debuit exire, iccircò significatione à cibis amputata, simul & immunditia sublata fuit: quoniam vt eleganter ait B. Augustinus, immunditia illa non erat naturalis, sed à significatione, Verbi gratia, In istis duabus dictionibus, *Bonum & malum*, si ex seipsis vt nudæ voces seclusa significatione considerentur, non plus malitiæ est in vna quàm in altera. Nam si barbarus qui nõ intelligit, proferri audierit, nihilo acerbius commouebitur si ei dicas: Tu es malus, quàm si dixeris: Tu es bonus. Qui si vim significationemque vocis intelligat, continuo turbabitur: non quidem à voce tanquam mala de se, sed propter significationem. Sublata igitur significatione in cibis, nihil inest in eis immundum, quodque animam reddat immundam. Itaque fidelibus, & iis qui iam cognouerunt veritatem istam, *Quòd omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur*, nulli cibi immundi esse possunt: quoniam sãctificãtur. i. mundificantur ab illa im mũditia priore, quæ ex peccato processit antiquo. Sanctificantur autem per verbum & intercessionem. Oratio enim intercessionis mũdificationem hanc facit: quoniam commemoratur verbum Dei Christus qui cuncta mũdificauit, sicut dictum est B. Petro. Quod Deus purificauit, tu ne dixeris cõmune, vt habetur in Act. cap. 10.

De ciborũ munditia seu immunditia.

Quocirca diligenter est aduertendum: Homini in Adam peccatori omnia remanere immunda, & ipse immundus à seipso est, non à cibo, per inobe-

dientiam suam. Et cum ipse factus fuit immūdus, omnis creatura cum illo facta est immunda. Maledicta nāque fuit à Domino terra in opere suo, seu propter illū: quæ maledictio sublata est per Christum, modo applicetur nobis eius benedictio, & similiter cibis illis ex maledicta terra productis. Hæc non intelligunt idiotæ: dicam quid amplius, imo nec aliquot prælati, & maior pars Dominorū huius sæculi, qui absque vlla inuocatione nominis Christi & Dei, more brutorum animantium ad implendum ventrem accumbunt: qui abusus in Christianitate magnus est, & emēdatione dignus. Apostolus igitur vult sanctificari cibos per orationem, alioqui immūdi sunt. Hoc debet seriò populis prædicari. Non ab re ab Euangelistis in cœna Domini expressa de ipsa gratiarū actione fit mentio, & quomodo post hymnū dictum surrexerunt discipuli. Hæc ergo fuit doctrina & traditio Domini quam obseruare omnes tenētur, qui esse grati tantis beneficiis volunt.

Pro consecratione mensæ.

Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ quam assequutus es. Ineptas autem & aniles fabulas deuita. Exerce autem teipsum ad pietatem. Nā corporalis exercitatio ad modicum vtilis est: pietas autē ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nūc est, & futuræ. Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum, maximè fideliū. Præcipe hæc & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Noli negligere gratiā quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterij. Hæc meditare, in his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende enim tibi & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

Hæc proponens fratribus. Ministerium enim primùm in docendo consistit. Bonus ergo est ille minister qui hæc fratribus proponit. Fratres autem vocat omnes fideles. Et ob hanc gratiam dixit hęc esse prædicanda populis, vt recognoscāt tanta Dei beneficia, nec pateant illusionibus hypocritarum & hæreticorum. Animaduertat prudens lector, quàm calumniosè hoc loco abutantur hæretici recentiores, quibus vtitur malignus ad impugnandā sanam doctrinam. Si hac non successit, ait intra se, alia progrediamur via. Per Manichæos olim conatus est matrimonium & thorum immaculatū damnare, quò scilicet omnia fornicationibus, adulteriis, & aliis nephandis concubitus operibus repleret. Extirpata est hæresis eiusmodi. Suscitauit istos econtrario in aures populi sibilantes crescendum esse & multiplicādum, & vitam cœlibem dānandam: & ita insurgunt aduersus ecclesiam, tanquam illa committat in hanc Apostolicam doctrinam, dum commendat virginitatem, & probat statum cœlibem eunuchorum qui castrauerūt se propter regnum Dei: & abstinentiæ gratia & Christiani luctus certos cibos sponte sua sibi interdicūt. Non enim ecclesia propterea prohibet matrimonium, dum præfert virginitatem & cœlibatum. Nec docet vllos esse cibos suapte natura immundos, sicut hæretici illi dicebant, quos ipsemet ecclesia damnauit: sed quia se viduam agnoscit, luctus tempus ablato sibi Sponso obseruat. Magna est profectò nouorum hæreticorum impudentia, qui cùm sciāt se non noua afferre, sed ea quæ sunt à patribus olim & doctoribus sanctis prorsus cōfutata, & iam vetustate putrida, audent tamen meritricia fronte (vt solent) eadem nobis obtrudere, vt abducant miseras & carnales plebes ab ecclesiæ vnitate ad vanitatem.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita: scilicet vt nec eas doceas, nec scias quidem. Erant in promptu Iudaicæ quædam fabulæ, de quibus puto eum sensisse. Erant & paganorum, quæ vtinam non supra modum auctæ essent hodierno die, quin flammis exustæ omnes. De his autem rectè dicitur, prophanas esse ac vitandas. Quædam etiam aniles sunt & delirarum muliercularum, & fortè ne has immisceret sermonibus suis mandat, ac si dicat: Nihil doceas à solida veritate alienum.

Exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est, &c. Pietatem vocat (vt existimo) omne opus misericordiæ impēsum proximo propter Deum Patrem, & Iesum Christum, qui petit sibi ministrari in fratribus. Corporale autem exercitiū ad quæstum spectat, cum homo corpore se exercet laborando vt victum quæritet. Et ideo ait hoc ad modicum esse vtile: quoniā ad rem temporalem duntaxat. Non me latet hunc locum torqueri à nonnullis contra præceptū ieiunii, quasi ad modicum sit vtile: sed hanc intelligentiā meritò Theophylactus reprobat: imò ante illum B. Chrysostomus, cuius verba hęc sunt: Quidam hoc Apostolum dixisse de ieiunio aiunt, sed profecto errant. Neque enim est corporalis exercitatio ieiunium, sed spiritualis. Scio & per corporalem exercitationem ab aliis intellectū corporis exercitum ad sanitatem aut vegetationem. At hæc non erat à B. Paulo tradenda instructio, sed à medicis. In ea itaque sum sententia, vt voluerit instruere Timotheum, quem iam docuerat operari propriis manibus, & laborare ad victū, hoc non esse præponendum pietatis exercitio: quoniam in isto est exigua, in pietate autem maxima vtilitas ad cœleste præmium reponitur. Vnde ait:

Pietas autem ad omnia, id est, non solùm ad temporalia, sed & multomagis ad comparanda cœlestia, vt quæ promissionem consequatur à Deo vitę vtriusque. Illud enim præceptū: Honora parentes; in quo concluditur omne opus misericordiæ & pietatis in veritate, si rectè & plenè intelligatur, habet promissionem carnalis vitæ, iuxta corticem literæ Exodi 20. vbi legis: Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt sis longæuus super terram,

&c.Habet & aliam promissiónem spiritualis vitæ iuxta spiritum, in lege secunda Deut.5.vbi legitur: Honora patrem tuum,& matrem tuam,sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus, vt longo tempore viuas,& bene sit tibi in terra,quã Dominus Deus tuus daturus est tibi. Hîc vtraque est promissio bene intelligenti.

Fidelis sermo & omni acceptione dignus,videlicet de pietate:& eam extollit. Nam pietas est quæ fecit Christum meritò charissimum Patri vt exaudiretur. Pietas est,quæ si exerceatur in Christo, dabit nobis vitam,& non fides tãtum,vt stulti & iniqui garriunt.Nam B.Paulus ait se in ea laborare,*In hoc enim laboramus & maledicimur*,Magnũ est, subeuntes piæ actionis laborẽ nedum agnosci,sed contra maledictis exponi.At quid ita Paule?*Quia speramus* (inquit)*in Deum viuum,qui est saluator omnium hominum maximè fidelium*.Ac si expressius dixerit:Non est sita nostra spes in presentibus,sed eam fiximus in Deum viuum,qui habet vitam in semetipso, & cuius est viuificare. Addit Saluatorem omniũ hominum, quantum ex se est, vt qui omnibus remedium comparauerit ad salutem.Sed quia ij soli potientur,qui erunt fideles,& exercuerint pietatem, ideo ait:*Et maximè fideliũ*.Locus certus contra quorundam prædicationẽ crudelem,qui volunt Christum non venisse ad omnium comparandam salutem,sed certorum & predestinatorũ tantum,quos ipsi eligunt,id est,seipsos,& qui ea credũt quæ ipsi docent:vt ipsi,non Deus,creent electos.

B.Ambr. admirãda sententia. Non hîc tamẽ omittam B.Ambrosij expositionem,qui ita liberaliter hũc locum exponit,vt multi valeant admirari, non obscurè volens salutem posse obtinere etiam infideles.Hęc enim sunt eius verba: Elaboratum est enim quantum Dominus adiuuit,vt non solùm in nouissimis diebus, sed etiam in cunctis retrò sæculis probaretur, gratiam Dei omnibus hominibus affuisse prouidentia quidem pari,& bonitate generali, sed multimodo opere diuersaque mensura.Quoniam siue occultè, siue manifestè,ipse est (vt Apostolus ait) Saluator omnium hominum,maximè fideliũ.Quæ sententia subtilissimæ breuitatis & validissimi roboris,si tranquillo cõsideretur intuitu,totam hanc(de qua egimus)controuersiã dirimit.Dicendo enim,Qui est saluator omnium hominum,confirmauit bonitatem Dei super omnes homines esse generalem. Adiiciendo autem,maximè fidelium,ostendit esse partem generis humani,quę merito fidei diuinitus inspirata ad summam atque æternam salutem specialibus beneficiis prouehatur.Quod vtique nulla iniqtate agitur iustissimi & misericordissimi Dei, cuius iudicium in his dispensationibus non cũ arrogantia discutiendum, sed cum tremore laudandum est. Siquidem in ipsis quoque fidelium populis,quod iam superius ostensum est,non eadẽ omnibus nec paria conferantur,& ante illa humanorum pondera meritorum,dissimillima diuinorum mensura & munerum.Si enim de parentum carnalium iudiciis conqueri non audemus,cum aliquos filios suos ante vlla morum examina, ante aliqua pietatis obsequia indulgentiore amplectũtur affectu.In dominis quoque erga famulos libera est dispositio:nec iustè à quoq; reprehenditur qui de vnius conditionis familia quosdam sibi, quos benignius honestaret, & quos liberius erudiret eligit. Nũquid de summi Patris & veri Domini beneuolẽtissima æquitate causandum est,quòd in magna domo eius innumeris differentiis vniuersa variantur? Cumq; nemo aliquid boni habeat quod non ille donauerit, non omnes tamen iisdẽ virtutibus micant,aut eadem charismatum dote ditãtur.Nec possumus hãc diuersitatem graduum causis aptare meritorum, cũ totius boni meriti principalis causa sit gratia,de cuius opibus sumitur, quicquid in singulis probabile reperitur.Sicut ergo de iis quæ intra ecclesiã multiformiter Spiritus sanctus operatur,impium est vllam querelam corde cõcipere: ita etiam de illa prouidentia quæ infidelibus præsidet,nullatenus murmurãdum est.Quoniam & iustus & bonus arbiter nec volũtatis iniquæ est, nec discretionis incertæ: vt sub immensa omnipotẽtis Dei misericordia absque iustitia putemus ꝗ quisquã pereat,qui perire non debeat.Nulla pars mundi ab euangelio vacat Christi.Et licet illa generalis vocatio non quiescat, tamen etiam ista specialis iam vniuersis est,& facta communis. Ex omni gente,ex omni cõditione adaptantur quotidie millia senum,millia iuuenum, millia paruulorum. Et effectibus gratiæ Christianæ etiã ipsa,quibus mundus atteritur,arma famulantur.

Hæc B.Ambrosij admirabilis sentẽtia,quæ illud clarè videtur porrigere, quod primo auditu videtur nescio quid horroris,propter loca quædã scripturæ sanctæ,continere. Et tamen si ad immẽsam Dei clementiam(qui omnium est Creator) respexerimus,non temerè est explodenda. Dico horribile propter scripturas:quoniam scriptum est: Sine fide impossibile est placere Deo.Hæc autẽ doctrina videtur ad infidelium quoque salutem extendi.Qui igitur ad clementiam Dei(vt oportet) spectare voluerint,non debẽt hanc opinionem reiicere,sed considerare subtiliter & intelligere:nec eam prius (quod est arrogantium & superborum, vel etiam sciolorum quorundam hominum) carpere quàm capere.Nos per hanc nullo pacto infilibus salutis possibilitatem concedimus, sed non fidelibus.Datur enim inter fideles & infideles medium,videlicet nõ fideles.Omnis infidelis est non fidelis:sed non ecõuerso,omnis non fidelis est infidelis.Declarentur hæc apertius. Dicebat Dominus:Si non venissem & locutus eis nõ fuissem,peccatum non haberẽt,scilicet infidelitatis,& ita non fuissent infideles:sed nec fideles quidem, quod de fide plena de Christo intelligitur. Nec propterea defendimus posse aliquem sine fide ingredi regnũ cœlorum.Nam sic apertissime contra B.Pauli doctrinam doceremus, sed quod sine explicita fide de Christo non sit impossibile: quemadmodum nec olim erat impossibile, vt eleganter docet B. Thomas.Et satis erãt duo ij articuli,quos Apostolus vt necessarios ibidem declarat, si suscipiantur, nimirum.Quòd Deus est, & quòd inquirentibus se remunerator sit:satis inquam sunt iis tamen solis,quibus alij non fuerunt reuelati & cogniti.Ista interposuisse non mihi visum est alienum, vt prudẽs lector possit hæc omnia quieto animo secum considerare: nec vllum patiatur scandalum vel ab vna vel ab altera opinione.Quod est certissimum semper teneat,videlicet:Sine fide impossibile esse

Hebr.11. *Ioan.15.* *Hebr.11.*

quenquam placere Deo: Et Deum ipsum velle ex parte sua omnes homines saluos fieri, & illius benignam prouidentiam non esse erga omnes æqualem. Etsi enim omnes de eius bonitate participẽt, alij tamen plus, & alij minus absque vlla iniquitate, qui nulli obligatur, & nulla sub lege tenetur. Et tamẽ ita facit vt omnes obligatos sibi reddat: quia omnibus idoneè prouidet ad salutem, neminem penitus deserens. *Præcipe hæc & doce.* Pręcipere possunt multi, & cum fastu magno præcipiunt: sed legitimè præcipere atque docere nequaquã qui non didicerunt, possunt.

Nemo adolescentiam tuam contemnat, seu iuuentutem. Noli quicquam agere quo te contemnẽdum præbeas & ridiculum, quasi iuuenem, ac si dicat: Ostẽde te moribus & grauitate maturũ ac senem. Ad illum enim præceptũ hoc dirigit, non ad alios: vnde sequitur: *Sed esto exemplum fidelium, &c.* Maxima est cacophonia, quando pugnat cum sermone bono improba vita. Fit enim sermo tunc contemptibilis, & insuper blasphematur Dominus. Sicut & quando sermo est malus & vita bona, saltem apparens. Siquidem fieri nulla ratione potest, vt sit verè bona vita cum sermone malo: quia sermo ex corde prodit. Scita est illa B. Gregorij sentẽtia: Cuius vita despicitur, quid iã restat nisi vt illius prædicatio contemnatur? Itaque simul debent ista duo coniũgi. Et ait primò, *in verbo*, aut potius sermone.
Iaco. 3. Nam qui verbo non offendit, hic perfectus est, *In cõuersatione.* Magna laus est & digna omni pręmio, cõuersari sanctè cum hominibus, *In charitate*, Charitas sola istud efficit: charitas enim neminem lædit, non queritur, non irascitur, non est procax, omnia suffert, omnia sustinet. Et hæc sunt amabilia quæ societatem mirè conseruant, *In spiritu*, homo enim spiritualis semper quæ sunt Spiritus tractãs, de sæcularibus non se implicat, *In fide*, quoniã multum prodest exemplum fidei. Qui enim videt hominem firmum, & nullo modo in fide nutantem, & ipse ad credendum inducitur, *In castitate*, aut potius puritate. Hæc est munditia quædam cordis & animi simplicitas. Quare stultè quidam & mendaciter dixit: Lasciua est nobis pagina, vita proba. Et alius similiter dixit: Castum decet esse poetam, nõ tamen eius versiculos. Quæ vt redolent argutias pueriles ita hæc omnia manifestã falsitatem continent. Dominus enim nos docet hominẽ de thesauro suo bono proferre bona, non mala: non impudica, & lasciuiarum plena, & scurrilia.

Dum venio attende lectioni, exhortationi, doctrinæ, &c. Tria hæc se mutuo comitantur, lectio, exhortatio, doctrina. Ex lectione efficitur vt valeamus exhortari & docere. Et hoc contra multos qui tentantes Deum negligunt lectionem, putãtes de improuiso Spiritum sanctum iri succursum. Succurrit quidem Spiritus & valdè, si nos tamen nostris partibus non defuerimus. Non enim miraculo decet ea fieri, quę in nostra sita sunt potestate. Quod
Matt. 11. verò legimus: Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini, &c. locum habet in summis viris, & extremis periculis, quum iam humana sapientia ac vires nihil iuuant.

Noli negligere gratiam quæ in te est, &c. Quidam se stultè arbitrantur esse innocẽtes, si non quidpiam committant sceleris: & non vident quantum est mali omittere gratiam Dei: vt si sacerdos non sacrificet, si prædicator non prædicet, si Episcopus non intendat, cui hoc ex officio incumbit, si religiosus progredi in via Dei nõ curet. Hoc est enim negligere gratiam iam à Deo acceptã. Timotheus autem acceperat eam gratiam episcopatus per prophetiam cum impositióne manuum presbyterij. Nam plures presbyteri, id est, Episcopi consecrarunt eum, vt mos est. Et B. Paulus fuit vnus, sicut expressè dicit sequenti epistola.

Hæc meditare, aut potius ista exerce, *In his esto*, hoc est, totum his teipsum impende. Quod verò sequitur, *vt profectus tuus manifestus sit omnibus*, consecutiuè intelligẽdum est. Non enim suadet vt ob hoc faciat, vt manifestetur: sed vt illud faciat, ex quo hoc sequatur in laudem Dei. Sicut Christus dixit: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est, &c. Græcè enim legitur, *vt profectus tuus manifestus sit in omnibus*. Quemadmodum enim signum sciẽtis est posse docere: ita virtus Magistri patet in discipulis. Et hæc est Episcopi gloria, videlicet sanctitas sibi commissi populi, & pax in Christo. *Attende enim tibi & doctrinæ, &c.* Vide (quæso) lector, quàm instanter Apostolus monet, vt ista omni studio ac solicitudine curet. Loco nõ ita remoto dixerat: Hæc proponens fratribus bonus eris minister Christi Iesu. Tum adiecit: Præcipe hæc & doce. Item sub hæc: Attende lectioni & doctrinæ. Tũ addit: Hæc meditare, in his esto. Denique in hoc claudit, *Insta in illis*, non in altero tantum. Sunt non pauci qui ita attendunt soli lectioni vt se ipsos deserant omnem sui curam abiicientes. Quibus quid stultius dici aut fingi potest? Ediuerso reperiuntur qui sibi solis volunt sine lectione attendere. Et tales sæpenumero errant: quia nesciunt quid sit hominem verè spiritualem esse. Porrò alios quosdam videas vtrunq; sapienter coniungere. Sed isti valdè rari sunt: ideo & maiorem commendationem merentur. Vide igitur in illa ecclesia primitiuorum quando Spiritus erat in summo, quomodo etiã viri magni, qualis erat Timotheus, vt ad hoc scripturarum studium omnino intenderent, ab Apostolo inuitabantur: Alioqui è cœlo oporteret assiduè doctrinã expectare, ac valdè perfectum esse, quod paucorum est, vt B. Ioannis Baptistæ, & Apostolorum quibus dictum fuit: Cum steteritis ante reges & præsides nolite cogitare quid aut quomodo loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Quę prudẽter sunt intelligenda. Ita enim poscebat necessitas, & conditio personarum quæ mittebantur ad euãgelium prædicandum. Imo summa Dei virtus & potentia, quæ in hominibus ignaris & imbecillioribus eo excellentius reluceret, quo illi in seipsis considerati abiectiores erant. Quæ, rogo, prudentia extitisset, ab initio ipsius Alphabeti instituere piscatores & rudes homines, iamque ætate prouectos? Certè vel plures anni abiissent antequã Petrus legendi promptitudinem cõparare potuisset. Quando igitur ad subtiles legis quæstiones intelligẽdas & explicandas peruenisset? Qui igitur cõtra carnis prudentiam tales elegit, secundum suam summam sapientiam nullo alio doctore à seipso doctos reddidit. Hæc fuerunt illorum propria, non omnium.

Ibid. 5.
Matt. 5.

Vide perſpicuè quomodo B. Paulus Timotheum hortatur vt diligenter ſtudiis attendat, neque alia via Spiritum expectet. Adiuuabit quidẽ Spiritus, ſine quo nulla vera eruditio acquiri poteſt, ſed noſtrum laborem iuuabit, nõ fouebit inertiam. Sunt ergo copulanda hæc duo, videlicet attendere ſibi, & doctrinæ, quorum fructum indicat, aiens: *Hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt.* Te, inquit, ſaluabis ſi tibi attenderis: & eos qui te audiunt, ſi doctrinę, qua illos paſcere valeas, dederis operam. Qui enim aliis præficitur, vitæ ſuę tenorem ſic temperare debet, vt dum ſaluti ſuę conſulit, communem ouium non deſerat: & item communem, omnium ſibi creditorum ſalutis curam ſic ſuſcipiat, vt ſuæ quoque promouendę meminerit. Quæ duo Prælatus implet ſibi attendens, & doctrinæ. Iſtud eſt facere & docere, vt tandem
Matth. 5. vberrimum ſui laboris fructum percipiat in regno cœlorum, vbi qui fecerit & docuerit, iuxta pollicitationem Domini, magnus vocabitur.

CAP. V.

SENIOREM ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem: iuuenes, vt fratres: anus, vt matres: iuuenculas, vt ſorores, in omni caſtitate. Viduas honora, quę verè viduæ ſunt. Siqua autem vidua filios aut nepotes habet, diſcat primũ domum ſuam regere, & mutuã vicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum eſt coram Deo. Quæ autem verè vidua eſt & deſolata, ſperet in Deum, & inſtet obſecrationibus & orationibus nocte & die. Nam quæ in delitiis eſt, viuens mortua eſt. Et hoc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint. Siquis autem ſuorum, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit, & eſt infideli deterior.

EXplicat nunc Apoſtolus qua moderatione ſe ſe erga varios hominum ſtatus gerere debeat Timotheus, ne ſalutaris doctrina alieno vel tẽpore vel modo tradita ſuum finem non conſequatur. Neque enim ſunt omnes eodẽ genere ſermonis ad virtutes ſectandas, vel ad peccatorum ſatisfactionem alliciendi. Ait igitur primùm:

Seniorem ne increpaueris, Græcè, ἐπιπλήξῃς, id eſt, ne plagis affeceris. Haud dubium quin verborum plagas (vt iam præmonuimus) intelligere oporteat, *Seniorem*, ſeu presbyterum. Presbyter nomen eſt & ætatis & dignitatis. Hîc videtur ad ætatem referendum, vt poſſit aptè cum ſequentibus cohęrere, dum ait, *iuuenes vt fratres*. Senectus ipſa etiam apud paganos, ſemper æſtimata eſt digna quam reuererentur natu minores: quoniam in antiquis, ait B.
Iob 12. Iob, ſapientia, & in multo tempore prudentia.

Iuuenculas (ſeu iuniores) *vt ſorores in omni caſtitate*, ſeu puritate, vt nec ipſe oculus, nec geſtus, nec verbum quicquam indicet aliud, quàm puritatem quandam angelicam, & eius violandæ horrorem. Pudicitia enim virtus eſt non ſolùm impetum libidinis coercens, ſed & ſigna cohibens.

Viduas honora quæ verè viduæ ſunt. Honorem intelligit qui cum ſubſidio bonorũ terrenorum impenditur. Honoris autẽ & mercedis iſta eſt differẽtia, vt omnis honor ſit honorabile debitum, quod redditur nõ habita ratione operis & laboris, ſed potius inſpecta ipſius perſonæ dignitate. Merces verò operi & labori ex ipſa iuſtitia redditur. Vnde honoraria vocantur quæ ſublimibus viris tribuuntur ob ea opera quæ non cadunt ſub æſtimationẽ more mercenariorum. Cum igitur magnus olim fidelium eſſet concurſus, opus fuit vberioribus charitatis officiis abundare, quæ inter ſe à conditione ſtatus ſeruare ordinem debent. Erat autem olim ſtatus in coniugatis, viduis, & virginibus. Porrò viduarum ac virginum ſtatus, cum ad eius puritatẽ natura non eueheret, voto ab inſtitutione Chriſti & præſtantiæ euangelicæ inſtituebatur: nec abſque voto admittebatur talis ſtatus. Bona autem eccleſiæ in huiuſmodi perſonas deſolatas & inopes diſtribuebantur. De his ergo ſermonem habet Apoſtolus, quibus vult honorem exhiberi. Sed primùm vult eas eſſe verè viduas, quod eſt, illum ſtatùm voto eſſe profeſſas, & ad tenorem illius viuẽtes. Non enim verè vidua cenſeri illa debet, quæ non certò deliberauerit abſtinere à ſecundis nuptiis. Sicut non eſt verè virgo ſine virginitatis voto. *Honoris & mercedis differentia.*

Si qua autẽ vidua filios, aut nepotes habet, diſcat, &c. Quidam pro, diſcat, repoſuerunt, diſcant, illud referentes ad liberos, vt ſit ſenſus: Vidua quæ habet liberos non facile eſt admittenda in eccleſiæ miniſterium niſi primùm liberi ſciant regere domũ, & vicem reddere parentibus. Loquebatur ergo de votis quæ ſanciebantur in facie eccleſiæ (vt dixi) quæ faciebant mutationem ſtatus. Hæc enim vota non admittebantur paſſim, nec omnium prorſus. Vnde nec talis vidua recipiebatur, quæ poterat permanere domi cũ liberis in viduitate, & ab iis ſuſtentari, ne grauaretur eccleſia. Et hoc liberi eius debent ſcire ipſo facto, mutuã ſcilicet vicem parentibus eſſe reddendam. Sed melius, diſcat, vt B. Ambr. & Chryſ. legunt. Nam ſic mutuam vicẽ reddunt dum nutriti nutriunt, & mutuam vicem reddunt vel parentibus, vel parentum filiis.

Hoc enim acceptum eſt coram Deo. Acceptum, pro acceptius. Hebraicè enim comparatiuus pro poſitiuo ponitur. Melius ergo erat talibus viduis permanere domi & familiam regere, quam ſeruire eccleſiæ. In huiuſmodi autẽ ſolent decipi viduæ, quæ diſcretionem Spiritus non habent.

Quæ autem verè vidua eſt & deſolata, &c Ecce qualis eſt vera vidua, nimirum tota mancipata Deo, & ab eo ſperans omnia, etiam annonam, ſicut ab Imperatore milites expediti. Nam bona que ſunt eccleſiæ & Dei, quibus ſeruirẽt niſi huiuſmodi perſonis? *Quæ in delitiis eſt, viuens mortua eſt*. Vidua illa in delitiis eſſe dicitur, quę non ſeruat luctũ perpetuũ ſed mundi blanditias adhuc ſequitur. Hæc veram vitam ignorat: & viuens corpore, mortua eſt ſpiritu & anima. *Et hoc præcipe vt irreprehenſibiles ſint*. Reprehenſio eſt de aliquo indecente: quod variè ſumitur in multis propter ſtatum. Sunt enim quædam indecentia ſenibus: iuuenibus autem non ita. Et ſic in reliquis.

Si qua autem ſuorum, & maxime domeſticorum cu-

ram non habet, fidem negauit, &c. Mirabile istud est visum quibusdam, quòd talis fidem iccirco negauerit, quia nō agat curam suorū: imò etiam quòd maius sit & grauius peccatū suos negligere, quàm derogare Deo fidem, quod est infideliū. Respondetur: Illa satis fidē dicitur factis negare, quæ contra fidei iussa aliquid agit: maximè verò si quę agit prætendat ex fide esse, velut præsenti loco (ni fallor) necesse est intelligere. Ea parte autem est infideli deterior: quādoquidem infidelis, quatenus talis, non violat iura naturæ. At qui talia agit, contra naturæ instinctum agit.

Vidua deligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si Sāctorum pedes lauit, si tribulationem patiētibus subministrauit, si omne opus bonū subsecuta est. Adolescentiores autem viduas deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & otiosæ discunt circuire domos, non solùm otiosę, sed & verbosæ, & curiosę, loquentes quæ non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam conuersæ sunt retrò post satanam. Siquis fidelis habet viduas, subministret illis, vt non grauetur Ecclesia, vt iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat.

Quæ exigātur in verè viduis. *Vidua deligatur non minus sexaginta annorum, &c.* Considera quænam sint ea quæ in vidua oporteat concurrere, prius quàm ad vidualem statum valeat admitti. Tria hic à Beato Apostolo exiguntur, vt solidè persistere in ea vocatione & statu possit. Primum est ætas, quæ est annorum sexaginta. Nam tunc ætas deferbuit. Secundum, Quòd fuerit vnius viri vxor. Nam quæ plurium fuerit, irregularis (quo ad hoc attinet) efficitur. Sed cur nō in viro religionem profitente idem attenditur? Debere attendi crederem, non propter signum vllū, sed propter indecentiam: quanquam non ita vt in fœminis. Sēper enim in mulieribus magis quàm in viris notatur impudicitia, & digamia. Et propriè viduitas est fœminarum, non virorum: qui non ita vxoribus indigent, vt propterea dicantur vidui, sicut fœminæ viris. Vnde & propter signum in mulieribus hoc consideratum est ab Apostolo. Nam ecclesiam per viduam significari manifestè in scri-
Luc. 2. ptura constat. Significatur enim ecclesia in Anna vidua quæ obsecrationibus, & ieiuniis nocte &
Ibid. 7. die vitam ducebat. In alia item vidua, cuius vnicū filium Iesus à mortuis excitauit. Significata est & quondam in illa, ad quam missus est Helias vt ab
4. Reg. 4. ea famem fugaret. Et de his meritò solus B. Lucas meminit, ad quem maxime pertinuit Sponsū mortuum exhibere Christum, hostiam nostram. Item
Luc. 21. & in illa paupercula vidua significatur, quæ misit duo æra in gazophylacium, id est, quicquid habuit & temporalis & spiritualis boni tribuit Christo, non inflata more pharisaico de propria iustitia, sed se pauperculam respiciens. Huius meminit & B. Marcus. Tertium quod exigitur est, vt habet bonum testimonium non in fide tantùm, sed & in operibus bonis. Quæ sint autem hæc bona opera declarat:

Si filios educauit. Nam paruulorum educatio est propriè mulierum: nec cibum tātum præbere corporis, sed & integritate sanctorum morum mentem instituere debēt & timore Domini. Sic enim deberent parentes pro conditione status viuere, vt semper verius essent patres mētis, quàm carnis.

Si hospitio recepit, scilicet pauperes & aduenas, fideles tamen. *Si sanctorum pedes lauit.* Hoc erat vetustissimi moris. Obseruatur in hodiernum diē apud religiones reformatas, vbi primum ex itinere recipiuntur hospites. *Si tribulationem patientibus subministrauit.* Hoc valdè necessarium, & pertinet ad misericordiæ opera. Nudus fui, ait Dominus, & cooperuistis me. In carcere, & visitastis. Erusiui, & pauistis, &c. *Si omne opus bonum*, id est, charitatis & officij prosequuta est. *Matth. 25.*

Adolescentiores autem viduas deuita. Cum enim luxuriatæ fuerint, &c. Quasdam fugiendas præcipit viduas, propter earum insolentiam & instabile ingenium. Erant enim aliquæ pauperes, quæ rerum penuria pressæ, cibi gratia profitebantur. At cum pabulum accepissent, & carni vires suas restituissent, tentationibus illius resistere nolentes recalcitrabant. Nam fræni impatientes, iugum Iesu Christi abiiciebant, & nuptiarum expertas delitias repetebant, De iis dicitur:

Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, id est, promissionem qua Deo promiserāt se contentas esse primis nuptiis, nec ad secundas redire velle. Et hoc dicitur prima fides, scilicet quam post viri obitum voto astrinxerāt. Et hic locus aduersus hęreticos potentissimus, qui negant in sacris scripturis haberi vota. Et itē aduersus eos qui paris meriti esse docere audent, & non minus gratum & acceptum quod fit citra notū, quàm quod voto promissum & solutum: quod est contra euidentissimam rationem. Qui enim vouet & reddit, est (vt dicitur) veluti qui ipsam integram arborem cum fructibus donat. Qui autem sponte sua absque voto reddit, fructus quidem donat, sed arborem arborisque possessionem sibi retinet. *Simul autem & otiosæ discunt circuire domos, &c.* Harum iuuēcularum viduarū mores non bonos describit, quę discunt simul otiosę circuire domos, videlicet officij prętextu & visitationis, non negotij causa & officij necessarij, sed nugandi gratia. Otium enim negotium parere debet, sed tale negotium quod ad rem pertineat: alioqui otium est non negotiū. Vnde ait, *non solùm otiosæ, sed & verbosæ*, aut potius nugaces & curiosę. Peccatum magnū & plurimorum etiam virorum, ad cognoscenda aliena facta promptissimorum, & ad vitam propriā rectè traducendam negligentissimorum. Nullum enim certum habent scopum & finem sibi propositum, ad quem dirigant omnem suam vitam, cogitationes verba & facta. Ideo isti loquuntur quę non oportet, id est, quę non faciunt ad rem, & dissipati sunt *Pro votis contra hereticos.*

nec vniti, non intelligentes illam Domini sententiam: Porrò vnum est necessarium, hoc est, vt vniãtur quæ sunt in nobis animæ potẽtiæ, videlicet ad diligendum, & puro corde seruiendum Deo, per dilectionem cuncta ad illam ordinando.

Volo ergo iuniores nubere. Quia non sunt idoneæ, quæ in tam sublimi statu cœlibatus proficiant. Et hoc ex consilio, non autem secundum imperium: alioqui intellige de iunioribus non solũ ætate, sed & moribus. At si in ætate non ita prouecta appareat senilis prudentia, & mores integri, nõ est existimanda ea mens Apostoli, vt repellere eas vellet ab hoc sancto proposito. Multa sunt quæ lege vniuersali non possunt comprehendi, sed indigent ἐπιείκεια. Meminerit fortè aliquis verborum Apostoli superius ad Corinth. & obiiciet: Cur igitur ita loquitur? Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic permanserint sicut & ego. Et in fine sic concludit: Beatior erit si sic permanserit, secundum meum consilium. Hoc autem in loco videtur potius ad contrahendas nuptias consulere. Sed hoc adolescẽtioribus, & de quibus non est pudicitiæ ob iuuentutem securitas, & semel gustatas carnis illecebras. At hoc ad virgines trahi nec potest, nec debet: alioqui esset dãnare omnem Christianorum consuetudinem rectissimam, & probatissimam à sanctis viris. Quod tamen Caietanus non est veritus, vt in annotationibus nostris ostẽdimus. Illud iam sæpius attigimus, quod mirum in modum fuit semper in consideratione, videlicet vt prospiceretur famæ, & nulla daretur iusta occasio, saltem probabilis, maledicis. Accipiebãt enim occasionem plerique ex eo quòd quædam cõuersę erant, & defluxerant retrò post satanam. Qui enim apostatat à Christo, necessariò sequitur apostatarum principem satanam: quod iam nunc multi proludo habent. Sed breui sunt lusuri. Fuit semper & erit in omni statu corruptio: nec propterea deserenda sunt castra Dei, si qui perfidi milites ab his ad hostilia deficiunt. Et in Christi collegio omnium optimo & perfectissimo inuentus est vnus omnium pessimus. B. Augustinus & omnes sancti animaduerterunt quæcunque poterant in contrarium ab iis adduci, qui vt turpiter agant, peccantiũ exemplis se vestiunt. Conuersæ sunt quædam viduæ retrò post satanam. Non sunt igitur seruanda vota? Imo immutanda est fallax cõclusio. Sunt ergo seruanda, nec abeundum post satanam. Sed B. Augustini verba postquam isti fingunt se illius authoritatem non detrectare, afferamus. Nemo vos fallat. Si non vultis falli & vultis amare, fratres, scitote omnem professionem in ecclesia habere fictos. Non dixi omnem hominem esse fictum, sed omnem professionem habere fictas personas. Sũt Christiani mali: sed sunt & boni. Quasi plures malos vides: quia paleæ sunt, nec te ad granum peruenire permittunt. Sunt ibi & grana: accede, tenta, excute, adhibe oris iudicium, inuenis moniales indisciplinatas. Nunquid ideo sanctimonium reprehendendum est? Multę non stant in domibus suis: circumeunt domos alienas curiosè agentes, loquẽtes quæ nõ oportet, superbæ, lingutæ, ebriosæ. Sed si virgines sunt, quid prodest integra caro mente corrupta? Melius est humile coniugium, quàm superba virginitas. Si enim nuberet, non haberet nomen vnde extolleretur, & haberet frænum quo regeretur. Sed nunquid propter virgines malas damnaturi sumus & sanctas corpore & spiritu? Aut propter istas laudabiles, etiam illas improbandas laudare cogemur? Vtique vnus assumetur, & alter relinquetur.

1.Cor.7.

Ex tract. Psal. 99.

Nota

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura. Nõ alligabis os boui trituranti. Et dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterũ accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. Peccantes, coram hominibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Testor coram Deo & Christo Iesu, & electis Angelis, vt hæc custodias sine præiudicio nihil faciens in alterã partem declinando. Manus citò nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere: sed modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium: quorũdam autem & subsequũtur. Similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ aliter se habẽt, abscõdi nõ possunt.

Qui bene præsunt presbyteri, &c. Presbyteros hoc in loco manifestè sacerdotes & Episcopos vocat, quos præesse supponit. Et honorem duplicem intelligit, qui est reuerentiæ & subsidij: quoniã mente & corpore laborant. Vt sapiẽs igitur dignus est honore. Vt verò docens & vtilitatem afferens, meretur vt non militet suis stipendiis.

Possumus insuper dicere duplicem honorem, alterum qui est ab hominibus, & alterum qui erit à Deo, quando dicet: Euge serue bone & fidelis intra in gaudium Domini tui. Illud hîc notandum, presbyteros vocari Episcopos, & eos quidem qui bene præsunt. Quòd si roges: Nũquid ergo iis qui non bene præsunt, debebuntur decimæ & fructus ecclesiarum, & alij honores: Apostolus eos qui bene præsunt dignos esse docet. Tibi non licet iudicare an ille bene præsit, an secus. Et ob eã causam perinde dare teneris ac si bene præsit. Si instes: Res ipsa, inquiens, per se nota est & omnibus euidens. Vides enim non iam dispensatorem, sed dissipatorem rerum ecclesiasticarum, scortatorem, cõcubinarum educatorem & cinædorum, canum: vnde fraudantur bonis ecclesiæ pauperes, & ipsius ecclesiæ ornamenta lacera, parietes, tecta, & omnis diuinus cultus pessum eunt. Mores Episcopi sequitur clerus, licentia vitiorum impunitate donatur, & quæ sunt eius generis innumera. Vera hæc esse minime inficiamur, ne dicamus malum bonũ, & bonum malum, iisdémque tenebris inuoluamur. Verum quid hîc agas? Nunquid tu lucri quicquam ex alieno peccato facere debes? Nõ tibi propterea permittitur, te vt ab obligatione soluas, & dispensatorem teipsum constituas, etiam si mille

Matt.24.

egenos inde pasceres? Quis dubitat hunc indignũ honore suo? Sed cum reuerentia & honestis modis debet, qui eiusmodi est, admoneri. Qui si correptionem non admittit, in promptu habemus quid agendum sit. Dominus ipse regulam dedit: Dic (inquit) ecclesiæ. Adire enim oportet superiorem, ad quem spectat hæc animaduersio. Tum manus lauisti, & quæ tuarum sunt partium implens, non oberit ad meritum quoruncunque superiorum improbitas. Deus propter peccata populi multa sinit irrepere ad punitionem malorum, & ad probationem bonorum. Secus est si hæretica doceret, quo tempore neminem oportet esse patientem. Temporalium dissipatio non tanti faciẽda est, vt te ab vnitate separes ecclesiæ. Obseruatum est enim breui tempore tales regnare solere, quos vel gula aufert de medio, vel gladius, & secreta diuinæ iustitiæ vltio.

Matth.18.

Affert autem Apostolus scripturam veteram ad probandum laborantibus dãdam mercedem, quæ ait: *Non alligabas os boui trituranti*, Ibi legitur: Non ligabis os bouis triturantis in area fruges tuas. Et ne de boue crasso illo animali putes hoc præcisè debere intelligi, ipsemet Apostolus alibi proprium sensum aperit aiẽs: Nunquid de bobus cura Deo? Nunquid propter nos potius hæc dicit? Nam propter nos hæc scripta sunt: quoniã debet in spe qui arat arare: & qui triturat in spe fructus præcipiendi. Sed vide congruentiam. Bouem vocat triturantem fruges in area, id est, doctorem scripturas terentem & discutientem in ecclesia. Nam scripturę frumentum continent absconditum sub rudibus verbis, quasi sub spicis & paleis contectum, vt iis sepositis nudum granum excipiatur & conficiatur animæ panis. Terit autem bos pedibus fortiter: quoniã conatus illi affectúsque laboriosi, quibus insudant in scripturis doctores, de spicis exire triticum bonum faciunt. Ad hunc laborem excitabat Apostolus. Hæc meditare, in his esto. Attende tibi & lectioni, insta in illis. Quid est hoc aliud, nisi dicere: Fige pedes tuos, & neruos omnes intẽde? Adiecit & aliam scripturam noui testamenti, *Dignus est operarius mercede sua*, Aperta est hæc, quã ipsa humana ratio per se suadet. Illa vetus ex ipsa similitudine qua vestitur, habet nescio quid maioris delectationis: licet idem in vtraque contineatur sensus. Operarium vocat hominẽ in agro Domini laborantem, cui etiam duplex honor assignatur pro mercede.

1.Cor.9.

Sed hîc magna exoritur quæstio: Nunquid hæc liceat exigere, & super huiusmodi pacisci? Et quo modo mercedis nomine huiusmodi honor vocari valeat, cum pro spirituali non sit digna atque congrua merces temporalis, sed ipsum mercedis nomen simoniam constituere videatur? Verùm hac de re super ea quæ ad Corinthios, satis videor mihi disseruisse, & libello item particulari de simonia. Longus autem sermo exigeretur ad hæc componenda, & satisfaciendum docto & pio lectori. Prosequamur igitur.

Aduersus presbyterum noli accusationem recipere nisi sub duobus, aut tribus testibus. Sed hoc quod accusatio non admittatur nisi duobus aut tribus testibus suffulta fuerit, videtur non solùm in presbyteros, verùm etiam in omnes regulariter legitimum esse. Quidam propterea notant, quod ait, recipere, vt hoc sit specialis in presbyteri gratiam prerogatiua, vt non recipiatur accusatio, nisi prius idonei testes appareant: in aliis verò recipiatur, sed nullũ habeat effectum, nisi dum testimonium liquet. Mihi hoc commentum non quadrat. Sunt ergo codices in quibus hæc exceptio non ponitur, sed simpliciter prohibetur accipere accusationem in presbyterum, siue Episcopum, tanquam vnam de grauioribus causis. Et hoc puto verum ex Cap. Maiores de Bap. Ita vt inter apostolica decreta, hoc memoretur inter causas ad sedem apostolicam reseruandas, videlicet Episcopi accusatio. Quòd si hîc non loquatur de Episcopo, sed de simplici sacerdote, adhuc nõ est mirum, si hoc fortè Apostolus voluit prohibere propter adolescentiam Timothei, sed sibi cognoscendam reseruare. Vel etiam vt ab accusando deterreret quosdam improbos homines, quorum fuit semper in sacerdotes Dei odium ne tam facile pateret & passim omnibus accusatoribus locus. Placet ergo vt hic locus legatur absque illo adiuncto, Nisi sub duobus, aut tribus testibus, ad quæstiones tollendas.

Peccantes, subintellige, in manifesto, *coram omnibus argue*, Et hoc ad presbyteros pertinere potest, *vt & cæteri timorem habeant*, Nam vnius correptio est admonitio atque exemplum multorum. *Testor coram Deo, & Christo Iesu, & electis Angelis.* Vel hoc de omnibus Angelis dixit, quos electos dicere possumus præ iis qui ceciderunt: Vel (quod magis placet) de certis illis septem Spiritibus qui ante Deũ astant, vt testatur Dilectus, inter quos primi sunt Michael, Gabriel, Raphael: aliorum quatuor nomina certò è scripturis non habemus. *Vt hæc custodias sine præiudicio*, id est, sine præcipitatione tumultuaria, declinando ad dexteram vel ad sinistram. *Apoc.1.*

Manum citò nemini imposueris, videlicet in ordinibus conferendis. In Diaconis, & Sacerdotibus, & Episcopis manus impositio seruabatur, & seruatur adhuc, vt patet Act.6. & alibi. Etiam illa gratia Spiritus sancti, quæ tunc sensibiliter veniebat, per manuum impositionem dabatur, vt patet in eo libro. c.8. & .9. & alibi. Ergo quoties vel ordine, vel extra ordinem venire oportebat gratiã ad aliorum illuminationem, purgationem, perfectionem, inter cætera solemnia hoc seruabatur, videlicet manuum impositio, vt virtus Dei per ministrorum manus in eos videretur quodam modo effundi. Hæc ergo manuum impositio non citò erat imponenda, sed cum sale & pondere. At nunc, ô bone Deus, quid fit? Hîc nec verbis quæ deficerent, nec exclamationibus quæ fortè non iuuarent abundabimus. Satis superque fit denuntiare quod venturum est. Væ illis & qui imponunt: Væ illis & quibus imponitur. Inde enim totius Christiani orbis venit corruptio, & religionis nostræ contẽptus. Nam si sal fatuum, quid erit terra? Si quæritur ecclesiæ reformatio, in hoc certè maxima & potior reformationis pars consistit. *Matt.5.*

Neque communicaueris peccatis alienis. Quod facile episcopus facit, dum tolerat minime toleranda, dũ non corripit corripienda, dum vituperanda non vituperat, dum non probanda probat siue hominẽ, siue rem, siue quemlibet actum: & præcipuè si malam doctrinam non corripiat, si cũ hæreticis com-

municet, & cum infamibus & peccatoribus conuersetur, nisi fortè vt dominus ad correctionem, & pręsentibus viris grauibus & minimè suspectis.

Teipsum castum custodi, ab omni malo & peccato, & contaminatione tam mentis quàm corporis. *Noli post hæc aquam bibere, &c.* Hîc apparet abstinentiam non prohiberi à cibis, nisi quando est nimis aduersa valetudini, & propter infirmitatē, quæ per se patienter tolerata, satis est magnus luctus.

Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, &c. Hîc Apostolus notitiam vtilem tradit, qua sciamus circa homines iudiciū rectum. Nam tunc rectè iudicamus, cum iuxta notitiam illam procedimus, quę à nobis haberi potest. Diuiduntur enim homines in bonos & malos. Et mali quidem, aut sunt in manifesto eousque mali, vt ante iudiciū sint manifesti: aut oportet eos per iudicium manifestari. Similiter & boni, aut sunt adeò boni vt manifesti sint & probati coram oculis ecclesiæ aut adhuc latent. Quòd si tales fuerint, non poterunt sua die latere. Ergo de manifestè malis, & manifestè bonis loquitur: quoniam illi latere ob insignia flagitia & scelera, & hi tanquam lucernæ abscondi ob splendorem virtutum non possunt. Vt igitur est manifesta notitia, ita est regula vt illi vitentur, hi autem cum veneratione suscipiātur. De aliis verò qui nec se per manifestam malitiam publicè ostendunt, nec per opera charitatis præclara sui certam notitiam exhibuerunt, expectandum est verum iudicium: quia nihil occultum quod non oporteat aliquando reuelari.

CAP. VI.

QVICVNQVE sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contēnant quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt, & dilecti, qui beneficij participes sunt. Hæc doce, & exhortare. Siquis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est nihil sciens: sed lāguens circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, cōflictationes hominum mēte corruptorum, & qui veritate priuati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Est autē quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hūc mūdum: haud dubium quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, iis contenti simus. Nam qui volunt diuites fieri, incidūt in tentationem & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergūt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorū est cupiditas: quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

QVicunque sunt sub iugo serui, &c. Vide quā occasionem accipiebāt ad seditionē homines secundū carnē prudētes. Prędicabatur ab Apost. & aliis fidelibus prędicatoribus Christi legē esse legē libertatis. Accidebat ergo vt qui antea serui erant, post datum Christianæ religioni nomen, indignū censerent si vlterius sub iugo scilicet infideliū dominorum remanerent. Nam cum simpliciter libertas opponatur seruituti, putabant carnalē seruitutem repugnare Christianæ libertati, non intelligentes libertatem in quam per Christum vocati erant: & quòd tali libertati hæc humana seruitus, aut potius seruitium non repugnat. Non est enim Deus noster, dissensionis Deus, sed pacis. Quare per hæc dissidia dabatur occasio blasphemandi Christianum nomen & doctrinam apud infideles qui tanquam hoc esset secundum Christi doctrinam accipiebant, & murmurabant. Huiusmodi ergo seruis dicitur, vt arbitrentur dominos suos omni honore dignos. Non dicit arbitrētur ita pro certo censentes, si fortè iniqui fuerint & maligni, & digni omni malo, sed ait, Arbitrentur, hoc est, sic se gerant erga illos tanquam si tales essent, quia tales decet esse seruos, vt respiciant dominos suos vt dominos, id est, vt omni honore dignos esse etsi non sint. Ita quidam dixit de mulieribus, quibus debet videri vir proprius pulchrior omnibus, sapientior omnibus: quod non est aliud quàm contentas illo esse debere.

Rursum etiam videbatur inconueniens, mancipium Christianum esse sub Christiano aliquo & fideli domino: quod tamen similiter non est verū. Quapropter subiecit Apostolus noster, *Qui autem fideles habent Dominos, &c.* Dominus noster non solùm quæ sunt iuris naturalis, verùm etiam quæ iuris Gentium sunt non tollit lege sua euangelica. Nam seruitus de qua loquitur, quā custodiri vult, non secundum naturam est, quæ facit omnes liberos. Nō enim est illa seruitus de qua Philosophus in politicis, qui ait natura minus sapientes, magnis sapiētium seruos esse. Sed aliud est despostica hæc dominatio, de qua hîc loquitur Apostolus. Merè enim iuris Gentium est hæc seruitus: nec tamen contra naturalem rationem. Nam cum tripliciter seruus quispiam fiat, aut bello captus, aut vernaculus, aut si se vendiderit cum conditione pretij participandi. Hæc omnia videntur non sine ratione: quia & bellum supposita legitima causa iustū est: Ergo & quod sequitur ex iure belli. Hæc autem est radix seruitutis, & captiuorum, & vernaculorum. Non est enim absurdum posito inconuenienti cōtra legem sequi aliud, sed legitimè. Verbi gratia, Quòd sit bellum, est ex iniustitia alicuius partis, quod est inconueniens. Hoc autem posito multa conuenienter sequuntur, quæ alioqui simpliciter & absolutè considerata essent supra modum incōuenientia. Contingit enim sæpenumero vt sapientiores, serui sint dementiorum. Et tamen hæc iure postmodo contingunt supposita aliqua iniuria.

Triplex genus seruitutis.

Hæc doce & exhortare, propter publicam videlicet pacem. Sed hæc noui & miseri hæretici non vi

derunt decertantes, & in ferrum pro serua & insana libertate ruentes. Non est enim vera libertas ouium segregare se à pastoribus.

Siquis aliter docet, &c. Vocat sanos Domini sermones, quia veritate pleni sunt, cui omnia consonant. Infirmi autem sermones sunt quos mendatium facit, & inualidos & reprobos. Vocat & doctrinam secundum pietatem non solùm quę est religiosa, sed quæ nullam occasionem contra ipsam religionem & pietatem præbet. At dare occasionẽ blasphemiæ, non id habet vt sit secundum pietatem: quod tamen ex eo procederet, si quis doceret in lege Christi iura Gẽtium violari, vt nullus Christianus homo seruus esse possit. Quisquis autẽ talis est, vt id, aut quid simile doceat, superbus est, seu superbiuit & nihil sciens, ait Apostolus: Multi videntur docti & non sunt reuera. Credo ego in rebus theologicis, quicunque contra Christum & eius sanam doctrinam loquitur, aut non ex animo loquitur, aut si ex animo loquatur, nihil scit: quia errat circa fundamenta. B. autem Apostolus ait quòd homo huiusmodi languet circa quæstiones & pugnas verborum, id est, sequitur verba magis quàm rem: verbis magis quàm rationi attendit. Et hoc est languere, non substineri in neruis & fundamentis fidei. Verbi gratia: scriptum est, Oportet semper orare: hinc Euchitæ hæretici occasionem sui erroris superbè sumpserunt, mordicus defendẽtes semper esse orandum. Alibi de Ioseph & sanctissima Virgine dicitur, Antequam conuenirẽt. Et non cognoscebat eã, hinc Heluidiani. Alibi: Omnia munda mundis. Et omnis creatura Dei bona est. Et nihil reiiciendum est, &c. Hinc Iouinianus. Et ita de hæreticis antiquis. Sic & nunc neoterici: quia legunt de fide multa, quòd illa iustificat & nõ legis opera, solam fidem commendant, ita vt reuera excludant & charitatem & opera: quanquã hoc ipsi negent, quia secum constare non possunt. Nã Christi promissionem factam credenti, non operanti dicunt: imo credenti & non operanti, cum tamen tam clarè redditurum se pronuntiet Christus vnicuique iuxta opera sua. Ex his autem quæstionibus & verborum pugnis oriri ait Apostolus inuidias, contentiones (Græcè legitur in singulari inuidia, contẽtio) blasphemias, suspiciones malas, conflictationes hominum mente corruptorum. Vocat homines mente corruptos, qui descendunt in hæc vitia repugnante conscientia, & accipiente cauterium. Dominus enim permittit tunc obscurari lumen, & venire regnum tenebrarũ: vnde veritate priuantur & errant. Adiecit:

Luc. 18.

Existimantium quæstum esse pietatem. Hinc etiam nata est peruersa hominis doctrina dicentis ipsum dominum nunquam docuisse quæstum, nũquam ordinauisse religiosis vt quęrerent, & mẽdicarent, & ita viuerent de alieno. Et hoc, quia non est res pietatis. Et verè quæstus non potest dici pietas in veritate, aut pietatis res, quia verbum, Quæstus, significat aliquid auaritiæ, & quod supra necessitatem quæritur: hoc enim est quæstus, qui non est pietas, neque sub pietate. *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Ostendit quisnam sit verus quæstus, scilicet pietas, cui debetur cœlum, nimirum ipsa religio, qua homo Deum honorat, & colit per charitatem & obsequia quælibet. Hic enim quæstus est longè vberrimus. Sed quoniam opus est viuere (nõ enim omnes exercere possumus pietatis opera absque victu) ideo adiecit comitẽ pietatis sufficiẽtiam. Quid est sufficiẽtia, nisi tantum quantum sufficit, & non vltrà quicquam? Ergo quod hanc excedit sufficientiam, quæstus est, & non pietas, & pietatem violat. Quod verò nõ excedit, cum pietate est, imò ex pietate est: sic enim dictat pietas, & non est quæstus. Et cùm id quod sufficiens est, habetur per humilitatem & abiectionem mendicitatis, certè magis ex pietate est, cùm hoc sit humilitatis, quando homo propter Deum, se subiicit huic sorti vilissimæ, quæ est ex mendicato viuere. Postremò ridiculum est quod cõcedit Caietanus posse quidem alium pro alio mendicare, pro se ipso autem non posse. Nam si mẽdicitas malum est propter rapinam, quantò magis prohibenda ne pro alio fiat? Etsi bonum est propter humiliationem, quantò id etiam melius pro se agetur? Et præter hæc: Quid quæso interest, vt quid fiat per se, an per alium, modo idem resultet vel boni vel mali ex facto? Si enim solus quæstus attenditur, & tanquam non ex pietate proficiscens vituperatur, semper vituperio dignus erit. Sed nõ opus immorari in his, quæ manifestè contra ipsam pietatem pugnant.

Abstine teipsum à talibus. Hoc in Græcis legitur: interpositum tamen est ante hanc sententiam, *Est autẽ quæstus, &c.* Et significat quod alibi interpres expressit, Deuita eos qui huiusmodi sunt, vt etiam deuitentur ab aliis velut impij. Non enim toleran di sunt qui contra veritatem legis fidei docent. Et quos deuitat episcopus, suo facto signat vitandos quoque esse ab ipsa plebe. Quid ergo merẽtur miseri Episcopi qui communicant & conuersantur cum hæreticis: imò ipsi hæretici sunt, hoc est, lupi quibus creditę sunt oues Christi? *Nihil enim intulimus in hunc mundum, &c.* Alius idem dixit: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illûc. Hoc verbo significans non esse naturale intendere bonis quæ nec nobis natura insunt, nec nos hinc abeuntes comitantur. Quid igitur frustra laboramus & congregamus, ignorantes quibus congregemus? Thesaurizat, inquit propheta, & ignorat cui congregabit ea. Longè esset satius relinquere liberos & affines aliqua penuria laborantes, quàm diuitiis affluentes. Intrãt in labores aliorum, qui cum non sint experti quanto sudore acquirantur facultates, conuiuiis, luxuriis & aleis breui tempore consumunt omnia. Quibus si relicta fuisset à parentibus solicitudo victus quæritandi, fortè nec ista amisissent, nec æterna. *Habentes autẽ alimenta, &c.* & meritò. Quicquid enim amplius est, superfluum est. O vani filij hominum & duri corde qui tanti faciunt vestium apparatum. At proprio nomine non dignatus est Apostolus, sed quibus tegamur, ait: Verè satis est vel vilibus carnem tegi mox terram futuram, & vermium escam.

Iob 1.

Nam qui volunt diuites fieri. Volẽtes ditari notat, non qui diuites sunt, sed qui hûc animi neruos tẽdũt, *Incidunt in tentationẽ & in laqueũ diaboli.* Tẽtatio non mala est, nisi in eam nostra culpa incidamus, & imparati inueniamur ad resistendum: alio qui bona est & magni meriti tẽtatio. Nam qui nõ est tentatus quid scit? Ipse igitur homo est qui sua culpa

Eccl. 34.

culpa dat locum tentationibus otio torpens, vel negotio malo deditus: vt siquis curiosè agat, nec ea curet quę suarum sunt partium. Diabolus enim diligenter obseruat nos, & cum non inuenit hominem occupatum in operibus bonis, aggreditur & obruit. Item si in tribulationibus constitutus non deprecatur, intrat facile in tentationem. Ideo dixit Dominus in tempore persequutionis ma
Marc.14. gnæ: Orate, vigilate, ne intretis in tentationem. Si etiam in prosperis non agit gratias, nec se tãto magis humiliat, incidit in tentationem superbiæ, elationis, & huiusmodi. Si habet scandalum ab oculo & non fugit, & non amputat sibi oculum, & ita manum, & ita pedem, & si quid aliud quod obstat veritati, intrat in tentationem. Sic homo qui vult fieri diues intrat in tentationem furandi, rapiendi, iniustè agendi, aduocatione, procuratione, mercimoniis, authoritate & potestate tyrannica: Vnde sequuntur mendacia, periuria, fraudes, iniurię, violentia, quibus omnibus homo dat locum volens fieri diues. Id verò quamobrem? Quia id vult quod nocet, quod est plenum insidiis & laqueis. Vnde sequitur, & *in laqueum diaboli*. Hic enim laqueos strictos tẽdit, quibus ita comprehendit pedes vt nequeant abire, aut collum vt strangulentur, *& desideria multa, inutilia, & nociua*. Certè homo, qui ad diuitiarum cumulum tendit, incipit habere oculum ad domum proximi sui, aut ad vineam, aut ad oliueta & agros, & vult illos siue vi seu iniuria, aiens intra se: Vnde habeas quærit nemo, sed oportet habere. Tu verò audi quam se-
Isai.5. uerè in eos propheta inuehatur: Væ qui coniungitis domum ad domum, & agro agrum copulatis vsque ad terminum loci. Nunquid habitabitis vos soli in medio terræ? Memento Iezabel quæ significat insulam sterquilinij: aut væ sterquilinio. Verè enim sterquilinium est diuitiarũ cupido, quod per Iezabel significatur, quæ suadet Achab malum contra Dominum: lege libros Regum. Dicit autem, *desideria multa*, quia: Crescit amor nũmi, quantum ipsa pecunia crescit. Dicit, *inutilia*, quia quod superfluum est, inutile est. In Græcis tamen legitur, ἀνόητα, id est, irrationabilia. Nam ratio repugnat vt ea quæ sub nobis sunt, nobis imperent. Dicit, *& noxia*, quæ etiam quoad mundum ferunt secum difficultates, labores, anxietates, lites, inuidias, & innumera mala, *quæ mergunt hominem in interitum & perditionem*. Vide quàm aptè dicat, mer-
Marc.4. gunt. Dominus dixit: Et suffocant verbum. Sicut enim suffocant veritatem verbi, ita & homines mergunt, vt non valeant euadere propter ipsum peccatorum pondus quod secum ferunt, & affectus terrenos: quia curuatus est homo, nec potest sursum conspicere. Aurum est materia laborum, periculum possidentium, virtutum exilium. Aurum malus dominus, proditor seruus. Aurum plus cruciat apud quem copiosius fuerit. Insidiæ sunt in diuitiarum amplitudine, insidiæ in paupertatis cupidæ angustiis. Illæ eleuant ad superbiam: hæ incitant ad querelam. Laqueus sunt in securitate, laqueus in timore. Nec interest vtrum animus qui terreno tenetur affectu, gaudiis occupetur an curis, cum par morbus sit vel sub vna delectatione languere, vel sub anxia solicitudine laborare. Auri custos securitatem non habet, nescit quietem: & cui deest securitas, quomodo potest adesse quies? Hæc melius norunt qui diuitias perditè amant. Et licet sentiant verum esse quod Apostolus subiunxit, non tamen hanc pestem fugere volunt. *Radix enim* (inquit) *omnium malorum est cupiditas*. Facile enim esset vim huius radicis videre, si consideraremus in multa exempla, & quomodo multi eam cupiditatem appetentes, id est, ea quæ ista cupiditas monstrat corruerunt. Sic & spes pro rebus speratis, & cupiditas pro rebus concupitis accipitur. *Errauerunt à fide, & inseruerũt se doloribus multis*. Non opus est ad hoc probandum multis historiis. Assiduè enim hoc in humana vita contemplari licet, & ante ipsos oculos exempla conspicere: quamobrem velut rem pestiferam & pernitiosissimam vult à Timotheo vitari. Est enim in Episcopo præcipuè execranda.

Tu autem, ô homo Dei, hęc fuge: sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen: apprehende vitam æternam in qua vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi corã Deo qui viuificat omnia: & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem, vt serues mandatum sine macula irreprehẽsibile vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi: quẽ suis temporibus ostendet beatus & solus potẽs, Rex regum, & Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatẽ, & lucem inhabitat inaccessibilẽ, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperiũ sempiternum. Amen. Diuitibus huius sęculi pręcipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum: sed in Deo viuo (qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. O Timothee, depositum custodi, deuitans prophanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Tu autem, ô homo Dei, hæc fuge, ab iis longissimè recede. Certè homo Dei non potest esse in iis quæ à Deo multum distrahunt: quale est auaritiæ peccatum, quo si mens semel infecta fuerit, ita grauem reddere solet, vt ad sublimia appetenda attolli non possit. Vnde quidam rectè: Nihil tam angusti animi quàm amare pecuniam. Quanto igitur pudore suffundi debent inter alios quidẽ prælati, quos hæc teterrima cupiditas ita possidet, vt sæculi hominibus auidius congerendis numis inhient? Et tamen fugienda sunt hæc omnia, & ad

veras diuitias aspirandum, quas ostendit Apostolus, addens: *Sectare vero iustitiam, &c.* Notæ sunt virtutes quas enumerat, & alibi explanatæ. Fidei certamẽ dicitur omnis conatus & pugna quę propter cœlestia suscipitur, *Apprehẽde vitam æternam,* id est, regnum cœlorum quod vim patitur, & à violentis rapitur, non à desidibus & tepidis, *in quam & vocatus es, & confessus bonam confeßionem*, Melius, bonam professionem. Ego puto Timotheum renuntiasse omnibus bonis mundi huius solemniter. Id enim fiebat à plurimis, vt de huiusmodi confessione, seu professione loquatur hîc Apostolus. Aut fortè episcopalem professionem dicit: *Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia,* id est, cuius est viuificare omnia, cum sit ipse vita; Et viuificat quæ digna sunt vita, *& Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, &c.* Testimonium profectò reddidit veritati, quod ipse confessus est verbo primùm, dum Pilato interroganti respondens, ait: Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Et facto, dum ob veritatis prædicationem mortem est acerbissimam perpessus, & mortem crucis. Vnde Iudæos increpabat: Si veritatem dico vobis, quare nõ creditis mihi? *Vt serues mandatum*: Fortè mandatum prædicationis intelligit, quod accepit in episcopatus professione, quod omnino seruandum est. Aut absolutè mandatum vocat omne quod Christo tenemur seruare. Nam mandatum nostrum Christus est, & charitas, vt diligamus nos inuicẽ, sicut ipse dilexit nos, *sine macula irreprehensibile*, seruat autem mandatum hoc sine macula irreprehensibile, qui & pietatẽ in Deum, & iustitiam in proximum, & moderationem in seipso custodit, *vsque in aduentum Domini*, siue apparitione, quando tibi apparebit iudex. Nam perseuerantiam desiderat Apostolus, & opportunè quidem ac meritò. Opus enim erat maxima animi magnitudine vt posset Timotheus ætate iuuenis, & fortassis natura meticulosior, in illa ciuitate intrepidè euangelicam fidem tueri, vbi tot erant inuidi & maligni homines, qui vel auaritię dediti, vel falsorum Deorum cultum acerrimè defendentes, negotium facessere Præsuli non desistebant. Nam legitur in Act. quantam seditionem concitauerint artifices ob sublatum quæstum, qui ex templo magnæ Dianæ proueniebat. Et licet sedata fuerint post omnia: non propterea dormit antiquus hostis, quin nouas semper moliatur insidias, præsertim cum animaduertit regnare inculpatæ vitæ superiorem. Propterea adhibet hîc Apostolus ad Timotheum tantam adiurationis efficaciam, vt intelligens rei grauitatem & obligationem non torpeat: & item proposito apud Deum æterno præmio, laboris & periculorum magnitudinem maiori alacritate subeat. Non enim deerit promissis Deus, qui & hîc adiuuabit, & in futura vita coronabit. Et hinc potest elici, quòd Dominus Iesus apparebit vnicuique, cum non erit amplius tempus operandi, & seruandi mandatum, *quem suis temporibus ostendet.* Christum ostendendum à Patre dicit. Et hoc suis temporibus, id est, quando opportunum erit in oculis suis, tunc apparebit. *Beatus & solus potens.* Honorat autem Patris authoritatem: quia ab ipso procedunt omnia, & ipsemet Filius & eius confessio, & quicquid est habet authorem Patrem. Ipse enim Pater dixit: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Clarificauit enim iam illum in persona eius. Clarificabit præterea in toto corpore suo quod est ecclesia, dum præmio bonos afficiet, malos autem male perdet. Vocat & beatum: vt cui naturaliter & per se competat beatitudo. Vocat solum potentem, vt superius dictum est. *Rex regum, & Dominus dominantium.* Vocat Regem regnantium, & Dominum dominantium: quia ipse est rex verus & dominus, qui à nullo regitur, & sine quo nullus regit. Nam per illum regit & dominatur quicunque regit & dominatur, vt scriptum est: Per me reges regnant: & conditores legum iusta decernunt. *Qui solus habet immortalitatem & lucem habitat inacceßibilem*: quam & nos per gratiam habituri sumus. Ille solus habere dicitur immortalitatem: quia ex seipso habet, non aliunde: Et lucem habitare inaccessibilem, quia nullus ad eam suis viribus potest accedere. Nam quum accedemus, assumemur & trahemur ab illo, non nostris viribus, sed illius muneribus. *Quem nullus hominum vidit.* Qui enim vidit, iam non est homo, sed supra hominem, *sed nec videre potest*, quia hoc repugnat homini in conditione humana existenti. Illi igitur meritò reddendus est ab omni creatura honor & imperium sempiternum. Amen.

Margin: Ioan. 18. — Ibid. 8. — Act. 19. — Ioan. 12. — Prou. 8.

Diuitibus huius sæculi præcipe, non sublime sapere. Superius admonuit ac deterruit volentes fieri diuites. Nunc opportunissimum præceptum diuitibus huius sæculi adiungit, primum, *non sublime sapere*, id est, non alta meditari ad dominationem & superbiam vitæ. Nam diuites per diuitias suas discernuntur ab aliis: & quibus sunt numi in arca, facillime tales inflantur, & reliquos spernunt: & generosus est animus qui inter diuitias morbo superbiæ non laborat. Contra quos vehementer exclamat, & meritò B. Iacobus: quoniam iudicium hoc malum est & contra Deum, qui potius elegit pauperes. Non enim ex terrena substantia homo est æstimandus, sed animi virtutibus, Addit: *Neque sperare in incerto diuitiarum*, Vocat diuitiarum incertum eleganter: quia non sunt stabiles. Modo enim ad hunc, modo ad alterum deuoluntur, *sed in Deo viuo*, in quo, & à quo est verum bonũ sperandum, *qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum*, id est, qui omnia nobis abundè præstat quæ faciunt ad fœlicitatem, qua sola fruimur, *bene agere*, Græcè legitur, ἀγαθοεργεῖν, id est, operari bonum. Et hoc iungitur cum eo quod prædictum erat: Præcipe diuitibus, inter quæ & hoc est, bonum scilicet operari, nimirum vitam æternam, quam bonis operibus nobis operamur: vnde adiungit, *diuites fieri in operibus bonis.* Non in sola fide, in qua non consistunt diuitiæ integræ, *Facile tribuere*, Hilarem enim datorem diligit Deus, *communicare*, Propriissimè dictum. Nam reuera nihil est cuiquam proprium, sed communia omnia putanda sunt vero Christiano.

Margin: Iaco. 5.

Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, æternam vitam, vt habent nonnulli Græci codices. Christus ipse Dominus noster est qui postulat, quasi ita diuitibus loquens: Da mihi ex iis quæ prior tibi dedi. De meo quæro: da, & redde. Habuisti me largitorem, fac me debitorem, habeã te fœneratorem. Temporalia mihi das, æterna tibi

Margin: Ex B. Augustino.

restituam. Si vis esse mercator optimus, fœnerator egregius, da quod non potes retinere, vt recipias, quod iam nō poteris amittere. Da modicum, vt recipias centuplum. Da temporalem possessionem, vt accipias hæreditatē æternam. Hoc est thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. Nam quæ maior stultitia excogitari potest, quam illîc diuitias suas relinquere, vnde mox exiturus es: & illûc non præmittere, vbi perpetuo mãsurus es? Ergo substantiam tuam colloca, vbi patriam sempiternam habes. Et hic locus penitus iugulat hæreticos, qui tanta impudentia contra omnes passim scripturas non verētur negare vitam æternam bonis operibus reddi.

O Timothee, depositum custodi, id est, talētum quod tibi creditum est, vt reddas de eo rationem. Aut fortè depositum vocat donum iustitiæ, quod exercere debemus vt fructificet Deo, *Deuitans prophanas vocum nouitates*, seu vanitates. Nam Greci codices hac in parte variāt. Et certè in nouitate vocum circa theologiam est sæpe scandalum, & perniciosa contentio. Quare & loquendi modus ab hæreticis nouis introductus de imputata iustitia, de historica fide, cum sint nouæ voces & prophanę, quibus sacri Theologi nusquam vtuntur, vitandæ omnino sunt, atque reprobandæ, Addit: *Et oppositiones falsi nominis scientiæ*, seu falso nominatas scientias. Erant qui scientiam quandam profitebantur, quam opponebant in Christum. Putant verò quidam Apostolum de Cabalistica loqui. Nam alia non occurrit quæ falsum nomen haberet sciētiæ, & militet in Christum, *quam quidem promittentes* (seu profitentes) *errauerunt à fide*. Facile erratur à veritate fidei, sequendo falsam scientiam. Proposuit olim Ioan. Picus Comes Mirandulanus inter plurimas conclusiones, quas exercitij gratia disputandas in vniuersitatibus publicauit, hanc à Criticis subnotatam. Nulla est scientia quæ nos magis certificet de diuinitate Christi, quàm Magia & Cabala. Quæ conclusio iam multis modis vt falsa & scandalosa ac reprobabilis, à doctis doctè est reprobata, etiam post eiusdem viri Apologiam, ita vt non sit opus amplius disputare. Illud tamen vehementer sano iudicio illi obstat, quòd nullus Apostolorum, nullus doctorum quos commendat ecclesia, hanc nobis sciētiam vel tradidit, vel commendauit, vel quicquam de illa innuit: vt sit mirabile, si esset ad tantam notitiam adeo vtilis, fuisse silentio sepultam. Quare curiosè & non satis sobriè ab illo viro alioqui literato, & admirabiliter pro ætate perito, hæc & alia quædam iuuenili ardore prolata sunt. Quin etiam (vt ipsius Nepos testatur in suis libris) ipsemet Picus hanc conclusionem damnauit postmodo saniore ac meliore iudicio. Qua in re dignus est egregia laude. Nā pauci sunt qui velint à semel positis resilire & recantare. *Gratia tecum*. Hæc salutatio creditur manu ipsius B. Pauli. Benedictus Deus semper.
Amen.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM.

Romæ vinctus catenis Apostolus redire ad Timotheum, vt sperauerat, non potuit. Alteram igitur scripsit epistolam qua illum ad se accersiuit, cùm esset imminentis suæ pasionis certus. Ostendit primùm tenerum erga charißimum discipulum affectum, rogans ne vllis frangatur aduersis rebus, quin potius paret se veluti strenuus Christi miles ad coronam martirio obtinendam. Vitanda omnino vaniloquia & stultas quæstiones, sed ante omnia hæreticos, iubet. Conditionem futurorum temporum prædicit: quare hortatur vt sana prædicatione opportunè seu importunè instet, & falsis fratribus hominum libidini & aurium pruritui inseruientibus resistat. Persecutionum suarum meminit tantarum, vt ab omnibus derelictus fuerit: sed non ab ipso Deo, à quo de Neronis manibus est ereptus. Vt igitur se mox det in viam, mandat: salutationibus vltrò citróque adhibitis epistolam tandem concludens.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD TIMOTHEVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promisionē vitę quę est in Christo Iesu, Timotheo charissimo filio, gratia & misericordia, & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

APOSTOLVM se creatum testatur non propria electione & arbitrio, sed, *per voluntatem Dei*, Elegit enim Deus quos voluit, & per Spiritum suum sanctum quos ad tanti muneris functionem elegit, omni gratiarum genere opportunarū dignos fecit & repleuit. Spiritus enim liberè sua dona prout vult, citra cuiusquam iniuriam, distribuit. *Secundum promißionem vitæ quæ est in Christo Iesu*. In hoc enim Apostolus est institutus, vt hanc fœlicissimam vitam, & illius certam

promissionem in vniuersum mundum spargeret, quæ nobis in Christo Iesu credẽtibus, & eius man data exequentibus reposita est, interim abscondita, reuelãda cum apparuerit in gloria. *Timotheo charißimo filio*. Vide quanta dulcedine amplexabatur suum Timotheũ B. Paulus: erat iuuenis, erat discipulus, erat ab illo consecratus, & tamen videtur omnium obliuisci, sola materna viscera offerẽs, *charißimo filio*, inquit. Magna sanè Maioribus nostri temporis instructio, ne tot ac tantis titulis ita salutari delectentur, vt post vereantur verbum emittere, quod minus grauitatem maiestatemque redoleat. Nam dulcis ille & charitate conditus Maiorũ ac Seniorum sermo, mirum in modum acuit ingenuos adolescentium animos ad veram laudem, & ad grauiora quæcunque subeunda pericula. Hoc vnum verbũ satis (vt ego arbitror) Timotheo fuit, vt ei excuterentur lachrymæ: & vt leuius ferret labores, & sibi demandatam tantam in illa ætate Ephesiorum curam, cum legeret insigne Apostolici erga se amoris eousque charum testimonium, fundati in Christo Iesu, nõ in rebus fluxis & breui perituris. Magnum laborantibus solatium, nosse suas operas sub illo Domino reddi, qui quod promisit præstat cum mensura coagitata, conferta, super-
Luc. 22. fluente in sinum eorum, qui in illius gratiam strenuè in militia se vsque ad finem gesserint.

Gratias ago Deo meo, cui seruio à progenitoribus meis in conscientia pura, quòd sine intermisione habeam tui memoriã in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice, certus sum autem quòd & in te. Propter quam causam admoneo te vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus Spiritũ timoris: sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.

Gratias ago Deo meo, cui seruio à progenitoribus meis, &c. De more B. Pauli est semp gratias agere: quia semper nouis à Deo & cumulatioribus beneficiis experiebatur se à Deo augeri. Vocat & peculiariter Deum suum, ad eam intelligẽtiam quam superioribus epistolis, potissimum ad Rom. attulimus. In Græcis tamen desideratur, *meo*, Adiungit modũ quo seruiebat, nimirum, *in conscĩetia pura*, id est, non maculata per propriam aliquam affectionem malam. Et nihilominus sunt qui putant B. Paulum ignorasse suam innocentiam. Dicit à primogenitoribus, id est (vt ego puto) ab ea die qua genitus fuit in Christo, licet aliqui aliter dicant. Et materiam gratiarum actionis exponens, ait: *Quòd sine intermissione habeam tui memoriam, &c.* Et hoc maxime notandum, quomodo gratias agebat ob illam Timothei memoriam, quæ dum orationibus vacabat, redibat illi in mentem, ex qua colligebat benignum Dei erga Timothei salutem beneplacitum. Frustra siquidem non fiebat, vt orans semper illius memoriam haberet, Deo sic ordinante & certo volente salutem dare, addit: *Nocte & die*, quod potest annecti superiori dicto, aut ei quod sequitur, sed aptius superioribus. *Desiderans te videre, &c.* Desiderium videndi eum exprimit magnum vt gaudio impleretur, eo quòd memor esset lachrymarum ipsius, videlicet quando diuisi sunt corpore: & quòd recordaretur eius fidei quæ erat in illo syncera, sicut fuerat in auia Loide, & in matre Eunice, cuius rei certam habebat persuasionem. Fœlix Timotheus tantum patronum apud Deum nactus, quantus erat B. Paulus, cuius precibus quid potuisset diuina bonitas denegare? In magna item fœlicitatis parte debent reponere liberi, si piis ac probis sint nati parentibus. Deus enim in gratiam parentum multa filiis peculiaria dona largitur, quę ob vitiosos retinere solet. Vnde toties scriptura meminit, propter Abraham, propter Iacob, propter Dauid. Hoc carnales patres non cõsiderant, mirum in modum anxij vt relinquant multam filiis per fas & nefas supellectilem: quantum verò vel ipsi in Dei timore, vel filij proficiant, nulla cura. Satis est ad vanitates & luxum mundanum omni conatu & cogitationibus contendere, postpositis quę ad pietatem, & veram fidei & charitatis integritatem pertinẽt. Inde oriri videmus corruptionem ciuitatum, quãdo periit paterna erga filios institutio, & matrum ad filias pudicitiæ exemplum. Vide quantũ Timotheo cõtulerit auiam habuisse & matrem fide non ficta præditas. Tam breui tempore cura parentum profecit, vt mereretur adolescens prouehi ad tantam dignitatẽ, & tam arduam prouinciam regendi Ephesianam ecclesiam: & tum demum post varios labores, & singularem abstinentiæ obseruantiam, ad cœleste regnum per martyrium fœlicissimè conscendere. Sequitur:

Propter quam causam, &c. Admonet ne donũ Dei sopitum & otiosum teneat, sed & exuscitet & exerceat. Græcè enim legitur, ἀναζωπυρεῖν. Et rationem profert: *Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis* (siue ignauiæ) *sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis*. Potentiam seu virtutem dixit. Græcè enim legimus δυνάμεως, vt potestatem intelligas operandi datam à Deo. Et dilectionem adiunxit, vt in actum illam potentiam adduceremus: quoniam qui diligit operatur. Charitas enim otiosa esse non potest, sed semper quærit aliquid agere quod sit gratum dilecto. Adiecit, *& sobrietatis*, vt etiam excessum prohiberet, ne quid supra mensurã fidei audeamus. Sunt enim qui tendunt quò non pertingunt, qui plus sapere volũt quàm oporteat sapere, & non sapere ad sobrietatem. Si pro suis viribus infans alatur, fiet vt crescendo plus capiat. Si autem vires sui captus excedere voluerit, deficiet antequã crescat. At sobrietas temperat omnia, ne quid nimis.

Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum eius: sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei qui nos liberauit, & vocauit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra: sed secundum propositum suum & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu, ante tẽpora sæcularia. Ma-

nifestata est autem nunc per illuminatione Saluatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam & incorruptionem per Euangelium: in quo positus sum ego prædicator & Apostolus, & magister Gentium. Ob quam causam etiam hæc patior: sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illũ diem. Formam habe sanorum verborum quæ à me audisti in fide, & in dilectione in Christo Iesu. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quòd auersi sunt à me omnes qui in Asia sunt: ex quib⁹ est Phygellus & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui: quia sæpè me refrigerauit, & catenam meam non erubuit: sed cùm Romam venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit mihi, tu melius nosti.

Noli itaque erubescere testimoniũ Domini nostri, neque me vinctum eius, &c. Admonet igitur ne erubescat testimonium Domini Iesu, id est, ne vereatur testificari de veritate crucis, videlicet patiendo opprobria, infamiã, & omnem crucem, vbi opus fuerit. Et vt simul testificetur de Apostolo, catenis propter Christum constricto: sed vt simul cum illo laboret in euangelio, videlicet, prædicãdo verbo, & patientia, & virtute simul testificãdo eius veritati, iuxta potentiam sibi à Deo datam, qui saluos eos fecit, & vocauit non quauis vocatione, sed illa sancta, id est, mũda & firma: non communi aliorum, sed quadam speciali vocatione qua vocãtur electi. Et ne credat quisquam hoc propter præcedentia opera contigisse, id Apostolus excludit, dicens:

Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora sæcularia. i. ante mundi constitutionẽ. Et in Christo Iesu sublimiter: quia in Christo quidã excellenter aptati sunt & prædestinati, vt essent conformes illi in gloria. Tẽpora ergo sæcularia vocat tempora huius sæculi, quæ cœperunt à primo die quando facta est lux, & motus cœlorum incœpit. Sæcula enim erãt antè non sæcularia, sed intelligibilia. Erat enim æuum tantũ cum essent Angeli, & cœlum illorũ: sicut & nos alibi suo loco declarauimus. Et tunc etiam promisit illis Deus sese daturũ nobis, vt ad Titũ scribit, dicens de vita ęterna Christo Iesu, quòd promisit illam Deus ante tẽpora sæcularia. Si enim promisit, certè alicui aut aliquib⁹ promisit. Sed ante hęc tẽpora non erant nisi Angeli: illis ergo promisit. *Manifestata est autem nunc per illuminationẽ* (siue apparitionem) *saluatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortem, &c.* Vtrãque mortẽ destruxit Christus in meritis. Nam corporalis quidem mors destruetur nouissime in effectu per resurrectionem vniuersalẽ. Porrò mors animę iam destructa est: quoniã recipientibus euangeliũ dedit vitã, & illã illuminauit, vt appareret ex cruce sua, & resurrectiõe, & cęteris fidei nostrę misteriis.

Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi, &c. Ob euangelium pati se asserit, sed minime confundi: quia nouit cui credidit, id est, cui commisit seipsum & sua, id est, corpus & animam velut in depositum, vt aliquando recipiat sibi, id est, ad fruendum voluntate sua: iuxta quod scriptum est: Qui perdiderit animã suam propter me, inueniet eam. *Formam habe sanorum verborum, &c.* In mysteriis fidei non solum considerandum est quid dicas, verùm etiam quomodo dicas, vt verba sint ordinata & sana in fide & dilectione in Christo Iesu: quia in illo omnia radices agunt, vt coalescant. *Bonum depositum custodi, &c.* Talẽta Dei nobis credita exercere debemus, ne amittãtur. Seruanda sunt enim non secus ac depositum quod est à nobis custodiendum, vt suo tempore repetenti Deo reddatur, idque cum fœnore. Custodimus autem hoc depositum (vt dictum est) exercẽdo illud per opera bona. Bonum ergo depositũ vocat gratiam & dona quæ per Spiritum sanctum sunt nobis collata, habitantem in nobis: quod bonis operibus seruatur, augetur, & perficitur, iuxta quod scriptum est: Omni habenti, id est, bene vtenti dabitur & abundabit. Contra autem habenti & non exercẽti eueniet, à quo auferetur quod videbatur habere, postquam neglexit augere.

Ioan. 12.

Luc. 19.

Scis hoc quòd auersi sunt, &c. Phygellus fugitiuum significat. Hermogenes, mercurij genitum, id est, loquacem, mendacem, vt mercimoniis intentum, aut facundiæ: vt sit illi virtus magis in sermone, quàm in opere. Hi sunt qui doctrinæ B. Pauli obstant, & ab illa auertunt seipsos, primùm fugitiui qui ab ecclesia fugiunt, & relinquunt baptismi votum: aut etiam vota insuper quæ vouerunt, Deo vitam regularem profitentes, & se castrãtes propter verbum Dei & regnum, ac deinde facti apostatæ, quorum numerus hodie vix numerari potest. Et vtinam omnes ficti abirẽt, qui alios inficiunt simul versantes, & ita perniciosius contaminantes. Satis est enim vnius scabies ad corrumpendum totum ouile. Vel si non inficiunt, molestia tamen multa superiores afficiũt, quibus plus exhibet negotij custodia vnius, quàm totius rectè viuentis societatis gubernatio. Propterea Apostolus ad Gal. perpendens quorũdam nequitiam & plurimum dolens, tanto spiritu aiebat: Vtinam & abscindantur qui vos conturbant. Si enim abscisi essent à radice, noxios humores non transfunderẽt in teneriores ramusculos per mala vitæ exẽpla, & peiora doctrinę falsæ dogmata. Nulli enim sunt inter omnes cautius obseruãdi, quàm ij qui sub Christi pallio operationes satanæ exercent. Nã & satanas versipellis non vna tantum arte quieto atq; tranquillo bonorum & piorum statui insidiatur. Circuit vndique, nec est locus vbi decipulas non tendat ad ruinam nostram. Cum quo omnes heretici semper fœdus inierunt, vt sæculo potiantur isto, & sanctos homines affligant. Et tales conqueritur Apostolus fuisse à sua societate auersos. *Det misericordiam Deus Onesiphori domui, &c.* Vide vt hoc in loco Apostolus docet quid deceat seruos Dei, qui amore Christi

Gal. 5.

hospicio recipiuntur, videlicet implorare pro eis misericordiam illam Domini, & beatitudinis pro
Matt. 5. missionem. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. Sic facit B. Paulus, qui nō solùm pro eo id rogat, sed pro tota eius domo, à qua benignè fuerat tractatus. Ingens illius Onesiphori laus, & magnum apud Deum meritū, qui suis facultatibus, & corporis presentia animum Apostoli refocillauit, non erubescēs crucis ignominiam: sed anxiè inuestigauit Romæ vbinam Apostolus esset, & tanto amore inuisit & recreauit.

CAP. II.

TV ergo fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Iesu: & quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, vt ei placeat cui se probauit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi legitimè certauerit. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus accipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectū. Memor esto Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum Euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula, quasi male operans: sed verbum Dei non est alligatum. Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cœlesti.

TV ergo fili mi confortare, seu inualesce. Hortatur vt fiat robustior in gratia: quod potissimū fit, dum qui gratiam à Domino accepit, non sinit languescere, sed excolit solicitè ad maius semper incrementum. Gratiam in Christo Iesu esse sitam frequenter commemorat, ne nos in nobis ipsis gloriemur, sed recognoscamus fontem, vnde haurimus quicquid in nobis est virtutis. Subdit, *per multos testes*, audiuisse illum quæ erant Dei: quoniam quæ Apostolus dicebat, multis testibus comprobabat, videlicet patientia & tolerantia passionum, vita bona & sancta, item signis atque doctrinis. *Hæc commenda fidelibus hominibus qui idonei, &c.* Iubet commēdari doctrinam, *fidelibus*, id est, iis qui rem Domini fideliter acturi sunt, iuxta il-
Luc. 12. lud: Fidelis seruus & prudens. Hoc enim benigna Dei fit prouidētia, vt nonnulli discant non solùm propter se, sed ad aliorum quoque doctrinam. *Labora sicut bonus miles Christi Iesu.* Militia est vita hominis super terram, præsertim eorum qui vt aliis intendant, & ab hostium incursu protegant, electi sunt. Oportet igitur bonos esse & strenuos milites, qui non simplices sunt milites, sed & militum & totius exercitus duces, & id aduersus infensissimos hostes. Fortium itaque militum est variis affligi laboribus, & innumera mala sufferre ac pati. Item instanter incumbere iis quæ ad militiam attinent & ad victoriam, abiecta omni cura circa corporis & vitæ anxias necessitates. ideo ait:

Nemo militans Deo: Ita legitur in vulgata editione. At emendatius in Græcis simpliciter & absolutè legitur, *Nemo militans*, ac si dixerit. Si miles huius sæculi istud obseruat, ne se implicet negotiis sæcularibus, vt ei placeat qui delectum ipsius habuit, id est, Imperatori suo ac duci, quanto id magis cauere debet miles summi Imperatoris Dei? Adiecit & aliam similitudinem in agone certantis. *Nam & qui certat in agone non coronabitur, &c.* Vt enim propositam coronam obtineat, legitimam oportet præcedere concertationem, id est, eam quæ est iuxta pacti conditiones. Non satis enim est certasse, nisi secundum indictas & præscriptas leges certatum sit. Addit & aliam similitudinem: *Laborantem agricolam oportet primum, de fructibus accipere.* Sensus est: Oportet agricolam percipere de fructibus, laborantem tamen primùm, id est, si modo prius laborauerit, vt sit in spe labor, & labor præcedat fructuum collectionem. Non me latet alios aliter intelligere. Sed si parumper subtilius aduertatur, illorum sensus est parum illustris, nec ad propositas comparationes & accommodationem satisfacit. Et Græca lectio huic nostro verius astipulatur.

Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus. In Græcis non legitur, *dabit*, sed, *det*. Modus tamen est loquendi quasi propheticus. Imperat enim vt intelligat, ac simul prænuntiat ita fore, vt daturus sit illi Deus intellectum. Non enim est precari vt det (licet hoc Græca lectio innuat potius) sed hoc omnino futurum probatur ex desiderio, atque prædicitur. Rectè igitur vertit interpres noster, dicens, *Dabit enim tibi Dominus*, & non, *det*. Nam hic precandi modus fauorem potius atque expressionem continet in futurum inclinantem.

Memor esto Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis. Articulum fidei nostræ valdè necessarium, & quem tunc Hymenæus & alij impugnabant, cōfirmat de resurrectione Christi: vnde omnium resurrectio probatur, *Secundum euangelium meum*, Vocat euangelium suum iam comprobatum ab Apostolis vt verum. Erant autem & alij qui suum habebant euāgelium, sed falsum. Nam plura tunc euangelia prædicabantur, cum tamen vnicum esset: sic & modo faciunt noui Euangelistæ. *Ex semine Dauid*, Inducit Iesum natum secundum carnem, vt astruat resurrectionem eius possibilem ea parte qua homo erat. Dicit se laborare in hoc euangelio: quia de huius resurrectionis prædicatione ipse criminationem patiebatur à Iudæis & Gentibus. Et laborare pro affligi assiduè ponit. Et quod legimus, *Quasi male operans*, Græcè significantius, κακοῦργος, id est, scelestus & facinorosus. Sed quantumuis esset catenis vinctus, linguam tamen solutam possidebat ad promouendum euangelium.

Sed verbum Dei non est alligatum. Quidam stulti ad præsumptionē suam tutandam detorquēt istud Apostoli dictū, omnino volentes (etiam si missi non fuerint) prædicare tamen, in suam perniciē hoc loco abutēres, quòd verbum Dei non est alligatum, nescientes non esse verbum Dei, quod per ora impia & prophana, & contumacia profertur. Omnia enim ordinatè fieri debent in ecclesia, vt ait Apo-

1.Cor.14. Luc.4. stolus. Et Christus silentium imposuit diabolo, ne loqueretur verbum Dei. Quis vnquam legatione fungi pro Rege auderet sine magno scelere & grauissima punitione, si ab eo missus non fuerit? Eleganter autem dixit Apostolus verbum Dei non esse alligatum ex parte suiipsius, cui data fuit ab initio prædicandi authoritas, cum tamen ipse esset alligatus: vt in hoc Dei operationem agnosceremus, intendentis ad aliorum fructum, & maius adhuc prædicationis eius testimonium, cui ipsa etiã B. Pauli vincula attestabantur. Nam fortius est verbum quod prædicatur in vinculis, & vsque ad extremum vitæ spiritum. Si igitur consideretur huius loci germanus sensus, nec apparenter quidem fauet iis, qui propria authoritate sibi arrogant prædicandi officium.

Ideo omnia sustineo propter electos, &c. Apostolus non iam pro se tãtum laborare, sed etiam propter electos se id facere testatur, & eorum salutem quę est in Christo cum omnium beatorum communione. Et vocat electos illos, quos segregare Deus dignabatur à iam reprobis, qui seipsos euangelio indignos constituebant: quales erant Iudæi, & plerique ex Gentibus, de quibus iam actum erat, & Dominus ipse iudicarat eos indignos notitia veritatis propter ipsorum superbiam & contemptum. Non ergo per electos hoc in loco intelligit prædestinatos, vt & alibi superius annotauimus.

Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Hęc commone, testificans coram Domino. Noli contẽdere verbis: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionẽ audiẽtium. Solicitè autem cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium incõfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Prophana autem & vaniloquia deuita. Multum enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorum vt cancer serpit: ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habẽs signaculum hoc, Cognouit Dominus qui sunt sui: & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomẽ Domini. In magna autem domo nõ solùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in cõtumeliam. Siquis ergo emũdauerit se ab istis, erit vas in honorẽ sanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum.

Fidelis sermo, Nam si cummortui sumus, & conuiuemus, &c. Verissimus sermo, & omni fide dignus, vt si commoriamur cum Christo, videlicet morientes peccato, sicut illud corpus ipsius mortuum est semel peccato, etiam conuiuemus cum illo. Et si vnà cum illo patiemur, cum illo quoque conregnabimus. Et si negauerimus eum, & ipse negabit nos, iuxta conditionem à se expressam. Qui me erubuerit & sermones meos coram hominibus, & hunc Filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum. In hoc autem est differentia: quia si non credimus, ille erit fidelis in verbis suis, qui non potest seipsum negare. Negaret autem seipsum si verax non esset. Est enim ipsamet Veritas quæ non fallit. Reddet ergo quę promisit incredulis. *Hæc commone testificãs coram Domino*, videlicet verbo, tanquam maximè vtilia testificans, id est, communiens confirmando vita & moribus, & omni alio testimonio non apparenti coram hominibus tãtùm, sed corã Deo. Luc.9.

Noli contendere verbis, &c. Contẽditur verbis, quando dicacitatibus & conuitiis tota res agitur, in quibus nulla est prorsus vtilitas. Nedum enim altercationibus apparet & elucescit veritas: sed contra, magis inuoluitur, & plerunque amittitur cum graui audientium scandalo. Quocirca prudenter docent, qui cum hęreticis verborum apparatu & copia semper superefluentibus, publicè vetant suscipi disputationes. Nam imperita multitudo facillime decipitur, quæ rationum momenta apprehendere non valens, vbi maiorem verborum multitudinem animaduertit, & linguæ volubilitatem admiratur, & victoriam clamori tribuit non veritati. At inter seruos Dei nulla vigere debet contentio & pugna verborum, sed sententiarum difficilium modesta ad inuestigandam veritatem collatio. Vt semper quæratur veritas, non laus propria.

Solicitè autem cura teipsum probabilem exhibere Deo, &c. Homo probatus Deo, magnum quid est? Probari hominem ab hominibus etiam difficile est. Prauum enim (vt ait propheta) est cor hominis & inscrutabile, & quis cognoscet illud? Sed non est vera probatio ab hominibus: quia iudicium hominum sæpe mendax est, & de occultis non iudicat. Operarius incõfusibilis ille est, qui nihil quod meritò offendat, profert siue falsum, siue importunè dictum & non commodè, sed verè omnia, & tempestiuè, & prudenter. Secare autem verbum euangelicæ veritatis nihil est aliud quam rectè frangere, ac diuisim porrigere. Nam pani assimilatur verbum Dei, quod frangi & diuidi, seu secari à tractatore oportet, vt sic manducari valeat. Scriptum est enim: Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis. Ierem.17. Ibid.c.1.

Prophana autem & vaniloquia deuita, &c. aut pręscinde. Rescindenda vaniloquia admonet, quæ præsertim sunt prophana. Corrumpunt enim mentẽ & mores colloquia mala, & proficiunt ad impietatem: quia sermo talium est veluti cãcer, qui grassatur & serpit in carnem corrodendo assiduè. Sũt autem carnales homines multi, qui sunt quasi horum colloquiorum pabulum, & deuorantur ab impietate. *Ex quibus est Hymenæus & Philetus.* Hymenæum nominat & Philetum admodum opportunè ex nominibus. Prior significat Deum nuptiarũ, commendans crapulam, & nuptias, & impudicitias. Alter significat amabilem, id est, mundanum. Mundanus siquidem est ipsi mundo amabilis. At eos qui piè volunt viuere in Christo, odiosos esse

mundo oportet, & ab illo pati persequutionem, per quam meliorem sperant resurrectionem. Illis autem qui diligunt mundum & carnem, iam facta est resurrectio, qui nihil sperant de vita futura. Et in has tenebras inducit diabolus primum quos à fide catholica per superbiam separat. Hoc tamen ea astutia, vt qui nihil iam credunt, de futura tamē vita impudentius loquantur. Norūt enim viri prudentes, & qui Lutheranorum hæresiarchas scrutati sunt diligentius, eos immortalitatem animæ nō credere, tametsi astutissimè hoc in scriptis supprimant, ne reliquis dogmatibus ob manifestam falsitatem officiat. Inde venerationum Sanctorum repudiant, & quæcunque faciūt ad societatem vitæ cœlestis. Vnde Christi nomen inculcant, quò suam impietatem honestius tegant, ostēdentes se capitis defensores. Sed & ipsum corde negarunt, & foris negant operibus. Qui mores hæreticorū norunt, meam sententiam libenter recognoscent veram. Nam & si Deus excœcauit quosdam sui populi Iudæos ob perfidiam: putamus illum in istos orbis Christiani perturbatores, & tot scelerum in Christum, & Matrē, & sanctos omnes & blasphemiarum authores persistere in lumine aliquo futuræ vitæ? Et subuersi sunt ipsi, & fidem penitus amiserunt, & aliorum fidem sequentium corrumpunt. Quid enim rectè intellecta aliud sonat hæreticorum prędicatio, quàm & illorum in quos Apostolus: Comedamus & bibamus: cras enim moriemur? Hanc persuasionem facere mirificè conatur Malignus. Tum vtitur homine ad quæcunque impia euomenda, & ad eligēdum pro paradiso istud sæculum. Et tales suo pessimo exemplo, vt ait Apostolus, fidem nonnullorum subuertunt.

Sed firmum Dei fundamentum stat, &c. Ne terreretur Timotheus, tanquā posset ecclesiæ fides deficere, primò asserit fundamentum Dei firmum esse id est, eos qui sunt verè electionis vasa omnino nō posse subuerti. *Habens hoc signaculum, Cognouit Dominus*, id est, dilexit eos, *qui sunt sui*. Ista electionis vasa, sunt peculiariter adoptata à Domino, qui nouit illa notitia singularis gratiæ & dilectionis, vt subuerti nequeant. At cum non omnes tales sint, additur: *Et discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini &c.* ac si dixerit: Nouit aliquos Deus, qui stabunt omnino: cæteros relinquit in manu sui liberi arbitrij, vt saluari possint, si velint, licet non tantis præsidiis muniti. Timeant ergo & caueant, ne libertate abutantur ad extremam ruinā sibi malis operibus accersendam. *Et discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini*, id est, Omnis qui se Christianum profitetur, caueat ne suum locum deserat, & coronam propositam amittat, sicque veniat in iudicium quod tunc fiet. Non veniet autem si discesserit ab iniquitate, & mandatorum viam alacriter cucurrerit. Et ne quis Deū tanquam acceptorem personarum in hoc argueret, quòd alios quosdam tam impensè diligat, alios verò non pari amore prosequatur, adiecit:

In magna autem domo non solùm sunt vasa aurea, & argentea, &c. Ostendit appositissima admodum similitudine amabilem Dei ordinem. Quemadmodum enim pulchrum est & honorificum in domibus regum & principum esse vasa nō omnia vnius generis & pretij, ita in ecclesia varios esse hominū gradum pulchrum est, & conueniens, & amplitudinem atque splendorem cœlestis Regis demonstrans. Nam in magna domo non omnia vasa sunt argenta, & aurea: sed & nonnulla, quin potius numerosiora, sunt lignea & fictilia propter varios vsus: & omnia tamen bona sunt. Ita & in domo Domini Dei hanc ipsam copiam & varietatem saluādorum esse requirebatur decentissimè. Itaque si nullo iure licet vt lutum figulo dicat: Quare me fecisti sic? Qua id ratione ausit homo in rebus optimè & sapientissimè dispositis contra Deū? Quodcunque enim facit Deus, bonum est: quamuis nō æquali bonitate sint omnia, sed vnum melius altero. Nonne iniquissima eius esset querela, qui nihil esse vellet minus bonū altero, sed æquè in vniuerso bona omnia? At iam desineret esse illud vniuersum, quod non compleretur omnibus bonis, & istis graduum varietatibus. Sed illud quod additur ponderandum, *Et quædam quidem in honorem: quædā autem in contumeliam*, Molestum sanè si ita applicetur, vt intelligas Deum ab initio absque vllo demerito fecisse vas aliquod in contumeliam. Absit hoc à diuina bonitate. Est igitur intelligēdum omnino, vt istud potius tum faciat Deus, nimirū postquam aliquis se talem reddidit contra ipsius volūtatem peccatis inuolutus, & diabolo tentatori succumbens, & carni, id est, vas contumelia dignum. Tum demum, inquam, post diuturnam sustinentiam vtitur ad hoc bonum, vt ostendat in illo iustitiam suam, qui iam promeruit suo proprio peccato & duritia. Poterat enim facere se vas honoris si voluisset. Vide quàm mirificè textus iste insequens pro hac veritate quam nos defendimus, faciat: subdit,

Si quis ergo emūdauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, &c. Clarè ostendit in potestate nostra id esse si velimus, videlicet mundare nos ab inquinamentis (quibus efficimur vasa contumeliæ) iuuante Dei auxilio, qui stat ad ostium & pulsat, vt auertatur impius ab impietate sua, & viuat. Alioqui quomodo dixisset: Si emundauerit, si nequeat se emundare? Sed cum sine gratia non possit, certò indicatur Deum nemini subtrahere gratiā, nisi tantum nolenti. Et sicut hinc de isto sumitur, si emundauerit se ab illis inquinamentis futurum illum vas Domino vtile & in honorem: ita & econuersò pariter hinc sumitur, si quis contra fecerit, id est, se non emundauerit, fiet vas contumeliæ. In potestate igitur eius erit alterum è duobus euentuum. Dicimus, inquam, de salute quod in potestate eius sit, cum gratia tamen & auxilio Dei. Sic enim data est nobis potestas filios Dei fieri. Quo in loco iugulantur Lutherani, & quicunque absque demerito introducunt æternam reprobationem. *Nullū vas contumeliæ, nisi propria culpa.*

Iuuenilia autem desideria fuge: sectare verò iustitiam, fidem, spem, & charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patiētem, cum modestia corripientem eos qui resi-

stũt veritati: nequãdo Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem.

Iuuenilia autem deſideria fuge, &c. Varia ſunt iuuenũ deſideria, venari, piſcari, aucupari, variis recreari ludis, iocis, cauillis, & huiuſmodi. Sed hæc omninò fugienda ſunt homini Dei, & ei potiſsimum qui alios paſcere vitæ maturitate, & alimentis ſacræ doctrinæ tenetur ad æternam vitam conſequẽdam. Vnde ea quæ ſunt ſectanda opponens, ſubdit: *Sectare verò iuſtitiam, fidem, ſpem, &c.* Quæ ſunt virtutes omnes Deo gratiſſimæ, & quibus vult præ aliis Prælatos eſſe ornatos, vt luceat eorum vita coram hominibus ad glorificandum Deum. At hodie quot numerari poſſent, qui potius ſequuntur quæ mox vetat Apoſtolus dum ait:

Stultas autem & ſine diſciplina quæſtiones deuita, &c. Stultas vocat quæſtiones quæ non procedunt ex principijs fidei, vt ſiquis negans reſurrectionem, quærat cuius erit vxor in cœlis, quæ pluribus in hac vita nupſerit: qua vſi ſunt captione Sadducæi
Luc. 12. putantes ſe Chriſto illuſuros. Aut qui quærit illud monſtrari ſibi quod difficile poteſt capi: quales illi Iudæi qui ſubmurmurabant, obiicientes: Quomodo poteſt nobis dare carnem ſuam ad manducandum? Ioan. 6. Et qui nunc dicunt: Quomodo in ſacroſancto Euchariſtiæ ſacramento ſit realiter corpus Chriſti, & in qualibet ſacramẽti particula. Et quo pacto fiat illa tranſuſtantiatio. Item, quomodo reſurgunt mortui. Sunt & quædam ſine diſciplina quæſtiones à re ſeria alienæ, & multa huius generis quæ vitare Chriſtianus debet. *Sciens quia generãt lites*, ſeu pugnas aut rixas. *Seruum autem Domini non oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes, &c.* etiam contumelioſos. Quod verò addit, *docilem*, intellige doctorem ſeu paratum promptumque ad docendum, *patientem*, manſuetudine, aut potius tolerantem mala. Græcè enim ἀνεξίκακον. *Corripientem eos qui reſiſtunt veritati.* Hìc aduertendum valdè in quod ſe periculum coniiciunt, qui non horrent veritati reſiſtere ignari an fortè Deus det illis pœnitentiã. Nam de peccatis aliis videtur certa pœnitentia oblata à Deo multis modis. At iis qui ſeſe illi opponunt, & veritati perſpicuæ, cum iam ſint permiſſi diaboli laqueis & voluntati, plerunque negatur remedium pœnitentiæ. Caueant ergo qui hæc audiunt. Deus tamen qui ſcrutatur corda, videt qui digni & qui indigni miſericordia fuerint, & quæ ſit ignorantia quæ excuſet. Nam affectata ignorantia eſt omnium perículoſiſſima. Sũt enim in quos locum habet illa prophetæ increpatio. Noluit intelligere vt bene ageret.

CAP. III.

HOC autem ſcito, quia in nouiſsimis diebus inſtabunt tẽpora periculoſa: & erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei, habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et hos deuita. Ex his enim ſunt qui penetrant domos, & captiuas ducũt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis, ſemper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes. Quemadmodum autem Iannes & Mãbres reſtiterunt Moyſi, ita & hi reſiſtũt veritati, homines corrupti mẽte, reprobi circa fidem: ſed vltrà non proficient. Inſipientia enim eorum manifeſta erit in omnibus, ſicut & illorum fuit.

HOC *autem ſcito, quia in nouiſsimis diebus, &c.* Prophetico ſpiritu quid futurum eſſet nouiſſimis temporibus, in quibus nos verſamur, prædicit Timotheo. Et primum aperit forè tempora admodum periculoſa: quæ certè hodierno die (ſi vnquã antea) regnãt. Inualeſcit enim eouſque hominum malitia, & poteſtas malignorum ſpirituum, quæ impunè peruagari permittitur, vt iratum eſſe Deũ & omnia diſſimulantem videamus, donec vitia in immenſum creſcant, flagellum interim conficientem vltionem ad iram. *Erunt homines ſeipſos amantes.* Hoc proprium eſt amantium ſeipſos, propter ſeipſos tantum agere quæcunque agãt, nulla in re ad Deum reſpicientes, aut proximum. Sic propriè accipitur ſeipſum amare, videlicet prætermiſſo Deo & proximo finem omnium ſeipſum conſtituere: quod eſt vera radix omnium malorum, & regni diaboli, qui tali amore ardens perdidit ſeipſum. Nam in hoc primum fundatur cupiditas & auaritia. Vnde ait, cupidi, ſcilicet pecuniæ. Deinde, elati, vide vt ſuo curſu cõſequitur ſuperbia & blaſphemia, & parentum inobedientia, & ingratitudo erga beneficia, & impietas in Deum & parentes. Quod interpres noſter ſignificauit ea voce, *ſceleſti*, Græcè legimus ἀνόσιοι, id eſt, impij. Sic & omnis ſui amator eſt abſque affectione ad ſuos & domeſticos, & redditur infideli deterior. Et ad alios extraneos ſine fœdere, aut quia non contrahit cũ fœdus: vel ſi contrahit, contractum frangit. Sunt incontinentes quia in nullo vel dicto vel facto tẽperatè agunt, ſed incontinẽter omnia & immodeſtè. Sunt crudeles, ſunt amicis non boni, ſed proditores. Sunt effuſi, id eſt, temerarij, pręcipites, amãtes voluptatum carnis obſcænarum. Nam in multis ipſius animi perturbationibus hac via recreationem quærunt, indulgentes laſciuiis carnis, fugientes quæ ſunt à Deo, veras conſolationes, vel ex ipſa pœnitentia peccatorum & lachrymis, quæ cum excitantur à Spiritu, verè ſunt dulces.

Habentes quidem ſpeciem pietatis, quia profitentur Chriſtianitatem, aut fortè regularem vitam, & ſacerdotium, & quoduis miniſterium in cultu diuino. *Virtutem autem eius abnegantes.* Quæ vis ſeu virtus eſt in operibus, non in ſignis. Hos igitur deuitari iubet Apoſtolus. Sed videtur hìc tẽpore Timothei iam extitiſſe illa tempora nouiſſima, quæ tamen pręedicebat Apoſtolus futura: alioqui quomo

do pręcipit illi vt huiusmodi homines deuitet, qui nondum erant in lucem editi? Itaque Apostoli prophetiam sic interpretari debemus, vt in temporibus nouissimis dicat futuros in vniuerso tales, quales suo tempore nonnulli iam reperiebantur, veluti semen & fomentum futurorũ. Nam si tales tunc reperiebantur cum fides purior traderetur & cresceret, essétque in feruore multo, omnino credibilius est futuros in nouissimis temporibus deteriores & numero auctiores, in quib9 nos inuenimur. Nullum tempus vnquam caruit, aut carebit huiusmodi flagitiis: licet in vltimis diebus longè execrabiliora expectanda sint, quando Filius hominis veniens nihil fidei inueniet in terra. Luc. 18.

Ex his enim sunt qui penetrãt domos, &c. Illud quod ait, qui penetrant domos, mirè exprimit eorum curiositatem, qui vsque ad secretissima & interna muliercularum explorant, vt captiuas habeant illas, iã in occulta eorum peccata penetrãtes, & correctionem minime quærentes: quin potius fouẽtes peccata, vt arctiori vinculo sibi retinerent obnoxias. *Et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis*. Et vt earum instabilitatem ostendat, subdit: *Quæ ducuntur variis desideriis*, scilicet ad diuersa habentes distractum animum, vt si velint nequeant ea discere quæ sunt veræ fidei, & bonorum morum, nec peruenire ad agnitionem veritatis. *Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.* Et hoc multis nedum mulieribus, sed & viris contingit nostri sæculi, qui volunt simul vina gustare & sacras literas: probare numos simul & fidei dogmata: sectari honores, & verbotenus contẽptum gloriæ prædicare: collaudare præclara Christi & sanctorum gesta atque certamina, & interim mundi pacem mirum in modum diligere ac studiosè sectari.

Quemadmodum autem Iannes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, &c. AEquat tales impostores antiquis illis Magis Pharaonis, qui suis magicis artibus vehementer restiterunt Moysi, quorum hîc nomina exprimit, licet in canonicis scripturis alias non habeantur expressa. Vnde quidam impij occasionem acceperunt hanc epistolam calumniandi, quasi non esset B. Pauli qui ex apocryphis aliquid afferat. Quasi verò quæcũque habentur in apocryphis, continuò iudicanda sint apocrypha & respuenda. Stulta omnino huiusmodi ratio, & eorum qui parum sunt versati in regulis intelligendi scripturas. *Homines mente corrupti:* Vocat mente corruptos, quibus lux quæ erat in illis, obtenebrata est. Nam tunc ipsæ tenebræ quãtæ? *Reprobi circa fidem*, Vocat & reprobos circa fidẽ: quoniam non consentiebant cum Apostolis & ecclesia. *Sed vltra non proficient, &c.* Istud non videtur ad tempus referri, sed ad personas, vt sit sensus: Quòd solum mulierculas & imperitos decipient, & non proficient vltrà. Nam mulierculis quidam sunt admodum similes, quos & hac nota Apostolus vult intelligi. Qui enim ab iis seducuntur, iam non cum viris, sed cum mulierculis sunt componendi. Quo ad seipsos ergo, & huiusmodi mulierculas proficient semper in peius errantes, & in errorem mittentes (vt inferius dicet) non autem apud sapientes, qui facilè agnoscunt eorum insipiẽtiam. Sic & Magorum illorum nota fuit ludificatio, qui defecerunt in quarto signo, dum confessi sunt digitum Dei ibi esse. At quærenda est similitudo: quoniam isti deficiunt sicut illi in tertia plaga, & quarto signo. Vbi notandum est, posse quædã ab improbis fieri quæ videntur mira, & miracula, vt non sit facile interdum iudicare de spiritibus. Act. 8. Nam Simoni Mago auscultabant à maximo vsque ad minimum omnes ciuitatis Samariæ, vt testatur scriptura, dicentes: Hic, est virtus Dei quę dicitur magna. Attendebant autem eum propterea quod multo tempore dementasset eos. Iccircò dedit ecclesiæ Deus donum discretionis spirituum, ne fallerentur nisi falli volentes. Non enim decipiunt nisi aut superbos, qui sibi arrogant quod nõ sunt: aut desideriis carnalibus deditos & implicatos, qui libenter audiunt quicquid lasciuè faciunt: aut curiosos qui terrena sapiunt, & spiritualia terreno oculo inquirunt.

Tu autem assequutus es meã doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionẽ, patientiam, persequutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Anthiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui: & ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu persequutionem patientur. Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes & in errorem mittentes. Tu verò permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris, & quòd ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutẽ, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendũ, ad arguẽdum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

Tu autem assequutus es meam doctrinam. Ostendit Apostolus Timotheo omnem adesse iustam vitandi malos illos & malignos causam, & longissimè sanctis moribus ab illis dissidendi, vt qui assequutus, vel assectatus esset doctrinam veram, quo ad intellectum, & ipsam, *institutionem*, quoad mores, & ipsum *propositum* habens finem, quò est tendendum, ad quod dirigitur omnis institutio & doctrina: neque vllo pacto declinandum est ad dextram, vel ad sinistram. Similiter fidem, id est, fiduciam, quæ regit propositum ipsum quanquam arduum: & patit *longanimitatẽ*, quæ habet secũ *dilectionem* patientem patientiam & tolerantiam persequutionum & passionum, sicut de se commemorat Apostolus ipse non ad propriam gloriam, sed ad aliorum exemplum, vt illos instituerer & animaret. Legitur enim in Act. Apostolorum de huiusmodi persequutionibus, quas passus est in locis hîc memoratis. Et dicit, *Antiochiæ*, non eam significans quæ est in Syria, sed in Psydia. *Et ex omnibus eripuit me Dominus.* Ne quis animum desponderet, dum ad persequutiones tolerandas inuitatur, memorat auxilium Dei, quo ereptus ab illis fuit,

vt animentur alij ad sustinendum, cum videāt Deū tandem liberatorem, atque etiā si opus, vindicem. Illud etiam addit quod magnum est iniustè patientibus solatium: *Et omnes qui piè viuere volunt in Christo Iesu persequutionem patientur.* Hoc imprimendum est cordi, & inculcandum cunctis qui recta incedunt ambulantes ad euangelicam regulam, ne delassentur, sed viriliter pergant, confortentur in Domino, & præmia æterna præ oculis semper habeant. Nullus seruus Christi sine persequutionibus est. Quòd si quis nondum est vllam perpessus, nondum cœpit esse Christianus. Neque enim si quando diabolus per reges non sæuit, & principū dissidia & tyrannorum, desinunt persequutionum occasiones, quibus veri Christiani homines affliguntur. Si mortuus est diabolus, mortuæ sunt persequutiones. Si autem ille aduersarius noster viuit vnde non tētationes suggerit? Vnde non sæuit? Vnde non minas, & scandala non procurat? O si incipias piè viuere, verum esse certo probabis quod hîc ait Apostolus: Omnes qui piè volunt viuere in Christo, passuros persequutionem. Pugnandū est cum infidelibus, cum hæreticis, cū falsis Christianis turpis vitæ exemplo alios corrumpētibus. Pugnandum est cum carne propria & illecebris eius, cum domesticis, cum mundo, & (quod omnium maximum est & periculosissimum) cum diabolo mille nocendi artibus instructissimo. Vbique pugnatur adhuc, præsertim in ipso conuersionis initio. Sed vide quàm prouidè Apostolus præmisit se liberatum auxilio Domini, vt & nos nedū deiiciamur animo, sed erigamur potius. Nam vbi primùm dicitur: Expecta tentationes huius sæculi, mox additur: Sed de omnibus eruet te Dominus, & faciet cum tentatione prouentum.

Mali autem homines & seductores proficient, &c. Intellige malos homines proficere semper in peius, nimirum circa seipsos, & discipulos illis dignos, id est, mulierculas ipsas, & homines in specie virorum muliercularum simillimis mentibus praeditos & leuitate. *Tu verò permane in iis quæ didicisti.* Monet ergo illum ad permanēdum in iis quæ didicit, non solùm vt sciret sibi, sed etiam aliis, *& credita sunt tibi*, scilicet vt valeas effundere in alios & impartiri, *Sciens à quo didiceris*, Magnum est talem nactum esse præceptorem, ex quo hauritur doctrinæ certitudo, *Et quòd ab infantia sacras literas nosti.* Adiecit & comprobationem propter scientiam scripturarum, quas ipse Timotheus ab infantia didicerat, vnde poterat comprobare doctrinam verā, & in illa confirmari.

Quæ te possunt instruere. Græcè legitur, σοφίσαι, id est, sapientem reddere. Hæc est enim vera sapientia homini, scilicet propriæ salutis eruditio, & sapida notitia, quæ eruditionem illam cum gustu probat. Et hanc qui norunt, beati habentur: quoniam tenent arrham beatitudinis suæ. Cum autem non satis sit ad salutis instructionem, versatum esse in sacris literis (siquidem & Iudæi huiusmodi studio dant operam, & tamen minimè proficiunt) opportunè, adiecit per fidē, quod valdè considerandū est tāquam proprium scripturarū, vt syncerè prestanti fidem se faciles præbeant, quantum fas est, & familiares ad cognitionem sui. At perfido & nolenti ecclesiæ acquiescere, nulla est alia scriptura quæ tot habeat laqueos & offensiones, quot habet sacra & diuina, quæ reuelatur paruulis. Propterea aiebat Dominus: Vobis datum est nosse mysteriū regni cœlorum: cæteris autem loquebatur in parabolis. *Matth. 13.* *Quæ est in Christo Iesu*, vt sit sensus: In Christo Iesu continetur quicquid nobis credendum est, sicut alibi declarauit. Fides enim apud B. Paulū, pro re de qua est fides, sicut spes pro re quæ speratur, poni frequentissimè solet.

Omnis scriptura diuinitus inspirata, &c. Duo hîc de scriptura notanda sunt, primò quòd illa à Spiritu sancto est vt authore, qui inspirauit eam prophetis, vt non possit, inesse quicquam vel falsum, vel quauis ratione reprehensibile, contra mundi sapientes. Hoc abundè in libr. cui titulum dedimus, Claues ad intelligandas scripturas, persuasimus. Et illud præterea notandū quomodo Apostolus non dignatur hoc nomine scripturæ, vllam aliam scripturam quæ non sit sacra: vnde ait simpliciter, omnem scripturam diuinitus esse inspiratā, atque ob eam causam vtilem: quoniā scriptum est, Ego Dominus docens te vtilia. Vnde secundo loco mirificè explicat quatuor scripturæ vtilitates. *Isa. 48.* Prima est quia docet. Secunda quia arguit. Hæ duæ pertinēt ad eos qui profiteri volunt se aliquid sapere. Si enim velint humiliari & doceri, continget eis per scripturæ doctrinam quod Sapiens protulit verissimè, & necessariò. Audiens sapiens sapientior erit. *Prou. 1.* Et sic veniet prima vtilitas. Sin autem non velint humiliari, sed rationibus agere & contendere: tunc scriptura subministrat argumenta etiā ad conuincendum. Et hæc est secunda vtilitas.

Verùm quia est aliquod genus hominum ineruditum & imperitum, in hos quoque potest prodesse scriptura. Nam si fuerint arrogantes, poterunt corripi. Sin verò cupientes euangelizari, facile erudientur: quoniam docilitas Christiani non tam ab ingenio bono, quàm ab humili fide, & obsequio scripturarum prouenit. *Vt perfectus sit homo Dei in iustitia, ad omne opus bonum instructus.* Ecce finis totius scripturæ, vt sit homo Dei perfectus in iustitia, ad omne opus bonum instructus. Quid afferri posset his verbis clarius & fortius contra istos, qui tantoperè aduersantur bonis operibus, solam extollentes fidem? *Pro iustitia bonorum operum.* Nonne finis fidei sunt opera, quæ hominem perfectum reddunt, ac per hoc placentem & gratum Deo? Sed hæc iam trita sunt, & id quidem occasione hæreticorū, qui excitarunt pias mentes in re necessaria defendenda iam ita instructas, vt vel pueri nunc diluere obiectiones eorum possint. Imò & venturum tempus confido, quando vehementer mirabuntur docti, extare potuisse vnquam tantam hominum impudentiam, qui negare bonorum operum apud Deum præmia non sint veriti, postquam viderint loca scripturarum paulò obscuriora beneficio scriptorū sic illustrata, vt nihil scrupuli relictum sit. Porrò aduertendū, esse quandam iustitiæ in hac vita perfectionem, ad quam peruenire possumus & debemus, licet non sit illa perfectio patriæ: nec illa perfectio quæ exacta fuisset in statu innocentiæ. Hæc quoniam Lutherani non distinguunt, nec nouerunt discernere peccata venialia à mortalibus, fit vt non intelligāt per venialia non amitti iustitiam Dei, siue charitatem & gratiam. Itaque ipsi confusè loquuntur, &

falluntur, & alios fallunt.

CAP. IIII.

TESTIFICOR corã Deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos per aduentum ipsius, & regnum eius, predica verbũ, insta opportunè, importunè: argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Erit enim tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt: sed ad sua desideria coaceruabũt sibi magistros prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertẽt, ad fabulas autem conuertentur. Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple, sobrius esto. Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui: in reliquo, reposita est mihi corona iustitię, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solùm autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.

TEstificor coram Deo & Christo Iesu, &c. Hæc pendent à superioribus, quasi expressius diceret: Ob eam causam, quia futuri erant hæretici, & scripturæ sanctæ tantam vim habẽt, & facultatem ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, & ipse Timotheus per illas esse poterat, & per magistrum suum B. Paulum egregiè instructus, ob eam causam, inquam, testificatur coram Deo, &c. Et est quædam abiuratio, vt ipsemet Timotheus per se prædicaret verbum fidei, quod erat Episcopi munus. Idque vult cum magna instantia fieri: non opportunè tantum, id est, cum sese occasio & opportunitas offert: verùm & importunè, hoc est, cum non adest ex parte audientium promptitudo. At huic monitioni videtur illa reclamare Sapientis
Eccle.32. sententia aientis: Vbi non est auditus, non effundas sermonem. Quæ intelligenda est cum homines prorsus audire recusant, qui iam effecti sunt reprobi. Argue contradicentes, increpa irrisores, obsecra infirmos *in omni patientia & doctrina.* Sunt sæpe qui docent: sed dum animaduertunt se immeritò derideri, mox subirascuntur, nec sunt potentes vt vel patientia franganta animos irrisorum, quãdo res poscit absque Dei contumelia. Ideo nullũ faciunt fructum in terra contumaci, quæ sola vincitur (si quando tamen vinci potest) docentis mã-
Prou.15. suetudine ac patientia. Ira enim molli responsione frangitur, vt Sapiens optimè docet.

Erit enim tempus, Prophetia est, quam modo in oculis nostris impleri conspicimus, *quum sanam doctrinam non substinebunt*, Quænam est sana doctrina quam non sustinebunt? Certè hæc: Quòd operibus in gratia factis perficimus iustificationem: Quòd vita æterna bonis operibus redditur: Quòd peccator indiget sacramento pœnitentiæ, vt sit cõtritus, vt cõfiteatur, vt satisfaciat. Hæc & huiusmodi alia quæ sunt sanæ doctrinæ, quia saluant animam, iam nequeunt sustinere qui sunt seducti: & ideo de his dicitur. *Sed ad sua desideria*, quæ sunt cõcupiscentiæ prauæ & effrænes, quæ nolunt subiici legi Dei, sed licentiosam vitam amant, *coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus*, hoc est: Illi quibus voluptas titillat pruritum aurium, & vellent audire placentia: illi, inquam, sunt quos Apostolus vidit coaceruantes sibi magistros. Quod si vnquam apparuit, ad cumulum certè nostra ætate manifestè apparet. Nam quantam nobis magistrorum colluuiem peperit exorta tempestas per Martinum Lutherum & Erasmum? Exurge bone Deus & misericors, & dissipentur inimici tui, & sponsæ tuæ ecclesiæ sanctæ: quia magistri sunt docentes quæ carni placent & sanguini. Equidem non tam verbis hîc quàm lachrymis opus est, si quid zeli haberemus. Nec tam expositionem, quàm animaduersionem prophetia Apostoli efflagitat, vt extirpentur tot perniciosorum dogmatum magistri, præcipuè qui se pios fingunt & non sunt. Ignorant enim miseri quàm sapienter eos frater Domini admonuerat dicens: Nolite fieri plures magistri, sciẽtes quo- Iac.3. niam maius iudicium accipitis.

Et à veritate quidem auditum auertent. Ecce, siquis frequentem auditorum concursum desiderat, afferat sermonem hæreticum pro carnis libertate, & implebitur ecclesia, & omnis locus vbi talis habebitur concio. Quis hoc nesciat? Neque enim isti discipulos sibi & sectatores parãt doctrinæ suæ veritate, & rationum momẽtis, sed calumniarum in ecclesiam & Prælatos multitudine & magnitudine iam factos & persuasos solummodo confirmãt atque corroborant. *Ad fabulas autem conuertentur.* Fabula hîc pro quouis fallaci cõmento ab ipsa veritate alieno capitur.

Tu verò vigila. Videtur hic sermo peculiariter dirigi ad illum Timotheum: sed Spiritus Dei qui semper loquitur, & habet ante oculos omne tempus, in Timotheo illo cunctos alloquitur, qui Dei honorẽ suo proprio præponunt. Hoc enim significat Timotheus, id est, honorans Deum. Ait ergo, Tu verò vigila, siue esto sobrius in omnibus. Græcè enim, νῆφε, quod est vigila, & sobrius esto: Quanquam de sobrietate postmodo dicunt latini codices, quod in Græcis desideratur.

In omnibus labora, Græcè significantius κακοπάθησον, hoc est, mala patere, & dura in malis & afflictionibus. Nam hæc est via ad saluandum seipsum & alios. *Opus fac Euangelistæ* prędicando euangeliũ. Opus enim huiusmodi est durare in confessione & prædicatione veritatis, nec opprimi persecutionibus, nec aura populari extolli. Vnde & hoc idẽ aliis verbis significat, vt ista sermonis repetitione ostendat quam erat illi cordi euangelica prædicatio, & hæreticorum expugnatio, ait:

Ministerium tuum imple: quodnam est illud ministerium quod ait, nisi Euangelistæ? Quod est Episcopi munus, nisi prędicare? Quotus verò est hodie eorum numerus qui impleant? Hoc autem impletur, dum verbo veritatis consonat tenor vitæ. Græcè legitur, πληροφόρησον, id est, redde hoc certum & persuasum, te scilicet Dei esse ministrũ. Istud tunc persuadebis, quando ostendes te nolle hîc habere mercedem, sed expectare ab eo qui tibi illud mandauit.

Ego enim iam delibor. Græcè, σπένδομαι, id est, immolor.

molor. Et est vox quę (teste B. Chrysostomo) significat perfectam hostiam, quæ tota absorbetur, *& tempus meæ resolutionis instat.* Hoc ex reuelatione acceperat. *Bonum certamen certaui.* Græcè significanter τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν, quod est certum quoddam, & præclarum certamen. Et verè tale fuit illud B. Pauli, quod & Angeli spectauerunt cum gaudio, *cursum consummaui*, id est, absolui & perfeci. Est enim vita nostra quasi agō, quo pro corona certatur: & quasi cursus, quo curritur pro brauio. *Fidē seruaui*, Non loquitur hîc de fidei veritate, sed de fidelitate quæ
1.Cor.4. exigebatur in dispensatore, vt ipse aiebat: A dispensatore quæritur vt sit fidelis. *In reliquo*, seu cęterum, aut: quod superest. Ac si dicat: Post hæc facta non aliud restat, nisi quòd *reposita est mihi corona iustitiæ.* Hic locus manifestè infringit hæreticos, & detestanda eorum dogmata, qui negant hominem posse mandatis Dei ita obtemperare, vt mereatur coronam. Hîc distinctè Apostolus de seipso longè aliter testatur. Nam & certasse bonum certamen, & perfecisse cursum, & fidelem fuisse dispensatorem, & perstitisse vsque in finem asseuerat. Quod non valuisset dicere, si conscientia illum redarguisset de peccato lethali. Expugnantur etiam negantes merita: & asserentes coronam paradisi non reddi operibus bonis, cum vocetur corona iustitiæ, & non tantum corona gratię, seu misericordiæ. Licet & hoc quoque dici possit: quoniam radix huius iustitiæ à gratia est & misericordia. Non enim meruisset Apostolus coronam iustitiæ, nisi (vt eleganter ait D. Augustinus) prius fuisset à peccato ereptus, & iustificatus ex gratia. Est igitur corona iustitiæ quæ datur iusto, & propter iustitiæ opera. Iustus autem quilibet effectus est per gratiam & misericordiam, ita vt semper vincat gratia & misericordia, cum ex illa procedat iustitia, per quam veniunt & opera & merita. Vnde sequitur:

Quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Non autem redderet illi Dominus iustus iudex quasi debitam, ad vim illius verbi (*reddet*) nisi prius illum iustificasset misericors Pater, non ex debito, sed ex misericordia: ita vt non ex iustitia, sed ex mera gratia veniat prima iustificatio. Ex iustitia verò iam gratis accepta venit debitum præmij & illius redditio, quæ tamen ad gratiam pertinet (vt dictum est) ex radice. Ipsa enim gratia qua iusta voluntas informatur, per quam voluntatem opera fiunt, est radix meriti. Hæc ita se habere ad veritatem norunt omnes pij: & ego quidem non dubito inter hæreticos inueniri qui ita quoque intelligūt, & aliter intelligi non debere sciunt: sed vt custodiant semel emissum dogma, ex pertinacia illud defendere, non ab ignorantia student. Quod autem dicit Apostolus, *in illa die*, ad extremum magni iudicij diem videtur aspicere. Nam de perfecto præmio loquitur, quādo anima cum corpore proprio potietur perfecta beatitudine. Non quòd interim anima corpore exuta careat Dei visione, qua statim potitur, nisi indigeat aliqua purgatione, sed quod solius animæ beatitudo non est totius compositi, & per hoc non est interim absolutè Pauli. At Paulus hîc de sua corona loquitur, quę sibi Paulo, non ipsius tantum animæ debebatur, *Non solùm autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius*, id est, iis qui bene sperant. Bene autem sperant, qui bene & perseueranter operantur. Et tales verè diligunt aduentum eius, diligentes suum bonū quod est in Domino, & à Domino in illo aduentu, quando veniet retributurus vnicuique secundum opera sua prout gessit in corpore, siue bonum, siue malum, vt aliâs docuit. 2.Cor.5.

Festina ad me venire citò. Demas enim me reliquit diligens hoc sęculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in ministerio. Tychicum autē misi Ephesum. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem mēbranas. Alexander ęrarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secūdum opera eius, quem & tu deuita: valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerūt: non illis imputetur. Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & liberatus sum de ore leonis. Liberauit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cœleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscillam & Aquillam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutāt te Eubulus & Pudens & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Festina ad me venire citò, &c. Ex hoc loco accipitur, Episcopos non ita alligari suæ ecclesiæ personaliter, quin eis aliquando sit licitum ex grauioribus causis euocati, ad tempus per alios inseruire, vt & ipsi interim quæ sunt maioris muneris implere possint ad superioris imperiū. Sed nulla alia excusatione sese à culpa tutari valēt, nisi hæc duo coniungantur, nimirum & quòd superior euocet: & quòd maior & publica vtilitas inde acquiratur. Itaque videat quisque ne seipsum decipiat. Nā Deum ipsum fallere non possunt, apud quem excusationum sterilia folia non valent, quin potius peccatum produnt, non contegunt. *Demas enim me dereliquit.* Ecce necessitas. Destitutus B. Paulus indigebat sociis ad opera maxima, & iam derelictus erat à quibusdam, inter quos erat iste Demas nomine, *diligens hoc sæculum.* Cōuenit nomen. Nam Demas idē est quòd popularis, vel plebeius. Vox est Græca quæ potest etiam significare pinguedinem, & vinculū. Nam plebei sunt, & vinculo huius mundi irretiti, qui commutant apostolicam veritatem cum pinguedine terræ, Esau prophani imitatores, qui pro vili lenticulæ offa supernæ ciuitatis hæ-

reditatem vendunt. Significat & molles, qui in medio cursu fracti difficultate itineris redeũt ad propria. Istius enim meminit alio loco Apostolus qui bene currebat, sed non perstitit. Vbi ad doctrinam nostram considerandum, constantia magna opus esse in via Dei, maxime quando persequutiones ingruunt. *Et abiit Thessalonicã*. Ciuitas est Macedonię, & significat positionẽ alterius victoriæ, & id quidem mirum in modum quadrat. Tales enim minime persistunt in primo agone, sed constituunt sibi præmia mundi pro suis laboribus. *Crescens in Galatiam*. Potest mysticè significare hominem, qui cum cresceret, & iam solido cibo vesci deberet, ad lac tamen quod est paruulorum, reuertitur. Et ij sunt qui in tentationibus magnis & periculis durare nequeunt.

Titus in Dalmatiam. Titus honorabilem significat. Et Dalmatia lampadem frustratoriam: aut fulgur vanitatis. Vnde significantur qui honorem huius mundi amantes, quasi vanam quandam & inutilem lampadem sequuntur, quæ vt fulgur subita celeritate transit, & mox euanescit.

Lucas est mecum solus. Magnus & fidus socius Lucas, qui B. Paulo etiam vinculis alligato assistit, vt meritò & cũ magna illius laude appellatus sit tanti Apostoli comes indiuiduus. Significat enim lucem veritatis, qua firmatur homo & non vagatur, sed fixus manet suspiciens cœlum, & benignã Dei voluntatem, quæ non deserit sperantes in se. *Marcum assume, & adduc tecum: Est enim mihi vtilis in ministerio*. Hic est ille Marcus propter quem nata fuerat contentio inter B. Paulum & Barnabam, vt habetur in Act. Marcus autẽ significat tersum & politum. Et tali socio egebat Apostolus: quoniam in persequutionibus perpolitur Dei seruus, & tersus redditur. Et verè per illam tentationem ab initio politus est, ex qua tantũ profecit, vt qui antea subterfugiebat, esset postea inter primos, quorum ministeria requirebat Apostolus. *Tychicum autem misi Ephesum*. Per Tychicum fortunę amatorem & amicum intelligit. Hunc vir fortis emittit Ephesum in sua scilicet desideria. Nam qui fortunam diligit, & quo illa ducit sequitur, seruire Christo qui talia damnat, non potest.

Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, &c. Penula genus est vestis densæ ac vilis, qua loco pallij ad repellendã pluuiæ iniuriam & frigoris vtuntur viatores. Vbi considera miram Apostoli solicitudinem erga Discipulum. Hoc significare voluit futuram Timotheo magno vsui in ipso itinere. Mysticè quoque eleganter significat oportere virũ hęrentem ei qui persequutionem patitur, armari, ne imbribus tribulationum cedat. De illo Carpo facit mẽtionem honorificam B. Dionysius Areopagita epist. 8. Cum aliquando, ait, in Cretam venissem, sanct⁹ Carpus me hospitio suscepit, vir si quis alius ob eximiam mentis munditiã ad Dei speculationem aptissimus. *Et libros, maxime autem membranas*. Verè libri sancti ad consolationẽ faciunt: quia
Rom. 16. omnia quæ scripta sunt, ad nostram doctrinã scripta sunt, vt per patientiam & consolationẽ scripturarum spem habeamus. Quare summus Sacerdos, & seniores, & reliquus Iudæorũ populus ad Spar-
1. Mac. 12. tiatas scribentes, dixerunt in epistola: Nos enim cum nullo horum indigeremus, habentes sanctos libros in manibus nostris, &c. Quod verò ait, *Maxime autem membranas*, particularia quædam scripta significat, in quibus ea continebantur quæ ad rem magis faciebant. Et mysticè significat scripta quæ in corio mortuo exarata sunt, quod corium mortuum nostra est conscientia, quæ pœnitentiæ baptismum recepit, & luctum Christianum toto vitæ huius tempore profiteri debet.

Alexãder ærarius multa mala mihi ostendit. Non dixit, *intulit*, sed, *ostendit*, quia qui libenter excipit persequutiones, non mala, sed bona excipit: quanquã ex parte inferentis mala sint. Ærarium autem vocat, quia erat faber æris, vt Græca vox ostendit. Et in eo significatur mundi huius fortitudo, quę fidei aduersatur. Isti statuas sibi fabricant, quæ contra Deũ stare nullo pacto possunt. *Reddat illi Dominus secundum opera eius*. Volunt plures interpretes hoc dictum enũciatiuum esse futuri temporis, & ideo legunt, *reddet*, Græcè tamẽ legitur, ἀποδώῃ, hoc est, reddat. Quæ vox non est tam optantis, quàm permittentis, & concordantis cum diuina sententia, quæ iã habet istiusmodi homines veritati resistentes pro reprobis. Vnde addit: *quem & tu deuita*, vt pestem, & venenum læthiferum omnino detestandum. Nam tales illi sunt: quanquã addit aliam causam, dicens: *Valdè enim restitit verbis nostris*, & consequenter ipsi Christo, eiusque sanctissimæ veritati. Hinc ingens capitur doctrina, si quando viri magni, & pro veritate catholica laborantes intelligãt sibi vel clanculum, vel palam à nescio quibus sordidis hominibus & ignaris obsisti. Magna sanæ & grauis ob rei indignitatẽ tentatio, dum confligendum est cum sartoribus, & fabris, & tonsoribus: quemadmodum nobis nũc per Lutheranorum laxatas populis habenas contigit, sed verius per diabolum operationũ diuinarum æmulum. Animaduertit summa Dei sapientia electos rudes & ignaros homines ad euangelium prædicandum, & sanguine defendendum, vt esset illustrior Dei virtus & maiestas. Ipse quoque liuidus suscitat istos opifices, & tabernarios, & qui vix norũt, quot sunt (vt dici solet) in manu digiti numerare, vt negotium facessant ecclesię, & Pręlatis atque insignibus concionatoribus tanta ignorantia ac temeritate obsistant. Sed hoc B. Pauli exẽplum ad maximum nostrum solatium positum est, vt nõ miremur artem diaboli, sed prouidẽtiam Dei ad lucrum nostrum. Sunt enim isti veluti folles, quibus vtitur Deus in fornace ecclesiæ, vbi probantur electi, vt aurũ redditur purissimum. Nam si hanc tam indignam tentationem illius artificis in B. Paulũ permisit, quid in nos expectandum est?

In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt. Loquitur de prima sua apud Cæsarem defensione; apud quem tanquam seductor fuit accusatus: licet ea de re non constet clara historia in sacris literis. *Non illis imputetur*. Hinc apparet aliud fuisse peccatum horum, qui eum dereliquerunt propter infirmitatem, & aliud Alexandri, qui vt perfidus dedita opera restitit verbis Apostoli. Pro illis enim orat ne eis imputetur hoc peccatũ, de hoc verò ait: Reddat illi Dominus iuxta opera eius. *Dominus autem mihi astitit, & confortauit me*, hoc est, Deus pius & misericors tum demũ consueuit adiuuare suos fortiter, cum ab aliis sine auxilio

derelinquũtur, *vt per me prædicatio impleatur.* Loquitur de prima prædicatione enunciationis euangelij, quæ debuit primò fieri ad vniuersas Gentes. *Et liberatus sum de ore leonis.* Neronem innuit, qui erat ferocia summa crudelis, quasi hominum deuorator, & præcipuè piorum Christianorum.

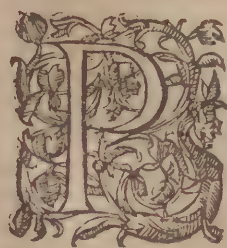
Liberauit me Dominus ab omni opere malo. In magna miseria & persequutione difficillimum est se continere à peccato. Et tamen Apostolus ab omni opere malo dicit se fuisse liberatum à Deo, non in quod incurrit, sed ne illud cõmitteret adiutus. *Et saluum faciet in regnum suum cœleste.* Ita loquitur ex multa fiducia de misericordiæ Dei concepta: quam & certam sperare possunt, qui persequutionem patiuntur propter iustitiam: & item quia propinquus erat excessus eius, *cui gloria in sæcula sæculorum, Amen.* More suo de omnibus suis bonis reddit gloriam Deo per, Amen, id est, per Iesum Christum Redemptorem.

Salutat Priscillam & Aquillam. Hi erant coniuges & Iudæi, vt est in Act. cap. 18. qui pro anima
Rom. 16. Apostoli (vt ad Rom. testatur) ceruices suas supposuerunt. Hos igitur meritò iubet primos salutari, qui & ipsi erant Gẽtis Iudeæ, & verè Iudæorum Christiani. Nam & familiares fuerant aliquando eodem tecto & mensa viuentes, maxime cum essent eiusdem artis, quæ dicitur scenofactoria. *Et Onesiphori domum.* Hunc Onesiphorum honorificè superius iam nominauit. cap. 1. cuius facultatibus fuerat sæpe recreatus, & ab illo Romæ diligenter inuestigatus & visitatus. *Erastus remansit Corinthi.* Erastus amabilem significat, quem Corinthi remansisse indicat. Corinthus vox est quæ significat locum scortationis ac lenocinij: nec absque significatione dicitur. Subnotantur enim qui amari declarant, & scorta fiunt. *Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.* Trophimum significat educatum, seu nutritum. Qui enim vel plus, vel minus nutrire corpus student, facile infirmantur. *Festina ante hyemem venire*, id est, antequam cor frigidum fiat. *Salutant te Eubulus*, bonus consiliator, *& Pudens*, quidam legunt: Prudens: sed Græca lectio habet, πούδης, pro Pudẽs, vt intelligatur pudor sanctus qui adest omnibus Deum metuentibus. *Et Linus, & Claudia, & fratres omnes.* Linus est rete & vinculũ: sed rete Christi & charitatis. Et Claudia à claudendo, vt significaretur claudendam esse portam cordis omnibus rebus à Iesu Christo alienis, vt solùm qui fratres sunt admittantur. Hunc Linum puto illum fuisse qui Petro in pontificatu successit. *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen:* ac si dixerit, Spiritus Domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu tuo, qui in omnibus & prosperis & aduersis te dirigat & illæsum seruet in via mandatorum suorum, vt tandem percipere possis æternam vitæ incorruptibilis coronam: quam nobis omnibus largiri dignetur qui cum Patre & Filio regnat in sæculis sempiternis. Amen.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

TITVM Cretensibus à se præfectum Archiepiscopum instruit Apostolus de iis quæ ad eius officium pertinent. Ostendit quales Ecclesiæ ministros ordinare debeat, qui & possint seductoribus, potißimùm quibusdam proteruis, Iudæis resistere, & durè increpare. Proponit exhortationes vnicuique hominum statui proprias, vt omnes gratiæ Saluatoris respondentes efficiantur vnus populus Deo, per bonorum operum studium, gratus & acceptus. Magistratibus ipsis obtemperandum præcipit. Hæreticos insuper omnino tanquam putrida membra fugiendos, & stultas legis genealogias. Postremò mandat vt veniente Tychico, properet ad se Nicopolim, hortatus iterum vt solicitè fideles bonis operibus studeant abundare. Epistolæ superscriptio in hunc modum Græcè habetur: Ad Titum Ecclesiæ Cretensium primum delectum Episcopum, scripta Nicopoli Macedoniæ.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PAVLI AD TITVM.

AVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secũdum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quę secũdum pietatem est in spẽ vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora sæcularia. Manifestauit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione quæ credita est mihi, secundum præceptũ Saluatoris nostri Dei: Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Saluatore nostro.

OCAT se prius seruũ Dei in hoc salutationis principio, quàm Apostolum, vt iustum erat. Deus enim Dominus est omnium, cui omnia seruire iuxta suam cõditionem debent. Homo ergo volũtariè seruire tenetur: & hoc seruitium libertas est illi vera & amabilis. Qui enim bona libertate promptè seruit Deo, liber est ab omni creatura: alioqui multipliciter seruit & ignominiosè. *Apostolus autem Iesu Christi.* Declarat peculiare quoddam suum erga Deum seruitium, nimirum in munere apostolatus: ita vt tanquam Apostolus hãc epistolam se scribere insinuet, quo

grauior vigeat in præceptis & maior authoritas: *Secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis*. Etsi alij prædicatores aliquo modo vocari possent Apostoli: ipse tamen asserit se Apostolum secũdum fidem electorum Dei, id est, eum cui Deus impartiuit talem fidem, & eam veritatis agnitionem, quæ dari solet electis. Hæc siquidem longo interuallo excedit communem reliquorum Christianorum gratiam. Sicut enim non est omnium fides: ita nec eorum qui sunt fideles, est æqualis fides. Electi illi præcipui (quales erant Apostoli) vt æquum erat, & vt ipsum Apostolatus munus poscebat, longè alios in lumine & mensura fidei, & in cognitione veritatis præcellebant. Voluit ergo Apostolus hoc primum proponere Tito, vt intelligeret ea præcepta quæ scribebat, non ab homine quasi à fratre, sed ab insigni Apostolo proficisci, vt magis intenderet diligẽtiusque seruaret: & quæ etiam posset obiicere duris illis è circuncisione Iudæis, & pigris quibusdam Cretensibus, ne possent sancta veritatis mãdata spernere. Declarat autem quodnam genus veritatis esset, ad quam prædicandam erat constitutus & electus à Deo Apostolus, & ait:

Quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ. Pietas virtus est ex charitate procedens, qua inclinamur ad honorandum & colendum Deum, non solùm vt Creatorem & Dominum, sed vt Patrem, reddendo quæ illi à nobis debentur pietatis, obsequij, cultus, honoris officia: & quæ illi impendere nõ valemus (ipse enim bonorum nostrorum non indiget) impendamus, vt iubet, proximo: & perinde ac si sibi impensum fuerit, accipiet. Fides ergo Apostoli consistebat in agnitione huius veritatis, quæ habebat præceptum pietatis cum promissione. Vnde concipiebatur spes vitæ æternæ, quæ promittebatur pio & pietatem exercenti. Vnde rectè sequitur: *Quam promisit qui non mentitur Deus*. Ipse enim verax est, & non (sicut homo) mendax. Deus ipse non solùm non mentitur, sed nec potest mentiri, qui summa est Veritas. Quid est enim mentiri, nisi aliquid proferendo significare, quod non ita se habeat? Deus autem nihil profert nisi vnum Verbum, quo seipsum exprimit, qui summa est Veritas. Per illud Verbum facta sunt omnia, quæ & ipsa veritatem habent, quatenus ab ea prima Veritate procedunt.

Ante tempora sæcularia. Quæstio hoc in loco exoritur, quo pacto verum fiat, Deum promisisse hanc æternam vitam ante tempora sæcularia. Et primò, Quæ (rogo) est hæc æterna vita? Audi ipsummet, qui interrogas, tibi respondentem: Hęc autem est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Visio ergo Dei & Iesu Christi est nobis vita æterna: & hanc testatur esse promissam ante tẽpora sæcularia. Sed cui, aut quibus promissa fuit ante tempora sæcularia, cum nulla adhuc extaret creatura? Dicunt aliqui Deum sibiipsi promisisse. At certè inter promissorem, & eum cui promittitur, debet cogitari personarum differentia, vt Iurisconsulti volunt. Si enim Deus est qui promittit, omnes personę promittũt Pater & Filius & Spiritus sanctus. Quomodo ergo eædem personæ erunt & promittentes, & quibus promittatur? Aliud ergo voluit Apostolus significare, nimirũ (vt ego credo, imò de quo etiam dubitare non valeo) quòd Deus Pater qui ab æterno cogitauit cõdere creaturam, decreuit illam honorare per Filium suum per mysterium nuptiarũ, & illam sanctissimam diuinæ & humanæ creaturæ in Verbo coniunctionem. Condidit ergo prius Angelos cum eorum cœlo & paradiso: idque fuit ante omne tempus. Non enim erat dies & mane, nec motus vllus, cum visibilis hìc mundus nondũ creatus esset. Tunc suum hoc cõsilium futurarum nuptiarũ reuelauit Deus Angelis, & promisit suo tempore se id facturum. Receperunt plurimi Angelorum & libenter, & nostrum genus vehementer cœperunt diligere atq; expetere nobilitandum tanto Sponso ac Capite. Contra verò Lucifer ille superbus cum multis inuidere, contradicere, & vt iniquum Dei consilium, ac talem deliberationem cœpit arguere. Hoc volebant veteres Patres cum tradiderunt diabolũ propter inuidiam, qua in hominem vrebatur, cecidisse de cœlo, & huius rei gratia pugnam illam factam in cœlis, de qua B. Ioannes in Apocalypsi. Sed nos proprio tractatu vberius hac de re disseruimus.

Ioan. 17. | Diligenter notanda. | Apocal.

Manifestauit autem temporibus suis, conuenientibus scilicet ac præstitutis. Manifestauit autẽ illam vitam æternam, *Verbum suum*, appositiuè. Verbum enim summi Patris vita nostra æterna est. *In prædicatione*, id est, per prædicationem, *Quæ credita est mihi*, Commissa fuit prædicatio B. Paulo magna ex parte, præsertim ad Gentes, *Secundum præceptum Saluatoris nostri Dei*. Hoc enim præcepit illi Christus Saluator noster, vt sæpius iam explicauimus, vt nõ immerito dixerit, Væ enim mihi est si non euangelizauero, *Tito Dilecto filio secundum communem fidem*, Potes exponere quod ait, *secundum cõmunem fidem*, vt determinet filiationem: perinde ac si dixerit, Voco te filium meum: quia per euangelium te genui communicans tibi fidem, qua quisque quasi noua generatione nascitur Deo. Vel, vt determinet dilectionis qualitatem ac si dixerit: Dilectum te voco secundum communem fidem: quoniam dilectio mea fundatur in communicatione æternorum bonorum, quæ ipsa fides nobis ostẽdit. *Gratia & pax, &c.* In Græcis legitur, *Gratia, misericordia & pax*. Notandum, quomodo hìc ad Titum, & superius ad Timotheum scribens, salutat imprecando misericordiam: quod in aliis epistolis non legimus. Et fortè ob eam causam, quoniam ij qui pręfecti sunt aliis, digni sunt præ aliis commiseratione, & indigentes misericordia ob põdus grauissimum quod sustinent: & beati illi qui minime succũbunt. Succumbunt autem omnes qui misericordiam Dei, & auxilium supplices non implorant assiduè. Est enim nimis tremendum officium, curam suscipere animarum.

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quę desunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Siquis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non super-

bum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignũ, sobrium, iustum, sanctum, continẽtem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas. B. Paulus ostendit Tito Archiepiscopo seu primati, primum & maximũ opus, quod erat supplere quæ deerant in illis ecclesiis, & eligere presbyteros, & ordinare idoneos ob ingruentem necessitatem. Iam enim dilabi incipiebãt vix surgentia fundamenta: cuius rei gratia ait se reliquisse illum Cretæ: vt intelligas in hoc magnam curam esse debere Episcopi, videlicet ordinationes facere dignarum personarum. In quo quantum ab omnibus ferè nostro tempore peccetur, optimum esset animaduertere & emendare, ne ira Dei grauissima irruat super nos. Ordinantur passim nedum viri ad corrigendum apti, sed qui omnino econuerso, ad deprauandos rectos mores sunt aptissimi. Dominus videat, & prouideat. Presbyterorum autem appellatione hoc in loco Episcopos debere intelligi manifestum est. Nonnulli aliter opinantes ansam acceperunt erroris, nolentes quicquam interesse inter Episcopum & presbyterum, qua voce intelligunt sacerdotem. Ita vt omnis sacerdos, eorum iudicio, sit Episcopus habẽs à Deo potestatem & iurisdictionem. At re verà hoc dogma falsum est omnino, ac valdè pernitiosum. Quantò magis illud nouorum hæreticorum, qui sacramentum ordinis funditus tollunt? Docent enim factiosi hypocritę, parem esse apud Christianos omnes in verbo & sacramento potestatem, & attinere ad magistratus tantum ac plebem secernere qui debeant ministrare. Quæ insana hæresis habet manifestè sibi aduersantes & scripturas, & traditiones patrũ à primordiis ipsius ecclesiæ in hunc vsque diem. Verè per se est absurdissima, & luce clarius patet in ipsis primordiis. Licet enim discipuli Domini essent Christiani, nunquam tamen habuerũt potestatem consecrandi, nisi postquam Dominus illa verba protulit: Hoc facite in meam commemorationem: quibus verbis contulit eis illam potestatẽ. Et similiter quanuis per ea verba sacerdotes essent constituti, nunquam tamen habuissent potestatẽ absoluendi à peccatis, & alia quæ sunt episcopalis iurisdictionis, nisi Dominus dedisset postmodo illis Spiritũ sanctum, per quem hanc potestatẽ acciperẽt, sicut est apud B. Ioãnem, vbi ait: Sicut misit me viuẽs Pater, & ego mitto vos. Et cum hæc dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite Spiritũ sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Ecce quàm manifestè apparet non eis datũ à Domino vt exercerent potestatem quam prius haberent, sed ipsam potestatem eis dedit, quam postmodo exercere possent.

Luc. 22.

Ioan. 20.

Nihil autem obstat quod ex B. Petri epistola accipiunt hęretici, vt hoc peruersum dogma statuãt, vbi ait: Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, &c. Ecce, inquiũt, Petrus vniuersum populum Christianum vocat sacerdotium: & hinc educunt omnes esse sacerdotes. Et cur non item concludunt omnes esse reges, cum pariter dictum sit à B. Petro, & eodem prorsus contextu, Regale sacerdotium? Et Dominus ipse de populo Hebræo per Mosen dixit: Vos eritis mihi in regnum sacerdotale. Nunquid propterea omnes erant reges, aut omnes erant sacerdotes? Quæ, rogo, est hæc consequentia, quam ipsa rei veritas manifestat esse falsissimam? Docet ergo B. Petrus in vniuersitate Christianorum esse sacerdotium, in quo & regia esset potestas: sicut de illo populo Dei dixit Moses esse regnum, in quo sacerdotalis esset ordo. Simili modo soluitur quod à B. Ioanne dictum est in Apo. Fecit nos Deo regnum & sacerdotes. Loquitur enim non de singulis, sed de ipso vniuerso, in quo inuenitur vtraq; potestas, regia scilicet & sacerdotalis. Nam si lectionẽ Græcam sequi volumus, sic habet litera: Fecit nos Deo reges & sacerdotes. Et videtur loqui de se & sui similibus, id est, de ordine Apostolorum, qui constituti sunt à Deo principes orbis terrarum, & verè sacerdotes. Alioqui dicant nobis quomodo omnes Christiani sint reges? Non me primo latet aliquo modo posse dici omnes Christianos & sacerdotes simul & reges, sed largè admodum extenso vocabulo, vt nonnulli dicunt, ac per hoc diluunt quæ ab hæreticis obiiciuntur. Non reprobo dictum: continet enim in se veritatem. Siquidem seruire Deo, regnare est: & offerre Deo seipsum quasi hostiam sanctam, quodammodo sacrificare est. Verùm quod aptius videtur sensui illarum scripturarum congruere, & quod vehementius confutat aduersariorum argumentum, in medium adduxi. Concludimus ergo esse quidem sacerdotalem ordinem in ecclesia, & ab episcopali differre. Oportet quidem Episcopum omnino esse sacerdotem, non autem econuerso. Credimus etiam olim ab initio cum esset messis multa, & operarij pauci, in eandem personam concurrisse vtranque potestatem, vt qui essent presbyteri siue sacerdotes, ipsi quoque essent Episcopi. In eadem autem ciuitate plures inueniebantur Episcopi, vt patet in Act. capite vigesimo vbi legimus B. Paulum vocasse presbyteros eius ecclesiæ, ad quos sermonem habens mox Episcopos vocat, quos Spiritus sanctus elegerat ad regendam ecclesiam. Et in hac epistola quos presbyteros manifestè vocat, confestim Episcopos appellat. Hinc ille error exortus est, vt multi ordinem episcopalem à sacerdotali non distinguerent. Sed non valet quouis modo, ordines iccirco non esse inter se distinctos, quia in eãdem personam concurrerent, scilicet vt qui essent illo tempore sacerdotes, etiam Episcopi simul ordinarentur. Quanquam re vera presbyteri tum vocabantur, non qui essent solùm sacerdotes, sed & qui Episcopi munere fungerentur. Quicquid autẽ sit, omnino illud vt certum tenendum est (quod vsus ecclesiæ semper comprobauit) ordine differre Episcopum à sacerdote: neque continuo esse Episcopum qui sit sacerdos. Habet enim potestatem ordinis Episcopus, non tantum iurisdictionis, qua excellit sacerdotem, vt ipso vetustissimo vsu notissimum est in ecclesia. Plura enim sacrat Episcopus, quæ simplex sacerdos sacrare non potest:

1. Petr. 2.

Exod. 19.

Apoc. 1.

De sacerdotali & episcopali iurisdictione.

& à multis casib⁹ absoluit, & quæ huiusmodi sunt. Pergit autem Apostolus conditiones illius declarans, qui sit ad episcopatum promouendus. Primùm vt sit, *sine crimine*, Non dixit sine peccato, sed *sine crimine*, quod scilicet meritò venire possit in iudicium: *Vnius uxoris vir*, propter sacramenti sanctitatem, non in nuptiarum reprehensionem. Sicut si fœmina etiā si catechumena fuerit vitiata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari, ita non absurdè visum est, eum qui excessit vxorum numerum singularem, non peccatum aliquod cōmisisse, sed normam quandam sacramenti amisisse, non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ signaculum. Hoc explicatum est superius ad Timotheum, *Filios habens fideles*, Quia turpe iudicatur in Episcopo vel habuisse plures vxores, vel etiam non habere filios fideles. Quomodo enim fiet credibile, posse alios ab eo in fide instrui, qui proprios secundum carnem filios non instruxerit? *Non in accusatione luxuriæ*, Luxus filiorum patrem reddit incapacem episcopatus, & merito: quia dilapidare bona ecclesiæ facile possent, & ita pauperes Christi defraudari contingeret. Quod etiam nunc (heu heu) nimis nostris oculis perspicimus, *aut non subditos*, Qui enim suam familiam rectè non potest regere, quomodo ecclesiam Dei regere poterit? *Oportet enim Episcopum sine crimine esse*, Ecce, quem vocauit presbyterum, nunc vocat Episcopum, quem esse oportet ab omni crimine immunem, *sicut Dei dispensatorem*, à quo exigitur fidelitas in dispensatione verbi, & sacramentorum. Hanc autem fidelitatem præstare non potest homo criminosus, *Non superbum*, alij interpretātur Græcam vocem, non præfractum, vel proteruum, *Non iracundum*, Non omnis qui aliquādo irascitur, iracundus est: sed qui facile & frequenter exardescit in iram, ille propriè iracūdus dicendus est. *Non vinolentum*, id est, vini amantem, seu vinosum, *non percussorem*, Credo Apostolum (vt alibi declaraui) linguam maledicā, qua percutitur proximus conuitiis & maledictis, voluisse hoc loquendi genere notare. Alioqui illud facinus nimiæ erat insolētiæ, nec erat memorādum. *Non turpis lucri cupidum*, Potest duobus modis intelligi. Primo, vt lucrum illud demum quod turpe est deuitet: quale est lucrum per vsuras quæsitum, aut quodcunque aliud illicitum ac cunctis prohibitum. Altero modo potest intelligi, vt cuiusuis lucri pecuniarij cupiditatem prohibeat: quoniam & hoc Episcopo turpe est mercatorem esse, & rebus ad lucrum spectantibus animum intendere, qui totus debet in spiritualibus occupari. Qua enim prædicationis fiducia posset mundi homines hanc in partem lucrandi ruentes retrahere, si in idem præcipitium laberetur? Nonne vel pueri obiicerent sentētiam illam: Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum? Virum sanè catholicum (ait magnus ille Leo Pontifex) & præcipuè Domini sacerdotem, sicut nullo implicari errore, ita nulla oportet cupiditate violari. Mens enim pecuniæ auida, nec abstinere nouit à vetitis, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum. Cui cupiditas dominatur, quo pacto conditionem subsequentem exequi studuerit, qui nedum largiri propria, sed & aliena sibi vsurpare contēdit? Non igitur lucri cupidum oportet esse Episcopum, *sed hospitalem*, Hospitalitatem omnibus scriptura, & frequenter Apostolus plurimum commendat: in Episcopo autem est necessaria, ne viri religiosi ac pij honesto hospitio carentes, necessitate cogantur diuertere ad tabernas & stabularios, vbi sunt plena spurcitiarum omnia & impudicitię. Si enim regulares decētissime habent monasteria propria quo diuertāt, nec citra iustam reprehēsionem licet eis publica adire hospitia, cur non & reliqui Prelati ecclesiastici pariter habebūt pro suo hospitio Episcopi domum, ne cogatur ipse Episcopus peregrinus in ciuitatibus, vbi sit episcopalis domus, diuertere ad hospitia mercenaria, & plerunque impudica? O quàm refriguit charitas. Possent fortè Episcopi pauperes se excusare: verum nescio an Deus excusationem probet. Si enim diues esset Episcopus bonis moribus & fama, certè pauper in bonis Deo prouidēte esse non posset. Et ideo absolutè dixit Apostolus, *sed hospitalem*, non distinguens esset ne diues an pauper. Imò verò quas existimamus tum adfuisse Episcopis diuitias & fructus annuos, quando ista præcepta dabat Apostolus? Nullus esset tam ferreus in ciuitate, qui si pastorem suum bonis operibus lucere videret, non inflammaretur ad iuuandum. Recolamus quid B. Ambrosius de suis testetur temporibus. Vbi enim populus considerabat bona ecclesiæ in pauperes tanta cura ac pietate à Prælatis dispertiri, ad eosdem suas ipsi eleemosynas deferebant, vt per manus illorum fidelius distribuerentur, tanquam qui inopiam afflictorum diligentius nouissent. Scio plerosque sacerdotes (ait grauissimus ille Antistes) quo plus cōtulerunt, plus abundasse: quoniam quicunque bonum operarium videt, ipsi confert quod suo officio dispenset, securus quod ad pauperem sua perueniet misericordia. Nemo enim vult nisi pauperi suam proficere collationem. Nam si quem aut immoderatum, aut nimis tenacem dispensatorem viderit, vtrunque despiciet, si aut superfluis erogationibus dissipet alieni fructus laboris, aut recondat sacculis: hæc ille Sanctus, & verè. *B. Ambr. li. 2. off. ca. 16.*

Benignum, Græca vox significat amatorem probitatis. *Sobrium*, id est, moderatum circa seipsum: quod pertinet ad cohibēdum luxum & lasciuiam in pompa, & supellectili, & vestitu, & quę sunt Cereris, Bacchi, & Veneris irritamenta. *Iustum*, erga alios, vt reddat & distribuat cunctis, & vnicuique quod suum est. *Sanctum*, id est, pium erga Deum, *Continentem*, seu fortem ad continendum, & temperatè viuendum. Magna enim fortitudine opus est ad vincendum seipsum, & concupiscētias suas. *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem*. Sensus est, vt sit tenax eius sermonis custos qui est fidelis, & secundum rectam doctrinam: quam arbitror ab illo certam significari per articulum, illam nimirum doctrinam, quam Christus & eius Apostoli tradiderunt, ita vt nolit Episcopum ab ea doctrina habere differentem sermonem. Hoc enim esset omnino peruersum. *Vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere*. Hæc duo ad Episcopum pertinent, docere scilicet atque exhortari secūdum sanam doctrinam, quæ ad mentis sanitatem perducit. Et præterea (quod ferè ęquè est necessarium) eos qui contradi-

cunt reuincere. Alioqui vnus ædificans; & alter destruens, quæ vtilitas nisi labor? ait Sapiens. Huius rei necessitatem affert, subiungens:

Sunt enim multi etiam inobediẽtes, vaniloqui, & seductores, maximè qui de Circuncisione sunt, quos oportet redargui: qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verũ est. Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide: non attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate. Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum: sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negãt, cùm sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

Sunt enim multi inobedientes. Gręca vox significat intractabiles & eos qui in ordinem redigi nõ possunt, vaniloqui, id est, ea loquentes quæ ad fidem veramque salutem non promouent, & finem bonum, seductores, Græcè significantur illi qui seducunt mentem (vt ita dixerimus) dementando, & à veritate ipsa abducendo, *Maximè qui sunt ex circuncisione.* Iudæos pseudoprophetas, aut pseudoapostolos notat, *quos oportet redargui*, id est, quibus oportet os obturare, vt Græca vox innuit. Hoc autem fit doctrina primum: deinde si non acquiescant, authoritate apostolica.

Qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ nõ oportet, scilicet familiari & priuata doctrina non publicè, imitatores illius qui clanculum consueuit serere zizania. Non enim publicè audent, quandoquidem lucem qui male agunt, fugere solent. Docebant autem quæ non oportebat, de lege videlicet, quæ iam antiquata erant. At in doctrina Christi sacrilegium est ea admiscere quæ non oportet. Quæcunque autem vana sunt, si in cultu Dei habeantur vt necessaria, noxia sunt. Et omnino superstitiosum est quicquid agitur cum eo, non ex illius regula, & ecclesiæ eius sanctæ.

Turpis lucri gratia, Hoc etiam addit ad impietatẽ: quoniam nefas erat venditare scientiam diuinorum. Vnde turpe est omne lucrum quod exigitur quasi merces doctrinæ. Sapienter quidam Iuriscõsultus de ciuili sapientia dixit: Non esse illam pretio numario æstimandam, ac dehonestandam.

Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta. Epimenidem intelligit, qui fuit paganus vates. Vocat autem quendam ex illis. Erat enim Cretensis ille poeta: ita vt nõ ad Iudæos specialiter pertineat hîc sermo, nisi fortè & ille Epimenides fuerit ex stirpe ac genere Iudæus, quòd non constat apertius. Et præterea hic vt Cretensis ab Apostolo citatur, non vt Iudæus: & in ipsos Cretenses vaticinatur, nõ in Iudæos. Appellat & proprium ipsorum prophetam. Proprium ait: quia eius gẽtis erat. Aut melius dicit Epimenidem fuisse proprium vatem ipsorum, non generaliter Cretensium, sed eorũ Cretensium qui talia faciebant. Ita vt velit esse verum Epimenidis vaticinium quasi prophetiam, in illis Cretensibus qui tales erant, quales ipse superius designauit. Tria autem in Cretenses obiicit. Primum, eos esse mendaces: & ideo vaniloqui & loquentes quæ non oporteat. Secundum, malas bestias: & ob eam causam seductores mentium, atque animarum interfectores. Tertium, ventres pigros: ex quo reddebantur otiosi, & sic malis artibus cibum quærere coacti per linguam mendacẽ & adulantem, vt gnatonum more possent ventri satisfacere.

Sunt qui mirantur primùm, cur B. Paulus in authoritatem euexerit poetam ethnicum quasi prophetam. Nec intelligunt (quod tamen facile erat) non poetam, sed illud dictum poetæ hoc in loco probari. Quid enim prohibet mendaces poetas aliquando prædicare quod verum est? Nonne & dęmones aliquando vera loquuntur? Memini etiam quendam virum magnum & ecclesiasticum, qui illud potius admirabatur, quomodo tantus Apostolus tanto vituperio vniuersam illam prouinciam tãta ignominiæ nota inusserit. Aiebat enim sibi nõ videri esse viri prudentis, vniuersaliter taxare aliquam nationem, ac illius vniuersæ gentis animos propterea in se acerbius concitare. Verùm B. Paulum excusare primum potest ipsa rei clara veritas. Deinde, non fuit eius sententiæ author, sed poetã illiusmet gentis profert: quanquam illud dictum quasi vaticinium videatur probare. Tertio, quia scribebat Apostolus ad priuatum virum. Multa enim priuatim prudenter dicuntur & scribuntur, quæ minus prudenter in aures vulgi publicè dicerentur. Et quanuis publicata postmodo fuerit hęc epistola, hoc tamen tum non intendebat Apostolus. Quarto, si cõcideretur quid Apostolus dixerit, videtur potius mitigasse dictũ illius poetæ in Cretenses, dum quasi prophetiam accipit, quę ad illud tempus & ad illos seductores respiciebat. Denique ipsa B. Pauli authoritas excusat, qui tanquam Apostolus Dei loquebatur, nec animo conuiciandi, sed potius vt emendarentur, nec iis humanis (vt ita dicam) respectibus astringebatur. Est item verus saltem spiritualis sensus de Cretensibus, in quibus carnales homines significantur, vt vox ipsa sonat. Qui autem carnales sunt, & vẽtres pigri sunt, & malæ bestię, & facile mentiuntur. Si quis ab his conditionibus immunis fuerit, nec erit Cretensis secundum Spiritum, sed eò maiori laude dignus, quò in medio bestiarum apparet homo ratione se & iudicio gubernans.

Quam authoritatem paganis scriptis det Apostolus

Quam ob causam increpa illos durè. Merentur profectò duram increpationem, qui non sunt sani in fide, id est, non sanè sentiunt de his quæ sunt fidei: quantò verò magis etiam qui alios peruertunt per inanes hominum traditiones? Increpare autem iubet ad hunc finem, *Vt sani sint in fide* Hîc ergo finis increpationis, videlicet sanitas fidei, vt eam rectã & sanam sequantur: non solùm in illis, verùm ne etiam alij corrumpantur. Vnde & pergit:

Non attendentes Iudaicis fabulis. Nam vel tunc erat doctrina illa pessima quam vocant Thalmut, fa-

bulis ſcatens non quibuſcunque,ſed iudaicis: non ſolùm mendacibus, verum etiam & ſuperſtitioſis & ridiculis. Addit, *Et mandatis hominum auerſentium ſe à veritate*, Græcè auerſantium ſe,& odiētium veritatem, illam nimirum quæ erat in Chriſtiana lege. Et quia de cibis magna vigebat queſtio ſub prę textu decretorum Moſeos,adiecit:

Omnia munda mundis. Hæc Apoſtolica ſententia ratione ſumma nititur:quoniam rerum munditia vel immunditia non ex ipſarum rerum natura eſt, vt putabant impij. Omne enim à Deo creatum bonum eſt & mundum. Itaque non quia aliquid ſit immundum,ſi illud edamus, coinquinamur. Sed cum accidat hominem eſſe immundũ propter peccatum,iccircò & omnia illi fiunt immunda. Quia enim in primo homine omnes peccauimus, ideo immunda facta ſunt nobis omnia,vt potè quæ nõ ſeruiant,nec proſint ad ſeruitium Dei,cũ nos,quibus iſta ſeruire debebant,à Deo eſſemus alieni. Igitur immunda nobiſcum facta ſunt, quamdudum permanſuri eramus immundi. Tandiu autem erat illud futurum,quandiu peccatum regnaret. Poſtquam verò Dominus Ieſus ſua cruce deleuit peccatum,& ita mundificauit nos quicunque in illũ ingreſſi ſumus,iccirco nobis facta ſunt mũda omnia. Doctè igitur dixit omnia eſſe munda mundis per Chriſtum redditis.

Coinquinatis autem & infidelibus nihil eſt mũdum, id eſt, non ea ſolùm quæ tanquam immunda reſpuuntur à Iudæis,ſed etiam quæ munda eſſe exiſtimant,immunda ſunt:quia immũdus eſt factus homo coram Deo:nec iuſtè, nec dignè, nec mũdè poteſt comedere,aut quicquam agere donec talis perſtiterit. Nulla enim decētia patitur,vt qui ſummo bono ingratus fuerit, veſcatur illius bonis. Quod ſi facit,non iuſtè facit.

Sed inquinatæ ſunt eorum & mens & conſcientia. Inquinatur mens errore cum obfirmatur,& non eſt parata informari luce veritatis. Et conſcientia inquinatur, quando contra rectæ rationis inſtinctũ agit. *Confitentur ſe noſſe Deum*, Ore ſcilicet & fortè ſcriptis,ſicut nũc heretici faciunt,qui aſſiduè Chriſtum ingeminant: *Factis autem negant*, quia docent contraria veritati,& ipſimet Chriſto, & licentioſam viuendi viam ſine vllo Chriſtiano luctu ſternunt hominibus. Sed minime illud mirum. Quis enim eouſque malus qui non velit bona loqui? At vbi opera loquuntur,non eſt requirendus elegans verborum apparatus. Nonne hypocritæ illi & Phariſæi quos Dominus durè coarguit,Moſaicæ legis tam acres ſe profitebantur defenſores, vt vel ferre non poſſent debiles,& claudos,& cæcos ad Chri-
Ioan.7. ſtum ſabbati die accedentes? Et tamen nullus eorum legem implebat: verbis & exteriori cultu tantum Moſen confitebantur,factis negabant. Si diſcutiamus omnes hæreſes,teſte B. Auguſtino,inuenimus eas negare Chriſtum. Etiam omnes mali Chriſtiani verbis confitentur Chriſtum,ſed factis negant. Nolite,inquit,eſſe de fide ſola ſecuri. Adiungite fidei rectæ vitam rectam,vt Chriſtum cõfiteamini in carne veniſſe & verbis vera dicendo,& factis bene viuendo. Nam ſi confiteamini verbis, & factis negatis,fides talium morum propè eſt fides dæmoniorum. Et iſti tamen hanc fidem prædicant, *Cum ſint abominati, & incredibiles*, Melius abominabiles & increduli, *Et ad omne opus bonum reprobi*, Ita vt nihil queāt operari quod verè bonum ſit,& Deo gratum,

Reperiuntur tamen aliqui ſuſtinentes,poſſe hominem prauum & infidelem ex ſe,& ſolummodo generali illo diuino influxu qui eſt omnis creaturæ,operari aliqua bona moraliter. Quibus dũ hic locus,& aliæ ſcripturarum ſententiæ obiiciuntur, quæ oppoſitum non obſcurè videntur porrigere: Reſpondent loqui ſcripturas de eo opere bono quod eſt meritorium,vt pote à Dei gratia proficiſcens. Ego verò demiror,nec video quo pacto infidelis & prauus poſſit opus vllum operari verè bonum etiam morale,cum nullum eorum opus habere valeat circunſtantiam illam maximam,vt fiat amore ipſius Dei: quod & lex naturalis requirit, non ſolum lex gratiæ. Iſti autem bonum eſſe morale opinantur,quod eſt bonum ex genere(vt verbis Scholaſticorum vtar)ſed decipiuntur. Si enim inquinata eſt mens iſtorum & conſcientia, quid inde,quæſo,boni moralis produci poteſt?

CAP. II.

TV autem loquere quæ decēt ſanam doctrinã. Senes vt ſobrij ſint,pudici, prudētes,ſani in fide,in dilectione, in patientia. Anus ſimiliter, in habitu ſancto, non criminatrices, non multo vino ſeruientes,bene docentes,vt prudētiam doceant. Adoleſcentulas, vt viros ſuos ament, filios ſuos diligant, prudentes,caſtas,ſobrias,domus curam habentes, benignas,ſubditas viris ſuis,vt non blaſphemetur verbũ Dei. Iuuenes ſimiliter hortare vt ſobrij ſint. In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina,in integritate,in grauitate: verbum ſanum,irreprehenſibile,vt is qui ex aduerſo eſt vereatur, nihil habēs malum dicere de nobis. Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe,in omnibus placētes, non contradicentes, non fraudentes, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes, vt doctrinam Saluatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

TV autem loquere quæ decent ſanam doctrinam,&c. Eorum quæ à Tito tradenda ſunt populis,generaliter primùm oſtendit,nimirum vt repudiata omni falſa doctrina,ſanã docere ſtudeat, per quã fides firmatur,& per dilectionem operatur ad conſequēda cœleſtia præmia. Tum ad particularia deſcendit,ſubdens ea quæ ſunt ſanæ doctrinæ. Specialiter autem quod ſequitur:Senes vt ſobrij ſint. Nihil enim turpius ſenectute quæ delectationibus corporis eſt adhuc dedita, cum in ea ætate vigere debeat ſapientiæ amor,& rerum fluxarum contēptus,& ſenſuũ mortificatio: vt ſint verè ſobrij ſeu vigilantes,& quò ad exitum vitæ ſunt viciniores, eò ſint ad palmam arripiendam auidiores, Pudici, ſeu graues, prudentes, ſeu modeſti; vt & eorum

exemplo possint iuuenes proficere, *sani in fide, in dilectione, in patientia*. Ille non est sanus in fide, qui nō innititur solido fundaméto, sed nutat: Et istud maxime reprehensione dignum in senibus qui progressu temporis egisse radices debuerant, & non fluctuare ad omnem doctrinæ ventum. Similiter in dilectione infirmus est, qui leuiter amare nouit. Hinc venit vt sæpe non tolerentur patienter quæ accidunt mala. *Anus similiter in habitu sancto*, conueniente pietati ac religioni, & illi ætati iam decrepitæ, non criminatrices, quod est ferè mulierum proprium, maxime vetularum, quæ sunt cūriosæ in alienis moribus explorandis, & taxandis.

Non multo vino seruientes. Opportunè admodum posita est hæc cautio. Nam illa ætas vini est appetentior: & quemadmodum pueri lacte, ita senes vino delectantur, & facilius in ebrietatem labuntur in magnum ætatis dedecus, vbi amittitur grauitas & personæ authoritas, ne errores iuniorum emendare iam audeant, cum tamen deberent esse omnium virtutum exempla tum viuendo, tum docendo. Vide quid requirat ab eis Apostolus ad iuniorum vtilitatem, ait:

Bene docentes, potius bona docentes & honesta, *vt prudentiam doceant adolescētulas*, Græcè vt possint reddere modestas adolescentulas, vxores discentes ab earum verbo & exemplo, *vt viros suos amēt, &c*. Hæc sunt quæ anus adolescentulas docere debent. Nam si semel viros suos minus amare ceperint, extimulantur in noua concupiscentiæ desideria, & non rarò violatur matrimonij fides, & quotidianis iurgiis tota repletur domus. At B. Paulus eas vult esse prudentes, castas, & domus curam habentes, vt sint adiutorio viris & solatio, non autē molestiæ & afflictioni, *vt non blasphemetur verbum Dei*. Verè à malis Christianorum moribus, & præsertim sacerdotum, & religiosorum accidit vt blasphemetur euangelium Dei, & doctrina sana ab infidelibus & hæreticis. Hāc autem occasionem præbere his qui foris sunt, displicet vehementer Deo.
Rom. 2. De qua re etiam per prophetas conqueritur, vt alibi ipsemet Apostolus docuit. *Iuuenes similiter hortare vt sobrij sint*, siue continentes & modesti. Nam vicina est lapsibus iuuentus, quæ variarum æstu cupiditatum ob ebullientem ætatem inflammatur. Honor autem adolescentium est (teste B. Ambrosio) timorem Dei habere, parentibus deferre, honorem habere senioribus, castitatem tueri, humilitatem non aspernari, diligere clementiam & verecundiam, quæ ornamenta sunt iuuenilis ætatis.

In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operū, &c. Interponit Apostolus quod maxime est necessarium ei qui præest, & alios monet, vt in omnibus præstet se exemplum. Efficacius nanque mouere solent rectè facta, quàm verba. Omnes enim ferè loqui possunt, sed secundum virtutem operari perpaucorum est. Vnde quasi hoc declarans, subiunxit, in doctrina, in integritate, vt non corrumpatur docens, neque præmio, neque metu moueatur quominus vera doceat: nec sit leuitas in operatione, sed constans quædam sancta & veneranda grauitas, *verbum sanum & irreprehensibile*. Vt qui euangelio contradicere paratus est, vereatur & pudore confundatur, *nihil habens malum dicere de nobis*, nec in vita nec in doctrina. Admiscet seipsum: quoniam doctrina discipuli est doctrina magistri. Et si vnus eorum vituperetur, etiam in alterum redundat vituperium. *Seruos dominis suis, &c*. hæc iam alibi exposita sunt. *Vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus*. Vide quomodo ornatur doctrina Christi, cum ostenditur pacifica, & consentiens etiam cum legibus Gentium salua pietate. Ornatur etiam tunc cum id quod ore asseritur, factis confirmatur, vt per eam nulli fiat iniuria, sed reddatur vnicuique ab vnoquoque quod suum est, siue à seruo, siue à libero, iuuene & sene.

Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiēs nos, vt abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semet ipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Apparuit enim gratia Dei saluatoris nostri, &c. Graue quidem videri poterat, & propemodū æquum, vt qui in Christo essent per gratiam constituti, reciperent libertatem. Occurrit igitur B. Paulus, oppositum docens, & exponēs ipsum statum, in quē per gratiam Christi euectus est homo, non ad tollendam carnis seruitutem, quę nihil ad salutem officit, sed ad veram spiritus libertatem, quæ sola valet, & ait: *Apparuit enim gratia Saluatoris nostri, &c*. Salutifera legitur in Græcis, *omnibus hominibus*, vt nulli prorsus excipiantur cuiussuis conditionis & status, siue serui sint, siue liberi. Sed hoc videtur falsum: quia multis hominibus non illuxit euangeliū Christi, vt testatur ipsemet Apostolus. Facilis so- 2. Cor. 4.
lutio: Apparet omnibus hominibus, sed non illuxit iis qui suis peccatorum tenebris delectati, se indignos tam amabili luce reddiderunt. Gratia autem Dei quæ apparuit, est donum illud quod nobis gratiosè largitus est, quo grati facti sumus ipsi Deo. Et vt eius gratię efficaciam singularem agnoscas, addit:

Erudiens nos, vt abnegantes impietatem & sæcularia desideria. Quoniam gratia hæc non venit absque lumine & doctrina, per illam ad hunc finem erudimur, vt abnegantes impietatem, seu potius abnegata impietate, & sæcularibus concupiscentiis sobriè viuamus. Quæ autem est impietas, nisi relinquere verum Deum & Patrem omnium, & hærere satanæ & pompis eius? At hoc est primum in Christianæ vitæ eruditione, quod & in sancto baptismi sacramento detestamur. Abrenuntiamus enim conceptis verbis satanæ, quod est abnegare impietatem: & omnibus operibus eius, & omnibus pompis eius: quod est abnegare sæcularia desideria, id est, cupiditates, quas facile excitant obiecta huius mundi. Hoc ergo facit gratia suo lumine, vt abnegemus primùm impietatē, ac simul mūdanas concupiscentias, & conuertamur ad Domi

est persuasus ipse, quonam modo poterit aliis suadere? Debet enim tractator diuinarum scripturarum, doctor fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere, & hoc opere & sermone conciliare aduersos, remissos erigere, nesciētibus quid expectare debeant, intimare. Non minoris siquidem est pietatis tradere animo sapientiam, quàm ventri escam. Et vbi adest vera & clara cognitio, acriores adhibentur ad operandum stimuli. Quemadmodum & viatoribus vsu venire solet. Illi enim longè maturius & facilius, quò tendunt, perueniūt, quibus sunt notæ viæ, quàm ij qui in biuiis & triuiis ob inscitiam coguntur hæsitare, & quos habent obuios semper de recto itinere interrogare. Qui enim optimè nouit, est veluti qui clara luce ambulat: qui autem tenetur ignorantia, in nocte ambulat, & crebrò offendit. Est igitur admodum necessarium vt ipse dux itineris firmus sit in fide & notitia omnis veritatis, vt alios securè possit deducere, & ad sancta opera accendere, ait Apostolus, *Vt curent bonis operibus præesse qui credunt Deo*. Auditis ne, obsecro Lutherani, quæ hîc ait Apostolus? Num postquam crediderint, fidem satis sibi esse credāt, & opera negligant?

In hæreticos.

Nunquam hæc loca citant, nisi ad ea corrumpenda. Ait igitur vt quì crediderint Deo, curent bonis operibus præesse. Quid est præesse bonis operibus, nisi liberaliter seu Christiana libertate operari bona, ex bona voluntate, non ex metu & ad oculum? Hîc verè est dominus suorum operum, & illis præest. *Hæc sunt bona & vtilia hominibus*. Verè bona sunt & vtilia, quæ stabiliunt hominem strenuè operantem, vt non solùm extremum iudicij diem non horreat, sed auidè expectet: velut agricola messem post hyemem & agriculturæ labores desiderans, vt colligat manipulos cum lætitia & exultatione. Et non illud quod isti obtrudunt desidibus hominibus, si tantum credideritis, apprehendistis iustitiam Christi, & vestra est per imputationem, & quicquid sit de operibus salui eritis.

Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles & vanæ. Hæc in priore ad Timotheum iam exposita sunt. Vbi & annotauimus quàm ineptè & subdolè Erasmus insultat, admiscens inter stultas questiones nōnulla quæ decisa sunt, & ad fidem attinent: preter ea quæ etiam calumniosè cōmentus est in sacros doctores. Caueat sibi pius lector, ne fortè ꝑsit Erasmo artificium, quo solet quædam vera falsis immiscere. Eo enim artificio id egit, vt simul falsa prætextu verorum recipiantur, tanquam aureo poculo venenum porrigens. Nam tale est opus diaboli ad fallendum, à quo instruuntur isti præcursores Antichristi, homines reprobi circa fidem, vera falsis permiscentes, vt facilius seducere possint. Venena enim non dantur nisi melle circumlita, vt testatur B. Ambrosius: & vitia non decipiūt nisi sub specie vmbráque virtutum.

Erasmus.

Hæreticum hominem post primam & secundam correctionem, deuita. Necessarium hîc præceptum tradit Apostolus, & efficacem assignat præcepti rationem. Præceptum est, vt homo hæreticus post primam & secundam correctionem, siue admonitionem deuitetur. Videndum est diligenter primùm cui hoc præceptum fiat, & qua de re. Præcipit nimirum Apostolus Tito, nō vt homini priuato, sed vt Episcopo: ita vt in persona Titi omnis Episcopus intelligatur, qui hoc præceptū Apostolica authoritate factū intelligat quoque ad se pertinere. Non ergo priuatorū admonitio siue correctio valere tantum debet, vt propterea etiam hæreticus homo deuitandus sit, si fortè post factam à priuatis correctionem non se velit mutare: sed hoc tantum, si ad correctionem episcopalem in errore obfirmetur animus & obdurescat. Præcipitur ergo omnibus Episcopis vt admoneant, & correctione fraterna compellare hæreticum hominem curēt, vt mox resipiscat, & errorem suum agnoscat, atque ecclesiæ sanctæ cum reliquis membris consentiat, neque velit plus solus ipse sapere quam Apostoli, quā cōcilia, quā sancti Patres, quàm perpetuus ecclesiæ consensus & vsus, post sepultas iam tot hæreses, & infœlici exitu cum suis authoribus in infernum præcipitatas. Quòd si quædam minus intelligat, aut capax ad ea intelligenda non sit (neque enim peribit, si non nouerit omnia) vtatur saluberrimo Apostoli consilio & securo, plus semper ecclesiæ quàm proprio iudicio credēs, quę est columna & firmamentum veritatis, captiuans, si oporteat intellectum suū in obsequium fidei. Hoc primum continetur tacitè sub hoc correctionis præcepto.

At quisnam sit hæreticus homo qui debeat admoneri considerandum. Hæreticus homo est, qui errore pernicioso tenetur implicatus, non credens aliquem articulum ab vniuersa ecclesia receptum atque probatum, & mandatum cunctis expresse vt recipiatur: vel si etiam aliquem articulum pertinaciter recipiat & credat, qui expressè reprobatus sit ab ipsa ecclesia. Hic tamen hæreticus dicitur materialiter. Formaliter autem is erit hęreticus, qui articulum non recipit, quem tamen planè nouit esse inter eos quos recipit ecclesia, & mandat esse recipiendum: Et similiter quem recipit, nouit esse ab ecclesia reprobatum. Loquitur autem Apostolus de hæretico materialiter in cōspectu ecclesiæ. Hîc enim est primo admonendus, seu verè & formaliter hæreticus existat, siue non. De manifestis siquidem ipsa ecclesia iudicat, non autem de internis & occultis. Siquis autem expressè profiteretur se contra ecclesiam sentire ac dogmatizare, nulla iā dignus esset admonitione seu correctione, sed durissima potius increpatione, & à reliquis membris abiectione. Etenim iam esset à semetipso separatus: & hęreticum eum velle, qui insanabiliter egrotat, curare, extremæ esset dementiæ: imò non sine aliquo contagionis periculo tentaretur ista correctio. Sunt enim longè paratiores ad submergendum adiuuare studentes, quam ipsi ad emergendum. Resecādæ protinus putride carnes (vt sapientissimè fidei defensor Hieronymus monebat) & scabiosa ouis ab ouili extrudenda, ne tota corporis massa ardeat & putrescat, & totum corrumpatur ouile, & miserè pereat. Notum est quātum obfuerit somnolentia in Arium, qui in Alexandria fuit vna scintilla: sed quia non statim oppressus est, totum orbem eius flamma populata est. Ita accidit inclytæ Germanicæ nationi, quam Aper ille ferus de sylua vastauit: qui si mox abscissus fuisset,

non tot peperisset viperas & basiliscos, quibus per hosce triginta annos ludificata est, ad magnū malorum spirituum gaudium, & ingētem eorum, quos Deus in illis partibus sibi seruauit, luctum & gemitum. Sunt enim non pauci qui non curuarunt genua sua ante Baal, sed fidei constantia, & scriptis piè & doctè, istis nebulonibus restiterunt. Neminem verò inter eos esse puto, siue agricola sit, seu ciuis, qui non requirat priorum temporum statum, quando regnabat fides catholica, & cultus diuinus cum reliquis ecclesiis catholicis consentiens. Putabant per Martinum nouam lucem ab initio exortam. At nunc nisi iam in sordibus sordescere perpetuo delectentur, cum dolore fateri coguntur, de clarissima & amabili luce in tenebras densissimas se esse præcipitatos. Istud in libr. de consid. temporum abundè ostendimus.

Dicimus igitur de hæretico contra ecclesiam aperto Marte (quod aiunt) dogmatizante, nullam aliam mereri correctionem, sed solam abscissionem, vt fugiatur ab omnibus tanquam anathema & maledictum. At siquis errore pernitioso captus atque implicatus deprehenditur, debet cum omni cura ab Episcopo admoneri, vt ad rectam viam redire festinet, & diaboli laqueos excutiat: cuius admonitionem atque salutiferum consilium si recipiat, bene sese res habet. Siquidem spes magna fructus apparet ad resipiscendum, & recuperandam animam in præcipitium ruētem. Quòd si obstinato animo & diabolica pertinacia se in suo errore obfirmauerit, superioris monitionem contemnens, talem debet Episcopus omnino deuitare tanquam pestem, & lepram incurabilem. Græca enim vox, παραιτοῦ, significat reiice, expelle, abdica, deuita. Et istud proprium est Episcopi, nimirum excommunicare, & segregare morbidam ouem à communi reliquarum ouium minime infectarum consortio. Nam rectus in ecclesia ordo, & mira Dei prouidentia requirit, vt quem Episcopus ipse deuitat, etiam reliqui omnes eius sententiam comprobantes, & authoritatem citra aliam discussionem sequuti, deuitare teneantur. Alioqui Deus ipse irascitur, & tradit repugnantes Maiorum mandato, in eosdem laqueos diaboli, quibus astricti tenentur hæretici.

Porrò non est hîc prætermittendum quid illi ad hunc locum Apostoli afferunt. Nam omnes hæretici cum veteres, tum & recentiores magnopere aduersum nos eo abutuntur sub prætextu cuiusdam pietatis & commiserationis. Constanter enim negant, hæreticos, hoc est seipsos, pœna ignis (qua norunt hæreses promptius quàm verbis extingui) seu quouis alio supplicio debere puniri. Ecce, inquiunt, Paulus nullam aliam exigit seueriorem pœnam, quàm eiectionis & abdicationis à reliquo fidelium consortio. At vos crudeles, & crudeliter agentes, igni nos & flammis traditis conflagrandos. Astutè id quidem, & ad prudentiam carnis hoc ab eis dicitur. Defensores nanque sunt causæ propriæ, & mirum cur non sint adhuc hac in parte longè instructiores. Sed hæc excusatio est omnino indocta, quæ ad mentem Apostoli nihil habet prorsus virium, nisi apud eos solos qui eiusdem sunt carnis, quique volunt non cum viris Catholicis sapere, sed cum hæreticis desipere. Erasmus quodam in loco Lutheranis erroribus, quemadmodum & in plerisque aliis facere solitus est, fauere studens, recitat cuiusdam Magistri nostri (sic ad contemptum appellat) interpretationem, qui ex his apostolicis verbis probare voluit pœna capitali plectendos hęreticos: quoniam iubebat hominem de vita. Legebat enim diuisam syllabam, *de*, in hunc modum, de vita, vt verbum in nomen commutaret, suppleretque aliud verbum, puta, *tolle*, vt esset sensus: Tolle hominem hæreticum de hac vita. Ego verò qui sæpenumero Erasmum mendacem & scommaticum deprehendi, arbitror illius esse peculiare commentum, & fictam calumniam, quò in cæteros Theologos odium atque inuidiam concitaret, quibus ille fuit mirum in modum infensus. Et congruè id quidem: Nam & Theologi meliores, & Theologorum vniuersitates celebriores, & omnes viri pietatis amantes vnum Erasmum, & eius lucubrationes tam multas quàm pestilentiores, præ aliis ob insignem hypocrisim & perfidiā maiori odio prosequendas censuerunt. Vide, quæso, bonè lector, hominis astum. Voluit legentibus hanc vnius Magistri ineptam expositionem quasi puluerem in oculos iniicere, ne vera apostolici sensus intelligentia à Theologis peteretur, quasi diceret: Ab vnius inscitia disce omnes. Poterat enim & debebat, si catholicus esse & videri cupiebat, partes iuuare Catholicorum aduersus hæreticorum pestes decertantium, & non clanculum & apertè impugnare, potissimum hoc infœlici sæculo, quando cernebat vtrinque instructas acies. Quis enim dux sagacior toleraret vnquam militem mox ab vno exercitu ad alterum, & ab altero ad priorem transfugientem? At hoc Erasmi est proprium: ita vt ab initio hæsitauerint aliqui, vtri parti astaret. Sed tandem deprehensa est vulpeculæ astutia, & sic deprehensa, vt quem respuerunt Catholici, nec in suum numerum velint referre Lutherani. Hac tamen arte putabat sibi paratum iri gloriosum nomen, qui dissidentium partium esset amabilis conciliator: quasi verò lux cum tenebris, & mendacium possit cum ipsa veritate conuenire. Sed ad rem nostram.

Erasmi dolus.

Quid si daremus hoc Erasmo de illo Magistro verum fuisse, nūquid propterea tales ineptias probaremus? Dicimus ergo iuxta veram theologiam, non esse ex lege euangelij, vt quisquam pœna capitali plectatur. Adiungimus verò minime sequi, si non sit ex lege euangelica, vt protinus contra euangelium esse censeri debeat. Dominus enim ac Redemptor noster iuxta euangelium suum ad excommunicationem vsque & non vlterius aduersus quoscunque delinquentes procedi voluit. Hoc idem faciendum monet hîc Apostolus.

Sed miseri & imperiti hæretici hanc sentētiam, sicut & innumeras omnes alias, quibus hæreses extirpantur, deprauant. Sibi enim persuaserunt, quodcunque non est ex euangelio, prorsus esse superstitiosum, minimeq; licitum. Quod si ita se res haberet, non solùm hæreticos in corpus punire non liceret, sed nec vllos prorsus alios flagitiosos homines, latrones, viarū grassatores, incendiarios, & cæteros huiusmodi scelestos homines: quandoquidem nullo in loco apud Euangelistas hoc

Euãgelium ciuiles leges non tollit, sed probat. legitur expressum. Et non aduertunt, seu potius animaduertere nolunt, tantum abesse ab euãgelio, vt ciuilium legum vim atque exequutionem tollat, vt contra omnino probet atque commendet. Cum ergo hæreticus sit publicæ tranquillitatis seditiosus perturbator, & longè deterior quam alij criminosi homines, meritissimè ciuili potestati, ciuiliumq; legum animaduersationi subiacet & punitioni. Ipsa quidem causæ cognitio de hæresi ad solos Ecclesiasticos spectat: quoniam de fidei veritate cognoscere non est secularis iudicij, cui suum est assignatum tribunal, & quàm longè progredi debeat, terminus præscriptus.

Hactenus B. Pauli præceptum tractauimus: nũc restat vt ipsius simul præcepti rationem accuratius quoque perpendamus. Videri nanque prima facie posset sententiæ euangelicæ minus consentanea præsens hæc ratio: quia Christus Dominus noster præcepit Petro, quoties peccãtibus esset ignoscendum requirenti, vt non semel aut bis parceret, vel
Matt. 18. tertiò & septies, sed vsque septuagies septies inquit: quod exponitur perinde esse ac si clarè dixisset, toties quoties quis peccauerit. Verùm peruia est ad huiusmodi obiectionẽ satisfactio. Primum quidem, quoniam constat Dominum illo in loco de remissione peccatorum esse loquutum, quæ fieri solet & debet in sacramento pœnitentiæ. Tum etiam de remissione ipsius iniuriæ & offensæ aduersus quempiam priuatũ admissæ. Data est enim
Ibid. 6. lex æqua & iusta, vt si nobis à Patre cœlesti velimus, quoties peccamus, ignosci: ignoscamus & fratri (quoties postulauerit) in nos delinquenti. At in punitione hæreticorum longè dissimilis est ratio. Nam animaduersores ad cõmunem omnium vtilitatem respiciunt & salutem, ne morbida ouis & pestilens sua vnius contagione cæteros inficiat & perdat. Quocirca huius præcepti rationem reddẽs Apostolus, cur scilicet vitandus sit homo hæreticus, subdit:

Sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, videlicet qui nec vna, nec altera Episcopali monitione resipuit, subuersus est, seu euersus. Quid autem aliud est euersum esse, nisi auulsum ab ipsa radice Christo? Vt iam nihil spiritualis in eum influxus, nihil donorum deriuet, sed est palmes aridus soli incendio destinatus. Fidem enim amisit summotus per seipsum à solido fundamento, & in peccato maximo assiduè viuens. Quisnã autem huius ruinæ extiterit author, aperit: *Et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus*, Græcè, *Et peccat per seipsum damnatus*, Si enim sese contra ecclesiã obfirmauit, vt nolit eius salutiferis monitionibus credere, causam sibi ipse cur ab eadẽ ecclesia separetur, inde accersiuit, quòd credere noluit ecclesiæ, dum spõte proprioque iudicio peccatum tale admisit, & in eo obstinatus persistit, propter quod necessario cogitur ecclesia iudiciũ illud ab illomet aduersus seipsum factum comprobare. Ecclesia siquidem iudicat illum esse extra cõmunem fidelium Catholicorum societatem. Hoc similiter ipse suo peccato facit. Qua etenim ratione potest verè dicere, se in ecclesiæ gremio esse, qui fidem ipsius ecclesiæ minimè sequitur? Quicunque in vno articulo peccat non credendo, in omnes peccare cõuincitur: quoniam qui vnum asserit esse credẽdum & tradit, reliquos pariter omnes credendos asseruit & tradidit. Et licet sibi videatur alios credere, eos tamen in veritate & ex fide diuina non credit. Nam si vnum crederet ex fide, omnes similiter crederet: quoniam ecclesiæ sese subderet, quæ Spiritu sancto ductore citra vllum penitus errorem in recta fide regitur. Quia enim nobis dicit ecclesia, ideo credimus: cuius iudicium accipimus tanquam Dei iudicium. Quòd si in vno spernitur articulo, in reliquis quoque spernitur articulis, quos tradit recipiendos, cũ par sit & æqualis in omnibus credendi ratio.

Crediderim insuper vnunquenque eorum qui ab ecclesia per infidelitatem recedunt, si semel atque iterum fuerit admonitus, nec acquieuerit, hoc ipso pertinacem effici, & intus conscientia tactum damnare semetipsum: quemadmodum proditori Iudæ euenit, qui post admissum summũ omnium crimen dixit: Peccaui tradens sanguinem iustum, & venditionis pretium ad emptores nefarios retulit. Vnde & in eam cogitationem veniunt perditi isti & insignes peccatores, qua agitatus est ille pessimus fratricida Cain ab initio, dũ vltrice consciẽtiæ flamma in illam desperationis vocem erupit: *Gen. 4.*
Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear. Et item vsurpant isti tacitis in corde sermonibus, Vna salus victis nullam sperare salutem. Iacta est alea. Ad restim res rediit. Et ita iustissima Dei permissione traduntur satanæ, quem elegerunt relicta vera salutis via, deficientes ab ecclesia sancta, quæ est columna & firmamẽtum veritatis, extra quam non est salus, sed æterna damnatio.

Hæc autem potissimum de ipsis hæresiarchis, id est, hæresum authoribus dicimus. Nam hi iuxta ipsius vim vocis atque significationẽ propriè sunt hæretici, qui opinionem certam præter alios sibi eligunt, & eam mordicus tenent ac defendũt, nec patiuntur vllis rationibus se ab illa auelli. *Qui sunt propriè hæretici.* Alij potius talium hæresiarcharum sequaces appellandi sunt, eiusdẽ tamen criminis participes. Etenim hæretici quoque illi dicuntur, quibus hæresis placet, cùm perinde probent & ea delectentur, ac si ipsimet inuenissent: quoniam ita superbè hęresiarchis hærendo ac fouendo eam faciunt propriam. Vt igitur rem totam concludamus: nemini dubiũ esse debet, iustissimè fieri à magistratibus ciuilium legum, qui non sine causa gladium portant, dùm capitali supplicio plectunt huiusmodi sontes homines, longè perniciosiores aduersum tranquillũ rerumpub. statũ, quàm vllum aliud genus maleficorum, siue grassatorum, siue homicidarum, incẽdiariorũ, falsariorum, & reliquorum facinorosorum, quos nulla reprehẽsione, imò cum maxima laude, de medio pro qualitate criminis tollũt. *Hæretici iustè igni traduntur.* Nam si hi quorum manus solam corporum vitam, seu facultates inuadunt, merentur (ipsa iustitia ita exigẽte) mortis suppliciũ: qua ratione effugere debent obstinati hęretici, qui & plerũque in corpus & bona externa insurgũt, ipsas autẽ ouium Christi animas semper petunt, vt mactent & perdant? Iam enim scriptura hominis vocabulo istos non dignatur, sed vel infirmatum contagiosarum, quales sunt lepra, cancer: vel ferarum nomine. Appellãtur enim vulpeculæ, rabidi canes, lupi rapaces, viperæ, serpentes reguli, aspides, basilisci, & præterea, inimici crucis Christi, satanæ ministri, Antichristi. *Quibus nominibus hæreticos vocet scriptura.*

Siquis enim piè velit calamitates reuocare in memoriam, quas pia mater ecclesia per hæc Luciferi instrumēta perpessa est, non solum ignem non iudicabit grauē esse in hæreticos perfidos pœnam, sed leuem & benignam habita ratione dānorum, in quæ incurrunt regna, prouinciæ, nationes, ciuitates, vbi impunè hoc malum grassatur. Neque solùm terrā inficiunt, sed & in cœlum blasphemum os erigētes, nec ipsi Christo Redemptori, nec sanctissimæ Virgini Matri parcunt, Sanctos spernunt omnes, sacramenta ecclesiæ conculcant: & quid sceleris non admittitur per huiusmodi verè pestes ac faces orbis? Hęc à nobis dicta sint ex zelo, & ob necessitatem, in qua cernimus constitutam ecclesiam. Sunt enim aliqui paulo frigidiores, qui mites videri volunt: nec apprehendunt eorum malignitatem, qui nihil aliud moliuntur, quàm euertere hierarchiam ecclesiasticā tanta sapientia, si eam (vt par esset) excoleremus, à Deo dispositam.

Nec erit alienum, dum pericula ex hæreticorum pestilentibus cisternis manantia detegimus, duo hominum genera solicitè admonere. Reperiūtur quippe non pauci qui libros istorum, etiam cum grauissima anathematis cēsura vetitos, legere non reformidant, quasi fiat eis iniuria, priuēturque aliquo beneficio magno, quibus hæc legēdi facultas interdicitur. Isti iusta Dei sententia permittuntur ob superbiam & præsumptionem iisdem inuolui erroribus, qui Maioribus obsequi nolunt, nec credunt inesse tantum veneni, quantū eis prædicitur: ex quo fit vt illud sensim bibant, & pereant. Qui amat periculum, incidet in illud, & iterum: Quis miserebitur incantatori, si mordeatur à serpente? Nam primùm sermonis facundiam admirari incipiunt, tum sentētias scripturarum productas, quas dum vel explicare, vel conciliare nequeunt, arbitrantur ab hęreticis non perperam intelligi. Quòd si pateat semel (quemadmodum in Hæua accidit) Serpenti aditus ad extorquendum primum cōsensum, post probatum vnum & alterum locum, solet & author placere & commendabilis reddi, potissimum apud sæculi sapientes, qui & Episcopos, & Clerum, & Monachos leuissimo amore prosequuntur. Tum grata est prædicatio, quæ sordidas conscientias liberat ab obligatione confitēdi peccata, ieiunia tollit, operibus salutem comparari negat, sed fidei omnia tribuit. Si nullū aliud esset periculum (quod tamen inest maximum & lethale) duritia illa non obtēperandi ecclesiæ, prouocat Deū vt dignam exerceat in eos punitionem, qui nolūt effici paruuli, & veri filij Matris ecclesiæ, quæ ī tot vasis, quot sunt hęreticorum libri, animaduertit infusum venenum, & pia pro filiorum salute ac solicita prohibet, ne quis haurire inde audeat. Itaque siquis secus agat, quid mirū si mordeatur à serpentibus? Missos facio eos qui domi & libros asseruant, & viuos quosdam Lutheranūculos alunt, qui portabunt durissimum iudicium quicunq; sint illi.

Sunt & alij boni quidem viri & Catholici, qui mira auiditate tenentur videre quid ab istis beluis dicatur, ne sint, quando res ita posceret, ad respondendum illorū obiectionibus minus parati: & instantissimè solicitant fieri sibi legēdi potestatem. Ego certè arbitror fallax esse tale desiderium, & plerisq; noxium. Non enim est omniū de latebrosis, vt B. Hieronymus ait, hæreticorum libris, quasi de foueis serpētes extrahere. Si doctrinam quæras, nihil inuenies quod à nostris non sint suffurati, sed aliis verbis quasi vestibus ita ornant, vt nostrorum esse vix recognoscatur. Si demas cōuitia, maledicentiarum colluuiem, mendaciorū, calumniarum atque blasphemiarum monstra, quod reliquum erit, ferè nihil erit. Quantò satius sacris nostris doctoribus integras horas tribuere, qui sanū porrigūt cibum, & animæ potum fidelem, qui nec elegantia dicendi vllis hæreticis cedunt, & apud quos inuenitur quicquid facit ad refellēda omnia istorum dogmata pestifera. Vel saltem legant Catholicos, qui antidotum cum veneno apposuerūt. Alioqui Deus curiosos animos, & perniciosorum ciborum importunos exactores in infirmitatem sinit prolabi. Hoc vnum vera laude dignum esset, si quem audias aliam doctrinam afferentem, & sanas Christi oues labefactare laborantem, deferre, accusare, persequi citra vllam commiserationem, vbi admonitus non cessat peruertere vias Domini rectas. Ad hoc pietatis studium hortabatur populū verè magnus ille Leo Papa aduersus Manicheos suo tempore vigentes. Vt autem in omnibus (inquit) dilectissimi, placeat Domino vestra deuotio, etiam ad hanc vos hortamur industriam, vt Manichæos vbicunque latentes vestris presbyteris publicetis. Magna est enim pietas prodere latebras impiorum, & ipsum in eis, cui seruiunt, diabolum debellare. Contra istos omnem terrarum orbem, & totam vbique ecclesiam licet fidei arma arripere. Cauendi sunt ne cuiquam noceant: prodendi sunt, ne in aliqua ciuitatis nostrę parte consistant. Vobis, dilectissimi, ante tribunal Domini proderit quod indicimus, qeod rogamus. hæc ille: Prosequamur iam Apostoli verba.

Cùm misero ad te Arteman, aut Tychicum, festina venire ad me Nicopolim. Hîc considera, quomodo Titus, quē omnes interpretes volunt fuisse Cretensium Episcopum, auocatur à residētia per superioris mandatum. Poterat enim integra conscientia, postquā necessaria eo in loco ordinauerat, ad tempus abesse ad inseruiēdum aliis rebus vniuersalem ecclesiam concernentibus accersitus (vt diximus) superioris mandato. Nullus tamen, obsecro, existimare hoc à me dictum ea ratione velit, vt studeam malæ non residentium Episcoporum causę patrociniū suscipere, quod iam superius ad Timotheum à me reieci, propterea quod libello edito conscripsi, residentiæ modum iure diuino minime esse determinatū, sed relictum ab ipsa ecclesia moderandum. Neque enim inficiatus sum, nec vnquam negabo, ouium curam esse de iure diuino debitā à pastore: quam si non præstat residendo, dum tenetur residere, seuerissimè requiretur sanguis ouium de manu eius. Solum dixi dari posse casus aliquos, & contingere, quibus excusabitur à residētia Episcopus: cuius rei arbitriū penes Pontificem summum esse repositum explicaui. Non enim tam arcto vinculo sunt vni ecclesiæ alligati Episcopi, vt ab vniuersali ecclesia eximātur. Itaq; modus hic residentiæ sub prudētia & determinatione ecclesiæ relinquitur. Si cui placet rem vberius explicatam videre, legat libellum nostrū, De necessaria Episcoporum residentia. Hoc tamen obiter iterum iterūque

In eos qui libros vetitos legunt.

Eccl. 3.

Ibid. 12.

Notādum.

Hæreticos detegere, pietas est.

commemoro, interitum ecclesiarum venire à prelatis non residentibus: sed quos in primis probos esse, & doctos, & verè catholicos esse oporteat, alioqui vndique pericula.

Zenam legisperitum. Hic Iudæus natione fuisse creditur, qui ante adeptum baptismi sacramentũ erat in numero legisperitorũ apud Iudæos. *Et Apollo*. Hic quoque Iudæus erat vir magnus & celebris, & in scripturis exercitatissimus, miraq; valens facundia. Nam hunc plurimum commendat B. Lu-
Act.18. cas in Act. qui profectus Achaiam contulit multum iis qui crediderant. Vehementer enim Iudeos reuincebat publicè, ostendens per scripturas esse Christum Iesum, *solicitè præmitte*, aut deducito honoris gratia, *vt nihil illis desit*: Nam digni erãt quos nedum aduenientes honorificè Titus exciperet, sed vt abeuntes quoque, & ad B. Paulum præcurrentes pari reuerentia dimitterẽtur, & prouideret quoad fieri poterat, ne quid illis in via vel viatici, vel societatis deesset. Erant enim isti ex numero laborantium verbo & doctrina, quos duplici honore dignos volebat Apostolus. Confert enim non parum ad euãgelicam prædicationem promouendam, animandósque ministros, vbi apparet fideliũ erga illos pietas, & præsertim dum ab Episcopis honorificè tractantur.

Discant autem & nostri, id est, qui ad fidem sunt ex Gentibus conuersi. Nostri, ait: quoniam Apostolus erat Gentium, quemadmodum & B. Petrus circuncisionis: vterque sancta æmulatione partem sibi commissam prosequens. Vnde ait quid ab eis requirat, nimirum, *bonis operibus preesse ad vsus necessarios*. Vbi videtur exhortari suos, ne piis operum studiis sese patiantur à Iudæis superari. Vt quemadmodum Iudei fideles apparebant mirum in modum soliciti vt inter se conuenirent, & egentes atque afflictionibus pressos eleemosynis, & aliis solatiis iuuarent. Ad eundem modum animarentur fideles ex Gentibus, vt & ipsi sedulò erga suos afficerentur, & facultatibus succurrerent, propter vsus necessarios. Magnus enim & suauissimus odor vel apud infideles spargitur, dũ charitas inter Christianos promptè exercetur.

Vt non sint infructuosi. Otium nullo modo probare poterat Apostolus, sicut nec probari potest: quoniam à Sapiente nouerat scriptum: Multam mali- Eccl.33.
tiam docuit otiositas. Propterea tam sæpè ad bona opera extimulat, ne influctuosa arbor frustra terram occupans succidatur, & in ignem mittatur ad comburendum. Non enim dormientibus prouenit regnum cœlorũ: nec otio & desidia torpentibus beatitudo æternitatis redditur, sed iis qui bonum certamen certant, cursum alacriter percurrunt. Et qui non curauerit bonis operibus præesse in hoc sęculo, egestate replebitur in futuro. Reliqua epistolæ per se clara sunt. Gratia Dei cum omnibus nobis. Amen.

COMMENTARIA IN EPISTOLAM B. PAVLI AD PHILEMONEM.

PAVLVS vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro, & Appiæ sorori charissimæ, & Archippo cõmilitoni nostro, & Ecclesiæ quæ in domo tua est: gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

PAVLVS hanc ab vrbe Roma scripsit epistolã cum esset vinctus pro Christo prima profectione, quãdo appellauit ad Cæsarem: quo tempore secum habebat Timotheũ, & Demam illum, qui post defecit ab ea sanctissima societate, diligẽs (vt ipsius Apostoli verbis vtar) hoc sæculũ. Familiaris & priuata pro Onesimo seruo ad Philemonem illius dominũ epistola, quem remittebat cum pręsenti epistola, & insuper cum illa quæ ad Colossenses, sicut scholia Græca fidem faciunt, vt eundem reciperet Philemon sui gratia, tametsi quondam fraudulenter egisset, seseque clam subduxisset. Romæ autem ab Apostolo ad meliorem frugem reuocatus, & ad Christi fidem cõuersus, tanta commutatione facta, vt referri merito in
Matt.21. eorum numerum possit, de quibus Dominus aiebat: Amen dico vobis, quoniam multi peccatores & meretrices pręcedent vos in regnum Dei. Tales enim emundati, reddũtur veluti vasa vtilia (vt Apo- 2.Tim.2.
stolus testatur) sanctificata, & ad omne opus bonũ parata. Siquidem nullus, siue seruus, siue liber, barbarus aut Scytha, vir seu fœmina, excluditur à regno Dei, modo velit syncerè pœnitere, & præceptis euãgelicis obtemperare. Peculiaris autem fuit diuinæ prouidentiæ erga Onesimum istum fauor, qui perductus est ad tantum Apostolum instituendus in recta via inseruiendi vero Domino, cuius seruitium reddit hominem liberrimum, & quietissimum: vt tantò sit quisque liberior, quo fuerit arctius Dei seruitio mancipatus. Hoc est illud vnum necessarium, quod nunquam auferetur. Nam & in fœlici patria seruiemus illi, sed cum lætitia inenarrabili & exultatione, omni malorum timore sublato. Sicut & Angelorũ millia millium illi assistunt, & decies centena millia ministrant ei. Commendatia, inquam, est & Apostolico spiritu digna epistola, affectibus misericordiæ & singularis cuiusdam charitatis eousq; referta, vt mirum sit, si quid ad extorquendum quod volebat, ne dicam ad persuadẽdum, addi potuisset. Omnia enim affert quæ vel hominem ferreum emollire poterant, nedum Philemonem pium virum, & charitatis operibus deditum, cuius domus non tam domus honorati ciuis, quàm portus & refugium pauperum erat. Nam & hanc vocat honorifico ecclesiæ nomine Apostolus.

Et Timotheus frater, In salutatione adiungit dilectum suum Timotheum consalutantem: quemadmodum & in plerisque aliis obseruauit. Et licet ad

vnum solum Philemonem sermo pertineat, nō est tamen alienum, si & aliis quibusdam in ipso exordio saluté dicat, & Dei gratiam precetur. Nam Appiam illam expositores aiunt fuisse Philemonis vxorem, & Archippum eorum filium, & præterea Colossensium Episcopum, quibus scribens Apostolus mandauit, vt Archippo dicerent: Vide ministeriū quod accepisti à Domino, vt illud impleas. Et hoc in loco eundem vocat cōmilitonem: quod ad persuasionem facit, cum illum inter Episcopos annumeret. Vocat & Appiam charissimam, nempe in Domino. Sumus enim in Christo omnes fratres, qui debemus mutuā nobisipsis & synceram dilectionem. Vniuersam denique domum appellat honorifico illo nomine, *ecclesiæ*, Philemonem etiam Colossensem fuisse non opinor dubitandū, virum honoratum & locupletem, sed rectè facultates sibi à Deo datas dispensantem: non in mimos & saltatores, & profusas epulas, & luxum atque fastum sęculi profundentem: sed in pios Christi pauperum vsus & afflictorū. Vtinam & hunc imitarentur nostræ ætatis viri diuitiarum, qui tanto sudore contēdunt sibi in hac fallaci vita thesaurizare, & domos domibus, agris agros, numis numos addere, ad fouēdam filiorum atque hęredum inertiam & superbiam. At vbi dormierint, excitati somno, nihil inuenient in manibus suis, qui neglexerunt thesaurizare sibi, non in præsens, sed in futurum veram vitàm. Et tamen nulla relinquitur tutior diuitibus ad saluté via, quàm pauperes Christi eleemosynarū subsidiis iuuando, quas non tam istis porrigunt, quàm Christo quod suum est reddunt, qui sese in pauperum personis constituit. Et ita quodam modo in terris adhuc remāsit, quò omnem prorsus adimeret excusationem diuitibus, & facilitatem pręberet veram saluté, & nonquam perituras diuitias acquirēdi. Vult enim seipsum in pauperibus, infirmis, famelicis, incarceratis, peregrinis respici, non cōditionem illorū attendi. Quādiu, ait, vni ex his fecistis, mihi fecistis. Hæc sunt crebrò inculcanda & passim: quia vbiq; regnat auaritia, & quędam in pauperes crudelitas. Quosdam etenim videas tanto supercilio istas terrenas diuitias possidere, ac si vel eas creassent, vel nunquam essent relicturi. In quos placuit adducere iustissimam Magni illius Basilij increpationem. Dic mihi, inquit, quæ tua? Vnde ea sumens in vitam intulisti? Sicut qui præueniens ad spectaculum prohiberet aduenientes, vsurpando sibi quæ ad commu nem vsum disponuntur. Similes sunt diuites, qui communia quæ præoccupauerunt, æstimant esse sua. Si enim quilibet suæ necessitatis sufficientiam recipiens, relinqueret superfluum indigenti, iam nec diues esset nec pauper. Cæterum si fateris ea tibi diuinitus prouenisse, an iniustus est Deus inæqualiter nobis ipsas rerum facultates distribuens? Cur tu abundas, ille verò mendicat, nisi vt tu bonę dispensationis merita consequaris, ille verò patientiæ brauiis decoretur? At tu nōne spoliator es, quæ dispensanda suscepisti, propria reputādo? Est panis famelici quem tu tenes: nudi tunica, quam in conclaui conseruas: discalceati calceus, qui penes te marcescit: indigentis argentum, quod possides inhumatum. Quocirca tot furaris, quot dare vales, & non das. Quòd si hæc meritò in sæculares obiiciuntur, quid cogitare debent Prælati, quos esse decet tēplum Spiritus sancti, & familiam totam esse ecclesiam? Surget in iudicio Philemon iste vir sæcularis, & condemnabit nos: qui domum suā con uerterat in ecclesiam, & illam sanctissimè regebat, visceribus Sanctorum patentem.

Col. 4. — *Matt. 25.* — *B. Basilij sententia in diuites.*

Gratias ago Deo meo semper memoriam vestri faciens in orationibus meis, audiēs charitatem tuam, & fidem quam habes in Domino Iesu, & in omnes Sanctos: vt communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis operis boni in Iesu Christo. Gaudium enim magnum habui, & cōsolationem in charitate tua: quia viscera Sanctorū requieuerunt per te frater. Propter quod multā fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem magis obsecro, cùm sis talis vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi: obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi vtilis, quem remisi tibi. Tu autem illum vt mea viscera suscipe: quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

Gratias ago Deo meo, &c. Volens impetrare à Philemone gratiā pro Onesimo ipsius seruo, prudenter beneuolētiam prius sibi conciliare sancto quodam artificio studet, cum laudādo illius pietatem, tum declarando suam perpetuam erga illum charitatem. Ait ergo primùm se Deo gratias agere. Nam gratus animus semper cogitat quæ beneficia acceperit, & pro acceptis assiduas agit gratias Creatori: & ita meretur vberiora adhuc accipere. Et cum vera charitas faciat omnia communia, excitans de bono alterius gaudium, Apostolus reponebat inter beneficia tam bene institutam Philemonis mentem, qui spargebat suauissimum bonorum operū odorem, ita vt dum orationes ad Deū offerret, semper memoriam illius faceret, cuius audiebat tātam charitatem & fidem ad Christum Iesum. Sic Græcè legitur emendatius, & ita re vera est legendum. *Et in omnes sanctos*, Vide quid de Philemone dicat, quomodo habebat dilectionem & fidem ad Iesum Christum. At non pari & æquali deuotione. In Sāctos enim propter Dominum: & in ipsum Dominum propter semetipsum, qui verè Deus erat.

Mera nanque est hæreticorum calumnia, idololatriæ nos insimulātium, qui Sanctos colimus, qui bus & fidimus, & beneficia ab eisdem poscimus. Mera, inquam, calumnia ex diabolico inuidiæ fonte manans. Nos enim minime eodē cultu eos, quo Deum ipsum, colimus: sed illis in suo debito gradu sapienter fidimus, tāquam amicis & dilectis Chri-

Pro veneratione Sanctorum.

sto, quem sunt per strictiorem Crucis viam in hac vita imitati, vt iuxta illius pollicitationem, confor mes fierent in futura. Et hos se honorificaturum promisit constituendos super populos, nationes,
Luc.19. & ciuitates. Quid igitur iniurium, si tam chara Saluatoris veneremur membra, tanquã dilectis Sanctis fidamus, qui facilius quàm nos, ipsi valeãt impetrare quæ cupimus? Si auxilium potuerunt viri Deo chari præstare in terris, nonne poterunt longè potentius præstare in cœlis ante faciem Domini sui? ait deuotus Bernardus. Nam si dum adhuc viuerent miserti sunt peccatoribus, & pro eis orarunt: Nunc tantò amplius, quantò verius agnoscunt miserias nostras, interpellant Patrem pro nobis. Illa enim fœlix & beata patria Sanctorum charitatem non mutauit nec minuit, sed cumulatius auxit. Imò potius permouentur viscera pietatis & misericordiæ, cum ante fontem misericordiæ assistãt. Summopere igitur quicquid isti impostores, & elatione diabolica tumidi vociferentur, à nobis imploranda sunt Sanctorũ suffragia, vt quod possibilitas nostra non obtinet, eorum nobis intercessione & meritis à Patre cœlesti clementissimo & optimo donetur.

Nec propterea arbitramur (vt isti calũniosè obiiciunt) esse Sanctos Redemptore nostro clementiores, & ad misericordiam propensiores: sed summam Dei prouidentiam vt non ignoramus, sic & veneramur & amplectimur, qui vna & eadem opera voluit præstare misericordiam, & eo modo præstare, vt sanctis suis reddat quem meruerũt (gratia tamen illius & benignitate) iustitiæ & gratiæ fructum, volens per illos ad eorum laudem exercere misericordiam: & item deprimere colla sublimiũ & superborum hominum, vt vereantur ita immediatè ad Deum ipsum aduolare, nisi prius per istos interiectos gradus. Alioqui Redẽptor noster quatenus homo, nunquid misericordiæ abundãtia & promptitudine Deum superat? Absit. Et tamen nobis illum hominem prouidit Deus Mediatorem, per quem haberemus ad illum accessum.

In hæreticos. Quid est causæ, imò quid non inest malitiæ in istis hæreticis, qui nullam vnquam faciunt mẽtionem verbi Domini amicos Iob increpantis, quos ad eundẽ remisit, vt sacrificia offerrent in gratiam Iob suscipienda, quibus pollicetur se ipsius orationibus iri placatũ? At nos proferamus tam inexpugnabile testimonium, postquam isti callidè supprimunt, ait scriptura: Postquam autem loquutus est
Iob 42. Dominus verba hęc, dixit ad Eliphaz Themanitẽ. Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos: quoniam non estis loquuti coram me rectum, sicut seruus meus Iob. Sumite ergo vobis septem tauros, & septem arietes, & ite ad seruum meum Iob, & offerte holocaustũ pro vobis. Iob autem seruus meus orabit pro vobis: faciem eius suscipiã vt non imputetur vobis stultitia. Neque enim loquuti estis coram me rectum, sicut seruus meus Iob. Abierũt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Suhites, & Sophar Naamathites, & fecerunt sicut loquutus fuerat Dominus ad eos: & suscepit Dominus faciem Iob. Dominus quoque cõuersus est ad pœnitentiam Iob, cum oraret ille pro amicis suis. hęc ibi. Nunquid ergo Iob erat Deo benignior & clementior, vt opus fuerit eius intercessione? Absit: Sed voluit post tam insignem admirabilis tolerantiæ ac patiẽtiæ victoriam suum honorare militem. Pleni itaque sunt isti nebulones calumniis & ignorantia, qui talia audent contra ecclesiam euomere, & sanctos omnes.

Vt communicatio fidei tuæ euidens fiat, Græcè legitur, ἐνεργὴς γένηται, id est, efficax fiat, *in agnitione omnis boni*, Desiderantur hæc subsequentia verba in Latinis codicibus, nempe, *quod est in vobis in Christum Iesum*, Sensus autem horum verborum hic esse videtur: Orationes meæ in hunc finem tendunt, vt communicatio fidei tuæ, qua nobiscum communicas, euidẽs fiat, seu efficax per fructus eius, qui sunt bona opera. Tum enim fides apparet & est euidens, quum ex operibus ostenditur. Tum est efficax, quum per charitatem operatur, *In agnitione omnis boni quod est in vobis*, siue vt alia lectio habet, & fortè verior, *quod est in nobis*, videlicet, Christianis, *in Christum Iesum*, hoc est, in Christi Iesu gloriam, vt hoc odore alij attrahantur. Nam ex famulorum moribus relucet Patrisfamil. disciplina & probitas, quæ rectè factis incumbens & sanctis operibus, trahit in admirationem spectantes, & ad imitationem plerunque pertrahit. Vnde scriptura nobis stuporem exprimit reginæ Sabæ, quæ tanto 2.Par.9.
encomio & Salomonem, & Salomoni ministrantes extulit. Non secus accidit ex probis Christianorum & honestis moribus, quibus efficitur vt & ipsi infideles Deum laudare compellantur, cuius seruos ac domesticos animaduertunt tantis virtutum dotibus ornatos.

Gaudium enim magnum habui, In Græcis loco, *gaudij*, legimus, *gratiam*. Potior tamen videtur lectio Latina, quæ habet, *gaudium*, Et facillimè potuit lapsus irrepere ob maximam Gręcarum dictionum affinitatem, vna litera commutata, nimirum pro χαρὰν legere χάριν. Præterea melius diceretur, *habemus*, quam, *habui*. *Et consolationem in charitate tua*, seu super charitate siue dilectione. Quę autem fuerit illius tanti gaudij & consolationis causa explicat, subiungens: *Quia viscera Sanctorum requieuerunt*, seu refocillata sunt, *per te frater*, Eleemosynas illas pias significat, quas Philemon prompto animo in Sanctos largiebatur.

Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi: Sẽsus per se clarus. Asseuerat sibi datam per hæc dilectionis opera quæ Philemon exercebat, fiduciam plurimam nõ absolutè quidem illi imperandi, sed in Christo Iesu, *quod ad rem magis attinet*. Græcam lectionem, τὸ ἀνῆκον, alij interpretantur, *quod conuenit*, aut, *quod oportebat*, & quod erat eius officij. Et tamen maluit propter dilectionem obsecrare illum. Charitatis nanque est maxime proprium, refugere ab omni parte vsum imperandi, & merito. Nam qui verè diligit, non libenter imperat, sed potius rogat. Et ipsa quidem est in promptu ratio. Quid enim, rogo, opus est diligenti præcipere, qui sponte omnia facturus est? Videtur ergo charitatem Philemonis intelligere, & illam vehementius adhuc rogando accẽdere, quàm si fuisset aliquo vsus imperio. Vnde adiecit:

Cum sis talis vt Paulus senex, Melius, *cum sit talis*, quasi dicat modestius. Sum & ego ipse pariter dignus, cui propter charitatem aliquid concedi debeat. Declarat autem seipsum à nomine, qualis sit,

Paulus, id est, humilis & modicus. Tum ab ætate, senex, annos attingens sexaginta, aut eò amplius. Annus quippe certus de scripturis determinari nõ potest. Deinde à labore, vinctus, non vllius meæ culpæ causa, sed in gratiam summi omnium imperatoris Christi. Per hæc igitur omnia, prætermissis aliis honorificis titulis, & authoritatem ostentantibus, *obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo*, Apud viros modestos, & charitatem profitentes plus momenti humilis petitio, quàm quodius aliud imperium. Nam & plerunque flectit humilitas, quem nec potentia superare potuit, nec ratio. Vocat autem filium suum, quò facilius exoraret: cum patris pro filio preces debeant esse multò efficaciores & æquiores, vt promptius exaudiantur. Erat verò filius in Christo: quia illum genuerat positus in vinculis per orationes, & prædicationem euangelicam. Verbum enim Dei non erat alligatum. Vt hîc admirari conueniat inuictum Apostoli animum, & flagrans desiderium, qui nullo vnquam tempore neque loco, solutus vel vinctus desistebat, quin aliquas semper animas velut granum colligeret, & inferret in horreũ Domini sui.

Videtur autem peculiari quodam affectu complecti suum Onesimum, vt quem in senectute genuerat, exemplo illius quondam magni patriarchæ Iacob, qui (teste scriptura) teneriori amore super omnes reliquos filios, prosequebatur Ioseph, eo quòd in senectute genuisset eum. Vnde & B. Ambrosius ad suos dicere solebat: Nõ minus vos diligo, quos genui ex euangelio, quàm si suscepissem coniugio: quoniam gratia vehementior est ad diligendum, quàm natura. Ne autem posset excipere Philemõ, & iustè obiicere suum esse seruum Onesimum, & grauiter deliquisse, qui & fugitiuus fuerat & contumax, & fortasse furti (vt plerique volunt) reus, sicque nulla ratione dignus qui tanta facillitate atque indulgentia recipi mereretur, præoccupat id miro artificio Apostolus, non factum quidem excusans, sed leni illud verbo mitigans, & ait: Gen. 37.

Qui tibi aliquando inutilis fuit: nunc autem & mihi & tibi vtilis. Vide quanto fœnore compensat pristinam inutilitatem. Vni tantum prius vtilis erat, cui postmodum inutilis factus est. At tunc non iã vni solummodo & alteri redditus est vtilis, sed & pluribus. Vbi tacitè allusit & gratiosè ad ipsammet vocem. Onesimus enim id est quod vtilis. Verũ pro Onesimo restituit Apostolus ἔυχρηστον, quod est plusquam vtilis. Significat enim vtilem, commodum, placidum, probum, beneuolum: vt nullo pacto repudiandus sit seruus egregia illa conuersione ad longè meliorem frugem commutatus.

Quem remisi tibi, Cupiebat Apostolus opera illius, qua necessariò indigebat, diutius adhuc vti: & nihilosecius ad herum proprium optima ratione remisit, tanquam nouum in Christo militem, non iam illum seruum inutilem, vt vel loco pretiosi muneris exciperetur, quem gratia Dei fratrem reddiderat, qui sine iniuria Redemptoris sperni nõ posset, potissimũ data pro illo fide à tãto ipsius Christi Apostolo. Vnde subiunxit:

Tu autem illum, vt mea viscera suscipe, Teneritudinem rarissimi in illum sui amoris declarat, quasi commendans sui quoddam eoúsque intimum, vt profundius penetrari non possit. Nullam certè aliam hic locus veriorem expositionem exigit, quã vt mandetur memoriæ, & excerceatur opere. Dicerũt enim veri Saluatoris nostri imitatores nõ lingua tantum & verbo diligere, sed opere & veritate: Et eos quasi maiori cura fouere, quibus ignobilior conditio obstare posset, qualis erat iste Onesimus. Nam & ignobiliora nostra (vt alibi restatur) abundantiore circundamus honore: quoniam in Christo Iesu ille verè est nobilis, qui illius voluntati obtemperat: & contrà, qui illum contemnunt quantumuis auro fulgeant & potestate in sæculo, sunt verè ignobiles, vt nos scriptura sancta docet. 1. Cor. 2. 1. Reg. 2.

Quem ego volueram mecũ detinere, &c. Quam prudenter egerit Apostolus, & quàm sapienter loquatur, consideremus. Volueram, inquit, eum detinere, vt mihi ministraret in vinculis euangelij. Hoc dixit vt exprimeret ministerij dignitatem, & quãti erat meriti inseruire Apostolo in vinculis non quibuscunque, sed in eum ob prædicationem euãgelij & defensionẽ iniectis. Huiusmodi enim vincula maximam pariunt ea sustinenti gloriam, tantum abest vt sint dedecori vel pudori: quin etiam sunt beatis illis Spiritibus admirationi, dum spectant tam ardua à strenuis Christi militibus, & tãtos labores in carne fragili tolerari. Et non dixit simpliciter, vt mihi ministraret, sed addidit, pro te, vt ipse Philemon intelligeret se nullo ex absentia serui sui fructu frustratum, si penes se retinere voluisset B. Paulus, qui vicem Domini ministrando suppleret, quò posset præmium suæ pietatis apud Deum expectare. Sed vide generosum animum.

Sine consilio autem tuo, siue potius sententia, *nihil volui facere, ne velut ex necessitate, &c.* Quasi diceret: Nolo à quoquam beneficium vllum quantumuis mihi pernecessarium conferri, nisi illud demum quod spontanea voluntate & hylari animo proficiscitur. Quod mihi abs te venturum non dubito, qui tanto affectu soles Sanctorum viscera reficere ac recreare.

Forsitan enim ideo discessit ad horam à te, vt in æternum illum reciperes, iam non vt seruũ: sed pro seruo charissimum fratrẽ, maximè mihi. Quantò autem magis tibi & in carne, & in Domino? Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu. Ego reddam: vt non dicam tibi quòd & teipsum mihi debes. Ita frater ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Christo. Cõfidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam & super id quod dico, facies. Simul & para mihi hospitiũ. Nam spero per orationes vestras donari me vobis. Salutat te Epaphras cõcaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Forsitan enim ideo discessit ad horam, &c. Ad mitigãdam ex fuga serui conceptam iram, B. Paulus admiscere tacitè videtur diuinam prouidentiam, ante cuius conspectum nihil agitur casu. Noli igitur, inquit, subindignari, si à te seruus iste tuus recesserit: quandoquidem recessit ad horam, id est, ad breuissimum temporis interuallum. Neque vt recederet hoc factum est, si ad Dei prouidentiam attendere voluerimus, *sed vt in æternũ illum reciperes.* Qui enim paulò antè nutabat instabilis, nunc solidus permanebit & firmus. Quocirca recipies eundẽ, *iam non vt seruum, sed pro seruo charissimum fratrem,* Græcè, sed supra seruum, dilectum fratrem, id est, Christianum. Fratres enim tum appellabãtur, qui nunc Christiani vocantur. Et ita se gerere deberẽt Domini erga seruos fideles, potissimum quando probi sunt. Et si fortè status non patitur, ne contemnantur ex illa humilitate, in præparatione saltem animi & syncero coram Deo affectu facere debent.

Maximè mihi: quantò autẽ magis tibi & in carne, & in Domino? Sẽsus est: Maximè quidem mihiipsi est frater dilectus, quantumuis illum in Christo per euangelium genuerim, cui pater potius esse deberem: quantò ergo magis (supple) iustum est vt tibi sit frater? Nam & coniunctus es illi carne, cum sitis ambo Gentiles, & eiusdem patriæ. Et in Domino estis pariter coniũcti, cum ambos vos ego per euangelium genuerim. Patet enim ex epistola ad Colossenses, Onesimum fuisse Colossensem: & similiter Philemonem fuisse existimo, vt iam superius dictum est.

Si ergo habes me consortem: Quanta summissione loquitur Apostolus: quasi dixerit apertius, Non quæro quę possem meo iure exigere, vt me scilicet veluti patrem contempleris, sed hoc tantum peto, vt consortem me tecum, & eiusdem hæreditatis designatum hæredem intueri in Christo velis. *Suscipe illum sicut me,* quia factus est iam mihi alter ego. O charitas quantum ardoris habes. Quid potuisset dici viuacius ad permouẽdum? Neque hoc tamen illi satis: nam perpende quanto studio atque industria rursus occurrit omnibus, quæ afferri poterant, rationibus. Nam breui conclusione in se transfert quodcunque serui debitum. Et verè ita decebat tantum Apostolum, vt omnem impleret iustitiam, aliena debita sibi propria faciẽte: ait, *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu.* Et hoc addidit tanquam fidelissimum testimonium, quo declararet istam gratiæ reconciliationem sibi esse mirum in modũ cordi, ita vt omnia damna paratus sit resarcire. *Ego reddam.* At quomodo poterat reddere, qui nihil habebat? Vtinam tantundẽ haberem, si tamen optare fas est. Non est enim dubitãdum quin Philemõ optimè intellexerit, qua se obligatione astringebat B. Paulus. Pollicebatur quippe pro temporalibus bona spiritualia, quæ citra comparationem antecellunt temporalia. Et illis refertus erat Apostolus. *Vt non dicam tibi quòd & teipsum mihi debes,* quẽ per euangelium genui, & de periculosa seruitute eripui. Quidam hinc frigido argumento colligũt Philemonem minimè fuisse patria Colossensem: quoniam Apostolus nõ fuerat in ea ciuitate, vt potuisset ad fidem Christi illum conuertere. Quasi verò necesse fuerit virum Colossensem perpetuò ibi degisse, & nulla alia in ciuitate aliquando vitæ cursum tenuisse. Sed hæ quæstiones eius sunt generis, quæ ad rem nihil faciant. *Ita frater ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Christo,* Viscera hîc intelligit Onesimum, quem remittebat, & tanquam se ipsum commendabat, sibi vni impensum ferens, quicquid Onesimo faceret: & hac ratione cupiebat illo frui in Domino.

Confidens in obedientia tua scripsi tibi. Quo pacto nunc obedientia fieri postulat, qui paulò antè negauerat se imperare velle, sed solùm obsecrare? Verũ ostendit tacitè in tam efficaci obsecratione iussionem quoque & imperium contineri. Vt autem expressum ipse nolebat imperiũ, sed amicam quãdam obsecrationem, sic cõfidebat in eam partem à Philemone acceptam iri, vt non quasi obsecrationem interpretaretur, sed verum pręceptum, cui eò obsequeretur promptius, quò amabiliorem Superioris præ se ferebat charitatẽ atq; modestiam. Maiorum etenim monita vim imperij apud veros obedientes obtinent, qui non amant flagellis semper vrgeri & stimulis, sed nutibus & verbis simplicibus. Duræ ceruicis est nihil velle, nisi adhibito mandato, agere. Vnde ait: *sciens quoniam & super id quod dico, facies.* Neque hîc imperãdi verbo vtitur, sed, *dico,* ostendens se nequaquam dubitare quin sit obtemperaturus. *Simul & para mihi hospitium.* O fœlicem quem tantus hospes inuitat. Hoc magnã habuit vim ne Philemon resistere posset precibus. Multa siquidem absentibus negari possunt, quæ præsentibus necessariò conceduntur. Voluit iniicere metum quẽdam sanctum, vt si per literas non impetrauisset, futurum vt præsenti sermone coargueret paulò duriorem animum: quasi dicat, Ita te præpara, vt me hospitẽ lætum excipias, non autem reprehensorem iustum experiare. *Nam spero per orationes vestras donari me vobis.* Quemadmodum & factum est: sed peragratis prius variis regionibus. Et tum demum Romam rediit, vbi beatissimum vitæ cursum martyrio absoluit. *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu.* Hic Epaphras Colossensis erat, quem illa ciuitas doctorem fidei habuit, vt in ea epistola constat: sed eo tempore vnà cum Apostolo captiuus Romæ asseruabatur. Cætera clara sunt: Tota epistola ad solum Philemonem dirigitur. Salutatio tantum, & optima illa precatio quæ postremo loco solet adiungi, ad alios in salutatione expressos attinet, quæ est, Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

BENEDICTVS DEVS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD HEBRAEOS.

VIDAM hæreticorum olim, quemadmodum B. Hieronymus in argumento epiſtolæ ad Titum teſtatur, ſuadere conati ſunt hanc ad Hebræos epiſtolam non eſſe B. Pauli Apoſtoli. Quos & quidam ex noſtris hac infœlici tempeſtate ſectati ſunt. Duo autem pręcipue afferebant, quæ facere ſuaſionem videbantur. Primum, quòd huic epiſtolæ nõ eſt nomen authoris præſcriptum. Alterum, quoniam ſtylus huius non conuenit cum cæterarum epiſtolarum ſtylo. Sed primum eleganter B. Hieronymi reſponſo retunditur. Nam ſi ob hoc non eſt B. Pauli, quia eius nomine non inſcribitur, nec vllius pariter erit: quia nullius habet nomen præſcriptum. Quod verò ſit potius credenda B. Pauli, vel hoc ipſum facit, quòd cum eſſet Hebræis infenſus, noluit præfixione odioſi ſui apud eos nominis vtilitatem excludere lectionis. Quòd verò addebant, non conuenire hanc epiſtolam eloquio & ſtylo cum cæteris, & eſſe longè illis ſuperiorem, ob id eſſe, quia hanc ſolam B. Paulus lingua hebraica ſcripſit, nimirum propria: cæteras verò Græca. Vnde non mirum ſi hæc eloquio præſtat: quanquam ſi ſtylum expendimus, cuius erit ſtylo ſimilis? Aiunt, Clementis. Parcat illis Deus, cum nec ſtylus, nec reliquorum quicquam illi conueniat. Nam & huius epiſtolæ author ſe genere Hebræum eſſe (vt ſuis locis annotabimus) quàm manifeſtiſſimè inſinuauit. Sunt verò tot, tantæque authoritates & Pontificum, & grauiſſimorum authorum, taliáque argumenta, eam B. Pauli eſſe aſſeuerantia, vt vehementiſſimè ſim miratus, quanam fronte quiſquam audere potuerit (qui Chriſtianus videri volebat) aduerſus tanta præiudicia quicquam comminiſci. De qua re & in Caietanũ, & alio proprio libello copioſè ſcripſi, vbi multa concilia, & decreta Pontificum, & tot patrum, & Sanctorum teſtimonia produxi, præter diuturnum omnium eccleſiarum vſum, vt qui contra tantam nubem teſtium velit contendere, haud dubium proterui, & contumacis, atque hæretici animi ſeipſum perſpicuè prodiderit, & ſic indignum cum quo diſputetur.

Quæri autem maiori cum ratione poſſet, cur hæc epiſtola grauitate ſententiarum & tanta doctrina referta, poſtremum tamen nacta ſit in ordine locum. Huic quæſtioni iam reſpondimus in ea quæ ad Rom. Spreuerunt enim Hebræi apoſtolicam, & præſertim B. Pauli, prædicationem. Et ideo tanquam ſpreti à Deo vt interim cedant Gentibus, æquum fuit & iuſtum eos poſtremum obtinere locum, ſicut & poſtremo tandem tempore venient, quum intrauerit plenitudo Gentium: ita vt Apoſtolus Philemonem priuatum hominem ipſis prætulerit, quemadmodum fuerunt digni. Quia ergo in nouiſſimis conuertuntur, nouiſſimum hic eos locum tenere oportuit. Et tũc agnoſcent B. Paulum veracem, & diligenter ſuo officio ac mũnere pro nouiſſimis, qui tunc inuenientur, fuiſſe functum.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

Congruentiſſimè hæc epiſtola, & opportuniſſimè oſtendit Apoſtolus Hebræis eminentiã Chriſti præ Angelis & Moſe: ac propterea eminentiam Euangelicæ gratiæ præ lege, ſiue teſtamenti noui præ vetere: & eminentiam ſacerdotij Chriſti, præ ſacerdotio Leuitico, quod mãdatur in lege. Et hinc docet ſuperuenientem legis inutilitatem, & ſacerdotij antiqui, & idcircò eius ceſſationem, vtpotè quæ legitimè functa erat ſuo officio, adueniente vtilitate ac ſempiternitate noui teſtamenti, & euangelij æterni. Et iis patefactis hortatur eos ad fidem, vt fundamentum totius ædificij, & ad opera charitatis cum tolerantia paßionum in ſpe mercedis magnæ, & immortalis.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM BEATI PAVLI AD HEBRAEOS.

VLTIFARIAM, multíſque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouiſsimè diebus iſtis loquutus eſt nobis in Filio, quẽ conſtituit hęredem vniuerſorũ, per quem fecit & ſæcula. Qui cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, portánſque omnia verbo virtutis ſuæ, purgationẽ peccatorum faciens, ſedet ad dexterã maieſtatis in excelſis, tantò melior Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditauit. Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rurſum: Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium? Et cùm iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos ſuos ſpiritus: & miniſtros ſuos, flãmam ignis. Ad Filium autem: Thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi: virga æquitatis, virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatẽ: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et, Tu in principio Do

mine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribũt, tu autem permanebis: & omnes vt vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorũ? Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis?

Vltifariã, &c. Elegans profectò & magnificum doctoris nostri B. Pauli pro Iesu Christo, & pro humano genere exordium. Ad cuius euidentiam illud est præmittendum, quo modo Deus Pater optimus & clementissimus ab initio gratiosè, ac de benigna prouidentia sua dignatus est condere hominem, & multis eundem honestate donis, atque in spem æternę glorię euehere per eximium excellentis suæ gratiæ donum, & in gratiam Filij sui domini nostri Iesu Christi, quem prædestinauit in gloriam nostram, vt in illo consisteremus, & viueremus in æternum omnes, qui inueniremur fuisse dicto obediẽtes, & obtemperantes Dei mandato. Quæ cuncta dona in patre nostro Adam fuere posita, deriuanda quoque in nos postea, si mansisset ille in accepta iustitia. Non mansit autem, sed præuaricatus est, & (heu) cecidimus sicut folia vniuersi.

De prouidentia Dei erga hominem.

Isa.64.

Verum non continuit in ira sua misericordias suas Deus, sed cogitans cogitationes pacis, & non afflictionis, & volens instaurare diruta & collapsa decreuit dare nobis vnigenitum Filium suum Redemptorem, ac Mediatorem ad reconciliationem & suo tempore illum ad nos mittere, qui istud opus perficeret. Hoc autem magnum & clementissimum animi sui consilium decreuit manifestare hominibus, sine cuius notitia, & susceptione per fidem, non poterat nobis obuenire salus. Et ob eã causam eloquutus est Deus ab initio de huiusmodi redemptione, & reconciliatione ad præparandos nos, vt suo tẽpore venientem dignè illum susciperemus. Hoc autẽ potissimum cum priscis Hebræorum patribus fecit ab Adam vsque ad ipsum Christum. Quod in primis manifestat Apostolus his verbis:

Ierem.29.

Multifariam, Græcè, πολυμερῶς, id est, multocies, seu per multas partes. Et potest referri tum ad tẽpus, tum ad rem quam eloquutus est Deus. Si ad tẽpus ipsum voluerimus referre, intelligimus Deum variis, ac tanquam particulatim diuisis tẽporibus quasi mundi ætatibus, significauisse nobis de sua benigna erga nos voluntate, qui incepit in Adam, Habel, Seth, & Henoch vsque ad Noe: & deinceps in Abraham, & in Mose, & Dauid, cæterisque prophetis vsque ad Ioannem magnum illum Præcursorem. Si verò intelligamus, Multifariam, referentes ad rem ipsam (nam & hoc modo potest intelligi) sensus erit, à Domino Deo admirandum hoc & iam grande mysterium, quod multa continet, fuisse per partes reuelatum. Non enim omnia singulis reuelauit. Alius nanque particularia quędam vidit de conceptu Virginis: Alius de ortu ipsius Christi Saluatoris: Alius de fuga in AEgyptum, de cruce & illius passione: Alius de miraculis, & resurrectione. Imò etsi fortè quidam de multis simul informatus fuerit, attamen alij quædam particularia limpidius perspexerũt. Dixit enim Dominus Mosi de patribus: Nomen meum Adonai non indicaui eis.

Exod.6.

Multisque modis, Non enim vno modo (vt ipse testatur) alloquebatur prophetas, sed aliquos per insomnia, ac phãtasmata, & visiones, & per ænigmata, & figuras: alios per sensibiles voces, & angelicas apparitiones claras: alios per intelligibiles species, & siquis alius fuerit diuina mysteria reuelandi modus, quem nouit ipse. Quoniam verò etiam diaboli erat per somnia & fantasiam decipere, sciẽdum est veros prophetas fuisse internè de veritate somniorum ac signorum plenè instructos, & certiores redditos modis Deo & Angelis eius cognitis. Olim, id est, ab Adam vsque ad Christi aduentum, *Loquutus est Patribus*, Patrum appellatione veniunt maiores eiusdem Gentis. Et quia in hebraica Gente hoc verificabatur, hic author tacitè innuit se Hebręum esse: & captat beneuolentiam cõmemorando ipsorum dignitatem, quam habebãt propter Patres suos, cũ quibus tam particulare habebat commercium Deus, vt dignaretur eos sic alloqui, & de seipso, ac de ipsorum salute docere.

Author huius epistolæ Hebræus, in hæreticos.

Vndè idem Apostolus ad Rom. multò amplius datum esse Iudæis, quàm Gentibus ait, vel hoc vno solo, quòd eis credita sunt eloquia Dei. Quare & in Psalmo gloriabantur dicentes: Non fecit taliter omni nationi, id est, nulli nationi, & alibi: Non est alia natio tam grandis, quę habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Dominus Deus noster adest cunctis obseruationibus nostris. Simul etiam eorum animos hoc tanto beneficio excitat ad gratitudinem, præsertim cum ad cumulum beneficentiæ erga illos, Deus sit non solùm per prophetas loquutus illis, verùm etiam per proprium Filium. Vnde sequitur: *Nouissimè autem.* Ecce, totum præsentis sæculi tempus partitur in duas partes designatas per, Olim & Nouissimè, vt per id quod ait, Olim, intelligatur totum tempus ab origine mundi elapsum vsque ad sanctissimum præcursorem Ioannem, qui fuit quasi horizon disterminans à prioribus tempora posteriora, sicut ait Dominus: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Tempora ergo posteriora, quę à B. Ioanne & ipso Christo fluxerunt, & fluent, nouissima vocantur, & nouissimi dies, imo & nouissima hora: quia hoc residuum annorum vna est ætas, videlicet mundi senectus, quæ quandiu sit duratura, nescitur. Decepti sunt enim non pauci hactenus à nonnullis sæculis, qui putarunt instare diem Domini, cum in scripturis legerent aduenisse nouissimos dies, parum considerantes ætatem vltimam (sicut egregiè docet B. Thomas) quę est senectus, posse æquare annorum numero omnes præcedentium ætatum dies elapso, sicut accidit aliquando in homine. Ego vlterius arbitror etiam nos esse nescios, quantum iam durauerit mundus. Siquidem Hebræi nobiscũ hac in re minime cõsentiunt: & item nostri inter se discrepant. Nos enim multò plures annos ponimus.

Rom.3.

Psal.147.

Deut.4.

Matth.11.

Incertum quod fluxerint anni à creatione

mundi. *in lib. exhort. ad marty.* B. Cyprianus sex millia annorum (inquit) plenè complétur ex quo diabolus hominem impugnat. Idem B. Hieronymus super ea quæ ad Titum inscribitur. Ego verò certo scio esse & incomputandis annis ex ipsa serie generationũ nonnullam deceptionem: de qua re alibi.

Si ergo quantum durauerit mundus, nescimus (nam & scriptura dicit: Dies sæculi quis enumerauit? quod videtur ad præteritũ referri: de futuro enim quis enumeret quod nondum est?) quantò minus cõiectare possumus futurorum dierum numerum? Qua in re plurimi falsi sunt, etiam magni & sancti viri, vt ad Thessal. docuimus. Sed non ea certò se rescire, sed opinari aiebant, vt non sit mirum si falsi fuerunt opinione. Aliud esset si certò affirmassent, & quasi ex reuelatione prophetiam.

In diebus istis. Declarat quod dixerat nouissimè, hoc est, in illis diebus quando cœpit nouissima ętas, & sæculum nouum & valde fœlix illustratum præsentia tanti Solis. *Loquutus est nobis in Filio.* Ait, nobis, manifestè ponens se in numero Gentis, & *Matth. 15.* illius Gentis, ad quam vnam Dominus venit. Non sum, inquit, missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Et ait, Loquutus est in Filio, id est, per Filium, nõ iam per homines prophetas, sed per os *Ibid. 17.* Filij sui, sicut & ipse testatus est voce elapsa de cœlis in nube: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui: ipsum audite. Est autem hic tropus hebraicus & frequens, vt, In, loco, Per, accipia*Psal. 103. ibid. 115.*tur, vt cùm dicitur: Omnia in sapientia fecisti. Et, In manu potenti, & brachio excelso. Et hoc est aliud argumentum, quo suadetur istius epistolæ authorem fuisse Hebræum, qui tropis illius linguæ propriis vtitur. Est item cõsequens, & omnino verisimile hebraicè illum scripsisse, vt qui Hebræus esset, & ad Hebræos scriberet: licet nouitij dæmonum Apostoli sola propriæ præsumptionis authoritate freti, aliter blaterent. Notandum autem B. Paulum more scripturæ ad significandum verum & naturalem Filium Christum, qui singulari mo*1. Cor. 8.* do est Filius, singulari vsum numero dixisse, In Filio. Nam vt idẽ alio loco testatur, etsi sint dij multi, & domini multi, vnus tamen verè & excellẽter est Deus, & Dominus Iesus Christus. Potest insuper quod ait, In Filio, esse nomen proprium, ad significandam illam secundam personam, quæ in diuinis proprio nomine Filius dicitur, sicut prima dicitur Pater. Et hoc notandum, quòd cùm dixit, In Filio, Deũ esse loquutum, non dixit: Multifariam, multísque modis, quoniam vno tantummodo, videlicet apertè & palam, in signis & prodigiis manifestis, in authoritate multa, ac potestate. Aiebat *Matth. 5. Luc. 4.* enim: Audistis quia dictum est. Ego autem dico vobis, &c. Et alius Euangelista de illo: Sermo eius erat in potestate, inquit. Vt ergo ostenderet & differentiam temporum & loquutionum Dei, quæ antea facta sunt per prophetas, & postea per Filium, excellentiam Filij præ aliis subindicauit, dicens:

Quem constituit hæredem vniuersorum. Si hæres vniuersorum ergo Dominus ergo Vnigenitus: alioqui non vniuersorum esset hæres constitutus, sed ex parte. Dicet aliquis: Cur ergo alibi ipse Aposto*Rom. 8.*lus nos Christi cohæredes appellat? Qui enim habet cohæredem, non est Dominus in solidum, nec hæres vniuersorum, vt dicerent Iurisconsulti. Nos autem dicimus, solum ipsum Dominum Iesum factum esse hæredem vniuersorum, id est, totius mũdi: quia ipse solus lucratus est illum iam perditum per peccatum, propter quod ipse solus dicitur illũ hæreditasse. Vnde illi dicitur: Postula à me, & da- *Psal. 2.* bo tibi Gentes hæreditatem tuam, & possessionẽ tuam terminos terræ. Et in hoc lucro vt neminem habet adiutorem, ita nec cohæredem: nisi quòd Mater eius fortissima mulierũ (quia in hoc illi cooperata est) nonnullum sibi conuenientem locum vendicat. Vnde & ipsa Domina meritò vocatur: quod nolunt qui sunt ex semine Serpentis. Sed est alia hæreditas, nimirum beatitudo cœli, & acquisitio æternæ gloriæ. Et in hac nos dicimur cohæredes Christi, eò quòd cum illo fruemur Deo, vidẽtes illum facie ad faciem. Et tamen hanc beatitudinem & gloriam illi referimus acceptam, vt ipse sit verè hæres etiam nostræ gloriæ, qui nobis eam promeruit, & illi donatur in nobis. Et hoc modo ipse est etiam hæres vniuersorum: quoniam quæcunque nos vel habemus, vel habituri sumus vt hæredes Dei, per ipsum acquisitum est, & propter ipsum nobis donatum.

Ergo differentia magna est inter alios prophetas & Filium consideranda, tam etsi ipsi quoque *Differentia immensa inter Dominum & cæteros prophetas.* prophetæ dicãtur filij, & ipse Christus dicatur propheta. Nam de his ad quos factus est sermo Dei, dicitur: Ego dixi dij estis, & filij Excelsi omnes. Et de Christo est Samaritanæ professio, & cæci nati, & aliorum, quòd propheta esset. Et tamẽ Christus *Psal. 81.* iis nominibus à prophetis distinguitur. Illi enim *Io. 4. & 9.* erant prophetæ, & ipse Filius est. Et verè sic distinguitur: quia ipse est Filius (vt iam dictum est) naturalis, vnigenitus, verus Deus: licet hoc ipsum quod esset natura filius, ea parte qua homo erat per gratiam esset assequutus: dico per gratiam vnionis singularem. Et ideo de nullo alio filio Adam dici potest, eum esse isto modo filium: sed omnes filij sumus per adoptionem tantum ex dono gratiæ superadditæ. Cum ergo fit collatio & cõparatio prophetarum cum ipso vero Filio, non appellantur illi filij, sed serui. Ipse autem Filius dicitur. Istud expressè in parabola vineæ habetur, vbi legimus misisse Patrem familias primùm seruos, deinde filiũ *Matth. 21.* suum. Porrò minime conuenire illum Filium vocari prophetam, tanquam vnum de grege illorum certissimum est: quia ipse longè excessit in ratione prophetiæ omnes prophetas, vt non deputetur in eo ordine & gradu cũ illis, sed superemineat supra modum. Vnde sicut singulariter Filius dicitur, ita & singulariter Propheta. Et hæc fuit professio Samaritanæ, & cæci nati. Ambo enim prophetam illum dixere absolutè. Nam vnum singulariter prophetam expectabat illa gens: & hic erat Messias. In hoc autem erat singularis propheta: quia cum propheta dicatur videns, ipse summo & excellentissimo modo ea videbat quę erant in arcanis Patris: quia videbat ipsum sicut est, & ab ipso audiebat immediatè, & accipiebat dignus veras (vt ita dicam) audire & reddere voces. Vnde Baptista dixit, Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus Dei fi- *Ioan. 1.* lius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Et ipsemet: Ego quod audio apud Patrem loquor. Quod *Ibid. 8.* de nullo mortalium fas est dicere. Iccirco summus

fuit & eximius omnium prophetarum,& non dignus in eorũ numerum agregari, qui per somnia, & visus,& Angelorũ illustrationes, & si qui sunt alij modi hominibus conuenientes, oracula accipiebant. Præterea alij de Christo ipso venturo prophetæ fuerunt:at ipse Christus semetipsum enarrauit,& palam,oculos tamen habentibus.

Itaque iam sit hoc expositum,ipsum Dominum Iesum non secundum quod erat Deus,fuisse constitutum hæredem à Patre,sic enim ab æterno fuit Dominus cum Patre,& non via successionis: nec illud quòd esset Filius,etiam per gratiam vnionis hæreditario iure accepit. Nam hæreditas est quid extrinsecum extra substantiam illius qui heres est, quod illi superadiungitur. Ergo hæreditatis nomine vniuersum Dei patrimonium, quod est extra ipsum Deum,intelligitur scilicet hic mundus. & omnis creatura,quæ subiecta fuit Christo, & illi hereditario nomine acquisita, quanquam non sine lachrymis,& sudore,& sanguine: quoniam ita fuit disposita paterno testamento. Viderunt autem & considerarunt Agricolæ illum, & hoc nomine agnouerunt dicentes: Hic est heres. Et repleti tamẽ insipientia dixerũt: Occidamus illum, videlicet ne potiatur hereditate,ignorãtes miseri, quod illo pacto ipse sibi vendicabat hereditatem,qui nõ pepercit animę suę, vt obediret Patri (sicut ait Isaias) ad redimendum genus humanum.

Quomodo hæres Dominus.

Matth. 21.

Dubitatio. Dubitabit aliquis: Si Iesus filius Dei erat,nonne ipso iure ad eum pertinebat hereditas, absque eo quòd Pater instituerit illum heredẽ, & ipse postularet sibi hereditatem: & multò magis absque eo quòd pateretur,& sic illam sibi acquireret? Respõdeo: Verè sic erat,& sic fuisset si mundus non peccasset. Nam ipse venisset sua die gloriosus tanquã Vnigenitus ad hereditatem suam,id est,filios hominum,ad adducendum illos in gloriam,gradiens in decore,& potẽs in multitudine fortitudinis suę ex omni parte. Verùm quia intercessit peccatum, oportuit mutari conditionem eius. Sic enim Deus dilexit mundum,vt Filium suum Vnigenitum daret, hoc est, iuberet eum se abstinere à gloria sua, & ab hæreditate sua: vt sic exsolueret debita nostra,& sic ipse admitteretur ad iura sua, & obtineret obedientia hæreditatem. Quare quæ iure filiationis illi debebatur, cœpit ei deberi iure acquisitionis: vnde & nos à B. Petro populus acquisitionis dicimur. Sic enim illi fuit dispositum à Deo regnum, vt interim hæres esset institutus ac designatus, sub conditione tamen,cum obedientiam perficeret: adeo vt tunc videatur accepisse diuinitatẽ suam quando perfecto munere redemptionis nostræ instauratus est ipse, & dignas Vnigenito vestes accepit. Tunc enim visus est induere diuinitatem,cum induit vestes gloriosas,& Deo dignas. Ideo illi post absolutum redemptionis nostræ munus, dictum est: Dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem,& diuinitatem,&c. Nam tunc quodammodo etiã genitus à Patre dicitur,vt paulò post videbimus. Illa enim prior generatio, qua genitus fuit in infirmitate,corruptibilis, & mortalis,tanquam illo indigna & mox dissoluenda,non computatur quasi generatio Dei,quæ solùm inseruiuit peccato,& à peccato talis processit,quanquã sine peccato,sicut declaratum est. Ne quis autem

Nota.

1. Pet. 2.

Apoca. 3.

miraretur vnum hominem fuisse adeo sublimatũ, vt fuerit hæres vniuersorum,mox ad hanc admirationem tollendam adiecit Apostolus:

Per quem fecit & sæcula. Ac si expressius dixerit: Quid miraris hunc fuisse constitutum hæredem vniuersorum,cum hic sit ille per quem etiam fecit sæcula ipsa? quoniam Christus verbum est illud æternum,per quod omnia Pater operatur, & nihil non cum illo, aut per illum producit, nisi ipsummet Filium, quem generat solus. Reliqua omnis creatura (mitto hîc Spiritum sanctum qui cum illis operatur) per ipsum verbum facta est. Quod ergo hîc dicit, Sæcula, significauit vniuersam creaturam quæ sæculis continetur, & quodammodo quasi certis durationibus comprehenditur. Et fortè dixit, Sæcula, vt non solum tempus significaret, sed etiam æuum. Nam neque tempus, nec æuum æternum est: sed cum suis creaturis sunt concreata, sicut distinctè declaro loco suo. Sed quidam aiũt hîc dici sæcula facta per ipsum, vt intelligeremus tempus non esse æternum,quemadmodum plerique ex philosophis existimarunt: quod non admodum placet. Non enim erat opus mentionem particulariter facere de tẽpore, an fuerit creatũ, cùm si non erat vlla creatura permanens, non poterat fingi fuisse tempus, quod accessorium est creaturæ,& absque motu non potest intelligi. Ergo sæculorum appellatione magis veniunt creaturæ, quæ sęculis,id est,æuo,aut tempore cõtinentur, quam ipsum tempus,more scripturæ. Sic enim dicitur quòd Demas dilexit hoc sæculum,id est,creaturas huius sæculi: & quòd Deus iudicabit sæculum per ignem. Et nota conuenientiam: quia per illum decens fuit sæcula instaurari, per quem facta sunt prius & condita ab initio.

Authoris cont. Gentes.

2. Tim. 4.

Verùm istud forsitan ac meritò mouebit aliquẽ, quo pacto dici potuit Christus hæres Patris, si ꝓpriè hîc agitur de hæreditate quæ venit ex testamento. Oportet enim vel ipso Apostolo teste, ad hoc vt firmum sit testamentum, intercedere mortem testatoris: sed Pater non moritur: Quomodo ergo ad Filium iure hæreditario venit hæreditas? Respondeo, Multa dici in scripturis sanctis metaphoricè,nec ita propriè: quemadmodum & in humanis solet accidere. Pro huius autẽ quæstionis intellectu, primò illud cõstare debet, Deum Patrem ideo esse omnium Deum,quia est ipse qui creauit cuncta: sed non minus est Dominus Filius,& amborum Spiritus, quoniam & ipsi cum Deo Patre crearunt. Itaque Christus qua parte erat Deus, id est, secundum diuinam naturam non iure hereditario siue successionis, habet omnium dominium, sed qua parte fuit homo. Hoc autem dominium non semper habuit, quia quo tempore venit ministrare, & non ministrari, abiectus & miser, ipse potius subiectus fuit omnibus, quàm haberet sibi subiecta omnia. Imò propter hoc meruit subiecta sibi habere omnia, quia ipse prius ex volũtate Dei omnibus se subiecit, & interim quasi condito testamento à Patre, illi sic hæreditatem procurante, fuit institutus heres vniuersorũ, vt ipse Filius postmodo suo officio & munere functus acciperet hereditatem vt suam, quasi defuncto Patre, qui omne iudiciũ dedit Filio: & sic Patris loco illud penitùs detenet ac si mortuus esset Pater, qui quodãmodo vide-

Quomodo hæres Patris Christus ex testamento viuo Patre.

videtur mortuus filio moriente, quo excitato dicitur viuere in illo, cui commisit omnia. Non ergo hæc ita sunt accipienda vt in nobis mortalibus. Nā in nobis, reuera qui succedit alteri ita est dominus, vt ille cui successerit, nō sit amplius dominus. At Deus non potest desinere Dominus esse, & tamen cum associauerit sibi Filium, quem dominij sui fecit participem, & iura administrationis ei dedit, interim similiter ipse videtur silere ac cessare, & tāquam habere ipsum quasi successorem & hæredem. Veluti si quis pater in vita cōmitteret filio vt omnia gereret ad libitū se silente, iam diceretur hæredem habere, & successorem in vita, donec finiatur administratio. Sic & Christus qui aliquādo ei restituet regnum, quando non erit necessaria administratio hæc, sed apparebit ipse Pater Domin⁹, omnia in omnibus. Nō enim erimus in via, & militia, sed in patria: & apparebit nobis manifestè omnipotens Pater, & cessabit doctrina: quia verè tunc à maiore ad minorem omnes cognoscēt Dominum, & cognoscentur à Domino: & sicut cognoscentur, ita & ipsi cognoscent.

Hic Christus probatur Deus. Ex hoc loco manifestè apparet, quod Christus est Deus, per quem sæcula facta esse dicūtur. Nam ex hoc palàm fit, fuisse illū ante sæcula, per quem facta sunt sæcula. Sed quis ante sæcula, nisi Deus? Et quis potest cum Deo componi ad faciendum sæcula, nisi qui & ipse fuerit Deus, qui & hoc de se *Prou. 8.* testatur: Cum eo eram cuncta componens? Et ideo hic Filius dicitur Ars, & Sapientia Patris, per quem operatur: ita vt quæcunque operatur Pater, operetur similiter & Filius cum illo, vt ipse dixit. Et hoc etiam latius ostēdens Apostolus & doctor noster, ait:

Qui cum sit splendor gloriæ, & character substantiæ eius. Vt hunc Filium esse Deum alio quoque modo, non ab effectu creationis tantum ostenderet, sed à natura ipsa, hæc verba adiecit. De persona enim illa quæ Filius est, rectè dicitur, illū esse splendorem gloriæ, id est, refulgentiam paternæ lucis. *Sap. 7.* In libro Sapientiæ appellatur candor lucis æternæ, & speculum sine macula: quia in eo relucet omnis gloria Patris & refulget. Hoc autem de nulla alia creatura fas est dicere. Nam si creatura illustraretur à diuina gloria, secundum hunc statum quidem obtenebraretur, & opprimeretur potius ab ipsa Maiestatis gloria. At in futuro statu erit quidem fortis ad recipiendam diuinæ lucis virtutem, pro suo modo tamen. Non enim diuinam prorsus gloriam in se ita recipiet vlla creatura, vt in ea splendere & refulgere possit suscepta ipsa diuina gloria, sed quædam erit participatio pro captu cuiusque creaturæ gloria illustratæ. Quocirca si quis videret animam beatam, non esset propterea beatus: quia non videret lucem illam quæ beatum efficit. Solus Filius totam in se paternam lucem recipit, vt sit expressa & perfecta imago illius diuinæ substantiæ, referens illam, vt sit per illam Patri per*Nota.* fectè similis.

Quo in loco istud aduertere debemus: Licet ex hoc B. Pauli dicto plures in diuinis hypostases poni videantur: quia si Filius est character paternæ *In Arianos.* hypostasis, & character ipse similiter hypostasis est, sic verè dici possent tres hypostases, Pater & Filius & Spiritus sanctus. Tamen quia Ariani per has voces non solùm volebant distinguere personas ab inuicem, sed etiam naturam siue substantiā: ideo à Catholicis hic dicendi modus tanquam suspectus meritò reiectus fuit, de quo D. Hieronymus Damasum Papam cōsuluit. Propter hęreticos enim vel quæ sensum habent bonum à communi sermone reiiciuntur, si in malum detorqueātur. Et illud insuper nota: quia nescio quomodo Spiritus sanctus dici posset character hypostasum (vt Caietanus ait) quia procedit à Patre & Filio. Primò enī iuxta doctrinam B. Thomæ, non propriè dicitur *Notatur Caietanus.* Spiritus sanctus character, siue imago. Hoc enim singulariter Filio competit in diuinis, vt scriptura testatur. Secundò, quoniam non procedit à Patre & Filio vt sunt duo, vel duæ hypostases: sed vt sunt vnum principium. Ideo nec facilè admittitur, esse duos spiratores, sed duos spirātes. Cum igitur istæ nouæ loquutiones in scripturis non probentur, & à doctoribus sacris non recipiantur, periculosè introducuntur. Hoc si quis alius dixisset minoris authoritatis, silentio obuolui potuisset. At in Caietano non est dissimulandum, vt caueant qui illius doctrinæ sunt dediti, ne in pernitiosos imprudenter labantur errores.

Portansque omnia verbo virtutis suæ. Portans inquit, cum ipse sustineat & regat, seu moderetur omnia scilicet quæ simul cum Patre condidit verbo virtutis suæ, seu potentiæ, aut potius omnipotentiæ suæ. Nisi enim sua virtute cuncta portaret, protinus & dilaberentur, & mox soluerentur in nihilum. Hoc tamen verbum quo portare dicitur omnia, cum non natura, sed voluntariè proferatur, commune est toti Trinitati. Sicut enim Pater volens dicit, vt quid fiat ab extra, & fit quod dicit propter omnipotentiam suam, quæ est in verbo voluntatis suæ, ita ipse Filius Patri internus eodem verbo dicit, vt quid fiat ab extra, & fit quod dicit propter omnipotētiam eiusdem verbi, quod simul profert etiam ipse Spiritus sanctus.

Vbi considerandum diligenter, ipsum dicere *Dicere Dei, varium esse.* Dei internè esse, non ab impulsu voluntatis. Licet enim dicat volens, non tamen per voluntatem dicit. Et si hoc dicto perfecto, & à toto diuinæ potentiæ conatu procedente, sempiternum generat Pater & exprimit Verbum, quod est Filius: & hoc solius est Patris, videlicet sic dicere vt generet. Tum ipse Pater iam Filio æternaliter genito, simul cum illo per voluntatem spirans internè & toto conatu, reddit sibi Spiritum sanctum aliam personam: & ita iam sunt tres personæ, in quibus adhuc est potestas dicendi vt producant ab extra, non internè, quod semel est factum & expletum: quia totam æternitatem illa expressio complexa est.

Quod ergo ita dicitur, vt aliquid exprimatur & producatur, seu emittatur foras, ab omnibus personis dicitur, idque per voluntatem tribus communem. Nam eadem est voluntas per quam dicunt: & idem verbum quo dicunt. Hoc ergo communi verbo, quod est vniuscuiusque personæ in solidum, ipse Filius portat omnia, dum cuncta conseruat, & omnibus suam tribuit virtutem & operationem. Nam eiusdem est conseruare, cuius fuit creare: & eodem modo conseruat quæ creauit, nimirum verbo. Ecce ergo radix paternæ

diſpoſitionis & ratio, cur hunc hominem hæredem ſuum conſtituerit, nimirum quia ipſe idem Deus erat de Deo, lumen de lumine, verbum æternum cõceptum atque expreſſum de mente illa æterna, ſubſiſtens, & ſubſiſtentiam primam referẽs tanquam imago expreſſa paternæ ſubſtantiæ, per quem & facta ſunt, & portantur, & reguntur ſecula. Quid poterat altius dicere, vt oſtenderet illum per omnia ſimilem & æqualem Deo Patri? Similitudo enim in charactere & refulgẽtia paternę gloriæ agnoſcitur: æqualitas verò in poteſtate creandi, & ſuſtinendi, regendíque creata. Quare meritò illi homini, quãdo talis erat, & tantus per gratiam, etiam per gratiam communicatum fuit (quaſi hæreditas) paternum dominium vniuerſorum.

Et ne quis diceret: Qua igitur de cauſa non habuit ſtatim ab initio, cùm venit in hunc mundum hæreditatem iſtam, ſed ſolùm deſignatus eſt hæres? Huic tacitæ obiectioni reſpõdens Apoſtolus, rationem huius facti interpoſuit ſubiungens: *Purgatione peccatorum* (Græcè additur per ſemetipſum) *facta, ſedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*, ac ſi dixiſſet apertius: Arduum interim negotium habuit, quod non compatiebatur ſecum hãc dignitatem, & poteſtatem: imò exigebat, vt interim deponeretur ab illo dominio ſuo, quantumuis ad illum iure ipſo citra vllum aliud teſtamentum pertineret, donec expleret hoc perneceſſarium noſtræ redemptionis opus. Rectè ergo dicitur per ſemetipſum feciſſe peccatorum noſtrorum purgationem. Hac etiam via obtinuit quod alioqui ei debitum erat, imo quod & illo opere acquiſiuit: vt duplici iure illud habeat. Et iſtud eſt ſedere ad dexteram in excelſis.

Nec eſt verum quod hîc ait Caietanus, nõdum accepiſſe Chriſtum poteſtatem omnium vt exequatur, ſed eorum tantùm quæ in cœlis ſunt. Propter quod (inquit ille) dicit Apoſtolus, quòd ſedet ad dexteram Dei in excelſis, & non dixit in terra. Hoc enim eſt contra ipſum Domini verbum poſt
Matt. vlt. reſurrectionem aientis: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Ad quid, rogo, data eſſet poteſtas, ſi non ſimul datum fuiſſet ei exequi? Imò hæc fuit eius hæreditas, vniuerſorum ſcilicet, vt ait Apoſtolus. Cum autem Vniuerſum dicitur, nihil excluditur: ergo etiam executio concluditur. Licet autem multi exiſtant qui non credunt euangelio: & item multi Chriſto non ſubdantur prævaricantes præcepta, non tamen eximuntur propterea à poteſtate eius & regimine. Daturi ſunt enim ei meritas pœnas ſuo tempore, & non effugient. Nam & in iudicio reprobi non ſubdentur illi per volũtatem. Imò amplius quid addo, hoc dominium (de quo nunc loquimur) pertinens ad gubernationem eccleſiæ militantis, ceſſaturum poſt
1. Cor. 15. iudicium. Et hoc voluit ad Corinth. Apoſtolus dum ait de Chriſto: Cum reſtituet regnum Deo & Patri, tanquam qui iam conſummauerit omne negotium. Ita enim oportet eum regnare, donec ſub pedibus eius poſuerit inimicos ſuos: ſicut latius à nobis declaratum eſt in ea epiſtola. Nec ob
Luc. 1. ſtat illud Angeli verbum dicentis, Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Poteſt quippe facilè intelligi, quòd non erit huius regni finis in hoc ſæculo. Sic dicitur ſacerdotium eius in æternũ, cui ſacerdotio etiam regnum coniunctum fuit: & tamen in cœlis non vltra erit officium illius ſacerdotij.

Tantò melior Angelis effectus, quantò differẽtius præ illis nomen hæreditauit. Hic Apoſtolus ob iſtam gratiam cõparat Angelis ipſum Dominum, & in comparatione eminentiam, & incomparabilem eminentiam oſtẽdit à nomine quod hæreditauit. Hoc autem nomen eſt Filius. Ait ergo: Ipſe Filius effectus eſt tantò melior, ſeu præſtãtior Angelis, quanto differentius, & pręſtantius nomen hæreditauit, vt Filius diceretur. Quo in loco in memoriam reuoca quæ paulò ante diximus, quomodo non videtur Filij nomen (videlicet cum effectu) accepiſſe, antequam hæreditatem conſequeretur, vt eſſet hæres omnium: quod fuit in reſurrectione. Et certè ſecundum primam ſanctificationem, per quam facta eſt vnio naturarum in diuina hypoſtaſi, verè Ieſus ab initio & in primo conceptionis ſuæ inſtanti erat Filius Dei, & Deus. Quia tamẽ perfectam, & Filio Dei conueniẽtem gloriam non habuit quantum ad corpus, quouſque tandem cõſummatus eſt per paſſionem & reſurrectionẽ, cum antea corpus haberet ignobile & corruptibile, & ipſe omni ex parte tẽtationibus ſubiectus eſſet, infirmus carne, mœrens & lugens propter ſponſam. Ideo non in ſua perfectione Filius Dei dici poterat, nec ſuper Angelos omnino gloriari, qui & illis aliquo modo (teſte B. Dionyſio) quantùm ad regimen in hac vita mortali ſubiectus fuit, & indiguit à quodam illorum cõfortari in tædio, & agone ſuo, vt teſtatur Euangeliſta. Quid mirum cum & Matri ſuæ ſubditus fuerit, & nutritio ſuo Ioſeph? Cum verò à mortuis reſurrexit, & accepit gloriam ſuam ſanctificatus perfectè, tunc & diuinitatem viſus eſt accepiſſe, & Dei formam, & (vt ita dicam) filiationẽ. Nam tunc à Patre genitum fuiſſe, & ſic filium factum, & ſic hoc diuinum nomen hæreditaſſe dicunt ſcripturæ, vt ipſe Apoſtolus docuit, & alij Apoſtoli illo pſalmi teſtimonio: Ego hodie genui te, ſicut iá diximus, & ſuo loco poſt videbimus. Luc. 12.

Cui enim dixit aliquando Angelorum Filius meus es tu, Ego hodie genui te? Hoc ſcripturę loco intẽdit probare Apoſtolus quæ induxerat de præſtantiſſimo nomine, Filius, quod hæreditauit, nulli prorſus Angelorum donatũ. Et ea ratione probat: quoniam in ſcripturis nuſquam inuenitur cuiquam Angelorum hoc dictum. Verùm iſtud quidem argumentum ſatis debile prima facie videtur: imo hæreticorum proprium, qui nihil prorſus volũt admittere, quod non à ſcripturis probetur. At tu pie lector claram agnoſce differentiam: Hæretici ipſi ita volunt omnia expreſſa eſſe in ſcripturis, vt quæ ex illis colliguntur vehemẽtiſſima argumenta non ſuſcipiant, ſed reſpuant. Et præterea, hæretici etiam illa negant, & de iis contendunt, quæ ſancta tradidit ac recipit Eccleſia: & conſequenter quæ à Spiritu ſancto fuerunt inducta, quanquam in ſcripturis non reperirentur. Quis enim ſcripturas tradidit niſi Spiritus ſanctus? Cum hoc igitur ex ſcripturis acceperimus, ductore Spiritu ſancto ita regi eccleſiam in quibuſdam vt errare non poſſit, vbi quid in eccleſia traditum ac receptum videmus ad fidem pertinẽs, & Dei cultum, omnes ſilere debemus, & cum veneratione ſuſcipere, tametſi

Pro traditionibus & obſeruationibus in eccleſia, contra hæreticos.

non euidenter appareat in scripturis: sicut veri Catholici semper fecerunt. Tertiò tandem dicimus ad rem nostram, argumentum hoc, Non habetur in scripturis, ergo non est, tunc rectum esse, & vim suam obtinere, quando illud quod negatur in scripturis haberi, tale est ac tãtum, vt dignum esset ibi haberi si verum esset: quemadmodum in re proposita accidit. Si enim tanta esset eminentia alicuius Angeli, vt verè filius Dei vocaretur & esset, minime debuerat in scripturis taceri, ne suus illi debitus honos à mortalibus denegaretur, sed tribueretur. Quã ob rem rectè arguitur non esse: quoniam si esset, omnino commendatum fuisset scripturis, aut saltem aliquo modo in ecclesia receptũ, quam Spiritus sanctus tanta sapientia regit, & omnia in illa sic moderatur, vt nihil velit omnino ad consolationem fidelium deesse, nedum in necessariis magnis mysteriis, sed etiam in iis quæ ad cultum diuinum illustrandum atq; augendum pertinẽt. Quanta enim videmus progressu & beneficio temporis in ecclesia acquisita, quæ tamen si conferãtur cum ea dignitate talis Angeli (si is fuisset) minima videri possint? Non igitur fit vlla ratione (vt diximus) credibile, Deum nos ea cognitione carere voluisse, quæ erat se digna, & nobis vtilissima, vt nosceremus præfectum cœlestis exercitus ducem, & veneraremur, & illius opem imploraremus.

Nota diligenter.

Verùm hîc denuo obiiciet aliquis de Angelis, quos in scriptura habemus apud Iob, filios Dei appellatos. Quomodo ergo hoc in loco dicitur, nullum eorum ita vocatum esse, cum nedum eorum aliquis, verùm etiã omnes filij Dei sint dicti? Imò & hoc de hominibus habemus: Ego dixi dij estis, & filij Excelsi omnes. Et ipse Dominus docet nos, vt orantes dicamus: Pater noster qui es in cœlis, &c. Ad quæ omnia respondetur, subtiliter loquutum esse Apostolũ, ac si expressius dixisset: Quanquam & multi Domini, & dij multi sint, & sic in scripturis vocentur propter adoptionem & participationem gratiæ, attamẽ ille singulariter vnicus est & verus Filius propter eminentem, singularem, & consummatam sanctificationem. Ideo nulli Angelorum singulariter datum fuit hoc nomen, vt Filius diceretur: nec vllus singulariter sic vocatus à Deo Patre in scripturis legitur.

Iob 1. Psal. 81. Matt. 6.

Imò verò cum audimus dictum singulariter vni, Filius meus es tu, iam nisi hebetes prorsus simus, facile accipimus non de communi filiatione hoc dictum fuisse: quoniã aliquid singulare huiusmodi sermo significat, ad singularem personam singulariter directus. Nam in eo psalmo iuxta Hebraicam veritatem sic legitur: Narrabo statutũ, siue decretum. Sunt enim verba Filij volentis Dei cõsilium, & prædestinationem, siue statutum aut decretum de seipso manifestare. Et exprimens decretum illud, ait: Dominus dixit ad me, non ad alium quenquam, sed ad me singulariter. Filius meus es tu: ego hodie genui te. Hodie (inquit) eam diem singulariter significans, quam fecit Dominus, quando Filiũ suum Spiritu sancto perfectè genuit. Genuit autẽ eum quodã modo, cum eundem suscitauit, & illi gloriam suam restituit, gloriam quasi Vnigeniti, & sic apparuit quomodo erat Filius Dei verus.

Pro intellectu psalmi secundi.

Quod ergo dixit, *hodie*, significat illum Dominicum diem, quando à mortuis surrexit Dominus: qui dies sanctificatus est nobis, & merito illum in hoc toto mortali nostro sæculo celebramus. Est enim illud, *hodie*, de quo in alio psalmo: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Est inquam illud, *hodie*, in quo ipse intrauit in requiem suam, vt eam nobis daret similiter laborantibus & sudantibus, vt qui boni æmulatores fuerimus, quò in nobis compleatur sanctificatio, sicut in illo, *hodie*, decretum illud, & prædestinatio Patris de Filio, quam ipsemet enarrauit, cõpleta fuit. Tum enim (vt sæpe diximus) accepit dona quæ erant Vnigeniti propria, & sic fuit consummatus. Hunc locum nobis ad istum sensum exposuit ipsemet Apostolus in Actis Apost. dicens: Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad Patres nostros facta est, repromissionem: quoniam hãc Deus adimpleuit filiis eorum resuscitãs Iesum, sicut & in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Vide quàm manifestè hunc locum ad resurrectionem, quæ est quædam generatio, aptauit Apostolus. Nam & nos regenerari tunc dicemur cum resurgemus, vt ait Dominus: In regeneratione cum venerit filius hominis, &c. Et eorum verborum sensus est, quasi manifestius dixerit Pater: Hactenus non apparuisti Filius, nec vsque adhuc Angeli mei viderunt in te speciem Filij gloriosam qua ad tempus caruisti, & ego te illa priuaui volentem & obedientem, tuis te ac tantis spolians dotibus tanto Filio conuenientibus, vt fratrum redemptionem impleres: at ego hodie genui te. Hodie, inquam, qui est dies requietionis meæ & tuę ab opere mundi nouo quod patrauimus, non iam condendo, quem olim condidimus, sed restituendo, & reparando quod erat collapsum. Hodie ergo cũ excitaris à mortuis, genui te: vt sis Primogenitus in multis fratribus, & primitiæ resurrectionis, quæ est quædam generatio. Etenim illud nunc verè fit perfectè, quod dum in terris agere, de te sum testificatus in nube. Hic est Filius meus dilectus, in quo bene mihi complacui. Ea enim quæ perdita erant, mihi omnia tua opera sunt restituta. Et quod tuum erat, tuæ obedientiæ proprio merito conquisiuisti, vt & tibi duplici iure restituatur gloria tua. Postula igitur à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam.

Quid significat, hodie, in scripturis.

Act. 13. Matt. 17.

Et rursum: Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium. Caietanus ex hoc loco authorem huius epistolæ ausus est reprehendere: vnde & simul colligit non fuisse B. Paulum, qui locum illum de Salomone loquentem torqueat, siue trahat ad Christũ. Cuius audacia in reprehendendo tantum, & tantæ epistolæ authorem, quàm sit reprehensibilis viderint alij. Quàm verò indoctè reprehenderit, facilè est demonstrare. Verus enim & eximius huius loci sensus de Christo est, qui in Salomone illo intelligitur. Nam Christus verus rex, & verus Salomon, id est, rex pacificus fuit, & non ille, in cuius persona hæc dicebãtur, quæ persona alium significabat. Nam quomodo illi Salomoni poterãt quæ ibidem subiiciebantur, ad literam conuenire? Dicitur enim ipsi Dauid à Domino: Cumque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtere tuo, & firmabo regnũ eius. Ipse ędificabit domum nomini meo, & stabiliam thronũ regni eius

2. Reg. 7.

vsque in sempiternum. Et ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.

Quomodo, inquam, conueniunt hæc Salomoni, qui suscitatus est in diebus Dauid, & egressus erat de vtero eius? Pollicitatio autem Domini implenda post obitum Dauidis exprimitur: Et cùm dormieris, inquit. Et quomodo item conuenit Salomoni quod sequitur: Stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum? Hæc vni & soli Christo cõueniunt, teste Archãgelo Gabriele, qui Beatissimæ Virgini dixit: Et dabit ei Dominus Deus sedem Dauid Patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius nõ erit finis. Vide vt per sedem Dauid intellexit Angelus id, & nuntiauit, quod illis verbis promissum fuit ipsi Dauid, id est, illud quod in eius sede, & regno figuraliter intelligebatur. Erat enim typus regni Christi: & in hunc modum intelliguntur scripturæ. Non enim Salomon ædificauit domum Deo, sicut testatur Propheta: Quam domum ædificabitis mihi? Adhuc & nos ita sumus pueri necdum ablactati, vt putemus Deum in manufactis templis habitare? Hunc errorem Atheniensibus sufferre voluit beatus Apostolus: Deus, inquit, qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ cùm sit Dominus, non in manufactis templis habitat, &c. Christus ipse ædificauit Deo veram domum, ecclesiam suam. Nos enim regenerati, verum & viuum Dei templum & dicimur & sumus.

Luc. 1.

Isa. vlt.

Act. 17.

Quæstio. Sed rogabunt: Nunquid illud Christo attribui potest, quod subditur in Salomonem: Si iniquè aliquid gesserit, arguã eum in virga virorum? Christus enim nec peccauit vnquã, sed nec peccare poterat. Imò & hoc inquirere, & solutionẽ ignorare, nihil est aliud, quàm se prorsus imperitum in scripturis ostendere.

Solutio. Satis nanque & hoc competit in Christum, quem debemus mysticum cogitare, & in quo vniuersa contineatur ecclesia, quæ est corpus eius: & tamen per eum parcitur delinquẽtibus in illo existentibus. Vnde statim sequitur: Misericordiã autem meam non auferã ab eo, &c. Quod vt intelligeremus, ipse Dauid in Psal. hoc idem oraculum enuntians, in hunc modũ introducit Deum tanquam de se loquentem, in quo tamen Christus intelligitur. Ipse inuocabit me: Pater meus es tu, Deus meus susceptor salutis meæ. Et ego Primogenitũ ponam illum excelsum præ regibus terræ. In æternum seruabo illi misericordiam meam: & testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli. Si autem dereliquerint filij eius legẽ meam, & in iudiciis meis non ambulauerint. Si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint: visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea, &c. Vbi vides quod in libris Regũ dicitur, Si iniquè aliquid gesserit arguam eum, In eo psalmo, quatenus hoc refertur ad Christum, exponitur sic, Si dereliquerint filij eius legem meam, &c. Et in reliquis idem prorsus est oraculum, vt videre licet: quia promittitur ipsi Dauid Christus, & regnum eius in æternum (vt ipse Angelus Gabriel declarauit) quàm manifestissimè.

Psal. 88.

Quamobrem facere non possum quin ægrè feram & doleam, huiusmodi argumenta quæ non sunt noua, sed olim ab hæreticis nobis obiecta, itẽ rum excitari à nostris. Sic & Iulianus apostata arguit in B. Matthæum ex eo loco, vbi enarrat Christum eiectum fuisse in Ægyptum per Herodem, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum. Nam eum locum ad literam loqui de populo Israel, & non de Christo contendit. Et non vidit infœlix in eo Christum, & qui sunt in Christo intelligendos esse mysticè, & iuxta verum sensum & principalem. Non secus autem in proposito. Totum enim quod ibi de Salomone legitur, applicatur ad Christum, iuxta intellectum Spiritus, qui vsus est illa persona, & illo nomine Salomon tanquam quodam tenui velamine & inuolucro, vt intus Christus abditus, & corpus eius ecclesia sancta Dei, à fidelibus & beatis oculis mira cum voluptate cerneretur. Et rectè dixit:

Ego ero illi in Patrem, &c. Verba sunt promissionis ista pro eo tempore, quo introducitur primùm à Patre in orbem terræ, qui ad mysterium redemptionis respiciebat: vt tum demum eiusmodi impleretur promissio, cum perfectum illud redderet opus, quod mandatum ei fuit vt faceret. Nam antea cum nõ fuerit quodam modo Deus, sed minoratus ab illo, non habuit illum in Filium, quem dereliquit vsque ad mortem velut peccatorẽ. Neque Christus ipse ausus est vti iure filiationis, vt exoraret eum pro sua salute: sed quasi peccator & reus delicti patienter subiit furorem Patris velut extranei & hostis, quo eum nobis placatum tanta patientia redderet.

Et cum iterum introduxit Primogenitum in orbem terræ, &c. Dum ergo dicit, *Et cum iterum*, significat eundem bis introductum esse in orbem terræ: Primum vt peccato satisfacturus, & quasi vnus ex nobis, qui posset super se ponere iniquitates omniũ nostrum, vt illas deleret in carne sua. Sic enim decuit vt ille fieret sicut vnus ex nobis, accipiens formam serui cum Deus esset, & in forma Dei, iuxta prædestinationem suam: quia primus noster parẽs in eo peccauit, qui malo suo & nostro damno concupiuit fieri quasi vnus ex diis, quemadmodũ Dominus meritò exprobrauit ei: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, &c. Considera, piè lector, antidotum. Gen. 3.

Primò, vetus Adã fieri voluit quasi vnus ex diis, & ita peccauit, & factus est caro peccati: & in illo cõstituti sumus omnes peccatores. Venit vnus ex diis veris, & ipse verus Dei Filius, & factus est quasi vnus ex nobis, non caro peccati, sed similis carni peccati propter passiones & miserias vitæ huius, & sanctificauit nos in seipso delens peccatum, & iustificans nos. Sic enim factus est ille redẽptio nostra, & sanctificatio nostra. Secundò ergo post consummatũ hoc opus introducitur tanquam verus Filius, sicut reuera erat, & Vnigenitus in decore, & fortitudine: qui & paratus accinctusque est ad iudicium, vt appareat illa persona vnus ex Tribus, cui regnum & iudicium est demandatum. Vnde Psalmista: Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ. Et iterum: Dominus regnauit, decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se.

Christi ad peccatum Adæ antidotum.

1. Cor. 1.

Psal. 96. & 98.

Aliæ huiuſmodi ſententiæ leguntur in ſcripturis, quæ nobis Chriſtum repræſentant in gloria ſua ac cinctum ad iudiciũ, quando curuabitur ante illum omne genu, & omnes Angeli eius adorabũt eum. In Hebræis tamẽ non legitur, *Angeli eius*, ſed ſimpliciter, *omnes Elohim*, Apoſtolus dicit, *omnes Angeli Dei*, vt oſtenderet de quibus Angelis loqueretur pſalmus: quoniam non de Angelis ſatanę, ſed Dei. Angeli enim ſatanæ ſubiiciẽtur velint nolint, non autem adorabunt. Nam minus eſſent miſeri, ſi adorare poſſent: ſed retrorſum cadent, & ruent in combuſtionem ſempiternam. Vocauit, *Primogenitum*, quoniam ipſe prior reſurrexit perfecta reſurrectione: vt & Primogenitus & primitiæ mortuorum reſurgentium ſit, & iure optimo dicatur.

Et ad Angelos quidem dicit, ſcilicet ſcriptura, non Pater: *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*. Ecce in quo eſt dignitas Angelorũ, qui licet ſint ſpiritus, eos tamen facit Angelos, id eſt, nuntios ſuos. Et cum ſint flamma ignis (quibus verbis natura & vis illorum maximè actiua ſignificatur) facit ſuos miniſtros. Sed dignior eſt qui recumbit, quam qui miniſtrat. Recumbit autẽ Chriſtus in dextera Patris, & illi aſſiſtunt miniſtrantes. Legimus enim vel ſtatim ab initio poſt peccatum, fuiſſe iuſſu Dei ad locum paradiſi Angelum Cherubim collocatum, & flammeum gladium atque verſatilem. Per quæ opinor eorum virtutem intelligi fortẽ atque agilem in hanc materiam noſtram corpoream. Puto inſuper ſignificari naturam illorum ſpiritualem valdè ſimilem diuinæ naturæ, & ex qua ipſi producti ſunt quodam modo, ſicut ex igne flamma. Non tamen qui ex ſubſtãtia Dei proceſſerint, ſicut ipſe Filius ex ſubſtantia Dei proceſſit: ſed ad ideam nobiliorem quàm nos alij homines ſunt formati. Eorum igitur dignitas quantum ad nos attinet, finitur in miniſterio: per illos enim dirigimur in ſalutem. Nec tamen ſunt propterea noſtri domini: aut tali ſuo miniſterio id merentur, vt acquirant ſuper nos dominiũ. Nam nos erimus cum illis velut ſocij & conciues in paradiſo. Illud ergo proprium Filij fuit, ſcilicet exaltari vt recumberet, qui humiliauit ſemetipſum vt miniſtraret. Vnde opportunè ſequitur:

De Angelorum dignitate.

De natura Angelorũ, & gratia.

Ad Filiũ autem (inquit, videlicet ſcriptura) *Thronus tuus, Deus, in ſæculum ſæculi*, & ſic conſtruitur. O Deus, thronus tuus eſt in ſæculum ſæculi, id eſt, ſempiternus. Minime dubium eſt in hoc veteris ſcripturæ loco Chriſtum vocari Deum. *Virga æquitatis, virga regni tui*, Per virgam, ſeu ſceptrum æquitatis, regalem intellige poteſtatem atq; iudicium, quo & in malos infertur vindicta, & bonis redditur præmium: hoc enim habet æquitas. Vnde rectè ipſemet ad Theſſalonicenſes ait ſe gloriari in illis de patientia eorum & fide in omnibus perſequutionibus, & tribulationibus, quas ſuſtinebant ad exemplum iuſti iudicij Dei, vt digni haberentur in regno Dei, &c. Tunc enim in ea virga tandem maximè apparebit hæc æquitas, cum ipſe veniet per ſemetipſum iudicaturus, & redditurus vnicuique iuxta opera ſua prout geſſit in corpore bonum vel malum.

Chriſtus Deus.

2. Theſſ. 1.

Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem. Si iuſtitiæ eſt tribuere ius ſuum vnicuique: & maximè quę ipſi Deo debentur honor, & gloria, & gratiarum actio: Et ex aduerſo, iniquitatis eſt contra facere. Illud quidem Chriſtus eminentiſſimè fecit, qui dilexit iuſtitiam tribuendo Patri ſuo honorem, & gloriam in omnibus & obediendo illi: qui conſequenter ſummo odio habuit iniquitatem, quando videbat inhonorari Dominũ Deum ſuum, & propter hoc etiam exaltari meruit ad regiam coronam.

Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis. Quid eſt vngi? Idẽ enim eſt Chriſtus quod vnctus. Itaq; cum ad ipſos reges pertineret vnctio, ob eã cauſam ſignificatur, vnctũ illum fuiſſe in Regem, vt eſſet Rex noſter. Ita conſtruatur litera. Propter ea ô Deus (manifeſtè Chriſtũ Deum vocat) Deus tuus Pater vnxit te per Spiritũ ſuum ſanctum: vnxit autem oleo. Sed quidnam eſt hoc oleum? Declarat exultationis oleum eſſe & gaudij. De quanam re? De bello, de victoria, de triumpho in diabolum, in mundum, in carnem, in mortem, de ſpoliorum ereptione à manu hoſtis, de inferorum traductione, de apertione cœlorum, de ingreſſu cum triumpho in gloriam. Et benè dicit, *Præ participibus tuis*, ſeu præ conſortibus tuis, hoc eſt, ante omnes qui de tuo Spiritu ac donis participarunt. Nam alij omnes longè poſt eum, & ex eo, eiuſque plenitudine & exundantia acceperunt, vt ait Præcurſor magnus Ioannes Baptiſta.

Chriſtus vocatur Deus.

Ioan. 1.

Et tu in principio Domine terram fundaſti, Hæc verba ad Chriſtum pertinere, & de Chriſto dici tradit Apoſtolus. Quo in loco illa coniunctio, *Et*, eſt nota conſequentiæ, & accipitur pro, *Quia*, vt ſit ſenſus. Meritò tu vnctus es, & ſuper omnia conſtitutus: quia tu ab initio Domine, terram fundaſti. Et propriè dictum eſt, *fundaſti terram*, videlicet vt ſtaret, & non inclinaretur in ſæculum, ſed ſuper eam cætera ſtabilirentur. Et hoc in principio factum dicit, videlicet in principio temporis, quando fuit lux: tunc omnia elementa facta ſunt ex illa prima inuiſa materia.

Hoc explicat fuſius Author in cõ. Gen.

Et opera manuum tuarum ſunt cœli. Per manus Dei, potentia ipſius quæ ad praxim redacta eſt, ſignificatur. In manib⁹ enim reſidet artis exequutio, quę ſunt propria operationum inſtrumenta.

Ipſi peribunt, tu autem permanebis: & omnes vt veſtimentum veteraſcent. Quomodo peribunt cœli? Dicunt plerique quantum ad motum localem.

At hoc non eſt perire, neque veteraſcere, quod ad interitũ tendit, vt ait Apoſtolus inferius: Quod veteraſcit, prope interitum eſt. Præterea B. Petrus epiſt. 2. cap. 3. de cœlis hoc teſtimonium reliquit: Adueniet dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu tranſient: elementa verò calore ſoluentur. Terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera exurentur. Cum igitur hæc omnia diſſoluenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus, & pietatibus, accelerantes aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes ſoluentur, & elementa ignis ardore tabeſcent? Nouos verò cœlos, & nouam terram iuxtam promiſſum ipſius expectamus, in quibus iuſtitia habitat. Adhæc, Dilectus in Apoc. Vidi nouum cœlum, & terram nouam. Primum enim cœlũ, & prima terra abiit. Et Iſaias: Ecce ego creo cœlos nouos, & terram nouam. Et ipſemet Dominus noſter, Cœlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt. Ex his ergo ſcripturarum teſtimoniis, niſi prorſus velimus verbis

De diſſolutione cœlorũ, & terræ combuſtione.

Apoc. 2.

Iſa. 65.

Matt. 24.

vim afferre, cogimur fateri futuram verè aliquam magnam cœlorum alterationē per ignem, & non tantum solam motus cessationem: per quam alterationem noui quodammodo fundentur cœli, & longè fient pulchriores, quàm nunc existāt. Quòd si roges: In quem tandem vsum? Hoc certè diutur niore eget inquisitione, aut verius species reuelatione. Nisi verò piè dicere velimus, futuros esse quosdam homines super hanc nouam & amœnissimam terram, qui nec cœlo, nec inferno digni inuenientur: quemadmodum quidam non absq; magnis rationibus tradunt, & ego quidem recepi, & credo non inuitus.

Quis cœlorum vsus post iudicium.

Et velut amictum mutabis eos (seu circumuolues) *& mutabuntur*, Non potest hoc de solo motu locali intelligi. Non enim verè mutari, nec alia fieri vlla res dicitur, ea solummodo ratione quòd cesset à motu. Græcè ἑλίξεις, id est, volues.

Tu autem idem ipse es, Christus post vitæ mortalis cursum iam idem manet, & omnino manebit, nō amplius passurus vllam corruptionem, aut mutationem. Vnde & sequitur: *Et anni tui non deficient*, Per annos istos metaphoricè perpetua eius duratio intelligitur. Et de illo loquitur secundum eam partem qua homo erat: quia etiam sic nō amplius subiectus est morti vel vlli mutationi, sed in sua carne immortali iudicaturus omnia, qui perfectè fuit sanctificatus à Patre, vt perpetuo esset gloriosus. Quanquam & ab initio caro illa corruptioni obnoxia & mortalitati, speciali priuilegio sic sustētata est, vt nullam videret corruptionem. Intelligo autē cum illis carne etiam illam Benedictæ Matris carnē: Ipsi enim erant vna caro. Nimis quippe duri sunt & increduli, quicunque de Matris Dei perfecta glorificatione adhuc dubitant, post testimonia tanta, & tot doctorum, & communem sanctæ ecclesiæ sensum, ac spiritum piorum.

Priuilegiū carnis Christi, & Matris.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, &c. Non ergo sedent Angeli à dextris Domini in potestate super omnia, sicut Christus, cui datum est regimen totius ecclesiæ sanctæ. Neque sancti Angeli dominantur ecclesiæ, sed ministrant ad nutum ipsius Domini nostri. Hæc autem sessio erit vsque ad tempus postremi iudicij, quando restituet Iesus regnum Deo Patri, vt aliâs testatur Apostolus, & iam ex parte diximus. Obiiciet fortè aliquis & dicet, alios quoque homines eandem dignitatem & potestatem habituros. Nam B. Paulus ait: Et conresuscitauit nos, & consedere fecit in cœlestibus.

1. Cor. 15.

Ephe. 2.

Verùm facilis est obiectionis huius dilutio. Alter est enim Christi gradus, alter cæterorum: quos vt manifestissime Apostolus ostenderet, in illa ad Ephe. epistola in hunc modum scripsit: Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, vt Deus (domini nostri Iesu Christi Pater) gloriæ det vobis spiritū sapientiæ & reuelationis in agnitionē eius, illuminatos oculos mentis vestræ, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis. Vide reliqua vsque ad finem primi capitis, vbi multifariam, multisque modis animaduertere potes eminētiam Iesu per fortissimam Dei operationē, qui suscitauit eum à mortuis, & gloriosum constituit & potentem supra omnem principatum, & potestatem, & dominationē. Ecce igitur quot nomenclaturis (vt ita dicam) extollit eum, vt agnoscamus quæcunque talia dicūtur de aliis, non cum ea eminentia debere intelligi. Sumus quidē filij Dei, sumus dij, dicimur lux, & huiusmodi multa: sed longo post illum interuallo. Hæc singulariter, & eminenter, & principaliter de illo dicuntur: de nobis autem gradatim & posterius, & participatione propter illum. Quamobrem neq; Angelorum est hęc dignitas interim, vt subiiciantur eis inimici eorum diabolus, mundus, peccatum, mors, sed soli Christo. Vnde subdit de ipsis Angelis:

Nonne omnes sunt administratorij Spiritus, &c. Ecce quomodo Angeli nihil habēt in nos potestatis & dignitatis, nisi vt ministrēt nobis, id est, iis quibus salus est disposita in hæreditatem. Porrò aduertendum, non deesse qui per hos volunt tantùm prędestinatos esse intelligendos, vt propter illos solos administrarent. Nos autem & de aliis quoq; præter prædestinatos, dicimus obuenire omnibus posse hæreditatem. Ministri nanque salutis sunt facti Angeli propter omnes, etiam eos qui re ipsa non capient: modo ad hoc ordinati fuerint, & propria culpa non exciderint. Omnes enim ordinati sunt in Christo, nisi nouo peccato mereantur ab eius prouidentia subtrahi. Et propterea B. Thomas rectè, & cōmunis schola, & antiqua Patrum traditio docet, vnicuique hominum datum esse Angelum custodem, qui adiuuet ad æternam salutem.

Nota.

Illud nunc in quæstionem venit: Quomodo dicat omnes spiritus missos, cum de solis quinq; ordinibus inferioribus mittantur, vt quidam volunt. At ea consideratione dicuntur omnes mitti, quoniam qui adueniunt, ab aliis superioribus mittuntur, vt de illo Seraphim ad Isaiam misso habemus, ex B. Dionysio.

Nec tamen est inconueniēs, si illi summi Angeli in summis diuinarum operationum tractatibus etiam ipsimet proprij mittātur, vt (quod fœlix faustumque mihi obsecro sit) de Gabriele, quem inficiari vnū de summis nefas esse arbitror, qui venit in propria persona ad annuntiandum summum euāgelium immaculatæ Virgini: quo mysterio nullum maius potuit excogitari, vt vel illius annūciandi celsitudo potuerit à maximis Angelorum desiderari, & (si fieri posset) etiam ambitiosè, & inuidia quadam sancta æmulari atque solicitari.

De missione Angelorum, & varia eorum dignitate.

Non possum igitur in eorum conuenire sententiam, qui Angelum Gabrielem in secundo ordine tertiæ hierarchiæ collocant. Idem & de Michaele censendum, quem omnino primum omnium Angelorum natura, & gratia existimo. Sic enim ab ecclesia ferè expressim in cultu ipso diuino traditur. Inuocatur enim primus post Beatissimam Virginē in litaniis. Secundus verò ipse Gabriel, post quem sequitur Raphael. Hos autem tres esse opinor primarios principes ante omnes Angelos, postquam nobis colendos nominatim tradidit ecclesia, quæ in huiusmodi à Spiritu sancto nullo prorsus errore dirigitur. Et reuera nullo pacto est rationi consentaneum, si essent alij superiores, quin Deus non reuelasset, vt ipsi prius nominatim colerentur: præsertim postquam reuelauit Filiū suum. Imo & credo istos Angelos Michael, Gabriel, Raphael, tres esse de illis septem, quos B. Ioannes in sua Apoc.

Gabriel vnus ex primis Principibus.

Apoc. 1.

septem Spiritus vocat,& pręcipuos testatur, vtpote qui proprius assistant in circu throni Dei. Certè
Tho,12. Raphael dixit Thobiæ: Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominũ. Et
Luc.1. Beatissimus Gabriel: Ego, inquit, sum Gabriel, qui asto ante Deum, peculiarem quandam proculdubio assistentiam innuẽs: alioqui nihil dixisset. Sed Raphaelis verba clara sunt. Vnde interpretes demiror, qui extraneè exponunt, & literam gratis destruunt.

CAP. II.

PROPTEREA abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui ꝑ Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis pręuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tãtam neglexerimus salutẽ? Quæ cùm initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis, & portẽtis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem. Non enim Angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens: Quid est homo quòd memor es eius: aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eũ paulominus ab Angelis: gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autẽ necdum videmus omnia subiecta ei.

Propterea abundãtius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus. B. Paulus cum eminentiam testamenti noui & sancti ex industria declarauerit ab eius authore Christo, quem cœpit conferre cũ Angelis, & ostendere longè esse præstantiorem: nũc explicat finem ipsum ad quem intendebat. Voluit enim Hebræos ita erudire, vt longè magis etiam attendere deberent ad hoc testamentum, propter ipsius authoris excellentiam, & eius obseruare verba & præcepta, quàm sermonem Angelorum, per quos data fuit lex in manu mediatoris Moseos. Qua in re si aliter facerent, subindicare eis magnũ periculum studuit, addens: Ne fortè pereffluamus aut perfluamus, id est, ne veluti aqua dilabamur nõ manentes in Christo solidi. Et in hunc modum à maiori ad minus argumentatur:

Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, quoniam Dominus Deus nihil eius legis prætermisit absque implemento veritatis abire, siue illud spectaret ad promissiones, siue com minationes contineret, *ita quòd omnis præuaricatio accepit iustam mercedis retributionem, &c.* Vide quo modo nũc confert præuaricationem cum pręuaricatione, nõ solum respectu authoris promissionum, verùm etiam respectu ipsarummet promissionum. Nam in veteri testamento fuit promissio terræ illius: quã promissionem qui spreuerunt per incredulitatem, meritò illam amiserunt. Ob id enim sic exacerbatus est Dominus vt non sit eis relictus pœnitentiæ locus: quæ latè patet Nume. xiij. & xiiij. Nam quicunque murmurarunt, & noluerunt ascendere in terram illam, mortui sunt & prostrati in deserto, nec introierunt: imo ducti pœnitentia, & volẽtes postmodo ascendere, ne ascenderent sunt prohibiti. Cum ergo in nouo testamento contineatur regni cœlorum promissio, æterna salus, & vita fœlicissima, nonne multò magis merentur qui illam spernunt, vt & ipsi amittant, & spernantur, & rideantur, & subsannẽtur? Id proculdubiò est æquissimum. Ideo ait: Quomodo effugiemus, si nos tantam neglexerimus, & tanto pretio sanguinis Iesu nobis comparatam & oblatam salutem? At ne aliqui dicere possent: Nos minimè audiuimus prædicationem Domini ad huius salutis beneficiũ participandum nos vocantis, Apostolus respondens occurrit:

Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, &c, id est, cum non ab Angelis inchoata sit enarrari ista salus, sed à Domino, cuius ore cõfirmata est, & postmodo ab eis qui loquentem illum audierunt tradita, & communicata nobis.

Quòd si fortè obiicias: At vnde mihi constare istud potest, illos ex ore Domini enarrauisse? Respondet inde certissime sciri posse: quoniam Dominus Deus contestatus est eorum sermoni, signis, & portentis: ita vt rectè possimus & verè dicere etiam nos audisse eundem loquẽtem, qui verbis & doctrinæ Apostolicæ testimonium de cœlo dabat. Quo in loco aduerte: Si vetus testamentum ministratum est in signis per Mosen, multò magis decuisse ministrari testamentum nouum in omni Ioan.15.
virtutum & signorum ostensione. Nam ipse Dominus ea se fecisse, quæ antea nemo alius vnquam Ibid.14.
fecit, testatus est. Et de Apostolis quid putandum est, cum dixerit illis Dominus: Amen amen dico vobis, qui credit in me, quæ ego facio & ipse faciet, & maiora his faciet? In Actis Apostolorum varia signa, & portenta narrantur, quæ Apostoli & alij faciebant, vnde sermo eorum confirmabatur.

Porrò dubium hîc oritur, Quonã pacto B. Paulus se inter eos ponere voluerit qui non à Domino euangelium acceperint, sed ab iis qui audierũt ab eo, cum tamẽ ipse in principio epistolæ ad Gal. tanto spiritu dicat se neque ab homine, neque per hominem didicisse, sed per Iesum Christum, &c.
Caietanus ista coniectura, imo argumento super Caietanus.
omnem coniecturam (vt ipse ait) adductus est, vt hanc epistolam indubie crederet nõ fuisse à B. Paulo scriptam. Ad hoc autem respondet Theophylactus, B. Paulum humilitatis gratia sic loquutum, Theophylactus.
qui seipsum quodam modo cũ aliis de vulgo admiscere non dedignatur, cum non esset hic locus de seipso enarrandi, ad Hebræos præsertim scribens, ne excitaret quorundam aduersùm se inuidiam. Neque hęc sic dicuntur mendaciter, quoniã charitas facit omnia communia. Licet ita absque scrupulo dici posset, appositius tamen, & iuxta B.

Pauli verba congruentius dici arbitror, non eam esse Apostoli hoc in loco mentem, vt significare voluerit se esse edoctum ab iis qui à Domino audierunt (hoc enim fuisset falsum) sed ait in se confirmatam fuisse salutẽ per eos qui audierunt: quod verum fuit. In primis enim vt confirmationẽ suæ salutis acciperet, ad Ananiam ire iussus est, vnum ex discipulis Domini: quem ipse Dominus de Paulo admonuerat, & ab eo audiuit quid vellet Dominus, & ab eo baptismum simul recepit & visum, vt B. Lucas testatur. Ecce signa & portenta. Quãquam non omnia, sed ex innumerabilibus pauca enarrat nobis scriptura: quæ tamen abundè sunt satis, vt locum viro prudenti faciant ad coniectanda alia longè maiora & excellentiora.

Act. 9.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem terræ futurũ, de quo loquimur. Apostolus probans Christi excellẽtiam præ Angelis (quoniam Angelis non subiecit orbem terræ futurum) dicit orbem terræ futurum respectu prioris orbis terræ, non quasi in substantia sint plures mundi, & orbes terræ, vt fatui quidam suspicati sunt, sed respectu conditionis. Nam prior mundus, seu prior orbis, intelligitur respectu primi pacti violati, cuius mundi princeps inueniebatur diabolus. Futurus autem mundus intelligitur posterior, qui restitutus est in gratiã, ereptus de manu diaboli, & conciliatus Deo, quãtum fuit in Christo, cuius orbis pater dicitur ipse Christus. Nam & Isaias vocat illum patrem futuri sæculi, & pacis principem. Hic orbis terræ traditus est Christo & subiectus, vt quem redemit de manu diaboli, & lucratus est. Et primò quidẽ traditus illi fuit, vt redimeret. Hoc ipsemet antequam pateretur testatus est, dicens: Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et, Nemo nouit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis nouit, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis, &c.

De futuro orbe.

Isa. 9.

Luc. 10.

Ecce quomodo omnia illi tunc erant tradita, videlicet ad redimendum ac saluandum. At postmodo vbi iam ea redemit, data sunt illi omnia vt hæreditaret. Quam ob causam dictum est illi: Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam. Et ipsemet post resurrectionem ait: Data est mihi omnis potestas & in cœlo, & in terra. Itaque alius orbis meritò is dicitur, qui alium Patrem, & alium Dominũ habet. Primi orbis pater erat primus Adam: secundi secundus Adam Christus. Primi orbis princeps diabolus, qui primum patrem superauit. Secũdi orbis princeps Dominus Christus, qui diabolum victoria insigni vicit, & ab eo prædam eripuit. Vnde & ipsemet testatus est: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicitur foras, ab illo scilicet fortiore qui superuenit, & eripuit vniuersa arma eius in quibus confidebat, & spolia eius distribuit. Et istud est quod superius dixit, fuisse hæredem vniuersorum constitutum. Quare opportunè subdit: *De quo loquimur.* Nam de hoc orbe est sermo, cuius & Dominus & Pater factus est Christus Redẽptor omnium ac Saluator. Aliud quoque scripturę profert testimoniũ, aiens:

Mat. vlti.

Ioan. 12.

Luc. 11.

Testatus est autem quodam in loco quis, dicens. Confirmat authoritate ipsius scripturæ quæ de orbe futuro dixerat, qui Filio subiectus est, vnde ait:

Testatus est autem quodam in loco quis, Mirum videtur cur nominatim non citauerit librum Psalmorum, sed indefinitè dicit, quodam in loco. Nec itẽ nominauerit authorẽ psalmi, sed ait, quis, seu quidam. Nonnulli ea ratione factum existimant, quoniam loquebatur cum doctis, quibus peruia sunt scripturarum loca, potissimum psalmorũ, qui omnium fermè teruntur manibus.

Locus psalmi difficilis.

Alij autem dicunt, vt ostendet nihil referre in scriptura quis, aut qualis sit scriptor, cum primarius scripturæ author sit Spiritus sanctus. Hanc rationem affert D. Gregorius, & rectè, de libro Iob: quicquid dixerit Caietanus, qui aliter circa præsentem epistolam docuit, inferens consequi, si nesciatur esse B. Pauli, eam non esse canonicam. Cuius errorem cum plerisque aliis nos alibi (vt illa nimia audacia merebatur) confutauimus. Sed ad rem nostram.

D. Gregorius.

Fortè igitur nec authorem, nec locum scripturę quem citat, & vnde testimonium sumit voluit nominare Apostolus, vt excusationem mihi ac mei similibus in hoc cõpararet, qui magis rem & sententias, quàm loca ipsa, & authorum expressa nomina plerunque solemus attendere. Alius quidã exponit, B. Paulum ita loquutum, vt innueret Angelum ipsi Dauidi reuelantem: quia Dauid ex reuelatione loquebatur: ac si dixerit. Quidam Angelus dixit, illud scilicet quod Dauid ab Angelo reuelatum expressit: qui sensus nequaquam displicet. Quicquid tãdem sit, locus è psalmo notus est, & psalmus est Dauid. Nam Christus ex eodẽ psalmo illud adduxit: Ex ore infantium, & lactẽtium perfecisti laudem, citans Dauid. Sed longè præstat locum ipsum intelligere & sensum Spiritus, quàm his quæstiunculis implicari. Ait ergo Psaltes egregius:

Quid est homo quòd memor es eius? Digna sanè de ipso homine admiratio, cum sit inter spirituales creaturas quatenus mẽte pollet, in vltimo gradu. Quatenus autem caro, nihil est aliud quam belua: & eò etiam deterior, quo caro naturaliter superiorẽ partem ad se inclinat. Vnde pronus redditur homo ad malum ab adolescentia sua. Nam scienti bonum subito lis exoritur: & quod non vult, cogitur operari malum, vtpote cui in tali statu caro dominatur. Qui si ignoret bonum, & ipsa lux tenebræ sint, in ipsum profectò malum præcipitanter fertur. Cum ergo sit homo talis naturę, idque sua propria culpa & delicto, non videbatur diuinæ Maiestatis esse, vt aliquam Deus curam atque solicitudinem vlterius de illo susciperet, nec amplius post delictum illud & summam ingratitudinem recordaretur eius, cum multo tempore videretur traditus obliuioni. At cum misit Filium suum, tunc verè recordatus est, vt ait Zacharias: Et memorari testamenti sui sancti. Et Beatissima Virgo: Recordatus misericordiæ suæ. Et apud Isaiam: Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? Et si illa oblita fuerit: ego tamen non obliuiscar tui. Id ergo cum in spiritu cerneret propheta, admiratur, & ait:

Miseria & calamitas hominis.

Luc. 1.

Isa. 49.

Quid est homo quòd memor es eius? Et addit: *Et Filius hominis quoniam reputas eum?* Hunc hominis filium vocat Iesum. Vbi videtur esse admiratio de Christo, qui sic esset Filius Dei dilectus. Dicunt ergo aliqui, fuisse in hoc admirationem quomodo filius hominis ita esset visitatus à Deo, vt fieret Filius Dei

& Deus, per beneficium incarnationis. Sed hoc non placet: quandoquidem per Filium hominis intelligitur ipse Christus, & sic iam Deus incarnatus. Quare super eum non cadit hæc visitatio per incarnationem, quæ in ipso iam præsupponitur. Melius est ergo vt intelligatur de visitatione, qua ipse indiguit, scilicet vt visitaretur à Deo in miseriis & necessitatibus, & eriperetur tandem à morte. Quam obrem nō in hoc erat admiratio, videlicet vt postquam talis esset, visitaretur à Deo: sed in hoc quòd talis existens, eò redactus esset vt indigeret huiusmodi visitatione. Nam Christus ita debuit esse à principio, vt non opus esset ei visitari. Filius autē hominis singulariter esse dicitur, non (vt putauit quidam) quoniam natus erat ex sola Matre, non habens Patrem, & sic ex homine, non ex hominibus: ad differentiam eorum qui in scripturis dicuntur filij hominum. Nam & alij in scripturis, iuxta hebræam veritatem, dicuntur filii hominis, & non hominum. Siquidem, Filij Adam, singulari numero, non plurali in hebræis codicibus legitur. Nec perperam interpretatum est, Filij hominum, quia in Adā mas & fœmina intelligitur. Præterea, Christus filius τοῦ ἀνθρώπου, legitur in Græcis: quod significat hominem marem (vt articulus perspicuè indicat) non fœminam. Dico igitur potius in eum sensum esse intelligendum, vt quemadmodum Christus est filius Dei modo quodam singulari, non aliorum cōmuni: & ideò singulariter filius Dei vocatur, vt singularis indicetur filiatio: alij autem plurali numero filij Dei, vt cōmunis generatio significetur: Sic, inquam, & ipse singulariter Filius hominis vocatur, vt cogitetur singularis modus filiationis. Non enim ex vi seminis conceptus fuit, sed de Spiritu sancto. Neque carnem accepit peccati, sed similem carni peccati innocentissimus, & idoneus ad expiandum peccatum. Prosequitur ergo tāquā huic respondens admirationi Apostolus:

Quomodo filius hominis dicatur Christus.

Minuisti eum paulominus ab Angelis. Hîc primùm quæri solet, Quonam modo Christus paulominus est ab ipsis Angelis imminutus? Si respondeamus, natura: quoniam secundum naturam humanā paulò inferior est Angelis, cū natura humana sit contigua superiori naturæ, quæ est Angelica. Contra hanc intelligentiam occurrunt duo: Primum est, Non videri ob istam causam propriè dici de Christo esse illum ab Angelis imminutum. Non enim imminutus, seu minoratus quis verè dici ideo debet, quia eius conditio minor sit quam altera natura: sed tum demum, si ab eius natura, & conditione aliquid sit subtractum. Aliud quod occurrit, istud est: Licet hoc concedamus, intellectum humanum paululum à natura cæterorum intellectuum spiritualium declinare, quid sentiendum secūdum carnis passionem? Etenim non solùm parum, sed valde multum declinat homo à conditione Angelorum. Homo autem non est solùm intellectus siue anima intellectiua, sed etiam caro. Vnde & caro dicitur & dicimus: Verbum caro factum est. Ergo secundum hanc partem, quam potissimum venire in considerationem oportuit, cum mirum in modum attrahat ad se animam indignis rebus ob plurimas ipsius carnis necessitates mancipandam non modico minor Angelis dici potest homo, sed admodum minor.

Difficilis locus expositur.

Mitto non esse apud scripturas vsitatum, neque secundum sapientiam Spiritus, vt doceant nos naturales rerum conditiones: quænam scilicet maior sit, quæ minor: quin potius dignitates personales. Quamobrum hæc expositio mihi iam quadrare nullo pacto potest.

Sunt pleræque aliorum diuersæ expositiones qui aliter & variè hunc locum interpretantur. Ego verò in qua nunc intelligentia magis cōquiescam, breuiter absoluam. Puto enim propriè Christum minoratum, seu minutum dici ab Angelis respectu suæ dignitatis, à qua minoratus fuit. Dignitatis dico, quæ illi debebatur cùm esset Filius Dei. Cuius rei gratia debuit gloria & omni honore statim à principio coronari. Verū cùm opus redemptionis nostræ necessariò efflagitaret, vt ad modicum differretur debita illi hæc gloria sua, interim minoratus, siue imminutus, & exinanitus inuentus est, vtpote accepta serui forma, qui in decretis diuinis futurus erat in forma Dei speciosus, sicut Vnigenitus summi Patris. Itaque dispensatione quadam hoc illi accidit, vt sic minoratus existeret: sed istud quidem ad modicum (videlicet) tempus. Et hoc non obscurè dicitur Gręca lectione, βραχύ τι, id est quiddam modicum: quod cum & ad tempus ipsum referri possit (vt eruditi, qui Græcam linguam norunt, non ignorant) nos etiam ad tempus libenter referimus: & omnia plane & citra vllum scrupulum incedunt. Nam si illud, in quo fuit minor Angelis, consideretur, id certè magnum, non paruum fuit. Attamen ipsum integrum malum, habita temporis modici & breuis ratione quo durauit, parum fuisse censeri potest.

Quomodo Christus minoratus ab Angelis.

Est autem alia lectio, quæ habet, Paulominus à Deo, quoniam, Elohim, Deum significat. Qua de re multæ & acres concitatæ sunt turbæ, & rumores. Exclamauit enim valdè ob istam causam Iacobus Faber, contendens mala consuetudine in templis fieri, quæ aliam lectionem obseruant, videlicet? Minoratum ab Angelis, & non potius, à Deo. Contra hunc Erasmus multis agit. Caietanus Fabro potius adhæret, postquam B. Hieronymus in eum modum vertisse legitur, videlicet à Deo, non ab Angelis. Nos verò vt nec hanc lectionem abiicimus: ita nec priorē, quæ B. Lucæ authoritate fulcitur, ducimus prætermittēdam, qui fermè ab omnibus hanc epistolem in Græcum sermonem vertisse creditur. Et, Elohim, vox hebræa sæpe Angelos, & eximias quasdam personas significat. Non tamen rem absonam, & hæreticam sequimur, quā commentus est Caietanus, videlicet Christū ideò esse imminutum à Deo, quia fuerit Deus personaliter, non natura, siue essentialiter. Hanc positionē vt execrādam meritò reiicimus. Quomodo enim qui Deus est personaliter, non sit natura, siue essentialiter Deus? Et quomodo qui minor est Deo, potest dici paulò minus minoratus ab illo, cū quodcunque sit minus Deo, in immensum sit illo minus? Noua hæc sunt, prophana, & vel primo auditu absurda.

Iacobus faber.
Erasmus.
Caietanus.

Caietani grauissimus error.

Dicimus ergo Christum à Deo, id est, à diuina, & sua cōditione minoratum secundum naturam humanam, paruo tempore, id est, eo tempore quo mansit in terris absque gloria sua, vt perficeret redemptionem nostram. Nam dum esset mortalis,

& corruptibilis,& patiens infirmitates hominum diuinitati suæ atque maiestati incõgruas atque indecẽtes,videbatur à sua Deitate minoratus: sed ad modicum,quia pro modico tẽpore. Hunc sensum nobis & aperit,& probat scriptura apud Isaiam c. 54.vbi legimus:Ad punctum in modico dereliqui te,& in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscõdi faciem meam parumper à te,& in misericordia sempiterna misertus sum tui, dicit Dominus Redemptor tuus. Et quanquam de membris ibi loqui Prophetam obiicere valeas,si tamen idem de ipso Capite intelligamus, quod ad modicum derelictum est spinosum,nihil repugnabit. Imo nos ad ipsum Caput conformati in hoc ipso sumus.Nam paulopost vera sunt facta de Christo ea quæ subsequuntur:

Isaiæ pulchrum oraculum.

Gloria & honore coronasti eum. Hæc,inquam, vera post resurrectionem facta sunt:quo tempore coronatus est gloria. Intrauit enim in gloriam suam dotes corporis recipiens.Tũc honorem verum & perfectum accepit ab Angelis, super quos exaltatus,ab eisdem adoratus est,sicut præscriptum erat: Adorent eum omnes Angeli Dei.Tunc & constitutus est super omnia & tanquam Domino subiecta sunt ei omnia,qui accepit quodammodo diuinitatem suam, ea omnia recipiens quæ diuinitati conueniebant.Hoc autem erat tandem (vt sæpius dicendum est)gloria corporis,sine qua videbatur nõ Deus,sed quasi vnus ex nobis.Item accepit potestatem,omnium,quos sibi propterea meruit habere subditos: quoniam ipse cum esset natura super omnes,semetipsum subiecit omnibus.Pari similitudine diceremus illum non esse Regem, qui vestibus non indueretur regalibus:nec vteretur regia potestate vt præesset,quin potius subderetur, videlicet mundi regimini,& carnis miseriis,& diaboli tentationibus,& mortis stimulis & imperio. Atqui omnia hæc longissimè abesse debebant ab eo decoro & splendore,qui tantæ (quanta est diuina)conueniebat maiestati:Nam regia dignitas sic imminuitur.

Psal. 96.

In eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. His verbis B.Paulus Apostolus doctor noster probare voluit, ipsos Angelos Christi imperio ac ditioni fuisse subiectos, cum dicat nihil dimissum non ei subiectum. Ad Corinthios autem hoc declarans ait, cum autem dicat: Omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia. Nam Pater non subiecit semetipsum illi. Hoc enim nimis est absonum vel audire.

1.Cor.15.

Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. Verè subiiciuntur ei cœlestia, & inferna. Cœlestia enim & inferna parent ad nutum & tremunt: aliter tamen lõgè atque aliter.Illa enim amore & reuerentia:hæc verò cum horrore,& insania.Sed restare adhuc videtur aliquid nondum plenè ei subiectum,homo vdelicet terrestris,qui non seruat eius mandata,& tamen viuit, & prosperatur in via sua faciens iniquitates. At talis non euadet tandem quin sit daturus illi suo tempore pœnas, quem sic oportet regere suauiter ecclesiam & sapienter.Nõdum enim adest tempus,quo sunt auferenda zizania:ne fortè,vt ipsemet præmonuit, eradicetur simul & triticum.Adiuuat enim plerunque malorũ hominum improbitas viros bonos ad perfectionem, qui tanquam aurum per ignem examinantur atque probantur.Nondum insuper (cum minimè in filiis præuaricatoris fieri conueniret) eradicatum est prorsus in nobis peccatum,id est,concupiscentia illa ad malum alliciens. Nec item adhuc ei subiecta est mors ipsa,quæ videtur assiduè potestatem suã in nos exercere.Sed veniet tempus,quũ videbimus hæc omnia subiici ei,quando curuabitur ante illum omne genu.Vt autem intelligamus hæc fore quæ non videmus,arguit per ea quæ perfecta esse & impleta videmus.Vndè sequitur:

Quid iam Christo,& quid nondum subiectum.

Matth. 13.

Eum autem qui modico quàm Angeli minoratus est,videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum,vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.Decebat enim eum propter quem omnia,& per quẽ omnia,qui multos filios in gloriã adduxerat, authorem salutis eorum per passionem consummari.Qui enim sanctificat,& qui sanctificantur,ex vno omnes. Propter quã causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis:in medio Ecclesiæ laudabo te.Et iterum:Ego ero fidẽs in eum. Et iterum: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus.Quia ergo pueri cõmunicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperiũ, id est, Diabolum, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. Nusquã enim Angelos apprèhendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus similari,vt misericors fieret,& fidelis Pontifex ad Deum, vt repropitiaret delicta populi.In eo enim in quo passus est ipse & tentatus,potens est & eis qui tentantur,auxiliari.

Eum autem qui modico quàm Angeli minoratus est, &c. Hoc igitur est quod videmus,Iesum,id est,Saluatorem illum verum qui salutem mundo attulit, quique minoratus fuit paululum ab Angelis propter passionem mortis accerbissimæ decoratũ omni gloria.Propterea enim in hanc horam venit vt pateretur:& ob eã causam minoratus est (βραχύ) ab eis,vt paulo antè explicauimus.Nam passio illius cum ipso vite incepit exordio: sicuti & nobis quoque accidit,qui vbi primum nascimur, statim mori incipim⁹.Videmus,inquã,eũ Iesum gloria & honore coronatũ. Istud enim in sua resurrectione apparuit,quã resurrexit gloriosus,nõ omnino vlterius moriturus:que viderũt Apost.& multi discipulorũ& fratrũ.Visus est enim plusquã quingẽtis fratribus simul(vt alibi B. Paulus testatur) quem & ipse quoque postmodo vidit.Sed toti mundo postea apparuit in prodigiis,portentis,& signis,&(vt hîc dicitur) variis Spiritus sancti distributionibus. *1.Cor.15.*

Possumus & aliter interpretari,& sic textum a-

ptare vt istud, *propter passionem mortis*, cum sequentibus in hunc sensum coniungatur, fuisse illum scilicet propter passionem mortis honore coronatum & gloria: quoniam per hoc quod est passus Iesus, id est, Saluator & Redẽptor noster, illa honoris & gloriæ corona donatus est. Quapropter meritò de hoc vno dicitur, datum illi esse nomen quod est super omne nomen, in quo omne genu flecti oporteat. Et ob eam causam fortissimo Spiritus sancti decreto fuit in cruce superscriptũ, nec postulantibus tamen inuidis & vrgentibus, circunscriptũ, *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*: quo tempore maximè ei conuenit. Aduerte autem: Licet de Christo homine dicatur propter communicationem idiomatum, id est, proprietatum ratione vnitatis personæ, esse per ipsum facta omnia, hoc tamen secundum diuinam naturam intelligendum, non modo vllo secundum humanam, cum non esset ille homo tunc, qui quantumuis fuisset, quatenus sic, non fuisset Creator. At in ipsius mundi instauratione hoc illi conuenit etiam secundum humanam naturam, vt dicatur Pater per ipsum Redẽptor, imò & ipse Saluator, atque Redemptor per seipsum, qui sanguinem proprium fundendum dedit, & carnem in mortem pro mundi vita. Qua in re acquisiuit sibi gloriam & honorẽ, quem aliter non habuisset quatenus homo, nisi passus fuisset. cum minime fuisset Redemptor. Quo factum est vt duplici nos iure habeat subditos. Primo quatenus est Deus: quia creator, & glorificator. Tũ quatenus homo: quia mediator, instaurator, & acquisitor nostri, tanquam strenuus pugnator in bello, victor, & magnificus triũphator. Rectè itaque adiicitur causa, quamobrem fuerit ab ipsis Angelis pro modico tempore minoratus, nimirum ista subsequens:

Vt gratia Dei pro omnibus, siue pro Vniuerso, vt Græca vox indicat, *gustaret mortem*. Et hîc accipe, Vniuersi appellatione, visibilem hunc mundum, qui est homo: cuius gratia cætera omnia facta sũt. Vt ergo gustaret mortem pro nobis, sic minoratus est, idque gratia Dei. Vel quia Deus non necessario, sed gratiosè illud ita ordinauit, scilicet in gratiam nostri. Imò & in gratiam Filij sui, cui cessit in maximam gloriam, vt quæ suo iure possidet, adhuc ampliori iure eadẽ possideat. Et nihilo secius totum pertinet ad Patris gloriam, qui sic ordinauit cum Filio & Spiritu sancto. Vel dicamus illum Dei gratia mortem gustasse: quoniam ipse Dominus qui gustauit mortem, Dei gratia principaliter gustauit, & fecit. Hoc enim sponte elegit, primum quidem vt obediret Patri: deinde vt illo pacto sibi gloriam suo conflictu & victoria acquireret saluãdo nos: in quo fuit excellens gloria & honor, quẽ ad alium neminem peruenire voluit. Honorem
Isaias 42. meum (inquit) nemini dabo. Et Isaias in persona
Ibi. 6. Domini rogatus. Quem mittam? respondit: Ecce ego, mitte me. Sic ergo Dominus gratia & feruenti charitate plenus, libentissimè suscepit hoc paternum mandatum. Et quomodo coarctabatur do-
Luc. 12. nec perficeret illud? Diligenter autem hîc considera, quomodo Christus non gustauit mortem pro quibusdam certis tantummodo, sed pro vniuerso. Et prosequitur Apostolus, vt hac in re decentiam manifestaret:

Decebat enim eum propter quem omnia, &c. Græcè legitur, *consummare*, non *consummari*: quanquam & aliter lectum fuerit antiquitus. Testatur hoc aliqui Græcorum, qui hunc locum sic citarũt, inter quos B. Alexander in Arium, vt habetur in historia tripertita. Sensus ergo iuxta nostram literam est: *decebat consummari*, id est, perfici mediantibus passionibus, *eum*, nempe Christum, propter quem fecit omnia, & per quem sunt omnia. Ratio ergo huius decentiæ est hæc: quia per illum erant omnia, & propter eũ erant condita: quæ cum essent perdita, per illum instaurari debuerunt. *Qui multos filios in gloriam adduxerat*. De ipsis Angelis loqui Apostolum existimo, quibus & pactũ de Christo causa fuit salutis: sicut proprio tractatu enarraui. Locus sane considerandus omnino, velut sermo fidelis & omni acceptione dignus. Nondum ergo plena erat ciuitas magna Ierusalem ciuibus suis, cum cecidissent homines in ruina illius primi parentis, vt non esset perfectus Christus omnium caput, non habens perfectionem sui corporis, & membrorum: Cecidimus enim (teste Isaia propheta) vt folia vniuersi.

Locus difficilis.

Isa. 64.

Potest tamen intelligi de prædestinatis quibusdam, qui cum Christo, post eum tamen, à Deo Patre electi sunt, quos ipse Filius adduceret in gloriã. Nam Græcè reuera non legitur adduxerat, temporis elapsi, sed adduceret. Sic enim legitur: πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα. Hæc igitur erat decentia. Cum secum quosdam ex prædestinatis deberet adducere, nec posset id agere iustè cum essent peccatores iccircò oportuit eum qui esset eorum salutis author, sic perfici, vt pro illis qui soluendo non essent, & tamen erant debitores, ipse qui nihil prorsus debebat, & poterat abundantissime satisfacere, omnia exsolueret: quemadmodum & fecit. Nã in hoc consummatio totius iustitiæ consistit. Quę expositio mirificè quadrat si legatur, consummari. Sin autem legitur, consummare, potest sic defendi lectio, vt quod ait, *Decebat enim*, stet absolutè, quasi dicat. Hoc decens erat nimirum quod sequitur, *Eum propter quem omnia, & per quẽ omnia, qui multos filios in gloriam adduceret*, eum, inquam, authorẽ salutis eorum, *consummare*, id est, perficere (subintellige) hoc ipsum opus, sicut & fecit moriens, & absolutum esse opus, testificans, quùm ipse dixit: Cõsummatum est. Vel hæc sunt ad Patrem referenda ad quem spectabat consummare Filium suũ. Quæuis harum expositionum vera est, & vix sensu inter se differre videntur.

Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur ex vno omnes. Explicatur huius decentiæ ratio: quia Christus sanctificans cum ipsis qui sanctificantur arctissimam habet cognationẽ, quæ cogebat eis esse succurrendum. Omnes quippe tam ille, quàm & nos alij, ex vno prodiuimus, id est, ex Adã. Et licet nullo pacto communicauerit peccato Christus, cõmunicauit tamẽ ipsi carni: & ideo idoneus fuit minister, qui meritoriè pro nobis pateretur. Nam pati 1. Pet. 2.
iustè ex peccato proprio non est meritorium, vt ait: B. Petrus. In hoc enim meruit, dum iniustè est passus. Potest etiam dici, nos omnes ex vno Deo esse, id est, Christum sanctificantem, & nos sanctificatos, cum & ipse quoque fuerit à Deo sanctificatus. Nam & in terris positus dicebat se ex Deo

Ioan.8. & .10. esse, & de sursum, & à Patre sanctificatum. Apostolus vocat eum alibi cœlestem hominem, tanquam *1.Cor.15.* de cœlo venientem. Nos etiam tales sumus dum sanctificamur: quia desuper nascimur similiter ex Deo per Spiritum sanctum, quemadmodum ipse *Ioan.3.* Christus Nicodemum docuit. Vnde aliquo modo Deus fit Pater communis, vt sit & Christi, & no- *Ibid.20.* ster. Ascendo (inquit) ad Patrem meum, & Patrem vestrum: licet longè ille nobis præstet ob gradum sanctificationis excellentissimum, qui tantus est vt *Ibid.10.* valeat & ipse sāctificare alios. Quapropter aiebat increpans Iudęos: Si ad quos sermo Dei factus est, deos dicit scriptura, quem Pater sanctificauit: scilicet singulariter per vnionis gratiam, & misit in mundum, ad sanctificandum alios, vos dicitis eum blasphemare? Possumus (quod & fortius est, ac verius, & mihi plenius satisfacit) vtranque intelligētiam simul copulare, & vnā efficere. Ex vno enim primum sumus omnes, videlicet ex Deo Patre: & adhuc ex homine vno omnes, nimirum ex Adam patre, ex quo prodiimus eiusdem carnis cū Christo, excepto peccato: vt ex ista cognatione quoquo versum accipiatur, rectè sumatur decentia passionis eius propter fratres suos, quos deseri & periri non decuit.

Non enim confunditur, id est, non eum pudet, aut non erubescit, *fratres illos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis*. Christus loquitur per Prophetam prædicens quod futurum erat, & nos factum videmus. Ipse enim illud nomen Dei Patris annuntiauit discipulis suis: quos ob eam gratiam fratres vocat, cū ex vno Deo (vt iā explicauimus) & ex vno homine omnes simus: vt quos iam fratres secundum carnem habebat, eosdem similiter secundum spiritum fratres efficeret, & ita absolutè & perfectè fratres. Vnde & B. Magdalenę dixit, *Ioan.20.* Vade dic fratribus meis. Et illo modo, *In medio Ecclesiæ*, id est, in conspicuis ecclesiæ suæ laudauit Patrem gratias illi agens, & ita honorem illi tribuēs, vt ipse dignus esset in omnibus exaudiri pro hac sua in Patrem reuerentia, seu pietate. Vocat autem ecclesiam, vt illam spiritualem coniunctionem intelliegeremus, de qua alibi: Viri diligite vxores ve- *Eph.5.* stras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea. Et paulò post: Sic viri debēt diligere vxores suas, vt sua ipsorum corpora. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Tū conclusit: Mysterium hoc magnum est: ego dico in Christū & in ecclesiam. Sequitur:

Et rursum: Ego ero fidēs in eum. Ista sunt Christi verba, pro nobis apud Patrem interpellantis & significantis quanta ageret fiducia in nostrum beneficium, minimè metuens pati repulsam, vtpote nobis ea ratione consultum volens, vt suam pariter causam procuraret, cui non poterat negari quicquam.

Etenim tanta eramus cū illo coniunctione colligati, vt dum pro nobis peteret, tota fide excitaretur tanquam pro seipso: ac si diceret, Mihi hoc pręsta, ô Pater: quia ego, & illa pro qua rogo ecclesia, vnus mecū est spiritus, & vna caro ex ossibus meis & carne mea. Perpēde fiduciam, & agnosce illam *Ioan.17.* qua in oratione vsus est. Pater, inquit, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum. Volo, inquit. Cuius (rogo) est hæc oratio quæ dicit, Volo, nisi fiducialiter agentis, & ob summam gratiam certò, quod velit obtinere, valentis? In hanc ergo fiduciam ipse pro nobis venit cum inimici essemus. Sciendum tamen, à quibusdam existimatū, hæc verba fuisse olim per Isaiam pronunciata in eo Cant. Confitebor tibi Domine, quoniam ira- *Isa.12.* tus es mihi, conuersus est furor tuus, & consolatus es me. Ecce Deus saluator meus, fiducialiter agam & non timebo. Si igitur hic locus citetur à B. Paulo, videntur verba esse Christi, vt exponuntur communiter. Et Theophylactus quidem audacter ne- *Theophylactus.* gat esse alterius verba, quam ipsius Christi. Et tamen in ipso Cantico quasi alicuius fidelis verba proferuntur, sicut B. Hieronymus illud enarrās ex- *B. Hieronymus.* ponit, & benè. Ego verò puto ab Apostolo hūc locum afferri, quò & hîc agnoscatur ipsa coniunctio quę nobis intercedit cum Christo. Qui enim Christi sunt, tales maximoperè fidunt in ipso & audacter, quem veluti Sponsum recognoscūt qui cum possint fiducialiter agere, & nulla in re iusta timere. Quid enim negare valeat dulcissimus Sponsus dilectissimæ suæ sponsæ?

Et iterū: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus. Hæc item sunt verba Christi, qui se quasi Patrem dicit eorum qui dati sunt illi à Deo, quos faceret saluos. Nam & sponsa illa prima Heua de ipso Adam, vt de quodam Patre, processit. Sic & nos simili forma genuit de costa sua Christus. Et bene pueros vocat, id est, filios, & adhuc quasi recēs natos. Eodem nomine vocauit eos post resurrectio- *Ioan.21.* nem suam, dicens: Pueri, habetis hîc pulmentum? Oportet enim nos omnes coram Deo fieri noua natiuitate pueros, vt simus veri Israelitæ sine dolo. Ad quam nouæ generationis formam ac puritatē respiciens B. Petrus, hortabatur: Quasi modo geni- *1.Pet.2.* ti infantes lac rationabile & sine dolo concupiscite, vt in ipso crescatis in salutem. Ait autem, *Quos dedit mihi Deus*, Deus Pater dedit quosdā præcipuos Christo vt fratres, & amicos peculiares, quibus omnino salutem cōpararet, & per eos faceret saluos alios multos. De ipsis sic electis & ei datis, ip- *Ioan.17.* semet dixit: Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant: quia ab initio elegisti eos, non quidem de massa perditionis (vt quidam volunt) sed de massa creationis. Cū enim & ipsi quoque iam perditi essent, oportuit eos redimi. Ideo & mihi dedisti, vt scilicet redimerem & saluarem, docens eos peculiari modo (quēadmodum & feci) qui & sermonem meum seruauerunt. Et inferius: Quos dedisti mihi, ego custodiui: & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleretur. Noluit enim Deus omnes eodem modo per omnipotentiam seruare, sicut eos de quibus ait: Nemo rapiet eos de manu mea.

Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini. Quid est caro & sanguis, nisi homo corruptus ipse Adam in quo omnes natura sumus? Huic participarunt pueri Christi, etiam qui prædestinati erāt ante mundi constitutionem cum Christo, & in ipso. Ceciderunt enim omnes, & facti sunt caro & sanguis, in peccato communicantes, sed vt per Iesum Christum resurgerent, & eueherentur in cœlum. Ideo subiunxit, *Et ipse similiter participauit eisdē*, Verè & circunspectè ait, participauit illis, non autem, communicauit carni & sanguini, qui nullo modo

modo fuit ipse peccator. Non enim carnem peccati accepit, sed solùm pœnas ob peccatum incursas, & per eum luendas. Quocirca naturam humanam cum sua corruptione accepit, vnà cum miseriis ipsam naturam consequentibus, sine peccato tamen, vt dictum est. Sic autem factum oportuit, ob eam rationem quam subdit Apostolus, aiens:

De victoria Christi aduersus diabolum.

Vt per mortem destrueret illum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum. Agnosce diuinũ consilium, & summam Dei atque benignã prouidentiam, & quàm decẽter aptauerit omnia. Diabolus vicerat hominem, & consequenter princeps eius, quem superauit in campo, factus erat. Vnde factus est etiam omnium pœnarum dominus, quę meritò debebãtur illi peccato: inter quas erat mors, imò ipsa sola, quã cæteræ pœnæ cõsequebantur: si de vtraque morte, sicut oportet intelligi, carnali & spirituali intellexerimus. Itaque habebat & mortis imperium. Sed venit Christus vt cum diabolo pugnaret, & vinceret eum: & sic illũ, & omne illius imperium destrueret. Et considera, quæso, extremam tandẽ pugnam. Diabolus Christum ad mortem pellexit, excitans membra sua in illum furiosissimè. Christus excepit hoc mortis iaculum, & gustauit illud. Quare in diabolo inuẽta est iniquitas, qui voluit illum tanquam mortis reum morti subiicere (quemadmodum exclamauerunt eius organa: Reus est mortis) At nullam Christus merebatur mortem, nedum illam ignominiosam. In Christo ergo inuenta est iustitia, qui Deo prõptissimè obtemperauit, nõ declinans hoc inimici iaculum. Quamobrem ad mortem per diaboli consilium, & ad iniustissimam mortem adactus, dum illã gratanter, & libenter excepit propter gloriam Patris, cui sic honorem suum per inobedientiam à nobis illi sublatum, per obediẽtiam restitueret, & hoc facto soluens nostrum debitum nos liberaret à diabolo & morte: merito ipsum diabolũ, id est, eius dominatum destruxit, eripiẽs ab eo omne ius mortis & imperium, & in seipsum transferens.

Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. Verè homo moriturus seruus est ipsius mortis, id est, in conditione seruili, quæ timorem parit. Semper enim expauescit ac refugit mortem, vt iniquam dominam: & tamen ab ea flagellatur assiduè. Nec potest vllus homo ab hoc seruitio eripi: nec est vllus vnquam ereptus, nisi per Iesum Christum ob certam meliorum bonorum expectationem, & fidei scientiam, qua nouit inimicam tandem destructam iri mortẽ. Et hinc certum licet colligere indicium, homines plus nimio mortem secundum partem superiorem horrẽtes, nõdũ eos esse sub Christo, sed adhuc sub diabolo. Vis igitur mortẽ non pertimescere? Esto sub Christo, & liberaberis: non quidem vt secundum carnem minime doleas, sed ne metuas secundum spiritum. Eris autem sub Christo, si manseris in eo. Manebis verò, si quæ ille mãdauit, implorato eius auxilio perfeceris. Sed quotusquisque inueniri poterit qui hæc audiat? Numerosiores etenim sunt, qui amore sæculi huius implicantur.

Quo eripuit nos Christus à timore mortis.

Nusquam enim Angelos apprehẽdit sed semen Abrahæ apprehendit. Audi primùm quid dicat, deinde ad quid dixerit. Dicit ergo: Ipse Christus, diuinũ Verbum, secunda illa Persona, *nusquam*, id est, in nullo scripturarum loco, *apprehendit*, id est, assumit, *Angelos*, Est enim præsentis temporis, *apprehendit*, vt ex Græco verbo ἐπιλαμβάνεται clarè patet. Sẽsus itaque est, In nullo scripturæ loco habetur, diuinum Verbum apprehendisse, seu assumpsisse Angelos, id est, vllum Angelorum, aut cuiusuis Angeli naturam, illam scilicet vniens cum sua natura diuina in semetipso, tanquam insititio admirabili, & peritissimi ac maximi artificis: Vnde & ipse meritò admirabilis vocatur. *Sed semen Abrahæ.* Hoc ipsum passim inuenitur in scripturis, quomodo apprehenderit, seu assumpserit semen Abrahæ.

Verum quæri potest, cur hîc non dixit, Apprehendit homines, vt etiam intelligeremus humanã naturam, sicut supra dixit, *Apprehendit Angelos?* Respondemus, vnam esse speciem tãtum hanc naturam humanam: Angelorum autem cum plures sint species, declarari oportuit, illũ non apprehendisse vllam Angelorum speciem. Si enim vna tantum species esset Angelorum, dixisset: Non apprehendit Angelũ. Si ita se res habet, inquies, cur ergo non dixit, Sed hominem apprehendit, qui potius dixit, semen Abrahæ? Et nos itidem respondemus, Idem esse per semen Abrahæ, quod per hominem, intelligendum. Significat enim illum hominem assumptum. Cum autem semen nõ dicat personam (nõ enim Verbum assumpsit personam hominis) ideo quod assumpsit, ita expressit dicens ab eo semen Abrahæ apprehensum. Porrò vt significaret Hebræis maximum Dei erga illos donum, & summam gratiam, prærogatiuamq; singularẽ, quo magis viros bonos ad gratam tanti beneficij memoriam inflãmaret, & malos atque ingratos homines ad iustam confusionem induceret: declarauit illud semen esse Abrahæ, id est, ab Abraham per carnis venisse propaginẽ, cui fuit repromissum, & cuius ipsi Iudæi secũdum carnem erant filij. Vocatur autem semen Christus, vt in quo inesset virtus propagandi secundum plenitudinem Spiritus. In eo verò quod ait: *Non apprehendit Angelos*, prærogatiuã nostræ naturæ præstantissimam præ illis commendat, quatenus nos vehemẽtius prouocaret ad amorem, quos in tanto dono tantis (quanti sunt Angeli) prætulit creaturis. Egregiè ergo sequitur:

Nota hæc subtilia, & pulchra

Vnde, seu quarè, aut quocirca, *debuit per omnia fratribus assimilari.* Dictum istud, *per omnia*, minime includit peccatũ, quod nihil est, sed boni tantum est priuatio. Fratribus etenim factus est similis quoad naturam secundum mala pœnæ: quandoquidem de eisdem humanæ conditionis pœnis & ęrumnis præter delictum participauit, & præter errorem atque insipientiam, quæ ad hoc redẽptionis opus nedũ conducebant, sed contra illi potius aduersabantur. Non enim valuisset litare pro nobis peccator existens, quantascunq; sustulisset pœnas. Sed oportuit vt talem carnem passibilem sumeret, *vt fieret misericors*, id est, misericorditer erga nos afficeretur, & sic pro nobis ad sustinendũ induceretur, *Et simul fieret fidelis Pontifex ad Deũ* i. fidelis expiator pro nobis, causam nostrã agens corã Deo, semetipsum sacrificãs pro nobis. *Vt repropitiaret delicta populi.* Hîc videtur de populo Iudęorum particulariter loqui, pro quo primùm ac peculiarius venit, sicut ipse dixit: Non veni nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. *Matt. 15.* Aut verius de certo loquitur populo. i. de iis

qui suam ipsorum salutem non neglexerint. Dicit autem repropitiari peccata, non quasi peccata vllam mereantur repropitiationẽ, aut fiat eorum repropitiatio: sed potius deletio, vt sic Deo repropitietur homo peccato extincto. Et illum vocat, *fidelem Pontificem*, qui fidẽ in eo opere fideliter implendo seruauit Deo Patri, ad quod illum misit. Quemadmodum enim Moses dicitur fidelis in suo ministerio: ita & Christus, vt mox visuri sumus: si modo componenda sunt cum paruis maxima.

In eo enim in quo passus est & tentatus, potens est & his qui tentantur auxiliari. Dices: Ecquid inde nobis commodi, quidue vtilitatis est nostræ, si Christus ipse passus fuerit, ac tẽtatus? Multum per omnem modum. Ex hoc enim factus est misericors ad cõpatiendum, & promptus ad auxiliandum sua gratia, cum perspectas atque cognitas habeat nostras tentationes, multiplicesque miserias. Similiter & ij qui nihil sunt malorum experti, tum demũ cum perpetiuntur, facto periculo verè discũt misereri, ac succurere sociis. Hic locus patere posset quæstionibus, quasnam tentationes passus fuerit Christus Dominus & Redemptor noster: & quomodo misericors factus est à tentationibus illis. Nunquid potest esse aliquis Deo ipso magis misericors? An verò redditur misericors ipse Deus expertus miserias? Absit. Quo in loco fatendum est, etsi multa sint quæ misericordiam inducere soleant, prima tamen est, & magna prouocandæ commiserationis causa, ipsius miseriæ notitia. Si enim dolere quẽpiam sim nescius, non miserebor dolentis. Nos ergo notitiam miseriarum efficacius sensu & experientia, quàm ratione acquirimus. Non enim facile sine experientiis in nobis ipsis, rerum naturas, & conuenientia quæque ac repugnantia apprehendimus, vnde & lætitia, & dolor suam ducunt originem. Itaque per huiusmodi experientias à nobis est comparanda notitia. At Deus rerum naturæ conditor (licet non experiatur dolores nostros) omnia tamẽ magis nouit, quàm nosipsi. Scit enim perfectissime quantũ à naturæ conuenientia quodlibet distet, qui ipsius naturæ est author. Vnde ipsas rerum existentias quæ ex ipso fluunt, & consequenter defectus, ad lineam & ad minutum perspicit: ideoque potest misereri valdè, absque passione tamen. Verùm decuit Christum vt hominem, per dolorum experientiam viscera misericordię sibi parere, vt & ipse quatenus homo erga nos afficeretur viuacius, vtpote qui experiẽtia ipsa sensisset quæ nos, & quàm acerba mala circunstent, & (nisi adiuuet) premunt, & opprimunt: & ista via etiam magis apud Patrem meruit.

CAP. III.

VNDE fratres sancti, vocationis cœlestis participes, cõsiderate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum: sicut & Moyses in omni domo eius. Amplioris enim glorię iste præ Moyse dignus est habitus, quantò ampliorem honorem habet domus qui fabricauit illam. Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo, qui autẽ omnia creauit: Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant. Christus verò tanquam filius in domo sua: quæ domus, sumus nos, si fiduciam & gloriam spei vsque ad finem, firmam retineamus.

VNde fratres sancti. Primùm fratres vocat Hæbræos: nam sic se mutuò vocabant Iudæi. Fratris enim vocabulum ex etymo Græcanico cõiunctionem sonat, & contubernium. Nam Græcè cõuenticulum, vel sodalitium significat. Et cũ omnis coniunctio vel carne conciliãte sit vel spiritu, efficitur vt & fratres appellentur iuxta duplicem hãc considerationem. Vtroque ergo intellectu erant. B. Paulo fratres Hebræi, & iuxta carnem, cum ipse ex Hebræis esset: & iuxta spiritum, quos eiusdem religionis vinculum erga Deum colligabat. Sanctos item vocat, hoc est, mundos. Sanctus enim idem est quod mundus. Respectu autem nostri, id est, Gentium, mundi vocabantur & erant ipsi Hebræi. Vnde reliquas omnes Gentes ab eis vocabantur immundæ, & ita erant, donec venit sanctificator omnium, qui fecit vtraque vnum, vt sanctificaret omnes. Quapropter multò verius de omnibus Christianis sanctis dici potest, eos esse mundos, qui per Agni sanguinem fusum purgati sunt à sorde peccati, vt mundi perseuerare possint, nisi iterum inquinauerint semetipsos. Et hunc intellectum habet hæc litera. Interdum tamen sancti appellatio ad eos pertinet, qui firmi sunt, & excellentius mundi, & peculiariter Deo dilecti, vt nõ rarò in ipsius scripturis accipimus, veluti cum dicitur: Laudate Dominum in sanctis eius. Et iterum: Mirabilis Deus in sanctis suis. Eminentissime autem Deus ita sanctus est, vt præ illo quodcunque est, sit immundum. Scriptum est enim: Stellæ non sunt mundæ in conspectu eius. Vnde & Seraphin summa veneratione ac stupore ob immensam sanctissimę Trinitatis munditiam clamabãt alter ad alterum, Sanctus, Sãctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum.

Fratres Hebræi inuicẽ dicebãtur.

Sanctus quid propriè significet.

Ephe. 2.

Nullus præ ipso Deo sanctus.

Iob 25.

Isa. 6.

Vocationis cœlestis participes. Dicit participes vocationis. Vocatione enim collecta est Christianorum multitudo, quæ ob eam causam Græca voce vocatur ecclesia, quæ significat collectionem euocatam. Iudæorum erat propriè synagoga, quæ vox non aliud indicat quam cõgregationem: non autem includit vocationem vllam. Hæc autem vocatio dicitur cœlestis, nimirum quæ & de cœlo venit, & quæ est cœlestium bonorũ. Nam ad ea expetenda & obtinenda vocamur. Dicit huius vocationis Hebræos esse participes: ne fortè propter multas scripturas, vbi clarissime eorum prædicebatur reprobatio, quę vel tunc apparebat ex parte, putarent prorsus se, & in vniuersum reprobatos. Neque verò omnes tales erant, sed ij solùm qui in eiusmodi excœcationẽ venire sua culpa iã meruerant. Vnde ad Romanos hoc mysteriũ aperiẽs dixit: Cœcitas ex parte cõtingit in Israel. Vide ergo quot modis, & quã blãdè allicit eos, cũ fratres vocat, cũ sanctos, cũ vocationis cœlestis ꝑticipes. Et

Rom. 11.

iterum ſuauiter exhortatur, aiens:

Aduerſus inconſideratos.

Conſiderate Apoſtolum & Pontificem. Ex inconſideratione omne malũ. Nam primus noſter parens Adam, dum minime cõſiderauit quid ageret, non ponens ſibi ante oculos mandatum Dei & veritatem, ſeipſum perdidit, & mundum vniuerſum deſtruxit. Item Eſau dum non cõſiderauit quid pro lentis edulio perderet, ad ſeram atque inutilẽ pœnitentiam ſe redegit. Similiter & omnis peccator delinquit non conſiderans: quia nemo ad malum aduertens, illud vnquam admitteret. Qua conſideratione permotus deuotiſſimus & doctiſſimus Abbas diuus Bernardus ſcripſit egregium librum ad Eug. Papam de conſideratione, non ignorans quantum vel ab ipſis Maioribus hac in parte peccetur. Non deſunt tamen etiam aliqui ita profligatæ mentis homines, vt cogitantes ac volentes animum à conſideratione auertant. Nolunt quippe intelligere, vt benè agant. Ideo Apoſtolus noſter ſedulo monet, *conſiderate Apoſtolum*, Hæc vox, *Apoſtolus*, ſimpliciter ex ſui origine miſſum ſignificat: ſed reſtricta eſt ad peculiarem ſignificationem pro certa quadam miſſione à Deo Patre, vt quippiam eius nomine cum creaturis agatur.

D. Bernardus.

Excellentia apoſtolatus Chriſti.

At cum varia ſint negotia, ſunt etiam miſſiones variæ. Nam quædam ſunt miſſiones à Deo Patre immediatè: & quædã mediatè. Chriſtus ſolus inter homines immediatè miſſus eſt à Deo Patre. Ideo ſæpiſſimè mentionem facit ſe à Deo Patre in mundum eſſe miſſum. Et quemadmodum ſecundum modum miſſionis digniſſima fuit illa miſſio, ita & officiũ ad quod miſſus eſt, omnium fuit digniſſimum. Etenim miſſus eſt vt ſibi regnum compararet, & illud lege data inſtrueret. Poſt hãc miſſionem eximiam ſubſequitur illa Apoſtolorũ miſſio à Chriſto. At hi non ſunt ad accipiendam ſpõſam miſſi, nec ad condendam ei nouam aliquam legem, ſicut Chriſtus, ſed ad promulgãdam illam à Chriſto iam traditã. Ob iſtam gratiam dixit ſanctiſſimus Ioannes Baptiſta, Qui habet ſponſam, Sponſus eſt. Amicus autem Sponſi qui ſtat & audit eum, gaudet propter vocem Sponſi. Ecce igitur miſſi ſunt Apoſtoli ad promulgandam legem iam conditam. Fuit tamen & iſtorum egregia pręaliis miſſio, qui fuerunt ab ipſo Chriſto immediatè miſſi, & ad miniſterium digniſſimum, legẽ ſcilicet euangelicam promulgandi. Ideoque inſigniter, Apoſtoli, nomine donantur. Aliæ verò miſſiones, quæ fuere poſteriores, & non immediatè à Deo, nec ad euangelium promulgandum, ſed iam promulgatum exponendum atque enarrandum, hæ quidem non meruerunt vt hoc, Apoſtoli, nomine celebres redderentur.

Luc. 19.

Ioan. 2.

Chriſtus ſolus fuit Apoſtolus eminentiſſimè ad patandam ſibi atque erudiẽdam eccleſiam. Illum ergo optimo iure & Apoſtolum, & Pontificẽ confeſſionis noſtrę appellat B. Paulus. Hanc enim cõfeſſionem fundauit Pontificatu ſuo & Apoſtolatu, redimens nos vt ſummus Pontifex à ſeruitute peccati & Diaboli, & concilians Deo: tum inſuper docens nos vt Apoſtolus veritatẽ de lege ſua, cui & teſtimonium perhibuit.

Qui fidelis eſt ei qui fecit illum, ſicut & Moſes in tota domo eius, Zelantibus pro Moſe Hebræis vult oſtẽdere Apoſtolus longè maiorẽ ipſo Moſe fuiſſe Chriſtum. Accipit autem pro Moſe teſtimonium Dei excelſius in eius magnam laudem, & commẽdationem ſingularẽ, vt ſi in eo ſuperetur, nihil iam reſtrare poſſit, quod amplius valeãt pro illo afferre. Ait ergo: Licet de Moſeos fidelitate ſit Deus ipſe teſtificatus, quem ſyncerum in tota domo ſua, id eſt, in ſynagoga tanquam fidelem famulũ prædicat: quia fideliter exequutus eſt omnia quecunque illi mandata ſunt. Attamen hoc ipſum multò aliter dicitur de Chriſto, qui & Filius fuit, & vt verus Dominus domus appellatus eſt, non ipſe Moſes. Vt autẽ non citat Apoſtolus ſcripturã de Moſe, ita nec de Chriſto: oportet tamen de vtroque ſubaudiri. Loquebatur nanque ad Hebræos, quos ponebat eſſe in ſcripturis eruditos & promptos. Et de Moſe quidem teſtimonium Dei eſt, Nume. cap. 12. De Criſto verò ſunt multa egregia loca, quæ poſſemus huic rei cõprobandæ afferre. Specialiter autẽ vaticinium illud admirandum, quod Moſes ipſe Deut. 18. in hunc modum tradidit. Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus: ipſum audies, vt petiſti à Domino Deo tuo in Horeb, quãdo concio congregata eſt, atque dixiſti: Vltrà nõ audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximũ amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi: Bene omnia loquuti ſunt: Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſimilem tui: & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba eius que loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtam: hæc ibi. Egregium profectò de Chriſto Domino ac Redemptore noſtro teſtimonium, ad excutiendum ſudorem obtuſis auribus perfidorum Iudæorum.

Chriſtus aſſeritur Deus.

Egregia prophetia de Chriſto.

Nam quatenus ad rem præſentem attinet, Chriſtum videlicet in tota domo fuiſſe fidelem, eo probatur teſtimonio Dei, quãdo ait. Loquetur ad eos omnia quæcunq; præcepero. Fidelis ergo iudicandus eſt, qui mãdatum illud fideliter expleuerit. Intelligere autem ſic oportet, vt loqui nõ ſolùm verbo debuerit, verùm etiam virtute ſignorum, & inculpatæ vitæ exemplo, vt eſſet verè fidelis. Sic fecit Chriſtus, qui cœpit prius facere, tum docere. Sic fecit & B. Paulus imitator Chriſti egregius, ſciens quid à ſe requireret Deus, ſcilicet vt eſſet fidelis. Tales extiterũt cæteri, qui nec vitæ propriæ pepercerunt, vt vel ſanguine fuſo euangelium probarentur. In eo autem errore quidã verſantur, vt ſe abundè ſatisfeciſſe glorientur ſi oretenus bene loquantur, & labiis benedicãt, quanuis pugnent cũ ſermone mores. Sed hi falſo ſibi & pernicioſè blandiuntur. Hoc certè minime eſt eſſe fidelem, ſed eſt eos imitari velle qui ſimul vt ædificare ceperint, mox deſtruunt. Nec enim tãtum ædificatur verborum apparatu, quantum deſtruitur malo exemplo.

Quis verè ſit Apoſtolus fidelis.

Ex eo verò loco obiter eliciendum eſt, finem & antiquationem, prioris teſtamẽti, & miniſtri eius, qui fuit Moſes, fuiſſe ab Hebræis tandem aliquando expectandam. Si enim ſatis erat audire Moſen, nunquam deſignatus fuiſſet alter propheta, quem audire poſtmodo oporteret, & eius ſub tanta interminatione cuſtodire mandata.

Iſa. 49.

Quòd ſi dicãt ad Ioſue hoc pertinere, ex eo prorſus refelluntur: quoniam de Ioſue iam explicitè

dictum fuit quid esset ille facturus. Et B.Paulus inferius probat nequaquam eis à Iosue datam fuisse requiem. Sunt autem & aliæ multæ scripturarum sententiæ, quibus passim ostenditur Christus fidelis, & ex fructu omnium Gentium, multiplicatio benedictionum eius. Vnde & per Isaiam Dominus: Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuertendas. Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Vt autem perspicua & lata agnoscatur inter ministrum Mosen, & ministrum Christum differentia, adiecit: *Isa.49.*

Amplioris enim gloriæ iste præ Mose dignus est habitus, &c. Hîc manifestè Moses inter eos, ponitur, qui connumerátur cum iis qui sunt in domo, quasi vnus ex familia. At ipse Christus est ille qui ædificauit domum. Et si quidem intelligamus de prima ædificatione, quæ fuit rerum creatio, & perfectus rerum creaturarum ornatus, vera est hæc sententia, à Christo eam domũ esse fabricatam. Deus etenim est, & Patris Verbum, per quod facta sunt omnia. Si autem de redemptione eius domus per sanguinem, & de noua ipsius constitutione, haud dubium quin Dominus ipse Christus Iesus etiam qua parte fuit homo, generator fuerit ecclesiæ, redimẽs eam proprio sanguine, & suis infinitis meritis obtinens illi sanctificationis spiritum. Quare omnifariam factus est ipse Dominus domus Dei, & vt fabricator ab initio, & interum vt constitutor & restitutor eiusdem post ruinam. Quantò ergo honorabilior est Dominus domus, quàm ipsa domus: tantò Christus præstat ipsi Mosi, qui inuenitur vnus de domo non fabricator, sed cum ceteris fabricatus. Iterũ pergit arguere, vberius adhuc hæc declarans, & veluti rem constantem sumit sequentem propositionem.

Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo: Verissima est hæc propositio, & nemini non nota. Domus enim cum sit res artis, nõ sua sponte, aut casu, vel natura fit seu nascitur, sed vt fabricatorem habeat, est necesse. Porrò ista domus de qua loquimur, domus Dei est, de qua scriptum est: Domũ tuam decet sanctitudo. Hanc autẽ domũ, cum ex viuis constet lapidibus, hoc est, hominibus sanctificatis, nõ potuit alius eam fabricare, nisi ipsemet Deus. Eiusmodi siquidem opus nõ est nisi Dei creatoris. Vnde & hoc sumit B.Paulus, vt concludat Christum esse Deum. Ait enim, *Qui autem omnia creauit, Deus est*: vt similiter & is Deus intelligatur, qui fuit domus Dei fabricator Christus Iesus. *Psal.92.*

In Hebræos. O miseros Hebræos, qui in suo templo gloriabantur ex mortuis constructo lapidibus, tanto zelo accensi pro illo ne destrueretur: & interim ipsi, quantùm ex seipsis erat, destruebant verũ Dei viuẽtis templum. Sed quid ait Dominus per seruos suos scribas, & prophetas, & Apostolos, quos noluerunt increduli & duræ ceruicis audire? Nũquid Salomon ædificauit domum, ille scilicet Salomon filius Dauid, qui dementatus fuit à mulieribus alienigenis? Absit. Excelsus enim non in manufactis habitat. Cœlum enim mihi, ait, sedes est, & terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi? Et quis est iste locus requietionis meę? Omnia hęc manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista. Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum, & trementem sermones meos? Quis autem iste, nisi Iesus Christus mitis & humilis corde? Et ipse quidem Dominus de templo isto, cuius reædificandi nullam vlterius curam gerit, admirãtibus discipulis, atque rogantibus: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ? ea paruipendens respondit: Videtis has omnes magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur, & sine vlla spe iterum restituendi. *Isa.vlt.* *Mar.13.*

De templo autem suo vero, ad cuius similitudinem & nos reparandi sumus, quid ipse dicat audi: Soluite, ait: templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Vtinã verò nunc non vigeret humanus ille spiritus & carnalis in multis, qui plꝰ æquo sunt de templis mortuis, & structuris lapideis soliciti. Putant se honorare Deum, quantò vastiora fecerint & pulchriora templa, quæ vt perficiantur sæculum exigunt, cum interim cor eorum quàm longissimè absit à vero templo. Nam ipsi templũ Dei verum, quod erat ipsum eorum cor carneum, sua duritia & frigiditate verterunt in lapideũ. Et perniciosum hoc exemplum aliis reliquerunt imitandum. O bone Deus miserere aliquando cæcitatis nostræ. Non desunt tamẽ qui spiritu pollẽt, & iudicare possũt de omnibus, vtpotè spirituales, sicut ait Apostolus noster ad Corĩthios, Prosequamur: *Ioan.2.* *Nota.* *1.Cor.2.*

Et Moses quidem fidelis erat in tota domo eius tãquam famulus. Non intelligas, *eius*, id est, ipsius Moseos, sed Dei. Nam & synagoga illa in qua concludebatur Ecclesia, opus Dei & domus Dei erat: quia à Domino cõposita, & disposita per Angelos. Ipse autem Moses erat seruus Dei, & famulus in ea domo. Ipsemet hoc cõfitetur iis verbis: Cur afflixisti seruum tuum? Quare non inuenio gratiam coram te? Et cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me? Nunquid ego concepi omnẽ hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulũ, & defer in terram, pro qua iurasti patribus eorũ? Vnde mihi carnes vt dem tãtæ multitudini? Flent contra me dicentes: Da nobis carnes, vt comedamus. Nõ possum solus sustinere omnem hunc populũ: quia grauis est mihi. Sin aliter tibi videtur, obsecro vt interficias me, & inueniã gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis: hæc ille. Ecce quàm clarè confiteatur se non esse genitorem illius populi, & succumbere in eius regimine, & gubernatione. *Num.11.*

Et ne quis fortè dicere posset: Ad quem ergo finem præcessit Moses? Occurrit obiectioni Apostolus, & ait: *In testimonium eorum quæ dicenda erant.* Itaque velut pædagogus quidam fuit Moses erudiens, & ad Christum tanquam ad verum doctorem mittens. Nam Christi gratia testificata est à lege & prophetis, vt ipsemet Apostolus ad Romanos docet. *Christus verò tãquam filius in domo sua.* Si filius, ergo Dominus. Et addidit: *In domo sua*, Ipsius videlicet Christi, quæ non est synagoga tantùm, sed est ecclesia vndequaq; collecta, *Quæ domus* (inquit) *sumus nos*, Qui, *Nos*, nisi Christiani? Sponsa enim sumus illius de carne eius, & ossibus eius regenerati in spẽ viuam. Sed audi (quicunq; legis) quid sequatur, & time. *Si fiduciam & gloriationẽ spei.* (Sic enim rectius legitur in Græcis) *Vsque in finẽ firmam retineamus*, Exorti sunt enim & hac tẽpestate noui *Rom.3.* *Ephe.5.*

In hæreticos. hæretici fiduciarij,& qui valdè gloriãtur in Deum de spiritu quodam Christiano,quo pollent (vt ipsi aiunt) perinde gloriantes quasi iam possideant, sintque prorsus ita securi, vt nec valeant amittere. Et tamen Doctor noster sub cõditione nobis hoc concedit:Si nimirũ retinuerimus ipsam fiduciam, & gloriationem spei firmam vsque in finem.Istud autem per passiones, & opera bona in fide comparatur, & non per præsumptam arrogãtiam, quam ipsi fiduciam vocant abiectis bonis operibus, aut sine bonorum operum adminiculo:quibus tamen innititur vera spes,vt alibi probatum est.Decidere ergo ab hac spe possumus vel si à fide recedimus, vel si ab operibus charitatis cessamus,sine quibus nullus videbit Deum. Nullus,inquam,eorum scilicet qui valuerunt operari per vsum proprij ac liberi arbitrij. Nostrũ itaque est retinere hãc spem, quæ innititur diuino auxilio,quod nulli deest, nisi iis qui primùm sibiipsis desunt.

Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus:Hodie si vocem eius audieritis,nolite obdurare corda vestra,sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto. Vbi tentauerunt me patres vestri:probauerunt & viderunt opera mea quadraginta annis.Propter quod infensus sui generationi huic & dixi : Semper hi errant corde. Ipsi autẽ non cognouerunt vias meas:quibus iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

Videte, fratres, ne fortè sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi à Deo viuo:Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies,donec Hodie cognominatur, vt nõ obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Quapropter, &c. Ostensa eminentia legis gratiæ & sermonis Christi præ lege Moseos & literis eius,venit in exhortationis sermonem,non propria verba proponens,sed Spiritus sancti & ait,*Hodie si vocẽ,&c.*Illud ante omnia primùm est aduertendũ hæc verba non esse Moseos neq; Pauli,neq; Angelorũ:sed Spiritus sancti verba,qui testificatur Christo non solum in signis & prodigiis,verùm etiam in cõscientiis nostris,quòd filij Dei facti sumus:& ipse nos exhortatur dicẽs: *Hodie si vocem eius audieritis*,Per istud,*Hodie*,designat nobis certum quoddam tẽpus sanctificatum ad seruiendum Deo, tãquam in eo ipso die requieuerit ab operibus suis: Pro operibus bonis. vt nos similiter operaremur, & inueniremus inde requiẽ ab operibus nostris. Hæc enim est illa dies quam fecit Dominus ad exultationẽ & lætitiam nostram,in qua resurrexit Christus, in qua & effecit vt nos quoque resurgeremus à peccatis nostris, ad ambulandum in vita noua & incorrupta sicut ille non amplius moriturus resurrexit.

Hæc est dies , cuius operatio & efficacia durat vsque in finem sæculi huius. Nam de hac die Dominus se in exemplum proponens,aiebat:Operamini dum dies est:veniet nox quando nemo poterit operari.Dum lucem habetis, ambulate in luce Ioan.9. vt filij lucis sitis.De hac Isaias Propheta:Ecce nũc tempus acceptabile:ecce nunc dies salutis.Ab hac Isa.49. ergo die cognominatũ est totum tempus vitæ nostræ:quoniam in ea nouus est acquisitionis status, & resurrectionis,& expectatio Dei,vt interim videat & probet eos,qui merebũtur rectè factis consequi salutem. Et contrà, vt eos qui recusauerint, pro meritis iustè ab se reiiciat. Quisquis audit,attendat diligẽtissime: Nam qui non audit, nõ illud requiretur ab eo quod non audierit.Qui autẽ audit loquentẽ Christum (ipse enim semper ad persuasionem loquitur)nõ debet obdurare cor suum, videlicet vt nolit credere: At istud erat Iudæorum proprium.Propterea ad eosdem loquitur particulariter Spiritus sanctus,& insuper ad quamcũque aliam huic similem generationẽ, quæ fuerit duræ ceruicis,& difficilis ad hauriendum & recipiendũ sermonem fidei, quod à duritia cordis contingit, hoc est,à volũtate prauè affecta per hæc bona huius mũdi,& illecebras carnis. Vnde fit obduratio, & ex tali obduratione magna Dei concitatur indignatio,& tandem incurritur ingnis æternus.

Nolite obdurare corda vestra , sicut in exacerbatione, &c. Hîc meminisse debemus ,quomodo alibi dixerit Apostolus,quæ contigerunt illis ambulantibus in deserto, ea omnia fuisse à Domino Deo ad 1.Cor.10. doctrinam nostram ordinata, & cõmonitionem. Illud verò omninò pertimescendum:quoniam & multis aptata sunt tãquàm figura futurorum, quæ Deus in sua præscientia vidit. Fuerunt enim multis calamitati atque miserãdo exitio,qui prostrati sunt in deserto. Quocirca admonet instanter Apostolus vt sibi caueant,*Nolite obdurare corda vestra,sicut in exacerbatione*, siue irritatione,aut cõtradictione,vel cõtentione,aut disceptatione.Sic enim variè interpretantur varij interpretes. Sed idem est sensus.Et addit:

Secundum diem tentationis in deserto,Iuxta Hebraicam literam legitur,*Sicut in die tentationis in deserto*, Quidam ex nouis tam sine causa,quàm audacter, Caietanus. vel ob hanc rationem contendunt hãc epistolam non esse B.Pauli, qui non afferat scripturã ad Hebraicam veritatẽ. Quasi verò non sit frequens Apostolo iuxta Septuaginta producere scripturarũ testimonia : & quasi officiat vero sensui scripturæ legere,*Secundum*,loco,*sicut*, Verè non sunt hæc digna quæ nos debeant remorari.

Est autem historia manifesta de contradictionibus illis Choræ,& Dathan,& Abiron.Denique tota illius populi peregrinatio,nõ aliud fuit quàm tẽtatio Dei.Non enim crediderunt verbis eius:& sic tẽtabant,vt ostẽderet tãtus ne esset,qui hæc cognosceret,& posset vlcisci.Quod magno cum suo ipsorũ malo experti sunt . *Probauerunt & viderunt opera mea:*Probauerunt certè ipsum Dominum,& experientia cognouerunt eum esse potentẽ,idque quadraginta annis.Hic enim punctus est figẽdus, iuxta lectionẽ Græcã:quod & si potest quidẽ defendi,tamẽ melius est vt iunguntur quod ait,*Quadraginta annis*,cũ sequẽtibus,sicut & ipsemet Apostolus declarat inferius dicẽs : Quibus autẽ infensus est quadraginta annis?& sic etiã habet Hebraica lectio. Vnde sequitur: *Quadraginta annis propter quod infensus fui generationi illi*,Dicitur quis infẽsus alteri, quãdo capit ex illius iniuriis molestiã & in

Duplex error in homine.

odium acceditur ac vindictam. *Et dixi: Semper hi errant corde*, Est error mentis, qui à solo procedit intellectu male ratiocinanti, qui licet sit malũ quoddam, & infirmitas animi, non tamẽ imputatur ad culpam. Sed est alius error, qui est error cordis, qui procedit à volũtate prohibente ne consensum intellectus præbet veritati persuasæ. Et hic meritò est imputabilis error, quo tenebatur ille populus: sicut sæpenumerò Dominus Deus per Mosen conqueritur, & populo exprobrat, vt qui duræ ceruicis esset, & incircuncisus corde & auribus. Est & alia interpretatio quæ habet, *Quadraginta annis proximus fui generationi huic*, Et idem sensus elicitur. Deus enim fit nobis proximus, dum aliquo modo inclinatur vt curet de nobis, siue benefaciẽdo, siue puniendo, quemadmodum hîc intelligitur. *Ipsi autem non cognouerunt vias meas*, Quæ sunt misericordia, & veritas. O quot falluntur misericordia Dei & longanimitate, dieu expectantis peccatores ad pœnitentiam? Ipsi autem non conuertuntur, sibi persuadẽtes Deum nõ videre, neq; curare, qui non statim vbi deliquerunt, punit illos: *&* ita non cognoscunt viã misericordiæ. Quapropter Deus illis misericordia sua abutentibus, eam conuertit in iram & damnationem, & ostendit se veracem inferens mala, quæ in incredulos & cõtumaces comminatur. Vt semper sit victrix misericordia in iudicio. Qui enim iniuriam facit oblatæ sibi misericordię illam recusans, merito illa indignum se constituit. Et dum talis punitur, iniuria aduersus misericordiam illam facta vindicatur.

A patientia Dei multi decipiuntur.

Quibus iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam, Græcè legitur, *Sicut iuraui*, Sed melius, *Quibus iuraui*, Additur hîc articulus, quo significatur certa quædam & magna, id est, illa Domini extrema ira, *Si introibunt in requiem meam*, Irati sermo est hic, qui mutilus esse solet, & subaudiri aliquid oportet, ac si dixerit: Si hoc erit vt intrẽt in requiem meam, dicant (supple) me non esse Deum.

Requiem autem suam vocat beatitudinem qua ipse fruitur, cuius participes facit obtemperantes sibi. Obdurantes autem corda auditui euangelij facit expertes. Ea verò æterna requie priuari, summũ est malum. Quod indocti & inconsiderati homines non apprehendunt. Quin & stultè aiunt quidam: Si non est aliud malum in inferno, quàm priuari visione Dei, nihil curamus.

Videte fratres ne quando sit in aliquo vestrum, &c. Magna hæc verba sunt, & Hebræis conuenientia, qui difficilè veniunt ad Christũ. Et si qui veniunt, facilè admodum recedunt, vixque permanent. Iccircò primùm admonet, ne sit in eis cor malum incredulitatis, vt propterea discedant à Deo viuo. Commemorat autem Deum viuum, vt significet & potentiam Dei, & vigilantiam. Sentit enim offensas qui viuit. Et cum ipse solus eminenter viuat, in manu illius est vita nostra, & mors. Ipse mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit. *Deut. 32.*

Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec Hodie cognominatur, Græce legitur, καλεῖται, id est, vocatur. Hoc autem est in toto vitæ nostræ cursu. Quamdudum enim sumus in hac via constituti, viget nobis illud hodie Dominicæ resurrectionis. Hic dies est sponsor salutis nostræ, & perfectæ resurrectionis futuræ. Resurrectio siquidem Christi quasi sponsor est prioris resurrectionis, quæ est à dominatu peccati, si fide recipimus illius resurrectionem. Et proinde resurrectio à peccatis, quę est hîc per gratiam Dei, & charitatem infusam in cordibus nostris, est quasi sponsor futuræ resurrectionis perfectæ & æternæ. Et multum quidem prosunt exhortationes, quæ de his rebus fiũt inuicem & assiduè. Sed vbi iam hoc seruatur? O nos miseros, qui Prælati dicimur ac pastores non exhortantes, sed exhortationibus indigentes. Et vtinam earum capaces: ne verum in plerisq; sit verbum Domini, Si sal infatuatum fuerit, in quo salietur? *Matt. 5.* *Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati*, id est, concupiscentiæ malæ. Concupiscẽtiam enim quæ nobis inest natura, more suo vocat peccatum, vtpote quæ à peccato venit, & ad peccatum exuscitat & impellit. Malam itaque iure appellat eam, quæ fallit, & à veris bonis abducit, à gratia scilicet, & tandem à gloria Dei. Omnis enim qui peccat, errat: quia male ratiocinatur: Sed in primis obduratio excidere facit hominem à fidei veritate.

Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substãtiæ eius vsque ad finem firmum retineamus, dum dicitur: Hodie si vocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidã enim audientes, exacerbauerũt: sed non vniuersi qui ꝓfecti sunt ab Ægypto per Mosen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerũt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autẽ iurauit nõ introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerũt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.

Participes enim Christi effecti, &c. Vult nunc probare Apostolus, magnum initiatis periculum esse in retrocedendo, idque ex typo & exemplo Patrũ, qui licet ex Ægypto vocati essent, & baptizati per fidem in transitu maris rubri, ad terram tamen illam promissionis non peruenerunt. Et interim tacitam præoccupat obiectionem, ne quis diceret: Nonne qui initiatus est in Christo, nãciscitur continuo salutem, sicut ait ipsemet? Salui (inquit) facti estis per lauachrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti. *Tit. 1.* Respondet, inquam, huic quæstioni, confirmans verè nos factos esse Christi participes, hac tamen adhibita conditione: *Si tamen* (ait) *initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus, dum dicitur: Hodie si vocem eius audieritis*, ac si expressius dixerit: Spe interim salui facti sumus per fidem, qua initiamur in Christo, qui gratiam infundit & charitatem, siue iustitiam in corde nostro. Verùm oportet hoc initium substantiæ eius retinere vsque in finem. At quodnam est initium istud substantiæ eius? Græce legitur, *hypostasis*, quæ vox significat fidem. Eodem quippe vocabulo ipse Apostolus declarat nobis fidem inferius, aiens: Est autem fides hypostasis, seu substantia, id est, susceptio sperandarum rerum. Nam fide recipimus, & assentimur promissionibus Dei circa ea bona

quę non videntur, sed sperantur, & æterna sunt nō circa temporalia quæ cernuntur oculis.

Per hanc ergo fidem, id est, diuinæ promißionis susceptionem, initiamur in Christo, id est, accipimus donū gratiæ & iustitiæ, & charitatis, quod vnum est, vt certò credo, etiam ex B. Augustini doctrina, vt alibi ostendi fusioribus verbis. Cum autem à nobis susceptum hoc initium non sit quid perfectum (propterea enim initium vocat Apostolus: & B. Augustinus vocauit inchoatam iustitiam) iccircò necesse est vt aßiduè augeatur, & crescat in dies, donec ad perfectum tandem veniat. Et sic oportet retinere firmum hoc initium, donec dicitur Hodie, si id velimus quod interim habemus in spe, re ipsa integrum poßidere securè, nullo vnquàm amittendi metu. Cantatur autem hoc Hodie, in tota hac vita nostra mortali, Nec sine sancti Spiritus nutu omnium prorsus ecclesiarum cōsuetudo inualuit, vt in matutinis officiis intonetur (vt ita dicam) hic psalmus quasi inuitatorium. Est enī vox Spiritus sancti, cui omnino est auscultandum præsertim cum nobis scripturæ testimonio ostendat Apostolus, quid fecerit illis, qui non paruerūt vocibus Angelorum: *Quemadmodum in illa exacerbatione*, quando tanta illa cordis duritia & rebellione maiores eorum irritauerunt Spiritum Dei, & grauem illius manum sunt (vt merebantur) experti.

Quidam enim audientes, exacerbauerunt, scilicet Dominum ob duritiam cordis, & incredulitatem. Et subdit, *sed non vniuersi qui profecti sunt ex Aegypto per Mosen*, id est, non illi penitus omnes ad iracundiam Deum prouocarūt, qui ex AEgypto sunt profecti: quoniam eorum aliquot non exacerbauerunt. Poßumus item intelligere, non eos omnes qui ex Aegypto per Mosen ingreßi sunt in desertū ingressos in terram promißionis. Vbi notandum est, quòd ex omnibus simpliciter qui erant de populo illo, pars educta est de Aegypto, & pars in deserto nata est: Quæ ex Aegypto educta est, ea non venit in terram promißionis, sed vniuersa interiit in ipso deserto, præter Iosue, & Caleb. Horum autem aliqui partim sua morte decesserunt: partim verò vltore Deo, aut peste, aut gladio, siue à Mose, siue ab hostibus prostrati sunt. Quosdam etiam absorbuit terra viuos, & deuorauit dehiscens. His autem malis obruti sunt illi, qui peccauerunt resistentes Deo, & Moysi. Illis ergo infensus fuit Deus, & cæteris qui murmurauerunt tentantes eum, cum essent increduli. Rectè igitur concludit Apostolus. *Quibus aūt infensus est quadraginta annis? Nōne illis qui peccauerunt?* Ecce manifesta causa exitij eorum, & Dei in eos odij: quia scilicet peccauerunt, non autem quoniā non essent prædestinati. *Quorū cadauera prostata sunt in deserto.* Trita est historia, *Quibus autē iurauit non introire in requiē ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia nō potuerūt introire propter incredulitatē.* Iterū animaduerte verā causam fuisse incredulitatē. Quāobrē nō solùm nō introierūt, sed nec introire (iusta Dei vltione) potuerunt.

CAP. IIII.

TIMEAMVS ergo, ne fortè relicta pollicitatione introeūdi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse. Etenim & nobis nuntiatum est, quemadmodum & illis. Sed non profuit illis sermo auditus nō admixtus fidei ex iis quæ audierunt. Ingrediemur enim in requiem eius qui credidimus, quēadmodum dixit: Sicut iuraui in ira mea: Si introibūt in requiem meam: & quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim quodam loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. Et in isto rursum: Si introibūt in requiē meam. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij quibus prioribus annuntiatum est, non introierūt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam, hodie, in Dauid dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictū est: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiē præstitisset, nūquam de alia loqueretur posthac die. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiā ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus.

Timeamus ergo, &c. Exhortatur Hebræos suos Apostolus ad timorem, vt caueant ne aliquando inueniantur amisisse pollicitationem diuinam, quæ est de introitu in verā requiē. Itaq; in manu eorū positū hoc esse declarat, vtrū è duob[9] malīt, vel tenere pollicitationē vel eandē relinquere. Contra fatuos quosdā dictū sit, qui negāt liberū in homine arbitrium, & merita ac demerita. Aut in eos etiam qui fatuum constituunt, quod fermè tātumdem est. Ait, Timeamus, Modus blādus & humilis exhortandi, quando is qui exhortantis personam suscipit, seipsum inter eos reponit, quibus exhortatione opus est. Quamobrem modestè dixit, Timeamus, & non dixit, Timete. *Ne fortè*, potius, ne quando, *relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis deesse*, id est, ne cum numerabuntur qui dederunt nomen, & intrarunt in viam & cursum, inueniatur aliquis ex nobis deesse, & in postremis constitutus, ita vt nihil habebat iuris ad brauium, quod est requies illa fœlicißima ac sempiterna. Vrget iterum exemplo illo ac typo, & addit:

Etenim & nobis annuntiatum est quemadmodum & illis, Ecce quomodo ea exequitur quæ attinent ad initium. Illis annuntiatum fuit, & nobis etiam annuntiatum est. Illis quidem de bona erga illos voluntate, & promißione illius terræ. Nobis autem annūtiatum est de melioribus bonis in vera viuentium terra reconditis. *Sed non profuit illis sermo auditus, &c.* Ab euentu periculum ostendit: quoniam sermo auditus illis nequaquam profuit. Et cū narratione huius infœlicis euentus, exponit causam: quia scilicet sermo non fuit admixtus fide. Ex quo conflatur ista conclusio: Increduli non ingrediuntur in requiem Dei, sicut & illi increduli non intra

uerunt in terram illam prioris promiſsionis, ſed proſtrati fuerũt in deſerto. Et huic oppoſita ſequitur melior concluſio, quam ipſemet Apoſtolus exprimit, aiens:

Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, Nos, inquit, qui credidimus, ingrediemur (vt ſubintelligas) & non illi qui non crediderint. Eſt enim expreſſum aduerſus tales Dei iuſiurandum. *Sicut ſcriptum eſt: si introibunt in requiem meam*, Hoc iure iurã do ſine vlla pœnitentia eſſe intelligitur, & firmiſſima eſt hęc Dei ſententia: Non intraturos iſtos in cœleſtem requiem. Contra ſtultos, qui omnes aliquando ſalutem cõſequuturos dogmatizant. Ex hoc autem Apoſtoli loco, cum declarauerit Spiritum ſanctũ eſſe illum qui in eo Pſalmo loquitur: Hodie ſi vocẽ eius, nimirũ Chriſti audieritis, &c. Satis apertè aduerſus hæreticos probatur Spiritus ſanctus Deus.

Spiritus ſanctus probatur Deus

Et quidẽ operibus à conſtitutione mundi perfectis, &c. Vult hoc in loco B. Paulus declarare, quidnã per requiẽ ſuam intelligat Spiritus ſanctus. Equidem non aliud quàm illam requiem, de qua Moſes teſtatus eſt in principio Geneſeos, quando perfectis à conſtitutione mundi operibus, ait: Et requieuit die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis. Pro cuius loci pleniore declaratione notandum eſt mentiq; omnino figendum quod ſubiicimus, Deum in ſua maieſtate perfectiſſime & pleniſſime beatum, cũ facere creaturam cogitauit & fecit, exiſtimari poſſe quodammodo ſemetipſum à dignitate deieciſſe, qui non ſibi, ſed nobis qui nihil præ illo ſumus, operatus fuerit, & quaſi laborauerit. Nam illo ſcripturæ teſtimonio, quo requieuiſſe illum die ſeptima ab operibus dicitur, antea laborauiſſe videtur. Sed non ſic accipiendum eſt, quaſi ipſe verè aliquid laboris ſubierit: propter nos iſta dicuntur, qui eius naturæ ſumus, vt cum non nobis, ſed aliis operamur, laboremus, hoc eſt, laborem ſentimus. Sic Deus condens vniuerſa, & in quem nulla redundabat inde vtilitas, quodammodo laboraſſe, & à ſua quiete apud ſcripturas dicitur diuertiſſe.

Locus intellectu difficilis & pulcher.

Nota de mandato ſabbati.

Quapropter & nos ſecundum gratitudinis iura, perinde debemus hæc diuina opera accipere, ac ſi verè pro nobis laboraſſet, à ſua propter nos quiete diſtractus illis ſex diebus, quando è mediis tenebris lucem eduxit, & conſtituit cœlos, & fundauit terram, & extendit firmamẽtum diuidens inferiora à ſuperioribus, & ſegregauit aquas ab arida, & fecit germinare terram, & conſtituit luminaria in cœlis, & iuſſit vt producerentur ex aquis & de terra animantia, piſces maris, volucres cœli, beſtię terrę, iumenta, & pecora. Et denique plaſmauit hominem, cuius cauſa cætera fecerat. Deus ergo qui hęc omnia ſex diebus operatus eſt, & die ſeptima quieuit, obligauit nos gratitudinis obligatione, vt ſimiliter operaremur, videlicet ſex diebus, vt deinceps poſſemus iure accipere requiem ad ſimilitudinem ſuam. Per hos autem ſex dies intelligere nos oportet vniuerſum ſæculi tempus, quod ſex ætatibus diſtribuitur, infantia, pueritia, adoleſcentia, iuuentute, virilitate, & tandem ſenectute. In hac igitur vita laborare debemus colligentes nobis manna, vſquequo veniat ſabbatum illud, quando nemo poterit iam vlterius quicquam colligere, vt eſt illo loco in figura Mannæ ſignificatum.

Pro operibus bonis.

Et hæc fuit prima & perpetua lex, & obligatio creaturæ ſecũdum gratitudinis naturaliſſimam legẽ. Sicut enim Dominus laborauit pro nobis ſex diebus, ſuę dignitati non parcens propter bonitatem ſuã: vt ſic poſtmodo intraret in requiẽ ſuam: Ita & nos eius amore, vt ſimus grati, ſimiliter facere debemus. Prius laborare propter illum oportet, ac deinde quieſcere, vt ille primus ad exẽplum noſtrum fecit. Et hoc eo lubentius ac promptius, quò quicquid nos in eius gratiã & propter illum agimus, totum id ad nos ipſos redit, & cum fœnore magno. Bonorum enim noſtrorum ille non indiget. Imo propter nimiam abundantiam incapax eſt augmẽti bonorum, cum ſit ipſe ſummum bonum.

Hoc igitur præmiſſo: Videamus nunc quomodo Apoſtolus duo ſcripturæ loca, vt hoc agnoſceremus, inducat. Primus eſt ex Geneſi, quòd à conſtitutione mundi requieuit Dominus ab omnibus operibus ſuis, id eſt, poſtquam omnia perfecit, requieuit, ac ſi dixerit: Expleto hoc munere creandi, reuerſus eſt quodam modo ad ſeipſum & ad ſuam beatitudinem, vt ſeipſo frueretur, relinquens interim nobis legem vt quilibet ſimiliter operaretur, quò poſſet intrare in illud gaudium, & illam requiem. Cumque huius rei initium ſit fides, ob eam cauſam non poteſt in hoc pactum intrare niſi fidelis. Et ad hoc inducitur alius locus ex pſalmo. *Si introibunt in requiem meam*, Quo de loco primùm accipimus, quòd aliqua requies manet quoſdam, idque ad ſimilitudinem Dei. Hi autem ſunt, qui operati fuerint: ſicut Dominus Deus poſt opera cõdita legitur quieuiſſe. Deinde iuſiurandum habemus aduerſus incredulos & peccatores, qui non intrabunt in requiem Domini. Non enim poſſunt eſſe veri operatores, qui non ſunt fideles. Vide igitur vt ſuis verbis Apoſtolus ipſe egregiè hæc declarat, eliciens quæ dicta ſunt, & ait:

Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, nimirum requiem. Dicit, Supereſt, quoniam non erat conſummatum pactũ in anterioribus illis qui fuerunt ſub veteri teſtamento, & ſub die ſeptima. Superuenire enim oportebat nouum teſtamẽtum quod alteram ſibi diem vendicauit, qua requieuit Dominus ab operibus ſuis. Et hæc fuit dies Dominica, dies octaua, dies reſurrectionis, qua recreatus eſt homo. Supereſt introire quoſdam. Ait, quoſdã, non certos deſignans, ſed illos qui pendent ex cõditione, ſi crediderint, ſi laborauerint, & operati fuerint, vt ſic ſimiliter valeant obtinere requiem. Vbi ſatis indicat poſſe mereri hominem introitũ in illam requiẽ, & item poſſe demereri. Quo fit vt omnes qui ſuperſunt, & poſſunt ingredi, debeant diligenter attendere ad priores qui non introierunt, & cognoſcere quamobrem non introierint: & ne ſimiliter illis contingat fieri alieno periculo cauti, & ſuæ ſalutis vigilantiſsimi cultores.

Et ij quibus prioribus annuntiatum eſt non introierunt propter incredulitatem. Hîc taxat anteriores Iudæos incredulos non ſolùm verbis Dei de ſpe futurorum, ſed etiam literis Moſeos, quæ ſpem terrenorum complectebãtur. Excludi itaque meruerũt nõ ſolùm à terra illa promiſsionis terrena, verùm etiam à cœleſti terra viuentium, quæ in illa terrena tanquam in vmbra ſignificabatur & figura, &

annũciabatur illis per Mosen & prophetas. Cum igitur ita sese res habuerit, *iterum terminat diẽ quendam, Hodie in Dauid, &c.* Non iam septimum diem sed octauum, id est, non iam priscum diem quando requieuit ab operibus creationis, illum videlicet septimum diem sabbati: quoniam illum diem violauimus omnes, & destruximus opera Dei. Sed alium diem Dominicum, in quo cessauit rursus ab operibus suis Deus & Redemptor noster. Non dico ab operibus creationis, sed reparationis & instaurationis, vt in hoc die de vtroque beneficio laudetur, scilicet creationis & reparationis. Nam & de sabbato hîc dies participat: & hoc fecit denuò Deus per Christum. Quod enim creatum erat, instauratum fuit, vt in instauratione creatio intelligatur.

Nota.

Vt igitur cessauit ab operibus instaurationis huius Dominus, reliquit similiter nobis aliud sabbatismum, id est, legem operandi sex diebus, sicut dictum est, vt & nos pariter possemus quiescere ab operibus nostris, & intrare in eius requiem per verum Iesum nostrum, non illum Naue. Requiẽ autem eam dicimus, in quam ipse cum Patre operando intrauit. Hæc est summa & sine otio otiosa beatitudo. Et nota quomodo hanc diem terminauit propheticè in Dauid, dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est:

Hodie si vocem eius audieritis, &c. Quo in loco prohibet B. Paulus falsam Iudæorum opinationem, si fortè putassent se requiem promissam consequutos à terra illa promissionis, in quam iam intrauerant. Ne enim eo sensu debeat intelligi prohibet status temporis: quoniam Dauid qui illud prophetice admonuit pro futuro tempore, regnauit multos annos post adeptam iam illam terram promissionis excursos. Frustra omnino ad illam cohortaretur adipiscendã, si iam requiem Hebræi veteres in ea terra inuenissent. O miseros prorsus & excæcatos Iudæos, qui requiem quærunt, & non inueniunt, nec sunt quidem vbi eam perquirunt, inuenturi. Vnde egregiè subdit:

Nam si eis Iesus requiem præstitisset, &c. Argumentum ita conficito. Quicunque finem assequitur, in eo quiescit, nec quærit vltra requiẽ. Non ergo post ingressum illum in terram promissionis per Iosue factum, prædiceretur alia requies alterius diei, si finem & requiem fuissent adepti. Sed prædicitur alia requies per Dauid prophetam: ex quo sequitur id quod concludit Apostolus, aiens:

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei, id est, relinquitur via ad sabbatum celebrandum, quod est ad requiescendum, nec vltrà operandum, quæ requies est post opera. Opera igitur requiem nobis illam parant, iuxta hanc positam legem, vt qui ingressus est in requiem, cesset ab operibus suis, quẽ admodum à suis cessauit Deus. At cum post ingressum in eam terram prædiceretur adhuc promissio requiei, ad quam hortabatur propheta ne obdurarent corda sua: hinc satis superesse patet aliam veram requiem, quam per opera bona oportet lucrari, & in eam intrare quæ est operum præmium. Quod accuratè est notandum contra nouos & miseros nostræ ætatis hæreticos, qui negant ex operibus cõtingere requiem, sed solùm ex fide. At fidei finis sunt ipsa opera bona: & finis operũ, requies: & illius requiei, Deus.

In hæreticos pro operibus.

Festinemus ergo ingredi in illam requiem: vt ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum: & discretor cogitationum & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius. Omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo. Habentes ergo Põtificem magnum qui penetrauit cœlos Iesum Filium Dei, teneamus spei nostræ confessionẽ. Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

Festinemus ergo ingredi, &c. Hîc auget exhortationem Apostolus. Ille enim verè festinat, qui alio non diuertit, nec moratur in via: sed directo intendit & assiduè ad terminum, *Festinemus ergo*, ait, hoc est, absque mora vlla & interruptione magno studio & assiduè contendamus per opera charitatis, *ingredi in illam requiem*, quæ est vera requies. *Vt ne quis incidat in idem incredulitatis exemplum*, id est, ne sicut veteres illi duræ ceruicis, & Aegypti amatores, puniti sunt ĩ deserto illo: ita iustè puniatur qui tale sequitur exemplum. Et ne quis dicere posset: Illud tunc quidem cõtingit antiquis illis Hebræis, & iam impleta est scriptura in his qui præcesserunt, Anteuertit hanc tergiuersationem B. Paulus, dicens:

Viuus est enim sermo Dei, & efficax. Significat autem sermonem Dei (qui est lex nostra, & est ipsemet Christus spiritu suo loquens ore & opere) nũquam mori, sed perpetuò viuere, vt assiduè imperet, & non olim tantum. Christus enim heri & hodie, & in sæculum. Et sicut viuit ad imperandum sic viuens est ad iudicandum. Propterea incredulis comminabatur, aiens: Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum. Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Meritò inquam iudicabit, cum sit sermo viuus & efficax, & potentiam ad suadendum habens, & potestatem ad iudicandum. Scriptum est enim de illo: Sermo illius potestate plenus est. Et item Euãgelista, Sermo erat in potestate. Quapropter & Isaias: Verbũ quod egredietur de ore meo non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunq; volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud.

Ioan. 12. *Eccl. 8.* *Luc. 4.* *Isa. 55.*

Et penetrabilior omni gladio ancipiti, siue bicipiti. Assimilem docet ea ratione sermonem Dei gladio bicipiti, quãdoquidem altero duorum modorum penetrat, vel via misericordiæ dum inuitat, & eam pollicetur: vel via veritatis ac iudicij, dum vel præmiis afficit, vel suppliciis. Fieri siquidem non po-

test, vt possit euadere quisquam alteram istarum duarum viarum, quin in eum penetret gladius Domini. In Apocalypsi de illo dicitur: Et de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat. Mirabitur fortassis aliquis, cur vocetur gladius sermo Dei incedens per viam misericordiæ. Hoc ipse B. Paulus expertus fuit, quando prostratus dedit manus dicés: Domine, quid me vis facere? Magnas quidé vires habet hæc prima misericordiæ Dei via in eos qui non desperant, sed eam supplices implorant.

Apoc. 1. & 19.
Act. 9.

Et pertingens vsque ad diuisionem animæ & spiritus. Vna & eadem res est anima, & spiritus: & tamen diuersis rationibus perinde consideratur ac si duæ res essent. Nam anima dicitur ea consideratione: quoniam officium facit animandi corpus, & illi afficitur. Quæ si disiungitur à corpore, vt sanctioris amoris vinculo iungatur Deo, spiritus dicitur. Sermo autem Dei hanc separationem facit, dum hominem ex animali efficit spiritualem, osorem terrenorum, & amatorem cœlestium, qui noscat tamé quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei Deo reddere. Necesse enim est ratione compescere atque regere vires partis sensitiuæ, id est, regere ac domare carnem, cui nec nimia laxetur, indulgentia: nec tristitia atque asperitate interficiatur immoderata.

Compagum quoque & medullarum. Per compages (vt mihi videtur) variæ in nobis significantur affectiones, quarum vna pendet ex altera. Verbi gratia: Pater teneré diligit Filium. Huic amori & affectioni protinus adiungitur cupido habendi, vt illi relinquat bona sua. Ex hoc & variæ sequuntur affectiones cogitationú, & varia consilia vel decipiendi, vel fraudandi proximum. Et has omnes velut compagines nouit, & ad harum diuisionem perspicaciter sermo Dei potentissimus est, qui velut gladius acutus possit ista soluere. Dixit enim per Isaiam Dominus: Dissolue colligationes impietatis: solue fasciculos deprimentes. Penetrat quoque ad medulas vsque, quantumuis ossibus includantur, vt eas inspiciat & scrutetur ad accusandum, vel probandú. Per ossa appositissime intelligimus virtutes. Medullæ verò ossium sunt ipsæ intentiones finiú. Reperietur aliquis (vt à nobis hominibus cerni potest) cótinens, & misericors, & in alia præstáti virtutis imagine probus apparés: attamé non & verè & coram Deo virtute prēditus, propter occultam medullam, id est, sinistram & malam intentionem, vel vanæ & inanis gloriæ, vel cuiuscunque ambitionis. Plerunque enim existunt quidam lusoribus callidis non dissimiles, qui primùm de industria quarundam faciunt rerum propriarum iacturam, quá veluti esca alliciant, vt post longè maiora lucrentur. Tales eos existimare licet, quicunque largitione aliqua summas facultatum sibi parare copias, & opes, atque honores moliuntur: quod ipse finis clarè ostendit. Possemus istud quàm plurimis illustrare exemplis: sed præstat vt qui legit, si se videt argui & manifestari, resipiscat. Has enim cogitationes, atque obliquas intentiones & penetrat sermo Dei, & recto iudicio discernit. Vnde ait: *Et discretor cogitationum & intentionum cordis*, seu iudex: Græcè κριτικὸς. Et significat eum qui iudicium proferre valeat, & vindictam exercere, vt meritò sit metuendus.

Isa. 58.

Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, &c. Sensus planus est, & contra eorum dementiam, qui putarunt Deum ad singularia non pertingere, sed solam habere vniuersaliú cognitionem. In quos & Psaltes egregius obiiciebat: Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem non audiet? Aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit Gentes non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus nouit cogitationes hominum. *Omnia autem nuda sunt & aperta oculis eius.* Cum igitur sermo Dei sit plenus oculis quasi Sol lucidissimus, qui & illuminat cuncta: & cum ad Deum sit nobis sermo habendus, id est, ita sit illi reddéda nostrorum factorum ratio, vt nequeamus negando effugere (Hoc est enim quod subiunxit: *Ad quem nobis sermo*, siue ratio, causa, siue negotium cum illo agendum qui videt, & falli non potest) Profecto debemus potius aliam veritatis viá recipere, & festinare ad requietis ingressum per opera bona, à quibus post toleratos labores feriabimur, & perpetua requie fruemur. Ita se gessit ab initio post creationem Deus, & Christus post recreationem, qui huiusmodi exemplum nobis dedit iam ingressus per obseruantiam paterni mandati in æternam requiem suam.

In negátes prouidétiá Dei circa particularia.
Psal. 93.

Habentes ergo Pontificem magnum. Hoc in loco incipit indicare efficaciam sacrificij nouæ legis, & illud summopere præ illo antiquo extollere, ostendens magnis rationibus quanta inter vtrunque cóstituenda sit differentia. Postquam ergo hortatus est Hebræos vt contenderent, ac festinarent intrare in eam requiem retinentes inuiolatam fidem: Ne ipsi hanc rem impossibilem existimarent, propter peccata assidua quæ per infirmitatem carnis nostræ committimus, subiecit habere nos Pontificem magnum non iam in terris, vbi sunt alij, sed in cœlis, qui scilicet propositus est populo ad imitandum, & datus primò fuit ad conciliandum in tempore carnis suæ: & nunc ingressus est cœlos, vt tanquam Aduocatus interpellet pro nobis ad iuuandum. Vnde ait:

Qui penetrauit cœlos, nimirum per merita humiliationis ac passionis suæ, *Iesum Filium Dei*, Duo hîc magna coniungit, vt spem inde magnam in nobis generet. Primò, Iesum, Idem enim est Iesus quod Saluator ex re ipsa: quia saluos nos fecit, & perpetuò potest saluos facere. Quòd si non valeat ad suadendum ex nomine, illud certè valere debet ex re. Est enim Filius Dei, valens apud Patrem gratia, qui & sedet à dextris eius. Quocirca concludit. *Teneamus spei nostræ confessionem*, siue professioné. Appellatur professio spei, quæ est professio fidei. Etenim fides nostra de his est quæ sperátur: nec ení sperari possent, nisi crederentur. Quæ autem sperátur, æterna sunt, sed & ardua: quoniam soli ad illa pertingunt, qui cum violentia, cum multo labore ac difficultate quasi rapuerint, pręsertim in tanta carnis, qua circúdamur, infirmitate. Cum ergo potuisset quis dicere, imò hodie inueniantur nó pauci qui proferant (Hęretici autem apertè asseuerát), aientes: Dura sunt Dei pręcepta quę sunt spiritualia, nec à nobis impleri possunt in his carnis infirmitatibus. His querimoniis occurrit Apostolus, tanquam respondens imbecillitati nostræ, nosque

consolans,& ait: *Non enim habemus Pontificem qui nõ poßit compati infirmitatibus nostris*. Si autem compatitur, etiã succurrit. Nemo enim verè compatitur, qui & idem (modo possit) non succurrat patienti.

Quòd autem nobis prospicere talis tantusque Pontifex possit, nullo pacto est dubitandum, cum sit & Iesus, & Filius Dei. Quòd verò compatiatur, abundè probat. Ipse nanque testatus est se infirmitates nostras, præter peccatũ, sua sponte suscepisse. Audi qualem nobis proponat Pontificem Apostolus, subiungit enim: *Tentatum autem per omnia secundum similitudinem*. Fuit similis nobis, mortalis & passibilis, qui & passus est æstum, frigus, famen, sitim, labores, dolores, & quæ huiusmodi sunt, *absque peccato tamen*, id est, absque concupiscentia mala, quam B. Paulus appellare solet peccatum, qua tentaretur. Non enim habuit illam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, quam nos alij habemus. Siquidem tanta pollebat gratia, vt in carnem redundaret ad plenissimam hac parte illius sanctificationem. Ipse, inquam, tentatus, & per omnia nobis (excepto peccato) factus similis succurrit tentatis, prohibens ne supra vires tentetur quisquam: quin etiam ita adiuuat, vt faciãt, qui tentantur, cum ipsa tentatione prouentum. At cũ minime sit æquum vt ille nobis succurrat, nisi & nos instanter imploremus eius auxiliũ, recognoscentes & humiliter indigentiam nostram, & confitentes fideliter benignitatem suã, iccirco addit:

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius (Græcè desideratur, eius) *vt misericordiam consequamur*. Duplex est Dei misericordia. Vna est quæ nõ debetur: qualis est illa quæ confertur in peccatorem, & antea nondum vnquam iustificatum. Est & altera quæ debetur propter promissionem. Et hæc iustis debetur, & misericordiam facientibus, & implorantibus eam: de qua hîc loquitur Apostolus. Vnde non semper opponitur iustitia misericordiæ, sed conueniunt.

Et gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Ad Græcam lectionẽ legeretur emẽdatius, & melius. *Ad auxilium opportunum*, id est, vt inueniamus in nobis inesse gratiam auxilium in tempore promerentẽ. Tunc enim impetratur auxilium, quando petitur ab homine qui est in gratia. Nam habitualis & inhærens gratia non est satis ad superandas tentationes, nisi adiungatur assiduum auxilium: quod tunc demũ adiungitur, quando suppliciter imploratur.

Assiduum Dei auxilium necessarium.

CAP. V.

OMNIS nanque Põtifex ex hominibus assumptus, pro hominibus cõstituitur in iis quæ sunt ad Deum vt offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui condolere posit iis qui ignorant & errant: quoniam & ipse circundatus est infirmitate. Et propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorẽ: sed qui vocatur à Deo, quemadmodum & Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum secũdum ordinẽ Melchisedech. Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationésque ad eum qui posit illum saluum facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia.

AD confirmanda superiora B. Paulus doctè & opportunè conditiones ipsius Pontificis declarat, aiens: *Omnis nanque Pontifex ex hominibus assumptus, &c.* Prima ergo cõditio est, vt sit homo: secunda autem, vt ex hominibus assumatur, id est, electione & vocatione erigatur, & ordinetur ad pontificatus officium, hoc est, vt sit mediator apud Deum. Et tertia est, vt pro hominibus constituatur, id est, hominum in se causam transferat, & pro illis agat. Conuenientissimum enim fuit vt pro hominibus ageret non extraneus, sed verus homo aliquis, qui esset os nostrum, & caro nostra. Nam id Pontifex est quòd homo, & summus sacerdos, qui, *in iis*, seu circa ea debet intendere & se exercere, *quæ sunt ad Deum*, id est, in his quæ inter Deum & hominem componenda sunt, quorum ipse mediator intercedat & conciliator. *Vt offerat dona & sacrificia pro peccatis*. Cum igitur tale sit Pontificis munus: vt eo perfectè defungatur subinfert quæ tale munus obeunti conueniunt, *qui condolere poßit, &c.* Cum, inquam, sit pontificis proprium munus mediatorem & intercessorem agere, ita vt oporteat eum pro quibus intercedit, iisdem misereri: idoneè tunc illud faciet, cum fuerit & ipse aliquando miseriis, & variis tẽtationibus circũdatus, sicut iam expositum est superius.

Nec quisquam sumit sibi honorem, &c. Nunc tradit rectam sacerdotis institutionem. Venire enim primùm debet à Deo, non per miserrimam illam ambitionem, quæ nunc vbique grassatur, & arrogantiam: sed per vocationem, cui debet humiliter & solo charitatis intuitu, is qui vocatur, obtemperare. Talis fuit Aaron. Quo in loco habes sacerdotij gradum inter reliquos esse honorabiliorem. Sed fœdarunt quodammodo illum turba eorum plurima, qui vel ambitiosè vsurpãt, vel indignè tractãt. Hæc autem dicit Apostolus, vt Christum collaudaret tanquam Pontificem perfectum à Deo institutum, & iam omnes prædictas conditiones habentem. Vnde ait: *Sic & Christus non semetipsum clarificauit*, vt mereretur æternum pontificatum. De eo enim pontificatu loquitur, qui est gloriosus & æternus, vtpote testamenti noui & æterni ad expianda peccata, quæ sub hoc testamento nouo admittuntur. Non, inquàm, seipsum clarificauit pontificatum ambiens, sed à Patre accepit: quia & ipse prius acquisiuit. Porrò aduertendum, sermonem hîc esse de Christo secundum eam partem, quæ indiguit clarificatione, & secundum quod homo. Alioqui qua parte Deus erat, ab æterno semper gloriosus cum Patre fuit, nec vlla noua glorificatione egere potuit. *Nota.*

Sed qui loquutus est ad eum: Filius meus es tu. Ille igitur qui loquutus est ad eum, nimirum Pater. Et

qui dixit ei:Filius meus es tu,secundum veritatem & naturam,ille clarificauit eum, *Ego hodie genui te*. Per,hodie, vt iam declarauimus, intellexit diem clarificationis, qui fuit dies Resurrectionis eius, quæ fuit quædam generatio secundũ carnem.Per hanc enim apparuit esse FiliusDei verus,cum tunc induerit fortitudinem,& decorem. Quamobrem videtur illum quodam modo tũc genuisse, cum ei gloriam Vnigenito dignam donauit.Sed quid hoc facit ad sacerdotium Christi?Vt scilicet probetur, quomodo nõ semetipsum clarificauit vt pontifex fieret. Imo hoc ipso quòd accepit eum vt Filium apud se, & à dextris suis clarificauit, constituens æternum nobis Pontificem, vt non habeat opus nouas offerre hostias:quoniam semel vnam obtulit,quæ ante oculos summi Patris inæternum durat.Et hęc est clarificatio illa,quam paulò ante obitum rogabat à Patre,qui respondit: Et clarificaui, & iterum clarificabo.Clarificaui quidem primum ostendendo per opera te esse à me missum in mũdum,vt illum saluum facias. Clarificabo item, vt postquam hoc munus expleueris,sedeas ad dexteram meam, manens pro restituto mundo Pontifex in æternum,id est,vsque ad iudicium æternũ. Prosequitur Apostolus: *Ioan.12.*

Quemadmodum & in alia loco dixit:Tu es sacerdos in æternum secundum ordinẽ Melchisedech. De ipso Christo hæc verba esse dicta nemo dubitat.Et sunt verba ipsius Patris ad Filium extollentis sacerdotium ipsius nouum. Et hac ratione primum commendat,quòd fuerit verus sacerdos in æternum. Non enim conueniebat duos esse sacerdotes in æternũ, quorum vnus non dependeret ab altero:nec ritus diuersos,& diuersas offerri hostias oportuit.Christus autem cum sit sacerdos inæternum, est sacerdos non secundum ordinem Leuiticum,sed secundum ordinem Melchisedech sacerdotis,qui fuit figura Saluatoris nostri benedicti. Sacrificauit enĩ & obtulit panem & vinum:quæ duo significarunt carnem illius & sanguinem. Nam & in his duabus panis & vini speciebus ipse Dominus instituit hoc eximium & magnificentissimum sacrificium & sacramentum:sicut dudum in Melchisedech sacrificio designauerat. In hoc enim sacrificio panis & vini, in quo caro & sanguis distinctè significatur, repræsentatur illa semel facta in cruce oblatio,vbi separatus est sanguis à corpore.

Caietani error non ferendus. Quamobrem detestanda est omnino illa Caietani doctrina,negantis sacrificium fuisse illã Melchisedech oblationem, quam fecit panis & vini. Nam & Lutheri prius fuit hoc commentum, qui negat sacrificium in ecclesia Christi. Quod ego tunc cum in Caietanum Annotationes conscripsi, ignorabam.Porrò hoc inter Lutherum & Caietanũ in re proposita interest.Lutherus quippe coactus erat negare figuram illius sacrificij,cum negaret veritatem ipsius.Caietanus verò qui sacrificiũ fatebatur,quo spiritu inductus est vt figuram eius negauerit, quæ manifestè fuit in Melchisedech? Nonne hanc declarat manifestè Apostolus? Sed qualis,rogo,fuisset figura in Melchisedech,nisi obtulisset panem & vinum?Itaque vtrunque acriter percutit hic psalmi locus.Nullus enim potest docere quonam pacto esset Christus sacerdos secundum ordinem Melchisedech, cuius ritum vel ordinem aliunde non possumus accipere, aut coniectare,quàm ex eo quòd panem ille & vinum sacrificauit,& obtulit. In eum modũ Christus fecit in die cœnæ,in illo Melchisedech tanquam in figura designatus.

Hæc doctrina adeo clara est,& eousque ex antiqua traditione fidelibus persuasa, vt indignissimũ sit eam in contentionem adducere, aut in vllã dubitationem propter hos factiosos, & nouitatum sectatores,& ipsos hæresum excitatores,& fautores perfidorum Rabbinorum ad obscuranda Christi mysteria.Et tamen nonnulli eorum vi veritatis coacti, syncerè locum illum sicut nos exposuere. Nam Rabbi Samuel,quem citat Rabbi Mose Hadarsan,sic ait.Hic Melchisedech mysteria sacrificij tradidit:Erat enim ipse sacrificans Deo Patri sancto & benedicto panem & vinum, sicut dictũ est ibidẽ. Et ipse erat sacerdos Dei altissimi:hæc ille. Et Rabbi Pinhas filius Iair longè clarius ac latius. Tempore(inquit) Messiæ cuncta sacrificia cessabunt. Sacrificium autem panis & vini nunquam cessabit,sicut dictum est Gen.14.Et Melchisedech rex Salẽ excepit panem & vinũ:Melchisedech(inquit)hoc est,rex Messias.Dicitur autem Melchisedech,id est,rex,quoniã rex est totius mundi:porro Sedech est iustitia.Et ipse mittet iustitiam suã, & pacem super vniuersum orbem. Et postea subdit: Rex Salem,hoc est,Ierusalem supernę excepit panem,hoc est, separabit à cessatione sacrificiorum sacrificium panis & vini, vt dictũ est psalmo 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Hæc ille Rabbi, sicut citat doctus ille & sanctus Martyr Episcopus Roffensis,qui nostra ætate pro ecclesiastica veritate sanguinem suũ intrepidè fudit. Affertur præterea & ex antiquis Rabbi Iohai,qui vixit ante aduẽtum Christi. Hic dicit sacrificium panis & vini nunquam cessaturũ, ex libro Iudicum cap.9.vbi legitur à vite pronuntiatum:Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines? Nam de nostro communi vino quomodo potest intelligi, Deum illo & homines lætificari?Itaque de sacrificio vini intelligitur.De sacrificio autẽ panis affert ex psalmo.72.& ait:Placenta frumenti in terra in capite montium:hęc ex illo.B.Hieronymus dixit,memorabile triticũ:Et verè memorabile, in quo memoriam constituit mirabilium suorum Dominus noster. Et additur pro hoc Chaldaica translatio in hunc modum: Erit Corban, id est,sacrificium frumenti in terra in capite montium ecclesiæ. Per montes autem sacerdotes intelligi, consentaneum est veritati. *Testimonia Rabinorũ pro sacrificio Melchisedech.* *Ioannes Episcopus Roffensis Martyr.* *B. Hieron.*

Ostensus est & mihi admirabilis locus in Ionathæ paraphrasi super Iob, cuius authoritatem Hebræi summo consensu recipiunt.Etenim cap.2. vbi legitur:Igitur audiẽtes tres amici Iob omne malum quod accidisset ei,venerunt singuli,&c. Loco horum verborum Chaldaica illa paraphrasis, non absque prophetico spiritu sic habet. Et audierunt tres socij Iob omne malum quod venisset ei, cum vidissent arbores viridariorum ipsorum siccas, & panem pastus eorum conuersum in carnem viuã, & vinum potus eorum conuersum in sanguinem. Et venerunt vnusquisque à loco suo, & propter hoc meritum liberati sunt à loco sibi præparato in in-

inferno: hæc ibi. Quæ certè hoc mysterium, quod veneramur, respiciunt: nec aliud possumus commi nisci, quod sensum vllum reddat. Sed hæc obiter, & propter hæreticos. Pergamus iam ad reliqua de efficacia pontificatus Christi.

Qui in diebus carnis suæ, id est, quãdo erat in carne quæ cõueniebat Pontifici, mortali videlicet & corruptibili. Nunc autem iam non est in carne morta lis põtificis, sed in carne Dei, quæ non vlterius car
1.Cor.15. nis appellatione venit, cum dicat Apostolus: Caro & sanguis non possidebunt regnum Dei. *Preces, supplicationesq; ad eum qui possit illũ saluũ facere, &c.* Mirificus est hic locus, in quo probatur Christum eò nostri causa fuisse redactum, vt necesse ei fuerit implorare auxilium à Deo, idque cum clamore valido, & cum lachrymis. Igitur quæ prius illi iure debebantur tanquam Filio, postmodo debita sunt & reddita humilitatis suæ & abiectionis merito. Quoniam gloriæ suæ iam ipse propter nos renunciauerat, qui posuit se in manu Dei, dans iudicium Patri in omnibus. Hæc nisi diligenter attendimus, ignoramus mysteria, & facile aberramus. Clama-
Luc.23. uit autem valdè (sic enim testatur B. Lucas) Et clamans voce magna Iesus, ait: Pater, In manus tuas commendo spiritum meum.

Quòd autem illachrymatus fuerit in cruce, non expressè legitur in euangelio. Aliâs dum Lazarum
Ioan.11. suscitauit apud B. Ioannẽ, lachrymatus est. Et cum restituit linguam muto, apud B. Marcum legitur
Marc.7. ingemuisse. Item videns ciuitatem fleuit, vt B. Lu-
Luc.19. cas tradit. Sed & in cruce, etiam si nobis Apostolus non expressisset, omnino credibile est illum illachrymasse, in qua & summum doloris est perpessus, & summum charitatis exhibuit.

Exauditus est pro sua reuerentia, id est, pro religione ac pietate sua, quam habuit erga Patrem, omnia remittens in manus eius, & spiritum suum, & seipsum totũ per omnia ineffabili deuotione subdens, nec audens quidem postulare vt debitum, quod sibi deberi nouerat: quoniam ex gratia debebatur. Et isti merentur exaudiri, qui non ponderãt sua merita, sicut non ponderauit Dominus, sed omnia semper æstimant esse Dei tanquam gratis data: quoniam omne debitum Dei erga nos oritur à gratia. Nec propterea negãtur merita, sed astruuntur, dum radix meritorum cum gratiarum actione recognoscitur.

Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est obedientiam: & cõsummatus factus est omnibus obtemperãtibus sibi causa salutis æternæ, appellatus à Deo Põtifex iuxta ordinem Melchisedech. De quo nobis grãdis sermo & ininterpretabilis ad dicẽdum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonũ Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, nõ solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitię: par uulus enim est. Perfectorũ autem est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

Et quidem cum esset Filius Dei, &c. Commendat hanc eximiam Christi pietatem, eò quòd esset Filius. Græcè non legitur, *Dei*, sed simpliciter, *Filius*, quod est nomen proprium in diuinis personæ secundæ. *Didicit ex his quæ passus est obedientiam*, id est, non solùm erat obedire paratus, sed facto ipso obediens fuit vsque ad passionem crucis. Optimus & elegans hic dicendi modus, vt ille qui aliqua ex causa pœnas incurrit, discere dicatur quidnã sit illud, propter quod patitur. Christus passus est propter obedientiam. Obedientiam ergo didicit. B. 1.Tim.1.
Paulus quosdam blasphemos tradidit satanæ, vt si possent, eo supplicio discerent non blasphemare. Eo siquidem experimento discere debebant, quid eis profuerat blasphemasse. Didicit ergo Dominus obedientiam istam non intelligendo tantùm, sed per multas afflictiones obediendo. O veram Redemptoris nostri & salutarem hanc doctrinam, veris illius discipulis syncerè æmulandam.

Et consummatus, id est, perfectus propter talem obedientiam. Omnia quippe traxit ad seipsum, & iure acquisitionis ita obtinuit, vt omnes teneantur illi obedire, & obediẽdo similiter salutem obtinere. Nam ea conditione disposuit ille nobis regnum, ad quam fuerat sibi ipsi à Patre dispositum. *Factus est omnibus*, inquit, *obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ, &c.* Non ergo solùm credentibus, vt fallaces hæretici docent, sed obtemperãtibus man datis eius. Porro multa alia Apostolus, vt ipsemet declarat, habebat scitu dignissima, quę ad huius loci intellectum apprimè pertinebant. Ea tamen se non aperire insinuat, propter eorum indocilitatem. *De quo nobis* (inquit) *grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum, &c.* De hoc Christi pontificatu copiosus erat ei sermo habendus, sed qui tum non esset ad dicendum interpretabilis: quoniam illi rudes erant & tardi & imbecilles ad audiendũ. Maximas sanè cogitur verus doctor deuorare molestias, quando auditor non potest alioqui salutarem doctrinam capere. Tunc enim debet continere sermonem, & eo præsertim tempore, quando discipulus nedum non proficit audiendo, sed contra redditur potius indocilior. Eius rei tunc in sermonibus Dei apparet indicium, quando in exercitio non constat is profectus, qui debuit. Vide quàm idoneam afferat Apostolus noster sui silentij rationem.

Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini, &c. Sermones Dei sunt sermones spiritus & vitæ, sermones veræ iustitiæ, id est, illi dono iustitiæ conuenientes & charitatis, quam nobis Deus cœlitus infundit. Exordiũ autem horum sermonum ob eam causam erat nobis ad intelligendum valdè difficile: quoniam homines non erant dociles repugnante mentis & intellectus obtusione, & velut obstaculo, lapidei cordis duritia impediente, in quibus vitiis omnes nascimur. Vnde incircuncisi sumus natura & corde & auribus. Oportuit igitur Deũ ipsum clementissimum & sapientissimũ, qui trahit omnia suauiter, præmitterre quædam tãquam elementa, id est,

principia, & quodam modo alphabetum per pędagogum enunciandum, vt erudiemur, faciliusque ea caperemus quæ discenda nobis erant à doctore Christo, de quibus mox dicetur sequēti cap. Illud ergo hîc accuratè notandum est, illum qui in notitia diuinorum non proficit, deficere. Et qui debēt esse Magistri, & non sunt, ij minus sunt idonei, quam qui primum rudes & imperiti inueniuntur discipuli. Quapropter hoc exprobrat in Hebræos Apostolus tanquam vehementer absurdum, omninoque, & ait:

Et facti estis quibus lacte opus sit, & non solido cibo. Pondera verba: *Et facti estis*, inquit, tanquam si diceret: Vestra hoc factum est socordia, qui non profecistis in elementis, nec voluistis ablactari in Isaac, vt postmodo fieri possetis hostia, & holocaustum bene placens Deo: quoniam in Isaac est promissum semen. Notet lector ablactationem hanc, quæ illum significat perfectum progressum, quem debuerāt iam fecisse Iudæi, & non fecerunt. Quin potius relicto vero filio sunt Ismaelem imitati, qui persequutus est Isaac, vbi animaduertit illum crescere, & exosum habuit grande ablactationis conuiuium. Tales fuerunt Iudæi videntes vocationem Gentium, & tam promptum ad fidem euāgelicam concursum. Quam rem ipsi per inuidiā vehementer oderunt, non intelligentes creaturas Dei nos esse, æternæ vitæ, quemadmodum & illi, capaces. Huius inuidiæ clarissimum habemus in actis Apostolicis exemplum, quando accersitus à Cornelio Centurione B. Petrus, eundem baptizauit. Qua re cognita Iudæi illum durè increparūt, aientes: Quare intrasti ad viros præputium habentes? Quibus ille benignè facti sui rationem reddere volens, ordine recitauit integrā profectionis historiam, quomodo sibi oranti ostēsum est linteum animalibus mundis & immundis refertum, & mandatum vt occideret & māducaret. At ipsemet primò exhorruit. Tum audita Dei sententia, qua testificabatur à se omnia sanctificata, admirans & Deū laudans, ait: In veritate cōperio quòd non est acceptor personarum Deus, sed in omni Gente qui timet illum acceptus est illi, &c. *Act. 10.*

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ. Hic sermo iustitiæ, sermo Dei est. Hic solidus est cibus, nec porrigendus est homini lacte adhuc indigenti. Quicunque enim huiusmodi sunt, expertes sunt sermonum Dei, & excusant se ne faciat eis verbū Dominus: quia paruuli sunt, & non possunt portare. In eo statu discipuli Domini aliquando inueniebantur, qui nondum poterant eo tempore quædam portare, sed tum demum quando cœlitus aduenit Spiritus. Ipsi enim tunc erāt in via Dei adhuc paruuli. *Perfectorum autem est solidus cibus.* Cum multipliciter & variis rationibus considerāda sit perfectio, ob eam causam ne quis confundatur, oportet prudēter distinguere. Hîc enim respectu statuum & legum cōsideratur ipsa perfectio. Quātum ad Iudæos spectat, nemo per legem constituebatur in statu perfecto. Nā qui in eo statu semper manebant, erant semper pueri, & lactis participes, & non sermonis iustitiæ illius quæ erat in Deum, & æternorum bonorum. Ideo neminem ad perfectum adduxit lex Moseos, id est, ad eam iustitiæ perfectionem, cui debetur vita æterna. Quicunque autem venit à Iudaismo ad Christianismū, & potest dicere, Recedāt vetera, noua sint omnia, hic adipiscitur statum perfectum respectu prioris status. Licet & in eo statu sit primùm velut noua & tenera planta recens, quæ possit proficere, & debeat ad perfectum venire. In eo enim primo statu pueri sumus incipientes, ac deinde proficimus, & tum euehimur ad perfectum: ita vt nisi Deus ex singulari priuilegio in quibusdam perfectionem acceleret, opus sit etiam alio aliquo lacte, donec quilibet huius status particeps factus, crescat & perficiatur, & sit capax sermonis sapientiæ. Et secūdum hunc intellectum scripsit ad Corinthios, eatenus se illis non esse loquutum quasi spiritualibus, sed quasi paruulis & carnalibus. Lac (inquit) dedi vobis, non escam. Non enim poteratis, sed nec adhuc potestis. Et tamen lac illud comparatione eorum quæ traduntur in statu Iudaico, poterat dici solidus cibus: erat enim prædicatio Christi crucifixi. Declarat autē hoc in loco qui sint perfecti, & quorum sit iste solidus cibus. *1. Cor. 3.*

Perfectio multiplex ob varios status.

Qui pro ipsa consuetudine. Græcè melius, διὰ τὴν ἕξιν, id est, per habitum. Non autem intelligas habitum acquisitum, sed infusum: illud nimirum charitatis & iustitiæ donum, qui est supernaturalis habitus, & per illum habemus discretionē, vt sapienter bonum à malo diiudicare valeamus. Hac discretione necessario indigent quorundam superstitiosa ingenia, qui plerunque in eo bonum & malum summum collocant, in quo reuera non est ponēdum: & ecōtrario in quo verè consistit non considerāt. Nonnullos enim videas pharisaico fermento ita compactos, vt verè deprehendantur excolare culicem, & deglutire camelum, dum plus æquo obseruantias quasdam mordicus tenent: in fratrem autem misericordiā non impendunt, quos in ea parte vel leuiter reprehendit conscientia, vel plerunq; omnino non reprehēdit. Excusant enim protinus, qui putant se moueri zelo. At hi sensum misericordiæ non habent, qui nesciunt quam vim illud contineat: Misericordiam volo, & non sacrificiū. Nec verò ista dicūtur in aliquod decoris, & regularium obseruantiarum detrimentum, quasi despiciendæ sint, aut vllo pacto omittendæ: sed ad eam cautionem atq; prouisionem, vt quæ sunt charitatis propria (quemadmodum par est) semper anteponantur, & omnino seruentur. Hoc sanè non perpendebant Iudæi, qui more puerorum ad literas Moseos attendebant impensius, quàm ad sermonem iustitiæ, more perfectorum. Quapropter nec poterant ablactari, nec viam pacis agnoscere, quæ est à charitate infusa. Hæc enim est vinculum perfectionis quæ desuper venit, & propter Christū, & non nisi credentibus in illum. Istud vehementissimè cupiebat Apostolus Hebræis perspectum esse, & certissimè ante omnia persuasum.

Notet qui minora maioribus anteponunt.

Matt. 9.

CAP. VI.

Quapropter intermittētes inchoationis Christi sermonē, ad perfectionē feramur, non rursum iacientes fundamentum pœnitentię ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, baptismatum

doctrinæ, impositionis quoque manuũ, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hæc faciemus, si quidem permiserit Deus. Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti: gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutésque sæculi venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes. Terra enim sæpe veniẽtem super se bibens imbrem, & germinãs herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est & maledicto proxima: cuius consummatio in combustionem.

POstquam Doctor noster dulciter, & cum tanta sui erga eorum salutem desiderij ostẽsione, Hebræos increpauit, qui pueris similes insisterent in elementis & rudimentis primis, minus idonei ad percipiendum iustitiæ sermonem, eosdem nũc subleuare volens, & ad fortiora erigere, ait: *Quapropter*, id est, quia iam præterierunt infantiæ ac pueritiæ tempora, *intermittentes*, aut potius omittentes, *inchoationis Christi sermonem*, id est, omittentes illum sermonem, qui est quodam modo (vt ita dicamus) inchoatiuus, & manuductiuus ad Christum, & est sermo in literis Moseos. *Ad perfectionem feramur*, id est, ad solidũ cibum. Hic est sermo charitatis. Lex enim Dei est charitas, quæ vt B. Augustinus elegãter docet, data est vt gratia quæreretur. Gratia autẽ data est vt lex impleretur, vt & impleta lex coronam cœlestis regni mereretur. Itaq; exorta euãgelij luce indignum est prorsus in tenebris antiquæ legis velle iterum ambulare, *Non rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, &c.* Quod ait, *Non rursum*, declarat iam fundamentum hoc iactum fuisse, ita vt iam illos oporteret in posterum ad superædificationem intẽdere.

Vt autem huiusce rei intelligentiam possimus consequi clariorem, operæpretiũ est totum Christianum ædificium exactè intueri. Et primum quidem est in pœnitentia, quam Græci μετάνοιαν vocant, videlicet vt tædeat hominem, ac pœniteat eum vitæ suæ prioris, quæ non tam est vita dicenda, quàm mors. Hæc pœnitentia quam primum exigit à nobis Dominus existentibus adhuc inimicis, ab operibus mortuis elicitur: quoniam opera hominis iniusti, & in ipsa iniustitia manentis, cuncta sunt coram Deo mortua, vtpote non facta in illo, vnde est spiritus vitæ: & ideo non sunt vitæ æternæ meritoria, neque gratiæ, vi sua: quia nõ sunt adhuc facta in Deo. Ista opera mortua, quæ sunt pœnitentiæ (ad eliciendam illam) fundamentum, significata sunt in Exodo, quando filij Israel onerabantur à Pharaone in operibus duris luti & laterum, & in paleis: in quibus operibus seruiebãt Pharaoni.

Vbi primùm hanc miseriam pernouerunt filij Israel, tunc cœpit eos talium operum tædere ac pœnitere, exosámque habere Aegyptum: & cœperunt animum ad libertatem excitare, & meditari peregrinationem ad promissionis terram. Hic sermo fuit vmbraticus, & inchoatiuus Christi. Nam in illis operibus, quæ dici possunt mortua (quia nullam conferebant Hebræis vtilitatem) significata sunt omnia hominum eorum opera, qui sunt in humana miseria obligati Aegypto, hoc est, mundo sub Pharaone antiquo principe mundi, & tyranno diabolo.

Hortatur ergo Apostolus, vt minimè vlterius illa opera considerentur, quæ mortua erant. Solùm enim ad vitam temporalem spectabant. Sed quæ in illis significantur cuncta opera existentium sine Christo, quæ verè mortua sunt ad spirituale lucrum: hæc, inquam, debent considerari. Non consideretur illa Aegypti terra, sed in illa hic mundus in maligno positus, & sub tyrannide principis diaboli veri Pharaonis, qui in illo figuratus est Pharaone. Igitur omittamus considerationem illorum operum, nisi quatenus in ea est quoddam fundamentum ad eliciendam veram pœnitẽtiam, quam Christus prędicauit, fidei subsequuturæ præuiam.

Non rursum iacientes fundamentum fidei ad Deum, Nam hoc fidei fundamentum iam olim iactũ est. Postquã enim populus ille audiuit Mosen & Aaron, & vidit verba signorum, dicitur tum credidisse quòd Dominus respexerit afflictionem ipsorũ, & pronus adorasse. Hoc idem rursum post exitum de Aegypto narratur in transitu maris rubri. Crediderunt (ait scriptura) Deo, & Mosi seruo eius, per quem Deus ipse promisit illam terram. Hęc illorũ fides fuit quædam inchoatio, & tãquam manuductio ad fidem Christi, & verorum bonorum: quæ fides est ad Deum. i. respicit Deum promissorem non vllius terræ mũdi huius, sed suiipsius: quemadmodũ est Abrahæ pollicitus. Ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis. Idẽ est ergo promissor, & res promissa videlicet ipse Deus.

Exod.3. *Ibid.14.* *Gen.15.*

Quoniam verò hæc fidei professio fit in baptismo aquę, quod est signum fidei: & adhuc in baptismo ignis, id est, tribulationum & passionum, ob istam causam etiam fuerunt horum baptismatum elementa in lege illa. Nam primum baptisma fuit in nube & mari rubro, vbi se Deus protectorem ostendit media nube, & liberatorem illius populi per baptismum maris sub Mose, homines ad Christum inducente. Sed venit Iosue, & alio baptismo Iordanis baptizauit. Qui baptismus (ni fallor) significauit baptismum Spiritus sancti, quo fuerunt Apostoli baptizati. Sic enim prædixerat eis Dominus, dicens: Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Nec est reuera alius hic baptismus, sed est prioris baptismi per crucis imitationem consummatio, atque perfectio. *Act.1.*

Elementa ergo horum baptismorum quæ fecit Dominus, sunt illæ figuræ, quas in transitu rubri maris & Iordanis Dominus illis veluti pueris depinxit. Vnde & fundamenta similiter iecit doctrinæ de Christo in doctrinis illis, per quas admonebãtur maiores vt docerẽt populum illum, & filios suos. Traditur enim doctrina in primis de Phase, qua cõmonefiunt ipsi patres vt filios suos erudiãt,

& eis dicant: Hoc est quod mihi fecit Dominus, quando egressus sum de Ægypto, &c. In hac doctrina tanquam in figura accipitur catechismus de Christo, & similiter de aliis festis. Et in doctrina de redemptione primogenitorum, & in doctrina de Manna, & de aliis beneficiis carnalibus, quæ Deus in populum illum contulit, spiritualia significata sunt beneficia, quæ nobis per Christum Redemptorem nostrum ac Dominum largitus est.

Erant & elemēta impositionis manuum, id est, sacri ordinis, qui consistit in sacerdotibus & ministris altaris: per quæ elementa sacer ipse ordo futurus in Christo significabatur. Hic ordo primùm significatus fuit in sacerdotio Aaron & filiorum eius, sicut legitur Exod. cap. 29. Erant & elementa resurrectionis mortuorum in his quos suscitauit Elias, & Elisæus. Denique elementa iudicij æterni accipiuntur ab historia diluuij, & ab incendio sulphureo quinque ciuitatum Sodomæ, Gomorrhæ, & reliquarū: & à ruina Ierico, & huiusmodi aliis, quæ Dei sempiternum iudicium prædicerent. Hęc igitur cuncta, quæ veluti pueris elementa data erant ad agnitionem veræ pœnitētiæ, & fidei, & baptismatum, & doctrinę, & impositionis manuum, & resurrectionis, & iudicij æterni, suadebat Apostolus missa esse facienda: proficiendum autem in ipsa vera pœnitētia, & vera fide, & veris baptismatibus, & doctrina Christi, & Spiritus sancti charismatibus, & spe resurrectionis, ac iudicij æterni veri; in quibus omnibus serio exercerētur. Illa quippe elementa iam non ad aliū vsum sunt nobis hoc tempore vtilia, nisi ad probādam veritatem. Quo fit vt siquis adhuc in illis manere velit, seruus efficiatur, & iniuriam facit iubileo, non perueniēs ad libertatem Christianam, sed perpetuo pendens à lacte matris, in quo verus Agnus non coquitur. Est igitur hic sermo suasorius Hebræis ad perfectionem Christianam, quo ostenderent se iam veros progressus in lege fecisse, veluti sub pædagogo ad Christum ducente, & ea quæ puerorum erant propria omisisse, quæ erāt figuræ & vmbræ: ea autem quæ vera sunt contemplari. *Exod. 23.*

Verum cum nequaquam ignoraret Apostolus, fuisse quosdam iam incapaces suasionis (ingressi enim in Christum apostatabant aliqui) ideo addit: *Et hoc faciemus*, id est, feremur in hanc perfectionē, *Si quidem permiserit Deus*, satis innuens hanc facultatem quibusdam minime à Deo ipso dari. Durum sanè verbum videri potest, sed tamen rationi consentaneum. Non enim est via ordinaria illis ad resipiscendum patefacta, qui semel acceperunt lumen veritatis, & tamen in eo propter malitiā voluntatis eorum non profecerunt. Propterea tremendam hanc mirum in modum sententiam subdit Apostolus: *Nota.*

Impoßibile est enim eos qui semel sunt illuminati, &c. Hunc locum sic exponunt quidam, vt, *impoßibile*, positum sit pro valdè difficile. Alij volunt absolutè omnino esse impossibile, aptātes hunc locum ad baptismum, vt sit sensus: Post acceptam in baptismo gratiā & dona, siquis prolapsus fuerit, non superest ei vlterius alius baptismus, quo iterum in pœnitentia renouari possit. Non tamen per hoc negatur pœnitentiæ remedium, appositè secunda post naufragium tabula appellatum. Qui sensus mihi aliquādo placuit. Nam sermonem de baptismo haberi ab Apostolo inde elici videtur, vbi ait: *Rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, &c.* In baptismo enim vnusquisq; crucifigit sibi Christum. Quòd si in vno eodemq; homine plusquam semel fuerit, profecto non aliud esset, nisi profiteri Christum non semel, sed pluries esse mortuum. Renouatio igitur quæ per baptismum fit, non nisi semel potest fieri, ne adsit in professione mendaciū hoc, Christum scilicet pluries esse crucifixum. Et præterea ne cōtumelia inferatur in ipsum Dominum iam cum Patre viuentem, si toties exigatur ab illo pro nobis, & reperatur ea perfecta satisfactio, quę fit in baptismo virtute passionis eius, ad exoluendum penitus omne peccatorum nostrorum debitum cum ipsius culpæ, tum & pœnæ. *Locus difficilis.*

Ego verò attentius tandem hanc admirandam Apostoli sententiam considerans, etsi priorem sensum minime reprobem, censui tamen alium quem nunc explicabo, esse germanum, & apostolica doctrina dignum: nam in eo superior quoque includitur. Quem vt melius capiamus, primùm considerare debemus sapientissimum Patrem prouidentia sua etsi attingat à fine ad finem fortiter, disponere tamen omnia suauiter. Ordinauit enim certas ordinarias vias, & certos progressus homini ad salutem, vt quasi per gradus (& vt ita dicamus) paulatim proficiens, de imperfecto feratur ad perfectum. Huius rei gratia ante aduētum Domini permisit homines viuere sub elementis mundi huius. Populo autem Hebræo legem tanquam pædagogum dedit, quo duceretur ad Christum, habens populum illum tanquam puerum. At post Christi aduentum omnes effecit dociles Deo: non solos Iudęos, qui iam facti erant dociles per legem, verùm & ipsos Gētiles: quoniam erant & ipsi faciles qui admitterent prædicationem pœnitentiæ, & catechismum de Christo.

Hortatur itaque Hebræos, qui debuerant exactius propter legem profecisse, & iam de pueritia propter plenitudinem temporis exiisse, vt ad perfectionem perducerentur, si modo Deus permiserit. Cōtestatur autem eis, quòd si illi qui semel venerunt ad Christum, & vsque adeo in euangelio profecerunt, vt de veritate illuminati gustauerint illud gratiæ, & charitatis Dei cœleste donum, & per hoc participes facti sunt Spiritus sancti, qui Deus est & charitas, cuius donum illud est quædam participatio: & gustauerunt iam bonum Dei verbum, quod est promissio futurorū bonorum: & virtutes, siue potentias futuri sæculi: quoniam acceperunt hìc arrham futuræ gloriæ in futuro sæculo manifestandæ. Si, inquam, tales postea prolapsi fuerint, id est, ab his donis deciderint, ita vt etiam fidem amiserint (sic hoc in loco prolapsionem intelligo) impossibile est eos renouari ad pœnitentiam, id est, impossibile est redire talem hominem ad priorem dispositionem ac statum, in quo erat prius, & in quo inuenitur homo rudis & nouus, qui primordiis eget illius sermonis qui de resipiscentia tractat. Nam qui in hoc statu est, docilis est Deo, & duci ad pœnitentiam & fidem potest. At postquā inde ventum est in hæc dona Spiritus, & ab his donis iam in Christum ingressus homo relapsus, & præuaricator inuentus in illo,

non amplius in eum redit statum, in quo inueniebatur, quando nihil de Christo cognouerat. Quocirca simpliciter verum fit, impossibile esse hunc hominē renouari ad pœnitentiam, scilicet vt perinde sit, ac si rudis & nouus omnino esset, & ita docilis Deo.

Est autem ratio huius euidens: quia talis posuit seipsum in eorum statum qui doceri amplius nequeunt. Docibilitas autem à Deo est. Si quis igitur ætate puer est, conuenit ei lac, vt inde transeat ad solidum cibum. Postquam verò factus est vir, turpe est omnino ac præposterū à solido cibo redire ad lac, vt iterum inde sit ad solidū cibum traducēdus. Sic agit Dominus Deus: Postquā enim è puero quispiā ita excessit, vt donū gratiæ gustauerit, si inde volūtariè exciderit, Deum tædet, & indignatur: nec remedium illi ordinarium patet. Et iccirco non est in eo situm, vt per baptismum valeat iterum emūdari. Esset enim istud rursum sibi crucifigere Christum & habere ostentui.

Via etiam sacramenti pœnitentiæ, quæ est secunda (vt dicitur) tabula, iis prodesse non potest qui exciderunt à fide, nisi prius in fidem redeāt & instaurentur, ac proinde misericordiam requirāt. Verùm hoc non facile iis permittit Deus qui huiusmodi sunt, qui post agnitam veritatem spreto mandato conuersi sunt retrorsum. Indignatur enim Deus & meritò, quando animaduertit se frustrà oleum (quod aiunt) & operam nostri gratia perdidisse, cum retrocedimur.

2. Petr. 2.

Quapropter hortabatur Corinth. Apostolus, ne in vanum esse sinerent, id est, otiosam gratiam iam acceptam. Et ad Galatas: Timeo (inquit) ne frustrà laborauerim in vobis. Non enim sic commouetur, nec tanta seueritate indignatur in eos Deus qui foris sunt, & nunquā accesserunt, quanta in eos qui iam familiares & domestici facti, foras egrediuntur. Nec ita vehementer in illos qui non audierunt, aut non admiserunt sermonē prouocatur, quàm in eos qui & audiuerunt & gustauerunt, & nihilominus auersi sunt relinquētes veritatē iam gustatam. Ad istud etiam videtur B. Petrus respexisse, vbi dicit: Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi, iis rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum cōuerti ab eo, quod illis traditū est, sancto mandato. Contingit enim eis illud veri prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum: & sus lota in volutabro luti: hæc B. Petrus. Et Doctor noster subiungit:

2. Cor. 6. Gal. 4. 2. Petr. 2.

Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrē, &c. Terra cor nostrum est, quod tunc bibit imbrē super se veniētē, quum cœlestium suscipit pluuias veritatum. Quod si inde non proficit, vt germinet herbam opportunā iis à quibus colitur, qui sunt præpositi & pastores animarum, iam censetur reproba, & maledicto proxima. Generatio autē herbarum opportunarum, est productio fructus charitatis, qui sunt variæ bonarum actionum species, sicut sunt & herbarum variæ species. Talis igitur terra inobediens cultori, proxima est maledicto, & eius consummatio est in præparatam mox combustionem.

Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti: tametsi ita loquimur. Non enim iniustus Deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis quam ostēdistis in nomine ipsius, qui ministrastis Sanctis & ministratis. Cupimus autem vnunquenque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei, vsque in finem: vt non segnes efficiamini, verùm imitatores eorum qui fide & patientia hereditabunt promissiones. Abrahæ nanque promittens Deus (quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem) iurauit per semetipsum, dicēs: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et sic lōganimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per maiorem se iurant: & omnis controuersiæ eorū finis, ad confirmationem, est iuramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationes hæredibus immobilitatē consilij sui: interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenēdam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introiit Iesus, secundum ordinem Melchisedech, Pontifex factus in æternum.

Miro charitatis artificio, ne quod ex se ita erat, vt declarauerat, posset quenquam in desperationē cōiicere, priorem sermonem temperat, & ait: *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora & viciniora saluti*, hoc est, id confidimus de vobis, per quod appropinquamus saluti. Hoc autem est permanere, ac proficere in fide & dilectione Dei, *tametsi ita loquimur*, ac si dixerit: Etsi me charitas ita loqui cogat, quæ plena timoris, solicita semper est pro filiis & fratribus, attamen non sum deiectus spe, quin existimem meliora de vobis. Et rationem subdit sperandi meliora:

Non enim iniustus est Deus vt obliuiscatur operis vestri, &c. Ex his verbis clarè colligitur, laborātibus esse mercedem operis à Deo, & ipsum Deum obligatum esse retribuere pro benefactis, postquam ita nobiscum pactiones iniit. Nam in hūc modum arguit B. Paulus, vt hoc probet. Si hoc non faceret Deus, esset iniustus. Non est autem iniustus: Ergo rectè operantibus retribuit.

Quo ius est & iustitia aliqua inter Deum & nos.

Verùm contraria videtur illa Domini sententia in euangelio discipulos erudientis: Cum feceritis hæc omnia, dicite: Serui inutiles sumus. Quæ enim debuimus facere, fecimus. Quid igitur ei debetur, qui quod debuit fecit, & nihil contulit vtilitatis Domino suo? Quæ dubitatio nullo negotio soluitur: Si considerentur opera ipsa quid prosint

Dubium erga operum mercedem.

Solutio.

Deo, vt pro his teneatur retribuere: Item si conditionē nostram & obligationem respectu eius consideremus, qua tenemur rependere illi quicquid habemus, à quo omne bonum nostrum manat, & illud ipse operatur in nobis. Si, inquam, hæc considerauerimus, nulla profectò potest inueniri debiti ratio. Sed si ad eius benignissimam voluntatē & dona respiciamus, quibus eousque sumus eleuati vt simus aliqua eius portio (nam per hæc dona nos erexit in dignitatem filiorum, & amicorū, & ciuiū paradisi, vt aliquo modo potuerimus venire in commercium cum illo, & aliquod iustum prætendere) ipse sua propria lege, quæ est illius voluntas, inuenitur nobis obligatus, aut sibiipsi potius in nobis, à qua volūtate non potest recedere: alioqui recederet à semetipso, cuius voluntas nihil aliud est quàm ipsemet. Hoc voluit alibi Apostolus, vbi ait: Seipsum negare non potest. 2.Tim.2.

Ecce igitur vnde oritur obligatio Dei nobiscū, & aliqua iustitiæ ratio: non perinde tamen atque in hominibus interuenire solet, in quibus ille creditor est qui primò dedit, & debitor qui accepit. Deus autem & hoc dedit vt debitor fieret, & sese alligauit, vt ipsemet qui accepit, etiam esset creditor. Quãobrem hæretici omnino qui hanc Dei iustitiam superbè negant, præsenti Apostoli testimonio confodiuntur. Opus enim laboris & dilectionis habet à Deo præmium, modo fiat Christi nomine in eius gratiā & gloriam; qui illud ipsum quod fratri intuitu eius impendimus, ipse tãquam sibi impensum recipit, & fert acceptum. Singularia enim dilectionis opera commemorat Apostolus, quibus ministrauerant sanctis, & adhuc ministrabant. Et Dominus & Redemptor noster tanquā facta sibi ipsi, & in se vnū collata acceptabat.

Verùm cum aliqui delassari, ac paulatim (vt nō rarò accidit) deficere inciperent, & fortè propter acerbas tribulationes, & angustias magnas quæ tunc Christianis infligebãtur, ad continēdos eos, vt in officiis iam inceptis perdurarēt inuicti, adiecit: *Cupimus aūt vnunquenque vestrum eandē ostentare solicitudinem,* Non illum, aut illum, sed vnunquenque cupimus ostendere solicitudinem, siue diligētiam & studium bene faciendi, *ad expletionem spei vsque in finem,* Hoc in loco vide lector, quomodo ille qui est in Christo, & spem habet futurorum bonorum, quandiu est in via tenetur semper operari, & proficere ad expletionē spei. Vt enim nondum habet salutem in re, sed in spe quandiu est in tabernaculo corporis huius: ita nec habet in spe perfecta & plena quãdiu hîc manet. Impletur ipsa salus post bonorum perfectionem operum. Plena ergo tū erit spes, cum vsque in finem perseuerasse patebit: perseuerantiæ enim est & non solius inchoationis. Istud vehementer desiderabat in eis Apostolus, nimirum vt in finem vsque operando, mentem fideliter excolerent per charitatem, longanimiter expectantes aduentum Domini. Et hic vnus est locus, inter plerosque alios in hac epistola, quos B. Petrus cōmemorat, aiēs: Propter quod charissimi hæc expectantes, satagite immaculati & inuiolati inueniri in pace, & Domini nostri lōganimitatem arbitremini salutem, sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, &c. 2.Pet.vlt.

Vt non segnes efficiamini: verùm imitatores eorum qui fide & patientia hæreditabunt promissiones, &c. Corrigendus omnino est hic locus ex Græcis codicibus, vbi non legitur, *hæreditabunt,* futuri temporis, sed, *hæreditant,* aut potius hæreditate accipiūt promissiones. Magno sunt profectò nobis adiumento maiorum exempla, & ad difficilium rerum tolerantiam mirum in modū conferunt. Dum enim attendimus ad fœlicem eorum exitum qui multa passi sunt, & à passionibus eximiam retulerunt mercedem, nullo modo cum ipsis passionibus ob sui magnitudinem conferendam (quoniam incōparabili excessu maior est merces, quàm labores) longè animosiores & fortiores euadimus. Labores autem ipsi atque dolores redduntur nobis leuiores, & multis etiam dulces. Porrò hîc notandū in Lutheranos, non dictum esse ab Apostolo, fide tantum Patres hæreditatem consequutos, sed fide (ait) & patientia, quæ patientia erat in beneficentia, & tolerantia passionum & tribulationum pro Christi nomine, habēs interim obedientiam mandatorum Dei. *In hæreticos.*

Abrahæ nanque promittens Deus, &c. Vide quomodo adducit insigne Abrahæ exemplum ostensæ insignis erga Deum charitatis in rarissima illa obedientiæ promptitudine, cum obtulit Isaac filium suum in altari. Post quod factum habuit cōfirmationem promissionum perfectam, quā ostendit Dominus iureiurando. Vnde subtiliter B. Paulus & efficaciter protinus, subdit:

Quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum dicens, &c. Est igitur sensus: Licet antequam hoc summum obedientiæ opus, in quo est tentatus à Deo, vt proferret extremū charitatis suæ, iam illi promisisset Deus, illa tamē non fuisset stabilis promissio, nisi Abraham obediēter perseuerasset. Non quasi mutetur Deus, aut quasi non sit fidelis: sed quia promissio illa cōditionem includebat operum, ac perseuerantiæ in obedientia. Fuerat enim illi dictum à Domino: Ambula coram me, & esto perfectus. Non enim qui inceperit, sed qui perseuerauerit vsque in finē, hic saluus erit: vt Dominus ipse testatur. *Gen.17.*

Quantumuis enim esset Abraham fide iustificatus, nōdum tamen erat plena illa fides: sed implenda erat operibus bonis, & obedientia mandatorū Dei. At postquam tanta obedientia impleta est, iterum habet promissionem solidam ac stabilem, nimirum iureiurando vallatam, ac roboratam. Tunc demum confirmatus est ille, & amicus Dei appellatus, vt B. Iacobus testatur, & repromissum est ei. Signum autem stabilitatis promissionum Dei, est iuramentū: quo fit vt agnoscamus nullo pacto posse illud irritari, quod iureiurando est cōfirmatum. Ea quæ ante iusiurandum sunt promissa, infirmari quidem possunt, cum habeant (sicut diximus) operum & obedientiæ conditionem, quæ si non seruatur, euacuatur promissio. Potest autem dum non est adhuc confirmatus homo à Deo ne possit à gratia excidere, conditio illa deficere. *Iac.2.*

Quoniam verò videri poterat iuramentum non pertinere ad Deum (nam qui iurat, per maiorem se iurat: Deo autem nihil est maius) huic argumēto occurrens Apostolus, docet iuramentum Dei non esse iuramento hominum simile. Neque propter-

ea consequitur, vt non sit iuramentum: quoniam vt sit iuramentum, exigitur vt is qui iurat, attestetur eum qui est ineffabilis veritatis. Cum hoc faciat per semetipsum iurans Deus, eius tantò est fortius iuramentum, quantò ipse non potest negare seipsum, qui est ipsa veritas. Homo autē potest negare Deum, cum sit ipse mendax. Nisi fortè & illud dicamus, quòd & homo, cum est infidelis & fœdifragus, confitetur seipsum. Addit formam iurisiurandi.

Nisi benedicens benedicam te, siue benedixero, *& multiplicans multiplicauero te*, Supplendum hîc est tale aliquid. Nisi hoc fecero, non ero Deus: quod est summum impossibile. *Et sic longanimiter ferens adeptus est repromißionem*, Et hoc exemplum de Abrahā in Lutheranos, quem à longamini tolerantia, non à sola fide (vt aiunt illi) adeptum repromissionem tradit Apostolus. *In hæreticos.*

Homines enim per maiorem se iurant, Quoniam per illum facienda est assertio & contestatio, qui mentiri non potest, qualis est Deus. Declarat autē vim & religionem iurisiurandi, cuius efficacia est reddere illud cōfirmatum, quod erat infirmiter suasum. Nā vbi adest semiplena probatio, adhibito iurisiurandi testimonio confirmatur, quemadmodum iura dicunt. Vnde ait:

Et omnis controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum, Non ait simpliciter omnis controuersiæ finem esse iuramentum, sed ad confirmationem: & intelligitur, quando iam est aliquo modo suasum in causa, sed non plenè. Solet enim ad confirmationem requiri iusiurandum: & illud satis est ad causæ decisionem. *In quo abundantius volens ostēdere Deus, &c.* Vult his verbis docere Apostolus: Licet Deus vel si non iurasset, fuisset verax: ex abundanti tamen propter nos qui sumus mali, interposuit iuramentum veluti signum designatis hæredibus immutabilis consilij volūtatis suæ. *Vt per duas res immobiles*, quarum altera est promissio, altera est iuramentum, *in quibus impoßibile est mentiri Deum*, Non enim quia iurat Deus magis est verax, quàm si promitteret simpliciter quod omnino facere deliberauit. Sed (vt diximus) iuramentum est pro signo absolutæ illius voluntatis à nulla prorsus conditione pendentis. Sic promissum est sacerdotium Christi iuramento, dicente propheta: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos inæternum, &c. *Psal. 109.*

Dicit ergo Deum ob eam causam iuramento cōfirmasse promissionem, *vt fortißimum solatiū habeamus*, Solatium enim aliquod patientibus tribulationem, est necessarium in hac fragili vita nostra. Declarat autem quorum verè sit hoc solatium, subdens: *Qui confugimus ad tenendam propositam spem*, Illi propositam tenent spem, qui bona operātes perseuerant in patientia, *Quam sicut anchoram habemus animæ tutam, & firmam*, Proponit nobis Apostolus animam esse quasi nauem, quæ in hoc mari magno & spacioso iactari potest fluctibus, & plerunque mergi: quæ firmari solet anchora, ne irruentibus cedat fluctibus, qui sunt tentationes in naufragium impellentes. Anchora autem huius nauis, id est, animæ, spes est quę nullis tempestatum procellis sinit illam hâc aut illâc temerè ferri aut iactari, ne obruatur, cum tuta sit & firma. Et nihilominus ait: *Et incedentem vsque ad interiora velaminis*. Est, inquam, tuta & firma hæc anchora, quæ non patitur animam cedere fluctibus, vt illam tandem ducat ad portum, quem per interiora velaminis significauit, hoc est, sancta sanctorum, vera illa sancta quæ sunt in Paradiso Dei, vbi absque vllo velamine apparebit Sanctus sanctorum omnibus sanctis suis, fœlicitas & beatitudo nostra. Vnde sequitur:

Vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus, Nunquid verò & pro se quoque non introiuit? Equidem & pro se, imò primum pro se: quia ipse indiguit introire, cui propter nos suborta est hæc indigentia. Vt enī nos introire possemus, ipse exiuit à Patre, vt ita demum reuerteretur ad Patrem, & intraret in sancta cœlestia, si prius pararet nobis aditum post se introeundi. Ego vado (inquit) parare vobis locum. *Ioan. 14.* Hoc præstitit explens honorificentissimè munus pontificatus sui, dum semetipsum obtulit hostiam Deo Patri in odorem suauitatis. *Secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.* Animaduertendum est hîc: Licet in eo munere offerendi hostiam semetipsum Deo, Christus exercuerit sacerdotium suum dum in terris ageret, non propterea desiit postmodo esse pontifex. Sed ex quo resurrexit, factus est à Deo sacerdos in æternum: quoniā vna illa hostia semel oblata, in æternum placauit Deum, tanquam si statim ab initio mundi inchoatum, ad finem vsque durasset illud sacrificium. Nā coram Deo secundum acceptationem tale fuit. Et ipse nunc in cœlis etiam Sacerdos manens ex merito factæ oblationis (cuius tamen est iugis memoria in terra per ministros suos) non cessat interpellare pro nobis vt Pontifex: & vt aduocatus ac patronus pro nostris causis assistere dicitur, vt scripturæ sanctę loquuntur. Sed de his in sequentibus dabitur vberior dicendi locus. *Quō Christus sit sacerdos inæternum.*

CAP. VII.

HIC enim Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas omniū diuisit Abraham: primūm quidem qui interpretatur rex iustitiæ, deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initiū dierum neque finem vitæ habens: assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Intuemini autem quātus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mādatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus suis: quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autē generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine vlla autem contradictione, quod minus est à meliore benedicitur.

HIC enim Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei summi, &c. Volens extollere Doctor noster sacerdotium Christi prę Leuitico ad instructionem Hebræorum, qui non poterant ablactari ab illa lege, & sacrificio veteri, multis modis probat solum Christi sacerdotium esse verum ad expianda peccata coram Deo: & econuerso illud Leuiticum inutile: Et primùm quidem à persona ipsius Melchisedech, in quo antiquitus figuratum fuit, & circunstantiis eius.

Et primò quidem à nomine, quod significat regem. Idem enim est, Melchi, quòd rex. Rex autem noster Christus fuit. Nec regem tantum significat,
Ierem. 23. sed regem iustitiæ, sicut scriptum est in prophetis: Regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. Dicitur autem Rex iustitiæ, non qui sit in se vno tantum iustus, sed & per quẽ alij omnes efficiantur iusti, quicunque iusti sunt. Ipse est enim iustitia nostra, hoc est, author iustitiæ nostræ. Et hoc opus fuit summi Pōtificis: quoniam ad introducendam in nos iustitiam, requirebatur primò satisfactio pro peccato, & Dei irati pacatio, & adhuc vt valeret ipse gratia ad reconciliandum & instaurandum nos in amicitia. At hæc tanta officia ad alium neminem poterant pertinere, quàm ad Filium Dei Iesum Christum Pontificẽ summum, vt merito dictus sit Rex omnis iustitię.

Secundò, idem colligitur à loco cuius ipse rex erat, nimirum Salem: quæ vox significat pacem.
Eph. 2. Sicut ergo erat Rex iustitiæ, ita & Rex pacis: quia pacificauit quæ in cœlis & quæ in terra, & fecit omnia vnum, modo inter se conuenire vellent.

Tertiò, colligitur ex officio: quoniam ipse appellatus est sacerdos Dei altissimi, id est, Dei Patris, cui propter authoritatem & maiestatem originis conuenit altitudo. Sed quis accedet ad thronum Altissimi, sicut decet summum Pontificem, nisi qui fuerit Filius Dei?

Quartò, ex eo colligitur: quoniam absque patre, & matre, & sine genealogia inuenitur in scripturis: neque initiũ dierum habens, neque finem, vt per hoc sit Filij Dei altissimi typus. Non ita intelligendum tamen, quasi non habuerit Christus Patrem, aut Matrem. Vtrũque habuit, quanquam non aliorum more, qui & prior fuit Matre sua, & à diebus æternitatis ipse processit æternus à Patre, vt propterea possit esse Sacerdos in æternum. Sed voluit indicare Apostolus, aptè Melchisedech fuisse typum Christi, eò quòd introducitur sine patre & matre, & sine genealogia, tanquam nec initium dierum habens nec finem, vt meritò illum scripturæ Filio Dei assimilem exhibeant, de quo scriptũ
Mich. 5. est: Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis.

Quintò, colligitur ex illo facto, quod per illum contigit Abrahæ. Obuiauit enim Abrahæ reuertẽti à cæde Regum. Quo in loco cogitandũ est, quòd Dominus volens iustificare Abraham, & constituere illum patrem multarum Gẽtium, vt in eum nos alij omnes tanquam in clarissimum speculũ, & minimè fallax exemplum inspiceremus, iussit primùm vt egrederetur de terra sua & cognatione, & de domo patris sui, & veniret in terrã illam quam erat ei ostensurus. Ille Domino obsequutus profectus est tanquam peregrinus in terram Chanaam sibi à Domino promissam: ac deinde descendit in Ægyptum, & peregrinatus est ibi, quia fames erat in terra. Vbi & illibatissimè seruatus est Dei protectione singulari cum coniuge Sara. Inde egressus venit in australem plagam, factus diues & opulentissimus multa substantiã, & suppellectili: & separatus à Lot nepote habitauit in terra Chanaam peregrinus, vbi & rursum accepit terræ illius repromissionem. Tunc mouit tabernaculum suum, & venit iuxta conuallem Mambræ in Hebron, vbi Adam sepultus fuisse creditur. Ac deinde cum iniissent pugnam quatuor reges aduersus quinque & obtinuissent, captiuúmque abduxissent Lot: ipse cum expeditis vernaculis expugnauit illos quatuor reges, & recuperauit Lot nepotẽ, & omnem substantiam eius. Et tunc obuiauit illi Melchisedech rex Salem, cũ ipse Abraham reuerteretur à cæde quatuor regum. Quæ quidem omnia, si per se singula quid significent, intelligerentur, nobis proculdubio magnam atque illustrem redderent doctrinam.

Modus quo Deus voluit iustificare Abraham.

Gen. 12. 13. 14. & 15.

Vt autem mihi videtur, in Abraham hactenus significata est prima doctrina, quam ad iustificatiõnem suscipiendã desiderat à nobis Dominus, quæ est vt egrediamur primùm de terra nostra, & patris nostri, hoc est, vt pœniteat nos naturalis conditionis, in qua omnes nascimur filij iræ, & ingrediamur in terram nouam: primò tamen accipiendam tanquam in peregrinatione, & deinde tanquam in possessione. Hæc terra Christus est & ecclesia, in quam primò ingredimur velut peregrini per fidem, vt exinde proficientes, illam possideamus apprehẽdentes in visione aperta. Fuit tamen aliqua prius ineunda illi pugna cum quatuor regibus, qui superant quinque. Quatuor isti reges significant quatuor præcipuos hostes, quos habet homo vadens ad Christum. Et primus quidem est propriæ carnis dilectio, sub cuius seruitute nascimur. Huic adiungitur Amraphel rex Sennaar, in quo intelligo amorem sæculi huius, cui hæret rex Arioch, rex Eleazar, in quo saturitatẽ atque ebrietatem perspicio. Quartus hostis Thadal rex Gentium. Hic mihi significare videtur dominandi libidinem, quæ longè abest à spiritu Christi.

Nota.

Eph. 2.

Hos quatuor reges superauit Abraham in sua peregrinatione, vt etiam meruerit eripere Lot nepotem suum, qui inter alios ductus erat captiuus. Lot enim significat inuolutum & colligatum; quales sunt qui amore terrenorum, & solicitudinibus huius mundi inuoluuntur, ne valeant expeditè sequi Iesum. Horum aliqui per Lot significati, liberantur gratia & opera perfectorum, sicut patet in Abraham. Opportunè autem obuiauit illi Melchisedech, scilicet postquam triumphauit de illis quatuor regibus, à cæde illorum reuersus. Porro eiusmodi obuiatio fuit admonitio quædam, vt agnosceret per quem victor extiterat, & ei gloriam daret, & non sibiipsi. Quod & fecit Abraham reddẽdo gloriam Dei Filio, quẽ venturum Pontificem in illo Melchisedech sibi obuiante recognouit.

Sequitur ergo sextum signum, vnde colligitur hoc sacramentum. Id autem est benedictio. Benedictus enim fuit Abraham à Melchisedech, cum tamẽ & ipse Abrahã esset sacerdos, & ille qui tantam acceperat repromissionem.

Extra controuersiam verò positum est, mino-

rem debere à maiore benedici. Sed si seorsim considerentur personæ quantum ad personalem gratiam, quis dicere ausit hominem illum Melchisedech maiorem fuisse ipso Abraham, quem Dominus patrem omnium Gentium constituit? Itaque Melchisedech ratione illius sacerdotij, in quo gerebat personam Christi, maior declaratus est à scriptura, qui benedicendo tantum Patriarcham, in eo munere maiorem sese ostendit: quia maioris personam sustinebat.

Minorem à maiore benedici, quomodo intelligatur.

Videtur tamen hæc sententia qua dicitur, Minorem à maiore benedici, instātia posse perimi. Nos enim nonne benedicimus Deum? Quis autē Deo maior? Præterea, Simeon ille iustus, nonne benedixit Christo? Respondemus ad primam obiectionē, Aliud genus benedictionis esse quo nos Deū, seu Deo potius benedicimus. Nostra enim in illū benedictio est potius quædam beneficiorum confessio, & gratiarum actio. Benedictio autem qua Deus benedicit nos, est beneficiorum collatio. Etenim benedicere Dei est benefacere. Talis est benedictio sacerdotum, qui loco Dei benedicunt. Ideoque inter sacerdotes turpe est & præposterū, maiori minorem benedicere. Simeon autem sacerdos cum Dei Patris personam gereret, maior homine & infante Christo, & Matre eius in ea re fuisse debet existimari.

Septimum signum fuit, quoniam ipse Melchisedech etiā accepit decimas de optimis, seu de præcipuis ac primitiuis ab Abraham. Qui enim decimas accipit, sacerdos est. Qui autem dat, confitetur se non esse sacerdotē, cuius est potius accipere. Et vt videas argumenti vim: Apostolus vult vt ipsum Abraham consideres quando decimas dedit Melchisedech, non pro se tantum, sed pro omnibus filiis quos in lumbis habebat, dedisse: quoniā vt pater illius Gentis benedictus fuit à Deo. Erat enim tunc Abram, non Abraham. Omnes igitur filij eius fuerunt decimati in illo: & ille Melchisedech decimas accepit, qui non est annumeratus in genealogia, seu generatione ipsorum.

Quòd si quis dixerit: Etiam Leui decimas accipiebat. Respondemus: Sed à quibus accipiebat? Nonne à fratribus, & vt ex vi legis Mosaicæ? Fratres autem ipsius Leui iam (vt ita dicamus) erāt decimati in ipso Abraham, ita vt reddiderint & ipsi per patrē decimas Melchisedech. Quòd ergo reddiderint fratres decimas etiam Leui, non arguitur Leui sacerdotium esse maius, sed contra potius esse minus, cum per Abraham patrem & ipse Leui, & fratres eius decimas persoluerīt Melchisedech æterno sacerdoti. Non enim Leui fuit maior patre suo Abraham. Nec dici potest, Leuiticum illud sacerdotium subintrauisse, vt cessaret illud Melchisedech. Occurrens enim Apostolus, declarauit Melchisedech esse vitæ insolubilis Pontificem. Leuiticum igitur sacerdotium subintrauit post promissionem, non ad abrogandum illud Melchisedech, sed ad roborandum potius & illustrius reddendū. Lex eo modo post promissionem patri nostro Abrahæ factam subintrauit, non vt euacuaret promissionem, sed vt legis inutilitate cognita clarior fieret promissio. Erat enim sacerdotium Leuiticū non secus ac ipsæ legis promissiones, videlicet nō spirituale, sed carnale sacrificium: non ex ore Altissimi, sed per os Moseos secundum mandatum carnale, vt videbimus, & (Deo dante) latius declarabimus.

Et hîc quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur, quia viuit. Et (vt ita dictum sit) per Abraham, & Leui qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lūbis patris erat, quando obuiauit ei Melchisedech. Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinē Melchisedech alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici? Trāslato enim sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est: de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim quòd ex Iuda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotib⁹ Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatē eius & inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine iureiurando (alij quidem sine iureiurādo sacerdotes facti sunt: hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum) in tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus.

Roborat rationem iam datam pro sacerdotio Christi præ Leuitico, & ait: *Et hîc quidem*, id est, in Leuitico sacerdotio, *decimas morientes homines accipiunt*, id est, qui moriebantur sacerdotes decimas accipiebant: *Ibi autem*, videlicet in eo sacerdotio Melchisedech, *contestatur*, scriptura sancta, *quia viuit*, Dicitur enim: Tu es sacerdos in æternum. Et re vera oportet eum qui dat vitam suo sacerdotio & hostiæ, esse viuentem. Hic est enim verus Melchisedech, qui & dixit: Filius quos vult viuificat. Sequitur: *Ioan.5.*

Et (vt ita dictum sit) per Abraham & Leui qui decimas accepit, &c. Amplius persuadet Leuiticum sacerdotium indiguisse sacerdotio Christi: quoniam cum decimaretur Abraham, & ipse Leui decimatus fuit, qui intelligebatur in lumbis eius. Qui ergo decimatus est, minor est illo qui decimas illas accepit. Vnde ait: *Adhuc enim in lumbis patris erat*

quando obuiauit ei Melchisedech. Ostendit Leui ex eo fuisse decimatum, quòd decimatus est Abraham vt illius pater, in cuius lumbis tūc esse censebatur. Cogitandum est enim quòd cum Abraham iam decretus esset pater futuri Iudęorum populi secundum carnē, decuit vt ille populus expiaretur, quò idoneus fieret qui populus Dei peculiaris esset, etiam quantum ad carnalia. Et hoc non valuit esse nisi per Pontificem Christum, & sacrificium eius. Et ideo decuit vt daret decimas vero Pontifici, qui significatus est in Melchisedech, vnde accepit expiationem: quod & fecit per ipsum Abraham patrem. Quòd si populus qui venit ex lumbis Abrahæ expiatus est, & decimas dedit, & in illo populo concludebatur etiam Leui, planè sequitur & ipsum Leui quoque fuisse in patre suo Abraham decimatum.

Nota, & cape.

Sed nunquid similiter non erat in lumbis patris sui Abrahæ Christus, cuius dicitur filius? Cur ergo non & ipse dicitur decimatus?

Respondetur: Non eo modo Christus erat in lumbis Abrahæ, quo Leui, videlicet ex vi seminis. Quapropter ipse dicebat: Antequam Abraham fieret, ego sum. Imò ob hoc ipsum decimatur Abraham à Melchisedech, vt in eo Christus agnosceretur Pontifex, cui ab omnibus decimæ debentur. Per illud enim sacrificium aptatus est Abrahā, vt esset pater illius Gentis, quæ digna esset & lege, & sacrificio illo ad tempus honorari, & vocari populus Dei Et hūc respicit illa benedictio Melchisedech, cum dixit: Benedictus Abram Deo excelso, qui creauit cœlum & terram, &c. Et tunc dedit ei decimas Abraham, etiam pro Leui, quem habebat in lumbis, vt eius sacerdotium sanctificaretur. Hanc doctrinam subtiliter nobis indicauit Apostolus, dum Leui decimatū declarat. Et notandum est diligenter quod ait: *Adhuc erat in lumbis Abrahæ, quando obuiauit ei Melchisedech.* Ac si dixerit, aliquando tandem fore decidendum de lumbis eius: quod certè fuit, quando Abraham factus est pater multarum Gentiū, & apparuit verus sacerdos Melchisedech, & æquati sunt omnes Iudæi & Gentes, facti filij Abrahæ omnes qui credimus, & ingredimur per iustitiam fidei. Ob eam causam dictū est illi: Nec vltra vocaberis Abram, videlicet vt sis pater vnius populi tantum: sed vocaberis Abraham: quia patrem multarum Gentium constitui te. Ille igitur populus ex eo cessauit in suis prærogatiuis, nimirum cessante lege, ac sacerdotio.

Ioan.7. *Gen.14.* *Nota.* *Gen.17.*

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat, &c. Sensus est, Si perfectio sacerdotij, quæ consistit in potentia expiationis peccatorum, & consequenter in effectu reconciliationis vsque ad perfectam gloriam, erat per sacerdotium Leuiticū (nam populus ille sub eo sacerdotio legem accepit) profectò non erat necessarium surgere aliud sacerdotium, vel alium sacerdotem secundum ordinem Melchisedech. Nam si fortè sacerdos aliquis certus desiderabatur, debuit esse secundum ordinem Aaron, qui fuit primus pontifex Leuitici sacerdotij, si hoc genus sacerdotij fuisset perfectum. Quia ergo non erat perfectum, nec lex ipsa Moseos, vt erat Moseos, perfecta erat, quæ sub illo sacerdotio lata fuit. Nam lex quælibet sub sacerdotio aliquo esse debet: quoniam sacerdotio primùm expiatur populus, vt sit legis capax: deinde transgressiones legis eodem sacerdotio expiantur. Quatenus ergo lex illa erat lex Dei, hoc est, ea parte qua præcipiebat moralia communia quæ pertinebāt ad Deum & proximum, nullo modo expiationes habebat, vt primò faceret populum peculiarem Deo, & capacem vitæ æternæ, ac deinde posset auferre peccata. Impossibile enim est vitulorū, aut hircorum sanguine expiari delicta, cōtra legem Dei commissa. Illæ irregularitates carnis tantummodo eo sacerdotio expiebantur, quæ à lege Moseos veniebant, & ad cæremonias atque iudicia spectabant. Apparuit ergo verum Christi sacerdotium & perfectum ab illa oblatione, quam fecit sui sanguinis, quo redēpti sumus omnes. Et sanctificatus est populus eius peculiaris & sacratus. Tūc sacerdotium exortum est æternum & sanctum, quo etiam deleri valeant nouę transgressiones: quo adueniente, & tanquam illo antiquo in hoc ipsum nouū translato, etiam translatio legis fieri debuit. Dico legis de sacerdotio loquentis, & de iis quæ ad sacerdotium pertinerent. Ista nanque connexa sunt, lex videlicet & sacerdotium. Et hoc est quod ait Beat. Paulus:

Nota, & cape.

Translato enim sacerdotio, necesse est vt & legis trāslatio fiat. Quemadmodum inutile erat illud sacrificium ad expianda peccata, sic & inefficax erat lex illi sacerdotio annexa, ad constituendam veram iustitiam. Quòd verò esset transferendum sacerdotium, ex authoritate iam adducta probare volens, adiecit: *In quo enim* (vel in quem) *hæc dicuntur*, scilicet quæ de Melchisedech dicta sunt, quæ referūtur ad Christū. Ipse.n. verus est sacerdos in æternū, *de alia tribu est*, id est, de tribu Iuda, *de qua nullus altario prǽstò fuit.* Samuel enim de tribu Leui fuit, vt patet primo Paral. 6. etsi quidā aliter dicant, quāuis non fuerit de filiis Aarō. Dicit autē neminē fuisse de tribu Iuda prǽstò altario legitimè, & ex officio: licet potuerit aliquis id sibi vsurpare, sicut scriptum est de rege Osia, qui tamen ob hoc ipsum lepra fuit percussus vsque ad mortem, vt intelligāt laici, qui sibi vsurpant munia sacerdotum, quantum hoc displiceat summo Deo, & Christo eius.

Contra arrogantes sibi munia sacerdotalia.

Manifestum est autē quòd ex tribu Iuda ortus sit Dominus noster, &c. Dicit hoc manifestum esse: quoniam vt res certa & constans habebatur. Nam & Ioseph, & beatissima Virgo fuerunt de tribu Iuda. Nec est quouis modo concedendum (tametsi aliquando D. Augustinus importunitati aduersariorum hoc dederit) B. Virginem fuisse de tribu Leui ex paterna radice. Non enim posset verè dici Christus de tribu Iuda secundum carnem, & filius Dauid: quoniam non matris, sed patris familiam & tribum in hoc sequitur vnusquisque. Non autem venit Dominus de Ioseph secundum carnem, sed solùm de sanctissima Virgine: quę si concederetur fuisse de tribu Leui, vt necesse est concedi, si pater eius fuit de tribu Leui, etiam Christus secundum carnem de tribu Leui fuisset. Apostolus contra tā clarè testatur hoc in loco: imò velut omnino manifestum ponit Christum fuisse de tribu Iuda. Puto tamen Annam fuisse de tribu Leui, vt docent quædam historiæ: quanuis ex apocryphis quidam scripserint, & illam pariter de tribu Iuda fuisse. Potius decebat ipsum ex vtraque tribu venire. Quic-

quid istud sit, oportet hoc constituere, Christum secundum carnem fuisse ex tribu Iuda, aut negare apertum hoc Apostoli testimonium.

In qua tribu nihil de sacerdotibus Moses loquutus est. Itaque concluditur, non potuisse Christum esse sacerdotem secundum ordinem Aaron & ex mandato illius, sed secũdum ordinem Melchisedech. Vnde & manifestum fit, non solum probari hoc sacerdotium, sed insuper hoc veniente reprobari illud prius, tanquam inutile & inefficax, & cui socia aderat lex mandati carnalis, quæ nullum ad perfectum adducebat. Inde maximè educitur, quoniam istud nouum sacerdotium hac speciali nota signatum est, videlicet vt sit æternum: quoniam vitæ insolubilis est summus huius Sacerdos. Ergo illo adueniente debuit aliud sacerdotium cessare. Nõ enim duo poterant esse sacerdotia, nec plures sacerdotes diuersi ordinis. Nam si vnus satis erat, alter superfluus reddebatur. Si autem neuter eorũ erat idoneus, desideratus fuisset alius. Neque dici potest ambos simul potuisse sufficere, cum inter se non conuenirent. Etenim alterum eorum hoc habebat proprium, vt diceretur æternum: vt de altero censeri valeat non esse æternum. Quapropter oportebat omnino dissolui & cessare: quia per illud non fiebat nostri cum Deo conciliatio. Et hoc suis verbis exponens Apostolus, ait:

Et amplius adhuc manifestum est: Si secundum Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui scilicet sit rex iustitiæ, & rex pacis, *qui non secundum legem mandati carnalis, &c.* Ponit differentiam inter sacerdotem veteris legis, & sacerdotem nouæ legis. Illi fiebant sacerdotes secundum legem illam, quæ mandabat tantum vni carni, & vni populo ad tempus, cuius legis finis erat carnale bonum, & ideo terminandum. Nam & ipsi sacerdotes non diu manebant, sed assiduè moriebantur. At noster nouæ legis Sacerdos, factus est Sacerdos secundum virtutem vitæ insolubilis.

Contestatur enim: Quoniam tu es Sacerdos in æternũ, &c. Hinc probat Apostolus perpetuitatem sacerdotij Christi, & ex dictis cõcludit: Cũ hęc ita se habeant, *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem,* quantum pertinet ad legem sacerdotij cæremonialem, & tandem quantum pertinet ad legem Moseos, vt erat ipsius Moseos & non Dei, apta illi populo soli, & non omnibus Gentibus. Porro cũ dixisset inutilitatem & infirmitatem legis illius, declarat qua in re erat inutilitas, ne quis falsus illam prorsus inutilem putaret, & ait:

Quomodo neminem ad perfectionem adducebat lex.

Nihil enim ad perfectum adduxit lex, hoc est, lex illa quantum ad ea spiritualia quæ iubebat, quibus solummodo homo perficitur, non promouebat, ob ea impedimenta quæ inueniebat in homine, quem carnalem & contumacem, & sibi contumaciter repugnantem experiebatur. Nec enim aliud poterat, cum esset natura iniustus, & sui plusquam Dei amator. Quantum verò ad promissiones pertinet, quas promittebat merè carnales, nec sic adducebat ad perfectum. Similiter quantum ad suas per illud sacerdotium expiationes & iustificationes, non liberabat à peccatis, neque iustificabat, nisi carnaliter ab irregularitatibus quibusdam: & illud item coram hominibus, non coram Deo. Quamobrem oportuit alteram venire legem omnino perfectam, & sacrificium perfectũ, & ab omni parte absolutum.

Introductio verò melioris spei. Postquam fit igitur præcedentis mandati reprobatio, fit consequenter inductio melioris spei, qua speramus æterna, non vlterius carnalia & temporalia, *per quam proximamus ad Deum,* vt per fidem habeamus ingressum in Christum viatorem, & sic accessum (vt alibi ait Doctor noster) ad ambulandum cum illo ad patriam, & ad Deum Patrem. Per spem verò assiduè appropinquamus illi, incedentes in operibus bonis ex charitate, vt tandem mereamur coniunctionem, perfectionem, & amplexum æternum. In illa enim coniunctione consistit vita perpetua, quæ nunquam excidit. Constructio autem huius literæ sic ordinatur, *Et amplius adhuc manifestum est,* id videlicet, quòd, *si secũdum ordinem Melchisedech exurgit alius sacerdos, &c. fit præcedentis mandati reprobatio: introductio verò melioris spei, &c.* Reliqua adiiciũtur ad corrobationem huius argumenti, & pleniorem probationem. Eph. 2.

Errores de persona Melchisedech.

Hoc in loco illud subnotandum est, ortas olim nonnullas de Melchisedech hæreses, propter verba Apostoli perperam (vt hæretici solent) intellecta. Quidam enim dixerunt ipsum fuisse Angelum Dei. Alij verò Spiritum sanctũ. Nonnulli animam Christi, vel eius Spiritum. Nouissimè autem diebus istis venit quidam manifestè à satana ludificatus, qui nescio quæ circa hoc commentus est. Sed nulla ratione decet nos propter fatuos, & dæmoniis auscultantes, esse solicitos.

Certissimum est ecclesiæ, Melchisedech illum fuisse hominem, & regem Salem, vt ait scriptura: & non secus quàm alij, ex patre & matre genitũ. Non est autem istud in scriptura apertum, vt daretur locus intelligentiæ mysterij.

Quòd autem fuerit Sem filius Noe, vt Iudæi tradũt, mihi quidem minimè redditur probabile: neque certa extat huius rei traditio. Et inutile est ea quæ huiusmodi sunt anxiè perquirere.

Et quantum est non sine iureiurando, &c. Ponderat Doctor noster modum ipsum, quo Christus factus est sacerdos: vt tantò sit excelsior sacerdos, quantò ex sublimiore modo ad absolutam omnino firmitatem accipitur. Etenim ipse iureiurando constitutus est, in quo est signum indissolubilitatis, quodque seriò & constãter facta sit illi promissio. At istud nusquam in sacerdote illo Leuitico factum reperies. Quapropter, *in tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus.* Vbi notandum, quomodo & qui sacerdos & qui pontifex dicitur, cum sit mediator, etiam sponsor dici potest in sanguine. Nam & ipse spondet & promittit, quod à Deo obtinuit per sanguinem. Et hoc in Iesu maximè verum fit, qui sanguinem proprium effudit, & per illum omnia obtinuit, redimens quod erat captiuũ, & illud conuertens in acquisitionem & lucrum suũ. Sed ipse interim statuit & reliquit vnunquẽque liberum, & in potestate sui arbitrij, dans rursum legem vitæ, & futura bona promittens. Quicunque igitur receperit legem & custodierit, bene est habiturus: qui verò secus, pœnas suæ impietatis, & impudentiæ pro merito luet.

Huius autem literæ sic ordinetur constructio, *In*

tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus, quantū est quòd non sine iureiurando factus est sacerdos. Nam alij sine iureiurando creati sunt, vt metui posśit de solutione ac cesśatione illius sacerdotij. Ipse autem cum iureiurando, *per illum qui dixit ad eum*, hoc est, iusiurandum fuit per illum qui dixit ad eum, *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, &c.* Hic Dominus, fuit Pater: qui per seipsum iurat, neminem habens maiorem per quem iuret. Illius ergo sunt hæc verba (*Iurauit Dominus*) de se tanquam de tertia persona loquétis. Si quis malit, quod mihi non satis placet, esse verba ipsius Dauid: verba illa Apostoli sic debent exponi, *Cum iureiurando*, quod videlicet iusiurandum testificatum est, *per illum*, nempè Dauid, *qui dixit ad eū (Christū) Iurauit Dominus, &c.*

Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, iccirco quòd morte prohiberentur permanere. Hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare in perpetuum potest accedens per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellādum pro nobis. Talis.n. decebat vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocēs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus. Qui non habet necesśitatem quotidie (quemadmodū sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo. Lex enim homines cōstituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

Et alij quidem plures, &c. Pergit Apostolus declarans adhuc vberius inualiditatē, ac instabilitatem illius merito antiquati sacerdotij quandoquidem eorum in quolibet finiebatur morte. Moriebantur enim illi, & vna cum illis peribat ipsorum sacerdotium, vtpote qui non valerent vlterius sacrificare. Vbi proculdubio loquitur de summis sacerdotibus qui moriebantur, & oportebat alterum alteri esse successorem. At Pōtifex noster Dominus Iesus cum maneat in æternum, etiam sempiternū habet sacerdotium, nec vllus est illi successor. De eo enim dictum est: Tu es sacerdos in æternum, vt concludatur æternum habere sacerdotium: quod manifestè inde colligit Apostolus, & addit: *Vnde & saluare in perpetuum potest.* Græca vox, παντελὲς, significat perfectè, plenè: ergo in perpetuum. Non enim plenè ac perfectè, si non omni tempore & vbi sit opus, scaturiente semper peccato, non saluet. Potest ergo Christus omni tempore saluos facere, *accedentes per ipsum ad Deum*. Hæc est vera lectio, accedentes, non accedens. Christus enim qui cum Deo est, & est ipsemet Deus, non conuenienter dicitur nunc accedere ad Deum. Etiam illud aduerte, Christum suo sacrificio non saluare, nisi solos ad Deum accedentes, quod fit per fidē: & manentes in ipso, per obseruantiam mandatorum, sicut ipsemet ait: Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea. Potest ergo tales *Ioan. 15.* saluare talis ac tantus Pontifex Christus Iesus, & re vera saluat.

Semper viuens ad interpellandum pro ipsis. Nisi asśisteret Dominus noster ante Patris conspectum, vel iustos homines redderent Patri odiosos quotidiana peccata, sine quibus hæc vita non traducitur. At ipse viuens ea diluit interpellando probis, & pretiosisśimum suum sanguinem obiiciendo, vt non imputentur nobis ad iram. Nam si iniquitates obseruaret Dominus, nec esset apud ipsum propitiatio nostra, quis posset sustinere? Sed in Christo cuncta nobis condonantur, nisi charitatis donum turpisśima transgresśione amiserimus. Hoc *Nota.* in loco iterum animaduertendum est, cum Dominus post iudicium factum restituerit regnū Deo Patri, non vlterius futurum illum Pontificem: nec assistet ad interpellandum pro nobis: nec tūc erit vllum sacerdotium, quo nec opus erit, cum nulla sit futura transgresśio, sed perpetua gratiarū actio, & sempiterna beatitudo. Itaque sacerdotium sempiternum, cuius hîc meminit Apostolus, intelligi debet donec sæcula hîc viuentium mortali vita durabunt, & salute homines indigebunt.

Talis enim decebat vt nobis esset Pontifex, sanctus. Grȩcè ὅσιος, vox quæ significat pium, mundum, sanctū, castum & reuerentem Dei:

Innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus. Cœlorum appellatione hîc omnino arbitror ipsos Angelos intelligendos. Loquitur enim Apostolus (quod diligenter obseruandū est) de sacerdotio illo quod Christus adeptus est, pertinens ad nouum testamentum, quando iam non vita mortali viuit, sed beata in cœlis. Ideo dixit, *Talis decebat vt esset nobis Pontifex.* Vt eos notaret qui iam facti sunt participes noui testamenti, addidit, nobis. Hos enim decuit habere talem Pōtificem, sanctum, pium, innocentem omnino, & impollutum, penitusque à peccatoribus segregatum, non iam qualis vixit in terris, quando cum peccatoribus conuersabatur, manducabat & bibebat. Quocirca dulcisśimè discipulos suos solabatur: Expedit vobis, inquit, vt ego vadam. Loquitur ergo manifestè B. Paulus de Sacerdote Christo in *Ioan. 16.* cœlis existente. Nam hunc talē habere nos decet, per quem sumus filij Dei.

Qui non habet necesśitatem quotidiè, quemadmodum illi sacerdotes, prius pro suis delictis offerre hostias, deindè pro populi. Erat ex antiqua secundum legem obseruatione, vt offerrent sacerdotes pro suis propriis, & pro populi peccatis. Hoc enim Dominum semel fecisse, dum esset in hac vita mortali, testatur Apostolus. At quid est istud, rogo, quod ait Dominum fecisse, semel? Nunquid ad hoc totum quod supradictum est refertur, quasi & ipse Christus semel obtulerit pro suis peccatis, deinde pro peccatis populi, quemadmodum verba ipsa porrigere prima facie videntur? Exhorrent ab hac intelligentia expositores nostri. Quomodo enim qui pecca *1. Pet. 2.* tum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius, potuit pro suis peccatis offerre, quæ nulla erant? Mihi autem videtur posse nos locum hunc planè intelligere, vt hoc totum fecerit Dominus aliquo pacto, vt pro peccatis suis, non quidem à se commisis, obtulerit: sed quia illud commune omnium humani generis antiquum peccatum, & quæcunque

que inde oborta sunt, super seipsum posuit, & sua (quò ea abstergeret) fecit. In illius persona dixit Propheta: Longè à salute mea verba delictorum
Psal.21. meorum. Et iterum alio loco dicebat: Deus tu scis insipientiam meam: & delicta mea à te non sunt abscondita. Non erubescant in me qui expectant te Domine, domine virtutum, &c.

Et in psalmis frequenter se peccatorem modo illo, quo diximus, confitetur. Itaque peccatum commune, in quo virtute continebantur innumera peccata, proprium fecit, & pro hoc obtulit: atque amplius pro peccato populi sui, nempe illius Iudaici peculiariter & obtulit & orauit. Hoc præui-
Isa.53. dens Isaias, aiebat: Propter scelus populi mei percussi eum.

Potest, & fortè verius, ad peccata quoq; nostra referri, quæ post primam iustificationem contrahimus facti populus Dei. Non enim quę nos post baptismum admisimus peccata, illius dicuntur, sed populi sui, pro quibus etiam obtulit semetipsum Dominus iā iustificatus à suis, vnde & diuersimode expiantur. Intellige prudens lector, quæ dico: quoniam in hoc turpiter decipiūtur, qui more immundorū animalium non distingunt peccata quæ Christus penitus expiat in baptismo, quę fecit sua: & ea quæ dicuntur populi peccata post reconciliationem admissa, pro quibus etiam passus est, sed quasi pro nostris, non absolutè pro suis: vt & nos qui post acceptam gratiā peccauimus, aliquo modo satisfaciamus.

Concludens igitur B. Paulus inualiditatem sacrificij antiqui, docet à lege cōstitui sacerdotes homines infirmitatem habentes, & continua immolatione indigentes, vtpote qui continuè peccent: *Sermo autem iusiurandi:* hoc est, sermo Dei iurantis, & constituentis sacerdotem suum Christum, qui sermo post legem, id est, post cessationem legis, & consequēter post abolitionem sacerdotij antiqui, vt patet ex ipso psalmo: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Hoc enim ei dictum est, postquam mortuus est, & resurrexit à mortuis: & iccirco post legem Moseos, quæ iam afflixa cruci, erat sublata de medio. Ille, inquam, sermo iurisiurandi constituit, *Filium*, nimitum ipsum Christum sacerdotē, *in æternum*. Et illum quidem, *perfectum*, quia placuit, & acceptum fuit eius sacrificium vt valeat saluare: quæ duo deerant in Leuitico sacerdotio. Illi enim Pontifices semper sacrificantes ostendebant se non esse perfectos, quibus opus esset assiduè offerre. Christus autem vna oblatione perfectus est.

Verùm hinc arripuit occasionem infœlix apostata Lutherus prodigiosissimæ suæ blasphemiæ, qui sacrificium noui testamenti negauit: ac propterea ordinem sacerdotij nullum esse in ecclesia Christi asseruit, quia Christus vna oblatione sanctificauit omnes. Sed nunc supersedebimus, postquam futurus est proprius inferius hac de re disserendi locus. Hoc interim solum consideretur ex claris Apostoli verbis, Christum dici Sacerdotem & Pontificem, & à Deo post legem constitutum, id est, postquam translata est illa lex, & cessit nouę legi. De sacrificio ergo nouæ legis & sacerdote loquitur B. Paulus, qui cōstitutus est in cœlis. Hunc siquidem honorem ipse meruit & sibi acquisiuit, vt sit sacerdos vitæ insolubilis. Sacerdos etiam secundum ordinem Melchisedech, id est, cuius sacrificij oblatio, panis est & vinum. Hoc teneamus inconcussum fundamentum, nec permittamus quouis modo nobis eripi: quoniam huius doctrinæ est principium verissimum, & manifestis scripturis innixum. Nihil quippe aliud agit hîc B. Paulus, nisi vt in figura oblationis Melchisedech doceat perpetuam panis & vini oblationem esse statutam. Quod si retinemus, certò videbimus ex his ipsis locis expugnari hæreticos, quibus ipsi contra nos malitiosè abutuntur. Neque verò est mirandum si tanta impudentia negent, & sacramentum conculcēt isti nebulones. Nouit enim diabolus antiquus hostis, qui istorum ministerio vtitur, quantum vtilitatis inest in frequenti & bene administrato sacerdotij mysterio, per quod nobis placatur ipse Deus offensus, & gratiam largitur ad ambulādum inoffenso pede in viam mandatorum eius. Nam si tollas sacerdotium de ecclesia, perinde est ac si solem de mundo tolleres. Sed vt diximus paulo post istorum argumenta fusius (Deo largiente) inferius refellemus.

CAP. VIII.

Apitulum autē super ea quæ dicūtur, Talē habemus Pontificem, qui cōsedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, & tabernaculi veri quod fixit Deus, & non homo. Omnis enim Pontifex ad offerēdum munera & hostias constituitur. Vnde necesse est & hūc habere aliquid quod offerat. Si ergo esset super terrā, nec esset sacerdos: cum essent qui offerrent secūdum legem munera, qui exemplari & vmbrę deseruiunt cœlestium, sicut respōsum est Moysi cum consummaret tabernaculum. Vide (inquit) omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.

C*Apitulum, &c.* Hoc, inquit, est summa eorum quæ dicta sunt, *Talem habemus Pontificē, qui consedit*, id est, qui sedem iam obtinuit, *in dextera sedis magnitudinis*, siue maiestatis, *in cœlis*, ibi enim est noui testamenti sacerdos & pontifex, *sanctorum minister*. Quod ait, *sanctorū*, potest duobus modis accipi. Primo vt significentur ij, quibus ministretur à Pontifice. Vel secundo res ipsæ qui ministrantur. Certè minimè dubium est quin Christus minister Dei fuerit, & sit nunc in cœlis ministrans illi Sāctos in tabernaculo vero, quod est ecclesia, sanctificans illam, & emūdans lauacro vitæ inuisibili per dona Spiritus. Hoc autem tabernaculum non fixit homo, sed Deus. Fundamentum enim eius Christus est, & primores in Christo qui perire non possunt: Et ideo ait fixum ita esse tabernaculū, vt nulla manus queat euellere. Hanc doctrinæ summam hoc pacto probat, dum nobis ostendit vbinam habeamus nunc verum nostrum Sacerdotem, nimirum in cœlis, & non in terris.

Omnis enim pontifex ad offerendum munera, &c. Vt probet (inquam) nobis esse Christum sacerdotem

cœlestem, sumit ante omnia quod per se manifestum est, nimirum oportere vniuersaliter omnem sacerdotem offerre munera, & hostias. Oportet igitur ipsum Christum, cum sit sacerdos, similiter offerre, & consequenter habere quod offerat. *Si ergo esset super terram*, id scilicet quod offerret: si illud esset quid terrenum, profectò nec ipse esset sacerdos, quandoquidem adessent alij sacerdotes qui offerrent munera, & hostias illas quæ essent super terram. Et hoc faciebant secundum legem. Christus autem non erat vnus ex iis, cum non esset ex ea tribu, & sic erat nouus sacerdos. Ad quid autem nouus sacerdos etiam ipse ad offerenda munera super terram existentia? Neque enim ad eadem prorsus munera, nimirum terrena & carnalia offerenda constituendus erat nouus sacerdos.

Vel potest exponi de Christo, *Si ergo esset super terram*, nimirum ipse Christus, non esset sacerdos. Essent enim & super terrã alij sacerdotes, qui secundum legẽ offerrent. Non simpliciter affirmat fuisse sacerdotes tunc offerentes secũdum legem, sed illud probat, si ipse Christus sacerdos esset in terris, essent quoque sacerdotes Leuitici offerentes munera: & ita Christus non esset sacerdos. Hoc, inquam, probat, sed subtiliter ex tacita quadã propositione, quæ huiusmodi est: Nõ cessat figura donec veritas ipsa veniat: cui si adiunxeris, sacerdotium illud carnale figuram fuisse cœlestis sacerdotij, cuius sacerdos inueniretur in cœlis, hinc planè sequitur, nõ potuisse illud Leuiticum sacerdotium cessare, nisi veniret ille cœlestis sacerdos, qui erat veritas. Patet ergo istud, si non erat alius sacerdos præterquam Leuitici generis: quia (vt dictum est) figura non cessat, quamdudum ipsius rei veritas non veniat.

Fuisse autem illud sacerdotium figuram veri & cœlestis sacerdotij, probat testimonio scripturæ. vnde ait: *Cum essent qui offerrent secundum legem munera, qui exẽplari & vmbræ deseruiunt cœlestium*. Sensus est: Illi sacerdotes deseruiebãt illis ministeriis, quæ erant exemplaria, id est, figuræ atque vmbræ cœlestiũ, id est, à veris ac cœlestibus acceptæ, quæ erant futura: ita vt munera & oblationes quæ sunt noui sacerdotij, oporteat esse non terrena, sed cœlestia, sicut sunt verè. His enim delectatur Deus & placatur. Vnde Eucharistię hostia non terrenus panis est, sed cœlestis: & oblationes sunt corda nostra, quæ vouemus & offerimus ipsi Deo, quæ meritò quum gratia Dei decorata sunt, cœlestia dicũtur. Idque probat subiungens: *Sicut respõsum est Moysi cum consummaret tabernaculum* (seu consummaturus esset): *Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte:* Hoc habetur Exo. 25. in fine cap. Hîc tamen Apostolus non dicit exemplar, sed typum. Ille autem typus ostensus Mosi erat forma cœlestium, ad quam aptare illa terrena & carnalia iubebatur. Quandiu ergo non apparebant cœlestia eorum exẽplaria, ea quæ ab illis cœlestibus ad verum sunt expressa, non poterant cessare. Sed quia venerunt cœlestia, ideo illa cessarũt exemplaria, & vmbræ.

Nunc autem melius sortitus est ministerium, quãtò & melioris testamẽti Mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies veniẽt, dicit Dominus: Et consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamẽtum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehẽdi manum eorum, vt educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in mente eorum, & in corde eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in Filium. Et non docebit vnusquisq; proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me à minore vsq; ad maiorem: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor. Dicẽdo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.

Nunc autem melius sortitus est ministerium. Ipse verus sacerdos Christus melius ministerium sortitus est offerendi meliora. *Quod & melioris testamenti Mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est*. Legitur & in veteri & in noua scriptura esse nouum quoddam Dei testamentum. Quòd si nouum, necessario ergo supponitur vetus. Siquidem nouum dici, nisi respectu ipsius veteris nequaquam potest.

Nunc operæpretium videretur intelligere quid sit illud vetus testamẽtum, & quid nouum, & qua ratione his nominibus vocata sunt. Item quid intersit inter vetus, & nouum: & quò tẽderet quodlibet eorum: quæue in vno quoque inesset vtilitas, & quæ circunstant. Sciendum igitur, Quæcunque Deus egit vnquam cum homine, pactis ea & testamentis egisse. Nam vtroque vocabulo, vt idem significemus, vtimur. Est autem vnica vox Hebraica, Berith, quę ad vtrũque accommodatur. A principio nanque pactum Deus cum homine fecit, & legem charitatis illi dedit. Adiecit & speciale mandatum, ne ederet de fructu cuiusdam ligni: qui si secus faceret, periret omnino ipse, & vniuersa eius posteritas. Præuaricatus est autem homo ille, & inuẽtus est fructu pacti destitutus, nullum habens ius in Deum: quin etiam redditus est illi obnoxius in æternũ. Illud pactum potest dici vetus pactum, non tamen propriè testamentum. Non enim sic erat dispositum, vt vigorẽ suum morte intercedente, aut sanguinis effusione acciperet.

Pro intelligẽtia, quid sit vetus, & quid nouum testamentũ.

Optimus autem & clementissimus Deus noster irritum factum prius pactum insigni illa præuaricatione considerans, constituit iterum pactum & testamentum reiecto priore pacto, quod fuit per

nos irritum factum. Et illud iterũ sanciuit in Christo venturo, & eius morte & sanguine. Et hoc pactum siue testamentum, quod etiam pactum est, cum sint in illo promissiones, non incongruè dicitur nouum testamentum respectu illius pacti veteris ab initio: quia illi priori iam violato hoc nouũ successit. Etenim testamentum istud non est aliud quàm lex renouatæ gratiæ, & in Christo instauratæ, qui secundum carnis infirmitatem mortuus est & sepultus, & secundum potentiam Spiritus tertia die resurrexit. In hac autem lege gratiæ continetur promissio ipsius æternæ vitæ.

Hoc autem testamentum quod fecit Deus nobiscum, notum factũ est Adę statim ab initio post peccatum, & aliis patriarchis vsque ad Abraham. In Abraham verò etiam quodãmodo innouatum, & singularia quædam adiecta, scilicet Christum esse de lumbis eius proditurum: & ipse Abraham futurus designatur pater non vnius tãtum illius gentis Hebræorum secundum carnem, verùm etiam multarum gentium secundũ exemplum fidei: quia credidit ipse Deo fide insigni, & accepit circuncisionem signaculum fidei. Istud testamentum cum Abraham factum, non potest dici vetus testamentum. Nunquàm enim cessauit, quantumuis signum illud circuncisionis cessauerit: quod propriè pactum non erat, sed signum pacti. In ipsis scripturis vetus testamentum specialiter illud dicitur, quod per Mosen sancitum fuit cum populo illo. Et hoc fuit lex illa cum suis carnalium bonorum promissionibus, quæ promisit Deus illi populo in manu Moysi, sicut manifestum est Exod. cap. 24. vbi habetur, quomodo venit Moses, & narrauit populo omnia verba Domini, & iudicia: & omnis populus respondit vna voce. Omnia verba Domini, quæ loquutus est, faciemus. Scripsit ergo Moses omnes sermones Domini, & ædificacit altare, & immolauerunt filij Israel victimas pacificas, & obtulerunt holocausta. Moses autem tulit dimidiam partem sanguinis, & misit in cratéras, & residuum misit super altare, & legit volumen fœderis (siue testamenti) audiente populo, qui omnes iterum dixerunt: Omnia quæ loquutus est Dominus, faciemus: & erimus obedientes. Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum & ait: Hic est sanguis fœderis (siue testamenti) quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus iis, id est, Hic est sanguis quo confirmatur pactum initum inter vos & illum. Hoc testamẽtum est illud, quod hîc vocat vetus testamentum B. Paulus, respectu noui.

At hîc rogabit aliquis, & dicet: Cum videtimus testamentum nouum ante hoc vetus esse constitutum (quia ab initio post peccatum dicimus fuisse illud nouum ordinatum à Deo) cur illud, quæso, quod per Mosen postmodo sancitum fuit, dicitur vetus, ac non potius nouum? Respondeo cogitandum omnino, legem quidem non esse ex fide, vt egregiè docet Apostolus, sed ante fidem. At lex noua ex fide est. Et ideo illa lex vetus cum præcederet fidem, etiam legem nouam præcessit, quæ est ex fide, non quidem tempore secundum se, sed secundum illius applicationem. Nam finis legis fuit charitas: finis illius testamenti veteris, testamentum nouum. Cuique hominum, natura ipsa, posterior est lex fidei, quæ est noua, quàm lex naturę, siue Moseos, sub quibus legibus omnes gentes custodiebãtur: licet illa lex Moseos solummodo conueniret Hebræis.

Potest etiam dici, testamentum nouum debere spectari à tẽpore non quo ordinatum fuit, sed quo exhibitum atque manifestatũ, & firmatum à morte testatoris. Vtraque solutio vera est, & simul amplectenda, vt respectu duarum causarũ dicatur nouum. Differt autem istud nouum testamentum à veteri in multis. Nunc dicemus tantum de promissionibus, quæ in solis carnalibus & terrenis bonis consistebant: non absolutè tamen, sed mãdata, & iudicia, & ceremonias illius legis custodiẽtibus repromissa. Hîc autem repromittitur cœlestis & æterna vita. Ideo verè dictum est, Christum tantò melius sortitum esse ministerium quàm Mosen & Aaron, quantò melioris, seu præstãtioris testamenti Mediator est, quod quidem testamentum in melioribus repromissionibus sancitum est.

Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. Manichæi Deũ veteris testamenti vituperantes, suæ blasphemiæ ansam ab Apostoli verbis accipiebant, qui diceret non vacare culpa illud testamẽtum primum, quod vetus dicitur. Sancti verò doctores dicũt, iccirco non vacasse culpa, propterea quod imperfectum erat illud testamentum. Mihi sanè hic verus esse Apostoli sensus videtur, vt docere velit, illud testamentum ob eam causam culpa non vacasse: quia qui sub illo erant, non sine culpa erant. Illud enim testamentum culpam nedũ non auferebat, sed nec auferre poterat: quin & eam augebat. At nouum testamentum prorsus omne peccatum sustulit. Quicunque enim erant sub illo testamento, sub ira Dei erant & sub maledicto, nisi essent liberati per nouum adueniens: & ideo cessit primum secundo testamento. Verè ergo ait: *Nam si illud primum culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur.* Et benè sequitur: *In Manichaeos.*

Vituperans enim eos, dicit: Hanc sentẽtiam non notauit Manichæus, quomodo B. Paulus asserit scripturam vituperare non ipsum authorem testamenti, nec ipsum quidem testamẽtum, sed eos qui sub illo inueniebantur. Sic illa lex ab eo dicitur infirma, non ex se ipsa, sed quæ infirmis data non operabatur effectum. Sic testamentum illud rectè dicitur non vacare culpa, cum ij qui sub eo erant, assiduè peccatores inuenirentur. Itaq; opus fuit nouo ad implendam iustitiam. Appositè, ergo scripturam profert, aiens:

Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & consummabo super domum Israel, & domum Iuda. Nota verbum, *Consummabo*, vt significetur prius quidẽ fuisse hoc nouum testamentum ordinatum, & promissum, sed non consummatum. Morte enim testatoris fit ipsa consummatio. *Testamentum nouum*, Aliud ergo erat ab illo veteri consummandum super domum Israel, & super domum Iuda. Hæ ambæ domus totum Iudaicum illum populum complectebantur, cui credita erant eloquia Dei: & noui testamenti primitias à Deo acceperãt. Vt autem omnino hoc testamentum diuideret à veteri, & ab eo minime pendêre ostenderet, addit:

Non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die, qua apprehẽdi, &c. Indicat illũ diem transitus,

& agni paschalis, quando fuit exordium veteris illius testamenti & sacrificij. Sed hoc testamentum nouum nihil ex illo habet consequentiæ, quin potius illud fuit huius figura.

Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, Hæc est ratio, cur necesse fuerit nouum exhibere testamentum, & consummare per perfectionem gratiæ: quia ipsi, inquit, non permanserunt in testamento meo, & ideo eorum testamentum non vacabat culpa. Propterea subsequuta est iusta Domini indignatio, *Et ego* (inquit) *neglexi eos*, qui non poterant in eo testamento proficere. In citato tamen

Ierem.31. loco apud Ieremiam legimus: Et ego dominatus sum eorum. Sensum prophetæ accepit Apostolus, non verba. Dominus enim qui paciscitur nobiscũ, in eo quod paciscitur, quodammodo æquat seipsum nobis, quibuscum immensa sua bonitate dignatur habere commercium. Quòd si nos irritum pactum facimus, ipse tanquàm victor dominationem in nos accipit.

Et ita ferè contingit in hominibus. Duorum enem qui paciscuntur, dominus alterius quodammodo is efficitur, qui seruat pactũ altero irritum faciente. Et consequenter accidit, vt qui dominatur negligat seu spernat, tanquàm consequutus potestatem in alterum. Et dum facit misericordiam, tanto magis gloriosum se exhibet. Sic fecit Dominus, qui ita spreuit populum suum, vt tamẽ vbi su-

Rom.5. perabundauit delictum (teste Apostolo) etiam superabundauerit gratia.

Quia hoc est testamẽtum, quod disponam domui Israel, &c. Vide quantum differat à priore testamento. Illud in tabulis foris erat scriptum: hoc verò intus in corde & mente superscriptum, vt secũdum interiorem hominem condelectetur quilibet legi Dei: & amore, non timore impleat ardua legis mandata. Digito enim Dei scripta est lex in quolibet qui iu-

Contra negantes possibilitatem implendæ legis. stificatur. Hoc non vident, nec põderant Lutherani: imò suis inscitiæ tenebris inuoluti, & vita licentiosa delectati, põderare nolunt. Et omnes alij qui cunq; negant inesse nobis possibilitatem implẽdę legis. *Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Hęc dictio, Deus, in scripturis relatiuè accipitur ad creaturam rationalẽ, vt Deus sit alicuius creaturæ Deus. Significat autem non solùm creationẽ, sed specialem quandam in eos prouidẽtiam, quorum Deus dicitur. Vt si dicatur, Deus Pauli, Deus Abraham, Isaac, & Iacob, Deus Danielis. Sic & Deus eorum dicitur, qui in illum credunt, & quos signauit arrhabone Spiritus sancti. Sic est Deus peculiariter Christianorum, qui tamẽ verè Christiani sunt, & qui non perdiderunt semel adeptam gratiam.

Et non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum. Hoc plenam suam cõsequi in terris veritatem Doctores negant, sed expectandam esse verificationem in cœlis. Et tamen aliquo modo est verificatio in terris, in his qui habent Christum in cordibus suis. Non enim ignorant illum etiam in se ha-

2.Cor.13. bitantem, nisi reprobi sint. Nonne B. Paulus indignatus quosdam increpabat, aiens: An non cognoscitis vosmetipsos, quòd Iesus Christus in vobis est? nisi fortè reprobi estis. Hoc idem videtur pro-

Isa.11. phetasse Isaias vbi dixit: Quia repleta est terra sciẽtia Domini, sicut aquæ maris operiẽtis. Et Dominus dixit de illis primitiis Spiritus: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de vẽtre eius fluẽt Ioan.7. aquæ viuæ. De sapientia & scientia diuinorum loquitur. Hoc autem (ait Euangelistá) dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Itaque nõ hic simpliciter asseuerat omnes cognituros Dominum, nimirum Iesum Christum, sed omnes qui computabuntur in partem populi sui, in quorum cordibus superscriptum fuerit opus legis, & Christus Iesus. Hi sunt verè proximi, & fratres inter se: & hi omnes cognoscunt Deum interno fidei oculo, licet nondum perfectè.

Quoniam omnes noscent me à minore inter eos vsq; ad maiorem. Et rationem adiiciens, ait: *Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam nõ memorabor:* Attẽde lector. Quid est, rogo, quod faciat longè Deum à nobis abesse, nisi peccata nostra, & iniquitates nostræ, vt ait Isaias? Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum: & peccata Isa.59. vestra abscõderunt faciem eius à vobis. Doctè tandem concludens Apostolus, ait: *Dicendo autem nouum, veterauit prius.* Pulchra admodum consideratio. Nouũ dicitur respectu veteris. Cum ergo promittitur nouum, necesse est vt vetus, quod ei opponitur, veterascat. *Quod autem antiquatur & senescit, prope interitũ est*, vt sit necesse succedere illi nouum. Hæc de præsenti capitulo à nobis dicta sint.

Caietanus. Verùm Caietanus contra duo illa, quæ erant & sunt in ecclesia catholica persuasissima, videlicet authorem huius epistolæ esse B. Paulum Apostolum, & quod Hebraicè fuerit scripta, iis rationibus insurgit. Quod enim non Paulus, argumento est: quoniã quisquis ille sit, abutitur vocabulo Hebræo, quo vult significari testamẽtum, cum potius fœdus & pactum significet. Secundo, Græcè esse scriptam indicat: quia scripturam veterẽ citat iuxta interpretationem Septuaginta. Quis, obsecro, non vehementer miretur hominem Græcę linguę non peritum, tam audacter pronũciare de vocum significatione, & tam securè, contra eruditissimorum virorum perpetuum cõsensum? At paulo post hac de re erit sermo.

Quòd verò in hac epistola, quæ legitur Græca lingua, producatur aliquis scripturæ veteris locus iuxta Septuaginta interpretationem, quid, quæso, argumẽti (si verum amamus) porrigit, eam primò Hebraicè non fuisse scriptã? Quid enim si Græcus B. Pauli interpres, qui propter lingue Hebraicę imperitos in Græcam vertit, illum Ieremiæ locũ Hebraicè à B. Paulo citatum, ipse iuxta LXX tradu-xit, ad eos potissimum scribens, qui non nisi illam tunc habebant editionem authoritate celebrem? Nec enim rationabiliter aliter facere poterat. Vide ergo iam prudens lector, quanta consideratione ac iudicio legenda sint huius viri scripta.

CAP. IX.

HABVIT quidẽ & prius iustificationes culturæ, & sanctũ sæculare. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant cãdelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta. Post velamentum autem secũdum, tabernaculum

quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum,& arcam testamenti circuntectam ex omni parte auro,in qua vrna aurea habens mãna,& virga Aaron quæ fronduerat,& tabulæ testamenti:superque eam erãt Cherubin glorię obumbrantia propitiatoriũ:de quibus non est modo dicendum per singula. His verò ita compositis,in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummãtes.In secundo autem, semel in anno solus Pontifex non sine sanguine,quem offerret pro sua & populi ignorãtia:hoc significante Spiritu sancto,nõdum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum. Quæ parabola est temporis instãtis:iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientẽ: solũmodo in cibis,& in potibus,& in variis baptismatibus,& iustitiis carnis, vsque ad tempus correctionis impositis.

B. Paulus ostendere volens illud vetus sacerdotium non omnino fuisse inutile,sed exemplar veri,ita vt per illa carnalia intelligentur spiritualia ac cœlestia,incipit ea pertractare de testamento illo,quæ ad sacerdotium attinent,& ait:*Habuit quidem igitur & primùm iustificationes culturæ, & sanctum*(seu mãdatum) *sæculare*.Quòd ait,*habuit*,significat tũc iam non amplius habere:nouo enim subintrante interierat.Habebat autem primum testamentum, *iustificationes culturæ*, hoc est,suos iustificandi modos,quibus redderentur idonei ad illum cultum per cæremonias,quæ scribũtur in lege.Habebat & sanctum sæculare. Significat locum vbi fiebant sacrificia.Et vocat,*sanctum sæculare*,vt differat à sancto spirituali & æterno, non manufacto, in quo nunc sacrificamus verè, hoc est,tabernaculum,quod fixit Deus. Illud autem tabernaculũ sæculare in hunc modum se habebat:

Tabernaculum enim factum est primum, &c. Designans tabernaculum,& illud in duo diuidens, reuocat Hebræis in memoriam,quomodo in primo quidem erant candelabra,& mensa,& propositio panum,quæ vocatur sancta. Vbi quod ait, *vocatur sancta*,potest intelligi de propositione illa panum, & de ipso tabernaculo, id est,de hac prima pte tabernaculi:quod verius videtur. Et hæc prima pars tabernaculi censebatur vsque ad velum secũdum, post quod velum erat tabernaculum quod dicitur sancta sanctorum,habens thuribulum aureum,& arcam testamenti circuntectam auro omni ex parte, in qua erat vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat,&c.Hìc primùm aduersus authorem huius epistolæ ex Caietano elicitur argumentum: quoniam in nullo habetur scripturæ loco thuribulum aureum fuisse in sancta sanctorum,nec vrnam in arca quæ haberet manna,& virgam illam Aaron. Imò verò tantum abest vt hoc

Caietanus.

sit in scripturis,vt etiam oppositum legatur,nimirum 3.Reg.8.vbi habetur, in arca non esse repertum nisi tabulas testamenti.Quare,inquit,iste textus vt sonat,manifestè contradicit sacrę scripturæ. Nam sonat absque vlla differentia modi, hæc tria esse in arca:quod perinde est, ac si dixisset hæc tria esse intus in arca. Et addit: Fortè tamen authorem huius epistolæ fefellit intelligentia scripturę Exo. 16.de phiala mãnæ:& Num.17.de virga quæ fronduerat. Mandatur enim de his vt seruentur coram testimonio Domini. Ex his enim fortè credidit hæc in arca seruari,&c.hæc ille.

Sic ergo agit hic homo cũ huius epistolę authore,non solùm perinde ac si non fuerit B.Paulus Apostolus,sed quasi fuerit homo scripturarũ imperitus.Porrò qua illud confidẽtia contra sensum omnium ecclesiarum ausus fuerit, alij censeant. Istud apud doctos certum prorsus,ineptè atq; inefficaciter illum hac in re argumẽtatum esse. Et primùm, de thuribulo aureo nõ haberi in scripturis illud in sancta sanctorũ fuisse,quàm futile est?Nonne potuit alibi decentius,& promptius collocari,vt præ manibus ad vsum legitimũ mox adesset?Præterea, quis est hic tam rigidus exactor,qui legem B.Paulo præfigat, ne quid enũtiet non expressum in scripturis? Lapsus est igitur in errorem, quum dixit: Quemadmodum Iannes & Mambres restiterunt Moysi,&c.Hoc enim non habetur in scripturis. 2.Tim.3.

Quòd verò Manna dicatur iussu Domini seruatum coram testimonio,quid repugnat ei quod dicitur seruatum in arca,cum ipsa esset arca testimonij?Et similiter de virga Aaron sentiendum.

Porro illud 3.Reg.8.Non fuisse in arca nisi tabulas testamenti:nunquid iccirco probatur nũquam ibi aliud fuisse,quam illas tabulas?Vide pie lector, quàm inconsideratè hæc iactauerit tantus vir, in re tantæ considerationis & momenti. Verum nos de his latius in Annotationibus in illum, ad quas lectorem remittimus.

His verò ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes. Ad rem propositam reuertens Apostolus, ponit (quod pertinet ad mysteria) differentiam inter primum & secundum tabernaculum. In illud primum intrabant sacerdotes sacrificia consummantes. In secundum autem tabernaculum introibat semel in anno solus Pontifex,nec sine sanguine, quem offerebat pro se, & pro populi ignorantiis. Ex hac autem proposita historia eliciens Apostolus allegoriam, ait per ea mysteria fuisse à Spiritu sancto significatum,nondum propalatam esse sanctorum viam,adhuc priore tabernaculo habentem statum. Erat ergo sanctorum via iam præparata, nimirum Christus qui dixit: Ego sum via,veritas, & vita. Sed eo indicio nõdum propalata: quia scilicet non erat ingressus in sancta sanctorum, hoc est, in vera sancta cœlestia. Adhuc enim velũ stabat, & non erat scissum, sicut postea fuit à summo vsque deorsum. Solùm Põtifex semel in anno ibi,nec sine sanguine pro se offerebat, & pro populi ignorantiis: quoniam adhuc sub velo latebant vera cœlestia. At propalata via & nota facta,non oportet pro his ignorãtiis rogare(vt dictũ est suprà)quoniã omnes cognoscent me à maiore vsq; ad minorem,dicit Dominus.Stabat ergo sanctũ sæculare,& quandiu stabat,sanctũ Ioan.14.

illud sanctorum cœleste non apparebat.

Quæ parabola est temporis instantis. Applicat similitudinẽ, & ait: *Quæ parabola*, id est, similitudo, est instantis temporis, & ad illud tempus quod tunc instabat referenda, cum clausa erant sancta sanctorũ, & velo tecta: & iccirco stabat tabernaculum primum sanctum sæculare. Hoc autem probat per id quod sequitur: *Iuxta quam* (Græcè, iuxta quod, scilicet tempus) *munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta consciẽtiam*, id est, intrinsecus, *perfectum facere seruientem*, id est, cultum latriæ exhibentem. Nam quæ offerebantur non erant spiritualia, nec spiritualia cõtinebant. Vnde rectè ostendit in quibus consisterent, *solummodo in cibis, & potibus, & in variis baptismatibus, & iustitiis carnis*, quæ solùm iustificabant coram oculis hominum ad illud ministerium carnale, vt ritè fieret.

Vbi & nota illud, *solummodo in cibis*, ne quis deceptus talia esse & sacramenta nostra arbitretur, vt est aquæ sacramentum, & alia quæ habent materiam terrenam. Adest enim vis spiritualis ibi coniuncta. Vnde Dominus dixit: Nisi quis baptizatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, ac si dixerit: Ex Spiritu sancto per aquam, aut media aqua. In cibo autem & potu sacrosanctæ Eucharistię, est ipsius corporis Christi substantia vera, & sanguis, vnde trahimus spiritũ salutis nostræ: quod superbi homines non credunt, & qui gloriantur in sua sapientia. Nec illud considerare volunt miseri: Si nihil aliud esset mystica benedictio in altari, quàm panis communis, & vinum commune, nihil prorsus differremus ab illo prisco sacerdotio, quod in huiusmodi cibis & potibus constabat: & ita nouus sub titulo Christianismi adductus esset Iudaismus: qđ est omnino horribile, atque intolerabile. O infœlicissimos hominum, qui contra suam ipsorum vitam certant, ac veram salutem. *Ioan. 3.*

Illæ autem carnis iustitiæ erãt impositæ non abre, nec inutiliter: sed vt cõtineretur ille populus in officio, & cãdidaretur ad Christum. Quamobrem fuisse impositas vsque ad tempus correctionis docet. Mirificè autem expressit B. Paulus quid significare volebat ex verbo, *correctionis*, Græcè διορθώσεως. Significat enim propriè quandam erectionẽ (iuxta Budæũ) quando quis lapsabundus aliquid apprehendit, quo se possit erigere. Talis erat Christus, sine quo nutabant Iudæi: quem qui apprehendit, & eius mandata custodit securè in eo innititur.

Christus autem assistẽs Pontifex futurorum bonorum, perãplius & perfectius tabernaculũ non manufactum, id est, non huius creationis, neque per sanguinem hircorum, aut vitulorũ: sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuẽta. Si enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emũdationem carnis: quãtò magis sanguis Christi, qui per Spiritũ sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti? Et ideò noui testamenti Mediator est, vt morte intercedẽte, in redẽptionem earum præuaricationum quæ erant sub priori testamento, repromissionẽ accipiant qui vocati sunt, æternæ hereditatis.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum peramplius ac perfectius tabernaculum non manufactum, id est, nõ huius creationis, &c. Ecce (inquit) in quo est correctio nostra, & iuuamen: quoniam adest Pontifex, id est, Sacerdos summus, & Mediator noster ante Deum, non is qui debeat vlterius orare pro talibus populi ignorantiis, quę erant infantium & puerorũ. Ipse enim notitiam aperuit veritatis. Venit & ipse in tabernaculum suum, vt per illud introiret in sancta sanctorũ. Sed illud tabernaculum in quod ipse venit, erat, *amplius*, siue maius: quia cõtinebat non vnius populi Gentem, sed omniũ populorũ. Erat & *perfectius*, quia non erat *huius creationis*, id est, manu hominum constructum, sed manu summi opificis Dei fabricatum.

Quærũt: Quodnam erat hoc tabernaculum tam amplum, tam perfectum, per quod transiuit Iesus? Quidam cœlum esse aiunt: nolo hîc contendere. Non placet tamen hæc responsio. Erat enim in terris Dominus, quãdo hoc opus fecit & ministeriũ: necdum penetrarat cœlos. Nisi fortè in ipsa causa effectum cõsideres, sicut ille dicebat: Ego vado ad Patrem. Sed huic intelligentiæ multa reclamant: quoniam per illud prius tabernaculum non significabatur cœlum, locus beatorum. Dicũt ergo alij hoc tabernaculum, per quod trãsiuit Christus, esse ecclesiam. Verùm quomodo ecclesiam, cum præter ipsum non inueniretur aliquis iustus? Nũquid, obsecro, existimare potes esse ecclesiam sine Spiritu sancto? Et nunquid Spiritus sanctus in vlla habitat anima non sanctificata? Ibat autem Christus ad sanctificandum omnes, & (te concedente) inuenit tabernaculum sanctificatum, per quod incedit, id est, ecclesiam iam conditam, & perfectè sanctificatam, ad quam tamen renouandam atque sanctificandam pergebat. *Ioan. 7.*

Cuperem sanè hoc in loco dari mihi homines & ingenio perspicaces, & animo benignos atque faciles ad cedendum veritati, cum sese patefacit. Scio enim (loquor cum dolore) de his qui sectis se addixerunt, esse plerosque qui claudũt aures, cum quippiam proponitur, quod eorum semel receptæ doctrinæ aduersetur. Non aliam verò ob causam defendunt, nisi quemadmodum Pythagoræi solebant. Ipse dixit, Dicam tamen, quantunuis sint repugnaturi, quod verum esse conspicio. Tabernaculum illud per quod Dominus incessit, vt intraret in sancta sanctorum, fuisse vnicam illam primariam Sponsam suam, in qua sustinebatur: quoniam illa sola præseruata fuit à culpa, super quam Sponsus liberè posset incedere, ac per suum sanguinem fracto suo mortalis carnis à summo vsque deorsum velo, intrare in sancta sanctorum, id est, in Tabernaculum illud non manu factum. Igitur beatissima illa Virgo virginum fuit primum illud Tabernaculum, de quo Propheta lõgè antè in spiritu vaticinatus est: Sanctificauit Tabernaculum suum Altissimus. *De gloriosa Virgine.*

Quomodo autem intrauerit in hoc Tabernacu-

lum Christus Pontifex noster, secundum intelligentiam carnalem promptum est capere: sed hoc nihil est ad ingressum secundum spiritum. Oportet enim plurimum spiritualem esse hominem, vt modum queat contemplari, quo summus Pontifex noster in corde B. Virginis inhabitabat, & libere incedebat. Quomodo item per illud tãdem exiens ille ex humanis, velo suæ carnis disciso (quæ res communis vtriusque fuit) per sanguinem suũ, non vitulorum, neque hircorum, semel intrauit in sancta cœlestia, æterna redemptione inuenta. Acquisiuit enim eã sanguine suo. Probare autem volens Apostolus per suum sanguinem Christum nostram nobis obtinuisse redemptionem & veram salutem, argumentatur in hunc modum:

Si enim sanguis hircorũ, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, &c. Ritum illum expiationis memorat, de quo Leuit. cap. 16. Et vocat emundationẽ carnis, illam restitutionem ad cultum, quam crebrò amittebãt per transgressiones decretorum legis, vt vel si tetigisset quis cadauer, & alia huiusmodi multa, quibus efficiebantur irregulares. Si ergo sanguis ille vilissimus hircorum, & taurorum, & ille cinis aspersus tantum poterant, *Quantò magis sanguis Christi qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientias nostras ab operibus ad seruiendum Deo viuenti?* Clarum est hoc argumentum, vt propositum probet. Illud tamen declarare oportet, quid sibi vult quod ait, Christum obtulisse per Spiritum sanctum, seu per Spiritum æternũ vt habent modo Græci codices: licet facilis potuerit esse lapsus in Græcis. Obtulit absque dubio Christus semetipsum quatenus erat homo, motus à Spiritu sancto internè illum ad eam obedientiã excitante. Erat enim amor diuinus, qui ad heroicũ illud opus, & supra modum arduum adduxit. Et idcirco meruit redemptionem æternam.

Hîc notandum est quantum intersit rescire vnde procedunt opera, & à quo principio, vt sint bona & meritoria. Idẽ enim opus si ex charitate fiat, bonum erit. Quod alioqui nõ erit bonum, sed peccatum. Quæ item sint opera mortua videndũ est. Et proculdubio opera mortua, peccata sunt: quia occidunt animam. Et quæcũque ex charitate non fiunt, mortua sunt: quia vitam non habent, & hæc coinquinant conscientiam. Nam omnes debent operari opera ex charitate, quicunque charitatem habent, aut habere tenentur. Christus ergo emundat ab operibus mortuis conscientiam auferendo inde maculas, quas ab ipsis operibus mortuis contraxit ipsa conscientia. Emũdationis autem hic est finis, vt seruiamus Deo qui viuit, & est Deus omnium verè viuentium, per opera bona, & viua.

In Luthera nos pro operibus.

Et ideo noui testamenti Mediator est, &c. Concludit Apostolus, Cum Dominus noster, per mortem suam abstulerit omnes præuaricationes quę erant sub priori testamento, in quibus continebatur in primis originale peccatum, & alia quæ inde scatẽt actualia sine numero, meruisse illum vt fieret noui testamenti Mediator vt quicũque sunt ad nouum gratiæ testamentum vocati, accipiant repromissionem æternæ hæreditatis. Non quasi omnes illi qui sunt vocati, accipiant: sed qui vocati permanserint in sua vocatione. Sic verè intelligendum est. Neque enim soli prædestinati manent, vt falso putat vulgus. Et nos alibi abundè scripsimus, & perspicuè ostẽdimus, quàm irrationabiliter multi aliter opinati sunt, & aduersus scripturas in vero sensu intellectas.

Hoc in loco diligenter notandum est, facta repromissionis mentione, pacti quoque mẽtionem includi. Nam omnis promissio pactum est, & fœdus etiam dicitur: præsertim cum est promissio pacifera. Et cum similiter fiat mentio hæreditatis, idem quod est pactum, vocatur etiam testamentum, ita vt non sit impossibile conuenire simul, vt idem & pactum sit & testamentum, cum videlicet promittitur hæreditas, & iureiurando firmatur promissio, vt iurisconsulti statuunt. Quamobrem turpiter, & in hunc errorem perniciosè lapsus est Caietanus (sic loquor ob rei, de qua agitur, periculum grauissimum) qui ausus est & hoc in loco reprehendere huius authorem epistolæ (certè beat. Paulum) veluti qui abusus fuerit hoc vocabulo hebræo, illud ad significandum testamentum sub ratione testamenti detorquens, cum significet pactum: iam accipiens quasi rem impossibilem, hæreditatem posse venire in promissionem. Vnde non est veritus dicere, non paruum hinc sumi argumentum, scriptam fuisse Græcè hanc epistolam, quam nec Paulus vnquam viderit: perinde ac si dixerit, Si Paulus eam vidisset, vtique reprobasset. O dictum audax, vt parcè loquar. Expugnatur autem manifestè (vt aliàs dixi) per ipsummet B. Paulũ ad Romanos, & ad Galatas scribentem, vbi absque dubio vocat testamentum sub ratione testamenti, cum adiiciat hæreditatem: de qua non nisi per testamentum disponitur. Et vt appareat complere rationem testamenti, ipsa rei veritas manifestat: quoniam nisi mors intercedat testatoris, non habet exequutionem testamẽtum, vt possit obtineri hæreditas. Ita ergo oportuit esse in proposito. Vnde protinus rationẽ subiũxit, & ait:

Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est. Alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est. Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mãdato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyssôpo, ipsum quoque librũ, & omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Etiam tabernaculum, & omnia vasa ministerij sanguine similiter aspersit. Et omnia penè in sanguine secundum legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit remissio.

Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris, &c. Vide quomodo probat rationem testamẽti B. Paulus, & Christum ipsum testatorem. Ipse fuit qui promisit Abrahæ, & pacto obligauit illi hæreditatem. Oportuit igitur illum mori, ea tamen parte qua homo erat, vt nos illius hæredita-

te frueremur & bonis. Neque debet homo ita desipere, vt hæc quæ nobis de Deo dicuntur, conuenientia sint penitus in Deo, sicut in nobis solet accidere. Ecce testatur paterfa. & Deũ etiã fecisse dicimus testamentum. Sed paterfam. dum moritur, non acquirit sibi quicquam, nec acquirit hæredibus bona hæreditaria. Christus autem ea morte vtrunque acquisiuit, videlicet hæreditatem sibi, & nobis. Præterea, ipsemet Christus qui est testator, est etiam hæreditas nostra: quod non contingit in aliis testatoribus. Sic pacta quæ inire dignatur nobiscum Deus & fœdera, similitudinem cum pactis habet, quæ nos homines inter nos contrahimus. Sed non eodem prorsus modo: quoniam Deus re vera non potest seipsum nobis obligare, vt sit propriè obligatio. Homo autem homini obligatur, vtpote qui habet superiorem legem obligantem. At Deus ipse neminem habet superiorem: & ideo dicitur potius ille debere sibi, quàm nobis: & illud nullo ligamine, nisi nuda & mera sua voluntate. Nos autem vel inuiti ligamur pactis. Quæ igitur dicuntur de Deo & nobis, nequaquam sunt vniuoce, penitusque iuxta eandem rationem æqualiter accipienda.

Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioqui nondum valet, &c. Istud item nota, cõfirmatum fuisse testamentum morte, minimè esse illi doctrinæ oppositum, quam tradidit scribens ad Galatas, (Gal. 3.) confirmatum scilicet fuisse iureiurando ante mortem. Siquidem confirmatio illa fuit, vt ostenderetur testamentum non posse immutari, quod iureiurando confirmatum fuit: non autem ita vt posset adiri hæreditas. Nam cõfirmationem fecit postea Christi mors. (Ioan. 12.) Nisi enim granum frumenti mortuum fuisset, ipsum solum mansisset. Sed nos illius morte erecti sumus, & obtinuimus hæreditatem. Cœpit autem ille mori, & bonis suis propter nos priuari à primo suæ deiectionis & exinanitionis illius momento, videlicet quum incarnatus est. Testatus autem fuit antea, habens bona immẽsa quæ morte amisit, vt nos admitteremur ad illa. Quomodo ergo negare potest Caietanus non esse testamentum illud, ad cuius confirmationem necessaria fuit mors, & particularis illa mors per sanguinis effusionem, quæ & in figura veteris testamenti fuit designata? Quamobrem rectè ait Doctor noster, *Vnde nec primum quidem*, scilicet testamentum, *sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis, &c.* Ecce quomodo ad similitudinem veri tabernaculi, & veri Pontificis omnia peragebantur: nec fiebat remissio illarum culparum, vt (quantum ad cultum) sanctificarentur, nisi per sanguinem.

Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium, his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostiis, quàm istis. Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit exẽplaria verorum: sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Neque vt sæpe offerat semetipsum, quẽadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioqui oportebat eum frequẽter pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummationem sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autẽ iudicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. Secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.

Necesse est ergo, &c. Sensus Apostoli est: Cum illa antiqua essent exemplaria cœlestium, quæ in nouo testamento sanctificata sunt, necesse fuit ea illis sanguinibus emundari, id est, sanguine brutorum animantium. Nefas quippe erat hominum sanguine fieri illorum purgationem: sicut faciebant Gentes sacrificantes idolis. Vbi & nos ingenuè fatemur, etiam Tabernaculum ipsum indiguisse sanguine. Redempta enim fuit & ipsa B. virgo: imò primùm ipsa, & summopere, ac summo & singularissimo modo redempta fuit sanguine Christi per præseruationem. Hunc modum Filio & Matre dignißimum quidam nolunt recipere: sed & hoc illis aliquando, & citò (vt credo) reuelabit Deus, puritatis Sponsæ defensor.

Cum igitur antiqua illa terrena exemplaria cœlestium mundata sint illis hostiis, decuit, quin etiã omnino necesse fuit, ipsa cœlestia multò melioribus emundari, videlicet hostiis: plurali numero loquitur. Non enim vna fuit hostia tantum. Necesse fuit esse illi adiutorium simile sibi. Et præterea per Christi hostiam multæ hostiæ membrorum eius sanctificatæ sunt: contra istos miseros hæreticos. Vna quidem fuit hostia principalis, & in cuius virtute cæteræ sunt acceptę: sed illa primùm quæ fuit penitus immaculata, atque illi quoad fieri potuit, coniunctissima. Verùm hac de re aliquando fortè dabitur spaciosior pro dignitate materiæ, dicendi locus. (De compassione B. virgi. & de martyribus.)

Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit exemplaria verorum, &c. Sensus clarus est, ac si dixisset: Ad intrandum in illa sancta sanctorum manufacta, satis erat ille hircorum & vitulorum sanguis. Ad intrandum verò in ipsum cœlum, vt appareat nunc pro nobis vultui Dei, decuit permultò meliorem, nimirum per cœlestem sanguinem fieri, quò omnes sanctificaremur ad cœli lucrum, patefacta sanctorum via. Addit vnam dissimilitudinẽ in figura: quoniam non fuit opus Christum semet ipsum pluries offerre, sicut solebat Pontifex qui singulis annis intrabat in sancta, idque alieno sanguine. Alioqui oportuisset Christum ab origine mundi frequenter pati, hoc est, omni anno ad redimendum mundum in omni ætate. At istud procul omni dubio fuisset absurdissimum supra omnem modum.

Nunc autem semel in consummationem sæculorum ad destitutionem peccati, &c. Potest hoc duobus modis intelligi. Primò, venisse Christum in vltimo tempore sæculorum: vel venisse ad cõsummationem, id est, perfectionem sæculorum omnium, quæ per ipsum perficerentur. Nam illius passio, seu passionum merita retrotrahuntur, vt prosint etiam præcedentibus sæculis. Destitutio siquidem peccati facta est in illa carnis suæ destitutione: & sic per ho

stiam suam, siue per immolationem suiipsius, apparuit ante Deum Redemptor & propitiator pro nobis.

Et quemadmodum, Ponitur hoc in loco, Et, pro, *quia, statutum est hominibus semel mori*, contra illos qui putant aliquos hominum non morituros. Dictum est enim omnibus in persona primi parentis Adæ: In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris, *Et post hoc iudiciũ*, id est, postquam omnes mortui fuerint & resurrexerint, erit iudicium. Non enim iudicium ante resurrectionem, & consequenter ante conflagrationem mundi, sicut scriptum est: Ignis ante ipsum præcedet. Quomodo ergo poterunt aliqui salui esse ab illo igne? *Sic & Christus semel oblatus est*, ac si dixerit: Nulla ratione conueniebat Christum sæpius mori, si statutum fuit omnibus semel mori: sed illa Christi mors suscepta est à Deo, *ad exhauriendapeccata*, non vnius, sed *multorum*. Certè omnium, quantum attinuit ad voluntatem Dei. Multorum autem & non omnium: quia non omnes recipere voluerunt. Multi tamen receperunt, & non solum illi pauci electi. Quapropter Dominus de suo sanguine breui moriturus dicebat: Qui pro vobis, qui scilicet electi estis: & pro multis, qui in secunda classe relinquũtur: effundetur, siue potius effunditur. Assiduè etenim secundum effectum ipsum funditur.

Omnes homines gustabũt mortem.

Psal. 96.

Marc. 14.

Secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem: Secundò, inquit, apparebit sine peccato. Primò igitur apparuit cum peccato, non cuius ille commissi author extiterit (quod vel cogitare blasphemia est) sed quod nos commisimus, & ipse in se suscepit luendum: vt possint confidere peccatores interim vsque ad illud tempus, quandiu durabit tabernaculum hoc suum, scilicet militantis ecclesiæ. Nam secundo aduentu sine peccato apparebit, omnibus expectantibus se, id est, illis quos à peccato mundos inuenerit, & quasi expectantes Dominum suum, quando reuertatur à nuptiis. Nõ enim tunc veniet humilis & mansuetus, vir dolorum & sciens infirmitatem: sed in potestate & gloria. Nec iam ad se vocabit peccatores, sed solos iustos. Illos eiiciet foras, qui in tẽpore accepto spreuerunt eum. Nolo & hoc in loco nescire lectorẽ hæreticos etiam hinc eruere argumenta, quibus possint destruere sacrificium, & sacerdotium nouæ legis. Et tamẽ inde absque dubio vllo comprobatur. At hoc seruabimus sequenti capite pertractandum.

CAP. X.

VMBRAM enim habẽs lex futurorum bonorum nõ ipsam imaginem rerũ: per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinẽter, nunquã potest accedẽtes perfectos facere. Alioqui cessassent offerri, ideo quòd nullam haberent vltra consciẽtiam peccati, cultores semel mundati. Sed in ipsis cõmemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est, sanguine taurorum & hircorũ auferri peccata. Ideo ingrediens mũdum dicit: Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt faciã Deus volũtatẽ tuã. Superius dicẽs: Quia hostias, & oblationes, & holocaustomata, & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, vt faciam Deus volũtatem tuam. Aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel. Et omnis quidem sacerdos præstò est quotidie ministrans, & easdẽ sæpe offerens hostias, quæ non possunt auferre peccata. Hic autem, vnã pro peccatis offerens hostiã, in sempiternum sedet in dextra Dei: de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Vna enim oblatione cõsummauit in sempiternum sanctificatos. Cõtestatur autem nos & Spiritus sanctus. Postquàm enim dixit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum, & iniquitatũ eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio pro peccato.

VMbram enim habens lex futurorum bonorum, &c. Volens iterũ suadere Apostolus inutilitatem illius sacrificij ac testamenti veteris: Primum sibi sumit legem illam in suis decretis & promissionibus, fuisse quodammodo vmbram futurorum bonorum, quæ non habebat imaginem rerum. Plurimum enim interest inter vmbrã & imaginem. Per vmbram non redditur similitudo corporis, cuius est vmbra. At per imaginem bene repræsentatur id cuius imago est. Nũc videre oportet, quænam erant in lege habentia vmbram futurorũ bonorum. Verùm quænam, rogo, sunt illa quæ vocat futura bona? Respondeo. Christus cum Sanctissima Virgine Matre, & Sanctis eius, & vniuersa ecclesia Dei, quorum vmbram habebat lex, & non imaginem. Illa enim significabantur in terra Hebræis promissa, & in tabernaculis, & vasis, & candelabris, & mensa, & propitiatorio, & arca, & vrna, & virga, & hostiis, & cũctis oblationibus. Hæc & alia innumera erãt vmbra sola verorum, & non vera imago: quoniã non poterant (vt ita dicamus) res veras effigiare. Ideo lex per has vmbras accedentes, perficere coram Deo non poterat. Per vmbram enim nunquam assequimur corpus.

Per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerũt indesinenter, &c. Probat autem hoc à rei euidentia. Nam Pontifices illi singulis annis offerebãt indesi

Locus valde difficilis.

nenter easdem hostias. Qui si ad perfectionem venissent, cessassent aliquando sacrificare: *ideo quòd nullam haberent vltra conscientiam peccati cultores semel mandati*. Conspiciebantur autem non cessare. Non igitur perfecti erant, nec perfici eo modo poterant. Vt autem perfectè hũc Apostoli locum intelligere possimus (habet enim difficultatem non modicam, nec vllum legi qui mihi satisfecerit) dicam quod mihi visum est citra scrupulum planissimo sensu procedere.

Qui vis penetrare sensum Apostoli, aduerte.

Oportet primum cogitare (vt aliâs scripsimus) omnes homines ab initio fuisse vno peccato obnoxios, nimirum antiquo illo originali, quod quidem multa & innumerabilia peccata, quę inde manabant, consequebantur: nec vllus poterat sanari à propriis peccatis, nisi ab illo peccato sanaretur. Qui autem ab eo peccato sanatus esset, etiam ab aliis inueniretur sanatus, quæcunque ante illam sanationem commisisset. Non enim poterat ab illo sanari, quin ab omnibus sanaretur. Hęc autem quę dico non ignorabantur in ea primitiua ecclesia, cũ scrutarentur scripturas, & recens vigeret Apostolorum doctrina: nam erant principia fidei. Quærebatur ergo destructio illius peccati, & aliorum ex illo venientium. Videamus nunc quo sacerdotio expiatum fuerit, & quo sacrificio: vtrum Leuitico, an eius potius qui fuit de Tribu Iuda. Certè nõ Leuitico. Idque probatur: quoniam si hoc factum fuit, aut per Pontifices fuit, aut per minores sacerdotes: non per illos, neque per istos. Ergo, &c.

Quod minimè per Pontifices, luce clarius patet. Etenim illi per singulos annos offerebant easdem hostias pro se, & pro populi ignorantiis: & hoc iubebantur facere ex lege. Non ergo auferebant hoc peccatum: nec veniebat scientia de Deo, quam profitebantur tunc se ignorare. Alioqui cessassent offerre, postquam illud peccatum erat peccatum naturę, vt semel sublatum nõ posset redire. Hoc à nobis dicitur prius, ne quis obi[...]at: Offerebant assiduè pro nouis peccatis quæ comittebantur, nec cessabant committi. Nam sublatis prioribus, oportebat pro aduenientibus sacrificari. Hoc, inquam, dici nõ potest: quia pro illis quæ committebantur quotidie, non poterat fieri expiatio, nisi sublatum fuisset illud originale. Si quis autem inuentus fuisset potens ad tollendum illud, & de facto sustulisset, etiam cætera pręterita simul deleuisset, & perfectus fuisset: & ita cessasset offerre easdem hostias. Necesse quippe erat nouum pactum, seu testamentum introduci, cum satisfactum fuisset Deo pro primo testamento: quod dum diceretur vetus, manifestè nouum esse introducendum innuebat. Nouo autem testamento succedẽte, consequenter oportebat Leuiticum illud sacerdotium omnino cessare, quod solùm vigebat stante adhuc veteri testamento, cuius præuaricationes manebant. Donec enim non cessarent obliteratæ & deletæ præuaricationes primi testamenti, necesse erat durare illud sacerdotium. Durasset autem in æternum, si expectatum fuisset vt per illud auferrentur peccata. Nam assidua commemoratio fiebat peccatorum in illis oblationibus. Non ergo tollebantur, nec per illas hostias corda mundabantur. Et verè impossibile erat sanguine illo hircorum, & taurorũ (vt docet Apostolus) auferri peccata.

Ideo ingrediens mundum dicit. Reiicit Apostolus hostias præcedẽtis sacrificij authoritate verbi Christi ad Patrem, qui ob istam causam à Propheta introducitur venire in mundum, id est, ob inutilitatem hostiarum ad remittẽda peccata. Verba enim Christi sunt hæc, *Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi.* Nos legimus, *aures autem perfecisti mihi.* Iuxta veritatem autem Hębraicam, Aures autem perfodisti mihi. Et fortè loco, perfodisti, suppositum est, perfecisti, sed omnia eundem sensum reddunt, qui est: Aptasti me per corpus quod accepi ad obedientiã, vt possem mereri obediendo. Auribus enim excipimus præcepta, & cũ perforatæ sunt, perfectè audiũt. Alludit autem ad mancipia, quæ quum nolebant frui beneficio iubilei, sed seruire semper, his aures perforabantur. Talem se Dominus descripsit propter voluntariã obediẽtiam vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Quod Apostolus ait, Et pro peccato, significat particulare sacrificium, quod dicebatur pro peccato. Non ergo intelligendum est absolutè, non tibi placuerunt: sed non tibi placuerunt ad liberãdum (sicut expectabatur, & oportebat) mundum à peccato, quo cuncti tenebantur. Alioqui nihil stante illo peccato actum fuisset. *Tunc dixi: Ecce venio*, id est, carnem accipio ad obediendum. Vnde bene sequitur, *Vt faciam Deus voluntatem tuam.* Et interposuit, *In capite libri scriptum est de me.* Hebræi legunt, In volumine, siue in pagina libri. Sed authore eodẽ Spiritu sancto conuenientissimè interpretati sunt sancti Dei homines, In capite libri. Quòd enim est in capite libri, in volumine est. Verum id maxime ad rem spectat, non solum significare de illo scriptũ esse, sed locum vbi scriptum est. Quapropter dicitur in ipso voluminis principio: vt intelligeremus in eo capite libri scriptum esse, vt quemadmodum per ipsum condita erant omnia, ita omnia per eundem essent instauranda: quod verissimum est, vt & illo in loco Genesis in nostris commentariis latius hac de re scripsimus.

Perdocte autem argumentatur ex his verbis Apostolus, vt probet primum Leuiticũ sacerdotium debuisse cessare, & statui secundum & nouum in Christo: quia paulò superius iam dixerat: Hostias & oblationes & holocausta & pro peccato noluisti. Quibus vocibus concluduntur cuncta quæ sacrificabantur ad expiationẽ peccati. Et statim ait: Ecce venio vt faciam voluntatem tuam, hoc est, vt melius testamentum constituam ad veram animarum sanctificationem. *In qua voluntate sanctificati sumus*, vt scriptum est. Hæc est enim voluntas Dei, *1. Thess. 4.* quam scilicet ad effectũ redegit Christus, sanctificatio nostra. Redegit autem ad effectum per oblationem corporis sui semel, non continuè, nõ pluries, vti faciebant alij minores sacerdotes: ne quis fortè diceret: Si summus Pontifex ipse non tollebat peccata, saltem hoc agebant minores sacerdotes: nam de iis protinus subiunxit:

Et omnis quidẽ sacerdos præstò est quotidie ministrãs, & easdem sæpe offerens hostias, &c. Bis enim in die, mane & vesperi agnus offerebatur, sed frustrà omnia: quia non poterant nec ipsa sanctitate, nec hostiarum illarum virtute auferre peccata. *Hic autem,* id est, Dominus noster Iesus Christus, *vnã pro pec-*

catis offerens hostiam, in sempiternũ sedet in dextera Dei, sensus est: Postquam ipse obtulit vnam pro peccatis hostiam, tum acquisiuit sibi sempiternam cum Deo amicitiam, vt iam sedeat à dextris eius in potestate. Sunt qui illud, in sempiternum, referant ad oblationem, siue oblationis efficatiam: perinde ac si dicere voluerit: Obtulit hostiam sempiternæ efficaciæ: quod & verum est. *De cætero expectans vt ponantur inimici eius scabellum pedum eius.* Interim seder, id est, quiescit in dextera Dei, à quo absolutam accepit omnem omnium potestatem, quam tamẽ non exercet in omnes, sed expectat donec ponantur inimici eius, id est, homines impij, hæretici, & Antichristi, scabellum pedum eius.

Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos, Græcè, eos qui sanctificãtur, id est, qui suæ sanctificationis fructum non spernunt, hos consummauit & perfectos fecit, vt non sit vlterius opus alia per ipsum oblatione. Et hic est locus præcipuus, in quo innituntur noui hæretici ad negandum sacrificium noui testamenti, præter alia argumenta quæ ex dictis ipsius Apostoli sumuntur. Vt igitur plenius hæc pertractentur, resumam primũ eorum argutias, tum easdem mox retundam.

Si vna illa (inquiũt) oblatione sanctificatos perfecit Dominus in sempiternum, quid vos nouas oblationes inquiritis? Nonne in iniuriam illius fit, quasi illa non satisfecerit? Deinde, Si Pontifex noster est in cœlis vnus assiduè interpellans pro nobis, quomodo non vacant qui sunt in terris sacerdotes? Tertiò, Si pluralitas sacerdotum antiquorũ reprobatur à Paulo propter infirmitatẽ, vnde hic vobis tam magnus sacerdotum prouentus? Quartò, Si inter legem veterem quæ constituit sacerdotes, & legem nouam quæ dicitur sermo iurisiurandi hoc interest, quod lex illa quidem constituit homines sacerdotes infirmitatem habentes & morti obnoxios: quomodo vos noui testamenti sacerdotes estis, cum similiter moriamini? Quintò, Sicut illi sacerdotes spreti sunt à Paulo, eò quòd semper pro se orabant, & pro populo, vt inde collegerit eos nunquam litasse, atque ad perfectum peruenisse: quid obstat, quin hoc similiter dicatur de vobis, qui itidẽ idipsum facitis non cessantes ex mandato sacrificare pro vobis, & populo Dei? Sextò denique, Verba hæc sunt aperta Pauli aientis: Vbi peccatorum remissio, iam non est oblatio pro peccato. Est autem omnium peccatorũ per illam oblationem remissio, vnde igitur vestræ oblationes?

Nos autem iis omnibus respondentes, ordine tamen retrogrado procedemus. Ad sextum ergo quando obiiciunt: Vbi est peccatorum remissio, iam non est oblatio pro peccato. Respondeo loqui Apostolum de peccatis quæ erant sub primo testamento, quale erat originale, & quæ inde manabant: sicut declaratum est superius. Ob eam causam dixit B. Paulus: Vbi est horũ remissio, horum inquit, de quibus videlicet dixerat per Ieremiam Dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum: & peccatorum eorum, & iniquitatum (proculdubio præteritarum, non autem earum quas post inscriptas leges in cordibus commiserint) non recordabor. Itaque necesse est manere sacrificium pro culpis, quæ sub nouo testamento admittuntur post veterum remissionem peccatorum, & acceptam gratiam, vt probabitur.

Ad quintum, Dicimus meritò ab Apostolo spretos esse priores sacerdotes tanquam non litantes, & semper sacrificantes: quãdoquidem semper orabant, & easdem offerebãt hostias pro suo proprio, & populi peccato. Sed non propterea spernendi sumus nos noui sacrificij sacerdotes & ministri. Non enim idem facimus, qui (vt paulò antè dictũ est) pro alio genere peccati sacrificamus, & assiduè pro nouis peccatis quæ à nobis committuntur. Illi pro illo peccato nimirum originali: quod si sublatum semel fuisset, non redibat vlterius. Quamobrem non oportebat eo semel sublato, amplius pro illo sacrificare. At nos, quoniam pro assiduis peccatis quæ in dies committuntur, offerimus sacrificiũ, nihil prohibet, imo etiam necesse est assiduè sacrificare, ac simul assiduè litare: vt quæ assiduè admittuntur, assiduo sacrificio expientur. Nõ enim pro eisdem peccatis semper à nobis offertur sacrificium.

Ad quartum, Dicimus sacerdotium primum nõ habuisse vnum summum sacerdotem qui semper viueret, ac per hoc in quo consisteret ipsum sacerdotium: sed omnes etiam summi sacerdotes erant infirmi, mortique obnoxij. At sacerdotium nostrũ in summo illo Sacerdote fundatur, qui est vitę insolubilis. Quare perspicua est differentia inter sacerdotium veteris legis, & nouæ: quia perennitas sacerdotij nostri & vigor sustentatur in Christo Iesu Redemptore nostro, qui est Sacerdos in æternum. Nos enim sub illo Sacerdote sumus, vt eius ministri. Ille est summus Pastor, & nos loco eius pastores.

Ad tertium, Similiter dicimus nihil prorsus esse absurdi, sub Christo Sacerdote qui viuit, multos inueniri sacerdotes morti obnoxios. Satis est enim illum Sacerdotem principẽ semper viuere: quod non fuit in illo antiquo sacerdotio.

Ad secundum, Dicimus non vacare propterea sacerdotes qui sunt in terris, quod ille coram Deo in cœlis assistat, & interpellet pro nobis. Verum hîc opus attentione multa, & illud reuocãdum in memoriam quod sæpe diximus & sæpius propter istos hæreticos repetendum est, videlicet Christũ per vnam illam suam oblationem non desiisse sacerdotem esse: imo per illam acquisiuisse sacerdotium, vt illud Leuiticũ in aliud trãsferretur, quod est noui testamenti sacerdotium. Sacerdotium autem hoc, quemadmodum & illud Leuiticum, omnino habere debet & Sacerdotem summum qui intret in sancta sanctorum: & alios plures minores, qui maneant inferius in sancta, & quotidie sacrificent. Eam enim formam constituit Dominus Deus ad exemplum veri tabernaculi obseruandã: in quo etiam oportuit esse sancta, vbi quoque celebraretur, & offerrentur hostiæ. Et item esse sancta sanctorum in cœlis, quò iam est ingressus summus noster Pontifex medio proprio sanguine, vnica illa oblatione: qua factum est vt pro præcedentibus culpis, quæ erant sub priore testamento, litatum sit: & vt pro nouis quę sub nouo emergerent, sit translatum illud sacerdotium vetus inutile, & statutum nouum pro iis culpis luendis, quæ assiduè iterantur in nouo testamento. Nota, hæretice, quod ait Paulus, Translatum sacerdotium per *Notet hæreticus.*

Christi sanguinem, non extinctum. Tu autem omnino vis extinctum, cum vis cessare omnem oblationem. Et vide: Quemadmodū sacerdos ille summus veteris testamenti, postquam intrasset in sancta sanctorum semel in anno, non amplius per seipsum hostiam offerebat manens tamen sacerdos, licet inferiores sacerdotes non cessarent quotidie offerre agnum, & varias hostias, quæ omnes hanc vnam nostram significabant: Ita Christus semel ingressus per suū sanguinem in sancta sanctorum cœlestia, retinens æternum sacerdotium permittit, imò vult & iubet à nobis minoribus in hoc inferiore suæ sanctæ ecclesiæ tabernaculo offerri hostiam illam viuam immaculatam, quam ipse sua omnipotentia fecit, & ordinauit nobis vt faceremus, quæ est secundū ordinem Melchisedech non communis panis, & vinum commune, sed sub specie communis panis & vini corpus suum, & sanguis, id est, panis verus, viuus, cœlestis: & vinū cœleste, ambrosia & nectar nostrum, cibus & potus Deorum, id est, cœlestium ac beatorū prorsus omnium spirituum.

Ecce quàm aptè quadrant omnia. Habemus enim sanguinem & verum sanguinem, quem offerimus ad placandum Deum pro nouis culpis: quia sine sanguine non fit remissio, cuius effusio semel facta semper prodesse debet, modo iugiter offeratur. Nec solum pro iis culpis quæ admittuntur, verum etiam pro gratiarum actione & laude, quam debemus Deo. Nec solum ad eluenda peccata iam admissa, verum etiam ad impetranda beneficia, & ne amittantur. Quotiens nanque offerimus, toties ille sanguis ante aspectum Dei effunditur, hoc est, toties illius effusionis efficaciam præstat: quia cū memoratur illa effusio (facimus enim in memoriā eius) quodammodo renouatur. Sic enim sapientissimè instituit Dominus. Oportet enim vt prosit illud sacrificium, applicari nobis. Applicatur autem respectu præcedentium culparū, quæ sunt sub veteri testamento, per baptismum. Respectu autem nouarum per sacrificium hoc nouum, & per alia sacramenta, quæ absque hoc sacrificio non proficerent: sicut nec absque illo Christi sacrificio prodesset baptismus. Non est ergo cōfictum sacrificiū nostrum, sed verum & ordinatum à Christo ipso in cœna. Ipse enim primus & verus Melchisedech postquā primùm animo & voto obtulit seipsum Deo, & vidit Deum oblationem acceptasse, & per eam oblationem se acquisiisse sacerdotium æternum, ordinauit & obtulit tunc panem & vinū, corpus & sanguinem suum incruentum sacrificium, & dedit potestatem nobis idem faciendi & offerendi in nouo testamēto iam veteribus culpis deletis. Nec solum nobis id faciendi potestatem dedit, verum etiam vt re ipsa faceremus, mandauit. Ecce igitur quomodo non vacant noui testamenti sacerdotes, sed & ad eum finem sunt necessarij, vt sit & maneat sacerdotium in æternum, videlicet in hoc testamento æterno pro nouis culpis. Æternorum dico: quia nunquam mutabitur, & tandiu durabit, quandiu sunt mundi huius sæcula perdurata. Nec est verum, nostram ministrationem non aliud esse quàm commemorationem illius sacrificij & oblationis Christi: vt videntur quidam indoctè dicere. Alioqui quilibet esset sacerdos, qui hāc

Pro verita te nostri sacrificij.

posset facere commemorationem. Quis autē non posset? Nihil autem est in ratione veri sacrificij, quod non sit in isto nostro. Quatuor enim sunt quæ in sacrificio considerantur: Sacerdos offerēs. Deus, cui offertur. Hostia & oblatio quæ offertur. Denique causa ipsa oblationis. Circa sacerdotem, haud dubium (cum sacerdotium in ecclesia sit ordo summi ac dignissimi honoris) à Deo ordinatū fuisse: contra quod temulentè blaterant noui dogmatistæ.

Cum enim præcepit Dominus Apostolis suis dicens: Hoc facite in meam commemorationem, *Luc.22.* tunc illis sacrificādi potestatem dedit, sicut persuasissimum est vniuersæ ecclesiæ. Nec propter hos nouitios doctores vllo pacto reuocanda sunt in dubium. Nemo enim sibi assumit honorē, sed qui vocatus est vt Aaron. B. Petrus clarè hunc ordinē designauit in ecclesia, cum regale sacerdotium in *1.Pet.2.* ea constitutum dixit. Nam si in primo testamento fuit hic honorabilis ordo secundum carnē, quantò magis esse debuit secundum spiritum in secundo? An non dixit B. Paulus translatum esse sacerdotium, ad exemplum nostri sacerdotij constitutum, iuxta mandatum Moysi à Deo? Certe si in eo sacerdotes erant, etiam in hoc oportebat nō deesse. Alioqui quodnam (rogo) exemplum illud fuisset? *Ad.Tit.1.*

Præterea, Nonne B. Paulus mandabat ordinari presbyteros & Episcopos, vt perpetuo consuetum fuit in ecclesia sancta Dei? Quid autem illi erant, si sacerdotes non erant? Quod verò vt Magistratibus blandiretur, Lutherus dogmatizauit: Omnes Christianos parē habere & æqualem potestatem in verbo & sacramento, nō autem exercitiū (nam hoc pendêre ab electione per Magistratus laicos docuit) ita est stultum, vt nullum prorsus mereatur responsum. Sunt enim quædam adeo per se falsa, & ridicula, vt vel primo auditu, nisi perniciosa essent, silentio præteriri deberent. Verum propter infirmos & rudes, ne quis decipiatur, redargui ea oportet: ne illi sapere videri possint.

Sunt igitur sacerdotes in ecclesia Christi: & est ordo ipse sacerdotalis ab ipsomet institutus ad sacrificandum. Porrò ipse Deus est, cui nos sacrificia offerimus. Nam soli Deo sacrificium debetur. Est item & hostia quæ offertur, quam nobis præparauit ipse vt offerremus, nempe corpus & sanguis Domini nostri Iesu: quia sine sanguine non fit remissio. Hanc hostiam nos facimus, & offerrimus. Sacerdotis enim non solum est offerre, verum etiam facere sacrificium. Facimus ergo & nos illud. Nam cum verba Christi proferimus, cōtinuo adest sub speciebus panis, corpus: & similiter sub speciebus vini, sanguis: quæ offerimus. Et hæc est hostia viua, quæ summo Deo placet.

Dices fortassis: At nulla est sanguinis effusio in nostro sacrificio, quæ tamen videtur exigi. Et nos dicimus: Imò iam declarauimus esse etiam effusionem sanguinis secundum commemorationem & efficaciam. Vnde sicut Christus antequam effunderetur sanguis, dixit: Qui pro vobis effunditur (vt habet vera Græca lectio) vt indicaret illum omni momento effundi: ita & post effusionem, quotiēs eam effusionem commemoramus, in Dei conspectu quodammodo renouamus, cum ante oculos Dei illa effusio pro omni tempore respiciatur vt

præ-

præsens. Habes iam Catholice lector, offerentem sacerdotem legitimum. Habes & cui offertur, & quod fit vt offeratur. Nunc insuper veras accipere necessariæ oblationis causas.

Sciendũ est, Sacrificium reddi Deo, iuris esse naturalis. Ratione enim naturali deprehensa est obligatio sacrificij. Sacrificium enim est exterior quędam protestatio interioris deuotionis ac fidei, quę in Deum respicit. Deuotio quippe nihil aliud est, quam actus quidam interior volũtatis, quo homo subdit se sponte ac summisse Deo vt Domino, vt Creatori, vt Seruatori, vt ei quo indiget omni momento, & à quo recipit beneficia, quicquid ipse est, & quicquid habet. Hanc interiorem deuotionem debet homo etiam per signa exteriora proferre ac profiteri, vt per sensibiles res declaret, & offerat hunc animum suum. Hæc est propria hominis conditio, manifestare interna per externa.

Quòd si rursus peccauerit homo in Deum, contra eius mandata faciens, superadditur etiam ratio sacrificij. Nam pro beneficiis acceptis est sacrificium laudis, & gratiarum actionis. Pro impetrãdis autem est etiam sacrificium deuotionis. At pro redimẽdo vel se, vel alios à peccatis, oportuit quoque esse particulare sacrificium.

Cum igitur istę sacrificij causæ absque dubio vigeant in nouo testamento, hoc vnum ordinatum est nobis sacrificium corporis & sanguinis Christi incruentum, vt sit satis pro omnibus causis, id est, ad laudem, & gratiarũ actiones exhibendas Deo, & ad noua beneficia impetranda, & ad deletionẽ recentium peccatorũ: quam vim tamen habet ab illa vnica oblatione per Christũ facta, quæ in his nostris oblationibus recolitur. Nã sicut nos oportet pro nobis, & inuicem pro toto corpore ecclesiæ orare (quãuis pro nobis omnibus Christus orauerit) ita oportet & nos pro nobis sacrificare, quanquam Christus pro nobis & pro toto mũdo sacrificauerit: quia sic applicamus nobis illius & orationem & sacrificium. Falluntur ergo suptamodum hæretici, qui sacrificiũ negant. Nec solum id contra scripturas inficiuntur, & cõtra morem ecclesiæ: verum etiam contra naturalem rationẽ, cui & omnium gentium ritus ab initio mundi in hodiernum diem astipulatur: vt vel sint isti ipso Cain longè deteriores. Neque enim ille sacrificij debitum, quod natura ipsa docebat, negauit: sed solum fidei sacrificium non admisit. Isti autem dementes homines simul & fidem, ac ipsam naturã negant.

Sed hactenus aduersus illos. Ad Apostolum nostrum iam redeamus.

Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, id est, carnẽ suam: & Sacerdotem magnum super domum Dei: accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à cõscientia mala, & abluti corpus aqua mũda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (Fidelis enim est qui repromisit) Et cõsideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum: nõ deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

Habentes itaque. Quia nemo potest assequi fiduciam intrandi in sancta sanctorum, nisi eo modo quo Christus intrauit. Intrauit enim ipse prius in sancta: quia dignatus est humiliari, & quasi vnus nostrûm versari nobiscum ministrans, vt inde in sancta sanctorũ, id est, in sancta cœlestia penetraret. Cum igitur dicat Apostolus: *Habẽtes itaque fratres, fiduciam in introitu sanctorum,* ostendit se ad eos sermonem dirigere, qui iam profitebãtur in ecclesia fidem Christi, vnde venit spes adeũdi superna, eo quòd Christus viam nobis, *initiauit,* seu innouauit, *nouam & viuentem viam*, quam calcauit ipse primus. Hæc est via crucis, de qua apud B. Ioannẽ dixit: Et quò ego vado scitis, & viam scitis. *Ioan.14.*

Et vt melius declararet Apostolus, dixit hanc viam esse factam, *per velamen, hoc est, per carnẽ suam,* cuius liuore sanati sumus. Sic & nos oportet transire per humilitatem & passionẽ carnis. Dixit hãc esse viam nouam, & verè à nemine antea excogitam. Quia enim non cognouit mundus per sapiẽtiam Deum, placuit Deo per stultitiã crucis saluos facere credentes. Vocauit & viam viuentem, vt pote in qua est vita Spiritus, & ad vitam etiam ducit meliorem. Cum igitur habeamus hanc viam: *& Sacerdotem magnum super domum Dei*, qui potest & vult nos adiuuare: & magnus est, quoniã est præpositus totius domus Dei, quę est ecclesia, super omnes Cherubim & Seraphim. Postquã ergo præsto est nobis tanta facultas & tãta petẽdi fiducia: *1.Cor.1.*

Accedamus, ad ipsa cœlestia regna, *cum vero corde,* non ficto & simulato, *in plenitudine fidei*. Plenitudinem fidei vocat, quæ certitudinem & persuasionem ita affert, vt nullus hæsitationi relinquatur locus. Id autem verè est cùm purificatum est cor. Fieri enim vix potest vt sit plena fides in corde impuro. Ideo ait: *Aspersi corda à conscientia mala.* Alludit ad aspersionem factam per Mosen: quoniam aspersit populum cinere intincto sanguine. Quæ quidem aspersio significauit purificationem conscientiæ per pœnitentiam, & vim pœnitentiæ purificãtis corda per sanguinem Christi. *Et abluti corpus aqua munda.* Hoc fit per baptismum. *Teneamus spei nostræ confeßionem indeclinabilem.* Hanc euangelij salutarem partem præscindunt nostræ ætatis hæretici: & non intelligunt quid sit teneri spei confessionem absque declinatione. Quid enim est aliud, quàm insistere atq; inniti bonis operibus, vt tandem accipiamus promissionem, & intremus in sancta sanctorum cœlestia? Audi quid addat Apostolus:

Fidelis enim est qui repromisit. Vtinã & nos quoque fideles essemus, præstantes ea quæ promisimus. Inuitat autẽ eos, vt mutuis inter se acceptis & datis bonis exemplis proficiant. *Et consideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operũ.* His enim spes alitur, & ipsa ducit nos ad interiora velaminis. Isti autem noui speculatores, vt fidem nudam, ita & spem & fiduciam nudam considerant. Quo fit vt falsi & fallentes, promissionẽ ex

sola fide firmam esse carnalibus hominibus obtrudant. At perspicuè illos hic Apostolicus sermo reuincit. Spes enim arduorum est, & innititur in ea vi, de qua Dominus: Regnum cœlorũ (inquit) vim patitur, & violenti rapiunt illud. Cum autem nullo modo oporteat segregare se à castris Dei, quod tamen plerique ex Iudæis faciebant: & hactenus ferè semper fecerunt (pauci enim syncero corde ducuntur) addidit: (Matth. 11.)

Non deserentes collectionem, seu cõgregationem, *nostram, sicut consuetudinis est quibusdã*. Circũspectè ait, *Quibusdam*, quoniam non omnes tales erant, *sed consolantes inuicem*, perseuerando, & alter alterum quadam æmulatione sancta hortando; *& tanto magis, quanto videtis appropinquantem diem*. Diẽ insinuat tribulationis, & audiendæ nouissimæ sententiæ siue ad fœlicitatem æternam, siue ad cruciatus nullo fine finiendos: qui dies propinquus est vnicuique. Nos tamẽ eousq; stupidi sumus & amẽtes, vt vix vllus de tãto exitu serio meditetur, quẽ verè oportet omni momento meditari. Quàm sapienter optabat propheta, vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Dormientibus enim venturus est velut fur nocturnus, & non effugient, vt alibi docet Apostolus. (Deut. 3.)

Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiã veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia: terribilis autem quædã expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legem Moysi sine vlla miseratione, duobus vel tribus testibus moritur. Quantò magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filiũ Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim eum qui dixit, Mihi vindictam: ego retribuã. Et iterũ: Quia iudicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis.

Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, & in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti: in altero autem socij taliter conuersantium effecti. Nam & vinctis compassi estis: & rapinam bonorum vestrorum cũ gaudio suscepistis, cognoscẽtes vos habere meliorem & manentẽ substantiam. Nolite itaque amittere cõfidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationẽ. Patiẽtia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei faciẽtes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicũ aliquantulúmque, qui venturus est, veniet, & non tardabit: Iustus autem meus ex fide viuit. Quòd si subtraxerit se, non placebit animę meę. Nos autẽ nõ sumus subtractionis filij in perditionem: sed fidei, in acquisitionem animæ.

Voluntariè enim peccantibus nobis, &c. Etiã hic locus vehementer percutit aduersarios. Nam hinc apparet quòd pro peccatis sub nouo testamento post acceptã salutaris hostiæ in baptismo efficaciã comissis, nõ habemus pro peccato hostiam illam, quam Christus obtulit pro peccato mundi, & pro delictis baptismum præcedentibus. Non enim nisi semel ille mortuus est: & ideo semel dũtaxat hostia illa ad hunc effectum applicatur. Non tamen excluditur alia via remissionis quæ fit per pœnitentiam, Christo in cœlis assistente & interpellante pro nobis, modo & nos satisfaciamus pœnis debitis, luẽtes pro merito admissorũ. Notandũ tamẽ, Apostolũ hîc specialiter aduersus eos de certo peccato voluntario loqui voluisse, quo ab ecclesia recedebãt: de quo iã superius diximus ca. 6. (In hæreticos.)

Terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio (subaudi manet). Vocat ob eam causam ignis æmulationẽ: quia in illo igne apparebit zelus Domini corripientis ac dicentis: Tu nõ curasti me cum vocarem, sed despexisti: Ecce nec ego te curo, sed rideo & subsanno. Tu spreuisti delectari in me Domino Deo tuo, & vero bono, & post concupiscentias & voluptates tuas cucurristi. Et ecce ego delector in Sponsa mea, quæ & ipsa oblectatur mecum in cubili, delitiis affluens, & gaudio fruitura sempiterno. Hæc est illa ignis æmulatio, quã & Isaias his verbis eleganter expressit, dicens: Pro eo quòd vocaui, & non respondistis mihi: loquutus sum, & non audistis: & faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis: Propter hoc, hęc dicit Dominus Deus: Ecce serui mei comedent, & vos esurietis. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis: & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis: hæc ille. Vnde meritò subiungit de hac æmulatione: (Isa. 65.)

Quæ consumptura est aduersarios. Re vera Apostolus de igne loquitur, qui deuoraturus est aduersarios. Sed hic ignis suam vim in æmulatione exercebit. Proinde hãc veritatẽ quam impij fiocci faciũt, suadet his verbis, *Irritam quis faciens legem Moysi, &c*. Ita enim mandabatur, vt sine vlla misericordia occiderentur, qui non obediebant, probato solùm crimine per duos aut tres testes. *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcauerit?* Si merebitur, ergo quod merebitur accipiet à Deo iusto. Porrò conculcare Filium Dei, est gratis eum existimare mortuum, tanquam Pater damnationem & mortem eius contempserit: & non potius (sicut verum est) ad lucrum animarum nostrarum tantum scelus patrari permiserit.

Et sanguinem testamenti pollutum duxerit. Sanguis Christi dicitur sanguis testamenti: quoniam per illum sanguinem sanctificatum est nouum fœdus. Si ergo sanctificauit testamentum nouum, & nos etiã simul, ipse profecto sanguis sanctissimus est. Quicunque ergo rursum præuaricator est, illum sanguinem quasi profanum accipit & peccato cõtaminatum, qualis est reliquorũ natura hominũ:

quod est negare omnino Filiũ Dei, & Patrem ipsum. Qui enim negat Filiũ, negat & Patrem: & ideo Spiritui gratiæ contumeliam facit. Neq; enim maior potest esse Spiritui sancto cõtumelia, quàm eius gratiam, qua salui simus, abiicere. Respuit autem quicunque authorẽ gratiæ, quam proprio sanguine in cruce acquisiuit fuso nobis contemnit.

Scimus enim eum qui dixit: Mihi vindictam, seu, *vindicta* (subaudi seruatur) *& ego retribuam. Et iterum: Iudicabit Dominus populum suum.* Iudicabit autem in iustitia & veritate citra personarum acceptionem vllam. *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis.* Hæc verba, vt alia Apostoli pleraque, fixam potius considerationem, quàm expositionem efflagitant. Legimus tamen de Dauid, quomodo elegerit potius incidere in manus Dei quàm hominum. Mul- 2.Reg.24.
tæ enim (inquit) misericordiæ Dei sunt. Contra ve- Dan.13.
rò de Susanna habemus, quæ maluit subire opprobrium hominũ, quam incurrere in offensam Dei. Et nihilosecius verum vbique loquitur scriptura. In præsenti quidem tempore melius est incidere in manus hominum, quàm peccare: & hoc dixit Susanna. Et tamen melius est incidere in manus Dei quàm hominum in hoc tempore: quia misericordiæ Dei multæ sunt. Et hoc dixit Dauid. At verò in die illa iræ & vindictæ, horrendum est incidere in manus Dei viuentis, & hoc est quod declarat hîc Apostolus noster.

Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum: Huiusmodi loci, quibus vtitur B. Paulus ad persuadẽdam operarum perseuerãtiam, optimi sunt & efficaces esse debent, ne quod magnis sudoribus iam elaboratum est, animi languore perdatur: prȩsertim si & multum laboratum sit, & parum restet, & merces præsto sit, eaque multa nimis: quæ omnia diligenter recenset, aiens: *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati*, per fidẽ, quæ ostendit coronam æternam, *magnum certamen sustinuistis passionum.* Harum passionum certamen in duobus consistebat, quæ subdit, *Et in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti*, ac si expressius dixerit: Partim quidem in hoc, quòd spectaculum facti estis mũdo propter opprobria & passiones: partim verò quoniam cõsortes & socij facti estis eorum qui similiter cõuersantur, hoc est, qui ob easdem ipsas causas patiuntur, exponuntque se ludibriis, vt sint & ipsi spectaculum mũdo, & quasi peripsema. Hi erant Apostoli: & propterea infamia maiore afficiebantur qui illis hærebant, & benefaciebant.

Nam & vinctis (inquit) *compaßi estis.* In Græcis legitur, *Nam & vinculis meis compaßi estis*, credo tamen veriorem esse Latinam lectionem. *Et rapinam bonorum vestrorum.* Mulctabant fortè bonis iudicia li sententia Iudæi suos, qui Christo seruiebant: quod erat rapere. Aut fortè etiam nullo expectato iudicio rapiebãt. Hoc indignum facinus nostro tempore à Lutheranis est admissum in bona ecclesiarum & monasteriorum. *Cum gaudio suscepistis*, cuius rei manifestam hanc rationem adducit, *cognoscentes vos habere meliorem & manentem*, non mutabilem & ad tẽpus: sed in cœlis, non in terris, *substantiam*, quod est omne bonum: sicut dixit Dominus
Exod.33. Moysi: Ego ostendam omne bonum tibi.

Nolite itaque amittere, melius Græcè, *Itaque ne abiiciatis confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem.* Concludit ex dictis, & intendit iterum eosdem ad perseuerantiam exhortari & animare. Hoc autem in loco tam clarè confunduntur hæretici, qui negant remuneratione operum, & prohibent nos ad eam respicere, & solam suã confidentiam in fide statuunt, non etiam in operibus, vt nihil clarius dici possit. *Patientia enim vobis necessaria est.* Audiat igitur hæreticus nõ solam fidem apprehendere regnum, sed perseuerantem patientiã, seu tolerantiam passionum in operibus bonis, esse necessariam ad consequutionẽ mercedis æternæ. Vnde ait, *Vt voluntatem Dei facientes, reportetis promißionem*, hoc est, rẽ ipsam perseuerantibus promissam.

Adhuc modicum aliquantulumque qui venturus est veniet, & non tardabit: Verba sunt Abacuc prophetæ, quæ affert Apostolus, vt ostendat Dominũ cito esse venturũ. Si de particulari aduentu ea intelligere voluerimus, quo Dominus iudicat animas hinc exeuntes, nemini est obscurũ quàm & citus & frequens omnibus horis veniat. Parũ enim viuimus: & citò nimis ante Dominum iudicãdi assistimus. Verum si de aduentu qui ad vniuersale iudiciũ spectat, haberetur sermo: dubitari posset, quo pacto dicatur citò fore. Sed & ille citò erit: quia iam nouissimi dies aduenerunt, i. nouissima ætas, quæ aliam non habet subsequentem post se ætatem tametsi cæteris ætatibus ista sit grandiuscula.

Iustus autem meus ex fide viuet, hoc est, ille viuet, qui ex fide factus iustus, fuerit operatus iustitiam. Hic enim verè est iustus, vt ait Dilectus: Qui facit iustitiam iustus est: *Quòd si subtraxerit se*, videlicet à fide & opere, *non placebit animæ meæ*, seu (vt Græca sonant) non sibi complacebit anima mea in illo: quod idem est. *Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei*, scilicet filij, *in acquisitionem animæ.* Sicut enim infidelitas ad perditionem animæ perducit, ita fides ad lucrum eius. Piget hîc referre quę Caietanus ex hoc Abacuc loco citato ab Apostolo, cõmentus est, vt probaret huius epistolæ authorẽ non fuisse B. Paulũ. Adeò enim futilia sunt, vt non sint digna recẽseri. Propter eos tamen qui illi nimis tribuunt, nimiumque mirantur, in Annotationibus nostris in illũ circa hanc partem me abundè satisfecisse arbitror.

CAP. XI.

EST autem fides sperãdarum substantia rerum, argumentum non apparẽtium. In hac enim testimonium consecuti sunt senes. Fide, intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent. Fide, plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consequutus est esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide, Enoch translatus est ne videret mortem, & non inueniebatur: quia transtulit illum Dominus. Ante translationem enim testimonium

habuit placuisse Deo. Sine fide autē impoßibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deū quia est, & inquirentibus se remunerator sit.

EST autem fides sperandarum substantia rerum, &c. Proponit nobis Apostolus descriptionem fidei secundum quod à Theologis cōsideranda est. Pro cuius rei ampliore declaratione sciendum est, hoc nomine, Fides, communiter nos vti solere ad significandum actum intellectus suscipientis aliquid, & alicui dicto vel pronuntiato assentientis, tanquam vero: quē actum vocamus credere, & re vera propriè supponit aliquem dicentem. Differt autem hîc actus fidei ab actu, qui dicitur intellectus: vt intellectus restringitur ad vnā ex quinque intellectualibus virtutibus, de quibus agit Philosophus in Ethicis. Differt, inquam, actus fidei ab actu illo intellectus hac ratione: Nam ille actus est principiorum quæ non creduntur, sed sciūtur, imò magis quàm sciuntur: quæ autē creduntur nō verè sciuntur. Et ideo actus fidei similiter differt ab actu scientiæ: quia scientia venit à principiis notis & nobis euidentissimis: vnde etiam gignitur euidens conclusionum notitia. Tametsi Philosophus largè accipiēdo hanc vocē, *Fidei*, quandoque extendat vt significet conclusionis euidentis assensum factæ per syllogismum. Sed nos in vera Theologia non ita loquimur de fide.

Ampla fidei declaratio.

Differt igitur & actu sapientiæ, secundū quod accipit Philosophus sapientiam. Nam & actus sapientiæ euidentiam habet. Differt & ab actu prudentiæ & artis: quia fides non est ratio agibilium, aut factibilium. Denique differt ab opinione: quia opinio excludit certitudinem, non autem fides. Et præterea opinio est assensus vnius partis contradictionis cum formidine alterius. Fides autem dicit adhæsionem absque formidine. Differt item fides sic largè accepta, à superioribus quinq;: quoniā fidei quidē subesse falsum potest, illis autē minimè. Ideo fides cōmuniter sic accepta nō est virt⁹.

Nos verò qui de fide Theologica loquimur, quę est virtus, debemus fidem hāc nostram à communiter accepta fide distinguere. Tria sunt autem quæ illam separant. Primum, est ipse dicens. Secundum, est id quod dicitur. Tertium, est internum lumen, quo assentimus. Fides ergo nostra solum Deum dicentem, cui assentimur, non hominem respicit. Nec qualitercunque dicentem, sed promittentem. Nec qualiacunque promittentem, sed cœlestia & æterna, non temporalia & terrena. Promittentem autem non purè (vt falso hæretici docent) sed sub cōditione bonorum operum. Denique suæ promissioni ita testificantem, vt assensum fidei generet eorum quæ non videntur. Hęc omnia includit Apostolus in hac sua fidei descriptione. Primum ergo quod ait: *Fides est substantia*, non vt Logici substantiam dicunt, ipse accipit. Græcè enim legitur, ὑπόστασις, hoc est, basis quædam & fundamentum, cuius est suscipere. Intellectus enim exit in actum suscipiens obiectum: non autem quemadmodum ipsa voluntas, quę ecōtrario in obiectū fertur. Est ergo fides susceptio quędam, seu basis, qua suscipiuntur per assensum ea quæ sperantur. Sperantur autem ea quæ non vidētur, & sunt æterna. Aeterna autem & quæ nō videntur, quomodo sperari possunt, nisi essent ab ipso Deo promissa, cum sint in manu eius? Et sic habes quòd fides innititur promissioni diuinæ. Creditur enim Deo dicenti, ac vera bona promittenti.

Quòd si promissa essent purè, & nulla conditione operum adiecta, iam non sperarentur: quia eorum assequutio non esset ardua. Spes autē arduorum est, id est, eorum quæ cum labore & difficultate quæruntur & acquiruntur, & obtinentur.

Argumentum non apparentium. Hîc significat fidē ipsam non illud solum quod credit, respicere: sed & insuper secum habere ipsam rationem credendi. Videt enim ea quæ credit esse credibilia, nō autem euidentia: quia ipsa per se non apparent. Iccirco dixit, *Argumentum non apparentium.* Quo in loco videndum esset perspicuè, in quod tandē principium resoluatur hæc nostra credendi ratio. Dicimus enim, credo, quia Deus reuelat. At vnde scio Deum reuelare? Hoc enim aut est euidens, videlicet Deum reuelare: aut est similiter creditum. Certè communiter hoc non est euidens: credo igitur Deum reuelare. Sed vnde hoc credo, nisi aliquod habeam argumentum, quo ita esse persuadear? At hoc argumentum ex his concluditur quæ certo vidēmus, vt sunt miracula, vt est ecclesia ipsa proponens articulos credendos, vt est testimonium scripturarum, vt oracula prophetarum, vt vita recta credentium, & per charitatem operantium: & alia plurima, vnde colligitur, Deo monstrante intus, hoc argumentum. Ex his enim quæ apparent, colligimus non apparentium veritatem, atque ideò credulitatem & fidem. Et hoc dicimus de fide omnium communi. Vidimus enim Deū duobus modis prospexisse hominibus, vt fidem eorum extorquere. Primo quidem proponendo credenda, idque prædicatione exteriore prophetarum & Apostolorum. Secundo verò, ostendendo illa credibilia, dans eis qui proponunt potestatem signorū, quæ nemo potest facere nisi solus Deus. Vnde Dominus vt Iudæorum omnium ora obturaret, dixit: Si non venissem, & eis loquutus non fuissem, peccatum non haberent. Hoc ad eos qui in scripturis versabantur. Et mox: Si non venissem, & opera non fecissem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: ad eos qui persuaderi debent editis miraculis & probitate vitę ostensa. Nunc autem & viderunt, & oderūt & me, & Patrem meū. Propterea alio loco dicebat: Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite. Et ille qui iam videbat dixit: In hoc est mirabile quia vos nescitis vnde sit, & aperuit oculos meos. Et ipsemet iterum: Ego habeo testimonium maius Ioanne. Opera quæ dedit mihi Pater vt perficiam, ea ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me: quia Pater misit me. Et ibidem de scripturarum testimonio: Scrutamini (inquit) scripturas, quæ testimonium perhibent de me. Scripturæ enim probant iis qui recipiunt illas, & qui iam conuicti sunt ad recipiendum: quoniam & ipsæ probatæ sunt, cum à iam probatis autoribus, tum in primis ab ecclesiæ pronūciatione & canone, aut communi omnium consensu. Ipsius verò ecclesię authoritas iā certa est cōstituta verba Dei,

Nota.

Ioan. 15.

Ibid. 10. & 9.

Ibid. 5.

& euangelico testimonio, vnde conuinci debet intellectus Christiani hominis ad credendum quæ sunt fidei, dum ab ecclesia proponuntur. Nec indiget (vt sit idoneum testimonium) nouis miraculis: nec oportet iam vt ante oculos omniũ fiant. Nam qui non credunt scripturis, neque miraculis crederẽt: quoniam scripturæ sunt miraculis probatæ. Et ecclesiæ Dei authoritas etiam miraculis comprobata est. Et quod est grande (cuique refragari nihil potest) testimonium, sanguine Christi & tot sanctorum Martyrum confirmata est fides nostra. Præsupponit ergo fides nostra horum notitiam euidentem de ecclesia, de miraculis, de scripturis, de Martyrum confessione, de cõsensu sanctorum Patrum, ex quibus omnibus illud apparet Deum dixisse: cui rei lumen interius postmodum astipulatur, & confirmat assensum.

Nec obstat quicquam, si pueri & rustici, atque idiota non habent huiusmodi notitias distinctas. Nam eorum fides, quo ad hoc, infirma est, & in fide maiorum perficitur, in qua & ipsi innituntur: & confusè atque implicitè habẽt hæc omnia, dum in iis quiescunt quæ audiunt dicere ecclesiam, ac præcipere. Et hæc satis nunc de fidei descriptione.

In hac enim (seu) *per hanc enim*, nimirum fidem, *testimonium consecuti sunt senes*, hoc est, commendati sunt à Deo in operibus suis. Et in enconium fidei veniẽs, incipit. *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent*. Hic locus plures patitur expositiones. Prima est communis, quæ docet per ipsam fidem nos intelligere aptata esse sæcula, id est, hunc mundum esse creatum, *verbo Dei*, id est, per verbum Dei: quoniam ipse dixit, & facta sunt, mandauit & creata sunt. Et tunc ex inuisibilibus facta sunt visibilia: quia primò erat ille chaos, illa prima materia inanis, & vacua formis & speciebus suis. Dixit autem Dominus: Fiat lux, & facta est lux. Sic dixit: Fiat firmamentum, &c. Et tandem: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram.

Nota expositiones.

Hæc igitur ita fuisse, quæ nos oculis non prospeximus, fide accipimus, & credẽtes intelligimus teste Mose, & cæteris Prophetis, & ipso Christo confirmante nobis.

Placet hic sensus. Verùm alius mihi potius quadrat. Vt per, *sæcula*, ipsos homines intelligamus, qui sæculis continentur. Hi sunt enim *Verbo Dei* aptati: quia Verbum factum est caro, vt diuini consortij caro capax fieret. Et hoc est aptari sæcula Verbo Dei: quod fide intelligimus. Aut etiam quod magis adhuc probo in encomiũ fidei, sensus est: Nos intelligimus esse aptata sæcula verbo Dei fide, id est, per fidẽ. Hoc enim meruit fides. Fides inquam, illius cui dictum fuit: Et beata quæ credidisti: quoniam perficientur quæ dicta sunt tibi à Domino. Quid autem fuit ei dictũ, nisi quòd eo pacto aptabantur sæcula Verbo Dei, vt ex inuisibilibus fierẽt visibilia? Inuisibile erat Verbũ Dei per se: carnem accepit, & factum est visibile, vt dixerit: Qui videt me, videt & Patrem meum. Illa ergo fides B. Virginis aptauit, *sæcula*, id est, nos omnes, *Verbo Dei*, quia per illam fidem ipse se aptauit nobis.

Luc. 1.

Ioan. 14.

Fide plurimã hostiam Abel quàm Cain obtulit Deo, &c. Recordare scripturæ, & considera quomodo & Cain & Abel fratres sacrificarunt. Et quòd Dominus respexit ad Abel, & ad munera eius. Ad Cain verò, & ad eius munera non respexit. Quid ita? Ecce B. Paulus rationem explicat. Ille Abel iustus in Agni fide sacrificauit. Cain verò absque hac fide, vt nõ potuerit placere Deo. Nõ enim ipsum Cain qui sacrificauit, quique de frugibus terræ obtulit, absque vlla omnino fide credibile est fecisse. Sed Agni conciliatoris nostri fidem non habuit: ideóque nec ipse, nec eius oblatio placere potuit. Quæ res cognita est in differentia munerum. Noster enim de gregibus ouium, & adipibus eorum obtulit, significans in hoc genere hostiæ se cultum præbere Deo non vt Creatori tantũ, sed etiam vt Redemptori, mactans agnum seu agnos, vel ouem, fide proculdubio futurum Christi sacrificium cernens. Cain verò in iis quæ obtulit de frugibus terræ, professus est quidem Deum creatorem, non autem agnouit Redemptorem. Quamobrem non valuit per oblationem suam expiare peccatum. Bene ergo dicitur de Abel, *plurimam*, id est, pleniorem vel ampliorem, *obtulit hostiam*, quoniam pro peccato, & hoc fide. Et additur:

Differentia inter Cain sacrificium & Abel.

Per quam, scilicet hostiam fide oblatam, *testimonium consequutus est esse iustus*, id est, iam fide iustificatus per donum Dei. Vnde Dominus: Vt veniat, inquit, super nos omnis sanguis iustus, qui effusus est à sanguine Abel iusti. Id verò quo pacto, adiungit: *Testimonium perhibente de muneribus eius Deo*. Ex traditionibus priscorum acceptum est & creditũ, per ignem de cœlo venientem & absorbẽtem hostiam Abel, Deum indicasse quàm acceptabile sibi fuisset sacrificium eius.

Matt. 23.

Et per illam defunctus adhuc loquitur. Per illam fidem, aut per illam hostiam oblatam loquitur ipse etiam defunctus, sicut dixit Dominus: Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. Sed B. Paulus dixit, *adhuc loquitur*, Quid loquitur? Nisi quod testimoniũ perhibet veritati sanguinis Christi in sanguine suo? Primum enim fuit exemplum Martyrum, & typus Christi benedicti in cruce immolandi.

Gen. 4.

Fide Enoch translatus est ne videret mortem. Translatum in illum paradisum terrestrem credimus, vnde fuit Adam eiectus: vt legitur in libro Ecclesiastici. Et hoc ne videret mortem vsque in diem aduentus Domini. Creditur enim tunc futurus testis Christo, in illis magnis persequutionibus, quas suscitabit Antichristus. Vnde idem Ecclesiasticus ait: Enoch placuit Deo, & translatus est in exemplum pœnitẽtiæ generationibus, vt det Gentibus sapientiam. Hanc autem illius trãslationem fide factam fuisse declarat Apostolus: quia credidit Deo dicenti, nõ gustaturũ illum mortem donec veniret. Hoc etiam dixit de Dilecto discipulo, vt mihi vi scripturarum iam persuasum est. Licet quidem addicti sectis contradicant: nihil tamen aliud quod opponant argumentis & rationibus habentes, nisi more solito & Pythagorico, Ipse dixit, minus considerantes eorum authores in quibus innitũtur, tantopere nobis nequaquam aduersaturos: quin potius pacificè auditis nobis, nõ solùm nos in nostra sententia cum sua pace & gratia manere permitterẽt, verùm etiam (quod magis credo) ipsi in nostram sententiam descenderent, cui & veteres viri magni manifestè attestãtur. Hæc propterea diximus:

Eccl. 44.

De morte B. Ioann. Euang.

quoniam magister quidam eo solùm quòd hoc dictum non deprehēderat in scholasticorum disputationibus, reprehendit vt dogma non solùm falsum, verum etiam damnabile. Et hi sunt qui gloriantur de magisterio & claue scientiæ. Sed si res illis aliquādo sit cum iis qui habeant sensum, & manum ferulæ iamdudum subduxerint, mirum quàm mox frigescant, & frangantur.

Quæsitus fuit Enoch, & non inueniebatur: quia Deus transtulit eum, *Ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo*, id est, antequā ipse transferretur, testimonium proculdubio habuit à Deo, quòd illi placuerit. Hoc verò testimonium non fuit scripturæ, quæ tunc nondum erat, sed per Angelos. Bene testatur nobis antiqua scriptura quomodo ipse placuerit Deo. Ait enim de illo quòd ambulauerit cum Deo trecētis sexaginta quinque annis postquam genuit Mathusalam. Ambulare autem cum Deo, est obedire illi, & esse Dei amicum. In illa autem ambulatione testificatus est illi Deus quod placeret sibi: ergo erat fidelis. Hoc probat ista sententia Apostolus. *Gen. 5.*

Sine fide autem impoßibile est placere Deo, scilicet ita vt sit quis eius amicus. Alioqui placet Deo omnis creatura, vt est ab ipso creata, & ad fines diuersos ordinata. Placet ergo interdum & infideles, quos eligit, vt conuertat & ad se trahat. Nam ad hunc finem placent. At quandiu manent in infidelitate, non sunt eius amici: sed potius hac parte displicēt, vtpotè infideles. Verùm illi vehementius displicent, in quos non conuertit oculos misericordiæ suæ, vt conuertantur & viuant.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est: & inquirentibus se remunerator sit. Hinc illa quæstio, an fides eorum sit, quorum non est euidētia. De Deo autem quòd sit, euidentia est: quia probatur syllogisticè ab effectibus. Quomodo igitur ponit hîc Apostolus tanquam articulum fidei?

Respondeo primùm, me non existimare cuncta quæ naturali ratione deprehendi possunt, eximi à lumine fidei: ea præsertim quæ non secundū se cognoscuntur, sed per effectus suos. Non enim propriè euidētiam habent, nec propriè eorum dicitur scientia. Si quidē scire propriè est rem per causam cognoscere. Nihil ergo prohibet me credere ex fidei lumine Deum esse, & nihilominus idem scire per effectus. Fides enim excludit visionem, non autem naturalē aliquam demonstrationē, præsertim quæ est à posteriori. Non enim per hāc res ipsa demonstrata conspicitur re vera, sed potius suadetur.

Deinde animaduertēdum, vt iam alibi diximus, & B. Thomas noster elegāter docet: Cum scripturæ Deum esse commemorant, non solùm intelligi volunt ipsum esse quandam summam rem, sed etiam habere curam orbis terrarum, & omniū quæ sunt in cœlis, & sub illis. Hoc autē tametsi naturali ratione suaderi valeat, vt qui animo benigno fuerint, vix queant aliud cogitare: non tamen ita apertè demonstratur, vt non firmius habeatur ex lumine fidei, quàm ex demōstratione qualibet. Quamobrem indignum esset, vt qualemcunq; demōstrationē huius rei acquirens, amitteret eius rei fidem, quæ proculdubio longè maiorem habet firmitatem. Quod ergo dici solet, per scientiam excludi fidem, verum est de ea fide quæ humana est, non autem de ea fide quę est ex Deo. Idem de scientia, quæ propriè sit scientia, dicendum.

Hic ergo primus est articulus fidei, quem accedentem ad Deum oportet recipere, videlicet esse Deum, id est, esse vnam primam omnium causam, creatorem & gubernatorem orbis terrarum.

Et deinde eundem esse remuneratorem eorum qui inquirant eum. Inquiritur autem Deus per opera bona, & per obedientiam mandatorum eius, quæ lex ipsa naturæ etiam dictat: sicut dixit idem Apostolus ad Rom. Cum enim Gētes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, &c. quemadmodū & nos eo in loco exposuimus. Angeli insuper interioribus inspirationibus erudiūt. Quoniam verò manifestè apparet nō esse remuneratione viris bonis in hoc mundo repositam: neque item retributionem malis & improbis reddi, necesse est intelligere hunc articulum de remuneratione post hanc vitam. Et hoc est quod cadit sub fide, quæ est susceptio sperādarum rerum, & argumentum non apparentium. Hoc idem Isaias propheta dixit: A sæculo non audierūt, neque auribus perceperūt: oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te. *Rom. 2.* *Isa. 64.*

Hic autem præsens Apostoli locus, si diligenter consideretur, potest è multorū cordibus magnam solicitudinem ac perturbationem excutere, & pungentium spinarum aculeos euellere. Dura enim videri reuera posset exactio fidei, si ea omnino quæ vulgo exigi creditur, ad eum rigorem exigeretur. Quia enim scriptū est. Non est aliud datum nomē sub cœlo, in quo nos oporteat saluos fieri: & ī nullo alio esse salutem, præterquam in Christo. Putarunt nonnulli sine explicita de Christo fide neminem potuisse vnquā saluari. Verùm huius rei gratia B. Paulus hîc duos tantum articulos fidei ponit omni tempore ad salutem necessarios (quos declarabimus) vt explicitè credantur. Alios autem quatenus reuelati fuerint, & legitimè cuique constiterit esse reuelatos, suscipere quisque tenetur. Nunquam enim cuiquam reclusa fuit via salutis à Deo. Nam duos priores articulos quodāmodo interius naturale lumen prædicat, & Angelorum suggestiones reuelāt. Quare minime dubium esse debet, antequam veniret reuelatio de Christi incarnatione, & sanctissima Trinitate, & aliis diuinis mysteriis, quæ ipse Dominus nobis, & Apostolica doctrina manifestauit, illos duos articulos fuisse satis, vt qs haberet accessum ad Deum per gratiam, vt sic posset operari, & superare peccatum ad salutem. *Act. 4.* *Nota diligenter & quiesces.*

At maius dubium est: An scilicet post manifestatam mundo gratiam, omnes penitus salute frustrentur, quicūque per aquam baptismi nō fuerint regenerati. Hoc enim omnino verum esse videtur, si verba Christi (vt ipso quidē primo aspectu porrigunt) consideremus. Verum plura sunt, quæ si diligenter accuratéque perpendantur, magni admodum sunt momēti, vt cauere vnusquisque diligenter debeat, ne tam cito ferat (ne dicam præcipitare velit) sententiam. Multi enim, etiam post prædicationem Apostolicam extiterunt, qui nunquam quicquam de Christo audierūt. Alij item, & ij quidem propemodum innumerabiles, quibus non constitit de veritate fidei nostræ, quàm si idoneè

nouissent, libenter eam erant & cum magna gratiarum actione suscepturi. Illud verò quod dicitur: Si tale esset quorundam desiderium, mitteret Angelum Dominus instructorem, sicut misit Cornelio: est hoc quidem diuinare. Mitto, iam Corneliũ ante fidem de Christo acceptam, placuisse Deo, vtpotè qui religiosus & timens Deum describatur, cuius orationes & eleemosynæ erant acceptę. Facilè quoque responderetur illi sententiæ Domini de baptismate. Sed cum ipsius rei magnitudo & grauitas longiorem & peculiarem sermonem mihi desiderare visa esset, latius eam particulari tractatu explicare volui. Hunc si videro desiderari ab amantibus veritatem, etiam proferam, & doctiorum examini subiiciã, semper me ipsum subiiciẽs ecclesiæ sanctæ catholicæ iudicio, & doctiorum: non tamen possim omnium, & præsertim quorũdam sciolorum qui sibi censuram audacissimè arrogant, & faciunt sua autoritate quæcunque non audierunt, aut non legerunt hæretica: temerè insu per quæ non intelligant, reprobantes.

Fide, Noe responso accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptauit arcam in salutem domus suæ, per quam damnauit mundum: & iustitiæ quæ per fidem est, hæres est institut⁹. Fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem, & exiit nesciens quò iret. Fide, demoratus est in terra repromissionis tanquàm in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus. Fide, & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione seminis accepit, etiã præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum qui repromiserat. Propter quod & ab vno orti sunt (& hoc emortuo) tanquàm sydera cœli in multitudinem: & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.

Fide, Noe responso accepto, &c. Historia nota est Gen. c. 5. vsque ad. 10. Scripsit autem Iosephus Adam prædixisse, mundi vastationem semel atque iterum fore. Primò per aquas diluuij: secundò per ignem in vltimis diebus. Quam prophetiam Noe fide amplexus, respõsum habuit à Deo, id est, meruit habere respõsum à Deo sic fore: & electus est, vt construeret arcam in salutem suæ domus. Et metuens paruit, & per illam arcam, *damnauit mundum*, hoc est, damnabilem ostendit: quoniam omnes increduli erant, & spernebant eum. Ideò non venerunt in requiem cum Noe: & ipse hæres factus est iustitiæ, quæ est per fidem vnde requies. Hæc est gratia & charitas, quam fide sibi quæsiuit, & possedit.

Fide qui vocatur Abraham, &c. Innuit tempus quando vocabatur Abram. Nota est historia Ge. 12. & 13. Laudatur ergo de fide primò: quia durũ est sedes proprias relinquere, & incertas per tot discrimina inquirere. *Fide, demoratus est in terra repromißionis, &c.* Et hoc patet ex Genesi: & cõmendabiliorem eius fidem facit, cui cum esset terra illa in hæreditatem promissa, habitauit tamẽ in ea tanquam aduena, *in casulis*, id est, in tentoriis, etiã cum Isaac & Iacob, cum essent promissionis cohæredes: quia oculo fidei multò præstantiorem terram expectabat. Vnde ait: *Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Hæc ciuitas est Ierusalem cœlestis, quæ innititur suis fundamẽtis solidis Christo primùm, deinde patriarchis, prophetis, Apostolis. Hæc erat illa terra promissionis, quam etiam prius debebat colere, & inhabitare vt aduena, ac deinde in patriam ac possessionem sempiternã accipere.

Fide, & ipsa Sara sterilis, &c. Etiam nota est historia Gen. 12. 18. & 21. Solum illud notandum quòd ibi dicitur, Saram risisse quasi incredulam. Hîc verò commendatur de fide: sed risit illa præ gaudio, & de re incredibili, quam se facturũ Deus promittebat. Non enim quasi verè incredula risit, sed vt admirans, & quæ credebat fide, quasi nõ credens. Tale quid de Discipulis apud Beatum Lucam legitur, cum apparuit eis denuò Iesus, & præbuit se palpandum, qui describuntur adhuc quasi non credentes præ gaudio, & mirantes. In huiusmodi autem nouitatibus, nescio quo pacto fit vt credens non credat, & variæ & contrariæ affectiones consurgant. Non sit ergo dubium quin sancta illa matrona Sara crediderit, cum id clarè testetur Apostolus: attamen sensisse motum aliquem in animo de rei nouitate, & impossibilitate naturæ, vt aliquantulum & dulciter reprehendi mereretur à Domino. *Luc. vlt.*

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus, sed à lõge eas aspicientes & salutantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant vtique tempus reuertendi. Nũc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem: ideò non confunditur Deus, vocari Deus eorum. Parauit enim illis ciuitatem. Fide, obtulit Abraham Isaac cum tentaretur, & vnigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones (ad quẽ dictum est: quia in Isaac vocabitur tibi semen) arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus. Vnde eum & in parabolã accepit. Fide, & de futuris benedixit Isaac, Iacob, & Esau. Fide, Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigium virgæ eius. Fide, Ioseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit. Fide, Moyses natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quòd vidissent elegãtem infan-

tem, & non timuerunt Regis edictum. Fide, Moyses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucũditatem: maiores diuitias æstimans thesauro Ægyptiorũ improperium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Fide, reliquit Ægyptum non veritus animositatem Regis. Inuisibilem enim tanquam vidēs sustinuit. Fide, celebrauit Pascha, & sanguinis effusionē: ne qui vastabat primitiua, tangeret eos. Fide transierunt mare rubrum tanquam per aridam terram: quod experti Ægyptij deuorati sunt. Fide, muri Iericho corruerunt, circuitu dierum septem. Fide, Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis repromissionibus. Ostendit quomodo illi fuerunt exempla fidei, videlicet Abraham, Isaac, & Iacob. Et qui illos sequuti sunt fide: quoniam dum vixerunt, nõ acceperunt promissiones. Nequaquam quidem est hæsitandum fuisse illis repromissa & bona terræ, & bona cæli, quæ pariter hîc viuentes non obtinuerunt, sed per fidem longè aspexerunt. *Et credentes, & salutantes, & confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram,* sensus est: Crediderũt quidem illis promissionibus, & salutauerunt eas alõgè, tanquam ea non ad se spectantes, quæ attinebant ad bona terræ: similiter quæ erant cœlestia, quorum propriè est fides, non erant propè. Confessi enim sunt se esse peregrinos & hospites super terram. Confessionem autem hanc faciebãt ipsis factis, habitantes in tabernaculis & tentoriis, sicut ait scriptura: Iacob autem Pharaoni dixit, Dies pe- *Gen. 47. & 49.* regrinationis vitæ meę centum triginta annorum sunt, pauci & mali. Et moriens dixit, Salutare tuũ expectabo Domine. Significabãt ergo sua illa peregrinatione se patriam inquirere, non autem illã vnde exierant. Alioqui reuersi illûc aliquãdo fuissent, cum liberum eis reuertendi tempus non fuisset denegatum.

Nunc autem meliorem appetunt. Quod ait, *Nunc*, nõ videtur posse significare tempus illud præsens, quum loquebatur Apostolus: sed aptãdum esse ad illud tempus tunc præsens, quando confitebantur se peregrinos. Id enim erat quia meliorem appetebant patriam: & nunc etiam appetunt secundũ corpus, & si secundum animam sint beati. Sed est illis adhuc expectatio propter corpus.

Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum, Deus *Marc. 12.* Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Deus autem nõ est Deus mortuorum, sed viuorum, & eorum qui habent ius ciuilitatis in terra viuentium. Viuunt ergo illi in spe, nondum tamen sunt perfecti anima & corpore, sed animæ illorum tantum. Deus enim parauit eis ciuitatem æternam. Hũc sensum *Psal. 38.* videns Dauid in spiritu, dixit: Quoniam ego aduena sum apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei. Remitte mihi vt refrigerer priusquam abeã, *Ibid. 119.* & amplius nõ ero. Et alibi deplorat duram ipsius peregrinationis conditionem. Heu mihi, inquit, *Ibid. 26.* quia incolatus meus prolongatus est, &c. cum tamē ille esset Rex in terra promissa & adepta. Vnde & spe melioris regni se sustinens, aiebat: Credo videre bona Domini in terra viuentium. Hæc enim terra in qua viuimus, non viuentium, sed morientium terra est.

Fide, obtulit Abraham Isaac cum tentaretur, &c. Clara historia. Illud notãdum de fide Abrahæ, qui tametsi in Isaac sciret esse promissum sibi semen, videlicet Christum semen verum, occidere tamen promptissimè filium suum Isaac non distulit, simpliciter obediens Deo. Fide enim tenebat quòd posset eum Dominus suscitare à mortuis, & cogitans quòd esset eum suscitaturus.

Vnde eum & in parabola accepit: sensus est, quòd Abraham propter hanc fidem, qua credidit eum posse suscitari à Deo, *accepit eum*, seu, vt græca vox sonat, *recepit*, siue, *recuperauit eum*, quasi suscitatum à morte. Ideo Apostolus hoc in loco ait, *Accepit eum in parabola*, id est, in similitudine suscitationis à mortuis, quam credidit. Nam considerato diuino mãdato, & obedientia Abrahæ, pro occiso habendus erat Isaac. Reuocatio ergo mandati illius *Expositionem hanc considera.* nihil aliud fuit, quam suscitatio ex mortuis: quàm suscitationem promeruit ex fide, & illa fide qua credidit Deum potentem suscitare.

Hic mihi videtur purus literæ sensus: quia sicut credidit, ita accepit. Alij dicunt: Abraham eum accepisse in similitudine, scilicet Christi. Isaac enim fuit figura Christi à Deo in cruce oblati, qui cum videri posset immolatus, nõ ille fuit, sed caro eius, quæ per arietem illum significata est, quem vidit Abraham inter vepres hærentem cornibus. Hæc expositio, si cui magis placeat, ea liberè per me fruatur, non contendo: mihi prior longè probabilior videtur.

Fide, & de futuris benedixit Isaac. Historia itē clara & nota est. Illud tamen considerandum, illam benedictionem Isaac fuisse de futuris, quæ reuelatione diuina acceperat. Quamobrem fide meruit vt haberet eius benedictio efficaciam: quoniã paterna distributione media suam quisque benedictionem accepturus erat.

Fide, Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, scilicet Effraim & Manasse: & ampliore benedictione minorem, *Et adorauit fastigium virgæ eius,* Verius iuxta græcam lectionem, Adorauit ad fastigium virgæ eius: sic Septuaginta interpretati sunt, aut ex traditionibus verissimis adiecerunt, sicut & alia pleraque. Legimus tamen in Genesi: Adorauit *Gen. 47.* Israel Dominum conuersus ad lectuli caput. Alij iuxta hebraicam literam: Inclinauit (seu incuruauit) se ergo Israel versus caput lecti, siue ad caput lecti. Hæc tam varia lectio turbat nonnullos. Sed quid prohibet ad caput lectuli fuisse virgam illam Ioseph, ad cuius summitatē vertit suam adorationem Iacob? Multa enim tum habebãt ex traditionibus antiquis, quæ scripturæ sanctæ non expresserunt. Nec enim prorsus erat necessarium singula patriarcharum gesta literis mandare, vt patet in hac ipsa narratione. Et hîc obiter notabis Catholice lector, contra hos nouos hæresum suscitato-

res, quomodo expreſſè ponatur Iacob adoraſſe ad faſtigium virgæ Ioſeph: quia repræſentabat Chriſtum. Cur igitur diſplicet tantopere iſtis adoratio ad imagines? Verè ſuperſpitioſi ſunt, & fingentes ibi timorem, vbi non eſt timor. Imo non fingentes timorem, ſed meram ſuperbiam profitentes vani homines, qui mēbris tanti Capitis à Capite honorem, & nos iuuandi poteſtatem illis datam recognoſcere nolunt.

Fide, Ioſeph moriens de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt, &c. Et hæc hiſtoria legitur in libro Geneſeos, cap. vltimo ſub finem.

Fide, Moſes natus, occultatus eſt menſibus tribus, &c. Credibile eſt patrem, aut matrem Moſeos habuiſſe diuinitus de infante aliquod oraculū, vt verum ſit eum ſic fuiſſe ſeruatum propter fidem. Nec mirum eſt veterem ſcripturā minime hoc claris verbis expreſſiſſe, cum nec eius quod ſequēti loco adiecit Apoſtolus, eadem ſcriptura vſquam meminerit, nimirum:

Fide, Moſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, &c. Sēſus eſt iuxta Græcam lectionem: Hic Moſes grandis factus, ſeu magnus. Poteſt ſiquidem vtrunque ſignificare, nimirum tam facultatum, quàm ætatis magnitudinē. Erat quippe magnus, vt quem putabant omnes filiū filiæ Pharaonis. Illa enim nutriuerat eum vt ſuum, & pro filio
Act.7. habebat. Erat inſuper cordatus, & (vt declarauit B. Stephanus) eruditus in omni ſapientia Aegyptiorum. Hic tamen cum talis ac tantus eſſet, elegit magis affligi cum populo Dei, & ſuſtinere improperium Chriſti, hoc eſt, improperium acceptum propter Chriſtum, & illi ſimile quod ipſe propter nos ſuſcepit. Affligebatur enim ille populus propter patrios ritus, qui aduerſabantur ritibus Aegyptiorum. Itaque propter Chriſtum patiebantur. Nam illa eorum religio erat quædam ad Chriſtum inchoatio, quem ſciebant illi proditurum ex ſemine Iſrael, & Iuda, & expectabant. *Aſpiciebat enim in remunerationem.* Audiant (ſi aures habent) pertinaces hæretici, qui negant remunerationem operum: & abominantur eos qui operantur aſpicientes ad remunerationem. Quid poteſt aduerſus illos clarius pronuntiari? Nullus hîc relinquitur prorſus, quantunuis verſutis & callidis hominibus, tergiuerſandi locus.

Fide, reliquit Aegyptum non veritus animoſitatem Regis. Non loquitur de primo eius exitu de Aegypto. Fuga enim fuit ille exitus, dum Regem metuit qui volebat eum occidere. Sed loquitur de exitu ſecundo per mare rubrum cum filiis Iſrael, ad quem
Exod.10. paulo ante Pharao dure loquutus: Recede à me, inquit, & caue ne vltra videas faciem meam. Quocunque die apparueris mihi, morieris. Reſpondit Moyſes, Ita fiat vt loquutus es: non videbo vltra faciem tuam. *Inuiſibilem enim,* nempe Deum, *tāquam videns,* id eſt, perinde ac ſi eum videret, *ſuſtinuit,* id eſt, expectauit defenſorem, & vltorem, & protectorem.

Fide, celebrauit paſcha, & ſanguinis effuſionem. Celebrare paſcha eſt ſolenni ritu tranſitum præparare: quod factū fuit per ſanguinis Agni effuſionem: *Ne qui vaſtabat primitiua, tangeret eos.* Nota eſt ex libro Exodi cap. 12. hiſtoria. Iuſſerat Deus vt ſuperliminaria domorum, & poſtes aſpergerent ſanguine illo Agni: quia Angelus qui percuſſurus erat primogenita Aegypti, illis tātum domibus parceret, quæ ſignatæ eſſent illo ſanguine.

Fide, tranſierunt mare rubrum, &c. Nulli iam non nota eſt hiſtoria. *Fide, muri Ierico corruerūt, &c.* Hoc habetur Ioſue cap. 6.

Fide, Rahab meretrix non periit cum incredulis, &c. Meretricem hîc appellat mulierem illam manifeſtè Apoſtolus: & item B. Iacobus in ſua epiſtola. Cauponam verò appellat ſcriptura vetus, iuxta vocem Hebraicam. Sed in promptu eſt ratio: quoniam eiuſmodi mulieres ſunt ferè omnes meretrices. Familiaris eſt pariter hiſtoria ex eodem Ioſue libro cap. 2. & 6. Meruit autem hæc mulier honorari in genealogia Domini. Prius enim iuſtificata fuit per fidem: ac deinde bonum opus erga Ioſue nuntios ad explorandam terram miſſos operans, accepit retributionem: quo factum eſt vt non perierit cum incredulis.

Et quid adhuc dicā? Deficiet enim me tempus errantem de Gedeon, Barach, Sampſon, Iepte, Dauid, Samuel, & Prophetis: qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſsiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis. Effugarunt aciem gladij: cōualuerunt de infirmitate: fortes facti ſunt in bello. Caſtra verterūt exterorum, acceperūt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. Alij autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirēt reſurrectionem. Alij verò ludibria & verbera experti, inſuper & vīcula, & carceres: lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus: in ſolitudinibus errantes, in montibus, & ſpeluncis, & in cauernis terræ. Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſsionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur.

Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus, &c. Hac parte cum nimis longa futura erat omnium geſtorum enarratio, ſummatim enarrat Apoſtolus plures eius Iſraelitici populi ſaluatores, à magnis atq; imminentibus periculis ab illis viris ereptos, & hoc fide. Memorat autem non omnes, nec temporum ſeruat ordinem, ſed tanquam qui aliud agat, & quaſi obiter, & apud eos qui tenent hiſtoriarum cognitionem. Nota autem erant geſta Gedeonis, & cæterorum in libro Iudicum memorata. De iis ergo ait primum, *qui per fidem vicerunt regna,* vt patet à Ioſue vſque ad Salomonem. *Operati ſunt iuſtitiam.* Nemo enim poteſt operari iuſtitiam abſque fide: quia iuſtitia ex fide eſt. *Adepti ſunt repromiſsiones,* temporalium ac ſpiritualiū bonorum. *Obturauerunt ora leonum.* Hoc certè de Daniele ſin-

Dan.14. gulariter legitur bis factũ, qui fide obturauit ora leonum, ne cum tamẽ eousque famelici essent, deuoratẽt eum. Quanquam & de Samsone legitur, Iud.14. qui dilacerauit leonem. Et Dauid ipse de se testatur, quod suffocauit vrsum & leonem. 1.Reg.17.

Verùm hoc magis ad Danielem spectare videtur, quia nulla vi aduersus illos congressus est, sed fide solùm. Vnde & scriptura ipsa hoc testatur factum, quia crediderunt Deo suo: quemadmodum in eo Danielis lib. habetur, capite sexto.

Extinxerũt impetum ignis. Hoc verum factum est per Mosen, Num.11. & per Aaron, Num.17. & per tres pueros coniectos in fornacem ignis. Vnde & illa historia canonizatur hîc ab Apostolo. *Effugarunt aciem gladij.* Hoc frequentissimũ fuit, & multis modis. *Conualuerunt de infirmitate*, vt Ezechias, & Iob, & alij plures. *Fortes facti sunt in bello.* Exempla sunt plurima, vsque ad nouissima Machabæorum. *Castra verterunt exterorum.* Hoc item frequentissime factum est. *Acceperũt mulieres de resurrectione mortuos suos.* Quod patet per Eliam & Eliseum, 3.Reg.13. & 4.Reg.4.

Libros antiquos canonizat Apostol⁹ extra canonẽ Iudæorum.

Alij autem distenti sunt, &c. Hoc absque dubio de septem fratribus Machabæis, & matre dicitur. Et sic illæ historiæ Machabæorum canonizantur.

Non suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirẽt resurrectionem. Lege egregiam illam historiã, & videbis quomodo omnes ad illam meliorem resurrectionem que futura erat in cœlis, anhelabant cõstanti certitudine fidei.

Alij verò ludibria, & verbera experti, vt Ieremias & Micheas, *Insuper & vincula, & carceres.* De iisdem id constat Ieremiæ 32. & 37. & 3.Reg.22. *Lapidati sunt.* Hoc creditur de Ieremia, sed & de Zacharia filio Ioiadæ. 2.Par.24. *Secti sunt.* Ad Isaiã hoc pertinet ex traditionibus Hebræorum. *Tentati sunt*, vt Iob, & Abraham, & alij multi. *In occisione gladij mortui sunt.* Saul octogintaquinque sacerdotes iniustè trucidauit propter Dauid. Multos etiam prophetas Domini iussit interfici Iezabel, 3.Reg.18. Manasses autem rex impleuit Ierusalem sanguine iustorum. *Circuierunt in melotis*, id est, ouinis pellibus & caprinis, *egentes, angustiati, afflicti.* Talis fuit Elias & B. Ioannes Baptista, & (vt credibile est) nonnulli alij imitatores. *Quibus dignus non erat mũdus.* Et verè non erat dignus mundus iis, qui superarunt cuncta eius blandimenta, & omnem fortunam, & superciliũ, vt nec secundis inflarentur, nec frangerentur aduersis. His iam cœlũ meritò debebatur, qui terrã cõculcauerant: *In solitudinibus errantes*, id est, sine propria ac certa sede, *in speluncis & cauernis terræ*: Lege de ipso Elia historias, & de prophetis quos abscõdit Abdias in spelũcis, 3.Reg.18.

1.Reg.22.

Locus difficilis.

Et ij omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem. Hic locus de acceptione repromissionũm perobscurus est & difficilis. Superius enim dixit: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti nõ acceptis repromissionibus. Et tamen cap. 6. dixit de Abraham, quòd adeptus est repromissionem. Et hoc ipso cap. generaliter dicitur, quòd adepti sunt repromissiones. Et nunc rursus ait: Hi omnes testimonio fidei probati, non acceperũt repromissionem. Quare necesse est omnino varias separare promissiones. Erant enim promissiones temporalium: & erant promissiones spiritualium. De temporalibus autem etiam distinguendum: & similiter de spiritualibus. Abraham enim & Isaac, & Iacob, varias habuerũt promissiones etiã temporalium bonorum, nimirũ de propagatione seminis. De Christo nascituro ex illa Gẽte: Item de terra Chanaam. Has promissiones in vita non acceperunt: peregrini enim fuerunt super terram. Et de promissis, præter conceptum Saræ, nihil ferè viuentes obtinuerunt. Quapropter de illis specialiter dicitur: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis promissionibus. Vt sit sensus, omnes sic mortuos fuisse, vt adhuc retinerent fidem eius quod sua die accepturi essent: quod postmodo verum fuit. Si enim viuentes accepissent, non essent defũcti in fide. Quodcũque enim habetur & possidetur, illud iam non creditur.

Cum ergo dicitur de Abraham cap. 6. adeptum illum fuisse promissionem, nõ est referendum ad tempus ante ipsius mortem, sed postquam mortuus est. Vnde Domin⁹ ait: Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauisus est. Ad illud verò in hoc cap. de sanctis, quos asseuerat adeptos repromissiones, oportet intelligere de certis promissionibus, quarum tempus iam aduenerat, siue temporalium bonorum intelligas, siue spiritualium. Quod verò hîc dicit, Non acceperunt repromissionem, ad certam & singularem repromissionem est referendum. Et sine dubio ad illam insignem, quæ complectitur omne bonum, & quæ nos perficit. Hanc nulli obtinuerunt: quia nondum sunt consummati. Licet enim iam obtinuerint beatitudinem animarum: corpus tamen iacet adhuc in terra sepultum, donec iterũ per resurrectionem ipsi animæ restituatur. Hactenus absque scrupulo procedit litera. Sequitur autem quiddam difficile. Ioan.8.

Deo pro nobis, seu de nobis, *melius aliquid prouidẽte.* Sed quid est istud quod Deus de nobis prouidit melius? Nõne ipsa consummatio ac perfectio beatitudinis? At hanc nõ tantũ nobis prouidit Deus, sed & ipsis. Si dicas aptandum esse cum eo, *vt non sine nobis consummarentur*: Verum quid boni nobis euenit, si eo temporis spatio non sint consummati ante nos? Dicet aliquis cum Apostolo, Non accepisse illos repromissionem, pro illo tẽpore quo sunt defuncti, intelligendũ esse: & ita aliquid melius prouidit nobis Deus. Dum enim, ait, *nobis*, eos designat, qui sunt in statu noui testamẽti. Istud verò melius, est adeptio beatitudinis, quæ obuenit nobis confestim post mortem, ne teneamur expectare, sicut priores, vt perficiamur. Ipsi enim sine nobis perfici non valuerunt.

Locus difficilis valdè.

Sed hic sensus non caret suis scrupulis. Quod enim ait, *Vt non sine nobis consummarentur*, videtur respicere ad perfectam corporum consummationẽ: Nisi dicas, propter spem resurrectionis certã, habendos esse vt consummatos, qui iam prima stola potiuntur, securi de reliqua. Aut melius: Nõ acceperunt talem beatitudinis repromissionem. Si enim accepissent animæ beatitudinem ante euangelij tempus, debuissent consummari ante nos. Vt enim non expectassent mortem Domini ad consummationem beatitudinis animæ (quæ tamẽ est conueniens omnibus terminus repromissionis) ita nec debuissent expectare mortem omnium ad

consummationem gloriæ corporis. Melius ergo contingit nobis, qui mox post mortem beatificamur in anima, postquam sumus in tempore gratiæ peracta redemptione prima. Et hãc opportuit omnes expectare per Christum resurgentem, ne quis intraret in sancta sanctorum ante summum Pontificem, qui viam strauit.

CAP. XII.

Deoque & nos tantã habentes impositam nubẽ testiũ: deponentes omne pondus, & circunstans nos peccatũ, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in authorem fidei, & cõsummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionẽ: vt ne fatigemini animis vestris deficientes. Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes: & obliti estis consolationis quæ vobis tanquam filiis loquitur, dicẽs: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseuerate. Tanquam filiis vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & nõ filij estis. Deinde patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, & reuerebamur eos: nũ multò magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus? Et illi quidem in tẽpore paucorum dierum secundum volũtatem suam erudiebant nos: hic autem ad id quod vtile est, in recipiendo sanctificationem eius. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ.

I*Deoque, &c.* Exemplis patrũ hebraicæ gentis exhortatur illos, vt & fidem cum bonorum operũ perseuerantia retineant. *Tantam habentes circumpositam nubem testium.* Maiorum turbam vocat nubẽ testium, quasi ex multis in vnum flatibus condensatam. Nubes enim de terra producitur, & eleuatur vt iterum pluat in terram. Tales sunt sancti viri qui pluũt nobis doctrinam verbo & exemplo, vt nos ad desideria supernorum eleuent.

Ait, Circumpositam, vt designet nos non posse fugere eius aspectum quoquo vertamur. *Deponentes omne pondus*, vt valeamus & nos effici nubes conscendentes ad cœlestium desideria. *Et circunstans nos peccatum.* Peccatũ vocat suo more concupiscentiam innatam in carne, quæ magnopere circũstat. Deponitur autem per acquisitionem gratiæ & iustitiæ. Quantò nanque est quis iustior, tantò eius concupiscentia tenuior. *Per patientiam curramus, &c.* Non cessantes ab operibus bonis: quod expeditè faciendo, quodammodo currimus. Etenim in ipso cursu habemus obuiã tentatorem, multis modis à cursu auertere nitentem. Quis autem nisi põdus deponat, valeat in via currere?

Aspicientes in Authorem fidei & cõsummatorem Iesum, hoc est, in eum qui vt incepit, ita perficiet. Ipse enim author, siue inchoator est fidei: quoniã vt credamus, ille in nobis operatur. Et item consummator eiusdem fidei: quia dat non solum vt credamus, verum etiam vt pro illo patiamur, quod est in certamine currere. Sic vere perficitur fides & iustificatio ad meritum præmiorum. Idem alibi: Vobis datum est pro Christo non solum vt credatis in eum, verum etiam vt pro illo patiamini. Phil. 1.

Qui pro proposito sibi gaudio sustinuit crucem, &c. Dupplex est sensus. Prior, Ipsemet proposuit sibi, aut Deus proposuit illi gaudium, si illud mallet. Ille autem loco gaudij sibi propositi, elegit & sustinuit crucem. Huic autem intelligẽtiæ videtur astipulari græca lectio que habet, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, &c. Est tamen alia intelligentia & vera & efficax contra hæreticos, qui nolunt operantem respicere ad coronam sibi propositam, &c.

Recogitate enim eum, qualis & quantus erat, cum esset filius Dei, quàm innocens, imò quam benemeritus, & plenus benefactis. *Qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum cõtradictionem*, id est, quam crudelem, quam immanẽ: & à quibus, nempe iustus ab iniustis, & insigniter peccantibus. Hic item locus potius cõsideratione dignus est ad fructum, quam expositione ad intelligendum. *Vt ne fatigemini animis vestris deficientes*, quia memoria Christi est plenissima in afflictionib⁹ homini credenti consolatio. Siquidem est lignum illud quod aquas amarissimas dulces efficit. Itaque habetis summum præsidium, ne vlla prorsus fatigatione deficere debeatis.

Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes, &c. Magnum est amittere bona, & substantias vestras terrenas & facultates: quod tamen æquo animo tulistis. Sed longè magis arduum resistere vsque ad sanguinem aduersus peccatum repugnãtes. Istud vos necdum fecistis. *Et obliti estis consolationis quæ vobis tãquam filiis loquitur, &c.* Erant enim plerique eorum qui iam victi dabãt manus: & sic in defectionis crimen venientes, fidem violabant, immemores diuinæ exhortationis, & consolationis sapiẽtiæ Dei, quæ illis tanquam filiis loquebatur: *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, &c.* Prouerb. 3. Disciplinam Domini pro castigatione accipit, quam non vult negligi, nec sperni, sed libenti animo accipi, & non defatigari, aut delassari hominem cum à Deo arguitur. Quid enim est aliud in hoc mundo affligi, nisi castigari & emendari, modo simus filij? Hoc clarè ipsemet Apostolus exprimit, aiens:

Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit, &c. Videtur plus esse fla-

gellare, quàm castigare. Christus flagella tulit propter peccata nostra: & ideo receptus fuit à Patre in excelsum thronũ. Itaque & eos qui magis Christo appropinquãt, decet etiam magis flagellari & propter se, & propter alios simili modo, vt conformes illi fiant. *In disciplina perseuerate.* Græca lectio hoc sonat, si disciplinam seu castigationem sustinetis, *tanquam filiis vobis offert se Deus*, paternum scilicet officium faciens. Quare obseruandus est & colendus: & deosculanda insuper manus etiam flagellantis. *Quis enim filius quem non corripit pater?* Certè nullus, nisi qui nihil peccet. At quotusquisque qui in nullo offendat, vt sic nullam mereatur castigationẽ? *Quòd si extra disciplinam estis, &c.* Notanda sunt hęc, & firmissimè cordi figenda. Homo enim extra disciplinam, id est, non accipiens pro disciplina quæ sibi cõtingunt aduersa, iam non vt filius reputatur, cui seruetur hæreditas: sed vt adulterinus, vel spurius ad diabolum pertinens.

Deinde, Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, &c. Optimè ab eo quod minus est argumentatur comparatione dignioris. Si enim homo patrem secundum carnem reueretur, & ita faciẽdum esse natura ipsa docet: & hæc reuerẽtia habet promissionem vitę: nonne multò magis obtemperare debemus Patri spirituum, vt verè viuamus? Patrem spirituum vocat Deum: quia per dona spiritualia quæ infundit, pater noster est. Spiritus enim
1. Cor. 6. est Deus: & quicunque adhæret Deo, vnus spiritus est, id est, vnitur illi per spiritum qui est amor. *Et illi quidem in tempore paucorum dierum, &c.* Optima item est eiusmodi suasio, & per se omnibus perspicua: quoniam patres carnis paucis diebus nos erudiunt, idque ad suam ipsorum voluntatem. Sæpè etiam inutiliter, & cum magna filiorum iactura. At illa Dei castigatio sanctificationem nobis parit. Sic enim sanctificamur dum erudimur à Domino, & probamur igne tribulationum.

Omnis autem disciplina in præsenti quidem, &c. Nullum omittit locum ad suadendam perseuerantiam Apostolus. Omnem castigationem in pręsenti quidem testatur nõ videri esse gaudij, sed potius mœroris. Noluit absolutè dicere non esse gaudij, sed, *non videtur*, quoniam in his qui sapiunt, & qui spiritu feruent, etiam gaudij est. Nam prospiciunt & futura, non quæ sunt præsentia tantum: quia in eis vident fructum oriri iustitiæ, qui est vitæ æternæ fructus pacatissimus, & plenus pace & iucunditate. Reddet autem hũc fructum Deus Pater iis qui fuerint exercitati per ipsam disciplinam.

Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris: vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Contẽplantes ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est. Non enim inuenit pœnitentię locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam.

Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, hoc est, Cum ex parua, & breuis temporis tristitia tantus oriatur fructus, erigite remissas manus, id est, vires resumite ad opera bona. Et erigite genua soluta: quia nec poterunt operari manus, nisi & genua roborentur & erigantur, per quæ significatur fortitudo & animositas, quam fides & spes excitant & confirmant. *Et gressus rectos facite pedibus vestris.* Sunt enim qui ambulant quidem, sed non rectè ambobus gradiuntur pedibus: quoniam altero claudicãt. In quibus ij fortè significãtur, qui quod rectum est agunt, sed intentione non recta vel pura, sed ob inanem gloriam, aut aliquod cõmodum temporale. Credo tamen voluisse Apostolũ monere Hebræos, ne, quod erat multorũ, in vtranq; partem claudicarent, partim scilicet Christum, partim verò Mosen recipientes, idque propter carnis affectionem. Istud insinuat dum ait: *Vt non claudicans quis erret*, seu, Ne quod claudũ est aberret, hoc est, abducatur à via. *Sed magis sanetur*, eò quòd mala animi affectio quidam animi morbus est.

Pacem sequimini cum omnibus. Ad Gentes videtur aspicere, & eis hac exhortatione prospectũ velle, cũ quibus male cohærebant Iudæi. Aspernebantur enim eas, & ingratis oculis intuebantur, non considerantes in Christo reddita esse omnia munda. *Et sanctimoniam*, id est, cordis munditiam & puritatẽ, *sine qua nemo videbit Deum.* Ipse enim dixit: Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt. Et alibi: Nihil coinquinatum intrabit in illud. Matth. 5.

Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei, siue: Ne quis destituatur à gratia Dei. Potest ergo quis destitui à gratia: contra quod quidam stultè dogmatizant. Est item in manu nostra postquam accepimus gratiam, retinere illam, ac non destitui: nisi velint negare clarissimam Apostoli exhortationem hanc, *contemplantes* (inquit) *ne quis desit gratiæ Dei.* Vbi est igitur illa æterna reprobatio ex parte Dei ante peccatum, quam isti prædicant? Contra hæreticos.

Ne qua radix amaritudinis. Radix omnis amaritudinis est superbia vitæ: ex qua oriuntur inuidia, & odium, & ira, quæ omnia ascendendo & pullulando (vt ita dicam) amaricant cor, & per illa impeditur gratia Dei, vnde & inquinantur multi. Hinc enim excitamenta sectarũ, & ex ipsis sectis iniuriæ, simultates, detractiones & innumera mala.

Ne quis fornicator, aut prophanus, vt Esau. Hic contra voluntatem patris & matris concubuit cum vxoribus idololatris: & ideo fornicator dici potuit. Et similiter prophanus: quia rem sacram, nempe matrimonium fœdauit. Sed & hac in re prophanus, quam exprimit B. Paulus, *qui propter vnã escam vendidit primogenita sua.* Ius autem primogenituræ erat quid sacrum & (vt traditione acceptum est) in eo sacerdotium continebatur. Primogeniti enim ante legem datam erant sacerdotes. Quamobrem dicitur Num. cap. 3. Ego tuli Leuitas à filiis Israel pro omni primogenito qui aperit vuluam in filiis Israel. Habebat & alias prærogatiuas primogenitura, de quibus non est hîc dicendi locus. Mitto quæ-

quæstionem, quónam pacto vendi poterant, aut etiam emi iura primogenituræ absque simoniaca labe. Et quomodo nō fuerit iniquitas in Iacob, tam vili pretio emere. Hæc enim non videtur alio modo solui posse, nisi facta omnia fuisse Deo sic volente ac disponente, vt omnino ius primogenituræ ad Iacob pertineret, non solum ordinatione diuina, verum etiam facto, & consensu eius qui ius habebat in ea. Et quia omnia in figuram contingebant illis, addit Apostolus:

Scitote enim quòd & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est. Hoc totum patet Gen. cap. 25. & 27. *Non enim inuenit pœnitentiæ locum.* De fructuosa pœnitētia est sermo, alioqui satis pœnituit, & eiulatu magno fleuit, vt testatur scriptura. Et hîc B. Paulus citat, aiens: *Quanquam cum lachrymis inquisisset eam.* Qui negarunt pœnitentiam transgressoribus, mouebantur ex hoc particulari concludentes vniuersale. Et certè concluditur verè de iis qui propria culpa reprobari merētur, quorum typum gerebat Esau, postquā despexit primogenituram: sed non continuò reprobatur quisque, vt mox transgreditur. Apostolus ergo hoc exemplum producit de Esau Hebræis vt caueant, & apertè intelligerent Esau typum Iudæorum in eo mysterio gessisse, qui amiserūt similiter primogenituram suam propter incredulitatem.

Non enim accesſistis ad tractabilem & accesſibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellā, & tubæ sonum, & vocem verborum (quam qui audierunt excusauerunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat, quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus sum & tremebundus) sed accesſistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequētiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamēti noui mediatorem Iesum, & sanguinis asperſionem melius loquētem quàm Abel. Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terrā loquebatur: multò magis nos, qui de cœlis loquētem nobis auertimus. Cuius vox mouit terram tunc: nunc autē repromittit, dicens: Adhuc semel: & ego mouebo non solùm terram, sed & cœlum. Quod autem adhuc semel dicit: declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruiamus placentes Deo cum metu & reuerētia. Etenim Deus noster, ignis consumens est.

Non enim accesſistis ad tractabilem montem, &c. Hoc in loco B. Paulus ne sibi à rigiditate Dei metuant, & de auxilio diuino desperent, incipit ostendere quæ & quanta sit eius protectio erga suos in statu gratiæ & noui testamenti, prę his qui sub antiquo testamento erant, & ait: *Non enim accesſistis ad tractabilem montem*, id est, montem qui calcari pedibus possit: qualis fuit ille mons Sinai, vbi vetus testamentum datum est. Vocat montem tractabilem, vt extenuet dignitatem legis illius si conferatur cum lege gratiæ: quemadmodum ad extenuandum templa manufacta, hoc singulariter affertur, quòd erāt manufacta. Deus autem non habitabat in templis manufactis. Similiter nec in huiusmodi montibus tractabilibus erat Dei domiciliū. Lex enim gratiæ è monte sancto, qui est Christus, prodiit: sicut ipse est verum Dei templum, in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. *Et accensum ignem.* In scriptura veteri legūtur facta tonitrua & fulgura: in quo significabatur effectus legis, quæ dū dura ceruice hominibus præciperet, excitabat concupiscentiæ ardorem ad mortem. *Et turbinem & caliginem, &c.* Significat autem turbo anxietatem illam conscientiæ & perturbationē, quæ post admisſionem peccati per conscientiam præuaricationis irruit. Caligo verò significat diuinorum ignorantiam, in qua erant adhuc existentes sub lege. Procella etiam quæ ventis & imbribus conflatur, non est aliud quàm significatio iræ Dei, propter multitudinem præuaricationum quæ ex lege veniebant. Deniq; sonus tubæ, & voces Dei legislatoris terribiles, legem timoris ostentabant. Col. 2.

Et ita terribile erat quod videbatur, seu quod apparebat (supple tu) vt excusarent se filij Israel, dicentes: Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur: hæc illi. *Moses dixit: Exterritus sum & tremebūdus.* Attamen nusquā in scriptura clarè apparet hoc dixisse Mosen: solū testatur scriptura in signo illo virgæ cùm in serpentem versa est, Mosen fugisse, proculdubio rei nouitate perterritum. Credibile est autem Mosen in illo mōtis ardore, & fumo, & tonitruis, & fulguribus, & caligine, & aliis terribilibus signis etiam expauisse & contremuisse, tametsi postmodo admoneret populum ne terreretur: *Sed accesſistis ad Sion montem.* Hæc est arx fortissima vrbis Ierusalem Maria Virgo semper benedicta cum electis Sanctis. *Et ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem.* Hæc est ecclesia Dei, *& multorum millium Angelorum frequentiam*, qui custodiunt hanc vrbem. *Et ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis.* De Apostolis loquitur, & magnis discipulis Christi, quorum nomina scripta erant in cœlis. *Et iudicem omniū Deum.* Hic est Christus qui retribuet sua die. *Et spiritus iustorum perfectorum*, quicunq; præter maiores erant. *Et testamenti noui mediatorem Iesum.* Nouum testamentum præfertur veteri: quia in eo remisſio est peccatorum, promisſio æternæ vitæ benè operantibus, & facultas datur rectè operandi. Ait Iesum, qui dicitur saluator. Hic venit è cœlo ad saluandum, non sicut Moses qui eductus est ex aquis, tāquam indigus redemptionis. *Et sanguinis asperſionem*, siue sanguinem asperſionis, *meliora loquētem quàm Abel.* Nam sanguis Abel vindictam, Christi verò sanguis misericordiam clamat.

mantur extra castra. Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portãtes. Non enim habemus hic manentem ciuitatẽ: sed futurã inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiã laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius.

Doctrinis variis, &c. Doctrinæ varietatem reprobat in primis Apostolus. Et significat doctrinas varij generis, quæ conuenire non possunt: qualis est doctrina fidei cum doctrina legis. Sic est doctrina quælibet, quæ cum Christiana non conuenit, neque cum illa seruari potest. Adiecit, *& peregrinis,* id est, quas ignorat ecclesia Christi, *nolite abduci,* id est, nolite hâc illâc circunferri. *Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, &c.* Manifestè Hebræorum cæremonias taxat, quæ in escis & potibus potissimum consistebant. De sacrificatis enim edebant, quæ tamen non proderant eis: quoniam per eas escas carnales non stabiliebatur cor in bonum. Stabilitur autem in gratia Dei, id est, charitate per cibum sanctũ, & veram & cœlestem escam. Et hoc est optimum: quia finis legis est Christus. *Habemus altare, &c.* Probat hac ratione non posse tolerari doctrinam legis (tanquam iam antiquatã) cum doctrina gratiæ. Habemus enim altare nos Christiani, de quo non habent potestatẽ edendi, qui deseruiũt tabernaculo. Hoc altare est extra portam, non conclusum in tẽplo siue tabernaculo: in quo altari fit vera expiatio per corpus & sanguinẽ Christi, & de quo iis edere nullo pacto est licitũ, qui adhuc deseruiunt tabernaculo, id est, qui manent in legalibus. Quod probatur: *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra,* ita vt qui tabernaculo deseruiunt non valeant inde quicquã sumere. Hinc à typo illo datur intelligi, non posse ab his qui adhuc manent in Iudaicis ritibus, Christum nostrum tractari, sed eorum carnali comestioni minus esse idoneum. Siquidem eius sanguis illatus est in sancta, & eius corpus crucifixum extra castra, id est, absorptum igne Spiritus sancti velut holocaustum acceptabilissimum Deo. Aliter igitur manducari debet, nempe spirituali manducatione per fidem & charitatem à cunctis Gentibus, Græcis & Iudæis. Nam ipse Iesus qui figuram veritate sustulit, corpus suum extra portam tradidit occidendum sub dio, vt ostenderet se non in ciuitate pati quasi pro illo populo tantum, sed pro vniuerso mũdo, vt sanctificaret populum suum ex omni Gẽte collectum, per aspersionem sanguinis, quem intulit in sancta sanctorum cœlestia, non terrena in redemptionem nostri.

Contra Iudæorum cæremonias.

Exeamus igitur ad eum extra castra. Loquitur Hebræus ad Hebræos, & ait: O Hebræi, si volumus expiationem tanti sacrificij consequi, exeamus extra castra, id est, agnoscamus Deũ non esse Iudæorum tantum Deum, sed & Gentiũ: & non curemus hoc opprobrium, sed *improperium eius portantes.* Nam & ipse exiuit extra castra, quẽ vos extra synagogam eiecistis. *Non enim habemus hîc ciuitatem permanentem, sed futurum inquirimus.* Ecce Ierusalem perdiderunt, sicut & ipsimet coniecerunt dicentes: Veniẽt Romani, & tollent locum nostrum & Gentem. Itaque nec ciuitatem hîc vllam habẽt, neque spem futuræ: & non sunt extra castra. Nam in castris manent cogitatione saltem & auiditate, pleni amore carnali, & secundum carnem expectantes Christum. *Per ipsum autem offeramus hostiam laudis semper Deo.* Sicut & Christus obtulit seipsum, confessionẽ & laudem deferẽs Deo: ita & nos offeramus semper hanc hostiam laudis. Sed per ipsum, id est, ipso offerente illam in nobis: quia quicquid ex nobis gratum est Deo, per ipsum oportet quasi signari, & offerri. Hæc autem laudis hostia offerenda est ab hominibus: quia est fructus labiorum nostrorum confitentium eius nomini. Et secundum hoc omnes sumus sacerdotes æqualiter. Sed non secundum quòd nos facimus in altari hostiam. Ad hoc enim oportet ordinari certos, & accipere potestatem faciendi legitimam.

Ioan. 11.

Benificentiæ autem & communicationis nolite obliuisci. Talibus enim hostiis promeretur Deus. Obedite pręposítis vestris & subiacete eis. Ipsi enim peruigilãt quasi rationem pro animabus vestris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gemẽtes. Hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis. Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus: in omnibus bene volentes conuersari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. Deus autem pacis qui eduxit de mortuis Pastorẽ magnum ouium in sanguine testamẽti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram se per Iesum Christum, cui est gloria in sæcula sæculorũ. Amen. Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij. Etenim perpaucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrũ Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes Præpositos vestros: & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cũ omnibus vobis. Amen.

Benificentiæ, &c. Exhortationem prosequitur. Ne obliuiscamini beneficentiæ, & communicationis, siue communionis. *Talibus enim hostiis promeretur,* seu pacatur, vel conciliatur Deus. Videant Lutherani qui negãt satisfactionem & merita ad abluenda peccata. *Obedite præpositis vestris.* Et hîc quoque videant qua stultitia negent hierarchiam in ecclesiã Dei, & iurisdictionẽ. *Ipsi enim peruigilant quasi rationẽ pro animabus vestris reddituri.* Hęc Episcopi & præpositi cõsiderent, num tales sint, *vt cum gaudio hoc faciant, & non gemẽtes.* Peruigilat bonus pastor cũ gaudio, cũ videt ouiculas bene pascẽtes, & contineri sub ouili. Secus verò si inueniat cõtumaces & deuias, tunc gemens hoc facit qui non videt suę

In hæreticos.

Notẽt prælati, notent subditi.

vigiliæ fructum, & cogitur nolens vti virga cum gemitu. *Hoc enim non expedit vobis*. Et verè non expedit: quandoquidem si illi ad tempus ob vestram contumaciam gemunt, vos in æternum flebitis.

Nam salus ouiculæ est, sub cura manere pastoris. *Orate pro nobis*: Etiam pro sanctis qui sunt in terra orandū est à populo, vt magis ac magis proficiant. *Confidimus enim*. Cum esset Hebræis inuisus propter gentes, voluit ostendere suum quoque erga illos affectum, quasi diceret: Non vos conturbet si videor pro gentibus zelare: nam & vos mihi charissimi estis. Confidimus enim, *quòd habemus bonā conscientiam in omnibus*, id est, inter omnes, *beneuolentes conuersari*. Quidam legunt, *Quod habetis bonam conscientiam*, quæ etiam lectio non displicet, in eum sensum: Confidimus vobis, quibus non sim odiosus, sed bonam habeatis conscientiam, vt cum omnibus velitis habere pacem & conuersationē charitatis vinculo colligatam.

Amplius autem, &c. Abundantius hoc fieri obsecrat, id est, orari quò celerius restitueretur ipsis. Ex quibus verbis rectè collegit Caietanus authorem huius epistolę Hebræum fuisse, & consequēter non fuisse Clementē: cuius tamen oppositum alibi putat. Neque Lucam, qui fuit Syrus natione, non Hebræus. Et tamen (quod mirandum est) negat fuisse B. Paulum, hanc afferens rationē, nō potuisse desiderare Paulū se illis restitui, qui ad euadendum eorum manus appellauerat Cæsarem. Et non animaduertit, quomodo iam eorum potestatem appellatione ipsa & iurisditionem euaserat. Vnde tutò poterat redire, & cauere sibi ab insidiis. Neque verò ad eos scribit, qui persequutionis authores extiterant, sed ad eos qui adhuc nomine Christiano censebantur. Sed iam frustrà hac de re disputatur, cum is non sit Catholicus habendus, qui hanc epistolam neget esse B. Pauli Apostoli, propter tantam nubem testium, Conciliorum, Pōtificum, Doctorum illam comprobantium.

Caietani inconstantia.

Deus autem pacis, &c. Verba clara sunt, & sensus ipse perspicuus. Deus est author pacis, in cuius manu sunt pax & bellum: pace tamē potius nunc delectatur, vt quod ex se est, sit Deus pacis, & non vltionis & dissensionis, siue perturbationis. Pacificaturus autem omnia eduxit de mortuis Pastorem summum omnium. Qui enim prius erat vltionum Deus factus est Deus pacis, in sanguine testamenti æterni. Per sanguinem quippe Filij pacificatus nobis est Deus. Hunc igitur Deum implorat, vt aptet, seu perficiat eos in omni opere bono. Ecce quomodo fit homo perfectus, nimirum bene operans per gratiam Dei. *Faciens in vobis* (ait) *quod placeat coram se per Iesum Christum*. Deus operatur in vobis & velle vestrum, & perficere pro bona voluntate: attamen non sine vobis. Rogat deinde vt sufferant verbum solatij, seu exhortationis. Consolatur eos quòd perpauca scripserit præ iis fortassis quæ requirebat & materia, & opportunitas.

Pro perfectione iustitiæ per opera.

Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cū quo si celerius venerit, videbo vos. Hic vnus locus cunctis ad persuasionem deberet esse satis, hanc epistolam esse Apostoli Pauli, cuius discipulus fuit Timotheus, vt posset eum mittere ac dimittere, sicut hìc dicitur, & sicut consueuit aliâs. Nec obstat Caietani responsio, quòd & Clemens poterat eum mittere, sicut & misit B. Dionysium ad Gallos. Nam paulò antè conclusit ipsemet, Clementem non fuisse istius epistolæ authorem, cum ipse author esset Hebræus. Reliqua ad salutationem spectantia clara sunt. Hoc solum inde elicitur, fuisse hanc epistolam ex Italia missam.

BENEDICTVS DEVS.

AVTHORIS IN SEPTEM EPISTOLAS CANONICAS PRÆFATIO.

TEMPORIS corruptissimi, in quo nunc versamur, miserāda conditio postulat, vt antequam expositionem septem epistolarum canonicarum aggrediamur, quæ sunt quatuor Apostolorum, Iacobi videlicet, Petri, Ioannis, & Iudæ, nonullæ sint necessariò quæstiunculæ præmittendæ, ac resoluendæ. In primis de hac prima epistola (propter nouos magistros) an verè sit canonica, & certò ad scripturas sanctas pertineat. Deinde de eius authore. Tertiò, de ordine: cur hæc præcedat reliquas. Quartò, An in ipso epistolarum numero aliquid contineatur mysterij. Et de primo quidem, Caietanns non putauit esse canonicam, eò quòd non videatur eius author fuisse Apostolus. Solis autem Apostolis data fuit (inquit ille) potestas condendi scripturas: & nihil scripturaruω vult esse canonicum, quod non sit vel ab ipsis Apostolis scriptum, vel ab eis approbatum. Verum huiusmodi opinio, & tota ratiocinatio falsa est & periculosa. Non enim quicquid scribebat quispiam ex Apostolorum numero, cōtinuò erat scriptura sancta, nisi prius legitimè probatum esset ab ecclesia. Et contrà, Nō quod ab Apostolo non sit scriptū, aut saltem non probatum, continuò non erit canonicum: si modo ecclesia illud probauerit ac canonicum fecerit. Deinde, omninò falsum, huius authorem epistolæ non fuisse Apostolum, cui & nomen egregiè conuenit, Iacobus. Hic fuit filius Alphæi & Mariæ coniugis eius. Vnde ipse dicitur apud Euangelistas, Iacobus Alphæi, & mater eius appellata est Maria Iacobi. Mar. 16. & Lucæ 24. Vocatus est & Iacobus minor, vt ab alio Iacobo distingueretur, qui dictus est maior, filius Zebedæi, frater Ioannis: quos Dominus tonitrui filios vocauit. Hæc à nobis abundè alibi explicata sunt ac probata: quæ debent haberi tanquam principia & dignitates. Sed propter hæreticos, nouorum dogmatum fautores, oportuit iterum nos ad hæc demittere. Lutherus enim cœpit epistolam negare canonicam: & vt illam ore illo suo spurco ac maledicentiæ pleno conspurcaret, vocauit stramineam. Non ob aliud, nisi quia & eius de iustificatione dogma efficacissimè & clarissimè prosternit: & ipsum hæreticum suis coloribus ad viuum eleganter depingit, & quasi ostentum exhibet omni populo spectandum. Erasmus autem, quis

Iacobus hic esset, & an Apostolus, in dubium reuocat: qui & quatuor Iacobos pro duobus comminisci tur: Ecce lucra quæ deferunt in ecclesiam. Caietanus ideo non putauit eum Apostolum: quia non se vocauit Apostolum, sed solummodo seruum Iesu Christi. Quæ ratio si quid valeret, nec erit vlla epistola Ioannis Apostoli: quia nusquam seipsum in eis vocat Apostolum. O miseram ac deplorandam nostrorum temporum conditionem, cùm liceat ista impunè cuique effutire: & de scripturis ipsis sanctis, quæ sunt fidei nostræ principia, periclitari. Fortè non se Apostolum nominauit: quia non vt Apostolus, sed vt Episcopus scripsit ad suos: & vt cederet ipsi Petro apostolatum, ne quasi Apostolus præcedere eum videretur. Nullus enim eorum qui scripserunt epistolas, ausi sunt se vocare Apostolos præter B. Petrum & B. Paulum: quod erat diligenter considerandum.

Viuat igitur veritas, & omnis plantatio quam non plantauit Pater cœlestis eradicetur. Sit ergo epistola canonica, sicut omnes sancti Dei, & veteres nobilissimi doctores, & catholici Pontifices pro canonica receperunt: & ipsa decreta Pontificum, & sacrosancta concilia confirmarunt. Sic & author eius Frater Domini Iacobus Alphæi, seu Iacobus minor, qui cognominatus est Iustus, sicut & Iose frater eius. De hoc Iacobo scripsit admiranda Iosephus Iudæus. Huic apparuit post resurrectionem Christus. Hic factus est primus Episcopus Ierosolimitanus, dignus qui scriberet ad suos, & cuius doctrina ab omnibus audiatur. Est enim vt & ipsum nomen innuit, Iacobus, supplantator vitiorum, & mundi, & carnis & dæmonis: cuius fuit primùm, ad exemplum summi Magistri, facere: deinde docere. Occurrit tamen non inutilis quæstio: Cur hæc inter canonicas prima in ordine habeatur. Minus quippe potest æquum videri, vt præferatur & B. Petro & Ioanni Dilecto, quos citra controuersiam prętulit ipse Dominus. Cui quæstioni respondetur: Scriptoris dignitatem non efficere vt præcedere scriptura debeat, sed ipsa doctrinæ ratio hanc prærogatiuam meretur. Debuit enim primò Euangelium prædicari Hebræis: & similiter apostolica tradi doctrina. Eligi ergo ille debuit peculiaris doctor illius Gentis, qui fuit primus illorum peculiaris Episcopus. Et hæc est ratio quamobrem ille B. Petro & cæteris hac in parte præponitur. Numerus autem harum epistolarum, quæ sunt septem, cõuenit numero, quo gaudet Spiritus sanctus. Sunt enim illæ septem sportæ, quas de fragmentis panum, quos Dominus multiplicauit, ipsi eius discipuli collegerunt, in quibus continetur perfecta euangelicæ legis instructio. Fuerunt autem quatuor earum scriptores: vt & hic numerus, quo Christianæ legis firmitas ac stabilitas significatur, attenderetur. Neque verò ignoramus aliquot reperiri derisores, qui hæc tanquam hominum commenta fastidiant: sed margaritæ non offeruntur porcis.

ARGVMENTVM EPISTOLÆ.

HVIVS epistolæ argumentum, est instructio ad exercitium sanctarum virtutum, & vitiorum expulsionem. Creditur autem vel ipsomet teste B. Augustino, ob eam ipsam causam fuisse à Fratre Domini conscripta: quoniam orta erat illa hæresis, fidem scilicet absque operibus satis esse ad salutem docens, quemadmodum quibusdam videbatur B. Paulus (perperam illum intelligentibus) in suis epistolis docuisse. Quæ hæresis iam sepulta, nostro tempore iterum à nouis magistris suscitata est. Sed à fratre Domini ita explicatissime confutatur, vt facilius sit eis epistolam negare, quàm posse vlla tergiuersatione sententiam aduersus illos apertissimam eludere.

COMMENTARIA IN EPISTOLAM B. IACOBI APOSTOLI ET FRATRIS DOMINI.

IACOBVS Dei, & Domini nostri Iesu Christi seruus: duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutẽ. Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis: scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet: vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Siquis autem vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat: & dabitur ei. Postulet autem in fide, nihil hæsitans. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circunfertur. Non ergo existimet homo ille quòd accipiat aliquid à Domino. Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.

DESPEXIT hanc salutationẽ Caietanus his verbis: Salutatio hîc posita tam pura est, vt nulli salutationi cuiuscunque alterius apostolicæ epistolæ conformis sit. Nam nihil Dei, nihil Iesu Christi, nihil gratiæ, nihilue pacis sonat: sed prophano more, salutem: hæc ille. Quibus, obsecro, quid poterat dici (vt parcè loquar) futilius? Primùm ait in ea salutatione nihil esse Dei, nihil Iesu Christi: tanquam non in ipsis primis verbis Deus & Iesus Christus nominetur, cuius se seruum profitetur.

Deinde prophanũ ſalutationis morem vocat, dicere, *ſalutem*, tãquam non hoc more vſi ſint Apoſtoli & Seniores, quum ſcripſerunt ad gẽtes in hęc Act.15. verba: Apoſtoli & Seniores iis q. ſunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ, fratribus ex gentibus, Salutẽ. Quid autem eſt Ieſus, niſi ſalus? Qui igitur ſalutẽ adprecatur, nõ niſi Ieſum, qui vera eſt ſalus, adprecatur. Non igitur erat prophanum eo pacto ſalutare: ſed hoc erat prophanum, veram ſcilicet ſalutem non intelligere. Quòd vero hæc ſalutatio nõ ſit cæteris conformis, vt illis B. Pauli & Petri: quid mirum? An rogo, neceſſe eſt modum ac ſtylũ omnium authorum vnum prorſus & eũdem eſſe? Verùm ſtulti eſt & parum ſapientis hominis, velle in his nugis vlterius immorari. Venio ad expoſitionem ipſi⁹ literæ, vt iam nobis loquatur & prodeat frater Domini, ſupplantator vitiorum ſtrenuus.

Iacobus Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus, &c. Vocat ſe ſeruum Dei & Ieſu Chriſti, iuxta illud: Cùm feceritis hæc omnia, dicite: Serui inutiles ſu- Luc.17. mus. Hoc enim perfecti hominis eſt, primùm cõſiderare & profiteri quid ipſe debeat Deo, & poſt hanc cõſiderationem gloriari de donis. Quod autem ait, *Dei & domini noſtri Ieſu Chriſti*, poteſt & cõiunctim ſic intelligi, vt intelligatur Ieſus Chriſtus Deus & Dominus: quod abſque dubio eſt. Poteſt tamen etiam intelligi diſiunctim, vt Patrẽ vocet Deum & Ieſum Chriſtum Dominũ. Et quia vtraque expoſitio vera eſt, vtraq; ſimul eſt amplectenda, vt à ſcripturæ Spiritu intenta.

Duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione, Salutem. Erant etiam ante nouiſsimam Iudæorum euerſionem reliquiæ diſperſæ ab Aſſyriis, & Babyloniis, & aliis gentibus, quæ nunquam reuerſæ erant in terram Iudæam. Et ad has ſcribit quæ receperant nomẽ Domini Ieſu cum fide: vnde & fratres ſuos vocat. Et quoniam erant inter gentes, gẽtium more ſalutat, vt veram ſalutem intelligerent, quæ eſt in vero Redemptore.

Omne gaudium exiſtimate, &c. Opportuna inſtructio. Vrgebãtur enim Chriſtiani in primo illo feruore ſpiritus & prædicatione fidei, multis & variis tentationibus, egeſtate & exilio, & aliis tribulationibus, & mortis denique ſupplicio. Quamobrem oportebat eos cõſolari, & fortes reddere, vt interno gaudio externæ perſequutiones minuerentur. Eſt enim ſermo de vero, nõ de falſo gaudio. Quod igitur legimus, *omne gaudium*, meo iudicio potius integrum, ſeu perfectum gaudium reddere debebat Interpres. Perfectũ autem gaudium eſt quod ex coniunctione cum Deo procedit, quando aſſimilabimur ei perfectè. Hoc autem perfectũ gaudium erit in alia vita: nam in præſenti haberi non poteſt. Quomodo ergo vult hoc in loco B. Iacobus, nos exiſtimare eſſe hîc perfectum gaudium, & hoc quidem in ipſis tantationibus, quæ triſtitiam potius quàm gaudium afferunt? In promptu eſt reſponſio: Si perfectum gaudium abſolutè intelligamus, verè nõ eſt in hac vita. At ſi ſtatus ipſe cõſideretur in quo ſumus, certè non eſt expers gaudij. Nec deeſt etiam huic gaudio ſua perfectio ſecundum ſtatum ipſum: qui ſtatus eſt veluti peregrinorum, & operantium, & concertantium. Peregrini enim in via gaudent: quia tendunt in patriam. Et quanto magis de via ambulãdo, aut currendo abſumpſerint, & patriæ vicinius appropinquauerint, tantò magis gaudent. Cum autem fe ad fores ciuitatis peruenerũt, expletur gaudium peregrini ac perficitur. Idem contingit operantibus, cum ferè adeſſe operarum & laborum finem perpendunt. Idem certantibus qui conualuere in prælio, & iã ſunt proximi victoriæ. Talis eſt Chriſtianus cùm in varias inciderit tẽtationes: ibi enim probatur, & tendit ad finem curſus, & finem laboris, & finem certaminis.

Cum incideritis, ſapientiſſimè dictum eſt: Ne quis ſcilicet auſit ſibi tentationes accerſere, & pericula: vt faciunt qui ea de ſeipſis præſumunt, quæ in ipſis tamen nõ inſunt. At cùm incidunt in tentationes abſque ſua ipſorum culpa, tunc adeſt proculdubio fauor Dei, qui non permittit hominem tentari ſupra vires & modum, ſed facit etiam cum tentatione prouentum. 1.Cor.10. Hoc autem ij qui luctantur ſentiẽtes, gaudio afficiũtur perfecto: quia in illis afflictionibus certi redduntur futuri præmij. Sentiũt enim in ſeipſis Deum præſentem, atque adiuuantem, & adhortantem, & dicentem interius, Noli timere: ſalus tua ego ſum: Psal.34. Sufficit tibi gratia mea. Nã virtus in infirmitate perficitur. 2.Cor.12. Hoc diuinum ſolatiũ ſi non adeſſet, quo pacto durare poſſet ſuapte natura infirmus homo & imbecillus in maximis tribulationibus? Et quomodo poſſet interno illo & perfecto gaudio in via repleri & recreari, & cum Apoſtolo exclamare: Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum, & Ibid.1. Deus perfectæ conſolationis? Sed cum hæc notitia non ſit omnium, ob eam cauſam plurimi qui ignorant huiuſmodi tentationes, aut non viriliter agunt in eis poſiti, non ſunt certi de gratia Dei in ſemetipſis, ac propterea illam certitudinem facilè negant in aliis eſſe poſsibilem. At hoc iniquum eſt. Aut enim oportet negare hîc B. Iacobi dictum, qui omne gaudium, hoc eſt, perfectum gaudium ponit in iis qui viriliter agunt: aut eam certitudinẽ confiteri. Qui enim fluctuat hæſitãs de gratia Dei, quomodo verum & perfectum poteſt habere gaudium? Sed quia tentatio facit prouentum (per eam enim probatur homo) ideo ſpem præmij concipit certam, quæ non confundit: quia charitas Dei ſentitur in cordæ, quæ, vt ait deuotus pater Bernardus, certitudinem infundit. Qui autem non eſt tẽtatus, ait Scriptura, quid ſcit? videlicet de excellentia bonitatis & charitatis Dei, quam ſolummodo in tribulationibus eximiam experimur. Quanto enim magis abundant tribulationes, teſte B. Paulo, tanto magis internæ ac diuinæ conſolationes 2.Cor.1. excreſcunt. Et Pſalmiſta: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, cõſolationes tuæ Psal.39. lætificauerunt animam meam. Vnde ſubiicitur:

Scientes quòd probatio fidei veſtræ, hoc eſt, tentatio ipſa & tribulatio, vnde probatis fidem veſtram eſſe viuam, & non mortuam, *patientiam operatur*, velut eius materia. Non enim poteſt is eſſe patiens, qui nulla affligitur tribulatione. Quoniam vero multi incipiunt quidem pati, ſed non perdurant in patientia, iccirco ait: *Patientia autem opus perfectũ habeat*. Sic in græcis legitur, *Habeat*, non, *Habet*. Perficitur autem opus patientiæ ipſo fine, vt ſit propter Chriſtũm & propter Chriſtianam iuſtitiam. Alioqui, ſi tanquam ſceleroſi patimur, & non libenter

amore iustitiæ, quod potest gaudium parere? Potest etiam intelligi opus patientiæ tum demũ esse perfectum, cùm adiungitur perseuerantia vsque in finem: quia perseuerantiæ præmium redditur. *Vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes*, scilicet cùm sitis præsentandi ante tremendum tribunal iusti Iudicis, oportet vos esse perfectos & integros, hoc est, incorruptos à macula peccati. Istud præstat ipsa patientia, qua homo dominus omniũ, etiam suiipsius efficitur: & hoc est perfectũ opus. *Luc.21.* In patiẽtia vestra, aiebat Dominus, possidebitis animas vestras. Ecce ergo quomodo B. Iacobus hîc supponit posse nos in viæ termino reperiri perfectos omnino, & sine defectu vllo ad obtinendam coronam, sicut & B. Petrus & Paulus testati sunt. Vbi ergo sunt noui hæretici qui hoc nõ verentur pernegare, & in homine semper ita peccatũ constituunt, vt in quouis articulo debeat de sua salute dubitare? Aliud est si rigorem stricti Iudicis prædicarent: sed misericordia se admiscet iusto iudicio, vt omnis timor abiiciatur, qui non est in charitate perfecta.

Si quis autem vestrum indiget sapientia, &c. Est sapientia quædam theologica, quam vocauit beatus Bernardus sapidam & affectiuam, non solum speculatiuam scientiam. Per hanc sapientiam scimus vnde sumus, & quo tendimus, id est, quo tendere debemus, & qua via illûc peruenire. Sunt enim qui hæc omnia profitentur se scire, & pulchro admodum verborum apparatu declarant & prædicant, nos scilicet à Deo esse, & ad Deum tendere debere, & per viam tribulationum esse quidem incedendum. At hæc meditantur & loquuntur, non afficiuntur: nec ipso affectu probant quæ ipsi dicunt, & adeo disertè docent. Hi sunt ergo qui verè indigẽt sapientia, qua nimirum sapienter sciant. Hei misero mihi: quam vereor ne & hoc mihi desit, quod verè in multis requiro. Quid ergo faciendum? Ecce nos docet Frater Domini. Si quis huiusmodi sapientia indiget, postulet à Deo: quia non humanitus contingit, sed cœlitus venit. Hoc notent Pelagiani, qui naturæ & liberi arbitrij vires absque gratia extollunt. Hoc considerent & fideles negligentes, qui cuncta volunt sibi à Patre donari absque suo vllo facto. Vult autem Deus postulari oratione, vt ipse sapientiæ perfectum donum conuenienti modo largiatur. Et ne quis dicat: Quî scio an sim illud postulando impetraturus? Adiecit:

Nota. *Qui dat omnibus affluenter.* Nota verbum, *omnibus*, vt intelligas non illis tantum, aut illis qui sunt prędestinati (quemadmodum volũt hæretici) sed omnibus nullo facto discrimine, modo postulẽt. Nec solum dat omnibus, sed & *affluenter* dat. Græcè ἁπλῶς, id est, simpliciter, nõ vt aliquid hac de re ad se redeat & lucretur: sicut est proprium hominum miserorum & auarorum. *Et nõ improperat*, id est, nõ exprobrat, nisi in ingratos: sed ita nobis donat, qua si debeat. *Postulet autem in fide, &c.* Ille postulat in fide, qui promissis Dei innitur. Deus autem promisit se illis daturum hunc sapientiæ spiritum, qui peterent cum fide. Dixit enim Dominus noster Chri
Luc.11. stus Iesus ore suo: Si vos cum sitis mali, bona dona nostis dare filiis vestris: quanto magis Pater vester cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se? *Nihil hæsitans.* Nam qui hæsitat, diffidentiam de verbis Dei ostendit, quasi aut nolit qui optimus est & promisit: aut non possit, qui est omnipotẽs, & cui nihil inde perit.

Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, &c. Homo hæsitans eleganter fluctui maris comparatur, qui ab omni vento mouetur & circunfertur hâc illâc, ita vt hac sua inconstantia nihil agat tandem, & frangatur. Et ideò multi fideles videntur, & nõ sunt: quia eorum fides non venit desuper, sed ab impulsu aliquò carnali. Credunt enim & sequuntur Christum, nõ quia viderunt miracula: sed quia explet & saturat illos panibus, vt ipse quibusdam dixit: Amẽ Amen dico vobis quæritis me nõ quia *Ioan.6.* vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Quòd si ventus vrgeat in aliam partẽ, id est, tentationes superueniant, facilè titubant, & franguntur, & blasphemãt. Nos igitur petamus spiritum bonum, nihil hæsitantes neque ex parte Dei, neque ex parte nostri: nisi nos reprehendat conscientia. Quòd si reprehendit, emẽdemus nosmetipsos, & reuertamur ad Dominum, quoniam valde misericors est, & procliuis multum ad ignoscendum, & nouum spiritum dandum.

Non ergo existimet homo ille quòd accipiat aliquid à Domino. Absque dubio qui tales sunt hęsitãtes, hoc pacto nihil poterunt impetrare: quia Deo detrahunt vel de eius fide, vel de eius potentia. Facit hic locus plurimum pro certitudine gratiæ. Qui enim incertus est, non poterit meritò non hæsitare. *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.* Ille est animo duplex, qui in duo distrahitur. Porrò vnum est necessarium. Vult ille homo cœlestia simul & terrena, & geminis sedere sellis, duobusque dominis seruire. At hoc nequaquam fieri potest: quoniã sæpe opponuntur, & sæpius superat qui deterior est. Caueant ergo sibi multi qui subiipsis fortè videntur pij, & interim alienum sequntur: dum alij quidem metu terrentur, & consentiunt cum tyrãnis contra iustitiam, nec audent asserere malum quod est malum, & bonum quod est bonum, sed adulantur potius & palpant. Audiant quid loquitur Spiritus, potissimum illi qui audiunt confessiones Principum. Alij vero prosperitate franguntur & fortunis, dum volunt hîc bona sua, ac simul *Luc.16.* vellent & cœlestia: quod fieri non posse historia Lazari & Epulonis satis ostendit.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua: diues autem in humilitate sua: quoniam sicut flos fœni trãsibit. Exortus enim est Sol cum ardore, & arefecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit: ita & diues in itineribus suis marcescet. Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Nemo cũm tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum est: ipse autem neminẽ tentat. Vnusquisque vero tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Deinde cõcupiscẽ-

tia, cum conceperit, parit peccatum. Peccatum verò cum consummatum fuerit, generat mortem. Nolite itaque errare fratres mei dilectissimi.

Glorietur autem frater humilis, &c. Cum duo sint mala in hoc mundo præcipua, quæ reddunt hominem animo duplicem, videlicet aduersa, & prospera, quibus modo hûc, modo illûc circunferimur, ideò Frater Domini ad comparandam constantiã & confirmandam, primò alloquitur pauperem & humilem in hoc mundo, exhortans vt non solum non tristetur de humilitate sua ac paupertate, sed contrà vt glorietur potius de sua exaltatione, quã in illa humilitate ac paupertate gestat absconditã: quoniam Deus est qui exaltat humiles, & pauperes beatificat. Sic econuerso iubet diuiti non lætari de diuitiis, sed gloriari de sua humilitate, aut potius humiliatione ac deiectione, quando ita est diues vt non apponat cor in diuitiis suis, à quibus si fortassis cadat, nihil se amisisse existimet, sed cum
Iob. 1. Iob dicat, Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictũ. Et B. Paulũ sapientissime admo-
1. Timo. 6. nentem reuocet in memoriam: Nihil intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferre quid possumus. Hoc nobis dedit exemplum Do-
2. Cor. 8. minus, qui cum esset diues, egenus factus est nostri gratia, vt nos diuites efficeremur in illo.

Reddit autem rationem, cur diues non debet in suis diuitiis gloriari, sed in illa sua animi humiliatione: quoniam diues, quatenus diues & bonis mundi eius opulentus, *sicut flos fœni transibit*. Non enim sequuntur nos in aliam vitam istæ diuitiæ, sed vnusquisquam dum hinc recedit, eas relinquit Exoritur Sol cum suo ardore super fœnum, & fit aridum fœnũ, & flos eius decidit. Sic diues ad ardorem Solis expoliatus inuenitur omni suo decore pristini sui aspectus. Hic Sol est Christus quando veniet in sua potentia cum feruore iustitiæ: tũc nullus erit horum bonorum huius mundi diues. Nisi igitur adfuerit animus humilis & deiectus, qui adhæreat Verbo Dei quod manet in æternũ, inuenietur emarcuisse. Propterea subiunxit: *Ita diues in itineribus suis emarcescet*. Itinera diuitis sunt eius desideria per quæ ambulat, intra se dicens: Ego emam villam illam, & domum meã dilatabo. Supellectilem insuper splendidiorem comparabo mihi: abundabo argento & auro, & gemmis pretiosis. Omnes mihi honorem deferent & magnificabunt: & sibi metuent omnes inimici ab opulẽtia mea. Verùm in his itineribus marcescet diues, & dicetur illi: Stulte, hac nocte repetent abs te animam tuam. Ea autem quæ parasti, cuius erunt?

Beatus vir qui suffert tentationem, &c. Quia autẽ omnes natura desiderant beatitudinẽ, quæ in hoc mundo comparari non potest, sed est in alio, & ipsa est donum Dei, sicut credibile esse dixit vel ipse Philosophus: & hoc donum Dei non datur nisi certantibus ac superantibus, iuxta illud: Vincenti
Apoc. 2. dabo manna absconditum, &: Non coronabitur
2. Timo. 4. nisi qui legitimè certauerit: Postquam dixit marcescere diuitem in suis itineribus, nunc beatum qui non marcescat in via, declarat. Beatum tamen interim in spe non falsa, sed certa. Ait ergo:

Beatus vir qui suffert tentationem, scilicet per patiẽtiam quæ habeat opus perfectum. Et ratio beatitudinis est: quia quod nunc habet in spe, consequetur in re, *quum probatus fuerit*. Probatur autem homo à Deo post fortiter toleratos labores, & laudatur & honoratur: quia accipit ab eo *coronam vitæ*, id est, coronam quæ nihil aliud est quàm summa illa & plena inenarrabilis lætitiæ operatio in videndo Deum, & Dominum nostrũ Iesum Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & sciẽtiæ Dei absconditi. Et ne quis dicere posset: Quis vnquam vidit coronam hanc? Respondet, *Quam repromisit Deus diligentibus se*: fidelis autem Deus qui non potest negare seipsum. Certissimè enim quæ promittit, sua die reddit. 2. Col

Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur, &c. Tentatio est excitatio quædam experimenti, vt quid quale sit, cognoscatur. Est autem duplex tentatio, quædam in malum tendens: quædam verò in bonum. Tentat Diabolus, tentat & suo modo Deus. Diabolus semper tentat in malum nostrum: Deus verò contrà semper in bonum. Neminem quippe tentat ad malum (exempli causa) ad furtum vel adulterium, ad homicidiũ, aut quid huiusmodi. Ideo vetat Deum malæ tentationis incusari. *Nemo dicat quum tentatur, &c.* Hoc enim esset facere Deũ authorem mali: quod dogma Manichæus excogitauit. Et nunc illud Lutherani in suam perniciem amplectuntur. Deus ergo neminem tentat ad malum, sed ad bonum. Ad hunc finem tentauit Abraham, vt eius obedientiam videret, non parricidium.

Vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua abstractus atque illectus. Cõcupiscentia est veluti quędam pellex extimulans virum, id est, rationẽ ad ea quę sunt carnis. Hãc nobis reliquit deus, vt memores essemus antiqui delicti, & pugnaremus cum illa ad victoriam. Ad hoc enim nobis illã reliquit, non cui consentiamus ad peccandũ, sed cui resistamus ad obediendũ Deo. Cõcupiscentia ergo, quæ est fomes ille in carne, cùm illi quod amat obiicitur, cõfestim in illud præceps fertur, & cõcipit peccatum ex cõplacentia obiecti, & (quod ad se pertinet) parit illud, quod ipsa actu vellet cõsummare, sed sola non potest. Peccatũ ergo non consummatur, nisi superior pars, quæ est ratio, cõsensum prębeat: tũc enim cõsummatur peccatũ, & parit mortem. Mortem autẽ animæ: quoniam meretur destitui gratia ab ipso Deo, cui non obtẽperauit. Et rectè dixit ipsam concupiscentiã esse quæ tentat, etsi Diabolus tentet: quoniã per ipsam concupiscẽtiam Diabolus tentat, & per illam penetrat omnis tentatio ad cor hominis, & liberum arbitrium trahere ad suas partes nititur. Magna igitur ab initio tentationis adhibenda est custodia, ne serpens tortuosus clanculum irrepat, & totum interiorem hominem pòst inficiat. Dum paruus est hostis, (aiebat sapientissimè B. Hieronymus) interfice, vt illius nequitia elidatur in semine. Nam vita nostra in hac peregrinatione nõ potest esse sine tentatione: quia per tentationem surgit noster profectus. Neque enim quisquam qualis sit sibi innotescit, nisi tum demum quum tentatur. Nec vllus potest illustrem expectare coronam, nisi vicerit.

Vincere autem quo modo is potest, cui hostes

& tentationes defuerint? Tantum permittitur ipse diabolus tentare, quantum nobis prodest vt exerceamur vt probemur: vt qui nos ipsos nostrásque vires ignoramus, in tẽtationibus sentiamus, & recognoscamus si nihil ex nobis possumus, omnia tamen cum illo qui nos confortat, posse. Nám cũ ad nos respicimus, ardua sunt & insuperabilia vafra hostis antiqui tentamenta, mundi & carnis blandimenta. Si autem ad Christum ducem & adiutorem nostrum, vmbra sunt & ludus certaminis. Concludit ergo. *Nolite itaque errare fratres mei dilectissimi*. Errat quicunque Deo, aut Diabolo, aut carni, aut cuilibet alij quàm sibi culpam ascribit. Hoc docuit paucis verbis B. Chrysostomus tractans illud (Mitte te deorsum) Non impulit, inquit, non tetigit, sed tantũ dixit: Mitte te deorsum, vt intelligamus eum qui obedit Diabolo, seipsum deponere. Diabolus enim suggerere potest, cogere non potest. Et tamen illud omnes facimus ex natura praua, veluti filii Adæ & Heuę, quorum altera cur mandatum transgressa fuisset, à Domino
Gen.3. Deo interrogata, promptissimè respondit: Serpẽs me decepit. Alter verò: Mulier quam dedisti mihi sociam dedit mihi de ligno, & comedi. Mulier in serpentem, vir in mulierem, mox peccatum reiecit. Quin in ipsummet Deum sub tacito quodam sensu. Quam dedisti mihi, inquit, quasi dicere propemodum voluerit: Nisi tu mihi eam dedisses, peccatum istud non admisissem. O quàm nobis tenacem infudit huius hæreditatis viscum infœlix pater. Ferè enim ante prolatam iustæ accusationis reprehensionem nostra præcurrit excusatio: & qui hac in parte non errãt, verè exuerunt veterem hominem cum actibus suis. Non declines, orat Propheta, cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis.

Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendẽs à Patre luminum, apud quẽ non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius. Scitis fratres mei dilectissimi. Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquẽdum, & tardus ad iram. Ira enim viri, iustitiam Dei non operatur. Propter quod abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras.

Omne datum optimum, Græca lectio sonat: *Omnis bona donatio, & omne donum perfectum*. Dona perfecta esse illa credo, quibus nos vti malè non possumus: vt est fides, spes, charitas. Aliis autem multis donis malè vti possumus. Voluit, vt existimo, docere nos B. Iacobus, vt Deus non est tentator malorum, ita ipse solus est largitor bonorum, ad quem debemus summa fide respicere, & ab eo petere summa fiducia, & non nobis ipsis arrogare.
Ioa.3. Hoc docuit magnus ille B. Ioannes Baptista: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. *Pater luminum*. Appellatur autem Pater luminum, quia est authot omnis lucis per quã videmus. Est enim lumen naturale ipse intellectus noster, quo multa capimus, & apprehendẽtes discernimus res ipsas, & rerum causas. Est & lumen gratiæ, id est, idem intellectus informatus fide & charitate, quo altiora contemplari possumus, ad quæ sensus non potest ascendere. Erit tandem & lumen gloriæ, quo replebimur ad perfruendam fœlicitatem perfectam.

Apud quem non est transmutatio. Ne quis obiicere potuisset: Hic quidem Pater est luminum, sed potest mutari, vt aliquando luceat, aliquando vero nõ illuceat. Absit, inquit. Apud illum enim nulla est transmutatio, vt modo luceat, modo non luceat: sicut in nobis accidit, qui non assiduè operamur, sed oportet quandoque quiescere ab opere. Et quod modo nobis apparet rectum, post modo iudicamus obliquum, & iis vicissitudinibus laboramus. Nulla apud illum transmutatio est. *Neque vicissitudinis*, siue conuersionis, *obumbratio*. Videtur ad lumen mundi huius alludere, & Solem, qui quadam vicissitudine ac suiipsius conuersione recedens à nobis, relinquit vmbras. Est autem clarum de ipso Deo, nullam esse apud illum transmutationem, sed apud nos. Ego Deus, inquit, & non mutor. Qui si fortè hodie quenquam illuminet, non cras, non inde est quasi ipse mutetur, sed nos. Dicitur tamen in quibusdam scripturæ locis mutari Deus, & pœnitere, non vt ita sit, sed vt nos qui aliter intelligere non possumus, sic saltem intelligamus. Malach.3.

Voluntariè enim genuit vos verbo veritatis. Quoniam de donis dixerat, quæ descendunt à Patre luminum, & immutabiliter ex parte sua (Sine pœnitentia enim sunt vocatio Dei & dona) ne quis miretur, adiungit causam: quoniam, *volũtariè*, seu volens, non natura nos genuit, id est, filios sibi fecit, *vt simus initium aliquod* siue primitiæ quædam *creaturarum eius*, sic habet lectio græca: & rectius meo iudicio. Et videtur hîc loqui de se & aliis Apostolis, qui à Christo selecti fuerant tanquam primitiæ, vt ab ipsis lex diffunderetur in omnem creaturam. Sic enim dixit eis: Euntes in mũdum vniuersum prædicate euangelium omni creaturæ. Et ipsi tanquam primitiæ fuerunt oblati Deo, respectu cæterorum qui adiecti sunt. Modus autem quo geniti fuerunt declarat: *Verbo veritatis*. Hic est Christus, & mandatum eius. Ipse enim fide receptus in corde Apostolorum, nouam in eis generationem constituit, vt essent adoptione filij Dei, & cohæredes Vnigeniti. Rom.11. Marc.16.

Scitis fratres mei dilectissimi. Græcè rectius, *Itaque fratres mei dilecti. Sit autẽ omnis homo velox ad audiendum, &c.* Verisimile est in cunabilis illis ecclesiæ, viguisse spiritum æmulationis, vt ferè omnes appeterent munus ecclesiasticum & apostolicum, vnde incendebantur iræ, rixæ, contentiones. Ideo hanc ambitionem volens Frater Domini funditus tollere: quoniam Deus ipse est qui eligit quos vult ad apostolatum, & nemo potest sibi arrogare quicquam, suadet vt omnes sint veloces ad audiẽdum, tardi autem ad proferendum sermonem, velintq; esse potius humiles & boni discipuli, quàm superbi atque indocti magistri. Addit etiam vt sint

tardi ad iram: quoniã in illis disceptationibus impossibile erat non excitari alterum aduersus alterũ ad iram, & indignationem inuicem, præsertim Iudæos aduersus Gentes. Tales sunt disputationes quorundam Magistrorum, qui addicuntur sectis.

Ira enim viri, iustitiam Dei non operatur. Verè ira nõ potest operari iustitiam Dei, quæ est proximum diligere sicut semetipsum, imò etiam portare onus proximi, & in seipso punire aliena peccata. Hoc autem quo pacto faciet qui in proximum irascitur? *Propter quod abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum.* Radix vnde ira nascitur, est immũditia cordis, qua significatur omne prauum desiderium siue pecuniarum, siue honoris, quo labefactatur anima & inquinatur, atque ex eo inclinatur ad iram, quum per aliquem fit, quominus voti compotes efficiamur. Vult etiam abiici abundantiam malitiæ, aut potius nequitiæ. Græcè enim κακίας legitur, & significat potius socordiam quandam, & ociosam segnitiem, & tædium boni operis. Vnde fact⁹ est huic prouerbio locus: Qui vacat otio, malè cogitat. His igitur abiectis, monet vt in mansuetudine, non in ira, suscipiant insitum verbum, id est, euangelium, quod quasi semen coalescit in cordibus. Non enim potest homo ex seipso, & naturæ viribus producere fructus spiritus, sed oportet ibi seri semen Dei, hoc est, verbum eius, quod potest saluas facere animas nostras.

Estote autem factores verbi, & nõ auditores tantum, fallentes vosmetipsos. Quia si quis auditor est verbi, & nõ factor: hic comparabitur viro consyderanti vultum natiuitatis suæ in speculo. Cõsyderauit enim se & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanserit in ea, nõ auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. Si quis autem putat se religiosum esse, non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Religio munda & immaculata apud Deũ & Patrem, hæc est: Visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo.

Estote autem imitatores verbi, & non auditores tantum, &c. Homo dicitur factor verbi, quum opere complet quod est præceptum. Non solum autem non prodest audiuisse verbum, & non fecisse, vt etiam plurimum noceat. Quapropter Dominus aiebat: Qui sciuerit voluntatem Domini, & nõ fecerit, vapulabit multis. Et B. Petrus: Melius erat illis non cognouisse viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Ideo hîc addidit Frater Domini: *Fallentes vosmetipsos.* Fallit seipsum, qui putat sufficere audisse veritatem, & inter Christianos connumerari. Verum, quot sunt Christiani in litera, non in spiritu? (Luc. 12.) (2. Petr. 2.)

Quia si quis auditor est verbi, & non factor, comparabitur viro, &c. Pulchra est hæc similitudo. Verbũ enim Dei comparatur speculo, quod reddit effigiem spectatoris ipsi spectanti, sicut ipse se habet suapte natura. Tota enim scriptura, quæ est verbũ Dei, hominis naturalem miseriam vbique depingit, & totum hominem exprimit miserum & infœlicem: nec solum faciem eius deturpatam, sed intus & extrà calamitosum atque corruptum. Quam rem si homo audiens aspexerit, ac viderit tãquam in speculo semetipsum indigentem assidua ac diligenti cura atque emundatione, & tamen postmodo abierit alius quidem ad nuptias, alius ad spectacula, alius in villam suam, alius ad negotiationem suam: ac propterea non curauerit quæ sunt turpia & incomposita in seipso emendare & corrigere, iam obliuiscitur eius quod erat. Istud autem est obliuisci sui, & abusum esse speculo, quod est aptũ ad ostendendum quæ sunt indecentia & distorta, & quæ non conueniant humanæ & integræ formæ, vt corrigantur & emendentur assiduè, sicut oportet. Porrò si quis suiipsius obliuiscitur, quis (obsecro) recordabitur eius?

Qui autem perspexerit in legem perfectã libertatis, &c. Sic habet græca lectio: Lex perfecta libertatis est lex Christi, quæ dicitur lex fidei, lex charitatis & gratiæ, lex Spiritus vitæ. Dicitur perfecta: quoniam quæ perfectionis sunt mandat, vt assimilemur Patri Deo, & Filio eius Christo. Dicitur libertatis: quia voluntariam & hilarem obedientiam nõ solùm exigit, sed etiam facit. Non enim est lex externa in tabulis vt illa Moseos, sed interna in cordibus, sicut promiserat in prophetis. Vnde scriptũ est: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, &c. Quòd ergo nõ satis sit perspexisse in illam, nisi hæc contemplatio duret, ostendit dicens: *Et permanserit in ea*, nimirum operando bona, & cauendo à malo. *Non auditor obliuiosus factus, sed factor operis.* Sic enim permanemus in Christo, & ipse in nobis. *Hic beatus in facto suo erit.* Audiant Lutherani, qui in fide sola beatitudinem futuram constituunt. Ecce in quo illam cõstituit Frater Domini: In facto suo, inquit, beatus erit, hoc est per operam suam. Manet enim operãti sua merces. Tota hæc epistola de industria videtur facta fuisse contra hanc istorum hæresim, quæ extollens fidem destruit opera: nec accipiunt distinctionem, qua cuncta eleganter componuntur, ne sit inter duos Apostolos B. Paulum & Iacobũ vlla dissensio, sed magnus consensus. Nonne & ipsummet cum istis discipulis habemus Magistrũ clarissime prædicantem, & dicentem: Omnis qui audit verba mea hæc, & nõ facit ea: similis erit viro stulto qui ædificauit domum suam super arenã: & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna. Hæc verus Legislator & magister. Vnde & alibi: Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, & faciũt illud. O miseri qui seducuntur tam perditè, & seducunt aduersum tãta tãmque clara testimonia. (ad Rom. 8.) (Ier. 31.) (Nota.) (Mat. 7.) (Luc. 11.)

Si quis autem putat, &c. Græcè additur, *inter vos*, vt legamus: *Si quis autem putat se inter vos esse religiosum.* Religiosus verè est omnis Christianus qui piè viuit. Sed & inter Christianos qui maiora opera pietatis profitentur, quales sunt qui renuntiarunt omnibus quæ possidebant, & Christum ar-

ctiore obedientia sequuntur, quodã peculiari modo religiosi dicuntur, & possunt religione non immeritò gloriari, si tamen eam obseruent: ne tantũ de nomine glorientur. De his videtur hîc loqui B. Iacobus cum dicat: *Si quis putat inter vos, &c.* Et verè ad eos conuenit egregiè hæc admonitio: quoniàm inueniuntur plerique prætextu pietatis loquaces, & domos viduarum penetrantes, & multa blaterantes quæ ad rem non pertinent. Isti nõ seruantes domi silentium, nec diligẽter orationis pabulum, sed hoc pacto vagantes multa cum penuria spiritus nõ possunt nisi grauiter peccare in suo multiloquio vel detrahendo, vel murmurando, vel iocando, vel explorando curiosè quæ sunt extranea, & ad rem non promouent. O quot sunt eiusmodi. Audiant ergo, & attendant ad Fratrẽ Domini dicentem, qui non refrænant linguam, eos esse qui seducunt cor suum, vt non possint intendere his quę oporteret. Et ideo vana redditur eorum in cultu externo religio.

Religio autem munda & immaculata, &c. Ostendit quæ sit vera religio, quam vocat mundam & immaculatam. Consistit enim in visitatione miserorum, vt sunt pupilli, & viduæ: sed quum tribulantur, ne videatur prohibere rem piã, sub cuius prætextũ sæpe fallimur non cognoscentes opportunitates. Verùm id quod sequitur salua reddit omnia: adiecit enim, *Et immaculatum se custodire ab hoc sæculo*, siue ab hoc mundo: quod certè fit quando ab operibus carnis abstinemus, & à concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: contra quæ sunt inducta vota monastica per Christum totius purita-
Apoc. 14. tis authorem & amatorem. Vnde in Apoc. dicuntur illum sequi quocũque ierit ij qui cum mulieribus nõ sunt coinquinati. Virgines enim sunt, amicti stolis candidissimis ipsam animi & corporis
1. Cor. 7. munditiam significantibus. Et B. Paulus saluberrimum virginibus dabat consilium, nuptias quidẽ non improbans, sed præstantiorem statum æmulandum proponens, vt liberæ à seruitute coniugij Christo spõso cœlesti inseruirent sanctę & corpore & spiritu: contra nouos carnalium operationũ patronos, quibus nihil placet nisi cum carne coniunctum, & ventri amicum & gratum.

CAP. II.

FRATRES mei, nolite in personarũ acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in cõuentũ vestrum vir aureũ anulum habens, in veste candida: introierit autẽ & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste pręclara & dixeritis ei: Tu sede hic bene: pauperi autẽ dicatis: Tu sta illic, aut: Sede sub scabello pedum meorum: nónne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite fratres mei dilectissimi: Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni quod repromisit Deus diligẽtibus se? Vos autem exhonorastis pauperem. Nónne diuites per potentiam opprimunt vos & ipsi trahunt vos ad iudicia? Nónne ipsi blasphemant bonum nomen quod inuocatum est super vos? Si tamen legem perficitis regalem secundum scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, benefacitis. Si autem personam accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege quasi transgressores. Quicunque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus. Qui enim dixit: Non mœchaberis, dixit &: Non occides. Quòd si non mœchaberis, occides autẽ: factus es transgressor legis.

F*Ratres mei, nolite in acceptione personarum, &c.* Est, vt mihi videtur, hoc peccatum commune plurimorum, qui male iudicãt de personis. Et sensus est: Fides Domini nostri Iesu Christi, qui est gloria nostra, non habet hanc acceptionẽ personarum, quæ educitur vel à gẽte, vel à natalibus, vel à diuitiis, vel à disciplinis & sapientia hominum: quia infirma mundi & ignobilia, & stulta elegit 1. Cor. 1.
Deus, vt ostenderet non in iis consistere veram fœlicitatem. Reprehenduntur ergo qui humilia despiciunt: quoniam peccant iudicantes secundum mundum, & secundum cogitationes hominũ iniquas. Facti sunt enim iudices illarum cogitationũ, id est, probantes & proferentes eam sententiam, quam illæ cogitationes concludunt. Vt ergo reprobet hoc iudicium, inducit Sapientiam Dei, qui elegit pauperes in hoc mundo, qui diuites facti sunt: quoniam designati sunt hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se citra personarum vllam acceptionem. Vnde rectè exprobrat in eos:

Vos autem exhonorastis pauperem, quod fuit exhonorare Christum ipsum, qui est in vobis. Ostendit alia via iniquitatem hanc acceptionis personarum, quæ fit à diuitibus mundi dicens: *Nónne diuites per potentiam opprimunt vos?* Etsi semper hoc fit vt diuites opprimant pauperes: tamen tunc ob Christi legem magis patebat. Nam & ad iudicia siue ad tribunalia trahebantur, vt abnegarent Iesu Christi fidem. *Nónne ipsi blasphemant bonum nomen, &c.* Hoc bonum nomen est Iesus, quod illi diuites huius sæculi perditè blasphemabant, vtpote suorum flagitiorum reprehensorem. Hoc est nomen quod inuocatur assiduè ab ecclesia sancta super fideles. *Si tamen legem perficitis regalem, &c.* Sunt qui per legem regalem hîc intelligant legem regiam, quæ iubeat in magistratu constitutos esse honorandos. Sed hoc abesse ab apostolico sensu nõ dubito. Loquitur autem de lege Christi: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, quæ tunc perficitur, quum ad omnes ipsa dilectio extenditur, etiam inimicos. Est ergo sensus: Si vos diligitis diuites simul ac pauperes, non habentes acceptionem personarum propter diuitias & paupertatem, bene facitis. At si personã accipitis (eo modo quo dictum est) tunc peccatis, & redarguimini ab ipsa

ab ipsa lege Christi, quæ istam detestatur personarum acceptionẽ: & ob hoc estis transgressores legis. *Quicunque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno*, id est, vel vna eius particula excepta, quod certè non est totam legem seruare; *factus est omnium reus*, quoniam nihil dicitur seruasse. Et verè hoc dicitur. Quæ enim seruauit non puro Christi amore seruauit: alioqui & illud seruasset. *Qui enim dixit: Non mœchaberis, dixit &: Non occides. Quod si non mœchaberis, occides autem, factus es transgressor legis*. Mœchatus enim etiam fuisses non habens respectum ad legem, neque ad legis authorem, si eadem commoditas & concupiscentia te allicuisset. Itaque perinde haberis, ac si nõ fecisses vllam partem legis. Et ideo absolutè ac simpliciter vt transgressor legis haberis: quia vnus est legislator qui offenditur. Non tamen propterea puniêris de cæteris præceptis quæ seruasti, tanquam si transgressus fuisses. Hoc enim iniquum omnino: sed nõ afficiêris premio quasi legẽ ea parte seruaueris. Non enim seruasti vt debuisti, obseruans legislatorem. Hoc clarè apparet ex illo vno quod non seruasti, ipsum legislatorem contemnans.

Sic loquimini, & sic facite, sicut per legem libertatis incipientes iudicari. Iudicium enim sine misericordia illi qui non facit misericordiam. Superexultat autem misericordia iudiciũ. Quid proderit fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides saluare eum? Si autem frater, aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano: dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace: calefacimini, & saturamini: non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori: quid proderit? Sic & fides, si non habeat opera, mortua est in semet ipsa. Sed dicet quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo. Ostende mihi fidem tuam sine operibus: & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam. Tu credis quòd vnus est Deus: bene facis. Et Dæmones credunt, & contremiscunt. Vis autem scire ô homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est? Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius: & ex operibus fides consummata est? Et suppleta est scriptura dicens: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est. Videtis quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum? Similiter & Rahab meretrix, nonne ex operibus iustificata est suscipiens nuntios, & alia via eiiciens? Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est: ita & fides sine operibus mortua est.

Sic loquimini, & sic facite sicut per legem libertatis incipientes iudicari. Magnum & pernecessarium hoc apostolicum documentum. Sed opus est intelligentia ac simul consideratione, ne frustrà nobis datum sit. Qui enim admonitione egent, sæpe terrore magis admonentur, & ratione vincuntur, quàm horratione animentur. Est autem admonitio, vt sic loquamur & sic operemur, tanquam incipientes iudicari, aut tanquam iudicandi per legẽ libertatis. Etenim illi qui non implent sermonem (quemadmodum testatur Dominus) per ipsummet sermonem cõdemnabuntur. Qui spernit me, inquit, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum. Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eũ in nouissimo die. Ille idem sermo exibit de ore eius, & commemorabit ingratitudinem, auferetque omnem prorsus excusationem. Omnis enim transgressionis excusatio, est vel ab ignoratione præcepti: vel à præcepti iniquitate: vel tandẽ ab impossibilitate implẽdi. Lex ipsa libertatis summouet omnes has excusationes. Iam enim tibi lex publicata est: imò in corde tuo scripta à Deo, vt proximum tuum, qui est Christus, diligas. Te prior ille dilexit, & sanguinis sui pretio: quum esses illi inimic⁹, redemit: & consequenter vt diligas omnem hominem qui est in Christo mãdauit. Omnis enim homo factus est proximus tuus per Christum, vt ipse dicturus sit: Quodcunque fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis, siue bonum ad mercedem, siue malum ad vindictam. Ecce igitur iam nosti legem, & factus es capax voluntatis diuinæ. Non potes ergo vllam prætendere ignorantiam: & multò minus arguere legem iniquitatis, si quod fecit Christus tibi inimico ad tuam salutem, requirit à te vt hoc sibi facias amico. Potissimum autem cum ille non ad suam, sed ad tuam istud requirat beatitudinem & salutem. De ingratitudine igitur ingẽti mereberis condemnari non obediens tam æquo & iusto præcepto, qui redamare spernis tu prius amatus. At quàm amatus bone Deus? Testis est sanguis & crux.

Ioan.12. *Matth.25.*

Nulla denique erit excusatio dicentis: Non possum. Quid enim impossibile posito in lege libertatis, quæ est lex charitatis? Homini iã libero à dominatu Diaboli & peccati, & illius auxilium habenti qui dixit: Confidite, ego vici mundum, quid potest obstare ne fiat perfectus in charitate, si sibi attendat, & ambulet sollicitè & confidenter cum Deo suo, orans assiduè pro auxilio opportuno, & cum timore ac tremore festinans ad propositum sibi brauium vocationis suæ? Non sunt impossibilia mandata Dei, vt hæretici blasphemant. Imò vt Dilectus & verax Christi discipulus dixit, nec grauia sunt. Dixit enim ille qui mentiri non potest: Iugum meum suaue est, & onus meum leue. Vbi ergo impossibilitas, ô prophani? Certè vobis redditur impossibile, quod impossibile iudicatis: & condemnatis Deum ipso dicto tanquam iniquum, qui iugum crudele & impossibile, & onus graue & intolerabile imposuerit ceruicibus filiorum per euangelium re-

Ioan.16. *1.Ioan.5.* *Matth.11.*

natorum. Sed mox ipſe eius ſermo condemnabit vos: ipſa lex libertatis, quam blaſphematis & repuliſtis, ſententiam feret ſuper capita veſtra. Quilibet ſibi metuat ab authoritate tantæ legis iudiciū tanto acerbius ferentis, quāto etiam iuſtius. Quid enim aliud feceris homini tam ingrato tanto benefactori Deo, ac tam immenſo beneficio? Lex igitur tam dulcis & ſuauis, tantum præmium ſecum ferens, iure optimo vertetur in amaritudinem & vindictam inenarrabilem. Væ tibi qui ſpernis: quoniam & tu (vt per Iſaiam comminatur Dominus) ſpernêris. *Iſa.33.*

Iudicium enim ſine miſericordia illi qui non fecerit miſericordiam. Et meritò, & æquiſſima ſententia: quia ipſe prius accepit miſericordiam. *Superexultat autē*, melius, *Et gloriatur miſericordia de iudicio*, aut ſuper iudicio. Vt ſit ſenſus verus & elegās, quòd etſi quis accipiat ſine miſericordia iudicium, de hoc iudicio gloriatur miſericordia, quæ in ſui fauorem gaudet eſſe iudicatum. Non enim ob aliud ille damnatus eſt, niſi quia non fecit miſericordiam. Ecce igitur gloriatio miſericordiæ, à qua omne iudicium dirigitur & temperatur. Qui ſcilicet miſericordiā fecerit, miſericordiam recipiet: qui verò non fecerit, & hîc miſericordiam ſpreuerit, in gratiam miſericordiæ ab ipſa miſericordia repellatur. Superat ergo ſemper miſericordia in iudicio, pro qua ſemper iudicatur.

Quid proderit fratres mei, &c. Manifeſtum teſtimonium, ſalutem noſtram à ſola fide abſque operibus non procedere. Et loquitur de ſalute quæ eſt præmium, & interim habetur in ſpe & in arrha: non autem adhuc in re & plenè.

Si autem frater & ſoror, &c. De Chriſtianis eſt ſermo qui ſunt verè, iuxta theologiam ſcripturæ, fratres & ſorores. Eſt autem exemplum clarum. Rogat ergo, *Quid proderit?* Duplex hinc poteſt elici ſenſus. Primus, vt id quod ait, *Quid proderit*, reſpiciat indigentes cibo & potu, & hoſpitio: quia re vera dicere illis: Ite in pace, calefiatis, & ſaturemini, nihil eis prodeſt. Eſt & alter ſēſus, vt reſpiciat ipſum hominem immiſericordem: ac ſi expreſſè dixiſſet, Quid proderit illi homini dediſſe verba, pro eo quod dari debuit auxilio? Videtur tamen prima expoſitio verior: quanuis ex eo quòd non profuit illis, quibus nihil dedit, conſequēs fuerit vt nec ſibi profuerit, qui cœleſtem mercedem amiſit. O nos fatui homines, qui pro terra poſſemus cœlum nobis comparare, & perinde ac ſi eſſet inutilis hęc cōmutatio, hæſitamus adhuc. Quid, quæſo, iſtud eſt, niſi minimè fidem viuere in nobis? Ideo ait: *Sic & fides ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa*, ſiue, *per ſe*, hoc eſt, ſola nihil fructus facit, ſed eſt prorſus velut arbor arida, & abſque oleo lampas. *Sed dicet quis, &c.* Hoc eſt, ſi tu fidelē te eſſe dixeris, arguet te aliquis & dicet: *Tu fidem habes*, id eſt, tu fidem ais te habere: *Et ego opera habeo. Oſtende igitur mihi fidem tuam abſque operibus.* Quod certè non potes. *Et ego oſtendam tibi*, Quod certè potero, *Ex operibus fidem meam.* Opera igitur oſtendunt fidem. Verùm hoc argumentum ad rem propoſitam videtur inane: quia dicet aliquis: Et ſi homini quidem non valeo oſtendere fidem abſque operibus: Deus tamē ipſe fidem meam abſque illis videbit. Sed huic homini ſic errorem ſuū tegere conanti egregiè reſpōdetur: Fides ipſa quæ eſt donum Dei, eſt veluti arbor quę habet mandatum operum ab ipſo Deo: vt tunc legitimè coronari mereatur, quando cum ſuis fructibus oſtenditur, quæ ſunt opera. Quòd ſi arbor ſine fructibus appareat coram Domino, tantò magis ille indignabitur, & coarguet. Iners & piger colone, cur nō excoluiſti & exercuiſti arborem, vt redderet mihi debitos fructus? Quid ego de te faciam, niſi vt ſuccidam à terra, & tradam igni? Non deſunt tamen aliquot Lutherani, qui vt ſuam poſitionem ex hoc loco ſuſtineant, fidem quæ eſt ſine operibus, non eſſe verè fidem, aut verā fidem, ex eo dicto nituntur probare, quo quis poſtulat vt ſibi oſtendat alius ſine operibus fidem ſuam: ac ſi per hoc quòd non valeat oſtendere non habēs opera, concludere B. Iacobus voluerit, quòd nec fidem habeat, quam ſe tamen habere putat. *Luc.13.*

Verùm hæc opinio contra ſanctos doctores eſt, & contra manifeſtas acutis theologis rationes: denique contra recentem Tridentinæ Synodi determinationem. Tametſi non me fugiat ſanctos Patres nonnunquam vſos eſſe hoc modo loquendi, dicentes illam non eſſe veram fidem quæ opera non habeat. Sed non in hanc ſignificationem, tanquam non impleat rationem fidei, ſed tanquam non pariens fidei effectus. Sicut dicerentur nō veri homines, qui ratione abuterentur: nec veri Epiſcopi & paſtores, qui oues non paſcerent: nec veri ſacerdotes, qui non ſacrificent, aut non (vt oporret) ſacrificent. Vnde illud dictum: Multi ſacerdotes, & pauci ſacerdotes. Aliter autem exiſtimare, error eſt pernicioſus. *Tu credis quia vnus eſt Deus: bene facis.* Credere vnum eſſe Deum, non parum eſt: quoniam qui hoc credit, iuxta theologicum intellectum, etiam credit illum creatorem omnium, & prouidentiam & curam de omnibus habentem. Bene ergo facis hoc credens: verùm hoc non ſatis eſt ad ſalutem ſi nihil addatur, nec fides hæc perficiatur obedientia: quin etiam obeſt plurimū. Nam & ipſi Dæmones credunt, & contremiſcunt: quia illa veritate turbantur, cui perpetuò maledicunt.

Eſt autem quædam quæſtio: An ipſi Dæmones donum illud fidei amiſerint, quod veriſimile eſt eos ab initio habuiſſe. B. Thomas noſter opinatur Dæmones illud quidem ab initio habuiſſe, ſed cū ceciderunt amiſiſſe. Quod autem hîc dicitur: *Credunt & contremiſcunt*, verum eſſe, non qui ex habitu diuini doni eliciant actum credendi, ſed ex intellectus perſpicacia: quia vident opera Dei. Contrà autem videtur ſentire ac docere alio loco, vbi etiā homines qui damnati ſunt, fatetur retinere habitum fidei informis: quoniam & ipſi Dæmones credunt. Caietanus nititur conciliare hanc doctrinam quæ ſecum pugnare videtur. Num aliis ſatisfaciat, an ſecus, neſcio: mihi certè ipſi non ſatisfacit. Quicquid ſit de mente B. Thomæ, nullum videtur abſurdum, confiteri in dæmonibus hoc donum in ipſorum malum. Etenim quantò ipſi magis cognoſcunt Dei optimam prouidentiam, tantò torquentur acerbius, dum aduerſum ſe vident illam rigidam (iuſtam tamen) erga nos autem dulcem ac benignam. *B. Tho. 2.2. q.5. art. 2.* *q.18. art.3.*

Vis autem ſcire ô homo inanis, &c. Profectò ſi oculis corporis vidiſſet Lutherum & ſectatores, non poterat conuenientius dirigere hūc ſermonem in

eos,& quemlibet eorum. Vocat enim in primis illum congruo nomine, dicens: *O homo inanis*, qui sectaris inania, inanem fidem commendans, & sperans ex illa: *Vis scire*, tanquam metuat ne, qui eiusmodi erroribus inuoluitur, scire velit. Tales sunt superbi heretici, qui nolunt discere vt sciant: & ob eam causam vocant stramineam hanc epistolam: quæ si verè talis esset, non respuerent illam ipsi bestiæ iam effecti, quarum cibus conueniēs stramen est. Verùm quia erat aurea, despiciunt. Pone ante bestiam aurum, & stramen: cui dubium illam auro despecto ad stramen conuertendam? Vis ergo scire, inquit, ô homo inanis: *Quòd fides sine operibus otiosa est?* In græcis quæ nunc circunferuntur, legimus: *Mortua est*, nec multum refert. Quanquam si legitur, *Otiosa*, iam probatur esse: quia quod otiosum esse dicitur, etiam proculdubio præsupponitur. *Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est, &c.* Vide quomodo & ipse doctè, sicut & Bea. Paulus in primis exēplo Abrahæ, qui fuit plenissimum iustificationis & absolutissimum exemplum, id probat quod intendit, videlicet Abraham fuisse iustificatum non ex fide tantum, sed ex operibus: & illud insigne obedientiæ opus proponit, cùm obtulit filium suum super altare: ex quo illum iustificatum asserit. Verùm contra hoc è diametro
Rom. 4. B. Paulus ad Romanos docere videtur, aiens: Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriā, sed non apud Deum. Sed si candido oculo & fideli, quod docent hi duo Apostoli consideretur, summa in illis agnoscetur cōcordia Primùm haud dubium, omnes qui extra fidem sunt, & consequen-
Ephe. 1. ter sine Christo & Deo in terris, sicut omnes nascimur & adolescimus, nisi modo nobis à Deo præscripto ingrediamur in Christum, iniustos inueniri: ita vt oporteat ad iustificationē hanc ingredi in ipsum Christum, vt iusti & filij Dei inueniamur. Hoc autem quo pacto fiat, si quęrimus à B. Paulo, Vtrum ex operibus? ipse audacter respondet: Nequaquam. Quare? Quia Abraham qui est typus iustificatorum, non est ab initio iustificatus ex operibus, sed ex fide tantum. Vnde hoc probas? Quoniam scriptura dicit: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quo loco primùm apparet fuisse illum ex fide iustificatū. Dicitur enim: Credidit Abraham Deo. Deinde, quòd non ex operibus: quoniam si ex operibus, non dixisset scriptura, Et reputatum est illi ad iustitiam. Quod enim imputatur ad iustitiam, non debitum, sed gratiam significat: opera autem si considerantur, non innituntur in gratia sed in debito. Hoc ex B. Paulo ad Romanos.

Nunc quid Frater Domini dicat videamus. Sed non poteris intelligere, nisi prius animaduertas quid hactenus ille docere instituerit. Non enim aliud, nisi quòd homini iam ingresso in Christum, & per fidem iustificato sine præcedentibus operibus, sicut docuerat B. Paulus, non satis est retinere fidem otiosam ad implendam iustificationem, & consequenter ad comparandam salutem. Hoc ex typo Abraham æquè ipse demonstrat, qui postquam iustificatus est à peccato, ac de eo dictū est: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, accepit mandatum à Deo immolandi filium Isaac. In quo opere perfectè iustificatus est, id est ad meritum vitæ æternæ: quoniam opus illud ex fide operatus est. Nam prima hæc iustificatio quæ profuit ei ad ingrediendum in Christum ad militiam, non profuisset ei ad assequutionem coronæ, nisi impleta fuisset per opera, & mandatorum obedientiam. Propter quod ait:

Vides quòd fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est, idest, perfecta, & placēs Deo: quia non sterilis, sed fructuosa. *Et suppleta est scriptura dicēs: Credidit Abraham Deo, &c.* Quia impleta ex illo opere fuit fides, ideo dicitur impleta scriptura, quæ iustificationem Abrahæ testificata est. Prima nanque iustificatio quæ ex sola fide processit, non erat plena: quia erat potius iustificatio ad ingressum militiæ, vt posset legitimè decertare & mereri, quàm ad præmij assequutionem, quod redditur operibus ex fide factis. Quare vt paucis rem perstringam, B. Paulus opera iniusti hominis præcedentia fidem & baptismum, inutilia & vana esse docet ad primam iustificationem, vt quis ingrediatur in Christum: ad quod Abrahæ exemplū adduxit. Frater autem Domini opera iam iustificati ac fidelis prodesse ad iustificationem asserit, vt sit perfecta ad præmium obtinendum: quod pariter ab eiusdem Abrahæ exemplo conuincit. Vnde ait, quomodo post illud factum, *& amicus Dei appellatus est.* Hoc expressè apud Iudith habetur c. 8. Nunquid verò antea non erat amicus? Erat quidē, sed non perfectus: quia nec plenè iustificatus ad præmium, sed tantùm ad certamen.

Lutherani autem non distinguūt opera ante fidem & primam iustificationem, ab operibus quæ ex fide sequuntur. Nec item inter primam, & quodammodo inchoatam iustitiam, à secunda perfecta. Denique neque inter iustificationem quæ introducit ad certamen, & illam quæ introducit ad victoriam. Nam de prima B. Paulus in citatis locis loquitur, Frater autem Domini hîc de secunda: quanquam & ipse B. Paulus de hac secunda in omnibus suis epistolis passim docet, sicut suis locis annotauimus. Primæ autē iustificationis fructus sunt opera meritoria: Secundæ corona & præmium. Concluditur ergo ad mentem vtriusque Apostoli, perfecta iustificatione Abraham ex operibus iustificatum fuisse.

Similiter & Rahab meretrix. Hæc mulier prius audiuerat admirabilia quæ Deus fecerat in gratiam illius populi Israelitici, & credidit. Porrò fide iustificata, vt iustificationem impleret excepit nuntios exercitus Dei, & astutè emisit eos securos, nihil verita periculum vitæ & bonorum suorum, vt placeret Deo. Ista historia clarè apparet in libro Iosue cap. 2. Hic est locus, vbi Lutherani lethaliter iugulātur, qui totum quod est iustificationis, fidei tribuūt: cùm hîc clarè dicatur ex operibus venire iustificationem. Nec tamen nos latet quam illi expositionem, aut potius destructionem ad hanc apostolicam sententiam afferant. Quod enim hîc dicitur: *Videte quòd ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum*, sic exponunt, vt sit sensus, quòd ipsa opera vt fructus fidei, ipsam indicant iustificationē. Idem quippe est illis iustificari, quod est ostendi iustificatum, vt iustificatio ex fide sit: fidei autem & iustificationis probatio, atque ostensio ex operibus. At hoc non est exponere, sed torquere.

Illa enim erat hîc Fratris Domini manifesta intentio, non vt indicaret quomodo iustificatio compararetur, sed ne ad iustificationem perfectã, quæ promouet ad salutem, vllus existimaret solam fidem sufficere, & sibi per illam blandiretur. Oportet siquidem impleri, seu consummari fidem per opera. Quo in loco illud tanquam manifestũ supponit, posse quidem esse fidem secundum sui substantiam ac perfectam rationem absque operibus, sed non prodesse: quemadmodum arbor quæ est absque fructibus arida. Alio ipsemet claro exemplo manifestat, dicens:

Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est: ita & fides sine operibus mortua est. Mouebit aliquis quæstionem: Quo pacto potest esse vera fides quæ non sit formata, cùm forma det esse rei? Scholastici enim fatentur absque charitate fidem esse informem. Et præterea: si fides eiusmodi informis mortua est, quo modo verè erit fides? Siquidem homo mortuus, non est homo. Nos autem dicimus, non comparasse B. Iacobum fidem mortuam homini mortuo, vt inde elici posset, vt homo mortuus non est homo, ita fidem mortuam non esse fidẽ: sed comparasse illam corpori mortuo, quod etsi mortuum sit, manet tamen corpus. Neque verò cum dicitur fides informis, putãdum est ita dici, quasi fides vel substantia fidei indigeat ad sui essentiam charitate, & per illam quasi forma perficiatur. Distinguitur enim reipsa fides à charitate, vt neutra sit alterius pars. Vnde à B. Paulo dicitur: Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc. Dicens, tria hæc, declarat, esse tria distincta dona, id est, aliud ab alio separatum. Fides ergo hominis semel iustificati, qui per crimen amisit gratiam, & consequenter non potest opera bona producere; dicitur informis, non quidem secundum sui intrinsecam rationem, sed respectu effectuum qui prodeunt ab ea fide. Huius autem opera ob eam causam verè dicuntur mortua: quia non est in illis bonus & viuus charitatis spiritus. 1. Cor. 13.

CAP. III.

NOLITE plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis. In multis enim offendimus omnes. Siquis in verbo non offendit: hic perfectus est vir, potens etiam fręno circũducere totum corpus. Si autem equis fræno in ora mittimus ad consentiendum nobis, omne corpus illorum circunferimus. Et ecce, naues cum magnæ sint, & à ventis validis minentur: circunferuntur à modico gubernaculo vbi impetus dirigentis voluerit. Ita & lingua modicum quidem membrum est, & magna exaltat. Ecce quãtus ignis quàm magnam syluam incendit? Et lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus: & inflammat rotam natiuitatis nostræ inflammata à gehenna. Omnis enim natura bestiarum, & volucrũ, & serpentium, & cetorum domantur, & domita sunt à natura humana. Linguam autem nullus hominum domare potest, inquietum malum, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus Deum & Patrem: & in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem & similitudinem Dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquã? Nunquid potest, fratres mei, ficus vuas facere: aut vitis ficus? Sic neque salsa, dulcem potest facere aquam.

NOlite plures magistri fieri, fratres mei, &c. Primũ prohibet exundantiam magistrorum, & ambitionem illam qua vellemus omnes esse magistri. Dominus noster etiam vetuit: Nolite vocari Rabbi. Vnus enim est Magister vester. Existimo Mat. 23. tamen Fratrem Domini quiddam aliud hoc in loco nobis insinuare voluisse. Non solùm enim miseram illam vetat ambitionem in appetendo magisterij cathedram, verùm etiam pluralitatem magistrorum, in hunc scilicet sensum, ne in diuersas sectas ac doctrinas scindantur. Nam minimè tum videntur plures magistri, quãdo sub vno & eodem summo & primario magistro, qui est Christus, in ecclesia sua sese continentes, vnum & idẽ docent. Et hunc sensum non obscurè voluit declarare Dominus, quãdo ait: Nolite vocari Rabbi, id est, principales magistri: quia vnus est Magister vester. Non ergo improbatur ne sint magistri & doctores in ecclesia. Imò hunc fuisse constitutum gradum à Christo testatur B. Paulus ad Corinth. scribens & ad Ephesios: Et ipse dedit quosdam quidem (inquit) Apostolos, doctores, &c. sed vetatur ne quis sibi vsurpet (vt ita dicamus) principalitatem magisterij introdũcendo noua dogmata, & sectas nouas. Qua in re si quãdo peccatum est: nunc quammaxime & turpissime peccatur. Ephe. 14. 1. Cor. 12.

Nam quantum, quæso, magistrorum prouetum hæc infœlix tempestas, & Aquilo nobis attulit? Innumerabiles certè sunt: & quisque eorum aliquid semper affert ignotum Ecclesiæ: imò ab ipsa ecclesia iandudũ explosum. Quanta enim & quàm peruersa de peccato originali, de libero arbitrio, de iustificatione, de prædestinatione, de sacramento altaris & sacrificio, contra spiritum ecclesiæ protulerunt Lutherus, Oecolampadius, Zuinglius, Bucerus, Caluinus, & aliæ innumeræ pestes & orbis terrarum faces? Quanta contra vota monastica, imò euangelica: contra luctum Christianum: contra gratiam & efficaciam sacramentorum: & in cunctis ferè articulis, quos ecclesia Dei vt certos, vt iã decisos, ab ipsis ecclesiæ incunabulis in hunc præsentem diem & habebat & obseruat, peregrina & peruersa dogmata ad confundendum ecclesiam intrudere conati sunt?

His ergo meritò, si optimo consilio obtemperare voluissent, dicebatur: Nolite plures magistri

fieri. Sed noluerunt superbi homines & ambitione tumidi, audire. Quin potius cum hoc apostolico sermone se acriter corripi persensissent, abrogarunt illi authoritatem, dicentes esse stramineam hâc epistolam. Verè non straminea, sed erat & est ferrea aduersus illos epistola, quibus prædixerat: *Scientes quoniam maius iudicium sumitis*, id est, grauiorem damnationem in vosmetipsos prouocatis: quoniam non solum errant magistri, verum etiam alios in errorem mittunt. Nec solum quia errant, sed quia etiam errare inquirunt. Deus enim huiusmodi ambitiosos odit, & ab eis lumen suum retrahit. Imò verò & spiritũ insuper erroris in eos immittit, vt teneantur à Satana, & ducantur ad eius voluntatem.

Audiant & nostri, qui etsi maneant in ecclesia, attamen nimis ambitiosè appetunt magisterij cathedras. Non enim desunt qui & volunt vocari ab hominibus Rabbi, & sectas colunt & nutriunt. Quicquid verò vel B. Thomas, aut Scotus, aut quis alius, cuius doctrinæ sese addixerint, protulerit, vt verbum scripturæ volunt omnino defendere. Vnde etiam in huiusmodi zelus viget, & contentiones, & simultates, & tacita schismata, quæ maximè perturbant ecclesiam Dei. Ideo huius tam grandis mali authores maius sibi & durius iudicium sumunt.

In multis enim offendimus omnes. Loquitur hic manifestè de his qui in magisterio sunt, quos in multis offendere ait. Quis enim adeò fœlix siue in scriptis, siue in sermonibus, qui non offenderit? Qui hoc negat, indoctus est & proteruus. Quapropter cautè sunt & cum iudicio omnia legenda ecclesiasticorum scripta, etiam eorum qui meritò laudem meruerunt in ecclesia & gloriam. Dixi cautè & cũ iudicio legenda, ab his tamen qui pollent iudicio. Non est enim omnium iudicare. Bene istud nouerat ille Afer & acutissimus doctor B. Augustinus, qui cum sibiipsi non crederet, nec item facilè aliis quantauis doctrina & sanctitate pollentibus credebat, nisi ratione irrefragabili: aut in primis ipsius sacræ scripturæ authoritate freti loquerentur.

Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Sed quis iste? & laudabimus eum. De B. Ioanne Baptista canimus, Antra illum deserti à teneris annis petiisse, ne leui saltem maculare vitã famine posset. B. Augustinus Tullium taxat, qui in magnam cuiusdam Romani sapientis viri gloriã scripsit, Nullum ab eo emissum verbum, quod reuocari vellet. Nam si in ea sententia erat, vt putaret omnia sapientem illum tam rectè esse loquutum, vt nullum protulerit verbum reuocatione dignum, vehementer errabat. Hoc enim, inquit B. Augustinus, eorũ duntaxat est proprium, qui à Spiritu sancto acti locuti sunt. Cæteros autem omnes scriptores, & quosuis sapientes huic infœlicitati esse subiectos, vt sæpe vel scribentes, vel loquentes offendant. Qui igitur magisterium ambiunt & affectant, id profiteri videntur quod nullius est, videlicet se minimè offensuros. Quo fit vt cũ præstare nequeant, tanto magis reos & contemptibiles se constituãt. Auferatur igitur hæc ambitio ab omnibus, sed pręcipuè ab iis qui peculiariter de religione gloriantur. *Potens etiam fræno circunducere totum corpus*, quia eum qui non offendit, oportet esse perfectum virum, & potentem fræno circunducere totum corpus. Vocat hîc, *corpus*, omnes animæ potentias, & habitus, & passiones, quæ ordinatè se habent, & quoddam veluti corpus efficiunt in homine. Vir ergo perfectus is est, qui potest eas regere & moderari prudenter ac sapiẽter, vt in nullo à recta rationis via deflectat.

Si autem equis fræna in ora mittimus, &c. Manifesta est similitudo. Significat autem hoc corpus animæ aliâs propter varias affectiones distractum iri suapte natura hâc & illâc: & quò duceret illa vel illa affectio. Ob eam causam necessariũ est vt quodam coerceatur fræno. Sic cum equis & mulis, in quibus non est intellectus, agere solemus, quò integrum corpus obediat, & rectà ducatur & incedat. *Ecce naues cum magnæ sint, &c.* Aliam adhibet similitudinem, qua idem ostenditur. Nauis enim cùm vnum quodam modo corpus sit, & extrinsecus agitetur à ventis, modico tamen gubernaculo dirigitur ad voluntatem dirigentis. Nam eò tota nauis tendit, quò per gubernaculum illud inuenitur directa: sed & gubernaculum ipsum gubernatore indiget. *Ita & lingua modicũ quidem membrum.* Talis est lingua in corpore nostro, quæ veluti gubernaculum modicum quidem est membrũ: sed quò illa pergit, illuc totũ corpus secum trahit. *Et magna exaltat*, id est, magna iactat vt potè magniloqua. Eiusmodi esse linguam hæreticorũ clarè perspicimus, contra quos Psalmista ait: Disperdat Deus omnia labia dolosa & linguam magniloquam. Qui dixerunt, Linguam nostram magnificabimus: labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est? Sed exurget Dominus. *Psal. 11.*

Ecce quantus ignis quàm magnam syluam succendit. Sensus est, paruum quidem quantitate ignem posse vastam syluam incendere. Talis fuit Arij lingua, quæ quasi ignis scintilla ab initio, grassari permissa vniuersum orbem accendit. Talis extitit & lingua Manichæi, qui se iactabat apostolum Christi. Talis Donati, & cæterorum incendiariorum. Talem nostra ætas experta est funestam Lutheri linguam & sectatorum, qui multas seduxere prouincias. *Et lingua, ignis est, vniuersitas iniquitatis.* Inde enim mala omnia, & pessima peccata, blasphemia in Deum, mendacia dolosa in proximum. Detractiones, susurrationes, murmurationes, rixæ, contentiones, conuitia, maledicta, contumelię, calumniæ, periuria: denique mundus quidam & vniuersitas iniquitatis.

Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, &c. Inter organa corporis lingua est, & illa quidem maculat totum corpus: de corpore animæ, vt diximus, intelligit. Sed quo modo maculat ipsa corpus reliquum, cùm ex affectionibus iam maculatis procedat omne vitium linguæ? Respondetur: Cum testis sit ipsa lingua maculatarũ animæ, & passionum maculatarum, dicitur ob hoc maculare: quia maculas ostentat, & illas insuper auget. Fit enim vt dum quippiam mali foris exprimitur, id quod est intus etiam augeatur, vt semper aliqua ad peccatum fiat accessio. Siquidem habitus ab operationibus crescunt, & faciliores redduntur ad operandum iterum & propensiores.

Et inflammat rotam natiuitatis nostræ inflãmata à gehenna. Rota natiuitatis nostræ est cursus vitæ, qui

quasi rota gyris circumuoluitur. Appellauit egregiè rotam natiuitatis, vt inde intelligas vanitatem curarum, quas nobis ipsa affert natura, vt omnia mundi huius sint vanitas & afflictio spiritus. Hæc igitur lingua, vnde est expressio affectionum nostrarum, inflammat hunc nostrum vitæ cursum, igne videlicet ambitionis, inuidię, & omnium prauarum concupiscentiarum, ex quibus odia, inimicitiæ, peruersæ doctrinæ & sectæ. Sed ipsa lingua has adiiciens flammas corpori, & vitæ cursui, inflammata ipsa est à gehēna, id est, ab igne gehēnæ. Hic est ignis qui naturaliter consequitur naturam nostram prauam, & incendit assiduè cor nostrum cupiditatibus, ac libidinibus mundi huius.

Omnis enim natura bestiarum, &c. Quòd in quibusdam latinis codicibus legitur corruptè, *cæterorum*, Interpretem vertisse, *cetorum*, non debet esse cuiquam dubium. Sunt enim ceta animalia marina. Sensus est clarus: Mirum tamen videtur quomodo dicat nullum hominum non solùm nō domuisse, sed nec domare posse linguam suam. Hanc difficultatem elegāter declarat Diuus Augustinus aiens hominem ipsum, vt homo est, & praua sua natura constitutus, domare linguam suam nō posse. At quod fieri natura non potest, dono gratiæ efficitur. Aliâs non dixisset superius: Qui existimat se religiosum, non refrænans linguam suam, &c. Vbi permittit domari posse, imò domandam esse iubet. Nec stultè dicamus præcipere illum impossibilia. Est igitur lingua, *malum inquietum*, ex se ipsa, aut incoercibile, vt græca vox sonat, *plena veneno mortifero*, quo occidit homo proximum suum. Legitur enim: Venenum aspidum sub labiis eorum: & lingua eorum gladius acutus & os amaritudine plenum.

Psal. 13.

In ipsa benedicimus Deum & Patrē, &c. Digna hæc prorsus sunt quę sedulò animaduertantur: vt qui se conscium persentit, protinus resipiscat, & emēdet cor suum. Etenim Frater Domini rem summè peruersam proponit, videlicet quosdam esse qui religiosi sibi ac pij videntur, cum benedicant Deum & Patrem, vtpote habentes in ore psalmos, & cātica, & diuinas laudes: sed alia parte maledicūt homines, qui ad imaginem & similitudinam Dei facti sunt. Quomodo autem id constare potest, vt ex eodē ore procedat benedictio & maledictio? Dicet fortassis aliquis: Quid obstat quominus id queat fieri? Siquidem nos eodem ore benedicimus amicis, & inimicis maledicimus. Benedicimus homini, & maledicimus Diabolo. Verùm audiat quisquis is est: Qui maledicit hominem qui ad imaginem Dei factus est, etiam ipsum factorem maledicit. Non potest artificis opus quisquam vituperare, quin simul artificem ipsum vituperet.

Sed iterum dicet quis: Non vitupero ego hominem quatenus homo, & opus Dei est: sed quatenus detrimentum mihi & iniuriam intulit, & qua parte improbus est. Bene, si solum hominis vitium oderis, quod ex Deo non est. At hîc erratur quàm sæpissimè, quum tibi videris non hominem odio habere, sed vitium. Tu tamen indignatione & ira accenderis in hominem, & non potius misericordia prouocaris. Si enim re vera odisses vitia, non hominē: vtique misereri hominis vitiosi studeres, & adhiberes quæcunque remedia posses, fraternā correctionem, dulcem adhortationem, & quoduis auxilium opportunum. Ad preces item & lacrymas, & quæ huiusmodi sunt recurreres, quæ ad fratrem tuum lucrandum esse omnino procuranda, ipse Dominus te docuit exemplo & verbo.

Iccirco non est, mi frater, cur tibiipsi ea spe blandiaris quòd psalmos cātes, & oppleas os hymnis, & alleluia: si alia ex parte de Prælato submurmuras, quem indiscretum, quem negligentem, quem personarum acceptorem iudicas. De fratre præterea detrahis, & susurras, & maledicis, & calumniaris, & occulta detegis: & quæ tecta sanari poterāt, prodendo exulceras grauius. Hoc certè nō est benedicere & laudare Deum, sed potius illū in opere suo vituperare. Omnes enim sumus opus Dei & Christi, creati ab illo, & recreati & redempti tam pretioso immaculatissimi Agni sanguine. Quem mihi dabis qui ista cogitet, vt deberet vnusquisq; verè cogitare, id est, vt opere compleat? Domine Iesu infunde mihi & cunctis optantibus & petentibus, hūc bonum Spiritum, vt audiamus Fratrem tuum, qui vt à te instructus, sic & nos instruēs, ait:

Non oportet fratres mei, hæc ita fieri: Quoniā si nos ita gereremus, non esset istud benedicere Patrem. *Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? Nunquid potest, fratres mei, ficus vuas facere, aut vitis ficus? Sic neque salsa, dulcem potest facere aquam.* Hæc exempla sunt posita vt discas, mi bone frater, quum tibi videris benedicere Deum, re vera non benedicis, vt te oporteret benedicere, videlicet ex charitatis fonte, à quo simul & maledictio & benedictio nō potest procedere. Patet autem tum procedere inde maledictionē Dei, quando eius operi maledicis, quod ad eius imaginem factum est, & super quod nomen Domini est inuocatum. Si enim inde procedit maledictio, sequitur fontem ipsum habere amaritudinis originem. Itaque non est possibile simul cum amara dulcem trahere aquam. Ad eundem modum nec ficus potest vuas producere: nec vitis ficus. Aut potius dicamus, vt habet græca lectio: Nec ficus oleas, quæ amaritudinem aliquem habet: ficus autem dulces sunt. Sic ex quo foramine ꝓducitur aqua salsa, nō potest ex eodem dulcis manare. O quotus eorum qui falluntur numerus, qui dum habeant cor plenum amore mundi, putant quibusdam suis preculis, quas assiduè submurmurant, placere Deo, & peccata sua sub hac hypocrisi coram illo tegi. Sed in hos competit illud: Hic populus labiis quidem me honorare videtur: cor autem eorum longe est à me.

Nota. Isa. 29.

Quis sapiēs & disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ. Quòd si zelum amarum habetis, & contētiones sint in cordibus vestris: nolite gloriari, & mendaces esse aduersus veritatem. Non est enim ista sapiētia desursum descēdens à Patre luminum: sed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim zelus & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum. Quæ autem desur-

ſum eſt: deinde pacifica, modeſta ſuadibilis, bonis conſentiẽs, plena miſericordia, & fructibus bonis. Fructus autem iuſtitię in pace ſeminatur, facientibus pacem.

Quis ſapiens & diſciplinatus inter vos, &c. Magna eſt illius hominis virtus qui in humana conuerſatione non offendit, cui rei præſtandæ exigitur in primis manſuetudo. Ad ſe ergo vocat hominẽ qui ſibi ſapiens videatur & ſciens, & huic ait: Non eſt vera ſcientia & ſapientia tua, niſi illa bene vtaris conuerſando. Homo enim tunc verè ſcit & eſt ſapiens, cùm fratrem in ſua infirmitate conſtitutum patienter tolerat, conſentiens illi quatenus licet, ſalua fide & charitatis præcepto, vt ſic omnibus omnia fiat, quo omnes, ad imitationem illius magni Apoſtoli, lucrifaciat. 1. Cor. 9.

Quòd ſi zelum amarum habetis, & contentiones, &c. Aemulationes, & ambitiones, & indignationes, potiſſimum taxat quæ ſunt in Clero. Excitantur nanque acres contentiones, quarum occaſione animantur mundi homines iam ex ſe parum erga eccleſiaſticos affecti, ad oppugnandas catholicas veritates. Vnde enim Arius factus eſt ſatan, niſi quia ad Epiſcopatum quem ambiebat, non eſt aſcitus? Sic habes in hiſtoriis de aliis multis antiquis. Sed diabolus noſtris temporibus id tanto impetu procurauit, vt iam minimè ſit neceſſe nobis antiqua repetere exempla: ad oſtentãdum recentibus abundamus. Hoc enim morbo fertur lapſus Lutherus: eodem Eraſmus: ſic Bucerus: & ille noſter infœlix Ochinus. Vnde, quæſo, niſi (vt ferè nouit omnis populus) ab ambitione? quia manſuetudo ſapiẽtiæ præſto illis non fuit. Noui ego etiam plures, ſed leuioris armaturæ Lutheranunculos, & ignobiles milites, qui dum in Dei eccleſia locũ obtinere non valerent, ſubitò apoſtatas ſeſe ac deſertores conſtituerunt: & gloriantur in mendacio & cõtra veritatem, quam paulò antè nobiſcum tenebant. Hic certè Fratris Domini ſermo mirificè Lutherum, & eiuſdem farinæ fermento compactos homines ſuis coloribus nobis depingit, qualis ſit eorum ſapientia ponens in conſpicuo, dum ait:

Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens à Patre luminum. Pater luminum, Deus eſt pacis, & non ſeditionis & contentionis. Ideo eſt terrena, animalis, diabolica: quia ex mundo eſt & vitio mundi, id eſt, concupiſcentia carnis: & ex ſuperbia vitæ, quæ à diabolo eſt. *Vbi eſt enim zelus & contentio, ibi inconſtantia, & omne opus prauum.* Quid inconſtantius iſtis miſeris? Lutherus modo pro plebe & ruſticis contra principes: tum econuerſo pro principibus contra ruſticos & plebeios: modo de Romana eccleſia & eius authoritate doctè & verè: modo eſſe Antichriſti ſedem dogmatizauit. Item de lege & præceptis quàm variè? Tum de purgatorio, & aliis multis articulis, modo vnum, modo aliud, vnde verè babylonicam captiuitatem coegerit, & linguarum confuſionem. O Germaniæ principes. Nonne ego ab initio vociferatus ſum? Nõne admonui? Et nunquid ob peccata noſtra ruendum vobis erat in præcipitium & foueam errorum cum ſemine illo nequam? Sequitur enim ad has impias hæreſes omne opus prauum, ſpoliatio eccleſiarum, impudicitiæ ſacrilegæ, vaſtationes regnorum, diuini cultus extinctio: denique homines ſine Deo, quos Dei ſpiritus deſeruit, & tradidit immundis ſpiritibus modo ſeducendos, paulò pòſt in æternum pro iuſtis meritis cruciandos.

Nunc e regione videamus, quænam ſit ſapientia quæ deſurſum eſt. Primùm quidem inquit, *Pudica:* Audite ſacrilegi & libidinoſi, qui acceſſiſtis ad filias hominũ cum filij Dei eſſetis, & violaſtis ſponſas Chriſti. Putatis hoc, ô filij adulteri, tantum ſcelus latere Chriſtũ, cùm non ſolùm oculos plenos habeatis adulterio, verùm & manus? O ſtulti & amentes prorſus homines, qui hæc ante oculos videntes, vos nihilominus ſectantur. O cœcitatem. *Deinde pacifica.* Sed dicet quis: Quomodo ergo Rex pacis Chriſtus dixit: Non veni mittere pacem in terram, ſed gladium? Reſpondemus duplicem eſſe concordiam, & ad malum & ad bonum. Et ita duplex eſt pax. Illam quæ ad malũ tendit, odit Deus: & aduerſus illam ſtricturus gladium venit, vt meliorem induceret pacem. Venit ille tempore Cæſaris Auguſti, quando cuncta erant in pace: & verũ erat quod poſt verbis expreſſit: Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ poſſidet. Illa pace tunc fruebatur mundus in maligno poſitus, quę Deo non placebat. Nam fortis armatus diabolus vbique regnabat: & ferè nullus erat Dei cultus. Itaque non placuit Deo huiuſmodi pax: iccirco miſit Chriſtum ad illam deſtruẽdam. Hoc autem fieri non poterat, niſi medio gladio, quod fuit verbum Dei, id eſt, apoſtolica prædicatio. Cum igitur aduerſus hanc falſi iſti noui prophetæ doceant & prædicent, & vniuerſum orbem propterea miſceant & conturbent, hoc non à ſapientia Spiritus faciunt, ſed à ſapientia ſatanæ, tanquam conturbatores veræ pacis. Scimus quidem ipſos vt veros hypocritas, quaſi imitatores Chriſti, illud ſibi vſurpare vt dicant ſe nolle mittere pacem in terram, ſed gladium. Verum oportebat eos oſtendere, quomodo veram pacem diligerent. Serere enim falſa & peruerſa dogmata, non erat eorum qui verè diligunt Chriſti pacem. Nec quia de abuſibus conqueruntur, quos (niſi fuerimus impudentes) negare non poſſumus, iccirco ad illos attinebat inquirere, qui ſunt merè abuſus quãti quanti ſunt: & iam remedium datum erat eis in promptu à doctrina Chriſti: Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt nolite facere.

Matt. 10.

Luc. 11.

Matt. 23.

Modeſta eſt. Lege horum magiſtrorum blaſphemias, & Lutheri maledicta in ſactos viros, & Chriſti martyres, & ibi nullo negotio cernes qua modeſtia præditus fuerit. Et cum hæc tam latè pateãt, adhuc ne poſſunt dubitare ſtulti de eius ſpiritu vnde ſit, & quo tendat? *Suadibilis*, id eſt, facilis vt velit audire veritatem. Amator enim veritatis facile ac libenter illam audit & amplectitur. Iſti verò vt ſurdæ aſpides ad vocem incantantium ſapienter obturant aures, ne verbum ſalutis admittant. Iam enim ſua proteruia fecerunt ſibiipſis præiudicium. *Plena miſericordia, & fructibus bonis.* Qui autem minus miſericordes quam iſti, qui innumerabiles animas ſecum trahũt ad inferos? Qui verò ſibi non parcit, quomodo aliis parcet? *Iudicans ſine ſimulatione.* Sapientis & ſpiritualis hominis eſt rectè iudicare, & abſque ſimulatione. Bonum enim pronũtiat eſſe bonum, & malum pronũtiat eſſe malum, nulli

adulans, nulli blandiens. Domine Iesu obsecro sta tue hoc firmum in corde meo. Græca tamen lectio habet, *Nihil diiudicans, nihil simulans*, Quæ lectio inconstantiam remouet, & hypocrisim à vera sapientia.

Fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem. Verbum Dei est semen quod seminatur, vnde emanant fructus Spiritus. Illud autem semen seminatur in pace: quia satores iustitiæ volunt pacem his qui audiunt. Imò euangelium pacis prædicant: & in his verè coalescit qui pacem diligunt, & illam faciunt, ipsum verbum semen pacis recipien-
Nota. tes in semetipsis. An non verã assignaui rationem cur hæc epistola non placet hæreticis? nimirũ quæ illos nobis quasi in speculo mundo repræsentat.

CAP. IIII.

VNDE bella & lites in vobis? Nonne ex cõcupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, & non habetis. Occiditis, & zelatis, & non potestis adipisci. Litigatis, & belligeratis, & non habetis: propterea quòd non postulatis. Petitis, & non accipitis, eò quòd male petatis, vt in cõcupiscentiis vestris insumatis.

VNde bella & lites in vobis, &c. B. Iacobus Apostolus volens radicem malorum indicare, vt securi amputaretur: originem bellorum ac litium omnium, quibus illi ad quos scribebat tenebãtur, à suis ipsorum cõcupiscentiis asserit proficisci, quæ militant in membris nostris, id est, in organis externis quæ mouentur ad explendas cupiditates illas, seu voluptates atque libidines. *Concupiscitis, & non habetis*, siue quia quod concupiscitis non obtinetis: siue quia etiam si obtineatis, non implet vos, vt dici etiam possitis non habere. *Occiditis & Zelatis*, Aliqui Græci codices habent, *Inuidetis & Zelatis*. Si legimus, *Occiditis*, de occisione quæ animo
1. Ioan. 3. fiat intelligendum est: sicut scriptum est: Qui odit fratrem suum, homicida est. Ex eo igitur quòd nõ implet homo prauus, qui odio habet proximum, suam malam voluntatem in eum, rumpitur zelans ob inuidiã: quoniã non potest assequi id quod ille.

Litigatis & belligeratis. Ad quid autem hoc nisi vt habeatis? Et tamen non habetis: quia etiam nec vlla lite, nec ipsa victoria contenti estis. Hoc verò quamobrẽ, nisi quia non postulatis? Quid est non postulatis? Nisi quietem vestram & commoda vestra vultis vestra opera inquirere & adipisci, quæ postulanda erant à Deo, *Petitis, & non accipitis, eò quòd malè petatis*. Non est mirum siquis à Deo petens non accipiat: quoniam vt quis accipiat, oportet vt non malè petat. Malè autem petit, qui malum finem respicit. Vnde ait: *Vt in concupiscentiis vestris insumatis*. At Deus fomentum non vult præbere libidini, & vitiosorum hominum alendæ turpitudini.

Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Dei? Quicunque ergo voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur. An putatis quia inaniter scriptura dicat: Ad inuidiam concupiscit spiritus qui habitat in vobis? Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiã. Subditi ergo estote Deo. Resistite autem diabolo, & fugiet à vobis. Appropiate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus peccatores: & purificate corda duplices animo. Miseri estote & lugete, & plorate. Risus vester in luctum conuertatur, & gaudiũ in mœrorem. Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos.

Adulteri, nescitis, quia amicitia, &c. Vocat adulteros tam mares quàm fœminas, eos qui relicto Christo Sponso & eius paupertate, hærent huic mundo, tanquam adulter amicæ quam deperit. At nescitis (ait) amicitiam huius mundi esse Dei inimicam? Vnde rectè sequitur, illum qui vult esse amicus mundi, inimicum Dei cõstitui. *An putatis quòd inaniter scriptura dicat: Ad inuidiam concupiscit spiritus qui habitat in vobis?* Sensus est, quòd amor Dei erga nos est tanquam amor zelotypi. Sic enim sæpè vocant Deũ scripturæ. Imò Spiritus verè Deus, aiens: Ego sum Deus zelotes, id est, more alicuius Exod. 20. sponsi qui metuit sibi à sponsa, ne se abiecto alium recipiat & amplexetur adulterum. Hæc autem spõsi concupiscentia quæ est ad inuidiam, id est, ad æmulationem & zelum, hoc primum operatur in eo, vt si deprehendat sponsam suæ fidei violatricẽ, indignetur incredibili modo, & similiter auertat se ab illa, & in aliam totum suum conuertat amorem, & cuncta dona: vt illa hanc commutationem factam videns, miris modis excrucietur, ac frustra pœniteat facti. Hoc est quod ait:

Maiorem autem dat gratiam, videlicet alteri sponsæ, vt id perspiciens quæ fœdifraga fuit, immenso dolore perpetuò crucietur ac dirumpatur. Nõ frustra ergo, nec ab re talis nobis Spiritus Dei describitur tanquam zelo correptus, atque in illas animas succensus, in quibus prius habitauit, & inde expulsus est. Ideo rectè legimus, *Qui habitauit in vobis*. Supponit enim Deum fuisse de habitatione sua expulsum, & ob hoc irritatum zelo. Et cum istud non possit esse absque superbia illius animæ, quæ prior superbè contempsit Deum habitatorem & sponsum, ait:

Propter quod dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Locus in prouerb. 3. cap. vbi habetur: Ipse deludet illusores: & mãsuetis dabit gratiam. Qui sunt autem illusores, nisi qui promissa fregerunt? Hoc autem qua radice oritur, nisi à contemptu Dei & superbia? Et quid est dicere, illud et, nisi pari modo erit ipse superbus & contẽptor, & tunc apparebit quis erit victor? Bene enim de il- Psal. 17.
lo scriptum est: Cum sancto, sanctus eris: & cum viro innocente, innocens eris: & cum peruerso, peruertẽris. Hoc idem est quod resistere superbis & peruersis iustissima peruersione ac superbia. *Subditi ergo estote Deo*: Quoniam videlicet nolentibus subiici, & resistentibus ipse resistit. Cùm igitur non sit resistendum Deo, consequens est vt

resistamus diabolo. Et ne quis dicat, quomodo possumus diabolo resistere? Effectum resistentiæ subdit, dicens, *Resistite diabolo, & fugiet à vobis*: Resistimus autem dum minimè astutiis eius cōsentimus, & subiiciendo nos Deo. Dęmonū quidem est mala suggerere, nostrum autem est non consentire. Quoties eis resistimus (teste deuoto abbate Bernardo) toties eos superamus. Angelos lętificamus, Deum honoramus, qui visitat vt pugnemus, adiuuat vt vincamus, consolidat ne deficiamus. In primis conflictibus grauis & propemodum videtur hostis insuperabilis. Sed siquis fortiter primum impetum sustinuerit, in secundo inueniet eum inferiorem. Quantò enim plus percussus fuerit superbus ille antiquus hostis, magis elanguescit ac deficit. Resistendum igitur est forti animo, & concepta firma de Dei auxilio fiducia, qui neminem permittit supra vires tentari. Vult enim Malignus semper nobis nocere, sed nō potest: quia potestas ista est sub potestate. Alioqui si tantum, quantum expetit, nocere posset, nullus, vt ait B. Augustinus, iustorum remaneret. *Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis*. Homo appropinquat Deo per fidē viuam. Verùm nisi ipse vocet, & adiuuet porrigēs
Apoc. 3. manū, quis poterit appropinquare? Ipse ergo stat ad ostium & pulsat: nisi descendas & aperias, non appropinquabit tibi. Quòd si aperueris, ipse intrat & cœnat tecum. O beati illi & plusquam fœlices qui appropinquant. *Emundate manus peccatores*, Emundare manus, est maculas abstergere, & sordes operum malorum, quæ externis actibus consummauimus. Hæc emundatio fit per pœnitentiam & satisfactionem.

Et purificate corda duplices animo, hoc est, qui Deo & mammonæ simul seruire præsumitis, & geminas occupare sellas in via, vnde animus fit impurus. Purificate ergo, inquit, corda vestra abiiciendo amorem mundanorum, qui cōspurcat animā. Modum autem quo hæc fiant demonstrat, dicens, *Miseri estote*, hoc est, inducite in animum, oportere eos qui piè viuere volunt in Christo in hoc mundo, sustinere afflictiones & miserias: & iccirco debetis inclinare animum ad patiendum, & tolerandam vestram crucem vsque in finem, & sic esse miseros: quia per hoc efficimini beati. Et verè magnā habemus & promptam (si considerare vellemus) deplorandæ nostræ miseriæ materiam, quam tamē nobis Deus in nouo statu ad occasionem meriti conuertit. Quid enim est homo natus de muliere, breui viuens tempore? In sordibus generamur, in tenebris confouemur, in doloribus parturimur: ante exitum miseras oneramus matres, in exitu more vipereo laceramus. Mirum quòd ipsi non laceramur. Primam vocem ploratus edimus. Meritò quidem, vtpote vallem plorationis ingressi, vt nobis illud S. Iob ex omni parte possit aptari: Multis repletur miseriis, multis & multiplicibus, inquam, miseriis corporis, miseriis cordis, miseriis dum dormit, miseriis dum vigilat, miseriis quocunque se vertit. *Et lugete, & plorate*, Tanquam sponsæ illæ viduæ quæ suum ab oculis suis viderunt sibi sublatum sponsum. Veræ quippe viduæ nihil agunt, nihil curant, nihil somniant, nisi quo tandem modo queant iterum videre spōsum, & in thalamum intrare cum illo. Abstinent interim à cibo, vestes induunt lugubres, & assiduè plorant expectando dolenter ac dicendo, Quando veniet? Quando videbo eum? Animam meam, vitam meam, &c. Alibi latius Christianum luctum & ploratum declarauimus.

Ex D. Bernardo.

Risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem. Hîc est Christianus status, vt à risu fletus, à fletu risus comparetur. Et similiter à gaudio mœror, & à mœrore gaudium, iuxta Christi legē & verbo traditam, & in seipso completam, vt quilibet eam possit legere in Crucifixo. Itaque suos hortatur Frater Domini, vt apprehendant conditionem luctus & mœroris, repudiato & abiecto risu & gaudio, vt in risum & gaudium sempiternum perueniant. Sic fecit Christus, qui ob propositum sibi gaudiū sustinuit crucem, vt ait B. Paulus ad Hebræos. *Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos* Dominus enim ipse hanc legem posuit, quā & suo facto sacrauit, humiliās semetipsum, & factus obediens vsque ad mortē, mortem autē crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomē, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestiū, terrestriū & infernorum, Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Iesus Christ⁹ in gloria est Dei Patris. Si hoc fecit ille tantus Filius, & propter nos: quid nos vermiculi debemus facere? Etsi ergo simus filij Dei, ac per hoc in magnā electi dignitatem, debemus tamē quo perfectū ius adoptionis, hoc est, hæreditatem filiorum assequamur, debemus inquam, cum filiis Dei & in Domino gloriari, si tāquam peripsema ab hominibus in hoc mundo habeamur, vt cum venerit dies segregationis, audiamus dici ab improbis ad laudem nostram: Ecce hi sunt quos aliquādo habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo cōputati sunt inter filios Dei, & inter Sanctos sors illorum est. Itaque concludamus & consolemur nos in verbo Domini: Qui se humiliat, exaltabitur: & qui se exaltat, humiliabitur. Superbia enim & animi elatio paradisi nobis ianuā clausit. Humilitas autem claues fabricata est, quibus nobis iterum pateat aditus, si humiles esse in veritate studuerimus. Discite à me (inquit sapientissimus Magister) quia mitis sum & humilis corde. Et sanctissima illius mater virgo perpetua Maria, cum esset omnium virtutū hortus, & sacrarium Spiritus sancti, solius tamen meminit humilitatis exultans in Spiritu, & Deum in suis donis glorificans. Quia respexit (ait) humilitatem ancillæ suæ: ecce ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quicquid superbia perdidit, humilitas sancta recuperauit. Et verè omnium virtutum est custos potentissima humilitas. Nā Deus humilia semper respicit, & alta à longè cognoscit. Vbi vera humilitas, nulla regnat detractio. Quapropter post datum saluberrimū hoc præceptum rectè subdidit:

Hebr. 12. Philipp. 2. Sap. 5. Luc. 18.

Nolite detrahere alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex. Vnus est enim Le-

gislator & Iudex qui potest perdere & liberare. Tu autem quis es qui iudicas proximum tuum? Ecce nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam ciuitatē, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: qui ignoratis quid erit in crastino. Quæ est enim vita vestra? Vapor est ad modicum parens, & deinceps exterminabitur, pro eo vt dicatis: Si Dominus voluerit: & si vixerimus, faciemus hoc, aut illud. Nunc autem exultastis in superbiis vestris. Omnis exultatio talis maligna est. Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.

Nolite detrahere alterutrū, &c. Hîc inuehitur contra vitium detractionis, quod est violare famā absentis per obiectionem criminis, aut extenuationem virtutis. Hoc peccatum grauissimum est, à superbiæ & inuidiæ fonte manās, quæ sunt maxima crimina. Seuerè à scripturis passim vituperatum esse huiusmodi detractionis liuorem legimus: & tamen eousque frequens est in hominibus, etiam in his qui videntur pij ac religiosi, vt vix sit vllum peccatum crebrius repetitum. Sed operiunt illud sæpe quibusdam prætextibus. Huiusmodi genus hominum optimè nouerat formandorum morum pater egregius D. Bernardus, qui aiebat: Detractores autem quodam simulatæ verecundiæ fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas à detractore alta præmitti suspiria: sicque cum quadam grauitate & tarditate, vultu mœsto, demissis superciliis, & voce plangenti egredi maledictionem, & quidem tanto persuasibiliorem, quāto creditur ab his, qui audiunt, corde non inuido, sed magis condolēti affectu quàm malitiosè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quòd diligo eum satis, & nunquā potui de hac re corrigere eum: & aliâs mihi quidem bene compertum fuerat de eo istud, sed per me nūquam innotuisset. At quoniam per alterum patefacta res est, veritatē negare non possum, re vera ita est. Nūquid non vipera est lingua detractoris ferocissima? planè nimirum, quæ tam lethaliter inficiat flatu vno. Nunquid non lancea est lingua ista? Profectò acutissima. hæc ille.

Bern. super can. ser. 24.

Aut qui iudicat fratrē suum, &c. Admiscet etiam aliud crimen coniunctum detractioni, quod est iudicare fratrem. Non autem de quacunque detractione, & quocunque iudicio loqui videtur, sed de ea detractione qua includitur detractio, & iudiciū aduersus dictum legis. Verbi gratia: Qui iudicat hominem, quem viderit spreuisse mundum, adiisse heremum, aut monasterium: & illum propterea stultitiæ insimulat, aut vitio cerebri laborasse, qui hanc status mutationem elegerit. Sic enim dicere solent & mundus, & qui secundū carnem sapiunt. Siquis item facultates suas distribuat in cibos pauperum: aut aliud quoduis tandem egregiū & Christianum opus aggrediatur, quod mundo appareat insania. Qui, inquā, fratrem ob ista facta spernit, eique detrahit, sicuti plerunque (vt diximus) solet fieri, certè hic non iam humanum crimen committit, sed satanicum. Manifestè enim detrahit legi, & iudicat legem, in eandem blasphemus. Hic verus est B. Iacobi sensus, qui cum superioribus appositè admodum cohæret & declaratur. Postquam enim suasit luctum & ploratum, & humiliationem crucis, quæ omnia apud homines animales sunt stultitia, & ita iudicantur, vt per hoc detrahatur hominibus simul ac legi, ideo dixit: *Nolite detrahere, &c.* id est, nolite superbè & arroganter dicere malum quod lex commendat vt bonum: & ecōuerso, bonum illud æstimare quod lex vituperat tanquam malum. Rectè ergo dicit:

Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem, id est, damnat legem, & facit se lege ipsa & Legislatore superiorem. Et ita iam non est factor ipsius legis, sed Iudex potius: quod est proprium satanæ.

Vnus enim est legislator & Iudex, qui potest perdere & liberare, &c. Hic est Christus Iesus Deus & Dominus noster ac Redemptor. Et tamen audet fax illa orbis terrarum Lutherus negare Christum esse legislatorem: quod nō minus habet insaniæ, quàm falsitatis.

Tu autem quis es qui iudicas proximum tuum? Verè cùm simus omnes fratres, non est iurisdictio penes quemlibet iudicandi fratrem suum. Loquitur autem non de iudiciis sæcularibus, quæ à terrena potestate, quam probat Deus, veniunt: sed de iudiciis priuatorum priuatis, quæ pertinent ad ea quæ sunt diuinæ legis, non in præsenti tempore discutienda, sed quando cuncta erunt manifesta. Tunc enim poterimus liberè iudicare probationis iudicio & comparationis. Sic Sancti iudicabunt nationes, vt testatur scriptura, & dominabūtur populis. *Sap. 3.*

Ecce nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam ciuitatem, &c. Vult arrogantiam nostram patefacere Apostolus, & magnam inconsiderationem, qui cum ante pedes habeamus mortem, nescientes horam assiduè & omni momento imminentem, nihil tamen minus consideremus. Quapropter absque vlla mortis cogitatione, & citra vllum pactum cum Deo, quasi securi dicimus, *Hodie, aut crastino, &c.* Et hoc, inquam, absq; conditione proferimus, quæ tamen semper adhiberi deberet, puta, si dabit Deus: si viuere sua bonitate nos permiserit, &c. Nec dicat hîc mihi Iurisconsultus aliquis ex sua regula, cùm hę conditiones tacitè subintelligantur, easdē frustra exprimi. Aiunt enim: Expressio eorum quæ tacitè insunt, nihil operatur. At longè aliter sese res habet in proposito. Multum quippe expressa conditio operatur: quia cogitare de morte imminente multarum inanium operationum turba & anxietate nos liberat ob metū mox venturi iudicij. Abiicit auaritiam, & omnem concupiscentiam oculorum. Non inhiat lucris malis: conuertitur ad thesaurizationem æternorum, & cum B. Iacobo Apostolo consentit, & ad se reuersus ait: Quæ est vita mea? Nonne vapor est ad modicum parens? Et clamat cum vero Ecclesiaste toto corde: O vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Et cum eodem iam conuersus, conuertit se ad diuites huius mundi, qui posuerunt spem in his bonis, & illos increpans, ait:

Regula iuris.

Eccl. 1.

Nunc autem exultatis (siue gloriamini) *in superbiis*

vestris. Omnis enim diues, id est, in diuitiis fidens, superbus est. *Omnis exultatio talis*, siue gloriatio, *maligna est*: Et verè maligna: quia coniuncta perfidiæ. Et verè maligna: quia est radix superbiæ, & contemptus proximorum. Inde enim exoriuntur contumeliæ, conuitia, & omnis maledicentia, & supergressio in proximum suum, nihili facientes dictum Domini: Qui dixerit fratri suo, Fatue, reus erit gehēnæ ignis. Nihili faciūt autem, quia non nouerunt neque seipsos, neque Deum omnium creatorem & redemptorem: neque vtuntur vera regula ad metiendum se, & comparandum aliis semetipsos. Vera enim regula non est abundantia terrenorum, sed cœlestium virtutum. Concludit tandem: *Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum est illi*. Christianos alloquebatur, qui hæc sciebant, aut saltem scire debebant. Nam pro scientibus eos habet scriptura, qui culpa sua nesciant, quę scire tamen debebant.

Matt. 5.

CAP. V.

AGITE nunc diuites: plorate vlulantes in miseriis vestris, quæ aduenient vobis. Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt: & vestimenta vestra à tineis comesta sunt. Aurū & argentum vestrum æruginauit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus. Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introiuit. Epulati estis super terram: & in luxuriis enutristis corda vestra in die occisionis. Addixistis, & occidistis iustum, & non restitit vobis.

Agite nunc diuites, plorate vlulantes, &c. Inuehitur Frater Domini apostolico spiritu aduersus diuites, & vt iustus consentit cum sententia Domini iniurias vindicantis. Scriptum est enim: Lætabitur iustus cùm viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Tanquam illam præuidens: Agite nunc (inquit) quia iudicium super vos iam video præsens. Cū enim vita vestra nihil fuerit quàm risus, meritò ploratus succedit risui. Plorate, inquā, & vlulate in miseriis vestris sempiternis, quibus nihil misereor. Non enim est locus misericordiæ, vbi diēs aduenit iusti iudicij. *Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt*, quæ iam nihil prorsus vobis proderunt. Tempore iudicij omnia velut à tinea & ærugine comesa, consumpta erunt. Quamobrem ipsa argenti vestri ærugo testificabitur contra vos, quibus dictum fuerat à summo veritatis Magistro: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, &c. Et noluistis consilium salutiferum audire. Meritò igitur ipsa vobis prophetata ærugo testimonium afferet veritati contra vos: & iustificata est sapientia Dei ab illa. *Et manducabit carnes vestras sicut ignis*. Inde enim cruciatus erit in anima & corpore vestro nudo & afflicto. *Thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus*, hoc est, in sempiternū: quoniam nouissimi dies erunt absque fine. *Ecce merces operariorum qui messuerunt, &c*. Hîc diuitum peccata commemorat, inter quæ illud est frequēs, defraudare operarios mercede sua: quæ defraudatio est clamor ad Deum qui audit, & indignatur, & parat vindictam. Hac de re frequenter admonet scriptura antiqua, ne defraudentur mercenarij suo labore ac sudore, & ne merces eorum procrastinetur. Nam ipse Dominus respicit pauperes, qui & ipse fuit pauper, & vindicat illos terribiliter. *Epulati estis super terram*. Vide quomodo illos alloquitur tanquam sustinentes iudicium. Vbi & aliud peccatum diuitum commemorat, quod est epulari siue deliciari, & lasciuire, & omnem diem habere festiuum in comessationibus & impudicitiis. *In die occisionis addixistis, & occidistis iustum*. Hic locus factus est paulò obscurior (meo iudicio) quia omissa est vna dictio quæ est in Græcis. Cōiungitur enim cum superiori hoc dicto, *In die occisionis*, & debet sic intelligi: Epulati estis super terram, & lasciuistis in deliciis, & enutristis corda vestra, sicut in die occisionis addixistis, seu condemnastis, & occidistis iustum. De Christo loquitur, quem in die Paschæ cōdemnarunt, & occiderunt iustum: & ipsi festiuum diem egerunt & sæcularem. Ad eum modum faciunt & nunc, & hactenus semper fecerunt diuites & tyranni, qui dum Christum in suis seruis persequuntur, ipsi interim tripudiant. Talis fuit Herodes, quando iussit amputari caput sancti Ioānis Baptistæ. Ipse autem Iustus noster Christus non recessit. Oblatus enim est quia voluit. Isa. 53.

Psal. 57.

Matt. 6.

Patientes igitur estote, fratres, vsque ad aduentum Domini. Ecce, agricola expectat pretiosum fructum terræ, patiēter ferens donec accipiat temporaneum & serotinum. Patientes igitur estote & vos & confirmate corda vestra: quoniam aduentus Domini appropinquabit. Nolite ingemiscere, fratres, in alterutrum, vt nō iudicemini. Ecce iudex ante ianuam assistit. Exēplum accipite, fratres, exitus mali, & longanimitatis, & laboris, & patientiæ, prophetas qui loquuti sunt in nomine Domini. Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt. Sufferentiam Iob audistis: & finem Domini vidistis. Quoniam misericors Dominus est, & miserator. Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum. Sit autem sermo vester, Est, Est: Non, Non: vt non sub iudicio decidatis.

Patientes igitur estote, fratres, &c. Bene hortatur vt ad exemplum iusti, id est, Christi, sint patientes & longanimes, qui quum malediceretur, non maledicebat: quum pateretur, non comminabatur: tradidit autem iudicanti se iniustè. Hæc est regia via ad Christum: ideo dicitur: *Vsque ad aduentum Domini*. Parua enim est mora: nam citò veniet, & nō tardabit, *Ecce agricola, &c*. clarus est sensus: Si hoc fa- 1. Pet. 2.

ciunt homines pro terreno & paruo lucro, quid facere nos debemus pro immenso & æterno? Iccirco denuo exhortatur: *Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra*, nempe fide, & spe, & charitatis operibus. *Quoniam aduentus Domini appropinquabit.* Iam enim est in foribus. *Nolite ingemiscere, fratres, in alterutrum*, aut aduersus inuicem, id est (vt mihi videtur) nolite gemitum vestrum reijcere in alios. Sunt enim qui ex eo quòd tribulantur, etiam tribulant alios. Et quæ damna à potentioribus patiuntur, eadem in alios referunt: vnde iudicium sumunt. Nec excusantur quantumuis ipsi iniustè afflicti sint. O quot exemplis posset hoc præceptum illustrari, contra quod multi committunt. *Ecce iudex ante ianuam assistit.* Heu nimis verũ est: sed perpauci sunt qui seriò, vt oporteret, considerent. Imminet assiduè mors omnibus parata, & plurimis tamen est improuisa. *Exemplum accipite fratres, &c.* Ecce scripturam Iob vt canonicam accipit. Summa doctrinæ est, vt simus sapientes: quod tunc erit, si finem respexerimus, quem pro regula actionum nostrarum propositum semper ante oculos habeamus. Nota est historia B. Iob, qui cum tanta passus fuerit, recepit bona duplo auctiora quàm quæ habebat prius: quoniam valde misericors est Dominus animo, & miserator facto.

Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare, & cæt. Hîc prohibet iusiurandum, non vt quidam decepti existimant, quasi non liceat interdum iurare: sed vt remoueatur facilis assuetudo iurandi. Præterea, ne quis existimet non esse iuramentum per cœlum iurare & terram: quasi liceat per creaturas iurare, & fallere absque periurio. Postquam enim venit Christus, & sanguine suo purgauit mũdum, sacrata sunt omnia. *Sit autem sermo vester, Est, Est, & cæt.* id est, vt quod est in re secundum affirmationẽ, simpliciter dicatur, *Est*: quod verò secundum negationem, dicatur, *Non est*. Præceptum est ab ipsomet Domino in euangelio expressum. *Vt non sub iudicio decidatis.* Græcè in hypocrisin, id est, simulationem. Simulatores enim fallaces sunt & mendaces. Mendax autem omnis hypocrita: quia contra id quod in corde tenet, enunciat: alius intus, alius foris. At istud omnino est contra naturam: quoniam lingua data est ad exprimendos cordis conceptus ea veritate, qua intus probantur.

Matt. 5.

Tristatur autem aliquis vestrum? oret. Æquo animo est? psallat. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine Domini: & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei. Cõfitemini ergo alterutrum peccata vestra: & orate pro inuicem vt saluemini. Multum enim valet deprecatio iusti assidua. Elias homo erat similis nobis passibilis: & oratione orauit vt nõ plueret super terrã, & non pluit annos tres, & menses sex. Et rursum orauit, & cœlum dedit pluuiam, & terra dedit fructũ suum. Fratres mei, siquis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum, scire debet quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

Tristatur autem aliquis vestrum, &c. Videbat B. Iacobus Apostolus inter cætera mala quæ abstrahũt à continuatione boni operis, esse tristitiam: ideo remedium ad eam auferẽdam proponit, nimirum orationem. Verè nihil est omnino quod lætiorem reddat & alacriorem animum, quàm oratio. Illud tamen hîc obstat quod ait: *Aequo animo.* Quomodo enim qui in tristitia est constitutus, æquo animo orare poterit, aut psallere? Animaduertat igitur prudens lector, re vera vitiatam esse literam, & male hoc in loco punctis distinctam. Sic enim debet ordinari: *Tristatur quis in vobis? oret.* Et hîc sit pũctus. Tum sequitur: *Aequo animo est quis? psallat*: vt sic oratione tristitia pellatur: æquanimitas autem cantu & psalmis, id est, laudibus & gratiarum actionibus, ne in gaudium sæculare effluat, moderetur & iustificetur.

Dominus Iesus in agonia tristis factus vsque ad mortem orabat, & pernoctabat in oratione: & iussit vt discipuli orarent, ne absorberẽtur tristitia, & tentationibus desperantes succumberent. Hoc est remedium tristitiæ, obuiam prodire, & fugare illam oratione, per quam lætitia spiritualis accersitur, & consolationes internæ, quas ij norunt qui experiuntur. Itaque dum quis lætus est, psallat & gratias agat, & laudes referat Deo, omne bonum illi ascribens semper.

Infirmatur quis in vobis, &c. Ex hoc loco collegerunt Sancti Doctores, & rectè, sacramentum extremæ vnctionis, quod vniuersa semper probauit Ecclesia. Et non solùm esse hoc sacramentum, verùm etiam hoc in loco ab ipso fratre Domini commemorari, sicut planè testatur Innocẽtius tertius, cap. 1. De sacra vnctione. Et Innocentius primus multò antea id expresserat in suo decreto. Quia & preces ecclesiarum solennes, quæ in ritu huius sacramenti pręmittũtur, hoc claré probant. Ita enim oratur: Deus qui per Apostolum tuum Iacobũ loquutus es dicens: Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, vngẽtes eũ oleo sancto in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmũ, & alleuiabit eum Dominus: & si in peccatis sit, dimittẽtur ei, &c. Non afferam innumeras omnium veterum doctorũ pro hac veritate sentẽtias. Qui enim non credit vniuersali ecclesię, & cõciliis, cui credet? Quòd si nulla esset alia mentio huius sarcamenti in euangelio, satis est verè Catholicis præsens B. Iacobi testimoniũ promulgantis illud tãquam Apostolus Christi, non autem instituentis. Neque enim est cuiusquam Apostoli vllum instituere sacramentum, sed Christi solius, ex quo & per quem gratia ipsa sacramẽtorum venit. Sunt tamen qui volunt hoc sacramentum apud B. Marcum cõmemorari, vbi legim⁹ discipulos cùm illos Dominus misisset ad prædicãdum, vnxisse infirmos oleo, & per illam vnctionem sanitatẽ corporis esse assequutos. Mihi tamẽ (vt ingenuè quod sentio loquar) videtur non verè illud fuisse sacramentum, quod Apostoli tunc faciebant, cum ipsi non-

De sacramento extremæ vnctionis.

nondum essent sacerdotes, nec idonei sacramentorum ministri, nisi Baptismi, qui non requirit ministrum presbyterum, propter necessitatem. Præterea, non ostenditur ibi ritus & forma sacramenti, nec vllæ preces, nec vllus alius sacraméti effectus, præter corporis sanitatem. Non me latet potuisse Dominũ Iesum facere ministros huius sacramenti etiam non sacerdotes. At non quodcunq; poterat, faciebat: sed quod decebat. Credo tamen fuisse illud tanquam præparatorium quoddam huius sacramenti, quod nobis planè exprimit frater Domini. Hoc si dicimus, non minus probatur huius sacramenti veritas. Si enim præparatoria fuit illa vnctio ad sacramentum, quod ad minimum necesse est fateri, ergo oportuit subsequi sacramentum ipsum: alioqui frustra erat præparatio rei non subsequuturæ.

Sic præparatus fuit & baptismus Christi per baptismum præcursoris Ioannis: & ipsa sacramentalis confessio per eundem sanctissimũ Ioannem simili modo. Verum diaboli captiuus Lutherus in libro de captiuitate Babylonica, & eius sectatores insurgunt contra huius sacramenti, quo Ecclesia Dei vtitur, veritatem: quibus etiam Caietanum fauisse vehemẽter dolui, qui eorum rationes, quibus moti sunt vt hunc locum B. Iacobi non attinere ad sacramentum suaderent, tanquam vrgentes ac validas comprobauit. Aiunt enim primùm:

Obiectiones contra sacramentũ extremæ vnctionis.

Sacramentum hoc institutum est pro ægrotantibus ad mortem: tunc enim confertur, quum iudicio medicorum desperata est salus ægroti: vnde etiam vnctio extrema appellatur. Iacobus autẽ non hoc obseruari mandat, sed ait solùm: Siquis in vobis infirmatur, non autẽ: Siquis infirmatur ad mortem. Præterea, sacramentum per vnum presbyterum datur: hîc verò plures presbyteri iubentur adduci vt oleo vngant.

Tertiò, ponitur solus effectus salutis corporalis, cũ quo non stat effectus proprius huius sacramenti, qui est mundare omnino à peccatis, vt hinc recedat anima à peccatis prorsus purgata, & cõtinuo euolet in paradisum. Nam si sanatur homo corpore per eam vnctionem, non dabitur ei cõtinuo in paradisum euolare: & ita erit effectus contra effectum. Quartò dicitur. Et oratio fidei sanabit infirmum: Non ergo sacramenti virtus. Denique ait: Quòd si in peccatis fuerit infirmus, remittentur ei: vt conditionalis sit ista remissio peccatorum, & quasi accessoria, & non principalis. At, inquit Caietanus, sacramentum vnctionis directè, vt forma sonat, tendit ad remissionem peccatorum. Et præter hæc, quærenda esset ratio ponendi hoc sacramentum, ne videatur superfluum. Etenim ad remissionem peccatorum satis videtur esse pœnitentia, & Eucharistia, quæ venialia peccata absorbent.

Quoniam verò hæ rationes infirmis ac parum cautis aliquid negotij facere possent, à nobis sunt resoluendæ. Sed oportet lectorem scire, quòd ab initio in primitiua illa ecclesia ad statuẽdam euangelij veritatem multa fiebant & contingebant etiam in sacramentorum collatione, quæ nunc non fiunt, neque contingunt. Eo nanque tempore manifestè per manuum impositionem presbyterorum sensibiliter veniebat Spiritus sanctus: quod nunc non videmus. Id autem quamobrem, nisi quia necesse tunc erat ostendere signo admirando ac sensibili exterius, id quod inuisibiliter Deus operabatur interius? Haud aliter factum fuit in hoc extremæ vnctionis sacramento, videlicet vt homines per sanationem corporis, quam Deus operabatur per orationem presbyterorum, facilè crederent per eius sacramenti virtutem etiam restitui perfectam animæ sanitatem. Et ob eam causam Apostoli ab initio oleo vsi sunt vngentes infirmos, ut ad huius sacramenti fidem animos præpararent, restituendo corpoream sanitatem. Itaq; ipsa corporis sanitas non est proprius & per se effectus huius sacramenti, sed per accidens, & subintellecta hac conditione, videlicet si placuerit Deo sanare. Porrò de huius sacramenti vero effectu, mox dicetur.

Quòd autem dicat Apostolus: *Infirmatur quis in vobis*, & non adiiciat, ad mortem: non debet quenquam mouere. Non enim omnia explicitè erant declaranda, quę assiduè tradebantur per manus, & ipsa consuetudine atque vsu assiduo declarabantur. Etiã dici potest: In primitiua illa ecclesia, quia sanabantur frequenter in corpore, non expectabatur extremus ille infirmitatis articulus. At cùm fundata est non indigens vlterius iis miraculis ecclesia, suo tempori collatio huius sacramenti reddita est. Vnde meritò vocata est extrema vnctio. Nonnulli tamen propterea vocari extremam vnctionem putant: quia illam præcedunt aliæ vnctiones aliorum sacramentorum, nempe baptismi & confirmationis. Mihi longè magis placet eam ob causam extremam dici vnctionem: quia quum laborat infirmus in extremis datur. Non tamen expectandum est momentum exhalationis animæ, in quo errore passim versantur Christiani ferè omnes, quibus confertur istud sacramẽtum semimortuis. At suscipiendum esset integris mente & sensibus. Nec propterea quia fortassis conualescat infirmus, & possit iterari, minus dici debet extrema vnctio: quoniam satis est iuxta medicorum sententiam, instans imminere mortis periculum.

Quòd verò iubeat non vnum, sed plures adduci presbyteros ad infirmũ, solennitatis est, non necessitatis. Nam & apud regulares id seruatur, vt omnes intersint & orent. Et hic modus in primitiua ecclesia seruabatur, cum nondum esset latè propagata. Nec prohibet vno vngẽte rectè dici etiam alios vnxisse qui interfuerunt, & responderunt, Amen, super vnctione. Et iam confessi sumus effectum huius sacramenti proprium non esse corporis sanationem, nisi id Deo ita volente expediat. Et licet hoc obtineat oratio fidei: attamen & ipsi sacramento attribuitur, cuius forma sunt preces presbyterorum.

Nec quia dicat conditionaliter: *Et si in peccatis fuerit, remittentur ei*, quicquam facit quo minus hic sit effectus principalis sacraméti, sed eo pacto quo statim declarabimus. Conditionis autem illius, quæ suapte natura inest, expressio nihil operatur. Certum est enim ei peccata remitti minime posse, qui in peccatis non fuerit. Quare friuola demonstrantur esse cuncta, & calumniarum plena, quę à nouis magistris adducuntur.

Ad illud verò, superfluum esse hoc sacramentũ: quia confessionis sacramẽtum, pœnitentiæ & Eu-

charistiæ valent ad remissionem peccatorum: Respondetur iuxta B. Thomæ doctrinam, quæ mihi semper placuit, principalem huius sacramenti effectum esse plenam ac perfectã liberationem ac sanitatem ab infirmitate quę semper est in homine, vt non perfectè sit habilis ad omnia bona opera. Vnde & ipsa caro suapte natura semper gerit malum suum in se: & inde mens debilitatur per carnem, & infirmatur. Ab hac autem debilitate & infirmitate, quæ Deo odiosa est, non omnino liberatur homo per sacramentum pœnitentiæ, aut Eucharistiæ, sed per hoc proprium sacramentũ. Redditur enim homo mẽte & corpore expeditus ad vltimum pascha celebrandum, & ad emigrationem in patriam: cui si nihil grauioris debiti iam obstet à peccatis antiquis, quodcũque ad illam debilitatem attinet, per hoc sacramentum fit sanatum. Ad quod etiam fortassis proficiebat vnctio, qua vtebantur (teste B. Dionysio) Apostoli, vngentes corpora defunctorum: vt propterea corpora sic vncta oleo, quodam modo aptata essent ad resurrectionem. Quod ergo dixit B. Iacobus: *Et si in peccatis fuerit, remittentur ei*, loquitur de actualibus peccatis, quæ etiam verè remittuntur si deuotè hoc sacramẽtum recipiatur, nec vllus ponatur obex: sicut & alia sacramenta hunc effectum operantur. Sed re vera non est proprius hic effectus sacramenti huius, sed ille ipse quem pauloante diximus.

Est igitur verè hęc sacra vnctio sacramentum: & rectè dicitur extremæ vnctionis: neque enim nisi laborantibus ad mortem dari debet, vt Cõcilium Florentinum docet. Porrò eius materia est oleum benedictum: & eius minister, siue ministri legitimi, sacerdos aut sacerdotes: & eius forma precationes, iuxta ritum sanctæ Romanæ ecclesiæ: quanquam aliquæ ecclesiæ alia verba habeant, quę non sunt temerè respuenda. Satius tamen esset vnam esse formam omnium ecclesiarum, cum nullam videamus huius variationis vtilitatem. Est autem & hoc sacramentum reiterabile per accidens, si fortè sanetur infirmus: quoniam antiqua illa debilitas mentis manet manente corpore, & donec soluatur omnino à corpore mortis huius.

Confitemini ergo alterutrum peccata vestra, &c. Græca lectio multo verior, nõ habet, *Ergo*, nec aptè quidem inseritur: quia hoc præceptum non rectè educitur ex superius dictis: sed alloquitur generaliter omnes, vt inuicẽ confiteantur peccata. Negat Caietanus & hæretici hîc loqui B. Iacobum de sacramentali confessione, eò quòd dicat, Confitemini inuicẽ. Non autem fit inuicem confessio sacramentalis: quia non omnes sunt sacerdotes. Loquitur ergo hîc Apostolus (ait ille) de confessione illa qua mutuo cõfitemur nos esse peccatores: & de confessione mutua erratorum pro mutua recõciliatione, & petimus orari pro nobis. Verum, meo iudicio, non est hic sensus illustris, nec dignus apostolico spiritu. Huiusmodi enim inuicem cõfessio, vt confiteamur in genere nos esse peccatores, superflua est. Nã vel nobis tacentibus res ipsa per se abundè clamat. De erratis verò nostris qui offendimus, nõ satis inuicem est cõfiteri. Nam sæpenumero requiritur & satisfactio, si vel fama læsa est, vel quouis modo persona. Nihil autem prohibet intelligi de confessione sacramentali id quod dixit, *alterutrum*, seu inuicem: quoniam hoc intelligẽdum erat iuxta subiectam materiã, & seruato ordine. In huiusmodi quippe generalibus sermonibus ita est aptanda intelligentia, vt nihil absurdi sequatur. Sic etiã poterat dicere: Sacrificate pro inuicem, vt ad eos qui sacrificandi potestatem habeãt, aptetur sermo. Profecto nimis friuola sunt eiusmodi commenta, & gratis meditata: non ferenda certè in his qui sensum ecclesię iuuare, non aduersariorũ tenebantur. Quid enim periculi erat intelligere B. Iacobum loqui de sacramentali cõfessione, cùm iam ipsa esset instituta à Christo, & iam cœpta esset obseruari, vt nemo (si velit esse Catholicus) debeat ambigere?

Et orate pro inuicẽ, vt saluemini. Bene dixit B. Ambrosius quodã in loco: Si pro te rogas tantùm, pro te solus rogabis: si autem pro omnibus rogabis, omnes pro te rogabunt. Et ratio est, quia non meretur aliorum orationes pro se: & iccirco solus inuenitur orare. Et cũ Dominus duos vel tres cõuenire velit in nomine suo, & hos promittit se auditurũ: planè consequitur eum qui solus orat, non audiri. B. Amb. in Hex. lib. 1.

Multũ enim valet deprecatio iusti aßidua. Siquis verè est iustus, nõ solũmodo pro se orat, sed & pro aliis quoque deprecatur. Deprecatio enim propriè est quæ malum orat à se auerti. Iustus autẽ malum proximi vt suum proprium considerat, recognoscens commẽbrum vnius & eiusdem corporis. Orationis autem commendatur assiduitas: quia maiestas Domini & beneficiorum largitas talem requirit.

Elias homo erat similis, &c. Animat ad orationem magno illius excellentis prophetę Elię exẽplo, qui rem magnam petiit orando bis, atq; obtinuit: primum ne plueret, secundò vt plueret. nota est historia. Et ne quis diceret: Magnus erat ille vir Elias, ideo obtinuit, cũ quo nos minimè cõferendi sum⁹. Respõdet, fuisse Eliam illum hominẽ, sicut nos sumus, & similibus (vt Græca vox ὁμοιοπαθὴς, sonat) affectionibus obnoxiũ. Non tamẽ propterea voluit dicere, tantũ habere momenti apud Deum cuiuslibet iusti orationẽ: sed ne vllus debeat se adeo demittere, vt desperet se posse pro suo gradu Deũ exorare, cum petierit deuotè, & quæ sint opportuna: quoniam Dominus promisit omnibus iusta petentibus & iustè, se postulata esse omnino largiturũ.

Fratres mei, Siquis errauerit ex vobis, &c. Magnum sanè est hoc præceptũ, & omni acceptione dignissimum, cum sit adeo honorabile, & tantam afferat vtilitatẽ, & merito. Sed nullus potest intelligere, nisi qui animæ humanæ dignitatẽ consideret. Hãc item nemo potest considerare, nisi qui cogitet pretij quo redempta est, excellentiam: hic est sanguis Christi. Magnum ergo & honorabile opus facit, qui aberrãtem à veritate animam ad veritatem, ne perdatur, reduxerit. Vnde & meretur operiri sibi multitudinem peccatorũ, quod charitati debetur. Reducit autem homo aberrãtem à veritate, illum maximè qui sanam doctrinam nõ retinet: & secundò qui etsi sanam retineat doctrinam, secundum illam tamen non ambulat, sed veritatem Dei in iniustitia detinet. Quisquis igitur præceptũ hoc audit tanti Apostoli, accingatur, animetur, vt rem hanc magnam efficiat, vt ipse saluus fiat. Nec enim deest hodie materia, cum plenus sit mũdus hæresibus & scandalis: quæ multifariam in bonum vertuntur electis & iustis.

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM B. PETRI APOSTOLI.

BEATISSIMVS Apostolorum princeps Petrus, & peculiaris Circuncisorum Apostolus, exhortatoriam scribit epistolam Iudæochristianis per Asiam dispersis, vt eos in suscepta euãgelij veritate, & afflictionum tolerantia confirmet. Primum quidem gratias agit Patri, qui per Christum nos ad æternam fœlicitatem vocauit, modo redemptionis nostræ agnito pretio priores concupiscentias repudiemus, & instar puerorum purum euangelij lac in omni simplicitate concupiscamus. Deinde dignitatem Christianorum ostendit, inter quos Deus verum & regale sacerdotium constituit. Propterea obsecrat vt moribus inculpatis apud Infideles vitæ cursum teneãt, omnibus honorem, & officia cuique debita reddentes: iniurias verò immeritò exemplo Christi patienter ferant. Viros ac mulieres sui officij pro conditione personæ commonefacit: & passim omnes, qui neminem prorsus rectè agendo timere debeant. Figuram baptismi in quo renouamur, arcam Noe proponit, ne vlterius veteribus delictis, sed orationibus, & charitatis, maxime erga hospites, operibus vacare velint. Postremò hortatur in pastorali statu existẽtes, vt gregi diligenter ac spontaneè prouideant: quibus vult iuniores cum omni humilitate esse subditos. Quæ omnia vt præstare possint, ad sobrietatem atque viglantiam eos animat, ad resistendum rugienti leoni Diabolo ad nostram perniciem semper vigilanti. Epistolam Romæ (vt volunt) scriptam per Syluanum misit.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. PETRI APOSTOLI.

PETRVS Apostolus Iesu Christi, Electis aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ, secundum præsciẽtiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi, Gratia vobis & pax multiplicetur.

HÆC salutatio de more primò notam facit personam scribẽtis, vt authoritatem ipsius ostendat, tum à nomine proprio, tũ ab officio. Nomen enim proprium, *Petrus*, ab ipso Christo impositum, tanquam qui designatus erat caput & stabile fundamentum ecclesiæ, sic enim illi dictum fuit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Petrus. Et iterum iuxta nomen hoc sibi inditum, dictum est illi: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam &c. Indicat etiam seipsum ab officio, *Apostolus Iesu Christi*, tanquam ab eo missus ad publicandum euangelium. Hoc erat apostolatus officium, vt sæpius dixi. Et tanquã Apostolus circuncisionis specialiter scripsit ad eos qui erant Iudæi. B. Iacobus hoc meritò concessit B. Petro ad eosdem scribens, qui noluit se insinuare eorum Apostolum, cùm tamen esset specialis eorum Episcopus.

Ioan. 1. *Matth. 16.*

Electis aduenis, dispersionis. Hîc indicat personas ad quas scripsit, non ex proprio certo nomine, cùm essent plurimæ, sed quibusdam notis indicantibus. Vocat enim primum aduenas Ponti, Galatiæ, &c. Iudæos ergo proculdubiò intelligit, non autem vt quidam volunt, Gentiles proselytos: sed verè Iudæos, qui ex antiqua dispersione in locis illis habitabant vt aduenæ, non vt ciues. Tales deberemus esse nos omnes animo & cogitatione, & vt aduenas & peregrinos in hoc mũdo nos æstimare: cùm nõ habeamus hîc ciuitatem permanentem, sed futuram inquiramus. Qui si tales fuerimus, B. Petrus Papa & summus Pontifex & Apostolus Christi ad nos peculiariter scribit, & vocat electos.

Vt autem clariorem possimus intelligentiam consequi: attentè considerandum est vocem hanc, *Electus*, vno modo, & non vno modo sumi in scripturis. Dico vno modo generaliter. Electus enim is dicitur, qui ex pluribus, reiectis aliis, ad aliquid eligitur, id est, ad aliquã functionem, siue ad aliquẽ finem. Porrò cum plures sint & diuersæ functiones, fines item varij ad quos aliqui eligi possunt: ob eam considerationem non vno modo (vt dixi) sumitur electio, sed diuerso & vario, pro diuersitate finium ac varietate. Hæc autem diuersitas vel ab ipsa materia, de qua est sermo declaratur: vel aliquo modo ex ipsis verbis. Primò igitur electi illi dicuntur, quos dicimus etiam prædestinatos. Et hi sunt eminenter electi: quoniam ad finem vltimũ sunt præsciti, hoc est, præ aliis dilecti & absoluta voluntate ad æternam gloriam ordinati. De his enim dicit Dominus: Vt in errorem, si fieri potest, inducãtur etiam electi. Et iterum eodem loco: Sed propter electos breuiabuntur illi dies. Et B. Paulus ad Ephesios ait: Sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi. *Matt. 24.* *Eph. 1.*

Verùm interueniunt & aliæ Dei electiones, non tamen ad illum sublimem finem, nec pari modo: quamuis vniuersaliter ad illum finem tendant. Exempli gratia: Ipse Dominus dixit: Nonne vos duodecim elegi, & vnus vestrûm Diabolus est? Hoc certè non intelligitur de superiore electione, videlicet ad æternam vitam, à qua impossibile est eum excidere, qui ad illam ea firma deliberatione electus fuerit. De electione igitur ad Apostolatũ intelligẽdus est ille sermo, quæ cõplectebatur etiã *Ioan. 6.*

Iudam proditorem, qui iam diabolus erat effectus. Quantum igitur ad priorem electionem attinet, vt significaret exclusum esse Iudam, dixit aliquando: Non de omnibus vobis dico: scio enim quos elegi. (Ioan. 13.) Cum igitur hîc vocet electos aduenas, cumque ad aliquid electos oporteat intelligere: in ea quidem sum sententia vt electos eos vocet, nō quidem primo electionis genere, cuius notitia est solius Dei, sed de electione ad audiendum euangeliū Christi, quæ magni omnino erat facienda. Nam nedum omnes digni erant, sed contrà multi indigni. (Act. 16.) Quapropter prohibebatur B. Paulus loqui verbum in Asia: & à Bithynia etiam amotus est ne ibi prædicaret. Electi autem fuerunt Thessalonicenses & Philippenses ad salutarem fidei auditū. Hac ratione B. Paulus statim à principio epistolæ quā ad eos scripsit, hanc electionem commemorat, dicens: Scientes fratres dilecti à Deo vestram electionem, &c. Non enim aliam electionē sciebant, nisi illam ad audiendum Dei sermonem: qua in re fuerunt priores multis aliis populis.

Ad rem igitur nostram redeuntes, credimus B. Petrum de hac electione, quæ nota esse poterat, loquutum esse, non de illa quæ abscondita est. Nō enim fit veri simile cunctos, ad quos loquebantur, fuisse prædestinatos. *Ponti, Galatiæ, &c.* Notæ sunt huiusmodi prouinciæ, & in eis B. Petrum prædicasse non est dubium, quod B. Hierō. admonet. Istud attentius ponderandum, vehementérque deplorandū, vbi olim regnabat fides Redemptoris, nunc omnino exulare. Metuēdum quippe est ne & Sol veritatis à nostris oris tandem recedat, quas hæresibus implet semen serpentis Diaboli vna parte: & ex altera flagitiorum & peccatorum omnium turpitudine & impunitate. Attamen cum Christus non absque habitatione quiescere possit, aliò cursum vertet radiorū, & inueniet mansionem suam, postquam sic illum ingrati, qui delectamur tenebris, à nobis expellimus. O miseros prorsus qui sine Iesu sunt, aut erunt: quoniam sine salute. O felices qui eligentur denuo, & similes his electis Domino seruient.

Secundum præscientiam Dei Patris. Præscientia in scripturis in bonam partem accipitur. Idem est enim præscire, quod præ aliis diligere: ita vt electos eos vocet secundum præscientiam, non qui prius dilexerint, & mererentur: sed quia mera Dei dilectione segregati sunt, & præ aliis electi ad auditum euangelij. Et vt finem auditus intelligerent, ad quē ordinabatur illa electio, subdit, *In sanctificationē spiritus.* Sanctificatio spiritus est illa prima iustificatio, quæ per fidem viuam purificat corda. Sic enim spiritu dicimur renasci: quia Spiritui sancto tribuitur viuificatio, quemadmodum & cuncta dona spiritualia. Vel sanctificationē spiritus intelligit: quoniam ipse spiritus noster est qui sanctificatur. Vnde Dominus: Qui natus est ex Spiritu, spiritus est. (Ioan. 3.) Fit autem hæc sanctificatio per aquam. Sed abluti estis, inquit Apostolus, sed sanctificati estis, hoc est, à priore immunditia, quæ nos omnes tenebat infectos, abstersi per donum Spiritus animas vestras mundificantis. (1. Cor. 6.) Et si quis insuper quærat finem huius nostræ sanctificationis ipse perspicuè ostendit.

In obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: Absq; illa sanctificatione priore nemo poterat obedire præcepto charitatis. Lex enim charitatis nō erat in cordibus immundis. Postquam autem mūdi facti sumus, & scripta lex est in cordibus nostris facile charitati obedimus: præsertim cum assiduè illo aspergamur sanguine, vt quod reliquiarum est immunditiæ & peccati propter carnis cōcupiscentiam assiduam, etiam assiduè ea purgetur & abiiciatur per hanc aspersionem. Hanc & vidit post peccatum rex ille, quem prosperitas & otium ad scelus pertraxit, & illam implorabat, aiens: Asperges me Domine hyssopo, & mundabor. Hanc aspersionem sub figura nobis repræsentauit Moses, cùm accepit sanguinem hircorum & vitulorum, cum aqua & lana coccinea, & hyssopo: & aspersit populum, dicens: Hic sanguis testamenti, &c. (Heb. 9.) Sic & nos habemus verum sanguinem noui testamenti, quo assiduè emūdamur ab effluentibus quotidianis nouis culparum maculis.

Gratia vobis & pax multiplicetur. Hæc est salutatio, qua explicatur desideriū plenioris gratiæ. Gratia enim tametsi qualitas sit quædam supernaturalis, potest tamen intendi, ac remitti. Gratiæ enim appellatione frequentissimè donum illud intelligitur, de quo disputant Scholastici, an sit idē quod charitas. Quod mihi quidē longè probabilius esse videtur, vt aliàs dixi. Similiter pacē illis optat multiplicari, id est, augeri ac perfici, quæ sequitur ad charitatem, & est fructus ipsius spiritus. (Cant. 3.) Pace enim comparata quiescit anima sponsa, & ait: Inueni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittā. (Phil. 4.) Hæc est pax quæ exuperat omnem sensum, & quā mundus dare nō potest. Sed qui accipiunt, sciunt, & certi sunt: licet quidam incertitudinem gratiæ beatificent, vt noua nobis beatitudo prædicetur, & hoc nobis lucrum apponant, & addāt super euangelium. Dominus Deus ostēdat eis seipsum, vt certi sint, & in seipsis experiantur quod negant.

Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcessibilem conseruatam in cœlis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in tempore nouissimo: in quo exultabitis, modicum nunc, si oportet, contristari in variis tentationibus: vt probatio vestræ fidei multò pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem & gloriam & honorem in reuelatione Iesu Christi, quem cum non videritis, diligitis: in quem nunc quoque nō videntes creditis: credentes autem exultatis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum vestrarum.

Benedictus Deus. Hîc incipit epistola. Hæc vox, *Benedictus*, cùm in Deum dirigitur, vox est laudis,

& gratiarum actionis. Vocat autem illum Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi. Etsi enim sit pater omnium,& Deus omnium: insigniter tamen atque eminenter & singulariter est Deus, & est pater Iesu Christi. Deus quidem illius propter eminentem spiritus gratiam,quam ei absque mensura donauit:pater autem propter gratiam ineffabilis vnionis naturarum in æterna hypostasi soli Christo datam. Quare distinctè Dominus, vt & elegantissimè B. Augustinus aduertit,dixit:Ascendo ad patrem meum,& patrem vestrum: Deum meum,& Deum vestrum,acsi expressè dixisset: patrem meum & Deum meum, non eo modo quo est pater vester:sed primò ac maximè & singulariter meus est Deus & pater:vester autẽ propter me, qui insititij estis & incorporati in me.

Qui secundum misericordiam suam magnam,&c. Sũt multæ Domini misericordiæ, sed illa ante omnes est magna,qua nos transfert à morte ad vitam: illam implorabat qui clamabat: Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam,ideo ait: *Regenerauit nos*,id est, iterum generauit generatione spirituali. Primò enim genuit nos in Adam,qui & ipse in Christo genitus fuit. Sed cum in eo mortui essemus propter peccatum,oportuit nos transferri in Christum,& in illo iterum generari per aquam, in quo beneficio summa Dei relucet erga nos misericordia. Regeneratio autem ista est,*in spẽ viuam*:quoniam nondum re ipsa obtinemus filiorum hæreditatem:siquidem nec ipse Adam in statu incorrupto positus,illam obtinebat. Quantum igitur ad spem attinet,in eandem reuiximus,& ad hoc regenerati sumus, vt eam teneamus vsque in finem. Dicit autem spem viuam, quam scilicet bona opera comitantur. Aliâs qui peccator est, & in peccatis sordescere non desistit, quid sperare potest,nisi æternam mortem,nedum vitam beatam? Spes enim quam scriptura commendat, in sanctis ipsius charitatis operibus,& obedientia mandatorum innititur.

Per resurrectionem Iesu Christi. Hanc spem nobis illius resurrectio,quę fuit in nouam vitam,obtinuit.
1.Cor.15. Si enim non resurrexit Christus,ait B. Paulus,ina-
Rom.4. nis est fides nostra. Surrexit igitur Christus & viuit,qui mortuus est propter delicta nostra,& resurrexit propter iustificationem nostram. Et hoc voluit docere B. Petrus dum ait,*in spem viuam*,scilicet vt iustificati interim operemur,sperantes nos tandem perfici in patria,qui nũc peregrinamur in via.

In hæreditatem incorruptibilem,&c. Illa æterna hæreditas his tribus decoratur prærogatiuis: Primò.n. est incorruptibilis,vt quæ nunquã amittetur. Tum est incontaminata:quia nihil habet admixtum mali,aut æris alieni. Tertiò est & immarcessibilis:quãdoquidẽ nullo situ,aut carie,seu ærugine vllam vnquam contrahet spurcitiam,aut putredinem. *Conseruatam in cœlis*,id est,tantisper absconditam, seruatã tamen, *in vobis*, aut potius erga vos,id est paratam pro vobis,*Qui in virtute Dei custodimini per fidem.* Vt nemo potest sua virtute renasci, ita nemo sua virtute se renatũ cõseruare potest. Ipsa Dei virtus est quæ vos,licet non sine vobis,conseruat per fidẽ illam quæ viuens operatur per charitatem. Custodimini ergo vos in hac spe per fidẽ ad acquisitionem salutis perfectæ. Hoc est quod subiunxit:

In salutem paratam reuelari in tempore nouissimo, quando adueniet Dominus. Interim tamen quilibet qui ex hac vita decedit in Domino,gustat eam secundum spiritum,non secundũ corpus,ideo non est perfecta fœlicitas:*In quo exultatis,modicum nunc si oportet contristari in variis tẽtationibus*; Audi hæretice qui omnia super ipsũ Christũ imponis onera:& non vides etiam in Christo innocentes oportere contristari,hoc est,affligi & participes esse crucis, & variarum tentationum, licet momentanearum, si volumus esse gaudij cum illo sempiterni & exultationis participes. Hæc est lex Redemptoris, quã claris verbis tulit:Et ego dispono vobis, sicut dis- Luc.22.
posuit mihi pater meus regnum,&c.

Vt probatio vestræ fidei multò pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem in reuelatione Iesu Christi. Auro quod per ignem probatur,comparatur fides nostra, si fuerit similiter examinata & explorata per ignem. Auro autem aptissimè comparatur:quia hoc genus metalli cæteris est pretiosius. Verùm cum minimè ignoraret quàm longa esset inter fidem probatam, & aurum probatum distantia,addidit:*multò pretiosior auro.* Aurum enim vilis est creatura, & rubra quædam terra,sola hominum æstimatione ac legẽ pretio æstimatum. At fides spirituale metallum est cui nihil eorum quæ videntur comparari posit. Quamobrem de re incomparabili nihil amplius est dicendum. Sensus est ergo, Ad eum finem à Domino Deo patre clementissimo permitti afflictiones in seruos suos insurgere,vt probetur eorum fides,vt probata reddatur promptior,& illustrior inueniatur in laudem,& honorem,& gloriam in aduentu Dei. Quo tempore qui restiterint, & superauerint, & victores euaserint aduersus diabolum, mundum,& carnem, mirificè commendabuntur & laudabũtur ab ipso Deo,& Angelis eius,& honorificabuntur,& erunt vera gloria conspicui,quę erit à Deo,& à cunctis dilectoribus veritatis. Ita patrem facturum pollicitus est Dominus viro huiusmodi,vbi ait: Honorificabit eum pater meus, Ioan.12.
qui in cœlis est.

Videre licet inter Christianos numerosam quorundam socordium hominum turbam, qui regnũ cœlorum lucrari vellent in croceis & deliciis,& sine vllo prorsus certamine ac pugna more ignauorum atque effœminatorum militum. Sed reuera nõ tam pulchrũ esset, neque eousque optabile, quàm dũ illud nostra aliqua virtute meremur,vt rectè docet B. Thomas:& ipsa summa Dei Prouidentia sapientissimè disposuit. Nam & propter passionem, & mortis toleratum supplicium,Redẽptor noster & dux præstantissimus Christus gloriosior redditus est & honoratior,qui sua virtute & prælio, vt sæpe testatur Apostolus,aperuit sibi cœlum. Neque verò si & nos aliqua nostra virtute obtineamus coronam,propterea (vt noui illusores calumniantur) extenuatur gloria Christi:quin sublimior potius & magnificentior prædicatur. Nos enim verè & ingenuè confitemur omnem nostram virtutem,qua hostes tam infensos superamus,mũdum, carnem,diabolum,ab illo esse.

Quem cum non videritis,oculo corporis, *diligitis*, dilectione à Deo donata. *In quem nunc quoque non vidẽtes creditis.* Christum ipsi quidem non viderãt,

vtpote qui ab oculis mortalium iam sese in cœlum recepisset: credebant tamen in eum, in quem suæ fiduciæ spem certam proiiciebant. *Credentes autem exultatis lætitia inenarrabili, & glorificata.* Audiant hæc verba quicunque certitudinem gratiæ inficiātur, quo nimirum pacto cum incertitudine queāt hanc exultationem, & inenarrabilem & glorificatam lætitiam coniungere, quam profecto, vt verè ait Caietanus, nemo nouit nisi qui accipit. Vocat autem meritò glorificatam lætitiam: quoniam arrha quædam est, & inchoatio gloriæ, præcipuè in perfectis. *Reportantes fructum fidei vestræ, salutem animarum vestrarum.* Hic est eximius & integer fru-

Mat.16. ctus, alioqui quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Egregiè autem dicit fructum fidei: quia fides est radix omnium bonorum operum ex quibus meremur præmium. Sine fide enim impossibile est placere Deo. Ipsa est ianua per quam ingredimur in vineam ad laborandum, & tum ad præcipiendum præmium.

De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas, quæ in Christo sunt, passiones, & posteriores glorias: quibus reuelatum est quòd non sibimetipsis, vobis autem ministrabāt ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos qui euangelizauerunt vobis, Spiritu sancto misso de cœlo: in quæ desiderant Angeli prospicere.

De qua salute exquisierunt, &c. Sensus satis clarus est. In omnibus prophetis annuntiatus apparet quidam salutis dies per Messiam, qui erat promissus in lege: sed ipsi prophetæ, vtpote proprio spiritu coniectantes, expectabant suis oculis illum vi-

Luc.10. dere. Vnde Dominus: Multi reges & prophetę voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & per illum promissam gratiam & salutem, præcedentibus tamen prius passionibus & victoriis, per quas triumphi gloriosi venirent. Et cū scrutarentur, & à Spiritu postularent, in quod & quale tempus hæc inciderent, reuelatione acceperunt quomodo non sibi ipsis ea ministrabant, sed posteris. Per euangelicam quippe & apostolicam prædicationem per Spiritum de cœlo missum instructam hæc mysteria patefieri debebant. *In quē* (sic legitur in quibusdam latinis codicibus) *desiderant Angeli prospicere.* Et de Spiritu sancto videtur esse sermo, in quem prospicere, dici possint Angeli desiderare. Verùm Græcè emendatius, in quæ, legimus, non, in quem, vt afflictiones & glorias quæ per euangelium veniunt significaret. Nam & Angelis facti sunt spectaculum athletæ Christi quum decertabant, & diaboli munitiones expugnabant, vt B. Paulus testatur: Spectaculū facti sumus Deo, & Angelis, & hominibus.

Propter quòd succincti lumbos mētis vestræ, sobrij perfectè sperate in eā, quæ offertur vobis, gratiam in reuelatione Iesu Christi, quasi filij obedientiæ: non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis, sed secundū eum qui vocauit vos, sanctum: vt & ipsi in omni conuersatione sancti sitis. Quoniam scriptum est: Sāncti eritis, quoniam ego sanctus sum. Et si patrem inuocatis eum, qui sine acceptione personarum iudicat secundum vniuscuiusque opus: in timore, incolatus vestri tempore, conuersamini.

Postquam præmisit futuram gloriam, quę cum non veniat absque certamine, ad ipsum certamen vehementer hortatur, & ait, *Propter quod succincti lūbos mētis vestræ.* Vt corpus, sic etiam animus & mēs lumbos suos habet, in quibus naturalis concupiscentia intelligitur, quæ studet, nisi vinciatur, placere carni. Itaque concupiscētia hæc debet quasi cingulo quodam arcto præcingi atque coerceri. Cingulum verò iustitia est, & veritas fidei, quæ prohibet ne vllus prodeat à mente consensus aduersus legem Dei. Hæc sunt arma nostra, nimirum iustitia & fides, quibus succingimus lumbos, & sobrij atque temperati sumus, respectu eorum quæ sunt carnis.

Sobrij (inquit) *perfectè sperate*: Contra vanam eorum spem qui libidinibus fræna laxātes, virtutum tamen præmia sperare audent. In quorum ore semper obambulat ad dissimulanda peccata iste sermo: Christus super se, aiunt, posuit omnia crimina nostra. *In eam quæ offertur vobis gratiam.* Si à Deo offertur, credibile est vt omnino illam dare velit. Offert autem etiam non prædestinatis: at nunquid eo animo, vt minimè illam dare velit, sed eos potius illudere? Id vel cogitare horrendum est, quod tamen asseuerāt quidam, sed parum piè ac sobriè.

Quasi filij obedientiæ, Hebraica phrasis est. Qui enim obedit patri, filius obedientiæ vocatur, quasi per obedientiam suam ius paternæ hæreditatis acquirens. *Non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis, &c.* Id est, tales qui nō referatis eos qui paulò antè eratis, cum tenebamini desideriis vestræ ignorantiæ: sed quasi alios, qui aliam consequuti estis effigiem, *secundum eum, qui vocauit vos, sanctum:* Hîc est Christus & verè sanctus, quem Pater singulariter sanctificauit.

Vt & ipsi in omni conuersatione sancti sitis. Quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. Hęc ergo sunt Christi verba, & ad hoc ipse sanctificatus est, vt & nos per illum sanctificaremur ad eius imaginem transformati. Portauimus anteà imaginem terrestris, portemus & nunc imaginem cœlestis: & liberati ab inimicis nostris, seruiamus illi absque timore, in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.

Et si patrem inuocatis qui sine acceptione personarū iudicat, &c. Magna est profecto vis in hac hortatione: & sensus clarus est. Si enim, inquit, inuocatis Deum sub hoc nomine, *Pater*, vt nos Dominica oratio instruit: & ipse iudicat sine acceptione personarum secundū vniuscuiusq; opus: Opera enim sunt quibus redditur aut merces, aut supplicium, & ipse hac in re nemini parcit, nec considerat Iudæus ne sit, an Gentilis, cū, inquam, ita sese veritas

habeat, debetis in timore conuersari hoc incolatus vestri tempore, hoc est, dum estis aduenæ & peregrini in hoc mundo. Hic timor à Dei amore descendens, & quem ipse à nobis exigit, primùm Dei respicit offensam, quam super omnia odit: & ob eam causam super omnia metuit ne in illam incurrat. Hic proprius est amor non serui, sed liberi & filij. Filius igitur qui patris timet offensam, timere etiam recta ratione debet quæcunque ex offensa consequi possunt: qualia sunt in primis ipsa hæreditatis priuatio, & gehennæ supplicium. Quocirca maximo cum timore debemus cõuersari in hoc tempore, & ea circunspectione salutem nostram operari, quam nobis saluberrimè B. Paulus præscripsit: Cum timore, inquit, & tremore salutem vestram operamini. *Philip.2.*

Scientes quòd nõ corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati: præcogniti quidem ante mundi constitutionẽ, manifestati autem nouissimis temporibus propter vos, qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes esset in Deo. Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite attentius, renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbũ Dei viui & permanentis in æternum. Quia omnis caro vt fœnum: & omnis gloria eius tanquam flos fœni. Exaruit fœnum, & flos eius decidit. Verbum autem Domini manet in æternum. Hoc est autem verbum quod euangelizatũ est in vobis.

Scientes quòd non corruptibilibus, &c. Maiorem adhuc adhortationi vim addit. Nam beneficiũ quod accipimus, vt eius magnitudo, aut paruitas pernoscatur à tribus solet cõsiderari: Primum quidem est ipsum donum, vtrum pretiosum sit, an vile. Secundum donantis, præ illo qui recipit, excellẽs dignitas. Siquidem vel exile donum authoritate ac dignitate personæ donantis magnum æstimari ac pretiosum debet. Tertium quod excellit cuncta, est animus promptus & affectio donantis: quæ tũ demum verè pater, quando magno suo cum incõmodo donat. Et istud exprimere voluit hoc in loco Apostolorum Princeps. *Non corruptibilibus, &c.* Vbi doni primùm exponitur magnitudo, quæ fuit Iudæis abstrahi à vana conuersatione paternarum traditionũ, quę consistebant in cęremoniis partim inutilibus, quę erant legis Moseos neminẽ ad perfectum adducẽtis: partim verò in illis noxiis quas ipsi addebant, & Dominus reprehẽdit: aut enim erant cõtra legem Dei, aut errores quosdã omnino corrigendos continebant. Igitur ab illa vana conuersatione esse ereptos, & ad veram filiorum Dei adoptionem per euãgelium euectos, & hoc à Deo vero & viuo, maximum est beneficium, vt cogitari maius non possit. Porrò quod condiuit cuncta & sapidissima fecit, illud est, hãc nimirum redemptionem, & noui status tam digni constitutionem non esse factam medio auro & argento, quæ corruptibilia sunt. Quonam igitur modo? Audi & gratus esto audiens, & tantum donum assiduè meditare. *Matth.15.*

Sed pretioso, inquit, sanguine quasi agni immaculati, &c. Quomodo addidit, *Quasi*, cum nos apertissimè canamus: Ipse enim verus est agnus? Peruia est & facilis ista solutio. Si secũdum carnalem sensum accipimus agnum: verè nullus eousque reperietur stolidus, qui nesciat Dominum ipsum non fuisse agnum, sed verum hominem. Dicitur tamen quasi agnus, propter agni proprietates, quæ sunt innocẽtia & mansuetudo. Nihil enim innocentius agno, & nihil mansuetius. Talis extitit inter homines Redemptor noster. Et eiusmodi consideratione hîc B. Petrus ait, *Quasi agni* Idem longè ante Isaias prædixit: Quasi agnus coram tondente se obmutescet. Et Ieremias: Ego quasi agnus mãsuetus qui portatur ad victimam. Si autem spiritualem sensum recipimus: Christus dicitur verus agnus respectu veteris figuræ, quæ in agno illo paschali consideratur, & agnum nostrum repræsentabat vetus agnus. Vnde B. Ioannes Baptista: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Meritò igitur agnum immaculatum vocat, id est, nulla omnino peccati proprij macula aspersum. Nam & illa vetus figura debuit talis esse, videlicet agnus anniculus, & sine macula. Vocat & incontaminatum, vt quem nulla veteris Adæ labes attigit, sicut nos alios omnes, excepta vna illa Virgine Matre Dei semper immaculata, quæ in ipso continebatur, qui erant vnum os & vna caro, pro dignitate tamen cuiusque, & gradu. Et nihilominus propter illam habes sæpius in scripturis præceptum oblationis duorum agnorum. Vide si placet Exo.26. & Num.28. *Isa.53.* *Ierem.11.* *Ioan.1.*

Præcogniti quidem ante mundi constitutionem. Hanc præcognitionem ego prædilectionem intelligo. Ipse enim fuit ille Filius vnicè dilectus, in quo sibi Deus Pater tam bene complacuit, vt omnes quicunque dilecti sunt, in illo, & per illum, & propter illum sint dilecti. Ille ergo in mente Dei occurrit (vt ita dicam) primus. *De prædestinatione Christi.*

Ante mundi constitutionem, hoc est, antequam iste mundus, reliqua scilicet eorum pars qui adoptandi erant, ordinarentur. Nam nedum post ipsum, sed per ipsum, & in ipso fuerunt ordinati: quemadmodum iam à nobis declaratum est in illa quæ ad Ephe.1.cap. & adhuc vberius in opusculis De eximia prædestinatione Christi. *Manifestati autem in nouissimus temporibus propter vos.* Quare potius dixit propter vos, quàm propter nos? Nonne & propter ipsum Petrum, & Apostolos manifestatus est Christus? Cui dubium? Itaque non dixit de se & sui similibus, cum esset res clara satis: sed dixit propter vos, vt se non exclusos esse à salute intelligerent. Hoc idem declarauit B. Paulus, dicens: In quo & vos cum audissetis verbum veritatis, &c. *Propter vos qui per ipsum fideles estis in Deo.* Per ipsum Christum fideles sunt, quicũque sunt. Nam de illius spiritu accipimus: & ita sumus in Deo, id est, continemur in illo. Qui enim in Christo est, etiam in Deo est, qui suscitauit illũ à mortuis, & fe- *Eph.1.*

cit gloriosum. *Vt & fides vestra & spes esset in Deo.* Hic fructus resurrectionis eius in nobis: quia ex fide cognoscentes illum vt Caput nostrum à Deo suscitatũ, speramus certò & nos, vt eius membra, iri suscitatos ad gloriam sempiternam, salua semper debita proportione capitis ad sua membra, quam nobis B. Paulus tractans resurrectionis mysterium in epistola ad Corinth. peruia omnibus similitudine declarauit, aiens: Alia claritas Solis: alia claritas Lunæ: & alia claritas stellarum. Stella enim à stella in claritate differt: sic erit & resurrectio mortuorum. Redemptor noster, vt B. Gregorius docet, mortem suscepit, ne mori timeremus. Ostendit resurrectionem, vt nos posse resurgere confidamus. Et hanc spei fiduciam habemus per illum in Deo repositam. *1. Cor. 15.*

Animas vestras castificantes, &c. Græca lectio aliter habet, veluti si eorum statum declarãs, dixisset: Qui castificastis animas vestras in obedientiam veritatis per spiritum. Etenim anima non castificata spiritu, id est, non munda per fidem infusam à spiritu, & consequenter à terrenis affectionibus perturbata, non potest ambulare secũdum veritatem fidei: quæ veritas tota resoluitur in amorem fraternitatis. Omnes enim in Christo fratres sumus, & ipse hoc summum & vnum præcepit nobis, vt diligamus fratrem, sicut ipse dilexit nos, qui & vitam dedit pro nobis. Hic amor debet esse simplex, vt non propter te ames fratrem, sed propter Deum. Quapropter admonet vt ex corde diligant, non solùm verbo & lingua. Et item attentiùs: quia qui hoc perficit, legem totam impleuit. Qui enim fratrem propter Deum amat, præcipuè Deum qui ita præcipit, amat. *De simplicitate amoris.*

Renati non ex semine corruptibili. Per hanc dilectionem fratris nostram regenerationem conseruamus: alioqui non diligens fratrem, manet in morte, quemadmodum testatur Dilectus. Hîc ostẽdit qualis sit nostra regeneratio, & natiuitas noua in Christo. Quale autem quidque sit, ab eius origine agnoscitur. Cum ergo semen vnde tales sumus, sit semen incorruptibile, scilicet verbum Dei, etiam ipse fructus erit incorruptibilis, & permanens in æternum. *Quia omnis caro fœnum.* Vocat carnem ipsum hominem, vt est animal, & species quædam animalis. Hic igitur homo fœnum est & corruptibile & marcessibile, & interim cibus bestiarum, id est, immundorũ spirituum, donec caro est. Verum cum nimium videretur, hominem absolutè fœno comparari: quoniam multi visi sunt in hoc mundo magni & gloriosi ob scientiã, ob fortitudinem & potentiam regnantes, & orbi dominantes, adiunxit: *Et omnis gloria eius tanquam flos fœni.* Fœnum cùm succiditur, exarescit, & flos ille continuo decidit: & verè ita est. Quàm copiosus ex his verbis sermo homini vel infacundo facilè suggereretur ad ponendam ante omnium oculos vanitatem, & hominum quorundam amentiam, qui tanta cupiditate ad opes & honores flagrant, quæ tamen tanta velocitate flaccescunt. Quid ergo, ne pereamus, faciẽdum, nisi vt maneamus in semine quod est verbum Dei, quod manet in æternum? Nam vt ipsum cœleste est, & tamẽ factum est caro: ita & nos qui caro sumus in eo manentes, ex eo quasi ex semine cœlesti euademus cœlestes.

CAP. II.

DEspondentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes & inuidias, & omnes detractiones: sicut modo geniti infantes rationabile & sine dolo lac cõcupiscite, vt in eo crescatis in salutem: si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus. Ad quem accedẽtes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum: & ipsi tanquam lapides viui superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum. Propter quod continet scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur. Vobis igitur honor credẽtibus, non credentibus autem, lapis quem reprobauerunt ædificãtes, hic factus est in caput anguli: & lapis offensionis, & petra scandali his qui offendunt verbo, nec credunt in quo & positi sunt. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gẽs sancta, populus acquisitionis, vt virtutes annuntietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suũ. Qui aliquando non populus Dei, nunc autem populus Dei: Qui non consequuti misericordiã: nunc autem misericordiam consequuti.

DEponentes igitur omnem malitiã, &c. id est, postquam malitiam deposuistis: iam enim eos dixerat castificatos corde. Sed quoniam qui recentes renati sunt, adhuc sunt imperfecti, & de veteri fermento nonnihil retinent, optima ratione illos hortatur vt renouati, iterum atque iterum & assiduè renouentur de die in diem, deponẽdo, *Omnem malitiam*, aut potius nequitiam: quæ significat otiositatem ac tædium, & fastidium operis. *Et omnem dolum*, quo frater decipitur, qui comitem habet simulationem. *Et omnes inuidias.* Ponit plures inuidias: quia plura sunt bona, & temporalia, & spiritualia, quæ respicit qui inuidus est. Non est autem nisi merè stulta ea inuidia, quæ fertur in aliquẽ propter bona tẽporalia, cum non sint verè bona. Propter spiritualia autem inuidere, diabolicum est, neque caret perfidia. Si enim verè Sanctorum crederemus communionem, nulla profecto nos caperet inuidia propter ea bona, quorum participes sumus. Cum autem ab inuidię fonte detractiones oriantur, iccirco addit: *Et omnes detractiones.* De cuius peccati grauitate sæpenumero diximus. *Quàm stulta sit inuidia.*

Sicut modo geniti infantes, rationabile & sine dolo lac concupiscite. Habet enim se vita hominis spiritualis ad modũ vitæ carnalis. Vtraque indiget nutritione, nec tamẽ omnis cibus cuilibet ætati conuenit. Est enim primus cibus hominũ lac: vt cum creue-

rit ætas, dentésque & fauces ad manducandum solidiorem cibum idoneæ factæ fuerint, tunc ablactétur, & cibus solidior offeratur. Duo igitur cum sint vitæ Christianæ cibi: vnus quidé mollis & dulcis, veluti lac: alter verò solidus & amarior, vt sit opus dentibus fortioribus. Primus est recenter natis offerendus, qui consistit in meditatione eorum bonorum & quæ in hac via recipimus, & quæ speramus in futura. Quo cibo si assiduè nutrimur, crescimus, & efficimur ad alium cibum fortiorem idonei, qui recōditus est in afflictione crucis & flagellorum, quæ ij qui perfecti sunt, cupiunt amore Dei sufferre, vt fiant similes Verbo Dei: & cum accipiunt, interius gaudent. Etsi enim homo ille qui foris est ingemiscat (non enim aliud potest) qui tamen interior homo est, impinguatur & gaudet. Lac igitur illud concupiscere non aliud est, quàm ex imperfecto ad perfectum tendere, & crescere in salutem, id est, ad finem salutis perfectæ, vt fiat perfecta ablactatio.

Si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus, id est: Si modo lac ipsum vobis placuit, in quo gustatur Domini dulcedo & benignitas. Græcè legitur, *siquidem*, quasi hoc affirmetur, videlicet placuisse. *Ad quem accedentes lapidem viuum*. Alia metaphora eorum dignitatem declarat, per hanc accessionem ad euangelium, quæ fit per fidem. Supponit enim Christum esse petram, & lapidem viuum (nam sic plerunque vocatur in scripturis) & lapidem angularem, super quem veluti super fundamentum omnes hærentes illi superædificantur: vt fiat ex eis simul charitatis glutino coniunctis, tāquam domus quædam, sed spiritualis. Spiritu quippe compaginatur, & surgit habitatio Dei congrua, qui Spiritus est. Ille autem lapis vnus, & primarius, & angularis, vtpote in quem duo populi inclinant, vt in angulum, duæ lineæ.

Ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, &c. Fuit quidem reprobatus ab hominibus, nimirum à Iudæis: sed electus à Deo etiam post illorum reprobationem. Imò propter eorum reprobationem electus, vt sederet super omnes Virtutes & Potestates ad dexteram Patris, & fieret Sacerdos in æternū. Nec enim debuit hæc noua domus carere sacerdotio sancto. Et ita fuit ille honorificatus, vt quicunque lapidés viui per fidem super illum ædificētur, etiam fiant sacerdotium sanctum: *Offerentes spirituales hostias*, hoc est, semetipsos in spiritu. *Acceptabiles Deo*, non ex se ipsis acceptabiles quasi ex se, sed per Iesum Christum Redēptorem nostrum.

Defenditur aduersus hæreticos sacrificium noui testamenti. Hîc insultant hæretici contra sacrificium sacrosanctæ Eucharistiæ, volētes ita quemlibet esse hostiam Deo & acceptabilem per illam solam Christi cruentam oblationem, vt quælibet alia oblatio altaris superuacanea sit. Fuit, aiunt, altare vnum satis, videlicet ipsa crux in qua immolatus est Dominus. Sed ignorāt miseri, nullam nostram hostiam esse acceptabilem Deo, nisi per illam Iesu Christi cruentam commendaretur. Nec considerare volunt, quomodo illa cruenta non cessauit, sed assiduè præsentatur in conspectu Dei in altari per sacerdotes, licet non cruentè, sine cuius memoria ac repræsentatione (sic enim ordinauit Deus) non auferrentur peccata, quæ in nouo testamento iugiter admittuntur. Verùm hac de re & proprio tractatu, & in epist. ad Hebr. satis scripsimus.

Propter quod continet scriptura: Ecce pono in Sion lapidem, &c. Prophetam citat ipsius sermoni attestantem, Christum esse lapidem viuum, in quo cæteri ædificantur. Græca tamen lectio sic exprimit. *Quapropter & cōtinet in scriptura.* Sensus est huiusmodi: Hic lapis cum sit lapis electus & honorificatus, in ipsa scriptura continet, siue amplectitur & excellit. Vox enim Græca, περιέχει, hoc totum significat, continere scilicet & amplecti, & excellere cęteros omnes lapides: quos omnes ad se trahit, & continet. Ait Isaias: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, & lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamēto fundatum. Qui crediderit, non festinet. Sic enim ibi legimus. Vocat ergo illum lapidem non qualencunque, sed lapidem in fundamentis Sion, id est, inter fundamēta domus & arcis Dei, quæ dicitur Sion: quasi expressè dixerit vnum inter alios, qui sit summus & primus lapis, fuisse probatum: quia certauit & vicit. Angularē verò: quia illi duo parietes Iudæi fideles, & Gentiles adhæserunt incumbentes in eum. Pretiosum verò, & sui dignitate & meritissima æstimatione Patrisfam. quia in illo sibi complacuit. Quod autem ait: In fundamēto fundatum, eius diuinitatem arbitror & personam significari, quæ erat Deus & Verbum Dei, super quod omnia condita fundantur ac sustinentur. Et illa primum humanitas deificata, per vnionem illam ineffabilē in ea persona. Quod verò ait Isaias: Et qui crediderit in eū, non festinet: & beatus Petrus: *Non confundetur:* vnum & eundem sensum reddit. Quid est, rogo, non festinet, nisi expectet? Neque enim subitò vt accedit homo ad hunc lapidem, perfectam consequitur salutem, vt putat hęreticus, sed potestatem sibi illam operandi obtinet expectando, & spe ambulando. Et quia illa spes non confundit, ideo dicitur: Non festinet, id est, patiēter ferat. Adhuc enim grandis illi superest via: & per multas tribulationes oportet intrare in regnum Dei. Istud verè est non festinare: sed expectare absque cōfusione in spe certa, & minime confusibili. *Vobis igitur honor credētibus*, id est: Hic lapis est vobis, qui fideles estis, honor vester & gloria. Ille enim ita est à Deo honorificatus, vt quicunque illi hærent, etiam honorificentur. Siquidem per Spiritum viuificantem & coniungentem, vnum quodam modo cum illo reddimur. Quæ coniunctio maximè apparebit in futura gloria. *Non credentibus autem*, id est, recusantibus, & credere nolentibus. Et ad Iudæos primùm hic sermo dirigitur, eorumq; principes ac primores. *Lapis quem reprobauerunt ædificantes, &c.* Merito qui reprobant lapidem, & patremfamiliâs, & donum ipsius domus, reprobabuntur: & ipse lapis se in angulum ponet, vt omnis populus queat in illum incumbere. Itaque lapis hic, qui venerat ad omnium salutem, inuentus est ad scandalum multis & perditionem. Vnde dictus est, *Lapis offēsionis*, in quem plurimi Iudæorum offenderunt: *Et petra scandali*, quia de cruce scandalū volentes ac prudentes propter suam ipsorum superbiam acceperunt. *His qui offenderunt in Verbum.* Ita habet lectio Gręca, & melius. Offenderunt Iudæi in Verbum, id est, in Filium, in quem nefariam mortem machinati sunt.

Isa. 28.

Notet hæreticus.

Matth.21. Hîc est hæres,inquiunt,venite occidamus eum, & nostra erit eius hæreditas.

Nec credunt,in quo & positi sunt,id est , & adhuc nolunt credere,cum tamen eorum vita sit per adhæsionem in illo posita.Et hîc aduerte, quomodo non erant à Deo reprobati , sed ad vitam ordinati si eam non respuissent,& non dilexissent magis tenebras quàm lucem.Porrò ad eos qui crediderunt conuertens se Summus Apostolorum,ait:

Vos autem genus electum:id est, Ab illis incredulis Dei electione propter vestram fidem segregatum. Non est enim sermo de prima illa electione, quæ est perpaucorum. Vnde & Deuter. 26. Electus ille populus,& peculiaris Deo dicitur,quandiu seruaret mandata eius.*Regale sacerdotium* , Non dixit regnum sacerdotale, sicut Moses de illo populo , in quo principale erat regnum,cui accedebat carnale sacerdotium. Nunc in oppositum commutata est res,vt sacerdotium spirituale emineat,& regia carnalis potestas accedat,sicut congruum est : quamuis hæretici fremant.Haud enim dubium, Christũ regem fuisse,& sacerdotem, qui bonam confessionem fecit coram Pontio Pilato, dum interrogatus num esset rex,respõdit:Tu dicis,quia rex sum ego.

Ioan.18. Declarauerat autem prius regnum suum non esse ex hoc mundo,sed à Deo.Nec regnum esse sæculare,quod habet pro fine suo vel diuitias , vel gloriã mundi , aut quid tale (nam hoc regnum cum illi oblatum esset,fugiens recusauit)sed regnum spirituale , cui pro fine vita æterna asseruatur in patria: interim regnum est tanquam in militia.Per sacerdotium ergo intellige potestatem intercedendi,ac (vt ita dicam) mediandi inter Deum & homines per hostias,& munera,& orationes. Nos autem esse sacerdotium nõ ita stultè intelligimus:quod tamen hæresis Lutherana docet. Sed quòd vniuersa populi Christiani congregatio,quę est Ecclesia,habet in se sacerdotij dignitatẽ,& vtilitatem. Oportuit enim esse quosdam in ecclesia, & qui sacrificarent,& alios qui sacrificij commoda reciperẽt. Sic etiam est regnum in ecclesia , non quidem vt omnes æquè sint reges : nam prorsus hoc impossibile est.Si enim omnes reges essent,vbi, obsecro , qui regerentur?Ergo regnum est: quia vtrique adsunt, & qui regant scilicet,& qui regantur.Nõ sum nescius aliquo modo dici posse quemlibet Christianum regem,cum regat semetipsum,& passionibus imperet . Sic & vnusquisque aliquo modo sacerdos diceretur,qui offerat semetipsum velut hostiã rationabilem.Sed non videtur hic sensus completus,sed potius & verius priore intelligentia accipiẽdum est,quemadmodum & illud Apocalypsis:

Apoc.1. Fecit nos Deo nostro regnum,& sacerdotes.Vt enim reuera non omnes fecit reges, ita nec omnes sacerdotes:omnes tamẽ de regni, & sacerdotij bonis & commodis participantes.Sic Romanos vniuersaliter dicere possumus habuisse regnum,senatum,consulatum.Non quasi omnes reges, aut senatores consulésue fuerint:sed cum ad omnes spectarent & regni,& senatus, & consulatus fructus, qui ad commune omnium commodum ordinabãtur.Verè igitur Papa noster , in eo quod Papa,est rex loco Christi:sed non ex hoc mundo. Ad regendum & pascendum oues à Christo relictus est ecclesiæ,& pręses constitutus,ad finem illum qui est vita æterna.Non autem ad luxum , non ad pompam,& id genus alia , quæ non solùm non ad rem faciunt,sed abducunt.Qua de re longus haberi sermo posset,sed minus hoc tempore propter scãdalum infirmiorum necessarius.Nam perpende,quęso,mecum malignitatem mundi.Si in summa hac dignitate splendor secularis nõ illuceret,redit pristinum crucis scandalum:quoniam nos apud vulgus hominum reddimur contemptibiles , qui ecclesiasticam dignitatem his ornamentis destitutã venerari nequeunt.Sin hunc splẽdorem addimus, ab hypocritis increpamur,qui nos terrenis principibus,& Gentium regibus qui tyrannicè dominãtur,assimiles vociferantur.Adhiberi certè poterat quoddam temperamentum,vt & occasio auferretur malignis detrahendi,& infirmioribus contemnendi. Quòd enim malignis occasiones ingentes ac patentes præbeamus,quis potest nisi sit impudentissimæ frontis inficiari ? O Iesu bone emitte Spiritum tuum,& creabuntur . O sanctissimi Petre & Paule,dirigite oculos vestros,& videte, & miseremini.Sed ad rem nostram.

Papa igitur verè est rex,Christi loco, & spiritualis:qui & verbo & exemplo per seipsum, & per alios pascere suum gregẽ debet.Est & summus Pontifex, mediator post Christum pro omnibus ouibus per hostiam viuentem , ipsum Dominum , in qua hostia etiam semetipsum ita aptare debet , vt ipse hostia (si opus fuerit) pro ouibus suis efficiatur.Hoc exegit Dominus quando tertiò dixit Petro:Amas me?Pasce oues meas.Et paulò post: Sequere me.Verùm hæc tantum abest vt opere compleamus,vt nec intellectu quidem assequamur . In ea siquidem tempora incidimus , quando iam videntur hæc somniorum esse & cuiusdam delirationis similima.*Gens sancta*,id est, mundificata , *Populus acquisitionis* , Quæsitus scilicet & redemptus ab hostibus medio sanguinis Agni immaculati pretio:quo satisfactum est diabolo , mundo , & Deo Patri.Diabolo,qui iniustè sitiuit sanguinem illum effundi,& sic inhonorari Deum : Mundo , qui in hoc opere minister extitit diaboli:Patri verò , qui permisit tandem & voluit , & hoc ipsum ordinauit in optimum finem . Nam Filium quidem gloriosiorem reddidit, & nos populum acceptabilẽ, & sectatorem bonorum operum sibi acquisiuit. Ioan. vlti.

*Vt virtutes annuncietis eius qui vocauit vos,&c.*Hic sermo ad Iudęos,& primos in ecclesiis attinet. Sũptus est autem ex Isaia.43.Populum istum formaui mihi,laudem meam narrabit.Nõ enim est omnium pariter annunciare.Quapropter in Ecclesia vt non omnes Apostoli, nec omnes doctores : ita nec omnes reges,aut sacerdotes siue Episcopi. Aliter quid esset ecclesia nisi turris Babylon restaurata,qualis est apud hæreticos?Et deterior esset , nisi &illi(velit nolit)cõtra sua dogmata ordinẽ aliquẽ inter se obseruarẽt.Vocauit ergo nos Deus è tenebris,*In admirabile lumen suum* , Hic est Christus lumen de lumine,qui dixit:Ego sum lux mũdi. Quicunque igitur est sine hac luce,in tenebris versatur & vnde venit nescit,nec quò vadat . Nos autem, Deo semper gratię sint, & scimus vnde venimus, & quò vadimus,& viam scimus vnde venimus,& quò vadimus,& viam scimus quam ille prior strauit.Hęc est via regia sanctissimę crucis . Sed quot

mihi iã inter Christianos numerabis qui (vt oporteret) eam nouerint, nedum conficiant?

Qui aliquando non populus Dei, &c. Hoc testimonium ex Oseæ prophetia sumitur, cap. 1. quod non solùm ad Gentes pertinet, in quem sensum B. Paulus ad Romanos adduxit, sed vniuersaliter ad omnes, etiam Iudæos. Testis est hoc in loco B. Petrus. Erant enim & Iudæi eo tempore sine Christo in quem non credebant, & sic nõ erant populus Dei verus. Postremo verò quùm multi post ascensionẽ Domini prædicatione Apostolorum cõuersi sunt, & præcipuè prædicatione ipsius B. Petri, ideo pertinuerunt ad populum acquisitionis, cuius tamen prius non erant.

Charissimi, obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos, abstinere vos à carnalibus desideriis quæ militant aduersus animam: conuersationem vestram inter Gentes habentes bonam, vt in eo quòd detrectant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis. Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, siue regi, quasi præcellenti: siue ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorũ, laudem verò bonorum. Quia sic est volũtas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ, libertatẽ: sed sicut serui Dei. Omnes honorate. Fraternitatem diligite. Deum timete. Regem honorificate. Serui subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis: sed etiam dyscolis. Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens iniustè. Quæ enim est gratia si peccantes, & colaphizati suffertis? Sed si bene facientes, patienter sustinetis: hæc est gratia apud Deum. In hoc enim vocati estis. Quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplũ vt sequamini vestigia eius. Qui peccatum non fecit: nec inuentus est dolus in ore eius. Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem iudicanti se iniustè: qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignũ, vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus: cuius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes: sed conuersi estis nũc ad Pastorem & Episcopum animarum vestrarum.

Charissimi, obsecro vos, &c. Charissimos vocat (Græcè dilectos) & illos obsecrat vt tanquam aduenæ & peregrini abstineant à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam, siue spiritum, vt bene conuersentur inter Gentes. Hoc enim magnum est: quia vitæ sanctæ exempla ædificant efficacius, quàm mera verba. Ideo subiicit: *Vt in eo quòd detrectant de vobis*, melius detrahunt, *ex bonis operibus considerantes*, id est, ex ipsis operibus bonis agnoscentes veritatem, *glorificent Deum*. Hac doctrina Dominus instruebat Discipulos, aiens: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. *In die visitationis*, Quando visitabuntur à Domino misericorditer in hoc mundo: vel secundum iustitiam in alio, quando dicent: Hi sunt quos aliquãdo habuimus in derisum, &c. Totum enim pertinebit ad maximam Dei gloriam. Matth. 5. Sap. 5.

Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Dominum. Hoc pręceptum est generale, vt quisque animo sit paratus propter Christum subiici omnibus hominibus. Facto autem reddat vnicuique iuxta decentiam & gradum hominum: *Siue regi tanquam præcellenti*: quia rex honore debet alios pręcellere: *Siue ducibus, tanquam ab eo missis*. Ab eo (supple tu) rege: quia reges mittunt administratores iustitiæ, quos hic B. Petrus Græca voce appellat præsides, potius quàm duces, ad rem propositam, *Ad vindictam malefactorum*, id est, eorum qui malefaciunt, *Laudem verò bonorum*, eorum qui benefaciũt: qui vel ea ratione tum habent laudem à rege, cum minimè ad eius tribunal rapiuntur: vt sic appareãt innocentes, *Quia sic est voluntas Dei vt benefacientes, &c.* Sic enim vita Christiana superauit omnem tyrannidem, & obstruxit os iniquorum & imprudẽtium, nempe his tribus: Benefacere: Mala pati: Lætari. Et hæc fuit voluntas Dei beneplacens ac perfecta. Obsecro Domine Deus, fiat hæc tua voluntas in me: quoniam hoc magnum est donũ & perpaucorum.

Quasi liberi, & non quasi velamen malitiæ habentes libertatem. Hoc verbum directò in nostros hypocritas iaculatur, qui dicunt se in libertatem vocatos, & propterea nolunt subdi. At istud prorsus nõ est liberatos esse, & liberos. Qui enim verè sunt liberi, non metuunt hanc seruitutem, quæ animo libero non imperat. Ille verè liber est, qui dum homini propter Deum subditur, re vera nõ homini subditur, sed Deo. *Sed sicut serui Dei*, ait B. Petrus, Et subdit, *Omnes honorate*, B. Paulus dixit: Honore inuicẽ pręuenientes. Omnis enim Christianus dignus est honore, tum quia filius Dei est, & cùm interim nesciamus quisnam inter nos secũdum Deum maior, quilibet debet alium vt se maiorem existimare. Nonne Christus Dominus noster sese exinaniuit, cum tamen verè esset omnium maximus? Rom. 12.

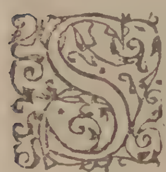
Fraternitatem diligite, hoc est, fraternam societatem & conuersationem, siue contubernium, *Deum timete*, Timore illo sancto, qui conuenit tantæ maiestati, *Regem honorificate*, Impendendo tributa, & alios honores debitos, non solum subiectionem, quam prædixerat. *Serui subditi estote, &c.* Vult igitur seruos obedire & cum omni timore Dominis suis, id est, pauidè & cum reuerentia, ne illos exacerbent. Et hoc præstari vult non solum bonis & modestis, siue mansuetis, *sed etiam dyscolis*, id est, difficilibus & acerbis, quales sunt multi qui non cogitant se quoque Dominum habere in cœlis, qua

mensura mensi alijs fuerimus, remetiētem nobis. Porrò ne quis dicat, quod frequentissimum est in ore multorum, Interim patitur iustus, respondet:

Hæc est enim gratia, id est, in hoc versatur iustitia & æquitas, quam Deus loco gratiæ accipiat, idest, vt, rem gratam, id quod factum est propter illum, & ita gratias referat pro gratia. In hunc enim sensum accipitur gratia. Vnde dixit Dominus: Si diligitis eos qui vos diligūt, quæ gratia est vobis? Hâc igitur ait hîc esse gratiam, nimirū, *Si propter Dei cōscientiam sustinet quis tristitias patiens iniustè*. Quid est propter Dei conscientiam, nisi propter eius, qui sustinet probra iniustè illata, conscientiam, quæ est sibi nota quòd scilicet propter Deum patitur? Hæc conscientia est murus ille aeneus, in quo solidissimè perstat vir eiusmodi: quoniam habet spōsionem Dei firmissimam in corde suo. Videāt hoc & considerent qui incertitudinem gratiæ beatificant, & conscientias dubias, & consequenter impacatas relinquunt. *Quæ enim est gratia si peccātes & colaphizati suffertis?* Quid potestis, ait, gratiæ expectare pro gratia, si quod æquum est iustè patientes rependitis? *In hoc enim vocati estis*: Nimirum ad patiendum innocenter propter Christum, non propter scelera vestra. Et significās in quo fundata est hæc lex exponit: *Quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, &c.* Hæc est sapientia crucis, quam qui non nouit, nihil nouit. Patet autem omnibus hæc via qui volunt sequi vestigia summi Ducis, *Qui cum malediceretur, &c.* Clara sunt omnia: Illud solum, *Tradebat autem iudicanti se iniustè*, græce aliter habetur, & meo iudicio melius, in hūc modum: *Tradebat autem iudicanti iustè*, idest, causam suam commisit & commendauit Deo iusto iudici, *Qui peccata nostra, &c.* Hæc multis locis leguntur, & iam exposita sunt. Opus nunc esset meditatione ac imitatione, & facto ad implēdum, & reipsa declarandum nos verè esse mortuos peccatis, & iustitiæ viuos. Ille peccatis est mortuus, qui concupiscentiis illectus & attractus, eas quasi mortuus quidam non sentit, & hic est qui viuit iustitiæ. *Eratis enim sicut oues errantes: sed conuersi estis ad Pastorem & Episcopum animarum vestrarum.* Hic Episcopus & Pastor verus & summus, vnus est Christus: cæteri verò, etiam ipse B. Petrus, vicarij sunt pastores. Vnde dictū est Petro: Pasce oues meas, & agnos meos. Non dixit, oues tuas, & agnos tuos. Nam ipse Dominus, non autem Petrus, pro nobis est crucifixus. Potest tamen aliquo modo dicere & Petrus oues meas, & agnos meos, quatenus vicarius pastor: & habet suam veritatem.

Luc.6. — *Pro certit. gratiæ.* — *Ioan.21.*

CAP. III.

SImiliter & mulieres subditæ sint viris suis, vt & si qui non credunt verbo, per mulierū conuersationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore castam conuersationem vestram: quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circundatio auri, aut indumenti vestimentorū cultus: sed qui abscōditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in Deo, ornabant se, subiectæ propriis viris: sicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans: cuius estis filiæ bene facientes, & nō pertimentes vllam perturbationem.

S*Imiliter & mulieres, &c.* Erant Apostolica præcepta & admonitiones. Primò quidē generales, spectantes ad omnem omnium hominum statum. Postmodo autem particulares ad priuatos & singulos status. Hactenus dixerat de seruis: Tùm ascendit ad mulieres viris coniunctas & Christianas, quas primò vult salua pietate semper sub suis viris, etiam infidelibus esse subiectas. Vnde ait, *Vt & si qui non credunt verbo*, id est, euangelicæ prædicationi, *Per mulierum conuersationem, &c.* Vide quātum præstet interdum bona conuersatio, vt quod fieri verbo non potest, infidelium scilicet ad veritatem conuersio, fiat per bonam conuersationem sine verbo, dum considerant ipsam Christianorū cōuersationem sanctam & castam, & timore Dei suffultam. Potest & sic exponi quod, *Lucrifiant considerantes in timore castam conuersationem vestram*, quæ est quoddam tacitum verbum, sed potens & efficax ad excutiendum quendam reuerantiæ timorē ab animis eorum qui nondum perditi sunt. Nā qui ea morum sanctimonia viuunt, nescio quid diuini præ se ferunt, & ostendunt legem Dei in corde suo inscriptam. Hoc de muliere dixerat B. Paulus: Vnde scis mulier si virum saluum facies? nimirū Christiano odore. Hoc de loco fortassis quidam audebunt defendere congregationem nostris exortam temporibus, in qua promiscuè (vt iam ad Corint. attigimus) viri habitant & mulieres & quæ horreo vel recitare, vt probent quantum spiritualiter profecerint, concunbunt simul mas & fœmina. Confitentur mares etiam sacerdotes peccata sua fœminis, & ab eis accipiunt satisfactionis imposita opera. Illius congregationis Domina & Abbatissa, vtpote quæ Spiritu sancto (vt aiunt) agitur soluta legibus dicitur, & omnia diiudicat, & ipsa à nemine iudicatur. O tempora infelicia: ô quot Antichristi hodie? B. Bernardus egregiè super Cant. serm. 65. Hoc genus sectæ quæ suo tēpore exoriebatur, insectatus est, & vulpeculas vt bonus canis pastoris, dignis morsibus laniauit.

De virtute bona conuersationis fœminarū. — *1.Cor.7.* — *Notandū.*

Quarum non sit extrinsecus capillatura, &c. Quid obsecro, diceret S. Apostolus nostris temporibus? Verè indulgent nimium prædicatores & sacerdotes, qui hæc non solùm acriter non reprehendunt, sed facilè absoluunt mulieres quæ his ornamentis superfluis & lasciuis incumbunt: vnde multæ criminum occasiones ad libidinum fomenta excitātur. Qua in parte, meo iudicio, multum aberrant qui nescio quibus excusationib⁹, & scholasticis distinctionibus videntur hâc rem componere. Quapropter res in immensum creuit, & proculdubiò iram Dei excitauit. Quid est enim adeo immodestum, adeo superfluum, adeo superbum, adeo lasciuum genus & vestimentorum & ornamentorum in capite, & capillatura, & auribus, & collo, & pectore, & cæteris denique membris, quod non sint amplexę nostri temporis mulieres? Interim tamen volunt vocari pudicæ, quæ superant his lasciuiis & impu-

In luxum vestiū mulierum.

impudicissimis ornamẽtis publicas meretrices. Huiusmodi turpissimum abusum iam tractauimus in epistola ad Timotheum, vbi elegantissimam B. Chrysostomi inuectiuã in has vanissimas mulierculas produximus. Et illam item tremendam Dei comminationem apud Isaiam c.3. ad quem locum lectorẽ remitto. Sunt enim efficacissima ad refellẽdas Caietani cauillationes, qui licentiosior hac in parte fuit, fouere potius quàm extinguere mulierum fomitem conatus.

Cogitent ergo qui tam facilè mulieribus indulgent, siue sint ipsarum viri, stolidiores certè quàm illę: siue sint sacerdotes Dei, quid ipsi respondebũt scripturis hæc tanta seueritate prohibentibus tam manifestè: quoniam hæc externa hominis corruptibilia sunt. Sed homo interior ornandus erat virtutibus. Etenim cum sit secundum animam incorruptibilis, ornamentum ipsum esse decet incorruptibile, virtutibus animi, non corporis vestibus: vt sit etiam per gratiam incorruptibilis. Vnde ait Apostolorum Princeps:

Sed qui absconditus est cordis homo, &c. Cõstructio huius loci sic ordinanda est, *Non sit extrinsecus capillatura, &c. Sed* (repetatur illud, *sit*) *sit homo cordis &c.*
Col.3. Hũc B. Paulus interiorem hominem vocauit, qui abscõditus est, *sit*, inquam, *in incorruptibilitate*, manet hic homo incorruptibilis per innocentiã: quia peccato corrumpitur. Non quòd absolute desinat esse: sed quoniam moritur gratiæ Dei, & priuatur vita spiritus. Sit igitur hic homo cordis in hac incorruptibilitate, *quieti ac modesti spiritus*, non excitator turbarum, sed sine querela in mansuetudine temperatus, *qui est in conspectu Dei locuples.* Talis homo interior his ornamentis virtutum præditus, ostendit in conspectu Dei se locupletem in bonis & sanctis virtutibus & opulentum.

Sic enim aliquãdo & sanctæ mulieres sperantes in Deo, &c. Historiæ sanctæ nobis frequentet proponunt acta & gesta sanctorum maiorum, cum fœminarum, tum etiam virorum: vt hoc & illas & viri & fœminæ in suæ vitæ exempla sumant & vsum. Hîc B. Petrus profert sanctas mulieres, quæ illum hominem interiorem in omni mansuetudine ac modestia ostendebant ornatu quem gerebant, dum subiiciebantur suis viris, quemadmodum illis erat in præcepto antiquo mandatum: Sub viri potestate eris. Et Saram profert ex nomine, quæ vocabat Abraham Dominum suum, non quasi ancilla, sed quasi coniunx, impar tamen habita viri dignitate, qui est caput mulieris. *Cuius estis filiæ.* Ostendere vult B. Petrus, Vt ipse Abraham propositus erat pater multarum gentium, ad quem imitandum debebant filij se componere: sic & Sara mater facta est exemplum imitationis fœminis: vt similiter benefaciãt, & nõ sint domus perturbatrices: quod peccatum maximè cauebunt, in ipsa humili subiectione permanentes.

Viri similiter, cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ: vt non impediantur orationes vestræ. In fine autẽ: omnes vnanimes, compatiẽtes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto: sed econtrariò, benedicẽtes: quia in hoc vocati estis vt benedictionẽ hæreditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos: coerceat linguã suã à malo, & labia eius ne loquantur dolũ. Declinet à malo, & faciat bonũ: inquirat pacẽ, & sequatur eã: quia oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala.

Viri similiter cohabitantes secundum scientiam. Quid est cohabitare secundum scientiam, nisi eam sanctæ vitæ formam, quam scientia dictat esse obseruandam? Et ad eos hoc potissimum pertinet, quorum munus est docere alios ac regere, inter quos numerantur viri, qui debent regere vxores suas. Quamobrem cum sciunt mulierem esse infirmius vasculum, ab hac scientia debent ita esse instructi, vt impartiãt illi abundãtiorem honorem, ne quid ei desit circumspectè prouidẽtes, vt & domus cura, quantum spectat ad muliebria officia, illis liberaliter committatur, tanquam verè matresfam. vt & ipsa mulier recognoscatur domina domus. Vnde addit: *Tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ*, ac si dixerit, Si & illas simul cum viris dignatur Deus sua gratia, quæ parit vitam & veram vitam, vt in illa gratia sint cohæredes, cur dedignabitur vir habere illam in honore vt sociam, & simul dominam domus: cum non sine muliere veniant familiæ & domus? *Vt non impediantur orationes vestræ.* Nihil est quo magis impediantur orationes, quàm mutua animorũ perturbatione, quæ si ex domesticis simultatibus, aut rixis oriatur, acerbior est omnino, & magnopere auertit à Deo. Vbi notandum, quomodo orationes in illa ecclesia primitiua erant assiduæ & communes, non solùm eorum qui renunciabant per omnia, sed Christianorum omnium.

In fine, hoc est, in summa, id enim græca lectio magis manifestat. Et reuertitur ad generalẽ doctrinã ad omnes pertinẽtem: *Omnes vnanimes*: In qua re cõsistit fortitudo, ea enim vnanimitas pacem & concordiã retinet, qua stãte alienæ & extraneæ vires inualidæ ad expugnandum inueniuntur: præsertim quòd amans hanc vnitatem Dominus dixit: Si duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum. *Compatientes.* Si hoc desit, vnanimitas tollitur: quæ contrà si adsit, quomodo non compatietur membrum membro, si eodẽ fuerint spiritu colligata? Cum igitur non compatitur homo, signum certum est vel nexum illum spiritus non adesse: aut si adest, stupidum esse. Matth.18.

Fraternitatis amatores, misericordes, &c. Hæc sunt cõnexa. Nam si sit vnitas, compassio est, & fraternitatis amor, & misericordia, siue (vt græca vox sonat) affabilitas. *Modesti.* Modestia est arrogantiæ contraria & præsumptioni, quæ magnopere lucet, & spectatur, & placet: sed non absque humilitate, quæ non est ambitiosa, nec optat aliis præesse. Vnde addidit, humiles eos esse debere. *Non reddentes malum pro malo, &c.* Iterum Christi legem commemorat, ad quam perficiendam erant vo-

cati, quę est: Malefacientibus esse benefaciendum, vt verè filij Dei efficerentur, qui oriri facit solem suum super bonos & malos, & pluit gratias super iustos & peccatores: vt quicunque Deo ita præcipienti obtemperauerint, benedicentur, & accipiēt veram filiorum & sempiternam hæreditatem.

Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, &c. Ex verbis psalmi. 33. exhortatur. De vera autē vita est sermo, quam horum obseruantia præceptorum obtinemus. In vita illa sunt boni dies, non mali: sicut sunt mali dies in vita hac nostra. Vnde B. Paulus, Redimētes, inquit, tempus: quoniam dies mali sunt. Et Dominus: Sufficit diei malitia sua. Quapropter viri boni, & meditatores futurorum bonorum, miro desiderio incenduntur, & videre cupiunt dies illos bonos, & seruāt ea quæ hîc Princeps Apostolorum commemorat. Coercent enim linguas suas à malo, abhorrentes à blasphemia, & detractione, & susurrio, & murmuratione, & turpiloquio, & stultiloquio, & vaniloquio, & multiloquio, in quo non deest peccatum. Prohibent etiam labia ne proferāt dolosum ac damnosum mēdacium. Declinant denique à malo, & faciunt bonum: in quo consistit integra lex. Inquirūt pacem, & sequuntur eam, quæ est fructus spiritus. Nō potest autem esse pax non habentibus spem futurorū & assiduum oculum ad illa bona æterna. *Ephe. 5.* *Matt. 6.*

Quia oculi Domini super iustos. Oculos beneuolentiæ suæ dirigit in iustos Dominus, vt protegat: & aures eius in preces eorum, ad exaudiendum illos, *Vultus autem Domini*, id est, indignatio & ira, *super facientes mala.* Hi sunt qui libenter peccant, & nō tāguntur pœnitētia. Isti thesaurizāt sibi irā in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, cuius longanimitate abutuntur & patiētia, expectātis ad pœnitentiā.

Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati. Timorē autem eorum ne timueritis: & nō conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscēti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe, sed cum modestia & timore conscientiā habentes bonam: vt in eo quòd detrahunt vobis, confundantur qui calumniantur vestram bonam in Christo conuersationem. Melius est enim vt bene facientes (si voluntas Dei velit) pati, quàm malè facientes. Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis: vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viuificatos autem Spiritu. In quo & his qui in carcere erant spiritibus veniens prędicauit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam. Quod & vos nūc similis formæ saluos facit baptisma, non carnis depositio sordium: sed conscientię bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionē Iesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cœlū, subiectis sibi Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.

Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? Exemplum Christi & iustorum æmulantes in charismatibus melioribus. Ideo dicit: *Si boni æmulatores fueritis*, hoc est, bonarum virtutum. Ille dixit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Si tales fuerimus, nullus est qui nobis nocere possit. Omnino illud verissimū, & dignū aureis literis scribi, quod elegātissimo sermone prosequitur Aureū os: Nemo læditur nisi à seipso. *Sed & si quid patimini propter iustitiā, beati.* Non dixit B. Petrus: Nō patiemini, sed: Nemo vobis nocebit. Nam & persequētes vos propter iustitiam nō solùm vobis non nocebūt, verùm etiā proderunt: nec id solùm, quin & beatiores atque illustriores reddent. O beatā illam animam, quæ hoc experitur in semetipsa. *Matt. 11.* *B. Chrys.*

Timorem autem eorum ne timueritis. Sensus clarus, ne terrorem timeant quemcunque possent aduersarij incutere. *Et non conturbemini*, Seruū enim Dei decet non conturbari à minis ac terroribus hominum vt declinet à veritate. Iustum (ait scriptura) non conturbabit quicquid ei acciderit. *Prou. 12.*

Dominum autem Deum sanctificate in cordibus vestris, hoc est, confirmate illum, quod fit per mūditiam. Quantò enim aliquid est purius & mundius, tantò est etiam fortius. Hoc orat oratio dominica. *Parati semper ad satisfactionem, &c.* Græcè legimus, *apologiam*, id est, defensionem. Hoc potissimum ad Episcopos & Magistros pertinet. Sed nemo legitimè ac probè satisfaciet, nisi experientia intus norit, quod verbo foris audiuit. Scientia ergo & sapientia nostra satis est ad satisfaciendum obiectis. Non ita tamen vt ea demōstremus quæ credimus, & speramus: sed qui ostendamus nos non temerè quidem, & sine ratione credere & sperare. Fidei enim certitudinem habemus, qua certitudine nobis aduersantes implerentur & pacarentur, si patienter, & parati suscipere veritatem audirent. Etenim ingenuè cum Samaritanis faterentur: Non iam propter tuam loquelam credimus, sed ipsi vidimus, &c. Quando verò satisfacimus, debemus satisfacere, *Cum modestia & timore.* Primùm cū modestia propter illos, ne perturbentur & scandalum capiant potius, si arrogantes fuerimus: tum & cū timore. Quidam accipiunt pro reuerentia erga illos cum quibus congredimur. Ego verò satis puto illis exhiberi debere modestiam, vt timor Dei in hoc seruetur, si qui aliis satisfacit de spe sua, videat an illam ipse habeat, & quomodo habeat. *Ioan. 4.*

Vnde rectè sequitur: *Bonam habentes consciētiam vt in eo, &c.* Satis ergo declaratur quid est cum timore, ne videlicet in eum congruat, quod habetur in psalmis: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Potiùs ergo per modestiam & mansuetudinem ostendant falsam hominum de Christianis persuasionem, quæ tunc *Psal. 49.*

erat propter persequutiones, quas Diabolus per suas calumnias,& sua membra excitabat.

Melius est enim, &c. Facile est istud intellectu: vtinam ita facile factu. Hoc opus, hic labor est: & tamen habemus tantum exemplum, *Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis.* Quod facit ad mysterium,& exemplum. Dico ad exemplum: quia & nos, *semel*, id est in hac vita passuri sumus & morituri in illo. Postmodo verò adepturi gloriam: sicut ille post passionem est adeptus. Dico ad mysterium: quia & nos semel mortui peccatis,& iam excitati ad vitam, debemus discere non vlterius peccare, nec mori.

Vt nos offerret Deo, quasi hostias sibi incorporatas, *Mortificatos quidē carne, &c.* Tales sunt hostiæ quas acceptat Deus, viuentes scilicet, non mortuæ, quēadmodum B. Paulus docet: Hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, &c. Viuentes, inquam, spiritu, sed carne mortificatos: quia caro aduersus spiritum pugnat. Offert autem Deo nos Christus in baptismo: in eo enim incorporamur in ipsum. In græcis tamen legitur: *Mortificatus & viuificatus*, & hanc lectionem sequitur B. Augustinus, epistola 99. vt totum referatur ad Christum, qui crucifixus obtulit nos Deo, mortificatus quidem carne per crucem: viuificatus autem spiritu, postquam solutus est à ditione mortis, quæ iniustè imperium in ipsum exercuit. Quamobrem hinc recedens, spiritum suum Deo Patri commendauit, vt posset victor ac triumphator gloriosus resurgere.

Rom. 12.

In quo & his qui in carcere erant, &c. Obscurus est admodum hic locus, vt testatur B. Augustin⁹: imò ipsemet locus per se indicat. Caietanus tamen ait B. Petrum clarè dicere, quòd Christus qui in anima descendit ad inferos, prædicauit animabus illorū qui fuerant increduli in diebus Noe. Quæ prędicatio non fuit solūmodo sui manifestatio, quòd ipse esset Messias: hæc enim fuit communis omnibus, etiam Dæmoniis. Illa autem de qua hîc B. Petrus, fuit peculiaris iis qui in tēpore Noe inueniebantur: & ait fuisse illis fructuosam. Sed quo pacto fuerit, aut esse potuerit fructuosa, non aperit: nec prędicationis tenorē declarat. Quem enim fructum poterant inde colligere, qui increduli fuerāt & contumaces? Ait non fuisse illos absque vera fide Dei, licet increduli fuissent Noe. Sed placuerūt Deo, quia confidebant in longanimitate Dei.

Verùm hæc commentatio vana est. Qui enim fuerunt increduli Noe, fuerunt etiam increduli Deo, qui per os prophetæ loquebatur, & erat iustus. Nec illis potuit prodesse quòd crederent esse Deum, cùm & hoc Dæmones credant: nec expectare Dei longanimitatem persistētes in peccatis, subleuabat eos, cùm illa expectatio tētatio Dei esset. Longanimitas enim Dei, pœnitentiam exigit: quā nisi reddimus, longanimitate abutimur. Vnde Apostolus tāto spiritu: An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitētiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ,& reuelationis iusti iudicij Dei. Præterea, Si iam illi increduli fuerāt iudicati per ea quæ egerūt in vita, quem fructum potuit illis noua prædicatio afferre? Igitur B. Augustinus reprobato sensu priore, dixit hanc

Rom. 2.

Christi prædicationem significare illam quam fecit ante aduentum per prophetas, per quorum os Spiritus Christi prædicabat, & particulariter per os Noe. Et ideo Christus ipse dicitur in Spiritu ad illos venisse & prædicasse: sicut & Ioannes dicitur venisse in Spiritu & virtute Eliæ. Voluit ergo hîc B. Petrus ostendere Deum, quod ex se fuit, nunquam dimisisse mundum absque lege & legis notitia, vt posset postmodo incredulos iure iudicare, & credentes & expectantes Dei longanimitatem saluos facere: quia sine lege nulla est præuaricatio, & ideo nullum iudicium. Hæc expositio plana esset, nisi vnus tantùm superesset scrupulus: quoniam hîc dicit Christum prædicasse spiritibus. Vix autē in vniuersa scriptura reperias, homines adhuc viuentes vocari spiritus. Sunt ergo qui putarunt esse hîc sermonem de Christi prędicatione ad inferos, quando post mortem illûc descendit, & visitauit suos. Hîc dicitur allocutus eos qui fuerunt increduli in diebus Noe,& ideo perierunt secundum corpus: & tamen, vt verisimile est, salui facti sunt Dei clementia multi illorum: quia illos pœnituit suæ perfidiæ & malè actæ vitæ (sicut fecit Latro in cruce) & fidem & simul gratiam acceperunt. Ad hos igitur habuit verbum Domini, vt agnoscerent per quem salutem adepti fuerunt, quod explicitè cum viuerent non nouerūt, tanquam diceret: Ecce ego, quia nō est aliud nomen sub cœlo datū, per quod cuique contingere possit salus. Hæc expositio pulchra est,& (vt arbitror) continet veritatem. Sed & illi obstare posset, quòd non videtur illis conuenire quod sequitur, *Expectantes longanimitatem Dei.* Quoniam enim increduli erant, ideo non curabāt: & ideo non expectabant Dei longanimitatem. Quum verò repentinus venit interitus, non erat iam longanimitas Dei. Et re vera in scripturis, expectare Dei longanimitatem, est iustorum, nō incredulorum. Verùm est alia lectio in græcis, legitur enim, Quando semel expectabatur longanimitas Dei,&c. Et possumus intelligere quòd expectabatur nō ab illis incredulis, sed à Noe & filiis: & fortasse nonnullis aliis qui ante irruptionem aquarū mortui sunt cum pietate. B. Augustinus tamen legit: Quando expectabat patientia Dei: cui lectioni græca vox ἐξεδέχετο non repugnat, cùm sit significationis communis. Longanimitas ergo siue patientia Dei erat, quæ semel, id est, vsque ad præfixū terminum expectabat cōuersionem illorum. Huic ergo intelligentiæ id solum video obstare: quòd cum hæc prędicatio congrueret multis aliis, qui in eadem causa inueniebantur, mirum videtur quòd de his tantum mentio facta sit, qui fuerunt tempore Noe. Cur enim non ad eos etiam prædicatum fuit, qui perierunt per ignem in Sodoma, & aliis ciuitatibus? Quorum nonnullos pari ratione in tāto discrimine per pœnitentiam fuisse salutem assequutos, pium est credere. Fortè respondebitur, satis fuisse proponi illud magnum originalis mundi exemplum propter numerosissimam turbam, vt ex illo Dei iudiciū in cæteris cōiectaremus. Nunc lector acutus consideret, & consulat simul alium locum in sequenti cap. vbi eadem res videtur tractari,& eadem difficultas.

Quod & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma, Quod interpres vertit, *Similis formæ*, græca lectio

habet, ἀντίτυπον, & significat exemplum simile, vel contrariè, vel alioquin oppositè: quia sicut illi octo per aquam salui facti sunt euadentes aquarum impetnm ne mergerentur, ita & nos, contrario tamẽ modo, per contactum aquæ, & per immersionem in aquas baptismatis, quod in arca, id est, in ecclesia suscipitur, salui fimus. Sic & ἀντίτυπον, id est, similis formæ exemplum per contrarium inspicim⁹ in secundo nostro Adam respectu primi. Ille enim per lignum damnauit: noster per lignum à damnatione eripuit. Et hoc est pulchrum & admirãdum opus Dei, vt inde veniat obedientibus salus, vnde reprobis veniat exitium, nempe ab aquis, quibus tamen omnes deberemus succumbere. Sed fidei obedientia efficit ne nos attingant in malum, & nos aliis pereuntibus euadamus. *Num carnis depositio sordium, &c.* Sacramentum baptismi signum est eius quod agitur. Non enim aqua illa suscipitur ad eluendas, aut deponendas carnis sordes: sed vt sciamus quæ externè fieri vidẽtur in carne à ministro, illud intus effici in corde à Deo. Quandoquidem salus non est absque illius qui saluatur voluntate. Ideo interrogatio bonæ cõscientiæ erga Deũ hanc salutẽ operatur, quum is qui baptizatur nõ fictè & dolo venit ad baptismum, sed bona fide per interrogationem bonæ conscientię erga Deũ. Sicut patet in ritu & traditione huius sacramenti baptismi.

Per resurrectionem Iesu Christi. Per illam enim & nos resurgimus à morte peccati in vitam nouam. Et ne quis dicat: Quomodo hoc facit Iesus Christus? Respondet, per eius merita: quia lucratus est omnia, & iam sedet ad dexteram Patris. Deglutiuit tamen mortem ipse in primis, vt sic illa euicta redderet nos vitæ æternæ hæredes. *Profectus in cœlũ subiectis sibi Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.* Caietanus habet pro superfluo totũ illud: Profectus in cœlum, &c. alij solum quæ sequũtur: Subiectis, &c. Et tamen nunc in græcis nouæ editionis omnia leguntur, & optimè manent. Deus enim subiecit illi omnia, & Principatus, & Potestates, & Virtutes, & prorsus omnia siue in cœlo, siue in terra. Hoc duntaxat notandum est, cur de Potestatibus & Virtutibus solummodo mentionem faciat. B. enim Paulus declarauit eum etiam euectum super omnem Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur nõ solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro: ita vt nihil prorsus excipiatur, nisi solus qui subiecit ei omnia,
1. Cor. 15. vt idem ait. Hæc Angelorum subiectio non est in ipsorum detrimentum, aut vituperium: quia illi de sua subiectione tanto Domino gloriantur, & gaudent.

CAP. IIII.

Hristo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini. Quia qui passus est in carne, desiit à peccatis, vt iam nõ desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne viuat temporis. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gẽtium consummandam, his qui ambulauerunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, ebrietatibus, & illicitis idolorum cultibus. In quo admirantur non concurrẽtibus vobis in eandem luxuriæ confusionem blasphemantes: qui reddent rationem ei qui paratus est iudicare viuos & mortuos. Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est, vt iudicentur quidem secundum homines in carne: viuant autem secundum Deum in spiritu. Omnium autem finis appropinquauit.

C*Hristo igitur passo in carne, &c.* Optima similitudine animat eos, qui professi erant mortẽ peccati in baptismo, tanquam commorientes cũ Christo, vt cessarent à peccatis. Sicut enim ipse qui passus est propter peccata, semel est passus vt deinde viuat Deo (vt dixit B. Paulus) ita & nos qui illũ induimus, quasi commortui in illo, debemus in vitam nouam venire, nec vlterius peccare. *Qui enim passus est, &c.* Ipse nimirum Christus, & consequenter qui in eius morte baptizatus est, *desiit à peccatis.* Ioan. 4.
Dominus & Redemptor desiit à peccatis nõ suis, sed nostris, quæ tamen super seipsum punienda imposuit, nolens vlterius ea in seipsum suscipere vt & iterum moriatur: cui satis fuit semel mori, & satisfecisse pro peccatis anterioribus. Nam pro nouis quæ in nouo pacto admittimus, non relinquitur hostia, vt per omnia purget: sed ipse nouus peccator satisfaciet pro se per pœnitentiã, si velit Deo reconciliari. Tametsi quòd redierit in gratiam, & possit satisfacere, veniat à merito prioris hostiæ, per quam sanctificat⁹ fuit ad hoc ipsum perpetuò. Ego igitur modo quo Christus passus desiit à peccatis non imponendo super se noua onera persoluẽda, quod fecit semel: ita & nobis legem statuit, ne in noua rursum peccata incurramus, & violemus mysteriũ. Qui si aliter egerimus, non expiabitur hoc nouum crimẽ absque nostra cruce. Ad hoc enim ipse Dominus peccator pro nobis factus, per mortem carnis desiit à peccatis. *Vt iam non desideriis hominum: sed voluntate Dei, quod reliquum in carne viuat temporis.* Nam & Christus in carne noua viuens in hoc mundo fuit quadraginta diebus: quo temporis spacio totum vitæ nostræ tempus significatur, quod ab ipso baptismo viuere datur in terris, vt legitimè postmodo cœlum patẽre nobis possit.

Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam iis qui ambulauerunt in luxuriis, &c. Clarus est textus: & nota sunt crimina gentiũ. Vocat autem græca vox nedum illicitos, sed nefarios idolorum cultus. *In quo admirantur, &c.* Verè ita contingit, vt homines carnales qui vidẽt spirituales non eadem probare quæ ipsi, imò valdè esse ab iis alienos, admirentur. Gręca vox est, *Peregrinãtur*: & idem sensus colligitur. Qui enim peregrini sunt, veluti rerũ ignari admirantur ea quæ aspiciũt, & sibi noua esse vident. Et quæ secundum suam æstimationẽ minimè fiunt, absurda esse arbitrantur, & non raro blasphemant, dum veram religionem & cultus sanctos vituperant. Tales erant infideles Iudæi & gentes aduersus Crucifixum. *Qui reddent rationem, &c.* Cum hìc dicat Christum ad iudican-

dos viuos & mortuos esse paratum, colligunt quidam in die iudicij aliquot reperiẽdos, ad iudicium nulla prorsus gustata corporis morte sistendos. Quod ego vehemẽtissimè & sæpius reprobaui, & omnino falsum existimo, nec ferẽdum. Qui enim iudicabuntur, ea hora qua iudicabuntur erunt viuentes vita animæ. Quod ergo hîc dicit B. Petrus, *Qui paratus est iudicare viuos & mortuos*, referendum est ad tempus hoc nostrum, donec in ecclesia canetur Symbolum. Erũt enim semper viui ac mortui, dum stabit ecclesia militãdo, & post omnium mortẽ erit resurrectio, & statim supremũ iudiciũ.

Propter hoc enim, siue, *in hoc enim & mortuis euangelizatum est*. Est rursus locus, vbi secundum Caietanum, & alios quosdam, Christus dicitur mortuis euangelizasse. Communiter autem intelligunt de prædicatione ad confusionem impiorum & iniustorum. Nam de fructuosa prædicatione quam Caietanus ponit, neminem me legisse memini sic exponentem. Et (vt verum fatear) verba quæ sequuntur: *Vt iudicentur quidem secundum homines carne, &c.* non video quo pacto aptari commodè queant cuiquam expositionũ dictarum. B. Augustinus intellexit euangelizatum fuisse mortuis secundum animam, non secundũ corpus, id est, impiis & iniustis cùm viuerent, in hunc finem vt suscipientes euangelium, iudicentur carne secũdum quod erant homines, id est, vt afflictiones & macerationes carnis paterentur: sed viuerent spiritu secundum Deum. Hic gloriosi illius doctoris sensus, quem tamẽ non absque hæsitatione pronuntiauit, Lector prudens dispiciat. Ego re vera nihil possum confidenter asserere. Et hanc ignorãtiam æquo animo fero. Neque enim illius sum ingenij, vt ea falsò velim profiteri me scire, quæ tamen nesciam.

Omnium autem finis appropinquauit. Iam enim sumus in nouissimis temporibus, ita vt finis sit propinquus iudicij. Sed hanc propinquitatem nemo potest facilè determinare.

Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus. Ante omnia autẽ mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes: quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales inuicem, sine murmuratione. Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei. Siquis loquitur, tanquã sermones Dei. Siquis ministrat, tanquam ex virtute quã administrat Deus, vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperiũ in sæcula sæculorum, Amen.

Prudentia sub se continet prouidentiam futurorum. Hæc prouidentia vigilias poscit & orationes: quoniam his modis resistitur tẽtationibus, & non aliter. *Ante omnia autem mutuam, &c.* Hoc enim charitatis charisma præ cæteris æmulandum est, & nullo tempore intermittendum. Ideo dicit charisma, & charitatem quæ non friget, sed opera exhibet, operire multitudinem peccatorum. Vnde ad eos spectat beatitudo illa, quorum tecta sunt peccata. *Hospitales inuicem*. Et hoc etiam charitatis est opus. *Sine murmuratione*, id est, sine querela, vt non murmuret qui hospitio recipit. *Vnusquisque sicut accepit gratiam, &c.* Hîc ostendit multiformem gratiam, id est, varia esse hominum dona in ecclesia ad ædificationem & conseruationem. Sunt enim qui præsunt mirificè operibus charitatis circa temporalia in proximum: alij prædicationibus vel hortationibus, alij à peccatorũ confessionibus audiẽdis, & quæ huiusmodi sunt ad conseruationem, & incrementũ corporis ecclesiæ. Debent igitur hæ gratiæ dispensari secundum inclinationem spiritus. *Si quis loquitur, tanquam sermones Dei*, id est, videat qui theologicè vult rectè loqui de Deo, ita loquatur, vt tanquam Dei verba ab iis qui audiũt existimentur. *Siquis ministrat, tanquam ex virtute, &c.* hoc est, tanquam ex Deo habens hoc donum ministrandi spiritualia, quæ in verbo consistunt, & sacramentis. *Vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum, &c.* Clara sunt omnia, *Amen*: Vox est optantis in Christo, & confirmantis fidem & animum in verbo Dei & operibus charitatis.

Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationẽ vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat: sed cõmunicantes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione glorię eius gaudeatis exultãtes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescit. Nemo autẽ vestrũ patiatur vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorũ appetitor. Si autem vt Christianus, non erubescat. Glorificet autẽ Deum in isto nomine: quoniã tẽpus est vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Si autem primùm à nobis, quis finis eorũ qui non credunt Dei euangelio? Et si iustus quidẽ vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt? Itaq; & hi qui patiuntur secundum volũtatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in benefactis.

Charissimi, nolite peregrinari, &c. Admonet Apostolorum Princeps ne in tribulationum feruore alienentur à mente: & quasi rem nouam videntes peregrinentur, id est, admirentur peregrinorum more & alienorum. Hæc enim est recta regula, vt omnes piè in Christo viuentes persequutionẽ patiantur, & tribulationem. Quocirca cohortatur vt etiam atq; etiam in illis gaudeant: quia cũ Christo participantes amara, possunt meritò & congruenter sperare dulcia. Et istud ipsum subdit: *Vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes*. Nihil congruentius quàm vt socij passionum sint etiam socij præmiorum, vt ait B. Paulus: *Si exprobramini in nomine Christi beati*, propter spem & eius certitudinem. Iam hoc prædicarat in monte Dominus. *Quoniam quod est honoris, &c.* Græcè sic: *Quod est gloriæ, & Dei spiritus super vos requiescit*, id est, Spiritus ipse in vobis requiescit, qui est Spiritus gloriæ & Dei. Etenim nos diuinæ gloriæ fecit participes,

2.Tim.3.

2.Cor.1.

cuius nunc arrham habemus. Sic Spiritus veritatis dicitur: quia veritatem nos docet. An non hoc gloriosum est, & erit etiam longè amplius nobis gloriosum, requiescere in corde nostro tantum hospitem Spiritum sanctum? Quid igitur metuendũ est nobis? Si Deus in nobis requiem habet, quî fieri potest vt nos per illum non quiescamus? O spiritus optime veni, & quod ait Apostolus tuus Petrus, fac experiri negantes, vt mutent sententiam.

Nemo autem vestrum patiatur vt homicida, &c. Iam hoc dictũ erat: *Si autem vt Christianus, non erubescat.* Non est enim de virtute erubescendum, ac sapientia crucis: ne Dominus iure erubescat de nobis tanquam socordibus & ignauis militibus. *Glorificet autem Deum, in isto nomine,* id est, huius rei gratia: quoniam donum est Dei maximum, non solùm credere, sed etiam pati propter euangelium, & Christianam veritatem defendendam atque illustrandam. Et addit rationem:

Quoniam tẽpus est vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Magna est hæc doctrina, quam ij tantũ agnoscũt, qui non seipsos ignorãt. Non est enim in terra qui cũ omni iustitia sua nõ peccet, aut peccauerit aliquando. Itaque peccata purgari oportet in hoc tempore, ne seruentur iudicio futuro, quod erit terribile. Qui ergo sunt domestici & dilecti Dei, in hoc tempore vt filij castigantur, & emendantur, & purgantur patiendo ab hominibus iniustè, sicut Christus: & hoc est incipere iudicium à domo Dei. *Si autem primùm à nobis,* qui domestici sumus, & filij dilecti: *Quis finis eorum qui non credunt Dei euangelio?* Et satis non credere illi dicuntur, quicunque non obtemperant. *Et si iustus quidem vix saluabitur?* Ex prouerbiis Salomonis acceptum est cap. 2. vbi legitur, Si iustus in terra recipit, scilicet castigationem, & hoc est vix saluari, nimirum per tribulationes has, à peccatis, quæ si Dominus rigorosè respiceret, nõ essent condigna illis supplicia. Et ob eam causam si hæc difficultas est in bonis, vt nemo non purgatus hinc tutò recedat, quantò magis impius & peccator tribulabitur in futuro sæculo? Et hoc est quod hîc dicitur: *Impius & peccator vbi parebunt?* id est, apparebunt. Quasi dicat, non poterunt confidenter stare ante conspectum maiestatis diuinæ, quam non cessarunt flagitiorum assidua turpitudine offendere.

Itaque & hi qui patiuntur secundum voluntatẽ Dei, hoc est, propter euangelium, *Commendant animas suas fideli Creatori,* sicut fecit ipse Dominus noster, dicens: In manus tuas commendo spiritum meũ. Græcè hîc legimus, *Tanquam fideli.* Depostũ enim
2.Tim.4. apud fidelem tutò conseruatur. Vnde & B. Paulus: Scio cui credidi, & certus sum quòd potens est seruare depositum meum in illum diem, &c. Ac si dixerit: Scio illum esse fidelem, cui sine periculo depositum committitur.

CAP. V.

Eniores ergo qui in vobis sunt, obsecro cõsenior & testis Christi passionum, qui & eius quæ in futuro reuelãda est, gloriæ communicator: Pascite qui in vobis est, gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè secundũ Deũ: neque turpis lucri gratia, sed voluntariè: neque vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit Princeps pastorum percipietis immarcessibilem gloriæ coronam.

Seniores ergo qui in vobis, &c. B. Petrus Apostolus ac summus Pontifex verbo Iesu Christi, cõuertens sermonem suum ad seniores (græcè presbyteros) qui erant Episcopi tunc, & præpositi animabus curandis, mansuetè illos admoner obsecrãdo: & se compresbyterum vocat, & non tanquam exercens potestatem cum austeritate atque imperio. Quod debuit exemplum esse successoribus. Vide vt concordat Apostolica doctrina. B. Paulus etiam admonuit Timotheum, dicẽs: Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem. At cum Episcopi pueri sunt & ætate & moribus, nunquid vt seniores accipiendi sunt? O Iesu Christe veni, & vide, & respice vineam tuam de cœlo. Vocat etiã B. Petrus se testem passionum Christi, & consortem gloriæ reuelandæ: quia ad illam vocatus erat, & suã egregiam electionem nõ ignorabat. Sciebat enim Christum orasse ne vnquam deficeret fides eius: & amplius reuelatam sibi mortem, qua glorificaturus esset ipsum Iesum. Quidam hoc cõsortium gloriæ referunt ad visionem quam vidit in mõte. Sed non ita aprè quadrat. Illud enim non fuit propriè communicare gloriæ & cõsors eius fieri, cum ipse ibi non fuerit glorificatus.

Exemplum Petri pro successorib.

1.Tim.6.

Pascite qui in vobis est gregem Dei, quem Christus sanguine acquisiuit. Ex hoc autem sermone apparet Presbyterorum appellatione, Episcopos ab eo significatos, quibus demandata erat certi gregis cura. *Prouidentes,* id est, inspicientes & intendentes. Græca vox ἐπισκοποῦντες: vt intelligãt Episcopi quid ad eos pertineat, nimirum intendere ac vigilare super gregem suum, vt sit saluus à bestiis, *Non coactè sed spontaneè secundum Deum.* Quod nos legimus, *secundum Deum,* in græcis codicibus desideratur, nec admodum refert. Scimus enim à Domino Deo hilarem & spontaneum seruum diligi. *Neque turpis lucri gratia, sed promptè.* At nunc (salua mihi sit semper bonorum Episcoporũ gratia) plurimi apparẽt, apud quos solum nomen, non vis & virtus Episcopi retinetur. Solùm vigilantissimè quæritur quanti sint fructus ouium, non autem salus illarum.

Quæ sunt Episcoporũ munia.

Neque vt dominantes in cleros, id est, in eos qui in sortem Domini vocati sunt ad seruiendum altari. O quot Episcopi etiam sua austeritate & dominatione dederunt occasiones exemptionibus, & priuilegijs multis, ita vt abusus abusum pariat & abyssus abyssum. *Sed forma facti gregis.* Hoc in primis requiritur, vt pastor sit exemplum gregi suo. *Et cum apparuerit princeps pastorum, &c.* Si qui paruerint B. Petro, & bene se gesserint erga clerum, magnam gloriæ coronam recipient. Quid in illos qui cõtra fecerint? O confusionem horribilem.

Similiter adolescentes subditi estote senioribus. Omnes autem inuicem humilitatẽ insinuate: Quia Deus superbis resistit, humilibus autẽ dat gratiã. Humi-

liamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore viſitationis. Omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum: quoniam ipſi cura eſt de vobis. Sobrij eſtote,& vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret: cui reſiſtite fortes in fide, ſcientes eãdem paſsionem ei quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri. Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu, modicum paſſos, ipſe perficiet, confirmabit, ſolidabítque. Ipſi gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

Similiter adoleſcentes: Quod ait, ſimiliter, non ſignificat aliam ſimilitudinem, ſed quandam congruentiam. Vt enim rectores ſunt monendi ad regendum cum dilectione, quorum regimen ſi Chriſtianum fuerit, ſpecies quædam eſt ſubiectionis: Ita & qui reguntur iuniores, ſubditos ſenioribus regentibus eſſe oportet. *Omnes autem inuicem ſubiecti*, Dilectio vera hoc efficit, vt maior inferiori miniſtret. *Quia Deus ſuperbis reſiſtit, &c.* Hanc rationẽ qui intelligit, quomodo renuet humiliari Deo? *Humiliamini igitur, &c.* Eſt firmiſſima illa promiſſio:
Luc. 18. Qui ſe humiliat, exaltabitur. *Omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum: quia ipſi cura eſt de vobis*:
Matt. 10. Hoc ille dicebat: Omnes capilli capitis veſtri numerati ſunt. Hanc verò ſolicitudinem circa ea quæ corpori neceſſaria ſunt, vult proiici in eum, nõ ita tamen vt quod prudentia humana requirit penitus abiiciatur: ſed ſolummodo illa anxietas & ſolicitudo, quæ peruertit ſtudia noſtra, contra præceptum Domini, dicentis: Primum quærite regnum
Ibid. 6. Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.

Sobrij eſtote & vigilate. Sobrietatis vocabulo apud ſcripturas, id quod Philoſophi temperantiam dicunt, intelligitur. Vigilare autem eſt attendere, & cauere. *Quia aduerſarius veſter diabolus, &c.* Sunt qui non credunt diabolos eſſe: quod certè eſt illis gratiſſimum. Tantò enim minus cauent ab eorundem inſidiis, quas tendi nuſquam opinãtur. Et ipſi quidem diaboli aſtutiſſimi quantum valent, ſe abſcondunt ab eis, vt in ea falſa perſuaſione permaneant verè laqueis periculoſiſſimis irretiti. Hoc enim ſolum ad eorum ruinam, quam cupiunt & curant ipſi dæmones, ſatis eſſe perſpiciunt: quin & intus ſuggerunt rationes ſophiſticas quominus credant, vt cum videant arreptitios, & quędam ab his fieri admiranda, illa tribuant melancholiæ, aut mẽſtruis. Et ſi quos effectus videant altiores, ad quos illiuſmodi cauſæ non ſufficiunt, ad ſtellarum influxus referunt, ignorantes ſua proteruia multos cauſarum effectus, qui excedunt omnem vim influentium ſyderum. Sed ipſimet diaboli ſunt à quibus iſti illuduntur, & tenentur ad eorum voluntatem.

In eos qui negant eſſe Spiritus.

Hæc eſt hæreſis antiqua Sadducæorum, cùm tamen omnes ſectæ quę religionem aliquam profeſſæ ſunt, eſſe dęmones aſſeruerint. Ipſi ſunt acres aduerſarij noſtri, & præcipuè princeps eorum Lucifer inuidus, qui aſſiduè circuit quaſi venator & leo rugiens, quærens quem deuoret: cui fortiter reſiſtendum eſt in fide.

Scientes eandem paſsionem, ſiue eaſdem paſſiones, *ei quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri*, aut potius conſummari, vel perfici. Senſus eſt: Scire debetis, in vobis eas perfici & conſummari paſſiones, quas Dominus requirit à corpore ſuo, quod eſt eccleſia. Vos eadem patimini quæ omnes Sancti in vniuerſo mundo. Sic dixit & B. Paulus ad Coloſſenſes: Adimpleo, hoc eſt, perficio, ea quæ deſunt paſſionũ Chriſti in carne mea, pro corpore eius, quod eſt eccleſia.

Deus autem omnis gratiæ, &c. Seu potius, integrę ac perfectæ gratiæ, *modicum paſſos*: Verè modicum eſt: quia & tẽpus modicum, & modicæ paſſiones, ſi conferantur ad æternum gloriæ pondus.

Per Syluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter ſcripſi, obſecrans & conteſtans hãc eſſe veram gratiam Dei, in qua ſtatis. Salutat vos eccleſia quæ eſt in Babylone, coelecta: & Marcus filius meus. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Gratia vobis omnibus qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.

Hæc clara ſunt: ſolũ illud quod ait, *Salutat vos eccleſia quæ eſt in Babylone coelecta*, aliter atque aliter à diuerſis accipitur. Ego verò cũ B. Hieronymo ſentio, vt per hanc Babylonem ad literam intelligamus Romam per quãdam metaphoram. Ibi enim erat Marcus Euangeliſta, quem meminit ſalutantem. Siquidem Babylon confuſionem ſonat. Talis erat eo tempore Roma: vtinam non etiam nũc magna ex parte. Quæ ſi pergat, vehementer equidem metuo, ne quandoque Deus oſtendat iram ſuam in illam. Vereor certè ne dilectus diſcipulus de illa prophetet, vbi ait: Cecidit, cecidit Babylõ illa magna, quæ à vino irę fornicationis ſuæ potauit Apoc. 14.
omnes Gentes: & reges terræ cum illa fornicati ſunt. Legat qui volet reliqua, & paulò attẽtius perpendat, num conueniant tantæ beſtiæ. Mihi quidẽ videtur: & verè maxima eſt Dei erga illam patientia. Niſi hæc ſit maior ira, iram ipſam differre. Sed bona nonnullorum opera iudicium diuinum tardant, quam moram grauitas ſupplicij compenſabit. Domine Ieſu miſerere, & veni tandem, & vide, & viſita vineam tuam, quam tanto pretio redemiſti. Illud conſultò hîc prætereo quod menti tamen occurrerat, aliquid in eos diſſerere qui negarunt, aut etiam negant, B. Petrum vnquam Romæ fuiſſe. Verũ ſatius eſt vel Philoſophum audire prohibentem in quemuis proferentem ſermonem & effutientem, nos eſſe debere ſolicitos.

Salutate inuicem in oſculo ſancto. Eſt oſculum carnale, ſignum amoris carnalis. Eſt oſculum hypocritarum, quod præ ſe fert amorem, ſed ſimulatum ac fictum: tale fuit illud Iudæ quo Filium Dei tradidit. Eſt verò oſculum ſanctum ſpirituale, id eſt, mũdæ ſimul ac firmę dilectionis. Et hoc oſculo ſalutare nos inuicem Princeps Apoſtolorum iubet.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM B. PETRI APOSTOLI.

Secundam scripsit epistolam ad eosdem B. Petrus, vt confirmaret quæ in prioré tradiderat. Maximã illorum dignitatem ostendit, qui erant diuinæ naturæ consortes per dona spiritus effecti. Vult autẽ hanc electionem firmam per bona opera aßiduè reddi. Meminit sui imminentis obitus, & item dominicæ transfigurationis, eos laudans, qui literarum sacrarũ studiis vacabant. Peruersa hæreticorũ ingenia ad viuum depingit, & simul parata illis supplicia, vt tales omnino execrentur: quin potius bonis operibus incumbentes, vereantur more canum redire ad vitæ prioris vomitum. Præmunit tandem aduersus impostores impiè de aduentus dominici die docentes. Vbi testimonium illud egregium reliquit, & B. Pauli verba, & alias scripturas ab hæreticis deprauari. Ad stabilitatem igitur & patientiam exhortatur, vt crescant in gratia & cognitione Redemptoris, quò tandem poßint sempiternam fœlicitatẽ consequi.

COMMENTARIA IN POSTERIOREM EPISTOLAM B. PETRI APOSTOLI.

SIMON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi iis qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidẽ in iustitia Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi, gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei & Christi Iesu domini nostri: quomodo omnia nobis diuinę virtutis suæ, quæ ad vitam & pietatem donata sunt, per cognitionem eius qui vocauit nos propria gloria & virtute, per quę maxima & pretiosa nobis promissa donauit: vt per hoc efficiamini diuinæ consortes naturæ, fugientes eius quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem.

HANC epistolam non solùm ad Hebræos, verùm etiam ad Gentes illũ misisse, ipse titulus clarè ostendit, dum ait: *Iis qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem in iustitia*, hoc est, per iustitiam, *Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi*. Absque dubio eandem personam vocat & Deum, & Saluatorem, per cuius iustitiã & nos iustificati sumus. Ipse nanque sua iustitia meruit, vt & nos per donum iustitiæ iustificaremur. Illud autem infundit in cordibus nostris, quo formaliter iusti sumus. Hoc in nobis donum oderunt diaboli: & propterea tanta rabie nobis inuident, non ignorantes per illud nos placere Deo vt filios dilectos. Quapropter instruunt suos discipulos nouos nostræ ætatis magistros, vt mitis modis aut omnino negent, aut saltem extenuent atque eleuent hoc tam excellens donum.

Gratia vobis, & pax, &c. Iam multis in locis exposita sunt à nobis huiusmodi verba salutationis. Hîc tamen additur quomodo gratia & pax adimpleatur: nimirum, *In cognitione*, siue agnitione, *Dei & Christi Iesu domini nostri*. Et circa quod versetur cognitio hæc, addit: *Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis suæ, &c.* Huiusmodi igitur est agnitio: quòd miro modo omnia diuinæ suæ virtutis, siue potentiæ, quæ ad vitam faciunt & pietatem, donauit nobis per agnitionem, *eius*. i. Iesu Christi, qui fuit acquisitor omnium donorum. *Qui vocauit nos propria gloria & virtute*: aut per gloriam & virtutem, quod perinde est. Hæc vox, *Virtus*, moraliter hoc in loco accipitur, vt contra vitiũ distinguitur. Illa ergo absoluta Christi iustitia, quæ est integra & perfecta virtus, qua conuersatus est in terra: & eius gloria, quam viderunt discipuli & ante resurrectionem, & post in corpore eius: & item insignia miracula quæ diuinam eius potentiam manifestabant, vocauit ipsos Apostolos, & per illos etiã alios multos: *Per quæ maxima & pretiosa nobis promissa donauit*. Erat enim promissa lex gratię & iustitia sempiterna, quæ continet ineffabilia dona. Hæc ipsemet declarare volens subdidit: *Vt per hoc efficiamini diuinæ consortes naturæ*. Quid rogo, maius potest & præstantius excogitari, quàm ex animalibus terrę euadere in cœlestes spiritus, tanquam Angelos Dei ex parte, scilicet secundum interiorem hominem? Et hoc in terra: in cœlis autem complebitur hoc munus, vt non ex parte contingat, sed perfectè & in perfecto, hoc est, anima & corpore: si modo eius primitias seruauerimus: *Fugientes eius, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem*. Hinc edoctus Leo ille primus Pontifex summus, vehementi ac spirituali rugitu in eam admirandam & maiestatis cuiusdam plenam exclamationem prorupit: Agnosce (inquit) ô Christiane dignitatem tuam: & diuinæ consors factus naturę, noli in veterem vilitatem degeneri conuersatione redire. Memento cuius capitis, & cuius sis corporis mẽbrum. Reminiscere quòd erutus de potestate tenebrarum trãslatus es in Dei lumen & regnum. Et quod excurrit. *Leo Papa ser. 1. de Nat. Domini.*

Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide vestra virtutem: in virtute autem scientiam: in scientia autem abstinentiam: in abstinentia autem patientiam: in patiẽtia autem pietatem: in pietate autem amorem fraternitatis: in amore autem fraternitatis, charitatẽ. Hæc enim si vobiscum adsint, & superẽt: non vacuos, nec sine fructu vos cõstituẽt in domini nostri Iesu Christi cognitione. Cui enim non præstò sunt hæc, cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiẽs purgationis veterum suorum delictorũ.

Quapropter, fratres, magis satagite vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis: hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini, & Saluatoris nostri Iesu Christi.

Quia enim potest frustra accipi gratia, nisi per bona opera retineatur: iccirco ad illa primùm eos hortatur, & ait: *Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide virtutem, &c.* Græca lectio habet, *In hoc ipsum*, id est, vt hoc diuinæ naturæ cōsortium vobis seruetur & adimpleatur, curam omnem conferētes ministrate, *In fide vestra virtutem*. i. vt abundet iustitia vestra dignis suis fructibus, qui sunt opera bona. *In veritate autem scientiam*. Etenim sine scientia quæ circunstantias nouit, vbi, quomodo, quando, & reliqua, non potest rectè virtus vlla exerceri. *In scientia autem abstinentiam*. Græcè melius, *Temperantiam* vt sumitur à Marco Tullio: quæ est quidam modus, vnde decor & pulchritudo in omni externa actione resplendet: qui modus ab ipsa scientia indicatur. *In temperantia autem patientiam*. Nemo enim temperatè vnquam viuet, nisi sit patiens, qui propter aduersa non frangatur *In patientia autem pietatem*: Quæ tum demum verè nobis inest, cum propter Deū patimur, & inimicos etiam diligimus, nihil vindictæ cogitantes in eos. vnde istud declarans subdit: *In pietate autem amorem fraternitatis: In amore autem fraternitatis charitatē.* Sed quid est amor fraternitatis, nisi charitas? Voluit fortassis hoc in loco admonere, ne ille amor fraternitatis sit carnis: aut fortè vt quod exterius fit, ex charitate fiat, quę non quærit quæ sua sunt, nō ad commodum proprium aspirans: sicut multi faciunt ambitiosi, quò captent prælaturas, & officia inter fratres.

Hæc enim si vobiscum adsint & superent, id est, superabundent: *Non vacuos, &c.* Sensus clarus est. Facto hîc opus esset, non meris & nudis verbis. Ecce igitur ô Lutherani clarissimum pro bonis operibus testimonium, quō ea nos in die visitationis saluant. *Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentans.* Perinde ac si apertiùs dicat: Quicunque est absque fide, quæ fundamentum est virtutum omnium, aut sine ipsius fidei exercitio per opera virtutum, est veluti cæcus qui nescit quò vadat: & tanquam manu tētans, qui offendit in via. *Obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum.* Si enim esset verè memor quomodo purgatus erat à peccatis per baptismum, non iterum se immersisset in illis. Hic item locus, vnde notitia gratiæ probatur. Qui enim obliuiscitur se fuisse à peccatis purgatum (quod fit per gratiæ acceptionem) iam hoc prius sciuit. Nemo quippe obliuisci eius dicitur, quod nunquam sciuerit.

Quapropter, fratres, magis satagite vt per bona opera certam (seu firmam) *vestram vocationem & electionem faciatis.* Si vocatio nō est certa neque electio, quid est quod communiter aiunt certam esse salutem electorum seu prędestinatorum, & certum esse numerum secundum materiam? Verè hîc necessariò, meo iudicio, dicendū est non omnes eiusdem ponderis vocationes & electiones esse. Itaque sermo hic non de illis prædestinatis est intelligendus. Vnde enim sciebat B. Petrus illos, ad quos scribebat, esse prædestinatos? Quòd si illud sciuisset, non intererat illis reuelare. Est igitur facultatis nostræ cōfirmare, & certam facere vocationem & electionem nostram, per quam de multa hominum turba sumus erepti, & electi ad notitiam fidei & Christi Redemptoris, quanuis in numero prædestinatorum nō simus, vt par est nos credere, ne vnà simus arrogantes & amentes. Declarat autem ipsam electionis retinendæ firmitatem, & ait: *Non prædestinati certa electione posse saluari.*

Hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Potest ergo esse homo sine peccato: & ab operibus bonis & assiduis procedit confirmatio in iustitia. Quod verò editio nostra habet, *Non peccabitis*, Græcè habet. *Non labemini*, seu, nō cadetis à gratia: quoniam Deus supponet manum suam.

Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum, &c. Quoniam Dominus implebit cor lætitia, & fortitudine, & ardenti desiderio veræ gloriæ, ita vt sit nostrum per opera bona accedere ad gratiam prædestinatorum, etsi non simus in eo numero.

Propter quod incipiā vos semper commonere de his, & quidem scientes & confirmatos vos in præsenti veritate. Iustū autem arbitror quandiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione, certus quòd velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi. Dabo autem operam & frequenter habere vos post obitum meum, vt horum memoriam faciatis. Non enim doctas fabulas sequuti, notam facimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem & præsentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendētes quasi lucernę lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris. Hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.

Propter quod incipiam: Melius, non ero negligens. *Vos semper commonere de his, & quidem* (potius, quanquam) *scientes & confirmatos vos in præsenti veritate.* Sed ne dicant: Si putas nos scire, & in hac veritate

confirmatos esse, cur ergo operam perdis hortando? Respondet: *Iustum autem, &c.* sensus est, Esto sciatis, & confirmati sitis: attamen iustum est vt ego dum in hac vita sum circundatus hoc tabernaculo corporis, officium meum impleam commonendo. Nam sic etiam magis atque magis excitatur vestra virtus & crescit, *Certus quod velox est depositio tabernaculi mei, &c.* Sæpenumero Sanctis viris reuelat Dominus diem exitus eorum. *Dabo autem operam & frequenter* (siue iugiter) *habere vos post obitum meum, vt horum memoriam faciatis.* Hic locus ambiguum habet sensum: non enim eousque satis patet, vtrum ipse dicat se omnem daturum operam vt habeat illos (supple tu) commendatos post suũ obitum, vt meminerint harum admonitionũ. An verò quòd dabit operam in hac vita sic eos ad bonum solicitando, vt ipsi post eius obitum meminerint. Prior quidem sensus plurimum faceret aduersus nouos hæreticos, qui negant Sanctos in patria cœlesti collocatos habere vllam curam, aut notitiam nostri. Quicquid sit de ipso proprio Apostoli sensu, neutra intelligentia veritate caret.

Non enim doctas fabulas sequuti, &c. Græca vox, σεσοφισμένοις μύθοις, significat commentitias & callidas, atque arte cõpositas fabulas, quales sunt Poetarum illæ & Rhetorum, aut sapientium mundi, *Virtutem & præsentiam*, id est, aduentum, *Sed speculatores facti illius magnitudinis.* Græca lectio cogit nos vt sic ordinemus: *Speculatores facti magnitudinis illius* nempe Christi. *Accipiens enim à Deo Patre*, non à semetipso, qui erat sub præcepto exinanitionis, *Honorem & gloriam voce delapsa, &c.* Locus clarus, & historia ex euangelio nota. Consideret autem hoc in loco acutus lector, quod Erasmum preteriit, qui posuit in dubitationem, esset ne hæc epistola B. Petri Apostoli, cum tamen non neget esse canonicã. Si enim hæc epistola non est B. Petri Apostolorũ principis, est proculdubiò cuiusdam nebulonis ac impostoris, qui mentiatur se vidisse gloriam Christi in monte sancto. Certum est enim hanc epistolam neque Iacobi, neque Ioannis esse, & in ipso titulo, Petri nomen ascribitur. Sed vt videantur perspicaciores, stylum huius epistolæ non conuenire cum stylo prioris, quam pro certo habent esse Petri, pro ratione afferunt. Quæ si daretur, non adeo tamen validum est à styli varietate argumentum. Nam idem homo non semper eundem seruat stylum: quin & ipsemet Erasmus ab humaniorum literarum præcipuis professoribus iudicatur admodum varius, & nusquam ferè æquabilem seruare stylum orationis. Equidem (vt de me fatear) sæpenumero dum quædam nostra relego, & cũ cæteris à me pòst exaratis confero, vix à me profecta recognosco. Præterea inter has duas B. Petri epistolas non perspicio sanè illam styli diuersitatem, quam isti obiiciunt: quin mihi prorsus idem esse videtur. Sed isti nodum vel in scirpo quæritare delectantur.

Erasmus notatur.

A varietate styli non cõficitur argumentum efficax.

Et habemus firmiorem propheticum sermonem. B. Petrus ea quæ vidit, & quorum erat certissimus, adduxit ad eorum, quibus scribebat, confirmandam fidem. Considerauit autem quæ tum proponebat apud Iudæos non esse tantæ firmitatis, quantæ erant veteres scripturæ sanctæ. Nam tempore diuturno à synagoga probatæ erant, & ab ecclesia receptæ, & perfecto authoritatis robore cõfirmatæ. Itaque obiecit illis propheticum ipsum sermonem vbi ferè passim contemplari licet Christum. Ob eã causam laudat eos qui attendebant scripturarum sanctarum studio, *Cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ, &c.* Et verè ipsæ sunt quasi lucerna quædam lucens in caliginoso huius vitæ loco. Cor enim nostrum quandudum hanc ærumnosam agimus in terris vitam, ex se tenebrosum est, & oppletum dẽsa caligine. Ignorat quippe homo & vnde veniat, & quò tendat, & qua sit incedendum via. Scriptura ergo sancta admixta fide, est cordi nostro tanquam lucerna quædam quæ prælucet nobis, & ostẽdit quæ supra sensum sunt. Hoc Propheta scriptum reliquit: Lucerna, inquiens, pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. *Psal. 118.*

Donec illucescat dies, id est, donec appareat nobis gloria Christi. Non amplius ita obscurè & quasi in caligine & sub nube: sed ipse, *Lucifer*, verus Christus. *Oriatur in cordibus nostris*: Tunc enim non erit opus ista lucerna, vbi nulla est nox futura, neque vmbra, neque nubes, neque caligo: sed immẽsa claritas & æterna dies. *Hoc primùm intelligẽtes, quòd omnis prophetia scripturæ, &c.* Bene & vigilanter dixit, *Hoc primùm intelligentes*, Quod tamen non tam difficile est intellectu, quàm dignũ obseruãtia. Plurimi enim qui hoc obseruare vel nolũt, vel negligũt, impingunt periculosissimè. Quid est igitur istud quod non obseruatur? nempè, *Quòd omnis prophetia scripturæ*: Vocat prophetiam, intelligentiam spiritualem, quę mediis scripturis hauritur, *Propria interpretatione non fit*, id est, Non fit ab humano lumine, sed diuino: quoniam non tractat quæ conueniunt homini, vt homo est, sed quæ illi cõueniunt supra hominem eleuato. Vnde Apostolus & Doctor gẽtium nos docuit, sapientiam & prudentiam carnis Deo esse inimicam. Et iterum de animali homine testificatur, quem non percipere ea quæ Dei sunt, apertè declarat. *Rom. 8.*

Non enim humana voluntate allata est aliquãdo prophetia, id est, Ipsa scriptura prophetica nõ ex hominum cõmento venit, *Sed Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines*, Vt hinc cõficiatur celebris illa, & vera, & rationabilis conclusio: Quo spiritu scripturę sunt inspiratę, eodẽ eas interpretari oportet. Quapropter rectè cõsequitur: Penes superbos & arrogãtes, & cõtumaces in ecclesiã (quia hoc spiritu carẽt) veram scripturarũ interpretationem adesse nullo pacto posse. Sẽsum quidẽ peruersum habere possunt, & qui ad literã atque historiã pertineat: ad fructũ autem vllũ spiritus nequaquã. Hoc aduersus nouos hos magistros dicimus, vt sibi caueant, qui parati sunt scrutari scripturas. Quorum hodie magnus est numerus. Et item in eorum gratiã qui falsa persuasione, in libris hæreticorum resi dere putãt illustres aliquos sensus. Nam si quid in est, à nostris suffurati sunt. In animam enim maliuolam an quęrendus est sapientiæ Spiritus?

De cõueniẽti scripturarũ interpretatione.

CAP. II.

FVerunt vero & pseudoprophetæ in populo: sicut & in vobis erunt magistri mẽdaces, qui introducent sectas

perditionis:& eum qui emit eos, Dominum negant, superducentes sibi celerem perditionem:& multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur,& in auaritia fictis verbis de vobis negotiabũtur. Quibus iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat. Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciãdos in iudiciũ reseruari:& originali mundo non pepercit, sed octauum Noe iustitiæ præconem custodiuit, diluuium mundo impiorum inducens: & ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorũ in cinerem redigẽs, euersione damnauit, exemplum eorum qui impiè acturi sunt ponens: & iustum Lot oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa conuersatione eripuit: Aspectu enim & auditu iustus erat, habitãs apud eos qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.

POstquã superius eos admonuit quomodo sunt intelligendæ scripturæ: nunc in eos qui eas peruerterunt, séque pseudoprophetas declararũt, & in illorum sectatores sermonem intendit. Ponit autẽ nobis ita graphicè ante oculos nostræ huius infœlicis tempestatis hæreticos (quos proculdubio certa reuelatione vidit in spiritu) vt nihil possit congruentius excogitari. Ait ergo: *Fuerunt verò & pseudoprophetæ in populo.* Patet in veteribus historiis vsque ad Christum Dominum nostrum, nunquam hunc zizaniorum spiritum defuisse in agro Domini. Consule libros Regum, & inde facilè nosces multos fuisse pseudoprophetas, quibuscum Elias contendit, Micheas, Isaias, Ieremias & alij prophetæ.

Attende lector quã graphicè designantur noui hæretici.

Sicut & in vobis erunt magistri mendaces. Hæc est prophetia, cuius veritatem cuncta sæcula venientiã viderunt. *Qui introducent sectas perditionis.* Res est plusquam per se clara, vt non debeat quisquã scandalizari, cum hoc ipsum fuisse cernamus in omni sæculo, ac præterea prophetarum. *Et eum qui emit eos Dominum negantes.* Non enim conuenit legere, *Negant*, cum de futuro esset sermo, sed negãtes potius: *Superinducẽtes sibi celerem perditionem.* Siquidem amissa fide, citra vllum penitus impedimentũ præcipites feruntur ad interitum, Deo ipso iustissima sententia deferente. *Et multi sequentur eorum luxurias*: Græcè potius, exilia ac perditiones. Sed & vtraque lectio verum sensum porrigit, *Per quos via veritatis blasphemabitur.* Vita horum & scandala quæ videmus, vice commentariorum sunt ad huius Apostolicæ veritatis prophetiam. Omnia sanè luce clarius vera esse hoc tempore videntur per horum pseudomagistrorum vitam, & vipeream linguam, qui nunquam cessarunt, nec hodie adhuc cessant vias Domini rectas pestilẽti doctrina peruertere. Quo efficitur vt blasphemetur (heu) Christianæ professionis religio. Apostolicæ enim atque ecclesiasticæ traditiones propter horum mendacia, & peregrinas doctrinas deseruntur: vnde & multi peregrinantur, & blasphemant viam veritatis, quę est in ecclesia Dei, ab his falsorum magistrorum mendaciis ludificati.

Et in auaritia fictis de vobis verbis negotiabuntur. Istud spolia ecclesiarum ostendunt in regnis schismaticis per horum doctrinam, qua cauponantur. Non negamus vigere & auaritiam in quibusdam ecclesiæ Dei ministris. Sed hęc & alia vitia nostra, à nobis tamen non excusantur: non habent prætextum fictis verbis, ita vt veritas dogmatum pereat, sicut est apud hæreticos qui quod malum est, bonum dicunt. *Quibus iudicium iam olim non cessat.* Cum enim defecerint à fide, & iam sint subuersi, iudicati sunt:& eos Dominus sustinet vt impleant perfidiæ suæ tempora, & contra illos ipse glorificetur, cùm ponet eos scabellum pedum suorum. *Et perditio eorum non dormitat*, quoniam assiduè proficiunt in deterius. Sic enim oportet vt semper tendant deorsum:& quantò profundius, tantò celerius instar lapidis in putei profundum proiecti.

Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, &c. Multa de Angelorum casu & statu dicenda essent, & de ipsius ruinæ causa. Verum nõ desunt aliquot ex amicis nostris (vt non rarò diximus, & frequenter repetere non est alienum) qui sectis addicti, & in eorum scholis perpetuò versati, & iccirco nescientes scripturas:& dicta, traditionésque patrum non obseruantes, cum ea audiunt quæ in scholasticis nequaquam legerunt, peregrinãtur. Quî enim aliter possunt, cùm in Logicis & Physicis, & Metaphysicis, & eiusmodi quæstionibus multis penè inutilibus, integram ætatem conterant? Qui audit intelligat, & ad meliora studia animum transferat. Isti igitur vbi primùm quædã audiunt à suis (vt iam dixi) Magistris minime tradita, continuo vt erronea & hæretica, sua magistrali, hoc est, superbissima & præsumptuosissima censura damnãt. At hoc omnino est iniquissimum: nec à B. Thoma, neque ab alio Christiano authore, & doctrina simul & modestia pollente, talem regulam didicerũt. Proferamus itaque nos aliqua de Angelis ad eorum, si recipiant, instructionem: aut saltem vt ipsi cessent, si fieri potest, maledicere, & gratis insectari.

Historia de casũ Luciferi & Angelorum eius.

Fuit à priscis temporibus opinio, imò (vt ego existimo) antiqua huiusmodi traditio: Peccatum Angeli fuisse inuidiam. Non quidem inuidiam, qua Deo inuiderit (hoc enim stultum est opinari, cùm inuidia non sit inter adeo dispares, & quorum alter in immensum excedat alterum,) sed qua inuidit homini. Hanc sententiam fuisse antiquorum, hactenus mihi vt rem cõpertam sumo. Nam postmodo etiam testimoniis Patrũ inferiùs ostendam me vera dixisse, quibus & ipsæ scripturæ mirificè attestantur.

Nunc me conuerto ad sectatores. Quid hîc, rogo, opponere potestis vos, qui ex hac doctrina scãdalum patimini? Num hoc vobis impossibile esse videtur? An non verisimile, nedum nõ absurdum? Num ab ecclesia illa in parte, vel in cõciliis, vel in decretis reprobatum? Tacent: Nihil habent aliud quod respõdeant, nisi fortè obiiciant nec à B. Thoma, aut à Scoto, cęterisue Scholasticis, hanc de Angelis historiam nusquam commemoratam. Porrò aliam ipsi proferunt Angelorum prolapsionis cau

ſam. Quam rogo? Superbiam illam, inquiunt, qua excitatus Lucifer appetiit æqualitatem ac ſimilitudinem Dei. Nam & eiuſmodi opinio ex antiqua traditione profecta eſt: & cũctis iam eccleſiis perſuaſa. Et nos pariter cum illis hanc fuiſſe cauſam aſſeueramus. Verum iſtud inſuper intereſſe declaramus. Nos enim hæc ita ſimul concordamus, vt omnia ſibi inuicem conſonent. Illi contrà, dum ſuam cauſam defendunt, & noſtram non conſiderant: nec quicquam firmum ſtatuunt, nec ſecum concordant. Aliud enim Scotus, aliud B. Thomas docet: & perpetuæ circa hoc vigent inter eos controuerſiarum lites. Quid igitur eſt cauſæ cur non explicita ſententia magis placere vobis omnino debeat?

Dicimus Dominũ Deum, antequam hunc mundum noſtrum conſtituiſſet, creaſſe Angelos, & in cœlo illo ſummo, quod empyreum vocant, collocaſſe. Et illis aliquando oſtendiſſe voluntatis ſuæ beneplacitum ac decretũ de humano genere condẽdo, & de incarnatione Filij, & ſublimatione noſtri generis ad illud regnũ. Adiecit autem illis præceptum, vt ipſi omnes illum Deum hominem adorarent, & in Deum ſuum, & authorem gloriæ ipſorum reciperent. Ille autem Lucifer hoc videns, & inflatus ſuperbia, inuidit (nunquid vnquam erit inuidia abſque ſuperbia?) atque ideo præceptum illud ſpreuit: & quod decretum erat de Chriſto, ſibiipſi appetiuit, vt in perſona Dei ſua natura, id eſt, angelica cum diuina coniũgeretur. Id enim cernebat nedum poſſibile: ſed etiam (vt prima facie videri poterat) longè decentius apparebat. Ecce cauſa ruinæ. Nunc perpende (quæſo) lector & veritatis amator, vt huic veritati omnia conſonant. Hîc primùm vides animi motum, ſuperbiam: quia ſuam concupiuit excellentiam inordinatè. Hîc cernis inuidiam, & ad inuidiam non paruum ſtimulũ, propter Chriſtũ. Alioqui ſine Chriſto quid fuiſſemus nos, in quos potuiſſet in tanto Angelo adeſſe tanta ratio inuidẽdi? Hîc item vides, quomodo æqualitatem Dei per illam vnionem ſibi appetiuit. Hîc demum vides præceptum Dei, cui ille noluit obedire. Erat autem conueniens (vt eleganter ait Caietanus) vt quemadmodum homo ab initio habuit poſitiuum præceptum, per cuius obedientiam mereretur conſeruare ſua dona, & regni gloriam adipiſci: ita ſimiliter & Angeli ipſi aliquid ſimiliter eiuſmodi præceptum habuerint, vt ab eo tentarentur. Quid autem fingi poteſt congruentius atque fortius ad probandam ipſorum ſubiectionem, & debitam Deo omnium Creatori humilitatem?

Dicet mihi aliquis: Vbi hoc de ſcripturis accipis? Nunquid aliquid noſtro arbitratu poſſumus nos quamuis veriſimile fingere, & quaſi dogma eccleſiaſticum obtrudere? Reſpondeo: Creditur in primis à multis piis, eſſe hoc cœlitus reuelatum ſeruis Dei. Sed cum non ſit omnium fides, & illud prouerbiorum obiectent: Qui cito credit, leuis eſt corde. Nos anteuertimus obiectionem eiuſmodi, & negamus citò nos credere, cum illud credimus, cui ipſæ ſcripturæ, & Patres, denique & ipſa lux veritatis multis modis & ex omni parte apprimè conſonat.

Apoc. 12. Primùm, legimus in Apoc. ſignum magnum apparuiſſe in cœlo, vbi erat & diabolus, qui vidit mulierem quæ cruciabatur vt pareret Chriſtum: & ipſe Draco deſcribitur inuidus, & intentus ad occidendum ipſum ſibi oſtẽſum adhuc exiſtenti in cœlo. Ideo Dominus de illo increpans Iudæos dixit: *Ioan. 8.* Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille (nota prudens lector) ille, inquit, erat homicida ab initio, & in veritate nõ ſtetit, &c. Ecce illa diaboli voluntas plena odio ac liuore in Chriſtum, & conſequenter in genus noſtrum. Idem in illo Apoc. loco dicitur, quòd volebat filium deuorare, quem videbat recturum omnes Gentes. Et hinc magnum in cœlo illud prælium: quoniam Angeli obedientes defenderunt in cœlis veritatem Dei, & decretum iuſtum & ſanctum. Lucifer autem traxit ad cõtumaciam ſecum tertiam partem ſtellarum cœli: & inde tãdem abſque pœnitentia eiectus eſt cum omnibus ſectatoribus ſuis. Tum audita eſt vox illa grandis in cœlo & victorioſa, dicẽs: Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnũ Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat eos in conſpectu Dei noſtri die ac nocte. Hæc de illo vox Angelorum bonorum, peccatum Luciferi manifeſtantium, cum adhuc eſſet in cœlis: quæ non poſſunt quouis modo aliud prætendere, niſi ibi fuiſſe factum diabolum, id eſt, calumniatorem: qui liuore percitus, noſtrum genus coram Deo vituperabat, vtpote tanto dono indignum.

Et quid, obſecro, aliud intelligebat Iſaias cum dixit: *Iſa. 14.* Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer qui mane oriebaris? Corruiſti in terram qui vulnerabas (aut debilitabas) Gentes, nimirum vilificando nos, & naturam noſtram coram Deo. Ecce illa inuidia aduerſus Chriſtum, & genus noſtrum. Qui dicebat in corde ſuo: In cœlum conſcendam. Hinc apparet ille appetitus diuinę authoritatis & dignitatis. Velle enim cum in ſummo cœlo eſſet, in cœlum conſcendere, quid eſt aliud quàm altius cœlorum genus non creatum ſuſpicere? Vnde proſequitur ille propheta: Super aſtra Dei exaltabo ſolium meum. Vide vt etiam ſuper Angelos dominium appetebat, quod ſolius erat Dei. Et quid cuperet declarat: Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis: ſimilis ero Altiſſimo. Hæ cõditiones ſunt Chriſti, qui verè ſedit vt Doctor & Dominus in monte teſtamenti: quo ſignificatur cœleſte regnum cum quo conſtituit pactum, & ibi latera Aquilonis inueniuntur. Quapropter in pſalmis dicitur: *Pſal. 47.* Mons Sion latera Aquilonis, ciuitas regis magni. Per latera Aquilonis (ni fallor) intelliguntur creaturæ ſuapte natura frigidæ, quæ conſtituũtur in regno Dei quaſi duo latera, nimirum Angelorũ & hominum. Et in medio eorum Rex ſedens in ſolio ſimilis Altiſſimo. Ponderẽtur, quæſo, hæc verba, & alia quæ longum nimis eſſet exponere. Iudicabit ſanè pius lector, non eſſe abſq; ſcripturarũ teſtimonio quæ de ſtatu Angelorum & lapſu propoſuimus.

Quòd ſi veteres Patres conſulimus, iam alibi dixi B. Baſilium & Cyprianũ id pro re conſtanti habuiſſe, propter inuidiam ſcilicet in homines eiectum fuiſſe de cœlo diabolũ. *B. Baſilius.* Hæc ſunt magni Baſilij verba in ſermone De inuidia: Quid principium illud malorum omnium dæmonem in inimicitias cum humano genere impulit? Nempe inuidia, ob quam Dei hoſtis manifeſtè deprehenſus eſt.

B.

B.Cyprian. B.item Cyprianus in sermone de zelo & liuore: Facilius, ait, tam perniciosum liuoris malum à nobis vitabitur, si eiusdem mali origo, & magnitudo noscatur. Hinc diabolus inter initia statim mũdi, & periit primus, & perdidit. Ille angelica maiestate subnixus: ille Deo acceptus & charus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum maleuolo liuore prorupit, non prius alterum decipiens instinctu zeli, quàm ipse antè zelo deiectus: captiuus, antequam capiens: perditus, antequam perdens: dùm stimulante liuore homini gratiam datæ immortalitatis eripit, ipse quoque id quod prius fuerat, amisit. Quale malũ est, fratres charissimi, quo Angelus cecidit, quo circũueniri & subuerti alta illa & præclara sublimitas potuit, quo deceptus est, qui decipit? Hæc ibi gloriosus ille Martyr.

B.Bern.in can.ser.17. B.quoq; Bernardus rem apertiùs declarans, tanquam si illud vidisset in Spiritu, dixit: Putásne Lucifer qui mane oriebatur, sed præproperè eleuabatur, antequam verteretur in tenebras, generi nostro inuiderit? Et ipse olei effusionem, & per seipsum iam tunc indignabũdus mussitaret, dicens intra se quodam modo: Vt quid perditio hæc? Hoc ego non assero dicere Spiritum, sed nec contradicere dico: Nescio enim. Potuit autem contingere (si tamen incredibile non putetur) plenum sapientia & decore, homines præscire potuisse futuros: etiam & profecturos in parem gloriam. Sed si præsciuit, in Verbo Dei vidit, & in liuore suo inuidit: & molitus est habere subiectos, socios dedignatus. Infirmiores sunt (inquit) inferioresque natura. Non decet esse conciues, nec æquales nobis in gloria. An fortè prodit impiam hanc eius machinationem illa præsumpta ascensio, sessióque, significans magisterium? Ascẽdam (inquit) super montem excelsum, & sedebo in lateribus Aquilonis. quò Altissimi perinde quãdam similitudinem obtineret, si quemadmodum ipse super Cherubin sedens gubernat omnem angelicam creaturam: ita etiam ipse altus sederet, regerétque genus humanum. Iniquitatem meditatus est, in cubili suo, &c. Hæc illo in loco deuotus Abbas Bernardus.

Neque verò latuit B. Thomam nostrum hæc tanti Abbatis doctrina: quam etsi non sit ausus sequi pro suo timore (cum nondum esset ita celebris hæc opinio, & plausibilis multis, quemadmodum esse nostris diebus experimur) attamen nec est ausus pro sua prudẽtia reprobare. Nunc autem cum multi viri pij ac docti, quasi vno spiritu iam hoc totis præcordiis amplexentur: quid, obsecro, bonæ causæ fingi potest, contra scripturæ spiritum se se opponere?

Erat autem & maximè illa ratio ponderanda, quam ex Caietano iam attulimus: Dignum omnino & æquum fuisse vt Angeli ad gloriam ex aliquo obedientiæ merito promouerentur, non cuiuscunque præcepti, sed excedentis præcepta naturæ. Quandoquidem & ipsa gloria, ad quam vocabantur, naturæ limites excedebat. Hactenus de eorum ruina à nobis dictum sit. Superest nunc breuiter de illorum pœnis statuere. Ecce beatus Petrus ait, quòd Deus Angelis, qui peccauerunt, non pepercit, *Sed rudentibus* (seu catenis) *inferni* (siue) *caliginis detractos in tartarum*, de summo cœlo in ima & profunda inferni, *tradidit in iudicium reseruari.* Hoc terribile iudicium Iudas Apostolus frater B. Iacobi, in sua epistola penè ad literam scripsit: ex quibus duo manifesta fiunt. Alterum, esse illorum exilium terribile ac tremendum, qui de summo cœlo eiecti, in profunda inferorum detrusi sunt. Alterum verò, nondum esse perfectum in eos iudicium: sed reseruatur in illum postremum diem, quando mundus vniuersus iudicabitur. Non erit tamen iudicium discussionis aduersum dæmones. Iam enim ipsi suæ damnationis certi sunt. Hoc solum addetur, vt luant pœnas longè acerbiores pro omni peccato, cui causam ipsi, aut occasionem tentando homines præbuerint. Tunc enim finis imponetur tentationibus, quibus inferendis nunc infœlices lætantur: etsi nouerint expectandum sibi propterea grauius iudicium. Quapropter vellent sic manere perpetuò: & pleni rabie atque indignatione & furore assiduè quærunt prædas. Ob eam causam conquerebantur, dicentes: Venisti ante tempus perdere nos. Et Dilectus: Væ terræ & mari, quia descendet diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quòd modicum tempus habet. Matth.8. Apoc.12.

Verùm restat adhuc scrupulus. Dicuntur enim hanc regionem aeris nunc incolere, vt plena sit dæmoniis. Et propterea legio illa orabat ad Dominum, ne illos mittere vellet in abyssum. Hîc autem apertè dicuntur iam fuisse in tartarum detrusi. Dicẽdum est ergo, hanc aeris & terrarum regionem illis esse inferni loco & caliginis, vbi magna illorum pars errat. Vicissitudines tamen habẽt, vt modo in abyssum trudantur, modo super terram permittantur ad tentandum nos: sicut de scripturis accipitur. Sunt & quædam loca, sicut & ego certa experientia deprehendi, vbi dæmones sese apertiùs ostentant: quos in pœnam ibi puto alligari. Veniet tandem vltima dies, quando omnes in tenebras vltimas proiicientur, carceribus perpetuis detinendi, & æterno igne cruciandi, quem diem incredibiliter infœlices illi spiritus perhorrescunt.

Et originali mundo non pepercit. Vocat originalem mundum ipsa prima incunabula mundi vsque ad Noe. *Sed octauum Noe iustitiæ preconem custodiuit, &c.* Nisi aliqua sit historia, quam non habemus, declarans quomodo fuerit Noe octauus præco iustitiæ, & qui fuerint alij septem superiores, vt videtur ipsa literæ vera significatio exposcere, oportebit dicere illum vocatum esse octauum non respectu præconij, sed respectu salutis: quia cum illo septem animæ in arca salutem, submersis aliis omnibus, adeptæ sunt.

Et ciuitates Sodomorum, &c. Nota historia Gen. cap.19. Notandum est testimonium grande in maximam ipsius Lot gloriam, qui inter tot iniquos ac pessimos homines sese continebat in iustitia: & quod adhuc amplius erat, talis apparebat ipsis impiis & flagitiosis, vt non malè audiret, sed velut quoddam luminare in tenebris illuceret cunctis. Denique quod arduum fuit & admirandæ cuiusdam virtutis, ante oculos habens assiduè mala illorum opera, non solùm non corrũpebatur aut imitando, vel æmulando, verum etiam cruciabatur animo. Hoc certè ad exemplum nostrum opportunè proponitur, vt sciamus inter varias aspidum

species, & scorpiones illibatè conuersari, & cum feris bestiis & reptilibus sanctè & iustè conuersatione integra atque innoxia viuere. Aduertendum hîc est, nondum apparere perfectum ex ipsis verbis sensum: sed tanquam ab homine qui auditori, aut lectori relinquit vt ex superioribus dictis facile reliquũ colligat. Erat igitur hic sensus: Si Deus Angelis non pepercit, nec originali mundo, nec ciuitatibus & regnis, ita nec parcet istis illusoribus & sectarum authoribus, etsi interim propter peccata populorũ minus videatur attendere. Sed non est Dei longanimitas negligenda. Nam tantò districtiorem in iudicio iustitiã est exacturus, quantò longiorem ante iudicium patientiam prorogauit, vt rectè ait Magnus Gregorius.

Nouit Dominus pios de tẽtatione eripere: iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos. Magis autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationem contemnunt, audaces, sibi placentes: sectas non metuunt introducere, blasphemantes. Vbi Angeli fortitudine & virtute cum sint maiores, non portant aduersum se execrabile iudicium. Hi verò velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & perniciem: in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua peribunt, percipientes mercedem iniustitiæ, voluptatem existimantes diei delicias, coinquinationes & maculæ: deliciis affluentes, in conuiuiis suis luxuriantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti, pellicientes animas instabiles: cor exercitatum auaritia habẽtes, maledictionis filij: derelinquentes rectam viam errauerũt, sequuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit: correptionem verò habuit suæ vesaniꝫ, subiugale mutum animal, in hominis voce loquẽs prohibuit prophetæ insipiẽtiam. Hi sunt fontes sine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarũ reseruatur. Superba enim vanitatis loquentes, pelliciũt in desideriis carnis luxuriæ eos qui paululũ effugiunt, qui in errore cõuersantur: libertatẽ illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiꝫ, quàm post agnitionẽ retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditũ est, sancto mandato. Cõtingit enim eis illud veri prouerbij: Canis reuersus ad suum vomitum: &, Sus lota in volutabro luti.

Nouit Dominus pios de tentatione eripere, &c. Verè spem nostram mirificè fouet & nutrit scripturarum sanctarum lectio, si cum fide illis hærentes, exempla maiorum ad vitæ nostræ salutarem fructum nobis conuerteremus. Magna enim fuit illa liberatio Lot à tanto incendio, & omnium aliorum qui tentationibus, saltem animo, non succubuerunt, vt meliorem inuenirent resurrectionem.

Prodest etiam ad eos respicere, quorum & vitæ præsentis exitus omnium calamitatũ parit ortum nunquam finiendum. Quales fuerunt propter iniquitates eorum Sodomitæ illi & Gomorræi, qui eorum typum gerunt, qui cruciandi seruantur sempiternis flammis. *Magis autem*, aut potius, *Maximè autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, & cæt.* Hîc vides tanquam in speculo fidelissimo & tersissimo repræsentari nouos nostræ ætatis hæresiarchas, quos maximꝫ pœnæ manent, & meritò. Magnis etenim ac summis criminibus & sceleribus onerantur isti animarum corruptores.

Primum scelus quod in illis dominatur, concupiscentia est carnis ad immũditiam. Ipsi tanquam serui illius facti, non quidem per vllam ignorantiam, nõ per præoccupationem & surreptionem, sed scientes & volentes libenter eius dominationi succũbunt. Et hoc propriè est post carnem ambulare, quasi pedisequos, in concupiscentia. Hîc primùm contemplare Lutherum apostatam, qui sacrilegum connubium prior sacrauit, homo sacer & detestandus in æternum. Contemplare & Bucerum simul aliam inferni facem, qui (nemini hoc mortalium puto contigisse) cum fuerit sacerdos, & professione ac voto monachus, iam trigamus factus est. O verè fascinatos & excæcatos, qui huiusmodi homines non agnoscunt per hæc scelera tam manifesta in porcorum gregem euasisse, qui dicunt immundum, mundum: & sanctum, pollutum: & malum, bonum.

Secundum eorum scelus est, quòd cum carnis concupiscentia illis peruersa ratione dominetur, ipsi tamen, *contemnunt dominationem*, & nolunt subdi potestatibus, quæ sunt à Deo. Vnde vocat eos, *audaces*, & *sibi placẽtes*, hoc est, proteruos & suo tantùm temerario consilio se regentes.

Tertium scelus est, quòd, *sectas non metuunt introducere, blasphemantes*. Hoc vbique nimis apparet. Græca lectio sic habet, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. Ad verbum, *Glorias non metuunt*, seu non tremunt. Vocat glorias, insignes & gloriosos viros potestate pollentes & authoritate ac doctrina, vt summos Pontifices, & alios Prælatos, & gloriosos Doctores, qui summam in ecclesia Dei sunt gloriam assequuti. Has ergo glorias non tremunt, seu non metuunt blasphemãtes. Nam cum ecclesiasticam hierarchiam respuerint, necesse illis fuit vt eos qui in ea præsunt blasphemarent. Quod oculis nostris perspicimus. Hoc enim est linguæ eorum præcipuum, blasphemare scilicet, & os exitiale ponere in cœlum. Hi sunt veri filij Cham maledicti, & satanæ.

Vbi Angeli fortitudine & virtute cum sint maiores, &c. De malis Angelis proculdubio loquitur, veluti ea repetens quę loco non ita remoto dixerat: Si Angelis non pepercit, qui tamen erant maiores & potétiores. Vnde sequitur quòd multò minus parcet istis, qui cum minores existant, audent nihilosecius pugnare cum Deo. Nunc volens eos terrefacere, commemorat nec ipsos Angelos, tametsi essent maiores & longè potentiores, posse tamen ferre iudicium terribile ac tremendam illam Dei sententiam. Adeo acerba est & grandis, quæ lata est contra eorum blasphemiam. Quomodo igitur poterunt isti inferioris naturę & infirmioris ferre? O miseros, ô infœlices. Vbi nunc es Luthere? Vbi tu Zuinglie? Vbi tu Oecolampadi, & vos aliæ bestiæ? Certè malletis nō esse, quàm tot ac tantis cruciatibus absq; vlla vllius solatij spe iugiter torqueri. Sed audiamus B. Petrum reliqua prosequētem.

Hi verò velut irrationabilia pecora, &c. Ostendit quales sunt huiusmodi homunculi Angelis comparati: nimirum tanquam irrationalia pecora, seu bruta animantia, quæ natura ad captionem & sui ipsius perniciem nata esse videntur. *In his quæ ignorant blasphemantes*, hoc est, dum de his quæ ignorāt blasphemant, *in corruptione* (seu pernicie) *sua peribūt.* Videtur enim ignorantia grauius peccatum constituere, cum is qui ignorat, audet & præsumit etiam de his quæ ignorat iudicare. Istud in causa religionis est grauissimum. Nam si Angeli peccatum grāde peccauerunt, saltem grandes illi erant. At hæc bruta quam dignitatis habent prestantiam, ex qua ad superbiam extimulari possint? Meritò ergo peribunt in suis ignorantiis: *Recipientes mercedem iniustitiæ*, dignam peccato. Qui nanque ea præsumpserunt scire quæ ignorabant, verè tum demum maximo pudore confundētur, dum omnibus perspectū erit ac manifestum, eos superbè ignorasse, & tamē iactasse cognitionem scientiæ.

Voluptatem existimantes diei delicias: Hoc errore inuoluti tenentur miseri hæretici huius temporis. Cum enim simus in die, & perspicuæ lucis tempore, quando iam facti sumus omnes dociles Deo, scientes quid honestum, quidque turpe sit: attamē isti homines existimant voluptatem esse delicias diei, id est, conuenire ei tempori, quando lux apparuit. At B. Paulus hoc vetabat: Nox præcessit, dies autem appropinquauit: abiiciamus ergo (inquit) opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus & ebrietatibus, &c. Isti autem diem sibi & aliis verterunt in noctem. Vnde ait: *Coinquinationes & maculæ.* Vocat eos non coinquinatos, aut maculatos, sed ipsasmet coinquinationes & maculas, ad insinuandum, omnes qui illis hærent contaminari ab eisdem & maculari. O quàm verum. *Deliciis affluentes: in conuiuiis suis, luxuriātes vobiscum*, Quod est exercere officium suum coinquinando alios, & maculando mediis conuiuiis deliciosis: quæ magnum habent momentum, & viscum tenacissimū continent ad amicitiam carnalem agglutinādam, & assiduè augendam. Rom. 13.

Oculos habentes plenos adulteriis, In oculis enim primùm & vehementer apparēt adulteri hominis indicia. *Et incessabilis delicti.* Hoc venereum opus est delictum verè incessabile, donec exerceri per ætatem potest. Quod si fortè opere impleri nequit, in corde tamen & appetitu semper ignis ardet: nisi Deus latenti miraculo ac dono cor ipsum purificauerit. Quod sanè vt rarum est, ita & admirandum. Et qui hanc in se incendij vim restinctam sentiunt, Deo assiduas agant gratias. *Pellicientes animas instabiles*, id est, infirmas in fide, ac propterea instabiles ac nutantes. Tales enim ad omnem doctrinæ ventum velut arundines moueri solent, *Cor exercitatum in auaritia habentes.* Necesse est huiusmodi deliciis, & comessationibus, ac obscœnis voluptatibus carnis vacantes, plerunque in auaritiam rapi, quò valeant suppeditare impensas. Propterea habent cor exercitatum ad dolos, & deceptiones, & rapinas, & vsuras, & alia illicita lucra. Iam enim hæc bruta animantia fecerunt licitas vsuras, quarum tamen moderamen magistratibus sæcularibus astutè illud quidem tribuerunt. Hæc legi apud Bucerum, super Matthæum.

Maledictionis filij. Nam sub eorum generatione includuntur, qui subiacebunt æterno maledicto. Est autem phrasis hebraica. *Derelinquentes viā rectam*, quę est publica & trita, per quam ambulauerunt cum laude & veritate patres nostri: *Errauerunt sequuti viam Balaam ex Bosor.* Quicunque viam rectam deserunt, eosdem oportet errare. Et hi sequuntur viam Balaam, *qui mercedem iniquitatis amauit*: Merces iniquitatis est commodum aliquod tēporale, quo à via recta abducuntur. Balaam enim à Balaac rege accepit munera, vt malediceret filiis Israel. Pari iniquitate isti nunc maledicunt ecclesiæ ob mercedem aliquam temporalem, siue libertatem falsam, siue gloriam, seu stipendia & spolia ecclesiarum.

Correptionem verò habuit suæ vesaniæ, siue suæ iniquitatis. Declarat autem qualis fuerit illa correptio: *Subiugale mutum animal in hominis voce loquens*, Hoc fuit asina ipsius Balaam, cui Dominus os aperuit, & loquuta est, & eundem percutientem se increpauit. Nota est historia Num. 22. Significat verò quoddam hominum genus in ecclesia sancta Dei humile & ignarum diuinæ legis: subditum tamen Deo. In his innituntur pseudoprophetæ, & ab initio quidem multos huius generis capiunt, & illis insident, quos deducunt in viam maledictionis. Sed Angelus Dei saluos facit eos, vt etiam conterant ad parietem, qui est Christus, pedē insidentis. Longa esset allegoriæ explicatio. Satis est autē innuere sapienti. *Asina Balaam quos significat.*

Hi sunt fontes sine aqua, & nebulæ turbinibus (seu vento) *exagitatæ*, Nam se ipsos iactitant, & pollicentur potum dare sitientibus. Sed non habent aquam, id est, sapientiam salutarem. Sūt enim cisternæ dissipatæ, quæ dereliquerunt verum fontem aquæ viuæ Dominum Iesum Christum, tametsi assiduè illum habeant in ore. Dicit & esse nebulas turbinibus exagitatas. Nebulæ sūnt vapores qui conflantur ex aquis & terra, & quum turbinibus exagitantur, non euadunt in nubes: & nec in æstu nimio, nec in frigore magno generantur. Illi ergo per has nebulas significantur, qui à sapientia cum terra admixta aliquantulum eleuari ab aliis videntur. Hi sese opponunt splendori Solis, & tenebras exuscitant, cúmque iactantur ventis, facilè ac citò soluuntur & euanescunt. Ad eundem modum *Mira hæreticorum descriptio. Ier. 2.*

pseudoprophetæ turbinibus acti & ventis, tum à conscientia mala, tum etiam nonnũquam à iustis persequutionibus ab ecclesia illatis, non diu durãt.

Quibus caligo tenebrarũ reseruatur. Et meritò. Nam cum ipsi obstiterint quominus aliis illuceret Sol, congrua hoc pœna illis infligitur, vt sint perpetuò sub tenebrarum caligine. Quapropter rectissimè subditur: *Superba enim vanitatis loquentes*. Cum istæ nebulæ altiùs eleuentur, oportet eas superba profundere. Sed cum non sint prægnantes, neque con tineant opportunas pluuias (non enim prædicant veram ac puram peccatorum pœnitẽtiam) iure in vanitatem soluuntur. *Pelliciunt in desideriis carnis lasciuis eos, qui paululum effugerant*, id est, eos qui aliquãtulum erant abstracti ab iis lasciuis desideriis, sed nondum firmati fide. *Qui in errore conuersantur*, eiusmodi inescationibus pellicientes alios. Et modum inescationis declarans, subdit: *Libertatem illis promittentes, cùm ipsi serui sint corruptionis*. Horũ verborum interpretatio est ipsemet Lutherus, & socij: quorum doctrina nullum aliud fundamentum habet, quàm libertatis pollicitationẽ, quæ est spurcitiarum velamen. Etsi enim spiritum labiis profiteri videantur, nihil tamen prædicant reuera nisi carnem, iam ipsi facti serui corruptionis, id est, serui corruptibilis carnis. Et legem iustam adducens, vt probet iure sibi eam accersisse seruitutem, adiunxit:

A quo enim quis superatus est, huius & seruus est, Christianus homo est à Deo in hoc prælio positus, vt per spiritum militet contra carnem, à cuius ditione atque imperio liberatus est per Christum. Si denuò superatur à carne, fit ipsi carni subiectus, vt nequeat se ab eius imperio vindicare, nisi rursum pœnitentia recuperet spiritum, & ipsius spiritus libertatẽ. *Si enim refugientes coinquinationes mũdi, &c.* Videtur summus Apostolus hoc in loco (meo iudicio) notare singulariter Apostatas illos, qui primùm agnouerũt veritatem Dei per cognitionem Christi, & ipsam viam veritatis, quæ in vitam ducit æternam. Vnde iam se alienauerant ab inquinationibus mundi. Verùm postmodo rursus superati sunt à Tentatore: & ita se coniecerunt in statum multò deteriorem priore.

Melius enim erat illis non cognouisse viã veritatis, &c. B. Paulus ad Hebræos hoc idem aduersus huiusmodi Apostatas scripsit, qui post receptam baptismi gratiam salutarem rursus prolapsi sunt: quibus
Heb. 6. voluntariè peccantibus non relinqui vlterius hostiam pro peccato docet. Idem Redemptor noster & Dominus declarauerat in parabola illa: Cum
Luc. 14. spiritus immũdus exierit ab homine, &c. Est enim eiusmodi peccatum Apostasiæ in se adeò grande, vt nulla, aut certè dubia & parua restet salutis spes. Hos iustè euomit Deus de ore suo, in quos appositissimè dirigitur illud veri prouerbij: *Canis reuersus ad suum vomitum*. Verè propria in eos qui assiduè peccant similitudo, qui cum per confessionis vomitum detestati sint peccata, & priorem vitam mutandam esse cognouerint, rursum tamen reuertuntur ad easdem veteris vitæ sordes & turpitudinem: quod est vltrò appetere ac resorbere quod euomuerant, &, *Sus lota in volutabro luti*. Aliam pulchram similitudinem addidit. Comparantur enim sui pecudi, quæ postquam lota est, confestim reuertitur ad volutabrum luti, in quo volutatur & gaudet. Quare non ab re vocantur porci hi noui porci hæresiarchæ & hæretici, in quos Dominus legionem dæmonum, ita sibi licere postulantium, permittit intrare, vt in mari spurcitiarum omnium demergantur.

CAP. III.

HANC ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione syncera mentem: vt memores sitis eorum, quæ prædixi, verborum à sanctis prophetis, & Apostolorum vestrorum præceptorum Domini & Saluatoris. Hoc primum scientes, quòd venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ.

Hanc ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, &c. Quòd hîc testatur B. Petrus hanc esse secundam epistolã, planè ostendit & priorem pariter sicut & hanc, esse suam: contra hos nouitatum sectatores. Ait autẽ se in his epistolis excitasse per commonitionem suam illorum syncera mentem. Hinc deberẽt exemplum inferioris ordinis Prælati sumere, & prædicatores, vt faciant exhortationes suas in spiritu lenitatis & suauitatis, non acerbè cum tanta austeritate & potẽtia. Considerent & imitentur summum Apostolorũ, Christi Vicarium, quàm blandè, & quanto cum honore illos, ad quos dirigit sermonem suum, hortetur.

Vt memores sitis (inquit) *verborum quæ prædixi, à sanctis prophetis*. Longè meliùs & clariùs diceretur, vt fert Græca lectio: *Vt memores sitis verborum prædicatorum*, id est, eorum quæ prædixerunt sancti prophetæ: *Et Apostolorum nostrorum*. Meliùs, *Apostolorum nostrum*, id est, Apostolorum qui sumus nos. *Mandati*, id est, vt memores etiam sitis mandati Apostolorum qui sumus nos, *Domini & Saluatoris*. Non Apostoli cuiuscunque hominis, sed Domini veri, & veri Saluatoris. Mandatum autem non aliud intelligitur, quàm ipsius dilectionis, ad quod omnia summantur. Qui enim diligit proximum propter Deum, legem impleuit, vt B. Paulus docet. Rom. 13.
Patet autem in priore epistola contineri huiusmodi admonitionem, & præcepta de propheticis scripturis: vbi studium eorum qui illis incumbebant plurimum, vt & ardentiùs etiam incumbant, laudat: ad quod adhortatur, quum ait: Habemus & firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, &c.

Hoc primum scientes, quòd venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, &c. Hæc prophetia nondum est impleta: sed potius hactenus error multorũ fuit, qui & nunc viget in nonnullis, qui iudicant propè & in ianuis esse diem vltimũ aduentus Domini. Et verè in ianuis est, sed non iuxta mẽsuram tẽporis, qua nos ipsum metimur, secundum quam

mensuram tarda nobis ingratáq; fluunt tempora: sed iuxta mensuram veram, quam nunc ex parte videor mihi attingere iam senior, qui cum retro omnem ætatẽ meam respicio, cum iam sexaginta sex annos excesserim, totum hoc tempus vix semihora videtur: in qua tamen plus mœroris ac laboris, quàm gaudij. Et certè ita est: & tamen qui instare dicunt diem Domini, sic metiuntur dies & annos, vt est communis mensura mortalium: antè tamen quàm veniat ille dies Domini tremendus, venient alij illusores, & amatores mundi, qui post multa iam exacta, & quæ transibunt tempora, contra euangelicum Christi verbum prædicabunt, & irrisione quadam ac perfidia dicent:

Vbi est promissio, & aduentus eius? Hi erunt Antichristi præcones, aut præcursores. *Ex quo enim patres dormierunt, &c.* Ecce ratio vnica perfidorum, quam & Dominus sua prouidentia aliquando destruxit. Attẽde pie Lector. De his B. Paulus prophetauit, dicens: Cum enim dicent: Pax & securitas: tunc repentinus eis superueniet interitus. Tunc igitur erit propè, cum putabitur lõgè. Veniet enim vt fur in nocte, quãdo homines dormiunt. Quam obrem cum vel nunc dicãt plerique hæreticorum instare hunc diem, eos non audio: quãquam & Catholici sint nonnulli qui in eam opinionem venerunt. Permittitur autem cũctis in his quæ huiusmodi sunt, opinari & disputare. Ego quod sentio etiã liberè profero. Nondum enim video signa illa propinqua. Sed ad rem nostram. Dixi hos Antichristos iam suæ huius hæresis habuisse redargutionem, quam B. Petrus Apostolus subdidit:

1. Thess. 5.

Latet enim eos hoc volẽtes, quòd cœli erãt prius & terra, de aqua & per aquam consistens Dei verbo: per quæ, ille tunc mundus aqua inundatus periit. Cœli autem qui nunc sunt, & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominũ. Vnum verò hoc nõ lateat vos, charissimi, quòd vnus dies apud Dominũ, sicut mille anni: & mille anni, sicut dies vnus. Nõ tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, nolẽs aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini vt fur. Elementa verò calore soluentur: terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluẽda sint: quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus, expectantes & properantes in aduentũ diei Domini: per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent? Nouos verò cœlos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus: in quibus iustitia habitat. Propter quod charissimi, hæc expectantes, satagite immaculati & inuiolati inueniri in pace: & Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini. Sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis: sicut & in omnibus epistolis, loquẽs in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu: quę indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Vos igitur, fratres, præscientes custodite: ne insipientium errore traducti excidatis à propria dignitate. Crescite verò in gratia & cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc, & in diem æternitatis. Amen.

Latet enim eos hoc volentes, &c. sensus est: Ob eam causam isti ea effundũt, quia quod fecit Dominus (vniuerso terrarum orbe teste) latet eos. Latet aũt, quia ipsi scire nolũt. Erant enim historiæ hac de re fideles, etiam præter scripturas sanctas, de iustitia Dei per diluuium ministrata, vt falsissimum reddatur eo istud dictum: *Omnia sic perseuerãt ab initio creaturæ.* Nam totum mundũ periisse, exceptis octo animabus, & his Dei prouidentia per arcã seruatis, nõ est in eodem tenore perseuerare omnia: sed est illo exẽplo persuadere non proteruis, eum qui valuit verbo suo perdere per aquam mundum, posse etiam per ignem simili modo illum destruere. Est item metũ cuilibet incutere, & excitare curam vigilãdi his, qui non penitus perditi sunt. Hoc autem ne de improuiso sub illo die cõprehendantur: sicut sub illo priore diluuij comprehensi sunt, dicentes: Pax & securitas. Comedamus, bibamus, deliciemur, &c. Nam eodẽ errore multi tenebuntur, quo totus orbis in die Noe tenebatur, vt repẽtinum incurrãt & sempiternum interitum. Si ergo illud diluuij exemplũ cernerent, quod tamen sua perfidia ignorare volunt, non blasphemarent in euangeliũ: sed prouidentiam Dei agnoscerẽt & iustitiam, in eos maximè qui superbiunt contra verbum ipsius. Illud autem Noe exemplum sic enarrat:

Quòd cœli erant olim, & terra, de aqua & per aquam constituti Dei verbo. Hoc quo pacto fuerit, oportet agnoscere de scripturis. Quomodo enim cœli facti sunt ex aqua, cum multò superiores sint, & non videantur habere talem generationẽ, vt prius fuerit terra ipsa quã cœli, ex cuius materia potuerint conflari? Sunt qui dicant hîc cœlorum appellatione intelligi aerem istum, & quicquid est inferius sub orbe Lunæ: quod mihi non placet. Nam quòd aer, & similiter ignis qui superior est aere, ex aqua processerint, non habet testimonium. Solùm habemus secunda die factum esse firmamentum, & per illud aquas inferiores ab aquis superioribus separatas. Et tertia die semouentur aquæ à superficie terræ, quæ vniuersam operiebant terram. Præterea, nunquam legi cœlorum appellatione numero plurali, significatum esse aerem. Dicuntur aues, & volucres cœli, & non cœlorum.

Adde cum legimus: Aquæ quę super cœlos sunt, nunquid propriè intelligimus de aquis elementi huius, quod vocatur aqua? equidem non arbitror,

alioqui super quos cœlos hæ aquæ, obsecro, inueniuntur? Placet ergo vt de veris cœlis hoc intelligamus, qui nobis in hoc statu deseruiunt. Nam & ipsi verbo Domini firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Ideo eadem potestate soluentur, vt ait scriptura, qua sunt formati. Dauid dixit: Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribūt, tu autem permanes, &c. Hic ergo huius loci sensus mihi absque vllo scrupulo procedit, vt primum intelligamus cœlos, id est, cœlestes orbes, & terram, ex aqua cōstitutos esse, id est, ex illa materia prima, quæ vacabat certis formis, quam in principio libri scriptura vocauit aquas & abyssum: vt quemadmodum ex illa aqua conditi sunt, etiam per aquam illam consistant. Verum hoc totum Verbo Dei constitutum est. Ipse enim dicebat: Fiat, & statim factum inueniebatur.

Per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit, &c. Difficile est istud quod subdidit. Quo pacto enim per cœlos & terram periit mundus? Si dixisset: Per quod, vt posset referri ad verbum Dei, plana esset & peruia intelligentia. Sed dicens: per quæ, ipsos cœlos & ipsam terram videtur significare voluisse. Inde venit ille cataclismus: quod certè factum fuit verbo Dei. Ipsa enim terra euomuit quantum habuit aquarum ex suis internis fontibus. Et cœlos item verisimile est Dei verbo & virtute aptatos, vt illam alluuionum exundantiam in ipso aere gignerent, & inde super terram effluerent: sic mundus per aquam submersus est. Sicut igitur per cœlos & terram mundus à diluuio aquarum periit iussu Dei: ita nō est incredibile ipsos cœlos, & ipsam terram eodem Dei verbo seruari per ignē soluenda in aduentu magni Dei, & in die perditionis impiorum: vt gloria sit diuini Verbi, & non creaturarum, quæ illi tantùm seruiunt.

Vnum verò hoc non lateat vos charissimi, quòd vnus dies, &c. Hîc respondet quorūdam argumēto qui, vt superius vidimus, obiiciebāt: Vbi est promissio aduentus eius? Ex quo enim patres dormierūt, &c. Cùm enim in scripturis prophetetur aduentus tanquam citò futurus, & iam fluxisse numerētur multa sæcula: videri potest malè deputantibus ipsum tempus, mendax hęc prophetia, vt ruat omnis spes scripturarum. Hoc, inquam, præoccupans respondet: Vnum diem apud Dominum esse velut mille annos: & mille annos sicut vnum diem. Quod tantundem valet ac si dixerit: Hi qui non sunt subiecti tempori, non ita mensurant tempus sicut mortales, qui hac corruptione grauantur: ita vt vnus dies apud Dominum, sit sicut mille anni apud nos: & econuersò, mille anni apud nos, sicut vnus dies apud illum: quod eòdem reuoluitur.

Aliter potest hic locus intelligi, apud Dominū non esse istam nostram considerationem temporis: quia idem est apud eum vnus dies, quod mille anni: & mille anni, quod vnus dies, vt non sit eius propriè tardare vel præuenire. Siquidem ea quę in ipso tempore accidunt cōsiderat, & secundum opportunitates & occasiones procedit in operibus suis, ita vt nulla sit in eo tarditas vel celeritas. *Non tardat*, inquit, *Dominus promissionem suam, sicut quidā existimant: sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire.* Vide benignitatē Domini, qui non vult aliquē perire. Apertissimum certè contra illos testimonium, qui non prædestinatis certam constituunt damnationem. Quòd ergo non tam citò veniat ad vindictam Dominus, non est tardare, sed patienter agere, propter vos. Vos (inquit Apostolorum Princeps) qui credidistis, vt plures saluos faciat. Nollet enim, quod in se est, quēquā perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. At quando videbit nullam ferè in terra relictam fidem, tunc eodē consilio abbreuiabit illos dies, ne plurimi perdantur. Itaque vnus dies tunc apud illum erit sicut anni mille, & ideo abbreuiabit. Nūc autem apud eundem anni mille sunt sicut vnus: & ideo videtur tardare. Sed non est dicēda hęc tarditas: quoniam, vt est in prouerbio: Sat citò fit, quod rectè fit.

Adueniet autem dies Domini vt fur, &c. Iam istud apud B. Paulum expositum est, & satis clarus est sensus, quia non vigilātibus inexpectatus ille dies & improuisus adueniet: *In quo cœli magno impetu transient.* Monui lectorem aliâs, nimis coactam esse Scholasticorum expositionem, qui volunt cœlos nihil passuros, sed solùm cessaturos à motu. Quod certè his B. Petri verbis, & antiquorum vaticiniis repugnat. Isa. 65. & 66. Quòd verò de cœlis loquatur propriè, & non de aere, patet. Postquā enim dixit: In quo cœli magno impetu soluentur, adiecit: *Elementa verò calore soluentur.* Quod ad aerem & aquam pertinere videtur, quæ per ignē soluenda sunt. De terra autem particulariter ait: *Terra autem & quæ in ipsa sunt opera, exurentur*: Tanquam quæ malè seruierint ingrato homini, qui & rebellis Deo Creatori suo fuerit: vnde ait:

Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse, &c. Hęc meditatione assidua verius essent, quàm interpretatione, vt vel metu saltē illius horrendi iudicij conuersemur rectè, & inculpatis moribus: non autem more serui illius, de quo in parabola dixit Dominus, quòd cœpit in corde suo dicere: Moram facit Dominus, & percutere cœpit seruos & ancillas, & edere ac bibere, & cætera agere, perinde ac si nunquam Dominus esset rediturus. Huic enim aderit in die quem non putat, & in hora quam non sperat. Veniet quippe Dominus eius & de perfidia atque insolentia, & nequitia durius iudicabit eum. Vos ergo in sanctis conuersationibus ac pietatibus debetis permanere expectantes. Vocat pietates opera pietatis. *Et properantes.* Græcè longè melius, *accelerantes aduentum diei Domini.* Vbi hoc nota pie & acute lector, quomodo bona vita accelerat nobis aduentum Domini. Cum primum enim ad maturitatem debitam pomum peruenerit, Dominus non permittit in arbore, sed colligit vt illo vescatur. Hanc veritatem plurimi eorum non considerant, qui non diligunt aduentum eius. Appellat autem diem Domini, siue diem Dei, nimirum Christi, quia tum est iudicis dies, quando non licebit quicquam producere, sed clausus erit processus cuiuslibet. Denuo autem memorat quòd, *cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent*, vt non solam à motu cessationem intelligamus.

Luc. 12.

Illud item hîc est notandum, Cum hæc omnia debeāt præcedere resurrectionem, & postremum iudiciū, male fingi, aut defendi posse reperiendos tunc homines non mortuos, quando Deus iudica-

bit. Quo enim pacto ab illa euadere possunt tanta ignis conflagratione? Non est enim hîc fingenda vlla noua arca, quæ vt illa protexit ab aquis, ita hæc possit ab incendio protegere. *Nouos autem cœlos, & nouam terram.* Sed in quem vsum noua terra, si nullus habitaturus sit in ea? Iccirco congruentissimè creditur à multis, eos qui peccato proprio nō merebuntur infernum, nec tamen in Christo recepti fuerint per gratiā (quales pueri absque baptismo decedentes) hanc nouam multò pulchriorem terram, puram ab omni inquinamēto & corruptione, possessuros: vbi perpetuò laudabūt Dominum Deum. De cœlis autem nouis illud dicēdum: quòd longè maiore luce splendebunt, & serenabunt terram propter inhabitantes absque corruptione vlla ac generatione. *Et promissa eius expectamus, in quibus iustitia habitat.* sensus est: Nos in quibus iustitia habitat, aut in quibus promissis expectamus eius promissa: *habitat iustitia,* id est, fides. Sed hęc duriuscula interpretatio est. Aliqui ad ipsos cœlos referunt: quia in eis habitat iustitia. Mihi prima magis placet. *Propter quod charissimi.* Non potest desinere admonere propter graue & grande periculum. *Satagite, &c.* Ecce quomodo vt rē possibilē, non autē (vt hæretici blaterant) impossibilem ponit, adhortatus vt inueniamur immaculati & inuiolati, seu irreprehensibiles, *ei,* id est ad eius gloriam, à quo omnes bonæ actiones & iustitiæ nostræ. *In pace,* quia non erit vera pax vlla vnquam impiis. *Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini.* Non ait, tardationem aut moram, sed *longanimitatem*: Quæ significat expectationem cum patientia, vt poma colligat matura. Ideo ait salutem vestram esse arbitremini: quia ob salutem vestram retinetur ira illa extrema. Et hîc interim incipit iudicium à domo Dei, quæ estis vos.

Sicut & charissimus frater noster Paulus, secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Manifestè citat epistolam ad Hebræos peculiariter, cuius epistolæ argumentum hoc penè solum comprehendit, vt ipsi non relinquant fidem, sicut multi ex eis consueuerant: sed patienter sustineant Dei longanimitatem, quæ illorum veram operatur salutē. Vnde cap. 3. ait: Participes sumus Christi, si tamen initium substantiæ eius vsque in finem firmam retineamus, dum dicitur hodie, &c. Et cap. 6. Cupim⁹ vnumquenque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletioaem spei vsque in finem, vt non segnes efficiamini: verùm imitatores eorum qui fide & longanimitate hæreditant promissionē, quam Abraham longanimiter ferens adeptus est. Et cap. 10. Nolite amittere confidētiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulúnque, qui venturus est, veniet & non tardabit. Denique reliquum epistolæ hoc cōtinet, vt perseuerent, & expectent Dominum longanimem longanimiter: quia illā perseuerantiam manet corona sempiterna.

Cum ergo hic summus Pōtifex Petrus citet particulariter quandam B. Pauli epistolam, & nō alia cōgruentius ostendi possit, quàm illa ad Hebræos: profectò argumentum est inuictissimum, verum illius epistolæ authorem esse eundem B. Paulum. Commēdat verò illius epistolas à sapientia quam continent, & quam à Deo ille habuit infusam, nō acquisitam. Porrò istud est maximè considerandū quod adiecit: *In quibus sunt quædam difficilia intellectu.* Notent scioli hæretici, qui sibi faciunt omnia plana, & indoctis & idiotis suadent scripturas sanctas esse claras, nec vllam habere in dogmatibus difficultatem, qua possint ad sensum prauum torqueri. Contra hanc falsam ac perniciosam prorsus persuasionem habemus grauissimum Principis Apostolorum testimonium. Testatur enim esse loca ad intelligēdum difficilia: *Quæ,* inquit, *indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem.* Vnde tanquam falsarij testamētorū Dei grauiter puniētur. Si enim falsarij crimen adeo odiosum est, vbi agitur vel de aliqua parua hæreditate terræ, & atrocissimis pœnis punitur: quid suppliciorum non expectabūt isti miseri, qui contaminare non desinunt testamēta Dei viuētis?

Duobus autem nominibus eos egregiè notat, qui deprauant scripturas: Primùm quoniam sunt, *indocti,* deinde quòd sunt, *instabiles*: Quæ conditiones profectò conueniunt omnibus prorsus hæreticis. Omnes enim qui errant in lege Domini, indoctos esse oportet: Indoctos, inquam, dicimus, non tamen intelligēdo de literis sæcularibus. Multi enim, imò penè omnes hæretici pollent doctrina sæcularium literarum: & plerunque sermonis & linguarum, & potissimum rhetoricæ calliditate, quemadmodum nunc videmus manifestè. Sunt ergo indocti doctrina Spiritus, quia superbè & elatè eam scientiam tenent quæ inflat: ac propterea instabiles, qui nulla in re certa etiam, nec inter seipsos perstant, modo vnum, modo aliud docentes. Hāc instabilitatem abundè alibi prodidimus. *Author in lib. de consideratione temporum.* Non ab re autem erit aliquot ex difficilibus illarum epistolarum locis indicare, quos deprauari etiam à nouissimis nostræ ætatis illusoribus in sempiternam eorum perniciem clarissimum est.

Discursus sententiarum B. Pauli, quas hæretici deprauant.

Ex ep. ad Rom.

Primum, vbi ad primam iustificationem B. Paulus fidem exigit, non opera legis Mosaicæ: Venerunt qui indistinctè, solam fidem putarunt sufficere ad salutem. Et hæc quidem hæresis iam tempore ipsorum Apostolorum incepit, vt B. Augustinus testatur. Item cum videatur gentibus legem facientibus, salutem æternam polliceri: Pelagiani hoc sine gratia Christi posse obtineri dogmatizarunt. Et quia ipse commendabat gratiam Dei, quam dixit abundasse vbi abundauit delictum: Exorti sunt qui inde iniquè colligebant peccandum ergo esse, vt Dei copiosior gratia abundaret: Ferè enim hoc noui hæretici dicunt. Cum verò legem antiquam nouæ comparatam, visus esset quodammodo floccifacere, imò per legem præberi occasionem peccatis: Surrexerunt qui eam negarent esse à Deo vero & bono, sed malum Deum eius esse authorem. Adhæc quoniam dicit omnem hominem subiectum esse peccato: Dixerunt Deum impossibilia præcepisse, & per sacramentum baptismi non esse sublatum peccatum: quod & Lutherani noui hæretici suscitarunt.

Et quia legem fidei à lege operum distinguit, Separant opera charitatis à lege fidei. Præterea, cum doceat ex lege Moseos nō esse promissionem, sed ex lege fidei, Isti omnino excludunt opera etiam

ipsius fidei, vt non habeant promissionem. Nolũt enim miseri intelligere, de lege Moseos habitum fuisse sermonem, quæ nõ habebat promissionem cœlestium: hoc enim seruabatur Christo, & ob eã inscitiam negant Christum legislatorem, omnem legem contemnentes. Item ex eo loco, vbi tradit peccatum intrasse in mundum per vnum hominẽ, id est, Adam, & hoc videbatur quibusdam absurdum, dicente Domino: Filius non portabit iniquitatem patris: Negarũt vim & naturam peccati originalis. Alij verò damnarunt naturam hominis, quasi sic illi à Deo ab initio creationis inditam.

Et rursum, quoniam dicit malum adhuc nobis inesse & peccatum, qui mente seruimus legi Dei, carne autem legi peccati: & malum quod carò facit, nos illud non operari: Venerunt qui docerent nihil esse peccati si homo labatur, secundum carnẽ consentiens in varias concupiscentias: quia intus non consentit, & ideo nihil damnationis habet. Quæ libenter audit caro, quæ non est subiecta, nec esse potest, legi Dei ex sui natura.

Adhęc quia dixit: Qui spiritu aguntur, ij filij Dei sunt: Cõflata est secta quorundam diabolica, qui spiritu Dei se agi dicunt, in omne tamen malũ tendentes. Et quia dixit: Quos pręsciuit, hos etiam prędestinauit: Dixerunt quidam præscientiam futurorum operum bonorum esse rationem & causam prædestinationis. Et contrà: quia re vera à B. Paulo declaratur hæc intelligentia praua & peruersa: Putarunt quidam similiter non prædestinatos, reprobatos esse à regno Dei absque vlla propriorũ demeritorum consideratione. Quod est iniquitatem manifestam impingere in Deũ. Et quia dixit: Certus sum quòd neque mors neque vita, &c. Nũc volunt hæretici, omnes electos esse certos suæ prædestinationis & salutis per solam fidem.

Et quia dixit: Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: Quidam liberum ab homine sustulerunt arbitrium: & consequenter merita & demerita, vt habet Lutheri doctrina. Et quia dixit: Sine pœnitentia sunt dona Dei & vocatio: Dixerũt quidam, omnes qui rectè gratiam baptismi susceperunt, salutem consequuturos, nec posse ab ea excidere. Et quia dixit quosdam indurari à Deo: Dicunt Deum esse causam peccati, tanquam ipse infundat malitiam.

Et quia sæcularibus principibus præcipit obtẽperari. Quidam illis tribuerunt etiam spiritualium causarum cognitionem, & cẽsuram, atque iudiciũ. Et multi Principes & Magistratus, illam inique ac scelerosè (vt cernimus) filij Luciferi sibi arrogarũt in suam ipsorum perditionem. Et quia delectum ciborum, qui à lege Moseos præcipiebatur, iam abolita olim per Christum, vt rem merito superstitiosam repudiabat, Iudæi quidam ipsum destruere legem, & Moysi maledicere calumniabantur. Noui autem hæresiarchæ ex eadem doctrina libertatem carnis prædicant, & ecclesiasticas traditiones & consuetudines violant. Et quia dixit, Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinũ, Manichæi quæ continenter adiuncta erant, dissimulãtes, prohibuerunt vsum carnium, & vini potũ tanquam à malo Deo inuentum.

Adhæc, Quia vituperabat eos qui sectas erigere ac fouere moliebantur, dicentes: Ego sum Pauli, Ego verò Cephæ, &c. Noui hæretici omnem deuotionem in Sanctos reprobarunt, & eorum authoritati plurimum derogarunt. Et quia dicit de Christo: Qui factus est nobis iustitia & sanctificatio: Confinxerunt noui Magistri imputatam Christi iustitiam, nihili facientes donum Dei inhærẽs nobis, quo verè & formaliter iustificamur. Nõ autem solũmodo nobis imputatur illa iustitia Christi, sed per illam (quia ipse ita meruit) nos obtinemus ipsum verum iustitiæ donum, quo verè iusti sumus, & placemus Deo operantes. Et quia dixit: Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus: Hac sententia abutuntur contra B. Petri prærogatiuã, & summum Pontificatum, Christi verbo sacratũ. Et quia dixit, Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: Quidam detorquẽt, vt velint nec ipsum tantum Apostolum fuisse certum gratiæ suæ, cum tamen passim in omni epistola illam prędicet. *Ex prima ep. ad Corinth.*

Et quia dixit: Propter fornicationem vnusquisque suam vxorem habeat: Et vnaquęque suum virum habeat: &, Melius est nubere quàm vri: Volũt nunc sacerdotes & monachos sacrilega inire posse coniugia. Et quia dixit, quòd manibus laborans ipse sibi victum quęrebat, nec potestate exigendi, quam concedebat euãgelium, vtebatur: sed & pręcipiebat multis vt laborarent, & dicebat: Qui non laborat, non manducet: Reprobarunt quidam statum mendicitatis propter Deum assumptum. Et quia dixit: Omnibus omnia factus sum, Iudęis tanquam Iudęus, &c. Putarunt quidam licere homini dissimulare Christianitatem, & ipsum quidem negare Christum ore, non tamen corde.

Et quia dixit: Sicut omnes in Christo moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur: & ad Rõ. Quòd donum debet excedere peccatum: Dixerũt quidam, omnes homines & Angelos aliquando salutem adepturos. Et quia dixit: Quòd resurget corpus spirituale: Dixerunt non hanc carnem, neque hęc eadem ossa nostra nos induturos, sed aliud nouum corpus alterius naturę, nempe spiritualis. Et quia dixit, Secundus homo de cœlo cœlestis: Dixerunt quidam, ipsum Christum Redemptorem nostrum attulisse carnem de cœlo. *Ex ep. ad Gal.*

Adhęc, quia dixit: Si Angelus de cœlo euangelizet vobis pręter id quod nos vobis euangelizauimus, anathema sit: Quidam, vt Lutherus & socij, sibi ipsis Apostolicam authoritatem arrogantes, & freti propria interpretatione scripturarum, audent hoc idem sibi vsurpare, vt etiam dicant: Si quis aliter quàm nos, prędicauerit, Anathema sit. Et cum B. Paulus se reprehendisse Petrum testetur, Primatus iurisdictionem à Petro Christi Vicario sufferunt. Addunt, Petrum non ambulasse tunc ea in re secundum veritatem euangelij, ex quo eiusmodi conclusionem faciunt, Papam circa rem fidei, etiam determinando, errare posse. Et quia videtur cęremonias vituperare: Quidam non aduertentes de cęremoniis illius Mosaicę legis fuisse loquutum Apostolum, omnes etiam euangelicas & ecclesiasticas cæremonias reprobant, Alij saltem vt indifferentes accipiunt, & propter scandalum tantum obseruandas, pietatem prætendentes erga infirmos, dolo pleni & hypocrisi. Et quia

xit, Qui Christi sunt, crucifixerunt carnem suam cum vitiis & concupiscentiis: Quidam qui se profitentur spirituales, vel vt perfectam mortificationem addiscant, & videant quantum profecerint in virtutibus, cum fœminis securè cõuersantur, & (vt audio) dormiunt. Sic enim aiunt se crucifigere carnem, & concupiscentias suas. Securè, inquam, antutò ipsi viderint.

Ex ep. ad Ephe. Et quia dixit dispensationem mysterij, id est, incarnationis verbi Dei, fuisse absconditam à sæculis in Deo, & per ecclesiam innotuisse principibus & potestatibus: Dixerunt quidam etiam Angelos illud mysterium latuisse: cum tamen ipsi reuelauerint illud prophetis.

Et quia dixit Christum in similitudinem hominum factum esse, & habitu inuentum vt hominẽ: Dixerunt quidam, illum non fuisse verum hominem, nec veram humanam carnem habuisse.

Et quia dixit: Quòd Deus operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate: Quidam nihil penitus libertati arbitrij tribuerunt.

Et quia dixit: Non habens meam iustitiam, quæ ex lege est, sed eam quæ ex fide: Dicunt & ex hoc loco hæretici non esse in nobis fidem vllam inhærentem nobis, quæ sit etiam Dei donum per quod iustificamur coram Deo: sed esse solùm iustitiam Christi nobis imputatam.

Ex ep. ad Col. Et quia dixit: Videte ne quis vos decipiat per philosophiam: Fuerunt qui damnarunt omnes sæculares disciplinas, & omnem philosophiam & quicquid naturali ratione colligitur.

Et quia dixit: Nemo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, &c. Sufferunt noui hæretici omnes festiuitates ecclesiasticas, & obseruantias ieiuniorum, & ciborum delectus.

Ex ep. ad Thes. Item quia dixit: Nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini: Credidere quidã multos viuos fore in die iudicij, nunquam morituros. Et præterea putarũt temporibus ipsius B. Pauli instare iudicium Dei & aduentum eius: contra quod in alia epistola ipse declarat.

Et quia dixit de Antichristo, quòd in tẽplo Dei sedebit, ostendens se tanquam Deum: Noui hæretici scelerosè ac satanicè blasphemantes, interpretantur hoc de Rom. Pontifice, & Apostolica sede: cum tamen neque in prodigiis se vllus ostentauerit, nec adorari, aut coli se mãdet tanquam Deum: sed cultum qui Christi Vicario debetur, ad Christi gloriam solùm accipiat.

Ex ep. ad Tim. Et quia prohibet fabulis & genealogiis interminatis attendere: Quidam odiosè ostendentes cuius seminis sunt, detorserunt dictum contra asserentes B. Virginis immaculatam cõceptionem, quasi hoc sit intendere genealogiis interminatis. At cur non etiam insultant contra illius natiuitatem? O serpentinum semen. *Erasmus.*

Et quia dixit: Lex iusto non est posita: contendũt quidam Christianos non habere legem, cui obligentur.

Et quia Dixit, Deum inuisibilem, & quem nemo uidit vnquam, sed nec videre potest: Quidam impij, Apostolum secum pugnare dixerunt: cùm alibi dicat, quòd eum videbimus facie ad faciem.

Et quia dixit: Corporalis exercitatio ad modicũ vtilis est: Hoc dictum ad ieiunia detorquentes, vtilitatem ieiuniorum excluserunt, & pro nihilo reputarunt.

Et quia vult Episcopum vnius vxoris virum: Iam concedunt hæretici passim suorum Episcoporum & sacerdotum spurcissima coniugia.

Et quia dixit de fœminis viduis iunioribus: Volo eas nubere, filios procreare, &c. Multi his temporibus detraxerunt etiam virginum puellarũ sanctissimis votis.

Et quia vocauit Christum characterem diuinæ hypostasis: Hæretici tres hypostases cõmenti sunt, vt tres substantias traderent & naturas, non solum personas. *Ex ep. ad Hebr.*

Et quia dixit: Impossibile est qui semel illuminati sunt, &c. renouari ad pœnitentiam. Nouatus absolutè negauit secundam tabulam post naufragiũ, id est, virtutem sacramenti pœnitentiæ.

Et quia dixit, Melchisedech sine patre & matre, & genealogia: Quidam negarunt eum fuisse hominem: sed aut Angelum, aut Spiritum sanctũ, &c.

Et quia Christus dicitur vna hostia in perpetuũ consummasse sanctificatos: Noui & verè indocti hæretici negarunt noui testamenti sensibile sacrificium.

Et quia nouum testamentum vocauit, quod hæbraicè dicitur, Berith: Reprehẽderunt quidam indoctè & imperitè authorem epistolę ad Hebræos, quòd pro, pacto, dixerit, testamentum. Sunt & alia pleraque, quæ ineptè in illa epistola adnotarunt nouitij magistri, quibus contenderunt non esse B. Pauli. Quæ quàm friuola sint, nec digna vt adducantur, suis locis ostendi.

Et quia dixit de viris sanctis qui in Domino mortui erant, quòd non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis aliquid melius prouidente, ne sine nobis consummarentur: Dixerunt quidam animas sanctorum defunctorum non videre Deum facie ad faciem ante perfectam omnium resurrectionem. Et hæc satis (ni fallor) vt præcipua loca Apostoli, mala interpretatione multorum deprauata fuisse studiosus lector breui compendio accipiat. Non nego plura me præteriisse: sed quæ sese obtulerunt euoluenti raptim epistolas, ea sunt. Redeamus ad reliquum epistolæ, *Vos igitur fratres præscientes, &c.* Verba pauca, sed magni ponderis. Et manifestus est sensus, id est, Cum iam præmoniti sitis de re tanti tàmque immensi periculi, & æterni damni, *Custodite*, hoc est, curate diligenter, *ne insipientium*, vel prophanorum, *errore traducti excidatis à propria firmitate.* Vocat firmitatem fundamentum nostræ fidei, quod est Christus firmissima Petra, vt declaret quòd ab ea excidere, culpa est excidentis, non fundamenti ac Petræ, quæ manet inæternum. *Crescite vero in gratia*, Hoc fit oratione & sacrificio, & vsu frequenti sacramentorum, & bonorum operum assuetudine.

BENEDICTVS DEVS.

ARGVMENTVM IN PRIMAM EPISTOLAM CANONICAM B. IOANNIS APOSTOLI ET EVANGELISTAE.

EPISTOLAE huius argumentum, est comprobatio fidei nostræ. Est etiam nostri dignißimi status, in quo inuenimur renati in Christo, enarratio: licet nondum, donec ille apparuerit, appareat quid erimus. Ostendit igitur & à quantis malis simus per illum erepti, & ad quanta bona insuper candidati per spem viuam, vt gaudeamus cauẽtes à malo: & humili confeßione recognoscamus delicta nostra, si velimus ea per Christi sanguinem aßiduè emundari. Et ad expletionem spei vsque in finem, debemus bonum in veritate operari cum charitate & dilectione erga proximum, quem qui diligit, verè censetur Deum ipsum diligere. Et contrà, qui non diligit, manet in morte. Mentionem similiter facit Antichristi, & præcursorum eius, qui Iesum soluunt. Tota epistola affectibus amoris plena est, & verè digna Dilecto discipulo.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM BEATI IOANNIS

VOD fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de Verbo vitæ, & vita manifestata est: & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis, vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. Quod vidimus, & audiuimus annuntiamus vobis: vt & vos societatẽ habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre, & cum filio eius Iesu Christo. Et hæc scribimus vobis vt gaudeatis, & gaudium vestrum sit plenum.

IRVM primo videri posset, cur titulo careat hæc epistola, vt neque mittentis nomen, neque ad quos mittatur, indicauerit. Verùm satis ipse sermo suum authorem declarat. Voluit autem Spiritus sanctus nos in scripturarũ studio non valdè ad hominem scribentem respicere, sed ad seipsum, qui primus est illarum author. Nam homines qui ab illo inspirati scribunt, eo dictante scribunt. Et hac fide omnes scripturæ probatæ ab ecclesia, recipiendæ sunt. Possumus & illud respondere roganti: Cur B. Ioannes non se nominat, neque certos, ad quos scribit, declarat? Quia non tanquam suo nomine scribit, sed omnium Apostolorum: vt suam doctrinam vel hoc ipso esse euangelicam & apostolicam ostendat, non propriam: & illam non certis quibusdam & priuatis ecclesiis, sed omni populo vult communicari. Quamobrem ferè semper pluralis numeri vocibus vtitur, vt apparet in initio, & per totam epistolam. ait ergo:

Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus, &c. Constructio satis longa est, parenthesi interposita. Sic autem ordinetur, vt clarior sensus pateat: *Annunciamus vobis quod fuit* (aut potius) *quod erat ab initio.* Hoc est Verbum Dei, Filius summi Patris, Dominus noster Iesus Christus, de quo ipse magnificè in sui euangelij exordio intonans dixit: In principio erat Verbum, &c. Dicitur quòd erat in initio, scilicet creaturarum, vt non cœperit esse tunc, sed inueniebatur esse. Ecce primum de illo assertum pro eius diuinitate.

Quod audiuimus. Non dicit se ab aliis de illo audiuisse: sed se, & cęteros Apostolos audiuisse ipsum Verbum, & Filium Dei sua voce loquẽtem. O fœlices qui possunt dicere prædicanti de illo. Iam nõ propter tuam loquelam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus quia hîc verè est Saluator mundi. O verè dictũ illis à veritate, Multi reges & prophetæ cupierunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis, & non viderunt, neque audierunt. Sed non debemus turbari, propterea quia illam vocem corporeis auribus non audiuimus. Si enim credimus ipse nos Spiritu suo alloquitur, & testatur nobis de semetipso. *Quod vidimus oculis nostris.* Sed nũquid alienis oculis videmus? Verùm est emphasis in huiusmodi sermone. Audierunt autem verba eius, verba vitæ æternæ, vt eleganter dixit B. Petrus. Et viderunt acta & gesta vitæ, miracula, & prodigia summa. *Quod perspeximus.* Auget vehementius significationẽ circa illud quod dixerat (vidimus oculis nostris) addens, *Quod perspeximus*, siue speculati & contemplati sumus, quod facit ipsa mens circa ea quæ porrigit sensus.

Luc. 10.

Ioan. 6.

Et manus nostræ contrectauerunt de Verbo vitæ. Etsi hic tropus sit loquẽdi, vt cum aliquid certò apprehendimus dicamus manu nos attrectasse propter certitudinem ipsius sensus tactus: Attamẽ etiam re ipsa Dominus se tractandum præbuit & ante mortem, & post resurrectionem suam. Ipse enim palpandum exhibuit carnem suam & ossa, ne putarẽt eum esse phantasma & spiritum.

Luc. 24.

Appellat autem Verbum vitæ, quia & ipsum vita est, & per illud omnes viuunt, quicũque viuunt. Est autem sermo de vita non quam habent plantæ, & animalia terræ, sed de vita spiritus, quę in Dei contemplatione & dilectione perficitur. Interponit autem parenthesin huiusmodi.

Et vita manifestata est. Obseruaui sæpenumero in scripturis, & præcipuè apud B. Ioannem, *Et*, poni loco, *quia*, vt sit sensus, Annunciamus vobis non rẽ confictam, quia vidimus & perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt: Nec rem absconditã, quia larè manifestata est per gloriam resurrectionis, nõ

quidem omni populo (sicut dixit B. Petrus) sed te
Act.10. stibus præordinatis à Deo nobis, qui manducauimus & bibimus cum illo postquam resurrexit à mortuis.

1.Cor.15. Apparuit tamen plus quàm quingentis fratribus simul. Vnde B. Ioannes qui & audiuit, & speculatus est internè præ multis aliis, denuò addit: *Et vidimus & testamur & annunciamus vobis vitam æternam.* Hæc est Christus dominus noster, in quo
Col.2. inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter, *Quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis*: Nõ quasi non sit semper apud Patrem, cum sit in sinu Patris semper, & (vt ita dixerim) ęternaliter: Sed quia cum carnem acceperit, per diuina opera apparuit
Ibid.5. nobis, vt qui videt illum, viderit & Patrem suum: Est ergo Christus simpliciter vita ipsa in seipso sibiipsi: quia Pater dedit ei vitam habere in semet-
Ioan.14. ipso. Erit & nihilominus nobis quoque vita æterna, cum cognoscetur à nobis intus & extrà vt Deus, & vt homo. Non enim perfecta nobis esset fœlicitas, si Deum solum contemplaremur: quoniam obiectum illud nimis grande non foret proportionatum inferioribus animæ viribus, quas nõ nullo modo participes esse oportet fœlicitatis. Humanitas igitur Christi, aut ipse potius Christus, ea parte qua homo, & pater, & frater, & socius noster, cum Matre sua sanctissima, & gloriosa Ecclesia, obiectum erit nostrum ad expletionem fœlicitatis nostræ. O quantum inde gaudium: Quàm inenarrabile solatium: Quod si probè cogitaremus, & fide viua conspiceremus: quid tam arduum posset nobis obiici, quod non facile redderetur ad expugnandum?

Hoc igitur est quod adiungit & inculcat: Quod vidimus, & audiuimus, & testamur vobis: *Vt & vos societatem habeatis nobiscum societas verò nostra cũ Patre, & cum Filio eius Iesu Christo.* Declarat in quo statu sita sit vita nostra æterna, nimirum in societate quam habemus cum Deo, & Filio eius, & Sanctis cœlorum.

Et hæc scribimus vobis vt gaudeatis, &c. Videbat B. Ioannes fructum spiritus esse gaudium animæ internum: quod illi tantùm norunt, qui experiũtur. Et tunc accidit, cùm quod diligitur, tenetur ac possidetur: aut certa spes concipitur tenendi ac possidendi. Et quantò magis augetur spes, tantò magis & gaudium crescit, donec plena perfecti boni possessio contingat: quod erit in patria. Iccirco ait: *Vt gaudeatis*, videlicet interim in arrha & spe per hanc inchoatam societatem per participationem spiritus. *Et gaudium vestrum sit plenum*: scilicet, in plenitudine præmij & spei. Quanquam in Græcis codicibus non legitur illud, vt gaudeatis: sed bene manet.

Et hæc est annunciatio quam audiuimus ab eo, & annunciamus vobis. Quoniam Deus lux est: & tenebræ in eo non sunt vllæ. Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus: mentimur, & veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce: societatem habemus adinuicem, & sanguis Iesu Filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus: ipsi nos seducimus, & veritas in nobis nõ est. Si confiteamur peccata nostra: fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus quoniam non peccauimus: mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis.

Et hæc est annunciatio quam audiuimus ab eo, &c. Declarat nunc specialius, summatim tamẽ, in quo consistat annunciatio illa. Et primùm ait:

Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Lucem hîc primùm non corpoream, sed spiritualẽ debemus intelligere: quia Deus corpus nõ est. Et lucem dicimus esse id, quo res aliqua spectatur: Sine luce autem tenebrosa dicuntur omnia, & talia sunt quæ spectari non possunt. De more autem scripturæ est, id vocare lucem, quod lucidum est. Et id quod sine luce est, vocare tenebras. Cum igitur sit hoc in loco sermo de luce spirituali, non corporali: debemus lucis vocabulo apprehendere aliquid spirituale, quod sit lucidum in se, ac propterea spectabile oculis non corporeis, vt diximus, sed mentis. Quodcunque igitur est intelligibile (intelligere enim non aliud est nisi spectare) lucidum esse oportet. Et quãtò fuerit magis intelligibile, tantò magis etiam erit lucidum.

Cum igitur Dominus Deus benedictus summè sit intelligibilis, qui summũ est Ens, & verum: ideo ipse dicitur summa lux, sed sibiipsi. Etenim cur nos minimè illum videamus, non est quòd nõ sit ipse ex se summè visibilis, sed quoniam oculi nostri non sunt fortes ad tantam lucem sustinendam. Minus enim sunt fortes ad lucem Dei, quàm oculi noctuæ ad lumen Solis. Quando autem lumine gloriæ fortiores redditi fuerint nostræ mentis oculi, tunc videre poterunt. Deus igitur summa lux est, quia summum Ens, summum Verum, summum Bonum. Et quicunque intellectus de eo participant, lux dici possunt, & qui magis, etiã magis: & qui minus, etiã minus. Quia igitur ipse summa est lux, iccirco in eo non sunt vllæ tenebræ, quod de nulla creatura, si illi comparetur, dici potest. Quantum enim deficit creatura ab Ente, & Vero, & Bono, in quo eius claritas & pulchritudo consistit, tantùm deficit à luce, & non est spiritualis. Cum igitur nulla, nec ipsa quidem intellectualis creatura, careat aliqua potentialitate, quæ diminuit de ente, nulla potest dici ita lux, vt nihil sit penitus tenebrarum in illa. Solus ergo Deus lux vera, id est, perfecta, in qua nullæ prorsus sunt tenebræ. Quòd si additur potentialitati ignorantia, error, malitia: intellectus ipse qui his vitiis tenetur, tenebrosus efficitur. Ab his autẽ Deus summè abest, quia in summo Ente, & summo Vero, & summo Bono non potest vlla vel nescientia, vel error, vel malitia cogitari. Quapropter solus ille lux, & in eo nulla omnino tenebrarũ admixtio. Hoc posito, addit:

Si dixerimus quòd societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mẽtimur & veritatẽ non facimus. Sẽsus est clarus, Si Deus lux est qui nobis annũtia

tur vt cum eo societatem habeamus, Societas autẽ nulla potest intercedere tenebris cũ luce, sicut res ipsa per se clamat, & B. Paulus: Quæ societas (inquit) luci ad tenebras? Certò cõcluditur, si nos ambulamus in tenebris, id est, in ignorantia, erroribus, & peccatis, & cum hoc dixerimus nobis esse cum eo societatem, nos mentiri & veritatem non facere.

2. Cor. 6.

Quid est non facere veritatem? Et quomodo fit ista veritas? Mihi sic dicendum esse videtur: Apud sacras scripturas, quando de veritate loquuntur, veritatem non vno tantùm modo esse accipiendã. Et inde certum argumentum colligitur, interdum in illis dici, interdũ autem fieri veritatem. Quamobrem necessariò debemus dupliciter veritatem ipsam intelligere. Et vno quidem modo secundum dictum: alio verò modo secundum factum. Primæ veritatis inspectio ac probatio versatur circa congruentiam dicti ad rem quæ dicitur. Si enim congruat, & ita verè se habeat res, quemadmodum ipsa dicitur se habere, tunc adest veritas. Sin autem minus congruat: falsitas apparet & mendacium. Secũdæ autem veritatis probatio habetur à congruentia facti ad legem, quæ fieri aliquid imperat. Si enim omnino legi factum ipsum cõgruit (quia fecit homo quod oportuit illum facere, & quõ oportuit, & quãdo, & propter finẽ in lege propositum, & secundum alias ipsius legis circunstãtias.) Tunc hic homo dicitur fecisse veritatẽ. Vnde Dominus dixit: Qui facit veritatẽ, venit ad lucem vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Ad eundem sensum dicitur quis facere legem.

Ioan. 3.

Porrò oportet nunc exponere, quid sit ambulare in luce: quod hoc pacto delaratur: Lux est Christus, sicut ipse dixit: Ego sum lux mundi. Qui ergo secundum ipsum ambulat sequendo vestigia eius, in luce ambulat. Qui sequitur me, inquit, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Sequitur autem illum quicunque tendit quò ille, & eandem viam tenet per quam ille ambulauit. Pergit autem homo hanc viam non corporis, sed animi & virtutum gressibus & incessibus, ducendo hanc vitam piè, iustè ac sobriè, vt decet hominem cœlestia meditantem, atque ad illa piis desideriis assiduè suspirantem.

Ibid. 8.

Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus adinuicem, & sanguis Iesu Christi Filij eius emundat nos ab omni peccato. Vt ergo societatem habeamus cũ Deo, necesse est vt ambulemus in luce, sicut ipse est in luce, id est, eo modo quo ipse est in luce. Est autem in luce ipse in semetipso existens, qui est vera & summa lux. Vnde dicitur habitare lucem inaccessibilem. Ita ergo & nos debemus ambulare in illo existentes, qui lux est. Sumus autem in illo tanquam insiti manu Dei, cum illius gratiæ efficimur participes: & qua eripimur à tenebris, quæ sunt ignorantia, & error, & peccatum. Si ergo vitam hanc sapienter ducimus, scientes quò tendimus, & viam regiam, quæ est via crucis, tenemus: profectò societatem cum ipso Deo habemus, & nos ambulamus in luce, & ipse etiam ambulare nobiscum dicitur, & nos cum illo & coram illo. His enim modis loquitur scriptura, vt intelligamus illud: Si Deus pro nobis quis cõtra nos? Vnde & alius: Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me. Et ipse Dominus Deus ait: Stemus simul, quis est aduersarius meus? Audiant hęc qui negant certitudinem gratiæ: & videant quò pacto suam incertitudinem sustinere valeant his dactis, quæ hic tantus Apostolus de illo enarrat, cum quo ambulat Deus: qui & in Deo ambulare dicitur, & esse in luce. Erit ergo in ipsa luce, & hoc tamen non poterit certò cognoscere. An non hoc est facere de luce tenebras, & derogare nostræ fidei? Quid enim prodest esse in luce, & illam lucem in seipso existentem non videre?

1. Tim. 6.
Rom. 8.
Iob. 17.
Isa. 50.

Illud autem non absque quæstione est: Quo pacto id verum sit, quod de his adiicitur, qui ambulant in luce, videlicet sanguine Christi, eos ab omni peccato emundari: Si enim ambulant in luce, seruant mandata: Si seruant mandata, non peccãt: Si non peccant, quomodo indigent mundari à peccato? Respondetur: Esse etiam iustorum non præuaricantium, imò seruantium mandata Dei, nonnulla peccata, quę vitari in hac mortali conditione non possunt. Hæc igitur quæ assiduè admittuntur, etiam assiduè remittuntur: & sanguis Christi qui assiduè per memoriam & effectum effunditur, & offertur in altari, emundat nos ab illis. Et quia Pelagianus aliquis, aut Pharisæus hoc non facile admitterent, vtpote qui falsò putant nihil se habere vitij in natura, vnde assiduè scateant atq; erumpãt variæ libidines, & ideo posse omnino esse absque vllo peccato in cursu vitæ huius, subdidit Dilectus:

Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Peccatum, meo iudicio, hoc in loco non significat actuale peccatum, de quo non potest rectè dici nos illud habere, cum sit actus, & non sit permanens. Et dum orat homo iustus, aut quid boni agit, profectò non dicitur peccare. Est enim Lutherana, & iam ab omnibus piis damnata hæresis: Hominem etiam iustum in quouis actu suo peccare. Cum igitur dentur tempora, in quibus iusti nec venialiter peccẽt: absque mendacio possent dicere se illis certis temporibus non peccare, & propterea nec habere vel veniale peccatum, si habere peccatum idem esset quod peccare. Neque item puto debere intelligi de reatu peccati. Scio quidem peccatum ipsum, quod transit, dici posse manere in effectibus suis, & propterea in reatu: ita vt is habere peccatum intelligatur, qui reus est pœnæ peccato commisso debitæ, qui reatus manet post peccatũ donec remittatur. Attamen nec eo sensu sic arbitror posse locũ istum commodè intelligi. Nam possunt etiam dari tempora, quando homo nullo teneatur peccati reatu, qui aut per contritionem perfectam, aut per indulgentias, & plurima charitatis opera deletus fuerit.

Restat igitur vt hic locus, quemadmodum & B. Augustinus aliquando scripsit, commodè intelligatur de illo naturæ vitio quod nobis in carne, etiã post baptismum, relinquitur, vt cum illo ad meritum & gloriæ præmiũ pugnemus. Illud enim peccatum dicitur, vt rectè idem B. Augustinus declarat: quia de peccato venit, & ad peccatum incitat, vt sæpius est à nobis declaratum: ne quis falsus aliter accipiat scripturæ sensum, quàm sit verè accipiendus. Per illud etiam fit, vt nequeamus abstinere à quotidianis peccatis, quæ sunt minima & ferè assi-

Augustinus de pecc. mer. & rem. lib. 2. cap. 8.

assiduà. Et eiusmodi sunt,quæ assiduè in iustificatis,per Christi sanguinem remittuntur. Cum igitur assiduè peccemus,præsertim nos qui sumus in communi gratia, si volumus emundationem per sanguinẽ Iesu Christi obtinere, necesse est vt confiteamur peccata nostra. Audiamus autẽ quid subiungat ipse Dilectus:

Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Vult Deus si nos velimus illius sanguine peccata nostra deleri, vt illa confiteamur. Non credo hîc esse sermonẽ de mortalibus peccatis, cum Dilectus ipse in eorum numero sese constituat, qui illis teneantur (vt iam conclusimus) ac propterea non de confessione sacramentali,sed de illa potius quam obseruamus assiduè, orantes vt ipse dignetur remittere. Hanc confessionem obseruat vbique ecclesia,vt ab Apostolis citra vllam dubitationem traditam ac præceptam. Dominus ergo Deus reliquit nos summa prouidẽtia sua sub hanc miseram necessitatem secundũ carnem,vt non valeamus perfectè satisfacere legi secundũ eam perfectionem,quam exigebat pactum primum,& prima lex,quæ data fuit in statu innocẽtiæ.In eo quippe statu & naturæ integritate non fuissent peccata,nec quidem venialia. Detrusit, inquam,nos in hanc miseram peccandi seruitutem,vt semper humiles essemus,& recordaremur antiqui status, & vt confiteamur nos ex nobisipsis & natura nostra esse peccatores,& imperfectos semper.Et verè ita est, si comparemur ad eam primæui status legem, in qua totus homo debebat inueniri compositus, & seruiens Deo secundum omnem partem. Hæc igitur nostra confessio ita nos emundat per virtutem sanguinis Christi ab omni peccato,vt ob hoc ipsum habeamur,& simus coram Deo perfecti & integri secundum pactum nouum, per quod valemus in Christo dicere(modo ambulemus in illius luce,& secundum Spiritum)nunc autem iam non ego operor illud,sed quod in me habitat peccatũ, vt ait ad Rom. Apostolus. *Rom. 7.*

Quamobrem ne iam habeamus peccata, & ne habentibus imputentur,oportet nos illa confiteri, in quibus ad edomandam superbiam nostram derelicti sumus, quæ ignorantes & inuiti committimus. Qui si hęc nolumus ob superbiam nostram nec confiteri,nec orare vt remittantur iuxta tenorem orationis Dominicæ, proculdubio in tentationem merito à Domino inducimur: & in illa derelicti peccamus,nõ iam peccato veniali, sed transgressione legis,quæ ducit ad mortem. Hic est ergo status in quo nunc conclusi sumus in Christo, videlicet vt tunc perfectè iusti dicamur,& pro talibus meritò habeamur coram Deo, cum nos humiliter ac veraciter imperfectos adhuc esse & peccatores,comparati ad primæuũ statum, agnoscimus & confitemur. Tunc enim verè à primo nexu liberati,inuenimur in secundo pacto in Christo,& in vera luce. Ipse autẽ obligatus inuenitur nobis sua promissione,vt remittat peccata nostra: & quia fidelis est,remittit in effusione sui sanguinis,quæ coram Deo durat. Cúmq; iam opus sit iustitiæ,quod debet Deus pater clementissimus filiis suis, ideo dicit Dilectus:

Fidelis est & iustus. Non dixit misericors: quia hæc est iustitia, postquam sumus in illo & in luce, vt confitentes illa peccata,remittantur nobis, & emundemur ab omni iniquitate, siue iniustitia. Hāc vocem pro quouis peccato sacræ literæ accipiunt. Hanc doctrinam tradiderunt omnes sancti,& spirituales homines,B.Hieronymus, Augustin⁹, Ambrosius, Gregorius, & alij omnes vno spiritu ita confessi sunt: Vt ille tunc verè coram Deo dicatur iustus & perfectus,cum imperfectionem & peccata agnouerit,& ea legitimè confessus fuerit. Quia verò poterat aliquis dicere: vnde mihi hoc vitium in carne,& vnde hæc mihi peccandi necessitas? Si enim ignorans & nolens pecco,iam non est peccatum: aut saltem iniquum vt mihi imputetur ignoranti & inuito. Respondetur: Tu in hanc conditionem miseram peccato,quod in parente tuo Adam peccasti,te coniecisti, & ideo tibi meritò imputatur. Quòd si dixeris: At nunc sum in Christo nouo Adam,non iam in illo veteri Adam:

Respondetur tibi: Bene. Confitere ergo hanc tuā miseriam,& non imputabitur: quia gratia Christi & sanguis assiduè te emũdat,vt dictum est. Quòd si pergas quisquis es,& dixeris te non peccasse vnquam,audi Dilectum te confutantem:

Si dixerimus quòd non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. Ipse Dominus dixit per prophetas suos: Non est iustus quisquam, non est intelligẽs,non est requirens Deum. Et ad Iudæos: Nonne Moses(inquit)dedit vobis legem, & nemo vestrûm facit legem? &: Qui facit peccatum,seruus est peccati. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Et sanctissimus Præcursor Ioannes: Ecce qui tollit peccatum mundi. Vnũ autem est peccatum mundi,quod omnes peccauimus. Qui ergo dicit se non peccasse errat, & facit mendacem Deum & Christum: & non habet verbum eius in se, id est, in corde suo receptum fide. Qui enim vnum articulum non credit, nullum credit. Et ratio ipsa est in promptu: quoniā qui vnum dixit,dixit & alium. Neque enim potest Deus mendax esse in vno,& verax in alio. *Psal. 13.* *Ioan. 7. & 8.*

CAP. II.

FILIOLI mei,hęc scribo vobis, vt non peccetis. Sed si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Non pro nostris autem tātûm,sed etiam pro totius mundi. Et in hoc scimus, quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruamus. Qui dicit se nosse Deum, & mādata eius non custodit: mendax est,& in eo veritas non est. Qui autem seruat verbum eius: verè in hoc charitas Dei perfecta est. In hoc scimus quoniam in ipso sumus. Qui dicit se in ipso manere, debet sicut ille ambulauit,& ipse ambulare.

Filioli mei, hæc scribo vobis, &c. Vide acute lector, vt congruit cum superiore sententia. Mandauit enim ne dicerent se non esse in vitio vllo,

quasi non habentes peccatũ: & ne dicerent se non peccasse, saltem in parente: sed confiterentur peccata sua, vt sanguis Christi emundaret eos ab omni iniquitate. Nunc quare hoc eis scribat adiungit, dicens: *Filioli mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis*, ac si dixerit: Si non fueritis ea confessi quæ præmisi, nimirum vos peccauisse & peccatum habere, proculdubio peccabitis. Meritò enim velut ingrati & superbi trademini tentationibus, quibus non poteritis viribus vestris occurrere. Vt igitur non peccetis, hoc pręsentaneum est vnicuique remedium, agnoscere in se vitium ex peccato natum, & sedulò cauere, & sine intermissione orare, ne inducamini in tentationẽ. Verùm cum vix, & raro fieri possit ne quis mortaliter quandoq; peccet in hoc vitæ fragilis cursu tot hostibus impugnatus: ne in desperationem mitteret transgredientem, ait:

Sed & si quis peccauerit, aduocatũ habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. Notandum diligenter, quomodo dicit hîc nos quidẽ habere Iesum Christum, sed non vlterius crucifixum quasi peccatorẽ. Sic etenim illum semel in baptismo habuimus, quemadmodum & semel ipse fuit crucifixus. Sed dicit nos illum habere iustũ, vt non totum soluat satisfaciẽs omnino pro nobis per sanguinem suũ, quod fecit semel in baptismo. Habemus tamen illum aduocatum apud Patrem, vt pacificet eum nobis, ostẽdens se Pontificem gratiosum apud eum, & Dominum omnium constitutum. Vnde apud Patrem: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*, hoc est, pro peccatis eorum primùm, qui erant electi primarij lapides pro fundamentis ecclesiæ. Et ne videri posset docuisse, Christum pro illiusmodi electis tantùm esse propitiationem, adiunxit:

Non pro nobis autem tantùm, sed etiam pro totius mundi. Non solùm sufficienter (vt quidam exponunt) quoniam sanguis eius erat suo valore sufficiens ad saluandũ omnes: verùm etiam efficienter ex parte sua. Noluit enim illam sufficientiã frustra esse: contra quod hæretici blaterant. Vnde ipse indifferenter, vt summus & æternus Pontifex semper viuẽs, interpellat pro nobis Patrem, vt saluemur omnes qui obicem non posuerimus oblatæ nobis saluti, & illius alioqui efficacissimæ interpellationi.

Et in hoc scimus, inquit. Audiant & põderent hęc verba defensores incertitudinis gratiæ. Dilectus dicit: *In hoc scimus*. Scire propriè certitudinẽ notitiæ proculdubio in sui significatione complectitur. Istud B. Tho. docet: & res clara est propter hunc vocis vsum. In hoc scimus quòd agnouimus eum, si mandata eius obseruamus. Possumus ergo scire ꝙ obseruamus mandata eius, & consequenter quòd eius dilectionem habemus, & sumus in gratia. Vnde & Caietanus hoc in loco ita scribit: Et est sermo (inquit) de notitia effectiua, quam efficit fides infusa, quæ per dilectionem operatur. Dicẽdo itaq;, & in hoc scimus quòd cognouimus eum (proculdubio Deum lucem) perinde est ac si dixisset: & in hoc scimus quòd ambulamus in luce, si mandata eius obseruamus. Intẽdit siquidem Ioannes ad literam monstrare signum infallibile internæ lucis diuinæ in nobis esse, si mandata eius seruauerimus. Et propterea dicit, & in hoc scimus, scientia experimentali. hæc ille, contra eos qui negant certitudinem præsentis gratiæ per infusam fidem.

Caietanus pro cert. gratiæ.

Qui dicit se nosse Deum, &c. Vide vt de plena notitia loquatur, quæ habet secum gustum bonitatis eius. Neque enim esse potest absque charitate, & ideo non est in illis qui non obseruant mandata eius, contra prædicatores solius fidei.

Qui autem seruat verbum eius, seu mandatum eius, quia omnia vno verbo dilectionis & mãdato concluduntur: *Verè in hoc charitas Dei perfecta est.* Perfectionem charitatis hoc in loco accipit non secundum intensionem, sed extẽsionem mandatorum: Et non secundum eam perfectionis considerationem, quę consideratur in consiliis: sicut Dominus illi qui iactauerat se seruasse mandata, dixit: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, &c. *Marc. 10.* *In hoc scimus*, id est, per obseruantiam mãdatorum, *Quòd in ipso sumus.* Possumus ergo seruare mãdata: contra blasphemos hæreticos, qui Deũ nobis impossibilia pręcepisse asserunt, & insuper possumus scire, nos ea quæ nobis præcipiuntur seruare.

Qui dicit se in ipso manere, secundum vinculum spiritus & charitatis (sic enim manemus in ipso,) *Debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare*, hoc est, sequi vestigia eius per viam crucis abnegando semetipsum, & propriam voluntatem. Ipse enim est via, veritas, & vita. *Ioan. 14.* Sed prius via, quàm vita perfecta. Qui ergo per eum ambulat vt est via, perducitur ad illum vt est vita, cum apparuerit gloria eius sempiterna in cœlis.

Charissimi, non mandatũ nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Mãdatum vetus, est verbum quod audistis. Iterum mãdatum nouum scribo vobis, quod verum est & in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierũt, & verum lumen iam lucet. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit: in tenebris est vsque adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

Primò ne calumniarentur criminosi, destrui ab Apostolis veterem legem, & nouam introduci, præoccupat B. Ioannes, & ait: *Charissimi, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio*, hoc est mandatum dilectionis datum statim ab initio mundi primis nostris parentibus, & in ipsa lege per Mosen commemoratum, & vos ab initio illud habuistis in parentibus vestris, vel in lege. Aut si mauis dicit, *Ab initio*, scilicet vestræ ad Christum cõuersionis. Prima tamen intelligentia magis placet.

Iterum mandatum nouum scribo vobis, quod verum est & in ipso, & in vobis. Græcè melius: quod verum est in nobis. Non pugnat hoc quod ait, iterũ mandatum nouum scribo vobis, cum superiori dicto, Non mandatum nouum do vobis. Idem nanq; diuersis rationibus & vetus dici potest, & nouum. Vetus quidem in sui substantia: quoniam dilectio mandata fuit antea & Dei & proximi. Nouum autem in modo ipso dilectionis erga proximum

Ioan.13. exercendæ. Dixit enim Dominus: Mãdatũ nouum do vobis, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos. Ecce modus dilectionis grãdis & admiratione dignus. Vnde quod erat mandatum vetus, fit nouum: quia talis modus dilectionis, vt extenderetur etiam ad inimicum, nondum erat cognitus. Nondum enim velum templi, id est, caro Christi, erat scissum; id est, nondum reuelata Sanctorum via quo ad omnes. Nam superiores mundi ætates non poterant tũc tale mandatum portare, nec fieri dociles Deo.

Sed quidnam sibi vult istud, videlicet, hoc mandatum esse verum & in Christo, & in nobis? Attende lector. Mandatum verum illud est, quod verè mandatur, vt fiat, & impleatur. Lex enim vetus mãdabat, non quidem vt fieret illud, sed teste B. Paulo, vt agnosceretur peccatum per mãdatum, quod occasione accepta per ipsum mãdatum generabat
Rom.7. mortem. Ob eam causam non verum erat mandatum, quod non habebat finem proprium mandati, quatenus extra pronunciatum erat à Mose, & in tabulis scriptum lapideis. Factum est autem verũ mandatum in Christo, qui habuit in se virtutẽ implendi illud. Similiter factum est verum mandatũ in nobis: quia per gratiam infusam in cordibus nostris possumus illud implere. Vnde rationem subdens, dixit:

Quia tenebræ transierunt: & verum lumen iam lucet:
Rom.13. Tantũdem est atque illud à B. Paulo dictum: Nox præcessit, dies autem appropinquauit: abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, &c. Hoc totum efficit sapientia crucis in cordibus nostris, quæ non est absque dono dilectionis. Pergit: *Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.* Lumen quippe fidei non est lumen ei, qui secundum illud non ambulat, & nihil ei prodest: *Qui diligit fratrem suum in lumine manet: & scandalum non est in eo,* id est, non offendit vt ca-
Psa.118. dat: quia secundum lucem ambulat. Vnde scriptũ est: Pax multa diligentibus legem tuam, & non est
Ioan.11. illis scandalum. Et ipsemet Dominus: Qui in luce
1.Cor.13. ambulat non offendit. Quare autem nõ offendit? quia diligit. Dilectio enim benigna est, & patiens. Dilectio non æmulatur, non agit perperam: non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Qui ergo sic diligit, qua ex re poterit ipse accipere scandalum? Quòd verò qui eiusmodi est, etiam scandalum iniicere alteri non queat, vel ex eo patet: quoniam charitas non agit perperam, sed patiens est, & benigna, & non gaudet super iniquitate. Quare nihil est vnde scandalum possit vel præbere, vel recipere.

Qui autem odit fratrem suum, &c. Clara est sententia. Qui enim odio persequitur fratrẽ, suis iniquis passionibus ducitur: quæ sunt tenebræ à via recta abducẽtes hominem, cuius occæcauerunt oculos.

Scribo, vobis, filioli: quoniam remittuntur vobis peccata propter nomẽ eius. Scribo vobis, patres: quoniam cognouistis eum qui ab initio est. Scribo vobis, adolescentes: quoniam vicistis malignum. Scribo vobis, infantes: quoniam cognouistis Patrem. Scripsi vobis, patres: quoniam cognouistis eum qui est ab initio. Scripsi vobis, adolescentes: quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis Malignum. Nolite diligere mũdum, neque ea quæ in mũdo sunt. Siquis diligit mundum, nõ est charitas Patris in eo: quoniam, Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed ex mundo est. Et mũdus transit, & cõcupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternũ.

Scribo uobis filioli, &c. Non est putandum secundum ætatem dictum eos à B. Ioanne hoc in loco discerni ad quos scripsit, sed secundum vitam spiritualem. Alioqui quomodo scriberet ad paruulos & infantes? Sunt ergo in vita spirituali inchoãtes, proficientes, ac perfecti. Propterea alij infantes, alij adolescentes, & alij viri possunt vocari. Qui in re certè frequens est error. Nã sæpenumerò multi qui vix incipiunt, sibiipsis perfecti videntur, quos facilè decipit diabolus. Ideo ait ad eos, *Filioli,* quibus adhuc lacte est opus, & non solido cibo: vtpote qui vixdum à pristina consuetudine & peccatis cessastis: *Scribo vobis, quoniam remittuntur vobis peccata,* scilicet quæ continuò admittitis in imperfectione vestra, quæ vos non ita ponderatis qui nõdum nostis Dominum vestrum. Sed hoc, *Per nomẽ eius,* quod inuocatis: hic est Christus Saluator noster.

Scribo vobis patres, &c. Cognitio Christi de qua hîc sermo est (de eo enim dixit quòd erat ab initio) est integra sapientia. Includitur enim in illa cognitio bonitatis & misericordiæ paternæ, quam ostendit nobis in Christo. Et qui in hac cognitione crescunt secundum illam operantes, hi perfecti sunt, vt possint etiam alios generare, & sibi meritò patris nomen vendicare. Nam tales verè dicuntur cognoscere, qui secundum cognitionem operantur: non autem qui scientes torpescunt otiosi, & inutiles in vinea Domini.

Scribo vobis, adolescentes: quoniam vicistis Malignum, nimirum diabolum. Qui enim excesserunt infantiam & pueritiam, committuntur tentationibus quas mouet diabolus. Has si superant, meritò proficiunt & crescunt, & vicisse Malignum dicuntur, ipsum diabolum verè malignum: quia omni sua cogitatione, & opera, & conatu tendit in malum ac perditionem nostram.

Scribo vobis infãtes. Ad eosdẽ est sermo, quos superius vocauit filiolos. Hic quod est proprium eorũ describit, videlicet nosse iam patrem. Sciendũ est enim vitam incipientium esse quodam modo sub Patre, qui eos blanditiis, & paternis quibusdã complexibus fouet protegens, nec permittens in eos tẽtationes duriores. Postmodo Pater ipse vt crescãt, & vt plenius erudiantur, tradit eos Filio, qui adhuc sustinet eos penitus ablactandos. Filius autem cum permanserint socij suarum tentationum (quia nondum antea erant fortes vsque ad extrema pericula) dimittit eos aliquantulum sibiipsis, vt noscant se nihil esse, & nihil posse à semetipsis.

Sed vt quicquid potuerunt, venisse de cœlo, & ab ipso fateantur. Quos vbi ita instituerit vt sint ad has tentationes superandas perfecti, recedit ab eis tandē, & tradit eos fortiori doctrinæ Spiritus sancti, vt eius baptismo baptizati valeant etiam extrema perpeti. Hæc ex euangelio clarè accipiuntur. Subdit igitur Dilectus:

Quia cognouistis Patrem, id est, in eo statu estis, vt mox oporteat à Patre venire ad Filium, vt cum illo maiora sustineatis & perfectè erudiamini. Et rursum repetēs quæ ad patres scripsit, non addit quicquam, sed ait: *Scripsi vobis patres, quod cognouistis eum qui erat ab initio*, nimirum (sicut est expositū) Christum, quem nosse perfecta est sapientia, & à Spiritu sancto est, sicut ipsemet dixit: In illo die cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mādata mea, & seruat ea, is est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Hæc Dominus, quæ ad perfectos pertinent, qui cognoscunt eum perfectè & manifestè, ea tamen perfectione, quæ conuenit huic statui nostro in Christo, qui per fidem ambulamus. *Ioan.14.*

Scripsi vobis iuuenes, seu (vt suprà dixerat) adolescentes, *quoniam fortes estis*. Aduertendum est, quosdam putasse has repetitiones ad iuuenes, infantes, & senes, esse superfluas & adiectas: quibus ego non consentio, nec ab re factas existimo. *Et verbum Dei manet in vobis:* sine quo nihil possetis. *Et vicistis Malignum*. Sed nō propterea cessandum, quin cautiùs vigilandum. Opus quippe est perseuerantia in finem vsque: aliàs qui victus est, iterum vincere posset. Non enim dormit, sed vigilantissimè circuit vt denuo in domum quam possidebat, intrare possit cum spiritibus nequioribus, vt nos in euangelica parabola admonet Dominus, & ideo addit Dilectus: *Luc.11.*

Nolite diligere mundum, id est, habitationem hanc in hoc mundo, vbi non habetis patriam manentem: nec est vobis iam conueniens hæc habitatio, postquam facti estis ciues sanctorum, & domestici Dei. *Neque ea quæ in mundo sunt*. Nam propter ea quæ sunt in mundo diligitur mūdus, id est, hæc habitatio cum omnibus suis commodis ad carnis curam & delicias *Siquis diligit mundum, non est charitas Patris in eo*. Ponderanda omnino sententia. Et verè ita est: quia charitas Patris nō est nisi donum Dei, quo ipsum vt Patrem diligimus. Non autem vt patrem diligimus, cuius hæreditatem contemnimus, & recusamus promissa bona in cœlis, his terrenis penitus infixi.

Quoniam omne quod est in mundo, &c. id est, omne quod bonum in mundo existimatur ab amatoribus mundi (quod est cōcupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ) *non est ex Patre, sed ex mundo*. Versatur enim in tribus, quodcunque in hoc mundo male diligitur: *Quæ sint mala ex mundo.*

Aut enim est ad quod aspicit cōcupiscentia carnis: vt opiparè comedere, bene bibere, lasciuire, & quæ sunt eius generis: Aut id quod oculis placet: vt habere domos amplas, instructas marmore, statuis, picturis, hortis: supellectilem pulchram, splendidam, pretiosam: arcam nummis plenam, argento, auro, gemmis. hæc enim sunt quæ exhilarant oculos nostros: Aut versatur in iis, ad quę animus elatus ac superbus anhelat: vt est præesse ac præcellere cæteris potestate atque imperio. Sed nihil horum est ex Patre, id est, ex spiritu quem dat nobis Pater, secundum quem ab eo geniti sumus in fide & professione nostra, qui renūciamus diabolo, & omnibus pompis eius: & postmodo cūcta, quibus iam solenniter libellum repudij misimus, repetere tamen non perhorrescimus infœlices. Quid ergo accidet iis qui hæc mundi opera diligunt, & spernunt quæ sunt paternæ charitatis? Audiat homo carnalis, animalis, diabolicus: audiat, & nisi in æternum perire velit, mox pœnitentiæ stimulis agitetur, ne moriatur, sed viuat. *Contra eos qui diligūt mundum.*

Et mūdus transit, & concupiscentia eius. Transit quidem mundus nobis, à quo nos oportet necessario recedere: & ipse in vniuersum statim transiturus est cremandus igne. Transit ergo & concupiscentia eius, id est, quodcunque in eo videtur concupiscibile: & pariter desiderium peccatorum, id est, diligentium mundum peribit. Ea enim quæ desiderabunt, obtinere non poterunt: & isto pacto eorum desiderium peribit, vt perpetuo frustra desiderēt. Credis hæc prudens lector, an non credis? Si credis, ostēde te credere in veritate: & quod tibi dico, mihi etiam dico. Si non credis, experiētia tandem tibi ipsa declarabitur, quando non relinquetur vllus fructuosæ pœnitentiæ locus, vt Esau accidit.

Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum. Quia quod secūdum Deum concupiuit, æternum est, & in æternū possidebit, vt in eo verificetur: Desiderium animæ eius tribuisti ei, & volūtate labiorum eius non fraudasti eum: Præuenisti eū in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso. Vitā petiit à te, & tribuisti ei longitudinem dierum in æternum, & in sæculum sæculi. Hoc nobis concedat Dominus. *Psal.20.*

Filioli nouissima hora est: & sicut audistis, quia Antichristus veniet: & nunc Antichristi multi facti sunt, vnde scimus quia nouissima hora est. Ex nobis prodierunt: sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscū. Sed vt manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis. Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est. Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Iesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem & Filium. Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet. Qui confitetur Filium, & Patrem habet. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: quia si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis. Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam. Hæc scripsi vobis de iis qui seducunt vos. Et vos vnctionem

quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos, manete in eo. Et nunc, filioli, manete in eo: vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius. Si scitis quoniam iustus est: scitote quoniam omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

Filioli, nouissima hora est, &c. Ad incipientes & in fide infirmos est sermo: quoniam ij sunt quibus periculum seductionis imminet, nō iis autem qui iam habent neruos exercitatos ad discretionem boni & mali. Ad hos ergo sermonem conuertens, & volens probare seductionis periculum, ait nouissimam hanc esse diei horam. Significat autem per diem, totum tempus ab initio mundi vsque in finem. Et per horam nouissimam, partem diei postremam, qui secatur in horas duodecim. Et per scripturæ prophetiam apparet hoc esse tempus, quando erit persequutio extrema Antichristi, & præcursorum eius. Vnde & beatissimi Apostoli, Paulus, Iacobus, Ioannes & Iudas in suis epistolis huius persequutionis meminerunt, quæ futura erat, & est aduersus Christum in nouissimis temporibus. Hæc nouissima tēpora, horam nouissimam Dilectus hîc appellat: vt in qua audiri iam incipiatur Antichristi aduentus propè esse. ait ergo:

Quid per diem, horā, & prophetiam intelligat Dilectus.

Et sicut audistis quòd Antichristus venit, id est, aduentus eius hoc tempore nouissimo præscribitur, & iam in aliis præcursoribus præparatur.

Et nunc Antichristi multi sunt. Venerāt enim iam Apostolorum tempore Simon magus, Hebion & Cerinthus, & alij multi impij hæresiarchæ, qui se opponebant Apostolis, & Christi diuinitatem negabant, & multos fidei nostræ articulos. *Vnde scimus quia nouissima hora est.* Propter rationem iam dictam. Vbi enim Christi gratia maximè prædicatur, ibi oportet propter inuidiam Diaboli, Antichristos multos inueniri.

Ex nobis prodierunt, &c. Manifestè hîc illos Antichristos notat, qui iam Christum erant professi, & per Apostolicam prædicationem geniti erant. *Sed non erant ex nobis,* id est, non erant inter electos Apostolos. Si enim tales fuissent, nunquam excidissent, propterea subiunxit:

Si enim fuissent ex nobis, vtique permansissent nobiscum, quoniam illa diuina electio non erat exposita casui. Hoc dixit ne aliqui fortè à fide deficerent, propter tales dissensiones & schismata scandalum accipientes: sed intelligerent esse Dei prouidentiā in fundamentis domus, quę non possint corruere. *Sed vt manifesti sint quòd non sunt omnes ex nobis,* hoc est, Dominus Deus permittit huiusmodi ruinam, vt manifestentur ij non esse in eo lapidum numero, quos elegit Dominus pro fundamentis. Quare nemo debet propter hoc scandalizari. Nam & antea fuit prædictum nobis.

Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia, id est, Sed vos vnxit Spiritus sanctus, impartiēs huius rei notitiam, vt nullum patiamini ab istis scandalum, nec seductionē vllam. Hic Spiritus qui vnxit vos, est spiritus veritatis: & illa vnctio qua vncti estis, est participatio gratiæ Christi, cuius ille plenus fuit: & de plenitudine eius omnes accipimus. Vnde oportet vos nosse omnia quę sunt fidei de Christo, ad salutem ducentia.

Ioan. 1.

Non scripsi vobis quasi ignorātibus, &c. Et addit quæ ipsi deberent scire, nimirum: omne prorsus mendacium à veritate non esse. Non enim fieri potest vt à veritate proficiscatur mēdacium: quo fit vt mendacium proferens, non sit edoctus à spiritu veritatis, *Quis est mēdax, nesi is qui negat quoniam Iesus non est Christus?* Negare Iesum illum hominem esse Christum, id est, iustum & sanctificatum, est negare vniuersam fidem nostram. Si enim non est Christus, nō est Pater, nec Filius, neque Spiritus sanctus: qui tres ea voce, Christus, comprehenduntur. Vnde & B. Ambrosius dixit valere baptismum in nomine Christi: quia eo nomine tota Trinitas significatur. Quanquam non sine quæstione illud est de baptismo. Verum est autem quòd eo verbo, & Pater, & Filius, & Spiritus sanctꝰ intelligitur. Christus enim cum sit Filius, etiam cōceptum Patris supponit: & cum idem sit quod vnctus, vnctio autem Spiritui attribuitur, etiam nomine Spiritus sancti comprehenditur, ac propterea tota Trinitas. Qui igitur negat Christum, manifestè est Antichristus.

Vos quod audistis ab initio, &c. Hortatur ergo illos, vt in suscepta iam fide ab Apostolis permaneant. Et verè hoc est irrefragabile argumētum contra omnes hæreticos: cum ipsi sint qui relinquunt arborem, qui veluti superbi rami seipsos ab ea secant. *Et hæc est repromissio, &c.* Clarus sensus: Vita ęterna promittitur nobis, si profecerimus in fide viua, quæ operatur per charitatem.

Hæc scripsi vobis de his, & cæt. Constructio literæ iuxta grammaticam duriuscula est. Reliqua tamen clara sunt vsque in finem. Et quod legimus, *Maneat in vobis,* melius habet, *Manet.* Illud solum esset videndum, quomodo non necesse haberent doceri, cùm ipse nihil aliud videatur facere quàm docere eos? Respōdemus: Hæc B. Ioannis epistola potius est commemoratio eorum quæ sciebant, & edocti erant à Spiritu, quàm doctrina. Illud præterea ponderandum contra hæreticos, non sola fide reddi nos securos: vt fiduciam habeamus in aduentu Domini. Neque pura misericordia id præstat, sed tenor bonæ vitæ, ac perseuerantia, vt verè illo die non confundamur.

Si scitis quoniam iustus est, scitote quòd & omnis qui facit iustitiam, ex eo natus est. Sēsus est proculdubio, ni fallor, Si Christus est ille singulariter iustus, quia natura iustus (quod de nullo alio mortalium verè dici potest) scitote etiam omnem hominem, quicunque facit iustitiam, ex ipso natum esse. Quoniam quicunque facit iustitiam, ille iustus est. Et cum non sit ex se iustus, oportet ab alio habuisse vt sit iustus. Quodcunque enim tale est, & non ex se tale est, oportet vt ab eo quod ex se tale est, descendat. Hoc autem dixit ne quis temerè de iustitia glorietur: sed cuncta tribuat dona Deo & Christo, & gratias agat & glorificet ipsum omnis gratiæ fontem & largitorem. Ne similis fiat Pharisæo qui gratias quidem agebat, sed gratiæ originem non recognoscebat. Quatuor quippe sunt

In eos qui insipienter gloriantur.

Luc. 18.

Arrogantium quatuor genera. vt magnus Gregorius docet) species, quibus omnis arrogantium tumor demonstratur. Primò cũ à semetipsis habere se existimant. Tum si datũ quidem sibi cœlitus credunt, sed pro suis meritis hoc se accepisse putant. Tertiò cum iactant se habere quod non habent. Et denique quãdo despectis cæteris & vituperatis, singulariter appetunt habere quod habent. At veræ iustitiæ lex & æquitas postulat, vt vnde flumina exeunt, illuc redeant, vt denuò fluere possint. Nam habenti dabitur, & a- *Eccl.1.* bundabit. Qui autem ingratus est, sterilis perma- *Luc.19.* nebit & aridus. Quid enim habes, aiebat Aposto- *1.Cor.4.* lus, quod non accepisti? Si autẽ accepisti, quid gloriaris quasi nõ acceperis? Hæc in elatos, & sibi furtim dona Spiritus arrogantes.

CAP. III.

IDETE qualem charitatẽ dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eũ. Charissimi, nunc filij Dei sumus: & nondum apparuit quod erimus. Scimus quoniam quum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

V*idete, qualem charitatem dedit nobis Pater, &c.* Egregia & omnino necessaria est hæc præceptio, vt seria meditatione consideremus do- *Charitas Dei in nos Summum donum.* na Dei, quæ & quanta sint, & quanto labore illius ac sudore & pretio nobis quæsita. Horũ autẽ summum est ipsa charitas, per quod nominamur filij Dei, & verè sumus: non natura tamen sicut est Vnigenitus eius Iesus Christus, sed adoptione per gratiam. Cuius rei consideratio multum prodest ad excitandum nos, ne simus tanto beneficio ingrati, quo euecti sumus in consortium Dei, & omniũ filiorum eius. Sed quis idoneè de gratitudine repẽdenda meditabitur, si perpetuò fuerit de gratia incertus, vt volunt illi qui incertitudinem tutantur? Proculdubio religioni nostræ, si semotis passionibus rem secum perpendere velint, non modicum derogant. Ideo Dilectus, aliam nobis tradens doctrinam, dixit: Videte qualem charitatem, &c.

An quilibet debeat suam charitatem nosse. Obiiciet fortè aliquis, non propterea mandari à dilecto, vt quisque particularis homo suam videat charitatem: sed in genere, scilicet vt videat inter dona Spiritus, in Ecclesia esse charitatem. Verùm hunc nequaquam esse sensum Apostoli egregiè probant ea quæ subiunxit. Si enim de hac sola fide, quòd in ecclesia sit hoc donũ, sentiret: cur istud, rogo, addidisset, *Et nondum apparuit, quid erimus?* Siquidem hoc item notum est nobis fide. Igitur de experientia est sermo, qua nouit quis hîc suam charitatem, nondum tamen eam, quam expectamus in futuro, gloriam sempiternam.

Quomodo possimus charitatem nostram cognoscere. Rursum quæret alius: Quomodo possumus videre in nobis charitatem, cum sit qualitas quædã & habitus animæ, occultum donum? Respondetur: Non per se videri potest, sed per effectus suos in quibus cognoscuntur filij Dei à filiis sæculi: quãuis hoc filij Adæ non agnoscant. Et quidam (vt iã paulò antè meminimus) qui se Theologos profitentur, audent asserere nullum esse charitatis effe- *Contra dogma Scholasticorũ quorundam.* ctum, quem non possit quoque virtus naturalis in homine producere. Quod certè dogma inimicum est religioni Christianæ: & Christi verbis, & Dilecti eius discipuli doctrinæ repugnare, si diligenter discutiatur, non dubito.

Per hoc igitur præcipuum Dei donum, quod dicitur charitas, filij Dei efficimur. Est enim donum quo renascimur, & viuimus coram Deo. Non sola fides, quæ sine hoc dono est mortua, sed amor iste, charitas ista, quæ & gratia dicitur & iustitia Dei in scripturis sanctis, dat vitam nobis. Quid, rogo, est charitas nisi iustitia? Id sæpenu- *Iustitia idem quod charitas.* mero B. Augustinus declarat, & vis ipsa vocum demonstrat. Qui enim diligit, legem implet: & hoc ipso quod quis legem implet, iustus est, & iustitiã facit. Mandatum ergo dilectionis est mandatum iustitiæ vt ipsa iustitia ac dilectio vnum sit. Nõ me latet, hęc à quibusdã Scholasticorum aliter accipi, qui hæc inuicem distinguũt. Quare nos hac de re in proprio libello, cui titulum fecimus, De iustificatione, copiosius disseruimus.

Propter hoc mundus non nouit nos, &c. Mundus nõ nouit hanc dignitatẽ in nobis, per quã facti sumus consortes diuinæ naturæ, participantes de spiritu eius ineffabiliter. O si perinde videremus animæ pulchritudinem, quæ hoc tam sublimi dono decorata est & ornata, atque videmus speciem corporis, & ea mirum in modum delectamur, longè profectò magis animi quàm corporis contemplatione lætaremur. Quoniam verò tanta illa sublimitas humanæ menti, quæ illam sensu non potest percipere, est incredibilis, iccirco mundus non nouit. Et ratio est: *Quia non nouit eum.* Quem eum? nimirum Patrem, id est, non nouit Deum esse Patrem nostrum: & quomodo sit Pater noster ignorat, & non capit, neque considerat huius excellentissimã necessitudinis rationem, quę est Iesus verus Filius, & Verbũ caro, Christus vnicè dilectus & vnctus, *Ioan.1.* de cuius plenitudine omnes accipimus, in quo cõditi denuo sumus, & ex quo veluti palmites de vite trahimus veram vitam. Porrò cum hæc filiorũ adoptio sit imperfecta adhuc in hac via, perficietur verò tandem aliquando, si rectè & sanctè vixe- *1.Cor.13.* rimus, in patria (nunc enim videmus quasi per speculum in ænigmate: tunc videbimus speculantes facie ad faciem) iccirco addit:

Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus, Et declarans adiungit: *Scimus quòd cùm apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eũ sicuti est.* Ex hoc ipso quòd videbimus eum sicuti est, scientiam hanc habemus nos futuros illi similes. Ipse sicuti est non posset à nobis videri, nisi maximè de eius luce participaremus, vt possemus in eũ directè obtutum nostrum figere. Sed hæc experiẽtia queunt agnosci potius, quàm vllis humanis verbis declarari.

Et omnis qui habet hanc spem, &c. Homo, inquit, qui hanc spem habet: *Sanctificat se*, id est, purificat, vt possit legitimè quod sperat, obtinere. Nam soli mundi & puri corde vident Deũ. Quomodo autẽ purificat se homo per hanc spẽ, nisi vt qui verè illã vitã sperat, huius mũdi illecebris nõ cõtaminetur, sed rectã pergat per opera bona, & perseuerãtiam

vsque in finem? Et hoc est sanctificare seipsum, id est, aptare se ad illam perfectissimam sanctificationem. Sic Christus Dominus noster sanctificauit se metipsum, non à peccato quidem vllo, qui nunquam peccatū nouit, sed à debito satisfaciendi pro nostris per obedientiam crucis. Et hæc notent recentiores hæretici, & discutiant exactius quo pacto se ipsi sanctificare possint, qui nolunt per opera id fieri. Respuunt enim quicquid nos operamur ad salutem. Aiunt autem quò suam falsam doctrinam saltem obtegant, cuncta facere Deum in nobis sine nobis. At nos clarè hîc habemus, quomodo Christianus homo spe seipsum sanctificat. Et sermo est de spe viua, quæ habet expectationem & patientiam in operibus bonis, vt sæpius est à nobis expositum. Aliam autem spem ab ista vera miniméque fallaci, ignorant scripturæ, & Spiritus sanctus summæ & illibatissimæ veritatis doctor & defensor.

Ioan. 17.

Notent hæretici.

Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit: & peccatum est iniquitas. Et scitis quia ille apparuit vt peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est. Omnis qui in eo manet, non peccat. Et omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est: sicut & ille iustus est. Qui facit peccatum, ex Diabolo est: quoniam ab initio Diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera Diaboli. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semē ipsius in eo manet: & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij Diaboli. Omnis qui non est iustus, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum. Quoniam hæc est annunciatio quam audistis ab initio, vt diligatis alterutrum. Non sicut Cain qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum. Et propter quod occidit eum? Quoniam opera eius maligna erāt: fratris autem eius iusta. Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui nō diligit, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum homicida est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. In hoc cognouimus charitatem Dei: quoniam ille animam suam pro nobis posuit. Et nos debemus pro fratrib⁹ animas ponere. Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo: Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua: sed opere & veritate.

Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, &c. Postquam ostendit modum quo quis sanctificat se: nunc è conuersò ostendit, eum qui facit peccatum non posse aptare se ad visionem diuinā. Proponit enim facientem peccatum, eundem & facere iniquitatem: quia peccatum est iniquitas. Deinde, quòd Christus apparuit, id est, venit in carne, vt & peccata nostra tolleret, & sic nos sanctificaret. Et hoc nos scire per fidem supponit. *Et peccatū in eo non est*, qui nullum omnino peccatum nouit. Non enim peccator valuisset peccatum tollere. Et addit: *Omnis qui in eo manet, non peccat*, quia & ipse Christus semel mortuus peccato non dicitur peccare, id est, nostra peccata super se iterum sumere diluenda. Qui ergo iam in illum translatus, & insitus in eo manet, nō peccat. Et ideo hic est qui potest eum videre, vtpote mundus corde.

Et omnis qui peccat, nec vidit eum, nec cognouit eum. Quid est non vidit eum, nec cognouit eum? Nonne multi peccatores viderunt eum, & postmodo prolapsi sunt? Respondetur: Nouisse Deum verè is dicitur, qui dignum eius notitia fructum facit. Si enim Christum verè nouisset, & illa notitia vsus esset, nunquam se per iniquitatem & peccatum ab illo segregasset. Notitia ergo illa prior quæ suum non produxit effectum, pro ignorātia habetur. Possumus (& fortassis non male) dicere quandam esse visionem Dei peculiarem in via erga eos, qui per illam confirmantur in bono Spiritus. namque ita eis datur, vt non sit recessurus. Vnde si quis hāc de Deo visionem habet, ab ea nō potest excidere. De illa enim dixit Dominus discipulis suis: Et ego rogabo Patrem & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis quem mundus non potest accipere, id est, illi qui in communi sorte gratiæ viuunt, & salui fiunt, licet penitus non exierint de mundo: vnde & mundi nomine significantur. Mundus enim non videt eum, nec scit eum: cum tales non sint eius visionis ac perfectæ notitiæ capaces. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit & in vobis erit, &c. Ecce vt de hoc spiritu veritatis, quem missurus erat, clarè dicit per eum nosci & sciri Deum, & ita sciri vt non sit huiusmodi cognitio peritura. Talis ergo notitia negatur esse, aut fuisse in homine qui peccat: & hic sensus mihi magis placet. Impeccabilitas enim à perfecta notitia Dei procedit. *Filioli nemo vos seducat: qui facit iustitiam, iustus est*: non qui solummodo credit est iustus. Audiat Lutheranus & qui beatificat imputatam iustitiam. Sed qui facit iustitiam, id est, opera iusta, per quæ iustitia in vobis crescit, & perficitur, hic iustus est: *Sicut & ille*, id est Christus, *iustus est*: quia fecit iustitiam obediens Deo. Non sit ergo discipulus supra magistrum, nec seruus supra Dominum suum. *Qui facit peccatum ex Diabolo est*, per imitationem & per suggestionem. *Quoniam ab initio Diabolus peccat*: nec vnquam desiit peccare aduersus Christum, nec cessaturus est, quandiu durabit hoc nostrum sæculum. Propterea aduersus Iudæos perfidos & incredulos Dominus & redemptor noster: Vos (inquit) ex patre Diabolo estis, & voluntatem patris ve-

Quid sit nosse Deum.

Ioan. 14.

In Lutheranos.

Luc. 22.

Ioan. 8.

ſtri vultis facere. Ille erat homicida ab initio, & in veritate non ſtetit. *In hoc apparuit filius Dei, vt diſſolueret opera diaboli.* Quod fuit opus diaboli, niſi alienare nos à Deo, aſtu ſuo & malignitate ſuggerendo peccata? Hoc autem opus venit Chriſtus vt diſſolueret, & reconciliaret nos Deo, & ſanctificaret per donum iuſtitiæ.

Quō nō peccet, qui natus eſt ex Deo.

Omnis qui natus eſt ex Deo, peccatum non facit, quia ſemen Dei in illo manet, &c. Dicunt quidam hãc ſententiam pertinere ad prædeſtinatos tantum: qui licet peccent, peccatum tamen illis non imputatur, & ſic non poſſunt peccare vt imputetur. Sed hoc minimè placet. Alij aiunt hoc dictum Apoſtoli habere veritatem, ſi formaliter intelligatur: vt ſit ſenſus: Omnis qui natus eſt ex ipſo Deo, in quantum talis eſt, propterea non peccat: quia ſemen Dei in eo manet, ſecundum quod ipſe natus eſt. Hoc ſemen eſt charitas Dei, quæ non agit quicquam perperam, ſed nec poteſt agere: quia tales filij, vt tales ſunt, ipſo Dei Spiritu aguntur, cui ſemper conſentiunt, & ideo non peccant. Hic ſenſus proculdubiò verus eſt.

De homine interiore & exteriore.

Attamen vt apertius adhuc & vberius explicetur, Debes cogitare acute lector, hominē in Chriſto renatum, etiam ſecundum mentem & partem ſuperiorem, in qua eſt ſemē & verbum Dei, & lux iuſtitiæ & charitatis, non tanta perfectione támque abſoluta generatum, vt non hæreat adhuc in eo aliquid vetuſtatis propter amorē carnis, & ſuipſius: ita vt in hoc homine ſit etiam in parte ſuperiore duplex affectus, & duplex amor. Hic dicitur homo interior, qui etſi natus eſt ex Deo vt ſit filius Dei, non tamen ita perfectè, vt non ſit & filius ſæculi ex parte. Nam illud ſemen, quod dicitur etiam fermentum, non perfectè totum hunc hominem fermentat: ſed in eo adhuc viget alia affectio, vt ſit vnus & idem homo quaſi duo homines. Secundum ſemen quod ineſt ei naturaliter, potens eſt peccare: quoniam ſecundum illud non eſt natus ex Deo. Secundum verò illud ſemen quod ſuperinfuſum eſt ad extinguendum peccatum & vim eius, non poteſt peccare. Etenim natus ex Deo habet ſemen in ſe manens, niſi alicuius peccati, & propriæ alicuius præuaricationis merito auferatur. Et hic homo eſt qui nō peccat, nec poteſt peccare. Qui ergo peccat alius eſt, id eſt, ipſe idem, alio tamen ſemine concretus: iccirco tanquam alius cogitatur. Ille ergo homo interior qui Dei eſt filius, non peccat, nec poteſt peccare, quamdudum in illo ſemen Dei manet, vt ſuperius declaratū eſt.

In hoc manifeſti ſunt filij Dei à filiis diaboli: Nempe à fructibus diuerſorum ſeminum. Ex hoc loco falſum eſt, quod quidā volunt defendere, ſcilicet omnes effectus qui à charitate procedunt, poſſe produci naturaliter. Si enim hoc verum eſt, nunquam filij Dei à filiis diaboli manifeſtè cognoſcerentur. Dixerat: Qui facit iuſtitiam iuſtus eſt, ſicut ille iuſtus eſt, id eſt, Chriſtus: quia iuſtitiam facit. In hoc ergo manifeſtus eſt iuſtus, ſi facit iuſtitiā. Et quia omnis iuſtus ex Deo eſt, manifeſtum fit, omnem qui facit iuſtitiam, filium Dei eſſe. In hoc manifeſtatur filius Dei: quoniam ſi iuſtitiam faciat, iuſtus eſt, & conſequenter ex Deo natus & filius eius. *Omnis qui non eſt iuſtus, non eſt ex Deo.* Non enim habet Dei ſemen in ſe manens. Nam ſi illud haberet ſemen, appareret in fructibus. Eleganter dixit B. Gregorius: Nunquam amor Dei eſt otioſus: Operatur enim magna ſi eſt: Si autē operari renuerit, amor non eſt. Neceſſe eſt ergo aliud eſſe in eo ſemē, qui non operatur, & illud eſſe ex diabolo, non ex Deo vt ſit filius diaboli, non autem Dei.

Omnes effectus charitatis non poſſe produci naturaliter.

Charitas nunquam otioſa.

Quoniam verò omnis iuſtitia in dilectione cōprehenditur, addidit: *Et qui non diligit fratrem ſuum,* hic non eſt ex Deo, & propterea non iuſtus. Idem eſt enim non diligere proximum, quod eſt non facere iuſtitiam. Non facere autem iuſtitiam, quid eſt aliud quàm non eſſe iuſtum?

Quoniam hæc eſt annunciatio, Crebrius hoc repetit, & meritò: quoniā hæc vna dilectionis exequutio totius religionis noſtræ ſummam atque dignitatem in ſeipſa verè complectitur.

Non ſicut Cain qui ex maligno erat, &c. Nota eſt iſtius fratricidæ Cain hiſtoria. Illum autem fuiſſe ex ſemine diaboli, qui maximè & propriè dicitur malignus, prodidit ipſum opus quod fecit iuxta diaboli voluntatem, qui fuit homicida ab initio. Occidit enim fratrem ſuum Abel, virum iuſtum & Deo chariſſimum. *Et propter quod occidit eum? quoniam opera eius maligna erant, &c.* Vide quam afferat occiſionis cauſam: quia opera Cain erant maligna, & econuerſò opera fratris bona, ideo occidit eum. Verùm cur non dixit potius, quia eius mens erat maligna, & non eius opera? Audi: Nemini dubium quin per inuidiam occiderit illum. Inuidia autem oritur ex bono alterius, dum cōparatur proprio. Nam homo qui videt alium aut potentiorē, aut ſapientiorem, aut meliorem ſe (quod certè videt comparādo opera alterius operibus ſuis) in inuidiam excitatur. Et inuidia parit indignationem, odium, & iram. Ira verò homicidium, & omnem iniuriam. Sed vbi, rogo, vidit Cain opera ſua mala, niſi in ſacrificio quod obtulit ſine fide? Quoniam Deus ad illud non reſpexit, nec ad munera eius: quo ſigno clarè ſignificauit nihil ſibi eſſe gratum quod ab eo proficiſceretur, ac per hoc omnia eius opera eſſe mala, vtpote quæ venirent à mala radice, id eſt, à mente & voluntate mala. Et ideo non fuit ex Deo, ſed ex diabolo. *Nolite mirari fratres, ſi odit vos mundus.* Ex ſuperiore doctrina tollitur hæc admiratio: quia odium ex illa diſſimilitudine naſcitur, quam in operibus intuemur. Opera mundi mala ſunt: opera autem iuſtorum bona. Intuens ergo mundus, id eſt, ij qui immerſi ſunt in cupiditatibus mundanorum, ſua flagitia & turpia ſcelera, & cernens lucentia opera proborum ac piorū hominum: ex hac tantæ diſſimilitudinis inſpectione turbatur, & in odium rapitur, & ſimul cū ipſa pietate & iuſtitia contemnit & odit pios & iuſtos tā quam ſibi aduerſantes, & in ſuis bonis operibus illum damnantes. Nam exire ex mundo per nouam vitam, quid eſt aliud quàm damnare mundum, & teſtimoniū perhibere quòd opera eius mala ſunt? Hoc planè declarauit Dominus noſter de ſeipſo.

Gen. 4.

Cur mūdus odit bonos.

Ioan. 7.

Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitā quoniam diligimus fratres. Vide quàm clarè teſtatur poſſe ſciri à nobis quòd viuimus per gratiam, cùm & vnde hoc ſcimus, manifeſtè exprimatur, nempè à dilectione fratrum. Vbi ergo ſunt illi qui negant nos poſſe implere dilectionis præceptum? Et quid ſunt dicturi illi, qui etſi fateantur nos poſſe il

Mādatum dilectionis impleri poſſe.

lud implere, neminem tamen posse hoc scire absque peculiari reuelatione defendunt? *Qui non diligit, manet in morte:* Quia in obedientia legis vita nostra reposita est. Per dilectionem ergo transferimur in vitam, ad quam erigimur per fidem. Nam omnes in Adam mortui sumus priuati vita. *Omnis qui odit fratrem suum, &c.* Quicunque non diligit, odit: & quicũque odit, homicida est: omnis autem homicida non habet vitam æternam in se manentem, id est, non habet donum charitatis, quod est vita æterna. Ipse enim Christus in anima nostra fide & charitate receptus, est lex nostra scripta in corde nostro: & hæc est vita manens & æterna.

In hoc cognouimus charitatem Dei, &c. In græcis nõ legitur, Dei, & notabilior sensus colligitur, qui mihi iste esse videtur: *In hoc cognouimus charitatem*, id est, debitum charitatis ad quod tenemur: quia in illo, id est, in Christo, conspicitur: *Ille enim posuit animam suam pro nobis*: ergo & nos debemus pro illo, hoc certè absque dubio valet. Et cùm addideris, ipsum esse per dilectionem & Spiritum suum in omnibus nobis: ergo & nos debemus pro omnibus ponere vitam. Quandoquidem iam nõ tam pro illis ponimus, quàm pro ipso Christo, quẽ in omnibus agnoscimus, iuxta illud: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. (*Matth.25.*) *Qui habuerit substãtiam huius mũdi, &c.* Textus est clarus. Illud solùm notãdũ, quòd eleemosyna in necessitate exigitur: & qui in necessitate nõ porrigit, dicitur claudere viscera sua, id est, teneritudinem illam quam parit misericordia, vt non effundatur in illum pauperẽ. Hoc autem est nõ solùm occidisse illum, sed Christum in illo. Quicunque talis est, proculdubiò charitas Dei in eo non manet. Nec intelligenda est hęc necessitas ita extrema, vt expectanda sit in paupere exhalatio spiritus: sed vnctio docet hoc. Qui enim verè diligit, citò & maxima cum hilaritate succurrit egenti.

Filioli mei non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate: Ne cogamur dicere, idem esse diligere verbo, & diligere lingua. Et similiter id esse diligere opere, quod diligere veritate (quia doctrina apostolica reiicit synonyma) subtilem arbitror inter hæc differentiam eatenus considerari, vt ille dicatur verbo diligere, qui sermone commendat dilectionis opera, nimirum eleemosynã & huiusmodi: qualis nunc ego sum, & prædicatores, & hortatores. At si qui verbo commendant, opere autem non confirmant, semetipsos condemnant. Quapropter opposuit verbo ipsum opus, & his ait: *Fratres mei, non diligamus verbo* (supple, tantùm) *sed opere.* Sunt verò & qui diligunt lingua, proferẽtes dulcia dilectionis verba, & promittentes: sed fallunt, cum non ex corde expromant: & his dicitur: *Fratres mei, nõ diligamus lingua, sed veritate*, de corde puro & conscientia bona. Diligit etiam lingua & nõ veritate, qui solum externo opere facit eleemosynam, sed iactantiæ & inanis gloriæ causa, non soli Christo placere studens.

Diligere verbo & lingua non idem esse.

In hoc cognoscimus quòd ex veritate sumus: & in conspectu eius suadebimus corda nostra. Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum: maior est Deus corde nostro, & nouit omnia Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciã habemus ad Deum. Et quicquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus. Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filij eius Iesu Christi: & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatũ nobis. Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, ex spiritu quem dedit nobis.

In hoc cognoscimus, quòd ex veritate sumus, &c. Diligere fratrem opere & veritate, id est, ex veris & intimis præcordiis, est certa nota quòd ex veritate sumus, idest, ex Deo & Christo, qui est veritas. Audiant hæc qui contra gratiæ certitudinem sentiũt, quam tantoperè nobis commendat tantus hic Apostolus noster. Addit enim: *Et in conspectu eius suadebimus corda nostra:* Melius, suadebimus cordibus nostris. Et quid suadebimus cordibus nostris, nisi hoc ipsum quod à fructibus charitatis nouimus? Nimirum quòd ex veritate sumus, & charitas Dei in nobis manet. Fatentur quidem aliquam certitudinem: sed vocant humanam, & fallaciæ subiectã. At hîc Dilectus ait: Suadebimus cordibus nostris, & istud in conspectu ipsius Dei. Nunquid verò in conspectu Dei admittuntur humanæ fallaciæ, & incertæ istiusmodi certitudines? O nos miseros qui non scrutamur scripturas, sed cuncta putamus in scholis hauriri posse. Neq; putet quisquam maleuolus à me damnari Scholasticos: eos enim omnino probo & defendo, tanquam benemeritos de sapientia, & doctrina, & theologia: sed omnibus in rebus addi modum debere exopto. Sicut enim non omnia tribuenda sunt Patribus: ita nec omnia Scholasticis. Istud præcipuè manifestum reddunt exortæ hæreses, quæ scripturarum authoritate nõ subtilitate & argutiis scholasticis dignè retunduntur. Sed ad rem nostram redeamus. Hæc igitur notitia est fidei notitia, non euidentiæ (vt Caietanus hîc rectè docet) sed tamen quæ habet certitudinẽ pacantem corda in conspectu Dei.

Quòd si reprehenderit nos cor nostrum, &c. Sensus est clarus, Si cor nostrum nos reprehendit, siue damnat per conscientiæ aculeum, certò possumus concludere, coram Deo minimè nos esse innocentes: qui est maior corde nostro, & ipse est qui finxit corda & cordis oculum. Non igitur videbit ille, quod videt oculus cordis mei? Qui finxit ergo oculum, nõ considerat? (*Psal.93.*) Certè ipse nouit omnia, qui fecit omnia. Et ideo nouit peccata, quæ deficiunt ab illo rectissimo ordine, quem ipse in nobis constituit.

Charissimi, si non reprehenderit nos cor nostrum, &c. Si cor nostrum, legitimè tamen exploratum sicut possumus & debemus, non reprehenderit nos, siue non damnauerit nos, *fiduciam habemus ad Deum*, Ecce vnde surgit fiducia, quæ est fidei robur, nimirum à conscientia bonorum operum. Et declarãs in quo sit hæc fiducia, ait: *Et quicquid petierimus*, quod sit rectum & vtile nobis, *accipiemus ab eo.* Et rationem huius rei afferens ait: *Quia mandata eius custodimus: & ea quæ sunt placita coram eo facimus.*

Hanc autem fiduciam præbet nobis ipsa certitudo gratiæ, non autem incertitudo.

Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filij eius, &c. id est, vt postquam adepti sumus fidem, perseueremus in illa, & cõfidamus in nomine filij eius Iesu Christi nos promissa æterna recepturos. *Et diligamus inuicem, sicut mandatum dedit nobis.* Hoc est autem eius mandatum Apostolis datum, vt diligant se inuicem, sicut ipse dilexit eos: & hoc mãdatum iussit vt aliis prædicarent. *Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo:* aliter non posset seruare. Manet autẽ seruans mãdata in Christo, sicut palmes in vite: & ille in nobis, sicut vitis in palmite, qui de influxu suo continuè illi suggerit. *Et in hoc scimus quòd ipse manet in nobis, ex spiritu quem dedit nobis.* Ecce vnde veniat illa notitia, quam habemus de eius charitate, nempe à Spiritu Dei qui cõtestatur spiritui nostro (vel cum spiritu nostro) quòd sumus eius filii. Cùm enim opera Spirit⁹ videmus ex nobis prodire, coniectamus in nobis esse Spiritum Dei. Sed quia hoc nõ sufficeret ad plenam notitiam, ipsemet Spiritus nobis datus hanc persuasionem nobis intus confirmat. *Rom. 8.*

CAP. IIII.

CHarissimi, nolite omni spiritui credere, sed probare spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spirit⁹ Dei: Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est: & omnis spirit⁹ qui soluit Iesum, ex Deo non est: & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mũdo est. Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos: quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo. Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex Deo sumus. Qui nouit Deum, audit nos: Qui non est ex Deo, non audit nos. In hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris.

C*Harissimi, nolite omni spiritui credere, &c.* Quoniam euangelicæ veritati plurimum obstant falsi prophetæ: & Diabolus solicitè iam excitarat suo spiritu multos, qui tacitè exciderunt à fide, parati ad serenda zizania in agro Domini: admonuit omnes Dilectus, vt ab huiusmodi sibi cauerent, dicens: *Nolite omni spiritui credere*, id est, omni profitenti se spiritum habere veritatis. *Sed probate spiritus, vtrum ex Deo sint.* Et quia potuisset dicere aliquis: Quomodo possumus hoc probare? Respondet: *In hoc cognoscitur Spiritus Dei* (siue) *In hoc cognoscite Spiritum Dei: Omnis spiritus qui confitetur Christum in carne venisse, ex Deo est.* Sed hoc videtur pati instantiam, nam & Pelagiani, & Donatistæ, & alij multi confessi sunt: & nouæ etiam sectæ nunc confitentur Christum venisse in carne, & tamen non sunt ex Deo: quia aliis erroribus perniciosis tenentur. Verũ si considerentur verba Dilecti iuxta profundiorem sensum, agnoscem⁹ totam in eis fidem nostram comprehẽdi: vt quicunque in vno quouis articulo pertinaciter errauerit, non verè cõfiteatur hunc, Christum videlicet, in carne venisse. Qui enim hunc articulum verè credit & confitetur, consequenter & Christum confitetur Deũ verum esse, & hominem verum. Agnoscit & in eodem ipsam Trinitatẽ: quod in eo ipso verbo, Christus, perspicitur. Agnoscit eundem eo ipso quòd venit in carne, venisse vt summum Sacerdotem ad saluandum carnem: & consequenter vt Regem ac Doctorem ad prouidendum cuncta, quæ ad salutem carnis faciunt. Vnde qui illum credit Christũ, etiam doctrinam eius euangelicam, & quæcũque ipse vel per seipsum docuit esse credẽda, vel mãdauit obseruãda: aut per Apostolos, & successiuè per eos qui in ecclesia potestatem & authoritatem ab ipso per Spiritum sanctum accipiunt, reuerenter ac syncera fide recipit & confitetur. idque non solùm corde, sed etiam opere. Hoc est enim verè cõfiteri, vt scriptura ipsa loquitur. Vana quippe est confessio cordis, quam opus ipsum non probat. Quare quicunque in vno quouis articulo fidei recedit, nullum tenet: & non confitetur Christum venisse in carne, quomodo debet confiteri. Vnde rectè sequitur: *Omnes hæretici negãt Christũ in carne venisse.* *Qui vnum articulum non credit, nullum credit.*

Et omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Sic legimus in Latinis: & veram hanc lectionem existimo, secundum quam & B. Ireneus contra hæreses libro. 3. hunc locum citat, licet in græcis alia sit lectio, quæ tamen eundem sensum habet. Legitur enim: Et omnis spiritus qui non confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est. Verùm prior quam probamus, elegantior est & acceptione dignior. Quia enim Christus habet nexum cũ superioribus, id est, cum Verbo, & consequenter cum Patre, & consequenter cum Spiritu sancto: quicunque hunc nexum soluit errando à vero circa sanctissimam Trinitatem, ipsum Iesum soluit. Similiter & quicunque nexum quem habet cum inferioribus, id est, cum Matre, cum Angelis, cum hominibus, cum ecclesia, denique cum superis & inferis, aut secundum carnem, aut secundum spiritum, aut secundum potestatem, ille est qui Iesum soluit, & non est ex Deo, sicut latius alibi ostendimus. *Authoris lib. Clauium.*

Et hic est Antichristus: Non ille certus quem expectamus, sed qui spiritu illum referat. Vnde ait: *De quo audistis quoniam venit, & nunc iam in ipso mundo est:* In spiritu, quemadmodum à Domino dictũ est Eliam venisse: quia B. Ioannes Baptista venerat, non autem vetus ille Elias, sed in spiritu & virtute Eliam priorem referens. *Matth. 11.*

Vos ex Deo estis filioli, & vicistis eum. Si legimus, *Eum*, ad ipsum mundum debemus referre, quem vicerunt existentes in Deo. Si verò legimus, *eos*, ad pseudoprophetas & antichristos referendum est. Et ratio victoriæ traditur: *Quoniam maior est*, id est potentior, *qui in vobis est:* Hic enim Deus est: *quàm qui in mundo:* Hic est Diabolus. Nemo igitur excuset se imitator Heuæ matris insipientis, dicens: Serpens me decepit. Nam virtus Dei quæ in te erat, poterat plusquam Diabolus. *Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit.* Nota hîc lector reuera omnes satores hæresum esse de hoc

mundo, id est, amantes mundum, vt testatur egregiè B. Augustinus. Nam propter aliquod mundanum mouentur, & mouent turbas. Quia ergo de mundo quem diligunt loquuntur: ipse mundus, id est, mundani homines libenter audiunt eos doctores. *Nos ex Deo sumus, &c.* Hoc iam dixerat Dominus: Qui ex Deo est, verba Dei audit. Et hinc concludit: *In hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris:* Verè istud magnum est signum: quãdo quidem qualis quisque est, talia sibi cuncta videntur quæ offeruntur. Sic ægroti bonos & salutem afferentes cibos contemnunt, & noxios sæpenumero concupiscunt.

Ioan. 8.

Charissimi, diligamus nos inuicem: quia charitas ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deũ. Qui non diligit, non nouit Deum: quoniam Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis: quoniam filiũ suũ vnigenitum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum. In hoc est charitas, nõ quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit filiũ suum propitiationem pro peccatis nostris. Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere. Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est. In hoc cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis: & nos vidimus & testificamur: quoniam Pater misit filium suum Saluatorẽ mundi. Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo. Et nos cognouimus, & credidimus charitati quã habet Deus in nobis.

Charissimi diligamus nos inuicem. Meritò non potest de alia re Dilectus potius quàm de dilectione loqui, vrgens & crebrò eandem inculcãs, quò nos prouocet ad æmulandum sancta æmulatione charisma hoc cunctis aliis sanctius, iucundius, ac pretiosius. In illo enim inuenitur sanguis Christi tanta dilectione pro nobis fusus. Nam audi rationẽ huius æmulationis, *quia charitas ex Deo est.* Sed nunquid non & ipsa fides ex Deo est, & spes similiter? Nonne & quodcunque aliud donum descendit à Patre luminum? Verè ita est: sed singulari quadam ratione charitas dicitur ex Deo esse, tãquam quid proprium Dei, & naturæ eius. Ipse non est fides, nec spes, nec aliquid donorũ huiusmodi, quæ (ab ipso tamen) in nobis sunt. At de illo verè dicitur quòd est charitas, & cui secundum hanc virtutem nos maximè assimilamur. Nihil enim tam proprium Dei, quàm diligere. Vnde & in hoc assimilamur ipsi Deo, & per hoc in diuinæ naturæ consortium euecti sumus. Propterea opportunè addit Dilectus discipulus:

Charitas propriè dicitur de Deo.

Et omnis qui diligit ex Deo natus est, Nimirum ex eius charitate: quia voluntate nos genuit & amore. Vt rectè quidam dixerit, Omnium vetustissimũ & cunctorum parentem esse amorem. *Et cognoscit Deum, &c.* Verè nullus cognoscit Deũ perfecta cognitione, nisi qui diligit. Perfecta quippe cognitio ea est, quam sequitur approbatio. Qui non diligit Deum, quomodo potest verè probare illum esse diligendum? & ob eam causam non nouit eũ: quia non ipsum vt diligibilem respicit, cũ sit alioqui summè diligibilis. Etsi videatur vi rationis cogente nosse hoc in mente, non tamen verè dicit in corde, cùm Deus sit ipsamet charitas, quam qui nouit, non potest non diligere. Et ne quis dicat: Quomodo scire de Deo possum, cum ipse habitet lucẽ inaccessibilem? Respondet:

In hoc apparuit charitas Dei in nobis: quoniam Filiũ suum vnigenitum misit, &c. Ab illius charitatis effectu ostendit: quoniam Filium suum vnigenitum misit in mundum, vt viuamus per eũ. Hoc quod iã apparuit innumeris atque inuictissimis testimoniis cõprobatum, declarat quantũ sit diligibilis Deus. Quod qui apprehendit fide, intẽdens, & considerans quomodo à Deo accipit vitam verã atque æternam & hoc beneficium nobis hoc medio paratum per Vnigeniti crucem & mortem (qua in re sola ostenditur quicquid erat diuini erga nos amoris) profectò impossibile redditur, vt non vice mutua ipsum diligat tanti doni authorem ac largitorem. Quapropter congruentissimè sequitur:

In hoc est charitas, id est, lex & ratio, quæ charitatẽ à nobis requirit, in hoc fundatur, *Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quia ipse prior dilexit nos: & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.* Duo itaque, aut potius tria sunt, quæ à nobis exigunt & quasi extorquent dilectionem erga Deum. Primum, quoniã ipse prior dilexit nos. Et siquis quærat: Quid mihi profuit ista dilectio? Respondetur: Profuit ad remissionem peccati, & ad donum veræ vitæ. Denique quærenti: Quo pacto, quomodo? Ex hoc enim maximè elicitur modus charitatis nostræ. Respondet: Quia misit Vnigenitum suum hostiam pro peccato, & fecit illum pro nobis peccatum. *Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.* Potius quidem videbatur esse dicendum: Et nos debemus sic illum diligere. Dixit autem: Et nos debemus alterutrum diligere. Et rectè id quidẽ. Cum enim reddere Deo gratiam & beneficium non possimus, qui bonorũ nostrorum non indiget, iccirco voluit munificentissimus Dominus, vt quod ipsi iure reddendum esset, reddamus nobis inuicẽ. Et ipse quasi sibi redditum pro sua bonitate & iustitia acceptum atque impensum habet.

2. Cor. 5.

Deum nemo vidit vnquam, Exponitur ratio exactę à nobis charitatis: cur Deus ipse nos diligẽs, quærat vt reddamus illi debitam dilectionem, officia charitatis & beneficia, collocando in fratribus nostris, non in ipso Deo. Ait enim:

Deum nemo vidit vnquam: Et quomodo possumus illi benefacere, qui (vt ait B. Paulus) habitat lucem inaccessibilem, quem nemo vidit, nec videre potest? Vnde dictum fuit Moysi, Non videbit me homo, & viuet. Et Ioannes Baptista: Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Quod verò quidam volunt

1. Tim. 6. *Exod. 33.* *Ioan. 1.*

& Mosen, & B.Paulum vidisse Deum facie ad faciem, eo modo quo in cœlis illum videbimus (saluo ita opinantium honore & pace) non puto verum. Nam si diligenter scripturas perspicimus, ipse Moses, ipse B.Paulus, ille sanctissimus præcursor Ioannes Baptista, hic noster Euangelista secus testantur: tametsi non ignorem glossas, sed vbi erat non opus. Ad rem igitur nostram. Voluit ostendere ipsum Deum à nobis in hoc statu non esse sic diligibilem, vt in eum directè, quem non videmus, valeamus dilectionis nostræ operas & actiones dirigere, qui sensibus ducimur. Quocirca subdidit:

Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet. Ac si dixerit: Satis dilexisti Deum, si fratrem diligis opere & veritate, in quo recognoscitur esse Deus. *Et charitas eius in nobis perfecta est.* Sēsus est: Charitas Dei, quæ est illius donum in nobis, perficitur in hoc quòd proximos & fratres nostros diligimus. Poterat enim quis dicere: Si proximum diligis, non propterea satisfecisti: quia in primis oportuit te Deum diligere. Imò, inquit, si diligimus fratres, perfecta
Rom.13. charitas eius in nobis est. Hoc dixerat B.Paulus: Qui diligit proximum, legem impleuit. Qui enim diligit proximum propter Deum, magis diligit ipsum Deum, & certius diligit. Propter quod vnumquodque tale, &c.

In hoc cognoscimus quòd in eo manemus, &c. Audiāt qui negant certitudinem gratiæ, ait: In hoc cognoscimus quòd in eo manemus. Nemo manere in Deo dicitur, nisi qui ab ipso Deo diligitur, & particeps est gratiæ eius: quia de Spiritu suo dedit no-
Ibid.8. bis. Hoc idem dixit B. Paulus de ipso Spiritu qui cum sit vera lux cōtestificatur cum spiritu nostro, quòd filij Dei sumus. *Et nos vidimus & testificamur, &c.* Hæc fuit annunciatio Apostolica, nec sine testimonio miraculorum quæ sermonem confirmarunt, iuxta pollicitationem Domini, *Quòd Deus Pater misit Filium suum Saluatorem mundi,* Non prædestinatorum tantum, sed totius mundi Saluatorem. Nam & primi illi electi (ad illustrem scripturarum sensum) non dicūtur iam esse huius mundi, sed se-
Ioan.17. lecti de mundo, vt ipsemet Dominus declarauit.
Gal.6. Et B. Paulus: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. *Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, &c.* Intellige non satis esse confiteri lingua, sed oportet insuper factis confirmare confessionem: alioqui vana est omnis cōfessio oris sine opere dilectionis.

Et nos cognouimus, & credidimus charitati quā Deus habet in nobis. Charitas non est aliud quàm amor quidam honestus cum beneuolentia & amicitia, vt sit reciprocus amor, qui fundatur in communicatione alicuius honesti, in quo simul amici lætantur. Charitas ergo Dei erga nos, & nostra quam nobis erga seipsum donauit, talis est, id est, mutua amicitia fundata super optimo atque immenso bono, quod est summa fœlicitas & beatitudo patriæ. Hanc ergo Dei charitatem quam ipse habet erga nos, in nobis cognoscimus & credimus: quoniam ista notitia non hîc habetur nisi per fidem.

Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum: quoniam Deus prior dilexit nos. Si quis dixerit: Quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrē suū, quem videt: Deum quem nō videt, quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus à Deo: vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

Deus charitas est, &c. Cum ipsa charitas significet amicitiæ amorem, cuius est proprium se efferre in alterum, si consideretur hic amor in Deo, ipsa certè charitas Deus est. Cū igitur Deus sit charitas, profectò omnes complectitur in quos extendit charitatem suam, id est, seipsum amantem. Qui ergo cōplexus in ea charitate manet, haud dubium quin in eo maneat: non simpliciter, sed in eo qui amat ac diligit, tanquam amicus & pater. Alioqui omnia manent in Deo, cuius voluntate sunt creata & qua seruantur. Sic ergo manemus in eo vt dilecti prius ab eo, & eum mutuò diligētes. Ipse verò manet in nobis perseuerans nos diligere. Sed quomodo manet in nobis, nisi per donum Spiritus, quod est quoddam creatum, & vocatur charitas, diuinā sibi vendicans appellationem? Est namque participatio quædam diuinitatis, & donum ineffabile, propter quod solum (vt sæpe dicendum est) inuidet nobis Dæmon, qui illud ob superbiam amisit. Et hæc charitas in nobis est, per quam nos ipsum Deum diligimus, secundum hanc communicationem fœlicitatis æternæ nobis ab illo prouisæ, & promissæ, & iam nonnullo modo in hac vita in nobis inchoatæ.

Scio opinionem Magistri sententiarum falsam omnino, miniméque tenendam, qui charitatē quæ est in nobis, vult esse ipsum Spiritum sanctum habitantem in nobis, & mouentem corda nostra per semetipsum. Quæ opinio meritò ab omnibus explosa est, vtpote contra rationem, & contra sacras scripturas. Contra rationem quidē: quoniam dum sibi persuasit se nos honorare atque extollere, inhonorat & deprimit. Si enim Deus ipse Spiritus mouet nos ad dilectionem, non nos: iam ipsi non sumus qui diligimus, sed ipse Spiritus. Quod si dixeris: Imò dum ille te ad diligendum mouet, tu ipse es qui diligis, sed per eius motum: nihil dixeris. Siquidem vt quilibet actus hominis sit verè hominis & perfectus, oportet illum ex ipso homine liberè ac virtuosè (vt ita dixerim) procedere, hoc est, ex principio aliquo interno & inhærente ipsi homini. Aliter homo ipse nō esset virtuosus, nec vllo dignus honore.

Quod ergo dicitur, Spiritus sanctus manet & habitat in nobis, intelligitur per hoc donum, quod est quædam illius participatio. Non quòd sit pars Spiritus, sed quòd est quoddam ab eo spiratū, quo fit vt nos eius similitudine donati, notitiam concipiamus eius cum gaudio, & pace ineffabili, quam no-

norunt verè quibus crucifixus est mundus, & illi mundo. Qui igitur tales sunt, ipsi in Deo manent, & Deus in eis: & præterea, rē ita se habere cognoscunt. De hoc dono, quòd sit quoddam creatum in nobis, innumera sunt scripturarū testimonia, quæ in aliis nostris tractatibus abundè recensuimus.

In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, &c. Diuinæ charitatis integer in hac via effectus, in hoc interim suā perfectionem extendit, non vt possessores simus, sed, *vt fiduciam habemus in die iudicij*, quādo superuestiemur. Nō enim antè perfecti sumus vt comprehensores, sed in spe, certa tamē, qua nos perficiendos tunc expectamus. Et ratio est: *quoniā sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo*. Hic est sensus: Sicut ille est in hoc mundo, nimirum Christus, ita & nos sumus. Ille autem consideratus vt existens in hoc mundo, secundum externam vestem est in statu meriti, non præmij. Induit autem postmodo decorem & fortitudinem. Sic ei disposuit Deus Pater regnum: & sic nobis illud conuenienter disponit, ne sit discipulus supra magistrum, & seruus supra dominum suum.

Verùm, si hic est verus sensus, illud videri posset duriusculum, cur non dixerit: Sicut ille fuit. sed: Sicut ille est. Nunc autem proculdubiò est in gloria. Sed attende, quòd nō dixit simpliciter, *Sicut ille est*, sed, *Sicut ille est in hoc mundo*: Est autem ipse in hoc mundo in memoria & exēplo, & in cordibus nostris, tanquam ad imitationem propositus, & versans ob oculos diligentium se, qui se conformant ad illum. Quare doctè dixit, Est: non autem, Fuit: quia ipse sui reliquit nobis exemplum imitādum.

Timor non est in charitate: Qui enim diligit Deum, non habet timorem. Quem verò timorem non habet, nisi mundi, & mortis? Caro quidem ipsa potest tremere, & pauescere ad mundi persequutiones, & mortis amaritudines: sed ipse spiritus nequaquam. Solum hunc habet timorem, ne segregetur à Deo: & hic est timor veræ amicitiæ. Et hi omnes timores à vera charitate procedūt. Quare qui diligit Deum, non potest timere aduentum Domini, quin potius illum diligit, & assiduis suspiriis efflagitat, habens fiduciam certam sibi per illum aduentum bene futurum, modo permanserit in fide catholica & dilectione.

Sed perfecta charitas foras mittit timorem. Est in omnibus quidam naturalis timor mortis, etiam in interiore homine. At si charitas ibi insit perfecta, timorem eiicit foras, vt non sit intus, id est, in homine illo interiore, in quo inhabitat. Quod verò ait de perfecta charitate, fortassis de ea loquitur quæ verè est charitas, & dicitur perfecta, quia non solùm ad Deum respicit, sed propter illum etiam ad proximum, vnde & superius dixit: Qui seruat verba eius, verè in hoc est perfecta charitas. Hæc tamen charitas secundum se habet latitudinem, vt quanto sit intensior, tanto etiam magis contraria excludat. Hoc igitur est charitatis proprium, excludere omnem seruilem timorem. Qui autem amat, & se agnoscit amare, quomodo potest timere? Qui autem nō noscit se amare, etsi amet fortassis, semper tamen pauidus timebit. Et hanc rationem quoque velim ab his diligentius pōderari, qui incertitudinem charitatis beatificant, & timorem illum prædicant, quo perpetuo ancipites constituūt simplicium conscientias, cum tamen timorē hunc illiberalem charitas ipsa, vt tam perspicuè testatur Dilectus, excludat. Equidem hoc in loco nō solùm ab his requiro scripturarum scientiam, sed ipsam charitatem, cuius est proprium solari fratres, non terrere, pacem afferre, non timorem, lætitiam cordis, non angustiam.

Quia timor pœnam habet: Qui autem timet, non est perfectus in charitate: id est, non habet verè charitatem. Aut si magis placet: non habet illam perfectā charitatem, quam Deus à nobis exigit in hac vita mortali, vt prorsus exuamus amorem nostri: & quæ debemus Deo, cui rependere nihil possumus, eius amore & iussu rependamus in proximū nostrum, in quo recognoscitur Caput. Et hæc est conclusio Dilecti aientis:

Nos ergo diligamus Deum, quoniam ipse prior dilexit nos, Græcè tamen in hunc modum legitur: Nos diligimus Deum, quoniam ipse prior dilexit nos: Vt ea in re constituatur nostra cum Patre clementissimo ingenuæ & puræ charitatis obligatio. Neque verò inde colligitur, non debere nos eum propter promissa bona diligere, modo illud sit prius, quin potius includitur: quoniam in tanta illius erga nos summa dilectione respicim⁹ dona illa quæ iam habuimus, & quæ habituri sumus. Aliâs in turpissimum ingratæ memoriæ peccatum incurreremus, qui donatorem donis dissimulatis amaremus quasi in referendo amore pares. Nos enim ij non sumus, qui valeamus accedere & ascendere ad puritatem tanti amoris. Sumus creaturæ, nec possumus illum prius amare, quàm ille nos: aut simul amare, & amoris nostri causam & rationem nō habere, illius scilicet amorem. Solus ipse purissimè dilexit nos: non quia nos à principio dilexerimus illum. Verum est tamen Dominum Deum, qui incipit nos diligere non diligentes, nequaquam additurum primæ dilectioni alteram dilectionem, nisi prius ostēderimus nos huius dilectionis bene memores. scriptum est enim: Ego diligentes me diligo. Et Dominus, Siquis diligit me, mandata mea seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. *Prou. 1.* *Ioan. 14.*

Siquis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suū oderit, mēdax, &c. Hîc locus omnino dignus est cōsideratione. Amor quippe non fertur in rē non cognitā. Deus ergo eatenus verè diligitur, quatenus cognoscitur. Cognoscimus autem Deū non in seipso, sed in iis quæ ex ipso sunt, & in quibus quodā modo cernitur. Qui ergo se Deū diligere dixerit, & fratrē suū oderit, mēdax est. Nā si Deum diligeret, illū videret: cúmque illū in seipso videre nō posset, videret tamē in fratre suo Si ergo illū in fratre suo nō videat, nec ipsum Deū videt, vt oportet videre ad dilectionē. Nostra quippe erga illum dilectio fundatur in dilectione sua erga nos: vt illū in quolibet nostrū diligērē intueamur. Ideóque obligauit nos vt alter alterū diligamus, quia ipse per dilectionē suā est in omnib⁹ nobis. Rectè igitur subdit: *Et hoc mādatū habemus, vt qui diligit Deū, diligat & fratrē suū*: In quo.s. agnoscitur Deus & eius dilectio, quoniā pro illo Vnigenitū dedit, Dedit autē non ad ostendēda quædā leuia dilectionis indicia

ſed ad ipſam reipſa pretioſiſſimi ſanguinis effuſionem. Huius excellentiſſimæ charitatis mẽtionem
Rom.5. fecit B.Paulus: Vix enim pro iuſto quis moritur. Nam pro bono forſitan quis audeat mori. Commendat autem charitatẽ ſuam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores eſſemus, ſecundum tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Et alio lo-
Ibid.8. co: Qui proprio Filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, &c. Si igitur iubet vt illius amore fratrem noſtrum diligamus: ſi non paruerimus tam iuſto mandato, quid poterimus excuſationis proferre? Tanquam iniqui, quos odio Deus habet, iudicabimur ad ſupplicia ſempiterna: quæ dignetur à nobis auertere per donum Spiritus, quò nos inuicem verè in illo & propter illum diligamus.

CAP. V.

OMNIS qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. Et omnis qui diligit eũ qui genuit, diligit & eum qui natus eſt ex eo. In hoc cognoſcimus quoniã diligimus natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata eius faciamus. Hæc eſt enim charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus. Et mandata eius grauia non ſunt. Quoniam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum. Et hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra. Quis eſt qui vincit mundum, niſi qui credit quoniam Ieſus eſt filius Dei?

Omnis qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, &c. Vult probare ſuperius dictum, quòd omnes tenemur diligere fratres, hoc pacto: Ieſum eſſe Chriſtum nõ eſt aliud quàm Ieſum eſſe vnctum à Spiritu ſancto ſumma vnctione, vt ſit ipſe primogenitus, in quo plenitudo gratiarum concluditur: & de cuius plenitudine omnes accipimus. Et qui credit hoc, natus eſt ex Deo. Et cùm hic natus ſit ex Deo, obligatur diligere patrẽ ſuum ex quo eſt: nec illum ſolum, ſed quoſcũque viderit ex eodem patre natos, & ad vitam beatam vocatos.

In hoc cognoſcimus quoniam diligimus natos Dei, &c. Vide, quæſo, quomodo circularis videtur hæc probatio. Idem frequenter ait, quòd in hoc cognoſcimur diligere Deum, ſi diligamus natos ex Deo, id eſt, fratres noſtros. Hîc autem videtur oppoſitum dicere: Nempe nos in hoc cognoſcere quòd diligimus natos Dei, ſi Deum diligamus. Verùm aduerte, quòd non hoc ſolum dicit: Si Deum diligamus, ſed & præterea mox ſubiunxit, ſi mandata eius cuſtodimus, in quibus repoſita eſt ipſa fratrum dilectio.

Hæc eſt enim charitas Dei, ſiue lex charitatis, *vt mandata eius cuſtodiamus*: Sed ne quis diceret ea eſſe impoſſibilia (ſicut nunc dicunt blaſphemi hæretici) Dilectus occurrit, nedum non eſſe impoſſibilia, vel duriora declarans, ſed admodum facilia, amanti ſcilicet & volenti. *Et mandata eius*, inquit, *grauia non ſunt*. Ne quis autem Pelagianus temerè audeat confidens in viribus propriis: ideo ad dexteram & ſiniſtram ſe vertens Apoſtolus noſter, exprimit rationem vnde habemus hanc potentiam ſeruandi mandata, & ait:

Quoniam omne quod natũ eſt ex Deo, vincit mundum, quo fit vt valeamus ſeruare mandata. *Et hæc eſt victoria*, id eſt, inde victoria noſtra venit contra mundum, *fides noſtra*. Et de viua fide intelligere oportet. Verè dixit ſanctus doctor Auguſtinus de hac fidei præſtantia: Nullæ, inquit, maiores diuitiæ, nulli theſauri, nulli honores, nulla huius mũdi maior eſt ſubſtantia, quàm eſt fides catholica, quę peccatores homines ſaluat, cæcos illuminat, infirmos curat, catechumenos baptizat, fideles iuſtificat, pœnitentes reparat, iuſtos augmẽtat, Martyres coronat. Virgines, & viduas, & coniugatas caſto pudore conſeruat, clericos ordinat, ſacerdotes conſecrat, in æterna hæreditate cum ſanctis Angelis collocat. Si itaque fides victoriam contra mundum adipiſcitur, bellum interceſſiſſe oportet, ſine quo victoria nulla eſſe poteſt. Fides igitur noſtra vincit mundum, ſed exercitata. Nam torpeſcens citò langueſcit, & otioſa crebris tentatur incommodis. Remiſſas excubias (teſte B. Ambroſio) callidus inſidiator irrumpit. Aſſuetum autem bello virum externa fraus inſtruit, & ad glorioſam prouehit palmam victoriæ. Pax ergo fidei, corruptelæ eſt materia. Quis enim verè miles ſi non militet, cum vita hominis ſit quædam militia ſuper terram? Nec in pugna ſpirituali expectanda eſt perfecta omnino victoria, cum ſit cum hoſtibus ſpiritualibus & nunquam morientibus confligendum. Hæc in Lutheranos appoſitiſſimè dirigi poſſunt, qui pacem cum carne & ſanguine, & mundo inierunt per fidem armis ſpoliatam. At eiuſmodi fides non eſt ea quæ vincit mundum: ſed fides verorum Chriſtianorum, quibus crucifixus eſt mundus, & illi mundo. *Quis eſt qui vincit mundum, niſi qui credit quòd Ieſus eſt filius Dei?* Quicunque enim iſtud credit, omnia quę eius ore dicta ſunt vel mandata, credit, & facit per inhærentem charitatem & (vt diximus) militantem.

Laus viuæ fidei ex B. Auguſtino de verb. Dom.

B. Ambr. in pſ. Beati im.

Hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus. Non in aqua ſolùm, ſed in aqua & ſanguine. Et Spiritus eſt qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt veritas. Quoniam tres ſunt qui teſtimoniũ dant in cœlo: Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus: & hi tres vnum ſunt. Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra: Spiritus, aqua, & ſanguis: & hi tres vnum ſunt. Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimonium Dei maius eſt: quoniam teſtificatus eſt de Filio ſuo. Qui credit in filiũ Dei, habet teſtimonium Dei in ſe. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo. Et hoc eſt teſtimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius eſt. Qui habet Filium Dei, ha-

bet vitam. Qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

Hic est qui venit per aquam & sanguinem, &c. De Christo dicitur quòd venit per aquam & sanguinem. Venire autem per aquam, est fluctibus maris exponi, id est, tribulationes mundi huius experiri, & per illas tutũ incedere. Hoc professus est in primo baptismo, quando baptizatus est aqua. Et hoc reddidit in secundo baptismo, quando crucifixus
Luc.12. est, & sanguinem suum fudit, & vitam posuit pro ouibus suis: de quo baptismo ipse dixit: Baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor donec perficiatur? Et illud fuit venisse per sanguinem, *Non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine*, vt perficeret obedientiam sibi à Patre impositam, & tum demum posset alios sanctificare per sanguinem suum: quo etiam modo sanctificata est aqua. Venisse quidem præcursor sanctissimus Ioannes Baptista se testatur ad baptizandum, sed in aqua tantum.

Sed quomodo nõ etiam ille in sanguine, cum pro testimonio veritatis sanguinem intrepidè fuderit? Respondetur: Sanguis B. Ioannis Baptistæ non emundat nos à peccatis, nec sanctificat aquas sed ipse potius à Christi sanguine sanctificatus fuit. Aqua per se nihil est ad sanctificationem: & sanguis per se itidem nihil est. Sic & caro (vt do-
Ioan.6. cuit) ipsemet Dominus nihil prodest: sed virtus illa Spiritus, qui tributus est sanguini ad salutem nostram, valet & prodest vobis. Itaque hoc in loco Christum venisse per aquam & sanguinem, nihil est aliud, quàm illum venisse ad emũdationem nostram per merita passionis suæ, & mortis crudelissimæ. Inde enim aqua baptismi fluxit ad tollendas anterioris testamẽti culpas. Et sanguis insuper exiuit ad emundandũ assiduè, quæ in nouo testamẽto assiduè admittũtur delicta, vt iã superius explicatũ est. Si quis ista non credit, audiat id quod sequitur:

Et spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas. In Græcis legitur: *Quoniam Spiritus est veritas*, vt sit sensus, Spiritus testificatur de his, quoniam ipse est veritas, ad quam pertinet testificari absque fallacia. At germanior est Latina nostra lectio, quę hanc porrigit intelligentiam, quòd Spiritus testificatur Christum esse veritatem. Sed hoc quomodo, quando, vbi? In primis autem, Quid est (ro
Ioan.14. go) Christum esse veritatẽ? Ipsemet dixit: Ego sum via, veritas, & vita. Quòd enim sit via, per quam intrare & incedere oportet ad salutem, clarum est. Quòd item ipse sit vita, id est, finis noster vltimus, etiam clarum est. At quòd sit veritas, non ita clarè patêre videtur. Sed quoniam veritas, non potest considerari nisi cogitetur & res, & intellectus, & aliqua prolatio (nã in re aliqua prolata versari veritatem, aut falsitatem intelligimus) de illa dicimus quòd est vera vel falsa: & ipsum dictum siue prolatum dicimus esse veritatem, aut falsitatẽ. Modo Christus vt est Deus, cum sit dictum, & prolatum, & Verbum Patris expressum, meritò dicitur veritas: quoniam verè totã Patris substantiam adæquatè exprimit ac perfectè. Verùm quoniam de homine Christo agimus, qui missus est à Patre tanquam sermo Patris vt ipsum audiamus: etiam ipse Christus homo dicitur veritas. Est enim sermo Patris, paternam nobis misericordiam & clementiã exprimens in semetipso, quam vidit in Patre, & audiuit à Patre, & nuntiauit nobis. Quapropter & ipse agens in terris dicebat ad Patrem: Sermo tuus veritas est. Ioan.17.

Porrò vnde hoc scimus? A spiritu qui testificatur. Sed quomodo? quando? vbi? Respondeo: Præter id quod habemus de spiritu Apostolis dato, est assiduum in ecclesia testimonium, & in cordibus piorum, quod fit per aquam & sanguinem Iesu Christi. Scimus nos ex euangelio, Christo mortuo, de latere eius perforato aquam exiuisse & sanguinem miraculosè ac abundantissimè. Quid est hoc, nisi Spiritus testimonium nobis dicentis: Ecce illa aqua munda, per quam veteres eluuntur sordes? Et rursus: Ecce sanguis verus & viuus, per quẽ assiduè delicta emundantur. Vide vt coniunctim habes tria hæc, Spiritum, aquam, & sanguinẽ. Non enim ab aqua vel à sanguine segregatur Spiritus. Hoc ipsum experitur in semetipso homo iustus & pius, qui per aquam baptismi sentit se mundatum: & per sanguinem Iesu Christi etiam à quotidianis sordibus ablutum & tersum, hoc illi testificante Spiritu in corde.

Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cœlo. Non eo sensu intelligas, quasi sint tres qui testificentur in cœlo: quia in cœlo nõ est opus testibus, vbi clarè omnia vidẽtur. Sed quòd tres sunt in cœlo qui testimonium dant (nimirum de Christo) *Pater, & Filius, & Spiritus sanctus*: Testatus est enim Pater pluries de cœlo, dicens: Hic est Filius meus Matth.17.
dilectus, in quo mihi benè complacui: Ipsum audite. Et iterum quando venit vox de cœlo: Et clari Ioan.12.
ficaui, inquiens, & iterum clarificabo. Testatus est & Spiritus sanctus veniens in specie columbæ in baptismo. Testatus est & ipsemet sibi, dicens amico Sponsi Ioanni: Sine modo: Sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Vnde & dixit: Testimo Matth.3.
niũ meum verum est: quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater. Qui misit me Pater, ipse te- Ioan.8.
stimonium perhibet de me. Et hoc dicebat propter opera, quæ dedit illi Pater vt perficeret. Hoc Patris testimonium & Spiritus sancti nunquã defuit in ecclesia, nec est vnquã defuturum, quandiu regnabit hoc sæculum. Certum ergo redditur quomodo ij tres Pater, & Verbum, & Spiritus sanctus testantur de Christo adhuc multis modis.

Et hi tres vnum sunt, Vt validissimum esse horũ testimonium declararet, hoc addidit Dilectus. Et si enim testimonium esse plurium oporteat vt sit validum. Illud insuper omnino requirit, vt sint cõcordes in idem. Qui autem possunt magis cogitari concordes, quàm ij qui vnum sunt, & consequẽter vnam prorsus & eandem faciunt attestationẽ?

Et tres sunt qui testimoniũ dant in terra, id est, Tres sunt in terra qui testimonium dãt: Spiritus primò, quem Filius misit in terra. Ille, inquit, testimoniũ perhibebit de me. Et hic est qui cum spiritu nostro nobis contestatur Iesum esse filium Dei, & nos per illũ adoptatos esse à Patre summo. Nam clamat ipse Spiritus, Abba Pater. Aqua item, cuius admirabilem efficaciam sentimus, quoniam in aquæ sacramento delentur antiqua omnia peccata: Et sanguis, hoc est, Martyrum immola-

tiones. Ipsi enim sanguine fuso testificati sunt veritati nostræ fidei. Vnde B. Hieronymus acutè dixit: Si fides nostra vera non esset, nunquam sanguine defenderetur. Sāguine enim fundata est: & sanguine creuit. Porrò quod ait: *Et ij tres vnū sunt*, continet difficultatem. In quibusdam codicibus Græcis legitur: Et ij tres in vnum sunt, quæ quidem lectio minime quadrat. Illud mirandum, quòd cùm Aqua, Sanguis, & Spiritus, græcè sint neutri generis, relatiuo tamen masculino concipiuntur. Dicitur hîc: Et ij tres, cum iuxta latinā obseruationem deberet dici: Et hæc tria, quod certè non potuit dici, nisi sub iis vocibus ipsæ personæ intelligerentur, quæ verè vnū sunt. Pater in aqua, Filius in sanguine, Spiritus in sui efficacia, quæ eadem voce significatur. Vnde & superiùs dictum est quòd de Spiritu suo dedit nobis, & hic Spiritus testificatur de illo.

Fides Christi sanguine defenditur.

Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est. Iustissima est in socordiam hominum reprehensio, qui sanctius fermè omnes obseruāt hominū testimonia, quàm Dei: cum tamen Deus ipse mētiri non possit. Contrà autē, omnis homo mendax, & eatenus veritatis amator & custos, quatenus de Deo ipsius veritatis origine participat. Declarat autem quódnam fuerit Patris de Filio testimonium, & ait: *Quoniam hoc est testimonium Dei, quod maius est: quoniam testificatus est de Filio suo.* Iā paulò antè explicauimus, quomodo sit testificatus Pater: *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se:* nimirum Spiritū, quem misit Pater in nomine Filij. Vt & hoc in loco intelligas Spiritum esse Deum: quia hoc testimonium Dei quod renatus habet in se, à Spiritu Dei proficiscitur. *Qui non credit Filio.* Loquitur de incredulitate vitiosa & culpabili, quę est à praua voluntate, quando quis vel à scripturis persuasus, vel à miraculis, vel ab argumentis, assensum tamen ita obfirmat, vt credere veritati idoneè probatę nolit: quò redditur verum quod sequitur: *Mendacem facit eum, quia non credit in testimoniū quod testificatus est Deus de Filio suo.* Nemo autem potest non credere testanti, nisi eum mendacē faciat. Qui autē Deum mendacē facit, cogitet quanti sit reus criminis. Verè hoc crimen prorsus æternā meretur damnationem. *Et hoc est testimonium: Quoniam vitam æternam dedit nobis Deus, &c.* Sūma totius testimonij in hoc est, quòd dedit nobis vitam æternā, quæ in Filio suo est .i. cōsistit in illo, & per illum quæsita est nobis. Vnde rectè concluditur, quòd qui habet Filiū Dei, vitam habet. Et è conuersò, vera vita caret, qui illū non habet. Habet autē qui in illum credit, & fructus Deo gratos producit. Nam qui non cessant crebrò ingeminare Christū, & in via per quā ambulauit, ambulare negligunt, tales ad patriam fœlicitatis æternæ post labores promissæ, nunquā peruenient. Fidei tanquam fundamento iacto, superaddenda sunt opera veluti lapides viui, vt surgat perfecta domus spiritualis: aliâs exprobratio manet illa: Homo hic cœpit ædificare, & non potuit consummare. Exēplum dedi vobis (ait ille qui non seducit) vt quemadmodum feci, ita & vos faciatis: feci, ait, non credidi: &, faciatis, non vt tantum credatis. Et hæc notent illusores, qui solius fidei vehiculo putant se in cœlum rapiendos.

Hæc scribo vobis, vt sciatis quoniā vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filij Dei. Et hæc est fiducia, quā habemus ad Deū: Quia quodcunque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos. Et scimus quia audit nos quicquid petierimus: scimus quòd habemus petitiones quas postulauimus ab eo. Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat: & dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget quis. Omnis iniquitas peccatū est: & est peccatum ad mortem. Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat: sed generatio Dei cōseruat eum, & Malignus non tangit eum. Scimus quoniā ex Deo sumus, & mundus totus in maligno positus est: & scimus, quoniā Filius Dei venit: & dedit nobis sensum vt cognoscamus verū Deum, & simus in vero Filio eius: Hic est verus Deus, & vita æterna. Filioli custodite vos à simulachris. Amen.

Hæc scribo (siue scripsi) *vobis, vt sciatis quòd habetis vitam æternam qui creditis, &c.* Ecce doctrina longè ab iis diuersa, qui certitudinē gratiæ impossibilem prędicant. Apostolus enim & euangelista Ioannes optat vt qui credunt Filio, sciant, id est, persuasum habeant à notitia fidei (sicut hîc rursum Caietanus exponit) se vitam æternam habere. *Et hæc est fiducia quam habemus ad Deum, &c.* Vide quid vlterius ex hac notitia consequatur, nimirum fiducia ad Patrem. *Quia quodcunque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos.* Hæc est doctrina vera de petitionibus iusti hominis, qui in omnibus quæ petit secundū Patris ipsius voluntatem, exauditur. Quòd si hāc notitiam non habeat se de numero filiorum esse, quomodo & qualē poterit habere fiduciam? *Et scimus* (emendatius Græcè) *Et si scimus, quòd audit nos quicquid petierimus*, etiam consequenter, *scimus quod habemus petitiones quas postulauimus ab eo*, modo sint secūdum voluntatem eius, vt prædixit: siquidem hæc semper subintelligēda est conditio. Neque verò quicquā aduersum nos facit, sed pro nobis. Melius est enim pro nobis interdū non exaudiri, quàm aliter: quibus ea ratione melius Pater prouidentissimus consulit, & circunspicit omnia. Nos autē sæpenumero appetimus quę noxia sunt, licet salutaria videantur. Nec ipsemet Christus exauditus est, calicem deprecatus à se transferēdum. Nec Apostolo carnis stimulus ter rogāti sublatus est: nec propterea quicquā illis de fiducia suæ gratię deperiit. Medicus sapiens nouit quid salutiferū, quídue cōtrarium potest esse ægroto, quem curat, ad sanitatem, non autem ad infirmi voluntatem.

Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem. Locus hic difficilis est, præsertim propter quosdam, qui quod non est absurdum, habent pro absurdo, ob vetustam quandam & vulgarem

persuasionem, nullum scilicet dari eousque immane seu diabolicum scelus, quod ex se non sit expiabile. Hîc manifestè notatur quoddam certum & insigne peccatum ad mortem appellatum, vt sciamus cætera peccata esse non ad mortem. Et intelligendum est de morte secunda.

Peccatum ad mortem quid. Quærendum est igitur primùm quódnam sit istud peccatum ad mortem. Non enim possumus dicere illud esse peccatũ ad mortem, quod Theologi passim vocant mortale, id est, dignum morte. Omnis nanque inobediẽtia, siue præuaricatio, aut trãsgressio diuini cuiuscunq; mandati, est peccatũ mortale: qualia sunt furtum, adulterium, homicidium, & alia eiusmodi crimina: & tamen pro his oratur, qui talibus tenentur. Quiddam ergo amplius significat hoc peccatum, quod dicitur peccatum ad mortem. Non potest autem aliud significare, nisi quod Dominus ipse vocauit in Spiritum sanctum, & blasphemiam Spiritus, quæ tum demũ adest, cum semota passione scienter homo salutarem veritatem sibi oblatam respuit: quod est spuere in pretiosissima Spiritus dona, & à se tantũ hospitem ad vitam sese offerentem, ac materna pietate rogantem expellere & contemnere. Hoc tam insigne peccatum nihil certè habet in se prorsus quod valeat prouocare diuinam misericordiam, quam ita contemnit & repudiat vltrò oblatam. Eiusmodi ergo peccatũ est, de quo dicit Dilectus illud esse ad mortem, non monens pro eo quĩ tali peccato tenetur, esse rogandum. Pro aliis verò qui talibus non tenentur vult fieri petitiones, quas & prodesse omnino asseuerat, dum pollicetur vitam peccanti non ad mortem restituendam, hoc est, gratiam per peccatum amissam. Et licet peccatum dicatur ad mortem, nõ iccirco alligatur diuina manus, quin possit etiam iis qui huiusmodi sunt, vitã restituere. Sed quod est regulare & ex natura rei, his sententiis declaratur.

Omnis iniquitas peccatum est. Loquitur de actu iniquitatis, vt quoquo mõ violetur ęquitas & iustitia, peccatum constituatur. *Et est peccatum ad mortem,* Græcè legitur, *Non ad mortem,* Si eo sensu intelligatur, vt omnis iniquitas sit peccatum, & sit peccatũ ad mortem, cum superioribus dictis videtur pugnare, nisi aliter atque aliter accipiatur id quod dicitur, *ad mortem*, sitque duplex mortale. Alterum, de quo suprà, quod nõ habet in se sanitatis recuperandæ potentiam. Alterum verò quod sit medicabile quidem, tametsi absque medela adhibita perducat ad mortem. Secũdum hanc significationem possumus intelligere omnem iniquitatem, siue iniustitiam esse peccatum ad mortem. Si verò græca lectio sustineatur, sensus erit: Omnis iniquitas est peccatum, non tamen peccatum ad mortem: quoniam sola quædam iniquitatis species est peccatũ ad mortem. Ex his autem clarè educitur (sicut ex aliis multis scripturis) stultissimam esse Stoicorum hæresin, qui volebant omnia peccata esse æqualia.

Scimus quòd qui natus est ex Deo non peccat, &c. Id est, in eo statu est per gratiam constitutus, vt non solum non amet peccatum, quin potius odio prosequatur, & congaudeat veritati. *Sed generatio Dei conseruat eum, & Malignus non tangit eum.* Hoc tum demum est verum, si talis bene vtatur datis donis. *Scimus quòd ex Deo sumus:* per generationem ex Spiritu in sacramento. Sed vnde hæc scientia? Caietanus respondet, quòd in Apostolis erat scientia experimentalis: in reliquis verò electis certa fides, contra impugnãtes certitudinem gratiæ. *Et mundus totus in maligno positus est,* id, est, mundani & carnales homines quiescũt in malignitate, in qua nascuntur. Spiritus enim hominis aduersatur Spiritui Dei. Animaduertant hãc veritatem, qui naturæ vires extollunt. *Et scimus quòd Filius Dei venit:* Contra Iudæos, qui nondum illum venisse contendũt, *Et dedit nobis sensum vt cognoscamus verum Deum.* In græcis non legitur, *Deum*, sed solummodo, *verum:* sed oportet subintelligere, *vt simus in vero Filio eius,* nempe per Spiritus nexum. *Hic est verus Deus, & vita æterna.* Hic locus funditus prosternit Arianos: quanquam Erasmus impiè ac proteruè inter cæteros, conatus sit etiam hũc locum tam apertum suis malignis ac subdolis interpretationibus obscurare: si modo lux ipsa ferre valeat obscuritatẽ. Quibus (rogo) verbis clarioribus poterat pro diuinitate Christi dici? manifestè enim de Filio Dei dicitur: Hic est verus Deus.

Filioli, custodite vos à simulachris, Amen. Importuni quidam noui hæretici criminantur ecclesiæ catholicæ religionem, qui nos temeraria sententia iudicant idolatras, dum ad imagines Christi, & Virginis, & Sanctorum adoramus, quasi contra Dilecti Apostoli præceptum committamus, qui mandat iis ad quos scribit, vt caueant à cultu simulachrorũ. Et non intelligũt, aut veriùs intelligere nolũt maligni (nã solutio ipsa est in promptu) quod B. Ioannes non prohibebat cultum ad sacras Christi, & Martyrum imagines, sed simulachra falsorũ Deorum damnabat, & cultum illorum, qui tunc apud gentes vbique vigebat. Hunc esse verum sensum loci huius non ignorant versuti hæretici, qui sic nobiscum vnanimes interpretentur: sed vt conturbẽt ecclesiam, & videantur esse aliquid, hæc serunt zizania in agro Domini, freti idiotarũ & vulgi crassitie & ignorantia. Parcat illis Deus si possibile est, & non sit eius generis peccatum illorum, de quo paulo antè audiuimus Dilectum non mandare vt pro eo roget quis.

*

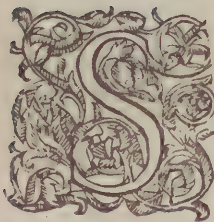
IN SECVNDAM EPISTOLAM CANONICAM B. IOANNIS APOSTOLI

PRAEFATIO.

QVIDAM hanc, & sequentem epistolam, non esse B. Ioannis Apostoli & Euangelistæ, sed cuiusdam Ioannis Theologi & presbyteri, finxerunt: quorum sententia iamdudum à cunctis verè catholicis meritò explosa est. Nam & ipse stylus, & ipsius epistolæ doctrina, & Spiritus ipse ecclesiæ, quæ sub B. Ioannis Apostoli nomine eam recepit ac probat in conciliis, & pontificiis decretis: denique vnanimis omnium Sanctorum consensus, vanum esse istorum commetum abundè ostendunt. Si enim vno aut altero fallaci argumento permoti scripturas reuocare velimus in dubium, quam, rogo, certam nunc haberemus? Satis citra vllam aliam disquisitionem esse debet ecclesiæ, quæ columna est & firmamentum veritatis, determinatio: ne perpetuò ad omnem nouæ doctrinæ ventum more puerorum & instabilium hominum agitemur. Nam quid continet hæc epistola non dignum Dilecti spiritu? Hæc ob temporum nostrorum malitiam breuiter dicta sint.

Argumentum ipsius Epistolæ est congratulatio de suscepta fide, atque adhortatio simul ad mandatum charitatis. Præcipit insuper vt sibi diligentissime à pseudoapostolis & hæreticis seductoribus omnino caueant, vt nec eos dignentur vlla salutatione, ne socij corruptorum hominum efficiantur.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. IOANNIS.

SENIOR, Electæ Dominæ & natis eius, quos ego diligo in veritate: & non ego solus, sed omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem quæ permanet in vobis, & vobiscum erit in æternum: Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Christo Iesu filio Patris in veritate, & charitate.

PRAESENS epistola salutationē, quam in priore prætermisit, continet: quia fortè non tanquam epistolam habuit, sed vt ipsius euangelij enarrationem ac testimoniū. Hanc dignatus est ad quandam mulierem dirigere, & natos eius, vt honoretur etiam ille sexus Apostolica dignatione. Illum enim Dominus plurimum honorauit, qui tanta benignitate Samaritanam docuit. Ioan. 4. Vocat autem se hîc seniorem, non Apostolum: quoniam familiariter & quasi priuatim, non vt Apostolus, sed vt presbyter, & quasi spiritualis pater instruere illam vnà cum filiis eius volebat. Pari modo B. Paulus ad Philemonem scribēs, nullam ei Apostolatus authoritatem insinuauit. Non vocat autem se Ioannem ex nomine, quia in tota Asia Presbyteri nomine per quandā excellentiam intelligebatur, & tunc insuper ætate iam admodū prouectus erat. Dicebatur etiam Theologus simpliciter, propter explicatum Verbi æterni mysterium. Hanc rationem non animaduertentes aliqui, putarunt hunc B. Ioannem Apostolum alium fuisse ab eo qui cognominabatur Theologus. Sed quis dignus cognominari Theologus, & eo nomine significari, nisi ipse Dilectus, vt tonitrui filius qui intonuit: In principio erat Verbū? Incipit ergo, & ait: *Senior, Electæ Dominæ, & natis eius.* Commendat verò se hoc nomine Presbyteri. Scriptura enī pluribus locis pcipit audiri & obseruari verba seniorum, vtpote sapiētium. Vnde Iob: In antiquis sapientia, & in multo tempore prudentia. Iob 21. Et Ecclesiasticus: Ne despicias narrationē presbyterorum sapientium, & in prouerbiis eorum cōuersare. Eccl. 8. Ab ipsis enim disces sapientiam, & doctrinam intellectus, & seruire magnatis sine querela. Mulier autē ad quā scribit, hoc nomine, *Electa*, vocabatur, quā ex traditione oriundam è Babylonia accipimus. Vocat autem Dominā, quæ fortè aliquam iurisdictionem habebat. Scribit simul hāc epistolam natis ipsius Electę, quibus eximium sui erga eos amoris profert testimonium: *Quos* (inquit) *diligo in veritate*, id est, verè & ex corde diligo, non fictè. Aut, *in veritate*, id est, in Christo, qui est summa & amabilis veritas. Et hæc est vera dilectio, præ qua omnis dilectio falsa est, vtpote instabilis & carnalis.

Et non ego solus, sed omnes qui cognouerūt veritatem, nimirum euāgelicam. Fieri enim non potest vt diligentes Christum, non se inuicem in Christo diligant. Quandoquidē vnus Spiritus maximo eos & arctissimo nexu coniūgit. Vnde magno cū gaudio concinūt: Ecce quàm bonū & quàm iucundū, habitare fratres in vnū. Et illud propriū est charitatis, cōgaudere veritati. Hoc ipse Dilectus explicat, subdens: *Propter veritatē quæ permanet in vobis.* Singulare quoddā donum est accepisse veritatem, sed maius adhuc in illa confirmari, & cum illa in tentationibus hominem immotum persistere. Signum est enim seminis iacti, & in terra bona coalescentis, móxq; reddituri fructum manentem in æternum.

Porrò notandum est, in græca lectione aliter haberi. Legitur enim: *Propter veritatem quæ manet in nobis, & erit nobiscum in æternū:* quæ lectio minimè displicet, quia re vera de solis prædestinatis & iam

manifestis, quales erant Apostoli, illud dici poterat, mansuram veritatem in æternum, quemadmodum eis prædixerat Dominus: Et ego rogabo Patrem, ait, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis quem mundus non potest accipere. Et iterũ: Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritũ veritatis, qui à Patre procedit, &c. Addit & salutationem, aiens: *Sit vobiscum*, id est, maneat, nec vnquam recedat à vobis, *gratia*, quam gratis accepistis à Deo, & qua estis illi grati. *Misericordia:* hæc semper gratiam comitatur. Miseretur enim Deus omnium quos diligit, & habet vt filios, quos conspicit in hac omnium miseriarum valle multiplicibus ac magnis miseriis & angustiis vndique circumuallari ac premi: idque, nisi succurrat, multis ac miserandis modis. Sed quia à gratia & misericordia oritur pax in cordibus nostris, qua quiescimus, nec iam aliud quærimus nisi tantum cœlestia ac sempiterna vera bona, ideo & annectitur:

Ioan.14. Idem 12.

Pax à Deo Patre. Si Deus pater, quis iam dubitabit de gratia & misericordia? Non est certè optimi & clementissimi Patris sinere in æternum fluctuationem iusto. *Et à Christo Iesu filio Patris in veritate & charitate.* Potest hic locus in hunc modum ordinari: Gratia, misericordia, & pax, sit vobiscum in veritate: & sit vera pax, non quam mundus dat per falsa bona, sed quam Dominus dat per vera dona, & per illud præcipuum quod est charitas: in qua qui manet, in Deo manet: Et factus est in pace locus eius. Possunt & hæc verba, *in veritate & charitate*, referri ad Filium, vt intelligat omnis fidelis Iesum esse filium Patris in veritate: quia persona illa naturalis est Filius. Nec solùm in veritate, verùm etiam in charitate, vt vocetur Filius dilectionis: quia in illo sibi bene complacuit, & illum vnicè dilexit, propter quem & in nos alios extendit amorem.

Gauisus sum valdè, quòd inueni de filiis tuis ambulãtes in veritate, sicut mandatum accepimus à Patre. Et nunc rogo te Domina, non tanquam mãdatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, vt diligamus alterutrum. Et hæc est charitas, vt ambulemus secũdum mandata eius. Hoc est enim mandatum, vt quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis: quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem. Hic est seductor & Antichristus. Videte vosmetipsos, ne perdatis quæ operati estis: sed vt mercedem plenam accipiatis. Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum nõ habet. Qui permanet in doctrina, hic Patrem & Filium habet. Siquis venit ad vos, & hãc doctrinã non affert: nolite recipere eum in domum, nec, Aue, ei dixeritis. Qui enim dicit illi, Aue, communicat operibus eius malignis. Ecce prædixi vobis: vt in die Domini non confundamini. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam & atramentum. Spero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui: vt gaudium vestrum plenum sit. Salutant te filij sororis tuæ Electæ.

Gauisus sum valdè, &c. Verè magna lætitia est viris euangelicis, cum discipuli & auditores proficiunt in euangelio. Præsertim verò in illis ecclesiæ cunabulis istud contingebat, quum implébatur recte prædicationis euangelicæ. Non in ea quidem re sola, sed potissimùm implebatur gaudium, dum qui crediderant, stabiles in fide permanebant, & ad veritatem euangelij ambulabant: cuiusmodi erant ij, de quibus hîc Dilectus mentionem honorificam facit. *Et nunc te rogo Domina, non tanquã mandatum, &c.* Ecce vt in hoc charitatis mandato præcipuè solicitum se ostendit Dilectus, non tanquam nouo: sed quod ab initio acceptum fuit à Domino, & prædicatum ab omnibus Apostolis. Dicit autem ita fuisse mandatum à Patre: quia & Christus quod à Patre acceperat pronunciauit, non à semetipso. vnde & ipse aiebat: Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor, &c. *Et hæc est charitas, &c.* id est, In hoc consistit & manifestatur charitas, si ambulauerimus secundum eius mandata, quæ non sunt aliud quàm dilectio erga Deum & proximum. Ioan.14.

Hoc est enim mandatum, nimirum ipsius charitatis, datum quidem non perinde ac vetus lex ad cognoscẽdum peccatum, sed vt faciamus illud: quod nolunt hæretici. Ideo ait Dilectus: *Vt quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis.* Lux enim Iesus Christus noster est in eo mandato: vnde qui in illo ambulat, non offendit. Ipse enim hanc viam suo exemplo illustrauit, & suis vestigiis signauit, vt nullus penitus in ea sit error.

Quoniam multi seductores, &c. Rationẽ ponit suæ cohortationis: quia iam multi seductores, *exierunt*, se manifestantes, *in mundum*, ad homines mundi, carni deditos (quanquam Grecè legitur, *introierunt in mundũ*, & parum refert) qui negabant Christum venisse in carnem, & fuisse verum hominem. Quidam volunt Dilectum hîc loqui de secundo aduentu, propter dictionem Græcam ἐρχόμενον, quæ videtur solummodo futurum significare: sed fallũtur. Significat enim in scripturis sæpenumero illum quem scripturæ proferebant venturum: qui si venit, rectè dicitur venisse. Sic dixit B. Ioannes: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Certum est autem quosdam tunc extitisse, qui negabant Christum venisse in carne, vt patet ex superiore epistola. *Hic est seductor, & Antichristus.* Mirum quomodo à numero multitudinis transeat ad singularem, vt de multis dicat: *Hic est seductor.* Nisi dixeris non vacare mysterio, tanquam. s. non sint multi qui ita seducant, sed vnus per ora multorũ. Hic autem est diabolus, verus, & primus, & maximus Antichristus, omnis superbiæ ac mendacij parens & origo. Luc.7.

Videte vosmetipsos, & cæt. Hoc loco iugulantur

Pro mercede operum in hæreticos. prorsus hæretici, qui mercedem bonorũ operum negant. Hîc.n. euidentissimè hortatur ad perseuerantiã bonorũ operum, ne alioqui perdant quæ iã operati erãt: & sic plenam mercedẽ amittant, quę proculdubio est vita æterna. Sciẽdum tamen Græcè legi, *Ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam accipiamus.* Idem sensus, leniore tamen modo explicatus: vel potius, quia cum quid perdit vnum membrum, id etiam membrum videtur perdidisse. Vnde addit:

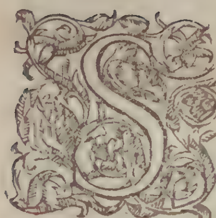
Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, operando videlicet secundum mandata eius, *Deum non habet*: quia charitatis donum amisit. *Qui permanet in doctrina Christi, hic Patrem & Filium habet.* Quare non dixit, hic Deum habet, nisi vt declaret sub qua ratione habeat Deum, nempe sub ratione Patris? Inde enim speratur hæreditas, quæ est Filius eius, vita æterna, qui natus est nobis, & datus est nobis, vt simus cohæredes cum illo, & per illũ: & in illo videamus Patrem. *Isa. 9.*

Si quis venit ad vos, & hãc doctrinam non affert, &c. Hîc manifestè de falsis doctoribus sermo est, quibus nulla prorsus in re communicandum est. Et ratio clara est: quoniam iam extra Christum sunt, & Antichristi effecti. Ideo nedum sunt recipiendi domi, sed nec salutandi. Alioqui rei efficiuntur qui salutant eos, & prauorum operum socij. Qui enim probat doctorem falsum, probat & opera quæ à falsa illa doctrina procedunt. Exempli gratia: Lutherus Antichristi minister insignis ita docet: Monachi qui vouerunt, possunt cõtrahere nuptias: & propterea ipse pruritui libidinis iãdudum titillãtis succumbẽs, monacham in sacrilegam vxorem duxit. Qui ergo eiusmodi doctrinam etsi non probent quidem, sed nisi insuper execrentur, probant & factum Lutheri: & ideo cõmunicant, id est, partem habent in hoc opere nefario & sacrilego. Nã & ipsi idem essent parati facere, si per aliud liceret, aut liberet. At verè omnia opera istorum hæresiarcharum maligna sunt: quorum (vt ait B. Paulus) inquinata est & mens, & cõscientia, vt sint ad omne opus bonum reprobi. Et hoc cõtra quosdam, qui volunt ab huiusmodi profligatis hominibus posse prouenire opera bona, saltem moraliter. Sed & hi (audeo dicere) non intelligunt quę loquuntur, neque dè quibus affirmant. Metiuntur enim bonitatem operum non à radice vnde proficiscũtur, quæ mala est, nec à fine qui similiter malus est. Alioqui & Dęmones aliquid boni facerent moraliter. Verùm commodius hac de re alibi, ne à nostro instituto recederemus, vberius disseruimus. *Tit. 1.*

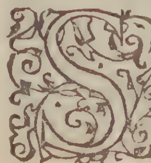
Quæ supersunt huius epistolæ, clara videntur. Illud exemplo Apostoli est à nobis pariter obseruandum, ne omnia committamus literis propter alienos, ad quorum manus possent literę peruenire: qua in parte sæpenumero ab improuidis peccatur. Nec illud prætereundum, quòd hæc Domina habebat sororem eiusdem nominis, Electam: vt propterea vanum appareat quod quidam commenti sunt, videlicet B. Ioannem scripsisse ad ecclesiam sub hoc nomine, Electa, & ad filios ipsius ecclesiæ.

*

COMMENTARIA IN EPISTOLAM TERTIAM CANONICAM B. IOANNIS APOSTOLI ET EVANGELISTAE.

ENIOR Caio charissimo, quem ego diligo in veritate. Charissime, de omnibus orationem facio prosperè te ingredi & valere, sicut prosperè agit anima tua. Gauisus sum valde venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas. Maiorem horum non habeo gratiam, quã vt audiam filios meos in veritate ambulare. Charissime, fideliter facis quicquid operaris in fratres: & hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ: quos bene facis deducens dignè Deo: pro nomine enim ei9 profecti sunt, nihil accipientes à gentibus. Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, vt cooperatores simus veritatis. Scripsissem forsitan ecclesiæ: sed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, nõ recipit nos. Propter hoc si venero, commonebo eius opera quę facit, verbis malignis garriens in nos. Et quasi non ei ista sufficiant: neque ipse suscipit fratres, & eos qui suscipiunt, prohibet, & de ecclesia eiicit. Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est. Qui malefacit, nõ videt Deum. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate: Sed & nos testimoniũ perhibemus, & nosti quoniam testimonium nostrum verum est. Multa habui tibi scribere sed nolui per atramentũ & calamũ scribere tibi. Spero autẽ protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutãt te amici. Saluta tu amicos nominatim.

ENIOR, *Caio charissimo, &c.* Quisnã fuerit iste Caius, ille ne Corinthius de quo B. Paulus ad Romanos vltimo, & ad Cor. 10. an quidam alter, non satis est certũ. Fuisse autem vi-

rum sanctum, vtpote dignum ad quem tãtus Apostolus nominatim scriberet, & de quo tam bonum testimoniũ proferret, nemini debet esse dubium. Epistola tota familiaris admodum, quæ & sensum continet satis clarum. Phrasis ipsa Dilecti propria, quæ tamen non omni prorsus obscuritate carere videtur. Ait ergo:

De omnibus orationem facio, &c. Ego potius in hũc modum transtulissem, *Ante omnia* (aut) *præ omnibus*, Græcè enim legitur, περὶ πάντων, *orationem facio*, siue opto, εὔχομαι, *prosperè te ingredi*, potius, prosperè te agere, *& valere*, nẽpe corpore, *Sicut prosperè agit anima tua*: Hactenus verba hæc ad salutationẽ charitatis plenam pertinent.

Gauisus sum valdè quòd inueni de filiis tuis ambulantes in veritate. Hoc in loco agnoscere licet vnam ex conditionibus charitatis in Dilecto mandatã exequutioni, nimirum: Charitas veritati congaudet. 1. Cor. 13. *Maiorem horum non habeo gratiam.* In quibusdã Græcis legimus, gaudium, nõ gratiam, ob magnam vocum affinitatem χάριν, & χαρὰν. At quantum ad sensum spectat, qui per se clarus est, parũ interest. Præcipuè ob eã causam gaudebat, quòd eius filij, quos per euangelium genuerat, ambulabant in veritate, non fictè.

Charissime, fideliter facis quicquid operaris in fratres, Fideliter tum demum facere homo aliquid dicitur, cùm ea quæ promittit, seruat. Promittit autẽ omnis Christianus se benefacturum fratri. Qui igitur hoc facit, fideliter facit. Rursum, qui aliquid facit credens, & in eius promissione confidens & fide, qui illud facienti promisit mercedẽ, etiã fideliter dicitur facere. Certa verò est fidelitas, quando is qui promisit, non fallit. Talis verè est Deus benedictus, qui ea ratione dicitur fidelis Deus: quoniã quodcunque promittit, nullo prorsus errore persoluit.

Et hoc in peregrinos, Laudat benefactum fratribus, & potissimum peregrinis. Per peregrinos intelligit prædicatores euangelij, qui nullam certam habebant sedem, nec domicilium stabile, sed hâc illâc discurrebant, vt ſererent verbum. Tales cogũtur dura multa perpeti, & illi primi maximè qui religionem omnia gentium idola reprobantem introducere satagebant per veram in Christum fidẽ & euangelium eius. Vnde & B. Paulus hos labores aliquot in locis commemorans, aiebat quibusdam: 1. Cor. 4. Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, &c.

Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ, Quale autem testimonium reddiderint illi Caio, aut eius charitati, non declaratur apertiùs: vtrum scilicet hoc testimonium (vt quidam volunt) fuerit, quia testificati sint de charitate ipsius Caij: an verò (& istud verius arbitror) quoniã illi in conspectu ecclesiæ prædicantes, testificati fuerãt se esse veros verbi ministros, & dignos quos amplexaretur Caij charitas. Vnde & addidit: *Quos bene facies deducens dignè Deo*, id est, bene & optimè illud pium charitatis opus collocabis, si cum omni honore tales prosequutus fueris, & quasi Christi legatos comes antecedens, quò illi pergunt, deduxeris, & quæ itineri conficiendo sunt necessaria suppeditaueris: hoc enim meretur Deus, cuius ipsi legatione funguntur. Propterea circunspectè additum est illud, *dignè Deo*: Et rationem profectionis eorum explicauit:

Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes à gentibus: quasi apertiùs dicere voluerit: Duo sunt quæ omnino hanc abs te charitatem requirũt. Primum est, quoniam rem Dei agunt & procurant, cuius nomini & gloriæ student sic peregrinantes. Alterum, est illorum manifesta indigẽtia. Nam à Gẽtibus subuenentur vel quod alioqui sibi iure ipso debitum est, accipere: ne videantur cauponari, & auaritiæ cupiditate laborare in verbo euãgelij. Verisimile ergo est hunc hominem Caium fuisse locupletem, & egregium dispensatorem erga Christianos inopes.

Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, vt simus cooperatores veritatis. Notent ad suam consolationem & laudem, & vt ardentiùs adhuc accendantur ad sanctum opus, qui ministrant ministrantibus Dei verbum, quomodo & ipsi sunt cooperatores tanti ministerij, ex quo recipient eius operis quod adiuuabunt, mercedem à Deo vberrimam.

Scripsissem forsitan ecclesiæ. Alij legũt, Scripsi ecclesiæ: sed Latina lectio non displicet, cuius sensus est: Forsitan propter hos peregrinos scripsissem ecclesiæ, ad quam pergunt. *Sed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos*, ac propterea turbaret. *Propter hoc, si venero, commonebo eius opera quæ facit*, melius, indicabo. Opera enim non commouentur, sed vel mala ostenduntur, vel bona. Erat autẽ in Apostolis authoritas tanta ac potestas, vt non raro sibi resistentes diuina plecterent animaduersione: sicut patet in exemplis Ananiæ & Sapphirę: & Act. 5. & 13. in mago illo Elymas Iudęo pseudopropheta: & itẽ in Corinthio incestuoso, & Hymeneo & Alexan 1. Cor. 6. dro, quos B. Paulus tradidit Satanæ, vt incuterent 1. Tim. 1. aliis reuerendum quendam timorem in iaciẽdis ecclesiæ fundamentis necessarium: ne vel tam facilè desererent fidem: & vt hostes fidei ab exercenda tanta rabie deterrerentur. *Verbis malignis garriens in nos, &c.* Vocat eius maleuolentiam garritum, vt rẽ inualidam & carentem omni ratione significaret. Tales sunt plerique qui detrahunt euangelicæ veritati, nihil præter verborum strepitum afferentes. Hic autem Diotrephes nec recipiebat Apostolos, & alios viros euãgelicos: sed & insuper recipi prohibebat. Itaque ne huiusmodi iniquum hominem imitetur, admonet Caium Dilectus, & rationem profert.

Qui benefacit, ex Deo est: Qui malefacit, non videt Deum, Vbi expectabatur vt per antithesin diceret, Qui malefacit, non est ex Deo: huius loco audis, *Qui malefacit, non videt Deum*. Solet plerunque eo modo loqui Theologus noster, vt intelligas vno dicto plura contineri. Qui enim ex Deo est, Deũ videt. Et nemo videt Deum, nisi qui ex Deo est. Qui ergo male facit, cùm is ex Deo non sit, Deum minimè videt. Hæc est B. Ioannis theologia, quam mundus non nouit, & tamen est verissima. Qui enim malefacit, caret dilectione per quam dicimur esse ex Deo, cõsortes diuinæ ipsius naturæ. Et quia dilectio non est sine lumine, quo Deus & Pater cognoscitur: quicũque sine dilectione est, ac propter-

rea sine lumine quod secum fert, in tenebris est. Quamobrem non potest videre Deum, eo scilicet modo quo vident eius dilectores: secundum quem
Ioan. 14. ipse dixit: Et vos cognoscetis eũ, quia in vobis manebit, & in vobis erit. Est enim cognitio hæc affectiua, quæ non est omnium. *Demetrio testimoniũ redditur ab omnibus.* Eximium quoddam est ab omnibus habere testimonium: istud præstat rara & præclara virtus, quæ superat omnem inuidiam. Quanuis autem hoc testimonium ab omnibus redditũ dicatur, non puto tamen esse intelligendum penitus iuxta rigorem verborum, sed iuxta communem & vsitatam loquendi consuetudinem, nimirum à plurimis, & illis quidem probis viris, & consequenter ab ipsa veritate. Tales deberent esse qui eliguntur in Prælatos ad purgandum, illuminandum, & perficiendum alios: vt ipsi sint prius puri & illuminati, ac bonæ famæ, quorum existimatio præbeat sanctum odorem, pondus, & authoritatẽ verbo. Quòd si ita se res habet, vt verè habet, quid, obsecro, flagellorum non est expectandum à Deo (erga sponsam suam zelote fortissimo) cum ij promouentur qui nedũ non habent tale testimonium ab omnibus, sed contrà, malum, ne dicam pessimũ, & sunt veluti parietes inalbati? O bone Deus quantùm suffers. Succurre iam ecclesiæ: quia venit tempus miserendi eius.

Addit ipse Dilectus etiam suum pro Demetrio illo testimonium, dicens: *Sed & nos testimonium perhibemus: & nosti quòd testimonium nostrum verum est,* Hæc verba sunt Dilecto discipulo familiaria: sic enim alibi ait: Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scimus quia verum est testimonium eius. Ioan. vlt.

Cætera clara sunt.

BENEDICTVS DEVS.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM CANONICAM BEATI IVDAE APOSTOLI.

PRAESENTEM B. Iudæ epistolam minoris esse authoritatis, quàm sint cæteræ scripturæ canonicæ Caietanus contra ecclesiæ spiritum docuit, cùm & decreta Pontificum, & concilia, & Sancti omnes doctores, tam veteres, quàm posteriores, in sanctarum scripturarum canone semper eam comprehenderint. Sed quod non parum sum admiratus, motus est Caietanus verbis B. Hieronymi, quæ subdemus: Iudas (inquit) frater Iacobi paruam quidem, quæ de septem canonicis est, epistolã reliquit. Et quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, à plerisque reiicitur. Tamen authoritatem vetustate iam & vsu meruit, & inter sanctas scripturas cõputatur. Hæc B. Hieronymus. Ex quibus certè non aliud ego elici posse existimo, quàm quòd hæc epistola sit B. Iudæ Apostoli, sit canonica, & ipsius vsus vetustate mereatur inter sanctas cõputari scripturas, & consequenter irrefragabilem diuinæ scripturæ authoritatem. Quòd autem plerique olim, teste B. Hieronymo, illam reiicerent, hoc nihil ei authoritatis detrahere, sed potius addere debuit, cum spiritus ecclesiæ præualuerit. Nam quos rogo, putamus fuisse detractores illos: nisi quales temporibus nostris surrexerunt, qui videri esse aliquid moliuntur, & eminere: quod cùm obtinere non valeant, si quiescunt: assumunt spiritum contradictionis. Præterea, oporteret rationes eorũ, quibus ad contradicendum mouebantur, considerare: vt cum agnitæ fuerint, futilis omnino, nulliúsque ponderis habeatur eorum contradictio, nisi ad confirmandam fortiùs oppositam eis veritatem, quæ per disceptationem illustrior semper elucet, & firmior redditur. Qua de re suis locis dicetur.

ARGVMENTVM.

HANC Epistolam B. Iudas scripsit ad Iudæos vocationis, ac dilectionis Dei participes, ne à pseudoprophetis ac seductoribus abducerẽtur à fide: quos suis lineis & viuis coloribus egregiè depingit. Proponit exemplar præteritorum temporum ad deterrendum. Et postremò admonet eos qui fidem recæperunt, quo pacto debeant se gerere séque in finem conseruare. Pertinet etiam ad futura tempora, quando ij qui inuenientur charissimi propter fratres, fidem tandem aliquando recipient. Quapropter vltimum tenet omnium epistolarum locum.

COMMENTARIA IN EANDEM EPISTOLAM B. IVDAE APOSTOLI.

VDAS Iesu Christi seruus, frater autẽ Iacobi, iis qui sunt in Deo Patre dilectis, & Christo Iesu conseruatis, & vocatis: Misericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur.

EATVS Iudas nõ se Apostolum vocat, deferens B. Petro, qui potissimùm fuit circuncisionis Apostolus. Vocat autem se seruũ Iesu Christi quod erat christianæ professionis: & fratrem Iacobi, quasi innuens, vt quemadmodum ille Iacobus ad Iudæos secundum prouidentiam Dei ab initio scripsit, veluti ad eos quibus primò annunciandum erat euangelium Christi, si qui forte inuenirentur supplantatores suæ animositatis, nolentes statuere suam iustitiam quæ ex lege est, sed eam quę est ex fide: Ita B. Iudas nouissime scribit ad illos qui seruati sunt in prouidentia Dei Patris, vt sint cœlestis vocationis participes: quod præcipuè erit in nouissimis temporibus. Ait ergo:

Iis qui sunt in Deo Patre dilectis, & christo Iesu conseruatis, & vocatis, id est, his quos Dei prouidẽtia non reiecit, sed seruauit quos vocaret, vt veniãt ad Christum Iesum, *Misericordia, &c.* Iam huiusmodi salutatio à nobis sæpenumero exposita est.

Charissimi omnem solicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis, deprecans supercertari semel traditæ sanctis fidei. Subintroierunt enim quidã homines (qui olim præscripti sunt in hoc iudicium) impij, Domini nostri gratiã trãsferentes in luxuriam: & solum dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes. Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quòd Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit. Angelos verò qui non seruauerũt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reseruauit. Sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ ciuitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnẽ alterã, facti sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. Similiter & hi carnem quidem maculant: dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant. Cũ Michael Archangelus cum Diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit: Imperet tibi Deus. Hi autem quæcunque quidem ignorant, blasphemant. Quæcũque autem naturaliter, tanquam muta animalia, norunt: in his corrumpuntur.

Charissimi, omnem solicitudinem, &c. Primum narrat quamobrem hanc scribendi prouinciam sumpserit: fuit enim solicitudo cõmunis salutis. Quocirca precatur eos vt supercertent, id est, vt certamen defensionis suscipiant secundum fidem Sanctis semel traditam, ipsis nimirum Apostolis. Dicit autem semel traditam: quia fides Christi nõ est in eo, *Est*, &, *Non*: sed in eo, *Est*, immutabilis & æterna. Est alia expositio, vt supercertẽt sanctis, hoc est, pro sanctis certamen assumant.

Subintroierunt enim quidam, &c. Hæc ratio est cur scripsit epistolam. Quòd verò addit: *Qui olim præscripti sunt in hoc iudicium:* nihil aliud est quàm declarare, quomodo Dominus Deus ob aliqua eorũ præcedentia atque insignia scelera, tradidit eos in hanc reprobam mentem: & insuper ordinauit eorum impietatem ad aliorum probationem ac salutem, & ipsorum perditionem.

Domini Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, &c. id est, Eligentes loco gratiæ Dei, quæ honestum præcipit, luxuriari per carnem. *Et solum dominatorem, &c.* id est, Et negantes Iesum Christum, qui solus est verus dominator & dominus noster in perpetuum.

Commonere autem vos volo, &c. Mansuetis verbis vtitur, aiens velle se commonere illos: *Sciẽtes semel omnia.* Græcè emendatius, *Scientes semel hoc*, nimirũ, *quod Iesus, &c.* Græcè melius, *quod Dominus.* Non enim hîc de Iesu Naue loquitur: quoniam per Mosen de terra Aegypti ereptus est populus ille. Sensus est ergo, vt meminerint veteris figuræ, quomodo non omnes qui sunt liberati de terra Aegypti, salui perpetuò facti sunt. Etenim plurimos, qui saluati erant à plagis Aegypti, perdidit postmodo Dominus propter ipsorum incredulitatem in deserto. Itaq; illi esse debent figuræ & exempla his, qui liberantur à primis culpis per baptismum, qui nondum propterea perfectam salutem accipiunt, nisi permaneant in vera fide, & obedientia mãdatorum. Hoc est primum exemplum, quod ob oculos illis ponit, vt cum magno timore studeant ambulare.

Angelis verò, &c. Ascendit superius ad aliud exemplum (& hoc pertinet specialiter ad seditiosos) volens ostendere Deum nõ esse acceptorem personarum, ita vt neque pepercerit summis Angelis, propria illorum culpa prouocatus. *Qui non seruarũt suum principatum*, siue illam præclaram originem & domicilium, quod illis erat proprium in cœlis, cũ sublimis eorum natura longè terrenas creaturas excederet. Reseruauit ergo illos, *in iudicium magni diei*, id est, postremi diei qui erit verè magnus. Nã

sors illa quę eo die obuenerit, erit sempiterna. Reseruauit, inquam, *vinculis æternis*, id est, ad æterna vincula: non quidem corporalia, cùm ipsi corpus non habeant, sed spiritualia. Si ita se gessit aduersus Angelos, cur idem nō faciet etiam in superbos homines? *Sicut Sodoma, &c.* Cōparat nunc illos seductores, quod attinet ad illorum carnalia vitia, Sodomitis & Gomorrhæis, qui exfornicantes, & alteram carnem sectantes, id est, infandum vitium contra naturam, propositi sunt ad exemplum sustinentes æterni ignis pœnam, quæ significata fuit per ignem illum sulphureum sensibilem, quem de cœlo pluit Dominus.

Similiter & hi carnem quidem maculant. Audite ô Lutherani, ô hypocritæ, qui primùm maculastis carnem vestram, & Spiritum sanctum mundi cordis habitatorem, tantum hospitem à suo templo expulistis, volentes admiscere opera carnis cum operibus Spiritus: & dominationem spernitis, qui estis cōtumaces & rebelles iis quos Dominus vobis præposuit. *Et maiestatem*, seu glorias, vt Græcè legitur, blasphematis, dum dicitis Apostolicam sedem, esse Antichristi sedem: quæ vox blasphemia est in Spiritum. Quod enim est prouidentiæ & bonitatis Dei, ex mera malitia tribuūt Diabolo mortalium perditissimi. *Cùm Michael Archangelus, &c.* Narrat historiam, quæ nō legitur in scripturis. Verisimile autē est penes Hebræos multa fuisse scriptis commendata, quæ perierunt. Quòd autem minor ob istam causam sit huic epistolæ habenda fides, quia adducit ea quæ minimè inueniuntur in scripturis, perfidiæ est, & imprudentiæ. Non enim oportet scripturā à scriptura probari, sed ab ecclesia. Alioqui & B. Paulus produxit ea quę nulla scriptura cōmemorat: quale est illud de Ianne & Mābre: & de his quibus apparuit Dominus post resurrectionem: & de egregia illa Domini sententia: Beatius est dare, quàm accipere, &c. Obmutescant igitur quos nō pudet propter hæc tam futilia, scripturis sanctis detrahere. Cæterùm hoc Michaelis Archangeli exēplo retundit arrogantiam blasphemantium. Si enim aduersus Diabolum disputans, vsus est verborum modestia ille princeps Angelorum Michael: quanta est humana arrogantia contra Dominatorem erigere cornua, & euomere blasphemias, sicut isti perpetuò faciunt miseri?

Quâ authoritate debeant probari scripturæ. *2. Tim. 3.* *1. Cor. 15.* *Act. 20.*

Hi autem quæcunque ignorant, blasphemant. Et verè: quia enim vim sacramentorum, & Dei sapientiam in ecclesia sua & virtutem ignorant: ideo in hæc insurgunt, & blasphemiis suis fœdant, si modo fœdari potest à luto purissima lux. *Quæcunque autem naturaliter, &c.* Ea naturaliter possumus nosse sicut muta animalia, quę subiecta sunt sensibus, & quæ ad hanc vitam pertinent: sed in his est corruptio. Qui igitur quæ sunt mūdi huius curat, carnis concupiscentiis instar bruti animalis obuolutus, in iis ipsis corrumpitur.

Væ illis qui in via Cain abierunt: & errore Balaā, mercede effusi sunt: & in contradictione Core perierūt. Hi sunt in epulis suis maculæ, conuiuātes, sine timore, semetipsos pascētes: nubes sine aqua, quæ à ventis circunferuntur: arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatę: fluctus feri maris, despumantes suas confusiones: sydera errātia, quibus procella tenebrarum seruata est in ęternum. Prophetauit autem & de his septimus ab Adam, Enoch, dicens: Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis, facere iudicium cōtra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt: & de omnibus duris quæ loquuti sunt contra eum peccatores impij. Hi sunt murmuratores, querulosi, secūdum desideria sua ambulantes: & os eorum loquitur superba, mirantes personas quæstus causa.

Totius huius sermonis interpretatio in hæreticorum recentiorum moribus luce clarius inspicitur. De his enī primò dicitur: *Væ his qui in via Cain abierunt.* Hic primus despexit Agnum Dei: & ideo se vicissim despectum cognouit cum omnibus muneribus suis. *Et errore Balaam mercede effusi sunt.* Effunditur ille, qui non se continet in officio ac virtute, sed aliquo falso bono quasi esca allectus, in illud se præcipitat. Talis extitit Balaam, cuius insipientiā asina corripuit. *Et in contradictione Core perierunt.* Huiusmodi viros, quos semel perfidia & mercedis amor superauit vt maledicant Israel vero populo Dei, cogit superbia & elatio vt (quemadmodum Core) contradicant principibus ecclesiæ, & cum Petra ipsa contendant. Sed hos in contradictione sua absorbet terra.

Hi sunt in epulis suis maculæ, conuiuantes. Est pictor & sculptor nostra ætate egregius, Michael Angelus nomine, qui admirabilis est in exprimendo nuda hominum corpora, & pudenda. Commēdo artem in facto: at factum ipsum vehementer vitupero ac detestor. Nam hæc membrorum nuditas indecentissimè in aris, & præcipuis Dei sacellis vbique conspicitur. Verùm annumeretur & hic cum cæteris multis & magnis abusibus, quibus fœdatur ecclesia Dei sponsa Christi. Quod autē in meū præsentem vsum sumere inde volui, istud est, non ea absoluta perfectione ab egregio isto pictore Michaele pīgi nuda corpora, turpia & obscœna (quæ tamē vel natura ipsa in nobis tecta esse voluit) qua noster Apostolus hæreticorum nuda quæque, & pudenda viuo spiritus penicillo nobis expressit, & in ostentum posuit. Primum, sunt in epulis suis maculæ, conuiuantes: (græca lectio habet, in dilectionibus vestris) & sensus est: Libenter conueniunt isti ad conuiuia, quæ olim hoc nomine, *dilectio*, vocabantur: quo nos vel hodie adhuc vtimur, charitatē materno sermone appellantes, dum hoc pacto solemus inuitare amicos. Placet vnà nobiscum facere charitatē? At in iis dilectionibus, quæ sunt eorum epulæ, ipsi sunt maculæ, qui suos ibi errores dum conuiuunt, affatim euomunt: quibus non pauci sæpenumero maculantur. Omnis enim amicitia gaudet quodam mutuo conuictu. Nihil siquidem æquè proprium amicorum, quàm conuiuere: & ob eam rationem huiusmodi conuictus

Michael Angelus pictor & sculptor.

charitas olim vocabatur.

Sine timore. Alia conditio istorum, qui non cogitant quid sceleris est perdere simplicium animas, pro quibus Christus Iesus animam suam posuit. Ipsi autem contrà, tali cibo pascuntur. vnde ait: *Semetipsos pascentes*, sicut diaboli, serpẽtes, qui terram, hoc est, homines terrenos comedunt. *Nubes sine aqua*. Ipsi seipsos è terra eleuarũt, vt essent quasi nubes quæ possent effluere, & dare aquam ad fruges terræ. Sed aqua, id est, sapientia salutari carent: solum errores possunt reddere. Sunt verò nubes, *quæ à ventis circumferuntur*: quia instabiles modo hâc, modo illâc ad voluntatem satanæ, qui eos laqueis suis irretitos ducit quocunque lubet ad seducendum, ad blasphemandum, & ad opera carnis nefaria, vt nunquam stabile videas hoc hominum genus, à Deo iusta sententia reprobatum.

Arbores autumnales, quæ post æstatem volunt germinare, vt in hyeme reddant fructus, quod est impossibile. Tales sunt isti qui noua & flaccescentia dogmata spargunt mox peritura. Itaque sunt re vera arbores, *infructuosæ, bis mortuæ*: primum sibi, dein de aliis. Sunt enim inter Christianos qui licet sibi mortui sint, fructum tamẽ interdum Deo in aliis, in prædicatione, & collatione sacramentorum, & huiusmodi. At arbores istæ quæ sese à reliquo corpore ecclesiæ præsciderunt, omnem vitam perdiderunt. *Fluctus feri maris*, quia intestino agitantur odio in ecclesiam. Quis nescit quas isti asiduè spumant blasphemias, & conuicia, quibus verius confunduntur miseri? O quot famosos vidi horũ libellos, & Pasquilli Extasin, & Babylonicas captiuitates. Quid autem sunt hæc, nisi verè illorum cõfusiones, quas rabie quadam despumant prætextu cuiusdam zeli apparentis? *Sydera errantia*: quia aliquid lucis præ se ferre videntur. Non possent aliter decipere, nisi aliquod lumen redderent. Nonnulla enim vera interserunt innumeris mendaciis de industria, vt sub melle venenum porrigant: sed nec in his permanent. Testis Lutherus, sicut plerique de ipsius libris egregiè patefecerunt. Tales & alij eius sectatores, Oecolampadius, Zuinglius, Caluinus & cæteri nebulones, qui modo ab oriente ad occidentem, modo ad Aquilonem à meridie vagantur, vt meritò errantia dixeris sydera.

Quibus procella tenebrarum seruata est in æternum. Audiant qui possunt, & contremiscant. *Prophetauit autem, &c.* Hinc acceperunt scandalum quidam, inter quos Caietanus, cuius verba hæc sunt: Hic est locus, vnde Hieronymus refutari dicit à multis hanc epistolam, nec ab re: quoniam etsi citare apocrypha multò magis liceat quàm Poetas, authoritati támen sacræ scripturæ derogat, vt apocrypha prophetia, vt simpliciter & absolutè prophetia, inducatur: quod hîc fieri clarè apparet, dũ absolutè dicitur: Prophetauit autem, &c. Hæc ille, parum doctè ac piè. Non enim apocrypham prophetiam citauit B. Iudas, sed Apostolis cognitam aç probatam: quæ etsi in libro forsan legeretur apocrypho, non propterea censenda erat apocrypha, quam Apostolus Christi producit vt veram. Quòd si tolerabilius est citare apocrypha, quàm poetas, cur acrius B. Paulum non reprehendit, qui poetæ Epimenidis carmen in Cretenses detorsit? Sed ad rem. Non est incredibile, Tertuliano teste, librum Enoch in arca seruatum fuisse, & Apostolis notum fuisse. Ait enim ab Hebræis illum librũ è medio sublatum: quoniam testabatur de Christo, & de his pseudoprophetis. Hæc autem prophetia, quid habet (rogo) offendiculi, propter quod integra epistola debeat repudiari?

Ecce, venit Dominus in sanctis millibus suis, &c. Totum hoc ita verum est apud Christianos, vt non sit fas dubitationem vllam admittere, *Hi sunt murmuratores querulosi, &c.* Pergit adiungere colores horum pseudoprophetarum, qui semper conqueruntur, & grauari se ab ecclesia prætendunt. Inde illa centum grauamina, quæ cùm voluerint deuitare, incurrerunt in mille. Non negamus esse qui imponant onera grauia & importabilia, quæ nec ipsi digito velint mouere: sed illud admoneo & defleo, quòd omnes quærunt quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi. Si enim quærerent que Iesu Christi, non prætextu onerum, hæreseon pestem, & seditionũ, & schismatum scandala inducerent, sed curãdam huius morbi plagam commendarent prouidẽtiæ Dei, qui non derelinquet tandem absque remedio Sponsam suam. Nec enim potest negare seipsum.

Secundum desideria sua ambulantes. Horum desiderium est desiderium proprium patris eorum Diaboli. Hoc autem est christianam veritatem vel apertè, vel subdolè impugnare, seducere, mactare, & perdere animas. *Et os eorum loquitur superba*, quia seipsos erigunt in cathedram pestilentem, & quasi mundi censores superba effantur. *Et mirantur personas quæstus gratia.* Nullum videas hominũ genus eo usque maledicum, & nullum tam blandidicum & gnatonicum, quàm sunt isti miseri, qui apostatarũt à fide. Ipsi enim quæstus gratia admirantur personas, id est, simulatè, quasi admirantes commendãt.

Vos autem, charissimi, memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi, qui dicebant vobis: quoniam in nouissimis tẽporibus venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietatibus. Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. Vos autem, charissimi, superædificantes vosmetipsos sanctissimæ nostræ fidei, in Spiritu sancto orãtes, vosmetipsos in dilectione Dei seruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternã. Et hos quidem arguite iudicatos: illos verò saluate, de igne rapientes. Aliis autem miseremini in timore, odientes & eam, quæ carnalis est, maculatam tunicã. Ei autem qui potens est vos conseruare sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione in aduẽtu Domini nostri Iesu Christi: soli Deo Saluatori nostro per Iesum Christum Dominum nostrum gloria &

magnificentia, imperium, & potestas ante omne seculum, & nunc, & in omnia sæcula sæculorum, Amen.

Vos autem charißimi, &c. Sensus est clarus. Ne enim turbentur, admonet vt sint memores prophetiæ acceptæ ab Apostolis ab initio, qui prædicabãt venturos huiusmodi illusores. Et verè magna est consolatio & semotio scandalorum, cum videmus ea contingere in ecclesia, quæ nobis prædicta fuere de hominum horum impietatibus.

Hi sunt qui segregant semetipsos. Hæc est propriissima hæreticorum nota, quæ debet omnibus fidem facere certam, tales esse hæreticos: quoniam semet ipsos segregant à consortio ecclesiæ Dei. Erant enim paulò antè nobiscum, ac postmodo ipsimet secedentes, proprios sibi fecere nidos & conuenticula. *Animales, spiritum non habentes:* & ideo nõ agnoscunt quæ sunt Spiritus Dei.

Vos autem charißimi, &c. Nota bone lector, eximium præceptum, & his nostris temporibus opportunissimum. Primum id monet quod ab initio, videlicet vt superædificent semetipsos sanctissimę fidei, id est, vt super fundamento Apostolorum & prophetarum permaneãt, assiduè crescendo in Spiritu per merita bonorum operum: & per orationẽ in Spiritu sancto, qui est spiritus puri amoris & veritatis, conseruent semetipsos in dilectione Dei. Quòd si in omni tempore, profectò nunc magis oportet orare in tot discriminibus & persequutionibus, quibus Dei ecclesia omnifariam vallatur & premitur, & intus & foris: & hoc agendo expectẽt misericordiam Domini in vitam æternam: non hîc præmia, sed in cœlis. O quot sunt viri bonæ quidẽ voluntatis, prædicantes & hortantes, colentes religionem, & in operibus bonis se exercẽtes: sed hoc habent quòd non carent Nemesi. Indignantur enim dum non hîc respici sua opera vident, sed potius despici, & alios alia parte operantes mala affici præmiis: & ferè hoc in loco cespitant & scandalum patiuntur. Domine Iesu libera nos ab hoc spiritu, in quo est proculdubiò laqueus & fouea. Hinc enim multi occasionem arripuerunt vt fierent desertores & transfugæ relictis Dei viui castris. Quasi verò qui inseruit Deo in euangelio Filij eius, debeat oculum vlla cupiditate ad honores, vel lucra mundana intendere. Quantò fuerit parcior ab ingratis hominibus gratitudo, tantò cumulatior expectanda est à munificentißimo Patre sa. Domino Deo retributio. Contrà autẽ, quò maiore præmio quis in via afficitur, eò leuiꝰ inueniet Deũ sibi obligatum. Sed nos veras radices fidelium ministrorum minimè egimus, vt rarus sit qui nõ quærat quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi. Nam etsi iustè debeatur ex euangelico ministerio sumptuũ necessitas: indigna tamen est spiritu apostolico solicita, ne dicam importuna exactio.

Et hos quidem arguite iudicatos, &c. Secundò admonet vt eos illusores & seditiosos redarguant. Vocat, *iudicatos*, more scripturę, quia iam iudicati sunt, &, vt ait B. Paulus, proprio iudicio condemnati. Tertiò, monet vt alios qui possunt à seductoribus decipi, aut in deceptione sunt, saluos faciant adiuuantes, & eripientes illos de igne. Denique aliorũ misereantur qui in hac miseriarũ valle sunt, & peccant vt homines, eò quòd & ipsi indigent misericordia: & debẽt ita aliis misereri, vt & de se timeãt ne incurrant in eadem vitia, quæ in aliis damnant. Qui enim non miseretur aliis, proculdubiò tentabitur, & succumbet, vt discat habere misericordiã. Quòd autem possit quiuis, si superbiat, facilè tentationi succumbere, ostenditur per hanc maculatã tunicam qua vestiti sumus. Hæc est caro nostra, in qua est peccati macula & vitiũ. Quapropter debemus aliis misereri in timore, & odio habere hãc tunicam maculatam, vtpote spiritui repugnantem. Non me latet in græcis nunc aliter legi: sed nostra lectio magis placet, & minus habet obscuritatis: nec interpres ita vertisset, si non legisset ita haberi in græcis.

Ei autem qui potens est, &c. Facilis litera: Solummodo audiant hæretici qui nolunt dari hominem sine peccato, imò neminẽ esse qui non assiduè peccet in omni opere quantumuis bono. Hîc Apostolus contrà docet manifestè talem nobis describens dominum Deum & Patrem nostrum, qui possit conseruare illos sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in aduentu domini nostri Iesu Christi. Beati qui tales fuerint: Nihil enim illis deerit ad omnem fiduciam. Clementissime Domine Iesu fac nos tales qui potes, vt tibi laudes & gratias agamus sempiternas. Amen.

*

BENEDICTVS DEVS.

FINIS.

colorchecker CLASSIC

calibrite

